IACOBI CVIACII I.C. OPERVM QVAE DE IVRE FECIT.

Tomus Tertius.

In quo hæc comprehenduntur:

Paratitla in libros IX. Codicis Iustiniani repetitæ prælectionis.
Commentarij ad III. postremos libros Codicis eiusdem.
Nouellarum Constitutionum CLXVIII. eiusdem Imp. expositio.
De Feudis libri V. & in eos Commentarij, & Car. IIII. Imp. Aurea Bulla.

NOBILISSIMO VIRO LONGEQVE OMNIVM IVRISPERITORVM PRÆSTANTISSIMO D. PAVLO DE FOIX Consiliario sanctioris intimíque consessus Christianissimi Regis,

IACOBVS CVIACIVS S.

SPERABAM *paucis diebus in Digesta & in Codicem me paratitla absoluere posse, idq; perfectu Digestorũ libenter susceperam, vt me putabam debere præstare. Verum vbi ad rem aggredi & me accingere cœpi, sensi operosiorem esse hominuq; diligentioris quàm ipse sim, planéq; cœpto destitissem nisi me tua auctoritas deterruisset, qui non cessasti ab eo die quo quid in Digesta præstitissem cognouisti, vrguere & efflagitare vt idem auderẽ in Codicem. quod & feci vix tandem magna ex parte, vt vires meæ tulerunt, an etiã vt exigebat officij mei ratio, non aliũ quàm te iudicem fero. quicquid id est, certè spisso admodum lentóq; & fastidioso satis studio ac labore perfeci, nec vllum vnquã mihi contigit onus sustinere grauius. cetera quæ ante pertuli non pauca qui à pueritia otiosum diem nullum vixi, cũ isto collata, curæ mihi laborive nullo fuisse videntur. Causa in me si forte, non in re ipsa, vel id quòd languescat sensim vis illa animi & ingenij solertis ac capitalis quæ viguit in me dudũ, vel id quòd iam ingrauescens ætas atq; causaria sibi placet magis in respondendo, adsidendo, docendo, quàm in scribendo. sed ex his vtrumcumq; sit in me quod causam difficultati & moræ dederit, res ipsa tamen profectò multũ, vel dicam plus mihi negotij & molestiarum exhibuit. Quid, inquies, nunquid non & in Digesta tantundem? Imo verò longè minus. Iuris enim quàm Constitutionum facilior cognitio & tractatio est. illo continẽtur leges, edicta, S.C. certa & Iurisprudentum interpretationes atque responsa maximè inter se congruentia, aut repugnantia si qua sunt, ita disposita vt quæ præualeant non sit obscurum. Constitutionum verò quasi incertũ ius est, varium atq; multiplex, & perdifficile igitur, & si perdifficile, penè captu impossibile, vt nostrorum verbo vtar, nisi scilicet (recensebo laborẽ improbissimum) quis perdidicerit vt subinde libidine principũ id mutatum & perturbatum fuerit, quid illis placuerit primũ, quid deinde, quid postremò, quídve in Rep. ante illos obtinuerit, quid quaq; ratione post illos modò inductum, modò intermissum, mox reductum, rursúsq; intermissum aut abolitũ fuerit. & quid Iustinianus postremus omnium quorũ quidem placita hic liber habet (nam & alij post secuti sunt quibus Iustiniano quod placuit magna ex parte displicuit, cuius etiam varietatis & inconstantiæ rerum ἀναδιώρθωσις perquam necessaria est) quid, inquã, Iustinianus tandem effecerit Constitutionibus multis quibus hunc librum sparsit, quid his quæ hunc librum consecutæ sunt, sanè omnibus omni iuris scientia refertissimis adeò vt qui earum teneat vim, originem, atq; processum, hunc ego facilè sim habiturus pro doctissimo Iurisconsulto ac pene pari Triboniano ipsi, quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionũ quas suo Imperatori eũ persuasisse certo certius est, mihi gaudio quòd cognouerim eam ætatem non tulisse excellentiorem in iure ciuili. quod vtiq; & sine illius ope curáq; prorsus intercidisset. Deniq; ita censeo, Codicis maius esse opus, maiúsq; negotium vel quia eo quem Digesta requirunt orbe, eo instructo, eáq;, vt ita dicã, supellectile rerũ ac disciplinarum omniũ quantumuis licet magna, exigat longè maiorẽ. frustra enim Codici datur opera nisi & Digestorũ & alia pleraq; adminicula suppetant, cũ tamen Digesta Codicis adminiculo nequaquã indigeant. ex quo palam est quàm mihi fuerit negotiosa ista prouincia. quod etiam abũdè coarguit opus vel ne quis succenseat opusculum tribus postremis libris imperfectum, in quos præter quæ edidi iamdudum, superest aliquid quod desideres, & desiderem etiam ipse quod ad titulorũ rationem attinet. sed malui quasi interiũgere veluti iam longo labore defessus, quã te diutius expectatione suspensum detinere, id quod residet vbi paulisper adquieuissem, sperans me daturũ, & verò daturus si iusseris altera editione. idẽ quoq; magis coarguunt vberiora paratitla istæc quæ feci quàm priora, non alia quã rei subiectæ pondere & grauitate cõpulsus, quódq; si hæc attentè legeris, senties me quorũ beneficio opus texeretur splendidius multa scrinia resignasse, peruolutasse, pertẽtasse, perquisisse multa, excogitasse, adinuenisse, & nescio vnde ex abdito*

abdito eruisse plurima, ius ciuile ornatius illustriusque fecisse non minorem in modum breui quidem, sed puro aptoq; libello, quippe cùm nec in eum ex lamis lustrisve quidquam intulerim, sed ex liquidis tantummodo fontibus iuris & decoris optimarum artium studiis, non ἐκ τῶν συγκλύδων καὶ τῶν συρφακῶν scriptis, quibus plerumq; aliud agitur quàm quod ipsi agunt legum auctores, non ex cathedrariis recitationibus, quibus & si fateor studiose audiendis multis multum adolescentem me sumpsisse temporis, quod & adolescentibus suadere soleo pariter ut faciant, illud subinde Theonis iterans, τὴν ἀκρόασιν τις οὐκ ἂν ἀσμενίσειε, τὰ μετὰ πόνων τοῖς ἄλλοις εἰργασμένα ἑτοίμως λαμβάνων. tamen modo nescio quo mihi contigit ut parum illis aut nihil proficerem. Vnum è multis quos audiui Ferrerium excipio summum & admirabilem Iurisconsultum, quo nemo publicè docuit, vel docebit unquam ornatius, subtilius, facilius fidéve & diligētia maiore, nemo qui audierit dicet secus. huius ego acroamata & recitationes aliquot de seruitutibus, de lege Falcidia, de legatis, de eo quod interest, ut L. Crassi orationes de lege Seruilia sibi M. Tullius ait, sic mihi semper prædicabo fuisse magistras, nec si essent in manu, alio hodie in meis studiis rectore uterer libentius, amisisse me eas improuidum, ut ne linea quidem apud me supersit pudet pigetq;, & dolet sæpenumero mediis vigiliis hanc mihi non allucere facem nec alluxisse etiam, scripta mea quòd produnt nimis. Cùm verò in hoc opere qua dixi ratione versatus sim, si tui iudicio vel ingenii vel curæ saltem testimonio aliquo egi me non indignum, iudicia aliorum non valde pendeo. tibi uni satisfacere, tibi uni placere, & nobilium adolescentum, quibus adsum, commodis utilitatique seruire, vel potius tibi singulo placere satis habeo. tibi enim nunquam placuero nequicquam, illorum utilitati quominus seruiam, ut cupio, ut honor, parentum quorum in imperio sunt, præpropera festinatio & cæca ambitio facit, qui eos antequam sui iudicii sint & his literis instructi sine quibus ius ciuile percipi non potest, ad nos ea lege atq; ratione transmittunt ut mox vix dum sentientes gustum disciplinæ nostræ, ad se reuocent & rudes atq; impolitos ne dicam imperitos in forum vel curiam impellant. quo genere, ut imiter Diodorum idem de sapientiæ studiosis quibusdam conquerentem, ὁ πολὺς ἀπὸ [illegible] προσιών, περὶ πάλιν τῆς νομικῆς ἄπεισι, καὶ μέχρι τινὸς φιλοπονήσας ἀπῆλθε, περισπασθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας. Cur verò tibi potissimū placere cupiam, multæ sunt & magnæ causæ. placuero omnium non modo qui sunt sed eorum etiam à iure condito auctoritate Iustiniani qui fuerunt, in eo iure facilè principi, & omnium iuris studiosorum patrono & amico magno, placuero homini ut generosissimo sic sanguine edito omnium Galliæ procerum nobilissimo, & pro sua integritate àc sapientia quam cum illustri nobilitate conuenienter sociauit atque coniunxit, à regibus nostris iure & meritò omnibus rebus amplissimis atq; honorificentissimis ornatissimo. & hoc si mihi Deus dederit, nihil est cur morer me si qui mortales felices sunt felicibus inserere. Et ut non dederit, tamen quem omnes quotquot iuris studiosi sumus colere & venerari debemus tanquam principem & patronum parentemq; communem quod complures, alios non ignoro in sua causa sensisse, in mea mirificè sum expertus, æquum est ei nos omnes omnia nostra studia, omnia summa deuouere atque deferre. quid cessamus? quid cessauimus tam diu? quis nos ante tenuit torpor? equidem incipiam te auspice, tametsi serò, si non iniucundè acceperis, si non improbaueris, non tamen infeliciter. tua approbatio pensabit omnem culpam. tui autem nominis, cui hoc consecro, amplitudo & gloria, ut spero, ceteris commendabit donum. Gentile nomen dico, cuius memoriam conseruant literæ & monumenta vetustatis, concelebrat etiam hodie sermo hominum quasi recentem, non multo secus, nempe ut saltum Pyrenæum, ut totam ferè Nouempopulonam Narbonensemq; prouinciam sermones illi strenuissimi, unde profectus es, patres tui atque maiores, virtute imperióque suo summo rexerint diu summa cum laude, ut immortalem sibi posterisque suis gloriam debellandis & subigendis hostibus comparauerint, ut aula eorum quandoque frequentior fuerit quàm ea ætate cuiusquam regis aut principis. Gentili etiam proprium adiungo clarissimum ingenio acerrimo quod contulisti ad summam iuris ciuilis & perfectam cum sanctæ & priuatæ tum etiam publicæ & domesticæ disciplinæ & antiquitatis alienæ, nostræq;, & terrarum descriptionis & omnium bonarum artium scientiam, illustrissimum animi virtute vitáque incoruptissima, illustrissimum multis legationibus veluti Romana, Anglica, Scotica, Veneta pro rege regnoq; sæpius iteratis, multis honoribus ministeriisque publicis maxime tuēdæ pacis, cuius semper auctor fuisti constantissimus in tumore motuque vesano multorum magnorumque medius, & in ea quoque re hodie totus es. Spero & certè confido huic operi quo conspiciatur omnium oculis fœneraturam luminis stricturam aliquam tantum tanti nominis splendorem, cui adiunctis interim in viceni fidémque trium postremorum tribus semper currentium Obseruationum libris XVIII. XIX. XX. id omne summisse suspendo, obsecrans pro tua bonitate ut boni consulas bonum animum, nec fallas opinionem quam semper habui de te, nihil à me posse proficisci quod per tibi gratum non sit. Vale Auarici Biturigum Id. Mart. CIↃ. IↃ. LXXIX.

Index titulorum de iure,

TITVLI LIBROR. NOVEM CODICIS.

de Eman-

Index titulorum de Iure,

Quando

Index titulorum de Iure,

INDEX NO-

Tomi tertii Oper. I.C.

INDEX NOVELLARVM CONSTITVTIONVM TITVLORVM, IN QVO PRIOR NVMERVS

Nouellæ ordinem, posterior paginam Commentarii indicat.

Index Nouellarum Constit.

INDEX TITVLORVM QVI IN QVINQVE LIBRIS FEVDORVM EXTANT; ORDINE ALPHABETICO, ad vulgarem editionem, quantum potuit, accommodatus.

PARATI-

PARATITLA IN LIBROS IX. CODICIS IVSTINIANI REPETITÆ PRÆLECTIONIS.

OPVS JACOBI CVIACII.

CODICIS nomine propriè significãtur chartę quibus quod inatatur facilè deleri potest vt reponatur aliud: non chartæ simplices, quæ à papyro nomen retinent, licèt non ex papyro fiant, sed ex panniculis, quibus semel tantũ fungi possumus. Qua de causa commodatum quidem consistit in codicib. & pugillatib. *l. in Commodato. §. sicut. Commod.* quę negantur esse in supellectili *l. 6. D. de supell. leg.* ... chartę genere, cuius abusus est, non vsus. Et parsimonię species est in Codice scribere, nã & eius scriptura quoq; breuior, vt Cassiodorus Fortunatianũ artigraphum se profitetur in pugillarem Codicem, in gratiã eorum, qui breuitatem amãt redegisse. Chartę igitur vt & membranę nomẽ ambiguum est. Nam vel chartæ aut membranæ simplices eo significãtur, vel pugillares chartacei aut membranei, quam multiplicem pellem Martialis vocat in disticho inscripto Homero, in pugillaribus membraneis. & ita *l. charta de bon pos. sec. tab.* noua charta est pugillar purum, in quo nondum quidquam scriptum est, deletitia vetus quod scripturam variam recepit frequenti deletione, & vt legitur in veteribus glossis deletitia *[illegible]*. In his stilus scribit, vt Hieronymus ait *ad Principiam virginem*, in illis calamus. Est verò maiestas & diuturnitas maior scripto, si quid exares in his, hoc est in codicibus, quàm si in chartis aut mẽbranis simplicibus, sicut mẽbranis quoq; maior, quàm chartis, adeò vt pleraq; hodie non valeant, nisi mẽbranis scripta, veluti codicilli dignitatum & S.C. Verum vt populi leges, ita generales constitutiones Imperatorum, ne dicam rescripta *l. pen. §. de diu. resc.* moris erat pugillaribus scribi cuiusque materiæ, chartaceis, ligneis, æneis vel eburneis, atque ita seruati singulas vel vniuersas in vnum corpus collectas in scriniis memoriæ & dispositionum, vt Impp. *l. omnium de testam.* scribunt ius in suis scriniis esse constitutum, & ad Traianũ Plinius, edicta Imperatorũ vera & emẽdata in scriniis esse Traiani, & Theodosius in cõfirmatione sui Codicis, eũ Codicem haberi in sacris scriniis. Zonaras de XII tab. *[illegible Greek]*. Responsa autem sua vel interpretationes & commentaria solebant prudentes chartis aut membranis perscribere, quorum etiam quidam libris suis membranarum titulum adhibuit. Et hac ratione factũ opinor, vt liber potiùs Constitutionũ Codicis nomen obtineret. Corpus autem collectum ex libris Iurisconsultorum veterũ, & si potuerit impropriè Codex appellari, & verò ita appelletur, *l. 1. & 2. de vet. iur. enucl.* Maluit tamen Iustinianus Digestorum seu Pandectarum insignite nomine, quo etiam plerique iuris auctores suos nuncupauere libros. Et obtinuit quidem illud Codicis nomen primum liber, quo continebantur Cõstitutiones Imperatorum ab Adriano ad Valerianum & Gallie-

A num, dictúsque est Codex Gregorianus à nomine iuris studiosi, qui huic collectioni dedit operã. Subsequutus est Codex Hermogenianus ab Hermogeniano similiter eius editionis auctore, quo continebantur, Claudii, Aureliani, Probi, Cari, Carini, & innumeræ Diocletiani & Maximiani constitutiones, vt perperam Codici Gregoriano adscribantur quædam Diocletiani & Maximiani, cùm fuerint omnes in codice Hermogeniano. Exiit postea tertius Codex iam non à Iurisconsulto vllo, sed ab Imperatore ipso Theodosio, cuius auctoritate conditus est, denominatus Codex Theodosianus, qui constitutiones complectitur à B diuo Constantino Imperatorum omnium vsq; ad ipsum Theodosium. Et vt ex Gregoriano nihil sumpsit Hermogenianus, ita nec ex hoc vel illo Theodosianus quidquam, sed omissas in Gregoriano sequentium Imperatorum Constitutiones Hermogenianus habet vsque ad Constantinum, omissas in Hermogeniano Theodosianus. Longè alia ratio fuit Iustiniano componendi Codicis huius, quem de suo quidem nomine appellari voluit Iustinianum, vt suum Theodosius Theodosianum, sed non eas tantùm Constitutiones in ordinem & compendium digessit, quas post Theodosianum sequentes Imperatores ediderant, sed C etiam ex tribus superioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, & ex Nouellis etiam post Theodosianum Codicem, vel ab ipso Theodosio, vel ab insequentibus Imperatoribus editis, omnes quæ ad vsum sui temporis facere videbantur. Rursus cùm similes essent contrariæque inuicem Constitutiones permistim relatę in illos tres Codices, Iustinianus quãtum potuit è suo accurauit tolli contraria, similia, superuacua, inutilia omnia Et hunc quidem suum Codicem edidit bis. Prior editio abolita est, quæ exierat ante Digesta & Institutiones, de qua sunt cõstitutiones huic Codici prælatæ *de Nou. Cod. fac. & de Iust. Cod. conf.* D Posterior de qua est cõstitutio illis subdita *de emen. Cod. Iust.* diuisa in XII libros quasi XII tab. vt Harmenopulus ait, ea est qua vtimur, & cuius titulos suscepimus explicandos, post editionẽ Digestorũ & Institutionum confirmata atque confecta. Et hac quidem posteriori editione multas quæ erant in priori limauit, detraxit, mutauit, multas addidit & suas & alienas constitutiones. Suas, inquam, & decisiones iuris controuersi, numero quinquaginta, & alias complures constitutiones nouas. Denique hoc genere priorem suum Codicem emendauit & expurgauit, atque ob eam rem hunc Iustinianum Codicem re- E petitæ prælectionis appellauit, eleganter scribens: quod repetita prælectio probauit satis esse validum satisque formosum, & quod maximè notandum est, secundas editiones à veteribus ait repetitas prælectiones appellatas fuisse, & Vlpianum tetractatis libris suis ad Sabinum satis innuit secũdæ editioni hunc titulum adscripsisse. Prælectiones scilicet vocabant lectiones, quibus præceptores discipulis pręeunt, præmonstrantq; vias discẽdi ac intelligendi aut voce viua, aut ex scripto. Nam & quæ ex scripto veniunt quasi è voce magistra manare videntur, vt Iustin. in constit. *de confirm. Inst.* & alia *de concep. Digest.* Iuuentuti ait, F legentu eruditionem à voce sua, ab ore suo procedere. Porrò,

quod Alciatus & alii quidam adfirmarunt decisiones tantùm quinquaginta emendare ius vetus relatum in Digestis, & dignosci eas ex Coss. Lampadio scilicet & Oreste, vel post eorum consulatum semel & iterum, vel Iustiniano III. vel Iustiniano IIII. & Paulino, id equidem negare malim, & adfirmare contrà, constitutionibus plerisque etiam emendasse ius vetus, quod erat certum, decisionibus certum fecisse quod erat controuersium. Nam hæc vna ad constitutionem Iustiniani *de emend. Codic. Iustin.* constitui differentia potest inter decisiones & cõstitutiones. Et quod ad Coss. attinet, ea nota communis est constitutionib. & decisionibus, non decisionum propria. Sed & Decio Consule, quo anno exierat prior Codex, mense Aprili, possit esse aliqua vel decisio vel constitutio. Quod verò Matthæus Monachus quidam scripsit, etiam Digestorum corpus bis editum fuisse: primum breuius, deinde auctius redditum paratitlis, & paratitla esse ἀναπληρώσεις, vt loquitur, siue repletiones eorum, quæ cuique titulo Digestorum deerant in priori editione & scholia, ipsa fides veri refellit satis, quæ fidem facit vnam tantùm Digestorum editionem fuisse & paratitla Iustin. *l. 1. & 2. de vet. iur. enucl.* nihil aliud esse ostendit, quàm breues & subtiles titulorum interpretationes, & quasi monitoria siue claues eorum, quæ singulis titulis continentur. Et titulus ipse clauis est scripturæ, vt Hieronymus dixit in præfatione Psalmorum, &, vt Iustiniani barbarismo vtar, paratitulus igitur.

CODICIS IVSTINIANI

Lib. I. Tit. I.

De summa Trinitate & fide Catholica, & vt nemo de ea publicè contendere audeat.

IVs sacrum, siue de religione Christiana, quod Theodosius contulerat in vltimum sui Codicis librum, Iustinianus in hoc suo Codice honoris causa, vel vt loquuntur διὰ τὸ τιμιον, maluit ponere primo, & exordiri statim à præcipua eius parte, de sancta Trinitate & fide Catholica, deque ea ita definire: Vnum esse Deum in tribus personis, Patre, Filio, Spiritu sancto, per omnia æqualibus diuinitate, æternitate, maiestate, virtute, claritate, gloria, substantia, Christum esse singularem & vnigenitum filium Dei, summæ Trinitatis personam vnam, Deum de Deo, lumen de lumine, vt ait *l. 2. huius tit.* & inhumanatũ vtero virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum patri ὁμοούσιον, id est, substantia parem, & similiter hominem ὁμοούσιον per omnia nobis, certissimam salutem redemptionemque humani generis, ac proinde sacratissimam virginem Mariam non Christi, quasi hominis tantùm, sed etiam Dei matrem nominari verè, & hãc esse fidem Catholicam, quam & ipse latius profitetur & laudat *l. 5. 6. 7. 8.* populo in testimonium aduocato, & vtriusq; Romæ Archiepiscopis. Sunt & alia fidei Catholicę capita. Sed cùm in aliis conuenirent illo tempore Christiani satis, in his mirum in modum inter se discrepabant. Et qui à Catholicis siue Orthodoxis seorsum sentiebant Arriani siue Porphyriani sunt, & Nestoriani siue Simoniani & Eutychiani siue Apollinariani, vt *l. 6. & 8. J. de heret.* Christiani hæretici, aut ne Christiani quidem maximè Arriani & Nestoriani *l. damnato. eod.* De Spiritu sancto quod Impp. aiunt in *l. 2.* eum se ex summo rerum parente & sperare & accipere Accursius malè notauit. Nam & veteres omnes ita loquuti sunt, licèt non negarent eum etiam prodire ex filio, nec ea de re vllum erat illorũ Imperatorũ ætate in Ecclesia discrimen.

II. *De sacrosanctis Ecclesiis, & de rebus & priuilegiis earum.*

ECclesias vocat ædes Deo consecratas, siue Dominica, in quę conueniunt Christiani, mysteriorum, vel, vt loquitur *l. 5.* cœlestium secretorum, orationum, concionum gratia, Pythagoræ ὁμακοεῖα, & collegia clericorum, vel, vt Hieronymus & Ioannes Romanus Episcopus loquuntur, sacerdotum senatus qui in eis sunt: & ab Ecclesiis martyria separat *l. 13. 16. 17.* quasi Ecclesiæ scilicet cultui dedicatę sint Dei omnipotentis, martyria honori, memoriæ & sedi martyrum & confessorum, *l. vlt. C. Th. de sep. viol.* quæ & memoriæ D. Augustino. Et de Ecclesiarum, & martyriorum bonis, hoc titulo potissimum agitur, & de salariis siue annonis, quæ debentur Ecclesiis, etiã annua quę eis relicta sunt, vt integra & perpetua conseruentur. Et de Ecclesiarũ officiis quibusdam, veluti decanis seu collegiatis ad obsequia Ecclesiæ Constantinopoleos maximè ad iusta funebria, Cedrinus ῥαβδούχους interpretatur, deputatis & de œconomis, id est, administratoribus rerum Ecclesię, & dispensatoribus pauperum, & de arcariis, quibus œconomi rationem reddunt, & reliqua, quæ in arcam communem conferant, & de chartulariis, qui Ecclesiæ rationes actusque conficiunt. Adduntur etiam priuilegia Ecclesiarum, personarum & rerum ecclesiasticarum generalia, vt immunes sint à sordidis, extraordinariis, vel superindictitiis muneribus, & nominatim Decani à muneribus argentariorum vel nummulariorum, quæ in ciuitatibus etiam inuitis nonnunquam iniunguntur *l. 9.* & à lucratiuorum descriptione si curialibus fortè ex causa lucratiua successerint, vt donationes in eas collatę valeant etiam factæ μονομερῶς & sine insinuatione, seu intimatione, id est, sine confectione actorum, si modò nõ excedãt D. aureos, vt ecclesiasticæ actiones nõ tollantur nisi præscriptione C. annorum, quæ duo postrema priuilegia etiam ciuitatibus dantur, & illud de D. aureis abiit in ius commune. Id verò quod est de C. annis mutatum est in XL. Et hę quidem sunt generalia priuilegia. Sunt & specialia in hoc titulo quædam, veluti ecclesiæ Thessalonicæ *l. 8.* vt releuetur onere propriæ capitationis, nõ etiam agrorum censu: Et Constantinopolitanę *l. 14. 17.* vt prędia eius, coloni, serui, rustici, annonę vasa sacra siue anathemata nullo modo alienentur aut pignerentur, ac ne dentur quidem iure ἐμφυτευτικῷ, quod vulgo dicitur libellaria, sed & locari, vel in emphyteusin aut precariam dari vt non possint, nisi certa lege modoq., quod & hodie datum est omnib. ecclesiis, abrogata etiam constitutione Anastasii sub hoc titulo, quæ aliarum ecclesiarum res alienari & pignerari permittebat, adhibito decreto, & actorum monumentis confectis apud magistrum census, vel magistratus, aut defensores ciuitatum. Item vt eadem sit prerogatiua in Episcoporum creatione, Archiepiscopi Constantinopolitani quæ Romani, & in adsidendo vel procedendo, vt is vni tantum cedat Romano, vt *l. 6. hoc tit. & l. vlt. tit. 1. & Nou. 131.* quod priuilegium Patriarchicum dicitur *l. 16.* & separatur à priuilegio Metropolitano rectè. Inferiores enim sunt Metropolitani Patriarchis, siue Archiepiscopis, & superiores Episcopis.

III. *De Episcopis & clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochiis, & xenodochiis, & asceteriis, & monachis, & priuilegiis, & castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis.*

SAnè magis probarim *de episcopis & clericis, & orphanotrophis, & brephotrophis, & ptochotrophis, & xenodochis, & asceteriis.* Nam de orphanotrophiis & aliis omnibus venerabilibus locis simul ac de ecclesiis & martyriis dictum est tit. superiore *l. 15. 17. 19. 21. 22. 23.* & de personis hic titulus est, ille de locis religioni & pietati dedicatis, quæ tamen duę tractationes ita sunt adfines & coniunctæ, vt vix possit de personis tractare, qui non tractet etiam de locis, & contra De personis igitur potissimũ hic titulus est, episcopis scilicet & clericis & orphanotrophis &c. Episcopi sunt antistites, qui clero & populo præsunt, veluti pastores, patres & vicarii Christi, vel vt in *l. 6 tit. seq* qui populũ Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderãtur, Optato Mileuitano apices, & principes omniũ, vetustiorib. Primicerii presbyterorũ, siue nomen habeant Episcopi, siue Archiepiscopi, siue Metropolitani. Clerici sunt, vt inuenio in *hoc tit.* ministri diuini muneris, Catholicæ Ecclesiæ, Christianæ legis, orthodoxæ fidei qui diuino cultui ministeria religionis impendunt *l. 2. C. Th. eo. tit.* Presbyteri scilicet, qui superiorem inter clericos locum obtinent *l. 8.* Nam & Apostolorum vice sunt, vt legimus ἐν ἐξηγήσει eorundem, eisq; nõ minus quàm episcopis incumbit cura nunciãdi verbi Dei, σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος, & D. Paulo κοπιῶντες ἐν λόγῳ διδασκαλίᾳ, Episcopis proximi *l. 5. C. Th. de haeret.* Et qui hos sequuntur Diaconi vtriusq; sexus & Hypodiaconi, ministri sacræ mensę & totius ornatus ecclesiastici, vt est in *l. vlt. titu. sequ.* lectores, cantores, exorcistæ, ostiarii. Sacerdotum nomen solet propriè tribui episcopis, sed cõmunicatur etiã clericis, vt Græcè ἱερεῖς *l. 16 19. 44. hoc tit. 18. J. de heret.* Imò Christianis omnib. Eucherius, sacerdos, inquit, ab eo nomen accipit, quòd sacrũ prębere ducatum minoribus debeat, quo nomine vtiq; censentur omnes qui altitudine rectæ conuersationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec sibimetipsis tantummodo, sed pluribus prosunt. Omnes sumus membra summi sacerdoti IESV

Christi

Christi. Tertullianus, Christus sacerdotes nos Deo & patri fecit, quod idem & de clericorum nomine scribunt. Orphanotrophi ita definiuntur *l. 31.* qui parentibus atque substantiis destitutos minores sustentãt & educant velut affectione paternã, aut quasi tutores pupillorum & curatores adolescentium: ac similiter brephotrophi dicuntur alumni infãtium, & ptochotrophi pauperum & mendicorum. Xenodochi autem qui aduenas, ægrotos, inopes, debiles, inualidos, necessarium victum sibi parare nequeuntes hospitio excipiunt *l. 45. 48.* Ascetæ vel ascetriæ sunt deuotæ virgines, aut qui ita vitam instituerunt, vt toti sacris sint dediti meditationibus. quod institutum philosophiam vocat Maiorianus in *Nou. de sanctim. & vid.* Gregorius Nazianzenus sæpe, & in *Hermia historia* duobus aut tribus locis vulgo corruptè μοναχικὴ πολιτεία, pro μοναχικὴ φιλοσοφία, qui separantur à monachis, vt asceterium à monasterio *l. 53.* monachis, inquã, id est, qui quæve latebras captant & vastas solitudines *l. quidam. infr. de decur.* quorum præfecti archimandritæ dicuntur, quasi latebrarum præsules. Ac præter eas personas, quæ in hac rubrica enumerantur, fit sub ea mentio etiam νοσοκόμων & γεροντοκόμων, quibus curæ sunt valetudinarii & senes & parabolanorum medicorum, quæ fuêre in Alexandria, & eius qui dicitur ὁ ἐπὶ τῆς πτωχίας quasi generalis mendicorum curator, diuersus à ptochotropho, & œconomorum, de quibus etiam multa titulo superiore & defensorũ Ecclesiæ & ἀρχόντων siue ἐξάρχων, qui sunt chorepiscopi, vt Zonaras ait, χωρεπίσκοποι οἱ τῶν κωμῶν ἔξαρχοι, ruris aut suburbii episcopi sub dispositione episcopi aut metropolitani iidem qui & archidiaconi vel archipresbyteri ferè, vt Leo ait, & vt est in synodo Neocæsariana, εἰς συλλειτουργοὶ εἰς τύπον τῶν ο΄. Sigebertus, archidiaconi, qui dicuntur chorepiscopi: qualem in antiquis monumentis appellatum fuisse Lugdunensi supercilio & monti sacro, vt loquuntur, diuorum Irenæi & Iusti præfectum legi, qui hodie Abbas appellatur. Fit & mentio eorum, qui περιοδευταὶ dicuntur ἐκ τοῦ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς, vt Zonaras ait, visitatores *c. non debere 80. dist.* qui & in locum episcoporum ad tempus remotorum substitui solent. Ioannes *in epist. ad episcopos Galliæ de Contumelioso episcopo.* Ne eius ecclesia destituta videatur, in eius locum visitatorem dari decernimus, qui à se nouerit omnia exhibenda, vt nihil de ordinibus clericorum, nihil de ecclesiastica facultate præsumat, sed ea quæ ad sacrosancta mysteria pertinent, exequatur. Et ad clerum Ecclesiæ, in qua fuit Contumeliosus episcopus. In eius Ecclesia visitatorem dari nostra decreuit auctoritas, vt Ecclesia priuata præsule summi nequeat Pontificis solatiis indigere, cui vos in omnibus parere decernimus ad ea tantummodo, quæ sacris sunt gerenda mysteriis. Fit quoque mentio aliorum, qui paramonarii dicuntur è genere eorum, qui res ecclesiasticas administrant, id est villici siue actores possessionum, quamuis alias sic videantur appellati satellites, adseculæ, buccellarii, certè Nicetæ παραμονὴ est παραμόνοι ... Additur in hoc titulo. *Et priuilegiis eorum*, episcoporum, scilicet & clericorum & ceterarum personarum, veluti vt iniuriis episcopis testimonium non denuncietur, vt presbyteri citra iniuriam quæstionis testimonium dicant, vt clerici & monachi & xenodochi & ptochotrophi, similésque personæ excusentur à sordidis & extraordinariis muneribus, à parangariis, à metaris, à lustralis auri collatione siue functione auraria, à tutelis & personalibus muneribus, vt iniuriatum sit publicum crimen, si facta sit iniuria episcopo vel clerico, vt sit popularis actio ex testamento, si quid relictum sit venerabilibus locis condictio ex lege quę inficiatione crescat in duplum, & ex cuius causa si indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti, vt *§. vltim. Inst. de oblig. quæ quasi ex cont. & l. 45. hoc titul.* vt irrita fiat substitutio precaria facta sub condicione si sine liberis heres institutus decesserit herede transeunte in clerum aut monasterium, ac similiter remittatur eidem condicio liberorum suscipiendorum. Et *de castrensi peculio clericorum*, quod etiam inter priuilegia connumerari potest, de quo est *l. 33. & 49.* Et de redimendis captiuis, deque relictis redemptioni captiuorum *l. 28. 45. 49.* Item *de nuptiis clericorum vetitis seu permissis*, permissis scilicet cantoribus & lectoribus, vetitis, ceteris, & permissis primis, vetitis secundis, ac rursus permissis ceteris si coitæ sint ante clericatum, vetitis post clericatum, & liberis post clericatum susceptis numero spuriorum, nefariorum & incestorum adscriptis, non naturalium *l. 19. & 44.*

A IIII. · *De Episcopali audientia, & de diuersis capitulis, quæ ad ius curamq; & reuerentiam Pontificalem pertinent.*

EPiscopi iurisdictionem non habent, quia nec forum legibus habent, vt ait Valentinianus *No. de episc. iud.* nec apparitionem, nec executionem, sed eorum vt iudicum delegatorum, qui etiam notionem, non iurisdictionem habent, sententias magistratus exequuntur *l. 8.* Sozomenus. i. εἰς ἔργον τὰς κρίσεις ... ἄγειν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ὑπηρετουμένους αὐτοῖς στρατιώτας. Et videtur
B *Nouella. 120.* διαγνώσεις accipere pro notione. Itaque non de episcopali iurisdictione, sed de episcopali audientia merito titulus inscriptus est. Et vt Haloander diœcesim, ita audientiã malè Accursius iurisdictionem interpretatur, & ita *l. 25. ẽ. tit. prox.* Cum clericis in iudicium vocatis pateat episcopalis audientia. Et in supradicta *No. Valentiniani.* Clericus sequatur forum rei, si aduersarius ad episcopi vel presbyteri audientiam non præstat adsensum. ex qua etiam apparet presbyteros, qui secundum locum ab episcopis obtinent, non eandem, vt Æriani dicebant, habuisse cognitionem, iudicium, audientiam. Et hanc quidem habere tantùm episcopi vel presbyteri in clericos & monachos in
C causa religionis, vel negocio ecclesiastico, non in alios vel in aliis causis nisi inter consentiẽntes, vt *hoc tit.* demonstratur: qui & alia continet diuersa capitula pertinentia ad ius curamque & reuerentiam episcopalẽ. Ad ius, veluti vt his in consilium adhibitis defensores ciuitatũ & sitonæ & tutores, vel curatores minorum, aut furiosorum instituantur, vt querela non numeratæ pecuniæ vel dotis absente magistratu & qualibet alia præscriptionum interruptio, vel cõtestatio apud eos instituatur *l. 31. 32.* Ad curam, veluti disciplina Ecclesię, disciplina clericorum & mona-
D chorum, & illud inter cetera, ne aleæ & spectaculis dediti sint, & ne per vim vel vsurpationem aliquã eripiãt iudicatos addictosq; supplicio: quod fortè vsurpabant exemplo pontificum Paganorum, quorum occursus sæpè seruabat ductos ad supplicium. Pertinẽt etiam ad curam eorumdem pauperes, captiui, infantes expositi custodiæ, meritoriæ puellæ lenonum iniuria captæ & oppressę, & inspectio operum publicorum rationumque ciuilium, & pleraque alia officia pia & sancta, ne alii quàm Christiani aduocati recipiantur *l. 15. ne alii milites l. 20.* quæ reducit quod ante Honorius constituerat, & vt Zosimus refert mox mutauerat
E propter Generidum copiarum Dalmaticarum ducem, ne defensores plebis, *l. 19.* ne in Alexandria archigerontes & diœcetę qui & ipsi defensores fuerunt Alexandrinæ plebis *l. 4.* & de quibus nisi vetus error insideret, & Theodosiano, & Iustiniano Codici legeremus, vt ex Christianorum numero deligantur. Et generaliter his additur *l. 2. & 18. titu. seq.* ne alii quàm Christiani orthodoxi ad Reip. curam vel administrationem, vel iuuenum institutionem, admittantur, datis, vt Cedrinus addit, hæreticis & paganis induciis trium mensium ad resipiscẽdum, nec alia ratione Gelimeri negauit Iustinianus Patriciatus dignitatẽ, quàm quòd
F Arrianus esset, auctore Procopio. Ad reuerẽtiam autem episcopórum hoc maximè pertinet, ne ab eorum sententia possit appellari *l. 8.* si qui fortè eos vltrò iudices optauerint, cùm tamen alias à iudice dato ex consensu vtriusque partis sine vinculo compromissi liceat appellare *l. ex consensu D. de appell.*

V. *De Hæreticis & Manichæis, & Samaritis.*

NE quis existimaret, priuilegia superioribus titulis data Ecclesiis & episcopis & clericis vel monachis, ad alios quàm Christianos Catholicos pertinere, statim initio huius tit. constituitur vt alieni ab huiusmodi priuilegiis sint hęretici. Nam & eo-
G tũ episcopos aut clericos hęc sibi nomina falso vindicare & eorum conuentus & conciliabula non esse Ecclesias, sed quasi Ecclesias *l. 5.* non συνάξεις, sed παρασυνάξεις, non baptismata, sed parabaptismata *l. 8. l. 14. Nou. 132.* existimat esse sed nõ esse. Et hęreticis *l. 1. C. Th. eod. tit.* adiungit schismaticos, rectè. Nam & si hæretici continuo non sint qui diuertunt à communionis vnitate, nec schisma, qui & ἀποσχισμός dicitur, hæresis sit, plerumque tamen desinit in hæresim, vt de schismate Donatistarum ait *l. 4. Cod. Theod. ne sac. bap. iter.* Quæ ne hæresis vocaretur, appellationem schismatis præferebat. Sic legẽdum. Et paulò post. Ex
H geminatione baptismi contigisse, vt hæresis ex schismate nasceretur. Et de iisdem D. Augustinus, in hęresim schisma verterũt. Definiuntur autem hæretici *l. 2. huius tit.* qui vel leui argumento deerrant à iudicio, & tramite Catholicæ religionis, & nomen habent à pertinaci spiritu, & opinione singulari durę frõtis ob-

stinato piaculo, vt Theodosius loquitur *Nou. de Iude. Sam. & her.* Frons enim hæreticorum, frons non est. Additur specialiter in *hoc titul.* de Manichæis, quasi insignioribus hæreticis, quos ad imam vsque scelerum nequiñá peruenisse ait *l. 5.* & incesta peruersitate religionis nomina lupanaribus quoque ignota vel pudenda committere Nou. Valentiniani *de Manichæis*, quæ ex D. Augustini libris licet agnoscere, & Agathię historię *lib. 2.* & Cyrilli Hierosolymitani *Cath. 6.* Et Diocletianus & Maximianus in Cod. Gregor. velut noua, inopinataq; prodigia in hũc mundum de Persica gente prodiisse Manichæos. Additur & de Samaritis, propter speciales quasdam constitutiones Gręcas, quę de eis sunt in *hoc titu.* sicut inter Nou. sunt duæ de Samaritis. Horum secta mista est ex Iudaismo & Paganismo. Manichæi sunt ex Christianismo, secundum diuisionem Epiphanii. Verùm licèt variis hi omnes pœnis adficiantur, tamen eis solemnia sepulturæ non negantur *l. 9.* Et subiecti tantum Romano Imperio his pœnis subiiciuntur, non fœderati, velut Gothi nominatim excepti *l. 12.* quorum plerique Arriani erant. nec enim leges Ciuiles exteros tenent.

VI. *Ne sanctum Baptisma iteretur.*

HIc titulus pars quędã est tituli superioris. nam iteratio ipsa baptismi siue Anabaptismus per se hæresis est, & hæreticorum quorundam hi mores erant, veluti Donatistarum, Nouatianorum, Eunomianorum, vt à Catholicis baptizatos rebaptizarent, id asserentes quod geminabant, vt eleganter ait *l. 5. C. Th. de her.* cùm tamen Catholici hæreticos ad se conuersos, qui modò ab hęreticis baptizati essent in Trinitate, non rebaptizarent. Quod enim in cõstitutionibus & canonibus Apostolorũ longè aliter cautum videtur, id de his accepertur, qui non essent baptizati in Trinitate. Nec probarunt Tertulliani, Cypriani & Africanorum quorundam opinionem de rebaptizãdis his, quos hæretici baptizassent. D. Augustinus *de hæresibus*: Ecclesiæ Catholicæ placuit, nec in ipsis hæreticis baptisma cõmune rescindere. Optatus *de Donatistis*: A Donatistis baptizatos simpliciter excipimus: absit enim vt iam lotũ reuocemus ad fontem: absit vt iteremus quod semel est, aut duplicemus quod vnum est. Et Impp. Honorius & Theod. *l. 58. C. Theod. de her.* In modum semel nati hominis baptisma semel à Deo cõcedi. Denique hic titulus est de Anabaptistis, genere hæreticorũ, vel ob hoc solum quòd iterent baptisma, initiationem, tinctionem quæ fit columbo sacro.

VII. *De Apostatis.*

VT ex schismate hæresim nasci dixi *titulo 5.* ita possum dicere ex hæresi plerunque nasci apostasim, vt Tertullianus hæreses Apostatas facere. Hi sunt quos posteriores dixêre Magaritas, qui penitus desciscunt à religione Christiana, ex Christianis facti Iudæi, vel Pagani, vel Samaritani, vel Sarraceni. constitutiones ad peregrinitatem redigunt, & iubent exemplo reorum maiestatis & Manichæorum & Donatistarum *l. 4. sup. de her.* damnari etiam post mortem intra quinquennium instituta accusatione *l. 2.* in viuos perpetua & publica accusatio est *l. 4.* Et hoc quoque in Apostatis proprium est, vt eorum crimen pœnitentia non aboleatur *l. 3.* cùm tamen hæreticorum aboleri sæpius constitutum sit *d. l. 4. l. 41. C. Th. eodem tit.* & eleganter *d. l. 3.* lapsis & errantibus subueniri, hi sunt hæretici, non perditis hi sunt apostatę. & animaduertendum, eidem legi hæc verba esse perperam inserta, quæ confundunt hæreticos cum Apostatis, hęretica superstitione. Cuius rei satis res ipsa & Codex Th. & interiora legis verba fidem faciunt. Item animaduertendum est *l. vlt. hæreses* esse fugitiuariam, de hæreticis nimirum, non de Apostatis & partem *l. 8. sup. de her.* vt constat ex actis Chalcedonensis synodi.

VIII. *Nemini licere signum Saluatoris Christi humi, vel in silice, vel marmore sculpere aut pingere.*

VT hæretici & Apostatæ, ita qui in pauimento sculpunt vel pingunt signum saluatoris Christi, ergà religionem Christianam contumeliosi esse videntur, & rectè Tiberius Constantinus apud Paulum Diaconum, Crucem domini qua frontem nostram & pectora munire debemus, eam sub pedibus conculcamus: Idcirco inhibetur hæc res, cum hoc tit. tum synodi habitæ Constantinopoli in Trullo *c. 73.* Et signum saluatoris Christi vocat, vt veteres Theologi crucem quæ veris Christianis semper fuit sancta & venerabilis *l. decernimus* 𝔖 *de episc. & cler. l. 11. tit. sequ.* [illegible] dixit *No. 5.* non quidem propter se, sed propter Christi memoriam, qui pro nobis cruci suffixus est, vt Sibylla dixit ὦ ξύλον μακαριστὸν ἐφ' οὗ θεὸς ἐξετανύσθη. & Cyrillus *6. contra Iulianum*, aliter quàm Manichæi, qui id reiiciebant ὡς κατηραμένον ὄργανον. Adeo verò fuit signum Christi sanctum, vt in instrumentis pro fide & subscriptione cederet *l. vlt.* 𝔍. *de iur. delib.* & *Leonis No. 72.* & collocatione eius, prophana loca expiari & Deo consecrari solerent *l. vlt. Cod. Th. de pag. sac. Nou. 5.* & LXVII. & præferri quoque in Litaniis publicis *No. 123.* Et Christiani etiã omnes vt Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus scribũt ad omnem actũ & omnem incessum eo signo frontem terere & se pręmunire. Et signum dicit idem Chrysostomus pia interpretatione, [illegible]

IX. *De Iudæis & cœlicolis.*

POsteaquam dixit de Apostatis, qui scilicet prodita religione Christiana defecerunt ad Iudæos, vel Paganos, inde dicere instituit *de Iudæis*, postea *de Paganis*. Et Iudæis iungit Cœlicolas. Iudæorum sectam non prohibet. Nam & circoncisio eis permittitur *l. circoncidere D. ad l. Corn. de sicar.* & in ordinem Decurionum allegi possunt *l. 3. §. vlt. D. de Decur.* non etiam iudicandi potestate fungi *l. vlt. hoc tit.* Sed & necessitates, vt ait *d. l. 3.* id est munera ciuilia obire coguntur *l. 15 De exc. tut. l. 2. l. iussio hoc tit.* Cœlicolarum secta prohibetur *l. 12.* quorum nomen inauditum esse ait, & nouum superstitionis crimen, & nescio cuius dogmatis noui habuisse conuentus *l. 43. Cod. Theod. de her.* Iudęorum sectam esse, verum est, qui, vt Iuuenalis ait, Nihil pręter nubes & cœli numen adorant. & in Catalectis Petronius, Iudæus licèt & porcinum numen adoret, Et cæli summas aduocet auricolas. Et Sophonias propheta, inter eos quosdã adorare militiam cæli, sed miscuisse se quoq; eam Christianismo ad aliquid, quandoquidem hanc sectam hæreticis & dogmaticis adnumerat & vt ad Christianam religionem reuertantur, quodammodo cohortatur *d. l. 12.* & inuenio in epistola Augustini CLXIII. maiorem Cælicolarum noui apud Donatistas baptismi auctorẽ instituisse, & multos illo sacrilegio seduxisse. qui locus etiam probat exemplo Iudæorum non malè vulgo in *l. 3. huius tit.* Cœlicolis dari maiores, licèt vox Cœlicolis absit à Cod. Th. & à quibusdam manuscriptis.

X. *Ne Christianum mancipium hæreticus, vel Iudæus, vel paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat.*

PArs origine sua titu. hic fuit tituli superioris, id est de Iudæis tantũ, sed ex Græca cõstitutione Iustiniani & *l. Deo nobis.* 𝔖. *de episc. & cler.* idem Paganis interdicitur & hæreticis, ne Christiana mancipia habeant iure dominii, vel possideant quo alio iure veluti fideicõmissi, aut bonorum possessionis, nefas esse religiosissima mancipia impiissimorum inquinari dominio, *l. vlt. C. Th. eod. tit.* Et similiter Eusebius IIII. de vita Constantini [illegible]. Sed additur generaliter ne etiam alterius quàm suæ sectæ vel nationis hominem possideant. Et capitale esse si eum hominem circumciderint, si non circumciderint mulctæ subiici XXX. librarum auri *l. 2.* Seruum autem, si rem detulerit, liberum fieri, alioqui fisco vindicari vt *l. 1. Cod. Th. eod.* & Cedrinus & Sozomenus probant. Nec ad Christianos tantùm homines eæ leges pertinent, qui scilicet baptizati sunt in Trinitate, sed etiã ad Cathechumenos, id est auditores baptismo designatos, ne impunè circumcidantur, vt *l. 2. & No. 37.*

XI. *De paganis, Sacrificiis & Templis.*

SEquitur tit. *de tollendis sacrificiis Paganorum, & de claudendis fanis, delubris, templis eorum, non etiam diruendis.* Nam & si velint Impp. aras & sensu carentia simulacra auelli, nolunt tamen etiam ædificia templorum & publicorum operum ornamenta destrui *l. 3.* & rectè ornamenta. Nam templa quę in agris & locis abditis constituta nulla ornamẽta habent, patres in concilio Africano destrui postulant. Est & de tollẽdis annonis templorum *l. vlt.* quas transfert ad milites *l. 19. C. Th eod. titu.* Longè igitur est deterior Paganorum condicio, quàm Iudæorum, quorum secta legibus prohibita non est: longè deterior quàm hæreticorum, quibus omnibus non est propositum capitale supplicium, sicut Paganis qui exercent sacra sacrilega *l. 1. 2. 7. & vlt.* & Augustini *epist. 48.* vbi addit quod etiam ad hunc tit. propriè pertinet, tam Catholicos quàm hæreticos, omnes laudare leges sub Imperatoribus datas aduersus sacrificia Paganorum. Et sunt

Pagani

A Pagani cultores simulacrorum & Dæmonum, qui & gentiles *l. 21. Cod. Theod. eod. l. 46. Cod. Th. de har. & Th. Nou. de Iud.* Gentiles à Iudæis, quibus non Iudæi gẽtes sunt & barbari. Pagani autem vulgari sermone, vt Orosius ait, quasi ex agrestium locorum compitis & pagis alieni ciuitate dei.

XII. *De his qui ad Ecclesiam confugiunt, vel ibi exclamant.*

POsteaquam dixit satis de iis, qui alieni sunt ab Ecclesiarũ Catholicarum priuilegiis, hereticis, puta, & Apostatis, & Iudęis, & Paganis, quanquam Iudæis maneãt adhuc sua priuilegia quædam, B redit ad earundem Ecclesiarũ priuilegia, & exponit vnum *hoc tit. de Confugis* (sic appellantur & *in l. si qua per calumniam supr. de epis. & cler.*) vt præsidium, & securitatẽ Ecclesiæ tribuant his, qui ad eas cõfugerint vexationis euitandæ causa, siue ob reatum siue ob debita publica vel priuata, ita vt inde temerè abduci nequeant, sed loci reuerẽtia & intercessione defendantur, vt *c. eos qui 87. dist.* Et quod adiicit aliud pertinet etiam ad Ecclesiarum venerationem de his qui ibi exclamant *ex l. 5. & vlt.* vt nullus in eis tumultus moueatur, nulla seditio, nulli clamores concitentur suæ vel alienæ rei causa.

XIII. *De his qui in ecclesiis manumittuntur.*

C ET sequitur aliud priuilegium Ecclesiarũ & clericorum, cùm esset difficile ad ciuitatem Romanam peruenire, nec manumissione quacunque eam serui adipisci possent, vt Hermias ait, *l. a. 9.* πολλῆς δυσχερείας οὔσης περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας ἐν ταῖς ῥωμαϊκῶν κάλλει: vt qualiscunque manumissio sufficiat seruis cuiuscunq. ætatis sint vt *l. 2. inf. Comm. de manumiss.* ad obtinendam plenam & iustam libertatẽ, quæ modo fiat in Ecclesia teste populo & signatore episcopo. Imo & clericorũ seruos manumis- D sos quibuscunque verbis, quacunque scriptura, quocũque loco, etiam absente episcopo, ad ciuitatem Ro. perduci placet.

XIIII. *De legibus & constitutionibus Principum & edictis.*

SAtis dictum est suprà de iure sacro, parte iuris publici. Cõsequens est dicere de reliquo iure publico, quod scilicet cõsistit in populi, senatus, Principis, Magistratuum Imperio, ex quo proficiscuntur leges & constitutiones, & alię partes iuris Ciuilis. Ac primum quidẽ in *hoc tit.* agitur de legibus publicis & generalibus, quæ antiqua sunt iussa populi vel plebis: quales nullæ ferũ- E tur hodie populi potestate translata in principem, & consequẽter nullæ leges positæ sunt de ambitu, quia ad curam principum pertinet magistratuum creatio non ad populi fauorẽ *l. 1. D. ad l. Iul. de Amb. l. quidam Dece ind. l. 2. de alb. scrib.* Quamobrem Constitutiones principum hodie leges constat esse, rescripta dico, subscriptiones, adnotationes, pragmaticas, decreta, mãdata, interlocutiones, orationes, edicta. Et decreta quidem, rescriptáque & interlocutiones leges sunt, si, vt Leo ait *Nou. 92.* animus principi fuerit τὸ κοινὸν τοῦτο ποιεῖν θέσπισμα, Si, vt ait *l. 3.* princeps censuerit ea, quæ in certis negotiis statuit similium quoq; causarum F fata componere, alioqui vt Iudicum, ita Principum res iudicata aliis nõ noceret vel prodesset. Item si de his Princeps orationem ad senatum miserit, vt quod sibi placeter S. C. firmaretur, & firmatum sit, cuius generis orationes multæ referũtur in libris nostris & secundum *l. 8. huius tit.* si obseruaretur leges omnes generales principũ Orationes appellari possent: Vel si legem edicti nomine nuncupauerit princeps, cuius nominis vis hæc est, vt per omnes populos programmate iudicũ in celeberrimis locis, veluti in foro, vel in theoptopia, vt in scriptoribus sacris legimus, in suggestu illo scilicet & ambone, vnde Christianis recita- G tur verbũ Dei, diuulgetur *d. l. 3.* quod est antesetri *l. rescriptum C. Th. de har.* Hæ leges principũ generales sunt, & omnes populos tenent, paganos & milites *l. 3. §. Diuus D. de sep. viol. l. vlt. D. de accus.* & homines domus Augustæ *l. 10. hoc tit.* & Augustum ipsum atque Augustam *l. 4.* vt olim populus quoque suis legibus tenebatur. Omnes autem quæ in corpus iuris referuntur, ferè generales sunt, paucæ speciales siue personales, quæ pertineant ad personas, vel corpora, aut collegia certa, scrinia, officia, ciuitates, curias, prouincias, scholas, quæ etsi non relatæ in corpus iuris, nihilominus vim suam & robur obtineant, vt est in Constit. H Iustiniani *de Iust. Cod. conf.* tamen omnes nõ tenent *l. 2. hoc tit.* & hæc differentia legum vt obseruaretur, ideo sępe monent nos auctores iuris, quæ sint edictales leges, generales leges, generalia rescripta. *L. 1. §. vlt. D. de leg. tut. l. quotiens §. sed si non in corpore. De hered. inst. l. Diui. §. vlt. ad l. Falc.*

XV. *De mandatis principum.*

A EX Constitutionibus specialib. principum sunt priuilegia, & decreta interposita in negotio aliquo, ita vt in exemplũ non trahantur *l. 2. tit. prox.* sunt & *mandata.* i. præcepta siue monita, quæ certis personis dantur à principe, veluti præsidibus aut procuratoribus, quæ Dio LIII. intellexit his verbis, ἐντολάς τινας καὶ τοῖς ἐπιτρόποις καὶ τοῖς αὐτοκράτορσι, τοῖς τε αὐτοκρατορικοῖς δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι, aut iussiones quæ dantur Comitibus consistorianis vel tribunis & notariis executoribus imperialium iussionũ vel referendariis palatii perferendæ ad pręsides prouinciarum, quæ nisi B constent ex scripto, nullius momenti sunt *l. 1.* pręterquam vnò casu qui proponitur in *l. 2.* quam restitui & exposui *obs. 12. c. 31.* & stultus est qui pro ea reposuit in *hoc tit.* Iustiniani *No. 17.* quæ fuit emissa post editionem Codicis Belisario Consule.

XVI. *De Senatusconsultis.*

SEquitur alia pars iuris ciuilis, *Senatusconsulta,* id est, iura quæ Senatus facit, siue decreta amplissimi ordinis, quæ tamen in posterum fieri vetat Leonis *No. 78.* tum fortè Senatus etiam potestate translata in principem. Antiqua tamen Senatusconsulta manent, sicut antiquę leges, &, vt hic ostenditur, contra ea elici- C ta rescripta, veluti contra S. C. Tertyllianum, aut cõtra S. C. Velleianum, nullius momenti sunt. Imò si obseruaretur *l. 8. ᵹ. de legib.* nulla lex principis generalis valeret sine S. C. quod & Probum constituisse Vopiscus refert.

XVII. *De veteri iure enucleando, & de auctoritate iurisprudentum, qui in Digestis referuntur.*

SEquitur alia pars iuris ciuilis, *responsa & interpretationes Iurisconsultorum veterum, qui ab Imperatoribus condendi iuris, respondendi, scribendi, cauendi, interpretandi potestatem accepe-* D *runt.* aliorum enim qui eandem potestatem non acceperunt, nulla auctoritas est, nec eorum scriptis iudices alligãtur, cùm tamen à suptadictorum scriptis recedere non possint, quę sunt pro parte iuris ciuilis, & eleganter Iustinianus, dũ sibi vindicat Iurisconsultis auctoritatem parem in *l. vlt. ᵹ. de legib.* nihil tamen se eis derogare ait, quibus hanc facultatem olim dederit maiestas imperialis. Iubet autem *priori Constitutione tituli huius,* in Digestorũ L. libros Tribonianum, & antecessores, & togatos amplissimæ præfecturæ, quos ille sibi in eo opere conficiendo adiutores delegerit, necessaria vt vsu recepta quęque conferre ex vete- E rum Iurisconsultorum scriptis, atque ita ius vetus, vt ipse loquitur, purgare & certum finitum constituere, atque in controuersum, quod enucleare dicit, vt Modestinus enucleatos casus definitos iam & certos. Ius ergo vetus, antiquam Prudentiam Iurisconsultorum vocat. De Institutionibus etiam componendis aliquid aspergit. *Posterior Constitutio vtraque lingua conscripta,* enarrat quid quaque parte Digestorum contineatur, & vtrique operi parem atq. Codici Constitutionum vim tribuit. nec enim iam dicimus responsa Prudentum, aut S. C. vim legis obtinere, pertinere scilicet ad populum, sed Imperatore sustinẽte vicem po- F puli, & sibi soli vindicante auctoritatem condendi & interpretandi iuris *l. 1. 9. pen. & vlt. ᵹ. de legib.* dicimus responsa prudentum & S. C. Constitutionum vigorem obtinere. Et quod in hoc titulo additur de auctoritate Iurisprudentum, qui in Digestis referuntur, eo pertinet, quòd pręcipuè priori Constitutione, definitur, vt omnium Iurisprudentum sit eadem auctoritas, nec alter altero potior habeatur, ne Papiniano puta Vlpianus, vel Paulus; vel Martianus cedat, abrogata *l. 1. C. Th. de resp. prud.*

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

G ENarratis partibus iuris ciuilis, subiicit generalem titulum *de iuris & facti ignorantia.* Iuris enim nomen & leges cõplectitur & Constitutiones, & S. C. & edicta prętorum vel ædiliũ & respõsa prudentium, adeò vt & in Cod. Th. *l. pen. huius titu.* ponatur sub titulo *de Constitutionib. prin. & edictis.* ac forsitan in hoc possit etiam ius accipi specialiter ex *d. l. pen.* pro Constitutionibus, vel si quid Constitutionum vim & fidem obtinet. Et iuris quidem ignorantia non excusat, vt si nescieris liberis petendam esse bon. possessionem intra annum, si nescieris ex eo testamento legata non deberi, quod capitis diminutio testatoris irritum H fecit, nisi fortè militem, aut minorem XXV. aut rusticum iuxta illud Homeri, ἄγχινον ἔπη εἶναι τοῦ εἰδότα ἔπη θέμιστας. aut mulierem in damnis amittendæ rei suæ, & rectè *l. pen. infr. de in integr. restit. min.* minoribus addideris mulieres, ex Cod. Theod. & *l. vlt. huius titul.* & est etiam vtrisque communis hæc vox iuris & legum,

Deceptis, nō decipientibus subueniri *l. 2. §. pen. D. ad Vell. l. 1. C.* A *Greg. Si maior fuerit prob.* Facti, id est rei gestæ error excusat. Iura certa sunt, facta incerta.

XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat.*

PErsequatur eam partem iuris ciuilis, qua præcipuè hic liber constat, quę conficitur ex Constitutionibus principū, quarum species sunt edicta, rescripta, mandata, *l. 5. sup. de legib.* nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios titulos suprà, sed non de rescriptis, de quibus ab hoc titulo tractare incipit. nā B preces sunt desideria supplicantium comprehensa libello principi dato, & rescripta sunt responsa principis ad preces. Preces ergo pręcedunt, sequuntur rescripta, subscriptiones, adnotationes, & ideo de precibus primum agit. Sed quidquid constituitur de precibus, idem obtinet etiam in rescriptis. nam quod precibus oblatis postulari nō debet, nec impetrari rescripto aut certè impetratum non valet. idem è contrario, si quid postulari possit. Vt ecce, non potest creditor postulare ne debitor vtatur exceptione peremptoria *l. 2.* & condemnatus aliquis non potest iterum supplicare aduersus sententiam præfecti prætorio *l. 5.* Semel supplicare potest, semel ex rescripto principis iterari & retractari iudi- C cium *d. l. 1. infr. de sent. præf. præt. l. 2. Cod. Th. de offic. præf. præt.* & iudicium sanè criminale iterari frequens erat, vt historia sacra Seueri docet & *l. 2. infr. de cus. reorum*. Item non possunt postulari quæ sunt damnosa fisco aut iuri contraria in damnum alterius *l. 8.* ergo & rescripta ad hæc impetrata non valent. At cōtra postulare & impetrare licet, ne debitor vtatur exceptione dilatoria *d. l. 2. l. 3. si is pro quo D. quod quisque iur.* & oblata satisdatione, vt prorogetur tempus soluendæ pecuniæ *l. 4.* & rescripta igitur huiusmodi valent. Etiam illud hoc titulo ostēditur, offer- D ri preces rectè per seruum alieno nomine, vel etiam suo nomine iusta ex causa *l. 1. & 6.* & non tam esse necessarium precibus inseri exempla instrumentorum de quibus agitur vt *l. vt responsum* *ʒ. de transf.* quam vim, & mētem, & verba ipsa propriè de quibus ambigitur *l. vlt. hoc tit. l. verbum ʒ. de causis ex quib. inf.*

XX. *Quando libellus principi datus litis contestationem facit.*

HIc etiam titulus est *de precibus ad quas rescripsit princeps.* ergo & de rescriptis. & hoc vult libellum precum principi datum pro litis contestatione haberi, si modò ad eum rescripse- E rit princeps: inanis enim est libellus sine rescripto. Rescripto concedi ius contestationis. *l. illam ʒ. de Donat.* Non habetur pro vocatione in ius in edicto de in ius vocando, nec pro accusatione in S. C. Turpiliano, & tamen in causa præscriptionum habetur pro litis contestatione, in hoc scilicet vt datione libelli & rescriptione perinde atque litis contestatione actiones tempore perituræ in tutum redigantur, vt loquitur *l. ordinata D. de lib. cau.* & perpetuentur, atque adeò dentur heredi & in heredem. quod non ita obtinet libello dato præf. prætorio *l. 1. infr. de offi. præf. præt. Or.* & multo minus libello porrecto aliis magistrati- F bus vel iudicibus. ac rursus de dato principi quod diximus, id Iustinianus vult tantum pertinere ad actiones prætorias annales, non ad eas quæ longiori tempore perimuntur *l. 2. hoc titu. l. 5. ʒ. de præscript. 30. annor.* Quando igitur libellus principi datus litis contestationem faciat, si quæras, dicam, quādo actio est prætoria annalis, non quando est ciuilis. nec offendat *l. 2. ʒ. de ann. excep.* quæ non de libello precum loquitur oblato principi, sed de libello tantum querelæ & protestationis, qui tunc offertur præsidi, cum nemo est qui conueniri & interpellari possit, & pro litis contestatione cedit *l. 2. D. de nau. fœn. l. 2. infr. de an. except.* G

XXI. *Vt lite pendente, vel post prouocationem, aut definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.*

SAtis fuisset dicere, *vt lite pendente, vel post definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.* nam post interpositam prouocationem satis prohibetur. qui lite pendente supplicare prohibetur, ac similiter post omissam prouocationem, qui post definitiuā sententiam; vt breuior summa hęc sit, ne lite pēdente de re, qua de agitur, quidquam supplicare liceat, *vt No. 82. & 114.* Sed expectetur sententia iudicis apud quē litigetur, & vt H definitiua sententia, quæ non est appellatione rescissa, rescripto non rescindatur aut retractetur, etiamsi preces oblatæ principi fuerint ante definitiuam sententiam. nam & si quando appella- A re non possum, supplicare possim, velut contra sententiā præf. pręt. non tamen vbi appellare possum, nec appello intra tempora constituta, postea licet mihi supplicare, aut quod supplicaui ante, de eo rescriptum impetrare. quia sententiæ semel adquieui. Docuit *titul. 9.* quæ non liceat supplicare, hoc verò docet quo tempore non liceat.

XXII. *Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum vel impetratum.*

B REpetitur in *hoc tit. l. vlt.* quod satis, vt arbitror, fuerat expositum *tit. 19.* nō valere preces aut rescripta cōtraria iuri vel vtilitati publicæ, quia haud dubiè subreptionem arguunt impetrantis, vt *l. 10. ʒ. de sacr. eccl. l. 1. ʒ. de S. C. l. 47. C. Th. de hær. & Nou. Valentiniani* In damnum publicum non valere rescripta. Sed adiicitur, ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita rescripta recipiantur. quod quidem mendacii crimen est falso proximum *l. si quis obrepserit D. ad l. Cor. de fal.* & rectè Augustinus *in Ioannem*, iuris esse forensis, vt qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit quod impetrauit. Iudex tamen rescripto datus, iudex manet, etiamsi preces ad quas rescribens Imperator iudi- C cem dedit, subreptitiæ & mendaces sint. Iudicis datio valet, impetratio non valet. non est ergo rescriptum omni ex parte inutile atque vitiosum. Sed de hac rę aliter distinguitur in *c. super literis. De rescript.*

XXIII. *De diuersis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.*

DE precibus supplicantium egit principaliter superioribus titulis quatuor, nunc agit *de rescriptis principum*, veluti de his quæ duobus supplicantibus in causa communi diriguntur ad D vnum tantum vt prosint vtrique *l. 1. de his quæ ad ius pertinent,* vt sint perpetua, nec anno finiantur *l. 2. & l. vlt. C. Th. eod.* Iure veteri annalia fuisse videntur, quod nos sequimur ex *c. plerumque De resc.* Item de ipsis authenticis rescriptis iudicibus insinuandis non exemplis *l. 3.* & de his quæ sunt sine die & Consule *l. 4.* vt non valeant si sint beneficia personalia, idemque de ordinationibus episcoporū cautum est in concilio Mileuitano. Nam generalia rescripta quę modò relata sunt in corpus iuris, valent, etiamsi diem vel Consulem adscriptum non habeant, vt constat ex Constitutionibus Iustiniani *de No. Cod. fac. & de Iusti. Cod.* E *conf.* D. Augustinus *in collatione tertii diei cum Donatistis*, Euidentissimis legibus definitum esse Imperialia constituta, etiam si Coss. non legerentur, in dubium non vocari. Item de iisdem beneficiis principum *l. 5.* precibus extortis, veluti tribunatu militari, centurionatu, præpositura, præfectura, primatu numeri: quæ & Cicero & Suetonius & Lampridius beneficia vocant ad ærarium delata, & , vt Hygenus ait, adscripta in librum beneficiorum, vt hęc scilicet beneficia & promotiones à iudicibus non reiiciantur, aut contemnantur. Item *l. 6.* de rescriptis quæ non sunt subscripta encauto sacro, & manu principis, vt non valeant. F *Encauto* scribo, non *encausto*. quia sic omnibus locis scriptum inueni, atque etiam in glossis encautum, ἐγκαυχωμένον. Et ait, Diuersis, nam ex his alia ius faciunt, alia nō faciunt. alia sunt personalia, alia generalia, alia perpetua, alia temporaria. alia valent, alia non valent. alia adnotationes & subscriptiones ad libellum breues *l. 1. ʒ. de proc. Imp. off.* alia epistolæ *l. 12. Cod. Th. de epis. & cler.* alia pragmaticæ iussiones siue sanctiones, quibus scilicet tractatu & consilio adhibito princeps diligentius diffusiusq. respondet ad preces, relationem, vel suggestionem iudicum, vel aliorum, & aliis quidem rescriptis preces inserūtur, non pragma- G ticis. Augustinus *in collatione supradicta*, In pragmatico rescripto preces inseri non solere. De omnibus autem rescriptis etiam illud generaliter constituitur *l. vlt.* vt non aliter valeant, quod tamen ius pontificium non probat, quàm si hæc sit eis iniecta clausula, si qui rescriptū impetrauit, docuerit esse vera omnia ea, quæ contulit in preces. quæ & aliis verbis variè solet inseri, Si ita res habet vt à precantibus supplicatur. Si preces veritate nitantur. Si desideria petitorum veritate subsistunt. Si veram cognoscis esse querimoniam supplicantis. Si vera est fides suggerentis. Deniq; vt iudici cui rescriptum insinuatur, prima hæc sit cura de ve- H ritate & fide precum. Et specialiter de pragmaticis iussionibus, ne fiant ad preces singulorum in priuatis causis, sed in publicis ad preces ciuitatum, vel prouinciarum, vel scriniorum, vel officiorum, vel cuiuscunque corporis aut vniuersitatis. Fiunt tamen sæpe ad relationem vel suggestionem iudicum.

XXIIII. *De statuis & imaginibus.*

INter beneficia principalia, quę rescriptis principum ad postulationem ciuitatum vel aliorum corporũ certis personis dantur de rep. vel de suo corpore siue collegio bene meritis, sunt statuæ & imagines, *ἀνδριάντων ἀνατεθέντων, l.1. & vlt huius tit.* Sed & de ipsorum principũ statuis vel imaginibus in ciuitate statuendis in ornamentum ciuitatis necesse erat à principibus concedi beneficium *l.26. ꝫ. de episc. aud.* quod proprium esse Romanorum vt adfectarent, Nazianzenus scribit *στηλ. α. τὰς νῦν ἀνδριάντων εἰκόνας δημοσίᾳ ἱστᾶσι τοῖς βασιλεῦσι.* Sed ab his rectissimè *l.2.* aufert omne fastigium adorationis, quod solerent olim, vt Ambrosius ait VI. *Hex.* sola ære fusa principum capita & ducti vultus de ære vel marmore adorari. Et rectè Tiberius auctore Suetonio, qui eas inter ornamenta domorum, non inter simulacra Deorum poni voluit.

XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

HIc etiam titulus est *de statuis principum*, quæ perinde atque Ecclesiæ suam confugis securitatem præbent, *l. capitalium. §. ad statuas. D. de pœn. l. quis sit. §. apud. D. de adil. edict.* & eleganter Theodosius & Valentinianus Impp. *βωμὸν σωτηρίας καὶ ἐν τοῖς ἱματίοις ἀνθρώπων ἐν ὑμῖν ἐστιν,* de Ecclesiis dixere *βωμὸν ἐστίν, l. vlt. ꝫ. de his qui ad eccles. conf.* & latine (fuit enim vtraque lingua conscripta) aram salutis, quia nihil interest aram salutis dixeris, an aram misericordiæ. Ex igitur sunt nobis duæ aræ misericordiæ siue salutis, de ea quæ fuit Athenis Theophilus in *§. ius ciuile. De iur. nat.* & alii pleriqüe auctores.

XXVI. *De officio præfectorum prætorio Orientis & Illyrici.*

CVm ex partibus iuris ciuilis resideret adhuc magistratuum edicta, formæ, dispositiones, quæ non minorem obtinent iuris auctoritatem quàm leges, S.C. responsa prudentum, Constitutiones, edicta, mandata, rescripta principum, ideo & huius partis explicandæ causa *de magistratibus dicere institui.* Ex his sunt præfecti prætorio, qui summam obtinent & omnem iudiciorum potestatem, omnium honorum apicem, vt Amm. Marcellinus ait, cum & patres dicerentur imperii & patres prouinciarum, auctore Cassiodoro VI, & VIII, & XI, & plenissimum imperium etiam in Senatores, licet ipsi ante Alexandri Constitutionem non fuerint Senatores, sed equites Romani, vt Lampridius scribit *in Alexandro & in Commodo*, & Capitolinus *in Pertinace*, & Suetonius *in Tito* ipso solo Tito excepto quem pater præfec. prætorio fecit, vnde huic honori decus primum. Primæ igitur & summæ potestati, quæ & *ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὸ σκῆπτρα* à Zosimo dicitur, merito datur titulus primus. Fuere autem sub imperio Iustiniani duo in vrbe præfecti prætorio Orientis, *l. raptores. supr. de episcop. & cleric.* & sub eorum cura diœceses quinque, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, & cuiusque diœceseos prouinciæ variæ. Sub dispositione præsidum singulorum erant prouinciæ singulæ. Sub dispositione præfect. prætor. diœceses, id est, vniuersitas quædam prouinciarum. Fuit & alius præfect. prætorio Illyrici, & sub eius dispositione diœceses duæ, Macedonia & Dacia. Ioannes ad quem mittuntur responsa, non tantum ad Orientalem, sed etiam ad Illyricianam aduocationem, videtur Orientis & Illyrici præfect. prætorio fuisse. & ad hos quidem præfectos respiciunt Constitutiones huius tituli, vt formæ & edicta eorum generalia vim legis obtineant, *l.2. hoc tit l.27. inf. de fideius.* & vt sub cura & iurisdictione eorum sint præsides prouinciarum, vt *l. ne quis. inf. de decur.* adeo vt promouere eos possint, *l.9. infr. de adu. diu. iud. l. vlt. ꝫ. ad l. Iul. rep.* & remouere atque in locum eorum alios substituere & de criminibus eorum cognoscere, *l.3. hoc tit.* Cassiodorus *de præf. prætorio*, Delicta prouinciarum iudicum punit. Et verò si diœceses sub cura sunt præfectorum prętorio, & prouinciæ diœcesum singulæ igitur, sicut sub cura præsidis prouinciæ sunt singulæ ciuitates eius prouinciæ, *l. pen. D. ad munic. l. cum unus. §. pen. D. de reb. auct. iud. possi. l.7. D. de interd. & rel.* Mamertinus *in Panegyrico Iuliani.* Cum me prætorii præfecisti, prouincias de te egregiè meritas meæ fidei tutelęque mandasti. Alia præfect. præt. priuilegia sunt in *l.1. ꝫ. de sent. præfect. prat. & l.2. ꝫ. de sent. ex per. recit.*

XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ, & omni eiusdem diœceseos statu.*

FVit etiam ætate Iustiniani alius præfect. præt. Africæ, quem ipse constituit post multos annos Africa Vandalis liberata & restituta Romano imperio. Et sub eius dispositione prouinciæ septem, Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, & quæ propriè dicitur Africa siue proconsularis prouincia Carthago, Sardinia insula & Bizacium, quæ corruptè Sex. Ruffo Hierarum, putant plerique & corruptè appellari Bizantium, quos refellit Eustathius in Dionysium. Septem prouincias facit Iustinianus, alii sex tantum confusa Zeugitana, & Carthaginẽsi. Singulis autem prouinciis septem idem Iustinianus suos cõstituit rectores, id est, consulares vel præsides consulares Zeugitanæ, Carthagini, Tripoli, Bizacio. & ad Consularem Bizacii scripta est *l.1. ꝫ. de off. Com rer. pr.* Præsides autẽ ceteris. Constituit & duces militares prouinciis quinque Tripoli, Bizacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, simul ac definit quid hi omnes pro codicillis dignitatis suæ inferre debeant scriniis sacri laterculi siue palatii, aut pro insinuatione codicillorum scriniis & officiis præfecti præt. præsides prouinciarum vel scriniis, magistri militum, duces militares, & quæ cõmoda vel stipendia de publico ferant ipsi, vel præfect. prætorio, vel homines eorum, scrinarii, cohortales. Sed & hominum numerum statuit, & suam prefecto præt. ac cuiq; duci sedem, & alia pleraq. de constituendis militibus limitaneis, & de disciplina militari. deniq; de omni statu eius diœceseos diuisæ, sicut dixi, in prouincias septẽ. Fuit & sæculo Iustiniani quodam tempore præf. prætorio Italiæ, de quo *No. 69. & 70.*

XXVIII. *De officio præfecti vrbis.*

SEquuntur tituli *de officio præfect. vrbi, & de officio magistri militum*, quia potestates sunt præfect. prætorianæ pares *l.1. ꝫ. de præfect. præt. siue vrb.* germanę potestates, *l aduocatos. ꝫ. de aduo. diu. iudi.* licet in Senatus concilio præfect. vrbi ceteris omnibus præferatur, quasi prætorio cedẽte vrbi, vt amplius quoque & speciosius vrbis est nomen, *l.3. hoc titul. Nouel. 62.* Sicut princeps Senatus olim fuit in Senatu dignitate non potestate maior. Hic est ad quem custodia & cura vrbis regiæ totius spectat, & quicquid intra centesimum lapidẽ admittitur, vltra centesimum præfect. prætorio cognitio est. Hic ad quem spectat cura annonę, cura excubiarum, cura corporatorũ, veluti pistorum, suariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum tempus coacti & ei corpori quasi seruitute quadam obstricti sunt in perpetuum, & cura thermarum, cura vænalium rerum, cura spectaculorum ac populariuм, siue factionum, Venetæ, Prasinæ, Albatæ, Russatæ. qua de causa Capitolinus *in Pertinace* dixit præfect. vrbi cum omnibus paticipasse sermonem. Idem quoque pręfect. vrbi dicitur vice sacra iudicare sicut prefect. prætorio, *l.11.16.18.61. Cod. Theod. de appel. l.2. Cod. Theod. de pac.* Et hunc magistratum instituisse Agustum Suetonius auctor est & Victor Aurelius.

XXIX. *De officio magistri militum.*

QVæ potestas est præfect. prætorio in priuatos & in præsides prouinciarum, eadẽ est magistri militum, siue equitum siue peditum, siue vtriusq; militiæ in milites, & in duces vel comites militares singularum prouinciarum, & inter priuatum actorem & reum militarem, *l. pen. ꝫ. de iud. l. pen. ꝫ. de iurisd.* vt è cõtrario præfect. prętorio vel alterius ciuilis magistratus inter militarem actorem & priuatum reum, vt olim prætoris vrbani inter peregrinum actorem & ciuem reum, prætoris peregrini inter ciuem actorem & peregrinum reum, quia actor sequitur forum rei. Et auctore Zosimo, primus Constantinus magistros militum fecit à pręf. prętorio, in eos translata disciplina militari, quę scilicet olim ad præfect. prætorio pertinebat, perinde atque annonarum erogatio. Sic præfect. prætorio auctoritatem etiam imminuit, aucto eorũ numero, & factis patriciis, qui ante nulli fuerant, qui præfect. prætorio antecederent.

XXX. *De officio quæstoris.*

MAgisteriæ potestatis partem sibi quæstura vindicat. nam quæ beneficia olim permittebantur arbitrio magistri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præpositutæ numerorum aut castrorum, ea modo sub cura sunt & solicitudine quæstoris, & scrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, condiciones, curæ minoris laterculi ciuiles aut militares, adiuncta subscriptione principis. Laterculum minus est liber siue abacus & notitia dignitatum administrationúmque minorum, ducto nomine à quadrata figura, quasi *πλινθίς*, Gallicè interpreti, le petit roule: Laterculũ maius est notitia maiorũ, quod fuit sub

cura & diſpoſitione viri ſpectabilis primicerii notariorum, idq; depictum videmus ſub primicerio notariorum in eâ noritia laterculoque veteri dignitatum, quam Andræas Alciatus, & plemorem Beatus Rhenanus luci reſtituerunt. Per quæſtorem igitur princeps largitur bonores minoris laterculi, per primiceriũ tribunorum & notariorum bonores maioris: & in formulis Caſſiodori idem fit Comes ſacrarum largitionum ſimul & primicerius notariorum, vt per eundem princeps largiatur & pecunias ſuas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæſtoris munus fuit, ſed leges dictare, precibus reſpondere, conſilia dare principi, qua ex re à Symmacho dicitur precum arbiter, legum conditor, & à Caſſiodoro quæſtura dignitas literarum, quod ea ſcilicet literatis tantum deferatur iuriſque peritis, *lib.* 1. *Var.* & alibi, quæſtor ſiue os principis, imago principis, vox legum, cuſtos legum, & in *Nou. Valentiniani de bon. ca. fisc.* iuſtitiæ & legum cuſtos, theſaurus famæ publicæ, armarium legum. Idem poſtea *μέγας λογοθέτης* appellatus eſt & nouiſſimè Cancellarius, vt Nicetas ſcribit, VII. *annali*. Cur verò huic dignitati aut quomodo quæſtoris nomen inditũ ſit quod ad eos propriè pertinet qui ærario præſunt, ſi quæras, dicam aſſumptos primum ex plebe vt præfectos prætorio, ita homines literatos fuiſſe qui orationes, epiſtolas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Candidatos Cæſaris dictos, *l.* 1. *D. eod.* ſed cum non eſſet eis ingreſſus in Senatum, vtpote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati ſunt honore & titulo Quæſtorum, vt hoc honore freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæſtura, vt Aſconius ait, primus gradus in Senatum, ac poſt creſcente eorum auctoritate, iamq; non recitantibus tantum ſed & componentibus eis Orationes, reſcripta, leges vice principis, idem Quæſtorum nomen retinuerunt.

XXXI. *De officio magiſtri officiorum.*

ET hic quoq; videtur ex militari magiſterio partem adeptus non inferior quæſtore. Nam & vterque illuſtris, & ex quæſtore plerunque magiſter officiorum fit, vt Caſſiodori formulæ docent, vel etiam vnus idemq; ſimul vtroque honore fungitur: & officium magiſtri officiorum, honor eſt iuriſconſulti, ſicut quæſtoris officium, & philoſophi. Nam & quæſtori aderat, vt idem Caſſiodorus ait, & diſciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quaſi iudicem & magiſtrum officiorum aulicorum quales ſunt cubicularii, *l.* 3. *C. de præp. sac. cub.* caſtrenſiani & miniſteriani, *l.* 3. & 4. *C. de caſt. & min.* ſilentiarii, *leg.* 4. *C. de ſilent.* decani, *l.* 2. *C. de decan.* qui omnes obſequio & miniſterio principis dedicati erant. denique magiſter officiorum eſt magiſter *τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων* (ſic lego in Theodoſio Suidæ) vel vt Theodoritus ait, *ἡγούμενος τῶν βασιλείων*. Sed & Senatores in cõſiſtorium inducit, glorioſus, vt idem Caſſiodorus ait, donator aulici conſiſtorii quaſi alter lucifer. Nam ſicut ille venturum diem promittit, ſic iſte deſiderantibus vultus regię ſerenitatis attribuit. Et curam gerit curſus publici, *l.* 9. *C. de cur. public.* Curioſos curſus publici curagendarioſque conſtituit, ex ſchola agentium in rebus, ex qua etiam ſibi officiales aſſumit. qua de cauſa magiſterianos vbi legis agentes in rebus ſemper interpretere licet, ſiue officials magiſtri officiorum. Hoc autem ex militari iuriſdictione habet, quod ſub cura & iuriſdictione eius ſint fabricæ armorum & fabricenſes, & limites ac limitanei milites, & ſcholares omnes, qui milites ſupernumerarii ſunt, taxati in XI. ſcholis, vt ait *l. vlt. C. de loca.* vidilicet ſi his adnumeres fabricenſes & agentes in rebus.

XXXII. *De officio Comitis ſacrarum largitionum.*

SEquuntur alii magiſtratus ſiue dignitates illuſtres. Comes ſacrarum largitionum eſt is, cui gubernandi committuntur theſauri maieſtatis imperatoriæ, quos largitiones dicimus & remunerationes plauſibili vocabulo, & dignitatem ipſam Comitis munerariam dignitatẽ Caſſiodorus, quaſi muneribus potiſſimum & liberalitatibus exercẽdis theſauri imperii deſtinati ſint, quamuis & in alias pleraſque res inſumãtur, & omnino talis eſt Comes ſacrarum largitionum, qualis præfectus ærario olim vel etiam diſpenſator, qui à Papinio demonſtratur his verbis, Iam creditur vni ſanctarum digeſtus opum, partæq; per omnes diuitiæ populos, &c. & à Numatiano illo loco, Opum curam, quãuis ſit magna, ſacrarum. Præfecti nomen mutatum eſt in Comitis nomen, quod & omnibus magiſtratibus datum eſt qui ſacrum comitatum obſeruarent, vel qui ex eo prodirẽt, & inde nomen, poſtea porrectum eſt ad omnes qui cui negotio præpoſiti eſſent, veluti ad nauarchum apud Euſtathium in Homerum, & Suida quoque generaliter definitur, Comes *ὁ λαοῦ ἄρχων*, populi iudex quilibet. Porrò in theſauris ſiue opibus imperii numeramus etiam veſtiarium & ornamenta imperialia, qua de cauſa non tantum ſpeciales quidam Comites largitionum diffuſi per diœceſes & comites metallorum & rationales ſummarum, præpoſiti theſaurorum, procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti ſacrarum largitionum curæ eſt, vt idem Papinius ait, quæ diuum in vultus igni formanda liqueſcat Maſſa, quid Auſoniæ ſcriptum crepet igne monetæ, non inquam, hi tantum erant ſub diſpoſitione viri illuſtris Comitis ſacrarum largitionum, ſed etiam procuratores gynæceorum, id eſt, textrinorum ſacrorum, & procuratores baphiorum, id eſt, tincturarum pretioſi muricis, & procuratores linificiorum, & præpoſiti barbaricariorum, id eſt, phrygionum, & præpoſiti baſtagarum, qui ſcilicet curant ſacris largitionibus ſiue ærario ſacro perferri canones collationeſque ſolemnes.

XXXIII. *De officio Comitis rerum priuatarum.*

VTerque Comes ab imperatore ſignificatur his verbis, in *l.* 3. *C. vbi Sen. vel cl.* Cui noſtra ſerenitas ſacros noſtri numinis theſauros aut res priuatas noſtræ pietatis gubernandas iniunxit. Ille qui theſauros gubernat opeſque fiſcales, Comes eſt ſacrarum largitionum, qui à Græcis Comes [illegible]. Ille qui propriam ſubſtantiam ſiue patrimonium principis, ſiue dominicam & diuinam domum, Comes rerum priuatarum, quæ honeſtantur etiam largitionum nomine, *l. properandum §. ſin autem vtraq. C. de iud. l. vlt. C. de adſeſſ. Paulinus in Eucharistico*, Nomine priuatæ Comitiuam largitionis dans mihi quam ſciret nullo ſubſiſtere cenſu. Bona igitur principis, aut fiſcalia ſunt, aut patrimonialia, & vtraque propria, aut quaſi propria & priuata principis. Nam ita eſt ſcriptum *l.* 1. *D. ne quid in lo. pu.* res fiſcales quaſi proprias & priuatas principis eſſe, & quod vulgò dicitur, Omnia eſſe principis, id interpretatur rectè *l.* 3. *C. de quadrien. præſcrip.* vt omnia, id eſt, tam fiſcalia quàm patrimonialia principis eſſe intelligantur. Quæ priuati poſſident ſunt in imperio principis. Propria bona quæ princeps poſſidet, in patrimonio & dominio principis. Fiſcalia quaſi in patrimonio, propriè in patrimonio principis non ſunt. hæc enim in heredem principis non tranſeunt, patrimonialia tranſeunt in heredem vel in bonorum poſſeſſorem etiamſi non ſucceſſerit in imperio, *l.* 56. *D. de legat.* 2. fiſcalium rerum eſt commercium, *l. pacta. §. vlt. D. de contrah. empt.* Patrimonialium non item, *l.* 39. *§. vlt. D. de legat.* 1. Denique, ex hac bonorum diuerſitate facti ſunt duo Comites, vnus qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alter qui propriæ. hic Comes rerum priuatarum dicitur frequentius, ille Comes ſacrarum largitionum, facti etiam inde ſunt alii palatini largitionales, alii priuatiani, qui huic vel illi Comiti obſequuntur. Tres tantum ſunt ſub hoc titulo Conſtitutiones Latinæ, nulla Græca deſideratur, & quæ à me adnotata eſt *l.* 7. *C. de delat.* ſecundum locum occupat infra *tit. de offic. diu. iud.*

XXXIIII. *De officio Comitis ſacri patrimonii.*

AT rurſus duplex eſt patrimonium, *priuatum*, de quo ſuperior, & *ſacrum*, de quo hic titulus, atque ita ſeparatum legitur vnum ab altero in edicto Iuſtiniani 4. & 8. & in formulis Caſſiodori. Quod attentè obſeruandum eſt, alioquin prima ſpecie idem videretur eſſe Comes rerum priuatarum, & Comes ſacri patrimonii. Sed duo planè ſunt diuerſi Comites. Et Comes rerum priuatarum, vt dixi, gubernat priuatã principis ſubſtantiam, per rationales ſcilicet præpoſitos, procuratores atque etiam Comites quoſdam ſpeciales. Comes patrimonii ſacri eſt, veluti procurator penus, qui regias, vt Caſſiodorus ait VI. epulas ſolicita ordinatione diſponit, iudex aulici apparatus & epularum, cui, vt idem ſignificat *libro* XII, commiſſæ ſunt apothecæ vel enthecæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia prouentus quoque ad eum rediiſſe. Tres igitur erãt principis *οὐσίαι*, quod & Græci interpretes notant, largitiones, priuatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit Conſtitutionem quæ deſideratur.

XXXV. *De officio proconſulis & legati.*

POſt illuſtres dantur ſpectabiles, ex quibus primi ſunt proconſules qui in prouincias certas, veluti Aſiam, Achaiam, Africam

Africam sortitò mittuntur cum imperio consulari, vt tam bella quàm ciuilia regant ex ordinatione Augusti, vt Suetonius & Strabo scribunt separatas ab his quas ipse sibi recepit, adiuncto etiam legato vno si qui mittitur prætorius vir sit, vel legatis tribus si Consularis, vt Dio scribit L I I I, datis à Senatu vt *in Gordiano Capitolin. & Probo Vopisc.* vel probatis à principe quibus suam iurisdictionem mandent atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, *l. solet. D. eo.* De proconsule eleganter Saluianus V I I, Quotidianus iudex & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam consul Malè autem inter primam & secundam legem huius titul. quidam posuere titulum nouum de officio Comitis sacri palatii.

XXXVI. *De officio Comitis Orientis.*

SEquitur *Comes orientis*, qui etiam est spectabilium numero, & latissimam iurisdictionem habet. namque Oriens ei totus regendus committitur, qui conficitur ex X V. prouinciis, Palæstinis tribus, Syriis duabus (Optatus tamen Mileuitanus facit Syrias tres) Ciliciis duabus, Phœniciis duabus, Cypro, Eufratensi, Osroena, Mesopotamia, Isauria, Arabia.

XXXVII. *De officio præfecti Augustalis.*

PRæfectus Augustalis est etiam spectabilis, sic dictus, quod Ægypto in prouinciam redactæ et regendæ primum sit ab Augusto constitutus, ex equitibus non ex Senatoribus, vt Tacitus scribit 12. & Dio L I I. & Arrianus *3. de exped. Alexan.* ne sub potentiori præfecto, vt sunt leues & mobiles Ægyptii, facilè ad res nouas impellerentur. quos & eadem ratione in alienam ciuitatem ciues allegi noluerunt Romani Imperatores, vt Iosephus scribit *2. contra Appionem.* Idem verò dicitur etiam præfectus Ægypti, *l. 35. D. ex quib. caus. ma. leg. 1. C. de postul.* Et præfectus non proconsul aut consularis, quod vetustius esse videtur constitutione Augusti, cum ex oratione Ciceronis *in Gabinium*, Trebellius Pollio referat fasces consulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit sedes præfecti Augustalis. Sub cura autem eius prouinciæ V I. Libiæ duæ, Thebais Ægyptus, Arcadia, Augustamnica, & præsides earum, *l. 2. hoc tit.* Et non ex Consulibus tantum Romanis, sed etiam ex suo augustali Alexandrinos annum numerasse, Chronica Alexandrina, quæ habet Cl. Puteanus V. C. & eruditissimus, manifestò comprobant. Inuenio eodem titul. præfecti Augustalis etiam præsidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imperatorem ornasse apud Spartianum.

XXXVIII. *De officio Vicarii.*

VIcarius quoque spectabilis est, quę media est dignitas inter illustres & clarissimos, vt ait Iustinianus *Nouell. 7. in fine.* Nam inferiores his quidem sunt equestres, perfectissimæ, egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita duntaxat diuisio est, & qui superillustres esse dicuntur, hi illustres sunt & patricii. & illustres igitur, & adiectione tantum patricii superillustres. Nec tamen omnes Senatores illustres sunt, aut spectabiles, aut clarissimi, Quidam sunt expertes harum dignitatum omnium. *l. 52. 54. C. Theod. de heret.* Vicarius autē pro præfecto prætorio mittitur in tractum vel diœcesim aliquam aliquot in se prouincias continentem, veluti Thraciarum, quæ prouincias continet V I, vel Ponticam quæ X I, vel X I I, si ex constitutione Valentis, cuius meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres primam cuius Metropolis Cæsarea, secundam cuius Metropolis Tyana, tertiam cuius metropolis Musicyssus, vel Asianam quæ X I, vt Theodoritus scribit *lib. 5.* Sed octo tantum ponit sub dispositione vicarii notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit enim in Illyrico vicarius Macedoniæ, *l. vltim. C. de diu. off. & app.* & aliquando in Occidente vicarius vrbis Romæ, & Iurisdictio eius intra XL. lapidem. Vicarius Italiæ & sub eo prouinciæ X. Vicarius Africæ & sub eo prouinciæ quinque sicut sub vicario Britanniarum. Vicarius V I I. prouinciarum in Gallia, Germaniæ, Belgicæ, Aquitanicæ, Narbonensis, Lugdunensis, Maximæ Sequanorum, Nouem populoniæ, è quibus Narbonensis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rursum diuiduntur in primam & secundam, Lugdunēsis in primam, secundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœninas & Graias & in Narbonensi secunda facilè comprehenderim Viennensem, vt sint summatim prouinciæ septem, quarum etiam mentio fit in constitutione Constantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata à Nicolao Cusano *3. de conc. cath.* Fuit & vicarius

A Hispaniarum, & sub eo prouinciæ V I I. quæ olim regebantur à proconsule, vt scribens de Vicario Hispaniarum, rectè subiiciat Sulpitius Seuerus in *historia sacra* nam iam proconsulem habere desierant. Hi sunt vicarii præfecturę prætorianę pari potestate præditi, & in legibus sæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in *l. 1. D. de legat. 3.* & vice præfecti ex mandatis principis cognoscere, & in *l. 6. C. de mod. mul.* scripta ad præfectum prætorio, his verbis demonstrantur qui vice vestra (sic legendum) administrationis gubernacula susceperint. Verum non vt alii qui funguntur vice prætorum

B aut præsidum nihil proprium habent, ita possim idem statuere de vicariis præf. prætorio. Nam & si dicuntur vicarii, proprium iurisdictionem habent datam à principe, & vt ait Cassiodorus cum præfectis portionem aliquam, quod sumpsisse videtur ex *l. 1. huius tit.* quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, moxq; subiicit, eosdem disceptationis principalis repræsentare reuerentiam, quod Cassiodoro est vice sacra iudicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXIX. *De officio Prætoris.*

C ADiungitur spectabilibus prætor. quibusdam locis, sed plerunque clarissimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clarissimorum, id est, tertii ordinis initium. Quæ autem magna olim fuit vis imperii iurisdictionisque prætoriæ, ea cœpit onus esse Senatorum in edendis populo scenicis & circensibus voluptatibus, quod sustinuere etiam prætores olim, *l. si vt certo. §. interdum. D. Comm.* & in fabricis operibusque publicis, *l. 13. Cod. Theod. de prætor. & quæst.* idque onus fere tantum prætura retinuit, adeo vt vocarentur ad eam inuiti, vt Zosimus exposuit *libro 2.* atque etiam præsentibus deficientibus absentes Senatores qui in prouinciis non in vrbe domicilium haberent, & mino-

D res xxv. annis, *l. 1. & 2. Cod. Theodos. eod.* vbi sicut prætores & consules, ita quæstores accipere oportet proinani nomine, & onere populo edendi muneris, vt illo Lampridii loco in *Seuero* (Quæstores candidatos ex sua pecunia iussit munera populo dare) non pro amplissima illa dignitate, de qua actum est *titulo 30.* cui etiam non sufficeret minor ætas nec ad alios honores, *l. ad Remp. D. de mun. & hon.* qui etiam non parcent fœminis, & hanc tamen præturam onerariam subeunt quodammodo in specie *l. 17. Cod. Theodos. eod. titul.* paucissima autem retinuit

E prætura ex iurisdictione & imperio prisco, & ferè ea tantum quæ referuntur in *l. 1. huius titul. l. vltim. infr. de præd. minor.* & tandem functione eius etiam liberati sunt Senatores absentes *Nou. Valentiniani & Martiani*, & generaliter omnes qui prætores designati essent sumptibus & erogationibus faciendis in vrbis fabricas aut populi voluptatibus *l. 1. hoc titul. l. 1. C. de prætor* nisi quid vellent expendere sua sponte. Etiam illud additur eadem Non. vt hi tantum designentur S. C. legitimo legitimè celebrato. Fuere primis temporibus X V I I I, in antiqua Roma, post in noua modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo

F octo, & tandem ex ea Nou. tres, & designari vt dixi S. C. vt *l. 12. 13. 15. Cod. Theodos. eod. titul.* vbi additur legitimo vel legitimè celebrato, id est, loco & numero competenti, & locus quidem definitur *Nou. 62.* numerus quinquaginta scilicet Senatorum, *l. 9. Cod. Theodos. eod.* Hoc enim numero præscribi S. C. solet. Lampridius *in Seuero*, Nullam Constitutionem sacrauit sine xx. iurisperitis & doctissimis ac sapientibus viris. iisdemque disertissimis non minus L. vt non minus in consilio essent sententiæ quam cum S. C. fieret. Et S. C. vero dum prætores designari constituitur, nominatio & designatio censualibus quæ fuit aliquando concessa, abrogatur *l. 13. 26. 27. Cod. Theodos. eod.* Qui-

G dam codices habent, *De officio prætorum*, vt in Digestis, sed vt proconsulis & vicarii, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XL. *De officio rectoris prouinciæ.*

PRoconsul, Comes Orientis, præfectus Augustalis, de quibus actum est supra, sunt rectores prouinciarum, sed spectabiles. Hi de quibus *hoc tit.* agitur clarissimi veluti præsides, correctores, consulares, & vnius tantum prouinciæ, ille ferè plurium, & hi quoque sub cura illorum, & hi rursus sunt qui in his

H libris sæpissimè ordinarii iudices appellantur, Græcè *ἐκβιβασταί* interpretatur *Nou. 20. & 112.* qui non tantum exactionibus tributorum ciuilibusque negotiis sed etiam militaribus occupabantur, *l. 2. § in bonorum. D. quis or. in bon. pos.* Et publici iudices, *l. pen. C. de pag. sacr.* atq; ideo *l. 2. §. vltim. D. de iud.* his esse ius

mulctæ dicendę quibus publicè iudicium est, id est, qui publici &
ordinarii iudices sunt. Hi fratres à principe appellabantur in
Constitutionum ad eos directarum subscriptionibus, vt Cassio-
dorus ait, vt nobilitate pretiosi nominis affecti vilitate crimi-
num abstinerent, & simili modo magister officiorum frater ca-
rissimus Augustorum in *Nou. Theod. de princ. ag. in reb. & No. de
lampad. & No. de meta.* Et Comes rerum priuatarum, in eisdem
Nouellis *l. 3. De tyronib. & No. Maioriani de bo. cad.* & Comes
sacrarum largitionum, in eisdem Nouellis Theodosii *l. 3. de pa-
lat.* Addit idem Cassiodorus rectorem prouinciæ in præfecti
prætorio militem, cum ipsius tamen conscientia iudicare, quod
confirmat *l. 4. huius tituli.*

XLI. *Vt nulli patriæ suæ administratio siue speciali per- missu principis permittatur.*

PArs hic titulus est superioris, nimirum *de rectore prouinciæ*, vt
nemo eius prouinciæ fiat rector, aut præses, ex qua originem
ducit, vel in qua domicilium habet, Anastasii Constitutio Græ-
ca, cui similis *l. vltim. infr. de cr. sac.* & vetustior Antonini *apud
Xiphilinum*, μηδένα ἐν τῷ ἰδίῳ ἔθνει ἄρχειν. nisi scilicet
hic honos ab ipso principe vltro ei concedatur, vt Cassiodorum
legimus patriæ suæ Lucaniæ, & Brutiorum correctorem fuisse,
lib. 1. Var. ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale
administrare vel præsidi adsidere vltra menses quatuor, *l. 10. C.
de adsess. l. 1. Cod. Theod. eod.* nisi cui id princeps speciali bene-
ficio permiserit, *l. 38. D. ex quib. caus. ma. l. 5. D. de offic. adses.* Et
rationem reddit Paulus 5. *Sentent.* ne aut gratiosus aut calumnio-
sus apud suos esse videatur, & attigit Cassiodorus supradicto lo-
co scribens gloriosum esse in patria sua præsidatu fungi præcla-
rè, vbi necesse est vt aut gratiam parentela prouocet, aut odium
longæ contentiones exasperent. At contrà prætores in vrbe
non fiunt, nisi qui in ea domicilium habent, *l. 2. supr. titulo 39.*
quia prætorum tum erat iurisdictio parua, & prætura onus po-
tius quàm honos, adeo vt plerique eam detrectarent, eademq;
ratio magistratuum municipalium, vel generaliter in vrbe, vbi
est sedes imperii, & magistratuum ingens copia, & obseruatores
actus cuiusque multi, ciuibus & incolis magistratum capessere
licet, in prouinciis præsidatu fungi nō licet, quoniam longè ma-
ius est præsidis imperium quàm cuiusque magistratus in vrbe, *l.
7. §. vlt. & l. 8. de offic. proc.*

XLII. *De officio præfecti annonæ.*

CLarissimis adnumeratur præfectus annonæ, & sequenti ti-
tulo præfect. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis sunt. Et
sub Alexandro Vlpianum legimus præfectum prætorio & præf.
annonæ fuisse, *l. 4. C. loca. l. 4. de contr. stip.* Porro superiores le-
gitimi magistratus sunt, hi duo præfect. annonæ & præfect. vi-
gilum extraordinarii pro tempore & necessitate exigente con-
stituti, *l. 2. §. capta. D. de origine iur.* & hi sunt qui extra ordinem
ius dicere dicuntur, *l. si in aliquam. in fin. D. de offic. proc.* & ta-
men excusantur à tutelis & curationibus, *l. administrantes. §. 1.
D. de excus.* perinde atque hi qui ordinariam potestatem gerunt,
§. et qui potestatem. Instit. eod. Ceterum præfectus annonæ co-
gnoscit etiam criminaliter de his quæ ad vtilitatem annonæ pu-
blicæ pertinent, & ad accusandum admittit etiam mulieres si
qui dicuntur annonam flagellasse, *l. vltim. §. vltim. D. ad leg. Iul.
de annon. l. mulierem. D. de accus.* & canonem frumentarium vr-
bis per officia sua exigit *l. 2. inf. de appar. præfect. an. l. C. de cano.
frumen. vrb. Rom.* per centuriones & milites suos, *l. vltim. §. vlt.
D. de pign. act.* & dat ex contractu magistri & negotiatione con-
uehendę annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos qui
cum magistro contraxerunt, *l. 1. §. est autem. D. de exerc. act.*
nam & naucularios, qui annonæ vrbis seruiunt, constat fuisse
sub eius cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de
suis moribus probationes implēt, *l. 1. Cod. Theo. de his qui veniam
ætat. impet.* & negotiatores vt opinor, qui annonam vrbis adiu-
uant, & in priuilegiis naucularius iunguntur, *l. semper. §. negotia-
tores. D. de iur. imm.* nam & de pecunia debita ex negotiatione
annonæ cognoscit, *l. vltim. D. quod cum eo, &c.* Fuerunt etiam
sub cura eiusdem mensores frumentarii, *l. mensores. D. de excu.*
& pistores & fundi dotales pistorum emolumentis adscripti, *l.
12 & 17. Cod. Theod. de pistor.* &, vt Cassiodorus ait, per offici-
nas pistorum præfectus annonæ discurrit, pensumque & mun-
ditiam panis exigit. Solicitius iure pensati panem quo Quirites
alūtur. Et quamuis iurisdict. præfect. annonæ videatur esse pars
A iurisdictionis præfec. vrbi, & ille sit sub dispositione pręfecti vr-
bi, tamen præfect. vrbi nihil potest disponere de annonariis ne-
cessitatibus sine præfect. annonæ, *l. 1. C. de offic. præfect. vrb. l. 1.
Cod. Theod. de cond. in pub. hor.* & ab eo appellatur princeps non
præfect. vrbi, *l. vlt. D. quod cum eo, &c.* Locu autem huius titu-
li alii ponunt malè titulum de quadrimenstruis breuibus, vel, vt
in quibusdam libris scriptum legi, de quadrimenstruis tam ciui-
libus quàm militaribus. est enim de his *l. vlt. C. 31. & l. 1. C. 32.*
non specialis vllus titulus.

XLIII. *De officio præfecti vigilum.*

B PRæfectus vigilum spectabilis appellatur in *l. 3. D. eod.* Sed
qui in hoc libro instituitur ordo, eum ponit inter clarissi-
mos. neque est nouum vt idem modò spectabilis censeatur, mo-
dò clarissimus. exemplo sunt prætores, silentiarii, tribuni, nota-
rii & alii pleriq;. Porrò custos hic est nocturnus vrbis, iudex ob-
scurus, arbiter silentiosus, incendiariorum & furum indagator.
& eleganter Cassiodorus præfect. vigilum, furta in furibus fa-
cis, dum illos noctu circumueris. Constātinopoli prætor plebis
appellatus *No. 13.* Vigiles milites sunt qui eis obsequuntur, nam
C & iure militari testari possunt, *l. vn. D. de bon. poss. & test. mil.* &
habentur pro absentibus reip. causa, licet præsentes sint, *l. si ma-
ritus. §. leges. D. ad legem Iul. de adulter.* vt si quid damni pertule-
rint, dum eam militiam exercent, meritò ex edicto restitui pos-
sunt in integrum, meritoque dixerit Cassiodorus, eis tempora
momenti esse prolata. Erant ex libertinis, vt Strabo & Sueto-
nius & Dio scribunt, & Latini si sex annis militassent lege Visel-
lia perducebantur ad ciuitatem Romanam auctore Vlpiano, *tit.
de Latinis.* Ceterum de criminibus quæ grauiorem animaduer-
sionem desiderant præfect. vigilum cognoscit quidem, sed non
pronuntiat, reos si liberi homines fuerint remittit ad præfec. vr-
D bi, *l. 3. §. 1. l. vlt. D. eod. l. 1. hoc tit.* Cassiodorus *in formula præf.
vigilum.* Si tibi leges fures punire minimè præcipiunt, tamē eos
indagandi licentiam contulerūt. Et ita legatus proconsulis reos
puniendos remittit ad proconsulem, *l. 1. C. de offic. proc.* Et simi-
liter præfectus annonæ cognoscit quidem de crimine fraudatæ
annonæ publicæ, sed non etiam pronūtiat, verum remittit reos,
vt opinor, ad præfect. vrbi, vti eos vel condemnet, vel absoluat,
nisi specialiter præfecto annonæ datum sit ius gladii. est enim v-
terque præfect. sub dispositione præfect. vrbi. Equites Romani
petentes veniam ætatis mores suos probant præfecto vigilum,
E *l. 1. Cod. Theod. de his qui ven. ætat.* quia & ipse præfectus vigilum
creabatur ex equestre ordine, auctore Dione, ex Senatorio or-
dine secundum *Nou. 13.* vt non malè Tribonianus *hoc tit.* eum
adiunxerit senatoriis dignitatibus, postremum tamen & pręlato
præfect. annonæ.

XLIIII. *De officio ciuilium iudicum.*

POst speciales titulos singulorum magistratuum dātur gene-
rales, & quia magistratuū siue iudicum vna diuisio hæc est,
alios esse ciuiles, alios militares, *quod sit proprium ciuilium hoc tit.
F declaratur, quod proprium militarium tit. sequent. quid commune o-
mnium titul. 45.* Ciuiles sunt quibus inter priuatos, vel inter mi-
litem actorem & priuatum reum iurisdictio est, veluti præfect.
vrbi, prætor & ceteri, de quibus hoc tantum in *hoc tit.* constitu-
tum inuenitur, vt benignè audiant allegationes eorum qui se
asserunt esse immunes à publicis functionibus, Allegationem
immunitatis suspendere exactionem tributorum, *l. 2.* Vt hono-
rati, principales nimirum ciuitatum qui perfuncti sunt omnibus
muneribus ciuilibus & ceteri omnes qui honoratiā adepti sunt
dignitatem ciuilem vel militarem, *l. 1. C. de hon. vet.* vel qui con-
G sulatum aut aliam dignitatem ādministrauerūt, vt in *No. Valen-
tiniani de honor. & quæst. gr. præf.* quibus ius est considendi in se-
cretariis iudicū, *l. vlt. C. de off. diu. iud.* cum iudice non sedeāt in-
terim dum eorū lis agitur, contestatur, & disceptatur, *l. 1. hoc tit.*

XLV. *De officio militarium iudicum.*

MIlitares iudices sunt quibus non inter priuatos aut inter
militem & priuatum reum, *l. 2. hoc titul.* sed inter milites
aut inter priuatum actorem & militem reum iurisdictio est, vel-
uti Comites & magistri equitum & peditum viri illustres, *l. pen.
H C. de iurisd. om. iud.* & viri spectabiles duces aut comites rei mili-
taris. Ciuiles iudices habent etiam suos milites, suam militarem
manum, id est, lictores & apparitores, sed horum officio in cau-
sis priuatorum milites iudicum militarium fungi non possunt,
nec se eorum actibus immiscere.

XLVI.

XLVI. *De officio Tribuni & Comitis rei militaris.*

EX militaribus iudicibus inferioribus & minoris laterculi sunt Tribuni & Comites rei militaris viri clarissimi, *l. 1. ĩ. de offic. quæst.* tribuni scilicet minores cohortium seu numerorum & præfecti & præpositi castrorum honorati comitiua dignitate, de quorum officio desideratur Græca Constitutio in *hoc tit.* Superiores, magistri scilicet & duces sunt illustres vel spectabiles, & emittuntur ex maiori laterculo.

XLVII. *Ne Comitibus rei militaris vel Tribunis lauacra præstentur.*

ETiam illud additur *de Tribunis & Comitibus rei militaris inferioribus*, id est, clarissimis (legendum enim est in *l. 1. huius tit.* aliorúmve minorum comitum. *in l. 2. C. Th. eodem*, inferiorum) ne à prouincialibus qui eos hospitio excipiunt, exigant etiam priuata balnea. hoc enim licere illustribus solis comitibus & magistris vtriusque militiæ, *l. 6. ĩ. de metatis.*

XLVIII. *De officio diuersorum iudicum.*

HIc titulus est communis omnium iudicum ciuilium, & militarũ, ne ob publica tributa vllius iudicis auctoritate matres sam. domo extrahantur in forum, & quod de viduis additur in *l. 2. C. Th. eod.* ne è patria sua trahantur in sacrum comitatum, relatum à Triboniano proprio titulo, *Quan. imp. int. vid. &c. & l. 3. C. Th. eod. tit.* vt prouinciales prætorium iudicibus non componant, ornent, instruant: Sed vt ipsi sibi iudices id componant si velint. & vt contenti sint annonis & cellariis quæ accipiunt ex horreis publicis, nec quidquam præterea exigant à prouincialibus, vt *l. 32. C. Th. de erog. mil. ann.* Communia hæc sunt præcepta omnium iudicum, nec non etiam quod habet *l. 2. huius tit.* Constitutio Græca, quæ specialiter de Comite rei priuatæ loquitur, & generaliter de omnibus iudicibus vrbanis & prouincialibus, à me restituta in *l. 7. ĩ. de delat.* Et quod *l. 3.* ne iudices confundant inuicem dignitatum gradus, puta ne minor iudex maiorem in relationum suarum subscriptionibus quasi parem, fratrem audeat nominare, & *l. vltim.* vt honoratis non negetur consessus in secretariis iudicum.

XLIX. *Vt omnes iudices tam ciuiles quàm militares post administrationem depositam L. dies in ciuitatibus vel certis locis permaneant.*

ESt etiam hoc commune omnium iudicum prouincialium ex Constitutione Zenonis, vt perfuncti administratione, postquam successorem acceperunt, clarissimi in Metropoli prouinciæ quam administrauerunt, spectabiles in maioribus potioribusq; ciuitatibus administratæ diœceseos (de illustribus nihil exprimitur, quia aulicæ sunt potestates) dies L. permaneant, & in publico faciant sui copiam, vt volenti cuilibet sit cum eis ciuiliter aut criminaliter experiundi potestas de furtis aut criminibus. de furtis lege Iulia repetundarum: de aliis criminibus veluti peculatibus, aut manubiis, id est, deprædationibus & concussionibus aliis legibus vel S.C. vt in *l. vlt. ĩ. de mod. mul.* quã rem Zeno vult definiri intra xx. dies, & interim reum iuratoriæ cautioni committi, qua adfirmet se in iudicio permansurum vsq; ad terminum litis. Cõfirmatur hæc præscriptio L. dierum Iustiniani *No. 8. 95. 128. 161.* & ex No. quidem 8 intelligitur in hac Constitutione Zenonis proculdubio esse legendum, nec vllam ante præfinitum tempus de prouincia discedendi excusationem ei tribuat vel diuina reuocatoria vel codicilli, &c. Quod autẽ quidam scribunt idem fuisse cautum lege Iulia repetundarum prælata Ciceronis auctoritate falsum est. Nam quod Cicero scribit. 2. & 5. *Epist.* lege Iulia cautum, ne rectores prouinciarum ex prouincia decederent antequam rationes pecuniæ publicæ in prouincia confectas & consolidatas deposuissent, non est de excipiendis actionibus omnium qui eos de furto vel aliis criminibus compellare voluerint, & magis pertinet ad legem Iuliam residuorum. *vt leg. sacrilegi. §. vltim. D. ad legem Iuliam pecul.* quàm ad leg. Iuliam repetundarum. Porrò Constitutio Zenonis locum habet non tantum in iudicibus, sed etiam in adsessoribus, domesticis & cancellariis iudicum, *l. 3. l. 8. infr. de adsess.* & vel in manipulariis, qui infimus est militiæ gradus militarium iudicum & ministris, *l. 1. infr. ad leg. Iuliam repet.* Ex *No. Theodosii & Valentiniani de trib. fisc.* erant præscripti tres menses quos ante non liceret iudicibus prouincia decedere, & forsitan *in l. vltim. Cod. Theod. de adsess.* legendum est per continuos tres menses, non per continuum triennium, & in eadem Nou. eleganter hęc

A quoque harum Cõstitutionum redditur causa, vt coram positi bene actæ rei fruantur laudibus, aut certe si directionis alicuius conscii docebuntur, discessus celeritate se non subtrahant.

L. *De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

ET hic quoque titulus de quocunque iudice accipiendus est, siue de eo qui cuiuscunq. iudicis vicem obtinet. Is verò non est vicarius, non legatus, nõ is cui præses mandat iurisdictionem suam, sed is qui, vt est scriptum *l. 1. D. de tutor. & cur. dat.* moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, pręside scilicet defuncto, vel quia ei prouincia ad tempus regenda commissa est. atqꝫ

B ita nonnunquã procurator Cæsaris vice præsidis fungebatur, *l. 1. inf. de ped. iud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. vbi cau. fisc.* vt Pontius Pilatus procurator Cæsaris erat in Syria vice præsidis, vel etiã quæstor, ille olim qui cum procõsule aut proprætore in prouinciam mittebatur pecuniæ publicæ causa. Porrò ei qui vicem alicuius iudicis obtinet permissa sunt eadem quæ iudici, cuius locum tuetur, leges specialiter dederunt, & est apud eum legis actio, perinde atq; esset apud iudicem ipsum, *l. 2. hoc tit.* quæ tamen omnia legatum proconsulis, vel eum cui præses mandauit iurisdictionem

C constat non habere.

LI. *De adsessoribus, domesticis & cancellariis iudicum.*

ET hic quoque titulus est de adsessoribus quorumcunque iudicum. Adsessores sunt iurisprudentes qui consilia iuuant iudicum, vel qui consiliis suis iudices adiuuant, *l. 7. hoc tit. l. 1. C. Th. de Com. qui ill. ag. ads.* Macarius *Homilia 15.* [illegible] non sunt iudices, nam nec libellis subscribere possunt, *l. 2. hoc tit.* nec causas audire & iudicare absente magistratu, *l. 13. & l. pen. hoc tit.* quarum vna est Ze-

D nonis, altera Iustiniani, vtraque eiusdem sententiæ, & his paucissimis verbis perstricta in Basilicis: [illegible]. Habentur in iudicum partem, vt Cassiodorus ait XI, & Impp. *l. omnes. C. Theo de his quæ adm. trad. sunt.* quædam vniuscuiusq; iudicis portio videtur adsessor Et chartis iudicum signa sua imponunt, *l. vlt. hoc tit.* qua ex rẽ & Comites dicuntur & participes, Comites scilicet sedendi, vt Cicero loquitur, & participes consiliorum, aut participes consiliarii & quasi pars iudicum, vel simpliciter consiliarii & cõciliatores, vt [illegible], Fulgentius interpretatur consiliato-

E rem virum, & inde adsessum pro consilio illo versu Propertii, Turpior adsessu non erit illa meo. & adsessorium in pãdectis liber, quo quæ ad ea consilia iudiciaq; pertinent, explicantur. Dixi Iurisprudentes, vt *l. 1. hoc tit. l. 1. D. eod.* nam ab eis Iurisprudentia exigitur, quæ non exigitur in magistratu cui adsident. Cicero *pro Plancio*, P. Rom. magistratuum virtute & innocentia contentus est. quotus enim quisque disertus, quotus quisq; iuris peritus est? Denique imprudentia imputatur adsessori non magistratui, *l. 2. D. quod quisque iur.* Cancellarii autem sunt qui iudicibus sunt à secretis, milites electi ad secreta iudicum periculo

F primatum officii ex eodem officio, *l. 8. hoc tit.* vt in Basil. [illegible], ne quis ea verba, ex eodem officio, temerè etiamsi non habeantur in C. Teod. tollenda putet, sic dicti, quod scribendis & expediendis epistolis, iussionibus, edictis, relationibus, responsis, sententiis iudicum operam darẽt loco quodam proximo consistorio vel secretario iudicum, clauso reticulis siue cancellis, vt fit hodie etiam in curiis. quod ex Cassiodoro compertissimum est. & per hos etiam ad iudices admissionem fieri Agathias scribit *1. histor.* hoc addito de eorum appellatione, [illegible]. Qui

G sunt à secretis principum, tribuni & notarii dicuntur. Qui à secretis iudicum, cancellarii. Domesticos iudicum de quibus & *l. 9. infr. ad l. Iul. rep.* quoniã lego arceri à publicis actib. necessitatibúsq; *l. 4. hoc tit.* puto nomen commune habere cum domesticis protectoribus principum, eandemque sustinere militiam & creari ex officio iudicum periculo primarum, *d. l. 8.* & annonas de publico ferre, vt Cassiodorus docet 1 x *Var.* sicut adsessores & cancellarios, vt *tit. seq.*

LII. *De annonis & capitu administrantium, vel adsessorum aliorúmve publicas solicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam consecuti sunt*

H *dignitatem.*

HIs omnibus iudicibus de quibus actum est titulis superioribus, & adsessoribus, domesticis, cancellariis eorum, &

aliis omnibus quibus curatio, officiũ, ministeriúmve publicum aliquod iniungitur, vt Comiti commerciorum, cui curæ est ne commercia illicita exerceantur, cuiq; soli à barbaris comparandi serici in vsum principis ius potestasq; est, & sine quo cum barbaris vltra fines constitutos negotiari non licet, & magistro lineæ vestis, magistro æris, Comiti auri & rationali vtriusq; ærarii ac similibus omnibus de publico præbentur salaria, id est, annonæ & capita. & adsessoribus ea Alexandrum instituisse Lampridius scribit, & confirmat *l. 4. de offic. adses.* Annonæ sunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, & cetera quibus vitam toleramus. B Capita sunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos aut sarcinas impedimentaque nostra. Amm. Marcellinus 22. pabula iumentorum quæ vulgo dictitãt capita. Hesychius *κεφαλή, τὸ ἐφόδιον τῶν ζῴων*. igitur in *l. 2. ℑ. de cur. pub. & l. 9. ℑ. de iur. fisc.* alimenta pecorum vel pabula sunt capita, sumptus familiæ annonæ. Dicitur singulari numero capitum, vt *l. 2. ℑ. de offic. præf. præt. Afr. & No. Theod. de trib. fisc. & Cassiodorus* VII. ad equos capitum definitum. & patrio casu, capitu, inflexione Græca. Portò solebant hæc præberi in speciebus ipsis. Verum hac Constitutione rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine singulis officiis dantur. C Delegationes quæ & delegatoriæ, sunt notitiæ quę singulis administratoribus & officiis delegantur, qua annonę eis debitę taxantur, & capita aut pretia eorum quæ sumant ex tributis illius vel illius prouinciæ, vel ex publicis horreis.

LIII. *De contractibus iudicum vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica.*

VT superior, ita hic titulus communis est iudicum omnium & adsessorum vel domesticorum, quo Iustiniani D Constitutione iudices vrbani separantur à prouincialibus, ita vt vrbani ex pragmatico principis emere & proprias ædes ædificare possint, non etiam donationem accipere, quæ tamen si facta fuerit, post depositam administrationem confirmari potest vel ratihabitione donatoris vel silentio quinquennii. Prouinciales autem ne ex rescripto quidem principis emere per se vel per aliam personam quidquam possunt præter ea quæ victus cottidiani sunt, nec domum ædificare aut nauem, vt *l. aufertur. §. quod à præside. D. de iure fisc.* nec uincere vxorem, *l. qui in prouincia. l. præfectus. D. de ritu nupt.* E ac multo minus donationem suscipere: quo verbo etiam hereditatem significari testamento extranei relictam, conueniens est his quæ de hac constitutione ex Theophane retulit Anastasius bibliothecarius: & quæ in eos fortè collata fuerit donatio inter viuos, aut venditio nec ratihabitione nec silentio quinquennii confirmatur, nimirum abrogata *l. 5. & 6. Cod. Theod. de his quæ admin. vel offic. publ. ger.* quæ admittit præscriptionem quinquennii, & abrogata etiam *No. Valentiniani de coef. his quæ adm. vel pub. off. ger. dist. vel don.* qua nos tamen in Gallia vtimur magis. Et ratio differentiæ inter vrbanos & F prouinciales, quia maior est in prouinciis præsidibus grassandi copia si sua potestate abuti velint, ideirco durioribus legum vinculis coercentur, ac similiter, vt diximus *titul. 14.* mittuntur in prouincias exteri & incogniti prouincialibus, in vrbe ferè ciues aut incolæ magistratus capessunt. Qui sunt circa eos, dixit, vt *l 3 D. de rebus credit.* pro adsessoribus vel domesticis & aliis officiis & rursus secundum hanc Constitutionem Iustiniani quod excipitur *in l. non licet. D. de contrahend. empt.* nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit, habet locum in vrbe tantum. & addenda alia exceptio ex *l. qui officii. D. eod.* G nisi paterna à fisco distrahantur, vt *l. milites. D. de re milit. & l. princeps. Cod. Theod. de his quæ adm. vel offic. publ. ger.* Videnda hac de re *No. Leonis* 84.

LIIII. *De modo multarum quæ à iudicibus infliguntur.*

PErtinet etiam hic titulus ad iudices omnes, de quibus actum est supra. Omnes enim qui iudicationem habent, id est, qui publicè iudicium exercent, multæ dictionem, & pignoris capionem habent, qua suam tueantur iurisdictionem & coerceant inobedientes, *l. 2. §. vltim. D de re iudic. l. aliud. §. vlt. D. de verbor.* H *sign.* & excepti tantum inueniuntur procurator Cæsaris & curator Reipub. *l. 2. & 3 hoc tit.* & defensor plebis, *l. 5. titul. sequen.* Sed nec ad infinitum cuilibet iudici multam dicere licet, *l. 5. ℑ. quan. prouoc. non est nec.* Modus quem sequi vnusquisque debet A in multa dicenda, hoc titulo definitur. Præfecto prętorio supremæ multæ irrogandæ ius est, *l. 4. hoc titul.* Cassiodorus, Magna, inquit, quantitate multat errantes. & plerumq; omnis multa accedit fisco, nisi specialiter deputetur publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, *l. 5. hoc tit.* vel pauperibus *l. 2. supr. de episcop. aud.* quod fit in omnibus causis ecclesiasticis *l. 20. Cod. Theod. quor. ap. non rec. & Cassiodorus* VIII. *Var.* Multa autem est pecuniaria coercitio. nõ est satis: nam & pœna quædam est pecuniaria coercitio. Pecuniaria igitur coercitio quæ arbitrio iudicis irrogatur Nam & si certum modum iudex nõ pos-B sit excedere, intra eum modum tamen sui arbitrii res est, quin etiam posteaquam multam irrogauit, ex causa moderari eam & remittere, verbi gratia, propter inopiam rei, id est, necessitatem solutionis, *l. vltim. in fin. hoc titul. l. 6. §. penult. & vlt. D. de offic. præf.* repræhensa, vt ait, exactorum auaritia. Bene repræhensa, & compræhensa, *l. 16. C. de don. inter vir.* non punita. Minus enim est repræhendere, *l. 7. §. ad tempus. D. de interd. & rel. Cicero pro Flacco* non modo repræhendendum, sed etiam condemnandum putas. Et omnino abrogari contrario iudicio, moderari vel remitti multæ dictio, sicut nec quælibet alia sententia ab eodem C iudice potest, à superiore potest. Plinius *4. Epist.* prętor Senatori multam dixit, egit ille in Senatu causam suam sic vt deprecaretur, remissa est multa.

LV. *De defensoribus ciuitatum.*

MAgistratus de quibus actum est supra, vel in vrbe Roma veteri, aut noua Rempub. administrant, vel in aula principis vel in prouinciis, & ex his aliis diœceses regendæ commissę sunt, aliis prouinciæ singulæ. Hi de quibus sunt hi postremi tres tituli, non vrbis, non prouinciæ, non diœceseos, non aulæ, sed ciuitatum singularum potestates sunt. Et defensores ciuitatum D in primis similes tribunis plebis qui olim in vrbe fuerunt. Nam & defensores plebis dicuntur, defensores locorum, patroni, parentes rusticorum & suburbanorum, *l. 3. & 4. hoc tit. l. 1. tit. vlt. huius lib. l. vlt. ℑ. de prin. ag. in reb.* & præhensionem habent sicuti Tribuni plebis, *l. 22. ℑ. de episcop. aud. Nou.* 15. in qua plenius scripsimus de officio & iurisdictione eorum. Sed inuenio etiam ad eorum curam pertinere persecutionem seruorum fugitiuorum Reip. ex *l. mancipia. ℑ. de ser. fugit.*

LVI. *De magistratibus municipalibus.*

E IN quibusdam ciuitatibus erant defensores tantum, *l. in hac. ℑ. de donat.* in quibusdam defensores plebis, atque etiam magistratus municipales, plurimum Duumuiri, similes duobus Consulibus populi Romani. Et sumebantur quidem Duumuiri ex ordine decurionum, defensores ex plebe, *l. 2. ℑ. tit. prox.* vtrıq; decreto clericorum, honoratorum, possessorum, decurionum, *l. 8. eod. l. 1. D. ad leg. Iul. de amb No. Leonis 46. & 47.* ex quibus tamen hodie etiam creatio eorum pertinet ad principem. Vtriq; habent ius conficiendorum actorum, *l. pen. ℑ. tit. prox. l. 2. hoc tit.* pręsentibus scilicet tribus curialibus & exceptore publico, vt F *l. 151. Cod. Theod. de decur. & No. Theod. de trib. fisc.* Vtrique habent ius dandi tutoris, *l. 3. D. de tut. & cur. dat. §. nos autem. Inst. de Att. tut.* Ceterum quam inuenio legis actionem aliquando esse apud magistratus municipales, *l. vlt. ℑ. de man. vind. l. 4. D. de adopt. & Pauli 2. Sent. tit.* 25. nusquam inuenio esse apud defensores plebis, & rursus quam inuenio multæ dictionem non esse apud defensores, *l. 5. ℑ. tit. proxim.* suspicor fuisse apud magistratus municipales, licet pœnali iudicio iurisdictionẽ suam tueri non potuerint, eo scilicet de quo agitur, *l. 1. D. Si quis ius dic. non* G *obtem.* nam & pignoris capionem habent, *l. quemadmodum. §. Magistratus. D. ad l. Aquil. l. 4. §. 1. de dam. inf. l. 3. §. 1. D. de reb. eor.* &c. & modicam coercitionẽ in seruos, *l. 12. D. de iurisd. l si priuatus D qui & a quib. man l. 15. § adducitur. D. de iniur.* Maior igitur est Magistratuum quàm defensorum potestas.

LVII. *De officio iuridici Alexandriæ.*

COnstitutio huius tituli docet, etiam iuridico Alexandrię ius esse actorum conficiendorum. Fuit & ius dandi tutoris & legis actio, *l. 1. & 2. D eod §. nos autem. Inst. de Att. tut.* & iurisdictio in Alexandrina ciuitate, & inde iuridici nomẽ proprium, quod poterat esse commune, *δικαιοδότης* Straboni, æquidicus an-H tiquis inscriptionibus, sub pręfecto Augustali & ipse Augustalis. Ordo autem siue curia Alexãdrię initio nulla fuit, sed neq; vllus Alexandrinus in Senatum vrbis cooptari potuit ex lege Augusti, post Seuerus Alexandrinis ius curiæ dedit, Antoninus ius in Senatum coeundi, auctore Dione *lib. 51.*

CODI-

CODICIS IVSTINIANI

LIB. II. TIT. I.

De edendo.

EXPOSITIS officiis diuersorum iudicum, ordinem tractaodum suscipit, quo de iure suo quisq; apud iudices experitur, & initium facit ab editione actionis, vt Vlpianus quoque, & Paulus libris ad edictum, vt inde fiat verisimile etiam ab editiooe cœpisse edictum perpetuum, cuius ordo vtique magis obseruatur in Codice quàm in Pandectis. & verò Pandectę initium faciunt à vocatioue in ius, non ab editione actionis, & defendi possunt hac ratione, quod eodem ferè tempore & reus vocaretur in ius & ei ederetur actio. quæ res efficit, vt omnium actionum instituendarum principium dicatur proficisci à titulo de in ius vocando, in *§. vlt. Instit. de pœn. tem. lit.* vt æquè contra possim dicere, omnium actionum instituendarũ priocipium proficisci à titulo de edendo. Nam facilè coostitui non potest, editio vocatione, an vocatio editione tempore prior fuerit, coniunctæ potius & adfines videntur atque contigoæ. Est autem edere actionem, demoustrare specialiter genus futuræ litis, *l. 3. hoc titul.* vel exprimere speciem & nomen actionis, *l. vltim. ȷ. de interd.* Editio, præparatio, & indicium litis. Contestatio, initium litis atque iudicii, & de editione actionis est tantùm in hoc titulo *l. 3.* Aliæ leges pertinent ad quęstiones adfines, an reus edat actori rationes suas, an actor reo, an acta publica edantur cuilibet postulanti, propriè ad edicta de edendo non pertinent. quę sunt tantum de edendis actionibus, & instrumentis litis, & de edendis rationibus argentariorum. Inuenio & reis accusatores edere crimina *5. senten. Pauli.*

II. *De in ius vocando.*

IN ius vocare non est libellum dare iudici, *l. 5. D. eod. l. quæsitum. D. ad Turpill.* noo interpellare iudicem defensionis suæ audiendæ gratia, *l. 14. D. eod.* sed ducere vel trahere inuitum ad iudicem agendi gratia, qno genere hi quibus reuerentiam debemus honestè oon vocãtur, nisi præmissa venia. Venia conseruat reuerentiam illæsam.

III. *De pactis.*

FRustra aduersarium in ius vocasti, & ab eodem frustra stipulatus es iudicio sisti, si tecum postea de re transegerit ante vel post diem in quem sisti promisit. Nam & si coutemnat promissionem iudicio sistẽdi causa factam, vel stipulatio non committitur, vel eliditur exceptiooe pacti, aut transactionis. ideoque in hoc iudiciorum instituendorum exordio, quo plerunque litium transactiones fiunt inter partes, quæ pactorum species sunt, titulos dedit de pactis & de transactionibus. Pactum est conuentio cuius nullum neque nomen proprium subest, neque causa. Vel, res de qua conuenit, quæ nomen non habet aliud quàm pacti, quæque nondum vlla ex parte paciscentium sumpsit effectum. Denique pactum uudum, solum, simplex, quòd κατ᾽ ἐξοχὴν nudum dicatur, non … Græci ita definiunt, si neque datione aut facto vllo præcedente conuenerit. tantummodo de dando vel faciendo, quæ definitio etiam in stipulationem cadit. Sed hæc proprium & speciale nomen habet, quod lex dedit, vt appareret non ioanẽ, nun inefficacem conuentiooem esse, non ioane oomen. Sed & si definieris conuentionem esse quę placiti fine stetit, vt *l. si tibi. ȷ. de loc. l. si diuisionem. ȷ. famil. ercisc.* vt Quintiliani declamatione quãdam, intra verba primumq; promissum stetit: idem coouenict emptioni venditioni, quæ tamen contractus est non pactum, quia ei iure gentium proprium nomen inditum est.

IIII. *De transactionibus.*

TRansactio est pactio qua lis vel controuersia & res aliqua dubia perinde ac iudicato dirimitur. Nec enim minus ex transacto quàm ex iudicato euentus litis pendet, *l. vlt. D. mand.* Vel decisio litis aut controuersiæ, facta consensu partium. Controuersia est litis causa. Lis est controuersia quæ iam cootestata est tabellis obsignatis, vel res in iudicium deducta. Pacti nomen latius patet quam transactionis. Nam pactum fit etiam de re certa & iodubitata donationis causa, veluti pactum de nõ petendo debito. Transactio est pactum quod fit tantũ de lite incerta oeq; iudicata aut de re dubia, *l. 1. D. eod.* veluti de condicionis incerto *l. 1. ȷ. de pact.* atq; ita nunquam fit gratuito, nũquam donationis causa, sed aliquo dato, vel retento, vel promisso, *l. 38. hoc tit.* & à donatione separarunt, *l. ex conducto. §. Pap. D. loc. l. quidam. D. de donat. l. tutores. §. ab eo. D. de adm. tut.* Denique transactio refertur ad litem vel negotium aliquod ambiguum: &, vt quidam ait, est εἰρηνικὴ συναλλαγή.

V. *De errore calculi.*

POst titulum de transactionibus datur hic titulus, quasi pars illius, vt intelligatur corrigi transactionem si erratum sit in computatione, nisi specialiter etiam de errore computationis transactum vel iudicatum sit. quod idem & de dolo, & de falso superiore titulo proditum est. Valde autem pertinet ad cõstitutionem huius tituli hæc sententia Pauli. Ratio calculi sæpius se patitur supputari, atque ideo potest quocunq; tempore retractari, si non longo tempore euanescat.

VI. *De postulando.*

REcte sequitur pacta & transactiones titulus de postulando. Nã si rem pacto non decidant inter se partes, quid aliud superest, quàm vt desideria sua exponãt apud iudicẽ, per se, vel per aduocatum, & fuit eodem qnoq; ordine in XII. tab. ita perscriptum, Rem ita ni paguut, in comitio aut in foro ante meridiem causam coniicito, id est, agito. Postulat qui causam agit & tuetur suam vel alienam, quod fit non litis contestatione tantum partibus pręsentibus, sed & qualitercunque, etiam aduersario absente, aut nullo aduersario existente. Postulationis enim nomen latissimè patet. Fuit autem sub hoc titulo propositum edictum prohibitorium, de his qui apud iudices postulare noo possunt, quibus constitutiones addunt etiam alios, puta non Christianos *l. vlt.* & eos qui depecti sunt partem litis quam tuendam susceperunt, *l. 3.* & qui sunt ex numero iudicum, quos tamẽ olim non fuisse prohibitos constat ex *3. Epist. Plin.* & qui dati à iudice non inuenienti patronũ, pro eo postulare detrectãt sine causa, *l. pen.*

VII. *De aduocatis diuersorum iudiciorum.*

SEquitur titulus *de his quibus postulare pro aliis licet, quique postulant in foro diuersorum iudicum*, præfect. prætorio puta, aut præfect. vrbi, aut præsidum. horum variæ sunt appellationes. Nam & patroni dicuntur, & aduocati, & causidici. quod cur quæque facta sint expediant, vt Apuleius ait 1. *Apol.* & oratores, rhetores, scholastici, togati. Fuit quidem olim differentia inter patronos & aduocatos. Illi agebant causas, hi aduocabantur in consilium, Cicero *pro Cluentio.* Quis enim vnquam non modo in patroni sed in laudatoris aut aduocati loco viderat. & Asconius Pedianus. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit aut pręsentiam suo commodat amico. Sed hodie his nominibus abutimur, & aduocamus patronum, vt agat litem nostram, inuocamus iudicem, vocamus aduersarium, euocamus testem, ita scilicet hæc in iure verba distinguẽda sunt. Porrò certus fuit in vnoquoque foro aduocatorum numerus, ingenuorum, vel libertinorum, certa matricula, *l. vlt. ȷ. de adsess.* certum corpus, consortium, collegium sub primiceriis qui priores & primates dicuntur, *hoc titul.* & qui intra hunc numerum statuti dicebantur, qui vltra, supernumerarii. Statuti priuilegiarii. Nam & fori priuilegium habent & immunitatem, & si filiifam. sint, quod ex ea professione adquirunt, id omne sibi habent & possident tanquam castrense peculium, & filii eorum quotiens in locum Statutorum demortuorum supernumerarii sufficiendi sunt, præferuntur ceteris supernumerariis, etiam in aduocationis officio exercendo antiquioribus, nihilque impendunt pro introitu. Habent & pleraque alia constitutionibus concessa priuilegia reuerentia studiorum, vt ait *l. 5.* reuerentia literarum, cootemplatione literatæ militiæ, vt *No. Valentiniani de postul.* supernumerarii non sunt priuilegiarii, ac propterea statuti suo foro nunquam excedunt, supernumerarii oberrant circum fora omnia, & publica quoq; solatia siue annonas & prębendas illi habent, hi non item, & hac distinctione habita apud Photium diaconus quidam contendit, clericis quidem non licere aduocatis esse statutis, sed supernumerariis esse licere aut certe talibus, quales sunt hodie omnes nulli addicti certo foro, nulli ordini, vel matriculæ, vel salario publico.

VIII. *De aduocatis fisci.*

REcte iungitur hic titulus superiori, non quasi ille sit *de his qui priuatorum, hic de his, qui fisci causas agunt*, sed etiam

quia ex corpore illorum deliguntur aduocati fisci secundum ordinem quo recepti sunt in numerum aduocatorú, id est, ex formula forensi, vt Spartianus loquitur *in Antonino Geta*, qui causis fiscalibus interueniant & delatorum intentiones exequantur, *vt l. 5. §. aduocatum. D. de his quæ vt ind. l. 5. C. de delat.* & quos deficiente alio accusatore vt fit hodie & fecisse Maximum Imp. Galliarum Sulpitius refert *in histor. sac.* princeps opponat accusatores reis. Hi quoque multa habent priuilegia atque etiam liberi eorum, & hi potissimum qui in foro præfectorú prætorio fisci causas agunt, communia in eodem foro cum aduocatis LXIIII prioribus, & in foro præfecti vrbi cum XV, *l. 15. & 16. supr. tit. proxim.* & inde *Nou. Theod. de postul.* Curiales, inquit, qui post LXIIII priores aduocatos in amplissimo foro postulant, per substitutum munia suæ ciuitatis agnoscere. & hæc priuilegia omnia præponuntur titulo superiore. Hic titulus est de officio aduocatorum fisci, veluti, ne absentibus his procurator Cæsaris disceptet causas rei priuatæ vel ærarii sacri, *l. vlt.* ne alii cuiquam absint contra fiscum quadiu sunt aduocati fisci, etiamsi de publico nondum salarium acceperint, *l. 1.* ac ne deposito quidem officio in ea causa quam cum erant aduocati fisci egerunt pro fisco, *leg. 2.* nisi forte suo, aut liberorum, aut parentum, aut pupillorú suorum nomine, *l. penult. & vltim. D. de postul.* Nam & aduersus quem aduocatus quis fuit, eius filii pupilli tutor relictus, in eadem causa pupillo adesse potest, vt ex Massurio Sabino Gellius refert V. C. XIII. & principis rescripto confirmatur *d. l. vlt.* Ac præterea ne aduocati fisci supprimant iura fiscalia, ne sub nomine fisci falsas accusationes instituant, *l. 3.* & eleganter Philostratus in Cyrino, aduocationem siue patronatum fisci, patronatum ærarii, *l. penult. supr. tit. proxim.* vocat τῶν τοῦ ταμιείου συνηγορίας, & Basilius *in Epist.* συνήγορον τοῦ ταμιείου qui interueniat pro fisco in aula apud Comitem thesaurorum, id est, sacrarum largitionum. In prouinciis scilicet, apud procuratoré Cæsaris, in vrbe apud præfectum ærarii.

IX. *De errore aduocatorum vel libellos seu preces concipientium.*

DE aduocatis hoc quoque proprio titulo adnotandum censuit, errorem aduocatorum non nocere litigatoribus absentibus, nocere præsentibus nec contradicentibus intra triduú, & addit errore quoque libellionum nihil nocere litigatoribus, *leg. 2* separantur libelliones ab aduocatis. Hi agunt, illi scribunt. & ita *l. moris. D. de pœn.* alias interdicitur aduocatione, alias libellorum conceptione, libelli qui & epigrammata Aristoteli in Rhetoricis, sunt preces vel inscriptiones in crimen, vel conuentiones, vel acta, vel literæ dimissuriæ, latius igitur libellorum quam precum nomen.

X. *Vt quæ desunt aduocatis partium iudex suppleat.*

HOc quoque dignum erat de aduocatis proprio titulo. indicari posse iudicem supplere ea quæ desunt partibus vel aduocatis, dicere puta & quærere ea quæ dicto quæsitóque opus sunt, etiam si is cuia res est, ea neque dicat neque postulet, qua de re dubitabatur, propterea, quod, vt est apud Gellium XIIII, *cap. 11.* patrocinari hoc videtur esse non iudicare. Sed vt negotio possit iudex congruam imponere sententiam, & certam, sæne nonunquam cogitur vicem supplere aduocatorum aut partium. & similiter recte *l. vltim. infr. de apell.* iudicem absentis litigatoris partes adimplere, atq; ea re hunc titulum malim ita concipere, *vt quæ desunt aduocatis, vel partibus iudex suppleat.*

XI. *De causis ex quibus infamia alicui non irrogatur.*

QVia infames aduocati esse non possunt nisi pro exceptis personis quibusdam, *leg. prima. §. ait prætor. D. de postulan.* nec si hoc facile velint & ferant aduersarii, vt Paulus ait *primo Sentent. titul. vndecimo, & l. quos. D. eodem.* quia ea res pertinet ad dignitatem iudicis, ne apud eum temere infamet audiantur, ideo hoc titulo, vt perseueret dicere de his qui pro aliis postulare possunt, exponit causas, de quibus tamen ambigi poterat, ex quibus infamia non irrogatur, ne quis temere aduocato obiciat infamiam, quæ etiam procuratori obiici potest, tam ex sua, quam ex mandatoris persona, quia honor est per procuratorem litigare posse quo indignus est infamis. quanquam in procuratore hæc hodie exceptio subtilius non spectetur, relicto

A principali negotio, *§. vltimo, Institut. de except.* Aduocatorum maior est dignitas, qui tacentibus procuratoribus verba faciunt apud iudicem, aut certe aduocatorum corpus seminarium dignitatum, vt Valentinianus ait in *Nouell. de postula.* ex quo scilicet sumuntur & patroni fisci, & quæ amplissima dignitas est quæstores sacri palatii, vt in formulis Cassiodori, & sane indecorum esset, si infamis famæ forsitan alterius tuendæ adsisteret, qui suam nescierit conseruare. Sic autem vt proposui concipiendus est titulus. Nam causæ in eo illæ ponuntur recensentur quibus infamia non irrogatur. & præter vet. lib. etiam in Basilicis ita

B concipitur, περὶ αἰτιῶν δι' ὧν ἀτιμία οὐκ ἐπάγεται. Illæ non recensentur quibus infamia irrogatur, sed intelliguntur per consequentiam, vt cum dicitur eum qui abstinet bonis paternis, vel qui suis bonis cessit, non esse infamem, hoc dicitur ad differentiam eius, cuius bona ex edicto possessa & distracta sunt, & quod dicitur non notari infamia eum qui nomine Reipub. suæ causam aliquam egit nec obtinuit, hoc dicitur ad differentiam delatorum. Est autem infamia læsæ dignitatis status, vel macula existimationis, vel damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Augustinus *in quæstion. vet. test.* Senatoribus fœnus dif-

C famia est. qua de re Lampridius *in Alexandro, & l. secunda & tertia, Cod. Theodos. de vsur.* Infamis, qui honestioris nobilisque personæ decore & iure priuatur, *leg. secunda, infr. de secundis nuptiis.*

XII. *De procuratoribus.*

NOn solum aduocati, sed etiam procuratores alium defendunt in iudicio, patrocinantur, adsunt, adsistunt, supersunt, postulant pro alio. idcirco aduocatis proximè procuratores rectè coniunguntur. Aduocati sunt oratores, vel iurisperiti,

D qui causis alienis agendis adsunt. Procuratores, qui vice, mandatu, nomine alieno litem persequendam suscipiunt, & vel in rem suam ac proprium lucrum, si verbi gratia donandi animo mandata eis sit actio, vel in rem alienam, si mandata sit non donandi animo, sed hac mente vt ex causa iudicati emolumentum ad mandatorem rediret, quales iure antiquo constitui non poterant, exceptis quibusdam causis, vt Institut. *titul. de his per quos ag. poss.* Aduocati personam suscipiunt. Procuratores negotium. & inde aduocato meo sum susceptus vel cliens: procuratori mandator vel dominus. nec enim cum aduoca-

E to contraho mandatum, sed applico me in fidem eius & clientelam quasi patroni.

XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.*

PArs est tituli superioris. nam vetat potentiores, id est, eos qui gratia & opibus pollent ad agendum procuratores fieri. Puto potentiores causam orare pro quolibet, & aduersus quemlibet posse, *leg. quisquis. supr. de postulando.* Sed non pos-

F sunt etiam agere procuratorio nomine aduersus mediocres, qui, vt ait Gaius in *leg. tertia. D. de alien. iudic. mutan. caus. fa.* potentioribus pares esse non possunt. quod dictum prouerbii speciem habet. nam & Pindarus, χαλεπὰ δ' ἐστὶ [illegible], & Hesiodus, ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλῃ [illegible] Et patrocinii nomine in hoc titulo significatur procuratio non aduocatio. nec enim minus, imò magis patrocinium litiganti præstat procurator qui quasi rem suam agit, vrget, instat, imminet rei semper, quàm aduocatus. Et quod adiicitur, vel actiones in se transferre, eo pertinet vt intelligatur neque po-

G tentiori rectè mandari actionem vt eam intendat procuratorio nomine, sicut diximus, neque vt eam intendat suo nomine omni iure & emolumento litis in se translato, quam operam à potentioribus eliciunt facilè creditores, vel prece, vel pretio, aut pactione certa. & longe alia est causa Constitutionis Anastasii in *leg. penultim. infr. manda.* ea enim est de redemptoribus actionum alienarum. Constitutio autem Claudii, de qua agitur in *hoc titulo*, est de his qui actionum suarum alios redimunt exactores, déque redemptis actoribus. & rursus hoc distat hic titulus à titulo siue edicto de alienatione iu-

H dicii mutandi causa facta quod hic titulus est de lite siue actione, edictum de re translata in potentiorem ab eo qui eius rei nomine verebatur ipse iudicium accipere. Punitur autem *hoc tit.* tam potentior qui suscepit, quàm creditor qui ei cessit actionem, hic enim ius crediti amittit, ille verò extra ordinem

proue

Prout præsidi prouinciæ visum fuerit. Nam ex Constitutione Claudii huius rei coercitio pertinet ad præsidem, etiamsi Senator aut clarissimus sit is qui alienã actionem susceperit exequendam, cum tamen alias de Senatorũ delictis iure veteri cognitio sit principis vel præf. prætorio vel præf. vrbi, non præsidis prouinciæ, vt dicemus *lib. 3. tit. 24.* Potentiores sunt qui opibus & gratia valent, & conuentu sunt difficiles.

XIIII. *De his qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt.*

ADditur *de potentioribus*, ne rei qui conueniuntur suo nomine contradictoriis libellis falsa nomina Senatorum, vel aliorum potentum inserant, ne falsos titulos prædiis quorum nomine conueniuntur, imponant, qui prædia scilicet adserant potentioribus, quod plerunque faciunt possessores, vel diffidentia causę suę, vel aduersarii perterrefaciendi, aut submouẽdi gratia, dum ita scilicet quodammodo negant suum esse prædium & adserunt eius esse quem titulus commendat. qua de re D. Augustinus in hunc fere modum *Psal. 21.* Ne domum ipsius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipse vult esse possessor, & frontẽ domus suę de alieno titulo muniri, vt cum titulus lectus fuerit, cõterritus quis potentia nominis abstineat à petitione. Porrò non licet etiam sine titulo in litibus potentioris nomen ementiri & prætendere, quod est [illegible]. Et potens qui hæc fieri scit & patitur, ipso iure notatur infamia quasi redemptor calumniæ, & [illegible] vt Gręci notant ex his verbis legis, adiiciendi sunt publicæ sententiæ nota, etiamsi nulla condemnatio interuenerit. Is autem qui potentum nomine abutitur, causa cadit, vel si iniustam causam habuerit, plumbatis cęsus damnatur in metallum.

XV. *Vt nemo priuatus titulos prædiis suis vel alienis imponat vel vela regia suspendat.*

DE titulis etiam hic agitur, non iam potentiorum, vt titulo superiore, sed principis nomine, aut sacrarum necessitudinum principis, vt additur in *Nouell. Theod. de trib. fisc.* ne quis eos sine auctoritate iudicis imponat prædiis suis vel alienis, etiamsi sit iniustus possessor aut prædo is qui ea tenet vel etiamsi in ea causa sint prædia, vt fisco vindicari debeant. Eum qui suo pręedio imposuerit titulum principis, prædium amittere & titulo non deposito prædium vindicari fisco, & vt ait Augustinus *in Serm.* principem titulum non deponere, & possidere prædium quia inuenit ibi titulum suum: Eum verò qui alieno prædio titulum principis imposuerit, si plebeius sit quasi ex causa criminis extremi, adiici extremo supplicio, si honestior, plecti maxima capitis deminutione. Tabulas titulósve impune disiici & frangi à quolibet quantumuis licet nomine principis inscriptos. Prædium non publicari cui inscio domino vel possessore alius titulos regios imposuerit. Deniq; iudicum esse titulos adfigere prędiis nomine principum redactis aut redigendis in fiscum, vt *l. 3. C. de bo. vac. l. 2. C. de aquæd. l. vlt. D. de req. nec abs. dam. l. 14. & 20. C. Th. de bon. pros.* nõ priuatorum, nõ procuratorum actorum conductorúmve prędiorum principalium vt est in *No. Tiberii de diuinis domibus.* Idemque constituitur de velis purpureis principis seu de imaginib. & characteribus, vt est in eadem Nouell. Tiberii, ne quis scilicet vela regia suspendat ædibus suis vel alienis. Solebant foribus ædium prætendi vela, vt recte Æschylus [illegible] dixerit [illegible] (est enim vox veli Gręca) & Stephanus [illegible]. & inde leuato velo, id est, aperta fore, *l. penult. inf. de naufr.*

XVI. *Vt nemini liceat sine iudicis auctoritate signa imponere rebus quas alius tenet.*

TItulus XIIII. fuit *de titulis potentiorum*, XV. *de titulis regiis*, hic verò XVI. est *de titulis propriis*, ne quis rei mobili vel immobili quam alius detinet, ipse suam forte, aut sibi debitam, vel obligatam esse contendit, ante sententiam sigillum suum imprimat vel titulos sui nominis adfigat, nisi velit suis omnibus rebus quasi publicatis titulos fiscales apponi quæ est pœna *No. 17.* imò & extremum supplicium, *No. 164.* Post sententiam si vicerit licet cuiq; rei suę suum titulum vel signum imponere. Titulus præfert nomen domini. Signum characterem siue aposphragisma anuli signatorii.

XVII. *Ne fiscus, vel Respublica procurationem alicui patrocinii causa in lite præstet.*

QVod de potentioribus titulis XIII. idem isto cauetur de fisco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem priuatorum suscipiat, nec hoc prætextu quod is cuius lis est debitor sit fisci vel Reipub. nec quod partem litis donauerit fisco vel Reipub. quæ donatio non recipitur, *leg. 2. hoc titul. leg. res. §. lites. D. de iure fisc.* & illud quoque mandatum nullum, si debitor fisci mandet fisco actionem aduersus debitorem suum, *leg. tertia.*

XVIII. *De negotiis gestis.*

SEquitur titulus *de procuratoribus voluntariis qui sine mandato dominorum sua sponte litibus se, vel negotiis alienis immiscent.* Hi sunt qui Gestores appellantur. Procuratores qui ex mandato dominorum constituuntur, de quibus actum est supra, necessarii sunt non voluntarii. nam etsi beneficii & nudæ voluntatis sit mandatum suscipere, necessitatis tamen est consummare id quod susceperis semel, *l. in commodato. §. sicut. D. Comm. §. mandatum. Instit. de mand.* etiamsi nondum quidquam gerere cœperis. *l. si remunerandi. §. 1. D. mand.* Qui autem sine mandato accedit ad negotium alienum, non ante obligatur, quàm id gerere cœperit. verũ vbi cœperit, deserere quod inchoauit non potest, *d. §. sicut.* At aliis quoque eiusdem amici negotiis gerendis non obstringitur. propria enim voluntas finem ei administrationis facit, vt ait *l. tutori. hoc tit.* id est, vt Gręci interpretantur, [illegible], quia satis abundeque sufficit, si cui vel in vno negotio amici labore consulatur. quæ verba *l. tutori,* sumpta sunt ex Papiniano in *l. tutores. §. qui se. D. de adm. tut.* Ergo negotiorum gestorum actio datur tantum voluntario procuratori, actio contraria scilicet, nisi donandi animo sumptus fecerit, puta, affectione paterna, maritali, domestica, vel obsequio libertino, *l. 1. 5. 11. 12. 13. 15. hoc tit.* & nisi post denũciationem & prohibitionem domini, *l. vltim. hoc titul.* Directa datur domino negotiorum in gestorem doli vel culpæ nomine. Et rursus contraria directo tantum datur gestori voluntario, vtiliter datur etiã ei qui vel ex necessitate officii quod inuitus suscepit, vel quasi ex necessitate seruili errans in statu condicionis suæ negotia aliena gessit, veluti curatori adolescentis aut furiosi vel ei qui falso seruum se opinabatur eius esse cuius negotia gessit, cum liber esset, & vicissim in eũdem adolescenti aut furioso ei-ve ad quẽ res pertinet, *l. ob negotiũ. hoc tit. l. 3. § pen. l. 6. §. si quis quasi seruus. D. eo.* nam vt ex mandato est mutua actio directa & cõtraria, ita ex negotiis gestis directa in gestorẽ, contraria in dominum, etiã inuitum & ignorantem, *l. 2. l. soluendo. D. eod.* licet actio mandati non detur in inuitum, vel ignorantem, *leg. qui fide. D. mand.* Oriuntur quidem ex gestione negotiorum alienorum etiam mãdati, & tutelæ, & protutelę, & funeraria, & de in rem verso, & actio in factum ex edicto de rebus auctoritate iudicis possidendis, sed quæ *hoc tit.* proponitur negotiorũ gestorũ sola sibi vindicauit nomen, vel Negotiorum simpliciter, vt *l. 6. C. Th. de denunc. reo.* Dicuntur & aliæ omnes actiones quæ sunt ex contractu, vel quasi ex contractu, esse ex negotio gesto. nam contractus omnis, negotii contractus est. & contractus dicitur per defectionem. nam plena oratio est negotii contractus. Sed non sunt ex alieno negotio gesto, illa tantum *mandati* actionum est, ex alieno negotio gesto.

XIX. *De his quæ vi metúsve causa gesta sunt.*

NEgotia gesta videntur traxisse iuris conditores ad gesta vi metúsve causa. illa prætor tuetur datis vltro citróque actionibus negotiorum gestorum, hæc verò rescindit. & negotiis gestis in rem actio nõ est, sed in personam, *leg. penul. supr. titul. proxim.* atque ideo perpetua, *l. 8. eod.* Per vim aut metum re aliqua gesta non tantum est actio Quod metus causa in rem scripta, vi ipsa in personam quæ vim aut metum intulit, sed etiam in rem actio, cum eo tamen, vt vna electa altera consumatur, *leg. 3. hoc titul. l. 9. §. volenti. §. licet. D. eod.* Et actio quidem, *quod metus causa* quæ in hoc titulo proponitur, intra annum vtilem datur in quadruplum, si arbitrio iudicis res non restituatur, post annum in simplum causa cognita, id est, si alia actio non sit, *l. 4. hoc titul. l. item si cum. § post annum. D. eod.* est enim actio extraordinaria, nec datur habenti ordinariam. ac præterea superior titulus est de his qui rem alii gerunt honesta ratione, hic de his qui

rem gerunt sibi mala ratione moreque malo illata vi, illato terrore aliquo maiore, extorquendo inuitis forte alienationem vel obligationem vel transactionem, quas LXX interpretes vocant Esaiæ *58. στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων.* A

XX. *De dolo malo.*

SEquuntur gesta dolo malo. quo verbo & gesta vi aut metu comprehenduntur, *l. item si cum. §. eum qui. D. quod metus cau.* Sed & innumera alia quę etiam prętor rescindit data in personam actione famosa quanti ea res est de dolo malo causa cognita. nec enim passim indulgetur, non certe si alia actio sit, *l. a. hoc tit.* B non aduersus parentes, vel patronos, sed in factum, quæ detracta infamia eandem vim habet quam actio de dolo malo, *l. si superstite. hoc tit.* Et rursus hæc actio quæ olim dabatur intra annum vtilem, hodie ex eo tempore quo dolus admissus est, datur ex Constitutione Constantini intra annum continuum & ea die quo impetrata vel contestata est finiri debet intra biennium continuum, *l. vlt. hoc tit.* Actio famosa breuiori tempore constringitur. Diuturnior est actio Quod metus causa, quæ nō est famosa, & in quadruplum, durat quadriennio continuo, atq; etiam post quadriennium in simplum. Vt autem quæ dicebatur olim de eo Quod vi metúsve causa, C hodie dicitur de eo Quod metus causa, quia metui inest vis, ita hæc quæ dicebatur de dolo malo & fraude, *l. 1. D. de his qui not. infam.* hodie dicitur simpliciter de dolo malo. quia dolo malo inest fraus. De vi & fraude loquuntur, quæ est contra bonos mores. nam vis quæ moribus fit, & fraus, inde bona, in has actiones non cadit.

XXI. *De in integrum restitutione minorum.*

SEquuntur gesta cum minore quàm XXV. annorum nati, quę perinde ac gesta metus causa vel dolo malo, in consilio causa cognita rescindit prætor, intra annum vtilem iure veteri, intra D quadriennium continuum iure nouo, postquam is a XV. annum impleuit, videlicet si minor læsus & deceptus probetur in re etiamsi dolus absit aduersarii *l. minoribus hoc tit.* & postulauerit se in integrum restitui, hoc est, in eum locum & in eam causam reponi vnde excidit, In integrum restitutio est redintegratio amissæ causæ *l. 2. ℐ. titul. 40.* & dicitur propriè de circumscriptis adolescentibus ingenuis aut libertinis, quia auxilium huius ætatis proprio nomine non censetur. nec enim actionis beneficio tribuitur, sed cognitione prætoria. Quæ ex metus causa, aut doli, aut absentię, aut capitis minutionis, vel ex aliis causis restitutio E nes dantur, actionis restitutoriæ vel rescissoriæ nomen habent. Et duxi quidem ordinem à negotiis gestis pro alio ad gesta metus causa, vel dolo malo, vel cum adolescente, sed cōfirmatur etiam hic ordo ex eo, quod edicto superiore de postulando hęc inerant verba, Qui ex omnibus his in integrum restitutus non erit *l. 1. §. deinde. D. de postulan.* quæ de in integrum restitutionibus tractatum efflagitabant. Item quod sub titulo superiore de procuratoribus, hæc quoque incidebat quæstio, an causa in integrum restitutionis agi per procuratorem posset, vt *ℐ. titul 48.* Item, quod de potentioribus cum esset actum *ℐ. titul. 13. & 14.* ad F quos re vel lite translata constabat ei ad quem ea res pertinet dari restitutionem in integrum ea edicto de alienatione iudicii mutandi causa facta, inde probabilis sumeretur occasio tractandi de omnibus causis restitutionum, & ad extremum de ea quam præbet alienatio facta iudicii mutandi causa, *ℐ. tit. 54.*

XXII. *De filiof. minore.*

POst generalem titulum *de restitutione adolescentium*, sequuntur speciales, quibus quæstiones multæ ad eum tractatum pertinentes explicantur. ac prima quidem hæc, *an etiam filiofamil. minore* XXV. *ann. detur restitutio in integrum, si pater eius sit maior.* G nam si filiumfamil. minorem restituis in integrum, per consequentias videris etiam restituere patrē qui maior est. quod est alienum à proposito prætoris. Sed hæc dubitatio remouetur, quia restitutio filii, soli filio prodest, non patri ea eadē causa suo nomine obligato, *leg. 3. §. sed vtrum. D. de minor. leg. vltim. infr. titul. 42.* Suo, inquam, nomine. Secus si filii nomine, si peculiari nomine, *l. patri. in pr. D. eod.* Itaque filiusfam. minor XXV. ann. in integrum restitui potest, si sit obligatus suo nomine, vt in casu *l. 1.* (quę in Basilicis est secunda) si fideiusserit H pro extraneo, vel pro patre ipso ignorante. nam si non sit obligatus suo nomine, vt si ei pro quo fideiussit heres extiterit, quo genere perimitur obligatio fideiussoria, *d. l. 1.* vel si pecuniam mutuam acceperit contra S.C. Macedonianum, non est necessaria A restitutio, *leg. 2. hoc titul.* Imò etsi obligatus sit, vno casu in integrum restitutio filiofam. denegatur, *dict. l. 2. & d. §. sed vtrum.* puta si iussu patris mutuam pecuniā acceperit. Iussus efficit quo minus existimetur contra S.C. mutuam pecuniam accepisse, & vt conuentus filiusf. non restituatur in integrum.

XXIII. *D. fideiussoribus minorum.*

VT patri, ita fideiussori restitutio in integrum rei principalis lubrico iuuentæ lapsi non prodest, *l. Stichum. §. quod vulgo. D. de solut.* nisi salua sit aduersario translatio iudicii in alium, B *l. minor. D. de proc. l. si pupillus se hereditate. D. de adquir. hered.* vel nisi fideiussor ignorauerit minorem eum esse pro quo intercessit, argument. *l. si Titius, D. de fideiuss.* Restitutio autem minoris circumscripti dolo aduersarii, etiam fideiussori prodest, *l. 7. in fi. D. de excep. l. 1. & 2. hoc tit.*

XXIIII. *Si tutor vel curator interuenerit.*

NOn prodest restitutio patri eius qui beneficio ætatis restitutus est, vt *titul. 22.* non prodest fideiussori, vt *titul. 23.* Hic verò *titul. 24.* ostendit eam quoque non prodesse tutori vel curatori. nec ideo minus rescindi gesta cum minore a XV. an. si ca- C ptus probetur, quod gesta sint auctore tutore, vel curatore, vel nomine eius per tutorem ipsum vel curatorem, qui vtique semper est maior XXV. an. scilicet quod possit adolescens suum seruare à tutore vel curatore. nam non vt ex prima & secunda edicti causa restitutio cessat, si alia actio sit aliave ratio seruandę rei iurisque sui, ita ex ætatis causa, *leg. in causa. 2. §. Pomp. D. de minor.* quinimo fauore ætatis & ordinariū minori, & extraordinarium auxilium suppetit, & electo vno non consumitur aliud, veluti electa actione tutelæ vel negotiorum gestorum, non cōsumitur ius petendæ restitutionis in integrum, *l. vltim. hoc titul.* Cessat D quidem restitutio si minor ipso iure munitus sit, si contractus ipso iure non valeat, *d. l. in causa. l. fine generali. D. de iur. dot. l. 4. infr. tit. 26. l. pen. ℐ. tit 30.* Sed non si ei alia actio competat qua ad ius suum peruenire possit.

XXV. *Si in communi eademq; causa in integrum restitutio postuletur.*

NOn prodest etiam restitutio minoris fratri cōsorti, & quāuis communis res sit inter fratres, non est commune auxilium restitutionis in integrum, *l. 2. ℐ. Si vnus ex plur. app.*

XXVI. *Si aduersus rem iudicatam.*

E AB hoc titulo incipit enumerare causas ex quibus solet minoribus dari restitutio in integrum. Prima hæc est, *si contra eos litigantes tutorum vel curatorum auctoritate, vel contra tutores, aut curatores, aut procuratores litigantes eorum nomine iudicatum sit.* nam si læsos esse se doceant, litem instaurari placet, quod est restitui rem aduersus sententiam vel aduersus rem iudicatam, quod hodie non fit nisi allegetur error iuris aut facti. Excipitur res iudicata pro libertate, *l. vlt. ℐ. tit 30.* præponderat enim præualetque libertatis fauor.

XXVII. *Si aduersus venditionem.*

F SEcunda hæc est, *si quid res sua minores vendiderint, vel si quid tutores aut curatores eorum vendiderint figmento tituloque venditionis potius quam venditione vera, ita vt ex ea lædi contingat minores iniuratos, aut iuratos ex scripto tantum.* nam obiurati corporaliter puta tactis sacrosanctis Euangeliis vel manu subiata, vt apud Orpheum, *ὅρκια δεξάμενοι, ἐπιμαιόντι δὲ χερσίν*, vix rescindunt venditionem à se factam quamuis læsi & reipsa decepti sint. & obseruanda est differentia inter duo genera dandi iurisiurandi G ex *leg. 1.* nam etsi instrumento iurauerit minor se esse maiorem, restitui potest, si instrumentis probauerit se minorem fuisse. Si corporaliter, nullo modo, *leg. 3. infr. si minor se maiorem esse dix.* Et episcopi vel clerici corporaliter iurare vetantur, non ex scripto, si vera est distinctio Balsamonis *titul. 19.* Nomocanonis *titul. 17.* qua in concordiam adducit *l. cum clericis. supr. de episcop. & cleric. cum l. 3. & 6. ℐ. de his qui ad Eccles. confug.* Titulus autem licet sit de venditione tantum, porrigitur etiam ad emptionem, si plus quàm oportet emerint, *l. patri. §. prædium. D. de minor.*

XXVIII. *Si aduersus venditionem pignorum.*

H TErtia causa hæc est, *si creditores pignora sibi obligata ex contractu minorum, vel capta ex causa iudicati, vt l. 1. hoc tit. l. 1. ℐ. de prad. mi.* nō item ex cōtractu hereditario, vt *l. 2. hoc tit.* iure suo distraxerint, & ex ea re minores magno detrimēto adficiātur.

XXIX.

XXIX. *Si aduersus donationem.*

EST & hæc causa probabilis dandæ restitutionis in integrum, *improbabilis donationis enormitas*, vt ait *l. 4.* ⁊ *. de inoffic. donat.* Si minor xxv. ann. immodicam & stultam rerum mobilium donationem fecerit auctore curatore, non etiam si seruato modo patrimonii sui eam spõsę fecerit ante nuptias, quando, vt ait *l. 1. Cod. Gregor. si aduer. donat. Sp. fac.* huiuscemodi causam communis voti complendi ratio prouocat. Dixi rerum mobilium. Nam prędiorum donatio ipso iure non valet vlla ex causa, *l. 1. prædia.* ⁊ *. de præd. minor.* quæ coniungenda est cum *l. 1. huius tituli.* Item datur ei restitutio aduersus donationem, si patri donanti alteri res mobiles iampridem sibi emancipato donatas, inconsulta ætatis facilitate consensum accommodauerit, *l. 2. hoc titulo.*

XXX. *Si aduersus libertatem.*

ET alia, *si seruum manumiserit.* Nam & si à prætore non possit aduersus libertatem restitui in integrum, à principe potest, magna ex causa, vt si temerè actorem bonorum suorum & columellam manumiserit, cuius damnũ ad totius domus euersionem pertineat, *l. 10. D. de min.*

XXXI. *Si aduersus transactionem, vel diuisionem minor restitui velit.*

PLacet etiam restitui minorem in integrum causa cognita, *si fortè cum aduersario suo inconsulto transegerit tutore vel curatore auctore, vel si cum coherede, aut socio diuisionem fecerit, l. penult.* ⁊ *. commu. diuid.* Transactioni diuisio subiicitur, quasi species generi, quia diuisio plerunque fit transigendi causa, & transactionem Græci hoc loco *ἀπαρτισμὸν* vocant, quasi finem, & consummationem negotii.

XXXII. *Si aduersus solutionem à debitore vel à se factam.*

REstituitur etiam minor, *si per errorem iuris soluerit indebitum legatum, vt l. 2. hoc titul.* puta existimans iure factum testamentum, quod ipso iure nullum erat, vt *l. 11.* ⁊ *. de test. man.* quę coniungenda est cum *d. l. 2.* Et rectè *l. pen.* ⁊ *. tit. 21.* minoribus consuli in his quæ ignorauerunt, id est, ignorantibus ius, vt *l. 5. D. de leg. Corn. de fal. l. 6.* ⁊ *. de his qua vt ind.* Restitutus autem minor aduersus solutionem à se factam, condicit id quod soluit. Itẽ restituitur si ei pecunia à debitore rectè soluta sit & hanc perdiderit, vt *l. 1.* & restitutus agit cũ debitore pristina actione, perinde ac si debitor non soluisset, necessaria est restitutio, quia debitor liberatur, etiam si curator non interuenerit. & si interuenerit vix minor restituitur, *l. aut prætor. D. de min.* maximè si per iudicem facta sit, vt *l. 25.* ⁊ *. de adm. tut.* Igitur de solutione à minore facta est *l. 2.* de solutione à debitore facta minori vel curatori eius *l. 1.* nec in vet. lib. aut in Basilicis ita conceptus est titulus, vt vulgo, *Si aduersus solutionem a tutore*, sed generalius, *Si aduersus solutionem à debitore vel a se factam*, ἐὰν κατὰ τὴν ἐξίνωσιν τὴν ἀπὸ χρεώστου ἢ παρ᾽ αὐτοῦ γενομένην. & obseruandum in eadem *l. 1.* minorem restitui aduersus solutionem curatori factam, posse aliquem statuere facillimè nisi cohibeatur, *dict. l. aut prætor.* simulque animaduertat nõ præcise legem restitutionem polliceri, sed an sit distribuenda per causæ cognitionem æstimari posse, hoc tantum edicere.

XXXIII. *Si aduersus dotem.*

ITem datur minori restitutio aduersus dotem, vt puta, *si vltra vires bonorum suorum dotem dederit, l. si ex causa. §. in dotis. D. de min.* vel si omnia bona. quod fit quidem iur. *l. 4.* ⁊ *. de iur. dot.* (quæ cum *l. vnica huius titul. coniungenda est*) quoad ratio patitur, vt ait *l. quæro. D. eod.* & modus scilicet legis Papiæ aut *Nouell. 21.* librarum auri C. Sed lædi ex ea re quandoque mulier heresque eius potest dolo fallaciisq; mariti effundens in dotem omnia bona sua, vel minoris æstimans res dotales, qua ex causa etiam maiori subuenitur, *l. iure. § vlt. l. si res. §. 1. D. eodem.* Sed maiori iudicio dotis concepto in bonum & æquum, minori etiam per restitutionem in integrum. Restituitur etiam aduersus dotem, si duriorem aliquam pactionem dotis fecerit, quam nũquam faceret maior, *l. minor se. §. vlt. D. de mino.* vel si ex interuallo patri stipulanti soluto matrimonio dotem sibi reddi consensum adhibuerit, *l. 3. §. sed verum. in fin. D. eod.*

XXXIIII. *Si aduersus delictum suum.*

DElicta alia contrahuntur opera consulta, alia per ignorantiam. in his minori subuenitur per restitutionem in inte-

A grum, vt pœna liberetur quam commisit, vt si mater minor xxv. an. per errorem iuris liberis impuberibus tutorem non petierit, *l. 2. hoc tit.* vel si eodem errore matrimonio contracto incestum iure ciuili commiserit, *l. si adulterium. §. stuprum. D. ad l. Iul. de adult.* In illis, veluti furto, adulterio, homicidio, non item, quę contra leges admittuntur dolo malo, & quæ legibus antiquis ẽtiam nominatim in impuberibus vindicantur. Et ratio differentiæ, quod illa veniant ex animo, hæc ex contractu, id est, ex re ipsa tantum. Sic enim legendum est in *l. 1.* Sed cùm delictũ non ex animo, sed ex contractu venit, vt in Basil. ἀλλ᾽ ὅτι τὸ ἁμάρτημα μὴ
B ἀπὸ ψυχῆς πονηρᾶς, ἀλλ᾽ ἀπὸ συναλλάγματος ἔσχηται. Ex contractu igitur accipio pro facto ipso siue delicto, vt *l. si rerum. D. de re iud.* vel vt loquitur Aristoteles, pro inuoluntario contractu.

XXXV. *Si aduersus vsucapionem.*

SEd & si quis rem minoris vsuceperit, ei subuenitur rescissa vsucapione. Vsucapio est adquisitio dominii per possessionẽ iustam iusti temporis. Si aduersus præscriptionem, non datur titulus, propter *l. vlt.* ⁊ *. in quib. cau. in int. rest.* &c.

XXXVI. *Si aduersus fiscum.*

C HOc titulo ostenditur non tantum aduersus priuatum, sed etiam aduersus fiscum minores deceptos restitui venditionis à se vel à fisco factę, vel alterius contractus rescindendi causa, & aduersus priuatum notionem esse præsidis, aduersus fiscum procuratoris Cæsaris, adiuncto præside, & præsente aduocato fisci.

XXXVII. *Si aduersus creditorem.*

CReditor propriè is est qui pecuniã credidit, id est, mutuam dedit, & debitor qui accepit. Hic si minor sit xxv. ann. pa-
D terfam. aduersus creditorem bonæ fidei restituitur, rescissa cautione creditæ pecunię, si ea pecunia in rem eius versa non sit. Dico paterfam. Nam filiusfam. qui mutuam pecuniam accepit non est debitor. Dico creditorem bonæ fidei ex *l. Stichum. §. quod vulgo. D. de solut.* Nam is qui sciens perdituro credidit, creditor non est, *l. si verò non remunerandi. §. si adolescens. D. mand. l. quod si minor. §. pen. D. de minor.* Similis est titul. *lib.* VII. Sed qui ad præscriptionem longi temporis pertinet, non restitutionem minorum.

XXXVIII. *Si vt se hereditate abstineat.*

E REstituitur etiã minor *abstinendi causa*, qui temerè damnosæ hereditati permiscuit se, vel qui adiuit, aut pro herede gessit, aut bon. possessionem agnouit, quod etiam est pro herede gessit, *l. 12.* ⁊ *. de iur. delib.* quam reseruanda est forma prodita *Nou. Iustin. 119. §.* περὶ τούτων. *l. etiam. §. vlt. D. de mino.* Et abstinendi verbo addamus, vel repudiandi, vt *l. 7. §. penul. D. eod. l. 2. hoc tit.* quæ communis est huic tit. & seq.

XXXIX *Si vt omissam hereditatem, vel bonorum possessionem, vel quid aliud adquirat.*

ET ex diuerso idem quoq. restituitur *adquirendi causa*, si in-
F tra tempora constituta hereditatem non adierit, vel bonorũ possessionem nõ agnouerit. id enim est propriè omittere hereditatem, vel bonorum possessionem. sed & si alio genere hereditatem vel bonorum possessionem sibi delatam amiserit. Adiicit, *vel quid aliud*, quanquam de eo nihil in constitutionibus sub tit. positis sic expressum, sed quod in eis de hereditate & bonorum possessione, facilè trahitur ad legatum & fideicommissum, vel quid aliud.

XL. *In quibus causis in integrum restitutio necessaria non est.*

G VAriæ quidem iam ante variis locis sunt demonstratæ causę, in quibus minori non est necessaria restitutio in integrum, quasi ipso iure munito satis, vt si rem mobilem vendiderit sine curatoris auctoritate, *l. 3. tit. 21.* vel immobilem sine decreto, *l. 2. tit. 29.* vel si creditor curatoris fidem secutus cum eo principaliter contraxerit, ignorans curatorem eum esse, & rem agere alterius, *l. pen. tit. 24.* vel si res iudicata sit contra minorem indefensum, *l. pen. tit. 26.* vel si minor xx. an. seruum manumiserit contra legem Æliam Sentiam, *l. pen. tit. 30.* Sed quia restãt aliæ quædam, de his visum est proponi debere titulum specialem, in quo
H quæ præter eas continentur hæ sunt, si cùm non defenderetur vltus non sit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur quasi indigno, quæ maiori eriperetur, *l. 1. hoc tit.* Item, si non interpellauerit personam debitoris ex contractu bonæ

ndei, vel ex legati, aut fideicommissi causa, ex mora fructus & vsuræ cederent. Nam & sine interpellatione minori debentur ipso iure, ex solo tempore tardæ solutionis, constitutione Seueri, vsque ad legitimam ætatem, *l. cum vero. §. apparet. D. de fideic. lib. l. Titia. §. 1. D. de leg. 2. l. 3. hoc tit. coniuncta l. 5. ⁊. de alt. em.* Item si tutore datiuo litigante pupilli nomine qui non satisdedit tem pupilli saluam fore, res contra eum iudicata sit, *l. penult. hoc tit. coniuncta l. 3. ⁊. de tut. & cur. qui sat. non ded.* Item si in instituenda querela inofficiosi testamenti minori obiiciatur præscriptio quinquennii, *l. 2. hoc titul.* vel in petenda bonorum possessione, & generaliter ex *l. vlt.* si qua alia obiiciatur præscriptio temporis aduersus quam potuerit restitui in integrum, præter præscriptionem xxx. aut xl. annorum. quia aliæ præscriptiones ipso iure non currunt aduersus minores xxv ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem titul. *Si aduersus vsucapionem*, sed non etiam, *si aduersus præscriptionem longi temporis*, quæ tamen minori non restituto obiici poterat, *vt leg. 3. infr. quib. non ob. lon. temp. præs.* minori scilicet qui pupillus non esset.

XLI. *Qui, & aduersus quos in integrum restitui non possunt.*

HActenus dixit *de causis in quibus minoribus necessaria est restitutio in integrum, vel non.* Nunc tractare incipit, *qui minores, & aduersus quos in integrum restitui non possunt.* ac primum non temere in integrum restitui minores quos constat esse attentos & diligentes patresfam. quosque verisimile non est ætatis infirmitate lapsos, nec quilibet minorem vtique semper in consilio prætoris aut præsidis haberi pro minore, ac ne lapsos quidem vel circumscriptos, re cum parentibus aut patronis vtriusque sexus gesta, restitui aduersus eos. nisi aduersus matres quæ secundas nuptias contraxerunt ex *Nouell.* 115. quod quacunque ex causa restitutio postuletur, videatur quodammodo suggillari pudor, & grauari opinio eius aduersus quem restitutio postulatur: & olim forsitan famosa fuit actio de circumscriptione adolescentium ex lege Lætoria, vti ne propter te fidemve tuam captus fraudatusve siem, quódque honestius & melius sit adolescentem æqui boni consulere damnum quod fecit, quàm retractare quod cum his personis gessit, in quas etiam fraudis suspicio nõ cadit. Et in sequentibus titulis pleriq; alii demonstrantur esse minores qui in integrum restitui non possunt.

XLII. *Si minor se maiorem dixerit vel probatus fuerit.*

ET hoc titulo quidem non posse in integrum restitui minores qui iurarunt, vel forte, vt sibi pecunia crederetur dolo malo se maiores esse dixerunt & persuaserunt, vel etiam dolo malo, sciẽtes se esse minores, prætori aut præsidi imposuerunt, & falso probauerunt se esse maiores, quia in his malitia supplet ætatem, vt ait *l. 3.* ideo nõ restituuntur aduersus eos quos deceperunt. & idem dicitur de minoribus quod de mulieribus, *l. 2. §. penult. D. ad Vellean* deceptis non decipientibus subueniri, *l. 1. Cod. Gregor. si ma. fu. prob. l. 2. hoc titul.* nam si minorem dolus absit, vt si per errorem, aut per fraudem aduersarii maiores probati fuerint non immerito postulant auxilium, *l. 1. 3. 4. hoc titul.* Probare autem maiorem & perfectam ætatem Græcis hoc loco est *ἀποδεῖξαι τὴν νενομισμένην ἡλικίαν*, & probationem sequi solet decretum prætoris vel præsidis permittentis administrationem rerum suarum his qui maiores probati fuerint. Et probatur ætas testibus, vel instrumentis, *l. 2. tit. 44.* veluti tabulis professionum *l. 2. D. de excus. l. 1. hoc tit.* quæ ibi à Græcis vocantur *ἀπογραφαὶ ὑπομνήματα*, quod plerunque conficiantur à patre natis filiis Apuleius 2. *Apol.* Pater natam sibi filiam more ceterorum professus est, tabulæ eius partim tabulario publico, partim domo adseruantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ à matre, vel auo, *l. etiam. D. de prob.* Probatur etiam ex aspectu, *d. l. 3. d. l. 1. Cod. Greg. l. minor. xxv. D. de minor.* & ex aspectu vt opinor necessariæ partis, maxime si quæratur de pubertate marium. Aristoph. *σφῆκες. παίδων δοκιμαζομένων, αἰδοῖα παρακύψαι.* Plato *legum* XI. *τὰς δὲ τῶν γάμων ἡλικίας ... συμμετρίαν ... σκοπεῖν, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄρρενας, γυναῖκας δὲ ... μέχρι ... ταῖς θηλείαις.* Quintilianus *decl.* 279. Postea nudari filium atq; in conspectu iudicum constitui cogit. Idem *in Institut.* quæstionem hanc centumuiralem esse ait, pubertas annis an habitu corporis æstimetur: quam definiuit tandem Constitutio Iustiniani, sedata controuersia, quæ hac in re erat inter Cassianos & Proculianos, à qua nec abhorret *l. 4.*

A ⁊. *qui test. fac. pos.* & secũdum eam, impubes est qui nondũ peruenit ad annum xiiii, etiam si facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes qui peruenit ad annum xiiii, etiam si ex habitudine eius ætatis non videatur esse.

XLIII. *Si sæpius in integrum restitutio postuletur.*

HOc autem titulo ostenditur non posse in integrum restitui minores in ea causa in qua iam ante petita restitutione in integrum, repulsam passi sunt, nisi nouas proferant defensiones, ne res semel ritè iudicata temerè retractetur. & hoc est quod B Paulus ait 1. *sentent.* integri restitutionem plusquam semel non esse decernendam.

XLIIII. *De his qui veniam ætatis impetrauerunt.*

ET præterea hoc tit. non posse in integrum restitui minores, qui à principe extra ordinem, vt ait *l. 3. D. de minor.* vel ex *No. Leonis 28.* à magistratu veniam ætatis impetrauerunt, in his scilicet quę gesserunt post impetratam veniam, *l. 5. ⁊. tit. 52.* ne qui cum eis contrahunt principis auctoritate circumscripti videantur, *l. 1. hoc tit.* Neque verò impetrant veniam ætatis, id est, ius C legitimæ ætatis, & rerum suarum administrationem, nisi impleuerint mares annum xx. & fœminæ xviii. Celerior est cursus prudentiæ muliebris, quę ætas proprio nomine à Constantino firmata appellatur *l. 1. C. Th. eod.* nec enim perfecta, insta, legitima dici potest, *l. vltim. hoc tit.* sed exigitur, vt & huius ætatis se esse mares per se probent, insinuata venia, quá à principe impetrauerunt, *l. vlt. ⁊. de sponf.* si senatores sint apud præfect. vrbi, si plebei, apud prætorem, & omnes in prouinciis apud pręsidem simul, ac testibus se eis moribus esse pręditos vt mereatur veniam ætatis. De maribus loquor. Nam fœminæ propter pudorem & D verecundiam non coguntur prodire in publicum, vt *l. 1. ⁊. de off. diu. ind. l. 2. §. fin autem. ⁊. de tut. prop. cal.* & satis est ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, *l. 2. hoc tit.* Vis autem huius beneficii principalis hęc est, vt minor xxv. ann. curatione liberetur, & rerum suarum administrationem recipiat & in omnibus pro maiore habeatur, *l. 10. ⁊. de appel. l. vlt. ⁊. si ma. fac. al. fa. sine dec.* pręterquam si prædia velit alienare aut obligare sine decreto, *l. penult. hoc tit.* quod & in formula veniæ ætatis sic Cassiodorus excepit, ita vt alienandis rusticis vel vrbanis prędiis constitutionum seruetur auctoritas, ne cum opinioni præstare E volumus, vtilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permissa erat & pigneratio etiam sine decreto, donatio nullo modo, *l. vltim. ⁊. si maior fact. alien. rat. l. tutores. §. ab eo. D. de administ. tut.*

XLV. *Si maior factus ratum habuerit.*

VLtimus casus quo non restituuntur in integrum minores, hic est, si quæ in minori ætate gesserunt, maiores facti rata fecerint. quia per ratihabitionem in integrum restitutioni renũciare videntur, & nihil interest facto, an silentio ratum habuerint, vt Paulus ait *1. sent.* silentio anni vtilis iure veteri, quadriennii continui iure nouo. F

XLVI. *Vbi, & apud quem cognitio restitutionis agitanda sit.*

SEquitur alia inspectio, *vbi*, id est, in quo foro, *& apud quẽ cognitio in integrum restitutionis agitetur.* Et placet agitari siue minor eam petat, siue maior in foro eius aduersus quem petitur restitutio, secundum regulam, quę dictat actorẽ sequi forum rei, & non tantum pro tribunali apud magistratum vrbanum, vel G prouincialem, sed etiam apud iudicẽ datum à principe, vel à magistratu ordinario specialiter in hanc ipsam rem, vel in aliam in quam incidat quęstio restitutionis, ex qua apparet eã in modum contradictionis obiici posse, vel apud eum cui à magistratu mandata sit iurisdictio omnis, vel hæc species. est enim cognitio huiusmodi, iurisdictionis & misti imperii, ideoq; mandari cuilibet potest, mandatoq. generali comprehenditur. Sed & quibusdam casibus non in foro rei hæc causa agitur, sed in consistorio principis, veluti aduersus libertatẽ, *l. 10. D. de mino.* vel aduersus rem iudicatam à procuratore Cæsaris, vel ab eo qui vice sacra iudicat, H veluti vicario aut præf. vrbi, vel à iudice dato à principe, *l. 1. hoc tit. l. 3. supr. si adu. rem iud. l. minor autem §. pen. D. de minor.* Verum enimuero apud magistratum municipalem hæc cognitio non agitatur, nec enim ei suo iure competit sine mandatu præsidis, *leg. ea qua. D. ad municip.* neque iudici compromissario,

neque

neque arbitro electo communi nndoq; consensu partium, ne- A que arbitro dato à iudice pedaneo, habente scilicet nononem tantum, non iurisdictionem *l. vlt.* veluti arbitro rationibus excutiendis, aut bonis æstimandis, aut fideiussoribus probandis.

XLVII. *De reputationibus quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis.*

SEquitur alia inspectio *de reputationibus*, id est, de his quæ adolescenti petenti restitutionem in integrum imputantur, vt ea vel reddat, vel compenset, exempli gratia, si restitutus aduersus veditionem & traditionem fundi, desideret etiam fructus B sibi restitui, quos emptor percepit, cum fructibus compensare debet vsuras, vel pretium reddere cum vsuris, & sumptus meliorati fundi. Et similiter restitutus aduersus emptionem, recipit pretium cum vsuris, & fundum restituit cum fructibus. Et restitutus aduersus transactionem, reddit quod accepit ex causa transactionis, & vicissim ei redd.tur quod dedit cum accessionibus & omni causa. Item restitutus abstinendi gratia, reddit id omne quod ex hereditate percepit, aut dolo malo fecit, quo minus percipere posset. Et eadem ratione, vt fit in mulierum expromissionib. ex S.C. Velleiano, restituto minore aduersus ex- C promissionem, puta, cùm nouandę obligationis gratia intercessit pro alio, creditori restituitur vetus actio in veterem debitorem. Omnis restitutio in integrum est reciproca, aut iniquissima, si ex vno tantùm latere restituat rem. Semper excipio casum *l. pen. s. tit. 9.*

XLVIII. *Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.*

ETiam hoc inspici in hoc tractatu quærique dignum erat, an per procuratorem agi posset causa restitutionis in integrum, D propterea quòd in hoc iudicio ætatem probari conuenit, quæ plerunque probatur ea aspectu, & quod mares per se insinuant veniam ætatis, ætatemq; firmatam, ac morum probitatem probant. Sed vtilitatis causa receptum est, vt etiam per procuratorem agatur rectè causa restitutionis in integrum, cui scilicet id ipsum nominatim mandatum sit, putem & per cognatum, vel adfinem, cui id mandatum non sit, sicut alia actio quælibet, si nec ab ipso minore petere & agere prohibitus sit *l. Pap. §. illud l. patri D. de minor.*

XLIX. *In integrum restitutione postulata ne quid noui fiat.* E

QVod appellatio maioribus prestat, hoc minores cõsequuntur aduersus sententias beneficio restitutionis, si nolint appellare *l. præses D. de minor.* & aduersus gesta alia quæcunque, ad quæ maioribus nullum patet auxilium. At siue appellauerint maiores, aut minores, siue petierint minores restitutionem, medio tempore nihil deintegratur, sed omnia manent de integro, quoad de appellationis, vel restitutionis causa pronunciatum sit. & hoc loco desinit tractatus de minoribus, qui cœpit à F *tit. 21.* Sequuntur causæ, ex quibus nonnunquam restituuntur etiam maiores xxv. annis

L. *De restitutionibus militum, & eorum qui Reipub. causa absunt.*

MAiores xxv. annis, & heredes ex persona eorũ restituuntur in integrum, si cùm essent in militia, occupari in castris vel præsidiis, vel stariuis, vel qua alia ratione abessent Reip. causa sine dolo malo, interim res eorum vsucaptæ sint, aut venditæ à creditoribus, aut tempore amissæ actiones quæ eis compete- G bant, vel etiam tempore amissa bonorum possessio hereditasve, & restituuntur postquam desierunt abesse intra annum vtilem, & hodie intra quadriennium continuum, rescissa vsucapione, venditione bonorum, distractione pignorum, præscriptione temporis, restitutoque dominio rerum, restituta bonor. possessione, restitutis actionibus.

LI. *De vxoribus militum, & eorum qui Reipub. causa absunt.*

SEd & vxores militum & aliorum, qui Reipublicæ causa absunt in integrum restituuntur, si sequutæ viros interim per H absentiam aliquid damni fecerint, vel aliquid lucri non fecerint, vt quibus officium publicum non debet esse damno, non sit etiam vxoribus eorum.

A LII. *De temporibus in integrum restitutionis tam minorum, & aliarum personarum quæ restitui possunt, quam heredum eorum.*

COmmunis hic titulus est minoribus & maioribus pertinẽtibus ad causam restitutionis in integrum, & erat olim quidem, vt de temporibus primùm dicamus, omnibus iure prætorio constitutus annus vtilis ad petendam restitutionem in integrum, deinde lege Constantini fuit restitutionibus, quæ minoribus dantur contestandis finiendisque, in vrbe & intra centesimum miliarium vrbis, præstitutum quinquennium post legi- B timam ætatem, in Italia quadriennium, in prouinciis triennium continuum, vt non malè in Cod. Theod. *l. 5. huius tituli* habeat, iuge tempus, pro quo vulgo, iure, & Basil. *συνεχῶς*, fortè quia sibi vindicat continui temporis definitionem Iustinianus, abrogata lege Constantini constituens, vt non obseruata differentia locorum, vel ætatum, intra quadriennium continuum agatur & peragatur causa restitutionis in integrum *l. vltim. hoc tit. l. vlt. j. de rep. hered.* quod quidem minoribus numeratur ex die primo anni xxvi, in diem extremum xxix, vel ea die quo insinuauerunt veniam ætatis *l. 5. hoc tit.* militibus ex die missionis *l. 1. hoc* C *tit.* & aliis absentibus Reipub. causa ea die reditus. Altera quæstio in *hoc tit.* est de heredibus earum personarum, quatenus in integrum restitui possint, in qua ita distingui solet. Aut minor minori heres extitit, aut minor maiori, aut maior minori, aut maior maiori. Si minor minori, heredi ea edicto datur post suã legitimam ætatem ex defuncti persona, non spectata tamen, aut computata ætate defuncti, totum quadriẽnium ad in integrum restitutionem *l. interdum D. de minor. & Paulus 1. Sent. titul. eod. & l. 5. §. 1. hoc tit.* Si minor maiori nondum completo quadriennio, heredi post legitimam ætatem non datur totum quadrien- D nium, sed ea persona defuncti id dumtaxat tempus quod defuncto supererat *d. l. interdum §. 1. d. l. 5. §. quod si maioris l. vltim. in fi. j. si ma. fac. al. fac. sine decr.* puta annus, si defunctus vixerit annis xxviii. Si maior minori, heredi statim ab adita hereditate quadriennium datur ex persona defuncti *l. 4. l. 5. §. vltim. hoc titul. l. minor autem §. vlt. D. de mino. l. 4. D. de in integ. rest.* Si maior maiori, rectè Accursius heredi statim ab adita hereditate id tẽpus dari, quod defunctus habuit. Et secundum hanc distinctionem in specie *l. 2. huius tit.* si minor minori heres extitisti, & militiæ nomen dedisti, maiorque redisti, ea die reditus ad restitu- E tionem in integrum habes quadriennium, itemque si minor redisti, post legitimam ætatem completam. Quod si maiori nondum exacto quadriẽnio, ipse minor vel intra quadrienniũ constitutus heres extitisti, & militiæ nomen dedisti, reuerso tibi cedet tempus, quod defuncto supererat statim, si maior, vel post completam ætatem legitimam si minor redisti. Etiam illud valdè notandum est ex *l. 1. hoc tit.* minori circumscripto, qui in militia exegit annum xxix, aut xxx, tempora restitutionis in integrum non computari, nisi ex die missionis, vt *l. semper §. si quis reip. ver. nam & si D. quod vi aut clam.* quia ipso iure continuatur F beneficium restitutionis *l. 3. i. συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως τρέχειν*, vt Basil. interpretantur. Et tamen si maior qui temporalem aliquã actionem habuit, militiæ nomen dedit, actionis tempus ei cedit: sed reuerso causa cognita per restitutionem, remittitur præscriptio temporis *l. 1. s. de rest. mil.* & ita accipienda est prima pars *d. §. si quis reip.* exemplo scilicet & argumento eius §. qui præcedit. Plus tribuitur minori militiæ nomen danti quàm maiori.

LIII. *Quibus ex causis maiores in integrum restituuntur.*

HOc titulo demonstratur non tantùm maioribus, qui sine G dolo malo abfuerunt Reipub. causa subueniri per restitutionem in integrum, sed etiam legatis ciuitatum ad principem missis *l. 1.* & his qui sub custodia militari vel in vinculis, vel in hostium potestate fuerunt *l. 2. & vlt.* & generaliter, si qua alia iusta causa iudici videbitur, maximè addicto actioni bonæ fidei *l. 3. hoc tit. l. 3. j. com. vtr. iud. l. iure §. vlt. D. de iur. dot.* nam in stricta, stricta & angusta est potestas iudicis. In bonę fidei, etiam iudex delegatus cognoscit de causa restitutionis, quæ incidit in eam rem, cui principaliter iudex addictus est, venitque in contradictionis modum *l. vlt. s. vbi & apud quem restit.* Etiam illud H additur *hoc tit.* ciuitatibus lapsis, aut circumscriptis subueniri exemplo minorum *l. pen. hoc tit. l. pen. j. de iur. Reip. l. 1. s. de off. eius qui vi al. iud. l. ergo, in fi. D. ex quib. caus. ma. l. 9. D. de appell. l. 6. j. ne de stat. def.* Ciuitates minorum locum obtinere. Illud notandum est, & maiorib. ex his causis, & minoribus hodie subueniri

extra ordinem non ex edicto cognitione prætoris, sed à princi- A
pe vel à Senatu *vt l. 2. D. eod. tit.* & apud Cassiodorum *in epist. ad actores Albini lib. 4.*

LIIII. *De alienatione iudicii mutandi causa facta.*

DAtur etiam maioribus in integrum restitutio ex hac causa, si possessor cum quo maior xxv. ann. acturus erat in rem actione, dolo malo eã rẽ alienauerit, obiiciendi durioris, difficilioris, molestioris aduersarii gratia, & ex hoc edicto restituitur intra annum vtilem data in eum qui rem alienauit actione in fa- B
ctum quanti interest rem non amisisse, si petere eam non possit ab eo cui alienata est, *vt l. 4. in princ. D. eod.* vel si petere possit quanti interest alium aduersarium nõ habere cum quo par certatio non sit, nisi reus vltrò paratus sit suscipere vtile iudicium in rem, quasi possessor *l. 3. §. vlt. D. eod* quod alioquin in inuitum locum non habet, nisi cum ita rem dolo malo desiit possidere vt nusquam sit, aut vbinam sit penitus ignoretur. nam si certus sit, possessor, in rem actio solum possessorem teneat *l. 1. C. vbi in rem act. exer.* vel, vt est in Constitutione huius tit. possessio in rem C
actionem parit aduersario *vt l. 17. D. de pign.* Pignoris possessio (sic videtur legendum) in rem actionem parit creditori, qua de causa in rem actio ex possessione esse dicitur *l. nos alias §. 1. D. de iud.* Mutato igitur possessore, mutatur iudicium, id est, lis futura transfertur in alium aduersarium. Denique vt ait *l. tit. huius*, vel in possessorem est in rem actio, vel in eũ qui alienauit actio restitutoria ex hoc edicto, & electio, exactioque possessoris liberat eum qui alienauit, non contra *l. Stichum §. dolo D. de solut.* Alienatio est dominii, vel possessionis, vel iuris in alium translatio.

LV. *De receptis arbitris.* D

SI repetimus paulo altius quæ diximus, huc vsque nos perduxit, vt alius ex alio oritur sermo, institutus ille qui initio est post enarratas partes iuris ciuilis de magistratibus & iudicib. ordinariis, & de ordine quo apud eos agi solet. Nunc de iudicibus alius instituitur qui ordinarii non sunt, ac primum *de Compromissariis*, nam recepti arbitri iudices sunt compromissarii, quos constat non esse ordinarios *l. penult. hoc titul. l. non distinguemus §. item si quis D. eod.* Hi enim sunt recepti arbitri seu compromissarii iudices, qui ex partium compromisso siue constipulatione pœnali iure perfecta, siue pacto nudo, vt *l. litigatores §. interdum* E
D. eod. adeuntur, compromisso addita hac clausula, dolum malum abesse abfuturumque esse, vt *l. 3. hoc tit.* Receptum autem est compromissum *l. rem non nouam §. 1. C. de iud.* & ex eo nascitur pœnæ petitio, vel exceptio pacti *l. vlt. C. l. 2. D. eod.* Alii sunt arbitri, qui adeuntur ex iureiurando sine compromisso, ex quorum sententia competit actio in rem vtilis, vel actio in factum, vel condictio ex *l. 4. hoc tit.* quos tamen postea sustulit Iustinianus *Nou. 82.* Alii adeuntur ex communi nudoq; consensu partium sine iureiurando, sine compromisso *l. pen. hoc titul. l. vlt. C. tit. 46.* à quibus licet appellare *l. ex consensu D. de appell.* cùm ta- F
men ab aliis non liceat, propter pœnæ, aut periurii metum *l. 1. hoc tit.* Licet eorum sententiæ non adquiescere, sed si ei partes semel adquieuerint, ex sentẽtia est quasi taciti pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio ex lege Iustiniani. Et hi quoq; videntur improbati, quandoquidẽ in Basil. abest, tã *lex pen.* quam *l. 4. huius tituli.* Alii arbitri dantur à iudicibus, veluti excutiendis rationibus, aut fideiussoribus probandis, qui dantur etiam à iudicibus pedaneis, licet iudicis dandi licentiam non habeant *d. l. vlt.* & significantur *d. l. rem non nouam.* his verbis, vel qui arbitrium peragunt ex auctoritate sententiarum. sic legendum, & G
electi nudo consensu partium, sequentibus. Et partium consensu electi, & generaliter.

LVI. *De satisdando.*

POst receptos arbitros dicturus de iudicibus, quibus à magistratibus causarum cognitio delegatur, quæ antequam apud eos iudicia inchoarentur fieri necesse erat. nec hodie admodum necesse est, ea exequitur tribus titulis sequentibus. at primum satisdationes motis erat interponi, de rato, & de iudicato soluendo, & de re defendenda, sine quibus nec actor nec reus qui ve eorum nomine rem agebat vel defendebat idoneus esse existimabatur. Hodie neque actor satisdat, neque reus. Sed neque procurator satisdat de rato, si mandatum aut voluntas domini apud acta insinuata fuerit, vel per libellum *l. nec satisdatio D. rem ratam hab.* vel per literas ad aduersariũ scriptas *l. si procuratorem*
D. de procur. vel vt in casu *l. vlt. C. de pact. con. super do.* Sed si is quo cum procurator egit, & agat inuicem ipse, in causa mutuæ petitionis, procurator satisdat, de re defendenda, & iudicato soluendo, licet apud acta, vel aliis modis factus sit procurator, sicut si defensor tãtùm esset rei. nec enim est idoneus procurator actoris, qui dominum non defendit, & rursus, non est idoneus defensor qui non satisdat, secundum veterem regulam iuris, & hoc est, quod ait Constitutio *huius tit.* litem procuratori mandatam sine satisdatione de re defendenda vlterius nõ posse procedere. Data enim accipio pro mandata, vt in Basil. ἐκδοθεῖσα, & actio data *l. cum pupillus D. de tut. & ratio. distrah.* Litem mandat actor, litem dat iudex. Satisdare autem, est fideiussorem dare, qui participet obligationem quæ cœpit à nobis, quaque nos adhuc principaliter obligamur, quod & dare simpliciter *l. 43 §. si quis procuratorem D. de procur. l. 6. D. vt leg. no. ca.* & fideiussoribus satisdare *l. nec non D. ex quib. caus. maior.*

LVII. *De formulis & impetrationibus actionum sublatis.*

SEd & impetrari actionem priusquam iudex adiretur necesse erat, hodie nihil est necesse, nisi fortè sit decretalis *l. 1. C. Th. de dolo.* nam & bonor. possessionem decretalem impetrari necesse est. Ex legib. igitur & edictis nobis ipso iure actiones competunt, etiamsi non postulentur. Et quæ impetrabantur olim, earum erat certa solemnisq; formula, qua qui decerrabat vel syllaba, lite cadebat: qua de causa horum errorum obseruatores Iurisconsulti, à M. Tullio aucupes syllabarum vocantur, ac similiter *l. 1. huius tituli* formulas aucupatione syllabarum insidiari. Religio iuris forsitan captiosa nimis, & scrupulosa, sed meo iudicio tolerabilior, quàm actionum confusio, agendi temeritas & nullus ordo, omnibus actionibus conceptis in factum, nec conscriptis formula legeq; certa. Cœperunt quidem ante Constitutiones *huius tit.* iudicia extraordinaria frequentari, vbi conceptio formularum non obseruatur, id est, non callidè aduertitur *l. actio D. de neg. gest.* sed licebat adhuc solemniter, & ordine, formalibusq; verbis experiri, si quis mallet. His Constitutionibus videtur hic ordo tolli, videntur tolli formulæ iuris in negotiis omnibus, tolli legis actiones. & ab hisdem Impp. quorum est *l. 2.* eadem lege fuere sublatæ formulæ in contrahenda obligatione dotis *l. pen. C. de do prom.*

LVIII. *De iureiurando propter calumniam dando.*

ITem necessaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis calumniæ nomine *§. hac autem Instit. de pœna tem. litig. l. 2. §. antiqua hoc tit.* pro qua Iustinianus *d. l. 2.* introducit iusiurandum calumniæ quo adigatur vtraque pars initio litis, & adscribit etiam Paulo *l. inter §. qui familia D. fam. erc.* non se calumniandi animo litem intendere, vel ad inficias ire, sed iuris sui opinione & fiducia fretum, quod veteres Græci vocant ἀντωμοσίαν, vt Harpocratio & Moschopolus scribũt. Plato *in Theaeteto.* καὶ ἀντιγραφὴν παραναγιγνωσκομένην, ἣν ἀντωμοσίαν καλοῦσιν. At idem Iustinianus *No. 112.* reducit cautionem decimæ litis, non abolito iureiurando calumniæ. Et quod in *l. 1.* de iureiurando præstando ab eo qui fidem instrumentorum in dubium reuocat, non se id facere morandi aut frustrandi causa, id quoque ita mutat *No. 49.* ne id totiens præstetur, quotiens quis ab aduersario probationes exegerit, sed satis sit hac de iurari semel initio litis, Non se tota lite trahẽdi negotii, & vexandi aduersarii gratia frustra probationes vllas ab aduersario petiturum. Non est etiam in vsu vetus S.C. quod refert Plinius Iunior *in epist. ad Ruffum lib. 5.* quo qui quid negotii habent, priusquam agant, iurare iubeantur, nihil se ob aduocationem cuiquam dedisse, promisisse, cauisse.

CODICIS IVSTINIANI

LIB. III. TIT. I.

De Iudiciis.

EXPOSITIS his, quę ante quàm iudicium inchoetur, vel tunc cùm inchoatur fieri necesse erat, aut necesse est etiam hodie, dat titulum de iudiciis, & H
de officio iudicum, quod versatur nõ extra cognitionem causarum, de quo *Libro 1. tit. 48.* sed in sola disceptatione litiũ. Iudicia disceptationes sunt, quæ fiunt ex parte actoris & rei apud iudices, litium finiendarum gratia, eorum iudiciorum ratio, vt M. Tullius ait *in Topicis*, est ius, ex quo etiam nomen.

nomen. Iudex est disceptator iuris *l. rem hoc tit.* quibus verbis comprehendo, non tantùm iudicem datum, sed etiam receptum arbitrum, *vt l. 3. §. 1. D. de recept.* & magistratum, vt in legibus M. Tullii, Iuris disceptator qui priuata iudicet iudicarive iubeat. Et verò licet titulus sit de iudiciis, & cognitionibus iudicum datorum à magistratu vel à principe, tamen pleraque continet communia cum magistratibus vt *l. 12. & 13. & 15.* atq; etiam cum receptis arbitris vt *l. 14.* de iureiurando & religione, qua obstringuntur omnes iudices nec non aduocati, vt planè dicere liceat, superiori titulo agi de iureiurando calumniæ, quod dat vtraque pars in ipso limine inchoãdi iudicii, siue apud iudices agatur ordinarios siue compromissarios *l. 2. §. sed quia veremur eod. tit.* Hoc autem tit. agi de iureiurando iudicum omnium, etiam eorum qui ex compromisso cognoscunt, & de iureiurando aduocatorum. Iudices iurant in leges, veteri instituto, & inde religionis iudicantium frequens mentio in iure. Aduocati de causa perferenda fide, castu, & integritate omni.

II. *De Sportulis & sumptibus in diversis iudiciis faciendis, & de executoribus litium.*

SPortularum nominis origo prima ex prandio vel cœna est, quæ in panariolos vel sporgellas coniecta dabatur clientibus, vice cœnæ rectæ, modò enim dabatur cœna recta, modo in sportula, & ad extremum C. quadrantes, quæ summa etiam sportula dicta est. ac deinde latius porrecta sportularum appellatio est ad salaria, congiaria, diaria, honoraria omnia, quæ vel sacerdotibus dantur, vt in epistolis Cypriani, vel à Coss. sparguntur in vulgus, vt cuilibet sit accipiendi potestas in *Nou. 105.* vt non malè Suidas Sportulas definierit [Greek] Nec malè etiam Hesychius sportulam vsurã interpretatur. Nam & sub nomine sportularum nonnunquam exigebantur vsuræ *l. eos ⁊. de vsur.* Constat etiam ea quæ noui decuriones dant ordini pro introitu, in iure sportulas appellari. Et [Greek] quæ iudicibus pedaneis dantur *No. 82.* Hic tit. est de his quas conuentus reus dat executoribus litiũ, id est viatoribus, conuentionis nomine. Horum enim proprium munus est reos conuenire & commouere, & reorum quoque onus hoc proprium, Sportulas eis exsoluere vt *Nou. 53.* Sed & de aliis, siue sportulis, siue sumptibus quos in diuersis iudiciis vtraque pars facit & erogat in apparitores, notarios, exceptores, arbitros, aduocatos, scriniarios, vel inducendarum, & exercendarum cognitionum causa, vel pro exceptione & editione actorum, relationis, sententiæ, pro litis contestatione, pro recitatione sententiæ, vel instrumentorum, pro libello vnde executoribus datur cõueniendi potestas, pro insinuando rescripto vel edicto principis, & ex multis aliis causis. & his quidem sportulis Iustinianus certum modum imposuit in hoc tit: Constitutione Græca, cum qua videtur congruere Constitutio Athalarici regis apud Cassiodorum *lib. 9.* ab onere earum præstandarum interim liberato fisco, quod & hodie obseruatur, & refertur ex ea Constitutione a Iuliano antiquo interprete in *Nou. 17. & 21.* Fiscum semper litigare gratis. Idemque datur episcopis *§. sportularum Nou. 123.* & tenuioribus personis *Nou. de m. iud. pr.* & his qui cum eis litigant *l. vlt. ⁊. de fr. & lit. exp.* Et est quidem ille tit. de sumptibus litium quos refundit victus victori. Hic de sumptibus litium quos facit vtraq; pars in persecutione iuris sui, & præbitione sportularum.

III. *De pedaneis iudicibus.*

DE Sportulis pedaneorum iudicum fuit sub hoc titul. Constitutio Zenonis Græca, cuius fit mentio *Nouel. 81.* Pedanei iudices sunt speciales iudices, quibus singulæ causæ cognoscendæ è magistratibus delegantur. Namque cognitionem tantùm habent, non iurisdictionem *l. vlt. ꝫ. vbi & apud quem cog. rest.* & cognitionem maximè causarum humiliorum *l. vlt. hoc titul. l. vlt. ⁊. quan. prou. nõ est nec.* quare & à Iosepho *2. de bell. Iud.* dicuntur [Greek] sic dicti quasi agipedes, aut planipedes, quòd non pro tribunali iudicent, sed de plano stãtes aut sedentes, vno, collatitio, aut fortuito scamno, fortuito cespite, vt *Nouel. 71. & 81.* At verò ne quis obiiciat, non fuisse cur de his daretur hic titulus, quasi sufficiente primo, fuit titulus primus de iudiciis potiùs, quàm de iudicibus, siue de officio iudicum omnium, id est, eo quod in iure disceptando sequi & obseruare debent. Est autem hic titulus specialiter de pedaneis iudicibus, ne dentur à procuratore Cæsaris inter priuatos *l. 1.* & in quo *l. 2.* extraordinaria ferè omnia iudicia facit, ne dentur à præsidibus in causis, quæ eorum cognitione legibus nominatum reA seruantur, ne in causis ingenuitatis, nec in vllis aliis causis, nisi vel multitudine cognitionum obruantur, vel negotiis publicis distringantur, vel ea sit causæ vtilitas, vt non admodum requirat notionem præsidum, vt secũdum *d. l. 2.* planè iam possis statuere, pedaneos iudices humiliorum litium esse iudices. Et additur *l. 4.* vt in demortui pedanei iudicis locum, præses aut prætor subsortiatur alium. Nec ad officium pedaneorum spectat lex vlla tit. huius, nisi fortè *l. 3.* quæ etiam inuitum pedaneum iudicem ad iudicandum operam dare compellit, adempta facultate remittendæ litis ad præsidem qui eum dedit.

B

IIII. *Qui pro sua iurisdictione iudices dare, darive possunt.*

DE iudicibus pedaneis id additur *hoc titul.* vt is tantum iudicem pedaneum dare possit, cuius de ea re, qua de agitur, & inter eas personas, ad quas ea res pertinet, iurisdictio est. Iudicẽ igitur pedaneum ritè datum, alium iudicem dare nõ posse, quia eius rei in quam datus est, notionem, nõ iurisdictionem habet, nisi sit datus à principe. Hic enim alium iudicem dare in eadem causa potest *l. a iudice ꝫ. de iud.* & ab eo quem dederit appellatur C ipse non princeps. ex quo efficitur, iudicem delegatum a principe habere iurisdictionem. Iudicis enim dandi licentia, pars est iurisdictionis vrbanæ, vt in *hoc tit.* significatur his verbis, *pro sua iurisdictione*, id est, pro modo iurisdictionis suæ. ergo & executionem sententiæ habet, cùm & adsessores habeat, vt *Nou. 60.* & apparitionem propriã *l. pen. ⁊. de fruct. & lit. exp.* Quod adiicitur in tit. *Darive*, in id dicam ex constitutione huius tit. iudicem non iure dari eum, quem dat is qui iurisdictionem non habet, & ex *tit. seq.* non iure dari in re propria.

V. *Ne quis in sua causa iudicet, vel ius dicat.*

D ERgo iudex dari nemo in re sua potest imo nec fieri *l. 17. D. de iud.* ac multo minus ius dicere sibi *l. 1. D. quod leg. l. extat. D. de eo quod met. cau. l. qui iurisdictioni D. de iuris. d.* Iudicat iudex vel arbiter datus receptusve, ius dicit magistratus omnis in re aliena. Testimonium quoque dicit quisque in re aliena, non in re propria, quod etiam in constitutionibus huius tit. fuisse additum constabit si adhibeatur *l. 9. ⁊. de test.* Hodie receptum est, vt & in sua quis causa iudicet, cùm de sportulis iudicantis agitur, vtque sit in ea re idem aduersarius & iudex, itemq; si de iurisdictione eius agatur *l. 5. D. de iud.*

E

VI. *Qui legitimam personam in iudiciis habent vel non.*

QVemadmodum non valet sententia quam dixit is, qui non iure datus est iudex, ita nec quæ in pupillum, vel adolescentem dicta est absente tutore vel curatore *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3. ꝫ. si aduer. rem iud. l. 11. ⁊. qui dare tut. l. alĩn §. vlt. D. de re iud.* quod hodie obtinet etiam in causis criminalibus *l. 4. ⁊. de auct. præst.* Nam vt legitimum iudicem, ita legitimum litigatorẽ esse oportet, & legitimus litigator non est minor indefensus *l. 1. C. Theod. de dan. vel ad. res.* propter quam in *l. 4. eod.* additur, inter iustas, F legitimasque personas, idemque dicitur de Rep. indefensa *l. 1. ⁊. de iure Reip.* & generaliter, legitimus litigator qui non potest rem in iudicium deducere, & consequenter nec filiusfamil. sine voluntate patris *l. vltim. § necessitate ⁊. de bon. quæ lib.* nec serui est ad litigandum idonea persona, quia nec personam habere intelligitur *l. 4. ⁊. de obs. pat. præst. l. seruus & seq. ꝫ. de iud. & Nou. Valentiniani de compens.* & hoc est quod dicitur, cum seruo non esse actiuuem. Inuenio, nec precis offerendæ capacem eum esse *l. 1. ꝫ. de proc. Imp. off.* & tamen admitti in criminali iudicio, sicut olim minor in eo admittebatur etiam sine tutore aut curatore. G Excipitur etiam causa momenti, id est, repetendæ possessionis *l. 1. ⁊. si per vim vel al. mo. l. 4. C. Theod. vnde vi. l. vlt. hoc tit.* in qua etiam admitterem pupillum sine tutore, & adolescentem sine curatore, reseruata tamen proprietatis actione secunda, quæ petitionis verbo significatur *d. l. vlt.* iustis legitimisque personis legitimisve procuratoribus.

VII. *Vt nemo inuitus agere, vel accusare cogatur.*

ABntitur hac regula actorn *Nouel. 112.* qui post litem contestatam contendit non debere se compelli ad litem perH sequendam. Abuteris eadem si dixeris, non posse actorem cõgere eum cum quo agit vt is agat cum alio sua actione Hoc enim pugnat cum *l. Iulianus §. penult. D. de actio. empt. l. cum in plures §. messem D. loca. l. si tibi, in fin. D. de opt. leg. l. si sic legatum §. 7 item. D. de leg. 1. l. 2 ad l. Rhod.* Sentenția enim regulæ hæc est, ne n

posse me inuitum compellere eum, cui in me, vel in alium suo A
nomine actio est, vt ea actione experiatur, si mea non interfit eum alio agi, nec vlla mihi eo nomine actio sit *l. 4. ℸ. de vsur. pup. l. 20. ℸ. de pign.* Cum inuito quidem agi, sed inuitũ nõ agere, aut nõ legitimè agere. Nullos quoq; vt olim Athenis, publicè constitui accusatores, nisi voluntarios in criminalibus causis.

VIII. *De ordine iudiciorum.*

QVotiens in vno iudicio plures oriũtur quæstiones, ita plerunque ordinatur iudiciũ, vt disceptetur vna prius quàm altera, veluti criminalis prius quàm ciuilis, momenti prius quàm proprietatis. Item status prius quàm hereditatis *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3 supr. de iud. l. liber. infr. de pet. hered.* Sed in arbitrio iudicis est, B
vel hunc ordinem sequi, vel vtramque commiscere, & cumulare quæstionem veluti ciuilem & criminalem *l. pen. hoc tit.* & vt ex Symmachi epistolis didicimus, possessionis & proprietatis causam, & in quibusdam causis etiam iubetur ciuilem anteponere criminali. *l. quoniam ℸ. ad l. Iul. de adul. l. 8. ℸ. ad l. Fab. l. 2. C. Th. ad l. Cor. de fal.*

IX. *De litis contestatione.*

IVdicia intelleximus *tit. 1.* fieri per tres personas, iudicẽ, actorem, reum, & ad ea nos vocari per executores datis sportulis C
tit. 2. post hæc, consequens erat dicere de ipso iudiciorum initio, quæ litis contestatio est. Sed quia ante litem contestatam legitimè constitui oportet personam actoris, & rei, & iudicis, quam ob rem vulgo dici solet, ante litem contestatam opponi debere exceptionem procuratoriam, exceptionem fori; vel quã aliam exceptionem dilatoriam, quæ modò ad personarum qualitatem respiciat quibus iudicia constant, & recusari quoque iudicem quasi suspectum non posse, nisi ante litẽ contestatã, ideo antequam daret hunc tit. *de litis contestatione*, exposuit, qui sint legi- D
timi iudices, qui litigatores legitimi *titul. 3. 4. 5. 6. 7.* & quotiens concurrunt in rem vnam quæstiones plures, à qua inchoandum sit *tit. 8* Litis contestatio est eius rei de qua cõtrouersia est apud iudicem ex vtraq; parte facta narratio in foro, vel testibus præsentibus. Quæ fit apud iudicem narratio actoris & contradictio siue responsio rei. *l. rem § patroni. ℸ. de iud. l. 2 § 1. & §. fin autem reus. ℸ. de iureiur. pro. cal.* Dixi ex vtraq; parte, quod alibi cognitionaliter partib. comminus cõstitutis Nam simplex postulatio, quæ fit μονομερῶς, & μονομερὴς αἴτησις dicitur à Græcis ad *l. 3. infr. de præscrip 30. ann.* litis contestatio non est. Simplicem postulatio- E
nem dicit constitutio huius tit. & *l. vlt. ℸ. de castr. & min.* eique meritò coniungit appellationẽ. Nam & hæc introducitur μονομερῶς *l. vlt D. de cond. & demonst.* Litis contestatio non fit μονομερῶς. Separatur etiam rectissimè editio actionis à litis contestatione in constitutione huius tit. vnde patet horum titulorum differentia, de edendo, de postulando, de litis contestatione.

X. *De plus petitionibus.*

NArratio actoris in litis contestatione, petitio est, eam verò omni ex parte verã esse oportet. alioquin plus petitio, aut F
minus petitio est, de cuius periculo sunt in *hoc tit.* duæ constitutiones Græcæ à nobis proditæ, & explicatæ alibi. Et tertia Latina, vt ius vetus, quo receptũ erat causa cadere eum qui plus debito peteret, etiam hodie valeat vno casu, si quis à debitore suo dolo malo cautionem exegerit maioris quantitatis quàm esset in debito, & ex ea cautione egerit, litemque contestatus fuerit. Nam & si post litem contestatam paratus sit minuere petitionem, & agnoscere bonam fidem, ius crediti amittit. Pœnitenti ante litem contestatam venia datur. itemq; ei cui iterata cautione vltrò debitor se in eandem summam obstrinxerit. Vis hęc est G
iteratæ cautionis, vt in S. C. Velleiano, ne subueniatur mulieri iteranti intercessionem post biennium, & in præscriptionibus temporum, ne prosint iteranti cautionem.

XI. *De dilationibus.*

POst litem contestatam, aut etiam in lite ipsa contestanda sæpenumero petuntur à iudice dilationes instrumẽtorum, aut personarum exhibẽdarum gratia, instruendi iudicis, instruendæ intentionis suæ gratia, vt ex prouincia codices afferantur *l. argentarium D. de iud.* decernuntur causa cognita pro tribunali, H
quod iudicis sedile legitimum est *l. 4 hoc titul.* & secundum mo- dum præscriptũ oratione D. Marci, si petantur ex prouincia vbi lis agitur, breuiores quam si ex continentibus prouinciis, & continentibus prouinciis breuiores, quàm vltramarinis. *l. 1. & vlt. hoc tit. l. 13. Cod. Theod. de iure fisc. l. 27. Cod. Theod. de pet.* & vltro dat. *l. 41. & 63. C. Theod. de app.* Notandum, in consistorio principis dilationes non dari *l. 5. hoc tit.* quia scilicet imparati ad cognitionem principis nec dum instructi benè non admittuntur *l. 1. infr. de relat.* & ita apud Iulianum Imp. vt Suidas refert, ἀναβολαὶ οὐκ ἔξεισιν ἀλλὰ τὸ μέλλον καὶ διωθούμενον εἰς τὸν χρόνον ὑποπτεύω. Sed & actori eadem ratione dilatio danda non est ex *l. 2. hoc tit.* trahenti rem ad incongruum iudicem ex rescripto principis. Dilatio est prolatio diei.

XII. *De Feriis.*

VT intra tempora datę dilationis cessant partes iudicis *l. 3. ℸ. titul. prox.* ita intra tempora feriarum. Nam & feriæ nihil aliud sunt, quàm dilationes iudiciorum & litium omnium. Vel, dies quies à litibus, induciæ, pax, vt Papinius de feriis ait, Et pacem piger annus habet. Vel, tempus mutum à iudiciis, quod & in feriis imperandis, vt Cicero scribit *1. de diuin.* nominatim adiiciebatur, scilicet, vt ciues litibus & iurgiis abstinerent. Ex his aliç sunt solemnes, vt dies cultui diuino dedicati, vt messes & vindemiæ, quibus deputantur menses duo *l. 6. hoc tit.* æstiuis, vt ait, feruoribus mitigandis, & autumni fetibus decerpendis. Sic legendum, vt illo versu Asclepiadis. Mox autumnali redolet vindemia fetu. Aliæ sunt repentinæ, veluti ob res prospérè gestas, quæ à solo Imperatore indicuntur, & ob id appellantur imperiales *l. 3. hoc titul.* mutato nomine veteri imperatiuarum, quæ à Coss. aut prætoribus imperabantur *l. sed & si §. si feria D. ex quibus caus. ma.* Videntur & quæ Senatui dantur, vt fit hodie, esse imperiales. Sic enim Theodosius scribit ad Senatum *Nou. ne decur. ad sen. dig. asp.* Otio frui vos quodam tempore patimur, nẽ labore videamini fatigari continuo. Dixi ferias dilationes esse, vt *d. l. 6.* feriis iura differri. Veteres res proferri dicebant. Lucanus *ad Pisonem.* Si quando iudice fessu, Turbida prolatis tacuerunt iurgia rebus. Porphirio in Horatium. Solent principes ciuitatis negotiorum diiudicatis iuribus, vel prolatis rebus otiosa mente vrbem relinquere. Horatius ipse dixit, rebus omissis. Ceterum, feriæ dilationes sunt omnium litium. Dilationes superioris tituli, vnius rei litisve, & vicinitatis igitur feriarum, & dilationum euidens ratio, cùm & in digestis vnus sit titulus de feriis & dilationibus, eo etiam adhibito quod habetur *l. 3. ℸ. tit. prox.* ferias computari concessarum dilationum temporibus, vt appellationum temporibus in *l. 1. hoc tit.*

XIII. *De iurisdictione omnium iudicum, & de foro competenti.*

QVia ante litem contestatam, vel tempore litis contestatæ opponenda est præscriptio fori *l. 4. hoc tit. l. vltim. ℸ. de except.* ideo titulo *de litis contestatione* non longè adiicit titulum *de iurisdictione & de foro competenti. De iurisdictione*, eodem fine, quo de foro competenti, vt sciamus cuius sit iurisdictio, id est, quis sit iudex competens, quod forum iudiciũmve competens, & longè alio fine, quàm in Digestis, in quibus, titulo de iurisdictione hæc præcipue tractantur, quæ sint iurisdictionis, quæq; adeò possint mandata aut concessa iurisdictione transire, & quemadmodum contempta iurisdictio magistratus vindicetur, & quod habuimus *tit. 5.* ne quis sibi ius dicat, & de modo iurisdictionis, & aliquid de officio iudicis *l. 1.* quod sane latius patet quàm iurisdictio. Nam ea etiam complectitur, in quibus nulla iurisdictio consistit, & quæ legis potiùs, quàm iurisdictionis sunt. De foro autem competenti est in Digestis secunda pars tituli de iudiciis. Porro iurisdictio & forum est solius magistratus. Iudices enim dati nec forum, nec iurisdictionem habẽt. Iurisdictio igitur notio quæ iure magistratus competit. Definitio est iurisdictionis ordinariæ. Nam extraordinariam etiam ii qui non sunt magistratus habent, veluti præf. annonæ & præf. vigilum *l. 2. §. sane præfectus D. de orig. iur. l. 7. D. de off. proc.* Vel si vis omnem cõplecti, iurisdictio est notio quæ iure magistratus, vel ex mandato magistratus, vel extra ordinem competit. Forum autem est locus publicus, in quo magistratus ius dicit, vel iudicat. & ex cõstitutione *l. 2. ℸ. de ped. iud.* iudicat magistratus, & forum agit de omnibus causis, nec nisi perraro iudices dat, neque verò improbes, vt quidam, quod Isidorus dixit Forus, non forum. Nam & Lucilius, & Pomponius Atellanarius, & Marius Victorinus sic loquuntur. Competens autem forum, id est, proprium & congruum, vbi reus ab actore conueniri debet quacunq; de re agatur, puta vbi domicilium reus habet, vel vbi tempore contractus habuit *l. 2. hoc titul.* Cuius contrarium forum alienum, incom-

petens,

petens, incongruum, & iudex similiter, aut competens, aut incompetens & incongruus *l. 1. hoc tit. & Nou. Martiani nem. exh. de pro. ad com.* Et notandum, incompetentem litis contestatione competentem fieri *l. 4. hoc tit. l. 1. tit. 25.* vel si partes se eius iurisdictioni subiiciant & consentiant *l. 1. hoc tit. l. 14. D. eod. l. 1. D. de iud. l. ille a quo §. penult. D. ad Trebell. l. inter D. ad munic.* Dico iurisdictioni. Nam non habenti iurisdictionem priuato homini qui se subiiciunt, nihil agunt *l. 3. hoc titul.* Item si quis incompetens extra ordinem rescripto principis iudicare iubeatur inter aliquos *l. 2. supr. de dilat.* Nam, vt Paulus ait 5. *Sent.* res iudicatæ videntur etiam ab his, qui ab imperatore extra ordinem petuntur. Dixi ex rescripto. Nam sine rescripto actor qui reum inuitum trahit ad iudicem incompetentem, forsitan fretus executione militari, causa cadit, reus pro damnato habetur *l. 4. hoc titulo.*

XIIII. *Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.*

IMmo nec ex rescripto principis extra ordinem pupilli, viduæ, infirmi, & qui perpetuo morbo laborant è foro competenti ad Comitatum principis exhiberi possunt, vt cauetur constitutione tituli huius, & adiiciunt Græci rationem, [illegible] Contra tamen his personis licet aduersarios suos, impetrato rescripto, euocare in aulam siue comitatum principis, & huius rei exemplum est in epistolis Theodorici Regis apud Cassiodorum 1115 *Var.* Ipsæ igitur rescripto euocare, non euocari possunt. Ex superiori *No. Martiani*, nemo de suo foro exhibetur ad comitatum, quod obseruari sanè æquissimum, & non obseruari iniquissimum est, si quę ætas ferat ordinarios iudices probos & religiosos iuris. Ex hac constitutione certæ tantùm personæ huic obseruationi causam præbent, aliis ex rescripto euocandi iudicii ius potestasque est. Miserabiles personas dicit, non pupillos aut viduas, sed debiles & valetudinarios, qui ope aliena indigent, & miserabiles, non miseras. Miser enim à Græco μυσαρὸς & μυσαρὸς semper dicitur in malo. Hieronymus *aduersus Iouinianum.* Miseræ potiùs quàm miserabiles.

XV. *Vbi de criminibus agi oportet.*

SVnt etiam sequentes tituli vsque ad XXVI. omnes de foro competenti. Nam per singulas causas explicatur quod cuiusque sit forum iudiciúmq; competens, ac primum *hoc tit.* si causa criminalis sit ostenditur eius loci forum esse competẽs, vbi reus crimen admisit, vt nominatim etiam de militibus cautum est *l. 2. tit. 23. l. 3. D. de re mil.* & de clarissimis *l. 1. tit. 24.* & de hominibus diuinæ domus & Cæsarianis *l. 8. 9. 10. tit. 26.* vel vbi lis contestata est, quod significatur verbo, inchoatæ, in *l. 1.* Nam post litem contestatam non est ius reuocandi forum. Vel vbi reus domicilium habuerit, aut deprehensus fuerit vt *l. 1. tit. 23.*

XVI. *Vbi de possessione agi oportet.*

COnstitutio huius titul. & *de causa criminali est, & de causa possessionis siue momenti.* Nam si per vim deiectus quis sit possessione prædii, & de vi quæri ast criminaliter lege Iulia, vbi vis facta est & de possessione momentaria similiter per interdictum vnde vi.

XVII. *Vbi fideicommissum peti oportet.*

CAusa autem fideicomissi, siue res petatur, siue cautio disceptatur, vbi hereditas, aut maior pars hereditatis est, vel vbi heres aut fideicommissarius Trebellianus domicilium habet, etiam si res ibi non sit cuius fiet restitutio, vt ostenditur. *l. 10. & seqq. D. de rei vind.* vel vbi res est per fideicommissum relicta, quod idem & de legato dici potest, & de credito hereditario. Nam heres sequitur forum defuncti.

XVIII. *Vbi conuenatur qui certo loco dari promisit.*

QVod certo loco dari oportet, non eo tantùm loco petitur rectè, sed etiam alio, citra periculum plus petitionis, dummodo mentio fiat eius loci quo dari debuit, quę actio dicitur arbitraria & à Gręcis [illegible] quod in ea iudicis arbitrio ęstimetur, quanti actoris interiit suo loco pecuniam solui, id est loco condicto conuentoque, si per reum mora fuerit, quo minus suo loco solueret *l. centum l. vlt. D. de eo quod cert. loco.* vel quanti interfit rei si per reum mora non fuerit, vel si per actorem mora fuerit quo minus loco conuento oblatam pecuniam acciperet *l. 4. an priuc. & §. vlt. D. eodem.*

A XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

REi vindicatione agitur aduersus possessorẽ, vbi domicilium habet, vel vbi res sita est *l. 10. D. de rei vind. l. vlt. ĩ. de præsc. long. tem.* ideinq; forum sequitur auctor & dominus possessionis *l. venditor D. de iud. Nouell. 69.*

XX. *Vbi de hereditate agitur, & vbi heredes scripti in possessionem mitti, postulare debeant.*

ET simili modo petitione hereditatis agitur aduersus eum qui eam, vel quid ex ea possidet pro herede vel pro possessore vbi is domicilium habet *l. si suspecta §. vlt. D. de inoff. testam.* vel
B vbi sunt res hereditariæ de quib. agitur, si ibi reperiatur possessor, vt indicat Constitutio huius tituli. & semper cùm dicitur ibi forum esse competens vbi res est, sic exaudiri debet, si & ibi reus inueniatur. alioquin iniquissimũ esset ex domicilii loco extrahi eum ad locum quo sita res est, quia non sine magno detrimento à rebus nostris reuocamur. Heres autem scriptus cui sit cõtrouersia hereditatis, ibi postulat se mitti in possessionem rerum hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel hodie ex edicto Iustiniani, vbi sunt res hereditariæ, interim salua petitione hereditatis, nam & si de possessione agatur ex interdicto vti possidetis, eius
C præsidis notio est qui eam prouinciam regit, in qua sunt res hereditariæ. & coniungenda est cum Constitutione huius tituli *l. 2. infr. de interd.*

XXI. *Vbi de ratiociniis tam publicis, quàm priuatis agi oportet.*

ACtione tutelæ, negotiorum gestorum, mandati, pro socio, plerunq; agitur vt reddatur ratio administrationis, de calculis, de ratiociniis. *Vbi igitur de ratiociniis agi oportet*, id est, vbi tutelę, vel negotiorum gestorum, vel mandati, vel pro socio,
D vel in factum ex edicto de edendo agi oportet. Fabius VII. Tutelæ, inquit, in quo iudicio solet quæri, an alia de re quàm de calculis cognosci oporteat. Et rectè definitur ibi reddendas esse rationes, vbi negotia gesta sunt. quod scilicet ibi suppetat totius rei instructio amplior. idemq; esse si rationes militares ab eo exigantur, qui fuerit tribunus numeri, vel ab alio deposita militia. Et rectè Theodosius in *Nouell. 2. de abro. mil. fo. præs.* veteres leges spetialiter fori præscriptionibus, & contractus, & negotia gesta, & delicta subtrahere.

XXII. *Vbi causa status agi debeat.*

E STatus hominis est condicio libertatis aut seruitutis, & condicio libertatis, quę & status capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. Causæ autem status, actiones præiudiciales sunt, quas secundum regulam generalem actor intendit in foro rei, id est, vbi reus domicilium habet, vel vbi cõsistit. Et reus est in causis status, qui ex libertate in seruitutem, vel in libertinitatem petitur, vel etiam aduersus quem ex seruitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem proclamatio fit. Neque verò alius est locus quo agi possit status causa, neq; notio est aliorum, quàm præsidum in prouinciis, vel procuratorum Cæsaris, si aga-
F tur inter fiscum & priuatos causa libertatis & seruitutis (sic legendum *l. pen.*) non si ingenuitatis *l. 2. ĩ. de ped. iud. l. pen. ĩ. ne de sta. def.* vel in vrbe Consulum *l. Diui D. de libe. cau. l. 4. si inge. esse dic.* vel prætorum liberalium; quibus priuilegium fori nullum obiici potest *l. neque §. vlt. D. de fid. lib. l. 4. D. si ing. esse dic.* Exigit causa status maximos iudices *l. vlt. hoc tit.* maiores iudices *l. nõ distinguemus §. de liberali D. de recep.* adeo vt ne pedaneis delegari possit, nec committi compromissariis. quin & pręsidum olim de statu cognitio non fuit *l. 1. ĩ. de ord. iud.* quod confirmat Plinii iunioris epistola ad Traianum *de adsertione ingenuorum,*
G nisi fortè missi essem in prouincias cum iure prætorio, vel imperio proconsulari. nam proconsulum notio fuit de causis status, qui vtique maiores sunt quàm præsides, nempe spectabiles, & præsides clarissimi.

XXIII. *Vbi quis curiali, vel cohortali, aliáue condicione conuenatur.*

SVnt etiam quasi præiudiciales, & quasi de statu actiones, quibus quęritur, decurio quis sit nec ne, an curię muneribus obligatus, an agricola, cẽsitus, an ex cohorte pręsidis, an ex corpore nauiculariorum, pistorum, vel aliorum condicionalium, quę ad
H notionem pręsidis eius prouinciæ pertinent, in quas is qui curiæ, aut cohorti, vel alii condicioni vindicatur, deprehensus fuerit *l. 1. hoc tit. lib. 1. ĩ. tit. 25.* nisi malit actor eũ remitti in eum locũ vnde quasi fugitiuus recessit *l. 1. ĩ. tit. prox.* Neq; verò sub specie alterius militię quàm armatę, cõdicionario, vel debitori publico ad

alium iudicem licet reuocare litem, non sub specie apparitionis magistri militum supra numerum, non sub specie apparitionis magistri officiorum. Dixi, ex cohorte præsidis, significans cohortalem condicionem. Sunt enim cohortales, officia & apparitores præsidis, qui vtique in prouinciis erant perpetui *l. præsidis D. de reb. cred.* huic vbi obnoxii ministerio, nec optari à præside, nec in prouinciam perducti.

XXIIII. *Vbi senatores vel clarissimi, ciuiliter vel criminaliter conueniantur.*

CLarissimorum appellatio latissima est, nam & vxores & liberos Senatorum, cuiuscunque ætatis vel sexus complectitur, & Senatores excelsiores clarissimis, puta illustres vel spectabiles. Alii quidem sunt Senatores omnis dignitatis expertes *l. 52. & 54. Cod. Th. de her. & in hoc tit.* igitur senatores, id est senatores sine dignitate. & clarissimi. i. senatores cum dignitate vt in *l. 1. ℑ. de tut. & cur. il. vel cla. per. & No. 71.* Conueniuntur autem Senatores & clarissimi ciuiliter in vrbe apud præf. prætorio vel præf. vrbi, vel magistrum officiorum adsentiente principe ex *l. 2.* & aliis Theodosii Constitutionibus, vt Symmachus refert in epistolis, quæ Senatorum controuersias transferri à foro præfecturæ vrbanæ ad peregrina vetant. In prouinciis conueniuntur iure communi, apud præsidem eius prouinciæ, in qua domicilium habent *l. 3. & vlt. tit. 22.* Cassiodorus in formula rectoris prouinciæ. Tu etiam Senatorem ibidem residentem iuberis audire. Criminaliter autem clarissimi apud præsidem eius prouinciæ in qua deliquerunt, qui tamen olim erant remittendi ad præf. prætorio vel præf. vrbi *l. 3. C. Th. de accu.* excepto casu *lib. 5. ℑ. ne lic. pot.* Illustres qui recensentur *l. 3. huius tit.* in consistorio principis, quod & aliis Senatoribus detulisse Impp. quosdam Dio & Spartianus scribunt.

XXV. *In quibus causis militantes fori præscriptione vti non possunt.*

MIlitantes in hoc tit. dicuntur non armati milites & tribuni numerorum, qui priuilegio sui fori semper vti possunt, & ab alio iudice litem reuocare ad magistrum militum *l. 2. ℑ. tit. 23.* sed scholares qui sunt magistri officiorum, veluti agentes in rebus, qui & magisteriani dicuntur, aut domestici protectores, qui sui fori priuilegio non vtuntur casibus sequentibus. Si conueniantur ex causa debitorum, aut munerum publicorum apud præsidem prouinciæ, vel quod curiæ, aut cohorti, aut alii corpori obnoxii esse, vel per superexactionem, aut côcussionem aliquid abstulisse dicantur *l. 1. & 2. ℑ. tit. 23.* quæ & sub hoc tit. poni potuissent, vt *l. 2. in No. Theod.* ponitur sub titulo huic simili, De amota militantibus fori præscriptione. Item si prędia aliena conduxerint, & aliqua ex causa côueniantur. Soli enim armati conductores esse prohibentur *l. 1. ℑ. de re mil.* Item si negotiantur in prouinciis, etiam si à principe negotiandi licentiam acceperint. regulariter enim mercatores simul & milites esse non possunt *l. 2. ℑ. neg. ne mil.* Item si in prouinciis res suas componant, & suis commodis studeant sine beneficio commeatus. His casibus scholares fori sui præscriptionem non habent. In contextu malo, & qui per prouincias negotiantur. nam tres casus notantur. si priuatis actionibus atque compendiis occupantur, si negotiantur, si conductorum vocabulo defenduntur. & ita in Basil. εἰς ἰδιωτικὰς φροντίδας ἀσχολούμενοι ἢ ἐμπορευόμενοι ἢ μισθούμενοι.

XXVI. *Vbi causæ fiscales, vel diuinæ domus, hominumque eius agantur.*

CAusæ fiscales sunt, in quibus agitur de bonis fisco delatis, vel de pœna pecuniaria inferenda fisco, vel de eo quod fisco debetur ex contractu. Videtur etiã quodammodo esse caussa fiscalis in specie *l. 4.* quia is qui emit à fisco mandatu Titii, cum Titio agit de pretio & de vsuris, quæ fisco soluendæ sunt. Hæ causæ disceptantur apud procuratorem Cæsaris, non causæ criminales, nisi fungatur vice præsidis *l. 3. hoc tit. l. vlt. D. de off. proc. Cæs. l. ex consensu §. 1. D. de appel. l. 1. ℑ. de ped. iud. l. 2. ℑ. de pœn. l. 4. ℑ. ad l. Fab.* Sed de crimine & pœna agitur apud præsidem prouinciæ, quia merum imperium habet, de bonis fisco vindicatis ciuiliter apud procuratorem Cęsaris. denique rationalis est exactio pœnæ irrogatæ à præside, non irrogatio. A fisco separatur diuina domus, quæ ratio Cæsaris dicitur *l. 6. §. vlt. D. de iur. fisc.* Causæ diuinæ domus sunt quę pertinêt ad prædia Tamiaca, quę erant in Cappadocia, sub dispositione, & cura præpositi sacri cubiculi, & Comitis domorum, vt rectè legi & aliis locis plerisque

A quodam, & nuper in vetere Notitia, sub dispositione V. I. præpositi sacri cubiculi. domus diuina per Cappadociam. & hæ quidem causæ vel hominũ Tamiacorum aguntur omnes apud prępositum sacri cubiculi, & Comitem domorũ *l. vlt. hoc tit.* Hominum autem fiscalium causæ, veluti actorum, procuratorum, côductorum, colonorum, inquilinorum, seruorum rei priuatæ, ciuiles aguntur apud Comitem rei priuatæ, vel apud rationalem, criminales apud vicarium vrbis, vel præsidem eius prouinciæ, in qua deliquerunt adhibito rationali. & similiter officiales rationalis conueniuntur ciuiliter apud rationalem ipsum, criminaliter apud præsidem.

B XXVII. *Quandò liceat vnicuique sine iudice vindicare se, vel publicam deuotionem.*

QVod dixit *tit. 5.* nemine sibi ius dicere, & titulis superioribus adeundum esse iudicem côpetentem, id aliquãdo non seruari hic tit. ostendit. nam & seipsum vlcisci licet non adito iudice, sibique ius dicere aduersus obsessorem viarum, & aduersus furem nocturnum in agris, siue paganum, siue militem, & eum occidere quoquomodo, quod ex XII. tab. obtinuit etiam in vrbe, hodie ex *l. 1. huius titu.* in agris duntaxat locum habet. licet etiã C cuilibet aduersus desertorem militiæ, vindici esse lęsæ maiestatis, deuotionisque publicæ desertore obsesso & prehêso, & si se telo defendat etiam occiso. Tertullianus *Apol.* In reos maiestatis & publicos hostes, omnis homo miles est. milites deuotissimi appellari solent. igitur qui ab ea deuotione desciscunt deserta militia, deuotionem publicam lædunt.

XXVIII. *De inofficioso testamento.*

DIxit suprà de iure sacro, de partibus iuris ciuilis, de magistratibus, de ordine quo agit quisque apud eos, de aduocatis & D procuratoribus litium alienarũ, de restitutionibus litium, de pedaneis iudicibus, & de foro competenti. Nunc ab hoc tit. *De inofficioso testamento*, quæ sequuntur omnia sunt de diuersis actionibus, qui tractatus ius omne ferè complectitur. nec mirum igitur, si in ea re & Codex & Digesta potissimũ consumantur. Sũma autem actionũ diuisio hæc est. alias esse in rem, alias in personam, vel quod idẽ est, alias vindicationes siue petitiones, alias condictiones, has de obligatione, illas de proprietate vel possessione. Et rursus vindicationum siue petitionum, alias esse de vniuersitate, alias de rebus singulis. Et orditur ab his, quæ sunt de E vniuersitate, & ab ea præcipue, quæ dicitur petitio hereditatis de inofficioso testamẽto, vel querela inofficiosi testamenti ex lege Glicia nec enim querelam separo à petitione hereditatis, ne imiter interpretes, qui aliud faciunt iudicium rescindẽs, aliud rescissorium. vno enim eodemque iudicio, vna actione & rescinditur testamentum quasi inofficiosum, & petitur hereditas ab intestato, cuius tamen iudicii ordinandi & præparandi gratia præter suos heredes necesse est priùs alios qui querũtur & agunt de inofficioso testamento, veluti ab intestato delatam sibi hereditatem adire, vel bonorũ possessionem agnoscere Vnde liberi, vel F Vnde legitimi, vel Vnde cognati, qua freti illi qui non sunt sui, & sui ipso iure freti atque muniti perueniant ad petitionem hereditatis de inofficioso testamento, qua rursus nisi vicerint & aditio & bonor. possessio illa, & ius quoque illud sui heredis sine re constituitur, & est quoque interim sine re, & color potius, fictaque narratio, aut titulus quidam, siue pretextus petendę hereditatis *l. 2. hoc tit.* Inofficiosum testamentum est, in quo liberi, vel parentes, vel fratres germani immerito exheredati sunt, vel pręteriti, vel instituti ita vt pro exheredatis habeantur. Et est in hoc iudicio hæc plerumque dicendæ sententiæ formula, Iustas causas G offensæ, vt *l. 20. 22. 23. hoc titul.* vel vt in epistolis Plinii, iustas irascendi causas patrem habuisse videri, aut nô videri. Et datur non tantùm ingenuorum, sed etiam libertinorum liberis ex *l. 4. infr. de bon. lib.*

XXIX. *De inofficiosis donationibus.*

EXemplo querelæ inofficiosi testamẽti comparata est querela inofficiosę donationis factę à parẽtib. inter viuos in fraudem liberorum, rescripto Alexandri ad Cl. Iulianum præf. vrbi *l. Titia §. Imp. D. de leg. 2.* & data liberis qui erant tempore do- H nationis, siue in vnum ex eis, siue in extraneum collata donatio fuerit. Sed hoc interest, quod querela inofficiosi testamenti totum testamentum rescindit, siue extranei, siue alii liberi instituti sint, querela inofficiosę donationis id tantũ rescindit & reuocat, quo minuitur portio debita liberis i. quadrãs, vel hac die triẽs, aut

semis

semis legitimæ portionis vt *Nou. 92.* quia quo liberaliores sunt morientes quam viuentes, eo sunt etiam minus horum quàm illorum iudicia & liberalitates coercendæ. argumentum huius rei est lex Caninia. Igitur inofficiosa donatio est, quę liberis portionem debitam aufert, aut minuit, vt donatio omnium bonorum, vel donatio dextantis, aut deuncis. nam donato dextante vel deunce, quod residet non sufficit debitæ portioni. quo genere eluditur quidem querela inofficiosi testamenti, sed suppetit querela inofficiosæ donationis. quam adnotandum est etiam parentibus dari, si liberi immodicam donationem fecerint rerum suarum *l. 4. hoc titulo*, & ab intestato *l. 3.* atque etiam forte si interuertendæ inofficiosi testamenti querelæ donatori animus non fuerit *l. 5.* nam consilium quidem absque euentu non sufficit *l. penult.* euentus absque consilio sufficit. quod tamen non videtur Patricius probasse qui dixit *l. 5.* τὴν χαριστικὴν, hoc est strictius accipiendam esse, quasi nouam, vt suo tantum casu procedat, si liberi nati post donationem omnium bonorum factam, alius liberis eam reuocetur pro modo portionis sibi debitæ. Etiam illud adnotandum, non dari hanc actionem post quinquennium *l. vlt.* non dari his qui parentis iudicium agnouerunt *l. 6. hoc tit. l. 4. ∫. de contrahend. empt.* non dari his quibus alio remedio consultum est *l. 2. & 4.* quæ obtinent etiam in querela inofficiosi testamenti. nec similiter dari querelam inofficiosæ venditionis.

XXX. *De inofficiosis dotibus.*

INter donationes etiam dotes connumerantur *l. cum multæ infr. de donat. an. nupt.* & ideo quod de donationibus inofficiosis dictum est, meritò trahitur ad dotes inofficiosas à matre marito primo vel secundo datas, quæ dodrantem excedunt, aut consumunt omnia bona materna, ita, vt liberis salua Falcidia non sit, id est, debita portio. Ceterum nollem hodie legem huius tituli accipi de muliere quæ iterum nubit habens liberos ex prioribus nuptiis, quia hosce liberos cõstat ipso iure munitos esse, nec iure plus eam secundo marito erogare posse dotis nomine, vel alio nomine quàm vni ex liberis prioris matrimonii *l. hac edictali infr. de sec. nupt.* Sed accipi potest de ea quæ nunc primum nupsit cum haberet liberos naturales, vel quę iterum nupsit nullos habens liberos ex priore matrimonio, sed naturales tantum, quibus certum est bonorum maternorum deberi Falcidiam nõ minus quàm iustis *l. si suspecta §. 1. D. de inoffic. test.* Erat quidem lex tituli huius etiam de liberis prioris matrimonii, sed in his vt dixi hodie superuacua est.

XXXI. *De petitione hereditatis.*

NOn caret ratione quod priusquam proponeret generalem petitionem hereditatis, proposuit specialem de inofficioso testamento. nec enim idem ius est vtriusque. Generalis datur aduersus possessorem iuris vel rei hereditariæ non heredem iustum, siue sciat se non esse heredem, siue falso existimet se heredem esse. De inofficioso testamẽto datur aduersus heredem verum & legitimum qui ex testamento iusto hereditatem adiit, & aduersus filium præteritum qui accepit cum re bonorum possessionem contra tabulas *l. filium D. de bonor. possess. cont. tab.* & contra fideicommissarium Trebellianum *l. 1. ∫. de inoffic. test.* Et vbi ex alia causa petitione hereditatis teneri dicitur heres scriptus aut fideicommissarius Trebellianus, vt *l. etiam §. idem dicendum & seqq. l. item veniunt §. licet D. eod.* id tunc duntaxat locum habet, cum fideicommissum, aut hereditas eis relicta est iniusto aut inutili testamento. Et rursus quod dicitur, emptorem hereditatis teneri vtili petitione hereditatis *d. l. etiam. §. 1.* qui scilicet emit ab eo qui hereditatem pro herede possidebat, hoc nõ habet locum, nisi deficiente venditore cum quo agi possit, & eo deficiente in emptorem quasi in heredem eius datur in subsidium petitio hereditatis, vt *l. Neratius l. etiam in prin. & §. heredem. D. eod.* Sunt & aliæ differentiæ inter petitionem hereditatis generalem, & illam specialem. Petitio hereditatis de inofficioso testamento non tam rem persequitur quam etiam vindictam iniuriæ siue notæ exheredationis, & agit causam doloris. quod nomen querelæ etiam demonstrat. Generalis est patrimonii siue rei vindicatio. quapropter de inofficioso testamento filii nomine non agit pater inuito filio cuius iniuria & indignatio est *l. Pap. in princ. D. de inoff. test.* qui ex alia causa ageret & peteret hereditatem etiam inuito filio. Et præterea querela inofficiosi testamenti tacita dissimulatione abolетur, sicut actio iniuriarum *l. 1. supr. de in int. rest. min.* & silentio quinquennii *l.*

A *si quis filium in fi. supr. de inoffic. test. l. Cod. Theod. de apostat.* non etiam alia petitio hereditatis *l. 7. hoc titul. l. penult. infr. in quibus cau. cess. long. temp. præscr.* quæ & in hereditatem actio dicitur *l. pater in fin. D. de cap. & postl. rev.* vt sequens in rem actio. De his quæ veniunt in petitionem hereditatis est S. C. diligenter explicatum in Digestis, quod Græci vocant Adrianum S. C. in *l. quod si possessor & l. sed & si lege §. pep. D. eod.* quia factum fuit ex auctoritate Adriani Imp. *l. 1. hoc tit.*

XXXII. *De rei vindicatione.*

B REs non est in hoc titulo hereditas, sed species certa. Titulus ergo *de petitione speciali, quia quis speciem corpusve certum suum esse adserit*, hoc fere modo, Fundus Tusculanus qui est in agro qui Sabinus vocatur, meus est. nam fundi nomen, & quo loci sit, dicere oportet *l. si in rem in fin. D. eod.* vel hoc modo, Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio. Lis est de dominio certæ rei, siue lis dominii, petitio dominii. Superior est de ea qua quis se vniuersi iuris defuncti successorem esse contendit. Est autem hoc solemne vindicationibus, vt vindicias dicat iudex ab eo qui rem possidet præstita satisdatione, vel etiam C non præstita si petitor satisdare noluerit, vt patet ex *lib. 1. Sent. Pauli titul. 11.* vel ex causa res sequestro deponatur *l. 7. §. vlt. D. qui satisdar. cogan.* Vindicias possessionem appello, vt T. Liuius modo vindicias, modo possessionem & in antiquis legibus, Decemuiro vt ei possessionem secundum eum heredémve eius det quoi sortito is ager datus adsignatusve fuerit. Et videtur nomen deductum à vi quadam ciuili, vt Gellius explicat xx. quæ verbo dicebatur, correpta manu manum vindicantis & contra vindicantis, ex quo ita legendum videtur apud Festum. Vindiciæ appellantur res eæ de quibus controuersia est, quod potius dicitur D vis quæ fit inter eos qui contendunt. & apud Gellium quoque ita legendum, manum cõserere est de qua re disceptabatur in re præsenti siue ager siue quid aliud est cum aduersarium manu prenderit, in ea re ciuilibus verbis vindicare. Vindicia, id est, correptio manus in re atque in loco præsenti apud prætorem ex xii. tab. fiebat. Ergo, vt ad rem redeam, initio litis, possessio statim non transfertur in petitorem, exceptis duobus casibus, si possessor nolit satisdare, & petitor satisdare paratus sit, si reus à petitore eam rem qua de agitur vi possederit, quæ fuit olim etiam Zaleuci lex, vt Polybius scribit xii. [Greek text illegible] At in liberalibus E causis ex xii. tabul. semper vindiciæ dantur secundum libertatẽ siue is homo de quo agitur, in libertate, siue in seruitute fuerit sine dolo malo *l. lite infr. de lib. cau. l. si cum §. licet l. ordinata D. eo. l. 2. §. initium de orig. iur. l. seruum §. 1. D. de proc. l. is autem D. ex quib. caus. mai. l. 1. infr. qui da. tut.* & pendente liberali iudicio pro libero habetur.

XXXIII. *De vsufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.*

F POst vindicationem rerum corporalium, datur vindicatio incorporalium, veluti seruitutum, ex his aliæ personarum sunt, aliæ prædiorum *l. 1. D. de ser.* vel, vt loquitur *l. Caius D. de ann. lega.* aliæ in personam, aliæ in rem. De seruitutibus prædiorum est titulus qui sequitur. Hic vero est de seruitutibus personarum. Nam per vsumfructum, & habitationem prædia, vel mancipia, vel aliæ res personis seruiunt *l. dominus D. eod.* non rebus, itemque per ministerium, quo nomine significantur operę seruorum alienorum. Et nihil quidem videntur habitatio & ministerium ab vsufructu distare, non aliud habitatio esse quàm vsusfructus G ædium, non aliud ministerium quàm vsusfructus serui *l. 9. hoc tit. l. 3. & 4. D. de oper. seru.* Sed propria tamen quædam vis inest in habitationis & ministerii verbo, quę efficit ne facile quis hæc iura si quæsierit, amittat, quæ si quæsisset nomine vsusfructus, amitteret. Vsusfructus amittitur fructuarii morte, & capitis minutione, & ἀχρησίᾳ, id est, non vtendo tanto tempore quanto vsucapio completur rei mobilis aut immobilis. Ministerium autem serui quamdiu is seruus viuit, his modis non extinguitur. Habitatio quoque quamdiu ædes saluæ permanent, & is cui habitatio relicta aut concessa est viuit, non amittitur capitis deminutione, vel nõ vtendo, quia & si aliquatenus videatur is cui haH bitatio ædium aut ministerium serui concessum est vsumfructum habere, fructuarius tamen non est *l. 2. D. de vsufr. et. leg.* & mors quidem eius habitationem extinguit, quia iam habitari non potest ab eo in cuius facto habitatio consistebat, capitis de-

A minutio, vel habitandi incuria non extinguit, quia habitationis nomen non tam respicit ad personam quę habitat, quam ad rem ipsam quę inhabitatur, adeo vt habitatio sępe accipiatur pro domo ipsa *l. cum antiquitas hoc tit.* & satis sit vt consistat integrum habitandi ius ei cui datum est, si domus habitari ab eo possit, licet nõ inhabitetur. Ministerium autem serui non extinguit negligentia, vel capitis deminutio. Imò nec mors eius cui ministerium debetur, quia in facto consistit, factũmve ministerii nomen significat eius serui qui banc operam exhibet, & quamdiu seruus viuit, tamdiu operæ debentur ei cui concessæ sunt, heredive eius. B Vsusfructus in facto fructuarii consistit *l. 1. D. quand. dies vsusfruct.* & factum significat eius personæ cui ius vtendi fruendi competit. Ideoque persona ea non vtente tempore legitimo, vel etiam mortua, aut non manente in suo statu vsusfructus interit. Ergo omni capitis minutione, quod iure veteri obtinuit. Ea *l. penult. huius tituli*, non interit minima capitis deminutione, meritò, quia sublatæ sunt legitimæ mancipationes.

XXXIIII. *De seruitutibus, & de aqua.*

C VSusfructus, habitatio, ministerium iura sunt hominum, per quæ res liberis hominibus seruiunt. Seruitutes iura prædiorum, per quæ prædia prędiis seruiunt. Illa cohærent personis, hæc prædiis vrbanis vel rusticis Vel ea attributo & subiecto, secundum Celsum sunt prædia qualiter se habentia *l. quid aliud. D. de verborum significat. l. qui fundum D. quemadmod. seru. amit.* vt Stoicis virtus est animus quodammodo se habens, animus spiritus quodammodo se habens. Virtus habitus animi, qui significatur illo articulo, quodammodo vel qualiter Seruitus habitus prædii. Quod subiicit, *& de aqua*, nun de aqua est simpliciter vt in titul. D Digestorum *de aqua*, de qua competit ex x i i tab. actio in personam aquæ pluuiæ arcendæ, sed de seruitute aquæ ductus, vel aquæ haustus, de qua est actio in rem confessoria & negatoria, sicut de ceteris seruitutibus personarum aut prædiorum *l. 2. D si seruit. vendic.* Est autem in hoc titulo, [Greek]. Nãque sic meo iudicio, intelligi debet, de aqua, & de aliis seruitutibus, vt *l. 3.* aquę ductus, vel alię seruitutes & nos titulum Digestorum *de rebus creditis si certum petatur*, alias docuimus sic esse accipiendum, si certum petetur de rebus creditis. Ideo autem de aqua, veluti per eminentiam, quia nulla est seruitus alia, E de qua tot sint Constitutiones in hoc titulo, vt de impuberum & aliis substitutionibus, quod magna pars tituli sit de substitutione pupillari, & quod nulla ex omnibus rebus tãtas habeat ad vsum necessitates quantas aqua.

XXXV. *De lege Aquilia.*

POtuit actio legis Aquiliæ *lib. 9.* iungi cum actione iniuriarum & de bonis raptis, sed hoc loco posita est, quod competeret olim actio legis Aquiliæ ex secundo capite, si quis non imposita seruitute ædibus vicini, & neglecta forma antiquorum F ædificiorum, luminibus vicini officeret, quamobrem nouo & extraordinario iudicio quasi ex lege Aquilia dãnatur, apud Zonaram à Theophilo Imperatore Petronas ita vt virgis cæso ademptæ ædes addicantur mulieri quæ agebat de damno iniuria dato. Item quod competeret si contra seruitutem iure constitutam extructo ædificio, aliquis vicino damnum iniuria daret, vel si iniuria deriuaret aquam alienam, vel si ędificio posito inutilem vicini faceret aream, quos casus proposuit titulo superiore *l. 1. 4. 5. 6. 14.* & illum de deriuatione aquæ repetit *l. 2. hoc titul.* & adiicit alium in *l. vltim.* si non imposita seruitute pecoris pa- G scendi immiserit pecus in agrum alienum, nec enim defecit his casibus actio legis Aquiliæ, & communes igitur fuerunt, tam actioni in rem de seruitutibus quam actioni legis Aquiliæ. Nec abs re igitur superiori titulo subiectus est titulus de lege Aquilia, id est, de actione damni iniuria quæ ea lege Aquilia competit, quam puto in plerisque coniungere cum actione damni iniuria ex x i i tabul. de qua *l. quæcumque D. de obligat. & actio. l. 1. D. ad legem Aquiliam.* & verbum rupsit quod Festus interpretatur damnum dederit, & verbum sarcito, quod Festus interpretatur damnum præstato, soluito vt *l. 1. & 3. hoc tit.* Sed vt quodam lo- H co Macrobius ait, quæritur sæpe nouæ legis auctoritas exolescẽte metu legis antiquioris, vt de ipsis, inquit, x i i. tab. factum est, quarum vbi contemni auctoritas cœpit, eadem illa quæ illis legibus cauebantur, in aliorum latorum nomina transierunt.

XXXVI. *Familiæ erciscundæ.*

A VIndicatio rerum singularum corporalium, vel incorporalium est in rem non in personam, id est, mera realis. Petitio hereditatis mista in rem & in personam *l. 7. C. de petit. hered. l. sed & si lege §. propenult. D. eod.* Sunt & tria iudicia diuisionis ex x i i tabul. quæ sequuntur in rem & in personam, Familiæ erciscundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum. Familiæ erciscundæ actio redditur inter coheredes sumpto à magistratibus arbitro de rebus hereditariis diuidundis. Familia enim res hereditarias significat *l. pronunciatio §. 1. D de verborum signi-* B *ficat.* non nomina, non hereditatem. Nam & nomina ipso iure diuisa sunt inter coheredes ex x i i. tabul. *l. 6. hoc tit.* & hereditas diuidi non potest *l. 8. D. de rei vindic. l. 4. D. Commun. diuidun.* nisi hereditas accipiatur pro rebus corporalibus quæ in hereditate continentur vt *l. 3. hoc tit. & §. quadam Instituta de actio.* familiæ erciscundæ actionem esse de hereditate diuidenda, & *c. nunquid. 28. q. 1.* fratres habere erciscundæ hereditatis consortium. In glossis veterum, Erciscundæ familiæ, [Greek]. Ercitus [Greek], à quo mercta indiuisa apud Festum le- C go. Verum non de rebus tantum hereditariis diuidendis hæc actio est, sed etiam de præstanda inuicem indemnatione, quę sunt actiones personales, vt si vnus ex coheredibus sumptus fecerit bona fide in rem hereditariam, vel si rem hereditariam absumpserit, deteriorem fecerit, vel si solus ex ea fructus perceperit, si eam sustulerit, *l. 3. & 19 hoc tit. l. item Labeo §. familia D. eod.* Illæ de rebus hereditariis diuidundis, actiones reales sunt, quia vterque se heredem esse adserit, vterque hereditatem petit, non tamen genere quàm quo agitur petitione hereditatis: qui enim agit petitione hereditatis se heredem esse ait, aduersarium here- D dem esse negat, in iudicio familiæ erciscundæ aduersarium fatemur esse heredem *l. 1. §. & si possessor D. si pars hered. pet l. fundus qui dotis §. si ego. D. eod. titul.* sicut in communi diuidundo aduersarium esse socium, in finium regundorum aduersarium esse adfinem.

XXXVII. *Communi diuidundo.*

COmmuni diuidundo actio redditur inter alios socios. Imo & inter coheredes *l. inter D. famil. erciscun. l. quibus D. pro soc.* Sed plenior est actio familiæ erciscundæ, quia in eam ve- E niunt non tantum quæ erant in bonis, sed etiam quæ erant ex bonis mortis tempore, veluti res commodatæ, aut depositæ *d. l. inter in princ.* & non est de vna re, nec iterari potest nisi ex magna causa, communi diuidundo de vna re agi potest, & subinde modo de hac modo de illa *l. si filia §. familia. l. fundus mihi D. fam. erc. l. 4. § hoc iudicium D. eod. tit.* Habet autem vtraq; mistam causam. Nam & actioni Communi diuidundo inest actio pro socio, & quælibet præstatio personalis *d. l. 4. §. sicut.*

XXXVIII. *Communia vtriusquè iudicii tam familiæ erciscundæ quam communi diuidundo.*

F ITem hoc habet vtraque communẽ, vt bonæ fidei sit *l. 3. hoc tit.* sicut petitio hereditatis. Vt per arbitrum, aut ex conuentu diuisione facta teneatur alter alteri euictionis nomine pręscriptis verbis, quasi ex empto vendito, aut permutatione, quia diuisio instar emptionis & permutationis obtinet *l. 1. hoc tit.* etiamsi de euictione pactum vel stipulatio non interuenerit *l. 14. C. fam. ercisc.* vno casu excepto, quo pactum vel stipulatio necessaria est, si sciens coheres vel socius rem in ea causa esse vt euinci possit, adiudicatam sibi eam rem acceperit & possederit *l. 7. hoc titul.* Item illud commune est vtriusque iudicii, vt à non iure dato ar- G bitro facta diuisio ratihabitione, aut consensu sociorum cõfirmetur *l. 2. hoc tit.* Vt res quam coheres, vel socius emerit sibi ex communi pecunia non fiat communis *l. 4.* Vt instrumenta communia apud eum deponantur quem præses prouinciæ legerit *l. 5.* Velim addi, vel arbiter ipse diuisionis *l. 5. D. fam. ercisc.* secundum generalem definitionem *l. 2. C. de ped. iud.* Nam & diuisio bonorum hodie vel per arbitrum fit datum specialiter, vel per præsidem extra ordinem. Vt corpora quæ desierunt esse communia, fortè conuentione sociorum, aut destinatione defuncti, neutro in iudicio veniant *l. 9.* quamquam quæ numquam fue- H runt communia venire constet in iudicium familiæ erciscundæ, vt dixi supra, veluti res depositę, aut commodatę defuncto. Sunt & communia vtrique iudicio alia pleraq; quæ non recensentur in hoc titulo. Vtramque esse duplicem, vtramque perpetuam, legitimam, quasi ex contractu, & alia quædam.

XXXIX. Fi-

XXXIX. *Finium regundorum.*

INter iudicia diuisionis pono etiam actionem de finibus, qui forte confusi, vel obscurati, vel occupati sunt dirigendis, dirimendis, disterminandis inter adfines, quam veteres Galli interpretantur (plet de bonnes) actionem arbitrariam, vt rei vindicationem, non bonę fidei, & dicere possim de finibus erciscundis, vt Apuleius *in Metamorphosi*, viæ erciscundæ. Nec ambigitur quin sit mista actio in rem & in personam. Est igitur quadriga mistarum actionum hæc, Petitio hereditatis, Familiæ erciscundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum, quas tamen omnes existimandum est plerumque magis esse in rem quam in personam *l. si quis cum D. Commun. diuid. l. furiosus D. de oblig. & act.* id est, principaliter esse in rem, nec enim sunt ex contractu, & hereditatem potissimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate aut re communi, vel etiam fines vt *Nou. 69.* Sed & rationem admittit actio finium regundorum eius quod adfinem adfini dare facere oportet *§. si finium Instit. de offic. iud. l. 4. §. 1. D. fin. regund.* quæ actio personalis est. Et qua personales etiam eæ actiones sunt, ideo neque vsucapio eis obstat, neque præscriptio longi temporis, id est, x. aut xx. annorum, quæ tamen alio respectu qua reales magis sunt videretur obiicienda, sed placuit exigi xxx. annorum spatium. Quia igitur actio finium regundorum datur si lis consistat intra pedes quinque (hic enim est finis finium) actio in rem si amplioris terræ controuersia sit, hæc perimitur prçscriptione longi temporis, illa non item, & quod ait *l. penult. huius titul.* quinque pedum præscriptionem esse summotam, hoc est, de quinque pedum controuersia arbitros tres ex xii. (sicut in vindicationibus ex lege, si vindiciam falsam tulit) vel arbitros singulos ex lege Mamilia iudicare, non obseruata prçscriptione longi temporis *l. vlt. Cod. Theod. eod.* & vt additur in eod. Cod. hac sola præscriptione actorem repelli, Si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit, in concilio Spalensi ii. Si veteribus signis limes præbitus monstrauerit reorus esse retentionis. Et signis, vt poeta ait, signare campum: & Arcadius Augustus apud Gromaticos. Cum signis & sigillis terminos constituimus. Ex lege duodecim, & lege Mamilia non erat vsucapio intra quinque pedes, quoniam hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, vt Aggenus Vrbicus ait, & iter quidem ad eundum ambulandum, id est, seruitus itineris cum prædio vsucapi potest, iter ad culturas, vel vt loquitur Varro iter limitare vsucapi non potest, sed neque longo tempore adquiri *l. penult. & vlt.*

XL. *De consortibus eiusdem litis.*

IN Basilicis, *περὶ κοινωνίας τῆς αὐτῆς δίκης.* quia vt rei, ita litis eiusdem est societas quædam, quotiens eiusdem rei nomine plures agunt aut conueniuntur, & consortes eiusdem litis quorum communis est res in iudicium deducta, qui Æschylo *ὁμόδικοι*, cuius interpres *ὁμόδικοι λέγονται οἱ ἴσον μέρος ἐν τῇ δίκῃ τῆς οὐσίας.* alias Pindaro *ὁμόδικοι*, sunt testes illo loco, *ὁμόδικοι δ᾽ ἀμφὶ τοιαῖς νόμοις*, nobis Syndici actores sunt, vel defensores ciuitatum aliorumve corporum *l. placet supr. de episc. & cler.* qui procuratorum partibus funguntur *l. 6. §. penult. D. quod cuiusq. vniuer.* Vel consortes eiusdem litis, sunt socii inter quos communis est ea res de qua litem simul omnes contestantur, vel vnus eorum tantum. Sed si vnus tantum litē contestatur suo nomine & pro parte sua, ex lege Constantini si agat repelli potest præscriptione huiusmodi, quod agat non adiuncta persona consortium, vel si conuenitur, tueri se potest hac exceptione, Quod habeat consortes *l. 1. Cod. Theod. de dom. rei qua poss.* & inde Sidonius Apollinaris IIII. *Epist.* Non est cur dicere incipias, habeo consortes necdum celebrata diuisio est, quod creditoribus malis dicitur bene. Sed hoc ante Constantinum non obtinuit. Nam & cum quo consortium ei collibuisset actor præteritis aliis, vel si haberet actor consortes sine voluntate eorum pro parte sua experiri potuit. Et potest etiam hodie ex *l. 1. huius tit.* restituto iure antiquo, & sublata lege Constantini, pro sua quisque parte & persona agere & respondere indistincte, siue vnius fori sint consortes omnes, siue diuersi, & siue litem iam omnes simul cōtestati sint, vel defunctus cui heredes extiterunt vt *l. si petitor & l. non idcirco D. de iud. l. tutores §. pen. D. de administ. tutor.* siue nunc primum iudicium dictet vel accipiat vnus eorum pro parte absentibus aliis. & male Accursius *l. 1.* addit hæc verba, post litem contestatam ab aliis. Potest etiam communi nomine vnus in so-

A lidum agere sine mandato consortium oblata satisdatione de rato, vel defendere oblata satisdatione iudicatum solui *l. 2. hoc tit.* siue ceteri qui modo absunt litem contestati sint, siue solus ipse litem contestari velit. Nam hæc verba *l. 2.* Post litem legitime ordinatam, non significant litis contestationem. aliud enim est litem ordinare, aliud contestari. Ordinare est præparare & constituere personam actoris & rei & iudicis, ac se præmunire. *l. Pap. §. 1. & 2. D. de inoffic. test.* & quod ordinabatur in *l. 20. D. de probat.* id est, præparabatur in *l. liberis §. vlt. D. de liber. cau.* & Festus ordinato iudicio partes litem contestari. Igitur sententia B *l. 2.* hæc, consortem cauere de rato vel de iudicato post litis ordinationem & ante litis cōtestationem vt *l. Pomponius §. pen. D. de procurat.* Non inficior & post litis contestationem cauere eum, si fortè post litem ab omnibus, vel aduersus omnes contestatam, alii abesse cœperint. & vnus communi nomine rem persequi velit. argument. *l. nihil supr. de procurat.* Ergo personis quibus sine mandato agere licet *l. sed & eæ personæ D. eod.* consors adiungi potest ex *d. l. 2.*

XLI. *De noxalibus actionibus.*

C NOxales actiones sunt in personam non in rem ex priuatis delictis seruorum quæ commiserunt inscio aut sciente & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur vt dominus noxæ dedat seruum, sed vt damnetur damnum sarcire. quod fecit seruus, pœnamque præstare *l. 3. hoc tit.* Nam & pœnales, & pecuniariæ actiones sunt *l. 10. §. quoties D. de compen.* & eleganter *l. 6. §. 1. D. de re iudic.* solius noxæ deditionis nullum iudicium esse, sed pecuniariam condemnationem præcedere, noxæ deditionem sequi. Denique vt ex edicto *de his qui effuderint vel deiecerint* patet, alterius iudicii adiectionem esse. D Quod etiam exemplum sententiæ monstrat in *tit. de off. iud. 4. Inst.* P. Mæuium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione est litis æstimatio, in solutione noxæ deditio ex XII tabul. videlicet antequam actum sit iudicati *l. item veniunt §. idem recte D. de petit. hered.* Nec tamen noxę deditio etiam si dominum liberet condemnatione, eo liberat quod ex delicto serui ad eum peruenit *l. penult. hoc titulo.* Rectè dixi, ex priuatis delictis. Nam legibus iudiciorum publicorum fere omnibus serui rei fieri possunt *l. hos accusare §. omnibus D. de accusat.* non legibus priuatorum, quia E cum seruo nulla actio est. Recte, inscio aut vetante domino. Nam sciente, nec vetante quod vetare potuit, vel iubente, vel opem & consilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & suo nomine tenetur in solidum *l. vlt.* Recte autem vindicationibus iunguntur noxales actiones, quia actio ad exhibendum, quæ *sequenti titul.* proponitur, tam noxali iudicio acturo datur, quam vindicaturo *l. 3. §. si quis noxali D. ad exhib.*

XLII. *Ad exhibendum.*

ACtio igitur *ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur*, datur F tam propter noxales actiones, quàm propter vindicationes, & est veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, vt interdictum de liberis exhibendis, est præparatorium interdicti de liberis ducendis *l. 3. §. 1. D. de lib. exhib.* si res mobilis sit *l. quod legatur D. de iudic. l. aduersus supr. de cri. exp. her.* Exhibitionem enim sequitur vindicatio, quæ directa & principalis actio est *l. 3. §. ibidem l. si quis hominem D. eod.* nisi arbitrio iudicis rem aduersarius restituerit. Nam exhibendi verbum etiam restituendi significationem recipit *l. Iulianus. §. quantum D. eod. & in l. pacto C. de pac.* exhibendis, id est, restituendis. Vel G exhibitionem sequitur noxalis actio, & noxę deditio vindicationem patit quasi dominum ei cui seruus noxæ deditus est, noxæ enim deditio mutatio dominii est. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio *l. penult. D. de poss.* quia magis in id quod interest, quam in rem datur. & sanè qui iudici iubenti exhiberi non paret, quod iussum arbitrium dicitur passim, & præceptum *l. 7. hoc tit.* condemnatur in id quod interest *l. Iul. §. vlt. D. eod.* Vindicatio certi actio est. Vtraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exhibitoria actio dicitur ad exhibendum, vt redhibitoria, ad redhibendum *l. 28. D. de adil. edict.*

H

XLIII. *De alea lusu & aleatoribus.*

SEquitur titulus, *De alea lusu & aleatoribus*, secundum ordinem edicti perpetui, cuius rationem exposuimus in Digestis. Ceterum is quidem titulorum ordo hic obseruatur, sed non et-

tam rerum continuata series. nec enim res vlla pręcedit cum qua conferri hic titulus possit. Aleæ nomen, omnem fortunę lusum complectitur, nedum talorum aut tesserarum iactarum è pyxide, id est, fritillo vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo versu Iuuenalis. Partos gladio vel pyxide nũmos neq; tamen omnis generis alea legibus prohibetur, excipit Iustinianus prima Constitutione tit. huius, ludos quinque, quod virtutis causa suscipiantur. vt *l. 2. D. eod. l. qua actione §. si in colluctatione D. ad legem Aquil.* μονόβολον, id est, singularis saltus, κοντοβολον, saltus conto suffultus, κοντάκιον χωρὶς τῆς περόνης, iaculatio hastæ, pili vel conti sine cuspide, quæ Quintani iaculatio dicitur ab inuentore, hodieque Quintana vulgo. ἀγωνιστικὴ, colluctatio. ἱππικὴ, Troia siue Pyrricha, curriculum equorum, cui similes sunt κυβίστησις & ?, ludi explicati à Nicephoro Gregora *libro x.* Ceteri interdicti sunt, non tantum si pecunia posita ludatur, sed & si, quod maxime notandum est, positis lupinis, argento Comico, in vicem pecuniæ veræ postea persoluendæ victori *l. 1. huius titul. l. 25. & l. vlt. supr. de episc. aud.* & est non leue crimen si quis vetita luserit alea, cuius odio multa singulariter recepta sunt, vt condictio quasi indebiti competat ei qui victus alea sciens vltro soluit id quod in alea amisit, vel eo cessante, in vrbe præf. vrbi, in municipiis patri, aut defensori ciuitatis, aut præsidi prouinciæ vt erogetur in opera publica. Fuit olim eius rei in vrbe cura ædilium. Martialis. Ædilem rogat vdus aleator. & alio loco, Nec timet ædilem moto spectare fritillo. & Seneca, loca ædilem metuentia, popinas vbi plerumq; luditur alea, & prostibula. & fuit olim pœnalis actio in quadtuplum hodie in simplum, famosa, vt opinor. nam & aleatorum nomen infame, quamobrem tesserarios se appellari malebant, vt latrones ?. Item receptum est vt susceptori aleatorum, qui aleatoribus ipsis longe nequior est, impune fiat furtum, & iniuria, damnumque detur impune, & vt qui cogit ad ludum graui multa coerceatur, vel ducatur in latomias aut vincula publica *l. 1. & 2. D. e.* Et vt condictioni eius quod alea lusum est nulla pręscriptio obstet, nisi annorũ L. quod & *l. 1. huius tit.* fuisse cautum Eustathius auctor est lib. *de temporibus.* Et vt arcanæ popinæ in quibus alea luditur, publicentur *l. 2. hoc titul.* quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum lusu quasi scilicet magis in aleæ specië, quàm virtutis cadat. Et vt victori nulla sit petitio eius quod alea vicit vt *l. periculi D. de nau. fœn.* & sane si retentionem nõ habet, & petitionem multo minus.

XLIIII. *De religiosis, & sumptibus funerum.*

POssit hic titulus referri ad vindicationes de quibus agitur in hoc libro, vt in eas intelligamus nõ cadere res religiosas. Pro certo constabat sacras aut sanctas vindicari non posse quasi nostras, Non possunt etiam iure dominii quasi nostrę vindicari res, aut loca religiosa, veluti monumenta, aut sepulcra in quæ mortuus illatus est *l. 4. hoc tit.* aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non vsucapi, non permutari, non pignerari, non vendi specialiter, nec nisi modica sint loca venditioni prædii accedunt *l. 5. D. de sep. viol. l. in modicis D. de contr. empt.* nec enim mausolea accedunt. De sumptibus funerum qui eos fecit, si alia ei actio non sit & si ad eum non redeunt res defuncti, datur ei actio funeraria, similis actioni negotiorum gestorum, aduersus heredem, aut bonorum possessorem, aut patrem ad quem præmortuæ filiæ dos rediit. & datur ante priuilegia. *l. penult. D. eodem,* & agitur etiam extra ordinem eorum nomine quę quis pio functus officio consumpsit in morbum defuncti *l. 5. hoc tit.*

CODICIS IVSTINIANI

LIB. IV. TIT. I.

De rebus creditis, & de iureiurando.

PRIOR pars huius tituli est *de actione Si certum petetur de rebus creditis,* posterior *de actione Si certum petetur de iureiurando.* Posterior inquam si ordinem scripturæ spectas nam religionis honore & sanctitate, & proximitate tituli de religiosis, in quo desinit liber tertius, certe est prior. est enim iusiurandum adfirmatio religiosa, qua scilicet pleraque firmantur inter homines Deo immortali interposito tum iudice tum teste. & sic dicitur quasi ius sacratum, quod sit iurandum Deo teste & iudice, vt apud Næuium, Ius sacratum Iouis iurandum sanguine, & Virg. Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura. Et verò de iu-

A reiurando quasi iure sacrato tractatur etiam prius, relecta parte de rebus creditis, tametsi prior sit in ipsa tituli inscriptione, in titulum sequentem. Non est autem actio ex iureiurando, sicut nec ex pacto iure ciuili, nisi lege Iulia & Papia libertus patrono præsente se donum, munus operas daturum iureiurauerit *l. 7. D. de oper. lib. l. seruum. D. de man. test. l. 23. in pr. D. de accept. l. 6. §. si quis absente D. de confess. l. vlt. D. de lib. cau.* sed sicut pacto conuento formatur & procuditur actio ex ipso contractu, ita iureiurando, vt si quis iurauerit se pecuniam credidisse, erit actio si certum petetur de iureiurando, si emisse, ex empto, si societatem fecisse, B pro socio *l. si duo §. si quis iurauerit & §. Marcellus D. eodem.* vel si iusiurandum subsequatur sententia iudicis, erit vtilis actio iudicati, quasi nouatione facta *l. 8. hoc titul.* Frequens est comparatio pacti cum iureiurando *l. 2. l. tutor §. 1. l. sed & si seruus D. eodem.* vtroque modo tollitur actio iniuriarum *l. non solum §. 1. D. de iniuriis.* & naturalis obligatio *l. Stichum §. nat. D. de sol.* Ergo & nascitur eadem ex vtroque, & fideiussor datus tenetur. nam in casu *l. si quis pro eo D. de fideiuss.* non obligatur naturaliter seruus qui per errorem quasi libertus iurat de operis. Item qua de re non seruatur pactum, nec serua- C tur iusiurandum *l. iurisgentium §. generaliter D. de pact. l. non dubium supr. de leg.* Et obseruandum est relatis & traditis libro superiore actionibus in rem & mistis, quæ tamen magis sunt in rem quàm in personam, atque etiam exhibitoria, quæ in rem actionis præparatio est, ab hoc *libr. 4.* initium dari actionibus in personam.

II. *Si certum petetur.*

ACtio *Si certum petetur de rebus creditis,* proprie datur ex mutuo, vel ex stipulatione quæ mutuationem præcedit aut D sequitur. & hic titulus igitur de mutuo. Mutuum est alienatio pecuniæ quæ fit sub lege reddendæ quantitatis eiusdem. consistit enim in his rebus quæ quantitate valent non corpore. Fateor credi tum dici κοινῶς obligationem omnem, & ἰδίως obligationem ex contractu, sed ἰδιαίτατα obligationem ex mutuo. & creditorem eum qui mutuam pecuniam dedit, ceteros haberi creditorũ loco *l. 10. & 11. de verb. sign.* ac similiter debitorem qui mutuam pecuniam accepit *l. 11. hoc tit. l. 4. §. is quoque D. de obl & act.* & ita actio in personam quę ei qui mutuã pecuniam dedit in debitorem cõpetit proprie dicitur certi condictio vel actio si certum petetur de rebus creditis, & tamen sicut creditoris & crediti no- E men accommodatur ad omnes causas ex quibus certum petitur, & ei aduersa condictio incerti etiam generalis actio est. Sic autem illa verba edicti sine tituli huius accipienda sunt, Si certum petetur dari. Contra in titulis, Si vsusfructus petetur, Si ager vectigalis petetur, hoc modo, Si petetur restitui quasi suus, vel si suus esse petetur, quæque in *hoc tit.* proponitur actio, condictio est, quę in illis, vindicationes. Neq; verò nostri, sed etiam alieni auctores plerumque rem creditam referũt ad solam mutui causam, vt cum Fabius rem certam creditam separat à locato & con- F ducto *lib. 4. & Seneca 3. de benefic.* Pars optima beneficii perit, si actio sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. & alio loco. Dies beneficio reddendo non dicitur, sicut creditę pecuniæ. & apud Festum lex de pecunia credita fenebris.

III. *De suffragio.*

EST & alia si certum petetur de chirographis in C. Th. de qua *l. vlt. tit. superioris & l. 89. D. de sol.* & alia si certum petetur *de suffragiis* in cod. Cod. & quæ *hoc tit.* proponitur. Et tenetur quidem ea qui honorem vel quid aliud quod desiderabat impetrauit à principe suffragante & intercedente aliquo, vt rem pe- G cuniamve certam quam ei pro isto officio, pro suffragio, fauoretia, intercessione fide promissa præstet. nec enim est illicita stipulatio. imo suffragium In aula vnicuique eblandiri, & pecunia elicere, & suffragium modo nõ sit fumosum vendere licet. quod tamen post Tiberius vetuit *Nouell. 161.* & videtur non obtinuisse ante Constitutionem huius titul. nam & soluti suffragii olim repetitio fuit, sicut aleæ solutæ. Constitutione Iuliani, nec fuit soluti repetitio, nec petitio non soluti.

IIII. *De prohibita sequestratione pecunia.*

ACtione si certum petetur de rebus creditis, pecunia, id est, H quantitas petitur certa, & quamuis aliarum rerum quæ in iudicium deducuntur sequestratio fieri possit ex causa, etiam liberarum personarum, pecunię tamen quę petitur sequestratio hac lege prohibita est. quia res quę certum corpus habent facile interuerti possunt, quantitatis nullum subest corpus. & videtur abrogari,

abrogari *l. 1. Cod. Th. si cert. pet. de chir.* quæ vno casu admittit sequestrationem, si de falso chirographo exoriatur quæstio inter debitorem & creditorem. quia generalis est prohibitio huius legis. Sequestratio est translatio possessionis rei litigiosæ in tertiam personam facta consensu partium, vel auctoritate iudicis, ea condicione, vt qui vicerit ei ea res reddatur, restituatur. Eralio significatu, in certamine aliquo, in quo liceat sponsionem facere vt *l. 3. D. de aleat.* Sequestratio est apud iudicem sponsionis facta depositio pignoris vtraque ex parte, qui iudex sponsionis etiam Sequester dicitur, & veteribus Sculna vt illo Macrobii loco *3. cap.* 17. Sponsione contendit, digno Sculna Numario Planco qui tam honesti certaminis arbiter electus est. & in hunc quidem sequestrem est actio præscriptis verbis quasi ex nouo negotio *l. 18. §. vlt. D. de præsc. ver.* in illum actio depositi *l. et apud §. 1. l. si in Asia §. cum sequestre D. depo.* & aliquo casu præscriptis verbis *l. si quis adfirmauit §. Labeo D. de dolo.* nam & si auctore iudice sequestratio facta sit, sicut publica persona alteri stipulatur rectè vtilemque actionem parat, ita iudex in deponenda ea re de qua agitur paciscendo, vel legem dicendo ei secundum quem litem dederit cauere potest & parare actionem depositi sequestrariam.

V. *De condictione indebiti.*

EAdem actio datur ex mutuo, & ex promutuo, nempe condictio *l. 4. §. is quoq. D. de oblig. & act.* Indebiti solutio promutuum est. maximè si ea soluantur, quæ pondere, numero vel mensura constant, quia id in soluendo actum videtur, vt si fortè appareret indebita pecunia quæ soluta est, eam habeat is qui accepit quasi mutuam, quæ tacita obligatio dicitur *l. 1. §. in fin. D. Comm.* Sed & aliarum rerum non debitarum solutionem indebiti condictio reuocat quasi ex tacita obligatione, vel quasi ex contractu, puta rei datæ solutæve sub lege recipiendi, Cōdictio certi vel incerti. nec enim corporis tantum aut quantitatis indebitæ condictio est, sed etiam cuiuslibet rei incertæ, veluti possessionis, aut cautionis, aut iuris cuiuscumque, quę numerantur inter λόγῳ διαφορᾶς & quæ aliter dicuntur κατὰ γῆν νόμος μόνον λυθεῖ. At enim ei tantum hæc actio datur, qui indebitum, id est, quod nec natura debuit soluit. per errorem facti, non per errorem iuris, vel qui dubitans factique incertus soluit. Nam qui sciens soluit, etiam si dixerit, Soluo non Dono, donat verius quàm soluit. Et ei qui rem soluit non pœnam. nam pœnæ solutæ condictio non est, etiamsi ad causam indebiti reciderit. Ergo nec ei condictio datur qui ex ea causa soluit quę inficiatione crescit *l. 4. hoc titul.* Proinde si ex ea causa iudicati soluerit, ignorans se nō rite & ordine iudicatum, vel falso credens se condemnatum esse cōdictio cessat *l. 1. hoc tit.* non quia ciuiliter obligatus fuerit, sed quia ex ea causa soluit quæ inficiatione crescit. constat enim actionem iudicati ex inficiatione creuisse in duplum ex Paulo *in Sent.* & eum qui ex his causis, scientem videri indebitum soluisse propter metum periculi quod inficiatori imminet non implenti intentionem suam. argument. *l. si non fortem. §. si non falso D. eod* qua de causa recte in *l. eleganter §. vlti. eod.* Ab initio. quia secus est si ex inficiatione.

VI. *De condictione ob causam datorum.*

REcte Stephanus condictionem indebiti esse generalem, eóque posse condici data ob causam honestam causa non secuta, vel data ob causam inhonestam, sed & speciales eorum nomine proponi actiones *hoc titul. & sequen.* Huius igitur condictionis qua repetimus data ob causam honestam, veluti ob matrimonium matrimonio non secuto, generale nomen est, condictio indebiti, speciale condictio ob causam dati causa non secuta, & speciali potius vtimur quàm generali, quia specialiter edicimus, qua ex causa dederimus, generali autem, vbi data nulla causa est quæ sequi debeat, vt si indebitum soluerimus quod esse debitum arbitrabamur. qua de causa idem putat in Digestis *tit. de condic. indeb.* recte anteponi speciales *De cond. cau. da. cau. non sec. & de cond. ob turp. vel iniust. cau.* quemadmodum dicitur, nō esse nouum vt lex specialiter quibusdam enumeratis generale subiciat verbum quo specialia complectatur *l. si seruum §. cum eo D. ad legem Aquil.* Causam autem non pro principio agente accipimus, sed pro fine, quæ res dicitur propriè, non pro causa præterita, sed pro futura. hæc si fefellerit, id est, si finita vel non secuta fuerit, condictio competit. Ob causam præteritam dati condictio non competit *l. damus l. in summa §. sed quoque D. de cond. indebit.* quod tamen ita accipiendum est, vt si dedi ob falsam debiti causam quo me pridem iure ciuili obstrictum esse credebam, condictio indebiti mihi competat, non si dedi liberaliter, remunerandi animo, vel aliàs naturalis obligationis soluendæ gratia. hoc enim casu condictio mihi nō datur, quamuis errauerim, quia donare volui. Donat enim quis quod nullo iure cogente, id est, nulla coactus soluendi necessitate soluit, idemque & solutio est simul & donatio *l. 10. §. si donatus D. de in rem ver.* Ergo, siue vera, siue falsa sit causa naturalis propter quam debitum soluitur, indebiti cōndictio cessat *d. l. damus & l. in summa.* ac proinde soluti condictio mihi non competit si refero gratiam & soluo ei à quo beneficiū accepi, quia natura debui referre gratiam, & quia donaui, si ei à quo falso credebam me beneficium accepisse, quia donaui.

VII. *De condictione ob turpem causam.*

EX superiore tit. didicimus, data ob causam honestam condici causa non secuta, ex hoc intelligimus, data ob causam turpem, id est, bonis moribus aduersam non condici, si vel dantis solius turpis causa fuerit, vt si scorto mercedulam dederit, vel dantis & accipientis, vt si mercedula iudicem corruperit *l. 2.* aut condici etiam causa secuta, si turpis causa solius accipientis fuerit, vt si dederit vt rem depositam reciperet vel rem furtiuam *l. 4. & pen. hoc tit.*

VIII. *De condictione furtiua.*

LEx vltima superioris tituli quæ est tam de condictione furtiua, quam de condictione ob turpem causam, forte præbuit ansam subiciendi statim specialis tituli *de cond. ictione furtiua.* quæ tamen longissimè distat à superioribus condictionibus. Nam illis rem alienam condicimus, condictione furtiua rem nostram, contra regulas iuris, & illæ ad rei recuperationem pertinent, hæc videtur etiam pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata est *§. sic itaque Instit. de act.* Si odio furum. & pœnæ causa igitur *l. qui exceptionem D. de condict. indeb. coniuncta. l. sed & si pater §. vlt. D. ad Maced.* & vt dicitur de actione in factum ex edicto *De al. iud. mut. cau. fac. l. quia pertinet*, ita condictio furtiua licet ad rei persecutionē pertineat, videtur ex delicto dari *l. 10. §. quotiens D. de comp. l. si cum mulier §. hac actio D. rer. amot.* atque ideo videtur ei etiam inesse vindicta, imo & infamia quædam. vt condictioni rerum amotarum *l. 2. ⁊. rer. amot.* quamobrem nec in heredem datur *l. 3. eod. l. 9. §. vlt. & l. 10. D. de tut. & rat. dist.* nec in patrem, vel dominum de peculio, si nihil ad eum ex furto peruenerit, vel si ex eo locupletius peculium factum non fuerit *l. 4. D. eod. l. 3. §. vlt. D. rer. amot. l. seruus D. de act. empt. l. 3. D. de pecul.* Et pignore subrepto à debitore si egerit creditor furti vel condictione furtiua, vt depensam pœnam debito non imputat neque restituit debitori, ita nec quod ex causa condictionis furtiuæ ab eo consecutus fuerit, & integra debiti petitio est *l. si pignore D. de pign. act.* Et præterea superioribus condictionibus vtitur is qui dedit, tradidit, vel promisit, condictione autem ex causa furtiua is quo neque dante, neque volente res ablata est. nec continetur vt superiores sub condictione indebiti Domino autem, vt dixi, cui furtum factū est, datur ex hac causa condictio certi. & ex ferè sunt actiones in personam, quæ solis dominis dantur, Cōndictio furtiua, Damni iniuria, Aquæ pluuiæ arcendæ, Arborum furtim cæsarum. Ex causa furtiua incerti condictio etiam non domino datur *d. l. si pignore & l. ideo §. vlt. D. eod. tit. l. 25. D. de furt. l. 2. D. de cond. trit.*

IX. *De condictione ex lege, & sine causa, vel iniusta causa.*

ACtiones in personam, aut ciuiles sunt, aut prætoriæ, aut ex legibus, vel Constitutionibus *l. 2. ⁊. de quad. præs.* Ciuiles ex XII. tabul. certæ & solemnes. Prætoriæ vel honorariæ ex edictis magistratuum. Ex legibus nouis, veluti damni iniuria ex lege Aquilia, quæ nomen vsurpauit ciuilis actionis prodita eadem de re XII tab. Aliæ sunt ex legibus nouis, quæ nomen ex antiquo iure translatitium adsumptum habent, quæ condictiones ex lege, veluti condictio ex lege Iulia, & condictio ex lege Cincia, & ex legibus talariis cōdictio eius quod in aleam lusum esset. Ex Cōstitutionibus sunt innumeræ, vt ex Constitutione prima huius tit. condicimus debitori nostro ante diem si non suppetat aliud vnde fisco satisfaciamus cui sumus obnoxii ex causa militaris annonæ, nec locus est exceptioni, Cuius pecuniæ dies fuisset. Alias

condictiones de quibus actum est supra, & quæ sequuntur Sine causa, & Ex iniusta causa, inductæ sunt iure gentium ex bono & æquo, exemplo tamen ciuilis condictionis, quę ex mutui datione nascitur. Condictio autem furtiua in odium furum iure recepta singulari, contra regulas iuris. Sine causa est chirographum meum apud te si nihil mihi credideris, vel si quod credidisti omne persoluero tibi *l. 2. & 4.* Sine causa ad malæ fidei possessorem perueniunt fructus rei alienę *l. 3.* & his casibus proprie locus est condictioni sine causa, & in casu *l. 2. D. eod. & l. seruus. §. secundum D. de act. empt.* Sed concurrit etiam cum superioribus condictionibus. nam sine causa id etiam apud te est quod indebitum, vel quod ob turpē causam accepisti, vel quod ob honestā causam causa non secuta, vel quod tu mihi furtu abstulisti. Condictio ex iniusta causa est, si quis dederit ex pacto non iusto, puta facto, vi, aut dolo malo, aut cōtra iura publica, vel ex stipulatione vi extorta *l. 7. D. de cond. ob turp. caus.* Et de hac condictione nulla est sub *hoc tit.* Constitutio, sed titulo ipso hoc tamen indicatur promiscuum esse vsum condictionis sine causa & condictionis ex iniusta causa. nam & quod sine causa habes, ex non iusta causa habes, & contra quod ex non iusta causa, sine causa.

X. *De obligationibus & actionibus.*

POst condictiones transitum facit ad alias actiones in personam, quæ nascuntur ex contractibus & obligationibus ciuilibus. Ex earum numero primam posuit iam initio condictionum ex mutuo. actioni enim ex mutuo proprie cohæret condictionis nomen, & ab illa perductus est ad alias condictiones quæ descendunt ex bono & æquo, & quasi ex tacitis obligationibus, vel quę descendunt ex obligationibus noua lege introductis non expresso nomine actionis, quæve dominis in fures dantur quasi pœnæ causa constituto iure. Nunc alias omnes executurus actiones in personam, quæ ex negotiis & obligationibus ciuilibus dantur, & suum habent legitimum nomen, longe alio ordine quàm in Digestis, vt supra proposuit generalem condictionem indebiti speciebus condictionum, ob rem dati re non secuta, Ob turpem causam, Ob iniustam, sine causa, ita priusquam veniat ad species earum actionum, quæ ex contractu & obligatione ciuili nascuntur, dat titulum generalem de obligationibus & actionibus. Ex contractu est obligatio, ex obligatione actio in personam. Obligatio est iuris necessitas. Actio executio obligationis, vel, intentio eius qui alium ad iudicium prouocat, vel, iudicium quo actor consistit aduersus reum. Contractus est conuentio, quæ proprium & legitimum nomen habet, vel quę nomine vacat, datione tamen aut facto aliquo sumpsit effectum.

XI. *Vt actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

SEquentes tituli vsque ad XXI. partes sunt superioris, & omnibus id agitur, vt generales definitiones ponantur de obligationibus & actionibus, & has quidem iam habuimus titulo superiore, Ex alterius contractu neminem obligari. Non nasci efficacem obligationem ex negotio contracto dolo malo, Voluntatis esse contrahere, necessitatis implere contractum, Procuratori in rem suam ad agendum constituto mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari etiam mortuo domino relictis heredibus, & suo nomine semper vtilem, Non mandatis actionibus, neque debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem suam constituto ad accipiendā pecuniam à debitore domini, aduersus eum debitorem nullam superesse actionem, Cui mandata est actio principalis & Seruianam mandatam videri, In arbitrio esse creditoris vtra prius experiri malit, principali an Seruianæ. nec alia aliam consumi, Legibus & iudiciis compellendos esse debitores, non armis, non seruitio corporis. His adiicitur al(?) hoc proprio & singulari titulo, quod sit noua regula, vt obligatio quæ non cœpit à defuncto vel contra defunctum à persona heredis vel contra heredem incipere possit, quæ contraria est veteri regulæ de qua *l. dubium Cod. Theod. de dot. vel. & Theo; Iohann. post mortem de legat.* tollitque veterem differentiam verborū, Cum moriar, Cum mortuus fuero, Post mortem meam dari, vel pridie quàm moriar vt *leg. tit. inf. de contrahend. stipulat.* quam triennio post hæc constitutio sustulit & regulam, quæ non erat sublata nominatim per aliam,

A sed per consequentias tantum, quæ nihil valent in nouo iure constituendo.

XII. *Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.*

TAntum abest vt alius pro alio conueniri possit, vt nec pro colono dominus vel contra *l. 3. & 11. supr. titul. 10.* nec pro debitore is ad quem pecunia peruenit *l. penult. eod.* nec coniux pro coniuge, nec mater pro filio, nec quisquam pro necessariis sibi personis, vt *hoc titul. & sequent.* vt vix sit vllus excipiendus ab illa certissima regula, Ex alterius contractu neminem obligari B *l. penult. hoc titul.* id est, ex suo quemque contractu obligari non ex alieno. Nam & pater pro filiofamil. & dominus pro seruo ciuiliter non obligatur, nec iure prætorio in solidum, sed in peculium dumtaxat. & quia in peculium tamen, ideo matri in *hoc tit.* non iunxit etiam patrem, nec *tit. seq.* filio emancipato filiumfamiliæ.

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conueniatur.*

C AD superiorem regulam additur, nec filium pro patre, vel patrem pro filio emācipato obligari aut cōueniri posse, nec libertum pro patrono, nec seruum pro domino, quòd in seruo notissimum est, cum nec ex suo contractu vllo iure conueniri possit *l. tutelas §. 1. D. de cap. min. l. vltim. supr. de noxal. act.* & quamuis hoc obiter legatur scriptum *l. vltimo. huius tit.* tamen in tit. ipso prænotatum non legitur in Basil. nec in vet. libris.

XIIII. *An seruus ex suo facto post manumissionem teneatur.*

D AC nec idem ipse quidem tenetur pro seipso si renascatur & nouus homo fiat, quod manumissione contingit. Nam de eo quod quis contraxit, vel gessit in seruitute, post libertatem nulla ei vel in eum actio est, nisi connexum id sit cum eo quod post libertatem gessit. Hoc enim casu prius tempus trahitur ad posterius *l. tutorem D. de administr. tut. l. 17. D. de negot. gest.* alioquin nulla ex antegesto in manumissum actio est, quia nec vlla fuit ab initio. Nam obligatio naturalis quam seruus suscipere videtur, nullam actionem parit. Quamobrem in tractatu de solutionibus, quod docemur id quod debitor ex pluribus causis indistinctè soluit in antiquiorem contractum cedere, rectè di- E citur in manumisso non esse antiquiorem contractum eo quem statim post libertatem solet habere cum patrono de operis *l. in liberto D. de solut.* quia scilicet contractus habiti in seruitute pro nullis habentur. & factum interpretor contractum vel quasi contractum. quia actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant *l. tutelas §. interuarum D. de cap. minu. l. 4. hoc tit.*

XV. *Quando fiscus, vel priuatus debitoris sui debitores exigere potest.*

F ET hoc titulo ostenditur creditorem quoque debitorem debitoris sui conuenire non posse sine mandato debitoris sui actione in personam. Conuenire tamen eum & exigere posse actione Seruiana, iure taciti vel manifestarii pignoris, qua in re distat hoc tantum fiscus à priuato, quod fiscus qui omnium bonorum, etiam nominum semper habet tacitam hypothecam, prius excutere debet principalem debitorem quàm nomen debitoris sui *l. penult. hoc titul.* priuatus liberum habet arbitrium conueniendi quem voluerit, principalem debitorem, aut principalis debitoris debitorē, si expressim nomina debitoris pigno- G ri obligata sint. Distat etiam pignus conuentionale ab eo quod capitur iudicati exequendi gratia, quoniam iure conuentionis nomen pignori obligatum persequitur priuatus, etiamsi debitor soluendo sit, nec tamen capit nomen pignori ex causa iudicati, si alia sint bona quæ pignori capi possint.

XVI. *De actionibus hereditariis.*

QVod hactenus varie demonstratum est non teneri alium pro alio, sane in herede locum non habet, qui cum sit successor iuris vniuersi, necesse est vt pro defuncto teneatur actionibus hereditariis, & ea sustineat onera atque incommoda quæ H defunctus sustinuisset, & commodis quoque fruatur iisdem. Actiones hereditariæ sunt quæ cœperunt ex persona vel in personam defuncti & transierunt in heredem. Nam quę cœperunt ab herede vel in heredem, vt actiones legatorum, heredis sunt non hereditariæ, vel hereditariarum loco non hereditariæ *l. he-*

redi-

reditariarũ D. de oblig. & act. & præterea, solas actiones in personam hereditarias dicimus, non actiones in rem. Et solos heredes, debitores & creditores hereditarios ex XII. tab. si plures sint diuisis actionibus pro hereditariis portionibus, non legatarios, non fideicommissarios, non debitores hereditarios, id est, quorum nomina in hereditate fuerũt. Debitor vel creditor hereditarius modo heres est debitoris vel creditoris, modo debitor vel creditor defuncti, & post aditam hereditatem heredis.

XVII. *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.*

ET rursus hereditariæ actiones sunt quæ ex contractibus vel quasi ex contractibus defuncti nascuntur. Nam ex delictis in heredes actiones non transmittuntur, nisi lis fuerit contestata, vel res iudicata aduersus defunctum, quo casu heres ex asse tenetur in solidum, heres pro parte, pro ea tantum parte pro qua heres est *l. 9. D. de cond. furt. l. 2. in fin. D. de præs. stip.* Quod si neque condemnatus fuerit defunctus, neq; lis contestata cum eo, non tenetur ex maleficiis defuncti heres nisi quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas peruenit, dolove malo eius factum est quo minus perueniret, & in id tenetur calculi potius C quàm delicti ratione, ne ex alieno damno alienoque scelere locupletior fiat *l. in heredem l. Sabinus D. de dolo.* Delictorum appellatione non publica crimina intelligimus, quæ exceptis quibusdam in heredem non transeunt etiamsi ex eo cum defuncto lis contestata sit, modo secuta etiam condemnatio non fuerit *l. ex iudiciorum D. de accus.* Sed priuata delicta ex quibus forenses seu ciuiles actiones dantur, veluti furti, iniuriarum, vi bonorum raptorum, damni iniuria, de dolo malo, quod metus causa, ad quam proprie pertinet constitutio huius tituli, condictio furtiua, in factum ex edicto de calumniatoribus, vel ex edicto de alienatione iudicii mutandi causa facta, vel de edendo, serui corrupti, arborum furtim cæsarum, & de incendio ruina naufragio, & de eo qui sciens pro libero vendit, & aliæ quædam. Item quæ quasi ex delictis dantur *l. Iulianus D. de iud. l. vlt. §. hæc iudicia D. nau. caup. l. 5. §. hæc autem D. de his qui deiec. vel eff.* & aliquando quæ ex contractibus, cùm in eis delictum quoq; versatur *§. aliquando Inst. de perp. & temp. act.*

XVIII. *De constituta pecunia.*

A Titulo 10. animus conditori Codicis huius fuit generalia E præcepta tradere de obligationibus & actionibus, & posteaquam egit specialiter de hereditariis actionibus, quibus includitur omne genus actionum in personam, voluit & *de constituta pecunia* specialem titulum ponere, tum quod eo continetur etiam omne genus debitarũ pecuniarum, tum etiam q dubitabatur an actio constitutæ pecuniæ quasi pœnalis secundum superiorem titulum non esset danda in heredem nisi post litem contestatam, quod definitur *l. 1. & 2. huius tit. & l. 18. §. ère D. eod.* Est autem constituta pecunia, pecunia debita à se vel ab alio quam certo die vt soluatur curaturum se quis recipit citra stipu- F lationem. idque genus conuentionis olim receptum dicebatur apud mensarios, & actio quæ ex ea re competebat actio receptitia, quoties ad mensam argentarii cõtrahentibus, vt adfieri plerumque solebat, argentarius recipiebat soluturum se quod hic vel ille cauisset, & erat negotium ciuile & actio ciuilis. Hodie constitutum appellatur & est iuris prætorii obligatio, quæ contrahitur etiam per epistolam, vt in *l. quidam D. eod.* hoc modo. Quæ L. Titius mutua accepit à te, ea penes me habes: vel, vt in epistola D. Pauli *ad Philemonem*, Quare læsit te Philemon, aut quod is tibi debet, mihi imputato, ego Paulus manu mea scripsi, G ego reddam. Denique fit nudo consensu, & secundum ius vetus earum tantum rerum nomine quæ in mutui causam veniunt, & actio erat annalis, qua de causa dari ægre videbatur à prætore, & magis coercendæ improbitatis eius qui ad diem condictum fefellisset quasi ex delicto eius (omne enim constituto dies adiicitur vel inesse intelligitur) quàm quod nudus consensus videretur sufficere obligationi: ac proinde quasi pœnalis ex parte rei hæc actio videbatur non esse danda in heredem rei. Quod nõ obtinuit, & merito igitur proximis superioribus *titulis. 16. & 17.* de hereditariis actionibus adiunctus hic est, vt & hanc actionem sciremus hereditariam esse.

XIX. *De probationibus.*

ET hic quoq; titulus pertinet ad generalia præcepta & communia omnium actionum. Nam inanes sunt actiones, nisi, A vt dicitur, indubitata probationis fide apud iudicem competentem liqueat vera esse quæ in iudicium adducuntur. Hoc verò quis præstare debeat, actor an reus, in singulis actionibus quæri & disceptari solet, & per singulas quoq; actiones hoc titulo iuris huius rei explorandæ gratia, non per omnes quidem, esset enim res operosa & molesta nimis, sed certas quasdam in personam & in rem. Probatio autẽ est intentionis suæ legitima fides, quam facit iudici actor, vel reus, vel vterq;. Et duæ præcipuæ sunt maximæq; probationum species, Instrumenta & Personæ, vt Heliodori 2. *Æthiop. & l. 11.* ĩ. *de fid. inst. l. 1.* ĩ. *de dila.* Addi possunt B argumenta, signa, indicia *l. 21. hoc tit. l. 10.* ĩ. *arbit. tut.* & indicia certa quæ iure non respuantur *l. indicia* ĩ. *de rei vind. l. 15.* ĩ. *de iu. dot.* indicia indubitata & omni luce clariora *l. vltim. hoc tit.* & plerumque probationes quæ dicuntur, hoc adiuncto, liquidis, vel manifestissimis, vel apertissimis, hæc indicia rationesque dicuntur vt *l. pen.* ĩ. *de contrah. stip. l. 2.* ĩ. *de in lit. iur. l. 3. § præterea D. de susp. tut. l. libertas § vlt. D. de man. test. l. plane § 1. de lega. 1.* & hæc sunt genera legitimarum probationum. Illegitimæ sunt testationes, adnotationes, expensilationes priuatæ. Nam & formas agrorum priuatas non obligare Siculus Flaccus ait, & alio C iure sunt antiqua monumenta siuũ ære vel saxis insculpta, nempe quasi instrumenta publica, sicut census publicæ tabellæ alio iure de quarum fide non ambigitur, & alio professiones censuales, vel etiam natales ementitæ, vel affirmationes, aut nominationes nudæ. Etiam iusiurandum per se solum nego esse legitimæ probationis genus, alioquin iureiurando actoris fieret reus inficiator non minus quàm instrumentis vel testibus *l. cum qui D. de iureiur.* non nego esse adminiculum infirmæ & illegitimæ probationis, vt edicto Iustiniani VII. nec ei alios effectus suos detractos volo. Id in cæco testimonio Rhetores ponunt, sicut D tabellas, & personas absentes, & multitudinem, aut ciuitatem.

XX. *De testibus.*

A Generali titulo *de probationibus* transitum facit ad probationum species summas, ac primum agit *de fide testium*, deinde *tit. seq. de fide instrumentorum*, illa fides ex pluribus testibus constat, vt lex cauent, vel si nihil cauerit vt lex XII. de vindiciis sumendis, & de furto concepto, saltem ex duobus. hæc vero etiam ex instrumento vno.

XXI. *De fide instrumentorum, & amissione eorum, & de Antapochis faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt.*

IN exercendis litibus eandem vim habent tam fides instrumentorum quàm intercessiones testium *l. 15. hoc tit.* & fidem instrumentorum dico, quæ eis data sit vel imposita per testes, vel per comparationem literarum *l. iudices l. cum quidam hoc tit.* & instrumentorum vel publicorum, vel priuatorum. Et priuata quæ fidem faciunt instrumenta dico chirographa, syngraphas, acceptilationes, apochas, antapochas, & testimonia suffulta testium voce. Publica autem forensia, quæ conficiunt aliis tabelliones, vel mensarii, & census monumenta, & acta iudiciaria, quorum tamen amissionem, vel corruptionem multis locis in *hoc tit.* ostenditur nihil nocere dominis, vel possessoribus, vel creditoribus habentibus alias probationes. Nam & sine his omnia negotia rectè contrahuntur, & perficiuntur, nisi aliud conuenerit *l. contractus hoc tit.* Est in *hoc tit.* vna Constitutio de antapochis faciendis, quo nomine significatur professio debitoris facta creditori vel domino, qua singulis fatetur de vsuris quas soluit creditori, vel de pensionibus, aut reditibus quos domino soluit. Et apochæ vero & antapochæ sunt professiones solutæ pecuniæ, sed apocha debitori datur à creditore, antapocha creditori à debitore, vt scilicet quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum ostendere possit solutione vsurarum, vel redituum interruptam fuisse præscriptionem XXX. annorum si forte eam debitor opponat creditori eludendæ actionis causa. Nam solutio vsurarum, vel pensionum, quam vtique creditor probaturus est per antapocham interrũpit præscriptionem XXX. annorum *l. pen. § vlt.* ĩ. *de præscr. 30. an.* & rectè Græci ad *l. plures hoc tit.* [illegible] Est etiam pro antapocha exemplum apochæ subscriptum à debitore & creditori datum. Antapochæ formula hæc est; L. Titius fateor me C. Seio anno illo, die illa tot soluisse annui reditus nomine quem ei debeo ob fundum vel possessionem illam, vel tot vsurarum nomine ob creditam mihi pecuniam.

XXII. *Plus valere quod agitur quam quod simulatè concipitur.*

PArs est tituli superioris, vt plus valeat veritas rei gestę quàm instrumenta conficta & simulata, qua magis atque magis comprobatur id quod superior titulus iam satis comprobauerat, non minus valere rem gestam quamcunque quod instrumenta ea de re confecta nulla sint, & instrumenta non fieri, vt res valeat, sed vt facilius probari possit, sitque eius fides & memoria diuturnior, denique propter res esse literas, non propter literas res: & instrumenta nihil aliud esse quàm testimonia factorum *l. 12. j. de pign.*

XXIII. *De commodato.*

EXpositis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus, incipit modo de his tractare per species singulas: ac primum *de actione commodati*, quasi proxima actioni creditæ pecuniæ, quam proposuit initio huius libri. Nam & sub titulo *de reb. cred.* legimus prætorem edixisse de commodato, & de pignor. *l. 1. D. de reb. cred.* & mox de pignore etiam agitur *tit. seq.* Commodatum est mutuum ad vsum. Mutuum est commodatum ad abusum, Vel commodatum est cõtractus quo quis rem suam dat gratuito vtendam alteri ad tempus, vel vsus temporalis rei gratuito concessus. Dico, gratuito. Nam originem commodatum trahit ab amicitia, & omnis caritas atque amicitia gratuita est. Expleto autem vsu in quem res commodata est alteri, ex ea conuentione domino competit actio commodati directa. vt si tradidero tibi seruum meum pignori obligandum creditori tuo, soluta pecunia creditori, quia pignoris obligatio extincta est finitusque vsus rei in quem eum hominem tibi commodaueram, statim mihi competit de eo homine recipiendo actio commodati directa, & vicissim tibi contraria de recipiendis impensis maioribus, in eum factis, forte ob morbũ, vel fugam eius.

XXIIII. *De pigneratitia actione.*

SEquitur alius contractus quod *pignus, vel pignori acceptum* dicitur *l. contractus D. de reg. iur. l. 1. §. vlt. D. de pac.* id scilicet quod traditione constituitur. Nam hypotheca quæ nudo pacto consistit non est contractus, & tamen iure prætorio non minus de ea est quam de pignore, non tantum actio hypothecaria, quæ in rem actio est, verum etiam in personam actio, sicut ex pignore, quæ pigneratitia dicitur, soluta omni pecunia, si forte hypotheca ad creditorem peruenerit. Competit enim debitori qui pecuniam omnem soluit, actio pigneratitia directa de pignore vel hypotheca recipienda, vel eius pretio, aut quanti interest *l. fideiussor D. de negot. gest. l. penult. D. eod.* pigneratitia iudicium *l. Lucius. §. rogatus D. ad Trebel.* Creditori autem datur contraria si quid in rem pigneratam impenderit, vel si res aliena ei pignerata sit. Nam & si rei alienæ pignus non valeat, tamen ex ea causa pigneratitiæ actiones non sunt inutiles. Pignus autẽ est alterius contractus fides, & accessio, & soluendæ rei vinculum *l. legata §. vlt. D. de supell. leg.* Vel cõuentio quæ rem debitoris creditori obligat in crediti vicem. Vel est contractus quo debitor rem suam deponit nectitque creditori quo magis ei in tuto sit creditum suum.

XXV. *De institoria & exercitoria actione.*

POst actionem commodati, & pigneratitiam quæ ex nostris contractibus nobis vel in nos dantur, proponuntur actiones quæ ex iisdem vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti institorum quos mercaturæ faciendę, vel magistrorum quos naui occupandæ præposuimus etiam si sui iuris similiter nobis & in nos dantur, quæ scilicet exercitoria ex contractibus magistrorum, & institoria ex contractibus institorum. Nec enim vnius negotii sunt actiones, sed negotiorum & contractuum omnium vt quæ *tit. seq. De peculio, De in rem verso, Quod iussu* etiam pertinent ad contractus omnes. Institor est qui alieno nomine instat mercaturam, qui & officinator in glossis, & *ipsius iussu*?, vel actor rerum eius qui eum præposuit, vt rectè *l. 1. D. eod.* ex actu institoris eum qui præposuit teneri in solidum actione institoria, tum quod eius præcipuè fidem sequatur qui cum institore contrahit, tum etiam quod ad eum negotiationis quęstus omnis redeat & si aliter rem suam seruare non possit, vel si institor qui est sui iuris non sit soluendo, quod in subsidium ei detur actio vtilis in eos qui cum institore contraxerunt, *l. 1. & 2. D. eod. l. 5. D. de præs. stip.* contra regulã iuris, quę vult per libe-
A ram personam nobis non adquiri actiones, quod & in exercito-
re locum habet *l. 1. §. sed è contrario D. de exercit. act.* Exercitor
autem est dominus vel possessor nauis, qui eam per magistrum
naui præpositum exercet, & percipit omnes reditus & obuen-
tiones eius. Magister institor est naui præpositus, & similiter
actio exercitoria, institoria, cum & ad similitudinem institoriæ
comparata dicatur *l. 4. hoc tit.* & retro institoria exercitoria. nam
& is qui institorem præposuit, tabernam, officinam, mensam,
negotiationem exercere dicitur *l. habebat §. si duo l. vlt. D. eod. l.*
8. C. Theod. de Inst. col. nec tamen in iure vsquam confunduntur
B commutantúrve hæc actionum nomina vel magistri & instito-
ris, etiam ab Horatio quæ separata legimus illo loco, Seu vocat
institor, seu nauis Hispanæ magister. & separationis ratio in iure
consistit, quod non iisdem regulis vtraque actio consistat. nec
enim est actio institoria ex contractu subinstitoris, & est tamen
exercitoria ex contractu submagistri, etiamsi exercitor qui ma-
gistrum naui præposuit, prohibuerit alium naui præponi. hoc
extorsit vtilitas & necessitas nauigantium. eademque ratio facit
vt pater teneatur in solidum cuius voluntate filiusfamil. exer-
cuit nauem peculiarem, ex contractu filii vel magistri à filio na-
C ui impositi, qui si merces peculiares filius exercuit, volente, aut
sciente se nõ teneretur in solidum, sed in tributum veniet vna cum
ceteris creditoribus peculiaribus Institoria actio nomen habet
ab eo qui præpositus est negotiationi, Exercitoria ab eo qui prę-
posuit, quia à præposito non potuit formari nomen elegans. ma-
gisterianæ enim actionis nomen inelegans est.

XXVI. *Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem verso.*

D PRopositis actionibus *exercitoria & institoria*, quæ ex con-
tractibus eorum qui sunt in nostra potestate, vel etiam sui iu-
ris, in nos dantur in solidũ, transit ad alias actiones, quæ ex con-
tractibus eorum qui sunt in nostra potestate non etiam sui iuris,
in nos minores sunt, nec dantur in solidum, vna quæ in pecu-
lium datur filiifam. aut serui nostri, id est, pecuniam vel rem cu-
ius administrationem ei concessimus retenta proprietate vel et-
iam ei quodammodo concessa. Altera quæ in id quod versum
est in rem & patrimonium nostrum, & altera in id dumtaxat
quod iussimus, neutra in solidum, nisi solidum quod debetur in
E peculio sit, vel totum versum sit in rem, vel id omne quod credi-
tum est filio, vel seruo numerari iusserit pater dominúsve. Ver-
sum pars est peculii, quia quod in rem versum est patris, id pater
filio debet. actioni igitur de peculio inest actio de in rem verso.
Recte dixi has actiones dari ex contractibus eorum qui sunt in
nostra potestate. nam & his dumtaxat peculium habere conce-
dimus quasi proprium patrimonium, & quod extraneo gerente
negotia nostra versum est in rem nostram constat nos credito-
ribus non obligare *l. cum qui ĩ. si cert. pet. l. penult. ĩ. de oblig. &*
act. quod idem credidit quis extraneo iussu nostro de eo in nos
F esse ciuilem actionem Si certum petetur, non Quod iussu præ-
toriam *l. vlt. D. pro soc. l. 2. §. vlt. D. quod iussu.* ac ne ex contractu
quidem nostro esse actionem Quod iussu, Si iusso nostro filio
aut seruo pecunia quam mutuam rogauimus, pernumerata sit
l. vlt. D. eod. l. si filiofamil. D. de donat. cau. mor. Est & alia actio sub
hoc tit. quæ in ipsum filium datur ex antegesto postquam sui iu-
ris effectus est, non in solidum, ne inops fieri periclitetur nouus
paterfamil. qui nondum acquisiuit idoneas facultates, sed in id
dumtaxat quod facere potest, excepta mutui caussa *l. 2. & 9. hoc*
tit. quæ talis nulla est ex antegesto in seruum manumissum, quia
G nec vlla fuit ab initio. In filiumfam. statim atque contraxit actio
cœpit esse.

XXVII. *Per quas personas nobis adquiratur.*

QVemadmodum ex contractibus eorum qui sunt in nostra
potestate *tit. 15. & 16.* intelleximus prætorem in nos va-
rias actiones dare, ita par erat nos intelligere quod hic tit. præ-
stat, & ex eorundem contractibus eorundem nobis obligationes adquiri &
actiones. Vis hæc est potestatis, vt quidquid adquirit filius vel
seruus id siue dominium sit, siue possessio, siue obligatio confe-
H stim adquirat patri vel domino, & obligationem non tantum
ciuilem sed etiam naturalem *l. frater D. de condi. indeb.* Ceterum
qui in nostra potestate non sunt, per eos, veluti per procurato-
rem, aut gestorem aut tutorem nulla nobis adquiritur actio,
præterquam ex causa creditæ pecuniæ, in qua & pleraq. alia sin-
gularia

gularia præcepta sunt, si quidem ea credita sit nostro nomine, & aliquando ex aliis causis vtilis in subsidium vt dixi *tit.* 25. & per tutorem certis ex causis *l. 2. 4. 5. ff. quand. ex fac. tut.* At possessionem receptum est per procuratorem suadente vtilitatis ratione, quæ est etiam causa per eum adquirendæ actionis creditæ pecuniæ & pigneraticiæ, adquiri nobis posse viuentibus aut ratum habentibus, ac deinde per possessionem dominium si res procuratori à domino nostro nomine tradita sit. Citra possessionem autem per eum dominium non adquiri, id est proprietatem.

XXVIII. *Ad S.C. Macedonianum.*

INtelleximus ex *l. vlt. titul. 26.* creditori nullam esse actionem creditæ pecuniæ, si eam crediderit seruo alieno, vel condicionario sine speciali iussu domini, quæ Constitutio est valde noua. nam hoc olim obtinuit tantum in filiofamil. ex S. C. Macedoniano, de quo est hic titulus, cuiq; nomen non à Consule, vt ceteris S. C. sed vt legi Scatiniæ, & S. C Papyriano ab eo in cuius odium lex facta est, vel qui legi causam dedit. Factum id fuisse auctore Vespasiano Suetonius scribit. Tacitus auctore D. Claudio.

XXIX. *Ad S.C. Velleianum.*

PRoximum est Macedoniano Velleianum. nam vtroque S. C. tollitur exactio creditæ pecuniæ. S. C. Macedoniano si credita sit filiofam. quod Impp. produxere etiam ad seruum, & condicionalem hominem, S. C. Velleiano si credita sit mulieri non in rem suam consumpturæ pecuniam, sed mox daturæ alii pro qua eam pecuniam mutuam rogauit. & generaliter intercessiones mulierum omnes infirmantur S. C. Velleiano intercessiones quæ obligant, non consilia, non auctoritates licet intercessiones dicantur. Et rursus intercessiones sua sponte susceptæ, non decreto prætoris *l. 2. ff. si mat. ind. prom.*

XXX. *De non numerata pecunia.*

DIximus ius crediti infirmari S. C. Velleiano & S. C. Macedoniano. hoc vero fit non ipso iure, sed opposita exceptione S. C. huius vel illius, quæ si forte omittatur, crediti exactio erit *l. tamen D. ad Maced. l. Pap D. de pub. in rem act. l. 18. D. de euict.* In *hoc tit.* proponitur tertiũ genus exceptionis, qua etiam ius crediti perimitur, id est, si sperans mihi pecuniam mutuam datum iri, chirographo caueto me eam pecuniam accepisse. vel si mox eam quæ deberetur, mihi solutum iri sperans, apocha caueto mihi eam pecuniam solutam fuisse, re verò ipsa pecuniam non accepero falsus animi, chirographum vtrumque infirmabo posita, vel contestata exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ non est perpetua vt superiores, sed temporaria, nempe biennalis contra chirographum creditæ pecuniæ, & menstrua contra chirographum solutionis. Sic enim apocha appellatur in *l. creditor. D. de act. empt.* Et producitur exemplum huius exceptionis etiam ad alia negotia, vt ex eis si agatur possit opponi exceptio non numeratæ, non solutæ, non debitæ rei pecuniæ ve.

XXXI. *De compensationibus.*

ESt & quartum genus exceptionis quo ius crediti perimitur, nempe, si pensata pecunia dicatur *l. in exceptionibus D. de prob.* Compensatio enim olim in strictis iudiciis non fiebat ipso iure, sed per exceptionem doli mali *§. in bonæfidei Instit. de act.* Compensatio est Computatio vice mutua debitæ quantitatis. Vel absumptio, aut delibatio eius quæ petitur: quam tandem placuit, si modo liqueat de debito fieri ipso iure, & generaliter Iustiniano deductionem, reputationem, retentionemq; quamlibet tam in actionibus in rem, quam in actionibus in personam *l. vltim. hoc titul.* quam ea in re sola agnosco facere nouum ius.

XXXII. *De vsuris.*

HIc liber quartus qui est de contractibus, & de actionibus in personam, cœpit à contractu mutui quasi omnium maxime necessario in hac societate ciuili, prælata religione iurisiurandi honoris gratia, ex qua sæpe quasi de credita certa pecunia datur actio, si quis delato iureiurando iureiurauerit se credidisse, & quia actio creditæ pecuniæ commune omnium actionum in personam, quod est condictionis nomen fecit suum, hic idem liber, libri ve conditor mutuo quasi capiti ciuilium negotiorum adiunxit alia negotia ex quibus æque datur actio non alius nominis quàm communis, id est, condictio quasi ex mutuo, vel ex

A promutuo, vt condictio indebiti condictio ob rem dati & similes, & propositis generalibus præceptis pertinentibus ad actionem creditæ pecuniæ, & ad exemplum eius productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ siue mutuatitiæ pecuniæ immista actione commodati, & pigneratitia, sicut sub titulo *de rebus credit.* etiam prætor edixerat de commodato, & pignore, quod commodato mutuum adeo proximum sit vt & nomina sæpe permutent, & commodatum dicatur mutuum, retroque mutuum commodatum, & quod pignus accessio sit crediti, aut obligatio in vicem crediti, expositisq; actionibus quibus patres B vel domini iure honorario quasi accessiones tenentur ex creditis vel aliis contractibus filiorum, aut seruorum *l. si seruum §. an filiusfamil. D. de verborum obligatio.* & causis etiam redditis, quibus ius crediti perimitur, tandem extrema clausula est de vsuris, quæ nihil etiam sunt aliud quàm accessiones creditæ pecuniæ. post has, id est, post hunc tractatum de vsuris suo ordine progredientur ceteri contractus omnes, nec vlla iam amplius ordinis interruptio erit, qualis posset videri fuisse superioribus titulis, re quam præmonstraui non animaduersa. Vsura est reditus pecuniæ creditæ qui debetur à tempore contractus, vel à tempore C moræ in diem quo ea pecunia soluatur, vel quo is reditus pecuniam æquauerit. Reditus, vt in *l. Titius D. de prescr. verb. l. alumna D. de adim. leg.* Et à tempore contractus, quod fœnus proprie dicitur. Vel à tempore moræ in bonæ fidei iudiciis omnibus & strictis quibusdam, etiamsi reuera nihil intersit actoris. Et in diem quo ea pecunia soluatur vt *l. lecta D de rebus cred.* vel is reditus sortem æquauerit. nam vsura vbi æquauit sortem, quod postea vsuræ pernumeratur, deducitur de sorte *l. si non sortem §. supra D. de condict. indeb.*

XXXIII. *De nautico fœnore.*

D NAuticum, siue maritimum fœnus separatur à terreno. quia nautico modus finisve præscriptus nullus fuit olim, & hodie grauius est quam terrenum, nempe ad finem centesimæ, quæ in pecunia terrena raro locum habet, nec tamen vt opinor, supra finem dupli. nam vsuræ quæ taxationem habent, & duplo finiuntur, quæ non habent, vt olim nauticæ nec duplo finiuntur. ac præterea in nautico fœnore pactum sine stipulatione sufficit, non in terreno. Ratio autem differentiæ consistit in causa periculi, quod nauticæ pecuniæ creditor suscipit, cum tamen alii E generis pecuniæ periculum respiciat debitorem, vel si forte conuenerit vt respiceret, creditorem, tum sane idem ius erit maritimi & terreni fœnoris *l. periculi D. eod.*

XXXIIII. *Depositi vel contra.*

POstquam egit de contractu creditæ pecuniæ, & de accessionibus eius, & de his, quæ is contractus cum aliis communia habet, singulis aliis contractibus incipit dare titulum vel tractatum specialem, & deposito in primis. Depositum est conuentio qua id agitur vt rem meam, vel alienam custodias, & mihi possideas non tibi, eandemque mihi quandoq; reposcenti restituas. F Vel, conuentio qua res nostri vel alieni iuris penitus fidei eius seruanda committitur, qui eam officii causa custodiendam recipit. Dico, officii causa, quia vt mutuum, commodatum, mandatum, precarium, & depositum ex officio, & amicitia originem ducit. Hi igitur contractus mercedem non recipiunt, honorem recipiunt, & remunerationem, & mutuum quoque modicum fœnus, quod non superet beneficium à creditore profectum, sed exsuperetur, quia beneficio adiuuari nos oportet non opprimi *l. in commodato §. sicut D. Commod.* dederim enim & in fœnore libenter de xenus prouerbio locum, ἐν μέτρῳ ἐν πίθῳ G ἐν φθόνῳ μὴ. Quod autem dixi penitus rem depositam committi fidei depositarii, eo fit, vt magis obligetur fides eius. Fides habita, inquit Liuius, ipsam magis obligat fidem. nam & plerumque deposita fiunt remotis arbitris. vt non male in definitionibus Plato dixerit, depositum esse [illegible], & alii auctores depositum sacrum. quo fit vt depositum reposcenti non possit obiici compensatio, vel exceptio non numeratæ, vel non datæ rei pecuniæ ve, si depositi ex scripto agatur *l. vlt. sup. tit. 31. l. pen. supr. tit. 30.* vel denunciatio ab altero facta depositario vt *Nou.* H 88. Vt depositi condemnatus infamis fiat, vt ex XII. tab. actio depositi sit in duplum, quod didicimus ex reliquiis sent. Pauli, hodie iure prætorio est in simplum, & vno tantum casu in duplum. Et vt quod deposui videatur esse domi meæ, non etiam id quod commodaui *l. pen. §. 1. D. de aur. & arg. leg.* Et velim etiam

excipi à Constitutione Caroli 1 x. quæ supra C. lib. contractus qui habentur sine scriptura consistere non vult, quæ efficit vt hodie nulli contractus nudo consensu perficiantur contra ius gennum, velim, inquam, saltem excipi sacri arcanique depositi causam. Duplex autem est actio depositi, vna quæ directo competit depositori, de deposito recipiendo, & vicissim altera quæ depositario datur de recipiendis impensis.

XXXV. *Mandati vel contra.*

DEpositum re contrahitur sicut mutuum, commodatum, pignus. Mandatum autem contrahitur nudo consensu vno rogante & altero recipiente se id quod rogatur daturum facturúmve. Mandatum igitur est conuentio, qua is qui quid rogatur procuratoris animo id se recipit gratuito daturum facturúmve. Hæc duo verba Rogo, & Recipio, citra stipulationem perficiũt mandatum *l. 1. D. eod. l. quidam D de hered. instit. l. 1. §. except. D. quar. rer. act. non dat. l. si negotium l. si seruus meus D. de negot. gest.* & recte Virgilius, Idem orans mandata dabat. nam & mando verbum est precarium. Mandamus libero homini, Imperamus villico aut seruo. Cicero *1. de Orat.* Si mandandum aliquid procuratori de agricultura vel imperandum villico sit. Addidi, procuratoris animo, propter *l. idemq. §. si quis D. eod. & l. 1. D. de procur.* Titulus autem satis indicat & ex hoc negotio esse actionem vltro citroque: quam inuenio duobus casibus etiam finito mandato morte, vel capitis minutione mandatoris re nondum secuta competere, si procurator ignorans mortem domini mandatum expleuerit *l. inter §. 1. D. eod.* si heredi ex parte mandauerim vt fundum hereditarium emeret, & emerit sciens post mortem meam *l. qui negotia §. cum heres D. eod.* vt non abs re dubitaretur olim an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpisset in defunctum: legimus enim, Ciceronis *2. ad Herennium* M. Drusum prætorem reddidisse iudicium, Quod cum herede mandati ageretur, Sex Iulium non reddidisse.

XXXVI. *Si seruus extero se emi mandauerit.*

IN titulo superiore mandati genus exponitur, quo malo more vt ait *l. 1. §. si eius causam D. de extra. cogn.* actionem quis suscipit alienam sub lege participandi emolumenti quodcumque euentus litis attulerit. In *hoc titulo* additur aliud, quo etiam malo more malaque ratione vt ait *l. cum seruus. D. Mandat.* serui se dominis suis ignorãtibus auferunt, dum extraneo se emi mandãt & manumitti. & sane si nondum extraneus eum seruum emerit, vt faciat quod recepit, neque ex persona serui, neque ex persona domini vlla actio est. Sed si eum emerit, erit ei in dominum empti actio vt seruum tradat quem vendidit, & domino in emptorem venditi empti vt pretium numeret de suis nummis, non de peculiaribus nummis serui, qui venditoris sunt non emptoris, erit etiam eidem domino actio mandati, quæ non fuit ante redemptionem serui, quasi quæsita sibi per seruum, vt manumittatur ab emptore, si eius intersit seruum manumitti, vel ratione affectus cognationisque naturalis, aut vt eum seruum sibi reddat emptor. & erit vtraque actio pretii ex vendito, & mandati de seruo manumittendo, sed non erit etiam ex vendito si mandati malit agere de seruo restituendo. quia contrariæ actiones sunt, seruum inemptum fieri, & serui pretium solui. & hoc casu eueniet vt claudeat actio mandati. nec enim contraria dabitur emptori de peculio ex eo contractu quo seruus se malo more domino subduxit, nec de pretio recipiendo quod forte prænumerauerit, vt *l. eo tempore §. vlt. D. de pecul.* Et est Constitutio huius tituli veluti interpretatio *d. l. cum seruus.*

XXXVII. *Pro socio.*

POst contractum *mandati* datur *societatis* qui & solo consensu perficitur, & quæ ex eo competit *actio pro socio*, quæ ex vtraque parte directa est, non ex vna directa, ex altera contraria, vt Commodati, pigneratitia, depositi, mandati, tutelæ, negotiorum gestorum, quia sociorum omnium par condicio est, nec alius alii antistat. In illis autem iudiciis pensior est condicio domini. Societas est conuentio qua inter duos pluresve, aut verbis, aut nudo consensu constituitur legitima cõmunio omnium rerum, vel vnius rei ad tempus quoad vixerint contrahentes, aut voluerint in ea communione permanere. Societatem non dico esse communionem, sed per societatem induci communicationem iustam lucri & damni *l. 1. §. plane D. de tut. & rat. dist.* & ius quoddam fraternitatis *l. verum D. pro soc.* quo nomine etiam

A communitas significatur vt in *Panegyrico Flauiensium*. Fratrum nomine & communitas apparet, & æqualitas dignitatis. Quintil. *decl.* 320. Sacra res est vnitas & quædam fraternitas animorum. Etiam dixi societatem contrahi nudo consensu, nec enim res necessaria est, neque traditio, nec mancipatio, sed qua, si ea interuenerit, dominia rerum statim communicantur nudo consensu *l. 2. D. eod.* & longe alia ratio est mancipationis expressæ, quæ non fit sub condicione. Societas fit sub condicione *l. penult. hoc titulo*, qua de re tamen dubitabatur, propterea quod societati mancipatio inest & in emptione similiter: quia emptio imaginaria, id est, mancipatio non recipit condicionem, sed etiam in

B emptione hodie imaginaria venditio sublata est *l. contractus D. de obligat. & actio.* & consequenter placet etiam sub condicione contrahi venditionem posse *l. sicut D. loca. §. emptio Instit. de emptio. & vend.* Non desiderat etiam societas scripturæ, aut verborum proprietatem, id est propriam solemnemq; formulam *l. 2. D. de oblig. & act.* quamquam & rem verbaq; interuenire nihil vetat *l. 4. D. eod. tit.*

XXXVIII. *De contrahenda emptione & venditione.*

C EMptio quoque & venditio nudo consensu perficitur, sicut societas, & ex vtroque latere parit directam actionem, quia nec potior est causa emptoris quam venditoris vel contra. Est autem emptio contractus quo id agitur vt dato certo pretio sumat quis ab alio corpus, vel ius quod vindicet sibi. Vel conuentio habendæ rei iurisve certo pretio. Vel mutatio pretii cum merce. Vsus sum sumendi verbo. nam & veteres emere dicebant pro sumere vt Festus adnotauit, & contra sumere pro emere. M. Tullius. Quanti ego non æstimo, tanti sumpsisti. & Horatius. Quæ paruo sumi nequeunt opsonia captas. Vsus vindi-

D candi verbo, quia venditio non est si hoc agatur ne emptor rem venditam & traditam vindicet sibi quasi suam. Magnus est hic locus atque adeo dispertitus in titulos plures, sicut ille initio qui fuit de mutuo. nam & hæc duo negotia mutuum, & emptio frequentiora in hac societate ciuili. & hoc quidem titulo proponuntur regulæ quibus præcipue consistit emptio venditio, puta emptionem venditionem perfici nudo consensu, id est, statim, vt conuenit de re certa & pretio certo. Pretium certum vt sit requiri. Est incertum in specie *l. 1. infr. de rer. per.* sed & actio ex eo negotio vtilis ex empto vendito, non directa. Imaginariam ven-

E ditionem, aut simulatam non valere vt venditionem scilicet, valere vt donationem si fraus legibus quæsita non sit, vel vt transactionem si hoc agebatur *l. 3 hoc tit. l. cum ea supr. de transact.* Rei suæ emptionem non valere. At possessionis rei suæ valere *l. 34. §. res D. eod.* Sicut rei suę dicimus condictionem non esse, possessionis rei suæ condictionem esse. Inuitum neque emere neque vendere, et emptionem esse non emptionem cum venditor vendit inuitus nisi forte vendat pignoris causa, vt *l. 1. & 5. D. de dist. pign.* & in casu *Lita vt §. vltim. D. mandat. & l. 15. D. de fid. lib.* Et eæ quidem regulæ communes etiam sunt aliis contractibus &

F fere quæ ponuntur de vno contractu, quia summa sunt principia & naturalia, pertinent etiam ad alios.

XXXIX. *De hereditate, vel actione vendita.*

QVod dixi ante non tantum corporis emptionem esse sed iuris, id patefacit hic titulus. Hereditatis enim & actionis nomina iuris sunt, hereditas ius successionis vniuersæ defuncti. Actio ius petendi in iudicio quod suum est. & emptori quidem iuris etiam ante cessionem datur vtilis actio in rem si hereditas,

G vel in rem actio vendita sit *l. vlt. hoc tit.* emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio est. Item venditor corpori se obligat ob euictionem, non venditor hereditatis vel actionis. Satis enim est si præstet hereditatem esse, vel actionem esse qualem qualem.

XL. *Quæ res venire non possunt, & quæ vendere, vel emere vetantur.*

DVæ sunt partes huius tit. prima *quæ res venire non possunt*, id est, quæ emi possunt non vendi, cuius generis purpura est quam priuati vendere non possunt *l. 1.* emere possunt de publi-

H co. Secunda *quæ vendere vel emere vetantur*, in quibus verbis articulus, *vel*, pro subdisiunctione accipiendus est, vt sit quæ res vendi & emi prohibitæ sint, in quibus vtiq; sunt annona militaris, & frumentum publici canonis *l. 3. & 4.* his etiam sericum adnumero. Nam vt lex communis ponitur Romanis & Barbaris *l.*

Persis

Persis ne vltra fines lege definitos inter se negotientur sine Comite commerciorum *l. 4. & l. vlt.]. de com. & mer.* ita commune hoc esse opinor, vt sicut Romani sericum à Barbaris emere non possunt sine Comite commerciorum, nec intra eos fines vt constituit *l. 2.* cum nondum ratio conficiendi serici ad Romanos peruenisset & sericum auro contra venderetur, vt Vopiscus *in Aureliano* ait libram auri libram serici fuisse, & lex Rhodia, *ἰσοσταθμὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ*, & *l. emptori §. 1. D. de euict.* vestem sericam pretiosam esse rem, quod de his tantum dicitur pro quibus aurum dependitur ad sacoma, ita vero nec Barbari possunt vendere alii quàm Comite commerciorum. Perperam antea legebatur Qui vendere. de rebus enim titulus est, non de personis certis. perperam mercari pro emere. Mercari enim emere & vendere est.

XLI. *Quæ res exportari non debeant.*

EST etiam hoc commune inter Romanos & Barbaros, hostes populo Rom. veluti Persas, Indos, Æthiopas, Gothos, Vandalos ne legationis forte, aut induciarum tempore illi vendant, hi emant ferrum factum vel infectum, & exportent quod vti est in *l. 2. huius tit.* capital esse etiam Procopius refert *1. de bel. Pers.* his verbis, *ὅτι σίδηρον, ὅτι ἄλλο τῶν ὅπλων ἀπεμπολεῖν, τοῖσι ὁ Αἰθίοψις ἔχουσιν ...* Item ne vinum, ne oleum, ne garum quod exportent, ac ne degustationis quidem causa hos liquores ad Barbaros posse transferri, ne proinde illecti eorum dulcedine propius inuadant fines Romanorum, hoc enim modo Longbardos legimus à Narsete in Italiam fuisse pellectos. Exportare est transferre extra fines Rom. Imperii, vt *in orat. pro Flacco*. Exportari aurum non oportere Senatus iudicauit, quod confirmat *l. 2.]. de com. & mer.* Quæ autem exportari prohibentur, & emi vendique satis prohibentur, aut mercis pretiiue loco cedere.

XLII. *De eunuchis.*

ETiam hoc titulo ostenditur, Romanos eunuchos factos neque emi, neque vendi posse, eadem pœna irrogata emptori & venditori *l. 2.* vt est plerumque commune crimen emptoris & venditoris si quid væneat contra leges *l. 1. D. ad legem Fab. l. 6.]. de enpres. l. 10.]. de cur. pub.* eadem tabellioni, eadem octauario siue publicano. Barbarorum eunuchorum esse commercium, & eunuchorum qui facti sunt in Barbarico orbe, in Romano eunuchum facere capitale esse.

XLIII. *De patribus qui filios suos distraxerunt.*

ADditur in hoc titulo à patribus liberos non posse vendi in seruitutem, vel donari, vel pignori obligari, nec sub prætextu ignorantię accipientis. cuius tamen prętextu emptori euictionis nomine pater obligatur *l. minor §. pater D. de euict.* & vendi tamen alienarique posse sanguinolentum altellum, *... μη τρώειν*, vt Ælianus ait *historia 2. cap. 7.* victus pueri causa, si nec eum tueri pater possit, nec velit alius quisquam, imo nec ex ea causa venditionem præiudicare libertati, cum vnicuiq; quasi in libertatis publica causa liceat eum puerum vel adultum iam factum adserere in libertatem, vel patri ipsi vt *l. 1.]. de lib. caus.* vel etiam idem ipse possit se adserere, oblato mancipio vicario, aut pretio non quanti emptus est, sed quanti adsertionis tempore æstimabitur sine adiectione quintæ, de qua *No. Valentiniani eodem titulo.*

XLIIII. *De rescindenda venditione.*

ET hactenus quidem *de rebus quæ vendere vel emere vetantur.* Nunc ostenditur *distrahendæ, resoluendæ, renocandæ venditionis quæ causæ sint probabiles vel improbabiles.* & sunt improbabiles quidem multæ quæ in hoc titulo enumerantur, probabiles paucæ. difficilis enim rescissio est contractus habiti bona fide, & vt ait *l. 6. infr. de act. empt.* non facile venditi actio datur ad rescindendam venditionem. Nec male tit. superiore proposita causa vna rescindendæ venditionis, adserendæ libertatis quam prodiderit egestas, subiicitur hic tit. quo aliæ exponuntur probabiles causæ, si curialis furtim vitans muneta curulia bona sua vendiderit & patriam reliquerit *l penult. hoc tit.* si palatini æque furtim aliquid emerint ex rebus priuatis principis quarum sunt sub comite administratores *l. vltim. hoc tit.* Item si in pretio venditor rei immobilis, vel etiam mobilis forte si admodum pro-
A tiosa sit, fraudatus sit supra dimidiam iusti pretii *l. 2. & 8.* nec tamen omnino rescindi videtur venditio ex hac causa, cum optio detur emptori, vel redhibendæ rei, vel supplendi iusti pretii vt *l. 1. §. si quis in fraud. D. si quid in fr. pat.* & esse eo nomine actionem ex vendito finitam quadriennio, vt & omnes restitutorias actiones, declarat *Nou. Romani de rescind. vend.* sed obseruandum est, rescissionem ex hac causa dari venditori non emptori. Rescindendi verbum est duplex. Nam vel ipso iure rescindi dicitur vt *l. hoc modo D. de condic. & demonstr. l. 5. D. qui & à quib. man. & in tit. Quæ sent sine app. rescind.* vt rumpi *l. inter cetera D.*
B *de lib. & postum.* & reuocari *l. si libertus D. de iur. patr. l. 1. infr. qui man. non poss.* vel beneficio actionis ex empto vendito iudicisque sententia.

XLV. *Quando liceat ab emptione discedere.*

EST & alia probabilis & legitima causa rescindendę venditionis, quæ in hoc titulo proponitur, pactum & mutuus consensus contrahentium, secundum regulam, vt prout quisque contractus est, ita resoluatur, & hoc si res sit integra, id est, si nondum res tradita, aut pretium numeratum sit, licet venditori
C arra data sit vel emptori datus fideiussor, vt solebat, de re tradenda, vt *l 3 D. de resc. vend. l. stichum §. vlt. D. de solut. 12. supr. de contrah. empt.* hodie sufficit nuda cautio *l. emptor infr. de act. empt* Datio arræ vel datio fideiussoris non deintegrat rem, sed traditio rei, vel numeratio pretii totius, vel partis *l. 2. hoc tit.* Et ita si re integra, priusquam aliquid ex alterutra parte solueretur, conuenerit vt discedatur ab emptione, statim ipso iure vterque liberatur, & arra repetitur ex empto iudicio *l. ex empto §. is qui vina D. de act. empt. l. 3.]. eod. & l. 2.* atque ita euenit, vt pactum ipso iure perimat obligationem etiamsi fiat ex interuallo & for-
D met actionem ex empto ad distrahendam penitus emptionem, & dissoluenda argumenta emptionis, qualia præbet datio arrarum *l quod sæpe D. de contrahend. empt.* Sed si res non sit integra, pacto nec rescinditur venditio, nec mutatur dominium, nec formatur actio vlla ex eo, nisi rescindantur cetera venditionis quę secuta sunt, & sic quod dicitur ipso iure nullam esse venditionem, cui dolus dedit initium, originem & causam, re integra verissimum est, si intra verba primumque pl... steterit. Nam si res secuta sit non aliter rescinditur venditio, quam si & cetera venditionis rescindantur quæ secuta sunt *l. 1. 5. 10. supra titul.*
E *proxim. l. 9. infr. de præd. min.* Cetera venditionis dicimus traditionem, numerationem, cautiones, quibus venditio, quam nudus consensus perfecit adimpletur vt *l. magis §. si pupillus D. de reb. eor. qui sub tut. l. si duo §. si quis iurauerit D. de iur.* reliqua quæ per consequentias emptionis propria sunt in *l. 5. D. de act. empt.*

XLVI. *Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.*

ET alia in hoc titulo, si propter tributa publica sub hasta venierint bona debitoris, per ambitionem, & gratiam, minus
F iusto pretio, in debitoris fraudem, venditio nec quidquam coit, & rescinditur fisco oblata pensione debita. qui casus fuit etiam expressus supra titulo generali *l. 16. &] de iur. fisc. l. 3.*

XLVII. *Sine censu, vel reliquis fundum comparari non posse.*

HOc titulo notatur etiam alia causa rescindendæ venditionis, si quis fundum debentem censum, vel reliqua census quędam fisco aut Reip. emat aut vendat ea lege ne onus census, vel reliquorum sequatur emptorem. Nam venditione rescissa,
G emptor pretium & venditor fundum amittit, vtroque redacto in ærarium, vt *l. 2. C. Th. de cont. empt.* Censum vocat tributa, vectigalia, publicas pensitationes, quod onus est agrorum non personarum *l. Impp. D. de public. l. 3.]. de ann. & trib. & Nou. Theodosii Neque ad. d.n. neq. eccl. Cassiodorus 4. Var.* Inde & Varia tributa, quia non est agrorum vna fœcunditas, ibi potest census addi vbi cultura profecerit. vt *l 2.]. de alluu.* Et onus omnium agrorum qui sunt censui censendo, id est, qui iure ciuili emi & vendi possunt. & notatur hæc eadem causa rescindendæ venditionis in *l vlt.]. de fund. rei pri.* quæ vt m... gis appareat ad
H hanc rem pertinere, sumpta est ex *No. Theodosii de resc. vend. vel dom.* Et de rescindenda venditione hactenus.

XLVIII. *De periculo, & commodo rei venditæ.*

SEquitur noua inspectio, cuius sit periculum & commodum rei venditæ, emptoris an venditoris. Periculi nomine signi-

ficatur omne incommodum quod rei venditæ contingit, hominis mors, fuga, vulnus, depravatio, agro chasma, alluuio, vino acor aut mucor. Id vero si non ex præterito tempore originem ducat ignorante emptore, sed ex præsenti post perfectam venditionem & traditionem, procul dubio pertinet ad emptorem, adeo vt pretium quod soluit amittat, & quod non soluit exigi possit. idem videtur si ante traditionem. Sed aliam sententiam esse sequendam memini me docere in *l. si fundus D. loca.* idemq; dici potest de periculo euictionis quod rei alienæ contingit, licet *l. 1. huius tit.* alia pericula adscribat emptori, periculum euictionis ducat ex præterito tempore, nec contingens iniuria iudicis aut emptoris culpa laudato, denuntiatoq; venditori.

XLIX. *De actionibus empti & venditi.*

EX contractu emptionis & venditionis contrahentes inuicem obligantur de eo quod alterum alteri ex æquo & bono præstare oporteret. emptor tenetur actione venditi, quæ actio pretii dicitur *l. 8. & 9. supr. de contrah. empt. l. 7. hoc tit.* venditor actione empti de re tradenda. Vtraque nomen habet ab eo cui competit, & præcise dicitur actio empti vel actio venditi, plene autem & perfecte empti venditi, vel ex empto vendito vt *l. & si vno D. eod.* & venditi empti, vel ex vendito empto. & illa quidem præcisio non tantum fit à posteriori, sed etiam à priori, vt *l. 1. §. si sor. ext. se emi mand.* actio empti, id est, venditi empti & *l. sed hoc nomine l. si cum venditor § si secundus D. de euict.* actio ex vendito, id est, ex empto vendito.

L. *Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

PErtinet etiam hic tit. ad actiones empti & venditi, vt indicat apertè *l. 6. & l. penult.* & sunt eius partes tres. Si quis alteri emerit, Si sibi alterius nomine, Si sibi emerit pecunia aliena. Primo casu si quis alteri emit nihil agit, cum nec sibi adquirat actionem empti, quia noluit, nec alteri, quia non potuit. alteri enim emimus inutiliter, qua de causa procurator cum mandatu nostro emit, non nobis, sed sibi emit, sibiq; adquirit empti actionem *l. 7. hoc titulo*, & alia est ratio procuratoris, alia nuntii. Quod procurator mandatu meo emit, sibi emit, non mihi. Quod nuntius, ego emo, non nuntius. Fungitur enim nuntius epistolæ vice, vt rectè Accursius ait in *l. & licet D. de const. pec. & l. cum mancipium D. de ædilic. edic.* & non male idem in *l. 1. D. de procur.* nuntium interpretatur nuntiationem, quia scilicet eo nomine res magis quam persona significatur, & ita fit vt per nuntium emamus recte, per procuratorem non item ementem nobis. Sed si ea sit mens procuratoris ementis sibi & venditoris, vt res ei tradita mandatori adquiratur, adquiretur, imò & sola voluntas sufficiet venditoris *l. vlt. hoc tit. l. qui mihi D. de donat.* cui constat voluntatem congruere mandatoris, cum mandatu eius emptæ res sit. Secundo casu si emerit quis sibi sua pecunia sub nomine alterius tabulis inscripto, tam actionem empti adquirit sibi, quam dominium proprietatis vel possessionis, non ei in cuius nomine erit *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. 1. & 2. Cod. Greg. si sub alt. no. res empt. erit* Tertio casu si emerit quis sibi pecunia aliena, id est, pecuniam pro eo adnumerante altero, idem erit.

LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.*

ALiud est vendere, aliud alienare. Vendere est consentire vt merx cum pecunia commutetur. Alienare est dominium transferre, quod fit traditione rei suæ, non traditione rei alienę, vendi tamen res aliena potest & vendita si sit, vtrinque obligatio contrahetur, sed iam illicita venditio est vt ait *l. 1. tit. sequen.* nec fit iure *l. 3. §. de rei vend.* iure firmo. Nam & emptori res à domino per vindicationem antequam vsuceperit etiam pretio non oblato, & postquam vsuceperit venditori pretium auferri potest *l. 1. hoc tit. l. 2. j. de in lit. dan. tut. l. 6. j. de fur.* nec absurde in quo in hac tituli summa capi possit, de rebus alienis nō vendendis vel alienandis secundum constitutiones sub eo positas, vel in solutum dandis *l. 4. hoc tit.* Nam & datio in solutum pro venditione est *l. 4. j. de euict.* vt in *l. 1. j. de iur. emphyt.* alienationis verbo significatur venditio. denique prohibetur *hoc tit.* venditionem rei alienæ, quod secunda parte huius tit. producitur etiam ad manumissionem, emphyteusim, seruitutium impositionem, vsusfructus dationem pignus, hypothecam *l. vlt.*

LII. *De communium rerum alienatione.*

A HAnc autem tertiam partem facio tituli superioris, vt quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta sunt, eadem & de parte intelligantur, si vnius rei pars sit mea, pars aliena, quæ in fisco locum nō habent. Namq; securus statim est is qui rem alienam emit à fisco, perinde atque si vsucepisset & domino est regressus aduersus fiscum intra quadriennium duntaxat, & idem igitur erit si fiscus vendat rem quam habet cum priuato communem *l. 2. hoc titul. l. 1. infr. de vend. rer. fisc. cum pri. commun.*

B

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.*

COnstitutio huius tituli docet rei suæ venditionem esse etiam administranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cuius bonis pupillus, vel adolescens habet tacitam hypothecam, siue ex causa administrationis condemnatus sit siue non, videlicet cum sua causa, id est, iure hypothecæ. Et quæ res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem vt *l. 9. l. 11. §. vsusfruct. D. de pig.* nec interest cui pignori detur, fisco an priuato.
C Nam fiscus cui specialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris *l. vlt. §. de pac. cont.* Et similiter donatione tutori non interdicitur, aut testamenti factione *l. 17. j. de adm. tut.*

LIIII. *De pactis inter emptorem & venditorem compositis.*

HIc tit. est *de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti.* id est tempore contractus *l. penult. hoc titulo*, initio contractus *l. 5.* vel tempore traditionis *l. in traditionibus,*
D *D. de pac.* Omnis traditio quæ fit ex causa, contractus est, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio & traditio rei venditæ. ex quibus nō alia actio datur quàm quæ nascitur ex principali contractu, empti scilicet & venditi, nec alia ex pactis quæ eis adiiciuntur veluti ex pacto arrali vel ea traditionis lege. Hæc vero pacta vt sunt varia, ita varias efficiunt eiusdem contractus formas. Nec si quæras quæ sit vēditionis, vel locationis, vel depositi, vel alterius forma, possim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum. contractum enim formant
E & actionem ipsam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones passim in iure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones vt *l. 4. hoc tit.* commissoria venditio, id est, venditio facta lege commissoria, vt si intra diem pretium, vel pretii pars reliqua non soluatur, si ita venditor velit, res fiat inempta & venditori committatur arris nō redditis, quæ tamen Imp Antonino displicebat, & Cicero XII. *ad Att.* ait sibi iniquam videri. Præter hanc & hæc in *hoc tit.* proponitur, vt emptor præstet vsuras pretii ex tempore contractus. idem si vt venditor pręstet, puta qui vendi-
F derit vinum, oleum, frumentum *l. 15. supr. de act. empt.* & vt in partem pretii cedat si quid fiat vel non fiat ab emptore. Et vt venditori quandoque vel intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex causis omnibus est actio empti aut venditi in id quod interest, vel vt venditio rescindatur, nec necessaria est præscriptis verbis.

LV. *Si seruus exportandus veneat.*

SEquuntur pactiones quę propriè in mancipiorum venditionib. addi solent, vna in hoc titulo, altera in sequenti, & duæ
G in LVII. in *hoc tit.* vt seruus qui vænit, exportetur, quod est, vt aliquo ex ea vrbe vel prouincia amoueatur vbi vænit, qua de re venditores cauere solent, vel quod ipsi eadem lege seruos emerint, & stipulanti promiserint pœnam ni exportaretur *l. 7. D. de ser. export.* vel odio seruorum quorum conspectum ferre non possunt, vt citra venditionem etiam legimus à dominis pœnæ causa ex vrbe in villā seruos ablegari *l. ex facto. D. de her. inst.* Ea autem lege vendere Gręcis est, ἐπ' ἐξαγωγῇ. Demosth. *in Timocratem*, ἐπ' ἐξαγωγῇ φησί με ἐκδοῦναι, ... vbi Vlpianus, τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ, τὸ ... ἔξω τῆς πόλεως. Ælianus *in epistolis*, ...
H ... ἐπ' ἐξαγωγῇ. Dio LIIII. καὶ τὰς ... ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Et lex ea dicitur non tam emptori, quàm ipsi seruo, sicut illa ne manumittatur *titul. 57.* dicitur apta & colligata esse personæ serui *l. penult.* vel vt manumittatur, vel vt non prostituatur. igitur neque ibi morari seruus ille potest neque manu-

mitti

mitti vnde exportari iubetur *l. 4. §. in illis D. de manum.* aut si ibi manumittatur, seruus fiet fisci. alibi potest manumitti. nec enim hac lege manumitti vetatur. sed rursus post manumissionem si redeat vnde exportatus est, quia nec in emptorem iam vlla est actio, nec in manumissum manus iniectio, constitutum est vt veniat in perpetuam seruitutē fisci sub eadem lege, ne ibi moretur vbi venit, aut vt priori domino manus iniectio sit, si sibi lege venditionis manus iniectionē exceperit. aliquando pœnam tantum stipulatur, & hoc casu si non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori & seruus fisco.

LVI. *Si mancipium ita venierit ne prostituatur.*

IN hoc tit. ne ancilla quæ venit habeatur in turpi quæstu, vt bene & pudice educetur, & prostituta vt confestim libera fiat, vel vt venditori in eam sit manus iniectio, quam tamen si forte remittat, ipso iure libera fit sine patrono, quæ venditorem patronum haberet, si non excepta manus iniectione hoc tantum cauisset, vt libera fieret, quę pactio valet etiam si fiat ex interuallo vt indicat *l. 2. huius titul.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitię & libertatis fauor extorsit. huic contraria pactio, vt prostituatur, est contra bonos mores, & ideo nec sequēda est.

LVII. *Si mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ, vt non manumittatur, quæ seruum perpetuæ addicit seruituti, adde, vel vt manumittatur intra certum tempus, vt apud Suetonium *in Aug. & Dionem* LIII. vel vt manumittatur, cuius potestate cessante emptore, ipso iure liber fit. & vtrique pactioni superuacuum est addere stipulationem pœnalem, quia neque ille vnquam peruenire, neque hic non peruenire ad libertatem potest. & rectè in tit. *alienatum*, nam pactionis vtriusq; potestas hodie tenet, non tantum venditum, sed etiam donatum, vel alienatum alio quocunque genere.

LVIII. *De ædiliciis actionibus.*

ACtiones empti & venditi, aut ciuiles sunt, de quibus ante dictum est, aut ædiliciç de quibus hic tit. nam & hæ ex contractu emptionis *l. 23. §. si seruus D. eod.* & proximæ sunt empti actioni. & sunt duæ, redhibitoria & æstimatoria. Redhibitoria agit emptor ad resoluendam venditionem, in integrum restitutis omnibus ob morbum, vitiúmve latens rei venditæ quod nesciebat, vel ob dictum promissumve venditoris. quod si agat, offerre quidem, exhibere, & restituere rem debet *l. vlt. hoc tit.* sed officio iudicis continetur, exempli gratia, si sine culpa emptoris seruus quem emit sit in fuga, vt caueat de eo persequendo, requirendo, reducēdo, restituendo, vel vt actionibus suis venditori cedat *l. redhibere §. vlt. D. eod.* Alia est actio redhibitoria ciuilis, de qua initio *l. pen.* hæc est perpetua, ædilicia temporalis. hęc rem persequitur, ædilicia videtur esse pœnalis *l. 23. §. si seruus l. 45. D. eod.* quò respiciens Horatius, pœnæ securum ait esse eum qui in vendendo seruo excepit fugam.

Des nummos, excepta nihil te si fuga lędat,
Ille feret pretium pœnæ securus opinor.
Prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex.

Æstimatoria autem emptor agit in hoc, vt quanto pluris emisset, ignorans rei qualitatem aut quantitatem, id venditor qui etiam ignorauit damnetur sibi reddere. quæ actio etiam temporalis est *l. 2. hoc tit.* & pertinet ad eam *l. 9. ꞇ. de act. empt.*

LIX. *De monopoliis, & conuentu negociatorum illicito, vel artificum, ergolaborumq;, necnon balneatorum prohibitis, illicitisq; pactionibus.*

SIc emendandus est titulus. & sunt eius tres partes. Prima, *de monopoliis.* Vtitur verbo Græco, deficiente Latino, vt Suetonius scribit Tiberium in senatu abstinuisse sermone Gręco, adeo vt monopolium nominaturus, prius veniam postularet quòd sibi verbo peregrino vtendum esset. Et est monopolium vendendæ certæ mercis ius, quod vnus certive homines sibi vindicant, permissu principis sub onere vectigalis, vt Strabo *17.* de Ægypti mercibus scribit τῶν βαρυτίμων κατὰ τὰ πολλὰ, ἐκ γὰρ δὴ καὶ μονοπωλίας ἔχει. Id vero omnimodo improbat Constitutio huius tituli, vt nec si permissus principis interueniat cuiquam cuiusque mercis monopolium exercere permittat, proposita in eum qui exercuerit pœna deportationis. & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri solebat, vestes, & pisces, & pectines, quibus scilicet comuntur, diducunturq; capilli,

A & herinacei, quorum cute expoliuntur vestes, & in quibus fraus & monopolium, vt nominatim Plinius scribit *lib. 8.* magnum lucrum inuenit. Secunda pars est, *de conuentu negociatorum illicito,* id est, de conuentione illicita qua inter se quasi conspiratione facta negociatores paciscuntur in populi perniciem, ne minoris vili vendant merces suas eo quod statuerint, conuenerintq; inuicē. Tertia est *de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum,* id est, redemptorum qui opus conducunt faciendum, & balneatorum illicitis pactionibus, puta vt ne quis opus quod alter incohauerat, absoluat, de quibus etiam est *l. 12. §. vlt. ꞇ. de ædif. pr.* cuius fortasse ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo
B supposita fuit. nam in veteribus libris adnotatum lego hoc titul. deesse Constitutionem Græcam.

LX. *De nundinis, & mercatibus.*

SIc Constitutio tituli vt legam facit, non mercationibus. Nundinę sunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus, qui habētur certis statisque temporibus maximo conuentu mercatorum, in his locis quibus eos habendi datum est longa consuetudine, aut beneficio principis, vel Senatus, vel Consulum, vel vt est in
C *No. Valentin. & Mart. de siliquarum exactionibus,* decreto ordinum, honoratorum & ciuium, præsente moderatore prouinciæ. Quod autem scribit Festus, nundinarum diem olim fuisse feriatum, nec eo licuisse agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermissum cùm esset, & abrogatū lege Hortensia, vt Macrobius refert, Constitutio huius tituli renocat, definiens, ne qui ibi conueniunt interpellentur priuati debiti causa vt *l. 3. §. vlt. D. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus seruis negociatorum, & ex quæstu temporali locorum in quibus exponunt merces exigantur, intra nundinarum dies,
D quos fuisse plures indicat *l. cum qui D. de verb. oblig.* quam immunitatem solis veteranis dederat Constantinus *l. 1. infr. de veter. & ex supradicta Nou. Valentin. & Mart.* nundinis etiam præbentur fisco siliquatica quædam. Mercatus non ita sunt celebres vt nundinæ. Mercatus sunt paruæ nundinæ, in idiotismo, assemblées. Mercatus vnius ciuitatis aut vici. Nundinæ vnius prouinciæ vel imperii.

LXI. *De vectigalibus, & commissis.*

ETiam hic titulus pertinet ad negociū emptionis & venditio-
E nis, de quo otsi sumus dicere à *titul. 38.* nam vectigalia sunt portoria quæ debentur fisco vel Reip. ex mercibus, aut venalitiis quæ huic oneri subiiciuntur. Onus est mercium, non mercatorum. nam & qui mercatores non sunt, quæ sunt in merce si vehant vectigal pro his quæ vehunt, debent, etiam in transitu pontis *l. cum in plures §. pen. D. loc. Seneca 2. de tranq. vitæ.* Cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. In itinere *l. si quis pro vxore D. de don. int. vir. & vxor.* Et rursus onus est peregrinarum mercium, quæ importantur vt *l. vlt. § species D de public.* quod Suetonius Iulium instituisse scribit, vel etiam quæ exportantur
F ad peregrinos. Et octaua *l. 2. ꞇ. de eunuch. l. 7. inf. de loc. l. 7. & 8. hoc titul.* quæ, vt *l. 5.* indicat, exigitur per stationarios, & vrbanos milites, qui scilicet portitoribus, vel octauariis adsident, ferúntque suppetias, vt Dio declarat LIIII. de quibus est accipienda secunda pars *l. miles D ex quibus. cau. ma.* Commissum autem est mercium casus in fiscum, quæ ad publicanum professæ non sunt. Vel, pœna omissæ professionis, publicatio scilicet mercium, aut venalium improfessorum. & nomen ex eo, quod in legem censoriam, quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur, committat is qui professionem omittit. Varro *de re rust.* Ad publica-
G num profitentur ne in legem censoriam committant.

LXII. *Vectigalia noua institui non posse.*

PArs est tituli superioris, & relata quoque in Digestis sub eodem titulu *l. vectigalia. De publ.* vt vectigalia noua sine præcepto principis non instituantur. Noua sunt, quæ abhorrent à prisca consuetudine *l. vlt. hoc tit. l. 2. §. vlt. l. locatio. § earum D. eod.* Et ex S.C. qui aliter noua vectigalia instituit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit lege Iulia de vi publica.

LXIII. *De commerciis, & mercatoribus.*

H COmmercium est emendi, vendendique inuicem ius, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duobus locis est onus quod mercatores sustinēt pro facultate exercendi commercii, auraria scilicet functio, siue lustrale

aurum argentum de quo *l.1.* Onus mercatorum, non mercium. Portorium onus mercium, non mercatorum. Et mercatores sunt non nobiliores & potentiores, quos mercaturam facere non indecorum, cum sit contractus iuris gentium, sed illicitum est, quod plebi sit cum eis difficile cōmercium *l.3.* Sed alii perquam vtiles Reip. qui tabernam, aut negociationem exercent plerunque per institores amplam & copiosam, non ementes, aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, sed quasi auersione mercium magnam copiam. quod puto esse auertere illo Horatii versu: *Nec satis est cara pisces auertere mensa.* nam & veteres glossæ ibi interpretantur auertere, emere. & ita *l.3.§. item si quis solitus D. de pen. leg.* Mercatores separantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt scilicet minutatim.

LXIIII. *De rerum permutatione, & præscriptis verbis actione.*

ABsoluto tractatu de emptione venditione, dantur contractus qui emptioni venditioni proximi & similes sunt, Permutatio, Locatio, Emphyteusis. & Permutatio in primis quæ ipsa originem dedit emptioni venditioni, atque ideo dicitur vicem emptionis obtinere *l.2.* & vicina emptioni *l.2. D. eod.* & instar emptionis in *Nouel. Valentin. de conf. his quæ adm.* Et sane multa habet communia cum emptione. sed & differentia quædam, quæ persequitur Paulus in *l.1. D. eod.* Permutatio fit rebus, Emptio non fit rebus *l. penult. hoc titu.* Sed re ex vna parte & pretio interueniente ex altera. Permutatio est mutatio domini *l. scribit D. de auro & argen. leg.* emptio non semper rei dominium mutat. emptio est mutatio rei cum pretio. Permutatio est negotium do vt des, datio rei pro re, vel etiam pecuniæ pro re, vt *l. vlt. D. de cond. cau. da.* nec enim omnis pecunia pro pretio accipitur, vt cum domino pecunia datur, vt seruum manumittat, alias datur pro pretio, & locus est Constitutioni D. Marci *l. Paulus § 1. D. de lib. cau.* Alias quasi res quælibet, & cessat Constitutio *l. 5. § at cum de. l. 7. D. de præs. verb.* Et contra emptio quoque potest esse mutatio rei cum re nec enim omnis res pro re accipitur. quia possit pro pretio res dari & accipi *l. pretii. 5. de resc. vend. l. 1. hoc titul.* Additur in hoc titul. *Et præscriptis verbis acti one.* Hæc actio non tantum datur ex permutatione, similis & finitima actioni empti venditi, sed etiam ex omnibus aliis negotiis quæ proxima sunt contractibus ciuilibus, habentibusque suum proprium nomen, veluti locationi, deposito, mandato, commodato. Sed in hoc titulo agitur tantum de ea quæ datur ex permutatione, quæ incerta dicitur in *l. 6.* quia datur in id quod interest permutationem impleri ex altera parte quam iam actor impleuit pro sua, cuius æstimatio incerta & arbitraria est. Et ciuilis, quia datur ex negocio quod ciuile refert, id est, quod emptionem imitatur. Et præscriptis verbis, quia datur ex conuentione vti præscripta est, nec habet aliud nomen proprium. nam si negocii non est proprium nomen, nec possit esse actionis, quæ ex eo nascitur, nec aliter ea demonstrari, quàm dicendo agi secundum verba conuentione præscripta. Et permutationis nomen constat non esse proprium, sed commune, vt commercii, quod in hunc titulum Accursius eleganter exposuit. idem enim est permutatio quod commercium, & συνάλλαγμα. quæ communia & generalia sunt nomina. nam & locatio, & emptio, & societas, & dos permutatio est.

LXV. *De locato & conducto.*

LOcationis & conductionis contractus est etiam similis emptioni & venditioni, vt permutatio. quod variis exemplis demonstrari potest, quæ quia nota sunt, relinquo. Locatio est mutatio vsus, vel fructus, vel operæ cum pretio. Vsus in domo, fructus in fundo, operæ in homine. Et rursus inter hæc duo genera locationis differentia est, nam qui dat aliquid vtendum vel fruendum pretium accipit, qui dat aliquid faciendum, pretium dat, & vterque tamen dicitur locator, qui dat vtendum fruendum vel faciendum: conductor verò qui accipit. Et qui faciendum, plerumque etiam arram accipit, qui vtendum vel fruendum, arram neque accipit, neque dat, sed pretium aliquando pro mutuo.

LXVI. *De iure emphyteutico.*

EMphyteusis quoque licet proprium huius contractum Zeno fecerit, id est, separatum ab emptione & à conductione, tamen similis est, vel emptioni, vel conductioni *§. adeo Inst. de loca.* nudoque consensu perficitur, & hac ratione adscribi emphy-
A teusis iuri gentium potest, non minus quàm emptio & locatio. Græcum est nomen tritum pro Latino nobis, vt hypotheca, arra, proxenetra, parapherna & alia quædam, quo significatur insitio surculi in arbore, non plantatio, hoc enim est Aristoteli ἀποφύτευσις, vel ἀποφυτεία, illud ἐμφύτευσις, & insitionis tamen nomine Latino hic contractus significatur *Nouel. Valentin. de præd. pist.* Et est contractus quo dominus fundi sui deserti forte, & squallidi vsum & fructum plenissimum, & quasi dominium alteri concedit, ea lege vt inserendo, plantando, arando, poliendo, colendo meliorem eum & fructuosiorem faciat, pro eoque eo pendat
B pretium seu vectigal annuum.

CODICIS IVSTINIANI
LIBER QVINTVS.

TIT. I. *De sponsalibus, & arris sponsalitiis, & proxeneticis.*

SCOPVS hic est hoc libro conditori Codicis, vt quos omisit contractus libro superiore, persequatur, & actiones proditas ex eis, ac præcipuè
C matrimonii contractum, qui etiam nudo consensu perficitur, vt superiores aliquot, à quo tamen ipsius negocii natura facit ne exordiatur: nec enim ad matrimonium peruenitur statim, vt placuit primus sermo de matrimonio. Sunt multi contractus qui vel eum præcedunt, vel vbi completus est, eum sequuntur, vel modò præcedunt, modò sequuntur, vel qui penitus dirimunt eam conuentionem, veluti diuortium. Sed qui ad eum constituendum, & confirmandum spectant, ii sunt, Dotis datio vel promissio, quæ præcedere &
D sequi matrimonium potest, & si sola præcedat, nondum nuptiæ, aut sponsalia, imo nec dos propriè Donatio ante nuptias quæ olim præcedebat, hodie etiam sequi potest, & ob id mutato nomine dicitur donatio propter nuptias, Sponsalia quæ præcedūt, Arrarum quoque datio quæ præcedit. Sponsalia, de quibus est prima pars huius tituli, hodie contrahuntur nudo consensu, sicut nuptiæ, per se, vel per epistolam, vel per interpositam personam, internuntium, procuratorem, pararium quæ non fierent per alium, si per stipulationem, vt olim, fierent. & secundum ius nouum accipio quod est in *l. 1. D. eod.* Sponsalia esse mentio-
E nem, & repromissionem futurarum nuptiarum. non satis erat mentionem, quia mentio primus sermo est, & tractatus de nuptiis contrahendis, non contractus vllus. ideo additur, *& repromissionem*, quo nomine significatur plerunque nuda cautio siue promissio stipulanti facta, non datis fideiussoribus, sed illo loco, meo iudicio, nudus consensus. patet enim latissime promittendi aut repromittendi verbum, minusque est promittere, quàm spondere. Promittunt, qui quamlibet conuentionem ineunt, etiam si ex ea non nascatur obligatio. Spondent, qui promittunt stipulanti, quod est firmissimum iuris vinculum, & remedium
F quod prouidis hominibus infirmis adhibetur. Secunda pars est *de arris sponsalitiis*, & arrarum datio contractus *l. contractus supr. de fid. inst.* qui adhiberi at emptioni, vel locationi, vel sponsalibus, præit emptionem, vel locationem impletam & matrimonium. dantur autem ab emptore venditori, & à conductore locatori, vel à locatore conductori, vel ab sponso sponsæ, vnde & quasi arrillatores cociones dicti sunt. & in omnibus idem ius est, vt impleta emptione, vel locatione reddantur, maxime si corpus certum datum sit arræ nomine. vel imputentur in pretium, si in nummis consistant, & eodem exemplo secutis nuptiis vt arræ
G sponsalitiæ reddantur, vel imputentur in donationem propter nuptias. Et vt si culpa emptoris, vel locatoris, aut conductoris, vel sponsi non impleatur emptio, vel locatio, vel matrimonium, arras amittat, quod & pactis inseri solebat *l. vlt. D. de lege com.* Si culpa venditoris, vel locatoris, aut conductoris qui arras accepit, vel sponsæ culpa, in duplum teneatur. excipiuntur casus certi in *l. pen. huius tit. & aliis tit. seq.* Tertia pars tituli est *de proxeneticis* quo nomine significantur præmia, quæ debentur intercessoribus, siue conciliatoribus sponsalium, aut nuptiarum. His modum imposuit *l. vltim. quam exposui. Obs. x 1.* pro quantitate do-
H tis & donationis propter nuptias, & hoc amplius cauit, ne citra stipulationē ex hac causa proxeneticum peti posset, quod & philanthropum dicitur *l. 2. D. de prox.* in qua philanthropi non dixit per synæresim cum & Diodori 4. legamus [illegible], & 2. *Maccab. c. 4.* [illegible]

II. Siro-

II. *Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalia dederint.*

SPonsalia in hoc titulo sunt arræ sponsalitiæ, vt Græce *μνηστρα*, & pignora vt *l.6. C. Th. de spons. l. vltim.* ꝗ. *de eug. man. l.1.* ꝗ. *si nupt. ex res. pet. Hieronymus in virginitatis laude.* Humanorum sponsaliorum pignoribus subarratur. Et sciendum est, rector prouinciæ, vel alius qui officium in prouincia administrat, si in ea puellam desponderit, & subarrauerit, vt potuit, quia nuptiæ ei interdictæ sunt, non sponsalia, & post depositum officium ipsa ei nubere nolit, liberari eam reddendo arras in simplum, quia præsumitur nō sponte sponsalia fecisse cum eo sed coacta & territa officii potestate *l. si quis officium D. de rit. nupt.* quæ secundum Constitutionem huius tit. ita accipienda videtur, nisi mauis Cyrillum sequi, cuius sententiam adserere aliquando conatus sum, vt non aliter eas reddat quam sua sponte, vitro si eas reddere velit, vt plerunque ex rebus eius quem repudiant puellę nihil retinere volunt, & verò honestius esset eas restituere, sed necessitatem restituendi hæc Constitutio remittit. Pertinentes in *hoc tit. & tit. 7.* vt Græce *προσήκοντες*, sunt liberi, cognati, adfines, domestici, adsectores, ad quos etiam pertinet hæc constitutio, si eis ea in re operam dederit is qui officium publicum in prouincia gerit.

III. *De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & sponsalitiis.*

PRiores constitutiones huius tituli sunt de sponsalitiis, id est, muneribus sponsalitiis, quæ dat sponsus, aut socer, vel socrus sponsæ, vel socero, vel contra sponso sponsa, quæ & sponsalia dicuntur *l.3.* & multum distant ab arris. Nam eæ sponsæ soli dantur, & secutis nuptiis redduntur, vt dixi, munera sponsalitia remanent apud eum qui accepit, nisi aliud conuenerit, & rursus nō secutis nuptiis culpa sponsæ, regulariter arræ redduntur in duplum, & ex conuentione in quadruplum, munera redduntur in simplum, si per eum qui accepit factum sit quo minus nuptiæ contraherentur, si per eam qui dedit, non redduntur *l.15. hoc titul.* Item mortua sponsa vel sponso ante nuptias contractas arræ redduntur *l.3. titul.1.* mortuo autem sponso munera non redduntur, si ea liberalitatis causa contulerit in sponsum, id est, vt nullo casu ad se, heredésve suos reuerterentur *l. si tibi hoc titul. l.1. D. de don.* vel si contemplatione futuri matrimonii, & titulo sponsalium, prætermissa heredum differentia quam statuit *l.2. Cod. Theod. eod.* hodie dicimus non interueniente osculo. ea donatori reddi, imo & interueniente osculo, si sponsa donauerit, non etiam si sponsus. nec enim integra ea heredibus sponsi reddi oportet, sed semissem tantum ex *l.16.* quasi ius osculi auxerit ius sponsalium, & qui osculum accepit quasi maritus sit, aut certè plus quam sponsus, nec tamen satis est vt Fabius ait *decl.279.* maritum tantum osculo putari. Posteriores autem quatuor constitutiones huius tit. sunt de donatione ante nuptias, quæ dicebatur olim, hodie, quę dicitur donatio propter nuptias: quia hoc singulare habet, vt & constante matrimonio fieri, & augeri possit, sicut dos *l. pen. & vlt. Martianus Capella* 1x. Arcanus prisci iuris adsertor consulitur, respondítq;, regulariter etiam matrimonio copulato dotem dicere fœmininam viro nullis legibus prohiberi. Nec enim vt ait *l. vlt.* simplex ea & mera donatio est, sed contractus qui fit propter dotem, & propter nuptias vt *No.98. & 119.* & quasi *ἀντίφερνον* siue *ἀντιπροίκιον*. dotis deniq; donatio propter nuptias est contractus, quo quid dotem contra vir vxori offert, vel amussis, examen, leuamentum, sacoma dotis, quæ & sponsalitia largitas dicitur *l.4.* ꝗ. *de sec. nup.* & sponsalia *l.2. eod. l. prædia.* ꝗ. *de præd. min. & Nou. Valentin. de episc. iud.* & in constitutionibus Græcis *ἕδνα*. Igitur sponsalium nomen commune est repromissioni futuri matrimonii, quam Alexius vocat *προτέλεια τῶν συμβαινόντων συναλλαγμάτων*, & donationi propter nuptias, & sponsalitiæ largitati, id est, muneribus sponsalitiis & arris.

IIII. *De nuptiis.*

EXpositis contractibus his qui ante nuptias fieri solent, consequens est vt tractet de nuptiis siue matrimonio ipso. Matrimonium nudo consensu perficitur. Nam neque verba neque scripturæ proprietatem desiderat, neque dotem, neque concubitum, neque pompam aut deductionem in domum mariti *l. pen. D. de don. int. vir. & vxor. l.12. hoc titul.* quæ sunt quidem per consequentias matrimonii propria, sed reliqua, non principalia quæ rem negotiumq; conficiant. Nuptiæ igitur siue matrimo-

A nium est conuentio, quæ fit inter ciues, marem & fœminam ad sobolem quandoque iustam procreandam spectans, eo animo, votoq., vt in vna domo totam vitam viuant socialiter. Hæc est nuptiarum definitio vera. In idiotismo eo nomine significatur commistio corporum, vt apud Petronium, Illa nocte qua nuptias fecerunt, & in Æsopo Latino *de vita Alexandri.* Ille sceptro deposito, conscensóq; lecto nuptias agit. Vel festiuitas, & celebritas nuptiarum, & ita nuptias in condicionibus accipi vult *l.2. 4. hoc tit.* In hoc autem titul. permittuntur nuptiæ quædam quæ olim fuere prohibitæ, veluti cum quinquagenaria, cum alumna,
B cum consobrina, sed & prohibentur variis ex causis, si filius aut filiafam. nuptias faciat sine auctoritate patris, qui modo auctor esse possit. Si puella sui iuris sine tutoris auctoritate, quia ad nuptias contrahendas, sicut ad hereditatem adeundam puellæ curatoris auctoritas non sufficit. Si libertus patronam, aut patroni vxorem, filiam, neptem ducat. Si quis ex ea prouincia in qua officium administrat. Si susceptam ex baptismo, quam filiolam vocamus.

V. *De incestis, & inutilibus nuptiis.*

C ADduntur in hoc titulo & aliæ causæ prohibendarū nuptiarum, & prænotatæ etiam quædam quæ fuere *tit. superiore*, in hoc titul. proprie explicantur, maxime de incestis nuptiis *l.17. l.23. §. penul.* quæ contrahuntur inter cognatos, vel inter adfines, & vel sunt nefariæ, vt quæ sunt incestæ iure gentium, inter parentes & liberos in infinitū, & ex adfinibus inter vitricum & priuignam, aut priuignę filiam, inter priuignum & nouercam, inter socerum & nurum, inter generum & socrum. Nam & socrus, aut nouerca non alio nomine dicenda est quàm mater. nec alio priuigna, aut nurus quàm filia. Et adeo quidem nefariæ sunt
D eæ coniunctiones, vt nec concubinam, vel sponsam patris, aut filii, aut soceri ducere liceat, vel sponsæ, aut cōcubinæ filiam. Non solent nefariæ dici quæ incestæ sunt iure ciuili, veluti cum sorore, sororis filia, vel nepte, cū amita, vel matertera, cum amita magna, vel matertera magna, hodie & cum fratris filia, vel nepte, & ex adfinibus cum vxore fratris, & cum sorore vxoris, quanquam & has violare contra fas sit *l.5. D. de quæst.* Namque olim iustæ fuerunt nuptiæ cum fratris filia, vel nepte, & cum adfinibus omnibus præter priuignam, nouercam, nurum, socrum *l.4. §. hos itaque D. de gr. & adf.* Præterea quod ex titulo superiore colligi
E potest, etiam sub hoc titulo repetitur, non esse senatori connubium cum libertina, aut scenica, aut famosa muliere, iniustas & impares nuptias esse, sic dico vt legi *l.1. C. Th. de colleg.* iusto coniugio opponi inæquale. Itemq; si liberta inuito patrono alii trāsnubat, si qui vxorem habet alteram ducat, si inter seruos coëant, vel cum seruis, vt Planti *Casina.* Quid istuc est seruiles nuptiæ, &c. Idem si inter Latinos, quia nec nuptiæ iustæ, nec dos est nisi inter ciues Romanos *§. sed & si quis,* ꝗ. *de lat. lib. tol.*

VI. *De interdicto matrimonio inter pupillam, & tutorem seu curatorem, liberosq; eorum.*

F IN hoc titulo proponitur alia species inutilium prohibitarúmque nuptiarum ex Oratione Marci & Commodi, & S.C. quo cauetur ne tutor vel curator, ne tutoris curatorìve filius ducat impune eam quæ pupilla sua fuit, vel patris sui, antequam rationes redditæ fuerint, & præterierint tempora restitutionis in integrum, intra quæ etiá si redditæ essent rationes retractari possent. Nam causa quæ Senatum mouit, fuit suspicio fraudis. Plerunque enim tutores vel curatores huiusmodi nuptias appetunt, vt puella ducta in familiam suam, fraudem administratio-
G nis suæ tegant, vt rationes interuertant, vel cohibeant prorsus illas à verecundia, dum tardat rationes à marito exigere, vel socero, quæ ratio etiam efficit ne tutori permittatur adoptio pupilli, vel pupillæ, aut mariti pupillæ. Hæc autem prohibitio consistit in tutoribus & curatoribus, & liberis eorum, nec enim porrigitur ad eos qui pro tutore, vel pro curatore negocia gerunt, non ad procuratorem, non ad gestorem *l. vltim. hoc tit.* alioquin paulatim & omnis qui rationibus reddendis obnoxius esset, prohiberetur sibi, vel filio suo cōiungere eam cui obligatus esset *l. pen. §. pen. D. de rit. nupt.* & obseruandum, prohibitioni causam dedis-
H se non tantum rationes ne cohiberentur, sed & vim, & potestatem quam tutor habet vel curator, qua freto est facile huiusmodi conciliare nuptias, venerationem & memoriam pristinæ, aut præsentis potestatis, rationem potentatus *l. præfect. D. eod.* quæ nulla est in protutore, procuratore, gestore voluntario.

VII. *Si quacunque praeditus potestate, vel ad eum pertinentes ad suppositarum iurisdictioni suae aspirare tentauerint nuptias.*

IN specie huius tituli eadem ratio quae in superiori, prohibet nuptias, ratio potentatus *d. l. praef.* & punitur etiam conatus, si is qui in prouincia officium administrat, nuptias appetierit mulieris, aut virginis inuita ea, vel parentibus eius, & ipsa, vel parentes quos minis, aut promissis tentauerit, statim habita contestatione liberatur iurisdictione eius qua abutitur ad nuptias eliciendas. & hoc differt hic titul. à titulo 2. quod ille est de sponsalibus, hic de nuptiis, & à *l. 6. ꝯ. de nupt.* quod illa sit de interdicto matrimonio, hic titulus de poena tentantis interdictum matrimonium. Tentasse crimen est.

VIII. *Si nuptiae ex rescripto petantur.*

ET vltimo loco hic ostenditur, eas etiam nuptias inutiles & illicitas esse, quae ex rescripto, quod vtique subrepticium praesumitur, petuntur, absque consensu puellae, si nuptiae fratris, aut sororis filiae, vel etiam hodie consobrinae Olim consobrinae permissae sunt ea rescripto *l. 1. C. Th. eod.* & imparis honestate foeminae *l. 23. sup. de nupt.* & vtriusque rescripti formula extat apud Cassiodorum vii. *Var.* & pupillae suae, vel patris *l. pen. ꝯ. tit. 6.* & proculdubio ea rescripto petitur etiam desponsa recte, vel arrarum duplum *l. 1.*

IX. *De secundis nuptiis.*

NOn sine causa secundae nuptiae illicitarum vicinitatem sequuntur, quippe cum poenis obnoxiae sunt, licet ne quartae quidem, aut quintae illicitae sint *l. 4. infr. de bon. quae lib. ad.* quia quasi quodammodo illicitae esse videntur. Et ea his quidem aliae immaturitatis reprehensionem habent, vt quas foemina facit intra annum luctus, *l. 1. & 2.* aliae intemperantiae, vt quas facit post annum luctus extantibus liberis ea nuptiis superioribus *l. 3. & ce eris legibus tit. huius.* Nam etsi quasi legitima sit ea immaturitas, intemperantiave, tamen legibus coercetur, & immaturitas quidem in foemina tantum, intemperantia in foemina & in mare, vt prioris matrimonii liberis cumulatur, à quibus plerunque, vt eleganter Ambrosius ait *6 Hexame.* mutato concubitu parentes deprauantur, praelatis filiis posterioris copulae, neglectis autem his qui ea priore progeniti sunt, & eleganter *l. 22. §. lex ꝯ. de adm. tut.* nouis matris mulieres non solum res filiorum, sed etiam vitam addicere. & Homerus *Odyssea 6.*

οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός.
κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν ὅς κεν ὀπυίῃ.
παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίοιο φίλοιο
οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος οὐδὲ μεταλλᾷ.

Et inde constitutiones in hoc tit. de coercenda liberalitate parentum erga secundum, secundamve coniugem, ne plus ei dent, donent, relinquant, quam cui ea liberis prioris matrimonii minimum dederint, donauerint, reliquerint ex bonis quae aliunde quaesierunt quàm à priore coniuge. Nam eorum quae habuerunt à priore coniuge proprietatem seruant liberis prioris matrimonii, eorumque seruandorum causa cetera parentum bona liberis tacitè obligata sunt. In patre proprium hoc est, vt sit eorum bonorum legitimus administrator. Itemq; vt non adstringatur necessitate dandae fideiussionis. Caetera sunt communia in parentibus vtriusq; sexus.

X. *Si secundo nupserit mulier cui maritus vsumfructum reliquerit.*

HIc titulus est etiam *de secundis nuptiis*, & veluti codicillus ad titulum superiorem, quo suppletur quod illo deest. Nam hoc quidem constat ex illo, mulierem cui primus maritus rerum quarundam suarum plenam proprietatem dedit, vel donauit, vel reliquit, si post mortem eius ad nuptias ire coeperit, statim amittere earum rerum proprietatem nudam, & vsumfructum solum retinere, sed ex illo etiam non cõstat quid sit dicendum, si primus maritus vxori quae secundo nupsit, dederit, vel reliquerit vsumfructum rerum suarum, quem constitutio huius tit. confestim restitui vult liberis prioris matrimonii. Hoc idem probauerunt Arcadius & Honorius, & alii porrexerunt ad maritum, cui vxor legasset vsumfructum rerum suarum, sed abrogatur à Iustiniano *Nouel. 22.*

XI. *De dotis promissione, vel nuda pollicitatione.*

MAtrimonium dicere Graeci γαμικὸν συνάλλαγμα, & nos ante maluimus etiam id contractum quàm pactionem dicere.

A Hunc sequitur contractus alius, qui & antecedere potest, nempe dotis datio *l. contractus D. de reg. iur.* vel stipulatio, promissioque dotis, vel pollicitatio, quae pro contractu habetur, quia & ex pacto, & ex pollicitatione, & oblatione nuda dotis nascitur obligatio *l. 4. & pen. hoc titul. l. 1. §. penul. De col. do.* sublata dictione dotis quae olim fiebat solemnibus verbis, veluti, Mille doti tibi erunt, aut, Quod mihi debes doti tibi erit. Dos est conuentio qua res aut pecunia certa propter iustam vxorem, propterve onera matrimonii peruenit ad virum. Vel, qua pensantur onera matrimonii data marito res, aut pecunia certa. Varroni, vt vulgo
B pecunia nuptiarum causa data, vel, quod nomine rei vxoriae in conuentionem venit vt marito traderetur. Alias dotis nomine significatur ius repetendae dotis soluto matrimonio *l. 1. §. Celsus D. de do. prael.*

XII. *De iure dotium.*

DOcuit quibus modis contraheretur dotis obligatio. Nunc tractare incipit de iure dotium, id est, de causa, conditione, natura dotium, vel de dotibus: & rectè in Digestis statim initio eiusdem tituli scribitur, Dotis causam esse perpetuam, quod voto eius qui dat ita contrahatur, vt semper apud maritum sit, qui-
C bus verbis significatur ea dotis causa dominium adquiri marito. Nec enim causae contractuum temporariae, veluti locationis, commodati, pignoris, dominium mutant, sed causae perpetuae, veluti, emptionis, donationis, dotis. Et quod sequitur *l. 2. D. eod.* Reipub. interesse mulieres dotes suas saluas habere propter quas nubere possint, & vt significat *l. interest D. de reb. auct. iud. poss.* quae ea eodem libro sumpta est. non maiores tantum xii. annis, sed etiam minores, vt aetate permittente nubere possint, & videtur, in ea pro *Solidum* Paulus scripsisse *suam dotem*, errorem vero illum esse creatum ea his notis, S D M, quae vtrunq; signifi-
D cant: id verò eo pertinet, vt intelligatur dotis causam esse priuilegiariam, fauorabilem atque praecipuam, fauorem certè addidit ei omnium maximum Imp. Iustinianus, fauore, quod olim habuit inter creditores chirographarios, eodem quoque dato inter hypothecarios, primum in rebus ipsis dotalibus, deinde in ceteris etiam mariti rebus.

XIII. *De rei vxoriae in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus praestita.*

HIc titulus est etiam de iure dotium, aut veteris, *de repetitione dotis singularis liber*, quo auctore Iustiniano cum dotis re-
E cuperandae vxori, vel socero soli, aut adiuncta filia competerent duae actiones, olim actio rei vxoriae, & ex stipulatu, si stipulatio interuenisset, exttaneo ex stipulatu tantum, omnes ii, abolita actione rei vxoriae, dotem repetunt actione ex stipulatu, sed socer, & vxor ex stipulatione tacita, extraneus tantum ea stipulatione, vel pactione expressa facta initio dandae, vel promittendae dotis, & socer ipse ea stipulatione expressa statim, non pactione, si dotem sibi reddi voluerit non adiuncta persona filiae, & dotem non esse filii pro matrimonio. Eam retinuit actionem Iustinianus quae meliore iure erat. Nam & ex ea multo plura retinet,
F quàm ex actione rei vxoriae. Nec bonae fidei eam facit, quod vtilior sit actori actio bonae fidei quàm stricta, sed ne baberet ea iudicio bonae fidei quidquam, quae non sit etiam bonae fidei. Atq; ita eam bonae fidei fecit, vt ne tamen iuris stricti pro dotibus amitteret meliorem, quae in iudicio stricto causa erat. Denique mistam fecit actionem bonae fidei, & stricti iuris, actionem ex stipulatu de dote repetenda, quae confusio similis ab eodem inducta est S.C. Trebelliani & S.C. Pegasiani Quae verò seruat ex propria natura actionis ex stipulatu, haec fere sunt, vt non sit lo-
G cus edicto de alterutro, vt post diuortium mortua muliere ante moram nec aduentitia dos cedat lucro mariti, vt retentionibus dotis ex quinque causis nullus sit locus, vt mortua muliere in matrimonio, si pater non sit, dos profectitia non cedat lucro mariti. Ex natura actionis rei vxoriae haec, vt dotem à parente datam virilis sexus, & per virilem sexum cognatione iuncti liberi retineant tit. in praecipuo, siue ea parte scripti, siue emancipati, aut exheredati sint, coheredibus praestita cautione stricta de indemnitate, & vt de dote profectitia, vel aduentitia diuortio facto, aut mortuo marito agat pater adiuncta filia, vel si pater non sit, aut desierit esse, morte naturali, vel ciuili, ante, vel post litem cõ-
H testatam, sola filia, morte ciuili vt *l. 2. ꝯ. sol. matr.* Et vt maritus hactenus damnetur, quatenus facultates, non in solidum. Et ex his rursus quae communia erant vtriusq; actionis haec seruat, vt praedia dotalia reddantur statim, vt dotis inaestimatae fructus ne reddãtur nisi pro rata tẽporis, quo nouissimo anno mulier nupta non fuit.

non fuit. Et hoc addit ooti, vt dotes quæ consistunt in rebus mobilibus, tam animalibus, quàm his quæ anima carent, & in rebus incorporalibus teddat maritus, herésve eius intra annum, explicandæ pecuniæ gratia, quia plerunque harum rerum pretia redduntur, si constante matrimonio alienatæ, vel manumissæ fuerint. Et his subiicitur de fundo dotali non alienando, vel obligando, ne consentiente quidem muliere, ac remittente hypothecam quam habet in rebus dotalibus, sublata differentia Italiæ & prouinciarum constitutio noua.

XIIII. *De pactis conuentis tam super dote, quàm super donatione ante nuptias, & paraphernis.*

VT contractui emptionis venditionis libro quarto, & actionibus quæ ex eo nascuntur, subiicitur titulus de pactis, quod hæc soleant legem dare emptioni venditioni, ita proposito contractu dotis hoc libro, & actionibus quæ de repetenda dote competunt, datur titulus de pactis dotalibus, ex quibus est actio præscriptis verbis *l. 6. §. de iur. dot. & titul. prox. §. accedit*, videlicet negocio ita gesto ab extraneo dante dotem pro muliere, Do vt reddas. Nec enim ei suppetit actio rei vxoriæ, cum mulier pro qua dedit dotem contraxisse intelligatur, non ipse *l. 9. in fin. hoc tit.* nec actio ex stipulatu, cum tacita ei data stipulatio non sit. sed quasi ex nouo negocio vtilis, præscriptis verbis, ad exemplum rei vxoriæ, vel efficax condictio certi. Et ex his quidem pactis alia vtilia sunt, alia inutilia, quæ Cõstitutiones satis apertè discernunt. De pactis conuentis, super donatione ante nuptias est *l. 9. & pen.* Retinet titulus veterem appellationem, quia nondum eam mutauerat Iustinianus in, propter nuptias. Recentior enim est *l. vltim supr. de don. ant. nupt.* Constitutionibus tituli huius. De conuentis super paraphernis est *l. 5. 8. & vltim.* Et *l. 5.* inutile esse pactum in instrumento dotali interpositum vice testamenti, vt mortua muliere in matrimonio parapherna pertineant ad maritum, Vtile est pactum, si idem de dote conuenerit, non si de paraphernis, quia pactum neq; testamenti, neque codicillorum vim vllam habet, & improbum etiam est pactis constringere libertatem testandi. Nihil etiam iuris marito datur in paraphernis, nisi hactenus quatenus patitur mulier *l. 6.* vt si data ea marito non donandi animo manius consumpserit, mulieri teneatur, etiam si ex eis locupletior factus non sit *l. de his §. de don. int. vir.* & in solidum, etiamsi facultates non habeat, modo si ea amouerit *l. si rerum D. de re iud.* Et ad hæc notandum etiam, pro paraphernis mulieri dati tacitam hypothecam *l. vlt. vt pro dote titul. superiore.* Nam quam olim pacisci solebant tam pro dote, quàm pro paraphernis, vt *l. vbi §. de iur. dot.* æque consequens est, vt pro dote hodie pactam haberi etiam pro paraphernis, possis addete, & pro donatione propter nuptias, eadem ratione, solo priuilegio vni doti reseruato. Placet etiam vt in rebus dotalibus, ita in paraphernis maritum cuius potestati ea committit mulier præstare dolum & culpam. Et parapherna sunt cætera bona mulieris quæ doti non dedit, Gallico vocabulo vsurpato a latinis, vt rhedæ, petoriti, comini, peculium mulieris *l. si ego. §. dotis D. de iur. dot. l. donationes. §. species de donat.*

XV. *De dote cauta, & non numerata.*

CAutionem nudam siue tenorem inanium dotalium instrumentorum, vt ait *l. 9. infr. de bon. prof.* dotem non facere, vt *l. 1. §. de don. an. nupt.* non factam donandi animo. rem desiderare dationem naturalem. Factam donandi animo, & legitime, & ex S. C. confirmatam morte mariti, si fuerit facta forte manente matrimonio, pro dote haberi *l. 2.* Cautioni falsæ obiici præscriptionem anni numerandi à soluto matrimonio *l. 3.* quam *No. 100.* valde immutauit.

XVI. *De donationibus inter virum & vxorem, & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitione.*

QVæstio de re vxoria multis partibus constat, inter quas vna est *de donationibus inter virum & vxorem, propter quas eræ retentio dotis.* & hanc partem hic tit. exequitur, tamque superioris tituli *l. 2.* prædicere occupauit cautionem dotis non acceptæ factam vxori donandi animo, confirmari morte mariti. quod est ex S. C. siue Oratione Seueri & Antonini, quæ & Constitutio dicitur generali nomine *l. 3. hoc titul.* quæ si interueniat Falcidia ita accipienda est, vt confirmetur donatio pro donatore tantum *dict. l. 2. & l. 14. hoc tit.* Donatio enim inter maritos comparatur donationi causa mortis post S. C. excepto vno casu, si donator in seruitutem redigatur, quo donatio inter maritos con-

A firmatur, donatio causa mortis inter alios infirmatur. Ab initio autem donationes inter virum & vxorem ipso iure non valent, ne mutuæ quidem *l. cum hic status § si ambo D. eod.* & reuocantur pœnitentia tacita, vel manifesta, per vindicationem, aut condictionem, non in solidum, sed in quantum locupletior ex ea re factus factave est qui quæve donatum accepit *l. penult. Cod. Theod. de rev. donat.* & hac etiam ratione quæ locupletiorem non faciunt donatari um permissæ sunt. Exemplum autem S. C. siue Orationis Seueri & Antonini fecit, vt idem Iustinianus statueret, in donationibus à parentibus collatis in filios f. vt silentio,

B vt morte confirmarentur. & naturali igitur, & ciuili morte, exemplo donationis inter maritos, & donatore mortuo apud hostes non iam ex S. C. vel exemplo S. C. sed ex lege Corneliatestamentaria, vel post mortem donatoris, donatario postliminio reuerso, à Iustiniano nouè producta vtraque fictione ad donationes inter virum & vxorem *l. vlt. hoc tit.* Id vero de confirmatione donationis inter patrem & filium f. quod idem Iustinianus statuit ante non tenuerat, vetante regula, quæ ex post facto non vult conualescere quod ab initio non valuit. & hac facus si quando fit, etiam fit ex lege certa vel incerta, id est, incognita nobis,

C vel vtiliter, non directo. Inde vero cum dubitatio nasceretur, vtrum donator si legaret quod donasset, id iure confirmationis caperetur an iure legati, & constaret capi iure confirmationis post S. C. *l. 14. hoc tit.* nec verbum igitur *Lego* semper facere legatum, vti nec verbum *Dono* donationem *l. ex conductio. §. Pap. loc.* Idem Iustinianus ab hac definitione vnum casum excepit, Si donatio insinuata non esset, & differentiam patefecit inter ius confirmationis & legati. Ius legati non retro trahi. Ius confirmationis retro trahi, & generaliter, idem definit omnem confirmationem, vel ratihabitionem retro trahi, sublata differen-

D tia veterum, inter ea quæ sunt iuris, & ea quæ sunt facti, nam ea quæ sunt iuris retro trahebantur, non ea quæ sunt facti. arg. *l. 7. D. de iure cod.* Et hoc tantum est quod de ratihabitione hic tit. habet, & de donatione parentum erga liberos suos vna lege noua Iustiniani comprehensum *l. 25.*

XVII. *De repudiis, & iudicio de moribus sublato.*

PArs alia quæstionis de re vxoria fuit *de moribus coniugum qui diuortio causam dedissent*, quoniam propter mores erat retentio ex dote atque etiam actio de moribus. Sed actio tollitur à Iustiniano in *l. vltim.* quoniam sufficiunt pœnæ iniusti repudii

E comprehensæ *l. consensu*, & retentionem quoque postea sustulit sursum *titul. 13. §. taceat.* Sed quia non nisi facto diuortio retentioni locus erat, vel actioni de moribus, etiamsi vtraque sublata sit, residet tamen adhuc inspectio de diuortiis, de quibus est hic tit. nam repudiorum nomen generale est, quo & diuortia significantur, & repudia inter sponsos, & de his est *l. 2.* Ceteræ de diuortiis. Diuortium est repudium & separatio maritorum. Repudium est diuortium, vel renuntiatio sponsalium. Placet valde formula repudiandæ vxoris impudicæ, quæ est in satyrico Petronii. Quia fidem scelere violasti, & communem amicitiam,

F res tuas ocius tolle, & alium locum quem polluas quære. Licita autem fuere repudia ante *Nou. 117. ex l. 9. hoc tit.* facta communi consensu non inuito altero impunè sine iusta & legitima causa. Solius Flaminis matrimonium non nisi morte dirimi poterat, auctoribus Festo & Gellio. Imo nec vllius olim iure veteri, & primum Domitianum repudia permisisse Plutarchus scribit in *ρωμαϊκοῖς*.

XVIII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

HIc titulus est *de ipsa repetitione & solutione dotis, siue de iudicio recuperandæ dotis*, quod soluto matrimonio competit

G aliquando directo, aliquando vtiliter, vt *l. 3.* & non in solidum aduersus maritum, sed quatenus facere potest, aduersus heredem eius in solidum *l. 8. & 9.* ac rursus in patrem si marito filio f. dos data sit non in solidum, sed in peculium, si ipsi patri, in solidum *l. pen.* & aliquando non res ipsas dotales peti sed pretium, aliquando etiam partus ancillarum venire, si non mariti, sed mulieris periculum fuerit, non etiam fructus. nec solum patrem dotem sine filia quæ superstes sit repetere, nec in eius arbitrio dotem esse filiæ, vt peculium *l. 2. & 7.* & ad hunc ferè modum finemque dotem repeti hic titul. docet. At eadem de re

H fuit *titul. 13.* An hic igitur superfluus? minime verò. alioquin erit etiam superfluus tit. *23. de fundo dotali.* quoniam eodem titulo omne fere ius de fundo dotali expositum est. Verum obseruandum est in eo *tit. 13.* ea tantum exponi de repetitione dotis, quæ noua Iustinianus fecit, partim probato, partim improbato iure

actionis rei vxoriæ, & ipsa etiam actione sublata, & retenta sola ex stipulatu, & mulieri soceroque data tacita stipulatione, & mulieri etiam tacita hypotheca, & similiter ea tantum exponi de fundo dotali quæ ipse fecit noua, sublata differentia locorum, quam induxerat lex Iulia, & differentia alienationis & hypothecæ. Cætera quæ de repetitione dotis, vel fundo dotali Constitutionibus prodita sunt, confirmari nominatim in *d. tit. 13. §. pe.* & cætera de fundo dotali sunt in *titul. 23.* cetera de repetitione dotis in *hoc titulo.* Imperfectus esset hic liber siue tractatus de dotibus, si contineret ea tantum quæ de iure dotium Iustinianus fecit noua, non etiam vetera quæ non mutauit.

XIX. *Si dos constante matrimonio soluta fuerit.*

COmmodissime iunxit hunc titulum superiori. nam *l. vlt. superioris tituli*, & lex istius tituli, partes duæ sunt vnius eiusdemque Constitutionis, vt constat ex Cod. Theod. *l. si constante De dot.* Lex vltima superioris tituli est de marito mortuo, hæc verò de vxore mortua, & vt marito mortuo, dos redit ad mulierem, nihilque ex ea heredes mariti sibi vindicare possunt ex *d. l. vltim.* ita ex hac lege, vxore mortua, contra generalem definitionem superioris tituli, vt dos soluto tantum matrimonio petatur, vel soluatur, exceptis certis causis: quia repræsentationem dotis perspicuum est instar donationis obtinere, quæ inter maritos prohibita est, si maritus constante matrimonio dotem mulieri soluerit absq. legitima causa, quia ea solutio præmatura pro donatione est, nihil ex ea dote heredes mulieris sibi vindicare possunt, sed marito aduersus eos est repetitio dotis cum fructibus omnibus, quaqua fide percepti sunt à die solutionis. Iure enim veteri, mortua vxore, dos aduentitia, vel profectitia, si non sit pater, lucro mariti cedit, liberis communibus seruata proprietate quasi bonorum maternorum, adeo, vt nec à liberis ea abalienare possit, maximè si eis nouercam superduxerit. Iure nouo, quo mortua vxore dos non cedit lucro mariti. & redditur heredibus mulieris §. illo proculdubio titul. *13.* non potest esse locus Constitutioni huius tit. nisi ponas conuenisse instrumento dotali, vt dos mortua vxore lucro mariti cederet. & ita hanc Constitutionem accipit Iustinianus in *No 22* ea nimirum inflexa, & accommodata ad ius quod ipse nouum fecit de dotibus. quo argumento contendere fortiter possis, quæcunq; his vel pandectarum libris cauta sunt, excipi debere secundum noua iura quæ Iustinianus introduxit. Sed id efficere tamen vbique, vincereque sane haud quaquam possis. Illud non omittam in specie huius legis, non eosdem fuisse liberos & heredes mulieris, extraneus scilicet heredes fecerat mulier, liberis satisfecerat, relicta portione legitimæ portionis.

XX. *Ne fideiussores, vel mandatores dotium dentur.*

PErtinet etiam hic titulus ad repetitionem & solutionē dotis, vt maritus, vel socer, vel prosocer qui dotem accepit dotis seruandæ & soluendæ soluto matrimonio mulieri non cogatur fideiussorem dare, vel mandatorem, cuius scilicet mandatu vxor dotem det viro, quo sit aduersus fideiussorem, vel mandatorem mulieri regressus soluto matrimonio, dotis reciperandæ gratia. & si vltro maritus dederit fideiussorem, vel mandatorem vt non obligetur. quia hanc obligationem Constitutiones improbant *l. 1. Cod. Th. de fid. dot.* & ratio Constitutionum hæc est, quia cum mulier credat marito suum animum & omnem vitam, vel socero cuius filio s. nupsit, & plerumq. etiam parapherna, absurdum esset fidei eius ea etiā si non committeret dotem, quæ & in bonis mariti est, vel etiam commissa & concredita ea si desideraret fidem alienam, si fidem haberet fidei alienę magis quam amicitiæ fideiq; communi. Ante nuptias fateor posse dari fideiussorem dotis, vel post nuptias, non manente matrimonio. Hac de re memini me scribere ad Africanum *lib.* 4.

XXI. *Rerum amotarum.*

PArs alia quæstionis rei vxoriæ est *de rebus amotis*, propter quas erat olim compensatio, siue retentio ex dote, & quæ etiam hodie manet actio rerum amotarum. De vtraque est hic titul. *De compensatione siue retentione l. 1.* vt à Græcis accepta est, *De actione l. 2. & 3.* Et est actio rerum amotarum, condictio quæ ex edicto prætoris post diuortium datur statim, & in solidum in vxorem, vel maritum qui coniugi res abstulit diuortii causa. Oriri dicitur ex diuortio *l. vltim. §. penult. D. de diuor.* quia post diuortium datus, non manente matrimonio. Et oriri ex furto *l. 21. §. vltim. D. eod. l. si rerum D. de re iud.* atque adeo quasi pœnalis esse, & quasi famosa, nec in heredem dari vltra id quod ad eum peruenit *l. 3.* Et vt contractus appellatione continetur quasi contractus sic in *l. 2.* famosæ, vel pœnalis actionis, quasi famosa, vel quasi pœnalis, qualis hæc actio est, quod in ea furti fiat mentio tacita. Nam & si res amotas dicas, populus intelligit te res furtiuas dicere apud quem constat ratio nostræ famæ. Verbum amouendi elegit prætor in hoc edicto, vt pareeret pudori eius qui maritus, vel quæ vxor fuit ex furto in matrimonio cōmisso, longa alia ratione, quàm in edicto, vt suus heres beneficium abstinendi non habeat qui quid ex hereditate amouit, & in edicto, *Si quid testamento manumissus ex hereditate subripuit:* in quibus quia hereditati furtum non fit, non potuit furti meminisse. In hoc verò furtum quæ res est natura turpis verbis extennat, in honorem prioris matrimonii, nec latine loquitur, id est, furtum non appellat furtum, sed vt qui pulsauit se attigisse, qui vulnerauit se læsisse dicit.

XXII. *Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur.*

LOnge alia est ratio huius tituli ac fuit superioris. nā viui mariti pudori parcit mulier ex *titul superiore* si de rebus agat diuortii causa à marito subreptis. quin & viuo marito parcit si agat de dote, dum eum non condemnat in solidum, sed quatenus facere potest. Mortuo autem marito, iudicio dotis heredem eius condemnat in solidum *l. maritum D. sol. matr. & ex hoc titul.* non parcit pudori mortui. quinimo si nullus marito heres existat ex illa parte edicti, *Cui heres non extabit*, mittitur in possessionem bonorum omnium mariti dotis seruandæ causa, quo genere non transfertur possessio, sed ius prætorii pignoris constituitur, deinde transactis aliquot diebus intra quos si res exigat curator bonis constitui potuit, bona proscribuntur, & ex cōsensu creditorum, creato magistro bonis vendundis publicè vænetur sub hasta, lege dicta venditioni soluendæ ab emptore dotis integræ, aut partis, & bona addicuntur emptori, qui licitatione vicerit, isq; emptor bonorum similis est bonorum possessori, & satisfacere cogitur mulieri pro rata dotis, & ceteris creditoribus. nam hic ordo omnibus creditoribus proficit *l. cum vnus D. de reb. auct. iud. poss.* Hic est ordo edicti perpetui quo vritur creditor quilibet *l. 6. s. eod.* & suggillat nomen mariti, vel alterius debitoris. nec enim hoc ordine neglecto, iure postulat quisquam sibi pro dote, vel alio debito addici bona debitoris. Denique hoc ordine seruato, quem noster Theophilus rectissime exposuit in *titul de succ. sub. quæ fieb per bon vend.* mulier indemnis damno seruatur, secundum ius quod obtinuit antequam dedisset Iustinianus tacitam hypothecam, quatenus, inquit, successionis modus patitur in *l. 4. ī. qui bon. ced. poss.* quatenus substātia patitur. & est ταῦτά. nam priore loco successor est heres, aut bonorum possessor, posteriore successio bonorum emptio, vt in suprascripto *tit de suc sub.* & successor, bonorum emptor, qui similis est bonorum possessori. & bona igitur in hoc proposito dicimus non deducto ære alieno, vt in lege Falcidia, sed cum sua causa, vt in edicto de bonorum possessionibus ex testamento vel ab intestato. Addicere bona, est ea collocare penes mulierem, vel alium creditorem, vel alium quemlibet ex alia causa, eumq; eorum bonorum possessorem facere, quem vtiq; prætor tuetur quasi dominum. est enim addicere prætorium.

XXIII. *De fundo dotali.*

LEx Iulia scripta est de fundo dotali, sed pertinet etiam ad ædes, vt lex XII. tab. quæ vsucapionem fundi iubet esse biennium, vt contra interdictum, Vti possidetis scriptum est de ædibus. sed pertinet etiam ad fundum *l. 1. §. penult. D. Vti poss.* non ad superficiem solam *l. 3. §. sed si supra D. eod.* & idcirco de superficie proprium interdictum proponitur, quasi vti possidetis in *titul. de superf.* & ita lex Iulia non pertinet ad superficiem *l. si ex lapidicinis D. de iur. dot.* quæ vult maritum rei dotalis quæ solo continetur, si ea res inæstimata sit, vel etiam ęstimata, electione mulieri seruata repetendæ rei, vel æstimationis, non habere alienationem: quo nomine significatur omnis translatio dominii *l. 1.* ergo & diuisio, & actio communi diuidundo, per quam ad diuisionem peruenitur *l. 2. hoc titul. l. ex castrensi §. 1. D. de cast. pec.* & videndum hac in re quod noui iuris Iustinianus introduxerit sursum *tit. 13.*

XXIIII. *Diuortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant.*

PArs alia huius tractatus fuit de liberis, quoniam propter liberos sextarum, vel quintarū retentio erat, ex dote alendorum

commu-

communium liberorum causa, vt *tit. 13. §. sileat*, & inde quærebatur, diuortio facto apud quem morari & educari debeant. & Constitutio huius tituli hoc ponit in arbitrio iudicis vt *l. 3. titul. seq.* nec probat vt per sexum liberorum diuisio fiat inter parentes. Vel subdistinctio est.

XXV. *De alendis liberis ac parentibus.*

INde etiam quærebatur, à patre, an à matre, an communiter alendi essent. & definitur, depulsos à mamma, seu exuberes esse alendos à patre pro modo facultatum, etiam emancipatos, vt *l. 5. D. de agn. lib.* & vice versa, vt eadem lex ait, quod est ἀντιπελαργεῖν, parentes vtriusque sexus esse alendos à liberis. quia patri & matri pietas æqualis debetur *l. 4. D. de cur. fu.*

XXVI. *De concubinis.*

EXplicito tractatu *de dotibus*, datur titulus *de concubinis*. nam & si nec dotis in cõcubina quæstio locum habeat, nec diuortii, nec rerum amotarum *l. si concubina D. rerum amotarum*, nec rerum donatarum *l. Donationes D. de don.* nec ea quibus causis connubium interdicitur, ex his vtique omnibus etiam concubinatus interdicatur *l. 1. & 3. §. vltima D. eodem*: tamen concubina vxorem imitatur, vt Iulianus ait *Nouell. 18.* & est concubinatus concubinaque ἡμίγαμος, vt Zonaras loquitur, & coniugium, sed inæquale *l. 3 tit. sequ.* nec per concubinatum stuprum cœlebs committit *l. 3. D. eodem l. stuprum D. ad legem Iuliam de adult.* & vt lege Iulia de adult. tenetur vxor, ita concubina *l. si vxor D. eadem* & vt secunda vxor patris, ita concubina filio quasi nouerca est, vt eam vxorem ducere nõ possit *l. 4. ꝟ. de nup.* & vt vxori vxorem superducere non licet *l. 2. ꝟ. de inc. nupt.* ita nec concubinam superduci bonis moribus conueniens est *l. ex ea §. 1. de verb. obl. l. 3. ꝟ. comm. de man.* Denique concubinatus legitima coniunctio est & semi-matrimonium *l. si qua inf. ad S. C. Orf.* Constitutionibus tamen tituli sequentis permissa magis quam prob[at]a, quæ naturales liberos suscipi incapaces faciũt, capaces quidem erant olim, concubinatu pẽr omnia habito pro legitima coniunctione, ea Constitutionibus illis veluti legitima intemperantia est, vi secundæ nuptiæ, & veluti legitimum vitium, ac tandem damnata Leonis *Nouell. 91.* in desuetudinem abiit.

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus causis iusti efficiantur.*

MAtres sequuntur liberi. nam in hoc titulo naturales liberi dicuntur, qui ea concubinis nascũtur. & recte liberis, nam & de nepotibus naturalibus est in *hoc titul. lex vltim.* & rursus recte, Et de matribus eorum, quia liberi naturales & matres eorum in causa capiendi ex bonis patria naturalis simul in vnã portionem admittuntur, tam inter viuos, quam mortis causa, & tam ab vltima voluntate, quam ab intestato *l. 2. & 8. hoc titu. & Nouell. 18. & 89.* Aliàs naturales comparati adoptiois iusti & ciuiles liberi sunt, alias comparati iustis ex concubinatu progeniti. Qui autem ex stupro nascuntur, vel ex contubernio, vel ex illicito matrimonio, neq. legitimi, neque naturales sunt vt *l. 1. hoc tit. l. 44. ꝟ. de ep. & cl.* & patrem certum non habent. Naturales patrem habent, nec tamen proprie patrem, id est, non patrẽ ciuilem. & inde *l. 5. ꝟ. qui man. non poss.* Quem patrem tuum appellas, quia talem scilicet leges patrem non appellant. nam pater proprie est quem iustæ nuptiæ demõstrant *l. 5. D. de in ius vo.* & obseruandum est *l. 7. huius tituli* non simpliciter dicere, patri naturali denegari nomen patris, sed ius & nomen, id est nomen iusti patris. nam & filio naturali non succedit *l. 9. §. quod & in his hoc titulo.* ac præterea spurii nihil capere possunt ex bonis eius quem patrem dicunt. Naturales certæ portionis capacitatem habent. Et spurii nullo modo iusti efficiuntur. Naturales certis modis, veluti decurionatu, & concubina ducta in matrimonium & rescripto principis.

XXVIII. *De testamentaria tutela.*

EXplicato contractu matrimonii, & dotis, & ceteris qui id genus conuentionis præcedunt, vel sequuntur, incipit tractate de alio genere contractus, nempe tutela, quæ contractibus adnumeratur *l. contractus D. de reg. iur. l. ex contractib. D. de ob. & act.* quia et si pupillus tractatu habito cum tutore non contrahat *l. vlt. D. rem pup. sal. fo.* tamen tutor ex administratione sua tenetur quasi ex contractu, & per causam administrationis inter eum & pupillum nascitur actio vltro citroque, directa & contraria

A *§ tutores Inst. de obl. quæ quasi ex contr.* Tutelæ autem nomine, cum dico tutelam esse contractum, tutelæ gestionem, & administrationem intelligo, vt cum iuris auctores dicunt tutelam restituere. i. administrationis tutelæ rationem reddere. nam tutela simpliciter non est contractus, sed vis, & potestas &c. notissima definitio. Est autem alia tutela legitima, alia datiua. Et datiua, alia testamentaria, alia Atiliana. nam & dati testamento datiui dicuntur, vt Vlpian. scribit *lib. Reg. tit. de tut.* & dati & à prætore, qui Attiliani appellantur in *tit. de Att. tut. l. datiuus D. rem pup. sal. fo. l. vlt. ꝟ. de leg. tut.* Ideo autem primus tit. est *de testa-* B *mentaria tutela*, quia hæc præualet, & vt in hereditatib. sic in tutelis prior est causa testamenti *l. si quis sub conditione D. eod.*

XXIX. *De confirmando tutore.*

HIc titulus est etiam de tutore testamento dato, sed non iure dato, veluti à patre filio emãcipato, aut matre, vel extraneo, quia eos tantum tutores confirmat lex XII. tab. quos parens nominatim dedit his quos in suis heredibus habuit, hos, inquã, si eos lege obuenire dixeris non improprie, vt heredes testamẽtarios, quandoquidem confirmare tutelam testamentariam vt C *l. 20. D de test. tut.* est facere tutorem. Et sola lex igitur tutorem, aut Senatus, aut princeps, vt heredẽ, facit non testator, non prætor. Verum qui non iure dati sunt à patre filio emancipato, confirmantur decreto prætoris sine inquisitione, etiamsi ex heredato dati sint, dati autem à matre, vel extraneo nõ aliter cõfirmantur quàm ex inquisitione, & ita demum si heredi instituto dati sint. Nec enim mater, aut extraneus præsumitur dilexisse eũ quẽ heredem non instituit *l. 4. D. eod.* ac proinde nec præsumitur ei bene pro sua tutela cauisse. Contra pater præsumitur semper bene cauisse, cuius affectio certior, certus si sit de sobole sua, nõ ad- D dubius, vt Menander dixit, ἔστι δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. ἡ μὲν γὰρ αὐτῆς οἶδεν ὄν, ὁ δ' οἴεται. etiam filio exheredato, quem potuit exheredasse bona mente. Confirmatur etiam tutor à patre datus filio s. imperfecto testamento, vel per epistolã, aut fideicommissi verbis *l. 2. hoc tit. l. 1. D. eod.* & curator testamento datus à patre, quod etiam non fit iure: quia lex XII. tab. de tutela loquitur, non de cura, sed confirmari solet *l. 2.* Confirmati, Attiliani potius sunt quàm testamentarii. Vel testamento destinati, aut nominati potius, quàm dati.

E

XXX. *De legitima tutela.*

TEstamentariæ tutelæ succedit legitima. Hæc non datur *l. 5. D. eod.* sed lege defertur ipso iure, & deficiẽtibus tutoribus testamentariis pupillo quasi existũt statim, vel fiunt ipso iure tutores, non cognati (cognatos enim lex nõ nouit) sed consanguinei fratres, vel alii agnati qui proximi sunt ad hereditatem pupilli ab intestato. i. si pupillo parens non fecerit substitutionem pupillarem. Testamentaria est datiua, legitima non est datiua. Legitima, proprie est legitima. Testamentaria nõ improprie, vt hereditas *l. lege D. de verb. sig.* quæ duo sunt longe diuersa, proprie F scilicet & non improprie *l. 1. D de suis & leg. her.* legitima est absolute legitima. Testamentaria quodammodo, itemque Attiliana. Nam sola lex tutorem facit, vel Senatus, aut princeps, aut populi mos non prætor, sed prætor tutorem dat iubente lege, vel Senatu, vel principe, vel more permittente. Nec vllum extat prætoris edictum quo fiat tutor. Non est igitur edictum prætoris legi simile, S. C. est legi simile, Constitutio principis est legi simus *§. quos autem Inst. de bon. pos.* Idem non dicimus de edicto prætoris, sed hoc tantum non modicam obtinere iuris auctoritatem, partem iuris esse non legis. Nec mirum si curator ventri G detur ex edicto non tutor *l. ventri D. de tut. & cur. da.* Nam & de tutore constituendo edicere non potuit prætor. Verum vt qui heredem facere non potest, bonorum tamen possessorem facit, quem in omnibus tuetur heredis vice, ita qui tutorem facere nõ potest, curatorem tamen facit, quẽ habet tutoris loco. Et in summa tutorum origo est ex lege, vel alio iure quod vigorem legis obtineat, Curatorum qui puberibus dantur, & aliquando impuberibus, vel bonis, aut ventri, origo est ex iure prætorio, exceptis curatoribus furiosorum, & prodigorum, qui soli legitimi sunt, non datiui. Et vt de legitima tantum tutela modo dicam, alia ex H lege directò defẽrtur, vt quæ agnatis defertur, alia per cõsequentias hereditatum, vt quæ patrono defertur, vel parenti manumissori *l. 3. D. eod. l. 5. ꝟ. de dol.* & quæ extraneo manumissori, id est, patri fiduciario, cui pater naturalis filium mancipauit, vt liberaretur, quæ propriè tutela fiduciaria dicitur, quia hac lege

fiduciaque cauta fillum pater naturalis mancipat empturi, qui pater fiduciarius dicitur, vt eũ manumittat, & sic fiduciaria quoque tutela dicebatur, cum pater naturalis in emancipatione manumissor extiterat, puta contracta fiducia, vt emptor filiũ mancipatum sibi remanciparet patri naturali manumittendum. Sed hodie fiduciarii tutoris nomen consistit, non in patre manumissore, quia receptum est, vt potius legitimus appelletur, exemplo patroni, sublato iam patre fiduciario, sed in liberis eius fratribus pupilli manumissi *l.4. D. eod.* Et rursus legitima tutela, alia est principalis, alia cessicia.i. quam legitimus tutor fœminæ puberis alteri cedit in iure, quæ extinguitur morte, & capitis deminutione cessici tutoris, vel eius qui cessit, vt mãdatum quodlibet *l. mandatum* ꝭ.*mand. l. cum quis in princ. D. de sol. l. post litem D. de proc.* itemq; cessico tutore alii cedente tutelam, quia cessioni primæ renuntiasse videtur, & secunda cessio non valet. Cessicus enim alium cessicum facere, vt procurator alium procuratorem facere non potest. Potuit autem tantum in iure cedi tutela legitima, non testamentaria, & tutela non masculorum, sed fœminarum puberum, quæ erant olim in perpetua tutela quoad marito in manum conuenissent. Nam conuentione in manũ mulier fit in potestate viri, & generaliter, neque masculus, neque fœmina, qui quæve in manu, potestate, mancipio alterius est, & in tutoris potest esse potestate, & in definitione Seruii, caput liberum, est homo sui iuris, vt liber homo in *l. rectè D. ex quib. caus. maior.* Sed quia lex Claudia sustulit tutelas legitimas fœminarum puberum, ne scilicet essent in perpetua tutela, & hodie quoque cessat cessicia tutela, & impuberibus tantum fœminis, vt maribus legitimi tutores sunt consanguinei, vel alii agnati *l.3. hoc titu. l.2. Cod. Theod. de tut. & cur. cre.* Dico agnati. Nam cognatis, neque hereditas, neque cura, vel tutela legitima defertur. Sed excipio fratrem emancipatum, qui vt ad legitimam hereditatem vocatur ex Constitutione Anastasii, ita æquum est vt vocetur ad curã, & tutelam legitimam *l.4. hoc tit. l.5.* ꝭ. *de cur. fur. §.1. Inst. de suc. cog.* secundũ regulam, Quò hereditas eò & tutela redit. & contra, quę tamẽ vitiatur, si fœmina heres intercedat, vel minor xxv. an. Nam & si ad fœminam, vel marem minorem xxv. an. legitima pupilli hereditas redeat, non tamen rediret iam tutela. Nam hi tantum sunt idonei tutores, vel curatores, datiui vel legitimi qui maiores sunt xxv. an. ex *l. vlt. huius tit.* antequam erant ipso iure legitimi tutores, & per alios administrata tutela omne periculum administrationis sustinebant, nec tamen eorũ bona immobilia tacito iure erant obligata pupillo, vel adolescẽti, quia obstabat S.C. cum regulariter pupillus, vel adolescẽs habeat tacitam hypothecam in bonis rectoris sui.

XXXI. *Qui petant tutores, vel curatores.*

POst tutores testamentarios & legitimos, dicturus de tutoribus, vel curatoribus, qui dãtur à pretore vrbis ex lege Atilia, vel ex S. C. vel moribus, aut à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia, qui petuntur, & dantur, nõ quasi existunt ipso iure vt legitimi, nec dantur vt testamentarii nemine petente, in primis docet, qui tutores vel curatores petere possint, aut debeant. Et debent quamprimum tutores petere liberti liberis patroni, & mater, auus, auia liberis suis quibuscunque, non curatores puberibus. Et si cessant tutores, aut curatores impuberibus petere, puniuntur liberti ob desertum obsequiũ, parentes ob desertam pietatem. Possunt petere vel amici, imo & aduersarii in litem *l. vlt. §. ne autem* ꝭ. *de adm. tut. l.1.4.7. hoc tit.* Et petunt omnes, editis nominibus plurium, qui [illegible] & [illegible] appellari possunt, & ex eis vnum eligit magistratus, vt fit in episcopo creando *No.123.* & apud Corn. Tacitum, patricios tres nominari & ex eis vnum eligi flaminem dialem.

XXXII. *Vbi petantur tutores, vel curatores.*

QVi vero petunt tutores aut curatores, eos petunt à magistratibus in patria pupilli, vel iuuenis ex qua per patrẽ (nam à patre patria dicitur) originem ducit, vel vbi patrimoniũ habet, quod nomen etiam à patre deducitur. Et loquitur Constitutio huius tit. de magistratibus municipalibus. Nam & hi tutorum, vel curatorum dationem habuerunt *l.3. D. de tut. & cur. da.*

XXXIII. *De tutoribus, & curatoribus illustrium, vel clarissimarum personarum.*

NVnc incipit tractare qui dare, & qui dari tutores aut curatores possint, & specialiter in *hoc tit.* qui dare, & qui dari illustribus, vel clarissimis, & in *tit. seq.* generaliter qui ceteris. De illustribus est *l.2.* vt ii tantum qui curiæ ciuitatis suæ obstricti nõ sunt, tutores dentur illustribus senatoribus.i. illustrium senatorum liberis impuberibus sui iuris. De clarissimis est *l.1.* Nam initio eius non est legendum, *illustribus*, sed illustris Præf. vrbi, vt nonnulli Codices habent, vt Codex Th. vt *l.2.* ꝭ. *qu. mul. tut. of.* Ceterum fateor in ea lege clarissimorum nomẽ accipi latissime vt *No.71. &* ꝭ. *tit. vbi Sen. vel clar.* vt scilicet comprehendat tres gradus dignitatis Senatoriæ, illustres, spectabiles, & clarissimos, & vxores liberosque eorum, non etiam Senatores sine dignitate. Est enim clarissimorum nomen generale, & speciale. Et est sententia *l.1.* elegantissima, quæ olim pertinebat etiam ad plebeios, sed additis multis Iustinianus eam coangustauit tãtum ad clarissimos, hoc est nobiles *l. vlt. §. sed si quidem nobilis* ꝭ. *de cur. fur.* Vt scilicet clarissimis puberibus, vel impuberibus, si deficiãt testamẽtarii, vel legitimi tutores aut curatores, vel excusati sint, in vrbe tutores aut curatores constituantur ex quocunque ordine, Senatorio, vel equestri, ab illustri Præf. vrbi, qui est princeps senatus, adhibitis in consilium x. Senatoribus & prætore tutelari, hoc ordine, vt prius nominentur plures, deinde vnus idoneus pronuntietur sentẽtia præf. vrbi. & ille postea solemniter detur, decernatur, prodatur, inauguretur, confirmetur, auctore prætore tutelari. Sententia præcedit decretum vt *l. vlt.* ꝭ. *de mag. con. l. tutores D. de conf. tut.* In prouinciis autem vt clarissimis tutores vel procuratores dentur, aut nominentur dandi à præsidibus decreto decurionum, periculo eorum qui presentes adfuerint, cum tamen in vrbe, vt constat ex *titu. de mag. con.* magistratus, vel adsessores eorum tutelæ administationis periculum non agnoscant.

XXXIIII. *Qui dare tutores, vel curatores, & qui dari non possunt.*

DOcuit *tit. superiore* specialiter, qui dare, & qui dari tutores, vel curatores possint illustribus, vel clarissimis personis. In *hoc tit.* docet generaliter, qui dare, & qui dari ceteris possint, vel non possint, quæ duæ quæstiones & illam nectunt Cui dari possint Nec enim potis est quisquam dare, nisi sit cui dare possit. ac primum quidem tutorem habenti tutor dari non potest *l. 9. & 10.* qua de re proprio *tit. 36.* Nec homini non subiecto iurisdictioni suæ. Nam & si tutoris datio non sit iurisdictionis, tamen quia ius dicentis officium consistit etiam in dando tutore *l.1. D. de iurisd.* & in tutore dando, magistratum municipalem, aut prouincialem seruare oportet fines territorii & iurisdictionis suæ *l. 5. hoc tit. l.3.* ꝭ. *qui pet. tut.* Et ad hanc quæstionem, Cui dari possint, etiam pertinent *l.1.11.12.* Nam & si titulus hic sit, Qui dare & qui dari, tamẽ vbi hoc quæritur, consequens est etiam id quęri, cui dari possint *l. naturalis §. vltim. D. de conf. tut.* Sunt eæ tres quæstiones iugatæ inter se atque connexæ. Et illa qui dari possint, vel non possint, facillima est.

XXXV. *Quando mulier tutela officio fungi possit.*

ESt notissimum quoq; fœminam tutorem aut curatorem dari non posse, quæ olim perpetua tutela, aut potestate viri cõtinebatur. Sed *l.2. & 3.* matrem dari liberis vnde vnde quæsitis posse introduxerunt certis condicionibus, quarum & facilis cognitio est simul ac iuris noui & nouissimi, quo huic tit. abrogatũ vel derogatum est. Et quod in matre, idem in auia. Et hi vero qui tutores, aut curatores dari non possunt, huius condicionis sunt, vt necesse non habeant se excusare, & periculum cessationis ad eos non pertineat, & ne volentes quidem admittantur.

XXXVI. *In quibus causis tutorem habenti, tutor vel curator dari potest.*

INtelleximus iam ꝭ. *ex l.9. tit. 34. & l.9. tit. 31.* tutorem habenti, tutorem dari non posse, quæ regula iuris dicitur *l. ventri D. de tut. & cur. da.* & ea vtuntur sæpe auctores, & Paulus in admodum singulari specie *lib. IIII. Sent. titul. de fid. lib. & d. l. ventri*, quæ coniuncta *l.1. D. qui pet. tut. ex lib. VII. differentiarum Modestini* tres exponunt differentias inter tutorem & curatorem, & eam regulam aperte docent non pertinere ad curatorem, sed ad tutorem tantum. An vero quia actus legitimus semel tantum fit, qualis est datio tutoris ex inquisitione atque decreto? An quia pupillus est in tutoris potestate, & nemo potest esse in duorum potestate, ita vt sit cuiusq; potestas in solidum, nisi pro vno habeantur, vt cum sunt cõiunctim dati, duos, pluresve tutores *l.*

simul

simul D. de tut. & cur. da. Curatoris autẽ nulli est potestas in personam. Sed huius regulæ exceptiones pleræque inductæ sunt ex S. C. Nam in locum absentis Reip. causa, licet tutor esse non desinat, alius tutor dari potest *l. 1. hoc titu. l. 3. §. si absfuturus Dig. de suspectis tutorib. l. si tutor Reipubl. de tut. & rat. dist. l. quæsitum de tut.* & multo magis curator *l. in omnem D. de tutoribus & curatoribus da.* Et in locum remoti, licet alii pupillo tutores sint, vel præsto sit legitimus, & in locum defuncti, licet alios tutores habeat superstites. *l. tutorem sup. tit. 34. l. 4. hoc tit. l. 2. infr. de tut. vel cur.* qui satis non dedit. Et in locum excusati similiter, vel deportati *l. 2. hoc titu. l. si quis sub conditione D. de test. tut.* vel relegati, *l. 4. hoc titu. l. 2. sup. qui pet. tut.* vel furiosi, muti, surdi *l. penul. D. de tut.* nec tamen ideo sequitur, quin eorum loco curator dari possit, vt proponitur *d. l. 2.* licet ex S. C. potuerit & debuerit alius tutor dari, sed curator ille instar est tutoris. Nec enim dari vltra pubertatem, & tutelæ sine protutelæ eum teneri quidam existimabant *l. 3. J. arb. tut.* Ergo exemplo absentis Reip. causa, & excusati, in cuius tutoris locum dari alius tutor potest, & curator quoque, vt in locum relegati etiam curator *l. tutor §. vlt. D. de ex. tut. l. eo §. quid ergo D. de sol.* vel actor *l. fine herede §. vltim. De adm. tut.* & in locum furiosi *l. 12. D. de excu.* & in litem quoque tutor vel curator, vt dicemus *tit. 44.* Et eæ quidem sunt causæ in quibus tutorem habenti tutor datur, de quibus *l. 1. 2. 4.* In aliis, id est 3. & 5. sunt causæ in quibus curator adiungitur tutorem habenti, quibus fere placet etiam tutorem adiungi posse in alia bona *l. propter litem in fi. D. de excus.* Et in summa quibus tutor, & curator, & è contrario, & rectè emendaui in Rubrica. *In quibus causis*, vt *l. 4. hoc tit. & in l. tutorem tit. 34.* & tutorem habenti, nũ tutorem vel curatorem, alioquin regulam superiorem rubrica supponeret etiam in curatore.

XXXVII. *De administratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda.*

Dixit veluti præmissionis loco, de variis tutorum generibus, de testamentariis, de legitimis, de his qui petuntur & dantur, cui & qui dari possint, & a quibus dari, vel peti, & vbi. Sequitur iam, vt dicat de contractu ipso, i. administratione tutelæ vel curæ, ex qua proculdubio est vltro citróque actionem nasci. Directam & contrariam, tutelæ inter tutorem & pupillum, vtilem negotiorum gestorum inter adolescentem & curatorem, eóque nomine bona tutorum & curatorum esse tacite obligata pupillo, & adolescenti *l. 20 hoc tit §. & vt plenius J. de rei vx. act. l. 1. J. rem al. ger. l. vlt. J. de leg. tut. l. vlt. §. inuentario. J. de cur. fur.* non tantum si id fecerint quod facere non debent, sed & si id non fecerint quod facere debent *l. 1. in prin. D. de tut. & rat. distr.* Nam & qui nõ facit quod facere debet, videtur aduersi facere, & contumacia eius, vel negligẽtia, dolus, vel culpa, pro facto, pro contractu, pro gestione, vel administratione est, sicut dicitur dolum eius qui non possidet pro possessione esse, & qui facit quod facere non debet, nõ facere videtur, id est, mala administratio pro cessatione est *l. qui non facit D. de reg. iur.* Et breuiter officium tutoris, vel curatoris est, neque prætermittere vtilia, neque admittere inutilia *l. 27. J. de op. aud.* Pars autem prima officii & administrationis est inuentarii confectio, secunda depositio pecuniæ ad prædiorum rusticorum comparationem, aut si bona condicio non suppetat prædii comparandi, pecuniæ fœneratio. Ceterarum rerum omnium diligens custodia ex edicto Constantini, abrogata auctionandi necessitate. Summa verò atque præcipua, Defensio pupillorum in iudiciis, adolescẽtium, furiosorum & ceterorum quibus curatores dari solent *l. vlt. hoc titu. l. 30. D. eod.*

XXXVIII *De periculo tutorum, & curatorum.*

Administrationi coniunctum est periculum. Nam si quid per causam administrationis neglectæ, vel gestę per peram amiserit minor, aut non adquisierit, tutor vel curator eo nomine minorem indemnem damno præstat, hoc est, damni periculum agnoscit, secundum regulam *l. 10. J. tit. prox.* vt resarciat damnum qui dedit, quod & aliæ leges multæ in eo tit. demonstrant *l. 8. 11. 18. 21. 23.* Nec specialiter datur post illũ hic titulus de periculo, vt idem repetatur, sed vt intelligatur periculum administrationis non semper ad tutores vel curatores redundare, non certè administrationis collegæ, qui in alia prouincia tutelam pupilli administrauit *l. 2.* non si casu fortuito damnum contigerit, negotiis pupillaribus sine dolo, aut culpa tutoris, vel curatoris *l. 3. & 4.* veluti subito accursu latronum, non periculum temporis quo nesciunt se tutorem datum *l. 5.* non periculum futuri temporis *l. vlt. hoc tit. l. tutores §. 1. D. eod.* sicut nec præteriti temporis *l. 1. sup. tit. prox.* Et vt intelligatur non tantum tutores & curatores eos periculo administrationis obstringi, qui dati sunt administrandi causa, sed etiam eos qui dati sunt notitię causa, vt tutores alios, vel curatores instruant de fortunis pupilli, quales dãtur plerunque liberti, qui actores fuere rerum domini, & nouere totius familiæ rationes, negotia, bona, supellectilẽ *l. 1. hoc tit.*

XXXIX. *Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere, vel conueniri possint.*

Hic titulus etiam est de administratione tutoris vel curatoris. Nam ex lite quã intendit tutor minoris nomine si condemnetur, docet minorem conueniri vtili actione iudicati *l. 1. hoc tit.* & ex mutuo vtili actione creditæ pecuniæ, si tutor pupilli nomine mutuam pecuniam acceperit, eamque conuerterit in rem pupilli *l. 3. hoc tit. l. 2. J. de cur. fur.* Et ex diuerso docet minores agere actione ex stipulatu de pecunia sua credita à tutore vel curatore *l. 2.* & locati ex locatione prædiorum suorum à tutore vel curatore facta *l. 4.* quæ omnia administrationis nomine continentur. Regulariter pupillo per tutorem non adquiritur actio *l. vltim. hoc tit. l. solutum §. per liberam D. de pign. act.* Sed ex his causis adquiritur vtilis vt *l. 2. hoc tit. l. 2. D. eod.* quia pecunia aut prædia eius fuerunt, non directa: quia suo nomine tutor credidit, vel locauit, alioquin frustra locasset nomine pupilli. Credidisset autem nomine pupilli & quilibet alius non inutiliter *l. 2. J. per quas per. no. adqu.* tam pupillarem, quàm pecuniam suam iure singulari. At quibus ex causis pupillus conuenitur ex facto tutoris, vtili iudicio cõuenitur, quia tutor litigauit, vel mutuam pecuniam sumpsit nomine pupilli *l. 2. J. de cur. fur.* non directò, quia non ipse contraxit.

XL. *Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri possunt.*

Scire nos conuenit cum inter tutores, vel curatores non est diuisa administratio, ratum haberi debere quod per vnũ gestum est *l. 3. in pr. D. eod.* ergo & rata est causæ pupillaris defensio, quam cessantibus aliis vnus executus est *l. 1. hoc tit* maximè si testamento, aut ex inquisitione dati fuerint *l. vltim. J. de auct. præst.* denuntiari tamen iis omnibus debet *l. 1. Cod. Theod. de den. ref.* Sin autem diuisa sit administratio per prouincias à testatore, vel à iudice, vel à tutoribus ipsis, nihil refert, videtur in sua quisque prouincia causam pupillarem agere debere, non in aliena. nec enim vtiliter agit tutor rerum huius prouinciæ ex cõtractu pertinente ad aliam prouinciam *l. vel in partes D. eod.* & tamen si agat ex contractu huius prouinciæ, potest ei obiici compensatio ex cõtractu alterius prouinciæ *l. inter D. eod.* & eadem ratione cum tutore rerũ huius prouinciæ creditor alterius prouinciæ rectè aget, rectéque eidem soluet tutor huius prouinciæ *l. Titium §. vlt. D. eod.* quia diuisio facta inter tutores non potest officere creditoribus suum persequentibus *d. l. inter.* quod pugnare videtur cum *l. 1. huius tit.* Sed loquitur tantum de denuntiatione litis solemni, vt docui *Obs. 17. c. 7.*

XLI. *Ne tutor, vel curator vectigalia conducat.*

Qvo expeditior sit tutelæ administratio, nec oneretur ex alia causa longe grauiore, cauetur in *hoc titul.* ne tutores vel curatores fisci vectigal conducant antequam paria cum suis minoribus fecerint, quod iuris *l. 1 §. ex diu. D. ad l. Corn. de Falc. & l. ob tributa D. loc.* docent esse ex Constitutione Seueri & Antonini, & non tantum inhibere conductionem vectigalium, sed etiam quemlibet alium contractum fiscalem, & conductionem etiam prædiorum Cæsaris. Huius prohibitionis duæ rationes sunt. Vna respicit pupillum, ne tutelæ administratio & obligatio oneretur ex causa fiscali, vt *l. locatio §. debitores D. de publ.* Altera respicit fiscum, ne priuilegio temporis in hypothecis prælato pupillo, nihil fisco, qui etiam habet tacitam hypothecam in bonis omnibus debitoris, supersit ex bonis publicani, quo suum sibi seruare possit. denique eã Constitutio exclusit fraudem, quæ fisco fieret hac ratione: & dolo malo versatum tutorem in celanda hypotheca priore quæ ex tutelæ causa descendit dum accedit ad conductionem vectigalium, vel aliũ contractum habet cũ fisco, producta in hunc casum lege Cornelia censet teneri

falsi. quia obrepsit, & imposuit fisco. Sed vt cauetur in alia Constitutione Antonini posita sub *hoc tit.* qui incidit tutor, vel curator in crimen falsi ex hac causa, si tam fisco quàm pupillo satisfaciat, facile veniam impetrabit à principe. Tutius est petere veniã vt *l. Diuus §. plane D. ad l. Corn. de fal.* quia satisfactio sola non soluit pœnam semel commissam *l. pen. D. de vi bon. rap. l. qui ea mente D. de fur.* & hoc si tutela vetustior fuerit conductione vectigalis. nam si vetustior fuerit conductio, potest tutor se excusare periculo falsi, & vt Basilica interpretantur vltima verba huius legis *ἀντίκαται τῷ τῆς παλαιγενείας ἐγκλήματι*. & additur ratio in *d. §. ex illa.* quia Constitutio Seueri & Antonini voluit excludere, & amouere fraudem fisci, quę nulla est, cum fiscus prior est in hypothecis, nec admisit excusationes tutelæ, nempe qui contraxisset cum fisco, vt excusaretur à tutela. loquitur enim generaliter de eo qui contrahit cum fisco, non vt hæc Antonini specialiter, de publicano. Et excusatur quidem à tutela, vel cura procurator Cæsaris, & publicanus, & conductor etiam prædiorum fisci, vel Cæsaris, nisi absque vllo damno eius videatur tutelam obire posse. Sed non etiam quicunq; contraxit cum fisco & obligatus est. Et quod in hac quęstione crimini falsi obiiciunt crimen stellionatus, ac si tutore, vel curatore redimente vectigalia fisci, stellionatus sit, non falsum, quantum potest longe summoneo. neq; enim est stellionatus, nisi cum quis dissimulata priori obligatione rem eandem alii obligauit specialiter, quia deficit Cõstitutio quæ ad hunc casum porrexerit legem Corneliam. & in proposito casu, cum quis celauit fiscum generalem hypothecam, tacito iure pupillo vel adulescenti partam in suis bonis, est Constitutio Seueri & Antonini quæ ad eum porrigit legem Corneliam. Parcitur tamen stellioni, vt falsario, si satisfaciat omnibus *l. 1. inf. de crim. stel.*

XLII. *De tutore, vel curatore qui satis non dedit.*

EX hoc tit. intelligimus non habere potestatem administrandi tutorem, vel curatorem legitimum, aut peritum, & datum simpliciter sine inquisitione, nisi satisdederit rẽ pupilli, vel adolescentis saluam fore, & quidquid gessit non præstita satisdatione, vel litigando, vel alienando, vel bon. possessionem agnoscendo nomine pupilli, vel alio quocunque modo, ipso iure nullum esse *l. 3. & 5.* non eadem est condicio tutoris iure testamento dati, vel non iure dati, sed confirmati decreto prætoris, vel pręsidis. hic enim non satisdat, etiam si confirmatus sit sine inquisitione *l. 4.* vt puta cum à patre datus esset filio emancipato. quia approbatio patris pro satisdatione, vel inquisitione est eadem quoque condicio est petiti tutoris, & dati, vel confirmati ex inquisitione, quia idoneus pronuntiatus est *l. 5. D. de conf. tut.* & generaliter; quicunque ex inquisitione eligitur non satisdat *l. vlt. §. item rescripserunt D. de adm. rer. ad ciu. per.* Sed si plures tutores, vel curatores dati sint testamento, vel ex inquisitione, ex edicto prætoris qui ex eis obtulerit satisdationem, causa cognita solus administrationem suscipit *l. 4.* vel si plures satis offerant, idoneior præfertur *l. 18. D. de test. tut.*

XLIII. *De suspectis tutoribus, vel curatoribus.*

REcte superiori hic tit. applicitus est. nam qui cum satisdare debet, non satisdat, vel compellitur ad satisdationem *§. pen. Inst. de satisd. tut.* vel remouetur quasi suspectus, sine infamia, si inopia gratiæ hoc facit, cum infamia, si dolo malo *l. 1. & 2. ꝫ. tit. prox.* sicut is qui cessat, vel compellitur ad administrationem, vel si in eadem contumacia perseuerat remouetur tanquam suspectus *l. 2. & 3 hoc tit.* videlicet cum administrare debet, & non administrat. nam non administrare simpliciter per se non est vitiũ *l. 4. §. vlt. D. eodem.* quid enim si honorarius sit tutor? quid si notitiæ causa datus? quid si datio ipso iure nulla? Coniuncta etiam vicinitate tituli superioris, apparet satisdationem non exigi a tutore dato testamento patris, & tamen posse eum suspectum postulari, si res pupilli fraudulenter administrare coarguatur *l. 4. hoc tit.* & electionem igitur patris exonerare satisdatione, non etiam crimine suspecti. Hęc verò suspecti, vel suspicionis actio vt *l. 2. ꝫ. de din. tut.* nulla alia in re locum habet, quàm in causa minorum, vel aliorũ quibus curatores dari solent ex XII. tab. fauore earum personarum comparata, & prodita omnibus, etiam extraneis, & nonnunquam mulieribus. quin & eodem fauore nemine agente, vltro prætori suspectum quem habet tutorem remouere licet, & statim tutor qui suspecti postulatus est abstinere debet administratione, curatore interim dato ad administrandum *l. 7.* non tutore. quia damnatione, non postulatione definit esse tutor, & huic actioni locus est manente, non finita tutela, aliter quàm tutelæ actioni, cui locus est finita non manente tutela *l. 1. & l. pen.*

XLIIII. *De in litem dando tutore, vel curatore.*

IN hoc tit. agitur de tutore, vel curatore ad quem nõ omnium rerum pupillarium administratio pertinet, sed vnius rei tantũ, id est, vnius litis defensio, nempe eius quam pupillus intẽdit tutori ex causa tutela vetustiore, vel tutor pupillo suo. nec enim ipse in rem, litémve suam, pupillo litem inferenti, vel excipienti auctor esse potest *l. 1. D. de auct. tut.* Ergo moribus receptum est vt Vlp. scribit *lib. Reg.* vt tutorem iustum habenti in eam litem specialis tutor detur, quo auctore pupillus experiatur, qui prætorius tutor dicitur, quia hoc solo casu à prætore tutor datur sine lege, hodie in iudiciis extraordinariis non tutor, sed curator datur *§. vlt. Instit. de auct. præst. l. 3. 4. 5. D. de tut.* iure igitur ordinario tutor, iure extraordinario curator. & vtrumque ius notat *l. 9.* dum ait, *tutor siue curator*, & sane liberum est vel tutorem dare iure ordinario, vel curatorem extra ordinem, sicut in aliis causis, quibus tutorem habẽti tutor datur, & curator dari dicitur vt docui *tit. 36.* Et *l. 4.* ad litem tutorem dat abscise, respiciens ad ius ordinarium, eademque mens est *l. 7. inf. de excus.* Et *l. vlt.* concedit quidem ex solemnitate iuris ad litem dãdum esse tutorem iuxta *l. curatorem D. de auct. tut. & l. cum in vna D. de appell.* siquidem agatur solemni, legitimo, & ordinario iure. hodie verò quia plerumque agitur extra ordinem, omissis solemnibus formulis, sufficere curatorem.

XLV. *De eo qui pro tutore negotia gessit.*

IN hoc tit. ostenditur, non tantum iustum tutorem, vel curatorem teneri ex administratione, sed etiam eum qui quasi tutor, vel curator aliquid gessit, cum non esset tutor, aut esse non posset, vt miles, aut mulier, aut datus à muliere, & quasi tutor pro tutelæ actione, quasi gestor negotiorum gestorum *l. 1. & 4. ꝫ. de test. tut. l. 4. supr. qui dar. tut.* Quasi curator, vtili negotiorum gestorum, qua verus curator tenetur, & in falsum curatorem deflexa.

XLVI. *Si mater indemnitatem promiserit.*

HIc titulus est de periculo administrationis, quod interdum suscipicit mater promittendo securitatẽ pupillo, vel tutori eius. Et quidem si pupillo pro tutore, vel tutori pro pupillo sua sponte securitatem promiserit, intercessio est, quæ infirmatur S.C. Velleiano *l. 1.* nisi specialiter decreto comprehensum sit periculo matris quæ tutorem petiit tutorem dari *l. 3.* Sed si tutori pro tutore ipso indemnitatem promiserit, forte dum cupit tutorem sibi permittere administrationem rerum filii sui, totam, aut in partem, intercessio non est: quia alii se pro alio non obligat, & idcirco ex ea re nihil iuuatur S.C. Velleiano *l. 2. hoc tit. l. si mater ꝫ. ad Vell. l. tutor l. quamuis §. 1. D. eodem.* ac si pupillus finita tutela elegerit tutorem, indemnem tutorem damno præstabit mater. Dico, elegerit. nam & cum matre ei est non quidem ex stipulatu tutoris *l. tutorem ꝫ. arb. tut.* sed negotiorum gestorum actio *l. si mater ꝫ. de vsur.* & hæc electio in *l. 2.* significatur verbo, *malunt.* Ex hac *l. 2.* interpretanda est hæc sententia Pauli, Mulier quæ pro tutoribus, *lib. 2. tit. ad S.C. Vell.*

XLVII. *Si contra matris voluntatem tutor datus sit.*

HIc titulus respicit ad 43. à quo propius abest, & vult, vt tutela etiam remoueatur, qui datus est contra matris vltimam voluntatem, id est, quem filio impuberi heredi instituto moriens mater tutorem dari vetuit. & hoc ignorans forte prætor, si quem dederit, vt re cognita repellat. & quemadmodum matris voluntatem seruat in tutore confirmando, quem mater dedit filio heredi instituto, habita inquisitione tamen *l. 4. ꝫ de test. tut.* ita & in reprobando eo quem mater reprobauit, matris sequitur voluntatem, sed, vt sentio, ex inquisitione tamen, & sine infamia reprobari, atque remoui. Addidit Tribonianus exceptionem, nisi & is iam fraudem in tutela admisisse conuictus fuerit. tunc enim remouetur cum infamia vt *l. vlt. ꝫ. tit. 43. & l. 2. tit. 42.* Voluntas in hoc titulo est vltima voluntas.

XLVIII. *Vt causæ post pubertatem adsit tutor.*

TVtela finitur pubertate. periculum autem administrationis non ante finitur, quã tutor rationes reddiderit, & tutelam omnem

omnem curatori restituerit *l. vlt. §. de per. tut.* & sententia quoque prætoris, aut præsidis, si qua opus sit liberatus fuerit *l. 15. §. de adm. tut.* Et non transtulit omnem qui detinet instrumenta litis suo consilio cœptæ. Ergo periculum eius litis ad eum pertinet, non ad curatorem.

XLIX. *Vbi pupilli educari debeant.*

PArs administrationis præcipua, si negotia pupillaria spectas, est defensio causæ pupillaris. Si personam, educatio, quo nomine non tantum victus significatur, & vestiarium, & habitatio *l. vlt. D. de alim. leg.* sed etiam institutio morum, & liberalium artium *l. 2. tit. seq.* educatio ingenii, vt in Comœdia, Bene & pudice doctum, atque eductum ingenium. Et educantur verò plerumque apud matrem viduam, vel si ea de re non bene conueniat inter tutores, matrem, & cognatos, apud eum quem educatorem decreuerit prætor, aut præses *l. 1.* qui vtique non decernet temere educatorem eum qui pupilli successionem spectat *l. 2.* licet eadem ratione ad eum redierit tutela legitima. Hoc autem distat hic *tit. à 24.* quod hic est de liberis orbatis patre, ille de habentibus patrem.

L. *De alimentis pupillo præstandis.*

COnsequẽs erat docere alimenta constitui pupillo, vel adulto, & præstari sine mora arbitrio tutoris, vel arbitrio prætoris, aut præsidis, pro modo facultatum, etiam si de statu et bonisque paternis quę possidet ex edicto Carboniano, vel suo iure cõtrouersia fiat *l. 1.* & aliquando tutius esse sine decreto magistratus ea constitui, tutoris vel curatoris arbitrio. nec enim posse minores probe recusare sumptus, quibus educti sunt liberaliter bona fide factos *l. 3. §. de adm. tut.* nisi eos alium quàm tutorem fecisse probent *l. 2.*

LI. *Arbitrium tutelæ.*

SAtis iam de contractu ipso dixit, id est, officio & administratione tutelæ. Nunc venit ad actionem quæ ex eo contractu nascitur, quam vocat arbitriũ tutelæ, quod huius iudicii potestas omnis sit in arbitrio iudicantis, qui excussis tutelæ rationibus ex bona fide statuat quid tutorem pupillo pręstare, aut reputare, & pensare oporteat. Et est huic iudicio, siue arbitrio locus in tutorem. Videtur etiam dari in curatorem pupilli *l. 3. hoc tit.* & est ratio cur & in eum detur, quia tutoris instar obtinet, saltem pro tutelæ. nam & sicut tutor, ita curator pupilli eo pubere facto deponit officium *l. 1. inf. titu. 60. l. 2. sup. tit. 36. l. tutorem D. de tut. & cur. da.* & in ea sententia videntur fuisse Iurisconsulti quidam, vt Thalelæus ait in hanc *l. 3.* καὶ ἐὰν γνῶμεν νομικῶν λέγουσι τὸν τῷ αἰσίβῳ κινεῖσθαι τὸ πουπίλλου κατὰ χώραν, ὅπως τῶν εἰδικῶν ὅρκων, quibus accedat *d. l. 3.* Sed verius esse ait Vlp. *11. § si curator D. de eo qui pro tut.* cessare tutelæ, vel protutelę actionem. Ceterum in *hoc tit.* etiam agitur de vtili negotiorum gestorum, qua curator tenetur *l. 7 & vlt.* Et in vtramque venit id quod interest *l. 4. hoc tit.* Vt reddant rationes administrationis, & quidquid reliquorum nomine debent qui negotia gesserunt *l. 9* quidquid dolo, aut culpa eorum, lata, vel leui minores amiserunt, vel non adquisierũt *l. 7.* excepto casu *l. 2.* nimirum in nominibus paternis exigendis, qua in re remissior tantum negligentia, & nimia cessatio, id est, lata culpa arguitur, vt & in casu *l. tutor §. competit D de adm. tut.* Et vtraque est bonæ fidei, & priuilegiaria, & perpetua, & in vtramque vsuræ veniunt, vtrique data est tacita hypotheca, vtraque datur heredi & in heredem, in vtraque ordo seruatur *l. 6.* In vtraque venit quod post finitum officium gestum est cum esset administrationi connexum, & in vtraque inuentarii publicam fidem sequimur.

LII. *De diuidenda tutela, & pro qua parte quisque tutorum conueniatur.*

HIc tit. est de diuisione administrationis & actionis tutelæ, & pro qua parte actio diuidatur inter tutores. Et diuidere trahit etiam secum non diuidere, sicut facere, nõ facere. i. vbi de vno tractatur, necesse est etiam tractari de altero. Igitur quæstio omnis hæc eo pertinet, vt sciamus cum plures tutores sunt aut curatores (nam & tutores ad se pertrahunt curatores) pro qua parte in singulos agi possit, aut quando in vnum ex pluribus in solidum. Diuidere est agere pro parte in singulos. Non diuidere est agere in solidum in vnum è multis. Sic autem distinguendum. Aut diuisa est administratio in partes, vel in regiones, siue

A prouincias, aut indiuisa. Si diuisa à testatore, vel à iudice, actio etiam tutelæ diuiditur, vt pro ea tantum parte quisque conueniatur, quæ ei attributa est, non pro parte collegarum, nisi dolus eius, aut culpa arguatur quod collegam suspectum non fecerit, aut tardius euersis iam facultatibus, aut lusuriè fecerit *l. 2. §. 1. hoc titu. l. si duo D. de adm. tut.* Iulianus antecessor in collectione quam fecit studiosis, & operæpretio quæstionis huius, Nisi aut eum oportebat cõtutorem remouere vt suspectũ, omnino non remouit, aut tardius remouit. Sin autem diuisa sit tutorum conuentione sine iudice singuli tenentur in solidum, cum hac conB dicione, vt quem pupillus elegerit, ei cedat actionibus suis aduersus alios *l. 2. in fi. hoc tit.* quia conuentio tutorum non potest in fraudem pupilli diuidere officium tutelę periculumque commune *l. 3. hoc titu.* Denique perinde omnia seruantur diuisione facta ex tutorum conuentione, atque si pro indiuiso omnes tutelam administrassent: quæ nunc diligentius explicabo. Si diuisa sit administratio tutorum conuentione vel omnino indiuisa, aut communiter omnes tutelam gesserunt pro diuiso ex conuentione, vel pro indiuiso, aut nulli, aut quidam gesserunt, quidam cessauerũt. Si omnes pariter pro indiuiso sine conuentione C vel pro diuiso ea cõuentione, vel nulli, eligere pupillus potest cũ quo experiatur in solidũ, cessis actionib. aduersus alios *l. 2. in pr. hoc tit. l. 6. §. tit. prox.* nisi omnes soluendo fuerint litis contestatę tempore. hoc enim casu is quem eligit pupillus, posita exceptione desiderare potest actionem diuidi inter omnes, exemplo epistolæ Adriani, pro virilibus portionibus, aut pro rata eius quod quisque gesserit *l. 1. §. nunc tractemus D. de tut. & rat. distrah.* Vel si nemine electo pupillus agat cum omnibus, & condemnet omnes, æque periculum sententiæ diuiditur inter eos pro portionibus virilibus *l. 2. infr. Si pl. vn. sen.* Sed si tempore litis conD testatæ omnes soluendo non fuerint, si vnus fuerit soluendo, ceteri non soluendo, ille solus conuenitur in solidum vt *l. 2. D. de pub. cau. ad eund. iud. eat.* cessis actionibus aduersus collegas *l. ex plurib. D. de adm. tut.* vel sine cessione, datis vtilibus *d. l. §. nunc tractemus l. 2. infr. titul. 58.* & hoc vbi vnus conuenitur ex culpa communi. nam si ex propria culpa *l. 2. infr. de cond. ind.* vel si ex dolo communi, ex contumacia communi, id est cessatione eorum improba, quia doli nulla est societas, ei neque ceduntur directæ, neque dantur vtiles *l. 1. §. plane D. de tut. & rat. dist. l. si plures D. de adm. tut.* Ad hæc sciendum, non statim onerari idoE neum propter non idoneum. prius enim excutiendus est qui dicitur non esse idoneus, & fideiussor, & magistratus municipalis qui eum dedit non exacta satisdatione *l. Lucius § pen. D. eod.* & si ab his rem pupillus seruare non possit, tum demum it ad contutorem idoneum, & vnus tantum casus est quo idoneus statim in solidum conuenitur inexcusso magistratu, si id conuenitur quod contutorem suspectum facere, aut satis exigere supersedit *l. 2. & 3. D. de mag. con. l. 1. §. vsque adeo D. de tut. & rat. distr.* in quo (si non sint soluendo contutores) perspicue rectius vulgo Græci, Latinique, quam in Flor. & in illa Iuliani collectione deF tracta negatiua, malè in eodem exemplari Flor. traiecta in subditis illo loco, vt & ipse Iulianus legit, & Græci, *Si contutor ob hoc conueniatur*, &c. Quid autem si quidam tantum gesserint, alii cessauerint? Prius conueniuntur qui gesserunt, si soluendo sunt tempore finitæ tutelæ *l. 6. infr. tit. prox. l. 3. hoc tit. l. 2. infr. de her. tut. l. 1. inf. si tut. Reip. cau. ab.* Satis est fuisse soluendo eo tempore, nam si postea fiant non soluendo, hoc minoris, aut curatorum, non contutorum qui cessauerunt periculo cedit *l. 1. hoc titu.* Si vero soluendo eo tempore nõ sint, neque fideiussores eorum, neque magistratus, tum conueniuntur vtili actione tutelæ qui G non gesserunt quia suo periculo cessauerunt *l. 4. §. 1. D. rem pu. sa. fo. l. tres tutores D. de adm. tut.* Verum hic ordo non seruatur in eo quod dolo communi periit, *l. 2. §. si tut. non gess. l. tutores § cum D. de adm. tut.*

LIII. *De in litem iurando.*

HIc titulus est de iureiurando in litem arbitrio tutelæ à iudice delato adolescẽti, vel curatori eius, quod nihil aliud est quam æstimatio religiosa eius rei de qua agit adolescens, vel pupilli, adolescentisve tutor, aut curator aduersus tutorẽ, aut curaH torem. Vel pretium quod ponit rei suæ iurans quanti eã rem faciat, is qui tutelæ agit, vel vtili negotiorum gestorum ea curationis causa. Rem enim, & litem, & id quod interest promiscue dicimus. Hęc vero aut à iudice æstimatur iusto pretio, si dolus absit & lata culpa eius quo cum agitur *l. 2. in fin. hoc titul.* vel ab acto-

re iurato, si dolo, aut lata culpa aduersarii res de qua agitur non restituatur, vel non exhibeatur, & vtroque genere fit vera venditio rei siue litis, priore iusto pretio, posteriore etiam iniusto, & immenso, coercendi aduersarii causa, ob dolum eius, vel latam culpam. Nec enim iudex id defert ob leuem culpam *l. videamus in fi. D. eod. & l. 4. huius tit.* nondum percepta mens hæc est, in tutorem iurari in litem si inuentarium, cæteraq. instrumenta pupillaria exhibere nolit. quia non potest hoc non dolo malo facere vt *l. 7. §. 1. D. de adm. tut. l. si tutor. D. eod.* Ergo ex dolo tutoris, vel lata culpa, quæ vulgo præsumitur esse dolus, actori in tutorem iusiurandum in litem deferri, in heredem autem tutoris conuentum actione tutelę ex dolo tutoris non deferri iusiurandum in litem, nisi lis fuerit contestata cum defuncto, sed ex dolo proprio tantum, vel ex lata culpa *l. 1. 2. 5. hoc titu. l. 4. §. 1. D. de fid. tut.* & hæc est sententia *l. 4. huius titu.* Dico in heredem ex dolo defuncto non iurari in litem. Nō dico heredem tutelę non teneri ex dolo defuncti, tenetur enim in solidum, etiamsi nihil ad eum peruenerit *l. ex deposito D. de obl. & act.* maxime ex eo dolo quo res minoris deminutæ, & dilapidatæ sunt, non temere ex alio quolibet, nisi lis fuerit contestata cum defuncto, quæ est sententia *l. 1. titul. sequen.* à me latius explicata, & correcta fideliter ex Basil. *Obs. XIII.* contra negationem quam in eam simul atque in *l. 2. C. de mag. con.* inuexerat communis quæ dicitur imperitorum opinio, ex leui culpa defuncti heredem tutelæ non teneri qui tenetur ex delicto, quod perinde est ac si diceres, ex contractu defuncti heredem non teneri, nisi ob delictum defuncti, ac proinde delicti successorem eum tantum esse non obligationis atque contractus, & ex *d. l. 1.* adhibenda est interpretatio ad §. *aliquando Inst. de perp. & temp. act.* non dato exemplo ex §. *plane Inst. de act.* quia ea specialis actio depositi cum sit, pœnalis magis ex delicto videtur esse non ex *l. quæsitum in fin. D. de prec.* Nam quod ibi de interdicto de precario, idem *l. 4. titul. sequen.* de actione tutelæ, qua tamen & in id quod ad eum non peruenit heredem teneri constat, vbi dolus defuncti damnum pupilli rebus attulit. & argumentum à contrario sensu non valet.

LIIII. *De heredibus tutorum, vel curatorum.*

QVod dixit supra titulo generali *Arb. tut.* tutelæ actionem dari heredi & in heredem *l. pen.* id specialiter exequitur in *hoc titu.* quod actio tutelæ quæ heredi vel in heredem datur alio iure sit, quàm quæ datur tutori vel in tutorē. Nam vt iam occupauit dicere titulo superiore proximo *l. pen.* ex dolo in tutorem iuratur in litem, sed non in heredem tutoris ex eodem tutoris dolo. Et actio tutelæ quæ pupilli heredi competit, non est priuilegiaria *l. ex pluribus D. de adm. tut. l. dabimus D. de reb. auct. iud. poss. l. 1. §. eidem principes D. ad l. Corn. de fal.* & in heredem tutoris, non est famosa *l. furti. § si quis alieno & § pen. D. de his qui not. inf.* Heredum nomine intelliguntur etiam heredes heredum *l. 2. supra tit. prox.*

LV. *Si tutor non gesserit.*

DAt hunc titulum, vt resumat quod dixit titulo generali *l. 6.* etiam eum qui nihil gessit arbitrio tutelæ teneri, vtili scilicet, non directo, & excusso prius eo qui gessit *l. 2. hoc tit. in pr. ma parte l. 3. C. de adm. tut. l. 3. C. de diuid. tut. l. 2. C. titul. prox.* Si nemo gessit, quia non apparet quis prior, qui posterior sit, quia est omnium contumacia par, vel culpa lata, perinde omnes tenentur, ac si communiter tutelam indiuisam gessissent *l. 2. in secūda parte.* vbi autem alii gesserunt, alii non gesserunt, post eos qui gesserunt, si soluendo, aut minus soluendo inuenti fuerint, conueniuntur qui non gesserunt, vel culpę nomine quod suspectos contutores non fecerint *l. 2. titul. sequen.* Vel si forte ceterorum tutorum patronus fuerit qui solus tutelam gessit, quod non ei postulauerint curatorem adiungi, aliave qua ratione prospexerint rebus pupilli *l. 1.*

LVI. *De vsuris pupillaribus.*

ETiam hoc titulo specialiter resumit quod attigit generali *l. 3.* in tutelæ arbitrium venire vsuras centesimas, vel ex Constitutione Iustiniani semisses, si pecuniam pupillarem tutor in suos vsus conuerterit *l. 1.* & ex caussis relatis in *l. 7 § quæ sunt D. de adm. tut.* Ex ceteris venire secundum morem regionis, a die quo in officio peccauerunt in diem condemnationis, aut redditæ tutelæ, ipso iure ex constitutione Seueri. Et eæ sunt vsuræ pupillares,

A quas tutor debet non tantum si ex sua persona conueniatur, sed & si ex persona contutoris. quod suspectum eum non fecerit *d. l. 7 § pen. l. hoc tit.* Verum otiosæ pecuniæ, id est, quam tutor non habuit cui fœneraret, vel ex qua non habuit prædia quæ compararet, in actionem tutelæ vsuræ nō veniunt *l. 3. hoc tit. l. cum plures §. vlt. D. de adm. tut.* Illud notandum, vsurarum pupillarium cursum impediri duobus modis, Oblatione pecunię, & obsignatione, & depositione *l. 1. in fin. D. de vsur. l. 28. §. 1. D. de adm. tut.* Et oblatione per denuntiationem facta sæpius, & ad extremum apud acta ius dicentis, à tutore protestatione facta se paratum esse

B se parem rationem cum pupillo facere, sine denuntiatione, & depositione *l. 4. hoc tit.*

LVII. *De fideiussoribus tutorum, vel curatorum.*

HIc titulus ostendit de tutela, vel cura non tantū agi cum tutore arbitrio tutelæ, vel vtili negotiorum gestorū cum curatore, sed etiam cum fideiussorib. eorū actione ex stipulatu, qui & ipsi vsurarum pupillarium nomine tenentur *l. 10. Rem pu. sal. fo.* Et electionem adolescenti esse cum ipso tutore agere velit, an cum fideiussore eius, vel diuisis actionibus partim cum tutore,

C partim cum fideiussore, non in solidum cum vtroq; , ne bis idem consequatur *l. 1. hoc tit. l. 3. §. 1. D. de duob. reis l. grege §. etiam D. de pig.* quam electionem omnibus creditoribus adimit Iustinianū *No. 4.* qua de causa in Basil. non extant Constitutiones huius tituli quæ sunt de electione. & notāda distinctio *l. 2.* in quęstione illa, an electo tutore fideiussor liberetur. Multum enim interest simpliciter acceptus sit, an in omnem causam.

LVIII. *De contrario iudicio.*

CVm de iudicio tutelæ directo dictū sit, quod pupillo competit, ad contrarium veniendū est, quod tutori in pupillum

D datur finita tutela. In eo venit quod tutor impēdit de suo in rem pupilli *l. 3. hoc tit.* vel etiam quod pupillus ei debuit ex causa tutela vetustiore *l. 2. C. de in lit. dan. tut* & quodcunq; eo iudicio tutor consequi potest, id etiam conuentus directo consequitur iure compensationis *d. l. 3. & 2.* Illud notandum est ex *l. 1. & 2.* In contrarium iudicium non venire vt tutori qui soluit pro contutore cōdemnato in solidum, pupillus cedat actiones suas aduersus cōdemnatum, quia post solutionem cum extincta sit tutelæ obligatio, nulla pupillo superest actio quam cedat, sed ei qui sol-

E uit in condemnatum est actio negotiorum gestorum. Ante solutionem recte ceditur actio tutori, qui omne quod ex causa tutelæ debetur soluere paratus est pro se, & pro collegis, vel in solutione ipsa si conuenerit vt soluenti tutori cederentur actiones aduersus collegas *l. 1. hoc tit. l. Modestinus D. de solut. l. cum is qui D. de fideiuss.* vel sine cessione ei dantur vtiles quasi ex cessione præsumta *l. 1. C. de obl. & act.* sicut tutore condemnato ex communi culpa, cedendæ ei sunt actiones in collegas quod condemnatus consequitur in actione iudicati per exceptionem doli mali, vel sine cessione dantur vtiles vt dixi *titul. 52.* quod vtrique verum

F est, etiam si absens, & indefensus tutor post litem contestatam condemnatus sit. quæ sententia valet *l. vlt. infr. quomo. & quan. iud.* & is sententiæ adquieuerit ex fide bona, id est, non appellauerit *l. 2. hoc tit* Recte, ex communi culpa. Nam si ex propria, nulla ei potest esse actio in collegas, neq. item ex communi dolo, neque si suo nomine soluerit.

LIX. *De auctoritate præstanda.*

EXplicatis actionibus quæ ex administratione negotiorū nascuntur, dat titulum *de auctoritate tutorum*, quoniam ab ad-

G ministratione veteres separabant auctoritatem, vt Vlp. *lib. Regularum*, dum ait, pupillorum pupillarumque tutores, & negotia gerere, & auctoritatem interponere, mulierum autem tutores, ante scilicet quàm earum tutelam lex Claudia sustulisset, auctoritatem dumtaxat: & tamen de auctoritate non minus quam de administratione rationem reddit tutor conuentus tutelæ iudicio *l. si tutor D. eod.* & receptum etiam est, vt sine tutoris auctoritate pupillus tutori obligetur contrario iudicio *l. 1. D. de cont. tuto. act.* qui alii non obligatur sine tutoris auctoritate, nisi in quantum locupletior factus est ex Constitutione D. Pii, cum

H tamen alium sibi solus obliget recte. Duæ autem sunt in *hoc titulo* Iustiniani Constitutiones nouæ. Vna, vt & in criminalibus causis necessaria sit auctoritas tutoris, vel curatoris *l. 4.* Iure enim veteri vt cum seruis est criminale iudiciū, ita & cum minoribus siue tutoris vel curatoris auctoritate, & ipsis accusantibus sufficit con-

cit consilium & præsentia tutoris, vel curatoris *l. 2. D. de accus. l. 8. C. ad l. Iul. de adult. & Paulus v. Sent. tit. XII.* nec interuenire etiam eius auctoritas debet. Altera est, vt si plures sint tutores, in omni re vnius auctoritas sufficiat indistinctè, præterquam si pupillus in adoptionem detur, quod iure fit ex constitutione Antonini, adhibita auctoritate omnium tutorum, ne sit in vnius potestate finire tutelam *l. 5. hoc tit.* Iure enim vereri non eadem omnium tutorum condicio est. Ex testamentariis, vel datis per inquisitionem vnius auctoritas sufficit, licet in litibus litem denuntiari omnibus opus sit, tam indiuisa tutela, quam diuisa his omnibus quibus coniunctim pars vna attributa est *l. 1. Cod. The. de den. vel ed. res. l. 2. sup. si expl. tut. emu.* &c. Legitimorum autem omnium, vel datorum ex inquisitione auctoritas necessaria est, vt idem Vlp. eodem lib. docet. Sed *l. 5. huius tit.* in hoc casu vult omnium tutorum parem esse condicionem, vt scilicet excepta arrogationis causa, in nulla alia omnes auctoritatem suam accommodare debeant. In hoc inquam casu, eo quod in aliis differentia est, vt in satisdationis onere, quod subeunt tantum legitimi, & dati sine inquisitione, & in spe actionis subsidiariæ, quæ ex Oratione D. Traiani pupillis competit in magistratus municipales, & locum habet in legitimis duntaxat tutoribus, & in his qui dati sunt sine inquisitione. Auctoritas est approbatio tutoris expressa, quæ interponitur perfecto eo quod pupillus eo præsente gessit. Nec enim præsentia, & taciturnitas tutoris auctoritatem imitatur.

LX. *Quando tutores, vel curatores esse desinant.*

LEx vltima superioris tituli cum docuisset, arrogatione pupilli finiri tutelam vel curam, additur hoc tit. & pubertate eam finiri, vel ætate legitima, cuius definitio ex annis sumitur, non voluntate pupilli sola, quia inuitus tutela continetur.

LXI. *De actore a tutore seu curatore dando.*

ET non finiri absentia tutoris sola, vt tutor vel curator alius dari ob eam solam causam possit vt *l. 10. s. qui dar. tut. l. tutores D. de tut. & cur. da.* Sed dari actorem à tutore vel curatore. Dari dicitur à tutore vel curatore, quoniã decreto prætoris, aut præsidis postulante tutore, & eius periculo datur plerumque litium causa, vnde actoris nomen, cum aliquo tutor profecturus & aliquandiu absuturus est *l. qui negotia §. pen. D. de neg. gest. l. tutor D. quan. ex fac. tut. l. 10. C. de app. l. 1. hoc titu.* nec enim propter absentiam solam, vt dixi, dari tutor alius vel curator potest, quia ne Reip. quidem causa absens desinit esse tutor, & procuratorem etiam relinquere non potest ex sua persona, cum litis dominus non sit *l. neq. s. de proc.* nec ex persona pupilli, si forte absit, vel nesciat fari *§. vlt. Inst. de cur. l. decreto D. de adm. tut.* Igitur necesse est actorem constitui, actorem ad lites, adiutorem ad cetera negotia *l. solet. D. de tut.*

LXII. *De excusationibus, & temporibus earum.*

FIniri tamen tutelam plerunq; excusatione, de qua etiam cum iam sæpe dictum sit in titulis superioribus, tutorem puta iure datum, ex quo sciuit se datum, suo periculo cessare si se nõ excusauerit *l. 6. D. de test. tut. l. 1. D. de leg. tut. l. 9. Qui da. tut. l. 19. de adm. tut.* & non iure datum non indigere excusatione *l. 1. de conf. tut.* tempus est tandem vt dicat & *de temporibus earum*, quæ duæ sunt partes tituli huius. *Excusatio*, est allegatio vacationis seu immunitatis à tutela vel curatione, quam habet aliquis ex priuilegio, vel ex iusta causa. Quam allegari oportet re integra *l. 2. tit. seq.* & vel in partem veluti ab administratione rerum quæ in alia prouincia sunt *l. 2. & 11.* vel in totum, vt ex causis iustis relatis in *hoc tit.* & iniustis interea reiectis. Altera pars est, *de tẽporibus excusationum*, vt tutor testamentarius, vel datiuus ex decreto prætoris, aut præsidis statim vt datus est necesse non habeat appellare, sed ex ordine constituto à D. Marco, intra L. dies se excuset, & excusatione non recepta, tum demum appellet, & sic inuenio veteranis quoque vocatis ad munera personalia, remitti appellandi necessitatem *l. 9. C. quan. pro. non est. nec.* Quæ tamen ceteris & ad alia munera vocatis non remittitur. Legitimi tutoris excusatio, quæ eum prorsus liberet onere tutelæ, iure ipso nulla est. Nam ætas olim eum liberabat.

LXIII. *Si falsis allegationibus excusatus sit.*

EXcusatio recepta liberat periculo cessationis *l. 22. s. tit. prox.* nisi, vt *hoc tit.* ostenditur, falsis allegationibus circumuenta,

A religione iudicantis recepta sit, veluti allegãdo non attigisse tutelam quam iam attigerit *l. 2. hoc tit.* Decreta enim, aut sententiæ elicitæ ex falsis instrumentis, testationibus, allegationibus, facilè rescinduntur *l. 5. C. de prad. min. & lib. 8. tit. Si ex fal. instr. l. qui testamento D. de excus.*

LXIIII. *Si tutor, vel curator Reip. causa aberit.*

QVod dixit *tit. superiore l. 2.* non nisi re integra excusationibus locum esse, ab eo excipit causam nouam, quæ contigerit post tutelam inchoatam, vt si tutorem Reip. causa abesse oporteat, qua ex causa ab ea tutela excusatur donec redeat, & à
B noua tutela, pro præmio impensæ in Remp. operæ, anni excusationem habet.

LXV. *De excusationibus veteranorum.*

PRo præmio nauatæ in Rempub. operæ, & pro præmio igitur impletæ militiæ. Nam & milites Reipub. causa absunt, & maiorem quoq; immunitatem habent stipendiis cõfectis, quam ceteri qui abfuerunt ex alia causa, qui post regressum anni tantum vacationem habent. Qui verò vicena stipendia in militia
C meruerunt, nec sunt dimissi cum infamia, in perpetuum excusantur à tutelis & curationibus, & ceteris muneribus ciuilibus, præterquam ab vna tutela vel cura filiorum cõueterani, aut vna cura militis, à qua tamen etiam anni vacationem habent, vt *l. 8. D. eod.* Hi sunt veterani, quibus & alia priuilegia concessa sunt, in pœnis, & in testamentis, & in successionibus.

LXVI. *Qui numero liberorum se excusat.*

SEquitur alia specialis excusationis causa, si Romanus tres liberos habeat incolumes, vel Italus IIII. vel prouincialis V.
D Nam & hic numerus excusat à ceteris muneribus ciuilibus, & liberorum nomine continentur etiam nepotes ex filio iam ante defuncto, non ex filia, non ex filio superstite *l. 2. hoc tit. l. 3. C. de his qui num. lib.*

LXVII. *Qui morbo.*

ETalia ob morbum, si tutor post susceptam tutelam captus oculis fuerit, vel mente, vel lingua, vel aurib. aut inualitudine perpetua. Nam ab initio qui his morbis affecti sunt, tantum abest vt tutores vel curatores dari possint, vt his ipsis sit curatoribus opus. Ergo morbi nomine significatur etiam cæcitas, & sur-
E ditas vt in *tit. de ædil. ed.* vt rectè Galenus definiuit, morbum esse causam qua impediuntur actiones totius corporis, vel actio certæ partis, veluti oculorum, linguæ, aurium.

LXVIII. *Qui ætate.*

ETalia ob ætatem longæuam, quæ scilicet excedit annos LXX. vt & legendum esse docuimus in *l. vlt. C. qui æt. se exc.* & placet quod ait Aristoteles, τὴν μὲν νόσον εἶναι γῆρας ἐπίκτητον, τὸ δὲ γῆρας νόσον φυσικήν, quod ea ratione nihil referat, vt in Basil. & libris quibusdam, ætati, subiungas morbum an contra, id est, huic titulo
F superiorem, aut hunc superiori.

LXIX. *Qui numero tutelarum.*

SEquitur species alia excusationis, vt à quarta tutela vel cura, non etiam ab alio munere ciuili *l. 3. infr. de exc. mun.* excusemur, non dico quandiu tutelas, sed quandiu trium tutelarum onera sustinemus. Nec enim quælibet tutela onus est. Et ad extremum, expositis variis excusationum causis, absolutoque iam isto tractatu, notatur in Constitutione huius tit. imperfectas diuersas excusationum species nihil proficere, vt *l. 1. §. vltim. D. de*
G *vac. mun.*

LXX. *De curatore furiosi, vel prodigi.*

HIc titulus ostendit etiam finita tutela & cura minorum, curatores dari posse maioribus XXV. an. si mẽte lapsi, aut furiosi sint, vel si eis quasi prodigis prætor bonis interdixerit, & sui iuris sint. Nam homini alieni iuris nunquam tutor vel curator datur. His vero personis agnati, & gentiles legitimi curatores sunt ex XII. tab. & cognati fratres ex Constitutione Anastasii *l. 5.* sed hodie possunt etiam à prætore dari extranei *l. 1. l. sæpe D. eod. l.*
H *vlt. §. sin autem testamentum hoc titu.* & dati ab eodem semper sunt adolescentib. & maiorib. XXV. an. qui negotiis suis superesse non poterãt, veluti surdis, mutis, cæcis, fatuis, debilibus, aut perpetuo captis morbo, non etiam furiosis, & prodigis, nisi vt eleganter docet Vlp. lib. *Reg. tit. de curatoribus*, prodigis, aut furio-

sis ingenuis testamẽto patris heredibus scriptis, quia lex tantum ab intellatu faciebat curatores legitimos, & prodigis libertinis, siue ex testamento, siue ab intestato patri naturali heredes extitissent, quia & his lex XII. non dabat curatores, quia nec vllo iure patri heredes fieri poterant, qui nec patrem aut matrem ciuilem habere videbantur, quatenus cognatio in seruitute contracta iure ciuili nulla est.

LXXI. *De prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non alienandis vel obligandis.*

IN hoc titulo proponitur Oratio Seueri & Antonini & S.C. *de non alienandis vel pignerandis prædiis mancipiisve, rusticis, aut suburbanis pupillorum vel adolescentium, sine decreto prætoris vel præsidis*, quod iam tit. superiore *l. 2.* docuit porrigi etiam ad ceteros, quibus curatores dari solent, vt *l. 8. §. 1. l. 11. D. eod.* & id quoque supra didicimus *l. 22. de adm. tut.* edicto Constantini esse porrectum ad prædia mancipiaq. vrbana & mobilia, quæque pretiosa earum personarum, non tantum si æs alienum vrgeat, sed & si dos minori, aut donatio propter nuptias constituenda sit. Præcessit S. Consulti productio, & interpretatio latior S.C. ipsum cui hic tit. proprie dicatus est, & vt in Digestis ex edicto Constantini, titulorum conditor maluit reponere, *rebus* pro *prædiis*, ita & in hoc tit. addidit, *Et aliis rebus*, licet omnes Constitutiones sint de prædiis tantum rusticis & suburbanis, & de causa æris alieni tantum, non de aliis secundum Orationis verba, & de seruis, serua *l. cum quasi §. si plures D de fid. lib.* vt non alienentur, vel obligentur ob æs alienum quod falso nõ fuerit allegatum temere, neque examinata, neque facta rei cognitione, causaq; probata apud acta, & pro tribunali decreto solenniter interposito. Verbo alienationis continetur venditio, permutatio, transactio, datio in solutum, cautio reddẽdæ rei donatæ, diuisio, & vsucapio aut longa possessio, & multo magis donatio, vt ait *l. 4.* quod accipio de donatione propter nuptias, & munere spõsalitio, & dote, vt non valea. sine decreto *d. l. 22.* & de donatione simplici, vt ne ex decreto quidem *l. vlt. inf. si ma. fac. al.* Excipitur venditio quæ fit iure pignoris contracti a patre, vel auctoritate magistratus, vt *l. 1. §. si communis l. 3. D. eod. l. 1. & 2. hoc tit.* quæ decretum non exigit. Aliæ alienationes quæ fiunt sine decreto, id est, sine causæ cognitione & sententia prætoris pro tribunali, ipso iure nullæ sunt, manetque rei venditæ vindicatio pupillo cum fructibus si sciens eam emerit emptor *l. 2. inf. si quis ig. rem min.* reddito emptori pretio, si probauerit pecuniam minoris lucro cessisse cum vsuris quibus pecunia emptori, minor solutus est & meliorationibus *l. 2. 4. 10. 14. 16.*

LXXII. *Quando decreto opus non sit.*

PRoposito S.C. *de non alienandis vel obligandis prædiis minorum sine decreto, vel auctoritate magistratus*, subiicit certos casus, quibus sine decreto earum rerum alienatio vel obligatio valet. Si vt alienaretur, parens a quo profectæ sunt cauerit testamento aut codicillis, quod & Oratione Seueri fuit nominatim exceptum. Idemque est si ex conuentione parentis fundus reddendi debeat venditori *l. 1. hoc tit.* Item si alienationem permiserit princeps nominatim. nec enim sola ætatis venia alienationem permittit. Item ex edicto Constantini constat recte vendi sine decreto res, quæ tractu temporis deteriores fieri possunt, & iumenta, aut pecora superuacua. & ex eodem edicto poterat mulier minor XXV. an. res suas vendere sine decreto, adhibito consensu mariti & subscriptione, quæ pars abrogata est *l. 3. Cod. Theod. de cond. empt.* Et ex Constitutione Iustiniani, potest etiam tutor vel curator obligare res minoris pro cautione Iudicatum solui quam minor exigitur: nam in *l. vlt. §. defensionem C. de adm. tut.* cautio litis, est cautio iudicatum solui, non iudicio sisti, quæ personæ cautio est non litis.

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris esse sine decreto comparauerit.*

SI his casibus exceptis contra S.C. sine decreto facta sit venditio rerum minoris, ab emptore bonæ fidei separandus est emptor malæ fidei, id est, qui sciuit prædium minoris esse, ab eo qui hoc ignorauit & duæ in hoc titulo differentiæ proponuntur. Vna, vt bonæ fidei emptor tueri se possit præscriptione statuti temporis, si post perfectam ætatem domini, sine controuersia eam rem statuto tempore possederit, quam tamen præscriptionem nõ habet emptor malæ fidei *l. 1. & 4. hoc tit. l. 2. & 3. tit. seq.*

A Et statutum tempus *l. 1. & 3. hoc tit. & l. 2. tit. seq.* quinquennium intelligere oportet ex Constit. Iustiniani, id est *l. 3. tit. seq.* si res pupilli vel adulti obligata aut vendita sit. Breuiore tempore cõfirmatur venditio, quæ iure antiquo valuit. Sin autem donata sit, quia nec ex decreto valet donatio simplex, statutum tempus, est longum tempus, id est, decem annorum, præsente domino, XX. absente. ea enim est in iure perpetua longi, & diuturni temporis definitio. Et inde *l. 4. huius tit.* quæ de longo tempore loquitur, etiam de re donata loquitur, non de re vendita. Altera differentia pertinet ad fructus rei vẽditæ, quos emptor bonæ fidei lucra-
B tur etiam, si non impleuerit tempus præscriptionis, non emptor malæ fidei *l. 2. hoc tit. l. bona fidei D de adq. rer. dom.*

LXXIIII. *Si maior factus, alienationem factam sine decreto ratam habuerit.*

SI silentio domini maioris effecti, secundum definitionem & distinctionem *l. 3. huius tit.* confirmatur alienatio facta contra S.C. & multo magis speciali ratihabitione vt *l. 6. C. arb. tut.* Ratihabitio, est silẽtium expressum, siue promissum expressum. Silentium, ratihabitio tacita. Silentium, inquam, quinquennii
C in rebus minorum sine decreto alienatis vel obligatis, & silentiũ longi temporis in rebus donatis, quod numeratur a die, quo dominus rerum maior effectus est, & heredi quoque eius, si minor sit, tempus silentii quod reliquum est tãtum cedit a b eo die, quo & ipse maior effectus est. quæ est sententia *l. 3. in fi.* comprobata *l. interdum D. de min. & l. 5. C. de temp. in int. rest.* Hoc autem distat hic tit. a tit. *45. lib. 2.* quod hic est de causis, quæ ipso iure nullæ sunt, ille, de causis, quæ ipso iure valent, sed nisi ratæ habeãtur, rescindi possunt, per restitutionem in integrum.

LXXV. *De magistratibus conueniendis.*

D MErito hic titulus vltimum locum occupat. nam vltimum auxilium quo minoribus succurritur, qui alia ratione seruari indemnes non possunt, est actio vtilis, vel in factum ex S.C. siue Oratione Traiani, quæ in *hoc titul.* proponitur in magistratus municipales siue Duumuiros, qui tutores vel curatores dederunt aut nominauerunt, nec ab eis satisdationem exegerunt, Rem minoris saluam fore, aut minus idoneam exegerunt. Itaque ad tutores tantum vel curatores hæc actio pertinet, qui satisdare debẽt, quales sunt legitimi, & dati sine inquisitione, non
E ad testamẽtarios, vel datos ex inquisitione *l. vlt. C. de auct. præst.* Et subsidiaria actio dicitur, quia priusquã eatur ad Duumuiros, excuti oportet bona tutoris vel curatoris, & reuocari actione Pauliana, si quæ alienauerit in fraudem minoris, excuti etiã bona fideiussoris eius, & collegas qui suspectum eum non fecerunt *l. 1. 4. 5.* & si ab his indemnitati minoris non satisfiat, tum itur ad Duumuiros, diuisa actione, si ambo soluendo sint *l. 3.* vel ad heredes eorum, si non ex dolo vel lata culpa eorum cõueniantur, præterquam si lucrum captauerint sibi vel alii ex damno minoris, vt exposui in *tit. 53.* Et si forte magistratus ipsi in dando tu-
F tore, suæ indemnitati satisdatione prospexerint, nec sit soluendo tutor aut fideiussor, qui de indemnitate pupilli cauit, liberantur cedendo actiones suas aduersus fideiussores, qui eis de indemnitate sua cauerunt, vel etiam minori sine cessione dantur vtiles *l. 1.* quia dum indemnitati suæ cauit magistratus, per consequẽtias & indemnitati pupilli cauit. Et hæc in prouinciis. nam in vrbe, si prætor tutorem dederit, non quidem in prætorem, sicut nec in prouinciis in præsidem, sed in scribam V.C. qui satis exegerit, actioni subsidiariæ locus est.

G
CODICIS IVSTINIANI
LIBER SEXTVS.

TIT. I. *De seruis fugitiuis, & libertis, mancipiisq; ciuitatum artificibus, & ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam, vel dominicam pertinentibus.*

EXplicato superiore contractu dotis exposito, & his omnibus quæ circa eum contractum vertuntur, ac deinde exposita obligatione tutelæ vel curæ, quæ quasi ex contractu descendit, hoc libro proponitur alia obligatio, quæ etiam ex cõtractu descendere videtur, nempe, successio, & adquisitio hereditatis bonorúmve defuncti. nã & is qui adit hereditatẽ, vel immiscet se
H bonis

bonis defuncti, cõtrahere videtur, quatenus æs alienum defuncti contrahit, & creditoribus hereditariis, legetariis, fideicõmissariis obligatur perinde, atq; si cum eis negotium aliquod gereret *l. 3. §. vlt. l. 4. D. Quib. ex cau. in pos.* ac similiter qui hereditatem recipit ex S. C. Trebelliano *l. non enim D. ad Treb.* & qui bonorum possessionem agnoscit *l. pen. in fin. D. de sepa.* Alia autem est hereditas siue successio libertinorum, alia ingenuorum. & in hoc libro primum agitur de successione libertinorũ, in qua certum est leges & edicta patronis multa & varia iura detulisse. hæc enim vna est pars iuris patronatus, vt in libertorum bonis succedant patroni, sicut in bonis clientum, iure applicationis. Sunt & aliæ partes iuris patronatus, quas conditor huius libri omnes explanare & exequi parat, vt ius patronatus quàm sit amplum aperiat studiosis, & in eo potissimum cõsistat, quod est de successione libertorum. ac primum quidem ostendit vim iuris patronatus consistere in operis, quas liberti patronis debent, quo erga patronos officio cum decedant, fugitiui, inde apparet primum titulum huius libri, qui est non tantum *de seruis*, sed præcipuè *de libertis fugitiuis*, respicere ad tertium, *de operis libertorum*, in quo *& l. vlt.* est de libertis fugitiuis. In hoc autem tit. de eisdem est *l. 5.* sed illa de libertis priuatorum; hæc de libertis ciuitatũ, quorum artificio & operis Resp. vtebatur. & grauior pœna sollicitantis seruum aut libertum ciuitatis, quam priuati hominis. De seruis publicis pop. Romani est *l. vlt.* De his qui ad rem dominicam rei priuatæ, id est, ad dominium principis, siue fiscalem pertinent *l. pen.* Ceteræ de priuatorum seruis, qui sunt in fuga, & susceptoribus vel occultatoribus eorum.

II. *De furtis, & seruo corrupto.*

Titulus est generalis, qui non sine causa sequitur vicinitatem tituli *de ser. fug.* nam & fuga seruorum, species furti esse intelligitur *l. 1. supr. eod. l. ancilla D. de furtis l. 6. §. de his qui ad eccl. conf.* quantum ad vsucapionem vel longi temporis præscriptionem attinet, cui etiam in reb. mobilibus aliquando locus est *l. rescriptis D. de diu. temp. præs. l. si liberam §. quod cum eo. l. 1. infr. Si adu. cred. præs.* Et qui fugitiuum celat, fur est *l. 1. D. de fug. l. qui seruo §. vlt. D. de fur.* Imo, vt Sabinus scripsit, & qui collectu togæ, ne fugitiuus à domino videretur, obstet. forte & qui sciens fugitiuo viam monstret. Item vix vnquam fugit seruus, quin secum furto auferat rem aliquam pecuniamve domini *d. l. qui seruo §. vlt. l. vlt. D. de fug. l. 12. inf. ad leg. Fab.* Itaque vitiæ hæc duo coniuncta & proxima sunt, & propria seruorum probra, fuga, & furtum. Martialis. *A pedibus didicere manus peccare proterua, Non miror furem qui fugitiuus erat.* & inde in venditionibus seruorum cautiones illæ, *Fugitiuum non esse, Furem non esse.* & eleganter D. Hieronymus *in epistolam ad Titum*, cum audiente viro apprimè graui laudaretur iudex quidam, quod fur non esset, refert illum dixisse, Laudas optimum seruum, si nec fugitiuus est. quod scilicet liberum hominem florere oporteat laudibus longe maioribus, quam quibus serui collaudantur, & longissime abesse vitiis seruilibus. & videtur id Hieronymus sumpsisse ex Apollonio Philostrati, apud quẽ Iarchas rex Indorum, dari perquam inepte laudem magistratibus eandem, quam vænaliciarii dant vænalibus suis, quod fures non sint. Et quod attinet ad secundam partem huius tit. quantam communionem habeat cum titulo primo eiusdem tit. *l. 5.* demonstrat, quæ de sollicitatione loquitur serui fugitiui, is est corruptor, in quem est actio mixta ex edicto de seruo corrupto, vel, vt noui edicere cœperunt, ne quis seruum dumtaxat aut seruam deintegretam, intelligeret de seruo deteriore facto, quanti ea res erit in duplum, quæ Græcis *δουλαπατίας δίκη*, & ex *d. l. 5.* grauior actio, sollicitato seruo Reip. deputato publicis operibus. Et sunt in hoc tit. duæ tantum Constitutiones ea de re *l. 4. & 20.* Ceteræ sunt de furtis, & actione furti nec manifesti, quæ priuatis datur ex XII. tab. in duplum, fisco in quadruplum *l. 16. D. rer. amot. l. aufertur §. vlt. D. de iur. fis.* Et manifesti, quæ priuatis datur ex prætoris edicto. Proponitur etiã in *l. 18.* specialis actio furti ex edicto prætoris in eum, qui ex miserrima naufragorũ fortuna, vel ex incẽdio quo forte conflagrabant ædes alienæ aliquid cepit, amouit, abstulit, corrupit, qua tenetur etiam nec manifestus, intra annum in quadruplum, post annum in simplum, non ei tantum cuius interest, sed etiam fisco, in tãtum scilicet fisco, in quãtum ei cuius interest *l. 3. §. vlt. D. de inc. ruin. & nauf.* præter criminalem executionem & pœnã corporalem in eum statutam XII tab. *l. 1. §. 1. l. qui ædes. D. eodem.* Criminalis executio, si legitima & ordinaria sit, non excludit ciuilem in duplum vel quadruplum. Extraordinaria excludit. Et quod hodie nõ sunt in vsu actiones furti in duplum vel quadruplum, id ex eo manat, quod sint hodie omnia iudicia extraordinaria, & nunc plerumque, vt ait *l. vlt. D. de fur.* furti agatur criminaliter & extra ordinẽ, quam viam qui eligit vlciscendi furis, renuntiasse videtur ciuili & ordinariæ actioni in duplum vel quadruplũ, & simplo ei satisfit *l. interdum §. qui furem D. de fur.* nec tamen si malit agere in duplum vel quadruplum, iure prohibetur *d. l. vlt.* quia iudicia ordinaria cessant potius, quàm extincta sunt.

III. *De operis libertorum.*

Iam à primo titulo primum de operis libertorum dicere proposuit, priusquam alia exponeret quæ in liberos habemus iure patronatus, quia & initio quoque edicti prætor operarum iudicium dedit *l. 2. D. eod.* Operæ, sunt diurnum officium quod libertus præsenti patrono iurat vel promittit libertatis causa, id est, sine quo libertas data non esset *l. in liberto D. de sol.* Iurat autem vel promittit manumissus, statim in ipso tẽpore manumissionis, vel post tempus. Non debentur iure ciuili, nisi promissæ vel iuratæ ciuili actione de operis *l. 1. §. ad leg. Vis.* naturali iure debẽtur *l. si non sortem §. libertus D. de con. ind.* Et iuratæ debentur ex iureiurando, speciali iure. namq; aliàs, vt ex pacto vel pollicitatione, ita ex iureiurando iure ciuili non nascitur obligatio. Cum vero dicimus operas esse diurnum officium vt *l. 1. & 3. D. eo.* operarum editionem esse officii præstationem *l. cum patronus D. eod.* hoc dicimus, operas quas patronus à liberto postulat, & libertus patrono iuret vel promittit, officiales esse operas. Iuret enim vel promittit quas operas sibi indixerit patronus daturum se officii causa. non semper adiicit, Quas indixerit patronus, sed intelligitur, quia ex commodo patroni edendæ sunt. nec debentur igitur antequam petantur. neq; vero promissio officii, vel iusiurandũ alii quàm patrono factum, vllam obligationem parit. Porro indicit patron⁹ liberto operas fabriles, si sit faber, pictorias, si pictor, medicas, si medicus, mimicas, si mimus, aut petit vt sibi scribat quosdem libros, si antiquarius sit, vel insularium facit, vt custodiat ædes, vel postulat vt se sequatur, vt secum moretur aliquandiu. secum peregre proficiscatur, vel negotium suum exerceat. hæ sunt officiales operæ, quæ postulãti patrono debentur libertatis causa: quarum longe alia condicio, quam fabrilium, vel aliarum cuiuscunq; artificii quas quis extraneo vel patrono vel extraneo, nõ libertatis causa stipulanti promittit, quæ non in officii, sed quasi in pecuniæ præstatione consistunt. Intercidunt vero officiales variis ex causis, quæ in hoc tit. proponuntur.

IIII. *De bonis libertorum, & iure patronatus.*

Vri iudicioque operarum officialium quas patronis liberti debent, addit in hoc titulo ius succedẽdi in bonis libertorũ, quod per eminentiam, ius patronatus vocat, vt *l. 11. §. tit. prox. l. 14. D. de tut. & cur. dat.* Id vero quàm varium fuerit atque multiplex Institutiones docent *tit. de succ. lib. & tit. de bon. possess. & Vlp. lib. reg. tit. 29.* nempe aliud fuit ex XII. tab. aliud ex edicto prætoris, aliud ex lege Iulia & Papia, & hodie longe aliud ex Constitutione Græca Iustiniani *l. 4. huius tit.* cuius fit mentio in Institutionibus multis locis. & extat integra 49. *βασιλικῶν tit. 1.* Id vero ea potissimum egit, vt quantum potest recidat & imminuat ius patronatus. & quemadmodum *tit. superiore* vt ostendat quibus modis tollatur operarum obligatio, ita hoc titulo, quibus modis ius patronatus intereat aut cesset, vt si quis seruum emerit eiusdem serui nummis, & manumiserit *l. 1.* si patrono conniuente libertus iunxerit se ancillis, vel colonis fiscalib. *l. 2.* Si patronus ius suum remiserit, & liberto dederit liberam testamenti factionem ex *l. 3.* eiusdem Iustiniani. quod olim solius legis erat aut principis, & aliis plerisq; modis quæ idem *l. 4.* studiosè collegit, cupiens abolere seruorum & libertinorum condicionem, quod assequi non potuit nisi gradatim. nam vt paulatim ius ciuile crescit, ita non nisi paulatim decrescere potest. Et acciso primum in *hoc tit.* quãtum potuit iure patronatus, accisa portione debita verecundiæ patronali, & ex semisse redacta in trientem, & iure succedẽdi libertinis dato liberis & cognatis patronorum finito ad quintũ gradum, & cetera penè in successionibus exæquatis libertinis & ingenuis, quod integra Constitutio Græca declarat, deinde libertinos omnes ciues Romanos facit, sublata Latinorum & Dediticiorum condicione, vt iam in successione libertinorum non sint separandi ciues Romani à Latinis, quorum nulla erat successio *l. intestato D. de suis & le. her. l. 1. Cod. Th. de pet. her. §. vltim.*

Inst. de succ. cog. Et tandem *Nov.* 78. nullos in Rep. voluit esse libertinos, eos qui manumitterentur omnes ingenuos esse pronuntians, saluo iure patronatus, cui non poterat sine iniuria derogare.

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta est.*

ADditur de bonis libertorum in hoc tit. vt si quid ex eis bonis dolo malo libertus ad fraudem patroni alienauerit, id post mortem liberti, pro parte sibi debita patronus, rescissa alienatione reuocare possit, nisi eam fecerit ratam per formulam Fabianam vel Caluisianam, hæc intestato liberto competit, illa testato. & hanc solam inter has actiones Græci differentiam agnoscunt in *l. quod in diem §. idem scribit D. de pet. her.* & *l. 2. D. Si a par. quis man. fu.* adiiciunt vtramque esse in factum. Et de alienatione titulus loquitur, non de manumissione. nam manumissio ex lege Ælia Sentia ipso iure nulla est.

VI. *De obsequiis patronis præstandis.*

NOn est semper eadem ratio parentum & patronorum. nam quæ datur patronis actio Fabiana vel Caluisiana tit. superiore, non datur etiam parentibus manumissoribus *l. 2. D. Si a par. man. fu.* & quæ patronis debentur officia, id est, operæ officiales, non debentur etiam parentibus *l. pen. D. de obs. par.* & *pat. pr.* At obsequia de quib. in hoc tit. agitur, iure naturali æque debentur patronis & parentibus. Officia siue operæ separantur ab obsequiis. & quod de officio est in *l. 2.* ne id præstet patrono liberta, quæ volũtate patroni iure alii nupsit, licet de operis sit, nõ de obsequiis, tamen argumentum titulus præbet, vt existimem eam esse trahẽdam ad obsequia, & quod iam in obsequio, quam in officio solius mariti conueniat esse mulierem. Aliquando officia appellãtur obsequia vt *l. 6. s. tit. 3.* Imò vere dici potest, officia esse obsequia operarũ, obsequia autem, officia pietatis, honoris, reuerentiæ, officia grati animi & obnoxi, quę liberi parentibus, liberti patronis debent, etiam tacitis nec petentibus, cũ tamen officia non debeantur, nisi petentibus & indicentibus. ac præterea operarum actio est, non obsequiorum, sed ob violata obsequia ingrati est actio, de qua tit. seq. Item operę non debentur patroni heredibus extraneis *l. liberis s. tit. 3.* obsequia debentur, atq. etiam priuignis *l. pen. hoc tit. l. pen. tit. seq. No. 78* qua in re etiam patroni à patribus distant. nam patribus solis debentur obsequia, non cæteris liberis, aut heredibus patrum.

VII. *De libertis, & eorum liberis.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, actio impietatis in libertos, qui contra obsequia debita patronis vel minimum deliquerũt, per quam probatis causis ingratitudinis, rescissa manumissione retrahuntur ad seruitutem, quæ obtinuit etiam in Atheniensium & Massiliensium Rep. eademque actio datur patribus contra liberos emancipatos, rescissa emancipatione, & cõtra donatarios, rescissa donatione, sed contra hos vel illos nõ nisi ex magnis certisque causis *l. 1. j. de ingr. lib. l. vlt. infr. de reu. don.* In libertinos etiam ex leui offensa *l. 2. hoc tit.* ob violata non ob deserta obsequia. Coercentur magis libertini qui plerunque redeunt ad nequitiam seruilis ingenii *l. penult. hoc tit.* Plautus *in Persa*:

Ita pars libertinorum est nisi patrono qui aduersatus est
Nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi nec satis honestus
Ni id effecit, ne ei maledixit, ni grato ingratus repertus est.

Actio est extraordinaria *l. 1. hoc tit.* quia legibus non est prodita actio ingrati, aut si qua prodita est, veluti lege Ælia Sentia, in desuetudinem abiit. De libertorum liberis, quæ est altera pars huius tit. huc habemus in *l. 2.* vt libertina redacta in seruitutem, ex ea postea nati liberi serui nascantur, & in *l. vlt.* vt filii libertinorũ ex causa ingratitudinis, tametsi ingenui sint, in seruitutem redigi possunt, quia patrono paternæ ingenuitatem acceptam ferre debent vt *No. 22.* & *l. 2. s. de in ius voc.* & ita eis quoq; morientibus sine legitimis heredibus, ab intestato patronus paternus succedit ex *l. 4. s. tit. 4.*

VIII. *De iure aureorum anulorum, & de natalibus restituendis.*

REcte dici potest hunc titulum esse subiectum VI & VII, quod libertini natalibus restituti, obsequiis soluti sint & iudicio ingrati, quia per omnia & in omnibus ingenui sunt *l. 6. j. de suis & leg. her.* non etiam qui ius aureorum anulorum impetrauerint, quod plerunque dabatur libertinis ditioribus, vt Arnobius ait *lib. 4.* pecuniam donare anulos aureos, & loca priora in spectaculis. Habentibus igitur in bonis millia quadringenta, qui census erat equestris. Suetonius in *Iulio*. Ius anulorum cum millibus quadringentis.

IX. *Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.*

HActenus dixit de successoribus libertinorũ, & ceteris partibus iuris patronatus, & nunc dicturus, de successionibus ingenuorum, quod eæ vel iure prætorio obueniãt, vel iure ciuili, incipit à iure prætorio, id est, à bonorum possessionib. Prætor bon. possessionem dat, lex hereditatem. Vtroque nomine significatur successio in vniuersum ius defuncti. Et bonorum possessionis propriè ius persequẽdi pecuniam, siue rem, quæ cuiusque cum is moritur fuerit, id est, formula, auctoritas, titulus quo nãciscimur actiones hereditarias, vt ait *l. facta §. fin. danda & §. seq. D. ad Treb.* & petitionem hereditatis, & interdictum Quorum bonorum, & tanquã heredes omnia iura quæ heredibus competunt. & additur in definitione bonorum possessionis, *ius retinendi*. Nam & petitori, & possessori bonorum possessio datur *l. 3. §. paruι & §. seq. D. de Car. ed.* Et additur *patrimonii sine rei*, vt in lege Falcidia, siam pecuniam, sisque res. quoniam latior est rei, quàm pecuniæ vel patrimonii appellatio. Duæ autem sunt partes huius tit. Vna, *qui admitti ad bon. possessionem possunt*, & ex testamento admittuntur scripti vel præteriti, ab intestato proximiores. & filiusf. ad delatam sibi bon. possessionem etiam ignorante patre, quæ admissio iure veteri inutilis est, ratum non habente patre, iure nouo proficit filio. Pupillus quoque ad bon. possessionem sibi delatam admittitur, cum tutoris auctoritate vel iudicis, qui ignarus ætatis eius non sit: Et tutor nomine pupilli, qui tamen nomine pupilli adire hereditatem non potest, quæ vna est differentia inter ius ciuile, & ius prætorium. & alia, quæ antea subnotata est, vt ratihabitio patris sufficiat in bonor. possessione, in hereditate iussum exigatur. Infantis quoque nomine tutor, & pater, & quilibet admitti ad bonor. possessionem potest, & post eam agnitam infante mortuo, transmissioni locus est. Altera pars tit. est *de temporibus petendæ bonorum possessionis vel admittendæ*, quæ notum est largiora dari liberis & parentibus, quàm ceteris, & vtilia esse, & ideo ignoranti factum non cedere. Continua enim ignoranti cedunt *l. generi §. 1. D. de his qui not. inf.* & hac in re etiam ius ciuile distat à prætorio. Nam ius adeundæ hereditatis perpetuum est, nisi testator additioni præstituerit diem, vt in cretionibus, vel iudex vrgentibus creditoribus, vel filiis exheredatis.

X. *Quando non petentium partes petentibus adcrescunt.*

EX pluribus eiusdem iuris & gradus, quibus eiusdem generis bon. possessio defertur, si qui intra id tempus quod dedit tit. superiore non petant, vel admittant bono. possessionem, in hoc tit. docet portionem eorum adcrescere his solis, qui bon. possessionem petierunt vel admiserunt, vt si defuncto intestato plures sint liberi non habentes ius legitimum veluti emancipati, vno ex eis non petente bon. possessionem Vnde liberi, ceteris qui petierunt tacito iure accrescit illius portio, exemplo iuris ciuilis. Et omittere in Constitutione huius tit. est non petere intra id tempus.

XI. *De bonorum possessione secundum tabulas.*

DOcuit, qui admitti possent ad bon. possessionem, & intra quæ tempora, & non petentium partes quibus accederent, quo præmissu, bon. possessionis species aggreditur. Et cum alia ex testamento comperat, alia ab intestato, ab ea quæ ex testamento competit, initium facit, ea verò aut est contra voluntatem testatoris, aut secundum voluntatem. *l. 6 §. 1. D. de bonor. possess.* & prior quidem in edicto prætoris proponitur ea, quæ est contra voluntatem, id est, bon. possessio contra tabulas *l. 1. in pr. D. de bon. poss. sec. tab* quare dicitur etiam in libris nostris primum edictum de bon. possessione, vel prima pars edicti, & hic ordo, seruatur in titulis Digestorum, in titulis huius libri interturbatur. Prior enim est titulus *de bon. possess. sec. tab.* Hæc datur heredibus scriptis tabulis testamenti supremis & obsignatis, non minus quam VII. testium signis, & quæ factæ irritæ semel per capitis deminutionem, non perseuerauerint irritæ esse vsque ad mortẽ testatoris, quẽ etiam testamenti tempore habuisse testa-

menti

menti factionem omnimodo exigit prætor, & hæc si concurrant, non admodum spectat an iniustum sit testamentum vel nullum, vel ruptum iure ciuili, vel irritū, vel falsum, sed si postea tale id fuisse appareat, & alium potiorem heredem esse, bon. possessio sec. tab. quā dedit, sine re constituitur. Nam vt cui data est actio, non semper rem obtinet, ita nec is cui data est bon. possessio. Vtrumq; est ius persequendi. & bon. possessio nonnunquam actio appellatur. Iure autem directo bon. possessio non datur secundum voluntatem defuncti, nisi extent tabulæ. Secundum nuncupationem non datur. & testamenta non scripta solum ius ciuile tuetur *l. 2. hoc tit. §. vlt. Inst. de test. ord.* At placet etiam vt detur vtilis bon. possessio secundum nuncupationem, vel contra vt *d. l. 2. l. vlt. inf. de eod. l. 2. tit. 13. l. si ita scriptum §. vlt. D. eod.*

XII. *De bonorum possessione contra tabulas, Quam prætor liberis pollicetur.*

BOnorum possessio contra tabulas parentis virilis sexus, & per virilem sexum cognatione iuncti datur præteritis liberis naturalibus suis & emancipatis, nec in adoptionem datis, & postumis natis, qui sui futuri erant, & adoptiuis non emancipatis, rescindendarū earum tabularū causa *l. 1. D. de leg. pr. l. vt liberis. inf. de collat.* Et liberi præteriti dicuntur, qui silentio prætermissi sunt à patre, atque neglecti in testamento, id est, neque heredes instituti, neque vt oportet exheredati, vt apud Festū præteriti Senatores sunt, qui sunt neglecti à censoribus, quod erat ignominiosum. & ipsa quoq. præteritio patris ignominiosa est *l. quidam. infr. de fideicom.* non minus quam exheredatio, quam emendat querela inofficiosi testamenti, hanc bon. possessio contra tabulas, quæ liberis emancipatis, quia non habent ius legitimum necessaria est, suis non necessaria, & non inutilis tamen. Quia enim si signatum sit testamentum in quo filius suus præteritus est, non minus quàm vii. testium ciuium Romanorum signis, prætor petenti heredi scripto dare potest bon. possessionē secundum tabulas, ideo vt ei occurrat filius suus præteritus, non erit inutile eum admittere bon. possessionē contra tabulas. Hāc enim agnoscendo heredem scriptum præueniet, & impediet ne admittatur ad bon. possessionem secund. tab. *l. 2. hoc titu. l. quod vulgo D. eod.* Est & alia differentia inter suos & emancipatos, quod petita bon. possessione contra tab. sui nullis præstent legata *l. 1. si qui D. de leg. præst. l. pen. §. legata D. eod. titul.* emancipati præstent, exceptis edicto personis, & rescindant primas, non secundas tabulas, sui vtrasque.

XIII. *De bonorum possessione contra tabulas liberti, qua patronis vel liberis eorum datur.*

SVbiicit titulum *de bon. possessione cōtra tabulas liberti*, non tam vt tractet de successione libertinorum, de qua satis primore loco dixit, & maxime *tit.* 4. in Constitutione Græca, quàm vt vel ex diuersitate titulorum tacitus ostendat differentiam esse inter bon. possessionem contra tab. patris, & bon. possessionem contra tab. liberti, hæc datur contra heredem scriptum, sicut querela inofficiosi testamenti, & ex his tantum duabus causis in heredem scriptum est petitio hereditatis *l. per seruum D. de pet. her.* illa datur contra lignum, contra testamentum. Hæc in partem legibus datam verecundiæ patronali, partiendæ hereditatis liberti cum extraneo herede testamentario: aut eo mittente in assem *l. sed cum patrono D. de bon. poss. l. si libertus prætorio D. de bon. lib.* illa in assem. Constitutiones huius tit. docēt, hanc dari etiam ei qui ex fideicommisso debitam libertatem soluit, vt *l. 3. §. 1. D. de suis & leg. her. l. qui ex causa D. de bon. lib.* & non dari ei qui semel post mortem liberti elegit donum, munus, operas impositas defuncto, vt *l. sicut D. de iure patr. l. vlt. Cod. Theo. de eodē. l. 2. hoc tit. quam ex d. l. vlt. & l. vlt. inf. de eod.* hodie constat esse Theodosii non Anastasii. Ait, *vel liberis*, quoniam & liberi patronorum patroni sunt *l. cum patronum D. de iure patr.*

XIIII. *Vnde liberi.*

TItulus sic explanādus est, Pars edicti vnde liberi ab intestato vocantur ad successionem parētum. Nam expositis bonorum possessionibus, quæ ex causa testamenti competunt, ab *hoc titu.* incipit proponere eas, quæ competunt ab intestato, & quemadmodum ex testamento primo capite edicti liberis præteritis suis vel emancipatis prætor pollicetur bon. possessionem cōtra tab. ita ab intestato eisdem primo capite pollicetur bonorum

A possessionem Vnde liberi *l. 1. §. rectè D. si tab. test. nul. ext.* & quod ait *l. 2.* ex testamento vel ab intestato existente filio vel nepote suo herede, neminem alium ab intestato heredem esse posse, id est, priorem, potioremq; causam sui heredis esse, secundum ius ciuile est. Nam iure prætorio idem est existente filio vel nepote non suo. & similiter quod ait *l. 2. j. de vsuc. pro her.* vel existentibus suis heredibus, etiamsi abstinuerint se, nihil alium ex defuncti bonis pro herede vsucapere posse, quod scilicet qui abstinuerunt se, nomen & ius suorum heredum retineant, nec possint iure legitimo venire agnati illis existentibus, licet iure prætorio venire possint, quoniam eos qui abstinuerūt se prætor pro B heredibus non habet, id quoq; est secundum ius ciuile. Nam iure prætorio etiam suis heredibus existentibus, pro possessore vsucapio procedit. Est autem emancipatis liberis maxime necessaria bonorum possessio Vnde liberi, suis non est necessaria *l. 7. D. de inoff. test.* quia ipso iure heredes existunt.

XV. *Vnde legitimi, & vnde cognati.*

SEcunda pars edicti vocat legitimos, id est, agnatos vel cognatos, qui legibus, S.C. aut Constitutionibus ad hereditatem C vocantur, legum tuendarum causa, non admodum necessaria. Tertia vocat cognatos, & necessaria est *l. 2. & vlt. hoc tit.* De secunda est *l. 4. huius tit.* Cetera de tertia.

XVI. *De successorio edicto.*

QVarta pars edicti, quod successorium edictum dicitur, dat successionem inter liberos & inter cognatos, id est, in iure liberorum, & in iure cognatorū, vt scilicet liberi vel cognati qui primum gradum obtinent si omittant vel repudient successionem, eam transmittant ad insequentem gradum. Successio est D transmissio ad insequentem gradum, Græce *ἰκνέβασις*. In iure autem suorum, vel in iure legitimorum, non est successio, nō est locus huic edicto, nisi in iure legitimorum ex *l. 4. supr. de bon. lib.* & est cur hac in re separentur sui à legitimis. Nam sui heredes existunt. nec desinunt esse abstentione. non possunt igitur non obstare sequentibus gradibus. Legitimi non existunt, sed fiunt aditione. Si igitur non adierint, non male dicitur, eos non obstare sequentib. licet subtili iure extent, eò quòd proximiores fuerint delatæ hereditatis tempore. & hoc quidē genere successionis, de quo est hic titulus, gradus cognationis gradui succedit eo- E dem iure, puta secundus gradus liberorum vel cognatorū, & hodie etiam agnatorū primo. Aliud est genus successionis, quo gradu, intestati successionis gradui succedit diuerso iure, vt secūdus gradus Vnde legitimi, Primo Vnde liberi, & tertius Vnde cognati secundo. Quod fit non tantum in diuersis personis, puta non petentibus liberis, succedunt legitimi, non petentibus legitimis cognati, vt iure ciuili suis repudiantibus, vocantur consanguinei *l. 6. j. de leg. her.* sed etiam in vna eademque persona, puta omissa ab aliquo vel repudiata bon. possessione Vnde liberi, idē postea occupare potest bonorum possessionem, Vnde legitimi, vel F hac omissa, Vnde cognati *l. 2. in pr. D. vnde leg. l. 1. §. sed videndum D. de suc. ed.* Denique hoc genere idem sibi ipsi succedere potest, illo non item *l. vlt. D. eod.* & de hoc genere successionis non est hic tit. sed in Digest. tit. *Quis ordo in bon. poss. ser.* Gradus igitur bifariam accipiuntur, pro gradibus cognationis, & pro gradib. intestati successionis vt *l. 1. D. eodem l. 1. D. si tab. test. nul. ext.* qui & partes edicti, & capita, & ordines dicuntur.

XVII. *De Carboniano edicto.*

G POst edictum successorium, proponit aliud, quod Carbonianum dicitur, quod tamen in ordinatione edicti perpetui nō sequebatur edictum successorium, sed edictum de bon. possessione contra tabulas promissa liberis præteritis *l. 4. D. eod.* Nam & Carbonianū edictum potissimum respicit ad bon. possessionem contra tab. & liberos ætate paruos, præteritos testamento patris, quibus fit controuersia bonorum paternorum, alio hereditatem suam vocante, simul atque status, id est, qui negantur esse ex liberis defuncti, & ex eo edicto causa cognita interim eis vsque ad pubertatem bon. possessio contra tabulas datur, fauore puerilis ætatis, dilata plerumque cōtrouersia status & bonorum H in tempus pubertatis, ne de statu simul ac de bonis periclitentur antequam suæ tutelæ facti sint, vt quasi iusta præsumptione præsumpta pro eis possideant bona, & alantur ex eis sine metu repetitionis, & exerceant actiones hereditarias, & eis conferatur si forte frater emancipatus concurrat. Decretalis est & extraor-

dinaria bon. possessio, non edictalis & ordinaria. Nam ex edicto ipso Carboniano non defertur, sed edicto id tantum cōprehensum est, vt impuberi ex decreto bon. possessio detur, interquiescente omni aduersus eum lite status & hereditatis paternæ, donec in suam tutelam venerit. Videtur Cn. Carbo auctor edicti fuisse quem legimus apud Valerium *V. & VI.* Pompeii pueritiæ & bonorum patris eius, de quibus controuersiam patiebatur, acerrimum defensorem & protectorem fuisse, interposito, vt opinor, decreto, cum præturam gereret, quo lis omnis differretur in tēpus pubertatis. & inde tum decretū Carbonianum dicatur *l. 2. D. de insp. ven. & cust. par.* puto id quod in ea causa fuit interpositum valde probatum, & translatum in edictū & in ius commune fuisse. Edictum pertinet, vt dixi, ad bon. possessionem cōtra tabulas, vel potius subsequitur, eiq. subseruit, sed porrigitur etiam ad vnde liberi & nonnumquam ad secundum tabulas, & vt actio de peculio, & hæc bono. possessio comparata ad exemplum Carboniani decreti hodie est [Greek], nō propria quædam bon. possessio, nisi quatenus pupillaris pubertate finita, nec perpetuum ius tribuens. Edictum quoque loquitur tantum de controuersia, an puer sit inter liberos defuncti, quæ quæstio est de statu familiæ, sed porrigitur facillimè etiam ad statum capitis, vt *l. 1. hoc titu. l. 1. §. sed & si quis D. eod.* Nam vt ait, magis consulendum est his, quibus maius periculum intenditur, & maius periculum est capitis quàm familiæ, & ita Herodes [Greek]. Derogari huic edicto per edictum de custodiendo partu, si qua eo migrasset, ostendit *l. 2. huius tit. & l. 2. D. de insp. ven.*

XVIII. *Vnde vir & vxor.*

POst edictum successorium, quo datur successio inter eos qui ex parte Vnde liberi, vel Vnde cognati, vel etiam secundum Iustinianum ex parte Vnde legitimi vocantur, & post edictum Carbonianum. quod etiam his omnibus edicti partibus aptari constat, meritò subiicitur ea pars edicti, qua post cognatos prætor virum & vxorem vocat ad coniugis intestati hereditatem, quia ad hanc partem neque successorium, neque Carbonianum edictum aptari potest. Nam & plures in eo ordine personæ non sunt, quàm vir & vxor, & ex eis nemo pupillus est. Et huic parti igitur locus est, si deficiant omnes superiores, & si iustum sit matrimoniū, & si vxor in manu viri non fuerit. Nam quæ est in manu viri cum filiis communibus marito ab intestato succedit ex lege XII. tab. tanquam filia & suus heres patri vel ex prima parte Vnde liberis bon. possessio defertur. Et rectè Theo. & Valen. *l. vltim. C. Theod. de leg. her.* fisco nostro iura matrimonii præponimus.

XIX. *De repudianda bonorum possessione.*

HIc titulus respicit ad edictum successorium, quo repudiandæ vel petendæ bon. possessioni præstituta sunt certa tempora, videlicet, vt primis intra ea tempora repudiātibus vel non petentibus, sequentes ex edicto succedant. Nam qui semel repudiat in iure & solemniter, omne ius suum perdit, ita vt recuperare id nullo modo possit *l. 1. §. qui semel D. de suc. ed. l. 1. §. plane si tempora D. si tab. test. nul. ext. l. 1. hoc tit.* & sequentes statim vocantur. & notandum quod ait *l. 2.* filiof. am. delata bon. possessionem, cuius emolumentum patri pleno iure adquiri potest si filius eam agnouerit iussu aut voluntate patris, patrem repudiare non posse in fraudem filii, sine consensu eius, ne scilicet ei fiat præiudicium & iniuria, & mox fortè patrif. facto non sit integra & incolumis adquisitio bon. possessionis quod obtinet etiam in hereditate, legato, fideicommisso delato filiof. *l. renitente infr. de acq. her. l. ex repudiatione infr. de fideic.* & longe alia ratio liberi hominis & serui. Nam seruo delata dominus repudiare potest, etiam inuito seruo *l. legatum D. de le. 1. l. 1 §. per seruum D. de suc. ed.* quia seruus pro nullo habetur *l. 1. D. de iur. del.* & ita est accipienda *l. 2. huius titu.* & vero semper in interpretatione legum ille casus assumendus est qui est difficilior, quique plus dubitationis habet *l. quod Labeo D. de Carb. ed.*

XX. *De collationibus.*

HIc titulus terminat & claudit tractatum de bon. possessionibus, & propriè respicit ad bonorum possessionem contra tab. quæ datur potissimum liberis emancipatis præteritis, etiam existētibus suis heredibus, si modo, vt edicto prætoris comprehensum est, emancipati parati sint suis heredibus id est, fratrib. qui in potestate māserunt heredibus institutis, vel etiā præteri-
A tis, bona propria, quæ moriente communi patre habuerunt in
medium cōferre re ipsa, id est, diuisione vel cautione collationis;
vt *l. 1. §. iubet D. eod.* vel cautione defensionis vt *l. 2. hoc tit.* vel re-
missione, & vt Græci loquūtur [Greek], vt *l. 5. hoc tit. l. cū*
post §. penult. D. de adm. tut. nam vt eleganter Vlp. ait *lib. Reg.* æ-
quissimum putauit prætor, neque emancipatos bonis paternis
carere per hoc, quia non sunt in potestate, neque præcipua bona
propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus. Ratio
igitur vna iniungendæ collationis hæc est, quia suos emancipati
iniuria quodammodo & incommodo adficiunt, dum eis bono-
B rum paternorum partem detrahunt beneficio prætoris, qui in
omnia bona vocabantur soli iure ciuili. & altera, pene eadem,
quia emancipati, qui in bona patris concurrere volunt cum fra-
tribus qui in potestate manserunt, ius suorum heredum habere
volunt. Suorum autem heredum quæ sunt, patris sunt. itaque ea
quæ sua sunt, tāquam sui heredes in commune redigere debent,
vt qui se adæquant cum suis, nihil etiam vt sui sibi proprium aut
præcipuum esse ducant, excepto peculio castrensi aut quasi ca-
strensi, quia & id in potestate manentes præcipuum haberent *l.*
cum duobus §. idem Papinian. D. pro soc. Et aptatur etiam hic tit.
C ad bon. possessionem Vnde liberi, & ad querelam inofficiosi te-
stamenti *l. 4. & 9. l. vt liberis hoc ti.* & aliquatenus etiam ad cau-
sam publicatorum bonorū *l. 8. J. de bo. pros.* & generaliter colla-
tio fit inter suos & emancipatos ab intestato. & est commistio
igitur siue confusio bonorum propriorum cum paternis, quæ fit
inter fratres ab intestato, vt ea omnia inter se partiātur ex æquo.
Ex testamento vero emancipati, qui successionem obtinēt iure
institutionis vel legati, aut fideicōmissi collatione non funguntur *l. 1. hoc tit. l. 23. D. si quis om. cau. test. l. vlt. sup. com. vtr. iud.* nisi
hoc ipsum testator iusserit, quia ex testamento liberi non veni-
D unt vt liberi, sed vt extranei *l. 1 §. Pomponius D. de Carb. ed. l. 10.*
hoc tit. & æqualitas illa atq; communio, quam collatio cōstituit,
eis tantū apta & conueniens est, qui succedūt in bona demortui
iure liberorum, quique simul veniunt iure fraternitatis, quod
ipsum per se nomen nihil aliud est quam æqualitas & commu-
nio. Verum ex *No. 18.* etiam ex testamento locus est collationi,
quod præsumatur per obliuionem patrem omisisse collationis
præceptum, & omissa per obliuionē plerunq; haberi in iure so-
leant pro expressis *l. vlt. D. de lib. leg. l. Seia D. de instru. leg. l. quin-*
genta D. de prob. §. sed fœminini. Inst. de exh. lib. Cōferunt autem
E emancipati suis iure veteri tam aduētitia quàm profectitia, quæ
quæsiuerunt ante mortem patris, & habuerunt tempore mortis
eius, deducto ære alieno vt *l. 6. hoc tit. l. 1. §. qui ab hostibus & §. si*
emancipato D. eod. quoquo modo emancipati sint. Iure nouo
profectitia tātum. Sui quoq;, qui proprium aliquid habent, vel-
uti dotem profectitiam aut aduentitiam, iure veteri, vel dona-
tionem propter nuptias, vel quę alia bona aduentitia, non etiam
iure nouo *l. 2. J. de bo. mat.* quia & hæc & illa dos filio filiæve fa-
milias proprium patrimonium est, non quasi patrimonium. E-
mancipatis autem sui non conferunt dotem aduentitiam *l. 4. hoc*
F *tit.* ne duplici incommodo adficiantur, concursu emancipati, &
collatione dotis aduentitię. dotem profectitiam conferuat, quia
hanc æquius est suæ origini restitui & confundi cum bonis pa-
ternis, cum & morte filiæ soluto matrimonio redeat in bona pa-
terna, aduentitia autem apud maritum remaneat. Cur verò sui
suis conferant, emancipati emancipatis non conferant *l. 9. hoc*
tit. l. 1. §. vlt. l. 2. § si tres l. 3. §. quotiens D. eod. si quæras respōdebo,
suos eos tantum fungi collatione qui proprium aliquid habent,
& in eo quod proprium habent, pro emancipatis siue patribusf.
haberi & quasi emancipatos id inter se conferre. Cetera autem
G bona emancipati inuicem non conferunt, quia alter alteri o-
neri vel incommodo non est, cum iura eorum sint omnimodo
paria, excepta dote & donatione propter nuptias. profecta à pa-
rente eo in cuius bona veniunt, ne meliore cōditione sint quam
sui, qui & ea inter se conferunt. Est & eorum collatio inter eos li-
beros qui parenti defuncto, veluti matri, aut auo vel proauo ma-
terno, nec inter suos sunt, nec inter emancipatos *l. 17.* & inter
cognatos transuersi ordinis, sed patruos tātum, amitas, auuncu-
los, materteras & filios fratrum sororumq; pariter succedentes
defuncto parenti. ita vt patrui & ceteri in medium conferāt do-
H tem vel donationem propter nuptias pro se datam vel promis-
sam, filii autem fratrum vel sororū dotem pro suo patre vel ma-
tre datam, vel donationem propter nuptias patruis & ceteris *l.*
91. & dotem pro seipsis datam, non patruis, sed inuicem vt *l. 1. §.*
si sit nepos D. de coll. do. l. 1. §. vlt. D. de con. cum emo. lib.

XXI. *De*

XXI. *De testamento militis.*

POsteaquam egit de honorum possessionibus, quarum beneficio iure prętorio velut heredes in bona demortuorum succedimus, transit ad hereditates quę iure ciuili deferuntur, & seruat ordinem legis XII. tab. quæ prius de iudiciis testantium, & sic deinde de successione ab intestato loquitur. quem ordinem etiam in suis edictis sequuntur prætores & proconsules. Cum autem testantium alii testantur iure singulari, vt milites, alii iure communi ciuium Romanorum, ante omnia vult se expedire iure singulari dato titulo *de testamento militis*. Et inda quælibet voluntas militis de diuisione bonorum suorum, vel rei familiaris decretum à milite quoquo modo factum contemplatione mortis, iustum & legitimum testamentum est, ex Constitutionibus principum, quæ veniam dant imperitiæ & simplicitati eorum *l. impuberi D. de adm. tut.* si quid fortè in testamento faciendo minus perite, minúsve legitime fecerint. & aliis in bonis, alióve tempore eos patiuntur esse testatos, aliis bonis alióque tempore intestatos. & silentio permittunt vt possint exheredare filios suos. & vt legata quæ reliquere in testamento suo, solida præstentur, sine diminutione Falcidiæ. & vt directo in secundum casum extraneo heredi scripto, vel filio puberi substituant non nominatim. & pleraque alia quæ pagani non habent. Milites sunt qui in numeros relati stipendia merent, & in expeditione occupati sunt.

XXII. *Qui testamenta facere possunt vel non.*

EXplicato iure singulari quod in testamentis militum locum habet, inde transit ad ordinem iusque commune, id est, ad regulas iuris, secundum quas pagani testantur. & quia prior est quæstio semper de personis, quam de solemnitate iuris *l. quidam D. de iur. cod. l. 4. D. qui test. fac. poss.* ideo hoc titulo in primis declarat, qui testamenti factionem habeant. Pendet verò hæc res ex XII. tab. in quibus ita scriptum est, PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIÆ TVTELÆVE REI SVÆ, ITA IVS ESTO. Non dat testamenti factionem filiofam. non de pecunia aliena, sed de sua. quo nomine continetur etiam communis, vt super ea quisque pro parte sua testari possit *l. 1. hoc. titul.* & de tutela quod additur, hoc est, vt liberis tantum suis impuberibus testamento, non alienis tutorem instituere paterfamil. possit. De Spadonibus quod est in *l. 5.* vel ad Eunomianos hæreticos respicit *l. 17. Cod. Theod. de heret.* vel ad cubicularios principis *l. 2. ꝫ. de pra. Sac. cub. l. 2. ꝫ. de priuil. eor. qui in pal. mil.* Cetera in hoc titulo facillima sunt.

XXIII. *De testamentis, & quemadmodum testamenta ordinentur.*

DE *testamentis*, id est, de variis generibus testamentorum, deq. eis aperiendis, & apud acta publicandis ab ipso testatore, vt si quando intercidant, sit vnde fides eorum peti possit. Et *quemadmodum testamenta ordinantur*, id est, de solemnitatibus & regulis iuris, quas in testamentis seruari opus est. quæ duæ inspectiones ita inuicem coniunctæ sunt atque connexæ, vt simul explicari possint & debeant. Et est quidem aliud genus testamenti, quod mysticum dicitur, cuius solemnia explicat *l. 21.* Aliud, quod fit per nuncupationem *d. l. 21. §. per nuncupationem*, quorum in vtroq; septem Classici testes exiguntur. Est & aliud, quod fit precibus principi oblatis ex *l. 19.* aliud municipalibus gestis *d. l. 19. & Nou. Valentiniani de test. am.* Alia genera testamentorum antiqua obsoleuerunt, & nominatim id quoq., quod per æs & libram fiebat aboletur *l. 15.*

XXIIII. *De heredibus instituendis, & qua persona heredes institui non possunt.*

QVia heredis institutio caput & fundamentum est totius testamenti, ideo prælato generali titulo *de testamentis*, de partibus eorum dicturus, ab heredis institutione initium facit, à qua etiam plerunque testatores ipsi incipere solent. Certe ex heredis institutione vel substitutione, testamentum cognoscimus non codicillos defunctum facere voluisse *l. 14. ꝫ. tit. prox. l. illud §. 1. D. de iu. cod.* nec enim alio genere quam testamento heres institui vel substitui potest. Idcirco ait, *De heredibus instituendis.* quia omnino heredes instituendi sunt, si quis testamentum facere velit & vel sola heredum institutio testamentum est. Sequitur, *Et qua persona heredes institui non possunt.*, puta incertas personas institui non posse, vel incerta corpora, veluti collegia, nisi id eis specialiter concessum sit *l. 8.* Collegio Iudæorum

A non est concessum *l. 1. ꝫ. de Iuda.* Collegio Christianorum est concessum *l. 1. ꝫ. de sac. eccles.* sed & ciuitatibus omnibus ea *l. 12.* Olim non vtique omnibus, quia ciuitates incerta sunt corpora, non populis omnibus. nó populo Romano, sine auctoritate Senatus hereditatem delatam alieno testamento adire fuit permissum. Peregrini quoq. & aduenæ heredes institui nó possunt. nã & testatorem, & testes, & heredes ciues Romanos esse oportet *l. Domus D. de iur. fisc. l. 1. hoc tit. l. 36. Cod. Theod. de heret.* nec serui alieni vel communes, si cum domino eorum testamenti factio non sit *l. 10.* nec proprii, sine libertate iusta, id est, quæ Ciuem
B Rom. faciat. nec instituti vt filii, vel vt fratres, vel vt liberti ab eo qui non aliter instituturus eos erat, quam si filios, aut fratres, aut libertos suos esse credidisset, ad hereditatem venire possunt *l. 5. ꝫ. tit. prox. l. 3. & 4. & 7. hoc titul. l. 1. §. vlt. D. de Carb. ed. l. aufertur in pr. D. de iu. fisc.* & seruanda differentia *l. 4. & 7.* vt portionem adoptaticii fratris tanquam indigni non auferat fiscus, suppositicium auferat. in hoc esse indignitatem, non in illo.

XXV. *De institutionibus & substitutionibus seu restitutionibus sub condicione factis.*

C HIc titulus est de condicionibus quæ iniiciuntur institutionibus & substitutionibus precariis, quæ restitutiones dicuntur, quia Græci ἀποκαταστάσεις etiam substitutiones precarias vocant. De directis substitutionibus est *l. vlt.* sed non de condicionibus eis appositis, quia etsi substitutio omnis directa videatur esse condicionalis, quod concipiatur in casum, tamen vi ipsa non est condicionalis, nisi alia quam iuris ex ipso testamento ei sit inserta condicio, veluti si nauis ex Asia venerit *l. qui liberis D. de vulg. sub.* & facile tamen fero, poni vltimo loco huius tit. eam legem, propter vicinitatem tituli seq. qui est de substitutionibus
D directis. Nulla vero in hoc tit. proponitur substitutio directa condicionalis, & vt in *l. 6.* illo loco, Substitutioni vel restitutioni & *l. 7.* illo, ἀποκαταστάσει, &c in *l. vltima. ꝫ. Com. de leg.* Substitutione vel restitutione, item, Quæ restitui aliis disposita sunt, vel substitutione posita, ita in hac rubrica articulum, *Seu*, non ampliandi, sed explicandi causa additum opinor. Institutio est scriptura prima testamenti, quæ primo heredi hereditatem defert vel statim à morte testatoris si sit pura, vel ex condicionis casu. Restitutio vel substitutio precaria, est hereditas per fideicommissum ab herede relicta. Condicio est futuri
E euentus casus incertus. vel huic titulo accommodatius, lex adiecta institutioni aut fideicommisso, quæ effectum eius differt in futurum & incertum euentum. Vel, lex certa, qua testator probabili consilio ductus alium ad testamentum suum inuitat. Et alia potestatiua, quæ est in potestate & arbitrio heredis instituti, alia in casu & euentu futuro fortuitoque, quæ casualis dicitur, alia mista, cuius euentus pendet partim ex voluntate heredis instituti, partim ex casu *l. vnica §. sin autem aliquid ꝫ. de cad. tol. l. vlt. ꝫ. de nec. her.* inter quæ genera condicionum differentia quædam notatur in *l. 4.* & aliis legibus de plerisq. aliis horum gene-
F rum condicionibus tractatur, quæ vel remittuntur, vt condicio diuortii, vel non remittuntur, & de earum interpretatione, & de tempore, quo implendæ sunt.

XXVI. *De impuberum & aliis substitutionibus.*

DIxit titulo superiore de substitutionibus precariis & condicionibus earum, hoc titulo dicturus est de directis, quæ post institutiones sequentem partem locúmve in testamentis occupant, de quibus etiam anteuertit dicere *l. vlt. titul superioris*, vt hoc veluti nodo hunc ei connecteret, cui similem adnotabo *tit. 59.* Et vt primum constituamus quid sint, directæ sunt insti-
G tutiones heredum quos vel nobis ipsis facimus in priorum locum, vel quibusdam liberis nostris, non habentibus testamenti factionem. His verbis notamus duos tantum substitutionum casus, vt *l. precibus hoc titul* qui & euentus dicuntur *l. iam hoc iure D. eod.* & causæ *l. cum ex filio § filio D. eod.* Primo casu, si primo gradu institutus heres esse noluerit aut non possit, alium in locum partémve eius nobis heredem substituimus. & hæc est substitutio vulgaris, quæ communi iure fieri ab omnibus & omnibus potest. Secundo casu si liberi nostri moriantur antequam habeant testamenti factionem, puta impuberes, aut mente capti, he-
H redé eis damus, qué substitutum vocamus, quod post heredem quem nobis instituimus prima parte testamenti eum subiiciamus & substituamus liberis quos in potestate habemus; ita vt duo testamenta sint, vnum quod facimus nobis, alterum quod facimus liberis nostris impuberibus, quod dicitur pupillare

testamentum, pupillaris substitutio, pupillares tabulæ, secundæ A tabulæ. appellatio enim secundarum tabularum, pupillari tantum substitutiooi conuenit. & secundi heredis, quam secundarum tabularum latior appellatio est. nam & substitutus vulgariter, & coheres adiectus primo loco heredi instituto, secundus heres est. Vulgaris substitutio primarum & principalium tabularum locum obtinet, & coheredis adiectio multo magis. Porro ad exemplum pupillaris etiam liberis mente captis quos in potestate habemus in similem casum, Si mente capti decesserint substituere possumus, ex Constitutionibus Iustiniani. namq; olim moribus hoc tantum datum erat parentibus, vt liberis impube- B ribus testamentum facerent in hunc casum, Si impuberes decederent, non mente lapsis in illum, nisi ex speciali beneficio principis *l. ex facto D. eod.* Hodie idem possunt, etiam sine venia principis ex *l. humanitatis hoc titul.* liberis autem mutis, ant surdis nec hodie sine venia principis. Si igitur casus substitutionum spectas, duæ tantum sunt species substitutionum. & verò casus potissimum spectari oportet, quia causæ hi sunt substitutionũ. Si personas, quibus fiunt, alię fiunt liberis impuberibus, alię mente captis, ipso iure, aliæ mutis ant surdis, beneficio principali, siue instituti sint siue exheredati, in secundum casum, aliæ extraneis vel C liberis quibuscunque heredibus institutis in primum casum. Et rursus vel fiunt expresso alterutro casu, quæ simplices substitutiones dicuntur, vel vtroq; expresso, quæ duplices & vulgari pupillares, vel nullo, generaliter, & compendio orationis, veluti, Heredes meos inuicem substituo, vel, Illum illi substituo vt *l. precibus*, vel Sempronius Plotii heres esto, cum est Plotius primo gradu à testarore heres institutus *l. vltim. sup. de her. instit.* vel cum est Plotius testatoris filius impubes, cuius testaror potestatem habuit.

D

XXVII. *De necessariis heredibus instituendis vel substituendis.*

CVm ante dixisser de heredibus instituendis vel substitueodis, nuoc heredum qui instituuntur vel substituuntur diuisionem & qualitatem exequi patat. nec enim omnium heredum eadem est qualitas, non idem omnium ius in omne ius mortui. Alii sunt necessarii, alii voluntarii, & rursus necessarii alii sunt sui, alii necessarii tantum, non sui. De oecessariis tantum est hic tit. De suis XXVIII. & XXIX. De voluntariis XXX. Et necessarii quidem sic dicuntur, quod dominis à quibus heredes instituti aut E substituti sunt, vel liberis dominorum impuberibus ignorantes & inuiti heredes existunt, adeo vt & pœna coerceantur si eam hereditatem spernant *l. 4. hoc titul. l. penult.* ⁊. *de in. del.* & beneficium abstinendi non habeant, quod tamen prætor dat suis qui tametsi oecessarii fiot, non tamen adeo oecessarii sunt, vt à prætore illa necessitate absolui non possint, data abstinendi licentia, illi omnino necessarii sunt, vt nec abstinendi beneficium habere possint *l. necessarius D. de adq. her.* Causa autem instituendi necessarii heredis est pudor & existimatio defuncti, quia ab eo plurimum qui soluendo non est necessarius heres iostituitur, vt he- F redis potius nomine, quàm suo bona distrahantur à creditoribus, quod erat infame, adeo vt nec sit honestum heredem dicere hereditatem noo esse soluendo *l. sed & si alio D. ad Trebell.* & rectè dicat *l. seruus C. Th. de inoff. test.* necessarium heredem infamiam magis, quàm patrimonium consequi. & hæc ratio efficit vt valeat libertas data vnico seruo in fraudem creditorum, creditotibus non obligato specialiter *l. 1. hoc tit.* sed & alia pleraque singularia admittit *l. etsi sine* § *sed quod Pap. D. de minor. l. fratres* ⁊. *de inoff. test. l. qui potuerunt D. de man. test.* Alia autem est heredum necessariorum iuris veteris, alia iuris noui definitio. Vetus G definitio hæc est. Necessarii heredes sunt serui proprii, qui in eadem causa permanserunt, eodem gradu & testamento cum libertate heredes instituti vel substituti in primum aut secundum casum. Demas illa verba, Eodem gradu & testamento cum libertate, & erit definitio iuris noui.

XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

HIc titulus est de liberis. ergo de suis heredibus, hi sunt liberi qui io potestate morientis & gradu proximiores sunt delatæ hereditatis tempore, vel de his quos prætor inter suos heredes vocat, hi sunt liberi emancipati, quos prætor adæquat suis. H denique hic titulus est tam de liberis qui sunt in potestate, quàm de emancipatis. Sui & necessarii heredes sunt iure ciuili. Emancipati voluntarii heredes sunt, quia alieni & extranei heredes cum in familia morientis non sint, nec illi sui dicuntur, nisi ad discretionem alienorum, quales sunt emancipati, & omnes heredes voluntarii atque etiam necessarii tantum: nec enim sui sunt. Et præteriti dicuntur, qui neque instituti, neque rite exheredati sunt, etiamsi legata eis aut fideicommissa relicta sint. Vel qui in institutioois aut substitutionis gradu, aut in omnibus gradibus silenno omissi sunt. Vel, quorum testator in instituendis aut substituendis heredibus mentionem nullam fecit. Exheredati autem sunt, quos parentes à successione sua certo iudicio summouerunt. quod fit varie. alii enim inter ceteros exheredaotur, si respicias ad ius vetus, alii nominatim, alii prætèritione atque silentio solo, alii ab vno gradu, alii ab omnibus, & io omnem casum.

XXIX. *De postumis heredibus instituendis vel exheredandis.*

HIc quoque titulus est de suis heredibus. nam est *de postumis*, id est, de his qui sunt in vtero, quique nati nobis sui heredes futuri sunt, *heredibus instituendis vel exheredandis*, id est, non prætermittendis. Superior tit. est de iam natis, hic de nascituris, de quibus etiam fuerit finis superioris tituli, ex eo quam bene hic titulus mox illi coaptatus sit intelligi potest. Separati autem dantur tituli de liberis & de postumis, quia sunt & inter liberos superstites & postumos separationes siue differentiæ plures. Extant hodie quatuor, quintam sustulit finis superioris tituli.

XXX. *De iure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hereditate.*

HIc titulus est de voluntariis heredibus. nec enim iure ciuili aliis quàm voluntariis heredibus competit ius deliberandi, id est, potestas & arbitrium consultandi, vtrum expediat adire hereditatem necne, quia inuiti non adeunt suo periculo, cum fiot voluntarii. Iure prætorio competit etiam suis, quia se abstinere possunt. Necessariis neque ciuili, neque prętorio iure competit. Et ad deliberandum quidem vel à testatore datur dies, hoc est cretio, vel à iudice, hoc est propriè deliberatio, cui dandæ, ne omnino esset in arbitrio principis vel iudicis, præscripta est præscriptio certa in *l. vlt* § *sed quia* ⁊. At si neque à testatore neque à principe aut iudice datum sit tempus ad deliberandum, fortè nullis postulantibus creditoribus, aut liberis exheredatis, ius vt opinor adeundæ hereditatis est perpetuum *l. 1. infr. de suis & leg. lib.* & ita Græci notant ad *l. 4. infr. quis adm.* [Greek, illegible], quibus crediderim magis, quam argumentis Latinorum malè ductis vel ex *l. 8. huius titul.* vel ex aliis locis. Quod autem sequitur in hoc titul. *Et de adeunda*, etiam ostendit hunc titulum esse de voluntariis heredibus, quibus solis aditio necessaria est, suis aditio aut bon. possessio non est necessaria *l. 7. D. de inoffic. testam. l. 13. hoc titul.* Et aditio quidem alias accipitur pro cretione, quæ dicitur intra tempus à testatore constitutum, id est, pro aditione solemni, alias pro aditione simplici, siue nuda contestatione amplectendæ hereditatis, qua hodie vtimur detractis cretionis solemnibus, detracta infinitate superstitum, detractis formulis, detracta corporis hereditarii apprehensione, detracta percussione digitorum. Effectus tamen cretionis manet, & effectu solo inspecto, dicitur aditionem hereditatis esse actum legitimum. Nam & pure fit, & semel, & per heredem ipsum, non per procuratorem, nisi Cæsaris, non per tutorem, nisi pupillus infans sit, sed per patrem rectè volente filiofam. vel etiam eo non volente si infans sit. Quod additur in hoc tit. *Vel adquirenda*, causam aliam præbet ne suos heredes ab hoc titulo omnino summoueamus. Nam adquirendi verbum generale est, quod complectitur & cretionem, & aditionem, & immistionem, & pro herede gestionem, & existentiam, & animi destinationem solam. His enim omnibus modis hereditas adquiritur, & suis heredibus aut necessariis existentia, quæ à Græcis ἀνάφανσις dicitur, & immistiooe propriè. Rectè igitur dixeris, quòd sit hic titul. de omni genere adquirendæ hereditatis, & quod prętor etiam suis heredibus det tempus ad deliberandum, hunc titulum potissimum esse de voluntariis heredibus, sed nonnihil etiam ad suos pertinere de quibus est *l. 3. 8. 13. & initium 19.* quorum præcipuum ius in transmissiooe delatæ hereditatis, aliquatenus communicatum tamen voluntariis heredibus Constitutionibus tribus *l. 18. & 19. hoc titul. & l. 1. infr. de his qui ant. ap. tabul.* Imò adquirendi verbum propriè respicere ad suos rectè dixeris, vt titulus qui sequitur, *De repudianda vel abstinenda*, conuenienter opponatur huic, *De adeunda vel acquirenda.* Et serua hereditatem adiri vel adquiri triplici via, rectà, si adeas incunctanter, tardiore, si habita deliberatione hoc facias,

faciss, vtraq; lubrica, & tutiore tertia, quam aperit Iustinianus in *l. vlt.* si facto inuentario bonorum defuncti ex fide bona.

XXXI. *De repudianda vel abstinenda hereditate.*

Hic titulus opponitur superiori *de adeunda vel adquirenda hereditate*, ita vt verbo *Adeunda*, ex aduerso respondeat verbum *Repudianda*, & verbo *Adquirenda*, verbum *Abstinenda*, quæ collatio ostendit in superiore titulo, verbum *Adquirenda* propriè pertinere ad suos heredes, qui per immistionem hereditatem adquirunt, sicut in hoc tit. verbum *Abstinenda* constat propriè ad suos pertinere, & sic *l. vlt. §. tit. prox.* Si respuendā, inquit, vel abstinendam hereditatem esse crediderit. Duæ autem in hoc tit. regulæ potissimum constituuntur. Eum qui adquisiuit hereditatem, etiamsi damnosa sit, repudiare eam non posse suo iure, beneficio restitutionis posse, si minor sit xxv. an. Et eum qui repudiauit, rursus ad ea bona quæ repudiauit redire suo iure, per suam personam nullo modo posse, propter alium posse, & iure quoq; restitutionis in integrum propter ætatem, si res sit integra. Maiorem ætate neq; suo iure, neq; per restitutionem quod repudiauit adquirere posse, si sit extraneus heres. Namque suus heres etiam maior xxv. ann. si abstinuerit se, postea ipso iure non petita restitutione, bonis quibus se abstinuit se permiscere potest, si res sit integra *l. si quis suus D. de in. del* quod Iustinianus limitat in *l. vlt. huius tit.* & est hac quoque in re differentia inter suum, & extraneum heredem.

XXXII. *Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur, & describantur.*

Aut tabulæ testamenti aperiuntur, & publicè insinuantur apud acta viuo testatore, vt maior eis fides accedat *l. 2. 18. 23. §. de testam.* aut post mortem testatoris, vt innotescant heredibus, & legatariis, & fideicommissariis, & seruis manumissis, & fisco cui hereditatum vicesima dabatur, & aliis quorum interest. Et ea lege Iulia & Papia non erat extraneis heredibus ius adeundæ hereditatis ante apertas tabulas, ante insinuationem testamenti vt *l. cum antiquioribus l. vltim. § sin autem debitis & §. in computatione §. de iur. delib.* nisi fortè quis heres esset scriptus ex asse, *l. multum D. de cond. & dem. l. 1. §. vltim D. d. iur. & fac. ign.* & dies quoq; legatorum vel fideicommissorum non cedebat ante apertas tabulas, hodie ea Constitutione Iustiniani, quæ reducit ius antiquum quod obtinuit ante legem Iuliam & Papiam, heres siue scriptus sit ex asse, siue ex parte, statim à morte testatoris hereditatem adire potest, etiam clusis tabulis testamenti, & dies quoque legatorum redunt à morte testatoris ante apertas tabulas *l. vnica §. cum igitur & §. in nouissimo infr. de cad. tol.* Necessarii heredes tantum, vel sui & necessarii semper heredes extiterunt, & existūt à morte testatoris, etiam clusis tabulis testamenti *l. 3. §. de iur. delib. l. ex parte D. de adq. her.* quod & liberis non suis, licet extranei heredes sint, Theodosius dedit, vt à morte parentis heredes extitisse intelligantur, in hoc vt hereditatem transmittant ad liberos, etiam clusis tabulis testamenti, & ante aditam hereditatem *l. vnica inf. de his qui ant. ap. tab.* Hic titulus ait, *testamenta*, sed pertinet etiam ad omne id quod ad causam testamenti pertinet, vt puta & ad codicillos & ad substitutionem pupillarem, & ad libellum qui pertineat ad vltimam voluntatem defuncti, & ad epistolam fideicommissariam & ad omnem omnino scripturam testamenti etiam imperfectam. Et rectè *l. 3. huius titu.* Eius quod ad causam nouissimi iudicii pertinet, quæ fuerunt verba prætoris tam in interdicto, de tabulis exhibendis, quo tenetur qui negat penes se esse id, quod ad causam testamenti pertinet, quā in extraordinarii auxilii pollicitatione, quæ aduersus eū spectat, qui non negat penes se esse id quod ad causam testamenti pertinet, ille vt damnetur in id quod interest, hic vt omnimodo exhibere compellatur *l. 1. §. vltim. D. eo l. 1. §. 1. D. de tab. exh.* Aperire autem hoc loco, non tantum est tabulas testamenti patefacere naturaliter, vt in S. C. Silaniano, sed etiam ciuiliter, id est, secundum leges & mores ciuitatis in qua sit apertura testamenti *l. 2. hoc titul.* solemni quodam ordine, qui plerumque explicatur præsentem magistratu in foro aut Basilica, differto foro, & seruatis his quæ licet addiscere ex *l. 4. 6. 7. D. eod. & Paulo 4. sent. titul. de vicesima.* Semper excipitur ea pars testamenti quam testator vetauit aperiri, vel quam vetasse intelligitur, vt substitutio pupillaris *l. 3. hoc tit. l. pupillaris D. eod. §. sin autem Instit. de pupil. subst.* & pars quæ ad alterius ignominiam pertinet, veluti exheredatio, aut præteritio, & descriptio quoque dici aut consulis, ne quis præferat aut postferat diem *d. l. 3.* in qua & illud notandum, vt iuratus purget se de calumnia, qui quod ad causam testamenti pertinet desiderat inspicere & describere.

XXXIII. *De edicto diui Adriani tollendo, & quemadmodum scriptus heres in possessionem mittatur.*

Post aperturam & recitationem testamenti ritè perfectam, solet heres scriptus mitti in possessionem rerum hereditariarum, quas mortis tempore testator possedit. Nam in possessionem earum, quas alius iusta ex causa possedit non ante mittitur, quam egerit petitione hereditatis aut rei vindicatione *l. 3. hoc tit. & 3. sent. Pauli tit. 5. in fine.* & fit ea missio ex beneficio edicti D. Adriani *l. 26. C. Th. quor. ap. non rec.* quo qui vti vult, necesse non habet petere bonorum possessionem secundum tabulas, vel hanc si malit petere, beneficium edicti non habet *l. vltim. Cod. Th. de testam. & Valentiniani Nouel 1. eod. tit.* etiamsi falsum vel irritum, ruptum, inofficiosum, nullum testamentum dicatur, locus huic beneficio est, salua eorum disceptatione *l. 2. hoc tit.* nec ab eo prouocatio est *l. quisquis §. quor. ap. non rec. l. vltim. D. de app. rec.* & ibi postulatur, vbi sunt res hereditariæ *l. 1. §. vbi de hered. ag.* Pluribus autem postulantibus se mitti in possessionem inter quos controuersia est, is præfertur qui potiora iura habere videtur *l. 3.* qua de re summatim cognoscit iudex. Quia hæc res celeritatem desiderat. Certè institutus substituto præfertur *l. 1.* siue substitutus sit directò, siue per fideicommissum, ante restitutam hereditatem *l. filiam D. ad Trebel.* Hodie non fit missio ex edicto D. Adriani, sed ex Constitutione Iustiniani. Nam & quæ erat ex edicto annua, hodie est perpetua nec ante perimitur, quàm sit perempta quæstio principalis de hereditate, quam constat non perimi nisi vsucapione vel præscriptione xxx an. & quod erat in edicto, de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris *l. vltim. D. de app rec.* ne qua fieret mora vicesimæ hereditatium, vt Paulus ait in Sent. *tit. de vicesima*, hodie vicesima sublata locum non habet. Necesse tamen est priusquam missio fiat testamentum aperiri & proferri iure perfectum. Nec distinguimus, heres scriptus sit ex parte, an ex asse *l. 3. & d. l. filiam.* Nam & si scriptus ex asse possit adire ante apertas tab. non tamen potest mitti in possessionem.

XXXIIII. *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coëgerit.*

Filci, aut vicesimæ hereditatium fisco debitæ ab extraneis heredibus mentio habita superiore titulo, nos vocat ad alias species, quibus fisco aditus patet ad hereditates & bona defunctorum, & vt illius tituli origo proficiscitur ex Constitutione siue edicto D. Adriani, sic & istius ex alia Constitutione eiusdem principis *l. 1. D eod.* quæ vult, vt qui dum captat hereditatem legitimam prohibuit volentem facere testamentum ne faceret, vel qui cum esset priore testamento scriptus heres prohibuit volentem mutare testamentum ne mutaret, dum id agit fortè, ne testamentarius introducatur, vel ne testes conueniant, vel qui coëgit aliquem facere testamentum & se heredem scribere, ei velut indigno fiscus hereditatem auferat, itemque alii si alium coëgerit scribi, quia & si in eius criminis alius non sit defuncti voluntatem non habet. arg. *l. cum quidam D. de his qua vt ind. auf.* nec enim intelligitur voluisse, qui coactus voluit. Nam testamentum plenam & liberam voluntatem, hoc est eum stylum exigit. Et nota dolum malum aut vim prohiberi, non blanditias *l. vlt. hoc tit. l. vlt. D. eod.* & huius criminis non aliam esse pœnam quàm confiscationem hereditatis, & competere etiam eo nomine de dolo actionem his quorum interest *l. 4. hoc tit. l. Lucius §. Sempronia D. de leg. 2. Nou. 115.* adiuncta Iuliani interpretatione, quod & ad *l. vnicam §. de sent. qua pro eo quod int.* probat Theodori interpretatio. & ita ciuilis disceptatio possit accipi in *l. 1. huius tit.* vt dicat eum qui testari coëgit tam ciuiliter teneri de dolo, vel in factum his quorum interest, quàm criminaliter accusari posse causa ad fiscum delata.

XXXV. *De his quibus vt indignis hereditas aufertur, & ad S. C. Silanianum.*

In titulo superiore proposita est causa vna ex qua heredi vt indigno fiscus hereditatē aufert, ea est crimen prohibiti aut extorti testamenti. In hoc titul. proponuntur plures aliæ, ac primum in *l. 1. 7. 10.* crimen in vltæ mortis defuncti, quod & crimen ingrati heredis possis dicere ex *l. Gaius in fi. D S. C. Silan.* & crimen aliud heredis, qui per calumniam falsum testamentum dixit in quo ex parte heres scriptus est *l. 2. & 8.* & aliud heredis

facientis contra non ineptam voluntatem defuncti, qui notatur *l.5.* Sed & *l.4.* ostenditur ei quoque heredi vt indigno hereditatem auferri, quem testator in codicillis declarauit suam non mereri voluntatem. Item S.C. Silaniano, cum paterf. à familia per vim necatus esse dicitur, heres prohibetur adire vel aperire tabulas, antequam de seruis qui sub eodem tecto locóve erāt quęstio habita, & de noxiis vltimum supplicium sumptum sit, vt *l. 11.§. si seruus D. ad l. Falc.* alioquin ei vt indigno aufertur hereditas, & ad id pertinet *l.3.6.9. penult. & vlt.* Indignus est, qui capere potest, & vero etiam capit, sed quod cepit retinere non potest, vel quod testator eum, aut lex indignum hereditate indicauerit esse, vel quod non illicitum quidem, sed quodammodo pudendum sit apud eum remanere quod cepit. Indignus est capax iure, incapax effectu. Incapax verò, est incapax iure & effectu. Ad incapacem qui se defert pertinet beneficium edicti D. Traiani, non ad indignum.

XXXVI. *De codicillis.*

POstquam dixit satis de testamentis, & de heredibus instituendis & substituendis, qui potissimum testamenta sustinent ne ruant, si hereditatem adquirere & amplecti velint, transit ad codicillos, qui & ipsi ad causam testamenti pertinēt, si testamentum sequantur, vt aliquid suppleant aut emendent, vel etiam si præcedant, nec testamento infirmētur *l.1.§. ad causam D. quemad. test. aper. l.1.§. hoc interdictum D. de tab. exhib. l. 3. §. si quis Codicillos D. de S. C. Silan.* & pro parte testamenti habentur *l. penult. D. quemadm. test. ap. l. quidam D. de iu. codicill.* & ex eo vires capiunt, siue confirmati, siue non confirmati sint *l. 3. §. vlt. D. eo. l. 1. hoc tit.* & si fortè ab intestato conficiantur vicem testamenti exhibent *l. ab intestato D. eod.* Nam & ab intestato nullo facto testamento rectè conficiuntur, imò & facto testamento vt *l. 6. D. si quis omiss. cau. test.* vt si codicillos plenè definire velis, ita definire debeas. *Codicilli sunt, intestatorum vel testatorum voluntates quadam nuda nullis subnixa solemnibus iuris.* Ad codicillos pertinentes ad testamentum, qui & testamentum sequuntur, respiciunt qui eos definiunt, esse emendationem aut supplementum testamenti. Nam qui post factum testamentum aliquid ei detrahere vel addere, aut emendare volunt, non alia ratione possunt, quàm per codicillos. testamentum enim testamento emendari aut suppleri non potest, mutari potest. Codicillus codicillo non tantum mutari vt *l. 3. hoc titul.* sed etiam suppleri & emendari potest. Est & hæc summa differentia inter testamentum & codicillos, quod non vt testamento, ita codicillis verbis directis hereditas dari vel confirmari, vel adimi potest, cuius verior ratio hæc, ne ius codicillorum & testamentorum confundatur. Nam si codicillis, qui nullam iuris solemnitatem exigunt idē liceret quod testamento, periret vsus & ius omne testamentorum, tantis vigiliis excogitatum & inuentum. Quæ proponitur in *l. 7.* non est necessaria vt *l. heres D. de vsurp. & vsuc.* nec quæ in *l. quod manus D. de iu. codicil.* Nam duo instrumenta nihil vetat robur aliud ex alio capere.

XXXVII. *De legatis.*

POst testamenta & codicillos dat legata, quod hæc & testamento relinquantur, & codicillis testamento confirmatis. Et est legatum quod verbis directis ab herede instituto testator coheredi vel alii relinquit. Verbis, inquam, directis, id est, imperatiuis, vnde legati nomen deducere Vlpianus videtur, quod legis modo, id est, imperatiuè relinquatur. (fideicommissum verbis precariis & quibuscunq; relinquitur.) Et erant olim verba directa Latina & certa solemniaque, hodie etiam Græca recipiuntur, & vernacula, & quæcunq; verba Latina, etiam illegitima, inusitata, mixobarbara, quibus fere & omnia testamenta hodie videmus esse conscripta, vnde litium seges. Et, vt idem Vlp. scribit, legato dominium adquiritur ex XII. tab. *l. quotiens §. vlti. D. de poenu. l. 7. l. 23. hoc titul. l. 3. inf. quan. dies leg. ced. l. 1. in fin. D. de pub. in rem act. l. 3. §. si rem de leg. 3.* fideicommisso possessio, non dominium *l. qui vsumfructum D. si vsusfruct. pet.* Sunt autem in hoc tit. multa quæ in Digestis in varios titulos dispertita sunt. Nam & hic agitur de annuis legatis *l. 22.* & de alimentis legatis *l. 1.* & de adimendis legatis *l. 3. 11. 17.* quæ nō adimuntur codicillis non confirmatis, nec nuda voluntate ipso iure. qua in re etiam distant à fideicommissis. Et de legatis quæ vt indignis auferuntur *l. 5. 8. penul.* nec tamen fiscantur, tres casus. Hic etiam pleraq; communia proponuntur inter legata & fideicommissa, atque etiam hereditates in duabus quęstionib. iuris in *l. 23.* aliter definitis, quam fuerunt definitæ à veteribus Iurisconsultis. Nam Primo ex XII. vnciis, Secundo ex VI. vnciis heredibus institutis, Primo dabant bessem, Secundo trientem, seruata iusta proportione, quam ne seruet Iustinianus, mouetur coniectura voluntatis defuncti, & ita illi Primo ex XII. Secundo ex IIII. vnciis heredibus institutis, Primo dabant dodrantem, Secundo quadrantem, Iustinianus duos semisses facit. & consequenter Primo ex XII. Secundo ex VI. Tertio ex II. vnciis heredibus, Primo illi darent altero tanto plus, quam Secundo, & Secundo duplo plus, quam Tertio, ex mente Iustiniani Primus & Secundus haberent quincunces, & tertio conferrent vncias. Primo autem herede instituto ex VI. deinde Secundo ex XII. vnciis, quia nulla occurrit præsumptio vlli deminutæ portionis, qua sola mouetur Iustinianus, sequimur ius vetus & proportionem iustam, vt primus habeat trientem, Secundus bessem. Et in secunda quæstione *d. l. 23.* Titio herede instituto, deinde Titio & Sempronio coniunctim, veteres Titio darent dodrantem, Sempronio quadrantem, Iustinianus duos semisses facit. Quod idem & in legatis locum obtinet.

XXXVIII. *De verborum & rerum significatione.*

HIc titulus etiam propriè pertinet ad legata & fideicommissa, & in eo *l. 4.* ad hereditates quoque, & libertates, & tutelas, & aliquatenus ad contractus, & vt videas quam aptè connectatur superiori serua initio *l. 23. de verborum significatione*, vt ait, quæstionem proponi, quam in hoc titul. sequuntur aliæ, de instructi significatione, si quis fundum aut domum instructum legauerit *l. 1. & 2.* de cautionis *l. 3.* si fortè testator heredem aut legatarium cautione onerauerit vt *l. Ballista D. ad Treb. l. huiusmodi in pr. D. de leg. 1.* & quid hic incertus sermo significet, Primo aut Secundo fundum Cornelianum do lego, vel dari volo *l. 4.* quid familiæ verbum, si quis familiæ legauerit, vel si fundum legatum extra familiam alienari vetuerit, quomodo etiam familię fundum legare videtur in hunc casum, Si eum extero legatarius alienauerit *l. vlt.* Et vt scias etiam quàm bene in hoc tit. addatur, *Et rerum*, memineris Platonem dicere τὺς λόγυς αὐτῶν εἶναι ἐξηγητὰς τῶν αὐτῶν καὶ συγγενεῖς εἶναι, & alio loco, ὡς ἂν ἔχῃ τὰ ὀνόματα, οὕτως ἔχει τὰ πράγματα.

XXXIX. *Si omissa sit causa testamenti.*

IN hoc titulo proponitur edictum prætoris, quod pertinet ad tuenda legata & fideicommissa, herede in eorum necem omittente, testamentum & ab intestato possidente hereditatem, & ad tuendas quoque libertates tam directas, quam fideicommissarias, & perfecta edicti sententia hæc est, si testamento iure perfecto heres institutus sit is, qui & ab intestato defuncto lege heres esse potest, & omittat causam testamenti in fraudem legatariorum, & fideicommissariorum, & manumissorum, vt intercidant legata, & fideicommissa, & libertates, quæ non aliter iure debētur aut competunt, quàm si addita vel alias adquisita sit hereditas ex testamento, aut petita bon. possessio, & malit ab intestato hereditatem pro herede possidere, vel etiam si cum non esset ex his qui ab intestato defuncto succedere possunt, si omisso testamento hereditatē malit possidere pro possessore, quasi prædo vt *l. 1. §. non. quærimus D. eo.* Deniq; si heres ipse qui institutus est testatorem intestatū faciat dolo malo, destituto testamento, vt veluti ab intestato pro herede, aut bonorū possessore, vel pro possessore hereditatē possideat, sine onere legatorū, & fideicommissorum, & libertatū, ex hoc edicto causa cognita in eum dantur vtiles actiones legatorum nomine, aut fideicommissorum, aut libertatum quæ per fideicommissum relictæ sunt, & directæ competunt, perinde atq; si ex testamento heres extitisset, salua Falcidia ex legatis & fideicommissis, quæ in libertatib. nulla est. Omittere causam testamenti, id est testamentum, est repudiare hereditatem testamento delatā, vel abstinere se, & proprie tempus adquirendæ hereditatis prætetlabi sinere, cessare, insuper habere iudicium defuncti *l. 2.* Dixi causa cognita. nam bona fide & iusta ex causa si quis omiserit hereditatem, in eum prætor daturus non est vtiles actiones. Et ex verbis quidē edicti is tantum legatorum fideíve commissorum petitione tenetur, qui quam omisit ex testamento possidet ab intestato. Ceterum ex sententia & exemplo edicti Constitutiones etiā teneri eum volunt, qui omisit, licet nō possideat, si id egit dolo malo cum substituto vel legitimo herede, vt in eum hereditas transiret *l. 1. hoc tit. l. 1. ỹ. de fid. lib.* & substitutus vel legitimus heres, licet nō omiserit ipse testamentum, secundum ordinem præscriptum *l. 2. 4. 10. D. eod.* Producitur etiam sententia edicti, ad alias plerasq; species.

XL. *De in-*

XL. *De indicta viduitate, & de lege Iulia Miscella tollenda.*

DAtur titulus specialis de legato aut fideicommisso relicto viro aut mulieri sub condicione viduitatis, aut cœlibatus, propter ius nouum quod ea de re Iustinianus sanxit atque constituit. Condicio viduitatis est honesta. Viduitas enim genus pudicitiæ est. At reipub. inutilis, quam maxime interest augeri ciuium numero *l. cum ita legatum. l. hoc modo D. de cond. & dem.* ideoque remittenda esse videtur, tanquam vtilitati publicæ contraria *l. 2. § tractari D. ad S.C. Tertyl.* vt etiam ea non impleta capiendi legati ius sit. & viro remittitur etiam lege Iulia & Papia, si modo is eave cui legatum relictum est intra annum nubat vel vxorem ducat, & iuret se liberorum procreandorum causa nubere vel ducere vxorem. Appellatur verò ea lex Miscella in *hoc titul. & Nouel. 2.* & à Græcis XLVIII. *βασιλικῶν* ad *l. vlt. D. de statu lib.* quia pertinet tam ad mares, quàm ad fœminas, quibus viduitas iniungitur *l. 3. hoc titul. l. heres. §. vltim. D. de cond. & dem.* & quia certo eodemque capite pleraque alia continet miscellanea viro & vxori communia, de quibus Vlpian. *lib. Reg.* Si extraneo legauero sub condicione, si vxor mea vidua permanserit, condicio non remittitur, quia nec vlli viduitatem iniungit *l. 1. hoc titul. l. mulieri D. de cond. & dem.* Si vxori ipsi vel alii mulieri si vidua permanserit, remittitur, vt *l. 2. supr. de inst. & subst.* ex lege Iulia Miscella & S. Consultis circa eam factis (si legendum pluratiuo numero in *l. 3.*) veluti Perticiano & Caluitiano quæ memorat Vlp. eodem libro, si modo intra annum nubat, vt dixi, & iuret se liberorum quærendorum causa nubere. Post annum si nubat, ex eadem lege quasi condicione defecta non admittitur ad legatum, nec si nondum nupserit aliter, quàm si præstiterit cautionem Mutianam. At noua Constitutio Iustiniani in *hoc titul.* siue mari siue fœminæ imposita sit condicio viduitatis, sublata lege Iulia penitus remittit condicionem viduitatis, vt legato statim præstito, nec sit necesse præstare cautionem Mutianam, etiam si tardius nubat vel vxorem ducat, nec iurare se maritum aut vxorem habiturum liberûm quærendorum causa. quod tamen *Nou. 22.* ita recantat, vt omnino nolit remitti conditionem viduitatis, sed intra annum mulierem aut virum omnino vacare, nisi Deo se deuoueat, quo genere spes nuptiarum & liberorum tollitur vt *l. 52. sup. de ep. & cl. & Nouel. 123.* nec aliter quàm spe nuptiarum sublata legatum capere, nec post annum quoque aliter, quàm præstita cautione Mutiana, Quod legati nomine ceperit, condicione viduitatis non impleta heredi cum sua causa restituiri. Et hæc quidem Nou. Iustiniani ad secundas tantum nuptias coercendas spectat nam si puellæ nondum nuptias expertæ legatum relictum sit sub condicione si non nupserit, proculdubio condicio remittitur. & ita Ioannes recte.

XLI. *De iis quæ pœnæ nomine in testamento vel codicillis relinquuntur.*

COnstitutio quoque huius tituli noua est de legatis, fideicommissis, libertatibus, hereditatibus datis, ademptis, vel translatis pœnæ causa. Et pœnæ causa legatum relinquitur, quod non gratia legatarii, sed in odium & pœnam heredis relinquitur, vt puta hoc modo, Heres ne Gaio filiam tuam despondeas, Si desponderis x. millia Sempronio dato. Et adimitur & transfertur hoc modo, Gaio fundũ do lego, Gaius ne filiam tuam Sempronio despondeas, Quod Gaio legaui, Si Gaius filiam suam Sempronio desponderit, id Mæuio do lego. Et ad eundem modum fideicommissum quoque, & hereditas, & libertas datur vel adimitur vel transfertur. & iure veteri neque datio, neque ademptio vel translatio valet *l. 12. D. de cond. & dem.* quia est contra naturam legati, fideicommissi, hereditatis, libertatis, quæ non alterius coercendi, sed honoris ergo, vt amicis relinquerentur, inuenta sunt: vt ab inuentione similiter negamus non posse nos stipulari alteri *l. 38. §. alteri D. de verb. obligat.* & pactionem quoque contra naturam contractus non valere *l. cum precario D. de prec. §. 1. Instit. de societ.* Ex constitutione huius titul. valent ea omnia quæ testamento vel codicillis pœnæ causa relinquuntur, vt suprema voluntas testatoris potior sit ratione iuris. nisi si quid testator fieri iusserit impossibile, aut quod pro impossibili habeatur, velut illicitum aut inhonestum, & non facientem onerauerit legato, aut fideicommisso, aut manumissione serui aut adiectione coheredis. nam & impossibilis, inhonesta, vel illicita condicio siue iussio, & quod si ea non impletur, datur alii, vel transfertur, pro non scripto est. itaque omne perinde remanet
A apud eum à quo datum, vel translatum est, ac si datum, ademptum, vel translatum non esset. Theophilus dabit exempla.

XLII. *De fideicommissis.*

HIc titulus vicinus & proximus est titulo *de legatis*, adeo vt & in hoc, & in illo, & his quoque titulis qui hunc & illum sequuntur pleraque sint nominatim perscripta communiter de legatis & fideicommissis, vt in hoc *l. 6. 8. 13. 24.* Et separati tamen sunt tituli, quia & multæ inter ea separationes. fideicommissa relinquuntur etiam codicillis testamento non confirmatis,
B & epistola, & libello fideicommissario, & nutu *l. 22.* non legata. & tacitum fideicommissum legas passim, nusquam tacitum legatum. Et etiam si nullo teste adhibito relictum sit fideicommissum, si id confiteatur heres relictum esse, vel si delata condicione iurisiurandi non vtatur, præstandum est *l. vlt. hoc tit.* Item legata à solis heredibus institutis relinquuntur, fideicommissa & à legatario, & fideicommissario, & donatario mortis causa, & à patre, vel tutore heredis, vel legatarii, & à legitimo herede, non à filio præterito, vel exheredato, licet per bon. possessionem contra tabulas, vel querelam inofficiosi testamenti ad heredita-
C tem patris perueniat, quia suo iure peruenit ad eam, non ex iudicio patris *l. pen. hoc titul. l. cum quidam ff. de legat.* quod & in legatis locum obtinet. Sed in fideicommissis maior erat dubitatio, quia proniores sumus in admittendis fideicommissis, quæ & humaniora dicuntur in *l. 2. titul. seq.* quàm legatis. Illa differentia est summe notanda, quæ colligitur ex *l. 16.* vt in fideicommissis etiamsi verba perspicua sint, quæstio voluntatis admittatur. & inde *l. quisquis D. de leg. 3.* verborum, & voluntatis argumenta coniunguntur. In legatis si verba perspicua sint, non admittitur voluntatis quæstio *l. ille aut ille. §. 1. D. eo. l. si alii D. de vsufr. legat.*
D nec licet nodum in scirpo quærere. denique in legatis rigor & subtilitas iuris obseruatur, in fideicommissis latitudo voluntatis, & posterior voluntas *l. 19 hoc titul. l. 4. ff. de verb. sign. l. per fideicommissum. D. de cond. & dem.* & tamen non quæuis posterior voluntas temerè directam scripturam infirmat. Est autem hic titulus non tantum de fideicommissis specialibus, sed etiam de vniuersalibus, vt *l. 3. 5. 12. 14. 15. 16. 30. & l. vlt.* nam & quod de vniuersalibus facile trahitur ad specialia, vt quod est in *l. 30.* de fideicommisso hereditatis, & ad fideicommissum speciale vel legatum pertinere constat ex *l. generaliter §. vltim. supr. de instit.*
E *& subst.*

XLIII. *Communia de legatis & fideicommissis, & de in rem missione tollenda.*

IN superioribus titulis multa exposita sunt quæ semper fuerunt, & sunt etiam hodie communia legatis & fideicommissis. In hoc titulo proponũtur, quæ cum ante communia non fuissent, Iustinianus communia fecit, Scilicet communes actiones tres legatorum omnium & fideicommissorum, actionem ex testamento vel codicillis, quæ est in personam heredis, vel eius à quo fideicommissum aut legatum relictum est, actionem in
F rem, ad vindicandam rem quæ relicta est, si modo testatoris fuerit, & actionem hypothecariam, in cæteras res hereditarias pro quantitate legati aut fideicommissi, non etiam in res heredis vel eius à quo legatum aut fideicommissum relictum est, veluti ex tacita hypotheca, sublata solemni in rem missione, quæ herede non existente soluendo fideicommissorum nomine habebat aduersus extraneos possessores rerum hereditariarũ v. *βας.* 39. quia sufficiunt tres illæ actiones. Communia quoque verba legatorum & fideicommissorum, vt non iam verba directa legatum, & precaria fideicommissum faciant, sed sola voluntas de-
G functi, & sit legatum quod defunctus voluit esse legatum, licet verbis precariis relictũ sit, & fideicommissum, quod defunctus voluit esse fideicommissum, licet relictum sit verbis directis. Imo & communia fecit iura legatorum & fideicommissorum, ita vt iura fideicommissorum quæ erant humaniora, communicentur legatis, puta vt non testamento tantum aut codicillis testamento cõfirmatis, sed etiã ab intestato legata relinquantur & ab herede heredis vel legatarii, & à legatario, & à fideicommissario, & à donatario causa mortis, & à debitore defuncti, & à patre vel domino heredis instituti, & ab eo cui statuliber dare ius-
H sus est, vt fideicommissa & vt nutu relinqui possint, & epistola, vel libello, nec iam in eis rigor iuris ciuilis, sed sola voluntas defuncti dominetur. & vt dies eorum non cedat ex apertis tabulis, vt & post legem Papiam fideicommissorum dies non cedebat ex apertis tabulis, sed à morte testatoris. Contra quoque quod

amplius iuris fuit in legatis, vt communicetur fideicommissis, pura vt iisdem actionibus petantur quibus legata, & vt iuris ordinarii sint, dominiumque transferant in accipientem vt legata. & hęc quidem continentur prima & secunda Constitutione huius tituli. Tertia quoque noua est, de optione legata, & de rebus à defuncto relictis non alienandis, aut pignerandis, aut manumittendis.

XLIIII. *De falsa causa adiecta legato vel fideicommisso.*

LEgatis vel fideicommissis quæ relinquuntur aut causa inseritur, aut modus, aut condicio. De causa est hic titulus, & in eo causa bifariam accipitur, pro ratione legandi collata in præteritum, & pro demonstratione, id est, nota & designatione certæ quantitatis legatæ, certive corporis, & neque hanc neque illam, si falsa sit, ostendit perimere legatum aut fideicommissum. De falsa demonstratione est *l. 2. 3. 5.* lex 2. de hac, Decem quæ Titio debeo, *l. 3.* de hac, Decem quæ in dotem accepi, *l. 5.* de hac, Quæ instrumento illo dotali conscripta sunt, vt x. debeantur etiam si neque x. Titio debita fuerint, neque in dotem data, vel etiamsi instrumentum illud non fuerit dotale in quo doti x. data comprehensum est. De falsa ratione legandi *l. 1. & 4.* A Titio exigi vero, quia mihi quod debuit omne persoluit. Et demonstratio rei vel quantitati satis demonstratæ adiecta, & ratio legandi, superuacua est, igitur nihil hæc vel illa nocet.

XLV. *De his quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur.*

DE modo est hic titulus, quem varie in libris veteribus inueniо conscribi, *De legatis seu fideicommissis quæ sub modo relinquuntur, De his quibus sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur, De his quæ sub modo legata vel fideicommissi relinquuntur*, & vt proposui magisque probaui. Modus est finis propter quem legitur, vel causa legandi collata in futurum: quæ etiamsi falsa sit, id est, impossibilis, nihil nocet. sin autem possibilis sit, etiam protinus agentem de legato admittit, cautione oblata *l. eas causas D. de cond. & dem. l. 19. D. de leg. 3. l. cum in testamento D. de fi. l. lib.* nec igitur per omnia pro condicione obseruatur, si ita concipiatur, Illi tot aureos do lego vt monumentum faciat, sed si ita, Illi tot aureos do lego si monumentum faciat, per omnia pro condicione obseruatur *d. l. eas & l. 1. hoc titul.* & ex hic scriptura fideicommissi petitio non est, videlicet cum ita legauit, si dederit Gaio decem, siue modum siue condicionem facere voluerit, ex illa fideicommissi petitio est, siue modum siue condicionem facere voluerit ex *l. 2.*

XLVI. *De condicionibus incertis tam legatis, quam fideicommissis & libertatibus.*

DE Condicione est hic titulus, & in eo additur, *Et libertatibus*, propter *l. vlt.* quæ est statuliberate, & fauorabiliter constituit, vt si casus fortuitus impedimento fuerit ne condicio libertatis impleretur, puta si heredi dederit x. aut rem aut seruum peculiarem, statim competat libertas. & condicio post libertatem impleatur. quod non ita procedit in legatis & fideicommissis. Condicio est casus collatus in futurum, qui euenire, vel non euenire, vel aliter euenire potest. vel, causa apposita legato, qua existente debetur legatum, deficiente perimitur, suspensa suspenditur. Et vt falsa causa, vel falsus modus, ita falsa cōdicio, id est, impossibilis non perimit legatum *l. cum tale § falsam condicionem D. de cond. & dem.* Possibilis quoque etiam si non existat, aliquando non perimit legatum, si sit ex his quæ remittuntur, id est, pro nullis, aut pro impossibilibus habentur, vt condicio turpis, condicio iurisiurandi, viduitatis, diuortii. alioquin deficiente cōdicione perimitur legatum, si per legatarium fiat quo minus impleatur. nam si per eum in cuius persona implenda est condicio vel modus, pro impleto habetur, nec pœnitentiæ locus non est *l. vltim. hoc titul. l. 5. D. Quand. dies leg ced. l. 3. § Stichus D. de statul. l. pater. § vlti. ad Treb.* quia condicio quæ semel extitit vel extitisse intelligitur non resumitur *l. quidam D. de fid. lib.* Pro impleta etiam habetur, si is in cuius persona implenda fuit viuo testatore decesserit, quod est adnotandum ad speciem *l. 3. & 4. huius tit.* Valde autem nouam esse Constitutionem *l. pen.* ostendunt *l. 13. D. de man. test. & l penult. in pr. D. de cond. & dem.*

XLVII. *De vsuris & fructibus legatorum, vel fideicommissorum.*

HIc titulus ostendit legata & fideicommissa his quibus relicta sunt sine mora & frustratione esse præstanda. alioquin
A ex mora deberi pecuniarum relictarū vsuras, cæterarum rerum fructus, & periculum earū pertinere ad eum, à quo relictæ sunt, siue perierint, siue deteriores factæ sint *l. 3. hoc tit. l. 39. § fructus de leg. 1.* Et moram fieri ex die litis contestatæ *l. 1. 2. 4. hoc titul. l. quæsitum § vltim. D. de leg. 1.* neque enim quælibet interpellatio in mora constituit debitorem, sed repetendi debiti instantia, siue repetitio quæ fit per iudicem lite contestata. nam & si vix adeatur iudex mora non præcedente *l. 3. D. de vsur.* tamen certius ducitur & coarguitur ratio moræ ex tempore litis contestatæ. nec tamen inficior, quin & si ratio moræ coargui possit ex mora
B controuersia instanti atque continua, antequam ad iudicem eatur & lis apud eum contestetur, ex eo tempore sit habenda ratio vsurarum & fructuum. nam vt in S.C. Adriani, quod est scriptum de lite contestata, facile trahitur ad motam cōtrouersiam *l. sed etsi lege. § si ante litem D. de pet. her.* ita Constitutiones huius tit. quæ loquuntur de lite contestata, trahi concedo ad controuersiam motam. & ita cōstituo ex lite contestata vel controuersia mota legatariis aut fideicommissariis moram fieri, cum hac exceptione, nisi controuertendi aut litigandi iustam causam habuerint *l. si quis solutioni D. de vsur.* vt puta si iuste dubitabatur
C lex Falcidia locum esset habitura nécne, & an solidum legatum quod peteretur præstari deberet *l. 3. D. de vsur. l. qui solidum in pr. D. de leg. 2.* quo casu damnatus heres si paruerit sententiæ, id est, si legatum exsoluerit, immunis est à dependendis fructibus & vsuris *d. l. 3.* vel si post sententiam & tempora iudicati moram fecerit, à die litis contestatæ in diem sententiæ vsuras & fructus præstat *d. l. 3.* At si mutandæ solutionis causa obtendat Falcidiam, prætor fideicommissarius sequetur ordinem *l. 2.* & satisdanti fideicommissario iubebit præstari solidum legatum, aut eo nequeunte satisdare, dabit arbitrum ad ineundam ratio-
D nem legis Falcidiæ, & diem intra quem ineatur partibus præsentibus, & secundum eam de fideicommisso pronuntiabit, vel herede non veniente ad diem, damnabit eum vt solidum legatum præstet cum onere vsurarum & fructuum à die litis contestatæ in diem quo præstiterit *d. l. 3.* Quod ad vsuras attinet, actio legatorum vel in personam quæ stricta est, vel in rem, quæ arbitraria, similis est actioni bonæ fidei, quoniam vsuras recipit ex mora *l. 34. D. de vsur.* vel ex reipsa si actor fuerit minor xxv. an. *l. 3. § in quib. in int. rest.* Quod ad fructus dissimilis, quia bonæ fidei etiā ante moram recipit fructus *l. videamus § pen. D. de vsur.*
E

XLVIII. *De incertis personis.*

TItulus est *de incertis personis*, id est, de legatis, fideicommissis, hereditatibus, libertatibus, tutelis datis incertis personis. & incertas personas vocat, quas testator ignorauit, id est, nesciuit quæ & quales futuræ essent, vt si heredem instituit eum qui primum ad funus suum veniret, vel qui prior Consul designaretur, eive legauit. Incertis personis adnumerat etiam postumum: quia incertum est qualis futurus sit, & an futurus sit, & his adiungit incerta corpora, veluti ciuitates, & collegia. Sed
F periit constitutio huius tituli, quæ multum continebat literarum. Iure veteri incertis personis vel corporibus relicta non valebant, nisi relinquerentur sub demonstratione certa, veluti, Ex cognatis meis qui nunc sunt, vt est in Institutionibus Iustiniani, & Regulis Vlpiani, & recte, Qui nunc sunt. nam postumo alieno legari non potuit. Verum enim quod conditionis implendæ causa datur, & incertis personis dari oportet. *l. 4. D. de reb. dub.* quia neque legati neque fideicommissi iure capitur *l. 18. D. si quis om. cau. test. l. mortis causa D. de don. cau. mor.* Et quamuis non sint in petitione quæ incertis personis relinquuntur, sunt tamen
G in retentione *§ incertis autem Inst. de leg.* Ex Constitutione huius tit. sunt etiam in petitione, & postumo suo vel alieno legatum aut fideicommissum, an hereditas dari & obtineri potest iure ciuili sine auxilio prætoris, & quibuscunq. collegiis corporibusq́. licitis. Res procedit gradatim. nam & cum postumo suo olim fuit testamenti factio iure ciuili, & alieno quoq; fideicommissum relinqui potuit *l. 5. § vlt. D. de reb. dub. l. 2. in pr. D. de iur. cod.* non legatum. & hereditas etiam dari iure prætorio. Et libertas ex *l. 14. § de fid. lib.* item ex S.C. & Constitutionibus incertis corporibus plerisq;. Solam tutelam excipit Constitutio huius ti-
H tul. qua de causa remansit in Digestis *l. tutor incertus D. de test. tut.* nec debuisset remanere quod de incerto herede in *l. 9. § heres D. de her. inst. & l. sciendum D. de verb. sig.* nam & incertæ personæ cuilibet, & incerto corpori, modo licitum sit ex hac Constitutione Iustiniani, hereditas dari potest.

XLIX. *Ad*

XLIX. *Ad S.C. Trebellianum.*

Hic titulus propriè pertinet ad fideicommissarias hereditates, de quibus actum est *tit. 43.* De his facta sunt duo S.C. Prius fuit Trebellianum, quo nondum in fideicommissis fuit admissa Falcidia. Posterius Pegasianum, quo fuit admissa. Et Trebellianum fuit tantum de transferendis actionib. omnibus in fideicommissarium quas habet heres, vel quibus obstrictus est. Sed auctoritate Iustiniani Pegasiano hodie trāsfuso in Trebellianum, & de Falcidia deducenda ex fideicommisso hereditatis est S.C. Trebellianum, si sponte adierit heres, & onera creditorum diuidūtur inter heredem & fideicommissarium pro quadrante & dodrante *l. 1.* vel si quadrantem non retineat heres, omnia transferuntur in fideicommissarium. Onera autem legatorum semper ad fideicommissarium pertinent, quia ex quadrante legata non delibantur, sed quadrans delibatur ex legatis *l. 1. §. vlt. D. eod.* & hoc si dodrans vel as restituatur ex fideicommisso. nam si minor pars hereditatis, puta semis, etiam legatorū onera inter heredem ex asse & fideicommissarium semissarium pro rata diuiduntur *l. 2. hoc tit. l. 1. §. pen. D. eod. l. 1. §. quo minorem Letiani §. 1. D. vt leg. no. cau.* Est etiam hoc ex Pegasiano trāslatum in Trebellianum, vt heres coactus adire hereditatem amittat Falcidiam *l. 4.* nec omittendum, etiam ab intestato Trebelliano S.C. & legi Falcidiæ locum esse *l. 3. & 5. hoc tit. l. vlt. ℑ. quand. dies leg. ced. l. filiusfam. D. ad legem Falcid.* nec quod in *l. 6.* de beneficio singulari dato filiis, vt in Falcidiam non imputent fructus medio tempore perceptos, & vt filiis suis non præstent cautionem fideicommissi nomine nisi duobus casibus, quibus & non satisdatio fideiussorum, sed nuda satisdatio præstatur. Nec omittendæ etiam quæ duæ quæstiones definiuntur in *l. penult.* & in secunda adnotandum, tertio casu non transferri ipso iure actiones in fideicommissarium secundum, sine restitutione primi, vt *l. 1. §. de illo & seq. D. eod.* primo & secundo casu transferri sine restitutione. Et in *l. vlt.* cernas licet parturientem Iustinianum de non detrahenda Falcidia vetāte testatore, quod biennio post edidit Constitutione emissa ad eundem præfectum prætorio.

L. *Ad legem Falcidiam.*

Post S.C. Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in digestis præponitur S.C. Trebelliano, sanè rectius, quia vetustior est lex Falcidia S.C. Trebelliano, atq; etiam Pegasiano. Lata enim est Augusti temporibus, imò & Augustum eam sanxisse Suidas scribit, vt Papiam Poppæam Corn. Tacitus. Trebellianū autem factum est Neronis, Pegasianum Vespasiani temporibus. Duo autem legis Falcidiæ capita proponit Paulus *l. 1. D. eod.* & in propositione primi [illegible] verba illa, *usq; ad dodrantem*, quia finis dodrantis finitur secundo, non primo capite, & in fine primi illa quoq; [illegible], vt hac lege sequenti licebit. inque eadem primo capite legendum [illegible], *ut suam pecuniam, suasq; res.* Nam quæcumq; lex testari permittit, de sua pecunia nominatim permittit vt xii. tab. *l. testando ℑ. de testam. l. cum pater §. mando. D. de leg. 2.* Et quibusq;, id est, quibuscumq; siue maribus siue fœminis. Et in secundo, quod præcipuum est caput legis, scribendum, detur, legetur, non detur legatum, & infra, datum legatum erit. non legatúmve. Et in eo quod ait iure publico, id est, quod eius per leges licebit vt *l. quotiens. eod. tit.* Aliud caput legis Falcidiæ proponitur in *l. sed vsusfructus. D. eod.* Et aliud in *l. successores hoc tit.* Aliud verò quod fingunt quidam. Si quis aliter, &c. non admitto, hoc est secundi capitis iterationem non admitto.

LI. *De caducis tollendis.*

Vt lex Falcidia de modo legatorum lata est Augusti temporibus, ita lex Papia Poppæa de caducis hereditatibus & legatis. Et lex Falcidia à Iustiniano non quidem sublata, sed valde recisa est *No. de hered. & Falcid.* Lex autem Papia ab eodem Oratione missa ad Senatum quam posuit sub hoc tit. valdè etiā recisa est. Caduca ex Vlpiani *lib. reg. tit. eod.* ita definio, quæ iure relicta capaci aliqua ex causa, post mortem testatoris ab eo cadunt in fiscum. Dico, capaci. Nam quæ incapaci relinquuntur, non sunt caduca, sed pro non scriptis habentur. Dico post mortem testatoris, quia hæc sunt quæ directo nomine caduca dicūtur. alia quæ deficiunt viuo testatore, vt si viuo testatore legatarius moriatur, aut condicio legati deficiat, ex lege Papia sunt in causa caduci, id est eodem iure quo caduca, fisco scilicet obnoxia. Dico aliqua ex causa, causam pro casu accipiens. Sunt autem caducorum casus quinque. Primus si post mortem testatoris, ex

A parte heres scriptus, aut legatarius ante apertas tabulas vitæ decesserit. Quod est antequam cesserit dies legati, aut dies venerit adeundæ hereditatis. Namq; is dies ex lege Papia Poppæa incipit ab apertis tabulis *l. 44. §. 1. D. de bon. lib.* & rectè ait Vlpian. ex parte heres scriptus. Nam ex parte scriptus, etiam clusis tabulis testamenti adire hereditatem potest, quatenus lex Papia ius tātum adcrescendi aufert coheredibus vel legatariis. Secundus si post mortē testatoris ex parte heres scriptus, vel legatarius ante apertas tabulas peregrinus factus fuerit, aut seruus pœnæ, si seruus fisci vel alterius, legatum non deficit, sed post apertas tabulas

B per eum domino adquiritur. Tertius, si legatum vel hereditas relicta fuerit cœlibi, & is intra diem C. id est, intra diem cretionis à morte testatoris legi Papiæ non paruerit, id est, nuptias nō fecerit. Quartus, si Latino legatum aut hereditas relicta fuerit, & is intra dies C. id est, intra diem cretionis à morte testatoris ius Quiritium consecutus non fuerit. qui duo posteriores casus & ab eodem Vlpiano repetuntur *titul. 22.* Quintus, si post mortem testatoris condicio legati deficiat, exemplo eorum quæ sunt in causa caduci, vel si pendente condicione legatarius moriatur, aut seruus fiat pœnæ, non etiam si peregrinus fiat, per deportati-

C onem vt *l. intercidit. D. de condic. & dem.* Sextum non admitto, si repudiauerit legatum, quia ea tātum fiunt caduca, quæ quis cœpit capere non posse. At quod repudiauit, sanè capere potuisset, si voluisset. Idem si tempore exclusus sit, vel mortuus post apertas tabulas ante agnitionē legati *l. 4. D. de bonor. poss.* Ex his causis hereditates & legata caduca fiunt, quarum delatoribus, quos Suetonius vocat delatores Papiæ legis, idem scribit Neronem quartas tantum pro præmio dedisse bonorum denuntiatorum. Quod dixi caduca ab eo cui relicta sunt cadere in fiscum, rationem nominis declarat simul, & causam caducorum introducē-

D dorum. Introducta enim sunt Augusti tempore, ærarii augendi & replendi gratia, quod bella ciuilia suscepta inter Pompeium & Cæsarem, & inter Pompeium, Lepidum & Brutos exhauserant. Et hanc legis Papiæ caducariæ causam Iustinianus ipse proponit initio Orationis suæ: & *l. 2. supr. de vet. iur. enucl.* & Cornel. Tacitus III. *Annalium.* Relatum, inquit, de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandorum cœlibum pœnis & augendi ærarii sanxerat. & eadem ratione augendi inopis ærarii, propter onera imperii repertam vicesimam hereditatium Plinius auctor est *in Panegyrico.* At eo-

E dem loco vel libro & aliam legis Papiæ rationem Cornel. Tacitus adducit, quæ propriè pertinet ad tertium casum, vt bellis ciuilibus amisso incredibili ciuium numero, qui supererant liberis procreandis, & ampliando ciuibus imperio operam darent lege Papia propositas esse pœnas his, qui cœlibes essent, ne hereditates aut legata caperent, nisi intra dies C. à morte testatoris veras facerent nuptias, non simulatas vt *l. 30. D. de ritu nup.* & nisi delatæ hereditates essent soluendo impares, quia lex commoda cœlibum minuere voluit, non incommoda *l. 72. D. de hered. instit.* aut hereditates propinquorum, vt Hermias scribit 1. c. 9.

F quo loco Epiphanius interpres perperam negationem omisit, propositas item orbis, ne plus dimidia caperent, eodem Hermia auctore & D. Ambrosio. Nec omittendum quod Dio notat LVI. tempore latæ legis Papiæ tantam fuisse penuriam ciuium, vt Consules ipsi Papius & Poppæus cœlibes & orbi essent, non inuentis maritis aut patribus idoneis qui eis anteponerentur. Nam in honoribus adipiscendis, vt idem ait LIII. patres orbis, mariti cœlibibus anteponebantur. Ad eundem tertium casum atque etiam ad quartum pertinet quod idem Vlpianus scribit titulo de Latinis, Latinos naue fabricata ius Quiritium adipisci

G ex edicto D. Claudii, quo ex loco ita legendum est apud Suetonium *in Claudio.* Naues mercaturæ causa fabricantibus magna commoda constituit pro condicione cuiusque, ciuibus vacationem legis Papiæ Poppææ, id est, vt cœlibatus vel orbitatis pœnas non timerent, Latinis ius Quiritium, vt hereditates & legata caperent, & fœminis ius quatuor liberorum. Vt verò vicesima hereditatium liberis aut parentibus remittitur heredibus institutis, auctore eodem Plinio, & *l. vlt. ℑ. de codic.* iisdem electo iure testamenti remittitur transire ad ius codicillorum, ita, quæ legata aut portiones hereditatis post testamentum aut mortem

H testatoris deficiunt, lex Papia noluit recidere in fiscum, sed remanere apud liberos vel parentes heredes institutos, vsque ad tertium gradum antiquo iure, *vt in §. 1. huius Orationis,* & apud Vlpian. *tit. 1. 17. 18. & l. 29. §. vlt. D. de leg. 2. l. 5. D. de vulg. subst.* At Iustinianus, quod lex Papia solis liberis & parentibus dedit,

dat omnibus heredibus institutis, restituto iure antiquo, & derogata hac in parte lege Papia: cui cum dedissent causam bella ciuilia, consequens erat firmissima pace Reip. reddita, eaque restaurata in amplitudinem dignitatemque pristinam, vt ea tandem lex quoque recideretur, cessarentque commoda fiscalia, vt vicesimæ ita caducorum ex supradictis causis quæ fisci tenuitas, rerumque necessitas extorserat. & ita eleganter L. Valerius apud Liuium xxxiiii. Quas tempora aliquæ desiderarunt leges, mortales & temporibus ipsis mutabiles esse video, quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat, quæ in bello pax. Deniq; Iustinianus consummauit, quod alii retro principes inchoauerant. Nam & alii ante Iustinianum multa emendarant capita legis Papiæ. Seuerus caput quo præscripta erat ætas habendis liberis, vt Tertullianus scribit *in Apologetico*, legibus Iuliis & Papiis patremfamil. cogentibus liberos suscipere & matrimonium cõtrahere, vt ait, non etiam filiumfamil. *l. 21. D. de ritu nup.* & ætas quæ fuerit Vlpian. explicat *tit. 16.* & Hermias supradicto loco. Constantinus verò prorsus sustulit pœnas cœlibatus & orbitatis *l. 1. C. de inf. pæn. cæl.* motus rationibus relatis ab Eusebio IIII. *de vita Constantini.* Et ad Septimium Seuerum igitur & Constantinum optimum maximumque referu, quod Iustinianus ait anteriores principes multa capita legis Papiæ emendasse, non ad leges quas adducit Accursius, quæ ipsius Iustiniani sunt, non anteriorum principum. Idem addit & pleraque capita legis Papiæ per insuetudinem interiisse. Et Iurisconsultis displicuisse caducorum ius, adeo vt interpretationibus suis quoad eius fieri potest semper caduca coerceant, & contra fiscum responderant, si vel minima subsit dubitandi materia. quod fieri non ineleganter significat *l. non puto. D. de iur. fisc.* & ita in causis odiosis plerunque versari solent, itaque fuisse versatos in causa caducorum indicant *l. intercidit D. de condic. & dem. l. quæret de verborum significat. l. vlt. de his quæ vt ind. l. Duo §. vlt. de iure codicil. l. 2. de aur. & arg. leg.* Ipsos quoque testatores ait suadentibus scilicet Iurisperitis ne fierent caduca, substitutiones introduxisse, maximè reciprocas (quia certè substitutiones antiquiores sunt caducis) vt *l. 5. D. de vulg. subst. l. 1. tit. seq.* à bonis suis fisci remouendi causa, nec abs re in *l. miles §. vlt. de leg. 2.* ait, ad coheredes substitutos, quod hi aduersus fiscum duplici iure nitantur iure adcrescendi antiquo & iure substitutionis. Lex enim Papia ius adcrescendi tollebat, non ius substitutionis, ideoque remedio substitutionis introducebatur ius adcrescendi, & excludebantur caduca. Denique quod egerunt aliqua ex parte priores principes, vt caduca minuerent, quod & Iurisconsulti & testatores imbuti à Iurisconsultis, etiam sollicitius egerunt, ne fierent caduca, vt paulatim solent iura senescere, id tandem Iustinianus confecit, hac parte legis Papiæ caducariæ penitus abrogata; & retento tantum illo capite legis Papiæ, quo vt Vlp. ait tit. de dominiis, ereptoria, id est, quæ vt indignis auferuntur, plerumque in fiscum cadunt, & retenta lege Iulia caducaria, quæ vltimum locum fisco dedit vel populo, quasi parenti omnium in bona vacantia *§. cum autẽ. & § pen. C.* & ita Iustinianus, vt de Marco scribit Capitolinus, vt de Antonino *l. Paula. §. 1. de leg. 3.* vt de quolibet bono principe Plinius, in causis compendii fisco suo non pepercit aut fauit. Bonus princeps post omnes est, vt eleganter ait Cassiodorus *in formula Comitiua Priuatar.* Sustulit autem primũ Iustinianus materiam caducorum, constituens vt quilibet heres statim à tempore mortis testatoris adire hereditatem possit, & vt dies quoque legatorum ab eo tempore cedat, nec expectetur apertura tabularum, aut aditio hereditatis, nec desideretur sciẽtia legatarii *l. vlt. C. quan. dies leg. ced.* lex Papia exigebat aperturam tabularum, & hoc S. C. circa eam facta concedebãt, nec tamen exigebat aditionẽ hereditatis, vt Paulus significat III. *Sẽt. tit. de legat.* puto nec scientiam. Legatorum, inquam, quæ purè, vel in diem certum relicta sunt, exceptis quibusdã de quibus in *§. libertatibus.* Eorum enim quæ sub condicione, vel in diem incertum relicta sunt, ita semper obtinuit, vt dies cederet cum cõdicio existeret, vel dies incertus, qui condicionem ideo faciat quod possit non cedere. Nec enim omnis dies incertus condicionem facit, sed & quædam legata sub incerto die relicta pro puris habentur. Et ita sublata materia, causa & fundamento caducorum in *§. cum igitur*, ne deinceps caderent in fiscum, quæ relicta testamento vel codicillis aliqua ex causa expirarent & deficerent in *§. & cum triplex*, ea quæ deficiunt ex temporib. quibus deficiunt trifariã dispertitur. vel enim deficiunt statim initio faciendi testamenti, vel post testamentum factum viuo testatore,

A vel post mortem testatoris. Ea quoque nominibus ita distinguit secutus veteres leges, vt quæ deficiunt ab initio pro non scriptis esse dicat, quæ post testamentum viuo testatore, in causa esse caduci, quæ post mortem testatoris directo & proprio nomine esse caduca. Etiam eadem distinguit & separat ex iure quod propriè in quoque genere seruatur. Idem verò ius est hodie, quod fuit ante, quod fuit semper, vt quæ pro non scriptis habentur, nõ recidant in fiscum. Nec enim ad ea pertinent leges Papiæ caducariæ, & eleganter Plinius II. *Epist.* In codicillis qui pro non scriptis habentur delatori locum non esse, sed pertinent ad substi-
B tutum *§. in primo. l. 1. D. eod.* vel ad coniunctum, id est, coheredẽ, vel collegatarium, vel si nullus sit substitutus aut coniunctus, apud heredem scriptum remanẽt vel heredem legitimum vt *l. 55. §. vlt. D. de leg. 1.* vel à legatario retinentur à quo relicta sunt, vt *l. pen §. Scæuola. D. eod.* & quidem sine onere, quia cum principale relictum pro non scripto sit, consequens est & onus ei iniunctum pro non scripto esse, tanquam nemini iniunctum. & duo tantum sunt casus quibus apud eos resident cum onere quæ pro non scriptis habentur, quos notat Accursius, vnus ex Senatusconsulto Liboniano, alter receptus est fauore libertatis. Ne ad-
C iungas tertium ex liber. ciuitatibus *§. 1. de legat. 1.* quia non Seii portionem dicit esse pro non scripta, sed Seium qui repudiauit pro non scripto habendum, id est, Titium, solum scriptum videri ex asse. Sed de his satis. Quæ sunt in causa caduci, id est, quæ post factum testamentum viuo testatore deficiunt, morte naturali heredis aut legatarii, vel defectu condicionis, ea hodie in ea causa non sunt, sed pertinent ad substitutum, vel coniuncto adcrescunt, vel remanent apud heredem vel legatarium, vel alium à quo relicta sunt. Non dico ea transmitti ad heredem eius cui relicta sunt, quia viuo testatore neque dies legatorum cedere,
D neq; transmissioni locus esse potest. & hoc tantum distant quæ sunt pro non scriptis ab his, quæ sunt in causa caduci. quod illa apud eos à quibus relicta sunt resideant sine onere, hæc cum suis oneribus. Nam & ex lege Papia in fiscum redigebantur cum suis oneribus, & onera dicimus onus præstandi legati aut fideicommissi, onus præstandæ libertatis, onus modi, onus condicionis dandi vel faciendi si modo factum per alium impleri possit *§ pro secundo, §. ne autem.* Nam condicio casualis, vt rectè ait Accursius, non est onus. De his quæ proprio nomine dicuntur esse caduca iam supra dixi, hodie nulla talia ex lege Papia esse caduca, quia
E nihil eorum quæ relinquuntur his modis quos lex Papia introduxit deficere potest, cum aperturæ tabularum nulla habeatur ratio. Nam & ex parte heres scriptus ante apertas tabulas adire hereditatem potest, & legatorum quæ purè vel in diem certum relicta sunt dies cedit ante apertas tabulas. sed obseruanda est differentia quæ est hac in re inter hereditates & legata. Nam legatorum quæ pura sunt diem dicimus cedere statim à morte testatoris, & ideo post mortem testatoris moriente legatario, nec agnito, nec repudiato legato legati petitionem in heredem eius transmitti, repudiatum legatum ad substitutum pertinere, vel
F coniuncto adcrescere, vel remanere penes eum à quo relictum est. Hereditatis autem diem non dicimus cedere à morte testatoris, sed adiri hereditatem posse statim à morte, nondum apertis tabulis, & aditam transmitti in heredem, nõ aditam, vel non agnitam non transmitti, sed ad substitutum pertinere vel coniunctum, vel ad legitimum aut honorarium heredem, vel fiscũ: Vetus regula est, hereditatem non aditam non transmitti, à qua tamen excipiendus est casus *l. si infantis & l. cum antiquioribus C. de iur. delib.* & casus *tit. l. sequen.* & casus *l. ventre D. de adquirend. hered. & l. si quis in graui §. penult. De S. C. Silan.* Et hæc de priore
G parte huius constitutionis dicta sufficiant. Posterior est de coniunctis & disiunctis heredibus vel legatariis, quæ non sine causa prioris vicinitatem sequitur. Nam cessante iure caduci & fisco excluso, consequens est coniunctum vel disiunctum coheredem vel collegatarium admitti iure adcrescendi in portionem socii, non tantum quæ repudiatur, sed & quæ post testamentum vel post mortem testatoris deficit aliqua ex causa. Quamobrem & Paulus ipse scribens ad legem Papiam de coniunctis tractat *l. re coniuncti. de leg. 3. l. triplex de verb. sig.* Lex Papia tollebat ius antiquum, id est, ius adcrescendi, ius coniunctionis simplex, ex-
H ceptis certis casibus, fisco prælato. Coniuncti autem dicuntur hoc loco, re & verbis coniuncti, Disiuncti, re tantum coniuncti, illi enim omnimodo sunt coniuncti, hi quoque sunt coniuncti, sed oppositi illis frequentius disiuncti & separati dicuntur qui, vt ait, ab ipso testatoris sermone apertissimè discreti sunt.

De verbis non etiam re coniunctis hoc loco non agitur, quia & A hæc coniunctio nullius momenti est, nisi quando pro duplici accipitur ex mente defuncti. Qui enim verbis per se coniuncti sunt, semper habent partes *dicta l. re coniunctis*, id est, omni iure, & antiquo & nouo, & omni genere legatorum, siue per vindicationem, siue per damnationem legatum sit, & omni tempore, id est, non concursu tantum, sed etiam statim ab initio. Illi qui re & verbis, aut re tantum coniuncti sunt, non semper habent partes ab initio, sed concursu tantum, aut ne concursu quidem. Namq. inter eos qui re & verbis coniuncti sunt, & eos qui re tantum, hæc est differentia, quod si re tantum coniunctis legatum sit per B vindicationem, concursu partes faciunt. Idemque si per præceptionem, *l. 1. D. de leg.* Si per damnationem, singulis solidum debetur, nec concursu partes faciunt. Idemque si sinendi modo, vel si per fideicommissum. Quod tamen hæc constitutio abrogat, dum ita constituit, vt quoquo genere eadem res disiunctim duobus aut pluribus relicta sit, singulis partes debeantur, nisi perspicuè appareat testatorē singulis solidum dari voluisse, quæ exceptio ex hac Constitutione à Triboniano inserta est *l. si pluribus l. filiusfam. §. vlt. de leg. 1. l. 13. §. vlt. de leg. 2. l. 20. de leg. 3. l. duos de vsufr. leg.* Quod si legatarii re & verbis coniuncti sint C per vindicationem, iure antiquo, quo vtimur, non nisi concursu partes faciunt *l. coniunctim. de leg. 3.* si per damnationem, ab initio partes habent *l. plane §. si coniunctim de leg. 1.* sicut hi qui verbis tantum coniuncti sunt & pars non concurrentis apud heredem remanet. Ac præterea vera est *l. coniunctim.* secundum ius antiquum, æquè vera *l. plane. §. si coniunctim*, secundum legem Papiam, ex qua pars non concurrentis coniuncti caduca fit, siue per vindicationem, siue per damnationem legatum sit. & tamen ex eadem lege disiuncti per vindicationem pars si deficiat, caduca non fit, sed adcrescit socio. & ratio differentiæ hæc, quia D singulis qui disiuncti sunt solidum ab initio palam legatur, & ius adcrescendi nihil aliud est, quam retentio solidi non concurrente socio. Coniunctis autem singulis tacitè, non palàm solidum legatur. Ideoque non cōcurrente collegatario solidi, quod palam eis relictum non est, retentionem non habebant, id est, ius adcrescendi non habebant, sed portio non concurrentis caduca fiebat. & hæc ratio etiam efficit hodie restituto iure antiquo, & coniuncto legatario, non adcrescat inuito, id est, vt inuitus non retineat, quod ei palam relictum non est, disiuncto adcrescat inuito, id est, vt inuitus retineat totum quod ei palam E relictum est, nec sciedat legatum. Et hic notandæ sunt tres differentiæ, quæ sunt inter heredes & legatarios. Pars coheredis quæ repudiatur vel quæ deficit ex ea causa ex qua lege Papia fiebat caduca vel causa caduci, iure ciuili, id est, ex XII. tab. iure antiquo & ipso iure, tacito iure coheredi vel coheredibus qui portiones suas agnouerunt pro portionibus hereditariis adcrescit vel heredibus eorum, siue coniuncti coheredes fuerint, siue disiuncti. Pars quoque collegatarii collegatario adcrescit, si disiuncti fuerint ex hac constitutione, sublata hac in re veteri differentia legatorum per damnationem & per vindicationem. itemq; F si coniuncti fuerint per vindicationem *l. si duobus § vl. l. legatum §. 1. l. plane §. si duobus de leg. 1. l. si seruo sub de stat. lib.* at non etiam si coniuncti fuerint per damnationem. *l. 7. de leg. 2. l. si duobus in prin. l. huiusmodi §. si Titio l. plane §. si coniunctim de leg. 1.* quam differentiam legatorum non inanio esse sublatam. Item coheredi coniūcto vel disiuncto, adcrescit inuito & ignoranti. Coniuncto collegatario non adcrescit inuito, Disiuncto adcrescit inuito. Item coheredi coniuncto vel disiuncto, adcrescit cum suo onere, & coniuncto collegatario similiter, ac disiuncto sine onere. Vt autem coheredibus adcrescit pro portione hereditaria G *l. liber §. cum quis. l. si ita quis heredes D. de hered. inst.* ita collegatariis pro portione legati *l. a Mensa de leg. 2.* & ita in hac Constitutione *pro virili*, exaudire oportet pro virili proque ratione legati cuiusque. Et si quidam heredes sint coniuncti, quidam disiuncti, vt in hac specie, Primus heres esto, Secundus heres esto, Tertius & Quartus heredes sunto, deficiente Primo vel Secundo adcrescit omnibus, deficiente Tertio soli Quarto, deficiente Quarto soli Tertio. videlicet vt posuimus cum omnes sine partibus instituti vel substituti sint *l. heredes. D. de her. inst.* Nam si quidam ex partibus disiunctim, quidam sine partibus coniun- H ctim, hoc modo Primus ex quadrante heres esto, Secundus ex triente heres esto, Tertius & Quartus heredes sunto, Tertio deficiente omnibus adcrescit, quia Tertio Quartus coniunctus est nudis verbis, quæ coniunctio nullius momenti est, non in re

A partéve certa *l. item quod §. 1. D. eod.* Coniuncti, quod adcrescit quasi suum occupant, & meritò igitur ab eo ceteros repellunt, disiuncti quasi alienum, igitur quod est alienū soli sibi vindicare non possunt *§. hoc ita*, & quod dicitur, disiunctus solidum quasi suum suo iure retinere in *§. sin autem ad deficientis*, ita verum est, si solus super sit nullo concurrente socio, non si alios habent socios in totum vel in partem, & idem puto esse constituendum si quidem collegatarii permisti sint, alii disiuncti, alii coniuncti per vindicationem. καὶ [illegible]

B

LII. *De iis qui ante apertas tabulas hereditatem transmittunt.*

NVnc non aliam ob causam hunc titulum dat Iustinianus, quam quod constitutionis in ea positæ mentionem fecerit titulo superiore §. *in nouissimo*, qui alioquin eum fortè non dedisset, propterea quod de apertis tabulis loquitur, quas aperire hodie non est necesse, vt adiri possit hereditas, vel vt dies legatorum cedat, & derogatio est legis Papiæ, quam Iustinianus penitus abrogauit in his quæ deficiunt ante mortem testatoris vel C ante apertas tabulas. nec tamen inutilis Constitutio est, cum ex ea quæ ita concipitur definitio, liberos à parentibus sibi testamento relictam hereditatem ante apertas tabulas transmittere ad liberos suos, hodie ita concipiatur, liberos à parētibus sibi testamento relictam hereditatem etiamsi eam non adierint vel adquisierint, trāsmittere in liberos suos, quod procedit indistinctè, siue liberi quos parentes heredes scribunt sui parentibus, siue extranei heredes sint, & vt Constitutio ait, Siue sciuerint sibi delatam hereditatem, siue ignorauerint, & siue ex parte scripti fuerint siue ex asse, cum tamen ex lege Papia extranei ea parte D scripti non transmittant hereditatem ante apertam tabularū, atque etiam, vt ait, si inuicem substituti non sint, vt perinde excludatur lex Papia, atque si inuicem substituti fuissent vt §. 1. *tit. prox.* Et præterea Cōstitutio ait, idem obtinere in legatis quæ liberis parentes relinquunt, quę tamen lege Papia caduca fierēt, mortuis legatariis ante apertas tabulas. Beneficium igitur cōcessum suis vt ex parte scripti transmittant non aditam hereditatē. *l. 3. D. de iur. delib.* hæc Constitutio porrigit ad liberos non suos. Et notandum huic Constitutioni non esse locum in liberis heredibus extraneis ab intestato venientibus *l. 2. D. de S. C. Orph.* E sed ex testamento dumtaxat.

LIII. *Quando dies legati vel fideicommissi cedat.*

HVnc etiam titulū nō aliam ob causam dat, quàm vt ex veteribus Constitutionibus confirmet quod dixit tit. *51. § in nouissimo & seqq.* de cessione diei legatorum & fideicommissorū. & de annuis legatis relictis priuato homini quod ait *l. 1.* initio cuiusq; anni ea peti posse, intelligo & ab heredibus legatarii peti posse, quia post mortem testatoris initio cuiusque anni eorū legatorum dies cedit, & cœpti cuiusq; anni legatum, si initio eius vixerit legatarius transmittitur in heredē. & hoc est quod ait *l. 4.* F *D. de an. leg.* vel, quod idē est, in annos singulos plura esse legata primi anni purū, sequentium annorū condicionalia. Idē *l. 5. l. in singulos eod. tit. l. 1. § si in annos ad legem Falc. l. 10. 11. 12. quand. dies leg. ced. l. 45. D. de episc. & cle.* nec obstat *l. si in annos D. de cond. & dem.* in cuius specie nō dixit testator, in annos singulos, sed summam certam legauit in annos decem, complendos scilicet, secus, si vsumfru. vel operas legasset vt *l. quæsitum. D. de vsufr.* Ex aliis legibus huius tit. intelligimus legati aut fideicommissi petitionem in heredem ita demum transmitti, si dies eius cesserit, qui vtique cedit à morte testatoris si purum, aut in diem certum relictū sit, G à die impletæ cōdicionis, si condicionale fuerit, vel in diē incertum, qui & aliquo casu nō cedere possit. nec exigi scientiā nec agnitionem legatarii, nec traditionem rei legatæ, nec aditionem hereditatis. Et condicionale non esse legatum ita relictum, cum ad legitimum statum peruenerit. mora enim suspendi nō condicione. & longa est differentia inter condicionem & moram *l. 1. de legat. 2. l. heres de cond. & dem. l. pen. hoc tit. l. quod pure D. eod.* & statum vocat, quod Græci ἀκμὴν, id est, iustam ætatem. vt *l. cum pater. §. curatoris de legat. 2.* qui & virilis vigor dicitur *l. 1. de minor.* ad differentiam vigoris pubertatis *l. 4. D. qui test. fac. poss.* I- H gitur post mortem testatoris mortuo legatario ante annum XXV legati petitio in heredem transmittitur. nec obstant *l. si Titio D. eod.* & pleræq. aliæ similes, in quibus, vt Io. docuit rectè, ab initio legato iniicitur condicio hoc modo, Titio cū erit annorum tot do lego. In hac verò initio pure legauit, hoc modo, illi decem do

legi, deinde solutioni diem adiecit hoc modo, Quod legatum accipere d. b. bit cum ad legitimum statum peruenerit.

LIIII. *Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa mittatur, & quando satisdari debeat.*

NIhil aliud restat ex tractatu de legatis & fideicommissis, nisi porrò vt dicamus, de satisdatione legatorum aut fideicommissorum seruãdorum causa, quam heres legatariis aut fid. postulant his qui legatum aut fid. sperant præstare debet. Postulant eam legatarii à prætore vel præside sedente pro tribunali, tanquam actionem, vt scilicet heredem iubeat cauere de legato aut fid. datis fideiussoribus. Formula cautionis hæc est. Quod mihi ex testamẽto vel codicillis L. Titii dari fieri oportet, id quibus diebus L. Titius dari fieri voluit, iisdem dari fieriue. aut quanti ea res est, tantam pecuniam rectè præstari, dolumq. malum huic rei promissionique abesse, abfuturumque esse, hæc spondésne? Stipulatur legatarius, promittit heres à quo legatum relictum est, adpromittit fideiussor, quem dat heres. Heredi autem non obtemperante iusso prætoris, legatarius mittitur in possessionem omnium rerum quæ in causa hereditaria sunt, dolóve malo heredis esse desierant, aut in possessionem certæ rei hereditariæ vel *l. 2. ℸ. quæ pôt. in pign.* quo genere pignus prætorium constituitur, vt eas res legatarius teneat pignoris iure *l. 3. & 5.* non proprietatis, nec tam possessionis quàm custodiæ perpetuæ causa. Fit etiam missio vno casu ex Constitutione Antonini in res heredis proprias, si post sex menses quam aditur prætore in legatarius is neque satis dedit, neque legatario satisfecit *l. 9.* Et id quod est in Rubrica, *Quando satisdari debeat*, notandum est post mortem testatoris & aditam hereditatem postulanti legatario satisdari debere, etiam si nondum dies legati cesserit, modo constet legatum esse relictum, licet de iure eius non constet, qua de re prætor cognoscit summatim, non subtiliter *l. 1. hoc tit.* quam parto significari *l. 3. §. 1. D. eod. l. hæc stipulatio §. vlt. D. vt leg. no. cau.* atque etiam si nodo non sit remissa à testatore, quoniam Constitutio Marci & Commodi, id est, *l. 2.* cuius fit sæpe mentio in Pãdectis, eam quocumque indicio voluntatis remitti permisit, alioquin valeret regula *l. nemo. D. de leg. 1.* quæ & hodie valet in cautione, quæ etiam ex edicto prætoris vel ex S. C. de vsufructu interponitur *l. penult. hoc tit. l. 1. ℸ. de vsufruct. l. 8. D. de vsufr. ear. rer.* &c. quia deficit Constitutio quæ hoc testatori permiserit. Et hic est finis huius tractatus, de successione quæ iure ciuili competit ex testamento, deque his quæ testamento vel codicillis relinquuntur.

LV. *De suis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab intestato venientibus.*

AB hoc titulo incipit tractatus de hereditate intestatorum, quæ iure ciuili defertur, & primo quidem loco suis & legitimis liberis, siue naturales sint, siue adoptiui *l. 5.* siue nati tempore mortis, siue postumi *l. 4.* siue ex parente ingenuo, siue ex libertino *l. 7.* Et hi quidem sui liberi ipso iure heredes existũt etiam ignorantes & inuiti *l. 3. §. penult. D. de suis & leg. lib.* & præferuntur matri defuncti *d. l. penult.* imò & filii qui nec sui, nec legitimi sunt, sed tanquam legitimi ex S. C. Orfitiano ad hereditatem matris vocantur, ea *d. l. pen.* præferuntur auiæ, id est, matri defunctæ matris. quia liberis quàm parentibus debetur hereditas. Item sui liberi etiam si ignorantes se heredes extitisse naturæ concesserint, hereditatem parentum transmittunt ad heredes quoscunque *l. 8. hoc tit. l. 3. l. cum antiquioribus. ℸ. de iure delib.* Rectè autem in hoc tit. *de suis & legitimis liberis.* nam & si quicunque legitimi sunt, non sint sui, omnes tamen qui sunt sui & legitimi sunt *l. de bonis §. 1. D. de Carb. edict. l. 2. D. vnde leg. l. 1. §. sed videamus D. de succ. edic. l. 1. C. §. 3. D. de gr. ad. & adf. l. filium D. de suis & leg. her. l. vlt. ℸ. de codic.* & contra, qui non sunt sui liberi, nec legitimi sunt *l. scripto. D. vnde lib.* veluti filii emancipati, vel naturales tantum, vel spurii. Notandum inter suos iure ciuili, id est ex XII. vocari ad intestati successionem nepotes ex filio vel filiis iam mortuis, pariter cum filiis defuncti superstitib. licet legitimi tantum sint, non sui, in stirpes, id est, in portionem patris sui, non in capita, eadem successionis ratione seruata, si non existent his filius plures sint nepotes ex diuersis filiis vari numeri *l. 1. & 3.* quam & prætor sequitur *l. si in adoptionem §. vl. D. de bon. poss. cont. tab. l. si nepotes D. de coll. bon.* Imo & ex Constitutione Valentiniani & Theodosii nepotes ex filia inter suos in locum & portionem matris cum deminutione tertiæ,

A & inter legitimos cum deminutione quadrantis *l. 4. Cod. Theod. de leg. her. & Iustinianus l. vlt. & No. 18. & 118.* sine deminutione, licet neque sui sint, neque legitimi sint. Illud etiam notandum est *l. 1. huius tit.* quæ non est de liberis, sed de agnatis ex transuerso, ideo statim positam fuisse initio huius tractatus, vt intelligeremus in successionibus intestatorum quid iuri ciuili & iuri prætorio interesset, quod collata & coniuncta *l. 2. ℸ. Quo admissi,* apparebit statim. Ius prætorium per se solum esse temporarium, Ius ciuile perpetuum.

LVI. *Ad S. C. Tertullianum.*

B POst liberos mater vocatur ad hereditatem defuncti intestati, tanquam legitima heres. non ex XII. tab. quia cognata, nõ agnata est, nisi in manum viri conuenerit. sed ex S. C. Tertylliano: & retrò ad hereditatem matris intestatæ filii vocantur tanquam legitimi heredes, non ex lege XII. sed ex S. C. Orphitiano. Antiquius est Tertyllianum Orphitiano. & ideo de S. C. Tertylliano titulus præcedit, & ex hoc quidem mater cuiuscumq; ætatis filio succedit, cum tamen ipse matri ex S. C. Orphitiano si infans sit, per se non succedat, sed per tutorem vel patrem *l. 1. hoc tit. l. si infanti ℸ. de iur. delib. l. seruo inuito §. si pupillo D. ad Trebell.*

C Item ex S. C. Orphitiano filius excludit parentes & fratres consanguineos matris *l. penult. ℸ. tit. proxim. l. 1. & 4 tit. seq.* Ex S. C. Tertylliano pater excludit matrem, aut iure ciuili, si in emancipatione manumissor fuerit, aut iure prætorio, si non fuerit manumissor *l. 2. hoc tit. l. 10. D. de suis & leg. her.* Item fratres consanguinei, siue soli sint, siue permisti sororibus consanguineis excludant matrem non vterini aut naturales *l. Lucius. D. de vulg. subst.* Sorores autem consanguineæ si solæ sint pariter admittuntur cum matre, ita vt ferant partem dimidiam, & mater alteram dimidiam.

D At ex *l. vltim. huius tit.* cum qua coniungenda est *l. vlt. ℸ. de iur. del.* non est differentia inter fratres consanguineos & vterinos, & cum fratribus quoque mater vocatur in virilem, & ea ea in *l. mater. hoc titul.* Tribonianus scripsit, *sororibus, & fratribus*, cum in Cod. Theod. tantum esset scriptum, *Sororibus*, vt Anianus legit, & lex ipsa indicat, vel fratribus tantum pro sororibus quia ante hanc *l. vlt.* fratres omnino matrem excludebant. Sed postea Iustiniano placuit, vt & cum sororibus mater veniret tantum in virilem *Nouel. 22.* & nouissimè, concurrentibus fratribus & sororibus, & patre & matre, longe aliter

E quam definiat *d. l. vltim. ad Tertyl. & l. vlt. ℸ. Com. de success.* vt omnes succederent pro virilibus portionibus, & viriles retinerẽt plenas, sine deductione vsusfructus *Nouel. 84. & 118.* & hoc si vidua permansisset mater. In ea quæ iterum nupsit post annum luctus sublata *l. mater hoc tit. & l. 3. §. vlt. ℸ. de secun. nupt.* vt variauerit Iustinianus docet *Nouel. 2.* De ea quæ iterum nupsit intra annum est dumtaxat in hoc titul *l. 4.* Duo sunt casus quibus cessat S. C Tertyllianum. vnus *l. 3.* alter *l. penult.*

LVII. *Ad S. C. Orphitianum.*

F POst S. C. Tertullianum sequitur Orphitianum, ex quo filii pari iure vocantur ad hereditatem matris intestatæ, exclusis omnibus agnatis matris, vt mater ad hereditatem filiorum intestatorum ex S. C. Tertulliano. Et notandum quod ait *l. pen. ℸ. de suis & leg. lib* filios matri ipso iure succedere, quod non est citra aditionem vel gestionem pro herede, vt cum dicimus suos ipso iure heredes existere *l. in suis. de suis & leg. her. l. pen. §. pen. de bon. lib.* sed citra cretionis solemnitatem, quæ hodie sublata est, & citra bonorum possessionem *l. 3. hoc tit.* quia non prætoris sed S. C. Orphitiani beneficio admittuntur ad hereditatem matris *l. 1. Cod. Theod. de leg. her. l. 1. Cod. Theod. de cret. vel bon. poss.* quod

G etiam de suis heredibus dicitur, & de legitimis omnibus heredibus, & de testamentariis dici potest *l. 13. ℸ. de iure delib. l. 7. D. de inoff. test. l. 4. titul. seq. l. omnium ℸ. de test. am.* Eam vero non aliter adquirunt, quàm si adierint, vel se pro herede gesserint. Paulus *titl. Sent. eod. titul.* Filius maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quærere non potest. Et quam ita non adquisierunt, sane in heredem non transmittunt, sed deficientium portio adcrescit reliquis qui adierunt, vt in specie *l. 2. huius tit. l. si ex pluribus D. de suis. & leg. her.* vel hereditas redit ad agnatos defunctæ matris. Nec obstat *l. 1. ℸ. tit. 52.* quia de testamen-

H tariis heredibus est, non de legitimis, nec enim in noua, aut item eã producere ad legitimos. fateor tamen eos si moriantur intra annum, scientes sibi esse ab intestato delatam hereditatem matris, ius deliberandi transmittere ad heredes *l. cum antiquioribus ℸ. de iure delib.* vt hic rectè notat Accursius.

LVIII. De

LVIII. *De legitimis heredibus.*

POst suos heredes iure ciuili ad hereditatem ingenuorum, vocantur legitimi, id est, agnati ex lege XII. tab. vel ex lege Cornelia. ac primum quidem consanguinei, id est, fratres & sorores qui, quæve in eiusdem patris cum is moreretur potestate fuerunt *l. 4. ff. de suis & legit. lib. l. 1. 3. 6. hoc tit.* excluso patre & matre vt olim obtinuit, vt hodie obtinet, simul admissis omnibus pleno iure, pro virilibus portionibus ex *Nou. 118.* Et hi quidem fratres vel sorores præferuntur filiis fratrum vel sororum iuxta *l. 3. & l. penult. §. vlt. hoc tit.* quod fuit ius vetus, iuxta Nou. Iustiniani filii fratrum & sororum repræsentant vicem patrum suorum, vt pro stirpibus concurrant cum fratribus & sororibus defuncti vel defunctæ, itemque vt excludant defuncti fratres ex eodem patre tantum, vel ex eadem matre tantum si pater eorum fuerit defuncto frater ex eodem patre & ex eadem matre, itemq; vt excludant patruos, auunculos, amitas, materteras defuncti intestati. Ex his tribus casibus exceptis, in linea collaterali non est repræsentationi locus, & aliter quàm in linea directa, semper proximior inferiorem excludit, & hereditas distribuitur in capita non in stirpes. Notandum est quod ait *d. l. 3.* consanguinitatis iure etiam fœminas ad legitimam hereditatem admitti. quod ex l. XII. tabul. obtinuit etiam in omni iure agnationis, perinde atque in iure liberorum. At lex Voconia vltra consanguineas non admisit fœminas ad legitimam hereditatem, id est, vt neque agnatis maribus, neque sibi inuicem agnatæ succederent. ideoq; iatia auctores consanguineos separauerunt ab agnatis in hoc iure hereditatis intestatorum, & agnatos definierunt esse virilis sexus personas *l. 2. §. 1. D. de suis & leg. her.* quia post consanguineas muliebris sexus personę licet agnatæ sint nō admittuntur lege Voconia, quæ obtinuit vsque ad ætatem Iustiniani, qui *l. pen. hoc tit.* restituit ius antiquum, vt quemadmodum liberi, ita agnati iure legitimo succedant, sine vlla discretione sexus, & sit ius æquabile, vt quemadmodum fœminis agnatis agnati succedunt, ita maribus & fœminis agnatis agnatæ ab intestato in infinitum succedant. nec paternum vitium, ex quo, vt ait secundum Stoicorum sententiam, fœminea proles processit, ipsi proli noceat. Vt autem nulla habita discretione sexus Iustinianus agnatos admittit cuiuscumque gradus, restituta lege XII. tabul. & abolita lege Voconia, ita paulatim etiam cognatos admisit, nulla habita discretione agnationis & cognationis. ac primum quidem fratres ex eodem patre tantum, qui agnati sunt, & fratres vterinos, qui sunt cognati, simul admittit ad hereditatem defuncti fratris intestati sine liberis *l. vlt. hoc tit. l. vlt. ff. ad S. C. Tertul.* quod ex Nouellis & ex *l. vlt. tit. seq.* ita accipiendum est, si defuncto non sint fratres vtroque parente cognati, vel horum fratrum filii hi enim præcellunt, & illos excludunt. Item ex Cōstitutione Anastasii à Iustiniano approbata & adaucta, fratres emancipati ex rescripto principis, reseruato iure legitimarū hereditatum, quod genus emancipationis Anastasius introduxit, vel etiam vt Iustinianus adiecit in *l. 13.* emancipati alio legitimo modo puta ex XII. tabul. vel ex Constitutione Iustiniani, fratres, inquam, emancipati licet agnati non sint, & fratres in familia retenti simul admittuntur ad legitimam hereditatem, & tutelam, & curationem fratris in familia retenti vel emancipati *l. 11. hoc tit. l. 4. ff. de leg. tut. l. 5. ff. de cur. fur.* & cum fratribus in familia retentis ex Anastasii quidem Constitutione cum deminutione trientis, vt Theophilus explicat in *§. 1. de succ. cog* hodie sine vlla deminutione ex *l. vlt. huius tit.* Et ea cludnot agnatos & patrem defuncti, ita tamen, vt si retentus in familia vita decesserit, pater in bonis eius aduentitiis retineat vsumfructum totum quem habuit eo viuo, vt *l. vlt. §. vlt. ff. ad Tertul.* vel si emancipatus sit, in bonis quæ ab eo peruenerunt ad fratres superstites, qui in patria potestate sunt, æquè pater habet vsumfructum totum *l. 13. hoc tit.* vel si fratres superstites sui iuris fuerint, vsusfructus hessem non quasi adquisitum sibi per eos, sed quasi lege concessum *d. l. vlt. §. pen.* quod omne vt *Nou. 118.* immutauerit, iam satis adnotaui supra. Quod autem placet Anastasio, vt bona emācipati fratris ab intestato omnibus fratribus deferantur, ab eo *l. 13.* excipit bona à matre profecta, quæ ad eos tantum fratres pertinēt, qui ex eadem matre sunt, vnde ductitur quod volgo iactatur, Materna maternis cedere, paterna paternis. Quod item Anastasius dedit fratribus emancipatis, id etiam Iustinianus dedit *l. vlt.* filiis fratrum emancipatorū, vt simul veniant cum filiis fratrum retentorum in familia, hoc quoque casu nō habita discretione agnationis & cognationis, & similiter *l. pen. §. vlt.* pari iure

A esse vult filios fratrum & filios sororum, quamuis hi cognati, illi agnati sint. & ita paulatim eo ventum est vt *Nou. 118.* penitus tolleretur differentia agnationis & cognationis, quæ & ciuili & prætorio iure recepta erat abrogata *l. 5. 7. 9. huius tit.* Iura noua paulatim ampliantur & crescunt *l. 11. §. si rem in fin. De legat. 3.* & vetera æquè sic dissuuntur melius, quàm discinduntur. Videnda ad hæc sunt quæ de *l. 1. & 11.* scripsi *Obseruat. 18. c. 18.*

LIX. *Communia de successionibus.*

QVid his verbis significatur? an proponi sub hoc titulo com-
B munia quæ sunt successionibus ex testamento & ab intestato? minime. nec enim in eo vlla lex pertinet ad successionem testamentariam. an igitur quia initio huius libri dixit de successionibus intestatorum, quæ iure prætorio deferuntur, id est, de bonorum possessionibus, quæ dabantur olim per septem gradus hodie per quatuor, postea vero dixit de hereditatibus intestatorum quæ iure ciuili deferūtur agnatis solis, gentilitio iure desuetudine abolito. ac primum quidem suis, deinde consanguineis, tum reliquis agnatis, nunc proponit communia quæ sunt vtriusque successionis, ciuilis & prætoriæ, vtriusq. iuris ciuilis & præ-
C torii, quod & ita nominatim est expressum *l. 2. 3. 5. 10* & in *l. 7.* nulla successio, id est, neque ciuilis, neque honoraria, quomodo etiam explicanda est *l. 4.* coniuncta *l. liber. ff. de petit. hered. & l. Arrianus ff. de liber. cau* quia & apud prætorem seruus pro nullo habetur *l. 1. D. de in del. l. nullo D ad legem Cornelium de fal.* Nemo etiam dubitat quin regula *l. 8.* pertineat ad vtramque successionem ab intestato. itemque definitio *l. 9.* quæ Senatusconsult. Claudianum ostendit non perinde locum habere in libero homine, atque in libera muliere. Nec minus communis est *l. 6.* nā quod in ea est de auunculo, idem dici de patruo potest. Itemque
D quod *l. 1.* de bonorum possessione, idem de legitima hereditate ex Anastasii constitutione. Sola est *l. vlt.* quæ magis quasi nodo quodam nectit hunc titulum cum sequenti, quàm commune quidquam tradit vtrique successioni & iuri; vt & supra *tit. 25. l. vlt.* magis docuimus poni ad eliciendum vinciendumque titulum sequentem, quàm quòd ad illum tit. propriè pertineat.

LX. *De bonis maternis, & materni generis.*

QVæ hactenus dicta sunt de hereditatibus intestatorum, ad patresfa. pertinent non ad filiosfam. nam lex XII. tab. quę
E successionum ab intestato ordinem fecit de patrefam. loquitur non de filiofam. vt M. Tullius retulit, Si paterfa. intestato moritur, resumpto patrisfa. verbo ex anteriori capite, Paterfamil. vti legassit, &c. & ideo quæ filiusfa. relinquit post mortem suā, bona potius, aut peculia, quàm hereditates dicuntur. Potest enim quædam habere propria, aut tanquam propria. Ea vero aut castrensia sunt, siue militaria, aut pagana, & castrensia, aut quasi castrensia. & pagana rursus, aut profectitia, aut aduentitia. Castrensia, quæ adquirit occasione armatæ militiæ, Quasi castrensia. quæ occasione togatæ, vrbanę, forensis, literatę militię. Pro-
F fectitia quæ ex re patris in cuius potestate est, quod propriè patrimonium dicitur, vt bona materna matrimonium Senecæ, Suetonio, Valerio, D. Augustino, & bona fraterna Fratrimonium *in libro notarum Senecæ.* Aduentitia, quæ alius quilibet ei dedit vel reliquit, vt bona materna & materni generis, de quibus est hic titulus. Materna sunt quæ mater ei dedit vel reliquit. Materni generis, quæ auus aut proauus maternus auia aut proauia materna. Et castrensia quidem, ac quasi castrensia propria sunt filiifam. pleno iure, vt nec vsusfr. ad patrem pertineat, nec præmium emancipationis *l. 6. §. 1. & §. cum autem tit. seq* & mortuo patre
G præcipua ab eo retinentur, nec conferuntur fratribus, & in his quamdiu viuit iure patrisfa. fungitur, & testamentarium heredem habere potest, sed si moriatur intestatus, vel capite damnetur superstite patre, legitimum heredem habere nō potest, quia pater ea bona tanquam rem suam, non tanquam rem hereditatemve filii, suo iure occupat, atque ita quantum ad ea bona attinet, filiusf. viuit vt paterfam. moritur vt filiusf. si testatus non sit. Sic virgo vestalis testamentarium heredem habere potuit, & tamen vt Labeo scribit in commentariis ad leges XII. tab. ei ab intestato nemo heres esse potuit, sed bona in publicum redigeba-
H tur. Sic spado cubicularius principis, testamentarium heredem habere potuit, non legitimum, vt docui *Obseruat. 17. c. 24.* Profectitia autem bona proculdubio patris sunt pleno iure, non per vsumfructum tantum, & in eis filiusfam. neq; testamentarium, neque legitimum heredem habere potest. Idem olim obtinuit

la bonis aduentitiis quibuscumque. Nam & bona materna filiifam. patri pleno iure adquirebantur, vt Thalelæus & Accursius notant rectè in *l. 1. huius tit.* & probat *l. 6. in prin.* & *l. filiusfam. D. de adquir. hered. l. 1. §. qui aperte ad Tertyll.* ꝫ *§ verbum de don. inter vir. & vx. l. 1.* ꝫ. *de lib. exhib.* At ex edicto Constantini id est, *l. 1. huius tit.* vsusfructus tantum bonorum maternorum pertinet ad patrem, quod *l. 2.* trahit etiam ad bona materni generis, vt & sicut castrensia filiusfam. mortuo patre ea præcipua habeat nec conferat fratribus *vt l. 4. simul. seq. l. vlt.* ꝫ. *de collat.* & nihil mutat si pater secundis nuptiis occupauerit domum *l. vlt. hoc tit. l. de emancipatis* ꝫ. *de leg. her. No. 22.* abrogata *l. 3. Cod. Th. eod. tit.* Addit edictum Constantini debere patrem vti frui boni viri arbitratu, nec tamen ab eo exigit satisdationem fructuariam, *vt l. vlt. §. sin autem non habeat & seq.* eundemque actiones ex causa eorum bonorum descendentes exercere, quia filiifam. persona in iudicio legitima non est sine voluntate patris, per se, vel per procuratorem, cum & suo nomine agat pater perinde, vt ait, ac si pleno iure dominus esset, & suis sumptibus. Nec tamen ius alienandi vel pignerandi habet. Hanc absurditatem quam vocat *l. aut prætor D. de re. iudic.* hoc casu admitti. Si quæras quid sit dicendum, si posteaquam ea bona obuenerunt filiofam. is à patre emancipatus sit, dicam emancipatione vsumfructum quem in eis bonis iure potestatis habuit pater extingui. Sed pro præmio emancipationis placuisse olim, vt pater si vellet eorum bonorum trientem retineret pleno iure *l. 1. 2. penult. Cod. Th. eod.* hodie semissem tantum vsusfructus retinere posse *l. 6. §. cum autem tenebo seq. l. vlt.* ꝫ. *de em. lib.* ad remunerandum beneficium emancipationis, quod est beneficium bonorum quærendorum, vt ait *l. 1. D. si a par. man. sit.* Et rursus si quæras quid sit dicendum si ea bona obueniant filio iam emancipato, hoc expediet *l. 3.* quæ patri concedit virilem portionem vsusfructus, non tanquam adquisitam (nec enim per liberam personam quidquam adquiri potest) sed tanquam munus lege oblatum reuerentiæ patris manumissoris.

LXI. *De bonis quæ liberis in potestate constitutis ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum administratione.*

Bonis maternis & materni generis in hoc titulo adiunguntur *l. 1. 3 4.* quæ filiusfam vel filiafam. ex causa matrimonii adquirit puta ex casu dotis quem maritus, vel ex casu donationis propter nuptias, quem vxor lucratur soluto matrimonio, vel ex hereditate, legato fideicommisso mariti vel vxoris vt eodem iure sint, quo dictum est titulo superiore esse materna & materni generis. Ab his verò quæ ex matrimonio adquirunt, rectè *l. 2.* separat dotem, quam filiæ nomine, aut donationem propter nuptias, quam filii nomine pater dedit, quoniam ea sine vlla deminutione ad plenum redit ad patrem soluto matrimonio, vel ipso iure, vel ex conuentione vt ait *l. vlt.* ꝫ. *commun. vtr. iudic.* quia profectitia est non aduentitia. Mortuo autem patre intestato filiis superstitibus, ea dos vel donatio propter nuptias in commune redigitur, ex testamento si collatio bonorum fuerit à patre prohibita nominatim, vt exigit *Nou. 18.* adscriptis heredibus extraneis filii filiæque dotes suas præcipuas habent, quæ ad patrem redierant, testamento autem facto inter solos liberos, non habent eas præcipuas, nisi eatenus quatenus ex bonis suis pater aliis filiis dedit ex eadem causa, vel militiæ adipiscendæ gratia *l. vlt.* Porrò in *l. 5 huius tituli,* bonis quæ ex matrimonio filiusfam. adquirunt, adiunguntur etiam quæ ex sponsalibus adquirunt, puta munera sponsalitia, quæ & sponsalia dicuntur, & ad extremum Iustinianus generaliter constituit *l. 6.* vt nullorum bonorum aduentitiorum dominium adquiratur patri per filiumfam. aut filiamfam. sed vt eorum vsufructu contentus sit. Et seruandum quibus gradibus res lentè processerit, ne repentinò, quo iure populus vtebatur, eius, quod etiam factu difficile est, populo mandaretur obliuio. Quæstionis est, mortuo filiofamil. ad quem hodie pertineant bona eius aduentitia, & an heredem in eis habere possit. Et constat testamentarium heredem eum habere non posse, quia filiusfam. testamenti factionem non habet, nisi de castrensibus aut quasi castrensibus bonis, ex priuilegio militiæ, neque item de aduentitiis, quæ nec alienare aut obligare potest sine voluntate patris *l. s.* ꝫ. *de castren. pec. mil.* testamentum facere nec voluntate patris, qui eorum bonorum vsumfructum habet *l. vlt. §. filius hoc tit.* imo nec si eorum quorundam bonorum vsumfructum non habet *l. Imperator D. ad*

A *Trebel. l. penul.* ꝫ. *qui test. fac. poss.* quia lex XII. tab. quæ ius testamenti faciundi dedit de patrefam. loquitur non de filiofam. eademque ratione legitimum heredem non habet, sed omnia eius bona pater qui superuixit occupat, iure peculii etiam castrensia & quasi castrensia. At ex nouissimis Constitutionibus si liberos filiosfam. reliquerit, ad eos bona eius transeunt iure hereditatis, potius, quàm ad patrem iure peculii *l. 3. hoc tit.* non quidem profectitia, quæ omnino redeunt ad patrem à quo profecta sunt, sed aduentitia, reseruato vsufructu auo paterno, exceptis casib. quibus parenti nec vsusfructus aduentitiorum adquiritur, & vt
B quidam arbitrantur, etiam in castrensibus & quasi castrensibus pleno iure liberos suos heredes habet si testatus non sit ex *Nou. 118.* Post liberos vocantur fratres ex vtroque parente coniuncti vna cum matre, si superstit, reseruato vsufructu patri, post hos fratres ex vno parente, æquè reseruato vsufructu patri *l. 4. l. 6. §. sub hac & §. pen. hoc tit. l. vlt. supr. commun. de succ. l. vlt. § vlt.* ꝫ. *ad Tertull. l. de emancipatis* ꝫ. *de leg. hered.* Et post hos omnes pater, non etiam auus paternus, licet defunctus in eius potestate fuerit, solo vsufructu reseruato auo paterno *l. 3.* Post patrem auus in cuius potestate est. At supradicta No. hunc ordinem sustulit,
C defuncto filiofam. sine liberis, patrem & matrem, & fratres iure hereditario admittens in bona eius aduentitia pro virilibus portionibus pleno iure, nullo reseruato vsufructu. Atque ita euenit, vt & si fratres superstites sint in potestate patris virilis portionis eorum vsusfructus non pertineat ad patrem, qui est vnus casus quo bonorum aduentitiorum, puta fraternorum vsusfructus non adquiritur patri. Sic vero etiam fit, vt filiusfam. legitimum heredem in eis bonis habeat, qui non potest habere testamentarium, vt è contrario in castrensibus testamentarium, non legitimum. Quod ad partem illam tituli, *Et eorum administratio-*
D *ne.* Bonorum aduentitiorum quæ liberis adquiruntur administratio pertinet ad parentem in cuius potestate sunt. Et administrationis partes eę, exercere actiones consentiente filio, nisi absit vel fari non possit *l. vlt. §. vbi autem in vnum*, exemplo tutorum *l. 1. §. sufficit D. de administ. tut.* vtque mos est absentibus iungi infantes *l. 22. §. 1. D. de fid. lib.* impendere laborem & sumptum in lites ex fructibus, mancipia alere & vestire, exigere debitores, soluere creditores, nomine filii vendere vel obligare res mobiles aut immobiles, legatorum à filio relictorum, vel æris alieni maxime vsurarii exsoluendi gratia, Nomine, inquam, filii
E vel *l. vlt. §. sin autem et, & §. sin autem non habeat & §. sed pater quidem,* non suo nomine *l. 6. §. non autem.* Item res quæ oneri magis, quam fructui, & pretium ex earum rerum venditione redactum insumere in rem filii, & vsuras ex fructibus vel de suo fœneratoribus soluere, quæ eis debentur ob pecuniam ab eo tardius solutam. Denique tueri res summa diligentia *l. 1.* ꝫ. *tit. prox.* Nam vt in procuratore, tutore, curatore, ita in quolibet administratore exigitur asperitas & diligentia magna. Martialis. Sanè certus & asper homo, Procuratorem vultu qui præferat ipso. Sed nō quæ ab aliis administratoribus exiguntur, & à patre desiderari vere-
F cundum est, non vt satisdet res saluas fore, non vt rationes reddat, nō vt bona eius pro officio administrationis tacito iure obligata sint, nisi secundis nuptiis occupauerit domum, quo casu non omnium quidem bonorum aduentitiorum, sed eorum tantum nomine, quæ à matre, vel à materno genere ad eum vel ad filiumfam. peruenerunt, bona eius filio tacito iure oppignerata sunt vt *l. 6. §. vlt. hoc tit. l. si quis priorie §. vlt.* ꝫ. *de secund. nupt.*

LXII. *De hereditatibus decurionum, naucleriorum, cohortalium militum & Fabricensium.*

G Redit ad hereditates patrumfa. intestatorum, vt doceat deficientibus legitimis & honorariis successoribus, in hereditatem patrisfam. intestati non continuo admitti fiscum e a lege Iulia caducaria, sed præferre fisco quandoque ex Constitutionibus personas certas, corpora certa: vt moriente decurione intestato sine liberis parentibus, agnatis, cognatis, vxore, ordo siue curia in qua is erat, ei succedit excluso fisco *l. 4. hoc titul. l. vnica Cod. Theod. de bon. decur.* & similiter moriente naucleriario, corpus naucleriorum ei succedit excluso fisco *l. 1. hoc tit.* quæ me-
H rito scripta est ad præfectum annonæ, quoniam sub cura & dispositione eius erat corpus naucleriorum, qui annonæ vrbis seruiunt, & idē cauetur No. Valentiniani de naucleriis amicis. Item si quis eorum, qui in legione, aut vexillatione comitatēsi, vel cuneo militabat decesserit sine heredib. ei succedit legio, aut cuneus.

conicus aut vexillatio in qua militabat, remoto fisco *l. 2. hoc tit. & l. 6. § 1. eius qui D. de test. mil. & ff. de pr. rup.* & inde librarii caducorum in castris *l. vlt. D. de iu. fis.* nec obstat *l. 2. D. de vet. & mil. suc.* quoniam ex vicinitate legis primæ, & ea inscriptione, de milite tantum capite damnato & bonis castrensibus accipienda est. Additur in *l. 3.* mortuo cohortali, id est, officiali præsidis prouinciæ, sine heredibus, cohortales eiusdem prouinciæ ei succedere, excluso fisco, qui perpetui quidem in prouinciis, sed gregarii & vulgares erāt, & quod in Basil. vel Harmenopulo ea hac *l. 3. ἀπὸ ὑπαλ.* &c. sic debuit conuerti, si cohortalis, non si vilis, tenuis, abiectus homo. Postremo *l. vlt.* ostendit, Fabricensi mortuo sine testamento & sine herede legitimo vel honorario, corpus fabricensium succedere excluso fisco. Hi recipiebantur in fabricis publicis ex nominatione totius corporis, quæ pro fide erat, adeo vt si quid gessisset Fabricensis, quem corpus nominasset in fraudem fisci, eo nomine fisco teneretur. Et hi nominatores, creatores dicuntur in hac *l. vlt.* vt iampridem ostendi esse legendum in *l. si quos. ℑ de decur.* vt in Basil. *οἱ χειροτονοῦντες*, non creditores. His vero qui hoc titulo recensentur corporibus quæ fiscum excludunt etiam adiungi oportet ecclesiam, aut monasterium, cui quis se deuouit, si forte moriatur nullo herede relicto *l. si qua presbyt. ℑ de episc. & cleric.* & arcam præfecti prætorio, mortuo perfectiano similiter *l. 3. ℑ de appar. præfect. prat.* & consortes liberalitatis principalis *l. 1. ℑ si lib. Imp. fac.*

CODICIS IVSTINIANI LIBER SEPTIMVS.

Tit. I. *De vindicta, & apud consilium manumissione.*

VT cohæreat hic liber cum superiore. & tractatus qui initio eius instituitur *de libertatibus*, facile intelligemus, si repetamus lectione memoriave ea quæ ante a nobis tradita sunt. Cœpit Codex a iure sacro, ac deinde de iure publico nobis exposuit partes iuris ciuilis, variaq; officia magistratuum, & quo ordine apud eos ageretur, & quorum interuentu patrociniove, tum à tit. *28. lib. 3.* de actionibus tractatum inchoauit, qui idem ius omne complectitur, & propositis variis actionibus tam in rem, quam etiam in personam, quæ ex contractu vel ex quasi contractu nascuntur, veluti tutelæ administrationis, aut aditione hereditatis testamentariæ aut legitimæ, modo parat initio huius libri tractare, de præiudicialibus actionibus, in quibus quæstio vertitur de statu hominum, puta liber quis sit, an seruus, ingenuus, an libertinus. Ideirco *de manumissionibus* dicere instituit, quibus ea seruis homines liberi & ciues Romani fiunt, & liberi libertini, non liberi ingenui, hi nascuntur, illi fiunt *l. 8. tit. 14.* Et quia manumissio vel fit inter viuos, vel causa mortis, ab ea incipit hoc titulo, quæ fit inter viuos. Ea verò fit vindicta apud magistratum qui tribunali præest *l. 5. §. vlt. l. 2. ℑ tit. 15.* veluti prætorem, aut Consulem in vrbe, & in prouinciis apud præsidem, aut proconsulem *l. 2. D. de off. proc. l. 3. de off. con. l. laudabilem §. pen. ℑ. de adu. iud. l. si rogatus D. de man. vind.* vel in consilio principis *l. vlt. hoc tit. l. 2. ℑ. de libert. & eor. lib.* & in antiqua inscriptione, PRISCVS MANVMISSVS AD CONSILIVM PROCVRATORIO NOMINE APVD DOMITIANVM IMP. vel apud magistratus municipales, quibus, vt ait *l. vlt.* huiusmodi ius competit, id est, qui legis actionem habent, licet tribunal non habeant, cum & de plano expediri manumissio possit. Paulus *2. Sent. tit. 25.* Apud magistratus municipales si habeant legis actionē, emancipari & manumitti potest. Vnde apparet manumissionem vindicta, legis actionem fuisse vt *l. vlt. ℑ de his qui a non do. man. sunt*, ideirco nec iteratur *l. 2. hoc titul.* nec fit per procuratorem *l. 3.* nisi remedio mancipationis aut traditionis ante procuratori factæ, vt in legibus adductis ab Accursio in *d. l. 3.* At causa manumissionis probari potest per procuratorem *l. etiam §. absens. D. eod.* Et per filiū quoque familias pater manumittere suos seruos potest, maximè si mutus puta, vel surdus solemnia manumissionis vindicta exequi non possit. quia ipsemet pater manumittere videtur *l. si quis hac lege §. 1. D. qui & a quib. man. l. matrimonii D. de rit. nupt.* Potestas patris vel domini vnius personæ intellectū inducit in patre & filiof. in domino & seruo. *l. si Pamphilo. D. de opt. leg.* & cōtra manumissio diuidit personas vt eleganter Theophilus ait in *§. an*

A *seruo Inst. de leg.* Nec tamen eadem ratione per seruum dominus vindicta manumittere potest: quia serui illegitima aut nulla persona est apud prætorem vel præsidem, etiam adhibita domini voluntate, filiif. est legitima, cum iussu aut voluntate patris. & ita donatio à filiof. facta iussu aut voluntate patris, ab ipso patre facta intelligitur *l. 9. § pen. D. de donat.* Non est autem necesse prætorem apud quem fit manumissio cogere consilium. Nam & sine consilio, de plano facta manumissio valet, modo is qui manumittit sit maior xx. an. & qui manumittitur maior xxx. vt Vlp. declarat *libro Regularum*, alioquin consilio opus est, & probatione

B causæ quæ tamen semel probata, & libertate iam competēte, frustra dicitur falsa *l. 1. hoc tit. l. 9. D. eod.* In consilium in prouinciis adhibentur xx. Recuperatores, in vrbe quinque Senatores, & quinq; equites Romani. Prætore residente in medio, qui locus semper fuit & in conuiuio, & in incessu, & in concessu in honore præcipuo. Sexto igitur loco. Cicero *pro Cluentio.* Quid est Q. Naso, cur tu in hoc sexto loco sedeas. Vindictæ nomē deduci à Vindice Vitelliorū seruo, qui prior eum libertate ciuitatem Romanam accepit, fateor, & tribui virgulæ, quam dominus aut lictor vice domini imponit capiti serui manumittendi, & in-

C de Claudianus. *Deductum Vindice morem lex celebrat*, id est, lege agitur in manumittendis seruis vindicta. Ab eodem quoq; vindiciæ nomen (sic legi in vet. T. Liuio) tractum est, quo significatur addictio & apprehensio possessionis. At cum impositio vindictæ in vsu esse desierit & adhibitio lictoris, & verba solemnia domini *l. ego. l. manumissio D. eod.* & circūductiones serui & alapæ *l. vlt. ℑ de em. lib.* & posterius etiam manumissioni vindicta lex adiiet, vt manumissus fieret Latinus, *l. vnica. § sed procul dubio ℑ. tit. 6.* rectè dicam merito in *l. actus D. de reg. iur.* inter actus legitimos non numerari manumissionem.

D

II. *De testamentaria manumissione.*

CAusa mortis fit manumissio, quæ fit testamento, hæc relinquitur, illa imponitur *l. 1. § pen. ℑ. com. ser. man.* & hæc aut fit iure directo, aut iure fideicommissi. directa, de qua est hic titulus, ex xii. tab. proficiscitur, fideicommissariam tuetur prætor. & rursus directa non potest relinqui codicillis non confirmatis, fideicommissaria potest, *l. libertatis. D. eod.* Item directa libertas testamento relicta à minore xx. an. non valet, fideicommissaria valet, si iustam manumittendi causam habuerit, quam & si inter viuos seruum manumisisset, approbaturus consilio erat *l. 5. tit. 4.*

E *l. 4. ℑ de test. mil. l. 4. § item si minor de fid. lib.* Et directa seruis tantum propriis relinquitur *l. 9.* fideicommissaria etiam alienis *l. 6. tit. 4.* & purè directis verbis manumissus, nullo iure impediente, libertus est Orcinus *l. 10.* Per fideicommissum manumissus, libertus est eius à quo manumissus est *l. 7. tit. 4.* Et sub conditione, vel in diem directo manumissus est statuliber, per speciem fideicommissi, quasi statu liber. Et in directa libertate fraus creditorum æstimatur ex euentu & consilio, in fideicommissaria ex euentu solo, quia illa datur propriè, hæc petitur, & etiamsi consilium fraudandi absit, præstari non debet, nisi deducto ære alie-

F no, vt *ℑ tit. 11. & l. 4. § si quis autem D. de fid. lib.* Quæ autem directa libertas semel competiit adita hereditate ab extraneo, vel suo herede existente, statim à morte testatoris, non reuocatur, etiamsi postea heres per in integrum restitutionem abstinuerit hereditate *l. 3. hoc tit. l. secundum D. eo. l. 4. § quid ergo D. de fid. lib.* etiamsi postea ei qui prior petiit bona sibi addici libertatum cōseruandarum causa & hereditatem adiuit. bona abstrahuntur ab alio, qui creditoribus & manumissis meliorem conditionē offerat *l. vlt. in fine hoc tit.* etiam si heredi qui semel ex testamento adiuit postea legitimos heres euincat hereditatem per lusorio iudi-

G cio, Quod *l. 12.* ait esse ex Constitutione D. Pii, cuius etiam fit mentio in *l. a sententia & l. si per lusorio D. de appel.* Nihil est quod difficilius reuocetur quàm libertas. Quamobrem nec olim testamento data adimi potuit. At si ideo nō adeatur hereditas neq; ex testamento, neque ab intestato, quod nimis ex ære alieno laboret, libertatum relictarum conseruandarum gratia simul atq; famæ defuncti quæ laboraret, si nomine eius bona distraherentur, heres scripto testamētò manumisso satisdationem offert e creditoribus pecuniæ debitæ vel partis prout inter eum & illos cōuenerit, & polliceri manumissis libertates, atq; ita hereditatem

H & libertates obtinere, fisco excluso ex Constitutione D. Marci, de qua in *l. 6. & vlt. hoc tit.* in qua & Oratio dicitur, vt plane videatur & S.C. fuisse confirmata. Idē licet offerre cuilibet extraneo libero homini & sic eam hereditatē adire. Imo & seruo non manumisso, cui si bona addicantur, protinus heres, aut tanquam

ditorum creditorum causa, de quo Vlp. in reliquis regularum. A Per mensam notandum maximè quod Papinianus exigit tit. 44. Contestationem, Causa Latinitatis seruum adhiberi conuiuio.

VII *De communi seruo manumisso.*

HOc etiam titulo Iustinianus abrogat ius vetus, quod obtinuit seruo communi manumisso ab vno ex dominis. Et seruus quidem communis apud vnumquemque dominum partim proprius, partim alienus est *l. 2. hoc tit.* adeo vt ei legatum & hereditas possit relinqui cum libertate, vt proprio, & sine libertate, vt alieno *l. 3. in prin. l. 6. §. penult. D. de hered. instit.* & Vlp. *lib.* B *Reg. tit. 22.* & possit etiam idem alii legari per damnationem aut vindicationẽ. Sed an etiam ab vno ex dominis manumitti possit vindicta, aut testamento, dubitabatur, quia vt alienus non potest ab eo directò manumitti. Et placebat olim vnum ex dominis manumittendo seruum communem, partem suam amittere, eamque socio adcrescere, auctore Vlp. *tit. 1. Reg.* & Paulò IIII. *Sent.* vt proprietarius proprietatem, manumittendo seruum inuito fructuario. Ab vno igitur ex dominis manumissus non fiebat liber. Post vero paulatim res eò processit, vt tandem sublato illo iure adcrescendi, Iustinianus fauore libertatis statueret seruum protinus liberum fieri, quem vnus ex dominis di- C rectò manumisisset. Sed præstari debere partis suæ pretium alteri domino non manumissori, ita vt is cogatur vendere partem suã manumisso, vel manumissori, vel heredi manumissoris. Nam & ex Constitutione Seueri, vt in *l. 1.* Martianum retulisse scribit in Institutionibus (sic legendum, non, in Constitutionibus) milite testamento manumittente seruum communem, heres eius cogitur redimere partem socii, vt effectum habeat manumissio mitioris domini. Imò & pagano manumittente, cogitur non manumissor manumissori vendere partem suam, pretio consti- D tuto arbitrio prætoris, ex alia Constitutione Seueri & Antonini. Idemque Sex. Ælium antiquum interpretem XII. tabul. refert scripsisse ex Vlpiano VI. & Pauli III. fideicommissorum, & notis Marcelli ad Digesta Iuliani, & eius notæ partem, vt solio misceri Iuliani scriptis Marcelli notas, Marcelli nomine suppresso, opinor esse in *l. si seruus. D. de vulg. substit.* illo loco, *Quod si neq; a patre,* &c. Est & hæc Marcelli sententia in *l. domino. D. de S. C. Silan.* Verum ad extremum Iustinianus id cõstituit quod dixi supra, quod videtur Tribonianus etiam traduxisse ad speciem *l. duobus. D. de lib. caus.* vt quod libertas diuidi non possit *l. alumno.* E *§. 1. D. de fid. liber.* magis ad se integram libertatem trahat, quàm retineat hominem in seruitute. Hodie igitur, si vnus ex sociis cũ libertate seruo communi hereditatem aut legatum relinquat, hereditas & legatum pertinet ad seruum vt liberum, olim socio qui non manumisit adquirebatur, auctore Paulo III. *Sent.*

VIII. *De seruo pignori dato manumisso.*

IAm à titulo superiore cœpit tractare, de his qui manumittendo seruum suum liberum eum non faciunt. nam ante Iustinianum vnus ex dominis seruum communem manumittẽdo vindicta, aut testamento, eum non perducebat ad libertatem. Cui additur hoc titulo debitor qui seruum specialiter pignori datum vel obligatum manumittit. nam & si soluendo sit, manumissio non valet facta inuito creditore *l. 3. D. de manu. l. 1. hoc tit.* quæ coniungenda est cum *l. 1. ℸ. de remiss. pign.* & valet tamen manumissio serui dotalis, aut comparati ex pecunia dotali *l. ult. hoc tit.* si fiat à marito locuplete etiam inuita vxore. quia lex Iulia prohibuit alienationem fundi dotalis, non manumissionem serui, si à non locuplete, libertati obstat lex Ælia Sentia *l. seruum dotalẽ* G *D. de manumiss.* Quod vero dixi de debitore, vt nec si locuplex & soluendo sit, seruum pignoratum manumittere possit, & ciuem Romanum facere, pugnat cum *l. 1. ℸ. de noc. her.* & *l. generaliter D. qui & a quib. man.* & cum eo quod Vlp. in reliquis regularum scribit, his verbis. Seruum pignori datum Ciuem Romanum facere debitor potest (sic legendum) nisi si soluendo non sit. Obstat enim libertati lex Ælia Sentia, quę vetat fraudandorum creditorum causa manumissum Ciuem Romanum fieri. & placet ratio *l. generaliter,* quia pleno iure debitoris est vt *l. 31. ℸ. de act. empt.* id est, ex iure Quiritium. At hoc sic excipi volo, Si creditori H satisfiat, vel satis offeratur. alioquin nec manumisso à domino locuplete libertas competit *l. 1. hoc titulo,* & *dicta l. 3.* & ita mnemojo rectè Græcos ad *legem generaliter §. si quis seruo D. de fid. liber.* supplere hæc verba, *seruus tamen debitor.*

IX. *De seruis Reip. manumittend.*

SEruos Reip. vocat seruos pop. Romani, vel alterius ciuitatis qui ante *l. penult. ℸ. de tabul.* deputati erant vt seruirent tabulario ciuitatis & rationibus, tabulis, chartisque publicis, vt rectè *l. 3. hoc titul.* significat tabulariam administrationem esse actum seruilem, quem tamen & liber homo volens gerere possit, salua libertate, & confirmat Liuius XLIII. his verbis. Censores signatis tabellis publicis, clauso tabulario & dimissis seruis publicis negarunt se quidquam publici negotii gesturos. Sed & actis Senatus interuenisse eos Capitolinus indicat *in Gordiano,* dum in tacito S. C. faciendo nec scribas ait, nec seruos publicos interuenisse. Vtebantur eorum seruis publicis singuli ciues, licet singulorum serui non essent, vt qui per se stipulari non poterãt propter ætatem, nec per liberum hominem, vetante regula iuris, nec per seruum proprium quem non habebant, stipularentur per publicum quod in rem suam esset *l. non aliter D. de adopt. l. 2. D. Rem pup. sal. fore l. 3. ℸ. de postl. & redempt.* Legi etiam apud Vlpianum *in* II. *Olynthiacam Demosthenis,* Athenis fuisse seruos publicos, literarum peritos, qui proficiscentes in bellum imperatores & quæstores sequerentur, ad conficiendas rationes impensarum, vt bello finito in reddendis rationib. quæstio haberi ex eis posset, qua non poterant ciues torqueri, & forte comperta fraude tum vt ageretur in Imperatores & quæstores, perinde atque in seruos. Seruus publicus populi Romani habuit proprium ius testamenti faciendi pro parte dimidia peculii vt Vlpianus scribit *lib. Reg. tit. 20.* At, vt de seruorum publicorum manumissionibus dicamus, hos olim Resp. manumittere poterat, vt vel Varro indicat *lib. 7. de ling. Lat.* Sed non faciebat ciues Romanos, post ex lege Vettii Libici ciues Romanos. Sic legendum in *l. 3.* Fuit Vettiorum familia Romæ, vt Vettium Rufinum legimus *l. 1. ℸ. de bon. mat.* & Vettium Atticum, & Vettium Valentem, & Vettium Priscum, & Vettium Chilonem, cuius nomen Taciti historiarum primo in Bethuichilonem deprauatur, & alium in Orat. *pro M. Cælio,* & L. Vettium qui detexit coniurationem Catilinæ apud Dionem, Cum vero ea lex pertineret tantum ad vrbem & municipia Italiæ, deinde porrecta est etiam ad municipia prouinciarum, vt ait *l. 3* ex S. C. facto Iuuentio Celso II. & Neratio Marcello, Iurisconsultis Coss. cuius Consulatus fit etiam mentio in *l. 2. in fin. D. de orig. iur.* vbi Neratius Priscus dicitur, & in *l. 3.* Neratius Marcellus, rectè, quia familia eius Marcellorum fuit, & Marcellum æque Iurisconsultum habuit fratrem *l. 12. §. idem respondit domino D. de instru. & inst. leg.* Sic vero lex Atilia de tutoribus dandis quod in vrbe tantum locum haberet, lege Iulia & Titia porrecta est ad prouincias vt in Institut. *tit. de Atil. tut.* & lex Iulia de cessione bonorum, quæ in vrbe tantum locũ habuit, Constitutionibus porrecta est ad prouincias *l. 4. ℸ. qui bon. ced. poss.* & auctore Macrobio lex Fannia, qua sola vrbs tenebatur, qua lege Didia porrecta est in totam Italiam. Forma autem manumittendi seruos publicos in prouinciis cauta fuit legibus municipalibus & Constitutionibus Principum, plerumque vt manumitterentur decreto ordinis, & consequenter præside prouinciæ, & in locum manumissi subdito vicario *l. 1. & 2. hoc tit. l. 1. ℸ. ne quis lib. inuit. act. ger. cog. l. 3. D. de man. quæ ser. ad vniuers. pert.* qua seruata pertinebant ad ciuitatem Romanam, nec in seruitutem publicam reduci poterant, ob id solum quod sua sponte tabulario ciuitatis postea seruissent, vel alium actum pro ciuitate gessissent, nullo alio iusto titulo præcedente *l. 6. ℸ. de ing. man. l. 3 hoc tit.* quæ coniungenda est cum *l. 1. ℸ. de in. aur. anul.*

X. *De his qui à non dominis manumittuntur.*

IN hoc titulo ostenditur seruo alieno libertatem directò dari non licere inuito domino, vt *l. 9. ℸ. de test. a. man.* Sicut alienæ venditio obligationem constituit inter emptorem & venditorem, manumissio nullam. Ideoque non valet manumissio licet postea manumissor domino heres existeret *l. si seruo D. qui & a quib. man.* venditio valet *l. si quis alienam. D. de cont. empt.* Conseruatur tamen libertas quæ data est seruo alieno, si dominus consentiens sit pretio serui *l. 1. hoc tit.* Sed & si pater consentiente filio manumiserit seruum filii castrensem minoris XX. ann. nulla manumissio est, non quod sit alienus tamen, sed quod sit manumissus contra legem Æliam Sentiam *l. pen.* nam in maiore aliud dicerem, quia filius ipse videtur manumittere, non contra pater, filio iussu patris manumittente seruum patris. At si proprietario aut debitori manumittenti consentiat minor XX. ann. qui libert-

XV. *Communia de manumissionibus.*

IN Basil. *κοινὰ* [illegible]. Possim dicere *κοινὰ* & *καινά*, quia omnes quæ hoc in tit. proponuntur sunt Iustiniani Constitutiones nouæ, quæ ius vetus abrogant, sed & communes sunt omnes omni generi manumissionum; siue fiant vindicta, siue in ecclesia, de quib. *lib. 1. tit. 13.* & in concilio Africano 1. siue testamento vel codicillis directo aut per fideicommissum, siue alio legitimo modo, quales multi relati sunt. *tit. 6.* ac primum valde nouum est, quod proponitur initio *l. 1.* vt seruus manumissus à proprietario sit liber, & tamen fructuario seruiat, sicut mercenarius & obæratus est liber, & seruit tamen, & contra, vt manumissus à fructuario sit seruus, nec tamen domino seruiat, vt & manumissus inter amicos vel à peregrino olim erat seruus, nec tamen prætor eum seruire permittebat. Quod plane indicat quantum referat seruire aliquem, an seruum esse dicamus. Iure veteri manumissus à proprietario non veniebat ad libertatem, sed seruus remanebat sine domino, manumissio facta à fructuario nullius momenti erat, vt dixi *tit. 10.* Est etiam illud valde nouum in §. *vltim.* vt pater & mater per filium aut filiam siue in potestate sit, siue emancipatus vel emancipata seruos suos manumittere possit, itemque auus vel auia per nepotem aut neptem ex filio vel filia, & sic deinceps, vt sicut in successionibus ab intestato vel ex testamento, nulla etiam in manumissionibus sit inter liberos differentia potestatis, sexus aut gradus. Iure veteri pater per filiumfam. potuit manumittere seruum suum. *l. si quis hac lege. §. 1. D. qui & a quib. man. l. matrimonii de rit. nup. l. si consentiente l. nepos de manumiss. l. si pater l. pater l. surdi de man. vind. l. filiusfam. de in. patron.* quia vinculum potestatis facit vt vna intelligatur esse persona patris & filiifamil. non per filium emancipatum, vt & hoc loco Thalelæus notat, & similiter auus per nepotem ex filio *d. l. nepos*, non per nepotem ex filia, qui familiam eius non sequitur, eademque ratione nec mater per filium vt Paulus scribit 1. *Sent. tit. de iudicato.* Fortè nec filiafam. iussu patris, quia superiores leges de filio tantum loquuntur, non de filia. Est & aliud nouum ius in *l. 2.* vt seruus minor xxx. annorum ad ciuitatem Romanam peruenire possit. Iure veteri, id est, ex lege Ælia Sentia Latinus fieri poterat, quibus modis Latinitas contingebat, Ciuis Romanus, puta vindicta manumissus non item, nisi apud consilium causa probata fuisset. & ideo secúdum ius vetus ita accipienda est *l. pen. D. de manumis.* vt infantibus cõpetat libertas causa probata, vel Latina non legitima. Sine consilio vindicta manumissus, seruus manebat. Testamento autem manumissus Latinus fiebat, & vno tantum casu Ciuis Romanus, si solus à domino qui soluendo non erat liber & heres esse iussus esset, auctore Vlpiano *libr. Reg. singul.* 1. & hinc cauta libertati testamento datæ minori xx. annor. apponendæ condicionis, Cum ad xxx. ann. peruenerit *l. vltim. D. de reb. dub. l. Aristo. de manum. test. l. si quis ita §. vlt. de statulib. l. ex parte §. Sticho. famil. ercisc.* In eo qui censu manumittebatur, quod genus manumissionis, quia desierat esse in vsu, vt *tit. 1. Reg. Vlp.* articulus, *Olim* indicat, ideo nihil de eo Iustinianus scriptum reliquit in corpore iuris, in eo inquam, etiam sequirebatur ætas xxx. ann. vt in reliquis Reg. Vlpiani, legi his verbis: *Et qui censu manumittitur, si xxx. annos habeat, ciuitate Romana potitur.* quod & Theophilus confirmat in §. *vlt. Instit. de libertin.* Illud etiam est nouũ, quod ait *l. 3.* ancillam quam quis solam in concubinatu habuit, & liberos ex ea procreatos, ipso iure liberos fieri morte & silentio viri & patris naturalis, eiusdemque domini, quod & ante retulit *l. 4. De bon. lib.* iure veteri remanebant serui, & heredem defuncti sequebantur.

XVI. *De liberali causa.*

ADhuc quæ dicta sunt, veluti præludia quædam sunt, aut præparationes ad hunc titulũ & sequentes aliquot, in quibus agitur de præiudicialibus actionibus, quibus quis vel ex seruitute in libertatem petitur ingenuam aut libertinam, vel ex libertate in seruitutem, vel ex ingenuitate in libertinitatem, quæ liberales causæ dicuntur, & cognitiones, quia principem aut illustres vel spectabiles iudices requirunt, & præiudicia, vt rectè Thalelæus notat in hæc verba *l. 21. hoc tit.* Simile habere præiudicium, Omnem causam status præiudicium appellari. Et præiudicia ideo, quod iudiciis liberalibus grauiora nulla esse possint, vt merito obstẽt ceteris litib. futuris vel de alimẽtis, vel de operis obsequiis, vel de rei vindicatione, vel de hereditate, vel de crimine, vt j. *tit. 19.* eisq; præiudicium faciant, nõ etiam ipsa patiatur

A per eas, si fortè præcesserint. *l. 2. hoc tit.* Præcipuæ leges huius tituli sunt *l. 14. & 21.* de quibus scripsi *Obseruat. 18.*

XVII. *De adsertione tollenda.*

MAnu adsertio, vt manumissio, dicitur defensio eius qui status controuersiam patitur, quæ olim in causa liberali necessaria fuit, siue ex seruitute quis in libertatem, siue ex libertate in seruitutem peteretur *l. 1. Cod. Theod. de lib. cau.* quia non potuit cuius status vocabatur in dubium, ea de re per se agere, nec nisi per adsertorem, ne fortè, vt Thalelæus notat in *l. 1. huius tit.* & Theophilus in *tit. de iis per quos ag. poss.* seruus ageret in do-

B minum, quod vix vnquam licet ordinario iure, qua de causa & interim liberi loco erat in omnibus aliis actionibus instituendis aduersus eum qui se dominum dicebat *l. ordinata. D. de lib. caus.* Et liber petitio in seruitutem iterari non possit *l. 4. & 27. ĩ. tit. proxim.* adsertio tamen in libertatem iterabatur bis terque, vt est scriptum in *l. prima*, aut ter quatérque, vt in Basilic. & apud Martialem coquum, etiam in causa appellationis, quod tamen fiebat perfusiue, & dicis causa, & inde proclamationi in libertatem nomen. Namque sæpius idem iterare & frequentare, proclamare est reclamare *l. vlt. tit. 16. & l. 1. §. si seruus D. de adq. poss.*

C inde etiam [illegible] nomen *Nouel. 142.* & antiquam hanc de adsertionibus legem etiam firmasse D. Marcum Capitolinus auctor est. Hodie ex *l. 1. huius tit.* in causa liberali non est necessarius adsertor, qui pro eo agat qui seruus dicitur, cuius etiam perquisitio olim diu trahebat liberale iudicium, sed ipse per se causam agit cui sit controuersia status, aut per procuratorem, si ex libertate in seruitutem petatur, non etiam si ex seruitute in libertatem, quia seruus præsumitur esse, qui est in possessione seruitutis, & seruus ad litem habere procuratorem non potest. Hoc autem distat procurator ab adsertore, quod adsertor suo

D periculo causam agit, & satis præstat iudicio sisti, & res saluas fore, quas tenet is qui seruus dicitur *l. 1. & 2. Cod. Theod. de lib. cau.* & si deseruerit causam, quam vtique etiam mortuo homine quo de agitur nec deserere debet propter euictionis causam. *l. si tibi. ĩ. de euict. l. 2. hoc tit.* tenetur pœnali actione, Quod prodendæ libertatis causa factum est, auctore Paulo v. *Sent. tit. 1.* Procurator litigat periculo domini, id est, mandatoris, & non cauet iudicio sisti vel rem saluam fore, & si litem deserat non tenetur pœnali actione, sed mandati tantum, in id quod interest Et olim nullo casu potuit quis causam status sui agere per procuratorẽ,

E quia nec per se. At is qui se dominum dicit, etiam per procuratorem litigare potuit, qui modo cauisset de rato, siue ea possessione seruitutis agereretur, siue libertatis, quia vt edicto cautum est, quod ad cautionem de rato attinet, vtroque casu quasi procurator actoris habetur *l. non solum §. si status D. de proc.* Etiam Iustinianus non vult hodie liberale iudicium iterari, sublatis adsertionibus perfusoriis, quibus etiam recuperatores, qui olim de liberali causa cognoscebant iussu magistratuũ, Domitianus Imp. vt Suetonius scribit, identidem admonuit ne se accommodarent, id est, ne eas admitterent, vel audirent quæ dicis causa in-

F stituerentur non strenua opera. Nam retractatio liberalis causæ sublata non est, veluti ex Oratione Marci *l. 1. D. ne de sta. def.* Ac deinde non vult etiam peculium bonave eius qui de suo statu litigat sequestrò deponi, si ex libertate petatur in seruitutem, sed si ex seruitute proclamet in libertatem. quod est intelligendũ secundum *l. 3. tit. citimi seq. & l. vlt. tit. de inseq.* Et quod de contumacia ait eius qui seruus dicitur, obseruandũ est, simul & de periurio eiusdem esse, vt & Alciatus notauit, nec mirum, si seruus pronuncietur cui nihil curæ fides habita & religio fuit, etiamsi fortè seruus non sit, cùm tamen in omnibus causis etiam contu-

G max, si bonam causam habuerit vincat. & singularis igitur hac in re est *l. 1.* ob causam periurii, vt *l. si quis maior. ĩ. de transact.*

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

AD primam partem tituli pertinet *l. 1. & 2.* vt proclamatio in libertatem, & ingenuitatem denegetur ei qui maior cum esset xx. an. cum pacto participationis pretii se vænalem præbuit bonæ fidei emptori. quod est ex S. C. *l. 3. D. eod.* & fortè Claudiano, vt monet inscriptio *l. vltim. eod.* & adeo verum est, vt & ma-

H numissus non recipiat pristinam ingenuitatem *l. homo D. de sta. hom.* & miles quoque ob istam ignauiam capite puniatur *l. quædam. D. de pœn.* & indignus etiam auxilio prætoris fideicommissarii fit qui in ipso articolo obtinendæ debitæ libertatis fideicommissariæ vænum iit, vt participaret pretium *l. 4. in fin.*

D.eod. Sola participatio pretii impedit proclamationem ad li- A
bertatem. Nam si pretium nō participauerit, etiamsi sciens pru-
dénsque simulata seruitute se venundari passus sit, fit quidem
seruus, sed non est indignus libertate, si ad eam proclamare ve-
lit *l. 5. ̄C de lib. cau.* verum ex causa doli emptori quem decepit
tenetur actione prætoria in duplum intra annum, & venditor
quoque eidem emptori tenetur in duplum ex stipulatione *l. 18.*
20. 21. 22. D. eod. Quod si non denegatur in libertatem procla-
matio scienti vendito vt seruo, sine pacto participationis pretii,
& multo minus donato, vel pignerato, vel in dotem dato, vbi B
nullum interuenit pretium, vt aliàs docui esse legendum in *l. si*
vsum fructum. §. 1. D. eod. Nam quod *l. 16. ̄C. eod.* ait, *te nesciente,*
id ex facto proposito est, non quod nescientia eius qui se in do-
tem dari patitur necessaria sit, vt in *l. 6. ̄C. de ing. man.* quod ait,
sciente, etiam Thalelæus ex facto esse ait. Item vt proclamatio in
libertatem denegetur his qui ex latronum familia, hoc est secta
& factione profecti, fortè capti sunt, & pro præmio dati captori,
vt serui eius sint, largitione principis. Nam & præmio seruum
fieri *l. penult. Cod. Theod. de lib. cau.* vel ad S.C. Claud. probat. Vel
fidem si fortè facti sint serui fisci auctoritate fiscali, reclamare ad
libertatem non possunt. Aliàs verò vt captus à latrone non fit C
seruus, ita nec latro ipse si capiatur, sine auctoritate fisci vel prin-
cipis. Ad secundam partem tituli pertinet *l. 3,* de qua satis dixi-
mus *tit. superiore.*

XIX. *De ordine cognitionum.*

Titulus 8 *lib. 3.* de ordine iudiciorum, est de omnibus iudici-
is. Hic verò est de iudiciis tantum liberalibus, quorum hæc
iure ordinario prærogatiua est, vt solemnibus ordinatis prius
decidantur, quàm vlla alia iudicia criminalia vel ciuilia *l. 1. & 5.*
hoc tit. l. si status. ̄C. de euict. l. quoniam infr. ad legem Iuliam de a-
dult. vnde & præiudicialium actionum nomen. Impediunt igi- D
tur diff rumque crimen quod quis intendit ei qui status con-
trouersiam patitur, quódve intendit ipse ei qui controuersiam
status facit *l. 1. 3. 4.* & petitionem hereditatis, si de hereditate si-
mul & libertate controuersia sit, vel si de hereditate principali-
ter agatur, & in modum contradictionis siue exceptionis indu-
catur status quæstio, etiam prius ordinanda est causa liberalis &
excutienda, quàm de hereditate sententia feratur, de qua cum
sit actum principaliter, & sententia quoque ferenda est non de
libertate nominatim. Sed sufficit libertati sententia de heredita- E
te dicta secundū eum qui hereditatem petit esse suam vt *l. 2. hoc*
tit. l. 1. ̄C. de ord. iud. l. 8. ̄C. de petit. hered. Impediunt etiam reperi-
tionem debitæ pecuniæ & actionem furti, aut bonorum rapto-
rum, & legis Aquiliæ *l. 5. 6. 7.*

XX. *De collusione detegenda.*

Tituli 16. partes sunt qui eum tituli sequuntur *de adsertioni-*
bus, de his qui iudicio liberali agere ex possessione seruitu-
tis non possunt, de prærogatiua & excellentia iudicii liberalis, &
hic de causa liberali acta inter seruum & dominum per colludiū
& compactum, vt seruus liber pronunciaretur. Et vt titulo 18.
habuimus vnum casum, quo quis præmii loco datur in seruitu- F
tem alterius, puta grassator in seruitutem eius qui illum vicit &
cepit largitione principis, ita *hoc titul.* datur alius casus, quo is qui
liber pronunciatus est, domino lusorie cum eo agente de statu,
pro præmio seruus fit eius qui collusionem detexit post senten-
tiam intra quinquennium, & similiter qui ingenuus pronuntia-
tus est, patrono cum eo lusorie agente de statu, libertus fit eius
qui collusionem detexit Quod est ex S.C. Ninniano (sic legen-
dum in *l. 2.* ex Basil. vbi ... & ex
Vet. lib.) quod factum fuit Domitiani temporibus *l. 1. D. eod.* ac
fortasse qui in fastis sub Domitiano Nonnius Asprenas, est N. n- G
nius, non Nonnius. celebre nomen Romanæ familiæ, vel ex L.
Ninnio Trib. qui iniquis rogationibus Clodii intercessit aucto-
re Dione 38 & quo referente Senatum decreuisse de reditu Ci-
ceronis idem Cicero scribit, & Ninnio Hasta de quo in *l. 5. D. ad*
legem Cornel. de sicar. Generaliter autem verum est, si perlusorio
iudicio actum sit, rem iudicatam pro veritate non haberi *l. 27. ̄C.*
de lib. cau l. si seruus §. 1. D. de leg. 1. l. si perlusorio D. appellat. Diui
Pii rescripto, cuius fit mentio *l. 1.* similis est *l. 9. ̄C. de ingen.*
man.

XXI. *Ne de statu defunctorum post quinquennium* H
quæratur.

Vt collusioni detegendæ ingenuitatis & libertatis, qua de-
re actum est *tit. superiore,* ex S.C. Ninniano, post sententi-
am quinquennium præscriptum est, ita *hoc tit.* ex alio S.C. *vel l.*
4. pen. & vlt. quinquennium præscribitur quærentibus de statu
defuncti, qui in diem mortis, vt l. 1. 2. 6. sine interpellatione vi-
xit vt liber palam, non clanculum & furtim fugitans dominum,
vt *l. vlt.* nam in eo tantum S.C. locum habet, qui in omnium o-
culis vixit pro libero in diem mortis, vt à morte post quinquen-
nium de statu eius quæri non possit. Dico quæri, non agi. Nam
de statu defuncti certissimum est principaliter liberali iudicio a-
gi non posse *l. 13. ̄C. de lib. cau.* sed in aliam litem principalem, vel
de bonis, vel de statu viuentis, si incidat quæstio de statu mortui
S.C. cautum est ne post quinquennium admittatur, & vt pro-
pter hanc illa quoq; cesset principalis quæstio. Puto S.C. factum
esse D. Marci temporibus, ex Oratione, cuius fit mentio *l. 1. D.*
eod. cum & de eo ita Capitolinus scribat. *De statu defunctorum*
intra quinquennium quæri iussit. Quod si post cœptam liberalem
causam moriatur is cui fuit controuersia status, etiam certum est
causam perdurare non propter defunctum, sed propter causam
euictionis *l. 2. tit. 17.* aut bonorum *l. 3. hoc tit.* statum in hoc tit.
in deteriorem partem accipimus, vt si is qui vixit vt liber in diē
mortis, dicatur fuisse seruus, Si qui vt ingenuus, fuisse libertinus.
nam & post quinquennium quæri potest vtrum quis filiusfa. an
paterf. fuerit *l. 5. hoc tit.* quæ minima est status quæstio.

XXII. *De longi temporis præscriptione, quæ pro libertate &*
non aduersus libertatem opponitur.

Post præscriptionem quinquennii inductam S. C. Ninnia-
no, quæ tuetur statum eorum qui liberi pronuntiati sunt, &
post aliam præscriptionem quinquennii inductam alio S.C. quæ
statum defunctorum tuetur, nunc datur præscriptio longi tem-
poris, id est, continui decennii inter præsentes, & vicennii inter
absentes, quæ aduersus libertatem nec ipsa, nec longioris tēporis
præscriptio sola quidquam potest *l. 3.* pro libertate plurimum fa-
cit, si quis longo tempore sine interpellatione in possessione li-
bertatis fuerit bona fide, & ex iusto initio possessionis *l. 2. hoc*
tit. l. vltim ̄C. de his qui a non dom. l. si cum §. Aristo D. qui & à
quib. man. Iustum initium possessionis, id est, titulum requiro,
veluti manumissionem, aut redemptionem à seruitute, aut vica-
rii serui traditionem, aut peculii remissionem plenam *l. 3. Cod.*
Th. de lib. cau. nec requiro semper vicennium, sed contētus sum
decennio inter præsentes, vt *d. §. Aristo.* Quod si mala fide fuerit
quis in possessione libertatis, vt seruus fugitiuus, qui se occultè
pro libero gessit, placet longi temporis præscriptionem ei nihil
opitulari *l. 1. hoc titul.* quæ congruenter vlcinitatem sequitur *l.*
vltim. tit. superioris, quæ etiam est de seruo fugitiuo, vt tametsi in
fuga decesserit, quinquennii præscriptio non opponatur agenti
de statu eius. Forte seruo fugitiuo ad tuendam libertatem da-
bitur præscriptio xx. an. ex *l. 4. ̄C. de prescrip. xxx. an.* quæ tamen
non datur hodie adscriptio *l. cum satis. ̄C. de agr. cens.*

XXIII. *De peculio eius qui libertatem meruit.*

In hoc titulo proponitur differentia vna inter manumissionē
serui quæ fit inter viuos, & eam quæ fit testamento. Manu-
missio inter viuos, tacitè concessum peculium videtur, si non sit
ademptum, nisi manumittatur à pupillo *l. penult. D. de man. vind.*
Manumisso in testamento, concessum non videtur, si non sit
relictum nominatim vt *§. peculium Inst. de leg. l. 3. D. de manumiss.*
quæ ser. ad vn. per l. Sticho D. de peculio. l. 1. ̄C. de com. ser. man. l.
penult. ̄C. an ser. ex suo fac. idemq; est in filio emancipato *l. donati-*
onis §. pater D. de donat. Et ratio differentiæ hæc, quia inter viuos
peculium neq; alii dat, neque sibi retinet, testamento id cum v-
niuerso iure heredi dedisse videtur.

XXIIII. *De S.C. Claudiano tollendo.*

S.C. Claudiano locus fuit non si liber homo se iungeret alie-
næ ancillæ *l. 9. ̄C. com. de succ. l. 3. ̄C. de lib. cau.* sed si libera mu-
lier contra domini denunciationem iungeret se alieno seruo, ex
S.C. eius fiebat ancilla cuius ille seruus erat, vel si non denunti-
ante domino, liberta, vt Cornel. Tacitus xii. *Annal.* scribit, qui
hujus iuris vt omnes auctores nostri rectius D. Claudium autto-
rem facit, quam Suetonius Vespasianum: Trina denunciatione
fuit opus, & sententia Iudicis, vt Theophilus scribit in *§. vlt. Inst.*
de succ. quæ fieb. per bon. vend. l. 9. & vlt. Cod. Theod. de lib. cau. l. 10.
Cod. Th. de nuptiis l. Lucius. 2. De dep. idemque ius legimus seruari a-
pud Longobardos & Francos. & exemplo S.C. idem esse, si libera
se iungat adscriptitio. At sublato S.C. Claudiano, verberibus ca-
stigato seruo vel adscriptitio, ea coniunctio dissoluitur. alioquin
hīc ex ea nati liberi sunt.

XXV. *De*

XXV. *De nudo iure Quiritium tollendo.*

ALii seruos habuerunt in potestate ex iure Quiritium, puta quos vsucepissent, vel quibus in iure cessi aut mancipati fuissent, quibus modis iure ciuili dominia rerum adquiruntur, & hi testamento manumittendo Ciues Romanos faciebant. Alii eos habuerunt in bonis, vt quibus traditi essent ex causa emptionis, non mancipati vel cessi. hi erant in bonis emptoris, venditoris ex iure Quiritium, quod nudum erat ius & inane, quia emptori serui adquirebant ex omnibus causis auctore Vlpiano *lib. Regul. tit. 1. & 19.* & Theophilo *tit. de libertin.* Et hi quidem domini in bonis testamento manumittendo Latinum faciebant, non Ciuem Romanum. Sed ex hac Constitutione Iustiniani, quoquo iure seruus quis dominus sit, ciuili vel naturali, manumittendo ciuem Romanum facit; sublato nomine, ex iure Quiritium, quod tamen in vindicatione filii, Hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio, etiam hodie remansit *l. 1. §. per hanc D. de rei vind.*

XXVI. *De vsucapione pro emptore vel pro transactione.*

POst præiudiciales actiones, dicturus de interdictis siue actionibus quæ pro his competunt, quas constat esse de possessione vel quasi possessione, de possessionis ipsiusiure & proprietate dicere primum instituit, puta de vsucapione, quæ ex possessione potissimum consistit perficiturque, adeo vt & possessionis nomine quandoque vsucapio significetur *l. denique l. cum miles D. ex quib. cau. ma.* & de præscriptione longæ longiorisque possessionis, & de missione in possessionem iudicati seruandi causa, quæ est etiam species possessionis, in quibus omnibus consumitur quidquid est reliquum in hoc *lib.* VII. & plane spectant omnia ad initium *lib.* VIII. Vsucapio est per vsum, id est, possessionem dominii adquisitio, vel, dominii adquisitio per possessionem legitimo tempore continuatam, ex XII. tab. & inter Ciues Romanos. Suffragium temporis dicitur *l. si inter extraneos D. de don. int. vir. & vx.* id est, suffragium possessionis legitimo tempore continuatæ. Et licet vsucapio sit lucrum coniunctum cum damno alterius *l. 18. & seq. D. ex quib. cau. ma.* recepta tamen est propter bonum publicum, ne rerum dominia diu ac fere semper in incerto essent, & vt esset possessoribus aliqua securitas, & finis aliquis sollicitudinis & periculi litium *l. vltim. D. pro suo.* quia dominis sufficere visum est ad inquirendas res suas legitimi temporis spatium, vt plane eis imputari possit desidia sua *l. vltim. in fin. inf. de an. exc.* si intra id temporis res suas non perquisierint, collegerint, vindicarint *l. 1. D. de vsur. & vsuc.* & quod est commune & publicum bonum, non videtur esse priuatum damnum, si modo bona fides interueniat initio possessionis vel potius non videor alteri inferre damnum, si vsucapio quod nescio alterius esse *l. si quis fundum D. de acq. poss.* Damnum quidem facit qui dominium amittit per vsum meum, sed id ego sane dedisse non videor nesciens nesciente animo meo. Possessionem & vsucapionem continuam requiro, id est, non interpellatam, non controuersam, & bonam fidem possessoris, & iustum titulum, id est, iustum initium, iustamque & veram possessionis causam. Possessionis, inquam, nō proprietatis. nam si iustum verumque titulum proprietatis nanctus fuero, vsucapioni locus non est *l. sequitur §. lana. D. de vsur. & vsuc. l. in bello §. si quis seruum D. de cap. & postl.* si nanctus non fuero, modo possessionis iustum titulum habeam, & illum mihi tribuit vsus legitimi temporis siue possessio & vsucapio. In hoc titulo proponitur titulus *pro transactione l. pen.* si à non domino res bona fide accipienti tradita sit ex causa transactionis, vt *l. cum solus D. de vsur. & vsuca.* vel etiam ex eadem causa consentiente non domino retenta sit ab eo, qui ante litem motam eam nullo iusto titulo possidebat, mitione Prætoris, qui pacta transactionis seruat data exceptione. alioquin vt ex pacto transactionis dominium non transfertur, ita nec possessionis causa firmatur, si subtilitatem iuris spectas, quam interpretes nostri spectant in *d. l. penult.* Proponitur etiam titulus *pro emptore*, si à non domino res bona fide accipienti iure vendita & tradita sit, quæ neque furtiua fuerit, neque vi possessa, neque pupilli propria, neque adolescentis, hodie ex Oratione Seueri, de non alienandis rebus minorum, neque testamento vendi prohibita. Et obseruanda est differentia inter rem mobilem & immobilem, vt in rei alienæ venditione, si mobilis sit, exigatur bona fides vtriusq;, id est, venditoris & emptoris. nam si emptor sit bonæ fidei, venditor

A malæ fidei, res furtiua est *l. 1. 4. 6. 7.* In venditione rei immobilis ad vsucapionem sufficiat bona fides emptoris, nisi res à venditore vel auctore venditoris vi possessa sit *l. 5. hoc tit.* Ceterum si non sit vi possessa, propter malam fidem venditoris, quia rei immobilis furtum non fit, res nullo vitio laborat, & vsucapi potest ab emptore bonæ fidei secundum *Nouell. 119. c. 7.* si sciente domino vendita sit. nam si nesciente eo, emptori necessaria est præscriptio XXX. annorum. De quæstione *l. 3. & 6.* scripsi satis ad *l. 4. D. de vsurp. & vsuc.*

XXVII. *De vsucapione pro donato.*

B NOn tantum *pro emptore vel pro transactione*, sed & *pro donato* iustus vsucapionis titulus est, si res aliena à non domino donata sit bona fide accipienti *l. 1. hoc titul.* & si res mobilis sit donata bona fide *l. 2.* alioquin furtiua res esset. Res autem immobilis donata, vel ex alia iusta causa à malæ fidei possessore, qui eam sine vi possederit tradita, bona fide accipienti præsertim non ignorante domino, vsucapi potest. quia sine vitio est. Semper requiro, vt verus titulus sit. nam falsus ad vsucapionem non proficit *l. 3.*

C XXVIII. *De vsucapione pro dote.*

TItulus etiam *pro dote* iustissimus est, vt, ait *l. 1. D. eod.* si res mobilis quæ aliena est, & sine vitio furti, vel quo alio, bona fide data sit in dotem marito bona fide accipienti. De re mobili loquitur Constitutio huius tit. quia fundus dotalis vsucapi non potest *l. si fundum D. de fund. dot.* quotiens mulieri actio de dote omnimodo competitura est, quo solo casu lex Iulia locum habet *l. 3. D. eodem.*

XXIX. *De vsucapione pro herede.*

D IVstus quoque vsucapionis titulus est *pro herede*, si rem alienam inuentam in hereditate quam defunctus possedit sine vitio, heredes possideant vt hereditariam, sed necesse est vt etiam sit verus *l. 3. & 4. hoc tit.* Est in hoc titulo satis obscura *l. 2.* quam sic excipio, vt suis heredibus existentibus, nec extantibus tamen, puta abstinentibus se, alii nihil vsucapere possint pro herede, quia sui heredes manent, etiam si abstinuerint se, nec illis existentibus, iure legitimo venire agnati possunt. Sed quia venire iure prætorio possunt, & pro possessore vsucapere possunt.

XXX. *Communia de vsucapionibus.*

E INter cetera omnib. titulis vsucapionis cōmunia hæc sunt, vt sine possessione ciuili, qua quis sibi possideat nō alii, vsucapio contingere non possit *l. 1.* vt res fisci nullo titulo vsucapi possit *l. 2.* vt mala fides defuncti teneat heredem licet bona fide possideat, vt nec ex sua, nec ex defuncti persona vsucapere possit, quod nec defunctus potuit, ad cuius vicem propius accedit, quod & specialiter de titulo *pro herede* proposuit *l. 1. & 4. tit. superioris* & de præscriptione longi temporis *l. 4. J. tit. 33.*

XXXI. *De vsucapione transformanda, & sublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

F VT intelligamus iura vsucapionum quæ olim fuerunt, & quæ sunt hodie, quod nosse per quam vtile & necessarium est, primum ita constituo, omnes res aut esse mancipi, aut nec mancipi, secundum veterem distinctionem rerum. Res mancipi sunt prædia vrbana & rustica, quæ sunt in Italia, res Italici soli, & iura prædiorum rusticorum, vt iter, via, actus, aquæ ductus, quæ & ipsa res soli Italici intelliguntur, & eodem iure censentur quo res soli *l. 2. J. de seruit. & aqua.* Item serui res mancipi sunt, & quadrupedes, quæ dorso collove domantur, vt boues, equi, muli, asini auctore Vlpiano *lib. Reg. tit.* XIX. item vniones, id
G est, grandes margaritæ, qui & perulі dicūtur à vetusto interprete Horatii. Nam Plinius IX. *cap.* XXXV. vniones ait in mancipatum venisse vt prædium aliquod. idemq; de omni re pretiosa dici potest. id est quę veneat auro cōtra, vel auro supra, de qua euictionis nomine dupla promitti oportet *l. emptori §. 1. D. de euict.* Ceteræ res nec mancipi sunt. veluti prædia prouincialia quæ dicuntur, vt erant stipendiaria, vel tributaria, & feræ bestię, licet domitę sint; & oues, capræ, sues, & res auro infra. Rerum mancipi propria alienatio est mancipatio per æs & libram, quo genere si à domino fiat, dominium adquiritur ex iure Quiritium, si à non
H domino, vsucapionis causa præstatur. Rerum nec mancipi alienatio propria est traditio, per quam non ex iure Quiritium, sed in bonis iure naturali dominium adquiritur, vel alienari eæ per mancipationem vllo modo possunt, & inde his & illis nomina. At vsucapionem Vlpianus ait esse communem alienationem

re um mancipi & nec mancipi, quod verum est tantum in rebus mobilibus vel se mouentibus, non in rebus soli. nam ea tantum prædia vsucapi possunt quæ mancipi sunt, id est, quę solo Italico continentur, non prouincialia, vel iura eorum quæ nec mancipi sunt *l. cum sponsus §. in vectigalibus D. de publ. in rem act.* quæ tamen res non impedit eorum vindicationem, quia in rei vindicationem qualecunque dominium deduci potest *l. si mater §. eandem D. de exc. rei iud.* & transferenda illuc sunt quæ *Obs.* VII. *cap. 3.* At res mobiles & se mouentes vsucapi possunt siue mancipi siue nec mancipi sint vbiq; locorum in Italia & in prouinciis, vt refert Constitutio huius tit. in qua suo loco reposito verbo, *nexu*, quod insederat incongruo, lego, *quæ fuerant alienatæ nexu, vel quocunque modo, bona fide tamen, detenta*, id est, quæ fuerant mancipatæ vel traditæ. Nexus enim nomen, quod esse generale Manilius & Gallus existimarunt rectè, hoc loco specialiter accipitur pro mancipatione, vt in definitione abalienationis tradita à Cicerone, Abalienatio, est eius rei quæ mancipi est traditio alteri nexu. vbi Boetius, Omnes res, inquit, quę abalienari possunt mancipi dictæ sunt aut nec mancipi. Addo, aut nec mancipi, ex vetustis libris & sequitur. Mancipi res veteres appellabant, quę ita abalienabātur, vt ea abalienatio per quādam nexus fieret solemnitatem: quam deinde explicat prolatis Gaii verbis ex I. *Inst. tit. de nexu faciendo*, quæ omnia Gaii verba de mancipatione sunt. Vnde apparet idem esse nexum & mancipium vel mancipationem, aut eo tantum distare alterum ab altero, quo genus ab specie vt in XII. Qui nexum faciet mancipiumque vti lingua nuncupassit, ita ius esto, apud Festum, cui legi addit hanc interpretationem, id est (sic legendum, non ita) vti nominarit locutusve erit, ita ius esto. Nexus generaliter dicitur, quæcunq; fit datio, vel obligatio, vel liberatio per æs & libram. Specialiter autem mancipatio siue datio rei quæ fit per æs & libram, præsentibus non minus quàm V. testibus ciuibus Romanis puberibus, & libripende, & interposita certis solemnibusque verbis, quæ idem Boetius ex Gaio profert, cuius auctoritate etiam in hanc rem in hoc titulo Cynus vtitur, ex scripto vt ipse fatetur, Iac. Rauennatis. Prolatis autem verbis Gaii de solemnitate mancipationis siue nexus, subiicit Boetius. Quęcunque igitur res lege XII. tab. aliter nisi per hanc solemnitatem abalienari non poterant: sui iuris autem ceteræ res nec mancipi vocabantur. quæ verba depravatissima studiosis quamplurimis imposuerunt. In vetustis libris, horum verborum loco, sui iuris autem ceteræ res nec mancipi vocabantur, ita est scriptum, sui autem certe hæ res mancipi vocabantur. vnde verissima coniectura emendo. Quæcunque igitur res lege XII. tab. aliter nisi per hanc iuris solemnitatem abalienari non poterant (sunt autem certæ) hæ res mancipi vocabantur. Pręterea sciendum est secundum ius vetus, id est, XII. tab rei mobilis aut se mouentis vsucapionem esse annum, cuius iuris vestigia sunt in *l. nunquam §. 1. D. de vsur. & vsucap. l. cum sponsus §. pen. D. de publ. in rem act.* rei immobilis biennium in Italico solo tantum, non in prouinciali. Et, vt summam dicam totius iuris veteris, quantum intelligi ex supradictis potest, differentia fuit inter res mancipi & nec mancipi, inter solum Italicum & prouinciale, inter dominium ex iure Quiritium, & dominium in bonis, quas Iustinianus sustulit, ac primum quidem dominii differentiam *tit.* XXV. vt omnes rerum suarum intelligerentur esse domini eodem pleno legitimoque iure, & *hoc titulo* differentiam locorum, vt vbique vsucapio procederet, sicut præscriptio longi longiorisve temporis, & differentiam rerum mancipi & nec mancipi, vt omnes res quoquo modo abalienari possent. Et tempus anni mutauit in triennium, biennii in decennium inter præsentes, & vicenniū inter absentes quam longi temporis vsucapionem vt ampliaret magis, vt obtinuit in præscriptione longi temporis. declarat & in vsucapione satis esse, si initio possessionis bona fides interuenerit, vt *l. bona fides D. de adq. rer. dom.* quod tamen concilium Lateranense non admittit *cap.* XXI. Et vt emptori prosit tempus venditoris, donatario tempus donatoris, vt *l. pen. J. de præscript. long. temp. l. ad tempus D. de vsur. & vsuc. l. 2. §. emptori. D. pro emptore.* & connumeretur, vt ait, in decennium, aut vicennium, aut triennium: Sic legendum ex vet. lib non triceunium. nam in tricennio iustus titulus non exigitur *l. 2. inf. de præscr. 30. an.* qui mox tamen exigitur hoc loco. At necesse est, vt vterque, id est, antecessor & successor bona fide possidere cœperit. alioquin nulla fit coniunctio accessiòve temporis quod de successore singulari accipiendum est, nam successori vniuersali bonæ

A fides defuncti sufficit ad vsucapionem, licet ipse mala fide possideat, & contra bona fides heredis non sufficit, si defunctus mala fide possederit *§. diutina Inst. de vsuc.*

XXXII. *De adquirenda & retinenda possessione.*

RE cte inter vsucapionem & præscriptionem hic titulus medius interponitur, quia neque hæc neque illa ab initio sine possessione consistit. Et vt à definitione possessionis incipiam, nulla mihi videtur melior dari posse illa, quam ex Ælio Gallo retulit Festus, Possessio est vsus quidam agri vel ædificii. Simplicius in *l. quæstio D. de verb. signif.* Possessio est vsus, Gallus

B aliquanto plenius. & rectè, quidam id est proprii cuiusdam generis vsus, vt in definitione legati, donatio quędam. nec enim est possessio, qui communiter dicitur vsus, id est χρῆσις, vt seruitus vsus vel vsusfructus, vel conductio, commodatum, precarium, sed detentio, vel subsessio, aut incubatio, quæ tamen duo posteriora plerunque accipiuntur in malo, pro possessione malæ fidei. Vel quia dominium etiam de possessione dicitur, Possessio est dominium vsus siue detentationis rei. Proprietas, dominium rei. Possessio autem, vt Labeo ait, qui optime callebat origines ra-

C tionesque verborum, dicta est à sedibus, quasi positio, id est, situs, sessio vel statio, qui & exemplo sessionis & stationis docuit possessionem quidem rei penes duos in solidum esse non posse *l. 1. in princ. l. 3. §. ex contrario D. eod.* quia naturaliter, inquit, tenetur ab eo qui ei insistit, quam Græci κατοχὴν vocant. Possidere igitur est insistere, incumbere, insidere, residere, vt Plauto possidere ferias, & residere ferias & sequitur in *d. l. 1.* dominium rerum ex naturali possessione cepisse, eiusque rei vestigium remanere in quibusdam rebus, non vtique in omnibus. Nam &

D rei legatæ vel donatæ mortis causa, vel hereditatis dominium adquiritur ipso iure, sine corporali apprehensione, nec ex possessione semper sequitur dominium. Species autem possessionis duæ proponuntur in *l. 10.* alia quæ iure consistit, id est, iure ciuili vt *l. stipulatio §. hæc quoque D. de verb. obl. l. si eum qui D. de don. int. vir. & vx.* alia quæ corpore. Illa ciuilis dicitur, & ita definitur, detentio quæ constat iure & animo domini, puta detentore credente se esse dominum, & detinente rem ex causa qua dominium quæri solet. Vnde apparet possessionem ciuilem esse facti, quia detentio est, id est, vsus rei *l. denique D. ex quib. cau. ma.* & animi, quia affectionem, voluntatē, opinionem, co-

E gitationem domini desiderat *l. 1. §. Scæuola D. si quis test. lib.* &c. & iuris, quia iustum titulum adquirendi dominii qui imbuat animum possessoris opinione domini. Quamobrem & hic animus dicitur esse iuris non facti *l. possessionem D. eodem.* Est igitur possessio ciuilis iuris & facti, quia nec sine iure domini cōsistit, nec sine corpore quod possideat, quodque possideatur. & hoc distat à bonorum possessione prætoria, quę & sine corpore vt hereditas iuris intellectum habet. Quę autem possessio corpore consistit, naturalis dicitur, & est detentio rei citra ius affectionemque domini, non tamen citra ius aliquod affectio-

F nemque. Nam vtraque legitima dicitur *l. 10.* quoniam vtramq; prætor tuetur interdictis possessionis, & possessio fructuarii quæ naturalis est, etiam ex iure plurimum mutuari dicitur *l. possessio quoque D. eod.* Et hæc igitur iuris etiam & facti est. Sed facti magis quam iuris, quia iure domini destituitur quod ius optimum maximum est. Ciuilis, iuris magis quam facti, quia iure domini constat. & hæc propriè possessio, vt in glossis, κατοχὴ ἡ ἐπὶ νομῇ, possessio, κατοχὴ ἡ διὰ χειρός, Detētio, retentio. Præterea hoc etiam in hoc titulo proponitur, per liberam personam possessionem adquiri, id est, corpore etiam liberi hominis, ani-

G mo & voluntate nostra, vt *l. ea quæ D. de adq. rer. dom.* Voluntatem sufficere, nec requiri etiam scientiam traditæ abi possessionis acceptæq; nostro nomine, in vsucapione requiri sciētiam, excepta causa peculiari. Nam & aliæ plurimæ sunt differentiæ inter possessionē & vsucapionem, ex quibus illa deducitur. Deniq; possessionē siue naturalis ea sit siue ciuilis, adquiri corpore nostro vel alieno, aut velut corpore, siue corporis quodā genere, vt lego in *l. quarundam D. eo. ti.* & animo nostro, aut quasi nostro, vt per infantem tutore auctore *l. 3.* non alieno. Retineri solo animo *l. 4.* tam naturalē quàm ciuilem. Vnde intelligitur non

H amitti eā corpore solo vt *l. 8. D. eo. l. fere quibuscunq; de reg. iur.* quæ tamen amittitur animo solo. *l. 3. §. in amittenda D. eo.* Nam & comparationem adquirendæ & amittendæ possessionis claudere indicat ille articulus, *Fere.* Et verò etiam duob. casibus notatis à Papiniano solo corpore amittitur possessio, quos lectori

quæren-

A quærendos & excutiendos relinquo. Item ex *l. 2. huius tituli* intelligimus corpore quæsitam videri possessionem, non tantum si instrumento sit comprehensum, emptorem inductum in vacuam possessionem fuisse, sed & si emptor sciente venditore diu in possessione fuerit vt *l. non idcirco supr. de cont. empt. l. 2. supr. si quis alt. vel sibi.* &c. Diu ponitur in possessione fuisse, quia agebatur de vsucapione vel præscriptione longi temporis, & loquitur quoque eadem *l. 2.* de vacua possessione, vt *leg. 3. & 7.* quia si non sit vacua possessio quæ tibi traditur, quî possis habere animum opinionemque adquisitæ eius, quam cernis occupari ab alio? Illa quoque veterum regula in *hoc tit.* proponitur, B Neminem sibi ipsum mutare posse causam possessionis. Causa possessionis est titulus, quem mutat in specie *l. 5.* qui fundum naturaliter possidet alieno nomine, vt colonus, si cõstituat eum fundum suo nomine possidere, eumque vendat tanquam suum. quæ iniqua & illicita venditio est, quia non potuit sibi mutare causam possessionis, & ius dominii non mutat, nec possessionis etiam sola illa destinatio animi vt sibi possideat quod possedit alii, sed per venditionem tamen dominum possessione interuertit, vt Sabinus ait apud Gellium in fin. xi. & probat *l. 3. §. quod si seruus D. eod.* illo loco. At si alii tradiderint (sic legendum est) C videlicet si post venditionem non perseueret domino præstare mercedem, re eadem ab emptore conducta, vt *l. quamuis. §. 1. D. eod.* Contrà verò si quis quod suo nomine possidebat, constituat alieno possidere, vt colonus vel fructuarius, non mutat sibi causam possessionis, sed desinit possidere, nec vlli iniuriam facit *l. quod meo D. eod.* ille domino iniuriam facit. Cetera quæ proponuntur in *hoc tit.* aliis locis exposuimus etiam quod *l. vlt.* quæ nihil interesse statuit colonus aut seruus decesserit, an discesserit secundum Proculi sententiam *l. cum quis D. de dolo l. 3. §. quod si seruus D. de adq. pos.* D

XXXIII. *De præscriptione longi temporis.*

QVædam res sunt quæ & si vsucapi non possint, longi temporis possessione adquiri possunt. Huiusmodi fuere olim prædia prouincialia, sed hodie vsucapi possunt ex *tit. 31.* huiusmodi sunt etiam hodie prædia superficiaria, itemque emphyteuticaria, quæ si à non domino accepero, vt ius in eis superficii haberem vel *ἐμφυτεύματος*, quod in rem actionem tribueret & quasi dominium tradente domino, ius illud nõ vsucapio, sed adquiro longo tempore *l. cum sponsus §. in vectigalib. D. de pub. in rem act.* Huiusmodi etiam sunt seruitutes, quia Scribonia obstat E vsucapioni earum & adquiruntur tamen quasi possessione longa *l. si quis diuturno D. si seru. vind. l. vltim. in fin. hoc tit.* Vsucapione adquiritur dominium non præscriptione longi temporis. Vsucapio parit directam in rem actionem. Possessio longi temporis exceptionem tantum, quæ peremptoria exceptio est, vt plane satis sit eam testari initio litis, nec sit necesse eam etiam initio excuti, cum posit excuti quandoque ante sententiam *l. 9.* & inde præscriptioni nomen, quo nihil aliud quam exceptio significatur, & in hoc tit. *De præscriptione longi temporis*, id est, de F adquirenda exceptione longi temporis. Sed postea placuit etiam, cui adquisita hæc exceptio esset, vt daretur vtilis actio in rem *l. penult. supr. ꝟ. de præs. 30. an.* quam & veteres leges dedisse ait, puta *d. l. si quis diuturno*, vt planè dici posit possessori non minus possessionem longam securitatem præstare, quàm vsucapionem *l. 7. hoc tit. l. 1. ꝟ. de com. rer. al.* Vsucapio non interrumpitur litis contestatione, & omissa lite, vel absoluto reo, vsucapio interim iure completa intelligitur *l. Iulianus in fi. l. seq. l. si a bona fides D. de rei vind. l. Iulianus §. quantum D. ad exh. l. 2. D. pro don. l. 2. §. vlt. pro empt.* Præscriptio siue possessio longi temporis litis contestatione interrumpitur *l. 10. ꝟ. tit. prox. l. 1. 2. 10.* G *hoc tit. l. mora ꝟ. de rei vind.* Et species *l. 1.* hæc est. Post motam possessori litem de fundo, quem possidebat is, fundum vendidit bonæ fidei emptori, qui enim per xx. an. possedit sine interpellatione, an tutus est præscriptione longi temporis? Sic sane. Quia ei auctoris sui mala fides non nocet, si accessione temporis quo is possidet non vtatur *l. an vitium D. de diu temp. præs. l. apud Celsum §. de auctoris D. de doli exc.* & ita quoque scripsit Paulus v. *Sent. titul. 11.* iisdem ferè verbis quibus hæc *l. 1.* præscripta est. & quod hæc eadem lex addit in fin. *Quod etiam in Rep. seruari oportet*, ex eodem tit. Pauli ita explicandum est, vt etiam H aduersus Remp. xx. an. præscriptio prosit ei, qui iustum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. At si is cui mota lis est, post omissam eam per xx. an. fundum possederit non habet præscriptionem longi temporis, quia litis contestatione perpetuata actio est. quæ pars *l. 1.* videtur pugnare cum *l. vacca sup. tit. 31.* quæ in præscriptione longi temporis satis esse ait, si ab initio bona fides interuenerit, sed addendum, nec lite contestata interpellatus fuerit. Fuit etiam olim differentia in tempore, quia rerum immobilium vel seruitutium quæ his adhærent vsucapio fuit biennii, præscriptio longi temporis, id est, decennii inter præsentes, vicennii inter absentes. Hodie etiam vsucapio earum rerum longi temporis vsucapio est. Communia igitur tempora habent, & commune etiam hoc, vt bona fides, titulusque verus & iustus exigatur & possessio ciuilis, & vt iure B tantum successionis nudæ longa possessio non prosit heredi, puta si rem alienam inuentam in hereditate bona fide possederit vt hereditariam, quam defunctus mala fide, aut sine iusto titulo possedit. quæ est sententia *l. 4. huius tit.* quia vitium defuncti heredi nocet, imò & donatario vel legatario *l. apud Celsum. §. si quis autem D. de do. exc.* quia rem habet ex causa lucratiua, non etiam emptori, qui pretio rem suam fecit, quidquam nocet vitium auctoris sui, vt dixi supra. Et fortè fuit olim controuersum ante *l. pen. huius tit.* & Constitutionem *l. 31.* an vt emptor vtitur accessione temporis quo venditor possedit, etiam ea vte- C retur legatarius vel donatarius, licet & idem in his esse legamus in *l. Pomp. §. sed & legatario D. de adq. pos.* Præterea *l. vlt. huius titul.* definit qui dicantur præsentes, qui absentes: quia præsens adquirit præscriptionem decennii, aduersus dominum præsentem vel creditorem hypothecarium, absens vicennii, aduersus absentem eundem, & præsentiam æstimat ex domicilio quod collocarint in eadẽ prouincia, nec rei præsentiam vel situm exigit in eadem illa prouincia, cum posit quocunq; loco vindicari, etiamsi quo vindicatur dominii vel hypothecæ iure eodem non sit, modo in eo possessoris fuerit competens forum. Quia actio D cum sit res incorporalis vbique vim exercet suam in corpore quod persequitur. Quid ergo si quis in diuersis prouinciis domicilium habeat? rectè respondent glossæ, domicilium in omnibus haberi pro præsentia. Quid si sit sine domicilio, *ἄοικος*, *ἀΐκων*, animo solo retinens possessionem rei alienæ, vel rei suæ possessionem negligens. Et hunc quoque rectè ait Ioannes vbique pro præsente haberi, quasi totius mundi incolam, qui certã & stabilem sedem non habet. Quid si quibusdam annis sit præsens, quibusdam absens? Hoc definit *No. 119. c. 7.* Quid si vnus sit præsens qui rei insistat, alter absens. De hoc nemo sanus quæ- E rit. Quia quid aliud hoc est quàm causam verti inter absentes? Non omittam quod ait *l. vlt.* non distingui, vtrum scierit dominus vel creditor hypothecarius rem suam ab alio possideri, an ignouerit, quæ tantum vno casu inducta est *No. 119.* si à malæ fidei possessore quis rem bona fide acceperit. Nam si sciente domino, locum habet præscriptio longi temporis, si ignorante cessat.

XXXIIII. *In quibus causis cessat longi temporis præscriptio.*

CEssat enim ex causis positis sub hoc titulo, si locator aduersus colonum agat rei vindicatione *l. 1. hoc tit. l. 1. ꝟ. Com. de* F *vsucap. l. 2. ꝟ. de præs. 30.* si socius pro parte sua aduersus socium qui perperam rem totam possidet suo nomine *l. 3. hoc tit. l. seruum ꝟ. fam. erc.* si vindicetur res mobilis *l. 2.* nisi cohæreat fundo, vt mancipium rusticum, quod pro parte ruris habetur. *l. 3. D. de diu. temp. præs.* & in *l. 9. D. eod.* quæ pertinet ad res soli prouincialis, male Bas. & Flor *mobilibus*, vt & *l. 2. ꝟ. de ser. & aq.* male eadem Basilica & Eustathius ex iisdem libro de temporibus, *mobilium.* Quia immobilia esse verum est quæcunque rebus immobilibus adhærent *l. pen. ꝟ. eod. l. vlt. in fi. ꝟ. tit. prox.* Cessat G etiam in actionibus personalibus aut mistis, quia & ipsæ personales sunt, & hac parte potissimum spectantur, ne fiat iniuria actori coartata propter realem personali actione, sed ab ea abstineatur, producta reali potius propter personalem *l. 3. & 4. hoc tit. l. hereditatis ꝟ. de pet. her. l. 8. ꝟ. de iure delib. l. 5. tit seq. l. 1. §. ad hoc tit. 40.* Et rursus si quæras, cur in rem actio longo tempore perimatur, non in personam, dicam, non longum tempus actionem in rem perimere, sed vsum longi temporis, vsum rei diuturnum. In actione personali nullum esse debitoris vsum qui perimat actionem. Obligationis vsum nullum esse. Cessat etiam longi temporis præscriptio aduersus dominum rem vindi- H cantẽ, si quis eam non possederit animo domini, vt in spec. *l. vlt.*

XXXV. *Quibus non obiiciatur longi temporis præscriptio.*

DIxit quibus actionibus non obiiciatur, nunc quibus personis, & in summa non obiicitur cum effectu his, qui rei iusta

præscriptione in integrum restitui possunt, veluti militibus, aut absentibus Reip. vel qua alia iusta, fortuita, necessaria causa, vel captis ab hostibus, vel minorib. xxv. an. antequam à Iustiniano ipso iure munirentur aduersus præscriptionem longi temporis, pro modo scilicet temporis quo in expeditione, absentia, captiuitate, vel minore ætate fuerunt. residua enim tempora imputari eis certissimum est nisi permodicum sit tempus vt *l. ab hostibus §. vlt. D. ex quib. cau. ma.* Etiam illud inculcatur hoc titulo *l. 5.* quod habuimus superiore, præscriptionem longi temporis non obiici agenti in personam.

XXXVI. *Si aduersus creditorem.*

IN hoc titulo, ostenditur præscriptionem longi temporis excludere non tantum in rem, sed etiam hypothecariam actionem, quod & supra ostendit *l. vlt. tit. 33. & l. 7. & vlt. ℑ. de obl. & act. & l. 19. ℑ. de euict.* nec pugnat *l. cum postulassem §. vlt. D. de dam. inf.* quæ de vsucapione loquitur, non de præscriptione longi temporis, vt de vsucapione legitima. Nam vsucapio Iustiniana, quia & ipsa longi temporis est, vtramque perimit actionem, si res sit immobilis, si mobilis, idem statuo de vsucapione triennii. Actioni autem hypothecariæ rectè obiici præscriptionem longi temporis, ita verum est, si creditor agat in extraneum bonæ fidei possessorem. Nam in debitorem vel heredem eius, vel in posteriorem creditorem hodie necessaria est præscriptio xl. ann. *l. 1. & 2. hoc tit. l. cum notissimi. ℑ. tit. 39.*

XXXVII. *De quadriennii præscriptione.*

Titulus est de qua triennii præscriptione, quæ datur fisco vel aduersus fiscum. De ea quæ aduersus fiscum, est *l. 1.* vt aduersus vindicationem bonorum vacantium siue caducorum, quæ fisco competit, non sit necessaria præscriptio longi temporis, sed qua triennii sufficiat, si post quadriennium fiscus vindicet bona quasi caduca & vacantia, quæ alius iusta possessione tenere cœpit, vt *l. 1. §. Diuus D. de iu. fis. l. intra D. de diu. temp. præs. l. quamuis D. de vsur. & vsuc. l. 6. §. certè si vacantia D. si quis om. cau. test.* quibus locis ostenditur quadriennium computari à die quo bona vacare cœperunt, id est, quo omnes quibus deferebatur, repudiauerunt hereditatem defuncti, vel nullus extitit qui eam amplecteretur. Ne dicas cum Accursio à die nunciationis, quod nec posses probare. Additur in *l. 1.* eos qui bona vacantia ex beneficio principis promeriti sunt, statim dominos fieri & securos esse aduersus fiscum. De fisco suo principem quantumcunque velit largiri posse, quia & fiscalia quasi propria & priuata principis sunt. De ea quæ fisco datur est *l. 2. & 3.* vt post quadriennium quàm fiscus rem fortè alienam, vel communem, vel alii pigneratam quasi caducam alienauit exceptione quadriennii repellat dominum vel creditorem agentem in rem vel hypothecaria actione. Is autem qui eam rem à fisco accepit, vel ex largitione principis, vt statim securus sit aduersus dominum vel creditorem hypothecarium. Olim erat ei necessaria præscriptio quinquennii ex edicto Marci, hodie ex Constitutione Zenonis, id est, *l. 2. huius tituli.* statim ipso iure securus est, sed in fiscum integra est in domino vel creditori intra quadriennium actio in rem vel hypothecaria quasi dolo desierit possidere. Quamobrem Tribonianus ius vetus inflectens ad ius nouum in *l. neque sup. de test. mil.* pro, quinquennii, reposuit, quadriennii, quod & Bas. sequuntur & in *l. vlt. sup. si aduers. fis.* nihil mutauit tamen, quia ius vetus in ea refert. Securitas eadem fuerat olim data certis emptoribus quorundam patrimoniorum Constitutionibus Leonis atque etiam Zenonis vt *l. vlt. inf. de præd. tam.* Hodie auctore eodem Zenone datur omnibus, emendata No. Leonis *de bo. vac.* Nec dubitandum, quin etiam sit correcta *l. 13. §. item si quis a fisco D. de pet. her.* Nihil tamen obstat *l. 1. supr. de her. vend. aut l. 5. sup. de lib. cau.* quia tunc solum emptoribus securitatem præstat Zeno, cum agitur de dominio vel hypotheca, vt ait *l. 3. huius titul.* non cum de ære alieno, vt *d. l. 1. & l. cum qui D. de iu. fis.* vel de statu vt *d l. 5.* vbi & hoc ipsum rectissimè Thalelæus notauit. Nihil etiam *l. 1. tit. 37.* quæ non loquitur de re à fisco vendita tanquam caduca, sed tanquam sibi obligata ex debiti causa. Quod autem de alienationibus factis à fisco ne vllo modo reuocentur, Zeno constituit, idem Iustin. statuit *l. 3. de alien. fact. ab Imp.* vel Augusta ex domo sua & priuata substantia ex dominicis rebus, nō ex fiscalibus, vt curatores, vel procuratores qui eas alienationes faciunt mandatu principis, non sit necesse cauere de euictione, quando emptores statim securi sunt, & intra quadriennium his quorum interest, sit integra actio in

A rem vel hypothecaria, non aduersus principem (cum principe enim nulla actio est) sed aduersus domos eius & procuratores earum.

XXXVIII. *Ne rei dominicæ, vel templorum vindicatio temporis exceptione summoueatur.*

ADfinitatem hic titulus habet aliquam cum *l. vltim. tituli superioris*, propterea quod & illa est de rebus dominicis, quibus hic tit. addit etiam res templorum, vt aduersus vindicationem earum non obstet præscriptio longi temporis. Res fiscales
B sunt quasi propriæ principis. Res dominicæ, propriæ. Templa dicit paganorum, quæ fuerant, non Christianorum, vt *l. vlt. ℑ. de fun. pat. l. 6. ℑ. de om. ag. des. & ℑ. tit. de diu. præd. vrb. & rest. templ. l. 1. C. Theod. de fide Cathol.* (Vox, *sacrorum* abest à vet.) post cœperunt esse publici iuris, aut rei priuatæ vt *l. 8. C. Theod. de iu. fis. l. 5. Cod. Theod. de loc. fund. in emph.*

XXXIX. *De præscriptione xxx. vel xl. annorum.*

QVemadmodum vsucapioni quando locum non habet succedit præscriptio longi temporis, vt supra dictum est, ita v-
C bi præscriptioni longi temporis locus non est, vt puta si agatur in rem vel hypothecaria aduersus malæ fidei possessorem, vel si agatur in personam, ibi tum succedit præscriptio longissimi temporis, id est, xxx. an. & rursus cessante præscriptione xxx. ann. vt si à debitore pignus vindicet creditor, succedit præscriptio xl. an. quod hic titulus ostendit. Et de præscriptione xxx. an. legem tulit primus Theodosius Senior, pertulit Iunior, & ampliauit vna cum Valentiniano Imperii collega. & Iunioris Theodosii sanè est *l. 3. huius tit.* non Senioris. vt ostendi *Obs.* xviii. Hoc vero distat præscriptio xxx. ann. à præscriptione longi temporis,
D quod in illam fœminis & militibus & absentibus iusta ex causa imputetur tempus triceunii, sine spe restitutionis in integrum, vt tot annorum desidia plectatur, & puberibus minoribus xxv. an. quibus tamen non imputatur præscriptio longi temporis *l. vlt. ℑ. in quib. cau. in int. rest. non est nec.* aut ne obiiciatur ceteris in integrum restitutioni locus est vt *supra tit. 35.* Non tamen æquum est cuiquam imputari tricennium vel longius tempus, quo hostes prædia eius possederunt, vel qui ab his causam habet, quia coactus est ea deserere, nec vlla eius coargui desidia potest. & ita Afris non imputatur tempus quo Vandali eorum prædia
E hostiliter possederunt No. Valentin. *de xxx. an. præsc.* & Hispanis ab iisdem hostiliter suis possessionibus expulsis, Constitutione Honorii de qua ita Procopius *1. de bel. Vand.* aut historiæ suæ potius 3. lib. [illegible Greek] quomodo etiam Romanis contra Gotthos causisse Iustinianum ostendi *Obs.* x. Item præscriptio longissimi temporis non pertinet ad actiones quæ longo tempore perimuntur, puta in rem vel hypothecariam aduersus bonæ fidei possessorem, nec ad alias
F quæ breuiori tempore extinguuntur, veluti prætorias annales, & de dolo, quæ biennio, de inofficioso, quæ quinquennio perimitur, sed ad eas tantum, quæ olim perpetuæ, sempiternæ, immortales erant, quas notauit supra. quare merito Valentinianus ait, Theodosium humano generi profunda quiete prospexisse, in supradicta Nouel. vnde & eam præscriptionem Cassiodorus humani generis patronam appellat, ne tot annorum cuiquam possessio moueretur. Præscriptionis autem xl. ann. auctor est Anastasius *l. 4. 5. 6.* quæ locum habet in his actionibus, quas quorundam interpretatio vel fortuita vel excogitata interpretabatur esse perpetuas, nec finiri tricennio. & fortuitam
G interpretationem dicit τὴν τυχοῦσαν. qualemcumque etiam ineptam & illepidam, excogitatam subtilem & versutam, quam ad eas actiones quæ specialiter non essent enumeratæ Constitutione Theodosii præcipuè adhibere solebant tanquam omissas. Sed omissas Anastasius vult perimi præscriptione xl. annorum etiamsi de iure publico agatur vt *l. vlt. ℑ. de fun. rei priuat. l. vlt. ℑ. de fun. patr.* excepta tributorum causa *l. 6.* vel de cōdicione personarum, vt si quis dicatur esse cohortalis *l. si cohortalis inf. de cohort.* vel seruus vel nauicularius vel fabricensis, metallarius, murilegulus, gynециarius, vel alterius cuiuscunque condicionis,
H cui cum sua sobole teneatur adstrictus quasi vinculo quodam seruitutis. Excipitur tantum condicio curialium *l. 5.* & adscriptitiorum *l. penult. ℑ. de agr. cens.* propter publicam vtilitatem. Itē quę nominatim erat excepta actio Constitutione Theodosii illo loco, *Non à suo debitore*, vt esset perpetua, hodie ex Const.

Anastasii

Anastasii finitur xl. annorum possessione continuata, & exemplo debitoris etiam aduersus heredem eius, & secundum creditorem, qui eius nomine pignus possidet, quive dum post mortem debitoris suo nomine possidet ab herede defuncti, nondũ apprehensa possessione suæ possessioni coniungit possessionem debitoris vel quã ipse nomine debitoris possedit viuo debitore. Excepta etiam erat Constitutione Theodosii actio finium regundorum. Sed hanc Iustinianus redegit ad xxx. annos *l. vlt. sup. fin. reg.* verbis scilicet illius legis quæ perpetuam faciebant actionem finium regundorum, vt ex Iulio Frontino constat, immutatis & redactis ad finem tricennii, & exceptione quoque illa remota à *l. 3. huius tit.* quæ extat in Cod. Th. Vt autem pignus possidente secundo creditore, actio hypothecaria, quæ primo creditori competit aduersus secundum, viuo debitore finitur xl. an. mortuo xxx. vel si secundus creditor ex persona debitoris accessione temporis vti velit xl. ita pignus possidente primo creditore, ius offerendæ pecuniæ primo creditori debitæ, vel obsignandæ & deponendæ, quod secundo creditori competit tanto tempore finitur, quanto aduersus eum si possideret finiretur actio hypothecaria *l. 7. §. eodem iure.* Ad ius luẽdi pignoris quod debitori competit. Rogerius bene existimat, nullo tempore perimi. quia non tam ius est, quam facultas posita in arbitrio debitoris, vt quo minus ea vtatur quandocunque volet nulla ratione impediri possit. atque ita licet creditor quocunq; tempore non possit appellare fidem debitoris ipse tamen debitor vltrò si velit quocunque tempore fidem liberare & conscientiam suam exonerare potest, vel ne creditor ex pignore cuius pretium plerunque excedit debiti quantitatem, si id reddere non cogitur, plus ferat quam ei debeatur. ac præterea creditor cum debitori non sibi possidere cœperit, nec mutare sibi ipse possit causam possessionis, consequens est nulla eum temporis præscriptione debitorem repellere posse, quo minus oblata pecunia debita pignus suum recipiat *l. 2. & l. 7. §. vlt.* Ad hæc notandum est in his præscriptionibus tempora computari ex die quo agi potuit vt *d. l. 7. §. 1. & §. illud & l. 1. §. ad hæc tit. seq.* Et si fortè sint pensiones quæ ex stipulatione, vel ex legato, vel ex alia causa debeantur in annos, menses vel dies singulos quoad quis viuat, tempora computari non ab initio obligationis, sed ab initio cuiusque diei, quo pensio inferri debuit, vt qui ab eo die longissimo tempore cessauit eam pensionem petere eius diei pensionem amittat præscriptionis iure, vt rectè Martinus accepit *l. 7. §. vlt.* nulla facta differentia inter stipulationes & legata, quoniam siue ex stipulatione, siue ex legato debeantur, quot sunt pensiones, tot sunt actiones, quæ cum nascantur simul vno eodemque tempore, & suum quoq; singulæ habent proprium ad præscriptionem tempus, ita vt primi anni pensio quàm secundi, secundi quàm tertii citius perimatur desuetudine soluendi. Idem ergo & in pensionibus vsurarum dicendum est, quæ plerunque in Cal. vel in annos singulos debentur, vt in præscriptione earum tempora non computentur ab initio contractæ obligationis, sed à fine anni quo vsuræ peti potuerunt, vt etiamsi sequentibus annis petitę & solutæ sint, non tamen petantur præteriti anni vsuræ post 30. aut 40. an. *l. seq. §. vlt.* & rectè *l. eos ff. de vsur.* singulis annis nasci actionem vsurarum. Ideoque vt sublata obligatione principali solutione sortis, superest solutio vsurarum *l. centum D. de eo quod cer. lo. l. inf. sup. de sud.* ita spatio xxx ann. sublata actione principali adhuc primi anni vsuræ peti possunt intra annum, & secundi anni intra bienniũ, & sic deinceps. & ita olim obtinuit, vt Patricius adnotauit ad *l. eos.* Sed Iustinianus definit sublata personali vel hypothecaria actione spatio xxx. aut xl. an etiam finiri quæstionem vsurarum & fructuum. At si forte duret actio principalis, quæ vtique durat si interrupta fuerit præscriptio solutione vsurarum vt *l. plures supr. de fid. instr.* non tamen durat petitio vsurarum eius anni quo petitæ & solutæ non sunt, si ab eo die transierint xxx anni, quæ omnia summe notanda sunt. Addam ex *l. penult.* eum qui mala fide possidet & dominum vel creditorem semel exclusit præscriptione xxx. vel xl. an. si postea possessio ad dominum vel creditorem sine violentia peruenerit, non habere aduersus eos vtilem vindicationem. Dixi, sine violentia. nam si per vim dominus vel creditor possessionem eripuit, priori possessori momenti beneficio protinus possessio redintegranda est. nam & eo casu nondum adquisita præscriptione longissimi temporis, si medio tempore dominus vel creditor rem ita possederit, non intelliguntur interrupta tempora præscriptionis *l. 7. §. imo & illud.* si abiq; violentia in causa possessionis potior est dominus vel creditor qui rem tenet, quàm prior possessor qui eam mala fide tenuit. Quin etiam si possessio peruenerit ad extraneum sine iusta causa, domino vel creditori hypothecario, tametsi à priori possessore exclusus semel fuerit præscriptione xxx aut xl an. vindicatio competit aduersus extraneum nisi extraneus à die inceptæ possessionis adquisierit eandem præscriptionem, vel nisi eam possessionem per vim apprehenderit, ereptam priori possessori, cui momenti beneficio potius restituenda est quàm domino vel creditori. Est & alius casus quo prior possessor dominum vel creditorem excludit, si à priori possessore, quod rem non defenderet, per sententiam iudicis possessio trãslata sit in dominum vel creditorem, vt *l. si priusquam D. de no. op. nunc. l. a quo D. de dam. inf.* Est enim priori possessori integrum intra annum oblata cautione de re defendenda recipere possessionem suam *l. pen. §. pen.* cui si obiiciatur *l. properandum §. sin autem absuerit reus ff. de iud. l. 2. ff. vbi in rem act.* memineris eius quod notaui in *d. l. si priusquam lib. x. ad Africanum*, separandum esse eum qui rem non defendit, ab eo qui latitat lite deserta.

XL. *De annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus, vel præscriptionibus, & interruptionibus.*

LEgo, *exceptionibus vel præscriptionibus*, vt *l. 1.* temporales exceptiones vel præscriptiones, legitimæ exceptiones vel præscriptiones. Duæ sunt appellationes eiusdem rei. Erant autem olim personales actiones perpetuę in prouinciis, in Italia eis obstabat exceptio anni vtilis. Hodie ex *l. 1. huius tit.* vbiq; locorum saluæ permanent vsque ad xxx annum completum, nisi legitimo more interrupta tempora fuerint. nam vt litis contestatio, ita quælibet interruptio legitima perpetuat actionem *l. 3.* id est protendit in annos xl. quia pro litis contestatione cedit. In hypothecaria seruatur præscriptio xl. ann. aduersus debitorem & ceteros de quibus *l. 7. ff. tit. prox.* & hoc est quod ait *l. 1. huius tit.* sola hypothecaria, &c. quo loco duplex error errare videtur: primum quod à personalibus actionibus excipiat hypothecariam, quæ non est personalis, sed hoc ideo forte, quia personalis actionis accessio est, & non proprietatem, vt aliæ reales, sed nudam possessionem auocat. Deinde quod ait, *sola*, cum sint & aliæ non comprehensæ Constitutione Theodosii. sed & aliis locis verbum idem nos fallet si tam restrictè accipiatur vt *l. pen. sup. de op. lib. l. 1. sup. de bon. pos. contra tab. §. in bonæ fidei Instit. de act.* Ceterum omnes personales, quæ minora tempora legibus definita non habent finiuntur spatio xxx an. Vnde dubitatur quid sit statuendum de mistis actionibus *Familiæ erciscundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum.* Nam quà reales sunt perimi videntur longo tempore, quà personales tricennio. quod magis obtinuit. & idem dici potest *de petitione hereditatis*, quæ etiam mista est actio. Et alię quæ nominatim recensentur in *l. 1.* non alia ratione recensetur, quàm quod & de eis dubitaretur, de *actione pro socio*, quod & hæc mista videri posset vel ex verbis *l. 1. D. Com. diuid.* per comparationem acceptis, & de *actione furti, aut vi bon. raptorum*, quæ & ipsa furti improbioris actio est, quod videatur sæpius re contrectata, vt quidam dicebant, & sæpius in furem nasci actio furti, atque ita nunquam cõpleri posse tricennium. & idcirco *l. si cum quis §. quandiu D. de fur.* non perire actionem furti quandiu fur viuit, quod quid aliud est, quàm esse perpetuam. Sed placet etiam viuo fure eam finiri tricennio, nec assidua contrectatione sæpius nasci actionem furti. Cetera in hoc tit. perfacilia sunt ne filiisf. imputentur tempora præscriptionum, & de interruptionis nouo genere proposito in *l. 2.* addito veteribus, litis contestationi, conuentioni executoris, nouæ cautioni, mediæ possessioni domini vel creditoris, solutioni partis, solutioni vsurarum, querelæ per libellum ad principem perlatæ in annua præscriptione, nec aliud notãdum restat quam ex *l. 3.* eum cui quis debet eandem quantitatem ex diuersis causis, puta x. ex testamento, x. ex stipulatione, x. ex mutuo, omnes causas & actiones in iudicium deduxisse & per hoc tempora præscriptionum interrupisse videri, si vel x. petierit non adiecta causa, vel generaliter quod sibi debetur, vel si egerit personali aut hypothecaria, etiam eam actionem qua nominatim non egit, quę modo ex iisdem causis competat in iudicium deduxisse intelligitur. Diuersum erit si quis ex certa causa certam quantitatẽ petierit, vt lo. sensit rectè, vel ex certa causa tantum, non expressa quantitate, vel si dissimiles quantitates debeantur puta x. xx. xxx. ex variis causis, & petierit x. nam quod

ait in principio, Et maximeex similibus causis, sic accipitur, vt A nimirum quidem sit ex dissimilibus causis. Quod autem in fine, vtriusque quidem specialiter, ita ex principio, vnius quidem causæ nominatim, causis tamen non expressis.

XLI. *De alluuionibus, & paludibus, & pascuis ad alium statum translatis.*

HVius tituli coaptandi cum superioribus, qui de præscriptionibus sunt, triplex est ratio. *Prima*, quod alluuione & inundatione, de quibus in hoc titulo agitur, possessio, & consequenter præscriptionis tempus interrumpatur *l. 3. §. Labeo D. de adq. poss.* nec mirum cum & his modis dominium amittatur *l. si ager D. quib. mod. vsusf. amitt.* *Altera*, quod præscriptio temporis quælibet, non tantum fundum complectatur, sed etiam id quo fundus creuit per alluuionem, siue creuit ante, siue post adquisitam præscriptionem, quia ius & cõditionem sequitur fundi principalis *l. si ego §. quod tamen D. de publ. in rem act. l. & puto §. id quod amnis D. fam. ercisc. l. si fundus in pr. D. de pign. l. item si fundo §. huic vicinus D. de vsufr.* *Tertia*, quod vt in fine superioris tituli scriptum est, præscriptiones compositas esse aduersus negligentes, ita etiam iura alluuionum sunt recepta aduersus negligentes, qui ripam qua sui agri terminantur munire aut reficere cõtemnunt, auctor Cassius apud Vrbicum & Boetium. nam & si mutare naturalem alueum fluminis nemo possit, tamen ripam suam munire sine iniuria accolarum potest, & vero debet, ne quid ei abstrahatur alluuionis iure *l. 1. hoc tit.* quod tamen non ita abstrahi potest, vt alluuione & vi quoq; maiore, sicut nec si fundum amnis circumeat, & in insulæ formam redigat priore alueo derelicto, eius desinit is fundus esse cuius fuit vt *l. 1. §. item si amnis D. de flu.* quod circumluuionem M. Tullius appellat, & Festus circumluuium, quod & ius prædiorum esse ait quia vix circumluitur cuiusquam ager, quin & paulatim alluendo augeatur *l. ergo §. tribus D. de adq. rer. dom.* ex quo loco idem etiam colluuium appellari potest. Ergo & alluuio ius prædiorum est, & circumluuio, quæ vix vnquã existit sine alluuione, & alluuio igitur ius prædii, quo contrarii prædii portio ei adcreścit donante flumine publico, in glossis [illegible]. Non est ius fisci aut principis, vt ab eo emi vel dono peti possit quasi possessio vacans, cum nec ei tributum indici possit, quia incerta possessio est, vt rectissime docet integrior No. Th. *de alluu.* ex qua sumpta est *l. 3. huius tit.* & certæ tantum possessioni tributum indicitur. Qui incertæ addiceret, veluti possessæ alluuionum beneficio, videretur ignorare alluuionum vitia, id est, inconstantiam, mutabilitatem & crebram veluti tempestatum commutationem, & rem iniquam possessoribus indiceret. Eodem iure sunt paludes & pascua, quæ in fertilia cum essent & squallida prædia, possessores suo sumptu & opera fertilia fecerunt, vt nec à fisco vendi, nec à principe donari, nec tributis onerari statim possint. hanc immunitatem meretur eum qui agrum palustrem & inutilem exsiccauit, exarauit, excoluit.

XLII. *De sententiis præfecti prætorio.*

SVperiori tractatui de *possessione & eius effectis*, vicinus est tractatus *de missione in possessionem*, quæ fit sententiæ iudicis exequendæ gratia, & inter genera possessionum adnumeratur *l. 3. §. vlt. D. de adq. poss.* & possessio in iure sæpissime appellatur. & de ea quia dicturus est *tit. 72.* ideo de sententiis iudicum prius dicere instituit, quarum exequendarum causa illa possessio comparata est. & incipit à summis iudicibus, hoc est à sententiis præfectorum prætorio, vt doceat, aduersus sententias præf. prætorio quamuis appellari non possit [illegible], vt Theodorus Hermopolites ait *l. 19. & 30. & 35. C. de appell.* tamen per libellum supplicari principẽ posse, vt causa retractetur, non quandiu in magistratu sunt, sed postquam successorem acceperunt intra biennium. quod vtique verum est, etiamsi pro curia vel vtilitate publica sententiam tulerint, qui præcipuus finis fuit huius Constitutionis, nempe vt abrogaretur vetus Constitutio, quæ aduersus sententiam pro curia latam supplicari vetabat. nam aduersus alias sententias etiam ante hanc legem semel supplicare licebat *l. 5. C. de prec. Imp. off.*

XLIII. *Quomodo, & quando iudex sententiam proferre debeat præsentibus partibus, vel vna absente.*

REgulariter ferri sententia nulla in causa debet, nisi vtraque parte præsente *l. de vnoquoque D. de re iud. l. 19. C. ad leg. Iul. de adult.* quod est ex illa lege XII tab. Præsente ambobus litem addicito. At duo in hoc titulo ponuntur vel notantur casus, quibus vna parte absente & indefensa lata sententia valet, Si quis post litis contestationem absit per contumaciam, vel si absit citra contumaciam. Sed hoc casu dicta in eum sententia appellatione rescindi potest *l. vlt. hoc tit. l. 2. C. de cons. iud.* nisi die feriato dicta sit, vel alio loco quàm quem partibus condixerit iudex *l. 4. & 5.* Illo nec appellationi locus est, nec restaurationi litis *l. properandum §. cum autem supr. de iud. l. & post §. vltim. D. eod. l. 3. infr. quor. ap. non rec. l. ex consensu §. vlt. D. de appel. l. liberto §. pen. D. de neg. gest. l. contumaciam pr. D. de re iud. Nouell. 82.* B nisi ex iusta & necessaria causa abfuerit vt *l. penult. hoc titul. l. ait prætor §. vlt. D. de minor. l. 1. supr. quib. ex cau. ma. l. 4. supr. de procurat.* quo casu æquum est restitui eremodicium, & sine restitutione vel appellatione etiam ipso iure munitus est absens & indefensus minor XXV. ann. vtroque casu *l. 6. hoc tit. l. acta §. vltim. & l. contra D. de re iud.* Item vtroque casu etiam in liberalibus causis vna parte absente sententia ferri potest *l. 4. & l. iuxta C. de lib. cau.* & in iudiciis publicis, non capitalibus *l. absentem D. de pœnis.* Alias verò in absentem & sine defensione qui litem non inchoauit, vel pro absente dicta sententia nihil valet *l. cer-* C *tum §. si quis D. de confess.* item in eum qui litem inchoauit non per contumaciam absentem dicta sententia quasi in contumacem, ipso iure non valet & sine appellatione rescinditur, vt si damnatus sit absens ex edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in eius notitiam venit *l. 1. §. item D. quæ sent. sine app. resc.* Satis est si propositum publice fuerit, licet in eius notitiam non venerit, quia eius quod proscribitur causari ignorantiam nemo potest. Satis si in eius notitiam venerit, licet palam propositum non fuerit. nam & literæ & denunciationes sufficiunt *l. 2. & 9. hoc tit. l. 1. Cod. Theod. de pet. desist.* Denique satis D est, si quoquo modo conuentus fuerit *l. de vnoquoq. in fi. D. de re iud.* Conuentio fit in personam. Alioquin non conuentus, id est, ignarus edicti peremptorii, cui ve nihil denũciatum est, si damnetur vt contumax, sententia ipso iure nulla est, quia non est contumax qui ignorat se euocari, vel qui sine dolo malo abest, id est qui non frustrandi causa abest *l. 3. 4. 5.* Est in *l. 4. & 5.* duplex vitium quorum vel alterum sufficeret vitiandæ sententiæ quod die feriato vel alio loco pronunciarit iudex, & quod in absentem vt contumacem qui non erat contumax. Hoc ergo titulo ostenditur, quomodo sententia feratur vna parte absente, nempe E seruata solemnitate iuris, vt ait *l. 8.* peracto ordine edictorum, vt *l. si prætor D. de iud.* non vtique contra absentem semper, nisi contumaciæ periculum mistum sit, vt *l. 1. supr. de adsess.* sed & nonnunquam pro absente *l. 1. hoc tit. l. & post D. de iud.* vt tamen si in plenum ei sententia non satisfaciat, pro parte litis damnum faciat amissa facultate appellandi & redintegrandæ litis & victo refusis sumptibus litis *l. properandum Cod. eod.* Ostenditur etiam *quando*, id est, quibus casibus vna parte absente quod est [illegible], ferri sententia possit, & quibus non nisi vtraque parte præsente. De definitione contumacis quæ scripsi *Obs.* XV. [illegible] in F hunc tit. transferri velim.

XLIIII. *De sententiis ex periculo recitandis.*

IN superiore titulo vnus præcipue casus propositus est, quo sententia iudicis ipso iure nulla est, puta si lata sit in eum qui post litem contestatam abesse cœpit, quasi in contumacem ex edicto peremptorio, quod neque propositum est neque in notitiam eius venit. In hoc titulo proponitur alius, si lata sententia sit sine scripto, si dicta non lecta. nam iudex siue magistratus sit, siue iudex arbiterve datus à magistratu, sententiam suam literis G perscriptam, non notis, aut singulis vt *l. vlt. tit. 57.* atq; etiam manu sua obsignatam vt est in Nouell. Leonis 45. per se ipsum ex libello publicè partibus legere & recitare debet. alioquin sententia ipso iure nulla est, quod cum dicimus, hoc dicimus, ex integro causam agi & iudicari posse, & sententiam citra appellationem & restitutionem prætoris infirmari, nec sententiæ nomine dignam esse *l. 1. & 3.* nec ex ea iudicati actionẽ, vel exceptionem nasci, & iudicati soluti repetitionem esse *l. 3. tit. 46. l. 1. & vlt. tit. 58.* Dixi, publice, propter *l. 6. tit. seq.* Dixi, per se ipsum & ex libello. Sed excipio præfectos prætorio & alios qui illustrem admini- H strationem gerunt, veluti quæsturam, aut præfecturam vrbi, aut magisterium & omnes viros illustres qui nullã in Rep. administrationẽ gerunt, sed fortè ad speciẽ aliquam à principe iudices delegati sunt, qui per officialẽ suum aut præconem sententias recitare possunt *l. 2.* quin etiã quod non ponitur in *l. 2.* sine scripto

sententiam

sententiam ferre possunt. Cassi. *de praef. praet.* Verbo sententiam dicit, quid est quod nō habeat commissum cuius est vel ipse sermo iudicium? Verum additur in *l. 2.* recitatā semel ex tescripto sententiam, iudicem neque corrigere neq; mutare posse. Quod correxerit vel mutauerit, ipso iure nullum esse. Seneca *in declam. & contr.* Iudex quam tulerit de reo tabellam reuocare non potest. Quaesitor non mutat pronunciationem. Apul. 1. *Flor.* Tabella semel lecta nec augeri litera vna, nec minui potest: & hoc quidem certe distat sententia ab interlocutione, quae & corrigi & mutari potest *l. quod iussit. D. de re iud.* & consistere ex non scripto *l. omnem Cod. Theod. de appel.* Quod autem ait *d. l.* B *omnem & l. 2. huius tit. & l. 4. C. Theod. eod.* ex libello, quod *l. 3.* de scripti recitatione, quod alii auctores ex tabella, hoc est in rubrica vtriusque Codicis & in *l. 2. Cod. Theod.* ex periculo, vnde luce clarius apparet, periculum significare libellum, aut tabellam, aut pilam in qua sententia perscripta est, quod probaui *Obser. v. C. x v.* Sane quod Aemylius Probus *in Epam.* *nonda* periculum, Plutarchus & Aelianus πινάκιον id est pilam, vt idem Probus loquitur *in Alcibiade*, vel titulum, vt glossae, indicem & scriptionem, in qua scribenda erat Epaminondae condemnatio, vt in foedere inter Allariotas & Parios lingua Dorica conscripto, C quod etiam hodie extat in Creta, iubetur foedus conscribi *ἐς πινάκιον λίθινον*, id est pilam lapideam. & eadem ratione accusatoris inscriptio in crimen, rectè appellabitur periculum vt *l. 15. ff. qui acc. non pos.* quod ex ea periclitetur accusator ne calumniae reus fiat, sicut ex sententia iudex, ne litem suam faciat, & ne teneatur edicto, *Quod quisque iuris*, & is vtique qui condemnationem patitur, & omnes scripturae nostrae, maximè in iudiciis similiter pericula dici possunt, non etiam verba & voces quęcunque volant.

XLV. *De sententiis, & interlocutionibus omnium iudicum.*

IN hoc titulo proponuntur alii casus quibus sententia iudicis ipso iure nulla est, qui & cum illis qui ante expositi sunt, comprehenduntur generali definitione *l. 4.* vt contra solitum iudiciorum ordinem prolata sententia nullam vim obtineat. Sententia igitur, est *decretum a iudice interpositum seruato ordine iudiciorum, de summa aut capitulo quod in lite, quod absolutionem rei continet, vel condemnationem certam actoris aut rei.* Decreti nomen latius patet quàm sententiae. Nec enim vt omnis sen- E tentia est decretum, ita decretum omne sententia. Absolutionem vt condemnationem requiro ex *l. 3. & 11.* secundum quas & sententiam definitiuam, quae indicit iusiurandum accipi volo in *l. 3. 11. 12. ff. de reb. cred.* & absolutionem vel condemnationem certam, vt secundum *l. 7. & 9.* sententia certos habeat fines, certam decisionem litis, certae rei quantitatisve, certā & plenam cognitionem pronunciationemq;. Et condemnationem actoris vel rei ex *l. 14.* vt ex sententia Papiniani licet formula actionis ita sit concepta in reum, Condemna eum iudex, tamen si in ea ipsa re ex qua agit actor reo debere deprehendatur, non reus F actori, actor condemnari possit, etiam si quod Iustinianus addit, forum rei quod actor sequi cogitur, actori sit forum incompetens. Et de capitulo siue membro litis ea *l. pen. hoc tit. & l. 12. ff. de reb. cred.* Quod vero dixi, *seruato ordine iudiciorum*, multa complectitur, vt feratur sententia publico loco *l. 6.* & ex legibus, non exemplis, nec si per obreptionem fortè princeps aut maior magistratus aliquando iudicauerit contra leges *l. 13.* Inconuenientia ferè omnia exempla esse, vt Cyprianus ait *de singu. cl.* quibus iurisperiti fallaces ad illudendos velut similes coniecturas iuris obiiciunt. Ad ordinem iudiciorum etiam hoc perti- G net, vt in eum fiat condemnatio, in quem lis contestata est, in procuratorem vel in dominum litis *l. 2.* Nam & si executio iudicati fiat in dominum litis *l. 4. D. de re iud.* non tamen fit condemnatio in eum, si iudicium non acceperit, sed in procuratorem, qui nomine eius iudicium accepit ciuile, non criminale vt *l. vlt. ff. de inoff.* Nam & cur malunt quidam litigare per procuratorem, nisi vt sua nomina condemnationi non inserantur, aut ne ipsi praesentes condemnentur, atque ita si fortè famosa sit actio conseruent existimationem suam? Et illud quoque, vt ne quis iudex de eadem re suam vel antecessoris sui sentētiam retractet H *l. 9. hoc tit. l. 1. ff. sent. resc. non pos.* De eadem re inquam. Nam qui sententiam tulit de possessione, postea non prohibetur sententiam ferre de proprietate *d. l. 9. l. 3. ff. si a non comp. iud.* quia alia res est. Et rursus sententiam dico, quia interlocutio retractari

A potest, quae vt ait *d. l. 9.* plerunque rem non perimit, & ait plerunque, quia interlocutio aliquando rem ferè perimit, veluti admissa exceptione peremptoria *l. 37. C. Th. de appell.* vel adnotato reo absente, & obsignatis bonis *l. 2. ff. si pen. ap. mors inter.* Interlocutio, est *praeceptum iudicis in principio aut medio litis interpositum, quod ad finiendae litis praeparationem spectat, non etiam finit siue perimit litem*, id & praeiudicium dicitur, & iussum, & articulus, & impropriè sententia, & suasio in specie *l. 7.* quae inter propinquos iudicis suasio, vt de re transigant etiamsi honestissima, tamen vim transactionis aut acceptilationis non habet, sic- B ut nec interlocutionem vim stipulationis habere placet *l. 1. ff. cum. epist.* At sententia, & stipulationis, & acceptilationis vim habet, quia ciuilem obligationem parit & tollit. Cetera quae sunt in hoc titulo, aliis locis exposuimus.

XLVI. *De sententia quae sine certa quantitate prolata est.*

QVod dictum est titulo superiore *l. 7. & 9.* sententiam certis finibus concludi, id ita specialiter in *hoc titul.* declaratur, vt qua de re actum est certam sententiam esse oporteat, id est, pe- C cuniae vel rei certae. alioquin sententia non est, id est, iudicii & litium finis, & subintelligere in *hoc tit.* vel certa re ex *§. curare. Instit. de act.* Certa autem est pecuniae quantitas vel rei qualitas non tantum si nominatim exprimatur, sed & si intelligatur, & reperiri possit ex libello conuentionis, vel instrumento obligationis, vel parte aliqua actorum *l. 3. hoc tit. l. 5. §. vlt. l. 59. D. de re iud.* vel ex legibus ipsis & iure publico vt in specie *l. 1.* si ita iudex pronunciauerit L. Titio G. Seium ex causa venditionis C. debere videri, cuius pecuniae quoad eam persoluerit L. Titio G. Seiū vsuras dependere placet. Nam quae non est expressa vsurarum D quantitas, satis intelligitur ex ipso iure & *tit. de vsuris rei iud.* Et obseruandum ex *l. 1.* diem legitimum iudicati faciendi iudicem non tantum prorogare vel coarctare posse vt *l. 2. D. de re iud.* sed & ne dare quidem, vt si iubeat vsuras praestari statim à die sententiae, quoad sors omnis quae in condemnationem deducta est persoluta sit. Rata etiam sententia est & iusta, si procurator Caesaris fisco, vel si curator Reip. Reip. indemnitatem praestari iubeat *l. 2. hoc tit. l. 5. ff. tit. prox.* (Iubere est verbum commune sententiae & interlocutionis) quod tamen non ita erit, si quis alius iudex inter priuatos similem sententiam ferat quia priuato- E rum domesticae rationes hodie non sunt certae, vt & Asconius notauit, publicae fisci vel Reip. rationes sunt liquidae & certae, ex quibus indemnitatis quod est in sententia nomen facile explicari potest. Alias verò sententia sine certa quantitate prolata, ipso iure nulla est *l. 3. & 4.*

XLVII. *De sententiis quae pro eo quod interest proferuntur.*

QVod dixit titulo superiore, sine certa quantitate prolatam sententiam non valere, verum est etiam si incerta petitio F actoris fuerit vt *l. vlt. D. eo. l. vlt. ff. de an. excep.* vel si egerit de incerta quantitate *§. curare Inst. de act.* vt si egerit in id quod interest, cuius incerta est quantitas, & per hoc actio in id quod interest incerta vel incerti actio dicitur passim in iure, quacunque ex causa agatur. Nam & cum incerti agitur in id quod interest, si id iudex censeat esse praestandum, eo nomine cōdemnationem facere debet in quantitatem certam, condemnationem taxatae quantitatis vt ait *l. 3. in fin. ff. de vsur. stipu.* & taxatae quantum possibile est vt ait *d. §. curare*, vt in Constitut. istius tit. etiam Iustinianus ait, se prout possibile est taxationem ponere conde- G mnationi in id quod interest. Nec enim facilis eius positio est, quia non liquet vtique semper quantum cuiusque intersit, propterea quod ea res pendet ex facto siue negotio proposito, pro cuius varietate varia etiam inducitur ratio eius quod interest, modo maior, modo minor quàm sit res circa quam ea incidit vtilitatis ratio, modo rei omnino compar, & vt in obscuro est plerunq. facti causa, & difficilis probatio eius vt in *l. 3. D. de interr. in iu. fac.* dicitur plerunque difficilem aditae hereditatis, quę res facti est, probationem esse, ita plerunque difficilis est probatio eius quod interest *l. vltim. D. de praet. stipu.* quo fit vt in obscu- H ro eius quoque aestimationem iudex saepe redigat ad exiguiorem summam, quasi in excessu maius sit delictum, quàm in defectu, vt item ab initio vitandae huiusce obscuritatis causa in stipulationibus quae in id quod interest concipiuntur, plerunque contrahentes certam quantitatem exprimant, vt item Iusti-

nianus in hoc titulo, quantum potest iudici in cuius arbitrio posita est taxatio eius quod interest det legem quam sequatur. Iudicialis enim quæstio hæc est, quatenus cuiusque intersit, quantumque sit æquum eo nomine præstari. Quod si quæsieris definitionem eius quod interest, dicam, esse incommoditatem rei vel actoris quæ culpa aduersarii contingit. Aliter, pecuniariæ quantitatis rationem quæ ad nos pertinet. Aliter, quod per aduersarium amisimus vel habere non potuimus. Aliter, id quo ius nostrum aduersarii culpa deterius factum est. Vel potius vt Bartholus, quia vtilitatis nomine frequentius in iure id quod interest significatur. Vtilitatem iustam quæ nobis abest, vel vtilitatem quam ex re ipsa qua de agitur haberemus vel adsequi potuissemus si damnum non dedisset, lucrúmve nobis aduersarius nõ intercepisset. Separat autem Iustinianus casus certos ab incertis. Casus vocat themata. vt est in Basil. pro, in omnibus casibus, *ἐν πᾶσι τοῖς θέμασι*, quas Iulianus noster propositiones. Et casus certos qui certam habent quantitatem vel naturam, id est, quibus directo & principaliter proponitur agi de certa pecunia, vel de corpore certæ rei, certam naturam accipiens pro substãtia certi corporis, & pro exemplo dat venditiones, quia certum pretiũ & taxatam quantitatem habẽt *l. 1. ff. de rer. perm.* & rem certam, raro incertam, nec nisi cum alea & spe emitur. Et locationes, in quibus etiam certum est pretium, & certa res, sed interdum etiam incerta, vt si quid faciendum locauero. Tum addit generaliter, Et omnibus contractibus, quia ex omnibus contractibus certum condici potest *l. certi. D. de reb. cred.* Et his omnibus casibus certis Iustinianus definit, id quod interest non posse dupli quantitatem excedere, id est, re principali altero tanto amplius esse nõ posse, vt si per venditorem mora fiat quo minus res tradatur, & agat emptor ex empto, quanti sua interest rem habere, pretium consequetur quanti rem emit, si id prænumerauerit, & quanto pluris ea res hodie est *l. 1. l. si sterilis. §. cum per venditorem. D. de act. empt.* modo duplũ non excedat. Nam si res empta sit x. quæ hodie digna sit xxv. emptor non consequetur vltra xx. nempe x. pretii nomine, quæ numerauit & alia x. id est, *[illegible]*, vt Theodorus Hermopolites loquitur in hanc legem, nomine eius quod interest supra pretium quo res venijt. Pono pretium prænumerasse, quod idem Theodorus *προχρῆσαι* vocat. Latini promutuum & antecessum, quia si non numerauit aut eo nomine venditori satisfecit, venditor qui rem non tradit moram facere nõ videtur *l. Iulianus. §. offerri. D. de act. empt.* & eius quod interest ratio nõ habetur nisi post moram. Pono etiã speciem in actione ex empto. Nam si post traditionem rei & moram emptoris, de pretio agatur ex vendito, in eam non dicimus venire id quod interest, quod proprie est accessio rei certæ, sed vsuram, quæ proprie est accessio quãtitatis *d. l. Iulianus. §. ex vẽdito.* Nec tamẽ venit quasi vsura; id est, fœnus, sed quod intersit moram nõ adhibuisse emptorem *l. socium. D. pro socio.* quia nõ propter lucrum actoris, sed propter morã rei infligitur. Fœnus propter lucrum, etiã si nihil actori intersit, sicut pœna in conuentionem deducta *l. cum pœna. D. de rec. qui arb. rec. l. si stipulatio. §. alteri. D. de verb. oblig.* Vsura, quæ propter moram, nõ est fœnus, sed pro eo quod interest infligitur, vt non male idẽ Theodorus, cuius in hanc legem interpretationem apponam, in extremo huius synoptici ita scribat, *[illegible]*, confundens cum vsuris id quod interest. Vtrumque ex mora debetur, & modus atq; finis idẽ est vtriusq; & vtrumq; pœna. Nam pœna est quidquid vltra rem principalem exigitur. Sed alia infertur etiam ei cuius nihil interest ex cõuentione, alia ei tantum cuius interest, vt vsura vel quanti interest quod propter moram infligitur officio iudicis. Vsura illa, pœna dicitur *l. lecta. D. de reb. cred.* & id quoque quod interest *l. vlt. D. de eo quod cer. loc.* & in hac constitutione dum Iustinianus rationẽ reddens à se coarctatæ rationis eius quod interest, ait, *Cum sciamus*, &c. quod interest vocat pœnam, & verbum, *proferantur*, verbum est istius tituli, & hic igitur sensus, congruum esse naturali æquitati, vt sententiæ quæ pro eo quod interest proferuntur, proferantur cum modo æquo & pari, ne forte maior pœna quam culpa sit quámve humanitas æquitasq; patitur, & æquius esse culpa pœnam citeriorem esse quàm pœna culpam, *[illegible]* vt Theodorus ait, *[illegible]*. Omnem culpam siue moram par odium, paremve pœnam exigere, & minorem potius, quàm maiorem. Humanitatis hanc esse legem, ex qua fit vt in obscuris voluntatibus defunctorum aut cõtrahentium quod minimum, in paribus sententiis iudicium quod mitius est sequamur, in controuersiis siue dubiis quæstionibus iuris in medium

eamus potius, quam in summum vel imum, melius esse ad summum vel imum, quam in summo vel imo. Porro vsura quacunque ex causa infligatur ius vetus est vt duplum nõ excedat. Nam vbi sortem æquauit, quod postea vsuræ pernumeratur, deducitur de sorte, & ab vsura exemplum peruenit ad id quod interest, & eadem quoque ratio seruabitur in pœna, quæ pro vsuris, vel quæ pro eo quod interest in stipulatum deducitur. In causa euictionis certum olim erat, venditorem vltra duplum non subire periculum euictionis, vt exposui ad Africanum *l. 44. D. de act. emp.* quia moris erat ex ea causa duplam tantum cauere. At Iustinianus in omnibus aliis causis idem vult obtinere, vt id quod interest supra duplum non præstetur in casibus certis. In casibus autem incertis, qui certam & finitam quantitatem, vel rem non habent, Iustinianus ad finem dupli nõ taxauit id quod interest, sed arbitrio iudicis reliquit vt ipse æstimaret in rei veritate quãtum interesset actoris vel rei. Nec enim incertæ & infinitæ rei alia potuit quàm infinita regula constitui, vt Aristoteles ait, *τοῦ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν.* Proinde in casibus certis Constitutio taxat id quod interest, in casibus incertis officium iudicis, vt si de fundi possessione agatur, quæ res est incerta, quia neque quantitate, neque corpore certo constat, quanti intersit officio iudicis æstimatur *l. pen. § vlt. Vti poss. l. 1. §. ex die, de vi & vi arm.* itemq; si agatur de restitutione operis quod vi aut clam factum est, quia restitutionis vtpote facti causa incerta est, quanti intersit restitutionem fieri officio iudicis æstimatur *l. semper §. in hoc Quod vi aut clam.* ex rei veritate *l. 9. § vltim. D. de aqua & aqua pl. ar.* vt in hac lege Iustinianus ait in casibus incertis. quod reuera inducitur damnum hoc præstari. Idemq; seruatur in obligationibus faciendis. *l. si quis ab alio in fi. D. de re iud.* vt quanti reuera intersit spectetur vera quantitas, non quantacunque ex affectione vel vtilitate petitoris *l. 2. §. vlt. Qui satisd. cog.* & cum agitur de cautione præstanda, quæ etiam res incerta, incorporalis, inmanifesta est *d. l. si quis ab alio in pr.* Nec enim iudex aliud spectat, quàm quod reuera actoris interest, nec animum attendit commentitiis, vanis, aut longius arcessitis, & excogitatis caussis, articulis, allegationibus partiũ, vt si alleget qui stipulatus est caueri sibi pro Titio debitore suo, etiamsi in præsenti nihil sua intersit Titio locuplete, se vereri & timere tamen ne Titio labascat fides aut facultas, atque ideo sua interesse vt sibi caueatur quod ille inops fieri possit. Iudex vani timoris & aduentitii casus nullam rationem habet, quia & hi casus, hi timores, hæ cogitationes, hæc commenta, siue friuola nullam æstimationem recipiunt *d. l. si quis ab alio l. 6. D. qui & a quib. man.* Et hoc exemplo adhibito possis luculenter explicare quod ait Iustinianus, in hac lege in casibus incertis iudicem non debere metiri id quod interest ex quibusdam machinationib. &c. Theodorus his exẽplis vtitur. Ago in te quod L. Titium me heredem instituere volentem testamẽtum facere prohibueris, actione in factum in id quod interest, & inter cetera dico per te factũ ne ad me perueniret ex ea hereditate prædium, quod in ea erat belle ędificatum & amœnissimum, quod principi impensissimo pretio vendidissem, & ne in reliqua me bona mitteret prætor quæ insanis emptoribus magno vendidissem. Iudex non habebit rationem huius allegationis meæ, sed dumtaxat communiter ea hereditas quanti sit æstimabit. Insulam intra certum tempus fieri stipulatus sum, & transiit tempus quo debuisti facere, ago ex stipulatu in quantum mea interest, & dico mihi fuisse in animo eam domum cum ædificandæ locum saluberrimum & amœnissimum elegeram donare principi à quo munera retulissem & beneficia quamplurima, quæ tibi imputari desidero in ponenda ratione eius quod interest & te mihi eo nomine cõdemnari, quod per te factum sit ne ad me ea commoda peruenirent. Iudex hæc quæ dico neque probabit, neque audiet propitiis auribus. Vtitur etiam exemplo interdicti Vnde vi, in quo venit fructus & omnis vtilitas, non tamen compendium negotiationis aut industriæ meæ, nũ extrarium & aduentitium lucrum, quod non ex re ipsa prodit quæ principaliter in obligatione est, non casus fatalis & improuisus, idq; siue sit casus certus siue incertus, vtiq; semper obseruandũ esse ostendi ad *l. si fundus. D. loca.* Verba autẽ Theodori in hanc legem hæc sunt. *[illegible]*

νεμηθεὶς αὐτὸ ἐπὶ χρόνους ἱκανοὺς ἐπώλησας καὶ τὸ κτῆμα πρὸς ἕτερον ὁ παρ- A
δοὺς σοι τὸ ἀκίνητον, [illegible] τὸ τίμημα, καὶ τὸ ἐντεῦθεν
διαφέρον, ἤτοι τοὺς τόκους. καὶ [illegible] εἰς λίτρας ἱκανὰς [illegible]
[illegible] τὸ διαφέρον, [illegible] χρησιμεύοντος
ἤτοι τὸ τίμημα [illegible] καὶ τὸ διαφέρον [illegible],
[illegible] χρησιμεύ-
σαντος, καὶ διὰ τὸ διαφέροντος [illegible] εἰς διπλάσιον. ἤτοι
εἰς λίτρας [illegible] καὶ τὰ τῆς μελιό-
σεως. [illegible] ἐπὶ χρόνους ἱκανοὺς καὶ [illegible], καὶ ἐν
[illegible] τὸ μέλιωμα τῶν τοσούτων χρόνων. [illegible] καὶ νεμηθεὶς ἐπὶ χρό-
νους ἱκανούς, [illegible] καὶ τὸ κτῆμα, [illegible] τὸ με- B
λιωθὲν [illegible], [illegible] τὸ μελίωμα, καὶ τὸ ἐντεῦθεν
διαφέρον, ἤτοι τοὺς τόκους [illegible] διαφέροντος [illegible]
[illegible] τὸ ἐξ
ὀρθοῦ καὶ [illegible] χρησιμεύοντος. [illegible], καὶ [illegible]
[illegible] τοῖς δικασταῖς, [illegible]
[illegible] τὸ ἀληθῶς χρησιμεῦον. καὶ εἰς [illegible] καταδικάζειν τὸ
φαινόμενον ἔνοχον. καὶ μὴ [illegible] κατασκευάζοντας διαφέρον
[illegible], καὶ [illegible]
[illegible] εἰς ἀμηχανίαν, καὶ [illegible]
[illegible] ἡ φύσις γὰρ τῶν [illegible]. C
[illegible] λέγων, Ὅτι βουλόμενος τὸν Γέρον [illegible]
κληρονόμον, [illegible] ἐντεῦθεν διαφέρον, [illegible]
[illegible] λέγων. Ὅτι [illegible] κληρονόμος [illegible] ἡ κληρονο-
μία κτῆμα [illegible] βασιλεῖ [illegible]
[illegible] ἐλαβον [illegible] τίμημα ἀθρόον, [illegible]
[illegible]
[illegible] ὁ δὲ
[illegible] τῆς ἰδίας ὁμολογίας. καὶ [illegible]
ἐντεῦθεν διαφέρον, λέγων ὅτι [illegible] ὁ τοιοῦτος οἶκος ἔμελλεν [illegible]
τῷ βασιλεῖ τῷ ἁγίῳ, [illegible] τίμημα ἀθρόον, [illegible] D
[illegible] μεγάλας [illegible] διαφέροντος [illegible]
[illegible] τὰς τοιαύτας κατασκευὰς τοῦ διαφέροντος μὴ [illegible], ἀλλὰ σκοπεῖν
τὸ τῇ ἀληθείᾳ [illegible]. καὶ εἰς ἐκεῖνο καταδικάζειν τὸν ἐγκαλούμενον.
[illegible] τῇ φύσει ἀκολουθεῖν [illegible]
[illegible] μέτρον [illegible] ἡ ἀφανὴς [illegible].
[illegible]
[illegible] κατὰ τὸ
[illegible] ἐπὶ χρόνους ἱκα-
νούς. [illegible], λέγων,
[illegible] καὶ αὐτὸς τὸ κτῆμά μου, [illegible] E
τοὺς καρποὺς εἰς [illegible] χρόνων αὐτῶν, [illegible]
[illegible] ὁ δικαστὴς [illegible] ταῖς τοιαύταις [illegible] κατασκευαῖς τοῦ διαφέροντος. ἀλλὰ
ζητεῖν τί τῇ ἀληθείᾳ [illegible]. καὶ εἰς ἐκεῖνο καταδικάζειν τὸν ἐγκαλούμενον.
[illegible] ὁ δικαστής, οὐ μόνον ὅτι ζημίας λόγος [illegible]
[illegible], ἀλλὰ καὶ ὅτι κέρδος ζητεῖται [illegible] τῇ ἀληθείᾳ
[illegible] ἐξ ὀρθοῦ χρησι-
μεύοντος, [illegible] ἐπὶ τῇ [illegible] τοῦ διαφέροντος.

XLVIII. *Si non a competenti iudice iudicatum esse dicatur.* F

IN hoc titulo, superioribus casibus quibus docuit sententiam iudicis ipso iure nullam esse addit hunc casum, *Si ab incompetenti iudice dicta sententia fuerit.* Incompetens iudex, est *is cuius iurisdictioni vel notioni reus subiectus non est*, qui & incongruus dicitur iudex. Dico *reus*, quia actor etiam sibi incompetentem iudicem sequitur. Dico, *vel notioni*, quia alii sunt iudices qui forum & iurisdictionem habent, vt magistratus, alii qui notionem tantum, vt iudices delegati ad speciem litis aliquam, qui vtique incompetentes sunt si a competentibus dati sint, vel si dati à competentibus alia de re iudicent, quàm de qua iudicare iussi G sunt. & de his potissimum est hic titulus, *lib. 3. tit. 13.* de magistratibus, & in eo potissimum definitur, qui sint competentes, vel incompetentes, in hoc definitur sententiam à iudice incompetenti datam ipso iure nullam esse vt *l. 6. §. quod si quis. D. de inoff. rup. test.* quod non immerito trahitur etiam ad confessionem factam coram incompetenti iudice *c. 4. De iudic.* Et secundum definitionem huius tit. iudex datus ad actionem locati, si iudicet de pecunia credita, sententia nulla est *l. 1.* vel si datus in causa proprietatis iudicet de possessione, vel alia re, non de proprietate cuius tamen cognitio salua manet integraque præsidi H qui eum dedit non minus, quàm si de possessione datus de ea cognouisset, quia alia res est proprietas, longe alia possessio *l. 4. hoc titul.* Item si iudex militaris de causa ciuili iudicet *l. 2. hoc tit. l. 9. Cod. Theod. de iurisdict.* Idemque est in procuratore Cæsaris *l. 1. supr. de ped. iud.* de quo Græci ad *l. 4.* ponunt exemplar. A vt à non suo iudice, puta dato à procuratore Cæsaris inter priuatos dicta sententia non pariat iudicati actionem. Incompetens etiam est, quem magistratus non dedit, partes ediderunt *l. 3. supr. de iurisdict. omn. iud.* nam consensus partium cum tantum competentem iudicem facit, qui tribunali præest quive ab eo datus, est qui tribunali præest, vel litis contestatio quæ pro consensu habetur. & hoc est quod dicitur, nec recusari iudicem, nec præscriptionem fori opponi posse post litem contestatam. Nemo litem contestari cogitur. At vocatus venire cogitur, ne contemnat magistratum, vt hoc ipsum sciatur, an sit competens, nisi B vocetur illegitimo die vel loco. Definitio huius tit. si generaliter accipiatur, sic accipienda est, Si citra consensum partium incompetens iudex sententiam dixerit, forte litis contestatione apud eum facta per errorem, vel si ex consensu partium editus, non etiam datus à magistratu.

XLIX. *De pœna iudicis qui male iudicauit, vel eius qui iudicem, vel aduersarium corrumpere curauit.*

C QVæri potest, an etiam quod iudex competens male iudicauit ipso iure nullum sit. Et videtur non esse nullum, quia lex ait, etiam si male iudicatum sit Reipub. interesse nõ conuelli rerum iudicatarum auctoritatem, quia status Reip. maxime rebus iudicatis continetur *l. iudex. D. de re iud. l. seruo. §. cum prætor. D. ad Treb. l. si patronus. §. si quis. D. de bo. lib.* & sane ita est si per errorem & imprudentiam male iudicauit, vt citra appellationem sententia eius rescindi non possit, sed perinde atque si lis sua esset, ei cuius interest in tantum teneatur, in quantum religioni iudicantis videbitur *l. vlt. D. de extr. cog.* salua tamen existi- D matione quia dolo caret. Quod si per ambitionem & gratiam male iudicauit, etiam sententia valet, sed ei cuius interest in solidam litis æstimationem tenetur & infamia notatur. *l. si filiusf. in fi. D. de iud. l. 2. hoc tit.* Quod si per turpitudinem & sordes, id est, pecunia corruptus male iudicauit, hoc casu sententia ipso iure nulla est *l. venales §. quand. prou. non est nec.* & iudex infamia notatur & solidam litis æstimationem ei quem læsit præstat *l. 2.* & extra ordinem criminali iudicio coercetur. Is autem qui data pecunia corrupit iudicem vt male iudicaret, vel aduersarium, vt E colluderet & præuaricaretur causa cadit ex Constit. Antonini ad Cassium Sabinum, id est, ex *l. 1. huius tituli*, cuius fit mentio in *l. 1. §. pen. D de calum.* Si actor corrupit, amittit actionem: si reus, defensionem. nam in *l. 1.* actionis verbo continetur exceptio. & hoc re nondum iudicata. Post rem iudicatam secundum corruptorem, etiam litem amittit, quia sententia ipso iure nulla est, & litis restitutio ei non datur nisi ex Nou. Iustiniani seipsum detulerit, & acceptæ pecuniæ arguerit aduersarium vel iudicem. Ex Nou. Iustin. corruptori est medicina confessio.

L. *Sententiam rescindi non posse.*

F IN hoc titulo proponitur, quod & in tit. generali prædixerat *l. 9. De sent. & interl.* ipso iure nullam esse sententiam posteriorem eiusdem iudicis vel successoris eius, de eadem re inter eosdem prolatam, quæ contraria est priori à qua appellatum non est. Lex posterior potior habetur priore. at sententia prior potior est posteriore. Denique nec prætextu omissæ peremptoriæ exceptionis sententia retractari & rescindi potest, nisi beneficio appellationis aut restitutionis in integrum.

LI. *De fructibus, & litium expensis.*

G DAtur hic titulus vt intelligamus iudicem non tantum de re principali, sed etiam de eius rei fructib. & sumptib. litis sententiam debere proferre. Et statim initio proponitur, fructus intelligi deductis iustis impẽsis, proponitur regula iuris à qua nullus casus excipi dicitur in *l. fundus. D. famil. ercisc.* & tamen vnus excipi debet ex *l. vlt. J. de fun. rei priu.* Et iustæ impensæ dicuntur, quæ sunt necessariæ vel vtiles *l. heres. D. de pet. her.* Factę conseruandæ, tuendæ, curandæ rei & fructuum quærendorum aut redigendorum. His impensis prius satisfit ex fructibus, deindę H reliqui fructus restituuntur, si in causa restitutionis, diuiduntur, si in causa diuisionis fuerint. Et rei vindicationem quæ agitur aduersus bonæ fidei possessorem *l. 2.* docet, sequi etiam fructus post litem contestatam perceptos aut percipiendos, & hodie fructus simplos non vt ex XII. tab. duplos. Nam aduer-

sus malæ fidei possessorem, fructus retrò computantur, maximè A si agatur interdicto vnde vi, vel petitione hereditatis, vel si speciali iudicio nominatim petantur. In expensas quoq. litis iudex condemnationem facere debet & in damna, vt præstet ea victori qui vincitur *l. vlt. C. quand. prou. non est nec. §. Hæc autem Instit. de pœna tem. lit. & l. 4. hoc tit.* illo loco, pro pecuniaria causa, post dispendia, post sumptus. Sic enim ex Vet. & prima omnium editione Moguntina restituendus est & ex Basil. in quibus est [illegible]. Ex condemnatione igitur, actori vel reo qui vicerit redduntur præter rem & fructus, etiam expensæ litis, & damna, vt itinerarii sumptus. Est etiam in conuictum B actorem actio calumniæ, quæ fuit in decimam partem litis, longe diuersam à decima de qua in *l. pen.* quæ est decima expensarum, non litis, vt docui initio XXI. *Obs.* Debet autem de expensis litis iudex pronūnare, id est, vel ab eorū præstatione absoluere, vel in eorum præstationem condemnare & absoluere ex causa, vt *d. l. pen. & Nou. 82.* Si nihil pronuntiauerit, neque victori in victum expensarum nomine vlla actio est *l. 3. hoc tit.* aliter, atque si fortè de fructibus iudex nihil pronuntiauerit. nam integra est actio de fructibus. Non est etiam ius appellandi victori ob non habitam rationem expensarum litis *l. vlt. C. quan. pro. non* C *est nec.* sed iudex eo nomine victori tenetur *l. properandum. §. sin autem alterutra C. de iudic.* Aliquando victor appellat si sententia ei non satisfaciat ad plenum (vt D. Augustinus ait *epist.* 160. solere homines quando cum inimicis eorum conuictis lenius agitur, à mitiore sententia prouocare) non etiam si expensarum litis ratio habita non sit, & victus appellauerit. imo nec si sententia non satisfaciat ad plenum, cum forte absens ex contumacia causam tenuit, quo casu etiam victor victo refundit litis expensas *d. l. properandum. §. sin autem ex gestis.* Valde notanda est Constitutio *l. vlt.* vt qui ex priuilegio victi non agnoscunt ex- D pensas litis aut minores agnoscunt, etiam victores à victo, licet idem priuilegium non habeat nullas aut minores reposcant.

LII. *De re iudicata.*

RES iudicata, est lis siue negotium de quo sententia lata est. Vel causa quæ transiit ad condemnationem aut absolutionem. Sententia, condemnatio ipsa vel absolutio. Res iudicata, vno verbo iudicatum. nec igitur idem est iudicatum & sententia. Vt autem sententiam à iudice rescindi & retractari non posse docuit *tit.* 50. ita docet de re iudicata ex parte aliqua litigantium E rursus agi non posse. & obstare agenti exceptionem rei iudicatæ, vt sit aliquis litium finis *l. 2.* quæ nec prætextu computationis ait rem iudicatam instaurari posse prætextu [illegible], vt Græci interpretantur, puta si qui iudicio superatus est, ideo se superatum dicat, quod in exequēda lite rationes suas male supputasset & subduxisset, & desideret rationibus suis retractatis ex integro causam agi. hoc enim est analogarialsmus, cuius obtentu *l. 2.* ait rem iudicatam instaurari non posse. Et recte Theodorus, litem finitam sub obtentu compensationis omissæ in integrum F restitui non posse, sicut nec sub obtētu omissæ exceptionis peremptoriæ, sed actioni iudicati opponi compēnsatio potest, posita exceptione doli *l. 2. ff. de compens.* sicut in specie *l. 1.* iudicio condictionis furtiuæ condemnato fure, si probauerit rem furtiuam reduxisse in potestatem actoris. & his casibus igitur, & aliis quibusdam, etiam post rem iudicatam opponitur exceptio peremptoria, non ex noua tantum, sed etiam ex præterita causa. Additur in *l. 4.* nec prætextu nouorum instrumentorum postea repertorum, res iudicatas restaurari posse, qua de re scripsimus satis alio loco. Et generaliter *l. 5.* rerum iudicatarum auctoritatem non pati, vt ea quæ semel finita sunt instaurentur. quæ est G summa definitio huius tituli, quæ trahitur etiam ad publica monumenta *l. vlt.* quam propriè pertinere ad gesta à Marcellino V. S. Tribuno & notario confecta contra Donatistas, constat ex *l. 55. C. Th. de hær.* & D. Augustini *epist.* 158. 159. 169.

LIII. *De executione rei iudicatæ.*

QVod dixit titulo superiore, rem semel iudicatam instaurari non posse, ex eo sequitur quod in hoc tit. proponitur eam exequendā esse, quod fit re adducta ad effectum & emolumen- H tum, & post rem iudicatam igitur *l. 1.* nec tamen statim, sed post tempus quod humanitatis gratia in actionibus personalibus de pecunia debita lex condemnatis & confessis dedit *l. vlt.* modicum tempus ex XII. tab. nempe XXX. dierum, qui iusti dicuntur quod eis ius sit differre executionem rei iudicatæ, vt in lege A Ciceronis, Præter Ideæ matris famulos, eosq. iustis diebus ne quis stipem cogito. Immodicum ex Constit. Iustiniani. ideirco nec in viu est iudicato dari menses quatuor, idque veteribus displicuisse etiam distinctio Patricii apud Harmenopulum ostendit, qui locupletioribus dabat quatuor menses, vt ex venditione rerum suarum pecuniam in condemnationem deductam cōficere possent, pauperiores censebat statim exigendos esse. Ante Iustinianū ex alia lege constituti erant duo menses *l. 3. §. vlt. tit. seq. l. 1. C. Th. eod. tit.* Non datur autem eis dilatio nisi petenti *l. pen. supr. tit. prox.* vt Theodorus ait in *l. 3. huius tit.* [illegible] B & in *l. 1. tit. seq.* [illegible] Post tempus iudicati faciendi, si iudicatus soluere supersederit, ex mora pecuniæ in condemnationem deductæ debet vsuras centesimas vt *tit. sequen.* & si nouata non fuerit causa iudicati vt *l. 2.* & fit executio rei iudicatæ captis pignoribus per officium iudicis, nec tamen occupatis à creditore licet ei dare dicantur vt apud Theodorum, [illegible], & alio loco, [illegible]. & in *l. 3. hoc titul.* quidam Cod. habent datæ, alii captæ. & in *l. 1 infr. si in cau. iud. pig.* C *cap. sit*, alii habent datas, alii non habent, & in vtraque posteriorem lectionem magis probo. & à capione distractis publice sub hasta post duos menses *l. debitorib. D. de re iud.* vt idem Theodorus ait: [illegible]. Emptore non inuento, forte ex compacto vel ambitione indicati, pignora ei addicuntur secundum quem iudicatum est, *l. 3. hoc titul.* vbi ambitionem vocat gratiam & amicorum copiam non [illegible], vt Theodorus interpretatur, compactum vero [illegible] & calliditatem vt *l. 3. infr. si in cau. iud.* Notandum etiam D nomina iudicati pignori capi posse, si deficiant aut non sufficiant res corporales vt *l. 5.* non etiam annonas & stipendia militum *l. 4.* quoniam Reipubl. interest militibus non auferri stipendia sua, ne deserant militiam, & publica vtilitas communisve salus vtique semper præferenda est priuatæ, & eleganter Theodorus in *d. l. 4.* [illegible]. Nec obstat *l. 40. D. de re iud.* quia non loquitur de stipendiis militum, sed de præmiis athletarum. vnde nec velim *l. 4.* trahi ad annonas clericorum. Nam & Theodorus speciem ponit in milite qui sub armis meret his verbis, [illegible]. Fit autem executio per officium siue ap- E paritionem datam à magistratu rei iudicatæ ab eodem magistratu vel a iudice ab eo dato *l. 2. C. si in cau. iud.* & fit extra ordinem *l. si pignora. D. de euict.* quia ordo XII. tab. in desuetudinem abiit, & summa officii executoris hæc est, vt exigat, capiat, distrahat, addicat, nō etiam iudicet, aut iudicatum retractet, vel interpretetur *l. 6. & pen.* In actionibus realibus hæc exequendi ratio cessat §. *1. Inst. de off. iu. l. qui restituere D. de rei vind.* & in interdicto *de libero homine exhibendo l. vlt § 1. D. de lib. ho. exh.* Puto & in actionib. personalibus quibus rei nostræ possessionē auocamus, F veluti commodati & depositi, quia legitima tempora non obseruantur, sed post moram periculum pertinet ad iudicatum, & ex die litis contestatæ veniunt fructus vt *l. 7. hoc tit. l. 2. ff. de fruct. & lit. exp.* Vide quæ ad *tit.* 71.

LIIII. *De vsuris rei iudicatæ.*

QVi exequitur rem iudicatam post legitimum tempus quod condemnatis & fideiussoribus eorum mandatoribusq; Iustinianus præstat *l. 3. §. vlt.* olim soli reo principali *l. 1. D. iud. sol.* & cōnumeratur à die prolatæ, vel si appellatum sit bona fide nec G postea factū per eum qui appellauit vt tardius iudicaretur, à die confirmatæ sententiæ, etiam in exequenda re iudicata & exigēda sorte siue pecunia principali in condemnationem deducta, rationem habere debet vsuræ centesimæ quæ ipso iure capiti accedit, adiungiturq. tam in fiscalibus quàm priuatis causis, abolita bina centesima, quæ olim obtinuit *l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* aut semisse ex *l. eos §. ceteros ff. de vsur.* quæ prior est *l. 2. huius tit.* quippe cum data sit Iustino II. Lex verò 2. Decio Cos. At vt definitur *l. 3.* sortis tantum vsuræ centesimæ debentur post spatium legitimi temporis, non vsurarum in condemnationem de- H ductarum, abrogata *d. l. 1. Cod. Th. eod. tit.* quia siue fiat stipulatione siue iudicato, anatocismus prohibitus est *l. vlt. ff. de vsur.* qui olim permittebatur, & erat finis veterum vsurarum & initium nouarum. Quare in sortem & in vsuras facta cōdemnatione debitas ex stipulatione, etiamsi in sententia iudicis consolida-

ta sit

ta sit quantitas sortis ac vsurarum, id est, in vnam summam redacta, eam consummationem ita diuidimus, vt post tempus iudicati quantitati sortis accedat vsura centesima, non quantitati vsurarum, ne etiam minoribus vsuris, quales sunt plerunque debitæ ex contractu secundum *d. l. eos*, succedant grauiores, quales sunt vsuræ rei iudicatæ. A

L V. *Si plures vna sententia condemnati sint.*

PErtinet etiam hic tit. ad executionem rei iudicatæ, quia docet pluribus condemnatis, executionem fieri pro virilibus B portionibus, diuisa sententia in personas, nec ex pluribus vnum posse eligi & exigi in solidum, si simpliciter omnes in vnā summam condemnati sint, hoc modo Gaium & Seium & Sempronium L. Titio C condemno. Denique iudicato non fieri duos reos debendi, nisi hoc fuerit nominatim expressum vt *l. bona §. 7. D. de in. fis.* qui tamen fiebant cōtractu vel testamento etiamsi nominatim expressum nō fuisset. quia in contractibus & testamentis quod agitur pro expresso habetur, Sententiæ suæ formulæ constringuntur. Et hoc vtiq; verum est, etiamsi ex priore contractu conrei fuerint. quod plane demonstrat iudicato C prioris obligationis nouationem fieri. & proficere iudicatum singulis, qui ante conrei fuerūt, proficere, inquam, condemnationem quatenus minoris, non quatenus tanti est.

L VI. *Quibus res iudicata non nocet.*

HIc titulus docet nullam esse executionem rei iudicatæ in eum, qui per se, vel per procuratorem iudicio nō interfuit, licet eius nomine lis acta sit inter alios. nec igitur ei nocere actionem, nec exceptionem rei iudicatæ, & vt ait *l. Claudius in fi. D. qui pot. in pign.* sine præiudicio prioris sententiæ ei qui non D. litigauit, id est, qui non per contumaciam iudicio abfuit, totum ius integrum relinqui, vt *l. 1. hoc tit.* eum qui non litigauit agere sine pręiudicio rerum iudicatarum, id est, sine metu pręscriptionis rei iudicatæ. Præiudicium illud absentib. non esse præiudicium. Et *l. is qui fundum. D. de vsufr. leg.* non posse arbitrum inter alios iudicando alterius ius mutare. Regulæ locus est etiam in causis criminalibus *l. pen.* quæ coniungenda est cum *l. 9. Ĵ. de accus.* & obtinet quidem hæc regula sæpe non semper *l. sæpe D. de re iud. l. 1. §. vlt. D. de Carb. ed.* E

L VII. *Comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere.*

HIc vero docet effectum & executionem rei iudicatæ non habere aut non esse sententiam, comminationem nudam iudicis quam fecit citra formam decreti, & nullam parere obligationem *l. 1. & 4.* vel, vt Symmachus ait *in epist.* Sententiam sub comminatione depromptam effectu atque executione vacuari. neque vero alia ratione programma, id est, edictum iudicis, forte contra latitantem propositum vt *l. vlt. Ĵ. de req. reis l. in* F *peremptorio D. de iud.* vim rei iudicatæ non haber, quàm quod comminatio potius quam sententia sit *l. pen.* vt contra comminatio quæ formam decreti habet, & causa cognita interponitur sententia potius est *l. tutor qui repertorium. §. si depon. D. de adm. tut.* Non est etiam sententia quod iudex per nuntium iubet, aut per epistolam, non q; subscribit ad libellum. deniq; non omnis vox, non omnis voluntas iudicis sententia est, sed ea tantum, quæ causa cognita ab ipso iudice de libello claris perscripto literis recitatur, & absolutione vel condemnatione rem, qua de agitur finit. Aliud est epistola, aliud libellus *l. & in epistola Ĵ. de fideiu.* G

L VIII. *Si ex falsis instrumentis, vel testimoniis iudicatum erit.*

SEquitur in hoc titulo, suspendi executionem rei iudicatæ ex falsis instrumētis vel testimoniis. Testimonia, sunt dicta testium relata in literas. attrahitur idem etiam ad falsos testes *l. Diuus D. de re iud.* & falsum iusiurandum, quod iudex secutus fuerit *l. admonendi. D. de iureiur.* & falsas allegationes *l. si prætor. § pen. D. de iud. & Ĵ. tit. si fal. all. exc. sit.* Et hoc quidem iuris ita pro- H cedit, si quis probauerit falsa instrumenta esse, & eorum instrumentorum fidem secutum iudicem ita iudicasse, & hoc modo circumuentam iudicis religionem fuisse *l. 3.* nam si variis in iudicio prolatis instrumentis, quibusdam veris, quibusdam falsis, iudex ex veris iudicauerit, non ex falsis, rata sententia est: at si ex falsis, ipso iure citra appellationem vel prætoriam restitutionem rescinditur *l. 2.* quia habet, vt eleganter Theodorus ait, ἀντὶ ... & in *d. l. Diuus*, in integrum restitutio est ... vt *l. 33. §. Diuus D. de in. fis.* non iuris amissi redintegratio, quia amissum non est re iudicata ex falsis instrumentis.

L IX. *De confessis.*

DAtur hic titulus, vt intelligamus eandem esse rationē exequēdæ rei confessæ & rei iudicatæ. quod etiam attigerat Ĵ. *l. vlt. de exec. rei iud.* nam confessio est contra se iudicatio. vnde consequens est, & confessum pro iudicato haberi, quia ipse quasi de se sententiam fert. Sed hoc exigimus, vt in iure confiteatur, id est ἐν βήματι, vel vbi magistratus est competens post conuentionem. nam confessio quæ fit extra ius, vel in iure incompetenti, pro iudicatione non habetur, nisi ex Nouell. *de testib.* rogati interfuerint testes quinque. nec alia ratione qui ante reatum sibi mortem consciuit, etiamsi hoc fecit metu futuri reatus non habetur pro cōuicto, quàm quod hoc nō fecit in iudicio. id est in reatu ipso *l. 3. D. de bon. eor. qui ante sen.* Etiam illud exigimus vt sequatur sententia iudicis *l. 5. D. eod. l. 5. D. de cust. reor.* & vt qui confitetur, non erret in facto, non etiam vt non erret in iure *l. 2. D. eod.* nam si nesciens heres quantum esset in bonis vel ære alieno, in iure confiteatur se debere legata integra & ἀπαραμείωτα, vt Theodorus loquitur, ex sua confessione non tenetur, si peritus facti, ignarus vero legis Falcidiæ, ea sua confessione tenetur.

L X. *Inter alios acta vel iudicata, aliis non nocere.*

QVod dixit *de re iudicata tit.* L V I in hoc tit. porrigit ad omnia alia acta siue gesta habita inter alios, veluti solutionem, transactionem diuisionis causa, pactionem, adde iurisiurandi delationem, ne noceant absentibus. Symmachus *in Epist.* Quando absentibus atque ignorantibus inter alios gesta nocuerunt? Nihil proprie in hoc titu. agitur de re iudicata, & abundant igitur in rubrica hæc verba, *Vel iudicata*, sed in eo, vt dixi, quod de re iudicata *titu.* L V I trahitur ad alia gesta, sicut quod de re iudicata *tit.* L II ad alia gesta *l. vlt. eod.*

L XI. *De relationibus.*

REs à minore iudicio ad maius iudicium vel ad principis cognitionem transfertur duobus modis, relatione, & appellatione. Relatio, quæ & ipsa consultatio dicitur, fit ad principem postquam partes allegationibus renuntiauerunt ante sententiā à iudice, qui ambigit quid statuere debeat ea de re, qua de apud se agitur, missa opinione sua vt *No. 15. c. 1.* quod hodie tamen genus relationis sublatum est *No. 125.* vel etiam post sententiam appellatione interposita, nec recepta, vt princeps æstimet an sententia sua sequenda sit *l. pen. C. Th. eod. titu.* Appellatio fit à partibus. Ad relationem rescribit princeps, vel patricii qui ab eo electi sunt vt relationi respondeant iuxta *l. 34. titu. sequ.* Ad appellationem consultat *l. 2. Ĵ. vt lit. pend.* Optatus 1. Relatio missa est, rescriptum venit. & 2. Cruentas operati sunt cædes & tam atroces, vt de talibus factis ab illius temporis iudicibus relatio mitteretur. Et Imp. *l. 2. Ĵ. de off. vic.* Relationes iudicum libenter audimus At quid de his in hoc titu. constituitur, hoc est, vt sit plena instructio, plena & integra relatio, plena opinio, id est vt omnē causam complectatur, vt *l. 1. & 3. hoc tit l. 15. titu. seq. l. inter pœnas D. de interd. & rel.* & cur in cognitione principis non datur dilatio *l. 5. Ĵ. de dilat.* nisi quia non nisi ad plenum instructa causa remittitur ad principem? Item vt exemplū relationis & opinionis edatur partibus vt *l. vlt. D. qu. in. app. sit l. pen. D. de app. rec.* Vt adiungantur acta & refutatoriæ preces, id est, refutationes relationis, opinionis atque gestorū, si partibus imperfecta aut falsa videantur vt *l. eos §. super his l. quoniam 1. l. a procos. titu. sequ.* compositæ breui sermone vt *l. vlt. §. in refutatoriis tit. seq.* maxime re delata ad sacrum auditorium, Symmachus *in epist. ad Theodosium.* Tunc oblatis prouocationis libellis suspensa sententia cuius meritum perennitas vestra lectis gestis ac refutatoriis cohærentibus æstimabit. Ego in referendo prolixus esse non debui. Et vt post sententiam iudex promissa relatione non terreat partes ne appellent. Sic recte legit Haloander *l. 1. vt l. ex eo. titu. seq.* & idem Symmachus, Promissa relatione discedo.

LXII. *De appellationibus & consultationibus.*

RES ad maius auditorium transfertur non relatione tantum, verum etiam appellatione. Sed relatione ante vel post sententiam, appellatione non nisi post sententiam *l. vlt. ꝗ. de sent. & inter. l. penult. ꝗ. quor. app. non rec.* cuius effectus hic est, vt sententiam extinguat. *l. 1. in fin. D. ad S. C. Turp.* etiam si non recipiatur ab eo qui iudicauit *l. 3. hoc tit.* & vt vim quoque suam exerceat aduersus rescripta principis, vt si post missam relationem ad principem, & elicitum à principe rescriptum, ad id iudex conformarit sententiam suam *l. 1. hoc tit. l. 1. §. 1. D. eod. l. Statius D. de iur. fisc.* Et est appellatio, à sententia minoris iudicis ad maiorem prouocatio, plerunque perlata longius, vt non male Hesychio sint ἔκκλητοι δίκαι αἱ ὑπὸ ζώνης λεγόμεναι, καὶ ὧν ἐν τῷ πόλει. Vel appellatio est, vt interpres Apollonii, ἡ μετάθεσις ἀπὸ δικαστηρίου εἰς δικαστήριον, quæ aut illico fit viua voce inter acta, aut intra dies x. datis libellis appellatoriis, & intra dies xxx. acceptis redditisque libellis dimissoriis. *A sententia.* Nam ab interlocutione perraro solet appellari *l. 2. D. de app. recip.* itemq; ab executione sententiæ *l. 5. ꝗ. quor. app. non rec.* & quæ à nominatione legitimè facta interponitur appellatio de qua *l. 4. 7. 11. 27. hoc tit. l. 1. tit seq. l. 4. tit. 66.* querela potius dicitur quàm appellatio *l. 12. C. Theod. eod.* quoniam appellationis verbum in maioribus rebus dici oportet, quamquam & ipsa appellatio querela sit, quæ in maiori auditorio instituitur aduersus iniquitatem prioris. Appellatio est species. Querela genus. Nam & cum sententia dicitur ipso iure nulla, hoc non appellatio, sed querela appellatur *l. 3. ꝗ. quom. & quando iud.* Consultatio verò in hoc tit. longe aliter accipitur quàm in tit. superiore *l. 1. & 3.* in illo consultatio est relatio iudicis ad principem, in hoc deliberatio conuentus, consilium siue sententia quam princeps ex appellatione cum Consilio conlocutus dixit, quæ συνέδριον in Bas. vt Psalmo 1. βουλὴν, quod dixere LXX. teste Eusebio, Symmachus interpretatur συνέδριον. vel quam dicunt secundum causæ quantitatem & iudicum à quibus appellatum est dignitatem vnus vel duo ex Senatoribus siue proceribus qui sunt in comitatu principis vel vniuersus Senatus more & ritu consultationis, id est, more regio, qualis seruatur præsidente ipso principe, vt *l. 32. 37. 38.*

LXIII. *De temporibus, & reparationibus appellationum seu consultationum.*

TItulus est de temporibus appellationum, non his intra quæ interponendæ appellationes sunt, quæ iam definiuit *tit superiore*, sed de his intra quæ interposita appellatio introducenda & exercenda est. Neque vero *l. 1.* accipienda est de his intra quæ appellandum est, quasi velit à nominatione intra duos menses appellandum esse, quia non duo menses huic rei sunt constituti sed iidē dies, qui in sententiis *l. 1. D. quan. app. sit. & l. 1.* mens hæc est, ex eo die interponendæ appellationis à nominatione, id est, interpositæ (vt litis contestandæ & rei iudicandæ dicimus) persequendæ gratia duûm mensium tempora computari ei qui nominatus est, ex quo cognouerit se nominatum esse quod & *l. 19. C. Th. de appell.* hæc verba confirmant, negotia perorentur. Itaq; in sententiis & nominationibus eadem tempora seruantur ad interponendam appellationem, non etiam ad instituendam & exequendam eam. Nam in nominationibus duo menses obseruantur *l. 1.* in sententiis sex aut tres, qui etiam reparari & redintegrari possunt *l. 2.* Olim in sententiis alia quàm definiat *l. 2.* tempora finita erant, vt dixi *Obser. 12. c. 4. & 16. c. 7.* quibus elapsis poterat à iudice peti reparatio, id est, redintegratio, renouatio, instauratio lapsi amissiq; temporis & litis, & impetrata reparatio denunciari debuit aduersario, vt in *C. Th. eod. tit.* Quod si reparatum sibi tempus appellator etiam præterlabi sineret, non inducta causa appellationis, rursus à principe poterat extra ordinem dari reparatio temporis etiam post secundum lapsum. Post tertium lapsum non dabatur reparatio vlla ex causa, & sententia appellatione suspensa conualescebat, & ad finem perducebatur, perinde ac si appellatum non esset. Hodie ex *l. 2.* & post quartum lapsum datur reparatio temporis, & omnino res ita procedit. Ex quo sciuit quis se condemnatum esse vt *l. 4. ꝗ. de lib. caus.* causam appellationis inducere debet intra sex menses ex prouincia longinqua, intra tres ex eadem, aut contigua, secundum distinctionem *l. vltim.* videlicet si à iudice appellauerit, si ab arbitro delegato ab aliquo iudice, intra duos menses, secundum distinctionem *l. 2.* Post lapsum sex aut trium aut duorum mensium, adhuc habet appellator mensem vnum iure legitimo ad

A instituendam & persequendam quam interposuit appellationem, & post hunc secundum lapsum, habet etiam alterum mensem, & post tertium lapsum, æque alterum mensem, post quartum, vero lapsum si à iudice appellauerit non si ab arbitro delegato, potest extra ordinem à principe, ex aula, vt ait *l. vltim.* impetrare reparationem trium mensium, quam aduersario denunciare aut insinuare in foro præf. prætorio necesse non habet, & numerantur tres menses non ex die petitæ reparationis, sed ex summo die quarti lapsus, licet ante diem petita sit reparatio. Et post quartum lapsum euanescit causa appellationis, & cōualescit B sententia à qua appellatum est, & qui causam appellationis inducere volet, tanquam omnibus temporibus causa prolapsa primo loco: id est statim initio litis, licet sit perēptoria, præscriptione repelletur opposita ab aduersario vel à iudice *l. 2. in fi.* Nam in causa appellationis iudex supplet partes absentis *l. vltim. ꝗ. titul. prox.* Menses computantur ex numero dierum, non ex Calendis *l. 2. C. Th. de decur.* & singulis adscribuntur dies xxx. ita tamen, vt si dentur sex, aut tres, aut duo, extremo mensi superaddamus vnum diem, quo qui venerit audiatur *l. vbi lex D. de regul. iur.* si detur vnus tātum, ei etiam addamus vnum diem, qui temC poralis dicitur, & fatalis ad interitum causæ, quia eo die lite non acta, lis agit animam *l. vltim. §. 1.* Et generaliter vt legimus in Glossis vet. ἡμέρα προθεσμίας, id est, quæcunque finita legibus & præstituta dies est, fatalis dicitur, idemque est fatalis & finita dies. Quia omnis finitio diei ei cui condicta est adfert periculum aliquod si fallat ad condictum. Non est omittēdum, huius tituli *l. vlt. §. in his*, abrogari quod de biennio *l. in offerendis ꝗ. titul. prox.* vt causa quæ motæ consultationis disceptanda est ab vno vel duobus Senatoribus intra biennium introducatur & eis insinuetur. Nam pro biennio substituit annum, intra quem acta aD pud eum contra cuius sententiam appellatum est & refutatorii libelli & literæ iudicis sine apostoli tradantur scrinio competenti epistolarum vel libellorum, vt *l. 6. §. super his l. 32. ꝗ. tit. prox. l. 3. hoc tit.* & vt intra eum annum causa appellationis introducatur. Citius autem mittuntur acta & refutationes, quàm introducatur appellatio *d. l. 3.* Nam appellationem introduci satis est sub finem statuti temporis, hoc est summo die fatali, vel quatuor antecedentibus, vel quinque sequentibus, pro vno fatali die hodie institutis decem *l. vlt. §. & cum antea.* Acta vero cum refutatoriis partium literisq; iudicis à quo appellatum est aut mitti deE bent statim post interpositam appellationem, aut circiter mediū temporis, ipso etiam medio die connumerato *d. l. 3.* Etiam illud omittendum non est, eum cōtra quem appellatum est, cessante vel absente appellatore μονομερῶς, posse præferre diem appellationis, & causam introducere *d. l. vlt §. nulli l. vlt. tit. seq. l. in offerendis ꝗ. tit. prox.* & inductā in sacro auditorio perpetuari, id est, quandoque otium fuerit principi vel amplissimo ōrdini definiri posse. Alii auditorio nō sacro ad finiendas lites legib. præscripta esse tempora. Et, vt dixi, introduci & finiri appellationem μονομερῶς, quia iam semel lis contestata fuit priore iudicio, & verò F priore etiam iudicio post litem contestatam causa peragi potest μονομερῶς *l. vlt. ꝗ. quom. & quan. iud.*

LXIIII. *Quando prouocare non est necesse.*

NOn repetuntur in hoc titulo causæ, ex quibus ante obiter dixit ad rescindendam sententiam appellatione opus non esse *l. 1. & 3. de sen. ex per. rev. l. 2. si a non comp. l. 2. ꝗ. si ex fal. instr. iud. sit*, nisi vna iti *l. 1.* de qua in *l. 1. sen. resc. non pos.* sed adduntur pleræque aliæ, quorum omnium ratio hæc, quod sententia ipso iure rescindatur. Illa summe notanda, vt victor victo appellante G necesse non habeat & ipse appellare, quod nulla aut minor expensarum litis & detrimentorum ratio habita sit, quoniam hoc sententia iudicis ad quem victus appellauit suppleri potest. Nec etiam quod victus tardior sit in inducenda appellatione, quia & citra appellationem victor diem appellationis anteferre potest, aduersario denuntiato.

LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

IN superiore titulo reprobatur superstitiosa, superflua, superuacua appellatio. Sic vocatur *l. 6. & l. vlt. eo. tit.* In hoc reproH batur moratoria, frustratoria, importuna, quæ ludificatio potius est *l. 1. C. Th. eod.* & importuna dicitur *l. 6. hoc titul. l. 7. C. Th. eod.* Appellationem superstitiosam recipere verecundiæ est *l. 42. C. Th. de appel.* Appellationem moratoriam recipere ignauiæ *d. l. 6.* aut ignauæ verecundiæ, hæc pœnam, illa laudem meretur.

tur. Et moratoria est appellatio, si ex contumacia condemnatus appellauerit, quia non ignorat se meritò litem amisisse; item si confessus & conuictus de crimine, si debitor liquido conuictus; si apparitor ex delicti causa condemnatus à proprio iudice cui paret, si qui contra ordinem iuris non ferebat aperiri tabulas testamenti, aut heredem scriptum mitti in possessionem ex edicto D. Adriani. item si quis appellet ab executione, executore non excedente sententiæ modum *l. 18. C. Th. eod.* vel si ab articulo, id est, ab interlocutione *l. 5. hoc titul.* Ab omni causa licet appellare, non ab articulo causæ, puta quod non detur dilatio instrumentorum, causa vel locus ad agendum, vel exceptio iusta non admittatur *l. 36. ff. de appel.* quod etiam iudices vulgo interloqui solebant *l. vltim. ff. de sent. & interl.* Ab executione fero appellatur, ab articulo propere, quia post cognitionem totius causæ interposita appellatione, & vitia interlocutionum corriguntur. At iure Canonico à quacunque interlocutione ex causa appellari potest *c. non ita 2. q. 6.* quo iure vtimur, quia facile iudices amplectuntur ea omnia quibus litium modus excrescit, aut litium vita procuditur. quæ causa etiam efficit vt conuentionem quæ probatur *l. vltim. §. vlt. ff. de temp. ap.* aut quandocunque factam reuocationem appellationis via, aut ne vix quidem admittant, imo nec iurisiurandi delationem.

LXVI. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

PEndente appellatione l. pen. ait, *pendente in numero cognitionum*, id est, nondum re iudicata ex appellatione, quomodo & rei ipsi pendere dicuntur, qui nondum discrimine liberati sunt. Et notandum quod ait *dict. leg. pen.* appellationem pendentem in numero cognitionum peragi *suo ordine*, id est, seruato ordine introductionum. Quod & hodie obseruatur. Mors autem in hoc tit. id est, mors eius qui appellauit, vel eius contra quem appellatum, est vel mors hominis de cuius proprietate lis est. ac primum *l. pen.* ostenditur mortuo homine quo de agebatur pendente appellatione, vel etiam pendente priore iudicio, litem durare propter peculium, vt propter fructus & partus, & stipulationem de euictione *l. vsigne. D. de rei vind.* Mortuo autem eo qui appellauit à nominatione, lis penitus extinguitur *l. 4.* Mortuo eo qui appellauit à sententia in negotio ciuili, lis transfertur in heredem, perinde ac si priore iudicio mors ei contigisset *l. 1.* In negotio criminali, ita distinguimus, Aut priori sententia contra quam appellauit bona eius expressim publicata sunt aut tacitè. Si specialiter morte quidem eius crimen, id est, causa capitis extinguitur, sed quæstio bonorum specialiter publicatorũ non extinguitur. Si tacitè, vt si deportatus sit nullo alio adiecto, morte eius & crimen & quæstio bonorum extinguitur, & bona transmittuntur ad heredes. atque ita in multis partibus iuris multum interest exprimatur aliquid an tacite intelligatur. Nam vno ex his perempto quæ sunt expressa, non perimitur etiam alterum. Perempto expresso, perimitur etiam quod est tacite insuit, & hæc distinctio proponitur *l. 3. & confirmatur. l. 1. D. eod. l. vlt. ff. si reus vel acc. mor. fue.* Repetitio bonorum scelere quæsitorum nunquam perimitur, nec si priori sententia absolutus sit reus, sicut nec bonorum specialiter publicatorum priori sententia. In specie *l. 2.* perimitur, quia obsignatio bonorum absentis rei, non est publicatio, adnotatio inter reos non est condemnatio, licet ab ea appellari possit, & in ea lege ponimus absentem vita decessisse intra annum. *Lex vltima* vt accipienda sit ostendi *libr. de diuer. temp. c. 16.*

LXVII. *De his qui propter metum iudicis non appellauerunt.*

ETiam qui propter metum iudicis non appellat intra constituta tempora, iudicatum facere cogitur, quia vanus est metus. Qui vero propter violentiam & terrorem quem infert iudex non appellat voce aut libello, satis habet intra constituta appellationi tempora id publice contestari, vt contestatio pro appellatione cedat *l. cum quidam D. de appell.*

LXVIII. *Si vnus ex pluribus appellauerit.*

SI plures vna sententia condemnati sint, ex *tit. 55.* intelleximus periculum sententiæ diuidi. Ex hoc intelligimus victoriam esse communem ex appellatione, si ex condemnatis quidam appellauerint, quidam non appellauerint, si modò vna eademque

A omniũ causa defensionis fuerit. Proniorem esse victoriæ quàm condemnationis communicationem.

LXIX. *Si de momentaria possessione fuerit appellatum.*

MOmentaria possessio est, quæ ea interdicto prætoris celeriter reformanda & restituenda est, non tantum si agatur interdicto vnde vi, sed & si alio quolibet interdicto apiscendæ vel retinendæ possessionis *l. momentaria. ff. vnde vi.* Nam reformationem desiderat, non tantum quę vi erepta, sed & quæ quolibet modo impedita, interturbata, inquietata est, vt docui *l. si coloni. ff. de ag. cens. & 1. Obser. c. 10.* & celerem reformationem: B & ob idipsum omne interdictum quod de possessione est, omnisque ratio reformandæ, repetendæ, vindicandæ, tuendæ possessionis, momentum dicitur, & momenti actio, & à sententia quæ causam possessionis diremerit, non licet appellare, ne quod beneficio celeritatis inuentum est, subdatur iniuriis tarditatis *l. 22. C. Th. quor. app. non rec.*

LXX. *Ne liceat in vna eademque causa tertio prouocare, vel post duas sententias iudicum, quas definitio præfectorum prætorio roborauerit eas retractare.*

C OLim in vna eademque causa semel duntaxat non iterum licebat appellare, id est, gemino iudicio superatus non poterat appellare, vt si à Duumuiro appellassem ad Præsidem prouinciæ, non poteram à præside appellare *l. 1. C. Theo. de possess. ab eo qui bis prou. transf.* & in edicto Athalarici Regis apud Cassiodorum 1x. Appellari à subiecto iudicibus ordinariis in vna causa secundo non patimur. Hodie ex Constitut. Iustiniani posita sub hoc tit. etiam secundò, non item tertiò licet appellare, id D est, bino, non item trino iudicio superato, vt si à Duumuiro appellaui ad præsidem prouinciæ, à præside possum appellare ab præf. vrbi. sed non etiam à præfecto vrbi. At si fortè præf. vrbi iudicem dederit qui ex appellatione cognosceret, licet ab eius sententia non possit appellari, potest tamen recusari, si modo vt *l. vlt. ff. de sent. & int.* ante litem contestatam recusetur, inuocato præfecto qui eum dedit. Nam vt à sententia iudicis dati appellatur qui dedit *l. 1. D. quis a quo app.* ita recusatione iudicis dati fieri oportet ad eum qui iudicem dedit. Ceterum recusatio ipsa pro appellatione non computatur, quia fit ante litem contestatam. E Et hæc est sententia vltimæ partis huius legis. At retractatio à sententia præf. prætorio pro appellatione cedit. & ideo si à Duumuiro appellaui ad præsidem prouinciæ, & à præside ad præf. prætorio, iam non possum retractare quod præf. prætorio iudicauit quia videor tertium appellare.

LXXI. *Qui bonis cedere possunt.*

PErtinet hic titulus ad executionem rerum iudicatarum siue priore iudicio, siue ex appellatione iudicatæ sint. Nam executio ex causa debitæ pecuniæ fit tribus modis. Ac primum quiF dem captis & distractis pignoribus, quod fit extra ordinem iussu magistratus, non lege aut edicto certo; vt docui *titul. 53.* neque verò ita pignus prætorium constituitur, sed pignus quod vicem obtinet conuenti pignoris *l. 1. infr. si in can. iud. pign.* & hoc si is qui iudicatus est præsto sit, vel si defendatur. At si latitet, vel non defendatur; alio modo fit executio, nempe ex edicto prætoris eo qui vicit, iudicati seruandi causa misso in possessionem omnium bonorum eius qui iudicatus est *l. 2. & 3. infr. qui pot. in pign.* quo genere pignus prætorium constituitur, eamque possessionem sequitur proscriptio & distractio bonorum sub hasta, quæ G irrogat infamiam ei, cuius nomine fit, quasi decoctori. & hic ordo edicti proximus est ordini XII. tab. quamobrem & proscriptio distractioque bonorum quæ fit ex edicto vsurpato nomine XII. tab. sectio appellatur, & morti comparatur *l. actione §. 1. D. pro soc.* Lex XII. voluit decoctoris sanguinem effundi, Prætor maluit suffundi, publicè distractis bonis voce præconis. Quod si iudicatus parum aut nihil habeat in bonis, alio modo executio fit quæ etiam descendit ex XII. tab. puta iudicato detruso in carcerem. prima ratio exequendi est extraordinaria, reliquæ ordinariæ. Sed vt & hanc iniuriam carceris & illam quoque proscriH ptionis & distractionis infamiam debitor euitet, lege Iulia ei conceditur omnibus bonis suis præsentibus & futuris creditoribus cedere, non vt ea sibi habeant quæ debitor cedit, non dat in solutum, sed vt ea publice vendant & pretium ex venditione redactum inter se partiantur pro rata crediti *l. 4.* & rationem hanc

Theodorus reddit, *ἵνα μὴ πωλήσω χρόνον ἄδειαν τὰ ἄξια πολλοῦ κατ' ἐμπορίαν εἰς ὀλίγα δέχονται*. neque obstat *l. vlt. in fi.* quæ hoc duntaxat vult in causa quidem electionis, de qua in ea lege agitur, nullum esse discrimen inter hypothecarios & chirographarios creditores. Ceterum in partiendis rebus debitoris, ius cuique suum esse seruandum, ita scilicet vt hypothecarii hypothecas suas saluas habeant vt *l. 6. titul. sequ.* ceterarum rerum pretium inter eos diuidatur, electa cessione bonorum. Quæ autem cessionem bonorum sequitur venditio, non irrogat debitori infamiam, quia non fit eius nomine, sed creditorum quibus cessa sunt *l. debitores §. ex quib. caus. inf. irrog.* Et hæc sunt duo commoda cessionis bonorum *l. vlt.* & quod ait *l. 1.* tantum, liberationem excludit, non alia commoda. nam & tertium commodum cessionis, hoc est, vt post eam debitor conuentus habeat exceptionem, si non cessit bonis *§. vlt. Instit. de replic.* nisi quid ei postea facultatis ad soluendum accesserit, quo prætor moneri possit *l. 3. tit. seq.* Cessio inter Ciues Romanos ex lege Iulia, vt opinor, fiebat in iure solemnibus verbis, vt quælibet alia cessio, qua dominium adquiritur, hodie fit nuda voluntate, etiam extra ius *l. 6. hoc tit. l. vlt. D. eod.* & reuocatur etiam nuda voluntate re integra *l. 2. hoc titul.* nec necesse est petere à principe quod lex Iulia defert. nam quod ait *l. vlt. in pr.* ad iustitiam quinquennii, quam Græci *ἀπραγμοσύνην* & *ἀσφάλειαν* vocant potissimum respicit. Hanc à principe impetrari necesse est, non cessionem bonorum. Rectè Accursius electa dilatione quinquennii, cessionis auxilio renuntiari. Rectè etiam ex *l. vlt. §. de cust. reor.* adnotabis & in causa criminali cessioni bonorum locum esse.

LXXII. *De bonis auctoritate iudicis possidendis, seu venundandis, & de separationibus.*

POssessio bonorum omnium pecuniæ iudicati, quæ ei qui pro partibus suis sententiam consecutus est & aliis creditoribus datur, si intra tempora iudicati non faciat iudicatum, & quam auctor præstinans iungere quæstioni de possessione præmisit quæ ante scripta sunt de rebus iudicatis, vel datur ex cessione ipsius iudicati siue debitoris de qua titulo superiore proximo, vel ex edicto, auctore prætore, iudicati siue crediti seruandi causa, de qua in *hoc titul.* videlicet si debitor fraudationis causa latitet nec defendatur *l. penult. & vlt. hoc tit. l. pen. tit. vltim.* vel si ei successor nullus extet *l. 5. & 6. hoc tit.* Vtramque sequitur venditio bonorum postulata à prætore, transacto iusto aliquo tempore cuius ipse prætor iustus arbiter est *l. pen.* nam quod lege definitum nō inuenitur, meritò tribuitur arbitrio iudicis. & verum est quod Alciatus notauit à *l. vltim. §. sin autem*, hæc verba, à nobis, abesse nec desse. & verò *d. l. vltim.* an longum tempus plerunque trahi venditionem satis ostendit, dum ponit re integra creditores qui non petierunt se mitti in possessionem intra quadriennium, admitti in communionē petitę ab aliis bonorum possessionis, quia in rem datur, non in personam, & ægre igitur perueniri ad venditionem, quæ etiam quod fiat nomine debitoris tāquam decoctoris ignominiosa est, atq; adeo non acceleranda. Quę sequitur cessionem bonorum quia nomine debitoris non fit iam exuti bonis ignominiosa non est. Cessa vero aut data possessione omnium bonorum debitoris, vt sit apud creditores iure cessę possessionis vel prætorii pignoris, dico venditionem tandem ad extremum cum prætori iusta causa visa fuerit creditoribus permitti non etiam eis iure dominii bonorum addictionem fieri posse *l. 4. §. titul. proxim. l. 6. & 8. hoc tit. l. 1. §. ne pro dote mul. bo. ad.* Vtroque genere debitor liberatur *l. 9. hoc titul. l. vltim. tit. vlt.* ab his qui ante cessionem vel bonorum possessionem cum eo contraxerunt, non ab his quibuscum postea contraxit *d. l. 3.* & non ipso iure *l. 1. §. tit. prox.* sed posita exceptione, Nisi bonis cessit, vt vet. lib. habent in *§. vlt. Inst. de repl.* & Basil. *d. l. 3.* *ἀνὰ εἰ μὴ ἐξίστη*, & in Theophilo *d. §. vlt.* scribendum, *ἐξίστη*, non *ἔξεστι*. At satisfieri prius debet priuilegiariis & hypothecariis quàm non priuilegiariis & chirographariis, tum ex residua pecunia reliquis pro rata debiti quantitate. Illud quoque certum est, eorum quibus ab herede legatum est, quam eorum quibus ab herede heredis causam esse potiorem *l. 1.* Ad separationes pertinet *l. 2. & 7.* bonorum scilicet & creditorum defuncti a bonis creditoribusque heredis, vt in defuncti bona eant creditores defuncti, in heredis creditores heredis. Alia tria separationum genera notantur in Dig. *eo. tit.* & quintum *l. 3. §. proinde D. de minor.* *Auctoritate iudicis*, id est, sententia prætoris.

A

LXXIII. *De priuilegio fisci.*

NOn alia de causa subiicitur hic titulus his duobus superioribus, quā quod ex cessione debitoris vel ex edicto prætoris possessis & venditis omnibus bonis debitoris habenda sit in primis ratio eorum creditorū qui priuilegarii sunt, id est, qui priuilegium exigēdi habent, quod Plinius *πρωτοπραξίαν* vocat, quasi *πρῶτον εἰς πρᾶξιν*, qui ceteris creditoribus præferuntur in auferenda pecunia sibi debita, dilata interim exactione ceterorum qui priuilegium non habent. quæ causa etiam efficit vt in Digestis *tit. de*
B *cess. bon. & tit. de reb. auct. iud. poss.* de priuilegiariis creditoribus agatur. Ex his est fiscus, de quo est hic titulus. Paulus V. *Sent.* Priuilegium fisci est, inter omnes creditores primum locum tenere. quæ sententia vt intelligatur, sciendum est, alios esse creditores hypothecarios, alios chirographarios, qui & personales dicuntur. & qui hypothecarii sunt, etiam personales sunt, quia hypothecaria actio sine personali nō consistit, quæ directa & principalis actio est. At qui personales sunt, non continuo etiam hypothecarii sunt. nam personalis actio sine hypotheca consistere potest. Ex chirographariis autem alii speciali quodam iure suo
C priuilegiarii sunt, alii non. Ex hypothecariis excepta causa dotis nulli suo iure priuilegiarii sunt. Fiscus est semper hypothecarius creditor, nec tamen priuilegiarius in actione hypothecaria, iure quodam suo proprio contra alios creditores hypothecarios, nec nisi priuilegio temporis, vt quilibet alius creditor hypothecarius, quia in hypothecis priuilegium ęstimatur ex tempore, non ex causa debiti, non ex persona creditoris, & excepta dotis causa & aliis quibusdam vtique qui prior est tempore & hypothecæ iure potior est. quod & de fisco ita proditum est *l. 2. hoc tit. l. si pignus l. vltim. D. qui pot. in pign.* At in actione personali fiscus priuile-
D giarius est suo quodam iure, non spectata prærogatiua temporis, & hoc est quod ait Paulus, Priuilegium fisci est inter omnes creditores &c. inter omnes scilicet chirographarios etiam si forte quidam priuilegiarii sint, quia priuilegia sua exercent aduersus alios non etiam aduersus fiscum, id est, non nisi post fiscum priuilegiarii sunt, quales sunt qui pecuniam crediderunt nauis fabricandæ vel instruendæ causa *l. qui in nauem D. de reb. auct. iud. poss.* quibus tamen fiscus anteponitur *l. quod quis, eod.* id est, possessis bonis debitoris, prius satisfieri fisco debet, quàm ei qui credidit nauis fabricandæ vel armādæ causa. Aliàs verò priuilegiarius
E priuilegiario non præfertur, sed melior est condicio occupantis, id est, eius qui prior suum recepit. Quod si prior creditor non priuilegiarius occupauit, integrum est priuilegiario quod ei solutum est extraordinario iure auferre *l. 5. hoc titul.* Porro aliud est priuilegium fisci in tacita hypotheca *l. 2. §. de ser. pignor. da. man.* quam habet in iis rebus quæ tempore contractus in bonis debitoris fuerunt, non etiam in his quę eius esse desierunt, & per venditionem forte & traditionem in alterius dominium transierunt *l. 4.* nam tacita hypotheca fisci consistit in bonis tantum debitoris, non in alienis bonis, etiamsi iam olim debitoris fuerint, ac ne
F in bonis quidem vxoris eius *l. 1.* quia inter virum & vxorem nulla bonorum cōmunio est, & res vxoris non minus viro alienę sunt, quā res cuiuslibet extranei. Et notandum quod ait *l. 1.* bona eius qui fisco obligatus est ob reliqua administrationis primipili, à fisco recte occupari iure hypothecæ, nō etiā res vxoris eius. quod intelligendum est de rebus quæ sunt extra dotem. nam dos vxoris cum sit in bonis mariti ex causa reliquorū primipili, id est, ex administratione militaris annonæ, gesta à centurione primipili, occupari à fisco potest non vtiq. statim, cum & dos vxoris sit, sed in subsidium & extra ordinem, si fiscus ex bonis ipsius debitoris
G vel fideiussoris eius reliqua primipili seruare non possit *l. 4. §. in quib. cau. pign. tac. cont.* quod etiam obtinere in quolibet munere publico ex contrario argumētum præstat *l. 3. §. Ne vxor pro mar.* Dixi actionem fisci personalem præferri omnibus aliis actionib. personalibus, non inspecta ratione temporis, quia in actionibus personalibus priuilegia non æstimantur ex tempore; sicut in hypothecariis, sed ex causa debiti *l. priuilegia D. de reb. auc. iud. poss.* Fisci actionem hypothecariam non præferri antiquioribus actionibus hypothecariis, sed inferioribus tantum. Addo fisci actionem hypothecariam præferri omnibus actionibus persona-
H libus antiquioribus vel priuilegiariis *l. 3. hoc titul.* quod idem habet etiam quilibet alius cui hypothecaria actio competit contra chirographarios creditores *l. 6. § titul. prox. l. eos §. qui pot. in pig.* Et ideo si debitor fisci idemque debitor priuati creditoris chirographarii, prius soluerit creditori chirographario, fiscus iure

tacitæ

tacitæ hypothecæ, vel etiam persecutione extraordinaria iure A sui priuilegii quod habet in actione personali pecuniam solutam creditori chirographario persequi potest, non per actionem sed cognitione præsidis aut procuratoris ex iusta causa, puta si debitor soluendo non sit *l.5.* & sine vsuris *d.l.5.* Ratio hæc redditur in *l.deniq. D.de iu.fisc.* quia res nõ persona conuenitur, id est, quia fiscus rem persequitur, non personam, & in persecutione in rem vsuræ non veniunt *l.finanis D. de rei vind.* & eadem pene est ratio *l.5.* quia creditor chirographarius cui prius debitor pecuniam soluit, eam pecuniam non sumpsit fœnore, vt in sortem & in vsuras teneatur actione personali, sed suum recepit, id est, pecuni- B am sibi debitam, quæ auferri ei non potest, nisi extraordinaria persecutione in quam vsuræ venire non possunt.

LXXIIII. *De priuilegio dotis.*

Est etiam creditoribus permissa possessione & venditione bonorum debitoris in actionibus personalibus priuilegiaria mulier, quæ dotem suam repetit soluto matrimonio *l.si sponsa D.de iu dot. l.1.D.solut. matrim.* Multa legibus fauore dotium introducta sunt *l.si ego §.si res D.de iu.dot. l.vltim.sup.ad S.C.* C *Vell.* & hoc maximè, vt priuilegium habeat inter personales actiones quod tamen Constitutio huius titul. ait non transire in heredem alium scilicet, quàm filium, vt *Nou.91.* eademque interpretatio adhibetur recte ad *l.maritum D. solut. matrim.* At cur *l.vltim.* ℸ*.qui pot.in pig.hab.* ait actionem dotis præferri omnibus penè personalibus actionibus? Cur penè? an quia non actioni publicæ antiquiori *l.9.*ℸ*.de iu. dot.* non impensæ funeris *l.penult. D. de relig.* non pecuniæ depositæ ad mensam quæ extat. *l.si hominem §. quotiens Depos.* non impensæ auctionis, inuentariive faciendi *l.quod priuileg. eo.* quibus tamen causis ho- D die dotis causa proculdubio præferēda erit iure tacitæ hypothecæ, secundum definitionem *l.9.*ℸ*.qui pot. in pignor.* nam Iustin. mulieri agenti de dote etiam orbæ tacitam hypothecam dedit in rebus dotalibus & rebus omnibus mariti. ac præterea in hypothecariis actionibus priuilegium inter omnes creditores hypothecarios etiam antiquiores, & tacitam vel expressam hypothecam habentes *l.vltim.* ℸ*.qui pot.in pign. Nou.97.* non tamen aduersus fiscum, vt opinor, nisi ex priuilegio temporis *l.3.*ℸ*.de primipilo l.2 supr. titul.prox.* in qua quod de hypotheca cauta mulieri, idem hodie dici velim de tacita. Non alii mulieri agenti de E dote antiquiore *d.l.vltim. Nou.91.* Non etiam ei qui pecuniam credidit ad comparandam rem aliquam sub pignore eiusdem rei, si tempore prior fuerit *Nou.97.* Non item ei qui pecuniam credidit ad comparandam militiam, eo pacto vt in ipsius militiæ pignore potior esset, cui nec antiquior mulier præfertur ex eadem *Nou.97.* His exceptis mulier etiam antiquioribus creditoribus hypothecariis quibuscunque præfertur: & plus habet quam fiscus, qui in hypothecis non habet nisi priuilegium temporis. & vitium adfert regulæ iuris, quæ statuit in hypothecis prioré tempore esse potiorem iure. Denique ex hypothecariis creditoribus F sola mulier quæ de dote sollicita est speciali iure suo, quod Iustinianus indulsit, priuilegiaria est.

LXXV. *De reuocandis iis quæ in fraudem alienata sunt.*

In hoc titulo agitur de actione in factum, quæ Pauliana dicitur, & competit creditoribus post possessionem & venditionem bonorum pecuniæ iudicati, transacto legitimo tempore iudicati faciendi, si latitet nec satisfaciat, nec defendatur, & G bona quæ vænennt, quæque sola retinuit post iudicationem, nõ impleant creditores, ad reuocanda ea quæ in fraudem eorum alienauit sui patrimonii deminuendi causa, vt ex eo minus creditores ferrent, rescissa alienatione. & competere eam post possessionem & excussionem & venditionem bonorum iudicati vel cuiscunque debitoris intra annum vtilem probat *l.1. & pen. huius titulo, & l.6.§.vltim.l.ait prætor §.1.& §.annus D. eod. §. item si quis in fraudem Inst.de act.* vnde satis apparet quàm bene hic titulus cohæreat superioribus. Notanda est differentia inter causam lucratiuam & non lucratiuam *l.penult.* Notanda *l.vltim.* de qua H *Obser.* XII.c.V. Notanda *l.4.* quæ ait actionem Paulianam non dari his qui debitori heredes extiterunt. quia scilicet & confusione creditores esse desierunt.

CODICIS IVSTINIANI LIBER OCTAVVS.

Tit. I. *De interdictis.*

Cohæret hic titulus cum posterioribus titulis libri superioris manifesta ratione. nam illi fuerunt de possessione & eius effectis. hic autem & qui sequuntur aliquot, sunt *de interdictis*, quæ possessionis aut quasi possessionis causam continēt, possessionis puta fundi vel ædium; quasi pos- B sessionis veluti vsusfructus aut iuris alterius vt *l.ait prætor §.item ei qui D.ex quib.cau.maior.* Et nihil sunt aliud interdicta quā decreta quæ prætor facit de possessione vel quasi possessione, cùm statuit apud quem possessionem rei controuersæ inter duos esse oporteat interim dum litigabitur de proprietate apud iudicem pedaneum, quem & mox dat inter eos, vt de proprietate cognoscat, id est, vter rei dominus sit. Itaque interdicta non perpetuam possessionem addicunt, sed temporariam, quoad de proprietate iudicatum sit *l.1.§.vlti. D.de aq.cott. & æst.* nam possessione C cadit qui interdicto eam obtinuit vel retinuit si in causa proprietatis contra eum iudicatum sit. Item interdicta causam proprietatis non finiunt sed præparant tantum *d.l.1.§.vltim.* & ordinant vt sciatur in causa proprietatis quis rei, quis actoris partibus fungatur, & consequenter cui incumbat onus probandi. nec enim possessori incumbit qui interdicto vicit, sed petitori *l.3.hoc titul.* Non infitior quædam esse interdicta quæ causam proprietatis finiunt, sed sunt admodum pauca, vt interdictum quod datur ei cui princeps permisit ducere in prædium suum certum modulū aquæ publicæ ex castello, vel riuo, aut fistula publica. Hoc inter- D dictum quo prætor vetat vim ei fieri quo minus aquā ducat pro modulo quem ei princeps adsignauit, non tantum possessorem facit eum cui ius aquæ princeps adsignauit, sed etiam finit quæstioné adsignationis, id est, an ius aquæ adsignatum ei sit, & quasi possessionem perpetuam eius iuris tribuit. deniq; hoc interdicto finitur totum *d.l.1.§.vlt.* id est, dato hoc interdicto nihil amplius finiendum restat, nulla superest actio secunda. Nulla sunt interdicta quæ proprietatis dumtaxat causam contineant, plura quæ possessionis dumtaxat, nonnulla quæ possessionis & proprietatis, vt illud quod proposui modo, itemque interdictum de itine- E re actuque priuato reficiendo, quod & quæstionem possessionis continet, id est, an vsus sit seruitute qui hoc interdicto vtitur, & proprietatis, id est, an habeat seruitutem *l.3.§. hoc autem D. de itin. actuque pr.* vnde manifestum est quod ait *l.2.§.quadam D. de interd.* Hoc interdictum proprietatis non possessionis causam habere, sic esse accipiendum, nõ solius possessionis temporariæ. Similia his sunt quædam quæ quasi proprietatis causam continent, veluti *de religiosis locis*, interdictum *de mortuo inferendo in sepulchrum quod est in fundo meo.* namque in eo non tantum quæritur an sim in possessione inferendi mortui in sepulchrum, F sed etiā, an sim quasi dominus sepulchri. nec enim sepulchri possum esse dominus vt fundi propter religionem, sed possum eius esse quasi dominus *d.§.quadam l.sunt personæ D. de religios.* idem de sacello dici potest quod est in fundo meo, vt si quis me eo vti prohibeat, simile interdictum mihi detur in quo & de possessione & de iure dominii quæratur, an sacellum sit quasi meum. & hoc est quod ait *d.§.quadam. De locis sacris vel religiosis.* Eiusdem condicionis est interdictum *de liberis vel libertis exhibendis.* quia in eo quæritur non tantum an exhibendi sint, quæ possessionis est quæstio, sed etiam an mei sint liberi vel liberti, id est, G quasi mei. nec enim liber homo proprie in alterius dominio esse potest. & notādum vt aliarum rerum est possessio, aliarum quasi possessio, ita aliarum esse proprietatem, aliarum quasi proprietatem. His addit Accur. interdictum *de arboribus cædendis.* male. quia in eo non quæritur de iure dominii, sed de possessione tantum, an arbor quæ imminet in prædium meum possessioni meæ noceat. At aliis quę retuli supra exceptis, quæ totam rem finiunt, verum est alia interdicta non finire sed præparare tantum proprietatis causam, non finire igitur rem totam, sed postea superesse iudicium petitorium. Illud etiam notandum est, prætorem H reddito interdicto non dare iudicem qui de possessione cognoscat, de qua ipse iam interdicendo iudicauit, sed qui de proprietate cognoscat. Et hæc est mens Theophili grauissimi auctoris in Inst. non etiam interdicto addici iudicem qui de possessione iudicet. Hoc enim vult prætorem interdicentem de posses-

fione instruere siue ῥυθμίζειν, quo verbo vtitur, iudicem datum A
de ptoprietate quo eam causam ordine exequi & peragere debeat: denique interdictum esse ordinationem siue rhythmum
futuri de proprietate iudicii, quo prætor constituit quis in iudicio petitorio futurus sit actor, quis reus. Rursus notandum, prætorem inter eos qui de possessione contendunt protinus suam
operam interponere datis interdictis, quæ & ob id momenta dicuntur, & momentariæ possessiones, quod protinus interponātur sine vlla cunctatione, quoniam, vt idem Theophilus ait, ea
sæpe controuersia procedit ad cædes, & vulnera, & plagas, id est,
verbera & percussiones sine vulnere, vbi male Latinus interpres B
plagas inferre, ad manus venire, cū & vulnera inferre sit ad manus venire, & id si voluisset Theophilus dixisset εἰς χεῖρας ἐλθεῖν,
vel εἰς χεῖρας ἰέναι. Prætoris autem est non pati vt ad arma prosiliant quos potest sua iurisdictione componere *l. 13. §. sed si inter duos D. de vsufr.* Postremo loco adnotabo, in reddenda ratione
nominis interdicti variasse auctores, vt more Stoicorum solent
in care esse liberi, alii quod sola prohibitoria proprie sint interdicta, alii quod inter duos dicantur, alii quod interim, vt Isidorus
& Anianus, quæ si forte verior est, quia interim dumtaxat valent quoad de proprietate iudicatum sit. C

II. *Quorum bonorum.*

POst generalem titulum *de interdictis*, dantur speciales, hic &
is qui sequitur de interdictis apiscendæ possessionis, *tit. 4. &*
5. de interdictis reciperandæ, *titul. 6.* de interdictis retinendæ.
Apiscendæ sunt, quæ competunt his qui ante nacti non sunt possessionem, & ex hoc genere est interdictum *Quorum bonorum*,
quod competit ei cui prætor dedit bonorum possessionem ex
testamento vel ab intestato. Hæc datur de plano cuilibet petenti, nulla ab eo probatione exacta cuiusquam rei, & ius tribuit D
tantum persequendi patrimonii, quod cuiusque cum moritur
fuit, non corporalem possessionem rerum. nec enim bonorum
possessio sic accipitur vt rerum possessio. hæc est facti & corporis, illa iuris, & ius successionis, non detentio rerum. Ergo postquam agnoui bon. possessionem, si velim rerum hereditariarum
possessionem quam alius tenet apisci, vti debeo aduersus illum
interdicto *Quorum bonorum*, vt in me confestim transferat possessionem omnibus frustrationibus amputatis, vt ait *l. 3.* id est,
remota denuntiatione solemni & obseruatione temporum. Sic
enim ea verba accipienda sunt, vt hæc *l. 4. tit. superioris*, ruptis veteribus ambagibus, quæ est eorundem Impp. & ita accipienda E
esse perspicue docet *l. 6. C. Th. de denunt. vel edit. resc.* At notandum agentem interdicto *Quorum bonorum*, non aliter adepturum possessionem rerum, quàm si iudici probauerit se esse
fratrem, si tanquam frater petierit bon. possessionem Vnde legitimi vt *l. 3.* vel se esse filium, si tanquam filius præteritus petierit bonorum possessionem contra tab. vt *l. 1.* quæ hoc etiam exigit, vt probet se bonorum possessionem agnouisse cum re, quod
est in *l. 2.* integrum esse negotium, ideoque interim *d. l. 1.* hæc verba, *hereditatem petiturus*, sic excipio de apiscenda possessione F
rerum hereditariarum acturus iudicibus allega de fide intentionis, id est, vt subiicit, proba te esse filium, proba te bon. possessionem agnouisse. Vnde apparet interdictum *Quorum bonorum*,
dari bonorum possessori, non heredi qui iure ciuili heres existit.
Nam prætor suos tantum successores tuetur, & ideo illo loco *l.*
1. Hereditatem vel bonorum possessionem, illud *vel*, adiectum
est ἐκ τοῦ περισσοῦ.

III. *Quod legatorum.*

IN hoc titulo proponitur aliud interdictum, quod ipsum etiam G
est apiscendæ possessionis, & vocatur *Quod legatorum*, quia
edicti quo promittitur verba hæc sunt, Vt quod legatorum nomine quis sine voluntate eius ad quem ea res pertinet, possidet,
vel dolo malo desiit possidere, id illi restituat, si satisdatum ei sit,
vel si per illum non stat, vt satisdetur legatorum nomine. Eius
autem ad quem ea res pertinet, id est, heredis aut bonorum possessoris cuius interest. Et heredis aut bon. possessoris interest nō
occupari legata sine volūtate sua, cum lex Falcidia locum habet,
puta hereditate legatis onerata vel exhausta, quia ante Iustinianum heres Falcidiæ retentionem tantum habuit, non vindica- H
tionem. & ideo legatario occupante vacuam possessionem rei
legatæ non ex voluntate heredis, heredi necessarium erat interdictum *Quod legatorum*, vt recepta re legata per eius retentionem sibi seruaret Falcidiam *l. 1. hoc tit.* quæ & de fideicommissario idem statuit. Vnde quod ait Vlp. LXVII. *ad edictum*, quo libro tractauit de interdicto, *Quod legatorum*, Per omnia exæquata sunt legata fideicommissis, id iamdiu dixi pertinere dumtaxat ad interdictum *Quod legatorum* & legem Falcidiam. Nec
enim dicit per omnia & in omnibus. Ergo per omnia non in
omnibus, sed in lege Falcidia tantum & interdicto Quod legatorum, quod Falcidiæ ex legatis aut fideicommissis seruandæ
causa heredi aut bon. possessori competit. Cur non etiam in donationibus causa mortis vt *l. 1. §. si quis ex mortis D. eod.* Quia ex
his Falcidia ipso iure deducitur ex Constitut. Seueri, propterea
quod heredi non suppetit facultas retinendæ rei quam donando
iam defunctus corporaliter transtulit in donatarium, & superuacuum ei est interdictum *Quod legatorum*, qui ipso iure Falcidiam habet, & eadem ratione si rei legatæ possessionem non
occupauerit legatarius post mortem testatoris, sed mortis tempore apud eum fuerit, quia hoc etiam casu heredi competit vindicatio Falcidiæ, propterea quod retinendæ rei legatæ facultatem
non habuit, cessat, id est, superuacuum est interdictum *Quod legatorum*, quamuis eo vti non prohibeatur, si malit retētione Falcidiæ quàm vindicatione vti. Vnde consequens est hodie, superuacuum esse interdictum *Quod legatorum*, quia heredi generaliter à Iustiniano prouisum est dari vindicatione Falcidiæ, nec
tamen ab eo repelli heredem qui voluerit vti, oblata satisdatione legatorum nomine.

IIII. *Vnde vi.*

IN hoc titulo proponitur interdictum quod recuperandæ possessionis causa cōpetit ei, qui per vim de possessione fundi vel
ædium deiectus est, aduersus eum qui vim fecit, etiamsi sine dolo malo aut culpa desierit possidere quod appellatur *Vnde vi*, &
generale interdictum restitutorium, quod generalis iurisdictio
dicitur *l. vlt.* quod non tantum pertinet ad possessionem vi vsurpatam armata aut non armata, vt ait *l. 8.* sed etiam ad alio modo
vsurpatam possessionem sine vi, veluti errore, aut incuria domini *l. 5.* vel sub specie rescripti principis vel præcepti iudicis quo
fortè protinus iubeatur quis rem sibi debitam exigere, arripere,
accipere vt *l. 6. & tit. sequent l. 2.* Nec enim eo rescripto intelligitur esse remissus ordo iuris arg. *l. si quando in pr. supr. de inoffic. testam.* sicut nec conuentione debitoris vt *dict. l. 3. j. de pignor.* vt
etiam non conuento possessore, nec insinuato rescripto rem debitam occupare posit impune. Pertinet etiam ad possessionem
vacantem occupatam absente domino sine iudicis auctoritate
ab eo qui sciebat rem neque suam esse, neque sibi debitam ex *l.*
vlt. & tam ad res mobiles, quàm immobiles vi occupatas, & tam
suas quas alius possidebat, quàm alienas ex *l. 7.* quæ trahitur etiā
ad eos qui possessionem quam alii possidebant non restituentes
domino recte & suo tempore repetenti, eius sibi ipsi causam mutare tentant *l. pen.* vt omnibus his casibus actori in duplum ciuiliter teneantur momenti interdicto generali qui alienæ rei possessionem alienam, aut vacantem absente domino impulsi suo
furore & audacia sola occuparunt sine iudice, qui rei suæ, vt eius
rei dominio excidant redacto in fiscum, extra causam criminis
quo tenentur quicunque vim faciunt legibus lulis vel extra ordinem inscribente actore. Qui siue vi interuertebant possessionem alienam, criminaliter non tenentur, nec hoc casu momentariæ possessionis causa inscriptionem exigit, sicut nec subreptæ,
vel direptæ, vel abactæ, vel celatæ, vel interuersorum finium modicæ fidei.

V. *Si per vim, vel alio modo absenti possessio perturbata sit.*

HIc titul. pars est superioris, & propriè pertinet ad possessionem alienam quam quis per vim vel alio modo abstulit &
interpolauit absenti possessori, & quodammodo cohæret cum
l. vlt. titul. 3. hac ratione, quoniam & illa lex & Constitutiones
huius tit. sunt de possessione occupata absente domino, sed illa
de possessione vacante, et Constitutiones de possessione quam
absens per alium retinebat, puta seruum, aut colonum, aut libertum, aut propinquum, aut amicum, alius occupauit per vim expulsis hominibus possessoris vel alio modo, veluti sub specie rescripti aut iudicati, vt *l. 2.* Et interdictum reciperandæ possessionis quod ex hac causa competit, pleraque singularia habet. Vt
expulsis hominibus qui absentis nomine possidebant statim operam dante iudice interdictum detur etiamsi causæ dictio eis
mādata nō sit. Regulariter, nemo agit alieno nomine sine mandato.

dato. Sed ex causa momenti etiam sine mandato de redintegranda possessione rectè agit qui nomine absentis possidebat. Et vt *l. vlt.* ꝫ *titul. prox.* ab actione furti qua tenetur etiam qui rem alienam attrectat, quam dominus non possidebat, cum id se inuito domino facere eaistimare debuit, argumentatur ad actionem momenti siue interdictũ, vt & hoc teneatur qui absente & ignorante domino vacantem possessionem occupauit, ita quod ait hoc loco de actione momenti, vt possit perturbata possessione qui alieno nomine possidebat absente nec mandate domino eam intendere, confirmari potest exemplo actionis furti, qua ex lege Hostilia licebat sine mandato cuilibet experiri nomine eius qui erat apud hostes vel aberat Reip. causa, vel nomine eius qui in tutela erat hominis capti ab hostibus vel absentis Reipub. causa *§. 1. Instit. de his per quos ag. pos.* Item singulare hoc est, vt seruis qui expulsi sunt postulantibus detur interdictum momẽtariæ possessionis vt *l. 1. & 4. C. Th. eod. l. vltim.* ꝫ. *qui leg. per.* qui regulariter in iudicium ciuile non admittuntur, & exẽplo actionis momenti etiam tẽtari potest, re domini absentis furto sublata seruum furti agentem à iudice admittendum esse. Id etiam singulare est vt interdictum reciperandę possessionis quę absenti interuersa est, vel vt *l. vltim.* ꝫ *tit. prox.* quæ vacans absente domino occupata est, perpetuo competat. Nec alia ratione opinor Cassiodorum v i i. *Var.* scribere, vigilibus iura momenti esse dilatata, quam quod vice absentium sint *l. si maritus 2. §. legis D. ad l. Iul. de ad.* & hoc est quod ait *d. l. 4. C. Th. Vnde vi*, in militia constitutis vel absentibus.

VI. *Vti possidetis.*

COnstitutionis huius tituli duas facio partes. Secunda est de iudicio petitorio. Prima de possessorio, id est, interdicto retinendæ possessionis, quod vulgo *Vti possidetis* appellatur, à primis verbis quæ & Cõstitutio ipsa proponit statim ab initio. Pertinet autem hoc interdictum ad res immobiles. Aliud est de retinenda possessione rerum mobilium, & appellatur etiam à primis verbis *Vtrubi*. Et inter ea olim hæc differentia fuit. *Vti possidetis* interdicto vincebat qui tempore redditi interdicti nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidebat, *Vtrubi* interdicto qui maiore parte anni retrorsum numerati, vt Paulus ait v. *Sent.* εἰς τὸ πίσω ἀναλογιζομένου, vt Theophilus noster, nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possederat. Postea cœpit vtroque interdicto vincere, non qui tempore redditi interdicti, nõ qui maiore parte anni, sed qui tempore litis contestatæ possidebat *§ hodie Instiunt. de interd.* dum super hoc ab aduersario inquietabatur vt ait *l. 1. D. Vtrubi*, quæ verba Triboniani sunt, & significant tempus litis cõtestatæ, ex quo apparet verum esse, quod vulgo iactatur, eum cum quo actor litem contestatur ex causa interdicti ad retinendam possessionem si rem defendat, actorem eundemq; possessorem inquietare. Hodie vero in Gallia hoc aut illo interdicto neque is vincit qui tempore redditi interdicti, neque is qui tempore litis contestatæ, neque is qui maiore parte anni, sed qui toto superiore anno ipse auctórve eius nec vi nec clã nec precario ab aduersario possedit, & ne vis fiat solet plerunque res sequestrò deponi, quod olim non fiebat, nisi in iudicio petitorio. Neque en qui interdicto vicisset satisdante de re conseruanda & restituenda petitori si vicisset, neque petitore oblata satisdatione possessionem in se transferente, secundum ordinem edicti perpetui de satisdando, quem & in aliis plerisq; causis obseruari docui ad Paulum *1. Sent. tit.* x 1.

VII. *De tabulis exhibendis.*

INterdicta quæ sunt proposita superius vel restitutoria sunt, vt interdictum, *Quorum bonorum*, *Quod legatorum*, *Vnde vi*, vel prohibitoria, vt *Vti possidetis.* Sequuntur exhibitoria, quæ licet figura verborum exhibitoria sint, vi tamen ipsa sunt restitutoria. Nam vt in actione exhibitoria, verbum *exhibere*, restituendi vim effectumq́, in se continet, sic & in interdictis exhibitorii, vt actori scilicet restituatur quod exhiberi desiderat *l. 1. §. in hoc interdicto D. de lib. exhib.* & hic si quæras, quid differ actio exhibitoria ab interdicto exhibitorio, dicam hoc tantum; quod actione petantur exhiberi res quæ nostræ sunt *l. 3. §. si ipse testator D. de tab. exb.* & quas mox nostras esse dicturi, id est, vindicaturi sumus. Interdicto res quæ nostræ non sunt; vt tabulæ testamenti in quibus aliquid nobis relictum est, quæ nõ sunt singulorum, sed vniuersorum quibus quid illic adscriptum est *l. 2. in pr. D. test. quemad. ap.* nec eas vindicaturi sumus, & liberi homines qui nul-

A lius dominio subiecti sunt nec vindicari possunt *l. si liber D. ad exb.* & liberi nostri, id est, filii vel nepotes quos in potestate habemus, qui ęquè nostri, id est in dominio nostro non sunt (aliud enim est dominium, longe aliud potestas) nec vindicari possunt *l. 1. §. 1. D. de rei vind.* Et ex his quidem interdictis exhibitoriis primum hoc titulo proponitur interdictum, *de exhibendis siue proferendis tabulis testamenti*, quod & momenti beneficium Anianus vocat in *l. 1. C. Theod. vt. ciuil. cr. ag.* & primis heredibus competit vel secundis, existente casu substitutionis, vt in specie legis positæ sub *hoc tit.* vel legatariis, aut fideicommissariis, quo-
B rum interest *l. 3. §. solent D. eod.* aduersus eum penes quem sunt si negat eas exhibere se posse vel debere *l. 1. §. 1. eod.* Aduersus eum qui non negat, hoc interdictum non competit, sed extra ordinem eas exhibere compellitur *l. 2. §. vltim. Test. quem. ap.* Dixi hoc interdictum heredibus dati, quibus tamen & vindicatio tabularum competit, & actio ad exhibendum *l. 3 eod.* Sed vindicatio tanquam suarum, itemq; actio ad exhibendum. Hoc interdictum tanquam de instrumento publico non proprio suo *l. 2 in pr. eo.* Ceteris extra heredes hoc tantum interdictum datur, e on vindicatio vel actio ad exhibendum *l. 3. §. si quis extra D. ad exb.*
C & hæc ita dinstingui volo.

VIII. *De liberis exhibendis seu deducendis, & de libero homine exhibendo.*

SEquuntur in hoc tit. alia duo interdicta exhibitoria, & vnum prohibitorium. Primum est, *de liberis exhibendis*, quod competit parentibus qui eos habent in potestate, aduersus eum apud quem sunt non sua sponte. Dico, *qui liberos habent in potestate*, quæ quasi proprietatis quæstio & in hoc interdicto vertitur vt docui *titul. 1.* Dico, *aduersus enim apud quem sunt.* Quoniam
D hæc sunt prætoris verba, qui tamen de tabulis maluit dicere penes quem sunt. Quia liberi homines apud nos esse possunt, non penes nos, tabulæ etiam penes nos. Post hoc interdictum sequitur interdictum, *de liberis ducendis*, quod est prohibitorium, de quo accipio *l. 1. ex l. pen. D. eod.* Secundum interdictum exhibitorium est, *de libero homine exhibendo*, quod patri datur de exhibendo filio emancipato, matri de exhibendo filio vel filia vt *l. 2.* quæ scripta est ad matrem, marito de exhibenda vxore ac ducenda vt *l. 3.* quæ scripta est ad Euodium maritum. & generaliter cuilibet studioso tuendæ libertatis. est enim quasi publi-
E cum interdictum. Sed non creditori de exhibendo debitore latitante qui apud alium est *l. vltim. §. vltim. D. eod.* quia creditoris pecuniariter interest, & supperunt ei alia remedia ex edicto, puta, vt mittatur in possessionem bonorum debitoris. At interdictum *de libero homine exhibende*, non datur ei cuius pecuniariter interest *l. si liber D. ad exhib.* non iuris sui aut rei familiaris tuendę, sed officii tantum causa *l. 2. §. iuris D. de interd.* non quod intersit pecuniariter, sed quod intersit hominis hominem beneficio adfici.

IX. *De precario, & Saluiano interdicto.*

F
INhoc tit. duo proponuntur interdicta restitutoria, Precarium, & Saluianum. Precarium est, de re petenti precibus concessa restituenda ei qui concessit. & precarium ipsum licet sit gratuitum, sicut donatio & commodatum, non tamen idem omnino quod donatio, quia donatio non reuocatur, precarium reuocatur. Non est etiam idem quod commodatum, imo longe aliud vsus precarius vt *l. 4.* ꝫ. *de his qui a non dom. man.* aliud vsus commodatarius. Nam commodatum reuocari importune non potest, precarium quandocunque reuocari potest etiam
G importune & intempestiue, & ex continenti, atque etiam si concessum sit ad certum tempus, ante illud tempus, quia totum hoc descendit ex liberalitate & bona volentia, seu libidine eius qui precario concessit, ideoque ex pœnitentia etiam illico precarii repetitio est, sicut donati mortis causâ, vel donati ob rem: alioquin non est precarium, sed commodatum, à quo pœnitere non licet. Reuocatur autem precarium interdicto precario, quo etiam heres eius qui precarium rogauit tenetur ex persona defuncti, non ex persona sua si in possessione permaneat, sed interdicto potius de clandestina possessione. Precarium finitur mor-
H te alterutrius, Commodatum non item. Ex commodato est vltro citroq́, ciuilis actio, ex precario nulla. Nam præscriptis verbis, quam Constitutiones introduxerunt, hoc colore, quod precarium ad aliquid esset commodato simile non frequentari, infrequens eius mentio in titul. *de precario* & frequentissima vel

tota potius de interdicto precario satis indicat, & quod licet Cõstitutionibus facta esset bonæ fidei, non tamen adnumerata est inter actiones bonæ fidei in §. *actionum*, & meritò: quia precarium magis est donationi simile, ex qua non est actio præscriptis verbis, & donatio magis quàm commodatum, sed donatio reuocabilis, donatio imperfecta *l. penult. D. Com. præd.* & ob id tutius est interdicto iure ordinario, quàm ex Constitutionibus agere de precario. Alioquin si existeret certa ex Constitutionibus vel ex stipulatu, necessarium interdictum precarium non esset. Saluianum interdictum est de pignoribus, & datur locatori ad persequendam possessionem rerum conductori pro mercede pignori obligatarum tacite vel specialiter. Quasi Saluianum creditori ad persequendam possessionem rerum cuiuscunque debitoris pignori obligatarum, & directum aduersus ipsum conductorem vel debitorem tantum, vtile in factum conceptum aduersus possessorem quemlibet. Seruiana & quasi Seruiana directa de iure pignoris aduersus quemlibet, quia est in rem, interdictum autem omne personale.

X. *De ædificiis priuatis.*

QVædam sunt interdicta *de ædificiis priuatis*, vt puta *Quod vi aut clam*, quod est restitutorium, & *de noui operis nunciatione* tria, vnum restitutorium, duo prohibitoria, & in titul. *de damno inf.* interdictum de tollendis ruderibus ædium collapsarum in alienas ædes *l. 7. §. vlt.* & interdictum de tollendis his quæ vi fluminis in aliena ædificia importata sunt *l. 10. §. de his.* propter quę superioribus interdictis subiicitur hic titulus, in quo potissimum agitur de forma & modo priuatorum ædificiorum, & de refectione, & de molitione eorum, de non diruendis promercii causa, & de reficiendis his quæ corruerunt aut deflagrarunt, & de legitimis interuallis quibus abesse debent ab aliis ædificiis priuatis vel publicis *l. 9. 11. 12. 13. & in l. 14.* quæ est vltima, de lite orta inter nunciatorem noui operis, & eum cui nunciatum est nouum opus, dum ille adfirmat sibi esse ius nunciandi, & offert pręsentem cognitionem, hic verò negat, finienda intra menses tres, intra quos denunciatus non possit nec oblata satisdatione ædificare, vel si finiri aliqua ex causa intra eum diem non potuerit, vt tum denunciatus ædificare possit oblata satisdatione de opere restituendo.

XI. *De operibus publicis.*

SVnt etiam de operibus & locis publicis interdicta quædam *l. 1. §. quæ sunt D. de interd. l. 1. §. nunciatio D. de no. op. nunc.* & in titul. *de loc. public. fr.* & nominatim *l. 3. huius titul.* prætoria in quibus iudices habitant, vel ius dicunt, & domus publicæ & *l. 19.* porticus & angiportus, id est, vici vrbis aut viæ publicæ iubentur à priuatis possessoribus iuri & possessioni siue vsui publico vindicari, quod vtique fiet per generale interdictum restitutorium, si non extra ordinem. Et ex *l. 5.* rectè dicam dari posse interdictum de opere restituendo, quod illicitè ædificatum in foro vel palatio vt *l. 16.* vel muris aut portis vt *l. 2. D. ne quid in lo. sac.* vt si qua parapessia muris adiiciantur, quod nomen restituo in *l. 3.* Nam in Basil. est *παραπετασία* per τ, sed scribas per π, vt sit parapessia, quod est adplicita, vel adfixa muris, vel aliis operibus publicis. In Cod. Th. parapetasia, quasi adtensa. Leges autem Gręcas quod adnotant quidam deesse sub hoc titul. duas, est omnino falsum, & ex eis quam ponunt tertio loco in hoc titul. ea est Latina cõstitutio *l. 26. C. de episc. & cler.*

XII. *De ratiociniis operum publicorum, & de patribus ciuitatum.*

PArs est tituli superioris & hoc habet, ad præsidis prouinciæ officium non pertinere vt excutiat rationes operum publicorum, puta an impensæ respondeat structura, sed ad curatorem Reip. siue patrem ciuitatis de quo *l. 3. C. de his quæ ∫∫. mun. fusc.* & *Obseruat.* XII. *cap. 30.* Et vt qui vltro pollicitus est se Reip. opus facturum suo sumptu, eo perfecto ex sua liberalitate, qua qualicunque contentam esse Remp. benignum est, non inquietetur quod quantitati promissæ opus non suppetat, vel quod non operi constat virtus qua permaneat ad vetustatem.

XIII. *De pignoribus, & hypothecis.*

POst quam à *tit.* XXVIII. *lib. 3.* conditor huius Codicis instituit pertractatè dicere de actionibus, & dixit iam de multis in rẽ,

A quæ sunt de proprietate rerum, & in personam, quæ de obligatione personarum, & de mistis, tam in rem quàm in personam & de præiudicialibus, quæ sunt de statu liberorum & seruorum, & in rem esse videntur, & de actionibus ex causa interdictorum, quę sunt de possessione rerum, & in rem etiam esse videntur, ab hoc titulo incipit tractare, de qua ante non tractauerat de actione hypothecaria, quę est de obligatione rerum debitoris mobilium vel immobilium, corporaliũ vel incorporalium. Et in rem actio non qua dominus aut quasi dominus rem esse suam vel quasi suam petat, sicut actionibus in rem ante propositis, sed qua credi-

B tor rem debitoris sui adserat pro debito sibi esse obligatam, & possessionem eius anocet iure pignoris. Et quia pignus aut re cõtrahitur, aut nudo pacto, & ad vtrumque genus pignoris hæc actio pertinet, quatenus pignus persequitur nudo pacto contractum, prætoria est actio: quatenus pignus persequitur re contractum, ciuilis, quia & pignus re contractum ciuile negorium est: & hanc distinctionem adhiberi volo ad id quod generaliter est scriptum in Instit. actionem hypothecariam ex ipsius prætoris iurisdictione capere substantiam. Quamuis autem pignus & hypotheca nihil inter se distent, præter syllabarum sonum, quo

C etiam lingua latina discernitur à Græca, tamen docendi causa ita placuit Iurisconsultis distingui propriè, vt hypotheca acciperetur pro pignore nudo consensu contracto, pignus pro pignore re contracto, vel hypotheca rei immobilis, pignus mobilis, qualem etiam Chrysostomus in *Psal. 38.* differentiã facit inter hypothecam & *ἐνέχυρον* his verbis, *ἀπαιτεῖ ὁ δανείζων ὑποθήκην ἢ ἐνέχυρον. ψυχὰς οὐκ ὑποθήκην ἔχων, ὁ κλέπτης τὸ ἴδιον, ἐν ἐνέχυρον φέρων. γεγύμνωται γάρ.* Et Iurisconsulti separarunt hæc duo nomina eadem licentia, qua & apocham ab acceptilatione, & qua medici quidam anthraca à carbunculo, & theologi Pentecosten à quinquagesima,

D licet inter se nihil distent, præter diuersum sonum, & diuersam linguam, vt de pignore & hypotheca Martianus scribit in *l. res. §. vltim. D. de pign.* & de aliis D. Augustinus *libr. de magistro.* Itaque à proprio vi recedentes sæpe generaliter & pignus & hypothecam dicunt quamcunque conuentionem, siue re, siue consensu perfectam, quę res quascunque vel iura debitoris creditori obligat in crediti vicem, id lingua materna vocamus, *vuadium à vade* proculdubio. nam fidei optimus vas est res pignori nexa, vt regula iuris ait, plus cautionis esse in re, quàm in persona. Sunt tamen & in hoc tit. Constitutiones quædam de actione pignera-

E ticia, quæ de pignore debitori restituendo datur, vt *l. 19. & 20.* quia & huic, & hypothecariæ est idem adfectus circa eandem rem, & vt Iustin. ait, altera alteri est æmula.

XIIII. *In quibus causis pignus tacite contrahatur.*

PIgnus non tantum expressè contrahitur, quod manifestarium pignus dicitur, sed etiam tacitè & ex præsumptione iuris *l. vlt. hoc titul.* nam & pacto contrahitur quod non minus rectè fit tacitè quam expressè, & tacitum pignus tacitamve hypothecam lex inducit aut præsumit, quasi de ea tacitè conuenerit vt *l.*

F *3. hoc tit. l. 3. & 4. D. eod.* quasi silentio conuenerit vt loquitur *l. ea lege. D. loca.* ac primum quidẽ fiscus semper tacitam hypothecam habet ex causa tributorum, & ex causa contractuum suorum, non ex aliis causis. nam causa primipili vel alterius publicæ functionis, quæ etiam dotem vxoris debitoris fiscalis apprehendit, non sufficientibus bonis debitoris vel fideiussoris, aut mandatoris, aut nominatoris eius, causa contractus est. Sunt etiam tacite pignori nexi fructus fundi nominatim pignerati quos debitor vel heres eius percepit. nam quos alius percepit, veluti emptor prædii, non iure pignoris veniunt in actionem Seruia-

G nam, sed arbitrio iudicis, si extent, & prædium non sufficiat *l. si fundus §. in vindicatione in fin. D. de pignor.* quos autem ipse creditor percepit imputat in vsuras & post in sortem *l. 9. supr. titul. proxim. l. 2. infr. de par. pign.* Item ex *l. penult.* bona secundi mariti, cui contra fidem iurisiurandi denupsit mater quæ filii impuberis tutelam susceperat, non petito alio tutore nec restituta tutela, pupillo pignoris iure tacito intellectu tenentur, quia si quid forte filio intercepit mater, id omne præsumitur pertulisse ad maritum, dum cupit nouo marito ornatior & ditior apparere. Postremo loco locato fundo ob mercedem locatori fructus

H tacite pignori obligati sunt, non inuecta & illata, nisi id conuenerit nominatim, locatis ędibus quarum reditum constat in fructibus non consistere, sed in mercedibus tantum, quæ ipsæ pro seipsis pignori esse nequeunt, inuecta & illata ab inquilino tacite pignori obligata sunt.

XV. *Si*

XV. *Si aliena res pignori data sit.*

INcipit ab hoc titulo tractare, *de rebus quæ pignori obligari non possunt.* namque eiusmodi sunt res alienæ, vt specialiter pignori datæ sine mandato aut voluntate domini nõ obligentur. quia vt rem alienam non possum facere tuam iure domini, sic nec pignoris iure tibi nectere, quod nexum mihi non est, iure possessionis possum facere tuam, quia possessionem etiam non domini habere possunt. & hac ratione rei alienæ emptio venditio ab initio consistit, propterea quod contenta est traditione vacuæ possessionis, non pignus vel hypotheca. Seruitutes rusticorum prædiorum quæ pignori obligari possunt ab iis quorum prædiis debentur, non sunt aliena iura. Redemptus ab hostibus non est pignori, sed quasi pignori, & non ciuiliter sed naturaliter. Res mihi debita vel obligata non tam ipsa est pignori, quã obligatio.

XVI. *Quæ res pignori obligari possunt vel non, & qualiter pignus contrahitur.*

REbus alienis quas pignori obligari non posse superior titul. ostendit, hic titu. adiicit alias plerasque, veluti monumentum *l.* 3. & spem præmiorum ex sacris certaminibus *l.* 5. aut ipsamet præmia sacra quæ consistebant in annonis, obsoniis, pensitationibus quæ athletis nobilibus pro indepta victoria de publico tota vita præstabantur, ex die quo in suam ciuitatem inuecti fuissent (qua ex re *εἰσελαστικά* dicuntur) non per portam ciuitatis, sed disiecta parte muri, vt Suetonius scribit *in Nerone* & Plinius *in epist.* & ait *l.* 5. priuata pactione. nam iudicis auctoritate debitori condemnato, si alia bona non suppetant, his præmiorum commodis interdici potest *l. commodis D. de re iud.* At si ea commoda priuata pactione obligari non possunt, hoc quidem est consequens, vt nec generali obligatione contineantur, verum è contrario quæ omnia generali obligatione non continentur, non dicam specialiter obligari non posse. Præterea liberi homines pignori obligari non possunt, eadem ratione qua loca religiosa aut præmia sacra, quia in bonis debitoris non sunt. Sed neque serui aut boues aratores, licet in bonis eius sint, aut vomeres vel aratra pignori capi priuata pactione aut publica auctoritate possunt à creditoribus vel executoribus aut exactoribus tributorum, propter vtilitatem agriculturæ atq; etiam fisci cui debita tributa minuuntur si ablatis aratoribus agricultura cesset, ea maximè tributa, quæ pro fructuum anni modo exigũtur *l.* 7. & 8. Obseruandum autem est hunc titulum non tantum esse de his quæ pignori obligari nõ possunt, sed etiam de his quæ possunt, de quibus tamen dubitari poterat, vt de nominibus *l.* 4. quæ hodie obligari possunt inuitis debitoribus, olim non poterant *l.* 3. & *l. postquam* ff. *de her. vend.* Additur in rubrica, *Et qualiter pignus contrahatur*, quo pertinet *l.* 2. & *vlt.*

XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

IN hoc tit. ostenditur ex duobus aut pluribus creditorib. quibus diuersis temporibus separatim eadem res in solidum pignori obligata est, vel vniuersa bona, quis præferatur in exequẽdo iure pignoris hac potissimum regula constituta, Priorem tempore præferri posteriori, in qua ne nos ambiguitas nominis ducat in errorem, admonendi sumus priorem esse eum, qui prior data pecunia mutua vel promissa solemni stipulatione pignus accepit vel pepigit. Exigo vt pecuniam dederit, vel daturum se stipulanti promiserit. nam si neque numerauerit, neque promiserit quamlibet spe futuræ numerationis pignus acceperit vel pepigerit, in eo non est potior illo cui idem pignus postea obligatum est pro pecunia quam numerauit, quia hic in causa pignoris magis prior esse censetur. nec enim prior æstimatur ex tempore dati pactiue pignoris, sed ex tempore habiti contractus, & negocii principalis *l.* 8 *hoc titu. l.* 1. *l. qui balneum. l. potior in prin.* & §. 1. *D. eod. l. pen D. quæ res pig. obl.* At secundum illam regulam, quæ vt dixi potissimum in hoc tit. proponitur, differentia est inter actiones personales & hypothecarias. nam in personalibus priuilegia æstimantur ex causa debiti non ex tempore *l. priuilegia D. de reb. auc. iud.* in hypothecariis ex tempore. Itaque prioris creditoris hypotheca firmior est tametsi nihil prior posteriori offerat *l.* 5. *hoc titu.* posterioris infirmior quia in id tantum efficax est quo summa pignoris excedit summam prioris sortis, & posteriori creditori non confirmatur in totum, nisi priori soluta omni pecunia debita vel oblata, obsignata, deposita à debitore ipso vel à posteriori creditore. Et regulæ locus est non tantum in pignore conuentionali, sed etiam in prætorio si modo ex causis

A titulisque diuersis creditores veniant, vel si ex his qui sunt tituli eiusdem, vnus in actione personali priuilegiarius sit. nam prætorium pignus sequitur ius personalis actionis. Item regulæ superiori locus est non tantum duobus aut pluribus creditoribus habentibus idem pignus conuentionale vel prætorium, sed etiam vno habente conuentionale, altero prætorium, itemq; vno habente generale pignus, altero speciale, nisi sit posteriori specialiter obligata res pecunia eius comparata. hoc enim casu regulã vitiatur, & aliis plerisq; vt *l.* 7. *pen.* & *vlt.*

XVIII. *De his qui in priorum creditorum locum succedunt.*

B

HIc titulus portio est tituli superioris, & quod in illo habuimus, posteriores creditores hypothecarios in locum priorum ipso iure succedere, offerendo eis & soluẽdo pecuniam debitam & vsuras *l.* 1. 5. 8. 10. idem in hoc proponitur *l* 4. & Constitutio cuius fit mentio in *l.* 1. *huius titu.* ea est *l.* 1 *titu. superioris.* Sed de eo quoque tractatur in hoc titul. an hi quorum pecunia cum creditores non essent, priores creditores hypothecarii dimittuntur, in locum eorum succedant. Et ostenditur, non eo-
C dem prorsus modo quo posteriores creditores hypothecarios in locum priorum succedere eos qui cum creditores non essent, pecuniam obtulerunt & soluerunt prioribus creditoribus hypothecariis pro alio, vel vt his solueretur crediderunt debitori facienti versuram, licet hoc ipso quod soluunt pro alio vel ei credunt pecuniam soluendi causa, incipiant esse creditores ex causa negotiorum gestorum, vel ex causa mutui. nec enim succedunt in ius pignoris, quod illi habuerunt quos dimiserunt, nisi in soluenda pecunia auctoritate iudicis pignus in eos translatum sit, vel in credenda ea pacti sint, vt in eorum ius & locum succede-
D rent. quia tunc in priorum ius locumque succedunt, non vt posteriores quidem qui offerendo ipso iure succedunt, vt initio dixi, sed ex auctoritate iudicis vel ex conuentione vt *l.* 1. *hoc titul.* quæ sit non omnimodo, quia sane succedunt, vt habeant actionem Paulianam, quam illi habuerunt quos sua pecunia dimiserunt, ex eorundem quorum est huius tituli & superioris prima lex, Imperatorum Constitutione *l.* 10. §. 1. *l. nisi D. quæ in fr. cred.* item vt habeant priuilegium in actionibus personalibus quod illi habuerunt *l.* a *D. de cess. bon. l. si ventri* §. *eorum D. de reb. auct. iud. poss.* non etiam vt habeant iura hypothecarum &
E in eis priuilegia temporum, quæ illi habuerunt, nisi in eos nominatim transcripta sint auctoritate iudicis vel consensu debitoris, vt docui *Obs.* 18. *c.* 40. vnde in *l.* a. *huius tituli*, *Iure successisti*, sic interpretor, cessione & translatione pignoris facta auctore iudice vel consensu debitoris qui vtique consensisse intelligitur, non tantum si nominatim conuenerit, vt cuius pecuniæ creditor dimitteretur is subiret locum illius, verum etiam si debitor vendiderit rem pignori obligatam, vt ex pretio creditor dimitteretur *l.* 3. quo tamen casu inferioribus creditoribus est ius offerendi emptori *l.* 3. *D. de distr. pig.* quia nihil refert debitor
F rem priori obligatam alii obligauerit, an vendiderit, cum pecunia peruenit ad priorem. nam vtroque casu inferioribus creditoribus ius est offerendi emptori vel creditori nouo qui in prioris locum successit.

XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

HIc etiam tit. est portio *xvii.* quo ostenditur multum interesse debitor distrahat pignus an antiquior potiorque creditor. nam si antiquior creditor extraneo recte distrahat, id neque debitor, neque inferior creditor oblata pecunia emptori e-
G uincere potest *l.* 1. & a. *hoc titu. l.* 3. *D de distr. pig. l.* 1. ff. *si pig. pig. dat. sit.* quia sera oblatio & intẽpestiua est, & distractio iure facta à creditore potiori, extrema linea pignorum causæ. Dixi, extraneo. nam si secundo creditori pignus distrahat primus, tertio superest ius offerendi secundo *l.* 5. §. *vlt.* & *l. seq. D. de distr. pig.* At si debitor pignus vendat, vel quod idem est in solutum det antiquiori creditori vel si vendat extraneo, inferioribus creditoribus integrum est ius offerendæ pecuniæ emptori *l.* 1. *hoc titul.* quod iam iamque dixi titulo superiore.

H

XX. *Si communis res pignori data sit.*

VT rei alienæ inuito domino pignus non contrahi docuit *tit.* 15. ita rei communis pro parte collegæ non consentientis nullũ pignus contrahi docet *hoc tit.* quia ea pars aliena res est, & nemo ex sociis plus parte sua alienare aut pignerare potest.

XXI. *De prætorio pignore, & vt in actionibus etiam debitorum missio prætoris pignoris procedat.*

REgula proposita *tit. xvii.* non tantum in eo pignore locum habet quod ex contractu vel ex pacto formam & originem capit, sed etiam in prætorio pignore, de quo est *hic tit.* maxime si non sint eiusdem tituli creditores vt *l. 2. & 3. eod. tit.* Et actio hypothecaria pertinet etiam ad prætorium pignus ex *l. 2. huius tit.* quibus rationibus apparet ab hoc tractatu qui est potissimum de actione hypothecaria non esse alienam inspectionem de prætorio pignore, licet iam de eo nonnihil actum sit superiore libro *tit.* LXXII. nam prætorium pignus est quod missio in possessionem rerum omnium vel vnius rei debitoris (vt *d. l. 2. tit.* 17.) quę fit ex edicto, conciliat atque constituit, prætore specialiter decernente creditorem cui non soluitur, non respondetur, non cauetur mitti in possessionem bonorum vt pignus habeat quo sibi seruet creditum. & hoc verbum missionis quod est in hac rubrica & *l. 2.* demonstrat satis, & *l. misso D. pro emp.* Denique prætorium pignus est, quod non à debitore, sed à prætore ex edicto creditori datur & decernitur vt ei in tuto sit creditum, misso creditore in possessionem bonorum vel quasi possessionem. nam & Iustin. in *l. 1.* constituit prætorium pignus consistere in nominibus posse, prætore scilicet iubente, vt & actiones debitoris creditor pro pignore habeat & persequatur. quod ante Iustinianum non obtinuit. nec enim missus in possessionem omnium bonorum occupabat etiam nomina, nec nisi excussis rebus corporalibus *l. finali D. vt in poss. leg.* At ex Constitutione Iustiniana rectè missio fit statim ab initio, etiam in vniuersa nomina debitoris. Quod item constituit *l. 2.* vt si creditor amiserit possessionem in quam rei seruandæ causa iure prætorio missus erat, eam persequi & recuperare possit vtili actione hypothecaria, hoc quoque videtur olim non obtinuisse. nam qui mittitur in possessionem custos apponitur rebus debitoris, sui commodi & securitatis causa, & in eo custode diligẽtia exigitur, quam si non præstiterit, sibi imputari debet qui non seruauit pignus prætorium quod impetrauerat.

XXII. *Si in causa iudicati pignus captum sit.*

SEquitur in hoc titulo, aliud genus pignoris, ad quod pertinet etiam regula *tit. xvii. l. si & iure D. eod. titu.* & actio quoque hypothecaria, vt opinor. Id vero est pignus quod in causam iudicati ex bonis condemnati capit executor rei iudicatæ iussu & auctoritate eius qui hoc præcipere potest, id est, magistratus qui iudicem dedit, non iudicis dati qui rem iudicauit. Prætorium datur, hoc capitur. prætorium occupat creditor, hoc executor siue apparitor magistratus *l. 2. hoc titu. l. si plus D. de euict.* prætorium ex edicto iure ordinario cõstituitur, hoc extra ordinem *l. si pignera D. eod.* prætorium in rem constituitur, hoc in personam, id est, respectu personæ eius secundum quem iudicatum est *d. l. si & iure.* prætorium datur etiam aduersus debitorem non iudicatum, hoc verò capitur tantum ex bonis iudicati. Vtraque tamen via exequi licet iudicatum, vel eo qui vicit misso in possessionem bonorum iudicati seruandi causa *l. 2. & 3. titu.* 17. vel extra ordinem ablatis & publice distractis pignoribus per apparitorem, non per creditorem, & censu mobili primùm, deinde immobili, tum nominibus ex Constitutione Antonini, qui ordo non seruatur in prætorio pignore.

XXIII. *Si pignus pignori datum sit.*

CReditor pignus pignori obligare potest, quod Græce est *ὑποθήκῃ ὑποτιθέναι* (printed: μαπνιχωελίζιν), & plerumque id agitur, vt qui pecuniam crediturus est pignus accipiat, quo alii dato pecuniam sumat & credat ei qui dare pignus prætuoritit. pignoris autem secunda obligatio tamdiu durat, quamdiu prima. & secundus creditor quamdiu ea durat, non tantum retentionem pignoris & actionem hypothecariam habet, sed etiam ius distrahendi sicut primus, nec distractione perfecta, integrum debitori est eam rescindere oblata pecunia *l. 1. hoc tit. l. 2. tit.* 19. *l. 8. sup. de dist. pig.*

XXIIII. *De partu pignoris, & omni causa.*

AIt, *omni causa*, id est, omni alia causa præter partum, veluti operis aut mercedibus operarum, quia de seruis tantum pigneratis in hoc titulo agitur. Ceterarum rerum causę sunt fructus, fœtus primi & secundi, pensiones, quia vi ipsa rebus inesse videntur. Et de operis serui pignerati hoc est proditum *l. 2.* creditorem si eas perceperit aut percipere potuerit, quia sunt in fru-

A ctu serui, imputare in vsuras primum, deinde in sortem vt *l. 1. 2. 3. & vlt. sup. de pig. act. l. 9. sup. de pig. l. 1.]. de distr. pig.* Partum autem non imputat, quia non est in fructu, & tamen sicut fructus fundi pignerati tacite pignori esse creduntur, qui à debitore vel eius herede percipiuntur *l. 3. sup. titu.* 14. ita & partus ancillæ qui editi sunt apud debitorem vel heredem eius *l. 1. hoc tit. l. fideiussor in fin l. Paulus* §. 1. *D. de pign.* Nec obstat quod Paulus scribit 11. *Sent. tit.* v. quoniam intelligendum est de fœtu vel partu edito ante pignoris obligationem, vel etiam de partu edito post pignoris obligationem apud alium quàm debitorem vel heredem
B eius vel creditorem, veluti apud emptorem ancillæ, cui eam debitor vendidit sine consensu creditoris *d. l. Paulus* §. 1. cui rursus si opponatur *l. si conuenerit* §. *si fundus D. de pig. act. & l. 1. D. de Sal. interd.* dicam partum ancillæ pigneratæ editum apud emptorem ancillæ, propriè non venire in pignoris obligationem iure taciti pignoris, quia nunquam fuit in bonis debitoris, licet apud eum conceptus sit, ob id ipsum quia non est antequam in lucem adatur, sed tamen in actionem hypothecariam, qua creditor persequitur rem pignori obligatam venire etiam fœtus eius rei & fructus, & partus vel iure expressi pignoris si extent, vt
C indicat *l. 1. §. cum prædium D. de pig.* vel arbitrio iudicis tanquam tacite obsignatos, si etiam extent, & res principalis creditori adimplendo non sufficiat *l. si fundus* §. *in vindicatione in fin. D. eod.* hoc colore, quia licet in bonis debitoris nũquam fuerint, tamen res ex qua orti sunt, in bonis debitoris fuit tempore contractæ obligationis, consumptos autem non venire *d. §. cum prædium.* quia consumptio bonæ fidei emptori absoluit & consummat adquisitionem fructuum vel quasi fructuum qui nũquam venditoris fuerunt, vt nec iure hypothecæ vel arbitrio iudicis ab eo auocari possint. & ita supradictæ leges quæ opponuntur distin-
D ctioni *l. Paulus*, accipiendæ sunt vt etiam post venditionem ancillæ pigneratæ editus partus veniat in actionem Seruianam vel interdictum Saluianum, si extet & ancilla non sufficiat, non directo iure pignoris, de quo nihil conuenit, sed arbitrio iudicis. Omitte distinctionem Doctorum quis seuerit fructus, vel apud quem ancilla conceperit, quam iuris auctores omiserunt.

XXV. *De remissione pignoris.*

EX hoc titulo intelligimus pacto nudo, vel expresso, vel tacito
E pignoris obligationem perimi, non quidem ipso iure, sed per exceptionem pacti, vel doli mali vt *l. 2.* secundum quam interpretanda etiam est *l. maior.*]. *de pign.* vt ergo nudo pacto pignus contrahitur, ita dissoluitur. Et tacitum pactum interuenisse videtur, si sciente & tacente creditore seruus pignoratus manumissus & in libertate moratus sit *l. 1.* vel si à fisco sub hasta res pignerata venierit sciente & tacente priore creditore *l. 8.* si ab alio, non sufficit taciturnitas creditorum, sed necesse est vt consentiant & pignus remittant *l. 2. & 4.* nisi libello publicè proposito admoniti fuerint, faciẽdæ auctioni vt adessent, & adfuerint, nec
F contradixerint *l. 6.* Semel autem remissum pignus non restituitur nisi nouo pacto *l. 4. & vlt.*

XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri.*

NOn tantum remissione pignus perimitur, vt docuit titulo superiore, sed etiam, vt hoc docet, nouata debiti obligatione, vt si creditor quod sibi Titius debet sub pignore certo, animo nouandæ obligationis dari stipuletur à Gaio, non repetito eodem pignore. Repeti potuit consentiente Titio, vel vt ponit
G Constitutio huius tit. Gaio dominium eius adepto. Repetitum autem eodem pignore etiamsi creditor aduersus Gaium vel intercessorem eius agat personali actione ex stipulatu, eumque condemnet, pignus non perimitur, hoc est nouatione necessaria non perimitur, sed voluntaria, quia facta nouatione voluntaria debitor qui pignus dedit liberatur, facta necessaria idem debitor obligatus manet, & mutatur actio, non debitor, & hæc differentia inter nouationem necessariam & voluntariam proponitur initio huius Constitutionis, & pars eius quæ est de nouatione necessaria repetitur in *l. 8 supr. de pign.* & idem è con-
H tratio in *l. 8. & 25. infr. de fideius.* vt si actum sit hypothecaria, non ideo reus aut intercessor liberetur. Tum id proponitur quod solum habet rubrica, quasi præcipuum caput Constitutionis, eum qui pignus accepit ex causa certæ pecuniæ creditæ etiam id retinere posse, opposita exceptione doli ex causa alio-

rius

rius pecuniæ creditæ sine pignore, nudo chirographo quæ chirographaria dicitur, licet eius nomine pignus acceptum non sit. Denique ob hypothecariam pecuniam, creditori & retentionem competere, & persecutionem pignoris, ob chirographariam retentionem non persecutionem. & soluta omni pecunia hypothecaria, debitorem agentem pigneratitia actione repelli per exceptionem doli mali, nisi etiam soluat pecuniam chirographariam. Debitorem, inquam, nam secundus creditor non repellitur, si primo offerat hypothecariam, non etiam chirographariam. Satis enim est si ei offerat hypothecariam vt sibi pignus confirmet, & in locum eius subeat, ac cum effectu ab eo pignus vindicet, & hæc est sententia huius Constitutionis. Singulari Constitutioni dedit singularem titulum. Nanque similis alia vel Constitutio, vel iuris auctoritas vix vlla reperitur. Et ratio eius hæc esse videtur, quod improbe faciat debitor qui id tantum æs alienum dissoluit, quod sub pignore debet, quia hoc facere videtur non tam sua sponte & fide bona, quàm coactus vinculo & nexu pignoris, quo fortasse indiget, plane hoc ipso demonstrans se vix vnquam id exsoluturum, quod sine pignore debet, quę improba mens merito coercetur retento pignore, etiam ob æs alienum chirographarium, tametsi propter id obligatum non sit. Et longe alia est ratio secundi creditoris qui vltro primo creditori offert quod ei ipse non debet, & extranei cuiuslibet, qui vltro offert creditori pro alio quod ipse non debet vt *l. mulier D. qui pot. in pig.* & primi creditoris qui vltro offert secundo. Nam & primum secundo offerre quod Accurs. notauit in *l. 1. sup. eod* verissimum esse probat Paulus *2. Sen. tit. 13.* Aliam quoque esse rationem fideiussoris, qui soluit quod alius principaliter debet, recte, vt opinor, sensit Accursius *l. 2. ∫. de fideius.* De *l. solutum 4. si in sortem D. de pig. act.* quæ pugnat cum hac Constit. scripsi *Obs. v. xv. xix.*

XXVII. *De distractione pignorum.*

Pignus non tantum remissione aut nouatione voluntaria perimitur, sed etiam distractione recte facta à creditore cui pignus iure obligatum est, vel herede eius. Hæc enim cessante solutione est extrema linea, & nouissima pignorum meta, adeo vt à creditore iure distractis pignoribus, nullus supersit qui directa in rem actione vel quasi Seruiana emptori eas res euincere aut de superfluo pretii cum eo agere possit. A creditore, inquam, nam à debitore facta venditio non perimit pignoris causam, nisi fiat creditore consentiente & remittente pignus. Et à creditore facta ideo perimit, quia pro solutione cedit, quatenus ex pretio creditori satisfit in totum vel ex parte, salua debitori actione de superfluo, & creditori de residuo, nisi aliud specialiter conuenerit, & hoc distat solutio sortis, à distractione pignoris. Nam soluta parte sortis, pignus nulla ex parte liberatur, quia non omnis sors peruenit ad creditorem, redacta parte sortis ex venditione pignoris, pignus in totum perimitur. Quia omne pretium pignoris peruenit ad creditorem, sed quia non omnis etiam sors, creditori, vt dixi, salua est residui petitio. Ergo distractionis rei pigneratæ quam fecit creditor eff. ctus hic est, vt pignus perimat, & ius offerendæ pecuniæ, & eius dominium optima lege transferat ad emptorem secuta traditione, alioquin ius suum creditor vendit, id est, persecutionem pignoris, non rem *l. pen D. eod. l. emptors D. de her. vel act. vend.* In venditione exigitur vt fiat ab eo cui pignus iure obligatum nec dum finitum sit solutione, aut veluti solutione vel alio modo, & cui sit ius distrahendi, puta à potiori creditore & ex pacto vel citra pactum ex trina denuntiatione, & vt fiat auctore iudice publice, solemniter, sub hasta, quia ex re proprie distractio dicitur, quia si plures res oppigneratæ fuerint vel si generalis fuerit hypotheca, plerunque, vt M. Tullius ait *in Quintiana*, reliquiæ vitæ debitoris lacerantur & distrahuntur in personas varias. Itaque necesse est antequam auctio fiat eam in celeberrimis locis ciuitatis proscribi atque proponi, vt cuique liberum sit ad eam accedere, & siue ex pacto creditori distrahere non liceat, ante omnia ter denuntiari debitori vt pignus reluat, siue ex Pacto etiam semel absenti. Nam præsens quod publicè proscriptum est ignorare non potest, & quando copia est testium. testato *l. 4. hoc tit.* vbi *dicere* pro *condicere*, id est, denuntiare. Et in omni hoc negocio bona fide versari creditor debet. Sibi rem vel negocium gerere in hoc titulo dupliciter accipitur. In *l. 4.* pro suum negocium gerere, sui crediti seruandi causa vt *l. penult. D. de pig. act.* In *l. 10.* pro sibi emere: quod neq; per se, neque per mediam personam creditor potest, quia à se ipso emeret, ab officiali potest *l. 2. supr. si in caus. iud.* & à debitore, & ab emptore, id est, ab eo cui ipse pignus bona fide distraxerit, non à se ipso. Et si à seipso, id debitor quandoque luere potest, Quia ea venditio pignus non perimit.

XXVIII. *Debitorem venditionem pignorum impedire non posse.*

Est etiam hic titulus de distractione pignorum, & docet contra obnuntiationem vel prohibitionem debitoris non soluentis omnem pecuniam, factam distractionem ratam esse, nec malæ fidei emptorem esse . . . um, qui non ignarus obnuntiationis vel prohibitionis à debitore factæ, testamento, aut inter viuos, accessit ad eorum emptionem. Testamento, vt si cum prædia quædam oppignerasset, testamento cauerit, ne qua prædia à se, id est, extra nomẽ suum venderentur, adiecta pœna vt quæ venderentur redigerentur in fiscum vt *l. pater § fundum De leg. 3. &* *l. 1. hoc tit.* Hæc enim prohibitio ius creditoris non lædit *l. filiusf. §. Diui 2 de leg. 1.* Nec rem litigiosam facit *l. 1. ∫. de litig* quia nuda prohibitio est nullam habens admistam controuersiam proprietatis vel obligationis, nec vllam fisco aduersus emptorem aut venditorem actionem parat.

XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

Est etiam hic titulus *de distractione pignorum*, & pertinet ad id propriè quod in illo habuimus *l. 4. 7. 9. 10.* Creditorem in distrahendis pignoribus sinceriter & bona fide debere versari. Ac summa eius hæc est. Aut iure fit venditio pignoris, aut non. Iure fit etiam si fiat dolo malo, puta minore pretio in fraudem debitoris, non dolo dante causam contractui, modo solemnia iuris obseruentur, & is vendat qui ius vendendi habet. Nullo iure fit, si solemnia iuris nõ obseruentur, vel is vendat cui ius vendendi nõ est, & hoc casu in arbitrio est debitoris, vt vel rem vindicet ab emptore iure ordinario vt dominus, & non reddito igitur pretio, quod nec in rem eius versum videri potest, cum id mox emptor à venditore repeturus sit *l. super empt. infr. de euict.* vel vt agat oblato debito in creditorem pigneratitia actione in id quod interest, in quo cõtinetur iustum pretium rei venditæ *l. 2. hoc tit.* Quod si iure facta venditio sit, sed dolo malo, puta re addicta minore pretio, creditor debitori offerenti debitum tenetur pigneratitia actione in id quod interest, non emptor *l. 4. & 7. ∫. de distr. pig.* quamuis & ipse emptor in eo negocio mala fide versatus sit, præterquam vno casu, si creditor soluendo non sit, quo in emptorem malæ fidei debitori restituitur actio in rem, rescissa venditione, & re euicta emptori cum fructibus, eidemq; vicissim reddito pretio cum vsuris *l. 1. & 3.* Prius excutitur creditor ne temere conuellatur fides hastæ, auctionisque publicæ. Et emptori malæ fidei redditur pretium, non quod versum sit in rem debitoris, quia non videtur versum in rem eius quod eũ reddere oportet, sed quia domino ex iusta emptione rem debitor aufert per restitutionem in integrum, quæ debet esse reciproca.

XXX. *De luitione pignoris.*

Hic etiam titulus pertinet ad distractiones pignorum. Nam ex eo intelligimus non impediri distractionem pignorum, nisi debitor luat pignus in solidum soluta omni pecunia, & idem in *l. 1.* proponitur quod *l. 16. supr. de distr. pig.* quæ species etiam apta nimia est *ad l. 2.* vt iam olim memini me docere in Obseruationibus, quamquam & aliis casibus non infinet, summota personali actione durare hypothecariam, vt si creditor non merito causæ, sed vitio & culpa sua principalem litem amiserit, fortè quia male instituit, vel quia plus petiit, vel quia iudicio non adfuit, vt *l. si Stichum § penult. D. de sol. l. pen. D. si ser. vind. l. qui occidit. §. 1. ad leg. Aq. l. seruum quem D. de pign.* Nam in causa hypothecariæ nullum simile vitium arguitur. Itemque si creditor debitori, vel cõtra heres extiterit, quia confusio tantum fit personarum, & pignora hærent in rebus, non in personis. Itemque certis casibus sublata actione personali silentio triennii. Quia naturalis obligatio manet. At hic tit. quamuis, vt dixi, possit accommodari ad distractionem pignorum, tamen est potissimum de luitione eorum quæ fit ante, non post distractionem, vel post addictionem beneficio principis creditori factam intra constitutum tempus, monetque eam esse indiuiduam, & luere, quod verbum est XII. tab. pro quo etiam dixerunt reluere, & repignerare; non solum esse soluere pecuniam, sed etiam obsignare, &

deponere, vel pignus creditori dare in solutum, vel vendere eidem pretio compensato cum debito, & superfluo residuo vel reddito. Et luitionem parere debitori actionem pigneraticiam, quę de pignore reciperando proponitur.

XXXI. *Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem suam debiti soluerit vel acceperit.*

QVod habuimus titulo superiore & *l. 16. ꝟ. de dist. pig.* id etiam hoc titulo proponitur *l. 2.* nec superuacuo, sed vt cum pluribus heredibus debitoris comparentur plures heredes creditoris, & quemadmodum vno ex heredibus debitoris soluente pro portione hereditaria, quod ad partem eius attinet actio personalis tollitur, non etiam hypothecaria, ita ostendatur vno ex heredibus creditoris accipiente pro portione sua quod quis defuncto debuit, pro ea parte extingui actionem personalem, hypothecariam autem nulla ex parte intercidere. Obligatio personalis diuiditur ex XII. tab. Hypothecaria est indiuidua.

XXXII. *Si pignoris conuentionem numeratio secuta non sit.*

VT cautioni creditæ pecuniæ, ita cautioni vel dationi pignoris intra biennium obstare exceptionem vel replicationem non numeratæ pecuniæ. Nam & si soluta obligatione personali non semper soluatur hypothecaria, vt duo superiores tituli proximi demonstrarunt, vbi tamen non consistit, sed excluditur personalis exceptione illa, & eadem etiam hypothecaria excluditur, vel replicatione, vt si is qui rem pignori dedit spe futuræ numerationis, quæ frustra fuerit, eam rem suam esse vindicet ab eo cui dedit, vt *l. 1.* vel aduersus eum agat pigneraticia vt *l. solutum §. 1. D. de pig. act.* & opponitur hæc exceptio, si non ea res mihi pignori data, necdum pecunia soluta est. Hâc enim exceptionem excludet replicatio doli mali vel non numeratæ pecuniæ, quæ in reum transferet onus probandæ numerationis. & in *l. 1.* intentio, id est, exceptio. Quem locum sic doctè Basilica interpretantur secundum veteres formulas exceptionum, *ὡς αἱ ὑποθῆκαι ἀρραβαστὴν ἀλλ' εἰ μὴ τὶ ἔδωκας τὸ χρέος.*

XXXIII. *De iure dominii impetrando.*

CReditor qui pignus iure suo distrahit de quo conuenit inter eum & debitorem, id sibi addicere non potest *l. 10. ꝟ. de dist. pig.* sed decursis præscriptionum & bastarum solemnibus si non inueniat emptorem, id ei postulanti à principe addici potest *l. eleganter in prin. D. de pign. act. l. si is qui in aliena §. vlt. D. de adq. rer. dom. l. debitor D. ad Treb.* quod fit etiam in pignore capto ex causa iudicati *l. vlt. ꝟ. Si in causa iud.* & vt opinor, etiam in prætorio. Solus princeps hoc tribuere potest, si specialis fuerit hypotheca, ex generali nunquam addicit omnia bona, sed pro modo debiti *l. 1.* Verum qui hoc impetrauit à principe, recessisse ab eo videtur, si postea vsuras creditæ pecuniæ vt solebat pergat à debitoribus exigere *l. 2.* nec rursus variare potest, & ad beneficium principis reuerti, quia iam variauit semel *l. penult. D. de leg. com.* Post addictum autem dominium, luendo pignori adhuc olim dabatur annus debitori, hodie datur triennium ex Constit. Iustiniani, & ex eadem non addicitur ante biennium post condemnationem vel denuntiationem debitoris, videlicet si de distrahendo pignore nihil conuenerit. Nam quod conuenerit in primis tuendum est, siue quo tempore venire pignus conuenerit, siue quo pretio, qua lege, quo loco *l. 5. D. de pig. act. l. 3. hoc titu.*

XXXIIII. *De pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda.*

IN hoc titulo agitur de pactis iustis vel iniustis aliquot quæ in pignoribus contrahendis fieri solent. Iustum est, si debitor paciscatur vt pecunia ad diem non soluta pignus cedat creditori. Quo hoc actum *l. 1.* interpretatur, vt id creditor suo iure distrahat, non etiam vt habeat emptionis iure, quo tamen iure agi posset, & hoc modo liberaretur debitor *l. 3. sup. de luit. pig.* qui cessione pignoris non liberatur *l. 1. sup. de pign.* Iustum etiam est si conuenerit vt pignus quod dedi euictionis nomine emptori cui quis faciebat controuersiam rei quam ei vendideram, re iudicata secundum emptorem mihi restituatur, nec teneatur in omnem euictionis causam *l. 2.* At iusta non est lex commissoria, puta, si conuenerit vt ad diem pecunia non soluta creditor pignus sibi habeat, quæ fiducia dicitur, quia huic sæpe inest fraus intolerabilis maximè vt fit, pro ære modico debitore opponente pretiosa monilia *l. 3.* & tamen iusta est conuentio, si conuenerit vt quod ex venditione pignoris redigeret creditor id omne sibi haberet *l. vltim. supr. de dist. pignor.* propter incertum euentum venditionis, quam rectè sortem bastariam vocat *l. pen. C. Th. de præd. nau.* sicut è contrario, vt si vel minimum redegerit eo sit contentus in crediti vicem *l. à Diuo §. si pignora D. de re iud.*

XXXV. *De exceptionibus siue præscriptionibus.*

PRopositis variis negociis & actionibus ciuilibus, priusquam dicat de criminalibus, quibus reseruat librum sequentem, di ecte instituit *de exceptionibus*, quibus actiones ciuiles excludi solent, & de generali actione ex stipulatu quæ omnib. aliis subseruire solet, deque aliis actionibus ciuilibus, quas superiores libri non habuerunt, vt profligato absolutoq. omni tractatu rerum ciuilium, expeditior veniat ad criminales libro sequēti. Exceptio, est intentio rei opposita intentioni actoris. Vel, defensio iusta quæ obiicitur actioni. Defensio iuris quæ eludit, elidit, excludit actionem. Actio est telum. Exceptio clypeum. Exceptio aries quo actio infringitur. M. Tull. *in Top.* Aries ille subiicitur in vestris actionibus, si telum manu fugit. Qua exceptione actio legis Aquiliæ inefficax constituitur. Et subiici dicitur actioni exceptio, quod vtraque simul atq. coniunctim à prætore detur, quodque actioni vno tenore & contextu addatur exceptio *l. vlt. ꝟ. quib. ex cau. ma.* hoc fere modo. L. Titius iudex esto, Si paret G. Seium L. Titio ex causa crediti C. dare oportere, nisi de non petenda ea pecunia inter se pepigerint; G. Seium L. Titio iudex condemna. qua de causa in *l. exceptio D. de excep.* rectè exceptio definitur esse condicio insita scilicet in actione, vt & replicatio in exceptione *l. 6. hoc. tit.* & rectè Cornificius. In priuata actione prætoriæ exceptiones sunt. & M. Tullius. Is qui agit, iudicium purum postulat. Ille qui cum agitur, exceptionem addi ait oportere. Nulla autem est differentia inter exceptionem & præscriptionem. Vtraq; appellatio idem potest. & coniunctio, *Siue*, in hac rubrica, connexio est vocum idem significantium. Cetera quæ sunt præcipua in Constitutionibus huius tituli aliis locis exposuimus.

XXXVI. *De litigiosis.*

HIc titulus est *de exceptione litigiosi.* Et litigiosi appellatione non res tantum continetur mobilis vel immobilis, de cuius proprietate is qui eam in alium transfert litem habet cum alio, vt definit *No. 112.* Sed etiā nomen debitoris, de quo lis est, & actio in iudicium deducta, siue chirographum ambiguum, vt loquitur *l. 3.* Et licet ipso iure teneat venditio, vel pigneratio, vel donatio, vel quæ alia alienatio rei aut cautionis litigiosæ *l. 17. & 18. D. de rei vind.* tamen ad irritum constituitur, & proinde ac si non interuenisset, re eodem loco restituta, quo fuit ante, per eosdem lis peragitur, per quos inchoata fuit *l. 2. & vlt. hoc titu.* & emptor, vel donatarius, vel creditor si rem persequatur repellitur exceptione litigiosi *l. 1. §. 1. D. eod. l. 1. §. vltim. D. quæ res pig. obl. l. bona §. 1. D. ad Vell.* & hoc indistinctè siue sciuerit rem esse litigiosam, siue ignorauerit, quia debuit esse curiosus quæ res sibi venderetur, nec temere emere ab improbo venditore qui in hoc solum rem litigiosam diuendit, vt deteriorem faciat condicionem aduersarii sui, opposito fisco vel alio potentiori aduersario, qua ratione etiam si rem non litigiosam alienet prospectu litis futuræ, aduersario tenetur in id quod interest ex edicto *De alienatione iud. mut. cau. fac.* itemque si rem litigiosam in sacrum dedicauerit ex XII. tab. aduersario tenetur in duplum *l. vltim. D. eod.* quia dedicatio vix rescindi & resecari potest, cum religioni iudices & pontifices fauent. & eadem ratione si seruum litigiosum manumiserit vt *l. 18. D. de rei vind.* dicerem eum aduersario teneri in duplum, quia vix poterit manumissio rescindi. libertatibus enim prætores fauent *l. 3. §. 1. D. de al. iud mut. cau. fac.* Sed si alio genere rem litigiosam alienauerit, non tenetur aduersario, quia satis aduersario est quod alienatio irrita constituitur, & emptor repellitur exceptione litigiosi. Rem autem non litigiosa vendita, tametsi prospectu futuri iudicii, emptio non rescinditur, nec emptor vlla exceptione repellitur. Exceptio autem litigiosi locum habet non tantum si quis ex causa emptionis rem litigiosam acceperit ab eo qui de ea litigabat, sed et si ex causa donationis, vel permutationis, vel pignoris, vsusfructus, emphyteuseos, non si cui testamento vel codicillis res litigiosa relicta sit, quia huius alienationis occasio est mors litigatoris, non cupiditas vexandi aduersarii *l. 3. & vltim. hoc titu. Nou. 112.*

Non

Non si ex causa transactionis & diuisionis rerum hereditariarum factæ inter cohetedes, res litigiosa io alium transferatur, quia, vt ait *d. Non.* inter cohetedes facta diuisio non videtur alienatio esse, cùm ad eos res litigiosa iuro hereditario peruenit. & in *l. vlt.* hæc verba, *Traditionis & diuisionis*, pro vno eodemq; negotio accipio. Nihil etiam pertinet ad exceptionem litigiosi causa dotis, vel donationis propter nuptias *l. vlt.* quia & occasio huius alienationis est nuptiarum affectio, dum fortè non supperit alia res quæ in dotem detur, noo cupiditas vexandi aduersarii. Ex aliis causis qui rem litigiosam accepit sciés vel ignorans, repellitur exceptione si agat, & rem redhibere cogitur. At non tantum est exceptio litigiosi, sed etiam pœna litigiosi quædam *l. 2. D. eod.* quæ fisco præstatur *l. 1. D. de iu. fis.* & definitur *l. vltim. hoc tit.* Exceptio nocet scienti & ignoranti. Pœna scienti tantum, ita vt qui sciens rem litigiosam emit vel ex donationis alia ve causa soperius oon excepta accepit, pretium quanti emit præstet fisco, cui etiam tantundem venditor præstat, vel si iam venditor pretium accepit ab emptore, fisco venditor præstat duplum exemplo domus venditæ demoliendi causa *l. vlt. D. de dam inf. l. Senatus D. de contrah. emp.* Donator quoqoe & donatarius qui sciebat rem esse litigiosam fisco conferunt duplum veri pretij. Ignorans autem emptor vel donatarius vel quis alius qui à litigatore rem accepit, tantum abest emptione rescissa vt teneatur in pœnam, vt litigator qui in eum rem transtulit in fraudem aduersarii sui, damnetur potius emptori reddere pretium conuentum, aut dooatario pretiom verum, & hoc amplius tertiam partem, fisco autem duas partes, vt ita litigator plectatur in duplum propter improbitatem & reticeotiam suam. & ita accipienda est *l. vltim.*

XXXVII. *De contrahenda & committenda stipulatione.*

SEquuntur vincula & remedia iuris quæ negociis & obligationibus ciuilibus adminiculari solent. hæc iuris remedia stipulationes suot legitimæ *l. licet. 5. fam erc.* hæc vincula & catenæ, vt est in satyra Horatii, stipulationes sunt. Omoes obligationes sunt vincula, sed omnib. longe plurimò valent vinculorũ vincula, quæ stipulationes sunt inductæ à iuspetitis adstringendarũ & firmandarum aliarum obligationũ gratia, tam ciuilium, veluti ex oegociis ciuilibus, quàm naturalium, veluti ex pactis conuentis. vnde & oomen traxerunt. Stipulum enim veteres firmum appellauerunt, fortè à stipite descendens, quod non de quolibet stipite accipi debet (oec enim firmi sunt omnes) seu de eo cui argilla, vel creta, vel cera super imposita figuli simulacra aut vasa quæ fingunt firmare solent. nam & hac in re verbo firmare Festus vtitur. & is stipes Polluci & Hesychio [illegible], Tertulliano crux & patibulum in *Apol. cap 12. & 16.* Stipulationes igitur per se oon consistunt, sed aliarum obligationum fulmenta & accessiones sunt vt id de quo prius inter aliquos conuenit mox verbis quoque stipulationis concludant *l. si dominus. D. de præs. ver.* & quæ ex priori coouentione vel causa non competit actio, competat ex stipulatione, vel vt præter eam quæ ex priori causa competit, competat etiam ex stipulatu, vel vt prior causa nouetur. & ita stipulatio legati soluendi interponitur vel quod ex testamento peti non possit *l. si fideicommissum. D. de cond. ind.* vel vt etiam ex stipulatu peti possit *l. Titius in fin. D. ad Treb.* vel nouandi causa *l. 8. §. 1. D. de nouat.* Et placet quod ait Gaius in *Instit.* Verborum obligationem contrahi ex interrogatione dantis & responsione accipientis. nam verba illa, *Dantis & Accipientis*, demonstrant stipulationem pendere ex alia causa quę præcedat stipulationem, vel etiam sequatur, vt si crediturus pecuniam stipuletur sibi reddi quam noodum adnumerauit. Denique stipulationes inuentæ sunt, vt alias conuentiones adstringant, & inde, strictæ dicuntur, vel etiam quod & ipsa strictam interpretationem recipiant *l. quidquid D. de verb. obl. l. stipulatus D. de fideiuss.* Boetius v1. *Com. Top. Ciceronis*, in bonæ fidei iudicus, inquit, indices non strictas inter litigantes stipulationes, sed bonam fidem quærunt. Contrahitur autem stipulatio verbis, vt olim directis aut velut directis, hodie quibuscunq;. Committitur cum ex ea agi potest, qua de re *l. 5. & 12.*

XXXVIII. *De inutilibus stipulationibus.*

SVperior titulus fuit de stipulationibus quæ pro vtilibus semper habitæ sunt, vel quæ inutiles olim fuerunt, hodie sunt vtiles, vt *l. 11. & l. vlt.* vel quæ & si inutiles sint, non tamen inutilem faciunt obligationem ex qua pendent vt *l. 3. Hic tit.* proprie A est de inutilibus, id est, quæ obligationem non pariont, vel quæ infirmantur per exceptionem doli aut metus, vt stipulatio dolo aut metu expressa *l. pen.* de qua etiam actum est *tit. superiore l. 9.* sed respectu alterius vtiles, vt & *l. 8.* de inutili agitur, ex aduerso vtilis stipulationis. Hæ autem sunt inutiles stipulationes quæ in *hoc tit.* propoountur. Qua pupillus sine tutoris auctoritate spopondit aliquid *l. 1.* Qua libertas matrimoniorum constringitur pœnę vinculo *l. 2.* cuius propositio generalis est, *libera*, id est oullius pœnæ metu constricta matrimonia esse debere tam in contrahendo scilicet, vt *l. Titio C. §. 1. D. de cond. & dem.* quàm in distrahendo. B Species autem subiecta est de distrahendo matrimonio, vt si conuenerit ne liceret viro aut vxori matrimonium distrahere subiecta stipulatione pœnali, Si quis eorum faceret diuortium, quæ conuentio & stipulatio inutilis est, si excedit quãtitatem pœnæ legitimæ, quia legibus seueriores esse non possumus, sed cootenti esse debemus legum pœnis. quod nõ tantum in hac specie prodidit *l. 19. D. de verb. ob.* sed & generaliter *l. 1. C. de fent. quæ prò eo quod int. prof.* vt planè stulti sint qui à fore nec manifesto qoadrũplũ aut quincuplum nos stipulari concedunt. Item *l. 3.* docet inutilem eam esse, quæ fit inter absentes, & eãdem C simul ac *l. vlt.* eam quæ fit alteri, extraneo scilicet, non si ei qui est in nostra potestate, vel quem in potestate habemus, & in demom si nostra non intersit, non etiam si intersit oostra alteri dari. nam hoc casu stipulatio valet, noo vt alter agat qui abfuit, sed vt stipulator agere possit in id q; interest, siue subiecerit stipulationẽ quanti ea res est vt *l. 3.* siue omiserit *l. stipulatio ista §. si stipuler & seqq. D. de verb. obl.* Dico, qui abfuit, vt proponitur in *l. 3 huius titu & l. 3. tit. superioris.* vnde ea diuerso dicendum videtur alteri præsenti oon inutiliter nos stipulari & verum est ex ea stipulatione alteri esse vtilem actionem *l. si procuratori* D *D. de verb. obl. l. si distinctio § si præsente D. de usufr. & arg. l. donationis §. 1. D. de don. l. 41. D. de mort. caus. donat.* quia ipse præsumitur stipulatus, licet stipulatus non sit, quæ præsumptio de absente sumi non potest, quia conuenire oaturæ præsumptionem iuris oportet. Præsumptione sola contra veritatem etiam sustinetur stipulatio in specie *l. 1. & l. pen sup. tit. prox. Lex IIII. huius ti.* est de pactione & stipulatione mutuæ successionis siue [illegible], qua constringitur libertas testamentorum quę est etiam inutilis.

XXXIX. *De duobus reis stipulandi & promittendi.*

E DVo vel plures rei stipulandi sunt, qoi ab vno vel à pluribus eandem rem vel pecuniam ex vno eodemque contractu suo nomine singuli in solidũ. & in partem virilem stipulati sunt, vel, apud quos communiter stipulari ius est vt *l. si reus §. vltim. D. de nouat.* Duo vel plures rei promittendi, qui eandem rem vel pecuniam ex eadem causa singuli in solidum & in partem virilem suo nomine voi vel pluribus stipulantibus promiserunt. In solidum & in partem virilem vt *l. inter eos D. de fideiuss.* quod olim F necesse non erat exprimi, sed agi satis erat, & creditorum singulorum personas in solidum intueri *l. his verbis D. de duob. reis. l. cum apparent D. loca.* Hodie exprimi necesse est ex *Nou. xcix.* ex qua electio quæ datur creditori *l. 1. & 2 hoc tit. & l. 3. §. 1. D. eod. l. si diuisa ã. de locat.* tollitur si id noo fuerit expressum, vel etiam eo expresso, si omnes soluendo & præsentes fuerint, ad exemplum epistolæ D. Adriani. Et notandum oumerationem vni factam, omnibus factam videri *l. 3. hoc tit. l. 5. sup. si cer. pet.* sicut ex *l. vlt.* agnitio debiti ab vno facta, ab omnibus facta videtur, & conuentio siue iorerpellatio vnius, interpellatio omnium.

XL. *De fideiussoribus & mandatoribus.*

G SVperiores tituli fuerunt de his qui quid suo nomine principaliter promittunt. Hic titu. est de his qui pro altero stipulanti vel stipulantibus quid adpromittunt, salua manente obligatione rei principalis, hi sunt fideiussores quibus adfines mandatores sunt, oam & qui promisit fideiubere, satis promisso facit mandando credi pecuniam vel quid aliud dari fieri ve *l. vlt. §. vlt. D. mand.* & vt eleganter ait *l. si heredi tatem eod. tit.* quicunq; contractus tales sunt, vt quicunq; eorum nomine fideiussor obligari possit & mandati obligatio consistit. nec multum refert H præsens quis interrogatus fideiubeat, an absens mandet. Sed ex eo loco etiam intelligimus hanc esse differentiã inter fideiussorem & mandatorem quod non præsens tantum vt *l. 21 §. si curator eod. tit.* sed etiam absens mandet, quia mandatum solo consensu contrahitur. fideiubeat autem præsens duntaxat, quia hoc

fit per stipulationem interrogato fideiussore vt ait *d. l. si hereditatem & l. 3. §. vlt. D. de adm. rer. ad ciuit. pert. l. 12. hoc tit.* qua ex re etiam olim dicebatur præs. quo nomine respondens interroganti fideiussor significabat se præsentem atque adeo auctorem credendi esse. Non quicunque præsens fuit in contrahenda obligatione pro fideiussore habetur, vt *l. 6. hoc tit. l. 15. ī. de adm. tut.* Sed qui præsens interrogatus est an præs esset, atque respondit præs. quo verbo fidem suam satis adstringit. Porrò quam adfinis sit fideiussor mandatori ex eo etiam apparet, quod plerunque mandator est is pro quo fideiussor intercedit & inter eum & fideiussorem mandati obligatio constituitur vt *l. 14. hoc titu.* B
Et commune in toto hoc titulo ius fideiussoris & mandatoris.

XLI. *De nouationibus, & delegationibus.*

HIc titulus est de stipulationibus interpositis nouandæ & tollendæ prioris obligationis causa. fideiussio, stipulatio est quæ accedit priori obligationi, non etiam perimit eam. Nouatio & delegatio perimit priorem obligationem. quam differentiam quibus eæ obligationes distinguuntur etiam propriæ appellationes demonstrant, cum fideiussio dicitur fieri per adstipulationem & adpromissionem, nouatio & delegatio per ex- C
stipulationem & expromissionem. illo enim sermone obligationis additamentum significatur, in hoc exortus nouæ. Nouatio igitur & delegatio per stipulationē fit, & voluntaria est, quia nemo promittit inuitus. Alia est nouatio & delegatio quæ fit per litis contestationem iudicio accepto, de qua propriè hic titulus non est. hæc necessaria est, quia iudicium datur in inuitum vt si is cui nomen L. Titii vendidi mandatu meo litem contestetur cum L. Titio. vel si creditor litem contestetur cum debitore suo eumque condemnet *l. 1. hoc tit. l. 11. & 29. D. eod. l. 2 supr. de obl. & act.* Nouatio voluntaria est stipulationis veteris vel alte- D
rius obligationis veteris in nouam stipulationem translatio atque transfusio. quo genere, vt dixi, vetus obligatio ipso iure perimitur *l. si vnus §. pactus D. de pac. l. 2. & 3 in fin. hoc tit.* Delegatio autem est mandatum in stipulationem nouandæ & transferēdæ prioris obligationis, quod fit exempli gratia creditore iubente debitorem suum id quod sibi debet creditori suo promittere vel alii cui donatum velit, vnde inter delegatum & delegatorem nascitur actio mandati *l. 12. D. eod.* Perficitur autem delegatio secuta nouatione, hoc est nouandi causa delegato promittente ei cui delegatus est, siue debitor delegatus sit, siue non E
debitor. nam & non debitor delegatus ex stipulatu conueniri & exigi potest *l. 5.* & quod ait *l. 11. D. eod.* delegationem per stipulationem fieri, hoc est perfici atq. compleri. nam origo & causa delegationis est mādatum, executio & exitus stipulatio nouandi causa interposita. & hæc est delegatio debitoris, de qua hic titulus. Alia est delegatio siue mandatū & cessio actionis, vt cum aliquem procuratorem facio in rem suam vel meam, vt agat cum alio meo nomine *l. 11 in fi. ī. de donat.* Alia est mandatum, non vt agat quis, sed vt alii promittat, delegatio debitoris. & inter hanc & illam delegationem, id est, inter hæc duo mandato- F
rum genera multū interest. nam vt supra attigi, delegatio actionis fit inuito debitore, delegatio debitoris non item *l. 1. & 6.* Delegatione actionis non tollitur obligatio vel actio quę delegantiꝫ competit. Delegatione debitoris tollitur *l. 3.* Delegatio debitoris nouatione legitimè perfecta non potest reuocari à mandatore, etiam si is cui delegatus est debitor eum nondum exegerit aut nolit exigere. Delegatio siue cessio actionis potest reuocari re integra, id est, si is cui delegata est actió litē contestatus nō sit, vel si nihil exegerit, vel si non denuntiauerit debitori vt solueret *d. l. 3.* Item si is cui quis specialiter delegauit actionem in G
rem suam non in rem delegati, inuito mandatore non potest nouare vel alio modo soluere obligationem *l. 4.* Is cui delegatus est debitor & promisit, contra. Est & aliud genus delegationis, si non mando vt quis agat in iudicio, vel vt stipulanti promittat, sed vt soluat alii quod mihi debet. qui multum distat ab eo qui delegatus est vt promittat. nam hic si promittat nouatur obligatio, ille vero si promittat non nouatur *l. 23. D. eod.* Ad hæc sciendum est, nouationem voluntariam quatuor modis fieri, & primo quidem sine delegatione, ceteris præcedente delegatione. Primo igitur mutata causa vel statu prioris obligationis, non H
mutata persona debitoris vel creditoris, vt si de te stipuler nouandi causa quod mihi debes ex crediti vel ex legati causa, vel si quod mihi debes ex stipulatu, idem rursus de te stipuler, quod quemadmodum rite fiat *l. vltim.* exponit, & latius *Obs. xix. cap. xxxvi.* Secūdo autem modo nouatio fit, mutata persona creditoris, vt si quod tibi debeo, alii non creditori tuo promittam. quod fit si tu me delegaueris vt id alii promitterem. Tertio modo fit, mutata persona debitoris, vt si quod tibi debeo stipuleris ab alio nō debitore meo vltro suscipiente nomen meum. quod etiam fit si ego alium non debitorem meum tibi delegauero qui tibi promitteret quod debeo. Et vltimo fit, mutata persona vtriusque, quod etiā fit remedio delegationis, si debitorem meum tibi creditori meo delegauero qui tibi promitteret quod debeo. nam & tu mutas debitorem, & ille mutat creditorem.

XLII. *De solutionibus, & liberationibus.*

NOuationi & delegationi quę per stipulationem tollit priorem obligationē, vt dictum est titulo superiore, inde rapta occasione adiungit alias rationes siue modos quibus & citra stipulationem tollitur obligatio, mox rediturus ad stipulationes. Et summa quidem ratio tollendæ obligationis est solutio, id est, præstatio eius quod debetur, vel alterius rei æstimatæ volenti creditori facta, vel ei qui exigendi potestatem habet à debitore, vel ab alio nomine debitoris. Ex solutione liberatio sequitur, vt ex contractu obligatio. Solutio est causa, liberatio effectus. Solutio facti, liberatio iuris. Solutio species tollendæ obligationis. liberatio genus. Nam & aliis quàm solutione modis plerisque liberatio contingit, ipso iure vel per exceptionem, veluti nouatione, pacto, transactione, donatione, compensatione, capitis deminutione debitoris, acceptilatione, obsignatione pecuniæ, confusione, venditione pignoris, apocha, interitu rei sine culpa debitoris, quos ego modos veluti in quendam aceruum contraxi, quia nimis magna esset mora in singulis, si aceruum diruere vellem. Et quod dicitur in *l. solutionem D. eod.* coniuncta *l. liberationis D. de verb. sig.* idem vtroque nomine significari, non pertinet ad hunc titulum, sed ad titulum de re iudicata, quo à iudicato exigitur vt soluat *l. 4. §. soluisse D. eod.* vbi soluendi verbum eandem vim habet quam liberandi.

XLIII. *De acceptilationibus.*

REdit ad stipulationes. nam acceptilatione ea tantum obligatio tollitur quæ ex stipulatione nascitur. Aliæ obligationes quæ re, vel consensu, vel literis contrahuntur. non possunt tolli acceptilatione, nisi prius nouatione facta transferantur in stipulationem Aquilianam, cuius formulam condidit Gallus Aquilius *l. 2. & 3. hoc tit. l. 13. ī. tit. prox. l. 4. 15. 32. 40. sup. de transf.* quia acceptilatio verbis fit, & verbis tolli id tantum potest, quod verbis contractum est.

XLIIII. *De euictionibus.*

HIc titulus est de stipulatione qua plerumque venditor emptori cauet pro euictione, id est, in casum, quo genere vindicationis in iudicio emptor rem quam accepit ex causa emptionis vel æstimationem eius amittat, & eam ei rem habere non liceat, his fere verbis stipulante emptore, vt formulam componam. *Eum hominem quem de te emi & accepi, mihi per te heredemque tuum & per omnes habere rectè licere, & si is homo quo de agitur pársve eius a me petita erit, vel si eum hominem partémue eius ego ab alio petiero, tum de ea re agenda adesse eum tibi heredive tuo denuntiauero, & eam rem rectè defendere, & si is homo pársve eius mihi per iudicem euicta erit vel si eum hominem ego a possessore per iudicem euincere non potuerim, tum duplam mihi rectè præstari, hæc spondésne?* Plerunque euictionis nomine stipulatur emptor duplam non quanti res est in veritate, sed quanti emit, vt Accurs. docet rectè in *l. 1. D. eod.* & nonnunquam plus aut minus si ita pacti sint *l. si dictum l. si plus D. eod* nec enim huic rei modum finémve illum vlla lex imposuit. Porro ex formula stipulationis apparet eam committi, id est, obligationem euictionis contrahi non tantum si alio agente in rem aduersus emptorem, iudex emptorem condemnet, atque compellat rem restituere actori vel æstimationē, sed & si agente emptore in rem aduersus possessorē iudex possessorem absoluat *l. 6. hoc titu. l. euicta §. 1. D. eo. l. qui absentem D. de proc.* Euictionis n. nomine significatur in iudicio in rem efficax & plena victoria eius qui agit aduersus emptorem vel cum quo agit emptor. Efficax inquam, & plena, id est, quæ ad emolumentum perducatur re abducta vel ablata, vel possessione retenta. Plus enim est euincere, quàm vincere. nec quod vicerit aduersarius, emptor regressum habet ad venditorem, nisi etiam peruicerit, hoc est euicerit *l. habere. D. eodem.* Omissa autem stipulatione euictio-

euictionis, bonæ fidei vel etiam malæ fidei, si ita pactus sit emptori aduersus vẽditorem, superest actio ex empto *l. 6.* quæ modò dicitur competere in simplam & id quod interest, id est, ad pretium recipiendum & vtilitatem omnem *l. 60. & 70. D. eodem. l. Titius. §. vlt. D. de actio empt.* modo in id quod interest vt *l. 9. 17. 21. 25. 29. hoc tit.* quod tamen ita debet intelligi, vt in eo quod interest insit pretium rei, quod emptor venditori adnumerauit modo in id quod interest, non in pretium quod adnumerauit vt *l. 23. hoc titul.* quod etiam ita intelligi debet, vt non in pretium tantùm, sed in id omne quod interest, quod plerumq. pretium egreditur *l. 1. in princ. D. de actio empt.* modo deficiente stipulatione duplæ, quod valde videtur pugnare cum superiorib. legibus, dicitur ex empto agi in duplum vt *l. 2. D. eod.* & apud Paulum 2. *Sentent.* tanto damnari venditorem, quanto si stipulatione pro euictione cauisset. quo pertinet etiam *l. quod si nolit §. quia adsidua. D. de adil. edict.* quia etsi non de stipulatione loquatur, quę de euictione interponitur, sed de ea quæ interponitur de sanitate, & noxa hominis venditi, & ceteris quæ ædilitio edicto continentur, qua ex causa etiam duplam promitti constat ex *l. 11. §. vltim. & l. quia dicitur D. eod.* & ex Theophilo, in *titu. de diuers. stip.* tamen ratio eius §. *quia adsidua*, etiam ad stipulationem de euictione accommodari potest, vt scilicet quia frequens est pro euictione duplæ stipulatio, idcirco ex empto agi possit in duplam, deficiente stipulatione duplæ, vt ea quæ sunt moris & consuetudinis veniant in bonę fidei iudicium, in quo etiam proditum est tantumdem valere officium iudicis, quantum stipulationem *l. quia tantumdem D. de neg. gest.* Sed omnes ii loci quibus dicitur, si duplam venditor non cauerit, re euicta ex empto duplo tenus agi posse, sic accipiendi sunt, si cùm dictum vel actum esset, vt dupla promitteretur emptori, dupla ei promissa non fuerit, vel si per errorem omissa fuerit stipulatio duplæ vt *l. emptori §. vltim. l. si dictum D. eod.* & hoc est quod ait *l. 2. eod.* si dupla non promitteretur, puta stipulatione omissa per errorem vel eo tantum pacto, vt de dupla venditor teneretur, & eo nomine ageret actione scilicet ex empto, quod res euicta sit, vel quod dupla promissa non sit, dupli condemnandum esse venditorem, scilicet vt re euicta præstet duplam, vel nondum re euicta, vt promittat duplam. Sed si de dupla non sit actum, nec per errorem, sed consulto consilio omissa stipulatio duplæ, certum est de euictione esse ex empto actionem in simplam, & in id, quod interest *d. l. 60.* quod interdũ est minoris quàm dupla, & si quando pluris est, non tamen in condemnatione excedit duplam, maximè si venditor dolo careat *l. cum fortè & l. sequ. D. de actio empt.* Non est omittendum, de euictione stipulationem plurimum, vt dixi, interponi in duplam, sed & aliquando in simplam vt *l. hoc iure D. de euict.* In duplam si homo, vel prædium, vel quæ alia res pretiosa væneat *l. emptori §. 1. D. eodem.* In simplam, si ita pacti sint, vel si væneant friuola, vnde venditiones aliæ duplariæ, aliæ simplariæ dictæ sunt. Et aliquando in id quod interest vt *l. 22. hoc titul. l. 102. D. de verbor. oblig.* sicut de sanitate & noxa stipulatio quam antè dixi concipi in duplam, nonnunquam concipitur in id quod interest *l. 16. §. si seruus D. eod.* Ex his igitur apparet de euictione emptori præcipue duas actiones esse, Vnam ex empto, non interposita stipulatione, nisi nominatim actum sit, ne venditor euictionem præstaret *l. 21. hoc tit.* quo tamen casu, sciens rem alienam esse, nihilominus ex empto tenetur in id quod interest, ignorans verò, in hoc tãtum, vt pretium reddat *l. ex empto §. vltim. D. de actio. empt.* Alteram ex stipulatione duplæ quæ vtilior est. Hæc verò est auctoritas venditionis, vt re iure iudicioque euicta emptori, emptor per hanc vel illam actionem regressum habeat ad auctorem suum, id est, venditorem, & emptori venditor auctoritatis nomine teneatur. Alioquin sine ista auctoritate nulla emptio venditio est. M. Tull. *XIII. Epist.* Si ea prædia diuidentur quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in eius venditionibus esse poterit auctoritas? qua tamen in re rectè monet *l. 6. D. eod.* puta si quæratur, an pro euictione caueri oporteat, vel in quantũ, aut quomodo, cõsuetudinem eius regionis & ciuitatis seu populi, in quo emptio venditio contrahitur spectandam esse. Ergo & legem eius, vt in populo Iudaico, ex lege Mosis venditis prædiis vrbanis, pro euictione venditor emptori obligatur, non etiam venditis prędiis rusticis, quia & ipse venditor quandoque prædia rustica redimere & euincere potest, in pretiũ rationem imputatis fructibus ab emptore medio tempore perceptis, & anno quandoque Iobel, vel vt Græci dicunt anno ἀφέσεως, ea prædia iure suo recipit & euictio-

A nis vel auctoritatis nomine eum non teneri illa verba LXX. demonstrant *Leuit. XXV.* ἐγὼ ἀποδώσω σοι βεβαίωσιν. Nam βεβαιώσεως nomine significatur auctoritas & euictionis causa, & βεβαίωσιν, quod alii habent, non potest sustineri. Ex consuetudine igitur, siue lege regionis, in qua negotium contrahitur, vel ex conuentione contrahentium, venditor non omnium rerum, quas vendidit auctoritatem siue euictionem præstat, ideoque non omnium est auctor, non omnis venditor auctor. Nam & mancipio datarum, olim non erat auctor, sed mancipio non datarum tantum, vt Varro scribit *II. de re rust. cap. de pastoribus*, quia soli **B** domini ex iure Quiritium mancipio dare poterant, tradere etiam non domini, verum qui quid mancipabant, præstabant satis secundum mancipium, de qua satisdatione M. Tullius initio V. *ad Atticum*, nisi lege venditionis dictum esset ne satisdarent, vt Varro *V. de lingua lat.* scribit, cœptum ait in lege mancipiorum vadem ne posceret, nec dabitur. At qui traditione vel mancipatione & traditione, vt apud Paulũ 2. *Sentent. tit. 17.* (Nam eæ duę species nonnunquam coniunguntur vt *l. 7. Cod. Theod. de donat.*) non mancipatione sola rem venditam transferũt in emptorem, hodie non satisdant de euictione, nisi aliud nominatim actum **C** sit, sed repromittunt tantum duplam, vel simplam pretii non veri, sed eius quod acceperunt Nec enim de euictione vlla actio est nisi pretio, aut pretii parte soluta, & merce per traditionẽ translata in emptorem, ac postea iure iudicioque euicta.

XLV. *Creditorem euictionem pignoris non debere.*

MVltæ quæstiones superiore titulo definitæ sunt, an venditor hereditatis, an donator, an apparitor iudicis teneatur de euictione, & quibus casibus venditor rerum non teneatur, & quid veniat in actionem ex empto pro euictione, & aliæ quæ**D**dam, præter quas hæc adhuc superetat, an creditor qui pignus vendidit, teneatur de euictione, cui hic titulus propriè dicatus est. In ea ita distingui solet, aut vendidit iure communi, aut iure creditoris. Si iure communi, id est, si cauit de euictione, vt solent venditores, proculdubio tenetur de euictione, quam si præstiterit, debitor tanquam non liberatus, quod patefecit euictio, creditori tenetur actione creditæ pecuniæ, vel contraria pigneraticia, propterea quod apparuit eum rem alienam pignori obligasse, per quam si duplam cauit & præstitit, consequetur duplam, si modo aliter tanti quanti vẽdidit pignus vendere non **E** potuit, quàm promissa dupla, vel debiti quantitatem tantùm, si etiam non promissa dupla alii tanto pignus vendere potuit, quia culpæ suæ & imprudentiæ adscribere debet quod duplam promisit, & præter debiti quantitatem, si debitum vsurarium fuit vsuras medii tẽporis, licet pretio fruitus videatur medio tempore, id est, à die venditionis rei pigneratæ in diem euictionis, quia effectu & re ipsa non potest intelligi pretio fruitus esse, qui alteto tanto amplius emptori præstitit euictionis nomine. Quod si cauit & præstitit simplam, per eandam actionem consequetur tantum debiti quantitatem non interusurium, quia hoc casu ve**F**rissimum est eum medio tempore pretio fruitum esse. *l. si pignore §. vltim & l. sequ. D. de pign. act.* & hæc si iure communi vendidit. Si iure creditoris & pignoris lege, id est, non promissa euictione, non tenetur de euictione, nec ad pretium restituẽdum, (nisi dolo malo sciens rem esse alienam, vel sibi non obligatam eam vendidit *l. 2. hoc titul. l. ex empto §. sententiam. D. de actio. empt.* quo casu nec regressus ei est ad contrariam pigneraticiam *l. tutor §. pen. D. de pig. act.*) sed debitor ipse eo nomine re euicta emptori tenetur vtili actione ex empto, quasi ipse vẽdidisse videatur, qui venditionem permisit creditori, ne alioquin cum **G** damno emptoris sibi liberationem adquirat, re autem nõ euicta domino rei ratam facienti venditionem, tenetur pretii nomine, quo liberatus est vtili neg. gestorum *d. l. rescriptum §. 1.* Quantum ergo attinet ad creditorem, debitor liberatus est & fideiussor eius siue mandator *d. l. rescriptum l. si mandato Titii §. creditor D. mand.* quia creditor ex pretio pignoris debitum consecutus est, nec emptori ex empto tenetur de euictione, sed in hoc tantum, in quo nihil dispendii facit, vt ei cedat cõtrariam pigneraticiam aduersus debitorem *l. in creditore D. eo.* siquidem eam sibi malit emptor cedi, eaque directò agere potius, quàm vtili ex **H** empto, & ideo cedere eam cogitur creditor, quia, vt dixi, sine vllo suo dispendio hoc est facturus, qui iam suum cõsecutus est, & nihilominus tamen intelligitur habere eam actionem, id est, contrariam pigneraticiam, vt eam postulãti cedat emptori, non vt ea ipse agat, quia debito percepto nihil eius aliud interest, nisi

vt eam habeat quam postulanti cedere possit *l. cum is D. de fideiuss. l. heredem D. mand.* Adhæc notandum est adeò verum esse, quod dicitur, eum qui auctor laudari & de euictione conueniri potest, si emptori faciat controuersiam, repelli exceptione doli mali *l. 11. & 13. 14. sup. tit. prox.* cui locus est etiam in specie *l. 25. & l. vlt.* vt patet ex *l. Seia D. eod. & l. 3. C. de reb. al. non al.* vt & vēditor repellatur qui de euictione nō tenetur, vt puta creditor qui vendidit pignus iure pignoris, licet non teneatur de euictione, tamen ex alia causa facere controuersiam emptori, & rem euincere non potest, ne mutet factum suum, ideoque si creditor qui pignus vendidit lege pignoris, postea successerit in ius & nomen alterius creditoris, cui eadem res obligata est, non potest facere cōtrouersiam emptori ex persona defuncti creditoris, non tantum si ipse qui pignus vendidit, in eo pignore fuit antiquior & potior, sed etiam si fuit inferior & infirmior, defunctus potior priuilegio temporis, quia & si inferior fuerit is qui pignus vendidit, tamen se potiorem esse præstare debet *l. 1. hoc titu. l. & si is D. de distr. pign.*

XLVI. *De patria potestate.*

SVperioribus libris & titulis hoc semper egit Conditor Codicis, iam inde à parte fere media libri tertii, vt varias actiones proponeret in rem, & in personam, quæ de proprietate, vel de possessione, vel de iure pignoris, vel de statu hominū in iudicio ciuiliter instituunt, & varias exceptiones, quę his actionibus subiici solent, quæ & ipsæ quasi quędam actiones sunt, ac deinde generalem actionem ex stipulatu, quæ etiam omnibus actionibus subiicitur. Nullum enim fere negotium geritur, cui non contrahentes subiiciant stipulationem, quam ob eam rem appello *meditatiua*. Et his quidem omnibus peractis atque præstitis, quia *sup. libro 7.* tractans de statu personarum, de eo tantùm præiudicio eave tantum præiudiciali actione egit, qua quæritur an aliquis liber, an libertus sit, illud verò præiudicium omisit, quo quęritur, an aliquis filiusf. sit, ideo nūc de eo vt tractet dat hunc titulū, & statim *l. 1.* agit de præiudicio, quo quis in sua potestate filium esse adserit vt *l. 1. §. per hanc. D. de rei vind.* ait liberos qui sunt in nostra potestate à nobis peti præiudiciis, quæ in rem quidem non sunt actiones, sed esse videntur. *§. præiudiciales Inst. de act.* id est, veluti proprietatis causam continent, nempe cum ago seruum meum, aut libertum meum, aut filium meum esse, sicut interdictum *de liberis exhibendis*, quo etiam petuntur liberi qui sunt in potestate nostra, dicitur quasi proprietatis causam continere *l. 2. §. quædam. D. de interd.* Est enim patria potestas, quasi proprietas quam patres iure ciuili habēt in liberos suos iuste procreatos. Est etiam *l. pen. huius tit.* de præiudicio de partu agnoscendo, de qua satis scripsi in extremo *xix. Obser.*

XLVII. *De adoptionibus.*

HIc tit. est etiam *de patria potestate*, quia non tantum beneficio naturæ & procreationis ex iustis nuptiis, sed etiam beneficio adoptionis patria potestas adquiritur. Adoptio est imago naturæ, & ciuilis ratio quærēdorum liberorum, qui in nostra potestate sint, perinde atq. liberi procreati ex iustis nuptiis. Vel actus legitimus quo qui patremf. vel filiumf. non contradicentem auctore patre sibi adserit in locum filii vel nepotis naturalis & legitimi. Actus legitimus, Theophilo νόμιμος πρᾶξις initio eiusdem tit. quo sermone hodie solemnibus adoptionis sublatis, nec relata adoptione in *l. actus D. de reg. iur.* intelligam ciuilem rationem, & ita accepisse Theophilum paret ex eo quod scripsit in *§. adoptiuis de exh. lib.* Iure antiquo intelligerem actū solemnem ex *l. 4. hoc tit. & l. 5. sup. de suis & leg. lib.* siue legis actionem quæ peragatur solemniter, vel per magistratum trina mancipatione, & bina manumissione adoptandi filiof. & vna mancipatione sine manumissione adoptandis ceteris liberis *l. vlt.* vel per populum adoptando patrif. curiatis comitiis & adhibitis pontificibus Romæ tantum. illa commune nomen fecit suum, hæc adrogatio dicitur: hac paterfa. illa filiusfa. adoptatur. Hæc fit auctore seipso, illa auctore patre: hæc Romæ, illa etiam in prouinciis. & illo loco Auli Gellii, Neque pupillus neq. mulier quæ in parentis potestate est, adrogari possunt, vna negatio deest, quia nec is qui in parentis potestate est adrogari potest. Verùm hodie omnes eæ solennitates obsoleuerunt, & in adoptione acta publica sufficiunt, in adrogatione rescriptum principis. Duo verò sunt casus, quibus adoptione patria potestas non adquiritur, Si mulier aliquem adroget. quia à patre, cui soli competit hæc potestas assumit appellationē, qua & auita, & proauita continetur,

A non materna, quæ nulla fuit vnquam. Deniq; filium mulier habere potest non filiumfam. Item si pater naturalis filium extraneo in adoptionem det, quem casum Iustinianus introduxit *l. pen.* de qua scribam alio loco. Digna certè est & egens commentario aliquo amplo atque dilucido.

XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

HIc titulus est etiam de patria potestate, non adquirēda quidē, sed resoluenda. Resoluitur certis modis lege finitis. Casu, vt ait *l. 3.* id est morte patris, vel deportatione, & iure antiquo
B si filius flamē Dialis inauguretur, aut filia virgo Vestalis capiatur, auctore Vlpian. *lib. Reg. tit. 10.* & iure nouo, si filius augeatur dignitatibus quibusdam *Nou. 81.* non monachismo, vt Doctores volunt sine lege, qua deficiente rectè dictam integram esse patri vindicationem filii, qui inconsulto patre deuouit se monasterio. Nam & monachismus capitis deminutio non est. Resoluitur etiam datione in adoptionem, si parenti detur, & emancipatione, de qua propriè est hic titulus. Et his quidē duobus posterioribus modis maxime iure legitimo filius capite minuitur, quia per vēditionem imaginariam deducitur in seruilem causam, superiori-
C bus capite nō minuitur. Emancipationis siue mancipationis nomine (vtrumq. nomen idem potest) si nudam & simplicem nominis proprietatem spectas, significatur vēditio imaginaria quę in iure fit solemniter per æs & libram, certis verbis, libripende & quinque testibus præsentibus, non adnumerato pretio, sed adpenso vno nummo sestertio assium quatuor, quod etiam ob discrimen alterius nummi in mancipatione exprimi solebat *l. vlt. C. de donat.* Aliud est pretio emere, aliud nummo vno. *l. si quis ante D. de adq. poss.* At si non proprietatem nominis, sed rei exitum & finem spectes, emancipationis nomine significatur, vel quæ per
D eam fit alienatio rerum mancipi, vel testamentum quod per æs & libram appellatur, vel datio in adoptionem, vel vt in hoc titulo, resolutio patrię potestatis. Et emancipatio quidem, per quam res mancipi alienantur, vel testamentum fit per æs & libram, prisco more vna est, itemque ea qua præter filium ceteri liberi in adoptionem dantur vna emancipatio est, quam nec sequitur manumissio vlla, qua verò soluuntur patria potestate, vna mancipatio, & vna manumissio. At qua filius in adoptionem datur iure legitimo trina est mancipatio, & bina manumissio, qua vero soluitur patria potestate, trina mancipatio & trina manumissio,
E præterquam & in manumittendo liberos potestate parentum liberandos circumduci, circumagi, circumuerti in orbem, vt acta ista vertigine liberi abeant quo velint, & pulsari rapismate, hoc est ex palmari, ostendit *l. vlt. & Nou. 81.* & hæc est legitima emancipatio ex XII. tab. Alia ex Constitutione Anastasii, si quis ea vti malit, quæ detractis illis solemnitatib. fit ex rescripto principis ad preces patris edito & insinuato iudici competenti *l. pen.* vt adrogatio hodie fit ex rescripto principis ad preces adrogatoris edito & insinuato iudici *l. 2. C. tit. prox.* Et hæc nudum nomen emancipationis retinet, re ipsa submota quā denotat, id est, ven-
F ditione imaginaria & nomine emancipationis relato ad emolumentum & affectum rei Alia est ex Cōstitutione Iustin. quæ etiam nudum nomen retinet, & fit apud iudicem competētem sine rescripto *l. vlt.* Omnes fiunt inter volentes, vnde voluntariæ iurisdictioni nomen, nisi si qua sit iusta causa inuiti emancipandi, & hoc solo casu causa probata *§. cum autem Inst. de adopt. l. 3. & 4. hoc tit.* & donato plerunq; patrimonio filio emācipato quo vitam toleret suam *l. 2. & vlt. hoc tit. l. vlt. C. Theod. de reuo. do. l. 8. C. de bon. proscr.* & vicissim patri dato præmio emancipationis Constitutionibus definito, & secundo genere etiam absens e-
G mancipatur, primo & tertio præsens tantum.

XLIX. *De ingratis liberis.*

QVantum sit beneficium emancipationis hic titulus ostendit, quo patri datur actio ingrati aduersus filium, quem emancipauit, per quam rescissa emancipatione in eius potestatem redit si ingratus sit, quod non est si nō reddat, aut si neget, vel dissimulet se beneficiū accepisse, sed si patrem contumeliis afficiat, si pulset, si verberet. & ait Constitutio huius tituli. *leges emancipatione rescissa damno libertatis immerita multare voluerunt.* Leges
H cum dicimus, per eminentiam XII. tab. dicimus. Itaque legem Regiam significari arbitror, cuius verba hęc sunt. SI PARENTEM PVER VERBERIT AST OLOE PLORASSINT, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. SI NVRVS SACRA DIVIS PARENTVM ESTO, Nam filium, aut nurum, sacrum aut

ut sacram Diuis parentum fieri quid aliud est, quàm in sacra, quibus soluti sunt, & parentum potestatem reuerti, vt ab eis impunè occidi possint, videlicet si impias manus eis intulerint, illi autem implorauerint ius publicum, idque lex statuit filio æque & vxore eius, id est, nuru, quæ in manu filii est, quæ semper sequitur familiam, in qua filius est. Fuisse autem eam legem translatam in XII. tabul. vt & ceteras leges regias de patria potestate, non est dubium. Item ait, Consultatio, *emancipatione rescissa*. Aliàs emancipatio rescinditur post mortem patris à prætore data bonor. possessione contra tab. filio emancipato præterito *l. sed cum patrono D. de bon. poss. l. 3 §. si emancipatus D. de bon. poss. contra tab. l. si aliquis Cod. Theod. de bon. pros.* Aliàs viuo patre. Hæc filio fraudi est, illa vsui. Regula est, emancipatos liberos in patriam potestatem inuitos non reuerti *l. vlt. D. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Sed excipitur causa ingratitudinis, sicut regulariter inuiti non emancipantur, sed excipitur iusta causa, ex qua si quis inuitus emancipatus sit, posset dici ob causam ingratitudinis non posse eum redigi in potestatem, quia nemo inuitus intelligitur accepisse beneficium, & regulam iuris, Inuito beneficium non datur, sic accipi, vt nolenti accipere neq; detur si non accipiat, neque si accipiat, quia, vt Seneca ait, non accipere, sed parere videtur: & nemo accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Sed in aliam sententiam me vocat pietas paterna, & ingratidefinitio suprà relata.

L. *De postliminio, & redemptis ab hostibus.*

PErtinet etiam hic titulus ad causam patriæ potestatis. Nam in eo intelligimus patrem, ab hostibus captum desinere habere filios in potestate, postliminio verò reuersum tam filios, quàm omnia sua in potestatem recipere, quia fingitur retro in ciuitate fuisse, id est, nunquam ab hostibus captus fuisse, & hæc est quæ dicitur fictio postliminii. Alia est fictio legis Corneliæ, qua captiuus defunctus apud hostes eo momento fingitur defunctus in ciuitate quo captus est, ac proinde in ipso articulo captiuitatis filius morte eius intelligitur sui iuris effectus. Intelligimus etiam ex hoc titulo filium captum ab hostibus desinere esse in potestate patris, sed reuersum iure postliminii, reuerti in eiusdem potestatem *l. 10. & 12.* ibi mortuũ, ex lege Cornelia pro eo haberi ac si mortuus fuisset cùm caperetur. Itaque captiuitas patris aut filii non in plenum resoluit patriam potestatem quandiu pater viuit, propter suspẽsi iuris Constitutionem, id est, propter spem postliminii *l. penult. D. de suis & legit. hered.* cuius ratione & respectu, vt opinor, in edicto *ex quibus cau. ma.* seruitus separatur ab hostium potestate, quia captiuitas nõ est plena, aut certa seruitus. Postliminium est Constitutio iuris gentium, quæ suspendit omnia iura captiui, non abrumpit *l. illa institutio §. 1. D. de her. instit.* & plenius *l. postliminium D. de capt. & postlim.* ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo & in statum pristinum restituendæ inter nos ac liberos populos regesque moribus, legibus constitutum. *Moribus*, id est iure gentium, vt *l. 8. D. de rit. nupt. legibus*, id est, iure ciuili. Et *ab extraneo*, quia non tantùm cum hostibus, sed etiam cum extraneis non hostibus postliminium est *l. 5 §. in pace D. eod.* non cum fœderatis & liberis, licet extranei sint *l. 7. eod.* quod tamen Ælius Gallus non probat apud Festum, & quemadmodum explicandum sit docui *Obser.* XI. vnde & hoc reperam, sic esse legendum illo loco Festi, quo ex Ælio Gallo scribit de postliminio. Equi, & muli, & nauis eadem ratio est postliminio recipiendi quæ serui. & cetera explicanda vt docui eodem loco. In suprà dicta definitione, *inter nos ac liberos populos regesque*, vt Ælius Gallus, Reciperatio est, cum inter populos & reges nationesque & ciuitates peregrinas conuenit, quomodo per reciperatores reddantur res recipianturque. Illud animaduertẽdum tria genera captiuorum trés ve casus potissimum in hoc titulo proponi, Eorum qui ab hostibus redeunt in patriam nõ commercio redempti, sed vel vltro dimissi ab hostibus, vel fuga elapsi, vel virtute militum recuperati. & hi illico omnia iura pristina iure postliminii recipiunt, quæ modo integra manserunt, ad ea verò quæ interim amiserunt in integrum restituuntur, itemque hi qui ex eis apud hostes concepti & editi sunt. Et eorum qui apud hostes moriuntur, ad quos pertinet lex Cornelia, de qua *l. 1. & 9.* lata contra fiscum. Et eorum quos eiusdem ciuitatis ciuis suo ære redemit ab hostibus, qui non fiunt redemptoris serui, vt si eos extraneus a dominis redemisset, sed reuera liberi fiunt. Verum reuersi non illico postliminium habent, quoniam nõ ante pro liberis habentur, quàm pretium sui

A soluerint redemptori, aut ei quinquennio seruierint. denique plenæ libertati statim non restituuntur. nec tamen interim eos esse seruos redemptoris argumentum est, quod filii ex eis post redemptionem suscepti non eodem quo ipsi vinculo redemptori tenentur *l. 8.* & quod in sua potestate habent, quando desinant redemptori addicti siue obligati esse soluto pretio, quod etiam inuito soluunt, sicut quilibet debitor creditori per iudicem *l. 6.* aut deponunt & obsignant, & quod manumissi à redemptore, vel liberati soluto, aut remisso pretio inter libertinos non sunt *l. 2. 11. 13.* Videbatur redemptori nõ deberi pretium non magis B quàm victua aut vestitua alii, quod & communi humanitate & misericordia hæc captiuo præstentur, quæ ratio certè præualet in matre *l. 17.* Sed non in extraneis, in quibus potior est communis & publicæ vtilitatis ratio, vt ait *l. 6. & vlt.* ne non data repetitione pretii tardiores fiant homines ad maiora humanitatis officia redimendosque captiuos.

LI. *De infantibus expositis liberis, & seruis, & de iis qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt.*

C HIc titulus pertinet etiam ad causam patriæ potestatis, quam amittit qui filium à partu recentem proiicit inhumaniter, & quodammodo ad mortem exponit, quod Græcis est *χυτρίζειν*. & eadem ratione dominus serui dominium, & generaliter nemo præiudicio suum esse rectè vindicat, quem pereuntem contempsit *l. 2. hoc titul.* ad quem in Cod. Theod. additur, Si modo testes episcopalis subscriptio fuerit subsecuta, id est, vt Anianus interpretatur, si contestationi de collectione eius episcopus & clerici subscripserint. quamobrem eam legem significari opinor Vasensis concilii *c. 6.* his verbis, Vt secundum statuta piissimo- D rum Augustorum quisquis expositum colligit, ecclesiæ cõtestetur. At, vt cœpi dicere, vtque est in *l. 7. Cod. Theod. de expos.* nulla est differentia inter dominum & patrem, qui sciens volensque seruum à partu recentem aut filium exponit. nam & cùm prima pars huius tituli, in qua liberis, id est filiis, iungat filios seruis, consequens est & dominis iungendos esse patres, & in vtrisque idem ius constituendum. Nec obstabit *l. patrem. sup. de nupt.* si propria ei & congrua reddatur species, puta non impietate adductum, sed egestate & fame compulsum patrem filiam, quam tueri non poterat, exposuisse alienæ misericordię vt *l. 2. 3. de pat. E qui fil. dist.* quo casu æquum nõ est patrem suum ius amittere, & arbitrium collocãdæ filiæ qui necessitati succubuit, quam ne Dii quidem superant. Sed si educatore desiderãte puellam quæ suis sumptibus creuit, filio suo collocari, pater renuat, tum ab eo vt ingrato, educator alimẽtorum sumptum repetet, quem non repeteret, si pater libens filiam filio educatoris in manum conuentione nuptui collocaret, quia eo genere filia trãsiret in familiam educatoris. alioquin educatori semper competit alimentorum repetitio. & alia est ratio victus aut vestitus dati in transitu, ab hostibus pergenti ad suos, qui sumptu exiguus est *l. vlt. sup. titu. F proxim.* & hæc de prima parte huius tituli. Secunda est *de iis qui sanguinolentos, &c.* nec tamen alii sunt infantes in prima, alii sanguinolenti in secunda, sed in vtraque recentes à partu, rubentes à matre, vel vt *l. 3.* pueri paruuli, atque ita infantium nomine non significatur integra prima ætas, quæ vsque ad septennium perducitur, sed primæ cunæ, quibus qui eiiciũtur, propriè exponi dicuntur, grandiores non exponi, sed pro derelicto haberi, non ἐκτίθεσθαι, sed ἀπορρίπτεσθαι. Expositi seruuli liberi fiunt. Habiti pro derelicto liberi non fiunt, nisi tædio medendi neglecti sint. At *prima* pars huius tituli est de his, qui sanguinolentos exponunt, G *secunda* de his qui accipiunt, de quibus *l. 3.* abrogato iure veteri definit, vt non possint expositorum ingenuorum vel seruorum paruulorum dominium sibi vel patronatum vindicare, vel patriam potestatem, siue legitimè emptos acceperint, siue nutriendos sustulerint. & *primam* partem *l. 3.* accipio de his qui emptos; *secundam* de his qui nutriendos acceperunt. nam cùm in antiquis libris, & in Cod. Theod. secunda pars huius tituli ita conscripta sit, *Et de his qui sanguinolentos emptos vel nutriendos acceperunt*, necesse est, vt de emptis aliquo loco agatur, & his nullus apparet, qui accommodari possit, præterquam in prima par- H te, ac præterea secunda, quæ est de his, qui nutriendos sustulerunt euidenter scripta, argumentum præbet primam esse de his qui emptos acceperunt. Expositos autem lex definit esse liberos & ingenuos, licet serui nati sint, nec vindicari posse ab eo, qui exposuit, nec ab eo qui emit vel sustulit, ne ex pietatis officio luctũ

faciat, nec alimentorum nomine vt *l. 2. supr. de ing. man.* & in epist. quadam Traiani ad Plinium, quorum tamẽ repetitio ei non denegabitur. & alius tantum casus est, quo vindicatio non aufertur patri vel domino vel patrono, si non ipsi, sed alius citra ipsorum voluntatem paruulos exposuerit.

LII. *Quæ sit longa consuetudo.*

REferẽdus est hic titulus ad *l. vlt. tit. 48.* qui propius abest, in qua dicitur apud eum magistratum filios emancipari posse, cui lex, vel longa consuetudo legis actionem dedit & eiusdem tituli etiam *l. 1.* de cõsuetudine accipitur. quam ob causam, vt opinor, in hoc titulo definitur non quid sit longa consuetudo, sed quæ sit, id est, quam vim & efficientiam habeat. Quid tamen sit si quæras, dicam ius esse nõ scriptum, quod vsus populi frequens & inueteratus communi adsensione comprobauit. & rursus si quæras, quot annorum vsus cõsuetudinem faciat, nõ dicam decennii, vt glossæ, quæ hoc solo argumento ducuntur, quod dicatur consuetudo longa & diuturna, quasi scilicet his verbis non significentur etiam XXX. & XL. anni, vt *l. 2. & 3. supr. de præscr. 30. ann l. 1. C. Theod. de act. cer. temp. fin.* sed huius rei certam definitionem non esse, huius rei decennium finem non esse, quandoquidem plurimorum annorum obseruationem requirit *l. sed ea quæ D. de legib.* & Aristoteles 2. *Polit.* τῷ χρόνῳ πλήθει, antiquam & tenacem adprobationem *l. 3 hoc titu.* vsum longæuum *l. 2.* inueteratum populi consensum *l. de quibus D. de legib.* consuetudinem semper obseruatam *l. fine herede § penul. D. de admin. tut.* quibus verbis sanè significatur spatium decennio amplius, & tempus incertum infinitumque, quod sensim sine sensu labitur, quoad morem fecerit & habitum in animis ciuium: cuius quidem habitus comparandi ratio, vt non finitur certo tempore, ita nec in populo ex longa consuetudine, inducendi inserendique moris ratio certo tempore finiri potest. Consuetudo morem facit, vel vt Aristoteles ait 11. *ad Eudemum* τὸ ἦθος διὰ τὸ ἔθος ἔχει τὴν ἐπίδοσιν. Sed his nominibus plerumque vtimur promiscuè, & Varro semper consuetudinem accipit pro eo, quod morem diximus creatum ex consuetudine, vt cum ait morem esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inueteratus cõsuetudinem faciat. & alio loco, dum ait, morem esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Vires autem longæ consuetudinis eę sunt, vt si nõ vincat legem, quam ratio commendat quę nulla aut parua ratione constat, aut quę nondũ penitus inoleuit, nondum consensu omnium recepta, inueterata, stabilita, iudicio comprobata est vt *l. pen. sup. de legib. l. quod non ratione D. eod. l. 3. hoc titu.* ea tamen quam ratio suasit, vt ait *l. 1.* ratio quædam inator, & publica vtilitas, & longum tempus tacito & illiterato omnium consensu, & rerum iudicatarum firmauit auctoritas, sane abrogat legẽ, cuius ratio vel cessauit, vel minor est, vel minus confert Reip. quia & deficere videtur lex tãquam obliterata supra quam vsus inualuit, & deficiente lege consuetudo sola dominatur & legis vim obtinet *l. 3. hoc tit. l. diuturna D. de legib. l. vlt. sup. de testa. § sine scripto Inst. de iur. nat.* Gregorius Nazianzenus 11. *de Theol.* τὸ ἔθος χρόνῳ βεβαιωθὲν ἀναμφίλεκτον νόμος. Lex autẽ iacet & silet interim quoad restituatur, vt Traianus apud Plinium restituit legem Pompeiam, contra quam longa cõsuetudo vsurpata erat. Sed & nulla lex aliter nos tenet, quam si & consuetudine recepta sit *l. de quibus D. de legib.* Arist. 2. *Polit.* ὁ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος. Et cũm de interpretatione legis quæritur, optima interpres est consuetudo *l. si de interpretatione D. de legibus.* Dionysius VII, πιστὸς ἀμφισβητουμένων δικαίων ἑρμηνευτὴς ὁ χρόνος.

LIII. *De donationibus.*

TItulus superior ad tit. XLVIII. hic vero ad XLIX. referendus est, quo data est actio ingrati aduersus emãcipatũ, cui nunc additurus etiam ingrati actionem aduersus donatarium *titu. 55.* prius instituit generaliter tractare *de donationibus.* & hanc horum titulorum connexionem confirmat Codex Theodosii, in quo tit. *de reu. don.* subiicitur statim tit. *de ingratis lib.* Donatio autem Aristoteli 4. *Topicorum est δόσις ἀναπόδοτος*, datio ita profecta ab aliquo vt nullo casu reuocetur. Datio est genus, quo cõtinetur etiam dos & donatio propter nuptias, & manumissio, & mutuũ, & permutatio, & legatum, aut fideicommissum & donatio mortis causa, & donatio vera, absoluta, directa, de qua in hoc tit. agitur, quæ irreuocabilis est, illæ donationes repeti & reuocari possunt, & si quæ donationes dicuntur, non sunt veræ & absolu-

A ræ donationes, vt ait *l. Senatus. § 1. D. de mor. cau. don.* sed mortis causa factæ, aut reuocabiles donationes. Perficitur autẽ iure antiquo donatio stipulatione, vel traditione, & traditione non tantum vera, sed etiam fictitia, veluti traditione instrumenti auctoritatis *l. 1. hoc tit* vel retentione vsusfructus *l. 28 & 35. § sed si quidem*, vel conductione rei donatæ *l. quædam. D. de rei vind.* & aliis modis, vt docui *Obs. XIX. c. XVIII.* Perficitur etiam legis actione, vt significat *l. 25. hoc titu.* veluti cessione in iure *l. 1. C. Hermog. eo. tit.* item mancipatione *l. 4. C. Th. eod.* vel vtroque interueniẽte mãcipatione, & traditione *l. 7. eod.* quod & *l. vlt. huius*
B *tit.* demonstrat, dum ait, in donatione hæc vsu verba fuisse recepta, Dono tibi rem illã, vel addico sestertio nummo vno assium quatuor. nam quis non videt eam originem ducere à mancipatione, quæ olim fiebat per imaginariam venditionem nummo vno siue asse Caiano, & ita Suetonius *in Othone*, Totum agrum redemit, emancipauitque, quod Tacitus eadem de re scribens, dono dedit. Perficiebatur ergo donatio per emancipationem quod vtiq; verum est inter extraneos. inter liberos autem & parentes ex Constitutione D. Pii nuda voluntate *d. l. 4.* & hodie quoq; inter omnes ex Constitutione Iustiniani perficitur nuda
C voluntate, consummatur traditione. Nec idem est in ea, vt fuit olim, perfectio & consumatio. Rerum autem incorporaliũ veluti nominum, siue obligationum donatio perficitur cessis actionibus *l. 11. hoc tit.* Ac præterea ad perficiendam donationem necessaria est insinuatio, si excedat modum legitimum, exceptis casibus certis, & acceptio donatarii.

LIIII. *De donationibus quæ sub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.*

DOnatio sub modo ita fit, Dono tibi fundum illum vt me a-
D las *l. 1.* Donatio sub cõditione ita, Dono tibi fundũ illum si à patre emancipatus fueris *l. 5.* Modus contrahit, Conditio suspendit. Donatio autem ex certo tempore ita fit, Dono tibi fundum illum eo pacto eaq; lege, vt proprietas eius fundi ad me redeat post quinquennium, vel vt redeat ad L. Titium, vt *l. 3.* si vt redeat ad L. Titium, tibi dono ad tempus, L. Titio ex tempore, ideoque finito tempore quinquennii licet Titio veteri & stricto iure qui sibi reddi stipulatus non est non competat actio, datur tamen vtilis ex Constitutione Diuorum Fratrum, eadem scilicet quæ donatori competeret, puta præscriptis verbis vel condictio
E ob rem dari *d. l. 3. & arg. l. pen. ad exhib.* Ergo in hac rubrica, *Ex certo tẽpore*, sic accipio, vel ad certum tempus, & subaudio, aut ex incerto tempore, vel ad incertum tempus, veluti vt post mortem donatarii proprietas redeat ad donatorem *l. 2. hoc tit. l. Seia. D. de mor. cau. don.* Conditiones, pactiones, leges donationibus imponũtur à donatore solo, & à donatario recipiũtur, si placeãt, vel reiiciuntur, si displiceant *l. 25. tit. prox.* & imponũtur initio perficiundæ donationis non post perfectam donationem. nec quidquam attinet donatarii postea impositas recipere vel reiicere *l. 4.* At initio si donationi dicta sit lex, & impositus modus ali-
F quis, & receptus à donatario, eo non impleto donatori competit condictio ob rem dari *l. 2. 6. 8. de cond. ob cau. l. vlt. titu. seq.* vel præscriptis verbis *l. 9. & 22. sup. tit. prox.* non vindicatio rei donatæ, nisi in casu *l. 1.* admodum singulari, propter causam alimẽtorum, quem & singularem & specialem esse satis demonstrant ter inculcata illa verba, *in hoc casu.* Denique singulares sunt species *l. 1. & 3.*

LV. *De reuocandis donationibus.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati cuius respectu institutus
G est hic tractatus de donationib. vt scilicet actioni ingrati, per quam beneficium emancipationis rescinditur, de qua actum est paulo prius titul. de ing. lib. adiungeretur alia actio ingrati, per quam iure perfecta donatio rescinditur, & rescinditur ex certis tantũ ingratitudinis causis iudici approbatis *l. pe. & vlt.* Superiori tit. vna causa proposita est, conditionis non impletæ, quæ etiam inculcatur *l. vlt. huius tituli*, ob quam donatori competit condictio ob rem dati re non secuta. *Hoc titu.* proponitur alia, nempe ingratitudinis, ob quam donatori datur actio ingrati personalis *l. 7.* & perpetua *l. 1.* quæ tamen heredi & in heredem non datur
H *l. 1. § vlt.* quia magis vindictę persecutionem habet, & in *l. 7.* vindicationis, id est, vindictæ. Et datur cuilibet donatori nõ tamen matri propudiosæ vel iterũ nubẽti *l. 7.* nisi ex grauissimis & compertissimis causis ingratitudinis, notatis in *Nou. de nupt.* Et per eam reuocantur quæ habet ingratus, non quæ alienauit *d. l. 7.*

Porrò

Porrò huic causæ additur etiam alia in *l.8.* Si orbo qui donauit omnia bona vel partem bonorum postea adnascantur liberi, de qua *Obser.*20.

LVI. *De mortis causa donationibus.*

SVperiores tituli sunt de donatione inter viuos, quæ si iure perfecta sit pœnitentia nullo modo reuocari potest *l. 2. 3.4. 6. tit.prox.* Hic titulus *de donatione causa mortis*, quæ pœnitentia reuocari potest *l qui mortis causa.D.eod.* sicut donatio ob causam *l.3.§.1.l.si pecuniam D.de cond.cau. da.* & donatio precaria *l.1.& 2.de prec.* Reuocatur etiam donatio causa mortis per fideicommissum *l.1.*& finito periculo, cuius metu facta donatio est, & morte donatarii, quę modo viuo donatore contingat *l.non omnis.D.de reb.cred.* Est autem datio veluti fiduciaria, quæ confertur in casum mortis donatoris, nec ante perfecta esse intelligitur, quàm ea contigerit. Insinuatione non eget, sed testibus quinque, tanquam vltima voluntas *l.4.* cùm tamen donatio inter viuos quibus casibus non requirit insinuationem, scripto cōtenta sit à donatore subscripto, nec requirat vllos testes *l. in donationibus. ꝫ.de donatio.* De Constitutionibus huius tituli scripsi in eadem Obseruatione.

LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimariis sublatis.*

POtest etiam rectè hic titulus referri ad mortis causa donationes, quæ si conferantur in eum quē lex Iulia & Papia prohibet capere, velut cœlibem, aut orbum, ex S.C. in eadem causa sunt qua legata ei relicta essent *l.senatus D.de mort.cau.don.* quod congruit omnino cum fine tituli superioris, quo generaliter cōstituitur, mortis causa donationes legatorum instar obtinere. Et vt ex Vlpian. intelligere licet *lib. Reg.tit. 16. 17. 22.* & Sozomeno *1.cap.9.* prohibuit lex Iulia & Papia cœlibem quidquam capere ex aliorum testamentis, nisi post mortem testatoris intra C. dies matrimonium contraheret, præterquam ex testamentis cognatorum, vt opinor, vsq; ad sextum gradum, ad quem vsque etiam qui inter se contrahunt matrimonium ex eadem lege solidi capacitatem habent, & prætor ab intestato detulit bonorū possessionem. Orbum autem liberis lex voluit eorum quæ sibi testamento relinquerentur non capere plus quàm semissem, altero semisse multari, cœlibem asse, & semissem assem ve fiscu cedere. Maior est cœlibatus, quàm orbitatis pœna. quia matrimonium contrahere in potestate nostra est, liberos suscipere non est in nobis, sed in maiestatis prouidentia. & eodem Vlpian. auctore, in orbo masculo lex definiuit ætatem xxv. ann. in fœmina xx. vt qui ea ætate esset sine liberis relictorum semisse multaretur. Vnde cùm Sozomenus scribat, in cœlibe masculo eam legem definisse ætatem xxv. quia cœlebs qui esset, ius capiendi nō haberet, præsumo fœminæ etiam cœlibi fuisse præscriptam ætatem xx. ann. Ea enim lex tam fœminas coercebat, quàm mares cœlibes & orbos, vt & Dio scribit LIIII. eam legem graues pœnas irrogasse τοῖς τ' ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις. & ita esse argumentum F præstat *l.1.huius tituli*, quæ bis pœnis liberat vtrumque sexum, de quibus est intelligenda *l.si is qui heres D.de vulg.substit.* & in orbo ponenda species *l. 42. D. de legat. 2. l. cogi §. his qui solidum D.ad Trebell.* & similibus. De his pœnis proculdubio Vlpian. tractauerat eodem libro, titul. *de cœlibe orbo & solitario patre*, vbi solitarium patrem vocat, qui vnicum & solum filium habet μονογενῆ, vt Aquila loquitur, qui orbitatis quidē pœnam non sustinebat, sed fortè leuiorem aut certè tanta præmia non habebat, quanta pater plurium liberorum. Mittam loca ex Iuuenale, Tacito *Panegyrico Maximiano*, & *Constantino* G *dicto*, Ambrosio, Tertulliano, quæ in hanc rem proferre possem, & Tertulliani vnum tantum locum satis obscurum explicare conabor, quo ait, Seuerum Imperatorem leges Papias exclusisse, quæ ante liberos suscipi cogebant, quàm Iuliæ matrimonium contrahi. Qua verò ætate lex Papia liberos exigit, eadem lex Iulia matrimonium contrahi voluit. Fieri autem non potest, vt simul vno tempore existant liberi & nuptiæ, sed prius nuptias cōtrahere oportet marem intra xxv. fœminam intra xx. deinde liberos suscipere, cui rei à contractis nuptiis fortè Seuerus præstituit tempus, cuius mentionem facit Vlpian. *tit.* 16. puta annum H & sex menses, hoc est, bis nouem menses. quia nouem mensibus plerumque partus absoluitur, non sustulit autem Seuerus pœnam cœlibatus & orbitatis. His erat locus etiam solutis primis nuptiis aduersus viros, qui non properabant ad secundas, fœmi-

A nis à morte viri & à diuortio licebat esse vacantibus certo tempore lege Iulia & Papia definito, vt idem Vlpianus scribit *titul.* XIIII. At hodie Constitutione Constantini eæ pœnæ sublatæ sunt, generaliter omnibus hac in re data vacatione legis Iuliæ & Papiæ *l. 1.* Verum in Cod. Theod. vbi hæc lex plenior extat, Constantinus profitetur se nō tollere quod iisdem legibus cautum erat, ne vir & vxor inter se solidum capere possent, vt inter eos reprimeretur mutuus nimiúsque fauor *l. vlt.Cod. Theod. de leg.her.* quem coniugum exprimunt blanditiæ, quas plerumque nec rigor legis Iuliæ & Papiæ cohibere potest, lege illusa per ta- B cita fideicommissa. Dixi, *solidum*, nam vt Vlpian scribit titul. *de decimis*, ex lege Papia vir & vxor inter se in honorem matrimonii decimam bonorum capere possunt, cuius rei exemplum suppeditat *l. qui vxori. D.de an. & arg.leg.* Et quæ leges Digestorum mentionem faciunt eius, qui ex vnius testamento solidum capere non potest, ex alterius potest vt *l.6.D.de vulg.subst.* his, de marito vel vxore exemplum apponi potest. At præter decimam matrimonii nomine si ex alio matrimonio liberos superstites habebant, quot liberos habebant, tot decimas capere poterant. Item communis filius post nonum diem amissus, vnam decimā, C duo post nonum diem, id est, post Nominalia amissi, duas decimas abiiciunt. Defuncti autem ante nominis assumptionem, pro non susceptis habentur. & ex ea quidem re Thalelæus in *l. 1.ꝫ.vnde vir & vx.* legem Papiam decimariam cognominauit, cuius vacationem, quam ante Constantius dederat naucularis Orientis *l.7.Cod.Theod.de naute.* Honorius & Theodosius *l. 2.* dant generaliter omnibus, sublatis leg bus decimariis, & data coniugibus inter se licentia si relinquatur capiendi assis.

LVIII. *De iure liberorum.*

D QVàm aptè cohæreat hic titulus superiori ex eo apparet quod *l.1.* sit portio *l. vlt.tit.superioris*, vt probant inscriptiones & subscriptiones, & quòd ex lege Papia, de qua in *d.l.vlt.* olim vir & vxor inter se solidum capere poterant, si vnum filium superstitem habebant, vel si eum puberem amisissent, quoniam satis erat eum educasse vsque ad pubertatem, & cetera quæ Vlpian. exequitur *tit.*XVI. Item solidum inter se capere poterant, qui neque haberent, neque amisissent liberos, si oblatis precibus ius liberorum à principe impetrassent, tot scilicet liberorū, quot sufficiunt obtinendæ capacitati assis, & hæc impetratio etiām E dabat matribus ius succedendi filio ab intestato ex S.C. Tertylliano *l.7.Cod.Theod.de leg.her.l.8.Cod.Theod.de bo.prosc.l.9.Cod. Theod.de infir.his quæ sub tyr. & No.Valentinian. de testam.* At *l. 2.* ius liberorum concedit vltrò & generaliter omnibus, etiam non petentibus, vt solidi capaces sint coniuges inter se, & *l. 2.* vt matres succedant filio ex S.C. Tertylliano.

CODICIS IVSTINIANI LIB. IX. TIT. I.

Qui accusare non possunt.

POst ciuiles actiones dantur criminales, quę propriè accusationes dicūtur. Vt verò *lib.6 sup* & Digestorum XXXVIII. prius egit de his qui testamenta facere non possunt, quàm de testamentis ipsis, ita hoc libro primùm agit de his qui accusare non possunt, deinde de accusationibus: qui non est quidem ille ordo G docendi secundum quem prius de re quàm de circumstantiis dicendum est, sed est ordo respondendi de iure, & in foro exercendorum iudiciorum, vt prius quæratur de personis, quàm de regulis & solemnitatibus iuris *l. 4. D.qui testam.fa.poss.l.quidam D.de in.cod.* Et hos verò in hoc tit. ostenditur accusare non posse, primùm qui in reatu sunt, quia neque alium quenquam nisi suam vel suorum iniuriam persequantur, neque accusatorem suum eo crimine, cuius relatione neque releuantur ipsi, neque onerant & pœnæ subiiciunt accusatorem suum accusare possunt. Item alio quàm pupilli vel adolescentis nomine neminem H accusare posse, sed suo tantum, de professo, & comminus. Item accusare eum non posse, qui non edidit libellum inscriptionis; quod est accusatori periculum calumniæ, vt iudici libellus, ex quo sententiam recitat periculum famæ & existimationis. Item qui post inscriptionem non satis dedit se perseueraturum in cri-

mine vsque ad sententiam. Inscriptionem & delationem accusatione, & litis cõtestatione, & vocatione in ius esse priorem. Mulierem quoque & militem accusare nõ posse, nisi suam suorũmve iniuriam persequatur, quo casu mulier ex S.C. sine inscriptione admittitur propter fragilitatem temeritatemque naturæ, miles non nisi cum inscriptione. Item qui ab accusatione destitit, & alium ferè quemcunque infamem accusare non posse, nisi suam suorũmve iniuriam persequatur, familiares, libertos, seruos dominum suum criminaliter accusare non posse, nec si suam iniuriam persequantur. Eum qui duos reos delatos habet, tertium deferre & accusare non posse, nisi propriæ iniuriæ causa. Fratrem à fratre grauiori crimini accusari non posse, nisi alter alterius vitæ fecisse dicatur insidias.

II. *De accusationibus, & inscriptionibus.*

A Personis transit ad rem ipsam, id est, ad accusationes & inscriptiones. Inscriptiones quæ & delationes, denuntiationes, querelæ, testationes accusationum præcedunt, accusationes sequuntur. Quod ratio exigendæ inscriptionis demonstrat in *l. 5. C.Th. eod.* in qua supremam actionem accusationem vocat, & *l. 3. tit. 1. l. pen. hoc tit. l. 7. D. eod. l. 2. C. vt intra cer. temp.* At in hoc tit. prius dantur leges *de accusationibus*, quàm de *inscriptionibus*. Nam de inscriptionibus sunt *l. 15. §. pen. & vlt.* & de eis quoque est nonnihil in *l. 8.* vt vel ex libello fiant, vel apud acta deponantur. Ceteræ sunt de accusationibus publicorum iudiciorum, itemq; extraordinariorum, vt de termino moto, cuius criminis executio extraordinaria est *l. 1.* & de vendito vel empto euentu sententiæ *l. 10.* vel sunt de notoriis & relationibus apparitorum præsidis prouinciæ vel aliarum publicarum personarum, quæ & si accusationes non sint propriè, nec exigant apparitoris inscriptionem, tamen accusationibus proximæ sunt, quia non minus subit periculum calumniæ, qui ex eis denuntiat crimina, quàm qui defert ex inscriptionibus *l. 7. & 14.*

III. *De exhibendis, vel transmittendis reis.*

POst inscriptionem delatoris, sequitur vt iudicio reus exhibeatur, quo accusari & lis cum eo contestari possit. Quamobrem si peregrè comprehensus sit, præmisso libello inscriptionis, ad suum forum cum delatore transmittendus est, vt ibi exhibeatur & accusetur. Priorem esse inscriptionem exhibitione ostendit *l. 2. huius tituli.* Exhibitionem autem accusatione solemni & litis contestatione esse priorem argumentum est, quod absens non accusatur, & quod ad exhibendum cum domino agit, qui seruum accusaturus est *l. 2. C. ad exhib.* Non fit autem exhibitio rei sine speciali præcepto iudicis *l. 3. hoc tit.* quoniam apparitoris hac in re solius nulla potestas est. Deniq; exhibendus est reus quem iudex sisti, produci, exhiberi iubet, cõmotus certis indiciis *l. 7. C. ad l. Corn. de fal.* transmittendus, quem ad se transmitti iubet, misso plerumque aliquo ex officio suo ad deducendum & exhibendum eum, vt *l. 2.* vel literis ad collegam scriptis, vt in *l. solent. D. de custod. reor.* dicitur præsides prouinciarum, in quibus delictum commissum est solere scribere ad collegas suos (omnes præsides prouinciarum inuicem collegæ sunt) vbi rei agere dicuntur, & desiderare, vt ad se reos transmittant cum prosecutoribus vel cum prosecutione idonea, vt ait *l. 7. C. de def. ciu.* Vltrò etiam præsides nonnunquam reos remittunt ad propriũ forum, veluti ad præsidem alterius prouinciæ, in qua crimen admiserunt *l. si cui. §. vlt. D. de accus.* vel vnde homines sunt *l. non dubium D. de cust. reor.* Vel militem qui in prouincia crimen admisit ad magistrum militum, si hoc personæ vel criminis qualitas exigere videatur *l. 1. hoc tit.*

IIII. *De custodia reorum.*

TItulus est *de custodia reorum qui rei postulati & iudicio exhibiti sunt*, nec tamen de qualibet custodia, sed de carcere tãtùm vinculisque publicis, quæ est summa & diligens omnium maximè custodia *l. 6. §. eius. D. de minu. rup.* Alia est custodia officii *l. 1. C. ad S.C. Turp. l. 3. C. de abolit. l. 1. C. tit. prox.* coniuncta *l. 2. Cod. Theod.* quæ non est reo impedimento comparanti se intra xxx. diem, intra beneficium *l. 2. tit. superioris & l. vlt. Cod. Theod. eod.* ad sistendum iudicio competenti. Alia est custodia militum vel seruorum publicorum ciuitatis, vt in epist. Plinii *de custodiis ad Traianum*, vel lictorum, vel mancipum carceris. Aliquando etiam rei fideiussoribus committuntur vel etiam sibi ipsi, id est, fidei & religioni suæ, maximè pro innocentia sua, *l. 1. D. eod.* vt puta si manifesta & iure prodita suppetant argumenta & præsumptiones innocentiæ, sicut è contrario, si præsumptio aduersus reum faciat, carcere potius eum cohiberi & celari placet *l. vlt. hoc tit.* ac similiter carcere & vinculis cõtinetur, qui grauiorum criminum reus est *l. 1. hoc tit. l. 3. D. eod.* vel qui conuictus aut confessus, atque adeo diligentius adseruandus est *l. 2. C. tit. prox. l. 2. hoc tit. l. 5. D. eod. l. 4. §. pen. D. ad l. Iul. ma.* vel seruus qui à domino indefensus relinquitur ex *l. Iul. l. 2. D. eod.* quibus tamen omnibus casibus etiam opus est speciali præcepto iudicis *l. vlt. hoc titulo.*

V. *De priuatis carceribus inhibendis.*

CVstodiæ nomine titulo superiore intelligitur tantum publica custodia vt *l. vinculorum D. de verb. sig.* quia, vt hic titulus ostendit, priuata illicita est, & tanquam læsæ maiestatis rei puniuntur priuati homines, qui se pro magistratu gerentes priuati carceris custodiam exercuerint, simul ac iudices & principes appatitionis iudicum, qui hæc crimina dissimulauerint. Pœna in *l. 1.* definitur esse vltimum supplicium. At in *l. 2.* Iustinianus mitiorem pœnam statuit, infamiæ scilicet & periculi litis, propter quam aduersarium priuato corpore cohibuerit, & vt pœnam carceris publici tot diebus sustineat, quot priuatum exercuerit. Constitutio est Græca ad Menam P. P. cuius sententia in Basil. his verbis expressa est, Μὴ γίνεσθαι ἰδιωτικὰς φυλακάς. τὰς δὲ τῶν μεγιστάνων ... ἐν τῇ δημοσίᾳ φρουρᾷ ... ἡμέρας ὅσας ... ἐν τῇ ... φυλακῇ, ... τῆς ἀξίας, ... τῆς αἰτίας τῆς ... αὐτοῦ. ... τοῦ ἄρχοντος. ... ὁ ἄρχων ... κινδύνῳ ... τὴν ζημίαν.

VI. *Si reus, vel accusator mortuus fuerit.*

EX hoc titulo intelligimus morte accusatoris accusationem extingui *l. vlt.* non crimen. *l. 3. §. vlt. D. de accus. l. sed si maritus D. qui & a quibus man. l. pen. C. de pub. iud.* At morte rei extingui crimen, vel mortalitate, vt loquitur *l. vlt. D. ad l. Iul. ma.* quis non qualibet morte, non morte sibi adscita in reatu capitali *l. pen. hoc tit.* vt in reatu Libonis apud Cornel. Tacitum *lib. 2.* Mortalitas mors est communis & naturalis. Verùm Constitutione Diui Marci excipitur crimen perduellionis *l. pen. & l. vlt. C. ad l. Iul. ma. l. vlt. D. eod. l. 4. C. de heret. l. 1. in fin. D. de req. nec abs. dam.* quod morte non extinguitur. Et alia quoque crimina occidunt cum persona rei defuncti tantum, non in conreorum *l. 1.* & in rei principalis defuncti persona, vt puta qui instrumentum falsum fecit, non eius qui postea sciens eodem instrumento vtitur *l. 4.* An etiam post condemnationem pendente appellatione morte rei prorsus extinguatur aliorum criminum causa, quæstio est *l. vlt.* iam profligata *lib. 8. tit. 66.*

VII. *Si quis Imperatori male dixerit.*

IAm à titulo V. cœpit agere de crimine læsæ maiestatis, ad quod nec malèdicam etiam respicere titulum sextum, propterea quòd ab eius definitione excipitur crimen perduellionis quod summum est crimen læsæ maiestatis. Sed quia & ex aliis quamplurimis causis crimen maiestatis committitur, & vel dicto, vel facto, de eo quod dicto agitur in hoc titulo, de quo & si aliquando fuerit iudicium maiestatis, tamen ea Constitutione huius titul. nullum iudicium, nullàve pœna temerè constituitur inconsulto principe. Vbi remittendum, Græcis rectè est condonandum, non remittendum ad principem, vt ipse de eo statuat, etiamsi ab iniuria processerit, quia nec bonus princeps, vt Titus dicebat, iniuria adfici potest.

VIII. *Ad legem Iuliam maiestatis.*

IN hoc tit. & ex aliis causis ostenditur bonos principes non admittere quæstionem læsæ maiestatis, puta quod per imprudentiam iudex pronuntiauerit contra Constitutiones principis *l. 1.* vel quod inconsultè quis periurió violauerit principis nomẽ *l. 2.* vel ex aliis causis leuiorib. Et cetera omnia sunt de crimine perduellionis, quod & rebellionis, & impietatis, & sacrilegii dicitur, crimẽ summum & maximum *l. 7. Cod. Th. de ind. cr.* in quo hæc singularia recepta sunt, vt morte nocentium non extinguatur, vt alienationes, vel manumissiones, vel emancipationes factæ à nocentibus non valeant, si memoria eorum damnata sit post mortem *l. quisquis. l. pen. & vlt.* vt ea ex causa serui torquenturin caput domini, *d. l. pen. & vlt.* quæ leges sunt ex Paulo & Martiano, non vlli Constitutioni Græcæ (nullam enim in hoc titulo desiderari Basilica patefaciunt) sed Constitutionibus Latinis

tinis à Triboniano subiectæ, quod in Digestis prætermissæ essent. & eleganter *l. 2. Cod. Theod. ne præs. cr. ma. ser.* &c. in hoc crimine etiam in seruis honestam proditionem esse. Nam & hoc facinus tendere in dominos, dominos rerum scilicet, vt *l. 3. ȷ̃. de episc. aud.* pro domino igitur rerum in dominum, vt *leg. 13. ȷ̃. de quæst. l. 17. §. pen. D. eod.* Item vt damnati ex hac causa non lugeantur, *l. liberorum §. non solent. D. de his qui notantur infa.* Vt non petantur sepeliendi. *l. 1. D. de cad. pun.* & vt eo crimine omnes omnium qui postulantur si conuicti sint manifestis iudiciis, quive accusant, si reos non conuicerint manifestis iudiciis, & hi quorum consilio accusationem instituerunt, torqueantur, cuiuscunque ætatis, vel condicionis, vel dignitatis sint, *l. 3. & 4. hoc tit. l. decuriones ȷ̃. de quæst. l. de minore. D. eod.* Chrysostomus Homil. XXI. ἵνα οἱ ἐν ὑπεροχαῖς, ἀξίωμα ἰδίῳ οὐ σῴζῃ. Item vt filii nocentium masculi excludantur non tantùm hereditate patris quàm fiscus occupat totam, abrogata sextante, de quo *l. 9. Cod. Theod. de bon. pros.* sed etiam matris, & aui, & propinquorum, & extraneorum, vt miseri viuant, & egeni, infames & intestabiles, *l. quisquis. hoc tit. l. vlt. ȷ̃. de bo. pros.* nec ius sepulchrorum habeant, *l. 1. §. fin. sui heredes. D. de suis & legit. hered.* quod & olim fuisse legibus comparatum M. Tullius scribit, vt caritas filiorum amiciores parentes Reip. redderet. Nec verò quidquam est *in l. quisquis.* quod non etiam olim obtinuerit. Filiabus tamen in bonis maternis seruatur portio legitima. In C. Theo. vt habeant ingratæ potius filiæ, &c. scribendum opinor, non ingratæ.

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis, & stupro.*

A Crimine læsæ maiestatis quod omnium maximum est, transit ad crimen adulterii, & stupri. In adulterio est vir & mulier aliena. In stupro vel vir vel mulier, non est vel est vir & mulier vacua. Dico in adulterio esse mulierem alienam, id est, alii nuptam. Non dico virum alienum. Nam in viro alieno qui fuerit cum muliere vacua, lege Iulia crimen vt stuprum non vt adulterium vindicatur. Nec enim lex permittit vxori aduersus virum accusationem adulterii. Ex quo efficit *l. 1.* nec in alieno matrimonio violato mulierem publico iudicio adulterii accusationem instituere posse, nimirum quia nec lecti sui iniuriam persequi potest. Alio iudicio publico mulier suam iniuriam persequi potest. Hoc iudicio neque suam, neque alienam. Vindicatur adulterium in muliere alii nupta & in adultero qui alii nuptam corrupit, etiamsi vulgo se præbuerit, agente marito, vt opinor, non agente alio. Alioquin vindicatio ex lege Iulia patet omnibus, ex lege Constantini quinque personis tantùm, nisi iunctum sit vi, inter quas maritus primum locum obtinet, intra LX. dies vtiles, intra quos nec serui mulieris, & viri, & parentum eorum manumitti vel alienari possint. Multæ vero in hunc titulũ quæstiones cadunt: nec vlla lex est publicorum iudiciorum quæ à Iurisconsultis vigilantius tractata sit, De iure occidendorum deprehensorum, De pœna adulterii, De multa dotis, De præscriptionibus quæ accusantibus adulterii obiici possunt, De ordine instituendæ & exercendæ accusationis, De transactione habita inter reum & accusatorem, & aliæ quædam, magna ex parte iam à nobis profligatæ XX. *Obser.*

X. *Si quis eam cuius tutor fuerit, corruperit.*

POst titulum generalẽ *de stupro*, datur specialis *de stupro quod tutor infert pupillæ suæ,* quia id Constitutio huius tituli punit grauius, quàm quod quis alius alii infert, lex Iulia quæ infligit tantum relegationem aut publicationem dimidiæ partis bonorum, vt est in Instit. Hæc autem Constitutio infligit deportationem & publicationem omnium bonorum, quæ & tacitè deportationem sequitur, & pœnam hanc quoque Constitutio atrociorem esse quam stuprum, quod debuerit clementia deposita tam infandi stupri raptori per eam princeps infligere pœnam legis Iuliæ de vi publica, quæ in raptorem est vltimum suppliciũ, quia insidiæ quæ fiunt huic ætati & illecebræ vi comparantur, imò, secundum Solonis legem, maiori pœna digna est vis quæ verbis, quàm quæ viribus fit, quoniam hæc corpus tantum corrumpit, illa animum quoq;. Turpius est stuprum in tutore cui mores pupillæ informandi tuendiq; boni commissi sunt, qui si id committat non tutor, sed proditor pupillæ est. Nec enim inelegauter duci proditori cõparatur violator pupillæ tutor, Quintilianus *declamat.* CCLXXXIIII. Turpius, inquam, est stuprum in tutore, maximè si per matrimonium contractum non sit. Nã si tutor pupillam ducat vxorem, sufficit pœnæ legis Iuliæ de stupro, *l. 7. D. eod. l. libertum. D. de rit. nupt.* Si corruperit citra matri-

A monium, pœnæ locus est Constitutionis huius longè maioris, quæ in hoc tantum mutata est Nou. Leonis Philosophi XXXIIII. quod non publico ex ea, sed pupillæ bona tutoris addicuntur, vt bona raptoris raptæ si ingenua fuerit ex *l. 1. ȷ̃. de rapt. virg.*

XI. *De mulieribus quæ se seruis propriis iunxerunt.*

HIc etiam titulus est specialis de stupro quod mulier liberã committit cum seruo proprio, quòd longè turpius & grauius esse, quàm superius, pœna quam infligit Constitutio huius B tituli demunstrat, quæ est in muliere capitis amputatio, in seruo concrematio. Superius non vindicatur in vtroque, sed in tutore tantum, & deportatione, nõ morte. hoc in vtroq; morte. ac præterea illud deferentes serui non audiuntur, hoc deferentes audiuntur, & pro præmio, si reos peregerint libertatem consequuntur. Vtrumque tamen est publicum crimen. Nam *l. 30. ȷ̃. tit.* IX. adulterium tantum eximit numero publicorum iuditiorum, nõ stuprum. Et vt illud, ita hoc leuius punitur si per matrimonium contractum sit, puta seruo manumisso, vt patet ex No. Leonis & Anthemii *eod. tit. & l. 3. ȷ̃. de nup.* & Paulo 2. *Sen. eo. tit.* Quod au- C tem sequitur in hac Constitutione, *Filii etiam quos, &c.* nimium quantum differt ab eo sensu quem eadem verba habent in C. Th. & à iure communi. Nam vtriusq; bona damnati damnatæq; pœna capitali, simul ac filiorum ex eo contubernio procreatorũ addicit legitimis heredibus mulieris, non fisco, quod tamen pœnæ capitali consentaneum & consequens erat. Sed idem etiam in raptus causa longè peiore admittit Constitutio *seq.* vt vel nulli vel alii quàm publico addicantur bona reorum.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica, seu priuata.*

D TRes tituli superiores sunt de stupro vel adulterio contracto sine vi, quod punitur lege Iulia de stupro, vel Constitutionibus factis ad eam legem. Stuprum aut adulterium quod vi contrahitur non punitur ea lege, sed lege Iulia de vi publica, *l. mariti. §. vlt. l. vim. in prin. D. ad leg. Iul. de adul.* de quã dicere instituit vt exposita eius potestate quæ latissimè patet & pœnis, deinde tit. sequenti specialiter dicat de stupro vel adulterio vi contracto. Pœnæ autem legis Iuliæ de vi publica vel priuata longè mitiores sunt, quàm Constitutionum pœnæ. Nam de vi publica E lege Iulia est deportatio, de priuata relegatio, & publicatio tertiæ partis bonorum, Constantini lege vis priuata, vt puta si quis per vim ingressus sit possessionem alienã, est capitis pœna, quod & cędes si qua interueniat auctori vis inferendæ imputanda sit, & cęde quidem interueniente, æquum est hunc pœna feriri. Alioquin ex alia eiusdem Constantini lege sufficit deportationis pœna, vis scilicet priuata plectitur ex ea Constitutione pœna legis Iuliæ de vi publica. Et seueriores etiam esse Constitutiones, quàm leges Iulias ostẽdit apertè *l. seruos hoc tit.* quæ dominis qui per seruos suos vim fecerunt, si honestiores sint infligit pœnam F legis Iuliæ, si humiliores pœnam Constitutionum. Vim autem publicam legimus in Institutionibus esse vim armatam, priuatã quæ sine armis fit, quam non esse veterem distinctionem publicæ à priuata ad Paulum ostendi: & illam non esse verã, nisi quatenus omnis vis armata publica semper, priuata nunquam censetur. Nam ex diuerso qua ratione armata publica est, quod motu armorum offendatur & turbetur publica securitas, eadem inermis publica esse potest, vt si vis fiat libero corpori, quia libertatis tutela publica est, *l. 2. D. ne de sta. def.* Si noua vectigalia exerceantur, quia vis Reip. inferri videtur, cui soli competit vecti- G galium exactio, vel si quid ex incendio rapiatur, quia in trepidatione maximè publica vtilitas vindicanda est, *l. 1. §. merito. D. depos.* vel si quid aliud fiat, quod sit contrarium tuitioni publicæ principaliter, aut per consequentias, adeo vt quod cadit in legẽ Iuliam de vi priuata, possit si quis velit seueriori iudicio aduenire in legem Iuliam de vi publica, sicut è contrario, si quis mitiore, quod in hanc, in illam.

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel sanctimonialium.*

STuprum vel adulterium vi commissum vindicatur lege Iulia H de vi publica, itemq; Constitutionibus, & his quidem multo seuerius. Leges Iuliæ mitiores sunt constitutionibus. Est autem propriè Constitutio huius tit. *de stupro vi commisso in virginem aut viduam cuiuscumq; conditionis aut sectæ.* At venit etiam in eam & quidem multo magis adulterium vi commissum, quo casu

ius est marito vel sponso, deprensum in flagranti crimine quemlibet sine vlla exceptione iugulare, sicut raptorem virginis aut viduæ parentibus, fratribus, tutoribus, curatoribus, patronis, dominis. Et publicum est vtrumque crimen, & eius pœna vltimum supplicium, & ademptio omnium bonorum, vt cedant raptis si ingenuæ fuerint, vel monasterio, aut ecclesiæ, si deuotæ virgines, aut diaconissæ, in quibus etiam scelus si citra exitum subsederit, punitur: raptis autem ancillis vel libertinis, ex hac Constitutione raptori irrogatur quidem vltimum supplicium, sed bona non auferuntur, sicut nec conscijs & ministris huius criminis, quod est vltimo supplicio inconsequens, nec ita solet fieri. Item ex hac causa rei postulati non audiuntur opponentes præscriptioné fori vel appellantes, quod Iustin. sumit ex *l. 1. Cod. Theod. eod.* cuius pars est *l. pen. ꝰ. quib. ex caus. ser. pro pra.* Interdicitur nuptiis raptoris & matrimonio raptus scelere contracto, non petita muliere à parentibus vel aliis à quibus eam peti decet more maiorum, etiamsi volens abducatur, quia nec velle intelligitur quæ circumuenitur & seducitur, *leg. 1. §. si quis volentem, D. de lib. ho. exhib.* nec minus habetur pro raptore, qui eam volenté ducit clam inconsulto parentum aut cognatorum eius. Et idem Ioannes vsusq. trahit non malè ad adolescentes, ad matrimonium illecebris & conciliaturis pessimarum mulierum inscijs parentibus & cognatis illecefactos.

XIV. *De emendatione seruorum.*

VIm & raptum sæpe comitantur homicidia, vt & *l. 6. tit. 12.* notatur, & Constitutio tituli superioris, ideoque post legem Iuliam & Constitutiones de vi & raptu, consequenter dicturus de homicidiis, quæ vindicantur lege Cornelia & Constitutionibus factis ad eam legem, prius vult dato hoc titul. ab eius legis tractatione semouere homicidia seruorum commissa à dominis, quoniam lege Cornelia non vindicabantur, imo & per eam dominis in seruos ius est vitæ necisque. At ex Constitutione huius tituli dominus reus est homicidij, qui seruum occidit animo occidendi, non etiam si seruus fortè à domino virgis aut loris castigatus aut vinctus mox vel paulo post interiecit. hic enim casus domino non imputatur, nec, vt ait Constitutio, in eo dierum distinctio obseruatur quibus post emendationem aut vincula superuixit seruus. quod rectè Azo notauit respicere ad legem Dei Exodi xxi. pro tempore datam Iudæis. His autem Constitutionis verbis, *Ictu fustis*, apparet eam fustem separare à virgis, vt *l. 2. Cod. Theodos. de cur. pub.* & virgam minus esse, quam fustem.

XV. *De emendatione propinquorum.*

VT superior Constitutio dominis in seruorum emendatione permittit tantum moderatam castigationem, ita hæc senioribus propinquis in iuniores, si mediocre sit delictum quod admiserint, quod possit intra priuatos parietes de cómuni sententia propinquorum etiam mediocriter coerceri. nam si res grauiorem animaduersionem desiderat, offerendi sunt iudicibus, vt *l. 4. ꝰ. de patr. potest.* vt serui quoque à dominis, *l. circumcidere in fin. D. ad leg. Cornel. de sicar.* quo exemplo dicam etiã hodie non licere propinquis mulierem adulteram coercere maiorum more, de quo *in Tiberio* Suetonius post rescriptum D. Marci quo non licet domino statuere in seruum suum non deprensum quem dicit cum vxore sua adulterium commisisse, *l. seruos. D. de accus.* idemq. hoc argumento comprobabo. Propinquis senioribus hæc Constitutio hoc tantum dat, vt stultos iuuenes patrio iure corrigant. atqui pater in filium infamem in nouercam statuere non potest, sed eum offerre iudici debet puniendum, *l. 2. D. ad leg. Cornel. de sicar.* quam ita esse accipiendam inscriptio arguit. imo nec in filiam adulteram nisi deprensam in flagranti crimine ex lege Iulia. ergo nec ex hac causa propinquis senioribus in minores natu quidquam statuere licet.

XVI. *Ad legem Corneliam de sicariis.*

SEquitur lex Cornelia de sicariis quæ homicidia capitali pœna coercet. Lex ait, *Qui hominem occiderit dolo malo*, quę verba generaliter comprehendunt qualemcumque occisorem puberem vel impuberem doli capacem, vt alio capite eiusdem legis, *Qui venenum malum fecerit*, M. Tullius *pro Cluentio* omnes ait viros, fœminas, liberos, seruos in iudicium vocari, ac similiter occisum qualemcumque etiam seruum & peregrinum *l. 1. §. & qui hominem. D. eod.* & infantem imperfectum hominem, *l. pen. hoc tit.* & ait, *Dolo malo*, vt excludat casum fortuitum vel improuisum, *l. 1. & 5.* & suæ vitæ tuẽdæ causam, *l. 2. 3. 4.* Post addit, etiã eum pecio de atque homicidam teneri, qui cum telo ambulauerit hominis occidendi causa, *l. 7.* lege Iulia de vi publica tenetur, qui vel cum telo in publico ambulauerat, *l. 3. §. 1. D. ad leg. Iul. de vi publ.* lege Cornelia, qui occidendi hominis causa tantum.

XVII. *De iis qui parentes, vel liberos occiderunt.*

IN quibusdam libris additur ad legem Pompeiam. nam & si alia lex Cornelia fuerit de parricidiis, *l. 2. §. capta. D. de orig. iur. l. vlt. Cod. Theod. ad leg. Cor. de fals.* tamen lex Pompeia magis recepta est, tanquam nouissima & latissima, quæ pro parricidio etiam habet cædem cognatorum ex transuerso, & adfinium, & patronorum, & coniugis. Propriè enim parricidium committitur tantum inter parentes & liberos, quod Constitutioni huius tituli magis placet, puniri more maiorum primitus virgis sanguineis cæso parricida, *l. pen. D. eod.* quales virgis lictorum esse apud Plinium legi, ex fruticibus sanguineis qui arboribus infœlicibus adnumerantur, vt quemadmodum alii criminosi more maiorum arbori infœlici suspenduntur, ita parricidæ ante supplicium cædantur fustibus ex arbore infœlici decerptis, deinde insuantur culleo, Iuuenalis, corio bouis, Cedrinus δέρματι βοείῳ ἐμβαλλομένῳ, cum impiis animalibus impii homines, vt inter sententias Imperatoris Adriani legi, quæ referunt etiam parricidam insutum culleo cum illis animalibus, plaustro iuncto bobus atris in mare deportari & abiici in profundum. Noua hæc pœnã dicitur in Instit. quæ est vetustissima, quia non erat in vsu ante hãc Constitutionem, non erat solemnis, vt hæc ipsa Constitutio ait. Valde notandum est quod Suetonius scribit *in Augusto*, hoc acerbissimo supplicio nec conuictum & manifesti parricidii reũ adfici solitum nisi vltro confiteretur.

XVIII. *De maleficis & mathematicis, & ceteris similibus.*

LEx Cornelia fuit coniunctim de sicariis & veneficis. vnde quod quæri solet quæ sit omissa quæstio publica in *l. 2. §. capta. D. de orig. iur.* non refero ad quæstionem de veneficis, quam lex Cornelia coniunxit cum quæstione de sicariis vtriq. adiecto prætore vno, qui de vtroque scelere ex ea lege quæreret, quia non in solo ferro homicidium est, sed etiam in veneno: verum id refero ad quæstionem de iniuriis quæ ex lege Cornelia publica fuit *l. hos accusare. §. vlt. D. de accus.* & omissa fortè est quod in desuetudinem abiisset & iam vt dicitur *l. 7. ꝰ. de iniur.* iniuriarum quæstio priuati non publici iudicii esset. De sicariis autem satis dictum est supra. Hic titulus est de veneficis. nam maleficorum appellatione venenarii continentur, quod *l. 1.* statim indicat, qua admonemur plus esse veneno neci dare, quàm occidere gladio, ac proinde nõ esse mirũ, si venenarius eadẽ qua sicarius aut maiori pœna plectatur. Continentur etiã Magi qui carminibus, diris deuotionibus defigunt alios, qui fingunt cereas imagines hominis necandi causa. Hi propriè sunt malefici. Mathematici autem sunt impostores, qui mathematicorum liberali nomine adumbrantes ineptias suas, profitentur se fata cuiusq. nosse & natalitias syderum obseruationes. His similes Arioli, augures, aruspices, vaticinatores, somniorum interpretes falsi, qui omnes ex S. C. subiiciuntur pœnis legis Corneliæ, *l. ex S. C. D. ad leg. Corn. de sicar.* facto scilicet auctore Tiberio Põponio & Rufo Coss. vt Vlp. scribit *7. de offi. procõs.* Cor. Tacitus Statilio Tauro & Libone Coss. & tam discipuli quàm magistri, *l. pen. Tertull. de idololat.* Eadem pœna est exitii discipulis & magistris. Et libri corrumpuntur, *leg. 10. ꝰ. de episc. audien. leg. 4. §. 1. D. famil. ercisc.* Phocylides, φάρμακα μὴ τεύχειν, μαγικῶν βίβλων ἀπέχεσθαι.

XIX. *De sepulchro violato.*

MAleficis adfines sunt sepulchrorum violatores, læsarũ religionum rei, vt ait *l. 1.* & Corn. Tacitus 111. Graue crimẽ læsarum religionum. nam & magi infames sunt sepulchrorum violatione. Apuleius 2. Ne mortuorum quidem sepulchra tuta esse dicuntur, sed & bustis, & rogis reliquiæ quædam, & cadauerum præsegmina ad exitiabiles viuentium fortunas petuntur. Culpabantur eo nomine clerici potissimum quo tempore emissa est à Theodosio Nouell. *de sepulcris.* Crimen est publicum ex *l. 4.* possis dicere & ex lege Iulia de vi. *leg. 8. D. eod.* & ciuilis actio popu-

popularis ex edicto prætoris cui nihil derogat *d.l.4.* & vtriusque pœna pecuniaria, criminalis xx. pondo auri, *l.3.* x. pondo ex *l. 4.* Sed ibi etiam Basil. habent xx.

XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

ALia fuit lex Cornelia de plagiariis, teste Apuleio VIII. *Metam.* Crimé, inquit, Corneliæ legis incurram si ciuem Romanum pro seruo vendidero. nam venditio ciuis Romani plagium est, *l.12.* ꝟ. *de ing. man. l.2.* ꝟ. *vbi de crim. agi op.* Sed in legis Corneliæ locum nouissime successit lex Fabia, qua plagiarii, qui & lanernæ, & fraganæ, iudicio publico (lege Cornelia erat priuatum) & pœna pecuniaria coercentur. Sed hodie ex Constitutionibus longe grauiore, *l. vlt. hoc tit. l. vltim. D. eod.* Hi sunt qui sine vi dolo malo scientes abducunt ingenuos aut liberos homines, & vendunt pro seruis, aut supprimunt, vel qui seruos alienos abducunt sine vi, & plerunque sine furto, & fugam persuadent, aut fugitiuos celant. De S.C. facto ad hanc legem scripsi *Obs.* XVII. *c.2.* Modesto & Probo Coss.

XXI. *Ad legem Viselliam.*

LEx Visellia publico iudicio tuetur ingenuorum dignitatem & priuilegia, ne honores debitos ingenuis libertini temerè vsurpent & gerant, i. é ve se libertini dicant esse ingenuos, nisi natalibus restituti sint, vel donati iure anulorum aureorum, vel adoptati ab equite Romano, vt apud Sueto. *in Claud. lib. cap.* XXIIII. *l.1.* ꝟ. *tit.* XXXI. *l.1.* ꝟ. *si ser. vel lib. ad dec. as.* C Rectè autem hic titulus positus est medius inter precedentem & sequentem titulum, quia lex Visellia participat ex vtroq., legi Fabiæ, quà tuetur ingenuorum dignitatem, vt lex Fabia personas, legi Corneliæ, qua libertinos coercet qui se falso agunt pro ingenuis. Ait lex. *damnatorum infamia*, id est, multa, vt lege Iulia de ambitu. nam & hic ambitus quidem libertinorum est. D

XXII. *Ad legem Corneliam de falsis.*

SEquitur lex Cornelia de falsis, quæ dicta est testamentaria quia de testamentis fuit quæ quis falsa scripsisset aut vera ne apparerent suppressisset aut subripuisset, *l.14.* & de confirmandis his quæ irrita facta essent testatore capto ab hostibus si ibi decederet, de quo capite frequens mentio est in titulis *de testam.* & *de capt.* in hoc autem tractatu publicorum Iudiciorum de illo tantum agitur quo publicum iudiciũ lex Cornelia constituit in eum E qui sciens dolo malo testamentum subripuit, suppressit, interleuit, subiecit, resignauit, quive falsum testamentum scripsit, celauit, recitauit, *l.2. D. eod.* & qui signum obsignandis testamentis anulúmve adulterinum fecit, sculpsit, *l.30. D. eod.* & pœnam capitalem. *l.1.* & *5. hoc tit.* quæ postea facta est non capitalis, *l.22. hoc tit. l. transigere.* ꝟ. *de transf.* lege Cornelia dico fuisse capitalem. nam quod est in Instit. legis Corneliæ testamentariæ pœnam esse deportationé, tam est falsum, quàm quod lege Iulia adulteros capite puniri, si ipsas & nudas leges publicas spectas, vt ab initio conditæ sunt, non etiam S.C. & Constitutiones factas ad eas le- F ges quibus quæ pœna aucta vel subrogata est eá ipsis legibus Iustinianus accommodat & attribuit. nam id etiam quod ait, lege Cornelia testamentaria puniri eum qui aliud instrumentum falsum scripsit vel signauit, non est ex ipsa lege Cornelia quæ nõ de alio instrumento quàm de testamento fuit. Sed ex S. C. Liboniano facto sub Tiberio, Statilio, Tauro & Libone Coss. vt Vlp. scribit VIII. *de offic. proc.* quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quàm testamentum dolo malo signauit signarive curauit, & vt dicemus *tit. seq.* testamentario etiam qui sibi aliquid adscripsit. Post factum est aliud S.C. sub eodem Imperatore Licinio v. & Tauro Coss. quo eiusdem legis pœna irrogatur ei qui G falsas testationes faciendas testimoniáve falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo curauerit. Et aliud Cotta & Messala Coss. quo eadem pœna coercetur qui ob instruendam aduocationem testimoniáve pecuniam acceperit, pactúsve fuerit, societatem coïerit aut aliquam obligationem inter posuerit, & qui coïerit ad accusationem innocentium. Et aliud Geminis Coss. quo eadem adficitur qui ob denunciandum, vel non denunciandum, remittendúmve testimonium pecuniam acceperit. & hæc sunt S.C. de quibus loquitur *l.2. D. de concuss.* & *l.1. D. ad leg. Corn. de fal.* non S.C. Volusianum, quod ad legem Iuliam de vi pertinet, H non ad Corneliam de falsis. Et ex his quidem perinde, atque ex lege Cornelia iudicium publicum constitutum est, sed non de subrepto alio instrumento, *l.16. D. eo.* quia nec Libonianum huius meminit casus. neq; ex Constitutionibus de supposito partu, A *l. 30. eod.* Crimina tamen sunt hæc omnia nullo clausa tempore nisi longo, id est, xx. an. Falsum Paulus in Sent. scribit esse, quidquid in veritate non est, sed pro vero adseueratur. Augustinus in *Soliloquiis*, quidquid ad similitudinem alicuius accommodatum est, nec id tamen est cuius simile apparet. Imperfectius & *ex nõme l. quid sit. D. eo.* Si quis alienum chirographum imitetur, si libellum vel rationes alienas intercidat aut describat, vt à falsariis seiungat eos qui in suis rationibus mentiuntur, qui non incidunt in pœnam legis Corneliæ, ac si diceret in alieno instrumento falsum commissum vindicari non in proprio, in aliena re falsum te- B stimonium non in propria.

XXIII. *De his qui sibi adscribunt in testamento.*

EX Senatusconsultis quæ facta sunt ad legem Corneliam testamentariam est S.C. Libonianum, de quo in hoc tit. agitur, quatenus pœna legis Corneliæ testamentariæ adficit eũ qui cùm adhibitus & aduocatus esset ad scribendum alienum testamentum in eo sibi vel hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel libertatem, vel quod aliud emolumentum adscripsit dictáte, volente & iubente testatore. quia eam partem testamenti bona C cum venia testatoris aliis scribendam dare debuit, qua re non vitiaretur testamentum, *l. D. Claudius. §. vlt. D. eo.* nec testatori in ea re quæ falsi suspicionem importaret obtemperare. Falsum est si inuito & ignorante testatore sibi adscribat, & legi Corneliæ locus. Falsum non est si hoc faciat volente & iubente testatore, sed quasi falsum, & S.C. Liboniano locus, quo vtiq; punitur tametsi id quod sibi adscripsit pro nõ scripto habeatur & cedat heredi scripto, vel substituto, vel coheredi, vel heredi legitimo. Delictum punitur etiamsi delinquenti nihil profuerit. At sunt casus quibus testamentarius à principe vel Senatu veniam pœnæ im- D petrare potest, non etiam ius capiendi. Sunt quibus ipso iure securus est, vt *l.1.* & *2.* In fi. *l.1.* functus dulci officio, id est, mortuus, functus vita, functus morte, nec enim res contrariæ dicuntur. Isidorus *in glossis*, Functus officio qui officium vitæ impleuit. Igitur dulce officium, dulcéve munus vita dicitur. Seneca *in Hippolyto*, Cur dulce munus redditæ lucis fugis? Non est omittendũ hoc de re qua de primum factum est S.C. Libonianum auctore Tiberio, etiã postea factum fuisse aliud S.C. ex edicto D. Claudii, *l.3. hoc titul. d.l. D. Claudius.* quod S.C. Claudianum dicitur. Sunt igitur hac de re duo S.C. quod & inscriptio probat libri sin- E gularis Pauli ad S.C. Libonianũ seu Claudianũ, & quod *l.10. D. eod.* hoc prouisum fuisse ait S. Consultis, non S. Consulto. & ita quod sub Tiberio apud Cor. Tacitũ factum fuisse S.C. *de mathematicis & magis italia pellendis*, idem apud eundem sub D. Claudio alio S.C. repetitum vel reductum fuisse legimus. Quod autẽ *l.3.* & *d.l. D. Claudius* Diuum Claudium dicit, plane probat illud edictum Suetonium tribuere perperã Cl. Neroni, qui nunquam Diuus factus vel nuncupatus est.

XXIIII. *De falsa moneta.*

F LEx Cornelia alia fuit *testamentaria* de qua ante dictum est, alia *nummaria*, vt Cicero appellat, de qua in *hoc tit.* agitur. Hæc est de falsa moneta, id est, de nummis adulterinis. Monetæ nomen est multiplex. nam vel eo significantur nummi, vel locus in quo formantur, vt *l.2.* & Macrobii *1. in Som. Scip.* Semen locatum intra formandi hominis monetã, vel ὀρχείμεσον vt Harmenopulus ait VI. *Epit.* siue iconium, vt est in historia Antonini Florentini, & apud Suetonium *in Caligula*, aureum iconium. Ceterum hac lege tenentur quicunq. adulterinã monetam flant, feriunt vel probã vitiant, minuunt, excindunt, adrodunt priuatim, G vel publicè, imo & qui priuatim probã feriũt ex permissu principis. *l.3.* nã neq; arma neq; monetæ nisi publicè à certis publicisq; personis fabricari aut percuti possunt. Et ex hac causa etiam serui dominos suos deferre possunt, *l. vlt. D. de iudic.*

XXV. *De mutatione nominis.*

AD legis Corneliæ de falsis pœnam redigitur etiã, qui dolo malo seipsum aduptat & nouũ sibi nomé imponit quo quid alienum intercipiat, vt Paulus ait in Sent tit. *ad leg. Cor.* & *l falsi. D. eod.* Si dolus malus absit, vnicuique libero homini liberum H est quodcunque volet sibi nomen adsumere, nec ex eo solo quod nouum sibi nomen adsumpserit vlla actione tenetur, sed ita demum, si alium ea re in fraudem induxerit, arg. *l. vlt. D. quod fal. tut. auc.* Dico, libero homini, nam serui nomen in domini est potestate non serui. qua de causa & libero homini redactom

seruitutem, dominus mutat nomen, vt Iosepho Pharao, vt Danieli Nabuchodonozor, rex notus etiam ex profanis Straboni.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

EXpositis legibus Corneliis redit ad Iulias. & proponit hoc titulo eam quæ *de ambitu est*, quæ olim obtinuit in vrbe cum populi suffragiis deferebantur honores & magistratus, non vt hodie nutu principis, *l. 1. D. eod. l. quidam. D. de re iud.* nam petitores honorum, id est, candidati clam sæpenumero ingentem pecuniam consumebant corrumpendorum suffragiorum causa, quæ corruptela & effusio pecuniarum ambitus dicitur, & hac lege iudicio publico coercetur. Traianum quoque lego apud Plinium vi. *Epist.* eam repressisse cādidatis tertiam patrimonii partem in ea quæ solo continentur conferre iussis, vt similiter S. C. fœneratores iubētur duas partes patrimonii in solo collocare, & confiscantur qui partem dimidiā rei familiaris in pecunia habent apud Suetonium *in Augusto*. Post autem ad instar legis Iuliæ ex S. C. ambitus coerceri cœpit in municipiis, vbi Duumuiri & sacerdotes prouinciarū creātur decreto populi vel curiæ, & creabantur etiam episcopi & presbyteri, *l. 49. C. Th. de decur.* quorū ambitio coercētur, *l. si quemquam.* ℨ. *de episc. & cler.* Præsides autem in prouinciis creabantur iudicio principis vel præfecti prætorio, *l. vlt. tit. seq.* At ex Constitutione *huius tit.* coercetur ambitio etiam in principibus officiorum & aliis beneficiariis, qui antequam rationes suæ administrationis reddiderint repetunt officia eadem atq; continuant, quem esse sensum huius Constitutionis illa verba demonstrant, *Ad solutionem debiti primitus vrgeatur*, & coniuncta *l. si aliquid.* ℨ. *de susc. & arc.* & quod ita Græci adnotant in hanc legem, μηδαμῶς φεύγειν τὸ δίκας ἀφ' ἧς ἐξ ἀρχῆς ἐχρημάτισε διοικήσεως αὐτὸν ἐν τῷ γλώσσῃ τῇ νίκῃ.

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

SEquitur lex Iulia repetundarum, certissimum argumentum summæ auaritiæ Romanorum, vt D. Hieronymus ait *in Esaiam cap. 13.* Superior lex ambitionem coercet quæ etiam in eis fuit incredibilis. Hæc coercet auaritiam, vtraque iudicio publico, quod hac quidem lege constituitur in eos qui cum in magistratu, potestate, curatione, legatione vel quo alio officio publico in prouinciis essent, prouincias spoliauerūt ablatis, captis, coactis, conciliatis, auersis pecuniis, quo & suum & suorum factū præstant apparitorum puta, & ministrorum, & militum à gregario ad domesticum protectorem vsque, *l. 1.* & accusantur publicè vt Verres & alii plerique nomine totius prouinciæ vel ciuitatis per actorem quem ipsa prouincia, vel ciuitas delegerit, vt Cicero ait *in Diuinatione*, quo loco etiam ostendit hanc legem tantum nationum exterarum, sociorum, prouincialium fuisse. In vrbe autem captarum pecuniarum à magistratu ciuilem ferè actionē, priuatumque iudicium seu recuperatorium. Itaque superior lex primum valuit in vrbe, hæc in prouinciis tantum. Damnatos interdum sequebatur exilium, frequentius damnatio in quadruplum, *l. 1. & vlt.* cum infamia, *l. iudices.* ℨ. *de dignit.* vt plane Visselliæ, & Iuliarū de ambitu, & de repetundis vna fuerit pœna damnum cum infamia & *l. vlt. huius tituli* est communis vtriq; legi Iuliæ. Nam & quadrupli pœnæ subiicit præsidem si quid dederit ambitu honoris & si quid sordidè tempore gerēdi honoris acceperit, præter salaria publica. Ambitus crimen exerceri potest, ante susceptam vel post depositam administrationem. Repetundarum post depositam administrationem tantum, excepto casu *l. 4.* quo & in ipsa administratione exerceri potest, si præsides prouinciarum in litibus & iudiciis improbe aut sordide se gerant veluti mercatores litium, vt ait *l. 2.* quo casu etiam pedanei iudices iisdem legibus tenentur, *d. l. 3.* At præterea vtrumque crimen finitur vicennio, & hoc vno casu anno quo & simpli tantum repetitio est *l. pen.* & altero isem casu anno in heredem rei scilicet, quo & quadrupli repetitio est *l. 1. hoc tit. l. 2. D. eod. l. ex iudiciorum. D. de accusat. l. vlt. D. ad leg. Iul. pec.* Plinius *3. epist.* Bætica etiam in defuncti de repetūdis accusatione perstabat. Prouisum hoc legibus, intermissum tamē & post longam intercapedinem tunc reductum, & Senatui placuit bona defuncti quæ habuisset ante prouinciam à reliquis separari, illa filiæ, hæc spoliatis relinqui. Additum est, vt pecuniæ quas creditoribus soluerat reuocarentur. quod omnino congruit cum *d. l. ex iudiciorum.*

XXVIII. *De crimine peculatus.*

ET repetundarum crimen & peculatus est crimen captarum pecuniarum, sed repetūdarum quod captæ sint pecuniæ priuatorum, peculatus quod captæ sint pecuniæ publicæ nec relatæ in ærarium. Vtrumque est ex legibus Iuliis publicorum iudiciorum. & hoc etiam in magistratus prouinciales post depositam administrationem, & in magistratibus quidem grauius, quàm in ceteris. Nam ex hac Constitutione irrogatur iudicibus pœna capitis & vitæ. vt *l. 5. C. Th. ad leg. Iul. rep.* quæ extenditur ad socios, & ministros, & ad eos qui scientes subtractas ab eis pecunias publicas receperunt, quia, vt est in *l. penult.* ℨ. *ad leg. Iul. de vi.* quæ sumpta est ex *l. 2. C. Theod. de cri. pec.* Non est dissimile crimen rapere & ei qui rapuerit rapta seruare. Ante hanc Constit. etiam in iudices erat tantum pœna legis Iuliæ peculatus, quę eadem initio fuit quę Iulię de ambitu, & repetundarum, & Visselliæ, id est, multa cum infamia, *l. 1. C. Th. eod. tit.* & reducitur, Nou. Leonis *105.* Huius criminis abolitio accusatori non datur, *l. 3.* ℨ. *de abol.* Sicut nec atrocium & capitalium criminum.

XXIX. *De crimine sacrilegii.*

EAdem lex Iulia coercet furtum pecuniæ publicæ, quod peculatus dicitur, & furtum pecuniæ sacræ, quod sacrilegium, & sacrilegium certe grauius, quam peculatum. Cui Constitutiones huius tituli adiungunt quæ sunt proxima & affinia crimina, nō quidem maiestatis crimen omne vel maximum, de quo dixit ante. quod proximum sacrilegio dicitur, *l. 1. D. ad l. Iul. ma.* & sacrilegium *l. 1. C. Th. si quis pec. consil.* & in Basil. *l. 1.* ℨ *de priu. car. int.* vbi pro maiestatis est ἱεροσυλίας. Sed quod inferius sacrilegio esse videbatur contemnere & violare sacras Cōstitutiones principū, *l. vlt.* ℨ. *de priu. eor. qui in sac. pal. mil. l. 1.* ℨ. *vt dig. ordo ser. l. 13.* ℨ. *de erog. mil. ann. l. pen. Cod. Theod. de relat.* quod & maiestatis crimen dicitur, *l. 1.* ℨ. *vt omn. iud. l. 19. C. Th. de Iudæis.* & quod est nefandissimum crimen, confundere & offendere legem Dei omnipotentis. de quo maiores nostri acceperunt *l. 1. huius titul.* vtpote cum eam posuerint in C. The. sub tit. *de episc. & cler.* & in Basil. hoc modo transtulerint οἱ τὴν τῆς θείας πίστεως ἀγιωσύνην ἢ ἐν τῷ ἀγνοεῖν αἰσχύνοντες, &c. ex quo patet etiam Græcos vt in C. Theod. in hac *l. 1.* legisse *negligendo confundunt*, non *omittunt*. Vet. etiam male, *committunt*. Additur in *hoc tit.* etiam sacrilegii instar esse tractare, an is sit idoneus iudex quem princeps elegit, vt *l. 5.* ℨ. *de diu. resc.* vel petere eius prouinciæ administrationem ex qua originem ducimus, qua de re *lib. 1. tit. vt nulli pat. sua ad.* Sed hæc hodie ne in minimo quidem vitio ponuntur.

XXX. *De seditiosis, & his qui audent plebem contra quietem publicam colligere.*

SAcrilegii crimine rectè dixeris etiam reos agi posse auctores seditionis & tumultus, cum & superioribus legibus teneantur de vi, & læsæ maiestatis, & propria lege de sodalitiis, maximè hi qui coacta multitudine magna vociferatione quid petunt à populo vel principe, de quibus est *l. 2.* Pacata seditione multitudini parcitur, & vnde orta culpa est, ibi pœna consistit, vt apud Titum Liuium *xxviii.*

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri possit.*

HIc titulus cōcludit tractatum de publicis iudiciis, proposita regula communi omnibus, vt cum publicis priuata concurrant quæ sunt de re familiari, id est, de damno pecuniario, vt *l. 4. D. de public. iudic. l. 6. D. de sepul. viola.* quibus verbis excluditur actio iniuriarum, & quæcunque vindictę priuatæ non pecuniæ persecutionem habent. Qua ratione vt opinor & ab hac regula in Cod. Theod. excipitur actio de moribus, qua prius non agit, aut si egerit maritus, amittit accusationem adulterii. Publica iudicia vigorem continent publicæ disciplinæ, priuata vtilitatem priuatorum, *l. locatio. §. quod illicitè, D. de public.* Cetera quæ ad hunc titulum spectant exposui *Obs. 20. c. 25. 26.*

XXXII. *De crimine expilatæ hereditatis.*

AB hoc titulo incipit tractare de priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis oriuntur, ex quibus alia sunt forensia & ciuilia, alia criminalia. & hæc autem & illa pœnalia. Et priuata quia non patent omnibus, vt publica criminalia, de quibus ante dictum est, vel vt publica ciuilia, quę popularia dicuntur, de quibus nihil hoc in libro, sed patent his tantum quorum interest. hoc verò inter se distant, quod ciuilia sint ordinaria, criminalia extraordinaria, quod ciuilia pœnam & legem certam habent, vt furti nec manifesti

festi

festi legem duodecim tabularum habet, qua furto nec manifesto dupli pœna constituitur, furti manifesti & vi bonorum raptorum edictum prętoris, iniuriarum legem Corneliam, partim edictum prętoris, damni iniuria legem Aquiliam quibus delictis priuatis pœna imponitur certa, perinde atque publicis ęquè legibus certis. Criminalia autem priuata iudicia pœnam non habent certam, sed arbitrariam, hoc est, Constitutionibus, aut S.C. relictam in arbitrio iudicantium, *l. 1. D. de effract.* Quamobrem & crimina quæ persequuntur dicimus non esse legitima, *l. 3. §. penult. D. de crimin. stellio.* nimirum quia non est eis constituta certa & legitima pœna. Item quod ciuilibus exercendis additur specialis index, more iudiciorum ceterorum. Criminalia extra ordinem exercentur apud prefectum vrbi, aut pręsidem prouinciæ, *l 3. D. exp. her.* quod in ciuilibus non est necessaria inscriptio actoris, in criminalibus est necessaria, *l. vltim. D. de pr. del.* quod leuiora sunt ciuilia quàm criminalia, *l. penult. in. fin. C. ad legem Corneliam de fals.* vel vt Iustinianus ait in Constitutione Græca *de vet. iur. enucle.* ciuilia μετριώτερα, criminalia σφοδρότερα, quod quo ex maleficio est ciuilis actio, deficiente publica, non erat olim etiam priuata criminalis extra ordinem, vt *l. vltim. D de fur.* ostendit, dum ait de furto nunc plerumque esse. Erat & est sæpe publica, exempli gratia, de vi lege Iulia, de iniuriis aut damno iniuria, aut testamento suppresso lege Cornelia, quia scilicet alia de re est publica, alia ciuilis, hæc de re aut vindicta priuata, illa de vindicta publica. At extraordinaria & ciuilis eamdem causam & rem spectant, nempe priuatam, nec vtraq; experiri licet. Contra verò qua de re est accusatio extraordinaria, non semper etiam est ciuilis actio quę scilicet pœnam inferat reo, vt de expilata hereditate & de stellionatu, quæ crimina vindicantur extra ordinem, nulla prodita est ciuilis actio quæ pœnam persequatur. Quamuis autem tot sint differentię inter ciuilia & extraordinaria iudicia, tamen quia omnia sunt priuata, conditori huius libri magis placuit ea collocare alternato quàm distincto ordine, proposito primum crimine & iudicio extraordinario expilatæ hereditatis, deinde ciuili actione Vi bonorum raptorum, tum crimine extraordinario stellionatus, post ciuili actione iniuriarum, mox crimine extraordinario abigeatus, omissis ciuilibus actionibus furti & legis Aquiliæ, quoniam de eis iam è re nata anteuerterat dicere *lib 3. & 6.* Primum igitur proponit crimen expilatæ hereditatis, cui locus est si post mortem defuncti ante aditam hereditatem vel etiam post aditã & ante adprehensam possessionem rerum hereditariarum res quædam hereditarię mobiles subreptæ sint. Quòd propriè furtum nõ est. Nam rerum quæ à nemine possidentur furtum non fit. *l. 1. §. Scæuola. D. si quis test. lib.* ideoque heredibus eo nomine non competit actio furti, *l. 2. D. eod.* sed competit extra ordinem accusatio compilatæ hereditatis priuata non publica ex S.C. & Oratione Diui Marci, *l. 1. D. eod. leg. 3. D. de extraord. crimin.* loco deficientis actionis, vt ait *l. vltim. huius titul.* id est, loco pœnalis actionis, loco actionis furti, qua ratione famosa etiam est, perinde atq; furti actio in cuius locum succedit *l. infamem. D. de public. iudi. l. fin. C. ex quibus cau. irr. inf.* Et datur etiam priuigno in vitricum & nouercam qui quæve expilauit hereditatem extranei ei delatam *l. 2. & 3.* sicut furti *l. 3. & 11. C. de furt.* & vi bonorum rapt. *l. vltim. titul. sequent.* Quia his personis bonos non debetur tantus, vt parcere debeamus famosis iudiciis aduersus eos. At non datur priuigno in nouercam quæ expilauit hereditatem mariti. Puto nec in vitricum qui expilauit hereditatem vxoris; quia nec expilare videtur qui attrectat quod viuo coniuge societas vitæ in sua potestate fecit, nec post adprehensam possessionem daretur actio furti, cuius instar hæc accusatio obtinet. eademq; ratione non dabitur heredi extraneo in maritum vel vxorem qui quæve cõpilauit hereditatem defuncti, *l. 4. hoc tit. l. pen. D. eod. l. heres. D. de neg. gest. l. quamuis C. de fur:* Eadem ratio societatis facit vt non detur coheredi in coheredem, *l. 1. hoc tit. l. 3. C. fam. ercis. l. merito. D. pro soc.* qua de re *Obs. xx.*

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

IN hoc titulo proponitur ciuilis actio *Vi bonorum raptorum*, quę ex edicto prætoris datur in eum qui rem alienam rapuit si mobilis fuerit. Nam de immobili neq; hæc actio est, neque furti, sed interdictum *Vnde vi*, vel actio in duplum ex Cõstitutione *l. si quis in tantam* Dari verò dicitur hæc actio modò in triplum, vt *l. locatio. §. quod illicitè. D. de public.* modò in quadruplum, vt in Constitutionibus huius tituli, & alibi passim; modò in tri-

A plum & quadruplum. *vt l. pen. Cod. Th. de pag. sacr.* & huius varietatis causa, quia mista est actio, quæ scilicet cum pœna tripli persequatur etiam rem vi ereptam, qua confusione quadruplum efficitur, & intra annum vtilem. Nam post annum rem solã persequitur, non triplũ. & singulari casu cuius excipiendi auctor est Tribonianus in duplum confectum ex re & pœna, *l. 6. C. de pag. sacr.* sed perpetuo, vt opinor, huius moderationis pensandæ gratia. Neq; verò existimare debemus mitius agi cũ raptore, quàm cum fure, quod in raptorem sit actio mista & annalis, in furem tota pœnalis & perpetua. Nã siue raptor sit manifestus missa a-

B ctione *Vi bonorum raptorum*, conueniri potest actione *furti manifesti*, quia & hic fur manifestus est *l. si vendidero. §. cum raptor. D. de fur.* siue non manifestus, vt *l. 52. § vlt. D. eod.* sanè hoc casu grauior est intra annum vtilem actio *Vi bonorum raptorũ* quàm *furti nec manifesti*, & in hunc propriè casum hæc actio comparata est, quòd prætori non videretur sufficere actio furti nec manifesti, qua tamen si prius non sit actum *Vi bonorum raptorum* intra annum, licet experiri post annum in duplum, vel si hac actum sit prius nec dum annus exierit, adhuc experiri licet *Vi bonorum raptorum* in id quod amplius in ea est, *l. 1. D. eod. l. si quis egerit. D. de fur.* & obseruandum in iure agi sæpe de isto concursu

C actionis *furti nec manifesti & vi bon. raptorum*, nusquam de concursu actionis *furti manifesti & vi bon. raptorum*, quia ad hunc casum neq. necessaria est, neq; propriè pertinet actio *Vi bon. rapt.* ad illum propriè pertinet & necessaria est.

XXXIIII. *De crimine stellionatus.*

SEquitur crimen extraordinariũ *stellionatus*, quo nomine continetur fallacia, impostura, dissimulatio omnis & quicquid turpiter fit in fraudem alterius quod proprii criminis nomẽ non

D habet. Cum eo non concurrit quidem vlla actio ciuilis quæ pœnam persequatur, sed quæ rem persequantur variæ possunt concurrere, & si quidem famosa sit quæ concurrit veluti de dolo aut depositi etiam famosum erit crimen stellionatus, quia absurdum est ciuilem actionem esse famosam & criminalem non esse. finge debitorem in soluendo pro auro debito ex stipulatu vel ex causa depositi æs subiecisse, vel pro veris gemmis vitreas, ex hac causa est ciuilis actio de dolo vel depositi, quæ famosa est. Erit igitur ex his causis crimen stellionatus famosum, ad quas tantum dico respexisse *l. quid ergo §. vlt. D. de his qui not. infam.* & erit fa-

E mosum, vt ait, quamuis publicum non sit. Nam & crimen expilatæ hereditatis est famosum, licet publicum non sit. Subiicere autem aliud pro alio, est quod *l. 3. D. eod.* ait, imposturam facere Trebellius Pollio *in Gallieno*. Cùm quidam gemmas vitreas vẽdidisset pro veris, subripi quasi ad leonem iussit, deinde cauea emitti caponem, & iussit per curionem edici, Imposturam fecit & passus est. Ceterum si in pignore dando aut in vendendo subiecerit quis æs pro auro, vel statuliberum pro seruo, vel vitreum smaragdum pro vero, dissimulata veritate rei, crimen stellionatus non est famosum, vt ait *l. 2. D. eo.* quia nec actio pigneraticia contraria vel ex empto quæ cum eo concurrit est famosa; *l. si quis in*

F *pignore. D. de pignor. act. l. statuliberum. §. 1. D. de statulib.* idem si quis sciens ignoranti creditori rem alienam vel alii obligatã, simulans rem esse suam vel esse liberam pignori obligauerit, *l. tutor. §. 1 D. de pignor. act. l. 1. & 2. hoc titul.* idem si produxerit aliquem creditorem, simulans eum esse antiquiorem in causa pignoris, creditoris fraudandi causa, vt *l. 4. hoc titul.* nullo prolato chirographo falso quo sit prælatus dies obligationi, alioquin crimen falsi committitur, *l. 15. C. ad leg. Cornel. de fals. l. si à debitore D. eod.* & cessat crimen stellionatus, quia non aliter ei locus est, quàm si desiriat aliud crimen. Nemo autem est qui nesciat,

G translatum hoc esse nomen à lacerto quodam ad hominem vafrum & decipiendi peritum; vt apud Apuleium, Venus irata Cupidinem stellionem vocat, quo plerique capiuntur omnes. In glossis stellionator est ὑπόδικος, & in Basil. Ex quo dictum illud in Christianos pallio conpertos, Græcus ὑπόδικος. Cypriano implanator.

XXXV. *De iniuriis.*

EXtraordinariis executionibus criminum interserit ciuilem actionem iniuriarũ, quæ competit ex XII. tab. vel ex edicto

H prætoris vel etiam ex lege Corn. vt *l. Constitutionibus. D. eo.* id est, ex causis lege Cornelia cõprehensis, quod pulsatus quis verberatúsve domúsve sua vi introita sit, & de omni iniuria atroci *l. 7. §. pœnæ. D. eod.* cuius exemplum est in *l. 4.* si facta sit sacerdoti procedenti cum infulis & ornatu suo. Hac actione superbia

coercetur ex XII. pœna certa, hodie æstimatione iudicis cum infamia, & ex quacumque causa finitur actio anno continuo, *l. 5.* hoc est, breuiori tempore, quàm actio vi bonorum raptorum, quia & facillimè tollitur, veluti dissimulatione, id est, si contestatus non sit illico is cui iniuria facta est se eam accipere & reuocare ad animum, *l. 31. ꝯ. de liber. cau.* & pacto, & iureiurando, *l. 5. §. hac lege l. non solum. §. 1. D. eod. l. si tibi. §. 1. D. de pact.* siue directò fiat, siue per consequentias, vt filio vel seruo vel vxori, *l. 2. & 8.* At non tantum ciuiliter de iniuriis agi potest, sed etiam criminaliter, ita tamen, vt non vtraque via vti liceat, *l. 6. D. eod.* quia vtraque hodie ad vltionem priuatam spectat. Nam criminaliter B quidem olim fuit publica accusatio ex l. Cornelia, *l. hos accusare. §. vltim. D. de accus.* & est etiam hodie in casu *titul. sequent.* & in casu *l. si quis in hoc. ꝯ. de episc. & cler.* si facta sit iniuria sacerdoti dum sacra facit. Videtur & de iniuria facta illustribus viris publica accusatio esse. Saluianus VIII. Deum incuriosum & negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, iniuriarum insolentiû reus esses: certè si illustriorem quempiam aut sublimiorem, etiam censuram iuris publici sustineres. Ceteris casibus hodie est extraordinaria *l. vltim. D. eod.* cum inscriptione *l. vltim hoc tit.* Nam & extraordinaria crimina C inscriptionem exigunt *l. vltim. D. de fur. l. 1. ꝯ. de abig.* Speciale verò est quod constituitur in *l. vltim. huius tit.* vt viri illustres siue sint honoratû siue legitimi, & siue extra ordinem criminaliter agant siue conueniantur, de iniuriis causam agere possint per procuratorem (quod & Episcopis & presbyteris dat. No. Valentiniani *de episc. aud.*) his tamen condicionibus vt per semet ipsi si agant subscribant in crimen, & vt in eorum persona nominatim condemnatio fiat, quam non video cur non possim dicere infamiam irrogare condemnatis. Quia & si iudicio abfuerint, absentibus eam irrogari nihil vetat, vt *leg. vltima, ꝯ. de requirendis* D *reis.* idemque esse puto quocunque casu procuratori voluntario aut mandatario permittitur exercitio capitalis causæ, vt non alius damnetur & notetur quàm auctor criminis. At in ciuilibus causis sententia concipitur in personam procuratoris, *leg. 1. ꝯ. de sent. & interloc.* videlicet si lis cum eo contestata fuerit. Nam si cum domino, aliud dicendum est. & quod ait *l. nihil. ꝯ. de procur.* hoc tantum vult, etiam post litem à domino contestatam procuratorem dari posse qui causam peragat.

XXXVI. *De famosis libellis.* E

INiuria aut fit in corpus, aut extra corpus. In corpus, veluti verberibus. Extra corpus, veluti conuitiis vel famosis libellis. Cōuitiis, vt si sycophantam dixerit *l. 3.* si homicidam *l. 5.* si seruum *l. 9. & 10. titul. superioris.* Famosis libellis, si quid scripserit quod pertineat ad iniuriam alterius, de qua est publica accusatio ex S. C. *l. 6. D. eod.* & pœna capitalis ex *l. 1. & 2 huius titul.* vna Græca altera Latina, non tantum in auctorem libelli famosi sed etiam in eum qui inuenit, nec combussit, sed euulgauit. quia ipse auctor præsumitur esse libelli qui eum sparsit in vulgus, non prodito F auctore.

XXXVII. *De abigeis.*

SEquitur crimen extraordinarium *abigeatus* in latrones pecorum, quod Constitutio huius tituli ait intendi modò cum inscriptione, vt si grex ouium abductus sit, modò sine inscriptione, hoc est, ciuiliter tanquam in fures, vt si vna tantum ouis abducta sit. Nam ob rem modicam criminaliter agi non potest *l. causas. C. Theod. de iurisd.*

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

ESt etiam extraordinarium crimen in Ægypto, si quis ruperit G Nili moles & aggeres qui aquam Niloticam continent, coercent, dispensant, *l. penult. D. de extraord. crimin.* qua irrigatur terra Ægyptia. Nam & Deuteronomii XI. legimus eam vt hortum irrigari humana opera. hi aggeres chomata dicuntur *d. l. pen.* qui aliis *ἀναχώματα*, certè quæ Arriano chomata, Curtio sunt moles. Quamuis autem hic titulus sit *de aggeribus*, tamen de eis expressim non loquitur Constitutio huius tituli, sed tacitè dumtaxat. Nam in ea non est certe legendum *valla fluenta*, sed vt in Cod. Theod. *vlla fluenta*, hoc sensu, vt si quis ruptis, apertis vel dissolutis aggeribus Nili intra XII. cubitum, intra, id est, *κατωτέρω* H cum incrementum Nili nondum excessit XII. cubitum, vt Græci rectè *πρὶν τὸ ἀναβαίνειν τὸ δωδεκάπηχυ*, vlla fluenta vllósve riuulos deriuarit & vsurparit sibi, capite puniatur. Malè autem Græci legunt, valla, qui vertunt *τὸν τάφρον*. Quia huic voci neque re-

A spondet bene verbum, *vsurpaueris*, neq; congruit, *fluenta*, quod adiungitur.

XXXIX. *De iis qui latrones, vel aliis criminibus reos occultauerint.*

Est etiam extraordinarium crimen in eos qui latrones, vel aliorum criminum reos recipiunt & celant, vt *l. 1. D. de recept.* Quintilianus *decl. 255.* Proximos existimo esse eos transfugis à quibus transfugæ recipiuntur. Hoc natura simile est, facere scelus & probare. Latrones dicit non fures. Nam qui furem recipit, fortè ciuiliter tantum tenetur, vt *l. qui vas. §. qui furem. D. de fur.* B nisi & res furtiuas simul recipiat sciens, vt *l. si quis vxori. §. si fugitiuum. D. eo. l. 12. ꝯ. ad legem Fab.* Phocylides, *φωρῶν μὴ δέξῃ κλοπίμαιον αἰθρῶν ... ἀμφότεροι κλῶπες ὁ δεξάμενος ὁ κλέψας.* Plato XII. *legum, ταῖς κλεμμάτων ὑποδοχαῖς ... αὐτῶν ... κλέψαντι.*

XL. *De requirendis reis.*

DE reis dixit qui præsentes rei fiunt litis contestatione, postquam etiam absentes damnari possunt, *l. inter. D. de publica. iudic.* Nunc dicit de reis qui fiunt requirendi nec damnari pos- C sunt, quod lis cum eis contestata non fuerit, quodq; iudicio semper abfuerint. Hi adnotantur inter reos vt requirantur non ad pœnam sed ad purgandam innocentiam suam, & edictis euocãtur, bonis eorum obsignatis nondum publicatis. Nec enim damnari possunt, videlicet si grauia crimina obiiciantur, vt *ait l. 1.* quæ *l. 1. D. eod.* interpretatur esse crimina quæ mortem inferunt vt *l. seruitutem damnato*, vt *l. absentem. D. de pœn.* Requirendis factis datur annus intra quem si purgauerint se, vel si mortem obierint bona sua ipsi recipiant vel heredes eorum, *l. 1. hoc titul. l. 2. ꝯ. si pe. app. mor. int.* Post annum bona publicantur & ipsi D infames fiunt ipso iure, nec si quandoque postea purgauerint se, cui rei nulla tempora præscripta sunt. (Nam & quocunque tempore venientes audiuntur, *l. penult. D. eod. l. vnius. §. penult. D. de quæst.*) bona sua recipiunt, *l. 2. & 3. hoc titul.* quia quod cecidit semel in fiscum, vix vnquam restituitur, *l. 1. D. ad legem Iul. de amb. l. 4. ꝯ. de bo. prof. l. 2. hoc titul.* Famæ restitui possunt beneficio principis.

XLI. *De quæstionibus.*

EXposita ratione faciendorum reorum, & exhibendorum, & E custodiendorum, atque etiam ad extremum vbi absunt adnotandorum inter reos, expositisque variis iudiciis quibus varia crimina coercentur, tempus erat dicere proprio titulo *de quæstionibus*, de quibus obiter sæpius ante cum ea exponerentur facta mentio est. Hæc sunt strictiores inquisitiones criminum. *l. 3. ꝯ. ad legem Iul. maiest.* seueræ indagationes *l. 10. ꝯ. de dign.* quia non nudæ interrogationes sunt, sed quæ fiunt per vim & tormenta cruciatusque corporis reorum vel testium & quandoque accusatorum, vt *dict. l. 3.* efficacissimæ ad requirendam veritatem *l. edictum. D. eod.* De quibus, & aduersus quos non sunt ha- F bendæ, hic titulus ostendit. Seruos posse torqueri alienos, & quandoque proprios qui vocantur in testimonium in nos vel alios aut qui accusantur, etiam in pecuniariis causis si aliter veritas inueniri non possit, liberos homines in pecuniariis non torqueri vocatos in testimonium, quia nec statuliberos qui no[illegible]um liberi, nec deportatos qui iure Quiritum liberi non sunt, *l. Diuus. §. vlt. D. eo.* In criminalibus statuliberos torqueri, *l. edictum. §. vlt. D. eo.* & quandoq; liberos, vt pota pro testimonio vacillante *l. ex libero in pr. D. eod.* vel si infames sint *l. ob carmen. §. si ea res. D. de testib.* aut participes sceleris fuisse dicantur *l. 3. ter sequ.* Accu- G satos autem liberos homines, si plebei sint iudice commoto certis indiciis torqueri *l. 3. & 8.* vel post damnationem, vt prodant sceleris participes *l. 1. ꝯ. de fals. mon.* si secernantur è plebe dignitate, vel splendore generis, vel militia, vel emerito militiæ, non torqueri, nisi in crimine maiestatis, vel alio crimine ei proximo, vt *l. 16. hoc titul. l. 7. ꝯ. de malef. & mathem.* vel nisi decurio arguatur falsa instrumenta scripsisse ante decurionatum, cùm esset tabellio, & res exigat per eum ipsum probari scripturæ fidem, *l. 21. ꝯ. ad leg. Cornel. de fals.*

XLII. *De abolitionibus.* H

OBiter etiam sæpius ante dictum est, de accusatorum temeritate & calumnia, quæ lege Remmia coercetur, & *de abolitionibus*, sine quibus institutam accusationem deserere nō possunt, ex lege Petronia & S. C. Turpilliano, cui rei debebatur pro-

prius

prius specialisque titulus siue tractatus, & vero nunc ei datur hîc titulus & quatuor qui sequuntur. Hic est de *Abolitionibus*, quarum vna est specialis, & priuata, altera generalis, & publica. & primum agit de speciali. ea est venia omittendæ accusationis quàm petit accusator à iudice, in cuius officio accusationem instituit *l. 16. sup. ad leg. Iul. de adul. l. 15. D. de iur. fisc.* noménve detulit, vt *l. 10. §. vlt. D. de iur. patr.* Nec enim ad eam obtinendam necesse est accusatori adire principem, sed iudicem pro tribunali, præsente reo exposita causa omittendæ accusationis, veluti errore, vel calore iuuenili, vt est apud Symmachum *vlt. epist. lib. 1.* accusator abolitionem petit per causam incautæ adolescentiæ suæ pariter atque militiæ. Iusta etiam causa est, si quis propinquos suos in reatum deduxerit, quorum postea misereatur, *l. 3. hoc titul.* vel si quis suæ vel suorum iniuriæ gratia accusationem instituerit, *d. l. 2. l. quamuis. sup. ad l. Iul. de adult.* quia priuatam causam agit, quá cur non omittat, si velit petita venia? At qui agit publicam causam, id est, qui accusat publico iure iudicióq;, legem temerè prodere atq; omittere non potest. Datur abolitio à iudice perpenso consilio, & causa cognita, etiam inuito reo, si res sit integra & intra xxx. diem ex quo reus factus est sub custodia officij, interim dum se comparat ad sistendum in iudicio iuxta *l. 2. ꝫ. de exhib. reis.* Manifesto calumniatori non datur, *l. 3. hoc tit. l. penult. ꝫ. de calum. l. 15. D. de iu. fisc.* nec capitalium criminum, *d. l. 3.* nec tottis ingenuis hominibus testimonii gratia. Ingenuis, inquá, quia serui non sunt tanti. Impetrata autem abolitione non potest ab eodem in eundem renouari crimen, nisi nutu principali, *l. 1. hoc tit. l. 3. ꝫ. ad S.C. Turpill.* & nutu principali quandocunque, nedum intra xxx. dies, qui generali non speciali abolitione subditi sunt reo repetendo, ipso iure. Quin & qui plura crimina intulit, singulorum abolitionem petere debet, *l. 1. hoc titul. l. 1. §. si plura. D. ad S.C. Turpil.* aut eorum quorum non petiit integra ei executio est.

XLIII. *De generali abolitione.*

NVnc agit de abolitione generali, communi & publica, quæ vel ipso iure pro tempore certo feriarum solennium datur, vt indulgentia paschalis celebritatis, *l. 3. ꝫ. de episcop aud.* & apud Cassiodorum *in fin. xı.* vel pro tempore extra ordinem indictarum, indulgentia promissa edictis propositis. Hæc reis leuiorum criminum datur principaliter, & consequenter accusatoribus, quia finitis feriis impune possunt non repetere crimen, *l. si interueniente. D. ad Senatusc. Turpil.* illa datur principaliter accusatoribus, vt impunè desistant, petentibus, hæc neque reo petente, neque accusatore. Hæc finitis feriis post triginta dies vtiles impunitatem plenam tribuit. nam intra triginta dies ab eodem repeti reus potest. Alia est indulgētia quæ fit specialiter, per adnotationem principis, vt *l. 5. ꝫ. ad leg. Cornel. de sicar. l. 9. ꝫ. ad legem Cornel. de fals.* & indicit accusatori perpetuum silentium, & statim plenissimam impunitatem tribuit, quę ab abolitione separatur, *l. pen. ꝫ. de calum.* Potest & generalis fieri eadem condicione, veluti lege obliuionis.

XLIIII. *Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.*

POstquam dixit de abolitione speciali & generali, qua interueniente, accusator qui omittit accusationem, non videtur desistere vt pœnam desertionis possit incurrere ex S.C. Turpilliano *d. l. si interueniente*, nunc docet ea non interueniente, desistere videri eum qui post inscriptionem aut litis contestationem negligens est in peragendo reo intra tempus legibus constitutum, quod hodie est biennium ex *l. 3. huius tit.* videlicet reo non dicente causam ex vinculis, *l. vltim. ꝫ. de cust. reor.* Et ex *l. 3. ad l. in Senatusconsulto. §. qui post. D. ad Senatusc. Turp.* Tribonianus addidit, vel biennio. Olim fuit annus, vt constat ex tit. Cod. Theod. *vt intra annum cr. quæs. ter. & l. 2. C. Theod. ad leg. Cornel. de fals. & d. §. qui post. & l. reus. D. de mun. & hon.* & hodie quidem biennium numeratur ex die litis contestatæ *l. 3.* olim annus numerabatur à die inscriptionis, *l. 2. Cod. Th. eod. titul.* quæ est *l. 2. huius tit.* in qua tamen Tribonianus mutauit illa verba, *a die inscriptionis*, & reposuit, *præsentibus inscriptionibus*, sicut in *l. vbi. supr. ad legem Cornel. de fals.* hæc verba *testata actionis*, id est, inscriptionis, quæ erant in Cod. Th. mutat in contestatæ accusationis propter *l. 3. huius tit.* quæ vult tempus terminandæ quæstionis criminalis numerari à contestatione litis. At Basilica in *l. 2.* retinent illa verba, *a die inscriptionis*. & potest dici à die inscri-

A ptionis tempus legitimum computari, si lis contestata non fuerit, vt *d. l. in S.C. §. qui post.* à die litis contestationis, si contestata fuerit. Punitur ergo negligentia eius qui intra tempus legitimum non agit aut peragit reum quem detulit semel, & multo magis, qui obdurat in hac negligentia vsque ad extremam diem legitimi temporis, quia tunc palam est eum rem non distulisse; sed plane destitisse, vt *l. 2.* ait, *quia distulit.* Pœna verò huius negligentię est infamia, & multa quartæ partis bonorum, *l. 1. huius tit.* videlicet si honestior persona fuerit, humilior & pauper, cui vt ait *l. 2.* damnum famæ iniuria non est, vt *l. si quis iniuriam. D.* B *de iniur. l. 2. C. Th. de haret.* datur in exilium, quod sic interpretor, vt Græci & in *l. 4. ꝫ. ad leg. Iul. de adul.* relegatur. Hæc tamen pœna grauior est pœna S.C. Turpiliani, vt maius quoque crimē neglectæ, quàm desperatæ accusationis, & tamen qui hac parte tenetur, in S.C. Turpilianum dicitur incidisse, *d. §. si post.* id est, quasi Turpilianū, *vt destitit. l. 2.* id est, quasi destitit, hac nimirū culpa proxima culpæ notatæ S.C. Turpiliano, cui iungitur lex Petronia *l. abolitionem. supr. ad leg. Iul. de adult.* quia eam legem Nerone imperante tulit Petronius Turpilianus Consul, Senatus adprobauit, iuris auctores S.C. ex nomine Consulis nomen de- C derunt Turpiliani consonantius quàm Petroniani. Sed iam ad ipsius S.C. pœnam veniamus.

XLV. *Ad S.C. Turpilianum.*

POEna legis Petronię & S.C. Turpiliani est infamia, & multa v. librarum auri cogenda in fiscum, *l. spuris. §. qui iudicis. D. de decur l. 3. §. vlt. D. de præuar. l. 1. D. de iu. fisc.* & hodie vt ceterarum legum extraordinaria, *l. 2. hoc tit.* Irrogatur autem accusatori nō cunctanti & negligēti vt superiore tit. sed qui animo ab accusatione destitit sine abolitione post delationem rei & sole- D mnium, implementa intra constitutum tempus finiendæ causæ criminali, *l. vlt. hoc tit.* qui proprio nomine tergiuersator dicitur, & desertor. Proinde pœna S.C. irrogatur tergiuersatori. Pœna quasi S.C. id est, tituli superioris moratori. Pertinet etiam ad pœnam S.C. qui postquam impleuit solēmnia accusationum intra præfinitum à iudice diem litis contestandæ edictis euocatus iudicio non adest, *l. ab accusatione. §. destitisse. D. eod. l. 3. & 7. sup. qui acc. non poss.*

XLVI. *De calumniatoribus.*

E TErgiuersatoribus, aut veluti tergiuersatoribus, ad quos respiciunt vel pertinent tres tituli superiores, adiunxit calumniatores. Hi sunt accusatores, qui scientes dolo malo falsa crimina intendunt, quorum irriti abeant. Calumnia irrita accusatio est, *l. 9.* Si enim irrita non fuerit, puta reo condemnato, iam de accusatoris calumnia amplius quæri non potest, *l. 1.* Nū dico calumniatores esse qui crimina quæ intendunt iudici probare non possunt, vt crasso filo Demosthenes *in Neæram*, αἰτιάσασθαι μὲν, ἐξελέγξαι δ' οὐ. Nam possunt pleriq; non probare nec calumniatores esse, *l. 3. hoc tit. l. 1. §. 1. D. eo.* ideoque nec absoluto reo vtiq, sem- F per accusator damnatur de calumnia. Hi verò præter pœnam cui se ipsimet subiiciunt per inscriptionem quæ talio est, id est, similitudo supplicii intentati & formidati reo, *l. 7. & vlt.* etiam lege Remmia in publicis iudiciis puniuntur, *l. 1. §. 1. D. ad S.C. Turp. l. quæsitum. D. de testib.* Cicero *pro Roscio Amerino.* Ita quæstus te cupidum esse oportebat vt horum existimationem & legem Remmiam putares aliquid valere oportere. Ex ea lege Calumniatoris fronti inscribitur litera K. vt iampridem docui in *l. is cui lege. D. qui test fac. pos.* quod hodie non licet ex *l. 17. tit. seq.* nam & eodem loco paulo post Cicero ait, ad caput calumniato- G ris literam adfigi, & inustionem hanc literæ, inustionem esse infamiæ, vt postea neminem aliū nisi fortunas suas accusare possit. Pœna igitur legis Remmiæ notatur *l. 3.* his verbis, *Detrimentum existimationis*, & *l. 8.* his, *Infamia supplicium*, quam rectè dixi irrogari in publicis iudiciis. nam in priuatis & extraordinariis calumnia officio iudicis coercetur sine periculo infamiæ, *l. 5. hoc tit. l. 3. D. ad S.C. Turp.* vt pœna quoque legitima tergiuersatoris habet tantum locum in publicis iudiciis, *l. 1. §. suspecti. l. 7. §. 1. D. eod. l. 1. sup. eod. l. 3. sup. qui acc. non poss.*

XLVII. *De pœnis.*

H SÆpius ante habita mētio pœnarum, exigit vt proprio titulo ostendatur quæ sint genera pœnarum, quibus adficere iudices quemq; possunt, & quæ de eis constituendis, vel exequendis legibus definitiones proditæ sint. Pœna est æstimatio delicti, *l. sanctio. D. eo.* vel supplicium peccati, vt contra in Pisoniana sup-

faciat, nec alimentorum nomine vt *l. 2. supr. de ing. man.* & in e-
pist. quadam Traiani ad Plinium, quorum tamē repetitio ei non
denegabitur. & alius tantum casus est, quo vindicatio non au-
fertur patri vel domino vel patrono, si non ipsi, sed alius citra i-
psorum voluntatem paruulos exposuerit.

LII. *Quæ sit longa consuetudo.*

REferēdus est hic titulus ad *l. vlt. tit.* 48. qui propius abest, in
qua dicitur apud eum magistratum filios emancipari posse,
cui lex, vel longa consuetudo legis actionem dedit & eiusdem ti-
tuli etiam *l. 1.* de cōsuetudine accipitur. quam ob causam, vt opi-
nor, in hoc titulo definitur non quid sit longa consuetudo, sed
quæ sit, id est, quam vim & efficientiam habeat. Quid tamen sit
si quæras, dicam ius esse nō scriptum, quod vsus populi frequens
& inueteratus communi adsensione comprobauit. & rursus si
quæras, quot annorum vsus cōsuetudinem faciat, nō dicam de-
cennii, vt glossæ, quæ hoc solo argumento ducuntur, quod dica-
tur consuetudo longa & diuturna, quasi scilicet his verbis non si-
gnificentur etiam XXX. & XL. anni, vt *l. 2. & 3. supr. de præscr. 30.
ann. l. 1. C. Theod. de act. cer. temp. fin.* sed huius rei certam defini-
tionem non esse, huius rei decennium finem non esse, quando-
quidem plurimorum annorum obseruationem requirit *l. sed ea
quæ D. de legib.* & Aristoteles 2. *Polit.* τῷ χρόνῳ πλῆθος, antiquam
& tenacem adprobationem *l. 3. hoc titu.* vsum longæuum *l. 2.* in-
ueteratum populi consensum *l. de quibus D. de legib.* consuetu-
dinem semper obseruatam *l. sine herede §. penul. D. de admin. tut.*
quibus verbis sanè significatur spatium decennio amplius, &
tempus incertum infinitumque, quod sensim sine sensu labitur,
quoad morem fecerit & habitum in animis ciuium: cuius qui-
dem habitus comparandi ratio, vt non finitur certo tempore, ita
nec in populo ex longa consuetudine, inducendi inferendique
moris ratio certo tempore finiri potest. Consuetudo morem fa-
cit, vel vt Aristoteles ait 11. *ad Eudemum* τὸ ἦθος διὰ ἔθους ἔχει τὴν
ἐπίδοσιν. Sed his nominibus plerumque vtimur promiscuè, &
Varro semper consuetudinem accipit pro eo, quod morem dixi-
mus creatum ex consuetudine, vt cum ait morem esse commu-
nem consensum omnium simul habitantium, qui inueteratus
cōsuetudinem faciat. & alio loco, dum ait, morem esse in iudicio
animi, quem sequi debeat consuetudo. Vires autem longæ con-
suetudinis eę sunt, vt si nō vincat legem, quam ratio commendat
quę nulla aut parua ratione constat, aut quę nondū penitus ino-
leuit, nondum consensu omnium recepta, inueterata, stabilita,
iudicio comprobata est vt *l. pen. sup. de legib. l. quod non ratione D.
eod. l. 3. hoc titu.* ea tamen quam ratio suasit, vt ait *l. 1.* ratio quæ-
dam maior, & publica vtilitas, & longum tempus tacito & illite-
rato omnium consensu, & rerum iudicatarum firmauit aucto-
ritas, sane abrogat legē, cuius ratio vel cessauit, vel minor est, vel
minus confert Reip. quia & deficere videtur lex tāquam oblite-
rata supra quam vsus inualuit, & deficiente lege consuetudo sola
dominatur & legis vim obtinet *l. 3. hoc tit. l. diuturna D. de legib.
l. vlt. sup. de testa. §. sine scripto Inst. de iur. nat.* Gregorius Nazian-
zenus 11. *de Theol.* τὸ ἔθος χρόνῳ βεβαιωθὲν ἰσχύει νόμος. Lex autē ia-
cet & silet interim quoad restituatur, vt Traianus apud Plinium
restituit legem Pompeiam, contra quam longa cōsuetudo vsur-
para erat. Sed & nulla lex aliter nos tenet, quam si & consuetudi-
ne recepta sit *l. de quibus D. de legib.* Arist. 2. *Polit.* ὁ νόμος ἰσχὺν οὐδε-
μίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος. Et cùm de interpretatione
legis quæritur, optima interpres est consuetudo *l. si de interpre-
tatione D. de legibus.* Dionysius VII. πολὺς ἀμφισβητούμενα διαλύειν
[illegible] ὁ χρόνος.

LIII. *De donationibus.*

TItulus superior ad tit. XLVIII. hic vero ad XLIX. referendus
est, quo data est actio ingrati aduersus emācipatū, cui nunc
additurus etiam ingrati actionem aduersus donatarium *titu.* 55.
prius instituit generaliter tractare *de donationibus.* & hanc ho-
rum titulorum connexionem confirmat Codex Theodosii, in
quo tit. *de reu. don.* subiicitur statim tit. *de ingratis lib.* Donatio
autem Aristoteli 4. *Topicorum est δόσις ἀναπόδοτος*, datio ita pro-
fecta ab aliquo vt nullo casu reuocetur. Datio est genus, quo cō-
tinetur etiam dos & donatio propter nuptias, & manumissio, &
mutuū, & permutatio, & legatum, aut fideicommissum & donatio
mortis causa, & donatio vera, absoluta, directa, de qua in hoc tit.
agitur, quæ irreuocabilis est, illæ donationes repeti & reuocari
possunt, & si quæ donationes dicuntur, non sunt veræ & absolu-
A tæ donationes, vt ait *l. Senatus. §. 1. D. de mor. cau. don.* sed mor-
tis causa factæ, aut reuocabiles donationes. Perficitur autē iure
antiquo donatio stipulatione, vel traditione, & traditione non
tantum vera, sed etiam fictitia, veluti traditione instrumenti au-
ctoritatis *l. 1. hoc tit.* vel retentione vsusfructus *l. 28. & 35. §. sed
si quidem*, vel conductione rei donatæ *l. quædam. D. de rei vind.*
& aliis modis, vt docui *Obs. XIX. c. XVIII.* Perficitur etiam legis
actione, vt significat *l. 25. hoc titu.* veluti cessione in iure *l. 1. C.
Hermog. eo. tit.* item mancipatione *l. 4. C. Th. eod.* vel vtroque in-
teruenīēte mācipatione, & traditione *l. 7. eod.* quod & *l. vlt. huius
B tit.* demonstrat, dum ait, in donatione hæc vsu verba fuisse rece-
pta, Dono tibi rem illā, vel addico sestertio nummo vno assium
quatuor. nam quis non videt eam originem ducere à mancipa-
tione, quæ olim fiebat per imaginariam venditionem nummo
vno sine asse Caiano, & ita Suetonius *in Othone*, Totum agrum
redemit, emancipauitque, quod Tacitus eadem de re scribens,
dono dedit. Perficiebatur ergo donatio per emancipationem
quod vtiq; verum est inter extraneos. Inter liberos autem & pa-
rentes ex Constitutione D. Pii nuda voluntate *d. l. 4.* & hodie
quoq. inter omnes ex Constitutione Iustiniani perficitur nuda
C voluntate, consummatur traditione. Nec idem est in ea, vt fuit
olim, perfectio & consumatio. Rerum autem incorporaliū vel-
uti nominum, siue obligationum donatio perficitur cessis actio-
nibus *l. 11. hoc tit.* Ac præterea ad perficiendam donationem ne-
cessaria est insinuatio, si excedat modum legitimum, exceptis ca-
sibus certis, & acceptio donatarii.

LIIII. *De donationibus quæ sub modo, vel condictione, vel ex
certo tempore conficiuntur.*

DOnatio sub modo ita fit, Dono tibi fundum illum vt me a-
D lias *l. 1.* Donatio sub cōdicione ita, Dono tibi fundū illum si
a patre emancipatus fueris *l. 5.* Modus contrahit, Condicio su-
spendit. Donatio autem ex certo tempore ita fit, Dono tibi fun-
dum illum eo pacto eaq; lege, vt proprietas eius fundi ad me re-
deat post quinquennium, vel vt redeat ad L. Titium, vt *l. 3.* si vt
redeat ad L. Titium, tibi dono ad tempus, L. Titio ex tempore,
ideoque finito tempore quinquennii licet Titio veteri & stricto
iure qui sibi reddi stipulatus non est non competat actio, datur
tamen vtilis ex Constitutione Diuorum Fratrum, eadem scilicet
quæ donatori competeret, puta præscriptis verbis vel condictio
E ob rem dati *d. l. 3. & arg. l. pen. ī. ad exhib.* Ergo in hac rubrica, *Ex
certo tēpore*, sic accipio, vel ad certum tempus, & subaudio, aut
ex incerto tempore, vel ad incertum tempus, veluti vt post mor-
tem donatarii proprietas redeat ad donatorem *l. 2. hoc tit. l. Seia.
D. de mor. cau. don.* Condiciones, pactiones, leges donationibus
imponūtur à donatore solo, & à donatario recipiūtur, si placeāt,
vel reiiciuntur, si displiceant *l. 25. ī. tit. prox.* & imponūtur initio
perficiundæ donationis non post perfectam donationem. nec
quidquam attinet donatarii postea impositas recipere vel reiice-
re *l. 4.* At initio si donationi dicta sit lex, & impositus modus ali-
F quis, & receptus à donatario, eo non impleto donatori competit
condictio ob rem dati *l. 2. 6. 8. ī. de cond. ob cau. l. vlt. titu. seq.* vel
præscriptis verbis *l. 9. & 22. sup. tit. prox.* non vindicatio rei dona-
tæ, nisi in casu *l. 1.* admodum singulari, propter causam alimēto-
rum, quem & singularem & specialem esse satis demonstrant
ter inculcata illa verba, *in hoc casu.* Denique singulares sunt spe-
cies *l. 1. & 3.*

LV. *De reuocandis donationibus.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati cuius respectu institutus
G est hic tractatus de donationib. vt scilicet actioni ingrati, per
quam beneficium emancipationis rescinditur, de qua actum est
paulo prius titul. de ing. lib. adiungeretur alia actio ingrati, per
quam iure perfecta donatio rescinditur, & rescinditur ex certis
tantū ingratitudinis causis iudici approbatis *l. pe. & vlt.* Superiori
tit. vna causa proposita est, condicionis non impletæ, quæ etiam
inculcatur *l. vlt. huius tituli*, ob quam donatori competit condi-
ctio ob rem dati re non secuta. *Hoc titu.* proponitur alia, nempe
ingratitudinis, ob quam donatori datur actio ingrati personalis
l. 7. & perpetua *l. 1.* quæ tamen heredi & in heredem non datur
H *l. 1. §. vlt.* quia magis vindictę persecutionem habet, & in *l. 7.* vin-
dicationis, id est, vindictæ. Et datur cuilibet donatori nō tamen
matri propudiosæ vel iterū nubēti *l. 7.* nisi ex grauissimis & com-
pertissimis causis ingratitudinis, notatis in *Nou. de nupt.* Et per
eam reuocantur quæ habet ingratus, non quæ alienauit *d. l. 7.*

Porrò huic causæ additur etiam alia in *l.* 8. Si orbo qui donauit omnia bona vel partem bonorum postea adnascantur liberi, de qua *Obser.* 10.

LVI. *De mortis causa donationibus.*

SVperiores tituli sunt de donatione inter viuos, quæ si iure perfecta sit pœnitentia nullo modo reuocari potest *l. 2. 3. 4. 6. ī. tit. prox.* Hic titulus *de donatione causa mortis*, quæ pœnitentia reuocari potest *l. qui mortis causa. D. eod.* sicut donatio ob causam *l. 3. §. 1. l. si pecuniam D. de cond. cau. da.* & donatio precaria *l. 1. & 2. de prec.* Reuocatur etiam donatio causa mortis per fideicommissum *l.* 1. & finito periculo, cuius metu facta donatio est, & morte donatarii, quę modo viuo donatore contingat *l. non omnis. D. de reb. cred.* Est autem datio veluti fiduciaria, quæ confertur in casum mortis donatoris, nec ante perfecta esse intelligitur, quàm ea contigerit. Insinuatione non eget, sed testibus quinque, tanquam vltima voluntas *l.* 4. cùm tamen donatio inter viuos quibus casibus non requirit insinuationem, scripto cōtenta sit à donatore subscripto. nec requirat vllos testes *l. in donationibus. ī. de donatio.* De Constitutionibus huius tituli scripsi in eadem Obseruatione.

LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimariis sublatis.*

POrest etiam rectè hic titulus referri ad mortis causa donationes, quæ si conferantur in eum quē lex Iulia & Papia prohibet capere, velut cœlibem, aut orbum, ea S C. in eadem causa sunt qua legata et relicta essent *l. senatus D. de mort. cau. don.* quod congruit omnino cum fine tituli superioris, quo generaliter cōstituitur, mortis causa donationes legatorum instar obtinere. Et vt ex Vlpian. intelligere licet *lib. Reg tit.* 16. 17. 22. & Sozomeno *1. cap. 9.* prohibuit lex Iulia & Papia cœlibem quidquam capere ex aliorum testamentis, nisi post mortem testatoris intra C. dies matrimonium contraheret, præterquam ex testamentis cognatorum, vt opinor, vsq; ad sextum gradum, ad quem vsque etiam qui inter se contrahunt matrimonium ex eadem lege solidi capacitatem habent, & prætor ab intestato detulit bonorū possessionem. Orbum autem liberis lex voluit eorum quæ sibi testamento relinquerentur non capere plus quàm semissem, altero semisse multari, cœlibem asse, & semissem assemve fisco cedere. Maior est cœlibatus, quàm orbitatis pœna. quia matrimonium contrahere in potestate nostra est, liberos suscipere non est in nobis, sed in maiestatis prouidentia. & eodem Vlpian. auctore, in orbo masculo lex definiuit ætatem xxv. ann. in fœmina xx. vt qui ea ætate esset sine liberis relictorum semisse multaretur. Vnde cùm Sozomenus scribat, in cœlibe masculo eam legem definisse ætatem xxv. quia cœlebs qui esset, ius capiendi nō haberet, præsumo fœminæ etiam cœlibi fuisse præscriptam ętatem xx ann. Ea enim lex tam fœminas coercebat, quàm mares cœlibes & orbos, vt & Dio scribit LIIII. eam legem graues pœnas irrogasse τοῖς τε ἀγάμοις καὶ τοῖς ἀπαίδοις. & ita esse argumentum præstat *l. 1. huius tituli*, quæ his pœnis liberat vtrumque sexum, de quibus est intelligenda *l. si ita quis heres D. de vulg. substit.* & in orbo ponenda species *l. 42 D. de legat. 2. l. cogi §. his qui solidum D. ad Trebell.* & similibus. De his pœnis proculdubio Vlpian. tractauerat eodem libro, titul. *de cœlibe orbo & solitario patre*, vbi solitarium patrem vocat, qui vnicum & solum filium habet μονόπαιδα, vt Aquila loquitur, qui orbitatis quidé pœnam non sustinebat, sed fortè leuiorem aut certè tanta præmia non habebat, quanta pater plurium liberorum. Mittam loca ex Iuuenale, Tacito *Panegyrico Maximiano*, & *Constantino dicto*, Ambrosio, Tertulliano, quæ in hanc rem proferre possem, & Tertulliani vnum tantum locum satis obscurum explicare conabor, quo ait, Seuerum Imperatorem leges Papias exclusisse, quæ ante liberos suscipi cogebant, quàm Iuliæ matrimonium contrahi. Qua verò ætate lex Papia liberos exigit, eadem lex Iulia matrimonium contrahi voluit. Fieri autem non potest, vt simul vno tempore existant liberi & nuptiæ, sed prius nuptias cōtrahere oportet marem intra xxv. fœminam intra xx. deinde liberos suscipere, cui rei à contractis nuptiis fortè Seuerus præstituit tempus, cuius mentionem facit Vlpian. *tit.* 16. puta annum & sex menses, hoc est, bis nouem menses. quia nouem mensibus plerumque partus absoluitur, non sustulit autem Seuerus pœnam cœlibatus & orbitatis. His erat locus etiam solutis primis nuptiis aduersus viros, qui non properabant ad secundas, fœmi-

A nis à morte viri & à diuortio licebat esse vacantibus certo tempore lege Iulia & Papia definito, vt idem Vlpianus scribit *titul.* XIIII. At hodie Constitutione Constantini eæ pœnæ sublatæ sunt, generaliter omnibus hac in re data vacatione legis Iuliæ & Papiæ *l.* 1. Verum in Cod. Theod. vbi hæc lex plenior extat, Constantinus profitetur se nō tollere quod iisdem legibus cautum erat, ne vir & vxor inter se solidum capere possent, vt inter eos reprimeretur mutuus nimiúsque fauor *l. vlt. Cod. Theod. de leg. her.* quem coniugum exprimunt blanditiæ, quas plerumque nec rigor legis Iuliæ & Papiæ cohibere potest, lege illusa per tacita fideicommissa. B Dixi, *solidum*, nam vt Vlpian. scribit titul. *de decimis*, ex lege Papia vir & vxor inter se in honorem matrimonii decimam bonorum capere possunt, cuius rei exemplum suppeditat *l. qui vxori. D. de au. & arg. leg.* Et quæ leges Digestorum mentionem faciunt eius, qui ex vnius testamento solidum capere non potest, ex alterius potest vt *l. 8. D. de vulg. subst.* his, de marito vel vxore exemplum apponi potest. At præter decimam matrimonii nomine si ex alio matrimonio liberos superstites habebant, quot liberos habebant, tot decimas capere poterant. Item communis filius post nonum diem amissus, vnam decimā, C duo post nonum diem, id est, post Nominalia amissi, duas decimas abiiciunt. Defuncti autem ante nominis assumptionem, pro non susceptis habentur. & ex ea quidem re Thalelæus in *l. 1. ī. vnde vir & vx.* legem Papiam decimariam cognominauit, cuius vacationem, quam ante Constantius dederat nauiculariis Orientis *l. 7. Cod. Theod. de naui.* Honorius & Theodosius *l.* 2. dant generaliter omnibus, sublatis legibus decimariis, & data coniugibus inter se licentia si relinquatur capiendi assis.

LVIII. *De iure liberorum.*

D QVàm aptè cohæreat hic titulus superiori ex eo apparet quod *l.* 1. sit portio *l. vlt. tit. superioris*, vt probant inscriptiones & subscriptiones, & quòd ex lege Papia, de qua in *d. l. vlt.* olim vir & vxor inter se solidum capere poterant, si vnum filium superstitem habebant, vel si eum puberem amisissent, quoniam satis erat eum educasse vsque ad pubertatem, & cetera quæ Vlpian. exequitur *tit.* XVI. Item solidum inter se capere poterant, qui neque haberent, neque amisissent liberos, si oblatis precibus ius liberorum à principe impetrassent, tot scilicet liberorū, quot sufficiunt obtinendæ capacitati assis, & hæc impetratio etiā E dabat matribus ius succedendi filio ab intestato ex S. C. Tertylliano *l. 7. Cod. Theod. de leg. her. l. 8. Cod. Theod. de bo. pros. l. 9. Cod. Theod. de infir. his quæ sub tyr. & No. Valentinian. de testam.* At *l.* 1. ius liberorum concedit vltrò & generaliter omnibus, etiam non petentibus, vt solidi capaces sint coniuges inter se, & *l.* 2. vt matres succedant filio ex S. C. Tertylliano.

CODICIS IVSTINIANI
LIB. IX. TIT. I.

Qui accusare non possunt.

F POst ciuiles actiones dantur criminales, quę propriè accusationes dicūtur. Vt verò *lib. 6 sup* & Digestorum XXVIII. prius egit de his qui testamenta facere non possunt, quàm de testamentis ipsis, ita hoc libro primùm agit de his qui accusare non possunt, deinde de accusationibus: qui non est quidem ille ordo G docendi secundum quem prius de re quàm de circumstantiis dicendum est sed est ordo respondendi de iure, & in foro exercendorum iudiciorum, vt prius quæratur de personis, quàm de regulis & solemnitatibus iuris *l. 4. D. qui testam. fa. poss. l. quidam D. de in. cod.* Et hos verò in hoc tit. ostenditur accusare non posse, primùm qui in reatu sunt, quia neque alium quenquam nisi suam vel suorum iniuriam persequantur, neque accusatorem suum eo crimine, cuius relatione neque releuantur ipsi; neque onerant & pœnæ subiiciunt accusatorem suum accusare possunt. Item alio quàm pupilli vel adolescentis nomine neminem H accusare posse, sed suo tantum, de professo, & comminus. Item accusare eum non posse, qui non edidit libellum inscriptionis; quod est accusatori periculum calumniæ, vt iudici libellus, ex quo sententiam recitat periculum famæ & existimationis. Item qui post inscriptionem non satis dedit se perseueraturum in cri-

tinis à Triboniano subiectæ, quod in Digestis prætermissæ essent. & eleganter *l. 2. Cod. Theod. ne præt. cr. ma. ser.* &c. in hoc crimine etiam in seruis honestam proditionem esse. Nam & hoc facinus tendere in dominos, dominos rerum scilicet, vt *l. 3. ꝯ. de episc. aud.* pro domino igitur reum in dominum, vt *leg. 13. ꝯ. de quæst. l. 17. §. pen. D. eod.* Item vt damnati ex hac causa non lugeantur, *l. liberorum §. non solent. D. de his qui notantur infa.* Vt non petantur sepeliendi. *l. 1. D. de cad. pun.* & vt eo crimine omnes omnino qui postulantur si conuicti sint manifestis indiciis, quive accusant, si reos non conuicerint manifestis indiciis, & hi quorum consilio accusationem instituerunt, torqueantur, cuiuscumque ætatis, vel conditionis, vel dignitatis sint, *l. 3. & 4. hoc tit. l. decuriones ꝯ. de quæst. l. de minore. D. eod.* Chrysostomus Homil. XXI. ἵνα αἱ ἐν ταῖς βασιλείαις, ἀξίωμα ἰδίῳ αἰτίαν. Item vt filii nocentiũ masculi excludantur non tantùm hereditate patris quàm fiscus occupat totam, abrogato sextante, de quo *l. 1. Cod. Theod. de bon. pros.* sed etiam matris, & aui, & propinquorum, & extraneorum, vt miseri viuant, & egeni, infames & intestabiles, *l. quisquis. hoc tit. l. vlt. ꝯ. de bo. pros.* nec ius sepulchrorum habeant, *l. 1. §. suus heredes. D. de suis & legit. hered.* quod & olim fuisse legibus comparatum M. Tullius scribit, vt caritas filiorum amiciores parentes Reip. redderet. Nec verò quidquam est *in l. quisquis.* quod non etiam olim obtinuerit. Filiabus tamen in bonis maternis seruatur portio legitima. In C. Theo. vt habeant ingratæ potius filiæ, &c. scribendum opinor, non ingratæ.

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis, & stupro.*

A Crimine lesæ maiestatis quod omnium maximum est, transit ad crimen adulterii, & stupri. In adulterio est vir & mulier aliena. In stupro vel vir vel mulier, non est vel est vir & mulier vacua. Dico in adulterio esse mulierem alienam, id est, alii nuptam. Non dico virum alienum. Nam in viro alieno qui fuerit cum muliere vacua, lege Iulia crimen vt stuprum non vt adulterium vindicatur. Nec enim lex permittit vxori aduersus virum accusationem adulterii. Ex quo efficit *l. 1.* nec in alieno matrimonio violato mulierem publico iudicio adulterii accusationem instituere posse, nimirum quia nec lecti sui iniuriam persequi potest. Alio iudicio publico mulier suam iniuriam persequi potest. Hoc iudicio neque suam, neque alienam. Vindicatur adulterium in muliere alii nupta & in adultero qui alii nuptam corrupit, etiamsi vulgo se præbuerit, agente marito, vt opinor, non agente alio. Alioquin vindicatio ex lege Iulia patet omnibus, ex lege Constantini quinque personis tantùm, nisi iniũctum sit vi, inter quas maritus primum locum obtinet, intra LX. dies vtiles, intra quos nec seruus mulieris, & viri, & parentum eorum manumitti vel alienari possunt. Multæ vero in hunc titulũ quæstiones cadunt: nec vlla lex est publicorum iudiciorum quæ à Iurisconsultis vigilantius tractata sit, De iure occidendorum deprehensorum, De pœna adulterii, De multa dotis, De præscriptionibus quæ accusantibus adulterii obiici possunt, De ordine instituendæ & exercendæ accusationis, De transactione habita inter reum & accusatorem, & aliæ quædam, magna ex parte iam à nobis profligatæ XX. *Obser.*

X. *Si quis eam cuius tutor fuerit, corruperit.*

POst titulum generalē *de stupro*, datur specialis *de stupro quod tutor infert pupillæ suæ*, quia id Constitutio huius tituli punit grauius, quàm quod quis alius alii infert, lex Iulia quæ infligit tantum relegationem aut publicationem dimidiæ partis bonorum, vt est in Instit. Hæc autem Constitutio infligit deportationem & publicationem omnium bonorum, quæ & tacitē deportationem sequitur, & pœnam ob hanc quoque Constitutio ait citeriorem esse quam stuprum, quod debuerit clementia deposita tam infandi stupri raptori per eam princeps infligere pœnam legis Iuliæ de vi publica, quæ in raptorem est vltimum suppliciũ, quia insidiæ quæ fiunt huic ætati & illecebræ vi comparantur, imò, secundum Solonis legem, maiori pœna digna est vis quæ verbis, quam quæ viribus fit, quoniam hæc corpus tantum corrumpit, illa animum quoq;. Turpius est stuprum in tutore cui mores pupillæ informandi tuendiq; boni commissi sunt, qui si id committat non tutor, sed proditor pupillæ est. Nec enim ineleganter duci proditori cōparatur violator pupillæ tutor, Quintilianus *declamat.* CCLXXXIIII. Turpius, inquam, est stuprum in tutore, maximè si per matrimonium contractum non sit. Nā si tutor pupillam ducat vxorem, sufficit pœnæ legis Iuliæ de stupro, *l. 7. D. eod. l. libertum. D. de rit. nupt.* Si corruperit citra matri-

A monium, pœnæ locus est Constitutionis huius longè maioris, quæ in hoc tantum mutata est Nou. Leonis Philosophi XXIIII. quod non publico ex ea, sed pupillæ bona tutoris addicuntur, vt bona raptoris raptæ si ingenua fuerit ex *l. 1. ꝯ. de rapt. virg.*

XI. *De mulieribus quæ se seruis propriis iunxerunt.*

HIc etiam titulus est specialis de stupro quod mulier liberā committit cum seruo proprio, quòd longè turpius & grauius esse, quàm superius, pœna quam infligit Constitutio huius
B tituli demonstrat, quæ est in muliere capitis amputatio, in seruo concrematio. Superius non vindicatur in vtroque, sed in tutore tantum, & deportatione, nō morte. hoc in vtroq; morte. ac præterea illud deferentes serui non audiuntur, hoc deferentes audiuntur, & pro præmio, si reos peregerint libertatem consequuntur. Vtrumque tamen est publicum crimen. Nam *l. 30. ꝯ. tit.* IX. adulterium tantum eximit numero publicorum iudiciorum, nō stuprum. Et vt illud, ita hoc lenius punitur si per matrimonium contractum sit, puta seruo manumisso, vt patet ex No. Leonis & Anthemii *eod. tit. & l. 3. ꝯ. de nup.* & Paulo 2. *Sen. eo tit.* Quod autem
C sequitur in hac Constitutione, *Filii etiam quos, &c.* nimium quantum differt ab eo sensu quem eadem verba habent in C. Th. & à iure communi. Nam vtriusq; bona damnati damnatæq; pœna capitali, simul ac filiorum ex eo contubernio procreatorũ addicit legitimis heredibus mulieris, non fisco, quod tamen pœnæ capitali consentaneum & consequens erat. Sed idem etiam in raptus causa longè peiore admittit Constitutio *tit. seq.* vt vel nulli vel alii quàm publico addicantur bona reorum.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica, seu priuata.*

D TRes tituli superiores sunt de stupro vel adulterio contracto sine vi, quod punitur lege Iulia de stupro, vel Constitutionibus factis ad eam legem. Stuprum aut adulterium quod vi contrahitur non punitur ea lege, sed lege Iulia de vi publica, *l. mariti. §. vlt. l. vim. in prin. D. ad leg. Iul. de adul.* de qua dicere instituit vt exposita eius potestate quæ latissimè patet & pœnis, deinde tit. sequenti specialiter dicat de stupro vel adulterio vi contracto. Pœnæ autem legis Iuliæ de vi publica vel priuata longè mitiores sunt, quàm Constitutionum pœnæ. Nam de vi publica
E lege Iulia est deportatio, de priuata relegatio, & publicatio tertiæ partis bonorum, Constantini lege vis priuata, vtputa si quis per vim ingressus sit possessionem alienā, est capitis pœna, quod & cædes si qua interueniat auctori vis inferendæ imputanda sit, & cæde quidem interueniente, æquum est hanc pœnam statui. Alioquin ex alia eiusdem Constantini lege sufficit deportationis pœna, vis scilicet priuata plectitur ex ea Constitutione pœna legis Iuliæ de vi publica. Et seueriores etiam esse Constitutiones, quàm leges Iulias ostēdit apertè *l. seruos. hoc tit.* quæ dominis qui per seruos suos vim fecerunt, si honestiores sint infligit pœnam
P legis Iuliæ, si humiliores pœnam Constitutionum. Vim autem publicam legimus in Institutionibus esse vim armatam. priuatā quæ sine armis fit. quam non esse veterem distinctionem publicæ à priuata ad Paulum ostendi: & illam non esse verā, nisi quatenus omnis vis armata publica semper, priuata nunquam censetur. Nam ex diuerso qua ratione armata publica est, quod motu armorum offendatur & turbetur publica securitas, eadem inermis publica esse potest, vt si vis fiat libero corpori, quia libertatis tutela publica est *l. 2. D. ne de sta. def.* Si non a vectigalia exerceantur, quia vis Reip. inferri videtur, cui soli competit vecti-
G galium exactio, vel si quid ex incendio rapiatur, quia in trepidatione maximè publica vtilitas vindicanda est, *l. 1. §. merito. D. de off. præf.* vel si quid aliud fiat, quod sit contrarium rei iuriue publico principaliter, aut per consequentias, adeo vt quod cadit in legē Iuliam de vi priuata, possit si quis velit seueriori iudicio agere venire in legem Iuliam de vi publica, sicut è contrario, si quis mitiore, quod in hanc, in illam.

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel sanctimonialium.*

STuprum vel adulterium vi commissum vindicatur lege Iulia
H de vi publica, itemq; Constitutionibus, & his quidem multo seuerius. Leges Iuliæ mitiores sunt constitutionibus. Est autem propriè Constitutio huius tit. *de stupro vi commisso in virginem aut viduam cuiuscumq; conditionis aut sectæ.* at venit etiam in eam & quidem multo magis adulterium vi commissum, quo casu

popularis ex edicto prætoris cui nihil derogat *d. l. 4.* & vtriusque pœna pecuniaria, criminalis xx. poodo auri, *l. 3.* x. poodo ex *l. 4.* Sed ibi etiam Basil. habent xx.

XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

ALia fuit lex Cornelia de plagiariis, teste Apuleio VIII. *Metam.* Crimine, inquit, Corneliæ legis incurram si ciuem Romanum pro seruo vendidero. nam venditio ciuis Romani plagium est, *l. 12. §. de ing. man. l. 2. §. vbi de crim. ag. op.* Sed in legis Corneliæ locum nouissime successit lex Fabia, qua plagiarii, qui & lanernæ, & fraganæ, iudicio publico (lege Cornelia erat priuatum) & pœna pecuniaria coercentur. Sed hodie ex Constitutionibus longe grauiore, *l. vlt. hoc tit. l. vltim. D. eod.* Hi sunt qui sine vi dolo malo scientes abducunt ingenuos aut liberos homines, & vendunt pro seruis, aut supprimunt, vel qui seruos alienos abducunt sine vi, & plerunque sine furto, & fugam persuadent, aut fugitiuos celant. De S.C. facto ad hanc legem scripsi *Obs.* XVII. *c. x.* Modesto & Probo Coss.

XXI. *Ad legem Visselliam.*

LEx Visellia publico iudicio tuetur ingenuorum dignitatem & priuilegia, ne honores debitos ingenuis libertini temere vsurpent & gerant, siue se libertini dicant esse ingenuos, nisi natalibus restituti sint, vel donati iure anulorum aureorum, vel adoptati ab equite Romano. vt apud Sueto. *in Clau. lic cap.* XXIIII. *l. 1. §. tit.* XXXI. *l. 1. § si ser. vel lib. ad dec. af.* Recte autem hic titulus positus est medius inter præcedentem & sequentem titulum, quia lex Visellia participat ex vtroq; legi Fabiæ, quà tuetur ingenuorum dignitatem, vt lex Fabia personas, legi Corneliæ, quà libertinos coercet qui se falso agunt pro ingenuis. Ait lex. *damno eum infamia*, id est, multa, vt lege Iulia de ambitu. nam & hic ambitus quidem libertinorum est.

XXII. *Ad legem Corneliam de falsis.*

SEquitur lex Cornelia de falsis, quæ dicta est testamentaria quia de testamentis fuit quæ quis falsa scripsisset aut vera ne appareret suppressisset aut subripuisset, *l. 14.* & de confirmandis his quæ irrita facta essent testatore capto ab hostibus si ibi decederet, de quo capite frequens mentio est in titulis *de testam. & de capt.* in hoc autem tractatu publicorum iudiciorum de illo tantum agitur quo publicum iudicium lex Cornelia constituit in eum qui sciens dolo malo testamentum subripuit, suppressit, interleuit, subiecit, resignauit, quiue falsum testamentum scripsit, celauit, recitauit, *l. 2. D. eod.* & qui signum obsignandis testamentis anulúmve adulterinum fecit, sculpsit, *l. 30. D. eod.* & pœnam capitalem. *l. 1. & 5. hoc tit.* quæ postea facta est non capitalis, *l. 22. hoc tit. l. transigere. §. de transf.* lege Cornelia dico fuisse capitalem nam quod est in Instit. legis Corneliæ testamentariæ pœnam esse deportationē, tam est falsum, quàm quod lege Iulia adulteros capite puniri, si ipsas & nudas leges publicas spectas, vt ab initio conditæ sunt, non etiam S.C. & Constitutiones factas ad eas leges quibus quæ pœna cauta vel subrogata est eā ipsis legibus Iustinianus accommodat & attribuit. nam id etiam quod ait, lege Cornelia testamentaria puniri eum qui aliud instrumentum falsum scripsit vel signauit, non est ex ipsa lege Cornelia quæ nō de alio instrumento quàm de testamento fuit. Sed ex S. C. Liboniano facto sub Tiberio, Statilio, Tauro & Libone Coss. vt Vlp. scribit VIII. *de offic. proc.* quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quàm testamentum dolo malo signauit signariue curauit, & vt dicemus *tit. seq.* testamentario etiam qui sibi aliquid adscripsit. Post factum est aliud S. C. sub eodem imperatore Licinio V. & Tauro Coss. quo eiusdem legis pœna irrogatur ei qui falsas testationes faciendas testimoniave falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo curauerit. Et aliud Cotta & Messala Coss. quo eadem pœna coercetur qui ob instruendam aduocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactúsve fuerit, societatem coïerit aut aliquam obligationem interposuerit, & qui coierit ad accusationem innocentium. Et aliud Geminis Coss. quo eadem adficitur qui ob denunciandum, vel non denunciandum, remittendúmve testimonium pecuniam acceperit. & hæc sunt S.C. de quibus loquitur *l. 2. D. de concuss. & l. 1. D. ad leg. Corn. de fal.* non S. C. Volusianum, quod ad legem Iuliam de vi pertinet, non ad Corneliam de falsis. Et ex his quidem perinde, atque ex lege Cornelia iudicium publicum constitutum est, sed non de subrepto alio instrumento, *l. 16. D. eo.* quia nec Libonianum huius meminit casus. neq; ex Constitutionibus de supposito partu,

A *l. 30. eod.* Crimina tamen sunt hæc omnia nullo clausa tempore nisi longo, id est, xx. an. Falsum Paulus in Sent. scribit esse, quidquid in veritate non est, sed pro vero adseueratur. Augustinus in *Soliloquiis*, quidquid ad similitudinem alicuius accommodatum est, nec id tamen est cuius simile apparet. Imperfectiua & *ei simi l. quid sit. D. eo.* Si quis alienum chirographum imitetur, si libellum vel rationes alienas intercidat aut describat, vt à falsariis seiungat eos qui in suis rationibus mentiuntur, qui non incidunt in pœnam legis Corneliæ, ac si diceret in alieno instrumento falsum commissum vindicari non in proprio, in aliena re falsum te-
B stimonium non in propria.

XXIII. *De his qui sibi adscribunt in testamento.*

EX Senatusconsultis quæ facta sunt ad legem Corneliam testamentariam est S. C. Libonianum, de quo in hoc tit. agitur, quatenus pœna legis Corneliæ testamentariæ adficit eū qui cùm adhibitus & aduocatus esset ad scribendum alienum testamentum in eo sibi vel hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel libertatem, vel quod aliud emolumentum adscripsit dictāte, volente & iubente testatore. quia eam partem testamenti bona
C cum venia testatoris aliis scribendam dare debuit, qua re non vitiaretur testamentum, *l. D. Claudius. §. vlt. D. eo.* nec testatori in ea re quæ falsi suspicionem importaret obtemperare. Falsum est si inuito & ignorante testatore sibi adscribat, & legi Corneliæ locus. Falsum non est si hoc faciat volente & iubente testatore, sed quasi falsum, & S.C. Liboniano locus, quo vtiq. punitur tametsi id quod sibi adscripsit pro nō scripto habeatur & cedat heredi scripto, vel substituto, vel coheredi, vel heredi legitimo. Delictum punitur etiamsi delinquenti nihil profuerit. At sunt casus quibus testamentarius à principe vel Senatu veniam pœnæ im-
D petrare potest, non etiam ius capiendi. Sunt quibus ipso iure securus est, vt *l. 1. & 2.* In fi. *l. 1.* functus dulci officio, id est, mortuus, functus vita, functus morte, nec enim res contrariæ dicuntur. Isidorus *in glossis*, Functus officio qui officium vitæ impleuit. Igitur dulce officium, dulcéve munus vita dicitur. Seneca *in Hippolyto*, Cur dulce munus redditæ lucis fu[illegible] Non est omittendū hic de re qua de primum factum est S. C. Libonianum auctore Tiberio, etiā postea factum fuisse aliud S. C. ex edicto D. Claudii, *l. 3. hoc tit. d. l. D. Claudius.* quod S.C. Claudianum dicitur. Sunt igitur hac de re duo S. C. quod & inscriptio probat libri sin-
E gularis Pauli ad S.C. Libonianū seu Claudianū, & quod *l. 10. D. eod.* hoc prouisum fuisse ait S. Consultis, non S. Consulto. & ita quod sub Tiberio apud Cor. Tacitū factum fuisse S. C. *de mathematicis & magis Italia pellendis*, idem apud eundem sub D. Claudio aliud S. C. repetitum vel reductum fuisse legimus. Quod autē *l. 3. & d. l. D. Claudius* Diuum Claudium dicit, plane probat illud edictum Suetonium tribuere perperā Cl. Neroni, qui nunquam Diuus factus vel nuncupatus est.

XXIIII. *De falsa moneta.*

F LEx Cornelia alia fuit *testamentaria* de qua ante dictum est, alia *nummaria*, vt Cicero appellat, de qua in *hoc tit.* agitur. Hæc est de falsa moneta, id est, de nummis adulterinis. Monetæ nomen est multiplex. nam vel eo significantur nummi, vel locus in quo formantur, vt *l. 2.* & Macrobii *1. in Som. Scip.* Semen locant intra formandi hominis monetā, vel ὀψωνιον vt Harmenopulus ait VI. *Epit.* siue iconium, vt est in historia Antonini Florentini, & apud Suetonium *in Caligula*, aureum iconium. Ceterum hac lege tenentur quicunq; adulterinā monetam flant, terunt vel probā vitiant, minuunt, excudunt, adrodunt priuatim,
G vel publicè, imo & qui priuatim probā feriūt ex permissu principis. *l. 4.* nā neq; arma neq; monetæ nisi publicè à certis publicisq; personis fabricari aut percuti possunt. Et ex hac causa etiam serui dominos suos deferre possunt, *l. vix. D. de indic.*

XXV. *De mutatione nominis.*

AD legis Corneliæ de falsis pœnam redigitur etiā, qui dolo malo seipsum adoptat & nouū sibi nomē imponit quo quid alienum intercipiat, vt Paulus ait in Sent. tit. *ad leg. Cor. & l. falsi. D. eod.* Si dolus malus absit, vnicuique libero homini liberum
H est quodcunque volet sibi nomen adsumere, nec ex eo solo quod nouum sibi nomen adsumpserit vlla actione tenetur, sed ita demum si alium ea re in fraudem induxerit, arg. *l. vlt. D. quod fal. tut. auc.* Dico, libero homini, nam serui omnem in domini est potestate non serui. qua de causa & libero homini redacto in

seruitutem, dominus mutat nomen, vt Iosepho Pharao, vt Danieli Nabuchodonozor, rex notus etiam ex profanis Straboni.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

EXpositis legibus Corneliis redit ad Iulias. & proponit hoc titulo eam quæ *de ambitu est*, quæ olim obtinuit in vrbe cum populi suffragiis deferebantur honores & magistratus, non vt hodie motu principis, *l. 1. D. eod. l. quidam. D. de re iud.* nam petitores honorum, id est, candidati clam sæpenumero ingentem pecuniam consumebant corrumpendorum suffragiorum causa, quæ corruptela & effusio pecuniarum ambitus dicitur, & hac lege iudicio publico coercetur. Traianum quoque lego apud Plinium vi. *Epist.* eam repressisse cãdidatis tertiam patrimonii partem in ea quæ solo continentur conferre iussis, vt similiter S. C. fœneratores iubētur duas partes patrimonii in solo collocare, & confiscantur qui partem dimidiã rei familiaris in pecunia habent apud Suetonium *in Augusto*. Post autem ad instar legis Iuliæ ex S. C. ambitus coerceri cœpit in municipiis, vbi Duumuiri & sacerdotes prouinciarū creãtur decreto populi vel curiæ, & creabantur etiam episcopi & presbyteri, *l. 49. C. Th. de decur.* quorū ambitio coercetur, *l. si quemquam.* ⁊. *de episc. & cler.* Præsides autem in prouinciis creabantur iudicio principis vel præfecti prætorio, *l. vlt. tit. seq.* At ex Constitutione *huius tit.* coercetur ambitio etiam in principibus officiorum & aliis beneficiariis, qui antequam rationes suæ administrationis reddiderint repetunt officia eadem atq; continuant, quem esse sensum huius Constitutionis illa verba demonstrant, *Ad solutionem debiti primitus vrgeatur*, & coniuncta *l. si aliquid.* ⁊. *de susc. & arc.* & quod ita Græci adnotant in hanc legem, [illegible Greek].

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

SEquitur lex Iulia repetundarum, certissimum argumentum summæ auaritiæ Romanorum, vt D. Hieronymus ait *in Esaiam cap. 13.* Superior lex ambitionem coercet quæ etiam in eis fuit incredibilis. Hæc coercet auaritiam, vtraque iudicio publico, quod hac quidem lege constituitur in eos qui cum in magistratu, potestate, curatione, legatione vel quo alio officio publico in prouinciis essent, prouincias spoliauerūt ablatis, captis, coactis, conciliatis, auersis pecuniis, quo & suum & suorum factū præstant apparitorum puta, & ministrorum, & militum à gregario ad domesticum protectorem vsque, *l. 1.* & accusantur publicè vt Verres & alii plerique nomine totius prouinciæ vel ciuitatis per actorem quem ipsa prouincia, vel ciuitas delegerit, vt Cicero ait *in Diuinatione*, quo loco etiam ostendit hanc legem tantum nationum exterarum, sociorum, prouincialium fuisse. In vrbe autem captarum pecuniarum à magistratu ciuilem ferè actionē, priuatumque iudicium seu recuperatorium. Itaque superior lex primum valuit in vrbe, hæc in prouinciis tantum. Damnatos interdum sequebatur exilium, frequentius damnatio in quadruplum, *l. 1. § vlt.* cum infamia, *l. iudices.* ⁊. *de dignit.* vt plane Visellia, & Iuliarū de ambitu, & de repetundis vna fuerit pœna damnum cum infamia & *l. vlt. huius tituli* est communis vtriq. legi Iuliæ. Nam & quadrupli pœnæ subiicit præsidem si quid dederit ambitu honoris & si quid sordidè tempore gerēdi honoris acceperit, præter salaria publica. Ambitus crimen exerceri potest, ante susceptam vel post depositam administrationem. Repetundarum post depositam administrationem tantum, excepto casu *l. 4.* quo & in ipsa administratione exerceri potest, si præsides prouinciarum in litibus & iudiciis improbe aut sordide se gerant veluti mercatores litium, vt ait *l. 2.* quo casu etiam pedanei iudices iisdem legibus tenentur, *d. l. 3.* At præterea vtrumque crimen finitur vicennio, & hoc vno casu anno quo & simpli tantum repetitio est *l. pen.* & altero item casu anno in heredem rei scilicet, quo & quadrupli repetitio est *l. 2. hoc tit. l. 2. D. eod. l. ex iudiciorum. D. de accusat. l. vlt. D. ad leg. Iul. pec.* Plinius *3. epist.* Bætica etiam in defuncti de repetūdis accusatione perstabat. Prouisum hoc legibus, intermissum tamē & post longam intercapedinem tunc reductum, & Senatui placuit bona defuncti quæ habuisset ante prouinciam à reliquis separari, illa filiæ, hæc spoliatis relinqui. Additum est, vt pecuniæ quas creditoribus soluerat reuocarentur. quod omnino congruit cum *d. l. ex iudiciorum.*

XXVIII. *De crimine peculatus.*

ET repetundarum crimen & peculatus est crimen captarum pecuniarum, sed repetūdarum quod captæ sint pecuniæ priuatorum, peculatus quod captæ sint pecuniæ publicæ nec relatæ in ærarium. Vtrumque est ex legibus Iuliis publicorum iudiciorum. & hoc etiam in magistratus prouinciales post depositam administrationem, & in magistratibus quidem grauius, quàm in ceteris. Nam ex hac Constitutione irrogatur iudicibus pœna capitis & vitæ. vt *l. 5. C. Th. ad leg. Iul. rep.* quæ extenditur ad socios, & ministros, & ad eos qui scientes subtractas ab eis pecunias publicas receperunt, quia, vt est in *l. penult.* ⁊. *ad leg. Iul. de vi.* quæ sumpta est ex *l. 2. C. Theod. de crs. pec.* Non est dissimile crimen rapere & ei qui rapuerit rapta seruare. Ante hanc Constit. etiam in iudices erat tantum pœna legis Iuliæ peculatus, quę eadem initio fuit quę Iulię de ambitu, & repetundarum, & Visellia, id est, multa cum infamia, *l. 1. C. Th. eod. tit.* & reducitur, Nou. Leonis 105. Huius criminis abolitio accusatori non datur, *l. 3.* ⁊. *de abol.* Sicut nec atrocium & capitalium criminum.

XXIX. *De crimine sacrilegii.*

EAdem lex Iulia coercet furtum pecuniæ publicæ, quod peculatus dicitur, & furtum pecuniæ sacræ, quod sacrilegium, & sacrilegium certe grauius, quam peculatum. Cui Constitutiones huius tituli adiongunt quæ sunt proxima & adfinia crimina, nō quidem maiestatis crimen omne vel maximum, de quo dixit ante. quod proximum sacrilegio dicitur, *l. 1. D. ad l. Iul. ma.* & sacrilegium *l. 1. C. Th. si quis pec. consil.* & in Bas. *l. 1.* ⁊. *de priu. car. tit.* vbi pro maiestatis est *ἱεροσυλίας*. Sed quod inferius sacrilegio esse videbatur contemnere & violare sacras Cōstitutiones principū, *l. vlt.* ⁊. *de priu. cor. qui in sac. pal. mil. l. 1.* ⁊. *vt dig. ordo ser. l. 13.* ⁊. *de erog. mil. ann. l. pen. Cod. Theod. de relat.* quod & maiestatis crimen dicitur, *l. 1.* ⁊. *vt omn. iud. l. 19. C. Th. de Iudæis.* & quod est nefandissimum crimen, confundere & offendere legem Dei omnipotentis. de quo maiores nostri acceperunt *l. 1. huius titul.* vtpote cum eam posuerint in C. The. sub tit. *de episc. & cler.* & in Basil. hoc modo transtulerint [illegible Greek], &c. ex quo patet etiam Græcos vt in C. Theod. in hac *l. 1.* legisse *negligendo confundunt*, non *omittunt*. Vet. etiam male, *committunt*. Additur in *hoc tit.* etiam sacrilegii instar esse tractare, an is sit idoneus iudex quem princeps elegit, vt *l. 5.* ⁊. *de diu. resc.* vel petere eius prouinciæ administrationem ex qua originem ducimus, qua de re *lib. 1. tit. vt nulli s pat. sua ad.* Sed hæc hodie ne in minimo quidem vitio ponuntur.

XXX. *De seditiosis, & his qui audent plebem contra quietem publicam colligere.*

SAcrilegii crimine rectè dixeris etiam reos agi posse auctores seditionis & tumultus, cum & superioribus legibus teneantur de vi, & læsæ maiestatis, & propria lege de sodalitiis, maximè hi qui coacta multitudine magna vociferatione quid petunt à populo vel principe, de quibus est *l. 2.* Pacata seditione multitudini parcitur, & vnde orta culpa est, ibi pœna consistit, vt apud Titum Liuium XXVIII.

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri possit.*

HIc titulus cōcludit tractatum de publicis iudiciis, proposita regula communi omnibus, vt cum publicis priuata concurrant quæ sunt de re familiari, id est, de damno pecuniario, vt *l. 4. D. de public. iudic. l. 6. D. de sepul. viola.* quibus verbis excluditur actio iniuriarum, & quæcunque vindictę priuatæ non pecuniæ persecutionem habent. Qua ratione vt opinor & ab hac regula in Cod. Theod. excipitur actio de moribus, qua prius non agit, aut si egerit maritus, amittit accusationem adulterii. Publica iudicia vigorem continent publicæ disciplinæ, priuata vtilitatem priuatorum, *l. locatio. §. quod illicitè, D. de public.* Cetera quæ ad hunc titulum spectant exposui *Obs. 20. c. 25. 26.*

XXXII. *De crimine expilatæ hereditatis.*

AB hoc titulo incipit tractare de priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis oriuntur, ex quibus alia sunt forensia & ciuilia, alia criminalia. & hæc autem & illa pœnalia. Et priuata quia non parent omnibus, vt publica criminalia, de quibus ante dictum est, vel vt publica ciuilia, quę popularia dicuntur, de quibus nihil hoc in libro, sed patent his tantum quorum interest. hæc verò inter se distant, quod ciuilia sint ordinaria, criminalia extraordinaria, quod ciuilia pœnam & legem certam habent, vt furti nec manifesti

festi legem duodecim tabularum habet, qua furto nec manifesto dupli pœna constituitur, furti manifesti & vi bonorum raptorum edictum prætoris, iniuriarum legem Corneliam, partim edictum prætoris, damni iniuria legem Aquiliam quibus delictis priuatis pœna imponitur certa, perinde atque publicis equè legibus certis. Criminalia autem priuata iudicia pœnam non habent certam, sed arbitrariam, hoc est, Constitutionibus, aut S.C. relictam in arbitrio iudicantium, *l. 1. D. de effract.* Quamobrem & crimina quæ persequuntur dicimus non esse legitima, *l. 3. §. penult. D. de crimin. stellio.* nimirum quia non est eis constituta certa & legitima pœna. Item quod ciuilibus exercendis additur specialis iudex, more iudiciorum ceterorum. Criminalia extra ordinem exercentur apud præfectum vrbi, aut præsidem prouinciæ, *l. 3. D. exp. her.* quod in ciuilibus non est necessaria inscriptio actoris, in criminalibus est necessaria, *l. vltim. D. de pr. del.* quod leniora sunt ciuilia quàm criminalia, *l. penult. in. fin. §. ad legem Cornelium de fals.* vel vt Iustinianus ait in Constitutione Græca *de vet. iur. enucle.* ciuilia μετριώτερα, criminali ποινὴν ἔχει, quod quo ex maleficio est ciuilis actio, deficiente publica, non etiam contra priuata criminalis extra ordinem, vt *l. vltim. D. de fur.* ostendit, dum ait de furto nunc plerumque esse. Erat & est sæpe publica, exempli gratia, de vi lege Iulia, de iniuriis aut damno iniuria, aut testamento suppresso lege Cornelia, quia scilicet alia de re est publica, alia ciuilis, hæc de re aut vindicta priuata, illa de vindicta publica. At extraordinaria & ciuilis eamdem caussam & rem spectant, nempe priuatam, nec vtraq; experiri licet. Contra verò quia de re est accusatio extraordinaria, non semper etiam est ciuilis actio quæ scilicet pœnam infertat reo, vt de expilatæ hereditatis & de stellionatu, quæ crimina vindicantur extra ordinem, nulla prodita est ciuilis actio quæ pœnam persequatur. Quamuis autem tot sint differentiæ inter ciuilia & extraordinaria iudicia, tamen quia omnia sunt priuata, conditori huius libri magis placuit ea collocare alternato quàm distincto ordine, proposito primum crimine & iudicio extraordinario expilatæ hereditatis, deinde ciuili actione Vi bonorum raptorum, tum crimine extraordinario stellionatus, post ciuili actione iniuriarum, mox crimine extraordinario abigeatus, omissis ciuilibus actionibus furti & legis Aquiliæ, quoniam de eis iam è re nata antenertetat dicere *lib. 3. & 6.* Primum igitur proponit crimen expilatæ hereditatis, cui locus est si post mortem defuncti ante aditam hereditatem vel etiam post aditâ & ante adprehensiam possessionem rerum hereditariarum res quædam hereditariæ mobiles subreptæ sint. Quòd propriè furtum nõ est. Nam rerum quæ à nemine possidentur furtum non fit, *l. 1. §. Scæuola. D. si quis test. lib.* Ideoque heredibus eo nomine non competit actio furti, *l. 2. D. eod.* sed competit extra ordinem accusatio compilatæ hereditatis priuata non publica ex S.C. & Oratione Diui Marci, *l. 1. D. eod. leg. 3. D. de extraord. crimin.* loco deficientis actionis, vt ait *l. vltim. huius titul.* id est, loco pœnalis actionis, loco actionis furti, qua ratione famosa etiam est, perinde atq; furti actio in cuius locum succedit *l. infamem. D. de public. iudi. l. fin. §. ex quibus cau. inr. inf.* Et datur etiam priuigno in vitricum & nouercam qui quæve expilauit hereditatem extranei ei delatam *l. 2. & 3.* sient furti *l. 3. & 11. §. de furt.* & vi bonorum rapt. *l. vltim. titul. sequent.* a his personis bonos non debetur tantus, vt parcere debeamus famosis iudiciis aduersus eos. At non datur priuigno in nouercam quæ expilauit hereditatem mariti. Puto nec in vitricum qui expilauit hereditatem vxoris, quia nec expilare videtur qui attrectat quod viuo coniuge societas vitæ in sua potestate fecit, nec post adprehensam possessionem datetur actio furti, cuius instar hæc accusatio obtinet. eademq; ratione non dabitur heredi extraneo in maritum vel vxorem qui quæve compilauit hereditatem defuncti, *l. 4. hoc tit. l. pen. D. eod. Libero. D. de neg. gest. l. quamuis §. de fur.* Eadem ratio societatis facit vt non detur coheredi in coheredem, *l. 1. hoc tit. l. 3. §. fam. ercisc. l. merito. D. pro soc.* qua de re *Obs. xx.*

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

IN hoc titulo proponitur ciuilis actio *Vi bonorum raptorum*, quæ ex edicto prætoris datur in eum qui rem alienam rapuit si mobilis fuerit. Nam de immobili neq; hæc actio est, neque furti, sed interdictum *Vnde vi*, vel actio in duplum ex Constitutione *l. si quis in tantam.* Dari verò dicitur hæc actio modò in triplum, vt *l. locatio. §. quod illicitè. D. de public.* modò in quadruplum, vt in Constitutionibus huius tituli, & alibi passim, modò in triplum & quadruplum. vt *l. pen. Cod. Th. de pag. sacr.* & huius varietatis causa, quia mista est actio, quæ scilicet cum pœna tripli persequatur etiam rem vi ereptam, qua confusione quadruplum efficitur, & intra annum vtilem. Nam post annum rem solà persequitur, non tripli. & singulari casu cuius excipiendi auctor est Tribonianus in duplum confectum ex re & pœna, *l. 6. §. de pag. sacr.* sed perpetuo, vt opinor, huius moderationis pensandæ gratia. Neq; verò existimare debemus mitius agi cū raptore, quàm cum fure, quod in raptorem sit actio mista & annalis, in furem tota pœnalis & perpetua. Nā siue raptor sit manifestus missa

B actione *Vi bonorum raptorum*, conueniri potest actione *furti manifesti*, quia & hic fur manifestus est *l. si vendidero. §. cum raptor. D. de fur.* siue non manifestus, vt *l. 52. §. vlt. D. eod.* sanè hoc casu grauior est intra annum vtilem actio *Vi bonorum raptorū* quàm *furti nec manifesti*, & in hunc propriè casum hæc actio comparata est, quòd prætori non videretur sufficere actio furti nec manifesti, qua tamen si prius non sit actum *Vi bonorum raptorum* intra annum, licet experiri post annum in duplum, vel si hac actum sit prius nec dum annus exierit, adhuc experiri licet *Vi bonorum raptorum* in id quod amplius in ea est, *l. 1. D. eod. l. si quis e-*

C *gerit. D. de fur.* & obseruandum in iure agi sæpe de isto concursu actionis *furti nec manifesti* & *vi bon. raptorum*, nusquam de concursu actionis *furti manifesti* & *vi bon. raptorum*, quia ad hunc casum neq; necessaria est, neq; propriè pertinet actio *Vi bon. rapt.* ad illum propriè pertinet & necessaria est.

XXXIIII. *De crimine stellionatus.*

SEquitur crimen extraordinarium *stellionatus*, quo nomine continetur fallacia, impostura, dissimulatio omnis & quicquid

D turpiter fit in fraudem alterius quod proprii criminis nomē non habet. Cum eo non concurrit quidem vlla actio ciuilis quæ pœnam persequatur, sed quæ rem persequantur variæ possunt concurrere, & si quidem famosa sit quæ concurrit veluti de dolo aut depositi etiam famosum erit crimen stellionatus, quia absurdum est ciuilem actionem esse famosam & criminalem non esse. finge debitorem in soluendo pro auro debito æs stipulato vel ex caussa depositi æs subiecisse, vel pro veris gemmis vitreas, ex hac caussa est ciuilis actio de dolo vel depositi, quæ famosa est. Est igitur ea his caussis crimen stellionatus famosum, ad quas tantum dico respexisse *l. quid ergo §. vlt. D. de his qui not. infam.* & erit famosum, vt ait, quamuis publicum non sit. Nam & crimen expi-

E latæ hereditatis est famosum, licet publicum non sit. Subiecere autem aliud pro alio, est quod *l. 3. D. eod.* ait, impostura facere Trebellius Pollio *in Gallienis.* Cùm quidam gemmas vitreas vēdidisset pro veris, subripi quasi ad leonem iussit, deinde caueam mitti caponem, & iussit per centionem edici, Imposturam fecit & passus est. Ceterum si in pignore dando aut in vendendo subiecerit quis æs pro auro, vel statuliberum pro seruo, vel vitreum fed un pro vero, dissimulata veritate rei, crimen stellionatus non est famosum, vt ait *l. 2. D. eo.* quia nec actio pigneraticia contraria vel ex empto quæ cum eo concurrit est famosa, *l. si quis in*

F *pignore. D. de pignor. act. l. statuliberum. §. 1. D. de statulib.* idem si quis sciens ignorāti creditori rem alienam vel alii obligatā, simulans rem esse suam vel esse liberam pignori obligauerit, *l. tutor. §. 1. D. de pignor. act. l. 1. & 2. hoc titul.* idem si produxerit aliquem creditorem, simulans eum esse antiquiorem in causa pignoris, creditoris fraudandi causa, vt *l. 4. hoc titul.* nullo prolato chirographo falso quo sit prælatus dies obligationi, alioquio crimen falsi committitur, *l. 15. §. ad leg. Cornel. de fals. l. si à debitore D. eod.* & cessat crimen stellionatus, quia non aliter ei locus

G est, quàm si deficiat aliud crimen. Nemo autem est qui nesciat, translatum hoc esse nomen à lacerto quodam ad hominem vafrum & decipiem si petitum, vt apud Apuleium, Venus irata Cupidinem stellionem vocat, quo plerique capiuntur omnes. In glossis stellionator est ἀλώπηξ, & in Basil. Ex quo dictum illud in Christianos pallio coopertos, Græcus ἀλώπηξ. Cypriano implanator.

XXXV. *De iniuriis.*

EXtraordinariis executionibus crimioum interserit ciuilem actionem iniuriarum, quæ competit ex XII. tab. vel ex edicto

H prætoris vel etiam ex lege Corn. vt *l. Constitutionibus. D. eo.* id est, ex causis lege Cornelia cōprehensis, quò pulsatus quis verberatusve domusve sua vi introita sit, & de omni iniuria atroci *l. 7. §. posse. D. eod.* cuius exemplum est in *l. 4.* si facta sit sacerdoti procedenti cum infulis & ornatu suo. Hac actione superbia

coercetur ex XII. pœna certa, hodie æstimatione iudicis cum infamia, & ex quacumque causa finitur actio anno continuo, *l. 5.* hoc est, breuiori tempore, quàm actio vi bonorum raptorum, quia & facillimè tollitur, veluti dissimulatione, id est, si contestatus non sit illico is cui iniuria facta est se eam accipere & reuocare ad animum, *l. 31.* ꝰ. *de liber. cau.* & pacto, & iureiurando, *l. 5. §. hac lege l. non solum. §. 1. D. eod. l. si tibi. §. 1. D. de pact.* siue directò fiat, siue per consequentias, vt filio vel seruo vel vxori, *l. 2. & 8.* At non tantum ciuiliter de iniuriis agi potest, sed etiam criminaliter, ita tamen, vt non vtraque via vti liceat, *l. 6. D. eod.* quia vtraque hodie ad vltionem priuatam spectat. Nam criminaliter quidem olim fuit publica accusatio ex l. Cornelia, *l. hos accusare. §. vltim. D. de accus.* & est etiam hodie in casu *titul. sequent.* & in casu *l. si quis in hoc.* ꝰ. *de episc. & cler.* si facta sit iniuria sacerdoti dum sacra facit. Videtur & de iniuria facta illustribus viris publica accusatio esse. Saluianus VIII. Deum incuriosum & negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, iniuriarum insolentiũ reus esses: certè si illustriorem quempiam aut sublimiorem, etiam censuram iuris publici sustineres. Ceteris casibus hodie est extraordinaria *l. vltim. D. eod.* cum inscriptione *l. vltim. hoc tit.* Nam & extraordinaria crimina inscriptionem exigunt *l. vltim. D. de fur. l. 1.* ꝰ. *de abig.* Speciale verò est quod constituitur in *l. vltim. huius tit.* vt viri illustres siue sint honorarii siue legitimi, & siue extra ordinem criminaliter agant siue conueniantur, de iniuriis causam agere possint per procuratorem (quod & Episcopis & presbyteris dat No. Valentiniani *de episc. iud.*) his tamen condicionibus vt per semet ipsi si agant subscribant in crimen, & vt in eorum persona nominatim condemnatio fiat, quam non video cur non possim dicere infamiam irrogare condemnatis. Quia & si iudicio abfuerint, absentibus eam irrogari nihil vetat, vt *leg. vltima,* ꝰ. *de requirendis reis.* idemque esse puto quocunque casu procuratori voluntario aut mandatario permittitur exercitio capitalis causæ, vt non alius damnetur & notetur quàm auctor criminis. At in ciuilibus causis sententia concipitur in personam procuratoris, *leg. 1.* ꝰ. *de sent. & interloc.* videlicet si lis cum eo contestata fuerit. Nam si cum domino, aliud dicendum est. & quod ait *l. nihil.* ꝰ. *de procur.* hoc tantum vult, etiam post litem à domino contestatam procuratorem dari posse qui causam peragat.

XXXVI. *De famosis libellis.*

INiuria aut fit in corpus, aut extra corpus. In corpus, veluti verberibus. Extra corpus, veluti conuitiis vel famosis libellis. Cõuitiis, vt si sycophantam dixerit *l. 3.* si homicidam *l. 5.* si seruum *l. 9. & 10. titul. superioris.* Famosis libellis, si quid scripserit quod pertineat ad iniuriam alterius, de qua est publica accusatio ex S. C. *l. 6. D. eod.* & pœna capitalis ex *l. 1. & 2. huius titul.* vna Græca altera Latina, non tantum in auctorem libelli famosi sed etiam in eum qui inuenit, nec combussit, sed euulgauit. quia ipse auctor præsumitur esse libelli qui eum sparsit in vulgus, non prodito auctore.

XXXVII. *De abigeis.*

SEquitur crimen extraordinarium *abigeatus* in latrones pecorum, quod Constitutio huius tituli ait intendi modò cum inscriptione, vt si grex ouium abductus sit, modò sine inscriptione, hoc est, ciuiliter tanquam in fures, vt si vna tantum ouis abducta sit. Nam ob rem modicam criminaliter agi non potest *l. causas. C. Theod. de iurisdict.*

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

EST etiam extraordinarium crimen in Ægypto, si quis ruperit Nili moles & aggeres qui aquam Niloticam continent, coercent, dispensant, *l. penult. D. de extraord. crimin.* qua irrigatur terra Ægyptia. Nam & Deuteronomii XI. legimus eam vt hortum irrigari humana opera. hi aggeres chomata dicuntur *d. l. pen.* qui aliis χώματα, certè quæ Arriano chomata, Curtio sunt moles. Quamuis autem hic titulus sit *de aggeribus*, tamen de eis expressim non loquitur Constitutio huius tituli, sed tacitè duntaxat. Nam in ea non est certe legendum *valla fluenta,* sed vt in Cod. Theod. *vlla fluenta,* hoc sensu, vt si quis ruptis, apertis vel dissolutis aggeribus Nili intra XII. cubitum, intra, id est, κατωτέρω cum incrementum Nili nondum excessit XII. cubitum, vt Græci rectè πρὸ τῆ ἀναβάσεως τῶ δυοκαιδεκαπήχεως, vlla fluenta vllósve riuulos deriuarit & vsurparit sibi, capite puniatur. Malè autem Græci legunt, valla, qui vertunt πλὼ τάφρον. Quia huic voci neque re-

A spondet bene verbum, *vsurpauerit*, neq; congruit, *fluenta*, quod adiungitur.

XXXIX. *De iis qui latrones, vel aliis criminibus reos occultauerint.*

EST etiam extraordinarium crimen in eos qui latrones, vel aliorum criminum reos recipiunt & celant, vt *l. 1. D. de recept.* Quintilianus *decl. 255.* Proximos existimo esse eos transfugis à quibus transfugæ recipiuntur. Hoc natura simile est, facere scelus & probare. Latrones dicit non fures. Nam qui furem recipit, fortè ciuiliter tantum tenetur, vt *l. qui vas. §. qui furem. D. de fur.*
B nisi & res furtiuas simul recipiat sciens, vt *l. si quis vxori. §. si fugitiuum. D. eo. l. 12.* ꝰ. *ad legem Fab.* Phocylides, φωρῶν μὴ δέξῃ κλεπτόμενον αἰδρῶν ἀλλότριον, ἀμφότεροι κλῶπες & ὁ δεξάμενος & ὁ κλέψας. Plato XII. *legum,* ἐάν τις κλεμμάτων ὀνείων ὑποδέχηται γιγνώσκων τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι.

XL. *De requirendis reis.*

DE reis dixit qui præsentes rei fiunt litis contestatione, postquam etiam absentes damnari possunt, *l. inter. D. de public. iudic.* Nunc dicit de reis qui fiunt requirendi nec damnari pos-
C sunt, quod lis cum eis contestata non fuerit, quodq; iudicio semper abfuerint. Hi adnotantur inter reos vt requirantur non ad pœnam sed ad purgandam innocentiam suam, & edictis euocãtur, bonis eorum obsignatis nondum publicatis. Nec enim damnari possunt, videlicet si grauia crimina obiciantur, vt *ait l. 1.* quæ *l. 1. D. eod.* interpretatur esse crimina quæ mortem inferunt vt *l. seruitutem damnate,* vt *l. absentem. D. de pœn.* Requirendis factis datur annus intra quem si purgauerint se, vel si mortem obierint bona sua ipsi recipiant vel heredes eorum, *l. 1. hoc titul. l. 2.* ꝰ. *si pe. app. mor. int.* Post annum bona publicantur & ipsi
D infames fiunt ipso iure, nec si quandoque postea purgauerint se, cui rei nulla tempora præscripta sunt. (Nam & quocunque tempore venientes audiuntur, *l. penult. D. eod. l. vnius. §. penult. D. de quæst.*) bona sua recipiunt, *l. 2. & 3. hoc titul.* quia quod cecidit semel in fiscum, vix vnquam restituitur, *l. 1. D. ad legem Iul. de amb. l. 4.* ꝰ. *de bo. pros. l. 2. hoc titul.* Famæ restitui possunt beneficio principis.

XLI. *De quæstionibus.*

EXposita ratione faciendorum reorum, & exhibendorum, &
E custodiendorum, atque etiam ad extremum vbi absunt adnotandorum inter reos, expositisque variis indiciis quibus varia crimina coercentur, tempus erat dicere proprio titulo *de quæstionibus*, de quibus obiter sæpius ante cum ea exponerentur facta mentio est. Hæc sunt strictiores inquisitiones criminum. *l. 3.* ꝰ. *ad legem Iul. maiest.* seueræ indagationes *l. 10.* ꝰ. *de dign.* quia non nudæ interrogationes sunt, sed quæ fiunt per vim & tormenta cruciatusque corporis reorum vel testium & quandoque accusatorum, vt *dict. l. 3.* efficacissimæ ad requirendam veritatem *l. edictum. D. eod.* De quibus, & aduersus quos non sunt ha-
F bendæ, hic titulus ostendit. Seruos posse torqueri alienos, & quandoque proprios qui vocantur in testimonium in nos vel alios aut qui accusantur, etiam in pecuniariis causis si aliter veritas inueniri non possit, liberos homines in pecuniariis non torqueri vocatos in testimonium, quia nec statuliberos qui no[illegible] liberi, nec deportatos qui iure Quiritum liberi non sunt, *l. Diuus. §. vlt. D. eo.* In criminalibus statuliberos torqueri, *l. edictum. §. vlt. D. eo.* & quandoq; liberos, vt puta pro testimonio vacillante *l. ex libero in pr. D. eod.* vel si infames sint *l. ob carmen. §. si ea rei. D. de testib.* aut participes sceleris fuisse dicantur *l. 3. tit. sequ.* Accu-
G saros autem liberos homines, si plebei sint iudice commoto certis indiciis torqueri *l. 3. & 8.* vel post damnationem, vt prodant sceleris participes *l. 1.* ꝰ. *de fals. mon.* si secernantur è plebe dignitate, vel splendore generis, vel militia, vel emerito militiæ, non torqueri, nisi in crimine maiestatis, vel alio crimine ei proximo, vt *l. 16. hoc titul. l. 7.* ꝰ. *de malef. & mathem.* vel nisi decurio arguatur falsa instrumenta scripsisse ante decurionatum, cùm esset tabellio, & res exigat per eum ipsum probari scripturæ fidem, *l. 21.* ꝰ. *ad leg. Cornel. de fals.*

XLII. *De abolitionibus.*

H OBiter etiam sæpius ante dictum est, de accusatorum temeritate & calumnia, quæ lege Remmia coercetur, & *de abolitionibus*, sine quibus institutam accusationem deserere nõ possunt, ex lege Petronia & S.C. Turpilliano, cui reis debebatur pro-

prius

prius specialisque titulus siue tractatus, & vero nunc ei datur hic titulus & quatuor qui sequuntur. Hic est de *Abolitionibus*, quarum vna est specialis, & priuata, altera generalis, & publica. & primum agit de speciali. ea est venia omittendæ accusationis quam petit accusator à iudice, in cuius officio accusationem instituit *l. 16. sup. ad leg. Iul. de adul. l. 15. D. de iur. fisc.* nomenve detulit, vt *l. 10. §. vlt. D. de iur. patr.* Nec enim ad eam obtinendam necesse est accusatori adire principem, sed iudicem pro tribunali, præsente reo exposita causa omittendæ accusationis, veluti errore, vel calore iuuenili, vt est apud Symmachum *vlt. epist. lib. 1.* accusator abolitionem petit per causam incuriæ adolescentiæ suæ pariter atque militiæ. Iusta etiam causa est, si quis propinquos suos in reatum deduxerit, quorum postea misereatur, *l. 3. hoc titul.* vel si quis suæ vel suorum iniuriæ gratia accusationem instituerit, *d. l. 2. l. quamuis. sup. ad l. Iul. de adult.* quia priuatam causam agit, quam cur non omittat, si velit petita venia? At qui agit publicam causam, id est, qui accusat publico iure iudicióq;, legem temerè prodere atq; omittere non potest. Datur abolitio à iudice perpenso consilio, & causa cognita, etiam inuito reo, si res sit integra & intra xxx. diem ex quo reus factus est sub custodia officii, interim dum se comparat ad sistendum in iudicio iuxta *l. 2. ū. de exhi. reis.* Manifesto calumniatori non datur, *l. 3. hoc tit. l. penult. ij. de calum. l. 15. D. de iu. fisc.* nec capitalium criminum, *d. l. 3.* nec tortis ingenuis hominibus testimonii gratia. Ingenuis, inquā, quia serui non sunt tanti. Impetrata autem abolitione non potest ab eodem in eundem renouari crimen, nisi nutu principali, *l. 1. hoc tit. l. 3. ij. ad S.C. Turpill.* & nutu principali quandocunque, nedum intra xxx. dies, qui generali non speciali abolitione subditi sunt reo repetendo, ipso iure. Quin & qui plura crimina intulit, singulorum abolitionem petere debet, *l. 1. hoc titul. l. 1. §. si plura. D. ad S.C. Turpil.* aut eorum quorum non petiit integra ei executio est.

XLIII. *De generali abolitione.*

NVnc agit de abolitione generali, communi & publica, quæ vel ipso iure pro tempore certo feriatum solennium datur, vt indulgentia paschalis celebritatis, *l. 3. ū. de episcop. aud.* & apud Cassiodorum *in fin. x1.* vel pro tempore extraordinem indictarum, indulgentia promissa edictis propositis. Hæc reis leuiorum criminum datur principaliter, & consequenter accusatoribus, quia finitis feriis impune possunt non repetere crimen, *l. si interueniente. D. ad Senatusc. Turpil.* illa datur principaliter accusatoribus, vt impunè desistant, petentibus, hæc neque reo petente, neque accusatore. Hæc finitis feriis post triginta dies vtiles impunitatem plenam tribuit. nam intra triginta dies ab eodem repeti reus potest. Alia est indulgētia quæ fit specialiter, per adnotationem principis, vt *l. 5. ū. ad leg. Cornel. de sicar. l. 9. ū. ad legem Cornel. de fals.* & indicit accusatori perpetuum silentium, & statim plenissimam impunitatem tribuit, quę ab abolitione separatur, *l. pen. ij. de calum.* Potest & generalis fieri eadem conditione, veluti lege obliuionis.

XLIIII. *Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.*

POstquam dixit de abolitione speciali & generali, qua interueniente, accusator qui omittit accusationem, non videtur desistere vt pœnam desertionis possit incurrere ex S.C. Turpilliano *d. l. si interueniente*, nunc docet ea non interueniente, desistere videri eum qui post inscriptionem aut litis contestationem negligens est in peragendo reo intra tempus legibus constitutum, quod hodie est biennium ex *l. 3. huius tit.* videlicet reo non dicente causam ex vinculis, *l. vltim ū. de cust. reor.* Et ex *l. 3. ad l. in Senatusconsulto. §. qui post. D. ad Senatusc. Turp.* Tribonianus addidit, vel biennio. Olim fuit annus, vt constat ex tit. Cod. Theod. *vt intra annum cr. quæst. ter. & l. 2. C. Theod. ad leg. Cornel. de fals. & d. §. qui post. & l. reus D. de mun. & hon.* & hodie quidem biennium numeratur ex die litis contestatæ *l. 3.* olim annus numerabatur à die inscriptionis, *l. 2. Cod. Th. eod. titul.* quæ est *l. 2. huius tit.* in qua tamen Tribonianus mutauit illa verba, *a die inscriptionis*, & reposuit, *præsentibus inscriptionibus*, sicut in *l. vbi. supr. ad legem Cornel. de fals.* hæc verba *testatæ actionis*, id est, inscriptionis, quæ erant in Cod. Th. mutat in contestatæ accusationis propter *l. 3. huius tit.* quæ vult tempus terminandæ quæstionis criminalis numerari à contestatione litis. At Basilica in *l. 2.* retinent illa verba, *a die inscriptionis.* & potest dici à die inscri-

A ptionis tempus legitimum computari, si lis contestata non fuerit, vt *d. l. in S.C. §. qui post.* à die litis contestationis, si contestata fuerit. Punitur ergo negligentia eius qui intra tempus legitimum non agit aut peragit reum quem detulit semel, & multo magis, qui obdurat in hac negligentia vsque ad extremam diem legitimi temporis, quia tunc palam est eum rem non distulisse, sed plane destitisse, vt *l. 2.* ait, *quia distulit.* Pœna verò huius negligentię est infamia, & multa quartæ partis bonorum, *l. 1. huius tit.* videlicet si honestior persona fuerit, humilior & pauper, cui vt ait *l. 2.* damnum famæ iniuria non est, vt *l. si quis iniuriam. D. de iniur. l. 2. C. Th. de heret.*

B datur in exilium, quod sic interpretor, vt Græci & in *l. 4. ū. ad leg. Iul. de adul.* relegatur. Hæc tamen pœna grauior est pœna S.C. Turpiliani, vt maius quoque crimē neglectæ, quàm desperatæ accusationis, & tamen qui hac parte tenetur, in S.C. Turpilianum dicitur incidisse, *d. §. si post.* id est, quasi Turpilianũ, *vt destitit. l. 2.* id est, quasi destitit, hac nimirũ culpa proxima culpæ notatæ S.C. Turpiliano, cui iungitur lex Petronia *l. abolitionem. supr. ad leg. Iul. de adult.* quia eam legem Nerone imperante tulit Petronius Turpilianus Consul, Senatus adprobauit, tutis auctores S.C. ex nomine Consulis nomen de-

C derunt Turpiliani consonantius quàm Petroniani. Sed iam ad ipsius S.C. pœnam veniamus.

XLV. *Ad S.C. Turpilianum.*

POEna legis Petronię & S.C. Turpiliani est infamia, & multa v. librarum auri cogenda in fiscum, *l. spurii. §. qui iudicio. D. de decur. l. 3. §. vlt. D. de preuar. l. 1. D. de iu. fisc.* & hodie vt ceterarum legum extraordinaria, *l. 2. hoc tit.* Irrogatur autem accusatori nō cunctanti & negligēti vt superiore tit. sed qui animo ab accusatione destitit sine abolitione post delationem rei & sole-

D mnium, implementa intra constitutum tempus finiendæ causæ criminali, *l. vlt. hoc tit.* qui proprio nomine tergiuersator dicitur, & desertor. Proinde pœna S.C. irrogatur tergiuersatori. Pœna quasi S.C. id est, tituli superioris moratori. Pertinet etiam ad pœnam S.C. qui postquam impleuit solēmnia accusationum intra præfinitum à iudice diem litis contestandæ edictis euocatus iudicio non adest, *l. ab accusatione. § destitisse. D. eod. l. 3. & 7. sup. qui acc. non poss.*

XLVI. *De calumniatoribus.*

E TErgiuersatoribus, aut veluti tergiuersatoribus, ad quos respiciunt vel pertinent tres tituli superiores, adiunxit calumniatores. Hi sunt accusatores, qui scientes dolo malo falsa crimina intendunt, quorum irriti abeant. Calumnia irrita accusatio est, *l. 9.* Si enim irrita non fuerit, puta reo condemnato, iam de accusatoris calumnia amplius quæri non potest, *l. 1.* Nō dico calumniatores esse qui crimina quæ intendunt iudici probare non possunt, vt crasso filo Demosthenes *in Nearam*, αἰτιάσωμαι ἐμὲ, ἐξελέγξαι δ᾽ οὔ. Nam possunt pleriq; non probare nec calumniatores esse, *l. 3. hoc tit. l. 1. § 1. D. eo.* ideoque nec absoluto reo vtiq; sem-

F per accusator damnatur de calumnia. Hi verò præter pœnam cui se ipsimet subiiciunt per inscriptionem quæ talio est, id est, similitudo supplicii intentati & formidati reo, *l. 7. & vlt.* etiam lege Remmia in publicis iudiciis puniuntur, *l. 1. § 1. D. ad S.C. Turp. l. quæsitum. D. de testib.* Cicero *pro Roscio Amerino.* Ita quæstus te cupidum esse oportebat vt borum existimationem & legem Remmiam putares aliquid valere oportere. Ex ea lege Calumniatoris fronti inscribitur litera K. vt iampridem docui in *l. is cui lege. D. qui test. fac. pos.* quod hodie non licet ex *l. 17. tit. seq.* nam & eodem loco paulo post Cicero ait, ad caput calumniato-

G ris literam adfigi, & inustionem hanc literæ, inustionem esse infamiæ, vt postea neminem aliũ nisi fortunas suas accusare possit. Pœna igitur legis Remmiæ notatur *l. 3.* his verbis, *Detrimentum existimationis*, & *l. 8.* his, *Infamia supplicium*, quam rectè dixi irrogari in publicis iudiciis. nam in priuatis & extraordinariis calumnia officio iudicis coercetur sine periculo infamiæ, *l. 5. hoc tit. l. 3. D. ad S.C. Turp.* vt pœna quoque legitima tergiuersatoria habet tantum locum in publicis iudiciis, *l. 1. § suspectis. l. 7. § 1. D. eod. l. 1. sup. eod. l. 3. sup. qui acc. non poss.*

XLVII. *De pœnis.*

H SÆpius ante habita mētio pœnarum, exigit vt proprio titulo ostendatur quæ sint genera pœnarum, quibus adficere iudices quemq; possunt, & quæ de eis constituendis, vel exequendis legibus definitiones proditæ sint. Pœna est æstimatio delicti, *l. sanctio. D. eo.* vel supplicium peccati, vt contra in Pisoniana sup-

plicium dicitur esse pœna peccati, vel vt quidam ait, pœna est τῆς ἁμαρτίας ἐκδίκησις. Imponitur verò vel vt sublatis malis ceteri viuant securiores, vel vt is qui punitur emendetur, *l. si pœna. D. eo.* Plato σωφρονέστερος ἐσόμενος, vel vt pœna eius ceteros meliores reddat, *l. 7. sup. ad leg. Fab. l. 1. su. ad leg. Iul. rep.* Demosthenes *in Næeram*, ἵνα ἄλλοι φοβῶνται ... vt ceteri terreantur exemplo *l. capital. §. famosos. D. eod.* quæ ratio efficit vt & in animalia nonnunquam pœnę consumantur, vt apud Plinium 8. c. 16. & ex ipso verbo Dei *Gen 9. Exod. 21. Leuit.* 20. imò & in ea quæ anima carent Draconis lege. Pausanias ἠλιακῶν 2. ... Sunt autem hodie ferè omnes pœnæ positæ in arbitrio iudicantium, & ab eis conuicti & confessi rei appellare possunt. Olim erant certę & legitimę quas nec necesse erat iudices sententia sua exprimere, quia de facto tantū iudicabant, *l. 1. §. nam si quidem. D. ad S. C. Turpil.* nec de facto prolatam sententiam non sequi poterant, *l. non poterit. D. de fur.* aut si quando pœnam legitimam senteno a sua exprimebant, ab ea tanquam à lege coouicti aut confessi appellare oon potetant, *l. si qua pœna. D. de ver. sig.*

XLVIII. *Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare.*

ETiam si pœnæ legibus non improbatæ sint, vt suot illæ de qnibus *l. 6. & 17. su. tit. prox.* tamen nō omnibus iudicibus eas licet irrogate, vt ecce ex hac constitutione pręfectis pretorio, & vicariis, & præfecto vrbi publicationem omnium bonorum irrogare, siue proscribere licet incōsulto principe, præsidibus prouinciarum non item. An & hac tatione in iosulam deportate nō possunt, quia deportationem sequitur tacita omnium bonorum publicatio, *l. 8. s. tit. prox.* Minimè. alioquin nec ius gladii, & ius dandi in metallum haberent, quia & hanc pœnam sequitur confiscatio omnium bonorū, & tamen constat eos habere ius gladii & ius dandi in metallū, & per consequentias tacitè publicandi omnia bona, vt Ioannes dixit, non directo, & expressim. Vera ratio hæc est, quia io his quæ pertinent ad delictorum coercioonem, quæque meri imperii sunt, qnod lege datur atq; finitur, nec omnibus semper ad plenum, ea tantum magistratus habent quę specialiter eis lex dedit. Præsidibus lex Augusti, vt est apud Dionem LIIII. dedit ius gladii, & ius dandi in metallum, datum etiā eis est ius relegandi, *l. 2. s. tit. prox. l relegatorum. §. 1. D. de interd. & rel.* Ius deportandi inconsulto principe, vel confiscandi datum non est, *l. inter. §. 1. D. eod.* ergo nec deportare nec confiscare possunt. quæ eadem ratio redditur in procuratore Cæsaris, *l. vlt. D. de offi. proc. Cæs.*

XLIX. *De bonis proscriptorum, seu damnatorum.*

QVod est confiscare titulo superiore, hoc est in isto proscribere, nimirum publicare omnia bona, quod fit expressim vel tacitè. quorum expressim, hi proscripti dicuntur, quorum tacitè, damnati, vel oti capite dānati, aut deportatione, aut metallo, ant simili pœna. quam qui sustinent, sicut omnia pristina iura, ita & bona tacito iure amittunt, nec io his quæ postea adquirunt alium habent heredem quàm fiscum, *l. 2. hoc titul.* nec obstat *l. si mandauero. §. is cuius. D. mand.* quia non de capite minutis loquitur, sed de his quorum bona publicantur sine capitis deminutione, vt si qui relegati sint bonis publicatis, *l. 7. §. vlt. D. eod.* vel etiam tantum confiscati ex causa administrationis, actúsve fiscalis, vt *l. 9. §. vlt. hoc. tit. l. 3. j. de sent. pas.* Notandum publicationem omnium bonotum cadere tantū in eos qui sui iuris sunt, quia hi soli habent bona. Serui aut filiif. non habeot bona quæ damnatione publicari possint, quia peculia si qua habent his damnatis, domini parentesve in quorum sunt potestate occupant etiam castrensia & quasi castrensia. nam quod in castrensibus filiisf. priuilegium cōstitutiones dederunt, id capite minuti amittunt perinde ac mortui intestati, *l. 1. & 2. hoc titul.* In *l. 1.* quod Accurs. notat aliàs legi dispungantur, sanè rectius est, & probatur vet. li. & Basil. in quibus est ... additain interpretatione ... Notandum etiam ex *l. 7.* bonorum proscripti vel damnati fieri inquisitionem primam, & inuentarium per officium iudicis qui pœnalem sententiam dixit. Secundum autem per catholicum rationalem, siue procuratorem Cæsaris vel etiam specialem procuratorem ad bona damnatorum, vt in antiqua inscriptione Q. Val. Q. F. Postimo proc. ad bona damnatorum.

L. *De bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt.*

NOn tātum proscriptorum, seu damnatorum, sed etiam eorum qui in reatu capitali perculsi conscientia criminis sibi mortem consciuerunt, bona publicantur, si postea de crimine probatum, & pronuntiatum fuerit, *l. 3. §. vlt. D. eod.*

LI. *De sententiam passis, & restitutis.*

HIc titulus est de damoatis, qui beneficio, & indulgētia principis speciali, vel generali, & cōmuni plurium, in integrum restituuntur. quæ restitutio plerumque liberat tantum pœna & calumnia, ne quis scilicet restituti statum possit in dubium reuocare, ob pristinam pœnam, siue deportationē, & adnotationem præsidis, vt ait *l. 10.* nec enim præses deportare, sed deportandum adnotare potest, quam adnotationem plerumq. sequitur princeps, *l. inter. §. 1. D. de interd. & rel.* Nō restituit autem bonis indulgentia, quæ damnatum reuocat in patriam, aut famæ, & honori, ant patri, vel domino, vel filio, nisi hoc specialiter comprehensum sit, vel nisi quibusdam expressis generaliter subiiciatur, & ceteris omnibus, vt *l. 1.* aut nisi generali verbo sit concepta, Restituo illum in integrum. quia beneficium principis, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissimè interpretari debemus *l. penultim. D. de constitut. princip.* & ita accipere oportet quod est in Institutionibus, restitutos ex indulgentia principis, per omoia recipere pristinum statum, & quod *l. sine libertus. D. de sur. patr. leg. tertia. §. si deportatus. D. de bon. liber.* recipere ius patronatus. Notandum ex *leg. vltim.* restituto io integrum deportato plena restitutione, atque adeo restituta patri potestate in filium, testamentum quod interim fecit, & quæcunque interim gessit filius qui iam venerat in ætatem non rescindi, & filio impuberi interim datum tutorem non mutari, si pater qui restitutus est non sit homo frugi. quæ Constitutio non multum abhorret à iure commuoi nam & initio iure datus est tutor patrif. iureque factum testamentum à patref. qui postea quamuis redeat in potestatem patris, nō ideo irritum fit testamentum, *l. 7. D. de iu. codicil.* quia in eius potestatem redit sine capitis deminutione. Rectè igitur Aniaous, & Cyprianus, & Irnerius, testamentum hoc casu non rescindi, sicut nec cetera gesta, malè Basilica, & Ioannes, testamentum rescindi, non cetera. Ἰδοὺ τὸ τέρμα τῷ χάριν θεῷ δίδου.

ILLVSTRISSIMÆ ET OPTIMÆ PRINCIPI MARGARITÆ VALESIÆ, DVCI SABAVDIÆ ET BITVRIGVM, IACOBVS CVIACIVS S.

QVOD reliquis disciplinis, idem & nostræ accidit olim, Optima & Illustrißima Princeps, vt traderetur & tractaretur malè ab omnibus. Tum quæ lux ceteras extulit, eadem & huic affulsit nostræ. At non idem vindex. Ceteris Franciscus rex parens tuus nunquam laudatus satis, nostra parum abfuit vt vindice careret, nisi quod superer at opere paterno, ei explendo te Deus reseruasset. Nam certißimum hoc & compertißimũ est, principem extitiſſe adhuc nullum, qui puræ Iurisprudentiæ professores fouerit vt tu facis. Quæ ex re (dicam quod sentio, & mecum sentiunt sani omnes, fremant licet obstipæ mentes quædã) nulla etiam adhuc schola huic tuæ similis, in qua omnes ius docent castè, purè, cordatè, sine fuco, sine fallacia: aut siquis tentet sequius, non sedilia, nõ folia, non, vt paucis omnia complectar, Genius scholæ ferat: transferat potius statim mutetq; illum, quisquis sit, in meliorem formam. Genius hic propriè tuus est, quamobrẽ meritò etiã ad te omnia referuntur quæcunque hæc schola parit. Sua tibi Baro, sua Duarenus, sine exemplo Iurisprudentiæ maximi duces. Mea & ipse peßimus sim, si alij quàm tibi: non omnia tamen, quia non omnia te digna, sed hoc nouum in tres postremos Constitutionum Codicis opus expectatum & expetitum nimis, quod non te indignum forsitan homines iudicaturi sint, vel quod perfecerit nondum simile alius quisquam, vel quod totum sit de rebus ad principes pertinentibus. Qua maximè ratione, vt arbitror, veteres Franci, qui principum suorum valdè amantes fuerunt, missis nouẽ alijs libris, hos tres dumtaxat Francos fecerunt, quos equidem amici beneficio habui in manibus semper dum huic operi operam dabam, sed vsui profectò fuere non multum, nec minus tamen ideò eos legebam libenter. Iuuabat satis veterum Francorum studium & diligentia & principum cura. Eos quibus sum vsus potißimùm, illustrißimæ & potentißimæ Reginæ Catherinæ Medicææ locupletißima Bibliotheca mihi suppeditauit. Tu obsonia: illa, instrumenta dedit, nec viris planè iam hoc debetur opus. Te igitur primùm adeo, quia prima abs te fero, altera ratione quod illi repensetur breui curatur. Vale, Biturigis VI. Id. Iul. 1562.

INDEX TITVLORVM LIB. X. XI. XII. CODICIS ORDINE ALPHABETICO.

IACO.

IACOBI CVIACII I.C. AD LIB. X. CODICIS DN. IVSTINIANI COMMENTARII.

De iure fisci. TIT. I.

IVs fisci cùm dicimus, etiam priuilegium fisci cōprehēdimus *l. Æl. ann. D. de manumiss. l. 2. su. de priu. fisc.* & ideò dubitari potest quid hic tit. *De iur. fisc.* differ à titulo *de priuileg. fisc.* quod quæri etiā potest de titulo *De iure dot.* & titulo *De priuilegio dotis.* Ego animaduerti in tit. *De priuil. fisc.* de eo tantùm priuilegio tractari, quo fiscus tacitā hypothecā habet, & præfertur ceteris creditorib. chirographariis, vel hypothecariis. Præfertur verò omnibus etiam priuilegiariis: & chirographariis quidem etiam, si antiquiores sint, hypothecariis verò nō aliter, quàm si antiquiores non sint. quo etiam iure fit, si alii creditores priores egerint, & pecuniam acceperint, vt eam fiscus eis omnimodo pecuniam auferre possit. Cetera fisci iura & priuilegia in hoc titulo & in proximis titulis explicātur. Fiscum interpretantur esse cophinum siue sportā, & inde suffiscum Festo, eoq; distare principē à fisco, quo uni cuiusque loculi distant à seipso. rectè. Et cōsequenter Græci interpretes ita: [illegible] Quapropter existimo fisci appellatione, non tantùm sacrum ærarium contineri, id est, sacras largitiones siue thesauros, de quibus tamen propriè fiscus dicitur *l. 3. ī. de quadr. praesc. l. 6. Cod. Th. quor. app. non rec.* Sed & priuatum, id est, res siue largitiones priuatas Augusti, vel Augustæ, *l. 1. ī. de loc. præd. ciuil. l. 1. ī. de collat. fun. fisc.* ideoque *l. 9. ī. hoc tit.* quæ loquitur de retū duntaxat priuatarum susceptoribus, nō male sub hoc titulo posita est. Continetur etiam fisci appellatione arca præfectoria, *l. 6. ī. de exact. trib.* Eodem nomine & pleraq. alia significantur, veluti princeps, procurator fiscalis, officium fiscale, statio fiscalis. Habet & plura synonyma, ærarium, [illegible], publicæ rationes, publicum. quamquam initio publicū siue ærarium ad aliquid separatum fuerit à fisco, vt dicemus in *l. 2. ī. de petit. bon. sublat.*

I. IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA. ATTICO ET SEVERO. Si prius quàm fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam prædiorum donationem fecisse fuerit probatus: quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur.

Ait, *Si prius quam,*] ex contractu scilicet vel ex administratione. [*Perfectam donationem.*] Perficitur vulgò traditione, vel mācipatione, collata in filios, vt in specie proposita, etiam nuda volontate ex constitutione D. Pii *l. 4. Cod. Theod. de donat.* At hic insuper fingamus secutam traditionem, & dominium à patre recessisse, quo genere ea etiam donatio, quæ ex nuda voluntate consistit, perfici dicitur, exemplo venditionis, *l. Titius. D. de resc. vendit. l. contractus supr. de fide instrum.* [*Fuerit probatus.*] Donauerat pater filiis emancipatis. hi si donationem obligatione priorem esse probauerint, non tenebuntur actione Pauliana.

Non rescinditur.] Quia dicit, rescinditur, manifestum est imperatorem loqui de Pauliana, non de hypothecaria, quæ rescissoria non est. Adhæc fraudationem creditorum si tollas, ideo rectè Paulianam quoq; actionem tollas, hypothecariam nō item. Nō loquitur etiam de actione in factum, qua fraudator vexatur ita quibusdam bonis dissipatis, vt nusquam appareant. nam hæc etiam rescissoria non est.

II. IMP. GORDIANVS A. SERENO. Instar rei iudicatę obtinere minimè potest computatio à tabulariis facta, nisi sententia procuratoris fuerit comprobata.

Tabularii eorum quæ publico inferuntur & debentur rationes conficiunt, *l. 1. & l. missi. inf. de exact. tribut. l. 2. inf. de numer. l.* A *1. infr. de immu. nem. con. l. 1. infr. de censib.* Sidonius IIII. Habes procuratorem in negotiis, villicum in prædiis, tabularium in tributis. At quia ob errorem calculi retractari computatio non potest, si rès ita iudicata fuerit, errore in sententia non expresso, ne non tam computatio quàm res iudicata retractari videatur, *l. 2. ī. de re iud. l. 1. sup. de er. cal.* ideo dubitari potest an computatio à tabulariis ciuitatum vel prouinciarum facta, rei iudicatæ instar habeat, id est, an retractari non possit. Imp. ait non habere, id est, retractari posse, nisi si comprobata fuerit sententia Rationalis. Et generaliter, nisi res iudicata vel transacta sit, etiam post longū B tempus error calculi retractari potest. id quod de Reip. rationibus tractans Modestinus tradit in *l. calc. ult. D. de administ. rer. ad ciuit. pert.* Hæc tamen verba subiungit, *Sed si gratiosè expuncta dicentur non retractabuntur*: vbi existimo legendum, *Sed si rationes expunctæ*: hoc scilicet sensu, vt dispunctæ rationes ob errorem calculi retractari possint etiam post longum tempus, expunctæ non item, *l. in omnibus. §. Reipub. D. de diu. temp. præs.* Non est legendum *Gratiose.* nam quodcumque fit gratiosè in perniciem Reipub. nullius momenti est, *l. prædiis. Cod. de transact.* denique nisi sic legas, non est quò verbum, *Expuncta*, referri C possit.

III. IDEM A. ATTICÆ. Si minore pretio, quàm res est, aperta fraude emptoris vel gratia, quæ obligata sunt fisco vænierunt: aditus procurator meus, debitam quantitatem inferenti restitui ea prædia iubebit.

A *Fraude.*] collusione. [*Vel gratia.*] siue fraude emptoris. [*Quæ obligata sunt.*] sunt autem tacito iure obligata [*Fisco.*] Omnia quæ à fisco vænierint. *A fisco*, id est, à procuratore aut officio eius [*Procurator meus.*] non is qui vendidit, sed is qui nunc est D procurator meus, *l. ult. C. si aduer. fisc.* [*Procurator meus.*] Imò præses, *l. pen. D. de resc. vend.* Non facio differentiam inter proconsulares & præsidales prouincias, quę ab Augusto diu non steterit. Sed in quibus non fuerit procurator Cæsaris, in eis dico adeundum esse præsidem quoties de fiscali causa agitur. Errat Alciatus in *lib. de magistratib.* dum in Proconsulares maximè procuratores missos scribit. Imò indifferenter [illegible], auctore Dione LIII. In eodem sunt & hæc talia: tria genera prouinciarum Augustum fecisse, Non easdē populo & Senatui prouincias attribuisse, procuratorem priuatæ rationis Ægyptium E magistratum esse. [*Debitam quantitatem.*] Non dicit pretium, sed debitam quantitatem. Infert igitur fisco debitor debitam quantitatem, non pretium emptoris. Fiscus vēditionem resoluit, & emptori pretium restituit. Quid fiet si priuatus creditor æquè dolo malo aut gratiosè pignora in notis vendiderit? Et placet in eo idem obseruari, vt scilicet offerenti debitori debitam pecuniam is in hoc teneatur, vt rem, vel id quod interest præstet, nisi si is soluendo non sit, quo casu oblato pretio res ab emptore reuocatur, *l. 1. & 3. C. si vend. pig.* quod in fisco dici non potest, qui semper est soluendo.

F IIII. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. MVCATRAVLO. Certa forma super metœcis data est, qui iussu principis in aliam ciuitatem translati sunt. nam prædia eorum, quæ antequam demigrarent, habuerunt, si ab eis distracta non sunt, fisci rationibus vindicari iampridem decretum est: nisi aliud speciali præcepto augusta maiestas decreuerit. Vt igitur a principibus salubriter statutum est: ita saluis his quæ vtiliter G placuerunt, parentibus heredes eos existere non oportere, nulla legis sanctione statutum est.

Mucatraulo.] Antea malè, Niceti. Est & in eodem nom ne erratum in *leg. 10. §. quo accusa. non poss. leg. 7. supr. de rescindend. vendit. leg. decimaquinta supr. de post. & redempt. ab host. l. 8. su. de pactis.*

Metœcis.] *Μέτοικοι* sunt coloni qui ex vna ciuitate in aliam migrant: quod non fit nisi iussu principis, *l. idem Vlpianus. §. vlt. D. de excus. tut.* Auctor Panegyrici Flauiensium ad Constantinum Imperatorem. Diuus pater tuus Flauiam ciuitatem Heduorum voluit erigere metœcis vndique transferendis. Apollonius Tyaneus *in Epist.* ... Alii enim sunt in eadem ciuitate originarii, alii *μέτοικοι*, qui & incolæ dicuntur. Posterior ætas aduenas quoque eos appellasse videtur, vnde vox Gallica orta est, *Aubanous*, & in Basilicis Gallicis, *auenage*. Sed non ita Latini, quibus aduena est is, qui in aliena ciuitate moratur ad tẽpus, *l. heres. §. proinde. D. de iud. l. pupillus. D. de verbor. signif.* Constituitur autem in hac lege, vt *τῶν μετοίκων* prædia in fiscum redigantur, quæ ab eis distracta nõ fuerint, nisi specialiter id eis princeps concesserit, vt ea sibi retinerent, vt tamen non arceantur à successione parentum in ea ciuitate relictorum ex qua migrarunt. Igitur postea sibi ex successione in eadem ciuitate bona adquirere possunt. Ex alia causa forsitan non æquè argument. *l. milites. D. de re milit.* Hoc verò ius Nicephorum Imp. exercuisse aduersus Christianos Cedrinus auctor est.

V. Exemplvm sacrarvm literarvm eorvndem AA. ad Flaccvm. Prohibitum est cuiuscunque bona, qui fisco locum fecisse existimabitur capi prius, quàm à nobis forma fuerit data. Et vt omni prouisionis genere occursum sit Cæsarianis: sancimus, licere vniuersis quorum interest, obiicere manus his, qui ad capienda bona alicuius venerint, qui succubuerit legibus: vt etiamsi officiales ausi fuerint à tenore datæ legis desistere, ipsis priuatis resistentibus, à facienda iniuria arceantur. Tunc enim is cuius interest bona alicuius non interpellari, officialibus volentibus ea capere, debet adquiescere: cùm literis nostris cognouerit, non ex arbitrio suo Cæsarianos ad capiendas easdem venisse facultates, sed iustitiæ vigorem id fieri dictatuisse.

Cæsariani bona caduca occupare non possunt sine auctoritate principis. Occupantes manu & viribus eorum quorum interest propulsantur impune. quod & aliis casibus fit iure licito, *leg. penult.* ꞁ. *de exec. l. deuotum. infr. de metatis. l. vltim. infr. de diuers.* Huc pertinet quod Paulus scribit *v. Sentent. titul. de iure fisc.* Quoties sine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupant vel describunt, &c. Cæsariani sunt officiales procuratoris Cæsaris, qui & Catholiciani dicuntur in *leg. penul §. vltim. sup. de bon. pros.* & ab auctore Paratitli, quem librum habet P. Faber, vir diuinarum largitionum dote locupletissimus, ad *l. 4.* ꞁ. *de episc. & cler.* ... &c. Sicut & procurator ipse Catholicus sæpissimè in lib. *Βασιλικῶν* appellatur, & hoc ipso loco, ... & in *l. 2. supr.* ... & in l. 9. ... Alii quidam sunt speciales, veluti vicesimæ hereditatum, metallorum, caducorum, Prouinciales sunt catholici. Ideoque in constitutione quadam Constantini apud Eusebium *libr. x.* *καθολικὸν* Africæ procuratorem interpretari oportet, non præfect. præto. & similiter lib. III. *de vita Constantini*, ... Theodor. Hermopolites ad *l. vltim. supr. si a non competen. iudic.* Ὁ καθολικὸς ... Item *Euseb. VIII.* ... nomine procurationem fisci proculdubio intelligit. nam magistri etiam dicebantur, *l. 5.* ꞁ. *vbi can. sta. l. dudum. Cod. Theo. de dec. l. 2. Cod. Theo. de iur. fis. & in l. 1.* ꞁ. *de anno.* &c. magister ęris, id est, rationalis, siue procurator Thesaurorum.

Qui succubuerit.] Vet. lib. qui succubuerint. Vnde suspicor legendum, quæ succubuerint, id est, quæ ceciderint in casum.

VI. Imp. Constantinvs A. ad provinciales. Iustas etiam & quæ locum habent, fisci actiones præcipimus concremari, ob hoc solùm, quòd suis temporibus prolatæ non sunt: vt iam calumniæ priuatorum eo saltem arceantur exemplo, quo iustas fisci lites silere præcipimus. Dat. III. Kal. Ivl. Constantino A. V. et Licinio cæs. Coss.

Pertinet hæc lex ad eas actiones, quæ mouentur post tempus legitimum, non ad eas, quę mouentur ante tempus. Vt igitur priuatorum actiones in rem præscriptione longi temporis excluduntur, ita & fiscales. quod vti accipiendum sit ostendimus in *πραγματείᾳ de legitimis temporibus.* & actio redhibitoria, vt in causa priuatorum sex mensibus, æstimatoria anno finitur, ita & in causa fisci, cum quid emit fiscus.

Vt iam] Legendum, *Iam*. Sententia hæc est: Si abolentur iustæ fisci lites præscriptione temporis, quid fiet de iniustis & calumniosis priuatorum litibus?

VII. Idem A. ad Volvsianvm P. V. Defensionis facultas danda est quibus aliquam inquietudinem fiscus infert, cum facultates eorundem, adhuc controuersia pendente, inquietari, describiq; fas non sit. Vbi ergo controuersia extiterit, fisco alicuius patrimonium vindicante, apud eum omnibus facultatibus constitutis cognitio ventiletur: vt cum rei exitus debere eas vindicari probauerit, tum demum res persequi liceat, & super modo facultatum ac rerum interrogationem haberi, quæ per condicionales seruos inuestiganda est: vt si quid substractum fuerit, exigatur, & extrinsecus integrum tantùm aliud multæ nomine, quãtum fuerat per fraudem ablatum. Sane in huiuscemodi quæstione, si Cæsariani nomen inciderit, ad vsurpationem constitutionis istius non debebit accedere, siquidem consuetudo fraudum, quibus prædicti omnia temerare consueuerunt, exceptionem eorundem meruit. Dat. prid. Kal. Ian. Sirmio Constantino A. VII. et Constantio cæs. Coss.

Bona quæ sibi possessor defendit, & ad fiscum minime pertinere contendit, fiscus possidere, vel distrahere, vel describere non potest, antequam re disceptata locum esse fisco probatum & pronunciatum fuerit. Pendente igitur lite apud possessorem bona remanent. Si quid tamen postea re secundum fiscum iudicata, interuersum fuisse interim apparuerit, id à possessore in duplum repetitur. Excipiuntur Catholiciani, quorũ bonis si fiscus moueat controuersiam, à fisco statim bona possidentur, vel describuntur. quia consuetudo fraudum mala fide possessionis præsumptionem inducit.

Defensionis facultas.] Reclamandi copia, *l. vlt.* ꞁ. *de bo. vac.*

Ventiletur.] apud rationalem. [*Condicionales.*] Hi sunt tabularii huic condicioni addicti & mancipati, adeo vt non possint ad aliam adspirare militiam, vel dignitatem, *l. scripturas.* ꞁ. *qui pot. in pig. hab. l. 3. 5. 7. 8. C. Theo. de num. act.* qua forma adscriptitii etiam coloni, & capite censiti, & alii quilibet certæ condicioni addicti, condicionales dici possunt.

Si Cæsariani nomẽ inciderit.] Si Cęsariano fiscus moueat controuersiam bonorum.

Fraudum] Cæsariani fraudibus sunt & rapinis infames, atque ideo pendente lite non temere bona, quibus de agitur, eis permittuntur, *l. 2. C. Th. de bo. vac.* quinimo ... ea mala fide possident. Ex hac Cæsarianorũ appellatione, certo deducta est vox Gallica, *Sergent*, & Germanica, *Scharianthen*, qua & Anna Alexii vtitur *lib. 13.* ...

VIII. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Dracontivm vic. Africæ. Qui in contractibus scelestis, ac fisco perniciosis, interuersorum maculosis se fraudibus implicuerint, quadrupli redhibitione teneantur. Dat. XV. Kal. Dec. Adrvmeto Valentiniano et Valente AA. Coss.

Interuersores sunt administratores, qui dolo malo dilapidant rem, pecuniamve fiscalem. Euersores in *leg. 2.* ꞁ. *de palat. sacrar. largition. l. 1. Cod. Theodos. de suscept.* eadem ratione, qua & in schola Rhetorum quidam olim Euersores dicebãtur, auctore Augustino III. *Confessionum cap. III. & libro V. cap. XII.* Decoctores in *l. quilibet.* ꞁ. *de decurion. l. si aliquid.* ꞁ. *de suscep.* Hi in quadruplum tenentur, *l. 1.* ꞁ. *de iis qui ex pub. rat. leg. 1.* ꞁ. *pœn. fisc. cred. præf. l. in fraudem. §. penult. D. de iur. fisc.* Imo in duplum, *leg proxim. super. leg. aufertur. §. 1. D. eod.* in iis scilicet quæ fisco nondum adquisita sunt. In adquisitis locus est actioni in quadruplum. [*Implicuerint.*] Cassiodorus IX. *Variarum.*

Qui

Qui se quoquo modo scelestis contractibus miscuerunt. *l. 3. C. Th. de com. emp. l. 9. D. de conf. tut.*

IX. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Patricio c. r. p. Super creandis susceptoribus periculo procuratorum rei dominicæ dispositionem tuæ sublimitatis firmam esse præcipimus: ita vt omni ambitione cessante, quæ statuta sunt, quæque antiqua consuetudine cōmendantur, in pabulis, vel sumptu familiæ ministrando intemerata permaneant: super Irenarcha, & Optione, omni antiqua consuetudine obseruanda. Dat. iii. kal. Ian. cp. Theodosio a. viii. et Constantino ii. Coss.

Susceptores rei priuatæ creantur ex dispositione Comitis rerum priuatarum, & periculo procuratorum rei priuatæ, ideóque si soluendo susceptores nō sint, omne damnum spectat ad procuratorem rei priuatæ, qui in susceptoribus creandis attentior esse debuit. Comes rerum priuatarum, siue priuati ærarii per procuratorum curam gubernat priuatam substantiam principis. Theodoritus *iii. cap. xii.* Βασιλείας τῆς ἰδίας τοῦ βασιλέως χρημάτων τε καὶ κτημάτων τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένος, κόμητα δὲ πριβάτων τοῦτον Ῥωμαῖοι ... Græci *vi.* βασιλικῶν. τὸν κόμητα τῆς ἰδικῆς περιουσίας τουτέστι τὸν φροντίζοντα τῶν πραγμάτων τῶν ἀφωρισμένων εἰς τὰς ἰδίας χρείας τοῦ βασιλέως. Fuit & alius Comes sacri ærarii, siue sacrarum largitionum, siue thesaurorum. *l. 1. infr. de quæstor. l. 2. infr. vt dig. or. ser. l. 2. infr. de pal. sac. larg. leg. 3. supr. vbi senat. vel clar.* qui & κομής & præpositus regalium thesaurorū dicitur ab aliis auctoribus. quam dignitatem Rutilius Numatianus intelligit, dum ait,

Nam neque opum curam, quamuis sit magna sacrarum,
Necnus quæstura grata fuisse magis.

Idem qui in *l. senatus. D. de iu. fisc. Praef. æra.* In Græca metaphrasi Comes thesaurorum. vterq; Comes est illustris. [*Res dominica.*] rei priuatæ. [*Ambitione.*] gratia. [*In Pabulis.*] Pabula sunt animalium. Annonæ, familiæ dominicæ sumptus. Et pabula quidem etiam capita vocantur in tit. *de annonis & capitu*, & alibi sæpe. Marcellinus xxii. Pabula iumentorum, quæ vulgo dictitant capita. Cassiodorus vii. Ad equos capitum definitum. Hesych. κάπιτον, ἐπαγγέλμα ἀλόγων. Ait igitur lex nostra, in capitibus & annonis præstandis familiæ dominicę, & rei priuatę susceptoribus creandis, dispositionem Comitis rerum priuatarum, & priscam consuetudinem seruandam esse. Eandem quoq; seruari in Irenarcha, & Optione creando. Creātur Irenarchæ periculo decurionum, & ex dispositione præsidum. *l. 1. infr. de Irenarchis. & ad l. Diuus D. de cust. reor.* ita definiuntur. εἰρηνάρχαι οἱ τῆς τοῦ δήμου εὐταξίας ἐπιστατοῦντες. Adiici possunt quæ de eis scripsimus *Obs. 1. cap. 33.* non tamen quod alias nobis docentibus excidit, præpositos pacis eosdem dici in *l. 49. C. Theod. de decur. l. 1. C. Th. de pign.* vbi legendum pagis, vt apud Eusebium lib. 9. *cap. 1. & l. 2. j. de suscep. l. 1. C. Theod. de erog. mil. an.* qui in No. *de Alexandris*, πάγαρχοι. Optio est erogator annonæ militaris, de qua dicemus in *l. 7. j. de exact. trib.*

X. Iidem aa. Palladio pp. or. Eorum patrimonia mortuorum, qui vitæ suæ tempore diuersis conscientiam suam dicuntur polluisse criminibus, fisci rationibus nequaquam competere, vel ab eo alienari censemus: nisi post publicam accusationem eos constiterit fuisse conuictos. Dat. viii. id. Ivl. Ravennæ, Evstathio et Agricola Coss.

Huius constitutionis partes aliæ sunt in *l. 4. j. de bon. vac. l. pen. C. Theod. de bon. proscr. l. 30. C. Theod. de petit. & vltro dat.* Huius hæc sententia, Mortuorum ante condemnationem bona fisco non vindicari. quod vbique verum est, etiam si post accusationem decesserint. pœna enim publicationis bonorum in heredem non transit, excepto crimine perduellionis. At certe conuictorum, & condemnatorū ex publicis iudiciis bona fisco vindicantur. An & si post appellationem decesserint? quod aperte *l. vlt. s. si reus vel accus. mort. fuer.* explicat. Verum & si mortuus fuerit reus ante accusationem, vel condemnationem, bonorum scelere quęsitorū quęstio morte non soluetur. *l. si quis cum. l. cum falsi. D. ad l. Corn. de fals. l. Lucius. D. de iur. fisc.* atque ideo repetundarum, peculatus, de residuis actio morte non finitur. *l. vlt. D. ad l. Iul. pec.* nec adulterii crimen vbi dotis quæstio est. *l. vlt. s. ad l. Iul. de adult.* eadémq; ratio est suppositi partus. *l. 2. D. de Carb. edict.* [*Conuictos.*] id est, condemnatos. nec enim antè conuicti videntur, quàm condemnati fuerint, quemadmodum nec ante probatum videtur, quàm pronunciatum fuerit: quamobrē hæc verba, *Si probatum fuerit*, in libris nostris ita sæpè accipiuntur, Si pronunciatum fuerit. Porrò desideratur hoc loco vltima constitutio, cuius sententiam proponam ex lvii. βασιλικῶν.

XI. Πᾶσα δημοσία δίκη ἐντὸς ἐξ μηνῶν μετὰ τὴν προκατάρξιν ... πληρούσθω, εἰ μὴ ἄρα συμβῇ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἢ ... ἢ ... ἐξ ... τὴν βασιλικὴν ... ἢ αὐτοὶ οἱ ... τὴν αἰτίαν ...

Fit huius mentio in libro Eustathii περὶ χρονικῶν διαστημάτων tit. *de mensibus sex*, iis verbis, Πᾶσα φισκαλία δίκη ... τοῦ δημοσίου ... ἐντὸς ἐξ μηνῶν μετὰ τὴν προκατάρξιν ... εἰ μὴ ἄρα ... ὡς β' ἐν τῷ ... Ergo in *l. properandum. s. de iudic.* meritò excipiuntur causæ fiscales, quoniam eæ intra sex menses à lite contestata finiendę sunt ex hac constitutione (olim intra annum *l. 4. C. Theod.*) nisi rei necessitas exegerit personarum, aut instrumentorum causa, longius proferri litem, vel reus in mora fuerit. Causæ autem pertinentes ad publica munera, quę in eadem lege excipiuntur, finiendæ sunt intra tres menses *l. generali. inf. de decur.* quod Græci ad *l. properandum*, notant iis verbis: αἱ γὰρ τοῦ δημοσίου δίκαι ἐντὸς ἐξ μηνῶν τελειοῦνται. αἱ δὲ περὶ δημοσίων λειτουργιῶν ... ἐντὸς τριῶν μηνῶν τέμνονται. δημοσία ... λειτουργία ...

De conueniendis fisci debitoribus. Tit. ii.

I. Imp. Gordianvs a. Satvrnino et aliis. Non iniusta ratione desideratis, repromissa fisco indemnitate, eos priori loco conueniri qui reliqua contraxerunt: mox ad vos perueniri, qui ab his quædam mercati estis.

Ex Nouella Iustiniani primùm cōueniendus est reus, tum intercessor, deinde possessor hypothecarum. At iure antiquo creditor eligere potuit, cum quo mallet experiri. *l. vlt. s. de oblig. & act.* Fiscus tamen hanc electionem sibi non adrogabat. reum namq; prius excutiebat, quàm fideiussorem aut possessorem hypothecarum. *l. Moschis. D. de iur. fis.* [*Repromissa.*] Vtrùm repromissa à principalibus personis? An à vobis? & hoc Græcis placet magis. Si igitur vobis relictis fiscum vultis agere cum principali; cauere ei debetis de indemnitate. [*Eos.*] principales debitores. [*Priore.*] Emendatiores Codices, principali, vt & in *l. 3. infr.* [*Perueniri.*] per actionem hypothecariam. [*Mercati estis.*] si posteaquam illi cum fisco contraxerunt mercati estis. *l. si debitor. sup. de priuil. fisc.*

II. Impp. Valerianvs, et Gallienvs aa. et Valer. cæs. Patrophilo. Fisco quidē contra te manet actio, quamuis argentum quod inferre debebas, rationibus fuerit relatum, si cautionem, quæ tibi super eo exposita est, tabularius non subnotauerit. Æquum tamen est, vt prius de bonis eius qui exactor fuit, si soluendo est, & cōueniendi eius facultas datur, indemnitati fisci satisfiat. tunc si seruari hic modus non possit, reposcatur à te.

Quamuis in rationes publicas relatum sit te soluisse, non tamen liberaris nisi apochis tabularius subnotauerit. Ceterū prius exactorem quàm te cōueniri, æquum est. Aliàs verò amissa apocha, illationis fides ex polyptychis, id est, publicis rationibus sumitur. *l. 2. j. de discus. l. illata s. de fid. instr.* in quibus etiam apochæ referendæ vel regerendę sunt, cum subnotatione tabulariorum. [*Cautionem.*] Vet. cautioni. Est autem exposita cautio ab exactore. [*Exactor fuit.*] nunc desiit esse. Exactor dat apocham Tabularius subnotat, & subscribit. *l. 1. j. de can. larg. tit.*

III. Impp. Diocletianvs et Maximianvs aa. et cc. Ianvario et aliis. Quoniam Agerio ac filio eius ad exigēda reliqua consortes vos, atq; consocios esse dicatis, eisque certorum dumtaxat nominum exactionem mandatam, nec inter eum & ceteros qui exactores fuerant nominati, con-

fusæ exactionis mutuum periculum constitutum, sed separato muneris obsequio discretam solicitudinis rationem fuisse adseueratis: à iure non discrepat, vt prius ex bonis exactorum, qui principali loco ad exactionem fuerant destinati, indemnitati fiscali satisfiat: póstque eos, si solidum debitum exsolutum non sit, nominatores conueniri. Rationalis igitur noster iuris ordinem sequetur, excussisq; exactorum facultatibus, nec nō etiam nominatorum, si fiscus vniuersi debiti quantitate securitatem indemnitatis consecutus non fuerit, etiam vos ad restituenda fiscalia debita adstringet.

Plures nominati & creati sunt exactores fiscalium. Multùm interest, vtrùm exactio diuisim eis mandata sit, an pro indiuiso. hoc enim casu, etiamsi postea inter se administrationem diuiserint, prius conuenitur collega, quàm nominator Illo casu nominator prius, quàm collega. Vtroq; casu is qui exegit prius, quàm vel collega, vel nominator siue creator. quæ omnia fusius demonstrabuntur in tit. *quo quisq; ord. con.* [*Certorum.*] alii, ceterorum, malè, vt & in P. Flor. *l. si emancipato. de leg. præst.*

Interuum.] Quidam codices, *Inter vos.* quod rectum est, vt in fine, *Etiam vos.*

Confusa.] pro indiuiso.

IIII. Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus, aaa. ad Archelaum com. or. Hi qui fisco nostræ mansuetudinis obnoxii sunt omissa frustratione teneantur: vt quod suis nominibus debent, de suis facultatibus cogantur exsoluere: seruatis, cùm compleuerint, allegationibus propriis, si quas aduersus quoscunque ex suis contractibus debitores competere sibi ex iure crediderint: ita vt aduersus eos quos sibi obnoxios adseuerant, legibus & iudiciis experiundum esse cognoscant. Dat. III. No. Ivl. Noviodvno, Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

Fiscus vtiles actiones habet in debitores debitoris. *l. 3. & 4. supr. quan. fisc. vel pri. deb. sui deb. expos. l. 3. §. multa. D. de iure fisc.* maximè si ex ratione fiscali debitor fisci alia nomina fecerit. Ex verò fiscus omittere potest, imò debet ex Nouel. 128 nec differtur actio fiscalis, quod id ipse debitor fisci suos debitores exegerit.

Frustratione.] ἀναβολῆς. Frustrari, est trahere moram & tergiuersari.

Compleuerint.] Soluerint. Dicimus creditorem adimplere, pro soluere creditori. *l. cùm post. §. vlt. D. de admin. tut. l. vlt supr. de testam. man.* & L. *βασιλικῶν. tit.* IIII. ἐπληρώθης, id est, tibi soluta pecunia, & hoc loco μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ δάνειον.

V. Imppp. Valens, Gratianus et Valentinianus aaa. Fortunatiano com. r. p. Inter chartulas confiscati, breuis quidam adseueratur inuentus, qui nomina continebat debitorum seu contractuum, cùm tamen neq; testibus credita pecunia probaretur, neque cautionibus ea quæ breui inserta sunt, ostenderentur, iniquum esse perspeximus, vt sub propriæ adnotationis manu vnusquisq; faciat debitorem. Occasionis igitur huiusmodi calumniam præsenti volumus iussione cohiberi, vt breuis vanitate reiecta, nullus ad redhibitionem de his, quorum nomina conscripta sunt, vrgeatur. quod & in aliis similibus causis obseruandum esse censemus. Dat. prid. non. Ivl. Hierap. Gratiano a. IIII. et Merobavde Coss.

Confiscati.] In Cod. Th. legitur *Deportati.* Tribonianus, vt opinor, maluit scribere Confiscati. quoniam latius pertinet confiscati, quàm deportati nomen. Omnes enim deportati, & confiscati sunt *l. deportatorum. supr. de pœn.* non omnes tamen confiscati, deportati. [*Breuis.*] Breues, Breuia, Breuicula, chartulæ sunt siue libelli breues. Zonaras *in Carth. concilio.* βρέβιον ὁ ἐστὶ μικρὸν χάρτιον καὶ σύντομον γραφή. Anna Alexiade VI. ἐπὶ βίβλια εἰς μόνον ... βρέβια ταῦτα ἡ συνήθεια οἶδε καλεῖν ἐν οἷς ... ἐγγέγραπται καὶ ἐν

A ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ... Eandem vocem Iulianus retinuit in epistolis Græcis *ad commune Iudæorum.* τὰ βρέβια τὰ καθ' ὑμῶν φυλαττόμενα. & paulo post: περὶ ... τὰ βρέβια τὰ καθ' ὑμῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις σκρινίοις ἀποκείμενα. & est frequens in libris *βασιλικῶν*, dum rationes, volumina, vel corpora rationum significantur, quæ quidem per se sola fidem non faciunt. *l. instrumenta. l. exemplo. supr. de probat.* & ideo non potest fiscus ex breuiariis confiscati rationibus quenquam conuenire quasi confiscati debitorem. & hoc lex ista constituit. Aliàs verò breuitas chirographi non minuit fidem. *l. si aliquid sic. de donatio.* [*In aliis similibus.*] Vt si priuatus alii successerit, & breuia huiusmodi inuenerit.

De fide, & iure hastæ fiscalis, & de adiectionibus.

Tit. III.

Antea perperam legebatur, *De fide instrumentorum, & de addictionibus.* Hoc titulo ostenditur quanta sit fides, quantum & quale sit ius hastæ fiscalis, id est auctionis, quæ fit à fisco de bonis caducis, vel commissis, vel obligatis, cuius signum est hasta in foro posita, atque ideo quæ ita væneunt, sub hasta vænire dicuntur, vt sub corona captiui, quòd earum vænalium signum esset C corona capiti imposita. Festus. Hastæ subiiciebantur ea, quæ publicè venundabant, quia signum præcipuum est hasta. Tertullian. *in Apol.* sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris diuinitas addicta conducitur. Adiectiones autem, sunt licitationes siue promissiones offerentium maius pretium, vt in *l. 1. C. de ven. reb. ciu. l. 2. inf. de loc. præd. ciu. l. pen. inf. de omn. agro des.* Addictiones sunt penes eos qui pluris licitati sunt rerum subiectarum voci præconis collationes, has προσθήκας, illas ἐπιδιακρίσεις, vocant.

D I. Imp. Antoninus a. Curtiæ. Quod in libellum contulisti, procuratori meo, ad cuius officium desiderium tuum pertinet, allega. cui si probaueris, non auctore procuratore, vel eo, cui vendendi fuit facultas, neque habitis hastis, neque omni ordine peracto, venditas res esse, & id quod ex causa iudicati debes, exsolueris: rescissa venditione mala fide facta, easdem res recipies cum fructibus, quos ad emptorem mala fide peruenisse, vel peruenire debere constiterit. pp. Non. E Ian. Antonino a. IIII. et Balbino Coss.

Fiscus pignora cepit ex causa iudicati, & distraxit hastarum solemnitatibus prætermissis. Lex ait venditionem rescindi, & debitori offerenti debitam quantitatem pignora restitui cum fructibus mala fide perceptis, aut percipiendis, quod & in *l. 3. § ...* traditū est de eo, qui minore pretio à fisco emerat, per fraudem, vel gratiam. Adde vænisse non videri, quod sine hasta vænit. M. Tul. *in Philip.* Fundum quis vænisse dicit? quis hastam illius venditionis vidit? quis vocem præconis audiuit? [*Non auctore procuF ratore.*] illius anni, vel illi*tei. [*Habitis hastis.*] vt *l. 1. C. Th. de dom. ad rem pr. pert.* Decursis hastis in *l. vlt. infr. hoc tit. l. 1. C. Th. de fisc. deb.* & similiter decursis solemnibus *l. 2. §. de his qui in eccle. man.* [*Vel peruenire.*] Malæ fidei possessor de percipiēdis fructib. semper tenetur. neq; obstat *l. si fundum. C. de rei vind.* Lex ait. malæ fidei emptorem de fructibus perceptis teneri. ergo de percipiendis non tenetur. vitiosa est collectio.

II. Imp. Gordianus a. Heracleoni. Duplex ratio desiderium tuum iuuat: & quòd prætermissa hastarū solemnitate possessiones tuas ex officio distraG ctas suggeris: & quod pretii vtilitate ob exiguum debitum gratiosam emptionē in fraudem tuam, vtilitatémque rationum mearum aduersarium commentum fuisse dicis. Quapropter illicita ista redargue, tam indemnitati fisci consulturus, quàm tuæ securitati opem laturus. Dat. v. kal. * Gordiano a. et Aviola Coss.

Desiderium.] Desideria sunt preces quæ libello continentur. H *Ex officio.*] ab exactore vel officiali. [*Gratiosam.*] *l. si quos. §. de resc. vend.* [*Vtilitatemq.*] legendum, *inutilitatémque*: vt sit vna dictio, Inutilitas *l. vlt. in fi. §. de ser. & aqua.* & ita legendum opinor in *l. 1. §. hoc autem. D. depos.* [*Indemnitati.*] oblato integro debito. [*Securitati.*] receptis possessionibus.

III. Idem

III. Idem A. Crispo. Etsi instrumenta emptionis non extent, quibus vxor tamen probationibus vxor tua ostenderit ad se eam domum pertinere, quam à fisco eius nomine dicis comparatam, pretiumque ab ea exsolutum, & in eam dominium translatum, frustrà fiscum ex persona matris eius referre quæstionem procurator meus non finet. PP. V. Kal. Nov. Gordiano A. V. et Aviola Coss.

Emptio fiscalis non exigit instrumēta *ἐγγραφα*. Itaq. si vxor tua testibus, vel aliis probationibus legitimis docere possit se à fisco auctionante emisse, temerè non rescinderetur emptio, licet instrumenta emptionis nulla superfint. Docere autem id debet procuratorem Cæsaris. [*Matris.*] Cui fiscus successit publicationis iure.

IIII. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. et CC. Marcellinæ. Si tempora quæ in fiscalibus auctionibus, vel hastis statuta sunt, patiuntur: cùm etiam augmentum te facturam esse profitearis: adi rationalem nostrum, vt iustam vberioris pretii oblationem admittat. PP. III. Id. Ian. Sirmii ipsis IIII. et III. AA. Coss.

Post addictionem factam à fisco, adiicere licet intra certa tēpora, *l. 1. §. de ven. reb. ciu. l. vlt. D. de iur. fisci* quod in Rep. non obtinet, vt ostendi *Obseruat.* a. Melior est condicio fisci quàm reip. *l. 1. § illud. D. de adil. edili.* [*Auctionib. vel.*] Hæc non sunt in vet. libris.

V. Imppp. Valentinianvs, Valens, et Gratianvs AAA. ad Viventivm PP. Galliarvm. Quæcumque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisque fiscalibus debitis in quibuscumque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco auctore vendantur: vt perpetuò penes eos sint iure dominii, quibus res huiuscemodi sub hastæ solemnis arbitrio fiscus addixerit, & si quidem vnquam, vt à fisco facta venditio possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum, nullus obtemperet: cùm etiam minoribus, si quando aliquid ex rebus eorum pro fiscalibus debitis addicatur emptoribus, repetitionis facultas in omnem intercipiatur ætatem. Dat. III. Id. Mar. Ravennæ, Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

Prodigorum.] Prodiga sunt annonæ, *ἐπάλειμμα*, quibus opponuntur corpora [*Fisco auctore.*] Procuratore fisci, *l. 1. §.* [*Vt perpetuo.*] Hæc est vis & fides hastæ fiscalis *l. si hypothecas. supr. de remiss. pig.* nam si ritè facta sit, nec rescripto principis, nec beneficio ętasis, nec alia vlla ratione conuelli potest, nisi minor fuerit indefensus. *l. vlt. §. si prop. pub. pens.* [*Cum etiam minorib.*] In hoc proposito fiscus quasi creditor vendidit. At si rem alienam quasi suam fiscus vendidit, à minore etiam post quinquennium reuocari venditio potest. A maiore non nisi intra quinquennium, ex edicto Marci & Commodi *l. vlt. §. stadu. fisc. l. neque sup. de test am. mil.* Ex constitutione autem Zenonis non reuocatur venditio, sed domino intra quadriēnium ius est experiūdi cum fisco. Dat. III. Id. Sic vet. libri. Aliter Cod. Th.

VI. Iidem AAA. ad Felicem Cóm. Sac. Larg. Si qui proscribente ac distrahente fisco, debitorum fiscalium emerint facultates, pro earum rerum tantum pretio obnoxii sint, quas eos patuerit, decursis hastis & proscriptione habita comparasse. Nam ita eos munimus, vt nullius conuentionis reliquorum fiscalium nomine patiamur extrinsecus subire iacturam. Dat. IIII. Id. Novemb. Marcianopoli Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

Proscribente.] Proscriptio fit de futura auctione propositis libellis in celeberrimis locis, vt Cicero ait *pro Quintio*, Theophilus, *ἐν τοῖς ἀξιολόγοις τῆς πόλεως μέρεσι*, & Imp. in *l. vlt. supr. de delat. & l. penult. §. de defens. ciu.* quod in alienationibus ecclesiarum fit per dies xx scripto proposito. Nouell. 120. Multa ergo exiguntur in auctione fiscali, Proscriptio, Auctoritas procuratoris, Hasta, Præco, Quæstor, Addictio quæ fiat iusto pretio.

A *Nam ita eos munimus.*] Fisco auctionante is qui emit, ad pretium quanti licitatus est tenetur, non ad reliqua fisco debita, *l. 2. in fin. §. de fun. rei pr. l. vlt. in princip. inf. de censib.* Obstat. *l. Impp. D. de publica.* verùm nō de venditione fiscali ea lea loquitur, sed dè venditione à priuato facta, quo casu reliqua omnimodo emptorem sequuntur, vt est in titul. *Sine cen. vel rel. fun. comp. non non poss.* Plus obstat *l. prædia. de iu. fisc.* Lea ait, *Placuit.* & verò id aliquandiu obtinuit. Sed cùm id plerique refugientes nollent à

B fisco emere, facilius inueniendi emptoris causa ab Imperatoribus Valentiniano & Valente remissum est. *l. 1. C. Th. de fisc. deb.* Dat. IIII. Id. Sic vet lib. Aliter C. Th. Deest autem vltima Constitutio Zenonis quam subiiciam.

VII. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ *Ζήνων τῷ Δομνίνῳ* Ἐὰν δημευθέντος τινὸς ἡ οὐσία πωληθῇ, ἔξεστι τῷ κυρίῳ τῶν ἰδιωτικῶν τοῦ βασιλέως ἢ τῷ κατὰ χώραν τῶν πριβάτων, καὶ τῷ τοῦ δημοσίου συνηγόρῳ ἀγοράζειν τὰ πράγματα τῆς τοιαύτης οὐσίας, μηδενὸς ἀμφιβάλλοντος τὸ συνάλλαγμα.* PP. III. Kal. Avg. post. cons.

Ergo ex hac cōstitutione, sicut tutor ex pupilli auctione e-

C mere potest. *l. 2. §. tutor. D. pro empt.* ita & Comes patrimonii fisci & rerum priuatarum, & Palatini, & patronus fisci ea auctione fiscali non aliter. *l. vltim. supr. de rescind. vend.* Quæ publicantur rei priuatæ quæruntur. *l. 3. Cod. Theod. vnde vi.* & ideo ad curam pertinent Comitis rerum priuatarum & procuratorum prouincialium, qui sunt sub eius dispositione. Palatinos etiam verè Iuliani interpres ait No. 30. pertinere ad Comitem patrimonii, vel rerum priuatarum, vel thesaurorum: de quibus suo titulo inferius.

D *De venditione rerum fiscalium cum priuatis communium.* Tit. IIII.

I. Imp. Alexander A. Epicteto. Forma est, quoties ad fiscum vel minima portio rei pertinet, vt vniuersa à procuratoribus meis distrahantur, sed pretium partis tantùm in fiscum redigatur, reliquum dominis partium restituatur. Emptorem igitur prædiorum de quibus libellum dedisti, apud suum iudicem

E conueni, vsurum defensionibus, si quæ sibi competunt. PP. VII. Kal. Octob. Fvsco et Dextro Coss.

Potest fiscus solidum vendere inuito socio, sed pars pretii socio reseruanda est. *l. 2. §. de com. rer. alien.* Sic enim facilius inueniet emptorē. [*Forma.*] Lea vt in *l. Diui. D. de admin. tut.* [*Vel minima.*] Nam si maior portio, idem licet priuato: Plautus *Pænulo.* Impunissimè tibi quidem herclè vendere hasce ædes licet. maiorem partem minore habitas mea. [*Emptorem.*] Qui emit so-

F lidum à fisco, à socio vtili actione conuenietur, vt ei pretii partem exsoluat. Res autem ab emptore nullo modo reuocari potest. Est vtilis actio ex vendito, quasi & ipse videatur vendidisse partem suam, fisco solidum distrahente.

Ne fiscus rem quam vendidit euincat. Tit. V.

I. Pars epistolæ Alexandri A. ad Rationalem. Gratissimum verecundia mea duxit, vt

G cuius rei pretium, cùm bona fide esset addicta, semel fiscus acceperit, eius controuersiam referat. Non solùm erga emptorem ab eadem statione, sed ne ab alia quidem quæstionem pati debere æquum est. cùm etiam in his venditionibus, emptore non inquietato, officia inter se possint experiri. Dat. XV. Kal. Maii, Modesto et Probo Coss.

Ne fiscus quod bona fide addixerit retrahat, & vt si vna statio addixerit, ne alia retrahat. Stationes sunt māsiones, in quibus of-

H ficia fiscalia consistunt. *l. 1. §. de compens. l. 2. §. de solut.* vbi pro rationibus, legendum, *stationibus*, vt & Accursius legit, qui tamen malè fingit fiscū in ea specie debitori suo eldēmq; creditori successisse, cùm sit ponendum duob. fiscum successisse, debitori & creditori, ex diuersis tamen stationibus. Et in Nouel. 91. duo

fiscalia debita sic accipiuntur, duarum fisci stationum debita. Ad *d.l.1.* Græci ita rectissimè, O' δημόσιος ἐν διαφόρω ἐπαρχίαις ἔχει τὰς πραττοντας τῆς αὐτῆ πραγματων, ἐ λέγεται ἑκάστη φροντίς στατων. [*Bona fide.*] Non per fraudem, aut gratiam. *l. 3. ℥. de iure fisci.* [*Statione.*] quæ vendidit [*Cum etiam.*] venditionibus factis non ex vsu fisci, officiales ipsi siue stationarii, puta noui cum præteritis, aut vnius stationis cum alterius staiionis hominibus, qui perperam vendiderint emptore non inquietato, inuicem experiri possunt.

II. Imp. Martianus A. Pallaoio pp. or. Retractare fiscum quod semel vendidit æquitatis honestatisq; ratio non patitur. Dat. v. kal. Ian. cp. Martiano A. et Aoelphio Coss.

Alibi dicũt retrahere. *l. 1. ℥. de fun. rei pri. l. 5. ℥. de loca. præd ciu.* Huic autem constitutioni locus non est, si bonorum actores venierint. *l. bonorum. D. de iur fis.* nam cùm ii nouerint omnia quæ ad bonorum rationem spectant, euertitur planè & perturbatur ratio omnis eorum distractione. Eleganter in *l. vlt. D. de off. præf.* actoris amissionem ad totius domus euersionem pertinere. Zonaras *in Clem. c. 82. εἰς ὅλου οἴκου ἀνατροπήν.* Addatur *l. interdum. D. de publicanis.*

De iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperint. Tit. vi.

I. Impp. Valentinianus, et Valens AA. ao Probum pp. Si quis ab exactoribus, tabulariis, arcariis, officiis ve rationum fœnebrem pecuniam sumpserit, detectus in eodem, ad quadrupli pœnam ex hac auctoritate teneatur. Dat. iiii. Id. Mart. Trever. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Vt in quadruplum teneatur qui ex publicis rationibus fœnebrem pecuniam sumpserit. quod pertinet ad *l. 8. ℥. de iur. fisc.* De arcariis dicemus in tit *de susceptoribus.*

II. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Pallaoio com. sac. larg. Sciant omnes accipiendi mutuo ex sacris largitionibus auri non patere cuiquam facultatem. Quòd si quis aurum ex nostro ærario, priuatis commodis profuturum, occulte, aut cautionis, aut sponsionis fide vt debitor redditurus, sine nostra auctoritate acceperit, ablatis bonis omnibus, perpetuæ deportationis subdetur exilio. Is etiam qoi ex memoratis thesauris, sub specie publici creditoris aurum cuiquam commodauerit ac dederit, capitali sententiæ subiugetur. Dat. xii. kal. August. Heracleæ Eucherio et Syagrio Coss.

Lex superior pertinet ad præfectoriam arcam, atque ideo ad præf. prætorio scripta est. Hæc ad comitem thesaurorum scripta est, & ad thesauros dumtaxat pertinet. καὶ οὕτως συμβιβάζονται τὰ ἐναντιοφανῆ. Corrigitur quidem in Cod. Th. *l. 1. à l. a.* Sed hoc Tribonianus vt à suo Codice remoueret ex *l. 1.* verba idem statuentia in thesauris meritò sustulit. [*Priuatis.*] quod tamen publicis destinatum est. [*Cautionis.*] Tacitè, vel palàm chirographo, aut fideiussore dato.

Pœnis fiscalibus creditores præferri. Tit. vii.

I. Imp. Alex. A. Marcello. Rem suam persequentibus pœnæ exactio postponitur. Sicut itaque in sortis quantitate fisci persecutio potior est, ita in triplo, quod pœnæ nomine adiectum est, propria forma seruanda est. pp. kal. Iul. Iuliano et Crispino Coss.

Fiscus in actionibus personalibus rei persecutoriis πρωτοπραξίαν habet, in pœnalibus non item. Pœnæ enim fiscalis persecutio creditoribus postponitur. *l. in summa. l. quod placuit. l. Statius. §. vlt. D. de iur. fisc.*

In triplo.] Exemplum sumatur ex *l. 1. ℥. tit. proximo.* In ea enim specie, quadruplo simplum inesse crediderim.

Seruanda.] Vet. ferenda.

A *De fiscalibus vsuris.* Tit. viii.

I. Imp. Antonius A. Antiocho. Eius summæ quam tibi pœnæ nomine inflictam probaturus es, vsuræ non exigetur: nec enim multam tibi procurator meus irrogauit vltra quàm placitum est, sed pœnam te iussit inferre. pp. xv. kal. Dec. Sabino et Anullino Coss.

Pœnarum vsuræ non debentur, *l. vlt. D de mag. con.* vsuræ enim pœna veluti quædam est. Iniquum autem est pœnæ pœnam B adiici. quo fit vt & vsuræ vsura non sit. At multæ deberi possunt vsuræ, videlicet si intra tẽpora iudicati non soluatur. [*Nec enim.*] Corrigit Imp. errorem proponẽtis in libello multam pro pœna. *Vltra quam.*] Contra quam placitum est. nec enim procuratori Cæsaris multæ dictio est, *l. 2. sup. de mo. mul.* cùm tamen pœnam infligat legibus definitam.

II. Imp. Alexanoer A. Victorino. Si sub pignore creditum fuit, etiam fiscum qui successit in locum debitoris, vsuras præstare oportet, si eas dependi C saltem pacto placuit. pp. iii. non. Sept. Iuliano et Crispino Coss.

Fiscus ex contractibus vsuras accipit, non dat, sicut edictum ædilium exercet, non patitur. Sed cùm fiscus in priuati debitoris locum succedit, etiam vsuras dat, modò si priuatus ille debitor vsuras debuit. Priuati autem ex stipulatione vsuras debent, nõ ex pactu, quamquam si in eas vsuras, quæ pacto condictæ sunt, acceptum sit pignus, retentione pignoris seruari possint, id est, per exceptionem doli, *l. per retentionem. l. pignoribus. sup. de vsur.* Igitur si sub pignore fœnori pecunia occupata sit, & fiscus debitori D successerit, vsuræ à fisco seruabuntur per pignoris retentionem, etiam si pacto nudo promissæ sint, & hæc est sententia huius constitutionis.

III. Imp. Iustinianus Mennæ p. p. Fiscum etiam nostrum parére sanctioni nostri nũminis iubemus, per quam vsque ad dimidiam centesimæ vsuras stipulari creditoribus, exceptis certis personis, permisimus: vt ipse etiam fiscus vltra dimidiam centesimæ E partem à debitoribus suis minimè exigat, siue principaliter ei promiserunt, siue à prioribus suis creditoribus actiones ad eum quocumque modo deuolutæ sunt. Dat. viii. Io. Apr. cp. Dec. c. Coss.

Vsuræ maiores semissibus priuatis non debentur ex constitutione Iustiniani, quæ edita est ipsu 11. Cos. Sed neque fisco ex hac cõstitutione. Semisses Iustiniano, & ciuiles, & moderatæ visæ sunt. Ex hac constitutione semisses forsitan Tribonianus subscripsit in *l. 1. sup. de iis quib. vt indign. & l. cum quidam. §. si debitores. D. de vsu.* [*Exceptis.*] Si agricolis, trientes: olim senatoribus F semisses ex constitutione Alexandri, vt Lampridius scribit, & *l. 4. Cod Th. de vsur.* Illustribus non nisi trientes, argentariis besses, vel si ecclesiis crediderint, quadrantes.

Deuoluta sunt.] Et hoc casu fisco ex quo debitorem conuenerit semisses debentur, etiam si ei cui successit, leuiores debitæ fuerint, quod & Accursius notat rectè.

De sententiis aduersus fiscum latis retractandis. Tit. ix.

I. Imp. Antoninus A. Aristæo. Causas in G quibus contra fiscum iudicatum est, intra triennium retractari posse, & post id tempus, si præuaricatio arguatur, vel manifesta fraus probetur, notum est. Dat. non. Iul. duobus Aspris Coss.

Res iudicatæ facilè non retractantur, nec vlla est satis probabilis retractationis species: in re tamen fiscali ex causa retractantur intra triennium & post triennium si præuaricatio, vel manifesta fraus arguatur, *l. 1. D. de iur. fisc.* Item præuaricator si reperta sint noua instrumenta, *l. Impp. D. de re iud.*

H *De bonis vacantibus, & de incorporatione.* Tit. x.

I. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et cc. Sirioni rationali. Scire debet grauitas

grauitas tua intestatorum res, qui sine legitimo herede decesserint, fisci nostri rationibus vindicandas, nec ciuitates audiendas, quę sibi earum vindicandarum ius veluti ex permissu vindicare nitũtur, & deinceps quæcunque intestatorum bona ciuitatibus obtentu priuilegiorum suorum occupata esse competeris, ad officium nostrum eadem reuocare non dubites. DAT. PRID. ID. APRIL. ANNIBALIANO ET ASCLEPIADOTO COSS.

Intestatorum res.] Hęc sunt bona vacantia, nempe ἀκληρονόμητα, quæ ad fiscum pertinent, *l. penult.* ℸ *de prep. sac. cub.* ex lege Iulia. *l. quidam. §. quotiens. D. de legat.* 1. [*Veluti ex permissu.*] Ex priuilegio, vt Nicenses qui ab Augusto se hoc priuilegio donatos Traiani temporibus contendebant, auctore Plinio *lib.* 10. *epist.* Hæc verò lex eius generis priuilegia omnia infirmat.

Ad officium.] Quidam Cod. *ad fiscum*, quod valdè probo.

II. IMP. CONSTANTINVS A. AD ÆMILIVM RATIONALEM REI PRIVATÆ. Si quando adnotationes nostræ contineant, possessionem siue domum quam donauerimus, integro statu donatam: hoc verbo ea vis continebitur, quam ante conscribebamus, cũ adiacentibus, & mancipiis, & pecoribus, & fructibus, & omni iure suo, vt ea quæ ad instructum possessionis, vel domus pertinent, tradenda sint. DAT. VI. ID. MART. MEDIOLANI, CONSTANTINO A. III. ET LICINIO COSS.

Domum.] Vacantem, alioquin nihil hæc lex facit ad titulum.

Donauerimus.] Ex liberalitate vt in *l.* 1. ℸ *si lib. imp. soc.*

Integro statu.] ἀκεραίως. Huius verbi eadẽ vis est, ac si dixisset, sicuti instructa est, puta cum adiacentibus, & mancipiis, & pecoribus, & fructibus, & omni iure suo. Instructum latius patet, quàm instrumentum. Adiacentia dicimus, veluti hortum, aut insulam domui adiacentem.

III. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD FLORENTIVM COM. R. P. Si quando aut alicuius publicatione, aut ratione iuris aliquid rei nostræ addendum est, ritè atque solemniter per comitem rerum priuatarum, deinde pro rationales in singulis quibuscunque prouinciis commorantes incorporatio impleatur, & diligens stylus sigillatim omnia scribat. tituli verò, quorum adiectione prædia nostris sunt consecranda substantiis, non nisi publicata testificatione proponantur: grauissimis statim subdendis suppliciis, qui huiusmodi aliquid propria vsurpatione tentauerint. DAT. IIII. KALEND. APRIL. VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Ratione iuris.] Vt puta ex legibus caducis, quæ quales sint exposui in fragmẽto Vlpiani, & Commentario *de vsucapio.* emendata *l.* 4. *D. de fideicom. liber.* vbi mendosè legitur, *caducis legionis*: quem errorem interpretes Græci retinuerunt, quippe cùm forsitan tale nobis mendum conflasset Tribonianus ipse, qui & quodam loco, cuius indicium debeo Petro Pithoeo viro doctissimo, & ingeniosissimo, pro *Pontifex Maximus pater patriæ*, scripsit *Princeps maximus proposuit*: & alia pleraque deformia. Iidem Græci ea verba perperam explicant ex *l.* 6. *D. de iniusto rup. testam.* vt si legio intestato militi successerit, libertates competant. Certum enim est existente ab intestato herede, libertates non competere. Tum etiam verba eam interpretationem non fecerunt.

Addendum est.] Addere rei priuatæ est ea quæ fisco delata sunt capere & incorporare, id est, quasi in corpus fisci redigere. Marcellinus XVI. accorporare dixit, quod fit solẽniter ex dispositione comitis priuatarum & cura Catholicorũ, summa cura descriptis omnibus bonis & titulis publicè adfixis. *l. si quis: intra. su. de bon. pros. l.* 2. *infr. de aquæd.* Theodoricus rex apud Cassiodorum: Casas eius appositis titulis fisci nostri iuribus vindicabis. & alio loco: Fixis titulis publico debes applicare. Solius fisci est,

A titulos alienis prædiis imponere, nec licet priuato vel suis rebus potentiorum, alienis ve proprios aut publicos imponere titulos, imprimere signa, σήμαντρα, ἐπιγραφάς, suspendere regia vela, siue vt Ambrosius loquitur *in epistola.* 33. *libro* 5. cortinas regias. qua de re extant multi loci in Nouellis, & in hoc Constitutionum Codice. Quinetiam ecclesiæ titulorum impositio interdicitur Synodo à Gregorio, Mauricii Augusti tempore habita. A fisco igitur solo iure imponuntur, videlicet testato, publicis personis præsentibus, & solemni iuris ordine seruato. Arbalaricus apud Cassiodorum. Si quis legum ordine prætermisso nomine publicos titulos præsumpserit affigere, &c. B Gregorius quoque ad Constantiam Augustam *libro.* 4. *Epist.* queritur de Stephano quodam chartulario, quòd nomine fisci loca singulorum inuaderet, & titulos imponeret indicta causa. Liber etiam hoc loco de iis qui titulos potentiorum suis prædiis adfigunt hęc Augustini verba adscribere è Psalmo XXI. Ne domum, inquit, ipsius inuadat aliquis potens, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces. ipse vult esse possessor, & frontem domus suæ de titulo alieno muniri, vt cùm titulus lectus fuerit, cõterritus quis potentia nominis abstineat se ab inuasione. [*Qui huiusmodi.*] Id est, qui hoc C ordine prætermisso alienis prędiis titulos imposuerint, qua de re & in *l. vltim.* ℸ *sit. prox.*

IIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PALLADIO PP. Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum iubemus transferri, si nullum ex qualibet sanguinis linea vel iuris titulo, legitimum reliquerit intestatus heredem. DAT. VIII. ID. IVL. RAVENNÆ EVSTACHIO ET AGRICOLA COSS.

Ius sanguinis, est ius cognationis, non agnationis. *l. qui in adoptionem. D. de adoptionib. l. iura. D. de diuers. regul. iuris.* D Vt tamen cognatio quandoque generaliter accipitur, ita & sanguis. Ex qualibet igitur sanguinis linea, id est, suprà vel infrà, vel ex latere agnatum aut cognatum. [*Vel iuris titulo.*] veluti coniugem, consortem, patronum. Hi si deficiant, fiscus heres est ab intestato, & ob id eo casu ab eo fideicommissum relinqui potest, *l. filiusfam. §.* 1. *D. de legat.* 1.

V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HERMOCRATI COM. R. P. Si vacantia, E vel alio modo bona delata legibus ad ærarium perhibeantur, certi palatini electi & iureiurando obstricti mittantur, vt eorum instantia præses prouinciæ præsente fisci patrono, diligenter inquirat, cuius vacans cadensque fuerit patrimonium, quantumque, vel quale videatur: vt cùm data reclamandi copia nullum id iure possidere vel vindicare, locúmque ærario factum esse tam ipsius relatione, quam publicorum monumentorum fide constiterit, rerum nobis notitia intimetur, F vt iussu nostro vacantia, vel aliæ res, nomine occupentur ærarii. Quæ forma etiam in parte bonorum, vel in vna altera ve re seu actione, vna vel etiam pluribus seruetur. nam si quid per fraudem in dispendium ærarii fuerit admissum, missi quidem executores non euitabunt indignationem, præses autem facultatum parte dimidia mulctabitur, fisci vero patronus detrimentum, quod pro vitio eius fisco ingeritur, resarcire G vrgebitur. DAT. VII. ID. OCTOB. CP. THEODOSIO XV. ET VALENTINIANO IIII. AA. COSS.

Vt publicata, ita & caduca, & vacantia bona, & commissa, rei priuatæ principis addicuntur, & ideo pertinent ad curam Comitis rerum priuatarum, qui per scholam palatinorum siue executorum suorum vrgere debet præsides prouinciarum, vt ea diligenter inquirant & describant, præsente patrono fisci: quo peracto, auctoritate Comitis incorporatio fit. Et hoc quidem ita fit in prouinciis quæ catholicum non habent. L. 3. ℸ. pertinet ad H prouincias, quæ catholicum habent.

Mittantur.] vt in *l.* 2. *infr. de ca. larg. tit.* [*Vacans cadénsque.*] Cicero de *Oratore*, Possessio quasi caduca & vacua. [*Notitia*] inuentarium, ἀναγραφή.

De Delatoribus. TIT. II.

Delator is est, qui rem ad fiscum pertinentem ei vltro præmii causa denunciat, vt puta qui crimina publica, bona caduca, ereptitia, vacantia, commissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inuentionem nuntiat. Idem etiam accusator dicitur. *l. Senatus l. deferre. § eidem decreuerunt. D. de iu. fis.* maximè si crimen publicum deferat. Quidam alios defert, quidam seipsum. Quidam sua sponte defert, quidam ex alieno mandato, quidam ex officio, veluti Palatinus.

B I. IMP. ALEXANDER A. BASSO. Si ei qui capere potest tacitum fideicommissum relictum est, cessat dilatio. his enim prohibetur tacitè relinqui, qui palàm relictum capere non possunt. PP. XIII. KAL. MAII MAXIMO II. ET ÆLIANO COSS.

Non omnia tacita fideicõmissa fisco deferuntur. Quid enim si capaci tacitè relinquantur? quo quidẽ casu legi fraus nulla fit. Tũc verò fraus legi fit, cùm tacita fide interposita fideicõmissum incapaci relinquitur. Quod igitur palàm possum relinquere, possum & tacitè. Quid item si quod tacitè rogaui, idem rogauero
C palàm? *l. 3. § si quis palam. D. de iure fisc.* Possunt ergo esse tacita fideicommissa sine fraude, sicut & tacitè pecunia credi potest sine fraude. Atplerumque tacita cùm dicimus, fraudes dicimus: vt tacitum mutuum apud Gellium *libro* XII. & tacita pactio in *l. pen. § 1. D. de bon lib.* & apud Plinium *initio 5. Epist.*

II. IMP. GORDIANVS A. EVTICHEMO. Monente officii solicitudine, quinimo iussu procuratoris, vt causam ab alio delatam conuenienti diligentia instrueres, non ipsum voluntarium delatoris munus suscepisse
D te, actorum lectio, quæ precibus intexta sunt, manifestè declarat. Eapropter ne quid in persona tua, quod est sectæ temporum meorum alienum, attentetur: præses prouinciæ vir clarissimus ad solicitudinem suam reuocabit. PP. VIII. ID. SEPT. PIO ET PONTIANO COSS.

Delatorem probare oportet ea quæ intendit. Si probauit, pręmio adficitur, quod plurimum videtur olim fuisse quarta eo-
E rum quæ delata essent, & inde quadruplatorum nomen, atque ideo cùm ingentia essent tacitorum fideicommissorum, & caducorum, id est, legis Papiæ delatorum præmia, ea Suetonius auctor est Neronem ad quartas, vtpote vulgares reduxisse. Si nec probauerit delator, nec obtinuerit, inter infames & improbos aliis quibusdam pœnis affectus numeratur. His pœnis non adficitur Cęsarianus qui iussu procuratoris causam ab alio delatam instruxit. idemque est in aduocato fisci. *l post legatum. § aduocatum. D. de iis quæ vt ind.* nam neque delator est, neque sua sponte ad causam instruendam accedit. His etiam adiunge seruos fisca-
F les ex Paulo *5. Sent. tit. de delatoribus.*

Iussu procuratoris.] *lib.* LVI. *βασιλικῶν tit.* VII. *κεφ. κελεύσει τοῦ καθολικοῦ.* Sed legendum, *καθολικοῦ.* [*Actorum*] Acta inserebant precibus & relationibus.

III. IDEM A. CÆCILIO. Nulla macula vel crimine delatoris adspergitur is, qui cùm ab officialibus fundum seu domum fisci possidere cõtenderetur, non se, sed alium eius rei possessorem esse monstrauerit. PP. PRID. KAL. IVL. GORDIANO A. II. ET POMPEIANO COSS.

G Non est etiam delator qui quasi possessor fundi fiscalis, cùm à Cæsarianis conueniretur, alium possessorem esse affirmauit, quoniam id nõ tam fisci, quàm sui causa, vt scilicet dimitteretur, fecit. *l. delator. D. de iure fisci.* ideoque ex ea causa non timet infamiam, etiam si eum quem dixit possessorem non fuisse postea liqueat.

IIII. IMPPP. CARVS, CARINVS ET NVMERIANVS AAA. CANDIDO. Ex varia statutorum diuersitate ad id decursum est, vt hi qui Reipublicæ causas defendunt, delatorum criminibus non teneantur, cùm omnibus notissimum sit, eos solos
H exsecrabiles nunciatores esse, qui fisco deferunt. PP. III.
A KALEND. SEPTEMB. CARINO ET NVMERIANO AA. COSS.

Vt qui propriam, ita qui patriæ suæ causam agit, quæ nobis omnibus carior esse debet quàm nosmetipsi, delatorum numero non habetur: & ideo si non obtinuerit infamia non notatur. *l. 2. in princ. D. de iure fisc. l. neminem sup. ex quibus cau. infa. irrog.* At qui fisci causam agit, & nunciat non nisi præmii consequendi causa, is verè delator est, atque adeò exsecrandus & detestandus. nihil enim est in Repub. tam pestiferum, quàm delator, aut sycophanta curiosus.

B *Statutorum.*] constitutionum. *d. l. 2.*

V. IMP. CONSTANTINVS A. AD PROVINCIALES. Omnes iudices inuigilare præcipimus, delatores sine fisci aduocato denunciantes pœnis afficere. apertissimi enim iuris est, vt quod ex cuiusque patrimonio ceciderit in casum, & legibus & recto iuris ordine, fisci aduocatis agentibus, vindicetur. Sed quia nonnulli præcipites secundum ius possessa patrimonia
C deferre non cessant, damus omnibus licentiam, qui se læsos existimãt, contra delatores seueritatem iudicum implorare ferro districtam. DAT. XI. KALEND. APRIL. CP. CONSTANTIO ET ALBINO COSS.

Ferro puniuntur, qui sine fisci aduocato deferunt bona caduca. Euellendam linguam esse ex Cod. Theod. Accur. tradit, quod auditione didicerat, non lectione. neque enim legendi eius studiosus fuit: cui similes sunt stupidi hodie complures. Verè tamen
D id Accursio perlatum est *l. 2. Cod. Theod. de petit. & vltro dat.* Hoc etiam in eodem Codice inuenitur constitutum in odium delatorum, vt si idem delator etiam in bonis caussis tertiò fuerit inuentus, capite puniatur. *l. 12. 13. 28. Cod. Theod. eodem titul.* quòd scilicet iam deferendi studium quasi artem exercere videatur.

(*Ceciderint in casum.*] & inde caduca. Simili forma cadere in commissum dicimus. Strabo XVII. *πίπτειν εἰς κάδουκα.*

Præcipites.] sine aduocato fisci, sine quo ne à præside quidem rectè fit bonorum vacantium perquisitio. *l. vlt. supr. tit. prox.* nec
E à catholico, vel comite priuati ærarii, qui iudices sunt causarum fiscalium *l. vlt. ī. de adu. fis. l. vlt. ȷ. hoc tit.* Hunc primus instituit Adrianus, non M. Antoninus. Procuratores Augustus, vt Dio scribit, quos *ἐπιτρόπους* vocat *lib.* LIII.

VI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. PANHELLENIO CONSVLARI LYDIÆ. Seruum domini delatorem iubemus in exemplum omnium proditorum seuerissi-
F mæ sentẽtiæ subiugari, etiam si obiecta probauerit, excepto crimine maiestatis. DAT. VII. KALEND. NOVEMB. CP. ANTONIO ET STAGRIO COSS.

Seruus deferens dominũ, proditor est potius quàm delator: ideoque vt illius exemplo ceteri terreantur, grauissima is pœna veluti igne consumendus est, etiam si vera detulerit. *l. vlt. ȷ.*

Excepto.] *l pen. ī. qui accus. non poss.* At Tacitus Imperator ne in causa maiestatis quidem seruos in dominorum capita audiendos censuit, auctore Vopisco, nec Traianus, auctore Plinio. De-
G sunt hoc loco duæ constitutiones Græcæ. Primæ sententia ex libris *βασιλικῶν* hæc est.

VII. *Οὔτε οἰκέτῃ οὔτε ἐλευθέρῳ ἔξεστι καταμηνύειν· διὸ μηδεὶς εὐλαβείσθω, μήτε θάνατον, μήτε οὐσίας ἀφαίρεσιν. εἰ δέ τις ἢ ἄλλως τινὰ καταμηνύσει, ἢ ὡς εὑρόντα θησαυρὸν ἐμβαλεῖ. οἰκέτης μὲν ἂν [illegible] παραδιδόσθω πυρὶ, καὶ μάλιστα εἰ τοῦ δεσπότου κατηγορεῖ. ἐλεύθερος δὲ ὑπερχέσθω τῆς ἰδίας οὐσίας [illegible] τῆς πατρίας ἔξω [illegible] τῆς ῥωμαϊκῆς γινέσθω βασιλείας.*
Neque seruo, neque libero licet deferre. vnde vitæ vel bonorum amissionem nemo pertimescat. Quòd
H si quis alia quauis ratione quem deferat, puta quòd thesaurum inuenerit, seruus quidem confestim tradatur igni, pręsertim si dominum deferat, liber, bonis ademptis deportetur.

Valdè

Valdè sunt hac constitutione recisæ delationum causæ, quæ recensentur in *l. 1. D. de iure fisc.* & est huic similis quædam *lib. 6 Βασιλικῶν tit. 1. cap. 58.* quæ desideratur *lib. 1.* Ea porrò cautum est, vt ne Comes rerum priuatarum, vel alius quiuis magistratus vrbanus, vel prouincialis quemquam admittat deferentem alienum quemdam thesaurum inuenisse. Vt tamen eum admittat qui rem vel hereditatem ad fiscum pertinentem ab alio detineri nũtiat dato fideiussore ad summam v. librarum auri, quo caueat se rem executurum & probaturum. Et vt ne ante sententiam ex scripto latam, sigilla rebus delatis imprimantur vel aliud quidquam innouetur. Eam proponam συνοπτικῶς, vt est in eo libro.

Μήτε ὁ κόμης τῶν ἰδικῶν [illegible] μήτε τις ἕτερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀρχόντων [illegible] [illegible]

Sequuntur alterius Constitutionis, quæ in hoc titulo desideratur, verba.

VIII. *ΜΗ ἐξέστω τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις λέγειν [illegible]*

A B [illegible]

Interpretatio Latina.

C Ne liceat fisci patronis dicere, ad se perlatum quemdam detinere bona fiscalia, atque ita non apparente accusatore alios insidiis appetere, sed delator exhibeatur, & eius qualitas spectetur: & neque filius patrem, aut matrem, aut libertus patronum ex causa bonorum fiscalium deferat, neque exul, vel calumniæ causa damnatus, vel fustibus a præside cæsus, vel alius quilibet iure prohibitus audiatur. Seruo autem vel in fiscali causa, D vel in alia qualibet dominum accusanti, in ipso loquendi conatu vox interdicatur, etiam si vera deferat. Schola palatinorum si quem detulerit (hæc enim sola deferre potest & cogitur) vel etiam alius cui id iure cõceditur, meminerit deferentis fisci præpositus, & si quidem est in regia vrbe is qui delatus est, ex interlocutione Comitis priuatarum cõueniatur, nec amplius quam solidos quatuor det palatinorum scholæ, & pro tempore primicerio, & fisci patronis pro cõuentione, vel pro- E ductione procuratoris. In singulam verò cognitionem solemnes sumptus supradicto iudicio & pro cognitione ipsa præbeat, & pro actorum exceptione, & si quidem obnoxius non sit absoluatur: obnoxius verò non solùm res quas habet vel pecunias quas debet reddat, sed & sumptus à fisco factos in duplum cum quo frustra litigauit. Sed si res solæ deferantur, quasi pertinentes ad sacratissimum ærarium, nec sciatur qui eas detineat F sintq; in hac regia vrbe vel continentibus & immobiles, ne eis schola palatinorũ titulos imponat, nec eas occupet, sed edicta proponat Comes rerum priuatarum in celeberrimis locis vrbis, & in quibus res consistunt, permittẽs aduersario cuilibet iis de rebus apud se iudicium suscipere intra dies xxx. & sub iam dictis sumptibus de suo iure contendere, siue ipse possessor voluerit iudicio occurrere, siue eo reuera absente amicus eius, vel seruus, vel libertus, impletis etiam hac in re omnib. G quæ de custode possessionis lege cauta sunt. Quod si neque ipse dominus litis, neque procurator eius possidens, neq; possessionis custos compareat intra dies xxx. idq; actis fiat manifestum, mittatur fiscus in possessionem rerum nullo præiudicio domino inferendo quantum pertinet ad allegationes sibi competentes. At si res illæ mobiles vel mouentes sint, non occupentur etiam temere, sed requiratur earum possessor, & admonitus H causam suam agat sumptibus & legibus supradictis. Omnibus autem legitimis modis & probationibus scriptis, vel nõ scriptis perscrutari res oportet, & ab iis personis qui veritatem scire possint, sciente reo si succubuerit, non modo litis sumptus à se exactum iri, sed &

res quas habere eum potuerit, & ęstimationem earum, id est, duplum. His summatim de fiscalibus rebus constitutione comprehensis, subiicit postea legem specialem, de his quæ ob crimen maiestatis confiscata sunt, vt eorum nunciator, delator, non vocetur, sed promptè suscipiatur, si calumniatus fuerit, vt perinde puniatur ac ceteri delatores, si obiecta probauerit, non solùm pœna liberetur, sed & octauam partem bonorum quæ denunciauit ferat. Et eorum qui denunciati sunt, si B substantia omnis minor sit L. librarum auri, vt de æstimatione eius fideiussores dent, si maior, vt etiam vsque ad eam summam L. librarum fideiussores dent: in reliquam quantitatem iureiurando committantur, adiicientes, se vel procuratores suos adfuturos in iudicio Comitis priuatarum, neque id deserturos. Id post iuratoriam cautionem deserẽtes, trinis edictis vocari decem dierũ spatio intermisso, ac tum si nec ipsi, nec procuratores vel defensores eorum adfuerint, bona fiscum C occupare, reseruata absentibus defensionis facultate. Ceterùm si res in prouincia constitutæ sint, litemque Præses prouinciæ vltrò, vel ex præcepto Comitis priuatarum disceptet, nihil turbidè, nihil violenter fieri oportere, sumptus qui fiunt in regia vrbe pro tertia parte in litem præberi. Quisquis verò defert Comiti priuatarum, vel scholæ palatinorum, vel clarissimis fisci patronis, vel clarissimis præsidibus prouinciarum, vt sciat si- D ue in lite perseuerans calumniator apparuerit, siue destiterit & latitauerit, mediocres quidem facultates habentem, nec de earum amissione sollicitum, grauissimis verberibus subditum se perpetuò relegatũ iri. Sin verò militiam, vel honestum aliquod vitæ institutum, vel idoneas facultates habuerit, ei militia & bonis ablatis regia vrbe vel prouincia interdictum iri. Vt hanc legem conseruet Comes priuatarum, & quæ ei obsequitur schola. In singula capita quæ quis violauerit mul- E tam esse L. librarum auri, in prouincia autem si quid horum neglectum fuerit, in singulas causas XXX. auri libras præsides prouinciarum, & eorum officia sigillatim exigi. Hanc multam ne quis effugiat, licere iniuria affectis legis violatores ad piissimum principem deferre, vel ad gloriosissimum magistrum sine damno, vt hac re cognita, princeps magistro multæ exactionem committat.

Quod initio proponitur summè notandum est, ne cuiquam F fisci patronus quasi possessori rerum fiscalium molestiã inferat, non exhibito delatore. Patronus fisci, & delatoris quodam modo est patronus. *l. 5. §. aduocatum. D. de iis quæ vt ind. auf.* sine delatore si agat, ipse delator est potius, quàm fisci patronus. De eo scribentes citant *l. vltim. D. de iur. fisc.* quæ est de Procuratore Patroino, non de patrono. Quod de iis qui deferre non possunt, congruit cum *l. deferre. D. de iur. fisc.* & aliis quibusdam: quibus adiiciendi sunt conductores, procuratores, actores prædiorum fiscalium. *l. 1. infr. de conduct. & procurat.* Quod de seruo, G cum *l. penultim. supr. qui acc. non poss.* Quod de XXX. diebus, idem relatum est in Eustathii libro *de temporibus*, adducta hac lege, his verbis: *δέκα ἡμερῶν ὀφείλει πλεῖστα διαδοῦναι ὁ δηλωτὴς φυλάξαι αὐτόν, ὡς β' ἰνδικτ. τ' κ. δ' παντῶν.* Quod de octauæ partis præmio, idem ex hac lege Harmenopol. scripsit *libr. 1. Epit. tit. 5.* Quod de decem dierum interuallo, congruit cum *l. per interuallum. D. de iudic. l. properandum supr. eodem.* Est tamen Nouel. immutatum. Quod de custode possessionis, pertinere videtur *ad l. vlt. supr. de adquirend. possess. l. meminerint. supra vnde vi. l. 1. §. si per vim vel alio modo.* In fine puto magi- H strum officiorum significari.

De petitionibus bonorum sublatis. TIT. XII.

Veteres libri, *De petitis*, non malè. nam & petita dixêre, pro A petitionibus, sicut indicta, & æstimata, & nota. Suidas, *πετίτα· ῥωμαϊκὴ λέξις σημαίνει δὲ γνώσματα αἰτήσεως.*

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEODOS. AAA. EVTROPIO PP. Quisquis in crimine maiestis deprælensus fuerit & punitus, bonàque eius (sicut plectendi consuetudo criminis habet) fiscus inuaserit: nullus eadem sub specie munificentiæ principalis audeat proprio iuri poscere. qui contra legem id ausus fuerit separare quod non licet, reus violatæ legis B habeatur. Sed quoniam plerumq; ita in nonnullis inuerecunda petentium inhiatione constringimur, vt etiam non concedenda tribuamus: ne rescripto quidem nostro aduersus formam latæ legis loci aliquid relinquatur. Si quid autem ex bonis talibus nostro iudicio, nullo tamen desiderante atque poscente, concedi cuiquam voluerimus, huiusmodi tantùm valeat liberalitas. DAT. XVI. KAL. DECEMBR. THESSA- C LONICÆ GRATIANO V. ET THEODOSIO AA. COSS.

Proscriptorum bona peti non posse, vltrò dari posse. Tantùm igitur abest, vt viuentium qui nondum damnati sunt bona peti possint, vt nec mortuorum & damnatorum bona honestè petantur. [*Sub specie.*] Legendum, *sub spe.* & ideò mox, *Qui contra legem*, inquit, *id ausus fuerit sperare.* [*Violata legis.*] Sacrilegii. *l. 1. §. vt dig. ordo ser. l. 13. §. de erog. mil. an.*

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS D AA. FLORENTIO PP. Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus eruere cupientes, nulli deinceps volumus petitionis rerum esse licentiam. Et si intestatus quisquam, quædámve, a nullis ex numero propinquorum existentibus, vel vxore, vel marito, fati munus impleuerit, cuiuscumque sit condicionis, aut sectæ, seu quolibet titulo res fuerit fiscalis: nemo audeat ad petitionem rerum defuncti defunctęve, cuiuscumque fortunæ, aut sectæ sit, si fisco nostro locus pateat, aspi- E rare: cùm ne illis quidem, quorum actu atque officio petitionum procedebat effectus, impune liceat sanctionibus nostris aduersari. Sed vir illustris quidem cuiuscumque temporis quæstor, si oblatæ petitioni subscripserit, vel etiam responsum dederit, virque illustris comes rerum priuatarum, si vel instrui permiserit, vel petitionem, si qua insinuatur, admiserit: indignationem nostri numinis sustinebit, ceterisque fiet vindictæ, & temeritatis exemplum. Memoriales verò qui F excipienda huiusmodi rescripta, vel implenda curauerint: & palatinos qui instruxerint, vel gesta admissæ petitionis ediderint, bonorum proscriptione puniri decernimus. Pari forma res etiam ciuiles, & ad ius publicum pertinentes ab omni petitione muniendas esse censemus: scilicet, nec pragmatica iussione, vel sacra adnotatione, vel quolibet oraculo diuino, seu mandatis (si qua contra hanc sanctionem nostram fuerint impe- G trata) quodcumque roboris habere valituris. DAT. XI. KAL. MAII, THEODOSIO A. XVIII. ET ALBINO COSS.

Hæc est Constitutio Valentiniani *de competitoribus*, qua definitur vacantia bona & generaliter res fisci reipubl. peti non posse. Puniri quæstorem, comitem rerum priuatarum, memoriales, palatinos, quorũ interuentu, vel opera tales petitiones admissæ & instructæ fuerint. Quæstor sacri palatii petitionibus subscribebat, vel etiam responsa reddebat. &, vt hoc loco omne eius officium paucis exequar, leges dictabat, precesque ac re- H sponsa subnotabat, vt constat ex Notitia Roman. Imperat. & Nouel. 5. 3. & 114. *l. vltim. supr. de diu. resc.* Symmachus *ad Ausonium.* Quæstor es, memini: consilii regalis particeps, scio: precum arbiter, legum conditor, recognosco. & alio loco: Te magis quæsturæ honos & condendarũ sanctionum vsus exercuit. Procop. t.

cap. 1. de bell. Perf. εἰ μὴ πρόχειρος ὀκνέουσιν ὡς βασιλεῖ τῷ τε παρέδρῳ καὶ τοῦ καλουμένου κοιαίστωρος ἀρχὴν ἔχων ἀνὴρ δίκαιος, διὸ δὴ ἔτι νόμων πολὰ ἐκπεφευγότας γέγραφεν. & alio loco. Τεβουνιανὸς βασιλεῖ πάρεδρος, κοιαίστωρα τοῦτο καλοῦσι Ῥωμαῖοι. & alio: Φιλῆνος δὲ Ἀλέξανδρου παρέδρους κοιαίστωρα τὴν ἀρχὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι. His verò de causis Quæstor iustitiæ & legum custos appellatur, & thesaurus famæ publicæ, & armarium legum in Nou. Valentin. *De homic. cas. fac.* & à Cassiodoro duobus aut tribus locis. denique is planè est Quæstor, quem in aula Cancellarium appellamus. quod iis si iungatur, quæ ad *l. vlt.* ꝯ. *de discuss.* reiicimus, liquidò constabit. His porrò verbis Quæstor rescriptis & constitutionibus subscribebat, QVÆSTOR LEGI, addita die, vt in Constitutionibus Iustini & Tiberii *de adscriptitiis.* Præcedebat subscriptio principis addita etiam die. quod iis verbis significatur in Nou. Valentiniani *de homic. cas. fac.* ET MANV DIVINA. DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS. & Nou. *de ind. reliq.* quod tamen deest in impressis. ET MANV DIVINA. OPTAMVS VOS FELICISSIMOS, &c. Addebatur etiam dies quo is ad quem dirigeretur constitutio, eam accepisset, & quo fuisset antelata, id est, programmate proposita. *l. 27. Cod. Th. de iis quæ super rel. cont.* ideoq; in vna nonnunquam & eadem Constitutione quattuor dies iis verbis subnotatos inuenias, Data, Subscripta, Accepta, Antelata, vel Lecta vel Allegata. Etiam illud adiiciam, eundem morem posteriores Imperatores retinuisse, vt & ipsi subscriberent constitutionibus, & chartularius cubili, quem vocarunt τὸν ἐπὶ κανικλείου. Habemus sanè constitutionem quandam Manuelis hac subscriptione. εἶχε τὸ σημεῖον τὸ κανίκλειον, καὶ τὸ βασιλέως ταυτηί. Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς πορφυρογέννητος, καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός. καὶ κατὰ τὸ ἀπομνημόνευμα βέβαιον χρυσοῦν δὲ μετεῖχε ἀξίας καὶ ἴσχυεν. τὸ δὲ τοῦ ἐπὶ κανικλείου καὶ δικαιοδότου Θεοδώρου τοῦ ... Sed ad rem. Ad quæstorem pertinebant memoriales, id est, vt Græci interpretātur hoc loco, οἱ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι, & ad *l. eos. infr. de exc. mun.* οἱ δὲ ὑπομνήματων πάντων & ad *l. 5.* ꝯ. *qui mil. pos.* τῶν κανόνων φύλακες, qui leges & rescripta excipiebant, & implebant, id est, perscribebant, aut perscribi curabant. Eorum obsequio res quæstoria agi dicitur in *l. vlt.* ꝯ. *de prox. sac. scr.* rectè. erant namque adiutores quæstoris, & ex diuersis scriniis assumebantur, vt in eo titulo fusius demōstraturi sumus. Comes rerum priuatarum iudex erat, & gubernator priuatæ substantiæ principis, ex qua censebantur vacantia, caduca, & iis similia. *l. vlt.* ā. *tit. prox. l. 3. l. vlt.* ꝯ. *de bo. vac. l. vlt.* ꝯ. *de fide hasta fisc.* Eius apparitores Palatini appellantur, quorum interuentu competitiones instruebantur & insinuabantur comiti. quod hæc lex in posterum fieri vetat. [*Quisquam quadámve.*] Vet. *quisquam quoquámve.* [*Res etiam ciuiles.*] Res ciuiles sunt quæ ad Rempubl. vel ciuitatem pertinent, veluti opera publica. *l. si aliquando.* ꝯ. *de op. pub.* secundum quam est apud Cassiodorum *lib. VII.* formula de Competitoribus. Earum verò rerum arbitrium Imperatores sibi vindicabant, atque ideò petebantur ab Imperatore, priusquam hæc Nouella competitiones sustulisset, & ita cùm olim fuisset ærarium diuisum à fisco, qua ex causa Frontinus *de aquæductibus*, commoda publicæ familiæ ex ærario, Cæsaris ex fisco dari ait, ærario tamen & primus omnium Imp. Augustus abutebatur, atque vt Dio scribit *lib. LIII.* λόγῳ erant hæc duo distincti, non ἔργῳ. [*Pragmatica.*] Pragmatica fit de consilii sententia solemniter suggestione aliena precibúsve. *l. vlt.* ꝯ. *de prox. sac. scr.* Adnotatio ad libellum breuiter annotato nomine principis, vt in Nou. Valentin. *de hom. cas. fac.* in qua illud singulare est quo vtimur, sine adnotatione principis cædē casu, vel sui tuendi causa factam non purgari, quod confirmatur hoc Philonis loco *1. de vita Mosis*: ὁ κτείνων ἄνθρωπον εἰ καὶ δικαίως, καὶ ἀμυνόμενος, καὶ βιασθείς, ὅπως τῇ δοκεῖ δὲ τινὶ αἰτία τῷ καὶ κακῶν ἀνθρώπων. Sic verò iudex aliàs per adnotationem, aliàs cognitionaliter lites disceptat. *Nov. 86.* Adnotationem ita definit Theodorus: ἀδνοτατίονες εἰσὶν ἃ τὰ ὑποσημειώσεις τῶν καλουμένων ἀδνοταμ... καὶ γράφουσι ταῦτα εἰς ἐν συνέψεις, καὶ δι' ὀλίγων, ὅπως εἴδομεν ὄντα παλαιὰ βασιλικὰ σημειώματα. [*Oraculo diuino.*] Simplici iussione principis subnotata à quæstore solo, vel magistro scriniorum. [*Mandatis.*] hæc citra suggestionem aut libellum dantur. *l. vlt. infr. de coll. don.* & quidem si vltrò, rectè. *l. 1.* ā. *si tacita alterius competitione, non rectè.*

De iis qui se deferunt. TIT. XIII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. RATIONALI HISPANIARVM. Is cuius tacite fideicommissa fuerit he-

A reditas, statim officio grauitatis tuæ nunciet, & gesta prodat, & continuò quod actum fuerit renunciet: & post hanc fidem, tertiam ex omnibus defuncti bonis percipiat portionem. Quod si ab vxore defuncti istud ad officium deuotionis tuæ fuerit reuelatum: ipsa etiam quam defunctus esse voluit heredem (si gesta apparuerint) tali præmio mancipetur, vt ex omni patrimonio medium consequatur, & cum fisco nostro celebret diuisionem, id etiam habitura priuilegium, vt

B prior eligat optionem. & tunc occultator ille gestorum fisci & mulieris pariter inimicus, exutus omni patrimonio suo, ac fisco vindicato, in insulam deportetur. DAT. IN. MART. GALLICANO ET BASSO Coss.

Delatores aut alios deferunt, aut seipsos. Si alios deferant neque calumnientur, pro præmio eorum quæ denunciarunt certam partem ferunt, veluti quartam, aut octauam. Si seipsos deferunt, vt si is cui tacitè fideicommissaria hereditas relicta est

C profiteatur se capere non posse, ei datur pro præmio dimidia pars ex edicto Traiani, vel assis, si nondum quicquam restitutum sit, vel dodrāis, si restitutus sit dodrans. quam distinctionem comprobat *l. edicto.* & *l. cum tacitum. D. de iur. fisc.* Quod si heres, à quo tacitè incapaci relicta est fideicommissaria hereditas, pœnitentia actua se detulerit, tertiam partem assis habet pro præmio. Maius est præmium eorum qui se, quam qui alios deferunt. quo enim difficilius quisque seipsum defert, eo maiore præmio inuitandus est. qua ratione etiam fideicommissario plus tribuitur præmii, quàm heredi. [*Statim.*] post apertas tabulas.

D *l. edicto* §. *cùm ante. D. de iur. fisc.* [*Post hanc fidem.*] quam fisco præstitit. [*Ab vxore.*] Dixit de herede, nunc dicit de vxore fideicommissaria. Vxor verò est incapax ex lege Papia decimaria, ideoque tacitum fideicommissum ei perperam relinquitur. quod etiam indicat *l. vlt. in prin D. de his quæ vt ind.* At certè ex constitutione *l. 2. supr. de infir. pœ. cælib.* non est incapax. [*Ad officium.*] vet. *officio*, vt supr. [*Ipsa etiam quam defunctus esse voluit.*] per interpositionem tacitæ fidei. [*Apparuerint.*] vet. *aperuerit.* hoc est, si seipsam detulerit. Non potest mulier nisi seipsam deferre. *l. aut. D de iu. fisc.* [*Ex omni.*] ex asse. Imò non nisi ex do-

E drante, si dodrans vxori iam restitutus sit. Quadrans autem deductus ab herede, in fiscum redigitur. [*Occultator.*] heres administer secreti fideicommissi.

Si liberalitatis imperialis socius sine herede decesserit.
TIT. XIIII.

In Cod. Th. sic titulus conceptus est, *Si petitionis socius.* At quia petitiones postea sublatæ sunt, non liberalitates, ita eum inuertit Tribonianus, *Si liberalitatis imperialis socius.* quod idem

F eadem ratione fecit in *l. pen. su. de iu. fisc.* & *l. pen. sup. de bon. vac.* quemadmodum constat ex *l. 30. Cod. Th. de petitionibus* & multis aliis.

I. IMP. CONSTANTIVS A. ORIONI COM. R. P. Iubemus vt si quis fortè ex his quibus communiter à nobis aliquid donatum sit, nullo herede relicto decesserit: ad consortem potius solatium, quàm ad personam aliam pars decedentis perueniat. DAT. XV. KAL. IVL. MEDIOLANI PHILIPPO ET SALLIA

G Coss.

Consors consortii in eo quod donatum est, sine competitione succedit, excluso fisco. quod etiam in nauiculariis, decurionibus, cohortalibus, militibus fabricensibus, clericis locum obtinet, vt *de her. dec. l. si quis presbyter. su. de episc.* & *cler.*

De thesauris. TIT. XV.

I. IMPP. LEO ET ZENO AA. EPINICO CONSVLARI. Nemo in posterum super requirendo in suo

H vel alieno loco thesauro, vel super inuento ab alio, vel à se, effusis precibus pietatis nostræ benignas aures audeat molestare. Nam in suis quidem locis vnicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis, aut

alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurũ (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia) quęrere, & inuento vti, liberam tribuimus facultatem, ne vlterius Dei beneficium inuidiosa calumnia persequatur: cùm superfluum sit hoc precibus postulare, quod iam lege permissum est, & postulanda imperatorię maiestatis videatur præuenire liberalitas. In alienis vero terrulis nemo audeat inuitis, imò non volentibus, vel ignorantibus dominis, opes abditas suo nomine perscrutari. Quòd si nobis super hoc aliquis crediderit esse supplicandum, aut pręter huius legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus inuenerit: totum hoc locorũ domino reddere compellatur, & velut temerator legis saluberrimæ puniatur. Quòd si fortè vel arando, vel aliàs terram colendo, vel quocũq; casu, non studio perscrutandi in alienis locis thesaurum inuenerit: id quod repertum fuerit, dimidia retenta, altera dimidia data, cum locorum domino partiatur. ita enim eueniet, vt vnusquisque suis fruatur, & non inhiet alienis. DAT. VI. ID. OCTOB. LEONE IVNIORE A. COSS.

Id est condita.] Cassiodorus *vi*, thesaurum definit; depositiuam pecuniam quæ longa vetustate competentes dominos amisit. [*Mobilia.*] Lege odum *monilia*, vt in *l. 2. Cod. Theod. de thesaur.* [*Dei beneficium.*] Fortunæ donum in *l. si is qui. D. de adquir. rer. dom.* [*Calumnia.*] Fisci. nam inuentos thesauros sibi fiscus vindicabat, nisi inuentor eorum retinendorum facultatem impetrasset à fisco. [*Imò non.*] Quidam Cod. *Id est non*, quod probo. Sic enim tollitur ambiguitas verbi, *inuitis*. Nam inuiti sunt qui nolunt, vel qui non volunt. [*Altera dimidia.*] Quid opus fuit hac constitotione, cùm iam id esset ab Adriano clarè constitutũ? nempe quòd deinde post Adrianum dimidiam loci domino concessam, ad quartam Imppp. Gratianus, Valent. & Theod. redegissent. *d. l. 2.* Est & hac de re Leonis Nouel. *51.*

De annonis, & tributis. TIT. XVI.

Anonæ in speciebus consistunt, veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale. Tributa in corporibus, veluti auro, argẽto, ære, equis, vestibus, quæ & intributiones, & contributiones dicuntur, & sunt duplicia, soli, & capitis. *l. vltim. D. de cens.* Capitis sunt qui stipendia vocant. Tertul. in Apologet. *Si agri tributo onusti vilsores, hominum capita stipendio censa ignobiliora.* Conferunt autem & annonam, & tributa possessores, id est, domini prædiorum prouincialium quotannis, vel ipsi prædiorum conductores. *l. sine herede. § Lucius. D. de adm. tut.* per causam tuendi exercitus. *l. 2. infr. de exact. trib.* Exulabat autem huius tituli Constitutio, vt & ceteræ, quòd Græca esset, quam ex *libr. 56. Βασιλικῶν* restituimus.

I. *Αἱ χρυσίζουσι τὸ λοιπὸν αἰτίας καὶ αἱ ἀσφαλείας τοῦ δημοσίου διαλαχοῦσαι, ἢ μὴ διαιρείσθωσαν τῶν ἀρχόντων ἐπίσης, ἢ εἰς δημόσια ἔργα δαπανᾶσθαι ... ἀλλὰ μηδὲ ... τοῦ δημοσίου κανόνος, εἰς ἰδιωτικὸν, ἢ δημόσιον ἔργον ὕλας μεταφερέσθωσαν, ἢ εἰς ἀργυρίου ὑλῶν χρήματα διδόσθωσαν ... τοῦ δημοσίου κανόνος, καὶ τοῦ ... βαρυτάτοις ἐπιτιμίοις ὑποκείσθω.*

Capita vocat, veluti fœnum, paleas, vt diximus in *l. 9. ꝫ tit. 1.* quæ vnà cum annonis, magistratibus diuersisq; officiis præstantur. *l. 2. infr. de cur. publ. l. 1. & 2. supr. de off. præf. præt. African.* Nouell. *27. & sequentibus.* Vacantes autem, quod fit illis sine successore defunctis, vt cetera bona ad fiscum legibus caducis redeunt *l. 1. Cod. Theod. de ann. ciu.* nec sine sacra forma à præsidibus impendi in opera publica possunt. Sed neque ex fiscali canone materiæ vel pecuniæ in eadem opera à iudice transferri queunt, vel si temerè transferantur, de suo cogetur fisco satisfacere, competens etiam scrinium quod ea transferri concesserit, grauissimis pœnis subiicietur. Longè alia est ratio multarum. *l. pen. ꝫ de mod. mult.*

II. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ET VALERIANVS CÆSAR, ANTIOCHO. Æs quidem alienum pro portione, ex qua quisque defuncto heres extiterit, præstari oportet, annonas autem is
A soluere debet, qui possessiones tenet, & fructus percipit. PP. *SECVLARE ET DONATO COSS.

Si plures defuncto heredes extiterint, æs alienum pręstabunt pro hereditariis portionibus ex XII. tabul. Species annonarias is præstabit, qui possidet pręedia, & percipit fructus. Sunt enim hæc prædiorum onera, non personarum. Prædiorum obligatio inter heredes non diuiditur. Personalis obligatio diuiditur.

III. IMP. DECIVS A. GITICIO. Indictiones non personis, sed rebus indici solent. & ideò ne vltra mo-
B dum earumdem possessionum, quas possides, conueniaris, præses prouinciæ prospiciet. DAT. XVII. KAL. NOV. ÆMILIANO ET AQVILINO COSS.

Indictionis nomine continetur annonaria, & tributoria functio. Plinius *ad Traianum*, Nec nouis indictionibus pressi ad vetera tributa deficiunt. Onera hæc sunt possessionum, non personarum, & ideò eorum nomine quæ non possideo, ea non agnosco. Nouel. *128. l. Impp. D. de public.*

IIII. IMP. CONSTANTINVS A. AD PROCLIANVM. Omnes pensitare debebunt, quæ manus nostræ
C delegationibus adscribuntur. nihil amplius exigendi vel remittendi potestatem esse, nam si quis vicarius, aut rector prouinciæ aliquid iam cuiquã crediderit remittendum: quod alii remiserit, de propriis dare facultatibus compelletur. DAT. XV. KAL. IVL. CP. CONSTANTINO A. IIII. ET LICINIO IIII. COSS.

Ait, *Delegationibus.*] Suidas *δελεγατίων κατὰ Ῥωμαίους ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπιτιμητοῦ, ἢ ἡ ἀννώνων μεταπομπή.* Delegationes igitur descriptiones
D sunt, quibus exigendorũ tributorum & annonarum modus cõtinetur, quæ & delegatoriæ dicuntur, quod delegari mittique in prouincias solent, *ἐξαποστέλλεσθαι, ...* Manant autem à principe, nec quidquam à vicariis, aut præsidibus amplius exigendum est, quàm eis contineatur. Sed neq; remittendum ex eis quidquam. [*Vel remittendi potestatem esse.*] Hæc absunt à vet. lib. & C. Theod. quod sequor, proboque. [*Nam si quis vicarius.*] Vicarii sunt præf. præt. vicarii viri spectabiles, qui ex mandato principis in diœcesem aliquam siue tractum mittuntur, multas habentem prouincias. *l. 1. ꝫ. de prox. sac. scr. l. 1. ꝫ. de off. vic. l. 1. ꝫ. vt
E omn. iud. l. 1. §. à præfecto. D. de legat. 3.* Propriam igitur iurisdictionem habent, non à præfecto mandatam, quod & de legatis proconsulum verè possim affirmare, & si, quod opto, erit otium, quandoque comprobabo. Quot fuerint vicarii cùm in Oriente, tum Occidente, Notitia Romani imperii indicabit. Præsides sunt clarissimi, & sub eorum cura vna tantùm prouincia est, & propriè ii sunt, qui ordinarii, & *ἰμβαθμοί* dicuntur *l. vltima. ꝫ. de mo. mul. l. omnes. ꝫ. de episc. & cle. l. 2. inf. de prox. sac. scri.* No. *20. 31. 103. 112.* quasi infimi ordinis, vt ordinarii milites, hoc est gregales & manipulares.

F V. IMP. CONSTANTINVS A. AD VRANIVM. Omnes omnino ad obligationem functionum publicarum oportet vrgeri. lege enim nostra signatum est, nec esse extraordinaria nec vocari, quæ solemniter à prouincialibus deuotissimis conferẽda sunt. DAT. III. NON. FEBR. CONSTANTIO A. II. ET CONSTANTE COSS.

Canon propriè est pensio, quæ ex emphyteuticariis prædiis redigitur. Sed & obligatio, & indictio pro canonicis & ordinariis
G habentur. & ideò ab eis nemo excusatur. Ab extraordinariis plerique excusantur.

VI. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD DRACONTIVM VIC. AFRICÆ. Pro locis ac proximitate possessionum annonam ad limites transuehi præcipimus. DAT. XV. KAL. IVL. MEDIOLANI VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Vt transuehendæ ad limites, & conferendæ annonæ militaris opus proximis possessoribus imponatur *l. 4. ꝫ. de erog. mil. an.*

H VII. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOS. AAA. AD PRINCIPIVM PP. In fraudem annonariæ rei, ac deuotionis publicæ elicitum damnabili subreptione rescriptum, manifestum est ine non

re non posse vires sortiri. circa omnes igitur par, atque æqualis illationis forma teneatur. DAT. VIII. KAL. OCT. AQVIL. ARCAD. A. I. ET BAVTONE COSS.

Ne ex rescripto quidem principis potest quisquam canonicas illationes subterfugere, quum sit contra vtilitatem publicam. Vnius enim immunitas onerat alios.

VIII. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PP. Nemo possessorum ad instruendas mansiones, vel conferendas species longius delegetur: sed omnes itineris ac necessitatis habita ratione delegentur. DAT. X. KAL. IAN. CP. ARCADIO A. I. ET BAVTONE COSS.

Mansiones vocant *μονάς*, siue diuersoria, in quæ se recipiunt milites expeditionis tempore, vel etiam sacer comitatus. Posteriores dixere Mansus. vtrumque à manendo. & inde maocotes in Historia Helmodii, & Gallis, *Masons*. Villæ sic possunt appellari, *οικήματα* Clementi in Petro, *οικήματα κατὰ δύο οικήματα*. Separantur à ciuitatib. & oppidis & in *l. 9. C. Th. eo tit. l. 2. ȷ. de cond. in pub. hor. l. modios. ȷ. de suscep l. 2. ȷ. de luc. adu. l. Claudiopolis. C. Th. de decur.* Ex annonis & pabulis instruuntur ex collatione vicinorum, non ex collatione eorum qui procul dissiuncti sunt.

IX. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Mediterraneæ ciuitates antea maritimis & maritimæ mediterraneis onerabantur expensis, vt plus haberet dispendii translatio, quàm deuotionis illatio. hoc non solùm in præsenti verumetiam in posterum prohibemus ea lege, vt se vltimo nouerint supplicio puniendos qui ista commiserint. DAT. III. NON. SEPT. VALENTIÆ HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Ad limites & ad mansiones annonarum trāsuectio finitimorum est, quia & collatio. Quorum igitur est collatio, eorum est etiam transuectio, nec quas contulerint mediterranei, transuehent manumi vel contrà. Alij sunt maritimi, alii ripenses, alii mediterranei, id est, à mari fluminibúsve remoti. Cicero de suppliciis. *Centuripinos homines maxime mediterraneos.*

X. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MINERVIO COMITI R. P. Obsistere commodis publicis & statutis necessitatibus non possunt priuilegia dignitatum. Vnde vt quisq; de prædiis emolumentum consequitur, si non is euoluto anni spatio, intra sex menses omnem, cui esse cōstrictus dicitur reliquorum intulerit cumulum ad ipsos qui sunt domini prædii, exactionem volumus pertinere. PP. ROMÆ HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Dignitates ab extraordinariis muneribus excusantur, ab statutis, id est, canonicis nōn item. & ideo si coloni, vel emphyteuticarii eorum qui in dignitate positi sunt, annonarum & tributorum onera nō præstant, vt oportet, eis eorum præstatio incumbit. Deficiente colono, dominus conuenitur, etiam si dignitate aliqua præditus sit, non quidem statim, sed post sex menses ab anno cuius indictiones colonus debet.

XI. IIDEM AA. ADRIANO PP. Iudices, quos circa profligāda ærarii nostri compendia negligentes ac desides fuisse constiterit, omnia quæ in administratione positi perceperunt emolumenta, reddere compellatur. DAT. XIII. KAL. MART. MEDIOL. VINCENTIO ET FRAVITA COSS.

Iudices, id est, præsides, quorum munus est tributorum exactioni incumbere. *l. in fiscalibus. ȷ. de exact. tri. Nouel 116.* Cassiodorus in formula rectoris prouinciæ. *Tibi fiscalium tributorum creditur monstratur exactio.* Idem & Catholicorum munus est, & ex Constitutione Augusti iam ab initio Proconsulum. Dio LIII. *τὰς φόρους αὐτοὺς τάς ἐν ἀρχαῖς ἐπιτρέπουσιν.* [*Circa profliganda.*] Græci vertūt *εἰς ἀπαίτησιν.* [*Emolumenta.*] annonas, capita. *l. peræquatores. ȷ. de censibus.*

XII. IMP. THEODOSIVS A. ISIDORO PF. ILLYRICI. Id ab vna quaque prouincia censemus expetendum, quod ab iisdem nuper esse promissum tua sublimitas indicauit: vt nullus verò de cetero ad possessiones eorum (quod maximè formidant) inspector accedat, Macedonū reliqui exemplum secuti, mediæ quantitatis, vt obtulisse noscuntur, tributa suscipiant. sed hi qui protestati sunt nihil à se vltra tertiam partem posse conferri, illud exsoluant, ad quod se indubitanter fore idoneos pollicentur. Quæ dispositio in perpetuū obseruabitur, sacrosancta Thessalonicensis ciuitatis ecclesia excepta: ita tamen vt apertè sciat, propriæ tantummodo capitationis modū beneficio nostri numinis subleuandum, nec extraneorum grauamine tributorum rempublicam ecclesiastici nominis abusione lædendam. DAT. VI. ID. OCTOB. CP. VICTORE V. C. COS.

Duplex fuit Illyricum, Orientale & Occidentale, quod Beatus Rhenanus obseruauit ad librum, de Notitia Romani Imperii. Hæc lex pertinet ad Illyricum Orientale, cuius duæ sunt diœceses, Dacia & Macedonia. Daciæ prouinciæ quinq;, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Præualitana & pars Macedoniæ Salutaris. Macedoniæ sex, Achaia, Macedonia, Creta, &c. Id verò constituitur hac lege, vt singulæ prouinciæ Illyrici ea conferant quæ obtulerunt & promiserant tantùm, & ne augendi tributi causa quisquam inspector vel peræquator prouincialium possessiones accedat, id est, dimidiam canonis partem. Soli Achæi præstant tertiam partem, quod testati sint se amplius facere non posse. legendum in hac lege, vt in Ver. & Theod. pro, *Sed hi, Achiui.* Excipitur etiam Thessalonicensis ecclesia, quod & antè fuit propositum *l. sacrosancta. de sacr. eccles.* Huic remittitur capitatio. Ceteris ecclesiis non item. Non licet abuti nomine ecclesiæ euitandorum canonum causa. *l. placet. l. omne. sup. de sacr. eccles.* ne grauetur Respubl. quæ quo pluribus datur immunitas, eò certè maiora tributa pendet. *l. 4. infr. de exact. trib. l. 1. ȷ. de colleg. l. 2. ȷ. de pri. dom. Aug. Nouel 43.* Quid sit capitatio, mox dicam. Sequitur vltima Constitutio, quæ hactenus defuit.

XIII. *Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Αὔγουστος Ἐὐστάθιῳ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων.* [illegible] DAT. KAL. APR. PAVLO V. C. COS.

Interpretatio Latina. Si prouincia, vel ciuitas releuationem petat animalis functionis, vel inspectorē, aut peræquatorem, referatur petitio ad principem, eiusque arbitrio idoneus mittatur prius iureiurando præstito: ex cuius tamen relatione facta præfectis prætorio non aliter forma vlla detur, quàm si præfecti ea omnia quæ ab eo didicerunt & quæsierunt principem edocuerint, atque ita sacra proferatur forma modis omnibus obseruanda. Priuati autem iis de rebus preces ne porrigant. Nec releuatio vel deminutio perpetuò vel ad tempus, nec inspectio nec peræquatio fiat aliter, quā ex scripta iussione principis. Sed neque præfecti delegationes faciant pro tempore præcedenti, neque annonas vel pecunias quibusdam seorsim addicant: non præstitas initio, vel postea defectas causæ præstationis, accipientium ve corporum defectū: verùm hæc omnia fiunt ex sola auctoritate principis scripto comprehensa: quod qui non obseruarint, & data, & omne damnum quod fiscus senserit, ei de suo resarcient. Is etiam qui debitoribus fisci dederit dilationes, præscripserit ve terminos alios quàm legitimos, sua auctoritate, sine iussione principis, quæ debentur fisco de suis facultatibus exsoluat. Sed neque pecunias ciuiles fisco inferendas, vel ciuitatibus deputandas, in alios vsus transferat, vel quibusdam personis deputet, sine auctoritate principis. Et officium præfectorum nisi omnia quæ constitutione cō-
D tinentur, obseruauerit, instruxeritq́; præfectos, & præsides prouinciarum, obsequētiaque illis officia, & ceteri qui res fiscales tractant, nisi iis iussionibus paruerint, fisco contingens damnum de suis facultatibus præstabunt, & legis contemptores L. libris auri mulctabuntur. Tripertito autem omnia fiscalia inferantur, ea etiam quæ Armeniaca vocant, videlicet Kal. Ianuariis, & Kal. Maiis, & ad finem indictionis in tres æquas
E partes diuisa, nulla in medio collatoribus innouatione facienda. Quia verò Armeniacorum tributorum præstatio duabus pensionibus diuiditur, liceat collatoribus, si velint, priorem consuetudinem huic Constitutioni præferre, & duabus pensionibus soluere, & aliud dimidium Septembri futuræ indictionis. Quòd si velint tripertito soluere, habeant ad dilationem totum Septembrem mensem futuræ indictionis. Antemissum verò, vt conuenit, inferant in exordio cuiusq; indictio-
F nis. nam & hoc eius significat appellatio.

Pro [illegible], lego ψυχικῆς. nam & ad *l. vlt. D. de mun. & hon.* pecunias pro capitibus animaduerti Græcos interpretari ψυχικὰ δημόσια, Animales functiones in *l. cum satis. in fin. infr. de agric. & cens. l. eorumq. C. Th. de coll. don. poss.* Census capitum alibi, & capita, & capitationes; quæ vetustissimæ indictiones sunt. Plut. [illegible]. At videtur etiam capitationes de prædiis dici. *l. si minor. supr. de alt. empt. l. vlt. C. Th. sine cens. vel reliq.* & Sidonio, dum à Maioriano Imperatore terras suas releuari postulat scribenti: *Hæc capita vt vi-*
G *uam tu mihi tolle tria.* Sed hoc ideo, quia colonorum, mancipiorum, quæ in prædiis sunt nomine præstantur. Priuatorum autem postulationes eiusmodi, hæc Constitutio non admittit, Reipub. vel prouinciæ admittit. Reseruat ea quoque sibi Princeps hæc omnia, releuationis formam, inspectoris vel peræquatoris missionem in rem, Annonarum vel pecuniarum largitionem, & alienationem, Dilationem solutionum. Quo in loco scriptum est [illegible], lego [illegible]. [illegible] delegationes siue dispositiones præfect. prætorio interpretor, vt in No. 147. & *l. vlt. §. de exact. trib.* Suidas. Delegatio [illegible].

De indictionibus. TIT. XVII.

Indictiones nihil aliud sunt quā annonæ vel tributa. *l. 3. Tit. prox.* Quid igitur hic titulus distat à superiore? Superior est de iis
A quæ indicuntur. Hic de indictionū ratione & formis. Porrò indictiones cùm essent anniuersariæ, inde cœperunt anni per indictiones numerari, quas vocant ἐπινεμήσεις, ita vt earum numerus non excederet XV. Sed idem semper reuolueretur. Cœpit hic mos Theodosii magni temporibus, vt Cedrinus scribit, vel Constantini potius, vt ex Fastis quibusdā Græcis Onuphrius vir doctus & diligens prodidit, in quibus sub Cos. Constantini II. & Licinii II. ita est [illegible]. Eas verò incipere mense Septembri indicat *l. vlt. § stud. prox. & l. 1. §. de mil. veste, & Nouel.* 128. & species quam Græci ponunt ad *l. 13. D. de*
B *iurisd. omn. iud.* de Gaio magno Drungario, cui princeps Titium successorem dedit, vt ab initio mēsis Septembris sexta indictione magistratum inchoaret; non posse Gaium Sempronium iubere iudicare post mensem Augustum, quintæ indictionis: si tamen iussus iudicare mense Aprili, quintæ indictionis, cœperit, nec dum veniente Septembri pronunciauerit, iudicium nō solui. Hæc tria sunt paria, Anno quinto, Indictione quinta, Fusione quinta. *l. 6. C. Th. de indul. deb.* ex quo apparet ratio nominis. Onuphrii etymologia non placet. Sed neque Georgii Cedreni, qui in Theodosio ab Actiaca pugna eam deducit.

C I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PALLADIO PP. Omnes omnino, quocumque titulo possidentes, quod delegatio superindictione videbitur amplexa velut canones cogantur inferre: & vt nequa sit dubietas, hac aperta definitione decernimus, vt id potius canonis vocabulo postuletur. Nulla igitur domus vel sacri patrimonii, vel emphyteutici iuris, vel hominum priuatorū (etiamsi priuilegium aliquod habere doceatur) ab hac necessitate seiuncta sit, quæ iam non
D extraordinarium (vt hactenus) sed ipsis facientibus canonicum nomen accepit. DAT. VII. ID. IAN. RAVENNÆ THEODOS. A. VII. ET PALLAD. COSS.

Malè *Super indictione.* legendum, *Superindicti nomine.* Græci [illegible]. Superindictio ergo, pro indictione canonica habetur, ideoque ab ea nullus excusatur. Imò vero ecclesia excusatur, patrimonium rés ve priuata principis, & viri illustres, atque alii quidam in dignitate positi. Quamobrem puto hanc legem de speciali quodam superindicto accipiendam esse, quod
E imperauerint Honorius & Theodosius, non de quolibet.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. DARIO PP. Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium singulis transmissa prouinciis, collationis modū à possessoribus multo ante prospectū deuotionis solitæ, nō subditus calumniis, tua sublimitas faciat imputari: vt & prouincialibus subeundi dispendii necessitas auferatur, & officiis inferendi da-
F mna licentia denegetur. DAT. V. KAL. SEPT. APAMIÆ ISIDORO ET SENATORE COSS.

Deuotionis.] legendum, *deuotioni*, τῷ καθοσιώσει. [*Calumniis.*] Calumniæ species quædā est, subdito exigere prouinciales, nec præmonere. Est igitur præmittenda delegationis formula ante indictionis tempus. quod & Iustinianus constituit in Nouell. 128. [*Dispendii.*] propter improuisam exactionem.

De superindicto. TIT. XVIII.

G I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD PROCOSS. VICARIOS ET OMNES Rectores. Nihil superindictorum nomine ad solas præfecturæ literas quisquam prouincialis exsoluat, neque vllius omnino indictionis titulus etiam solemnis immineat: nisi cum nostro confirmata iudicio, & imperialibus nexa præceptis sedis amplissimæ deposcat indictio, & cogat exactio. DAT. VII
H KALEND. IVN. MEDIOL. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Superindictum est augmentum indictionis. l. 3. Cod. Th. de col. fun. pa. *Augmenta*, inquit, *& Superindicta.* Marcell. XXVII. *Indictionale augmentum.* Athalaricus Rex IX. *Quod a nobis antiquitus nomine quærebatur, illustrem virum Comitem patrimonii*

nostri,

nostri nunc iussimus remouere. & alio loco. *Quidquid supra consuetudinariam functionem augmenti nomine poscebatur.* Est autem munus extraordinarium, à quo excusantur plerique, vt diximus in *l.* 3. *sup. prox.* Porrò constituitur in hac lege, ne quid præfect. prætorio iniussu principis indicat, vel superindicat. Princeps emittit delegationem, tum ea insinuatur apud acta præf. prætor. deinde mittitur præsidibus vt exigant. No. *128.*

De exactionibus tributorum. TIT. XIX.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD ÆLIANVM PROCONSVLEM AFRICÆ. Ducenarii & centenarii siue sexagenarii non prius debent aliquem ex debitoribus conuenire, quàm à tabulario ciuitatis nominatim breues accipiant debitorum. quam quidem exactionem sine omni fieri concussione oportet. DAT. KAL. NOV. TREV. CONSTANTINO A. IIII. ET LICINIO IIII. COSS.

Ducena & centena dignitates sunt in schola agentium in rebus; & in officio sacrarum largitionum. *l. 1. Cod. Theod. de Cæsar. l. 1. C. Th. de murilegul. l. 5. C. Th. de decur. l. 3. C. Th. de cohor. priu. cor. l. 3 & 4. infr. de agen. in reb. l. 5. infr. de priu. ag. in reb. l. 1. supr. de offic. mag. off. l. 1. infr. de luc.* ad. Eusebius *vii. de Samosateno.* [illegible] Procuratores ducenarii dicuntur à Cypriano in Epistolis. *Actus,* inquit, *publicè habitu apud procuratorem ducenarium.* Et à Suetonio *in Claudio cap. 24.* An igitur sic videntur appellati ducenarii & centenarii, itemque sexagenarii (de quibus alterum dumtaxat locum obseruaui in *l. 2. C. Theod. de annon. & trib.* quam huic esse coniungendam inscriptiones & subscriptiones probant satis) à numero pecuniarū eis commissarum? qua ratione pcuratoribus Cæsaris indita fuisse nomina Dio scribit *lib. 53* [illegible]. Exegisse eos fiscales pecunias hæc lex ostendit, non tamen nisi ex breui debitorum à tabulario confecto.

II. IDEM A. AD POPVLVM. Nemo carcerem plumbatarumque verbera aut pondera, aliaque ab insolentia iudicum reperta supplicia in debitorum solutionibus, vel à peruersis, vel ab iratis iudicibus expauescat. carcer pœnalium, carcer hominū noxiorum est, & Officialium, & cum denotatione eorum iudicum, quorum de officio certiores esse debebunt qui contra hanc legem admiserint. Securi iuxta præsidem transeant solutores, vel certè si quis tam alienus ab humano sensu est, vt hac indulgentia ad contumaciam abutatur, cōtineatur aperta, & libera, & in vsu hominum instituta custodia militari. Si quis in obdurata nequitia permanebit, ad res eius omnemq; substantiam exactor accedat, solutionis obsequio cum substantiæ proprietate suscepto. qua facultate præbita exactori, omnes fore credimus proniores ad soluenda ea, quæ ad nostri vsus exercitus pro communi salute poscuntur. DAT. KAL. FEB. CONST. A. VI. ET CON. CÆS. COSS.

Plumbatarum] Nemo melius hoc genus verberum expressit quàm Prud. [illegible]

Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumbóque ceruix verberata extuberet.
Pulsatur ergo martyr illa grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

Ambrosius *de passione Geruasii.* Iussit eum plumbatis contundi. *l. 2. supr. de his qui pot. nos. l. quælibet. infr. de decur. l. 2. Cod. Theod. de quæst. l. 7. Cod. Theod. de exact.*

Pondera.] Ammianus Marcellinus XXIX. *Expediuntur pondera plumbea cum fidiculis & verberibus.* Victor *de pers. Vand.* ingentia pondera pedibus colligantes. [*Carcer.*] Locus est valde deprauatus: eum si qua ratione restituere possem sæpius frustra tentaui. Sententia hæc fuit: carcerem esse propositum noxiis nō debitoribus: Puniri iudices & officiales qui contra hanc legem admiserint. [*Iuxta præsidem.*] Melius in C. Th. *iuxta eam.* [*Solutores.*] id est, collatores. [*Indulgentia.*] Summa hæc indulgentia est. nam ob debita priuata carcerem patimur. *l. 1. supr. qui bo. ced. poss.*

Exactor.] vet. *Exactor eius.* melius C. Th. *Ciues eius accedant.* nam & paulo post à vet. abest vox, *Exactori,* & ciues admitti probat *l. pen. J. hoc tit.* & bona eis addicuntur cum onere illationum debitarum.

III. IMP. CONSTAN. A. NEMESIANO COM. SAC. LAR. Quoties quis & priuati debitor inuenitur, & fisci, & abreptus ab vno officio tenetur: ad vniuersi debiti solutionem, qui eum abstulit coerceatur: ac totius summæ exactionem in se suscipiat, qui eundem auellendum subtrahendumq; crediderit. DAT. IIII. ID. MAI. NIZ. AMAN. ET ALBI. COSS.

Debitor priuati ærarii & fisci ab vno officio abreptus & custodiæ militari traditus est. Ab vno officio, hoc est à largitionalibus vel à priuatianis. Lex ait ei vtriusque debiti exactionem incumbere. Pro *coerceatur,* legendum *coarctetur,* vt in *l. 3. J. de apo. pub. l. pen. in fin. J. de agr. & cens.*

IIII. IDEM A. AD EVSTACHIVM PP. Actores ceterique rei priuatæ nostræ ad solutionem specierum solemnium debiti vigoris auctoritate cogātur, ne prouinciales rei priuatæ nostræ fatiget immanitas. DAT. VIII. ID. MART. ROMÆ LIMENIO ET CATVLLINO COSS.

Actores, procuratores, conductores rei priuatæ, ad solutionem canonum compelli possunt manu militari, aut missione in possessionem. *l. missi. l. pen. J. ne horum immunitas ceteros grauet.* Græci, [illegible] itaq; vulgò malè legitur *immanitas.*

V. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Apparitores quicumq; in collationem auri præcepti fuerint officii sui adhibere seruitium, titulorum debita & collationum summas relationis suæ fide & adnotatione perscribant: sitque ex officialis instructione officium conscium, quid exactum, quidve prælatum esse videatur: ne longinqui itineris diuersitate susceptor abductus, & curiæ suę desit, & rei familiaris detrimenta sustineat. DAT. PRID. ID. APRIL. CP. THEODOSIO A. IIII. ET ABVNDANTIO COSS.

Si quando iubeantur prefectiani aurariæ functionis exactioni operam dare, necesse est eos acceptorum, & reliquorum rationem principali susceptori reddere, vt eorum instructione, & relatione susceptor intelligat, quid solutum, quidque reliquum sit. Pro, *prælatum,* legendum *prolatum,* id est, dilatum. Græci: [illegible]. Sic in lege 4. J. de exeut. & exact. *quid exactum fuerit, quidve in debitis habetur.*

Curia sua.] Creatur enim susceptor aurarius ex curialibus. *l. 1. J. de apoch. pub.*

VI. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. THEODORO PP. In fiscalibus debitis, hoc est annonariis, ceterisque titulis, qui ad arcam eminentissimæ pertinent prefecturæ, nec non in iis debitis, quæ rationale vsurpat officium: rectores prouinciarum cōstringantur, & ad eos necessitas maneat exigendi, à quibus expectatur auctoritas. DAT. KALEND. IVNII MEDIOLAN. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Canones aut ærario inferuntur, aut arcæ siue mensæ prefect. prætor. ex qua emolumenta solemnia & pensiones præbentur. Fit huius arcæ mentio in *l. 9. Cod. Theod. de indulg. deb. l. duo. J. de suscep. l. vlt. infr. de app. præf. prat. l. penult. infr. de cur. pub.* Fuit & arca quæstoria quædam. Symmachus in Epist. *Ex arca quæstoria, itémque ex formarum conditis.* Et arca theatralis præfecti vrbi, auctore Iuliano in Nouell. *63.* Varii autem sunt illationum tituli, veluti annonarum, tributorum, vestium, quibus omnibus exigendis præsides prouinciarum vim & auctoritatem suam interponere debent. *l. 11. supr. de annonis & tributis. l. proxim. in fin.*

Rationale.] Rationalis sacrarum largitionum, aut rerum priuatarum, & rationalium officiales.

VII. IIDEM AA. AORIANO PP. Missi opinatores cum delegatoriis, iudicibus, eorumque officiis insistant, vt intra anni metas id quod debetur, accipiant: nihil his sit cum possessore cōmune, cui non militē sed exactorē, si sit obnoxius, conuenit imminere. Iudices itaque qui prouinciales passi fuerint opinatoribus delegari, eiusdē quantitatis duplex pœna retinebit: & apparitores ex quolibet officio sententiā deportationis excipiēt, si per semet exigendos voluerint delegare militibus: & curiales temporale manebit exilium, si eos quos solemniter exigere consueuerunt, opinatoribus putauerint esse tradendos: cum iudicem oporteat inquirere debitores, tabularios fideliter prouidere nomina debitorum, & apparitores, siue curiales, consuetudine seruata regionum conuictis debitoribus imminere, vt perceptis cōgruis emolumentis, opinatores impleto anno ad proprios numeros valeant remeare. Qui si vltra annum protracti fuerint, iudices & officia absque vlla mora de proprio cogantur exsoluere militibus, quod debetur, ipsis aduersus obnoxios repetitione seruata. Quòd si ad nos aliqua de retentis ab opinatoribus querela peruenerit, in duplū ab his protinus exigetur: vt partem debitam miles, reliquam fiscus accipiat, iudicibus quoque eorumque officiis eatenus subueniemus, vt in contumaces debitores cuiuslibet dignitatis auctoritatē suam exerant. ac si impudenter solutio differatur, actores procuratoresque, eorumque prædia persequantur, de eorum quoque nominibus ad nostram scientiam relaturi. DAT. III. ID. IVL. MED. VINCENTIO ET FRAVITTA COSS.

Opinatores sunt milites, qui in prouincias mittuntur petendæ militaris annonæ causa. *l. 11. & 14. ī. de erog. mil. an.* sic, vt opinor, dicti, quòd exigant opinionem, id est, censum agri. Glossę Philoxeni. Opinator ὁ τὰ [illegible]. Malè Haloander legit hoc loco, Optiones. Hi sunt qui annonam militibus diuidunt. *l. 9. ī. eod. tit. l. 3. infr. de apoch. publ.* & Non. Martiani *de indulg. rel.* No. Iustiniani *129.* & ideò rectè ad *l. 1. D. de mun. & hon.* Græci *lib. 54.* [illegible] annonæ diuisionem interpretantur optionem militum. Procopius *III. de bel. Vand.* [illegible]. Nominis ratio hæc. quod duces eos sibi optent diuidendæ annonæ causa quasi adiutores, quò facilius cetera munia militaria obeant. qua ratione auxilia fœderatorū, Optiones etiam dicuntur *l. vlt. ī. de loca. No. 116. & 117.* Duces illorū proprio nomine Phylarchi. nam in No. *102.* rectissimè Iulianus φύλαρχον interpretatur Saracenorum ducem, quos ex fœderatis fuisse constat. Procopius *1. de bell. Perf.* [illegible]. vbi Volaterranus perperam legit Chiliarchi. Idem paulò post: καὶ [illegible] φύλαρχοι [illegible]. Theodorus Anagnostes [illegible] φυλάρχου [illegible]. Verùm, vt ad opinatores redeamus quibus de agitur in hac lege, missi in prouincias non fungentur exactorum officio, sed instabunt præsidibus & officiis eorum, & curialibus tantùm; quibus titulorum fiscalium exactio competit, vt intra anni spatium annonas accipiant. *l. 11. sup. de erog. mil. an.* idemque de palatinis constituitur in *l. 2. ī. de can. larg. tit. & l. vlt. infr.* & in *l. nullum supr. de off. rec. pro.* ad quam ita Theodor. [illegible]. Præsides potentiores exigunt, Curiales sui ordinis viros. *l. 12. C. Th. de exact. trib.* & interdum omnes possessores secundum consuetudinem regionum. [*Exactorem.*] Lenior est appellatio exactoris, quàm militis. [*Iudices.*] Præses qui prouincialem patitur exigi ab opinatoribus, in duplum damnatur, officialis deportatur, curialis exulat ad tempus. In duplum etiam damnatur præses, qui opinatorem vltra annum protrahit, sorte opinatori, pœna fisco relicta. Debet itaque omnimodo intra annum vel de suo annonas quæ efflagitantur, opinatori præstare, ne fiat longior mora, ac deinde à prouincialibus eas repetere. Præstitutur & palatinis, præfectianisque annus in *l. 3. ī. de execut.* [*Delegari.*] exigendos tradi. [*Congruis emolumentis.*] competentibus annonis. [*Nominibus.*] Interest principis nomina eorum nosse, qui indeuoti & inobedientes sunt.

VIII. IMPP. LEO ET ANTHEMIVS AA. NICOSTRATO PP. Si diuina domus aut quælibet alia, cuiuscumque dignitatis atque fortunæ, re vera fundos extra metrocomias nō patrocinii gratia, sed emptionis iure, vel quolibet alio titulo legitimo possederit, & nō impositas Reipublicæ functiones agnouerit, quemadmodum prior dominus dependebat: omnibus modis possessiones eorum publico vindicētur, & curiæ eiusdem ciuitatis, sub qua vici sunt, adsignētur, vt publicis commoditatibus circa tributarias functiones vndique nostra prouisione videatur esse consultum. DAT. KALEND. SEPT. ANTHEMIO A. II. COSS.

Coloni capitationem præstant. *l. 1. ī. ne rustic. ad vlt. obs. den.* exceptis Thracensibus, & Illyricanis. *l. 1. ī. de col. Thra.* & colonis ecclesiæ Thessalonicensis *l. 12. ī. de annon. & trib.* Plebs vrbana non item. *l. 1. sup. de capit. ciu. cens. exim.* Sed neque μητροκωμῶν. Qualis est metropolis inter vrbes, talis est metrocomia inter vicos. Metropolis, caput materve prouinciæ, vel vt Solinus, Florus, Marcellinusque loquuntur, mater vrbium. Metrocomia, mater vicorum. Vt vrbes à capitatione immunes sunt, ita & metrocomiæ, non etiam reliqui vici. Huic verò legi coniungenda est *l. 1. ī. non lic. hab. & l. 1. ī. vt nemo ad suum pat.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habent. [*Si diuina.*] priuata principis domus. idem in ecclesia *l. 5. & 6. ī. de sacros. eccles.* [*Extra metrocomias.*] extra muros. *l. 1. ī. ne rustic. ad vlt. obser.* [*Nō patrocinii.*] Quod patrocinii gratia possidetur, verè nō possidetur. *d. l. 1. ī. vt nemo ad suum pat.* [*Et curiæ.*] Possessores igitur cuiuscumque dignitatis atque fortunæ, si non soluant debitas capitationes, dominio prædiorum excidunt, eaque cum capitationis onere curię vrbis, sub qua vici sunt, adsignātur. malè vulgò legitur, *Sub qua vincti sunt.* Sequitur Cōstitutio Græca quæ deerat.

IX. Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀ. [illegible] [illegible] DAT. XII. KAL. AVG. CP. PAVLO. V. C. COS.

Interpretatio Latina. Ne exactorum multitudo cùm fisci rationibus, tum collatoribus damnum inferat, vnus tantum in singulas prouincias ex competenti scrinio canonicarius mittatur qui eorum, quæ proprio scrinio debentur, exactionē vrgeat: Compulsor planè non mittatur, nisi post diem quo solui debuit, & hoc amplius mensem alterum. At eo tempore elapso cōpulsor mittatur, qui non tantum reliqua fiscalia, sed & pro modo culpæ multam à præside, & officio eius, & à canonica-

rio

tio exigat. Soli autem præsidi, & officio, & canonicario compulsor immineat, & pro ratione prouinciæ atque itineris spatio solatium ab eis ferat, per quos factum est, vt mitteretur. Verùm alius compulsor nequaquam mittatur, nec alius quisquam. Si tamen præfecti ex vsu esse existimauerint alium compulsorem mitti, eadem in eo seruentur, & definitum solatium ei is præstet, qui mittendi causam præstiterit, hoc est, præses prouinciæ, & officiũ eius, & canonicarius, & compulsor. Constitutum namq; canonicario solatium omnibus exactoribus post eum missis sufficit, nec eo amplius quidquã corpora ciuitatum vel collatores prestare coguntur, etiam si plures mittantur, iis qui missi sunt sigillatim multandis, nisi publica tributa expedierint. Quæcumque autem fiunt delegationes canonicario mittantur, vt eas per se expediat, nec ob eas augeatur canonicarii solatium. Ἐνδόσιμα nullus accipiat, sed & nomen illud penitus aboleatur. Quòd si qua ex parte quis legem trãsgrediatur, & aduersus officia præfectorum & aduersus præsides prouinciarum & officiales eorum ceterorumque publica tractantium personas, L. librarum auri pœna constituta esto.

Huic Constitutioni derogat Nouel. *128.* quę vetat post canonicarium, compulsorem mitti. Mittitur autem ex hac Constitutione post mensem quàm solui debuit. quod ita ex hac lege in libro ῥοπῶν Eustathius magister vrbis Romæ notauit. *Μετὰ μῆνα τῆς ἱσταμένης προθεσμίας πέμπεται ὁ ἀπαιτητής.* Et canonicario quidem quod datur salarium, à collatoribus præstatur. Compulsori & aliis qui post compulsorem mittuntur, à præside & officio eius, & canonicario, & primo compulsore, qui in expediendis fiscalibus debitis negligenter versati sunt. De canonicariis memini me scripsisse aliquid *Obseruat.* 111. Græci ad *l. nullum. supr. de offic. rec. pro.* palatinos, canonicarios vocant. Hi sunt palatini qui mittuntur ex scrinio canonum. & ideo rectè iidem ad *l.* 10. *infr. de muner. leg.* *Ὁ κανονικὸς ὁ διδόμενος ὑπὸ σκευοφύλακος καὶ μετ' αὐτοῦ καθαρὸς εἰσπράξεως λίτρας παρεχόντων τῶν κανονικαρίων*, &c. De eis Maiorianus No. *de ind. rel.* Ἐνδοσιμαῖα sunt quæ dat collator exactori in hoc, vt aliquid de exigendi seueritate instantiaque remittat. Iustinianus in edicto de Alexandrinis: *καὶ ποιεῖ μὴ τῶν ἀπαιτουμένων ἐνδιδόναι & τὰ ἐνδόσιμα κομίζεσθαι.*

De superexactionibus. TIT. XX.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. APOLODORO PROCONS. AFRICÆ. Quidquid vltra debitum fuerit elicitum à curialibus, vel cohortalibus, vel aliis exactoribus, In duplum eruatur, quod prouincialibus restitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum superexactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amouenda atque prohibenda est, si in iisdem sceleribus perseuerer. DAT. PRID. ID. MAR. MED. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Superexactores prouincialibus tenentur in duplum. Obstat *l. peræquatores.* ̅j *. de cens.* quæ quadruplum statuit, in peræquatores scilicet, aut discussores, qui pecunia corrupti demunt vni quod transferant in alium, , vel etiam pecunia redempti abstinent ab iniuriis, vt *l. vlt. infr de discuss.* De superexactoribus non loquitur. Obstat *l. placet. infr. de exc. mun.* quæ de eo loquitur, qui quid exigit extra ordinem ex descriptione præfect. prætorio, non de superexactore, cui nô dupli tantùm hac lege, sed & si perseuerauerit, capitis pœna proposita est. quod tamen mutauit Nouel. Leonis *61.*

De capiendis, & distrahendis pignoribus tributorum causa. TIT. XXI.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD AFROS PROVINCIALES. Res eorum qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, distrahantur: compa-

A ratoribus data perpetua firmitate possidendi. DAT. XV. KAL. IVN. SERDICÆ, CONSTANTINO V. ET MAXIMO COSS.

Tributorum non solutorum causa pignorà capiuntur & distrahuntur *l.* 8. ̅j *. de sur.* Imò curiæ adsignantur. *l.* 2. *l. penult.* ̅j *. de exact. trib.* quod equidem fieri existimo, non inuento emptore. Vel vtrumque est indifferens, vt aut bona contumacium distrahantur sine reliquorum onere, aut curiæ addicantur cum reliquorum onere. Non malè Accursium adiecisse, post duos menses à die capionis, probat *l.* 1. *C. Th. de dist. pign. quib. trib. cau. ten.*

B Emptorum securitatem, *tit. si prop. publ. pensit.* ̅j.

II. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. RESTITVTO PRÆSIDI SARDINIÆ. Satis sit debitorem annonarum ad soluendi necessitatem capione pignorum conueniri. DAT. VIII. ID. DEC. THESSALONICÆ CONSTANTIO VI. ET CONSTANTE III. AA. COSS.

Sufficit pignorum capio, nec vincula, aut tormenta adhibenda sunt.

C

De apochis publicis, & descriptionibus curialibus. TIT. XXII.

Apocha est professio solutæ pecuniæ. Antapocha, est exemplum apochæ subscriptum à debitore & creditori datũ. & hanc esse veram definitionem antapochæ probat *l. plures.* ̅j *. de fide instr.* si modò, vt auctores sunt libri scripti, deleantur hæc verba, *vel antapocham suscipere*, quam Iacobus & Fulgosius sequuntur. Apocha debitor probat se soluisse, vt creditoris actionem ex-

D cludat. Antapocha creditor probat sibi reditus, pensiones, vsuras solutas fuisse, vt præscriptionem temporis summoueat, vel vt repellat colonum sese in libertatem asserentem. Apocha securitas etiam dicitur, & ἀμεριμνία, & ἀποδείξεις, sæpissime in Nouellis, & in libris βασιλικῶν. Petronius Arbiter in Satyrico: *Redde mihi apodixim defunctoriam*, id est remissionem senilis ætatis: Cassiodorus XI. *Merito testimonium solutionis securitas dicitur, de quo non solum animus, sed substantia communitur.* Sidonius V. *Contributa securitatibus consule.* dicuntur & Recanta in Nouell. 130. vbi Græci vertũt ἀνταποχαὶ, non minus male, quam dele-

E gatores, ἐλλόγιμοι. August. de cura pro mortuis: *Vbi esset recautum quo illa cautio vacuata fuerat indicauit.* Posteriores dixere Euacuatoriam, in formulis Marculphi, ab euacuanda obligatione, vt quandoque Græci ἀκυρωσίαν. Hic titulus est *de apochis publicis*, id est, de securitatibus quibus functionibus publicis satisfactum esse comprobatur. Sequitur, *Et descriptionibus curialibus.* Descriptio fit adscriptio singulorum collatorum nomine & collationis modo, de qua est *l.* 1. Vellem additum fuisset, *Et de quadrimenstruis breuibus.* quod forsitan addi etiam oportet, de quibus agitur in eadem *l.* 1. Sunt autem quadrimenstrui breues,

F qui de singulis pensionibus conficiuntur à chartolatiis, & ad officium palatinum, aut præfectum prætorio transmittuntur. *l.* 2. *infr.* Constat enim tribus pensionibus anni cuiusque indictiones solui. *l. vltima.* ̅j *. de annon. & tribut. l.* 15. *&* 16. *Codic. Theodos. eodem. titul.* Cassiodorus, *sæpe, vt trina*, inquit, *illatione deuotus possessor suam compleat functionem.* Et inde singularum pensionum breues quadrimenstrui sunt. Idem Cassiodorus XII. *Expensarum fidelem notitiam quaternis mensibus comprehensam, ad scrinia nostra dirigere maturabis, vt totius erroris caligine detersa, rationibus publicis veritas elucescat*, quæ Cassiodori verba Accursius

G vsurpauit in *l.* 1. Maiorianus *Nouel. de indeb. rel. Quadrimenstruis illationibus annonæ functionis celebretur exactio.*

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Ad inferiorum curialium releuandas fortunas, & impressionem potentium itidem curialium cohibendam placuit, vt descriptiones (si quæ per singulos ordines cogentibus diuersis negotiis agitentur) non sumant antè principium, quam apud acta

H prouinciarum rectoribus intimentur, & ex eorum fuerint receptæ sententiis. Sed & aurum quod ex huiusmodi contributione redigitur, ita debet susceptori autario consignari, vt securitatibus nomen inferentis, dies, consul, mensis, causa, & summa comprehendan-

tur, quo & descriptionis æquitas illustretur, & descriptio documentis euidentibus fulciatur. hoc etiam obseruando, vt quadrimenstruis quoq; breuibus, qui ad excellentiæ tuæ officium solemniter diriguntur, celebratæ descriptionis dispositio societur: vt omnes vestrę potestatis scientiam formidantes, nihil ad reuelationē locupletum atque inopum perniciem audeant pertentare. Quod & tunc optimum est custodiri, cùm lucratiuæ facultates ex bonis curialium curiæ obuenerint, vt & inopes & locupletes fructu prouisionis similimæ potiantur. quam dispositionem si quis iudicum, numerariorum, vel curialium mutilandam esse crediderit, interminationi, quam vestra sedes statuerit, subiacebit. DAT. VII. KAL. SEPT. CP. VARANA COS.

Descriptiones siue ἀπογραφαὶ Curialium, non antè effectum habēt, quàm insinuatæ fuerint, & receptæ à præsidibus prouinciarum. Ita verò fieri debent seruata proportione Geometrica, vt tenuiores decuriones à potentioribus subleuentur, non onerentur. Puto legem accipiendam esse de collatione auri coronarii, quod curialium munus esse constat. [*Per singulos ordines.*] decurionum. per singulas ciuitates. [*Et descriptio.*] legendum, & *descriptus*, id est, decurio qui aurum intulit. [*Quod & tunc.*] Res ipsa exigit, vt sicuti est in Cod. Theod. abstit hac parte verbum *Curia*. nam vel auri, vel lucratiuorum descriptionem curiales faciunt. De auri descriptione dictū est suprà. Nunc dicit de lucratiuorum descriptione, quam sustinent non curiales, quibus curialium bona obuenerunt ex causa lucratiua, & constat ex tit. *de imp. luc. desc.* In vtraque seruari debet proportio Geometrica. [*Iudicum numerariorum.*] Iudices, præsides sunt. Numerarii, officiales qui numeros agunt, proximi tabulariis, de quibus in tit. *de susceptor. infr.*

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. CELERI PROCONS. AFRICÆ. Semel securitatem de refusione munerum emissam ab alio iudice non liceat refricari, & ideò spectabilitas tua, saluberrimæ ac iustissimæ præceptionis formam secuta, prohibebit in posterum eos ad discussionem transacti muneris constringi, quos claruit accepta securitatis prosperitate lætati. DAT. V. KAL. MAII, RAVENNÆ POST CONS. FELICIS ET TAVRI VV. CC.

Non esse retractandam eius illationis rationem, de cuius fide satis ex apocha constat. Quia ad proconsulem scribit, ait, *Spectabilitas tua.* Omnes proconsules sunt spectabiles.

III. IMP. MARTIANVS A. CONSTANTINO PP. Quicumq; de prouincialibus & collatoribus, decurso posthac quantolibet annorum numero, cum probatio aliqua ab eo tributariæ solutionis exposcitur, si trium cohærētium sibi annorum apochas, securitatesq; protulerit, superiorum temporum apochas non cogatur ostendere, neque de pręterito ad illationem functionis tributariæ coartetur: nisi fortè aut curialis, aut quicunque apparitor, vel optio, vel actuarius, vel quilibet publici debiti coactor, siue compulsor possessorū vel collatorum habuerit cautionem, aut id quod reposcit, deberi sibi manifesta gestorū adsertione patefecerit. DAT. XV. KAL. AVG. VARRONE ET IOANNE COSS.

Qui prolatis apochis ostendit se proximis tribus annis soluisse, præsumitur etiam soluisse superiorib. itaq; exactori incumbit onus probandi, quod & ad emphyteuticarium trahitur vulgo. [*Quicumque apparitor.*] Ex quolibet officio. *l. missi. supr. de exact. trib.* Optio est erogatio militaris annonæ. Optioni iungitur actuarius, vt Nouel. Martiani *de ind. debit.* & *l. excellentia.* & *l. vlt. infr. de erog. mil. an.* qui Subscribendarius in *l. 1. C. Th. eod. tit.* Et annonarius in *l. 3. C. Th. de numerar.* Zonaras in *Apostolorum c. 83.* differentiam facit inter στρατείαν σωματικὴν ἀξιώματος, & τῶν σωματικῶς ἀσχολουμένων ἐπιδίκησιν & φροντίδας. Sed de his in tit. *de erog. mil. an.*

IIII. IMP. IVSTINIANVS A. MENNÆ PP. Se- A curitatibus quæ publicarum functionum gratia siue in solidum, siue ex parte solutæ esse conscribuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi concedimus. DAT. KAL. IVN. CP. DN. IVSTINIANO A. II. COS.

Contra chirographa intra biennium opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Contra apochas priuatorum intra dies XXX. Contra apochas publicas, nunquam. Hæc lex pars est *l. in contractibus. supr. de non num. pec.* ex qua hanc sic emendo, *Securitatibus* B *publicarum functionum siue, &c.*

De canone largitionalium titulorum. TIT. XXIII.

Canon largitionalium titulorum est, qui ex more infertur thesauris, vel priuato ærario, ex quo princeps dona & largitiones publicè priuatimve facit, necessaria comparat. *l. 2. ꝟ. de cupres. l. 1. infr. de metal.* vel exequitur *l. vlt. ꝟ. de pr. dom. Aug.* atque ideò idem dicitur Comes thesaurorum, sacrarum largitionum, sacrarum remunerationum, vel munerationum. *l. 2. ꝟ. de commeat. l. palatinos. inf. de palat. sacr. larg. l. 41. C. Th. de appel.* & interdum κομης χρυσῶν à Græcis, quē Cassiodorus *lib. 6.* ait præsidere donis im- C perialibus, & per eum erigi supplicum fortunas, & Kalend. Ianuariis affatim largitiones fieri. qui dies largitionum etiam notatur in *l. laudabile fin. de adu. diu. iud.* & à Nicephoro *lib. 10 cap. 23.* Est & alius Comes priuatarum largitionum.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. LOLIANO. Omnem summam auri vel argenti, & reliquarum specierum quæ sacris largitionibus ex more penduntur, statim, vt exactio D fuerit celebrata, ad thesauros vniuscuiusque prouinciæ, vel ad proximos referri, sub obsignatione tabularii ceterorúmque, quos sollicitos esse debere præcedentia iussa decreuerunt, & thesaurorum præpositis consignari præcipimus, vt exinde ad sacrum comitatum integer omnium titulorum numerus dirigatur. DAT. XII. KAL. AVG. MEROBAVDE ET SATVRNINO COSS.

Constituitur in hac lege, vt statim canon largitionum infe- E ratur thesauris prouincię, aut proximis thesauris, ne diu sit penes susceptores *l. diu. ꝟ. de suscep.* & vt inferatur sub obsignatione tabulariorū ceterorumq. quos huius rei cura attingit, & obsignatus tradatur præpositis thesaurorum, cuiusmodi multos fuisse sub dispositione Comitis sacrarum largitionum indicat Notitia Romani imperii, & *l. 14. ꝟ. de mutileg.* non nisi sansdato promoueri. [*Ad sacrum comitatum.*] Græci vertunt, ad vrbem regiam. Porrò ibi est & vrbs regia, & sacer comitatus, vbi opum dominus Imperator. Herodianus I. ἐκεῖ ἡ Ῥώμη ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. Aliter Synesius ὅπου ἂν ὁ βασιλεὺς ὁμοῦ ... τῆς τύχης ἐστί.

F II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Neq; sacrarum vel priuatarum largitionum palatina officia, ex quacumq; causa vel ex quocunq; titulo fiscalis debiti, cùm ad prouinciam mittuntur possessores per se audeant conuenire: siue id ex pręterito reliquum trahatur, seu præsentis temporis tributa solui conueniat: sed rectores prouinciarū frequēter adeundo commoneant, eorumq; officiis incumbant. G Quòd si rector prouinciæ imminentem sibi memoratorum declinare molestiam quærens, vel qualibet alia ratione palatinis iisdē propria auctoritate publicæ exactionis permiserit curam: tam ipse, quàm officiū eius vicena auri pondo fisco dependant. DAT. VII. ID. DEC. BASSO ET PHILIPPO COSS.

Palatinos iam sæpè diximus suprà largitionales, siue priuatianos esse, qui pertinent ad Comitem sacrarum vel priuatarum largitionum, & quod hac lege constituitur, in *l. 7. ꝟ. de exact. trib.* non prouincialibus eos, sed præsidibus imminere, vt ii maturent H exactionem per se suave officia, non etiam delegatis his ipsis palatinis. quos si fortè delegauerint, ex hac lege punientur, lenius tamen, quàm si opinatores delegassent ex *d. l. 7.*

Mittantur.] à Comitibus *l. 4. ꝟ. de pal. sac. larg.* & inde Mittendarii dicti.

III. IMPP.

III. Impp. Leo et Anthemivs aa. Heliodoro Com. s. l. Præcepit nostra serenitas, neque veloci cursui, neque alii præter inueteratam consuetudinẽ grauamini subiacere chartularios, qui de cohortalibus officiis vniuscuiusque prouinciæ largitionales titulos retractare constituuntur: cùm & idem amplissima præfectura disposuisse perhibeatur, vt his necessitatibus liberati, fideliter largitionales titulos valeant retractare. Quòd si aliquo tempore nostra iussio temerario ausu ex aliqua fuerit parte violata, tam rector prouinciæ, quam apparitor, eius triginta librarum auri cõdemnatione plectentur. Insuper virum spectabilem Comitem Orientis, eiusque officium licentiam habere conatus nefarios inhibendi, tam moderatorum quam cohortalis officii, cùm de ea re admoniti fuerint à palatinis: & eandem pœnam formidantibus, si non omnibus modis pietatis nostræ decreta congruum mereantur effectum. Illud etiam generali forma sancimus; vt in omnibus prouinciis tam nominatio specialium susceptorum largitionalium titulorum, quàm defensio tractatorum, non tantùm per viros clarissimos moderatores prouinciarum, sed etiam per viros spectabiles proconsules, & præfectum Augustalem, ac laudabiles vicarios, vnà cum eorum officiis, admonentibus semper, nec non imminentibus palatinis, procuretur: prouidentibus, vt post nominationem etiam specialium susceptorum largitionalium titulorum, nulla minuendæ exactionis ad sacrum pertinentis ærarium, aut trãsferendi ad arcarios, aut quoslibet alios extraneos titulos, rectoribus prouinciarum, aut eorum officiis, vel etiam curialibus licentia permittatur: quadrimenstruis breuibus per idoneum tractatorem eorumdem titulorum, super commendandis ratiociniis publicis; periculo rectorum prouinciarum, ad sacratissimam vrbem transmittendis. nam quacumque ex parte, quam iussit nostra tranquillitas, si minus fuerit procuratum: pœna superius designata, tam ipsi iudices, quàm eorum officia se nouerint esse plectenda. Dat. vii. Kal. Avg. cp. Anthemio a. ii. coss.

In singulis prouinciis sunt perpetui præsidiũ apparitores, qui Cohortales dicuntur, ac plurimũ eis primipili necessitas, aut exhibitio cursus iniungitur, vt non malè Patricius definierit Cohortalinos esse Beneficiarios, habentes curam mansionũ equorum, referente Thalelæo *lib. 45. Βασιλικῶν, tit. 1.* cuius verba subiiciam, quòd in eis & legendis & intelligendis cæcutierit Heruetus. ὁ δὲ μακάριος πατρίκιος τοὺς κορταλίνους φησὶ μὲν. Beneficiarios, λέγει δὲ φροντίζειν αὐτοὺς τῶν ἀναγκῶν τῶν ἵππων quod confirmator *l. 14. ℸ. de cur. pub.* item *l. 7. C. Th. de cohort.* ex qua est l. officiales. ℸ. de episc. & cle. *Beneficiarii*, inquit, *vel officiales rationales si exhibitione cursus seu primipili necessitate neglecta.* Ex hoc cohortaliũ grege plerumque assumuntur qui tabulas vel chartas fiscalium debitorũ tractent, agant, administrent. *l. 10. ℸ. de cohor.* Qui chartas tractant, Chartularii dicũtur, eadem ratione qua & chartularii diuinarũ domuum, magistrorum equitum & peditum, vel numerorum, sacri cubiculi, defensorum ciuitatũ, fabricensium, ecclesiarũ. Et illis quidem id hac lege datur, vt ne sicut ceteri cohortales veredariæ necessitati, siue exhibitioni cursus obligentur, si ad tractandas chartas largitionalium titulorum ex eo corpore assumpti fuerint: pœna proposita in rectores prouinciarũ, & eorũ officia, si quem ex chartulariis ad ea munera adegerint, quos defendere potius & seruare immunes debent. & hoc est quod paulò post ait, defensionem tractatorum eis incumbere. Tractatores enim & chartularios pro iisdem dici arbitror, vt in *l. nulli. ℸ. de numerar. l. vlt. ℸ. de execut. Nou.* 28. 30. 128. *129. 147.* nam & suprà dixit, chartularios retractare largitionales titulos. Itaque verè possis dicere à chartulariis confici quadrimenstruos breues, de quibus in fine legis. *Comitem Orientis*] Sub Comite Orientis sunt xv. prouinciæ Oriẽtis, quarum præsides aut

A rectores si quid conentur illicitè, coercitio Comitis erit, vt Zosimus scribit *lib. 5.* Palatinorum autem qui sunt sub Comite sacrarum largitionũ partes eæ sunt, vrgere, instare, monere, ne quid tale aduersus chartularios attentetur. Videtur hoc in prouinciis tantùm Orientis ita constitui. verùm porrigitur mox generaliter ad ceteras omnes. [*Tam nominatio.*] Ad nominatores periculum susceptionis spectat. [*Præfectum Augustalem.*] Qui in Ægypti prouinciam mittitur proconsulari potestate; specialiter dictus est præfectus Augustalis. *l. 1. D. de off. præf. Aug.* Eum habere Strabo τὴν τοῦ βασιλέως τάξιν scribit, Tacitus regis loco esse.

B Ammianus Marcellinus xxii. *Ægyptus quæ iam inde vt Romano imperio iuncta est, regitur à præfectis.* Sub eo sunt sex prouinciæ Ægypò, Lybia superior, Lybia inferior, Thebais, Ægyptus, Arcadia & Augustamnica, in cuius postremæ prouinciæ nomine, vt hoc obiter dicam, error est in *l. 9 sup. de vectig. & com.* sicut & inscriptione *l. 3. C. Th. de decur.* [*Nulla minuendæ.*] nec minuendi sunt tituli, nec permutandi siue confundendi: vt puta quod ærario debetur, arcæ præfectoriæ inferendum non est, quanquam sint reuera omnes tituli fiscales. nec largitionalium susceptores rationes arcæ attingere debent. *l. duos. infr. de susC cep.* [*Sed etiam.*] Omnes lib. vet. *Sed etiam*, vt in *l. verba. supr. ad l. Iul. de adult. l. intra. D. de diu. temp. præsc.* Ait autem, *Sed etiam curialibus.* quòd eos quoque tangat exactio, & susceptorum nominatio.

IIII. Iidem aa. Heliodoro comiti s. l. Præcipimus, vt si fortè delegatio quæ ab amplissima præfectura in diuersas prouincias ex more quotannis emittitur, minus contineat omnes largitionales titulos, aut quomodo exactio eorum debet procedere: nihilo-

D minus competentem exactionem eorum a viris spectabilibus, tam proconsulibus, quàm vicariis, & viro spectabili Comite orientis, & præfecto Augustali, nec non rectoribus prouinciarum, eorumq; officiis, & curialibus procurari: vicenarum librarum auri condemnationem præ oculis habentibus, si quid minus exactum vel illatum fuerit sacro ærario, quam prisca & inueterata consuetudo sacris largitionibus inferri cõstituit. Dat.

E kal. Ivl. cp. Anthemio a. ii. cos.

Delegatio manat à principe, insinuatur apud acta præf. præt. ac deinde ab eo mittitur in singulas prouincias. Solus ipse delegationes vel indictiones non facit. *l. 1. sup. de superindicto.* Constituitur autem hac lege, vt solemnes canones præsidũ & curialium cura exigantur. etiam si per non curantiam fortè omnes in delegatione comprehensi non sint. vt igitur suppleant præsides quod delegationi deest.

F *Ne opera à collatoribus exigantur.* Tit. xxiiii.

I. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Viventivm pp. Operarũ præbitionem quæ illicitè à prouincialibus hactenus expetita est, synceritas tua cessare præcipiat. Dat. x. kal. Mar. Trev. Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

Cessare præcipit operarum præbitionem eam tantùm, quæ

G exigitur illicitè, non omnem. *l. ad portus. sup. de oper. pub.* veluti equorum prosecutionem. *l. 1. inf. ne rustic. ad vlt. obs. dom.* non tamen equorum prosecutoribus ministerium. *l. 1. inf. de tract. & stat.* Operæ sunt quæ à Gallis dicuntur, *Corneæ*, quasi opera corporalia, nam & Lugdunensibus *Vee*, operam significat. Sunt igitur veluti angariæ quædã. At angariarum nomen latius patet, & separantur ab operis in *l. pen. ℸ. de aquæd. l. 4. C. Th. de ext. mu.*

De immunitate nemini concedenda. Tit. xxv.

I. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs &

H Theodosivs aaa. ad Popvlvm. His nostræ serenitatis edictis ciuitatum tabulariis erit flamma supplicium, si cuiuspiam fraude, ambitu, potestate, iniustà cuiusquam proficeretur immunitas: ac non secundum

præcedentem definitionem omnes omnino, abolita specialium immunitatum gratia necessitas tributariæ functionis, firmata censitorum, peræquatorū, prouincialiū iudicum peræquatione constrinxerit. DAT. III. NON. MART. MEDIOLANI MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS.

Tabularii ciuitatum, qui rationes tributorū tractant, si in quæ cuiusquam immunitatis professionem admittant, viui exurentur. Tollit hæc lex immunitates à quibusdam perperā impetratas, & *l. immunitates. ⁊ de agr. & cens.* quæ huic coniungenda est, & reuocantur omnes ad pristinam rationem census, cēsitorum, peræquatorum, & præsidum iudicio confirmatam.

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Per Bithyniam ceterasque prouincias possessores in reparatione publici aggeris, & ceteris huiusmodi muneribus, pro iugorum numero vel capitum quæ possidere noscuntur, adstringi cogātur. DAT. VII. KAL. NOV. CP. HONORIO VIII. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

Ait, *Ceterasque prouincias*, videlicet Ponticæ diœceseos, veluti Galatiam, Cappadociam, Armeniam. [Ait, *adstringi cogantur.*] abolitis scilicet immunitatibus *l. 1. sup. de oper. publ.* Sic emendaui ex Cod. Theod. & ex vet. (nec enim solus Codex Theodosianus sufficeret) & ex Græcis qui sic vertunt: *[illegible]*. Antea legebatur, *Dare cogantur.*

De conductis in publicis horreis. TIT. XXVI.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD VOLVSIANVM P. V. Omnia quæ in horreis habentur, expendi volumus; ita vt non prius ad frumentum extendatur expensio, quod sub præfectura tua vrbis horreis infertur, quàm vetera condita fuerint erogata. & si fortè vetustate species ita corrupta est, vt per semet erogari sine querela non possit: eidem ex noua portione misceatur, cuius adiectione corruptio velata damnum fisco non faciat. Ad istud autem negotium arbitratu ac iudicio tuo nobis prudens, fidelis, optimè conscius pro integritate mentis apponatur custos, ac mensor, qui vel frumenta modio metiatur, vel iustis æstimationibus colligat, quanta habeantur in condito. DAT. VI. ID. APR. DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Populo cura præf. vrbi & præfecti annonæ in dies præbentur annonæ & panes, qui gradiles dicuntur, quod è gradibus, qui in vnaquaque regione vrbis erant ad pistrina, vt constat ex descriptione antiqua vrbis, præbeantur. Inde in Cod. Theod. titul. *de annonis ciuicis, & pane gradili.* Prudentius aduersus Symmachū: *Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis.* Cassiodorus IX. *Vt sine in gradu sive in aliis locis frumentorum condita potuerint inuenire.* Dantur frumenta pistoribus ex publicis horreis, tum deinde populo panes. Cauetur autem hac lege, vt expendantur vetera primum, deinde noua. & si fortè vetera corrupta sint, vt nouorum admissione id vitium corrigatur. Itē vt custodiēdis, admetiēdis, æstimandis conditis arbitrio præf. vrbi idonei custodes & mēsores præponantur. Hi vacationē habēt munerum personalium *l. his oneribus. §. 1. D. de vac. mun. l. mensores. D. de excus.* Fuêre in portubus Tyberinis horrea, & in his annonæ vrbicæ causa mensores portuenses, quibus iunguntur caudicarii, id est, nautici frumentarii *l. 1. Cod. Th. de can. frum. vrb. Rom. l. 9. Cod. Th. de suar.* Et Romæ in veteri inscriptione, ita: *Hinc etiam factum est, vt mensores, nos portuenses, quibus vetus fuit cum caudicariis diuturnumq; lis, tamen votis competes abiremus, vt vtrumq; corpus & beneficio se, & victoria gratularetur affectum.*

II. IIDEM AA. ANTEMIO PRÆSIDI. Cùm ad quamlibet vrbem mansionémve accesseris, protinus horrea te inspicere volumus, vt deuotissimis militibus deputatæ & incorruptæ species præbeantur: nam si per incuriam officiū grauitatis tuæ sartorum tectorum neglecta procuratione aliqua pluuiis infecta perierint, ad damnum tuum referantur. DAT. VII. KALEND. SEPT. ARELATI DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Sunt alia in prouinciis horrea, ex quibus militibus erogantur annonæ. ea præses prouinciæ inspicere debet an sarta tectaque sint *l. si in aliquam. D. de off. procons.* ne horreariæ species corrumpantur. [*Deputata.*] omnes libri vet. *Deflorata.* Græci, [illegible]

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ANATOLIO PP. PER ILLYRICVM. Nulli posthac horreaticas species contingendi copia præbeatur. si verò quisquam temerator horreorum extiterit, qui sibi ex prædictis aliquid audeat vsurpare: hanc pœnam sciat nostro arbitrio definitam, vt deportationis pœnæ subiectus, totius substantiæ cogatur subire iacturam. DAT. VII. ID. IVL. CP. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

In insulam deportari eos, qui horreaticas species præsumpserint. Deportationi iuncta semper est publicatio bonorum omnium. Huc pertinet *l. 2. infr. de iis quæ ex publ. col. il. sunt non vsurp.*

Vt nemini liceat in coemptione specierum se excusare, & de munere sitonia. TIT. XXVII.

Ostendi *Obseruationum* 1. legendum esse, *Coemptione*, & quid sit coemptio, quam Græci *[illegible]*, malè interpretes Nouel. Tiberii de diuinis domibus, contributionem vel onus. Coemit autem vndique fiscus à prouincialibus etiam inuitis species annonarias vsui publico, vel exercitui necessarias. Boetius 1. de cōsolatione: *Cum acerba famis tempore grauis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam videretur, certamen aduersum præf. prætorii communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente cōtendi, & ne coemptio exigeretur, euici.* Cura autem coemendi frumenti, sitonia, vel sitonicum appellatur. itaq; hoc tit. *sitonia*, an *sitonici* legas, nihil refert.

I. IMP. ANASTASIVS A. MATRONIANO PP. Quoties vrgente necessitate comparationes frumenti vel ordei, aliarumque specierum quibuslibet prouinciis indicuntur: nulli penitus possidentium sese sub cuiuscumque priuilegii occasione excusandi tribui facultatem censemus: omnique cuicumque possidentium, quocumq; modo, quocumque tempore per sacros apices, vel etiam pragmaticā sanctionem, aut iudicialem forte dispositionē huiusmodi excusatio data est, vel postea data fuerit, licentia minimè vnquam contra tenorem nostræ legis saluberrimæ valitura. Adeò namque huiusmodi onera cunctis, pro qua singulos portione contigerit, volumus irrogari, vt ab iisdem comparationibus nec sacratissimam nostræ pietatis, nec serenissimæ nostræ coniugis domum pateremur subtrahere. DAT. III. KAL. AVG. CP. OLIBRIO V. C. COS.

Non nisi vrgente aliqua necessitate *[illegible]* indicitur, veluti exercitus, aut vrbis inopiæ subleuandæ causa, ac tum ab eo onere nemo excusatur, sed coguntur omnes species fisco vendere. [*Hordei.*] Fortè, *olei*, vt in *l. 2. inf. de can. frum. vrb. Rom.* Curator frumēti, *[illegible]*, Olei *[illegible]* appellatur *l. vlt. de mun. & hon.* [*Sacros apices.*] sacras adnotationes, quæ quidem fiunt encausto, de quo in *l. sacri. sup. de diu. res.* Græci dixere *[illegible]* & *[illegible]*. [*Nec sacratissimam.*] Indicto synoneto actores etiam & procuratores diuinarum domuum species annonarias fisco distrahere coguntur. Desiderantur sub hoc titulo aliæ duæ constitutiones Græcæ, quarum sententiam proponam ex *lib. 58. βασιλικῶν.*

II. [illegible]

[illegible]

Interpretatio Latina.

Ciuitatum incolæ, vel qui in eis aliquid possident, non cogantur in aliam ciuitatem, vel metropolim species conferre. Sed & si ineuitabilis quædam causa id fieri exigat, iustis pretiis, quæ in ea ciuitate obtinent, ex qua præbentur species, eas indigentibus vendant. Cōpensentur autem venditoribus pretia cum auraria collatione. nec enim æquum est qui nunc præbuit species & annonæ copiam attulit, ei postea pretia computari. & hoc fiat cura & solertia præsidis cuiusque prouinciæ. Nullus verò cogatur vendere omne id quod sui vsus gratia comparauit, sed superflua tantum, quandoquidem satis impium est suis quemque defraudari, eaque in alios transferri, præside, qui legem violarit, violarive concesserit, C. lib. auri multando, & dignitate propria cinguloque spoliando. Nulla vnquam citra ingentem necessitatem iussionemq; principis possessoribus coemptio indicatur, nec aliter quam vt coemptionis

A onis aurum ex auri collatione à possessoribus debita, si quidem ea omnimodo ad coemptionem sufficiat, retineatur. Quòd si nihil fisco debeant ii quibus coemptio indicitur, aut partem tantum, prius in nummis ponderis probi aurum accipiant, quam ab eis species exigantur: nemine audente vel iniusti ponderis, vel ex parte tantùm nummos exsoluere, vel qua alia ratione collatoribus damnum dare, damni quadruplo & eo quod pretio deest ab eo qui secus fecerit exigendo. Sed & si

B quis coemptionem indicere ausus sit, vel indictam illicitè exegerit, L. libris auri multabitur, & militiam ac dignitatem amittet, maiori etiam commotioni subdendus. At cùm ex mandato principis coemptio indicitur, vnusquisque pro rata iugorum & capitum quæ possidet, coemptioni subiiciatur, nemine excepto, eo qui in exigendo hanc rationem non seruauerit, L. librarū auri multam subituro, & dignitatem ac cingulum amissu-

C ro, & maiorem aliam commotionem expectaturo. Excipimus ab hac lege Thraciæ diœcesin. In Thracia enim quia tributa fiscalia in solidum non inferūtur, barbarorum incursibus colonis attritis, nec sufficiente specierum collatione ad alendos milites in ea consistētes, quod omnium maximè interest, nec tamen sine coemptione præstari potest, ideò eam frequentissimè fieri longè necessarium est. In ea igitur diœcesi, quæ hactenus obtinuit, consuetudo seruetur, ei subiectis e-

D tiam negotiatoribus, vt collatoribus & negotiatoribus coemptionis aurum primum soluatur in nummis, obryzis, & debiti ponderis, tum ab eis sine refragatione & damno vllo conferantur species, illo qui hæc non seruauerit, eisdem subdendo pœnis. Melius enim est instar priuatæ negotiationis militibus etiam negotiatores alimonia conferre. Quòd si quandoque ob ciuitates aliquas inopes necesse sit coemptionem fieri, li-

E ceat præsidibus eam facere in territorio duntaxat eius ciuitatis, quæ frumento indiget, & in confiniis eius, & eo pretio quod in locis pro tempore obtinebit. quod & patres ciuitatum obseruabunt, & quilibet alius coemptionis curam gerens. At si necessitas exigat ciuilem coemptionem fieri in vrbe regia. deficientibus annonis, ea verò procedat ex sacra iussione, auro prius sine damno & dilatione præstito, vt in foro rerum vænalium distrahuntur species, ita vt & naula ex publico præ-

F beantur, & collator vendat solummodò suppeditetq; egentibus necessarias species. Nihil verò hac constitutione innouatur eorum quæ de coemptione magnæ Alexandrinorum ciuitatis disposita sunt sacra forma de annona militum euocatorum. Subiiciantur multæ L. librarum auri & periculo dignitatis ac cinguli tam maximi apparitores gloriosissimorum præfectorum prætorio, quàm clarissimi præsides prouinciarum, &

G eis obsequentia officia, & locorum defensores, & alii publicorum tractatores, si hanc legem violauerint, aut violari concesserint, aut confestim & verè eius violatores minimè detulerint.

Præcipua constitutionis capita hæc sunt, Non fieri coemptionem sine auctoritate principis, nisi si qua municipia annonæ caritate laborent: Reputari pretia specierum venditarum in collationem fisco inferendam, sicut & de sumptibus factis in tran-

H situ militum constituitur *Nou. 129.* vel etiam statim adnumerari. Coemptionem exigi pro numero iugorum & capitum. Ait, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ζυγῶν, ἤτοι ζυγοκεφαλῶν, vt in Nou. 17. & ad *l. 2. §. de veste mil.* Græci ζυγοκέφαλα. Sunt qui iugationem tantùm præstant. Sunt qui ζυγοκέφαλα, id est, iugationem & capitationem

Ex eadem Nou. 17. in Nou. 128. lego ... pro ..., in Basilicis ... Alii metiuntur iugis, alii iugeris, vt Varro scribit. Aliud ergo iugatio, aliud iugeratio. Legatur pragmaticum Iustiniani ad petitionem Vigilii, cap. *ne pro comparatione specierum collatores grauentur.*

III. Ὅταν ἐν τινι πόλει σιτώνου χρεία, [illegible]

Interpretatio Latina.

Cùm in ciuitate aliqua frumenti comparandi curatore opus est, eius creatio fiat arbitrio & electione episcopi & primorum ciuitatis, non vt videbitur creatoribus, neque ex quibus voluerint personis, sed soli ex regione illa officiales militantes & dimissi ad munus illud sitoniæ ab eis promoueantur. Hi namque qui in publicis negotiis diu sunt exercitati, facilius sitoniæ munus expedient. At omni damno liberentur qui eam necessitudinem curamq; sustinuerint, & secundum leges discutiantur, quando quidem æquum non est, vt ex tot laboribus damnum ferant, frumentum autem præbeant non maiore pretio quàm in foro distrahatur. Qui violarit legem, aut violari concesserit, triginta librarum auri multam sustineto.

Fit ex hac constitutione sitonæ creatio arbitrio possessorum ciuitatis & episcopi, non ex quibuslibet, sed ex cohortalibus. Et inde ... sitonæ seruantur, vt ex *l. vlt. §. item rescr. pserunt sitonas D. de adm. rer. ad ciu. pert.*

De collatione donatorum, vel releuatorum, aut translatorum, seu adæratorum.

TIT. XXVIII.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HERMOCRATI PP. Dispositionem amplissimæ recordationis Antiochi, qui certam quantitatem ante so releuatis possessionibus nomine canonis indixit, non imminui decernimus. id enim, quoniam in canonem cecidit & anniuersaria debet pẽsitatione persolui, nec in præteritum, nec in posterum patimur esse concessum. indulgentiam verò memoratæ descriptionis, & in anteactum, & in posterum tempus, non solùm in releuatis verùm etiam in donatis, adæratis, translatisq; seu quodcunq; aliud nomen nouæ descriptionis excogitatum est, volumus obseruari. nullamq; super his vnquã exactionis molestiam formidari: quibus non tantum reliqua præteriti temporis relaxamus, sed nec in posterum quidquam innouationis aut oneris adiiciendum esse censemus, nullique licere deinceps contra diualia statuta releuare suas possessiones. nouerit tamen amplissimæ tuæ sedis officium, quòd si aliquando nobis suggestio huic nostræ sanctioni contraria porrigatur, vel si sacris mandatis (si qua fortè citra suggestionem his piis dispositionibus aduersa manauerint) obsequatur, & alios tanquam debitores ex huiusmodi titulo crediderit exponendos: ducentarum librarum auri se condemnatione multandum. DAT. XII. KALEND. DEC. CP. THEODOSIO A. XVIII. ET ALBINO V. C. COSS.

Beneficia principum hæc sunt, donare possessiones dempto canone: releuare possessiones tributis: transferre possessiones in aliud ius, aliamve functionem, veluti ex patrimoniali iure in priuatum, vel ex vna præstatione in aliam. Adærare, id est, æstimare & taxare pecunia, quòd in annonis inferebatur. Cùm huiusmodi pleraque principes contulissent, necessitate vrgẽte postea eis derogatum est sæpè, & remissæ possessionibus quantitatis pars alia atque alia, descriptionibus indicta & imposita est *l. 15. C. Th. de ind. deb.* Nou. Mart. *de ind. rel.* quæ omnes hac Theodosii Nouella tolluntur, & si quæ sunt ex eis reliqua, reliqua remittuntur, deincepsque constituitur vt in talibus prædiis ea tantùm descriptio locum habeat, quam Antiochus præf. prætorio ordinauit, cuius definitio extat in *l. vlt. Cod. Th. eod. tit.* (fuerat is præf. prætorio ante Hermocratem, ad quem hæc lex scripta est) & vt ei descriptioni posthac nihil adiiciatur, sicut ex *l. pen.]. de om. agro des.* quam huic esse coniungendam ex integra Theodosii Nouella, quam habemus, didicimus: si quis de fundis patrimonialibus steriles sub certo canone susceperit, nulla etiã adiectione onerari potest. Adhæc, vt in posterum releuationem possessionum suarum ex liberalitate principis nemo petat, petitave fruatur: atque adeo vt ne ex huiusmodi titulo, releuatarum scilicet possessionum, posthac à præfectianis alii quàm qui ante hanc Nouellam fuerint quasi debitores exponantur. Legendum hoc loco pro, *Et aliquos, Et alios tanquam debitores,* &c.

De collatione æris. TIT. XXIX.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. HILARIO PP. Æris pretia quæ à prouincialibus postulantur, ita exigi volumus, vt pro viginti libris æris vnus auri solidus à possessore reddatur. DAT. V. KALEN. IAN. MED. ARCADIO IIII. ET HONORIO IIII. AA. COSS.

Sunt quædam prouinciæ quæ æs fisco inferunt, veluti Cyprus, quam veteres ærosam dixerũt. quo exemplo vtuntur Græci hoc loco, eodemque ad *l. 1.]. de arg. pretio,* & Thessalonicẽs metallorum. Cyprus itaque æs & argentum infert. Pro vtroque, si malit aurum inferre, id hac ratione faciat, vt pro singulis libris argenti inferat quinos solidos, & pro vicenis libris æris, singulos solidos.

De discussoribus. TIT. XXX

Discussores sunt veluti cognitores & disceptatores rationum fiscalium ab aliis tractatarum. *l. cum post.]. de appell. l. pen.]. quor. ap. non rec.* quæ duę leges coniungendę sunt, vel etiam rationum publicarum. *l. vlt.]. hoc tit. l. 1.]. de ratioc. op. pub.* Symmachus in epist. *Video basilicæ pontium, rationem recte quidam Bonoso præsidali viro esse mandatam, cui & vigilantia superest ad illuminandas publicæ rationis ambages. & fides ad persequenda quæ examen inuenerit. Sed vereor ne ludificationibus res inuncta frigescat, obluctante eo quem factum discussionis accepit.* Hoc verò non quæratur in editis. multò certè plures restant non editæ quàm editæ.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD ARTHEMIVM VIC. HISPANIARVM. Quoties in disceptatione constiterit, iniquè discussionem fuisse confectam, & fidem facti non poterit adprobare discussor: ipse in eodem titulo & in eodem modo ad soluendum protinus vrgeatur, in quo alterum perperam fecerit debitorem. DAT. PRID. ID. MAI. VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Iniquus discussor sine ... tanti damnatur, quanti prouincialem fisco debere constituerit. *In eodem titulo,* puta in auro, vel argento, & in eodem modo, id est, eadem quantitate.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALÆ PP. Ne diutius casu amissa securitate publica quædam præda nascatur collatoribus: decernimus, vt quando securitates à discussoribus seu apparitoribus expositæ ratiociniis publicis continentur, rursus per

sus per iniuriam non petantur. DAT. V. KALEND. DEC. CP. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Nouella Valentiniani *de indulg. reliq.* valdè pertinet ad hanc legem: quæ discussores refert in prouincias plerunque proficisci ambitione & suffragio potius, quàm meritò vel electione certa, & ingressos statim expetere cohortales, atque etiam scholares. vulgo malè legitur *scalares*, sicut & in vita Martini à Sulpitio Seuero composita. *scalaris aias & stipatos multiplici satellitio proferre iussiones sacras, expetere securitates annorum serie & vetustate consumptas, & eis non extantibus inde prædæ occasionem captare, extantium acceptilationem diuendere, denique apud improbum vel arbitrum nocere chartulam comperit, nihil proficere cum extat, ex quo sequuntur innumeræ clades*, &c. Hac lege constituitur, nihil nocere securitatum amissionem seruari illationum fidem posse ex rationibus & regestis publicis, vt dictum est in *l. 2. ⁊. de con. fis. deb. l. 2. §. vlt. ⁊ de quadr. præscr.* vel ex arca præf. prætorio. Nouel. 49. sicut ex creditorum rationibus in priuatis debitis. *l. 5. & 6. ⁊. de edendo.*

Ratiocinius.] Vide nostrarum *Obseru. IIII. cap. 27.*

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. APOLLONIO PP. Per singulas prouincias vel ciuitates, honoratis vsque ad comitiuam consistorianam, nec non etiam militantibus & suis obsequiis non adhærentibus, aduocatis quin etiam fori prouincialis, mandari discussionis iugorum sollicitudinem decernimus. DAT. V. KAL. IAN. EVDOXIO ET DIOSCORO COSS.

Discussionis onus iniungi posse non honoratiis tantùm Comitibus consistorianis, sed etiam in actu positis, si suis obsequiis non adhæreant. arg. *l. 1. ⁊. de colleg.* Item aduocatis fori prouincialis. quod cum *l. 6. ⁊. de adu. diu. iud.* videtur pugnare, nisi eam ad illustrium & spectabilium iudicum duntaxat aduocationem referas, non ordinariorum iudicum, quæ non nisi impleto huiusmodi munere, immunitate fruitur *l. 1. ⁊. quib. mun. exc.* Sequitur *l. 4. ex lib. 56. Basilικῶν* quæ exulabat.

IIII. [illegible] Solemnia. [illegible] ornamentum [illegible] Solemnium [illegible]

[illegible]

* forte [illegible] vel [illegible].

Interpretatio Latina.

Nemo fiat discussor aliter quàm ex iussione principis, specialiter discussoris faciente mentionem, non præfectorum iussu, non ex præcepto alterius cuiusquam iudicis, non ciuilium operum vel pecuniarum frumento comparando destinatarum, vel portuum, vel eorum quæ impenduntur in aquæductus murorumve constructiones, vel ad vias sternendas, vel ad pontium & aggerum instructionem, sed neque pecuniarum ad lauacra destinatarum, vel alio quocumque modo ad ciuilem rationem pertinentium. At princeps siue ex ærario pecunias miserit ad mœnium, vel alterius operis constructionem, siue ab alio relictas ciuitatibus pecunias inuenerit, semel vel etiam sæpius, cum ei sederit animo mittat discussorem qui opus admetiatur, & rationes putet exactè, & ad se referat, vt si rectè sumptus facti sunt, iis qui fecerunt sacra securitas conficiatur, qua freti nullam ii postea vel heredes eorum, aut bonorum possessores quæstionem patiantur. Valeat & ab discussore post rationum discussionem emissa securitas, nec sacra apocha, nec alia qualibet cautione indigens. Sumptus autem discussoribus pollicetur constitutio, vt sine damno, ratiocinia tractent. Eos verò qui de suo impendunt in opera ciuitatis, vel alias publicas necessitates, heredesve eorum, nullam vult discussionem sustinere, vel lucrorum, vel eorum quæ dicuntur [illegible], aut [illegible], vel sumptuum qui fiunt circa mulos fiscales, aut muliones, vel prosecutionum ratione, vel eorum quæ generali nomine vocantur, solemnia. Ceterum præsidum nemo discussorem mittat, sed referat apud principem in hoc, vt ab eo mittatur qui hæc discutiat, ac ne vnum quidem obolum inde corradat, sed tam fisco quàm collatoribus ius suum

conseruet: & si inuentas apud aliquos pecunias fiscales exegerit, & sacro ornamento intulerit, licito iure sibi in singulas libras sex solidos pro solatio retineat. Quòd si vel obulum inuitis aut volentibus prouincialibus acceperit, is quidem quod accepit reddat, quadruplum fisco inferens & criminaliter coerceatur quasi proditor fisci, collatorumque concussor: Qui autem dedit quasi hoc ipso confessus se fisci rationibus obnoxium, rursus discutiatur & exigatur: Discussione autem solemnium facta & ad principem perlata, discussis sacra securitas detur: dari etiam ea potest à discussoribus, ita vt vtroque casu nullam illi postea discussionem patiantur: neq; verò ob securitatem à se expositam discussor quidquam accipere potest, vel si quid exigat, possessoribus & municipibus eum propulsandi ius est, referendi etiam ad principem vt mittat aliquem, qui hoc genus concussionis coerceat Præses qui post hanc legem non accepta ex scripto iussione principis, discussorem quacumq; ex causa miserit. xx. lib. auri, & officium eius xv. pœnæ subiiciatur, qui nec occasione repurgationis cloacarum vel ædificiorum muris adiunctorum, vel ruinæ eorum, vel ob factas in publicis porticibus *προδομίας*, vt vocantur, & areas, vel eorum quæ in ciuitatis intercolumniis ædificata sunt, quasi destruenda sint, vel de imaginibus aliisve à se excogitatis modis, aut ciuilibus quæstionibus vllas iussiones facere potest. Sed & si fecerit, licet ciuibus executioni earum obsistere, minimeq; eis satisfacere, præsidibus prouinciarum hoc silentio transmittentibus, & omni ciuili publicoq; auxilio eisdem subdendo pœnis, facultatem quoq; habentibus, iis qui voluerint preces principi offerre, & gesta perdocere, vt principalis indignationis correctio consequatur: præsidibus item talia iubentibus xx. lib. auri multandis, maioremq; principis commotionem expectantibus: officio autem obsecundante præter multam xv. lib. auri in corpus castigando. Soli enim principi licet horum inspectionem viro integro & fideliter atq; ex vsu ciuitatum hæc indaganti, nihilq; protinus ob id accipienti mandare. Prouideant autem patres ciuitatum possessorumq; potiores, ne quis ciuilem vel publicum vllum locum in muris vel in publicis porticibus, vel obsequiis, vel alicubi iniusta ex causa detineat, & ne cuiquam detur quidquã ex publico sine sacra forma. Quæ enim fuerint ab eis tradita non rectè rescindentur, & in damno versabũtur qui acceperint. Iidem prouideant ne qui ex sacra forma habent possessionem aquæ, quid vsurpent præter cæteros, & hic quidẽ plus, ille minus accipiat. Hæc autem magnificus Comes priuatarum, & ei obsequentes Palatini perscrutari & deferre debent, impositasq; pœnas exigere, vel si neglexerint, xx. lib. auri multantur, officium verò xv.

Præcipua legis capita hæc sunt, Non mitti in prouincias discussorem sine auctoritate principis: discussis apocham sacram vel à discussore dari: Sumptus solatiaque discussorem habere ex publico: nihil capere à collatoribus. De iis qui vocantur *προδομίαι* meminit Iustinian. *Nou.* 128. Notandum quòd sacrum ærarium, ornamentum vocat, vestiarium Græci appellant ad *l.* 2. *ne fis. vel Resp.* & Nicetas vestiarium *τοῦ βασιλέως βασιλικὸν ταμεῖον ἢ χρυσεῖα*. Discussorem autem semel inspectorem vocat, vt in No. Valent. *de ind. tol.* & frequentius *λογοθέτην*. *Procop.* 111. *de bell. Goth* *λογοθέτην ἐπικαλοῦντες* ... quæ interpres omisit. Sed fortasse Catholicum potius intelligit quàm discussorem. nam & eodem nomine cœpit Catholicus appellari teste Harmenopulo. Nouissimè etiam Quæstor. Sic enim legimus scriptum in Notitia officiorum Constantinopoleos. *μέγας λογοθέτης ἐξετάζει τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενα* ... quæ functio Quæstoris est. Mutauere etiam Latini Quæstoris nomen in Cancellarii. Niceta VII. ... quo de officio *s. tit.* 12.

De Decurionibus, & filiis eorum, & qui decuriones habentur, quibus modis à fortuna curiali liberentur.

Tit. xxxi.

Curia senatum significat. duplex autem est senatus, antiquæ Romæ, & Constantinopolitanæ Romæ, qui dicitur maximus *l. vlt.* ĩ. *hoc tit.* In aliis ciuitatibus est curia. ergo & senatus. Sed hic minor senatus dicitur, & qui in eum conscripti sunt consilii publici causa curiales, siue decuriones, quodammodo senatores sunt. *l. omnes iudices.* ĩ. *hoc tit. No.* 38. Euag. *lib.* 3. ... Maiorianus in No. de Curialibus. *Curiales*, inquit, *seruos esse Reip. ac viscera ciuitatum nullus ignorat, quorum cœtum rectè appellatum minorem senatum* vbi pro *Seruos* legendum *neruos*. Cassiodor 12. Non inaniter appellauit minorem senatum, neruos quoque vocitans ac viscera ciuitatum. Intelligit autem Cassiodorus Nouellam illam Maioriani. Hic titulus non est in Basilicis, quòd Leonis auctoritate *No.* 46. sublati iam essent ordines decurionum.

I. Impp. Valerianvs et Gallienvs AA. et Valerianvs Cæsar Carterio. Si cùm te pater decurionem esse voluisset, & illo in rebus humanis agente, honor tibi iste delatus est: tenentur quidem etiã heredes eius reipub. nam in hac parte vice fideiussoris pater accipitur: sed non ante, nisi tuis propriis rebus excussis. pp. v. Kal. Dec. Æmilio et Basso Coss.

Si filiusfamilias voluntate patris, & patre superstite decurio factus sit, lex ait heredes patris Reipublicæ teneri. patrem enim vice fideiussoris accipi. excuti verò prius filium oportere, *l. libertus.* §. *filium.* *Ad mun.* Vt igitur hic vs, ita Respublica electionẽ non habet. Sed neque priuati ex Nouella Iustiniani. At si filiusfamilias à patre decurio factus, post mortem patris honores vel munera quædam ciuilia suscipiat, vel si voluerit eum pater decurionem fieri, eique decurionatus honor delatus sit post mortem patris, heredes patris eo nomine Reip. non tenentur. *l. Lucius.* §. *hoc responsum. D. ad municip. l.* 3. § *vlt. l. & si filium. D. de mun. & hon.* Nec obstat *l. si filia.* §. *Neratius. D. fam. erc.* quoniam ibi viuo patre filio delata est *ἀγωνοθεσία*, atque ideo pater eũ filium susceptorum professus est. quamobrem meritò heredes tenentur. etiam si filius non nisi post mortem patris eo munere functus sit. *l.* 1. ĩ. *de per. suc. par.*

II. Exemplvm sacrarvm literarvm Diocletiani et Maximiani AA. Obseruare oportebit magistratus, vt decurionibus solemniter in curiam conuocatis, nominationem ad certa munera faciant, eamq; statim in notitiam eius qui fuerit nominatus, per officialem publicum perferri curent: habituro appellandi, si voluerit, atq; agendi facultatem apud præsidem causam suam iure consueto. quem si constiterit nominari minimè debuisse, sumptum litis eidem à nominatore restitui oportebit. Sine die et Consvle.

Duumuiri nominationem ad munera ciuilia faciunt ex more, vel lege municipali, conuocata curia. Ab ea nominatione est appellatio. *l. si ad scribatum l.* 2. *qui ad ciuilia l. cuncti.* s. *de appel.* vel querela potius quàm appellatio. *l. si nominatus. C. Th. eod. tit.* sine obseruatione dierum fatalium, *l.* 1. s. *de temp. ap.* Confirmari nominationem oportet iudicio præsidum. *l.* 59. ĩ. qui & nominationibus interesse solent. *l.* 1. §. *sed & si præses. D. quan. ap. sit.* Edita est hæc Constitutio sine die & consule, vt & pleræq; aliæ, quæ res vitii nihil adfert. August in Breuiculo Collat. III. *Cogniter interlocutum est euidentissimè legibus definitum, imperialia Constituta, etiam si Coss. non legerentur, in dubium non vocari.* Personalia certè beneficia sine die & Consule non valent. *l. si qua.* s. *de don. res.*

III. IIDEM AA. IVLIO. Cùm decurionatus honorem sponte susceperis, ab albo eximi licet annosum te esse dicas, non potes. PP. ID. NOV. DIOCLETIANO A. II. ET ARISTOBOLO COSS.

Constitutionibus cautum est, inuitos ad decurionatus honorem non vocari eos, qui maiores sunt annis 55. Qui tamen sua sponte susceperint decurionatum, licet excesserint annos LXX. non eximentur decurionum albo.

IIII. IIDEM AA. CASSIANO. Cùm adoptiuum ex adoptantis dignitate decurionis filium effici nulla dubitatio sit, pro atrocibus iniuriis eum, quem ad vicem naturalis pignoris tibi adscribebas, à præside prouinciæ illicitis corporis cruciatibus affici non oportuit, hocque congruenti pœna coercebitur. PP. XI. KAL. DEC. DIOCLETIANO A. II. ET ARISTOBOLO COSS.

Decuriones plebeiorum pœnis tormentisve non adficiuntur. Sed nec filii eorum naturales, aut adoptiui. quam in rem pœna definitur in *l. omnes iudices.* C. Filios pignora vocat. Sunt enim ἐνέχυρα βίου, vt Theophylactus scholasticus ait *in epistolis*, & Theophilus *in Institutione prima.* Pignora pacis, Seneca.

V. IIDEM AA. ALEXANDRO. Filios in potestate patris positos ad munera seu honores non posse deuocari falso tibi persuasum est. Sanè si ad nominationem filii consensum non accommodaueris, ob administrationem ipsius minimè conueniri poteris. PP. VI. ID. MAXIMO II. ET AQVILINO COSS.

Filiusfam. ciuilia munera & honores suscipere potest, nec pro eo pater inuitus obligatur, nisi prætoris actionibus. *l. 3. C. Ne filius pro pat.*

VI. IIDEM AA. LEONTIO. Expertes literarum decurionis munera peragere non prohibentur iura. DAT. VIII. KAL. MAI. AA. COSS.

In decurionibus facultates magis spectamus, quàm eruditionem literarum.

VII. IIDEM AA. DIOGENIANO. Licet indiuisa bona fratres habent, nihilominus tamen singuli suo nomine ciuilibus tenentur muneribus. DAT. IIII. ID. MAI. PAVLINO IPSIS AA. COSS.

Qui munere aliquo functus est, certi temporis vacationem habet. At propter fratrem qui munere functus est, frater vacationem non habet, qui munere functus non est, licet hereditatem paternam possideant pro indiuiso. nec enim vt indiuisa sunt bona, ita & munera ciuilia. indiuisa sunt munera inter patrem & filiumf. & inter fratres qui sunt sub patris potestate, quia omnes simul vnius vice funguntur, atque ideò nonnunquam vnus vacat propter alium.

VIII. IIDEM AA. PLATONIANO. Infamia quæ tibi abominanda est, non etiam amissionis oculorum casus quæsitum tibi adimit honorem. DAT. XVI. KAL. FEB. NICOMEDIÆ CC. COSS.

Infamia & nota quælibet adimit decurionatus honorem, cæcitas non item. quinimò cæcus & senator, & decurio, & iudex fieri potest, non tamen magistratus. nam in magistratu maiestatem ampliorem exigimus. Persæ ne coclitem quidem ad regni principatum, aliamve dignitatem admittebant, auctore Procopio.

IX. IIDEM AA. In albo decurionum describendo, patrem non habenti filios anteferri constitit.

Pro *describendo*, quidam Codices habent *præscriptis.* Puto legendum, *proscribendo*, vt in *l. Herennius. D. eod.* Præfertur in albo proscribendo is qui liberos habet non habenti. & ita ex septimo capite legis Iuliæ, ex Const. ei qui liberos habet in potestate, aut bello amisit, priori fasces sumendi potestas fit, auctore Gellio *lib. 2.* Qui liberos habent, plus sunt de repub. solliciti, quàm qui non habent. Addatur *l. spurius. §. vlt. D. eod.*

A X. IIDEM AA. AVRELIO. Si vltra septuagesimū ætatis annum patrem tuum esse præses prouinciæ perspexerit, eum personalium munerum vacatione perfrui prouidebit.

A personalibus muneribus excusat ætas LXX. annorum, nec tamen decurionatu soluit.

XI. IIDEM AA. AD MAXIMVM. Vxorem pro marito decurione conueniri non posse proculdubio B est.

Dos tamen tenetur ob ciuile munus vel honorem mariti, nec speciale hoc est in primipilatu. Paraphernа non tenentur. *l. 3. C. Ne vxor pro mar.*

XII. IIDEM AA. ZOTICO. Nec infames immunitatem habere, cùm hæc priuilegii, non notæ sit, conuenit. DAT. V. KAL. DEC. AA. COSS.

Infamia repellit ab honoribus. Immunitatem & vacationem munerum, quæ ex priuilegio tantùm datur, non tribuit. *l. 1. C.* C *de iis qui non imp.*

XIII. IIDEM AA. A muneribus decurionatus nec sententia præsidis in perpetuum, nec anni quinquaginta, nec podagræ valetudo præstat excusationem.

In perpetuum decurionatu prohibitus, non excusatur à muneribus ciuilibus. Sed neque podagricus, chiragricus, ischiadicus. nam ii morbi cessationem & interualla habent. Pro L. mallem LV. Tot anni excusant à decurionatu, non à muneribus. Eu- D stathius tamen ἀεὶ χρόνων legit L.

XIIII. IMP. CONSTANTINVS A. AD EVAGRIVM. Nemo iudex aliquem suo arbitrio de curia liberet: nam si quis fuerit huiusmodi infortunio deprauatus, vt debeat subleuari: de eius nomine ad nostram scientiam referri oportet, vt certo temporis spatio ciuilium munerum ei vacatio porrigatur. PP. ID. MART. CONSTANTINO A. III. ET LICINIO III. COSS.

E Præses prouinciæ tribuere munerum vacationem non potest, etiamsi iusta videatur dandæ vacationis causa subesse, veluti paupertas, aut euersio bonorum, aut morbus sonticus. Sed impetranda est à principe. *l. 1. C. de iis qui a prin. vac. acc.*

XV. IDEM A. HILARIANO CORRECTORI LVCANIÆ ET BRVTIORVM. Vniuersos decuriones volumus à tabellionum officiis temperare. DAT. III. KAL. FEBR. SABINO ET RVFFINO COSS.

F Decuriones tabellionum officio pro dignitate fungi non possunt, Tabelliones tamen ad decurionatum vocari possunt. *l. si quis decurio. C. ad l. Corn. de fals.* cui hanc esse coniungendam inscriptiones & subscriptiones suadent. Tabelliones sunt publici contractuum scriptores. *l. 1. C. vt nemo ad suum pat. l. 2. C. de eunuchis. l. contractus C. de fid. instrum.* vel testamentorum. *l. ambiguitates. C. de testa.* Instrumenta ab eis conscripta ἔγγραφα dicuntur *Nou. 73. 52. 49. 117. 142* & edicto 7. Forensia siue publica. *l. comparationes. C. de fide instr.* De eis specialis est *Nou. 44. περὶ συμβολαιογράφων*, ex qua intelligitur habere eos stationes suas, G quas & gradus, & scamna Græci vocant, & ministros siue discipulos, itemque adiutorem siue substitutum confirmatum apud acta magistri census. Et Leonis Nou. [illegible], ex qua intelligitur fuisse certum tabellionum corpus sub primicerio, à quo ex collegii sententia tabelliones quique creabantur, non nisi homines fidei probæ, & scribendi loquendique peritissimi, nec non & iurisperiti, qui tenerent libros LX. βασιλικῶν, & haberent ἐπὶ στόματος, vt ait, XL. titulos Enchiridii, de quibus Harmenopulus *in præfatione.* Adiicitur creationem eorum insinuandam esse præfect. vrbi, creatoribus iurantibus se H nec ambitione, nec gratia vlla, sed sola virtutis conscientia ad noui tabellionis electionem adductos, atque ita in secretario præf. vrbi anuli signatorii oblatione, eius promotionem fieri. Duci autem eum ad præf. vrbi indutum ephestride, ac dein-

de promotione facta ad templum, ceteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus, ibique pro ephestride, ei à sacerdote dari album φαιλόνιν superdicta prece. Adiicit & inepta quædam alia: & ad extremum, licere συμποσιάζειν μετὰ τῶν συμμαθητῶν καὶ συνευφραίνεσθαι. quę omnia in Doctoribus creandis plerique nunc obseruant diligenter. At in ea Nou. Tabularii appellantur. Posterior ætas multa mutauit vocabula. Tabularii in libris nostris sunt, qui ciuitatum aut prouinciarum chartas & rationes tractāt atque supputant, qui præsunt tabulario ciuitatum. in quo pleraque publica & priuatorum conduntur, veluti debitorum obsignatæ pecuniæ, quod ex multis locis liquet, qui sunt infrà supraque. In rebus tamen priuatorum plerumque adhibebantur, vel vt pro imperitis literarum scriberent aut subscriberent, vel vt pro stipulari nequeuntibus stipularentur, quasi personæ publicæ. qua de re sunt multi loci, quos nolo notare. eamus porrò.

XVI. IDEM A. AD HILARIANVM PROC. AFRICÆ. Si quis decurio vel propriæ rei causa, vel reipublicæ, cogatur nostrum adire comitatum, is non antè discedat, quàm insinuato iudici desiderio proficiscendi licentiam consequatur. quod si pro sua audacia parui aliquis hanc fecerit iussionem, indignationem competentem sortiatur. PP. VII. ID. IVL. CARTHAG. CRISPO III. ET CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO CÆS. COSS.

Ne decuriones suæ vel publicæ rei causa ad sacrum comitatum veniant sine commeatu præsidis. Obstare videtur *l. penul.* ꝫ. *de legatio.* Respondeas, præsidi decretum & causam legationis non insinuari, commeatum tamen, siue ἐπιστολὴν ab eo postulari.

XVII. IDEM A. AD EVAGRIVM PP. Qui derelicta curia militauerit, reuocetur ad curiam. DAT. XVI. KAL. IVN. CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO C. CÆS.

Qui militauerit in exercitu vel officio magistratuum.

XVIII. IDEM A. * Si ad magistratum nominati aufugerint, requirantur: & si pertinaci eos animo latere patuerit, his ipsorum bona permittantur, qui præsenti tempore in locum eorum ad duumuiratus munera vocabuntur: ita vt si postea reperti fuerint, biennio integro onera duumuiratus cogantur agnoscere. omnes enim qui obsequia publicorum munerum tentauerint declinare, simili condicioni teneri oportet. DAT. III. KAL. OCTOBR. SERDICÆ CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO IIII. COSS.

Duumuiri sunt magistratus municipales annui, refugæ biennales. fuere in aliis municipiis Quatuoruiri. *l. 1.* ꝫ. *de sol. & lib. deb. ciu.* In aliis Ædiles *l. 2.* ꝫ. *in prox l. qui insulam.* §. *Ædiles. D. loca.* Iuuenalis. *Sat.* III.

Sufficiunt tunicæ summis ædilibus albæ.

Arpinum habuit Ædiles. Cic. XIII. Epistol. *Ædilem filium meum fieri volui. Is enim magistratus in nostro municipio nec alius vllus creari solet.* & XV. ad Attic. *Nummos Arpinatium si L. Fabius Ædilis petet.* Lanuuium Dictatores, in Orat. *pro Milone.* Capua Prætores, II. Agr. Fundi, Horatio teste, nisi prætorem pro duumuiro dixit, vt Acro interpretatur more Græcorum, qui Duumuiros στρατηγὰς vocant. Inde Spartianus in Adriano. *Per Latina oppida Dictator & Ædilis & Duumuir fuit.* Alexandria Hypomnematographos. *l. 19.* ꝫ. Qui abierunt Duumuiratu, Duumuiralitii dicuntur. August. de cur. pro mortuis. *Curialis pauper vix illius loci Duumuiralitius.* Dicuntur & Duumuirales & Duumuiratii.

IX. IDEM A. AD LVCRETIVM. Vacuatis rescriptis. per quæ munerum ciuilium nonnullis est vacatio præstita, omnes ciuilibus necessitatibus aggregentur, ita vt nec consensu ciuium vel curiæ præstita cuiquam immunitas valeat, sed omnes ad munerum societatem conueniantur. DAT. VIII. KAL. NOV. HERACLEÆ CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO IIII. COSS.

Non valent rescripta quibus nonnullis ciuilium munerum vacatio conceditur, etiam si adsit consensus curiæ vel ciuium *l. nemo.* ꝫ. *hoc tit. & l. 1.* ꝫ. *de iis qui a prin. vac. accep.* de temporaria vacatione loquuntur.

XX. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. ORDINI CIVITATIS ÆOESENÆ. Circensium magistratus desertores ad eam grauitas tua faciat necessitatem condicionis vrgeri, vt quascunque pro his expensas ciuitas prorogauerit, refundere protinus ac repræsentare cogantur. DAT. XIIII. KAL. FEB. NAISSO ACINDINO COSS.

Sic reposui inscriptionem, vt erat in vetustissimo libro, quem habemus. At Cod. Th. habet *Constantinæ.* Hæc vrbs est Phœniciæ, Edessa Osroenæ. Scripta etiam videtur hæc lex fuisse ad præsidem Osroenæ. quoniam ait, *ad eam grauitas tua.* Sententia legis hæc est. Duumuiros non edentes ludos Circenses, protinus Reip. reddere compelli ea quæ in eam rem Resp. prorogauerit. Similis est de prætoribus lex eiusdem Constantii lib. VI. C. Th. his verbis: *Pro eo quem absentem tempus editionis inuenerit, erogationem debitam fiscus expendat, post aduentum cuncta quæ prærogata fuerint soluturo.*

XXI. IIDEM AA. NEMESIANO COM. LARGITIONVM. Curiales omnium ciuitatum nullam pro re priuata nostra debent inquietudinem sustinere, nec huiusmodi oneribus velut extraordinariis occupari, quoniam satis est si ciuitatum munera per eos congrue cōpleantur. DAT. PRID. ID. AVG. BESSÆ ACINDINO ET PROCVLO COSS.

Curiales pro Rep. subeunt munera, non pro re priuata principis, & generaliter alienis, humilioribus extraordinariis oneribus Rep. subducendi non sunt. *l. pen* ꝫ. *de susc. ep. l. 17. §. exigendi D. ad munic.*

XXII. IMP. IVLIANVS A. IVLIANO COMITI ORIENTIS. Eos indulserunt veteres principes ex materno genere curialibus Antiochenis adscribi, quos patris condicio nullius vindicaret iuri ciuitatis. DAT. V. KAL. SEPT. ANTIOCHIÆ MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Partem patriæ nullam ducimus ex matre, licet ita Virgilius scripserit. VIII. *Gnatum exhortarer iussum matre Sabella, Hinc partem patriæ traheret.* Ideoque patre non curiali natus, etiam si mater sit ex curiali genere, non obligatur curiæ maternæ ciuitatis. *l. nullus 2.* ꝫ. *hoc tit.* Excipitur hac lege curia Antiochena, quæ sibi vindicat etiam eos, qui nascuntur patre libero, matre decurionis filia *l. 62.* ꝫ. *hoc tit.* cuius priuilegii gratiam Imp. Leo facit certis personis comprehensis. *l. 61.* ꝫ. *hoc tit.* & hanc Iuliani legē inuenies à Zosimo relatam *lib. 3.* Est igitur hoc vnum priuilegiū Antiochenæ ciuitatis, quam Am. Marcellinus XX. Orientis pulchrum apicem, Herodianus IIII. ἐν πολὺ τι τῆς Ῥώμης μεγέθει ἀπολειπόμενον. Procopius I. *de bell. Pers.* πλούτῳ τε καὶ μεγέθει ... πασῶν πρώτην ἀπασῶν τῶν ἐν τοῖς ἑῴοις. Dissimilia aliquantum sunt ea priuilegia quæ Iliensibus, & Delphis, & Ponticis concessa sunt. *l. 1. D. ad municip.* Nec enim id eis datum est, vt editus matre curiali & patre non curiali, curiam maternam sequatur, sed vt editus vtroque parente curiali, matris Iliensis, aut Delphicæ, aut Ponticę potius curiam sequatur. Iliensibus id datum est propter inclitam nobilitatem ciuitatis & originem ciuitatis Romanæ. qua ratione Claudii temporibus soluti etiam sunt omni publico munere. *l. non tantum. §. Iliensibus. D. de exc. tut.* & Tacitus XII & Strabo XIII. & Suetonius *in Claudio.* Delphis idem datum est propter religionem. Ponticis cur, nescio, qua lege scio, nempe Pompeia, auctore Plinio X *Epistol.* Illis qua lege nescio. Dum sit quod scias, si quid ad hæc sit quod nescias, laus est, quam hac sola ex parte capto. Ex altera sibi pergant sumere qui cœperunt. Vndique enim sibi quisque vindicat nostra. Video, nec inuideo: & malo vt aliis bene sit de meo, quàm mihi malè de alieno.

XXIII. IDEM

XXIII. IDEM A. IVLIANO COMITI ORIENTIS. Prouidendum est eorum nouitati decurionũ, qui nuper nomen curiis addiderunt. ne præteritis debitis susceptorum onerentur: sed conuentis propter hæc debita his, qui ea præcedentibus delegationibus contraxerunt, nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienæ sustinere patiaris. PP. BYRITHO. KAL. NOV. MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Susceptores publicorum tributorum ex decurionibus creantur. *l. 5. ꝫ. de exact. trib. l. 8. ꝫ. de suscept.* quod tamen eis ademit Anastasius constitutis vindicibus. At noui decuriones non onerantur præteritis debitis susceptorum, quos ipsi non nominauerũt. Ait, *delegationibus*, quòd susceptoris officio nemo fungatur sine delegationibus.

XXIIII. IDEM A. LEONTIO CONSVLARI PALESTINÆ. Si quis decurio pater sit duodecim liberorum honestissima munerum quiete donetur. DAT. KAL. MART. ANTIOCHIÆ, IVLIANO A. IIII. ET SALVSTIO COSS.

Pro XII. C. Th. & libri scripti habent, XIII. quod duobus II. mutatis in V. coniecturam facit esse legendum, XVI. Tot enim desiderantur in *l. semper. D. de iu. immun.*

XXV. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD PROVINCIALES BIZAGENOS. Curiales vltra terminos propriæ ciuitatis non iubeantur à moderatoribus prouinciarum exhibere sui præsentiam, nisi publica necessitas exegerit. DAT. PRID. IO. SEP. AQVIL. DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Nou 45. Inter alia decurionum priuilegia hoc referunt, ne in aliam regionem pertrahantur. debent enim curiæ suæ assiduam & constantem operam.

XXVI. IIDEM AA. AD MODESTVM PP. Quidam ignauiæ sectatores, desertis ciuitatum muneribus capiant solitudines ac secreta, & sub specie religionis cum cœtibus monazonton congregantur. hos igitur atque in huiusmodi deprehensos erui latebris, consulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum subeunda reuocari, aut pro tenore nostræ sanctionis familiarium rerum carere illecebris quas per eos censuimus vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionum. PP. BYRITHO KAL. IANVAR. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Pertinet hæc lex ad monachos Ægypti (quibus fuit Valens pertinaciter infensus) *l. 63. C. Th. de decur.* nec tamen ad omnes, sed ad eos tantùm qui curia relicta, Ægypti solitudines quæsiissent. qua ex re capite minuti non censebantur. bona namque propria & testamenti factionem retinebant. *l. generaliter. ꝫ. de epis. & cleric.* At ex ea vita non redeuntibus ad communem vtilitatem, hæc constitutio adimit bona, quæ addicit iis qui eorum vice ciuilia munera gesserint, vt *l. 18. ꝫ. De monachis* est locus singularis apud Hieronymum in Philone. Idem Valens dicitur legem dedisse, vt monachi inuiti militiæ nomen darent. [*Ignauiæ sectatores.*] *l. cum de indebito. De probat.* Valerius Maximus, qui per religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt.

XXVII. IIDEM AA. MAVRIS SITIFENSIBVS. Priuilegio militiæ paternæ se non vindicet, quem affectus curiæ nexus adstringit. quòd si militari auo & patre decurione nascetur, paternæ erit succedaneus functionis. DAT. IX. KAL. MAI TREVER. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Qui natus est auo decurione, patre milite, aui condicionem sequitur. Qui patre decurione, auo milite, patris. denique curiæ causa est potior. Pro *affectus*, veteres habent, *habitus*, quod significat auitus, vt iam antè indicaui III. *Sent. Pauli tit.* IIII. Sic apud Hieronymum de vig. ser *Proba nunc habitas venundare dicitur possessiones.* & Tacitus 13. Per luxum habitas possessiones dissipassent.

XXVIII. IIDEM AA. AD VOLVSIANVM P. V. Nullus qualibet prærogatiua fultus, à debitis muneribus habeatur immunis. DAT. IV. KAL. IVL. MED. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

Nullus,] decurio. [*Prærogatiua.*] id est, dignitate aut militia.

XXIX. IIDEM AA. GERMANO PP. GALLIARVM. Nati ex inquilinarum nostræ domus matrimonio & patre decurione, non patrum suorum, verùm matrum condicionem sequantur. DAT. III. ID. OCT. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Plures sunt casus, quibus qui nascuntur ex iustis nuptiis, matris, non patris originem sequuntur, vnum habuimus suprà de Iliensibus, Delphicis, Ponticis, Antiochenis. Aristoteles III. *Politic.* [Greek text illegible]. Est hic alius si qui nascantur ex inquilina, vel colona dominica, & patre curiali. hi nãque coloniam, vel inquilinatum sequuntur potius, quàm curiã quod videtur abrogatum No. 38.

XXX. IIDEM AA. AD MODESTVM PP. Procuratores reipublicæ actionibus publicis debere vti, non venit in dubium.

Idem est procurator & curator Reip. Is iudex est & censor rerum ad ciuitatem pertinentium, & ideò λογιστὴς appellatur, id est, vt interpretantur [Greek text illegible]. *l. 3. ꝫ. de mo. mul. l. 2. ꝫ. de fen. quæ sine cer. quan. l. vlt. D. de off. ads.* Et est ex decurionibus. Prædia publica & vectigalia locat, pecuniam publicam tractat, opera & loca publica curat. *l. ad curatores. D. de dam. infect. l. 3. §. plane l. 5. § idem ait, & § hæc verba. D. quod vi aut clam. l. 2. & 3. D. de adm. rer. ad ciuit. pert.* & vt est in hac lege, causas Reip. agit apud præsidem aut principem. Dices, idem est procurator & curator Reip. Cur ergo cùm scriptum esset in l. pen. ꝫ. ne de sta. def. *procuratorem vel curatorem Reip.* atque ita legerint Græci, emendasti, *procuratorem rei priuatæ*. nimirum quia de seruo fisci eo in loco agitur, non ciuitatis, idque de procuratore rei priuatæ traditum est in *l. 2. & 5. ꝫ. vbi cau. fis.*

XXXI. IIDEM AA. ET GRATIANVS A. AD MODESTVM PP. Ex omnibus domibus producti, qui origine sunt curiales, ad subeundam publicorum munerum functionem protrahantur: quippe cùm occultatoribus talium, præter iacturam existimationis, etiam rerum discrimen incumbat, si vlterius progressi, vtilitatem publicam priuatis custodiis & patrociniis postponant. DAT. III. ID. IVL. ANCYRÆ GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

Ne decuriones se vllius domus patrocinio tueantur, cuiuscunque illa dignitatis sit vel fortunæ *l. 39. ꝫ.* patronos & occultatores coerceri.

XXXII. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEOD. AAA. AD NEOTHERIVM PP. Fabricenses ordinibus restituantur, qui originem curialem & propriæ munera declinauerint ciuitatis. reliqui ne leui quidem inquietudine pulsentur. DAT. XVI. KAL. APR. THESSAL. GRATIANO V. ET THEODOSIO AA. COSS.

Fabricenses sunt, qui arma fabricant in publicis officinis. In eorum corpus curiales assumi non possunt. *l. 4. ꝫ. de fabr.* assumpti retrahuntur in curiam. idem de militibus & monachis dictũ est ꝫ. At fabricenses qui curiæ obnoxii non sunt, ne ad leue quidem munus publicum vocari possunt.

XXXIII. IIDEM AAA. EVTROPIO PP. Omnes iudices prouinciarumque rectores à consuetudine temerariæ vsurpationis abstineant, sciantque nemi-

nem omnino principalium aut decurionum sub qualibet culpæ aut erroris offensa cruciatibus esse subdendum. Quòd si quis fortè iudicum in hanc pertinaciam illiciti furoris eruperit, quòd audeat principalem aut decurionem, & suæ curiæ (si sic dici oportet) senatorem tormentis subdere: viginti librarum auri illatione multatus, & perpetua infamia inustus, ne speciali quidem rescripto notam eruere mereatur. & officium quinquaginta librarum auri multam fisco nostro cogatur inferre: quoniam vt pertinaciæ iudicis sui resistat, liberam eidem contradicendi permittimus facultatem. DAT. XII. KAL. AVG. HERACLEÆ EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Hæc lex pœnam statuit in præsides, & officia, qui principales & decuriones pœnis aut tormentis plebeiorum, veluti eculeo, vngulis, fidiculis subiecerint. Io C. Th. de plumbatis hac lege nominatim cautum est. quod remouit Tribonianus propter *l. quilibet*, ℸ. *in constitutione Constantini & Licinii*. quę extat in Augustini *epistola 68. & lib III. contra Cresconium*, ita legitur, *Vigentium potuidimus ideo minimè tertum, quod se decurionem Ziquensium ciuitatis esse asseuerarit.*

Principalium.] Principales sunt decurionum primi, à quibus distributionum omnium forma procedit, vt est in C. Th. tit. *de iis qui adm. vel off. publ. ger.* non tamen extraordinariarum ex *l. 2. C. Th. de ext. mun.* Hos intellexit Tertullianus *de corona militis*, dum ait, *Coronatur & vulgus nunc ex principalium proprietatum exultatione.* Hi vel x. erant, vel v. vel xx. pro curiarum amplitudine & numero. Inde decem primi Curiales *l. 1. C. Th. de quæst. l. 44. coniuncta l. 41. C. Th. de iis qui super rel. cont. l. 39. C. Th. de epis. & cler.* Vt autem in schola domesticorum vel notariorum est primicerius caput scholæ, quem sequuntur decem primi, ita in curia est summo loco primus curiæ. *l. Alexandrinis* ℸ. *l. 127. C. Theod. tit.* vt in senatu princeps senatus, qui primus sententiam rogatur, & inde ab eo sunt quinque, aut decem, aut viginti primi. Primo curiæ similis est qui à Gregorio maior populi appellatur, Germanis *Meier*, Gallis *Mere*, qui & *Vmere*, dicunt pro *vi maiore* & *Mermonstier*, pro maiori monasterio. Principalibus, qui Scabini antiqua satis appellatione, vel Consules, vel Iurati, vel Capitolini, vel Pares. Reliquis, qui præter eos consilii publici causa euocari solent in curiam.

Aut erroris.] Quidam Codices, *anterioris*.

Quoniam vt pertinaciæ.] Tertullianus de anima, *Grauior inuidia est in præsidem cum officia pulsantur, plus caditur qui iubet, quando nec qui obsequitur excusatur.*

XXXIIII. IIDEM AAA. FLORO PP. Si quis procurationem facultatum suarum curiali crediderit esse mandandam, totius dignitatis exceptione depulsa, grauissima pœna plectatur. ille verò qui immemor libertatis & generis, infamissimam suscipiens vtilitatem, existimationem suam seruili obsecundatione damnauerit, tradatur exilio. DAT. X. KAL. NOV. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Vt indignum est decurione tabellionis officium, quod diximus s. ita & alienarum facultatum procuratio. ergo & conductio *l. curiales. s. de loca.* nam conductio est procurationis species. No. Th. *ne cur. alt. præd. cond.* Sed nec publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse potest. *l. spurii. §. decurio. D. eod. titul. l. 97. Cod. Th. eod. l. 2. §. 1. D. de adm. rer. ad ciu. pertin.* quod Adrianum constituisse Xiphilinus scribit. Idemque obtinuit in Senatoribus. Asconius contra Antonium. *Præterea Antonius*, inquit, *redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem Senatori habere licet per legem.*

XXXV. IIDEM AAA. POSTVMIANO PP. In filiis decurionum retinendis priorum præceptorum decreta sublimitas tua custodiat. Eos quoque qui aduocationis obtentu curialia onera declinant, agere vniuersa compellat, quæ & si necessitas non exigit, tamen patria non remittit. Quin ipsos etiam filios magistrorũ, qui ex curiali stirpe descendunt, simili modo obnoxios esse decernat. DAT. VIII. ID. APR. CP. MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS.

Tria in hac lege, eaque diuersa proponuntur. Vt in filiis decurionum in curia retinendis præf. prætorio anteriores leges sequatur & custodiat. Vt ne quis decurio per causam aduocationis ciuilia munera detrectet. Potest decurio fungi aduocationis officio *l. falsi. §. 1. D. ad leg. Corn. de fal. l. 56. 57.* ℸ. *boetus.* nec tamẽ ideo, etiam si alii complures existant decuriones gerendis muneribus idonei, ipse ab eis excusatur. Vt filii magistrorum, id est, professorum artium liberalium ex curiali genere descendentiũ, à ciuilibus muneribus non excusentur, vt patres.

XXXVI. IIDEM AAA. AD BASILIVM. COM. S. L. Exemplo senatorii ordinis patris originem vnusquisq; sequatur, nec valeant specialiter delata rescripta, si quis se, matris origine defensa, à maiore curia ad minorem transferri fortasse promeruerit: neque vlla pro more prouinciæ referri sinatur exceptio. DAT. XVI. KAL. IVL. ROMÆ MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS.

Editus vtroque parente curiali, regulariter patris curiam sequitur, nec auditur si opposita matris origine, à patris maiore ciuitate ad maternam, quæ minor est, vt scilicet minoribus oneribus subiiciatur, transire velit. Excipiuntur ciuitates aut prouinciæ, quibus contraria huic regulæ priuilegia data sunt, de quibus diximus suprà. Priuilegia ciuitatibus aut prouinciis hac de re cõcessa valent. Beneficia specialiter vni personæ delata non valent. Consuetudo etiam contraria non valet.

XXXVII. IIDEM AAA. POSTVMIANO PP. Quotiescunque se ex rescriptis nostris aliquid impetrasse contendunt hi, quos obnoxios curiæ vel origo fecerit, vel latum inter partes iudicium designauerit: nullam prorsus spem curiam declinandi ex colore sacræ iussionis accipiant. DAT. XIIII. KAL. AVG. CP. MEROBAVDE II. ET SATVRNIN. COSS.

Curiæ subiicit nos origo, vel res iudicata, vel incolatus, vel possidendi condicio. Improbat autem hæc lex specialia rescripta in fraudem curiarum impetrata, vt *l. 19. s.*

XXXVIII. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Ne quis officialem pœnæ specie atque æstimatione curiæ dedatur, nisi si quis fortè curiam defugiens, ob hoc cœperit militare, ne ingenitis fungatur officiis. Omnes itaque omnino iudices tuæ censuræ subditos admonebis, ne quis eorum æstimet curiæ loco supplicii quenquam deputandum, cùm vtique vnumquemque criminosum non dignitas debeat, sed pœna comitari. DAT. VIII. ID. NOV. CP. RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Officiales præsidum pœnæ specie in curiam non damnãtur. alioquin pœna dignitatem tribueret. Pœna deteriorem non meliorem eius qui punitur, condicionem facit, ideoque Vrbaniciani rectè damnantur in corpus pistorum. *l. 2.* ℸ. *de app. præf. vr.* monachi abiecta stola siue tribonio, vel clerici deserto ordine ecclesiastico, in curiam vel in cohortem, quasi videantur à meliore condicione in deteriorem transferri. Nou. 5. & 6. Officiales in curiam non item. Sed neque suarii in corpus pistorum. *l. ne quis. s. de pœnis.* quia hoc genere pœnæ rei condicio deterior non fit.

Ingenuis.] Originalibus. Hic verò non tam datur, quàm redditur curiæ.

Censura.] Præsides subiecti sunt præf. prætorio *l. quilibet.* ℸ. Cassiodorus in *Psal. 104.* Quæ potestas hodie retinetur à præfectis, qui & vice sacra iudicant, & cunctarum prouinciarum potestatem maximam habere noscuntur.

XXXIX. IIDEM AAA. EVSIGNO PP. Curiales qui se priuilegio domus nostræ defendi posse crediderint,

diderint, ad curiam retrahantur, & propriis functionibus mancipentur, & publica damna sarciant. DAT. VIII. KAL. IAN. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Vt curiales ex domo principis non secus atque ex domibus priuatorum in curiam retrahantur.

XL. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PP. Quilibet principalium vel decurionum, si vel decoctor pecuniæ publicæ, vel fraudulentus in adscriptionibus illicitis, vel immoderatus in exactione fuerit inuentus: iuxta pristinam consuetudinem non solum à vobis, quibus propter loci dignitatem rerum summa commissa est, verùm & à iudicib. ordinariis plumbatarum ictibus subiiciatur. DAT. DIE KAL. APRIL. CP. VALENTINIANO A. III. ET EVTROPIO COSS.

Id primùm moribus obtinuit, vt plumbatis castigari curiales possent, postea fuit mutatum *l. 85. C. Th. de decur.* quod attigimus ꝰ *l. 33.* Nunc hac lege reducitur, maximè ex iis causis, si euersores pecuniæ publicæ, si iniqui descriptionum arbitri, si superexactores vel concussores fuerint. Quod in corona Romani decurionis Prudentius expressit eleganter, qui cùm nō posset fidiculis subiici, plumbatis subiectus est, ne virum clarum, vt ait, plebeia pœna damnaret. Gradu reorum formam tormentis dari. Euersorē dixi, quem lex decoctorem, qui ita definitur à Græcis: *ὁ χρεωστῶν τινι ἢ διὰ τινος μηχανῆς ἀφανίσας ὀνειρευόμενος ἀποστερῆσαι τὸ χρέος, ἢ μὴ καταβαλλόμενος τὴς ὀφειλῆς*. Igitur decoctor est, qui quasi mutuatus sit contra S.C. cùm tamen sit paterfam. non soluit, vel qui quasi inops, cùm sit diues, vtitur nouis tabulis, vel cedit bonis. Tertullianus in Apol. *Temporum vectigalia quotidie decoquunt.*

Rerum summa.] Marcellinus XVII. loquens de præf. præto. *Cui Augustus summam commiserit rerum.* *Constantinus A. ad Ablauium PP. Apud vos qui iudiciorum summam tenetis.* Euagrius *lib. III. c. XLII.* *Μαρῖνε τὴν περιφανῆ διέποντι τῶν ἀρχῶν ἣν οἱ πάλαι ὕπαρχον τῆς αὐλῆς ἐκάλουν.* quòd Latinè sic reddi debuit, Marini summam iudiciorum tenētis, quem olim præf. prætorio vocabant. Procopius malè, *ἐν στρατηγοῦ καλοῦσι. lib. 3. bell. Vand.* Non enim prætorem vocant, sed prætorii præfectum.

XLI. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Decurio fortunam quam nascendo meruit, suffragiis atq; ambitione non mutet: & si vacare per senectutem potuerit, propter ordinationem, quæ per plurimos citò definiri solet, curiam non relinquat. DAT. PRID. NON. IVL. CP. VALENTINIANO A. III. ET EVTROPIO COSS.

Ne quis emendicatis decurionum suffragiis segreget se à curia, veluti senex, qui decurio non sit inuitus, si post decurionatum ad eam ætatem peruenerit, curia non soluitur, ne ceterorum quidem consensu & emendicato decreto, quod fieri solet. & facilè.

XLII. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS, ET HONORIVS AAA. ABVNDANTIO COMITI ET MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Militaribus viris nihil sit commune cum curiis, nihilq; sibi licitum sciant, quod suæ non subiectum est potestati. nullum iniuria, nullum verbere, nullum graui pulsatione tribunus, duxve, aut comes curialem principalémve contingat. Si quis posthac temerario & inconsiderato ausu vllum ex principalibus viris vsurpata attrectauerit iniuria: sciat se decem libris auri esse multandum. DAT. PRID. KAL. AVG. CP. ARCADIO A. ET RVFINO COSS.

In principales, vel decuriones ciuilium magistratuum iurisdictio est. *l. 47.* ꝰ. non militarium veluti tribunorum. Ait, *Duxve aut Comes.*] Veteres libri consentientes cum Theodosiano, *Dux ille, an Comes sit.* quomodo plerique auctores Latini loqui solent.

XLIII. IIDEM AA. RVFINO PP. Omnes qui curiali obstricti sanguine, diuersis se officiorum priuilegiis, & actuum præiudiciis aggregauerunt, reddendos muniis esse non ambiges: sed nec rescripta aut adnotationes ad munerum fugam prodesse permittimus. DAT. PRID. ID. APR. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Quod de officiorum priuilegiis, & actuum præiudiciis, congruit cum *l. 17. 28. 32. 35. 39.* Quod de rescriptis, cum *19. 36. 37.*

XLIIII. IIDEM AAA. RVFINO PP. Nullus filius materni sanguinis vinculis illigetur: quia mulieris infirmitas nunquam huiusmodi functionibus reddit obnoxios, à quibus ipsa habetur immunis. DAT. V. ID. AVGVST. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Dixi hac de re in *l. 22. & 29.*

XLV. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ENNOIO PROC. AFRICÆ. Nominationum forma vacillare non debet, si omnes qui albo curiæ detinentur, adesse non possunt: ne paucorum absentia siue necessaria, siue fortuita debilitet, quod à maiore parte ordinis salubriter fuerit constitutum: cùm duæ partes ordinis in vrbe positæ, totius curiæ instar exhibeant. DAT. XVII. KAL. IVN. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Huic legi coniungenda est *l. nominationes.* ꝰ *de appell.* quæ eādem inscriptionem & subscriptionem habet. Non possunt fieri nominationes, siue creationes ad munera ciuilia citra consilium decretumq; publicum, præsentibus omnibus decurionibus, aut saltem duabus tertiis totius ordinis *l. 3. D. de dec. ab ord. fac. l. nulli. D. quod cuiusq; vniuers.*

XLVI. IIDEM AA. THEODORO PP. Ad subeundā patriæ munera dignissimi meritis & facultatibus curiales eligantur, ne tales fortè nominentur, qui functiones publicas implere non possint. DAT. IIII. KAL. OCTOB. MEDIOL. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Ad munera veluti ad sacerdotium prouinciæ, nominantur potiores, id est, locupletes, & de Republ. bene meriti. & hoc est quod ait l. honores. D. eod. tit. *honores & munera non ordinationi sed potioribus iniungi*, hoc est, non tam vices spectari quàm vires. quod de tutelis Paulus scripsit *2. recept. Sentent.*

XLVII. IIDEM AA. CÆSARIO PP. Curiales qui honorariam adepti sunt comitiuam dignitatem, formidare debent eos, quorum moderationi sunt commissi: nec se existimare ideò meruisse dignitatem, vt iudicum præcepta despiciant. Quòd si in eadem culpa perseuerent, quinque librarum auri multæ obnoxii subiugentur, honore quoque quem prodiderint, spoliandi. DAT. IIII. KAL. IAN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Curiales sunt sub iurisdictione præsidis, etiam si honorati sint titulo comitis consistoriani, vel ordinis primi aut secundi. Honorem prodit qui eo abutitur ad iudicum contemptionem.

XLVIII. IIDEM AA. FLORENTINO P. V. In successione curialium decernimus: vt etiam si patres decesserint, teneatur adgnatio. DAT. XII. KAL. IAN. MED. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Agnasci dicuntur postumi. Hic igitur est legis sensus, non tātùm natos, sed & postumos sequi curialem fortunam patris. Quia enim lex ait, *Patres*, de aliis quàm de filiis accipienda non est. De agnatis certè haudquaquam, quandoquidem decurionum agnati, etiam si eis heredes existant, eorum condicionem non sequuntur.

XLIX. IIDEM AA. THEODORO PP. Omnes qui quolibet curiæ iure debentur, cuiuscunque superstitionis sint, ad implenda munera teneantur. DAT. ID. FEBR. MEO. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Quolibet iure.] puta genere, actu, re iudicata. *Cuiuscunque superstitionis*, puta Iudæi aut hæretici. Theodosius ait cuiuscunque sectæ in *l. curiales.* ꝫ *de heret.*

L. IIDEM AA. EVTYCHIANO PP. Omnes omnino curiales in originalibus ac debitis perpetuo curiis perseuerent, & qui ex his ad prouinciarum regimen atque administrationem qualibet fraude atque ambitione peruenerint, sciant se non solum in sua curia remansuros, sed etiam cunctis rursus ab exordio muneribus seruituros. DAT. VIII. KAL. NOV. CP. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Qui fraude vel ambitione facti sunt rectores prouinciarum, reuocantur in curiam, ita vt omnia curialia munera, & si iampridem ex ais quædam obierint, ex integro obire & repetere cogãtur. Ait, [*Originalibus*,] genere. [*Debitis*,] quolibet alio iure.

LI. IIDEM AA. MESSALÆ PP. Quamuis prouisum fuerat congruæ emendationis occursu, quemadmodum curiales, militiæ nomine & honore suspenso, officiis redderentur: tamen quia hoc callido consilio repererunt, vt ciuitatis prouinciæ suæ finibus, tanquam his eorum tantum interdictus fuisset accessus, peregrinos expeterent commeatus: ne diutius in perniciem curiarum latitãdi spes & solatium eos impunitatis exacuat: horum cupiditatibus obuiamus, vt ex eorum bonis, qui se vel prosecutioni, vel munus ciuitatum, interdictæ dudum ambitione militiæ, vel qualibet fraude subtrahere conati fuerint: curiis quas deseruerãt, consulatur. Itaque si vocari edictis intra anni metas (hi tamen qui manifestis curiæ nexibus illigantur) latere potius, quàm redire maluerint: sciant post emensum annum, interpellatis prouinciarum moderatoribus, ex facultatibus suis curiis, quas destituerunt, esse consulendum. neque enim de immaturo præiudicio temporis possunt breuitatem causari. DAT. XVII. KAL. SEP. THEODORO V. C. COSS.

Qui relicta curia militiæ nomen dederunt, aut reuocantur, aut post annum bona eorum addicuntur curiæ, vel etiam iis qui eorum vice munera subeunt, vt demonstratum est ꝫ. Erũ nõ tantùm in patria, sed & in peregrino solo decuriones militare prohibentur. Prosecutioni ait eos se subtrahere, qui longissimè absunt. Huic coniungenda est *l. pen.* ꝫ *de resc. vend.*

LII. IIDEM AA. PROBINO PROC. AFRICÆ. Quis tam inueniri iniquus arbiter rerum potest, qui in vrbibus magnifico statu præditis, ac votiua curialium numerositate locupletibus, ad iterationem quempiam transacti oneris compellat: vt cùm alii necdum penè initiati curiæ sacris fuerint, alios & continuatio, & repetitæ sæpè functiones adficiant? DAT. XVI. KALEND. APRIL. MEDIOL. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Nemo cogitur munera ciuilia iterare vel continuare. æquum enim non est, aliis idoneis existentibus, qui nondum munus vllum curiæ attigerunt, eos qui attigerint iterum prægrauari. Si ciuium sit inopia, aliud dicendum est. *l. 3.* ꝫ. *quemadm. ciu. mun. ind.*

LIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. EVCHARIO PROC. AFRICÆ. Duumuirum impune non liceat extollere potestatem fascium, extra metas territorii propriæ ciuitatis. DAT. VI. ID. MART. RAVEN. HONORIO IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

A Duumuiri imperium non habent. *l. ea quæ. D. ad munic.* Iurisdictionem habent vsque ad certam quantitatem, vt v. *Senten. Pauli* diximus, quam tamen defendere pœnali iudicio nequeũt. *l. 1. D. si quis ius dic. non obt.* Pignoris capionem. *l. 29. §. magistratus. D. ad l. Aquil.* Legis actionem, vt in 2. *Sent.* diximus. In seruos castigationem, *l. 12. D. de iurisdict. l. si priuatus. D. qui & a quib. man.* Tutoris & curatoris dationem, *l. 3. D. de tut. & curat. dat.* quin & ordo ipse ipsum magistratum, id est, Duumuirum iure tutorem dat. *l. decreto. D. qui pet. tut.* Præfert fasces siue bacillos, vt in 2. *Agraria.* Potestate sua non vtitur extra territo-
B rium, sicut nec vrbani magistratus. Territorium à terra malo deducere, quàm à terrendo. nam & pro fundo accipitur sæpè. *l. 3.* ꝫ. *de natur. lib. l. nullis.* ꝫ. *de episc. & cler.*

LIIII. IIDEM AA. PALLADIO PP. Generali lege sancimus, vt si quis suum decurionem curiæ vindicare maluerit, si præsidis desit copia, in eundem manus iniectione concessa, sciat ad examen cognitoris resultantem esse deducendum: ita vt moderator prouinciæ (si quæstio fortasse fiducia defensionis vlla generatur)
C nisi intra tres menses causam originis competenti disceptatione cognouerit, atq; conuictum cum pœna restituerit debitis muneribus, vel liberum ab inquietudine pronunciauerit: decem librarum auri mulctam cogatur exsoluere. eius etiam officium pari damni irrogatione teneatur. DAT. V. NON. MAI. RAV. DN. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO COSS.

Ordini in decurionem manus iniectio est si præsidis desit co-
D pia. Curialis condicionis quæstio apud præsidem agitur, & peragitur intra tres menses. quod etiam tradidimus in *l. vlt.* ꝫ. *de sur. fis.* Ait, [*Eius etiam.*] Eustathius ἡ τάξις αὐτοῦ ζημιούσθω.

LV. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ISIDORO PP. Si quis decurio, aut subiectus curiæ ausus fuerit vllam affectare militiam: nulla præscriptione temporis muniatur, sed ad condicionẽ propriam retrahatur: nec ipse, vel eius liberi post talem i-
E psius statum procreati, quod patriæ debetur, valeant declinare. DAT. III. NON. APR. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Filius decurionis subiectus est curiæ, necdum decurio. Neq; autem decurio, neq; subiectus curiæ XXX. vel XL. annorum præscriptione tueri se à curiæ vindicatione potest, *l. præscriptionem.* ꝫ. *de præscript. 30. ann.* Obstat *l. si cohortalis.* ꝫ. *de cohor.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet, eadem verba, nisi quòd hæc de curialibus, illa de cohortalibus loquitur. At in co-
F hortalibus idem prorsus nullo tempore excepto, Theodosium constituisse constat ex *l. vlt. C. Theod. de cohortal.* Verùm Tribonianus ex Anastasii Constitutione, id est, ex *l. 4.* ꝫ. *de præscrip. 30. ann.* addidit in *d. l. si cohortalis.* hæc verba *præter eam scilicet quæ ex 40. annis colligitur* (sic enim auctoribus libris scriptis legendum est) quoniam à sua Constitutione Anastasius postea solos curiales excepit in *d. l. præscriptionem.*

LVI. IIDEM AA. ISIDORO PP. Alexandrinis principalibus & si aduocatione fungantur, nihilominus onus peregrinationis incumbat: nec publica cura,
G nisi in sua tantùm ciuitate, committatur: & primus curiæ, cùm muneribus vniuersis expletis ad summũ peruenerit gradum, comitiuæ primi ordinis fruatur post biennium dignitate præstita: in curialibus tamen permaneat. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Hæc lex, & tres quæ sequuntur, & *l. 1.* ꝫ. *de Alex. prim.* pertinent ad curiam Alexandrinam, & sumptæ sunt omnes ex vna eademque No. Theodosii. Hæc curia instituta est à Seuero. Spar-
H tianus, *Alexandrinis*, inquit, *ius Buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita vt sub regibus ante viuebant vno iudice contenti, quem Cæsar dedisset.* Is verò iudex quo Spartianus ait Alexandrinos fuisse contentos, Iuridicus est Alexandriæ ὁ τῶν δικῶν κύριος, vt Strabo ait XVII. de quo habemus specialem titulum. Datur autem

autem primùm hac lege Alexandrinis principalibus, & si aduocatione fungantur, quos tamen magis decere videbatur legatio vt minimè (sic accipio *nihilominus* non sine exemplis) legationis munus obire, aliave qua procuratione vel cura extra suam ciuitatem fungi cogantur. Non dtur munus, sed cura. Principales expletis muneribus omnibus suscipiunt curas. Datur deinde aliud Primo curiæ, vt post biennium comitiua primi ordinis ornatus exeat, non quidem è curia, sed ex primicerio. De Primo curiæ diximus suprà. De biennio, de primiceriis, de comitibus primi ordinis dicemus *lib.* XII. Nihil inexplicatum reliquimus. Vno loco si quid desideres, noli queri, tibi altero satisfiet. itaque malè iis vtetur, imò nihil planè percipiet, nisi qui omnia legerit.

LVII. IIDEM AA. ISIDORO PP. Quinque summates ordinis Alexandrini corporalibus iniuriis immunes esse censemus, vt voce libera commoditates patriæ defendant: cùm possint, si quid egerint criminosè, pecuniariis coerceri dispendiis. æstimabuntur autem præsente curia viri spectabilis Augustalis iudicio. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Datur & aliud hoc capite Alexandrinis principalibus, qui pro patria aduocatione funguntur, vt ne ad libidinem præfecti Augustalis corporalibus afficiantur iniuriis, quod & principalibus Vulsinensium in Hetruria datur. *l. vrbis. C. Th. eod tit.* De præfecto Augustali dixi in tit *de can. larg. tit.* Ait, [*Quinque summates,*] vt in *l.* 4. ℸ. *de nauicul.* & Symmachus, *Summates Aricinæ vrbis.*

LVIII. IIDEM AA. ISIDORO PP. Eum qui triginta annis in Alexádrina ciuitate ciuilibus inhæserit muneribus, corporalibus muniis non pecuniariis excusari conuenit: habita consideratione videlicet meritorum, vt hoc bene cogniti priuilegium consequantur, nec eo passim fruantur indigni. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Datur & aliud beneficium quasi pro emerito curialibus Alexandrinis, qui per XXX. annos functi in ea sunt ciuilibus muneribus, vt deinceps vacent à corporalibus, non etiam à patrimonialibus. sed hoc ita, si strenuè & serio per tot annos in ea versati sint, non negligenter, non scelerate, non desultoriè.

LIX. IIDEM AA. ISIDORO PP. Si quos spontaneos hypomnematographi munificos suis exhortationibus ad publicas nominauerint functiones, iubemus non expectandum esse consensum pro tempore viri spectabilis Augustalis, qui fit plerumque venalis, sed vtriusque partis sufficere voluntatem, vt incipiat functio, quam nullus incusat: tunc ad memoratum iudicem tam nominati, quàm etiam creatoris consona relatione currente. quam si suscipere vel confirmare distulerit, sciat se vigintiquinque librarum auri condemnatione plectendum. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

A Strabone inter magistratus ciuitatis Alexandrinæ numeratur *ὑπομνηματογράφος*, *lib.* XVII. qui Latinè dici potest Commentariensis. Videntur duo fuisse, vt in aliis ciuitatibus Duumuiri, qui nominationes ad munera ciuilia facerent, quas ratas esse cauetur hoc capite, etiam si sine consensu factæ sint præfecti Augustalis, qui & inuitus eas confirmare cogitur, videlicet vtriusque partis, id est, nominantis & nominati concurrente consensu. Nominatorem creatorem vocat, vt in *l.* 2. ℸ. *quo quisque ord. con. l.* 2. §. *si eo tempore. D. de adm. rer. ad ciu. pert.* Addatur *l. vlt.* ℸ. *de hered. decur.* vbi vulgo malè, *creditorum,* pro *creatorum. lib.* 45. [illegible], *χειροτονεῖ.*

LX. IIDEM AA. THOMÆ PP. Nullus qui nexu generis curiæ tenetur obnoxius, per substitutam quamcunque personam curiales impleat functiones, sed ipse per se debitum patriæ munus exsoluat, & si spectabili dignitate decoratus sit: nisi hoc ei speciali beneficio sit concessum. hi verò qui honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per substitutos periculo suarum facultatum curiæ muneribus satisfacere non vetentur. DAT. V. KAL. MART. CP. EVDOXIO ET DIOSCORO COSS.

Vt is qui origine est curialis, etiamsi spectabili dignitate veluti Comitiua primi ordinis decoratus sit, per se, non per substitutum munera ciuilia obeat, nisi hoc ei princeps specialiter concesserit. Vt is qui illustri dignitate honestatus est, veluti magisteria, eam per substitutum obire possit suo periculo. & hæc postrema legis verba reperta sunt in *l. ad similitud. nem.* ℸ. *de episco. & cleric.* in qua idem significatur datum episcopis, presbyteris, diaconis. Alii clerici, vt puta hypodiaconi, lectores, cantores, exorcistæ, ostiarii, retracti in curiam, per se munera obeunt. *l. si quis curialis.* ℸ. *de episc. & cler.* nec obstat Nou. 123. quæ quod in præteritum indulget, in futurum vetat.

LXI. IMP. LEO A. IVLIANO PP. Neque Dorotheum virum illustrem, & totam eius substantiam, neque Irenæum virum spectabilem tribunum & notarium, & si ante paternas illustres dignitates natus est, vllam inquietudinem pro curiali genere & condicione sustinere decreuimus. Liberos quoque eorum, vel qui iam sunt, vel futuri sunt, eorumque posteros, quotiescunque continuata temporum & successionum perpetuitate nascentur, a condicione curiali & functione esse liberos: lege diuæ memoriæ Iuliani, quæ de materno curialium Antiochenæ ciuitatis genere promulgata est, nihil in persona viri illustris Dorothei, vel viri spectabilis Irenæi, vel aduersus facultates eorum, vel aduersus liberos eorundem, vel qui iam nati sunt, vel postmodum quoquo tempore nascentur, vel aduersus substantias eorum roboris vel iuris habitura. circa alias sanè vniuersas personas de materno genere ad memoratæ Antiochenæ ciuitatis tantummodò curiam pertinentes, eandem legem præcipimus obtinere propriam firmitatem.

A generali constitutione, vt liberi ante illustratum patris suscepti curia retineantur, de qua dicemus ℸ. & à priuilegio *l.* 22. ℸ. hæc lex familiam excipit Dorothei viri illustris, & filii eius Irenæi viri spectabilis.

LXII. IDEM A. CONSTANTINO PP. Si ille qui ex filia decurionis Antiochenæ splendidissimæ ciuitatis & patre, qui nullius alterius ciuitatis muniis debeatur, procreatus est, sub examine prouincialis iudicis, vel sponte confessus, vel certè conuictus, quòd ex filia sit curialis progenitus, & albo decurionum adscriptus fuerit: nullam sibi superesse facultatem negandæ vel euitandæ condicionis existimet, & curialem non aspernari fortunam aui materni sui pertentet, nec dubitet se muneribus curialibus subiacere. Quòd si quem curia, de qua præsens sanctio loquitur, natum ex filià curialis minimè secundum præstitutam ordinationem sibi sociandum curauerit: prolem eius pulsare nullo modo penitus poterit. nec enim patimur conuentionem eiusmodi prætermisso filio, quem curialis filia ediderat, à nepote vel pronepote, vel alterius incipere.

Confirmatur *l.* 22. ℸ. hoc addito, vt à filio huiusmodi conuentio incipiat, non à ceteris liberis. Filius igitur si non fuerit curiæ Antiochenæ vindicatus, non vindicabitur etiam nepos.

LXIII. IDEM A. AD SENATVM. Doctitii viri clarissimi iubemus fortunam super curiali condicione nullo modo esse inquietandam, nec facultatibus eius, sed eo qui huiusmodi conamen intulerit, [illegible]

crilegii pœnam luituro. omnes qui post peractam illustrem administrationem, vel adhuc in ea posito patre suo gignuntur, à curialium intentione defendantur vna cum paternis, sine dubio substantiis, quas cum persona patris à curiali nexu liberas esse nemo dissimulet.

De senatore ad senatum scribit, ce Doctitio, vel facultatibus eius vlla moueatur de curiali condicione controuersia. legẽdum in contextu, *nec facultates eius scilicet eo qui huiusmodi conamen inserit, sacrilegii pœnam luituro.* Quod sequitur, *Omnes*, initium est alterius sententiæ, quæ nihil commune habet cum re Doctitii. Vt nati ex illustribus, vel administrantibus, vel administratione perfunctis, curiæ non teneantur. Ergo antea nati tenentur, idque innuit *l. 61.* ꝫ. *l. prox. l. pen. l. vlt.* ꝫ. Proinde illustris filius non est, qui natus est ante illustrem dignitatem patris. qua ratione fortiter defendi potest, filium regis non esse eum, qui natus est antequàm pater regno potiretur: qua Xerxes obtinuit aduersus Darium fratrem natu maiorem. At secus est tamen in decurionum & senatorum filiis, vt dicemus in *l. 11.* ꝫ. *de dign.* & in filiis patronorum fisci, vt in *l. vlt.* ꝫ.

LXIIII. Imp. Zeno A. Sebastiano pp. Neminem ex his qui obnoxii curiæ constituti, ab initio felicissimi nostræ pietatis imperii Comitum priuatarum rerum nostræ vel piissimæ augustæ partis, seu Comitis sacrarum largitionum, vel Comitis domesticorum, Quæstoris, vel magistri officiorum ad actum administrationis gerendum prouecti sunt, vel in posterum prouehentur, ob hoc curialium munerum laqueos volumus euitare: sed obligatos cum liberis suis quandocumque progenitis, & facultatibus suis, post administrationem depositam curiæ commoditatibus inseruire: nisi fortè aliis priuilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. nam alia vniuersa legitima, vel ex constitutionibus data priuilegia, integra volumus illibataq; seruari. Ne tamen indului honoris inane nomen retinere videantur, dignitatum titulis potiantur, & per substitutos suarum periculo facultatum curialibus muneribus respondentes, habeant integra illibataq; priuilegia dignitatis. Eos verò qui præfatas dignitates ante initium nostri imperii consecuti sunt, cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filiis à curialibus nexibus vel honore decreuimus liberari. Hos autem qui quocunq; tempore patricii, vel consules, aut consulares facti sunt, aut in posterum fuerint, aut magistri militum, vel præfecti prætorio Orientis, vel Illyrici, vel vrbis administrationem in actu positi quandocunq; gessere, aut postea gesserint: omni modo cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filiis à curiarum nexibus vel honore decernimus liberari.

In contextu legendum, *Comites priuatarum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, siue comites largitionum, vel comites domesticorum, quæstores, vel magistri officiorum licet ad actum, &c.* quam lectionem confirmat *l. prox.* Hæ autem omnes, quę hac lege recensentur initio, dignitates illustres sunt, & ex ea qui eas ante Zenonis imperium administrauerunt, curia liberantur vnà cum liberis post eas dignitates susceptis. Ante suscepti in curia retinentur. At post Zenonis imperium, qui eas dignitates administrauerunt per se, vel per substitutum, curiæ satisfacere coguntur, sicut & honorarii illustres *l. 60.* ꝫ. & liberi eorum quandocunq; suscepti. Recensentur in extremo aliæ dignitates æquè illustres, quæ tamen curia absoluunt, etiam si post Zenonis imperium administratę sint, exceptis liberis ante eas dignitates susceptis. Loquitur de præfectis tantùm prætorio Orientis & Illyrici, quoniam hæc lex tantùm pertinet ad Orientale imperium.

LXV. Imp. Anastasius A. Polycarpo pp. Diuæ memoriæ Zenonis sacratissimam constitutionem, quæ de curialibus post certas excelsas administrationes seu dignitates condicionis nexu liberandis lata est, in hac parte tantummodò duximus corrigendam, qua cauetur eos etiam qui ante eandem constitutionem (ab initio tamen eiusdem diuæ recordationis Zenonis imperii) Comites priuatarum nostræ vel piissimæ augustæ partis, seu Comites sacrarum largitionum, vel Comites domesticorum, Quæstores, aut magistri officiorum, licet ad actum administrationis gerendum prouecti sunt, minimè curialium munerum laqueos ob hoc euitare, sed obligatos cum liberis suis quandocunq; progenitis & facultatibus suis post administrationem depositam curiæ commoditatibus inseruire: nisi fortè aliis priuilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. his etenim qui memoratas administrationes, vel vnam ex his peregerunt, necnon liberis & rebus eorũ beneficium, quod ante per illustrem administrationem peractam eis adquisitum est, intactum illibatumque iubemus seruari, vt relaxatione cõdicionis & munerum curialium per anteriores principales dispositiones sibi concessa, tam ipsi, quàm liberi eorum post huiusmodi administrationem adeptam procreati, vnà cum propriis substantiis potiantur, & si contigerit eos post diuæ memoriæ Zenonis constitutionem, siue per se, siue per substitutos suos, curiæ competentia munera subiisse. Eadem videlicet constitutione diuæ memorię Zenonis ex die quo promulgata est, suas vires obtinẽte: cùm conueniat leges futuris regulas imponere, non præteritis calumnias excitare.

In hoc Iustiniani Codice ponuntur sæpè leges, quibus superioribus derogatur, vix quibus superioribus abrogetur. In Codice Theodosiano ita. Hæc lex derogat proximæ, in qua Zeno curiæ obligat eos, qui ab imperii sui auspiciis facti essent comites priuatarum, Comites largitionum, Comites domesticorum, Quæstores, Magistri officiorum. In hac Anastasius soluit, modò si ante constitutionem illam Zenonis eas gessissent dignitates, nec vult sibi eosdem quidquam præiudicasse, quòd aliquandiu paruerint Cõstitutioni Zenonis, idq; metu ò. Debuit enim Zeno in futurum legem ferre, non in præteritum, adempta libertate iis, qui iam ad eam iure peruenerant, ex *l. 63.* & aliis plerisq; constitutionibus.

LXVI. Imp. Iustinianus A. Demostheni pp. Curialibus consortiis consulentes, censemus vt nemo sibi blandiatur, & non certis modis sese liberum esse existimet, sed pro nostra forma tantummodo sciat posse libertatem sibi curialis competere condicionis: omnibus anterioribus modis, quos non comprehendit præsens sanctio, ex præsenti die antiquandis. Si quis igitur vel summum patriciatus honorem fuerit consecutus, siue insulis consulatus honorarii aut ordinarii fuerit ampliatus, vt vel cõsul, vel consularis efficiatur, seu prę fectorum prætorio insulas susceperit gubernandas, vel vrbicariam (in ipso tamen actu) meruerit præfecturam, nec non magistri militum officium gerendum susceperit: is gaudeat se huiusmodi condicionis esse exsortem & liberum cum suis facultatibus, suaq; posteritate, quam postquam meruit dignitatem, vel actum gessit, ediderit: anterioribus filiis in condicione pristina remansuris. Sed & tam prælaturæ quæstoris quàm viri eloquentissimi fisci patroni, tam præfecturæ, quæ Orientalibus & Illyricianis præsidet sedibus, quam vrbicariæ, cùm ad fisci patronatum peruenerint, nexibus curiæ liberantur, vnà cum substantiis & liberis suis, quos vel ante habuerint, vel postquam ad eundem gradum prouecti sunt. Vti etiam clarissimi principes agentium in rebus curiæ libertatem ex antiquis legibus consecuti sunt, & viri spectabiles proximi sacri scrinii

nostræ

A nostræ memoriæ, & sacrarum epistolarum, necnon sacri scrinii libellorum, sacrarumq; cognitionum & dispositionum, eum substantiis & liberis suis, quos per emerita stipendia susceperint. hoc etiam nos corroborantes intuitu laborum, quos multo, longo, prolixóque tempore pertulerunt, intactum illibatumq; conseruamus: vt hi omnes fortuna curiali liberentur cũ sua substantia suaque sobole secundum ea quæ prædiximus. Ex æuo autem sequente progenitos antea nullius futu- B ri fisci patroni liberos concedimus liberandos, vt ne quod summis apicibus dignitatum non est concessum, hoc alij sibi audeant vindicare: sed progeniti filij ante, quàm ad fisci patronatum peruenerint, in condicione pristina remaneant. Aliis autem modis quàm his, quos singulatim enumerauimus, siue legibus antiquis comprehensi sunt (qualis erat is, quem ex tribus maribus concessum ante fuerat patri maximo senatui sociare) C siue comprehensi anterioribus scitis non fuerant, liberationem competere cuidam curialis fortunæ nullo patimur modo: sed siue pragmatica sanctio super hoc processit, siue sententia eminentissimæ præfecturæ, siue alius modus (quicunque excogitatus est) omnia ea penitus vacuari, & pro infectis haberi, & curialia corpora suis reddi ciuitatibus, & substantias eorum subiacere, nulla excusatione eis penitus competente.

Hodie Comitiua priuatarum, vel largitionum, vel domesti- D corum, vel quæstura, vel magisterium officiorum curia non soluit. Patriciatus, Consulatus, Consularitas, Magisterium militum, Præfectura prętoriana vel vrbicaria, Patronatus fisci, Principatus agentium in rebus, Proximatus sacrorum scriniorum curia soluit, Patriciatus & Consularitas solo titulo honoris. Reliquæ non nisi administrationis merito Nou. 70. & 81. Ait *Sed & tam prælatura.*] Locus est corruptissimus. Affirmo legendum, *Sed & viri eloquentissimi fori patroni, tam præfecturæ quæ Orientalibus & Illyricianis præsidet sedibus; quàm vrbicariæ.* Fuit certus aduocatorum numerus in foro præfecturæ prætorianæ E & vrbicariæ, qui Statuti dicebantur, sicut in quaque militia & collegio certi statuti sunt, alii supernumerarii dicuntur, & fuit sub primiceriis, vt Balsamon scribit *Nomocanonis* 8. *cap.* 13. Ex eis duo fisci patroni quotannis prodibant: qui ex re curiali & cohortali fortuna liberabantur cum liberis omnibus quandocunque susceptis, quod tamen illustres non habuerunt. nam liberi ex eis ante illustratum nati, non sunt illustres. Sed Iustinianus hac lege idem statuit in fisci patronis, vt in posterum ii tantùm cum patribus curia liberentur, qui fuerint post patronatum fisci procreati. Iuris antiqui vestigium est in *l.* 8. *supr. de adu. diu.* F *iud.* vbi quod erat expressum de curiali condicione propter hanc legem Tribonianus immutauit. Ad extremum Iustinianus abrogat omnes alios modos soluendi curialis vinculi. abrogat l. 132. *C. Th. de decur.* Abrogat & alibi quartam Sabinianam datam adoptato ex tribus maribus. §. *sed ea omnia. Instit. de her. quæ ab int. def.* Alciatus malè censet legendum, *Tribus manibus*: quem ob id quidam alii etiam notarunt, sed rem non explicarunt. Erant hæc tres liberos mares habentium iura: Vni dato senatui, curiæ liberatio contingebat: Vni in adoptionem dato, G quarta omnium bonorum adoptatoris ex S.C. Sabiano deferebatur, sicut impuberi arrogato ex Constitutione Antonini. De principibus agentium in rebus quod hac lege continetur, non caret difficultate, quam discutiemus in *l.* 7. *j. de prs. ag. in reb.*

Si seruus, aut libertus ad decurionatum aspirauerit.

TIT. XXXII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. SATVRNINO. Si libertus vel ius aureorum anulorum adeptus non est, vel natalibus suis non est restitutus, præses prouinciæ non tantùm curiæ participare non permittet, sed iuxta legis seueritatem congruenti pœna vlciscetur.

Liberti in decurionum ordinem conscribi non possunt: libertinorum filii possunt, quia ingenui sunt. idque etiam in senatu maximo obtinet. *l.* 9. *j. de dignit.* quod tamen turpe & inuidiosum fuit, & imperatori Claudio vitio vertitur, quòd latum clauum tribuerit libertini filio: & Appio Claudio, quòd in censura inquinarit senatum, lectis libertinorum nepotibus. At impetrato iure anulorum aureorum vel restitutione natalium, libertini in curiam admittuntur. Anulo vtebantur ingenui. idcirco anulus libertinis datur, vt quasi ingenui viuant. Scribit Dio Musam medicum ab Augusto accepisse anulum aureum, & subiicit, *Erat enim libertinus.* Meliore autem condicione sunt natalibus restituti, quàm anulo donati. hi honore augentur, condicionem non mutant, iura tantùm & munia, dùm viuunt, ingenuitatis habent. Nou. 74. *l. falsa. D. de cond. & dem. l. etiam. D. de bon. lib. l.* 2. *sup. de in. au. an.* vbi pro *libertinitatis*, legendum, *libertinis.* Illi condicionem mutant, quippe cum eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerunt, nondum neque naturali neque ciuili iure descripto *l.* 2. *D. de na. rest.* ergo verè fiunt ingenui. *l. vlt.* §. *de bo. lib.* At ex No. Iustiniani 78. ipso iure omnes liberti natalibus restituuntur, & ius habent anulorum, saluo iure patronatus. Possunt igitur omnes hodie in curiam admitti, & cessant pœnæ legis Visellię, quam intelligunt hoc loco Imperatores, dum ait, *Iuxta legis seueritatem.*

II. IIDEM AA. ORICINÆ. Præses prouinciæ si eum qui ædilitate fungitur, seruum tuum esse cognouerit, si quidem non ignarum condicionis suæ ad ædilitatem aspirasse prospexerit, ob violatam seruili macula curiæ dignitatem, congruenti pœna afficiet. Si verò cum opinione publica mater eius pro libera haberetur, ex decurione procreatus, ad capessendum honorem errore lapsus processit: dominio tuo cũ subiugabit.

Seruus si sciẽs aspirauerit ad honorem curiæ, grauissima pœna adficitur. si ignorans, illæsus domino redditur. An & scienti domino? quod videtur. nam nec sciente domino decurio fit, etiam si ea fini manumittatur. Sed magis est vt addicatur fisco, arg. *l. generali. inf. de tabul.* Cur enim eo passus est dominus inquinari curiam? Pręterea hæc lex ostẽdit, communem opinionem libertatem non tribuere, seruo ædilitatem gerenti potius, quàm ædili. arbitror & gesta per eum ipso iure nulla esse, vtilitatis tamen causa sustineri. *l. Barbarius. D. de off. præt.*

De prædiis curialium sine decreto non alienandis.

TIT. XXXIII.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEOD. ET ARC. AAA. CYNEGIO PP. Si quis decurionum vel rustica prædia, vel vrbana venditor necessitate coactus addicit, interpellet iudicem competentem, omnesq; causas sigillatim, quibus strangulatur, exponat: & ita demum distrahendę possessionis facultatem accipiat, si alienationis necessitatem probauerit. Infirma enim venditio erit, si hæc fuerit forma neglecta. ita enim fiet, vt nec immoderatus venditor, nec emptor (cuiuscunque sit condicionis) inueniatur iniustus. Denique nihil erit postmodum, quo vẽditor vel circumuẽtum se insidiis, vel oppressum potentia comparatoris queri debeat: quandoquidem sub fide actorum, & de necessitate distrahentis, & de voluntate patuerit cõparantis. Quòd si quis contra veritum occultis molitionibus per suppositas fraude personas cuiuslibet loci, quem tamen ei decurio distrahat, comparator extiterit, sciat se pretio, quod dedit, esse priuandum: & locum quem cõparauit, cum fructibus esse restituen- H dum. DAT. VIII. KAL. DECEMBR. CP. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Non valere venditionem prædiorum curialium, nisi fiat causa probata apud acta præsidis. *l.* 2. *supr. de off. eius qui vic. alic. iud. obt.* vel præfecti prætorio ex Nouell. Maioriani *de curialibus.*

quam sequitur Cassiodorus *lib. VII. formula vltima ad praef. praetorio.* A non ad propositum: idemque *lib.* IX. consequenter huic constitutioni, *Praedia*, inquit, *curialium vnde maxime mediocribus parantur insidia, nullus illicita emptione peruadat, quia contractus dici non potest nisi qui de legibus venit.* [*Cuiuscunque sit conditionis.*] Siue collega siue non. *l. 2. Cod. Th. eod. titul.* [*Sciat se pretio.*] Qui praedium curiale emit sine decreto, curiali venditori restituit praedium cum fructibus, nec tamen ab eo pretium recipit vel meliorationes. idemque fit, si quis emerit capite censitos sine terra *l. 7. ī. de agr. & cens.* nam & hoc casu Reipub. interest, vt censiti terrae suę adhaereant, & illo, vt curiales sua teneant, B ne patrimonii dissipatione ad munera ciuilia minus reddantur idonei. Vtroque item casu aequum est, vt qui sciens (nec enim causari iuris ignorantiam potest) ad eam emptionem accessit, pretium amittat & sumptus. Idem quoque obseruatur, si quis dempto canone, quod fit illicitè, praedium dominicum emerit. *l. vlt. ī. de fun. rei priu.* nam & domino rerũ priuata conseruari publicè interest, & temerario emptori pretium reddi rationis non est. Non idem obseruatur, si non vicanus vicani praedium emerit. Hic enim pretii deductionem habet, *l. 1. ī. non lic. habit. met.* C aduersus quam ex superiobus iuris speciebus, quae diuersae sunt, & in quibus emptorem maius damnum mereri visum est, non argumentamur rectè. An igitur superioribus speciebus venditoris lucro pretium cedet? Minimè verò, cùm sit etiam ipse in vendẽdo mala fide versatus. Assentior Accursio, qui id multarum legum argumento aerario inferendum censet in *d. l. 7. & in l. pen. s. de resc. vend.*

II. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Florentio PP. Nec venditio rei hereditariae curiae adquisitae, aut debitoris hereditarij D qui soluerit, liberatio aliter admittenda est: nisi apud acta totius, vel maioris partis ordinis intercedente decreto, ineundi contractus, vel dissoluendae obligationis causa probetur. Ita enim & id quod ex ea redigitur. ad praediorum iubemus comparationem expẽdi quorum reditus omnes (sicut dictum est) eiusdem curiae publicis muneribus, quae solatio egere constiterit, iustissimè seruabuntur. ex consensu omnium, maximè E ditiorum, vel idonea fideiussione oblata, conductoribus eligendis. Dat. V. Id. Ivn. cp. Felice et Tavro Coss.

Lex prima est de praediis decurionum. Haec de rebus mobilibus, vel nominibus curiae hereditario iure adquisitis. Res hereditaria iure non venditur, debitor hereditarius soluendo nõ liberatur, nisi venditio aut dissolutio obligationis ex ordinis decreto fiat. Ex pecunia inde confecta praedia comparantur, quorum reditus curiae oneribus seruiant. Reditus plerunq; sunt pecuniae, quae ex locatione praediorum rediguntur. *l. libe. 10. l. fundi. D. de vsuf. leg.* F Conductores autẽ idonei eligendi sunt. Quod ait *sicut dictum est*, indicio est hanc legem partem esse amplioris cuiusdam Theodosii constitutionis, cuius & alia pars est in *l. 1. ī. tit. prox. & l. 1. C. Th. de imp. luc. desc.*

III. Imp. Zeno A. Sebastiano PP. Curiales vendere quidem res immobiles, vel mancipia rustica prohibemus sine interpositione decreti: donationes verò vel permutationes, vel quoslibet alios etiam sine decreto permittimus celebrare contractus: G quoniam & sacrae constitutiones, quae super hoc à retro principibus latae sunt, in plurimis suis partibus de pretio non redhibendo locutae sunt: vt ex hoc apertissimè detur intelligi. solum emptionis decurionibus sine decreto interdictum fuisse contractum. cùm tamen venditio intercedente (vt dictum est) decreto agitur, nullum eos, vel qui ab his comparant, dispendium cuiuscunque personae, vel causae, vel theatralis liberalitatis nomine (quod frequenter fieri dicitur) sustinere de- H cernimus: nec ex tabella decretum recitari, sed curialium vel maioris partis curiae relatione currente, sine vlla malignitate referentium, vel damno contrahentium, ad confirmandam emptionem competentis iudicis proferri sententiam.

Ait, *Mancipia rustica.*] Olim quaelibet, *l. 1. C. Th. eod. tit.* hodie meritò sola rustica, arg. *l. lax. ī. de admin. tut.* Ait, [*Donationes.*] Sola vẽditio inhibetur, & ideò in rubrica, *Alienandis*, id est, vendendis, vt in *l. 1. ī. de iur. emph.* donatio vel permutatio non inhibetur. quam legem mirabilem Iustinianus vocat Nou. 38. Sed causa eius haec est, quòd facilius quisq; vendat, quàm donet: cuius etiam ratione S.C. obligatae mulieri succurrit, non donanti. lex Iulia inhibet hypothecam fundi dotalis, non alienationem: Caninia familiae manumissionem testamentariam, non inter viuos: mores Parisiorum largitionem omnium bonorum testamentariam, non inter viuos. At haec causa Iustinianũ non mouit, quominus idem ipse ius in donatione, quod in venditione constitueret, neutram valere sine decreto, vt ipse refert Nouel. 38. & hanc eius constitutionem sub hoc titulo desiderari: quodque in quibusdam veteribus Codicibus ad finem tituli *de decur.* in aliis ad finem tituli proximi, adnotatum est deesse constitutionem Graecam: huius tituli extremo adnotari debuisse puto. Quin & postea Iustinianus *Nouell.* 87. nec cum decreto donationem permisit. Decretum autem fieri hac lege constituit Zeno, consensu curię & sententia competentis iudicis, viua voce, non ex periculo siue tabella recitata, ne quid pro scriptura exceptoribus dare contrahentes necesse sit. Omnino enim vult decretum fieri sine damno, sine impendio vllo, adeò vt nominatim etiam caueat, ne quod frequenter fieri iis venditionibus solet, quidquam theatralium nomine contrahentes praestent. *De pretio*] Vnus tantùm est contractus in quo interuenit pretium, is est emptio venditio. Dicitur & merces locationis pretium, sed καταχρηστικῶς. [*Relatione.*] Sic ī. de decur. l. 59. *consona relatione currente.*

Quando, & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo distributionis eorum.

Tit. XXXIIII.

I. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Florentio PP. Si decurionum consortio sit alienus qui curiali successit, competentis eidem iuris (siue ex asse, siue ex parte heres sit, bonorúmve possessor) partem quartam iure optimo à curia peti decernimus. Dat. V. Id. Ivn. cp. Felice et Tavro Coss.

* Si non curialis curiali successerit ex asse, quarta pars bonorum curiae debetur, cum onere tamen aeris alieni. *l. 2. §. eque diuerso.* Si plures non curiales ei successerint ex partibus, singuli pro rata conferunt ad quartam curiae debitam.

Eidem.] Successori.

II. Iidem AA. Apollonio PP. Meminimus nuper emissa lege diuali, portionem quartam de facultatibus curialium sui munus implentium, quae ex qualibet nouissima voluntate, vel ab intestato etiam, ad quemcunque (praeterquàm si ad filios curiales) deferantur, curiarum deputasse corporibus. sed multi rãquam corrumpendi totius patrimonii occasione captata, vniuscuiusque rei sibi particulam vindicando adeò totas dilacerãt facultates, vt dum participibus relictarum opum nocere cupiunt, sua quoque iura praecipitent. Quorum nimiam licentiam prouida dispositione refrenantes, ipsis quidem curialibus occupandi sua auctoritate res mortui copiam denegamus. Heres autem ad quem ab intestato, vel ex postrema voluntate directis vel fideicõmissariis verbis decurrit hereditas, omne patrimonium, quod relictum est, in partes quatuor diuidi procuret: vt rebus totis in sortium casum deductis, vel curię quadrantis, vel heredi aut fideicõmissario per vniuersitatem dodrantis electio ex sortis felicitate contingat. ita scilicet & praefati successo-

res, &

res,& curia promiscul rerum dominij liberabũtur incommodo. Naturale quippe vitium est negligi, quod communiter possidetur: vtque se habere nihil, qui non totum habeat, arbitretur: denique suam quoq; partem corrumpi patiatur, dum inuidet alienæ. Sed vbi quarta pars bonorum mortui curiæ debet offerri, immobilès quidem res, quæ nec laterè facilè possunt, nec cuiquam (si diuulgentur) officiunt, sub aspectu etiam curialium æstimari diuidiq; cõcedimus. mobiles autem res, vel se mouentes, vel instrumenta, vel si quid aliud in huiusmodi iure cõsistat, in medium proferri diuulgariq; non patimur, sed iuratis successorib. cum apud se diligenter æstimauerint quæ quantiq; sint pretii facultates, credi oportere decernimus. quid enim tã durum, tamq; inhumanum est, quàm publicatione, pompaq; rerum familiarium, & paupertatis detegi vilitatẽ, & inuidiæ patere diuitias? In exigendis verò debitis, si pretium quod pro quarta parte actionum curiæ competit, successores præstare noluerint, cautionibus iurata fide prolatis in medium, vnusquisque à debitorib. conuenientem sibi exigat portionem, eque diuerso æs alienum, si cui defunctus fuerat obligatus, tam iidem successores, quam curia pro sua sorte restituere cõpellantur. Quòd si sæpedicti successores sacramentum sibi crediderint excusandum, tunc verò ad similitudinẽ rerum immobilium diligentior curialibus omnium rerum indago præbebitur: scilicet vt vniuersis mortui facultatibus in aperto propositis, vel æstimatio rerum, vel diuisio sub præsentia curialium celebretur. In omnib. autem casibus, vbi quarta pars curiæ competit, transactiones interpositas firmas illibatasq; manere decernimus. Ad filiorum verò curialium, vel nepotum ac pronepotum scilicet decurionum similitudinem, ad quos integras opes peruenire censuimus: filiam, quinetiam neptem, proneptémve principali eiusdem ciuitatis, vnde pater, auus, vel proauus oritur, nuptam: rerum vel ab intestato, vel ex dispositione vltimæ voluntatis quæsitarum, integrum nulláque parte minutum dominium habere sancimus. Quòd si post parentum obitum inueniantur innuptæ vel viduæ, impuberibus quidem, post transactam pubertatem: in aliis verò quæ pubertatem excesserint, vel etiam in viduis, post mortem parentis triennium dumtaxat volumus expectari: vt interim quarta portio suspensa, aut apud eam, si in matrimonio curialis eiusdem ciuitatis fuerit collocata, perpetuo iure permaneat: vel si intra id tempus alienum eadem curia sortiatur maritum, penitúsve nupta non fuerit, memorata pars totius substantiæ curiæ cum triennij tam vrbanorum, quàm rusticorum prædiorum dumtaxat fructibus addicatur: ita tamen vt & optionis condicio in offerendis rebus quartę partis vel dodrantis, & sacramenti, tam de quantitate, quàm de æstimatione rerum mobilium, deq; actionibus inferendis, vel excipiendis (sicut in extraneis personis dictum est) ratio conseruetur. Sed & si mater mortui, vel auia tempore quo filius nepósve moritur, in cõiugio eiusdem ciuitatis curialis inuenta fuerit: ne ipsas quidem patimur quartæ portionis subire iacturã. Extraneum quinetiam heredem propinquitatis quidem iure discretum, tamen curię eiusdem ciuitatis obnoxium, supradictæ portionis dispendio liberamus.

DAT. VII. IDVS MART. CP. DIOSCORO ET EVDOXIO COSS.

Ait, *Lego diuali*, id est, *l. 1.* ͞ſ. Ait, [*Præter quam si ad filios curia-*

A *les.*] Ex No. Theodosii si filius, nepos, pronepos, pater, auus, proauus, non curialis curiali successerit, quarta curiæ non debetur: Ex Constitutione Iustiniani, id est, ex *l. prox.* ͞ſ. debetur. Hoc igitur loco non addiderat Theodosius *Curiales*, sed Tribonianus addidit, vt hæc lex congrueret cum Iustiniani lege. Quibus autẽ casibus debetur quarta, ex vniuerso ea sumitur, non ex singulis rebus. quamobrem heres bona diuidit in partes quatuor, & is eligit cui sors dederit. Forsitan & fratres in diuisione hereditatis, vel heres & fideicommissarius iure Romano sorti totam rem committunt, vt in multis aliis casibus fit, vel inter fratres potius,
B vt solet hodie, maior diuidit, minor eligit: qualém legem Sulpitius Victor *in Inst. Orat.* ponit, vt commune patrimonium diuidat qui est maior ex fratribus, eligat minor, & Seneca *Declamationum* VI. [*Sortium casum.*] Vet. *Sortium casumque.* [*Promiscui.*] Communio est promiscuum rerum dominium. [*Sed vbi quarta.*] Rerum immobilium æstimatio & diuisio fit præsentibus videntibusque curialibus: reliquorum æstimatio fit iureiurando successorum, vel si adeò superstitiosi sint, vt iurare nolint, omnes proferantur in medium. Cautionibus item prolatis, si nolint successores pretium nominum curiæ præstare pro qua-
C drante, nomina inter curiam & successores pro dodrãte, & quadrante diuidentur, & è contrario, pro quadrante curia agnoscet æs alienum defuncti. [*Vel diuisio.*] Ex No. Theodosii, prout successor elegerit. nam in arbitrio successoris est diuidere, vel quadrantis æstimationem pręstare. Ex sententia Iustiniani, prout inter ipsos conuenerit. [*Ad filiorum verò.*] Hoc etiam loco Tribonianus addidit, [*Curialium, & Scilicet decurionum.*] Ex Triboniani igitur siue Iustiniani sententia, si filius nepos pronepos curialis curiali successerit, curiæ nihil debetur. idemq; est si filia, neptis, proneptis curiali nupta, patri, auo, proauo curiali,
D succedat. Idem si pater, auus, proauus curialis, aut mater vel auia nupta curiali. [*Principali.*] Principalis pro curiali quolibet & sic quasi generali vocabulo D. Augustinus Areopagitas principales Atheniensiũ vocat. [*Quod si post.*] Si moriẽte curiali filia eius neptis vel proneptis virgo sit aut vidua, expectatur trienniũ quoad nubat, & si curiali nubat, assem obtinebit: si nõ curiali, vel omnino non nubat, quartam curiæ restituet, cum fructib. prędiorum tantùm. Hæc quę paulò pòst sunt verba (*& optionis condicio in offerendis rebus quartæ partis vel dodrantis &*) absunt ab omnibus libris scriptis, & quantum ego suspicor, ab Haloandro inue-
E cta sunt ex integra Nou. Theodosii, quod iamdiu ostendi in notis ad *lib.* III. *Institut. titul.* I [*Vel auia*] Idem proauię datum non est.

III. IMP. IVSTINIANVS A. MENNÆ PP. Si quis curialibus muniis obnoxius, vno fortè vel plurib. filiis vel filiabus derelictis, filio quidẽ vel filiis suæ substantiæ partem minimam dereliquit (eam tamen, quæ excludere eos ab inofficiosi querela potest) aliis autem suam substantiam dereliquit, vt ex hac patrimo-
F nij distributione apud filium quidem vel filios curiales minima pars substantię remaneat, totum autem curiale munus masculis immineat, siue filij sint, siue nepotes, vel pronepotes, curiali tamen condicioni obnoxij: sancimus huiusmodi iniquitatem resecari, & non minus quarta portione in masculos posse testatorẽ transmittere, siue vnus est filius, siue plures, nulla deminutione ex permistione sororum eis facienda: vt non so-
G lùm corporibus, sed etiam substantiis laborantes possint curiale habere consortiũ. Ad hoc sancimus, si quis curialis filiab. pluribus derelictis ab hac luce fuerit subtractus, quarũ vna curiali eiusdem nupserit ciuitatis, aliis filiabus, quæ ad huiusmodi vota non migrauerint, vel extraneis in reliquam partem heredibus derelictis: non videri curiæ ex sententia legis Theodosianę ad Apollonium scriptę satis fieri, sed omnino quartã partem patrimonij curia consequatur, siue vni filię quæ curia-
H libus nuptiis copulata sit, deputanda, siue ex aliis heredibus colligenda: filia procul dubio quæ curiali nupserit, immuni ab huiusmodi quartæ datione seruanda: cùm per maritum eius, quantum ad ipsius personam,

curiæ sit satisfactum. Et hoc obseruari non solùm, si vltimo elogio condito testator curialis decesserit, sed etiam si intestato suum diem obierit. sed si quid minus fuerit, vel minimè derelictum: hoc modis omnibus filio curiali, vel filiæ quæ nupta est eiusdem ciuitatis decurioni, ex substãtia patris curialis, vel deputari, vel adimpleri: nullo obstaculo curię opponendo, si secundũ prædictam legem filius, nepos, pronepos, pater, auus, proauus, curiali moriẽti fuerint derelicti, qui nexibus curialibus ex quacunque vel dignitate, vel occasione fuerint absoluti. in hoc etenim Theodosianę legi apertissimè volumus esse derogatum. Et generaliter definimus, ex omni causa, neque masculos liberos, neque filias copulatas matrimonio curialis minus quarta parentis substantiæ habere: vel non exstantibus filiis vel filiabus, sed aliis heredibus, ipsam curiam secundũ anteriores leges quartæ curialis morientis habere solatium. DAT. KAL. IVL. CP. DN. IVSTINIANO II. COS.

Constituitur hac lege, vt si curialis filium vel filios, nepotes aut pronepotes habeat curiæ obnoxios, filias item neptes aut proneptes, masculis omnimodo relinquat quartam partem bonorum omnium, nec satis sit eis relinqui sortem partemve eam, quæ inofficiosi testamenti querelam excludit: ea est iure antiquo quadrans legitimæ partis, ex Nou. Iustiniani triens, vel semis legitimę partis. Vnus igitur si filius sit, & vna filia, sescuncia iure antiquo, vel ex Nou. Iustioiani sextans bonorum omnium singulis relinquendus est, querelæ excludendæ causa. Ceterum in casu proposito quadrans bonorum omnium filio relinquendus erit. [*Vt non solum corporibus.*] Personalia & patrimonialia munera obeuntes. [*Ad hoc sancimus.*] Si curialis habeat tantùm filias, & ex eis aliæ curialibus nuptæ sint, aliæ plebeis, vel etiam innuptæ, exemplo filiorum iis quæ curialibus nuptæ sunt, omnimodo quadrantem bonorum omnium relinqui necesse est, nec satis est si eis, aliis filiabus vel extraneis heredibus institutis, relinquatur minima illa portio, quæ querelam inofficiosi testamenti excludit. quod ait esse ex sententia *l. 2.* quæ filiabus non curialibus nuptis negat integras opes deberi sine quartę deminutione. [*Deputanda.*] Imputatur filiæ quarta, si tantum ei relictum sit iudicio defuncti. Colligitur ex alus heredibus, si filia nihil aut minus habeat quarta. Ipsa filia quæ curiali nupta est, nihil confert filio curiali ad quartam conficiendam. [*Secundum prædictam legem.*] Ex prædicta No. Theodosii si filius, nepos, pronepos, pater, auus, proauus non curialis curiali successerit, curiæ nihil debetur. qua in parte Iustinianus nominatim ait, se Nouellæ Theodosii derogare. quamobrem insicienter Tribonianus Theodosianæ legis verba accommodat ad Iustiniani Cõstitutionem. nam Theodosianæ legis verbis ita conceptis, ei sanè nihil derogatur. Adhæc ineptum fuit in filiis id & ceteris adscribere, quod Tribonianus adscripsit, cùm in extremo legis idem generaliter constituatur in omnibus extraneis. Illud prætermittendum non est ex Iustiniani Nouel. *38. 18. 89.* quadrantem debitum curiæ versum esse in dodrantẽ, & ideo liberis curialibus hodie omnimodo relinquendum esse dodrantem, nec sufficere trientem vel semissem legitimæ portionis.

De imponenda lucratiuis descriptione.

TIT. XXXV.

I. IMP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. APOLLONIO PP. Descriptionis onere siliquarum quatuor, quas ex lucratiuis iugationibus tantùm, non humanis, vel animalium censibus, neq; mobilibus rebus iubemus indici, & si curiales nõ sint, maiores ac posteros liberamus, vt si pater, auus, proauus filio, nepoti, pronepoti, vel filiæ, nepti, proneptive (nec interest nuptæ sint curialibus, néc ne) in postrema voluntate, vel inter viuos etiam donatione quidquam de suis opibus largiatur: memoratæ descriptionis cesset indictio. Eque diuerso, vt si posteri ad maiores prædicta sibi consanguinitate deuinctos præfatis titulis suas cõferant facultates, nullius accessione grauaminis huiusmodi liberalitas oneretur. in tam enim necessariis sibi coniunctisq; personis, sub liberalitatis appellatione debitum naturale persoluitur. cuius auctoritatem iuris pariter valere sancimus, & si ab intestato succedãt præfati sibi generis ordine sociati. ex his enim successionibus maximè debiti potius solutio, quàm muneris oblatio comprobatur, quæ non largientibus etiã dominis, ipsa propinquitatis serie deferuntur. Ceteri verò, licet quadam inter se cognatione iungantur, nũquam tamen curiale prædium sine prædicto onere lucrabuntur: nisi fortè is cui lucro res cesserit, eiusdem ciuitatis ordini sit obstrictus: qui licet inter extraneos numeretur, vacuum tamen ea functione, quod datum est, consequatur. nam cùm personæ condictio nõ mutetur, ne rei quidem statum conuenit immutari. Lucratiuas verò res eas tantùm volumus appellari, & prædictæ descriptionis grauamen excipere, quæ hereditatis, legati, fideicommissi iure, mortis causa donatione, vel cuiuslibet postremæ voluntatis arbitrio ad quempiam delabuntur. Inter viuos etiam donatio simplici liberalitate confecta, lucratiuæ merebitur & nomẽ, & sarcinam. Si verò vel socer futurus filii, vel nepotis, vel pronepotis sponsę adfinitatis coeundæ causa donauerit, vel parens etiam filiam, vel neptem, vel proneptem curiali seu extraneo nubentem donauerit: licet casus euentu, res eius, cui data est, vertatur ad lucrum: nec inter lucratiuas numerabitur, nec descriptionis oneri subiacebit. Nec enim iuris optimi est matrimonium, cùm tot tantisq; suis difficultatibus opprimatur, aduẽticiis etiam cumulare ponderibus. Res verò quæ memoratis causis lucratiuæ semel nomẽ exordiumq; sortita est, licet ab eo qui susceperat, ad alterum emptionis vel cuiuscunque contractus iure migrauerit: cum prædicto descriptionis grauamine proculdubio transferetur, vt vel sciẽs sibi imputet qui accepit oneratam, vel si ignorauerit, quod interest consequatur. Contráque si cuiuslibet contractus exordio lucratiuæ nomen euaserit, & si postea lucri titulo in dominium alicuius ceciderit: sarcinam memoratę descriptionis effugiet. nulla enim in huiuscemodi causis cõfusionis intercedit occasio, si ad primordium tituli posterior quoque formetur euentus: nisi fortè res decurionis, quæ ad eũ cuiuslibet mercimonii iure peruenerit, ad alterũ fuerit postrema eius voluntate, vel ab intestato, vel inter viuos donatione translata. tunc enim, quia semel in personam cecidit principalis, veterum titulorum nequaquam ratione perspecta condicionem & onus merebitur lucratiuæ. DAT. VII. IDVS MART. CP. DIOSCORO ET EVDOXIO VV. CC. COSS.

Si non curialis curiali heres extiterit, curiæ debetur quadrans, heres retinet dodrantem cum hoc onere, vt in iugationes singulas quotannis curiæ inferat siliquas quatuor, id est, sextam partem solidi, dimidiam tremissis, quam descriptionem præter heredem patitur, & quiuis alius non curialis, ad quem ex alia causa lucratiua bona curialis peruenerunt. & de hac descriptione tractatur hoc loco, & *l. 1. supr. de apo. publ. & l. 16. Cod. Theodos. de agen. in reb.* Ceterùm hæc siliquatica, vt dixi, debentur in singulas iugationes, non ex capitibus, vel rebus mobilibus. qua in re derogatur *l. 1. Cod. Theodos. eod. titul.* Rursus vt ex Nouel. Theodosii, liberi & parentes masculi non curiales quadrantem curiæ non debent, ita nec siliquatica. At ex Constitutione Iustiniani quadrantem debent, non siliquatica. nam

nam quod ad siliquatica attinet, Iustinianus Nou. Theodosii nō derogauit. ac similiter ex eadem Nouel. filia, neptis, proneptis, cœlebs nuptáve non curiali, quadrantem debet, siliquatica non debet. denique liberi & parentes cuiuscunque sexus siliquatica non debent. est enim hoc lucratiuorum onus. parentes autem & liberi non tam lucra, quàm debita videntur percipere. qua ratione & olim vicesimam non præstabant, nec eis heredibus institutis vlla caduca fiebant. Ceteri etiam cognati non curiales siliquatica debent. Planè curiales etiam extranei, ea non debent, sicuti nec quadrantem. Æquè loca pietati & Deo dedicata ab eiusmodi descriptione immunia sunt. *l. penult. ῗ. de sacros. eccles. Nouell. 131.*

Consanguinitate.] Consanguinitas est fraternitas. Hoc loco cognatio, cui vix alium similem inuenias. Ad maiores igitur prędicta sibi consanguinitate deuinctos, id est, ad patrem, auum, proauum.

Lucratiuas.] Lucratiui tituli ii sunt, Hereditas, Legatū, Fideicōmissum, Donatio causa mortis, Donatio inter viuos, Dos, Donatio propter nuptias, Emptio, Permutatio non sunt tituli lucratiui.

Licet casus euentu.] Holoander addidit, *mortis vel diuortii*: quæ interpretis verba sunt, non auctoris.

De præbendo salario. TIT. XXXVI.

I. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. AD MARCELLINVM COMIT. ORIENTIS. Nulli salarium tribuatur ex viribus Reipublicæ, nisi ei qui iubentibus nobis specialiter fuerit consecutus. DAT. V. NON. OCTOBR. CP. LIMENIO ET CATVLLINO COSS.

Series titulorum docet hanc legem sic esse accipiendam, vt nō possint decuriones cuiquā salarium constituere iniussu principis. excipiuntur tamen casus quidam. *l. 4. D. de dec. ab ord. fac.* Salaria interpretamur τὰ διδόμενα εἰς τροφὴν, siue vt plurimum Græci vertere solent, σιτηρέσια & ὀψώνια. Suidas ἀνναρίους σιτηρεσίους, pro ἐνιαυσίους. An igitur ratio nominis hæc, quòd salaria percipientes inde se alant? Quæ salaria in *l. 6. ῗ. de profess. & med.* annonaria commoda in *l. 9.*

Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.

TIT. XXXVII.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PP. Curiales omnes iubemus interminatione moneri ne ciuitates fugiant, aut deserant rus habitandi causa: fundum quem ciuitati prætulerint, scientes fisco esse sociandum, eóque rure se carituros, cuius causa impios se patriam vitando demonstrauerint. DAT. XVIII. KAL. IAN. CP. ARCADIO IIII. ET HONORIO III. AA. COSS.

Curialibus interdicitur ne ruri habitent, sicut in titul. *de decurionibus*, ne captent solitudines, lauras, secreta. Rus fisco vindicari. Impios esse eos qui patriam vitant. *l. penult. supr. de rescr. vend.*

De municipibus, & originariis.

TIT. XXXVIII.

Tria sunt quæ municipes faciūt, Natiuitas, Manumissio, Adoptio. *l. ciues ῗ. tit. sequ. l. 1. D. ad mun.* quæ originis nomine cōtinentur. *l. priuilegio. ῗ. titu. sequ.* nam originales siue originarii sunt non nati tantùm, sed etiam manumissi & adoptati. *l. cùm neque. ῗ. tit. seq.* quoniam & ii pro natis habentur, & alienæ originis iure censentur. Quamobrem nō malè sic quidam Codices habent, *De municipibus originariis.* Alii sunt municipes voluntarii. *l. 3. ῗ. de iis qui spon. mun. susc.* quos facit adlectio, vel incolatus. *l. ciues. tit. seq. l. filii. §. municipes. D. ad municipalem.*

I. IMP. ANTONINVS A. SILVANO. Cùm te Biblium origine, incolam autem apud Berytios esse

proponis: meritò apud vtrasque ciuitates muneribus fungi compelleris.

Biblus vrbs est Phœniciæ Beryto finitima. Qui ortu est Biblius, incolatu Berytius, in vtraque ciuitate munera facere cogitur. Proinde ad munera vocamur, vel vt originarii, vel vt incolę.

II. IMP. GORDIANVS A. FRONTONI. Si, vt proponis, ea quæ ex causa fideicommissi te manumisit, ab ea libertatem iustam fuerit consecutā, quæ originem ex prouincia Aquitania ducebat: tu quoque eius condicionis eiusq; ciuitatis ius obtines, vnde quæ te manumisit, fuit. eorum enim condicionem sequi ex causa fideicommissi manumissos pridem placuit, qui libertatem præstiterint, non qui rogauerint.

Libertus sequitur originem patroni. Patronus etiam is est, qui ex causa fideicommissi manumisit. *l. libertus. §. ex causa. D. ad municip.* Manumissus ergo originem eius sequitur. itemque manumissi filius. *l. filii. l. assumptio. §. vltim. D. eod.* Fuit autem olim Aquitania duplex, vt ex Itinerario Antonini constat: Prima, cuius metropolis Biturigæ: Secunda, cuius metropolis Burdegala. quam diuisionem etiam diœceses episcopales conseruant.

Libertatem iustam.] Testamento heres scripta cum libertate.

III. IMP. PHILIPPVS A. PATROCLO. Filios apud originem patris, non in materna ciuitate & si ibi nati sunt (si modò non domiciliis retineantur) ad honores seu munera posse compelli explorati iuris est.

Filii sequuntur originem patris, non matris. Domicilium patris non sequuntur, videlicet si alibi domicilium sibi constituerint. *l. libertus. §. patris. D. ad municip.* quod & in libertis locum obtinet. *l. eius qui. D. eod.* alioquin patris aut patroni domiciliū sequuntur. deniq; domicilium proprium sequuntur, originem propriam non sequuntur. atq; ita qui Tusculi natus est, nisi & pater ibi natus sit, vel domicilium habuerit, Tusculanus non est, sed patris originem domiciliúmve sequitur.

IIII. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. SECVNDO. Origine propria neminem posse voluntate sua eximi manifestum est.

Ius incolatus mutatur mutato domicilio, Ius originis non mutatur, quia naturale est, nec igitur translatione domicilii mutatur, nec adoptione. proinde is qui adoptatur duarum ciuitatum est municeps: in patria sua, iure naturali: in patria adoptatoris, iure ciuili. Naturalis patria non amittitur. Ciuilis amittitur soluta adoptione. Hoc Græci significant, qui *libr.* LIIII. βασιλικῶν ad hanc constitutionem hanc rationem adiiciunt: καὶ οἰκέτων. οὐ γὰρ οἴκησις ποιεῖ τὴν ἀρχηγονίαν, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τόπου τινὸς ὁρμᾶσθαι. ὅθεν καὶ μὴ βουλόμενος τις ἐκ τῆς ἀρχηγονίας τῆς ἰδίας ἐστίν. τὴν μέντοι κατοίκησιν ἐπειδὴ ἐκ τῆς οἰκείας τῆς ἡμετέρας δέχονται, ἔξεστιν ἡμῖν ὅτε βουλόμεθα αὐτὴν ἀποθέσθαι.

V. IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM. VIC. VRBIS. Si quis eùm ex maiore vel ex minore ciuitate originem ducit, eandem euitare studens ad alienam se ciuitatem incolatus occasione contulerit, & super hoc vel preces dare tentauerit, vel qualibet fraude niti, vt originem propriæ ciuitatis eludat: duarum ciuitatum decurionatus onera sustineat, in vna voluntatis, in vna originis gratia. PP. VIII. KALEND. IANVAR. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

Hæc lex ostendit iure incolatus non perimi ius originis. nec precibus id aliáve qua fraude obtineri posse.

De incolis, & vbi quis domicilium habere videtur, & de iis qui studiorum causa in alia ciuitate degunt.

TIT. XXXIX.

Incolas domicilium facit, non domus, non possessio sola. Interdùm incola pro inquilino, qui propriè ἔνοικος dicitur, Incola

μέτοικος vel *πάροικος*. vt in *l. 1. ℥. de fal. mo.* & apud Sophoclem, *μέτοικοι* [illegible], vt Demetrius notauit. Dorotheus ad *l. 27. §. Proculus. D. ad l. Aquil.* [illegible]. Et alius: [illegible]. Arnobius 1. Aut in mundum veneritis alienis ex regionibus inquilini.

I. Imp. Antoninvs A. Pavlo. Non tibi obest si cùm incola esses, aliquod munus suscepisti, modò si ante quàm ad alios honores vocareris, domicilium transtulisti.

B Incolatui renunciari potest, Origini non item. quod his verbis notarunt Græci hoc loco: [illegible] [*Suscepisti.*] id est, impleuisti. nam qui susceptum munus nondum impleuit, renunciare incolatui non potest. *l. incola iam. D. eod.*

II. Imp. Alexander A. Crispo. Nec ipsi qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur, nisi decem annis trãsactis eo loci sedes sibi constituerint secundum epistolam diui C Hadriani: nec pater qui propter filium studentem frequentius ad eum commeat. Sed si aliis rationibus domicilium in splẽdidissima ciuitate Laodicenorum habere probatus fueris: mendacium, quo minus muneribus fungaris, non proderit.

Non sunt incolæ qui aliquo loci studiorum causa commorantur. Post decennium tamen si ibidem permanserint, ex epistola Adriani incolæ censentur. Quod ait *mendacium*, id est, si falsò adseras te in ea ciuitate studiorum causa commorari.

D III. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Alexandro. Est verum eos qui in territorio alicuius ciuitatis commorantur, velut incolas ad subeunda munera, vel ad capiendos honores non adstringi.

Qui in territorio & finibus alicuius ciuitatis sedes posuit, licet in ciuitate non moretur, incola est eius ciuitatis. *l. pupillus. §. incola. D de verbor. signific.* nec obstat l. [illegible]. *D. ad municip.* E Loquitur enim de eo qui agrũ tantummodò possidet, vt *l. prox.* ℥. neccinitatis præcipuis vtitur, id est, foro, balneo, templo, spectaculis. Hæc etiam non obstabit si affirmatè legatur, quemadmodum Greci legunt LIIII. *βασιλικῶν*, quorum verba subiiciam. [illegible] Sic igitur consentiet *hæc lex* cum *d. §. incola. & in sequenti*, quæ ad eundem scripta est, continebitur exceptio, secundum quam *l.* [illegible], esse accipiendam reor.

F IIII. Iidem AA. et CC. Alexandro. Cùm neque originales, neque incolas vos esse memoratis ob solam domus vel possessionis, licet ex substantia decurionis adquisita est causa, publici iuris auctoritas muneribus subiugari vos non sinet.

Sola domus vel agri causa sine laris collocatione incolam non facit. *l. 53. C. Th. de decur. l. libertus. §. sola ratio. & §. sola domus. D. ad municip.*

G V. Iidem AA. et CC. Maximo. Si in patria vxoris tuæ, vel qualibet alia domicilium defixisti, incolatus iure te vltrò eiusdem ciuitatis muneribus obligasti.

Incolatus ius est arbitrii cuiusque. eo se quis nuda voluntate obligat vel liberat, domicilio mutato.

VI. Iidem AA. et CC. Marcellino. Priuilegio speciali ciuitatis non interueniẽte, tantùm H originis ratione, ac domicilij voluntate, ad munera ciuilia quemque vocari certissimum est.

Nisi specialiter priuilegium ciuitati datũ sit, vt ob solam possessionis causam quis eiusdem ciuitatis muneribus obligetur, vt A *l. libertus. §. sola ratio. D. ad municip.* originis tantummodò vel domicilii causa muneribus publicis obligamur. *l. 4.* ℥. Hic malè antea legebatur *tamen*.

VII. Iidem AA. et CC. Avrelio. Ciues quidem origo, manumissio, allectio, vel adoptio: incolas verò (sicut & diuus Hadrianus edicto suo manifestissimè declarauit) domicilium facit. Et in eo loco singulos habere domicilium non ambigitur, vbi quis larem rerumq; ac fortunarum suarum summam constituit, vnde B rursus non sit discessurus, si nihil auocet, vnde cùm profectus est, peregrinari videtur. quòd si rediit, peregrinari iam destitit.

Ciues sunt, qui & municipes, & municipales dicuntur. Origo municipes facit, vt ortus ex patre Campano, Campanus est municeps, nec emancipatione, vel datione in adoptionẽ Campanus esse desinit. Sed & nepotes ex eo quandoque suscepti, Campani sunt. & hęc originis causa omnibus anteponitur. *l. libertus. §. præscriptio. D. ad mun.* Originem hoc loco accipimus C strictè pro natiuitate. Municipes etiam manumissio facit, veluti manumissus à Campano, Campanus est. Et adoptio, vt si quis adoptetur à Campano, quo tamen iure soluto, Campanus esse desinit. Item allectio, vt si quis in ciuitatem aliquam receptus sit. Quidam codices habent, *allectio, id est, adoptio.* Placet tamen magis, *Allectio vel adoptio*, & ita Græci, [illegible]. A municipibus separantur incolæ, qui domicilii iure municipii commodis & præcipuis fruuntur. Vt autem quis plurium ciuitatum potest esse D municeps. *l. 7. l. eius qui. D. eod.* ita & incola. *l. Labeo. l. assumptio. §. vero. D. eod.* Vt sine ciuitate, qualis est is qui dedititiorum numero est, ita & sine domicilio. *l. eius qui. §. Celsus. eod. tit.* Ait, [*Et in eo loco.*] Vet. *Et in eodem loco.* forsitan, *Et in eo demum loco.* quod pertinet ad illam rubricæ partem, *Vbi quis domicilium habere videatur*, qua de re quæri solet nõ solùm vt sciatur vbi quis munera faciat, verumetiam vbi conueniatur. [*Summam*] id est, *τὴν ἰσχάδα*.

VIII. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs E et Arcadivs AAA. ad Senatvm. Senatores in sacratissima vrbe domicilium dignitatis habere videntur. Dat. Kal. Mart. Valentiniano A. et Neoterio Coss.

Senatores in antiqua & Constantinopolitana Roma domicilium habent ratione dignitatis senatoriæ. quod eò pertinet, vt intelligamus eos in vrbe conueniri posse, quod indicat *l. 2.* ℥. *vbi sen. vel clar.* quæ huc coniungenda est. Possunt & in originali patria. *l. pen. D. de senat.* cùm in ea etiam honores retineant. *l.* F *filii. §. senatores. & l. seq. D. ad mun.* & in qua domicilium collocauerunt. *d. l. 2.* In eo §. *senatores.* sic lego, *Senatores & eorum filii filiæque quoque tempore nati natæve, itemq; nepotes & neptes ex filio origini eximuntur.*

IX. Iidem AAA. Martiano Comiti Orientis. Mulieres honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus. & forum ex eorum persona statuimus. sin autem minoris ordinis virum postea sortiG tæ fuerint, priore dignitate priuatæ posterioris mariti sequantur condicionem, & domicilia mutamus. Dat. IIII. Kal. Febr. CP. Arcadio II. et Rvfino Coss.

Vbi domicilium habet maritus, habet & mulier ratione matrimonii, quod & vidua retinet. Cõuenitur ergo ibidem, & munera personalia facit. *l. 12. C. Th. de natur.* Origini autem eximitur quantum ad munera. *l. 1.* ℥. *de mul. in quo loco mun. l. vlt.* *D. ad municip.* Domicilium matrimonii dicitur in *l. mulierem.* H *D. de ri. nup.* & lar matrimonii in *l. 1. §. domum. D. de lib. agnosc.* Eadem ratione matrimonii dignitatem mariti adipiscitur & vidua retinet. *l. fœmina.* ℥. *de senat. No. de Consul. l. mulieres* ℥. *de dignit.* ex qua in hac lege hæc postrema verba, *& domicilia mutamus*, priori parti applicanda videntur.

De ho-

De honoribus, & muneribus non continuandis inter patrem & filium, & de interuallis.

TIT. XL.

I. IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA. SEPTIMIO ZENONI. Sicut & honores, & munera, cùm pater & filius decuriones sunt, in eadem domo continuari non oportet: ita vacationum concessa tempora non aliis prodesse possunt, quàm his qui ad eosdem, vel alios honores, eademque, vel alia munera denuò vocantur. Pro infante verò filio, quem decurionem esse voluisti, quanquam fidem tuam in posterum adstrinxeris: tamen interim onera sustinere non cogeris: cùm ad ea quæ mandari possunt, voluntatem dedisse videaris.

Nec honores, nec munera quisquam continuare, repetere, iterare debet, nisi si idonei non existant, qui honoribus muneribúsve fungantur. *l. honor. §. pen. & fin. D. de mun. & hon.* Sed & inter patrem & filium continuari honores ac munera non debent, quia vnius personæ vice funguntur, ideoq; si hoc anno pater Duumuiratu functus sit, eodem sequenti anno filius non fungetur. De filiofamil. loquor. in emancipato secus est, arg. *l. 3. ℸ. de filiisfam. & quemad. pat. pro iis ten.* [*Decurionis.*] Ex quotum ordine sumuntur qui honores & munera gerunt. Curia est seminarium honorum & munerum. [*Vacationum.*] Vacationum tempora sunt quæ in rubrica, interualla dicuntur, & in *l. Diuus. D. ad munic. l. filio. D. de legat. l. vlt. ℸ. hoc tit.* Propter honorem aut munus quo defunctus sum ipse, certi temporis vacationem habeo. filius meus non habet propter me, in iis scilicet honoribus qui sumptu carent, vel in muneribus personalibus. [*Pro infante.*] Hæc rescripti pars relata est in *l. Lucim. §. Impp. D. ad municip.* Infans adscribi in ordinem potest ex causa, quòd fortè ab egregia indole, vel clara stirpe progressum annorum expectari non oporteat. Huic si consenserit pater, non cogitur interim, id est, quandiu infans est, pro eo onera sustinere. quia ad ea quæ ei mandari possunt, videtur consensum accommodasse, & fidem suam adstrinxisse. porrò infanti mandari nihil potest. [*In posterum,*] id est, post infantiam.

II. IMPP. GORDIANVS A. CYRILLO. Ab honoribus ad honores eosdem quinquennii datur vacatio: triennii verò ad alios. legatione autem perfunctis biennii vacatio concessa est.

Hæc lex præscribit interualla, quæ eadem magis est vt dicamus, non honoribus tantùm, verùm etiam oneribus esse præfinita. *l. nauicularii. D. de mun. & hon.* Sunt autem quinquennii ad eosdem honores eadémve munera, triennii ad alia. fuit & quinquennium lege Augusti à magistratu vrbano ad prouincialem. DIO LIII. *μηδένα πρὸ πέντε ἐτῶν μετὰ τὸ ἐν τῇ πόλει ἄρξαι κληροῦσθαι.* fuit & olim lex, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, auctore Liuio VII. & X. Inde Cicero hanc legem condit, EVNDEM MAGISTRATVM NI INTERFVERINT X. ANNI NE QVIS CAPITO. De legatione dicemus in *l. 3. inf. de legat.*

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. CRITIÆ. Interualla temporum, quæ in vnius persona locum habent, fratribus (licet communia possideant bona) minimè prodesse, frequenter constitutum est. Sanè his missis qui nec dum functi muneribus ad hoc idonei constituti vocari debent, vos si ad obsequium ciuilium munerum repererit paruisse: ne interim interpellemini præses prouinciæ prouidebit.

Propter fratrem qui honore aut munere functus est frater non vacat, licet hereditatem paternam pro indiuiso possideant, *l. 7. ℸ. de decur.* Dimissis autem idoneis, qui nullo adhuc munere functi sunt, qui semel functi sunt, iterum fungi non coguntur. Pro, *ne interim*, perspicuè legendum est, *Ne iterum.* quod & vet. libri confirmant. *l. 52. ℸ. de decur. l. 3. ℸ. quemad. ciu. muni. indic.*

De muneribus patrimoniorum. TIT. XLI.

Munus, est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues, remque eorum imperio magistratus extraordinario peruenit. Ait, *priuati hominis:* quòd munus obeatur sine vllo honoris dignitatísve gradu, nec honorem gerenti indicatur. *l. honorem. D. de mun. & hon.* Ait, *imperio magistratus extraordinario*, quòd extra ordinem iure suæ potestatis id magistratus iniungat, aliàs ex lege, aut more, aliàs præter morem, id est, aliàs ordinarium, aliàs extraordinarium: rursúsque aliàs patrimonio cum sumptu vel periculo, aliàs personæ solo ministerio sine sumptu. Adhæc patrimoniale, vel possessionibus, vel personis, hoc solis municipibus, vel incolis. illud etiam possessoribus qui nec ciues sunt, nec incolæ. est & mistum tam patrimonii, quàm personæ.

I. IMP. ANTONINVS A. FILIO PHILINO. Ciuilia munera per ordinem pro modo fortunarum sustinenda sunt.

Per ordinem,] id est, vt suo quisque ordine munera sustineat. *l. filius. l. vicarius. D. de leg.* & per vices *l. 3. §. eos. & §. præses. D. de mun. & hon.* nec tamen vltra modum facultatum. *l. vlt. ℸ. tit. prox.* Et non omnia, sed patrimonialia, vt ex tit. apparet, & illis verbis, *pro modo fortunarum.*

II. IDEM A. MATERNO. Munera quæ patrimoniis publicæ vtilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt.

Munera quæ patrimoniis publicæ vtilitatis gratia, ex qua publicorum nomen acceperunt, indicuntur, ab omnibus etiam eis qui immunitatem meruerunt, vel alio priuilegio censentur, subeunda sunt.

III. IMP. ALEXANDER A. ATTILIO. Qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent. in quibus causis & hospites recipiendi sunt.

Immunitate legibus concessa, corporalia munera remittuntur, non pecuniaria, ex quibus est metatum, siue militis domum suscipiendi munus. Sed neque corporalia omnia. nam tutelæ remissæ non censentur. l. *[illegible] §. [illegible]. D. de exc. tut.* quod eas necesse sit nominatim remitti. *l. non tantum § eos. & § seq. D. eod. l. legato. in fin. D. de vac. & exc. mun. l. in honoribus. §. 1. eod.* Capitolinus in Gordianis: *Familiæ Gordiani hoc Senatus decreuit, vt a tutelis atque legationibus, & a publicis necessitatibus, nisi si vellent, posteri eius, semper vacarent.* Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet.

IIII. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ZENONI. Non videtur abhorrere ratione sententia, qua præses prouinciæ equos curiales alere, non personarum, sed patrimonii esse decreuit. & tamen si iniqua esset, omisso à te appellationis auxilio, necessariò permanet.

Legendum in textu, *equos curules*, non *curiales*, vt in *l. pen. ℸ. de spect. l. 7. ℸ. de num. act. & C. Th. tit. de equis curulibus.* Apuleius IIII. *Equum curulem nimia velocitate refectum.* Circentes dicuntur in *l. 1. D. de mun. & hon.* Munus ergo alendorum equorum curulium patrimoniale est, non personale, vt agasonis. Decretum sententiave iniqua valet, nisi prouocationis remedio extinguatur.

V. IMPPP. CARVS, CARINVS ET NVMERIANVS, AAA. PISTO. Neque tempore ætatis, neq; numero liberorum à muneribus, quæ patrimoniorum sunt, excusationem quis habere potest.

Annus LXX. vel numerus quinque liberorum non excusat à muneribus patrimonialibus.

VI. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. POLINESTRO. Professio & desiderium tuum inter se discrepant. nam cùm philosophum te esse proponas, vinceris auaritia & rapacitate, & onera quæ patrimonio tuo iniunguntur, solus recusare conaris, quod frustra te facere ceterorum exemplo poteris edoceri.

Philosophia non excusat à muneribus patrimonialibus, *l. in honoribus. §. penult. D. de vac. mun. Pro auaritia & rapacitate*, vet. habent, *auaritia cæcitate*, quod placet *l. vlt.]. de vet. num. pot.* Cic. *At quam cæca auaritia est.*

VII. IIDEM AA. ET CC. ALEXANDRO. Etiam minores ætate patrimoniorum muneribus subiugari solent. Vnde intelligis te frustra plenam immunitatem desiderare, cùm munera quæ impensas exigunt, subire te necesse sit.

Minor ætas non excusat à muneribus patrimonialibus. Plena immunitas est omnium munerum immunitas, personalium & patrimonialium.

VIII. IIDEM AA. ET CC. LONGINO. Nec protostasiæ, vel sacerdotii, vel decaprotię munera corporalia sunt, sed tantùm patrimonii esse non ambigitur.

Huc loco & *l. 3. infr. de filiisfam. & quemad. pa.* πρωτεύσεις, principalitates interpretor, quas & πρωτοστασίας vocant *l. 3. C. Th. de priuil. eo qui in sac. pal. mil. l. 2. C. Th. de protostas.* Inde principales πενταπρώτους, δεκαπρώτους, εἰκοσαπρώτους, de quibus sup. *de decurio. l. 33.* quæ sunt munera patrimonialia, quoniam eorum periculo exactiones & distributiones censuum fiunt. *l. 1. l. 3. §. decaprotos. D. de mun. & hon. l. 7. C. Th. de tyron.* Modestinus & Charisius mista esse dixerunt, quòd & corporale ministerium gerant, & pro oneribus defectorum (sic lego in *l. vlt. D. eod.* & si Florent. *omnibus* legatur, non *oneribus*, Græci ὑπὲρ τῶν ἀπόρων) fiscalia detrimenta resarciunt. At certè quia magis patrimonii sunt, si quis vacationem munerum impetrauerit, non excusabitur à protostasia, vel decaprotia, vel icosaprotia. Malo autem hoc loco ita legere, vt est in Basilicis, *Nec protostasia, vel decaprotia, vel sacerdotii*. Sacerdotium autem interpretor veluti Alytarchiam, Asiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præsunt in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo. In Basilicis, ἡ ἱερωσύνη, τουτέστιν ἡ δαπάνη τῆς πανηγύρεως. Ait, [*Sed tantùm*,] ἀλλὰ μόνον χρηματικά. quod pugnat cum Modestino & Charisio. Quidam Codices habent, *Sed tamen.*

IX. IIDEM AA. ET CC. MARCIÆ. Patrimoniorum munera mulieres etiam sustinere debent.

Sexus non excusat à patrimonialibus. At à personalibus excusat. alioquin frustrà admonemur non excusare eum à patrimonialibus, qua de re alio loco dicetur *inf.*

X. EXEMPLVM SACRARVM LITERARVM EORVNDEM AA. ET CC. AD PRÆSIDES PROVINCIARVM. Quantum ad extraordinarias indictiones pertinet, præsidibus significamus, vt omnes possessores, ceterosque sciant conueniri debere: quandoquidem ea patrimonii munera esse constet, meritoque ab omnibus agnosci debeant, quò facilius obsequiis publicis pareatur.

Extraordinariæ indictiones sunt, quæ ad tempus ex improuiso præter morem indicuntur, veluti angariæ belli tempore, aut equi, muli, verhedi. His parere omnes possessores debent, etiam ecclesiæ *l. neminem. sup. de sacros. eccl.* & ceteri municipes vel incolæ *l. vlt. §. patrimoniorum. D. de mun. & hon.*

Quemadmodum ciuilia munera indicuntur.

TIT. XLII.

I. IMPPP. CARVS, CARINVS ET NVMERIANVS AAA. FELICIANO. Cùm te curatorem ad cogendas angarias creatum, appellationem interposuisse proponas: præses prouinciæ, si alterius curiæ te esse animaduerterit, ad alieni corporis munera vocari non sinet: quia eius patriæ oneribus respondere debes, cui te attributum esse commemoras.

Munus cogendarum, id est, compellendarum & adigendarum angariarum, siue exhibendarum, vt in *l. 1. infr. sump. immun. mun.* quod personale est, vt dicemus in *l. 2. infr. de prap. sac. cub.* si quis detrectet, & appellauerit præsidem eo nomine, vincet, si se non iure creatum, & ad nominationem alterius corporis pertinere docuerit. Pro *Curia*, vet. libri habent, *Creature*, quod est nominationis & pro, *Patria*, partis quæ placent satis.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. DIONYSIO. Maioribus honoribus functos ad minores deuocari non oportere rationis est.

Quidam Codices, *Maioribus oneribus*. quod rectum non est. nam paulo post sequitur, *ad minora*. Frequēs est eorum verborum commutatio, quod vt honoribus, ita honeribus solerent veteres scribere, auctore Gellio *lib. 2. c. 3.* At bonoribus munera plerumque cohęrent. *l. 2. §. 1. D. de vac. mun.* & ideo aliena hæc lex à titulo non est: Rationem constitutionis Græci notarunt, quia videntur iniuria affici. δοκοῦσι γὰρ ὑβρίζεσθαι.

III. IIDEM AA. EVTICHIANO. Cùm te omnibus muneribus functum esse adseueres, ad eadem munera, si aliorum ciuium copia est, qui obsequiis ciuilib. fungi possunt, præses prouinciæ deuocari te non permittet.

Eadem est sententia *l. 52. sup. de decur.*

IIII. IIDEM AA. ET CC. REGINO. Vltra modum sumptuum te muneribus ciuilibus grauari, leuatis aliis, præses prouinciæ non patietur; sed æquabilitatem, tam iuris, quàm censuræ memor, circa ordinem custodiet.

[*Vltra modum sumptuum*,] id est, nulla sumptuum habita ratione, ex fortunarum modo, quod est æquabilitati contrarium, quam in muneribus indicendis præses tam iuris, quàm censuræ memor, custodire debet. [*Circa ordinem*] id est, κατὰ τάξιν. Censuram, disciplinam, & iudicationem publicam vocat, vt in *l. 3.]. de cond. ob tur. cau. l. 1. infr. sum. immun. mun. l. 3. supr. de offic. rec. pro.*

De iis qui sponte munera susceperunt.

TIT. XLIII.

I. IMP. ALEXANDER A. FELICIANO. Veterani qui cùm possent se tueri immunitate his concessa, decuriones se fieri in patria sua maluerunt, redire ad excusationem quam reliquerunt, non possunt. nisi certa lege & pacto seruandæ immunitatis, vel partem eius honoris agnouerint.

Veterani munerum personalium immunitatem habent, vt dicetur in titulo *de veteranis*: quæ labefactatur decurionatu sponte suscepto, seruandæ immunitatis condicione non addita, non etiam si munus tantùm aliquod municipale honorémve susceperint. *l. 2. l. vltim. D. de priu. vet. l. 2. D. de iur. immun.* Valdè illud notandum est, in ingressu curiæ dictam condicionem seruari oportere, vt si quis se det curiæ ea lege, ne corporalia munera subeat.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. VALERIO. Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem, excepto decurionatu, sponte susceperit: ob id quod patriæ suæ vtilitatibus cesserit, vel gloriæ cupiditate paulisper ius publicum relaxauerit, competens priuilegium non amittit.

Qui decurionatum agnouit, immunitatem amittit. *l. pen. §. vlt. D. de iu. im.* Qui partem decurionatus, veluti honorem aliquem municipalem, non item *l. 1. hoc tit.* Ius publicum dicit, quo est concessa immunitas.

III. IMP. LEO A. PVSEO PP. Qui condicioni non obnoxius curiali, quemlibet honorem vel munus voluntate propria in quacunque gesserit ciuitate, nullum præiudicium circa fortunam suam statumque sustineat: sed tam ipse, quàm liberi eius, & qui ex his in posterum procreandi sunt, ab omni huiusmodi nexu cum suis facultatibus liberi alieníque permaneant. ita tamen, vt si aliqua functio volentibus eis fuerit iniuncta, ex

cta, ex qua necesse sit eos aliquid accipere: quod ex data sibi pecunia in reliquis apud eos mansisse constiterit, soluentes, sine vlla molestia, vel condicionis suę formidine discedant. Si quis verò ex bis omnia decurionum munera, vel functiones, vel honores nulla imminente necessitate, sed sua sponte peregerit: eum pro sua liberalitate patrem ciuitatis, in qua voluntarius municeps apparebit, si boc ei libuerit, fieri constituique hac lege decernimus. DAT. V. ID. NOV. CP. BASILISCO ET ARMERICO COSS.

Possessor qui neque in municipio natus est, neque in eo habitat, si sua sponte munera quædam ciuilia ceperit, non ideo vel se vel posteros obligat curiæ, rationibus tamen reddendis obligatur. Quòd si sua sponte omnibus honoribus & muneribus ciuilibus perfunctus sit, fiet, pronunciabiturque, si velit pater ciuitatis. Is est quasi pater patriæ, defensor pecuniæ publicæ operumque publicorum. *l. 1. §. de rat. op. publ. l. vlt. §. de inf. exp. l. 1. sup. de aleat. l. 1. inf. quib. mun. exc. l. 2. inf. de deb. ciu. Nou.* 17. 85. 128. 160. Græci ad *l. ad curatores. D. de dam. inf. & l. 2. infr. de sol. & lib.* curatorem Reipub. patrem ciuitatis interpretantur. Ὁ πατὴρ τῆς πόλεως [illegible] αὐτούς.

IIII. IMP. IVSTINIANVS A. MENNÆ PP. Eos qui curiali fortuna liberi constituti, postea se curiæ cuiuscunque ciuitatis obtulerint, confidere volumus, quòd posteritas eorum non solum iam procreata, sed etiam post talem deditionem procreanda, huiusmodi fortuna libera remanebit: siue specialiter sub hac lege curiæ se obtulerint, vt ab his descendentes tali fortuna liberi permaneant, siue nullam huiusmodi fecerint mentionem: nullo audente dicere, quòd nati vel concepti post talem deditionem paternam condicionem sequi debeant. hoc enim speciali beneficio alacriores omnes ad conferendam ciuitatibus huiusmodi opitulationem constituere properauimus. ita tamen vt nec occasione quartæ portionis bonorum huiusmodi decurionis quicunque successores eius aliquam inquietudinem patiantur, vt pote libera eius substantia omni curiali grauamine conseruanda. & si quid defunctus, vel ex administratione curialium munerum, vel ex quarta portione ad eandem curiam semel vel sæpius deuoluta, vel ex alia quacunque causa eidem curiæ debuisse probetur: hoc idem successores curialibus reddere minimè dubitent: illis scilicet, quæ super naturalibus filiis, quos naturalis pater sub hac lege curiæ dedit, vel postea dederit, vt legitimos tam ex testamento, quàm ab intestato successores habeat, non solùm veteribus legibus, sed etiam nostris sanctionibus disposita sunt, præsenti lege excipiendis: vt non ipsi tantùm filii naturales, sed etiam ex his procreandi mares paternam sequantur fortunam, vel maribus liberis minimè subsistentibus, quarta pars substantiæ mortui curiæ deputetur.

Qui se sua sponte curiæ obtulit, atque ita decurio factus est, obligatur quidem ipse, liberi autem eius vel bona non obligantur. Ideóque quadrans, siue dodrans hereditatis eius curiæ non debetur. Si tamen ipse curiali heres extiterit, puta Meuio, hereditatis Meuii quadrans vel hodie dodrans curiæ debetur, nisi liberi eius eandem curiam sequantur. Aliud dicendum est si quis filium naturalem curiæ obtulerit, [illegible] adipiscendæ causa. Hæc enim deditio personalis non est, sed & rem & posteritatem tenet. Idemque esse puto, si se filius naturalis post obitum patris non extantibus legitimis curię offerat legitimę successionis obtinendæ causa. Quod ait, *vel maribus*, rectè Accursius suppler, *Vel fœminis curialibus nuptis.*

De iis qui à principe vacationem acceperunt.

TIT. XLIIII.

I. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Nullus vacationem temporariam curialis accipiat, nisi id fortè veris ac probatis causis adnotatio nostra concesserit. DAT. PRID. NON. IVN. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Curiali vacatio ad tempus rectè cōceditur ex veris & approbatis causis, puta ob morbum, vel egestatem, rescripto principis, non in perpetuum. *l. 14. & 19. sup. de decur.* Legibus autem promissæ immunitates raræ sunt.

De vacatione publici muneris.

TIT. XLV.

I. IMP. GORDIANVS A IANVARIO. Muneris publici vacationem ea continere, quæ non lege, non Senatus consultis, non Constitutionibus principum iniunguntur, meritò responsum est. ad quam formam iuris pertinens, si cœperis ad munera extraordinaria à magistratibus deuocari, appellatione interposita poteris apud præsidem iuris rationibus protegi.

Rescripto si concedatur immunitas, ea tantùm videntur remissa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur. nam quantum ad ordinaria munera pertinet, inane rescriptum est. *l. cui muneris. D. de mun. & hon.* [*Responsum est.*] Intelligit *l. in honoribus. §. qui muneris. D. de vac. mun.*

De decretis decurionum super immunitate quibusdam concedenda.

TIT. XLVI.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. VRSINO. Exceptis qui liberalium studiorum antistites sunt, & qui medendi cura funguntur, decreto decurionum immunitas nemini tribui potest.

Magistris liberalium artium, & medicis decreto decurionum datur immunitas, & hoc est quod dicitur probari eos decreto in *l. 2. j. de profes. & med.* Alios autem decuriones immunes facere non possunt.

II. IIDEM AA. ET CC. CASSIO. Ordinis ambitiosa decreta sacris constitutionibus reprobantur.

Ambitiosa,] id est, gratiosa, vt si per gratiam professori, aut medico immunitatem, aut salarium constituerint. *l. 4. D. de dec. ab ord. fac.* αἱ κολακικαὶ ψῆφοι. qua forma & ambitiosas correctiones dixit Cicer. *ad Atticum*, & ambitiosas sententias Suetonius *in Domitiano.*

De excusationibus munerum.

TIT. XLVII.

I. IMPPP. CARVS, CARINVS, ET NVMERIANVS AAA. DEMETRIO. Etiam hi qui nostra procurasse monstrantur, muneribus ciuilibus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent.

Pertinere videtur hæc lex ad eos qui procuratores patrimonii Cæsaris fuerunt. Hi muneribus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent, non sordidis, vt puta capsarii, vel pistoris, quo exemplo Græci *lib.* LIIII. vtuntur in hunc locum, & *l. 9. j.* & tractantes de immunitate ecclesiarum *lib.* V. Qui autem nunc sunt procuratores ab omnibus muneribus excusantur.

II. PARS ACTORVM DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AA. ET CC. ID. FEBR. INDVCTIS FIRMINO ET APOLLINARIO ET CETERIS PRINCIPALIBVS ANTIOCHENSIVM ADSTANTIBVS SABINVS DIXIT. * Et cetera DIOCLETIANVS DIXIT. Certis dignitatibus data à nobis indulgentia est munerum ciuilium & personalium, id est, his qui aut ex protectoribus sunt, aut ex præpositis. hi ergo ad munera personalia, aut ciuilia non vocabuntur.

Hæc acta habita sunt in consistorio. Inductis igitur in consistorium. Ammianus XVI. *Inductis quadam solemni die agentibus in consistorium.* Sabinus aduocatus dixit græcè quædam,

quæ eruere ex libris manu scriptis non potuimus, nec fuere vnquam integra, quoniam subiicitur, *Et cetera*. Sententia autem Imperatoris hæc est, Curiales qui honorarias dignitates ex protectoribus, vel ex præpositis adepti sunt, vacationem habere personalium munerum, quod tamen Arcadius & Honorius nō admiserunt *l. 153. C. Th. de decur.* Protectores qui sint dicetur in tit. *de dom. & protec.* Præpositorum appellatio generalis est. Videntur tamen hoc loco significari præpositi laborum, qui erant ex protectoribus. *l. 1. C. Th. de præp. lab.* in qua ita est: *Qui ex deuotissimis domesticorum scholis præpositi laborũ nostro iudicio & stipendiorum sudoribus promouentur.*

B III. Iidem AA. et CC. Martiano. Tutelæ sollicitudo à muneribus ciuilibus nō excusat, vtpote cùm nec tres simul iniunctæ diuersarum domuum huiusmodi beneficium præstent.

Et si tres tutelæ excusent à quarta tutela, non tamen excusant ab alio munere ciuili. [*Domuum*] id est, patrimoniorum, in Græca metaphrasi, οὐσιῶν.

C IIII. Iidem AA. et CC. * Hydraulæ munerum ciuilium immunitatem sibi iure concessam probare minimè possunt.

Hydraulas Græci ita definierūt. *Ὑδραύλαι εἰσὶν οἱ αὐλοῦντες ἐν τοῖς ὀργάνοις τοῖς ὑπὸ ὕδατος κινουμένοις, ἀλλ' ὑπὸ ὕδατος κατά τινα μηχανὴν τὸ πνεῦμα δεχομένοις* de quibus & Athenæus, & Plinius, & Vitruuius, & Hero quidam Alexandrinus. In Glossis dicuntur organarii. Et his quidem Imperatores negant hoc loco datam esse immunitatem, licet profiteri videantur artem liberalem. Aiunt, *Probare*. Nota, ei qui se immunem dicit, proferendæ legis, quæ immunitatem tribuat, onus incumbere. vt & in specie *l. 5. D. de probat.*

D V. Iidem AA. et CC. Marcellino. Procuratores absentium reipublicæ causa munerum ciuilium vacationem non habent.

Qui absunt Reip. causa vacationem habent. *l. 1. ℸ. de profess. & med.* Procuratores eorum non item.

VI. Iidem AA. et CC. Gaio. Venatoribus immunitas ob hanc professionem solam nullo iure cōcessa probari potest.

E Obstat *l. vlt. D. de iur. imm.* Pertinet ea lex ad milites, qui à militiæ grauioribus muneribus excusantur. sumpta enim est ex libro Militarium Tarrunteni Paterni, quem Vegetius diligentissimum vocat assertorem iuris militaris. & non Tarruntenus, sed T. Arruntenus forsitan appellari debet, præf. prætorio sub Antoninis. Itaque fateor milites venatores non esse munificos. ceterùm alii venatores qui feris prouincias purgant, non idem à ciuilibus muneribus excusantur.

F VII. Imp. Constantius A. ad Catulinum Vicarium. Negotiatores vestiarios, linteones, purpurarios, & parthiarios, qui deuotioni nostræ deseruiunt, visum est secundum veterem consuetudinem ab omni munere immunes esse.

Vestiarii, & lintearii, & purpurarii, & parthicarii negociatores Imperatori deseruientes à muneribus excusantur. Lintearios malo, quàm linteones. Sic vet. libri, sic *l. 5. § 1. D. de instit. act.* Linteones negociatores non sunt. Parthicarios item, quàm parthiarios, qui pellium Parthicarum negociatores sunt, ex quibus fiebant Zanchæ, de quibus *l. 2. & 3. Cod. Th. de hab. quæ intra vrb.* Trebellius in Claudio, *Zanchas de nostris parthicis.* Græci ita vertunt, *Οἱ πραγματευόμενοι τὴν ἐσθῆτα, ἢ τὴν ὀθόνην, ἢ τὴν πορφύραν, ἢ τὰ παρθικὰ δέρματα.*

G VIII. Iidem AA. et Iulianus C. ad Taurum PP. Placet nullum omnino iudicem de cetero prouincialibus inferendum aliquid indicere, vt ea tantùm sedulò cunctorum studio pensitentur, quæ canonis instituti forma complectitur, vel nostra clementia decreuit inferenda, vel delegatione solemniter sanciente, vel epistolis præcedentibus. Sed si quid H vrgere forsitan cœperit, referri ad celsitudinem tuam statuimus, & auctore te fieri, & eo persoluto referri ad scientiam nostram*, vt nobis iubentibus roboretur.

A Si quis autem vsurpatoria temeritate amplius aliquid fuerit conatus exigere, obnoxius quadrupli repetitione teneatur. quæ seueritas iussionis ad ordinariorum iudicum officiorumq; terrorem debebit excurrere: vt si eorum vel gratiosa conniuentia, vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis pœna castiget. Dat. Kalend. April. Mediol. Constantio A. IX. et Iuliano C. II. Coss.

B Ne quid præses extra ordinem prouincialibus indicat, sine principis & præf. prætorio auctoritate: Vt canones dumtaxat pensitentur ex delegatione principali, vel epistolis, quæ canonicariæ dicuntur, in formula Curæ epistolarum. [*Persoluto.*] Peracto, absoluto. [*Si quis autem.*] Hæc pars sumpta est ex *l. 11.* superior ex *l. 8. Cod. Theod. de ext. municip.* vbi in fine rectius, *Simpli*, quàm *Simplicis*, arg. *l. pen. hoc tit.* De pœna quadrupli iam antè satis diximus.

C IX. Valentinianus et Valens AA. ad Claudium Proc. Africæ. Illud conuenit præcaueri, ne quis hanc, quæ personalis est functio, pretio putet esse taxandam. Dat. Kalend. Dec. Trev. Valent. et Valente AA. Coss.

Munus personale non licet adærare. *l. æstimationem. D. de mun. & hon.* non tamen oblatum, aut promissum pretium exigi etiam cum Accursio dicemus, & in *l. an priuatis. D. de poll.* sic legemus, *Cum quidam ne honoribus fungeretur opus promisisset, honores subire cogendum, quam operis instructionem*, id est, potius D quàm. Pertinebat propriè hæc lex ad pistorum functionem, vt constat ex *l. XII. C. Th. de pistorib.*

X. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theod. AAA. ad Hypatium PP. Priuatæ rei nostræ priuilegiis permanentibus, nihil extra ordinem prædia iure perpetuo consignata sustineant, neque adiectis sæpius, ac præter primum delegationis canonem postulatis adficiantur impendiis: quando E quidem neque aurario canoni sub priuilegiis æstimato aliquid ex ea iubentibus nobis præbitionum diuersitate decurritur: & pari cum ceteris ęstimari sorte non conuenit, quos præter annonarias functiones æstimata perpetuò pensitationum prærogatiua nexuerunt. PP. Karth. Id. April. post Consulatum Syagrii et Eucherii.

Pertinet hæc lex ad fundos rei priuatæ principis, qui plerumque in alios iure perpetuo transferuntur, & præter annonarias F functiones etiam aurariam pensitant, ex qua nihil vnquam demittur quacunque ex causa. Priuilegium autem hoc habent, quod hac lege confirmatur, vt ne vlla alia munera agnoscant sordida, vel extraordinaria, etiam si ea ceteris indicantur. Nec enim sunt pari condicione ac ceteri, cùm plus etiam canonis titulo inferant, quàm ceteri. *l. 2. ℸ. de fun. pat. l. 2. 1. de col. fun. pat. & tit. de priuil. dom. Aug.* nempe taxatas perpetuò pensiones aurarias, à quibus ceteri immunes sunt. Pro *adiectis*, in aliis, *abiectis*, id est sordidis, vt in Codice Theodosii *l. pen. ℸ.*

G XI. Iidem AAA. ad Syagrium PP. Eos qui cum honore comitum nomine magistrorum memoriæ præfuere, vel epistolis, vel libellis, item eos, qui ibidem peragendis signandisq; responsis nostræ mansuetudini obsecundant, omnium ciuilium munerum fieri iubemus exsortes. Igitur qui ex eo gradu palatio nostro abscesserint, adesse sibi competētia priuilegia glorientur. qui verò superioribus dignitatibus creuerint, nihilominus eius loci priuilegia præstò sibi fuisse letenH tur. Lecta III. Kal. Sept. Capuæ Antonio et Syagrio Coss.

Magistri scriniorum, & memoriales, de quibus suis titulis *libro XII.* tractaturi sumus, excusationem habent ciuilium, id est, personalium munerũ, non patrimonialium, nisi extraordinaria

sint vel

fiut, vel fordida. idemque datur exmagistris & exproximis, et- A iam si amphorem dignitatem cõsequantur, vt si senatores fiant, aurum glebale non conferant, *l. 1. ʒ. de mag. scr. l. 1. & 2. ʒ. de priu. eorum qui in sac. pal.*

XII. IIDEM AAA. AD HYPATIVM PP. Maximatum culmina dignitatum, consistoriani quoque comites, notarii etiam nostri, & cubicularii omnes, atque ex cubiculariis ab omnibus sordidis muneribus vindicentur. ceteros autem palatina vel militati intra palatium prærogatiua munitos, ita demum priuile- B gium simile contineat, si prioribus statutis se ad huiusmodi exceptionem docuerint pertinere: vt non singulis indulta personis, sed in commune dignitati vel corpori huiusmodi beneficia doceantur fuisse concessa: circa Rhetores atq; Grammaticos eruditionis vtriusque vetusto more durante. Sordidurum verò munerum talis exceptio fit, vt patrimoniis dignitarum superius digestarum nec conficiendi pollinis cura mandetur aut panis excoctio, aut obsequium pistrini, nec pa- C raueredorum huiusmodi viris, aut parangariarum prębitio mandetur: exceptis his, quibus ex more Rheticus limes includitur, vel expeditionis Illyricæ pro necessitate vel tempore vtilitas adiunatur. operarum quoque artificum diuersorum, excoquendæ etiam calcis obsequia nulla de talibus adiumenta poscantur. materiam lignorum atque tabulata exceptorum virorum patrimonia non præbeant. carbonis quoque, nisi eum quem D moneta solemniter vel fabricatio secundum veterem morem poscit armorum, ab huiusmodi viris præbitio desistat. publicis vel sacris ædibus construendis atque reparandis, capituli atque temonis necessitas nulla mandetur. legatis atque allectis sumptus possessio huiusmodi priuilegiis munita non conferat, hoc tamen his patrimoniis prosit, quæ dignitatem proprio videntur nomine possidere eos etiam qui simili honore functi sunt, generali prætogatiua à præbitione sordidorum E munerum vindicamus. DAT. V. ID. DEC. ANTON. ET SYACRIO COSS.

Culmina.] Illustres senatores. *l. vltim. hoc titul.* De Comitibus consistorianis, & iis qui sequuntur, *lib.* XII. commodius tractabitur. [*Palatina*] Veluti apparitores comitum rerum priuatarum. [*Militari.*] Veluti agentes in rebus, siue magisteriani. [*Eruditionis vtriusq;.*] Græcæ & Latinæ, qui etiam a sordidis muneribus excusantur. [*Superius digestarum*] Illustrium, comitum consistorii, notariorum, cubiculariorum. [*Pollinis cura.*] F Ne fiant γεανοι ἀρτοκοποι. tria paneficii onera sordida facit. [*Panis.*] Popularis, vel militaris, vel palatini. [*Obsequium pistrini.*] Quod Græci interpretantur ... id est, molere. [*Parauerdorum.*] De parauerdis, & parangariis dicetur titul. *de cur. pub.* Nihil vero hic de veredis & angariis dicitur, à quibus tamen excusandi esse videntur arg. *l. 3. ʒ. de silent. & l. 2. infr. de prap sac. cub.* & sanè eorum munerum promiscua condicio est. & paulù post nominatim excipit operas. Excipiuntur autem hac lege parauer edi, & parangariæ quæ intra Rheticum limitem præbendæ sunt, vt in *l. vltim. Cod. Theod.* G *de colla. fun. pat.* onera Rhetica. Augustinus 18. de ciuitate Dei. cap. 18. *Annonam inter alia iumenta baiulasse militibus, quæ dicitur Retica, quoniam ad Retias* (sic legendum ex vet.) *deportatur.* Excipiuntur etiam onera Illyricana, vt in *l. 1. infr. tit prox.* [*Vel tempore.*] Tempore solemni vt in *d. l. 1.* [*Operarum.*] Malo, *Operarum atque artificum*, vt in *l. 15. & 18. Cod. Theod. de ext. mun.* Sensus est, exceptas dignitates, operas atque artifices non conferre, excoquendæ calcis onera non sustinere. [*Materiam.*] Rectè in Cod. Theod *materiam, lignum*, diuersa enim hæc sunt. *l. ligni. D. de leg. 3.* Ligna prębētur lauacris publicis, Materię ope- H ribus. [*Vel fabricatio.*] Vegetius lib. 4 cap. 8. *Ad arma facienda ferrum vtriusque temperatura, & carbones seruantur in conditis.* Superiores ergo dignitates non nisi monetariis, & fabricensibus carbones præbent.

Capituli.] Capituli atque temonis necessitas. Dicitur & functio, & onus, & iniuria, & cura, & obsequium. *l. 2. ʒ. de priui. eor. qui in sac. pal. l. 4. ʒ. de prox. sac. scrin. l. 1. ʒ. de pala. sac. larg. l. 14. & 18. C. Th. de ext. mun.* & est patrimoniale munus, vt ex hac lege constat, quæ onera tantùm patrimonialia recenset. Capitulum Græci interpretantur ..., de quo ac de temone plenius alio loco inf. [*Allectus.*] ... Allecti igitur sunt, qui euocantur à principe publici negocii causa. Legati qui mittuntur ad principem. Aliter allecti susceptorum genus est. *l. 11. 12. 13. C. Th. de susce.* Sidonius lib. 5. Epist. *Insident arcariis pondera, mensuras allectus.* Anianus ad l. 1. Cod. Theod. de episc. & cler. *Clericos nec exactores nec allectos facere.* Aliter in *l. 1. infr. de prap. lab.* [*Possessio huiusmodi.*] Patrimonium illustrium & spectabilium comitum primi ordinis, & notariorum & ceterorum. [*Proprio videntur nomine.*] Rectè proprio nomine, vt intelligamus vxorum patrimoniis hęc priuilegia non dari. vxores enim non proprio, sed mariti nomine possident dignitatem. [*Functi sunt.*] Ante hanc constitutionem. *Simile*, eodem.

C XIII. IIDEM AAA. ET ARCADIVS A. AD NEOTHERIVM PP. Sordidorum munerũ excusatio delata personis, ad heredem successorémve transire non potest. neq; enim potest esse perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis atque militię indulsisse nos constat. DAT. XVIII. KAL. MAI. MED. ARC. A. I. ET BAVTONE COSS.

Priuilegia concessa dignitatibus non transeunt ad successo- D res. licet enim in earum patrimoniis concedantur, personis tamen ipsa cohærent non patrimoniis. Quod Accursius notat, ea ad suos heredes transire, defendi potest non legibus quas citat, sed *l. 1. & 2. ʒ. de priu. eo. qui in sac. pal. mil.* Priuilegium item concessum certæ dignitatis certi ve corporis homini, non extenditur ad eos omnes qui eadem dignitate præditi, vel ex eodem corpore sunt. *l. prox. sup.*

XIIII. IMPPP. VALENTINIANVS, THEOD. ET ARCAD. AAA. TATIANO PP. OR. Eam le- E gem quam de extraordinariis sordidisque muneribus expressis vocabulis functionum, & insignibus dignitatum sine vlla ambage præscripsimus: ita circa eos, in quos nostra munera redundarunt, esse præcipimus seruandam, vt iisdem beneficiis, non quamdiu militauerint, sed quandiu vixerint, perfruantur. DAT. XI. KAL. APRIL. MEDIOL. TACIANO ET SYMMACHO COSS.

Confirmat *l. 18. C. Th. de ex. mun.* illę autem dignitates ex F ea lege, & *l. 15. eod. tit.* non vindicantur ab extraordinariis, sed à sordidis muneribus tantùm eadem lege comprehensis. Ceterùm partem eam de extraordinariis omisit Tribonianus in *l. 12. sup. hoc tit.* quod extraordinariorum etiam excusatio data esset postea. *l. vlt. hoc tit.* [*Non quandiu.*] Huc fuit omissum in *d. l. 18.* non in *l. 15. C. Th.* siue *l. 12. hoc tit.* Ergo dum ait, *Eam legem*, non 15. sed 18. intellegit.

XV. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSIANO COM. R. P. Euidenter atque absolutè iubemus, ne fundi ad patrimonium nostrum perti- G nentes seu conductionis titulo, seu perpetuo iure teneantur, aliquid præter ordinem superindicti vel pretij nomine vel de sordidis quibuscunque muneribus agnoscant. Nam & hoc à diuis principibus impetratum est, & à nostra serenitate reparatum. Quisquis igitur iudicum contrà fecerit, quinque pondo auri de facultatibus suis, alia de officiis suis, totidem & de curialibus, qui exsequi malè iussa festinant nouerit eru- H enda. DAT. XVII. KAL. IVL. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Conductionis.] Temporalis. Perpetuo autem iure, id est, emphyteutico, vt Græci interpretantur. Sic in *l. 3. ʒ. de fun. rei pri.* [*Præter ordinem.*] Extra ordinem. In *l. 10. supr.* præter canonem.

& Græci hoc loco, ὑπὲρ τιμήματος. [*Pretii.*] Græci legunt *petiti*. In C.Th. est vtrumque, pretii periti. Sensus hic est, vt ne quid pretii nomine ab eis quibus iure perpetuo ex liberalitate principis fundi patrimoniales concessi sunt, exigatur *l. possessores. ʒ. de fun. pat.* [*Impetratum*] αἰτησιν.

XVI. IIDEM AA. ET THEOD. A. MELITIO PP. Ab illustribus personis sordida munera, & extraordinariæ necessitatis damna remouemus. DAT. XV. KAL. MAR. RAV. DD. NN. HONORIO IX. ET THEOD. V. AA. COSS.

B

L. 12. illustres vindicantur à sordidis muneribus. Hæc etiam ab extraordinariis.

De quibus muneribus, vel præstationibus nemini liceat se excusare. TIT. XLVIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. HERCVLIO PP. ILLYRICI. Comparationi transuectionique specierum vniuersi sine vllo priuilegio coartentur ad necessitates Illyricianas. nam in his duntaxat titulis nullum sub quopiam cessare priuilegii velamento censemus: sed sub hac condicione, cum tempus exegerit, huiusmodi collationi succumbăt, vt non tantùm requiratur idoneus, verùm vniuersi pro portione suæ possessionis iugationisque ad hæc munia coartentur, & a summis sarcina ad infimos vsque decurrat. DAT. III. ID. APRIL. CP. BASSO ET PHILIPPO COSS.

C

D

Neminem à comparatione, & transuectione specierum, quæ militibus Illyricianis conteruntur, tempore solenni excusari. Comparatio est quod συνωνὴν diximus in nt. *vt ne li. in coemp.* nam & Græci ita vertunt. *εἰς συνωνὴν εἰδῶν καὶ εἰς παραγγαρείαν.* Transuectionis autem verbo intelliguntur angariæ, parangariæ parauerdi. *l. 12. ʒ. tit. prox.* Patrimonii onera hæc sunt.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTIN. AA. AD TAVRVM PP. Cùm ad felicissimam expeditionem numinis nostri omnium prouincialium per loca, qua iter arripimus, debeant nobis solita ministeria exhiberi: neminem penitus ab angariis, vel parangariis, vel plaustris vel quolibet munere excusari præcipimus: sed omnes, siue ad diuinam nostram domum, siue ad venerabilis augustæ, vel ad sacrosanctas ecclesias, vel quaslibet illustres domos pertinent, nec lege, pragmatica, nec diuina adnotatione, sacróve oraculo excusatos, indictionibus magnificæ tuæ sedis tempore nostræ expeditionis obedire decernimus. DAT. XIII. KAL. MAR. CP. VALENTINIANO A. VI. ET NONIO COSS.

E

F

Neminem expeditionis tempore excusari ab angariis, parangariis, plaustris. Post em & à coemptione tum neminem excusari, ne domum quidem Augusti vel Augustæ ex No. Tiberii de diuinis domibus §. *vlt.* & hoc est quod ait hoc loco, *vel quolibet munere*, puta coemptione. Repetita est pars huius legis in ot. *de sac. eccl. ʒ.*

III. IMP. LEO A. DIOSCORO PP. Hac prouidentissima lege statuimus, omni excusatione cessante, nullaque persona vel dignitate penitus excepta, in quibuscunque locis administrationi sublimitatis tuę commissis opus exegerit murorum constructionem, seu comparationem frumenti, aliarúmque specierum sine vllo impedimento, prout commodum atque necessarium magnitudo tua prospexerit, fieri.

G

Comparationis verbo hoc etiam loco συνωνὴ significatur. inde Græci rectè, ἡ συνωνὴ, ἤγουν εἰδῶν.

H

Qui ætate se excusant. TIT. XLIX.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS

A AA. SEVERINO ET CETERIS SCHOLARIBVS ARABIÆ. Cùm vos adsit meris liberalibus studiis operam date, maximè circa iuris professionem, consistendo in ciuitate Berytiorum prouincię Phœnicæ, prouidendo vtilitati publicæ & spei vestræ, decernimus, vt singuli vsq; ad vicesimum quintum annum ætatis suæ studiis non auocentur.

Minores XXV. annis in curiam conscribi non possunt. *l. non tantum. D. de decur.* & ex lege Pompeia, quæ Bithynis data est, auctore Plin. minores XXX. Sed neque ad munera ciuilia vel honores admittuntur. *l. ad Remp. D. de mun. & ho. l. 2. §. 1. D. de vac. mun.* nisi ex causa, vt si vrgeat necessitas penurię hominum. *l. 2. hoc tit. l. 1. supr. qui & adu. quos in int. rest.* & beneficio liberorum *l. 2. D. de minor.* & beneficio principis, quod plerumque non est sine vtilitate, cum sit aliquando melius, vt Plinius ait, honestorum hominum liberos, quàm è plebe in curiam admitti. Valet & hac in re longa consuetudo nonnihil. *d. l. non tantum. in fin.* Sed an minores XXV. annis iudices fieri possint, quæritur? Et probo quod scriptum VII. βασιλικῶν tit. 5. non posse. nec obstat *l. cum lege. D. de rec. qui arb. rec.* quæ non ita definit minorem XXV. annis iudicare posse, sed si euenerit vt minor XXV. annis iudex editus, vel electus sit consensu partium, vel datus, vel si quacunque alia ratione id acciderit, ex lege Iulia iudiciaria eum, si fuerit intra annum XX. iudicare non cogi. Item non obstat *l. quidam. D. de re iud.* quę id etiam generaliter non definit, sed si fortè aliqua ex causa euenerit, vt minor iudicet, tuendam eius sententiam esse, modò si plena pubertate fuerit, quæ ætas decurionibus etiam definita est *l. 19. C. Th. de decur.* Item non obstat *l. cum prætor. D. de iudic.* quæ solum impuberem iudicare vetat. nam impubes planè prohibetur iudex esse. Pubes iudex esse potest ex consensu partium, sed excusatur si minor sit annis XX. & ita impubes testis esse vetatur, *l. 3. §. lege D. de testib.* minor XX. annis excusatur. *l. in testimonium. D. eod.* Constituitur autem hac lege prima, vt minores XXV. annis ab studio iuris ciuilis ob publica munera non auocentur. quod meritò constitutum est. nam & si studiis dediti non sint, vix minores XXV. annis ad munera ciuilia admitti iam antè demonstrauimus. *Berytiorum.*] Hanc ciuitatem Iustinianus nutricem legum appellat.

II. IIDEM AA. ET CC. THEODORO. Cùm filios tuos patria potestate liberatos, adhuc minores legitima ætate esse dicas: meritò postulas, vt liberalibus studiis non auocentur. Et ideo muneribus personalibus, quæ ad patrimonium non pertinent, non adstringentur, si ciuium inopia non est.

Filios patria potestate liberatos ponit ex facto, non quòd idem non sit, si in potestate fuerint. Et superior quidem constitutio est de studiis iuris ciuilis, hæc de liberalibus & ingenuis, veluti Rhetorices, Musices, Grammatices, Geometriæ, à quibus etiam minores XXV. annis non auocantur ob ciuilia munera, nisi sit penuria ciuium.

III. IIDEM AA. ET CC. PLAVTIANO. Manifesti iuris est, maiores quinquagintaquinque annis inuitos ad munera personalia vocari non posse. cùm itaque septuagenario maiorem te esse profitearis, si à nominatione facta appellationis auxilium interposuisti, tueri re notione præsidis prouinciæ potest concesso iure.

Puto pro LV. vel vt in libris βασιλικῶν L. licet Eustathius LV. *lib. de temporibus*, legendum LXX. quod verba sequentia indicant. cum itaque septuagenario, atque ita in libris scriptis adnotatum inueni. Ætas enim LV. excusat à decurionatu *l. 2. §. vltim. l. non tantum. D. de decur.* non à muneribus ciuilibus, sed LXX. *l. 3. D. de iu. immun. l. 3. §. quamuis. §. cura. D. de mun. & hon. l. 2. §. numerus. D. de vac. mun. l. si vltra. ʒ. de decur.* nec sufficiunt LXV. & tres liberi, quoniam vtraque species excusationis imperfecta est, cùm vel LXX. anni vel V. liberi exigantur. *l. 1. §. vltim. D. de vac. mun. l. 1. supr. qui mun. tut. se exc.* Olim in vrbe LX. sufficiebant. Plin. IIII. Epist. *Extrema tempora nobis impertire debemus vt ipsæ leges monent, quæ maiorem annis LX. otio reddunt.* Varro III. de vita P. Romani. *Cum in quintum gradum perueni-*

peruenerant atque habebant LX *annos, tum denique erant à publicis negotiis liberi atque otiosi:* ideò in prouerbium quidam putant venisse, vt diceretur, sexagenarios de ponte deiici oportere, id est, quòd suffragium non ferant.

Qui morbo. Tit. L.

I. Imp. Gordianvs A. Cassiano. Si ea cæcitate pater tuus oppressus est, vt vtriusque oculi aciem prorsus amiserit, leuamentum personalium munerum sentiet.

Cæcitas morbus est, qui excusat à personalibus muneribus.

II. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Ivliano. Cùm articulari morbo debilitatum te esse dicas: iuxta iuris publici auctoritatem à personalibus muneribus vacationem habebis.

Morbus articularis excusat à muneribus personalibus. Podagricus non item *l. prox.* §. *l.* 13. §. *de decur.* Vehementior longiórque est articularis morbus, quàm podagricus.

III. Iidem AA. et CC. Celæ. Podagræ quidem valetudo nec ad personalium munerum excusationem prodest. verùm cùm ita te valetudine pedum afflictum dicas, vt rebus propriis intercessum commodare non possis: rector prouinciæ, si allegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia munera te vocari non patietur.

Podagræ valetudo, & pedum valetudo idem, & hæc sententia, podagram non excusare à corporalibus muneribus, nisi talis sit, vt propter eam ne suis quidem negotiis interesse possit.

IIII. Iidem AA. et CC. Regino. Casus corporis patris munerum personalium filio iure non præstat excusationem.

Morbus aut debilitas patris filio non dat excusationem personalium munerum.

De iis qui numero liberorum, vel paupertate excusationem meruerunt.

Tit. LI.

I. Imp. Alexander A. Verecvndo. Numerus liberorum ab oneribus non excusat.

Intelligatur numerus quinque liberorum, vt in *l.* 2. §. *numerus. D. de vac. mun.* & pro *Oneribus*, substituatur *Honoribus*, ex eadem lege, & veteribus, & Græcis. Ab onerib. numerus quinq; liberorum excusat, & interdum tres liberi. *l.* 1. §. *de legatio.* vt & apud Laconas teste Æliano VI. *var. histor.* numerus triū excusat ἀπὸ τῆς φρουρᾶς: numerus quinque ab omnibus. Sed & quinq, numerus non excusat ab oneribus quæ honoribus cohærent. *d. l.* 2.

F At numerus XVI. plenissimam excusationem tribuit *l.* 24. §. *de decu. l. semper.* §. *demōstratur. D. de iur. immun.* vbi notandum quod ait, variè nec abscisè definitum fuisse numerorum liberorum.

II. Imp. Philippvs A. et Philippvs Cæs. Severo. Filium ab hostibus captum, ac necdum reuersum, ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse magis placuit.

Vt filius defunctus, ita captus ab hostibus necdū postliminio reuersus patri nō prodest ad excusationem munerum persona-

G lium, quia & incolumem, & ciuem esse eum oportet.

III. Idem A. Nomo. Nepotes in locum parentum succedentes vice eorum prodesse consueuerunt. ideoque si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur, à muneribus personalibus is, quem patrem tuum esse dicis, iuxta constituta excusatur.

Nepotes ex filio defuncto eius locum supplent auo, & licet plures sint, vnius loco habetur, habita stirpis ratione, vt fit in he-

H reditatibus, & bonorū possessionibus ab intestato, & in bonorum possessione contra tabulas. Nepotes ex filia defuncta, auo non prosunt, quia aui familiam non sequuntur.

IIII. Impp. Diocletianvs et Maximia-

A nvs AA. Domno. Cùm facultates tuas omnes in filium tuum contulisse te, nec quidquam habere proponas, respectu eius patrimonii, quod tuū esse desiit, muneribus ciuilibus non adstringeris.

Non sunt adstricti ciuilibus muneribus, qui omne suum patrimonium in filium emancipatum cōtulerunt donationis causa, quod iure ante constitutionem Iustiniani non fiebat, nisi rebus singulis nominatim designatis, cùm tamen in vēditione bonorum omnium secus esset, quā de re ex Codice Hermogenia-

B no duas habemus Diocletiani constitutiones. Strictius semper donationes habitæ sunt, & meritò. Hoc igitur hæc lex ostendit, paupertatem excusare à muneribus ciuilibus.

V. Iidem AA. et CC. Martinæ. De personalibus muneribus, quæ fœminis pro sexus condicione indicuntur, exemplo marium quinque superstitum numero liberorum eas excusari, diui parentes nostri constituerunt.

Mulieres personalia quædam munera subire coguntur. *l.* 1. §.

C *de mul. in quo lo.* Sed excusantur numero quinque liberorum.

VI. Imp. Constantinvs A. Dalmatio. Eos qui cuiuscunque sexus liberos quinque habent, impetrata semel vacatione potiri conuenit: ita vt si in hoc numero ætatis legitimæ filius inueniatur, obeūdis statim pro suo patre muneribus applicetur: patribus, qui filios vel filias quinq; habuerint, promissa legibus immunitate seruanda. Quòd si quis propter censum tenuiorem vacationem meruerit, atque hoc probauerit,

D beneficio potiatur, nec propter rerū angustias ad personalia vocetur obsequia. Dat. XIIII. Kalend. Febr. Sirmio Crispo et Constantino Coss.

Notandum ex hac lege vacationem promitti legibus, impetrari à principe. Numerum quinque liberorum excusare à muneribus ciuilibus, & pro patre filios maiores XXV. ea subire. Paupertatem quoque extremam idem præstare. *l. paupertas. D. de exc. mun. l. cura.* §. *inopes. D. de mun. & hon.* [*Si propter.*] Si cum nō

E possunt patrimonio, corpori indicantur obsequia. & ad hunc etiam modum in *l.* 4. hæc verba accipienda sunt, *Respectu patrimonii,* nec enim de patrimonialibus, sed de personalibus muneribus loquitur.

De professoribus, & medicis. Tit. LII.

I. Imp. Antoninvs A. Nvmisio. Cùm te medicum legionis secundæ adiutricis esse dicas, munera ciuilia, quamdiu reipublicæ causa abfueris, suscipere non cogeris. Cùm autem abesse desieris, post finitam eo iure vacationem, si in eorum numero es, qui ad beneficia medicis concessa pertinent ea immunitate vteris.

Medici militum Reipubl. causa absunt. *l. inter eos.* §. *vlt. D. ex quib. cau. ma.* & quamdiu absunt, & post annū quàm abesse desierint, immunitatē habent. postea verò ita demùm, si ex statutorum numero sint. Extat inter Græcas epistolas Iuliani lex

G de medicis, quæ medicis vacationem tribuit curialium munerum, & eadem Latine reddita extat in *l.* 4. *Cod. Theod. de med. & profess.* [*Secundæ adiutricis.*] Spartianus in Adriano. *Tribunus secundæ adiutricis legionis creatus.* Primæ fit mentio in *l. vlt. infr. de cast. pec. l. vltim. infr. de app. præfect. prætor.* vtraque fuit in Pannonia inferiori, vna à Galba, altera à Vespasiano, vt Dio scribit LV.

II. Imp. Gordianvs A. Avreliano. Grammaticos seu oratores decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant, denuò ab eodem ordi-

H ne reprobari posse incognitum non est.

Grammatici & rhetores decreto probati, & immunes facti, contrario decreto ex causa improbari possunt.

III. Imp. Philippvs A. Vlpiano. Poetæ nulla immunitatis prærogatiua iuuantur.

Poetæ immunitatem non habent, oon quòd oon sint ea digni, sed quia lex deficit.

IIII. Impp. Diocletianvs et Maximianvs aa. et cc. *. Otatione diui Pii liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur.

Intelligit, ni fallor, epistolam D. Pii ad commune Asiæ, de qua in l. *iai διὰ. D. de exc. tut.* qua Grammatici, Rhetores, Medici, Philosophi continentur: nō calculatores qui ψηφισταὶ & ἀριθμητικοὶ vocantur, vt ait l. *amidatu*, *D. eod. tit.* τοιέσσοι ψηφίζειν ἡμᾶς ὁν διδάσκοντες, vt scriptum est LII I. *βασιλικῶν*.

V. Iidem aa. et cc. Finidemo. Nec intra numerum præstitutum ordine inuito medicos immunitatem habere sæpè constitutum est, cùm oporteat eis decreto decutionum immunitatem tribui.

Duo exigimus vt medicis competat immunitas, vt sint intra statutum numerum, & vt decreto ordinis probati sint. idemque in professoribus dicendum est. Numerum definiuit epistola D. Pii, qui in vrbibus Roma, & Constantinopoli non idem est.

VI. Imp. Constantinvs a. ad Volvsianvm. Medicos & maximè Archiatros, vel ex Archiatris, Grammaticos, & professores alios literarum, & doctores legum vna cum vxoribus & filiis, necnon & rebus, quas in ciuitatibus suis possident, ab omni functione, & ab omnibus muneribus ciuilibus vel publicis immunes esse præcipimus: & neque in prouinciis hospites recipere, nec vllo fungi munere, nec ad iudicium deduci, vel exhiberi, vel iniuriam pati: vt si quis eos vexauerit, pœna arbitrio iudicis plectatur, mercedes etiam eorum & salaria reddi iubemus, quò facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos instituant. pp. kal. Avg. Sirmio Crispo et Constantino Coss.

Archiatri sunt, qui in comitatu principis medendi cura funguntur, vt omnium optimè probat *l. 2. sup. quib. non ob. long. temp. præscrip.* si modo ex vet. libris ita eius legis inscriptio restituatur, Impp. Dioclet. et Maxim. aa. et cc. Avrelio Archiatro. Ex archiatris sunt qui dimissi sunt è palatio siue comitatu. His adduntur Grammatici, & professores alii liberalium literarum, & doctores. Græci non agnoscunt, *legum*, qui sic vertunt, καὶ οἱ παιδευταὶ, καὶ οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι τῶν γραμμάτων. quod placet. nam & in *l. prox. Magistros*, inquit *studiorum, doctorésque*. Hi vacationem personalium munerum habent, & patrimonialium sordidorum. *l. maximarum. supr. de exc. mun.* & metatorum *l. archiatres. inf. de meta. l. vlt. §. vlt. D. de mun. & hon. l. ab his. §. angariarum. D. de vac. mun.* Et in ius vocati vel exhiberi non possunt, sed per procuratores causas suas agunt. Grauissima pœna in eum proposita fuit, qui iniuriam illis inferret *l. 1. Cod. Theod. de med. & profes.* quam Tribonianus mutauit in arbitrariam. itaque nihil hac in parte illi præcipuum habent. nam & cuiliber illata iniuria arbitrio iudicis coercetur. [*Filiis.*] excipiuntur filii professorum, qui ex curiali stirpe descendunt. *l. 35 sup. de decu.*

VII. Imp. Ivlianvs a. Magistros studiorum doctorésque excellere oportet moribus primum, deinde facūdia: sed quia singulis ciuitatibus adesse ipse non possum: iubeo, quisquis docere vult, non repentè nec temerè prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus, decretum curialium mereatur, optimorum consensu conspirante. Dat. xv. kalend. Ivl. accep. IIII. kal. Avg. Spoletio Mamertino et Nevitta Coss.

Vt magistri decreto ordinis constituantur, qui bonis moribus præditi sint. Rectissimè Iustinianus, prius animas, & postea linguas eruditas fieri oportere. Galenus 1. *Meth.* λέγειν ἐκ ἰσχύουσι δημοσία, ἐν ὁ δεικνὺ τῶν συνειλεγμένων πλῆθος, ἀλλ' εἰ μὴ ἐπιστημονικός ἐστι καὶ ἦθος ἔχει ἐν ἀναστροφῇ δείξῃ, καὶ παιδείας ἀξίαν τῆς δημηγορίας, τὸν συγχωρῶσι σοφιστὴν εἶναι.

VIII. Impp. Valentinianvs et Valens aa. ad Probvm pp. Reddantur vnusquisque patriæ suæ, qui habitum philosophiæ indebitè & insolenter vsurpare cognoscitur: exceptis his, qui à probatissimis approbari, ab hac debent collusione secerni. turpe enim est vt patriæ functiones ferre non possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur. Dat. XIIII. kal. Feb. Sirmio Valentiniano n. p. et Victore Coss.

Philosophi vacationem non habent, nec Phauorinus ea de re ausus est agere apud Adrianum, vt Dio scribit. Excipiuntur illi, qui decreto ordinis approbati sunt. Pro *Collusione*, legendū *Colluuione*, id est, fece philosophorum, quos πωγωνοτροφίαι & τριβωνοφορίαι solæ philosophos non faciunt.

IX. Iidem aa. et Gratianvs a. ad Prætextatvm p. v. Archiatri scientes annonaria sibi commoda à populi commodis ministrari, honestè obsequi tenuioribus malint, quàm turpiter seruire diuitibus. quos tantùm ea patimur accipere, quæ sani offerūt pro obsequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt. Dat. III. kal. Feb. Trev. Valentiniano et Valente III. aa. Coss.

Pertinet hęc lex ad Archiatros vrbium regiarum, in quibus & comitatus consistit, vt pauperibus, & diuitibus pariter obsequantur, & accipiant iure licito quod qui è morbis euasere obtulerint, non cum ægrotis paciscantur, quæ pactio nec iure valet nec iurijurando Hippocratis congruit. *l. 3. D. de ext. cog.*

X. Iidem aaa. ad Olybrivm p. v. Si quis in Archiatri defuncti locum promotionis meritis aggregādus est, non ante eorum particeps fiat quam primis, qui in ordine reperientur, septem vel amplius iudicantibus idoneus approbetur. Ita tamen, vt quicunque fuerit admissus, non in priorem numerū statim veniat, sed eum ordinem consequatur, qui ceteris ad priora subuectis vltimus poterit inueniri. Dat. vi. Id. Mart. Valentiniano et Valente III. aa. Coss.

In Archiatri defuncti locum qui substituitur probandus est ante omnia iudicio septem, vel eo amplius primorum eius ordinis atque collegii. Vt autem vltimus quisque probatus fuerit, ita & vltimum in eo ordine gradum obtinebit, nec sibi eum quem defunctus habuit, vindicabit. quod & si quis loco suo alteri cesserit, cur non ita plerique hodie censeant, miror. De hac autem lege Symmachus in epistolis. *Inter alia*, inquit, *quæ bonū publicum contulit, etiam medendi professoribus dedit ordinem successionis, si locum quempiam decedentis fortuna nudasset. qua lege cautum est, vt primi artis eiusdem de nouorum scientia iudicarent.* [*Statim.*] non statim, sed paulatim prioribus decedentibus.

XI. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Monachio pp. Grammaticos, oratores, atque philosophiæ præceptores, necnon etiam medicos, præter hæc, quæ retro latarum sanctionum auctoritate consecuti sunt priuilegia immunitatesque frui hac prærogatiua præcipimus: vt vniuersi qui in sacro palatio inter Archiatros militarunt, cum comitiuā primi ordinis vel secundi adepti fuerint, aut maioris gradum dignitatis ascēderint: nulla municipali, nulla curialium conuentione vexentur, seu indepta administratione, seu accepta testimoniali meruerint missionē: sint ab omni functione omnibusque muneribus publicis immunes, nec eorū domus vbicunque positæ militem seu iudicē suscipiant hospitandum. quæ omnia in filiis etiam eorum & coniugibus illibata præcipimus custodiri. hæc autem & professoribus memoratis eorúmque liberis deferenda mandamus. Dat. Prid. kalend. Dec. cp. Constantio et Constante Coss.

Addide-

Addiderat Imperatores in hac lege, *Nulla senatoria vel glebali collatione l. 1. Cod. Theod. eod. titul.* Sed hæc verba detraxit Tribonianus, quòd iam senatoria & glebalis collatio sublata esset *l. 2. infr. de prætor.* neque animaduertit iis verbis detractis, falsum reddi, quod initiò Impp. edicunt, præter ea quæ à retro principibus medicis & professoribus priuilegia data sunt, noua quædam se eis hac Constitutione deferre. nam quæ retinuit Tribonianus in hac lege, ea tribuuntur in *l. 6. infr.* Et id dumtaxat hac Constitutione Impp. introduxerant nouè, vt quemadmodum comitibus, & archiatris remissa fuerat senatoria collatio *l. 2. & 15. C. Th. eod. tit.* ita & liberalium literarum professorib. eadem comitiua ornatis remitteretur. [*Seu indepta.*] Siue archiatri gesta administratione, siue accepta testimoniali non acta administratione cum honore comitum dimissi sint. Testimoniales sunt missionis honorariæ epistolæ. *d. l. 15. l. pen. Cod. Theod. de veteranis. & tit. de testimo exhib. & prot. l. vlt. Cod. Theod. de honor. cod. l. 156. C. Th. de decur.* Vegetius 11. *Contubernalib. completis stipendiis per testimoniales ex more dimissis.* & hæc sunt instrumenta de quibus in *l. si solemnibus. supr. de fid. instr.* Epistolæ dicuntur in *l. 1. inf. de vet. l. laudabile. l. restituenda. supr. de ad. diu. iud. l. 45. C. Theod. de decur.* Si quid præterea est in hac lege, quod desideret diligentiam nostram, id xii. liber expediet.

De Athletis. TIT. LIII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIA. AA. ET CC. HERMETI. Athletis ita demum, si per omnem ætatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri, in quibus vel semel Romæ, seu antiquæ Græciæ, meritò coronati, non æmulis corruptis ac redemptis, probentur: ciuilium munerum tribui solet vacatio.

Athletæ pro præmio coronantur *l. si rem. supr. quæ res pigno. oblig. l. commodis. D. de re iud. l. 4. i. § athleta. D. de excus. tut.* Si ter vicerint & coronati fuerint, & in iis vicibus semel Romæ, seu antiquæ Græciæ, ciuilium munerum immunitatem habent. Antiquam Græciam, magnam siue maiorem Græciam vocare videtur, id est, Italiam, vt Varro, dum ait, antiquam Græciam Tauros vocasse παλαιὰν, Græciam exoticam. Id etiam exigit vt meritò indipiscantur coronas, non corruptis æmulis, id est, antagonistis. Ad hæc facit quod Suetonius scribit, Augustum athletis etiam etiam auxisse priuilegia & ampliasse. & Arnobius 11. 11. Exoletis & victoribus numinum dona instituuntur & munera, ab officiis otium publicis, immunitas & vacatio cum coronis.

De iis qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt. TIT. LIIII.

I. IMP. ANTONINVS A. VANNO. Ignominiæ causa sacramento liberati, honoribus abstinere debēt: a muneribus autem ciuilibus excusati non sunt.

Triplex est missio, honesta, causaria, ignominiosa. Ignominiosa excludit honoribus, non excusat oneribus *l. 3. inf. de re mil.*

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. CARO. Cum ob prouectæ ætatis senium sis dimissus, honestam missionem consecutum te esse ambigi non potest. habebis itaque à ciuilibus muneribus necnon etiam honoribus vacationem: non tamen priuilegia ea quæ his competunt, qui pleno stipendiorū numero funguntur, vsurpare te ius permittit: quando non perfecto statuto militiæ tempore, nec omnibus stipendiis decursis, sacramento solutum te esse etiam ipse confitearis.

Causaria missio honesta est *l. oi πάλαι. D. de exc. tut. l. causaria. infr. de re milit.* vt si quis ob prolixam ætatem sacramento soluatur, puta anno XLVI. vel L. quo plerumque finiebatur ætas militaris, qua ex caussa dimisso immunitas datur, etiam si nondum emeritus sit. Cetera emeritorum priuilegia ei non dantur, in pœnis puta, vel in testamētis. Quod igitur ait *l. 3.* de causaria missione, ad hanc missionis causam non pertinet. Et quod de LXX. annis tradit Accursius, consistere nequit, cùm & ignominioso ea ætas eandem immunitatem largiatur.

III. IIDEM AA. ET CC. PHILOPATORI. Veteranis ita demùm honorum & munerum personalium vacatio iure conceditur, si post vicesimum annum militiæ, quam in legione, vel vexillatione militauerint, honestam, vel causariam missionem consecuti esse ostendantur. Vnde cùm te in cohorte militasse commemoras, intelligis superuacuò vacationem tibi velle flagitare.

Hæc lex ostendit pro iusto tempore militiæ viginti annos haberi, & *l. veteranis. §. quand. prou. non est necess.* quæ huius mentionem facit, & *l. 1. §. de excusat. veteran. l. oi πάλαι. D. eod. titulo.* Tacitus libro 1. *Tiberius edixit imparem oneri Rempubl. nisi xx. militiæ anno veterani dimitterentur ita proximæ seditionis male consulta, quibus XVI. stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.* Suidas, βενεφικιάριος πρὸς θεραπείας ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας. ὅτι εἰκοσαετίαν ἐξετέλεσεν.

In legione.] Pro *vexillatione*, Græci habent, *Numero*, vt in *l. contra. §. de re milit.* A legionibus separantur numeri, id est, vexillationes. At contrà à vexillationibus numeri, id est, legiones. *l. 8. infr. de erog. mil. an.* Numerorum appellatio generalis esse videtur, quæ Græci vocant τάγματα, apud Sozomenum *lib. 1. c. 9.* corruptè ἀρίθμια, & apud Iosephum *5. ἁλώσεως, cap. 31.* Hac verò lege his tantùm qui xx. annos in legione militauerint immunitas datur, non si in coborte. Item in vexillatione, ergo non si in cuneo. quod pugnat cum Constantini *l. 1. C. Th. de coh. priu. cor.*

Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam, vel aduocationem per prouincias suis commodis vacantes commorantur, & de priuilegiis eorum.

TIT. LV.

Deest sub hoc titulo Constitutio Græca, cuius sententia iis verbis expressa est *lib. 54. βασιλικῶν tit. 7.*

Οἱ πληρώσαντες στρατείαν ἢ συνηγορίαν πρὸς τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῖς προνομίοις, μήτε σιτωνίας, ἢ ἐλαιωνίας, ἢ ἐπισκέψεις ἔργων, ἢ λογιστείαν, ἢ ἐκδικίαν, ἢ πατρείας, ἢ λογιστείας, ἢ ἀγορανομίαν ποιείτωσαν, ἀλλ' ἔνθα ἂν οἰκεῖν βούλωνται, μήτε ὑπαντᾶν ἀναγκαζέσθωσαν τοῖς ἄρχουσιν ἔξω τῶν πυλῶν. μήτε εἰς συλλόγους ἄκοντες καλείσθωσαν, μήτε ὀνομαζέτωσαν, ἢ ὀνομαζέσθωσαν, μήτε ἀπογραφὰς παρεχέτωσαν περὶ ἐθῶν συνηθειῶν, ἢ θεωριῶν, ἐχέτωσαν δὲ μίαν οἰκίαν ἐλευθέραν μιτάτων τῶν ἐπιδημούντων στρατιωτῶν, καὶ τῶν ἐν τοῖς τόποις διατριβόντων, δηλονότι, τῶν ἐχόντων ἀξίας καὶ τὴν ἰδίαν ἀτέλειαν κεκτημένων. ἡ γὰρ διάταξις αὕτη προστίθησι ταῖς προτέραις εὐεργεσίαις, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται ἐξ αὐτῶν. παρεχέτωσαν δὲ τὰ δημόσια, καὶ τιμάτωσαν τοὺς ἄρχοντας καὶ τιμάσθωσαν παρ' αὐτῶν. Ὁ δὲ τι τῶν ἐν τῇ διατάξει παραβαίνων, ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ προστιμηθήσεται.

Interpretatio Latina.

Qui militiam vel aduocationem impleuerūt, præter ea priuilegia quæ iam adepti sunt, nec frumenti aut olei comparandi curam, vel inspectionem operum, vel ratiocinium, vel defensionem ciuitatis, vel patris ciuitatis munus, vel curationem reipub. vel curationem annonæ exerceāt, sed & habitent vbi voluerint, nec præsidibus vltra portas occurrere cogantur, nec ad curias siue collegia vocentur inuiti, vel nominentur, vel nominent, nec descriptiones præbeant consuetudinum, vel spectaculorum nomine. Vnam quoq; domum habeant liberā onere suscipiendorum militum superuenientium, iis qui in locis versantur dignitate aliqua præditis suam immunitatem obtinentibus. Hæc enim Constitutio priora beneficia auget, non minuit. At fiscalia tamen præbeant, & honorent præsides, ac vicissim honorentur ab eis. Qui hanc constitutionē violarit, ac violari permiserit, L. librarum auri multam sustineto.

Pro λιτῶν, lego αἰτῶν. Superior titulus est de iis, qui non impleuerunt militiam: hic de iis, qui impleuerunt militiam vel aduocationem, & nominatim exprimuntur munera, quorum vacatio iure conceditur. quæ etiam nō impleta aduocatione datur aduocatis illustrium vel spectabilium iudicum. *l. 6. supr. de adu. diu. iud.* de qua diximus in *l. penult. sup. de discuss.* Fiscalia vocat solemnes indictiones.

De conductoribus vectigalium fisci.

TIT. LVI.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS A A. ET CC. PROVINCIÆ. *. Non alios à muneribus & honoribus vacationem habere, quàm qui mancipatum suo nomine vectigal à fisco conducunt, certum est. Quare eos qui ab his quædam exercenda accipiũt, nullis priuilegiis esse munitos haud dubii iuris est.

Sumptum videtur initium huius constitutionis ex *l. in honoribus. §. non alios. D. de vac. mun.* in quo pro *præsentes*, lego *per se.* *δι ἑαυτῶν* l. LIII. *βασιλικῶν.* *Per se* autem, id est, quod *suo nomine* in hac constitutione.

De libertinis. TIT. LVII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. BVCILLO. Condicio libertinitatis de muneribus ciuilibus tribuere non potest excusationem, ne in ea quidem ciuitate, vbi domicilium libertinus habet.

Libertinus propter patronum non excusatur à muneribus ciuilibus. *l. libertus. in prin. D. ad municip.* ne in ea quidem ciuitate in qua domicilium habet, id est, quòd condicio libertinitatis eum obstringat muneribus patronalis patriæ, non ideo exuitur oneribus ciuitatis, in qua sedes posuit ac domicilium constituit.

De infamibus. TIT. LVIII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. *. Infames personæ, licet nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, vti possunt curialium tamen vel ciuilium munerum vacationem non habent, sed solemnibus indictionibus ob tutelam publicam eos satisfacere necesse est.

Infamia à muneribus vacationem non tribuit. idem traditum fuit in *l. 12. su. de decur.* Quod ait, *Licet nullis honoribus*, & cetera, hæc sumpserunt ex Constitutione Antonini. *l. 3. infr. de re milit.* Paulò post ea legendum, *Sed & solemnibus indictionibus:* quibus verbis significantur munera patrimonialia, quæ tutelæ siue vtilitatis publicæ gratia indicuntur. *l. 2. supr. de mun. pat.* Ergo nec à personalibus, nec à patrimonialibus infamia vacationem præbet.

De reis postulatis. TIT. LIX.

I. IMP. ALEXANDER A. MARTIANO. Reos criminis postulatos nouos honores appetere non debere, antequam purgarent innocentiam suam, & à diuis parentibus nostris, & à me sæpe rescriptum est. DAT. VI. KAL. MAR. MAXIMO II. ET ÆLIANO COSS.

Rei delati nouos honores petere non possunt. *l. reus. D. de mun. & hon.* vt Catilio auctore Salustio, repetundarũ reus prohibitus est consulatum petere. pristinos interim retinent. *l. libertus. §. in quæstionibus. D. ad municip.*

De iis qui in exilium dati, vel ordine moti sunt.

TIT. LX.

I. PARS EDICTI IMP. ANTONINI A. PP. ROMÆ V. ID. IVL. DVOBVS ASPRIS COSS. Quibus posthac ordine suo, vel aduocationibus ad tempus interdicetur, post impletum temporis spatium non prorogabitur infamia.

De hoc edicto agitur nominatim in *l. 3. D. de decur.* In hac autem quæstione ius hoc est, ad tempus ordine motum, vel relegatum, vel in opus publicum datum ex crimine non famoso, post tempus honore vel officio pristino fungi posse, vt in specie *l. falsi D. ad l. Corn. de fal.* in qua ob recitationem falsi ordine motum, infamem non censeri. & ideo post reditum in ordinem recipi illa verba indicant, *quoniam in Corneliam non incidit*, id est, quia non est damnatus iudicio publico ex leg. Corn. quãdoquidem ea tenétur, qui fecerunt, nó qui recitarunt. Ad tépus vero ordine vel A aduocationis officio motus, vel relegatus, vel in opus publicum datus ex crimine famoso, siue hæc pœna ex lege fuerit, siue grauior lege cùm esset, eam ad eum modũ iudex mitigarit, etiã post tempus infamis manet. *l. 5. D. de decur. l. 6. sup. ex quib. cau. inf. irr. l. 4. §. ad tempus. D. de re milit.* Sed si leuior cùm esset pœna ex lege, grauiorem iudex inflixerit, ad tempus relegando vel remouendo, licet crimen sit famosum, damnatione tamen eiusmodi non fit infamis, quòd quasi transigi videatur de infamia, & ideo post tempus recipit honorem & functiones pristinas. *d. l. 5. l. ordine. D. ad municip. l. in seruorum. §. vltim. D. de pœnis. l. quid ergo.* B *§. pœna. D. de iis qui not. infam. d. l. 4. §. ad tempus. l. 5. supr. ex quibus cau. inf. irr.* in qua pro *relegatum, relegandum*: & pro *damnandum, damnatum*, legendum censeo. & ideo adiectum, *Si sententiam nõ excessisse probaueris*, quòd eorum qui sententiã excedũt, soleat augeri pœna. Et ita quidem ius est. Separatur iuris auctoritas à Constitutionibus sæpe. *l. 4. §. contra. D. de do. excep. l. falsa. D. de cond. & demonst.* Sanè hac in re Constitutiones iuris auctoritati refragantur, & quidem variè. Adrianus relegatum post tempus inter infames non habuit. Pius aduocationis officio motum. *l. Imp. D. de postul.* quæ ex eodem est auctore C & libro, quo *l. 5. D. de decur.* & tamen pugnant inter se, nisi in vna ius exponi, in altera Constitutiones distinxeris. Seuerus & Antoninus ordine motum. *l. 3. sup. ex quibus cau. inf. irr.* Omnes indistinctè, siue leuius, siue grauius crimen fuerit. Tandem Antoninus Caracalla, cùm de re nondum liqueret satis, edicto proposito ita constituit, vt ordine vel aduocationibus moti ad tempus quocumque crimine, completo tempore non haberentur inter infames. *d. l. 3. D. de dec.* & ideo in hac parte edicti, *Post hac*, inquit, nimirum quia & si iam ante prodissent Pii & Seueri & Antonini similes Constitutiones, nondum tamen contra ius id D ita inualuerat indistinctè. Edictum non loquitur de relegatis. Ideoque in relegatis distinctione vtemur. *l. 3. D. de decur.* & ius sequemur, insuper habito rescripto Adriani, quasi nec recepto, nec probato Antonini edicto.

II. IMP. GORDIANVS A. VLPIO. Ad tempus exulare decurio iussus, & impleto tempore regressus, pristinam quidem recipit dignitatem: ad nouos verò honores non admittitur, nisi tanto tempore his abstinuerit, quanto per fugam abfuit.

E Decurio relegatus ad tempus non redit in ordinem indistinctè, vt ostendimus suprà. Quo tamen casu redit in ordinem, non statim etiam ad nouos honores admittetur, nisi tanto tempore post reditum in curia fuerit, quanto abfuit. *l. ordine. D. ad municip.* nam honores municipales ratione temporis, quo quis in curia fuerit, deferũtur. Fugam hoc loco accepit pro exilio. quod & in aliis auctoribus, cum Græcis tum Latinis frequentissimum est.

De filiisfamilias, & quemadmodum pater pro his F *teneatur.* TIT. LXI.

I. IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA. *. PP. Patrem emancipato filio consentientem, ad decurionatum non teneri, dubii iuris non est. tunc enim cõsentiendo pater ad decurionatum obligatur, si filium in potestate habeat. consentire autem etiam is videtur, qui non testificatur dissentire nominationi.

G Titulus rectè concipitur, *De filiisfamilias.* nam pro emancipatis pater non tenetur. Taciturnitas autem hac in re consensum imitatur, aliàs dissensum. Igitur si filiofamilias ad decurionatum nominato pater taceat, & patiatur, Reipub. obligatur velut fideiussor pro filio in solidum, non aliis, quã de re diximus aliquid in *l. 1. & 5. sup. de decur.*

II. IMP. ANTONINVS A. ASPASIO. Cùm appellasse te dicas, ostendis causam ad te pertinere. potueras enim nominato filio tantum contestari, & non consentire honori ei delato.

H Obstat *l. spurii. §. pater. D. de decur.* Si filiusfa. ad decurionatum nominatus sit, satis est patrem ne pro filio obligetur, cõtrariam voluntatem contestari, nec appellare etiam necesse habet. *l. vlt. hoc tit.* Quod si tamen appellauerit, hoc facto in munerum ciuiliũ periculũ incidit, quasi fideiussor pro filio, si appellationis senten-

sententiam pertulerit. & hæc est sententia huius legis. At si præscriptione temporis exclusus sit, solemnibus appellationis intra constituta tempora minimè impletis, quia & appellare necesse non habuit, perinde omnia seruantur, atque si non prouocasset: & ideo si contestatus iam antè fuerat contrariam voluntatem, huic contestationi omissa appellatio nihil derogabit. *d. §. pater.*

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. *. Si ii qui cum patre ad protostasiæ munus vocati sunt, etiam nunc in patria potestate B constituti sunt, ab huiusmodi necessitatibus liberentur: cùm ex eadem familia ac domo duos ad ista obsequia destinari periniquum videatur. Sanè eos quos emancipatos esse, atque ex familia exisse manifestũ est, sine cunctatione retinere debebis.

Duo ex eadem domo ad idem munus non vocantur. puta pater & filiusfamilias. At pater & filius emancipatus simul ad idem munus vocantur rectè. Domum & familiam hoc loco dicimus pro corpore quod est sub vnius potestate, vt in *l. 1. supr. de hon. & mun. non cont.* & vt quodam alio loco domum Theophilus C accepit. De protostasiæ munere diximus in tit. *de mun. pat.*

IIII. IIDEM AA. ET CC. ALEXANDRO. Sine periculo tuo magistratus filium tuum curatorem constituit, nec appellandi tibi necessitas incumbebat. sanè nominator qui filium in potestate positum nõ consentiente patre ad munus deuocanit, si tamen ex voluntate tua antea filius decurio factus non erat, detrimento muneris obligabitur.

D Filiusfamilias periculo nominatoris creatur curator omnium, vel Calendarii, non periculo patris, si non consentiat pater, vel si volũtare eius decurio factus non sit. *l. honor. §. plebeii. D. de mun. & hon.* nec dissentienti patri necessaria est appellatio.

De periculo successorum parentis.
TIT. LXII.

I. IMP. ALEXANDER A. CLAVDIANO. Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomi- E ne pater tuus repromisit, ideoque etiam sacerdotem te creari impetrauit: onus erogationis cõmune omnium heredum eius esse, præses prouinciæ non ignorabit.

Sacerdotium prouinciæ munus patrimoniale est, veluti Asiarchia. nam qui eo fungitur, sumptu eius eduntur certamina, & ludi in honorem deorum, vt diximus in *l. 8. supr. de mun. patr. & Obseruat. 2. cap. 13.* quibus addi volumus, in actis Apostolorum *cap. 19.* τινὲς δὲ καὶ τῶν ἀσιαρχῶν [illegible]. Sed & quidam sacerdotũ Asiæ prouinciæ, esse vertendum, qui scilicet præerant ludis theatralibus. quod hic Eusebii locus F confirmat *libro 4. c. 15.* [illegible]. Rufinus interpretatur munerarium, rectè: quo modo & illo D. Lucæ loco possis vertere. Sed & quidam munerariorum. Vt autem si patris voluntate filius decurio fiat, non tantùm ipse pater, sed & heredes eius pro filio ciuilibus muneribus tenentur *l. 2. 3. de decur.* ita si patris voluntate filius Asiarches fiat, & de suo pater se ludos editurum promittat, ex hac promissione non tãtum filius obligatur qui sacerdotium meruit, sed & omnes heredes patris *l. 1. §. nec castrense. D. de collat.* Illud etiam adiiciam, sacer- G dotes istos prouinciarum ab honoribus & muneribus ciuilibus excusationem habuisse, vt hæc vetus inscriptio demonstrat, VERATIO A. F. PAL. *Qui cum priuilegio sacerdotii Coenisensis munitus potuisset ab honoribus & muneribus excusari, præposito honore patriæ, honorem ædilitatis laudabiliter administrauit.* Cicer. *in Lucullo.* cùm sacerdotes Deorum, vacationem habeant.

De mulieribus, in quo loco munera sexui congruentia, & honores agnoscant.
TIT. LXIII.

H I. IMP. PHILIPPVS A. MARTHÆ. Eam quæ aliunde oriunda alibi nupta est, si non in vrbe Roma maritus eius consistat, non apud originem suam, sed a- A pud incolatũ mariti ad honores seu munera, quæ personis cohærent, quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse sæpe rescriptum est. Patrimonii verò munera necesse est mulieres in his locis, in quibus possident, sustinere.

A patrimonialibus munerib. mulieres non excusantur. *l. pen. sup. de mun. pat.* Sed ea agnoscunt apud originem propriam. *l. 12. C. Th. de nauicul.* non apud domicilium mariti. A personalibus excusantur, imò interdicuntur, exceptis quibusdam, quæ sexui B earum cõgruunt. *l. pen. 3. de iis qui num. lib.* quæ tamen non apud originẽ suam obeũt, sed vbi est domiciliũ matrimonii. *l. vlt. 3. de incol.* [*Si non in vrbe Roma.*] An quia si in vrbe Roma sit, domicilium mariti certissimum est, vel quasi in communi patria eas ibi congrua munera subituras? Fuit olim Roma communis patria Romanorum & Italicorum ex lege Iulia: hodie est omnium qui ditioni Romanæ subiecti sunt ex Cõstitutione Antonini: & ideò elegãter Sidonius, in ea totius orbis ciuitate vnica solos barbaros & seruos peregrinari: & Rutilius Numatianus de Roma:

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis te dominante capi.
C *Dúmque offers victis proprii consortia iuris,*
Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.

De legationibus. TIT. LXIIII.

I. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. CHILINO PP. Pater trium incolumium liberorum legationibus publicis liberatur.

D A legationis munere, quod personale est, quia viaticum & legatiuum de publico datur, tres liberi excusant, quod exposui in *l. 1. sup. de iis qui num. lib.*

II. IIDEM AA. MARCO. Cum vos proprio nomine sumptus ob defensionem publicam suscepertitis, id quod ad proprias erogationes collega vester acceperat, non vobis reddere heredes eius oportet, sed si in ea causa est, vt restitui omnino oporteat, reipublicæ debent potiùs inferre. Sanè si honorariis aduocatorum erat ea quantitas destinata, restitui illud vobis, qui hæc E præstaturi estis, non iniuria postulatis: cum autem collegam vestrum, quem defensione patriæ destitisse dicitis apud prouinciæ præsidem desertæ legationis arguere potestis.

Legati à ciuitate ad principem missi publicæ causæ defendendæ gratia, non communi, sed suo quisq. nomine separatim sumptus & viatica de publico acceperũt, vnus ex eis mortuus est: heredes eius sumptus defuncto datos collegis nõ restituunt, quos & si restituere oporteret, quod tamen vix oportet *l. 10. D. eod.* F *tit.* Reipublicæ potiùs restituerent, quàm collegis. Sed si quæ alia pecunia defuncto data sit in honoraria aduocatorũ qui causam publicam agerent apud principem, hãc restitui collegis oportet, patronis causæ publicæ erogãdam. Quod sequitur, *Eum autem*, alius est casus libello comprehensus, cuius definitio hæc est, vt collega qui deseruit legationem, accusetur extra ordinem desertæ allegationis (sic habent vet. libri) id est, defensionis, vt in *l. 1. §. his igitur personis. D. de postul.* Hanc legem Græci non intellexerunt 54. [illegible].

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIA- G NVS AA. MVTIANO. Transmarina legatione apud nos perfunctos, constitutum est biennii vacationem munerum ciuilium & honorum habere, non eos qui de proximo obsequium Reipublicæ videntur exhibuisse.

Legatione perfunctis biennii vacatio datur *l. 2. supr. de hon. & mun. non cont.* quod hæc lex ita distinguit, si transmarina, non si proxima legatio fuerit.

IIII. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS H AA. AD TATIANVM. Vniuersi omnino ex comitibus vel ex præsidibus, qui suffragio perceperint dignitates, ciuilibus oneribus muneribusque teneantur adstricti, ne commoda publica cum vmbratili suffragio-

rum pactione lacerentur. eos tamen à prædictis oneribus excipi oportebit, qui in legationibus publicis versati sunt. DAT. PRID. KAL. IVL. TRIV. PLACIDO ET ROMVLO COSS.

Qui honorarias dignitates ex comitibus vel ex præsidibus pretio non meritis adepti sunt; munerum vacationem non habent *l. 24. 25. 26. 27. 41. 75. 86. Cod. Theod. de decur.* nisi in ottium legationis electi sunt. Gestæ legationi hæ dignitates adiunctæ vacationem munerum ciuilium præstant. *d. l. 25.* Ait, *Cum vmbratili.* rectius Cod. Theo. *sub vmbratili*: vt Liuius, *sub vmbra fœderis.* Sententia hæc est, Ne sub specie & vmbra harum dignitatum pretio non meritis coemptarum, commodis publicis officiatur.

V. IMPPP. THEODOSIVS, ARC. ET HONOR. AAA. APODEMIO PP. ILLYRICI. Si quod extraordinarium consilium postulatur, cùm vel ad nos est mittenda legatio, vel vestræ sedi aliquid intimandum: id quod inter omnes communi consilio tractatuque conuenerit, minimè in examen cognitoris ordinarii referatur, prouincialium enim desideria, quibus necessaria sæpe fortuitis remedia deposcuntur, vobis agnoscere atque explorare permittimus: vt sit examinis tui, quæ ex his auxilio tuo protinus implenda sint, & quæ clementiæ nostræ auribus intimanda videantur. In loco autem publico de communi vtilitate prouincialium sententia proferatur, atque id quod maioris partis probauerit assensus, solemnis firmet auctoritas. DAT. V. KALEND. AVG. CP. ARCAD. A. II. ET RVFINO COSS.

Decreta legionum fiunt publico cõsilio: nec præsidibus prouinciarum insinuanda sunt. Præf. prætorio insinuantur, vt is vel desideriis prouincialium satisfaciat, vel ad principem legationis tantam probet.

VI. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. MONAXIO PP. Quoties ab Alexandrina ciuitate legatio destinatur, vniuersos curiales præcipimus, qui intra vrbem cõsistunt, si non ægritudine, vel alia inexcusabili necessitate impediuntur, in locũ curiæ conuenire, & decreta sua propria subscriptione firmata viro spectabili præfecto Augustali insinuare: vt eius relatione comitati, tuis virtutibus suas petitiones intiment, & sub examine tuo perpensa legatione res ordinetur. DAT. III. NON. OCT. CP. DN. THEOD. A. VII. ET PALLADIO V. C. COSS.

Vt superior, ita & hæc est de decretis legationum. Sed illa ad præf. prætorio Illyrici, hæc ad præf. prætorio Orientis de Alexandrina ciuitate, vt eius ciuitatis decreta præfecto Augustali insinuentur, quæ tamen in Illyrico præsidibus non insinuantur. Maior est præf. Augustalis, quàm præsidum auctoritas. Sub eius dispositione sunt Ægypti prouinciæ sex, vt diximus in tit. *de cau. larg.* quod tamen Iustin. edicto 13. mutauit.

De excusationibus artificum. TIT. LXV.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM. Artifices artium breui subdito comprehensarum per singulas ciuitates morantes ab vniuersis muneribus vacare præcipimus: si quidem in discendis artibus otium est accommodandum, quò magis cupiant & ipsi peritiores fieri, & suos filios erudire. DAT. IIII. NON. AVG. FELICIANO ET TITIANO COSS. Et est notitia ista Architecti, medici, pictores, statuarii, marmorarii, lectarii, seu laccarii, clauicarii, quadrigarii, vel quadratarii, quos Græco vocabulo [illegible] appellant: structores, id est, ædificatores, sculptores ligni musarii, deauratores, albini, quos Græci [illegible] appellant: argentarii, barbaricarii, diatretarii, ærarii, fusores, signarii, fabri, bracarii, aquæ libratores, figuli, qui Græcè dicuntur [illegible], aurifices, vitriarii, plumarii, specularii, eborarii, pelliones, fullones, carpentarii, sculptores, dealbatores, cusores linarii, tignarii, bracteari, id est, [illegible].

Artificibus notitia comprehensis, quia artes eas sine otio tractare non possunt, hæc constitutio otium dat & vacationem à personalibus muneribus. [*Et est notitia ista.*] vet. *Et est notitia sic.* Basilica, καὶ ἔστι ἡ γνῶσις οὕτως. Notitia & breue idem. [*Medici.*] Accur. legit, *mulomedici.* Vtrumque retinendum censeo, *medici. mulomedici.* Sic Basilica, ἰατροί, [illegible]. Medici sunt chirurgi, Mulomedici veterinarii. [*Pictores.*] *l. archiatros 7. de metat.* [*Statuarij.*] ἀνδριαντοποιοί. [*Lectarii seu laccarii.*] Sic emendaui ex vet. Lectarii, sunt qui fabricant lectos, [illegible]. Laccarii, qui fossas vel puteos fodiunt, [illegible], vt Græci interpretantur 54. *tutel. 6.* [*Clauicarii.*] Quidam codices *clauicularii.* Basilica Græca, [illegible], Gallica, *Le Serrurier.* Alias clauicarii seu clauicularii dicuntur ianitores carceribus præpositi, à clauibus gerendis. Græci ad *l. carceri. D. de custod. reor.* [illegible]. Eundem & [illegible] vocant & ad *legem 4. sup. de custod. reor.* rectè vilem hominem, in quem custodia omissa, culpam Commentariensis confert, interpretantur Clauicularium, & ita omnino Clauicularios accipere oportet apud Iulium Firmicum 3. Matheseos cap. 6. *Erunt cornicularii, aut Commentarienses, quibus damnatorum cura committatur, seu clauicularii, vel carcerum custodes, & quibus publicarum catenarum cura mandatur.* Commentariensem [illegible] vocant. Hesychius: [illegible], quæ commentaria à Gallis in foro vocantur, *L'escrou,* [illegible]. quod est contrudere & conijcere in carcerem. Cicero in *libro de Suppliciis*, ratio carceris, quæ diligentissimè conficitur, quo quisque die datus in custodiam sit. Valentinianus VIII. Cod. Theod. *Qui commentariensium nomine exosa miseris claustra custodiunt.* Sed ad rem. Complures codices hoc loco habent *Caucdarii*, quod forsitan rectius est. Inueni idem vocabulum libro 56. [illegible] ad *leg. 2. infr. de cohort.* [illegible]. Inuenitur etiam in veterum glossis. [*Quadrigarii*] [illegible]. [*Quos Græco vocabulo.*] Reposui ex eodem [illegible] libro [illegible]. Horum ars est lapides expolire, quod & his verbis in eo libro significatur. [illegible]. Cassiodorus in Psalm. cxxv. *De structoribus cæmentorum aut saxorum quadratariis.* [*Structores*] [illegible]. [*Sculptores ligni.*] [illegible]. Scribimus Græca ex libris [illegible] ne quis de Latinis postea addubitet. [*Musarii.*] [illegible], qui [illegible] & Musiuarii. Significatio nota. Apud Firmicum in fi. *c. 4. lib. 2.* legendum ex veteribus, *Aut marmoratores, aut musinarios.* quod & antequam veteres inspexissem, me docuerat Petrus Pithœus vir eruditissimus. [*Albini.*] [illegible]. Iidem dicuntur Albarii & in *l. si fornum §. vlt. D. ad legem Aquiliam.* Tectores, quem locum Græci ita vertunt, [illegible], & laccum, cisternam interpretantur. Inde Tertullianus de idol. *Scit albarius tector & tecta sarcire, & tectoria inducere, & cisternam liuare* [*Argentarii.*] [illegible] *l. penultim. D. de aur. & argent. legat. l. vltim. D. de obligation. & actio.* [*Barbaricarii.*] Donatus Æn. XI. *Barbaricarii dicuntur, qui ex auro colorata fila exprimunt hominum formas, & animalium, & aliarum specierum imitatam subtilitate veritatem.* Iidem cassides & buculas auro vel argento tegunt. *l. 1. Codic. Theod. de fabric.* Palæmon: in glossis, *Barbarica, ornamenta ex auro.* [*Diatretarii.*] Hi perforant margaritas, [illegible]. In *l. si ferrum. § si calicem. D. ad legem Aquil.* *Diatretum faciendum*, id est, calicem ex lapillo vel gemma perforandum. Dorotheus vertit, [illegible]. [*Fusores.*] veluti plumbarii, & si qui sunt alii. [illegible]. [*Signarii, fabri, bracarii.*] [illegible] [*Aquæ libratores.*] Sic emendaui ex Codice Theodos. *& l. proxim.* quamquam Græci simpliciter vertant [illegible]. Frontinus de aquæductibus: *Procuratorem oportet calicem eius moduli, qui fuerit impetratus, adhibitis libratoribus signare.* [*Aurifices.*] Alii sunt deauratores, alii aurifices, [illegible] & [illegible] [*Vitriarii.*] [illegible]. Græcam [illegible] appellationem, vt hoc ipsum testificer, singulis artibus apponi necessarium esse duxi [*Plumarii.*] Sic Græci, atque etiam veteres libri, non plumbarii. Plumarii sunt, qui vestimenta ex plumis auium conficiunt. quo genere prisca luxuria delectata

lectaia est. Prudentius in Hamartigenia. *Auium quoque versicolorum indumenta nouis texentem plumea telis.* Vel qui acu pingentes exprimunt animalium vel hominum figuras. Hieronymus in Chronicis, *Macedonius artis plumariæ.* & in versione Exodi sæpe. Firmicus 3. c. 13. *Facient linteones aut tunicarum textores, plumarios.* & c. 10. *Qui erunt etiam linteones aut plumarii.* eodem vsi sunt Varro, Vitruuius, Vopiscus. [*Specularii.*] ὑαλοψοὶ, vel ὑαλουργοί. [*Eburarii.*] ἐλεφαντουργοί. [*Pelliones.*] γουνάριοι. [*Carpentarii.*] In Basilicis, σαγματοποιοί. Ad *l. vlt. D. de iur. immun.* οἱ τὰ σάγματα τῶν καμήλων, igitur lego, σαγματοποιοί. Hi faciunt clitellas camelorum, quæ carpenta Latinè dici non ambigo. earum enim forma eadem ferè, quæ carpentorũ quibus gestamur. [*Sculptores.*] γλύπται. Hoc nomine Græco & sculptores signorum significantur, & qui signa faciunt, siue signarii, & alii quilibet sculptores cælatoresque. [*Dealbatores.*] Albini parietes dealbant, hi alia quælibet. [*Cusores lunarii.*] οἱ λεπτουργοὶ, qui cudunt linas. [*Tignarii.*] Hi sunt qui ligna dolant, *l. ferre. D. de verb. signific.* Græci generali vocabulo vtuntur, τέκτονες, vt in ea lege τέκτονας ξύλων. Bracteatii qui dicantur Budæus exponit rectè. Bracteatores à Firmico dicuntur.

II. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. AD LEONTIVM PP. Mechanicos & geometras, & architectos, qui diuisiones partium omnium incisionesque seruant, mensurisque & institutis operam fabricationibus stringunt; & eos qui aquarum ductus inuentos, & modos docili libratione ostendunt, in par studium docendi atque discendi nostro sermone perpellimus. itaque immunitatibus gaudeant, & suscipiant docendos qui docere sufficiunt. DAT. PRID. NON. IVL. LEONTIO ET SALLVSTIO COSS.

Specialiter mechanicos videtur accipere pro iis, quorum ingenio & institutione fiunt organa mechanica, pneumatica, automatopoetica. Dat autem vacationem personalium munerum. Ideo tamen tutelæ remissæ non censentur, vt ostendi in *l. 3. C. de mun. pat.* itaque nihil obstat *l. Geometræ. D. de exc. tut.*

De potioribus ad munera nominandis.

TIT. LXVI.

I. IMP. ANTONINVS A. BASILIDI. Si ipse vocatus ad munera ciuilia, potiorem alium nominandum putaueris, age causam tuam.

Ad munera personalia potiores nominandi sunt, & qui nominatus est, si alium se potiorem indicauerit; in eum transfertur onus. qua de re diximus aliquid in *l. 46. C. de dec.* & Pauli Senten. *lib. 2. tit. de potioribus nominandis.* & hoc re integra, *l. pen. C. qui da. tut.*

Si propter inimicitias creatio facta sit.

TIT. LXVII.

I. IMP. ALEXANDER A. ANICETO. Si propter inimicitias ad munera ciuilia creatus es, hanc tibi nominationem non nocere præsidis æquitas faciet: cum & publicæ vtilitatis intersit, non ex inimicitia creationes fieri debere, sed examinatione vera & commodo reipublicæ.

Excusatur ab iniuncto munere, qui se propter inimicitias nominatum præsidi prouinciæ probat, vt eo onere negotioque vexetur *l. 6. §. pen. D. de exc. tut. l. 14. C. eod. l. 1. §. 1. D. de vac. muner.* [*Examinatione.*] malo, *existimatione*, vt in veteribus.

De sumptuum recuperatione. TIT. LXVIII.

I. IMP. GORDIANVS A. DIONYSIO. Muneribus ciuilibus non fungeris, quæ personis mandantur, si quinque filios incolumes habes. at si contra id priuilegiũ ad munus fatigandi tui causa quidã te deuocauerint, tuque appellatione interposita securitatẽ reportaueris: à nominatoribus sumptus, quos in litem feceris, recuperabis.

Si qui numero liberorum à publico munere excusabatur, nominatus sit, & appellauerit, excusatione probata & admissa, sumptus à nominatore iniusto recipiet in eam litem factos, *l. 2. C. de decur. l. seueriter supr. de exc. tut.*

Si post creationem quis decesserit.

TIT. LXIX.

I. IMP. GORDIANVS A. ATTICO. Si ante diem subeundi honoris atque muneris pater tuus defunctus est, conueniri eo nomine heredes eius non oportere, præses prouinciæ minimè ambiget.

Qui decessit post nominationem antequam honorẽ vel munus subiret, nullã eo nomine obligationẽ in heredes suos transmittit. & ita si pater decesser post allectionem filii in curiã, antequam munera ciuilia susciperet, nullam in heredes suos obligationem transferri, vt diximus in *l. 6. C. de decur.*

De tabulariis, scribis, logographis, & censualibus.

TIT. LXX.

Tabularii, scribæ, logographi, censuales condicionales sunt, & ideo quoties res exigit, tormentis subiiciuntur, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 7. C. de iur. fisc. l. 1. Cod. Theodos. ne col. per log. cel.* De tabulariis diximus in *l. 2. & 7. C. de iur. fisc. l. 15. C. de decur.* & dicemus in *l. 13. tit. sequen.* Scribæ sunt curiarum siue magistratuum municipalium scribæ. & generaliter horum omnium munera personalia & municipalia sunt, *l. 1. hoc tit. l. penult. C. de defens. ciu. l. vltim. §. is quoque. & §. mastigophori. D. de mun. & honor.* Nihil hîc de prætoris scriba, de quo *l. vltim. C. de mag. con.* Nihil de classis scriba, qui in prouinciis est quasi prætor tutelaris quidam, de quo *Nouell. 94.* & quæ officium eius definit apertè Constantini Nov. [illegible], cuius initium, [illegible] &c. Tabulariis similes sunt logographi. nam & hi tributorum rationibus scribendis occupantur. *Nouell. 128.* Sed eiusdem muneris pro varietate locorum variæ appellationes sunt, *l. vlt.* [Et huic titulo nõ conuenit Suidæ definitio, λογογράφος ὁ δικῶν ἢ τὰς δίκας γράφων. Censuales sunt qui operam suam accommodant magistro census in vrbe, & actus Senatus conficiunt, *l. 1. C. Th. de stud. lib. l. consulto. l. testamenta. C. de testamen. l. 3. & 4.* [*de prou. ag.* in vrb & in prouinciis censu & patrimonia describunt, quos in *l. 1. D. de mun. & hon.* iis verbis puto notari, *Ad census accipiendos vel patrimonium scribendum*, sic legit, vt *l. 4. C. de appel.* aurum oblatitium a senatoribus exigunt: Prætores & Quæstores nominant, vt ex Codicis Theodosiani sexto didici, de quibus & in *l. 1. Cod. Theod. de pr. sal. dom. Aug. & No. 17.* & Symmachus in epistolis, *Argenti publici ratio quod censualibus aditores munerum contulerunt.* His etiam iunguntur subscribendarii, actuarii, diurnarii, regerendarii, *l. 8. Cod. Theod. de cohor. prin.* & alii in *l. vlt. hoc tit.*

I. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. AD CATVLINVM PP. Nullus omnino ex tabulariis, vel scribis, vel logographis, eorumque filiis, in quocunque officio militet. sed ex omnibus officiis, necnon etiam si intra nostrum palatiũ militant, nec dum impleto quinquennio reperti & retracti, protinus officiis municipalibus reddantur. DAT. VIII. KAL. IVL. LAVRIACO MARCELLINO ET PROBINO COSS.

Condicionales illos esse ex eo etiam apparet quòd illorum filios eadem munera sequatur. At ab ea codicione eos quinquennalis militia liberat *l. 35. C. Th. de decurio.* quod in eo Codice etiã de decurionibus ita præscriptum; Tribonianus in ius non retulit, propterea quòd tandem obtinuerat, ne longa quidem militia curia quemquam liberaret.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIA. ET THEODOSIVS AAA. NEVTERIO. Quicumque decurionum sponte se censuali ministerio mancipauerit, condicionem habeat, quam ipse delegit, depositurus sui ordinis penitus dignitatẽ, si eum necessitas quæstioni subdendum inuenerit. DAT. XV. KAL. OCTOB. CP. RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

Curiales tormentis non subiiciuntur, *l. 31. C. de decur.* Curiales censuales effecti tormentis subiiciuntur quasi condicionales.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ADRIANO PP. Generali lege sancimus, vt sine solidis prouin-

ciis, siue singulis ciuitatibus necessarii fuerint tabularii: liberi homines ordinentur, neque vlli deinceps ad hoc officium patescat aditus, qui sit obnoxius seruituti. Sed & si quis dominorum seruum suum, siue colonum chartas publicas agere permiserit (consensum enim nō ignorantiam volumus obligari) ipsum quidem, in quātum interfuerit publicæ vtilitatis pro ratiociniis, quæ seruo siue colono agente tractata sunt, obnoxium attineri: seruum autem competentibus affectum verberibus fisco addici. dominorum enim interfuit ab initio prouidere, ne publicis actibus priuata seruitia immiscerentur. DAT. VIII. KAL. APR. MED. VINCENTIO ET FRAVITTO COSS.

Tabularii erant olim serui publici. Capitolinus in Gordianis. *Non scribæ, non serui publici, non censuales illic actibus interessent.* Seruos publicos, tabularios vocat. Inde *l. vltim. sup. de ser. Reipub. man.* tabularii actus argumentum est seruitutis. At hac constitutione cauetur, ne in posterum serui tabulario præficiantur, sed liberi. Et vt si seruus vel adscriptitius sciente domino tabulariam administrauerit, ipse quidem seruus flagellis cæsus fisco addicatur, dominus ex administratione serui in solidum teneatur.

IIII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. CYRO PP. Boethos logistarum, demogrāmateos, logographos, diastoleos, quæ vocabula publicis dicuntur subiacere necessitatibus, siue quolibet alio nomine nuncupentur: non honore aut alicuius priuilegii colore subnixos, pro definitione legum inexorabilium suam fortunam subire compelli, quatenus nec publicis quidquam noceatur aut minuatur vtilitatibus, & suis corporibus illi reddantur, quos vel patris, vel maiorum obligatio, vel sua constringit.

Sic emendaui, *Boethos logistarum, demogrammateos*, ex LIIII. *Basilicωn*, in quo ita est, Οἱ βοηθοὶ τῶν λογιστῶν, καὶ οἱ δημογραμματεῖς, καὶ οἱ λογογράφοι, καὶ οἱ διασταλεῖς. Logistæ sunt curatores Reipub. vt dixi in *l. 30. ff. de decur.* Adiutores igitur curatorum Reipub. & plebis scribæ, & logographi, & dispūctores nec honore, nec priuilegio vllo his condicionibus liberantur. idem statuendū de subscribendariis, diurnariis, actuariis, regerendariis, notariis, librariis, & si qui sint eiusdem condicionis, qui aliis nominibus nuncupentur. διασταλεῖς interpretor dispunctores rationum, siue instrumentorum, qui scio διαστέλλειν, διαστίζειν, dispungere idem esse, conferre scilicet accepta & expensa. Dicimus & æra dispungere. Apuleius de deo Socratis. *Igitur quotidiana eorum æra dispungas, inuenies rationibus multa prodige profusa, & in semet nihil.* qui locus vulgò miserè deprauatus est. legitur enim, *ora dicere*, pro *æra dispungas*, & *vel*, pro *nihil*. & paulò antè, *decurrunt*, pro *detrectans*.

De susceptoribus, præpositis, & arcariis.

TIT. LXXI.

Susceptores sunt qui annonis & tributis vtriusque ærarii recipiendis præpositi sunt, *l. cum possessor. in fine, D. de censibus.* Præpositi, qui horreis, in quibus species fiscales deponuntur, *l. 2. hoc titul.* vel pagis, de quibus dixi in *l. 9. ff. de iure fisc.* Arcarii, qui his quæ in arcam præfect. prætorio inferuntur suscipiendis præpositi sunt, *l. 1. sup. de iis quæ ex publ. ratio. mut. acc. l. 3. ff de sacr. larg. tit. l. vltim. hoc titul.* & Iustin. edict. 13. Arcarii præfectorum à Cassiodoro dicuntur *lib. 1.* Arcam præfecti prætorio etiam τράπεζαν siue mensam vocant, de qua in *l. sexta, supr. de exactorib. tributorum.* & ideo non malè Sidonius arcariis deputat pondera, quæ simul ac mensuræ susceptoribus omnibus attribuuntur, *l. penultima, sup. de defensorib. ciuitatum.* Maiorianus ad Basilium PP. de indulg. rel. *Sancimus vniuersorum fiscalium titulorum vel ad arcam magnificentiæ tuæ, vel ad vtrumque ærarium pertinentium reliqua a possessoribus non petenda.* Et ita in illo quoque edicto Iustiniani ærarii, siue largitionum tituli ab arcariis separantur.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD EVPRASIVM RATIONALEM TRIVM PROVINCIARVM. Susceptores publicos absq; omni mora aurum censemus suscipere, ne quis per hanc occasionem sumptus facere cōpellatur. Nam si soluere volens à suscipiente fuerit contemptus: testibus adhibitis contestationem debebit proponere, vt hoc probato, & ipse securitatem debitam, commissi nexu liberatus, cum emolumentis accipiat: & qui suscipere neglexerit, eius ponderis quod debebatur, duplum fisci rationibus per vigorē officii præsidis inferre cogatur. Quod autem susceptores iudice cuius interest negligente violauerint: ex ipsius iudicis facultatibus sarcietur. DAT. XIIII. KAL. AVG. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

Scripta est ad rationalem trium prouinciarum, id est, Siciliæ, Sardiniæ, & Corsicæ, vt constat ex Notitia imperii, & *l. 1. C. Th. commun. diuid.* Id verò ea continetur, vt aurum quod infertur, susceptores confestim recipiant, vel si per eos mora fiat, vt de eo publicè contestationem collator faciat, vt in *l. 4. inf. de collat. fund. pat.* cuius hæc erunt effecta: collator non incidet in commissum quia per eum non stat quominus fisco fundorum suorum nomine aurum exsoluat: collator liberabitur: collatori dabitur apocha, perinde ac si re vera soluisset, & damnū fisco susceptor resarciet in duplū iudice imminēte, vel ipse iudex si in susceptore exigendo negligens fuerit. Oblatio igitur sola collatorem liberat. quod non ita fit in priuatorum causis, nisi oblationem oblatæ pecuniæ peremptio sequatur. His de auri pōderatione adiectum fuit quod est relatum in *l. 1. tit. seq.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet.

II. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD SECVNDVM PP. Iuxta inueteratas leges nominatores susceptorum, & eorum qui ad præposituram horreorum & pagorum creantur, obnoxii teneantur, si minus idonei sunt qui ab eisdem fuerint nominati: nec quidquam ex eorum substantia, celebrata per interpositam personam emptione, mercentur. DAT. III. KALEN. AVG. CP. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Susceptores canonum & præpositi horreorum creantur fide & periculo nominatorum. quod ius vetustissimum est, *l. 8. ff.* Nominator ex nominati bonis emere nihil potest per se vel per alium, quod quasi singulare notandum. Nemo dicet fideiussorem, quem inexcusso principali conuenire licet, nihil posse emere ex principalibus bonis. At nominatorē, quem inexcusso nominato conuenire non licet, dicemus hac lege ex eius bonis emere nihil posse, ne scilicet qui idoneum eum esse præstare debet, cum eo contrahendo quominus sit idoneus, efficiat.

III. IIDEM AA. AD MAMERTINVM PP. Susceptores noui nonmodò præsentis anni debita, verùm etiam species quas ex reliquis inferunt, quia nouæ sunt adcrescentes, suscipiant. DAT. PRID. KALEN. NOVEMB. ROMÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Susceptorum munus annuum est, *l. 4.* Susceptores annonarum noui, non tātum hoc anno debita recipiunt, sed etiam reliqua anni præteriti, quandoquidem ea implentur ex hornotinis speciebus, atq; ita noui susceptores noua suscipiunt, siue ex præsenti, siue ex præterito debeantur. Pro *accrescentes*, rectius in C. Theod. *ac recentes*.

IIII. IIDEM AA. AD FLORENTIVM C. S. L. Neminem susceptionis munere functum ad idem munus adstringi, nisi se prius vinculo sollicitudinis superioris absoluerit. Nam neque eos qui placuerint, grauare iusti est: neque eos qui displicuerint, tenere prudentis. Integro igitur singuli anniuersario anno transcurso cogantur exponere, quibus titulis suscepta dispertierint: vt facilius, si quis in furto fuerit deprehensus, recentem queat redintegrare iacturam. Non perpetui autem exactores teneantur in continuata vexandorum prouincialium potestate, velut concussionum dominatione, sed per annos singulos iudiciaria sedulitate

A tate mutentur, nisi aut consuetudo ciuitatis, aut raritas ordinis eos per biennium esse compellat. DAT. XV. KAL. OCTOB. MANTEBRI, GRATIANO NB. P. ET DAGALAIFO COSS.

Hæc lex conflata est ex *l. 11. & 22. Cod. Theodos. eod. tit.* quæ sunt diuersorum Imperatorum. At Tribonianus primæ inscriptionem & subscriptionem retinuit, non secundæ. quod nesciens Haloander, malè inscriptione assumpta secundæ, hanc facit octauam. Id autem est ex prima, id est, ex *l. 11.* vt anno finito susceptionis rationem reddant, nec ad idem munus antè vocentur, B quàm rationem reddiderint. Ex secunda, id est, ex *l. 22.* vt singulis annis susceptores mutentur, nisi more ciuitatis soleant fieri in biennium, vel nisi raritas hominum (sic legendum, non *auctoritas*, græcè [illegible]) eos in biennium creari cogat.

V. IIDEM AA. AD GERMANIANVM C. S. L. Quotiescumque certa summa solidorum pro tituli qualitate debetur, & auri massa transmittitur in septuaginta duos solidos libra feratur accepta. DAT. VI. ID. IAN. ROMÆ LVPICINO ET IOVINO COSS. C

Constitutum fuit vt solidi ex quocunque titulo fiscali collecti in massam auri redigerentur, atque ita pro solidis massa ad comitatum transmitteretur, *l. 1. & 13. Cod. Theodos. eod.* & inde in aula, Scrinium aureæ massæ. proinde interest scire quanti libra auri æstimetur, vt sciatur illata massa, quot solidi illati sint. Et lex libram auri LXXII. solidis siue aureis æstimat. & ideo centesimæ vsuræ definitio cùm hæc primùm fuisset, quæ in centenos aureos quotannis reddit duodenos: deinde, quæ in centenos reddit duodenos semis, vt Iustiniani & Leonis Nouellæ docent: ad extremum hæc obtinuit, quæ in centenos reddit XVI. semis D & quatuor siliquas. nam in libram, quæ est solidorum LXXII. duodecim reddit auctore Harmenopulo. quod & Zonaras significat in Nicæni *cap. 17.* his verbis: [illegible Greek] Sed de his in *tit. seq.* alia quædam.

VI. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD CHILONEM. Frumenta quæ horreis inferuntur, pro illationis modo illico apocharum cautionibus adnotentur, non autem oportet in horreis fiscalibus, nisi fiscalia frumenta constitui. DAT. V. ID. APRIL. TREV. POST CONSVLATVM GRATIANI A. III. ET EQVITII V. C.

Vt apochis frumenti horreis illati quantitas adnotetur. vt in horrea fiscalia non nisi frumenta fiscalia reponantur. Pertinet hęc lex ad præpositos horreorum.

VII. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. HAVE HYPATI KN. Diu minimè penes ipsos susceptores maneat facta collatio, sed statim quodcunque à prouincialibus fuerit exsolutũ, sacris thesauris inferatur. DAT. III. KALEN. MAI. CP. POST CONSVLATVM ANTONII ET SYAGRI.

Dixi in *l. 1. ɜ. de can. larg. tit.*

VIII. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Exactores vel susceptores in celeberrimo cœtu curiæ, consensu & iudicio omnium, sub actorum testificatione firmentur: prouinciarumque rectoribus eorum nomina, qui ad publici munus officii editi atque obligati fuerint, innotescant. & animaduertant quicunque nominauerint, ad discrimen suum vniuersa quæ illi gesserint, redundare. DAT. VI. KAL. NOV. CP. HONOR. NP. ET EVODIO COSS.

Ordo curię exactores vel susceptores creat suo periculo, creationem insinuat præsidi. excipiendi sunt susceptores rei priuatæ, quorum creatio ad curiam non pertinet, *l. 9. su. de iur. fis.* & susceptores vestium, quorum creatio pertinet ad proconsulare officium, *l. pen. hoc tit. l. 4. C. Th. eod.* H

A IX. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOS. ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PP. Modios æneos vel lapideos, cum sextariis atque ponderibus per mansiones singulasque ciuitates iussimus collocari: vt vnusquisque tributarius, sub oculis constitutis rerum omnium modiis, sciat quid debeat susceptoribus dare: ita vt si quis susceptorum, conditorum modiorum sextariorumque, vel ponderum normam putauerit excedendam, B pœnam se sciat competentem esse subiturum: & submotis quæ contra vtilitatem populorum omnium hactenus gesta sunt, frumenti quinquagesimas, hordei quadragesimas, vini & lardi vicesimas susceptoribus dari præcipimus. Humanitatis autem necessitate commoti, susceptoribus in Armeniæ susceptionibus longinquitatis causa frumenti & hordei quadragesimas, vini & lardi quintasdecimas dari præcipimus. DAT. IIII. KAL. DECEMB. HONORIO N. P. ET EVODIO C V. C. COSS.

Hęc Constitutio iubet vt in singulis stationibus & ciuitatibus mensurę ac pondera publicè collocentur, ne quid supra modum debitum à collatoribus exigatur, & vt susceptores puniantur, qui vltra modum exegerint: qua de re & in *l. pen. supr. de defenso. ciuitat. & Nouell.* 128. Et vt susceptoribus [illegible] detur (sic vocatur aptissimè in *l. 5. Cod. Theod. eod.*) frumenti quinquagesima, hordei quadragesima, vini & lardi vicesima, amplius in Armenia, frumenti puta & hordei quadragesima, vini & lardi quintadecima. id & Mantissam veteres vocasse videntur. Quidam, Su- D perpondium.

X. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Susceptores præsentibus defensoribus, & modum iugationis possessorum, & species singulas, vel earum numerum quantitatemque præscribant. DAT. IIII. KAL. DEC. PC. TIMASIO ET PROMOTO COSS.

Vt præsentibus defensoribus ciuitatum, qui quasi quidam Tribuni plebis sunt, susceptores præscribant modum iugationis cuiusque, & species singulas quas fisco inferri oportet, vt earum E quantitatem.

XI. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. BENIGNO VIC. VRB. ROMÆ. Securitates semel publicatas & gestis lectas, vini susceptoribus imputari: & cœptam arcæ discussionem volumus in apertum quæsita ratione deduci, & omnes publicas securitates, quæ gestis tenentur, à susceptoribus accepto fieri DAT. VI. ID. IVN. MED. STILICHONE ET AVRELIANO F COSS.

Vt Apochæ apud acta publicatæ omnimodo vini susceptoribus imputentur, & vt cœpta arcæ vinariæ discussio rationisque redditio perficiatur & publicetur. Arca hoc loco vinariam significat, de qua & in *l. 3. C. Th. de cal. coll.*

XII. IIDEM AA. POMPEIANO PC. AFRICÆ. Si aliquid à susceptore vel à tabulario fraudis admissum esse possessor deprehendat: nemo eorum semel interuersione conuictus, id rursus officium gerat, in quo G ante decoxit, & si rescriptum nostrum elicitum clandestina supplicatione detulerit. DAT. PRIDIE KALEND. IAN. MED. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Ne tabularii, vel susceptores in eo munere aliquid euertisse & decoxisse conuicti, idem postea repetere possint. Huic legi coniungenda est *l. 1. ɜ. ad leg. Iul. de amb.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. At non de iis muneribus loquitur, sed de officiis quæ operam suam accommodant viro spectabili proconsuli Africæ, vt ne princeps officii, vel numerarius, vel commentariensis, vel ducenarius, vel primiscrinius ea officia repetant. Munera possunt repeti, nisi quis in eis decoxisse conuictus fuerit. Illa officia nullo modo. quod & ad eundem modum constituitur de officio ducis Lybiæ in *l. pen. Cod. Theod. de numerar.*

Clandestina.] Clandestina, hoc est, obreptitia. At rescriptũ præf. prætor. insinuatum valere puto, arg. *l. si quis.* ȷ. *de cob prin. l. 2. &* *5.* ȷ. *de diu. offic.*

XIII. Iidem AA. et Theodosius A. Lucio Com. s. l. Duos tabularios seu numerarios, & susceptores totidem per vniuersas prouincias oportere constitui clementia nostra præcepit. scire autem volumus prætorianam amplissimam præfecturam, eos qui aurum largitionale susceperint, nihil cum arcę ratiociniis habere commune: iudices autem prouinciarum quinque libris auri multandos, & primates officiorum capitali pœna plectendos, si hoc non fuerit custoditũ. Dat. VI. kal. Feb. Basso et Philipp. Coss.

Vt in singulis prouinciis duo sint tabularii, & duo susceptores, quorum vnus scilicet largitionales titulos tractet, alter arcę pręfectorum prætorio rationem, & vt ne horum officia confundantur, largitionalium puta & arcariorum. quod habuimus etiam ȷ. *de can. largit. tit. l. 2.* & repetemus in *l. 4.* ȷ. *de numerariis.* Cur autem vt in hac lege Tribunianus adiecit, *Seu numerarios,* ita in *d. l. 4. Numerarii qui &*, quæ non erant in codice Theodosii, operæpretiũ est ostendere. Et animaduerti in officio magistratuum, eodem prorsus munere fungi numerarios, quo & tabularios in ciuitatibus & curiis. Tabularii chartas publicas administrare dicuntur, *l. penult. sup. tit. proxim.* Et numerarii in *l. 6. Cod. Theodos. de numer.* Tabularii rationes supputant, *l. 2. supr. de iure fisc. l. vltim. D. si mens. fals. mod. dix.* Seneca 12. Epist. *Non esse feliciorem cuius patrimonium tabularios lacessat.* Numerarii item, quod nomen ipsum notat satis. A numerando enim dicti sunt numerarii. Augustin. 2. de liber. arbitr. *Multos noui numerarios, aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summè atque mirabiliter computant.* Valentinianus *Nou. de offic. & num. præf.* Penes numerarios prætorianæ sedis publicarum rationum notitia consistit. At tabularii cõditionales sunt. Numerarii non item. Excipiũtur numerarii præsidum & consularium, quibus & ob eam rem cõditionale tabulariorum nomen imponitur, *l. 2.* ȷ. *de numer.* cui consequenter in Notitia Romani imperii consulari Campaniæ, correctori Apulię, & Calabriæ, præsidi Dalmatiæ pro numerario tabularii duo tribuuntur. Vt igitur intelligeretur in hac lege, & in *d. l. 4.* non de tabulariis ciuitatum, sed de tabulariis rectorum prouinciarum agi, qui olim numerarii dicebantur, ideo illa quæ notauimus adiiciẽda esse, meo quidem iudicio, Tribonianus censuit.

XIIII. Impp. Honorius et Theodosius AA. Euchario. Humilioribus officiis aut extraordinariis oneribus occupari curiales non patimur; ne publica vacillet vtilitas. Susceptionem itaque vestium æquius est ab officio proconsulari, vel ab his qui in eodem meruerunt, solemniter procurari. Horum namque interest huiusmodi explorare rationem, & quærere qualitatem eorum, quorum ad constituendum commodior cura est. Neque enim æquum est, vt ad officium lucra, ad curialem susceptionis tantùm damna pertineant. hanc igitur ab ordinibus iniuriam submouemus: exceptis his si qui curialium in officio memorato aut militasse, aut militare fuerint deprehensi. Dat. prid. kal. Mart. Rav. Honorio IX. et Theod. V. AA. Coss.

De hac lege scripsimus *Obs. 2. c. 8.* Quod ait, *Solemniter,* significat solere officia proconsularia hanc susceptionem procurare, *l. 4. C. Th. eod. tit.*

XV. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volusiano pp. Aurum siue argentum quodcumque à possessore confertur, arcarius vel susceptor accipiat. ita vt prouinciæ moderator eiusque officium ad crimen suum nouerit pertinere, si possessoribus vllum fuerit ex aliqua ponderum iniquitate illatum dispendium, & quidquid ex prouinciis ad nostrum dirigetur ærarium, id ad illustres viros ærarii nostri comitis relatione deferatur. Dat. III. kalen. Mart.

A Rav. post Consulatum Felicis et Tauri VV. CC.

Vt rura præsidum & officialium eorũ à susceptoribus vel arcariis prouinciales iniquis ponderibus non lædantur: & vt quod ad comitatum transmittitur, ad Comites largitionum priuatarũ referatur. Probo quod adiicitur in codice Theodosii, *Et ad eminentiam tuam,* id est, ad præf. prætorio, propter ante habitam de arcariis mentionem.

De ponderatoribus, & auri illatione.

B Tit. LXXII.

I. Impp. Constantinus A. ad Eufrasium Rationalem Trium Provinciarum. Aurum quod infertur à collatoribus, si quis vel solidos voluerit, vel materiam appendere: æqua lance, & libramentis paribus suscipiatur. PP. XIIII. kal. Aug. Paulino et Iuliano Coss.

Constituitur hac lege, vt aurum quod fisco infertur à prouincialibus siue in solidis cõsistat, siue in massa obryzæ, C æqua lance, & libramentis paribus appẽdatur & suscipiatur. quæ verba Græci malè accipienda censent, secundum *l. 5. ȷ. tit. prox.* & rectius in Codicis Theodosiani *eod. tit.* ea ad stateram referuntur, quæ vnam tantùm habet lancem non duas, sicut libra, vt dum aurum appenditur, æqua sit ea lanx, æqua momẽta, æquum examinis libramentum. Quinimò, quod amplius est in eodem titulo non consentit cum *l. 5. tit. proxim.* secundum quam solidus est sexta pars vnciæ. At secundum eam quæ est in illo tit. C. Th. *de ponderator.* Cõstantini legem, solidus est septima pars vncię. libra igitur D auri solidorum LXXXIIII. quam *l. 5.* facit LXXII. Consentit vtraque in hoc vnciam esse duodecimam partem libræ, solidum constare scriptulis quatuor. Sed vnciam vna constituit ex scriptulis XXIIII. quæ vulgaris est definitio, altera ex scriptulis XXVIII.

II. Imp. Iulianus A. ad Mamertinum pp. Quoties de qualitate solidorum orta fuerit dubitatio, placet, quem sermo græcus appellat zygostatem, per singulas ciuitates constitutum, qui pro sua fide atq; industria, neque fallat, neque fallatur, contentionem di- E rimere. Dat. IX. kal. Mai. Salonæ Iuliano A. IIII. et Salustio Coss.

Vt in singulis ciuitatibus sint põderatores, siue ζυγοστάται, quorum iudicio nummi probentur, &, vt fieri solere Iustin. indicat edicto XI. signa etiam ponderum ab eis nummis imprimãtur. Inde Synesius *Asclepiodoro,* ὡς ἀπηργυρωμένους, ὡς ἐζυγοστατημένους, ὡς κατανενομισμένους τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸ χρυσίον. ex quo apparet quanta in explorandis probandisve nummis olim diligentia fuerit adhibita, quam in Queruli Comœdia Pseudoplautus notans, *Quid,* ait F *tam simile quam solidus solido? Etiam hic distantia quæritur in auro, vultus, ætas & color, nobilitas, literatura, patria, grauitas atque ad scriptulos quæritur in auro plus quam in homine.*

De auri publici prosecutoribus.

Tit. LXXIII.

I. Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp. Auri prosecutores partim nulla præmissa (vt assolet) prosecutoria aurum præsumunt, par- G tim diutius retentãt, quod statim fuerat adsignandum. Ideoque censemus ne quis absque præcepto viri illustris Comitis sacrarum largitionum, vel coquendum aurum sumat, vel capiat deinceps retinendum. Dat. XIII. kalen. Aug. Honor. VIII. et Theod. III. AA. Coss.

In transmissionem auri sacrarum largitionum prosequutores constituuntur, sed non sine prosecutoria, id est, præcepto Comitis largitionum [*Coquendum.*] id est, consumẽdum, interuerten- H dum, Aurum publicum dicitur, quod ærario publico, id est, thesauris & largitionibus infertur. Sic verò prosecutores frumẽtorum Cassiodorus dixit *lib.* IIII. Prosecutores equorum, *l. 1. inf. de tractor. & stat.* Prosecutores publicarum functionum, *l. 9. inf. de curs. publ.* Prosecutores reorum, *l. solet. D. de cust. reo.*

De iis

De iis quæ ex publica collatione illata sunt non vsurpandis.

TIT. LXXIIII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. Nullus iudicum id quod à republica ex collatione susceperit, mutui interuentione opposita vel inuadat, vel conetur inuadere. DAT. PRID. NON. MART. TREV. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

De iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiũt, est *tit. vt. huius libri.* Hæc de præsidibus qui mutuam dant. Sequens, generaliter de omnibus qui mutuam eam dant, vel alio quouis modo vsurpant.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. HAVE LAMPADI KN. Nullus penitus ex eo quod refertur in conditis, vel in arca cõtinetur, ad quemlibet titulum vsurpet: nisi forte præsumẽdi facultatem sublimium potestatũ iussione percepetit. DAT. III. ID. APRIL. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Conditis.] horreis, *l. vlt. C. de cond. in pub. hor.*

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALÆ PP. Sciant iudices, nihil sibi ex priuatæ rei canone, vel ex eo quod ex iisdem titulis exegerint, ad necessitates alias transferre licere: nisi malint grauissima seueritate suam licentiam coerceri. DAT. XVI. KAL. IVN. MEDIOL. THEODORO COS.

Superiores sunt de iis quæ inferuntur largitionibus, vel arcæ præfectorum. Hæc de iis quæ inferuntur ærario priuato, vt ex priuatiano canone, sicut Græci loquũtur hoc loco, præsides nihil vsurpent. & repetita est *l. vlt. C. de colla. fun. patr* ex qua intelligitur hæc verba, *Ex iisdem titulis*, ad patrimoniales & emphyteuticarios fundos referri.

De auro coronario. TIT. LXXV.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO PP. Ad collationem auri coronarii placuit neminem absque consuetudine esse cogendum. DAT. XV. KAL. FEB. CP. RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

A Aurum coronarium in aliis auctoribus sunt aureæ coronæ, quæ triumphantibus offeruntur, sicut æs coronarium, æneæ coronæ histrionum apud Plinium *li. 33. c. 9. & lib. 34. c. 8.* In Constitutionibus nostris aurum coronarium est, quod in coronis aureis decuriones principi offerunt amore proprio, vt ait *l. 4. Cod Th. de aur. cor.* vel indulgentiarum lętitia, vel rebus prosperè gestis, vel alia ex causa. Pro oblatum adoptionis suæ causa fuisse Capitolinus scribit Item Satrapæ, *l. vlt. Cod Th. de aur. cor.* Et Iudæi *l. pen. C. de Iudæis.* Solebant id olim Iudęi quotannis conferre patriarchis Hierosolymitanis. Cicero pro Flacco: *Cum aurum Iudæorum nomine quotannis ex Italia & ex omnibus vestris prouinciis* B *Hierosolymam exportari soleret.* Verùm Imperatores Romani id aurum Iudaicum postea sibi vindicarunt, quod his verbis hoc loco Græci explicant rectè, [illegible] Idem ad *l. pen.* id vocant [illegible].

De Irenarchis. TIT. LXXVI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANC THEMIO PP. Irenarchæ, qui ad prouinciarum tutelam quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus iudicio præsidum prouinciarum idonei nominentur. DAT. VIII. KALEN. IAN. C. P. HONORIO VIII. ET THEODOSIO III. AA. COSS.

De Irenarchis diximus in *l. 9. sup. de iur. fis. & Obseru. lib. 1.* Hos sustulerant Impp. Honorius & Theodosius. sed cùm Iustiniano probarentur, illorum Constitutionem Tribonianus in Iustiniani D sententiam detorsit.

De argenti pretio quod thesauris infertur.

TIT. LXXVII.

I. IMPP. ARCAD. ET HONOR. AA. EVTYCHIANO PP. Iubemus vt pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem: ita vt pro singulis libris argenti quinos solidos inferat. DAT. XI. KAL. MAR. CP. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Diximus de hac lege in *l. 1. sup. de coll. aris.* Pro argento sacris largitionibus inferri aurũ potest. Argenti libra æstimatur argẽteis LX. *l. 1. C. Th. de exp. lud.* aureis quinque.

IACOBI CVIACII I.C. AD LIB. XI. CODICIS DN. IVSTINIANI COMMENTARII.

De lustralis auri collatione. TIT. I.

LVSTRALE aurum *χρυσάργυρον* dicebatur. cuius oneris Zosimus magnum Constantinum auctorem facit. Id Euagrius & Zonaras describunt elegãter, & quarto quoque anno pẽdi solitum narrant, id est, singulo lustro. Onus erat negotiatorum & mercatorum (& ob id aurum negotiatorũ à Lampridio dicitur *in Alexandro*) quorum appellatione etiam tenuiores continebantur, qui quid corrogata stipe sibi comparabant, meritoriæ puellæ, & lenones, & fœneratores, non tamen qui vernacula distrahebãt, vel qui manu sibi victum adquirebant, veluti figuli & fabri. non veterani, clerici copiatæ intra certum pecuniarum modum. Erant & res quędã huic muneri obnoxiæ. ex lege testatoris vel fisci, vt constat ex *l. vlt. Cod. Theodo. de lustrali conlat.* & ex constitutione Anastasii, cuius sententiam exponam C. Erant & propria quędã eius pensitationis scrinia. De ea accipienda est *l. 3. C. de episc. & cler.* & *l. 1. C. de com. & merc.* quæ sumpta est ex *l. 5. Cod. Th. de lustr. conlat*, sicut *l. 1. C. de epis. aud.* Sed hæc ita à Triboniano compoE sita & concinnata est, vt ad aurariam pensionem referri nullo modo possit: hocque dumtaxat exprimat, Christianos, videlicet episcopos, curare debere, ne in mercando negotiatores modum excedant, etiamsi ad domum principis pertineant, vt si conductores sint domorum diuinarum. Sunt & alia mercatorum onera, veluti siliquaticum, & monopolium: & ideo hęc tria his verbis Cassiodorus ita rectè coniunxit lib. 11. *Quæsita commercium negotiationis exerceat, quatenus nec Monopolii, nec Siliquatici, nec auraria aliquid pensionis impendat.* Siliquaticum, in nundinis exigitur ob venditionem proponẽdam, vt idem auctor significat *lib.* F *IIII.* quod Græci [illegible] appellant. Monopolium, ab eo exigitur, qui monopolium beneficio principis exercet, quo tamen vti hodie non licet, ex *l. 1. C. de monop.* vbi quod de echini monopolio, bellissimè explicabitur ex Plinii *lib VIII. cap* XXXVII. Sed vt ad aurariam collationem redeamus, hanc Anastasium Imperatorem sustulisse Euagrius, & Zonaras, & multi alii auctores sunt. Itaque duas constitutiones græcas, quæ sub hoc titulo desiderantur, arbitror Anastasii fuisse. Prioris sententia extat *lib. 56. βασιλικῶν, tit. 12.* his verbis:

I. Συγχωρεῖ πᾶσιν εἰς τέλος τὴν συντέλειαν τῆς τοῦ χρυσαργύρου, ἐξῃρημένων τῶν πόλεων, ἢ κωμῶν τῶν καθ' ὧν ἐν τῇ τελευταίᾳ βουλήσει ὑπὲρ τῆς συντελείας τούτου ἔλαβον ἐκ τοῦ δημοσίου δίδοται. οἱ ὑπὲρ τῆς συντελείας τούτου οἱ ἢ τὸ τέλος τοῦτο παρέχοντες ἄδειαν ἐχέτωσαν, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καταβάλλειν αὐτό, εἴτε τῷ τετάρτῳ ἐνιαυτῷ, εἴτε ὑπὲρ τετραετίαν δίχα παντὸς ζημίας καὶ διαστροφῆς. Εἰ δὲ τι ἐκ τούτου μετὰ τὸ αὐτὸ τέλος ἀναλισκέσθω εἰς ἀναγκαίας χρείας τῆς πόλεως οἷον ἔργα, ἢ σιτωνίας, ἢ φῶτα, ἢ τὰ ὅμοια, ἐπεὶ τὸ τῶν ρ' λιτρῶν ἐπιζήμιον τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων καὶ τοῖς ἄρχουσι, καὶ τῇ τάξει, καὶ τοῖς πολίταις οἱ ταῦτα παραβαίνουσι.

Interpretatio Latina.

B Remittit omnibus prorsus collationem auri argenti, exceptis ciuitatibus aut vicis, qui quid vltima voluntate sub hoc collationis onere acceperunt, vel si quid à fisco eadem lege datum sit. Qui verò tale onus agnoscunt, in eorũ arbitrio sit id soluere Constantinopoli, vel in prouincia, siue quarto quoq; anno, siue vltra quadrienniũ, sine damno & peruersitate vlla. Ac si quid eo illato superfit, id in alias ciuitatis necessitates impendatur, veluti opera, aut frumenti coemptionem, aut lumina, aut similia. Constituit autem pœnam C. librarũ scholæ palatinorum, & præsidibus, & cohorti, & municipalibus, si hæc quandoque non obseruauerint. C

Quod ait, *lumina*, balneorum intelligit, vt in *l. quia plurima. ¯. de oper. pub.* Lampridius *in Seuero*, Addidit oleum luminibus thermarum. Posterioris constitutionis σύνοψις hæc est,

II. Μηδεὶς διαγραφέσθω εἰς θεωρητικὰ, ἢ ἄλλας τινὰς προφάσεις τῷ κεκουφίσθαι τῆς συντελείας τοῦ χρυσαργύρου, ἐπεὶ ἡ προειρημένη ποινὴ ὑπαντήσεται.

Interpretatio Latina.

D Ne quis, quod sit releuatus auri atq; argenti collatione, describatur in spectacula vel alia quædam, alioquin supradicta pœna imminebit.

Θεωρητικὰ verto spectacula, vt in constitutione *quib. mun. exc. ii qui post imp. mil.*

De nauicularis, seu naucleris publicas species transportantibus. TIT. II.

I. IMP. CONSTANTIVS A. ET IVLIANVS CÆSAR OLYBRIO P. V. Nullam vim oportet naucleros sustinere, delegatas species annonarias transferentes, nec concussiones perpeti, nec aliquod genus incõmodi, sed venientes ac remeantes omni securitate potiri: decem librarum auri multa proponenda his, qui eos inquietare tentauerint. DAT. KALEND. IVN. ROMÆ, CONSTANTIO IX. ET IVLIANO CÆS. II. COSS. E

Certum fuit in vrbe nauiculariorum corpus, *l. 1. §. 1. D. quod cuiusq, vniuersitatis. l. 5. § licet. & §. vltim. D. de iur. immun. l. 1. ¯. de hered. dec.* ex quibus alii annonæ vrbis seruiebant, alii lignis ad lauacra, alii aliis necessitatibus publicis. De lignariis in *l. 10. Cod. Theod. eod. tit.* & Symmachus 1. Epist. *Nauicularios lignorum obnoxios functioni.* Fuit & in prouinciis vt Zonaras indicat *in Nicephoro* ἀντὶ-ξημῶν. Hi immunitatem habent cæterorum munerum, & huic dumtaxat functioni nauiculariæ obnoxii sunt tam ipsi, quàm prædia eorum. Et annonam vrbis transuehentes, nec detineri vlla ratione, nec exactionem vllam pati possunt, vt hac lege constituitur, quæ huic facinori indicit multam decẽ librarum auri fisco scilicet inferendam. quò spectat etiam *l. 1. ¯. de lit. & item cust. l. 5. & 17. C. Th. de nauicul.* F

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVSEBIO PP. Comperimus naucleros susceptas species in negotiationis emolumenta conuertere. Ideoq; decernimus, vt intra annum quas susceperint species inferant, & securitates reportent, quæ etiam diem illationis edoceant, vt intra alterum annum eis reddantur, à quibus species præstitæ sunt. DAT. X. KALEN. IAN. MEDIOL. ARCADIO IIII. ET HONOR. III. AA. COSS. G H

Nauicularii suscepta annona publica transuehenda, ex ea negotiari vetantur, & intra annum susceptam eam publico inferre

A iobẽtur, acceptis securitatibus, id est, apochis, (Relatoriæ dicuntur in *l. 8. C. Theod. eod.*) quas intra alium annum referre, iis debent, à quibus annonam susceperunt, vt apud eos constet suscepti oneris ratio, & nauiculariorum fides ac diligentia.

III. IIDEM AA. FLAVIANO P. V. Ab iis qui in naucleros prædas agerunt, volumus eorum commodis satisfieri. & ideo ne crescat in posterum eorum audacia, sancimus, vt quicunque in rapinis fuerit deprehensus, pœna quadrupli teneatur. PP. ROMÆ IN FORO B APRONIANI IX. KAL. FEB. STILICHONE ET AVRELIANO COSS.

Vt qui quid nauiculariis diripuerint, rem eis & indemnitatem præstent, & extra rem pœnam quadrupli. itaque hæc actio non est vi bonorum raptorum, in qua nõ extra rem quadruplum est, sed propria quædam actio in eos qui rapinam nauiculariis faciunt. Huic legi forsitan coniungenda est *l. pen. ¯. de exc. tut.* quę eandem inscriptionem habet, & eosdem Coss. diem & locum diuersum, quia hæc propositæ, illa datæ legis.

C IIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Cùm nauarchorum cœtus circa prouincias Orientis inopia nauium titubaret, & inuestigandæ classis obtentu insularum secessus obiret, & nauigandi opportunitate transacta iudiciorũ indignatio sine transuectionis exspectaretur effectu: meritò celsitudo tua præfecto augustali & insularũ præside cõuentis, Alexãdrinæ & Carpatiæ classis summates & nõnullos alios naucleros eo professionis adduxit, vt onus D frumentarii commeatus, quod per Orientales nauarchos ex Alexandrinæ ciuitatis conditis consueuerat ad sacratissimam vrbem transferri, in suam fidem susceptum ad eadem augustissimæ vrbis horrea comportarent: solatiis pro mercedula præstitis ex tributariæ pensitationis immunitate, & eo quod vocatur φιλικὸν, necnõ etiam aliis, quæ cognitionis tuæ limauit examen. DAT. XIIII. KAL. FEB. HONORIO VIII. ET THEOD. E III. AA. COSS.

Laudat factum Anthemii PP. Orientis, qui cùm cerneret nauicularios diœceseos Orientis plus nimio occupatos in conquirendis nauibus, nec suo tempore ex Alexandria, vt solebant, annonam allaturos, per præfect. Augustalem, sub quo erat Ægypti diœcesis, à nauiculariis Alexandriæ vrbis, & per præsidem insularum, Cycladum scilicet & Sporadum, quæ sunt in Asiana diœcesi à nauiculariis Carpathiæ insulæ eam transuehi procurauit, pro mercede eis data tributorum immunitate, & eo quod dicitur φιλικὸν, id est, amicale, quòd detur amicè, & hoc, si quid simile F contigerit, ad eundem modum obseruari oportere existimandũ est, deficientibus nauiculariis Orientis, vt annonæ vrbis seruiant Ægypti & Asianę diœceseos nauicularii, quem vocant pręsidem insularum, Græci LIII βασιλικῶν vocant Comitem, quòd sic eo tempore vocaretur ciuili, vt verisimile est, & militari potestate permista.

V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIA. AA. ANTHEMIO PP. Qui fiscales species suscepit deportandas, si recta nauigatione contempta littora deuia sectatus, eas auertendo distraxerit, capitali pœna plectetur. DAT. XIIII. KAL. AVG. CP. HONORIO VIII. ET THEOD. III. AA. COSS. G

Capite damnatur nauicularius, qui annonam vrbis aliò auertendo distrahit. Græci nõ capite, sed quadruplo scripserunt, propter Nouellam Leonis LXII. In causa priuatorum est propria actio oneris auersi in duplum.

VI. IIDEM AA. FAVSTINO PP. Iudices qui in portubus suæ diœceseos onusta nauigia, cùm prosperior flatus inuitat, sub prætextu hyemis immorari per- H miserint: vnà cum municipibus & corporatis eiusdem loci fortunarum propriarum feriantur dispendiis. naucleri præterea pœnam deportationis excipiant si aliquid

quid

quid fraudis eos admisisse fuerit reuelatum. DAT. XVIII. KALEND. SEPTEM. RAV. VARANA V. C. COS.

Ne si sit *ἐλωγία*, quo verbo Græci vtuntur in hanc legem, prætextu hyemis nauicularii in portubus immorentur, & vt confiscētur tam iudices, quàm municipes, & corporati qui id fieri permiserint: nauicularii autem deportētur. Corporatos vocat, veluti suarios, boarios, pecuarios, & alios negotiatores.

De prædiis, & omnibus rebus nauiculariorum.

TIT. III.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD AVRELIANVM PF. ANNONÆ. Domum etiam mansuetudinis nostræ in his quæ nauiculario nomine obnoxia sunt, agnoscere præcipimus debitam functionē. DAT. III. KALEN. OCT. LVPICINO ET IOVINO COSS.

Prędia nauiculariæ functioni obnoxia, etiam si ad sacram domum peruenerint, eo onere non soluuntur. ergo etiam domus sacra, pro tātā prædiorum nauarchicas pensiones præstat.

II. IIDEM AA. ET GRATIANVS A. CHILONI PROCONS. AFRICÆ. In his quæ nauiculari vendunt (quoniam intercipere contractum emendi vendendique fas prohibet) emptor nauicularij functionem pro modo portionis comparatæ subeat. res enim oneri addita est, non personę mercatoris. Neque nauicularium iubemus fieri eum, qui aliquid comparauit, sed eam partem, quæ empta est, pro suo modo ac ratione esse munificam. nec enim totum patrimonium ad functionem nauiculariam occupandum erit, quod habuerit: qui rei exiguæ mercator accessit: sed illa portio, quæ ab initio nauicularij fuit, ad pensionem huiusmodi functionis sola tenenda est: residuo patrimonio, quod ab hoc vinculo liberum est, otioso & immuni seruando. Domus verò quarum cultu decus vrbium potius, quàm fructus adquiritur, vbi à nauiculariis veneunt: pro tanto modo ad banc pensionem obligari placet, quantum habebant emolumentum, cùm pecunia mutuaretur. Vbi verò spatium loci & exiguitas nullam habuit pensionem, aut extructio, cuius est ardua difficilisque molitio, aut decus sumptuosum, aut (vt est plerumque liberale institutum) habitationem quis suam vrbis ornamento adiecit, nolumus munificentiam quæ postea addita est, improbam licitationem æstimationis accipere, sed vetusta potius loci species, & pensio cogitetur, quàm cultus hodiernus qui per industriam hominis animosi accessit. DAT. III. NON. AVG. POST CONSVLATVM GRATIANI A. III. ET EQVITII V. C.

Qui emit fundum nauicularii iuris, non ideo fit nauicularius, [illegible] canonem nauicularium agnoscit pro modo fundi comparati, & vendere quidem atq. emere eius generis fundos licet, nec debet hic contractus inhiberi aut impediri, sed onus illud fundis cohæret, & emptorem sequitur, nec fieri potest emptio sine onere. Qui autem domos emit eiusdem condicionis, tantùm præstat canonis nauarchici nomine, quantum illæ solebant locari venditionis tempore: quod iis verbis demonstratur in hac lege, *Cum pecunia mutarentur*, sic enim lego, nec habetur ratio temporis postea secuti, quo fortè pluris locari, & æstimari cœperunt.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONOR. AA. MESSALÆ PP. Hi qui fundos nauiculariæ functioni adscriptos à nauiculariis acceperunt quolibet ad se titulo transeuntes, secundum agri opinionem, quæ antiquitus habetur adscripta, nauiculariam functionem suscipere cogantur: neque eas condiciones sibi existiment profuturas, quas venditor minus idoneus in se recepit imponentis arbitrio. hac tamen pactione seruata, vt si ad minus idoneum fuerit translata possessio, etiam auctores transcripti prædij teneantur obnoxij: sitq; hoc in promptu, vt damnis fiscalibus primitus ab idoneis consulatur. DAT. XIIII. KAL. MAR. MED. THEODORO V. C. COS.

Vt qui emptione, vel donatione, vel quolibet alio titulo fundos nauicularios nacti sunt, veterem fundi opinionem, id est, censum & professionē agnoscat, vt in *l. vlt. j. de col. fun. fisc.* & vt huic iuri non derogetur pactionibus habitis inter emptorem & venditorem, puta si inter eos conuenerit vt venditor, non emptor functionem nauiculariam agnoscat, & vt prædium in emptorem transeat sine onere, arg. *l. 1. §. fina cons. vel val.* Att, [*Imponentis arbitrio*,] legendum vt in veteribus, *impositas emenis arbitrio*. Sed si emptor non sit soluendo, tum onus nauicularium ad venditorem recurrit, siue ita conuenerit, siue non.

De nauibus non excusandis. TIT. IIII.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. LONGENIANO PP. Multi naues suas diuersorum nominibus & titulis tuentur, cui fraudi obuiantes, præcipimus, vt si quis ad euitationem publicæ necessitatis titulum crediderit apponendum, sciat nauem esse fisco sociandam. nam vt priuatos quoque non prohibemus habere nauigia, ita fraudi locum esse non sinimus: cùm omnes in commune si necessitas exegerit, conueniat vtilitatibus publicis obedire, & subuectionē sine dignitatis priuilegio celebrare. DAT. III. ID. IAN. RAV. ARCAD. V. VII. PROBO COSS.

Priuatis naues maritimas habere licet, quæ exigente necessitate transuehenda annonæ publicæ causa angariari possunt, & si quæ affixis potentiorum titulis se excusauerint, confiscantur. De nauibus veteranorum nominatim rescriptum est, eas non excusari *l. pen. de veteranis*.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. FLORENTIO PP. Iubemus nullam nauem vltra duorum millium modiorum capacem ante felicem embolam, vel publicarum specierum transuectionem priuilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut prærogatiua personæ publicis vtilitatibus excusari posse subtractam: nec si cœleste cōtrà proferatur oraculum (siue adnotatio sit, siue diuina pragmatica) prouidentissimè legis regulas oppugnare debebit. Quod etiam in omnibus causis cupimus obseruari, vt generaliter, si quid eiusmodi contra ius vel vtilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, nō valeat. quidquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit attētatum id nauigij quod excusatur, publicatione corrigimus. DAT. IX. ID. APRIL. THEODOSIO XVII. ET FESTO COSS.

Quid *felicem embolam* vocet, verba quæ sequuntur indicant, *vel publicarum specierum transuectionem*, illud enim, *vel*, est, *ἢ μβολεύσεως*. Sententia igitur legis hæc est, neq; ecclesiarum neque personarum in dignitate positarum naues ampliores duorū millium modiorū excusari à trāsuectione annonæ publicę, & publicari eas quæ ab eo onere subductæ aliqua ratione fuerint. Cōtra hāc constitutionem nihil valere rescripta. Subiicitur & generalis clausula, quam miror non fuisse translatam in tit. *si contra ius vel vti. pub.* nullius momenti esse rescripta, quæ pugnant cum vtilitate & iure publico. est igitur alia functio nauicularia, quam præstant nauicularii, vel qui prædia nauicularia possident, de qua in tit. *2. & 3.* aliud onus τῆς ἐμβολῆς, quod ab omnibus exigitur, de quo in *hoc tit.* Hæc verò constitutio vna est ex Nouellis Theodosii, *de nauibus vltra duorum millium modiorum capacitatem non excusandis*.

Ne quid oneri publico imponatur. TIT. V.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. RVFINO PP

PP. Oneri publico sarcinam priuatam ne quis imponat, nec audeat portitores frumenti ad suscipiendum onus aliqua necessitate compellere. hoc enim facto atque commisso non in dispendium solum atq; naufragii damnum tenebitur obligatus, verumetiã publicæ coercitionis experietur vigorem. DAT. V. ID. IAN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Qui naui annona publica onustæ priuatum onus imponit, nõ tantùm indemnitatem fisco præstat, si ea re nauis annonaue perierit, sed & publicè coercetur, id est, & ciuiliter, & criminaliter tenetur.

De naufragiis. TIT. VI.

I. IMP. ANTONINVS A. MAXIMO. Si quando naufragio nauis expulsa fuerit ad litus, vel si quando reliquam terram attigerit, ad dominos pertineat, fiscus meus sese non interponat. quod enim ius habet fiscus in aliena calamitate, vt de re tam luctuosa cõpendium sectetur?

Poeta ait, *Res fisci est vbicunque natat.* Hoc Antonino non probatur *l. vlt. D. de incen. ruin. & naufr.* ne ex aliena calamitate fiscus lucrum ferat.

II. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD MODESTVM PP. Si quis nauicularius naufragium sustinuisse affirmat: prouinciæ iudicem, eius videlicet, in qua res agitur, adire festinet, ac probet apud eum testibus euentum, relatioque etiam ad sublimissimam referatur præfecturam: ita vt intra anni spatium veritate reuelata, competens dispositio procedat. Quòd si per negligentiam præfinitum anni spatium fortasse claudatur: superuacuas serasque interpellationes emenso anno placuit non admitti. DAT. PP. BERYTI NO. IVN. MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Nauicularius qui publicas species vehit, naufragii casum non præstat, si modò eum cõtestetur apud præsidẽ prouinciæ, in qua naufragiũ contigit, intra annum, & probet, & res omnis ad præfectũ prætorio referatur. Inde Isidorus Pelusiotes ad Isidorũ præfectum prętorio scribens: [illegible] qua de re etiam scribit ad Sozomenum domesticum præfecti. At pro anno biennium præscribitur in *l. pen.* quod exposuimus lib. *de tempo. cap. de anno.* [*Competens dispositio,*] id est, absolutio vel condemnatio.

III. IMPPP. GRATIANVS, VALENTIN. ET THEODOSIVS AAA. NAVICVLARIIS AFRIS S. Quotiens obruta vel submersa fluctibus naui examen adhibetur, competẽtis iudicis, duorum vel trium nautarum quæstione habita, ceteri ab huiusmodi nexu liberẽtur. quid est enim quod nõ abundè intra præfinitum numerum solers quæsitor inueniat. circa magistros nauium, quibus est scientia plenior, immoretur. qui si fatali sorte defuerint: in alios inquisitio transferatur. Sanè si vniuersos violentia tempestatis obruerit, ne veritas lateat, à liberis nautarum siue magistrorum intra iudicia constitutis, super eorum quæratur interitu, quos nauicularius naufragio periisse contendit. Susceptionis autem necessitas ex Kalendis Aprilis in diem Kalendarum Octobris mansura seruabitur. DAT. VIII. ID. FEB. TRIV. GRATIANO V. ET THEOD. I. AA. COSS.

Nauicularii, naucleri, nauarchi, nautici, exercitores nauium, idem sunt. Vegetius IIII. *Singulæ liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habent.* Diuersi sunt magistri, vt ex hac lege constat, & *l. pen. C. Th. de nauic. & ex tit. de exercitor. act.* qui à Græcis dicuntur *ναῦται*, gubernatores hoc loco, diuersi nautæ, qui nauis nauigandæ causa in naui sunt. aliquando tamen nautæ pro naucleris accipiuntur, vt in tit. *n. cau. stab.* Hoc cognito,

A legis sententiam exponamus. Cùm de naufragio quæritur apud præfectum vrbi, & præfect. annonæ, vel præsidem, in quæstionem adduci oportet dimidium nautarum numerum *ex l. 2. C. Theod. de naufrag.* quod hac lege abrogatur, quæ duos vel tres existimat sufficere, & magistros nauium, quos censet diligentius esse interrogandos, quàm ceteros. Nautis magistrisq; deficientibus & omnibus naufragio peremptis, inquisitio transit ad alios, puta ad nautarum magistrorumq; liberos, vt ii de parentum interitu quid habeant, exponant. atq; ita naucleris naufragium iudicibus probat. In extremo lex opportunæ nauigationis tem-
B pus definit à Kal. Aprilis in Kal. Octobres, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur. æstate igitur suscipi annonam & subuehi oportet, hieme non item, nisi ventis valdè secundis, *l. vltim. ʒ. de nauicul.*

IIII. IMPPP. VALENTIN. THEOD. ET ARCAD. AAA. TATIANO PP. Pro iis quæ semel à collatoribus illata naufragiis perierũt, nolumus nobis aliquam cum possessoribus (siue senatores, siue priuati sint) esse communionem, vel aliquid periculi ad eos redũdare. DAT.
C XV. KAL. AVGVST. CP. TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Vt periculum naufragii fiscus solus agnoscat, non possessores, qui semel suo munere functi sunt annona collata, & in nauem imposita.

V. IMPP. HONORIVS ET THEOD. AA. NAVICVLARIIS PER AFRICAM. De submersis nauibus decernimus, vt leuato velo istæ causæ cognoscantur. & si quisquam de talibus negotiis aliquid accepisse dete-
D gitur, iudex apud quem constiterit, his cõquerentibus, qui nudantur, pro qualitatibus personarum multandi, remouendi, proscribendi habeat potestatem. Si verò causarum talium cognitores libelli datione, vel plenaria interpellatione commoniti, intra biẽnium has causas audire neglexerint, & hoc fuerit tempus elapsum: præiudicium noceat eatenus cognitori, vt nauiculario propter vitium iudicis absoluto, mediam oneris eius
E partem, propter cuius probandam amissionem legitimo duntaxat tempore cognitiu petebatur, iudex cogatur inferre, residuam verò officiũ eius exsoluat. DAT. XVI. KAL. APR. RAV. HONORIO IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

Hoc primùm lege cauetur, vt de naufragio leuato velo cognoscatur. Lampridius *in Alexandro* dixit, patente velo, id est, aperta fore. Prætendebantur foribus vela. August. *1.* Confess. *Vela pendent in liminibus grammaticarum scholarum.* In Comœdia Querulo, *isti sunt qui in fanis & sacellis obseruant vela.* Tum
F vt iudex eos coerceat qui ex naufragio quid diripuerint, pro personarum qualitatibus, inquit, vt *l. 4. §. penul. D. de incend. ruin. naufrag.* Deinde vt quæstio de naufragio intra biennium finiatur. quòd si per iudicem steterit quominus finem intra biẽnium accipiat, vt à nauiculario periculum transferatur ad iudicem, & officium eius ex partibus æquis. Ait, [*vel plenaria,*] malim, *planaria*, vt in *l. 4. ʒ. de delat.* Hoc autem est, si per libellum, vel de plano interpellati iudices intra biennium de naufragio nõ cognouerint. Sic planaru conflictus apud Ammian. Marcellin. *lib. 19.* Ait, [*Propter vitium iudicis,*] id est, præscriptione biennii.

G VI. IIDEM AA. ANTHEMIO PP. Super naufragiorum, quæ contigerit, casibus vsitato more habita quæstione, si quis calculus modiationis dicatur tempestate maris deperiisse: sub tuæ sedis auditione nequaquam feratur acceptus, sed hæc dispendii iactura in omne nauclerorum concilium, pro rata scilicet contingentis muneris deferatur. DAT. XIIII. KAL. FEB. HONORIO VIII. ET THEODOSIO III. AA.
H COSS.

Coniuncta *l. 4. ʒ. de nauicul.* intelligetur hanc legem pertinere ad nauicularios Orientis, vt si eorum culpa, nauigandi opportunitate transacta, ex annona publica aliquid tempestate maris deperierit, periculum ad omne nauiculariorum corpus perti-

pertineat, pro rata portione, non ad fiscum, non ad collatores. A Ait, [*Si quis calculus modiationis,*] id est, si qui modii frumenti. sic dicitur modiatio & hoc loco, & *l. 1. C. de annon. civ.* & aliis multis, vt ponderatio in *l. si olei. ff. de locato.* Cassiodorus lib. 4. *Modiationem tritici quam sub hac sorte periisse probauerint, prosecutoribus sine aliqua facias cunctatione reputari.* qui locus maximè pertinet ad hanc legem, vt intelligatur, quod naufragio periit sine naucularii culpa, à fisco accepto ferri, nec naucularii periculo cedere. Malè quidam modiationem pensitationem esse frumenti. Rursus malè hanc pensitationem esse quinquagesimam ex *l. 9. C. de suscept.* cùm sit modiatio, mensura: quinquagesima B illa, [illegible]. Malè alii modiationem ad æstimationem numerariam referunt in lege Rhodia. [illegible], quæ manifesto nauem capacem modiorum mille, æstimat autem quinquaginta.

De metallariis, & metallis, & procuratoribus metallorum.

Tit. VII.

I. Impp. Valentinianvs et Valens aa. ad Cresconivm Com. metallorvm. C Perpensa deliberatione duximus sanciendum, vt quicunque metallorum exercitium vellet affluere, is labore proprio & sibi & reipub. commoda comparet. Itaque si qui sponte confluxerint, eos laudabilitas tua octonos scrupulos in balluca, quę Gręcè [illegible] appellatur, cogat exsoluere. quidquid autem amplius colligere potuerint, fisco potissimum distrahant, à quo competentia ex largitionibus nostris pretia suscipiant. Dat. IIII. D Id. Decem. Parisiis, Valentiniano et Valente aa. Coss.

Scripta est ad Comitem metallorum, quem fuisse in Illyrico Notitia Romani imperii declarat. Sub eo erant procuratores metallorum, de quibus in *l. 4.* nam quæ in ea recensentur prouinciæ, Illyrici sunt prouinciæ. vnde apparet frequens in Illyrico metallorum fuisse commercium. quod & *l. 7. & 8. C. Th. eod. tit.* indicant. Constituitur autem hac lege, vt liberè cuilibet effodiendi auri pateat aditus; ita tamen si fisco inferat octo scriptulos in E balluca, & reliquū quod collegerit fisco potissimū distrahat. Balluca est [illegible], vt Tribonianus exposuit, quę nuper effossa est è terra. Sic & ad 2. Gręci 56. *Basilicῶν tit. 11.* [illegible] &c. Pollux, [illegible] vocat. Veteres glossæ, Balluca, [illegible]. & alio loco, [illegible]. Opponitur huic legi *l. 2. & 3. & 5.* quarum earum explicatio, quam apposui singulis expediet. Ait, [*Octonos.*] Sic accipio *octonos*, vt in *l. 5. Septenos.* in singulos auri legulos, non cum Accursio, in singulas vncias.

II. Iidem aa. ad Germanianvm c.s.l. F Ob metallicum canonem, in quo propria consuetudo retinenda est, quatuordecim vncias ballucę pro singulis libris constat inferri. Dat. VI. Id. Ianva. Romæ, Lvpicino et Ioviano Coss.

Inscriptio & subscriptio indicat huic esse coniungendam *l. 5. C. de suscept.* quæ est de libra obryzæ. Hæc autem de libra ballucæ. Obryzæ duodecim vnciis constat, Ballucæ quatuordecim. Metallicus canon non definitur hac lege, qui pro locorum consuetudine diuersus est, alius puta in Macedoniæ & Daciæ diœcesi- G bus, de quo *l. 1.* alius in Pontica & Asiana, de quo *l. 5.* Sed quot vnciis libra ballucæ æstimetur, hoc tantùm hac lege definitur. Cur verò pluris quàm obryzæ, Græci explicant adiicientes, [illegible].

III. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodos. aaa. Floro pp. Cuncti qui per priuatorum loca saxorum venā laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco, decimas etiam domino repræsentent, cetero modo propriis suis desideriis vindi- H cando. Dat. IIII. kalend. Sept. cp. Antonio et Syagrio Coss.

L. 1. & 2. sunt de auri metallo. Hęc est de lapidis, siue marmoris metallo, quod eruitur è priuatorū locis, hac lege vt decima fisco, decima locorum domino præstetur, reliquum sibi habeat fossor [illegible]. quod etiam confirmat *l. 11. C. Th. eod. tit.*

IIII. Iidem aaa. Evsinio pp. Cùm procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam, Mœsiam, seu Dardaniam, soliti ex curialibus ordinari, per quos solemnis profligatur exactio, simulato hostili metu, huic se necessitati subtraxerint, ad implendū munus retrahantur, & nulli deinceps licentia laxetur, prius indebitas expetere dignitates, quàm subeundam procurationem fideli solertiq; exactione compleuerint.

Canon metallicus periculo curialium exigitur in Illyrico. pertinet namque ad eos creatio procuratorū metallorum, qui obtentu hostilis metus, vel indeptæ dignitatis huic se muneri subtrahere nullo modo potest. Macedonia, quam memorat, diœcesis est vna Illyrici. Altera est Dacia, in qua sunt prouinciæ quinque, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Prævalitana, & pars Macedoniæ salutaris. Sed tres tantùm quæ metalla proferant.

V. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcad. aaa. Romvlo Com. s. l. Per annos singulos septeni per hominē scrupuli largitionibus inferantur ab aurilegulis, non solùm in Pontica diœcesi, verùm etiam in Asiana. Dat. XI. kal. Mar. cp. Arcadio a. II. et Rvfino Coss.

L. 1. pertinet ad Illyrici diœcesim: hæc verò adPonticā & Asianam, vt diximus in *l. 2.* Diuersus est canō pro diuersitate diœcesium.

VI. Iidem aaa. Paterno. Quosdam operta humo esse saxa dicentes id agere cognouimus, vt defossis in altum cuniculis, alienarum ædium fundamēta labefactent. Qua de re si quādo huiusmodi marmora sub ædificiis latere dicantur, perquirendi eadem copia denegetur. Dat. XVII. kal. Apr. cp. Theod. a. III. et Abvndant. Coss.

Licet in alieno loco marmor effodere, domino loci præstito solatio, *l. 3. ff.* non tamen sub ædificiis, vt hac lege constituitur, ne fortè tectis cuniculis cadant.

VII. Imp. Theodosivs a. Maximo Com. s. l. Metallarii siue metallariæ, qui quæve ea regione deserta, ex qua videtur oriundi, vel oriūdę, ad externa migrauerint: indubitanter sine vlla temporis præscriptione ad propriæ originis stirpem larémque vna cum sua sobole reuocentur, etiam si quos domus nostræ & secreta retineant. Sciant autem nullum exinde præiudicium fisco esse generandum, etiam si quis ex his, quem metallicum esse constiterit, priuatis censibus suum nomen indiderit. Dat. V. Id. Ivl. cp. Victore v. c. Cos.

Alii sunt sponte sua metallarii vt *l. 1. ff.* Alii condicione, qua præscriptione temporis non liberantur, nisi fortè, vt censeo, annorum XL. ex *l. 4. C. de præscr. XXX. an.* à qua soli curiales excepti sunt, non alii condicionarii. Et pertinent ad fiscum, eiq; restituūtur cum sua progenie, etiamsi priuatorum facti sint adscriptitii coloni. Ait, [*Et secreta.*] Lauras intelligit, vt in *l. 26. C. de decur.*

De aurilegulis, & gynæciariis, & procuratoribus gynæcei, & de monetariis, & bastagariis.

Tit. VIII.

I. Imp. Constantinvs a. ad Bithynos. Monetarios in sua semper condicione durare oportet, nec dignitatis cuiuscunq; priuilegio ab huiusmodi condicione liberari. Dat. XII. kal. Avg. Gallicano et Basso Coss.

Monetarii sunt, qui monetā cudunt. [illegible]. Falsi monetarii, [illegible] *l. 8. C. Th. de fal. mon.* Suidas, [illegible]. & alio loco, [illegible]

Hesychius [illegible]. Hi imperante Aureliano A vitiata moneta, & procuratore siue rationali monetarum Felicissimo interfecto, aduersus Imperatorem sese extulerunt: quod Vopiscus, Victor, Eutropius, Suidas scribunt. Est verò eorũ condicio certa, quam dignitate mutare non possunt, quia nec patet eis aditus ad honores, *l. 6. j. de dignit.* In inscriptione pro, *ad Bithynios* quidam habent, *Abbiano*.

II. Idem a. ad Felicem. Procuratores rei priuatæ, & baphii, & gynecii, per quos & priuata nostra substantia tenuatur, & species gyneciis confectæ corrumpũtur, in baphiis etiam admissa temeratio vim adducit inquinatæ alluuionis, suffragiis abstineant, per B quæ memoratas administrationes adipiscuntur: vel si contra hoc fecerint, gladio feriantur.

Sic restitui hanc constitutioné, partim ex libris manuscriptis, partim ex libris [illegible], in quibus ita est: [illegible]. quanquam non probo posteriora, maloque Baphii & Gynecii. tria namque Constitutio proponit procuratorũ genera: Rei priuatæ, *per quos*, C inquit, *priuata nostra substantia tenuatur*: Gynecii, per quos species Gyneciis confectæ corrumpuntur. *Species*, id est, vestes vt qui *l. 4. j. eo. seq. l. vlt. j. de mil. vest.* Baphii, per quos Baphiis admissa temeratio vim adducit inquinatæ alluuionis. Et hos omnes censet suffragiis, id est, pretio vel patrocinio non esse creandos. rectè. pecunia namque comparata administratio vix vnquã sordibus caret. Idem de Bapheis & Gynecariis dici nõ potest, quorum nulla est administratio, sed condicio vel seruitus publica. Constantinus apud Eusebium *lib. 11.* [illegible] D Gyneciarii addicti sunt contexendis conficiendisq; vestibus imperialibus, & ministeriorũ imperialium, [illegible] tingendæ purpuræ Imperatorum propriæ. De procuratore Baphii idem Euseb. *lib. 7. c. 32.* [illegible].

III. Impp. Valentin. et Valens aa. ad Germanvm Consvlarem. Ingenuæ mulieres, quæ se gyneciariis sociauerunt, si conuentæ denunciatione solemni, splendorem generis contuberniorum vilitati præferre voluerint: suorum maritorum condicione teneantur. Dat. IIII. kal. Ivl. Med. Valentiniano et Valente aa. Coss. E

Exemplo S.C. Claudiani si ingenua, quæ se ad Gyneciarium applicauit, denunciauerit fiscus vt ea cõiunctione abstineat, nec paruerit, Gynecaria efficitur. Senatuscons. Claudiani vestigium certissimum est in *l. Lucius 2. D. depos.*

IIII. Iidem aa. ad Avxonivm pp. Quod ad præsens remedium pertinet, quintum animal bastagariis pro reparatione præbeatur. Dat. Id. Decemb. Marcianop. Valentiniano et Valente aa. Coss. F

Bastagarii seruiunt vecturæ rerum ad sacrum ærarium pertinentium. quam propriis iumentis faciunt excepta parte quinta, quæ de fisco reparatur. Sic *l. 7. j. de cur. pub.* quartam partem vehiculorum reparari ait.

V. Iidem aa. et Gratianvs a. ad Filemativm Com. s. l. Qui aliquem ex familiis gynecii in latebris habere comperti sunt, quinque librarum auri damno subiiciantur. Dat. XII. kal. Sep. G Ciliciæ Modesto et Arintheo Coss.

Occultator Gyneciarii mulctatur auri libris quinque.

VI. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs, aaa. ad Evcherivm. Qui textrini nostri mancipia occultatione cœlauerit, ternis libris auri pro singulorum hominum suppressione plectetur. pp. Karthag. III. kal. Mar. post Consvlatvm Avxonii et Olybrii. H

Occultator textrinæ deputati serui mulctatur auri libris tribus. hæc derogat superiori. vel illa potius de vestiario, hæc de linteifice.

VII. Iidem aaa. ad Hesperivm pp. Edicimus, ne qua mulier splendidioris gradus monetarii adhærẽs consortio, decus natiuæ libertatis amittat. Quod si quam ab hac præceptione statutum nostræ perennitatis abduxerit: ea vel legitima admonita conuentione discedat, vel si complexui monetarii putauerit inhærendum, non ambigat se sibi & liberis præiudicaturam & eius condicioni esse nectendam. Si qua verò originaria seu colonaria possessionis alienæ ignaro domino, seu sciente, monetario associabitur: hi conuenti mox iuri agrorum debitas personas retrahere festinent, vel de cetero sciant repetendi facultatem silentii sui conniuentia perdidisse. Sed vt monetario nullam extraneam necti volumus: ita & ex monetario patre susceptas prohibemus extraneis copulari. Dat. prid. Id. Mar. Aqvil. post Consvlatvm Avxonii et Olybrii.

Tria hoc edicto constituuntur. Primum ne ingenua copuletur monetario, & quæ se illi copulauerit, si post fisci denunciationem in ea coniunctione perseuerauerit, vt monetaria fiat cum sua sobole. quod & de ea quæ se iunxit gyneciario constitutum est *l. 3.* Tum vt adscriptitiæ colonæ iunctæ monetariis, monetariæ fiant, nisi domini earum admoniti eas quamprimum reuocauerint. Deinde, vt monetariorũ filiæ non copulentur ingenuis, copulatæ retrahentur, vt arbitror, cum sobole.

VIII. Iidem aaa. Trifolio Com. s. l. Æternam fiximus legem, ne vnquam bastagariis militiã suam deserere liceat, vel aliam, antequam eam impleuerint, subreptitia impetratione tentare. Dat. IX. kal. Avg. Heracliæ Ricomere et Clearcho Coss.

Ne bastagarii dent nomen militiæ armatæ antequam bastagæ munus impleuerint.

IX. Iidem aaa. ad Principivm pp. Siquis nauiculam functioni muricis & legendis conchyliis deputatam ausus fuerit vsurpare: duarũ librarum auri illatione teneatur. Dat. VI. kal. Octob. Aqvil. Avg. et Bavtone Coss.

Duabus libris auri mulctari eum, qui nauiculam lectioni conchyliorum deputatam vsurpauerit. Conchyliorum varia sunt nomina, purpura, murex, buccinũ, cerix, [illegible] vt Archippus ait, quorum sanguine inficiuntur lanæ sacris vsibus deputatæ. Loquor vt nostri auctores, sacris, diuis, diuinis: Sentio vt Socrates Christianus, qui imperatores [illegible] & [illegible] vocari non tulit æquo animo: vt Tiberius, qui occupationes suas nõ est passus vocari sacras.

X. Imppp. Arcadivs, Honorivs et Theodosivs aaa. Filometori Com. s. l. Lotas in posterum sericoblattæ & metaxæ huiusmodi species inferri præcipimus, viginti librarum auri condemnatione proposita his, qui scrinium canonum tractant, prioribus etiam cuiuscunque officii, si statuta cœlestia à quopiam passi fuerint temerari. Dat. V. kalend. Ivl. cp. Arcad. a. VI. et Probo Coss.

Metaxam lini dixit Lucilius apud Festum, quo modo etiam Vascones Pyrenæi loquuntur: At de serico dicitur frequentius. Moschopulus, [illegible]. Zonaras in *Nicomach. 2.* [illegible]. quod & alii auctores comprobant multi. sed error in eo est, quòd sericum quoduis eo nomine plerique significari putant. Rude est sericum & [illegible], nondum neq; tinctum, neque in fila diductum, & ideo separatur à nemate serico, *l. vlt. D. de public.* & hoc loco à sericoblatta, id est, à serico in purpureum colorem conuerso. Has autem species elotas, mundas & puras sacris largitionibus inferri ad vestes principi conficiendas hac lege præcipitur, mulcta proposita canonicariis & primoribus officiorum. Blatta purpura est, *l. 1. supra*, quæ res vænon poss. *Purpura, inquit, quæ blatta, vel oxyblatta, atque oxyblatta dicitur.*

XI. Imp. Theodos a. et Valentinianvs Cæs. Maximino Com. s. l. Murilegoli, qui relicto atque despecto propriæ condicionis officio, vetitis se insulis dignitatum, & cingulis penitus denegatis muniisse dicuntur: ad propriæ artis & originis vincula reuocentur. ab illis autem qui rebus eorum videntur inhiasse, quos in sua origine permanere, & solemnibus ministeriis inseruire manifestum est: omnia quæcunque constiterit ex quocunque titulo possessa, antiquis possessoribus restituantur. Quòd si alienigenæ detentatores oneribus condicionis extraneę maluerint subiacere, quàm restituere facultates: & futura deinceps agnoscant munia sibi esse subeunda, & de præterito, si qua ipsis possidentibus reliqua colliguntur, à semetipsis sciant sine aliqua excusatione soluenda, Dat. xvii. kal. Nov. cp. Victore cos.

Murilegoli siue conchyliolegoli, sunt conchyliorum piscatores, huic muneri addicti originis & cõdicionis iure, adeo vt non possint ad dignitatem vllam vel militiam aspirare: vel si ad eam aspirauerint, reuocantur, redditis bonis, si qua eiusdem originis & condicionis homines aliquo titulo possideant. Quòd si ea exteri possideant, malintque eidem se condicioni subiicere, quàm ea bona restituere, audientur, ita vt in futurum sint murilegoli, & in præteritum reliqua publici canonis fisco persoluant.

XII. Idem a. et Cæs. Maximino Com. s. l. Hi qui ex filiabus murilegulorum, & alienæ originis patribus sunt vel fuerint procreati, iura maternæ condicionis agnoscant. Dat. viii. kal. Ivn. Theod. a. xi. et Valentin. Cæs. Coss.

Vt qui ex monetaria & ingenuo nascitur matris condicionem sequitur, *l.* 7. ✠. ita qui ex murilegula & ingenuo, non tamen qui ex murilegula & curiali. *No.* 38.

XIII. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Acacio Com. s. l. Si quis ex corpore gynæciariorum, vel lintteariorum, vel linifariorum, monetariorum, vel murilegulorum, vel aliorum similium ad diuinas largitiones nexu sanguinis pertinentium, voluerit posthac de suo collegio liberari: non quoscunque, nec facilè in locum proprium, freti dextræ triumphalis absolutione, substituant: sed eos quos omnibus idoneos modis sub ipsis quodammodo amplissimæ tuæ sedis obtutibus adprobauerint. Ita tamen vt is qui ab huiusmodi condicione iuxta formam cœlitus datam beneficio principali fuerit absolutus, vniuersi sui generis prosapiã in functione memorati corporis permanentem, cum omnibus eius qui absoluitur, rebus obnoxiam largitionibus sacris futuram esse, non dubitet. Dat. vii. kalend. Mar. cp. dd. nn. Theod. xii. et Valentiniano ii. aa. Coss.

Miror Alciatum scripsisse monetarios in hoc titulo non esse qui monetam cuderent: nihil enim cusores monetæ ad hunc titulum pertinere, quasi scilicet titulus sit de vestium sacrarum duntaxat confectoribus, & netoribus. quod est falsum. nam & de bastagariis est, quos perperam ille eadem ratione ad baphia condemnat. Qui & hanc legem, & Notitiam Imperii Romani legerat, intelligere debebat murilegulos, monetarios, bapheos, gynecciarios, bastagarios, thesaurenses, licet diuersæ functionis ad sacras largitiones pertinuisse, & sub dispositione Comitis largitionum fuisse, idcircò coniunctim sub eodem titulo proponi, idcircò & sacras largitiones thesauros dici, & õrnamẽtum, & vestiarium, vt *lib.* 10. retulimus. Multa in Alciato sunt reprehẽdenda, quę, vt Platonem Aristoteles, vt ceterorum, nos tacitè maluimus reprehendere, quàm passim, testáque lutoque. An igitur hęc lex, vestianos & ceteros qui originis suæ iure ad sacras largitiones pertinẽt, beneficio principis per substitutum iudicio Comitis largitionum approbatum, huic condicioni parere posse, ita tamen, vt & liberi eorum, & bona in eadem condicione permaneant. Lintearii sunt artifices lineæ vestis: liniarii, linifices. sic emendaui ex Cod. Theod. & libris scriptis, cùm antea malè legeretur, *Lymphariorum*, & ita Græci ad legem quæ sequitur, [illegible]: & paulò post etiam, *dextra triumphalis*, ex eisdem libris, vt in l. penult. C. Th. de an. ciuic. *Qui*, inquit, *triumphalis dextra nostra confirmationem est consecutus*. quib. verbis adnotatio significatur. Euseb. 2. *de vita Constantini*, [illegible].

XIIII. Iidem aa. * Com. s. l. Priuatæ vel lineæ vestis magistri, thesaurorum præpositi, vel baphiorum ac textrinorum procuratores, ceterique quibus huiusmodi solicitudo committitur, nõ ante ad rem sacri ærarii procurandam permittãtur accedere, quam satisdationibus dignis eorum administratio roboretur: scituri ne prosecutorias quidem sacras posthac sibimet postulandas.

In Notitia Orientis sub Comite sacrarum largitionum ponuntur magistri lineæ vestis, magistri priuatæ, quod huius legis scripturam valdè confirmat, id est procuratores siue Catholici, vt Græci vertunt, & præpositi thesaurorum, & baphiorum ac linificiorum procuratores. qui omnes rem sacri ærarii, id est, sacrarum largitionum procurant. Hos iam traductum est *l.* 2. suffragiis non esse promouendos. Additur hac lege, nec nisi datis idoneis fideiussoribus, rem sacri ærarii saluãm fore, & quominus ita satisdent, frustra eos petere sacras prosecutorias, quibus scilicet laudentur & approbentur, vt *l.* 7. *C. Th. de primi. cor. qui in sac. pal.* Apparet autem ex hac lege, & *l.* 2. non debuisse huic titulo adiici, *& procuratoribus Gynecii*, quod etsi habeant Basilica, Codex Theodosii non habuit, cùm & de procuratoribus rei priuatæ, & de procuratorib. baphiorum ac linificiorum in eis agatur. Ait, [*Satisdationibus dignis.*] id est, idoneis. sic Plutarchus [illegible].

XV. Iidem aa. Valerio Com. s. l. Qui aut patre conchylilegulo geniti probabuntur, aut matre, memoratę adscriptioni obnoxios se esse non ambigent. Dat. x. kalend. Apri. cp. Hierio et Ardabvre Coss.

Ex alterutro parẽte murilegulo natus, deterioris parentis cõdicionem sequitur. quod & de nato ex alterutro peregrino, lege Mensia similiter cautum fuisse Vlp. in titulis auctor est. Sequitur synopsis vltimæ legis.

XVI. [illegible]

Interpretatio latina.

Ne quis, vt fit publicis corporibus adscribatur, nisi vrgente necessitate, vel nisi sit ex eo genere, & tam arte quàm ætate habilis atque idoneus actis apud præsidem prouinciæ factis, & esse illum idoneum corpore deponente, rursusq; gestis ad nos delatis, vt confirmetur diuino oraculo nostro vice probatoriæ. Qui verò hæc nõ seruauerit, neq; solatia inde vlla percipiet, nec vllũ cum collegio commercium habebit, sed grauissimè coercitus, exilio perpetuo damnabitur extra prouinciam. eisdem pœnis subiicitur qui ei opem tulerit hac in re, & maxime præpositus.

Lex 2. *&* 14. sunt de procuratorib. creãdis. Hęc de ipsis Gynecciariis, vel monetariis, vel murilegulis, vel aliis, vt ne in ea corpora conscribantur sine sacra probatoria, quæ & in aliis plerisque, exigitur, *l. probatorias.* ✠. *de diu. off.* & edicto. Iustinian. 8. & 13. Solatia indicat eos habuisse de fisco, id est, annonas, & non tantùm puniri eos qui sine probatoria eis se collegiis immiscuerint, sed & suffragatores, & maximè præpositos. aiunt sunt præpositi gynecciis, *l.* 5. ✠. *ad legem Iuliam repet.* qui aliàs procuratores

dicuntur: alii thesaoris, *l. 14. ꝟ.* & baphis. *l. 9. Cod. Theod. de ind. d b.* alii gregibus & stabulis, alii bastagis, alii barbaricariis siue argentariis, vt Notitia docet, quæ omnia ad sacrum vel priuatum ærarium pertinebant.

De vestibus holoueris, & auratis, & de tinctione sacri muricis.

TIT. IX.

I. IMPP. VALENTINIA. ET VALENS AA. ARCHELAO COM. S. L. Auraras & sericeas paragaudas auro intextas viriles, priuatis vsibus contexere cõficeréque prohibemus, & à gyneciariis tãtùm nostris fieri præcipimus. DAT. V. NON. IVL. NEBIODVNI. ACC. XV. KALEND. AVG. MAR. VALENTINIANO NP. ET VICTORE COSS.

Interdicit priuatis hominibus vsu paragaudarum, & eę si quęramus quales sint, lex docet satis, auratę nimirum vel sericæ auro intextæ, phrygio siue barbarico opere, quod etiam ex Vopisco intelligere licet *in Aureliano*, qui alias monolores, alias dilores alias trilores, & pentelores facit pro numero intextorũ filorum aureorum, quæ videntur lora appellasse, vel intexturam ipsam potius, vt non malè in donatione Constantini ad Syluestrum, lorum vetus interpres phrygium reddiderit. Nicetas. *βλαττία διβλαττα καὶ πεντάσημα χρυσᾶ.* Mulieribus earum vsu non interdicitur. & ideo ait *viriles*, & in l. seq. *vir*, & in l. 4. *virilia*. non seruata scriptura Codicis Theodosiani, quoniam Iustinianus eas matronis indulgebat.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. FLORO PP. Nemo vir auraras habeat, aut in tunicis, aut in lineis, paragaudas: nisi hi tantummodo, quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est, non enim leui animaduersione plectetur quisquis vetito se & indebito non abdicauerit indumento. DAT. III. KAL. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Idem reperitur hac lege, ne viri vtantur paragaudis vel in tunicis vel in lineis. Linearum est frequens vsus in Oriente propter feruorem æstus. Sed interdicitur hac lege & tunicis & lineis paragaudis. Lex superior à gyneciariis tantùm eas confici permittit. Hæc quoque, quod tantundem valet, vsum earum Imperatoris tantùm ministeriis concedit.

III. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. * Vellera adulterino colore fucata in speciem sacri muricis tingere nõ sinimus, nec tinctum cum Rhodino prius serico alio postea colore fucari: cùm de albo, omnium colorum tingendi copia non negetur. nam capitalem pœnam illicita tentantes suscipiant.

Vetat vellera adulterino colore tincta rursus murice tingi ad conficiendum speciem siue vestem principalem. Vetat tinctum prius sericum Rhodino colore, cui nomen à rosa principe florum, alio postea inquinari licere, crudum natiuumq́; vellus quolibet colore inficere. Pro *serica* lego *sericum*, ex tribus libris manuscriptis. Crustas vocarunt quib. alio admistus colori puri rubor muricis inardescit, *l. 11. Cod. Theod. de scaenicis.* Fucare est tingere & colorare, *l. 1. ꝟ. quæ res vendi non pos. l. vltim. C. Theo. de mur. leg.*

IIII. IMP. THEODOSIVS A. MAXIMO C. S. L. Temperent vniuersi, cuiuscunque sint sexus, dignitatis, artis, professionis, & generis, ab huiusmodi speciei possessione, quæ soli principi eiusque domui dedicatur, nec pallia tunicásque domi quis sericeas contexat aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permistione contexta sint, proferantur ex ædibus tradantúrque tunicæ aut pallia ex omni parte texturę cruore infecta conchylii nulla stamina subtexantur tincta conchylio, nec eiusdem infectionis arguto pectine solidãda fila decurrant. reddenda ærario holouera vestimenta virilia protinus offerantur. nec est vt quisquam de abiurato pretio conqueratur, quia sufficit calcatæ legis impunitas. ne quis verò nunc huiusmodi suppressione in laqueos nouæ constitutionis incurrat. alioquin ad similitudinem læsæ maiestatis periculum sustinebit. DAT. XVII. KALEND. FEBR. CP. VICTORE V.C. COS.

Interdicit tam mulieribus quàm viris vsu vestium sericarum purpurearum. fuit etiam antè purpuræ tinctura atq; commercium priuatis interdictum, *l. 1. ꝟ. quæ res vendi non pos.* & à Nerone vt Suetonius scribit *cap. XXXII.* Crustis non interdicit, quibus est purpureo alius admistus color, quas in vsum sacrę domus fieri vetuit, *l. 3.* Prætextis videtur interdicere, quæ nominatim permittuntur Nou. Leonis LXXX. At viris etiam interdicit holoueras vestes, id est, holosericas. quod & Tacitum fecisse Vopiscus scribit. Serica veteres dixere *βήρους*, vt nunc Galli, *Verrours*. Zonaras & Balsamon in XII. *can.* Gangrensi *βήρους* interpretatur esse *σηρικὰ ἱμάτια*, & idem Balsamon, ad formulam imaginariæ donationis Constantini, Pontificem illum vti veris vestimentis & vero selochalino. Vopiscus in Carino, *Donati ab Atrebaticis birri petiti, Donati birri Canusini.* fortè pro *beri* siue *biri*. vt Trebellius vertlumen. Hieronymus 2. aduersus Iouinianum, *Nunc lineis & sericis vestibus & Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis.* Subsericis vestibus non interdicit. sed neque holoueras siue holosericas matronis inuidet: sicut nec auraras vel auro intextas paragaudas, *l. 1. & 2. ꝟ.* quę pluris non sunt quàm holoueræ. Libra enim auri tunc libra serici erat, vt Vopiscus scribit *in Aureliano*, & in lege Rhodia, *ἰσομετρεῖ ἐστιν τῷ χρυσίῳ.* Ornatus & cultus, mulierum proprius est non virorum, & ideo ornamentorum vsu non eadem lege coercentur qua viri. Purpuræ tamen, quæ serico pretiosior semper fuit, vsu vtrisque pariter interdicitur. Id non est omittendum hac lege cauere, vt priuati purpuram quam habent, sacris thesauris reddant minimè recepto pretio, & vt in posterum si habuerint lege maiestatis teneantur. Ait, [*Arguto pectine.*] Lucas de Penna, errorum & ineptiarum amaxarius ingens, hoc loco appositè imitationem Virgilii notat,

Arguto coniunx percurrit pectine telas.

V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. APOLONIO COM. S. L. Purpuræ nundinas, licet innumeris sint constitutionibus prohibitæ, recenti quoque interminatione vetamus. Et ideo septimum de scrinio exceptorum, sextum de scrinio canonum, quintum de scrinio tabulariorum, ad bapheia Phœnices per certum tempus mitti præcipimus: vt omnis fraus eorum prohibeatur solertia timentium, ne quæsitis longo sudore stipendiis careant, etiam viginti librarum auri condemnatione proposita. DAT. VIII. ID. MART. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Pertinet hæc lex ad baphia Phœnices, à quibus Synesio *ἐκ βαφείων, φοινικοβαφὴς χιτών*, in quibus clam priuatis vsibus & fiscalibus pariter purpura tingebatur, & constituitur ob eam rem vt quotannis ad ea mittatur ex scrinio exceptorum septimus, ex scrinio canonum sextus, ex scrinio tabulariorum quintus, quorũ interuentu fraudes huiusmodi submoueãtur. De his scriniis cęterisque largitionum dicetur in *l. 7. ꝟ. de pal. sacr. larg.* Addidit Haloander, *quartum de scrinio vestiariorum*, quod veteribus libris abest, non deest.

De fabricensibus. TIT. X.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. TATIANO PP. Omnibus fabricensibus non pecunias pro speciebus, sed ipsas species sine dilatione inferri præcipimus, vt venæ nobilis, & quæ facilè deducatur ignibus, seu liquescat, ferri materies præbeatur, quò promptius adempta fraudibus facultate, commodo publico consulatur. DAT. XV. KALEN. NOV. THEODOSIO A. II. ET CYNEGIO COSS.

Fabri-

Fabricensium fuit certum corpus, qui in publicis fabricis faciebant arma, hastas, sagittas, loricas, arcus, spatas, ballistas, scuta, clibanos: deputati etiam dicebantur *l. vltim. sup. de ser. fugit. Nouel.* 85. Statuti à Iuliano in eadem Nouella. His hæc lex putam ferri speciem fabricandi causa præstari iubet, non adærari, ne ea pecunia sibi fortè victum vitiatumq; ferrum compararent. Ait, *vena nobilis*,] vt Cassiodorus. *Seculis suis producit nobilis venæ primarios*. Græci, [illegible] A

II. Iidem aaa. Rufino Magisro officiorum. Primicerium fabricæ post biennium non solùm vacatione, verùm etiam honore donari præcipimus: ita vt inter protectores eiusdem fabricæ post biennium adoraturus æternitatem nostram, suo quisque tempore dirigatur. Dat. viii. Io. Mart. Valentiniano A. iiii. et Neotherio Coss. B

Scripta est ad magistrum officiorum, vt 3. 6. 7. quoniam sub eius dispositione fuerunt fabricæ & fabricenses, qui & primicerios habuerunt, vt collegia & corpora ferè omnia non condicionalia, non perpetuos, sed alia annales, alia triennales, hæc biennales, qui post biennium pro præmio & immunitatem adipiscebantur, & honorem inter protectores quasi veterani, atque ideò ius adorandæ purpuræ sacræ, qui honor maximus censebatur. Et horum si probatio exigatur, legantur quæ adnotauimus *libro 12. titul. 7. & l. 2. & titul. 2. & titul. 17. l.* Hæc verba, *Eiusdem fabricæ per biennium*, auctore Codice Theodosiano delenda censeo. C

III. Impp. Arcadius et Honorius aa. Osio Magistro officiorum. Stigmata, hoc est, nota publica fabricensium brachiis ad imitationem tyronum infligantur, vt hoc modo saltem possint latitantes agnosci, his qui eos susceperint, vel eorum liberos sine dubio fabricæ vindicandis, & qui subreptione quadam declinandi operis ad publicæ cuiuslibet sacramenta militiæ transierunt. Dat. xviii. Kalend. Ian. cp. Honorio A. iiii. et Eutychiano Coss. D E

Fabricensium est militia quædam, *l. 4. & 6. numeri l. 5. & No.* 85. Dimissi fabricensium primiceriu honorantur, vt veterani, sicut dictum est lege superiori. Recepti compunguntur notis publicis vt tyrones. Ælius A.nidenus *lib. 8. c. 12.* [illegible] Vegetius, *Punctis signorum scribendus tyro*. & alio loco: *victuris in cute punctis milites scripti*. Apud Gregorium 2. *epistol.* fit mentio constitutionis cuiusdam Mauricii Augusti; ne quis manu signatus ante expletam militiam ad monasteria migret, quam dicit priorem talis Iulianum Parabatam: & sic manu etiam signati aquarios ostendit *l. pen. ∫. de aquæduct.* Additur in *hac l.* vt fugitiuorum fabricensium manu brachioue signatorum, vel liberorum eorum susceptores, fabricæ vendicentur, & relicta fabrica qui ad aliam militiam obrepserint, vt fabricæ restituantur. idem si ad curiam *l. 52. ∫. de decur.* F

IIII. Impp. Honorius et Theodosius aa. Anthemio pp. Si quis consortium fabricensium crediderit eligendum in ea vrbe, qua natus est, vel in qua domicilium collocauit: his quorum interest, conuocatis primitus acta conficiat, sese doceat non auo, non patre curiali progenitum, nihil ordinis ciuitatis debere: nulli se ciuico muneri obnoxium: atque ita demùm gestis confectis vel apud moderatorem prouinciæ, vel (si is absit) apud defensorem ciuitatis ad militiam quam optauerit, suscipiatur. Quòd si absque hac cautione quispiam ad fabricensium consortium obrepserit: sciat se ad ordinis, cui debetur, patriæque suæ munera esse deducendum: ita vt nulla eum nec temporis, nec stipendiorum prærogatiua defendat. Dat. xv. Kalend. Ivn. cp. Honor. ix. et Theod. v. aa. Coss. G H

Vt ne quis fabricensium collegio cooptetur antequam publicè actis habitis apud præsidem prouinciæ vel defensorem ciuitatis docuerit se curiali condicione liberum, nulliq; ciuili muneri subiacere: alioquin hoc non obseruato, fabricis allectum retrahi in curiam nulla obstante præscriptione temporis, ne x x. quidem, vt ostendimus in *l. 55. sup. de decur.*

V. Impp. Theodosius et Valentinianus aa. Aureliano com. rerum privatarum. Iure prouisum est, fabricenses artibus propriis inseruire, vt exhaustis laboribus immorentur cum sobole professioni, cui nati sunt. denique quod ab vno committitur, id totius delinquitur periculo numeri: vt constricti nominationibus suis, sociorum actibus quandam speculam gerant, & vnius damnum ad omnium transit dispendium. vniuersi itaq; veluti in corpore vnius formæ, vnius decoctionis (si ita res tulerit) respondere cogentur. Dat. prid. non. Nov. cp. Theod. a. xvi. et Fausto Coss.

Pars est Nou. Theodosii *de bonis fabricensium*, vt exhausto labore militiæ liberi eorum eidem condicioni adstringantur: Vt vnius delictum teneat omnes. cùm & qui suscipitur in eam militiam totius corporis nominatione suscipiatur, atq; ita debeant actus suos inuicem speculari & custodire. quæ res non mediocrem fisco vtilitatem adfert: Ait, [*vnius decoctionis*,] Fortè *decoctionis*, id est, si quid vnus eorum decoxerit & interceperit, vt *l. 12 sup. de suscep. l. 9. C. Theod. eod. tit.* vel potius decoctionis, quasi vniuersi videatur decoxisse quod vnus decoxit, & hoc est quod ait *l. vlt. ∫. de hered. decur.* quæ huius pars altera est, fisco omnes pro intercepto respondere cogi. ex quo apparet malè quosdam hic legere, *cognitionis*, & *rependere*.

VI. Impp. Leo et Anthemius aa. Evfemio magistro officiorum. Eos qui inter fabricenses sacræ fabricæ sociati sunt, vel eorum vxores, aut filios, qui itidem inter fabricenses militare dicuntur, non alibi pulsare volentibus respondere præcipimus, nisi in iudicio tuæ sublimitatis, ad cuius iurisdictionem potestatemq; pertinent: nec eos post stipendiorum finem militiæ super ciuilibus muneribus vel curialibus, quibus nullo modo subiacere demonstrantur, à viris clarissimis rectoribus prouinciarum vel eorum officiis præter licitum inquietari.

Fabricensium & vxorum filiorumque eorundem iudex est magister officiorum, de quo dicturi sumus in *l. 3. ∫. de prepos. sa. cub.* Soluti militia, quod fit expleto primiceratu, vacatione donantur, vt ait *l. 2. sup.* quod quid sit, hæc explicat, ne ad vlla munera curialia vel ciuilia à præsidibus prouinciarum officiisve eorum deuocentur.

VII. Iidem aaa. Evfemio magistro officiorum. Nullus fabricensium conductioni, vel administrationi, vel agriculturæ alienarum rerum se posthac immiscere conetur: dominis quidem, si qui contra hæc statuta meæ pietatis venire ausi fuerint, res vel prædia (quæ scientes, quòd fabricenses sunt) iisdem fabricensibus ministranda commiserint, amissuris: fabricensibus verò grauissimè coercitis, post facultatum suarum amissionem, perpetua exilii pœna & animaduersione retinendis. Quoties sanè in translatione armorum angariæ necessariæ fuerint: sublimitas tua literas ad eminentissimam iubeat dirigi præfecturam, & numerum ei armorum, & ex quo loco transferenda sunt, indicare: vt continuò super præbendis angariis pro numero eorum, quæ transferuntur armorum, præceptione sua viros clarissimos moderatores prouinciæ conueniat, vt secundum missam à sublimitate tua notitiam naues vel angariæ confestim de publico præbeantur. Quod si aliqua tarditas vel negligentia post datas à sublimitate tua, ad eminentissimam

præfecturam literas in destinandis auctoritatibus amplissimæ sedis intercesserit, & ex hoc armorum transuectio fuerit impedita: quinquaginta libris auri tam numerarium pro tempore officii eiusdem amplissimæ sedis, quàm alios quorum interest, condemnari præcipimus, eamq; auri quantitatem protinus exactam fisci viribus aggregari. multa præterea triginta librarum auri proposita tam viris clarissimis, qui prouincias regũt, quàm eorum apparitoribus, si conniuẽtibus his armorum transuectio tarditate aliqua fuerit præpedita.

Idem Leo qui militibus interdixit alienarum rerum conductione & procuratione. *l. milites. sup. de loca.* eadem fabricensibus interdicit hac constitutione, quod & in militibus antea fuerat constitutum *l. si militem. su. de condic. ob caus. dat.* & in fabricensibus. *l. 5. Cod. Theod. eod. tit.* quos militum quasi numero fecimus. *l. 3. huius titul.* Putem & fideiussione interdicendum pro alienarum rerum conductoribus aut procuratoribus exemplo militum. *d. l. milites.* & clericorum. *Nou. 123. & c. 20.* Clementis. Pœna partis huius apertissima est. Subiicitur de transuectione armorum, vt fiat præstitis angariis de publico auctoritate præf. prætorio, posteaquam magistri officiorum literis numerum armorum, & locum ex quo transuectio facienda est, perdidicerit. Angariæ sunt iumentorum vel plaustrorum præstationes. Separantur hac lege à nauibus, quanquam & naues ipsæ angariari dicantur *l. pen. D. de priu. vet.* Gregorius 8. *Epist. cap. 64. nauem ab omni angaria exuere festines.* Separantur & quandoq; ab operis, licet & has angariarum appellatio contineat vt dixi *libro 10. titul. 24.* Separantur & plaustra in *l. 2. sup. de quibus mun.* quæ tamen non est dubium angariarum appellatione contineri, vt in formula cessionis in Oratorium collatæ apud Marculphum. *Nullas functiones vel exactiones neque caballorum pastus, aut paraueredos, aut carrarum angarias.* Huius verò partis pœna etiam apertissima est.

De veteris numismatis potestate.

TIT. XI.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. GERMANO PP. Solidos veterum principum veneratione formatos ita tradi ac suscipi ab ementibus & distrahentibus iubemus, vt nihil omnino refragationis oriatur: modò vt debiti ponderis sint, & speciei probæ: sciturus vniuersis qui aliter fecerint, haud leuiter in se vindicandum.

Vt in contractu emptionis & venditionis non reprobetur vultu veterum principum signata moneta, dummodo sit ponderis debiti & speciei probæ, id est, non adulterina, siue vt Leo ait *Nouel. 52.* [illegible] Venditor qui reprobauerit lege Cornelia tenetur auctore Paulo *5. Sent.* Arrianus *ad Epictetum lib. 3.* τὸ τοῦ Καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι τῷ τραπεζίτῃ, οὐδὲ τῷ λαχανοπώλῃ, ἀλλ' ἂν δείξῃς, θέλει οὐ θέλει προέσθαι αὐτὸν δεῖ τὸ ἀντ' αὐτοῦ πωλούμενον. Legatur & pragmatica sanctio Iustiniani ad petitionem Vigilii *cap. De mutatione solidorum.*

II. IIDEM AA. ET GRATIANVS A. AD IVLIANVM PP. Pro imminutione, quæ in æstimatione solidi fortè tractatur omnium, quoque pretia specierum decrescere oportet.

Si venierit res xx. aureis, & ante numerationem pretii imminuta fuerit aureorum æstimatio, imminuetur & rei venditæ pretium. nam xx. aureos præstãdo emptor liberabitur, etiam si non tanti sint solutionis tempore, quanti contractus. eadem est contrariorum potestas, vt Aristoteles ait. Igitur si ante numerationem aucta fuerit æstimatio solidorum, augebitur & pretium rei venditæ, quod somnmè notandum censeo. potest esse vsus in mutuo, vt ostendimus in *l. 59. D. de verb. oblig.* & in locatione, & in taxatione rerum siue mancipiorum legibus definita.

III. IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. ARINTHEO PP. Vniuersos auctoritas tua proposito edicto commoneat, obryzatorum omnium solidorum vniforme pretium postulare: scilicet capitali supplicio puniendo, qui vel iussa nostræ maiestatis auaritiæ cæcitate contempserit, vel æternales vultus, dum fraudibus studet, duxerit viliores.

Idem hac lege caueri existimo quod prima, vt solidorum veterum & recentiorum eadem sit potestas, æstimatio, pretium, dignitas. quam iis verbis expressit Zonaras *in Nicephoro Phoca.* [illegible] In fine pro *violare*, emendaui *viliores* ex veteribus & ex libris *Basilicωn*, in quibus ita est redditus, [illegible] id est, capitaliter ponitur qui vetera numismata obryza duxerit viliora. *Obryza*, id est, solidos aureos, vt in *l. 2. sup. vt nem. lic. in coemp. spe. & l. 1. sif. de oblat. vot.* & quidẽ auri meri & purissimè cocti. Coctum pro obryzo in *l. 1. Cod. Theod. de ponderat.* Merum, vt ex eo possit inauratio fieri. in lege quadam Caroli magni. Aurum ad obrussam. Suetonius *in Nerone cap. 44.* vt est scriptum in vet. libris, Si qui soluuntur vel publico inferuntur solidi non sint ex auro eiusmodi, pro eo aliquid amplius superexigitur, id est, pro obryzæ incremento. *l. 4. Cod. Theod. de auro coron.* & Iustiniani edictu xi. quo prætextus ne obtendatur illationi solidorum qui sunt speciei probæ, eo edicto prospicitur.

Nulli licere in frenis, equestribus sellis, & in balteis margaritas, & smaragdos, & hyacinthos aptare, & de artificibus palatinis.

TIT. XII.

I. IMP. LEO A. LEONTICO Nulli prorsus liceat in frenis, & equestribus sellis, vel in balteis suis margaritas, & smaragdos, & hyacinthos aptare posthac, vel inserere. Aliis autem gemmis frena, & equestres sellas, & balteos suos priuatos exornare permittimus: de cucurniis verò omnem prorsus qualiumcunque gemmarum habitum præcipimus submoueri. fibulis quoque in chlamydibus his vtantur, quæ solo auro & arte pretiosæ sunt. Si quis autem contra interdictum pietatis meæ fecerit, sciat se continuò quinquaginta libris auri esse multandum. Nulli præterea priuatorum liceat (exceptis scilicet ornamentis matronalibus, & tam muliebrium, quam virilium anulorum habitu) aliquid ex auro & gemmis, quod ad cultum & ornatum imperatorium pertinet, facere: neque illud sub hoc colore & prætextu præparare, quod velit clementiæ principali velut aliquod munus offerre. pietas enim mea huiusmodi dona non expetit, neque regium sibi offerri à priuatis cultum requirit. Sanè si quis posthac aliquid contra vetitum huiusmodi sanctionis effecerit, & offerenda clementiæ meæ ornamenta, quæ vsibus regiis deputata sunt, auroque & gemmis decorata ausus fuerit præparare, centum librarum auri condemnatione sciat se esse feriendum, capitali quoque subdendum esse supplicio. ornamenta enim regia intra aulam meam fieri à palatinis artificibus debent, non passim in priuatis domib. vel officiis parari. Vnde summa seueritate sancimus, vt quod in cultu ornatuq; nostro sacrum & adorabile est, id facere temeritas priuata non audeat. Si quis sanè contra vetitum tranquillitatis meæ aliquid fecerit: definitam superius multam ab eis per officia palatinorum exigi, & sacris largitionibus nostris iubemus inferri.

Margaritas tantùm, & smaragdos, & hyacinthos vetat frenis, sellis, & balteis, non alias gemmas priuatos imponere. Adiicit *de curcumniis* (sic habent omnes vet. libri) vt nullæ his omninò inferantur. Sed eo nomine quid significetur non scio liquidò. Idem de fibulis, vt de Adriano Spartianus scribit, eum sine gemmis fibulas strinxisse, aliter quàm Pollio de Gallieno, eum chlamyde purpurea gemmatisq; fibulis vsum. Aureæ ergo fibulæ permittuntur priuatis non gemmatæ. Rectè autem chlamydibus fibulæ iunguntur. ex vna enim tantùm parte induebãtur, vt Isidorus scribit eaq. fibulis infrenabantur. Sic & Suetonius *in Te.* chlamydem cum

item cum fibula iungit. Tum exceptis ornamentis muliebribus A & anulis, vt ne quis priuatus ex auro vel gemmis conficiat regia ornamenta, quæ solis palatinis artificibus, veluti gyneciariis, barbaricariis, & argentariis conficere ius est. Aureis vasis sacris vel aliis quibusdam, quæ minimè ad regium cultum accedunt, id est eorum confectione priuatis apertè non interdicit, & ita hanc legem alter Leo interpretatus est *Nou.* 81. Dederat tamen iam ante hanc facultatem Aurelianus, vt aureis qui vellent & vasis vterentur, & poculis, auctore Vopisco. Ait, [*In priuatis domibus vel officiis.*] Sic emendaui ex veteribus, *Officiis*, pro *officinis*. vt in *l.*1 *sup. de excerent. & transu. mil.* Ait, [*per officia palatinorum.*] B officiales Comitis sacrarum largitionum exigunt multas sacro ærario inferendas. *Nou.* 117. *l. vlt. sup. de discuss. l. properandum. §. illo. suprà de iudic.*

De classicis. Tit. XIII.

I. Impp. Valentinianvs et Valens aa. Avxonio pp. Orientis. Classem Seleucenam, aliasq; vniuersas ad officium, quod magnitudini tuæ obsequitur, volumus pertinere: vt classicorum C numerus ex incensitis vel adcrescentibus compleatur, & Seleucena ad auxilium purgandi Orientis, aliasque necessitates Comiti Orientis deputetur. Dat. Indictione XII.

Classici milites sunt deputati nauibus amnicis purgandorum fluminum & aliarum necessitatum gratia. Inde classis Ararica, Istrica, Rhodani, Padi in Occidente. Fuêre & in Oriente plures, ad quas hæc lex pertinet, qua cauetur eas omnes pertinere ad præfectianos, vt eorum cura, sicut interpretor, classicorum numerus ex iocensitis suppleatur, id est, colonariæ conditioni mi- D nimè adscripsis, vt de tyronibus constituitur *l.* 1. *ĩ. de tyronib. vel*, inquit, *adcrescentibus*, vt in *l. si cubi. C. Th. de censu vel adscl.* 6. *Cod. Th. de tyronib. & in eod. tit. l.* 7. *Ex excessibus atque adcrescentibus*: vt lego, *Incensitis*. Adcrescentes vocat, qui ex classicis nascuntur. Classis Seleucena Orontis, qui amnis est Syriæ Seleuciam affluens, Comiti Orientis deputatur: nec mirum, cùm sub eius dispositione Syriam fuisse certissimum sit.

De decurialibus vrbis Romæ. Tit. XIIII.

I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs E et Arcadivs aaa. Tripholio pp. Siquis decurialem de auferendis priuilegiis putauerit lite pulsandum, intelligat se decuriæ interpellare debere iudicem. Dat XIIII. Kal. Feb. Medio. Timasio et Promoto Coss.

L. 1. *C. Th. eod. tit.* & Theodorici apud Cassiod. *lib.* 5. *epist.* ad Capuanum rectorem decuriarum, & de eodem ad senatum, indicat collegium decurialium in vrbe Roma fuisse, qui S. C. acta, auctoritates senatus excipiebant, perscribebant, complebant, F scrinia senatus seruabant, viri scribendi, dicendiq; periti, quibus præfuit rector, quem hæc lex iudicem appellat, & Cassiodorus ad Capuanum rectorem decuriarum. *Iudex*, inquit, *nunc exhibe quod tu volebas apud alios obtinere.* Iudicabat enim inter decuriales & alios. & ideò lex ait, eum qui velit cum decuriali agere de auferendo priuilegio ei iure veteri concesso, iudicem decuriæ adire debere. & hoc vero sensu decuriam accipiendam puto in *l.* 3. *§. a municipibus, D. de bo. poss. l. mortuo. D. de fideiuss. l. si quis mihi bona. §.* 1. *D. de adquir. hered.*

II. Imppp. Arcad. Honorivs, et Theo- G dosivs aaa. Exvperantio, Ivlio et ceteris Decvrialibvs. Leges tam à superioribus principibus, quàm à Diuo parente nostro conditas, nostra auctoritate firmamus. Singulos itaque iudices scire volumus, ne quis huic collegio iniuriis corporalibus tentet notam atterere, neque ab his commodis, quæ rationibus approbantur, audeat separare. Huic enim collegio volumus antiquam priuilegiorum prærogatiuam H seruari. Dat. VIII. Id. Ivl. Romæ, Honor. a. VI. Aristeneto Coss.

Confirmat priuilegia decurialibus concessa, nè quà ex causa corporalibus adficiantur iniuriis, & si quæ sunt alia.

De priuilegiis corporatorum vrbis Romæ. Tit. XV.

I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. ad Alypivm p. v. Nulli sit liberum, nulli permissum, vt nouum aliquid vrbis incolæ in vrbe sustineat: sed in honorem æternæ vrbis corporatis indulta suffragia valere præcipimus. cura autem rectorum prouinciarum corporati vrbis Romæ, qui in peregrina transgressi sunt, redire cogātur, vt seruire possint functionibus, quas imposuit antiqua solemnitas. Dat. prid. Id. Ivl. Aqvileiæ Tatiano et Symmacho Coss.

Corporati vrbis Romæ sunt, de quibus sequentibus titulis sigillatim tractatur, veluti pistores, suarii, boarii, pecoarii, caupones, lignorum, frumenti, olei portitores, calcis coctores, populi Romani vsibus & necessitatibus destinati, quos si in prouincias transierint, cura præsidum vrbi restitui hac lege præcipitur, & nè noua opera eis indicantur. Confirmantur & immunitates & priuilegia eis concessa. Extat epistola Symmachi ad Valentinianum, vt indicta eis noua equorum collatio in vsum exercitus remittatur, & conueniens ei rescriptum ad eundem Symmachum *l.* 1. *Cod. Theod. eod. titul.* Fuêre & in aliis vrbibus corporati *l. vlt. supr. de naucul. Nouel. Valentinian. de episcop. iud.* sed non priuilegiarii.

De pistoribus. Tit. XVI.

I. Imp. Leo a. Viviano pp. Quicunque ex D mancipibus Comitis horreorum dignitatem & officium vel ambitione, vel gratia, vel pecunia, seu quolibet alio modo posthac fuerit adsecutus: exutus dignitate, quam contra interdictum nostræ serenitatis adeptus est, multatus etiam viginti libris auri, ad mancipum denuò consortium collegiumque reuocetur: omne etiam speciale beneficium, quocumque modo contra hanc sanctionem fuerit impetratum, penitus conquiescat.

Fuit in vrbe certum corpus pistorum, qui pani ciuili conficiendo obnoxii erant. Hos *l.* 1. *&* 2. *supr. de frument. vrb. Constantinopol. & l.* 18. *Cod. Theodos. de pistor. & l.* 4. *Cod. Theodos. de exs. & exact.* mancipes vocant, & hæc Constitutio Leonis duobus locis, vt emendauimus, & legerat iam ante Lucas de Penna. Quæ de his diximus *libro singulari de temporibus*, *cap.* 13. in hunc locum transferri velim. Ad eandem verò formam, & mancipem carceris Prudentius dixit, pro commentariensi: Augustinus & Ambrosius optionem carceris mancipem: sic etiam Plinius: mancipem diuinitatis Tertullianus: mancipes pro publicanis, multi. Symmachus 2. Epist. *Vrsorum transuectionem cupiditate mancipii subtrahas*, vbi legendum, *mancipum*. Constituitur autem *hac l.* vt mancipes siue pistores, qui Comitis horreorum dignitatem adepti fuerint, pristino reddantur: Non licere pistoribus ad hanc dignitatem adspirare.

De suariis, & susceptoribus vini, & ceteris corporatis. Tit. XVII.

Susceptores vini caupones vocat, & ideò Græci ita vertunt, [illegible] qui scilicet suscipiebant vina fiscalia, & G populo vendebant. Populo enim Romano oleum, panis, porcina gratuita præbebantur, vinum non nisi perrarò, vt Vopiscus scribit *in Aureliano*. At de his sub hoc titulo nihil continetur, nec de aliis quàm suariis quidquam. Credo tamen de suariis constituta, ad ceteros esse porrigenda.

I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. ad Albinvm p. v. Porcinatii vrbis æternæ, cùm peruigilem laborem populi Romani commodis exhibeant, sordidis semper muneribus liberentur. Dat. VIII. Kal. Sept. Romæ Timasio et Promoto Coss.

Suaria functio Reipublicæ maximè vtilis ac necessaria excusat à ceteris functionibus sordidis.

II. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Florentio PP. Quicunque ex corporibus suariorum, siue excipiendæ necessitate litis adstrictus, seu inferendæ voluntate spontanea prouocatus, iudicium voluerit experiri: fori vrbani adiutorium præstoletur.

Vt suarii excipiant inferantq́, actiones apud præfectum vrbi, sub cuius dispositione legimus in Notitia fuisse etiam tribunum fori suarii, de quo in antiqua inscriptione in hunc modum: *Fl. Vrsacius v. p. tribunus cohortium vrbanarum* x. xi. *&* xii. *& fori suarii*. Fuisse etiam arbitror quendam tribunum campi pecuarii, eumque significari in auctoritate illa vulgari Aproniani præfect. vrbi, qua præcipitur, submota micandi consuetudine, pecora sub exagio vendi, ita tamen vt lanio caput, pedes, & seuum lactans, & subgulare cedant, reliqua caro cum pelle & interaneis publicè appendatur, & à venditore emptori præstetur. Cui simile est quod à præfecto quodam vrbi institutum refertur in *l. 4. Cod. Theodos. de suar.* nescio an eodem Aproniano, vt pondus porcorum trutinæ examine, non oculorum libertate quæratur. Exagium enim & trutinam significat, vel certæ ponderationis genus Theodosius in Nouel. *de pre. sol.* De ponderibus vt fraus penitus amputetur, à nobis aguntur exagia, quæ sine fraude debeant custodiri. In glossis exagio est [illegible], & pensatio. Zonaras *in Nicephoro Phoca.* [illegible]. qui locus ostendit solidum exagium pendere: exagium porrò constare siliquis xxiiii. ad Nicandrum ita adnotatū est, [illegible]. sic legendum. sic & apud Actuarium *lib. 5. Methodi*. De solido non est dubium eum constare siliquis xxiiii. *Nou.* 130. Additur in ea auctoritate Aproniani, commoda omnia prædamq́; damnati, quam tribunus, officium, cancellarius, scriba de pecuariis capere consueuerant. Tribunum campi pecuarii, vt existimo, & eius officiales intelligit. De suariis, boariis, pecuariis habeo Nou. Valentiniani & Martiani, sed nihil pertinet ad constitutiones huius tituli.

De collegiatis, & chartopratis, & nummulariis.

Tit. XVIII.

I. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Cyro P. V. Qui sub prætextu decanorum seu collegiatorum, cùm id munus non impleant, aliis se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credidimus obuiandum: ne quis sub specie muneris, quod minus exsequitur, alterius muneris oneribus releuetur: ne argentariorum vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui dici tantummodò collegiati vel decani festinant. Ideoque si quis eorum sub nudæ appellationis velamine collegiatum seu decanum se appellat; sciat pro se alium subrogandum, qui prædicto muneri sufficiens adprobetur: subrogatione videlicet memoratorum, vel eorum qui moriuntur, primatum eius qui subrogatur, admissa iudicio. Quod autem supra numerum, qui in cautis breuibus continetur, nemo se quolibet patrocinio, vel cuiuslibet assumpta potentia debeat excusare: hoc nostræ est serenitatis censere, & tuæ sublimitatis, tuique officii cautius obseruare. hoc inter omnes æqua lance seruari præcipimus, nullo diuinæ domus patrocinio, nullo sacrosanctarum ecclesiarum reuerentia, nullo qualibet vel cuiuslibet potentia se excusante. Sed ne tantùm circa munera releuanda supplicibus consuluisse noscamur, illud etiam dicendum obseruandumque esse censemus, vt chartæ venditio, quæ de prouinciis ad corporatos supplicum per innouationem translata est, primæ Constitutionis terminis concludatur: hoc est, quod in initio dispositionis constitutum est, id in posterum nulla addita nouatione seruetur. Dat. x. Kalend. April. Theodosio xvii. et Festo Coss.

Ex corporatis vrbis videntur etiam esse qui collegiati vel *incen*-*diarii* dicuntur. Hi, vt est scriptum in descriptione antiqua Constantinopoleos, è diuersis corporibus ordinati incendiorum solent casibus subuenire. & ideò in epistola Symmachi *de corporatis ad Valentinianum*, hoc significari puto. dum ait, *Per alios fortuita arcentur incendia*. Et ex diuersis corporibus fuisse ostendit *l. pen. sup. de comm. & merc.* dum in locum defunctorum alios esse substituendos ait ex eodem corpore, quo defuncti fuerunt. Eadem cùm sit sub tit. *de comm. & merc.* ostendit ex corporibus eos fuisse negociatorū, & hæc Græcorum interpretatio ad eam legem, [illegible]. Sed & alias operas quaslibet pro ratione imminentis necessitatis Reipubl. præstabant, sicut Nouel. Maioriani *de curialibus*, collegiatos aliarum ciuitatum scriptum est operas patriæ alternis vicibus pro curialium dispositione præbere. Corporatis etiam adiungo decanos, lecticarios, copiatas, siue vispelliones, tot enim appellationibus iidem nuncupantur. *Nou.* 43. *&* 59. *l. 4. sup. de sac. eccl. l. si qua. sup. de episcop. & cler. l.* 15. *Cod. Theod. eod. l. 1. C. Theod. de lus. col.* qui definiuntur ab Epiphanio *ad finem lib. 3. siue tomi 4. contra hæreses*: [illegible]. Horum vero & illorum certum numerum fuisse ostendit *d. l. pen. & l. 4. sup. de sacr. eccl.* quæ illi coniungenda est, supra quem nemo ab aliis muneribus, quasi sit ex decanorum vel collegiatorum corpore, vacationem obtinere potest, nec si ei suffragetur ecclesia, vel principis domus, vel quælibet alia potestas siue dignitas. Ait, *Supra numerum qui in cautis breuibus continetur*] malim *encautis*, vt *l. immunitates. inf. de agric. & cens. l. 4. Cod. Th. de ext. mun.* Statuti autem decani vel collegiati huic muneri vacantes, à ceteris muneribus immunes sunt. Duo exigimus, vt sint statuti, & vt in actu positi. id est non otiosi & imaginarii. Supernumerarii ab aliis muneribus non excusantur. statuti quoque copiatarum vel collegiatorum munus non exercentes non excusantur, sed in copiatæ gradum, quem titulo tenus vsurpant, idoneo substituto ad proprii corporis munera deuocantur. Hanc constitutionem extorsisse videtur argentariorum supplicatio, quorum muneribus plerique se subducebant decanorum titulo. qua ex re augebantur onera ceterorum, *l. 4. sup. de excustio. tribut. Nouell.* 43. nunc reuelantur singulis pristino muneri restitutis, & albo decanorum erasis. Ait, [*Primatum eius qui subrogatur.*] Hic locus ostendit eos ex diuersis corporibus eligi primatum cuiusq; corporis iudicio. In extremo additur de chartopratis, vt chartarum venditio, quę ex prouinciis in vrbem transmittuntur, fiat secundum antiquam formam, id est, vt chartas fiscales suscipiant & vendant qui solebant, non argentarii, ad quos nouissimè translata chartæ venditio fuerat. Quia lex scripta est ad præfect. vrbi, videtur chartarum dispositio & cura ad eum pertinuisse. *Nou.* 44. videtur ad Comitem sacrarum largitionum referri. Chartariæ fuêre vt Romæ, ita Constantinopoli quarta regione, quæ à Zonara in Valentiniano, & à Cedrino vocantur Chalcopratia, eodem errore, quo & hunc titulum Græci inscripserunt, [illegible]. Chartopratia enim dicere debuerunt. Ait, [*dicendum*] malo, *adicendum*.

De studiis liberalibus vrbis Romæ & Constantinopolitanæ. Tit. XIX.

I. Impp. Theodosivs A. et Valentinianvs Cæs. Theophilo P. V. Vniuersos, qui vsurpantes sibi nomina magistrorum in publicis magistrationibus cellulisque collectos vndecunque discipulos circumferre consueuerunt, ab ostentatione vulgari præcipimus amoueri: ita vt si quis eorum post emissos diuinæ sanctionis affatus, quæ prohibemus atque damnamus; iterum fortè tentauerit: nō solùm eius, quàm meretur, infamiæ notam subeat, verùm etiam pellendum se ex ipsa, vbi versatur illicitè, vrbe cognoscat. Illos verò qui intra plurimorum domos eadem exercere priuatim studia consueuerunt: si ipsis tantummodò discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent: nulla huiusmodi interminatione prohibemus. Sin autem ex eorum numero fuerint, qui videntur intra Capitolii auditorium constituti: hi omnibus modis priuatarum ædium studia sibi interdicta esse cognoscant; scituri, quod si aduersus cœlestia statuta fa-

ta facientes, deprehensi fuerint nil penitus ex illis priuilegiis consequentur, quæ his qui in Capitolio tantummodò docere præcepti sunt, meritò deferuntur. Habeat igitur auditorium specialiter nostrum in his primùm, quos Romanæ eloquentiæ doctrina commendat, oratores tres numero, decem verò grammaticos. in his etiam qui facundia græcitatis pollere noscuntur, quinque numero sint sophistæ, & grammatici æquè decem. Et quoniam non in his artibus tantum adolescentiam gloriosam optamus institui: profundioris quoque scientiæ atque doctrinæ memoratis magistris sociamus auctores. Vnum igitur adiungi ceteris volumus, qui philosophiæ arcana rimetur: duos quoq; qui iuris ac legum voluntates pandant: ita vt vnicuique loca specialiter deputata adsignari faciat tua sublimitas, ne discipuli sibi inuicem possint obstrepere vel magistri, néve linguarum confusio permista, vel vocum aures quorundam, aut mentes à studio literarum auertat. DAT. III. KAL. MAR. CP. THEOD. A. XI. ET VALENTINIANO COSS.

Constitutio eos professores notat infamia, eisque interdicit vrbe, qui sibi vsurpant publicè docendi auctoritatem. Priuatam disciplinam probat publicè probatis receptisque professoribus, vt doceant in Capitolio ne & priuatim doceant interdicit. Publicorum professorum numerum constituit. Coniungenda est cum *l. 1. j. de professorib. qui in vrbe Constantinop.*

De honoratorum vehiculis. TIT. XX.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS, AAA. NEBRIDIO P. V. Omnes honorati, seu ciuilium, seu militarium dignitatum vehiculis dignitatis suæ, id est, carruchis intra vrbem sacratissimi nominis semper vtantur. DAT. III. KALEND. FEBR. CP. HONORIO N. P. ET EVODIO COSS.

Carrucarum vsum in vrbe permittit ciuili militarive dignitate præditis, veluti præfect. vrbi, magistro militum, & similibus: quem & Senatoribus omnibus permisisse Seuerum, & priuatis Aurelianum legimus.

De priuilegiis vrbis Constantinopolitanæ.

TIT. XXI.

I. IMPP. HONORIVS, ET THEODOSIVS AA. PHILIPPO PP. ILLYRICI. Vrbs Constantinopolitana non solùm iuris Italici, sed etiam ipsius Romæ veteris prærogatiua lætetur. DAT. PRID. ID. IVL. EVSTATHIO ET AGRICOLA COSS.

Sumpta est ex *l. 6. j. de sacr. eccl.* & iuri Italico quod dederat *l. 1. Cod. Th. de iur. Ital. vrbis Const.* adiicit priuilegia & prærogatiuam veteris Romæ. Legatur Chalcedonensis Synodi *cap.* 28. Legatur & Iustiniani pragmatica sanctio ad petitionem Vigilii *cap. vt fabrica publica seruentur.*

De metropoli Beryto. TIT. XXII.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HORMISOÆ PP. Propter multas iustasq; causas metropolitano nomine ac dignitate Berytum decernimus exornandam, iam suis virtutibus coronatam. igitur hæc quoque metropolitanam habeat dignitatem. Tyro nihil de iure suo derogatur. sit illa mater prouinciæ, nostrorum maiorum beneficio, hæc nostro, & vtraque dignitate simili perfruatur.

Prouincia Syriæ Phœnices duas habet metropoles, Tyrũ, & Berytum. Sic Pontica Amasiam, & Neocæsaream. *Nou.* 28. & Cappadocia Cæsaream, & Tyanam. quam tamen diuisionem, si quando princeps duas metropoles fecerit ex vna, nec cõtra ve-
A terem consuetudinem ecclesiæ esse sequendam Basilius contendit apud Gregorium Nazianzenum, & Innocentius probat in epistola ad Alexandrum.

De canone frumentario vrbis Romæ.

TIT. XXIII.

I. IMPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD IVLIANVM PF. ANNONÆ. Nautici apud præsidum vel magistratuum acta confiteantur incorruptas species suscepisse, eorúmque apud
B quos deponitur ista testatio, præsens aspectus probet, nihil in his esse vitii. quod eo tempore, quo ad sacræ vrbis portũ peruenit, præfecturam iugiter obseruare præceptum est. DAT. XVIII. KALEND. IVL. REMIS GRATIANO A. I. ET DAGALAIPO COSS.

Populo alendo cõferebant prouinciales frumentum, oleum, porcinam, bubulam, & hic est qui dicitur canon & commeatus populi Romani, quem curante præfecto vrbi & præfecto anno-
C næ aduehebant nauicularii siue nautici, & caudicarii, inspectum prius à præsidibus prouinciarum, vel duumuiris, apud quos etiam nauicularios testari oportebat de suscepti commeatus integritate. Inspectionem quoque præfect. annonæ hæc constitutio exigit, naui appulsa Romam. Idem etiam officinas pistorum discurrebat, vt Cassiodorus ait, pensumque & munditiam panis exigebat.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. AD SENATVM ET POPVLVM. Si quid frumenti vel
D olei vrbicarii canonis remissione indultum est: speciali beneficio cõtra commodum publicum elicita non valeant. DAT. XVI. KAL. MAI. MED. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Non valere rescripta quibus inferendi canonis P. Romani immunitas siue remissio conceditur. *l. 2. sup. de nauib. non exc.*

III. IIDEM AA. MESSALÆ PP. Neminem patimur in mutãdo canone vrbis Romæ nostræ clementiæ beneficium postulare: sed ea rescripta, quæ quoquo
E modo potuerint impetrari, suscipi nõ sinimus. eos verò, qui contra hæc fecerint, in duplum retinendos esse decernimus. vicarios quin etiam ceterósque iudices, nisi deinceps ab vsurpatione vrbicarii canonis abstineant, deportationis pœna detineri: primates officiorum capitali supplicio subiugari perpetua auctoritate sancimus. DAT. PRID. NON. SEPT. ALTINO THEODORO V. C. COSS.

F Non valere rescripta quib. commutationem quis sibi canonis adoptat, veluti vt pro indicto frumento olei inferat. In duplum teneri eum qui talia rescripta contra vtilitatem publicam impetrauerit. quod confirmat *l. 30. Cod. Theod. de ann. & trib.* Altera pars coercet vicarios & præsides prouinciarum & eorum officia, si quid ex commeatu pop. Romani sibi sumpserint & vsurpauerint.

De frumento vrbis Constantinopolitanæ.

TIT. XXIIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.
G VRSO P. V. Nulli ne diuinæ quidem domui nostræ frumentũ de horreis publicis pro annona penitus præbeatur: sed integer canon mancipibus consignetur, annona in pane cocto domibus exhibẽda. ita enim debet canon ab inclytæ memoriæ Cõstantino præstitus, nec non à diuo pietatis meæ auo Theodosio auctus expendi: quoniam crescit inopia, si frumenta, quæ pro annona tribuuntur, ad vsus alios deputata cognoscãtur. co-
H gentur enim de publico sibi emere, quæ aliis vendere potuissent. DAT. X. KAL. AVG. CP. THEODOS. A. VII. ET PALLADIO COSS.

Hic titulus est de canone populi Cõstantinopolitani. cui annona gratuita data est æquè ac Romano. Primus dedit Cõstan-

tinus, vt *l.* 1. indicat tā tituli præsentis quàm sequentis. & Suidas A iis verbis: *παλατῖνοι ἄρτοι λέγονται, οὓς ἐφιλοτιμήσατο τῷ δήμῳ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας καθ' ἓν ἑκάστου χρόνον, ὅπως ὀνομάζεις αὐτοὺς εἶναι ἐκ τοῦ παλατίου χορηγουμένους. περιεῖχε δὲ σῖτον καὶ κρέα, καὶ οἶνον, & ἔλαιον.* An illud rectè panes palatinos dici, quòd e palatio erogarentur, ambign. malim quod palatinis præberentur. Alii fuère militares, alii populares. *l. 7. C. Theod. de an. ciu.* Hunc verò Constantinianum canonem postea auxit Theodosius. nam hoic rei cùm L X X X. ferè millia modiorum deputasset Constantinus Socrate teste *lib. 2. cap. 13.* Theodosius auxit modum. *l. pen. C. Th. de an. ciu.* vt Marcianus *l. 2. tit. seq.* vt Romæ Aurelianus teste Vopisco. Constituitur au- B tem hac lege, ne frumentum pro pane populo præbeatur, sed integrum id quidem pistoribus detur, deinde populo panis coctus. alioquin frumentum si erogetur non panis, id populus in alios vsus facilè conuerteret, ac postea cogetur panem sibi emere, quem vendere potuisset.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. LEONTIO P. V. Auri statuta quantitas ad coemptionem frumentariam perperuò sit dedicata, nec liceat cuiquam postea administratione vrbicariæ pote- C statis percepta, aliquid ex eadem summa minuere, vel ad quoscunq; alios vsus conuertere: sed sub gestorum testificatione certum fiat, & quod mancipibus mutui nomine datum est, & quod ab iisdem sit excepta omni concussione soluendum. eum autem qui hanc formam ausus fuerit inquietare, quantitatem, in qua suam calliditatem exercuerit, in duplum redhibere iubemus: & quidquid ex prædicta ratione adcreuerit, ad cumulum eiusdem auri quantitatis & frumentarii tituli fomitem D redundare, legisq; huius tenorem æneis tabulis incidi. DAT. V. KAL. DEC. CP. ARIOBINDO ET ASPARE COSS.

Ne præfectus vrbi frumētariam pecuniam in alios vsus conuertat, alioquin tenebitur in duplum, & in id quod ex ea pecunia lucrifecerit. Et vt testatò pecunia detur pistoribus mutui nomine ad coemptionem frumenti, vtque vicissim testatò frumenta coempta pistores conditis inferant. Mutuum hoc loco promutuum significat, & ideo Græci vertunt *εἰς προχρείαν οὐσιῶν*, qui & in *l. 40. §. seruus. D. de statulib.* promutuum interpretan- E tur *προχρείαν*, & in *l. ex conducto. §. item cùm quidam. D. loca.* promutua, *ἐν προχρείᾳ*. In Harmenopulo corruptè *ἐν προχρείᾳ*. Theodorus Hermopolites ad *l. 1. supr. de sentent. quæ pro eo quod int. δίδωσί τι καὶ ἐν προχρείᾳ τὸ μίσθωμα τῶν πιστῶν χρόνων.* Datur ergo pistoribus pecunia pro mutuo ex arca frumentaria, id est, in antecessum, vt vel eandem reddant vel frumentum & panes. Scio indebiti solutionem etiam promutuum esse: & aliam condictionem ex mutuo, aliam ex promutuo, quod alio tempore & loco demonstrabitur. Ait, [*Excepta omni concussione,*] Vrbani- F cianus qui pistorem concutierit, pistorum consortio addicitur. *l. 2. j. de app. præfect. vrb.*

De annonis ciuilibus. TIT. XXV.

I. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. PROCVLO P. V. Annonas publicas non tam titulis dignitatum, quàm singulorum viritim meritis attributas diui Constantini liberalita- G te, sanè claruit. Ideoque nihil ex his scholarum nomine vindicetur, sed pro vniuscuiusque merito, quæ sunt concessa seruentur: vt quicunque perceptarum annonarum emolumenta vel in heredes proprios iure sanguinis transfuderunt, vel in extraneos distractionis titulo transcripserunt: maneat quod gestum est, vel hereditatis merito, vel alienationis arbitrio. DAT. VIII. KALEND. IVL. CP. ARCADIO A. II. ET RVFINO COSS. H

Hæc constitutio abrogat *l. 8. & 9. C. Th. de ann. ciu.* Dederat Constantinus panes ciuiles scholis quæ sunt sub dispositione magistri officiorum XI. vt ait Iustinianus *l. vlt. sup. de loca.* Notitia X. recenset, Scutariorum primam, secundam, tertiam, Agentium in rebus, Armaturarum seniorum, Armaturarum iuniorum, Gentilium seniorum, Gentilium iuniorum, Scutariorum sagittariorum, Scutariorum clibanariorum. Vndecima est fabricensium schola. Ex hac largitate Constantini orta est quæstio, vtrum eos panes singulis scholarib. dedisset, an scholæ & vniuersitati, non abs re. Nam si scholę dedit, in schola manent semper, nec vendi vel in heredem ab scholari transmitti possunt. Si personis singulorum, contrà. Illę leges scholæ fauent. Hæc interpretatur datos meritis singulorum viritim (sic legēdum, vt Græci *καθ' ἕκαστον*, non *virorum*) & ideo alienationem & transmissionem eorum esse.

II. IMP. MARTIANVS A. TATIANO PP. Centum vigintiquinque modios frumenti præter solitum canonem per singulos dies de præsenti sexta indistinctione ex die kalendarum Ianuarii nomine perittumatis de horreis publicis huius almæ vrbis insita nostræ pietatis liberalitate tribuimus: datis sacris apicibus ad sublimissimam quoque per Orientem præfecturam, quibus possit & modum nostræ donationis agnoscere, & incunctanter pręberę quæ iussimus, quam modiationem iugiter & in perpetuum ciuibus nostris debere conferri, valitura in æuum hac lege sancimus.

Hæc constitutio annonis vrbis Constantinopolitanæ adiicit modios CXX. diurnos nomine parapeteumatis. Sic habent veteres libri omnes, non periteumatis, rectissimè. id autem est tesseræ nomine, quæ *πιττάκιον* à Græcis appellatur, & *πίττωμα* & *παραπίττωμα*, cui etiam Martianus suæ pietatis nomen inseri iubet. sumpto planè exemplo ex *l. 2. j. de frum. Alex.* De annonis diximus pleraque alia libro decimo, quæ repetere neque moris est, neque instituti nostri. quod quisque locus exigit, id breuiter simul ac cumulatè præstari satis esse ducimus.

De mendicantibus validis.
TIT. XXVI.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD SEVERVM P. V. Cunctis affatim quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocauit, inspectis, exploretur in singulis & integritas corporum, & robur annorum, atque inertibus & absque vlla debilitate miserandis necessitas inferatur, vt eorum quidem, quos tenet condicio seruilis, proditor studiosus & diligens dominium consequatur. eorum verò, quos natalium sola libertas prosequitur, colonatu perpetuo fulciatur, quisquis huiusmodi lenitudinem prodiderit ac probauerit, salua dominis in eos actione, qui vel latebram fortè fugitiuis, vel mendicitatis subeundæ consiliū præstiterunt. DATA XII. KAL. IVL. PATAVI ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Annonę populares dabāt domorum possessoribus & mendicis inualidis, non validis. Validi, si serui sint, dominum mutāt, & delatori acquiruntur, domino pristino seruata actione serui corrupti. Si liberi, delatoris coloni perpetui efficiuntur. Ait, [*Lenitudinem.*] id est, inertiam & ignauiam, vt *l. hi quos Cod. Theodos. de actus.* cuius fuit olim propria actio quædam, quæ dicitur *τῆς ἀργίας γραφή Nou.* 80. per quam huic constitutioni abrogatur. Valerius *2. cap. 6.*

De nautis Tiberinis. TIT. XXVII.

I. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD SYMMACHVM P. V. Qui nauem Tyberinam habere fuerit ostensus, onus Reipublicæ necessarium agnoscat. Quæcunque igitur nauigia in alueo Tyberis inueniuntur, competentibus & solitis obsequiis mancipentur: ita vt nullius dignitas aut priuilegium ab hoc officio vindicetur. DAT. VIII. ID. OCTOB. ALTINO DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Nequis

Nequis dignitate vel priuilegio vllo nauem quam habet in Tiberi, excuſet à ſubuectione canonis populi Romani.

De frumento Alexandrino. TIT. XXVIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. In æſtimatione frumenti, quod ad ciuitatem Alexandrinam conuehitur, quidquid de crithologia & zygoſtaſii munere, & pro naucleroram tuenda ſubſtantia eminentia tua diſpoſuit, roboramus: atq; vt e urialibus prædæ auferatur occaſio, iubemus eos ad huiuſmodi ſollicitudinem affectandam nunquam accedere, ſed deſignata officia tuis prouiſionibus examinata ſollicitudinem prædictam implere. DAT. V. KAL. FEBR. CP. HONORIO IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

Lex 2. eſt de canone frumentario populi Alexandrini. *Lex 1.* de canone populi Romani, vel Conſtantinopolitani aduecto ex Alexandria, vt quod ex tota Ægypto Alexandriam conuehitur, æſtimetur, excutiatur, & admetiatur in Alexandria, ne quid naucleri id Romam ſubuehentes ex eo vſurpent, vel ne quid ex ea re ſubeant diſcriminis, dum fortè vel non tale vel ampliorem modum ſuſcepiſſe inſimulantur. Qui in Alexandria frumento ſuſcipiendo & excutiendo præfectus eſt, κριθολόγος appellator, qualem & apud Opuntios fuiſſe Plutarchus refert in Helenicis. Qui admetiendo, ζυγοστάται: de quorum munere quæ diſpoſuerat Anthemius PP. Orientis, hæc conſtitutio probat. Græci vertunt. ὁ ἐρχόμενος σῖτος ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κριθολογεῖσθω εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ζυγοστατείσθω. Adiicit, vt hæc munera gerant non curiales Alexandrini, ſed Præfectiani ab Anthemio probati & ordinati.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ISIDORO PP. Diurnos centum & decem modios alimoniis Alexandrinæ ciuitatis addi decernimus, vt nemo priuetur eo, quod nunc vſque percepit, & periſſochoregiæ nomen penitus amputetur, & teſſeræ deſignentur, & noſtræ pietatis nomine cenſeantur. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Alexandria, quam Procopius ſophiſta, τῆς οἰκουμένης βασίλειον appellauit. Strabo τῆς οἰκουμένης μέγιστον ἐμπόριον, multa habuit præcipua. *l. 5 6. & ſeq. ꝫ. de decur. l. vlt. ꝫ. de legat.* & proprium canonem, vt vtraque Roma, quem hæc Conſtitutio auget, eo adiuncto vt periſſochoregiæ, id eſt, ſupererogationis nomen penitus amputetur, qua loquendi forma & ſuperexactionem περισσοπραξίαν vocant, id eſt, ne hæc Imperatorum largitio ſupererogatio appelletur, ſed teſſeræ Theodoſianæ, vt parapeteumata Martiana ex *l. 2. ꝫ. de an. ciu.*

De Alexandrinæ primatibus. TIT. XXIX.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ISIDORO PP. Corporatos ciuitatis Alexandrinæ repurgandi fluminis onere liberamus, & pro tenore diſpoſitionis tuæ quadringentos ſolidos ex dinumio vectigali memoratæ ciuitatis præcommodari decernimus: ita vt ex titulo nauium modis omnibus repenſetur. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Vt corporati vrbis Romæ priuilegiarii ſunt, ſicut traditum eſt *tit. 15.* ita & corporati Alexandriæ, quos ſpecialiter hæc lex facit immunes ab onere purgandi Nili, & in eam rem ex dinumio vectigali accommodari decernit ſolidos quadringentos. Vectigal propriè ſignificat quod fiſco vel Reip. præſtatur pro mercibus quæ importantur vel exportantur, quod ἐξαγώγιον Iuſtinianus vocat in edicto de Alexandrinis. & Strabo *lib. 17.* In Alexandria vectigalia alia ἐξαγωγικά, alia εἰσαγωγικά facit. Dinummium autem appellatum videtur à præſtationis quantitate & modo. Quod fuerit ex eo exagogii titulo ſumptum, id impleri iubet ex titulo naulorum.

De iure reipublicæ. TIT. XXX.

I. IMP. ANTONINVS A. DIONYSIO. Si quid aduerſus rempublicam indefenſam in ea ſpecie, in qua

neque defenſores creati fuerint, neque vt crearentur placuerit, ſtatutum eſt: actionibus eius nihil præiudicatum eſt.

Contra ciuitatem indefenſam dicta ſententia non valet. quia in re comparatur pupillo vel adoleſcenti.

II. IDEM A. APHRODISIO. An reſpublica, in cuius locum ſucceſſiſtis, ideo quia ſatisfeciſſe vos debito proponitis, ius pignoris in eo fundo habeat apud ſuum iudicem quæritur. ſi enim neque beneficio ſibi conceſſo id ius nacta eſt, neque ſpecialiter in obligatione pignoris ſibi proſpexit, cauſa eius non ſeparatur à cæteris creditoribus, qui habent perſonalem actionem.

Reſpublica tacitam hypothecam non habet niſi ex priuilegio *l. Antiochenſium. D. de reb. auct. iud. poſſ.* ergo nec is qui Reipub. ſucceſſit ſoluto debito. Succeſſio tamen priuilegium in perſonali actione ei dabit quod habuit Reſp. *l. 3. ꝫ. quæ pot. in pignor. hab. l. bonis. D. de reb. auct. iud. poſſ.* Fiſci melior eſt conditio. Accurſius confundit fiſcum & Remp. malè.

III. IMP. ALEXANDER A. SATVRNINO. Rempublicam vt pupillam extra ordinem iuuari moris eſt.

Reſp. circumſcripta in integrum reſtituitur, perinde ac pupillus vel adoleſcens. *l. 1. ꝫ. de offic. eius qui vic. alic. iud. obt. l. 4. ꝫ. quib. cau. ma. in int. reſt.* Quid hîc hærent interpretes? Reſp. quamlibet ciuitatem ſignificat.

IIII. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. VRBANO. Si ſecundum legem ciuitatis reſpublica, cuius meminiſti, ruina collapſis ædificiis tuis diſtraxit aream: nihil contra huius legis tenorem rector prouinciæ fieri patietur.

Probatur lex municipalis, quæ ruina lapſorum ædificiorum aream addicit fiſco: meritò. Cur enim ea non refeciſti, aut reſtituiſti? qua ratione & Veſpaſianus vacuas areas occupare & ædificare: ſi poſſeſſores ceſſarent, cuicumq. permiſit, auctore Suet. & Victore.

De adminiſtratione rerum publicarum.
TIT. XXXI.

I. IMP. PHILIPPVS A. CRESCENTIÆ. Fundum vectigalem ſi ſuis quibuſcumq; temporibus debitæ quantitates inferantur, inuito poſſeſſore auferri non poſſe manifeſtum eſt.

Agri ciuitatum dati in emphyteuſin non reuocantur, niſi emphyteuta in ſoluendo canone per triennium ceſſauerit. *l. 2. ꝫ. de iu. emphy.* Poſt triennium Reip. committuntur.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. IVLIO ET ZENODORO. Contra eos qui rempublicam adminiſtrantes, per officii neceſſitatem ſub conditione relicti fideicommiſſi ſatis accipere debuerunt quanti reipublicæ intereſt ſatis non eſſe acceptum, dirigendam actionem proſpicitis. PP. VII. KAL. DEC. CC. COSS.

Repetita eſt in *l. vlt. ꝫ. vt in poſſ. leg.* Adminiſtratores rerum publicarum ſi fideicommiſſi conditionalis ciuitati relicti caueri ſibi non curauerint, Reip. tenentur in id quod intereſt.

De vendendis rebus ciuitatis. TIT. XXXII.

I. IMP. ANTONINVS A. HERCVLIANO. Si ſine vlla conditione prædia vendente republica comparaſti, perfecta venditione nulla ratione veteris, ne adiectione facta auferri tibi dominium poſſit. tempora enim adiectionibus præſtituta ad cauſas fiſci pertinent, niſi ſi qua ciuitas propriam legem habeat.

De hac lege ſcripſimus *Obſeruat. 2. cap. 24. & l. 4 ſupr. de fide haſt. fiſc.*

II. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. Quamuis incrementū conductioni factæ publici prædii videtur offerri, non tamen additamēti ſpecie oportet fidem locationis infringi, præſertim cùm tantū iam temporis ex contractu deceſſiſſe proponas.

Vt post venditionem factam à Rep. adiicere non licet, ita nec post locationem, præsertim, inquit, *cùm iam*, &c. Nam & post certa tempora venditioni vel locationi fiscali adicere non licet.

III. Imp. Leo A. Erithrio pp. Si quæ hereditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulo domus, aut annonæ ciuiles, aut quęlibet ædificia, vel mancipia ad ius inclytæ vrbis, vel alterius cuiuslibet ciuitatis peruenerant siue peruenerint: super his licebit ciuitatibus venditionis pro suo commodo inire contractum, vt summa pretii exinde collata ad renouāda siue restauranda publica mœnia dispensata proficiat. indefessa verò cura prospicientes, ne quis aduersus ciuitatum commoda quidquam moliri possit incommodi, sed sine vlla fraude, seu nundinatione, vel colludio, seu conniuentia huiusmodi venditiones procedant; hoc in posterum obseruandum esse censemus, vt siquidem ad hanc inclytam vrbem, domum, vel ciuiles annonas, aut alia quælibet ædificia vel mancipia pertinentia contigerit venundari, non aliter nisi imperiali auctoritate vendantur. in prouinciis verò præsentibus omnibus seu plurima parte tam curialium, quàm honoratorum & possessorum ciuitatis, ad quam res prædictæ pertinent, propositis sacrosanctis scripturis, singulatim vnumquemque eorum, qui conuenerint, iubemus sententiam, quam putent vtilem patriæ suæ, designare: vt ita demum decreti recitatione in prouinciali iudicio interueniente, emptor competentem possit habere cautelam. Hos autem venditionum contractus, siue iam completi fuerint, siue postea ineundi fuerint, stabiles esse censemus.

Vt prædia, mancipia, panes ciuiles ad vrbem Constantinopolitanam pertinentes non vendantur, nisi auctoritate principis. vt ad alias ciuitates pertinentia, non nisi decreto curiæ insinuato præsidi prouinciæ. Et vt decretum fiat propositis sacrosanctis euangeliis, quasi Deo teste: & pretium inde collectum operibus publicis prosiat.

De debitoribus ciuitatum. Tit. XXXIII.

I. Imp. Antoninvs A. Diadoto. Non prius debitorem reipublic. honorem in republica subire, quam id quod debere constiterit, conuentus exsoluerit, tam meis, quam diuorum principum constitutionibus declaratur.

Debitores ciuitatis antequam soluerint, ad honores inuitari non possunt. Hoc ita si debitores sint ex administratione vel pollicitatione, non si ex mutuo. *l. rescripto. §. debitores & seq. D. de mun.* Si igitur quis polliceatur Reipub. ob honorem decernendum, tenetur ex pollicitatione, nec honorem suscipere potest ante quàm pollicitationi satisfecerit. Tenetur & qui pollicetur ob honorem decretum, quo casu nihil debuit quo tempore honorem cœpit.

II. Imp. Constantinvs A. Verino svo. Apud eos quos superstites integris facultatibus esse peruideris, vel quorum heredes incolumia retinent patrimonia, sortes reipublicæ perseuerare debebunt: ita tamen vt annuas vsuras suis quibuscumque temporibus exsoluant, cùm simul & Reipublicæ vtile sit retinere idoneos debitores, & ipsis commodum cumulum debiti minimè nutriri. Et quia nefas est, obnoxiis corporibus alienatis, circumscribi ciuitates placuit, si quis debitor reipublicæ ciuitatis quippiam ex eo patrimonio, quod habuit cùm pecuniam reipublicæ sumeret, donauerit, vel distraxerit, vel qualibet in alium ratione contulerit: qualitate rei alienatæ perspecta, atque omnibus debitoris facultatibus cōsideratis, quas habuit, cùm ei pecunia crederetur: pro rata ab eo qui ex debitoris facultatibus aliquid detinet, ex sorte atque vsuris postulari. itaque quoties minus idoneum deprehenditur eius patrimonium, cuius nomē ciuitati alicui inuenitur obnoxium: iudex omni diligentia & sollicitudine debebit inquirere, ad quos ex qualibet condicione transierint debitoris facultates: vt singuli ęqua æstimatione habita, pro rata rerum quas possident, conueniantur: personalem actionem contra eum habituri debitorem, qui ipsis soluentibus liberatur. Ab eo autem à quo constat fortunarum suarum partem maximam recessisse, etiam reliquam portionem, quæ apud eum resederit, transferri ad idoneum oportebit. Quod si quispiam debitor reipublicæ ciuitatis fiscō nostro locum fecerit, emptores qui ex fisco nostro comparauerint, manifestum est secundum ius vetus, & rescripta diuorum, constitutionesq; nostras nullam debere molestiam sustinere. Quòd si quis debitor non comparuerit, vel certè omnia sua ita consumpserit, vt nemo aliquam rem ex eius bonis possideat: id debitum conuenit ad dispendium reipublicę pertinere, ideóq; cura patris ciuitatis apud idoneos, vel dominos rusticorum prædiorum pecunia collocanda est. pp. Kal. Febr. Volvsiano et Anniano coss.

Primum hoc constituitur, ne idonei debitores ciuitatum inquietentur in sortes, quæ vsuras pariunt quotannis. Soluent vltro si nolint cumulum debiti nutriri. Tum vt à debitore ciuitatis bonis quibusdam venditis, quæ tempore contractus habuit, pro rata emptor teneatur in sortem & in vsuras, in reliquum debitor pro rata eorum quæ retinuit, maxima parte vendita, vt quod debitori restat in emptorem transferatur, atque ita ab eo solidum exigatur. Manifestum est emptorem non teneri hypothecaria, quia possessio ab eo non auocatur, & contractam fuisse hypothecam lex non dicit. Quod enim ait, *Obnoxiis corporibus*, μετωνυμία est, pro patrimonio eius cuius nomen, vt paulò pòst loquitur, ciuitati obnoxium est. Manifestum non teneri Pauliana, quia venditio non rescinditur. Sed actione personali tenetur, quasi debitor in sortem & in vsuras pro rata bonorum, quæ à debitore emit, ex hac lege, quam nisi quid addidit Tribonianus, ante Constantinum obtinuisse arguet *l. vltim. infr. quo quisque ord. conu.* Quod autem soluerit à debitore principali, recipiet quasi empto nomine actione cessa, vel etiam sine cessione, vtili suo nomine ad exemplum personalis, qua reus principalis Reipublicæ tenetur. *l. 1. supr. de oblig. & act.* Deinde lex duos ponit casus, quibus euersio facultatum debitoris Reipubl. periculo cedit, nisi quod salua est actio in patrem ciuitatis. vnus est, si bona debitoris publicata sint, quæ res non perimeret hypothecam si contracta esset. At si nulla fuerit hypotheca contracta, bona ad fiscum transeunt sine onere æris alieni, & à fisco rursus ad emptorem. Dico, si publicata sint. quoniam lex ait, *Fisco locum fecerit:* quæ verba ita accipi reperio in *l. 5. 3. de iu. fisc. l. 3. Cod. Theod. de bonor poss.* Quòd si ob cessationem solemnium functionum occupata sint & distracta, etiam si fuerit contracta hypotheca, perimetur, & fisci vel eius qui à fisco emerit, potior erit causa, quoniam antiquior in hypotheca bonorum fiscus censetur. *l. 1. supr. si prop. pub. pens.* ac multò minus emptor tenebitur personali actione. Sed si debitoris Reipublic. hereditatem quasi vacantem fiscus vendiderit, emptor Reipubl. tenebitur. *l. 1. supr. de hered. vendit.* nec ei proficiet constitutio Zenonis, quæ emptorem de proprietate, & hypotheca interpellari vetat non de statu, non de debito hereditario. Alter est, si debitor copiam sui non faciat, & bona mobilia quæ habuit tempore contractus, nusquam appareant. Igitur apud rerum immobilium possessores & idoneos, non dissolutos vel luxuriosos à patre ciuitatis pecunia collocari debet. alioquin ipse tenebitur. De patre ciuitatis scripsi satis in *l. 3. supr. de iis qui spon. mun. suscept.*

De periculo nominatorum. Tit. XXXIIII.

I. Imp. Gordianvs A. Severino. Hi qui à te collegáque tuo magistratus creati sunt, etiam si maximè fideiussores non exegistis, tamen si per id temporis,

quo

quo magistratus honor deponebatur, soluendo fuerint, periculo vos creationis non fecerunt obnoxios ex eo, quòd casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit: cùm cessationi suæ id debeant imputare, damnaq; reipublicæ (si qua ob culpam eorum passa est) sarcire, qui eùm nomine publico eos conuenire potuissent, id facere supersederunt.

Duumuiri solent sibi successores nominare, ea qua nominatione Reip. obligantur, si successores tempore depositæ administrationis, pati rationi faciendę pares non sint, nec ab eis creationis tempore creatores satis exegerint. Quod si tempore depositi honoris soluendo sint, etiam si ab eis creatores satis non exegerint, non tenentur. *l. ordine. §. 1. D. ad municip.* Sed si fortè postea lapsi sunt facultatibus, damnum Reip. præstabunt, quorum culpa tardiùs sunt ab eis rationes exactæ.

II. Iidem A. Rufino. Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominauerit, administrationis eius periculū ad tuam personam spectare nequaquam potest. Etenim nominati successoris dumtaxat quisque periculum suscipere compellitur, nec ad nominatoris nominatorem manus iure porrigi possunt.

Nominati successoris periculum nominatorem nominantis non tenet, vt si ego te nominauero, tu Titium, Titii periculum me non tenet. Idem si ego pro te fideiussero, tu tibi successorem nominaueris. *l. libertus. § penult. D. ad municip.* Non si pater filio consenserit ad decurionatum, & filius sibi successorem nominauerit. Plus ergo tenetur pater quàm fideiussor, plus est quàm fideiussor, & quasi reus ipse. *l. 2. D. eod.* quod summe notandum.

De periculo eorum qui pro magistratibus interuenerunt. Tit. XXXV.

I. Imp. Antoninus A. Augustali. Fideiussorem magistratuum in his quæ ad reipublicæ administrationem pertinent, teneri, non in his quæ ob culpam vel delictum eius pœnæ nomine irrogentur, tam mihi, quam diuo Seuero patri meo placuit.

Superior titulus est de nominatoribus magistratuum, hic de fideiussoribus. vtrique Rempublic. saluam præstare ex magistratuum administratione debent, non etiam ea nominatione successorum ab eis facta honore deposito. Et rem non pœnam vel multam quæ extra rem accedat, vt si magistratus pecuniam Reipublic. interuertit, fideiussor eius tenebitur in sortem, non in pœnam, si qua illi ob eam causam infligatur. & hoc est quod ait hæc constitutio, quam significari puto in *l. fideiussores. D. de fideiusso.* Patris aliam esse condicionem arbitror. Hic enim plus quàm fideiussor vel nominator est, vt dixi *l. 2. supr. titul. prox.*

Quo quisq; ordine conueniatur. Tit. XXXVI.

I. Imp. Atoninus A. Luciano. Etsi duobus simul cura pecuniæ ciuitatis, non tamen separatis portionibus, mandetur, singuli non pro virili portione, sed in solidum reipublicæ obligantur. Cùm autem de indemnitate ciuitatis eius quæritur: prius eius bona, qui administrauit, ac mox (si satisfieri non poterit) collegæ conueniuntur. Vos tamen qui heredes vnius ex curatoribus extitistis, damno, si quod post mortem eius dolo vel culpa collegarum accessit, onerari, non est rationis.

Plures sunt qui pro eo obligatur qui honorem vel munus aliquod publicum gessit, nominator, fideiussor, collega, pater. At quo ordine conueniantur videamus. Puto separanda esse munera à magistratibus Duæ priores leges huius tituli sunt de muneribus. Duæ posteriores de magistratibus. Si munus duob. iniunctum sit separatis portionibus, hic ordo seruatur, fideiussor, nominator, collega. *l. 2. infr. hoc titul. l. 3. ē. de con. fisc. debit.* Si pro indiuiso, hic, collega, fideiussor, nominator. *dict. l. 2. l. aduersus. ē. de mag. conuen.* Collega, quia conteus hoc casu. Fideiussor, quia propius semper accedit ad reum quàm nominator. In magistratibus ordinis ratio eadem est, siue duo creati sint magistratus diuisis actibus administrationis, siue indiuisis, puta vt fideiussor primùm excutiatur, tum nominator, deinde collega. *l. 3. & 4 hoc titul. l. imperator. D. ad municip.* & notandum quod ait *l. 3. In magistratibus*, quasi idem non sit constitutum in muneribus. Nam magistratus non omnimodo sunt contei. Nec enim si deposito honore ambo soluendo sint, in singulos est actio in solidum, sicut in eos quibus pro indiuiso munus iniunctum est *l. si pupillus. D. de adm. tut.* Sic & si vnus ex eis soluendo non sit, ad collegam quasi conteum non venitur inexcusso inopi fideiussore ac nominatore. *d. l. Imperator.* Reum principalem qui munus vel honorem gessit, ante hos omnes esse conueniendum constat, ac proinde etiam patrem eius, argumento eorum quæ diximus *l. 2. de per. nom. & titul. praeced.* Hæc est huius quæstionis definitio. Adicit hæc *l. 1.* vno ex curatoribus pecuniæ publicæ defuncto, heredem eius pro collega non teneri ex ea causa, quę non habuit locum eo viuo. Et ita omnibus idoneis defunctis, dicerem inter heredes periculum non esse commune in eo quod post mortem vnius heredis dolo vel culpa contigerit. *l. tutores. §. tutoribus. D. de adm. tut.*

II. Imp. Gordianus A. Valeriano. Quoties duobus non separatim, sed pro indiuiso munus iniungitur, & ita vt vnusquisque eorum periculo soliditatis videatur obstrictus: manus ad nominatorem prius quàm vtrique, qui id munus administrauerunt, solemniter fuerint excussi, nulla ratione porrigi possunt. Si verò separatis portionibus ad munus nominati sunt: prius pro portione conueniantur, qui administrauerint, item fideiussores eorum, si nec ab his quidem indemnitas fuerit seruata: tunc demum creatorem, ac si ne is quidem sufficiat, nouissimè participem muneris conueniri debere præses non ignorat.

Duobus creatis curatoribus Reipubl. vel duumuiris pro indiuiso, id agitur tacitè vt vice mutua obligentur in solidum. & malè in *l. seq* additum est quibusdam Codicibus, *hoc expresso*, & in hac scriptum, *soliditatis*, cùm ex vet. sit legendum, *sodalitatis*, id est, collegii. cetera exposuimus *l. 1.*

III. Imppp. Carus, Carinus, et Numerianus AAA. Theodoro. Si ita duumuiri creati estis, vt mutuo periculo teneamini, in dubium non venit, vicariis damnis vos esse obstrictos: cùm in magistratibus prius nominatores conueniendos esse, hoc quod in persona vestra custodiri desideratis, constitutum est.

Certum est Duumuirorum creatorum pro indiuiso commune esse periculum. At non antè ea facto alterius alter conuenitur, quàm creatores excussi fuerint. Hoc enim in magistratibus constitutum est. qui idem ordo non seruatur in muneribus. *Cum*, pro *quamuis l. 60 Cod. Th. de appellat.*

IIII. Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Dioni. Cùm te & collegam tuum magistratus vestri tempore publicum fœnus collocasse proponas, nec potuisse debitum à quibusdam reipublicæ restitui, cùm paratus sis pro te id quod solus gessisti, reipublicæ satisfacere, consequens est rempublicam, si separati actus vestri contractus fuerint, successores collegæ tui, vel rerum eius possessores prius ob personam eius congredi: & si solida indemnitas reipublicæ seruata non fuerit, nominatores eius interpellare, ac postremo loco, si quid ex nomine tui collegæ defuerit, ob culpæ nexum te interpellare, priores enim nominatores veluti fideiussores placuit obstringi.

Ait, *Si separati,*] Dati quidem sunt pro indiuiso, sed diuiserunt inter se administrationem, quæ res vice mutua periculo non liberat. Ceterùm idem ordo seruatur, qui seruaretur si separata initio fuisset administratio. Ait, [*Ob culpæ.*] Sic in *l. Imperator, D. ad municip.* eademq; ratio est in muneribus, veluti in tutelis. *l. 1. §. vsque adeo. D. de tut. & rat. dist.* in quo placet quod Hugo-

linus ſcripſit, negationem ſupereſſe illo loco, *Si non contutor. l. 6.* A
ꝫ. arb. tut.

Ne quis liber inuitus actum gerere cogatur.

TIT. XXXVII.

I. IMP. ALEXANDER A. VRBICO. Si vt proponis decreto ordinis ad libertatem ductus es, non debere te inuitum actum reipublicę adminiſtrare, curator reipublicæ non ignorat: præſertim cùm ſerui huiuſmodi officia adminiſtrare debeant.

B
Vt priuati ſeruos actores habent, ita Reſp. præpoſitos pecuniis dandis & ſuſcipiendis, ſtipulationibus contrahendis, rationibus domnii tractandis, qui ſunt ſub diſpoſitione curatorum Reipub. vel Kalendarii, vel patris ciuitatis. *l. 1. ꝫ. de ſolut. & lib. deb. ciui.* Liberis actoribus non vtuntur, & ideò plerique ad actum gerendum ſe vænire patiuntur. *l. 6. §. ſeruitum. D. de iniuſt. rupt.* atq; ita capite minuuntur. Sola tamẽ actus geſti ratio caput non minuit. *l. liberos. ꝫ. de lib. cau.*

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. TYBERIO. Si cùm ingenuus eſſes ad actum gerendum à republica compelleris: auxilium præſidis & iuris præſidia, prout vſus exigebat, implorare potuiſti. C

Poteſt liber ſua ſponte Reip. actum gerere, non inuitus. quia ſeruile officium id eſt.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.

TIT. XXXVIII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. DIOSCORO. Cùm ad munus exhibendarum angariarum cum aliis creatus, à conſortibus muneris ſolitudine deſerta ſolum te functum eſſe proponas: ſumptuum detrimẽta, ſi qua acciderint, collatione eorum, quos munus oportuerat participare, prouiſione præſidis diuidentur. Quod ſi & à te obſequium derelictum eſſe cognouerit: quid cenſuræ publicæ congruit, non ignoret. D

Pluribus curatoribus creatis ad cogendas angarias, ſi vnus coegerit, alii ceſſarint, ceſſatores ſumptus in eam rem factos agnoſcent pro rata, *Si qua*, inquit, *acciderint*. Nam plerumq; ſolet eſſe ſine ſumptu, vt diximus in *l. 1. ꝫ. quem ad civ. mun. indeb.* Si omnes ceſſarint, præſidis prouinciæ coercitio eſt. E

De iis qui ex officio quod adminiſtrauerunt conueniuntur. TIT. XXXIX.

I. IMP. ANTONIVS A. OCTAVIO. Fœnoris reipublicæ, quod non tua culpa perditum eſſe apparuerit, ſufficit ſortis damnum, non etiam vſurarum eius ſuſtinere. F

Qui ex contractu pro debitore Reipub. obligatur, veluti fideiuſſor, & in ſortem tenetur, & in vſuras. *l. 2. §. vlt. D. de adminiſt. rer. ad ciu. pert.* Qui ex officio quod adminiſtrauit, vt puta Duũuir vel pater ciuitatis, qui non ſatis cautè pecuniam publicam fœnori occupauit in ſortem tantùm non in vſuras. Pro pecunia quam ipſe habet etiam in vſuras. Pro alio in ſortẽ tantùm, ſi nulla eius fraus vel culpa lata arguatur. *l. vlt in princ. D. eod. l. Lucius. §. Paulus. D. ad municip. l. cum quidam. § pen. D. de vſuris.*

De ſolutionibus, & liberationibus debitorum ciuitatum. TIT. XL. G

Liberationis verbum ad obligationem refertur. Solutionis ad obligationem vel ad nummos. Si ad obligationem, æquè pater ac liberationis. *l. ſolutionis. D. de ſolut.* cui ex inſcriptione coniungenda eſt *l. liberationis. D. de verborum ſignificat.* In hoc tit. & in generali *de ſolutionibus & liberationibus*, ſpecialiter refertur ad nummos, & ob id numeratio dicitur frequenter, vel ad aliã rem debitam. Sic & liberatio ſpecialiter ad eam, quæ ex ſolutione debitori contingit, vel non. Ergo, *de ſolutionibus & liberationibus*, id eſt, de ſolutionibus eius quod debetur, & liberationibus quæ ex eis debitori naturaliter contingunt. Interea tamen in titulo generali de aliis quibuſdam agitur, quæ ſpecie & iure ſolutionis cenſentur, veluti confuſione, & compenſatione. H

I. IMP. ALEXANDER A. QVATVOR VIRIS & decurionibus Fabretenorum. Cautiones ſeruorum publicorum ita demum firmam ſecuritatem debitoribus præſtant, ſi curatorum adſignantium, vel eorum, quibus exigendi ius eſt, auctoritate ſubnixæ ſunt. Cùm autem is qui exſoluiſſe dicitur, ſolam ſcripturam actoris ſuſcipientis pecuniam promat; ea tantùm defenſio cõſueuit admitti, ſi quod exſolutum eſt, reipublicæ rationi profeciſſe doceatur. Sanè curator veſter, ſi fraude ſerui conſtiterit effectum, vt interciperentur à curatore illatæ a debitoribus quãtitates: de peculio eius, quod eo modo deeſt, reſtituet.

Scripta eſt ad Quatuoruiros, id eſt, magiſtratus Reipublicæ Fabretenorum, vt in veteri quadam inſcriptione Hiſpanię, *Quatuoruiris & Decurionibus Saborenſium.* & ideo paulò pòſt ait, *Curator veſter*, id eſt, curator Reip. Cauetur autem ea, vt apochę actorum Reip. ſecuritatem debitoribus non præſtent, niſi factæ ſint auctore & apochis adſignante curatore Reip. vel Kalendarii, vel niſi probetur pecuniam verſam in rem ciuitatis. Teneri curatorem Reip. de peculio, ſi fraude actoris pecunia à debitore ciuitatis ſoluta, intercepta, nec in rem ciuitatis conuerſa fuerit.

De ſpectaculis, & ſcænicis, & lenonibus.

TIT. XLI.

I. IMPPP. VALENS, GRATIANVS ET VALENTINIANVS AAA. AD HESPERIAM PROC. AFRICÆ. Non inuidemus, ſed potius cohortamur amplectenda felicis populi ſtudia, gymnici vt agonis ſpectacula reformentur. Verumtamen cùm primates viri populi ſtudiis ac voluptatibus grati eſſe cupiant, promptius permittimus vt integra voluptas ſit, quæ volentium celebratur impenſis. DAT VI. ID. MART. TRIV. VALENTE V ET VALENTINIANO AA. COSS.

Cùm vetitum paulò antè fuiſſet gymnicum certamen, id edere volentibus ſua ſponte populi recreandi cauſa, hæc lex permiſit. Volentibus, inquam, non inuitis. *l. qui dolo §. 1. D. ad legem Iul. de vi pub.* Ait autem populi ſtudia, vt Caſſiodorus, Studia ſua populus in circo & in theatro habet pro parte quam diligit. & Suetonius *in Caligula.* Infenſus turbæ fauenti aduerſus ſtudium ſuum.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD VALERIANVM P. V. Quiſquis equos, quos vel ſerenitas noſtra, vel ordinarii conſules tribuunt voluptatibus, ad commodum compendiumq; priuatum abduxerit: vnius libræ auri condemnatione multetur. DAT. VIII. KAL. MAI. TRIV. EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Eum qui equos circenſes in ſuos vſus conuerterit, vnius libræ auri condemnatione multari.

III. IIDEM AA. AD VALERIANVM P. V. Eos qui agitandi munus exercent, illuſtris auctoritas tua nullis propter Circenſe certamen affici nouerit oportere ſuppliciis. DAT. VIII. KAL. MAI. TRIV. EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

In agitatores præf. vrbi coërcitionem non habere, niſi ſi quid circa equeſtre certamen deliquerint. Hæc eſt Græcorum interpretatio.

IIII. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Si qua publicis porticibus, vel in his ciuitatum locis in quibus noſtræ ſolent imagines conſecrari, pictura pantomimum veſte humili, & rugoſis ſinibus agitatorem, aut vilem offerat hiſtrionem, illicò reuellatur, neque vnquam poſthac liceat in loco honeſto inhoneſtas adnotare perſonas, in aditu verò circi, vel in theatri proſceniis vt collocentur, non vetamus. DAT. III. KALEN. IVL. HERACLEÆ ARCADIO A. III. HONORIO A. II. COSS.

Scænici

Scænici à Græcis appellantur thymelici, veluti mimi, histriones, ludiones. Hos constat esse famosos, & tribo moueri. Specialiter thymelici dicuntur cantores, qui modos faciebant & saltationes. Hi non sunt famosi. & hos videntur intellexisse Græci *l. 4. D. de his qui no. inf.* qui ita vertunt. ἐκ ἔστι δὲ παράδοξα τέχνη οὐδὲ ἀτιμωτικὸς ἡ τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν λεγόντων ἐν τοῖς ὀλυμπίοις τὰ ἐνδείξαι καὶ τῶν ἐν ξυστῷ ἀγωνιζομένων. His lex illa adiongit agitatores, quos tamen hæc lex famosos & inhonestos facit. quod vix, aut ne vix quidem scio vti sine pugnantiæ confessione explicari possit. & ideò hac lege præcipitur ne scænicorum & agitatorum imagines honesto loco ponantur, quo principum collocari solent. A B

V. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Anthemio pp. Nemo iudicum ex quacumq; ciuitate in aliud oppidum, vel ex prouinciæ solo equos curules, aurigas, bestias, histriones, ciues tentet traducere: ne dum popularibus plausibus intemperanter seruiunt, & publicatum rerum statum fatigent, & festiuitatem impediant in cunctis oppidis celebrandam: ita vt si quis hanc violauerit iussionem, pœna teneatur ea quæ legũ violatores persequitur. Dat. viii. Io. Avg. cp. Honorio viii. et Theodosio iii. aa. coss. C

Ne præsides ex vna ciuitate in aliam, vel ex vna prouincia in aliam equos circenses, agitatores, histriones, feras traducant, & vt suæ ciuitatis siue prouinciæ voluptatibus quiq; deseruiant. & huic præcepto apponit sacrilegii pœnam.

VI. Impp. Theodosivs, et Valentinianvs aa. Florentio pp. Lenones patres & dominos, qui suis filiabus vel ancillis peccandi necessitatem imponunt, nec iure frui dominii, nec tanti criminis patimur libertate gaudere. Igitur tali placet eos indignatione subduci, ne potestatis iure frui valeant, néve quid eis ita possit adquiri: sed ancillis filiabusq; (si velint) conductisve pro paupertate personis, quas sors damnauit humilior, episcoporum liceat, iudicum etiam, defensorumq; implorato suffragio, omni miseriarum necessitate absolui: ita vt si insistendum eis lenones esse crediderint, vel peccãdi ingerant necessitatem inuitis, amittant non solùm eam, quam habuerint, potestatem, sed proscripti pœnæ mancipentur exilii, metallis addicendi publicis. quæ minor pœna est, quam si præcepto lenonis c[illegible]gatur quispiã coitionis sordes ferre, quas nolit. Dat. xi. kal. Mai. Felice et Tavro coss. D E

Pater qui filiam prostituit, patriam potestatem amittit, dominus dominium, creditor pignus, redemptor pretium redemptionis, venditor manus iniectionem, & pater dominúsve qui inuitam detinuerit in prostibulo, in metallum damnatur. Soluuntur prostitutæ & liberantur lenonum obsidione interuentu episcoporum, & iudicum, & defensorum plebis, itemq; mercede conducti ministri earum, veluti aquarioli. Sequitur septimæ constitutionis, quæ hoc nt. desideratur, summa ex lx. βασιλικῶν tit. 38. F

VII. Μηδεὶς πορνοβοσκείτω τοῦ λοιποῦ, μηδὲ πόρος ἐντεῦθεν τοῖς λαργιτίοσιν εἰσαγέσθω, μήτε οὖν δούλην ἢ ἐλευθέραν προϊστάτω τις. ἐπεὶ εὐτελὴς μὲν ὢν ὁ τοῦτο ποιῶν πρὸς τῷ πλαισμοῦ καὶ μεταλλίζεται ἢ ἐξορίας ἐξορίζεται, εὐτελὴς δὲ ἔχων ἢ στρατείαν ἢ ἀξίαν, καὶ αὐτὴν οὖν τὴν οὐσίαν. ὁμοίως καὶ οἱ θυμελικοὶ τούτων ἀπεχέσθωσαν. εἰ δὲ δούλη οὖσα πορνευθείη, ἐκδικείσθω προῖκα, ὑπὸ ἀνδρὸς, ὑπὸ γυναικὸς, ὑπὸ κληρικοῦ, ἢ μοναχοῦ τοῦ βουλομένου. ταῦτα δὲ φυλαττέτωσαν οἱ ἄρχοντες οἱ μείζονες καὶ οἱ ἐλάττονες, καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν ποινὴν ὑφορώμεναι, καὶ εἰς τὸ σῶμα καὶ εἴκοσι λιτρῶν. G

Interpretatio latina.

Ne quis deinceps lenocinium exerceat, & nullus reditus inde largitionib. inferatur, nullus ancillã ingenuámve pstituat. alioquin humilior q id fecerit coercitus metalli & exilii pœna dãnabitur: honestior bona & militiã ac dignitatẽ amittet. His quoq; abstineãt thymelici. Quòd si ancilla prostituta sit, vt gratuitò vindicetur ab omnibus viris aut feminis, clericis aut monachis. Et vti hæc obseruent magistratus tã minores, quã maiores, & officia eorũ corporis, & xx librarum imminẽte pœna. H

Tollit ergo hæc constitutio prostibula & lenocinia vt *No. 14.* Prostitutarum ancillarum ab hac iniuria vindicationem & liberationem publicam facit, sicut liberorum venditorum. *l. vlt. §. de pat. qui fil. dist.* dum ne, ac si ab hostibus redemptæ, pro pretio pignori teneantur, sed soluantur statim, ac ne scænico quidem vel arenario hanc mulierum productionem licere concedit. Vectigal lenonum & meretricũ tollit. quod & Alexander auctore Lampridio sacris largitionibus inferri vetuit, sed sumptibus publicis deputauit. Caligula exegit, Suetonio auctore.

De expensis publicorum ludorum. Tit. xlii.

I. Impp. Diocletianvs et Maximianvs aa. Marcello. Cùm præsidem prouinciæ impensas, quæ in certaminis editione erogabantur, ad refectionem murorum transtulisse dicas, & quod salubriter deriuatum est, non reuocabitur: & solemne certaminis spectaculum post restitutam murorum fabricam iuxta veteris consuetudinis legem celebrabitur. Ita enim & tutelæ ciuitatis instructo murorum præsidio prouidebitur, & instaurandi agonis voluptas confirmatis his, quę ad securitatis cautionem spectant, insecuti temporis circuitione repræsentabitur.

Licere præsidi prouincię ludorum expensas in murorum maximè necessariam refectionem conferre, ita tamen, vt post eorum refectionem rursos ludi populi voluptatibus exhibeantur.

De aquaductu. Tit. xliii.

I. Imp. Constantinvs a. ad Maximvm com. s. l. Aquarum possessores, per quorum fines formarum meatus transeunt, ab extraordinariis oneribus volumus esse immunes, vt eorum opera aquarum ductus sordibus completi mundentur, nec ad aliud superindictæ rei onus iisdem possessoribus attinendis, ne circa res alias occupati, repurgium formarum facere non occurrant. Quod si neglexerint, amissione possessionum multabuntur. nam fiscus prędium eius obtinebit, cuius negligentia perniciem formæ congesserit. Præterea scire eos oportet, per quorum prædia aquæductus commeat, vt dextra læuàque de ipsis formis quindecim pedibus intermissis arbores habeant. obseruante officio iudicis, vt si quo tempore pullulauerint, excidãtur, ne earum radices fabricam formæ corrumpant. Dat. xv. kal. Ivn. Gallicano et Symmacho coss.

Vt possessor per cuius prædium cloaca ducitur, cloacarium pensitat cloacæ purgandæ causa, ita & is per cuius prædium transit publicus aquæductus, vectigal præstat formarum aquæ abluendarum causa. *l. in venditione. D. de act. emp.* & in libris Magonis & Vegoiæ. *Aquarum*, inquiunt, *ductus per medias possessiones diriguntur, quæ a possessoribus ipsis vice temporum repurgãtur, propter quod leuia tributa persoluunt.* Adiicit hæc Constitutio, eos excusari à ceteris oneribus superindictitiis vel extraordinariis, & confiscari prædia per quæ aquæductus transit, si in eo repurgando cessarint possessores: & vt noxiæ arbores cura officialium iudicis, quę inferunt fabricarum ruinas, radicitus amputentur, nec circum aquæductus aliter habeantur, quàm dextra læuaque intermissis pedibus xv. qua de re factum S.C. Ælio Tuberone & Fabio Maximo Coss. Iulius Frontinus *libro de aquæductibus* refert.

II. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Pancratio p. v. Si quis de cetero vetiti furoris audacia florentissimę vrbis commoda voluerit mutilare, aquam ad suum fundum ex aquęductu publico deriuando: sciat eundem fundum fiscalis tituli proscriptione signatum priuatis rebus nostris aggregandum. Dat. viii. * cp. Timasio et Promoto coss.

Confiscari fundum in quem dominus aquam deriuarit ex aquæductu publico sine permissu principis.

III. Iidem aaa. Albino p. v. Rom. Eos qui aquæ copiam vel olim vel nunc per nostra indulta meruerunt, vsum aut ex castellis, aut ex ipsis formis iubemus elicere: neque earum fistularum, quas matrices vocant, cursum ac soliditatem attentare, vel ab ipso aquæductu trahere. Quòd si quis aliter fecerit, non solùm id quod prius iure beneficii fuerat consecutus, amittat, verum pro condicione quoq; personæ seuerissima pœna plectetur. Dat. v. kal. Sept. Rom. Timasio et Promoto coss.

Aquam beneficio principis datam priuatis duci debere ex castellis vel ex ipsis formis, non ex fistulis matricibus, ex quibus aliæ succrescunt, vel ipso aquæductu. Riuus & fistulas vsu deteri & lacerari, vt S.C. comprehensum fuisse idem Frontinus refert. Formas vocat conceptacula quælibet, quibus distinguitur aquęductus, Græci hoc loco vocant *ἀοχεῖα*.

IIII. Impp. Arcadius et Honorius aa. Astario com. or. Vsum aquæ veterem longoq; dominio constitutum singulis ciuibus manere censemus, nec vlla nouatione turbari. Ita tamen vt quantitatem singuli, quem veteri licentia percipiunt, more, vsq; in præsentem diem perdurante percipiant: mansura pœna in eos, qui ad irrigationes agrorum vel hortorum delicias furtiuis aquarum meatibus abutuntur. Dat. kal. Nov. Cæsario et Attico coss.

Lex ait, *licentia*. Loquitur ergo de iis quibus aquæ publicæ vsum iamdiu princeps concessit, & ne eius modo fraudentur sancit, confirmans vsurpatorum pœnam definitam *l. 2. s.*

V. Impp. Theodosius, et Valentinianus Cyro pp. Si quis per diuinam liberalitatem meruerit ius aquæ, non viris clarissimis rectoribus prouinciarum, sed tuæ præcellentissimæ sedi cœlestes apices intimare debebit: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarũ auri & cõtra vniuersos administratores, qui rescriptum per subreptionem elicitum suscipere moliuntur, proponenda apparitoribus nihilominus eorundem virorum clarissimorum prouincię moderatorum animaduersionibus per vigorem tui culminis subiugandis: & amplissima tua sede dispositura, quid in publicis thermis, quid in nymphæis pro abundantia ciuiũ conueniat deputari, quid his personis, quibus nostra serenitas indulsit, ex aqua superflua debeat impertiri.

Vt qui impetrauit ius aquæ, rescriptum insinuet præfect. prętorio, non præsidibus. vt præf. prætorio disponat quid thermis publicis, quid nymphæis, quid priuatis beneficio principis ex aqua largiendum sit. Nymphęa sunt ædes publicę, quibus nuptias celebrãt qui ædibus carent ad choreas capacibus, vt Zonaras explicat *in Leone magno*. Inde *νυμφικὰ λουτρά*, vt Suidas interpretatur, *τὰ εἰς γάμους ἐκ τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ κρήνης λαμβανόμενα*. Gręci Nymphæa vocant Hydria, & in hanc & in sequentem legem, & Socrates *lib. 4. cap. 8.* quæ refert in oraculo quodam chorearum nomine fuisse designata.

VI. Iidem aa. Cyro pp. Omnis seruitus aquarum aquæductus Hadriani siue domorum, siue possessionum, siue suburbanorum, siue balneorum, vel per diuinos affatos intimatos in quolibet iudicio, vel per vsurpationem impertitos, penitus exprobretur. maluimus etenim prædictum aquæductum nostri palatii publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inseruire. Et decernimus hanc dispositionem modis omnibus in posterum seruari: nemini licentia tribuenda ab eodem aquæductu precibus oblatis vsum aquæ petere, vel eum audere perforare: scientibus his qui qualibet ratione putauerint ad huiusmodi molimẽ accedere, vel officio (si ausum fuerit instruere) vel minus instructis precibus parere, centena pondo auri multæ nomine fiscalib. rationibus se esse illaturos. Super his sancimus, sulcum publicarum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, sed ex vtroq; latere decem pedale spatium integrum illibatúmque seruari. Præterea de plumbeis fistulis ducentibus ad thermas, quæ Achillis nuncupantur, quas prouidentia tuæ magnificentiæ factas fuisse cognouimus, eandem formam seruari censemus. etenim memoratas fistulas thermis tantùm & nymphæis, quibus eminentia tua deputauerit, volumus inseruire: facultate prębenda tuę sublimitatis apparitoribus circumeundi sine formidine domus, suburbana, balnea ad requirendum, ne qua deceptio, vel suppressio, vel insidiæ contra publicam vtilitatem à quoquam penitus attentetur.

Pertinet hæc lex ad vrbem Constantinopolitanam. Scripta enim est ad Cyrum præfectum prætorio Orientis, cuius cura Theodosius protulit pomœrium Constantinopoleos, auctore Zonara. Præfectum vrbi appellant quidam malè, cùm epigrammata vocent *ὕπαρχον ἑῴας*, id est, Præfectum prætorio Orientis, sub nomine Constantini, quasi hic Cyrus sit nouus conditor Constantinopoleos.

Θευδόσιος τόδε τεῖχος ἄναξ, καὶ ὕπαρχος ἑῴας
Κωνσταντῖνος ἔτευξαν ἐν ἤμασιν ἑξήκοντα.

Fuit igitur in hac vrbe aquæductus quidam Adriani, de quo præcipua hæc Theodosius sancit, vt ne is seruiat priuatorum vsibus, ne ex rescripto quidẽ principis, sed palatio, & thermis, nymphæisq; publicis, & vt circa eum aquæductum arboribus decem pedes vtraq; ex parte vacui relinquantur. idemq; constituit de fistulis ducentibus ad Achillis thermas, vt thermis tantùm, nymphæisq; publicis seruiant. De aquæductu Adriani locus hic est singularis, atq. adeò notandus. De thermis Achillis ita Georgius Cedrinus: *ἐγένετο δὲ τὸ καλούμενον στρατήγιον, Λίανδος τε καὶ Ἀχιλλέως βωμὸν ἀνέθηκαν. ὅθεν καὶ νῦν τὸ τοῦ Ἀχιλλέως χρηματίζει λουτρόν.* Socrates item, publici non thermarum nomine. Ait, [*molimen*,] sic emendaui ex vet. cùm vulgò perperam legeretur, *emolumentum*. [*Vel officio*.] Si officialis eiusmodi preces instruxerit. *l. 2. s. de pet bo. sub.*

VII. Iidem aa. Eutychiano pp. Ad reparationem aquæductus huius almæ vrbis omnia vectigalia quæ colligi possunt ex vniuersis scalis huius inclytæ vrbis, & ex operariis, qui Cizyceni dicuntur, ad refectionem eiusdem aquæductus procedere: illo videlicet obseruando, vt nemo eorum qui ius aquæ possident, quamcumque descriptionem sustineant, nam exsecrabile videtur domus huius almæ vrbis aquam habere vænalem.

Antea legebatur, *ex vniuersis calculis*. emendaui, *ex vniuersis scalis*, tam ex veteri scriptura quàm ex Græcorum metaphrasi. Verba ipsa proponam, *εἰς ἀνανέωσιν τοῦ ἀγωγοῦ τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τῆς σκάλας ἀναλισκέσθω*. Scalę sunt trajectus maritimi, qualis in regione sexta scala Sycæna, quæ *πέραμα* Iustinianarum dicitur in *No. 69.* quod confirmat Stephanus verbis: *Συκαὶ πόλις ἀντικρὺ τῆς νέας Ῥώμης ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιανὴ μετονομασθεῖσα.* Quamobrem Gyllio adsentior ad finem orationis primæ: *ἀεὶ Ἰουστινιανοῦ κληθησόμενον*. legenti *Iustinianus* pro *Iucundianus*, Gyllio viro animi, vigilantiæ, industriæ incredibilis, quem non ita dudũ suo ordine functum lugeant, lugeant Heluii, quo vix vnquam parem edituri sunt. Cedrinus Sycarum appellationem sumptam scribit *ἐκ τῶν συκοφόρων δένδρων*. In quinta regione fuit scala Chalcedonensis, in quarta scala Timasii, vt antiqua descriptio vrbis Constantinopolitanæ docet. Græcè dicuntur *σκάλαι*. Protensæ erant in mare traiiciendi causa vsq. ad nauigia. Nautæ in eam rem certi singulis scalis destinati erant. & quidquid nummorũ redibat inde, nescio an antea ad principem pertinuerit, id hæc lex deputat aquæductui reparando & reficiendo. Adiicit de operariis Cyzicenis, vt etiam quod ii publico vectigal pendunt, aquæductui deputetur. meminit æcorum Cyzicenorum Vitruuius v1. Et vt ciues qui ius aquæ habent eo vtantur gratuitò, nec quidquam ad reparationem aquæductus conferant, ne videantur in vrbe aquam emisse, potius quàm beneficio principis emeruisse.

VIII. Imp.

VIII. Imp. Zeno a. ad Amantium p. v. Hac lege sancimus, vt si quis amplissimā præfecturam gubernans, aurum aquæductui deputatum ad alterum quodlibet opus non aquæductibus, vel aquæ publicæ competens exstruendum, vel curandum putauerit cōuertendum, de suis facultatibus eamdem summam aquæductus titulo repensare cogatur: separatus verò arcarius aurum aquæductus suscipiat gloriosissimorum consulum liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel postea colligendum.

Scripta est ad Amantium p. v. ad quem Constitutio *περὶ ὑδρονομῶν*, vel de seruitutibus, & *l. ne cui C. de loca.* Vt aurum aquæductui deputatum & formis præfect. vrbi ad alios vsus minimè conuertat, vtq; id specialis arcarius suscipiat, siue ex liberalitate principum proficiscatur, de qua *l. 2. & 3. inf. de consulib.* siue aliunde. Pro, *repensare*, quidam Codices habent, *repræsentare.*

IX. Idem a. Sporatio. Diligenter inuestigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cùm essent ab initio priuati, postquam publicè vsum præbuerunt, ad priuatorum vsum conuersi sunt, siue sacris apicibus per surreptionem impetratis, ac multo amplius si auctoritate illicita nec apperito colori sacri oraculi huiusmodi aliquid pertentatum fuisse dignoscitur: vt ius suum regiæ ciuitati restituatur, & quod publicum fuit aliquando, minime sit priuatum, sed ad communes vsus recurrat: sacris oraculis vel pragmaticis sanctionibus aduersus commoditatem vrbis quibusdam impertitis, iure cassandis, nec longi temporis præscriptione ad circumscribenda ciuitatis iura profutura.

Vt qui publici fuere fontes ab initio, vel cùm fuissent initio priuati postea publici, deinde rescripto principis, vel vsurpatione priuati facti sunt, ad ius publicum redeant, nec quidquam valeant rescripti vel pragmatici contra publicam vtilitatem, vt in *l. 2. supr. de uau. non exc. l. 2. sup. de can. fru. vrb. Roma.* Nec obstat *l. 4. supr.* quæ de vsu siue iure aquæ publicæ loquitur, non de fontibus priuato iuri omnino vindicatis. Sed neque contra ius publicum quidquam valet præscriptio longi temporis *l. 5. sup. de oper. public.* Sicut nec contra ius priuatum principis *l. vsu. inf. de fun. rei pri. Nou. 30.* quod interpres Iuliani latius quàm oporteat accepit de omni iure fiscali.

X. Idem a. Pontio. Decernimus ne quid à quacumque persona quamliber dignitatem prætendat contra minuscularios aquæductus vel fontes publicos, qui ad aquæductus confluunt, pertentetur. Sed & si quis clam vel palàm auctoritate confisus, de iisdem paragogiis vel fontibus aquam traduxerit, vel clandestinis insidiis forte subripuerit, publicis aquæductibus eam restituere cōpellatur. Hoc etiam præcipimus, ne in posterum à quolibet iuxta eosdem aquæductus plātari qualescumque arbores possint, ne ex stirpibus labefactentur parietes aquæductuum, quod & antiquis constitutionibus interdictum esse dignoscitur: scientibus vniuersis, quod in posterum super huiusmodi commissis suburbanum vel prædium, vel balneum, vel aquę mola, vel hortus, ad cuius vsum aqua publica fuerit deriuata, vel si quid ex his iuxta aquæductum positum ad eum pertinet, qui plantauit arbores aquæductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum, vel hominem, vel domum: proscriptionis titulo subiacebit, & fisci viribus vindicabitur: nulli super huiusmodi pœna nec per sacros apices venia tribuenda. Vniuersos autem aquarios, vel aquarum custodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquæductuum huius regiæ vrbis custodiæ deputati sunt, singulis manibus eorum felici nomine pietatis nostræ impresso signari decernimus, vt huiusmodi adnotatione manife- A sti sint omnibus, nec à procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad vsus alios auellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur. quòd si quem si ex iisdem aqoariis mori contigerit, eum nihilominus qui in locum defuncti subrogatur, signo eodem notari prę cipimus: vt militiæ quodāmodo sociati, excubiis aquæ custodiendæ incessanter inhæreant, nec muneribus aliis occupentur.

Pro, *quacunque dignitate prædita*, emendaui, *quamcunq; dignitatem prætendat*, ex vet. Pro, *musculares*, Alciati mendo, restitui vetus verbum, *minuscularios*, id est, tenuiores & minutos aquæductus, vt in *l. 1. §. de defen. ciuit. l. 3. Cod. Theod. de ind. deb.* Augustinus VII. de ciuitate Dei, cap. 4. *Tanquam minuscularios vectigalium conductores.* Et hos quidem minusculos aquæductus paulò pòst paragogos vocat, voce satis nota. Constituit autem vt ne quis ex eis vel ex fontib. publicis aquam vsurpet, néve circa eos arbores plantet, nisi scilicet intermisso legitimo spatio, de quo *l. 1. & 6.* alioquin publicari suburbanum in quem aquam deriuarit, & in quo secundum aquæductum arbores plantarit, vel C prædium, vel balneum, vel aquæ molam, *ὑδρομύλων*, vel hortum. Vt balnea, ita aquæ molæ aliæ erant publicæ, aliæ priuatæ. *l. 4. C. Theod. de can. frum. vrb. Rom.* Cassiodorus III. *Dicitur commodi cura priuati aquam formarum, quam summo decoret studio communiri, ad aquæ molas exercendas, vel hortos irrigandos fuisse deriuatam.* Postrema pars constitutionis est de aquariis, vt manu signentur numine principis, quo de more diximus in *l. 3. sup. de fabricen.* & aliis muneribus non occupentur.

XI. Imp. Anastasius a. svo pp. Diuinam dispositionem ab inclytę recordationis principe Theo- D dosio, super his qui aquam sibi de publicis aquæductibus seu fontibus pręberi desiderant, promulgatam hac etiam lege in sua firmitate durare sancimus, quatenus nemo vel in hac sacratissima ciuitate, vel in prouinciis, sine diuinis apicibus de sacro epistolarum scrinio more solito edendis, & iudicio tuæ celsitudinis, vel aliis quorum interest, intimatis vel intimādis, aquam de publico aquæductu, seu fonte trahere permittatur. his, qui- E cumq; nostra iussa violauerint, seu violare cōcesserint, denarum librarum auri condemnatione, aliaq; grauissima indignatione feriendis.

Confirmat priorem partem *l. 5.* Pœnam mutat.

De gladiatoribus penitus tollendis. Tit. XLIIII.

I. Imp. Constantinus a. Maximo pp. Cruenta spectacula in otio ciuili & domestica quiete non placent. quapropter omnino gladiatores esse pro- F hibemus. pp. Beryto kal. Oct. Paulino et Iuliano coss.

Cruenta spectacula dicit, quæ Ammia. Marcell. XIIII cruēta ludicra, hominum inter se commissiones. Hæc meritò tolluntur hac lege, de qua Soxomenus *lib 1.* τὸ παρ' [illegible] μονομαχιῶν [illegible]. Monomachos gladiatores vocat, contumeliosum nomen. *l. 3. in prin. D. de lib. & posth.* & detestandum. *l. 2. C. Th. de gladia.* quam immanitatem sustulisse Honorium Theodotitus & Nicephorus auctores sunt, monachi cuiusdam nece permotum monomachis infesto, quem Telemachum vocant, cor- G ruptè Otho, Dirimachium.

De venatione ferarum. Tit. XLV.

I. Impp. Honorius et Theodosius aa. Mauriano com. domesticorum et vices agen. mag. mil. Occidendorum leonum cunctis facimus potestatem, neque aliquam sinimus quemquam calumniam formidare. bestias autem quæ ad comitatum ab omnibus limitum ducibus transmittuntur, non plus H quam septē diebus intra singulas ciuitates retineri præcipimus. violatoribus eorum quinas libras auri fisci viribus illaturis. Dat. XIII. Kal. Iun. Constantio et Constante vv. cc. Coss.

Superior titulus est *de gladiatoribus*. Hic videtur fuisse de ferarum confectoribus, quos vocant κυνηγοὺς, quales sunt qui damnantur ad bestias, quamquã hæc lex ad eos non pertineat, quę passim occidendorum leonum omnibus facultatem coocedit, non in arena modo: & de feris adiicit, quæ à ducibus limitum ad comitatum trãsmittantur, vt non plus quam VII. diebus in singulis ciuitatibus retineantur. quod corrupte in Eustathii lib. *de temporib.* refertur quasi traditum libro primo.

De maiuma. TIT. XLVI.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. CÆSARIO PP. Clementiæ nostræ placuit, vt maiumæ prouincialibus lætitia reddatur: ita tamen vt seruetur honestas, & verecundia castis moribus perseueret. DAT. VII. KAL. MAI. CP. ARCAD. IV. ET HONOR. III. COSS.

Qui ludus sit Maiuma Suidas exposuit. Gregorius in Chronographia, is est quem Paulo Diacono miscuerunt, Cedrinum puto, *Præterea*, inquit, *Imperator facta maiuma in Sophianis sedit.*

Vt armorum vsus inscio principe interdictus sit. TIT. XLVII.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD BVLEFORVM COS. CAMPANIÆ. Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorumlibet armorum mouendorum copia tribuatur. DAT. III. NON. OCT. ALTINO DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Coniungenda est cum *l. 2. Cod. Theod.* quibus equorum vsus concessus est, quæ vsu equorum certis personis interdicit. in hac autem parte vsu armorum omnibus, vt *Nouel.* 85. Synes. *in epist.* ὡς ἐξὸν ἰδιώταις ἀνθρώποις ὁπλοφορεῖν. Huc etiam pertinet edictum L. Domitii prætoris Siciliæ, de quo Valerius *lib. 6.* & Cic. *lib. de suppliciis.* Vetus ea Constitutio est, & generaliter ne fabricam armorum vel ferrariam priuato babere liceat. *l. vltim. §. magnus D. de public.* Ait, [*mouendorum.*] Vt mouere equos dicimus *l. 4. & vlt.* ℑ. *de cur. pub.* ita mouere arma, & mouere militem *l. 7. Cod. Th. de cur. pub.*

De agricolis, censitis, & colonis. TIT. XLVIII.

Agricolarum variæ condiciones sunt. *l. 6. & 20.* ℑ. Hoc titulo duæ proponuntur, censitorum, qui & capite censiti à Iuliano in Nouellis dicuntur, & tributarii. *titul. 2. infr. l. 2. Cod. Theod. si vag. mancip.* & censibus obnoxii. *l. 1.* ℑ. *de tyr.* & adscriptitii, quasi adscripti censibus. *l. 18.* ℑ. *hoc tit. l. 2. inf. tit. 2. l. 10.* ℑ. *de re mil. l. si quis presbyter.* ℑ. *de episc. & cler.* & terræ, vt Græcus interpres definit, ἐναπόγραφος ὁ ἀπογεγραμμένος τῇ γῇ μέρους. Censibus, id est, libris censualibus. *l. 4.* vel publici census scripturæ. *l. 22.* Et ii quidem serui sunt, & eorum peculium pertinet ad dominum. *l. 19. & 21. inf.* Alii sunt coloni qui liberi sunt. *l. 1. inf. de præd. tam.* & res proprias habent, terram tamen dimittere non possunt, vt qui possessione XXX. ann. quæsiti sunt ex *d. l. 19.* & liberi eorum ex *l. pen.* & qui ex adscriptitio & libera nati sunt ex Iustiniani *No. ad Dominicum præf. prætorio Illyrici*, confirmata Iustini, itemque Tiberii Constitutionibus, & coloni Palæstini, Thracenses Illyricani. Hi dominum non habent: adscriptitii dominum habent. & ideo in *l. penult. §. vlt.* cùm dixisset initio, *Nemini liceat adscriptitium vel colonum alienum*, quorum hic scilicet liber est, ille seruus, subiicit, *admonente domino vel ipsius adscriptitii vel terra.* Dominum terræ ad colonum refert, qui & dominus coloni non est, quin terra potius coloni domina est. *l. 1. inf. de col. Thrac.* Hęc eadem differentia notatur in *l. 11. inf.* dum ait, *Domino vel fundo.* Adscriptitius domino, colonus fundo redditur. Et *l. 13.* dum ait, *vel vtroque vel neutro parente censito.* Alii igitur sunt censiti, alii non censiti. Adscriptitii tributarii sunt, id est capitus censum siue capitationem præstant, quę capitalis illatio dicitur in *l. penult. inf.* Galiicè, *Taille.* Coloni non sunt tributarii. tit. *de col. Thrac. & de col. Illyr. inf.* Reditus tamẽ certos & pensiones domino terrę præstant in pecunia, vel in speciebus pro solo. *l. 5. 8. 20. & pen. inf.* Et hæc duo potissimum genera hoc titulo proponuntur. Est tamen & tertium genus, qui planè serui sunt censibus adscripti. *l. 3. & 7. inf. l. 2. Cod. Theod. sine cen. vel. rel.* quæ tria genera notantur in *l. 12.* dum ait, *seruos vel tributarios, vel inquilinos.* Tributarios adscriptitios vocat. inquilinos, colonos liberos. Iidem namque frequenter dicũtur coloni & inquilini. vt Sidon. *v. Epist. ad Pudentem*, quem initio vocauit originalem inquilinum, postea vocat personam colonariam, & Saluianus v. de prouidentia. *Coloni*, inquit, *diuitum fiunt, iugo se inquilinæ abiectionis addicunt.* At propriè coloni prædio rustico, inquilini prædio vrbano seruiũt. Valentinianus No. de col. vagis. *Si ad prædium se*, inquit, *cuiusq; rusticum vrbanumq; collegerit.* Colonum & inquilinum significat, quæ nomina ignorandum etiam non est interdum generaliter accipi, & continere tam censitos, quàm non censitos, vt *l. 13. inf.* At censiti siue adscriptitii non planè serui, sed quasi serui sunt. *l. 2. infr. tit. 2.* Inspecto domino, serui: inspecto fisco, inspectisque aliis omnibus, liberi & propriorum possessores. *d. l. 2. & l. 4. hoc tit.* Qui planè sunt serui, tales habentur inter omnes. *Var. 1. de re rust.* Agri coluntur hominibus seruis aut liberis, aut vtrisq;. Liberis, aut cùm ipsi colunt, vt plerique pauperculi cum sua progenie: aut mercenariis, cum conductitiis liberorum operis res maiores, vt vindemia ac fænisecia administrant, iisque quos obæratos nostri vocitarunt, & etiam nunc sunt in Asia atque Ægypto, & in Illyrico cõplures. Possem & hæc & alia plurima quæ sequũtur ad consuetudines Galliæ referre. nam & serui qui capitationem debent, & coloni, & feuda, & census, & alia innumera prędiorum, hominumque onera ex iure Romano originem sumpsisse ioterea testor, dum me ad consuetudinum nostratum ius eadem via explicandum paro, qua Reip. Romanæ vetus primùm deinde nouum ius aperui & disposui.

I. IMP. CONSTANTIVS A. AD ÆMILIANVM PP. Nunquam rationibus vel colligendis frugibus insistens agricola ad extraordinaria onera trahatur: cùm prouidentiæ sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. LECTA VII. ID. MAI. ROMÆ IANVARIO ET IVSTO COSS.

Legendum vt in Codice Theodosiõ, *Nunquam rationibus*, non *sationibus*, Sic Græci LV. *Βασιλικῶν tit. 1.* ὁ γεωργὸς ἀσχολούμενος περὶ τὴν συλλογὴν τῶν καρπῶν ἢ περὶ λογισμούς. eandemque lectionem confirmat *l. 2. inf. de ag. & man. dom.* Sententia hæc est, colonos qui rationibus prædiorum vel agriculturæ addicti sunt, nullo tempore ad angarias aliave onera extraordinaria deuocari posse. Gregor. III. Epist. *Qui*, inquit, *in possessionibus Iudæorum sunt, licet & ipsi legum districtione sint liberi, tamen quia colendis eorum terris diutius adhæserunt, vtpote condicionem loci debentes, ad colenda quæ consueuerant rura permaneant, pensiones prædictis viris præbeant, quæ cuncta de colonis vel originariis iura præcipiunt peragant, nihil eis extra hoc oneris amplius indicatur.* Idemq; est in *l. 1. inf. ne rust. ad vlt. obseruat.* [*His necessitatibus.*] Id est, oneribus extraordinariis.

II. IMP. CONSTANTIVS A. AD DVLCITIVM CONS. ÆMILIÆ. Si quis prædium vendere voluerit vel donare, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos priuata pactione non possit, qui enim colonos vtiles credunt, aut eum præsidiis eos tenere debent, aut profuturos aliis derelinquere, si ipsi sibi prædium prodesse desperant. DAT. III. KAL. MAI. MED. CONSTANTIO A. IX. ET IVLIANO CÆS. COSS.

Prædium vendi donariue non posse receptis colonis. *l. 7. inf.* vti nec ædes receptis annonis. *l. 1. C. Th. de an. ciu.*

III. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. FAVENTIO VIC. ITAL. Quisquis ex desertis agris veluti vagos seruos liberalitate nostra fuerit consecutus, pro fiscalibus pensitationibus ad integrã terræ professionem, ex qua videlicet serui manere videntur, habeatur obnoxius. Id etiam circa eos obseruati volumus qui ex huiusmodi fundis seruos ad possessiones suas transire permiserint. DAT. PRID. KAL. AVG. MED. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

In vaga mancipia sine domino, manus iniectio fisco competit, vt constat ex tit. Cod. Theod. *si vag. pet. man.* (sicut plerisque locis hodie in vaga animalia, quæ vocant *Espaues*) vel etiam ei cui princeps ea vltro concesserit. At qui eos fuerit beneficio principis consecutus indemnitatem capitationis, census siue tributorum sarciet, id est, quantum cùm prædio nunc deserto adhærebant, dependi fisco solebat. Idemque est si eos ex aliena

terra

terra in suam migrantes quis susceperit. nam & hic terræ, quibus illi erant adscripti, censibus, pensitationibus, & tributis obligatur. Vagos, & emansores vocat, dum ait, *Ex qua manere videntur*. quod fit plerumque, vt etiam lex ponit, deserto & destituto prædio.

IIII. Iidem aa. ad Modestum pp. Hi penes quos fundorũ dominia sunt pro his colonis originalibus, quos in locis iisdem censitos esse constabit, vel per se, vel per actores proprios recepta compulsionis sollicitudine implenda munia functionis agnoscant. Sane quibus terrarum erit quãtulacumque possessio, qui in suis conscripti locis proprio nomine libris censualibus detinentur, ab huiusmodi præcepti communione discernimus. eos enim conuenit propriæ commissos mediocritati annonarias functiones sub solito exactore cognoscere. Dat. Kal. Mai. cp. Gratiano a. et Dagalaifo coss.

Pro colonis originariis capite censitis prædiorum domini per se vel per actores suos solemnem pensitationem agnoscunt. Sed si terræ cuiusdam dominium habent, & sint, vt hoc loco & *l.* 19. ⁊. Græci loquuntur, *ἰδιοκτήτορες* non domini, sed proprio nomine censibus alligantur. Quod etiam Iustinianus inculcat *Nouel.* 128. *§. μηδεὶς.* Priore item casu immunes non sunt, sed eorum ad solemnia compellendorum onus spectat ad dominum vel actorem prædii ad quem fiscus venit recta via, colonis dimissis. *No.* 144. Possunt censu tenere quædam suo nomine quasi à se quæsita, quæ tamen ad dominum pertinent. *l.* 2 ⁊. *tit.* 2.

V. Iidem aa. ad Oricum pp. Domini prædiorum id quod terra prestat, accipiant. pecuniam non requirant, quam rustici optare non audeant: nisi consuetudo prædii hoc exigat.

Vt dominis prædiorum coloni inferant species siue fructus, non pecuniam, quam optare non audent. *Optare*, id est, *ὑποχρεῶσαι*.

VI. Iidem aa. ad Germanum pp. Omnes omnino fugitiuos adscriptitios, colonos vel inquilinos sine vllo sexus, muneris, condicionisque discrimine, ad antiquos penates vbi censiti atque educati natiq; sunt, prouinciis præsidentes redire compellant.

Lex est de reducendis, & restituendis origini suę adscriptitiis, & inquilinis, & colonis tam liberis quàm seruis, aut tributariis, per præsides prouinciarum.

VII. Iidem aa. ad Maximum pp. Quemadmodum originarios absque terra, ita rusticos censitosque seruos vendi omnifariam non licebit. neque vero commento fraudis id vsurpet legis illusio, quod in originariis sæpe est actitatum, vt parua portione terræ emptori tradita, omnis integri fundi cultura adimatur: sed cum soliditas fundorum vel certa portio ad vnumquemque perueniat: tanti quoque serui & originarii transeant, quanti apud superiores dominos & possessores, vel in soliditate, vel in parte manserunt: & emptor pretium quod dederit, amissum existimet: nihilominus venditori ad repetendos seruos cum adgnatione eorum vindicatione concessa. & si aliqua denique ex causa dissimulauerit, legis vsurpare beneficium: atq; iste sub hac taciturnitate decesserit: & heredibus eius, & contra heredes emptoris vindicationem damus longi temporis præscriptione submota. mala fide oamque possessorem esse nullus ambigit, qui aliquid contra legum interdicta mercatur.

De colonis cautum est *l.* 2. ne væneant sine prędiis. Idem exemplo colonorum hac lege cauetur, de seruis rusticis & censitis. Probo Accursii *ἀδιαπωλησίαν*, vt nec etiam permutari vel obligari possint. nam & legari non possunt. *l. si quis inquilinos. D. de leg.* 1. Eum qui emerit eos sine prædiis, mala fide emptorem esse, cum iuris ignorantiam causari non possit. & ideo præscriptione longi temporis non iuuari. vindicationem eorum cum sua progenie venditori, qui sibi prædia retinuit, dari non reddito pretio. qua de re diximus in *l.* 1. ⁊. *de præd. cur.* Heredibus quoque & in heredes hanc actionem dari. Præterea venditioni partis fundi non iure accedere originarios omnes vel censitos seruos. Seruandam esse analogiam, vt venditioni fundi totius accedant omnes: venditioni partis, pars rata.

VIII. Iidem aa. ad Probum pp. Omnes profugi in alieno latebras collocantes cum emolumẽtis tributariis, salua tamen moderatione, reuocentur: scilicet vt si homines, apud quos reperiuntur, alienos esse nouerant fugitiuos, & profugis in lucrum suum vsi sunt: hoc est, siue excoluerunt agros fructibus dominis profuturos, siue aliqua ab iisdem sibi iniuncta nouauerunt, nec mercedem laboris debitam cõsecuti sunt: ab illis tributa quæ publicis perierunt functionibus, exigantur. Cæterum si occultato eo profugi, quod alieni esse viderentur, quasi sui arbitrii ac liberi apud aliquem se collocauerunt, aut excolentes terras partẽ fructuum pro solo debitam dominis præstiterunt: cetera proprio peculio reseruantes, vel quibuscumque operis impensis mercedem placitam consecuti sunt, ab ipsis profugis, quæcumq; debentur, exigantur. nam manifestum est priuatum iam esse contractum. Si qui vero inter agricolas (vt solet) ex quibuscumque commerciis huiusmodi hominibus esse inueniuntur debitores: coram partibus constitutis iudex ab obnoxiis, quod debetur, exposcat.

Vt qui sciens adscriptitium fugitiuum suscepit, eiusque opera gratuita vsus est, quasi coloni proprii, non eum modo reddat, sed etiam temporis quo illo vsus est, capitationem fisco persoluat. Quod si ignorans eo vsus sit, quasi mercenario contracta locatione conductione, vt ex eius peculio indemnitati fisci satisfiat, & vt quod ei debetur ab aliis agricolis per iudicem petatur. Aliud est suscipere fugitiuum colonum, longè aliud quasi liberi hominis operas conducere. Qui suscepit, solemnes functiones agnoscit pro eo. Qui conduxit, non item. Et est similis distinctio in *l.* 4. ⁊. *de ser. fug.*

IX. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. ad Popvlvm. Immunitates specialiter datæ, & iugatio, & capitatio, libris publicis, & ciuitatum ac prouinciarum encautariis sine aliqua probatione factæ penes fruentes ereptæ in functionem pristinam redeant. Dat. iii. Non. Mar. Med. Meravbavoe ii et Satvrnino coss.

Coniungenda est cum *l.* 1. ⁊. *de immun. nem. conc.* & ad hunc titulũ pertinet, quoniam de capitatione loquitur, quæ colonorum nomine præstatur. Tollit autem immunitates specialiter datas, & iugationem ac capitationem libris censualibus & ciuitatum aut prouinciarum encautis factam sine approbatione censorum, peræquatorum, ordinariorum & amplissimorum iudicum. Encaute scripturæ genus est vel picturæ, à quo monumenta ciuitatum dicuntur Encauta & Encautaria.

X. Iidem aaa. Cynegio pp. Cùm antea per singulos viros, per binas verò mulieres capitis nórma sit censa: nunc binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis, vnius pendendi capitis attributum est. Quocirca sublimitas tua huiusmodi census per Comanensium, & Ariaratensium, & Armeniæ secundæ, Amasenorum, Helenoponti, & Diocæsariensium, Cappadociæ secundæ vrbes salubris ac temperata peræquationis modum monumentis publicis iubebit annecti.

Vt in prouinciis siue ciuitatibus hac lege comprehensis, agricolarum capitatio ita censeatur, vt duo aut tres viri & mulieres quatuor pro vno capite habeantur. Prouinciæ eæ sunt, Armenia secunda, Helenopontus & Cappadocia secunda. Armeniæ secundæ vrbes, Comanensium, & Ariaratensium. Sic emendaui ex veteribus. De Comana Alciatus scripsit. De Ariarata Stephanus. *Ἀριαράθεια πόλις πρὸς τῇ Καππαδοκίᾳ.* & *Nouel.* xxxi.

Helenoponti Amasenorum vrbis, de qua *Nouel.* 28. Cappadociæ secundæ Diocæsariensium, quæ fuit olim primæ, deinde secundæ. Gregorius Olympio *γεγόναμεν ἀπὸ τῆς ἐν Ἀμασείᾳ Κομμοδίας, κοινὴν τὸ σὸν γεγονότος*. Videnda & quæ præcedit epistola, de Diocæsarieorum ciuitate. Fuerunt autem eæ tres prouinciæ Ponticæ diœceseos.

XI. Impp. Arcadivs et Honorivs ad Popvlvm. Originarios colonos nullis priuilegiis, nulla dignitate, nulla census auctoritate excusari præcipimus: sed amputatis omnibus, quæ aliquoties per gratiã sunt illicita, domino vel fundo esse reddendos.

Originarii coloni nec priuilegiis, nec dignitate cõdicione sua liberantur. Sed neque census auctoritate, vt si in censum relati sint quasi ingenui. Census auctoritatem dixit, vt *l. in finalibus. D. fin. reg.* quæ sicut domino non præiudicat si quis rem alienam quasi suam in censum deferat. *l. forma. §. siego. D. de censib. l. qua quisque. D. de adquir. rer. dom.* namque vt de Deciano Cicero scribit *pro Flacco*, si aliena censendo sua facere quisq; posset, haberent maximam plerique rerum omnium copiam. sic verò domino fundi non præiudicat colonus, qui se quasi ingenuum in censum defert. Fisco item nihil præiudicat professio censualis. *l. vlt. sup. sine cen. vel rel.*

XII. Iidem aa. Florentino. Seruos, vel tributarios, vel inquilinos apud dominos volumus remanere. Nam cum metu damni deterritus vnusquisque eum quem incognitum habuit, à se cœperit propulsare, voluntas fugiendi seruis non erit. Nemo enim dominum suum deserit, sciens nusquam sibi latendi locum esse derelictum. sed aut cognitum sibi ingenuum vnusquisque suscipiet: aut eum qui se liberum esse simulauerit, à se submouebit, metuens his, quæ statuta sunt, obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitiuis apud quemlibet fuerit repertus: duodecim libras argẽti fisco nostro inferat detentator: ipsi autem, cuius fuerit, præter eundem fugitiuum, alterum etiam eiusdem æstimationis inferre decernimus.

Lex 8. & l. 23. receptatoribus colonorum præcipit vt fugitiuos reddant & temporis capitationem agnoscant. Hæc adiicit vt eos reddant in duplum, & præter capitationem etiam argenti 12. libras. Vtraq; est de receptatoribus, qui fugitiuorũ opera, quasi propriorum colonorum vtuntur sciẽtes, ideoq; Græci nominatim adiiciunt *κατ' εἴδησιν*. Alia in Illyrico & in Thracia pœna statuta est, vt propriis titulis iudicabitur.

XIII. Iidem aa. Vincentio præfec. præt. Galliarvm. Definimus, inter inquilinos colonósve, quorum (quantum ad originem pertinet vindicandam) indiscreta, eademque pene videtur esse cõdicio, licet sit discrimen in nomine: suscepti liberi, vel vtroque, vel neutro parente censito, statum paternæ condicionis agnoscant. Illud etiam seruandum est, vt si quando vtriusque fundi idem dominus de possessione referta cultoribus ad eam colonos, quæ laborabat tenuitate, transtulerit, eidemque fundi ad diuersorum iura dominorum qualibet sorte transierint: maneat quidem facta trãslatio: sed ita, vt prædii eius dominus, à quo coloni probantur fuisse traducti, translatorum adgnationem restituat. Dat. iii. Id. Ivn. Stilichone et Avreliano coss.

Siue ex duobus adscriptitiis, siue ex duobus colonis non adscriptitiis nati sunt filii, patris coloniam sequuntur, quod confirmat *Nouel.* 157. quæ sicut lex ista, scripta est ad præfect. prætorio Orientis, & de prouinciis Orientis. In Illyrico filiorum diuisio fit ex Nouel. scripta ad Dominicum, & ex Oriente in Apamæa Syriæ ex *Nouel.* 156. Et hæc de prima parte legis. Altera docet duorum fundorum dominum rectè ex vno fundo in alium transferre colonos, & translationi stari, etiam si fundi postea diuersis personis alienati sint, quod repetitur No. Valentiniani *de episcopali iudicio*, ita tamen, vt & translatos proles sequatur. Nec enim debent parentes & liberi diuersis prædiis adsignari. quæ ratio est etiam primæ partis. Tertia est in *l. seq.* Ait, [*ad originem*,] id est, agnationem & sobolem.

XIIII. Iidem aa. Vincentio pp. Galliarvm. Si coloni, quos bona fide quisque possedit, ad alios fugæ vitio transeuntes necessitatem propriæ condicionis declinare tentauerint: bonæ fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri, & tunc causam originis & proprietatis agitari. Dat. iiii. Id. Ivl. Meo. Stilichone et Avreliano Coss.

Si coloni bona fide possessi fugerint, etiam si se ingenuos, non colonariæ condicionis esse contendant, prius interuersa possessio bonæ fidei possessori restituenda est, quam de proprietate quæratur. Quod fiet interdicto vtrubi (etiam hæc lex in Cod. Theodosiano posita est sub titulo *vtrubi*) quod celerem reformationem vocat, id est, momenti actionem, quam nec appellatio remorari potest. *l. 1. §. si de mom. poss.* nec compensatio. *l. vlti. §. de compens.* Celeris reformatio, siue momenti actio, aut interdictum, omnem rationem significat repetendæ possessionis vi vel alio modo perturbatæ, & ideo non tantùm interdictum *vnde vi*, sed & interdictum *de tabulis exhibendis*, quo heres tabulas repetit ab alio suppressas, apud Anianum tit. *vic. ciu. crim. ag. poss.* & interdicta *vti possidetis* & *vtrubi* & *Saluianum*, apud eundem v. Sententia Pauli titul. *de interdictis.* & interdictum *Quorum bonorum l. 22. Cod. Theod. quor. appellat. non reci.* Celerem reformationem, redhibitionem, executionem dixit etiam in *l. 5. Cod. Theod. de denunc. l. 4. C. Theod. vnde vi. l. 1. Cod. Theod. de inq. & col.*

XV. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Probo. Colonos nunquam fiscalium nomine debitorum vllius exactoris pulset intentio: quos ita glebæ inhærere præcipimus, vt ne puncto quidem temporis debeant amoueri.

Pro fiscalibus debitis coloni non conueniuntur, nisi quid proprio nomine possideant, ne vel momento temporis ab agricolatione auocentur, sed domini eorum conueniendi, & exigendi sunt.

XVI. Iidem aa. Palladio pp. Mulier quæ fuisse originaria docebitur, si cuiuscumque liberi hominis secuta consortium, in vrbibus, vel in quibuscunque locis victura constiterit: eius omnem sobolem secundum vetera constituta conueniet reuocari. Dat. vi. Kal. Ivl. Ravennæ Maximo et Plinta Coss.

Corruptè in Codice Theodosiano hæc lex inscribitur Constantini & Iuliani nomine. Honorii eam esse comprobat Nouel. Valentiniani *de xxx. ann. præsc.* Sententia eius hæc est, colonam quæ se iunxit libero homini cum omne sobole reuocari. Natus ergo ex colona & libero homine matrem sequitur. *l. 21. l. vlt. §. hoc tit. l. 4. inf. de agr. & mancip.* Nec obstat *l. 13. §.* vt interpretatio eius statim iudicabit. At ex eadem Constitutione Honorii, quæ se iunxerat colono siue originario alieno, non reuocabatur cum omni sobole, sed cum tertia parte dumtaxat. Quod confirmat Nou. Valentiniani *de episc. iu.*

XVII. Iidem aa. Ioanni pp. Per colonum præiudicium possessioni inuito vel inscio domino imponi non posse, & iure, & legum auctoritatibus declaratur. Dat. Io. Ivl. Ravennæ Honorio xiii. et Theodosio x. aa. coss.

Repetita est in *l. vlt. §. si alie. res pig. da. sit.* ex qua intelligitur hunc esse sensum, vt sicut seruus prædium domini inuito vel inscio domino pignori obligari non potest. *l. 6. & 9. supr. quod cum eo qui in al.* ita nec colonus. *l. vlt. §. eod.* quæ huic etiam coniungenda est. Idemq; de seruitute dicemus.

XVIII. Impp. Theodosivs et Valentinianvs Probo aa. pp. Colonos nulla ratione ad vllum, quamuis humilioris militiæ, sinimus admitti: sed nec apparitores magisteriæ potestatis censibus adscriptos probari concedimus: quia in hác parte & dominorum iuri, & publicæ consulimus honestati.

Hæc

A Hæc etiam reperita est in *l. 3. ℥. de appar. mag. mil.* Coloni, nec cohortales, nec apparitores magistri militum fieri possunt. In inscriptione pro *Probo*, alias legitur *Basso*.

XIX. *Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος. Τῶν γεωργῶν οἱ μὲν ἐναπόγραφοί εἰσι, καὶ τὰ τούτων πεκούλια τοῖς δεσπόταις ἀνήκει, οἱ δὲ χρόνῳ τῆς τριακονταετίας μισθωτοὶ γίνονται ἐλεύθεροι μένοντες μετὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ οὗτοι δὲ ἀναγκάζονται καὶ τὴν γῆν γεωργεῖν, καὶ τὸ τέλος παρέχειν. τοῦτο δὲ καὶ τῷ δεσπότῃ καὶ τοῖς γεωργοῖς λυσιτελές.*

Interpretatio Latina.

Agricolarum alii quidem sunt adscriptitii & eorum
B peculia dominis competunt, alii vero tempore annorum xxx. coloni fiunt, liberi manentes cum rebus suis, & ii etiam coguntur terram colere & canonem præstare. Hoc & domino & agricolis vtilius est.

Huius constitutionis mentio fit in *l. 23.* & ab Eustathio libro *de temporibus*. Ex ea quidam sunt coloni non adscriptitii terræ & canoni obligati, qui adquiruntur possessione xxx. annorum. Rerum tamen suarum proprietate non carent. quod cum longè aliter obseruaretur sua ætate, de eo ita queritur Saluianus v. de
C prouidentia Dei. *Fundos*, inquit, *maiorum expetunt & coloni diuitum fiunt, iugo se inquilinæ abiectionis addicunt, in hanc necessitatem redacti, vt exactoris, non facultatis tantum, sed etiam condicionis suæque exulantes, non a rebus tantum suis, sed etiam a se ipsis, ac perdentes secum omnia sua, & rerum proprietate careant, & ius libertatis amittant. Additur huic malo sæuius malum. Nam suscipiuntur vt aduenæ, fiunt præiudicio habitationis indigenæ. Quos suscipiunt vt extraneos & alienos, incipiunt habere quasi proprios, quos esse constat ingenuos, vertunt in seruos. Præiudicio temporum ingenuos status homines circumuenimus.*

D XX. Imp. Iustinianus A. Demostheni pp. Litibus imponentes celeritatem, sancimus si quando coloni cuiuscumque condicionis contra dominos terræ declamauerint, super hoc ipso dubitantes vtrum is terræ dominus est, nec ne, an ipsi coloni dominium suæ terræ possident (eos tamen dicimus, qui nõ ex longo prolixoque tempore, vel longinqua & inueterata redituum susceptione sufficientem habent cautelam:
E in quibus casibus ne contradicendi quidem licentia colonis relinquitur longi temporis præscriptione vel redituum frequentissima consequẽtia colonorum impetus excludente) talem esse super redituum vel publicarum functionum præstatione formam censemus, vt si tales coloni, quales supradiximus, idoneum fideiussorem totius summæ, quæ ab his dependitur, præstiterint, quod omnes reditus sine vlla procrastinatione, si melior causa dominorum iudicetur, eis restituent, &
F talis fideiussor per triennium accipiatur, eoq; impleto iterum renouetur: coloni in medio nullo modo super reditibus à dominis inquietentur. Si autem hoc coloni minime facere voluerint, vel potuerint: tunc iidem reditus per officium iudicis annui exigantur per solita tempora, in quæ etiam dependebantur dominis: & deponantur in æde sacra, id est, in cimeliarchio ciuitatis, sub qua possessio sita est: vel si localis ecclesia ad susce-
G ptionem pecuniarum idonea non sit, in Metropolitana ecclesia remaneant cum omni cautela, & post plenissimam definitionem vel dominis dentur, vel colonis restituantur. Sin autem reditus non in auro, sed in speciebus inferantur, vel in totum, vel ex parte, interim per officium iudicis fructus vendantur, & pretia eorum secundum prædictum modum deponãtur. Hæc de reditibus definientes ad publicas transeamus functiones, & si quidem coloni more solito eas dependant: ipsi ma-
H neant in pristina consuetudine, nullo præiudicio dominis generando, qui & quiescentibus, & non contradicentibus ad publicum tributarias functiones minime inferebant. Sin autem moris erat domino totam
A summam accipere, & ex ea partem quidem in publicas vertere functiones, partem autem in suum reditum habere: tunc si quidem fideiussor à colonis detur, eũdem fideiussorem dominis sine præiudicio litis tantam summam inferre, quantam tributa publica faciunt, vt à dominis publicis rationibus persoluatur: nullo ex hoc colonis præiudicio generando. super reditibus enim domini fideiussore fiant contenti. Sin autem fideiussore cessante, ad sequestrationem res veniant, & pecuniæ
B deponantur, & ex earum summa tanta iudices separare, quanta ad publicas sufficiant functiones, & eam dispositionem dominũ accipere, quatenus ipse eam persoluens, publicas accipiat securitates: reliqua quantitate, quæ in reditus puros remanet, in tuto collocanda, & litis terminum expectante, nullo præiudicio, siue colonis siue dominis, ex huiusmodi fideiussione, vel sequestratione, vel publicarum functionum solutione
C generando: sed omni causa in suspenso manẽte, donec iudicialis sententia, quæ de toto negotio procedit, omnem rem aperiat, & ostẽdat quis dominus terræ constitutus sit, & ad quem publicarum functionum securitas debeat in posterum fieri, seu reditus peruenire, vel permanere. Recitata septies in nouo consistorio palatii Iustiniani. Dat. ix. Kal. Octob. Chalcedone Decio v. c. Coss.

D Sæpe fit vt coloni vindicent se in libertatem, & dicant se esse, *ἰδιοκτήτας*, id est, propriorum bonorum possessores. Sed præscriptione longi temporis repelluntur, si dominus probauerit reditus & pensiones eos diu quasi colonos exoluisse. quod probabit antapochis. *l. plures. sup. de fid. inst.* quæ huic coniungenda est. possessio quidem longi temporis colonum non facit, cùm ex lege Anastasii exigantur xxx. anni, sed pro possessore præsumptionem facit. & generaliter diuturna præstatio, vel patris præstatio obligationem vel actionem, quæ non fuit ab initio, non constituit. *l. 7. de vsur. l. si certis. supr. de pac. l. vlt. supr. ne vxor pro mar. l. operis. D. de oper.* Tacitum pactum inducit. *l. 5. sup. de vsur.*
E Præsumptionem obligationis inducit in dubio. *l. cum de in rem vers. D. de vsur.* & obligationem si qua fuit, confirmat & corroborat, extinctis exceptionibus anargyriæ & Macedoniani. *l. 4. supr. de non num. pecun. l. 2. supr. ad Macedonianum*, & interdum perpetuat, vt in causa alimentorum. *l. 1. supr. de fideicommiss.* Quod si domini hac longi temporis præscriptione muniti non sint, & coloni vindicent se in libertatem, quæritur pendente lite ad quem reditus prædiorum, & onera publicarũ functionum pertineãt? Et constituitur hac lege, præstita satisdatione de restituendis reditibus dominus si vicerit, colonum reditus interim
F percepturum. Satisdationem præstandam in triennium, & post triennium renouandam esse, quia nondum scilicet lites triennio concludebantur. Nam *l. properandum*, à Iustiniano edita est sequenti anno. Satisdatione non præstita, reditus sequestro deponendos in æde sacra eius loci, id est, in *κειμηλιαρχείῳ*, vt *Nou.* LXXIII. vel in æde Metropolitana, videlicet si reditus in nummis consistant ex constitutione prædii. Nam si in fructibus consistant, vendentur fructus ab officialibus iudicis, & eorum pretia eodem modo interim in archiuis ecclesiæ deponentur. Hæc de reditibus. Onera capitationum ipse colonus interim sustine-
G bit vt solebat. Quod si non ipse ea, sed dominus subire solebat; fideiussore dato, quantum fisco dominus inferebat, tantum fideiussor domino præstabit, absque præiudicio litis: fideiussore non dato æque tantumdem ex sequestro deducetur & domino præstabitur, ac deinde fisco per dominum, cuius etiam nomine apocham fiscus concipiet. igitur publica tributa domino pendente lite repræsentantur. Reditus puri, id est, qui restant deducta publica functione, sub sequestro sunt vel fideiussore: Puri aliàs ab ære alieno *Nou. 22. l. vlt. sup. de repu.* & Theophilo *de lege Falcidia*: modo à publicis titulis, vt *καθαρὰ οὐσία* sine puræ
H substantia. Longè aliud est *καθαρὰ οὐσία*. Demostheni & Lysiæ: Emendaui in contextu pleraque ex veteribus libris.

XXI. Idem A. ad Senatum. Ne diutius dubitetur, si quis ex adscriptitia & seruo, vel adscriptitio &

ancilla fuisset editus, cuius status sit, vel quæ peior fortuna sit, vtrúmne adscriptitia, an seruilis: sancimus ea quidem quæ in anterioribus legibus cauta sunt pro tali progenie, quæ ex mulieribus adscriptitiis & viris liberis progenita sit, in suo statu relinqui, & sit adscriptitia proles ex tale copulatione procreata. Si quis autem vel ex seruo & adscriptitia, vel ancilla & adscriptitio fuerit editus: matris suæ ventrem sequatur, & talis sit condicionis, qualis & genitrix fuit, siue ancilla, siue adscriptitia, quod hactenus in liberis tantum & seruis obseruabatur. Quæ enim differentia inter seruos & adscriptitios intelligatur, cum vterque in domini sui positus est potestate, & possit seruum cum peculio, vel sine eo manumittere, & adscriptitium cum terra dominio suo expellere?

Vt ex libero & ancilla vel contra, & ex ciue Romano & Latina natus, iure antiquo matrem sequitur, & ex libero & adscriptitia ex *l. 16. s.* ita & qui ex adscriptitio & ancilla, vel ex adscriptitia & seruo nascitur. Nec dici potest deterioris potius parentis condicionem partum sequi, cùm inter seruos & adscriptitios nulla propemodũ differẽtia sit. Vtriq; sunt in potestate dominorum. Vtrorumq; nomine domini tenẽtur actione de peculio. *l. vlt. s. quod cum eo.* Vtriq; manumitti possunt cum peculio, vel sine peculio. Et ne de adscriptitiis dubitetur, sufficiet Sidonii Apollinaris locus *5. Epist.* quo liberæ cũ adscriptitio Pudentis nuptiis cõsentit, & stuprum cum ea ab adscriptitio admissum remittit, si stupratorem Pudens pro domino iam patronus originali solueret inquilinatu. Et ita patronos accipere oportet in *l. 2. §. eum. 2.* Adscriptitii etiam dominio nostro liberari possunt cum terra, non sine terra. De natis ex adscriptitio & libera dicetur *l. vlt.*

XXII. Idem A. Ivliano pp. Cum scimus nostra iura nolle præiudicium generare cuiquam circa cõdicionem, neq; ex cõfessionibus, neq; ex scriptura, nisi etiam ex aliis argumentis aliquod accesserit incrementum: sancimus solam confessionem, vel aliam quamcunq; scripturam ad hoc minime sufficere, nec adscriptitiam condicionem cuiquam inferre: sed debere huiusmodi scripturæ aliquod aduenire adiutorium, quatenus vel ex publici census adscriptione, vel aliis legitimis modis talis scriptura adiuuetur. melius etenim est in huiusmodi difficultatibus ex pluribus capitulis condiciones ostendi, & non solis confessionibus, neq; scripturis homines forte liberos ad deteriorẽ detrahi fortunam. Sin autem & scriptura, & post scripturã confessio, seu depositio, sine vi, & necessitate tamen, interuenerit (quid enim si cõdicionale instrumentũ, vel aliam chartulã, in qua subscripsit, intimauit, & inter acta deposuit sese colonum fuisse adscriptitium) tunc ex vtroq; genere obligationis, id est, tam scripturę, quàm confessionis, vel depositionis talem eum esse credendũ, qualẽ se scripsit & inter acta deposuit. Illud quoq; non ineleganter dubitabatur, si coloni filius per triginta annorũ curricula, vel forsitan per quadraginta, seu ampliora, adhuc viuente patre, & agriculturã peragente, ipse in libera conuersatione morabatur, & dominus terræ, quia per patrem ei satisfiebat, non etiam præsentiã eius exigebat, an post obitum patris, vel postquã forte is inutilis existat & ruri nõ idoneus, potest excusari filius longinqua libertate abutendo, & quod per multos annos neq; agrum coluit, neq; aliquid colonarii operis celebrauit cum nõ possit dominus incusari ꝓpter suam desidiam, cui per patrẽ eius omne, quod voluerat, accedebat. In omnibus itaq; huiusmodi speciebus satis acerbũ nobis videtur domino prædicari colonorũ absentia, qui rure nati, & postea absentes per suos vel patres, vel fratres, vel cognatos agriculturam peragebant. cum enim pars

A quodãmodo corporis eius per cognationem in fundo remanebat, non videtur neq; abesse, neq; peregrinari, neq; in libertate morari. maneat itaq; domino ius incõcussum, & donec eius vel antiquitas, vel posteritas, vel cognatio in agrũ remanet: ipse videatur sibi resedisse. Dat. x. kal. † cp. post consvlatvm Lampadii et Orestis vv. cc.

Vt sola conductio vel alia scriptura seruum non facit, ita nec adscriptitium, nisi concurrant aliæ probationes, veluti tabulæ
B censuales, vel insinuatio & depositio facta apud acta. Hoc continetur prima parte huius legis. Sed illo loco, *Sancimus solam confessionem*, pro *confessionem*, ex veteribus legendum est, *conductionem*. Et ita Græci, [illegible]. & paulo post pro *condicionale instrumentum*, legendum ex eisdem, *conductionale*, quod & Græci sequuntur οἱ δὲ inquiunt, [illegible]). Altera parte hoc continetur, præscriptione xxx. vel xl. annorum non liberari colonum originarium, qui tamdiu moratus est in libertate, si interim agrum exercuerit pater eius, vel filius, vel frater, vel co-
C gnatus. Nam ex Constitutione Honorii *de inquilinis & colonis*, de qua diximus *l. 16. s.* & ex Nouella Valentiniani *de xxx. annorum præscriptione omnibus causis opponenda, & de colonis vagis*, repetitioni colonorum obstat præscriptio xxx. annorum, & *l. cum qui §. de fund. rei priuat.* à qua hunc tantum casum Iustinianus excipit hac lege. De colonis loquor. In repetitione autem adscriptitiorum prorsus Constitut. sequenti abrogat xxx. annorum præscriptionẽ, imò & xl. quam admittebat Anastasii Constitutio, id est, *l. 4. s. de præscrip. xxx. ann.* à qua idem Anastasius excepit postea curiales. Excepit & Iustinianus sequenti lege ad-
D scriptitios.

XXIII. Idem A. Ioanni pp. Cum satis inhumanum est terram, quę ab initio adscriptitios habebat, suis quodãmodo membris defraudari, & colonos in alienis terris demorantes dominos terræ maximis damnis afficere: censemus, quemadmodum in curialium condicione nemo ex temporali cursu liberatur, ita nec adscriptitiæ condicioni suppositus ex annalibus curriculis, quanticunq; emanauerint, vel quacunq; prolixa ne-
E gotiatione aliquis sibi vindicet libertatem: sed remaneat adscriptitius, & inhęreat terræ. & si se celauerit, vel separare conatus fuerit, secundum exemplum serui fugitiui sese diutinis insidiis furari intelligatur, & sit suppositus vnà cum omni sobole sua (& si in alia terra eam fecerit) huiusmodi fortunæ & capitali illationi, nulla liberatione, ei penitus competente. Cum autem Anastasiana lex homines, qui per triginta annos colonaria
F detenti sunt condicione, voluit liberos quidem permanere, non autem habere facultatem terra derelicta in alia loca migrare: & ex hoc quærebatur, si etiam liberi eorum cuiuscumque sexus, licet non triginta annos fecerint in fundis vel vicis, deberent colonarię esse condicionis, aut tantummodo genitor eorum, qui per triginta annos huiusmodi condicioni illigatus esset: sancimus, liberos colonorum esse quidẽ in perpetuum secundum præfatam legem liberos, & nulla deteriore
G condicione prægrauari: non autem habere licentiam, relicto suo rure ad aliud migrare, sed semper terræ inhæreant, quam semel colendã esse patres eorum susceperunt. Caueant autem possessionum domini, in quibus tales coloni constituti sunt, aliquam innouationem vel violentiam eis inferre. si enim hoc adprobatum fuerit, & per iudicem pronuntiatum: ipse prouinciæ moderator, in qua aliquid fuerit tale perpetra-
H tum, omnimodo prouideat, & læsionem (si qua subsecuta est) eis resarcire, & veterem consuetudinem in reditibus præstandis eis obseruare. Nulla nec tunc licentia concedenda colonis fundum, vbi commorantur, relin-

relinquere. Et hoc tam in ipsis colonis, quàm in sobole eorum, qualiscunque sexus vel ætatis sit, sancimus: vt & ipsa semel in fundo nata remaneat in possessione sub eisdem modis, iisdemque condicionibus, sub quibus etiam genitores eius manere in alienis fundis definiuimus. Nemini autem liceat, vel adscriptitium, vel colonum alienum scienti prudentique in suum rus suscipere. Sed & si bona fide eum susceperit, postea autem repererit eum alienum esse constitutum, admonente domino, vel ipsius adscriptitii, vel terræ, & hoc faciente per se vel per procuratorem suum: hunc restituere eum cum omni peculio & sobole sua. & si hoc facere supersederit: omnis quidem temporis, quo apud eum remoratus est, publicas functiones, siue terrenas, siue animales pro eo inferre compelletur, necnon cura & prouisione tam eminentissimæ præfecturæ, quàm præsidis prouinciæ. coartetur autem sic ad restitutionem eius secundum veteres constitutiones & pœnas in eis insertas.

De prima parte diximus lege præcedenti. Nulla nec XXX. nec XL. annorum præscriptione se tueri adscriptitium aduersus domini vindicationem posse, & si se celauerit, comparari eum seruo fugitiuo, quem dominus possidere intelligitur semper, & ideò vindicationi serui fugitiui vel etiam adscriptitii ne XL. quidem annorum præscriptionem obstare. At putem ex constitutione Anastasii serui non fugitiui vindicationi, etiam si mala fide fuerit in possessione libertatis, obstare præscriptionem XL. annorum, quod & in Pragmatico *de temporibus* ostendi. Idemque est ex eadem Constitutione Anastasii in colono adscriptitio, sed non ea hac Iustiniani, quæ adscriptitium curiali hac in re parem facit omnimodo. Secunda parte fit mentio *l. 19. sup.* quæ alia quædam est Anastasii Constitutio, & à Iustiniano extenditur ad liberos colonorum, vt & ii patrum condicionem sequantur, id est, vt sint coloni liberi, terræ tamen addicti, quibus prædiorum domini nullam possint concussionem inferre: illatam extra ordinem vindicari: solemnes tantum reditus ab eis exigi posse. Tertia parte cauetur, ne quis adscriptitium vel colonum alienum in suum rus suscipiat. Perperam antea legebatur, *in suum ius*, sicut & supra, *licet per non XXX. annos fuerint in fundis vel vicis*, quod ita emendauimus in contextu ex veteribus libris *licet non XXX. annos fuerint*. qua de forma loquendi scripsimus in Pragmatico *de temporibus cap. 26.* & sic Iulianus, *in eadem prouincia*, loquit, *l. dues faciat*. Additur verò tertia parte, vt susceptor alieni adscriptitii vel coloni, statim eũ cum sua sobole suoque peculio restituat, atque intellexerit alienum eum esse. Cunctatorẽ totius temporis iugationes iubet & capitationes agnoscere. Confirmat & pœnam *l. 12. supra.*

XXIIII. IDEM A. IOANNI PP. Si qui adscriptitiæ condicionis constituti mulieres liberas quacunque mente, aut quacunque machinatione, siue scientibus, siue ignorantibus dominis, sibi vxores coniunxerunt, vel coniunxerint: in sua libertate permanere tam eas, quàm prolem, quæ ex his cognoscitur procreata, sancimus: illo proculdubio obseruando, vt si ex libero marito & adscriptitia vxore partus fuerit editus is maternæ condicionis maculam, & non paternam sequatur libertatem. Sed ne adscriptitii putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maximè verendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis, paulatim huiusmodi hominum condicio decrescat: sancimus, si quid tale fuerit ab adscriptitio perpetratum, habere liberam potestatem dominum eius siue per se, siue per præsidem prouinciæ, talem hominem moderata corrigere castigatione, & abstrahere à tali muliere. quod si neglexerit, sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reuersuram.

De nato ex adscriptitia & libero dictum est S. *l. 16.* Hæc lex est de nato ex adscriptitio & libera, vt etiam matrem sequatur. qua de re scripsimus *Obseruationum IIII. cap. XXVIII.* De solutione coniugii idem repetitur *Nou. 22.*

De capitatione ciuium censibus eximenda.

TIT. XLIX.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD EVSEBIVM V. P. PRÆSIDEM LVCIÆ ET PAMPHILIÆ. Plebs vrbana, sicut in Orientalibus quoque prouinciis obseruatur, minime in censibus pro capitatione sua conueniatur, sed iuxta hanc iussionem nostram immunis habeatur. DAT. KAL. IVN. CONSTANTINO A. III. ET LICINIO III. COSS.

Vt in Orientis prouinciis, ita & in Lycia, & Pamphilia, quæ prouinciæ sunt Asianæ diœceseos, plebs vrbana capitationem, id est, censum capitis non præstat. qua de re scripsimus in *l. 8.* S. *de exact. trib. & l. 1. inf. ne rustic. ad vl. obs.*

In quibus causis coloni censiti dominos accusare possint.

TIT. L.

Quidam Codices habent, *in quibus causis coloni capite censiti,*

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM VIC. ORIENTIS. Quisquis colonus plus à domino exigitur, quàm ante consueuerat, & quàm in anterioribus temporibus exactus est: adeat iudicem cuius primùm poterit habere præsentiam, & facinus comprobet: vt ille qui conuincitur amplius postulare, quàm accipere consueuerat, hoc facere in posterum prohibeatur: prius reddito, quod superexactione perpetrata noscitur extorsisse.

Dominus qui à colono plus exigit quàm præstari sibi oporteat, conuictus, id omne quod supra modum moremque extorsit, reddere compellitur. Idem obtinet in fiscalibus, quod hîc in priuatorum colonis. *l. 5.* S. *de agr. & manc. dom.* De colonis censitis pleraque iam S. diximus.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS A A. NEBRIDIO. Coloni censibus duntaxat adscripti, sicuti ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt: ita his quibus annuis functionibus & debito condicionis obnoxii sunt, pene est, vt quadam debiti seruitute videantur adstricti. Quo minus est ferendum, vt eos audeant lite pulsare, a quibus ipsos vt pote dominis vna cum possessionibus distrahi posse non dubium est. quam de cetero licentiam submouemus, ne quis audeat domini nomen in iudicio lacessere: & cuius ipsi sunt, eiusdem omnia sua esse cognoscant. cum enim sæpissime decretum sit, ne quid de peculio suo cuiquam colonorum ignorante domino prædii aut vendere, aut alio modo alienare liceret, quemadmodum contra eius personam æquo poterit iure consistere, quem ne propria quidem leges sui iuris habere voluerint: & adquirendi tantùm, non etiam transferendi potestate permissa, domino & adquirere & habere voluerint. Sed vt in causis ciuilibus huiusmodi hominum generi aduersus dominos, vel patronos, aditum intercludimus, & vocẽ negamus: exceptis superexactionibus, in quibus retro principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt: ita in criminum accusatione, quæ publica est, non adimitur eis propter suam suorumq; iniuriam experiundi licentia.

Vt seruis, ita adscriptitiis non esse cum domino actionem, nisi ex superexactionis causa, vt in *l. 1.* S. vel nisi criminaliter suam suorumque iniuriam persequantur. Rerum eos proprietate carere, nec quicquam ex peculio suo alienare posse inconsulto atque ignorante domino, vt *l. 1. C. Theod. ne col. inscio dom. suo*

alienet pec. vel litem inferat ciuilem. Ait, [*annuis functionibus.*] Sic Symmachus *annuas functiones & indicta.* Maiorianus Nou. de indul. reliq. *Per quorum officia profligare iubemus annuas functiones.* Quæ annua exactione soluuntur. *l. vltim.* $\bar{s}$. *si propter pub. pensit.* Anniuersariæ solutiones *l. 4.* $\bar{s}$. *de fun. rei pri.* & alio quodam loco, annuæ præstationes.

De colonis Palæstinis. Tit. LI.

1. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs, et Arcadivs aaa. Cynegio pp. Cùm per alias prouincias, quæ subiacent nostrę serenitatis imperio, lex à maioribus constituta colonos quodam æternitatis iure detineat, ita vt illis non liceat ex his locis, quorum fructu releuantur, abscedere, nec ea deserere, quæ semel colenda susceperunt, neque id Palęstinæ prouincię possessoribus suffragetur: sancimus, vt etiam per Palæstinam nullus omnino colonorum suo iure velut vagus ac liber exultet, sed exemplo aliarum prouinciarum ita domino fundi teneatur, vt sine pœna suscipientis non possit abscedere: addito eo, vt possessionis domino reuocandi eius plena tribuatur auctoritas.

Coloni Palæstini sunt liberi, terram tamen dimittere non possunt, quod illi sibi proprio quodam iure vindicabant. Puniri eorum receptorem. Dominum fundi dicit & dominum possessionis, non dominum coloni. Videnda sunt quæ diximus ad rubricam *de agr. cens.* Quidam codices habent, *per Palæstinas*, non malè. fuere enim tres in Oriente, & hæc constitutio est de omnibus.

De colonis Thracensibus. Tit. LII.

1. Impp. Theodosivs et Arcadivs aa. Rvfino pp. Per vniuersam diœcesin Thraciarum sublato in perpetuum humanæ capitationis censu, iugatio tantùm terrena soluatur. & ne forte colonis tributariæ sortis nexibus absolutis, vagandi & quò libuerit recedendi facultas permissa videatur: ipsi quidem originario iure teneantur, & licet conditione videantur ingenui, serui tamen terræ ipsius, cui nati sunt, existimentur: nec recedendi, quò velint, aut permutandi loca habeant facultatem, sed possessor eorum iure vtatur & patroni sollicitudine, & domini potestate. Si quis vero alienum colonum suscipiendum retinendumve crediderit: duas auri libras ei cogatur exsoluere, cuius agros transfuga cultor euacuauerit: ita vt eundem cum omni peculio suo & adgnatione restituat.

Diœcesis Thraciæ habet prouincias sex, vt Marianus Scotus scribit, Europam, Thraciam, Hæmimontum, Rhodopen, Mœsiam secundam, Scythiam. Theodorit. *lib. 5. cap. 28.* τῆς Θράκης ἐς ἓξ δὲ αὐτὴ ἡγεμονίας διῄρηται. Coloni per has sex prouincias liberi sunt, terram tamen dimittere non possunt, tributum soli præstant, tributum capitis non præstāt. Clientes potius sunt sub patrono, quàm serui sub domino. Receptatorem eorum duabus auri libris multari, & restituere peculium, & progeniem eorum omnem.

De colonis Illyricianis. Tit. LIII.

1. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Probvm pp. Colonos inquilinosque per Illyricum vicinasque regiones abeundi rure, in quo eos originis adgnationisque merito certum est immorari, licentiam habere non posse censemus, inseruiant terris non tributario nexu, sed nomine & titulo colonorum: ita vt si abscesserint, ad aliumve transierint, reuocati vinculis pœnisque subdantur. Maneat quoque eos pœna, qui alienum & incognitum recipiendum esse duxerint, tam in redhibitione operarum & damni, quod locis, quæ deseruerant, factum est: quam multæ, cuius modum in auctoritate iudicis collocamus: ita vt etiam dominus fundi, in quo alienus fuisse monstrabitur, pro qualitate peccati coercitionem subire cogatur: nec sit ignorantiæ locus, cùm ad criminis rationem solum illud sufficiat, quod incognitum sibi tenuerit. Seruum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna teneatur. operarum præterea compendiis damnisque præstitis. in libertis etiam, quos pari vsurpatione susceperit, is modus sit, quem circa libertos colonos duximus retinendum. Dat. III. Id. Ivl. Gratiano a. II. et Probo Coss.

Videtur accipienda de Illyrico Occidentali. Nam Orientale infert capitationem, excepta ecclesia Thessalonicensi. *l. 12.* $\bar{s}$. *de an. & trib.* Coloni igitur Illyrici Occidentalis liberi sunt, tributum soli præstant, capitationem non præstant, ex terra tamen ea discedere non possunt cui sunt addicti. Receptorem teneri domino terræ in id quod interest, & multari arbitrio iudicis. Dominum quoque fundi in quo recepti fuerint emansores, arbitrio iudicis coerceri, ignorantem excusari. At scientiam præsumi, cùm vnusquisque scire debeat colonum non suum, alienum esse. *l. 1.* $\bar{s}$. *vnde vi.* & Rotharius *l. 1. de inuasionibus.* susceptorem liberti eodem modo coerceri. susceptorem serui in Illyrico quanti ea res est, & in quadruplum damnari. Coniungenda est *l. vlt.* $\bar{s}$. *de op. lib.*

Vt nemo ad suum patrocinium suscipiat vicos, vel rusticanos eorum. Tit. LIIII.

1. Impp. Leo et Anthemivs aa. Nicostrato pp. Orientis. Si quis post hāc nostri numinis sanctionem in fraudem circumscriptionemque publicæ functionis ad patrocinium cuiuscunque confugerit: id quod huius rei gratia geritur, sub prætextu donationis, vel venditionis, seu conductionis, aut cuiuslibet alterius contractus, nullam habeat firmitatem: tabellionibus qui talia instrumenta perficere ausi sunt, bonorum proscriptione plectendis: qui tamen scientes ausi fuerint huiusmodi instrumenta conscribere: vicis etiam vel possessionibus ad patrocinia confugientibus publico vindicandis. Hæ autem personæ, quæ contra publicam commoditatem in clientelam suam suscepisse collatores detectæ fuerint: nobiliores quidem centum auri librarum condemnationem subire cogentur: mediocris verò fortunæ facultatum suarum amissione plectentur: eadem pœna multandis etiam his, qui intercedentes ministerium suum huiusmodi nefariis actibus improba mente præbuerint. Quam formam ex eo quidem tempore, quod sacra constitutio a diuæ memoriæ Martiano promulgata continet, id est, in Thracica quidē diœcesi abhinc annis triginta, hoc est, a consulatu Aetii II. & Sigisbuldi: in Orientali verò, & Ægyptiaca, & Pontica, & Asiana diœcesi viginti octo, hoc est a consulatu Cyri valere atque execucioni mandari præcipimus. Dat. Kal. Sept. Anthemio a. II. Cos.

Hic titulus est de susceptis non de adscriptitiis vel colonis. Suscepti sunt clientes, qui se & bona sua omnia tuenda & defendenda potentioribus addicunt fraudandorum publicorum tributorum causa. qua specie potētiores vicanorū & rusticorum bona sibi vindicabant vel relinquebant susceptis sub patrocinii mercede certa. quod multæ Constitutiones dānant in tit. *de patr. vic. C. Th.* & Iustiniani *Nou.* 17. & Tiberii de diuinis domibus.

Salua.

Saluia.v. de prouidentia Dei, *Vt vim*, inquit, *exactionis euadant tradant se ad tuendum pretegendumq; maioribus, deditiios se diuitum faciunt, & quasi in ius eorum ditionemq; transcendunt. Nec tamen graue hoc esset si potentes patrocinia ista non venderent, hac lege tueri pauperes videntur vt spolient. Omnes enim ii qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam addicunt. Nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Nouum genus venditionis & emptionis. Venditor nihil tradit & totum accipit. Emptor nihil accipit & totum penitus amittit.* Susceptos vocat, vt Augustinus & Seruius, quod notaui in *l.* 132. *D. de verb. obligat.* Palæmon Grammaticus v. R. in glossis: *Assecula cliens siue susceptus.* Hæc constitutio irritas huiusmodi conuentiones facit: tabelliones, qui eas perfecerint, confiscat, & vicos vel agros susceptos. susceptores etiam coercet, & harum conuentionum intercessores & interpretes ex tempore præscripto Constitutione quadam Martiani, quam non habeo. Quinq; diœceses recenset, Orientem, Thraciam, Ægyptum, Asianam, Ponticam, quæ sunt sub dispositione præf. præt. Orientis, vt & Martiani notitia docet. Sequitur eadem de re Constitutio Græca, Latinæ cuiusdam subdititiæ loco, quam ex libris βασιλικῶν desumpsimus.

II. Μηδεὶς κωμήτης προστασίαν ὑπισχνείσθω μηδὲ δεχέσθω γεωργοὺς ἐπὶ τούτῳ ὑπέχειν προσόδων ἢ ἑτέρου κέρδος λαμβάνων. εἰ δὲ τις παραβαίη ταῦτα καὶ ταῖς προειρημέναις ποιναῖς ὑποκείσθω, καὶ ἑτέρᾳ μείζονι τιμωρίᾳ ὑποκείσθω. πρὸς τούτοις καὶ οἱ κωμῆται οἱ μὲν δοῦλοι εἰσὶ τοῖς δεσπόταις ἀποδιδόσθωσαν σωφρονισθέντες, οἱ δὲ ἐλεύθεροι κ' λίτρας προστιμάσθωσαν, καὶ τύπτεσθωσαν μετὰ δέκα τῶν πρωτευόντων τῆς κώμης καὶ διηνεκῶς ἐξοριζέσθωσαν, εἰ φανερῶς πάντων ἀνεχωρήσαν.

Interpretatio Latina.

Ne quis vicanis patrocinium polliceatur, vel agricolas in clientelam suscipiat redituum alteriusve lucri promissione recepta, & vt qui hæc non seruauerit, supradictis pœnis, maiorique commotioni subiaceat. Præterea vt vicani si serui sint, dominis castigati reddantur: si liberi xx. libris mulctentur, & verberati vnà cum decem prioribus vici in perpetuum relegentur, dummodo scientibus omnibus secesserint.

Notandum est genus coercendi vniuersi vici, quo sciente vnus abscessit, & se in potentioris clientelam dedit, decem primorum castigatione.

Vt rustici ani ad nullum obsequium deuocentur.

TIT. LV.

I. EXEMPLVM LITERARVM DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AA. AD CARISIVM. Ne quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita capitationem suam detulerit, & annonam congruam præstat, ad vllum aliud obsequium deuocetur, neque a rationali nostro mularum fiscalium vel equorum ministerium subire cogatur.

Hanc constitutionem intelligere arbitror Constantinum in *l.* 2. *C. Th. de censu siue adsc.* quæ perperam vulgo est *l. vlt. de naufrag.* dum Diocletianum dicit plebem vrbanam capitatione immunem reddidisse. Ait enim Diocletianus, *Extra muros*, quia vrbanos capitationem præstare non vult. Id vero potissimum hac lege constituit, ne ad vlla onera deuocentur, vt *l.* 1. *supr. de agr. cens.* veluti ad prosecutionem equorum aut mularum fiscalium, de quibus *l. vlt.* §. *de discussor.* Theodoritus *lib.* 1. *cap.* VII. ὀνηλάτας οὖν, καὶ ἡμιόνους, καὶ ὄρνεις, καὶ ἵππους χρήσασθαι.

II. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD PROBVM PP. ILLYRICI. Si qui eorum qui prouinciarum rectoribus obsequuntur, quique in diuersis agunt officiis principatus, & qui sub quocunque prætextu publici muneris possunt esse terribiles, rusticano cuipiam necessitatem obsequii quasi mancipio sui iuris imponant, aut seruum eius vel forte bouem in vsus proprios necessitatesque conuerterint: ablatis omnibus facultatibus perpetuo subiugentur exilio: & nihilominus rusticanum, qui se in eiusdem operas sponte propria detulisse desponderit, par pœnæ seueritudo constringat. DAT. PRID. KALEND. OCTOB. AGRIPPINÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Nec apparitores præsidum, principes officiorum, numerarii, cornicularii, commentarienses & alii qui militiæ auctoritate possunt esse terribiles, rusticos ad vllum obsequium vocent, vel seruos eorum aut boues aratorios. sic principatum dicit vt *l.* 1. §. *ad l. Iul. de ambitu.* Suidas, princeps ὁ ἔξαρχος τῆς τάξεως.

Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre. TIT. LVI.

I. IMPP. LEO ET ANTHEMIVS AA. NICOSTRATO PP. In illis quæ metrocomiæ communi vocabulo nuncupantur, hoc adiiciendum necessario nostra putauit humanitas, vt nulli extraneo illic quoquo modo possidendi licentia tribuatur: sed si quis ex eisdem vicanis loca sui iuris alienare voluerit, non licere ei, nisi ad habitatorem adscriptum eidem metrocomiæ, per qualemcunque contractum terrarum suarum dominium possessionemque transferre: sciente persona extranea, quod si contra vetitum se huic negocio immiscere, vel illic possidere tentauerit: quicunq; contractus initus fuerit, carebit effectu, & contractu soluto, si quid præstitum est, hoc tantum reddetur. DAT. KALEN. SEPT. ANTHEMIO A. II. COS.

Pugnare videtur hæc lex cum *l. dudum. supr. de contrah. emptie.* quod & Nouel. Romani Lacapeni περὶ ὠνουμένων κτημάτων ita est expressum: παλαιὸς νόμος ἐθέσπισε μηδένα τῶν συγγενῶν ἢ κοινωνῶν ἐμποδίζεσθαι πωλοῦντας ἃ ἂν ἐθελήσωσιν. ἕτερος δὲ νόμος αἰσχρῶς πωλουμένων ἀπαγορεύει μὴ ἐξεῖναι τοῖς προσγένεσιν ἑτέρῳ, ἢ μόνον τοῖς τῆς ἰδίας μητροκωμίας ἐνοίκοις. ἡμεῖς δὲ τὴν ἡμετέραν ὑπὲρ πάντων ἅμα καὶ τὴν δημοσίων φόρων τῆς τε ἄλλης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας καὶ συντελείας πολλὰ ποιούμενοι πρόνοιαν τὸ ἀναπόσπαστον αὐτῶν καὶ ἀδιάσειστον διὰ ταύτης ἡμῶν τῆς θείας διατάξεως στεφῇ καὶ συντόμῳ λόγῳ ὑποσημειοῦντες θεσπίζομεν, &c. At *l. dudum*, de propinquis & sociis loquitur, ne præferantur extraneis emptoribus: Hæc autem de conuicanis, propter quam puto ad *l. dudum*, hæc verba Tribonianum adiecisse, *Nisi lex specialiter*, &c. quæ non erant in Codice Theodosiano, sicut ad *l.* 1. *supr. de reb. cred.* hæc, *Nisi specialiter hoc lege excipiatur*, propter *l. vltim. eod. titul.* quæ non erant in Gregoriano. Nouissime autem Romanus constituit, vt iure προτιμήσεως vocentur in emptionem primùm cognati consortes, veluti fratres qui paterna prædia indiuisa possident: tum socii quilibet, quos ad societatem coniunxit voluntas: deinde extranei, quos ad societatem coniunxit fortuna, quarum alteram voluntariam, alteram hereditariam Cicero appellat: post συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς, id est, qui eidem domino canonem pensitant, vel vt Fridericus Imperator interpretatur, qui sunt sub vno seruitio. Ad extremum, confines. Quinque gradus facit & inter eos successionem dat, vt primis pretium non offerentibus intra dies XXX. vel procuratoribus eorum intra menses IIII. vel etiam repulsis per causam iniuriæ venditori illatæ, sequentes vocentur. Præscriptioni XXX. dierum vel mensium IIII. locus est si ii qui ius προτιμήσεως habent, testatò denunciati sint & cessauerint, sicut duorum mensium aduersus principalem dominum emphyteuticario vendente. *l.* 3. *supr. de iur. emphyteut.* Non facta denunciatione, non nisi decennii præscriptione ius προτιμήσεως excluditur. Eadem Nouella idem ius datur comicanis, non tantum conuicano, sed etiam fisco vendente desertum forte prædium, quod ἀλληλέγγυον vocat, ita tamen vt in hac specie etiamsi denunciati non fuerint, intra quadriennium iure suo vtantur, secundum *l.* 2. *supr. de quadr. præscript.* Scripsimus de hoc iure aliquid ad *l. qui Romæ* §. *coheredes. D. de verbor. obligatio.* Et de metrocomiis ad *l. vltim. sup. de excoll. tribut.* Ait, [*vicanus.*] quidam codices habent *vicarius*, vt Festus in verbo, vici. Hi sunt μητροκωμῆται. Κωμῆται *Nouel.* 38. qui malè ab interprete Comitiani. Comitiani sunt officiales comitis. Κωμῆται, vicani. [*Contractum.*] hoc verbo non continetur testamentum. Poterit ergo

vicanus extraneum heredem instituere. Quin & Nouel. Romani, non testamenti modò sed & dotis, donationis propter nuptias, donationis directæ, donationis causa mortis, permutationis, transactionis non simulatæ excipitur causa, nisi si ex his causis bona sua tenuiores transferant in potentiores non vicanos, quibus tamen præscriptio decennii, sicut & extraneis quibuslibet non denegatur.

Hoc tantum reddatur.] Non rei melioratæ sumptus. de hac quæstione diximus in *l. 1. 3. de præd. cur.*

Vt nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur. TIT. LVII.

I. IMP. ZENO A. * Graue est non solum legibus, verum etiam æquitati naturali contrarium, pro alienis debitis alios molestari. ideirco huiusmodi iniquitates circa omnes vicanos perpetrari modis omnibus prohibemus.

Fuit olim plerisque locis vsurpatum, vt vicanus ex contractu vel delicto conuicani teneretur, & vt liceret creditori ob vicani debitum eiusdem vici hominem vel bona præhendere quoad verus debitor satisfecisset, quod Zeno tollit hac lege, & Iustinianus *Nou.* 52. & 134. Cassiodorus IIII. Var. *Diuiduntur consa germanis: filius obligationibus paternis, si non sit heres, eximitur: vxor maritalibus debitis, nisi per successionis vincula, non tenetur: & audacia ad solutionem trahit extraneos, cum absoluant iura coniunctos.* Idem legibus Langobardorum cauetur *l. 3. de deb. & vad.* & Constitutionibus Neapolitanis titulo *de cultu pacis*, & tit. *de pressuris puniendis.* sed postea cum reuocatæ fuissent in vsum, eis Gregorius liberauit clericos, & Fridericus studiosos, promissa actione repetundarum famosa in quadruplum. Moribus nostris hoc iure vtimur non in nostrates, sed in exteros, nec nisi permissu principis, vt si negotiatori Gallo merces diripuerint Hispani, idem quem primum offenderit Hispanum pari iure diripiet, quod ius Marquæ appellamus, quia vt ait, iterum in limitibus potissimum exercetur.

De censibus, & censitoribus. & peræquatoribus, & inspectoribus. TIT. LVIII.

Census descriptiones sunt iugerum & capitum. Censitores siue censores qui census agunt. Peræquatores & inspectores qui emendant, prædiis inspectis & adæquatis inuicem, vt releuentur quibus grauius est onus adscriptum. grauentur quæ sunt censitalemius. *l. 10. ∫. de fun. pat. l. penult. & vlt. ∫. de an. & trib. l. 12. & 14. C. Th. de censit. l. vlt. C. Th. de locat. fun. iu. emph.* Græci ἐξισωτὰς vocant. Eusebius IIII. *de vita Constantini*, ἄνδρας ἐξισωτὰς κατέπεμψεν. Græci interpretes iuris, Ἐπόπτας λέγουσι ὁ ἐξισωτής. itaque idem pene munus est inspectoris & peræquatoris. Cassiodorus x. *Vt ad prædium de quo querela est, diligens inspector accedat, & rebus moderata inquisitione trutinatis, quidquid grauaminis potest habere possessio, rationabiliter abrogetur.*

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD POPVLVM. Quoniam tabularii ciuitatum per collusionem, potentiorum sarcinam ad inferiores transferunt: iubemus, vt quisquis se grauatum probauerit, suam tantum pristinam professionem agnoscat. PP. XV. KALEN. FEB. ROMÆ CONSTANTINO A. IIII. ET LICINIO III. COSS.

De tabulariis diximus *lib.* x. multis locis. Principalibus & tabulariis, vt Symmachus ait *in epistolis*, liberum est alios à dispendio vindicare, aliis debitum munus imponere, dum scilicet rationes triburorum tractant. quo fit, vt sæpe per gratiam diuitum onera transferant in pauperes. qua de re grauiter & copiose queritur Saluianus *libr. 5. de prouidentia Dei.* Hæc Constitutio hanc tabulariorum fraudem censet esse corrigendam secundum antiquæ censualis professionis modum *l. 1. supr. de im. nom. conc.*

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PP. Quisquis vitem succiderit, aut feracium ramorum fœtus vetauerit, quo declinet fidem censuum, & mentiatur calidæ paupertatis ingenium: mox detectus competenti indignationi subiiciatur: illo videlicet euitante calumniam, quem forte detegitur laborasse pro copia, ac pro reparandis agrorum fœtibus non sterilitatem aut inopiam procurasse. DAT. PRID. NON. IVN. CP. EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Vt qui simulat paupertatem succisis vitibus vel arboribus competenti pœnæ subiiciatur, nec pristina professione releuetur. *l. 4. §. si vites. D. de censib.* Putationes non damnat, quæ fiunt ne vites superuacuis sarmentis siluescant, vel quibus luxuries ramorum coercetur, quæ res copiam parit non inopiam. Pro, *vetauerit*, Codex Theodosianus, *habetauerit*, fortè legendum, *amputauerit*. Sic *lib.* 16. Βασιλικῶν *tit.* 14. ἐάν τις ἀμπέλους ἐκκόψῃ ἢ τῶν φυτῶν ἐκκόψῃ κλάδους.

III. IIDEM AAA. CYNEGIO PP. Si peræquatore misso aliquis aut procuratorem suum retraxerit, aut colonum per contumaciam retractationis fugauerit: ad eum censuum modum, quem vel eo, vel procuratore illius absente, peræquator apposuerit, nostræ sanctionis auctoritate tenebitur. DAT. VI. KALEND. APRIL. CP. HONORIO NP. ET EVODIO COSS.

Si misso peræquatore procuratorem prædii sui subduxerit quis, ne præsens censitioni adesset, vel colonum fugauerit retractationis census defugiendæ causa, quod absente colono vel procuratore de censu agri constituerit peræquator, vt nihilominus ratum habeatur. alioquin vix est vt censitio, aut peræquatio absente domino vel procuratore rectè facta videatur. *l. 5. C. Th. de censu.*

IIII. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Omne territorium censeatur, quoties defectorum leuamen exposcitur, vt sterilia atque ieiuna his, quæ culta vel opima sunt compensentur. DAT. III. NON. APRIL. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Si qua ciuitas releuationem petat quasi defectorum prædiorum, vt denuo totius territorii ciuitatis census agatur, & compensentur fertilia cum sterilibus. Pro, *ieiuna*, quidam Codices habent. *herema*, & Græci τὰ ἔρημα μετὰ τῶν εὐθηνούντων συμψηφίζονται vnde corrupta illa vox orta est in quibusdam codicibus, *arena*. Galli dicunt, *terres ermes*.

V. IIDEM AAA. RVFINO PP. Qui grauatos se esse a peræquatoribus conqueruntur, & iniusto oneri impares esse proclamant: competitionis habeant facultatem, vt quid remissum gratia, quid interceptum fuerit fraude, conuincant: & ex eo leuamen accipiant, quod per deformia & criminosa commercia sibi impositum esse deplorant, vt aliis demereretur: quod intra annum post codicum oblationem, quo videbitur, de iniusto conquetatur onere, iniquitatem peræquatoris accuset, ac præstitam gratiam habita competitione conuincat, vt quod ei fuerat superfusum, ille cognoscat quem debitæ functioni fraus clandestina subtraxerat. emenso autem eo tempore actio denegabitur, exceptis minoribus qui fuerint indefensi: his etiam qui aberunt reipublicæ causa: qui tamen ex eo tempore quæ sunt statuta, custodient, ex quo ad agendum habuerint facultatem. * DAT. III. KAL. DEC. CP. DN. THEODOS. A. III. ET ABVNDANTIO V. C. COSS.

Actio vel competitio aduersus iniquam peræquationem datur intra annum post completam peræquationem, traditosque peræquationis libros, ex die clausi renuntiatique census. vt ait *l. 5. C. Theo. de censu siue ads.* Excipiuntur minores indefensi & absentes Reip. causa, quibus non ex eo die annus computatur, sed ex quo agendi facultatem habuerint. Ait, [*quo videtur*] id est, apud tribunal quodcunque videbitur. Theodosianus apertius, *vbi videbitur.*

VI. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVSEBIO PP. Peræquatores ac discussores, si incurrerint culpam negligentiæ vel gratiæ, non solùm honorum iacturam, verùm etiam annonarum in quadruplum multam subire debebunt. ea vero quæ in damnum prouincialium fuerint accepisse conuicti, in quadruplum cogentur exsoluere. DAT. IIII. KALEND. APRIL. MED. ARCADIO ET HONOR. III. AA. COSS.

Peræquatores vel discussores ob culpam, vel gratiam damnati infames sunt. legendum, *honorum*, non *bonorum*, vt Græci *οὐ μόνον τῆς ἀξίας*, vt Accursius citans *l. iudices, & l. quoties. ȷ. de dignitat.* vt etiam *l. 10. C. Th. de censit.* Fisco percepta emolumenta sue salaria in quadruplum. Prouinciali quoque extorta, dum erga alium fortè cupiunt esse gratiosi, in quadruplum restituunt. qua de re diximus aliquid in tit. *de superexactoribus.*

VII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. SEBASTIANO COM. ORDINIS PRIMI. Apud eum possessio firma permaneat, cui eam à peræquatore semel traditam fuisse constiterit. reliqua verò temporis anteacti à nouo domino fiscum postulare non patimur, ne alterius culpa alter incipiat subiacere dispendio. Si quis verò priuatus aut obligatam sibi possessionem, quæ deserta huc vsque permansit, aut ex aliquo titulo deberi sibi iure confirmat: allegationes suas sine mora vel per se vel aliam personam legibus ordinatam manifestare debebit: ita vt si æquitatis ratione suadente, ad petitorem fuerit translata possessio: is qui à peræquatore eam susceperit, rei melioratæ susceptis subleuetur expensis. Verùm ne sub specie litis dominationes semel constitutæ turbentur: sex mensium spatium censemus debere seruari, intra quod is qui putat sibi rem probabili ratione competere, debitas exerat actiones. Quod si tempus adscriptum silentio fuerit interueniente transactum: nullum penitus repetēdi volumus esse principium. Quod si quis eo tempore, quo peræquator prædium alicui addicit, de suo iure vel per se aut per homines suos non crediderit actitandum: sex mensium curriculis euolutis, in perpetuum conquiescat. DAT. PRID. IN. MAR. RAV. HONORIO XI. ET CONSTANTIO II. COSS.

Solent peræquatores à dominis deserta & destituta prædia aliis tradere, atque ita dominium motare, sine onere tamen reliquorum, quod accipientem à domino proculdubio sequeretur, vt constat ex titulo *sine censu vel rel.* Post addictionem peræquatoris, creditores excluduntur, quibus prædia sunt obligata vel debita, nisi de iure suo experiantur intra sex menses, & nouo domino reddant emponemata. Eadem præscriptione, antiquior dominus excluditur. *l. locorum. tit. seq.* Ait, [*Dominationes,*] id est, dominia.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur. TIT. LIX.

Non idem est desertum & derelictum. Derelictum occupantis fit, Desertum non item. *l. 8. hoc tit.* Vsucapitur tamen biennio. Desertum est quod incultum & squalidum est. Quod sequitur, *& quando steriles fertilibus imponuntur*, idem est ac si diceret, *περὶ ἐπιβολῆς*.

I. IMP. CONSTANTINVS A. CAMPESTI. Cùm diuus Aurelianus parens noster ciuitatum ordines pro desertis possessionibus iusserit conueniri, & pro his fundis, qui inuenire dominos non potuerunt, quos perceperamus earundem possessionum triennii immunitate percepta, solemnibus satisfacere; seruato hoc tenore præcipimus, vt si constiterit ad suscipi-

A endas easdem possessiones ordines minus idoneos esse, eorundem agrorum onera possessionibus & territoriis diuidantur. Accepta.

Prædia deserta & quorum domini non reperiuntur, curialibus addicuntur sub immunitate triennii: qui si idonei non sint, tunc onus eorum & in possessores eiusdem ciuitatis, & in omne territorium diffunditur. Verbum, *Accepta*, quod est in extremo, est ex subscriptione, vt in *l. 1. ȷ. de fug. col.* verbum, *Data.*

II. IDEM A. Si quis ab emphyteuticario seu patrimoniali possessore, priuati iuris quippiam comparauerit, cuius substantia alias possessiones sustentare consueuerat, & succisis quasi quarundam virium neruis reliqua labuntur: earum possessionum onera subiturus est, quæ penes distractorem inutiles permanebunt. DAT. VIII. IN. DEC. THESSAL. FELICIANO ET TITIANO COSS.

B

Si emphyteuticarius vel patrimonialis possessor fundum proprii priuatique iuris ad se pertinentem vendiderit, quo emphyteutici seu patrimonialis iuris prædia sustentare solebat, ac deinde reliquari eaque prædia deserere cœperit, onus reliquorum transfertur ad emptorem qui eum fundum comparauit, quo venditor alios tueri solebat. Atque ita emptorem sequuntur non tantum fundi comparati reliqua, sed & aliorum reliqua qui fundo comparato sustentabantur. quod addi conuenit ad tit. *sine censu vel reliq. fund. comp. non pos.*

C

III. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD MAMERTINVM PP. Quicunque deserta prædia meruerint, sub certa immunitate ad possessionem impetratorum nō prius sinantur accedere, quàm vel fideiussoribus idoneis periculo curialium datis, vel fundis patrimonii sui maximè vtilibus obligatis, idonea cautione firmauerint susceptam à se possessionē nullo detrimento publico relinquendam.

D

Vt ii quibus deserta prædia addicuntur sub certa immunitate veluti triennii. *l. 1. hoc tit.* vel biennii. *l. 7. hoc tit. l. 12. C. Th. de censitor.* pignoribus vel fideiussoribus caueant se damno publico minimè deserturos *l. 6. hoc tit. l. 7. ȷ. de fun. pat.*

E

IIII. IIDEM AA. ET GRATIANVS A. AD CRESCENTIVM VIC. AFR. Heredes scripti etiam pro minus idoneis fundis fiscale onus cogantur agnoscere: vel si renuntiandum hereditati putent, cedant his omnibus rebus, quas ex iisdem bonis quocunque titulo & iure perceperint. DAT. IIII. IN. IVL. CONTIONACI GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

F

Non potest heres scriptus prædia hereditaria ita diuidere, vt fertilia amplectatur, sterilia deserat, onerum publicorum euitandorum causa, siue hereditario, siue legati, siue fideicommissi iure ei ex eisdem bonis ea deferantur, sed aut omnium tributa agnoscere debet, aut ab omnibus recedere.

V. IMPP. VALENS ET GRATIANVS AA. AD ANTHEMIVM PP. Qui vtilia reipublicæ loca possident, permistione facta etiam deserta suscipiant: vt si earum partium grauentur accessu, quas antè per fastidium reliquerunt, cedant aliis curialibus, qui vtraque hac condicione retineant, vt præstatione salua cum desertis & culta possideant, sublata à paucis, quos iniquum est electa retinere, cùm municipes grauatura sit pars relicta.

G

Qui fertilia & sterilia Resp. loca permistim possident, vt omnia retineant, vel vt omnibus saluo canone curialibus cedant. Nec enim possunt fertilibus retentis sterilia deserere. In curiales transfertur onus vniuersitatis prædiorum, non partis.

H

VI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEBRIDIO COM. R. P. Vt quisque conductor fuerit inuentus posses-

for fundi, vt quisque qui ex publico vel templorum iure descendit: huic ager iungatur inutilior. Quod si contra id reluctandum existimauerit: alius possessor sub eadem præstatiooe quæratur: vel si voluntarius, qui sit conductor, non inuenier: tunc ad possessores antiquos, id est, decuriones, vel quoslibet alios, loca iuris prædicti adiunctis inutilibus reuertantur, idoneis fideiussoribus præstitis. DAT. XV. KALEND. FEBR. CP. MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS.

Vt conductori fundorum Reip. vel sacrorum templorum cum fertilibus adiungantur inutiles, vel vt alius sub eadem pensione eorum voluntarius conductor quæratur, vel eo non inuento, vt fundi ad veteres possessores reuertantur: Reip. ad curiales: templorum, ad illos qui ea prædia templis largiti sunt.

VII. IIDEM AAA. ET ARCADIVS A. CYNEGIO PP. Quicumque defectum fundum patrimonialem exercuerit, fertilem idoneumque præstiterit: saluo patrimoniali canone, perpetuo ac priuato iure defendatur. & velut domesticum & auita successione quæsitum sibi habeat, suis relinquat: neque eum aut promulgatione rescripti, aut reuerentia sacræ adnotationis quisquam à fructu impensi operis excludat. Ceterùm eos qui opimas ac fertiles possident terras, aut etiam nunc sibi existimant eligendas: pro defecta scilicet portione summam debiti præsentis iubemus implere illos etiam qui emphyteuticario nomine nec ad plenum idoneas, nec omnibus modis vacuas detinent: sic ex illis quoque, quæ præsidio indigent, iustam ac debitam quantitatem debere suscipere, vt indulto temporis spatio post biennium decretum canonem soluendum esse meminerint. nemo tamen qualibet meriti & potestatis obiectione submoueatur, quò minus ad diacathociæ vicem defectas possessiones patrimonialis iuris accipiat, eorum tributa & canonem soluturus: illud speciali obseruatione procurans, vt primo vicinas & in eodem territorio sortiatur. dehinc si neque finitimas, neque in eisdem locis repererit constitutas: tunc demum etiam longius positas, sed in quantum fieri valet, pro interiecto spatio sibimet cohærentes, pro modo & æquitate suscipiat: vt id consensu omnium fiat, quod omnibus profuturum est.

Lex est de iis qui patrimoniales fundos emphyteuticario iure detinent, vt si defectos acceperint & idoneos reddiderint, eos perpetuo priuatoque iure possideant & in heredes transferant saluo canone. Et vt qui idoneos eo iure susceperint, defectos suscipiant cum onere canonis, non reliquorum, qui medii generis, vt etiam ex defectis suscipiant pro rata cum eodem onere, salua immunitate biennii. In *l. 1.* datur immunitas triennii, quæ est de fundis à dominis desertis & in curiales transferendis. Hæc de fundis patrimonialibus defectis, & iis qui meliores fundos detinent adiungendis ad diacathociæ vicem, id est, possessionis titulo & iure, vt eos retineant iure priuato quasi possessores, vt habeant dominium possessionis. *l. 11. infr. hoc tit.* vt sint possessores. *l. 12. inf. de fun. pat. l. 4. infr. de diu. præd.* & ita in *l. 1. C. Th. de fisc. debit. de diacatochis*, id est, de possessoribus qui canonem fisco debent, interpretor. & ab hac defectorum adiunctione lex ait, nec dignitatem nec potestatem vllam excipi. Adiungi finitimos primùm, dein de longè positos. Adiunctionem huiusmodi suscipere omnes debere, cùm sit publicè omnibus profutura. *l. seq.*

VIII. IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS, ET ARCADIVS AAA. TATIANO PP. Qui agros domino cessante desertos, vel longè positos, vel finitimos, ad priuatum pariter publicumq; compendium excolere festinat: voluntati suæ nostrum nouerit adesse responsum. Ita tamen vt si vacanti ac destituto solo nouus cultor insederit, ac vetus dominus intra biennium eadem ad suum ius voluerit reuocare: restitutis primitus quæ expensa constiterit, facultatem loci proprii consequatur. nam si biennii fuerit tēpus emensum omni possessionis & dominii carebit iure qui siluit.

Quæ ad hanc legem pertinent exposuimus libro *de temporibus cap. xxi.* & ad rubricam.

IX. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Qui fundos patrimoniales iure priuato canone saluo susceperint, hanc omnes sine vllius exceptione personæ propositam intelligant optionem, vt aut ea loca, quibus minor est soli fœcunditas, cum his, ex quibus fructus vberes capiunt, suscipere & tenere non abnuant: aut si eorum refugiunt sterilitatem, opimioribus cedant. DAT. VIII. ID. NOV. TYRO ARCADIO III. ET HONORIO II. AA. COSS.

Vt qui fundos patrimoniales sub præstatione canonis, iure priuato susceperunt, eis abscedant, nisi fertilibus steriles imponi patiantur. Alii suscipiuntur iure priuato, quasi sint suscipientium proprii, alii iure emphyteuticario, quasi alieni. vtrique tamen sub canonis præstatione.

X. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PP. Qui per potentiam fundos optimos ac fertiles occuparunt cum quæstuosis vberibusque pro rata portione suscipiant infœcundos ex eadem substantia. DAT. NON. MAR. CP. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Lex ait fertilibus adiungi steriles ex eadem substantia. & *l. 12.* ex eisdem bonis. Nov. *περὶ ἐπιβολῶν* nondum edita, *ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας.* quod exposui *Obseruat. 4. cap. 30.*

XI. IIDEM AA. ADRIANO PP. Locorum domini intra sex menses edictis vocati reuocantur. qui si adfuerint, & propria teneant: & ea quæ ex præterito contraxerint, debita redhibere cogantur. Si verò impares esse earum rerum tributis propria confitentur absentia, nec adesse voluerint: penes eos qui hæc susceperint, & certum quem tributorum canonem promittunt, proprietas possessionis intemerata permaneat: vt postquam ea exsoluerint, sciant sibi inquietudinem submouēdam, nec subreptione cuiusquam competitionis loca, quæ tenuerint, auferenda. quibus etiam illud indulsimus, vt ex eo tempore, ex quo primum loca, de quibus agitur, cœperint possidere, tributa poscantur. DAT. VI. KAL. SEP. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Vt prædia deserta à domino suscipientibus sine onere reliquorum addicantur, excluso domino præscriptione semestri, de qua & in *l. vlt. § vlt. præc.* exclusa competitione omni.

XII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS, AA. SELEVCO PP. Hac definitione sancimus, nullum possessorem, neque munificum prædium pro alienis debitis vel destitutione esse retinendum: neque eorum prædiorum defectione prægrauari, quæ ex iisdem bonis, quæ retinentur, nequaquam esse monstrātur: nec vllis præstigiis atque commentis exactio mutiletur. DAT. PRID. KALEN. FEB. RAV. HONOR. VIII. ET THEOD. V. AA. COSS.

Lex significat *ἐπιβολὴν* non fieri, siue sterilia fertilibus non imponi, nisi sint ex eisdem bonis, vt *l 10.* Eadem bona sunt velnti *ὁμόδουλα* & *ὁμόκηνσα*, vt *Nov. 128.* & *Nov. 168.* cuius titulus, *ὑπερχεὶς τύπος περὶ ὁμοδούλων*, nondum edita. Pro *defunctione* emendaui, *defectione.*

XIII. IIDEM AA. AD PROBVM. Omnium prædiorum actores ac domini requirantur. quorum

rum si vitio probantur debita fuisse contracta, in absoluto est vt debeat dominium commutati. Dat. iii. Io. Ivn. cp. Constante et Constantio Coss.

Prædia deserta & destituta, à dominis vel actoribus eorum eis anferuntur, & aliis dominii iure addicuntur, *quorum*, inquit, *vitio probantur debita fuisse contracta*, dum scilicet prædia inculta deserunt. Ea peræquator addicit. *l. vlt.* ʒ. *sit. prox.*

xiiii. Iidem aa. Avreliano pp. Rura & possessiones quas curiales quolibet pacto publicatis apud acta prouincialia desideriis suis vel reliquerunt, vel possidere alios permiserunt: penes eos qui eas excoluerunt, & functiones publicas recognoscunt, firmiter perdurabunt, nullam habẽtibus curialibus copiam repetendi. Dat. iii. Non. Dec. Honorio x. et Theod. vi. aa. Coss.

Puto deserti prædii apud acta præsidis repetitionem ne intra quidem hiennio esse, vel sex menses, quia pro derelicto habitum videtur.

xv. Iidem aa. Sebastiano Comiti Primi Orominis. Si quis deserta prædia quæ naualem sustinent functionem, & in desertis nunc vsque remanent, sub peræquationis iure perceperit: meliore condicione in omnibus titulis conuenit ea releuari, vt grauis sors naualis esse non possit pro ea, quæ resedit, portiuncula, cùm aliis fuerit dispendiis liberata. Dat. Pri. Id. Mart. Rav. Honorio a. xi. et Constantino ii. Coss.

Si quis deserta prædia à peræquatore susceperit, quæ nauiculario oneri obnoxia sunt, hoc quidem onere non liberatur, sed in omnibus aliis titulis fiscalibus leuiora onera agnoscit.

xvi. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Celeri Proc. Afri. Iubemus neminem curialem pro alieni territorii debitis attineri, sed tantùm municipem pro gleba propria conueniri. Dat. v. Kal. Mai. Rav. post Cons. Felicis et Tavri vv. cc.

Territorium & glebam dicit pro eodem, vt *l. 11.* ʒ. *de oper. public. l. 3.* ʒ. *de nat. lib. l. nulli.* ʒ. *de epis. & cler.* Municipem quoque & curialem pro eodem. vt *l. 5.* ʒ. *hoc titul. l. 1.* j. *de fug. col. l. 41. C. Th. de oper. publ.* Curialis igitur glebæ propriæ non alienæ nomine renetur *l. 2.* ʒ.

xvii. Iidem aa. Hermocrati pp. Si quis auctoritate nostri numinis de fundis patrimonialibus steriles sub certi canonis pollicitatione susceperit; firmiter eum volumus possidere, sub eiusdem tamẽ canonis solutione, quem nostræ maiestatis auctoritas per annos singulos soluendum esse præscripserit, nullamq́; eos descriptionem, siue adiectionem, aut innouationem in posterum sustinere: quoniam nimis absurdum est eos, qui nobis hortantibus fundos inopes atque egenos magno labore impenso aut exhausto patrimonio vix fortè meliorare potuerunt, vtpore deceptos inopinatum onus suscipere, illudq́; velut quadam circumuentione deposci: quod si se daturos præscissent, fundos minimè suscipere aut etiam colere paterentur. Dat. xii. Kal. Dec. cp. Theodosio a. xviii. et Albino Coss.

De hac lege scripsimus in *tit. de col. den. vel rer.* ʒ. Pro, *egenos*, Nouella integra haber, *steriles*.

De fundis limitotrophis, & terris, & paludibus, & pascuis limitaneis, vel castellorum.

Tit. lx.

Fundi limitotrophi dicuntur hoc loco, & *l. nulli.* j. *de fun. pat.* quòd inde milites limitanei alantur. *l. 8. eod. tit. l. 1. hoc titul.* non quòd ad milites limitaneos pertineant. At fundi limitanei qui dicuntur, ad milites limitaneos pertinent, itemq́ue paludes & pascua. *l. 3. hoc tit.* fundi autem castellorum ad milites castellanos pertinent. *l. 2. hoc tit.*

i. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Licinivm pp. Tiberianus ad possibilitatem singulorum quorumcunque locorum intuens, statuit certas possessiones, quæ ad limitem frumenta conueherent. quocirca generali lege sancimus, Tiberiani dispositionem oportere obseruari, amouentes quidquid vel potentia cuiuscunque elicuit, vel furtiua deprecatio: addentesq́ue nihilominus in futurum nulli licere aduersus vtilem vetustatem & præsentem legem nostram importuna & respuenda reposcere. Dat. xviii. Kal. Oct. Aqvileiæ, Arcadio a. et Bantone Coss.

Confirmat Tiberiani præf. prætorio dispositionem de fundis limitotrophis.

ii. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Asclepiodoto pp. et Cons. ordinario. Quicunque castellorum loca quocunque titulo possidetur, cedant ac deserant, quia ab his tantùm fas est possideri castellorum territoria, quibus adscripta sunt, & de quibus iudicauit antiquitas. Quòd si vlterius vel priuatæ condicionis quispiam in his locis, vel non castellanus miles fuerit detentator inuentus, capitali sententia cum publicatione bonorum plectetur. Dat. v. Non. Mart. cp. Asclepiodoto et Mariniano Coss.

Vt soli castellani milites possideant castellis agros deputatos, non priuati, non alii milites.

iii. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Nomo magistro Officiorvm. Agros limitaneos vniuersos cum paludibus omnique iure, quos ex prisca dispositione limitanei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro suo compendio atque arare consueuerant: & si in præsenti coluntur, ab his firmiter ac sine vllo concussionis grauamine detineri: & si ab aliis possidentur, cuiuslibet spatii temporis præscriptione cessante ab vniuersis detentatoribus vindicatos, iisdem militibus sine vllo prorsus (sicut antiquitus statutum est) collationis onere volumus adsignari. In his etiam contra eos, qui præceptionibus nostris obuiam venire tentauerint, proscriptionis pœna valitura. Nam si quis fortè, quod minimè audere debuerat, emptionis titulo memorati iuris possidet prædia: competens ei actio contra venditorem intacta seruabitur. Dat. Prid. Id. Sept. cp. Maximo ii. et Paterno Coss.

Pars est Nouellæ Theodosii de ambitu & locis limitaneis insibi redhibendis, quam habemus integram, sicut & *l. 4.* ʒ. *de off. mil. ind. & l. cura.* ʒ. *de off. mag. off.* Pertinet valdè ad hanc partem quod Lampridius scribit, Alexandrum agros limitaneos militibus donasse, ita vt eorum essent si heredes eorum militarent, nec vnquam ad priuatos pertinerent: dicèrem attentius eos militaturos si etiam sua rura defenderent: addidisse his & animalia & seruos, vt possent collere quod acceperant. Idem enim hac lege cauetur, ne agri illi in priuatorum iura vllo titulo transeant, nec præscriptione vlla temporis eis adquirantur, & vt à limitaneis militibus firmo iure possideantur sine vllo tributi vel collationis onere cum paludibus & omni iure suo, puta pascuis, animalibus, seruis, salua scilicet illa condicione, si militarent.

De pascuis publicis, vel priuatis.

Tit. lxi.

i. Impp. Valentinianvs, et Valens aa. ad Rvfinvm pp. Cùm nulla ratio sit, cur in

à prioribus colonis, vel emphyteuticariis destitutum patrimonialem fuodum à peræquatore vel censitore susceperint: perpetuo eundem atque inconcusso iure possideant, nec quisquam secundus petitor accedat. DAT. IIII. NON. NOV. GRATIANO A. IIII. ET MEROBAVDE COSS.

Vt qui à peræquatore vel censitore desertum agrum patrimonialem susceperit, perpetuo eum firmoque iure possideat, submota competitione omni.

VI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEODOSIVS AAA. NEBRIDIO COM. R. P. Hi quibus patrimoniales possessiones per Asianam & Ponticam diœcesim vel à nobis, vel à diuis parentibus nostris sacra largitate donatæ sunt, inconcussè possideant, atque ad suos posteros transmittant. quod quidem non solùm in heredibus, sed etiam in contractibus omnis generis volumus custodiri. DAT. IIII. KAL. APR. CP. RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

Vt hi quibus patrimoniales fundi donati sunt per Asianam & Ponticam diœcesim, eos firmo iure possideant, saluo canone scilicet, & in heredem, emptorem, donatariúmve transmittant. Pro, *contractibus* quidam Codices habent, *contractoribus*.

VII. IIDEM ET ARCADIVS AAAA. CYNEGIO PP. Quicunque ad emphyteusim fundorum patrimonialium, vel reipublicæ iussu nostri numinis venerit: is si redundantia fortunarum idoneus fuerit ad restituenda, quæ desertis forte possessionibus requirentur, patrimonium suum publicis implicet nexibus. Si verò minor facultatibus probabitur; datis fideiussoribus idoneis ad emphyteusim accedat: scientibus his, quos talium rerum cura sollicitat, in se negligentiæ damna, si huiusmodi cautio defuerit, esse vertenda. DAT. VI. KAL. MAI CP. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Vt qui fundum patrimonialem vel Reipub. accipit in emphyteusim, de damno desertionis caueat pignoribus aut fideiussoribus periculo curialium, vt *l. 3. ꝯ. de omni ag. des.*

VIII. IIDEM AAA. CLEARCHO PP. Omnes fundi patrimoniales per Mesopotamiam, & Osroënam prouincias, quos constat diuorum retrò principum sanctionibus limiti deputatos, ad ius pristinum, sine vllius assertionis reuocentur obstaculo, præbituri omnia quæ antea impendenda necessitatibus limitis præberi consueuerant: ita vt nulli penitus audiantur, qui aut rescripto, aut adnotatione dominium, vel emphyteusim, vel conductionem quolibet genere largitatis de nostra liberalitate meruerunt. DAT. PRID. KAL. MAI CP. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Vt fundi patrimoniales limitotrophi eripiantur iis qui eos dominii, vel emphyteuseos, vel conductionis iure impetrauerint, & ad ius pristinum reuertantur. De iis loquitur qui sunt per Mesopotamiam, & Osroënam prouincias, de quibus *Nouel. 154. & 157.* quę duæ sunt prouinciæ diœceseos Orientis. *l. 13. ꝯ.* generaliter de diœcesi Orientis.

IX. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PP. Vniuersi cognoscant, nihil priuato iure saluo canone fundis emptis cum patrimonialibus esse commune: ita vt ad eos nunquam patrimonialium fundorum peræquator accedat: graui multa feriendo eo, qui statuta nostræ clementiæ ausus fuerit temerare. DAT. PRID. ID. NOV. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

A Lex loquitur de emptis, non de donatis: vt patrimoniales fundi empti à principe iure priuato, id est, dominii iure in emptorem translati, saluo canone iam patrimoniales non censeantur esse, & vt peræquator fundorum patrimonialium ad eos fundos non accedat.

X. IIDEM AA. EVTYCHIANO PP. Fundos patrimoniales eos dumtaxat, qui saluo canone iure priuato nostra liberalitate concessi sunt, cum his patrimonialibus qui in condicione propria constituti sunt, B illustris auctoritas tua iubeat exæquari: ita vt releuato onere quod imminet fatigatis, & translato in eos qui integris viribus florent, adscriptio tributorum æqua lance diuidatur. DAT. IIII. ID. APR. CP. THEODORO COS.

Lex superior est de fundis patrimonialibus emptis iure priuato. Hæc de donatis iure priuato. Alii dantur in emphyteusim vel locantur. Peræquatore misso fundorum patrimonialium, non ii tantùm, qui à conductoribus detinentur, qui à dominio C principis non recesserunt, sed & ii quorum dominium in alios translatum est ex donationis causa, saluo canone exæquationi subiiciuntur.

XI. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PROBO COMITI S. L. Ius emphyteutici prædii, quod sine obligationis vinculo retentatum est, iudicio nostro immutabile perdurare præcipimus. possessionem autem quæ sine obligatione speciali fuerit vitiosa, vetustate temporis volumus adiuuari. DAT. ID. APR. D RAVENNÆ HONORIO IX. ET THEODOSIO III. AA. COSS.

Non rectè dantur fundi patrimoniales in emphyteusim sine pignoribus *l. 7. ꝯ.* sed si qui retentati, id est, diu retenti sint sine pignorum obligatione, non ideò emphyteuticario auferuntur, quinimò vetustas illa vitium corrigit possessionis. malè legebatur, *nolumus*. emendaui ex scriptis & ex Græcis, *volumus*. sed & pleraque alia in superiorum contextu.

XII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTI- E NIANVS, AA. TAVRO PP. Possessores vel emphyteuticarii patrimoniales, qui fundos minimè nunc vsque comparauerunt, eodem largitatis modo nequaquam ad eorum comparationem vrgeantur: sed tanquam pretiis depensis sic eis nostri numinis beneficio potiantur, vt quod iuris alter inferendo pretium consecutus est, hoc nostra liberalitate prædictus emphyteuticarius habeat. Illud quoque ius, in quibus colunt F prædiis, quod aut ex successione, aut ex comparatione priuata, aut nostri numinis liberalitate, aut quocunque modo possedit, sciat illibatum intemeratumque seruari: licentia ei concedenda etiam libertates mancipiis ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticariis, cùm fundorum sint domini, præstare. DAT. XIIII. KAL. IVL. ARIOBINDO ET ASPARE COSS.

Possessores separantur ab emphyteuticariis, quoniam posses- G sores domini efficiuntur, emphyteuticarii domini non efficiuntur. *l. 1. D. si ager vect. id est, emphyteut. pet.* vt dixi in *l. 9. ꝯ. de omni agro. des.* Habentur tamen pro dominis, & in hac lege simpliciter domini appellantur, ideóque fundorum seruos manumittere possunt, quod nequeunt facere non domini, veluti conductores. *l. 2. tit. seq.* idque iuris ita est, siue emerint fundos à principe, siue dono acceperint, siue transmissionis iure, aut venditionis à priori possessore factæ eos obtinuerint liberalitate principis, aut quocunque modo. sic dico, quoniam omnes libri veteres habent, *a nostri numinis*, non, *aut nostri numinis*, liberalita- H tem exercet princeps mutato dominio, successione vel venditione, si non accipiat quod dicitur *laudemium*. Nouel. Leonis XIII. quasi datum noui possessoris admittendi & suscipiendi causa: de quo & in *l. vlt. ꝯ. de iur. emphyt.* Quod ait, *Ne ad comparationem vrgeantur*, congruit cum *l. pen. ꝯ. de exc. mun.*

ad stipendium castrense, vel officia diuersa transierint: ad munera patriç. vel ad agrorum cultus conuentis ducibus, tribunis, ac præpositis reuocentur, neque his stipendia prosint.

Debuit hic titulus incipere à *l. vlt. titul præcedentis.* Cauetur autem *hac lege*, vt orti ex curialibus à militia retrahantur in curiam *l. 17. ℥. de dec. vr.* Æquè vt orti ex colonis patrimonialibus vel saltuensibus à militia reuocentur ad stiuam, neque bis stipendia prosint. Additur in quibusdam codicib. *data*, quod ex inscriptione est. Paruuli dicuntur intra annum xxv. *l. 2. supr. de fun. pat.*

II. Idem AAA. Cynegio pp. Quisquis colonum patrimonialem, aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celauerit: non solùm ipsum restituere, sed etiam libram auri pœnæ nomine inferre cogatur. pp. viii. Kal. Nov. cp. Honorio n. p. et Evodio Coss.

De eo qui priuatum colonum solicitat vt fugiat, vel receptat, & celat, dictum est *l. 12. ℥. de agr. cens.* Hæc lex est de eo qui celat patrimonialem.

III. Impp. Honorius et Theodosius AA. ad Anthemium pp. Cuiuscunque adnotationis, vel oraculi dudum impetrati, vel post eliciendi auctoritate submota: omnes, quos patrimonialium agrorum vinculis fortuna tenet adscriptos, sub quibuslibet gradibus militantes, ad prouinciæ moderatoris iudicium illico sub idonea intercessione mittentur.

Vt coloni patrimoniales à tribunis vel ducibus ad præsidem prouinciæ trahantur sub cautione idonea de colonaria conditione iudicium accepturi. His etiam hoc datum inuenio vt tutores non ordinentur *l. vlt. ℥. qui da. tut.*

De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.

Tit. LXV.

I. Imp. Constantinus A. ad Proculum Proc. Afr. Emphyteuticarii possessores, qui mansuetudinis nostræ beneficio ad extraordinaria minimè deuocantur munera, sicut ceteri prouinciales obsequium suum itineribus muniendis impendant. nulla enim ratione debent ab hoc, quod in commune omnibus profuturum est, seiungi. pp. Non. Mai. Carthagini Constantino A. V. et Licinio Cæs. Coss.

Vt emphyteuticarii fundorum patrimonialium excusentur ab extraordinariis muneribus, non tamen à munere viarum muniendarum.

II. Idem A. ad Catulinum pp. Africæ. Patrimoniales fundos extraordinariis oneribus, vel mediæ, aut tertiæ portionis obsequiis fatigari non conuenit: cùm eosdem & auri speciem, & frumenti plurimum modum constet persoluere: ita vt qui violare statuta tentauerit, puniatur. pp. vi. Kal. Sept. Carthagini Constantino A. V. et Licinio Coss.

Vt patrimoniales fundi excusentur ab extraordinariis muneribus. *l. pen. ℥. de excu. mun.* vel à mediæ aut tertiæ portionis obsequiis, id est, ne extraordinariorum onerum mediam aut tertiam pensionem exsoluant. *l. 4. C. Theod. tit.* solitam functionem ab eis præstari satis est, puta, aurariam seu frumentariam pensitationem. *l. 2. ℥. de fun. pat. l. 10. ℥. de exc. mun.*

III. Imp. Iulianus A. Omnes qui patrimoniales fundos siue communiter, siue ex asse retinent, pro his conueniendi sunt ad vniuersorum munerū ad eosdem fundos pertinentium pro rata portione, vel in so-
A lidum functiones, sicut vnumquenque priuatorum necessitas publicæ pensitationis adstringit. Dat. v. Kal. April. Mamertino et Nevitta Coss.

Qua forma possessores fundorum priuatorum, eadem & possessores patrimonialium solemnibus functionibus satisfacere coguntur.

IIII. Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germanum. Placuit vt emphyteuticorum fundorum
B patrimonialiumq; possessores, quo voluerint tempore, & quantum habuerint pensionis paratum (dummodò non amplius, quàm in tribus per singulos annos vicibus) officio rationalis adsignent, ac de suscepto ab eodem securitatem eodem die pro more percipiant: modò vt intra Ianuariarū Iduum diem omnis summa ratiociniis publicis inferatur: grauissimæ pœnæ subdendo officio, si cuiquam quolibet anni tempore (dummodò nequaquam numerum trinæ illationis excedat) so-
C lutionem facere gestienti negauerit susceptionis officium, vel si moram fecerit in chirographū securitatis edendo. super quo possessores, aut procuratores, vel magistratus, aut quicunq; in locis fuerint, qui conficiendorum actorum habeant potestatem, conueniat contestari, vt & de officii insolentia constet, in quod exercenda vindicta est, & his possit esse consultum.

Vt canon patrimonialium & emphyteuticorum fundorum
D tribus pensionibus soluatur pro soluentis arbitrio. nec enim certa sunt pensionum tempora: ita tamen vt parem rationem collator faciat intra Idus Ianuarias quolibet anno. soluenti apocham dari à susceptoribus siue officiis rationalis, qui si in recipienda oblata pensione moram faciant, id contestari apud acta tutus erit. sola enim oblatio liberabit à præstatione canonis *l. 1. ℥. de suscep.* quod etiam locum habet in priuatorum emphyteusi. Nec obstat *l. 2. ℥. de iure emphy.* si rectè intelligatur.

V. Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalæ pp. Per omnes prouincias patrimoniali-
E um fundorum ab ordinariis iudicibus canon exigatur, & quidquid exactum fuerit, dirigatur. Sciant verò memorati iudices, nihil sibi ex priuatæ rei canone, vel ex eo quod ex iisdem titulis contigerit, ad necessitates alias transferendum: nisi maluerint grauissima seueritate eorum licentiam coerceri. Dat. xvi. Kal. Iun. Meo. Theodoro Cos.

De hac lege scripsimus in *l. vlt. ℥. de his quæ ex pub. col. il. funct.*
F *non vsur.* Pro *contigerit*, malo *exegerint*, vt in *d. l. vlt.*

De fundis rei priuatæ, & saltibus diuinæ domus.

Tit. LXVI.

I. Impp. Constantinus et Constans AA. Edictum ad populum. Vniuersi cognoscant has possessiones, quas de fisco nostro comparauerunt, seu comparant, nullo a nobis iure retrahi: sed propria fir-
G mitate possessas etiam ad posteros suos dominii perpetui durabilitate dimitti.

Venditio fundorum rei priuatę à fisco nullo iure reuocari potest. *l. 2. ℥. ne fiscrem quam vend. euin.*

II. Impp. Valentinianus, et Valens AA. ad Florianum Com. R. P. Hi quos commoditas priuatæ rei prædiorum ad ea postulanda sollicitat, adeant tuæ dicationis officium, & modum suæ deliberationis indicent per libellos, certúmque
H habeant, quod vnaquæque villa cum eo onere vel forma, cui nunc habetur obnoxia, ad noui domini iura migrabit; vt si quid adiecerit, sumptus cura vel solertia, si quid mancipiorum, vel pecoris adcreuerit, capita-

A tionis aut canonis augmenta non patiatur, sed solis dominis heredibusque dominorum sit cessura felicitas. Si quis autem in annis singulis non soluerit debitum, ex re ipsius, quod in reliquis remansisse celauerit, sine aliquibus dependere cogatur induciis. Sanè si quem postea minus idoneum factum esse constabit, nec ita vt expedit, rationem reddere pensionis: res quas ex nostris rebus acceperat, ad alium idoneum iure, quo sanximus, transferentur: nec tamen decoctoris cuiuscunque B reliquis, qui nouus accedet, onerabitur.

Vt fundi rei priuatæ à Comite rerum priuatarum postulantibus addicantur, saluo canone præsenti, meliorationes & augmenta fundorum cedere lucro possessoris, nec eorum ratione canonem fundis semel adscriptum augeri. Non soluto canone fundos fisco non committi, vt & de fundis patrimonialibus constitutum est in *l.4. supr. de fund. patr.* sed ex aliis rebus possessoris fiscum indemnem seruari. Quòd si possessor soluendo non sit, tum in alium fundos transferri sub eodem canone, sine onere C reliquorum.

III. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. ad Hesperivm Proc. Africæ. Quicunque possessionem rei priuatæ nostræ acceptam suo nomine, vel iure perpetuo, vel titulo conductionis ei crediderit esse tradendam, qui pensare vtilitatem patrimonii nostri soluendo non valeat: is pro eo, quem succedaneum subrogauit, perpetuæ solutioni D statuatur obnoxius.

Si quis fundum rei priuatæ iure perpetuo vel titulo conductionis acceptum alii vendiderit, donauerit vel ablocauerit, qui soluendo canoni par non sit, pro eo ipse obligatur fisco. Ait, [*iure perpetuo*,] id est, dominii, vel emphyteuseos iure, vt in *l. pen. ǂ. de exc. mun.*

IIII. Iidem aaa. Nebridio Com. rerum pr. Vniuersi fundi templorum ad rationalium rei priuatæ sollicitudinem curamque pertineant, atque ab his anniuersariis E solutionibus postulatis, peculiari (vt semper fuit) studio defendantur.

Non tantùm fundi rei priuatæ, sed & fundi *ἱερατικοὶ* siue templorum pertinent ad curam rationalium rei priuatæ.

V. Iidem aaa. ad evndem. Vsus aquæ, qui fundorum nostrorum vtilitatibus seruiebat, plurimorum dicitur vsurpatione sublatus: idque procuratorum conniuentia vel dissimulatione perfectum, vt agrorum fertilitas destituta nullos fructus cultoribus præstet. F Quia igitur satis iniustum est statim florentis antè patrimonii aridæ sitis molestia fatigari: ad meatus pristinos vniuersum aquæ modum, temporis præscriptione submota, præcipimus reuocari.

Ne quid vsurpetur ex aqua pertinente ad fundos rei priuatæ, & ne vsurpatorem vlla defendat præscriptio temporis, qua de re dixi in tit. *de aquaductu. ǂ.*

VI. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. G Vincentio pp. Galliarvm. Eum qui collegio, vel curiæ, vel burgis, ceterisque corporibus per triginta annos sine interpellatione seruierit: res dominica vel intentio priuata non inquietabit, si colonatus vel inquilinatus quæstionem mouere tentauerit: sed in curia, vel in corpore, in quo seruierit, remaneat. Dat. iii. Kal. Ivl. Med. Stilicone et Avreliano Coss.

H Repetitioni colonorum, vel inquilinorum obstat præscriptio xxx. annorum, vt diximus in *l. 22. ǂ. de agr. cens.* generaliter. sed Arcadii & Honorii tempore non idem generaliter obtinebat, nisi si coloni tanto tempore collegio vel curiæ, vel burgis, vel aliis corporibus seruissent, id est, si collegiati ciuitatum, curiales, burgarii, vel corporati fuissent. De burgariis est tit. *lib.* vii. *Cod. Th.* vt qui eos solicitauerit vel receptauerit perinde puniatur, atque illi qui vestibus publicis deputatos. Paulus diaconus in Valentiniano: *Crebra per limitem habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Vegetius iiii. *castellum paruum, burgum vocant.* Vocem deducunt quidā à Græco *πύργος*, qua tamen & vrbs quælibet significatur. inde Æschylo *νόμιμα πύργων*, leges vrbanæ. Cōstitutio autem hæc pertinet tam ad colonos rei dominicæ, quàm ad colonos priuatorum, & ei est omnimodo coniungenda *l. vlt. C. Th. de iis qui cond. prop. rel.*

VII. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. ad Evdoxivm Com. r. p. Nemo dempto canone ad comparationem dominicæ possessionis accedat. Quod si quis in posterum ad interdictum contractum accesserit: cum volumus pretia perdere perpetuò, nec expensarum vel melioratæ rei fructuum exactioni compensationem opponere, nec temporis sibimet contra nostra commoda præscriptione (excepto vetustatis auxilio) blandiri. Palatinum etiam officium, si quoquo modo contractus eiusmodi fuerit celebratus, vel si talem petitionem instruxerit, quinquaginta pondo auri pœnæ nomine inferre priuato nostræ mansuetudinis ærario: nulla liberalitate nostræ clementiæ, nulla sanctione contra tanta rei priuatæ commoda valitura, licet adnotatio, vel diuina pragmatica sit, quæ contra vetita canonem vendere concedat, vel pœnam Palatino remittat officio. Dat. xiii. Kal. Ivn. cp. Anatolio v. c. Cos.

Vt ei qui emerit fundum rei priuatæ, dempto canone, fundus auferatur cum fructibus, neque pretio reddito, neque meliorationum aut sumptuum habita ratione, neque obseruata temporis præscriptione, præterquàm xl. annorum. *l. vlt. ǂ. de fun. pat. l. comperit. ǂ. de præs. 30. ann.* Palatinos coerceri si his contractibus se immiscuerint. Hi sunt apparitores Comitis rerum priuatarum. Obseruandum illud, vetustatem in hac lege accipi pro xl. annis. Quod ait, ne compensatio fructuum exactioni opponatur, valdè singulare est, cùm dici soleat, nullum casum interuenire, quo hoc genus compensationis impediatur. Quod excipitur præscriptio vetustatis, Triboniani est ex Constitution. Anastasii. nam Theodosii Nou. *de rescind. vend. rei dom.* ea verba non habet, excepto vetustatis auxilio. Cui similis exceptio Triboniani est in *l. 12. ǂ. de cohort.*

De fundis, & saltibus rei dominicæ.

Tit. lxvii.

Res dominica & res priuata idem est, vt constat ex *l. penult. & vlt. tit. præcedentis. l. 9. ǂ. de iure fisc. huius tit. l. 2.* proprietatem vocat & dominium. Debuit igitur superior titulus ita concipi, *De fundis, & saltibus rei dominicæ*, vel, *de fundis, & saltibus rei priuatæ*: & hic non interponi.

I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. ad Drepativm Com. r. p. Si quis ouium vel equarum greges in saltus rei Tamiacæ alienus immiserit, fisco illico vindicentur. Quòd si vænalis procuratorum conniuentia, vt id deinceps tentetur, admiserit: eos grauissimo iubemus supplicio subiacere.

Vt fisco vindicetur grex ouium vel equarum immissus in saltus pascuos rei dominicæ, vtque procuratores siue Catholici coerceantur, qui immitti permiserint.

II. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. ad Pavlvm Comitem Dominicæ rei. Si qua loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupauerit: secundum veteris census fidem in sua iura retrahantur: rescriptis per obreptionem impetratis, & præscriptione longi temporis, & noui census præiudiciis in hac causa submouendis.

neque

A neque enim aut precario colorata, aut incubatio diuturna aut nouella professio proprietatis nostræ priuilegium abolere potuerunt. DAT. V. KAL. APR. CP. ARCADIO IIII. ET HONORIO III. AA. Coss.

Repetita est in *l. vlt.* ꝫ. *ne rei dom. vel templ.* Antiquo censui standum censet non nouo, vt *l.* 1 *supr. de censib.* Fauendum sacro dominio, non possessioni longi temporis. Vbertatem fisci spectandam non obreptitia rescripta. Nescio quid mouerit Haloandrum vt hoc loco pro *dominium*, quod paulò pòst proprietas appellatur, scriberet, *tameium*, & non in *d. l. vlt.* & in rubrica, *tamiaca*, pro *dominica*.

B

De agricolis, & mancipiis dominicis, vel fiscalibus, siue rei priuatæ.

TIT. LXVIII.

Vt suprà post tit. *de fund. patr.* datus est titulus *de colonis patrimonialibus*, ita nunc post titulum *de fundis rei priuatæ*, datur titulus *de colonis rei priuatæ*, qui & dominici dicuntur & fiscales.

C

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD CONST. PP. Nullus omnino originalis colonus rei priuatæ nostræ ad aliquos honores, vel quælibet alia ciuitatis munera deuocetur. non enim ciuitatum ordinib. & ceteris, ex quibus pro multitudine fieri nominationes oportet, per omnia florentibus, ad hæc suprema præsidia iniuriosa nominatione descendendum est.

D

Ne coloni rei priuatæ ad honores aut munera ciuilia deuocentur. Ad ea vocantur curiales & ceteri, puta, collegiati aut corporati.

II. IDEM A. IANVARIO Comiti Orientis. Colonos nostros, qui priuati sunt, vel ratiocinia gerenda, vel ad colendos agros idonei, retrahi iubemus, ac tantùm colendis nostris rebus addici. Quin etiam in posterum obseruari, ne quis eorum rem priuatam cuiusquam gerendam, aut aliquid administrandum suscipiat.

E

Ne coloni rei priuatæ principis alienam rem priuatam administrent.

III. IDEM A. AD EQVITIVM MAGISTRVM EQVITVM ET PEDITVM. Serui atq; coloni, eorum etiam filii, vel nepotes, vel quicumq; de fundis ac possessionibus nostris clanculò ad officia conuolauerint diuersa, reddantur, etiã si armatæ habuerint sacramenta militiæ. nos enim etiam eos discingi iubemus ac reddi, qui protectorum fuerint nomen adepti.

F

Vt serui & coloni rei priuatæ à militia qualibet etiam armata ad propriam condicionem cum sua sobole reuocentur, quòd & de patrimonialibus suo titulo constitutum est, etiamsi protectores sint, de quibus in tit. *de dom. & prot.* ꝫ.

IIII. IIDEM A. AD FLORIANVM COM. R. P. Ex ingenuo & colonis ancillisque nostris natos natásve origini, ex qua matres eorum sunt, facies deputari.

G

Natus ex ingenuo & colonis ancillisve rei priuatæ, matris cõdicionem sequitur. quod & in priuatorum colonis locum obtinet. *l.* 16. ꝫ. *de agr. cens.*

V. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PP. Dominicos colonos neque ad descriptionem patimur deuocari, neque extraordinarias pati functiones: maxime cùm aduersus consuetudinem memorata onera dicantur inferri.

H

Ne coloni rei priuatæ vllam descriptionem patiantur, & ne ad onera extraordinaria deuocentur. Quod & de priuatorum

A colonis constituitur *l.* 1. *supr. de agr. cens. l.* 1. *sup. ne rust. ad vlt.* *Obseruat.*

VI. IMPP. THEOD. ET VALENTIN. AA. VALERIO COM. RERVM PRIVAT. Quoties alicui colonorum agrum priuati patrimonii nostri placuerit venundari, non vnus tantùm, qui fortè consortibus suis grauis ac molestus existat, sed alii quoque duo vel plures ex simili origine ac iure venientes in supradicta emptione socientur.

B

Si plures sint coloni rei priuatæ eiusdem originis & iuris, id est, consortes, non vni eorum fundus rei priuatæ addicendus est emptionis iure, ne is fortè aliis molestiam exhibeat, sed duobus aut pluribus.

De prædiis tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis aliisque liberæ condicionis procreantur.

TIT. LXIX.

C

I. IMP. ZENO A. CHRYSEROTI præposito sacri cubiculi. Si liber colonus, vel colona libera tamiaco vel tamiacæ matrimonii iure copuletur: filij vel filiæ ex huiusmodi contubernio procreati vel procreatæ, colonis dominicis adnectentur. Si autem adscriptitius vel seruus alienus colonam vel ancillam dominicam ducat vxorem, vel adscriptitia vel ancilla colono vel seruo nubat dominico, & ex huiusmodi coniunctionibus nati sunt liberi: veterum legum ius tenere sancimus.

D

Ταμεῖον cellarium dicitur in Nou. Martiani *de ind. rel.* Erant prædia tamiaca & coloni ac serui tamiaci in Cappadociæ prouinciis. *Nou.* 20. & 30. & ideo eorum cura pertinebat ad Comitem domorum & præpositum sacri cubiculi, vt dicemus in titul. *de prep. sac. cub.* & hac ratione domus separatur à re priuata. Quod enim domui deputatur, cellario deputatur vel cubiculo. Res priuata aliis necessitatibus. *l. vltim. infr. de priuil. dom. Aug. vel rei priu.* Verùm & domus sæpe ad rem priuatam referuntur, iidemque dicuntur tamiaci & dominici, vt in hac lege, quæ ostendit ex colono libero, & tamiaca vel contrà, tamiacum nasci: Ex adscriptitio vel seruo alieno & tamiaca, vel è contrario natum matrem sequi. Nam hoc ius antiquum est. *l.* 21. ꝫ. *de agr. cens.*

E

II. IDEM A. SEBASTIANO PP. Meminimus pragmatica sanctione iussisse fundos tamiaci iuris in prouinciis positos, necnon etiam possessiones Gonatici saltus sub certa forma (saluo scilicet canone & tributariis collationibus) iisdem prædiis impositis, volentibus distrahi, quatenus quidquid ex pretiis memoratorum fundorũ possit restitui, publico inferatur. sed licet per eandem sanctionem huiusmodi venditionum contractibus plenissima delata sit cautio: attamen perpetuæ emptionis securitati consulentes, huius etiam perpetuæ constitutionis auctoritate muniri eosdem emptores præcipimus.

F

Venierant ex Zenonis pragmatico fundi tamiaci quidam & possessiones Gonatici saltus. (sic lego, vt Græci, τῶ γονατικοῦ δρυμῶνος, est saltus cuiusdam Domini proprium nomen) saluo canone & tributis, & emptoribus eo pragmatico securitas dabatur satis, quam quasi ex abundanti hæc constitutio confirmat.

G

De diuersis prædiis urbanis, & rusticis, templorum, & ciuitatum, & omni reditu ciuili.

TIT. LXX.

H

I. IMP. IVLIANVS A. ATTICO. Pro ędibus quas nonnulli in solo reipublicæ extruxerint, placitam præstare pensionem cogantur.

Hactenus dictum est de prædiis patrimonialibus, & rei priuatæ & tamiacis. Nunc tractare incipit de prædiis templorum, &

ciuitatum. Et hac lege in primis constituitur, vt superficiarii, qui in solo Reip. ædificauerunt, solarium quotannis Reip. præstent, de quo conuenerit. Solarium appello, vt in *l. 2. D. ne quid in loc. pub. l. etiam. D. qui potior in pig.* Iustinus lib. XVIII. *Statuto annuo vectigali pro solo vrbis.*

II. Idem A. Secundo pp. Pamphiliæ etiam ciuitates, & quæcumque aliæ, quidquid sibi adquirant, id firmiter habeant.

Vt quod adquisierint ciuitates, id sibi firmo iure habeant & possideant.

III. Imp. Arcadius et Honorius AA. Have Vincenti k. n. Restauratione mœnium publicorum tertiam portionem eius canonis, qui ex locis fundisve rei publicæ annua præstatione confertur, certum est satis posse sufficere. Dat. III. Non. Iul. Med. Olybrio et Probino Coss.

Vt tertia pars canonis qui colligitur ex fundis Reipubl. mœnium instaurationi deputetur. *l. 10. s. de oper. publ. l. 18. C. Th. eo. tit.* In quibusdam Codicibus inscripta lex est Adriano Com. S.L.

IV. Iidem AA. Cæsario pp. Eos qui auctione prima fundorum iuris patrimonialis siue templorũ possessores effecti sunt, vel fuerint, firmum dominium tenere decernimus, ne vlterius vacillet vniuscuiusque possessio, sed teneat quisque ius proprium, quod dato pretio roboratum est, vel fuerit.

Vt qui patrimonialia, vel templorum prædia emerint, ea firmo iure possideant, nec admittatur secunda licitatio. *l. 3. sup. de fun. pat.* Vendi igitur poterant prædia templorum. quod in prædiis templorum Christianorum posteà interdixit Leo.

V. Impp. Valentinianus et Martianus AA. Palladio pf. p. Orientis. Si qui ex titulo donationis vel ex emptione siue ex alio quolibet titulo possessiones, vel domus, vel ergasteria iuris duntaxat ciuilis, quæ huius iuris esse verè probantur, cuiuslibet ciuitatis & præcipuè huius æternæ vrbis, cui maiorem debemus fauorem tam ciuilis (vt dictum est) iuris, quam etiam agonotheticas possessiones a consulatu Ausonii & Olybrii, dempto ciuili canone, acceperunt: eos impositum eis canonem iuxta fidem publicorum monumentorum ciuitatis, ad quam res pertinuerint, præbere iubemus. Nam si priuati iuris debita non patimur denegari, multo magis præbenda sunt ciuitatibus, quæ iure debentur: cùm sufficiat possessoribus, quòd apud eos dominium in perpetuum ex nostra liberalitate permaneat. Si quæ tamen possessiones iuris ciuilis canonem priuatis largitionibus in præsenti præbent, vel nunquam ademptum, vel postea impositum: ad hanc iussionem non pertinebunt, sed priuato ærario canonem, quem nunc agnoscunt, inferre ex more debebunt: dominio firmiter apud eos successuresque eorum & detentatores pari modo permanente. Dat. XV. Kal. Feb. cp. Martiano A. I. Coss.

No. est Martiani *de prædiis ciuitatum omnium*, vt qui possessiones cuiuslibet ciuitatis iuris tantummodo ciuilis, Constantinopoleos verò non tantùm iuris ciuilis, sed & agonotheticas adquisierit dempto canone, ei possessiones quidem non auferantur, licet secus sit in possessionibus rei priuatæ. *l. vlt. s. de fund. rei pri.* Canon tamen exigatur, qui debetur ciuitatibus vel priuatis largitionibus.

VI. Imp. Zeno A. Eliano pp. Hac in perpetuum valitura lege sancimus, Nicensium ciuitati seu habitatoribus eius tam ius exactionis quadringentorum solidorum annui canonis ciuilis reditus ad suam patriam pertinentis ex possessionibus, id est, Calamo & Heliobomo, necnon Emptorio Varateno cum Epotio eorum sub territorio Apamenæ ciuitatis constitutis ex nuper lapsa tertia indictione cum ipsa restitui: quàm si quid, ex quo sanctio Martiani diuæ memoriæ lata est, ad eiusdem ciuitatis præiudicium gestum est, infirmari: & quod ex eadem prouisione ciuitatibus delatum interea qualibet occasione minutum est, ex auctoritate constitutionis nostræ serenitatis iisdem ciuitatibus redhiberi: ita vt nec iudiciaria auctoritas, nec imperiale rescriptum, quacunque videlicet adiectione munitum, sæpe dictæ generalis legis vires possit refringere. quòd si quis aliter fecerit, graui pœna plectetur.

De Nicæa loquitur metropoli Bithyniæ, sub qua fuit Apamæa, & censet reditum ciuilem CCCC. solidorum pertinentem ad Nicæam ex possessionibus quibusdam in Apamæa constitutis, Nicææ restitui. Ius exactionis, inquit, cum ipsa exactione. Ait præterea, *cum Epotio eorum.* multi codices, *cum Epetitio eorum.* fortè legendum *cum equitio eorum*, vt *Nou. 30.* σὺν αὐτοῖς ταῖς ἐν ἱπποις ἀγέλαις, vel *Entechio*, vt *l. Iulianus §. vlt. D. de leg. 3.* & *No. 128.* Videtur is reditus Nicææ delatus constitutione Martiani, qua etiam generaliter quidquid delatum fuit aliis ciuitatibus, & postea occasione quadam ablatum vel imminutum, hæc constitutio censet restitui oportere.

De locatione prædiorum ciuilium, vel fiscalium, siue templorum, siue rei priuatæ, vel dominicæ.

Tit. LXXI.

I. Imppp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius AAA. ad Florum pp. Diui patris nostri aperta præceptio est, fundos ex re priuata nostra ita tradi perpetuariis, vt periculo collocantium officiorumq; tradantur. neque enim quidquam potest ex deuotionis plenitudine vacillare, si apparitione iudiciaria & fundi idoneis attributi sunt, & sit fiscalis indemnitas idonea fideiussione munita: quorum si alterum vel vtrumque neglectum est, quæ ex hoc titulo pensitatio canonica desiderat, ex officiorum facultatibus seruentur.

Differentia est inter perpetuarios conductores, de quibus hoc titulo tractatur, & emphyteuticarios. Perpetuarii non sunt domini, & mancipia manumittere non possunt, iuris tamen sui abalienationem habent. Emphyteuticarii, sunt domini & manumittere possunt, vt diximus *l. 12. s. de fun. patr.* & ideo perpetuarium ius ab emphyteuticario rectè distinguitur hoc modo in *l. 2. supr. de off. Com. rer. priuat.* perpetuarii vel emphyteuticarii, vt emendatiores Codices habent. vulgò enim malè, *hoc est, emphyteuticarii*, sicut & vulgò peruersè ad eam oppositus est tit. *de offic. Comitis sacri palatii.* Cùm nullus vnquam fuerit Comes talis. Sic verò & Nou. Valent. *de præs. 30. an.* ius perpetuum separatur à iure emphyteuticario. Conductio igitur alia est perpetua, alia temporalis. *l. 10. s. de locat.* sicut & emphyteusis. Dominii ius est perpetuum. Constituitur autem hac lege, vt fundi rei priuatæ periculo palatinorum perpetuariis conductoribus addicantur dato fideiussore. Excepti erant Comites consistoriani. *l. 1. C. Th. qui cond. res priu.* In fine pro *seruentur*, lege *eruentur*, vt *l. 1. s. de grege dom.* pro *seruandas*, *eruendas*. sic *l. 1. D. de quæstio.* Vet multi habebant, *seruandis.* Marcellinus lib. XIIII. *Seruandis stimulis admonente regina*, lego, *Eruendis*.

II. Iidem AAA. Nebridio. Com. rer. pr. Fundi reipublicæ ab his, qui nec titulo conductionis eos detinent, quiq; meliores cultu patrocinante reddiderunt, ne nostrarum quidem sanctionum (si fortè quispiam per subreptionem meruerit) nutibus auferantur: iuxta

legem

A legem veterem, semel tantùm licentia faciendæ adiectionis indulta.

Legendum affirmatè, *Fundi Reipub. ab iis qui titulo conductionis eos detinent.* & ita Græci: *οἱ μισθωταὶ ἄχρι ἐπὶ μισθώσεων καὶ ἐμμελῶς φροντίζοντες ἐκ δημοσίου ἀπ' αὐτοῦ.* Conductione perpetua semel perfecta suprà adiicere non licere. sic *l. vlt. ℥. de om. agro des. l. 3. ℥. de fun. pat. l. 4. tit. praeced. l. 1. ℥. de pas. pub.*

B III. Impp. Arcadius et Honorius AA. Adriano PP. Loca omnia fundive reipublicæ, propositis prius licenter edictis, dehinc vbi in eum canonis modum contendentium augmenta subcreuerint, vt extendi vltra, aut superari alterius oblatione nõ possint: perpetuariis conductoribus locentur.

Vt ei Reip. fundi addicantur perpetuę conductionis iure, qui superior in licitatione extiterit. Exigitur & proscriptum, vt in *l. 6. ℥. de fide & iu hast fis.*

C IIII. Iidem AA. Minervio Comiti rerum privatarum. Congruit æquitati, vt veteres possessores fundorum publicorum nouis conductoribus præferantur, si facta per alios augmenta suscipiant.

Puto legem accipiendam de conductione temporali, vt veteres conductores nouis præferantur, contrà *l. ne cui. ℥. de loca.* si quantum adiiciunt noui, tantumdem offerant ipsi. Conductioni temporali suprà adiicere licere. *l. sequ.* Huic videtur esse coniungenda *l. 2. ℥. de off. Com. rer. priuat.*

D V. Impp. Theodosius, et Valentinianus AA. Volusiano PP. Prædia domus nostræ si semel iure perpetuo, vel nostra præceptione, vel auctoritate illustris viri Comitis ærarii priuati, apud aliquem fuerint, vel iam dudum sint collocata: ad alium transferri perpetuarium non oportet. apertè enim definimus hoc edicto, vt à perpetuario nunquam possessio transferatur, etiamsi alteri eam imperator vel exoratus, vel spõtè donauerit, siue adnotatione, siue pragmatica. Cui si

E forte contra perpetuarium vir illustris Comes priuatarum, dum allegabitur, adquiescet: & de proprio ipse centum libras auri, & alias centum fisci vitibus Palatinum inferre cogetur officium. nec tamen post allegationem habebit huiusmodi iussio firmitatem, sed nec locabitur alteri, licet ingenti superari videatur augmento possessio. Iure igitur perpetuo publici contractus firmitate perpetuarius securus sit: & intelligat neque à se,

F neque a posteris suis, vel his, ad quos ea res vel successione, vel donatione, siue venditione, vel quolibet alio titulo peruenit, siue aliquando peruenerit, esse retrahendam. Sanè quia non ex omni parte excludenda est largitas principalis: rem diuinæ domus suæ imperator (si velit) donabit ei, qui eam possidet iure perpetuo: siue ipse iam meruerit, siue cuiuslibet tituli iure successerit. videtur enim suam concedere pensionem, non alteri nocere liberalitas, quæ possidentem iure perpetuo do-

G minum vult vocari. Sanè si quis non perpetuo iure, sed ad tempus locatam ab illustri viro Comite rerum priuatarum possessionem videtur adeptus: non erit obstaculo principali largitati, si voluerit in alterum donationem transferre, quod ad definitum tempus alter fortè conduxit. Si verò pro tali prædio ab altero conductore offeratur augmentum: sit in arbitrio conductoris prioris, cuius res ad tempus locata est: vt si ipse quod al-

H ter adiecit, obtulerit, maneat penes eum temporalis illa conductio. Si verò idem hanc ipsam rem aliquando meruerit iure perpetuo possidere: habebit & ipse superius expressam perpetuam firmitatem.

A Aut conductio prædiorum rei priuatæ perpetua est, aut temporalis. Perpetua prætextu adiectionis ab altero, vel donationis alteri factæ, in alterum transferri non potest, etiam si hac de re rescriptum allegatum & approbatum sit apud acta Comitis priuatarum. Donari tamen à principe ea prædia possunt ipsi conductori perpetuario. qua donatione remitti videtur merces locationis. Temporalis in alium transferri potest, vel donatione principis, vel adiectione ab alio facta, quam nolit prior conductor suscipere. *l. prox. ℥.* Pro, *collata*, ex vet. emendaui *collocata*, vt *l. 1. ℥. hoc tit. l. 4. ℥. de vect. & com. l. quod autem. D. de in diem*

B *ad.* Collocare est addicere. Sic *l. quæsitum. D. de spons. collata*, pro *collocata*.

De conductoribus, & procuratoribus, siue actoribus prædiorum fiscalium, & domus Augustæ.

Tit. LXXII.

I. Impp. Theodosius et Valentinianus, AA. Basso PP. Conductores hominésve augustis-

C simæ domus nostræ, quoties de causa ad domum regiam pertinente aliquid quæstionis emerserit: non aliter quam ex legum ordine, quibus similiter omne hominum genus tenetur, vel excipiant, vel inferant actiones. nec aliorum litigatorum negotio intercedant, nec sententiam iudicantium, aut illicito patrocinii sui fomite iura conturbent, nullive executionis suæ turbulentum ministerium audeant commodare: non priuatis se negotiis, non publicis misceant: nec quiescentem

D dominum delatio vlla sollicitet, ne eos inconsultæ pertinaciæ serò pœniteat. grauior enim pœna constituenda est in hos, qui nostri iuris sunt, & nostra debent custodire mandata. Dat. Prid. Non. Mart. Raven. Theodosio XII. et Valent. II. AA. Coss.

Nihil quidem hac lege de conductoribus vel hominibus prędiorum fiscalium, sed rubrica indicat quæ dicuntur de conductoribus, & hominibus domus Augustæ, esse trahenda ad ho-

E mines prædiorum fiscalium, & vltima sententia legis, quæ non est ex titulo, *de conductoribus & hominibus domus Augustæ*, sed ex titulo *de actoribus, & procuratoribus, & conductoribus rei priuatæ in Cod. Theod.* & ita etiam titul. præced. rubrica indicat, constituta in eo de conductoribus fundorum rei priuatæ, vel ciuitatum, trahenda esse ad fundos sacri patrimonii, vel templorum. Eadem est conditio titul. 74. ℥. Id autem hac lege cauetur, vt conductores vel homines, id est, procuratores vel actores prædiorum fiscalium & domus Augustę, in exercendis litibus communi, non proprio quodam iure vtantur, & ne alienarum liti-

F um procurationem, vel patrocinium, vel executionem suscipiãt, ne alienorum negotiorum, & ne quenquam deferant. alioquin grauius eos coerceri quàm ceteros, qui mãdatis principum non obtemperant.

Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.

Tit. LXXIII.

G I. Impp. Arcadius et Honorius AA. Nestorio Com. R. P. Nullus palatinorum, qui in officio rei nostræ priuatæ militat, conductoris nomine vel per se, vel per quamlibet personam possessionum huiusmodi conducendarum habeat facultatem: cùm neque militi, neque curiali hoc faciendum permittimus. Dat. VI. Kal. Aug. Vincentio et Fravitta Coss.

H Ne possessiones rei priuatæ locentur palatinis, id est, apparitoribus Comitis priuatarum, ne militibus, ne curialibus. Quod & de rebus priuatorum cautum est, ne curialibus vel militibus, non quod sciam, ne palatinis. Emptio etiam rerum priuatarum palatinis interdicta est, *l. vlt. ℥. de resc. vend.* quæ ad eundem Nestorium scripta est.

De collatione fundorum fiscalium, vel rei priuatæ, vel dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.

TIT. LXXIIII.

I. IMPP. ARCAOIVS ET HONORIVS AA. FIRMINO COMTTI S. L. Ordinariorum iudicum officiis, nec non ipsis rectoribus prouinciarum actores siue conductores dominicos conueniendi licentiam damus: ita tamen vt rationalibus priuatæ rei ad exigenda fiscalia debita immineant.

Vt actores (sic legendum, non auctores, Græci vertunt *διοικηταί*.) & conductores dominici sint sub iurisdictione præsidum, & quod ad fiscalia debita siue collationem attinet, sub iurisdictione procuratorum Cæsaris. quod valdè pertinet ad titul. *vbi cau. fis.* ȝ.

II. IIDEM AA. MESSALÆ PP. Palatinos qui à viro illustri Comite rerum priuatarum cum publicis literis destinantur ad commonitionem iudicis, quò facilius ex prædiis rei nostræ conferantur debitæ pensiones: cū summa degere præcipimus disciplina. de quorum nominibus, si temerè versati fuerint, ad sublimitatem tuam referri per ordinarios iudices oportebit, vt in eos seuerissimè vindicetur.

Plerumque Comes rerum priuatarum mittit in prouinciam palatinos, vt moneant præsidem de collationibus *l. 2. & 3.* ȝ. *de can. larg. tit.* Lex præcipit vt ioca se modestè & temperanter gerant.

III. IIDEM AA. ET THEODOSIVS A. PETRONIO PP. Omnia prædia tam ea quæ in re priuata olim tenentur, quam illa quæ ex proscriptorum bonis ad fiscum sunt deuoluta, eatenus ab huiusmodi priuilegiis & excusationibus submoueantur, vt omnes species annonarias, cursitationes etiam debitas, atque integram opinionem sciant esse soluendam.

Vt prædia rei priuatæ, è quibus sunt etiam confiscatorum bona, vt quodam loco ostendimus ȝ. *lib.* 10. non excusentur à præstatione annonarum & opinionis, id est, census, & à cursu debito, transuectionum scilicet, de quo *l. 2. tit. s. q.*

De priuilegiis domus Augustæ, vel rei priuatæ, & quarum collationum excusationem habent.

TIT. LXXV.

I. IMP. CONSTANTIVS A. AD ITALICVM. Priuatas possessiones nostras ab vniuersis muneribus sordidis placet immunes esse, neque earum conductores, neque colonos ad extraordinaria munera, vel superindictiones aliquas conueniri. DAT. VIII. KAL. FEB. BONONIÆ, PLACIDO ET ROMVLO COSS.

L. vlt. tit. præ ed. docet possessiones rei priuatæ non excusari ab ordinariis muneribus. Hæc excusari ab extraordinariis, a sordidis, à superindictitiis. *l. pen.* ȝ. *de agr. & manc.* idemque de patrimonialibus traditum est suprà.

II. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD CLAVDIVM. Rem priuatam nostram leuandorum prouincialium causa canonicas necessitates ea condicione, qua cunctos, volumus sustinere. sed excessit occasio iussionem: quandoquidem non locis solitis frumenta, quæ sunt ex diuersis fundibus conuehenda, trahantur: sed eò vsque portentur, quò graue atque damnosum est prouehere. Proinde spectabilis sinceritas tua remanentes in iisdem locis implere faciat proprias functiones, quibus antea frumenta præbebat.

Vt sicut ceteri prouinciales, ita res priuata onus transuectionis sustineat pro locis & proximitate possessionum, vt *l. 5.* ȝ. *de ann. & trib.* Ait, [*Remanentes*] vet. lib. habent, *Remeantem*, affirmo legendum, *rem eandem* hoc est, rem priuatam. Pro, *spectabilis*, vet alii habent, *spectata*, alii, *re explorata*.

III. IMPP. ARCAOIVS ET HONORIVS AA. MINERVIO COM. RERVM PR. Pro tyronibus in corporibus postularis pretia conferri ex fundis perpetuariis nostræ rei priuatæ præcipimus.

Vt possessiones rei priuatæ, vel conductores earum perpetuarii, taxationem tyronum præstent, de quo onere dicemus in *l. 4.* ȝ. *de dignit.* non corpora ipsa.

IV. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ASCLEPIODOTO PP. Absit vt nos instructiones viæ publicæ, & pontium, stratarumque opera titulis magnorum principū dedicata inter sordida munera numeremus. Igitur ad instructiones reparationésque itinerum pontiúmque nullū genus hominum, nulliúsq; dignitatis ac venerationis meritis cessare oportet. domos etiam diuinas tam laudabili titulo libenter adscribimus. DAT. V. KAL. MAR. CP. ASCLEPIODOTO ET MARINIANO COSS.

Vt possessiones diuinæ domus viæ instruendæ, vel sternendæ, vel pontium restituendorum immunitatem non habeant. idemque de ecclesiasticis prædiis constitutum est *Nou. 131. l. 7.* ȝ. *de sacros. eccl.* & vt hæc onera sordida non censeantur, quæ aliquando tamen sordidis adnumerata sunt. *l. 17. C. Th. de ext. mun.* contra rationem plauaque appellatione, vt est in Nou. Theodosii, *Neque dom. diu. neque eccles. quol pub. mun exc.* Stratam dicit quod Galli *paué*. Cœpit postea qualibet via strata dici, vt 58 βασιλικῶν tit 3. τῆς ὁδοῦ ... & tit. 5. τῶν ὁδῶν ... & tit. 7. ... τῆς ὁδοῦ. Domum diuinam dicit, pro domo Augusta, vt *l. pen.* ȝ. *de excu. trib. l. 12. D ad S. C. Turp.*

V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. FLAVIANO PP. Excepto patrimonio pietatis nostræ, cuius quidem reditus necessitatibus publicis frequentissimè deputamus, vniuersos possessores functiones in superindictitiis titulis absque vllius beneficii exceptione agnoscere oportere censemus. DAT. III. KAL. MAI. RAVEN. BASSO ET ANTIOCHO COSS.

Idem hac lege cauetur de superindictitiis oneribus, quod *l. 1.*

De grege dominico.

TIT. LXXVI.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. CÆSARIO PP. Propositis edictis sublimis magnificentiæ tuæ minimi maximique moneantur, vt sciant singulas libras auri ex propriis facultatibus eruendas pro singulis equis vel equabus, siue Hermogenianis, siue Palmatiis, nisi sponte eos obtulerint. in his verò quos ex aliis gregibus occupatos esse constiterit, sex auri vncias fisci viribus inferendas. DAT. PRID. KALEN. DEC. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Multatur libra auri qui equum ex grege dominico occupauerit nec vltrò reddiderit, semilibra qui ex alio grege. Hermogenianos & Palmatos dicit vt *l. 1. C. Th. de equis curul.* ab agitatoribus, vt ex Græco interprete Alciatus tradit. an Palmati quòd sint triumphantium & victorum, sicut tunicæ palmatæ? Hermogeni, quasi Mercurio geniti?

De palatiis, & domibus dominicis.

TIT. LXXVII.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. IOANNI COMITI RERVM PRIVATARVM

RVM. Consecratas nobis ædes, id est, inclyta palatia, ab omni priuatorum vsu & communi habitatione excepimus.

Ne palaria ptiuatorum vsibus deseruiant. *l. quicunq. ꝫ. de oper. publ.*

De cupressis ex luco Daphnensi, vel Perseis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis.

TIT. LXXVIII.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. SILVANO COMITI RERVM PRIVATARVM. Si quis Daphnensis luci in Syria, vel Persei in Ægypto arborem comparauerit: quinque libris auri nouerit se esse mulrandum: non minore dispendio & illo feriendo, qui vendere arbores ausus fuerit, quas nō licet emptoribus comparare.

Daphne suburbanus est lucus Antiochiæ cupressis obsitus, quem describit Sozomenus *lib. v. cap.* XIX. Stephanus, *δάφνη περιάστιον ὑπαγόμενον τῆς ἐν Ἀντιοχείας μητροπόλεως*. Ex eo cupressum & per Ægyptum Perseam arborem vendi & emi vetat, & emptorem venditoremque eadem pœna multat. Nam si emptor rem iniquam facit, probabile etiam est venditorem rem iniqnam facere *l. 10. ꝫ. de cur. pub.* quod tamen non est perpetuum.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. EVDOXIO COM. SAC. LAR. Omnes iudices cuiuscunque dignitatis, sciant posthac absque permissu magnitudinis tuæ arborem ex Daphnensi luco Antiochenæ ciuitatis præcidendi, vel quolibet modo lapsas transferendi licentiam sibimet denegandam. sed nec Alytarcha vnam cupressum aliis plantatis excidere sibi licere contendat ac ne solatio antiquitus ei concesso priuari per omnia videatur: pro eo, quòd ei cupressum excidere denegatur, vnam libram auri eum de priuatis nostris largitionibus excipere decernimus: quinque librarum auri condemnatione huius legis temeratore plectendo.

Nouellam hanc Constitutionem Græci vocant ad *l. 2. ꝫ. de nox. act.* de cuius restitutione scripsimus 2. *Obseru cap.* XIII. cum perperam antea legeretur, *à luco*, *vel a littore*, pro, *alytarcha*, quam Græci confirmant, qui sic vertunt, *ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀλυτάρχης τῶν ...*

IACOBI CVIACII I.C. AD LIB. XII. CODICIS DN. IVSTINIANI COMMENTARII.

De dignitatibus. TIT. I.

I. IMP. ALEXANDER A. SEVERINÆ. Si (vt proponitis) & auum consularem, & patrem prætorium virum habuistis, & non priuatæ condicionis hominibus, sed clarissimis nupsistis: claritatem generis retinetis. SINE DIE ET COSS.

Coosules, prætores, cōsulares item & prętorii clarissimi sunt. Sed & eorum filiæ clarissimæ sunt, quamdiu plebeii nuptiis cōiunctæ non sunt. quod & generaliter de senatorum filiabus ad eundem modum traditur io *l. fœmina D. de senat.* Clarissimam igitur dignitatem quam dedere parentes, plebeii mariti auferuot. Accursius malè colligit ex *l. vlt. ꝫ. vbi senat. vel clar.* consules esse illustres. Colligeret rectiùs esse supra illustres. Plus enim io ea tribuitur consularibus hooorariis, quàm illostribus. quamobrem & qui re ipsa consulatum gesserunt, præfectoris & ceteris qui illustrem administrationem gesseronr, & sic deniq; cōsules illustribus in administratiooe constitutis anreponendi esse videntur. Esse quosdam supra illustres osteodit §. *in summa. Instit. de iniuriis. l. eos. §. super. ꝫ. de vsur. l. si quando C. de app. & quod ad l. vlt. D. de senat.* Græci adnotant his verbis: *ὑπερέχοντας τοὺς λεγομένους ...* & alio locu: *...* & in Græca *l. 14. ꝫ. de testib.* *καὶ τῶν ...* Hi suot patritii, & consules, & consulares. Et in senatu quidem præf. vrbi vir illustris consider supra omoes. *l. 3. C. de offic. præfect. vrb.* primusq; sententiam dicit Cassiodoro auctore. Eum sequuntur patritii, consules, consulares, præfecti prętorio, magistri militum, & ceteri viri illustres, & hoc ordine his solis ius est sententiæ dicendæ in senatu, vt constat ex *Nouel.* LXII. à Iuliano in Latinam conuersa sermooem, ex qua perspicuum est, Triboniauum ad finem tituli *De senatoribus*, hæc verba de suo adscripsisse: *Senatores accipiendum est eos qui a patritiis & consulibus vsq; ad omnes illustres viros descendunt, quia & in senatu sententiam dicere possunt.* quod & moltis aliis locis fecit, falsò Iurisconsultorum veterum nomine superscripto, vt in *l. 1. §. vltim. de inter. in iur. fac. l. 2. §. penult. de iudic. l. cum de indebito. de probationib. l. vxores de diuort. l. si patronus. §. vlt. de donationib. l. si cum dotem. §. si maritus, & sequent. solut. matrimon. l. si pluribus. de legat.* 1. Ergo secundum eam Iustiniani siue Triboniani definitiooem, omnes illustres, & quidam etiam qui supra illustres censentur, senatores sunt. Sic in *l. 3. §. vlt. ꝫ. de silent. l. 2. sup. de tutor illust. Illustres senatores* & in *l. penult. ꝫ. hoc titulo. qui illustres*, in Græca conuersione *συγκλητικοὶ* vocantur. Non omoes tamen senatores illustres sunt. Alii suot clarissimi, alii spectabiles, alii illustres. Quartus senatorum gradus oon est. Nam & qui consident supra illustres, aliquam ex his tribus appellationem habent, vel illustrissimi dicuntur. Spectabilem dignitatem mediam Iustinianus vocat in *Nou* 7. Non sunt igitur oisi tria dignitatum genera, inter senatores scilicet. nam extra senatum sunt aliæ complures, veluti equestris, perfectissima, egregia, de quibus suis titulis tractabitur.

II. IMP. CONSTANTINVS VOLVSIANO PP. Neque famosis, & notatis, & quos scelus vitæ, aut turpitudo inquinat, & quos infamia ab honestorum cœtu segregat, dignitatis portæ patebunt.

Air, *Neque famosis.*] Hi sunt quibus lex infamiam irrogauit. [*Et notatis.*] Hi oon suot ipso iure infames, hæret tamen in eis macula quædam, vt qui iudicio publico rei in vinculis sunt, vel qui ob testimooium diceodum vel non dicendum pecuniam accepisse conuicti, nec damoati sunt, vel qui inter requirendos adnotati sunt. Sic nota ab infamia distinguitur in *l. 3. §. lege. D. de testib.* Veteres libri habent, *adnotatis*. quod idem est. Cic. III. Offic. *Eosque à Censoribus omnibus ignominiis adnotatos.* sic vet. libr. [*Et quos scelus.*] Græci *lib.* VI. *βασιλικῶν* hanc addidere interpretationem, *οἷον ἱέρειαι, οἱ χαλκεῖς, οἱ πωληταὶ καὶ οἱ ...* quod sumpsere ex *l. 6. ꝫ. hoc titulo.* [*Dignitatis porta patebunt.*] Senatus portæ. quoniam totus hic titulus est de senatoribus. In *l. 1 D. ad leg. Iul. de vi pri. Omni*, inquit, *honore quasi infamis carebit.* de qua scripsimus *Obseru. 1. cap. 38.* Falsò aducit Acc. eos non posse Romæ agere vel in comitatu principis. quod de relegatis tantùm est proditum, & de militibus ignominia missis, non de aliis infamibus. alioquin non possent Romæ apud Prætorem pro se

postulare. quod est falsum. & vel tutelæ Romæ damnatus solū vertere cogeretur statim. A

III. IDEM A. AD RVFINVM PP. Maior dignitas nulli debet circa prioris dignitatis seu militiæ priuilegia præiudicium facere. DAT. V. KAL. MAI. SIRMIO CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CÆS. COSS.

Si fortè silentiarius, vel proximus sacrorum scriniorum, vel tribunus notarius inter senatores allectus sit, non ideò minus B retinet priuilegia quæ silentiariis, & proximis sacrorum scriniorum, & notariis Constitutionibus concessa sunt. *l. vlt. ʒ. de exc. mun. l. 3. ʒ. de silent. l. 1. ʒ. de primic. & not.*

IV. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. PHILIPPO PP. Senatorum substantias quas in diuersis locis & prouinciis possidēt, & homines eorum, tam à temonariis oneribus conferendis, quàm à cæteris prestationibus, quas iudices describunt, nec non etiam ab omnibus sordidis extraordinariisque & vilioribus C muneribus liberos esse præcipimus, nullaq; sorte constringi functionis indignæ.

Homines eorum.] Procuratores prædiorum, actores, clientes, coloni, qui alibi pertinēres, & οἱ προσμένοντες καὶ ἐξυπηρετοῦντες. inde hominium in historia Helmodii, Galli. *Homage.* [*Temonariis.*] Exigebant temonarii aurum tyronicum, tyrones, equos. Impp. Valentinianus & Valens in l. 7. Cod. Theodos. de tyronibus. *Senatorum*, inquiunt, *fuerit pro tyronibus inferendum, vnumquemque pro modo capitationis suæ debitum redhibere oportet. & ne aliquod dubium relinquatur, solidorum numerum qui temonario inferendus est, designamus.* Synesius in epistolis. [Greek illegible] id est, temonarium fecit vel capi- D tularium. Capitularios Symmachi 11. *Epistol.* legimus taxationem tyronis post classē, & capitulariam, & temonariam functionem eandem esse in l. 14. *Cod. Theo. de extr. mun.* Consequens est igitur temonarios exactores esse auri tyronici. Protostasiæ siue prototypiæ onere eos fungi indicat l. 2. Cod. Theodos. de desert. *Si temonarius*, inquit, *prodiderit desertorem, protostasiæ onere b ... releuetur.* quod munus etiam ad tyronum præbitionem E pertinuisse indicat d. l. 7. *Tyronum*, inquit, *præbitio in patrimoniorum viribus potius, quàm in personarum muneribus collocetur, vt protostasia munus, quod prouinciarum interna depascitur, &c.* Rectè autem ait, tyronum præbitionem esse patrimoniale munus. Vegetius lib. 1. *Possessionibus indictis tyronum.* sic legendum. Tyronum vel equorum productio personale munus est. *l. vlt. D. de mun. & hon.* id est, [Greek illegible], vel seruare producendos. Hoc igitur loco, *à temonariis oneribus conferendis*, id est, à præstatione tyronum, equorum, auri tyronici. [*Quas iudices describunt.*] *l prox. & l quoniam. l. præcipimus.* ʒ. [*Sordidis.*] veluti calcis coquen- F dæ.

V. IIDEM AA. AD CLEARCHVM P. V. Nemo præfectus vrbi citra præceptionem vel scientiam nostram vlli muneri subiuget senatorem, nemo curiam nostram immani pulset iniuria. si quid enim senatoria præditis dignitate fuerit fortè mandandum: nostro id iudicio reseruandum est. Sit namque dignitas: quę nobis iubentibus sustinetur.

Hæc superiori hanc adiicit exceptionem, Nisi ex auctoritate G principis senatores præstationibus à iudicibus descriptis alligentur [*Si namque.*] Vet. *Sit namque dignitas, si nobis iubentibus sustinetur.* Munus quod sustinet senator iussu principis honor est potius, quàm onus.

VI. IIDEM AA. ORPHITO. Ne quis ex vltimis negotiatoribus, vel monetariis, abiectisque officiis, vel deformibus ministeriis stationariis, omnique officiorum fece, diuersisq; pastis turpibus lucris, aliqua frui dignitate pertentet. sed & si quis meruerit, repellatur: H repulsos autem etiam propriis reddi consortiis oportebit.

Ad senatoriam dignitatem non admitti humiles negotiatores, monetarios, viles cellularios, stationarios, cohortales,

Monetariis.] Lege quæ ad *l. 1. ʒ. de muriles.*

Deformibus.] Quidam Cod. *deformis ministeriis stationariis.* Vtrùm verò ii sunt qui apothecarii dicuntur in *l. si cohortalis ʒ. de cohort.* vt *Obs. 2.* diximus? An vt Græci interpretantur cùm hoc loco, tum in *l. 5. de vect. & com.* τελῶναι, id est, publicani publicanorúmve familia? an apparitores dispositi per vrbē, vel per prouincias certis locis, vt magistratibus denuntient quæ geruntur, vt *l. 1. D. de off. præf. vr. l. si quis in hoc C. Th. de epis. & cl. l. 1. C. Th. de cur. pub.* & aliis plerisque: quod videtur verius, quoniam subiicit, *Omniq; officiorum fece, diuersisq; pastis turpibus lucris* quod idem potest, ac si diceret, & ex reliqua officialium colluuie, qui de variis turpibus lucris vixerunt.

VII. IIDEM AA. AD SENATVM. Quoniam diuersi iudices nonnulla opera in quibusdam existimant vrbibus extruenda: ad huiusmodi necessitatem senatorum substantia non deuocetur. DAT. V. NON. MAI TAVRO ET FLORENTIO COSS.

Idem demonstratum *l. 4.* senatores descriptionibus iudicum non adstringi.

VIII. IMP. IVLIANVS A. SALLVSTIO PP. Ius senatorum & auctoritatem eius ordinis, in quo nos quoque ipsos numeramus, necesse est ab omni iniuria defendere. DAT. NON. FEB. CP. MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Idem demonstratum est *l. 5.* & quæ hic exprimitur ratio, iis in ea verbis adsignificatur, *curiam nostram.* eadem verò ratione domus principis glebale onus agnoscit, quod senatorium est. Arcadius & Honorius in Cod. Th. lib. VI. *A collatione glebalis auri ne domum quidem nostram immunem esse præcipimus.* Eadem quoque ratione filia senatoris libertino nubere non potest, vt ad *l. 9. D. de senat.* Græci tradunt iis verbis: [Greek illegible]. Iidem in hanc legem ita scribunt: [Greek illegible].

IX. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD SYMMACHVM PP. Libertorum filios adipisci clarissimam dignitatem non prohibemus.

Liberti prohibentur, libertorum filii non item. Sed neque liberti lege Iustiniani, vt dictum est *ʒ. si ser. aut lib. ad decur. asp.*

X. IMPPP. VALENS, GRATIANVS ET VALENTINIANVS AAA. AD GRACCHVM P. V. Seueram indagationem per tormenta quærendi à clarissimo nomine submouemus. DAT. PRID. NON. IVN. TREV. GRATIANO A. IIII. ET MEROBAVDE COSS.

Si municipalis ordo tormentis eximitur, multò magis amplissimus, in quo est & princeps ipse. Ab omni itaque iniuria defendendus est *l. 8. ʒ.* veluti tormentis, vinculis, carcere. Marcellinus XXVIII. *Ne senator quisquam insusitatè, & illicito more tormentis exponeretur.*

XI. IIDEM AAA. AD PROCOPIVM. Senator vel alius clarissimus priuatos habeat filios, quippe editos antequàm susciperet dignitatem. quod non solùm circa masculos dignoscitur constitutum, verùm etiam circa filias simili condicione seruandum. cùm autem paternos honores inuidere filiis non oporteat: à senatore vel solo clarissimo susceptum, in clarissimatus sciendum est dignitate mansurum. DAT. XV. *HIERAPOLI GRATIANO A. IIII. ET MEROBAVDE COSS.

Et decurionum & senatorum filii sunt ii qui ante dignitatem suscepti sunt. *l. moris §. penultim. D. de pœnis. l. 2. §. in filios D. de decurio. l. 5. D. de senat.* & filii patronorum fisci ante suscepti. quod exposuimus in *l. vlt. ʒ. de decur.* Pugnare creditur hæc lex. Ait enim, *senator vel alius clarissimus, priuatos*, id est, *plebeios habeat filios, editos quippe antequàm susciperet dignitatem.* idemque de filiabus subiicit esse seruandum. quod eò pertinere ex Cod.

Theo-

Theodosii intelligitur, vt glebale munus non agnoscant. Ceterùm vt additur in extremo huius legis, honores eis & præmia clarissimorum non inuidemus. denique natos esse ante dignitatem prodest, non nocet. Lego, *senator* ex vet. non, *Si senator*. atque ita quasi facto hyperbato, vel parenthesi, nihil legendo suspendi debet. [*Vel solo*]Quidam Cod. *Vel alio*. quod rectius est. Sic suprà, *Senator vel alius clarissimus*. [*Susceptum*.] ante dignitatem.

XII. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTERIO PP. Iudices qui se furtis & sceleribus fuerint maculasse conuicti, ablatis codicillorum insignibus, & honore exuti, inter pessimos quosque & plebeios habeantur: nec sibi posthac de eo honore blandiantur, quo se ipsos indignos iudicauerunt. DAT. XVIII. KALEND. FEBRVAR THESSAL. GRATIANO V. ET THEODOSIO AA. COSS.

Loquitur de iudicibus repetundarum damnatis. qua ex damnatione & honore exuuntur, & infamia notantur.

Blandiantur.] Ne sibi per huius honoris causam vindicent posthac *προνομίας*, *ἢ ἐν δικαστηρίοις συνεδρίας*, vt Theodorus interpretatur.

XIII. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS MARTIANO COMITI ORIENTIS. Mulieres honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus, & domicilia mutamus. Si autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint: priore dignitate priuatæ, posterioris mariti sequentur condicionem. DAT. IIII. KAL. FEBR. CP. ARCAD. II. ET RVFINO COSS.

De hac diximus in *l. vlt. ꝗ. de incolis*. [*Genere nobilitamus*.] Vxor ergo plebeia per matrimonium clarissimam senatoriamve dignitatem adipiscitur, vel etiam clarissima amittit, vt ex Liuio liquet de Virginia *lib. x*.

XIIII. IMPP. THEODOSIVS, ET VALENTINIANVS AA. BASSO PP. Præcipimus vt senatori in qualibet prouincia constituto, nullam habeant iudices iniungendi aliquid fortè publici muneris potestatem.

Idem quod in *l. 4. 5. 7. ꝗ.*

XV. IIDEM AA. AD EVSTASIVM. Clarissimis vel spectabilibus vniuersis ad genitale solum, vel quolibet alio, & sine commeatu proficiscendi, & vbi voluerint commorandi, habitandive permittimus facultatem.

Non poterant olim senatores non impetrato libero commeatu alibi morari quàm in vrbe. *l. filii. § pen. D. ad municip.* Hodie nihil est opus commeatu. datur namque hac lege generaliter omnibus clarissimis vel spectabilibus.

XVI. IIDEM AA. APOLLONIO PP. Si grauius vllum facinus admittatur, nocente persona extra carceralem custodiam sub fideiussione habita, super illustribus quidem nobis suggeri iubemus: super ceteris verò quadam minore dignitate decoratis, ad tui referri culminis notitiam: vt ita demum quid de amisso crimine constitui oporteat, iudicetur.

Sub fideiussione.] Vet. *Substitutione*, legẽdum *Sub tuitione*. Sub fideiussione non cõstitui *l. prox.* docet. At tuitionem militarem intelligo, vt in *l. 1. ꝗ. de off. mil. iudic. l. 36. C. Th. de nauic. l. 3. ꝗ. de off. com. rer. pri.* Symmachus in epistolis. *Tuitionem contra me de sede vicaria postulant*. Formulam tuitionis Cassiodorus composuit. Eam veteres Franci *Mundebur* appellarunt. [*Super illustribus*.] De illustrium crimine nullus iudex cognoscit inconsulto principe, excepto casu *l. seq.* De reliquis dignitatibus præf. prætorio cognoscit, veluti de clarissimis *l. pen. C. de off. præf. præt. Or.* idque in vrbe. in prouinciis prouincialis iudex *l. 1. C. vbi senat. vel clar. s.*

XVII. IMP. ZENO A. ARCADIO PP. Quo-

A ries ex priuata cuiuslibet interpellatione ciuili vel criminali viri illustres conueniendi sunt: nulla danda fideiussionis concussione vexentur, sed per speciale priuilegium suæ committi fidei consequantur, iuratoria ab his cautione tantummodo exponenda. Quam si neglexerint, & contra insertum cautioni sacramentum ipsi vel eorum procuratores adfuerint: in pecuniariis quidem causis super possessione rerum ad eos pertinẽtium iudex competens, quod iuris auctoritas & rei

B qualitas suggesserit, ordinabit. In criminalibus verò negociis dignitate quoque, qua se per suum videlicet periurium indignos esse probauerint, spolientur: vt in eos, vtpote illustri dignitate per suum facinus priuatos, inconsulta etiam nostra pietate iudicibus legum seueritatem liceat exercere. Quibus illustrium dignitatum priuilegiis hoc etiam adiiciendum esse censuimus, vt huiusmodi personæ nullam ex cuiuslibet iudicis sine

C scriptis habita sententia, conuentionem neque in ciuili, neque in criminali causa sustineant.

Illustribus vnum dedit priuilegium lex superior, vt de eorum criminibus nemo cognoscat inconsulto principe. Hæc alia duo adiicit. vnum, vt siue ciuiliter, siue criminaliter conueniantur, non satisdatio, sed repromissio iuratoria iudicio sistendi causa ab eis exigatur. cui tamen si non paruerint, hanc periurii pœnam ferunt, vt in ciuili causa mittatur actor in possessionem, in criminali spolientur illustri dignitate, & inconsulto principe damnentur. atque ita etiam ex græca constitutione, quæ desidera-

D tur sup. tit. *de custo. reo.* qui iuratoriæ cautioni non paret, iure suo cadit. Alterum est vt non nisi ex scripto conueniantur: Igitur nuda executoris voce conuenti, impune non parebunt. *Sententia*.] vt Græcis *ψῆφος*, ita latinis Constitutionibus sæpe sententia significat conuentionem executoris, libelli admonitionem, *ὑπόμνησιν*, *δίκασιν*, *πρόσκλησιν*, atque etiam in Pandectis duobus locis.

XVIII. IMP. ANASTASIVS A. EVSEBIO MAGISTRO OFFICIORVM. Iubemus saluo honore, qui per

E euocationem sacræ reuocatoriæ defertur, durante, licere cunctis tam minoribus, quam maioribus potestatem gerentibus, nec non etiam honorariis illustribus, siue ex hac regia vrbe principali, videlicet præcedente consensu, profecti fuerint, siue in prouinciis habitantes, sacratissimum (suis scilicet poscentibus negociis) petere maluerint comitatum: sine sacra quoque reuocatoria ad hanc regiam vrbem peruenire.

Hæc adiicit quatenus illustribus re ipsa administrantibus vel

F etiam honorariis licere ad sacram comitatum venire sine sacra reuocatoria. In *l. 1. ꝗ. vt om. iud. tam ci.* rectè exactiores libri, *vel diuina reuocatoria.* pro quibus *Nou.* VIII: quæ est eadem de re *ἡ κατὰ θεῖαν ἀνάκλησιν*. Ea vel petitur, vel vltro dirigitur à principe, vt ex formulis Cassiodori constat. Vsus verò eius hac lege penitus non tollitur. Sed illustribus tantùm ea non petita ius veniendi in comitatum datur. quod non pugnat cum *l. nullus. ꝗ. de off. rect. pro.* quæ de præsidibus loquitur, non de illustribus. [*Tam minoribus*] Vet. *tam minores quam maiores potestates.* Illustrium sunt gradus quidam, alii maiores, alii minores. Præf. prætorio

G maior est magistro officiorum, vterque tamen illustris *Principali videlicet*] Hoc item non pugnat cum *l. 15. ꝗ.* quæ de clarissimis vel spectabilibus loquitur, non de illustribus.

De prætoribus, & de honore præturæ, & gleba, & follis, & septem solidorum functione sublata.

TIT. II.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET MARTIA-

H NVS AA. TATIANO P. V. Nemo ex clarissimis & spectabilibus, qui in prouinciis degunt, ad præturam postea deuocetur: maneat vnusquisque domi suæ tutus atque securus, sua & dignitate lætetur. DAT. XV.

KALEND. IAN. CP. VALENTIN. VII. ET ALBIENO COSS.

Prætura onus fuit senatorium. *No. Th. no dec. ad senat. dig. asp.* Hanc enim dignitatem senator qui suscipiebat suis sumptibus circenses & scænicos ludos exhibebat. Boetius III. de consolatione: *Pratura*, inquit, *magna olim potestas, nunc inane nomen, & senatoris census grauis sarcina.* vbi vulgò malè legitur, *præfectura*, sicut & in hac lege quibusdam Codicibus. & in *l. vlt.* ¶. *de silent.* Constituit autem Martianus hac lege vt ne senatores, viri clarissimi & spectabiles ex prouinciis in quibus sedes suas constituerunt, ad præturæ munus deuocentur. cui est coniungenda *l. 1. ¶. de off. prat.* vtriusque est eadem inscriptio & subscriptio. Additur in ea, vt tres tantùm iudicio senatus prætores eligantur. Erát olim multò plures, vt ex Cod. Th. constat tit. *de pratoribus.*

II. IIDEM AA. AD SENATVM. Glebam, vel follem, siue septem solidorum functionem, siue quamlibet huiusmodi collationem, tam circa personas, quàm res, & prædia funditus iubemus aboleri: vt omnis huiusmodi sopita perpetuò conquiescat exactio.

Glebam, id est, glebalem functionem, vt in Cod. Th. Arcadius & Honorius, *Glebam*, inquiunt, *possessionum non personarum esse perspicimus.* & Symmachus in epistolis nondum editis: *Sed velim honoris quæsitores gleba senatoria protinus adfuturos, sperandamq́; Tuentis veniam pleniorem, si fidem paupertatis eius exploratio ratam fecerit.* Synesius *in epistolis.* καὶ τὴν πατρῴαν βῶλον ὑπὸ τῶν συγκλήτῳ ἐλαύνομαι. Eandem & descriptionem, & collationē, & præstationem, & munus, & canonem, & pensionem vocant, & aurum glebale, & aurum oblatitium. Glebale, quòd pro possessionibus pendatur. Oblatitium, quòd non canonis vel indictionis, sed oblationis genere quodam à senatoribus exigatur, sicut aurum coronarium à decurionibus, aut argentum à negotiatoribus. [*Vel follem.*] Inter glebam senatoriam & follem senatorium nihil interesse puto. Martianus in No. de indul. reliq. *Quidquid ex titulo senatoris follis in prouinciis debetur.* Sic legendum ex vet. libr. Zosimus *2. de Constantino.* ἀπογραφὴν τινα τῶν λαμπροτάτων οὐσίας τέλος ἐπιθεὶς, ᾧ τινι φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα, id est, descriptum fecit substantiæ senatorum imposito onere, cui follis nomen dedit. Hunc locum & ceteros omnes Zosimi Petro Pitheo debeo. Sed tamen etiam illi senatores quibus nulla erat possessio, duos folles in ærarium inferebant, vt constat ex Constitutione quadam Gratiani ad Hypatium in *C. Th. lib.* VI. Follis aurei nummi genus est *l. 2. & 3. C. Th. quor. ap. non rec. l. 3. C. Th. de susariis l. 5. 21. C. Th. de prætor.* Moschopulus obolum interpretatur. Qui Romanis Teruntiani, hi Græcis Follerales dicti sunt auctore Marcellino in Chron. *quibus*, inquit, *suo nomine figuratis placabilem plebi commutationem Anastasius distraxit.* Singuli siliquæ partem XII. efficiunt, vt Iustinianus scribit in legibus Georgicis, tit. περὶ κλοπῆς. Idcirco plebi in commutationibus vtiliores. Zonaras *in Leone Isauro* auxisse eum refert publica tributa sub specie mœnium reficiendorum, ita vt singulis solidis, quæ pendi solebant, insuper adiungerent collatores XXIIII. folles. [*Siue* VII. *solidorum.*] Hæc VII. solidorum præstatio tenuissimos senatorum obligabat, vt Honorius & Theodosius ad Monaxium scribunt in Cod. Theodos. eratque id personæ onus nō glebæ. Erant & quidam senatorii ordinis, qui eam tantùm præstationem agnoscebant, non glebalem, veluti ex proxim. *l. 12. C. Th. de prox. com. disp.* Sed his omnibus præstationum generibus senatores hæc Martiani Nouel. soluit.

De consulibus, & non spargendis ab iis pecuniis, & de præfectis, & magistris militum, & patriciis.

TIT. III.

Sic omnes vet. libri. Sic Codex Theodosianus. Est & de præfectis magistrisque militum in hoc titulo nonnihil. Hæc ergo tollere Haloander non debuit, *de præfectis & magistris militum.*

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. AD SENATVM. Antiquitus statutum est consularibus viris ceteros quidem honoratos ipsius trabeæ summitate, pares verò infulis, consideratione tantùm temporis anteire. quis enim in vno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, nisi qui prior meruerat dignitatem? cùm posterior, etiam si eiusdem honoris prætendat auspicia, cedere tamen illius temporis consuli debeat, quo ipse non fuerit. Hoc obseruando, & si iterata vice fastigia consulatus aliquis ascenderit. repetiti etenim fasces virtutes sæpe meriti comprobant, non augent: quia nihil est altius dignitate. quòd si quis prior consul posteriori consuli eidemque patritio posthabitus, partitiatum postea consequatur: vinci eū oportet, qui prior meruerit patritiatum, postquam iste honore patritiæ dignitatis decoratus est.

Inter consulares præfertur is qui prior gessit consulatum, etiam si posterior bis consul fuerit. Repetitio namque eiusdem honoris nihil adiicit. quod tamen abrogat No. Valentiniani *de honor. & quis in grad. præf.* Præfertur verò in omni curiæ senatoriæ actu, sententia, cœtu. *Nou. 62.* At qui iunxit consulatui patriciatum, præfertur antiquiori consuli nec patritio, cùm duplici honore præditus sit. Inde quæritur, si antiquior consul postea patritius fiat, quis præferatur? Vterque est consul & patritius, sed vnus antiquior consul, alter antiquior patritius. Et rectè censent antiquiorem consulem præferri, quòd is consul fuerit priusquā alter, vel consul, vel patritius. [*Honoratos ipsius trabeæ.*] ceteros consulares. Trabea stola est consulum *l. 1. inf. tit. vlt.* [*Pares vero infulis.*] Non sunt pares dignitate si vnus sit consularis tantùm, alter consularis & patritius. [*Repetiti.*] Claudianus in Paneg. Manlii. *Meritis tantum redeunt actusq́; priores commendat repetitus honor, virtusq́; reducit.*

II. IMPP. VALENTINIANVS, ET MARTIANVS AA. SPORATIO COM. DOMESTICORVM. Ordinem consulatus ad antiquam reducimus sanctionem, vt sellam nostram honoris merito, non rapiendi studio populorum, agmina sectentur, ac lucrandi cupiditate deposita, venerabilem parentum habitum & felicissima antiquitatis ornamenta conspiciant. Hoc ergo exemplo etiam ceteros procedere consules volumus, nec expendere eos sine effectu patimur. Cessante ergo ista spargendi vilitate, amplissimi consules procedentes deinceps abstineant hoc errore perdendi, optimoque consilio operi necessario proficiat, quod erat incompetenter proiiciendum. Ad restaurationem itaque aquæductuum huius amplissimæ vrbis centena pondo auri præstentur per singulos consulatus: vt etiam consul patriæ se dedisse nouerit, & data notum sit mansura esse perpetuò. DAT. * ASPORATIO ET HERCVLANO COSS.

De hac lege ita scribit Marcellinus Comes in Chronicis: *Martianus A suis statuit decretis, vt ii qui Coss fieri cupiebant, nihil æris in populum spargerent, sed statutam pecuniam ad reparandum vrbis aquæductum dependerent.* De eadem Iustinianus in *No. 105.* qua eam corrigit & Leonis rursus *Nou.* XCIIII. illam Iustiniani. Est autem legendum hoc loco, *reducimus*, *nostri honoris, sectarentur, conspicerent.* Ornamenta consularia hæc sunt, trabea, siue palmata, scipio, calcei aurati, sella curulis, fasces. Cassiodorus in formula consulatus. Vopiscus item in Aureliano: *Te consulem hodie designo scripturus ad senatum, vt tibi deputet scipionem.* [*Centena pondo.*] Tot etiam pondo ab honorario exiguntur. *l. 3.* non iterum consule. *l. 4.*

III. IMP. ZENO A. * Nemini ad sublimen patritiatus honorem, qui ceteris omnibus anteponitur, ascendere liceat: nisi prius aut consulatus honore potiatur, aut præfecturæ prætorio vel Illyrici: vel vrbis administrationem, aut magistri militum, aut magistri officiorum, in actu videlicet positus, gessisse noscatur: vt huiusmodi tantùm personis, siue adhuc administrationem gerendo, seu postea, liceat (quando hoc

nostræ

nostræ sederit maiestati) patritiam consequi dignitatē. Quoniam verò gloriosissimæ huic vrbi, quæ caput orbis terrarum est, omnifariam credimus consulendum: vniuersos qui posthac honorarii consulatus insignibus principali munificentia decorantur, centum libras auri ad reficiendum aquæductum publicum ministrare censemus, ad similitudinem eorum, qui per annale tēpus consularium editione munerum gloriantur. nam ipsis quoque expedit vt florentissima ciuitas centum auri librarum munificentia sustentata, honorariū quoque sentiat consulatum.

Et huic quoque Iustinianus derogauit Nou. [illegible], constituens vt Iulianus refert, licere illustribus viris patriciatus codicillos accipere, quamuis neque consulares neq; præfecti facti essent. quod Accursius notauit rectissimè. [*Qui ceteris omnibus anteponitur.*] In senatu præfectus vrbi præsidet, vt diximus §. *l.* 1. *de dignit.* Ceterum patricii dignitas amplior est. videtur etiam præfectus prætorio ceteris omnibus esse potior. *l.* 1. §. *de offic. vic.* id est, vicariis aut proconsulibus, non tamen cōsulibus aut patriciis. Cassiodorus in formula patriciatus: *Præfectorios & aliarum dignitatum viros præcedit. vni tantum cedens fulgori, quem interdum a nobis constat assumi.* Zosimus, qui hanc primùm refert dignitatem excogitasse Constantinum magnum lib. 2. [illegible] [*Præfecturæ prætorio*] Orientis scilicet. [*In actu videlicet positus.*] [illegible], non honoratus.

IIII. IDEM A. SEBASTIANO PP. Sancimus viris excellentissimis consularibus omnibus, qui iam facti sunt, vel postea fuerint, procedendi quoque, & re ipsa per annum gerendi consulatus, impetrato videlicet principali iudicio, legitimam tribui facultatem. Ita vt peracta, quam meruerunt processione, non nouum aliquid vel quod nondum habeant, adipisci. sed consulatus ius, quod semel eis consularis detulerit processio, iterasse beneficio videantur: & in adoranda nostra purpura, vel in consequendis cunctis consulum honoribus, & priuilegiis ex anteriore tempore prouectionis ordinem sibimet nouerint vindicandum. Hoc etiam obseruando, vt huiusmodi consul nec centum libras auri aquæductibus huius inclytæ ciuitatis pro tenore sacræ constitutionis præbendas, quas cùm esset consularis præstiterat, consul postea creatus persoluere denuò compellatur.

Consulares vocat non eos, qui consulatum gesserunt, sed honorarios consules, vt *l. vltim.* §. *de decur.* His etiam designatis à principe re ipsa consulatum gerere licet. qua ex re honore non augentur. *l.* 1. §. nec inter pares ex posterioris, sed ex prioris honoris tempore prærogatiuam in senatu vel in aula sibi vindicāt. præferri tamen ordinarios honorariis, etiam antiquioribus, certum est. *Nou.* 62. argu. *l.* 4. §. *de prim. ag. in reb. l.* 2. *in fin.* §. *de primic. & not.* Capitolinus in Pertinace: s. c. *Pertinax fecit, vt iusiq; eos qui præturas non gessissent sed allectione accepissent, post eos esse qui verè prætores fuissent.* [*Sed consulatus.*] Corrige ex veteribus, *Sed consulatus ius quod eis consularitas detulerat, processionis iterasse, &c.* quod mirificè rectum est. Consularitas est honorariorū. Processio ordinariorum exhibentium munera. *l.* 3. *C. vbi Senat. vel clar.* ordinaria processio.

V. IMP. IVSTINIANVS A. IOANNI PP. Sancimus viros excelsos patricios, quos in huiusmodi dignitatis apicem augusta maiestas retulerit, illicò ab imperialibus codicillis præstitis patresfamiliarum effici, ac potestate liberari paterna: ne videantur qui a nobis loco patris honorantur, alieno iuri esse subiecti. quis enim patiatur patrem posse quidem per emancipationis modum suis nexibus filium relaxare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi

A patrem elegit, ab aliena eximere potestate? Ne sic in contrarium adprobetur, per quamcunque machinationem imperialis maiestas minui videatur. Et hoc quidem rarò contingere satis certum est. nemo enim facilè respexit filiumfamilias in patriciatus honorē prouectum quemadmodum in consulibus hæc res visitata est: sed ne quid in parte temporis tale eueniat, & sine legibus inueniatur, ideò hæc nobis visa sunt sancienda.

B Patriciatus dignitas soluit patriam potestatem. Cassiodorus in formula patriciatus *Leges tantam illis reuerentiam detulerunt, vt in sacris positus cum hac fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur.* Additur in *No.* LXXXI. consulatus, consularitas, præfectura prætoriana, præfectura vrbicaria in actu constituta, & magisterium militum. His dignitatibus filiifamilias patresfamil. fiunt sine capitis deminutione. Rectè autem in hac lege patricium Iustinianus definit, quem sibi patrem facit imperator. Vnde elegāter Claudianus ad Eutropium patricium post

C damnationem & publicationem bonorum.

Direptas quid plangis opes, quas natus habebis?
Non aliter poteras principis esse pater.

Extat publicationis Eutropii & adempti patriciatus Constitutio in Cod. Th. titul. *de pœnis.* fuit & generalis lex quædam Theodosii auctore Suida, [illegible]. [*Retinerit.*] Veteres, *exuierit.* rectissimè. [*Elegit.*] Vet. *fecit.* Sic in Institutionibus Theophilus, [illegible].

D *De præfectis prætorio, siue vrbis, & magistris militum in dignitatibus exæquandis.*

TIT. IIII.

I. IMPPP. VALENTIN. VALENS ET GRATIA. AAA. AD AMPELIVM PP. Præfectum vrbi, & præfectum prætorio, & magistros equitum ac peditum, indiscretæ ducimus dignitatis: vsque adeò videlicet, vt cùm ad priuatam secesserint vitam, eum locum censemus esse potiorem, qui alios promotionis tempore &

E codicillorum adeptione præcesserit. DAT. III. NON. IVL. NASONACI. ACCEP. III. NON. SEPT. MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Præfectum vrbi nominat priorem, quoniam præsidet in senatu, vt diximus suprà *l.* 1. *de dignit.* Addidei præf. prætorio, & post præfectum prætorio magister militū. Ceterùm istæ tres sunt dignitate pares, nec deposita administratione inter se nisi prærogatiuam temporis habent. [*Locum*] Corrige *loco.*

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET

F THEODOSIVS AAA. RESTITVTO P. V. Quisquis magisterium equitum peditumq; susceperit: & gesserit ante captam à quoquam præfecturam: is cùm priuatus erit, & honorem deposuerit, ex præfectis, qui prouecti fuerint, præferatur. Sit igitur sedes prior antè prouectis, locus conspectior, decernendi loquendiq; facultas antiquior, cui est splendor adepti magistratus vetustior. DAT. VIII. KAL. IVL. THESSAL. GRATIANO V. ET THEODOS. AA. COSS.

G Idem in hac ostenditur quod in superiori. Ex præfecto in consessu & in sententia dicenda ex magistrum præferri, qui ante illum functus est ministerio equitum & peditum. [*Ex præfectis.*] legendum, *Ex præfectis qui post prouecti fuerint.* Ex præfectis esse dicuntur qui præfectura abierunt, sicut ex vicariis, ex præsidibus, ex primiceriis, ex consulibus, ex cubiculariis, ex primipilaribus, ex proximis ex scholaribus apud Nicephorum. Auctores de limitibus agrorum, squalidus ager quasi exsolidus, quòd iam à cultura exierit, sicut exconsul quòd a consulatu discesserit. Eędem appellationes honorariis aptantur.

H *De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubiculariis, & priuilegiis eorum.* TIT. V.

Duplex est sacrum cubiculum, Augusti & Augustæ. Duo

præpositi viri illustres. *l. vlt.* ꝑ. qui iurisdictionem habent inter priuatos, & colonos, vel inquilinos, vel seruos domorum sacrarum *l. vlt.* ꝑ. *vbi cans. fisc.* id est, homines tamiacos. Hi homines prædiaque tamiaca erant in Cappadocia sub viro spectabili Comite domorum, vt rectè scripsit Iuliani antiquus interpres in *Nou. 30.* atque etiam Græci ad *l. 5. C. ad leg. Iul. rep.* iis verbis: ὀρθοδόξους δεσποτῶν κτήματα καὶ ἀπὸ τοῦ κόμητος τῶν οἴκων. ἐστὶ δὲ οὗτος ἐν Καππαδοκίᾳ ... τῷ κοιτῶνι τῶν προβάτων. & confirmat *l. 3.* ꝑ. *de palat. sacr. larg.* quæ deputata erant cubiculo & cellario sacro. ideoque præpositi sacri cubiculi interdum mittebant in Cappadociam canonicarios. Et inter cubicularios recensetur rectè Comes domorum in *l. 2.* ꝑ. *hoc tit.* Est & comes sacræ vestis. *l. 1. C. Th. qui à præb. tyr.* Sunt qui sacræ vesti deputati sunt *l. 3. inf. de castrens.* Sunt & primiceni sacri cubiculi, id est, qui primum locum gradumque obtinent inter cubicularios. *d. l. 1.* qui à Suetonio *in Domitiano* appellantur decuriones cubiculariorum. Est & castrensis sacri palatii vir spectabilis. *d. l. 1. d. l. 2.* sub quo erant pædagogia & ministeriales dominici, & curæ palatiorum, de quibus dicturi sumus in tit. de *Castrens. & minist.* Sunt & chartularii, & plerique alii cubicularii, & cubiculariæ adsistentes curæ latium cubiculi. De horum priuilegiis & dignitatibus hoc titulo tractatur.

I. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Florentio P. V. Sacri cubiculi præpositi ea dignitate fungantur, qua sunt præditi qui eminentissimam prætorianam vel vrbanam meruerint præfecturam, aut certè militarem magisteriam potestatem: ita vt sit inter eos post depositas administrationes nulla discretio, siue nostræ serenitatis adoraturi admittantur imperium, siue pro suo arbitrio solemnes festiuitates & cœtus, vel salutationes, vel quælibet alia officia frequentent: vt in sedibus & in consessu is eis ordo seruetur, quem ordo prouectionis ostenderit, sub habitu videlicet ipsis consueto: cùm manifestè decretum sit eũ esse potiorem qui præcesserit, vel illum subsequi, quem recentius probauerit examen. Dat. VIII. Id. Nov. CP. Honorio XIII. et Theodosio X. AA. Coss.

Superiori titulo exæquati sunt in dignitatibus præfecti prætorio, præfecti vrbi, magistri militum, qui & ipsi præfecti sunt *Nou. 38. & 69.* His hac lege comparatur adiungitur præpositus sacri cubiculi. Inde interpres Iuliani rectè, Præf. prætorio. præf. vrbis & magister militum præsentium, & præpositus sacri cubiculi similem habent dignitatem. Itaque secundum ordinem promotionis inter eos prælatio est. Ante hanc constitutionem antiquior præpositus nouo præfecto loco cedebat. [*Alia officia.*] Veluti funebria aut nuptialia. Suet. in Calig. *Cum ad officium venisset.* [*Sub habitu.*] Ordo dignitatis seruatur iis tantùm qui solemni habitu vtuntur.

II. Impp. Theodosivs et Valentinianvs, AA. Procvlo PP. Hac nostræ mansuetudinis æterna lege sancimus, vt omnes cubicularii, qui de nostro cubiculo exeunt, antequam primum locum obtineant (excepto castrensi & comite domorum) his priuilegiis perfruantur, id est, vt neque possessiones eorum angarias, siue parangarias, vel etiam parauerdos in posterum dispositione etiam tui culminis vel alicuius calumnia dare cogantur: ne sordidis adstricti muneribus, decus ministerii, quod militando videbantur adepti, otii tempore & quietis amittant. domus quoque eorum, vel in hac sacratissima vrbe, vel in qualibet alia positas ciuitate, ab omni hospitum cuiuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: prouinciarum rectoribus, eorumque apparitoribus denarum librarum auri dispendio feriendis, si mansuetudinis nostræ statuta dissimulare, & ex aliqua parte violare tentauerint.

Antequam primum.] Antequam sint primicerii. [*Excepto*] Excubiculariis inuenio immunitatem dari certorum munerum *l. maximarum.* ꝑ. *de exc. mun.* Ex castrensi vel ex comiti domorũ non item. Itaque hunc locum ita prorsus accipio, vt excepto castrensi & comiti domorum, ceteris cubiculariis hæc, quæ sequũtur, priuilegia competant. [*Id est, vt nec possessiones eorum angarias.*] Hæc onera indicuntur possessionib. At *l. vlt. §. 1. D. de mun. & hon.* personalia vocat, quod de cura angariarum à possessoribus exigendarum, & eis quibus earum copia data est præbendarum, accipiendum est. Sordida munera dicuntur hoc loco. Et primùm quidem quod excubiculariis datur priuilegium, hoc est, vt ne hæc onera, puta angarias, parangarias vel parauerdos præstent. Secundum, vt ne præstent metatum siue hospitis suscipiendi munus. de quo dicemus in tit. *de metatis.* Hoc ædibus indicitur, Illa fundis.

III. Impp. Leo et Anthemivs AA. Ioanni Comiti et magistro officiorvm. Cubicularios tam sacri cubiculi mei, quàm venerabilis Augustæ, quos vtrosque certum est obsequiis occupatos, & aulæ penetralibus inhærentes, diuersa iudicia obire nõ posse: ab obseruatione aliorum tribunalium liberamus, vt in sublimitatis solummodò tuæ iudicio propositas aduersus se excipiant actiones.

Et inscriptionis similitudo, & eorum qui sacræ vesti deputati sunt cum cubiculariis adfinitas exigit, vt huic legi coniungatur *l. 3. inf. de castrens. & mini.* Eundem omnes iudicem habẽt magistrum officiorum, quem ἡγεμόνα τῶν βασιλείων Theorius vocat *lib. 5. cap. 20.* & ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων Zosimus 2. Idem iudex est silentiariorum & ministerialium omnium. *l. 4.* ꝑ. *de silent. l. vlt.* ꝑ. *de castr. & minist.* & decanorum. *l. 2.* ꝑ. *de decanis.* & eorum qui militant in sacris scriniis. *l. in sacris scriniis.* ꝑ. *de prox. sac. scr.* & agentium in rebus post ducenæ vel centenæ gradum. *l. ex eo.* ꝑ. *de agen. in reb.* & scholarium. *l. vltim.* ꝑ. *de priuil. schol.* denique totius palatii disciplina ad eum spectat. Quia verò fabricarum & limitum cura ad eum spectat, iudex etiam est fabricensium. *l. pen.* ꝑ. *de fabric.* & ducum, & limitaneorum, & castris præpositorum. *l. viros.* ꝑ. *de diu. offic.* Huic similem esse eum arbitror qui in Gallia dicitur, *Preuost de l'hostel.* [*Vtrosq.*] Quidam Cod. *vtrinsq.*

IIII. Imp. Leo A. Pvseo PP. Iubemus omnes qui vel iam in sacrum cubiculum cuiuspiam liberalitate donati, alióve titulo dati vel dandi principalibus obsequiis inhærere vel ante meruerant, vel postea meruerint, (licet nulla interueniente scriptura, nulla confectione gestorum) postquam deuotissimis cubiculariis fuerint sociati, ad condicionem libertatis ingenuitatisque rapiantur, raptique videantur. hoc non solùm circa superstites, sed etiam circa mortuos volumus custodiri. Nam cùm hoc priuilegium videatur principalis esse proprium maiestatis, vt non famulorum, sicut priuatæ condicionis homines, sed liberorum honestis vtatur obsequiis: periniquum est eos duntaxat pati fortunæ deterioris incommoda. Sed testamenta quidem ad similitudinem aliorum, qui ingenuitatis insulis decorantur, pro sua liceat eis condere voluntate. intestatorum verò nemo dubitet facultates, vtpote sine legitimis successoribus defunctorum, fisci viribus vindicari. Et hæc omnia tunc diligenti obseruatione volumus custodiri, cùm sponte suaque voluntate quis dederit eunuchum sacri cubiculi ministeriis adhæsurum. Si verò quidam fuerit violenter extortus, aut inuito domino vel ignaro intra sacrum ausus fit militare cubiculum: liceat domino destinatum sacra ex lege cubiculariis interpellare iudicium, & eum quem probauerit nolente se vel inscio sacrum penetrasse cubiculum, vt suum famulum eum peculio consequatur. Sed & sicut læsis implorandi præsidii facultatem denegari non conuenit: ita nec calumni-

calumniandi viam patimur diutius esse patefactam. Ideoque tempus quinquennii præfinimus, intra quod contra eum suas debeant exercere quæstiones: vt si medio tempore mouere distulerint, vlterius eis tanquã in suum famulatum vindicandi, vel eius vt serui peculiũ vel bona quasi liberti copia denegetur. Hæc omnia quæ super deuotissimis, cubicularis sancimus, etiam ad cubicularias, quæ à dominis in sacrum cubiculum datæ vel dandæ sunt, superstites atque mortuas extendi propagariq; decernimus.

Vt seruus à domino oblatus cubiculo principis statim liber & ingenuus fiat. Hanc legem intellexit interpres Iuliani, dum ita scripsit in *Nouella 30*. Constitutio posita est Leonis, vt mox oblatus fuerit aliquis eunuchus principi, in ipsa oblatione fiat liber. Quòd si ingenuus fit, nullum ius patronatus habet dominus qui eum obtulit, ideoque intestato fiscus succedit, quia nec cognationem vllam, nec patronum habet. Testamentum quoque facit hbet è præterito domino, qui eum cubiculo principis addixit. Quòd si inuito aut inscio domino oblatus fuerit in cubiculum principis, eius vindicatio quinquennii præscriptione tollitur. Aliam dignitatem vel militiam armatam adepto seruo, vindicari domino non obstat nisi longa præscriptio, vt diximus in *l. pen. ⁊. qui milit. poss.* Clerici autem vindicationi obstat anni præscriptio, Monachi triennii ex *Nou. 123.* quod Leo abrogat in *Nou. 9. & 10.* [*Donati, aliove titulo dati.*] Diuersa hæc sunt, donata, data, concessa, vt in lege Agraria, & in *l. Lucius. D. de leg. 2.* [*Eis duntaxat.*] mortuos scilicet. [*Eunuchum.*] Castratis cubicularis principes vtebantur, quos etiam eunuchos dici plerique putant à cubiculo enstodiendo, quod ἔχειν significet etiam custodire. Leo *Nou. de eunuchis. 98.* καὶ τῆς εὐνῆς αὐτοῖς ἐπιθέντες φύλακας ἐξ αὐτῶν γενέσθαι ἐπιτάξαι: qua de re scripsimus in *l. 6. D. de lib. & post.* Ambo sius v. Epistol. *Galliacanus præpositus cubiculi eunuchus regius.* Socrates v. I. Εὐτρόπιος γὰρ εὐνοῦχος κατ' ἐκεῖνο τῷ βασιλικῷ κοιτῶνι, καὶ ὑπὲρ τὸ ... ἀξίαν ... Euagrius *lib. IIII.* ... Claudianus *I. in Eutropium.*

> *Præfecti sed adhuc gemmis vestemq; dabantur*
> *Custodes sacroq; adhibere silentia somno.*
> *Militia eunuchi nunquam progressa cubile.*
> *Non vita spondente fidem, sed inertia tantum*
> *Mentis pignus erat, secreta mensisq ferrent,*
> *Ornatus curent Tyrios.*

Iudicium.] magistri officiorum. *l. prox. sup.* [*Mouere*] Mouere, id est, agere vt in *l. 3. ⁊. de præs. 30.* *nulli mouendo vlterius facultatem patere*, & in *l. 3. ⁊. de quad. præs.* *Omnis motus*, id est, omnis actio, πᾶσα κίνησις. Græcæ loquutiones sunt.

V. IMP. ANASTASIVS A. EVSEBIO MAGISTRO OFFICIORVM. Iubemus duobus viris illustribus præpositis vtriusque sacri cubiculi tam nostræ pietatis, quam serenissimæ nostræ coniugis, qui post finitam militiã senatorio fuerint consortio sociati, licere quoties ad adspiciendos agros suos, vel ob aliam causam proficisci voluerint, cingulo vti: cùm hoc ad implendum eorum desiderium, & ad nullius læsionem respicere videatur.

Hæc lex ostendit præpositos sacri cubiculi deposita administratione in senatorium ordinem conscribi, & *l. 3. ⁊. vbi senat. vel clariss.* eisque extra vrbem proficiscentibus cingulo militari vti licere, id est, ζώννυσθαι.

De quæstoribus, magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & rei priuatæ.

TIT. VI.

I. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. RESTITVTO P. V. Qui ex quæstura honore, aut officiali magisterio, aut comitiua vtriusque ærarii nostri attonito splendore viguerunt: acclamatione excipiantur solita, nec prætereantur vt incogniti. DAT. VIII. KAL. IVL. THESSALONICÆ, GRATIANO V. ET THEODOSIO I. AA. COSS.

Perperam in hac lege contra fidem veterum compluriũ scriptum est, *officiali*, cùm sit scribendum, *officiis*, ad differentiam ex quæstura honorariæ, quam publicè ab officiis, & præconibus, acclamatione & salutatione excipi oportet, perinde atq; ex magisterium efficax, id est, re ipsa administratum & ex comitiuam sacrarum priuatarumque largitionum. Ceterum has dignitates non fuisse pares arg. est *l. 2. ⁊. vt dig. or. ser.* [*Vtriusq; ærarii.*] Iam ostendimus in *l. 9. ⁊. de iur. fis.* duplex esse ærarium, sacrarum largitionum siue remunerationum, rerum priuatarum, quæ à propriis Comitibus gubernantur. Habent & proprios rationales. *l. vltim. sup. de adult. fiscl. 1. sup. de anno. & cap.* Palatinum officium vtriusque ærarii. Nou. Valent. *de 30. ann. præscr.*

De primicerio, & secundicerio, & notariis.

TIT. VII.

In schola tribunorum & notariorum primum locum tenet vir spectabilis primicerius, id est, primus siue protonotarius: à Socrate VII. C. XXIII. ... Gallicè *le Doyen*. Cerius productio est verbi. qua forma Augustinus D. Stephanum primicerium martyrum vocat *in sermone XXI.* & Baldricus Dolensium archiepiscopus *in historia Hierusalem*, D. Petrum primicerium Apostolorum. Et sunt etiam aliorum officiorum primiceri, veluti cubiculariorum, mensorum, lampadariorum, decanorum, fabricensium, scriniorum vtriusque ærarii, palatinorum, aduocatorum, domesticorum & protectorum, & generaliter quælibet corpora, scholæ, collegia suum primicerium habent, & consequenter secundocerium, tertiocerium, quartocerium: & qui est, vel bi gratia, hoc anno tertiocerius, sequenti est secundocerius, tertio primicerius. *l. vlt. ⁊. de dom. & prot.* Primicerius autem ferè biennalis est. Post biennium solutus militia, hic quidem notariorum ordinis primus, quo de agimus, magistri officiorum titulo & codicillis donatur fine te. *l. 2. ⁊. hoc tit.* Ex reliquis qui in consistorio notariorum funguntur officio, alii sunt tribuni prætoriani & notarii. *Nou. 11. & l. restituendo. ⁊. de adu. diu. iud.* alii tribuni residui ordinis & notarii: alii domestici & notarii *l. 2. & 3. C. Th. eod. tit.* sunt & cobicularii, chartularii. *Nou. 124. 26. 27.* Iuliani interpres cubicularium interpretatur chartularium. Marcellinus Comes Narsen chartularium & cubicularium, qui emittat εἰρήνην, id est, commonitoria. Hi omnes vulgò secretarii dicuntur, notarii secretorum à Fl. Vopisco. *A secretis. l. 5. qui mil. poss.* Procopius 2. *de bell. Pers.* ... Marcellinus Comes in Chronicis, *Misso ad se pro pangendo fœdere Armonio a secretis.* Ab Anna, *in Alexiade III.* ... Sunt eorum in Gallia genera quatuor. De secundicerio notariorum est *l. 21. C. Th. de petit.* de quo sub hoc tit. nihil. Itaque mallem titulum ita concipi vt in C. Th. *De primicerio & notariis.*

I. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PP. Præcipua est nostræ pietatis intentio circa notariorum nomen, atque ideò si vnquam huius ordinis viri laborem quiete mutauerint, vel senectute posuerint, seu cum alia dignitate post hanc qualibet vsi sint: non omittant prioris vocabulum militiæ, sed compendium sequentis honoris assumant. & si quis ex officio vel præcipuè sublimitatis tuæ temerario assensu in discussiones, peræquationes, aliam denique vllam rem inquietator extiterit: officium suum nouerit: vel leuis culpæ offensione detecta, grauis multæ discrimine fatigandum, & numeratiorum corpus extincto iniuriæ auctore minuendum. DAT. XVII. KALEND. IVL. THESSALONICÆ, GRATIANO V. ET THEODOSIO I. AA. COSS.

Duo proponuntur in hac lege. Vt maior dignitas ex notarii circa huius militiæ priuilegia non noceat: quod generaliter

traditum est *l.3. ℥. de dignit.* Vt non iniungantur eis census vel A discussiones, vel peræquationes. quod traditur etiam in *l.2.* [*Temerario assensu in.*] Corrige, *temerarius adcensus, discussiones, &c.* vt in *l.2.* [*Muniendam.*] Tabularii siue numerarii præsidum aut præfectorum plerunque census, discussiones, peræquationes iniungunt; quas tamen si exnotariis iniunxerint, graui multa coercentur, & corpore numerariorum exiguntur. Huc valdè pertinet *l.pen.* ℥. *de pri.cor. qui in sac.pal.*

II. Imp. Zeno A. * magistro officiorvm. Præclaram nobilemq; militiam specta- B bilium tribunorum notariorum, qui gloriosis obsequiis nonnihil reipublicæ commoditatis adferont & decoris, diuersis beneficiorum titulis muniendam credimus & augendam. nam biennales metas viro spectabili pro tempore primicerio agendis numeris duximus statuendas. hos autem tribunos, qui suis negotiis occupati minimè sacrum palatium curauerint frequentandûm, nisi intra annale spatium reuertantur (quamuis commeatus iura prætendunt) pro absentia C quidem vnius anni, vnius gradus: si verò duobus annis absfuerint, duorum: si tribus, trium: si quatuor, similiter quatuor graduum subire iacturam, his qui inferiores eis fuerint, postponendi. Qui vero per quinquennium integrum se præsentare cessauerint: exemptos matricula tantum nomine tribunorum, nec vero ordine perpotiri: his in hunc modum dispositis, vacationem census, discussionis, peræquationis, & cuiuslibet alterius rei habituros. D Illud præcipuè prouisionem nostram flagitare perspeximus, ne per ambitionem, vel gratiam aut cuiuslibet occasionis obtentu, vel laborum seu sollicitudinum specie, publicorum cuiquam liceat aliquando graduum seriem conturbare, & temporum ratione calcata dudum militantibus anteferri, & quæ longis prolixisque stipendiis defensa iam pollicetur senectus, gratiosa festinatione subripere. Hoc etiam adiiciendo, vt primicerius post depositam publi- E cam numerorum sollicitudinem, ac si ipsam gessisset administrationem, cuius consequitur dignitatem, magistri officiorum pro antiqua consuetudine infulas sortiatur: omnibus vacantibus, quamuis tempore præcedentibus, præponendus.

Vt primicerius notariorum sit biennalis. quod & de primicerio fabricensium, & primicerio officii præfect. vrbi constitutum est *l.2.* ℥. *de fabricens. l.vlt. sup. de offic. præf. vrb.* & in aliis. *l.1.* ℥. *de decan l.1.* ℥. *de mensor. l. Alexandrinas.* ℥. *de decurionib.* F Frustrà Accursius opponit *l.2. & penult.* ℥. *de numer.* quæ nec de primicerio loquuntur, nec de notariis qui ad imperialia secreta pertinent, sed de numerariis præsidum, vel magistri officiorum. Item vt tribuni notarii, etiam si cum commeatu annum abfuerint, vno gradu inferius demittantur: si biennium, duobus: si triennium, tribus: si quadriennium, quatuor: si quinquennium, tum ordine pellantur, retento tamen vocabulo militiæ, & priuilegio dato in *l.1.* ℥. Habent etiam hoc priuilegium x. primi tribuni & notarii post primicerium, vt sicut primicerii, ita & ipsorum domus à metatis excusentur. *l. penult. & vlt.* ℥. *de metatis.* G & generaliter notarii ab omnibus sordidis muneribus excusantur. *l. maximarum.* ℥. *de excus. mun.* Aliud item primicerio datur hac lege, vt deposita administratione, illustrem magistri officiorum titulum consequatur, quo fretus ceteris vacantibus etiam antiquioribus non cedat. Cassiodorus in formula primicerii notariorum: *Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, vt si quo modo ad illustratum vel vacantem meruerit peruenire, omnibus debeat anteponi qui codicillaribus illustratibus probatur ornari.* [*Agendis numeris.*] Videtur primicerius tractasse numeros, & matriculam H scholarum. vnde & paulò post, publicam ait eum numerorum solicitudinem sustinere. & in Notitia Ro. imperii. *Sub dispositione v. s. primicerii notariorum omnis dignitatum & administrationum notitia, tam militarium quam ciuilium.* Scholas etiam & numeros tractat. In *No.* LXXXV. numeros Iulianus interpretatur matriculas. [*Postponendi.*] Vet. *postponendos.* [*Matricula.*] Vulgare est nomen, notumque omnibus. Notæ publicæ in *l.5.* ℥. *qui mil. pos.* Particulæ in *l.5. C.Th. de domest. & prot. Carthag. concilio c. 120.* μὴ ἐγκεχαραγμένον τῷ ματρικίῳ. Zonaras ita interpretatur, οὐ βλαβήσεται ἐκ τοῦ καταγεγράφθαι ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀφιερωμένων τῇ ἐκκλησίᾳ. [*Defensa iam.*] Vet. *Defessa sibi iam.* [*Præponendus.*] Cassiodorus in for. notariorum. Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, vt si quo modo ad illustratum vel vacantem meruerit peruenire, omnibus debeat anteponi, qui codicillariis illustratibus probantur ornati.

Vt dignitatum ordo seruetur. Tit. VIII.

I. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs, et Theodosivs AAA. ad Prætextatvm p. v. Si quis indebitum sibi locum vsurpauerit, nulla se ignoratione defendat, sitque planè sacrilegii reus, qui diuina præcepta neglexerit. Dat. XII. Kal. Ivn. Meo. Richomere et Clearcho vv. cc. Coss.

Hic titulus non est de prærogatiua temporis quæ seruatur inter pares, sed de dignitatum diuersarum ordine & gradibus, quos Imp. Valentinianus præscripsit, edita Constitutione ad Ampelium præf. vrbi, cuius partes sunt *l.1.* ℥. *de præf. præt.* siue *vt l.1. C.Th. de quæstor. l.1. C.Th. de mag. scr. l.1.* ℥. *de com. rei mil. l.4. C.Th. de bon.* Cod. Valentiniano hic ordo tribuitur in *l.2. C.Th. eod. tit.* quod caue ne referas ad *l.2. huius tit.* quæ longè alterius est Valentiniani. Constituitur autem hac lege, vt qui hunc ordinem perturbauerit, reus sit sacrilegii, quasi violator sacrarum Constitutionum.

II. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Cyro pp. Omnes priuilegia dignitatum hoc ordine seruanda cognoscant, vt primo loco habeantur ii, qui in actu positi illustres peregerint administrationes. secundo veniant vacantes, qui præsentes in comitatu illustris dignitatis cingulum meruerint. tertium verò ordinem eorum prospicimus, quibus absentibus cingulum illustris mittitur dignitatis. quartum honorariorum, qui præsentes à nostro numine sine cingulo codicillos tantùm honorariæ dignitatis adepti sunt. quintum eorum, quibus absentibus similiter sine cingulo mittuntur illustris insignia dignitatis. Sed administratores quidem, & Comites rei priuatæ omnibus vacantibus honorariis anteponi censemus. vacantes autem post administratores venientes, non omnes omnibus iam honorariis credimus præponendos, sed eos vacantes illis honorariis, qui similem adepti sunt dignitatem, vt præfectus prætorio, non quæstorius præfectorio præponatur, pariq; modo quæstorius quæstorio, non vacans Comes thesaurorum, vel Comes rei priuatæ honorario, quæstorio, vel magistro officiorum præferatur. Inter administratores illos etiam numerari decernimus, quibus illustribus in sacro nostro consistorio cunctis aliquid ordinariæ dignitatis vel ante commisimus, vel postea committemus peragendum. verbi gratia, si vacanti magistro militum belli cura committatur. cur autem aut vir magnificus Germanus magister militum vacans appelletur, cui bellum contra hostes mandauimus? aut cur excellentissimus Pentadius non egisse dicatur præfecturam, cuius illustribus cunctis dispositionibus vice prætorianæ præfecturæ miles in expeditione copia & commeatu abundauit?

Hæc Constitutio est, De honoratis, & quis præferatur in gradu, quinque facit virorum illustrium gradus. Primus est eorum qui verè illustrem dignitatem gesserunt. Secundus est vacantium præsentium in comitatu principis. Tertius vacantium absentium.

absentium. Quartus honorariorum præsentium. Quintus honorariorum absentium Differentiam facit inter vacantes & ho- A noratios, sicut & *l. 9. inf. de metatis.* inter eos quibus illustratus sub cingulo, & quibus citra cingulum delatus est. & in integra Nou. Theod. *de metatis*, quam habemus, *Licet*, inquit, *vacantis militia cingulo vtantur, vel honoraria prærogatiuâ potiantur insignibus.* & paulò pòst: *Illustrem dignitatem inter vacantes vel honorarios consecutus.* Vacantes ζωστοὶ sunt, Honorarii ἄζωστοι. Cum cingulo defertur plerumque iis quibus merito antè gestæ administrationis defertur: vt primicerius notariorum peracta administratione fit magister officiorum vacans, primicerius domesti- B corum tribunus vacans. & ita apud Vegetium vicarios, comites, tribunos vacantes accipere oportet, & in Cod. Theod. titul. *de Comitibus vacantibus.* & apud Ammia. sæpè *lib. 16. & 8. 31.* Iidem adscriptitii dicuntur Trebellius in Balista: *Gaudens quod eius cõsilio nullum adscriptitium, id est, vacantem haberet.* Lampridius in Alexandro: *Ne quem adscriptum, id est, vacantium haberet.* Vbi vulgò malè *vagantium.* Dicuntur & allecti. Et inter agentes in prima & secunda Constitutione *de faciendo & confirmando Codice.* & in *l. vltim. Cod. Theod. de bon. cod.* in qua ita est: *Ne quis sibi expetat siue imaginarios, siue inter agentes codicillos acceperit, vt* C *ei qui egerit ratione temporis præferatur.* Et in *l. 5. inf. de metatis* vbi pro *Iter agens*, legendum, *Inter agens*, vel *Inter agentes.* Et in *l. 1. inf. de silens.* Ab his honorarii siue imaginarii vt dixi, sunt longè diuersi. Hi nullum cingulum gestant, nullo merito antè gestę administrationis hunc honorem consequuntur, sed solo codicillorum principalium beneficio *l. 3. sup. vbi senat. vel cla. l. 1. C. Theodos. qui a prob. tyr.* vbi quod ait, *vel qui* bonorariorum est definitio, *Nou. 70.* cuius generis etiam pontifices, & augures, & quindecim viros sacris faciendis Seuerum fecisse, memoriæ proditum est. Præterea vacantibus datas annonas Lãpridius signi- D ficat, quas nullas honorarios constat habuisse. Itaque vacantes honorariis optimo iure præferuntur. Non tamen omnibus. His namque qui simili dignitate ornati sunt, proculdubio præferuntur, veluti præfectorius vacans, præfectorio honorario, quæstorius vacans, quæstorio honorario. His autem qui ampliori dignitate præditi sunt non præferuntur, veluti quæstorius vacans non præfertur præfectorio honorario, Comes vacans non præfertur quæstorio, vel exmagistro honorario. denique vacantes omnibus honorariis non præferuntur. At administratores omnibus vacantibus, omnibus honorariis præferuntur. Et illu- E stribus administratoribus adnumerantur vacantes, qui non sunt otiosi, sed ordinariam dignitatem aliquam gerunt, veluti Germanus magister militum vacans contra Vandalos dux magna classe missus à Theodosio, iam non pro vacante illustri, sed pro administratore habetur. Ducatus ipse est ordinarius, id est, clarissimus vel perfectissimus. [*Prospicimus.*] Veteres *perficimus. Etiam Comites.*] qui illustrium virorum supremi sunt. Comes ergo qui verè priuatum ærarium administrauit, præferetur præfectorio vacanti, vel honorario. [*Omnibus.*] Scribendum, *omnibus vacantibus, omnibus honorariis.* [*Vel magistro.*] Quidam Co- F dices, *exmagistro.* [*Cunctis.*] Corrige, *Cinctis*, Vacantes cincti sunt, Honorarii non item. Sic & in fin. *cuius illustribus cinctis dispositionibus.* ὅπως συνάξῃ, *cuius cinctis illustribus dispositionibus. Germanus.*] Hunc auctore Paulo & Prospero Theodosius ducẽ contra Vandalos fecit, cùm, vt hoc loco ostenditur, esset magister militum vacans. Pentadium autẽ, qui erat præfectorius vacans, curatorem copiarum fecit, qui auctoritate præfecti prætorio solebant ordinari. *l. 4. inf. de erog. milit. an.* De hoc genere curationis agitur in *l. ob negotium. D. de compens.* Est autem legendum in fine huius legis, *Copia commeatuum abundabit.* fue- G rant namq; ii duo recẽns designati ad expeditionẽ Vandalicam.

De Magistris scriniorum.

Tit. ix.

I. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Zotlo pp. Orientis. Viris spectabilibus magistris omnium sacrorum scriniorum nostræ beneuolentiæ liberalitas tribuenda est, qui nostræ quo- H dammodo addidere maiestati videntur. ideoque post depositum etiam officium ab omni indictionis onere, seu ciuilium, seu militarium indicum, prorsus immunes esse præcipimus: vt nec ab amplissima quidem se-

de tui culminis eis vlla molestia super suscipiendo quolibet grauamine penitus iniungatur. Hoc beneficium ad proximos etiam sacrorum scriniorum, & ex proximis volumus propagari: quinquaginta librarum auri officio tui culminis condemnatione multando, si quid aduersus statuta clementiæ nostræ innouari concesserit. Dat. v. kalend. Mar. Theodos. A. xviii. et Albino Coss.

Ex magistris scriniorum, qui & ἀντιγραφεῖς, & principes scriniorum dicuntur à Lampridio *in Alexandro*, alii sunt magistri memoriæ, qui adnotationes omnes dictãt & emittunt, & precibus respondent. *l. vltim. sup. de diu. resc.* No. Valent. *de homicid.* inde Trebellius Pollio in Claudio: *Hanc epistolam ipse Claudius dictasse perhibetur. ego verba magistri memoriæ non requiro.* Alii sunt magistri epistolarum, qui legationes ciuitatum, consultationes & preces tractant, à Dione τὰς ἐπιστολὰς διαγαγόντες dicuntur, sicuti magistri libellorum, libellos agentes in *l. rescriptum. D. de distr. pign.* qui cognitiones & preces tractant. Lampridius in Alexandro: *Post meridianas horas subscriptioni & lectioni epistolarum semper dedit operam, ita vt ab epistolis, & libellis, & a memoria semper adsisterent. nonnunquam etiam si stare per valetudinem non possent, sederent, relegen... bus cuncta librariis, & iis qui scriniũ gerebant.* ex quo loco notãdum est, ex scriniariis fuisse quosdam qui scriniũ gerebãt. vnde Siudas: σκευοφόρος ὁ αἴρων τὰ σκεύη ἐπὶ πολέμου. Sunt verò ii scriniorum magistri spectabiles, honore comitum ornati, adsessores quodammodo principis, immunes etiã deposita administratione ab omnibus ciuilibus muneribus. *l. oct. sup. de exc. mun.* Eadem immunitas & post depositum officium proximis sacrorum scriniorum, datur viris spectabilibus, honore vicariorum ornatis, de quibus suo titulo dicemus inferiùs. Illud sciendum est, à magistris scriniorum separandos esse referendarios. qui & ipsi spectabiles sunt, licèt videantur in Gallia magistri requestarum vtrumq; munus esse complexi. Referendarii sunt, qui supplicum desideria principi referunt & exponunt, iussiones principis iudicibus insinuant. *Nou. 10. 113. 124.* ac nõnunquam, vt Sigebertus scribit *in Chronico*, publicas conscriptiones anulo seu sigillo regis confirmant. Idẽ non sunt apud Cassiodorum 11 *Variarum*, referendæ curiæ, vt eiusdem Cassiodori formula de referendis in Senatu docet. Iidem in Notitia Romani imperii sæpe inter officia non numerari. Regerendarii numerãtur, qui sunt à regestis siue libellis, corruptè apud Cassiodorum lib. 11. *regendarii.* Sed de his satis.

De Comitibus consistorianis.

Tit. x.

I. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Severino p. v. Eos qui tranquillitatis nostræ consistorii dici Comites meruerunt, spectabilibus proconsulibus æquari generaliter decernimus. Dat. vii. kal. Oct. cp. Theodoro v. c. Cos.

Consistorium intimum principis, quod Siudas ἀπόρρητον βουλευτήριον vocat, est, in quo legatos & quoscunque se adeuntes admittit & audit, & de causis cognoscit, inquirentibus in negotium, & dispicientibus consistorianis, vt Ammianus Marcellinus 15. ait, siue comitibus consistorii viris spectabilibus, quorum multa sunt priuilegia: à sordidis & extraordinariis muneribus, à præbitione equorum & tyronum excusantur, *l. maximarum. sup. de exc. mun. l. 1. Cod. Theod. qui a præb. equor.* sine fideiussione conducunt fundos rei priuatæ. *l. 1. Cod. Theod. qui cond. rei pri.* & ex hac Constitutione proconsularibus exæquantur. De eis fit mentio multis locis. Ambrosius 5. Epist. xxxiii. *Conuenerũt me Comites consistoriani vt basilicam traderem.* & alio loco: *vbi sedit in consistorio, ingressus sum. assurrexit vt osculum daret. ego inter consistorianos steti.* Ex hoc loco apparet non adsedisse consistorianos, sed stetisse.

II. Imperat. Anastasivs A. Evsebio Magistro officiorvm. Viros spectabiles Comites consistorianos, & coniuges, & liberos, quinetiam seruos eorum, atque colonos iisdem priuilegiis, tam intentiones ab aliis proponẽdas excipiẽdo, quam suas contra alios exercendo perfrui, quibus viri cla-

rissimi principes scholarum agentium in rebus per sacram pragmaticam sanctionem diuæ memoriæ Zenonis vtuntur.

Additur aliud priuilegium hac Constitutione, vt in excipiendis dictandisque actionibus tam ipsi, quàm coniuges, & liberi, & serui, & coloni eorum eis priuilegiis vtantur, quæ sunt concessa viris clarissimis principibus magisterianorum per *l. vltim. infr. de pri. ag. in reb.* Quod ait de seruis eorum, referri ad causas criminales potest, & interdum ad ciuiles, vt si de momento quæratur, ex *l. 1. supr. si per vim vel alio modo.*

De Comitibus, & tribunis scholarum.

TIT. XI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Præpositos ac tribunos scholarum, qui inquietudinis epulis adhibentur, & adorandi principis facultatem antiquitus meruerunt (inter quos Comites etiam sacri stabuli, & Cura palatij numerantur) si primi ordinis comitiuam eum præpositura meruerunt, & casu ad altiora non peruenerint: deposito sacramento inter eos, qui Comites Ægypti, vel Pōticę diœcescos fuerint, quorum par dignitas est, haberi præcipimus: alios qui honore comitiuæ regimen fuerint nacti, absolutos militia, inter eos, qui duces fuerint prouinciarum, numerari iubemus. DAT. XII. KAL. APR. CP. LVCIO V. C. COS.

Vulgò malè legitur hoc loco, *Qui inquietudinis epulis.* legendum, *Qui & diuinis epulis.* vt ambrosiis dapibus, Martialis de epulis Domitiani. Scholæ agentium in rebus habent prępositos & tribunos, ad quos scholarum gubernatio pertinet, qui & Comites scholarum dicuntur *l. 1. ʼj. de pri. scho. l. 3. supr. de offic. mag. off.* quòd plerumque ornati sint comitiua primi ordinis, qui titulus honorarius est, inuentus à Constantino Imperatore, dum singulos quosque honore aliquo cumulare cupiebat maximè, secundi etiam ordinis, & tertii Cominib. creatis. Eusebius IIII. *de Constantini vita* [Greek illegible] Hac verò dignitate ornati præpositi, & tribuni scholarum hæc beneficia habent, vt intersint Imperatoris epulis, & vt adorent purpurā eius, quod pro summo beneficio habetur. *Euseb. eod. lib.* [Greek illegible] idem viris clarissimis Comitibus sacri stabuli datur, id est, equorum præfectis & rectoribus, quib. sportulas præberi ab iis qui equos conferunt, vel pretia eorum ostendit *l. 3. Cod. Theod. de eq. col. & l. 29. Cod. Theod. de anno. & trib.* In Codice Theodosiano hoc titulo tribuni appellantur, vt ab Ammiano Marcellino sæpissimè. Sed id comitiua tantùm honoratis datur. Malè inde deducere quosdam opinor Conestabli appellationē, quæ est merè Francica. atque ideo in Notitia gręca officiorum Constantinopoleos is definitur, [Greek illegible] Comites sacri stabuli sunt, qui Gallicè dicuntur, *Escuyers.* His adiungitur etiam Cura palatii. Is erat architectus, ad quē cura fabricæ palatii pertinebat, cui auctore Cassiodoro pro honoris insigni hoc erat attributum, vt auream virgam gestans ante Imperatorem incederet. Custodiam aulæ Euagrius vocat *libro 5.* Cura prætorii quę dabatur tribuno militum, de quo Trebellius *in Claudio,* diuersa functio est. Porrò iis quos diximus prępositis & tribunis scholarum honore comitiuę decoratis, & Cominbus stabuli & Curis palatii, peracta militia hic honor defertur, vt Comitibus Ægypti, & Ponticę diœcescos exęquentur. vel si scholas rexerint sine honore comitiuæ, ducibus prouinciarum, qui diœcescos Comitibus inferiores sunt, licet vtriq; spectabiles. [*Alios qui.*] Hic locus miserè deprauatus est. Vet. habent, *In aliis qui.* Alii, *In aliisq́;.* Legendum, *Sin absque honore comitiuæ regimen fuerint nacti.* regimen, scilicet scholarum. quo nihil est euidentius.

De Comitibus rei militaris. TIT. XII.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AMPELIO P. V. Qui contemplatione meritorum, ducto intra prouincias transmarinas strenuissimo milite, primi ordinis comitiuā fue-

A rint consecuti: ea reuerentia altissimarum dignitatum viris subiugantur, vt his locum præstent, qui proconsulatus insignibus adornantur. DAT. III. NON. IVL. NASONNACI, MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Duo fuerunt in Oriente Comites rei militaris, Comes limitis Augusti, & Comes Isauriæ, vt ex Notitia constat. His Comites diœcescos Ægypti, & Ponticę longè sunt superiores, qui diuisam cum vicariis administrationem habent. *l. 1. supr. de off. vic.* Eos-

B dem etiam superant proconsules Asiæ, & Achaiæ, & duces prouinciarum Lybiæ, Thebaidos, & Armeniæ. Ceteris tamen ducibus veluti Phœnices, Mœsiæ, Mesopotamiæ adæquantur, vt *lex proxima* ostendit, videlicet si spectabiles sint, id est, honorati comitiua ordinis primi.

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Eos qui sub comitiua primi ordinis dignitate peculiariter ad quamlibet prouinciam vel prouincias defendendas milite credito auctoritate

C nostri numinis destināur: & eos qui vicem illustrium virorum magistrorum militum susceperint peragendam: ducibus qui præter Ægyptum, & Ponticam in aliis prouinciis administrauerint, adæquamus. DAT. XII. KAL. APRIL. CP. LVCIO V. C. COS.

Quæ diximus ad *legem primam,* & huic & illi sufficiunt. Adiunguntur præterea Comitib. rei militaris qui vicem magistrorum militum gesserunt.

De Comitibus, & Archiatris sacri palatii.

TIT. XIII.

D I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Archiatros intra palatium militantes, si comitiuæ primi ordinis nobilitauerit gradus, inter vicarios haberi præcipimus: siue iam pridem deposuerunt militiam, siue postea deposuerint: ita vt inter vicarios, & duces qui administrauerint, & hos qui comitiuam primi ordinis meruerint, nihil intersit, nisi

E tempus quo quis administrauerit, vel comitiuæ adeptus est insignia. DAT. XII. KAL. APR. CP. LVCIO V. C. COS.

Qui dicantur archiatri notissimum est Hi si honorati sint comitiua primi ordinis, vicariis & ducibus exæquantur, ita vt inter eos nihil nisi ratione temporis intersit. Vt igitur titu. de *Comitibus & tribunis scholarum,* sic accipitur, de tribunis scholarum comitiua primi ordinis decoratis: & tit. *de Comitibus rei militaris,* id est, de præpositis militum eadem comitiua decoratis: sic & huius titul. hic est sensus, de archiatris comitiuę primi ordinis

F honore præditis. Non est etiam dubitandum titulum *de Comitibus cōsistorianis.* sic esse accipiendum, de consistorianis comitiua primi ordinis decoratis. & ideo Cassiodorus in formula eiusdem comitiuæ, *Spectabilitas,* inquit, *clara, & cōsistorio nostro dignissima.* & paulò pòst: *Comitiuam tibi primi ordinis largimur, vt consistorium nostrum sicut rogatus ingrederis, ita moribus laudatus exornes.* & in antiqua inscriptione: *Memmio Vitrasio Comiti consistorio primi ordinis.* Sequens etiam titulus est de rectoribus prouinciarum eodem honore præditis. Notandum illud valdè, vicarios & duces exęquari, & archiatris interdum non primi, sed

G secundi ordinis comitiuam dari. *l. vlt. ʼj. de profess. & med.*

De Comitibus qui prouincias regunt.

TIT. XIIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Eos qui administratione ciuili ac prouinciæ gubernaculis sub iurisdictionis licentia Comites quoque primi ordinis esse meruerint, vicariæ dignitatis post depositam administrationem pri-

H uilegiis frui oportet. DAT. XII. KAL. APR. CP. LVCIO V. C. COS.

Idem hæc pars dat Cominibus, & rectoribus prouinciarum, quod superior Comitibus, & archiatris sacri palatii. Ex coniunctione harum quatuor partium hoc efficitur, Comites primi ordinis

ordinis non omnibus spectabilibus anteponi: quod falso comminiscitur Cassiodorus in formula. Sed ideo dicuntur primi ordinis, quòd alij sint secundi, & tertij ordinis inferiores.

De professoribus qui in vrbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam.

TIT. XV.

I. IMP. THEODOSIVS A. ET VALENTINIANVS CÆS. THEOPHILO P. V. Grammaticos tam Græcos, quàm Latinos, sophistas, & iurisperitos in hac regia vrbe professionem suam exercentes, & inter statutos connumeratos, si laudabilem in se probis moribus vitam esse monstrauerint, si docendi peritiam, facundiamque dicendi, interpretandique subtilitatem, & copiam disserendi se habere patefecerint, & cœtu amplissimo iudicante digni fuerint æstimati, cùm ad viginti annos obseruatione iugi ac sedulo docendi labore peruenerint, placuit honorari, & his qui sunt ex vicaria dignitate, connumerari. DAT. ID. MAR. CP. THEODOSIO A. XI. VALENTINIANO CÆS. COSS.

Professorum liberalium studiorum fuit in vrbe collegium, sicut & archiatrorum. Ergo sub primicerio, & certi statutiq; fuerunt. Auditorium habuerunt in Capitolio *l. 1. sup. de studiis lib. vrb. Ro.* quam huic esse arbitror coniungendam, licet in subscriptione nónulla diuersitas sit, vel eò maximè, quòd ita sit scriptũ in Codice Theodosiano, *Digni fuerint æstimati, qui in memorato auditorio professorum fungantur officio.* quod non est quo referas, nisi huic illa iungatur, atq; ita, *in memorato auditorio*, in Capitolio interpretere. In subscriptionibus est error sæpissimè. Hos verò professores ex hac lege post annum vicesimum honorari placet comitiua primi ordinis, & vicariis adæquari. ad quam téporis præscriptioné respicit Quintilianus, dum scribit in hunc modum: *Post impetratam studiis meis quietem, quæ per XX. annos erudiendis iuuenibus impenderam.* quod argumentum est iam olim post annos XX. perinde ac veteranis emerita professoribus dari consueuisse, illiq; Quintiliano data quem primum Romæ scholam publicam aperuisse sub Domitiano, & è fisco salarium accepisse sunt qui scribant. quod malim ex Suetonio, Vespasiano adscribi. Fit inter hæc mentio in Codice Theodosiano Leontii Iurisperiti, qui ea ętate vixerit, quod referẽdũ duxi, quia Iurisperitorum memoriam celebrare me par est: moueorque adfinitate nominis vt ei alium adiungam, qui fuit non multò pòst, Leonem puta, de quo ita Sidonius cecinit: *Siue ad doctiloqui Leonis ædes, Quo bis sex tabulas docente iuris, Vltro Claudius Appius taceret, Claro obscurior in decemuiratu.*

De silentiariis, & decurionibus eorum.

TIT. XVI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. VRSO P. V. ET AMILIANO COM. ORD. PR. ET STRATEGIO PP. ILLYRICI. Decuriones nostri palatij post emensum fideliter obsequium, postque deposita sacramenta militiæ electionem habeant, siue ex magistro officiorum velut agentes dignitatem consequi a nostra maiestate maluerint, siue inter viros illustres Comites domesticorum videlicet inter agentes taxari: vt tam in adoranda nostra serenitate, quàm in salutandis administratoribus, & reliquis prædicti honoris priuilegiis, necnon in nostro consistorio his honor omnifariam obseruetur. DAT. KALEND. NOVEMB. CP. HONORIO X. THEODOSIO VI. AA. COSS.

Silentiariorum officium Zonaras in *Anastasio*, ait esse τῶν χαμαιζήλων ἐξηγουμένων. Hi sunt excubitores in consistorio vel palatio principis stantes ferè ad limina, Constantinus *de administratione imperii*: διὰ τῶν βάθρων ὑπὸ τῶν σιλεντιαρίων φυλαττομένων. Hos Claudianus intellexit, dum ait, *Sacroque adhibere silentia somno.* & ob id excubias agere dicuntur, in *l. 3. §. hoc tit.* Et sunt sub decurionib. *l. 3. in fi. §.* qui aliàs sacri consistorii decuriones dicuntur, vt *l. 6. C. Th. a l. vlt.* aliàs sacri palatii, vt in hac *l. 1.* Marcellinus XX. *Aliquis palatii decurio, qui ordo est dignitatis.* Et ii quidem decuriones absoluti militia ex magistris officiorum vel ex comitibus domesticorum honore inter agentes numerantur, atque ita illustratum vacantem cum cingulo nanciscuntur, vt nos exposuimus *§. in tit. vt dig. or. ser.*

II. IIDEM AA. VENANTIO PP. Vnusquisque decurio vel silentiarius à tyronum equorúmque præstationibus habeatur immunis. nullã collationem quæ plerumq; poscitur, soluat. nihil his vlla potestas iniungat aut necessitas imponat.

Decuriones & silentiarii immunes sunt à præstatione tyronũ & equorum, & nudam collationem, quę plerumque poscitur, id est, canonicam duntaxat agnoscunt. legendum, *nudam* non *nullam*. *§. 4. §. de prætor. sacr. ser.*

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. FLAVIANO PP. Decurionibus & silentiariis, etiam si ad superiorem gradum successu meliore transcendunt, omnia priuilegia quæ iam dudum diuorum principum iudicio meruerunt, legis istius præceptione nouerint esse firmata, non præiudicatura quacunque generalitate pragmatica. nec angarias, vel parangarias siue parauerdos vlla eis amplissimę præceptionis imponat auctoritas. sordidis quoque muneribus, excoctione calcis, & superindicti grauamine eos liberamus. Domus quoque eorum, non tantùm in hac sacratissima vrbe, sed in qualibet alia positas ciuitate, immunes ab omni hospitum cuiuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: permissa eis veniendi ad comitatum licentia, præter euocatoriæ securitatem: multa decem librarum auri iudicibus prouinciarum, eorumq; officiis infligenda, si statuta nostri numinis crediderint esse contemnenda. His addimus, vt cùm optatam quietem acceperint, & inter viros illustres senatores cœperint numerari, honore curiæ sine aliqua functione lætentur, immunitatisque gaudio, plena dignitatis lætitia potiantur: vt dignitatem solam habeant ex senatu, sub hac videlicet definitione, vt triginta tantummodo numero ea priuilegia consequantur. Decuriones quoq; tres, sed eos tũc demum perpotiri decernimus beneficiis suprà scriptis, cùm per continuos XIII. annos inculpatas excubias peregerint. DAT. IX. KAL. APR. RAV. ÆTIO ET VALERIO COSS.

Decuriones & silentiarii immunes sunt ab his muneribus, angariis scilicet parangariis, parauer edis, quę qualia sint dicetur inferiùs cõmodiore loco: excoctione calcis, superindicto, merato. Ad sacrum comitatum veniunt sine sacra euocatoria. Deposita militia, quia vacantem illustratum adipiscuntur ex *l. 1.* inter senatores illustres recensentur, saluis tamé suis priuilegiis, ita scilicet, vt nec onus præturæ, nec onus glebale, quod propriũ est senatorum, agnoscant: & hoc est quod dicitur in *l. 3. §. de digni* maiorem dignitatem circa prioris militiæ priuilegiã pręiudicium non facere. Hæc autem tantùm dantur statutis XXX. silentiariis, & decurionibus tribus post excubias annorum XIII. Decurio præerat X. silentariis. [*Pragmatica.*] Rectius, *Pragmatici.*

IIII. IMP. ZENO A. COSMÆ PRÆPOSITO SACRI CVBICVLI. Ne ad diuersa tracti viri deuoti silentiarii iudicia sacris abstrahi videantur obsequiis, iubemus eos qui quemlibet deuotissimorum silentiariorum scholæ, vel eius vxorem ciuiliter, vel etiam criminaliter pulsare maluerint: minimè eum ex cuiuslibet alterius iudicio, nisi ex iudicio tantummodo viri excellentissimi magistri officiorum, conueniri.

Magistri officiorum iudices sunt silentiariorum, & coniugum eorum. De iis magistris suprà dictum est satis.

V. Imp. Anastasivs A. Antiocho Præposito Sacri Cvbicvli. Iubemus clarissimorũ silentiariorum præditos militia, & si genitorum suorũ in potestate sint constituti, quæcunque solatiorum seu emolumentorum, vel donationum, seu hereditatum nomine per militiam, vel quamlibet eiusmodi causam his adquisita sunt, vel fuerint, iure castrẽsis peculij possidere: nec ea posse vel parentes superstites sibi vindicare, vel auferre, vel etiam post eorum obitum fratres, B vel eorum alios heredes, quasi ad defunctorum dominium pertinentia in diuisionem deducere. nec enim oportet labores eorum aliis fructum vel lucrum adferre. Hac namque ratione simul & contemplatione, nec ipsam militiam vel suffragium quodcunque pro ea, vel ab iisdem viris deuotissimis silentiariis, vel parentibus eorum, vel quolibet alio datum est vel fuerit, ac his patimur in successione defunctorum parentum conferri, C seu nomine collationis in medium easdem offerri pecunias, vel his imputari. Ad hæc de tutelis & curationibus eos excusari sancimus, ne alienarum rerum administrationem subire compellantur, qui propter nostra ministeria nec suis curam seu prouisionem diligenter deferre possunt. Insuper liberos eorum, qui dignitate virorum spectabilium Comitum seu tribunorum decorati sunt vel fuerint, nullatenus nolentes administrationem præfecturæ suscipere seu peragere: D omnibus videlicet antè latis priuilegiis in persona non tantùm in præsenti militantiũ, sed etiam postea eidem consortio inferendorum, tam tempore militiæ, quàm post eam depositam obseruandis. Dat. kal. Ian. Ioanne et Asclepione Coss.

Silentiarii hoc loco clarissimi vocantur, alio spectabiles *l. 30. sup. de inoffic. testa.* Similiter tribuni notarii spectabiles *l. 2. sup. de primic. l. neque. 3. de decu.* Clarissimi *Nouel. 8. & 13. & l. restituenda. sup de adu. diu. iud.* & in epistolis Symmachi, & in epi- E taphio Claudiani poetæ. Clarissimi & spectabiles ab Augustino *in epist. 160. & 159. & lib. de gestis cum Emerito*: sicut & idem sæpe in auctoribus atq; inscriptionibus antiquis dicitur clarissimus & illustris. vt in titulo operum Macrobii Theodosii viri clarissimi & illustris. Sic legendum, non, *Viri Consularis.* qui error est etiam in titulo librorum Victorini *de Trinitate*, & Prudentii poetæ, & aliis locis quamplurimis. Sic magister census, qui deinde appellatus est *ἀσηκρῆτις*, auctore Leone *Nouel. 44.* vir clarissimus appellatur in *l. vltim. sup. de in. emphyt. l. consulta. sup. de testa. l. secundum. sup. de donat. Nou. 44.* Vir perfectissimus. *l. orpha-* F *notrophos. sup. de episc. & cleri*: Inuenitur & sæpe idem tribus titulis ornari, clarissimi, spectabilis, illustris, Sidonius *6. Vir ortu clarissimus, priuilegio spectabilis, merito illustris.* Itaque harum dignitatum certa definitio non est. alii omnibus iis fruuntur, alii duabus, alii vna ex iis tantùm. eosdem aliâs clarissimos, aliâs spectabiles appellare Imperatoribus placet. Crescit vel minuitur eiusdem officii dignitas arbitrio principis, & ex ipsa rerum accessione, vel decessione. Nunc veniamus ad sententiam legis. Silẽtiarii, quæ occasione huius militiæ adquirunt, deputant castrẽsi peculio, nec ea parentibus adquirunt in quorum sunt potestate, G nec conferunt fratribus. Quin & pretium militiæ nec confertur, nec imputatur eis in legitimam, etiam si empta sit pecunia patris. *l. 30. §. vlt. sup. de inoff. test. No. 53.* quod in aliis militiis locũ non habet. Silẽtiarii excusantur à tutelis & curationibus, quod repetitum est in *l. vlt. 7. de exc. tut.* Eorum liberi honestati Comitiua primi ordinis, vel dignitate tribunorum notariorum non agnoscunt onus præturæ, quasi senatorum liberi. quod priuilegium patres etiam habere diximus in *l. 3. 3.* Perperã autem legitur hac parte, *præfectura*, pro *prætura*, quemadmodũ memini dixisse me in *l. 1. 3. de præt.* Confirmat postremò hæc lex cetera priuilegia silentiariis data superioribus Constitutionibus.

De domesticis, & protectoribus. Tit. xvii.

H I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs AAA. Evsignio pp. Domestici A ac protectores osculandi, cùm salutauerint, vicario tui culminis habeant potestatem. Pœna enim sacrilegii similis erit, si his honorificentia non deferatur, qui contingere nostram purpuram digni sunt æstimati. Dat. prid. Non. Mart. Med. Valentin. A. III. et Evtropio Coss.

Differẽtiam esse inter domesticos & protectores ex Codice Theod. constat eodem tit. *l. 6 & 9.* quibus constituta de domesticis trahuntur ad protectores. Hi, vt *l. 9.* ait armatam militiam B subeuntes non solùm defendẽdi corporis sui, verùm etiam protegendi lateris nostri solicitudinem patiũtur, vnde etiam protectorum nomen sortiti sunt. Hi igitur sunt in acie. Alii (quod ait *l. 8.*) vt indicio nominis apparet, familiarius militant, & sunt domestici protectores. Socrates *1. cap. 13.* τῶν δομεστίκων [illegible] Suidas: [illegible] Idem & Zonaras *in Diocletiano.* Sed fuêre tamen ex eis alii pedites, alii equites. *l. vltim. infr. hoc titul. l. restituenda. sup. de adu. diu. iud.* Cassiod. 1. Var. *Domestici partis equitum & peditum, qui nostra aula videntur iugiter excubare.* & C alii comites domesticorum equitum, alii comites domesticorũ peditum, viri illustres, à quibus domestici regebantur. Constituitur autem hac lege prima, vt cum eis liceat attingere & adorare purpuram principis. *l. 2. 7. de fabric.* quamobrem Cassiodorus in formulis, *Inter protectores*, inquit, *& domesticos sacram purpuram adoraturus accedat.* In salutandis etiam & osculandis vicariis præfect. prætorio, ac multo magis præsidibus admittantur: quæ omnia summi honoris loco tribuuntur. & sic in l. 109. Cod. Theod. de decur. *osculum his in prouincia iudicantium & consessus indultus sit.*

D II. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Heliodoro p. v. Primicerius quidem domesticorum & protectorum vtriusq; scholæ, post acceptum tribunatum inter eos spectabili dignitate perfruatur, qui ducatum gerere meruerint, alij verò, qui decursis stipendiis ab eodem decem vsque numero subsequuntur, consulari, id est, clarissimatus dignitate perfruantur, cum ipsa loci decem primorum E accessione. Dat. III. Id. Ivn. cp. Ætio et Valerio vv. cc. Coss.

Sunt in vtraque schola equitum & peditum domesticorum, aut protectorum primiceris, ex quo gradu omnes scribunt Iouinianum ad imperium euectum, & post primicerium decemprimi, sicut & in schola tribunorum & notariorum post primicerium esse x. primos diximus suprà. Et primicerius quidẽ domesticorum plerumque tribunatus honorem accipit. Marcellinus lib. 18. *Valentinus ex primicerio protectorum tribunus.* Atque ita tribunatu accepto, viris spectabilib. ducibus prouinciarum ad- F æquatur. Capitolinus in Maximino de eo iam Tribuno IIII. legionis. *Quid tantum laboras, cum eius loci iam sis, vt Ducatum possis accipere.* Decemprimi senatoriam dignitatem veluti exconsulares adipiscũtur inter allectos, ita tamen, vt onera senatoria non agnoscant, exẽplo silentiariorũ. deniq. clarissimi senatores sunt. Ad has dignitates domestici & protectores gradatim perueniũt.

III. Iidem AA. Sporatio Comiti Domesticorvm Peditvm. Siquis domesticorum nulla negotij publici abstrahente sollicitudine, nec ei per G commeatum sollemniter vt abesset facultate concessa, per biennium obsequiis serenitatis nostræ defuerit: retrorsum in ordinem tractus inferiorem, quinque sequentibus postponatur. Si verò triennium eius absentia continuasse monstretur, vsque ad decimum locum proculdubio regredietur. Quòd si quadriennio tenus abfuerit, nouissimus collocetur. quinquiennio autem similiter si fuerit deuagatus, ipso iam cingulo spoliandus est. indignum quippe est, desides à propriis tam- H diu muniis aberrantes, quos esse conuenit assiduos, numerari.

Vt domesticus qui biennium abfuerit sine commeatu reuersus, suum locum gradumque non recipiat, sed ab eo gradu, quẽ obtinuit

obtinoit prius quàm discederet, in sextū reiiciatur: qui verò triennium abfuerit, in decimum: qoi quadriennıū, in nouissimum: qui quinquennium vt exauctoretur, nec recipiatur vllo gradu locóve. Corruptè legitur in contextu, *regredietur*. legendum vt in manu scriptis, *regradetur*. & sic in l. 2. C. Th. de cur. pub. *Promotus regradationis humıutate plectetur.* Hieron. ad Pammach. *Fingo aliquē tribunicia potestate suo vitio regradatum.* & in Chronicis. *Heraclium de episcopatu in presbyterum regradauit*, & aduersus Iouin. *Sacerdotes qui peccauerant, regradantur in aditnos.* Solin. *Regradati menses.* atque ita legendum in *l. 1. ʒ. de pri. schol. l. 3. ʒ. de offic. mag. off.* Regradationem Græci καταβασμὸν vocant. Est etiam ex eisdem libris postrema sententia huius legis ita corrigeoda: *Indignum quippe est desides à propriis tamdiu muneris aberrasse, quos conuenit assiduos numerari.*

IIII. Imp. Ivstinianvs A. Vigilantio Com. Domesticorvm Consvlari atqve Patricio. Lege pragmatica sine fine victura præfiniendum ac constituendum credimus, vt si quis virorum fortium præsentalium domesticorum in equitum schola secundicerij locū adeptus, diem interea supremum clauserit: heredes eius non reliqui tantùm temporis quod eidem gradui superesse monstratur, verùm etiam insequentis anni, hoc est, primiceratus solatiis ac emolumentis fruantur omnibus: vt quod ad quæstum & compendium militiæque fructum prolixæ pertinet, similis habeatur, ac si superstes permanserit ad finem vsque supremum.

Qui in schola domesticorū & protectorum hoc anno est secundocetius, id est, post primicerium primus, sequenti anno fit primicetius. Quòd si in secundoceratu decesserit, heredes huius ex hoc pragmatico, non tantùm reliqua secundoceratus, sed & integra primiceratus stipendia consequuntur. Id quidem translatitium est in omnibus, quibus annua stipendia constituta sunt, vt anni quo quis decessit, heredes eius reliqua salaria & solatia consequantur. *l. 11. inf. de prox. sac. scr. l. 3. inf. de ag. in reb. l. 1. ʒ. de primipilo. l. 15. supr. de ad. diu. aud.* quanquam referat Plin. 4. *Epist.* à fisco superatos heredes, qui scribæ quæstoris ante legitimum salarii tempus defuncti, reliqui quod erat sibi vindicabant. At vt sequentis etiam anni salaria defuncti heredibus debeātur, quo iure, quo exemplo hoc fit? An pro casu militiæ? quod verissimum esse arbitror, vt quemadmodum vno ex militantibus in sacris scriniis defuncto, heredib. eius à subrogato certa pecunia præstatur. *l. 11. infr. de prox. sac. scr.* quod & ita fit in aliis quibusdam militiis ex scholæ placito, vel Constitutionum beneficio. *l. omnimodo. §. vltim. sup. de inoffic. test. im.* idque genus lucri auctore Iuliano antecessore, casus militiæ appellatur *Nouel. 53. & 97.* ea forma qua casus dotis *Nou. 123.* Vnde per errorem quidam fecêre militias ex casu, sicut in tit. Dig. *de minoribus*, patefecimus. Ita verò terriocerius domesticorum, qui morte secundicerii sequenti anno occupat primiceratus gradum, pro casu militiæ, heredib. secundicerii præstat eius anni solatia. Sunt aliæ quædam militiæ, quarum ex casu defuncti heredes nihil seruor, reliqua tamen ferunt, veluti fisci patrooo mortuo, *l. 1. §. vlt. ʒ. de adu. diu. iud.* quæ ita est concilianda cum *l. 15.* Videtur autem domesticorum primiceratus annuus fuisse, vt primiceratus largitionum *l. 11. ʒ. de palat. sacr. lar.* non biennalis, vt alii, de quib. diximus *tit. 7.* [*Præsentalium*] Πραισεντάλιοι, hoc est, præsentium in comitatu. Euagrius *in Anastasio.* Contextum curaui excudi vti oportet, quem Holoander deprauatat.

De præpositis laborum. Tit. XVIII.

I. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Monaxio pp. Qui præpositi laborum nostro iudicio promouentur, clarissimi sint inter electos, ita vt ex cōsularibus habeantur. nam & immunitate digni sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat. Dat. III. Id. Novemb. cp. Theodosio A. VII. et Palladio Coss.

Præpositi laborum sunt, qui magno illi vexillo erant præpositi, quod vulgò laborum, & laborum solutio, siue παρὰ τῶν ἀρχαίων dicebatur, vt Nazianzenus scribit in 1. *Stel. teutica*, & Sozomenus *lib. 1. cap. 4.* λάβωρον vocat. Vnde & in actis Nicenæ 2. quę ex Bibliotheca vetustissima mihi communicauit Ant. Loisellus vir optimus & eruditissimus, signum quod Sozomenus historiographus Constantinum in crucis vsum conuertisse memorat, dicens: *Iussit viros eruditos ex auro & lapidibus pretiosis in vexillum crucis transformare, quod laborum vocatur.* Id præpositi vt quæque pars in acie laborabat, in eam quasi auxilii & liberationis vice inferebant: fuereque iam olim Eusebio teste, huic rei à Constantino præpositi milites L. qui, vt ex Codice Theodos. liquet, ex protectoribus & domesticis erant. & ob id post titulum de domesticis & protectoribus, datur titulus de præpositis laborum, idemque iis honor clarissimatus defertur, qui supra delatus est decem primis domesticorum. qoa etiam ratione existimo in *l. 2. supr. de exc. mun.* dum protectoribus iunguntur præpositi, hos significari. Legendum autem in contextu, *Inter allectos*, vt in Codice Theodosiano multis locis. *l. 1. de dec. & silen. l. 18. & vlt. de pal. sac. larg. l. 8. 9. 10. de domest. & prot.* Capitolinus in Pertinace: *Qui praturas non gessissent, sed allectione accepissent.* Vulgò malè cùm hoc loco, tum in *l. 3. ʒ. tit. prox.* [*Inter electos.*] Ea autē vis est horum verborum, vt quamuis velut ex cōsularibus in senatu habeantur, tamen non agnoscant onera senatoria, veluti functionem glebalem, aut præturam. *d. l. 2. de decur. & silent. l. 7. Cod. Theodos. de priu. eo. qui in sac. pal. mil.* Et ideo subiiciunt, *Nam & immunitate digni sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat.* quasi si diceret, ideo eos recenseri inter allectos, vt præter senatoriam dignitatem, immunes etiam sint à descriptionibus & oneribus senatoriis, *Quos*, inquiunt, *nostri lateris comitatus illustrat.* nimirum quia sunt ex protectoribus. Protectores autem à latere.

De proximis sacrorum scriniorum, ceterisq́; qui in sacris scriniis militant. Tit. XIX.

In hoc tit. de scriniis sacris agitur, in quib. iura, id est, adnotationes, vel pragmaticæ sanctiones, vel descripta principis, vel cognitiones & preces eduntur, reponuntur & seruantur. *l. vlt. sup. de aquad. l. omnium. supr. de testa. l. 2. inf. tit. prox.* Et sunt quatuor, scrinium memoriæ, scrinium epistolarum, scrinium libellorum, scrinium dispositionum. Alia sunt scrinia largitionum, de quibus dictum titulo de palatinis largitionum. De magistris illorum scriniorum dictum est suo tit. ʒ. Alii sunt proximi scriniorū, qui sic dicti videntur, quòd sint proximi magistris, & spectabiles æquè ac magistri, qui in scrinio dispositionum non proximi, sed comites dispositionum appellari videntur *l. 4. hoc tit. l. 1. Cod. Theodos. qui a prab. tyr.* & inde eodem Codice de proximis Comitibus dispositionum ἀσυνδέτως & in l. 10. eod. *Ad similitudinem*, inquiunt, *proximorum, & ii quoque qui priores in scrinio dispositionum fuerint, & Comitis acceperint dignitatem*, & l. vltim. *tam proximo scriniorum, quam Comitis dispositionum.* Ideo autem non est in scrinio dispositionū proximus, quia nec magister. hæc igitur sunt συνώνυμα magister & proximus. Et quod *l. 1. huius tit.* dispositionum primi proximi appellantur, æquè ac ceterorum scriniorum primi, adnotatione illa indiget, dispositionum proximos non dici propriè, sed Comites quamobrem rectius in Cod. Theod. non additur, *atque dispositionum.* & in l. 2. rectissimè, *Omnes*, inquiunt, *qui ex proximis venerando cœtui Senatus fuerint adgregati, siue hi de scrinio memoria, siue epistolarum vel libellorum siue dispositionum Comites fuerint, ad septenos duntaxat solidos teneantur.* Huius quoque titu. *l. 6.* rectissimè proximos tribus tantùm scriniis attribuit. & *l. 8.* separat proximos à Comite dispositionum. Proximos sequuntur Melloproximi v. c. qui sequenti anno futuri sunt proximi. Proximatus enim dignitas annua est. *d. l. 6.* De Melloproximis *l. 5. 7. & pen.* qui secundum locum tenere dicūtur *l. 13. & vlt.* Sequuntur adiutores proximi, laterculenses primates exceptores, antiquarii, adiutores quæstoris. sequitur librariorum & scriptorū turba, memoriales, libellenses, epistolares, pragmaticarii, quorum ingeniis & mentibus committūtur pragmaticæ sanctiones, libelli, adnotationes, rescripta, preces, acta cognitionum, arcana vt ait *l. 8.* qui militare dicuntur in scriniis sacris. Similiter verò extra rationē scriniorum alii sunt admissionum magistri *l. 1. C. Th. qui a prab. tyr.* Alii admissionum proximi. Marcellinus 22. *Inductus*, inquit, *per admissionum proximum.* Alii admissionales *l. 2. ʒ. de pri. eo. qui in sac. pal. l. vlt. ʒ. de diu. off.* qui à Græcis ἀποκρισιάριοι τῆς εἰσόδου ... Seneca 6. de benef. *Non sunt amici qui in primas & secundas admissiones digeruntur.* Suet. in Vespasiano: *Quidā ex officio admissionis.*

I. Impp. Gratianus, Valentinianus et Theonosius aaa. Cynegio p. p. Proximos memoriæ, epistolarum ac libellorum, atque dispositionum ita vicariorum hoore cumulamus, vt inter eos merito dignitatis habeantur, qui pro præfectis diœceses sibi creditas temperarunt, ex eo tempore, ex quo eos splendor indepti proximatus ostendat. insequentibus præponendi, qui vicarias postea administrauerint, & nullam iniuriam descriptionis perhorrescant. Dat. prio. Kal. Mai. cp. Honorio n. p. et Evooio Coss.

Proximi sacrorum scriniorum honore vicariorum ornantur, id est, vt inter eos habeantur, qui pro pręfectis diœceses administrant, & ita Marcellinus *libro* xxiii. Martinum regentem Britanniæ prouincias pro præfectis, paulò pòst vicarium vocat. & in epitaphio Symmachi: L. Avr. Aniano Symmacho v. c. præfact. vrbi, Consvli, pro præfectis prætorio in vrbe Roma, finitimisqve provinciis. Vicarii igitur sunt, qui pro pręfectis prætorio diœceses administrant. quod etiam tradidimus *l. 4. sup. de annon. & tribut.* Additur, vt proximi sacrorum scriniorum aliis vicariis post etiam vera administratione perfunctis præferantur, & vt nullam descriptionem sustineant. quod postremum est ex *l. 12. Cod. Theod. de proximis Com. disp.* Reliqua ex *l. 4.* Tria igitur priuilegia proximorum hac lege proponuntur.

II. Imppp. Valentinianus, Theonosius et Arcadius aaa. Constantino pp. Galliarum. In sacris scriniis nostris militantes in prouinciis à salutatione ordioarii, vel spectabiles iudices non arceant, & inuiti in consessum accipiant: sciturus vel principe, vel corniculario, vel capitibus officij, ternas libras auri ex suis facultatibus eruendas, si consistorium nostrum sæpè ingredientibus secretarij iudicum non patuerit ingressus, aut reuereotia non fuerit in salutatione delata, aut sedendi cum iudice societas denegata. Dat. vi. Idus Novembris, Treviris Timasio et Promoto vv. cc. Coss.

Saluianus iii. de gubernat. Dei: *Intra ianuas non modò illustrium potestatum* (vulgò malè, *portarum*) *sed etiam præsidum, aut præpositorum non omnes passim intrare præsumunt, nisi quos aut iudex vocauerit, aut negotium traxerit, aut ipsa honoris proprii dignitas introire permiserit.* Verè Saluianus. At ex hac Constitutione militantibus in sacris scriniis ingressus, & coosessus patet in secretaria ordinariorum iudicum, id est, præsidum, etiam eis nolentibus. Nam qui in cousistorium principis admittuntur sæpè, recipere multò magis eos in secretarium suum ordinarii iudices debent. Addidit Tribonianus ex *l. 5. hoc titulo, vel spectabiles,* quæ non erant in Codice Theodosiano. addidit malè. Nam non omnibus militantibus in scriniis ius datur considendi cum spectabilibus, sed exceptoribus tantùm, vsque ad Melloproximos. Ceteri ius tantùm habent considendi cum ordioariis iudicibus. Quod sequitur de principe, vel corniculario, vel capitibus officii, repetitum est in *l. vltim. sup. de offic. diuers. iudic.* in qua quæ dicuntur capita, officii primares appellantur. & ita capita contubernii Vegetius, & capita scholarum *l. penult. infra de erogat. milit. anno.* qui primates & priores *l. vltim. inf. de castrens. l. vltim. infr. de decanis.* Non iidem igitur sunt principes & primates, siue priores officiorum. Vous est officii princeps, primates plures, sicut in scriniis vnus magister, vnus proximus, siue Comes dispositiooom, & primates plures. *l. 7. infr.* Cornicularii sunt officiales, qui adsunt cornibus secretarii, vt Cassiodorus scribit xi. *Variarum*, à Græcis appellantur Hypaspistæ.

III. Impp. Arcaoius et Honorius aa. Clavoio p. v. In scrioiis palatij militantes, id est, memoriæ, epistolarum, libellorúmque ac dispositionum, post viginti annos transactæ militiæ, si discedendum sibi esse decreuerint, consulari hooore fulti inter allectos habeantur, huncque honorem dignitatis teneant, quæ ex consularibus deferri consueuerit: neo eos quisquam iniungendo aliquid, vel iubendo, possit ab impertito otio soparare. Dat. xv. kalend. Mart. cp. Arcaoio iiii. et Honorio iii. aa. Coss.

Militantibus in sacris scriniis, post xx. stipēdia dimissis, defertur clarissimatus honor idem qui delatus est suprà domesticis & protectoribus & præpositis laborum. Sed & ex eis quidam ex *l. 5.* eundem honorem habent etiam ante missiooem.

IIII. Iidem aa. et Theodosius a. Epiphanio p. v. Iubemus vt primum omnium sit eorum, qui in sacris scriniis nostris, id est, memoriæ & epistolarum, libellorum, & dispositiooum referuntur, secuta possessio ab omnibus sordidis muneribus excusata, superindictum non timeant, venalitium non petantur, solúmque canonicæ indictionis præstent tributum. labore dignitas conquisita, extraordioarium munus ignoret, nec vllam temonis patiatur iniuriam, equorum tyronúmque præstationem nullus agnoscat, qui vel adhuc in scriniis militat, vel honorem proximi, & comitiuam primi dispositionum longi temporis sudore quæsiuit. & hæc quidem patrimoniis censuimus deferenda. Quod autem omnibus constat deferri, adiectu alterius dignitatis perire non patimur: vt etiam si prosperioris fortunę iudicio ad honoris ornaměta processerint, vetera tameo eis scriniis labore priuilegia quæsita seruentur. Dat. Io. Octobris, Raven. Honorio vii. et Theodosio ii. aa. Coss.

Vt proximi sacrorum scriniorum, & Comites dispositionum, & reliqui militantes in scriniis sacris excusentur à sordidis, superindictitiis, & extraordinariis, & temonariis oneribus, & equorum tyronúmve præstatione, & à venalitio. De temonariis diximus huius libri *tit. 1.* Venalitium videtur esse vectigal rerum publicè venalium, de quo & *l. 1. infr. de vect.* Extremæ parti cōgruit *l. 11. sup. de exc. mun.*

V. Impp. Honorius et Theodosius aa. Faustino pp. Peculiari præceptionis nostræ fauore præstamus, vt in scriniis memoriæ, epistolarum, libellorúmque ab exceptoribus vsque ad melloproximos dignitatem clarissimorum honorémque percipiant. & sicut reliqui qui in iisdem scriniis militant, liberum cum ordinariis iudicibus ingressum secretarij consessúmque habere legibus meruerunt: hi quoque io quos hanc stipendiorum meritis clarissimatus conferimus dignitatem, cum spectabilibus etiam haberè sese reuerentiam recognoscant, vt consedendi ingrediendive secretarium sciant à nobis liceotiam coontributam. Dat. viii. Io. Ivn. Rav. Lvcio v. c. Cos.

De hac diximus satis *l. 2. & 3. suprà.*

VI. Iidem aa. Evstathio v. i. Qvæstori et Helioni v. i. magistro officiorvm. Pro bienoio annum solùm agere deinceps decernimus eos, qui in tribus scriniis memoriæ epistolarum libellorúmque ordine ac merito stipendiorum ad gradum peruenerint proximorum. Dat. viii. Io. Feb. cp. Theooosio a. vii. et Palladio Coss.

Vt proximatus trium scriniorum annuus sit, noo vt olim biennalis. Citatur *l. 11. ℸ. de palat. sacr. larg.*

VII. Impp. Theodosius et Valentinianus aa. Nomo magisro officiorvm. Vnicuique qui io sacris scriniis militat, sui loci merita seruari oportere constituimus: & vniuersos, qui

sos, qui vltra numerum statutorum in iisdem scriniis A militant, sui gradus respectu per ordinem quem sortiti sunt, in deficientium statutorum locum (vt tamen vltimis socientur) subire decernimus: scilicet, vt nemini penitus liceat, cùm sit posterior tempore, locum præcedentis ambire: nisi fortè ab eo qui tempore vincitur, laborum comparatione superatur, vt quindecim primatum eiusdem scrinii testimonio cum sacramenti religione subnixus, præcedentibus dignior iudicetur. B Hanc quoque obseruationem extra filios proximorum volumus custodiri. etenim vnicuique proximo vnum de suis filiis, qui temporis dumtaxat suffragio nititur, licet parum obseruasse militiam cognoscetur, insequentibus tempore, qui laborum meritis muniuntur, anteferri posse decernimus. Illum tamen qui locum statuti meretur, proximo quidem ducentos quinquaginta solidos, melloproximo verò vel adiutori, pro consuetudine vniuscuiusque scrinii viginti aut quinde- C cim solidos offerre præcipimus. Quòd si quis de supernumerariis, qui statuti locum subire debuerat, ne pecuniam offerat, statuti etiam gradum recusare voluerit: sequenti tam offerendæ quantitatis prædictæ, quàm subrogandi licentia permittatur: ita videlicet, vt si secundus, vel etiam tertius, vel alterius cuiuslibet numeri in eadem excusationis voluntate durauerit, accedenti semper eadem copia, quam præcedens recusauerit, D tribuatur. Hos autem qui ad statutorum ordinem progredi noluerint, nec de suo gradu volumus remoueri: & cùm vacauerit statuti locus, condicionem, quam antea repudiauerant, id est, & offerendæ pecuniæ & adipiscendi statuti locum, liberam habere præcipimus facultatem.

In sacris scriniis alii sunt statuti, alii supernumerarii. Vacante vno ex statutis, subingreditur in numerum statutorum vnus ex supernumerariis, qui fuerit ordine temporis antiquior, & in vl- E timum statutorum locum, non in gradum quem defunctus tenuit. Dixi, qui fuerit antiquior. Hoc ita nisi posterior laborum merito potior sit, quod quidem testimonio & religioni quindecim primatum scrinii committetur. Hic igitur antiquiori præfertur, si modò antiquior, quem alter laborum merito antecellit, filius proximi non sit. quo tamen beneficio vnus tantùm ex filiis proximi vti potest. Post hæc Imperatores definiunt, quid pro ingressu siue solatio aut suffragio, vt ait *l. x 1.* supernumerarium, qui defuncti locum subit, præstare oporteat proximo & melloproximo, & adiutori proximi. Vetus hic mos est vt pro in- F gressu aliquid præstetur prioribus militiæ, scholæ, officii, collegii, curiæ, corporis, *l. penultim. D. de legat.* 3. *§. penult. & vltim.* In quo pro *onera*, videtur legendum *honoraria.* vt in Epistol. Plinii ad Traianum de adiectione buleutarum. Sueton. in Claudio r *Pro introitu sacerdotii.*

VIII. Iidem AA. Nomo Magistro Officiorvm. Proximos sacrorum scriniorum, quos fides ac diuturnæ obseruationis industria literarıaq; militia: Comitem quin etiam dispositionum, quem probitas G ac strenuitas meritò commendant completo tempore suæ militiæ, comitiuæ sacri nostri consistorii cingulo in diem vitę potiri, manentibus videlicet iamdudum pręstitis saluis priuilegiis decernimus. quibus enim pietatis nostræ arcana meritò committuntur, his pietas nostra viram cingulo supradictæ comitiuę ornandam decorandamq; decreuit.

Vt proximi sacrorum scriniorum & Comites dispositionum peracta dignitate abeant cum cingulo Comitum consistoria- H norum, vt scilicet sint vacantes, non honorarii Comites cōsistoriani. Plus est esse vacantem, quàm honorarium, vt ostendimus in tit. *vt dig. ordo ser. Salua*, inquit, *manentibus priuilegiis propriis*, secundum regulam *l. 3. sup. de dign.*

IX. Imp. Leo A. Patricio Magistro Officiorvm. In sacris nostris scriniis militātes per commeatum non continuatim præstitum, ante cunuentionem profecti, intra indultum temporis spatium erunt cum suis coniugibus & liberis à conuentione securi ab indictionibus etiam publicorum & ciuiliū munerum 1 & post completam militiam excusatione potiantur, super domibus quoq;, quas in prouinciis possident, metatorum molestia liberentur.

Commeatus est libera proficiscendi licentia. Intra tempora Commeatus militantes in sacris scriniis conueniri non possunt, nec coniuges eorum aut liberi. Vacationem habent etiam emeriti personalium munerum & metatorum. Suprà quoq; dictum est vacationem eos habere patrimonialium sordidorum & extraordinariorum, *l.* 4.

X. Idem A. Illyriciano Com. et Mag. Officiorvm. Hac parte statutos memoriales præcipimus esse in scrinio quidem memoriæ sexaginta duos: C epistolarum verò triginta quatuor: libellorum quoque triginta quatuor: antiquarios verò, qui habentur in scrinio memoriæ, nunquam minus esse, quàm quatuor. Suprascripti autem memoriales nullo modo duplici fungantur officio, nec geminis chartis irrepserint: vt non occupent plura in vnum se commoda collaturi, nihilq; reliquis relicturi.

Hæc lex definit statutorum numerum, & ne vnus duobus D fungatur officiis. Antiquarii sunt librarii, siue scriptores librorum, *l. 2. Cod. Theod. de stud. lib. vrb. Rom.* Sidonius Apollinaris lib. 1 x. *Licet antiquarium moraretur insiccabilis gelu pagina.* Ausonius in Epist. ad Probum P F. P. *Oblata per antiquarios mora.* August. de verbis Domini, *Laudat antiquarii manum admirans apicum pulchritudinem.* Hieronym ad Florentium, *Habeo alumnos, qui antiquariæ arti seruiunt.*

XI. Imp. Anastasivs A. Evsebio Magistro Officiorvm. Si quis in sacris nostris scriniis, id est, memoriæ dispositionum, epistolarum, & E libellorum, statutis iam connumeratus, ab hac luce fuerit subtractus: ab eo, quicunque vtpote vacante loco de substitutis in statutorum consortio fuerit vltimus subrogatus, pro solatio vel suffragio proximi definitā, sacræque constitutioni diuæ memoriæ Theodosii & Valentiniani principum insertam quantitatem defuncti heredes, & successores, vel liberi eius, vel creditores, qui fœnus cum mortuo pro statuti loco ei adqui- F rendo contraxerint, consequantur: ita scilicet, vt si hereditas, vel successio defuncti minimè fuerit suscepta vel adita, tales personæ, id est, creditores quidem contra ceteros prærogatiua sibi seruata, liberi autem, vel adgnati, seu cognati non hereditatis, sed priuilegii nomine simili modo huiusmodi summam percipiant, sibiq; petere ac vindicare permittantur: nullius machi- G natione huiusmodi nostra dispositione retractanda seu violanda: maximè cùm viros etiam pro tempore spectabiles eorumdem proximos scriniorum, si quis eorum ante completum proximatus actum morte præuentus sit, ad heredes successoresque suos residui temporis proximatus solatia sine quadam imminutione transmittere non dubitetur.

Ex casu militiæ, quod vno ex militantibus in sacris scriniis defuncto, dari proximo scrinii à subrogato præcipitur *l.* 7. id hæc dari præcipit heredibus, vel si heredes non sint, creditoribus H quorum pecunia defunctus militiam comparauit, vel liberis, agnatis, vel cognatis, non hereditatis, sed priuilegii nomine, & sic *Nou.* 53. οὐχ ὡς τῷ προσ. κλήρῳ, ἀλλὰ βασιλικῇ φιλοτιμίᾳ. adiuuitur hoc proximo. datur hoc vt in heredem suum transmittat salaria anni mortis suæ.

XII. Idem A. Celeri Magistro Officiorvm. In sacris scriniis militaotes, & parentes, atque vxores eorum, nec non liberos, ex sententia tantummodò tuæ celsitudinis crimioales & ciuiles intentiones agenrium excipere iubemus. Insuper etiam colonos, seu adscriptitios, & seruos eorum in hac regia vrbe degentes eodem beneficio potiri, fidei pro tempore adiutoris viri spectabilis proximi, vel vnius ex statutis committendus: ita vt si in prouincia quicuoque memorialis repertus fuerit, iuratoriæ cautioni committatur, & si non possideat immobilem substanuiam, serui nihilominus & coloni ad eum pertineores, fidei eius tradantur. Modum insuper sportularum ad mediocrem deduci quantitatem, & executoribus de schola agentium in rebus attribuendis, vnum solidum singulos vsque ad finem negotii, proque ingressu in iudicio tuæ magnitudinis quolibet modo faciendo duos solidos, & pro editione gestorum exceptoribus dimidiam solidi partem. & si apud arbitrum negotium ventilari contigerit, ipsi quidem atbitro vnum solidum, & nihil amplius: exceptoribus autem eum obseruantibus, tam pro ipso quod implere iubentur ministerio, quam pro editione gestorum seu relationis, vel definitionis tertiam partem solidi præbere sancimus. Nec pro tempore virum spectabilem fisci patronum vel executores, quibus imminendi litibus sollicitudo iniuncta est, quidquam ab eis exigere seu profligare concedi: dimidia scilicet expensarum, quas in iudicio tui culminis à memoratis personis præberi statuimus, portione in iudiciis prouincialibus ab his agnoscenda: ita, vt si de ciuilibus annonis, vel tutela, seu curatione, vel noui operis nunciatione litem eos subire contingat, in maiore quidem iudicio ad similitudinem sumptuum, quos in iudicio emineotiæ tuæ dependere præcepti sunt: apud virum autem clarissimum prefectum annonæ, seu fisci patronum vrbicariæ magnificæ præfecturæ, vel architectos, pro modo eorum, quę super arbitris & litibus apud eos exercendis superius statuta sunt, soluentes expensas, nihil amplius agnoscere seu pendere cogantur. Quæ omnia custodiri iubemus, siue per se, siue per procuratores, aut etiam defensores lites exercere maluerint, hoc si prolata scriptis sententia mooiti sunt. Si verò ex depositione, seu aliter quis eorum conuentus fuerit: nihil eum vel scrinio viri clarissimi adiutoris, vel cuiuslibet alii nomine sportularum offerre compelli. omnibus antelatis priuilegiis postea, quibus per anteriores diuorum principum sanctiones defenduntur, in personam tam eorum, qui adhuc militant, & qui postea eandem militiam sortiti sunt, quàm eorum qui prædictam militiam gradu vacante iam deposuerunt, vel postea deposuerint, seruandis: vt eorum commodo ipsi quoque vna cum vxoribus, & liberis, colonis præterea, & seruis propriis perfruantur. Et quoniam in controuersiis quas in iudiciis moueri cootingit, æqualitatem litigatoribus volumus seruari, & aduersatiis eorum pro sumptibus & expensis similem antè latorum beneficiorum prærogatiuam custodiri propter hãc etenim causam & viros deuotos memoriales, non tantùm agendo in quolibet iudicio, sed etiam actiones ab aliis ingerẽdas excipiendo, priuilegiis à nobis indultis potiri decernimus. his videlicet qui militiam virorum deuotissimorum memorialium gradu suluto deposuerunt seu deposuerint, & si quietis amore per prouincias domicilium fouere maluerint: omni-

A bus nihilominus priuilegiis, quæ huiusmodi personis per sacratissimam legem nuper promolgatam a nostra serenitate præstita sunt, muniendis, & eorum commodis atq; auxilio potituris.

Vt militantes io sacris scriniis, qui generali nomine memoriales appellantur, & Chartophylaces in Basilico ad *l. vltim.* ⁊. *de inoffic. testam.* parentes, liberi, vxores, coloni, adscriptitii, serui eorum, in vrbe conueniantur apud magistrum officiorum, & committantur fide adiutoris proximi, vel vnius ex statutis, prætet-
B quam si lis sit de annonis ciuilibus, vel seruitutibus, vel nouis operibus, vel tutelis aut curationibus, de qua præfectus vrbi cognoscet, non magister officiorum, vt *l. varos.* ⁊. *de palat. sacrarum largit.* De annonis, adhibito præfecto auoonæ, *l. 1. Cod. Theod. de cond. in pub. hor.* De tutelis, adhibito prætore tutelari, *l. 2. sup. quand. mil. tut. offic.* De operibus & seruitutibus, adhibitis architectis. *Nou. 7.* Plerunque eam litem remitter ad præfectum annonæ, vel ad patronum fisci, qui scilicet apud præfectum vrbi patroni fisci partibus fungitur, vel ad prætorem tutelarem, vel ad architectos. In prouinciis autem memoriales conueniuntur
C apud præsidem prouinciæ, & committuntur iuratoriæ cautioni etiamsi rerum immobilium possessores non sint, qui soli regulariter iudicio sisti satisdare non compelluntur. *l. vlt.* ⁊. *de princ. agent. in reb.* Vt verò præfectus vrbi eos plerunque remittit ad præfectum annonæ & alios quosdam: ita & magister officiorum, aut præses nonnunquam eos remittit ad arbitrum delegatum, vt *l. vltim.* ⁊ *de pri. schol.* Tum in hac lege definitur modus sportularum, id est sumptuum qui in litem faciendi sunt, vt in iudicio magistri officiorum executoribus litis, qui magistro officiorum attribuuntur ex schola agentium in rebus, vt & Maria-
D nus Schotus testatur. quo fit vt agentes in rebus sæpe magisteriani dicantur, vt eis inquam, dent memoriales vel aduersarii eorum, oe vlla sit in iudicio inter partes inæqualitas, singuli solidum vnum, & pro ingressu, id est, pro inducenda cognitione, vt ait dict. *l. vltim.* ὑπὲρ τῆς λεγομένης ἰνδουκέντου, vt Nouell. Tiberii *de diuinis domibus*, scrinio auditoris magistri officiorum, qui est ex eadem schola, de quo & in *l. vlt.* ⁊. *de castrensi. l. 5.* ⁊. *de princ. agent. in reb* solidos duos, & pro editione actorum exceptoribus semissem. Exceptores ii sunt qui notarii & ταχυγράφοι & ὀξυγράφοι vocantur. Inde Synesio συμμορία ταχυγράφων. Epiphanius *contra*
E *Photinianos*: ἀκούσαντες ταχυγράφοι γράφειν αὐτοῖς ἐξ ἀνόμου τοῦ βασιλέως καὶ καλλιγράφοι ἐκάτεροι Ῥουφίνου τοῦ ὑπάρχου, καὶ ὀλυμπίου, καὶ νικήτου, καὶ βασιλείου μαμμωρχλίου: Vbi existimo legendum μεμμωριαλίων, id est, memorialibus. Vt in iudicio arbitri pro ingresso arbitro detur solidus vnus, exceptoribus eius pro editiooe gestorum, vel sententiæ, vel relationis missæ ad magistrum officiorum tremissis: fisci patrono, vel executoribus fori magisteriani causis imminentibus, nihil: Vt in iudicio prouinciali pro sportulis dimidia portio expendatur eius quod in iudicio magisteriano impendi præceptum est. Vt in iudicio præfect. vrbi eadem sit sportularum ta-
F tio, quæ in iudicio magistri officiorum. Vt io iudicio prefect. anoonæ, vel patroni fisci, vel architectorum eadem, quæ in iodicio arbitri. Et hæc quidem si ex scripto conueniantur. Quòd si sola depositione ex oon scripto, litem sioe damno procedere. Et hæc priuilegia non tantùm militaotibus competere, sed & eis qui militiam gradu soluto siue vacante deposuerint.

XIII. Imp. Ivstinianvs A. Procvlo Qvæstori sacri palatii. Comperimus diuinitus pridem fuisse dispositum, viros deuotos adiutores
G tuæ magnitudinis certo esse in numero, nec ad huiusmodi nomen vel operam plures licitum esse adspirare, quàm in scrinio quidem sacræ memoriæ, duodecim tantùm: septenos verò in duobus reliquis scriniis, id est, sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum: sed posterioris licentiam temporis supra modum indulgendo ambitionibus, disturbasse rei merita, ac in multitudinem diuulgasse, vt inter memorialium & adiutorum numerum non longum penè intersit. Sanci-
H mus itaque, reduci eis ac renouari statutum ordinis terminum, non vt eximantur adiutoribus hi, qui præter prædictam dispositionem in præsenti exuberant, sed vt interea omnibus aliis interdicatur ab affectando

hoc

hoc nomen, donec exeuntibus singulis ac recedentibus decrescere possit vetita conglomeratio, legitimúsque iam resideat numerus: non prohibendis viris deuotis adiutoribus desistentibus eodem officio, cùm vel ad laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriç prouecti fuerint, vel secundum locum obtinuerint in duobus aliis scriniis, post quem proximi creabuntur, licet nondum redacta sit quantitas pristina: tamē alios, quos pro se elegerint, subrogandos adiutores petere, qui posteriores erunt ceteris. Illud etiam disponendum duximus, vtpote nonnullis anterioribus exemplis subnixum, nec non iustitiç congruum, vt ab his, quibus concessum est adiutorum agmini pro se sociare, libellus offeratur viro illustri pro tempore quæstori, petendaq; eius subscriptio, tempus, atque hominem, necnon etiam rem ipsam continens, id est, quod inter adiutores ei, quem pro se surrogat, merere permissum est. ordinandis videlicet iisdem adiutoribus pro ratione temporum, quibus libelli porrecti sunt, vt etiamsi memorialium matricula inferiore loco sit, qui prior in adiutoribus meruit, adiutor quidem habeatur superior, memorialis verò posterior, pro vtriusque ordinis modo, vel discrimine. quod etiam in aliis quoque penè omnibus officiis obseruari dignoscitur.

Iam ostendimus in *l. 2. C. de petit. bonor. sub.* quæstorem officium non habuisse, sed adiutores ex scriniis diuersis, memoriæ, epistolarum, libellorum, memoriales, quorum obsequio, vt ait *l. vltim. huius tituli* res agebatur quæstoria. Atque ita idem homo esse poterat memorialis, & adiutor quæstoris, & plerunque qui erat prior inter memoriales, vt hæc lex indicat, inter adiutores quæstoris erat posterior, & è contrario. Habui Prisciani librum veterem, in cuius extremo ita erat scriptum: FLAVIVS THEODORVS V. D. MEMORIALIS SACRI SCRINII EPISTOLARVM ET ADIVTOR V. M. QVÆSTORIS SACRI PALATII, SCRIPSI MANV MEA IN VRBE ROMA CONSTANTINOPOLITANA III. KAL. IVN. MAVORTIO V. C. COS. IVSTINO ET IVSTINIANO IMPP. Fuère autem ii quæstoris adiutores certo olim numero, duodecim ex scrinio memoriæ, septem ex scrinio epistolarum, totidem ex scrinio libellorum, ad summam viginti sex, quem restituit hac constitutione Iustinianus, ne quis post hac vno ex adiutoribus qui nunc sunt, decedēte, in locum ejus substituatur, donec ordo adiutorum ad veterem numerum redierit. Excipiuntur adiutores qui deposito hoc officio transeunt ad laterculensis gradum in scrinio memoriæ, ad melloproximi gradum in scrinio epistolarum, vel libellorum. His enim solis alium substituendi ius est porrecto quæstori libello, cui quæstor subscribat die & substituti admissione, & probatione adnotata. Laterculum in scrinio memoriæ fuit duplex, maius & minus. Minus sub cura & dispositione quæstoris, *l. 1. & 2. C. de offic. quæst.* Maius sub cura primicerii notariorum, vt Marianus scribit in *l. 3. titul. sequen.* codices appellantur. & verò codices fuisse idem Marianus docet, dignitatum & administrationum ciuilium vel militarium, & mandatorum principalium, & promotionum, & consuetudinum notitiam continentes. Et hoc sensu Tertullianus *aduersus Valent.* Ex eorum laterculo, id est, ex eorum albo, & in reges, & in sacerdotes allegere consueuerunt. Habemus & librum Victurii *de ratione paschali*, in cuius extremo per indicem consulum dies Paschalis subnotatur, isque index Laterculus Paschalis inscribitur, quem Sigibertus Theophilo Alexandrino tribuit. *Theophilus*, inquit, *Alexandriæ episcopus cyclum de obseruatione paschæ per centum annos digestum, quem laterculum vocamus, ab hoc anno inchoauit.* Ratio nominis an hæc est, quasi in eo lateant arcana? Quamobrem Græci ad *l. 5. C. qui milit. pos. & l. vltim. C. de offic. magistri officior.* [illegible] interpretari videntur: an quòd sacri laterculi fuerint scrinia quatuor, vt constat ex *Nou. 8.* laterculum dicitur quasi [illegible]. Laterculenses eis codicibus edendis & seruandis præpositi sunt.

XIIII. IDEM A. TATIANO MAGISTRO OFFICIORVM. Hac lege sancimus, si quando adiutores viri magnifici pro tempore quæstoris sacri nostri palatii in accusationem ciuilis causæ vel criminalis deducti fuerint, strictum ius & integritatis congruum ordinem conseruari: vt si sine scriptis conueniendi sint, nomen eius præcipientis ore designatum esse sufficiat. Sin autem scriptis in querimoniam vnus adiutorum aut plures fortè ferendi sint: monumenta sententiarum in persona tantummodo conueniendi adiutoris præcedentium æquum & iustum initium futuro præstent certamini. Et quoniam probatioribus exemplis, quàm indecoræ consuetudini deceat indulgeri: quod in vniuerso deuotissimorum scrinio libellensium euicisse monstratur, id in adiutores sacræ memoriæ, sacrarum etiam epistolarum transferendum censemus: vt qui liberam proficiscendi licentiam pronunciatione commeatus indepti fuerint, sine qualibet stipendiorum, aut emolumentorum deductione peregrè degant. etenim pro tempore viris clarissimis proximis, & melloproximis, aut eorum adiutoribus absentiæ causa, vel offerre de suo proprio, aut ex annonis seu stipendiis quidquam relinquere cogendi, quamuis Ianuarias Kalendas indultum excedat spatium, & intra se festum diem contineat. Ad hoc illud obseruari sancimus, ne alius adiutor propter quamcunque ambitionem his, qui in præsenti sunt, vel post eorum deminutionem addatur, licet in veterem numerum redacti fuerint.

Vt adiutores quæstoris, aut scriptis cōueniantur nominatim, aut voce executoris. Vt eis siue sumpti sint ex scrinio libellorū, siue ex scrinio memoriæ aut epistolarum, absentiæ causa intra tempora commeatus nihil depereat, & vt nihil ea propter proximis aut melloproximis aut eorum adiutoribus offerre vel relinquere cogantur, licet commeatus excedat Kalendas Ianuarias, id est, licet absint ipso anni initio quo erogari salaria solent, *l. laudabilem. sup. de adu. diuers. iudic. l. 14. Cod. Theodos. de agent. in rebus.* Vt adiutoribus quæstoris præsentibus, etiam ad veterem numerum redactis, alius nullus addatur. Continebat & aliud quiddam hæc constitutio, quod abrogat lex quæ sequitur.

XV. IDEM A. TATIANO MAGISTRO OFFICIORVM. Certæ quidem sunt dispositiones nostri numinis, quas super adiutoribus viri illustris, pro tempore quæstoris nostri palatii, quorum obsequio res agitur quæstoria, dedimus. quarum prima quidem ad supplicationem eorumdem adiutorum emissa numero eorum, qui erant illo tempore, quo preces nobis obtulerunt, neque aliquem eximi, neque adiici præcipit, præterquam si quis eorum, vel ad laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriæ, vel ad secundum locum in duobus aliis scriniis, id est, sacrarum epistolarum, sacrorumque libellorum, & cognitionum prouectus fuerit. nam his licere desistentibus ab adiutoris officio alios pro se quos voluerint adiutores subrogare, vltimum locum in iisdem adiutoribus obtenturos, licet superiorem in memorialibus habeant. Altera verò per sacram pragmaticam facta est, per quam excelsæ memoriæ Proculo verbo suggerente præcipimus, illos etiam adiutores posse in suum locum alios inducere, qui per aliquem fortuitum casum minus implere suum officium valeant, veluti senium, vel morbum, vel aliam necessariam causam. quod ex ipsorum adiutorum petitione idem magnificæ memoriæ Proculus ad nos retulit. Sed in præsenti ab aliis memorialibus tā in scrinio sacræ memoriæ, quàm in ceteris duobus sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum & cognitionum relatis aditi, cōperimus, deminutionem

eorumdem adiutorum impediri per memoratam pragmaticam sanctionem, & insuper seditionis quodammodo memorati officii locum introductum esse, quod ne de cetero fiat, præsentem sanctionem ad tuam magnitudinem mittimus, per quam iubemus illis tantum permissum esse secundum prius nostræ serenitatis rescriptum alios in suum locum subrogare, qui vel laterculensis gradum in scrinio memoriæ, vel secundum locum in aliis duobus scriniis adepti fuerint: secunda nostra sanctione super hoc capitulo de cetero cessante: nulli danda licentia eorumdem adiutorum, præterquam si ad memoratos gradus ascenderit, alium pro se eisdem adiutoribus ex quocunque fortuito casu coonumerare, vt eo modo ad veterem numerum adiutores redeant. & duodecim quidem in scrinio sacræ memoriæ, septeni verò in aliis duobus sint, id est, sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum & cognitionum. Illo videlicet obseruando, ne alius adiutor per quamcuoque ambitionem his qui in præsenti sunt, vel post eorum deminutionē, licet in veterem numerum redacti fuerint, addatur. oam si permutationem, licet fortuitus casus iociderit, prohiberi disposuimus: multo magis prioribus manentibus alios introduci vetamus, ceteris scilicet anterioris sanctionis capitulis in suo robore permansuris.

Ex *l. 13.* adiutores quæstoris qui in scrinio memoriæ laterculenses sunt, & in aliis duobus scriniis mellopro ximi, quamuis nō sint ex XXVI. possunt alium in suum locum subrogare. Ex *l. 14.* quod tamen ei detraxit Tribonianus propter hanc *l. vltim.* adiutores qui morbo aut senio impediūtur quo minus munus suum exequantur, possunt alium in suum locum subrogare. Hoc abrogatur in hac lege, & subrogandi ius permittitur duntaxat in casu *l. 13.* Certè si adiutores ad veterem XXVI. numerū redierint, licebit eis alios in suum locum subrogare interueniente quęstoris electione, & eum locum eamve militiam suam vendere, non tamen vltra centum solidos, & in heredes suos transmittere, vel in liberos, etiamsi liberi eis heredes non extiterint, ex *Nouel.* 35. Cuius sententiam Iulianus exposuit, dummodo probentur à quæstore. & inferant centum solidos pro introitu. Atq; ita militiæ, vel in heredes aut liberos transmittūtur sub certa pretii definitione, *l. vlt.* ~~s~~. *de pig.* vt hæc militia adiutorum intra numerum XXVI. sub præstatione centum solidorum, vel qui subrogatur heredibus defuncti, aut liberis præstat certam pecuniam ex easu militiæ, vt duobus locis diximus ~~s~~. & in tit. *de memoribus. D.* quò respiciunt hæc Iuliani verba, de adiutoribus quæstoris: *Qui fiunt in locum eorum qui suo loco ceciderunt, centum solidis præstitis fiant.*

De agentibus in rebus. TIT. XX.

Superiores in literatum præsidiis militant, vt ait *l. 1. Cod. Th. de prox. com. disp.* Et ob id eorum militia literata dicitur, *l. 8.* ~~s~~. *tit. proxim.* Hi militant in rebus, in actu Reip. & à Græcis dicuntur semper magisteriani, & *Nouel. 17. & 114.* & in fine Lauciasæ historiæ. Rationem reddidi *lege 12.* ~~s~~. *titul. prox.* Sunt eorum gradus multi, alii tribuni scholarum, de quibus *tit. XI.* ~~s~~. alii primiceri, alii senatores, alii ducenarii, alii centenarii, alii biarchi, alii circitores, alii equites, alii tirones, *l. 3. hoc titul. l. 1. & 3.* ~~s~~. *de offic. mag. off. l. 1.* ~~s~~. *de priuil. schol. & in Notitia, l. 2. de offic. præfect. præt. l. 2. Cod. Theod. de filiis mil. appar. l. 3.* ~~s~~. *de filiis offic. & mil.* Hieronym. aduersus Io. Hierosolymitanum ad Pammachium, *Finge,* inquit, *aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum per singula militiæ equestris officia ad tyronis vocabulum deuolutum, numquid ex tribuno statim fiet tyro? Non, sed ante primicerius, deinde senator ducenarius, biarchus, circitor, eques, deinde tyro. & quamquam tribunus quondam, miles gregarius fit, tamen ex tribuno non tyro, sed primicerius factus est.*

I. IMPPP. ARCADIVS, HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. ANTHEMIO MAGISTRO OFFICIORVM. Nullus de schola agentium in rebus de cetero locum mortui conetur inuadere: sed is qui ordine stipendiorum & laborum merito ad gradum militiæ sequebatur, statim atqoe illum fata subduxerint, in eius præmia percipienda soccedat, omni obreptione cessante. DAT. PRID. KAL. IVN. CP. HONORIO A. VI. ET ARISTENETO COSS.

Vt in locum defuncti agentis in rebus ascendat proximus non vlterior, *l. a.* ~~s~~. *de offic. mag. off.*

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. HELIONI MAGISTRO OFFICIORVM. Nulli posthac sine nostrę maiestatis auctoritate discingendi agentem in rebus, nulli eximendi pateat copia. nam probata schola & animadoersionem vereri iudicis, & nullam timere debent contumeliam vilitatis. DAT. III. ID. IVN. NOV. CP. HONORIO X. ET THEODOSIO VI. AA. COSS.

Ne quis consortio agētium in rebus remoueatur sine auctoritate principis. Nam probata semel schola, & censuram iudicis vereri nullam, & vilitatis contumeliam quoque nullam timere debet, si qui fortè in eonumero humiles & abiecti esse dicuntur.

III. IMP. LEO A. PATRICIO MAGISTRO OFFICIORVM. Matriculam agentium in rebus à tua celsitudine confectam admittentes, iubemus ne ducenarii plusquam quadragintaocto in ciogulis habeantur io posterum, & numerum centenariorum ducenti viri, quos vocaote tempore gradus competentes admiserint: pariq; modo biarchorum nomen meritumq; ducenti quinquaginta viri dumtaxat: præterea circitorum trecenti, & equitum quadringenti quinquagiota impleant. Sit in æternum illa quoque fixa stabilisque tuæ sublimitatis dispositio, vt si quis de oumero ducenariorum, quos quadragintaocto quotannis esse censuimus, forsitan de luce migrauerit: laborum eius fructum successores ab intestato vel ex testamēto venientes luctui dispensent, & ita omnibus inter ceteros superstites potiantur solatiis, tanquam si viuus, qui hæc eadem diu sperauerat, sibimet vindicasset. qua de causa locum etiam eius successorum intuitu vacare coouenict. Nemo autem sine diuali probatoria, quam codices in sacro oostro scrinio memoriæ positi, debeant ioferendam accipere, militaribus eiusdem deuotissimę scholæ stipendiis vel priuilegiis potiatur.

Definit numerum ducenariorum, centenariorum, biarchorum, circitorum, equitum, Constituit, vt defunctus ducenarius in heredem suum totius anni salaria transmittat, atque heredis gratia, vt eo anno defuncti locus vacet: & ne sine probatoria, quę laterculis inseratur, quisquam scholæ agentium in rebus adiungatur.

IIII. IDEM A. PATRICIO MAGISTRO OFFICIORVM. Ex eo quo primum ducenæ vel centenariorum gradum in schola agentiū in rebus militantes meruerint, desinant in sacratissima videlicet ciuitate constituti alterius iudicis cuiuslibet auctoritate pulsari, vel in alio quolibet examine, præterquam viri magnifici magistri officiorum, & cui forsitan ipse coocesserit actionibus sui quisque aduersarii respondere. Quod multo magis in criminalibus causis obseruari decernimus. absurdum est enim vt in eis salutem vel existimationem valeat quisquam proferre seotentiam, cuius de nulla re possit pecuniaria iudicare. Huius autem beneficii prærogatiuam subadiuuis etiam qui singulis inueniuntur temporibus deferri iubemus: licet hanc in eorum persona more qooque veteri seruari cognouerimus, vt tamen post depositum officium memoratum, si nōn inter centenarios numerentur, communi iam lege respondere non ambigant. Prædictas autem

omnes

omnes centenariorum personas in prouinciis repertas, concessa nunc speciali fori prærogatiua, nisi publicæ executionis sollicitudo his iniũcta sit, vti prohibemus, eosq; ordinariorum etiam iudicum pro veteri iure sententiis obedire præcipimus.

Vt centenarii & ducenarii in vrbe respondeant, nõ apud præfect. vrbi, sed apud magistrum officiorum, vel apud arbitrum ab eo delegatum tã in criminalibus, quàm in ciuilibus causis. Idem datur subadiuuis quandiu eo officio funguntur, & deposito officio, si facti sint centenarii. In prouinciis autem vt respondeant apud præsidem sublata præscriptione fori, nisi si qua publicæ executionis sollicitudo eis iniuncta sit. Habuit magister officiorum adiutorem ex schola agentium in rebus, vt dictum est *l. 12. § tit. proxim.* & subadiuuas adiutoris duos. habuit & subadiuuas fabricarum, quas constat fuisse sub dispositione magistri officiorum, & subadiuuas barbariorum, id est, officinarum barbaricariorum. Et horum subadiuuantium meminit Marianus Scotus, & lex sequens, in qua vulgò malè, *subadiubarum*, pro, *subadiuuarum*. De his & in *l. 3. C. Theod. de agent. in reb.* *Periculum*, inquit, *se & adiutor & subadiuua subituros esse cognoscãt, si huius sanctionis normam insequentibus magistris desierint intimare.* Iidem, vt opinor, chartularii dicuntur in *l. 5. & 6.*

V. Idem A. Patricio Magistro Officiorum. Agentes in rebus, qui per ordinem consequi solent principatus insignia, in vnoquoq; scrinio fabricarum & barbariorum quaternos subadiuuarum sollicitudinem per annum duntaxat integrum procedentes gradatim subito, hac in æternum valitura lege decernimus: exceptis videlicet vniuersis negociatoribus quodlibet mercimonium per se gerentibus, interpositisve personas, cùm eis ante sacratissimis constitutionibus interdictum sit militare, exceptis nihilominus his, qui possessionum alienarum sollicitudinem procurationémve susceperint. eos enim ad hæc officia volumus aspirare, quorum labores scholæ agentium in rebus testimonio comprobantur. Illi quoque sunt ab hac liberalitate nostræ mansuetudinis excludendi, qui cùm scholæ eidem socientur, in sacris scriniis, quibus spectabiles primicerius & tertiocerius præsunt, adiuuantes eos publicarum chartarum tractatibus occupãtur, & duobus officiis operam suam adhibere non possunt, nam præter emolumẽta, quæ de prædictis scriniis consequuntur, principatus etiam solatio debent esse contenti. Quòd si morbo, vel ætatis senio capti, vel imperiti huiusmodi rerum: vel quocunque alio vitio præpediti, per se memorati officii curam subire nequierint: consideratis præcedentibus eorum laboribus, per substitutum chartularium eiusdem scrinii, cui præfuturus est ipse, idoneum, & tam moribus optimis præditum, quàm scientiam peritiamq; rerum habentem, electione sua suarumq; periculo facultatum præfatum munus eos implere præcipimus.

Malè in quibusdam Codicibus hic apponitur titulus, *de præpositis agentium in rebus.* Videtur autem hæc lex esse de principibus agentium in rebus, vt qui fuerint ex eo numero per annum integrum subadiuuæ fabricarum & barbariorum sint, non negotiatores, non actores, conductores, procuratores rerum alienarum, quod ii militare non possint, non principes qui sint adiutores primicerii, aut tertiocerii in sacris scriniis, de quibus fortè *l. vlt. § de diu. resc.* quòd iis duobus officiis subadiuuarum & adiutorum pares esse non possint, & vt si nõn sufficiant exequendo subadiuuarum muneri, ex causis hac lege expressis, per substitutum qui sit ex eodem scrinio, in quo præfuturus est quasi subadiuua, implere id possint. subadiuuæ vox desideratur in fine huius legis. *Præfatum subadiuuæ munus eos implere præcipimus.* Sic habent veteres libri, & de iis subadiuuis diximus Constitut. præcedenti.

VI. Imp. Anastasius A. Celeri Magistro Officiorum. Hac salubertima sanctione decernimus, agentes in rebus pro conuentionibus & modo sportularum executoribus præbendarũ, pro quantitate sumptuum, quæ circa litigia sibimet ab aliis inferenda, vel a se contra alios per semetipsos, seu per ordinandos à se procuratores exercenda, conuenit ab his agnosci: beneficiis, quæ in sacro nostro militantibus ministerio iam pridem per diuinas sanctiones indulta sunt perpotiri, & fideiussorem idoneum de eadem schola, non autem extraneum offerre compelli. Ita tamen vt priuilegia, quæcunque centenariis seu ducenariis, vel chartulariis, seu viris clarissimis principibus post depositam quoque militiam iam per dispositiones principales impertita, & nunc vsque obseruata esse noscuntur, intacta inuiolataque custodiantur: cùm perabsurdum, pètque temerarium sit, hanc nostræ liberalitatem pietatis quemquam astuta interpretatione, non ad augmentum anteriorum priuilegiorum, sed ad deminutionem conuertere concedi. Simili videlicet forma pro matribus & vxoribus eorum, necnon etiam liberis sub eorum potestate constitutis, nec aliam sortitis vel sortituris militiam, necnon etiam seruis ad eos pertinentibus seruanda: ita vt in prouinciis quoque supradictæ personæ degentes simili beneficio perfruantur. Sportulas tamen & litium expensas pro tertia superius enarratæ quantitatis soluturæ: denarum librarum auri condemnatione aliáque grauissima indignatione his feriendis, quicunque nostra iussa quolibet modo seu tempore violauerint, seu violare concesserint.

Non eundem, vt existimauit Accursius, sportularum modum litigantibus agentibus in rebus Anastasius præscribit, quem præscripsit militantibus in sacris scriniis, *l. 12. § tit. prox.* sed eundem quem Leo & Zeno ministerianis *l. vltim. § de castr. & minist.* & hoc quidem in vrbe. In prouinciis sportularum modus est leuior, pro parte nimirum tertia, & hoc siue ipsi litigent, siue procuratores, siue mares, vxores, liberi, serui eorum. Ad hæc cõfirmat priuilegia data centenariis, & ducenariis, & subadiuuis, *l. 4. §.* & principibus agentium in rebus, *l. vlt. tit. seq.*

De principibus agentium in rebus. Tit. XXI.

I. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio PP. Agentes in rebus post palmam laboris emeriti principatus honore muneramus. atque ideo officiales tam ad necessitates publicas, quàm priuatas, non nisi principe mittantur auctore: nullarúmque sine ipso cuiquam mandetur exhibitio personarum, etiam si intercessio in locis degentis officij fuerit impetrita. Causarum etiam patronos volumus esse conuentos, ne ignorante principe vllam postulationem introducant, néve sub vnius persona suscepti fraude quadam aliena negotia inferenda esse pertentent. Quod si fuerit definitio contempta: decem libras auri fisco nostro ab officio tuo iubemus inferri. Dat. prid. kalen. Mart. cp. Honorio NB. et Euodio Coss.

Agentes in rebus post continuæ militiæ tempus, veluti pro præmio laboris exacti, fiunt principes agentium in rebus, *l. 13. & 16. Cod. Theod. de agen. in reb.* Cassiodorus XI. *Cur agentium*, inquit, *in rebus miles officii post tot labores incertum aliquid patiatur ambiguum, qui crebris actionibus excubauit, ideo principis nomen habere promeruit, quia militia sacramentis cæteros antecellit.* Quæ vulgò expressis typis Cassiodorus non ita habet. Nemo officialium illis inconsultis in munus aliquod mittitur, nulla exhibitio personarũ, nulla intercessio mãdatur. Intercessio, id est executio

l. 8. ℥. de offic. rect. prouin. l. 7. ℥. quæ pig. oblig. etiam si ea executio peregrè facienda non sit, sed eo loci ipso, quo officialis degit. At possunt aduocari, executione officialis, licet ignorante principe facta, postulationem introducere. Idcirco & hoc quoque aduocatis nominatim interdicitur, & ne vnius suscepti specie alienas causas introducant. Susceptum dicit propriè, vt Augustinus in quæst. mistis. *Hoc est officium aduocati vt secundum iuris ordinem suscepti sui causam peroret.* Sic & quemlibet clientem vocari diximus *tit. 54. lib.* 11. Videntur ex schola agentium in rebus isti principes constitui officiorum præfect. prætorio, & vrbi, & vicariorum, & proc. Africæ, & Achaiæ, & Comitis Orientis, & Ægypti, & præfect. Augustalis, & ducum quorundam. quod & Marianus docet, dicens plerumq; eos ex ducenariis sumi & exire cum insignibus principatus, & *l. 9. C. Theod. eod. tit. Principes*, inquit, *qui de agentium in rebus numero ad gubernanda officia diriguntur.* & Cassiodorus supradicto loco de principe loquitur officii prætorianæ sedis & Nou. Theodosii *de princ. agent. in rebus*, quam habemus, in qua ita est: *Vt inconsulto principe qui ex schola agentium in rebus ad obsequia præfecturæ prætorianæ post infinita discrimina & consumpta ætatis parte meliore peruenit, primores designati officii nihil vsurpent, neque præfectianus aliquis sua præsumat militiæ sacramenta, neque matriculis eximatur, præter eius conscientiam atque consensum, ita vt eadem matricula officii prætoriani in principis potestate consistat.*

II. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Theodoto p. v. Omnia citatoria omnium scilicet causarum atque personarum, licet sint senatoriæ dignitatis, ad principes specialiter reuocari præcipimus. actus verò ceteros, qui in sacratissimo cœtu senatus tractari consueuerunt, censualium sollicitudine celebrari, nec aliquod præiudicium ex subreptitio rescripto supplicibus inferri. Dat. xii. kal. Ivn. cp. Olybrio et Probino Coss.

Vt etiam senatores omnibus in caussis citentur in iudicium per principes officii præf. vrbi. Actus verò senatus vt conficiantur à censualibus. Capitolinus in Gordianis: *S. C. tacitum fieret, ita vt non scribæ, non serui publici, non censuales illis actibus interessent, senatores exciperent, senatores omnium officia censualium scribarumq; complerent.* De censualibus diximus in tit. *de tabul.* ℥. Eos fuisse in officio præf. vrbi Marianus auctor est.

III. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Palladio Proc. Africæ. Proconsularis apicis dignitatis adiectione principes agentium in rebus præcipimus decorari. Dat. vii. kal. Octob. Rav. Varana cv. c. Coss.

Principes agentium in rebus æquantur proconsulibus, sicut & Comites consistoriani, quibus etiam in litibus exercendis eadem priuilegia competunt, quæ principibus. Pro *Palladio* quidam Codices habent *Arcadio*.

IIII. Impp. Theodosivs et Valentinian. aa. Valerio Magistro Officiorvm. Ex agentibus in rebus principibus domesticos in suis actibus habere liceat eos, quorum fidem industriamq; probatam sibi existimant, etsi sæpe eodem officio fuerint antè persuncti. & si quis agens in rebus post vigintiquinq; annorũ curricula ob aduersam corporis valetudinem militiæ finem minimè valuerit expectare, sed ad honorariam ex principe dignitatem testimonio scholæ prosilierit: iisdem eum priuilegiis muniri censemus, quibus hi qui ad principatus actum progressi sunt, potiuntur. Sed in salutationibus iudicum consessibusq; priores eos, qui per longæ militiæ metas ad principatus actum peruenerint, & si actus tempore posteriores sint, esse præcipimus: nihil censualibus, vel apparitoribus aduersus priuilegia eorum excogitantibus, tanquam in actu principatus fuerint versati, vicenarum librarum auri condemnatione contra eos proposita. Dat. iiii. kal. Feb. cp. Theod. a. xv. et qvi fverit Nvntiatvs.

A Vt principibus agentium in rebus liceat habere in suo officio domesticos, sicut præsidibus, ducibus, comitibus. Sed horũ domestici completo actu, eundem repetere non possunt, *l. 5. & 6. ℥. de assess.* Principum domestici possunt. Vt eadem priuilegia habeant principes honorarii post vigintiquinq; annorum militiam accepta testimoniali hanc dignitatem adepti, quam habent principes in actu positi, ita tamen vt ii in consessibus & salutationibus iudicum illis præponantur, licet tempore posteriores sint.

V. Idem aa. Cyro pp. Eos qui ordine transcursa militia, post ducenam ad desideratum principis B peruenerint gradum, aut adiutores viri illustris magistri officiorum extiterint: cùm inter honoratos cœperint numerari: vicariatus dignitatis titulis decorari censemus.

Vt ex ducenariis principes facti vel adiutores magistri officiorum, ornentur honore vicariorum, *cum inter honoratos*, inquit, *cœperint numerari*, id est, cùm, veluti ex lege seq. completa militia, & indepto principatu inter comites primi ordinis vacantes cœperint numerari. De adiutore magistri officiorum diximus in C *l. 12. sup. de prox. sacr. scrin.* De eo quoq; accipienda est *l. 1. ℥. de off. mag. offic.* in qua separata oratione legendum est, *adiutor præterea, &c.* Et ante eam de curagendariis, siue curiosis promouẽdis, ita legendum ex Vet. *quos ordo militiæ vocat & labor*, vt in l. 20. C. Theo. de agen. in reb. *Qui militia ordine ac labore decurso.* & l. 4. Cod. Theod. de curios. *Quatenus labore atque ordine ad cursum regendum & ad curas agendas iudicio scholæ & ordinis merito dirigamus.*

VI. Idem aa. Nomo Magistro Officio-D rvm. Principes agentium in rebus, quos sæpe sæua pericula vitæque interdum renunciatio ad memoratum gradum adduxit, completo tempore militiæ suæ comitiuæ primi ordinis cingulo in diem vitæ potiri, manentibus videlicet dudum præstitis saluis priuilegiis decernimus.

De hac l. diximus l. præcedenti satis.

VII. Imp. Leo a. Nicosterso pp. Quicunque ex corpore cohortalium militans in schola agen-E tium in rebus filium procreauit antequam ad metas militiæ suæ perueniat, principatus honore decoretur, licet ipse post finitam militiam, vtpote liber nulla debeat huiusmodi conuentione pulsari, filium tamen cohortali condicioni relinquat obnoxium. Si verò postquam adeptus fuerit principatum, ediderit filium: is qui natus est, etiam si in schola deuotissimorum agentium in rebus militiam sortitus non fuerit, ita liber sit F ac securus, vt nec vllis cohortalis officii nexibus obligetur, quasi iam ex patre libero, & ab hac condicione penitus alieno progenitus.

Impressi Codices habent, *& licet*: Scripti carent coniunctione illa. Videtur desiderari illo loco, *Et principatus honore decoretur.* Principatus honor defertur finita militia pro emerito. Igitur sententia legis, hæc est, cohortalem militantem in schola agentium in rebus principatũ cohortali condicione solui, & filium quoque ab eo post principatum susceptum, non eum qui susce-G ptus fuerit ante principatum. Idem in curiali hac constitutione cùm fuisset expressum, Iustinianus sustulit, cui magis placeat militantes ad curiam reuocari. Nam quod est in *l. vlt. ℥. de dec.* cõfirmat tantùm libertatem eis qui ex iure antiquo ea potiti sunt, non quòd in posterum velit Iustinianus ista militia vel principatu curiales liberari.

VIII. Imp. Zeno a. Ioanni Magistro Officiorvm. Multis deuotissimæ scholæ agentium in rebus aditionibus permoti, viros clarissimos eiusdem scholæ principes, qui finitis militiæ stipendiis H exeunt, quoties ex maioris iudicis sententiis ipsi vel eorum coniuges, aut liberi, vel serui, aut coloni, siue per se, siue per procuratores conueniantur, non amplius quàm vnum solidum executoribus sportularum nomine

mine præbere compelli: apparitoribus vicarianis, seu præsidialis iudicii, non nisi tertia parte solidi tantum præstanda: nullasq; iisdem concussiones aut vexationes in præbendis fideiussoribus ingeri, sed eos fideiussores, quos locorum defensor æstimauerit, dare: ita videlicet vt pro tenore generalium edictorum hi, qui vel in sacratissima vrbe, vel in prouinciis immobiles possident facultates adiuratoriæ cautioni & substantiæ suæ credantur. Hoc etiam adiiciendo, vt nunquam nisi ex sententia in scriptis prolata penitus moueantur. Ad similitudinem insuper aliorum officiorum, quoties ciuiles vel criminales contra eosdem cognitiones mouentur, executorem quidem negotii vsque ad finem litis ciuilis seu criminalis vnius esse solidi præstatione contentum: & pro insinuandis nostræ serenitatis apicibus, vel simplici contra obnoxios eorum postulatione deponenda, binos solidos ab his vel coniugibus eorum præberi. & quotiescunque exemplaria postulantur: hi quorum interest, accepto solido, quod petitur, præbere non differant. pro implendis verò monumentis, vnde conueniendi tribuitur executoribus facultas, non vltra quàm tres solidos, quibus competit, impertiri præcipimus: arbitris verò non amplius quàm solidum, & fisci patronis dimidiam solidi partem, notariis verò tertiam, vsque ad finem (sicut dictum est) caussæ præstare. super editione quoque chartularum solidi partem dimidiam præbere. Quod si non apud arbitrum, sed in competentibus iudiciis maioribus cognitio celebretur: inducendi quidem negotii gratia non nisi quatuor solidos eosdem viros clarissimos erogare, gestorum verò excipiendorum causa duos tantummodo solidos dare, & nullius vltra suprascriptas quantitates cuiuslibet alteri præstandi sumptus exactione vexari: his omnibus locum habentibus, siue ipsi aliis litem ingerunt, siue ab aliis pulsentur. DAT. KAL. SEPT. THEODORICO. COS.

Hæc lex definit sportularum modum, litigantibus principibus agentium in rebus, & vt ex scripto conueniantur, & fideiussores dent arbitrio defensoris locorum. De sportularum modo nolo singula persequi. Citatur hæc lex in *l. secunda. sup. de com. consist*.

De curiosis. TIT. XXII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD LOLLIANVM PP. Curiosi & stationarii, vel quicunque funguntur hoc munere, crimina iudicibus nuntianda meminerint, & sibi necessitatem probationis incumbere, nec citra periculum sui si insontibus eos calumnias nexuisse constiterit, cesset ergo praua consuetudo, per quam carceri aliquos immittebant. DAT. XI. KAL. AVG. MED. ACC. XII. KALEN. SEPT. ARBITIONE ET LOLLIANO COSS.

Curiosi, qui & curagendarii dicuntur *l. 1. C. Th. eod. tit.* sunt ex agentibus in rebus, vt constat ex *l. 1. de offi. magist. offic.* & ex constitutionibus huius titul. & nominatim *l. 2.* cauetur, vt solis agentibus in rebus curæ publici cursus committantur, non officiis præfectorum prætorio vel vicariorum, *l. 2. ĵ. de apparit. præfect. prætor.* Hæc sunt curiosorum præcipuæ curæ, vt non malè Græci hunc tit. ita interpretati sint, [illegible]. & quidem solæ, vt tamen & missi per regiones, prouincias, litora, portus, cum monitoriis & mandatis instructi, à magistro officiorum in eos qui quid circa cursum publicum admiserint, diligenter inquirant, rem deferant sine inscriptione, & quadam constitutione Græca de custodia reorum continetur, non tamen sine calumniæ pœna, vt hac lege cauetur, quæ etiam prehensionem eos nõ habere significat, & *l. 4.* nec vocationem. Alii erant curiosi cursus publici in comitatu, alii per diuersas prouincias, vt Mariani

A Scoti notitia declarat, qui à magistro officiorum dirigebantur, quandoquidem ex magisterianis erant, id est, agentib. in rebus. De stationariis dixi *l. 6. ī. tit. 1.*

II. IDEM A. ET IVLIANVS CÆSAR AD TAVRVM. Agentes in rebus in curis agendis & euectionibus publici cursus inspiciendis nostrorum memores præceptorum credimus in omnibus velle profutura reipub. ideoq; solos agentes in rebus in hoc genere iussimus obsequiũ adhibere, & non ab alio penitus officio.
B hi verò peruigili diligentia prouidebunt, ne quis citra euectionis auctoritatem moueat cursum, vel amplius postulet, quàm concessit euectio. Quisquis igitur aliquid tale perpetrare tentauerit, improbi cœpti priuetur effectu. demonstretur etiam iudicibus vel curiosis euectio, etiam si quis nobis iubentibus festinare memoret in obsequium necessarium, nec præualeat contumacia vel dignitas. Ergo nummum vetamus exposci
C pro animalibus in cursu minimè constitutis. Quod si fortè aliquis existimauerit perpetrandum: eius quadruplum, quod accepit, inferre cogatur. DAT. XV. KAL. MAI MEDIOLANI, CONSTANTINO A. IX. ET IVLIANO CÆS. II. COSS.

Curiosi mittuntur ex schola agentium in rebus, vt inspiciant euectiones, siue [illegible] cursus publici, & curent ne qui sine euectione currant, *l. 3. ĵ. de cursu pub.* vel supra modum euectionis, qui vt vnius rhedæ copiam habet, ne flagitet duas, vel qui
D biredum habet, aut veredũ, ne flagitet rhedam. Et vt ne à prouincialibus nummum exigant pro animalib. eorum in cursu minimè præbitis.

III. IDEM A. AD AGENTES IN REBVS. Per id tempus quo cursus tuendi sollicitudinem sustinetis, condemnationes præfectorum prætor. circa eos solos irritæ sunt futuræ, qui seruauerint honestatẽ. erga eos verò qui inhonestè & contra decus seculi vel honorẽ militiæ versabuntur, non solum condemnatio man-
E sura est, verum etiam grauior pœna est statuenda. PP. PRID. KALEND. DECEMB. EVSEBIO ET HYPATIO COSS.

Præfecti prætorio coercitionem habent in curiosos, qui in hoc officio inhonestè versantur.

IIII. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MARCELLO MAGISTRO OFFICIORVM. Agentes in rebus singulos per singulas prouincias mittendos esse censemus, quibus tamẽ inspicien-
F darum euectionum tantum debeat cura mandari: vt nihil prorsus commune aut cum iudicibus, aut cum prouincialibus habeant. nec naues debebunt illicita concussione vexare, nec libellos, vel contestationes litis gratia suscipere, aut in carcerem quemquam trudere, sed cursui solum vacare. DAT. KAL. IVN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

De hac dictum est satis *l. 1.* Quod ait, *nec naues*, eò pertinet *l. 1. ĵ. de litt. custodia.*

G
De palatinis sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

TIT. XXIII.

Palatinorum nomen generale est. Eo continentur militantes in sacris scriniis, & agentes in rebus, de quibus dictum est ī. & apparitores Comitum largitionum vel priuatarum, de quib. *hoc tit.* agitur, & ministeriani, de quibus *tit. sequen.* Generalem hanc significationem comprobat *l. 1. ĵ. de priu. cor. qui in sac. pal. mil.* Ambros. 5. Epist. *Palatina*, inquit, *officia omnia, id est, memoriales,*
H *agentes in rebus, apparitores diuersorum Comitum*. Hic tit. vt iam dixi, est de apparitoribus Comitum, qui & largitionales, aut priuatiani dicũtur, & hoc sensu plurimùm in constitutionibus palatini accipiuntur, vt *l. vltim. s. de locat. præd. ciu. l. 1. sup. quib. ad cond. præd. fis. l. 2. ī. de col. fund. fisc. l. vlt. ī. de fide hast. fis. l. 2. &*

pr. hon. sub. & multis aliis. & sicor officium pro officialibus accipitur sæpe. ita palatium pro palatinis. Ammian. l. 4. *Tuas & palatinas auferre iubeo propediem annonas.* & eodem libro, *Relicto palatio omni.*

I. Impp. Constantivs et Constans aa. ad Beronicianvm vic. Asiæ. Palatini pro capitibus, seu iugis suis tantum pensitationem atque obsequia recognoscent, extraordinariis & sordidis muneribus, & susceptionibus, & temonariis oneribus liberati. Dat. Non. Mai cp. Constantio iiii. et Constante iii. aa. Coss.

Palatini excusantur ab extraordinariis & sordidis muneribus.

II. Imppp. Valentinianvs, Valens, Gratianvs aaa. Titiano Com. s. l. Nullus thesaurensis, vel officialis Comitis thesaurorum semel deprehensus euersor, quocunque pacto, aut repetat militiam suam, aut aliam sibi requirat per ambitum dignitatem, vt sese transferat ad aliam quamcunque militiam. Dat. viii. kal. no. Febrvar. Antiochiæ Gratiano a. iiii. et Merobavde Coss.

Thesaurensem vocare videtur officialem Comitis sacrarum largitionum, qui & Comes Thesaurorum dicitur. *Vel*, igitur hoc loco est *disiunctiua*. Si thesaurensis, id est, apparitor Comitis sacrarum largitionum deprehendatur euersor rerum ad sacrum ærarium pertinentium, militia pellitur, & nec ad eam reuerti, nec aliam vllam militiam siue dignitatem capessere potest.

III. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Pancratio c. r. p. Prisco iam nūc ordine reuocato, de palatino potius officio ad gerendum principatum officiu Comitis domorum per Cappadociam mittantur, quales Comes etiam domorum, si inhonestum aliquid gesserit, vereatur. Idoneos itaq; singulis annis è numero mittendariorum ad hoc eligere debebis & mittere. Dat. prid. Non. Ivl. Scopis Avsonio et Olybrio Coss.

De comite domorum scripsimus *tit. 5. huius libri.* Hic habebat officium, & officii principem, non ex schola agentium in rebus, sed ex officio Comitis rerum priuatarum.

IIII. Iidem aaa. Hesperio pp. Nihil omnino vilis iudicibus cum palatinis nostræ clemētiæ, quicunque à Comitibus diriguntur, sit commune atque coniunctum: sed excepta reuerentia, quæ non solum ab inferioribus, sed etiam à maioribus, & in prouincia degentibus rectoribus prouinciarum debetur atq; defertur suis quisque necessitatibus obsecundet. Dat. viii. In. Dec. Sirmio Avsonio et Olybrio Coss.

Vt palatini missi in prouincias à Comitibus ærarii suum munus exequantur per se salua reuerentia præsidum.

V. Iidem aaa. Nebridio c. r. p. Quidam post impletum ordinem militiæ palatinæ, quam gesserant honorémque transactum, ad exceptorum scrinia trāsire nituntur. Hac igitur lege sancimus, vt nulli prorsus dehinc ista audendi relinquatur occasio: sed vnusquisque eius scrinii, quod primum militando elegit, ordinem persequatur, nec in alterius loco finem militiæ requirat, qui iam proprii ordinis trāsegerit principatum. Dat. v. In. Oct. cp. Merobavde ii. et Satvrnino Coss.

Varia sunt scrinia largitionum, & rerum priuatarum. Qui in vno militauit, & fuit in eo primicerius siue princeps, postea ad aliud transire, & locum alii debitum occupare non potest.

VI. Iidem aaa. ad Probvm pp. Ab officiis palatinorum excellentia tua sciat ita penitus esse recedendum, vt nec ipsa post modum licitum sibi credat eidem aliquid iniungere, & præterea prouinciarum rectores prohibeat quidquam vlterius tale conari. Dat. vii. kal. N. v. Med. post cons. Merobavdis ii. et Satvrnini.

Ne præf. prætorio, ne præsides quidquam palatinis iniungāt. Hoc enim ad solos Comites spectat.

VII. Iidem aaa. Trifolio c. s. l. Scriniis omnibus largitionum comitatensium infrascriptas decernimus dignitates, vt his cōtenti, ambiendi sibi aditum interclusum esse cognoscāt, etiamsi speciale beneficium emendicato suffragio quisquam voluerit impetrare. annonas etiam iuxta definitū dignitatum modū volumus præstari, nec amplius quidquā præsumi. Breuis, quas dignitates, per singula scrinia officiū sacrarū largitionum habere statutum est. Scrinii exceptorū perfectissimus ordinis secundi numero vnus, id est, primicerius exceptorum vnus: ducenarii duo, id est, tertiocerius, & quattocerius, centenarius vnus, id est, primicerius instrumētorum: epistolares numero duo: formæ primæ numero triginta sex: formæ secundæ numero quatuor: formæ tertiæ numero tres. Scrinii numerorum perfectissimus ordinis tertii numero vnus: ducenarius numero vnus: centenarii numero duo. Epistolares numero duo: formæ primæ numero tres: formæ secundæ numero vnus: formæ tertiæ numero duo. Sacri scrinii tabulariorum perfectissimus ordinis tertii numero vnus: ducenarius numero vnus: centenarius numero vnus: epistolaris numero vnus: formæ primæ numero tres: formæ secundæ numero quinq;. Scrinii canonū perfectissimus ordinis tertii numero vnus: ducenarius numero vnus: centenarius numero vnus: epistolares numero duo: formæ primæ numero quatuor: formæ secundæ numero quatuor. Scrinii mittendariorum ducenarius numero vnus: centenarii numero duo: epistolares numero octo: formæ primæ numero septem: formæ secundæ numero triginta tres. Scrinii aureæ massæ perfectissimi ordinis tertii numero vnus, id est, primicerius sacræ massæ numero vnus: itē secundocerius numero vnus: ducenarii numero duo, id est, tertiocerius, & quartocerius: centenarii numero sex: epistolares numero quatuor. Aurifices specierū perfectissimus numero vnus: ducenarii numero quatuor: cētenarii numero sex: epistolares numero octo: formæ primæ numero XVII: formæ secūdæ numero quatuor. Aurifices solidorum ducenarii numero vnus: centenarii numero octo: epistolares numero sex: formæ primæ numero nouē: formæ secundæ numero triginta. Sculptores & ceteri aurifices centenarii numero vnus: epistolares numero quinque: formæ primæ numero sex: formæ secundæ numero decem & octo. Scrinii auri ad responsum perfectissimi ordinis primi numero vnus: perfectissimi ordinis secundi numero duo: ducenarius numero vnus: centenarii numero duo: epistolares numero tres: formæ primæ numero quatuor: formæ secundæ numero duo: formæ tertiæ numero vnus. Scrinii a miliatensibus perfectissimus ordinis primi numero vnus: ducenarius numero vnus: formæ primæ numero vnus: formæ secundæ numero duo: formæ tertiæ numero tres. Scrinii vestis perfectissimus ordinis tertii numero vnus, perfectissimus ordinis secundi numero vnus, ducenarii numero vnus: cētenarii numero vnus: epistolares numero duo: formæ primæ numero septem: formæ secundæ numero decem: formæ tertiæ numero quatuor. Officialium sacrarū vestium du-

cenarii

cenarii numero tres, centenarii numero tres, epistolares numero duo, formę primę numero duodecim, formæ secundæ numero decem, formæ tertiæ numero octo. Deputati sacræ vestis perfectiss. secundi ordinis numero duo, ducenarii numero duo: centenarii numero duo: epistolares numero duo: formæ primæ numero tres. Scrinii ab argento perfectissimi ordinis secundi numero vnus: epistolares numero vnus: formæ primæ numero sex: formæ secūdæ numero tres: formæ tertiæ numero vnus. Scrinii à pecuniis perfectissimus ordinis secundi numero vnus: formæ primæ numero vnus: formæ secundæ numero duo: formæ tertiæ numero quinque. Argentarii comitatenses ducenarii numero vnus: centenarii numero duo: epistolares numero tres: formæ primæ numero octo: formæ secundæ numero viginti quinque. Barbaricarii centenarii numero duo, epistolares numero quinque: formæ primæ numero octo: formæ secundæ numero vnus. DAT. IIII. ID. IVN. HERACLIÆ RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

Scrinia sacrarum largitionum hæc sunt, exceptorum, *l. 5. sup.* canonum, *l. 10. ꝫ. de mutil.* Tabulariorum, *l. vltim. ꝫ. de vest. oloh.* numerorum, siue numerariorum, mittendariorum, aureæ Massæ, auri ad responsum, à miliarensibus, vestiarii sacri, ab argento, à pecuniis. Officiorum in eis scriniis dignitates & gradus quibus strenæ debentur & vestes, & annonæ, hi primicerii, ducenarii, centenarii, epistolares vel epistolarii, vt Cod. Theod. & Saluia. 5. de prouidentia: *Veniunt plerunque noui nuntii, noui epistolares a summis potestatibus missi*: vbi vulgò malè *nouarum epistolarum*. Sunt & alii gradus, qui dicuntur formæ primę, secundę, tertiæ, vt & inter ministeriales, *l. 2. ꝫ. de castren.* Numerū singulorum notitia huius legis declarat, quàm miserè deprauatam, emendaui vt potui locis quàm plurimis. Vbi erat scriptum, *scriniarii ad militem*, vetus habebat *ad militem*. Emendaui ex notitia Mariani, *scrinio a miliarensibus*. Miliarenses nummorum genus est, qui erogabantur militibus *Nouel. 105.* Epiph. τὸ ἀργύριον τοῦτο ὃ οἱ Ῥωμαῖοι μιλιαρήσιον καλοῦσιν ὃ ἑρμηνεύεται στρατιωτικὸν δόμα. Idem & Cedrinus scripsit. Vbi erat scriptum, *per formam*, emendaui, *perfectissimus, vel perfectissimi*, & alia multa. Rerum autem priuatarum scrinia quatuor sunt, beneficiorum, rationum, securitatum, largitionū priuatarum. Quod non tantùm notitia Romani imperii comprobat, sed & *l. vltim Cod. Theod. eod. tit.* in qua ita est: *Tam primiceriis officii priuatarum, quam aliis quatuor reliquorum primiceriis scriniorum.*

VIII. IIDEM AAA. TRIFOLIO C. S. L. Placuit iusta & omnibus mittendariis palatini officii profutura suggestio, quam insinuasti, vt ex iisdem annis singulis ducenarii tantùm & centenarii habito prouisionis intuitu cingulo liberētur. DAT. IIII. ID. MAR. CP. ARCADIO A. I. ET BAVTONE V. C. COSS.

Hæc quoque lex valdè corrupta est. Legendum, *Placuit iusta & omnibus mittendariis palatini officii profutura suggestio, quam insinuasti, vt ex iisdem annis singuli, ex ducenariis terni, ex centenariis habito prouisionis intuitu cingulo liberentur.* Fuit in officio Palatino mittendariorum certus numerus, *l. 9. ꝫ.* qui soli vsu exigente mittebantur in prouincias iussu Comitum. Ex eis singuli quotannis cingulo liberantur. Et sequentes in eorum locum succedunt, ex ducenariis terni, ex centenariis habito prouisionis intuitu.

IX. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. NESTORIO COM. R. P. Non aliter quilibet in officio sacrarū largitionum vel priuatarum cingulū militiæ sibi sumēdum existimet, nisi nostræ mansuetudinis adnotationem meruerit. DAT. PRID. ID. AVG. ANCYRÆ, STILICHONE II. ET ANTHEMIO COSS.

Ne quis palatinorum cœtui societur sine adnotatione principis.

X. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.

A IOANNI PP. Palatinos qui sacrarum remunerationum rationem tractantes inculpatim ad calcem terminúmque militię peruenerint, nec nō etiam adiutorem, & primicerios diuersorū officiorum, præcipimus habere priuilegia, quæ nuper agentium in rebus scholæ nostra sunt mansuetudine contributa, scilicet vt à tyronum præbitione memorati reddantur exsortes, ceteráque onera non agnoscant. DAT. VII. ID. IVN. RAV. POST CONS. HONORII IX. ET THEODOSII V. AA.

B Vt palatini sacrarum largitionum completa militia, & primicerii scriniorum, de quibus *l. 7. ꝫ.* & adiutor officii palatini, qui scilicet matriculam tractat, *l. 16. & 17. Cod. Theodos. eodem tit.* à tyronum collatione excusentur. Quod & scholæ agentium in rebus datum aiunt, nec tamen est supra relatum. Verùm de eo in Cod. Theod. *l. 13. de agent. in rebus. & ꝫ. de priuileg. eorum qui in sac. pal. mil. l. 2.* Ait, *Cetera onera*, Additur in C. Th. *quæ antea ad dignitatis dispendium sustinebant.*

C XI. IIDEM AA. ANYSIO C. S. L. ET TAVRO C. R. P. Ad similitudinem sanctionis, quam de proximis sacrorum promulgauimus scriniorum, etiam in officio sacrarum largitionum, atque priuatarum pro biennio annum sub perpetua obseruatione præcipimus custodiri: ita vt & priuilegia, quæ huiusmodi officiis, vel primiceriis sacris legibus deferuntur, integra illibataque seruentur. DAT. III. KALEND. IVL. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLA-

D DIO COSS.

Vt primicerii officiorum & scriniorum palatinorum sint annui, exemplo proximorum sacrorum scriniorum, *l. sexta. supra, de proxim. sacr. scrin.* Biennales erant ex *l. 14. Cod. Theodos. eod. titulo.*

XII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. MAXIMO C. S. L. Viros deuotos palatinos non oportet in hac regia vrbe apud virum illustrem præfectum vrbi litigare compelli, nisi de ædi-

E ficatione domorum, & seruitutibus, & annonis orta videatur causa. in aliis verò causis, tam pecuniariis, quàm criminalibus, apud viros illustres tantummodo Comites suos respondere. Rectoribus autem prouinciarum intra administrationis suæ fines inter pręsentes palatinos, nec causis publicis occupatos cognoscere, tam pro ciuili, quàm pro criminali causa permittimus. sic tamen, vt non aliter criminalis sententia aduersus

F eos proferatur, nisi ex suggestione prouincialis iudicii vir illustris Comes, sub quo militat, certioratus hoc ei permiserit.

Vt palatini in litibus non respondeant præfecto vrbi, exceptis casibus certis, de quibus diximus *l. 12. ꝫ. de proxim. sacr. scri.* sed Comitibus, in vrbe scilicet. Nam in prouinciis ordinarium iudicem agnoscunt, nisi si qua publica sollicitudo eis iniuncta sit, vt etiam in causa agentium in rebus excipitur *l. 4. ꝫ. de agen. in reb.* Sed neque prouincialis magistratus criminalem sententiam dicere in eos potest inconsultus Comitibus.

G XIII. IIDEM AA. EVDOXIO C. S. L. Inter alias prærogatiuas, quas antè meruerant scholæ societatis sacrarum largitionum, primicerius, & tres primicerii scriniorum tribuni militaris prætoriani dignitate fruantur: nulla eis ex cuiuslibet iudicis præceptione iniungenda publica vel priuata necessitate.

Vt ex officio sacrarum largitionum primicerius totius officii, & tres primicerii scriniorum, tribuni prætoriani militaris dignitate fruantur, ita vt & ciuilium & militarium iudicum indictionibus immunes sint. Sic *l. 4. ꝫ. de appar. mag. milit.* Ait, [*Societa-*

H *tis,*] malim, *Societate.* Ait, [*Tres.*] Atquin plures Marianus ponit, & *l. 7. ꝫ.* Vel desierunt esse plures, vel ex pluribus quinam hi tres sint diuinare non possumus. Idemque de primiceriis scrinio um rerum priuatarum dicendum, qui & primates dicuntur *l. seq.* &

primi ſcrinii à Mariano. quos fuiſſe quatuor oſtendimus *l. 7.* At *l. ſeq.* tribus duntaxat eadem priuilegia tribuit.

XIIII. IIDEM AA. FLORENTIO PP. Iubemus viros deuotos palatinos rei noſtræ numinis priuatę eiſdem priuilegiis decorari, quibus etiam palatini qui in ſacris largitionibus deſeruiunt. cùm enim par ſimiliſq; militia ſit, iuſtum & competens videtur iiſdem vtrumque officium priuilegiis gloriari. Primicerios itaque officii treſque primates ſcriniorum rerum priuatarum finito tempore militiæ inter tribunos militares prætorianos, ſaluis iiſdem præſtitis priuilegiis ſacris conſtitutionibus, noſtram clementiam adorare decernimus: ita tamen vt nullam iniunctionem, nullam ſollicitudinem priuati vel publici negotii quolibet iudiciario præcepto ſuſtinere poſſint: ſed excepta omni neceſſitate, omnique fatigatione indeptæ dignitatis honore potiantur.

Eadem hæc Conſtitutio dat ſcholæ priuatarum, quæ ſuperior ſcholæ theſaurorum.

De ſtratoribus. TIT. XXIIII.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD ZOSIMVM PRÆSIDEM NOVÆ EPIRI. Per omnes prouincias edictum generale miſimus, vt ab ſtratoribus vnus tantum ſolidus probæ nomine poſceretur, & in offerendis equis certam formam, ſtaturam & ætatem prouinciales noſtri cuſtodiendam eſſe cognoſcerent, quos etiam fiſco certo modo ſolidorum obnoxios fecimus, ſi quod ſtratores petere interdictum eſt, illi dare ſtratoribus non timerent. Officium quoque grauitatis tuæ centum argenti libris multabitur, ſi ſciens prædictam rem geſtam fuiſſe, non illicò eam ſeueritati iudiciariæ prodiderit. DAT. XIII. KALEND. IVL. APOLLONIÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Nihil refert ſtratores dixeris, an ſtatores. hi erant in officio præſidum aut proconſulum. Eis dabantur nonnunquam rei cuſtodiendi, vt quemadmodum in Cypriani vita ſcriptum eſt: *Ductus & ſuſceptus eſt Cyprianus cuſtodiendus ab ſtratore ſiue ſtatore officii proconſulis.* At proprium horum munus eſt, equum freno tenere, & conſcendenti magiſtratui operam ferre. Non vtar auctoritate donationis Cõſtantini, ſed aliorum. Spartianus in Caracalla, *Cum illum in equum ſtrator eius leuaret.* Paulus Diaconus de geſtis Lang. *Equus quamuis hinc inde a ſtratore verberibus caſus non poterat eleuari.* Item equos militares probare, qui à prouincialib. conferentur, vt hæc lex indicat. & Marcellinus 29. his verbis: *Conſtantinus ſtrator paucos militares equos ex his auſus mutare, ad quos probandos miſſus eſt in Sardiniam.* Et probæ nomine hæc lex ſtatuit à prouincialibus ſtratoribus vnum tantũ ſolidum dari, nihil prætereà. Perperam antea legebatur, *proprio nomine,* ſicut paulò poſt, *ſtaturam æqualem,* pro *ſtaturam & ætatem.* Hoc probæ nomine vſus etiam eſt Marcellinus *in fin. lib.* XXII.

De caſtrenſianis, & miniſterianis.

TIT. XXV.

Caſtrenſiani ſunt miniſteriani aulici qui ſacro miniſterio deputati ſunt, vt ait *l. 4.* veluti prægustatores, pincernæ, veſtitores, piſtores, pędagogia, ſiue pædagogiani pueri, vt Marcellinus *lib.* XXVI. deſcribit, tunica auro diſtincta induti, à calce in pubem, purpureis operti tegminibus pedum, quos & *lib.* XXX. refert in venatione diſponi ad canes retinendos, Gallicè, *pages.* Caſtrenſes miniſtri appellantur à Lampridio *in Alexandro.* De iis Tertull. de corona militis, *Eſt etiam,* inquit, *alia militia regiarum familiarum, nam & caſtrenſes appellantur.* Hi erant ſub diſpoſitione viri ſpectabilis caſtrenſis ſacri palatii, vt diximus *tit. 5. ſup.*

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. NARSI VIRO SPECTABILI, COMITI, ET CASTRENSI, S. P. In officio ſpectabilitatis tuæ ſecundam formam diualium reſponſorum poſt completum tempus præfinitum, id eſt, biennium, prioribus diſcedentibus, inſequentes ad locum pro merito laborum ſtipendiorumque ſuccedant: nec vlla licentia tribuatur his, qui impletum depoſuerunt officium, denuò ad eandem militiam vel ſollicitudinem remeandi. DAT. VI. ID. FEB. CP. THEODOSIO A. VII. ET QVI FVERIT NVNTIATVS.

Caſtrenſis ſacri palatii officium habuit, vt Marianus Scotus in notitia docet. In eo qui biennio militarunt ſuperiore gradu, eam deinde militiam deponunt, & ſequentibus locum faciunt, nec rurſus ad eandem militiam reuerti poſſunt, vt & de palatinis cõſtitutum eſt *l. 5. ſup. de pal. ſacr. larg.*

II. IIDEM AA. SCHOLASTICO V. S. COMITI ET CASTRENSI S. P. Si quis primæ, vel ſecundæ, vel tertiæ formæ ſpecialiter inter ſtatutos gradum cœlitus valuerit impetrare: ſupernumerarius vltimus formæ tertiæ in matriculis habeatur. DAT. PRID. ID. IAN. CP. HONORIO XIII. ET THEODOSIO X. A. COSS.

Vt inter largitionales *l. 7. ſ. de palat.* ita & inter caſtrenſianos ſiue miniſteriales certi ſunt gradus primæ, ſecundæ, tertiæ formæ, & ſtatuti alii, alii ſupernumerarii. Sed ſupernumerarii, qui primæ, aut ſecundæ, aut tertiæ formæ gradum beneficio principis obtinuerunt, vltimi in formam tertiam reiiciuntur, nec pleno principis beneficio fruuntur ex hac lege.

III. IMPP. LEO ET ANTHEMIVS AA. IOANNI COMITI ET MAGISTRO OFFICIORVM. Hi qui in ſchola veſtis ſacræ militant, vel matres eorum, vel vxores, criminalem vel ciuilẽ litem contra ſe mouendam, in nullo alio, niſi in ſublimitatis tuæ ſuſcipiant examine.

Vt miniſteriani veſtis ſacræ iuriſdictioni ſubiiciantur magiſtri officiorum. Neſcio an ob id caſtrẽſiani à Suida magiſteriani appellentur, vel ita legendum, μιλιτευόντων ἐν καστρησίοις, quod probo. Dicitur autem magiſter officiorum etiam Comes, in inſcriptione huius legis, vt *l. 3. ſ. de cur. pub. & l. 10. C. Theod. de curſo.* & in inſcriptione *l. 3. ſ. de offi. mag. off. & l. 1. tit. ſeq.* Sic etiam ſe vocat Ælius Amidenus medicus. Sic in Nerua quidã: ὁ [illegible] [illegible].

IIII. IMPP. LEO ET ZENO AA. MARIANO COMITI ET MAGISTRO OFFICIORVM. Ante omnia nullius alterius iudicis penitus minoris vel maioris ſacro miniſterio noſtro deputatos, quorum officia ſigillatim breuis ſubter annexus continet, niſi à tuę duntaxat magnitudinis ſentẽtiis conueniri: vt in nullo penitus alterius iudicis foro pulſantium, niſi in tuæ tantummodo amplitudinis examine, præbeant aliquando reſponſum. Sed ne in hoc ipſo iudicio enormibus moleſtentur diſpendiis, vel ex nudis conueniantur facilè iudicis cuiuſcunque mandatis: ipſis quoque ſportulis & fideiuſſionibus modum conſtituimus obſeruãdum, ante omnia decernentes, nequando ſine ſcriptura vel interpellatione depoſita, ac ſententia protogata tuæ magnitudinis eadémque non edita conueniri poſſint. conuentos verò non alium fideiuſſorem, niſi actuarium, vel vnum ex primatibus ſuæ ſcholæ executoribus pro reſponſione ſuæ perſonæ ſine ſcripto præſtare, ſiue per ſeipſum, ſiue per procuratorem datum in iudicio reſponſuri ſunt, & ſiue in cauſis ciuilibus appetantur, ſiue in criminalibus accuſentur. nec vltra contentionis nomine ſportularum, quam vnum aureum executoribus vſque ad finem litis præſtent, quemcunque contigerit conueniri. Inducendorum ſanè nomine & cognitionum exercendarum, ſtandæque perſonæ gratia ex ſimplici poſtulatione contra eos habita, ſiue ex appellatione ſubſecuta, vel alio quolibet

modo

modo in iudicio deponatur: tribus tantummodo solidis vsque ad terminum negotii eos, qui accepturi sunt, præcipimus semper esse contentos. In cognitionalibus verò gestis edendis, duos tãtummodo præstari solidos. Hæc autem priuilegia non in eorum tantummodo, sed in matrum quoque, & vxorum personis valere, & ad integrum permanere: filiis quoque & maritis easdem fideiussionis nomine, si necessitas interpellationis exegerit, tradi, nec alios vades exigi: ipsósq; dum militant, B & post emensam militiã cum his, qui ex tempore priori præstitæ sibi pragmaticæ sanctionis eiusdem militiæ stipendia implesse noscuntur, omnibus priuilegiis perfrui (cunctis nihilominus capitulis sacris affatibus diuæ recordationis Martiani, quos se meruisse asserunt, valituris: excepto hoc, quod in diuersis iudiciis tunc respõdere præcepti sunt) hac sanctione decernimus. Aduocato quoque fisci, exceptoribus etiam, qui apud arbitros hoc vtuntur officio, ab exordio incipiendo vsq; C ad terminum finémque negotii tertiam duntaxat partem solidi præbituros. in huiusmodi autem arbitrorũ gestis edendis non vltra præstare, quàm dimidiam solidi partem. & eùm per prouincias constitutus fideiussore cõuentus caruerit, adiuratoriæ tantummodo cautioni committi, nec vllo tempore, nisi ex tuæ duntaxat magnitudinis sententia conueniri: exceptis tributariis, & munerum functionibus, & criminibus, quæ in locis D inquiri, flagitari, & vindicari generalia legum præcepta constituunt: præsenti sanctione decernimus. viro clarissimo adiutori sublimitatis tuæ in speculis constituto, ne quid ex his, quæ statuimus, aliqua subreptione violetur.

Quod lex superior scholę vestis, hęc dat omnibus ministerianis, vt sint sub iurisdictione magistri officiorum, exceptis criminalibus & tributariis causis: & vt non nisi ex scripto conueniantur, & conuenti vt committantur fidei actuarii, vel vnius ex pri- E oribus eiusdem scholæ. Definit & modum sportularum. Cetera nolo persequi. Desideratur in fine legis notitia ministerianorũ. Desiderari etiam Cõstitutionem Gręcam, quidam Codices adnotatum habent.

De decanis. TIT. XXVI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. HELIONI COMITI ET MAGISTRO OFFICIORVM. Quatuor qui ex corpore decanorum ad primum militiæ gradum peruenerint, biennii spatio primiceriatus F gerant officium, neque vlterius cuiquam liceat in hoc immorari: vt omni gratia & ambitione cessante, post duorum annorum curricula succedant prioribus subsequentes. DAT. PRID. NON. NOV. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO V. C. COSS.

Decanos esse ex ministerianis *l. 2.* probat, & notitia *l. 7. ȷ. de diu. off.* Et Ambro. v. Epist. *Quod de palatio*, inquit, *decanos misissent & vela suspenderent*. Et Corippus *in Iustino*, Acciti proceres omnes, scholáque palati. Turba decanorum, cursorum, in G rebus agentum. Cuius ministerii si aues scire, tetro oculum *de collegiatis* quęras. Fuêre in eo corpore primiceri quatuor biennales.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. NOMO MAGISTRO OFFICIORVM. Nostræ pietatis famulationibus adhærentes decanos non oportet pro desiderio pulsantium ad alia protrahi iudicia, sed viri illustris tãtum magistri officiorum obseruare examen. hoc namq; modo neque mansuetudinis nostræ H obsequia decipiuntur, & agentibus aduersus eos iure adhibetur responsum. Ad exemplum itaque deuotissimorum scholarium, nulli licere memoratos ad aliud

A iudicium trahere, & pulsatos fidei priorum scholæ permitti præcipimus.

Decani pertinent ad iurisdictionem magistri officiorum, & conuenti primiceriorum scholæ fidei committuntur.

De mensoribus. TIT. XXVII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ÆMILIANO MAGISTRO OFFICIORVM. Primicerius mensorum biennio expleto agentis in rebus vltimi militiam sortiatur. DAT. X. KALEN. AVG. ANCYRÆ, B STILICHONE ET ANTHEMIO COSS.

Mensores etiam sunt ex ministerianis, *l. vlt. ȷ. de diu. offic.* De mensuris incertus auctor adiunctus libris *de limitibus agrorum*, mensores intelligens: *Ministeriales*, inquit, *Imperatorum putamus maiores in accipiendo, minores in dando mensuras habuisse.* Iidem principi hospitia præparant, *l. 1. 2. 5. ȷ. de metatis.* Ex hoc corpore primicerius biennio completo inter agẽtes in rebus vltimo loco connumeratur.

De priuilegiis eorum qui in sacro palatio militarunt.

C TIT. XXVIII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. PALATINIS BENE MERITIS S. A palatinis tam his qui obsequiis nostris inculpata officia præbuerunt, quàm illis qui in scriniis nostris, id est, memoriæ, epistolarum, libellorúmq; versati sunt, procul vniuersas calumnias, siue nominationes iubemus esse submotas: idq; beneficium ad filios D eorum atque nepotes ipso ordine sanguinis peruenire, atque immunes eos à cunctis muneribus sordidis & personalibus permanere, cum vniuersis mobilibus & mancipiis vrbanis, nec iniurias eis ab aliquibus inferri: ita vt qui hoc contempserit, indiscreta dignitate pœnas debitas exigatur. DAT. IIII. KAL. NOV. TREVIRIS VOLVSIANO ET ANNIANO COSS.

His qui militarũt inter ministeriales & memoriales hęc constitutio excusationem dat à personalibus muneribus, & à patri- E monialibus sordidis.

II. IDEM A. AD RVFINVM PP. De cubiculis nostris vacatione donatos, vel diuersis obsequiis palatinis, memoriales etiam, qui in scriniis memoriæ, epistolarum, libellorum, sacrarúmque dispositionum referuntur, necnon & si qui in vtroque officio palatinorum comitatensium singularúmve vrbium, & officio admissionum, & castrensis sacri palatii militant priuilegia volumus habere, vt nec ipsi, nec filii, nec nepotes F eorum ad honores vel munera municipalia deuocentur. Quibus omnibus condonamus, ne exactorum, vel turmariorum, quos capitularios vocant, curã subeant, vel obsequium temonariorum, vel pentaprotiæ, aut etiam tyronis præstationem agnoscant. nam beneficiis nostris ita digni sunt, vt etiam censualibus, vel personalibus, vel corporalibus muneribus liberentur, & habeant castrense peculium, siue adhuc palatium obseruẽt, G siue optata quiete donati sunt. quibus omnibus priuilegiis coniungimus agentes in rebus, licet militaribus videantur esse subnixi. DAT. V. KALEND. MAII SIRMIO CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CÆS. COSS.

Hęc verò constitutio priuilegia dat eisdem atque etiam excubitoriis, & admissionalibus, & agentibus in rebus, & his qui in vtroque officio, id est, largitionum, & priuatarum, palatinorum, comitatensium, singularúmve vrbium militant. largitiones siue H largitionales & priuatiani, alii fuerunt Comitatenses, qui scilicet in aula versabantur, *l. 7. ȷ. de pal. sacr. largit.* (sic & Theodoritus vocauit *lib. IIII. cap. XXII.*) alii in vrbibus singulis, qui omnes palatinorum matriculis adtinentur, vt ait *l. 3. C. Theod. eod. tit. l. 1. Cod. Theod. de priuil. app. mag. pot.* Priuilegia hæc sunt, ne

ipsi vel filii aut nepotes eorum ad honores & onera municipalia deuocentur: ne tyronum exactionem siue præstationem agnoscant. quod vnum idémque onus variis appellationibus hac lege significari ea comprobabunt, quę diximus *l.4. ǀ. de dignit.* maximè si vt est scriptum in Cod. Theodosii in hac lege legatur *prototypia*, non *pentaprotia*, & quod turmarios vocat, à turmis tyronum cogendis scilicet: & vt habeant castrense peculium: & vt ne personæ eorum aut serui professionibus censualibus inserantur: & vt vacationem habeant personalium munerum. Vacatio patrimonialium non datur, nisi sordidorum. Ait, [*licet militaribus.*] Cod. Theod. *licet meritis militaribus*, id est, licet palatinis annumerandi non videantur. sed tamen ad eos quoque palatinorum nomen pertinere ostendimus in tit. *de pal. sacr. larg.*

III. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Evtropio pp. Ex aula nostra decedentes viri ab omnibus iniunctis habeantur immunes, numerariorum fastus vel rapaces quæstus tanquam experientes & idonei non patiantur. Dat. iii. Non Feb. cp. Evcherio et Syagrio vv. cc. Coss.

Ne quid oneris numerarii præf. prętorio iis qui in palatio militarunt iniungant, tanquam idoneis rerumq; peritis, id est, hoc colore quòd ad onera idonei sint.

IIII. Imppp. Valentinia. Theodos. et Arcadivs aaa. Octaviano p. v. Omnes qui in palatio militando diuersis actibus paruerint, in tantum eius dignitatis, cuius meruerint missionem, obtinere nouerint insignia: vt his omnibus præferantur in ordine atque consessu, qui posteriore tempore regendas prouincias dignitatésque susceperint palatinas. Si quis autem temeraria vsurpatione statuta violare tentauerit, sacrilegii pœnam sustineat. Dat. prid. Non. Ivl. Med. Acc. iiii. kal. Septemb. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Vt palatini soluti militia posteriorib. præferantur, qui vel rexerunt prouincias, vel dignitates susceperint palatinas. Connumerantur ergo inter clarissimos. Quod est in subscriptione *Nobilissimo puero*, & occurrit in aliis frequenter, non erit alienum hoc loco admonere, eo significari Cæsaris, id est, designati successoris imperii dignitatem. Zonaras *in Iustino*: τὴν τῶν νωβελισσίμων ἀξίαν τοῖς τεταγμένοις ἐπὶ διαδέξασθαι.

De priuilegiis scholarum. Tit. XXIX.

Scholares erant sub magistris officiorum, taxati in xi. scholis. *l. vltim. ǀ. de loca.* Marianus Scotus x. recenset, quas retuli in *l. 1. ǀ. de anno. ciuil.* Vndecima fuit fabricensium. Et sunt quasi supernumerarii milites, vt Suidas indicat in verbo ὑπεράριθμοι. Alii sunt milites sub magistris militum, alii fœderati sub phylarchis siue optionibus. Separantur scholares, veluti agentes in rebus, à palatinis *l. 2. ǀ. tit. praeced.* qui est de priuilegiis palatinorum. Hic verò de priuilegiis scholarium.

I. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Phlegrethio, Comiti et Magistro Officiorvm. Viris spectabilibus Comitibus scholarum verberandi degradandive senatores ac ducenarios licentiam denegamus. ea namque quæ tali commotione digna sunt, ad tuæ sublimitatis volumus referre notitiam. Insuper etiam domesticos eorum, non senatores, vel ducenarios centenariósve fieri decernimus: pœna quinque librarum auri plectendo, quisquis hanc diuinam iussionem excesserit: scrinio verò barbariorum, si tale quid vel attentari passum fuerit, vel attentatum contra leges non suggesserit, decem librarum auri condemnatione percellendo. Illud etiam obseruari non sine ratione conuenit, ne is cui domestici officium per militiæ gradum vel quinquennii tempus interdici censuimus, familiaritate Comitis simulata rem prohibitam alio nomine valeat vsurpare. Dat. xvi. kalen. Apr. cp. Cyro v. c. Cos.

Hæc lex est de schola agentium in rebus, in qua suo titulo ostendimus has esse dignitates senatorum, ducenariorum, centenariorum. Esse & Comites siue Tribunos scholarum, de quibus titulo xi. Id autem hac lege pro priuilegio datur huic scholæ agentium in rebus, ne in senatores, & ducenarios Comites scholarum verberationem, aut regradationem habeant, sed soli magistri officiorum. Quod repetitum est ex *l. 3. ǀ. de offic. magist. officiorum.* Et ne domestici Comitum scholarum, senatores vel ducenarii, vel centenarii fiant. Et ne cui domestici officium interdictum est, fraudem huic interdictioni faciat. Interdictum autem est senatoribus, ducenariis, centenariis domesticatus officium.

II. Impp. Leo et Zeno aa. Evsebio Magistro Officiorvm. Hac lege decernimus, vt qui in singulis scholis militant, quique post emenita stipendiorum curricula ad primiceriorum gradum perueniunt, & adorata nostræ diuinitatis purpura virorum clarissimorum Comitum meruerint dignitatem: tam cingulo quàm priuilegiis omnibus sibimet competentibus perfruantur: ac deinceps vsque ad finem vitæ foro tuæ celsitudinis tantummodo subiaceant, ne ex alterius cuiuslibet sententia ciuile subire litigium compellantur. In criminalibus sanè controuersiis & in publicis tributis, & aduersus tales viros prouincias moderantium congruam iurisdictionem volumus obseruari, ne sub prætextu concessi priuilegii vel flagitiorum crescat auctoritas, vel publica vacillet vtilitas.

Hæc lex est de omnibus scholis, vt subiaceant iurisdictioni magistri officiorum, & in criminalibus, & tributariis causis etiā prouinciæ præsidi.

III. Imp. Zeno a. Longino Magistro Officiorvm. Quoties super causa ciuili vel etiam criminali, ex sententia videlicet iudicii tui culminis, scholares vel eorum coniuges, siue adhuc viuent mariti, siue post mortem eorum in viduitate constitutæ sunt, matrésve eorum in viduitate permanentes, aut liberi, qui non specialiter alterius iudicis iurisdictioni subiectam conditionem sortiti sunt, & serui ad eos pertinentes conueniuntur: minimè eos eásve extranei fideiussoris exactione vexari, sed pro consuetudine vetustissima & iugiter obseruata numerarium suæ scholæ fideiussorem præbere iubemus. Hoc videlicet obseruando, vt in criminalibus causis quinque alios primates ex triginta viris à primicerio vsque ad tricesimum retro numerandis vnà cum numerario (volentes scilicet & non recusantes) præbeant fideiussores, aut recusantibus quinque (sicut dictum est) viris extraneis in criminibus tantummodo publicis fideiussor vnà cum numerario præbeatur: ita vt executoribus non amplius ab his, quàm vnus solidus, siue per se siue per procuratores respondere maluerint, præbeatur. In subeundis autem cognitionalibus certaminibus, quoties causa fuerit arbitro delegata, pro contestatione litis vnum solidum, & pro definitione ab arbitro recitanda alterum vnum, & nihil amplius dari decernimus. Quod si causa in iudicio tui culminis ab ipsa contestatione litis, vel relatione iudicis, aut appellatione interposita ventilatur: pro inducenda cognitione non amplius quàm tres solidos, & chartarum, vel recitandorum in cognitionibus instrumentorum nomine, editionis quin etiam gestorum, duos tantummodo solidos dabunt. Quoties sanè apud viros clarissimos prouinciarum moderatores, ex delegatione scilicet senten-

ſententiæ tuæ magnitudinis contra viros fortiſſimos ſcholares, vel eorum coniuges, vel liberos, vel ſeruos cognitio celebretur: non amplius quàm dimidiam partem conſuetorum ſumptuum præberi decernimus, hoc etiam adiiciẽdo, vt qui acceptis commeatibus ad prouincias profecti fuerint, vſque ad quinque menſium ſpatium, intra quod ipſis erit remeandi licentia, nullam penitus actionem ſuper ciuili videlicet negotio (exceptis criminibus & tributariis functionibus) ſuſtineant. Ne tamen ibi quoque poſt quinque ſcilicet commeatus menſes ex ſententia iudicii tuæ magnitudinis conuenti, in exigendis fideiuſſoribus aliquod ſentiant detrimentum: adiuratoriæ eos cautioni iubemus committi. Quoties autem ex verbis, & ſine vlla ſcriptis prolata ſentẽtia iidem fortiſſimi ſcholares, vel eorum matres ſeu coniuges (vt dictum eſt) aut liberi, aut ſerui moneantur: nihil pro ipſa executione ſportularum nomine penitus eos, vel eorum matres ſeu coniuges aut liberos (ſecundum ſuperiùs datam diſtinctionem) vel ſeruos præbere decernimus. Sed ſi talis ſit negotii vilitas, vt etiam ſine ſcriptis, conſentientibus videlicet partibus, ſuper ea poſſit cognoſci: expectato ſine ſcriptis (ſicut dictum eſt) habendæ cognitionis euentu, ſi deteriorem calculum reportauerint, ſportularum nomine vnum tantummodò ſolidum executori præſtabunt. Si verò cauſę qualitas habendam in ſcriptis cognitionem flagitauerit: in hoc neceſſe eſt caſu, interlocutione in ſcriptis proferenda, ea quæ ſuperiùs de quantitate ſportularum decidendarumq́; cognitionum diſpoſita ſunt, obſeruari.

Hæc etiam lex pertinet ad omnes ſcholas, & eſt de fideiuſſoribus & ſportulis dandis in litibus ſcholarium. Datur fideiuſſor numerarius ſcholę ſiue actuarius, & in criminalibus cauſis quinque primates ex xxx. viris cum actuario. Actuarium vocat *Nou.* 117. quam hæc lex numerarium. De tempore commeatus quod ea cauetur, ſimile eſt *l.* 9. *ſup. de prox. ſac. ſcrin.*

De caſtrenſi omnium palatinorum peculio.

TIT. XXX.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD SEVERVM P. V. Omnes palatinos, quos edicti noſtri iam dudum certa priuilegia ſuperfundunt, ſi quam rem, dum in palatio noſtro morantur, vel parſimonia propria quæſierint, vel donis noſtris fuerint conſecuti, vt caſtrenſe peculium habere præcipimus. Quid enim tam ex caſtris eſt, quàm quòd nobis conſciis ac propè ſub conſpectibus noſtris adquiritur: ſed nec alieni ſunt à puluere & labore caſtrorum, qui ſigna noſtra comitãtur, qui præſto ſunt ſemper actibus, quos intentos eruditis ſtudiis itinerum prolixitas, & expeditionum difficultãs exercet. Ideoq́; palatini noſtri, qui priuilegiis edicti vti potuère, peculia ſua præcipua retineant, quæ dum in palatio noſtro conſtituti ſunt, aut labore (vt dictum eſt) proprio, aut donatione noſtra quæſierint. PP. X. KAL. IVN. CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CÆSARE COSS.

L. 2. *ſup. de priuil. eor. qui in ſac. pal. mil.* palatinis dat caſtrenſe peculium. Idem hac lege repetitur.

De equeſtri dignitate. TIT. XXXI.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD MAMERTINVM PP. Equites Romanos ſecundum gradum poſt clariſſimatus dignitatem obtinere iubemus. DAT. PRID. KAL. NOV. PHILIPPOPOLI DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

In vrbe primus ordo eſt ſenatorum, ſecundus equitum. *l. Lenone ſupra, de nupt.* De his *l.* 1. *C. Th. de iis qui ven. ata. impetr.*

De perfectiſſimatus dignitate. TIT. XXXII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD PATERNVM VALERIANVM. Codicillis perfectiſſimatus fruentur qui impetrauerunt, ſi abhorreant à condicione ſeruili, vel fiſco, aut curiæ obnoxii non ſint: vel ſi piſtores non fuerint, vel non in aliquo negotio conſtiterint, nec ſibi honorem vænali ſuffragio emerint, nec rem alicuius adminiſtrauerint.

Hæc lex oſtendit quales eſſe debent, qui perfectiſſimi honorarium titulum à principe petunt. Perfectiſſimi dicuntur præſes Arabiæ *l.* 4. *C. Th. de pœnis.* & Dalmatiæ à Mariano, & magiſter cenſus *l.* 30. *ſup. de epiſc. & cler.* & primicerii ſcriniorum. *l.* 7. *ſup. de pal. ſac. larg. l.* 7. *C. Theod. de priuil. eo. qui in ſac. pal. mil.* & olim duces auctore Marcellino *lib.* 21. Erat & Egregiatus quædã dignitas. *l.* 1. *C. Th. de mariteg. l.* 1. *C. Th. de hon. cod.* Lactantius lib. 5. cap. 15. *Nemo egregius, niſi qui bonus & innocens fuerit: Nemo clariſſimus, niſi qui opera miſericordia largiter fecerit: Nemo perfectiſſimus, niſi qui omnes gradus virtutis impleuerit.*

Qui militare poſſunt, vel non poſſunt, & de ſeruis ad militiam, vel dignitatem aſpirantibus, & vt nemo vel dupluci militia, vel dignitate, & militia ſimul vtatur.

TIT. XXXIII.

I. IMPP. SEVERVS ET ANTONIVS AA. ANTONIO ſuo Sal. Si militiæ nomen dare vultis, offerte vos his qui probandi ius habent. non autem ignoratis eos, qui litis cauſa militiam appetierunt, poſtulantibus aduerſariis ſolui ſacramento ſolere.

Militia ſoluitur, qui litis cauſa nomen militiæ dedit, ſalua exiſtimatione. *l.* 4. *§. non omnis, & ſeq. D. de re mil.* Sic edicto non iuuatur, qui litis cauſ. cœpit Reipub. cauſa abeſſe. *l.* 5. *D. ex quibus cauſ. mai.*

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. Valerio militi. Non tantùm decurionum filiis, ſed omnibus in fraudem ciuilium munerum nomina armatæ militiæ dantibus, fraudem prodeſſe diſplicuit.

Ne quis militet in fraudem ciuilium munerum.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. PVLCRO MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Cura peruigili obſeruare debebit ſublimitas tua, ne coloni, vel ſaltuenſes, aut vltro ſe offerentes ad militiam ſuſcipiantur armatam, aut cogantur inuiti.

Ne coloni aut ſaltuenſes alieni militent.

IIII. IMP. LEO A. DIOSCORO. Omnes omnino curialis vel cohortalis condicionis conſtituti, nullam armatam militiam in poſterum arripiant.

Ne curiales aut cohortales militent.

V. IMP. IVSTINVS A. LICINIO MAGISTRO OFFICIORVM. Eis quidem, quibus indultum hactenus demonſtratur, quo binis aut ternis pluribúſve mereantur, cingulis, non coniunctis ex priſco conſuetudine, ſed abſectis atq; diſcrepantibus, detur electio, quem retinendum ſibi potius cenſeant, quàm deſerendum cognoſcant: vt in eo quod optauerint, firmiter maneant: eo quod diſpexerint ſine dubitatione repellantur. In poſterum verò nemini prorſus facultas pateat eodem tempore plus, quàm vnius ordinis nomen affectare: interdicendis in commune cunctis (vt dictum eſt) binis pluribúſve militiis, nec dignitatem coniungere cuilibet alii cingulo concedi: vt & qui ſupplicandum de re vetita nobis exiſtimauerint, pœna decem librarum auri pro temeritate, quamuis infructuoſa, plectantur: & qui ſuſceperint iuſſionem auguſtam

per subreptionem elicitam, quod nonnunquam contingit, decem librarum auri multa feriantur. Scriniis etiam necnon officiis, quorum hoc interest, si non restiterint, & hanc pragmaticam legem obiecerint: decem librarum auri dispendio puniendis. Si quid autem contra hoc perpetretur; sciant omnes, quod extra concessum admissum est, aut actum fuerit, vel notis conscriptum publicis, simile habeatur, ac si nec impetratum, nec pronunciatum omnino, nec insertum esset vllis matriculis. Sciturus etiam omnibus, qui merentes in ordinibus armatis siue ciuilibus administrandas prouincias, seu regendos quoslibet numeros, vel iam etiam sunt, seu de cetero fuerint iussione nostra sortiti, & vt seruetur eis gradus augusta promeriti sanctione: parem indulgendam sibi licentiam, postquam deposuerint sollicitudinem, aut in priore cingulo protinus persistendi, nullo vindicando titulo dignitatis, quam sollicitudo media præstiterit: aut retinendi splendorem, quem adquisierint administrationis obtentu, verùm priore cingulo desistendi. Monente tamen innata nobis clementia, liberum esse cunctis prospeximus, si militia, qua decedendum est, inter eas habeatur, quas volentibus licet distrahere, & in alios eam conferendi, & pretia consequẽdi, prout in eisdem agminibus consueuerit hactenus. Excipiendis videlicet, nec deducendis in hanc perpetuò conseruandam legem pragmaticam eis, qui binas militias simul compositas, & sociali nexas consortio fuerint adsecuti: vt viris dicatissimis scholaribus atq; candidatis fieri moris est, necnon viris deuotis laterculensibus & pragmaticariis, vel à secretis contingit, quos memorialium aut etiam agẽtium in rebus adornat cingulus, & si qui simili stipendiorum coniunguntur copula.

Ne quis duplici militia, vel dignitate & militia simul vtatur. & qui duas habet militias, vt eligat quam retinere velit, alteram deponat. Similiter qui dignitatem veluti prouinciæ administrationem aut numerorum tribunatum & militiam, vt sola dignitate solàve militia contentus sit. Et vt qui duas habet militias, vnam retinere, alteram vendere possit, si ex eis sit, quæ venditionis titulo in alium transferri possunt: qualis est militia adiutorum quæstoris, vt diximus in *l. vlt. sup. de prox. sacr. scrin.* & silentiariorum, vt diximus *l. vlt. sup. de silentiariis.* Hæc igitur lex est non tantùm de armata, sed & de ciuili militia. Ad extremum quoties duæ militiæ ex antiquo more vnitæ & coniunctæ sunt, vt eis quidem simul vti liceat, veluti scholaribus & candidatis, & laterculensibus, & pragmaticariis, & à secretis, de quibus omnibus dictum est suprà, qui & memoriales sunt vel agentes in rebus. Vide *l. vlt.* Vt scholares, ita & candidatos pono inter milites, quos Vegetius candidatos duplares vel simplares. In passione Faustini & Iobitæ: *Tradidit hunc Sapricio primicerio scholæ candidatorum.* Hieron. in Hilarione: *Candidatus Constantii Imperatoris.* Procopius 3. *de bel. Got.* [illegible] δορυφόρος, ἐπεὶ ἐς τοὺς κανδιδάτους καλουμένους [illegible].

VI. Imp. Iustinianus A. Mennæ pp. Super seruis, qui postea ad quandam militiam adspirare tentauerint, vel scientibus, vel ignorantibus dominis præcipimus, siquidem ignorantibus his eam meruerint, licere dominis adire competentem iudicem, & suam ignorantiam eo quòd contrarium minimè probatur, ostendere, eoque modo spoliatos eos militia in suum dominium trahere. Sin verò scientibus his serui militauerint: cadere quidem eos non tantùm dominio eorum, sed etiam omni patronatus iure. illos verò ingenuos effectos, siquidem vtiles ad militiam eis datam visi fuerint, in ea durare. sin verò minimè idonei sint, ea priuari. Super illis autem seruis, qui iam militarunt, & adhuc in eadem militia perseuerant, licentiam damus dominis, intra triginta dierum spatium ab eo tempore connumerandum, quo præsens sanctio diuulgata fuerit, vel nostram adire clementiam, vel cõpetentes iudices, & suam innocentiam commendare, eosque in suum dominium recipere. quo tempore transacto, simili modo tam dominio, quam omni patronatus iure cadere eos necesse est.

Serui qui militiæ nomen dederunt, domino ignoranti redduntur. *l. 2. ꝗ. de tyron.* Scienti non redduntur, sed ingenui fiunt. Ignoranti reuocandi ius perpetuò competit, vt ostendimus *lib. de temporibus.* quod in seruo clerico aut monacho secus est. Sed & hoc Leo correxit. vbi erat vulgò scriptum, *ignorantiam*, reposui, *innocentiam*, ex vet. & Græcis qui vertunt, ἀθωότητα.

VII. Idem A. Ioanni pp. Si quis seruum suum dignitatem habere, quemadmodum militiam, fuerit passus: spolietur & dominio serui, & iure quod pertinet ad patronos. cui enim ferendum est homines à nostra manu donationes accipientes adhuc inter seruos haberi, & fortè cum suis dominis nostram purpuram adorantes? In his itaque casibus, in quibus non militia, sed dignitas volentibus dominis seruis adquiritur, eadem iura reseruentur, quæ antea posita sunt, ne videatur nostra sanctio aliquid habere imperfectũ. Sciant autem domini ad exemplum præteritæ nostræ constitutionis, quę de huiusmodi seruis loquitur, quòd nisi hoc intra triginta dies, ex quo eis hoc fuerit notum, manifestauerint, & competentem iudicem adierint, & spoliare eos dignitatibus curauerint: dominium eorum & ius patronatus amittant, nobis deliberantibus, postquam dominio serui fuerint liberati, & inter ingenuos connumerari, si oporteat eos habere dignitatem, vel ea quasi indignos spoliari.

Superior est de militia, hæc de dignitate: vt etiam per dignitatem serui domini patroniq; iure liberentur. Desideratur alia Constitutio Iustiniani de duabus militiis non habendis, cuius sententiam proponam ex lib. LVII. βασιλικῶν.

VIII. Ἡ διάταξις [illegible]

Interpretatio latina.

Hæc Constitutio Græca confirmat primam constitutionem huius tit. qua cauetur, ne quis eodem tempore duas militias habeat, adiiciens, ne quis aliam militiam habeat, & præterea tribunis notariis adnumeretur. & exigit, vt apud acta quisque deponat, vtrum malit dignitatem, an militiam: Et in eam rem statuit tempus trium mensium, intra quos ex quo præsens constitutio promulgata fuerit, adeat quisque in vrbe Comitem priuatarum: in prouinciis præsides, & suam voluntatem exponat. Quo tempore elapso, præcipit Constitutio,

tutio, vt, si plures habeat militias, vnam tantùm retineat: si militiam & epistolas tribunorum notariorum, tribunus tantùm maneat: si militiam & Comitis dignitatem, militiam amittat, dignitatem comitis primi ordinis retineat, nulla pragmatica forma ex contrario locum obtinente. Quòd si quis militiam habens fiat præses prouinciæ, & vt sibi gradus seruetur à principe promeritus sit, iubet constitutio tunc gradum ei militiæ seruari, nec vti eum dignitate ex prouinciç administratione conquisita. Quod si quidam vtramque retinere studeant, & fortè duplici militia vtantur, vtramque amittunt. Definit &, in eosdem pœnam viginti librarum, etiam si sacram formam huic Constitutioni contrariam obtinuerint, atque etiam in præsides qui eam susceperint.

Negotiatores ne militent. Tit. XXXIIII.

I. Imp. Iustinianvs A. Mennæ pp. Eos qui vel in hac alma vrbe, vel in prouinciis cuidam ergasterio præsunt, militare de cetero prohibemus: exceptis argenti distractotibus, qui in hac alma vrbe negotiantur. hos enim vtpote vtiles omnibus contractibus armata quidem militia penitus abstinere sancimus: aliam verò quamcumque sine metu præsentis sanctionis posse sibi adquirere. Si qui verò negotiatores, quos omni militia prohibuimus, iam militauerunt: eis licentiam damus negotiationem quidem relinquere, militiam verò retinere. scientibus, quòd si postea negotiantes appareant, militia priuabuntur. Quod & in argenti distractoribus huius almæ vrbis, si armatam militiam iam sortiti sunt, tenere volumus, vt relicta negotiatione liceat eis in eadem militia durare. Negotiantes etenim post hanc sanctionem huiusmodi militia priuabuntur: illis qui ad armorum exstructionem suam professionem contulerint, minimè prohibendis ad competentem suæ professionis venire militiã, & huiusmodi negotiationem nihilominus retinere.

Negotiatores nec ciuilem, nec armatam militiã habere possunt, exceptis argentariis qui ciuilem, vt edicto I X. & armorum negotiatoribus, qui fabricensium militiam adipisci possunt. Sidonius *primo Epist.* dum rerum omnium legem peruerti significat: *Vigilant*, inquit, *fures, dormiunt potestates, fœnerantur clerici, studeant pila senes, alea iuuenes, armis eunuchi, negotiatores militant, milites negotiantur*. Beneficio tamen principis militare & negotiari licet *l. 1. sup. in quib. cau. mil. for. præs.* in qua legendum, *mercandi & militandi*: quamuis eodem beneficio duplicem militiam, vel dignitatem & militiam habere non licere superiore titulo demonstratum sit. Cetera in hac lege sunt apertissima.

De re militari Tit. XXXV.

I. Imp. Antoninvs A. Annæ militi. Stipendia & donatiua temporis, quo apud hostes fuisse te dicis, restitui tibi postliminio regresso restitutoq; non iure desideras.

Dantur militibus stipendia siue annonæ & donatiua. Siudas, *δωνάτιον δόσις ἡ διδομένη παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς στρατιώταις*. Et alio nomine augustatica apud Marcellinum Comitem in Chronico, & clauaria apud Cornelium Tacitum *lib. 19.* à clauis caligaribus. His non expunguntur si capti sint ab hostibus & redierint. *l. penult. D. eodem.* Sed si transfugerint ad hostes, licet militiæ restituti sint à principe, eius temporis quo apud hostes fuerunt, stipendia & donatiua non recipiunt. *l. 5. ¶.* & ita hæc *l. 1.* accipienda est, cùm dicat, *restituto*. Postliminium de captiuis dicitur propriè, sed eo verbo abutitur, vt & *l. secunda Cod. Theodos. de re-pudiis.*

I. Idem A. Militibvs cohortis primæ. Viginti stipendia si implestis, sordida munera militiæ vobis non indicentur.

Qui in cohorte prima viginti annis militarunt, non soluuntur militia quasi emeriti, sed à sordidis militiæ muneribus excusantur.

III. Idem A. Ivliano. Milites ignominia missi cùm infamia notentur, nullis honoribus qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, vti possunt. habeant autem morandi, vbi velint, potestatem, præter quàm in eis locis, in quibus specialiter arguentur.

Ignominia missi infames sunt, & honorum incapaces. Liberum commeatum habent, *præterquam in eis*, inquit, *locis, quibus specialiter arguentur*. Sic veteres. Lego, *arcentur*. Et ita Græci, *χωρὶς τῶν ἰδικῶς ἀπηγορευμένων αὐτοῖς*. Arcentur autem legibus specialiter à castris, ab vrbe, à sacro comitatu.

IIII. Imp. Alexander A. Attico. Defunctorum in desertione bona confiscari diuus Marcus & Antoninus pater meus constituit.

Hoc pugnare videtur cum eo quod scriptum est *lib. 60. βασιλικῶν tit. 56. λειποταξίου* crimen morte extingui, nisi sic accipiatur, si reuersi defuncti sint.

V. Imp. Gordianvs A. Valentino et aliis militibvs. Cùm allegatis septem annos in desertione egisse maritum sororis vestræ, & indulgentia nostra esse restitutum: non rectè desideratis, vt id tempus, ac si in castris fuerit, habeatur. Proinde excepto eo tempore, quod ad desertores pertinet, restitutus ex indulgentia nostra residuo militare debebit. Ideóque nec stipendia temporis, quo in desertione fuerit, exigere poterit.

De hac diximus satis *l. 1. Adde l. 10. & pen. D. eod.*

VI. Idem A. Brvto militi. Semel causaria missis militibus, instauratio non solet concedi obtentu recuperatæ valetudinis melioris: quando non temerè dimittantur, nisi quos constet medicis denuntiantibus, & iudice competente diligenter examinante, vitium contraxisse.

Non soluuntur militia milites ob aduersam valetudinem, nisi denunciarint archiatri, perpetuo eos vitio laborare. Quamobrem ex hac causa dimissi, non temerè restituuntur.

VII. Idem A. Domno veterano. Frustrà vereris, ne nota, quæ propter delictum militare intercessit, existimationem tuam iam veterani læsisse videatur: maximè cùm nec ex eo delicto, quod in paganorum potest cadere personam notatos milites, post missionem placuerit esse famosos.

Condemnatus miles ex militari vel paganico delicto, nec ex ea delicti causa dimissus, notatur, nec tamen postea dimissus emeritis stipendiis pro infami habetur.

VIII. Imp. Philippvs A. *. Causaria missio nulla existimationis macula aspergitur.

Causaria missio non infamat, ignominiosa infamat. *l. 3. sup. l. 2. ei minor. D. de exc. tut.*

IX. Imp. Constantinvs Avgvstvs. *. Si quis barbaris scelerata factione facultatem deprædationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diuiserit, viuus comburatur. Dat. III. kalend. Mai. Severo et Rvfino Coss.

Vt qui hostibus prædandi facultatem dederit, vel cum eis prædam diuiserit, viuus exuratur.

X. Idem A Titiano pp. Quicunque militum ex nostra auctoritate familias suas ad se venire meruerint: non amplius, quam cõiugia, liberos, seruos etiam de peculio castrẽsi emptos, nec adscriptos censibus

ad eosdem excellentia tua dirigi faciat. DAT. III. KAL. IVN. LIMENIO ET CATVLINO COSS.

Cum militi princeps concedit vt suam familiam ducat, familiæ appellatione continentur coniunx, liberi, serui castrensis peculii, non adscriptitii.

XI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO PP. Tribuni vel milites nullam euagandi per possessiones habeant facultatem, cum signis propriis in mansionibus solitis ac publicis maneant. aut si quis tam necessaria scita contempserit: de eo ac tribuno eius ad nostram scientiam rectorum ac defensorum relationibus protinus referatur, quatenus seuerissimè in eos animaduertatur. DAT. IIII. ID. APR. CP. RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

Vt tribuni & milites à signis & stationibus solitis non discedant: vt non aberrent per agros.

XII. IIDEM AAA. RICHOMERI COMITI ET MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Cùm supra virentes fluminum ripas omnis legionum multitudo consistit: id prouida auctoritate decernimus, vt nullus omnino immundo fimo sordidaris fluentis commune poculum polluat, néve abluendo equorum sudores deproperans publicos oculos nudatus incestet, sed procul à cunctorum obtutibus in inferioribus partibus fluuiorum hoc ipsum faciat. DAT. VI. KALEN. IVN. VINCENTIÆ TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Vt infra tentoria equis natetur fluuius, quoties in littore consistit exercitus.

XIII IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS, AA. ROMVLIANO P. V. Nemo miles ex his, qui præsentes diuino obsequio nostræ clementiæ deputati sunt, & qui in hac esse vrbe præsente comitatu concessi sunt, quive de aliis numeris, vel legionibus sunt, vel sibi vacet, vel aliena obsequia sine nutu principali peragere audeat. Qui autem in huiusmodi facinore fuerint conuicti; militia exuti, pœnas consentaneas luere compellentur. hi verò, qui in priuato obsequio militem retinere fuerint reperti, quinque librarum auri multæ nomine feriantur. Si verò quisquam missus à numero, vel à tribuno ad comitatum serenitatis nostræ peruenerit (aliter enim eos hoc facere vetamus) illico se viris illustribus Comitibus, sub quorum regimine constituti sunt, offerre festinet, & causas profectionis exponat, vt & responsum cœleste mereatur, & citam remeandi accipiat facultatem. Si quos autẽ milites per prouincias, relictis propriis numeris, passim vagari præsides earum cognorint: correptos faciant custodiri, donec de his clementię nostræ auribus intimetur, & quid fieri oporteat, decernamus. DAT. KAL. FEB. CP. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Ne miles sibi vacet vel aliena obsequia peragat sine nutu principis. Ne veniat in comitatum sine auctoritate tribuni, vel totius numeri. Missus à Tribuno, vel numero, vt statim Comitibus & magistris militum suæ profectionis causas exponat. Vt vagi milites à præsidibus corripiantur. Malè legebatur, *correctos*. Emendaui, *correptos*. pro quo Græci *συναρπασθέντας*. Malè, *diurno*, pro *diuino*.

XIIII. IIDEM AA. STILICHONI MAGISTRO MILITVM. Contra publicam vtilitatem nolumus à numeris ad alios numeros milites nostros transferri. Sciant igitur Comites vel duces, quibus regendæ militiæ cura commissa est, non solùm à comitatensibus ac palatinis numeris ad alios numeros milites transferri non licere, sed ne ipsis quidem, seu de comitatensibus legionibus, seu de castris riparensibus, castrensianis, cęterisque, cuiquam eorum transferendi militem copiam attributam, nisi hoc augusta maiestas publicę vtilitatis gratia fieri iusserit: quia honoris augmẽtum non ambitione, sed labore ad vnumquemque conuenit deuenire. Quòd si qui contra fecerint: per singulos milites singulas auri libras à se nouerint exigendas. DAT. XIIII. KAL. APR. MEDIO. STILICHONE ET AVRELIANO COSS.

De hac scripsimus 1. *Emend. cap.* 25. & placet emendatio, nisi numeros pro vexillationibus accipias. Aliæ erant vexillationes Comitatenses, aliæ legiones Comitatenses.

XV. IMP. LEO A. ASPARI MAGISTRO MILITVM. Milites qui à repub. armantur & aluntur, solis debẽt vtilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & custodiæ animalium, vel mercimoniórum quæstui, sed propriæ muniis insudare militiæ. nullum præterea ex militibus posthac prædictis obsequiis vacare magnitudo tua patiatur, sed frequentes in numero suo esse iubeat, vt armorum quotidiano exercitio ad bella se præparent. Quòd si quis ex militaribus iudicibus vllos militum, tam diuinis, quàm regiis, vel priuatis domibus, ac possessionibus, diuersisq; aliis obsequiis contra interdictum serenitatis nostræ crediderit deputandos: sciat se ab eo, qui contra vetitum fecerit, & ab eo qui ausus accipere militem fuerit, per singulos milites singulas libras auri protinus exigendas. DAT. PRID. NON. IVL. CP. LEONE A. COS.

Coniungenda est *l. 31. sup. de loca.* Aperta autem & vulgaris est sententia, & quantum memini à D. Paulo quodam loco relata, & vetustissima. Posthumium consularem damnatum Florus scribit, quòd opera militũ in agro suo vsus esset. Ambros. 1. Off. *Si quis Imperatori militat, à susceptionibus litium, actu negotiorum forensium, venditione mercium prohibetur humanis legibus.* Veget. lib. II. *Nec aliquibus milites susceptis deputabantur obsequiis, nec priuata iisdem negotia mandabantur: siquidem incongruum videbatur Imperatori militem, qui veste & annona publica pascebatur, vtilitatibus vacare priuatis.* Scripsimus aliquid hac de re *l. vlt. sup. de fabricens.* Eodem pertinet *l. 13. sup. hoc tit. l. 5. sup. de agent. in reb. l. 1. sup. negot. ne mil.* Ait, [*tam diuinis quam regiis.*] Regias videtur vocare, veluti regis Gothorum aut Armeniorum.

XVI. IDEM A. DIOSCORO. Militares viros ciuiles curas arripere prohibemus: aut si aliquam huiusmodi sollicitudinem fortè susceperint, & militia statim, & priuilegiis omnibus denudari decernimus: formidantibus his motum nostræ serenitatis, qui temeritate saluberrimis statutis obuiam ire tentauerint.

Ne etiam ciuilia negotia mandentur militibus.

XVII. IMP. ZENO A. MARCIANO MAGISTRO MILITVM. Neminem in vllo numero equitum, vel peditum, vel in quolibet limite, sine nostri numinis sacra probatoria in posterum sociari concedimus: consuetudine, quæ hactenus tenuit, antiquata, quæ magisteriæ potestati, vel ducibus probatorias militum facere, vel militibus adiungere licentiam tribuebat. vt hi tantùm in numeris vel in limitibus militent, qui à nostra diuinitate probatorias consequuntur. Viros autem eminentissimos pro tempore magistros militum, nec non & viros spectabiles duces, si supplere numeros pro his, qui fatalibus sortibus decrescent, necessarium esse putauerint: veritate discussa, per suggestionem suam nostræ mansuetudini declarare, qui & quanti, & in quo numero vel limite debeant subrogari: vt ita demũ prout nostrę sederit maiestati, diuina subnotatione subnixi,

subnixi, militiam sortiantur: officio, quod tuæ sublimitatis actibus obsecūdat, centum librarum auri dispendio feriendo, si ex aliqua parte, quæ statuit nostra serenitas, fuerint violata.

Militem fieri per probatoriam principis tantùm, non per probatorias magistrorum militum vel ducum.

XVIII. Imp. Anastasivs A. Ioanni Magistro Militvm Præsentalivm. Tam collatores & prouinciales, quàm fortissimos milites, prout oportet, gubernari, minimeque læsionem aliquam seu dispendium perpeti properantes, esse necessarium prospeximus, dicatissimos milites, qui de diuersis præsentalibus numeris per Orientis partes noscuntur consistere, virorum spectabilium ducum iussionibus obedire: vt quidquid emerserit, quod pro communi securitate curandum est, hoc protinus, vtpote militari præsidio in proximis locis constituto, competens possit mereri remedium: ita videlicet, vt etiam agentibus causas, tam criminaliter, quàm ciuiliter, præfati milites iam non apud magnificam magisteriam per Orientem potestatem, vel ex sententiis seu præceptionibus eius, sed per interlocutiones seu dispositiones tam excelsæ tuæ sedis, sub cuius iurisdictione cōsistunt, quàm eorumdem ducum respondeant. Eo scilicet obseruando, vt Adresponsum, qui de officio tuæ sublimitatis huc vsque ad prædictam magisteriam per Orientem potestatem moris erat destinari, viris spectabilibus ducibus inhæsurus mittatur, tam per se, quàm per adiutores suos eosdem iudices obseruare, & iussiones eorum implere curaturus: licentia non deneganda & Adresponsum, qui de officio alterius viri excelsi magistri militum præsentalium pro hac nostra dispositione destinatur, in locis in quibus apparitionis tuæ sublimitatis Adresponsum non contigerit reperiri, tuam sollicitudinem pro emergentibus maximè causis peragere, cuius etiam illi, qui de altero officio mittendus est, præbemus facultatem: vt non tantùm per adiutores suos Adresponsum, sed etiam inuicem se adiuuando, nec publicis, nec priuatis causis, vel executionibus abesse videantur. ad singulos etenim duces Adresponsum de apparitionibus vestris non perspeximus oportere destinari: ne per multitudinem eorum qualibet machinatione damna contra milites nostros augeri contingat. Vt autem omnifariam tam publicæ commoditati, quàm fortissimis prospiciatur militibus: sportularum nihilominus exactionem meritò censuimus moderandam, & iubemus nec ipsis Adresponsum, nec adiutoribus eorum pro criminalibus seu ciuilibus causis, etiamsi ex publicis causis descendere, vel ad publicam causam pertinere dicantur: licere aliquid plus, quàm vnum solidum à singulis, vel nolentibus, vel spontanea voluntate offerentibus suscipere militibus. Ita vt si vniuersitas numeri seu principiorum monenda sit, duplicata quantitate tantummodò sportulas accipiant. in his etenim causis nec plures, quàm duos primates, quorum nomina semel, ac primùm gestis interuenientibus fuerint publicata, patimur cōueniri: syndico videlicet, prout consuetudo deposcit, legibusque cautum est, ordinando. Hoc quoque adiecto vt pro omnibus quibuslibet expensis faciendis ingressus in iudicio duciano vnum tantummodò solidum, nihilque amplius milites vel syndici litigantes dependere compellantur: vt huiusmodi solatium ad commodum, Adresponsum, & eius adiutorum, & exceptorum proficiat: nihil sibi v-

A surpare, vel suo nomine poscere, vel viris deuotis principibus, qui ducianum obseruant iudicium, vel ducianam apparitionem de præfatis litibus concedendis. Ita videlicet, vt super litis expēsis in personis etiam eorum, quicunq; milites pulsare maluerint, eadem forma seruetur. Erit autem arbitrii atque æstimationis virorum spectabilium ducum, pro qualitate negotiorum, vel quantitate, quæ deuotissimis militibus ab aduersariis eorum ingeritur, vel suam audientiam interponere litigiis, vel eorum discussionem dicatissimis principiis B seu arbitris in locis degentibus committere. Quibus viris spectabilibus ducibus & eos obseruantibus Adresponsum, seu adiutoribus eorum curæ sit, si quando ad eosdem duces milites accersiti fuerint, vel de locis, in quibus constituti sunt, moueri præcepti: ne quolibet modo curiales, seu collatores quibusdam afficiantur dispendiis: ita scilicet, vt pro militibus inspiciendis, C quandocunque voluerint viri spectabiles duces etiam præsentales deuotissimos milites adhibere, non immodicam multitudinem eorum tempore pacis conuocare procurent. Sin verò etiam necessitate poscente milites ad alia perueniant loca: læsionibus contra curiales seu collatores nihilominus modis omnib. abstineant, & si tam in eundo, quam in redeundo, triginta tantùm dies oportet eos proficisci: ipsi suas expensas si- D bi præbendas, collatoribus seu curialibus minimè prægrauandis, suscipere non cessent. Sin autem vlteriore tempore in aliis locis necesse sit eos commorari: expensas eis vlterioris (vt dictum est) temporis, ad quæ peruenerint loca, ministrari. Quoniam verò comperimus quosdam temerario atque iniquo proposito anteriore tempore certos memoratis militibus tam in iudicio sublimitatis tuæ, quàm apud excelsam magisteriam per Orientem potestatem in accusationem dedu- E xisse, & eosdem eodem tempore ad diuersa quoq; protraxisse iudicia, diuersas quoq; super iisdem personis, iisdémq; causis & negotiis prolatas fuisse sententias: ne postea nihilominus tantæ cōtra milites nostros insidiæ, tantaq; cōfusio querelis, quas eis ingeri contigerit, generetur: nemini licere apud sedem magnitudinis tuæ accusatione contra militem seu milites præsentales deposita, conuentioneq; oblata eundem vel eosdem criminaliter, vel ciuiliter per iussionem virorū specta- F bilium ducum inquietare, antequā negotium ex priore actione prioréq; cōuentione finem legitimū sortiatur. Idémq; versa vice obseruari, vt si quidem miles seu milites præsentales prouisione viri spectabilis ducis incusati ac moniti fuerint: incusatori licentia denegetur ingēti postulationem seu accusationem iudicio tuæ sublimitatis cōtra eundem militem vel eosdem milites deponere. Nec si eundem vel eosdem, tam criminaliter, G quàm ciuiliter obnoxios esse firmauerit, facultatē eidem agenti superesse separatis intentionibus suis, pro criminalibus quidem tuæ celsitudinis iudicium, pro ciuilib. autem viri spectabilis ducis sublimitatē, seu versa vice occupare. Sin quis verò ad huiusmodi tam audacissimum, támq; æquitati contrariū conamen prosilierit: eum pro pecuniariis quidem negotiis iactura litis & damnorum, quæ vitio eius contigerunt, solutione percelli: pro criminalib. autem quasi calumniatorem con- H uictum legū aculeos sentire. Dispositiones autem antelatas nō ad imminuendam potestatem magisteriæ per Orientē administrationis, sed pro tuitione locorū ac securitate publica noscimur præstitisse: cùm nō dubiū sit,

ipſos etiam duces quibus fortiſſimi præſentales milites A
parere præcepti ſunt, ſub eadem excelſa poteſtate eſſe conſtitutos.

Marianus docet duos fuiſſe magiſtros militũ præſentalium, ſiue in præſenti, comitatu ſcilicet. Qua forma Marcellinus Comes præſentale magiſteriũ dixit, & Arcadius Chariſius, qui fuit ex nouiſſimis Iuriſconſultis, magiſtratus in præſenti *l. ob carmen. §. 1. D. de teſti.* Et vnum magiſtrum militum per Orientem. vnde quæritur, milites ex diuerſis præſentalibus numeris per Orientem conſtituti, cuius iuriſdictioni ſubſint, magiſtrorum militum præſentalium, an magiſtri militum per Orientem. Et olim B
quidem ſuberant magiſtri militum per Orientem, ſed ſinguli magiſtri militum præſentalium certis ſuis quibuſdam quiq; locis ex ſuo officio, id eſt, ex apparitione ſua mittebãt Adreſponſum, cuius interuentu milites præſentales parebãt magiſtro militum per Orientem. Adreſpõſum, ἀποκρισιάριον Græci interpretantur, vt *Nouel.* 25. & edicto 8. quod ſcilicet vice magiſtri militum præſentalium reſponſa dabat. qua ratione legati hodie à plerique dicuntur ἀποκρισιάριοι, & reſponſales. Et inde nomen ſcrinio autad reſponſum *l. 7. ſupr. de palat. ſacrar. largit.* Habeat C
Adreſponſum ſiue Apocriſiarius adiutores & exceptores, ſed & ipſi Adreſponſum diuerſis locis deſtinati mutua ſibi auxilia præſtabant. Hodie ex hac conſtitutione milites illi non magiſtri militum per Orientem, ſed magiſtri militum præſentalium & ducum ſuorum iuriſdictioni parent, licet ipſi duces ſint ſuo magiſtro militum per Orientem. Quamobrem non magiſtro militum per Orientem hodie, ſed ducibus magiſtri militum præſentalium Adreſponſum mittunt, per quos iuſſiones ſuas exequuntur, & mutuas promiſcuáue inuicem operas preſtant. Definit poſtea hæc lex modum ſportularum in iudicio duciano. Et D
vt totus numerus, ſi qua ſit cauſa quæ ad totum numerum pertineat, litiget per ſyndicum, & ſatis ſit conueniri duos numeri primates. Et vt dentur ſportulæ Adreſponſo & adiutoribus eius, nõ principibus officii duciani, officióve duciano. Et vt duces per ſe cauſas militares diſceptent, vel delegent arbitris aut principibus numerorum, in quibus ex priſca conſuetudine ius reddi ſolebat. Et ne vocati à ducibus milites ſumptibus curiales vel collatores grauent, niſi ſicubi vltra dies xxx. morari eos neceſſe ſit. Et ne eodem tempore eadem de re milites illi conueniantur apud magiſtrum militum præſentalium & duces, vel ne diuidantur E
actiones.

De caſtrenſi peculio militum, & præfectianorum.
Tit. XXXVI.

De peculio præfectianorum eſt *l. vlt.* Ita verò hunc titulum iamdudum emendaui *lib. 2. Inſtitutionum tit. de milit. teſt.*

I. Imp. Alexander A. Prisciano. Si in poteſtate tua filius tuus fuit eo tempore, quo quædam nomine eius emiſti: ea tua eſſe non dubitatur. Peculio autem caſtrenſi cedunt res mobiles, quæ eunti in mili- F
tiam à patre, vel à matre, aliiſve propinquis vel amicis donatæ ſunt. Item quæ in caſtris per occaſionem militiæ quæruntur. in quibus ſunt etiam hereditates eorum, qui non aliàs noti eſſe potuerunt, niſi per militiæ occaſionem, etiam ſi res immobiles in his erunt. Matris autem hereditas, quamuis in militia delata ſit, ad peculium caſtrenſe non pertinet. In caſtrenſi verò peculio prædium donatum non eſſe conſtat: quamuis empta ex caſtrenſi peculio prædia eius condicionis ef- G
ficiantur.

Hereditas matris non eſt in caſtrẽſi peculio. Hereditas commilitonis eſt in caſtrenſi peculio, quia occaſione militiæ acquiritur. Res mobilis donata proficiſcenti ad militiam, eſt in caſtrenſi peculio, non res immobilis. Res à patre empta nomine filiifam. militis, non eſt in caſtrenſi peculio. Empta prædia ex caſtrenſi peculio, caſtrenſia ſunt. Huc pertinet *l. ſi filium. ff. famil. erciſ.* quæ eiuſdem eſt Imperatoris. Et in quibuſdam Codicibus hæc quoque ad eundem Antonium ſcripta eſt, ſed Gallicus Codex habet H
Priſciano.

II. Idem A. Felici Filiusfamilias alienationem nullius rei ſine voluntate patris habet, niſi caſtrenſe peculium habeat.

Filiusfamilias non poteſt agere vel alienare ſine volũtate patris, niſi habeat caſtrenſe peculium, in quo habetur pro patrefamilias. *l. vlt. §. filiis. ff. de bon. quæ lib. adq.*

III. Idem A. Feliciano militi. Errat qui tibi perſuaſit, quòd nexu patriæ poteſtatis iure ſacramenti ſolutus es. manent enim nihilominus milites in poteſtate parentum, ſed peculium caſtrenſe proprium habent, nec in eo vllum ius patris eſt.

Militia non ſoluit patriam poteſtatem, ſed caſtrenſe peculium filii proprium eſt pleno iure.

IIII. Imp. Gordianus A. Gallo militi. Cùm allegas te à fratre tuo eodemq; commilitone in iiſdem caſtris inſtitutum heredem: ſucceſſionem eius potius in caſtrenſi peculio tuo, quàm patri tuo, cuius in poteſtate es, per te quæſitam videri, rationis eſt. etenim peregrinationis labor ſociatus commilitię eius, & obeundorum munerum cõſortium affectioni fraternæ nonnihil addidiſſe, quinimò vice mutua cariores inuicem ſibi reddidiſſe. credendum eſt.

Hereditas fratris commilitonis, quà commilitonis; non quà fratris æſtimatur. Et ideò patri per filium non acquiritur. *l. pe. in princ. D. eodem.*

V. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Philostrato. Intelligis filio, qui militauit defuncto, peculium eius penes patrem remanſiſſe, non hereditatem patri quæſitam.

Peculium caſtrẽſe mortuo filiofamilias patri acquiritur, non iure hereditario, ſed iure peculii. Rationem expoſui in tit. Inſtitutionum, *per quas perſ. nobis adquir.* Et ideò licèt furioſus ſit pater, id iure priſtino retinebit, quod tamen iure hereditario nanciſci non poſſet.

VI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Zoilo pp. Ius caſtrenſis peculii tam ſcriniarios, quàm exceptores, ceteróſque qui in officio tui culminis merendi licentiam habere noſcuntur, ac ſi in legione prima adiutrice noſtra militent, inuiolatum habere præcipimus.

Vt ſcriniarii, exceptores & ceteri pręfectiani habeant caſtrenſe peculium. Coniungenda eſt cum *l. vlt. ff. de app. præf. præt.*

De erogatione militaris annonæ. Tit. XXXVII.

I. Imp. Constantinus A. et Iulianus Cæs. Helpidio pp. Repetita conſuetudo monſtrauit expeditionis tempore buccellatum ac panem, vinum quoque atq; acetum, ſed & lardum, carnem veruecinam etiam, milites noſtros ita ſolere percipere: in duobus diebus buccellatum, in tertio die panem: vno die vinum: alio die acetum: vno die lardum, biduo carnem veruecinam. Dat. XVI. Kal. Iun. Hierapoli Constantino X. et Iuliano Cæs. III. Coss.

Vt expeditionis tempore biduo milites percipiant buccellatum, quæ expeditionalis annona dicitur, & à Græcis ἄρτος ξηρὸς ἄρτος & παξαμάδιον, quam tamen vocem Latinam eſſe Suidas ſcribit. ea vtitur Leo de re militari, & deducitur ab inuentore Paxamo coco. Hieron. aduerſus Iouin. *Elaboratas carnes ad iura Apitii & Paxami.* Tertio die vt percipiãt panem, vno vinum, altero poſcam, vno laridum, biduo carnem veruecinam. Laridum militarem eſſe cibum Nazianzenus *in Athanaſio*, ...

II. Imp. Iovinus A. Secundo pp. Viceſimo non amplius lapide milites ſibi iubemus paleas conuectare. Dat. V. Kalend. Octob. Ædesa Ioviano et Varroniano Coss.

In xx. quæque millia paſſuum capitum ſiue paleas militibus à prouincialibus præſtari.

III. Impp.

III. Impp. Valentinianvs et Valens A aa. ad Victorem mag. militvm. Cœnaticorum nomine milites & ſuper his ſtantes nihil penitus à prouincialibus accipere audeant. Sciant enim miltes, quòd oportet eos commoda ſua, quæ in annonarum perceptione adipiſcuntur, accipientes, extrinſecus detrimentis prouinciales non afficere. Dat. v. kal. Ianv. Bonamansione divo Ioviano et Varroniano Coss.

Ne prouinciales militibus conſerant cœnatica, quod quaſi B pro cœna nouum nomen expilandarum prouinciarum cauſa excogitarant.

IIII. Iidem aa. ad Avxonivm pp. Sicut fieri per omnes limites ſalubri proſpectione præcipimus, ſpecies annonarias vicinioribus limitibus à prouincialibus ordinabis ad caſtra conſerri. ſed in veteranis caſtris conſtituti milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis ſumant, nec amplius quam tertiam C partem ipſi vehere cogantur. Dat. v. nonas Mai Marcianopoli Valentiniano n. p. et Victore Coss.

Proximi poſſeſſores ſuſtinent onus conferendæ militibus limitaneis annonæ. *l. 6. ſ. de ann. & trib.* Sed milites couſtituti in veteranis caſtris (C. Th. *vitoneris*, Græci βετρανοις. Propria caſtrorum quorundam appellatio videtur eſſe) duas annonarum partes de conditis ſumunt, tertiam ſibi conuehunt. Condita ſpecierum erant in limitibus. Capitolinus in Gordianis. *Nulla erat ciuitas limitanea potior, quæ totius anni in aceto, & frumento, & la-* D *rido, atque hordeo, & paleis condita non haberet.*

V. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Probvm pp. Actuarii, niſi expleto triginta dierum ſpatio pittacia, authentica confeſtim tradiderint, ſpecies, quas ex fiſcalibus conditis diſſimulauerint excludere, vel numero cuius ratiocinia pertractant, ſuperſederint erogare: de propriis facultatibus vel militibus ipſis, vel fiſcalibus horreis adigantur inferre. Dat. vi Id. Apr. Sirmio E Valentiniano et Valente aa. coss.

Pittacia ſunt rationes & commentarii annonarũ militarium. Eodem nomine ſignificantur etiam epiſtolæ, album, nototia. Suſceptores annonarum & capitum eas proferunt ex conditis, & erogant militibus vel actuariis ſecundum pittacia authentica, quæ ab actuariis ſuſceperint. *l. 11. & 13. C. Th. eod. tit.* Ea pittacia ſi actuarii celauerint nec tradiderint expleto xxx. dierum ſpatio, atque ita fraudauerint milites annonis, de ſuo damnum ſarcire coguntur. Actuarii numeri totius rationes tractant, & à Græcis F appellantur [illegible]

VI. Iidem aaa. ad Modestvm pp. Fortiſſimi ac deuotiſſimi milites annonas & capita ſingulis diebus aut certè competenti tempore, id eſt, prius quàm annus elabatur, de horreis conſequantur, aut ſi perceptionem ſuam ac ſi debitam ſtudio voluerint protelare, id quod competenti tempore minimè perceperint, fiſci noſtri commodis vindicetur. Dat. prid. Non. Apr. Antiochiæ Gratiano a. iiii. G et Merobavde v. c. Coss.

Vt milites ex conditis annonas in dies ſingulos percipiant, vel intra annum: & qui in mora fuerint accipiendi, vt eas amittant.

VII. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Rvfino pp. Nulli militarium pro his annonis, quæ in prouinciis delegantur, repudiata ad tempus ſpecierum copia, & inopiæ occaſione captata pretia liceat poſtulare: ita vt ſi quis H propter anni abundantiam ſuſcipere oblata neglexerit, ac poſtea impoſitis pro neceſſitate rerum pretiis repudiata taxauerit, neq; id quod contra hãc legem expetit, ſinatur exigere: neq; id quod accipere diſſimulauerit, conſequatur. Dat. iii. kal. cp. Theodosio a. iii. et Abvndantio v. cæs. coss.

Ne milites pro annonis exigant pretia, vel ſi ſecus fecerint, vt tam annonas amittant quàm pretia, puta ſi cùm eſſet annus in vtilitate, oblatas ſpecies repudiarint, quoad alius annus eſſet in ſumma caritate, ac tum pretia eius anni pro ſpeciebus debitis exegerint, qua ex fraude meritò lex cenſet eos vtrumque amittere. Idem non fiet in priuatorum debitis. nam vel annonæ præſtabuntur, vel pretium quanti fuère quo die ſolui debuerunt, B non quanti poſtea fuerint nata caritate *l. vinum. D. de rebus cred.*

VIII. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Hilario pp. Prouincialium commodis nos conuenit ſubuenire. Ad omnium itaq; numerorum, ſiue vexilationum, aut etiam ſcholarum tribunos, vel viros illuſtres comites ſublimitas tua faciat peruenire. Vt meminerint fœnum militibus iuſtis capitibus præſtan- C dum iuxta legẽ diui Valentiniani, nec tamen ad oppidum deferendum. Dat. xvi. kal. Ivl. Arcadio iiii. et Honorio iii. aa. coss.

Capita ſunt fœnum aut paleæ, vt diximus *l. 9. ſ. de in. fiſc.* Ea militibus non deferuntur à prouincialibus, ſed præſtantur ſecundum modum quendam à Valentiniano definitum.

IX. Iidem aa. eidem. Excellentia tua erogationis per ſuſceptores factæ modum quantitate breuium conferri perficiat: ita vt quo die numeris datum D ſit diligentius exploretur. ac ſi quid amplius actuarios, vel optiones accepiſſe conſtiterit, quàm breuium datorum ſcriniis noſtris veritas continet: memorati in duplum reddere cõpellantur: ſuſceptoribus ea ſumma imputanda, quam ſemel flagitantibus eisdem erogaſſe monſtrauerint. nam ad illuſtres quoq; viros magiſtros vtriusque militię ſacri apices cucurrerunt, quibus prouida ſanctione decreuimus, vt breues ante indictionis principium, ſumma fide ac veritate confecti, ad no- E ſtra ſcrinia dirigantur, ſecundum quos à ſuſceptoribus erogatio celebretur. Dat. viii. kal. Apr. cp. Honorio a. iiii. et Evtychiano v. c. coss.

Vt erogationis faciendæ pittacia, ſiue breues conficiantur, & ante indictionis principium ad ſacra ſcrinia mittantur. Si quid amplius actuarii, vel optiones à ſuſceptoribus acceperint, de eo vt teneantur in duplum: ſuſceptoribus culpæ nihil detur. De optionibus diximus ſatis *l. 7. ſupr. de exact. trib.* Huic annona- F rum diuiſioni aderant actuarii, optiones & ſubſcribendarii. ſcripta verò fuit hæc lex ad præfect. prætorio, vt Accur. notauit, & Græci.

X. Iidem aa. Evtychiano pp. Iubemus per omnes prouincias cunctis numeris ac militibus a Nouembri menſe de nouello vino annonam dari, quoniam veteris diſpendioſa videtur erogatio. Dat. x. kal. Ivn. Honorio a. iiii. et Evtychiano v. c. coss.

G Vt à Nouembri menſe militibus detur nouum vinum, quòd veteris diuiſio carior ſit.

XI. Iidem aa. Provincialibvs Prov. Proconsvlaris. Opinatoribus, id eſt, exactoribus militaris annonę nullum ſit eum prouinciali commercium. ita vt à iudicibus vel officio prouinciali omnis ſumma debiti poſtuletur, intra anni ſpatium conferen- da. Dat. Prid. April. Med. Vincentio et H Fravito coss.

Opinatores non exigunt, ſed imminent iudicibus: Scripſi de hàc re ſatis *l. 7. ſ. de exact. trib.* Prouincia proconſularis in inſcriptione accipitur pro Africana *l. vlt. Cod. Theod. de tyr. l. 13. C. Th. de ind. deb.*

XII. Iidem aa. et Theodosivs a. Anthemio pp. Septem dierum per quos resistentes tribuni emolumenti gratia sollemniter stellaturæ nomine consequuntur species, non aliter adærentur, nisi vt in foro rerum vænalium distrahuntur. Dat. v. Id. Apr. cp. Arcadio a. vi. et Probo v. c. coss.

Valdè ad hanc legem pertioet Lampridii & Spartiani locus, quem Alciatus adfert. Nam ex eis liquet tribunos à militibus stellaturas accepisse. quod etsi improbarint Alexander & Niger, hæc lex non improbat. Consistebant stellaturæ in annonis dierum septem aut earum pretio. Rem igitur tenemus tatin nominis stellaturæ ignota est. Rem quoque ipsam clatè demonstrat in Cod. Theodosii, hæc Honorii & Theodosii Constitutio ad eundem Anthemium: *Si quas sub gratia donationis a militibus auferunt, quam merentur, annonas, duces seu tribuni iuxta nummaria defixa pretia sine vlla dubitatione percipiant.* Munera variis nominibus prætexuntur, alii sportulas vocant, alii eulogias, alii stellaturas, forsitan à mitteodo. Resistentes autem in hac lege, id est, in præsenti constituti tribuni.

XIII. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Anthemio pp. Legere petita cẽsemus, vt si quis interclusam specierum exactionem refricare tẽtauerit, vel adærationes statutas ausus fuerit immutare, tam vir spectabilis dux centum librarum auri, quàm eius etiam officium pari condemnationis summa quatiatur, adiecta sacrilegii pœna quæ diualium scitorum violatores palam insequitur. Dat. x. kal. Apr. cp. Honorio viii. et Theodosio iii. aa. coss.

Adæratio est taxatio pretii, Græci ἀπαργυρισμὸν vocant, vt No. *43. & 130.* quoties pro annonis militib. pecunia datur, quæ ærariæ dicũtur annonę *l. 14. & 15. j.* vt æraria ratio Ciceroni. Id verò iure fit. nec obstat *l. 7. s.* si rectè intelligatur. Semel autem pro anooois constituta adæratione nonjam annonæ ipsæ, sed pretia dumtaxat præstari debent. Scio pertinuisse hanc legem ad Palęstinas, & ideo duci Palæstinæ & officio eius pœnam indicit, si semel statutam adærationem immutarint.

XIIII. Iidem aa. Constantio Magistro Militvm. His scholaribus, quibus laborum intuitu regendos numeros dedimus. de ærariis annonis singulos solidos per opinatores, caballationis quoque rationem pro administrato tempore debitam, quando militibus erogatur, sine mora præberi oportet: vel si quis eorum antequàm accipiat, in fata concesserit: quod ex vtraque causa ei debebatur, heredibus eius restitui. Dat. xiii. kal. Dec. Constantio et Constante vv. cc. coss.

Vt scholares facti militum tribuni solitas consequantur annonas & capitationes, & debitas transferant in heredes.

XV. Iidem aa. Asclepiodoto pp. Annonas omnes quæ vniuersis officiis atque sacri palatii ministeriis, & sacris scriniis, ceterisque cunctarum adminiculis dignitatum adsolent delegari, quásque hi, qui ad earum exactionem mittuntur, pro cupiditate & libidine sua grauiter ex prouincialium visceribus eruebant: ad similitudinem militum, quibus ærariæ præbentur annonæ, adærari præcipimus: vt omnibus suprà designatis emolumenta debita in pretiis dispositio tui culminis pro publica vtilitate taxatis præcipiat erogari. Dat. xvi. kal. Mar. cp. Asclepiodoto et Marintano coss.

Hæc lex exemplo militum præcipit ministerianis militantibus in sacris scriniis & vniuersis officiis dignitatum, quę adminicula vocat, vt No. Valent. *de ind. rel.* annonas adærari, id est, ἀπαργυρίζεσθαι. Eodem verbo vsus est Ammianus Marcellinus lib. *31. In adærantibus reliquorum debitis non molestus.* Si veteres libri. Constantinus *2. Epit. tit. 5.* ἀπαργυρίζεσθαι λειτουργίας τινὰς αἰεὶ δὲ λειτουργίας ἢ τὸ ἐργάζεσθαι αὐτὴν δίδοσθαι χρήματα.

XVI. Imp. Anastasivs a. Longino Magistro eqvitvm ac peditvm. Iubemus per hanc diuinam dispositionem eos, quibus ex officio tuæ sublimitatis militarium meritorum seu cuius libet præstationis committitur erogatio, in primis iurare pro iustitię ratione iniunctam sibi sollicitudinem peracturos, & secundum præsentem saluberrimæ nostræ dispositionis obseruationem solatium (sicut dictum est) publicum erogator manu sua sine vllo dolo & fraude singulis militibus enumeret, quatenus vnusquisque miles accepto per suam manum solatio, ipse cum actuario de negotiatione actuariis permissa secundum rationem agat iustitiæ. Hoc videlicet obseruando, vt pro singulis solidis actuario, siue statim, siue vnum duósve, seu amplius annos restitutum fuerit debitum, minus quidem vno tremisse pro temporis scilicet breuitate pacisci liceat: amplius autem quàm vnum tremissem nullus actuarius pro quoquo tempore seu annorum spatio pacisci penitus permittatur: nec vlla possit actuarius machinatione pro temporis prolixitate vnius quantitatẽ tremissis excedere. Si qua tamen inter actuariũ & militem super pactione vel negotiatione tẽpore erogationis emerserit dubitatio: iubemus eidem militi dandas pecunias ab erogatore principis dari, & secundum hactenus obseruatam consuetudinem easdem pecunias vel ab erogatorẽ, vel ab actuario retineri, quaten' causa apud deuotissima principia propositis sacrosanctis scripturis inter actuarium & militem tractetur: vt ex omni parte miles nullum damnum sub quacunque occasione: præterquam id quod eum ex iusta & permissa actuariis negotiatione deberi constiterit, patiatur. Super his vero quos datis fortè commeatibus abesse contigerit, hæc volumus obseruari: vt pecuniæ, quæ erogandæ sunt, vsque ad triginta milites, quos tantummodò datis commeatibus dimitti sacra constitutio continet, apud deuotissima principia sequestrentur, illorum scilicet tantummodo militum, quorum intra triginta commeatales viros constitutorum actuarius tempore erogationis pittacia, vtpote habita super pactione, protulerit: quatenus cùm iidem redierint milites, causa apud deuotissima principia secundum præfatum modum tractata, vtriusque partis indemnitati similiter consulatur: non danda pro tempore tribuno licentia, triginta viris amplius sub commeatus occasione dimittere. Sin verò saluberrimam constitutionem offerendo amplius, quã triginta viros datis commeatibus tribunus dimittere ausus fuerit: pecunias quidem, quæ post præfatorum triginta virorum numerum per commeatus dimissis militibus erogandæ fuerant, publicæ ratione erogator non dubitet reportandas. Sciat verò tribunus, præter iam constitutas super huiusmodi facinore interminationes, sese de propriis facultatibus singulis militibus, quibus vltra numerum triginta virorũ sub nomine commeatuum eos dimittendo causa non consequendi publica solatia dederit, quidquid ob iniquam dimissionem amiserint, soluturum. nec prius idem tribunus ab eodem discedat numero, nisi omnes huiusmodi milites, id est, quos post permissam triginta virorum quantitatem commeatus nomine dimiserit, indemnes in hac parte atque illęsos reddiderit. Hoc etiam adiiciendo, vt sub gestorum testificatione tam decem ex deuotissimis principiis primates eorũ, videlicet quàm vnusquisque caput scholæ iuratus deponat sub præsentia sua rem (sicut superius dispositum est) fuisse

sub-

subsecutam, & sub obtutibus suis vnum quemq; militem solatium suum manu sua ab erogatoris dextera suscepisse. & huius gesta, relatione à viro clarissimo tribuno vel deuotissimis principiis intra tres menses, ex quo profectus fuerit, numerandos, mittenda ad nostram referat pietatem. Hoc videlicet ante omnia curando, vt pro tempore erogator, postquam datę fuerint ex publico pecuniæ, intra duos vel tres menses seu quatuor, pro qualitate scilicet spatiorum, commissam sibi sollicitudinem erogationis non dubitet faciẽdam, vel si vlterius apud se pecunias publicas differẽdo erogationẽ ausus fuerit retinere: sciat se modis omnibus damnum, quod ex negotiatione miles sustinuerit, ex propriis facultatibus militibus soluturum. Scientibus his qui pręfatæ dispositionis obseruantiam, siue in differenda vltra sigillatim definitum temporis spatium erogatione, siue in qualibet alia parte, fuerint egressi, non solùm sese militiæ cinguli amissionem, verùm etiam facultatum quoque suarum publicationem pro tãto subituros flagitio: & insuper erogationum quoque solicitudinem ab officio tuæ celsitudinis, si imperatoria fuerit violata dispositio, ad alios transferendam. Si verò idem officium, simul atque huiusmodi fuerit à quolibet facinus perpetratum, ad notitiam nostræ mansuetudinis, vel certè ad scientiam illustrissimæ magisteriæ referre curauerit potestatis, vt eiusdem apparitionis periculo talè flagitiũ principales minimè possit aures latere: quatenus ex omni parte eodem delicto reuelato, quicũq; saluberrimas nostræ pietatis ordinationes ausus fuerit violare, interminatas minimè possit pœnas euadere: ita vt singulis militibus, qui non obseruato in eorum persona tenore rectæ dispositionis læsi fuerint, liceat sacratissimum nostrum per vnum fortè, vel etiam binos milites pro omnibus verba facturos petere comitatum & porrectis precibus, quod cõtra nostram dispositionem passi sunt, approbare: eóque facto statutis violator imperatoriæ dispositionis suppliciis percellatur. Illud pręterea omnibus modis obseruari decernimus, vt erogator omnes pecunias, quæ mortuis militib. vsq; ad diem mortis eorum debitæ fuerant, secundum iam datam diualem dispositionem vxoribus vel liberis eorum nõ dubitet ministrandas.

Lex ostendit susceptorem & erogatorem militaris annonæ siue æris, esse ex officio magistri militum, & de manu sua in manum militibus stipendia persoluere. ac si quid antè actuarius qui numeri rationes tractat, militibus dederit pro mutuo, id est, pecuniam vel species, id tempore erogationis recipit, & ex pacto in singulos solidus tremissem, id est, solidi tertiam partem (Tremisses à Seuero formatos Lampridius scribit) non amplius, & non in annos, sed in tempus omne dilatæ promutui solutionis. De pactione habita inter militem & actuarium si sit quæstio, ab erogatore pecunias deponi apud principia, ibique rem iudicari, & non, inquit, secundum hactenus obseruatam consuetudinem easdem pecunias vel ab erogatore, vel ab actuario retineri. Negatè lego vt Gręci καὶ μὴ κατὰ τὴν μέχρι νῦν συνήθειαν, &c. Fit etiam ab erogatore depositio apud principia, quoties milites per commeatum absunt. Non possunt abesse plures quam triginta, id est, commeatum pluribus dare tribunus non potest, vel si dederit, qui supra hunc numerum fuerint, stipendiis erogandis expunguntur, indemnitas eis tamen ex tribuni facultatibus præstatur. Additur vt erogationis factæ gesta conficiantur testatò decem principiorum primariorum, & capite scholarum, si scholaribus facta sit erogatio, deponente de manu in manum erogationem factam. Marcellinus x x v. *Milites aduentare, quos capita scholarum ordo castrensis vocat.* Et ex mora erogatoris damnum quod militi contigerit ob pactionem siue contractum habitum cum actuario, vt erogator agnoscat. Et vt mortuo milite debitum stipendium erogator vxori vel liberis persoluat, vt *l. 14. supr.*

A Cur non totius anni, vt aliàs fieri ostendimus *l. 4. supr. de dom. & prot.* an quia militibus stipendia in annos non constituuntur, sed vt quisque militiæ onus subierit? Paulò ante finem vbi erat scriptum *commeatum*, emendaui, *comitatum*, ex Græcis & ex Latinis manu scriptis.

XVII. Idem. A. Arcadio pp. Cùm sæpe contingit propter quasdam maximas & inexcusabiles rationes quibusdam ad custodiam vel aliam huiusmodi causam milites deputari, vel etiam iam deputatos esse
B & non cõuenit hoc modo publicum aliquod damnum seu dispendium sustinere: iubemus, si qui fortissimi milites ex quocunque numero curiis, vel quibusdam corporibus, vel sacrosanctis ecclesiis, vel aliis personis pro custodia (vt dictum est) vel tali alia causa à nostro numine deputati sunt, vel fuerint. ne per eorum translationes circa annonarum vel capitum eis præbendorum erogationem, publicis rationibus quædam læsio ingeratur: eandem de proprio personam, seu etiam
C personas, cui vel quibus deputati sunt vel fuerint, hoc modis omnibus agnoscere. hoc tantũmodò de publico pro iisdem annonis & capitu præbendo & imputando quod in locis, ex quibus præfati milites perueniunt seu peruenerint, imputabatur: vel si antelatam præstationẽ supradictæ personæ recusauerint, eosdẽ milites non recedere de suis locis, vel eos qui recesserint, sine quadam mora ad ea redire. Hoc omnifariam custodiendo
D vt nemo deuotissimorum militum, cuicunque personæ seu corpori sine speciali nostræ serenitatis iussione scriptis proferenda deputetur: officio tuæ celsitudinis, si hanc nostræ mansuetudinis formam, quoties super militibus quibusdam deputandis aliquid statutũ fuerit, gestis insinuare, & quid eos, quibus dati sunt, prout nobis placuit, agnoscere oportet itidem publicare minimè curauerit: tam dispendium quodcunq; publicum hac ex causa sustinuerit, ei de proprio resarcire,
E quàm triginta librarum auri multam propter desidiam suam, imò magis conniuentiam dependere cogendo: rectoribus nihilominus prouinciarum, & apparitoribus eorum si statuta nostra violauerint, seu violari concesserint, eiusdem condemnationis solutione percellendis.

Scopus constitutionis hic est, vt ne cui milites tuitionis vel alia causa deputentur sine principis iussu, & vt de publico non
F præstentur eis, nisi annonæ & capita, quæ præstari solebant antequàm cuiquam deputarentur: amplius si quo opus est, vt id illi quibus deputantur agnoscant, non publicum, id est, fiscus. Desiderantur duæ Constitutiones, quarum sententiam subiiciam ex libris βασιλικῶν.

XVIII. Ἡ διάταξις κελεύει πρὸ πάντων τὰ χρέα τὰ ὀφειλόμενα τοῖς στρατιώταις δαπανώμενα καὶ οὕτω καὶ τὰς λοιπὰς αἰτίας τοῦ δημοσίου προβαίνειν. οὐδὲ γὰρ χρὴ μόνας τὰς ἐκπομπὰς κατεπείγεσθαι, ῥᾳθυμεῖσθαι δὲ τὰ στρατιωτικὰ δαπανήματα. τοὺς δὲ ἄρχοντας, καὶ τὰς πόλεις, καὶ πάντα τὸν ἕτερον δημοσιεύοντα, εἰ τὰ παραβαίνοιεν τὴν διάταξιν, καὶ τὰ χρήματα παρέχειν οἴκοθεν τοῖς στρατιώταις, καὶ πρόστιμον ἑκατὸν λιτρῶν χρυσοῦ ζημιοῦσθαι.

G *Interpretatio Latina.*

Cõstitutio iubet, vt in regionib. retineantur in primis ea quæ militibus erogãda sunt, atque ita procedant reliquæ causæ fisci. Nec enim oportet solas transmissiones vrgere, & erogationes militares negligere. Et si hãc constitutionem præsides violarint, aut municipia, vel quilibet alius tractator publicorum, vt de suo militibus pecunias exoluant, & hoc amplius mulctam centum librarum auri.

H XIX. Ἡ διάταξις κελεύει ἵνα οἱ στρατιῶται ὑφεστῶτες μὴ ὦσιν ἐν ταῖς οἰκιακαῖς ἀγγαρείαις, ἀλλ' εἰς βοήθειαν ὑποτελῶν τεταγμένοι ὦσιν, ἢ κατ' ἄφεσιν ἀπελεύσονται μὴ λαμβάνειν τὰς ἀννώνας αὐτῶν τὸν [illegible] ἵνα δὲ τὸ μὴ φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐν χρόνῳ [illegible] τοῦ εἴδους κατὰ τὴν [illegible] παρέχεσθαι [illegible] τῶν τελωνῶν, καὶ τῶν βικαρίων, καὶ τῶν δομεστικῶν, καὶ

ἐπιτηρησιμαῖοφυλάκων, καὶ ὀπτιόνων, ἢ διὰ ἄλλου ἢ μετὰ τὸν ὅρκον λογοτεθησομένων, καὶ ἔτι εἰ εὑρεθεῖεν ἐπιορκήσαντες, ἐν διπλῷ καταβαλλέτωσαν. εἰ δὲ καὶ στρατιῶται ἐξαργυρώσαι βουληθεῖεν τὰς παρεχομένας αὐτοῖς αννόνας, λήψονται τὰ χρήματα κατὰ τὴν τράπεζαν. εἰ δὲ τὰ εἴδη λαμβάνειν λήψονται τὰ ἐν τῇ χώρᾳ χορηγούμενα κατὰ δοκιμασίαν τοῦ θεοφιλεστάτου τοῦ τόπου ἐπισκόπου, καὶ τοῦ λαμπροτάτου ἐκδίκου τῆς πόλεως. εἰ δὲ καὶ ὁ ἐπιτηρησιμαῖοφύλαξ ἀγοράσει παρὰ στρατιώτου τὰς αννόνας αὐτοῦ, καὶ αὐτὰς λαμβάνει αὐτὰς παρὰ τοῦ συντελεστοῦ εἰς ἐκχωρηθείσας αὐτῷ, πλὴν κατὰ τὴν τράπεζαν λαμβανέτω αὐτὸν εἰ μὴ παρὰ τὰ εἴδη βούλεται ὁ συντελεστὴς εἰσκομίζειν, εἰ δὲ καὶ οἱ συντελεσταὶ βουληθεῖεν ἑκουσίως πωλῆσαι τινὰ τοῖς στρατιώταις οὐ κωλυόμεθα τοῦτο γίνεσθαι, εἰ καὶ μέλλουσιν ἐκ τούτου κερδαίνειν ἐλάττονα ποσότητα εἰδῶν παρέχοντες αὐτοῖς παρὰ τὴν δημοσίαν τράπεζαν· μὴ ἐξέστω δὲ τοῖς B πολίταις ἐκ τούτου βλάπτειν τὸν συντελεστὴν ἵνα ἐὰν αὐτοὶ κακῶς συμφωνήσωσιν ἀναγκάζωσι τὸν συντελεστὴν κακῶς συμφωνήσας παρασχεῖν τὰ εἴδη. εὑρίσκει δὲ ἡ διάταξις ὅτι καί τινες τῶν χαρτουλαρίων τῶν γενναιοτάτων ἀριθμῶν, ὅτι φοιδεράτων συνωνοῦντες ἑαυτοῖς σῖτον ἵνα τὰ μὲν δημόσιον δίδωσιν αὐτοῖς κατὰ τὴν τράπεζαν τὰ δ' οἶτα τιμήματα, αὐτοὶ δὲ ὡς προηγορακότες εἴδη κερδαίνουσι, κωλύει ἡ διάταξις μηδένα συντελεστὴν ἄκοντα ἀναγκάζεσθαι παρέχειν αὐτοῖς συνωνήν. εἰ δὲ ἑκουσίως πωλῆσαι ζητήσει τις αὐτοῖς μὴ ὑπερβαίνοντος αὐτοῖς τὰ τιμήματα τῆς τραπέζης εἰς τὴν ποσότητα τὴν μέλλουσαν λόγῳ αννόνων στρατιώταις χορηγεῖσθαι. εἰ γὰρ ἐξ ἄλλου ἐπεῖναι ποσότητα βουληθῇ ἀγοράσαι τὰ παρελθόντα προσχωματούσθω, ὡς καὶ πᾶς στρατιώτης. Ταῦτα δὲ πάντα δηλοῦσι μέλλουσα γίνεσθαι ἀναψηλάφησις C ἀναγκάζουσα πάντα ἄνθρωπον τὸν ὑπεύθυνον φανησόμενον προσπεπτωκότα τὸν διπλάσιον καταβαλεῖν, ἵνα τὰ μὲν ἀπλοῦν λάβῃ ὁ ἀδικηθεὶς, τὸ δὲ ἕτερον ἀπλοῦν τὸ δημόσιον. πάντες δὲ οἱ στρατιῶται οἱ προσκαρτεροῦντες προσώποις τισὶν ἐν ἐξαργυρισμῷ λαμβανέτωσαν τὰς ἰδίας αννόνας κατὰ τὸν ἐξαργυρισμὸν τῆς τραπέζης. ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς κεφαλαιώνας, καὶ μὴ ζητείτωσαν τὰ εἴδη, εἰ μὴ ἑκὼν ὁ συντελεστὴς ἐθέλει καταβάλλειν, τῷ παραβαίνοντι τι τούτων τῶν προειρημένων τολμῶντος μέγιστον κίνδυνον ὑφορωμένου, εἴτε τριβοῦνος, εἴτε βικάριος ἐστὶν, εἴτε δομέστικος, εἴτε ἐπιτηρησιμαῖοφύλαξ, εἴτε ὀπτίων, εἴτε πρῶτος ἀριθμοῦ, εἴτε ταξεώτης τοῦ στρατηλάτου ἐὰν συμβῇ τι τούτων παρὰ τὸ ἀληθὲς γενέσθαι καὶ ἡ ἐπιχειρηθῇ ἄν, καὶ μὴ παραχρῆμα δηλωθῇ, καὶ ἀνασταλῇ. ἡ γὰρ ἀναψηλάφησις πάντα τὰ παρὰ τὴν διάταξιν γενόμενα ἀπελέγξει. D

Interpretatio latina.

Constitutio iubet, si milites propriis angariis minimè dant operam personis quibusdam auxilii gratia deputati, vel per cōmeatum dimissi, vt actuarius eorū stipendia in speciebus non accipiat, ne corrumpantur. sed in auro, facta specierum æstimatione secundum rationem mensæ, & iureiurando præstito à tribunis, & vicariis, & domesticis, & actuariis, & optionibus, à quibus etiamsi E iusiurandum dederint, ratio postea nihilominus, & si qua in re peierasse inuenti fuerint, duplum exigetur. Sed & si milites adærari sibi velint annonas, eandem in pretio rationem mensæ seruari: si species dari, vt eas accipiant quas regio parit arbitrio religiosissimi Episcopi & clarissimi defensoris ciuitatis. Rursus si actuarius à milite emerit annonas eius, & eas accipiat à collatore quasi sibi concessas, rationem mensæ seruari, nisi malit collator species ipsas inferre. At si velint sua sponte colla- F tores vendere quædam militibus, id non prohibemus, etiamsi ex eo lucrum facturi sint, minorem specierum quantitatem præbentes, quàm exigat ratio mensæ publicæ. Ne tamen ea propter liceat ciuibus lædere collatorem, puta si curia siue ciuitatis cum milite perperam conuentionem inerit præbendarum specierum, ne cogatur collator secundum eam conuentionem species inferre. Quia verò pleriq; ex chartulariis fortissimorū G numerorum vel fœderatorum coemunt sibi frumentum pretia à fisco accipientes iuxta nundinationē quæ mensa continetur, sibi autem quasi iam ante comparatas species retinentes, ideo iubet cōstitutio, ne quis collator inuitus eorum coemptioni parere cogatur. Sed si quis sua sponte eis vendere velit, ne excedant illi pretia mensæ in quantitate ea, quæ annonarum nomine militibus præbenda est. Nam etiam extrinsecus quantita- H tem specierum eo pretio emere prohibentur sicut milites. Quæ omnia demonstrabit futura retractatio, qua quantum apparuerit sibi quemq; vindicasse, in tantum damnabitur in duplum, ita vt simplum fiscus habeat, simplum actor. Omnibus quoque militibus personis quibusdam deputatis secundum rationem mensæ adærentur annonæ & capita, nec petantur species nisi à volente: eo qui quid antè dictorum temerare ausus fuerit maximum periculum subituro, siue tribunus sit, siue vicarius, aut domesticus, aut auctuarius, aut optio, aut numeri princeps, aut officialis magistri militum, si quid horum contigerit non bona fide tractari, & id confestim minimè denuntiauerit. Retractatio enim quicquid aduersus constitutionem acciderit coarguet & indicabit.

De excoctione, & translatione militarium annonarum. Tit. XXXVIII.

I. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Stiliconi Comiti et Magistro vtrivsqve militiæ. Opinatores quibus species in diuersis prouinciis delegantur, contra omnem consuetudinem nullis consistentibus familiis excoctionem panis efflagitant. Illustris igitur auctoritas tua nouam vsurpationem congrua auctoritate repellat: vt cùm opinatores in prouinciis delegantur, vetus consuetudo seruetur. Dat. Id. Septemb. Mediol. Theodoro v. c. Cos.

Opinatores exigunt annonam militarem, vel imminent indicibus. *l. 11. §. tit. proxim.* Excoctionem panis non exigunt vbi nullæ familiæ consistunt.

II. Iidem AA. et Theodosivs A. Adriano pp. In excoctione buccellati, quod deuotissimis militibus cōuenit præparari, in translatione etiā annonę nullius excipiatur persona: videlicet, vt ne nostra quidem domus habeatur ab his immunis. Et si quispiam (quod non opinamur) implere quæ sunt præcepta neglexerit: in procuratorem eius seuerissimè vindicetur: ita vt si huiusmodi contumaciæ dominum conscium esse constiterit: quadruplum id quod pro eius capitatione poscitur, posthabita dilatione soluatur. Dat. IX. Kal. Apr. Romæ, Honorio A. VI. et Aristeneto Coss.

Vt nullius familia excusetur ab excoctione panis militaris, vel translatione annonæ: In procuratorem grauiter animaduerti: Dominum contumaciæ procuratoris conscium in quadruplum damnari.

De militari veste. Tit. XXXIX.

I. Impp. Valentinianvs et Valens AA. Avxonio pp. Omnem canonem vestium ex Kalendis Septembris, vsq; ad Kalendas Aprilis nostris largitionibus tradi præcipimus: proposita pœna rectori prouincię, vel eius officio cōdemnationis, quæ tuæ iustitiæ videbitur. Dat. XIIII. Kal. Decemb. Marcionopoli Valentiniano et Valente Coss.

Docet quo tempore canonem vestium militarium inferri oporteat. De earum susceptore est *l. 14. §. de suscept.*

II. Imppp. Valens, Gratianvs, et Valentinianvs AAA. Modesto pp. Prouinciæ Thraciarum per viginti iuga seu capita conferant vestem. Scythia, & Mysia in triginta iugis seu capitibus interim annua solutione dependant. Per Ægyptum, & Orientis partes in triginta terrenis iugis, per Asianam vero, & Ponticam diœcesim, ad eundem numerum in capitibus seu iugis annuæ vestis collatio dependatur: ita vt per Orientem prouinciæ in titulo auri comparatitii, quod per iugationem redditur, compensationis gratia

gratia perfruantur: exceptis Osroena, & Isauria. nam eas demùm cõstat aurum comparatitium minimè redhibere. DAT. V. ID. AVG. HIERAPOLI, GRATIANO A. IIII. ET MEROBAVDE V. C. COSS.

Scripta est ad præfectum prætorio Orientis, sub cuius dispositione sunt diœceses quinque, quas recenset, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia. *l. 1. §. vt nemo ad suum pat. l. 10. §. de num. act.* in Thracia in xx. quæque iuga & capita vestes militares conferuntur, excepta Scythia, & Mysia, quæ in xxx. confert interim dum aliud constitutum fuerit. In ceteris quoq; diœcesibus in xxx. In Oriente id est proprium, vt vestium adærationem eius diœceseos prouinciæ præstent in auro, excepta Osroena, & Isauria, quod comparatitium dicitur, quia ideò confertur, vt vestes militibus emantur, sicut Vegetius scribit, si tributa deficiant prorogato auro comparanda esse omnia.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MARCIANO COM. S. L. Fortissimis militibus nostris per Illyricum nõ binos tremisses pro singulis chlamydibus, sed singulos solidos dari præcipimus. DAT. XVI. KAL. FEBR. CP. ARCADIO IIII. ET HONORIO III. AA. COSS.

Vt in Illyrico, quod duas habuit diœceses, Macedoniam, & Daciam, militibus singulæ chlamydes à prouincialibus conferendæ singulis solidis adærentur, non binis tremissibus.

IIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ASCLEPIODOTO PP. Militaris adæratio vestis à collatoribus exigatur, sacratissimis videlicet largitionibus inferenda: ita vt quinque eius partes fortissimis militibus erogentur in pretio, sexta verò portio à gynieciariis clementiæ nostræ absque vlla vel ipsorum, vel publica incommoditate pro eadem contextione suscepta, iunioribus gregariisque militibus in ipsa, quàm maximè eos desiderare constiterit, specie præbeatur. DAT. VII. ID. MART. ASCLEPIODOTO ET MARINIANO COSS.

Adæratio vestis largitionibus sacris infertur, *vt l. 1. sup.* ita vt quinque eius partes militibus erogentur in nummis, sexta in vestibus à gynæciariis præstetur iunioribus gregariisque, id est, tyronibus. & addunt Græci rationẽ, *τοῦτο γὰρ ὁ δεῖ παιδῶν ἀργυρίας.* Sic in locu Hieronymi à me citato ad tit. *de agent. in reb.* Tyro & gregarius miles pro eodem dicitur. & iuniores sæpè in C. Th. qui & caligati. Vel si Cedrino scilicet credimus, iuniores sunt à Iunio Balbo patre Gordiani III. instituti scholares.

De metatis, & epidemeticis. TIT. XL.

Metata sunt hospitia, quæ superuenientib. militibus vel aliis personis prouinciales præbent. Epidemetica sunt pretia, quibus se redimunt onere hospitum suscipiendorum, quæ abrogantur *Nouel. 129. & 134. & l. vlt. hoc tit.*

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. THEODOTO MAGISTRO OFFICIORVM. Si quis mensorum nostrorum manum, qua deputatas singulis quibusque domus enotant, & postibus hospitaturi nomen adscribunt, delere non dubitauerit: ad instar falsi reus ex hac auctoritate teneatur. DAT. VI. KAL. NOV. CP. DN. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO V. C. COSS.

Metatores vulgò dicuntur, qui præparandi & enotandi hospitii gratia procurerunt. Optatus Afer lib. 3. *Cum ante venturos milites metatores, vt fieri solet, mitterentur.* Suidas: *Μηνίτωρ ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος περὶ τῶν ἀρχόντων.* *Hac lege & seq. & l. 5.* vt emendauimus mensores appellantur, & horum manum qui delet, tenetur pœna legis Corneliæ de falsis. Metatores pro hospitibus. *l. 9. hoc tit.*

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. OSIO MAGISTRO OFFICIORVM. In qualibet vel nos ipsi vrbe fuerimus, vel hi qui nobis militant, commorentur: omni tam mensorum, quàm etiam hospitum iniquitate submota, duas dominus propriæ domus, tertia hospiti deputata, eatenus intrepidus ac securus possideat portiones, vt in tres domo diuisa partes, primam eligendi dominus habeat facultatem: secundam hospes, quam voluerit, exequatur: tertia domino relinquenda. plenũ enim æquitate atq; iustitia est, vt qui aut successione fruitur, aut empto vel extructione gaudet, electam præcipuè iudicio suam partem teneat & relictam. Ergasteria verò, quæ mercimoniis deputantur, ad prædictam diuisionis iniuriam non vocentur: sed quieta sint & libera, & ab omni hospitum iniuria defensata, solis dominis, conductoribusque deseruiant. Sanè si stabulum (vt adsolet) militari viro in tertia domus parte defuerit: id ex ergasteriis, nisi id dominus qualibet occasione prouiderit, pro animalium numero, vel domus qualitate deputabitur. Illustribus sanè viris, non tertiam partem domus, sed dimidiam hospitalitatis gratia deputari decernimus: ea dumtaxat condicione seruata, vt alter ex his quilibet, quive maluerit diuisionem arbitraria æquitate faciat, alter eligẽdi habeat optionem. & firmissimum perpetuò quod iussimus perseueret: ita vt xxx. libras auri, qui illustri sunt præditi dignitate, fisco nostro se illaturos esse cognoscant: ceteri verò militia sciant se esse priuandos, si generale præceptum amplius vsurpando, quàm iussimus, reprehensibili temeritate violauerint. DAT. VIII. ID. FEBR. CP. HONORIO IIII. ET EVTYCHIANO COSS.

Vt militibus petentibus metata, tertia tantùm domus pars deputetur, saluis officinis, nisi si stabulo tertia pars careat: illustribus viris dimidia.

III. IIDEM AA. VINCENTIO PP. Cunctos iudices scire volumus à prætoriis ordinariorum iudicum, his præsentibus, abstinendum. DAT. XVI. KAL. FEB. MEDIOL. STILICHONE ET AVRELIANO VV. CC. COSS.

Prætoria præsidum ab onere metatorum excusantur, si præsentes sint & alii superueniant.

IIII. IIDEM AA. ÆMILIANO MAGISTRO OFFICIORVM. Fabricensium domibus vbique constitutis omnem molestiam hospitum præcipimus amoueri: quò & Antiochiensibus, & ceterarum ciuitatum fabricis similis domorum excusatio præbeatur, absente scilicet sacro comitatu. DAT. XI. KAL. FEBR. CP. STILICHONE ET AVRELIANO COSS.

Codex Theodosianus ostendit hanc legem pertinuisse ad fabricas Orientis, quæ erant Antiochiæ, Damasci, Ædessæ, Irenopoli, quarum omnium ciuitatum fabricensibus excusatio datur ab onere metatorum, siue recipiendi hospitis, absente sacro comitatu. Et ideò rectè Græci adiiciunt hoc loco. *τοῦ δὲ ἐπιδημοῦντος βασιλέως περὶ δημοσίου τοῦ*

V. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOANNI PP. Deuotum possessorem ab omni inquietudine liberamus. Primo omnium igitur ad nullum prædium publicum vel priuatum domus nostræ, vel cuiuscumque iuris nullus mensor accedat, si à quoquam fuerit destinatus. licentiam enim domino, actori, ipsiq; plebi serenitas nostra commisit, vt eum qui præparandi gratia ad possessionem venerit, expellendi habeat facultatem: nec crimen aliquod pertimescat, cum sibi arbitrium vltionis suæ sciat esse concessum: recteque sacrilegum prior arceat, qui primus inuenit. Administrantem verò, eiusque officii proceres, quorum præcepto inhibitam personam ad agrum aliquem destinauerit, in tempus proscribi debere censuimus. Solam

ſine hoſpitalitatem ſub hac obſeruatione concedimus vt nihil ab hoſpite, quod vel hominum, vel animalium paſtui neceſſarium creditur, poſtuletur: omniúmque ſit acceleratum iter atque continuum, nec vlli liceat reſidere, ne diuturnitas commanentium vlla ex parte prædium vexet. Decem etiam librarum auri multa ferietur quisquis adminiſtrator, togatus, apparitor vllus, vel militans, vel iter agens, vllo in loco aliquid ab hoſpite poſtulauerit. in tantum enim inhiberi ſceleratum morem iubemus, vt ipſis quoq; præbentibus impunitum eſſe non patiamur, ſi quid ſponte contra præceptum noſtrum probati fuerint obtuliſſe. DAT. PRID. ID. IVN. RAV. POST CONS. HONORII IX. ET THEODOS. V. AA.

In ciuitatibus domus ſuſtinent metatorum onus, non etiam in agris prædia, ſed per ea tantummodò militibus aut præſidibus celeriter tranſeundi ius eſt, neque annona, neque capito vllo à poſſeſſoribus exacto. Emendaui in contextu, *adminiſtrator, togatus, apparitor vllus*, cùm antea malè legeretur, *erogator*. Togatus, id eſt, patronus cauſarum, ſiue συνήγορος, vt Græci interpretantur. Mallem etiam pro, *iter agens*, *inter agens*, vt dixi *l. 2. §. vt dign. ordo ſeru.* Defenſio hac lege permittitur poſſeſſoribus aduerſus vim & iniuriam menſorum. quo argumento, malè quidam ex cauſis legitimis domino etiam dant ius expellendi conductoris ſine iudice.

VI. IIDEM AA. ADRIANO PROC. AFRICÆ. Hoc proſpectum eſt, vt infauſta hoſpitalitatis præbitio tolleretur, nec balneum quiſquam à domino ædium poſtulet. DAT. V. NON. MART. RAV. CONSTANTIO ET CONSTANTE COSS.

Tollitur infauſta hoſpitalitatis præbitio, vt ſi ab hoſpitibus petantur ſcorta, vel vt Græci interpretantur, ſi id petatur vt hoſpites ſtrigilent equos, vel portent ῥάβδα. Tollitur & balnei petitio. In C. Th. ita erat ſcriptum, *nec priuatum quiſquam à domino ædium poſtulet*. Priuatum Tribonianus interpretatus eſt balneum. quæ vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem ſenſu reperiri poſſit. Membrum pro cubiculo notum eſt in *l. 13. D. de man. teſt.* vbi Græci κοιτῶνα interpretantur. *l. librorum. de leg. 3.* Vtramq; vocem retinuit lingua Gallica.

VII. IIDEM AA. EVSTATHIO PP. Deuotiſſimos milites ex procinctu redeuntes, vel proficiſcentes ad bella noui muri ſacratiſſimæ vrbis ſingulæ turres in pedeplanis ſuis ſuſcipiant. DAT. V. NON. MART. CP. HONORIO XIII. ET THEODOSIO X. AA. COSS.

Pertinet hæc lex ad vrbem Conſtantinopolitanam, cuius alii fuerunt antiqui, alii noui muri à Theodoſio iuniore conſtructi curante Cyro PP. de quibus *Nouell. 39. & l. turres. §. de oper. publ.* & conſtituit vt milites à militia redeuntes, vel ad militiam proficiſcentes diuertentur in pedeplanis turrium noui muri. Hæc vox, *noui*, deerat, quam reſtitui ex C. Th. & Græcorum metaphraſi, εἰς τοὺς πύργους τοῦ χερσοῦ τείχους Κωνσταντινουπόλεως ἐν τοῖς ἐπιπέδοις καταμένειν.

VIII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HELIONI MAGISTRO OFFICIORVM. Archiatros noſtri palatii, necnon vrbis Romæ, & magiſtros literarum pro neceſſariis artibus & liberalibus diſciplinis, necnon picturæ profeſſores (ſi modò ingenui ſunt) hoſpitali moleſtia, quoad viuent, liberari præcipimus. DAT. XIIII. KAL. SEPT. HIERIO ET ARDABVRE COSS.

Archiatri palatii ſacri & vrbis Romæ, ac profeſſores artium liberalium, & picturæ ingenui ab onere metatorum excuſantur. De picturæ profeſſoribus videnda *l. vlt. Cod. Theod. de exc. artif.* De archiatris & profeſſoribus artium liberalium dictum eſt *§. de prof. & med.*

IX. IIDEM AA. NOMO MAGISTRO OFFICIORVM. Omnes qui metata in ſuis domibus præſtant,

A ſiue hoſpitia præbuerint metatoribus, ſeu quolibet pacto ſatis eis fecerint: nullam vel penſionis, vel diſcuſſionis domus gratia moleſtiam ſuſtinere cogantur. Deinde neminem volumus cuiuslibet loci vel ordinis, in hac florentiſſima vrbe domum propriam excuſantem, metatum ſibi in alienis ædibus priuilegio militiæ vindicare. quod & in prouinciis obſeruari oportet. Ceteris verò, quibus illuſtris dignitas ſub cingulo vel citra
B cingulum pro ſuo ſolo honore delata eſt, excuſandarum ædium licentiam penitus denegamus. hoc iuris etiam in his præcipimus obſeruari, quos ipſa quidem adminiſtrationis condicio ſpectabiles nouit, honor tamen additus à noſtra liberalitate reddit illuſtres. ſcituris omnibus, quod ſi quis cùm cingulo perfruatur, & excuſationem ita propriæ domus impetrauerit: vt à penſione etiam portionis tertiæ ſit immunis, & militiæ cauſa metatum alienis domibus ſibi crediderit vindi-
C candum. ſiquidem honore præditus excuſationis ius habeat, carebit legum priuilegiis, quas fraudare conatus eſt. Si verò inter eos quibus nulla ſuffragatur dignitas, numeretur, centum librarum auri ſacratiſſimis largitionibus pendendarum illatione mulctabitur. DAT. XVII. KAL. FEBR. CP. THEODOSIO ET VALENTINIANO AA. COSS.

Nouella eſt Theodoſii de metatis, quam habemus integram, cuius ſententia hæc eſt, vt qui metata vel epidemetica præſtant,
D nullam domus gratia penſionem tertiæ partis vel diſcuſſionem ſuſtineant. Vt in vrbe vel prouinciis qui domum propriam excuſat, in aliena per cauſam militiæ metatum non quærat. Excuſantur autem illuſtres qui re ipſa illuſtrem dignitatem geſſerunt, non honorarii vel vacantes, non honorarii illuſtres, licet iure actæ adminiſtrationis ſpectabiles ſint.

X. IMPP. VALENTINIANVS ET MARTIANVS AA. † MAGISTRO OFFICIORVM. Hac lege ſancimus, vt ſi quis conſularem ac patritiam meruerit digni-
E tatem, tres domos proprias, dum ſupereſt, habeat hoſpitum immunitate ſecuras. heredes verò eius, filii, aut pater, aut mater, nepotes, aut frater, aut ſoror, aut vxor, duarum domorum ſuarum excuſatione potiantur. Si quis verò conſulatu tantummodò gloriatur, duas ſemis domos ſuas immunes habeat. poſt fata vero eius memorati heredes vnam ſemis domum ſuam habeant nullis hoſpitiis prægrauatam. Pari priuilegio perfruatur cum memoratis heredibus, qui ſolius patritiæ di-
F gnitatis ſine conſulatu decoratur inſignibus. Præfectorii vero, necnon & magiſtri militum duas domos ſuas habeant, quoad vixerint, hoſpitibus liberatas. heredes vero eorum memorati, vnam defendant domum ſuam ſimili excuſatione munitam. Magiſtri vero officiorum, vel quæſtores vnam ſemis domum ſuam, quoad vixerint, habeant hoſpitum onere liberatam. heredes vero eorum prædicti vnam ab hoſpitibus iure defendant.
G Comites autem domeſticorum & protectorum, & ſacrarum largitionum, & priuatarum, & vir ſpectabilis primicerius notariorum, ſingulas domos ſuas ab hoſpitum grauamine, dum viuunt, gaudeant eſſe ſecuras. memorati vero heredes eorum mediam partem vnius domus ſuæ ſciant excuſatione muniri: reſiduæ vero partis dimidiæ tertiam portionem hoſpitibus deputandam eſſe cognoſcant. Si qui illuſtres honorarias dignitates quaſcumque ſine actu cælitus impetrauerunt: æ-
H quo animo ſuas domos hoſpitibus poſt hanc legẽ pandant pro tertia, quæ legibus præfinita eſt, portione: exceptis videlicet ergaſteriis quæ in plateis vel angiportis eſſe noſcuntur. Quod in omnibus domibus, quę hoſpitales

A spitales sunt, obseruari iubemus: ita vt nemo vel ex sacro rescripto, vel ex diuina adnotatione, seu pragmatica sanctione, contra hanc legem vti possit excusationis auxilio: his omnibus, quæ per hanc legem constituimus, in hac æterna vrbe obseruandis.

Declarat quæ in vrbe dignitates à metatis excusentur, & quorum domus. Itaque ab eo quod traditur lege superiori de spectabilibus, excipiendi sunt primicerii notariorum, & ex lege sequenti decemprimi post primicerium. Et ab eo quod de illustribus honorariis, eorum ergasteria in plateis, vel angiportis sita. B

XI. Imp. Zeno A. Illyriciano Magistro Officiorum. Decem post primicerium tribunos, in domibus, quas in hac regia vrbe possident, metatorum iussimus vacationem mereri.

Sicut primicerius notariorum, ita & decem post primicerium tribuni notarii singulas ædes, vt Græci interpretantur rectè, in vrbe excusant à metatis, non omnes. Absurdum enim esset si vnam tantùm excusaret primicerius, decemprimi omnes. Desideratur Constitutio Græca, qua prohibentur Epidemetica, id est, adærationes metatorum, de quibus in d. l. 9. C

XII. Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός. Μηδεὶς ἄρχων ἐν τῇ [illegible] [illegible] [illegible] ἢ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Interpretatio latina.

Ne quid præses dum per prouinciam oberrat hac specie exigat à prouincialibus, ne illos hospitio grauet, vel vt eis habere arma cōcedat. Qui secus fecerit, vt dignitate bonisq; ademptis exilio perpetuo damnetur.

Abrogantur ergo epidemetica, & occasione [illegible], id est, ne priuatis auferantur arma, exactiones. in *Nouel. 8.* [illegible] vocat, qui priuatis hominibus habere arma non concedunt. Fuit huius Constitutionis mentio *l. 26. sup. de episc. aud.* D

De salgamo hospitibus non præbendo. Tit. XLI.

I. Impp. Constantinus et Constans AA. Leontio PP. Ne quis comitum, vel tribunorum, aut præpositorum, aut militum nomine, salgami gratia, culcitas, lignum, oleum, à suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus in prædictis speciebus aliquid auferant. Sed prouinciales sint nostri ab hac præbitione securi: comitibus, tribunis, vel certè præpositis, militibusque graui vexationi subiacentibus. Dat. V. Id. Octob.* E

Salgami nomine scio significari conditas herbas, veluti enulam, brassicam, betam, quæ etiam hodie à Turcis condiri solent. Sed huius nominis obtentu exigebant etiam transeuntes milites culcitras, ligna, oleum. quod hæc Constitutio tollit.

F

De commeatu. Tit. XLII.

I. Imp. Constantinus A.* Ne cui liceat præpositorum, vel tribunorum cohortium, vel vicariorum, & familiarium eorum tempore expeditionis quocumque genere, cuiquam de militibus à castris atque signis, vel his etiam locis, in quibus prætendant, discedendi commeatum date. Si quis verò contra hanc legem facere ausus fuerit, & militem contra interdictum commeatum dimiserit eo tempore, in quo barbarorum incursio exstiterit: & tūc cùm præsentes in castris atq; apud signa milites esse debeant, quisquam abfuerit, capite vindicetur. Dat. IIII. Kal. Mai. Severo et Rufino Coss. G

Commeatus est abeundi licentia data militi ad tempus, puta his verbis apud Liuium XXX. Si qvis vestrvm avos invisere vvlt, commeatvm do: primo vere adsitis ROICO. Difficile autem datur commeatus militibus, nisi causis iustissimis approbatis, vt Vegetius ait. Certè expeditionis tempore imminentibus hostibus non datur, nec vnquam amplius quàm XXX. *l. 16. sup. de erog. milit. annon.* qui Commeatales dicuntur. Et Suidas Commeatalem intellexit dum interpretatur H [illegible] [illegible] [illegible]. Datur autem commeatus à Tribunis cohortium, aut præpositis militum, aut vicariis vel domesticis eorum, vel à principe. De his vicariis *l. vlt. sup. de erog. mil. anno. l. 5. sup. de iurisdict. omn. iud.* Vegetius IIII. *In sedibus,* inquit, *fines tribunorum aut vicariorum, nec non etiam principiorum ad omnem disciplinam arctissima seueritate teneantur.* De dato à principe Gregorius Nazianzen. his verbis: [illegible] [illegible].

II. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Syagrio Magistro officiorum. Quicunq; de scriniis, aut agentibus in rebus, vel etiam ex officiis palatinis, his videlicet, qui sacrarum & priuatarum remunerationum comitibus obsecundant, sex mensium spatium supra diem commeatus, aut iussionem euectionis abfuerit: is in inferiorem locum, quinque antelatis posterioribus deuoluatur. Is verò qui anni vacationem arbitratu proprio iudiciarii præcepti oblitus assumpserit: à decem post se militantibus trāscatur. ac deinde cùm iam aliquis desidia quadriennio officium proprium adire neglexerit, quadraginta de sequentibus postferatur. Qui verò nec post quadriennii quidem tempus: militantium non immeritò matriculis auferatur. Dat. Kal. Oct. Auxonio et Olybrio Coss.

Datur commeatus non tantùm militibus armatis, sed palatinis. Palatini qui supra diem commeatus abfuerint & sibi vacauerint, propriu gradus deminutione secundum huius legis distinctionem coerceantur. Pro *transferatur*, emendaui, *transeatur.* De anni commeatu est *l. 1. sup. in quib. caus. mil. for. præs.*

III. Impp. Honorius et Theodosius AA. Gaisoni Com. et Magistro Militum. Si quis sine commeatu aliquo annum in penatibus propriis, vel in quibuslibet locis desidiosa quiete transegerit decem sequentibus postponatur. in quo verò biennium talis culpa deprehenditur: viginti sibi antepositos congemiscat. tertius autem annus triginta prælatos inde deflebit: ita vt quartus exempto matriculæ nullam veniam derelinquat. Dat. Prid. Id. Iun. Raven. post cons. Honorii VIII. et Theodosii V. AA.

Hac lege coercetur & regradatur miles qui sine commeatu abfuerit.

De tyronibus. Tit. XLIII.

I. Impp. Valentinianus et Valens AA. Modesto PP. Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius ad militiam accedat. Dat. XIIII. Kal. Octob. Hierapoli Valentiniano et Valente III. AA. Coss.

Ne veteranus miles completa militia rursus fiat tyro, ne adscriptitius, ne vagus, id est, qui quasi miles diuagatur.

II. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio PP. Quisquis alieni iuris mancipium in tyrocinio militiæ scribi curauerit: conuictus ac proditus auri libram ærario nostro cogatur inferre: mancipio scilicet domino, si factum ignorauerit, reddendo. Dat. Id. Mai. Tyro Metropoli, PP. Beryto Antonio et Syagrio Coss.

Thesauris infert libram auri qui seruum alienū in arma conscribit. Quod sequitur. *Mancipio,* &c. non erat in C. Th. sed additum est à Triboniano ex *l. 6. sup. qui mil. pos.*

III. Impp. Honorius et Theodosius AA.* C. S. L. Tyrones in scholis loco semper posteriore ponantur. nec enim patimur quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui & laborum assiduitas, & sti-

pendiorum prolixitas suffragatur. DAT. VI. KAL. A
DECEMB. RAV. BASSO ET PHILIPPO COSS.

Tyronum in scholis infimus est gradus.

De littorum, & itinerum custodia. TIT. XLIIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOS. AA. EVSTATHIO PP. Saluberrima sanctione censemus, ne merces illicitæ ad nationes barbaras deferãtur, & quæcumque naues ex quolibet portu seu littore dimittuntur, nullam concussionem vel damna sustineant, ita ta- B men vt earum naucleri deponãt, in quam prouinciam ituri sunt: vt hoc manifestato, nulla contra eos postea indignatio seu cõcussio quoquo modo procedat. DAT. XIIII. KAL. OCTOB. CP. DN. THEODOSIO A. IX. ET QVI FVERIT NVNTIATVS.

Custodiantur littora & portus, ne merces illicitæ ad hostes transferantur, veluti vinum, oleum liquamen, id est, garum vel oxygarum, arma, ferrum, cotes, sales. Additur ne naues professæ vllam concussionem sustineant. Curam littorum committere C dicitur Comes sacrarum largitionum in formulis Cassiodori. & inde curiosi littorum in Nou. Theodosii *de trib. fisc.*

De desertoribus, & occultatoribus eorum.

TIT. XLV.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. SYAGRIO PP. Si quis fortè desertorem agro tectóve susceperit, atque apud se diu passus fuerit delitescere: actor quidem vel procurator lo- D ci, qui hoc sciens prudensque commiserit, capitali supplicio subiugetur. dominus verò, si huius rei conscius fuerit: prædii in quo latuerit desertor, amissione puniatur. Si quis autem desertorem prodiderit, mediocris loci ingenuus immunitate potiatur. Neque solùm de his loquimur, qui proximè signis felicibus applicati, militiæ rudimenta timuerunt: verùm etiam qui stipendiis militaribus degenerem latebram prætulisse monstrãtur. Desertor autem habebitur, quisquis belli tem- E pore aberit à signis. horum, qui spontè processerit, peccati anterioris supplicium non timebit. Sin verò flagitiosa ignauia delitescat: per eum, in cuius domo fuerit, inuigilantibus extrinsecus quoq; officiis publicis, vbicumque correptus, seueritati iudicis offeratur, degeneri morte gladium subiturus. Sin autem rector prouinciæ propositam seueritatem vel gratia, vel dissimulatione distulerit: patrimonii atque existimationis da- F mno subiiciatur, & in officii prioris capitaliter vindicetur. DAT. ID. IVL. ROMÆ, GRATIANO VI. ET THEODOSIO I. AA. COSS.

Puniuntur hac lege tyro milésve desertor & occultator eius. Præmio autem adficitur proditor eius: seruus libertate. quod huic legi addendum est ex *l. vlt. supr. quib. ex caus. ser pro pra* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. Ingenuus mediocris loci immunitate, vt in causa falsę monetæ *l. I. §. de fal. mo.* Ideo ait, *mediocris loci*, quia qui superioris dignitatis sunt, sans per se à muneribus ciuilibus excusantur.

II. IMPP. ARCADIVS, HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. ADRIANO PP. Si desertores inuenti resistendum atque armis obtinendum putauerint: tanquam rebelles in ipsis temeritatis suæ conatibus opprimantur. Ita tamen, vt prouinciarum iudices solicita cautione disquirant, ne sub falsarum tractoriarum nomine desertionis suæ crimen defendere moliantur, nec suppositis & commentitiis epistolis euadendi ha- H beant facultatem. DAT. VI. KALEND. MART. RAVEN. THEODOS. A. I. ET RVMORIDO COSS.

Pro, *oppugnandum*, emendaui, *obtinendum*, ex vet. Græci vertunt [Greek]. Obtinere est obniti, vt *l. 4. sup. de ad pri.* De tractoriis dicetur inferiùs suo titulo. Hæ si veræ sint, desertionis crimen diluunt. Itemque epistolæ, id est, testimoniales missionum literæ.

III. IIDEM AAA. LONGINO PP. Qui relictis militaribus castris se ad deprędationes vel latrocinium contulerint, seueritatem iudicis non euadant. DAT. IX. KAL. APR. RAV. ARCADIO A. VI. ET PROBO V. C. COSS.

Superiores leges sunt de nec manifesto desertore. hęc de manifesto. Multa verò alia seuerius in desertores constituta sunt, veluti, vt à prouincialibus opprimantur impune. *l. 2. supr. quan. lic. vnicuique sine iud.* vt eius criminis abolitio non sit. *l. vltim. in fine, supr. de aboli.* vt morte non extinguatur crimen. *l. 4. supr. de re mil.*

De veteranis. TIT. XLVI.

I. IMP. CONSTANTINVS A. Cùm introisset principia, & salutatus esset à præfectis, & tribunis, & viris eminentissimis acclamatum est, Auguste Constantine Deus te nobis seruet, vestra salus nostra salus. vere dicimus, iurati dicimus. Adunati veterani exclamauerunt, Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habemus: Constantinus Augustus dixit: magis magísque conueteranis meis beatitudinem augere debeo, quàm minuere. Victorinus veteranis dixit: muneribus & oneribus vniuersis locis conueniri non sinamur. Constantinus Augustus dixit: apertius indica, quæ sunt maximè munera quæ vos cõtumaciter grauant. Vniuersi veterani dixerunt: ipse perspicis. Constantinus Augustus dixit: iam nunc magnificentia mea omnibus veteranis id esse concessum perspicuũ sit, ne quis eorum in vllo munere ciuili, nec in operibus publicis conueniatur, nec vlla collatione, nec à magistratibus, nec vectigalibus, in quibuscumq; nundinis interfuerint, vlla ob venditionem proponendam dare debebunt. publicani quoque (vt adsolent agentibus supplere) ab eisdem veteranis amoueantur. quiete post labores suos perenniter perfruantur. Fisco nostro quoq; eadem epistola interdiximus, vt nullum omnino ex his inquietaret, sed liceat eis emere & vendere, optimis negotiis pecuniam tractare, & mercimonia agitare: nec solùm integra beneficia eorum sub seculi nostri otio & pace perfruantur, sed etiam nullo munere ciuili, id est, corporali seu personali, vel deportorio onere eos affici concedimus. DAT. KALEND. MART. CIVITATE BELOVOCORVM CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CÆSARE COSS.

Veterani immunitatem habẽt munerum personalium. Item deportoriorum, quæ Græci interpretantur [Greek]. Immunes igitur sunt onere portorii. *l. 9. Cod. Theod. de veteranis.* Item operum publicorum, de qua *l. I. sup. de oper. public.* & collationum extraordinariarum, & ciuitatibus vel publicanis nihil ob venditionem proponendam præbere debent. Ait, [*Vt solent agentibus supplere.*] Vet. *superpellere*, Cod. Theod. *supercompellere*, quod est [Greek], siue [Greek]. Agentibus mercimonia. Ait, [*eadem epistola.*] id est, testimoniali dimissionis veteranorum. Sic epistola accipitur *l. 2. sup. de desert.* & aliis locis quos indicaui *l. vlt. sup. de profes. & med.* Multa verò ex hac lege errata sustulimus in contextu nostro.

II. IDEM A. MAXIMO PP. Prouidendum est ne veterani, qui protectoria dignitate cumulati, aut honores varios pro meritis suis consecuti sunt, incõgruis pulsentur iniuriis: cùm si quis in hoc crimine fuerit deprehensus, rectores prouinciarum pro iurisdictione sua examinantes factum, pro sui qualitate eos coerceant.

DAT.

DAT. IIII. KAL. IVN. TRIVERIS IANVARIO ET IVSTO COSS. A

Veteranis plurimùm honor protectorum aut domesticorum defertur data testimoniali ex protectoribus. Symmachus in epistolis: *Huiusmodi veteranis praerogatiua debetur, vt illis protectorum dignitas tanquam pretium longi laboris accedat.* Iulianus Leontio: ἐγκαταλέξαμεν δὲ ἐν τοῖς τῶν οἰκείων σωματοφυλάκων. γίνονται δὲ ἀπὸ τῶν ἀποφοιτησάντων ἤδη ἐστρατευμένων. *l. 7. & 14. Cod. Th. de lust. aur. coll.*

III. IDEM A. EVACRIO P. Veterani qui ex negligentia vitæ neque rus colunt, nec aliquid honestum B petagunt, sed latrociniis se dedunt, omnibus veteranorum priuilegiis exuti, pœnis competentibus à prouinciarum rectoribus subiiciantur. DAT. III. ID. AVG. CONSTANTIO A. VI. ET CONSTANTE II. COSS.

Veterani qui se ad latrocinia conferunt, priuilegia sua amittunt.

IIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. EVSTACHIO PP. ET NESTORIO PP. ILLYRICI. C Nullus eorum qui sacramentis inhærere desierit, vel volens permittatur, vel inuitus militare cogatur seu stare iudicum sententiis quæ non his obseruatis latæ fuerint, nullam firmitatem habentibus, nisi fortè reperiatur ibi tempore militiæ cœpta cognitio. tūc enim velut necdum cingulo deposito, sub militari iudice rem tractari finiriq; præcipimus: nisi principali beneficio specialiter indulto quidam ex his sese defendant.

Veterani mutant forum. Nec enim iam amplius militare iudicium obseruare coguntur, nisi ante missionem in eo lis contestata fuerit. Sic mulier per nuptias mutat forum, nisi ante nuptias litem inchoauerit. *l. penul. D. de iurisd.* Sed ipsa se prioris iudicis volens iurisdictioni subiicere potest. Veteranus duciano iudicio se subiicere non potest.

De filiis officialium, & militarium qui in bello moriuntur. TIT. XLVII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. EVAGRIO. Hi qui E ex officialibus quorumcunq; officiorum geniti sunt, siue eorundem parentes adhuc sacramento tenentur, siue iam dimissi sunt, in parentum militiam vocentur. DAT. PRID. NON. AVG. BASSO ET ABLAVIO COSS.

Vt filii officialium sequantur militiam patris. Officialium, id est, apparitorum.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTERIO. Filios primipilariorum paternam sequi condicionem oportet. F

Vt filii primipilariorum sequantur militiam patris, non curiæ addicantur. De primipilo dicetur suo titulo. Sequitur constitutio Græca quæ deerat. & sine qua in titulo frustra adiectum esset, *& militarium qui in bello moriuntur.*

III. Εἴ τις ἐν πολέμῳ τελευτήσειεν ὅπως δήποτε στρατευόμενος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ εἰ εἷς ἐστιν ἢ πολλῶν παίδων ὁ μείζων παραχρῆμα εἰς τὸν τόπον τοῦ πατρὸς ἐπερχέσθω, καὶ τὰς αὐτὰς ἀννώνας λαμβανέτω εἰ μέχρι βιάρχου ἦν ὁ πατήρ. εἰ δὲ ἀνώτερος ἦν τοῦ βιάρχου, βιάρχου μόνον γινέσθω ὁ παῖς. μεγίστην γὰρ ἔχει ὁ μείζων ἐκεῖνος τὴν παραμυθίαν φροντίζων, καὶ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν. G

Interpretatio latina.

Si quis quocumq; modo militans in bello moriatur, filius eius si vnus sit, vel ex multis maior natu statim in locum eius succedat & easdem annonas accipiat si pater vsq; ad biarchi duntaxat gradum peruenerit. Quòd si altiorem obtinuerit (veluti ducenarii aut centenarii) filius eius fiet tantummodò Biarcbus. Manifestum autem est maiorem natu, in quem eiusmodi solatium confertur, fratrum suorum curam habiturum. H

De oblatione votorum. TIT. XLVIII.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. BASILIO P. V. Quando votis communibus felix annus aperitur, in vna libra auri & solidis obryziacis principibus offerendi deuotionem animo libenti suscipimus: statuentes, vt deinceps sequentibus annis vniuscuiusque sedulitas principibus suis talia ingerant semper & deferant. DAT. III. NON. MART. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Nuncupabantur vota ineunte anno pro salute principis. *l. si saluitur D. de verb. sig.* & offerebatur libra auri in LXXII. solidis obryziacis siue obryzatis. quo nomine quid significetur ostendi in tit. *de vet. num. pot.*

De numerariis, actuariis, & chartulariis, & adiutoribus, scriniariis, & exceptoribus sedis excelsæ, ceterorumq; iudicum tam ciuilium, quàm militarium. TIT. XLIX.

Hic titulus est de dignitatibus quæ sunt in officio iudicis ciuilis aut militaris. Ciuilis veluti præf. prætorio, aut præf. vrbi. Militaris, vt magistri militum aut ducis.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD VERONICIANVM VIC. ASIÆ. Vorax & fraudulentum numerariorum propositum, qui diuersis rectoribus obsequuntur, ita inhibendum est, vt antea sanximus, & nuoc itidem sancimus, condicioni eos subdi tormentorum, & eculeis atque lacerationibus subiacere. DAT. XIIII. KAL. IVN. OPTATO ET PAVLINO COSS.

Numerarii qui sunt in officio præsidum & consularium conditionales sunt. & ideo tormentis, re exigente, vnguibs, vncis & D eculeis subiiciontur. Est huic coniungenda *l. damus, C. Theod. de iis qua adm. vel off. publ. ger. trad. sunt.* in qua idem ad eundem, *Damus*, inquit, *prouincialibus potestatem, vt quicumque sibi a numerariis, qui diuersis rectoribus obsequuntur, conquesti fuerint aliquas venditiones extortas, irritas, inanesq; efficiant.* Videnda sunt quæ diximus *l. 13. T. de suscep.*

II. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. CLEARCHO PP. Qui numerarii appellari consueuerant consularium atque præsidum dumtaxat, tabularii post E hanc nostram sanctionem vocabuntur: scientes se tormentis esse subiectos, nisi iudicibus, vel his qui prouecti nostro iudicio ad prouincias venerint, vel exactoribus debitorum aut reliquorum modum frequenter ingesserint sub actorum testificatione. Quos scire oportet, cum his qui debitores sunt, sese ad solutionem esse retinendos, nisi omnia debita ipsis fuerint iudicantibus persoluta. Triennii tantum spatio tabulariorum decet tempus omne concludi. DAT. XIIII. KAL. MAR. CP. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

Cur mutetur nomen numerariorum rectorum prouinciarum in nomen tabulariorum diximus in *d. l. 13.*

III. IIDEM AA. RVFINO PP. Numerarios amplissimæ tuæ sedis cingulum habere, & militiæ ordinem tenere iubemus. DAT. PRID. ID. DECEMB. PARISIIS VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Rectè *l. 2.* consularium atque præsidum dumtaxat. Nam illustrium præf. prætorio numerarii, vel etiam spectabilium conditionales non sunt. Quinimo cingulum militiæ gestant & tenent qui in officio præf. prætorio numerarii sunt.

IIII. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. OMNIBVS RECTORIBVS PROVINCIARVM. In prouinciis singulis duo numerarii, qui & tabularii, collocentur: quo ad vnum fiscalis arcæ ratiocinium, ad alterum largitionales pertinere tituli inbeantur: hoc sciituri, quòd si ex alterius quiddā actibus ad alteram partem illicita fuerit vsurpatione translatum: is qui culpam iudicis dissimulatione rexerit grauissimo sit supplicio subiugandus. DAT. III. KAL. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO. COSS.

De hac etiam diximus satis in *d. l.* 13.

V. Iidem aaa. Principio pp. Exceptores omnes iudicibus prouincialibus obsequentes, qui nec cohortalem militiam sustinere videntur, neque à fisco vllas consequuntur annonas, absque metu dare cœptis operam (etiam si decuriones sint) minimè prohibemus: dummodò munia propriæ ciuitatis agnoscant, & peracto secundum morem officio exceptionis ad propriam sibi curiam redeundum esse non nesciant. Dat. iiii. Id. Decemb. Aquiliæ Arcadio A. et Bautone coss.

Vt curiales qui facti sunt exceptores præsidum, impleto exceptionis officio ad curiam redeant. Fiunt plerumque exceptores præsidum aut consularium etiam qui cohortalinæ condicionis non sunt.

VI. Impp. Arcadius et Honorius aa. Severo p. v. Ne diutius ad cunctorum perniciem actuarii numerariorum consortiis adiuuentur, illustris auctoritas tua cunctos ex numerariis actuariorum societate præcipiat abstinere, atque ab eorum communione discedere. Quòd si hæc moniti custodire neglexerint: iisdem pœnis se, quibus actuarios, non ambigant subiacere. Dat. iiii. kalend. Iun. Niciæ Honorio A. iiii. et Eutychiano Coss.

Numerarii rationes & chartas tractabant in officio præfect. prætorio, præf. vrbi, præsidum, ducum. Actuarii palatinorum & comitatensium numerorum rationes tractant *l.* 5. *¶. de erog. mil. an.* & ita actuarii specialiter accipiuntur *l.* 3. 5. 10. 15. *C. Th. eod. tit. de numer. act.* Alii sunt actuarii, de quibus dicetur *titul. seq.* Alii actuarii Comitum ærarii *l.* 3. *¶. de diu. offic.* Fuère & præf. prætorio, proc. præsidibus, vicariis, præf. vrbi, A bactis. Lex constituit ne vllum sit numerariis fortè præf. vrbi commercium cum actuariis, ne quid fraudis inter se moliantur communicatis rationibus. quin & amplius in Cod. Theodosii, actuarii à præf. vrbi vrbe pelli iubentur.

VII. Impp. Theodosius et Valentinianus aa. Hierio pp. Actuarios tam clarissimæ vrbis Constantinopolitanæ, quàm Antiochiæ, quámque curialium ciuitatum diuersarum, non aliter nisi, vt consueuerat, manus sanxerit principalis, sublimitas tua præcipiat ordinari. Quòd si quis talis sub tua fuerit indicatione conuictus: profectò irritis his quæ vetita contrectauerit, etiam congruam indignationem incurrat. Dat. x. kal. Iul. Nicomediæ Theodosio xii. et Valentiniano ii. aa. coss.

Hæc lex ita restituenda est ex vet. libris & ex lege 21. & 22. C. Th. de diu. off. *Actuarios tam classium vrbis Constantinopolitanæ quam Thymelæ equorumq́; curulium ciuitatum diuersarum*, &c. Alii igitur sunt actuarii classium vrbis Constantinopolitanę, alii Thymelæ, id est scenæ & equorum curulium ciuitatum diuersarum, id est, qui ex diuersis ciuitatibus in vrbem conferuntur. Hi non ordinantur, nisi ex sacrorum scriniorum probatoria. Coniungenda est *l.* 6. *¶. de diu. offic.* quæ in aliis quibusdam sacram probatoriam exigit.

VIII. Iidem aa. Protogeni pp. Scriniarios vel numerarios officii tuæ magnitudinis iubemus nullatenus in posterum aut mutuam pecuniam sumere, aut polliceri cuiquam pro publicis expensis cogi, quos nullam post depositam militiam inquietudinem sustinere volumus.

Scriniarios habuêre præfect. prætorio, & magistri militum, & comites vtriusque ærarii & proconsul Asiæ, & castrensis sacri palatii. Item duces, si ita rectè auctor Etymologici, [illegible] Hæc lex est de scriniis & numerariis præf. prætorio, vt si quid in publicas necessitates impendendū sit non cogantur ipsi eo nomine pecuniam mutuam sumere aut se obligare, ne ex eo post depositum officium periclitentur. Commercio mutui eis omnino non interdicitur. legenda est No. Valentiniani *de officio & numerariis præfectorum*.

IX. Imp. Leo a. Dioscoro pp. Nemini licere deinceps iubemus in quacumque militia connumerato, sollicitudinem actuarii subire, vel post depositam eandem curam ad militiam adspirare: quatenus inter priuatos agens, omnique militari priuilegio denudatur, nihil nundinationis vel fraudis circa commendanda ratiocinia, quibus obnoxius est, attentare valeat.

Militem vetat numerorum actuarium fieri, & actuarium deposito officio militem fieri, ne priuilegio militiæ rationum redditio cohibeatur. Qua re etiam constat Senatusconsulto inhiberi nuptias inter tutorem & pupillam.

X. Imp. Zeno a. Archadio pp. Nulli scriniario liceat pro tempore numerarios plus quam quaternis vicibus, nec his tamē continuādis, adiuuare. Idémque hoc super chartulariis, præbenda pro tempore numerariis opera, obseruari decernimus: ita vt adiutorum quidem biennii, chartulariorum verò vnius anni interuallo continuatio interrumpatur. Nulla adiutoribus ad chartulariorum sollicitudinem, quam semel dedignati sunt, descendendi danda licentia. Ita vt Orientalis quidem tractus pro tempore numerariis, non nisi ab his scriniariis, qui intra triginta viros à numerario retro numerādos: Asianæ verò diœceseos numerariis non nisi ab his, qui intra quinquaginta à numerario similiter retro numerandos inueniuntur. Ponticæ verò, & Thraciæ diœceseos passim & pro suolibitu ex omni multitudine eligendorum adiutorum tribuatur facultas. Omnia sanè commonitoria, vel præceptiones, aut euectiones, seu quælibet publica instrumenta non solùm adiutoribus, verumetiam prouinciæ illius, de qua disponitur tractatori inspiciendi, itidemq́; subscribēdi, aliorum quoq; qui vna cum eo tractant, in eadem scriptione mentione habenda, necessitatem incumbere. Si quid autē sine hac obseruatione ex Orientali, vel Asiano, vel Thraciano scrinio fuerit emissum, falsi suspicione non careat: exceptis publicis instrumētis, quæ a scrinio Ponticæ diœceseos emittuntur, quòd in iisdem instrumentis solùm numerarium eiusdem diœceseos, eiusq́; adiutorem, & chartularium scribere magnitudo tua disposuit. Ita vt si quid huius legis fuerit violatum numerarii quidem tam gradus sui, quam solemnitatum seu solatiorum vniuersi anni iacturam: adiutores verò quinquaginta librarum auri, & chartularii quindecim iisdem librarum auri pœnam subeant.

Scripta est præfector. prętorio Orientis, sub cuius dispositione erant diœceses quinque, vt diximus *l.* 2. *supr. de mil. vest.* Sed hæc lex nescio quamobrem prætermittit diœcesim Ægypti. In officio præfect. prætorio numerariis dant operam adiutores & chartularii. Adiutores eligūtur ex scriniariorum certo numero, vel ex omni turba pro diuersitate diœcesum. Sed iidem viri numerariis adiutores esse non possunt plus quàm quaternis vicibus, in singulis intermisso biennio. Iidem etiam chartularii eis non adiunguntur plus quàm quaternis vicibus, anno solummodo intermisso. Chartularii forsitan tractatores etiam appellantur in hac lege, vt tentaui *l.* 3. *supr. de can. largit. tit.* quos & commentarienses dictos auctor Etymologici scripsit. Numerarii præfect. prætorio auctoritates, commonitoria, præceptiones, euectiones conficiunt. *l. vltim. supr. de fabricens. l. penult. infr. de executor.* adhibita inspectione & subscriptione adiutorum, & chartulariorum, & aliorum quorundam in ea subscriptione mentione facta.

XI. Iidem a. Coctoni Magistro militum. Officio tuæ magnitudinis datis precibus postulante, vt numerariorum actus non in biennium, sed in vnum

vnum annum statuatur: nostra pietas huiusmodi petitionibus annuens, dispositionem, quæ super biennio promulgata fuerat, super vno tantummodo anno reuocauit.

Numerarii qui rectoribus parēt, triennales sunt. *l. 2. sup.* quod & de numerariis præf. prætorio proditum est *l. 19. & vlt. C. Th. eod.* At numerarii qui sunt in officio magistrorum militum, annui sunt: olim erant biennales. Aliàs legitur, *dispositionem, quæ super vno tantummodo anno promulgata fuerit, reuocauit.*

XII. Imp. Anastasivs A. Aspartico pp. Illyrici. Per hanc diuinam pragmaticam sanctionem decernimus, quod antea dum tribuni prętoriani dignitas eis, qui in scriniis seu gradib. officii tuæ celsitudinis deponunt militiā, præbebatur, & custoditum fuisse dignoscitur: hoc super honore quoq; comitiuæ dignitatis eis impertiri, vt sentētia pro fine eorum militiæ proferenda dignitatis etiam mentionem contineat. Hæc quoq; tantummodo & sine speciali codicillorū vel diuinorum apicum sanctione ad eādem dignitatem adipiscendam, & priuilegia eam sequentia sufficiant: ita tamen vt primi ordinis comitiuam per interlocutionem eiusdem potestatis mereantur cornicularius, & chartularius, & primiscrinius, & numerarius scrinii Macedoniæ, & scrinii Daciæ, & scrinii operum, & scrinii auri. Hoc eodem in his etiam, qui post nouellam dispositionem diuæ memoriæ Zenonis, quæ de eisdem personis loquitur deposuerunt militiam, obtinente.

Numerarii cornicularii, primiscrinii, chartularii, qui sunt in officio præf. prętorio, militia deposita dimittuntur cum honore aliquo. Inde Sidonius 1. Epist. *Numerariorum seu potius aduocatorum more, quorum cum finiuntur actiones, tunc incipiunt dignitates.* Et olim quidem ex tribunis prætorianis dimittebantur. Hodie ex hac lege ex comitibus primi loci sola testimoniali pręfect. prætorio sine codicillis principis. Scripta est hæc lex ad præfectum prætorio per Illyricum, in cuius officio erant numerarii quatuor, Daciæ, Macedoniæ, operarum, auri, qui hac lege recensentur, & clarè à Mariano Scoto in notitia Romani imperiū. Scriniariorum operum siue operarum fit mentio in *Nouel.* 128. Ambrosius 5. Epist. *Apparitor præfecturæ, qui propter operas portuenses offensam contraxerat.* qui locus magis pertinet ad *l. 1. C. Th. de patron. hor. port.*

De cursu publico, angariis, & parangariis. Tit. L.

Exponamus ante omnia quid distent angariæ à parangariis, veredi à paraueredis. Id Græci *lib. 56.* βασιλικῶν expediunt his verbis: καὶ ἡ μὲν ἀγγαρεία ἐστὶν ἡ πάροδος ἢ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῶν δημοσίων ὀχημάτων, ὡς τυχὸν ἀπὸ Σηλυβρίας. ἡ δὲ παραγγαρεία ἐστὶν ἡ διὰ τῆς ὁδοῦ, ὡς τυχὸν ἀπὸ ..., *ad l. 21. C. hoc tit.* iamq; ne fuit euulgatum ab iis qui dictionum Græcarum sensa collegerūt, iis tamen adiectis, τὸ παλαιὸν ... δρόμος ὁ λεγόμενος διὰ ὀχημάτων, quæ ad angarię vel parangarię definitionem nihil pertinent, sed ad *l. 22.* Est igitur angaria, quà cursus publicus dispositus est: parangaria aliouersum. Vtrumque onus à prouincialibus exigitur in transuectione armorum *l. vlt. sup. de fabricens.* vel specierum. *l. 1. sup. de quib. mun.* coniuncta *l. maximarum. sup. de exc. mun.* vel qualiber alia necessitate publica exiguntur nempe plaustra, iumenta, naues operæ extra ordinem. Veredi sunt publici equi cursuales, qui à Græcis ταχυδρόμοι *ad l. 8. huius tit.* Procopius 11. *de bell. Pers.* οἱ δὲ ἵπποις τοῖς δημοσίοις ὀχούμενοι οὓς δὴ βερέδους καλεῖν νενομίκασιν. & Iulianus *Nou.* 130. qui τὸν δημόσιον ἵππων δρόμον, interpretatur veredorum cursum. Inde qui iussu principum huc atque illuc cursu publico mittuntur, veredarii ab Hieronymo *in historia Esther*, quos Iosephus 11. ἀρχαιολογίας angaros, & ad Eustochium, *clericus vagus veredarius vrbis.* Procopius *de bello Vand.* ... βασιλικοὺς ... ἀεὶ ... οὓς δὴ βερεδαρίους καλοῦσι. Prima origo nominis veredorum, quòd vehant siue ducant rhedas auctore Festo, quæ & ipsæ cursuales dicuntur *l. 9. Cod. Theod. de legatis & dec. lec.* Qui scribunt reda, veredos scribunt. Qui rheda, verhedos, vt in Pandectis Flor. *l. vltim. D. de municip. & hon.* Sed cœpêre etiam veredi appellari sine reda. Vtebantur etiam ad cursum publicum bobus. *l. 3. Cod. Theod. eod. titul.* & mulis atque asinis. quod sustulisse Iulianum Socrates scribit *lib. 3. cap. 1.* Carolum magnum iter fecisse carpento iunctis bobus & bubulco rustico more agente, Eginhartus scribit. Parauerēdi videntur esse maiores equi agminales, quos posteriores parafredos vocarunt, vt in lege Bauuariorum. *Parafredos donent aut ipsi vadant vbi eis iniunctum fuerit.* Estq; ea hodie equorum appellatio Gallorum, Italorum, Hispanorumque communis. Francorum regi ab omnibus suis parauerēdos solui solitos Caroli Magni leges à Benedicto Leuita lectæ multis locis ostendunt.

I. Imp. Constantinvs A. Titiano. Equos qui publico cursui deputati sunt non lignis, vel fustibus, sed flagellis tantummodò agitari decernimus: pœna non defutura contra eum qui aliter fecerit. Dat. Prid. Id. Mai. Sabino et Rvfino coss.

Vt veredi agitentur flagellis, aut virgis, non fustibus.

II. Idem A. Acyndino pp. Præsidibus & rationalibus ceterisq; quibus propterea respublica & annonas & alimenta pecoribus subministrat, vsurpandi parauerēdi licentia derogetur: sed nec alia via eundi quisquam habeat facultatem, nisi per quam cursus publicus stare dignoscitur excepta videlicet tua sublimissima sede, cui cursus publicus, & proficiscendi per eum licentia, & vbi ratio exegerit, præstò est. pp. xv. Kal. Mart. Contantino A. vii. et Constantio Cæs. coss.

Ne præsidibus & catholicis & cæteris magistratibus, quibus Respublicæ (ita legendum) id est, ciuitates, annonas & capita administrant, præbeant etiam agminales equos *l. 19. C.* Et ne alia via eant, quàm publica, quę canalis dicitur in *l. 2. C. Th. de curios.* & in *l. 15. C. Th. de cur. pub.* Et Concilii Sardicæ, *cap.* 21. exceptis præf. prætorio.

III. Imp. Constantinvs A. Tavro pp. Euectiones ab omnibus postulentur, & tam iudices quā custodes publici cursus minimè transire patiantur, antequam seriem euectionis aspexerint. Quòd si quis putauerit resistendum, & sine euectione iter facere deregitur, vel vltra tempus quod euectioni insertum est, publico cursu vti conatus sit: vbi repertus fuerit, eundem iubemus retineri, & si quidem dignitate præditus sit, de eius nomine ad prudētiam tuam, & ad illustrem virum Comitem, & magistrum officiorum referri: aduersus ceteros verò protinus indignatio competēs exercenda est, quos synceritas tua pro loco graduq; militiæ ibidem coerceri posse crediderit. Dat. viii. Kal. Ivl. Med. Contantio A. ix. et Ivliano Cæs. ii. coss.

Euectiones sunt diplomata siue codicilli, quibus cursu publico vtendi facultas datur, quæ & synthemata, & combinę, & tractoriæ dicuntur, vt dicemus *tit. seq.* Hier. ad Iulia. *Iam demisso synthemate equus publicus sternebatur.* Idem in Hilarione, *Secreto ab Imperatore euectionem petiit.* Aug. v. confess. *Missum est à Mediolano ad præf. vrbi, vt illi ciuitati Rhetoricæ magister prouideretur, impertita etiā euectione publica.* Sunt & loci similes multi. Non licet autem cursu publico vti sine euectione, ideoque à currentibus iam iudices, quàm curiosi euectionem sibi exhiberi postulant. *l. 2. C. de curios.* Sine qua currentes, aut supra tempus euectione comprehensum, retinentur & coercentur.

IIII. Imp. Ivlianvs A. Mamertino pp. Parhippum eum videri & habendum esse, si quis vsurpato vno vel duobus veredis, quos solos euectio continebit, alterum tertiúmve extra ordinem commoueat. Nihil autem interesse debet, nec ad crimen vocari, vtrùm agens in rebus suo itineri, anne mulionis subiugando, modo euectionis datæ formam & licentiam non excedat. Dat. v. Id. Sept. Mamertino et Nevitta coss.

Parauered appellantur parhippi à Græcis ad *l. vlt. huius tit.* & à Cassiodoro *4. & 5. variarum*, & à Iuliano *in epist. ad Aetium.* Hoc loco Parhippus dicitur, qui supra numerum euectionis equos publicos vsurpat. Quod hac lege damnatur. Sed si nõ seruata euectionis forma suo vel mulionis siue hippocomi itineri agens in rebus, cui euectio data est necessitatum publicarum causa, eos subiunxerit.

V. Impp. Valentinianvs et Valens, aa. ad Symmachvm Correctorem Lvcaniæ et Brittiorvm. Si quis per publicum cursum iter faciens, euiuscumque dignitatis vel militiæ, ab itinere recto diuertit, pœna in eum competens proferatur. Dat. viii. Kal. Apr. Med. Valentiniano et Valente aa. Coss.

Ne is cui euectio data est, à canali publico deflectat.

VI. Iidem aa. et Gratianvs a. ad Ampelivm p. v. Euectionum copiam senatui, cùm proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est: ita tamen, vt cùm à nobis euocatur, aut à clementiæ nostræ veneratione discedit. Si quis ergo posthac contra vetitum sibi cursum publicũ illicita temeritate præsumpserit: motum in se nostræ mansuetudinis excitabit. Dat. iii. Id. Dec. Triv. Gratiano a. ii. et Probo Coss.

Euectionum copiam facit senatori euocato à principe. Sidon. 2. Epist. *Egresso mihi publicus cursus vsui fuit, vtpote sacris apicibus accito, & quidem vianti veredorum paucitas moram non faciebat.*

VII. Iidem aaa. ad Hesperivm pp. In omnibus prouinciis veredorum quarta pars reparetur. stabula autem vt impensis publicis extruantur contra rationem est: cùm prouincialium sumptu, in quorum locis stabula constituta fuerit, citius arbitremur apparanda: & vtilius sit tam publico, quam his quos stercus animalium pro suo solatio habere concedimus. Dat. iii. kal. Mar. Triv. Grat. a. iiii. et Merobavde coss.

Vt singulis annis veredorum quarta pars reparetur, & vt prouincialium sumptu stabula parentur & tueantur.

VIII. Imppp. Valens, Gratianvs et Valentinianvs aaa. Floro com. rervm privatarvm. Vt agendi itineris possit esse moderatio, deni veredi per dies singulos ex vtraque parte dimittantur pœna quinque librarum auri minimè defutura contra eos, qui statuta nostra neglexerint.

Vt quotidie non plus quàm decem veredi ex vtraque parte mansionum dimittantur. Inscriptio in quibusdam est, ad Ausonium pp.

IX. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Floro pp. Iudicibus faciendæ euectionis copiam denegamus, cùm id tantùm nostro numini & tuæ sedi, nec non viro illustri magistro officiorum sit reseruandum: cùm neque præfecto vrbi, nec magistris militum, nec ducibus, nec vicariis, nec cuiquam alii præter memoratas duas potestates à nobis hoc concessum sit. His enim tantùm ambulandi facultatem iudices ex suo arbitrio præbituri sunt, quos in transmissionem publicarum functionum prosecutores viderint constitutos: sciturí, si definitionem nostram excesserint se quidem xxv. auri libris, officia verò quinquaginta esse multandos. Dat. x. kal. Avg. cp. Antonio et Syagrio coss.

Vt euectiones tantùm dentur à principe, vel à præf. prętorio, vel magistro officiorum. Sub magistro officiorum sunt curiosi. Ad eos refertur si quid minùs legitimè in vsurpando cursu publico factum sit. *l. 3. §. hoc tit.* Idcirco non mirum si euectiones dant. Cassiodorus in formula magisteriæ dignitatis: *Veredorum oportunam velocitatem, quorum status semper in cursu est, diligentia sua districtione custodit. Per eum nominis nostri destinatur euectio*, & in for. præf. pt. *Euectiones simili potestate largitur.* Præsidibus autem dandarum euectionum facultas nõ est, vt No. Maioriani *de cursal.* nisi publicarum functionum prosecutoribus.

X. Iidem aaa. Philagrio com. orient. Grauissimæ pœnæ acerbitate proposita euectionum contractus, animalium quoq; publicorum merces, & ementis & distrahentis coercitione prohibemus. pp. Byrito, Dat. xii. kal. Oct. Antonio et Syagrio Coss.

Euectionum & veredorum commercio interdicitur. Igitur qui euectionem impetrauit, ea ipse vti potest. Eam alii vendere non potest.

XI. Iidem aaa. Cynegio pp. Nullus euectione vtatur priuatus, tametsi valuerit impetrare. Dat. vi. Non. Mart. cp. Richomere et Clearcho Coss.

Vt priuati cursu publico non vtantur, Agentes in rebus, senatores, præsides, rationales, magistratus, legati episcopi euocati à principe, hi sunt quibus eo vti licet.

XII. Imppp. Theodosivs, Valentinianvs et Arcad. aaa. Cynegio pp. Quoniam veredorum quoq; cura pari ratione tractanda est: sexaginta libras sella cum frenis, sexaginta itidem auerta non transeat: ea condicione, vt si quis prę scripta moderaminis imperatorii libramenta transcenderit, eius sella in frusta cædatur, auerta verò fisci viribus deputetur: exceptis auri centenariis, quæ necesse est ab hippocomis in solitis sacculis reportari. Dat. xv. kal. Ivl. cp. Arcadio a. i. et Bavtone Coss.

Ne plus iusto onerentur veredi Constituit, ne sella cũ frenis, ne etiam auerta excedat lx. libras. Quid sit autem auerta ex Gręcis interpretibus fideliter Budęus exposuit in tit. *ad leg. Cor. de fals.* Alioquin conscinditur sella, confiscatur auerta, exceptis auri centenariis (ornamenta erant veredorum auertis applicita) quæ hippocomi siue muliones in solitis sacculis domum referunt.

XIII. Iidem aaa. Floro pp. Non patimur hippocomos per eos qui veredis vtentur, indigna spoliatione vexari: si quidem nonnulli veredariis saga eorum dicuntur auferre, vel præcidere. Quocirca per omnes iudices & curiosos miserabilis remoueatur iniuria: scientibus cunctis, vt si obseruata non fuerit nostra sanctio, non solum damna resarcire, verumetiam notam & multam, qui neglexerit, subire cogetur. pp. xv. kal. Ivl. Triveris Valentiniano a. iiii. et Neoterio Coss.

Ne mulonibus mutationibus deputatis, qui à Gallis apostoli vocantur, veredarii auferant saga. Saga Græci vocant instrata equorum, hoc loco vertunt, τὰ μαλλὰ, fortè, pallia, & inde strata sagorum Isidoro. & vt hęc iniuria summoueatur, cura præsidum & curiosorum.

XIIII. Iidem aaa. Potamio pf. Avgvstali. Publici cursus exhibitio secundum locorum consuetudinem, vel curialibus, vel cohortalibus debet committi, vel his qui suo periculo ab eminentissima præfectura sub competenti cautela excipiunt. Dat. iii. kal. Avg. cp. Arcad. a. ii. et Rvfino Coss.

Mancipes cursus publici pro varietate locorum vel ex curialibus vel ex cohortalib. creantur, vel aliis electione præf. pretorio sub idoneis fideiussoribus. Videnda sunt quæ diximus *l. 3. §. de can. larg. tit.*

XV. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Dextro pp. Si quis vel pro vna mutatione veredum superducendum esse crediderit: quadruplum superductorum animalium pretium fisci viribus inferat. Dat. xv. kal. Apr. Med. Olybrio et Probino Coss.

Etiam

Etiam qui pro vna tantùm mutatione supra numerum euectionis veredum vsurpauit, in quadruplum damnatur. Vbi est scriptum, *fisci viribus*, emendandum semper, *fisci viribus*. vbi *nostri nominis*, *nostri numinis*. A

xvi. Iidem AA. Remitheo dvci Armeniæ. His tantummodo vtendi cursus publici facultas concessa est, qui legati de diuersis gentibus ad nostram clementiam properare festinant. Dat. v. Kal. Mar. cp. Cæsario et Attico Coss.

Priuatis non licet vti cursu publico, nisi legatis diuersarum gentium ad comitatum festinantibus. B

xvii. Iidem AA. Vincentio pp. Nemo mulionem mutationibus deputatum, vel per sollicitationem, vel receptionem subtrahere audeat: decem libras argenti pœnæ omnino reformidans. Dat. xii. Kal. Mar. Med. Honorio A. iiii. et Evtychia. Coss.

Hac lege coercetur qui hippocomum sollicitat vel receptat.

xviii. Iidem AA. Messalæ pp. Animalia publica, dum longè maiore ac periniquo pretio pabula æstimantur, per mancipes atque apparitores apertè vexantur. ne id contingat, sublimitas tua disponat, vt nec pabula mutationibus desint, nec prouinciales vltrà, quàm iustitiæ finis ratio, prægrauentur. Dat. xv. Kalend. Dec. Stilichone et Avreliano Coss. C

Mancipes intelligit cursus publici, vt *l. 15. C. Th. eod. l. 9. C. Th. de curios.* qui mancipes mutationum à Cassiodoro dicuntur. Hi habebant apparitores siue stationarios quosdam, sicut & mancipes publicorum, id est, publicani. sed hi dum iniquo pretio pabula veredis comparant de prouincialibus, sic fit vt male veredos tractent. ideoque Constitutio moderatum pretium statui pabulis à præf. prætorio iubet. & ne pabula stationibus, siue mutationibus equorum desint. [illegible] dicuntur à Gregorio presbytero *in vita Gregorii Nazianzeni*. D

xix. Iidem AA. et Theodos. A. Septimio proc. Africæ. Comperimus prouinciales & pabula, & pecuniam pro cursu equorum cursualium solemni ratione conferre, & extrinsecus etiam parauceredorum onere prægrauari. prouinciarum igitur rectores procurent, ne vnquam cursus publicus veniat in querelam: & occasio deceptionis curiales vel prouinciales animalia indebita præstare compellat. Dat. vii. Kal. April. Ravennæ Theod. A. i. et Rvmorido Coss. E

Ne prouinciales cogantur conferre pabula, & pecuniam pro equis cursualibus, & prætereà etiam parauceredos *l. 2.* § Pro. *Curiales*, Cod. Th. habet, *curiales*. [*Animalia indebita.*] id est, parauceredos. F

xx. Iidem AAA. Anthemio pp. Nemo ducum ingressus semel prouinciam suam, postmodum itineribus faciendis cursu atque angariis ipse, siue suum vtatur officium: sed expeditionem militarem iumentis propriis exequatur. De cohortalinis etiam officiis eadem lege sancimus, ne quis ex his per prouinciam suam discurrens, veredo vti conetur in posterum, cùm sacra prohibitum sanctione cognoscant. Quòd si quis ducum, vel apparitorum, vel cohortalium officiorum, temerario animo ea quæ decernimus, contemnenda putauerit, per singula animalia, quibus vsus fuerit, singularum librarum auri illatione multabitur. Dat. iiii. Non. Avg. cp. dd. nn. Honorio vii. et Theodosio ii. AA. Coss. G

Duces euntes in prouinciam vtuntur cursu publico. Vbi autem in ea semel posuerint sedes, iam non amplius cursu vel angariis vti possunt ipsi vel eorum officia. Idemque de præsidibus & cohortalibus hac lege constituitur. H

xxi. Impp. Theodos. et Valentin. AA. Cyro pp. Nullus penitus cuiuslibet ordinis, seu dignitatis, vel sacrosancta ecclesia, vel domus regia tempore expeditionis excusationem angariarum seu parangariarum habeat.

Idem constitutum est *l. 2. § quib. mun. vel. præst.*

xxii. Imp. Leo A. Pvsco. pp. Cursum ambulatorem ab omni Orientali tractu, necnon ab his ciuitatibus aliarum regionum, quarum instructio tui culminis meminit, tolli amputarique decernimus: ita tamen vt in transitu fortissimorum militum (quando nostra serenitas disposuerit ex aliis ad alia eos loca deduci, euectionesque animalium secundum consuetudinem à nostra fuerint æternitate consecuti) & in armorum tam confectione, quàm translatione seruata consuetudine, in profectione quinetiam legatorum, animalium dominis, qui ea solent accepta mercede locare, præbenda pensio arcæ tui culminis imputetur. tractorias videlicet animalium super memoratis caussis nulli alii iudici, cuiuscunque sit dignitatis, nisi tuo tantummodò culmini faciendi licentiam patere decernimus.

Cursum ambulatorem.] est [illegible], quod videtur posse defendi *l. 9. §.* in qua euectionem vocat ambulandi facultatem. Sed placet magis quorundam librorum scriptura, *cursum clabularem*. Clabula est vehiculi genus. Cursus clabularis, cursus vehicularis Ammiano Marcellino *libro 20.* & *l. 2. § 4. C. Th. de curios.* & ita Græci hoc loco interpretantur, [illegible]. Hunc hæc lex infirmat in diœcesi Orientis & aliis quibusdam aliarum regionum ciuitatibus, exceptis tribus caussis, si transeant milites, si legati, si transferantur arma: quibus ex caussis soli præfecti prætorio euectiones faciunt: & ex arca eorum sumitur quod animalium locatoribus pro mercede dari solet.

xxiii. Imp. Anastasivs A. Armenio pp. Iubemus nemini licere cuiuscunque scholæ, vel officii, vel militiæ, seu condicionis, per totius Orientalis tractus partes, ob quamcunque caussam proficiscenti seu redeunti, supra vnum veredum vnumque parauceredum, cum euectione tamen iudiciali, mouere: nisi specialis ei præstita sit nostræ serenitatis quantitatem animalium continens euectio, exceptis proculdubio his qui pecunias publicas deuehunt: cùm in hac parte sine nostra quoque speciali auctoritate tanta conuenit animalia moueri, quanta transuehendæ pecuniæ summa & eius tuitio deposcit: quinquaginta librarum auri his feriendis condemnatione, quicunque nostra iussa quolibet modo seu tempore violauerint, seu violare concesserint.

Ne quis in Orientis diœcesi vi euectionis datæ à præf. prætorio aut magistro officiorum plus quàm vnum veredum, & vnum parauceredum vsurpet, præter quàm si pecunias publicas vehat. euectione data à principe etiam ampliorem numerum commouere licet.

De tractoriis, & statiuis. Tit. LI

i. Imppp. Theodosivs, Arcadivs et Honorivs AAA. Rvfino pp. Tractoriæ cum statiuis solitis tantummodo bidui tempus accipiant. nulli verò penitus cum necessariis tibi personis præbeantur, nisi his tantummodò, qui animalia atque equos sacro vsui necessarios prosequuntur. ita tamen vt his dimissis in tractoriarum corpore quinque dierum numerus adscribatur: vt nullus vltra hoc temporis spatium ad residendum, in quo libitum fuerit loco, copiam nanciscatur. Dat. vii. Kal. Sept. cp. Arcadio A. ii. et Rvfino Coss.

Tractoriæ duplomata sunt, quæ dantur missis vel euocatis à principe cursu publico vtentibus, adscriptis etiam statiuis, id est, diuersoriis & mansionibus, quibus alantur sumptu publico. Nam quos euocabant aut mittebant, eis non tantùm equorum publicorum copiam dabant, sed & viatica. In Marculphi monachi libro hæc ponitur tractoriæ formula: ILLE PRINCEPS OMNIBVS AGENTIBVS IN ILLO LOCO. NOS GAIVM I. V. PARTIBVS ILLIS LEGATIONIS CAVSA DIREXIMVS, IDEO IVBEMVS VT LOCIS CONVENIENTIBVS EIDEM A VOBIS EVECTIO SIMVL ET HVMANITAS MINISTRATVR, HOC EST VEREDOS SIVE PARAVEREDOS TOT, PANES TOT, VINI MOD. TOT, CERVISIÆ MOD. TOT, LARDI LIB. TOT, CARNIS TOT, PORCI TOT, PORCELLI TOT, VERVECES TOT, AGNI TOT, ANSERES TOT, PHASIANI TOT, PVLLI TOT, OVA TOT, OLEI LIBRAS TOT, GARI LIB. TOT, MELLIS TOT, ACETI TOT, CVMINI TOT, PIPERIS TOT, COSTI TOT, CARYOPHYLLI TOT, SPICI TOT, CINNAMOMI TOT, GRANI MASTICIS TOT, DACTYLÆ TOT, PISTACIÆ TOT, AMYGDALÆ TOT, CERÆ LIB. TOT, SALIS TOT, OLERVM LEGVMINVM CARRA TOT, FACVLÆ TOT, PARVLI EQVORVM CARRA TOT. HÆC OMNIA TAM EVNDO QVAM REDEVNDO EIDEM MINISTRARI IN LOCIS SOLITIS ET IMPLERI SINE MORA PROCVRATE. Et ita tractoriam siue tractorias accipi etiam oportet in *l. penult. sup. tit prox. l. 2. supr. de desert. l. 8. C. Th. de cur. publico. l. 2. Cod. Th. de dom. & prot. & in libro 3,* legum Langobardarum *titul. 6. & tit. 1. cap. 37.* & in constitutionibus Caroli Magni, *Si quis literas nostras despexerit, id est, tractoriam, quæ propter missos recipiendos dirigitur.* & alio loco: *Vt missi nostri accipiant secundum quod sua tractoria continetur.* Et in constitutione quadam Constantini: *Aliquot,* inquit, *ex iis qui contra Cæcilianum dissentiunt data euectione publica per Africam, & Mauritaniam inde ad Hispanias breui tractu facias migrare. & inde nihilominus singulis episcopis singulas tractorias tribuas.* Eustathius ita definiuit *libr. de temporibus.* τρακτωρίαι ἐπιστολαὶ αἱ καλούμεναι αἱ περὶ τῶν ἐπιτηδείων τοῖς ἀποστελλομένοις ἢ δημοσίῳ δρόμῳ χρωμένοις αἳ καὶ κομβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα κατὰ ῥωμαίους τουτέστι συνθήματα. Notandum quod ait de combinis. Ad *l. eos §. vltim. D. ad l. Corn. de fal.* pro, *falso duplomate,* textus *βασιλικῶν* habet ψευδεῖ συνθήματι. interpres, *combinas.* Non possunt autem qui tractorias habent in statiuis esse vltra triduum. Viatica illis præbentur de publico, vt dixi, non tamen personæ & ministeria necessaria.

Cum statiuis.] Statiua Eustathius ἀπληκτα interpretatur, rectè. Non possunt itaque ii qui duplomate vtuntur, vltra triduum vllo loco vllave mansione residere sumptu publico.

Cum necessariis sibi personis.] Tractoriæ non tantùm præbent publicè currendi siue ambulandi facultatem, sed & viatica, non tamen ministeria vel angarias, nisi equorum publicorum prosecutoribus, quod textus *βασιλικῶν* sic explicat rectè: οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῖς πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτῶν, ὑπεξηρημένων ἐκείνων τῶν εἰς τὸ παραπέμπειν ἀναφερόντων ἵππων πρὸς βασιλικὴν ὑπηρεσίαν ἐστελλομένων.

Quinque.] Ergo equorum prosecutoribus licet quinq; diebus esse in statiuis. Ferarum prosecutoribus septem. *l. 1. supr. de ven. fer.*

De apparitoribus præfectorum prætorio, & priuilegiis eorum.

TIT. LII.

1. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. MAMERTINO PP. Præfecturæ corniculariοs, qui annis singulis exeunt, post transactos corniculos nostram adorare purpuram volumus. quo honore perfunctis, cùm iam missionem tenuerint, liberum otium damus, vt ad susceptionem vel cuiuslibet necessitatis officium minimè deuocentur. DAT. III. KALEND. FEBR. MED. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

Vt cornicularii qui sunt in officio præf. prætorio post missionem ad susceptionis vel alterius necessitatis officium non deuocentur. Ait, [*tenuerint,*] pro, *obtinuerint,* vt *l. cum falsis. D. de man. testa.* & aliis plerisque. Plin. 6 Epistol. *Scripseram tenuisse Varenum.* Horatius, *Quæ censura tenentur.* De Cornicularis dixi *l. 2. C. de prox. sacr. scrin.*

II. IIDEM AA. ZOSIMO PRÆSIDI EPIRI NOVÆ. Præfectianos ad perniciem prouincialium exactionibus in prouinciis, vel potius lucris & quæstibus suis sese immiscere vetamus. præterea vel horreorum gerere custodiam, vel curarum ius atque arbitrium sibi præsumere his denegamus. horum si quis præsentis legis temerator existat: volumus eum competenti motu & indignatione percelli. DAT. XIIII. KAL. DECEMB. MED. VALENTIN. ET VALENTE IIII. AA. COSS.

Ne præfectiani, id est, apparitores præf. prætorio suscipiant horreorum fiscalium custodiam: de qua Vegetius lib. 3. cap. 3. *sed fidelis,* inquit, *horreorum custodia,* &c. vbi vulgò malè legitur, *seruatorum.* Item ne curarum ius, id est, curiosi officium, vt indicat titul. Cod. Theod. *Ne præfectianus exactoris, vel curiosi, vel horreorum custodis fungatur officio,* ex quo hæc lex sumpta est. Curiosi creantur ex agentibus in rebus. *l. 2. C. de curios.* non ex præfectianis.

III. IMPP. THEODOSIVS, ET VALENTINIANVS AA. ZOILO PP. Cornicularii & primiscrinii, numerarii insuper, qui in officio tuæ sublimitatis per ordinem obsequiis militiæ terminatis, desideratam laborum requiem sortiuntur, pro multis erga rempublicam sudoribus ab omnibus indictionibus tam militarium, quàm ciuilium iudicum semper habeantur immunes: & ciuilium tantùm iudicum, non etiam militarium iurisdictioni subiaceant. Huic sanctioni addendum esse censemus, vt si quis præfectianus dum militat, vel post depositum cingulum, sine testamento, quod legibus comprobatur nullisque ab intestato successoribus derelictis, fati munus impleuerit: omnes eius patrimonii facultates, prouisione magnificæ tuæ sedis, non fisci viribus, sed arcæ tui culminis rationibus vindicentur. scriniariis autem & exceptoribus, ceterisque qui in officio tui culminis merent, cùm in legione prima adiutrice nostra militant, audientiam tantummodò in causis, in quibus pulsantur, tuæ celsitudinis deputamus. in prouinciis verò commorantes, rectoribus earum eos respondere iubemus: nisi publicum officium aliquod eis iniunctum sit.

Cornicularii, primiscrinii, numerarii qui sunt in officio præf. prætorio post missionem adorant purpuram principis, & immunitatem consequuntur tam ciuilium quàm militarium indictionum. Ciuilium iudicum iurisdictioni suppositi sunt non militarium, sicut veterani. *l. vlt. C. de veter.* Primiscrinii dicuntur eorum primicerii, & ii dant apparitores. *l. 1. C. de sportulis.* & ob id puniuntur. *l. 5. C. de diu. off.* Additur hac lege, vt præfectianis vel ex præfectianis sine successore defunctis non fiscus, sed arca præfectoria succedat: vt præfectiani habeant castrense peculium. *l. vltim. C. de castr. pec. mil.* vt coram præf. prætorio conueniantur, & in prouinciis coram præsidibus, nisi publica quædam executio eis iniuncta sit.

De apparitoribus præfecti vrbis.

TIT. LIII.

1. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEODOSIVS AAA. PRINCIPIO PP. Præter eos qui de officio eminentium potestatum, numero stipendiorum & curriculis euolutis, vrbisque præfecturæ, serenitatis nostræ annis singulis attingere purpuram, venerarique præcepti sunt: nulli prorsus eorum, qui prouincialia officia peregerint, tranquillitatis nostræ muricem adorare sit liberum, omnium suffragiorum obreptione cessante. DAT. XIIII. KALEND. OCT. AQVIL. ARCADIO A. ET BAVTONE V. C. COSS.

Præfectia-

Præfectiani & vrbaniciani completa militia adorant purpuram principis, de quo honore diximus suprà quodam loco, non officiales rectorum prouinciarum. Legimus in Mariano principes officii quorundam ducum completa militia adorare protectorem. Videtur legendum, *adorare purpuram inter protectores.*

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PALLADIO PP. Quicunque illustris vrbanæ sedis apparitor clandestina fraude pistorem concusserit: accusatus atque conuictus, perpetui panificii nexibus addicetur. DAT. VII. KAL. IAN. RAV. HONORIO A. XI. ET CONSTANTIO II. V. C. COSS.

Vrbanicianus qui pistorem concutit, pistorum corpori addicitur. Id fiebat frequenter ab vrbanicianis, quòd tractaret præf. vrbi etiam annonam vrbis sacræ, & sub eius cura pistores essent.

De apparitoribus magistrorum militum, & priuilegiis eorum. TIT. LIIII.

I. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD ARTEMIVM CORRECTOREM. Qui sese in officiis magistrorum equitum ac peditum militare monstrauerint, ab omni nominationis iniuria excusentur. DAT. XIII. KAL. OCTOB. AQVIL. ACC. XV. KAL. NOV. SALERNI DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Apparitores magisteriæ potestatis ad susceptionem vel quamlibet aliam necessitatem ne vocentur, sicut de præfectianis suprà constitutum est. *Qui*, inquit, *monstrauerint*. Eis igitur incumbit onus probandi.

II. IIDEM AA. MAMERTINO PP. Qui in officio magistrorum equitum ac peditum militiam sortiti sunt, ordinis sint militaris.

Vt apparitores magisteriæ potestatis militibus annumerentur. Ideoque castrense peculium habent, vt præfectiani: non tamen testantur iure militari. *l. seruiatores. sup. de testam. mil.* In Noticia Rom. Imp. Officium magisteriæ potestatis in numeris militum & in officio deputatur.

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. BASSO PP. Probari apparitores magisteriæ potestatis neq; in aliquo officio cohortales, neque censibus adscriptos volumus. DAT. PRID. NON. MAR. CP. CYRO V. C. COS.

Vt adscriptitii vel cohortales apparitores magisteriæ potestatis non fiant.

IIII. IIDEM AA. APOLLONIO MAG. MILITVM PRÆSENTALI ET ANATOLIO MAG. MILITVM PER ORIENTEM. Numerarios virorum illustrium magistrorum militum, tam præsentalium, quam orientalium, qui ordine & stipendiis militiæ fuerint decorati, exeuntes tribunis prætorianis partis militaris, sudoribus eorum beneficium deferentes, sociari præcipimus: ita videlicet, vt post completam militiam ab omnibus indictionibus tam militarium, quàm ciuilium iudicum semper habeantur immunes. principatus verò munere functos tribunis vigilum militaribus aggregari volumus.

Vt numerarii qui sunt in officio magistrorum militum præsentalium vel per Orientem, completa militia tribunorum prætorianorum militarium honore cumulentur, & ab omnibus indictionibus immunes sint. principes autem officii eorum honore tribunorum vigilum militarium decorantur.

V. IIDEM AA. ARIOBINO MAGISTRO MILITVM. Eos qui in officiis vestris merentes, statutorum numero tantummodò inserti sunt, fori præscriptione muniri: cæteros verò qui super huiusmodi numerum militare noscuntur, quasi nec militantes & apud illustrissimas præfecturas, & apud clarissimos prouinciarum rectores de quolibet pulsari & conueniri, & sine cinguli præscriptione respondere negocio sancimus. DAT. II. NON. MAR. CP. CYRO V. C. COS.

Apparitores magisteriæ potestatis alii sunt statuti, alii supernumerarii. Statuti sub iurisdictione magistrorum. Supernumerarii sub iurisdictione præf. vrbi aut præsidum. Nou. The. ccc. dabatur præscriptio fori.

De apparitoribus proconsulis, & legati.

TIT. LV.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. AD FLAVIANVM PROCONSVLEM AFRICÆ. Officio quod tuis meritis obsecundat, non curialem quemquam, nec ex ceteris corporibus volumus aggregari. at si qui erunt inter apparitores huiusmodi, restitui eos muniis debitis mox iubemus.

Ne curiales vel aliis corporibus obnoxii, veluti pistorum aut trapezitarum, apparitores fiant proconsulis.

*II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. DOMINATORI PROC. * Apparitioni tuæ & legatorum quadringentos censuimus deputãdos, de iis duntaxat, quos esse sibi detractos reipublicæ membra non quærunt.

Definit apparitorum numerum certum proconsuli cuidam. Quidam codices habent, *Africæ*. Quod si est rectum, omnes huius tituli leges sunt de proconsule Africę & legatis eius. Quod ait, *de iis duntaxat*, sanè congruit cum *l. 1.*

III. IIDEM AA. MESSALÆ PP. In proconsulari prouincia officium proconsulare postulet, quod exigere consueuit, nec alienis se partibus impudenter inserat.

Velut, inquiunt Græci, Asia, & Corintho, secundum sui temporis morem. Secundum auctorem Constitutionis malim dicere in Africa, vt *l. 11. T. de erog. mil. ann.* Constituit lex, vt exigant eius prouinciæ apparitores quæ solent, nec se alienis partibus immisceant.

De apparitoribus Comitis Orientis. TIT. LVI.

I. IMPP. THEODOSIVS ET ARCADIVS AA. RVFINO PP. In officio Comitis Orientis non amplius, quàm sexcenti apparitores habeantur, quos quidem publicis necessitatibus nouimus abundè suppetere.

Definit numerum apparitorum Comitis Orientis. Suprà de eo Comite diximus sæpe.

De cohortalibus, principibus, cornicülariis, ac primipilaribus. TIT. LVII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. EDICTO SVO AD AFROS. Omnes stationarii neque super exactionem audeant, neque carcerem habeant, néve quis personam (licet pro manifesto crimine) apud se habeat in custodia: sciens, quòd si quid tale fuerit commissum, capite puniendus est. PP. VI. ID. MAI. KARTHAG. CONSTANTINO A. IIII. ET LICINIO IIII. COSS.

Stationarii sunt ex cohortalibus, de quibus. *l. 1. T. de curio.* & *l. 6. T. de dignit.* qui & [illegible]. Cohortales officiales præsidum, vel consularium, vel correctorum. Constituitur hac lege, ne quid qui stationes agunt, super exigant, ne quem coniiciant in carcerem.

II. IMPP. CONSTANTINVS ET CONSTANS AA. TAVRO PP. Nullus iudicum quemquam sine sacra probatoria probare audeat, vel prouehere.

excipimus tantùm officia prouincialia cursus publici sollicitudinem sustinentia. nec enim tanto muneri adminiculum denegari publica permittit vtilitas. DAT. VI. KAL. IAN. MED. ACC. VIII. ID. IVL. DATIANO ET CEREALE COSS.

Nequem ex cohortalibus præsides sine sacra probatoria probent aut promoueant, nisi si cui vellent mandare cursus publici exhibitionem. Solet enim cohortalibus mandari, *l. 14. ꝣ. de cur. pub. l. 3. ꝣ. de can. larg. tit.*

III. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. FESTO CONSVLARI SYRIÆ. B Solita cohortalibus Syriæ priuilegia, quæ à diuo Diocletiano porrecta sunt atque concessa, nos quoque porreximus: ac iubemus eos non ad solicitudinem bastagæ, non ad functionem nauiculariam deuocandos, non inuitos curialibus cœtibus adscribendos: verùm peracto labore militiæ, pastus primipili competenti sedulitate functione transacta, prærogatiuam his recusationis offerimus. C DAT. VI. NON. OCT. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Vt cohortales consularis Syriæ ad functionem nauiculariam, ad sollicitudinem bastagæ, de quibus oneribus suis titulis dictum est suprà, ad curiam non deuocentur, sed completa militia & necessitate primipili ab his omnibus soluti ac liberi sint. Quod ait, *pastus primipili*, & repetitur *l. 7. infr.* aperte indicat primipilum esse annonæ militaris exhibitionem & curam. Idem confirmat l. 8. ꝣ. & in C. Th. eod. tit. l. 6. *Primipilaribus*, inquit, *qui ad pascendos milites solemniter ad limitem destinantur.* D Theodorus Hermopolites *libr. 1 x. tit. 9.* [Greek text], Primipilum definit esse annonam quæ datur primipili centurionibus, vt inter milites distribuatur. & ideò rectè *ad l. 1. ꝣ. de cond. ex lege* debitor ex primipilo, à Græcis dicitur, [Greek text].

IIII. IIDEM AA. ET GRATIANVS A. PROBO PP. Officia rectorum prouinciarum tuæ magnificentiæ literis volumus admoneri, vt susceptos in of- E ficio proprio vel probatos, cohortium nomine, vel legionum priuilegiis æstiment inserendos. DAT. XV. KAL. IVN. MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Officiales rectorum prouinciarum cohortalium nomen, legionariorum priuilegium habent. Græci legunt, *& legionum*, quod probo. [*Susceptos in officio proprio.*] velut natos ex cohortalibus.

V. IIDEM AAA. MODESTO PP. Quicunque per Osroënam primipilarium maiore lætatur numero F filiorum, vnum loco suo veluti hereditario iure substituat, alterum pro amore patriæ Ædesenæ curiæ tradat obsequiis, ceteris qua voluerit militia prouisurus. Sin autem duos tantùm procreauit: cohorti satisfacere cogatur & curiæ. Quod si vnum procreauerit: eundem ordini patriæ restituat, nullo contra hanc formam beneficio valituro. damus sanè licentiam tam patribus eorum, quam ipsis, qui huius legis auctoritate ciuitatum obsequio aggregantur, vt si quos curiales G patrocinio principalium inuenerint excusari: in medium proferant, vt & ipsi similibus officiis deputari, pareant impetratis. DAT. III. NON. DECEMB. ANTIOCHIÆ POST CONS. GRATIANI A. III. ET EQVITII V. C.

Quo loco reposuimus, *Ædesenæ*, legebatur antea, *Osroënæ*. Confirmat restitutionem *l. 79. & 105. C. Th. de decur.* Ædessa vrbs est prouinciæ Osroenæ. Constituitur autem hac lege, ob H penuriam curialium Ædesenorum vt liberi officialium præsidis Osroenæ post pastus primipili functionem, si bini sint diuidantur inter cohortem & curiam: si plures, vt vnus cohorti, alter curiæ addicatur, reliqui liberam militiæ electionem habeant: si vnus tantùm, vt curiæ Ædesenæ adscribatur. Eiusdem etiam A curiæ curiales patrocinio principalium excusatos, lex impetratis ab Ædesena curia parere iubet.

VI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTHERIO PP. Si apparitor diffugerit criminosus: edictum quo reuocari possit adiecta condicione legibus subsequatur, cui nisi fuerit satisfactum, meritò in latitantem à iudice pro qualitate peccati sententia proferetur, veniam enim talibus non permittimus, nec indulgentiis B crimina subleuamus. DAT. PRID. ID. IVN. MED. ARCAD. A. I. ET BAVTONE COSS.

Vt in cohortalem criminis reum & latitantem à præside pro delicti qualitate competens sententia proferatur, sine spe veniæ aut indulgentiæ principalis.

VII. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS AT ARCADIVS AAA. TATIANO PP. Ordinariorum iudicum apparitores, qui vel speculatorum C vel ordinariorum attigerint gradum, nullo annorum numero, nulla stipendiorum contemplatione laxentur, priusquam primipili pastum digesta ratione compleuerint. Quòd si ante debitum locum, qui huic functioni habetur obnoxius, vel ægri corporis labem, vel defessæ senectutis extrema ad impetrandam quietem crediderit prætendenda: non prius otio condonetur, quam omne quod primipilo debetur, expenderit. Eos etiam, qui pro sceleribus suis soluto militiæ cingulo D addicuntur infamiæ, nec integro peculio sub hac occasione lætentur: ita condignæ vltioni volumus subiacere, vt functioni quoque quæ extrema militiæ debetur, nihil ea eorum facultatibus subtrahatur. DAT. III. NON. MAI. MED. TIMATIO ET PROMOTO COSS.

Ordinarii iudices in libris nostris sunt præsides viri clariss. non viri spectabiles vel illustres *l. 2. ꝣ. de prox. sacr. scrin. l. vlt. ꝣ. de mo. mul. l. omnes ꝣ. de ep. & cl.* Græci, [Greek text] vocant *Nouel.* E *20. & 112.* In præsiduo officio sunt principes, cornicularii, commentarienses, numerarii siue tabularii, adiutores, subadiuuæ, ab actis, à libellis, exceptores. Sunt & qui speculatores dicuntur & ordinarii, vt Cod. Theodo. tit. de iis quæ adm. vel off. pub ger. trad. sunt. *Princeps*, inquit, *cornicularius, commentariensis, numerarius & ordinarius per singula officia*, &c. & à Mariano in officio ducis Arabiæ ponuntur ordinarii. Et sic in militia armata quidam dicuntur speciabrer ordinarii, & ii quidem vel manipulares, vel in prima acie dimicantes principes. Extremum munus in officio præsidum est primipili functio, qua non F expleta lex vetat dimitti cohortalinos. Sed & si nondum debita functione transacta, causaria quandoque vel ignominiosa missione mittantur, ex eorum bonis lex constituit pastum primipili compleri.

Integro peculio.] id est, integro patrimonio.

VIII. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTHYMIO VIC. ASIÆ. Speciebus primipilaribus adærandis eadem pretiorum taxatio seruetur, quæ in vænalibus publicis poterit reperiri. DAT. V. KAL. G MAR. CP. ARC. IIII. ET HON. III. AA. COSS.

Vt in adæranda annona militari seruentur pretia fori rerum vænalium.

IX. IIDEM AA. Clearcho PP. Illyrici. Per Illyricum, in quo plurima ac maxima necessitatum publicarum emolumenta officiis constat præsidalibus expediri: centeni numero singulis iudicibus obsecundent, nec vltra hunc modum vel ad militiam vlius aspiret, vel conniuentia iudicum perseueret. adhibendi au- H tem sunt ad huiusmodi ministeriorum obsequia, non illi qui vano militiæ nomine immania lucra sectentur, sed qui necessitatem officii solicitudinibus debitis exequantur.

Definit

Definit numerum cohortalinorum singulorum præsidum qui sunt in Illyrico, veluti Thessaliæ, Epiri veteris, Epiri noui, Daciæ Ripensis.

X. IIDEM AA. ET THEODOS. A. ANTHEMIO PP. Quicunque ad chartas, vel tabulas, vel quodcunque aliud ministerium cohortalis optauerit: non antè accedere permittatur, nisi eius nomen matriculis receptum primitus fuerit: pœna proposita his, qui contra statuta cœlestia crediderint suscipiendos aliquos, aut quodlibet eis officium iniungendum. DAT. XVI. KAL. APRIL. CP. DO. NN. HONORIO VIII. ET THEODOSIO II. AA. COSS.

Demonstratum est *l. 5. ꝫ. de numer. & l.* nonnunquam ad officia præsidum eos admitti qui cohortalinæ condicionis nõ sunt. Sed hæc lex vetat prius admitti quàm cohortalinæ militiæ nomen dederint. [*Quicunque ad chartas.*] Hi sunt chartularii, de quibus *l. 3. ꝫ. de can. larg. tit.* [*Vel tabulas.*] Hi sunt tabularii siue numerarii.

XI. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Si quis ex grege cohortalinorum vrgente criminis insectatione stipendiis fuerit exemptus, aut otio traditus quietis artibus immoretur, aut si ad pristina sacramenta precum miseratione maluerit repedare: indultum nostræ maiestatis oraculum amplissimæ tuæ sedi offerat allegandum. DAT. XIII. KALEND. MART. CP. HONORIO X. ET THEODOSIO VI. AA. COSS.

De hac diximus satis *l. 12. ꝫ. de suscep.* Cohortalis ignominiosa missione missus, restituitur per rescriptum principis insinuatum præf. prætorio.

XII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ISIDORO PP. Si cohortalis apparitor, aut obnoxius cohorti ad vllam adspirauerit dignitatem: spoliatus omnibus impetrati honoris insignibus, ad statum pristinum reuocetur, liberis etiam in tali eius condicione susceptis fortunæ patriæ mancipandis. Quòd si quis ex his ausus fuerit vllam affectare militiam: nulla præscriptione temporis muniatur, præter eam scilicet, quæ ex XL. annis colligitur, sed ad condicionem propriam retrahatur: nec ipse vel liberi eius post talem ipsius statum procreati, quod cohorti debetur, valeant declinare. Sed nec ad aliam cohortalinus vel cohortalini filius audeat aspirare fortunam, cui maiorum suorum exempla præiudicant. Sed etiam cunctos, qui diuersarum rerum negociationibus detinentur, trapezitas scilicet vel gemmarum, argentiq́; & vestium venditores, apothecarios etiam ceterosq́; institores aliarum mercium quibuscunque ergasteriis adhærentes, iubemus à prouincialibus officiis remoueri: vt omnis honor atque militia contagione huiusmodi segregetur. DAT. III. NON. APRIL. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Cohortalinis non licet ad aliam aspirare militiam vel dignitatem, nisi, vt Marianus Scotus scribit, ex annotatione clementiæ principalis. Quod excipit de præscriptione XL. annorum exposuimus in *l. 55. ꝫ. de decur.* In extremo additur, vt à cohortalium militia summoueantur trapezitæ & alii quidam negociatores.

XIII. IIDEM AA. FLORENTIO PP. Nullum ex primipilaribus, nullum ex principe cohortalis officii, vel ad aliam posse militiam aspirare, vel ministeriis sibi contra publicam vtilitatem blandiri, vel ad quamlibet aliam dignitatem ad præiudicium præteriti status accedere concedimus. Quod si contra hanc tam saluberrimam formam vel responsa cælestia quædam

A militia aut dignitas audacter eliciatur: pro ingestis haberi, etiam si speciali adnotatione nostræ indulgentiæ eam obtinuisse videatur: nec assertionem ei quoquo modo patere, qui se memoratis artibus publicæ studet commoditati subtrahere: sed statim ciuitatis, vnde oriundus est, curiæ tradi præcipimus.

Vt ex primipilariis & ex principe cohortalis officii, qui initio cùm non essent subiecti cohorti, sicuti sunt filii cohortalium, cohortali officio nomen dederunt, emeritis stipendiis suæ ciui-
B tati restituantur, nec ad vllam dignitatem militiamve aspirare possint, etiam si habeant adnotationem clementiæ principalis. Ait, [*præteriti status.*] puta, curialis condicionis. Quidam pro Florentio habent Thomæ.

XIIII. IMP. LEO A. CONSTANTINO PP. Quisquis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus, vel regimen prouinciæ, vel cingulum cuiuslibet militiæ, vel dignitatis quoquo modo meruerit: ante omnia contra licitum vsurpatis impetratisve careat, etiam si
C vltronea nostra liberalitate ius gerendæ prouinciæ, vel militiæ, seu dignitatis cuiuspiam sibi iactauerit fuisse delatum. dehinc vniuersis solatiis condicionis, quam spreuerat, defraudatus, ne quid eorum omnino per se vel per interpositam personam possit adquirere: primipili tantùm munus implere cogatur. mox curialibus ciuitatis, in qua natus est, in diem vitæ suæ functionibus inhæsurus: ita scilicet vt etiam hi, qui post
D impletam talem militiam quodlibet militiæ dignitatisve genus affectauerint, curiæ patriæ suæ restituantur. DAT. VI. KAL. IAN. CP. LEONE A. IIII. ET PROBIANO COSS.

Pars repetita est in *l. si quis. ꝫ. de off. rect. pro.* Sententia hæc est, posse quidem cohortalinum completa militia ad aliam militiam vel dignitatem aspirare, sed non ante completam militiam: Aspirantem solatia cohortalinæ militiæ amittere: Primipili pastum exhibere compelli, deinde curiæ ciuitatis suæ tradi, etiamsi condicione nascendi vel alia ratione curialis non fuerit. Eum qui
E curialis fuerit, vt lege superiore dictum est, ne completa quidem in cohortali siue prouinciali officio militia, ad aliam militiam vel dignitatem aspirare posse, sed curiæ suæ restitui.

De apparitoribus præfecti annonæ.

TIT. LVIII.

I. IMPPP. VALENS, GRATIANVS, ET VALENTINIANVS AAA. Rufino PP. Apparitores vr-
F banæ præfecturæ annonario officio sese non inserant: sed apparitorum æmulatione secreta, ministerio suo annonæ præfecturæ fungantur.

Est quidem præf. annonæ sub dispositione præf. vrbi, & vterque annonæ ciuilis curam agit. Sed separatas apparitiones habent, quas lex confundi & commisceri vetat *l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* Præf. annonæ apparitores, annonarii dicuntur. Præf. vrbi, vrbaniciani. [*Ministerio suo.*] id est, annonariis.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA.
G Messalæ PP. Præfectus annonæ canonem, qui ad officium suum pertinet, per compulsores suos exigat & cum officio suo retineatur obnoxius, qui ad implendum canonem deuotionis suæ exactionem non ostenderit.

Vt præf. annonę per suos apparitores canonẽ exigat quem solet exigere: & nisi probauerit se exactionis muneri non defuisse, vt vna cum suis apparitoribus obnoxius teneatur.

De diuersis officiis, & apparitoribus iudicum,
H *& probatoriis eorum.*

TIT. LIX.

De singulis apparitoribus separatim dictum est ꝫ. Hic titulus est communis de omnibus apparitoribus.

I. Imppp. Valentinianvs, Valens, et Gratianvs, aaa. Severo magistro militvm. Si quando præfectus prætorio, vel vicarius, aut rector prouinciæ significauerit eum qui chartis ac ratiociniis publicis inuenitur obnoxius, ad præposituram castri ac militum transisse: retractatus illi adsignetur officio, à quo ad necessitatem præstandi ratiocinii deuocatur. in reiecti verò locum is potissimum destinetur, cui meritorum adstipulantur insignia. Dat. x. Kal. Ian. Gratiano a. ii. et Probo Coss.

Vt præfectianus aut vicarius, aut cohortalinus qui cum esset chartis & rationibus reddendis obligatus, ad præposituram castri & militum aspirauit, retrahatur & rationes reddat, alio à magistro militum electo præposito.

II. Impppp. Gratianvs, Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaaa. Evsignio pp. Nullus ex his, quos claruerit militia resolutos, indebita denuò sacramenta sine Augusti affatibus suscipiat. si quis autem id per obreptionem fortè meruerit: quinque librarum auri multetur incommodo. Dat. Prid. Id. Ivl. Med. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

De hac diximus *l. 12. s. de suscept.*

III. Iidem aaaa. Evsignio pp. Nullus apparitor amplitudinis tuæ vel de officiis Palatinis ad eam prouinciam, ex qua oriundus est, vel in qua collocauerit larem, vel qui iam in huiusmodi officio fuerit commoratus, obtentu publicæ necessitatis vel executor priuati negocii dirigatur. etenim officii tuæ celsitudinis primiscrinius tres libras auri fisci vtilitatibus sine dilatione persoluet, si statuta fuerint temerata. Apparitor verò qui huic se muneri passus est deputari, militia spoliabitur. Hæc verò pœna etiam ceteris irrogata est: vt si domesticus, aut protector, aut stator, vel agens in rebus, vel palatinus vtriusque officii, vel ad eandem prouinciam, in qua natus est, vel ad eam, in qua collocauerit larem, cum huiusmodi vsurpatione perrexerit: matriculis quidem exemptus, ipse qui se voluerit mitti, auri libram vnam fisci viribus inferre cogetur. adiutores verò officiorum, & palatinorum, ac numerarii Comitum illustrium virorum, siue actuarii libram fisci viribus soluent, nisi statuta fuerint custodita. Dat. II. Non. Dec. Med. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Ne præfectianus publici vel priuati negocii exequendi causa in eam prouinciam mittatur, cuius est municeps vel incola. Punitur primiscrinius qui miserit, quem Græci hoc loco primicerium vocant. Punitur & missus executor. Idemque in domesticis & protectoribus seruandum, & statoribus, & agentibus in rebus, & palatinis vtriusque ærarii, quibus etiam eadem maiorve pœna proponitur. Puniuntur & adiutores officiorum palatinorum, qui ea in patriam suam pergere permiserint, & numerarii Comitum vtriusque ærarii, siue actuarii. Quod ait, *vel qui iam in huiusmodi officio fuerit commoratus*, quæ non sunt in C. Th. Tribonianus adiecit ex *l. 8. s. de off. recto. pro.*

IIII. Imppp. Theodosivs, Arcadivs et Honorivs, aaa. Silum duci. * Vel qui exiguam rei familiaris substantiam habent, militare in apparitorum numero non vetentur.

Inopes iudicum apparitores fieri non vetantur.

V. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Graccho p. v. Quicunque apparitores ob culpam vel negligentiam fuerint iudicato discincti, ad nullam militiam habeant facultatem aspirandi: nec ex rescripto his vllus aditus referetur, quos congruit pœnæ grauissimæ subiugari, si contra inhibita quoque sacratissimis constitutis aspirare contempserint. Dat. VIII. Kal. Avg. Rav. Honorio x. et Theodosio vi. aa. Coss.

Vt apparitores quilibet quorumlibet ob culpam re iudicata officio remoti, ad nullam militiam aspirare possint, nec si habeant adnotationem clementiæ principalis. In fine pro, *contempserint*, legendum, *præsumpserint*.

VI. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Hierio pp. In his officiis, id est, virorum spectabilium proconsulis Asiæ, comitis Orientis, præfecti Augustalis, & vicariorum (quos etiam monuimus sub xx. interminatione librarum auri) nemo aliter admittatur, nisi cum emissa sacri scrinii probatoria consecrauerit. Quòd si quis talis sub tua fuerit iudicatione conuictus: profectò irritis his, quæ vetita contrectauit, etiam congruam indignationem incurret. Dat. x. Kal. Ivl. Nicomediæ dd. nn. Theod. xii. et Valentin. ii. aa. Coss.

Vt nemo fiat apparitor proconsulis Asiæ, Comitis Orientis, præf. Augustalis, & vicariorum sine sacra probatoria, quæ emittatur ex scrinio epistolarum. Probatoriæ in Nouellis appellantur δοκιμασίαι & σύμβολα. Coniungenda est cum *l. 7. supr. de numer.*

VII. Iidem aa. Anatolio mag. mil. Ad splendidioris priuilegia militiæ, posteaquàm priorem continuo labore compleuerint, eos venientes admittemus, qui ea voto adipiscendi honoris crediderint expetenda, non eos qui studio exercendæ cupiditatis ambierint, vel vt in meliore fortuna positi, aut ea scelera quæ prius commisisse doceantur, occultent, aut alia deinceps possint impune committere.

Apparitores completa militia ad aliam splendidiorem secundum condicionem huius legis aspirare possunt.

VIII. Impp. Leo et Zeno aa. Ioanni Magistro Officiorvm. Viros spectabiles duces, eorumq; apparitores necnon limitaneos, castrorumque præpositos, tantummodo ex sublimis tui iudicii sententia conueniri, nec aliis subiacere iudicibus præcipimus: illustribus scilicet ac magnificis viris magistris militum consuetudine ac potestate, si qua ad limites aliquos Orientis, Thraciarum, * & Illyrici ex longo tempore hactenus obtinuit, reseruata.

Vt duces & eorum apparitores, & limitanei, & castrorum præpositi sint sub iurisdictione magistri officiorum. Ad duces dictum est *l. vlt. s. de re mil.* esse sub magistris militum, per Orientem scilicet, quod etiam hæc lex subiungit.

IX. Iidem aa. Hilario magistro Officiorvm. Probatorias memoralium, & agentium in rebus, ceterorumq; nihilominus apparitorum prætorianæ per Orientem amplissimæ præfecturæ, eorum etiam qui in diuersorum iudicum officiis numerantur, ex sacris probatoriis solito more militiæ sacramenta sortiri decernimus, non passim, nec licenter solis auctoritatibus, vel sacrarum literarum exemplaribus, sed ex authenticis tantùm sacris probatoriis manu nostra subscriptis, & nostro arbitrio præstandis: ita vt nullus his dolus aut fraus possit annecti. De his etiam qui sunt veræ & catholicæ fidei iubemus admitti. aliter vero militantes, nisi ex iis sint, quos solis auctoritatibus apparitioni aggregari vetusta consuetudo perdocuit, detecta fraude cuiuscunque accusandi studio, non solùm mendaci carere militia, sed & proscriptionis stylum subire decernimus, & bonorum omnium amissione multamus.

Memoria-

Memoriales & agentes in rebus, & apparitores quorumlibet iudicum non recipiuntur nisi ex sacra probatoria, & non ex probatoriæ auctoritate sola vel exemplo, sed ex authentico subscripto manu principis, vt etiam cauetur Iustiniani edicto *de Alexandrinis*. Excipiuntur quidam qui ex sola auctoritate veteri more recipiuntur. Nota differentiam inter auctoritatem & sacras litteras, qualis etiam est inter S. C. & auctoritatem senatus. Id quoque meritò hac lege constituitur, ne recipiantur nisi Christiani, qua de re testari tres iuratos oportet apud acta, priusquam prolata probatoria suscipiantur ex Constitutione quadam Græca, quæ desideratur *lib. 1. tit. de episc. aud.* Idem de militibus armatis Constantinum constituisse Cedrinus scribit. Idem de aduocatis *l. vlt. sup. de postul.*

x. Iidem AA. Erythrio pp. Hac sanctione decernimus, vt in posterum nemini licentia sit edendi exemplaria his, qui sociandi sunt cuicunque militiæ, quam sine diuinis probatoriis adipisci non possunt: sed periculo primatum vniuscuiusque officii ipsas authenticas sacras, quæ diuinam nostræ pietatis continent adnotationem, cum subscriptione administrantiũ, sub quorum iurisdictione consistunt, his qui militare volunt præstari, exemplaribus videlicet earum cum subscriptione eorumdem iudicum apud singula quoque officia, prout conuenit, reseruandis. Quamuis autem manifestum sit de huiusmodi probatoriarum obseruatione excepta esse certorum iudicum officia: tamen ne vlla ignorãtiæ relinquatur occasio, omniũ officiorum, quibus necesse est per sacras probatorias militiæ sociari, notitiam in sacris apicibus subdendam esse censuimus. Sub hac igitur obseruatione omnes, qui siue in hoc sacro palatio nostro, siue in aliis quibuscunq; officiis deinceps militare cupiunt: qui tamen (vt dictũ est) non possunt pro tenore sacrarum constitutionum, vel veteri consuetudine, nisi præcedentibus sacris probatoriis, militiæ sociari: sicut subnexa notitia demonstrat, adipisci præcipimus. his scientibus, qui ex aliqua parte præsentis nostræ serenitatis legis formam conniuentia vel negligentia quadam colludere tentauerint: non tantùm amissione bonorum omnium, sed etiam capitis periculo, vtpote criminis falsitatis obnoxios, semel esse plectendos. Et est notitia scrinii Memoriæ probatoriæ agentium in rebus, palatinorum largitionum, palatinorum rerum priuatarum partis Augustæ. Item scrinii Sacrarum Epistolarum sic. officiis virorum illustrium præfectorum prætorio Orientis, & Illyrici, & vrbi, officii proconsulis Asiæ, & Achaiæ, officiis comitis Orientis, officiis præfecti Augustalis, officiis comitis diuinarum domorum, officiis vicariorum Thraciæ, Ponticæ, Asiæ, Macedoniæ, & Thesaurensium classis. Item scrinii Sacrorum Libellorum sic. officiis virorum illustrium magistrorum militum vtriusque militiæ in præsenti, Orientis, & Illyrici, inuitatorum, admissionalium, memoralium, omniumque pędagogiorum, cellariorum, mensorum, lampadariorum, eorumque qui sacris scriniis deputati sunt decanorum partis Augustæ, cursorum partis Augustæ, officiis virorum spectabilium, ducum Palæstinæ, & Mesopotamiæ, noui limitis Phœnices, Osroenæ, Syriæ, & Augustæ Euphratensis, Arabiæ, & Thebaidis, Lybiæ, Pentapoleos, vtriusq; Armeniæ, vtriusq; Ponti, Scythiæ, Mysiæ primę, secundæ, Daciæ, Pannoniæ, officiis virorum spectabilium Comitis Ægypti, Pamphyliæ, Isauriæ, Lycaoniæ, & Pisidiæ.

Idem hac lege cauetur quod superiori, vt exceptis certis quibusdam officiis, alia non recipiantur nisi ex authentico adnotato manu principis, & subscripto ab eo cuius iurisdictioni subiectus est is, qui ad militiam aspirat. Et subiicitur Notitia eorũ quæ desiderant sacræ probatoriæ authẽticum, quòd alias sumitur ex scrinio memoriæ, vt agentium in rebus probatoria *d. l. 7. sup. de agent. in reb.* aliàs ex scrinio libellorum, vt officii Comitis, siue præsidis Lycaoniæ, & Pisidiæ. *Nou. 25.* Alias ex scrinio epistolarum, vt officii vicarii Thraciæ, & hodie ex *Nouel. 26.* prætoris. Multa verò in Notitia emendationis indigebant, hæc maximè, *Officii virorum magistrorum militum vtriusq; præfecturæ Orientis & Illyrici*, pro quibus reposui, *Officii virorum illustrium magistrorum militum vtriusque militiæ in præsenti, Orientis & Illyrici.* Puto, *& Thraciarum*, subdi debuisse. Tum inferius, *Nobilis Comitis*, ineptè erat scriptũ, pro, *noui limitis Phœnices*. Notandum quod ait: *Macedoniæ & Thesaurensium classis.* Vicarii Macedoniæ mentionem Marinus facit. De Thesaurensium classe nihil me alibi vsquam legisse memini. Videtur autem idem vtrusque appellatus vicarius Macedoniæ, & Thesaurensium classis Qui thesaurenses dicantur exposui *l. 2. ĩ. de pal. sac. lar.* Notãdus locus de inuitatoribus qui erant in officio sacri palatii, cui similem nescio: & de cellariis, siue cellarariis, à quibus præbetur cibus & potio. ab inuitatoribus vocantur qui vocari iubentur: & de cursoribus, id est, veredariis. Notandus locus de lampadariis deputatis sacris scriniis, vt in eis faces siue lampades accendant. alii fuerunt lampadarii in officio præf. prætorio. & quæstoris exercitus apud Iulianum Antecessorem *Constit. 38.* Et vicarii Ponticæ ex edicto Iustiniani, qui ignem præferebant. De lampadariis edidit Theodosius Nouellam quam amisimus, sicut & aliam de Pentapoli ad vrbem Romam reuocanda. de qua etiam in hac Notitia fit mentio. De Augusteuphratensi prouincia Victor in Vespasiano: *Commagene quam hodie Augusteuphratensem nominamus* Alibi Euphratensis simpliciter dicitur. *l. 10. ĩ. de ædif. priu.*

De executoribus, & exactoribus.

Tit. lx.

i. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. ad Provinciales et ad Proconsvles. Ne per diuersas prouinciarum partes aut palatinus exactor accederet, aut illustrium virorum apparitor vagaretur, vel militaris terror inferret formidinem: hac lege sancimus, vt omnes memorati intenti sint ad prouinciæ rectorem, cum eo agant illo insistente, disponente, & agnoscente suo periculo rem peragendam, impleant vniuersa. Dat. vii. Kal. Ivl. Med. Olybrio et Probino Coss.

Vt in prouincias prouincialium exigendorum causa missi palatini vel apparitores illustrium virorum quorumlibet, vel milites præsidibus potius quàm prouincialibus immineant. qua de re diximus satis *l. 7 sup. de exact. tribut.*

ii. Iidem AA. Andromacho p. v. Quicunque è palatio nostro cuiuslibet tituli ad prouincias commeauerit compulsor, exactor, admonitor, portitorve præcepti, agens in rebus, vel palatinus, vel apparitor illustrium potestatum: hoc tantum potestatis attipiat, quod mandatum curæ suæ specialiter adprobatur: nec quod iniunctum alteri fuerit collegii iure præsumat: ne dum hoc sibi inuicem mutui officii licentia patiuntur, agant cuncti, quod singulis credebatur. Dat. Prid. Id. Ivl. Mediol. Olvbrio et Probino Coss.

Ne palatini in prouincias missi suo cuique separatim mandato negotio, mutuas sibi operas præstẽt, ne quod vni iniunctum est alter quasi collega præsumat.

iii. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Palladio pp. Siue ex prætoriano officio, siue illustris comitiuæ sedis largitionum, necnon & rei priuatæ nostræ, vel ex quacunque apparitione ad quamcunq; necessitatem profligãdam quis fuerit de-

A stinatus, sciat intra anni metas debere collectis ratiociniis ad proprium iudicem remeare, eique suam efficaciam ostendere, & quid eius instantia exactum fuerit, quidve in debitis habeatur, vel penes quos resederit, vel cuius culpa aut causa in eadem prouincia fuerit, derelictum. Quod si exacto spatio anni, eius regionis visceribus prædator insidians deprehensus fuerit, remorari: tunc absolutus cingulo militia abiicietur, pri-
B moribus eius militiæ decem librarum auri multa proposita. Sin redire dissimulet, per vices officiorum ligatus ferreis nexibus, cura prouincialis officii ad debitum mittatur examen. nec ei liberum sit, vt hoc se priuilegio aut occasione defendat, quod sibi aliud negotium, vel aliam necessitatem post iniunctam esse causetur: cum iisdem licentiam auferamus in eadem prouincia contiouare exactionem. DAT. X. KAL. OCT. DN. THEOD. A. VII. ET PALLADIO COSS.

C Vt præfectiani, palatini, vel alii apparitores in prouincias missi exigendi causa, intra annum peragant exactionem, & iudici suo qui misit, renuncient quid egerint, quid sit in reliquis, qui sint reliquatores, cuius vitio reliqua contracta sint. Post annum si non redeant, vt ligari ferreis vinculis sicut *l. 1. C. Theod. de mens. olea.* cohortalium cura ad congruum iudicem transmittautur, & ne eandem exactionem iterare possint. Hæc verba, *per vices officiorum*, non sunt in Cod. Theodosii, & sanè sunt obscura, nisi hoc velint, si redire dissimulet quasi iterato exactionis officio. Ait, [*suam efficaciam.*] id est, quid effecerit.
D Sic Nou. Valent. de suariis: *Diligentiam & efficaciam huic operi commodabunt.*

IIII. IIDEM AA. IOANNI PP. Nullam possessionem alterius pro alienis debitis publicis vel priuatis præcipimus conueniri. DAT. V. ID. IVL. RAVENNÆ HONORIO XIII. ET THEODOSIO X. AA. COSS.

Hac lege prohibentur ἐνεχυρασμοὶ de quibus dictum est *libr. 11. tit. 57.*

E V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. VOLVSIANO PP. Contra nostra præcepta si quidquam vetito ausu exsecutor audebit: licebit prouinciæ moderatori eundem correptum ad sublimitatis tuæ iudicium sub prosecutione dirigere. & licebit prouinciali, si probetur obnoxius, exsecutoris contra vetitum exactionem sibi vindicantis temeritatem legitimè repellere.

F Siquid exsecutor contra quàm ei mandatum sit, exigat, manu iniecta à præside prouinciæ sub prosecutione duci ad præf. prætorio potest: quin & à prouinciali manu & viribus repelli potest, etiam si re vera à prouinciali debeatur quod is exigit sine mandato. Sic Græci legunt, *etiamsi probetur obnoxius.* Restitui legis contextum vt oportet.

VI. IMP. ZENO A. ARCADIO PP. Sancimus vt eum cui ex iudicio tui culminis quocunque modo, siue studio numerariorū, aut tractatorum, vel ipsorum
G iussu, qui pro tempore amplissimæ tuæ sedis administrationem suscipiunt, exactio publicarū pecuniarum iniungatur: minimè prius liceat aliam sollicitudinem gerendam suscipere, quàm reuersus iniunctæ sibi causæ responsum præbuerit. Si tamen ita sors tulerit, vt in ea prouincia, ad quam exsequendi causa publici negotii aliquis proficiscitur, alia quoque causa sit exsequenda: non prohibēti vnum eundemque exsecutorem ab hac vrbe regia proficiscētem, duorum simul, non plurium negotiorum executionem suscipere: dum ipsi
H quoque tertii negotii non sit iniungendi licentia, antequam de superioribus responsum portauerit. Executoribus his, qui secundam siue simul duas, vel etiam

A tertiam causam passi fuerint exsequendam suscipere, non solum cinguli & bonorum suorum amissionem, verùm etiam perpetui exilii supplicium subituris. eandem hanc pœnam numerarium quoque, & eius adiutores, ad quorum curam, quod violatum est, pertinet, formidare.

Executori in prouinciam misso duarum causarum exactio committi potest, vna tantùm commissa, non antè aliam suscipere potest, quàm prioris rationem reddiderit. Ait, [*quis secūdam*
B *siue simul duas,*] post primam scilicet. Sequitur Græca constitutio quæ deerat.

VII. Πᾶς ἄνθρωπος ὅστις θείαν κέλευσιν, ὅστις ἀρχικὴν πρόσταξιν ἐκβιβάζων ὀφείλει πρότερον ἐμφανίσαι τῷ ἄρχοντι, ἵνα ὁ ἄρχων ἐξετάσῃ εἰ μηδεμία πλαστοῦ αἰτία ἔστιν ἐν αὐτῇ, ἢ κατὰ συναρπαγὴν ἢ ἐναντίον τοῖς νόμοις. Ὁ δὲ ἐκβιβασμὸς καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως γίνεται, δηλονότι τῶν θείων λογίων προκειμένων, καὶ πάντων τῶν κτητόρων τῶν παρόντων ἅμα αὐτοῖς τὴν ἐξέτασιν ποιουμένων καὶ εἰ συνίδοι παρέχειν βοήθειαν. ἐπεὶ δὲ ἢ πλαστὸν εὑρεθῇ φανερῶς, ἢ νόμῳ ἀντιπίπτον φανερῶς, δεῖ αὐτὸν μὴ ἐκβιβάζειν, ἀλλ' ἀναφέρειν εἰς βασιλέα διὰ τοῦ μαγιστριανοῦ, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς τὸ πρόσταγμα ἐγένετο. τὸν δὲ ἐκβιβαστὴν ὑπὸ ἀσφάλειαν ποιεῖν τὴν
C ἐξεργασίαν. καὶ τὸ προσῆκον δὲ τῇ αἰτιαθέντι ὑπὸ προσωπικὴν ἀσφάλειαν ἀζημίως. ὁ γὰρ ἐγχειρίσας αὐτῷ τὸ ἀζήμιον προσποιήσει εἰ μὴ εὑρεθείη μάτην αὐτῷ ἐγχειρίσας. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γένηται ὁ μὴ ἐκβιβαζόμενος ἀποδιώκει τὸν ἐκβιβαστήν. ὁ δὲ ἄρχων εἰ πρὸς αὐτὸν ἡ κέλευσις γέγονεν, ἢ καί τις ἕτερος ἴσως πρὸς ὃν ἕτερον ἐγένετο, ὑπὸ ἀσφάλειαν ὀφείλει ποιῆσαι τὸν ἐκβιβαστὴν τὴν ἐξεργασίαν. Εἰ δὲ καὶ δυνηθείη τις ἀποδιῶξαι τὸν ἐκβιβασμὸν, ὀφείλει μανθάνων ὁ ἄρχων ἀποκαταστῆσαι τὸν ἐκβιβαστὴν. ποιεῖν δὲ ὑπὸ ἀσφάλειαν προσωπικὴν τὸν αἰτιαθέντα καὶ μηνύειν, εἰ δὲ ῥᾳθυμήσειεν, ὁ ἄρχων, ἢ ἡ τάξις αὐτοῦ, ἢ πρὸς ὃν τὸ γράμμα γέγονεν ὑπεύθυνοι τῷ ὑπομνησθέντι ποιεῖσθαι τὸ ἀζήμιον, καὶ ἐν ὅσῳ ἄρχει, καὶ μετὰ τὸ παύσασθαι τῆς ἀρχῆς. ὑπεξαιρεῖται δὲ ἡ διάταξις τοὺς προφάσει δημοσίων ἐνεχομένους. εἰ δὲ λήμμασιν ἐπ-
D ταισθέντες οἱ ἄρχοντες μὴ ποιήσονται τὴν ἐξέτασιν, προκειμένων τῶν θείων λογίων εἰ καὶ ῥᾳθυμεῖν, καὶ εἰς χρήματα ζημιούσθω καὶ ἐκβαλλέσθω τῆς ἀρχῆς, καὶ εἰς σωτηρίαν κινδυνευέτω, πᾶς δὲ νόμος ἐμφανιζόμενος ὀφείλει πρότερον γίνεσθαι τοῖς ὑπάρχοις καταφανής. τοὺς δὲ διακομίζοντας αὐτὸν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, λαμβάνειν χρυσίνους ιβ', τοὺς δὲ ἄρχοντας ἀποδείξεων διὰ προγραμμάτων οἰκείων πᾶσιν τοῖς πόλεσι τῆς ὑφ' ἑαυτὸν φανερὸν καθιστᾶν τοὺς νόμους ἀζημίως παντελῶς μηδὲ τοῦ ἄρχοντος, μηδὲ τῆς ὀφφικίου, μηδὲ τῶν διακομιζόντων. ὁ δὲ παραβαίνων δεκαπλοῦν διδότω, καὶ εἰ μὲν ἄρχων ἐστὶν ἐκπιπτέτω τῆς ἀρχῆς, εἰ δὲ ὑπ' ἐκεῖνον φροντίδα ἔχει τὸ ἐκβάλλεσθαι τοῦ στρατεύματος.

Interpretatio Latina.

E Quilibet exsecutor diuinæ iussionis prætorianive præcepti, id prius insinuare præsidi debet, vt is inquirat an sit in eo vitium aliquod falsi, aut legibus aduersum aliquid, & an per obreptionem impetratum sit. Executio autem fit scripto vel sine scripto propositis sacris euangeliis, & præsentibus possessoribus omnibus, & vnà cum præside inquirentibus, qui & opem executori ferent si res digna videatur. Sed si quid manifesto in ea falsi vel illegitimi deprehenderit, suspendet exactionē,
F & relationem mittet ad principem per agentem in rebus, vel ad sedem eius, à quo res processit: Et interim executor quidem cautionem præstabit pro rei qualitate: reus personalem, se sisti puta, idque sine vlla impensa. Debet enim executor indemnem eum præstare quem conuenit, si temere forsitan eum conuenerit. quam cautionem nisi præstiterit, impune ab eo quem conuenit, repelletur. Præses ipse vel alius ad quem ius-
G sio dirigitur, cautionē exiget ab executore pro rei qualitate. Sed & si potuerit quis executionem repellere, & repulerit, debet præses executorē restituere, & ab reo cautionem exigere personalem & rem deferre. quod si negligat, tam ipse, quàm suum officium, isve ad quē literæ missæ sunt, de suo indemnitatem conuento præstabit durante vel deposito magistratu. Constitutio excipit eos qui nomine tributorū obligati sunt. Quod si pretio victi præsides non inquirant, qua de re supe-
H rius diximus inquirendum esse, etiam si negligentia hic tantum argui videatur, & rei familiaris damnum patientur, & magistratu eiicientur, & circa salutem periclitabuntur. Omnis autem lex Præf. prætorio prius

prius insinuari debet, deinde in prouinciam transmitti & portitori dari aureos sex, præside curante per omnes ciuitates suę prouinciæ legem promulgari sine vlla impensa præsidis, vel defensorum, vel portitoris. Et si quis ex ea re quid perceperit, in duplum tenetur, & magistratus dignitatem amittit, officiales officium.

Pro *φέρμρν*, lego, *κομιστήν*. Vide *Nou.* 128.

De lucris aduocatorum, & concussionibus officiorum, siue apparitorum.

TIT. LXI.

I. IMP. CONSTANTINVS A. ÆLIANO PROC. AFRICÆ. Si quis à ducenariis, vel centenariis, vel fisci aduocatis læsum se esse cognoscit: adire iudicia, & probare iniuriam non moretur: vt in eum, qui conuictus fuerit, competenti seueritate vindicetur. DAT. VI. ID. NOV. TRIV. ACC. XV. KAL. MAR. CARTHAGINE CONSTANTINO A. IIII. ET LICINIO IIII. COSS.

Coercendos esse ducenarios & centenarios ex officio palatino, & aduocatos fisci si cui quid per iniuriam abstulerint. Coniungenda est *l.* 3. *T.* *de aduoc. fis.*

II. IMP. CONSTANTINVS A. EVBVLIDÆ VICARIO AFRICÆ. Præter solemnes & canonicas pensitationes multa à prouincialibus indignissimè postulantur ab officialibus & scholasticis, non modo in ciuitatibus singulis, sed etiam mansionibus, dum ipsis & animalibus eorundem alimoniæ sine pretio ministrantur. prouinciales itaque cuncti iudices tueantur, nec iniurias inultas transire permittant. DAT. III. KAL. IVL. LEONTIO ET SALVSTO COSS.

Ne quid officiales vel scholastici præter solemnia exigant à prouincialibus, & ne eorum animalibus in itinere pabula gratuito dentur. Scholasticos accipit pro aduocatis, de quibus amplior lex Cod. Theodosiani, *Non latet*, inquit, *scholasticos vltra modum acceptis honorariis in defensionem causarum annonas & sumptus accipere consueße.* Et ita Sardicensis concilii *c.* 10. Scholasticus ex foro, id est, Zonara interprete, *ὁ ἀπὸ λόγων σχολάζων.* Et Carthag. concilii *c.* 99. *ἐνδίκων σχολαστικῶν.* Et in passione Dorotheæ virginis, Theophilus quidam aduocatus præsidis, Scholasticus appellatur. Macarius *Hom.* 15. *ὥσπερ γίνεται σχολαστικὸς, ὅταν δὲ διεκδίκησιν* [illegible] *ἔχει καὶ ἔργα.* Et rectè in concilio Africano. Scholasticos qui in actu sunt vel in munere defensionis causarum. nam alii nondum exierunt rhetorum schola.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. POMPEIANO PROC. AFRICÆ. Quoties compulsor arguitur in deprędatione conuictus etiam nō consulta clementia nostra pœnam subeat legibus competentem. DAT. PRID. KAL. IAN. MED. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Compulsor missus in prouinciam à principe, si in deprædatione conuincatur, etiam inscio principe à proconsule coerceri potest.

IIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ADRIANO PP. Curialibus & nauicularis, omnibusque corporibus ita subueniri volumus: vt nihil apparitoribus vniuersorum iudicum liceat, quod ad prędam prouincialium pertinet.

Ne quid vlli apparitores deprædentur à curialibus, vel nauicularis, vel ceteris corporatis. Græci adiciunt pœnam tripli.

De primipilo. TIT. LXII.

I. IMPP. VALERIANVS ET GALIENVS AA. DOMITIO. Commoda primipilatus post administrationem incipiunt deberi: & si is qui ea percipere debuerit, prius rebus humanis eximatur, heredibus petitio salua sit.

Quid sit primipilus suprà anteuerti dicere *l.* 3. *T.* *de cohor. prin.* Commoda primipilatus sunt salaria quæ ei dantur, siue vt Græci vertunt, *τὰ λόγῳ* [illegible] *παρεχόμενα.* *l. pater. D. de alim. legat.* Sed non debentur antequam impleta sit functio primipili. Debita in heredem transmittuntur. Post administrationem ergo finitam. nam dum militat, non commoda, sed stipendia appellantur.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ALEXANDRO. Obtentu nominis primipili ciuiles actiones ad alios iudices transferendæ non sunt.

Si quem primipilus conueniat occasione primipilatus sui, conuenire eum debet non coram suo, sed coram proprio eius iudice, ita vt secundum regulam iuris actor forum rei sequatur.

III. IIDEM AA. DOMNÆ. Vtilitas publica præferenda est priuatorum contractibus. & ideò si constiterit fisco satisfactum esse ob causam primipili: poteris obligatam tibi possessionem titulo dotis petere, vt satis doti fieri possit.

Causa primipili dos non præfertur in hypothecis. Sunt & multa alia singularia, vt si debitor ex causa primipili, vel fideiussor aut nominator eius soluendo non sit, dos vxoris fisco vindicetur. *l. satis. supr. in quib. caus. pign. tac. contr.* Et res etiam specialiter obligata dotis nomine & donata, licet primipili morte confirmata sit donatio. *l. non verum. T. de donat. inter vir. & vxor.* Vt fisco teneantur filii primipili, etiamsi heredes non extiterint. *l. si tutores. T. de compens. l. seq.* Vt vrgente fisco aduersus debitores suos debitor ex causa primipili agat etiam ante diem. *l.* 1. *T. de cond. ex lege.*

IIII. IIDEM AA. DIONYSIO. Cùm ex sola primipili causa liberos, etiam si patribus heredes non existant, teneri Diuus Aurelianus sanxerit: si neq; successistis patri vestro, nec quidquam ex bonis eius tenetis: consequens est à paternis creditoribus vos non conueniri.

De hac dictum est superiori satis.

Publicæ lætitiæ, vel consulum nuntiatores, vel insinuatores constitutionum, & aliarum, vel iudicialium literarum, ex descriptione, vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.

TIT. LXIII.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEODOSIVS AAA. FLORO PP. Quicquid nostrorum vnquam nuntiari cœpit prosperorum, vt bella si desinunt, si oriuntur victoriæ, fastis si honor datus fuerit regalium trabearum, compositæve pacis erit offerenda tranquillitas, si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus: hæc sine immodico pretio nuntiari excipique sancimus. gerulum iubemus esse castissimum. indices nummarios esse prohibemus. iudices statuimus esse sollicitos, ne turpi colludio quæratur ex miseris pretium gaudiorum. Quod si id sacrilega fuerit dissimulatione violatum: & in accipientem pudoris fortunarumque manebit exeidium, & cogentem par pœna multabit, & officium triginta librarum auri vexatione quatietur.

Dat. IIII. Non. Febrvar. CP. Merobavde II. et Satvrnino Coss.

Duo erant potissimùm in hac lege corruptissima: *Fastus si honor datus fuerit regalium vel consulum, vel trabearum.* Emendaui, *Fasti si honor datus fuerit regalium trabearum*, id est, si ineunte anno nouorum consulum nomina nuntientur. Consulum ornamenta sunt trabeæ eædemque regum, quæ & [illegible] Nou. 105. & Appiano, Artemidoro, Suidæ. Moschopulo, auctori Etymologici. [*Actum esse iubemus castissimum, indigentibus non numerarius esse prabendum.*] Emendaui fide Cod. Theodosiani, & manuscriptorum, *Gerulum iubemus esse castissimum, iudices nummarios esse prohibemus.* Nummarios, id est, lucri auidos. Hieronymus ad Onasum: *Vola nummarias iudices sacerdotes.* Suetonius in Domitian. *Nummarios iudices notauit.* Illa autem verba, *Si sacras vultus subeuntibus forte populus inferimus.* Græci ita interpretantur, [illegible]. quod in Nicæna synodo 2. explicant hæc verba: *Sic regum laurata Græcorum vulgus apud CP. vocat imperiale signum.* & paulo post: *Laurata & iconas missas ad ciuitates vel regiones obuii adeunt populi cum cereis & incensis non cera perfusam tabulam, sed Imperatorem honorantes.* Aliis auctoribus laureatæ tabellæ sunt signa lætitiæ. Seneca in Agamemnone: *Manifesta properat signa lætitiæ gerens: Namque hasta summo lauream ferro gerit.* Summa verò Constitutionis hæc est, vt eæ omnes publicæ lætitiæ populis sine immodico pretio nuntientur. *Immodico* adiecit Tribonianus cùm non esset in C. Th. propter constitutionem Græcam, cuius sententia sequitur.

II. Η [illegible]

A [illegible]

Interpretatio Latina.

Constitutio vult singulas prouincias insinuatoribus sacrarum literarum vel generalium Constitutionum, vel publicorum commonitoriorum, vel statuarũ sex dumtaxat solidos dari, & ab eo qui amplius acceperit, quadruplum reddi, hoc inhibente præside, &
B Episcopo, & primoribus ciuitatis, omnique tam ciuili quam fiscali adminiculo, nisi velit Episcopus in principis indignationem incurrere, Præses bonis & dignitate & ciuitate multari. Curet autẽ officium nec descriptionem fieri ex iis causis vltra sex aureos, nec ab inuitis, & ab accipiente quadruplum inferri. At cum ciues seipsos volunt describere operis publicis vel frumenti
C coemendi causa, vel hoc sibi concedi à principe petũt, nihil oportet eos lædi ex hac causa, ne sacerdotes indignationem eandem incurrant, præsides dignitatem amittant & publicentur: officium in corpus torqueatur, nisi principi detulerint quicquid contra hanc Cõstitutionem fuerit admissum. Possunt enim descripti resistere describentibus, vel si nequeant resistere, licet eis inuocare præsidem, & deferre principi. Sed non oportet patres ciuitatum, vel sitonas, vel susceptores ex
D reditibus, quos habent, in manu quidquam præbere, sed eorum quantitatem destinatæ necessitati seruare debent. Quod si præses violarit, de suo eos reditus implebit. Fiscales enim & ciuiles res imminutas seruari necesse est.

Hæc Constitutio si abfuisset, quod est in titulo, *Ex descriptione, vel ab inuitis*, esset sine lege. Hic verò sit finis, quem Deus dominusque dedit, cui soli sit laus, honor & gloria.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. CHRISTOPHORO, COMITI PALATINO AD RHENVM, ILLVSTRISSIMI Principis ac domini, D. Friderici, Electoris Palatini filio, Bauariæ duci, Iacobus Cuiacius S.

CVPIVI iam antea sæpe, Illustrißime Princeps, vt daretur mihi aliquando tempus opportunum quo te cultu & obseruantia aliqua revereri possem, & ne te fugiat quæ res hoc in me desiderium potißimum accenderit. Ego, cùm frequentiores studiorum causa venirent ad nos Germani quàm soleant modo, consopitis ciuilium dissensionum iniuria apud nos omnibus pene liberalium artium studiis, nostratium nemini concesßi, qui Germanorum ingenia faueret, quive nobilitatem & virtutem eorum admiraretur magis, vt illi vicißim in me habuêre semper præ aliis aliquid quod diligerent, ea re adsiduos & familiares nullos habui, vel potius adsiduum & familiarem illi nullum habuêre magis quam me: & in sermonibus, vt fit, de patria cum rogantur, de lingua, de moribus, de literis, & de principibus in primis, nullum alium Germaniæ principem maiore mihi eos animi alacritate prædicasse memini, quam Illustrißimum Principem Fredericvm *patrem tuum, simul ac te in omni genere virtutis geminum patri filium. & ab iisdem non paucis post reditum in patriam certior factus sum, cùm ad te præcipue referunt de ratione studiorum suorum quàm hic transigere nobiscum, & mei mentionem iniiciunt, quicquid hi narrant de me, id te excipere, & studium & aures adhibere libenter. Hoc equidem magni æstimo, & in fecilitatis parte pono maxima. nec enim meritum vllum in me meum agnosco quod tam sanctißimi & modestißimi Principis gratiam mereatur. & incendor mirum in modum ex ea re tamen, vt me quodam officio illa prabéam non indignum, cuius etiam exhibendi parte aliqua non tulissem*

tulissem longiorem moram; nisi me ab studiis paulò magis remissiorem patriæ calamitatet reddidissent, quàm conturbatus & mœrens cerno, sæuientem in seipsam omni crudelitatis genere. Ee parum id quidem esset, si hoc anno cerneremus & experiremur primùm, sed cernimus & patimur iam fere decennium doloris cũ morsu maximo θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι φίλον δαμάσαντες ἀνάγκῃ. Quæ res non potest non imminuere studia mea, quæ sola officiorum genera suppeditare solebant mihi multa quibus colerem præstantissimorum virorum eximias præclarasq; virtutes. & verò minuet ea res studia mea semper, quoad misericordi & omnipotenti Deo libuerit his Galliæ miseriis dare finem aut modum aliquem. Sed interea tamen colluctor ipse quodammodo mecum, vt quàm minimum fieri potest decedat ex mea pristina diligẽtia, & ne dolori quem ex hoc capio statu patriæ acerbissimum succumbam prorsus, néve relanguescam ab spe meliorũ rei. Alios sibi pugnas, sibi prælia, sibi arma habere iubeo, quibus hæc cordi sunt nimis: ego quantum mihi imperare possum, assiduus esse perseuero in peruolutandis libris, è quibus vel eruam quæ recondita inest in eis consolationem, æquanimitatem & constantiam eam quæ etiam in desperatione aut præcipitio rerum omnium tranquilliorem mentẽ efficere possit. Nec suum abest huic meæ contentioni pretium. nam quidquid de iure nunc in vulgus edo, id etiamsi non adeò forsitan perfectum & perpolitũ est, atq; alio tempore foret, tamen pro ratione temporis quo limandi eius mihi fuit potestas, non dubito quin satisfacturum sit his qui aliquid de studiis iuris censere & arbitrari possunt. Statim enim placebunt enarratæ Nouellæ Iustiniani longè alia ratione quàm fuerint vnquam antea: non ausim dicere meliore. Nec erit iniucunda ἀνεπιτηρήτων adiectio, quæ à XII. libro dehinc vno tempore si vixero proferam in mediũ perducta vsq; ad XL. Vltra enim ne procurreret ea in re opera mea, iam statim à primo mihi præscripsi Non displicebit etiam Iuliani discipulus, quem etsi tempora non tulerint vt ederem integrum, non efficient tamen vt eum derelinquam antequam ad extremum pertulerim & nomini etiam tuo quatuor reliquas quæstiones inscripserim, vt nũc inscribo humiliter priores quinque, simul ac Nouellas & Obseruationum accessionem quam dixi. Quod omne si tanquam ab homine tuæ Celsitudini deditissimo, benigne & libenter acceperis, & hanc animi erga te mei propensionem quæ effecit id elicuitque omne mihi quantumuis licet alienissimo tempore, in mente tua nobilissima & omnibus virtutibus instructissima ad conciliandum mihi eam in perpetuum, valere sueris, & me, Illustrissime Princeps, expergefeceris largius enimuerò prolixiusq; ad illustrissimam familiam tuam omni deinceps obseruantia & honore prosequendam, & ad studia quoque mea addicenda vobis potius quàm nostris hominibus, qui literariis muneribus, quæ etiam diis feruntur esse amica, parum abest vt se honestari non putent, qui ne gratiarum quidem actionẽ, vel minima incipiunt iam nostram agnoscere beneuolentiam. Deus Opt. Max. illustrissimum & potentissimum Principem FREDERICVM *patrem tuum, & te dignissimum patri filium & familiam omnem vestram conseruet, & regat suo sancto Spiritu, eamque cottidie ad secundiores prouehat rerum euentus. Valentiæ Cauarum VII. Id. August. M. D. LXIX.*

Tuæ Nobilitati & Celsitudini deuotissimus,
Iac. Cviacivs.

NOVELLARVM CONSTITVTIONVM
IMP. IVSTINIANI EXPOSITIO.

Auctore Iac. Cuiacio I. C.

HÆc mihi prior appellationis Nouellarum occurrebat ratio, quòd noua eis atq; à veteribus dissidẽtia iura constituantur, quamuis non vtique omnibus: exempli gratia XCI. & XCII. Et huic quidem rationi Cedrinus aderat, qui de hoc Nouellarũ libro scribit in hunc modum *in Iustiniano*, τοὺς παλαιοὺς νόμους ταῖς αὐτοῦ, νεαραῖς μεταβαλών, ὃ καὶ νεαρὰς ἐξ ἐκείνου ὀνόμασεν. Posterior tamẽ quæ succurrit animo meo, verior est, quod nouissimè promolgatæ sint, post Codicem Iustiniani repetitæ prælectionis. nam & sæpissime à Græcis interpretibus appellantur νεαραὶ μετὰ τὸν κώδικα, & ab ipso Iustiniano *Nou.* LXVI. & in Constitutione *de nouo Codice faciendo*: & pariter Theodosii, Valentiniani, Martiani, Leonis, Maioriani Seueri Constitutiones nõ alia ratione Nouellæ appellatæ sunt, quàm quòd post Codicem Theodosii, & aliæ quædam Leonis philosophi, Nicephori, Michaelis, Romani, Alexii, quod post βασιλικῶν libros promulgatæ essent. Quin & Iustiniani quæ in *l. 1. §. sed cum Nouella. C. de emend. Cod. Iust. in l. si quis filium. in fin. C. de inof. test.* vocantur Nouellæ; nondum retractato Codice hanc appellationem meruerant, editæ cum essent post primam Codicis editionem, retractata repetitáve iam Codicis editione

A eam amiserũt. Nec enim Nouellæ sunt quæ in corpus vnũ coierunt Codicis repetitæ prælectionis, iustum Constitutionũ corpus, sed quæ post Codicem illum emerserũt nouæ, vel Iustiniani ipsius, vel Iustini, vel Tiberii; non quasi errones in corpus illud retrahendæ, è quo nunquam exierunt, sed quasi postumæ Codicem certè rupturæ illum, quo sunt omissæ, maxima ex parte. Adiunximus eis formas præfectorũ prætorio quãdã, siue τύπους, & Nouellas Iustini, Tiberiiq; nonnullas, quæ suis locis indicabuntur. Nec separanda esse censuimus edicta XIII. à Nouellis: nam & pleraq; alia inter Nouellas edicta sunt, & illa XIII. omnia
B edicta non sunt: nõ sanè quæ ad Armeniam, Phœnicen Libani, Ponticam, Hellespontum, Ægyptum, Alexandriam pertinent: (Edicta enim sunt generales leges quæ omnes populos & prouincias teneot, *l. 3. C. de legib.*) & præterea ex illis tria vel quatuor, quæ sunt antè relata Nouellis, frustra sub Edictorum alio nomine denuo reposuissem. Index verò titulorum quia non erat certus; (nec enim veteri interpreti idem, qui vel Haloandro, vel Scrimgero) elegi quem sequerer ex Reginę bibliotheca breuiorem aptioremque ceteris; & hac pagina statim vt exprimeretur procuraui. Fuit Græcus, sed Latinum exhibere malui.

126 *De*

NOVELLA I.

De heredibus, & falcidia.

PRIOR pars huius Nouellae est *de heredibus, qui non obtemperant voluntati defuncti.* Publius Syrus ait, magis fidum heredem nasci, quàm scribi. Qua de causa scripti heredes poenis constringendi sunt, nequid faciant contra testamentum: & verò constringuntur etiam tam veteribus legibus, quàm nouis. At qui modo? An datis actionibus, aut persecutionibus, aut inuocato auxilio magistratus, principis, pontificis: hac verò ratione
G testamento parere compelluntur, non puniuntur quòd non paruerint. An data actione induplum? Sed hac actione coercentur inficiatores vno tantum casu, si legata per damnationem, vel iure nouo, si legata relicta locis pietati dedicatis heredes inficiētur. An ex mora vsurarum, & fructuum admissa ratione. At qui moratur, non facit contra voluntatem. id enim facit quod facere iussus est, sed tardius: vt ille etiam qui inficiatur, cōtra voluntatem non facit palàm. iussisse enim testatorem negat, non etiam facturum se quod testator iusserit. Et specialiter quidē mo-
H ra filii heredis scripti, qui fratribus relictam legitimam portionem tardius exsoluit, coercetur constitutione quadam Iustiniani *de inofficioso testamento*, relicti tertia parte amplius. porrò contra voluntatem facit, qui minus impendit in funus vel monumentum, quam testator iusserit, *l. cum in testamento. D. de*

A *verbor. signif.* vel (vt hac Nouella definitur) qui legata, aut fideicommissa, aut libertates post sententiam iudicis annum integrum frustrà expectatus, praestare detrectat. Et huic quidem veteri iure hereditatem fiscus auferebat, quasi indigno, vt Paulus scribit 111. *Sententiarum*, & Iustinianus *l. vltim. C. de fideicommiss.* vt non malè ad hanc delationis causam quae ponitur in *l. 1. D. de iur. fisc. Quod indignus quis heres nuntiatur*, possit dari exemplum heredis facientis contra voluntatem. Quae dubitandi ratio (vt opinor) fuit in specie *l. si peculium. D. de statulib.* cùm heres seruum liberum esse iussum sub condicione dandi x.
B Titio, prohibet dare, an postea manumisso seruo, ex legato peculii, heres eam pecuniam deducere posset. Indignus enim est heres, qui contra voluntatem facit, eam pecuniam imò hereditatem lucrari. Verius tamen est, non fecisse eum contra voluntatem qui seruum manumisit vltrò, quem testator liberum esse iusserat sub condicione dandi x. Titio: nec posse quidquam queri Titium, cùm nec legatarius fuerit, *l. 8. D. si quis omiss. caus. testamen.* At haec causa deferendae hereditatis in fiscum, postea constitutionibus sublata est, *l. 5. C. de religios.* si in omittendo supremo officio mortui (vt ibidem exponitur) herede peccante,
C quae res onerat verecundiam heredis: & si quid aliud igitur heres fecerit contra voluntatem defuncti, vt si legata non soluerit, quae res non pulsat existimationem aut verecundiam heredis. Ceterum hac Nouella Iustinianus restituit quodammodo ius vetus, quod aliorum principum Constitutiones aboleuerant. nam heredi qui voluntati defuncti non obtemperat, censet auferendam esse hereditatem, quasi indigno: vel totam, si extraneus sit: vel deducta falcidia, si ex eis personis sit, quibus portio legitima debetur, & qui de inofficioso testamēto queri possunt, quales sunt liberi, parentes, patroni. Falcidia enim siue legitima
D portio his personis auferri nulla ratione potest. Sed siue tota hereditas auferatur, siue quod superest, deducta falcidia, id nō statim transit ad fiscum. Non omne quod aufertur quasi indigno ad fiscum transit, *l. 1. §. quae autem. C. de caduc. tollend.* Sumantur exempla ex *l. 5. §. amittere. D. de his quae vt ind. l. penult. C. de legat. l. si ex voluntate. C. de donat. inter vir. & vxor. l. si ab hostibus. §. vltim. D. sol. matr. l. si patroni. §. qui fideicommissam. D. ad Treb. & Nou. 115.* Sic igitur heredi non obtemperanti voluntati defuncti ablata hereditas, nō statim fisco vindicatur ex hac Nouella, sed substituto, si substitutum habuerit heres. Finita ipso iu-
E re est substitutio aditione heredis scripti: ideoq. non iure substitutionis substitutus venit (vt Ioannes ait rectè) sed beneficio huius Constitutionis, quasi priore loco scriptus, & sicut extraneus quilibet, vt dicetur inferius. Deficiente substituto vocantur coheredes, qui adierunt pro portione hereditaria, & hi etiam non iure accrescendi inuiti, quod est portionis vacantis ius, non adquisitae, sed non inuiti huius Constitutionis beneficio, ac si in eam quoque portionem heredes scripti essent. Si non sint coheredes, venit is cui heres rogatus est restituere hereditatem, nam & is (vt in hac Nou. Iustinianus ait) heredem imitatur, maximè
F transfuso S.C. Pegasiano in Trebellianum: qui locus est summè notandus. S.C. Pegasiano locus erat interueniente Falcidia, & non erat fideicommissarius heredis loco, quia in heredem conseruabātur actiones, S.C. Trebelliano locus erat non interueniente Falcidia, vt puta herede non plus quam dodrantē restituere rogato: qui casus cùm ponitur *l. si mulier. §. ex asse. D. de iur. dot.* rectè & propriè subiicitur mentio transferendarum actionum, & S.C. Trebelliani: quia ex eo S.C. fideicommissario, & in fideicommissarium dantur actiones, atque ideò fideicommissarius Trebellianus heredis loco est, Pegasianus non item. Hodie
G omnis fideicommissarius, Trebellianus est: ergo omnis, heredis loco. Post fideicommissarium Trebellianum veniunt legatarii & fideicommissarii singularum rerum. Sed qualis inter eos ordo dabitur? Is nimirum praeferetur, cui vberius legatum aut fideicommissum pecuniarium relictum fuerit: vt si plures sint fideicommissarii Trebelliani, is praeferetur cui maior pars hereditatis relicta fuerit: vel si par sit omnium causa, scripto herede indigno pronūciato, omnes simul ad hereditatem venient. Post legatarios & fideicommissarios veniunt testamento manumissi, secundum ordinem scripturae, qui & lege Fufia Caninia, & lege
H Aeliae Sentia seruatur inter manumissos: vel simul omnes, si scripturae ordine discerni non possint, exacta cautione implendae voluntatis defuncti, quae etiā ab aliis omnibus exigitur, & praestanda est (vt Accursius voluit) personae publicae, vel his quorum interest. Sexto loco vocantur heredes legitimi. Septimo

extraneus quilibet, ſicut ex ſententia Orationis D. Marci, libertatum conſeruandarum cauſa, conſtat vocari extraneum quemlibet quaſi heredem teſtamentarium. *l. vlt. C. de teſtam. man.* & ita prætorio quoque iure pro herede teſtamentario habetur is, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſidet hereditatem *l. ſi duo heredes. D. ſi quis omiſ. cauſ. teſt.* & heres ſcriptus cui remittitur condicio iuriſiurandi. *l. 1. §. ad eos. D. ad leg. Falcid.* de quo etiam Græci accipiunt, *l. 20. §. licet. D. de petit. hered.* illo loco, *Succeſſores iuſtos*: & libenter ipſe pro his acceperim honorarios, ſiue prætorios ſucceſſores, *l. 2. §. ſi defunctus. D. pro empt. l. 24. D. famil. erciſcund.* Octauo gradu vocatur fiſcus, ſub eodem onere cautionis. Cautionis, inquam, non ſatiſdationis, *l. 1. §. ſi ad fiſcum. D. vt leg. no. cau.* nam nec priuati locupletiores, id eſt, prædiorum poſſeſſores, ſatiſdant, & fiſcus ſemper eſt locuples. Sunt autem huius Nouellæ condiciones quædam. Vna, vt legitima ſit voluntas deſuncti, quam non exequitur heres: (illegitimæ enim heres impunè non paret) & vt quod teſtator iniunxit, ius heredi non remittat. Quod enim ius remittit, id etiam heres omittit impunè: cuius generis eſt condicio iuriſiurandi, quæ edicto prætoris remittitur, *l. 8. D. de condic. inſtit.* & condicio viduitatis lege Iulia, *l. cum ita. l. mulier. D. de condic. & demonſt.* & condicio diuortii, *l. 5. C. de inſtit. & ſubſtit.* & generaliter quæcunque cauentur in fraudem legum, *l. Seuus. D. ad leg. Falcid.* Eſt & alia condicio huius Nouellæ, vt ea quæ heres facere iuſſus eſt, lex non repræſentat. In his enim quæ lex repræſentat, ceſſatio, aut contumacia heredi nihil nocet, vt in libertatibus quæ repræſentantur. S. C. Rubriano: & ex contractu eodem modo pœna non committitur quando libertatem lex repræſentat, *l. vltim. C. ſi mancip. ita fuer. alien.* & de his loquitur Iuſtinianus illo loco, ἢ εἰ μὴ νόμος αὐτὸ εἴρηται, &c. quod ſic interpretor, Vel ſi non id lex aliqua etiam herede ceſſante nominatim repræſentat. & ita Irnerius etiam intellexit. male adiicit alius, Prohibeat, alius, Impediat, quæ vel Accurſius indicat non adiecisse Veterem interpretem. Hæc item pœnæ huius Conſtitutionis condicio apponitur, vt heres poſt aditam hereditatem annum integrum ceſſauerit in exequenda voluntate defuncti, qui tamen non ab aditione numerabitur, ſed ab admonitione & conuentione iudicis. Nam & ab eo tempore de legato aut fideicommiſſo, aut libertate, aut liberto adſignato lis peragenda eſt intra annum quæ eſt huius Nouellæ ſententia illo loco ſatis obſcuro, ἀλλὰ κἀκεῖνο προσῆναι ἐθέλομεν: & noua exceptio ad *l. properandum. C. de iud.* Scio Iulianum, niſi corruptus eſt, & Theodorum annum numerare à condemnatione iudicis: ſed hanc interpretationem neq; locus ille admittit, neque ὑπομνήσεως nomen, quo contentio ſignificatur: & ſententia quoque libelli conuentio eſt, vt *l. 6. C. unde vi. l. penult. C. de dign.* Poſt conuentionem heredi datur annus: poſt condemnationem darentur tantùm menſes quatuor. Addi etiam hæc condicio poteſt, vt teſtator ſpecialiter heredi non obtemperanti aliam pœnam non indixerit: alioquin committitur pœna illa potius quam teſtator indixit, quàm quæ hac Nou. definitur: vt in ſpecie *l. 6 & l. in teſt. D. de cond. & dem.* Si heredem monumẽtum facere iuſſerit, & niſi factũ eſſet, magna cum pecunia multauerit, vel ærario populi inferenda, vel arcæ Pontificũ. Idem ſi vetita alienatione, ſubiecerit pœnã, vt in veteris inſcriptione vrbis Romę. Hoc monimentum ne de nomine exeat. Quod ſi quis id monimentũ partemve eius vẽdere, vel donationis cauſa cui mãcipare voluerit, aliôve quo nomine eius monimenti partem alienare tentauerit, dare damnas eſto ærario Pop. Romani H-S. XV. M. N. & collegio Pontificum H-S. XV. M. N. & emptor & venditor. Et in alia, Si quis hoc ſepulchrum vel monimentum cum ædificio vniuerſo poſt obitum meum vendere, vel donare voluerit, vel corpus alienum inuehere velit, dabit pœnæ nomine arcæ Pontificum H-S. C. N. & ei cui donatum vel venditum fuerit, eadem pœna tenebitur. Et in alia, Hoc monimentum ne de nomine exeat. Et in alia, Si quis hoc armarium vendere voluerit, tunc inferet arcæ Pontificum H-S. L. M. N. Si quis eo vel titulo manus intulerit, dabit ærario ſeſtertia quinque milia nummorum. Et de hoc genere pœnarum teſtamento ſcriptarum, quæ ab heredibus committuntur quod fecerint contra voluntatem defuncti. Aſconius Pedianus in Verrem, commiſſa dici ea quæ contra teſtatoris voluntatem facta aut non facta ab herede, multa aliqua pœnaq; plectuntur. Sciẽdum eſt inter eos quos hæc Conſtitutio vocat in locum heredis ſcripti, qui nõ obſequitur voluntati teſtatoris, iure exheredatos non vocari. Nam ſi

A vocas exheredatos, dum vis tueri voluntatem, contra voluntatem facis, & derideberis offenſione voluntatis, defendens voluntatem. Recte igitur huius Conſtitutionis beneficio ſubmouentur exheredati. Nam neque inter legitimos neque inter extraneos vocantur. Inter legitimos non vocantur, quia exheredatione amiſerunt nomen ſuorum, *l. 1. §. poſt ſuos D. de ſuis & legit. hered. l. filium. §. videamus in fin. D. de bon. poſſeſ. contra tab.* ergo & legitimorum. nam qui non ſunt ſui, nec legitimi ſunt, *l. ſcripto. D. vnde lib.* Inter extraneos non vocantur, quia nominatim ſummoti ſunt hereditate, atque ita peior eſt exhere-

B datorum, quam extraneorum condicio: Extranei veniũt contra mentem teſtatoris Conſtitutionis beneficio: exheredati venirent contra verba. Inter legatarios & fideicommiſſarios forſitan vocabuntur, ſiquid eis legatum fuerit, quia bonis omnino excluſi non ſunt, & quod aufertur, non tam his perſonis adiicitur, quam bonis aliis defuncti quæ ad eos pertinent. quod Iuſtinianus ſignificat his verbis, τῇ ἀφαιρέσει προσθεῖναι τῶν ἄλλων προσώπων. Item inter ſubſtitutos vocabuntur, ſi ſubſtituti ſint, licet expirauerit ſubſtitutio, quia & hos hereditate non omnino excluſit teſtator, quos ſi non primo, ſecundo gradu ad heredita-

C tem inuitauit. Illud quoque ſciendum eſt, hanc Conſtitutionem, quamuis inſcripta ſit *de heredibus*, ſerpere tamen ad legatarios, & fideicommiſſarios, & mortis cauſa donatarios. nam his etiam ſi moniti non paruerint voluntati teſtatoris, aufertur omne emolumentum, & tranſit ad ſubſtitutos, ſi ſubſtitutum habuerint, vel ad collegatarios, vel ad heredes ſcriptos, vel ad extraneos, vel ad fiſcum. Conſtat non tantum heredibus, ſed & legatariis ſubſtitui poſſe, & fideicommiſſariis, & donatariis mortis cauſa. *l. vt heredibus. l. cum pater. §. 1. D. de leg. 2. l. Publius. §. 1. l. anna. D. de cond. & demonſtrat. l. ei cui. D. de donat. cauſ.*

D *mort.* Conſtat etiam fideicommiſſum relinqui poſſe, imò & legari hodie poſſe non tantum à legatario, vel fideicommiſſario, ſed & à mortis cauſa donatario. *l. cum pater. §. 1. D. de legat. 2. l. cum ſi. §. idem erit dicendum. D. de tranſact. l. ab eo. C. de fideicommiſſ.* Hi igitur ſi poſt admonitionem iudicis intra annum non præſtiterint legata vel fideicommiſſa à ſe relicta, eis omne emolumentum quaſi indignis aufertur, & transfertur eodem ordine inchoato à ſubſtitutis & deſinente in fiſcum, cum onere cautionis.

Poſterior pars huius Nouellæ eſt *de Falcidia*. Reuocauit fere

E ius antiquum priori, reuocat & iſta quodammodo id quod fuit ante legem Falcidiam, eodem ſtudio conſeruandæ vltimæ voluntatis, vt plena fides plenumque obſequium defuncto exhibeatur: vt cui voluit præſtari teſtator legatum, præſtetur integrum, ſine vlla deductione, neque enim hac parte aliter beneficio legis Falcidiæ vti heredi extraneo concedit, quam inuentario bonorum facto, & non inuito teſtatore: olim & inuentario non facto, & inuito teſtatore locus erat legi Falcidiæ. Quid verò monuit Iuſtinianum, vt inuentarii confectionem exigeret? Sciendum eſt heredem qui quid ſubtraxit vel ſubduxit ex here-

F ditate, interuertendorum legatorum cauſa, eo minus iure Falcidiæ deducere: vt ſi CCCC fuerint in bonis, CCC in legatis, & ſubtraxerit C ex CCC. ipſe deducet Falcidiam, ex C. Falcidiam deducet fiſcus ereptam heredi in ea quantitate vt indigno *l. 7. D. de his quæ vt indig. l. 24. D. ad leg. Falcid.* & hoc eſt quod ait *l. beneficio. D. eod.* beneficio legis Falcidiæ indignum eſſe eum qui id egerit vt legatum vel fideicommiſſum intercideret: nempe vt ſi rem Titio legatam ſubtraxerit, ex legato Titii Falcidia ei auferatur quaſi indigno. Generaliter enim ſi accipiatur eius legis definitio, falſa erit. nam is qui omiſſo teſtamento ab inteſta-

G to poſſidet hereditatem, non amittit Falcidiam *l. duo heredes §. vltim. D. ſi quis omiſ. cauſ. teſt.* Quidam arbitrantur eum etiam amittere Falcidiam, qui nihil ſubtraxit, ſed rem legatam propriam eſſe contendit, non hereditariam: ſed hoc Vlpianus improbat. Sic eſſe legendum in extremo *l. computationi. D. ad leg. Falcid.* adfirmant Flor. & Bal. & ratio non obſcura, quod aliud ſit furari, aliud inficiari *l. inficiando. D. de fur.* & furtum quidem grauius inficiatione, ac ſimiliter grauius eſſe abſcondere quid & celare lucrandi animo, quam exhibere palam, & ſuum eſſe contendere: ſicut grauius eſt clam illicitas nuptias contrahere quàm

H palam *l. vltim. D. de rit. nupt.* & laudantur quædam facta palàm vt in acie patratæ cędes, quæ clam commiſſa capite luuntur. Quinetiam (vt Auguſtinus ait 1. *de libero arbitrio*) miles iubetur lege vt hoſtem necet, à qua cæde ſi temperauerit, ab Imperatore pœnas luit. Seneca *xv. Epiſt.* Ex Senatuſconſultis plebeiſque

beisque scitis sæua exercentur, & publicè iubentur vetita priuatim: quæ clam (sic legendum) commissa capite luerent, tamen, quia palàm fecere, laudamus. Dubitatur autem circa *d. l. computationi. §. vltim.* quid profuerit heredi rem legatam sibi quasi propriam adserere, cùm & si propria sit heredis, omnimodo legatum valeat, siue scierit hoc testator, siue nescierit. Quidam dicunt heredi eò proficere adsertionem talem, quòd interueniente Falcidia, legatum rei heredis propriæ non debeatur: quod falsum & commentitium est. Accursius heredi proficere ad euitandam rei vindicationem, quem tamen conueniri fatetur posse actione ex testamento. Parua igitur vtilitas hæc, & penè dixerim nulla, cùm omnimodo rem legatam legatarius habiturus sit. Debuit dicere testatorem forsitan legasse per vindicationem: quo genere res heredis inutiliter legatur, ideoq; rem propriam esse dum contendebat heres, hoc intendebat, eam rem non contineri legato: vel testatorem legasse nominatim seruos suos, vel quas alias res suas. Hæc de herede, qui interueniente Falcidia subtrahit res legatas, de quo hęc Nouella non loquitur, sed de eo qui non interueniente Falcidia subtrahit & amouet res hereditarias, vt inducat legem Falcidiam quasi minor ad se hereditas peruenerit. Cui fraudi vt occurrat, ab herede inuentarium iubet fieri bona fide intra menses tres *l. vltim. C. de iure del.* quo exemplo etiam inuētario bonorum pupillarium præscribit Harmenopulus *v. Epit.* menses tres: quod Accursius tamen nō probat in *l. 24. C. de adm. tut.* & inuentario rerum dotalium Leo *Nou. 110.* Val si heres longè absit ab eo loco vbi est hereditas, inuentarium Iustinianus fieri iubet intra annum. Tres menses numerantur ab apertura testamenti, non ab aditione: annus à morte testatoris. Fieri autem debet præsentibus creditoribus, legatariis, fideicommissariis, aut procuratoribus eorum, vel pręsentibus tribus hominibus idoneis & tabulario. nec enim soli tabulario hoc casu habetur fides: licet in orborum inuentario conficiendo sufficiat. *l. orphanotrophos. C. de episc. & cler. Nou. 131. §. vltim.* Sed & in hac causa sufficit tabularius, si inuentario conficiendo intersint omnes ii quorum interest: sin verò agant peregrè vel omnes, vel ex eis quidam, eorum loco tres testes locupletes adhibentur: & nihilominus reuersis peregrè, de fide inuentarii per quæstiones seruorum hereditariorum, qui scilicet rerum notitiam habent, veluti actorum, & per iusiurandum heredis ac testium, inquirere licet. Iusiurandum heredis omisit postrema editio Nouellarum Græcarum, agnouere Basilica, agnouit Vetus interpres agnouit Haloander, Iulianus, Irnerius, quis non? Quod de quæstione seruorum ait, vt torqueātur aduersus dominos, veritatis inuentarii perscrutandæ gratia, cōfirmatur etiam *l. vlt. C. de quæst. l. 1. C. de iur. cal. l. vltim. §. licentia. C. de iu. del. Nou. 48.* quo genere inquisitionis, si subtraxisse heres aliquid deprehendatur, nec inuentario retulisse, altero tanto amplius hereditati reputare cogitur, *d. §. licentia.* Falcidiā non amittit nisi in re legata, si quam forte subtraxerit: denique Falcidiam non amittit ob mala fide confectum inuentariū. Falcidiam amittit ob non confectum inuentarium, atque etiam de suo soluit legata, quæ superant modum puræ substantiæ defuncti, id est, in quibus plus est, quam in eo quod bonis superest, deducto ære alieno, nam pura substantia est quæ ære alieno soluta est, *l. vlt. C. de rep. Nou. 22.* Aliàs, soluta tributis, *l. litibus. C. de agr. cens.* Hæc autem facultas inquirendi per tormenta seruorum, & per iusiurandum heredis ac testium, eis tātùm datur qui aberant peregrè tempore conficiendi inuentarii, non his qui erant præsentes, & euocati interesse inuentario conficiendo, aut procuratores mittere noluerunt: nam hos euidenter Iulianus ait non habere quæstionem de seruis hereditatis, non exigere iusiurandum ab herede. Ex ea interpretatione Iuliani apparet in hac Nou. ἀποκειμένων, non sic interpretandum, Reposito, vel reseruato, sed Semoto, vel reposito, pro remoto, vt seposito, *l. si finita. §. postea. D. de dam. inf.* quod & Nou. indicat apertè, dum data facultate inquirendæ veritatis, subiicit hanc exceptionem, Nisi præsentes legatarii omnes, vel ex eis quidam testato moniti venire, & inuentario interesse noluerint. Postea verò Iustinianus constituit, vt inuito testatore legi Falcidiæ locus non sit. Non potuit olim cauere testator, ne lex Falcidia in suo testamēto locum haberet, *l. nemo. D. de legat. 1.* Excipiebantur casus aliquot: vnus fauore libertatis *l. 6. D. de fid. lib.* Nec mirum, cùm & fauore libertatis Senatus inhibeat Falcidiam. *l. 33. D. ad l. Fal.* Imitatur ergo testator hac in re ius publicum: & certè *d. l. 6.* satis apertè vetat Falcidiam detrahi, dum integrum legatum præstari

A iubet, & ratum est præceptum fauore libertatis. integrum enim siue totum, id est, quod deductionem patitur nullam, *l. 72. D. de leg. 2.* Senec. 2. *de benef.* Vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos quibus promissa sunt perueniant, sine vlla (quod aiunt) deductione. Et verò constat ex *l. 32. §. vlt. D. ad l. Falc.* prohibitum videri legatarium, si iussus sit totum quidquid cepisset restituere. Legatarium, inquam, oneratum fideicommisso, qui licet ex persona sua non possit inducere Falcidiam, quam tamen passus est, potest imputare fideicommissario pro rata: qua de causa & Falcidiæ cautionem à fideicommissario accipit, *l. 1. §. sed & legatario. l. videamus. D. si cui plus quam per l. Fal.* idemque in fideicommissario Pegasiano iuris est, *l. Plautius. §. vlt. D. de cond. & dem. l. facta. §. si Titius. D. ad Treb.* & ita, licet prohiberi non possit heres deducere Falcidiam, legatarius tamen potest, & fideicommissarius qualiscunque, nam & hi suo iure Falcidiæ detractionem non habent, *l. 47. §. vlt. D. ad l. Falc.* Vnum tractanti casum, quo iure posset testator vetare Falcidiam, obrepsit & alter. Iam ergo peregi duos. Est & tertius in *l. si legatus. §. vlt. D. ad Treb.* quo, secundū Flor. scripturam, ostenditur, non quod vulgo existimant, principem heredem institutum Falcidiam do-
C nare debere: sed ex rescripto principis quandoque effectum habere voluntatem priuati hominis vetantis deductionem Falcidiæ, etiam alio quàm principe herede instituto. Pendet quæ in eo tractatur inspectio ex præcedenti, quo docet multum interesse, pars quarta iure hereditario retineatur, an in re vel summa. Nam si iure hereditario, onera creditorum diuiduntur inter heredem & fideicōmissarium: si in re vel summa, omne onus creditorum sustinet fideicommissarius. Inde sequitur alia differentia, Si pars quarta iure hereditario retineatur, si quid deest, omnimodo supplendum est: si iu re vel summa, licet in re id quod
D deest quartæ repleri debeat, plerumque tamen princeps extra ordinem cogit heredem scriptum, vt contentus sit ea re vel summa: cùm & si heres iussus sit sine vlla præceptione hereditatem restituere, nonnunquam extra ordinem condonetur & remittatur quarta ad voluntatem defuncti, accedente rescripto principis. Et hæc est sententia *d. l. si legatus. §. vlt.* At quemadmodum testamento vetari Falcidia secundum regulam iuris antiqui non potest, ita nec conuentione alligari heres viuo testatore, ne Falcidia vtatur, vt est proditum in *l. 15. §. 1. D. ad l. Fal.* ad quem Grę-
E corum interpretationem, quoniam mihi magnopere placet, exponam Latine, Si heres meus voluntate mea cauerit ei qui aliquid accepturus erat post mortem meam donationis causa, se Falcidia non vsurum, & pœnam promiserit, nihilo minus vtetur Falcidia, & pœna non committetur. Stipulatus autem est vel sibi, ne ex donatione causa mortis Falcidia retineretur, vel in rem nihil enim interest, quia nec hoc, nec illo modo cauetur rectè contra ius publicum. Igitur & si viuo testatore legatarius stipuletur sibi tantum ne ex suo legato Falcidiam retineat heres, inutilis cautio est, & plus aliquantò hac in specie testamētum, quàm conuentio potest. Nam testamento caueri potest ne ex vno le-
F gato deducat heres Falcidiam, puta ex legato Titio relicto: quo casu ex aliorum legatis plena quarta hereditatis retinetur. *l. si in testamento. l. quæ ccce. §. 1. D. ad l. Falcid.* atque ita voluntas testatoris oneri est ceteris legatariis, non heredi, ac proinde non refragatur leg. Fal. Idem conuentione fieri non potest, vt ceteri legatarii onerentur, *l. 3. D. de transact.* nec si voluerit ac curauerit ipse testator eam conuentionem interponi, vt in specie *dict. l. 15. §. 1.* Post mortem testatoris non constabat olim, sed hodie constat ex Constit. Iustiniani valere conuentionem ne heres Falcidia vtatur, *l. vlt. C. ad l. Falc.* quæ fuerat etiam olim senten-
G tia Vlpiani *l. quæ quod D. eod.* Marcellus cum in eadem sententia forsitan non esset, nec poneret discrimen hac in re inter legem Papiam, & legem Falcidiam, agnoscitur in *l. si patron. D. de donat.* qua parte agitur de lege Falcid. aptatus Triboniani sermo congruens meditatæ iam vel vsu receptæ sententiæ. *d. l. vlt. Sed magis est vt non possit sua confessioni obuiare.* Confessionem accipit pro cautione, Græcorum imitatione, qui ὁμολογίας dicunt, vt in *l. cum de indebito. D. de prob.* quæ tota etiam est Iustiniani, siue quæstoris Triboniani. Cetera etiam in ea parte *l. si patronus,* sermo ipse prodit satis Iustiniani esse. Hodie igitur differen-
H tia est inter legem Papiam, & legem Falcidiam. Patronus post mortem liberti legem Papiam si omissurum se cauerit, non tenetur: debetur hæc portio reuerentiæ patroni: idcirco non est arctandus vt eam inuitus omittat, etiam si ita promiserit. Heres extraneus si se legem Falcidiam omissurum cauerit quibusdam

vel omnibus, poſt mortem teſtatoris, ſanè tenetur: ceſſat in eo reuerentiæ ratio: & vt ſciens, ſi ſoluerit ſolida legata, non repetit, ita ſi cauerit, non inducit Falcidiam, nõ condicit cautionem. Æquitas in paribus cauſis paria iura deſiderat *dict. l. vlt.* Diſpares tamen eæ ſunt cauſæ in patrono. nam ſi ſoluerit, non repetit *l. patronus. D. ad Trebel.* Si cauerit, adhuc integrum ei eſt reſilire, & maieſtatem ſuã retinere ac tueri. itaque à ſolutione ad cautionem non ſemper eſt tuta argumentatio, qua Iuſtinianus vtitur *d. l. vlt.* Puto autem hodie etiam viuo teſtatore lege Falcidiæ priuata conuentione derogari poſſe, cum & fieri hoc poſſit teſtamento. arg. *l. 46. D. de pact.* Et teſtamento quidem hoc fieri vult Iuſtinianus nominatim: quod non vtique eſt, facta legis Falcidiæ commemoratione, ſed etiam ſi integra legata heredem præſtare iuſſerit, vel ſi in re aut ſumma certa quadrantem ei conſtituerit, (vt docui ſuprà) vel ſi legatarium rem legatam alienare vetuerit, *Nou.* 119. quæ tamen prohibitio forſitan olim non erat fraudi heredi, ſicut neque fiſco viceſimam deſideranti. An etiam ſi heredem eundemque creditorem teſtator iuſſerit creditum compenſare cum Falcidia, & plus non ſit in Falcidia quam in credito? nam facta compenſatione res eo redigitur, vt heres iure Falcidiæ nihil habere videatur, quandoquidem quod Falcidiæ ratione detinet, tam ei debetur, *l. cum pater §. Titio. D. de l. 2.* An ergo etiam non licebit hodie heredi ſcripto repudiare teſtamentum, & ab inteſtato hereditatem amplecti, quaſi nulla occurrat fraus, conceſſa teſtatoribus prohibendæ Falcidiæ poteſtate? quod non poſſum introducere, cum abſurdum ſit ab eo dicere prohibitam Falcidiam, qui nominatim eam detrahi iuſſit, quamuis ita, vt ne detraheretur etiam æs alienum quod defunctus heredi debuit. Additur in hac Nou. vt qui cœperit quibuſdam ſoluere ſolida legata, non ignorans vires patrimonii, ſoluat & reliquis, quaſi prima ſolutione amplecti videatur in omnibus iudicium defuncti: quo derogatur *l. 6. §. vlt. C. ad leg. Falc.* in qua, *vltro*, legendum, non vltra. *l. 15. §. non idcirco D. eodem.* vt Theodorus notat, nec obſcurè Iuſtinianus ſignificat hac in parte. Itaque valde imminuitur hac Nouella poteſtas legis Falcidiæ. nam neque retinetur ab herede, qui poſt interpellationem iudicis annum traxit non implenda voluntate defuncti, neque ab eo qui inuentarium non fecit, neque ab eo quem teſtator retinere prohibuit, neque ab eo, qui cœpit quibuſdam integra legata ſoluere. De herede extraneo loquor. nam liberis, parentibus, patronis non adimitur Falcidia ob contumaciam: non adimitur à teſtatore, niſi ex iuſta exheredationis cauſa, non adimitur ob ſoluta quædam pro ſolido legata: receptum etiam eſt non adimi ob non factum inuentarium. Quod Fulgoſio diſplicet: non improbabili ratione, quod cùm non fecerũt inuentarium, præſumantur amouiſſe plus ſatis. Ad hæc quæritur, an à teſtatore heredi remitti poſſit confectio inuentarii. Et exiſtimarim poſſe, exemplo inuentarii bonorum pupillarium, *l. vlt. C. arb. tut.* Explicata totius Nouellæ ſententia vniuerſa, adnotemus modò quæ ſuperſunt in contextu, vel obſeruatione, vel interpretatione digna. [Τῶν πρεσβείων.] πρεσβεῖα, Græcis non tantum legatiua ſunt, quæ his qui legatione aliqua funguntur dari ſolent, ſed etiam legata quæ teſtamento relinquũtur. Cedrinus in Theodoſio iuniore, διδάξαι λαμβάνειν πρεσβεῖα.

Ἀγνωμόνων] Baſ. ἀγνώμονας, id eſt, indeuoti & contumaces.

Αὐτῷ μὴ ἀναχωρῆσαι.] Hoc verbo non ſignificatur repudiatio: nam repudiatione deſtitueretur teſtamentum, & confeſtim vocarentur heredes legitimi: ſed hoc ſignificatur, vt adita hereditate abeat is, qui plenam fidem in ſoluendis legatis defuncto nõ exhibet: quo caſu non ſtatim vocantur legitimi, ſed ſubſtituti primùm, deinde coheredes, legatarii, & ceteri ſecundum ordinem huius Nouellæ. [Ἀνήβων.] Hac de re tractaui in *l. ait prætor. §. item ſi non prouocauit. D. de minor.*

Εἰ τι στρατιωτικῷ.] Priori parte huius Nouellæ tenetur miles, qui non obtemperat voluntati teſtatoris, & poſteriori etiam, quatenus vetat Falcidiam deducere heredem contra voluntatem teſtatoris, ſed nõ quatenus multat Falcidia heredem qui inuentarium non fecit. nam vt omiſſio inuentarii, non obligat militem ſolido æri alieno. *l. vlt. §. vlt. C. de iur. delib.* ita nec ſolidis legatis. Puto etiam ignoſcendum eſſe militi, qui ignoratione legis Falcidiæ quibuſdam ſoluit integra legata.

Εἰ τι βασιλικῷ.] Cæſarianum interpretor, ſiue officialem Cæſaris, vt illo Euangelii loco, καί τις βασιλικὸς, qui ab Hieronymo palatinus, à Nazianzeno dicitur βασιλικὸς cogente verſu, Εἰ τι καὶ ἱερὸς ἄνακτος ἴλεω προσπόλου βασιλικοῦ.

A Τῶν μητροπολιτῶν ἀρχόντων.] Hi ſunt præſides prouinciarum, qui in metropoli prouinciæ habitant, *l. abeſſe. D. ex quib. cauſ. ma. l. 4. §. penul. D. de dam. inf.* vbi vrbem metropolin Baſilica interpretantur rectiſſimè.

NOVELLA II.

De electione ſecundo nubentium, & de ſucceſſoribus earum, & de vſufructu donationum propter nuptias, & aliis capitulis.

B Difficilior eſt ceteris omnibus, & habet capita t t t t aut v. De primo primum dicam. Mater proprietatem rerum donatarum propter nuptias, quas morte viri lucrata eſt, ſi ſecundo viro nubat, ſeruare debet liberis ex priori matrimonio ſuſceptis, id eſt, alienare ex eis vel obligare nihil poteſt: diuidere tamẽ res quæ ſunt ex ea donatione inter filios poteſt, imò & vnum ex filiis eligere, & in eum totam donationem conferre *l. 3. l. generaliter. §. diuidendi. C. de ſec. nup.* Hanc electionem Iuſtinianus tollit hoc capite: & *No.* 22. Suſtulerant & eam ante Leo & Maiorianus No. *de ſanctimonial. & viduis*, itemque Leo & Seue-
C rus No. *de abrog. cap.* Hodie igitur cõmoda donationis propter nuptias vni ex liberis largiri mater nõ poteſt, ſed ea debet ſeruare liberis omnib. Eadẽ dicimus de viro, vt mortua prima vxore, ſi ſecundam ducat, dotem quam morte mulieris lucratus eſt ſeruet liberis primarum nuptiarum, nec poſſit in ea ne vnum quidẽ ex liberis ceteris anteferre. Et hoc eſt quod præcipue primo capite huius No. continetur, non eſſe parenti ius eligendi vnum ex filiis in quem lucrum nuptiale transferat in ſolidum, ſed id ex æquo eſſe ſeruãdum liberis omnibus, abrogato *d. §. diuidẽdi.* Falſum eſt etiam abrogari *l. in quibus C. de ſec. nupt.* quoniam ea
D lex non dat electionem matri quæ lucrata eſt donationem propter nuptias, vt cedat eam cui volet ex liberis. quam electionem hæc No. adimit matri: ſed dat electionem filio prioris matrimonii, vt partem quam habet in donatione propter nuptias transferat in quem volet liberorum ſuorum, neputum matris: quam electionem hæc No. non adimit filio, qui abſque dubio eandem transferet etiam in quem volet fratrum, & ſi volet præferet fratres filiis. At quid, ſi coniunx ſuperſtes non contrahat ſecundas nuptias? Iure veteri alienandi ius habet: ergo plenam proprietatem lucrorum nuptialium, *l. generaliter. §. vlt. l. hac edictali. §.*
E *vlt. l. ſi quis prioris. §. 1. C. de ſec. nup.* Hodie non habet proprietatem ex *No.* 98 Itaque ſiue ad alias nuptias venerit, ſiue non venerit, dotis tãtum, vel donationis propter nuptias vſumfructum habet, proprietatẽ liberis ſeruat. quod & Nou. ſuperiorib. Maioriani & Seueri cõprehenſum eſt. Imò ex Nou. 127. & Leonis 22. præter vſumfructũ hoc amplius habet qui quæve abſtinet ſecũdis nuptiis, portionem virilẽ in lucris nuptialibus pleno iure, & hanc alienare poteſt. Reliquarum, vel etiam omnium, cum ſecundæ contrahuntur nuptiæ, alienatio an ſit irrita videamus. Et hæc No. itemq. 22. conſtituit irritam eſſe, ſi parenti ſuperuixe-
F rint liberi: contra ſi parens liberis ſuperuixerit, omnino irritam nõ eſſe. Interim igitur in pendenti eſſe. Nam ſi parens liberis ſuperuixerit, & liberis heres extiterit, alienatio non reuocatur: ſicut ſi venditor rei alienæ domino rei venditæ heres extiterit, eam iure hereditario ab emptore vindicare nõ poteſt, id eſt, aduerſus factum ſuum controuerſiam mouere non poteſt. Si liberis parens heres non extiterit, vt quia extraneum liberi teſtamẽto heredem ſcripſerunt, portione legitima relicta parenti, vel quia parentem iuſta ex cauſa exheredauerunt, alienatio valet ad finem modumque eius quod in caſum ἀπαιδίας, id eſt, orbitatis,
G lucrari parens qui alienauit debuit: reliquum reuocatur ab heredibus liberorum defunctorum. Et hoc iam ſe antea conſtituiſſe Iuſtinianus profitetur hac Nou. & 22. & 68. nõ Conſtitutione *l. corruptionem. C. de vſufr.* vt peſſimè notat Accurſ. ſed Conſtitutione Græca, quæ deſideratur in tit. *de ſec. nupt.* Græci adnotant eſſe eius tit. *l.* 14. Dotis, vel donationis propter nuptias lucrandæ pro parte, vel in totum, caſus ii ſunt, diuortii, mortis, orbitatis, ſiue mortis liberorum: inde caſus abſolute pro lucro nuptiali, *l. vlt. C. de re. dot.* caſum lucretur, caſus ex prohibitionem ſtipuletur, & caſus dotis No. 123. vt caſus militiæ. pro lucro quod
H ex militia defuncti obuenit heredibus eius aut liberis. Sed dubitabatur adhuc, an & ſi nihil ex lucris nuptialibus alienare poſſit coniunx ſuperſtes qui ſecundis nuptiis abſtinet, præter portionem virilem, poſſit tamẽ vnum ex filiis eligere, ita videtur. Nam alienatio tantum adempta ei eſt, non electio: & ita etiã diuortio

ſoluto

soluto matrimonio, nec contractis secundis nuptiis, ei cui obuenerit casus, alienatione tantum interdicitur, nō electione *l. consensu. §. si vero filio. C. de repu.* & rectè Hugolinus atque Azo quæ in illa conceditur electio, eam existimauerunt hac No. non adimi. nam & de casu mortis hęc Nouella est, non de casu diuortii. *Secundum caput huius Nou. hoc est*, Vt succedat mater filio. Qua in re separanda sunt lucra nuptialia, quorū proprietas pertinet ad filios, ab aliis filii defuncti bonis. Liberi defuncti præferuntur matri in omnibus bonis: fratres vel sorores defuncti preferuntur matri in lucris nuptialibus. In aliis bonis ita distinguimus, aut in viduitate permāsit mater, aut nupsit secūdo marito. Si in viduitate permansit, filio pleno iure succedit ex testamento vel ab intestato: sed ab intestato cum sororibus, id est, filiabus suis in semissem, ex S.C. Tertulliano: cum fratribus in virilem, ex *l. vlt. C. ad Tert.* Imò & hodie cum sororibus in virilem tantùm ex *No. 22.* Si iterum nupsit, aut nupsit ante mortem filii, aut post mortem: si post mortem, pro sua parte bona filii aduentitia pleno iure capit, bona profecta à patre vsusfructus tantum iure, proprietatem fratribus vel sororibus defuncti, filiis suis, seruat *l. mater. C. ad S.C. Tert.* Si ante mortem filii, in omnibus bonis filii tam aduentitiis, quam profectitiis pro parte virili ab intestato, vel pro parte testamento adscripta, vsumfructum dumtaxat habet, *l. fœminæ. §. vlt. C. de sec. nupt.* Hæc distinctio temporis, & pœna secundarum nuptiarum, & separatio bonorum profectitiorum ab aduētitiis hac No. tollitur, abrogata nominatim *d. l. mater. & d. l. fœminæ.* Ergo ex hac Nou. mater ab intestato succedit filio cum fratrib. vel sororibus in virilem pleno iure in bonis aduentitiis & profectitiis, siue in viduitate permanserit, siue ad secundas venerit nuptias post mortem, vel antè mortem filii. & merito. Nam & pater indistinctè filio succedit, siue duxerit secundam vxorem, siue non. At rursus *Nou. 22.* tollitur quidem distinctio illa temporis, Ante vel post mortem filii, sed reducitur bonorum differentia, & pœna secundarū nuptiarum: vt in bonis profectis à patre, ab intestato vsumfructum tantum habeat mater quæ iterum nubit, in ceteris plenam proprietatem. Coluit nascens ecclesia viduas: secundas nuptias permisit potius, quam probauit. Greg. Naz. τὸ πρῶτον συνοικέσιον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ τέταρτον χοιρώδης βίος. Et inde tot Christianorum Imperatorū de coercendis secundis nuptiis constitutiones, & quia prioris mariti memoria obliteratur, & liberis prioris matrimonii debita non seruatur affectio: quod tantùm abest vt probarint legislatores, qui Christiana religione imbuti non fuerant, vt constituerint pœnam viduitatis, quod vi dubium dicebant, vt cœlibatus, vxorium. His cognitis exponamus speciem quæ huic No. causam dedit. Gregoria quædam ex prioribus nuptiis suscepit filium & filiam, & morte mariti lucrata est donationem propter nuptias: deinde cùm alteri nondum nupsisset, filio donauit quidquid ceperat ex donatione propter nuptias, retento vsufructu, tum mortuus est filius intestatus etiam adhuc vidua matre, eiq; mater & soror ex æquo heredes extiterunt. Quod congruit veteri & nouo iuri. Nam & nouo iure id est, ex *Nou. 22.* mater cum sorore vocatur in semissem, Cum duabus aut tribus sororibus æquè olim ante. *No. 22.* vocabatur in semissem, ex *No. 22.* in virilem, id est, cum duabus in trientem, cum tribus in quadrantem, sicut & cum fratribus. Ei igitur mater & soror omni iure æquis partibus heredes extiterunt, necdum vlla inter eas controuersia versabatur: sed post mortem filii mater nupsit alteri, hinc nata est controuersia. Filia enim quòd mater iterum nupserit, vindicat proprietatem rerum matri donatarum propter nuptias, & à matre translatarum in fratrem, nō pro semisse, pro quo heres extitit fratri, sed in solidum: quia ex Constitutionibus positis sub titulo *De secun. nupt.* muliere iterum nubente proprietas donationis propter nuptias deuoluitur ad filios prioris matrimonii, qui superstites sunt, vsufructu matri relicto. Et sanè hoc etiam mater non negat, sed dicit se res donatas propter nuptias iam non possidere iure donationis propter nuptias, hanc se possessionem & ius omne suum transtulisse in filium, idque se etiam si tum nupsisset alteri viro, quamuis fructuariam, potuisse facere ex *d. l. generaliter. §. diuidendo*: nunc mutata causa possessionis se eas res possidere iure hereditario, quasi bona filii intestato defuncti. Defensio matris legitima videtur. At ex diuerso sic illam filia impugnat: Imò ne iure quidem hereditario, ô mater, quidquam proprietatis iure quasi heres fratris mei habere potes in bonis à patre profectis, quales sunt res illæ tibi donatæ propter nuptias, quas fratri

A donasti totas *l. mater. C. ad Tertul.* quia viduo lecto discessisti post mortem fratris: ideoque debes mihi bonorum omnium fratris à patre profectorum proprietate cedere, & tibi vsumfructum retinere: bonorum aduentitiorum pro semisse plenam proprietatem ad te pertinere concedo. Pronuntiari debuit pro filia. Sed potest princeps etiam pendenti negotio nouam legem dare *l. 7. C. de legib.* Et verò hac etiam in causa cum Gregoria libello adiisset Imperatorem Iustinianum, intelligens se nisi nouo quodam & extraordinario iure superiorem in ea lite non futuram, Iustinianus ita nouè pronuntiauit, quod pro lege generali est, partim pro filia, partim pro matre, res omnes quæ sunt
B ex donatione propter nuptias ad filiam pertinere, nec potuisse matrem filium eligere, in quem eas res fraudata filia in solidum conferret. idcirco naturam donat. prop. nupt. eas res non exuisse propter electionem matris. Ceterum in aliis bonis tam profectitiis, quam aduentitiis matrē filio pro semisse ab intestato pleno iure succedere. Sed hoc postremum mutat *No.* 22. restituto iure antiquo, secundum quod Gregoria quia iterum nupsit, in bonis profectis à patre filio vsusfructus tantum iure successit. Itaque hodie omnimodo pronuntiandum esse secundum intentionem filiæ.
C Sequitur *tertium No. caput.* Morte soluto matrimonio parens superstes lucrorum nuptialium vsumfructum habet, proprietatem seruat filiis: si nulli sint filii, plenam proprietatem habet. Item si qui erant filii sine liberis prius moriantur quam parens, ex Constitutione Leonis parens plenam proprietatem habet *l. hac edictali §. huius illud C. de sec. nupt.* quod postea correxit Iustinianus Constitutione Græca, quæ desideratur in fine titul. *De sec. nupt.* vt diximus suprà. Voluit enim ad heredes defunctorum filiorum peruenire proprietatem lucrorum nuptialium, etiam extraneos testamento scriptos, deducto eo quod in ca-
D sum orbitatis parentem lucrari conuenit: quod etiam pro rata obseruatur vno ex pluribus filiis ante parentem mortuo. nam pars quæ ei competebat transit ad heredes eius, siue fratres sint, siue extranei, deducto tantum eo pro rata quod apud parentem ex casu orbitatis siue mortis liberorum remanere debet. quod hæc Nou. confirmat, *& 22. & 68. & 98.* Sed exponamus etiam cetera quæ sunt in ea Leonis Constitutione, Aut donatio propter nuptias consistit in rebus mobilibus, aut immobilibus: si in rebus immobilibus, mater eis vtetur, fruetur viri boni arbitratu, nec poterit alienari: si in mobilibus, eas iuratus arbiter, quam
E vtraque pars ediderit, æstimabit, æstimatio possessorem dominum faciet, *l. 1. D. de æstimat. act. l. plerumque D. de iure dot.* quia liberabitur restituendo æstimationem. Corpora ergo ipsa rerum mobilium alienare poterit. Sed quis erit possessor? Mater si satisdederit saluas res fore, & se eas quandocunque decesserit filiis superstitibus restituturam: & adiicitur in Constitut. Leonis, Secundum legum modum; & inferius, secundum legum moderationem: quod videtur adiectum à Triboniano, propter Constitutionem Iustiniani, quæ deduci vult id quod ex casu mortis liberorum mater lucratur. Eandem à matre satisda-
F tionem exegerit Maiorianus, sed non Seuerus. Quòd si mater noluerit, aut non potuerit satisdare, tum eas res æstimatas filii quasi domini possidebunt, si modo & ipsi de vtroque satisdederint, & se in annos singulos matri præstaturos vsuras trientes æstimationis totius: vt si mille æstimatæ fuerint res mobiles donatæ propter nuptias, se quotannis præstaturos XL. & si priores decesserint, reddituros se matri superstiti res omnes vel pretium earum. Sed hîc etiam adiicitur, Secundum legum moderationem, propter Constitutionem Iustiniani. Satisdabunt ergo hodie se reddituros res omnes quas ex casu ἀπαιδίας mater lu-
G cratur, ceteras transmitterent in heredes suos. Quid verò fiet, si neque mater, neq; filii satisdare velint? Et Leoni placet matrem præferri filiis in administratione & possessione earum rerum, sicut vtroque satis offerente verum est matrem præferri. Sed hac etiam in re hunc modum Constitutioni Leonis hac Nouella Iustinianus adiicit, vt si in rebus immobilibus consistat donatio propter nuptias, valeat Constitutio Leonis: si in pecuniis, & pecuniarum satis sit in hereditate, vt valeat etiam Constitutio Leonis, id est, vt mater eligat quid malit, pecuniam præstita satisdatione, an vsuras trientes. Sed si non sit in hereditate præ-
H sens parataque pecunia quæ mulieri adnumeretur, vt tum pecuniam non exigat, sed contenta sit vsuris trientibus. Est vero mendum hac in parte illo loco ἐκτιμήματα, & legendum ἐγχρήματον, vt vetus interpres legit, & repetitur *Nou. 22.* Vltimi capitis Constitutio hæc est, vt morte mariti soluto matrimonio,

mulier quæ dotem cauit nec dedit, non lucretur donationem propter nuptias, & vt si partem tantum dedit ex dote, partẽ tantum lucretur ex donatione propter nuptias: cui hæc additur exceptio, *No.* 91. Nisi per maritum steterit quominus dotem acciperet: quia propter moram mariti dos non data, pro data habetur: non tamen & dos repetitur, quæ promissa tantum fuit, non data, nisi fuerit cautum instrumentis dotalibus dotem datam esse, & non opposuerit maritus exceptionem non numeratæ dotis intra constituta tempora, *l. vlt. C. de dote cau. & non num. &* *No.* 100. quæ male Accursius putat corrigi per hanc Nouellam. Iulianus adnotauit quædam capita huius Nouellæ transformata esse per Nouel. 36. Ea nobis est 22. nam non eundem seruat ordinem Iulianus (nam nec vllus est certus) quẽ nos sequimur. Ea verò sunt capita de successionibus matrum, quæ iam exposuimus suprà.

Ἀπαλλάττειν τὴν συνοικοῦσαν.] Eleganter vetus interpres, Extulisse maritum. Mart. 4. Epig. *Omnes quas habuit Fabiane Lycoris amicas Extulit.* & 5. *Ego coniugem extuli.* & 3. *Extulit inquis uxorem.* [*Dat. xv.*] Legendum xvii. ex No. 22.

NOVELLA III.

De clericis Constantinopolitanis.

LEx est specialis *de clericis Constantinopolitanis.* Generalem eodem die tulit *de episcopis, & clericis, & diaconissis:* ea est Nouel. 6. Male Accursius arbitratur esse *l. non plures C. de sac. eccl.* quæ non est Iustiniani, & non de clericis, sed de decanis, de quibus Nou. 43. Ea igitur lex generalis est Nou. 6. quæ vbique gentium clericos ad veterem numerum ab ecclesiarum ædificatoribus institutum, & bene commensum cum facultatibus quas eisdem ecclesiis donabant, redigi iubet, nemine allecto in locum defunctorum, quoad is ordo suo numero restitutus fuerit. Et meritò. Quia enim ecclesiarum ministeriis clerici adscribuntur, & earum sumptibus aluntur, æquum est clericorum allectionem non facere episcopum supra quam ecclesiæ facere & sumptibus sufficere possint. Videtur quidem ea esse specialis, vt hæc, non generalis, si in eius §. *penult.* legas, *τούτῳ τῷ ἰδικῷ νόμῳ* Sed vetus interpres legit multo melius, *τούτῳ τῷ ἰδικῷ.* Loquitur enim de clericis Constantinopolitanis, quorum se numerum ait speciali lege definiisse, hac scilicet Nouel. 111. in cuius initio etiam melius legitur *γενικῷ*, quàm *ἐγκυκλίῳ*, cui mox opponit *ἰδικῷ.* Cùm verò vtraque Nou. eundem diem subscriptum habeat tam generalis illa quàm specialis hæc, huius initium tale esse debet, Iam quidem communi & generali lege, non, Iampridem, vel dudum. Porrò clerici sic definiuntur, Qui diuino cultui ministeria religionis impendunt, *l. 2. C. Theod. de episco. & cleric.* quæ lex Græcè translata extat Eusebii x. huiusmodi sunt presbyteri, diaconi vtriusque sexus, subdiaconi, archidiaconi, lectores diuinæ scripturæ, exorcistæ, ostiarii, psaltæ, & Hermiæ *lib v.* *ὑπομνηστικοί*, id est, monitores, vel potius interpretes, vt apud Nicetam, qui omnes, ministri etiam Christianæ legis dicuntur in Constitutionibus. Sacerdotes autem soli episcopi, *l. nec honore. l. parabolani. C. de episc. & cler.* qui orationi & ministerio verbi vacant. A clericis separantur iuuenes *l. 10. C. Th. de episc. & cler.* Hi sunt qui dicuntur acoluthi, qui corruptè clericis adiunguntur *l. 6. C de episc. & cler.* nam certe illo loco veteres libri non habent, Et acoluthos. Hi solebant cereos & funalia deferre, vt *Nou* 59 indicat, dum vetat acoluthos cerarium exigere ab heredibus defunctorum. Ordinantur autem clerici omnes per episcopum in singulis ecclesiis certo numero. Copiatæ quoque siue decani ab episcopis ordinantur certo numero *d. l. nõ plures.* itemque parabolani *dict. l. parabolani.* Hi sunt qui ad curanda debilium ægra corpora deputantur: vt illi, quod in labore funerario, sic dicti hi quasi temerarii, quod in periculis sæpe non paruis versentur frequenti ægrotorum contactu: eadem nimirum forma rationeque qua bestiarii, Iulio Firmico *Matheseos* VIII. parabolarii sunt, & Socrati paraboli. nihil autem refert parabolanos dixeris, an parabolanos: idem enim vtraque innuitur appellatione, & habet vtraque auctores. Sed & acoluthi, & copiatæ, & parabolani quasi quodammodo sunt electi, ministeria nimirum ecclesiæ: & de copiatis est locus, quo approbari hoc videtur, In *l. 1. C. Th. de Inf. conl.* Propriè tamen cùm clericos dicimus, acoluthos, copiatas, parabolanos non dicimus. Ceteri qui nullum habent (vt loquuntur) clericorum *gradum*, plebei appellantur, idiotæ, laici, mundani. quæ distinctio Christianorũ vetus

A est, licet si generaliter rem tractes, omnes sint clerici, omnes sacerdotes. Differentiam inquit Tertullianus, inter ordinem & plebem constituit ecclesiæ auctoritas. & alio loco, Cùm extollimur & inflamur aduersus clerum, tunc vnum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos Deo & patri fecit. Quod autem inter clericos lectores nominaui, ei videtur obstare Chalcedonensis synodi *c.* XIII. nisi ex Zonara legatur in eo pro *ἀναγνώσταις*, *ἀγνώστοις*, ad quem modum corrigendus etiam est apud Gratianum *c. extraneo. dist.* 71. Sed & apud Zonaran Apostolorum *c.* XII. *ἀγνώστοις* legendum, non *ἀναγνώσταις*. De diaconissis sequitur vt dicamus aliquid. Viduæ autus erant quædã quibus pauperum & carcere vinctorum cura, & pleraque alia pietatis officia commendabantur. nam vel (vt Lucianus fateri conatus est *in Peregrino*) quoties quis carcere continebatur videre erat ad carcerem *ἀναμένοντα γραΐδια χήρας τινάς.* Et adhibebantur etiam eæ ad ministeria sacra, perinde ac diaconi, vt cõstat ex *No.* VI. *πρεσβύτιδας* siue *προκαθημένας* vetat in ecclesia constitui Laodicenæ synodi *cap. xi.* Fuere tamen & canonicæ, *Nou.* 43. *&* 59 & Nicenæ 2. *cap.* 10. sicut canonici psaltæ Laodicenæ synodi *cap.* 15. Ceterum hac Nou. Iustinianus certum constituit numerum

C diaconorum vtriusque sexus, & omnium clericorum & quidem ampliorem quàm fuerit initio in maiori ecclesia Constantinopoleos, (quam sanctam Sophiam nuncupant) propterea quod nexa ei postea fuerat ædes Irenæ sacra condita à Constantino (vt Socrates scribit) & alia condita à Verina vxore magni Leonis, & alia quædam condita ab Sporatio, qui consulatum gessit sub Valentiniano & Martiano, quibus seruiebant clerici maioris ecclesiæ. Idcirco augeri par fuit clericos maioris ecclesiæ auctis facultatibus connexione ædium illarum: & hunc ipsum numerum etiam post, quasi minus idoneum auxit Heraclius, auctore Photio, Nomocanonis *tit. 1.* Atquin septem diaconi tan-

D tum, quantumuis magna sit ciuitas, creari iubentur Neocæsar. synodi *cap. vlt.* quod explicatur sextæ synodi in Trullo, *cap.* 16. ita vt septem illi fuerint *ἀγαπῶν* tantum ministri, id est, mẽsarum quæ apponebantur egenis, viduis, orphanis, quæ conuiuia agitabant domi, non in templo, adhibitis precibus diuinis & erãt pleraque sumptuosa, vnoquoque dante symbolam. *δεῖπνα κοινὰ* Lucianus vocat: Tertullianus luctum esse pietatis nomine sumptũ facere. Diaconi de quibus agitur hac Nouella & aliis canonibus, ministri sunt sacrarum quæ in templo peraguntur functionum.

E Constituitur etiam hac Nou. ne clerici ex vna ecclesia in aliam migrent, sicut de monachis alibi, ne ex vno monasterio in aliud transeant: quod & multis canonibus cautum est, quos Photius collegit Nomocanonis 1. *c.* 16. Notandum etiam illud est, actores siue dispensatores ecclesiæ, quos vocat œconomos, annonas clericis præbere, & quod superest erogare pauperibus.

Τῶν ὑπὲρ τὸν ἀριθμόν.] Vulgò, Supernumerariorum: Tacitus, Tranquillus, Plinius modo Super numerum, modo Supra numerum.

Ἀντὶ τοῦ πᾶσι τρόπον ἐπινοεῖν χορηγίας.] Sensus est, clericos quibus

F ecclesia non constituit & præbet annonas, omnem excogitare & amplecti rationem, siue honestam siue inhonestam, pecuniæ quærendæ: & hoc ideo, ne eueniat non esse creandos clericos sine annorum idonea collatione: quod & canones approbare docui Feudorum 1. *tit.* 1.

NOVELLA IIII.

De fideiussoribus, & mandatoribus, & pecunia constituta reis.

G LEx fuit vetus, prius esse conueniendum debitorem pecuniæ creditæ, quàm accessiones. quo iure semper vsus est fiscus, *l. Moschus D. de iur. fisc. l. 1. C. de con. fi. deb. l. 5. C. de sent. & interl. om. iud.* & Resp. in conueniendo magistratu prius quàm fideiussore *l. 3. §. vlt. D. de adm. rer. ad ciu. pert. l. libertus §. filiũ ad mun.* Priuati eo iure vti desierunt; & cœpit Constitutionib. dari electio creditori cõueniendi reum principalem, vel accessiones, vel possessores hypothecarũ, nisi aliud conuenisset, *l. 14. & 24. C. de pign. l. 2. & 5. C. de fideius.* vel omnes simul eodem tempore, in

H solidum aut diuisis actionibus, *l. vlt. C. de ob. & act. l. 3 §. vlt. D. de duobus reis. l. grege §. etiam D. de pig.* Quin & variare potuit, atque vno electo ad alium transire, *l. 23. & 25. l. vlt. C. de fideius. l. qui mutuam. D. mand.* Hac Nouella reducitur ius antiquum, vt prius conueniatur reus principalis personali actione, quam accessio-

cessiones, vt & prius agatur personali aduersus reum & accessiones, quàm hypothecaria aduersus extraneum possessorem hypothecarum: & prius aduersus extraneum possessorem rerum principalis debitoris, quàm aduersus extraneum possessorem rerum accessionis. Rectè, extraneum possessorem: nam aduersus dominum creditor agit quacunque vult actione, vel etiam vtraque, id est, personali simul & hypothecaria. Et ab hac definitione §. *vlt.* & *No.136.* excipiuntur soli argentarii, qui ex causa accessionis prius conueniri possunt quàm reus principalis. Nec quidquam ei aduersatur *No.112.* in cuius specie creditor videtur agere hypothecaria priùs quàm personali: quod est apertè falsum: Egit namque prius personali: lite pendente à debitore pignore vendito, deinde licet ei etiam cum emptore experiri hypothecaria. Nihil igitur opus hodie est pacto caueri, vt fideiussor in id tantùm teneatur quantominus à debitore servari potuerit: nam ipso iure ita se res habet. Sed quemadmodum cùm ita conuenerat olim, agi prius potuit cum fideiussore, non tamen inexcusso reo. *L.116. D. de ver. obli.* ita hodie prius agi cum fideiussore potest, sed non inexcusso reo. Excuti reus potest etiam sine iudicio. Huic Constitutioni adiicit Iustinianus distinctionem talem, vt ei sit locus reo præsente, id est, vt tum conueniri eum excutique priorem oporteat, cùm præsens est: ceterum in reo absente, vocari in iudicium accessio potest, sed non cogitur tamen statim litem contestari. Nam petenti dilationem dari ad exhibendum reum, & non exhibito reo, tum demum iudicio accepto, compelli accessionem soluere, si modò creditor suis ei prius actionibus cedat. Et hæc de priori parte huius Nouel. Sequitur posterior. Quæstio est, an creditori aliud pro alio solui possit. In aliis contractibus indistinctè dicimus aliud pro alio non solui, nisi volenti: in mutuo aliud specie idem genere solui, vt pro aureis aureos eodem numero, pro tritico triticum eadem mensura: denique non in eadem, sed in simili re solui *l. in amic. D. loca.* Aliud genere inuito creditori, siue dissimilem rem solui non posse, veluti pro pecunia oleum, nisi ita conuenerit *l. eo quod. Cod. si cer. pet. l. 10. 16. 17. Cod. de solut.* Quin & pro auro non solui argentum inuito creditori: sed si aurei dati sint, aureos esse reddendos, & liberari debitorem reddendo aureos, siue aucta, siue diminuta sit eorum æstimatio *l. 2. C. de vet. num. pot.* Plinius *33. cap. 3.* Constitutum, inquit, vt asses qui librales erant sextantario pondere ferirentur: ita quinque partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum. Igitur par est hac in re condicio creditoris & debitoris, sicut in aliis plerisque causis. Si volenti creditori pro pecunia solutus sit fundus, & minoris eum creditor vendiderit, quanto minoris vendiderit, repetitionem creditor non habet: contrà si pluris vendiderit, debitor etiam quanto pluris creditor vendiderit repetitionem non habet *l. penultim. Cod. de solutio.* ac similiter quemadmodum creditor non cogitur pecuniam pro frumento accipere, ita nec debitor dare *l. Sed addes §. si dominus, D. location.* & vt creditor in aliam formam non cogitur nummos accipere. *l. 99. D. de solutionibus*, ita nec debitor dare: vt si aureos acceperit, & aureorum imminuta sit potestas, aureos reddendo debitor liberatur, etiamsi nunc censeantur aliquanto minoris. Quid si credendo æstimati fuerint? Æstimatio forsitan electionem debitori dabit, non creditori, *l. plerumque §. vltim. D. de iur. dot.* Igitur vel reddet eo casu debitor aureos, vel in aliis nummis non reprobis parem quantitatem. Quid dicemus, si certum auri pondus mutuò datum sit, vtrum reddetur integra materia, an & pecunia numerata? Certè constat legato vel donato certo pondere auri, vel materiam vel æstimationem solui. *l. 1. §. vltim. l. cùm aurum. l. Titia. D. de aur. & argent. legat. l. si quis argentum. in princip. Cod. de donat.* quia scilicet quantitas videtur donari vel legari, cùm non designatur certum corpus: at in mutuo certum corpus interuenit. datur enim certa auri materia mutuò. Sicut igitur dato frumento, non cogeret pecuniam accipere: ita data certa materia auri, non cogat pecuniam accipere, nisi aliud actum sit multo minus pro pecunia fundum. Vnus tantùm casus hac Nouell. proponitur, quo Iustinianus vult creditorem cogi prædia accipere in solutum pro pecunia numerata. Casus hic est: Creditor pecuniam dedit Titio, & ab eo neque fideiussores, neque pignora accepit: reperit pecuniam: non est præ manu: nulla etiam est in promptu res mobilis quæ pro pecunia accipi possit. volenti enim liceret mobilia accipere pro pecunia: (lego mobilia, non immobilia, ἀκίνητα, non, κινητὰ & ita legisse Iulianus videtur) finge tamen esse prædia

A in bonis debitoris, verùm ea creditorem nolle in solutum accipere. quid fiet? Aut inuenitur prædiorum emptor, aut non inuenitur. Si inuenitur, ei debitor vendere, & ex pretio creditori satisfacere compellitur. cauere autem debet emptori de euictione. Malè Iulianus & Irnerius, cauere eum creditori, se ex pretio redacto ex venditione pecuniam debitam soluturum. Nam vt sequenti casu cauetur creditori quasi emptori, ita sanè hoc casu cauendum est emptori. Sequens casus hic est, Si non inueniatur emptor, quo sanè creditor prædia pro quantitate debiti in solutum accipere cogitur, cautione euictionis

B nomine creditori præstita. nam hæc in solutum datio venditionis speciem habet. *l. 4. Cod. de euict. l. eleganter in princ. D. de pignor. act.* Nec tamen erit hæc cautio, repromissio, vt in emptionibus solet, sed & arbitratu iudicis satisdatio: propterea quod quasi quodammodo inuitus creditor emit, dum inuitus prædia accepit pro pecunia. idcirco æquum est ab euictione securiorem eum reddi. Nam & pro eodem incommodo hoc ei dat Iustinianus, vt eligat prædia quæ volet in solutum: nisi si ecclesia debitrix sit, quo casu mediocria accipiuntur in solutum, non meliora, *Nouella 120.* Sed & inuento emptore, ei

C arbitratu iudicis satisdatur de euictione. quia hoc se remedio debitor ære alieno ac forsitan pœna graui liberat. Neque verò illud iniquum videri debet, vt inuitus creditor pro pecunia res immobiles in solutum accipiat, cùm ad extremum debitori liceat cedendo bonis & eiurando bonam copiam euitare carcerem, ex lege Iulia. Sed ea cessio quodammodo iniuriosa est, vt hoc loco ait, & *Nouella 3. & 135.* licet ipso quidem iure nullam irroget infamiam *l. x 1. Cod. ex quib. caus. infamel. ir. l. vltim. C. qui bon. ced. pos.* ideoque benignius est in solutum dari prædia pro quantitate debiti, quo genere vitabitur carcer per

D inde ac cessione bonorum. Olim in carcerem ducebatur debitor, nisi bonis cederet: hodie non ducitur, etiamsi bonis non cesserit. modò prædia habeat vnde satisfieri creditori possit, ni specialiter nexuerit se carceri. Differentia alia est inter cessionem bonorum & dationem bonorum in solutum in *l. 4. Cod. qui bon. ced. pos.* [Νόμον παλαιόν.] Non est quærenda hæc vetus lex in Pandectis vel C. vetustissima enim est, & forsitan x i i. Tabul. M. Tul. x i i. *ad Attic.* demonstrat sponsorem, id est, fideiussorem conueniri non posse, si reus locuples sit. Quod scribis, inquit, à Iunio te appellatum, omnino Cornificius lo

E cuples est. Appellatus fuit Atticus quasi procurator Ciceronis, qui pro Cornificio fideiusserat: Cicero scribit non debuisse appellari, quòd idoneus fuerit debitor principalis. Et alio loco; Quòd pro Cornificio me spopondisse dicit Flauius, etsi reus locuples est, tamen velim inuestiges ex consponsorum tabulis sit ne ita. Et *lib.* x v i. Possumus vt sponsores appellentur procuratorem introducere, neque enim illi litem contestabuntur: quo facto, non sum nescius sponsores liberari. De Dolabellæ nomine loquitur, quòd cùm non dissolueret Dolabella Ciceroni, dicit se per procuratorē sponsores eius appellare posse: quan

F quam Dolabella scilicet existente locuplete, ad iudicium accipiendum compelli vtique non possint, atq; adeò translato iudicio ad procuratores Dolabellæ, ipsi sponsores liberentur. At si nulli sint procuratores debitoris, nec debitor præsens, sponsor autem sit præsens, recepto veteri illo iure ambigi poterat, quod & de eo iure tractans Papinianus attigit, vt hic Iustinianus refert: (illum enim Papiniani locum si quæsieris in Pandectis, in quo eius iuris nulla sunt relicta vestigia, frustrà fueris diligens) ambigi, inquam, poterat, an saltem eo casu, absente scilicet reo, prius cum fideiussore experiri liceret: quod hac Nouel. Iustinianus

G definit planè benè. [Συνωνυμεῖ γὰρ καὶ τοῖς παλαιοῖς βιβλίοις ἐστιν.] M. Tolius x v i. *ad Atticum.* sponsores appellare, videtur habere quandam δυνάμιν. [Ταύτῃ δ' εἰπεῖν.] Locus est difficilis; quem enodaui accuratiùs *Obseruat. 8. cap. 19.* quàm fecerit Accursius, qui hac clausula putat ea quæ superiùs dicta sunt de mandatore, fideiussore, spōsore, trahi ad similes personas, veluti ad reos constitutæ pecuniæ, cum sponsor, vel potius responsor, (sic est corrigendum in veteri translatione) idem sit quod reus constitutæ pecuniæ, vt & Martino videtur, quem ἀντιφωνητὴν Græci vocant. & Constitutum ἀντιφώνησιν, ἀντιφώνησιν. Hic ob

H ligatur iure prætorio ex contractu: est enim constitutum simile recepto, quod erat contractus. Fideiussor & mandator obligantur iure ciuili, hic ex contractu iuris gentium, ille ex contractu iuris ciuilis, id est, ex stipulatione. Ad expromissores non pertinet hæc Nouella, quia accessiones non sunt: expromissore

ZZ 4

enim dato reus liberatur. Malè Accurſius definit ſponſorem eum eſſe, qui non rogatus pro alio fideiubet. nam fideiuſſor quilibet ſponſor eſt, M. Tullio, & Paulo noſtro in ſententiis. [Καὶ ὁ τῷ μόνον ἀποδεχομένων.] Propriè creditores ſunt qui pecuniam mutuam dederunt, tam Græcis, quàm Latinis: & ſimiliter qui eis reſpondent debitores ſunt, qui ex cauſa crediti debent, *l. incendium. C. ſi cert. pet.* Sed porrigitur vtrorumque appellatio etiam ad alios contractus, *l. 11. de verb. ſignif. l. omnem. D. de iudic.* & ita huic toti Nouellæ locus eſt non tantùm in mutuo, verum etiam in aliis contractibus, quibus fideiuſſores aut mandatores acceſſerunt, aut rei conſtitutæ pecuniæ. Vnde venditionis emptionis contractu, ſi agatur de euictione, prius conueniendus eſt venditor, quàm βεβαιωτής, id eſt, is qui ſpondet pro venditore euictionis nomine. Confirmatorem venditionis vocant Iulianus & Vetus interpres, vt M. Tullius *pro Cluentio* confirmatorem pecuniæ, auctorem ſecundum *l. 4. D. de euict.* vt auctorem pecuniæ. *l. ſi literas. C. mand.* Auctor primus eſt venditor ipſe. Δίδομεν γὰρ τῷ δανειστῇ βουλομένῳ καὶ κινητά. Creditori enim volenti pro auro res mobiles accipere, concedimus. iam dixi ſuprà hunc locum ſic eſſe corrigendum. [Φωνῆς] Legendum φλαουΐ, vt *Nouel. 47.* De aliarum ſubſcriptionum mendis ſcripſi *Obſeru. 4. cap. 28.*

NOVELLA V.

De monachis.

IVſtinianus ſequentem Nouellam *de epiſcopis, & clericis* edidit prius quàm hanc *de monachis.* & ideo in hac ſtatim initio conſequens eſſe ait vt epiſcopis, & clericis lege data, monachis etiam vtriuſque ſexus legem dicat. Monachi igitur ſeparantur à clericis. Monachi non ſunt clerici. *l. generaliter. C. de epiſcop. & cler.* Fieri tamen poſſunt clerici, *l. 32 C. Th. eod titul.* vt Iulianus ille παραβάτης ex monacho factus eſt clericus in eccleſia Nicomediæ, Auguſt. *epiſt.* LXXVI. Clericis licet matrimonium contrahere, ſicut olim vbique omnibus, licuit ſemper locis quibuſdam, licet Conſtitutionibus & canonibus ex eorum ordine quibuſdam, veluti lectoribus, & cantoribus, ceteris fibulam imponit. Monachis non licet matrimonium contrahere, nec ſi clerici facti ſint, veluti lectores, aut cantores, vt hac Nou. conſtituitur. Clerici certæ eccleſiæ deputantur, *Nou. 3.* Monachi non habent eccleſiam, *Nou. 133.* Differunt etiam in pœnis. Clericorum eſt καθαίρεσις, monachorum ſicut laicorum ἀφορισμός. Sunt & aliæ innumeræ. Valdè autem mihi placet quod Hieronymus ſcribit *lib. de eccleſ. ſcript.* Talem primum Chriſtianorum conuentum fuiſſe, quales monachi eſſe imitentur & cupiant, vt nihil cuiuſquam proprium ſit, nullus inter eos diues, nullus pauper, patrimonia egentibus diuidant, orationibus vacent & pſalmis, quales primum D. Lucas refert Hieroſolymæ fuiſſe: idque Hieronymus probat ex Philone, qui de prima Marci euangeliſtæ apud Alexandriam eccleſia ſcribens, non ſolùm ibi, ſed & in multis prouinciis Chriſtianos eſſe memorat, & habitacula eorum vocat monaſteria. De Chriſtianis etiam Lucianus ſcribens *in Peregrino*, καταφρονοῦσιν ἁπάντων ἐξίσης, καὶ κοινὰ ἡγοῦνται. Non confundebant dominia, non alienabant: ſed bona egentibus in commune conferebant, vt perinde ac domini eis vterentur, fruerentur, ſicut eorum exemplo & imitatione monachi bona ſua in monaſterium, dominio retento. Et de hoc genere monachorum agitur in hac Nouel. quorum eſt vna domus, in qua ſint omnia communia, quos vt ait *l. 7. Cod. de epiſc. aud.* ſynoditas vocant. Codex Theodoſian. habet, Cœnobitas: vtroque nomine vitæ ſocietas ſignificatur. Gennadius *in Euagrio*, *Compoſuit cœnobitis ac ſynoditis doctrinam aptam vitæ communi.* Socrates *hiſt. eccleſ. 4. cap. 23.* ἐν πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίοις ἢ συνοδίταις μοναχούς. Itaque nihil refert ſynoditas diceris, an cœnobitas. Et his conſequenter hac Nouel. præcipitur, vt ſit monachis vna domus, vna cœnatio, vnum cubiculum, in quo tamen ſit ſuum cuique cubile, ſua exedra, (ſic malim χαμεύνιον interpretari) quemadmodum hodie cernimus eſſe monaſteria conſtructa, mediano inter exedras relicto, vt in *l. 5. §. interdum. D. de his qui deiec. vel effud.* oſtenditur eos qui cœnaculariam exercent, cœnaculum habere variis conſtans cubiculis, cellis, exedris, & medianum eſſe commune euntibus in ſuas exedras, commune & promiſcuum cellarum iter, *l. quis ſit. §. apud Celſum. D. de adil. edict.* Qui de exedræ nomine ſcripſerunt, id veteres gloſſas referunt explicare alam & ſcholam: imò non ſcholam: ſic enim habent, Ala, ἐξέδρα οἴκου, μασχάλη, πτέρυξ ὄρνιθος, ἱππικὰ παράταξις. & quod

A alam, exedram, ſic videntur apud Vitruuium alæ atriorum accipiendæ eſſe. Iidem etiam ex gloſſis iiſdem falsò de improle hæc retulerunt, Improlis ἀφῆλιξ, ὁ μήπω γεγαμηκώς. cùm in eis ita ſit, Improlis ἀφῆλιξ, μήπω πολιτευόμενος. & eis congruenter Feſtus, Improles, qui nondum eſt adſcriptus in ciuitatem: & Victorinus Afer, Improles, qui nondum vir eſt. Sed ad rem. A monachis diuerſi ſunt anachoretæ, ſiue heſychaſtæ, de quibus hac Nouel. mentio fit obiter, & inde Cedrino ἡσυχαστήρια diuerſa à monaſteriis. Hi ſunt qui eremitæ vocantur, & quos Ariſtoteles ait aut beſtias eſſe aut Deos. Quin & in monaſteriis *No. 133.* B tales eſſe vetantur nominatim, qui habeant proprium latibulum, quod κέλλιον dicitur illo loco, laura Nou. Nicephori, κελλία καὶ τὰς καλουμένας λαύρας ἐν ἐρήμοις οἰκοδομεῖν. & Suidæ, λαῦρα ἡ στενὴ κατοικία τῶν μοναχῶν. Secretum, *l. quidam. C. de decu. & l. vltim. C. de metal.* & hæc è ſecretis huiuſmodi ſiue lauris ad metalla, metallarios, illa ad curiam, curiales reuocat. Putem & ſeruos ex his latebris perpetuò & ſine vlla diſtinctione à dominis reuocari poſſe. Nam hac *Nouel. & 123.* quæ vindicandorum ſeruorum facultatem dominis adimit poſt triennium, libertatem ſeruis dat, non eſt de eremitis, qui amant ſecreta & ſolitudines, vel qui C eas tantùm quas nox coëgerit ſedes habent, vt de anachoretis Seuerus Sulpitius Salluſtium imitatus ſcribit: ſed hæc Nouel. loquitur de cœnobitis, cui tamen abrogatur per Leonis philoſophi *Nou. 10.* quæ etiam ea cœnobitis ius perpetuum domino dat ſuos reuocandi ſeruos. His cognitis, tractemus, an verum ſit quod Accurſius notat, monachiſmum eſſe capitis minutionem. Equidem puto non eſſe, quia nec ciuitatem, nec libertatem, nec familiam adimit. Non omnis ſtatus mutatio capitis minutio eſt: manumiſſio non eſt capitis minutio: ſenatu motio, non eſt capitis minutio: monachiſmus non eſt capitis minutio: tiam & ius D legitimarum hereditatum monachi habent, *l. vltim. §. hoc etiam. C. de epiſcop. & cler.* & ante hanc Nouellam habuerunt bona propria, & teſtamenti factionem. *l. generali. C. de ſacroſ. eccleſ.* quaſi ciues: & irritum teſtamentum non fit monachiſmo, quod tamen conſtat irritum fieri capitis minutione etiam minima: idque hæc Nouel. probat *& 76.* Sed ſi ante monachiſmum teſtamentum non fecerit, ex hac Nou. non poteſt monachus poſtea facere teſtamentum. Omnia enim quæ eius fuerunt propria, tacito iure ad monaſterium tranſeunt, excepta Falcidia debitæ ſucceſſionis, quæ liberis ſeruatur, in quam tamen imputari de- E bent liberi dotem, & donationem propter nuptias, ſecundum ius commune. *l. quoniam. C. de inoffic. teſtament.* excepta etiam vxoris dote & lucro nuptiali ex caſu mortis, *l. vltim. §. nam & maritus. C. de epiſcop. & cleric. Nouel. 22.* atque ita caſus mortis ducitur ad caſum monachiſmi, & monachiſmo ſoluitur matrimonium. Hodie ex *Nouel. 123.* monachus teſtamentum facere poteſt inter liberos, virili portione monaſterio relicta, & ex Nou. Leonis 5. de his quæ poſt monachiſmum adquiſiit teſtamentum facere poteſt, vel in aſſem, ſi quid rerum ſuarum monaſterio in ingreſſu contulerit: vel ſi nihil contulerit, in beſſem, triente mo- F naſterio relicto. Idem Leo *Nou. 8.* alia in re hanc Iuſtiniani Nouellam emendat. Iuſtinianus monachum deſertorem addicit cohorti præſidis prouinciæ, vt clericum deſertorem *Nouel. 6.* vt apparitores præf. vrbi corpori piſtorum, *l. 2. C. de appel. præf. vrb.* quia hoc genere condicionem mutant in deterius. Non ſic pœnæ ſpecie cohortales addicentur curiæ. *l. nequis. C. de decur.* vel ſuarii piſtrino. *l. nequis. Cod. de pœnis.* quia rei condicio deterior non fieret. Sed ex *Nouell. 123.* qui ſemel deſeruit monaſterium, ei redditur: qui iterum, addicitur cohorti: ex Nouel. Leonis redditur monaſterio ſemper, nunquam cohorti depu- G tatur. Eſt & aliud in hac Nouel. cap. *de conſtructione monaſteriorum*, quod quidem hominum immane ſtudium repreſſit Nicephor. Phocas, iubens conſtructorum curam agi, non conſtrui noua: & adiecit ad hæc, nequid monaſteria vel eccleſiæ ſibi amplius adquirere poſſent, vt Fridericus 3. *Neap. titul 29.* quo iure propemodum vtimur. Nam nihil etiam adquirere poſſunt ſine principalis territorii domini authoritate, & debent etiam eo caſu impetrare iurium dominicorum, quam vocant peremptionem. Conſtitutionem Nicephori abrogauit poſtea Nou. Baſilii Porphyrogennetæ, vt Balſamo refert Conſtantinopolit. Syno- H di primæ & ſecundæ *cap. 1.* [Κυρία τι καὶ ἰδία.] Hic eſt ſenſus, vt intra triennium attondeantur & veſtiantur laicorum more. Attonduntur laici per pectinem, monachi ſtrictim. [Ζώνιμος.] In antiquis inſcriptionibus vrbis Romæ, L. Clodius Hyrpanus vixit A. CXV. D. V. alitus puerorum anhelitu.

Τὴν κα-

Τὴν πεπληρωμένην αὐτῷ δόθῆναι πίστιν.] Ἀόγυ πίστεως in edicto *de officialibus* Cedrinus, καὶ πίστεις λαβεῖν εἰς τὸ ἴδιον ἐπανελθεῖν φανερόν. [Τοῦτο δὲ καὶ νόμος ὁ μαθὼν ἡμᾶς λέγει.] Constitutio est Græca, ad Iulianum P. F. P. quæ desideratur in tit. *de episcop. & cler.* cuius initium satis demonstrabit hoc idem illa Iustinianum quod ista constituisse, Τοῖς ἱεροῖς ἡμετέροις νόμοις οὐκ ἔδει χρόνον, καὶ τὸν ... τὸν ἐξ ἀρετῆς ... ἐκ ὀλιγόσω τῆς ... ἡγεμονίας ... ἀσκητηρίων μὴ ... ἡγουμένων, ἢ τῆς ἡγουμένης ... τὴν δευτέραν γένηται. [Ἀρχιμανδρίτης.] Patres monasteriorum interpretatur Epiphanius initio Panarii.

NOVELLA VI.

De episcopis, & clericis.

Constitutio hæc vult, vt episcopus adsumatur ex clero vel ex monasterio, non ex plebe: vel si quis ex plebe idoneus videatur, vt referatur prius inter clericos, & inter eos sex mensibus, vel ex *Nou. 123.* tribus conuersetur, non repente ex plebeio clericus, & ex clerico episcopus fiat: ne illud obiiciatur Aristoph. Ὁ νῦν μὲν χθὲς, αὔριον δ' ὑπερμάχας, & quod in *l. 7. §. præterea. D. de iniur.* heri seruus, hodie liber. quem Persius hesternum vocat: & similiter Cedrinus. Χθὲς δοῦλον ἀπόρριμα, σήμερον δὲ πάτρωνα. & Aristides *in encomio Romæ*, Οἱ χθὲς σκυθρωποὶ, σήμερον ὑπατοι. & ex Nazianzeno *Nouel. 137.* Χθὲς ἱερόσυλος, καὶ σήμερον ἱερεὺς. χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγὸς σήμερον. Hieronymus *ad Oceanum*, Heri cathecumenus, hodie Pontifex: heri in amphitheatro, hodie in ecclesia: vespere in circo, mane in altario: dudum fautor histrionum, nunc virginum consecrator. Addit hæc Nouel. vt ne ex curia, vel cohorte episcopus adsumatur. rectè, cùm nec ex eo genere hominum clerici ordinentur, vt cauetur hac *Nou. & 123.* Monachi tamen si velint fieri curiales, aut cohortales recipiuntur: quia horum honor nullus est, ministerium nullum, & siquidem à teneris annis in monasterio permanserint, curia liberantur, seruata videlicet curiæ bonorum parte quarta: quod se iam antè Iustinianus constituisse narrat hoc loco, Constitutione puta Græca, quæ desideratur in tit. *de episcop & cleric.* qua etiam nominatim in futurum derogatur, *l. ad similitudinem. Cod. eod. tit.* Sed hoc totum recantans & retractans postea Iustinianus, quadrantem mutauit in dodrantem: & monachum definiuit liberari curia post annos xv. à monachismo, atque ita solutum curia episcopum posse creari *Nouel. 123.* Tum constituitur hac Nouel. vt qui episcopus creatur, cœlebs sit & orbus, id est, vt neque vxorem, neque liberos habeat, quod & iam antè duabus se constitutionibus decreuisse ait. Ambæ sunt Græcæ, & desiderantur ambæ in tit. *de episcop. & cler.* Vna in lucē edita est non ita dudum, alteram edemus aliquando, simul ac omnes quæ desiderantur in Codice Iustiniani. Huius autem Constitutionis ratio est huiusmodi, ne affectu vxoris aut liberorum diripiat episcopus ecclesiæ facultates: quam refert & refutat Leo *Nou 2. & 3.* refert & eam Iustinianus, non hoc loco, sed in vna supradictarum Constitutionum *de episcop. & cler.* quam intelligit etiam in fine huius Nouellæ Iustinianus cùm de hereditatibus episcoporum agit. Coercetur quoque hac Nouel ambitus & largitio, de qua est elegans Constitutio in *l. si quemquam. C. de episcop. & cler.* vbi illa Virgilii imitatio, *Auri sacra fames*, vt *l. 4. C. de vest. hol. Arguto pectine*: & Nou. Valentiniani de sepul. *Semus, nec vana fides.* & *l. 4. C. Th. de agent. in reb. Vnde domo.* Verùm tamen in ambitum non incidit episcopus, qui bona sua donat ecclesiæ, nec qui soluit enthroniastica, *Nou. 123.* Cathedratica Iulianus vocat antecessor, & Pontifex Alexander *c. ecclesiis de cens.* Clerici C. P. soluunt ἐμφανιστικὰ ob introitum: vel insinuatiua, non ceteri, *Nouel. 56. & 123* Sed & famulis ordinandis clerici ordinati præstant vnius anni diaria, ex eadem *Nou. 123.* id est, quanti sunt diaria quæ in annum clerico præbentur de reditibus ecclesiæ. Diaria vocat cibaria & annonas, vt in *l. 22. C. de adm. tut.* Quod ait seruos pasci alimentiarum taxatione, Græci vertunt ἐκ τῶν διαρίων, & in *l. seruis vrbanis D. de legat. 3.* ex cibariis apparere quo quemq; seruorum loco paterfamil. habeat, id est, ex diariis & demensis. Horat. 1. Epistol. *Cum seruis vrbana diaria rodere mauis. Horum tu in numerum voto ruis.* Id etiam hac Nouella constituitur, ne vltra annum episcopi suis ecclesiis absint, nisi euocentur & retineantur à principe, cuius etiam iussu Reipublicæ negocia tractare possunt, vt Balsamo docet Chalcedon. *synodi cap. 4.* & ne litium obtentu suas ecclesias relinquant, cùm clericos habeant, & œconomos, & apocrisiarios per quos litigare possunt, vt & monasteria siue monachorum

A præsules suos apocrisiarios habent, *Nou. 79. & 133.* quos possis Ad responsum dicere, vt apocrisiarios iudicum militarium. *Nou 24. 25.* Adiicitur, Ne episcopi veniant in sacrum comitatum sine testimonialibus, quas metropolitani accipiant à Patriarcha siue Archiepiscopo, Episcopi à Metropolitano. hi enim sunt Episcoporum gradus, Patriarcha siue Archiepiscopus, Metropolitanus, Episcopus. Testimoniales voco quas Iustinianus & sacri canones συστατικὰ γράμματα, id est, commendatitias epistolas, Chalcedonen. synodi *cap. 11. & 13.* & Apostolorum *cap. 12. & 32.* Arrianus *in Epictetum*, γράμματα παρ' αὐτοῦ λαβεῖν συστατικά. Aliæ sunt
B epistolæ εἰρηνικαὶ siue ἀπολυτικαί. Diuiduntur enim canonicæ epistolæ in συστατικὰς, & εἰρηνικάς. Συστατικαὶ dantur propriè separatis communione, ignotis, suspectis, reis postulatis, quibus absoluti declarantur: εἰρηνικαὶ Episcopis in comitatum principis, vel clericis in aliam ciuitatem euntibus, vt Chalcedonens. *cap. 11.* & Antiocheni *cap. 7. & 8.* & sextæ Synodi in Trullo, *cap. 17.* Vel apertius συστατικαὶ sunt probatoriæ, quæ & Formatæ dicuntur Carthaginens. Synodi *cap. 23.* vt formales epistolæ Suetonio Tranquillo: εἰρηνικαὶ sunt commeatus & proficiscendi licentia, quæ dicuntur εἰρηνικαὶ (vt Zonaras ait) ὡς εἰρήνην βεβαιοῦσαι, quasi pacis
C arbitræ. Videtur Iustinianus hoc loco pro his συστατικὰς dicere maluisse. Generaliter itaque hac appellatione significari dicemus dimissorias & testimoniales quascunq;, quarum frequentem vsum inter Christanos Nazianzenus *contra Iulianum* notat his verbis, Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθημάτων, οἷς ἡμεῖς ... εἰς ἄλλους τοὺς χρῄζοντας παραπεμπόμεθα. Non omittam caput quo definitur ætas diaconissarum, vt sit annorum circiter L. cum tamen postea *Nouel. 123.* sufficere existimauerit annos XL. Vtraque diuersa à præcepto Apostoli, & *l. nulla. Cod. de episcop. & cleric.* congruit cum Chalcedon. Synodi *cap. 15.* & sextæ in Trullo *cap. 14.* &
D quemadmodum clericis mulierum extranearum consortio interdicitur, *l. eum qui, C. de episc. & cleric.* quas solebant matres, filias sorores appellare, hæc (vt Hieronymus ait) pietatis nomina viris suis obtendentes, vt non malè iactaretur in eos illud Martialis, *Quare non habeat Fabulla quæris, Vxorem, Themison, habet sorores:* ita verò diaconissis interdicitur consortio extraneorum virorum, quos ipsæ adoptauerint sibi fratrum, aut cognatorum, aut dilectorum loco.

NOVELLA VII.

De ecclesiasticis bonis, & emphyteusibus.

E Alienatio bonorum tantùm maioris ecclesiæ C. P. inhibita primùm fuit Constitutione Leonis, *l. iubemus. 2. Cod. de sacros. ecclesi.* deinde porrecta Constitutio fuit ad omnes ecclesias quæ erant sub Patriarcha Constantinopolitano, Constitutione Anastasii Græca, quæ desideratur in Codice *eod. tit.* post *l. decernimus.* Hac verò Nouella Constitutio Leonis porrigitur ad omnes prouincias, & suppletur in militis. Constitutio autem Anastasii abrogatur, quæ interueniente decreto & actorum monumentis alienationes permittebat. Pertinet igitur hæc
F Nu. ad omnes ecclesias, imò & ad monasteria omnia, & xenodochia, ptochotrophia, nosocomia, orphanotrophia, brephotrophia, gerontocomia, quorum verborum notionem Accursius ex Iuliano satis euidenter exposuit: addere possis ἀσκητήρια, qualia hodie sunt multa passim. Prohibetur verò alienatio rerum immobilium, quibus adnumerantur serui rustici, & coloni cum peculiis, & panes ciuiles. Et nominatim Iulianus ait, mancipia rustica esse, veluti membra rerum immobilium: atq; ideò *l. 3. D. de diuers. temp. præscript.* longæ possessionis præscriptio locum habere dicitur tam in prædiis, quàm in mancipiis, vbi
G mancipiis intelligo rusticis, vt *l. hac edictali. §. his illud. C. de sec. nupt. l. 4. §. in seruis. D. cens.* De prædiis constabat, de mancipiis rusticis non constabat: & ideò dicere debuit, Tam in mancipiis, quàm in prædiis: sed huiusmodi locutiones occurrunt sæpe, vt *l. 1. D. de verb. signif.* verbum Si quis tam masculos quàm fœminas complectitur, & *l. 8. D. ead.* verbum Oportet (sic esse legendum putat Calcagninus.) tam præsens, quàm futurum tempus significat. Alienationis verbo continetur venditio, donatio, permutatio: donatio inquā etiamsi fiat ad vicissitudinem beneficii relati. (sic est legendum *d. l. iubemus §. scientes*) vel
H gratiæ referēdæ. Color hic plerumq; donationi quæritur, vt donari dicatur ἐπ' ἀντιδόσει, id est, remunerandi gratia, vt *Nou 120.* Sed hæc etiam ἀντίδωρα generaliter inhibentur, licet naturaliter debeantur, & mercedes sint ac pretia potius, quàm liberalitates. In eadem *l. iubemus. §. sanè si hæc nostra*, munerum verbo

ſignificantur *ἀνάδωσις*, vt conſtat ex §. *vltim. Nouel. 120.* dum ab A
emptoce quidem prædium repeti demonſtratur cum fructibus
medii temporis, non reddito pretio, ac ſimiliter à donatario,
non reddito *ἀντιδώρῳ*, & ab eo qui in cauſam permutationis
accepit, non reddita re quam vice mutua dedit: quod tamen
iudicio epiſcopi relinquit Ancyranæ ſynodi *caput 15.* Diuiſio
prædiorum Conſtitutione Leonis non inhibetur, vt ſi prædia
maioris eccleſiæ Conſtantinopolitanæ diuidere velit epiſcopus
inter eam & tres alias, quæ ei ſunt adnexæ, ſicut docuimus *No-*
uel. 3. Hæc enim diuiſio alienatio non eſt. Non inhibetur pre-
caria, quam vſusfructus ceſſionem vocat Leo: nos hoc genus B
conuentionis quale ſit expoſuimus *libr. 1. Feudorum*, ſimul ac
libellaria quid ſit, quam hoc loco Iuſtinianus ius *ἐμφυτευτικόν* vocat,
& perinde atque alienatione hac quoque conuentione interdi-
cit epiſcopis, clericis, œconomis, archimandritis, orphanotro-
phis & ſimilibus. De emphyteuſi latior eſt quæſtio. Ediderat
iam antè Iuſtinianus de emphyteuſi Conſtitutiones Græca lin-
gua, quæ deſiderantur in *titul. de ſacroſanct. eccleſ.* ad finem, &
poſt *l. illud:* & ius quidem ea de re omne modò ita declarat, Per-
petuam emphyteuſim prohiberi, non poſſe emphyteuſim ex-
tendi vltra perſonam emphyteuticarii, & filios eius aut nepo- C
tes, vel etiam coniugem, ſi id de coniuge in contractu emphy-
teuſeos nominatim expreſſum ſit. Extraneo herede relicto,
morte emphyteuticarii finiri emphyteuſim. Et quod ad em-
phyteuticum canonem attinet, vt emphyteuticario ſexta tan-
tùm pars penſionis ſiue reditus qui fuit initio, ob caſus fortuitos
remittatur: vt ſi locari ſolebat prædium L X. emphyteuticario
addicatur L. & ſi fortè penſio quæ fuit initio deminuta ſit, vt ſi
prædium quod locabatur initio L X. nunc locetur tantùm X L.
vt hoc caſu canon non minor X L. emphyteuticario imponatur.
Quid ſi ædificia ſint quædam labe corrupta, diruta, deſolata, D
parietinæ, ager ſterilis & ſaxoſus? Et hæc quoque alienari non
poſſunt, exemplo prædiorum pupillarium, quæ etſi infructuo-
ſa ſint, non alienantur tamen ſine decreto. *l. penult. D. de reb. eo-*
rum, &c. & conſtat ex Nicenæ 2. *cap. 12.* non tantùm *αὐτουργιῶν* a-
lienationem prohiberi, ſed etiam aliorum: & *αὐτουργίων* nomine
ſignificari videntur prædia, quæ ſua ſponte fructus ferunt, vel-
uti prata, ſalinæ, & his ſimilia: ſed (vt Balſamo, & Zonaras ca-
nonum interpretes malunt) *πολλὰ τὰ ἀργὰ* ea appellatione con-
tinentur. Verùm etſi alienari etiam non poſſint quæ non ſunt
huiuſmodi, dantur tamen exemplo *αὐτουργιῶν* in emphyteuſeos E
cauſam, ſed canone impoſito pro modo fructuum, & æſtima-
tione mechanicorum, & architectorum, quorum arbitrio & in
aliis pleriſque cauſis ſtatur de operibus publicis priuatiſque, &
de ſeruitutibus, *l. 12. C. de proxim. ſacr. ſcrin.* & ita hoc loco. at
Nouella 120. certum canonem definit. Quid ſi prædium quod-
dam ſit eccleſiaſticum, quod voluntati potius quàm fructui de-
ſeruiat, qualia ſunt prætoria, ſiue *προάστεια*, ſuburbana,
l. vrbana. D. de verbor. ſignific. Hæc prædia propter volupta-
tem ſeparantur ab aliis quæ in reditu tantùm ſunt. nam ſuburba-
na, ſi iuſtum reditum habeant, non fit deminutio ſextæ par- F
tis Nouel. *12.* ſi modicum aut nullum reditum habeant, nec
ideò tamen minus chara atque pretioſa ſint, in ponendo cano-
ne hic modus ſequendus eſt, vt primùm vero pretio ſuburba-
num æſtimetur, deinde eius pretii viceſima pars canonis nomi-
ne conſtituatur: vt ſi ſuburbanum fuerit C. canon conſtituatur
V. quæ ratio eſt vſuræ quincuncis: quam rationem ſi æquè pa-
treſfamiliàs adhibuerint in ſuburbanis ſuis voluptuoſis, potius
quàm fructuoſis aliis locandis, vt benè rem ſuam nec fortitan
illi itè geſſerint, ita profectò malè ſe habuerint ſi ruſticis præ-
dus vectigal ſiue mercedem impoſuerint ad rationem vſuræ G
quincuncis. Nam reſpublicæ imponunt agris ſuis vectigal ad
rationem vſuræ ſemiſſis, vt apud Plinium V I I. *Epiſt.* ager rei-
publ. mancipatus quingentis millibus nummûm, vectigalis no-
mine infert quotannis tricena millia, id eſt, XXX. millia, quæ ra-
tio eſt vſuræ ſemiſſis. Legendum enim ſic eſt apud Plinium, E-
undem vectigali impoſito recepi, tricena millia annua daturus.
Vulgò corruptè, Præcepi, ccc. millia annua daturus. Solemnes
vſuræ ciuitatum ſemiſſales erant, vt rectè in *l. ſeptitia. D. de*
pollicit. *τὸν ἐξ ἴσου τόκον* vſuram ſemiſſem Modeſtinus interpreta-
tur, quanti à Republ. pecuniæ mutuari ſolebant: & quæ ibi re- H
fertur in Rempu. collata liberalitas, omnino ſimilis eſt ei, quam
præfert vetus inſcriptio Hiſpaniæ huiuſmodi, R. P. Barc. do, le-
go, darique volo XVII. D. ex quorum vſuris ſemiſſibus edi volo
quotannis ſpectaculum pugilum, die IIII. Iduum Iuni. Et vel

hoc igitur Reipublic. morem ſequentur optimi patreſfamil. in
agris ſuis elocandis, ſicut in æſtimando vſufructu Falcidia incer-
ueniente, ſiue priuato is ſit relictus, ſiue Reipubl. eadem com-
putatio ſeruatur annorum X X X. *l. computationi. D. ad l. Falcid.*
Æquè porrò reditum annuum debitum priuato non æſtimari
pluris, quàm eum qui debetur Reipu. id eſt, non ſupra rationem
vſuræ trientis, & quod in *l. 4. § vltim. D. ad l. Falcid.* ponitur ſpe-
cies in Republ. hoc ideò fieri, quod legatum Reipubl. relictum
in annos ſingulos, vnum eſt & purum, vt protinus veniat in ra-
tionem legis Falcidiæ, quod non ita eſt in priuato, quia plura
ſunt legata, ſi quid priuato legetur in annos ſingulos, primi an-
ni purum, ſequentium conditionalia, nec protinus induci Fal-
cidia in omnibus poteſt. Nec obſtat *l. ſi quis argentum. §. in re-*
ditibus. Cod. de donat. vbi in reditibus æſtimandis ferè ſeruatur
ratio vſuræ ſeptuncis. Nam hoc fit (vt Petrus docuit rectè) fa-
uore donatoris, vt reditus promiſſus minoris æſtimetur: ſicut
& illud, vt donator optima prædia ne det in ſolutum, *d. l. ſi quis*
argentum §. 1. & idem fauor eſt eccleſiarum contra prædiis tan-
tùm dandis in ſolutum, *Nouel. 120.* cum tamen regulariter cre-
ditori ius poteſtaſque ſit eligendi meliora, *Nouel. 4.* ſed etiam
in reditibus æſtimandis, *Nou. 131.* ſeruatur enim ferè ratio vſu-
ræ quadrantis, vt ſcilicet annua quæ eccleſiis relicta ſunt pluris
væneant. Quòd item de prædiis vrbanis eccleſiæ Hieroſolymi-
tanæ eſt, in *Nou. 40. & 120.* vt æſtimentur ad rationem vſuræ ſe-
xtantis, fauor eſſe videtur eccleſiæ, veluti vt domum cuius pen-
ſio annua eſt a. vendat o. Priuatis igitur verum pretium exigen-
tibus non deberet tantùm licere: nec in vrbanis etiam tantùm
quantum in ruſticis, propterea quòd ſumptum maiorem requi-
runt vrbana ædificia, & maioribus caſibus obnoxia ſunt, *l. ve-*
rum. § ſed hac re. D. de minor. qua de cauſa oratio Seueri præ-
diorum ruſticorum alienationes prohibuit, vrbanorum nō pro-
hibuit. Et ita verò *No. 120.* pluris æſtimat eccleſia prædium quod
dat in ſolutum, quàm priuatus, quib. argumentis tentari poteſt
non ſequi iuſti pretii rationem priuatos, qui in locandis prædiis
voluptariis ſequuntur exemplum eccleſiæ, id eſt, rationem vſu-
ræ quincuncis: licet hoc quidem faciant non illicitè, propterea
quòd ſe in precio contrahentes *ἐμπαίζειν*, vt ſic, circumſcribere
poſſunt. Nunc, vt cetera tractemus quæ pertinent ad emphy-
teuſim rerum eccleſiaſticarum, hac quidem Non. adnotari ne-
ceſſe eſt prohiberi perpetuam emphyteuſim rerum eccleſiaſti-
carum, ſed ea recentiori *Nou. 120.* non prohiberi, niſi maiori ec-
cleſiæ CP. & religioſis locis, quæ ſunt in ea vrbe, vel in territorio
eius, & præterea cadere emphyteuſi emphyteuticarium ob ceſ-
ſationem biennii, ſicut in conductore quolibet receptum eſt,
expelli eum poſſe poſt ceſſationem biennii, ſimul ac pignoris
obligationem exequi, *l. quæro. §. inter l. cum domini. D. loca.*
Martial. *Vidi Vacerra ſarcinas tuas, vidi, Quas non retentas pen-*
ſione pro bima Portabat vxor. Ait, *Penſione pro bima*, quia
non niſi ex biennii ceſſatione pignorum retentio erat. Idem e-
tiam obtinuit ante Iuſtinianum in pagano emphyteuticario, &
in ſuperficiario. Hodie in tempore eſt differentia inter paganum
& eccleſiaſticum, in expellendi cauſa non eſt differentia, ſed ne-
que in eo quòd expulſo nulla datur deductio, vel petitio melio-
rationum. Communis etiam illa vtriuſq. cauſa eſt ſimul ac con-
ductorum omnium, ſi re conducta abutantur, *l. 3. Cod. de loc.*
Symmach. *in epiſtol.* Ante pauciſſimus, inquit, meorſes ille à pa-
rente meo horrea in Aquileia ſita propter longinquitatem itine-
ris incognita tenui mercede conduxit, atque his ita abuſus eſt,
vt paruo licet tempore iiſdem locis labem conſultò intuliſſe di-
catur. Hunc vbi ſæpe conuenit, vt conductione decederet, con-
temptu hominis & interuentu quorundam eluſa eſt: nunc opis
indiga geminum beneficium veſtri fauoris exoptat, primò vt
improbiſſimus inquilinus locorum intentione pellatur, deinde
vt habita deterioratæ rei æſtimatione ſumptum iuſtæ inſtaura-
tionis agnoſcat. Et hæc de emphyteuſi ſufficiant: nunc videa-
mus de pignoratione. Prædia, vaſa, veſtes eccleſiæ pignori vel
hypothecæ ſpecialiter obligari non poſſunt *l. ſancimus C. de ſac.*
eccl. Generalis hypotheca bonorum omnium non prohibetur.
Facilius conceditur generalis quàm ſpecialis *l. 1. D. de pignor.* quia
ſpecialis obſtringit magis. Facilius etiam antichreſis, *Nouel. 120.*
Excipitur *d. l. ſancimus* & hac Non. cauſa redemptionis captiuo-
rum, ob quam Socrates narrat Acacium Amidenum epiſcopum
conflaſſe vaſa omnia aurea & argentea, hoc clericis edicto pa-
lā, ὁ θεὸς ἡμῶν οὔτε δίσκων οὔτε ποτηρίων χρήζει. οὔτε γὰρ ἐσθίει οὔτε πίνει, ἐπεὶ μὴ
προσδεῖται ὤν. cui ſimile eſt illud Alexandri Imperatoris, *In ſacris*
quod

quid facit aerarium? Ob eandem causam immobilia non vendi ex eo apparet, quòd id tantùm certis ecclesiis Scythiæ *Nou.120.* permittit. Excipitur etiam ab hac Constitutione Imperator, cum quo ecclesiæ licet prædiorum permutationem facere, dummodo prædia sint apud Imperatorem perpetuò remansura. quid enim si ea mox Imperator in alium translaturus sit? quid si sequester sit alienationis venditionisve? & hoc ita declaratur *No.55.* sed abrogatur *No.159. §.pen.* per quam quæsita à principe prædia ecclesiastica ex permutationis causa in alias personas transferri possunt. Excipitur etiam causa æris alieni, ob quam vendi prędia ecclesiastica possunt & *ἀναγκαίως* lege pignorari, & in solutū dari. Quod vt intelligatur notanda est differentia quæ intercedit inter fiscum & priuatos creditores. Priuati creditores pro pecunia volentes accipiunt prædia ecclesiastica in solutum, vel coguntur accipere nullo inuento emptore ex *No.4.* Fiscus pecuniam exigit semper in qua sunt positæ imperii vires, nunquam accipit prædia ecclesiastica in solutum. Igitur fisco ab ecclesia tributiones exigente, vt ei satis fiat, prædia ecclesiastica vendi necesse est. Vtrunque fit decreto præsidis ex *Nou 46. & 67.* At ex *No.120* non est opus decreto præsidis, & satis est acta conficigratuitò apud patriarchas, metropolitanos, episcopos, secundū suam iurisdictionem, & adiicit vt venalia prędia proscribantur per dies xx. & veneant sub hasta. Est etiam ex ea No. hac in re differentia inter ecclesiam & ceteros debitores. nam ceteri debitores vsuras semisses præstant, ecclesia quadrantes. Ceteri debitores non inuento emptore, prædia creditori dant in solutum vero pretio, vt si debeant L. dant prædium dignum L. Ecclesia prædium quod dat in solutum decima parte amplius æstimat, vt si reuera sit L. id æstimat LV. Ceteri debitores non habent electionē, sed accipit creditor in solutum quæ mauult prædia etiam pretiosiora, *Nou. 4.* Ecclesia dat mediocria, vt diximus suprà. Excipitur etiam ab hac Cōstitutione permutatio, & perpetua emphyteusis, quam inter se ecclesiæ contrahunt. decreto vel actis interuenientibus *Nou. 54.55.120.* Excipiuntur & ecclesiæ certę quędam *No. 40. & 120.* Sed nulla harum omnium exceptionum comprehendimus tamen prædia, quæ ab imperiali domo ad ecclesiam peruenerunt. hæc enim ne in aliam quidem ecclesiam vlla ex causa abalienari possunt, *No.120.* Non comprehendimus etiam prædia ecclesiæ relicta hac lege ne alienentur. nam templa ipsa vel monasteria *d. No.120.* monasteria, inquam, ea, in quibus fit sacra *λειτουργία*, vt in hac Nou. exprimitur. nec enim in omnibus fieri monasteriis ea solebat, *No.133.* ac proinde ea tātùm sacra monasteria esse censentur, in quib. fit sacra *λειτουργία*. Et *λειτουργίαν* fieri Iustinianus definit elegāter hoc loco, lectis sacris literis, & tradita populo sacra & ineffabili communione. Iulianus antecessor missam interpretatur cum hoc loco tum *No. 58.* Vetus est verbum, quo & Ambrosius vtitur & alii quidam, qui tamen omnes dicunt missas agere vel facere, vel tenere, vel complere, non dicere, non canere, non audire. Cornelius in epistola ad Lupicinum, *Edictis Imperatorum Christianos vbiq; tormentis variis affici. & neq; publicè in vrbe Roma neq; in cryptis notatorib. missas agere licere.* Et puto missam in Laodicena synodo his verbis *μετὰ τὰς ἐξόδους* significari missam auditorum, & his, *ἐξόδους τῶν κατηχουμένων* & *ὑποπιπτόντων* missam pœnitentium, quas sequebatur fidelium admissio, atq. dimissio. Extremo autem loco Iustinianus explicat latiùs quæ pœna irrogetur his qui fecerint contra hanc Constitutionem. Probat pœnas definitas Constitutione Leonis: sed adiicit, vt licet ab emptore vindicetur prædium ecclesiæ non iure venditum non reddito pretio, salua tamen sit emptori aduersus œconomum vel quem alium venditorem actio ex empto de euictione. quod videtur nouum, cùm ipso iure nulla sit emptio, & vterq; mala fide contraxerit, & meritò hac in re subsistit Accursius. Sed Iustinianus declarat œconomum odio dignum esse maiore, pœna maiore, idcirco teneri etiam eum emptori, idemque seruari in permutatione, & in mutuo. Ei enim qui permutationem contraxit, esse regressum in œconomum quasi re euicta, & creditori esse condictionem in eundem. In donatione donatarium rem donatam amittere, & *ἀντίδωρον*, si quod interuenerit, vel si nō interuenerit conferre. Emphyteusi autem non iure facta, auferri emphyteuticario prædium, & nihilominus pensitari ab eo canonem, quem pensitaret si iure contracta emphyteusis esset. [*Μηδὲ κατὰ δῶρον.*] Legendum, *μηδὲ ἐπ' ἀντιδώρῳ.* [*Καὶ κομίζεσθαι τὴν ἐκ τοῦ ἀγοραζομένου προαστείου.*] Verba hunc sensum efficere videntur, vt ex vero & exacto pretio suburbani æstimetur quantum reditus colligatur, xx. anni, & vt tantundem emphyteuticarius præstet ca-

A nonis nomine in annos singulos: vt si suburbanum sit solidorum C. quia hac summa emitur reditus IIII. vt quotannis emphyteuticarius præstet LXXX. Sed hac ratione emphyteuticarius emeret ferè suburbanum quotannis: quod faceret nemo sanus. Igitur rectius Accursius hunc esse sensum probauit omnibus, vt tantum constituatur canonis nomine quantum sufficit pretio suburbani adæquando anno vicesimo, [*Ἐρανισταί.*] Interpres Æschyli, *ἐράνισταί ... συνεισφέροντες ...*.

Θεοπολιτῶν.] Hi sunt Antiocheni, vt docui *Obseruat. 8. cap. 31.* *Ἀγροὶ τῶν κτήσεων.*] Rectè Vetus interpres, Fœnea possessio, vt docui

B eodem libro *cap XI.*

NOVELLA VIII.

De præsidibus.

PRæsidum appellatio generalis est, ea continentur sub hoc titulo proconsules, comites, vicarii, consulares, correctores, imò & defensores ciuitatum. nam & ii in ciuitatibus præsidū vice funguntur. *No.15.* Veteris interpretis Codex hunc habuit titulum *Vt iudices sine quoquo suffragio*, &c. Suffragium, pecunia est quæ suffragatoribus aulicis datur promittiturve honoris adi-

C piscendi causa, quo nomine erat actio, si certum peteretur de suffragio: nec in honoribus qui à principe deferuntur locus legi Iuliæ de ambitu. Et eodem suffragii titulo principes etiam ipsi qui honores deferebant pecunias accipiebant, quæ suffragia *ἐπωνυμία* vocantur, in formula iurisiurandi huic Nouellæ subiecta. Sed hoc omne suffragiorum genus sustulit Iustinianus hac Nouella, imitatus Nouel. Theodosii, quæ extat *l. vlt. C. ad leg. Iul. repet.* & Tiberius *Nouel. 161.* generaliter vetans suffragii nomine quidquam vel suffragatoribus dari, vel publicis rationibus inferri. Vtitur Iustinianus ratione satis omnibus nota, cu-

D ius auctor Alexander Seuerus, necessarium esse vt qui emit vendat, nec sine rubore puniri posse eum qui quod emit vendit. & ita Seneca 1. *De beneficiis*, Prouincias spoliari & nummarium tribunal audita vtrinque licitatione alteri addici non mirum, quando quæ emeris vendere gentium ius est. Proinde æquum etiam est vice versa, vt qui non emit nec vendat, id est, vt qui pro honore nihil dedit, nihil etiam accipiat: ac sanè de vtroque præses iurare cogitur initio administrationis cùm ex Iustiniani Constitutione, tum etiam ex Leonis *Nouel. 97.* Sufficiunt enim salaria, id est, annonæ, & capita, quæ accipit de fisco, & retro suffici-

E unt quæ dat pro codicillis, commonitoriis, iussionibus præf. prætorio. Commonitoria appello, quæ vocat *πιττάκια*. Pro commonitorio datur certum aliquid chartulariis sacri cubiculi siuè cubiculariis. hi enim edunt *πιττάκια*. Pro codicillis item datur aliquid primicerio tribunorum notariorum, & quatuor scriniis sacri laterculi; & quod sacro laterculo inferri ait hoc loco, in edicto VIII. ait sacro palatio. Infertur enim publicis rationibus. Nec idem tamen palatium & laterculum. Exposui in *l. 13. C. de proximis sac. scr.* quid esset laterculum, quibus addimus Cedreni hoc, *ὁ παρὰ Ἰταλοῖς ἐστὶ πλίνθος* laterculum *...* *...*

F *...* Pro literis prætorianæ sedis, quæ solæ nonnunquam sufficiunt, vtputa si plebis defensor creetur *L. 8. Cod. de defens. ciuit.* *Nouella 15.* datur etiam prætorianis certum aliquid secundum distinctionem in notitia propositam huic Nouellæ subiecta. Ceterùm illo edicto VIII. derogatur huic Nouellæ in eo, quòd restituitur vicarius Ponticæ, quem hæc Nouella sustulerat. Sciendum enim est quatuor olim fuisse vicarios in Oriente, Asianæ diœceseos, Ponticæ, Thraciarum, Macedoniæ *l. vlt. in. C. de diuers. off. & app. iud.* Et vicarium Thraciarum, Iusti-

G niani ætate vicarium longi muri nuncupatum, qui longus murus haud paruum munimentum fuit perfidiumq; Thraciarum, de quo *Nou. 26.* & innumeri alii auctores: vicarium autem Macedoniæ non fuisse, fuisse vicarium Asianæ, & vicarium Ponticæ, qui tamen hac Nouella tolluntur: & cum antea fuisset vicarius Asianæ, & præses Phrygiæ Pacatianæ, pro vtroque vnus constitutus. Comes Phrygiæ Pacatianæ, qui in ea tantùm prouincia iurisdictionem habeat, non in vniuersum tractum Asianum, vt vicarius: & similiter cùm antea fuisset vicarius Ponticæ, & Consularis Galatiæ primæ, pro vtroque vnus constituitur Co-

H mes Galatiæ primæ, qui in ea tantùm prouincia, non in ceteris prouinciis Pontici tractus iurisdictionem exerceat. Resti ingitur iuridictio, non minuitur honor, non apparitio, non salarium. At rursus edicto VIII. vicarius Ponticæ restituitur, qui in vniuersum tractum Ponticæ diœceseos iurisdictionē habeat, ciuilis, &

militaris magiſtratus, vicem agens præf. prætorio ſimul ac magiſtrorum militum, & magiſtrorum officiorum, & Comitum largitionum, & Comitum domeſticorum ac Galatię primæ ſinus redditur Conſularis, ciuilis magiſtratus. At ſimiliter cùm antea fuiſſet comes Orientis, & Conſularis ſiue præſes Syriæ primæ *l. 1. Cod. de off. Com. Or.* pro vtroque conſtituitur Comes qui in Syria tantùm prima iuriſdictionem habeat, non in vniuerſa diœceſi Orientis, quod expoſuimus *Obſeruationum libro* VIII. *cap.* XXI.

Cetera perſequamur. No. Theodoſii tam dare, quàm accipere præſides, vetat, & tam aduerſus dantem, quàm aduerſus accipientem omnibus tanquam crimen publicum deferendi poteſtatem facit, & quadrupli pœna conuictum damnat: quam ciuitati inferri Accurſius putat, in qua honorem adfectauerit. malè monetur *No. 123.* quæ de epiſcopo loquitur, non de præſide. Epiſcopus qui ſuffragium dedit & qui accepit pari pœna coercentur *l. ſi quemquam C. de epiſ. & cler.* & data pecunia eccleſiæ vindicatur in ſimplum vel in duplum, ſecundum diſtinctionem *Nou. 123.* Non ſic fit in præſidibus. nam qui pecuniam à præſidibus acceperunt ſuffragii nomine, in quadruplum tenentur, quòd non ærario vllius ciuitatis, ſed τῷ ἠδικημένῳ inferri Iuſtinianus ait. Hæc nouella illius imitatio eſt. merito igitur ex hac illam interpretamur. & ii quidem qui acceperunt, indiſtinctè tenentur lege Iulia repetundarum in quadruplum *l. 1. Cod. ad leg. Iul. rep.* etiam durante adminiſtratione *l. 4. Cod. eod. Nouel. 86.* Eodem crimine eademq́; pœna tenentur qui dederunt vt præſides fierent, non tamen indiſtinctè, ſed ita demum, ſi & in prouincia ſordidè verſati ſint, idque ita hæc Nouella declarat, quæ ſimpliciter dicit quadruplum reſtitui. Dicam ergo ſpoliatis reſtitui, vt ſuprà, vel quadruplum diuidi inter fiſcum & ſpoliatum, *vt l. 3. Cod. de adſeſ.* non vlli ciuitati inferri: eademque pœna eſt, ſi quid iudicum domeſtici, cancellarii, chartularii, adſeſſores miniſtri abſtulerint *d. l. 3. Nouella 161.* Sola verò ſuffragii datio pœnæ non obligat, & quod dicitur in *l. quiſquis C. ſi cert. pet.* alium ſenſum habet, collectarium vnà cum præſide relegari, qui honoris pretium dederit ambienti, & relegari præſidem, non quod ambierit, ſed quòd pecunia collectarii præſes factus, ſe & honorem ſuum quodammodo collectario mancipauerit. Ad hæc Iuſtinianus conſtituit cùm hoc loco, tum *Nouella 17. 128. 134.* ne præſides prouinciarum vllos in ciuitatibus conſtituant ſibi τοποτηρητὰς ſiue vicarios, cùm in eis defenſores ciuitatum præſidum vice fungantur. nam & ipſi defenſores nullos ſibi vicarios optare poſſunt, nulli etiam defenſoribus dari. Putem & non poſſe dari præſidibus, niſi à principe ex magna cauſa, vel niſi neceſſariam moram præſes in itinere patiatur. *Nouella 128. 134.* atque ita videtur derogari titulo *de officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet*, qui eſt περὶ τοποτηρητοῦ, quem vulgò malè accipiunt de ſuffectis. Non ſunt etiam τοποτηρηταὶ confundendi cum his quibus præſides iuriſdictionem ſuam mandant. nam hi plerumque ſequuntur præſides ipſos, vt legati proconſulis: τοποτηρηταὶ in ſingulis municipiis abſentium vicem ſuſtinent. Quibus mandatur iuriſdictio, eos non ſequuntur illa quæ præſidibus lege data ſunt. *l. 1. D. de off. eius cui mand. eſt iuriſdict.* Vicarii ſiue τοποτηρηταὶ conſtituuntur, vt & ea quæ lege præſidibus ſpecialiter data ſunt exſequantur *l. 2. Cod. de off. eius qui vic. al. iud. obt.* excepto iure gladii *Nouella 128.* Id quoque hac Nouella conſtituitur, vt præſides iuriſdictionem habeant in paganos in omnibus cauſis, in milites in cauſis criminalibus & cauſis tributorum tantùm, (in ceteris enim cauſis præſcriptionem fori habent *l. 1. Cod. in quib. cauſ. mil. fori praſ. l. 2. C. de pri. ſch. l. vltim. C. de caſtr. & miniſt.*) & in magiſterianos vel præfectianos qui ex vrbe in prouinciam veniunt, exequendi negocii cuinſdam cauſa, ſi quid ſupra legitimum modum ſportularum exegerint, quod etiam repetitur *Nou. 17. 86. 124.* Et vt concuſſiones coerceant ademptione cinguli: nam in prouinciis vicem principis gerunt, vt veteribus legibus cauteri Iuſtinianus ait: puto eas ſignificari quibus præſides legati Cæſaris appellantur. Sed & veteribus legibus omnibus magiſtratuum vrbanorum vice funguntur *l. de omnibus & ſequ. D. de off. praſ. l. ſi in aliquam §. vltim. D. de off. proc.* Additur in hac Nouel. vt præſes poſt depoſitam adminiſtrationem L. dies moretur in prouincia, omnium actiones vel accuſationes excepturus, nec ea cuſetur diuina reuocatoria. Sic eſſe legendum in *l. 1. Cod. vt om. iud. tam ciuil. quam crim.* huius Nouel. *§ penult.* indicat *l. 3. C. de ſilent. l. vlt. C. de dignit.* Vetat poſtremò in prouincias mitti λαοδιώκτας, vt *Nou. 128. & 134.* id eſt,

A latronum proſecutores, vel (vt Iulianus interpretatur) latrunculatores: vetat mitti βιοκωλύτας, qui ſcilicet vim, impreſſiones, deprædationes arceant. Fuit quondam ſpecialis quidam dux βιοκωλύτης, qui imperium habuit in Phrygia vtraque, & Piſidia, & Lycaonia, & Lydia, quæ prouinciæ erant Aſianæ diœceſeos, ſed minuitur poteſtas eius *No. 145.* At vetat etiam hæc Nouel. extra ordinem mitti ἀρμοφύλακας, id eſt, qui arma priuatis auferant, quæ recondant in publicis armamentariis, ſecundum Nouellam de armis, & edictum de vicario Ponticæ. hoc genere hominum ſub ſpecie iuris opprimuntur ſæpe prouinciales mirum in modum.

B Publicè igitur intereſt ne mittantur, præſertim cùm his omnibus curis ſufficiat religio, & diligentia præſidis, cuius iuriſdictionem in huiuſmodi cauſis nemo declinare poteſt, ſed additur etiam in *l. vltim. C. de metatis*, ne quid occaſione etiam ἀρμοφυλακίας præſes ipſe à prouincialibus exprimat illicitè. Id non eſt omittendum quod exigit in fine, vt præſides caueant fiſco tributorum nomine, quod & *No. 134. & 149.* repetitur. Omiſſa cautio habetur pro data & ideo cautionem hoc loco accipere debemus pro nuda repromiſſione, non pro ſatiſdatione.

NOVELLA IX.

C *De eccleſia Romana.*

HÆc eſt de C annorum præſcriptione, de qua ſcripſimus *lib. de temporibus cap. 31.* & *Obſeruationum 5. cap. 5.*

NOVELLA X.

De referendariis.

HI ſunt qui recitant principi ſupplicum deſideria, & mandata principis iudicibus inſinuant, *Nouella 113. 124. l. 2. C. de off. eius qui vic. alic. iud.* Procopius *2. de bel. Perſ.* Annonius *4. cap.*

D *41.* Ex eorum numero ſunt qui referendarii dicuntur maioris eccleſiæ *No. 6.* qui ſpecialiter deſtinati ſunt ad maioris eccleſiæ negocia principi referenda. Hac autem No. referendarii ad veterum numerum rediguntur, vt clerici *No. 3.*

NOVELLA XI.

De prima Iuſtiniana.

HVius Nouellæ ſummam edidit Iulianus. Integram Latinè edi curauimus ad finem Nouellarum Iuliani. Ad Nou. autem 131. quidam notarunt Iuſtiniani patriam eſſe Dalmatiam, a-

E lii Thraciam, quos refellit hæc Nou. in qua Iuſtinianus ipſe, In Pannoniæ ſecunda, inquit, noſtra feliciſſima patria: hodie appellatur Bulgaria. Iuſtinianus eam ſimul ac vrbem natalem Achrido, vel vt Agathias ſcribit, Vedecinam ciuitatem Illyrici, de ſuo nomine primam Iuſtinianen appellauit. & præf. prætorio Illyrici, & non Metropoleos, ſed etiam archiepiſcopatus honore donauit, ſubiectis ei omnibus prouincialibus epiſcopis diœceſeos Daciæ, & Myſiæ ſecundæ, Dardaniæ, Præualitanæ, & ſecundæ Macedoniæ. Gregoras *lib. 2.* καὶ χρὴ τῆς βασιλικῆς ... τῆς βουλγαρίας ἀρχιεπισκοπὴν ... ἄλλως αὐτὴν ὁ

F βασιλεὺς ... Ἰουστινιανὸς ἑαυτοῦ γενέσεως ... ὀνόματι Ἰουστινιανήν, καὶ δὴ ... τεῖχη. & paulò poſt, ὁ βασιλεὺς ... ἀρχιεπισκοπὴν ὁ βασιλεὺς ... Ἰουστινιανός, ... ὀνόματι, ὡς εἰρήκαμεν, Ἰουστινιανήν, ... βουλγαρία ... Ἰουστινιανή. Et inde apparet maiorem eſſe dignitatem archiepiſcopi, quam metropolitani. Nam archiepiſcopus & patriarcha idem eſt. & hoc de archiepiſcopo primæ Iuſtinianæ repetitur in *Nou. 131.* in quo pro Τεββαλίας, ea iſta legendum Πρευαλίας, id eſt,

G Præualitanæ. Alia fuit in Africa Iuſtiniana Carthaginenſis *Nou. 131.* ea eo nomen adepta Iuſtiniani, quòd is eam Romano imperio vindicarit & reſtituerit, vt Photius ſcribit. Alia Iuſtiniana, ſecunda in Cypro inſula, patria Theodoræ vxoris, vt Nicephorus Calliſtus ſcribit. Omnes donatæ archiepiſcopo. Alia Iuſtiniana noua in Notitia *Nou. 8.* & alia *No. 28.*

NOVELLA XII.

De inceſtis nuptiis.

H INceſtæ nuptiæ ſunt quæ natura prohibitæ ſunt. In *l. 8. & l. ſororis. D. de rit. nupt.* at, quæ moribus, quod idem eſt, tempore tacito conſenſu omnium gentium. Confirmat definitionem hæc No. variis locis, vt cùm inceſtas nuptias naturæ contrarias dicit, & bruta quædā eas cōiunctiones abhorrere, & cum iubet vt nos intra naturæ fines contineamus, ne contra naturam obnitamur

Malè

Malè igitur Accursius etiam ad nuptias legibus interdictas hanc Nouellam trahit. nam & verbo *ἀθέμιτοι*, quo mouetur, illæ tantùm nuptiæ significantur, quæ sunt naturæ côtrariæ. Idem quoque Accursius, & Harmenopulus, malè differentiam faciunt inter nefarias & incestas nuptias nam hæc Nou. & *§. ergo. Inst. de nupt.* nuptias naturæ contrarias promiscuè appellat incestas, nefarias, damnatas, vno facinore notato variis appellationibus. At contra ius naturale incestum committi videtur inter parentes tantùm & liberos, inter eos qui veniunt ex latere & inter adfines contra ius ciuile *l. vlt. D. de rit. nupt. l. si adulterium §. 1. D. ad l. Iul. de adult.* Non ergo omnis incestus naturæ repugnat, aut non de omni incestu hæc Nouella est. Respondeo, Imò & inter eos qui veniunt ex latere, vel inter adfines iure gentium incestum committitur. *De adsinib. est lex vlt. §. vlt. D. de cond. sine cau.* Et ex his qui sunt à latere, constat sororem moribus vxorem duci non posse *l. 8. D. de rit. nupt.* Idem dicam de sororis filia *l. etiamsi concubinam. D. eod.* imo & de sororis aut fratris nepte vel pronepte, quia liberorum loco sunt. *l. sororis. D. eod.* At *d. l. si adulteriū. §. 1.* ait eum sororis filia iure ciuili incestum committi. Respondeo, inter parentes & liberos iure gentium incestum committi in infinitum. nec enim in recta linea vllo vnquam gradu iure ciuili concessæ sunt nuptiæ. Inter fratres quoque & sorores iure gentium incestum committitur quia nec iure ciuili vnquam inter eas personas permissæ nuptiæ sunt: idcirco etiam vulgo quæsitam sororem vxorem ducere non licet. *l. & nihil. D. eod.* Idem dicam de socru, nuru, nouerca: nam hæc coniunctio semper habita est pro nefaria, etiam si qua in patris tantùm concubinatu fuisset *l. 1. §. penul. D. de concub.* Cum sororis aut fratris filia fuit quandoque permissa *l. vlt. C. de incest. nup.* etiam S. C. vt Corn. Tacitus scribit: quandoque prohibita *l. 5. C. eod.* Similiter cum consobrinis modo fuit prohibitum connubium, modò permissum. *l. celebrandis. C. de nup. l. 2. Cod. Theod. de incest. nup.* Ideoq́, est in his personis à latere coniunctis ius ciuile spectandum maximè, quia cum eis vel inter eas nuptiarum prohibitio ex iure ciuili pendet, quandoquidem in eis ius ciuile modò incestum cômitti dicit, modò negat, & ob id ipsum de incesto iure ciuili cômisso: vt si amita nupserit filio fratris, vel filia fratris patruo, vir quidem punitur, sed mulier non punitur, si prætendat iuris ciuilis ignorantiam *l. qui in prouincia §. vlt. D. de rit. nupt. d. l. si adulterium §. 1.* quod & hac Nou. exprimitur. Mulier ius ciuile ignorare potest: ius gentium ignorare non potest. Vnde si fortè nupserit filio, punietur omnimodò, quia natura probrum admisit. Idem si adulterium commiserit, quia natura probrum est *l. probrum. D. de verb. sig.* Lactantius in Epit. Instit. *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium iure damnatur.* At nû punitur si nupserit filio fratris, dum existimat cum eo iure ciuili nuptias esse permissas. His cognitis, videamus quæ sit pœna incestarum nuptiarum. Iure antiquo dos caduca fit & fructus dotis *l. incesta. D. de rit. nupt.* & donatio propter nuptias *l. 4. C. de inc. nupt.* Liberi ex ea coniunctione suscepti spurii sunt *l. 1. C. Th. eo. tit.* Ergo non videntur patrem habere, cuius debeatur successio, vel qui debeat alimenta *l. si quis. C. eod. No. 89.* Bona contrahentium incestas nuptias seruantur liberis iustis vsque ad tertiũ gradum, & parentibus vsque ad secundum, & fratri, sorori, patruo, amitæ, nisi si quis ex his nuptiarum incestarum interpres & conciliator fuerit *d. l. si quis.* quæ exceptio in aliis etiam casib. locum habet *Nou. 117. & 134* Non possunt nisi inter eas personas facere testamentum. His personis deficientibus, bona publicantur. Hac Nouella augetur pœna. nam qui incestas contraxit nuptias, verberibus affectus, si humilior sit, si honestior, missa verberum castigatione deportatur in insulam. Sic exilium accipio in hac Nouella, cùm dicat liberos iustos pœna patris sui iuris fieri, constat autem sui iuris non fieri relegatione, sed deportatione: & verò etiam olim incesti pœna erat deportatio *l. si quis viduam D. de quæstione.* Consequens erat deportatione bona adimi: sed filiis iustis conseruantur, & iis quidem solis: filiis deficientibus publicantur. Grauior pœna irrogatur Osroenæ & Mesopotamię *No. 154.* quod in eis potissimum prouinciis nimium multi se incestis polluerent *l. aut facta. § vlt. D. de pœnis.* Et hanc quidem pœnam Iustinianus in futurum constituit. In præteritũ, id est, iam contractas nuptias solui iubet intra biennium. Puniẽdi, id est, rei correctione incestum excusatur *d. l. si adulterium §. incestum. l. 4. C. de inc. nup.* quia videtur fuisse inuoluntarium Aristoteles 5. *E. h.* [illegible]. Sed *d. l. 4.* iubet eas sine vlla procrastinatione dirimi. Iustinianus dotem non facit caducã,

A & statum liberorum confirmat, ita tamen vt cum iis qui ex iustis nuptiis procreati sunt patri succedant, non ex æquis partib. sed ex quadrante tantum, fisco quoque aliûm auferente quadrantẽ bonorum. Itaq. si vnus sit filius ex incesto, vnus ex iusto matrimonio, fiscus aufert bonorum quadrantem, ex reliquis bonis filius ex incesto prognatus fert tantùm sextantẽ & sicilicũ. Quod si qui diuortio non dissoluerint incestas nuptias intra bienniũ, hos subdit pœnis eisdem, quibus & illos, qui in futurum incestè coierint, & hoc amplius filiis legitimis adimit quadrantem bonorum. Sed huius pœnæ postea gratiam fecit habitantib. in Tyro *No 139. & Nou. 154.* B prouinciæ Osroenæ & Mesopotamiæ, vt Iustinus *No. 3.* Excusantur vicinitate Persarum, quibus nuptię nullæ sunt incestæ, & in præteritum indulgentur, in futurum districtè vetantur. Verùm enim pœnæ hac Nou. propositæ opponitur primum *Nou 117.* quæ damnatorum bona seruari vult cognationi vniuersæ. quod vtiq; in his criminibus locum habet, quibus nominatim legibus irrogata bonorum publicatio non est, non in ceteris, quæ specialiter bonorum publicatione plectuntur. Tum opponitur etiam *Nou. 134. §. vlt.* quæ bona punitorum non tantùm liberis conseruat, sed & parentibus vsq; ad C tertium gradum. Dico excipiendum esse incesti crimẽ. nec enim ea generali Constitutione voluit derogare Nouellis suis, sed veteribus legibus, quæ in multis variisq; criminibus bonorum publicationem inducebant: & eadem ratione nihil per eam derogatur *No. 117.* quæ bona eius qui posteaquam voto studioq; castitatis primam vxorem reliquit, vel stupro contaminauit se, vel secundam duxit, liberis addicit, vel his deficientibus fisco.

Secunda pars huius Nouellæ est de concubinatu, siue de liberis ex concubina susceptis, qui nothi dicuntur. Nothorum nomen non possis exprimere Latinè, sed pro eo naturalium vsurpabis, malè Haloander Spuriorum. nec enim sunt spurii. Ex Consti- D tutione Constantini liberi in concubinatu ea ingenua muliere suscepti, concubinatu in matrimonium conuerso, sui & legitimi fiunt, quam restituit Zeno *l. Diui C. de nat. lib.* Nô satis est sequi matrimonium, sed interuenire etiam debent instrumenta dotalia. *No. 18.* Dos, concubinatus abolitio, & nuptiarum argumentum est. Plautus Trinummo, *Me germanam meam sororem in côcubinatum tibi sic sine dote dedisse magis quam in matrimonium.* Sufficit & aliud quodlibet argumentum nuptiarum, quod modò sumatur ex scriptu *Nouell. 117. c. 2.* At Constitutio Zenonis E pertinet tantùm ad præterita, id est, ad eos qui filios habent ex concubina, vt per matrimonii coniunctionem eos possint facere legitimos: nihil verò ad eos pertinet, qui post eam Constitutionem ex concubina filios susceperunt, ideoq; ne post eam suscepti filii naturales, per nuptias iura legitimorum adipisci nequiuerunt. qua re torquebatur homines Zeno ad solutionem côcubinatus & matrimonii coitionem iustam. Sed Anastasius *l. Iubemus eod. tit.* etiam in futurum hanc rationem sobolis naturalis faciendæ legitimæ valere voluit. Est enim in ea separata oratione legendum, *In posterum nihilominus*: (quemadmodum Accursius F legit) qua clausula quod dixit initio legis, *In præsenti*, etiam in posterum seruari iubet. & adiicit, *Aliqua mulieres vxoris loco habentur.* Verior est secunda interpretatio Accursii, *Vxoris loco habentur*, id est, vxores sunt veræ, dotalibus instrumentis confectis, vt in fine ait. Sequitur, *Ex his sibi progenitos seu procreandos*: progenitos ante nuptias, procreandos post nuptias. Ait, *Pro eius sobole.* etiam suscepta post hanc legem & ante nuptias. His notulis si careat lex difficilis videbitur. Anastasio consentit Iustinianus *l. cum quis eod. tit.* eodem loco habens, tam editos post nuptias, quàm editos ante nuptias, quod in *l. nuper*, ita declarat, vt & G liberi ante nuptias suscepti legitimi sint, licet alii post nuptias editi non sint, vel etiam editi defuncti sint, vt *d. l. Diui*, & multo magis si grauidam puero concubinam in matrimonium duxerit, puer suus nascitur. Cur multo magis? Quia conceptus est in concubinatu, editus in matrimonio. In his autem qui non legitimè concipiuntur, tempus editionis spectatur, auctore Vlpiano, fauore liberorum, vt contrà fauore eorumdem tempus conceptionis spectatur. *l. & seruorum D. de stat. hom. Nou. 89.* Hæ Côstitutiones quas retuli, causam dederunt huic Nouellæ. In Zenonis enim & Anastasii Constitutione additur hic modus, Non H existentibus iustis & legitimis liberis: qui omittitur in Constitutionibus Iustiniani. Quapropter an habẽdus esset pro omisso ambigi poterat. Et hæc Nou. declarat habendum pro omisso, ac proinde etiam existentibus legitimis liberis ex concubina susceptos, matrimonii coitione suos & legitimos fieri. Habenti legiti-

mos liberos, mortua vxore, licet habere concubinam, non etiam vxore viua *l. 1. C. de concub. l. vlt. in fi. D. de diuor. l. vlt. in fin. C. com. de man. d. l. Diui*, & ita emendo atque interpretor Catonis illud, Quum coniunx tibi sit, ne res & fama laboret, Vitandum ducas inimicum nomen amici: vt ne sit quis simul vni mulieri maritus, & amicus alteri, ne vxorem habeat, & amicam. hoc enim est verum concubinæ nomen *l. 144. D. de verbor. sign.* Præterea Constitutio Zenonis loquitur de concubina ingenua: Constitutio Iustiniani, de liberta cum qua sit connubium. Libertæ appellatione cõtinetur etiam libertina. Sed de ancilla dubitari potest, an concubina manumissa cum liberis & ducta in matrimonium, liberi sui fiant. Et Iustiniano suos fieri placet *No. 18.* verũ ponit ibi non tantùm manumissam concubinam cum liberis, sed etiam liberis & matri impetratum ius aureorum anulorum, restitutosque natales. Manumissio libertinos facit: ius aureorũ anulorum, honorem & iura ingenuitatis tribuit: restitutio natalium ingenuos facit. Hodie ex *No. 78.* etiam manumissio sola ingenuos facit, & superuacuum est petere ius aureorum anulorum restitutionémve natalium: manumissio item matris sola, & contractus dotis cum ea habitus filios naturales ingenuos & suos facit. Exigit ergo Iustinian. *Nou. 18.* vt ancilla & liberi ex ea suscepti ingenui fiant. nam soli ingenui, iura suorum heredum, agnatorum, cognatorum habent: libertini cognationem nõ habent. Exigit etiam, vt nulli extent iusti & legitimi filii: quod Haloander perperam omisit. Porrò ex Iustiniani Constitutiones pertinent non ad futura modò, verùm etiam ad præterita, quæ nondum transacta, finita sunt. quod nominatim adscripserat *d. l. cùm quis. & l. nuper*, vt ipse testatur *Nou. 19.* sed ideo detraxerat eã clausulam edito Codice, quòd præcedentium Imperatorũ Constitutiones præterito tempori sufficerent. In hac No. nihil adiicit de præterito, quia satis intelligitur & hanc pertinere ad præterita, cùm sit interpretatio & appendix *d. l. nuper.* Id tamen adiicitur hac No. quod non fuerat cautum superioribus Constitutionibus, hoc modo filios naturales non tantùm patri suos & legitimos fieri, sed & consanguineos liberis iustis: denique hoc modo, ius etiam agnationis adquiri. quod non similiter fit per oblationem curiæ *l. communium. C. de nat. lib. No. 89.*

NOVELLA XIII.

De prætoribus.

NOn est de prætoribus omnibus, sed *de prætoribus plebis*, siue *de præfectis vigilum*. Qui olim Romæ præf. vigilum dicebatur, & in prouinciis [illegible] *l. vlt. §. legati. D. de mun. & hon.* vt in Ægypto Straboni [illegible], & Constantinopoli, [illegible], cœpit ex hac Nou. in vrbe C. P. appellari prætor plebis: quam appellationem durasse post Iustinianum ea eo apparet, quòd in *d. §. legati & l. 2. D. de ser. fug. & tit. de off. præf. vigil.* qui appellatur præf. vigilum siue nyctostrategus, in libris Basilicῶν est prætor plebis. Primus Augustus Romæ incendiis arcendis & excubiis agendis septem constituit vigilum cohortes ex libertinis, vt alii plerique auctores scribunt, & Vlpianus noster in fragmẽtis. Vigilibus, præposuit Tribunos, & super omnes præf. vigilum *l. 3. D. de off. præf. vig.* quem constituit tantum pro tempore, vt Dio scribit, & ideo extra ordinem constitutus dicitur *l. 2. D. de orig. iur.* Constituerat & antea vicomagistros, quos Dio vocat [illegible], qui etiam durauerunt diu cùm Romæ tum Constantinopoli: & in descriptione antiqua vrbis Cõstantinopolitanæ, Vicomagistros, inquit, quibus per noctem tuendæ vrbis cura mandata est. Sed confectamus modò præfect. vigilum cum prætore plebis. Præfectus vigilum cognoscit de raptoribus, inuasoribus, furibus, receptatoribus, effractoribus, incendiariis *d. l. 3.* Cognoscit & de his ex hac Nou. prætor plebis; itemque de sicariis & adulteris. Ius fustium, flagellorum, virgarum præf. vigilum habet *l. 3. & l. vlt. D. eod.* & ius gladii in seruos fures *l. pen. D. de cond. caus. da.* vel in fugitiuos *l. vlt. D. de off. præf. vig. l. 1. D. de seru. fugit.* quia sui furtum faciunt *l. 1. C. de ser. fug.* Alia facinora quæ grauiorem animaduersionem desiderant, remittit ad præfect. vrbi *l. 1. C. de off. præfect. vigil. l. 3. §. vlt. l. vlt. D. eod.* Prætor plebis ius gladii habet etiam in liberos homines. Constituebatur præfect. vigilum iudicio & electione præfect. vrbi. Prætor plebis non constituitur sine symbolo & probatoria principis. Inuenio etiam equites Romanos & ceteros præter illustres & perfectissimos, impetrata venia ætatis, mores suos probasse præfect. vigilum *l. 1. Cod. Th. de his qui ven. æt. imp.* pro quo Iustinianus substituit prætorem *l. 2. C. eod.* Prætorem igitur plebis intelligam ex hac Nouell. Id summè notandum est, quod hac No. de seditiosis & factionariis cognitio prætori plebis mandatur, quæ propria videtur præf. vrbi fuisse *l. 1. §. quies. D. de off. præfect. vrb.* vbi populares eodem sensu dicit, quo populum Prasinianorum Capitolinus *in Vero*, vt docui *Obseruationum 8.* Sed ex hac Nouell. Iuliani antiquus interpres notat, non tantùm præf. vigilum, sed & prætorem plebis quasi adiutorem præf. vrbi seditiones plebis compescere, & eos qui à coloribus & partibus quas tuentur nomina accipiunt. Præf. vigilum creabatur ex equestri ordine, vt Dio scribit: Vicomagistri ex plebe. Suetonius *in Augusto*, Vicos tuentur magistri ex plebe cuiusque viciniæ. Prætorem plebis Iustinianus creari vult ex senatorio ordine, vt tutelatem, liberalem, fideicommissarium, & ceteros, puta ex viris illustribus vel ex spectabilibus Comitibus consistorianis, vel ex viris clarissimis tribunis prætorianis & notariis, vel ex his qui magistratum in prouinciis gesserint: vbi eleganter interpres Iuliani, Si ex eis constituti non sunt prætores plebis poterit eis dici, Subripuistis principi, id est, per obreptionem facti estis prætores plebis: quod [illegible] vocant Græci. Præf. vigilum habuit suum forum, & officiales, & commentarienses. Prætori plebis hac No. datur adsessor, xx. milites, & xxx. matricarii: & matricarios Iuliani interpres definit esse eos, quorum opera spongiis, hamis, dolabris, siphonibus & aliis ferramentis incendia extinguũtur, perfodiuntur parietes, diruuntur ædificia, quasi matricularios, quòd in matriculam siue commentarium prætoris plebis relati sint, vel potius quasi maretianos, quia [illegible] Cedrinus interpretatur. [illegible]. Prætores collegæ consulum sunt, non quòd sint pari imperio (maius enim est imperium Consulis, & superior magistratus *l. 4. D. de receptis*: siue maior Festo est consul) sed quod iisdem auspiciis creentur. & inter se quasi collegæ auspicia turbare aut retinere possint, & quod ita rogentur prætores vt Collegæ Consulum sint, quodque quasi participato magistratu se inuicem collegas soleant appellare. Plinius *in Panegyrico*, Consul pleraque ad prætores remittebat, atque ita vt collegas vocaret. M. Tullius IX. ad *Atticum*, Prætores ita rogantur, vt collegæ consulum sint. Neq; tamen hoc sensu Sabinus scripsit collegam à magistratu tutorem dari posse *l. vbi D. de tut. & curat. dat.* alioquin posset à prætore Consul dari, quod est falsum. Sed collegam accepit pro eo qui pari imperio esset. *l. collegarum, D. de verb. sig.* [illegible]. Ius ciuile sobsequitur ius prætorium *l. Scio. D. de testib.* & prætor, vt dicitur, lex loquens est: lex, mutus prætor. [illegible]. Plinius *in Panegyrico*, Parum est vt consul in curiam venias, nisi & conuocas, vt intersis senatui, nisi & præsides, vt censentes audias, nisi & perrogas.

Consistorianῶν] Basilica [illegible], quod exposui *Obser. VII. cap. X.*

[illegible].] Hoc nomine depeculatio significatur. [[illegible].] Beneficiarios malim interpretari. Etsi cùm Festo beneficiarii sint milites, qui vacationem habent munerum grauiorum, vt mensores, veterinarii, fabri & alii qui enumerantur *l. vlt. D. de iur. im.* putem hic significari exploratores & indices, quos pro huius ministerii præmio habeat prætor plebis immunes. Tertullianus *de fuga in persecutione*, In matricibus, inquit, beneficiariorum & curiosorum, inter tabernarios, & lanios, & fures balnearum, & aleones continentur: vbi sanè beneficiarios, & curiosos non accipiam pro his, qui curam habent cursus publici, vt docui *l. 5. C. de can. larg. tit. & tit. de curiosis.* sed vt hoc loco, pro delatoribus, à quibus & delatoria curiositas dicitur *l. 6. D. de iure & fac. ignor.* Cæsari, Plinio, Agathio aliter beneficiarii sunt corporis custodes siue protectores, & buccellarii.

NOVELLA XIIII.

De Lenonibus.

ALii sunt lenones, alii productores. Hæc Nouella est *de lenonibus*. Lenones sunt ad quos scortorum captura redit, qui simul cum scortis ipso iure infames sunt. Ius etiam capiendi hereditates & legata scortis Domitianus ademit: quod non obtinuit. Attamen in scorta stuprum commissum legibus non vindicatur. *l. si ea quæ stupro. l. quæ adult. C. ad l. Iul. de adult.* nam & scorta non censentur, nisi quæ professæ sunt impudicitiam apud Ædiles. Cor. Tacitus 2. Vistilia licentiam stupri apud Ædiles vulgauerat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarũ aduersum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Productores sunt earũ etiam mulierũ, in quib. stupra cõmissa legibus vindi-

vindicantur, vt Asconius Pædianus scribit. Non malè antè hæc Nou. iūgitur superiori. nam prætoribus plebis de lenonibus cognitionem dat, & in vniuersum tollit prostibula & lenocinia omnia, quæ fuerunt tamen & ab aliis iam ante sublata, vnà cū vectigali eo, quod ad fiscum inde redibat. *l. vlt. C. de spect. & sca.* Id fuit aurum lustrale, vt in Nou. Theodosii *de lenonibus* hæc verba declarant, *Cùm Florentius lenonum calliditate damnabili circumuentam veterum videret incuriam, vt sub cuiusdam lustralis præstationis obtentu corrumpendi pudoris liceret exercere commercium.*

NOVELLA XV.

De defensoribus ciuitatum.

DVæ superiores sunt *de prætoribus plebis*: hæc est *de defensoribus ciuitatum*, qui defensores plebis dicuntur. *l. 1. C. de offi. iurid. Alex. l. 4. & 5. C. de defens. ciuit.* & magistratus sunt vice præsidum, vt diximus *Nou. 8.* Preses est magistratus magistratuum. Et promouentur confirmanturq; defensores plebis sine impendio vllo sola auctoritate præf. pretorio, vel quæstoris *No. 75.* creantur decreto ciuitatis. *Nou. 8. l. 8. C. de def. ciuit. l. iubemus. C. de episc. audi.* etiam inuiti & iurati. Et Christiani soli *d. l. 8.* vt aduocati *l. vlt. C. de postul.* & officiales iudicum *l. 9. C. de d席n. off.* & primates Alexandrinæ plebis *l. 6. C. de episco. audi.* Vt verò vrbs Roma habuit Senatum, Consules, Tribunos plebis, ita & aliæ ciuitates quædam habuere pro Senatu curiam, pro Consulib. Duumuiros, pro Tribunis plebis, defensores plebis, quædam defensores tantùm *l. in hac C. de donat.* Horum munus fuit olim quinquennale *l. 4. C. de defen. ciuit.* Ex hac Nouella est biennale. Apud eos fiunt insinuationes testamentorum & donationum testationes, depositiones, conficiuntur & eduntur acta etiam aduersus potentiores vel præsides ipsos *d. l. in hac l. 9. C. de defen. ciuit.* qua de causa & archiuum habent siue scrinium, & scriniarium vnum, & exceptorem, & officiales duos. Cognitionem olim habebant in causis pecuniariis vsque ad aureos L. *l. 1. C. eod.* ex hac Nouel. vsque ad CCC. & rei iudicatæ executionem habent: & qui fortè plus petit dolo malo, vt causa à defensore transeat ad præsidem, litem amittit, reuocata veteri plus petentium pœna. Quod & ad Duumuiros trahi potest. nam & ii vsq; ad certam summam iudicandi ius habent *l. inter D. ad municip. & 5. Sentent.* Paulus *tit. 5.* ideoque si quis fortè supra eam quantitatem petat ne Duumuiri iudices sint, causa cadat. At verò tentauit quis, forsitan motus quingenorum & quinquagenorū frequenti mutatione, & eo quod proditum est, posse eos tutorem dare vnà cum ciuitatis episcopo, si pupilli facultates non excedant D aureos. *§. penult. Instit. de Attil. tut.* posse etiam defensores ciuitatum de causis ciuilibus cognoscere vsque ad D aureos: nisi admonueto longè aliam esse rationem eorum quæ legis, & eorum quæ iurisdictionis sunt, tutoris dationem legis esse, causarum cognitionem iurisdictionis, nec mendo laborare vllo *l. 1. C. de defen. ciuit.* cùm vsque ad L. solidorum summam minores causas dicat, quæ vtique non essent minores, vsque ad D. nam & eadem est minorum facultatum siue paupertatis definitio in *l. 10. D. de accus.* & Constantini Prophyrogennetæ No. *περὶ ἀναδίνων ...* Porrò cognoscunt etiam defensores ciuitatum de leuioribus criminibus. maiora enim remittunt ad præsidem *l. 7. C. eod.* & prehensionem habent ex hac Nou. quæ negatur *l. 5. C. Th. de exh. reis.* & ab eis appellatur præses. Malè ergo quidam negāt defensores habere iurisdictionem. Et nihil obstat quòd dicitur, non cōficere eos acta his de rebus quæ iurisdictionem desiderant, quæque pendent ex præsidum imperio & forensi magnitudine dignæ sunt, vt cùm emancipandus vel manumittendus quis est: quæ tamen Accursius malè opinatur fieri apud defensores posse, cum *l. pen. & vlt. C. de emancip. lib. & l. vlt. C. de vind. lib.* iudices exigant, apud quos sit legis actio.

NOVELLA XVI.

De Clericis.

HÆc No. est veluti accessio ad *No. 3.* vtraq; est specialis, hoc est pertinet vtraque ad maiorem ecclesiam Constantinopolitanam, cui erant connexæ aliæ tres ecclesiæ, quarum clericis maior ecclesia suppeditabat annonas. In his ecclesiis vt restitueretur antiquus clericorum numerus, vetuit *No. 3.* Iustinianus in locum demortui alium ordinari, donec corpus clericorū redusset ad veterem numerū: nunc adiicit, vt si fortè in vna ecclesia nondum redierit ad veterem numerum, in alia redierit, adeò vt in lo-

A cum defuncti alium in ea substitui sit necesse, is adsumatur ex his qui in alia abundant, non nouus ordinetur.

NOVELLA XVII.

De mandatis principum, & præsidibus.

MAndata dat princeps præsidibus, quibus iurisdictione eorum formam modumque imponit certum. *No. 26.* veluti, vt multam dicere, vt damnare in metallum, vt gladio punire possint, vt perpetuis vinculis damnare non possint, vt relegatos ab alio restituere non possint: & non tantùm iurisdictioni, sed
B etiam vitæ & moribus, veluti, vt ne fœminam prouincialem in matrimonium ducant. *l. si contra. C. de nupt.* ne dona vel munera accipiant. *l. solet. §. vltim. D. de offic. procons.* Dantur etiam mandata his qui extra ordinem in prouincias mittuntur, veluti Comitibus consistorianis, & tribunis notariis *l. 1. C. de mandat. pr.* Dantur & præfect. prætorio *l. 2. C. de off. eius qui vic. al. iud. obt.* Ea Greci vocant *ἐντάλματα* & *ὑπομνήματα* *No. 26.* & *ὑπομνηστικά* tanquam mandata ea quæ legatis dantur. *Nou. 25.* secundum libros *βασιλικῶν.* Est autem hæc Nouella veluti mandatorum quæ presidibus dantur formula quædam & liber, quem iubet etiam de-
C poni in sacro laterculo inter ceteras notitias, leges & formas gerendæ Reipub. vt *Nou. 25. 26.* & sunt ex hoc libro mandatorum notanda potissimùm capita quæ sequūntur. Prætermittam ea quæ exposui *Nou. 8.* & quod de bonis damnatorum *Nou. 12.* Vt præsides circenses factiones compescant. sic *δήμους* interpretor. Vt leuiores & vilium personarum lites ex non scripto definiant, minuendorum sumptuum causa, & omnino gratuitò, vt *Nou. 58.* Regulariter lis ex scripto agitur, sententia ex scripto, ex libello, periculo, tabella recitatur. Non satis est scribi sententiam, recitanda etiam est partibus ex scripto per iudicem ipsum, vel si il-
D lustris sit iudex, per officium, vt ostenditur in tit. *De sententiis ex periculo recitandis.* Inter viles personas aut de re modica sententia recitatur ex non scripto, & sportularum exactio nulla est. Sequitur, vt ne quos presides prouinciarum admittant quocunque ex foro prodeāt inspectores vel discussores formarum, portuum, itinerum, pontium, statuarum, murorum, operum publico loco inædificatorum, quæ plerumque grauant prouinciales, sine sacra pragmatica; quod congruit cum *l. vltim. C. de discus.* & vt expectent secundam pragmaticam, siue iussionem secundam, vt fit *Nou. 124. & edicto. 12. & Nou. 24. 25. & seqq.* Et vt nullos
E admittant quæsitores hæreticorum: quam potestatem sæpe nefarii quidam à principe postulabant, vt sub hoc prætextu calumniis oneratent, & expilarent plebem innocentem & piam, quę ratio etiam repulit quæsitores latronū, & quæsitores armorum *No. 80.* & hoc de quæsitoribus hæreticorum repetitur edicto secundo. Si quid canonicum inciderit, vt id præses disceptet vnà cum metropolitano. quod nō malè Iuliani interpres notat corrigi *Nou. 123.* qua vetantur canonicis causis immiscere se præsides, id est, quę sacris canonibus deciduntur, & ecclesiasticam censuram desiderant. Vt ne præsides *λόγους* dent in longius tempus,
F quàm dierum XXX. Intelligit *λόγους ἀσυλίας & συγχωρήσεως*, vt *Nou. 128. & edicto 2 & 13.* qui consensu episcopi dantur iis, qui ad ecclesiam confugiunt metus causa, dum scilicet vim, iniuriam, sæuitiam potentiorū, vel dominorum, vel patronorum, pertimescunt, vt hæc No. apertè demonstrat & *l. 4. & vlt. Cod. Theod. de iis qui ad eccl. conf.* Vis asyli hæc est, vt inde inuiti non extrahantur. Quid igitur, si quis iudicio experiri cum eis velit? Aut ciuile iudiciū id est aut criminale. Si ciuile, vocari in ius possunt, & per se aut per procuratorem causam agere: vocari, inquam, non rapi: & si venerint aut miserint procuratorem, in cōdemnatos fit exe-
G cutio iudiciorum more, saluo iure asyli. nec enim ante constitutum tempus asylo extrahi possunt. Si nec venerint, nec miserint procuratorem, ob contumaciam fit missio in possessionem bonorum, secundum ea quæ constituuntur in *l. vlt. C. de iis qui ad eccle. conf.* quæ hunc ordinem constituit, siue confugiens fuerit priuatus, siue publicus debitor, nec pro eo vult Episcopū vel œconomum conueniri. quare abrogatur *l. 1. C. Th. de iis qui ad eccle. conf.* In causa tamen tributorum debitoribus nō seruatur ius asyli, & pro eis œconomi, vel defensores ecclesiæ tenentur, nisi eos exhibuerint, ex hac *No. & edicto 13.* Si iudicium est crimina-
H le, non seruatur ius asyli, exempli gratia, sicariis, adulteris, raptoribus virginum, vt hac No. cauetur, & *37. & 117.* Constantinus Nouel. *περὶ φονευόντων καὶ ξίφει.* *Ἡ μὲν Μωσέως νομοθεσία ...* & ratio aperta, quòd

innocentes asyla tueantur, non nocentes. Sequitur de apochis A
tributorum, vt eas curent præsides ab exactoribus tributorum
ita cõfici, vt prædiorum nomina exprimant, & tributorum quæ
prædiorum nomine illata sunt modũ, & capitum item modum,
iugerumque siue iugorum, aut centuriarum, siue quo alio no-
mine pro consuetudine regionis mensuræ agrorum vocentur.
nam alii iugis, alii iugeribus, alii versibus, alii centuriis, alii libris,
alii parallelis agros metiuntur. Idem repetitur *No. 124.* Vt si du-
bitetur de possessionibus, quę tributa debent, vel de tributorum
modo: exempli gratia, si multo plura prædiorum iugera esse di-
cantur, quàm sint, consulantur tabulæ censuales, & vt censito- B
res, quos *No. 128.* vocat τῶν δημοσίων ἀπογραφῶν φύλακας, edere co-
gantur veras, & cum omni subtilitate confectas ἐκδόσεις, id est, ex-
emplaria publici census, vt Iuliani interpres exposuit rectè, & vt
eius rei disceptatio referatur ad præfect. prætorio: interim verò,
vt absque præiudicio collatores inferant quę diu præstiterunt, &
vt venditio prædiorum non inhibeatur à decurionibus vel cen-
sualibus, qui exactioni tributorum incumbunt, etiam si emptor
non idoneus esse dicatur, si modò vẽditor in se periculum reci-
piat: & vt ea res apud præsidem disceptetur sine sportulis, & im-
pendio nullo. Conuenitur ergo primùm emptor tributorum C
nomine quasi possessor, deinde venditor quasi fideiussor. Se-
quitur, vt præsides dum circumeunt prouinciam, & officiales at-
que milites eorum suis annonis contenti sint, neque sumptibus
vel angariis prouinciales onerent, vt *No. 128. l. vltim. C. Theod.
de officio omn. iudic.* qua in re derogatur Nouel. Maioriani *de cu-
rialibus*: & aliud caput *de patrociniis & redemptionibus aliena-
rum litium*, quod exposuimus *Obser. 8. cap. 31.* Sunt & alia quæ-
dam ad hanc Nou. pertinentia exposita *eodem lib. cap. vltim.* &
6. ca. 13. Pertinere etiam ad causam patrociniorum videtur quod
est in hac Nouella, vt ne quis alienos colonos vel adscriptitios (hi D
sunt serui, illi liberi) suscipiat, & nisi eos confestim restituat, vt
terram desertam defectamque colonorum vel adscriptitiorum
penuria suscipere cogatur, & pro ea fisco solemnia tributa præ-
stare, quam terræ adiectionem vocat ἐπιβολήν. & in eum locum
eleganter Iuliani interpres. Nota, inquit, quando terra deserta
nõ fertilibus agris, sed damni causam præstantibus personis im-
ponitur. Regulariter ἐπιβολὴ siue adiectio minus idoneorũ fun-
dorum fit, si fertilibus steriles imposueris, vt si terra sterilis & de-
fecta à domino deserta est, ne quid fisco depereat, ei qui alios e-
iusdem substantiæ, eorumdemq; bonorum agros possidet, ter-
ra sterilis imponitur, vt eius onera agnoscat. *l. 10. & 12. C. de om.
agro des. No. 128. 166. 168.* Eiusdem substantiæ possident bona
coheredes, & socii, & possessores, qui eidem domino canonem
pensitant, vel qui in tabulas censuales coniunctim referuntur.
Sed ex hac Nou. terræ desertæ & defectæ imponũtur etiam his,
qui damni causam dederunt, seductione colonorum, licet eius-
dem substantiæ prædia non possideant. Id quoq; ad patrocinio-
rum & redemptionum causam pertinere videtur, vt ne quis alie-
nis prædiis titulos, tabulas, signa, characteres suos imponat, vel
sinat imponi per causam patrocinii, & deterrendi aduersarii cau- F
sa: quod etiam repetitur *Nouel. 164.* & nos exposuimus *l. 3. C. de
bon. vac.* & sunt in Codicis *lib. 2.* tres tituli, *De his quo poten. no-
mi.* &c. ne potentiorum tituli alienis prædiis adfigantur: *Vt ne-
mo pr. &c.* ne prædia sua vel aliena muniat quis falso titulo prin-
cipis, vel suspenso velo regio: *Vt nem. lic. sine iud.* &c. ne quis rei
detentæ ab alio, de qua cum eo litigat, ante sententiam signa vel
δείγματα sua imprimat, etiam si contendat esse suam, vel sibi obli-
gatam: post sententiam, & generaliter suo prædio à se possesso
signa sua & characterem quemlibet imprimere posse. Characte-
rem dixit Nou. Tiberii *de diuinis domibus.* Ἐπὶ τούτῳ ἐ... τῶν G
θείων οἴκων... Priuati homines, si egestate laborant, litigant
gratis: Fiscus autem semper litigat gratis. quod Iuliani interpres
esse relatum ait 1. *libro Codicis* titulo competenti. Imò neque re-
latum id est *libr. 1.* neque vllus est *libr. 1.* hac de re titulus compe-
tens. *Libro tertio* est titulus competens *de sportulis & sumptibus
in diuersis iudiciis faciendis*, quo desideratur vltimo loco Græca
Constitutio Iustiniani *de modo sportularum*: & ea (vt suspicor)
cautum fuit, nullas à fisco sportulas præstari, & introducta con-
dictio in triplum in eos, qui quid supra modum sportularum ex-
egissent. *§. tripli. Institut. de act.* [Ἀπὸ πατέρας] Patres ciuitatum in- H
telligit, de quibus *l. 3. C. de his qui sport. mun. suscip.* [Ζυγοκε-
φάλων.] Hoc exposuimus in *l. 2. C. vt nemo. lic.
in coemp.*

NOVELLA XVIII.

*De hereditaria portione, & de collatione dotis, & de diuisionibus bo-
norum, & de infitiatoribus, & his qui alienas res tenere
deprehenduntur, & de his qui ex ancilla na-
scuntur.*

VT superior Nouella vtraque lingua scripta fuit, ita fuit eti-
am hæc scripta Latinè ad Salomonẽ PP. Africæ, vt decla-
ratur *No. 66.* Sunt autem eius ferè sex capita. Primum est *de mo-
do legitimæ portionis ex testamento debitæ liberis*, ne testamentum
per querelam quasi inofficiosum rescindant. Hæc portio debitũ
dicitur hac Nouella, & pleniori oratione, debitum bonorum
subsidium *l. si totas. C. de inoffic. do.* & legitima portio, vt Græcè,
νόμιμον μέρος, νόμιμον λάχος, νόμιμον ποσότης: quanquam legitima
siue debita portio sit propriè, quæ ab intestato capitur: hæc quæ
ex testamento capitur, propriè legitimæ portionis portio est,
§. sed hæc Instit. de inoffic. testam. quarta legitimæ partis. *l. Pap.
§. quoniam. D. eodem titul.* quarta debitæ portionis, quarta ab
intestato successionis. *l. parentibus. l. quã nuper. C. eodem tit.* & in
No. 1. quarta τῆς ἐξ ἀδιαθέτου, licet nonnunquam ab intestato de-
beatur veluti, factis codicillis sine testamẽto. nam vt lex Falcidia
propriè ad testamenti causam pertinet, trahitur tamen & ad cau-
sam intestati *l. filiusfam. D. ad l. Falcid.* ita & lex Glicia propriè
pertinet ad testamẽta: trahitur tamen ad codicillos factos ab in-
testato. Debitũ naturale propriè est successio ab intestato. *l. sci-
mus. §. illud. C. de inoffi. testam.* sed & ex testamento debita por-
tio debitum naturale dici potest, quia natura debitæ successionis
portio est. Ceterùm ius ciuile eam portionem taxauit: lex Glicia
primum ad modum quadrãtis legitimæ portionis, non obseruata
to numero liberorum, deinde Iustinianus hac Nou. ad modum
trientis, vel semissis, vel dodrãtis pro numero liberorum: trien-
tis, si non plures sint quatuor, semissis, si plures sint quatuor, do-
drantis, si liberi masculi sint curiales, vel fœminæ curialibus nu-
ptæ: atque ita Iustinianus auxit portionem ex testamento debi-
tam liberis, ad excludendam querelam: auxit & debitam parẽti-
bus vtriusque sexus, & debitam fratribus, turpibus personis he-
redibus institutis. Nam generaliter ait, se augere portionem de-
bitam his omnibus, qui ea non relicta de inofficioso testamento
queri possunt. quæ clausula malè à Iuliano coangustatur ad libe-
ros, cùm iam satis dixerit suprà non de filiis tantùm, sed generali-
ter de liberis. Auget igitur portionẽ omnibus personis exhere-
datis vel præteritis, qui pro exheredatis habentur ad finem trien-
tis vel semissis, quo non relicto inofficiosi querela cõpetit. Quin
& ex sententia Iustiniani dicam auctam esse portionem debitam
ex lege Falcidia institutis liberis vel parentibus, & oneratis præ-
statione legatorum aut fideicõmissorum: alioquin melior esset
cõditio exheredatorum quàm institutorum: nec tamen æquum
est, vt ferãt minus instituti, quàm non instituti. Sed & in Orien-
te communi consensu fuit porrectus etiã huius No. modus ad
Falcidiam extraneis heredibus institutis: non sic in Occidẽte. Il-
lud etiam notandum est, Iustinianum augere portionem liberis
non tantùm ex testamẽto patris, sed & ex testamento matris, &
ceterorum parentum vtriusque sexus. nam & olim, vt in matre
exemplum ponam S.C. Orficiano filio legitimo herede consti-
tuto matris. D. Marcus (quo auctore factũ est S.C. Orficianum)
filio etiam ex testamento matris legitimam portionem dedit, vt
Nicephorus Callistus scribit: sicut S.C. Tertulliano matre le-
gitima herede constituta filii. D. Pius (quo auctore factum est
S.C. Tertullianum) matri etiam ex testamento filii legitimam
portionem dedit, vt Zonaras scribit: & similiter, vt ex Constitu-
tione Iustiniani nepotes ex filia auo succedunt ab intestato cum
patruis, & auunculis, & cum consobrinis, non deducta tertia, &
cum agnatis non deducta quarta. Deductio quartæ tollitur *l. vl-
tim. C. de suis & legit. her.* Deductio tertiæ hac Nouel. & *Nou.
118.* atque ita abrogatur *l. si defunctus C. de suis & legit. her. & l.
illam C. de collat.* Quartæ & tertiæ deductio fiebat ex Constitu.
Valentiniani & Theodosii *l. si defunctus Cod. Theo. de leg. her.*
cui Arcadius & Honorius de dotis & donationis propter nuptias
collatione quædam addiderunt in *l. nepotes C. Th. eod.* quæ ci-
tatur *d. l. illam.* Vt igitur nepotes ex filia sine vlla deminutione ab
intestato veniunt, ita & ex testamento eis portio relinquẽda est,
ne de inofficioso agant: & generaliter liberis & parẽtibus, qui ab
intestato defuncto succedere possunt iure ciuili vel iure præto-
rio, satisfaciendum testamento est. His qui ex latere veniunt, li-
cet ab intestato rem habituri forent, testamento satisfaciendum
non

non est, nisi fratribus consanguineis, si turpes personæ heredes instituantur. Id etiam adnotandum est, Iustinianum augere portionem debitam liberis procreatis ex iustis nuptiis, etiamsi sine dotalibus instrumentis copulatæ sint nuptiæ, cõsensus enim nuptias facit, non dos *l. vlt. §. 1. C. de don. ante nup. l. vlt. C. de repud. Nou. 22.* Maiorianus tamen omnino dotem exegit *No. de sanctim. & vidua.* Vult etiam Iustinianus eandem portionem relinqui naturalibus, per nuptias dotalesque tabulas legitimis effectis. nam vt naturales efficiantur legitimi, non satis est nuptias contrahi cum concubina, sed etiam dotalia instrumenta interuenire oportet, vt dictum est *No. 12.* & ita tam Græci, quàm Latini interpretes accipiũt hunc huius Nouellæ locum *[illegible]*, hoc idem obtineat, & Iulianus longè aliter, nempe vt eodem iure sint liberi ex priore matrimonio, sine dotalibus instrumentis procreati, & liberi ex posteriori matrimonio, confectis dotalibus instrumentis suscepti. quod est ex *No. 117.* sed huic profectò loco non congruit. & quod hoc loco refertur non est ex *No. 117.* quæ longe post hanc edita est, sed ex anterioribus Constitutionibus, puta ex *l. cum quis & l. nuper C. de nat. liber.* Nec omittendum quod de dodrante Iustinianus ait debito liberis curialibus, repetitum est *No. 38.* quæ tempore prior est. Vt enim plus erat relinquendum liberis curialibus, quàm ceteris curialibus, nempe quarta bonorum omnium, ceteris quarta legitimæ portionis. *l. vlt. C. quan. & quib. quar. pars,* &c. ita hodie plus curialibus liberis debetur quàm ceteris Curialibus enim dodrãs bonorum omnium, ceteris triens vel semis legitimæ partis. Id quoque notandum est, relinquendam esse liberis & parentibus portionem legitimam pleno iure, non deducto vsufructu: quin & vxori relicto vsufructu bonorum, legato nõ contineri portionem legitimã, id est, in ea portione vxorem sibi vindicare vsumfru. non posse rectè. An & extraneo herede instituto & legato vsufructu bonorũ omnium, plenam Falcidiam heres deducit, & præstat dodrantis vsumfructum? Minimè Quid ergo? Æstimatur vsusfructus *l. Computationi. D. ad leg. Fal.* Finge, Gaius legauit Titio vsumfructum bonorum omnium. Bona eius cum ex eorum fructu quotannis redigerentur x. æstimãtur cc. ad rationem, vt dicitur, vnius pro xx. Dodrans igitur est cl. Vsusfructus autem legatum, quia sexagenario legauit, æstimatur l. facta computatione annorum quinque. Vel etiam si legauerit agenti, ætatem xlv. annorum, vsusfructus æstimatur cl. facta computatione 15. annorum qui ætati legatarii ad annum sexagesimum desunt. His casibus legatum vsusfructus bonorum omnium valet, & Falcidiam nõ patitur, quia nõ excedit æstimationem dodrantis. Sed si legetur vsusfructus quadragenario, cc. legatum æstimatur, atque ita absumit bona, & locus est Falcidiæ Præstabit ergo legatarius heredi l. pro Falcidia. & hæc est sententia *l. omnium D. de vsufruct. & l. 1. §. si vsusfructus in fi. D. ad leg. Falc.* Obstat tamen quod dicitur, heredem Falcidiam habere debere, & Falcidiæ fructus *l. 25. §. fructus l. 14. §. 1. D. eod. l. mulier. §. si heres D. ad Treb.* Sed hoc ita procedit, si non sit legatus bonorum vsusfructus. nam vsufructu legato, tueri debet heres voluntatem defuncti, si legatum non excedat dodrantis æstimationem, vel si excedat, inire debet æstimationem vsusfructus, & ex ea Falcidiam retinere, qua pecunia statim vtetur fruetur arbitratu suo. Rursus obstat *d. §. si vsusfructus in princ.* quo non æstimandum vsumfructum, sed ex eo, id est ex fructibus quasi ex corporibus, quartam retinendam ait. Veteres vsumfructum æstimabant. Aristo & Iulianus putant ex eo quasi ex corporibus quartam partem retinendam: quod hac distinctione facile explicabitur. Aut constat locum esse Falcidiæ, aut non. Si constat interuenire Falcidiam, vt ex ceterorum legatis, ita ex legato vsusfructus fundi quarta pars detrahitur pro rata, secundum Aristonis sententiam *l. 5. D. de vsufruct.* Si non constat de Falcidia, & vsusfructus fundi legatum, secundum Veterum sententiam, & cetera omnia legata cõmuni calculo necessario subiiciuntur, vt sciatur, quãti sunt bona, quanti legata, atque ita ponitur ratio legis Falcidiæ. Idemque est si vsusfructus tantum legetur, velut vsusfructus bonorum omnium, & dubitetur de Falcidia. nam & hic necessariò vsusfructus bonorũ omnium æstimandus est, num excedat dodrantem bonorum. Sed rursus his duobus casibus totum vsumfru. æstimari, vt sciatur quantum sit in legato: Falcidiam autem nõ ex æstimatione deduci, sed ex fructu Accursius putat in *d. §. si vsusfr.* quod est falsum: repugnat enim *d. l. computationi.* repugnat *d. §. si vsusfructus,* qui veterum sententiam non rectè opponit sententiæ Aristonis, nisi veterum sententia hæc est, habita æstimationis

A Falcidiam detrahi. Hęc in extraneis heredibus. Eadem ratio non seruatur in liberis aut parẽtibus heredibus institutis. Nam vxori legato vsufructu bonorum omniũ, ex vsufructu detrahitur triens, legatario bes præstatur ex hac Nouella. qua in re emendat ius vetus (vt Accursius sentit) citata *l. vxori meæ. D. de vsufr. leg.* & verbis Nouellæ demonstratur satis, cùm id iuris dicitur habere prætextum, de cetero tamen fieri vetatur. Idem ergo fuit olim hac in re ius extraneorum & liberorum. *l. 18. C. de exc. tut.* nisi fuisset adiectum, vt fruerentur mater vnà cum filiis; vt in oratione *pro Cæcinna, & l. si mulieri D. de vsufruct. accresc.* Plena &

B pura debetur legitima portio. Pura à die & conditione *l. 32. 32. 36. §. cum autem. C. de inoff. test.* nisi bona mente dies vel condicio apponatur *l. 25. C. eo.* qua ratione etiam excusatur substitutio pupillaris. *l. 26. C. eod.* idemque dictum de portione debita patrono *l. sine patronus. §. 1. & 2. D. de bon. patro.* in qua hæc verba, *Sine conditione & dilatione,* videntur esse ex Constitutione Græca Iustiniani de iure patronatus, in qua ita est, *[illegible]*. Pura etiam debet esse ab omni onere legati & fideicommissi, & inde ratio dubitandi ad *l. 12. C. eod.* sicut portio debita patrono *l. 28 D. de leg. 2.* quibus exemplis for-

C titer defendi potest, sicut patronus qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cauit, non tenetur *l. si patronus D. de donat.* ita liberos, qui legem Glicianam se omissuros cauerunt non teneri, cùm tamen heres extraneus qui se legem Falcidiam omissurum cauit teneatur *l. vlt. C. ad leg. Falc.* & olim hæc tantum fuit differentia inter patronum & liberos, quòd liberti debitam portionem libertates minuebant, patrono debitam non minuebant: hodie tamen & hanc minuunt ex Constitutione Iustiniani Græca, de iure patronatus. Item liberi heredes instituti ne parentibus quidem paternis & cognatis, id est, ab eodem patre pro-

D genitis fratribus præstant legata supra portionem legitimam, quia nec extranei supra Falcidiam *l. 28. D. ad leg. Falc. l. pen. C. de inoff. test.* patroni præstant liberti & parentibus liberti supra semissem, non tamen supra quadrantem *l. 4. D. de cond. & dem. l. 6. §. si patronus. D. si quis omis. cau. test. l. ex asse D. ad leg. Fal. l. si eius §. vlt. D. ad Treb.* hodie ne illis quidem præstant supra trientem ex eadem Constitutione. *§. sed nostra Inst. de succ. lib.* Itaque patronos liberis Iustinianus exęquauit in omnibus, certè & in modo. nam vt patrono debetur triẽs, ita vnico filio hodie debetur triens bonorum omnium. Pura debet esse portio legitima

E ab onere æris alieni, vel eius quod æris alieni loco est. Plena & integra hodie debet esse, non deducto vsufructu, etiamsi matri relinquatur vsusfructus bonorum omnium. An & ex ea deduci Falcidia non potest? Certum est lege Falcidia non excipi patrem & filium *l. 28. D. ad leg. Falc.* qui tamen excipiebantur lege Furia: sed quantum deduxerit heres, tantum refundere & supplere cogitur. *l. scimus. C. de inoffic. test.* Frustra igitur deducit Falcidiam. Ad hæc notãdum est, filium heredem institutum in vniuersum ius, fratribus partẽ facere: vt si sint sex liberi, vnus instituatur heres vniuersalis, alii quinque in legitimam, singuli quinque habebunt vnciam, heres vniuersalis septuncem: vt extraneus, habet semissem. nam & in semisse non minus extraneum quàm filium pater heredem instituere potuit: vt filius, in alio semisse habet virilem portionem. Et hoc iure vtimur: quod probatur Harmenopulo *quinto epitomarum.* Et ita exheredatus qui omittit querelam inofficiosi testamenti, id est, qui tacet & non agit querela, partem aliis facit: vt si sint quatuor filii, & vnus ex eis exheredatus, cui nihil relictum est omittat querelam, reliquis tribus quibus singulis relicta est vncia, satisfactum videtur, licet non habeant integrum trientem: vel si reliqui tres, quibus fortè

G nihil aut minus debito relictum est agant querela, vindicabunt dodrantem non assem, exheredato seruabunt quadrantem *l. Papinia. §. quoniam. D. de inoffic. testam.* Aliud dicendum est in exheredato qui repudiauit, vel qui repudiantis animo non egit de inofficioso, vel egit & non obtinuit, exclusus fortè præscriptione temporis vel agnitæ voluntatis. nam hic partem non facit. Itaque satisfactum non videtur reliquis tribus, quibus tres tantum vnciæ relictæ sunt, cùm deberent relinqui quatuor, & agentes querela assem vindicabunt *l. filia. in princip. l. qui repudiantis l. si ponas. §. vlt. D. eod.* nam hoc casu exheredatus pro

H mortuo habetur *l. 1. §. sed & si patruus. D. de coniung. cum eman. libe. d. l. qui repudiantis.* Liberi autem mortui ante rescissionem testamenti, non faciunt partem. Non concurret igitur fratribus is, qui exheredatus est in hereditatem legitimam. In *d. l. si ponas. in fin.* quo loco ait, *Non agere,* rectè Accursius supplet, repudiando.

secus enim est si omittẽdo. Idem supplendum est his verbis, Non e[illegible] d.l.filio in princip. In earum legum ignoratione, & in sum[illegible] [illegible]teversatur Paulus Castrensis & alii quidam; qui general[illegible] statuunt, exheredatum partem facere ceteris qui ad bona defuncti veniunt: & exheredatio, inquiunt, filii non prodest fratrib. Imò prodest, si constituerit non agere, vel si egerit & nõ obtinuerit d.l.si ponas §.vlt. & l.quis repudiantes. Rursus, inquiunt, exheredatus ab intestato admittitur. Imò nõ admittitur, si repudiantis animo non egerit querela, vel si egerit, & non obtinuerit d.l.filio in prin. Item portio, inquiunt, exheredati accrescit heredi scripto, non fratrib. Imò fratribus. d.l.si ponas.§.vlt. Quid tameo, si (vt alio exemplo vtar) quinque sint filii, quatuor instituti in trientem, vnus exheredatus, qui nõ obtineat in querela? Et hic etiam exheredatus partem non facit, id est, eius persona non computatur, quia habetur pro mortuo. Itaque satisfactum videtur quatuor filiis, dato triente, qui tamen non sufficeret, si quinque liberi computarentur. eademq́ue ratione quatuor filii, quòd eis fortè nihil relictum sit, si agant querela, assem vindicabunt, & exheredatus frater non concurret in legitimam hereditatem d.l.filio. eodemq́ue exemplo si sint fratres exheredati siue præteriti, qui non agant querela, vel non obtineant, & mater, relinqui debet matri triens, ac si nulli essent fratres: vel si mater agat querela, assem vindicabit, nec concurrent fratres in legitimam hereditatem fratris, licet alias soleant cum matre ab intestato succedere Nou.118. idemq́ue dicemus multo magis in his omnibus liberis qui non succedunt ab intestato, veluti deportatis, qui cognationem amiserunt, vt partem non faciant ceteris, id est, vt pro nullis habeantur, itemq́ue in monachis & filiabus, quos quásve leges municipales excludunt. Iure nostro neque filiæ, neque monachi excluduntur. Idem etiam dicam in filiabus, quæ pacto à successione intestati remouentur: quæ pactio moribus ciuitatum comprobatur, non iure ciuili pop. Romani. Sequitur vt id notemus ex hac Nou. liberis legitimam non tantùm institutionis, sed & legati, & fideicommissi titulo relinqui posse. Ex quo efficitur exheredatos non habere querelam, si legati aut fideicommissi, imò & si donationis mortis causa iure eis sit relicta debita portio, id quod probat etiam Nou.5. & 22. & iurisantiquo congruit. Sed mutatur Nou.115 secundum quam sola institutio querelam excludit, non legatum, non fideicommissum, siue hereditatis, siue pecuniæ fideicommissum sit, quod à Iustiniano constituitur, ne eis temerè inuratur exheredationis nota, vt idem perspicuè declarat eadem Nouella §.[illegible]. Exheredatio enim macula quædam est & iniuria, & inde causa dandæ querelæ, quia filii iniuria est l.8.D.de inoffic.testam. & indignatio. l.filius.D.eo. Non id quidem agit principaliter Iustinianus, vt instituatur filius in legitimam, sed vt ne temerè exheredetur, sicut in specie l.132.D.de verb.obl. qui stipulatur in hunc modum, Si me non exheredaueris, non hoc agit palam, & principaliter vt instituatur, sed vt ne notetur, & ne rubore suffundatur: & ideo valet stipulatio, quæ non valeret, si palam ita conciperetur, Si me heredem non feceris. Conclusio igitur hæc sit, Exheredato querelam competere, etiam si aliquo titulo singulari vel vniuersali relicta ei sit debita portio. Conclusio est de exheredato. Nou.115. loquitur etiam de præterito, nõ de præterito à patre, sed de præterito à matre, vel auo materno vel filio, qui pro exheredato habetur. est enim tota de querela inofficiosi testamenti, nõ de bonorum possessione cõtra tabulas, aut querela iniusti vel rupti testamenti. Rursus conclusio est de exheredato notæ causa, nõ de exheredato bona mente, vt in specie l.pen. D.de cur.fur. vbi etiam Græci notant, non esse in eo locum Nouellæ Iustiniani, & l.multa D.de lib. & post. l.si patronus §.si quis non mala. l.Paulus. 2.D.de bon.lib. Conclusionis exceptio hæc vna est, nisi exheredationi adscribatur elogium vnum ex his, quæ à Iustiniano enumerantur, & probetur ab herede. Probandum etiam olim erat ab herede l.22.23.30.C.de inoffic.testam.l.vltim.C.de secund.nupt. & contrà filius quoque admittebatur ad probandam elogii falsitatem aut nullitatem l.28.C.de inoff.testam.l.si postumus.§.vlt.D.de lib. & post. Certa sunt elogia, certæ ingratitudinis siue indignitatis causæ. Olim erant incertæ & positæ in iudicio centum virorum. Itaque rectè Paul. in l.7.D.de bon.dam. meritis de causis. malè vulgò, certis de causis. nam certæ causæ non fuerunt ante eam Nouellam, sed expendebantur merita filii exheredati. l.filium.D.de inoffi.testam.l.19.C.eod.l.3.§.si emancipatum.D.de bon.pos.con.tab. Censebantur & quædam iustæ irarum causæ, quæ Iustiniano non probantur, vt si filius emancipatus turpem

A & ignominiosam fœminam sine consensu patris sibi matrimonio iunxisset, satis causæ videbatur esse ad irascendum non filio tantùm, sed & nepoti ex ea cõiunctione procreato. d.§.si emancipatum, licet iniustæ nuptiæ non essent, quia filius emancipatus iure ciuili vxorem ducere potest sine consensu patris. igitur si & iniustæ nuptiæ erant: vt si filiusfa. ignominiosam fœminã in matrimonium duxerat, iustissima erat offensæ & odii causa, quæ tamen à Iustiniano non est recepta. Qui verò honestam duxerat iniussu patris, neque olim potuit, neq; hodie potest ob eam causam exheredari. Iustinianus de filia tantùm loquitur, inter quam
B & filium in nuptiis contrahendis magna differẽtia est. Filius cõsensum & auctoritatem parentis eius, in cuius potestate est, adhibere debet. filia minor xxv. annis consensum etiam matris & propinquorum. l.1.l.vidua l.in coniunctione.C.de nupt. Filius qui vxorem duxit citra consensum patris, hodie exheredari indistinctè non potest, non potuit etiam olim, nisi se ad turpem fœminam applicasset: filia nubens citra consensum patris vel matris exheredari potuit, quod Patricius Græcus interpres colligit ex l.18. coniuncta l.20.C.de inoff.testa. & ita declaratur Nou.115. vt nimium morato patre in quærenda condicione, si post xxv. an-
C num patiatur stuprum puella, vel si nubat libero homini absque consensu patris, exheredari non possit. Videtur exheredari posse, si post eam ætatem nubat seruo, si post eam ætatem meretricio more viuat, si ante eam ætatem nubat absque cõsensu patris aut matris, certè si ante eam ætatem turpem & impudicam vitam viuere maluerit, quàm oblatam à patre vel matre cõdicionem accipere, exheredari potest. l.19.C.de inoffi.testam. idq́ue euidenter exprimitur Nou.115. De minori xxv. annis quæ nubit sine consensu patris, de maiori quæ nubit seruo, vel quæ meretricio more viuit, nihil disertè exprimitur, sed intelligitur satis. Recen-
D sentur & aliæ in ea causæ ingratitudinis, vt si filius prohibuerit parentes testamentum facere, quod est ex l.23.C.de inoffi.testa. Quid fiet si ex hac causa filium non exheredauerint, vtpote quia postea nunquam eis contigit posse facere testamentum? Et placet filio auferri hereditatem quasi indigno, & fisco vindicari. l.1. D.si quis aliq.test.prob.l.2.C.eod. Paulus 5.Sentent.tit.12. Si duo sint filii, vnius factum alteri non nocet. l.2.§.1.D.eod. ideoq́ue pars tantùm eius fisco vindicatur qui prohibuit, pars seruatur ei qui non prohibuit: sicut iure prisco solus sine coheredibus sacris obligatur qui solus pecuniam excepit quam defunctus prætermi-
E serat o e sacris allegaretur, Cicero 2.De legib. Si vnus sit filius, assem vindicat fiscus. Tenetur & qui prohibuit in factum actione his quorum interest, id est, qui quid amiserũt ob eam rem. l.Lucius.§.Sempronia.D de leg.2. veluti his quibus hereditatem, legatum, aut fideicommissum pater relicturus, & iis qui alioquin excluso filio, defuncto ex asse ab intestato heredes futuri erant; vt puta eiusdem vel sequẽtis gradus heredibus, quorum interest fiscum non vocari: & ita Iulianus rectè, læsionem, inquit, passi, secundum priora iura suas aduersus eum exerant actiones. Puto esse actionem in simplum. Malè Accursius notat esse in duplum
F ex Nouel.134. cùm in ea non aduersus eum qui prohibuit testamentum fieri proponatur actio, sed aduersus præsidem, qui pecuniam extorquet ab his qui testamentum faciunt, vt eis scilicet quam extorserit in duplũ reddat. Datur ergo ea dupli actio testatori. Superior non datur testatori, sed ei cuius interest interclusam alii testãdi facultatem non fuisse. Malè etiam Accurs. putat eum cui defunctus testamẽto legatum aut fideicommissum relicturus erat, habere petitionem legati aut fideicommissi aduersus fiscum: quia legati aut fideicommissi petitio non est ex imperfecta voluntate l.ex ea D qui test.fac.poss. aut si legati peti-
G tio est, cur non erit etiam hereditatis? Illud tamen rectè, eis quibus legatum aut fideicommissum relictum est testamento, quod testator mutare prohibitus est, fiscum teneri l.2.§.vlt.D.si quis aliq.test.prob.l.3.§.vlt.D.ad Treb. Est & alia causa exheredationis, si filius arenarius aut mimus fuerit, nisi & pater ipse eiusdem condicionis sit, ex l.in arenam.C.de inoffi.test. Denegatur filio arenario in ea lege querela inoffic.testamenti. Denegatur & bon.possessio Vnde liberi, quæ ordinat litem de inofficioso. malè Acc. contra tab. nam hæc exheredato non datur. Item si filius vel filia furiosi parentis curam nullã habuerit, postea sanitate re-
H cepta iure exheredabitur: vel si in ipso furore decesserit intestatus, aut nõ mutato testamẽto quod ante furorẽ fecerat, in quo filiũ vel extraneũ heredẽ scripserat, q postea testatorẽ furore correptum non procurauit, heredi legitimo vel testamẽtario aufertur hereditas quasi indigno, & nõ fisco, sed extraneo applicatur, si quis,

si quis sit qui pietate motus testato, nec quicquam cunuentis admonitisq. liberis vel aliis heredibus, furiosi eius procurationem susceperit. De furioso Iustinianus loquitur, sed cōstat etiam generaliter ei qui ægrotum nō curat hereditatem auferri quasi indigno, *l. 3. D. de his quæ vt ind.* & ex eadem causa dominium serui amitti, & ius patronatus, *l. 1. § sed scimus. C. de lat. lib. toll.* & generaliter in libris *βασιλικῶν* scriptum est, filium qui ægrotum, inopem, imbecillum patrem non curat, alit, defendit, ob hanc causam iure exheredari. quo exemplo comprobari potest non esse hanc causarum enumerationē restrictiùs accipiendam. Eiusdem condicio ois sunt liberi, qui parētem non redimunt ab hostibus. nam parente postliminio reuerso exheredari iustè ob eā causam possunt. vel si parēs apud hostes decesserit, hereditas liberis, imò generaliter legitimis omnibus vel testamentariis heredibus, si fortè ante captiuitatem testamentum fecerit, quod lege Cornelia confirmatur en moriente apud hostes: his, inquam, omnibus, si negligentiores fuerint in redimendo captiuo hereditas aufertur quasi indignis. & hoc etiam casu non fisco, sed ecclesiæ applicatur, ea cōdicione, vt quidquid ex hereditate peruenerit in redemptionem captiuorū insumatur. Ignoscitur ætati eius qui redēptionem non procurauit, id est, nondum exephebis. Exephebi autem possunt ob eam causam etiam prædia sua pignori obligare, licet minores sint annorum xxv. Oratione Seueri excipitur tantùm æris alieni causa, sed ex hac No. quàm tractamus addēda est causa redemptionis, nec exigēdum decretum. Possunt etiam prædia captiui própria pignori obligare, licet eorum domini nōdum sunt. Sequitur alia exheredationis causa, si filii sint hæretici. Et generaliter hæretici nō succedūt patri ab intestato, vel ex testamento, *l. Cognouimus. C de hæret. No. 118. in fin.* non succedunt etiam agnatis vel cognatis, & his deficientibus, vel exclusis, si defunctus plebeius fuerit, fiscus vocatur: si clericus fuerit, ecclesia intra annum, post annum fiscus. Quod si quidam sint filii orthodoxi, quidā hæretici, orthodoxi soli patri succedūt, resipiscentibus tamen fratribus restituūt portionem suam sine fructibus medii tēporis, nullaq; administrationis ratione reddita. Ceteræ causæ exheredādorum liberorum vel parentum sunt notissimæ. Causæ summouendorum fratrum referūtur in *No. 12.* His verò causis enumeratis Iustinianus cōstituit nouè, vt nisi vna harum exheredationi adscribatur, & adscripta probetur ab herede, exheredato detur querela, & vt per querelā (quod etiam nouum est) infirmetur tantū institutio, cetera valeāt, veluti legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, tabulæ pupillares: cui simile est decretum Adriani certa in specie, de qua *l. cum mater. D. de inof. test.* & hoc est quod Irnerius ait, Ex causa exheredationis vel præteritionis irritum esse testamētum quantum ad institutiones, cetera firma manere: vbi præteritionem incunctanter accipere debemus pro ea quæ pro exheredatione habetur. nam filio præterito à patre, nec libertates, nec legata valent.

Sequitur secunda pars huius Nouellæ, de successione & capacitate filiorum naturalium, & concubinarum, an capere possint ex bonis patris vel matris testamenti, vel donationis iure, vel ab intestato. Olim concubinæ licebat donare in infinitū, *l. donationes. D. de don. l. 2. §. Diuus. D. de don. int. vir. & vx.* poterat & solidum capere ex testamento, *l. cum tab. §. 1. de his quæ vt ind. auf.* Potuit etiam filius naturalis, & potest etiam hodie à matre heres institui ex asse: quin & exheredatus habet querelam, sicut spurius. *l. si suspecta § 1. D. de inof. test.* Patri quoque ex testamento olim heres esse potuit in assem, sicut extraneus quilibet. Hodie neq; cōcubina, neq; filius naturalis in bonis cōtubernalis aut patris assis capacitatem habent. Nam ex Constitutionibus existentibus iustis liberis, vel patre, aut matre, naturales liberi vnciā tantum ex testamento vel inter viuos capere possunt vnà cum matre, mater sola semunciam illis non existentibus, quadrantem vnà cum matre, soli filii (vt arbitror) vnciam integram quadrantémve integrum, *l. 1. C. Th. de nat. fil.* de qua fit mentio *No. 89. l. 2. C. eod. titul.* quem Constitutionum modum auxit primùm ita Iustinianus, vt non existentibus liberis vel patre aut matre, naturales liberi semissem ex testamento vel inter viuos capere possint vnà cum matre, *l. humanitas. C. de nat. lib.* deinde vt assem *Nou. 89.* Existentibus patre aut matre, deducta portione eis debita, reliquum capere possunt ex *No. 89.* ex qua rectè Irnerius *ad l. 2. C. de nat. lib.* Nunc soli liberi naturales & legitimi ad hunc modum coarctant, non etiam mater. nam existentibus liberis iustis, vnciā tantummodo capere possunt vnà cum matre. Datus quoque liberis naturalibus testamento tutor vel curator, confirmatur, &

A potest etiam eorum tutelam gerere mater, *l. vltim. C. de conf. tut. l. vlt. C. quan. mul. tut. offic. fun. pos. Nou. 22.* An autem ab intestato filii naturales heredes sint patri, videamus. Matri constat esse heredes vnà cum iustis liberis ex S. C. sicut spurios, *l. pe. C. ad S. C. Orfit.* ergo & auiæ maternæ, *l. Modestinus. D. vnde cog. § 1. Inst. de S. C. Orf.* & fratribus ex matre eadem, quasi cognatos, *l. 2. & 4. D. eod.* Patri olim non succedebant ab intestato. Patri etiam hodie non succedunt existentibus iustis liberis, vel iusta vxore, quæ etsi non veniat ad successionem mariti, obstat tamen filiis naturalibus: veruntamen alendi sunt viri boni B arbitratu. Et non existentibus liberis iustis vel vxore iusta, non succedūt nisi in sextantem, vel soli, vel vnà cum matre diuidendum in capita, vt si sint tres & mater, singuli habeant semunciam ex *hac Nouella & 89.* Videtur ergo & his exheredatis competere querela, non relicta sextantis tertia parte. Nepotes autem ceterique liberi naturales, auo vel proauo nullo modo ab intestato succedunt, *l. vlt. C. de nat. lib.* Sed neque fratribus ex eodem patre ceterisque cognatis per patrem cōsanguinitatis vel agnationis iure. At ex testamento etiam in assem auis succedere possunt, non existētibus iustis liberis, existentibus in vnciam tantùm, *d. l.* C *vlt.* Eodē autē modo pater & mater filio naturali ab intestato succedunt. quo & illis filius naturalis. Mater igitur in assem, *l. 2. D. ad Tertyl.* Pater in sextantem, si filius naturalis iustos liberos non reliquerit: in nihilum, si reliquerit, qui tamē naturali auo inopia laboranti alimenta suppeditabunt, *Nouell. 89.* Spuriis filiis nihil horum quæ diximus datur in patris successione legitima. Spurii sunt qui ex incesto, vel stupro, vel adulterio progeniti sunt: naturales qui ex concubinatu. Vnam concubinam habere licet, nō plures: vxorem enim imitatur, & in antiquis inscriptionibus appellatur Viceconiunx. Plures si sint, scorta potius sunt, quàm cō- D cubinæ: & liberi spurii, non naturales. Matri autem spurii quales quales sint, sanè tam ex testamento quàm ab intestato succedūt, nisi illustris sit fœmina, quæ iustos liberos habeat, *l. penult. C. ad S. C. Orf.* & multo magis naturales, imò & hi etiam illustri simul cum iustis. Illustrem quoque matrem spurio non succedere Accurs. putat in *l. 2. § 1. D. ad Tertyl.* forsitan malè. nam *l. penult.* de hereditate matris loquitur, non de hereditate spurii filii, de S. C. Orficiano, nō de S. C. Tertylliano. Sed æqualitatis ratio opinionem Accursii valde confirmat, & quod soleant iura successionum esse reciproca. Si non possim tibi succedere mater, cur tu E possis mihi? Quæritur, cur spurii & nothi matri succedant ab intestato, non patri? In spuriis ratio euidēs est, quia nullum patrem habere intelliguntur, *§. vulgo. Instit. de suc. cogn.* & eleganter à Seneca dicuntur publici pueri, *in Controuersiis.* Mater semper est certa. Æquum igitur est, vt quod iusti liberi vtrique parenti debent; id omne à liberis qui sunt sine patre transfundatur in matrem. *Synesius Euoptio*, [illegible]. In nothis siue naturalibus, propterea quòd concubina vxorem legitimam imitatur, non idem omnino dici potest incertum esse patrem. Cer- F tus propriè est quem nuptiæ demonstrant, *l. 5. D. de in ius voc.* certus quodammodo est is, quem concubinatus demonstrat. Concubinatus non est coniunctio iusta vt matrimonium: concubina non est iusta vxor. Ex concubinatu nati liberi non sunt iusti, & in potestate patris. Denique est in concubinatu vitium aliquod, & liberi ex eo suscepti degeneres sunt *l. vltim. C. de nat. lib. & Theod. Nouel. 1. de bo. decur.* Solinus *in Æthiopia.* ea propter inter omnes populos degeneres habentur, id est, nothi & obliqui. Statius, *Obliquúmq; à patre genus.* vbi Lactantius. Quia fuerat, inquit, patris mei nothus. Obliquum ergo dicit ex cōcu- G bina progenitum: vt Lucanus, *— obliquum maculat qui sanguine regnum —.* Bastardi vulgò à Germanico Bōß art, id est, degeneris ingenii. Et ideo pater nō omnino certus est. quasi tamen quodammodo certus est. qua de causa ei etiam omnino ab intestato non succeditur, & ex testamento eius liberi non semper solidum accipiunt.

Tertia pars huius No. est de collat. bonorum. Iure veteri & nouo ab intestato collationi locus est, vt si filius emancipatus præteritus testamento patris petat bon. possessionē cōtra tab. si fratribus qui erant in potestate patris præteritis vel institutis, ac simili- H ter petētibus bon. & possessionem contra tabulas, vel etiā miscētibus se, cōferre debet bona propria, quæ patri quæsisset, si mansisset in potestate, & non tantùm fratribus, sed etiam nepotibus ea se natis in familia aut retentis: idemque erit, si omnes veniant ab intestato per bonorum possessionem, Vnde liberi, vel per

querelam rescisso testamento quasi inofficioso. Filius si non fuisset emancipatus, quæsisset olim patri tam aduentitia, quàm profectitia: hodie nõ quærit filiusf. patri nisi profectitia, & aduentitiorum vsumfructum. Ergo emancipatus suis hodie confert bona profectitia tantùm, & aduentitiorum vsumfructum, *l. vlt. C. de collat.* Rursus hodie bona profectitia non tantùm emancipati suis conferunt, sed & sui emancipatis, & sui suis, & emancipati emancipatis dotem, & donationem propter nuptias profectitiã conferunt, *l. vt liberis. l. illam. l. pen. C. de collat.* Ex testamento autem iure veteri nõ est collationi locus. nam fratres coheredes testamento scripti nihil inter se conferunt, *l. 1. & 7. C. de collat. l. vlt. C. com. vtriusque iud.* nihil etiam conferunt fratres præteriti institutis venientes ex iudicio defuncti, *l. 1. §. vel maxime. D. de collat.* nihil institutis præteritis, nisi commisso edicto & petita bon. poss. contra tab. aucta fuerit eorum portio, *l. 3. D. de collat. do.* & generaliter, nisi collationem fieri testator præceperit, *d. l. 1. & 7. l. pen. D. de col. do.* Iure nouo, id est, ex hac Nouella etiam instituti conferunt dotem & donationem propter nuptias, vel donationem simplicem, nisi id nolle se declarauerit testator. nam & ab intestato non est collatio, nolente eo de cuius successione agitur, *l. ex parte. §. intestato. D. fam. ercis.* De collatione donationis simplicis scripsi *Obs. 111. cap. xxx.*

Quarta pars est de diuisione bonorum à patre facta inter liberos. Plus potest vltima voluntas defuncti inter liberos, quàm inter extraneos. Inter liberos testamentum imperfectum fit nõ inutiliter. *No. 107.* inter liberos fit diuisio patrimonii rectè quacunque scriptura, licet neque testamenti, neque codicillorum iure censeatur, & quacunque nuncupatione voluntatis, *l. parentibus. C. de inoffi. test.* & eam sequitur iudex familiæ erciscundæ, *l. filia. l. si cognatione. l. vlt. C. famil. ercisc. l. si filia. §. si pater. l. ex parte. §. intestato. D. eo.* Sed ex hac Nouella ita demum valet seruaturq; diuisio bonorum per scripturam facta inter liberos, citra formã testamenti aut codicillorum, si ei subscripserint filii omnes, vel pater: alioquin ex æquo inter se hereditatẽ filii ab intestato partientur. Olim quodlibet indicium voluntatis paternæ (vt dixi) & qualiacunque verba sufficiebant, & scriptura qualiscunque, vt in donatione ex Constit. D. Pii.

Quinta pars est de inficiatorum & abiuratorum pœna. Multæ simplariæ actiones duplantur inficiatione, vt legis Aquiliæ, & ex testamento legatorum nomine quæ per damnationem relicta sunt, & hodie piorum legatorum nomine. & actio ex empto de modo agri, & iudicati, & interdũ depositi, & actio ex contractu habito cum argentariis sine scriptura, edicto septimo. His adiungit hac Nou. Iustinianus actionem, Si certum petetur syngraphis. Nam si debitor neget se scripsisse, vel si opponat exceptionem non numeratæ pecuniæ, & probetur iudici scripsisse vel accepisse, damnatur in duplum: quod congruit cum *l. 1. C. Theo. de vsur. rei iud.* & nouissimo edicto regis nostri comprobatur. Datur venia pœnitenti & bonam fidem agnoscenti, licet initio litis ad inficias ierit, ita tamen, vt sumptus litis præstet quos actor interiurando taxauerit, nisi id fortè iudex moderetur, *l. sancimus. C. de iudic.* cui solet opponi *Nouel. 82.* quæ iudicem sequi omnino vult iusiurandum actoris. Hoc si prius iussit iudex ad certum modum iurari, & iuratum sic *leg. si quando. C. vnde vi.* non si ipse actor suo arbitratu iuratus modum sumptuum edixerit. hoc enim moderari iudex potest. Est & alia inficiatoris pœna ne pluribus defensionibus vtatur contra regulam iuris. nam qui inficiatus est semel, & conuictus, postea non auditur solutionem allegans: quin & si verum sit soluisse eum, iterum soluere cogitur. nec potest aptior poni species ad hæc verba *l. 43. D. de regulis iuris.* Nisi lex impedit. quam ob rem & ea sola Harmenopulus vtitur, & ante hanc Nouellam fuisse etiam idem veteri quadam lege siue Constitutione eorum Iustinianus narrat. Pœna dupli cõstituitur etiam in actorem, qui apocham, id est, professionem solutæ pecuniæ falso negat à se conscriptam. nam & summam apocha comprehensam debito reputare cogitur, & alterum tantùm præstare. Pœnitenti parcitur, vt in aliis plerisq; causis, *l. quamuis. D. de in ius voc. l. de ætate. §. vlt. D. de interr. in iure fac. l. 4. C. de hæret. l. si quis libellos. C. de appel. No. 12.* Et hæc de actione *Si certum petetur.* In actione in rem alia est inficiatoris pœna, vt possessor si contentus rei vindicatione negauit rem esse actoris, postea conuictus alleget pignoris vel emphyteuseos vel superficii causam, vel quam aliam defensionem, non audiatur: transferendam enim possessionẽ esse in actorem, deinde agendum hypothecaria, aut vectigali, aut superficiaria actione. Et sic pœnæ

A causa transfertur possessio eodem iudicio in specie *l. vltim. C. de rei vind.* & in specie *l. de bonis. §. vltim. D. de Carbon. edict. l. 2. §. vlt. D. de collat. l. 5. C. vti possid. l. postquam §. Imp. D. vt lega. no. cau.* Erat etiam olim actio de duplis fructibus ex XII. Tabul. quam tacitè Iustinianus tollit, dum superiorem pœnam in actionibus in rem existimat sufficere.

Sexta pars est de naturalibus, quemadmodum per nuptias sui & legitimi fiant, quam exposuimus *No. 12.*

NOVELLA XIX.

De filiis ante dotalia instrumenta natis.

B HÆc Nouella est de filiis naturalibus, vt & postrema pars superioris, & hoc tãtùm quod per se intelligi poterat rei magis dilucidandæ causa declarat, *l. nuper. & l. cùm quis. C. de nat. lib. & Nouell. 12. §. vltim.* etiam ad præterita pertinere. quod etiam exposuimus *Nouell. 12.*

NOVELLA XX.

De his qui in causis appellationum apparitorum officio funguntur.

C EX *Nouella 23.* quæ hanc tempore præcedit, nata est quæstio huius. A clarissimis iudicibus si lis excedat decem libras auri appellatur ad præfect. prætorio Orientis solùm, & ideo obsequuntur ei in ea lite soli præfectiani. Ab spectabilibus appellatur ad præfect. prætorio & quæstorem: & ideo tam memoriales quàm præfectiani in ea lite apparitorum officio funguntur. Plerique à Iustiniano ex clarissimis facti sunt spectabiles. *No. 24. 25. 26. & sequentibus vsque ad 31. & No. 102. 1. 3.* Cùm ab eis clarissimis appellabatur ad præfe. prætorio Orientis tus actorum soli præfectiani sibi vindicabant: nunc spectabilium honore auctis

D eisdem, & in causis appellationum manantibus ab eisdem, præfecto prætorio adiuncto quæstore sacri palatii, in societatem apparitionis & actorum venire etiam volunt memoriales siue epistolares, & libellenses: quod hæc Nouella vetat. vult enim ea in re veterem morem obseruari: solos igitur apparere præfectianos. Ceterùm appellationibus porrectis à comite Orientis ad præf. prætorio & quæstorem, præfectianos, & memoriales vel epistolares apparitorum officio fungi promiscuè tam in causis introducendis, actis excipiendis, scribendis, edendis, quàm in exequendo iudicato, non obseruata diuisione *l. præcipimus. §. in his*

E *autem. C. de appellat.* In appellationibus tamen porrectis à patronis causarum delegatis à principe, ad præfectum prætorio & quæstorem, seruari *d. l. præcipimus. §. hinc saluberrime.* vt soli libellenses appareant. In vulgari titulo huius Nouellę malim [illegible], vt intelligatur, in sacris iudiciis appellationum. Sacra iudicia appellationum sunt, quæ in consistorio ab ipso principe per consultationem disceptantur, adhibitis proceribus palatii & senatoribus, *l. 2. C. de legibus. Nouell. 62.* & huius generis erant appellationes non tantùm ab spectabilibus, sed etiam à clarissimis iudicibus: nam & à præfecto annonæ appellabatur princeps,

F *l. vltim. D. quod cum eo qui in aliena potest.* Sed cùm non posset audiendis omnibus appellationum causis sufficere princeps, placuit consultationum, & sacrorum iudiciorum loco haberi, si appellaretur ab spectabilibus iudicibus, iudicium præfecti prætorio & quæstoris, *d. l. præcipimus.* & in hac significatione sacra iudicia dicuntur in hac Nouella, quæ & speciem principalis iudicii retinuisse dicitur sæpius, propterea quod perinde ac si præsente principe eisdem verbis eodem ordine, forma & obseruatione peragebantur eadem, & idem erat in eis exercendis indumentorum & calceamentorum vsus, quod tamen sustulit *Nouell. 126.*

G [[illegible]] Non intelligit *l. vlt. C. de temp. appel.* vt Accursius opinatur, sed *Nou. 23.* quæ scripta est Triboniano illustri magistro officiorum & quæstori sacri palatii. sic est restituenda inscriptio *No. 23.* Eadem scripta fuit etiam apud Ioannem præfect. prætorio Orientis, ad quem hæc mittitur, sicut retro, & hanc missam opinor ad Tribonianum quæstorem. Et verò par erat ad vtrumque mitti, cùm sit vtraque de causis positis in cognitione vtriusque. [[illegible]] Vt igitur præf. prætorio adiungitur quæstor, æquum esse videbatur vt & præfectianis adiungerentur memoriales. Præfectiani parent

H præf. prætor. memoriales quæstori. Eorum enim obsequio rem quæstoriam geri ait *l. vlt. C. de prox. sac. scr.* Militantes in sacris scriniis memoriæ, libellorum, epistolarũ, generali nomine memoriales appellantur, & sunt adiutores potius quàm officiales, *l. 15. C. eo tit.* licet *No. 23.* officiales dicantur impropriè. Nonna

Romani

Romani Imperii, Quæstor, inquit, officium non habet, sed adiutores de scriniis quos voluerit. [Κόμης τῶν σινίων.] Docui legēdum esse τῶν σινίων Obs. 8. cap. 42. [Ὀρδινάριος ἄρχων.] Latinam & Græcam appellationem posuit, qua significatur minima dignitas, ea est clarissimatus, media spectabilitas, maior illustratus, No. 7. 23. 102. Ordinarius ergo iudex, id est, clarissimus, vt puta præses, corrector, consularis, etiam Synesio in Epistolis. opposito ei comite militari, vt ordinarius miles Festo, id est, manipularis. nam & hic est infimus militiæ gradus, l. 1. C. ad leg. Iul. repet. Vopiscus in Bonoso, Milites primùm inter ordinarios, deinde inter equites. [κατὰ τὴν φύσιν τῆς σινίας ἀρχῆς.] Ex iudicii qualitate, l. pen. C. de appell. ex ordine vel ex iurisdictione propria, l. à proconsulibus. l. iubemus. Cod. eod.

NOVELLA XXI.

De Armeniis.

Damnat mores Armeniorum feminas excludentes successione parentum, liberorum, cognatorum ab intestato. nec mirum, cùm & Romanorum damnarit legem Voconiam. Damnauerat iam ante eosdem edicto tertio, sed edicto hoc ius valere præcepit ex initio sui imperii, hac Nouella quæ tempore posterior est ex imperii sui anno octauo. Iulianus exposuit sententiam edicti, non huius Nouellæ. Damnat etiam mores Armeniorum, puellas collocantes siue dote, & accipientes à marito, quales fuisse etiam Germanorum Cor. Tacit. scribit, & superiores quoq; de excludendis hereditate fœminis, Saliorum, Anglorum, Thuringorum fuere.

NOVELLA XXII.

De solutione nuptiarum, & de secundis nuptiis.

Hoc primum Iustinianus ait, se legem ferre in futurum, non in præteritum: quę vulgaris est differentia legis à iudice. Iudex enim statuit de præteritis, lex de futuris. quædam tamen leges ad præterita transitur. Deinde hac lege potiorem præmonet esse voluntatem defuncti, vt ecce, vsusfructus bonorum legatus vxori, non amittitur propter secundas nuptias, nisi id cauerit testator. Ab eo cui adscripta est condicio viduitatis, exigitur cautio Mutiana, nisi aliud cauerit testator. Tum declarat nuptias cōtrahi nudo consensu. Quidam concubitum exigebant, l. pen. C. de inc. nup. quod non est receptum. Alii instrumenta dotalia: quod etiam reprobatur. nam sine dote ac sine tabulis nuptialibus nuptiæ contrahi possunt, vt diximus No. 18. Nuptias facit maritalis honor & affectio l. donationes. D. de dona. plenus honor, l. cum tabulis. §. 1. D. de his quib. vt ind. quo solo secernitur concubina ab vxore, l. item legato. §. pen. D de leg. 3. Honor est in ipsa appellatione Nou. 74. Vxor, materfamilias, domina, nomina sunt dignitatis: Concubina quasi nomen est voluptatis. Exiguntur tamen tabulæ nuptiales, vt per nuptias filii naturales sui & legitimi fiant. No. 12. 18. Exigebantur & in nuptiis contractis inter impares honestate personas, vt si Senator scenicā duceret ex rescripto principis, l. si donationum. l. Imp. C. de nupt. Hodie exiguntur nuptialia instrumenta, si illustres viri vxorem ducant: (possunt autem etiam sine rescripto quamlibet ducere) in ceterorum nuptiis non exiguntur instrumenta dotalia, sed testatio sufficit, quæ fiat apud defensorē ecclesiæ, tabulis cōsignatis defensoris & testium subscriptione, quæ tamen tenuioribus remittitur, & agricolis, & gregariis militibus, & his qui nuptias iureiurando adfirmāt palam in æde sacra, vel tactis diuinis scripturis No. 74. quod ita emendat No. 117. vt illustres quidem viri non contrahant nuptias sine dotalibus instrumentis: exceptis illustribus barbaris Romano imperio subiectis, propter eorum simplicitatem, vt Iulianus ait, hi & ceteri omnes vt eas contrahant consensu solo, sine dote aut donatione propter nuptias si velint, & sine testatione vel iureiurando. Regulariter ergo nuptiæ solo consensu cōtrahuntur: An verò & nudo consensu distrahuntur? Ita fuit ius olim, l. si constante. C. de repud. Sed tollitur Iustiniani Nou. 117. & reducitur Iustini No. 140 idq; est, vt Iustinus ait, bona gratia matrimonium dirimere, id est, dulciter sine querela, & sine libello repudii, Plutarchus μετ' εὐφημίας: & sic quod Anastasius communem consensum vocat in d. l. si constante. Iustinianus appellat bonā gratiam, l. 1. §. vlt. C. de rei vx. act. No. 98. atq; ita vel bona gratia dissoluitur matrimoniū sine causa & ratione vlla, quod fieri Iustinianus vetuit No. 117. vel ex certa causa, veluti ob sterilitatem, l. & ideo D. de don. inter vir. & vxor. & hoc Iustinianus permittit certis ex causis. Vt repudii certæ sunt causæ, ita & bonæ gratiæ. nec enim

A passim & temerè dissolui matrimonia possunt, id lex Ausonia vetat, vt Pallad. ait 2. Epigr. Οὐ δύναμαι δ' ἄξειν τὴς Αὐσονίας νόμου χωρίς. Εἴργει χαίρειν γὰρ καὶ νόμος αὐσονίος. Causa repudii olim hæc fuit, Debilitas mariti qui ab initio matrimonii biennio integro nihil potuit cum vxore, l. pen. C. de repud. Hodie causa est bonæ gratię, etiam sine repudio, vt Iulianus ait in hac No. & triennii oscitatio exigitur, atque ita soluto matrimonio, sine vlla deminutione dos vxori restituitur, donatio propter nuptias penes maritum remanet. An & propter sterilitatem vxoris matrimonium dissoluatur bona gratia, Iustinian. non definit. Constat tamen olim & B hanc discidii causam idoneam fuisse, l. vitricus. in fi. D. de don. inter vir. & vxor. & fuisse Sp. Carbilio. Cor. Sullæ & aliis plerisq;. Huic adiicit Iustinian. monachismum, & comparat monachismū morti, atq; ideo quòd pacti sunt coniuges in casum mortis, trahūt etiam ad casum monachismi, vt No. 5. l. vlt. §. nam & maritus. C. de episc. & cler. in qua quod ait, Anteriore lege, legem Græcam intelligit, quæ in eo titulo desideratur, in qua aperte definit vt viro eligente solitariam vitam reddatur mulieri dos, & ex donatione propter nuptias lucrum quod sibi pacta est in casum mortis mariti, muliere autem eandē vitam eligente, vt maritus retiC neat donationem propter nuptias, & ex dote lucrum de quo cōuenit in casum mortis, non de quo conuenit in casum repudii. nam hæc coniugii dissolutio fit sine repudio No. 123. Quòd si vterque solitariam vitam elegerit, sine vlla deminutione mulieri dos redditur, vir retinet donationem propter nuptias: idemque seruatur, si voto studioque castitatis & continentiæ separentur. Sed quid si per causam continentiæ soluto matrimonio, postea tamen secundum contrahant, vel polluant se stupro. Pœna huic peccato imponitur. No. 117. Tertia causa propter quam bona gratia dissoluitur matrimonium est captiuitas, & patientia quinD quennii. Secundum ius vetus matrimonium captiuitate dirimitur, vt alia seruitute, l. 1. D. de diuor. l. si ab hostibus. l. si quis. D. sol. mat. l. in bello. §. medio. D. de capt. & postl. nec postliminio redintegratur, consensu nouo redintegratur, & pœnis discidii tenetur qui dissentit sine causa probabili, l. 8. l. cum dotem in fin. D. eo. Iulianus excipit matrimonium contractum cum liberta. hoc enim captiuitate patroni nō dirimi, l. in eo iure. §. vlt. D. de rit. nup. Ex Nouella Iustiniani matrimonium captiuitate nō soluitur itatim, & qui quæve mansit in ciuitate connubium non habet, id est, ius secundi matrimonii, quamdiu certum est superesse captiE uum, nisi velit mulier multari dote, vir donatione propter nuptias. Sed si incertū hoc sit, satis est eum expectari quinquennio; post quinquennium secundæ nuptiæ impunitæ sunt, quasi bonâ gratia solutis primis. Hæc eadem huius Nou. sententia est in l. vxores. D. de diuor. Sed, vt memini iamdiu scribere me in notis Institutionum, stilus probat Triboniani eam esse, non Iuliani: Iulianus initio scripserat de libertabus tantùm, d. l. in eo iure. §. vlt. Ex mente Iustiniani id traducitur ad omnes vxores. Et quod ait, Temere, id est, quod in hac Nou. ὡς ἀπερισκέπτως. Deinde quod subiicitur, Et generaliter definiēdum est, &c. definitio est huius F Nouellæ, quam sumpsisse videtur (vt ipse notat) ex anteriorum quorundam Imperatorum Cōstitutione: nam αὕτη τῶν ἀρχαίων, non est à præcedentibus iurisconsultis, sed à præcedentibus Imperatoribus. Vnde & in l. 8. D. de capt. & postl. hæc verba, Post constitutum tēpus, Triboniani esse adfirmo Id non est omittendum, huic Constitutioni Iustiniani derogasse Leonem No. 33. in eo quòd cōnubio destrictè interdicit ei qui in ciuitate mansit, altero hostium potito, donec certum de morte eius nuntium acceperit. Solui secundas nuptias reuersu captiui, vel lege Iulia de adulteriis accusari posse eam quæ interim nupserit alteri, nec sufG ficere pœnas iniusti discidii. Idemque vult in captiuis seruari quod de militibus qui sunt in expeditione constitutum est. No. 117. Dirimebatur olim bona gratia matrimonium ob militiam, l. vel senectutem. D. de donat. inter virum & vxorem. quod adhibita distinctione Constantinus dirisit in hunc modū, vt quadriennio integro si nullum à marito qui agit in militia nuntium mulier acceperit, publicè contestatione habita, & nuntiata duci sub quo maritus militat, impunè nubat alteri, l. vxor. C. de repud. Si nullum, inquit, sospitatis eius potuit habere sud ei no, legendum, indicium, quod σύμβολον in hac Nouella. Idem error in l. 2. H Cod. vt in possess. leg. in qua legendum, indicio, vt in l. amia. §. vlt. D. de cond. & demonst. Idem in l. si cogitatione. Cod. famil. ercisc. vt probat l. vlt. eodem. tit. Idem in l. liber. C. de postl. & rede. ab hostib. Hac autem Nouella pro quadriennio præstituitur decennium: sed hoc recantat mox Nouell. 117. quam probat Leo,

& secundum eam idem in captiuis constituit & militibus, vt nec si diu expectarit nubat ante mulier, quàm certior facta fuerit mortis mariti, & de milite etiam ex depositione ducis sub quo militabat, & morte mariti comperta vt adhuc vacet anno. Mulctatur dux qui de morte mariti acta falsa ediderit, & mulier quæ testimonio ducis vel tribuni decepta nupserit alteri, à priori viro repeti potest. Quæ secus nubit, rea est adulterii. & idem hoc constituitur nō tãtùm de militibus, sed & de fœderatis, & scholaribus, quæ sunt alia militum genera. Scholares sub primiceriis scholarum, milites sub magistris militum vel ducibus, vel tribunis, fœderati sub optionibus siue phylarchis, vt docui *l. 7. C. de exact. trib.* Iulianus in *Nouel. 117.* quæ illi est *108.* de ordine, corruptè, pro de optione. Idem Iulianus peritè *Nouel. 102.* phylarchum, ducem Saracenorum interpretatur, quos ex fœderatis Romano nomini fuisse constat. Sex. Ruffus, Phylarchi Sarracenorum in Osrœne cessere superati. Iornandes, in Osrœne Sarracenorum phylarchi deuicti Romanis se dediderunt. Sed pergamus ad reliqua. *L. 1. D. de diuort.* matrimonium dirimi ait captiuitate vel alia contingente seruitute alterutrius eorum. An igitur damnatione in metallum? Sic sanè iure veteri. nam damnatio in metallum maxima capitis deminutio est. Ex hac Nou. C damnatione in metallum non dirimitur matrimonium, & damnatio in metallum media non maxima capitis deminutio est. Et consequenter deportatione non soluitur matrimoniũ quod & olim obtinuit, quia deportatio non fuit maxima capitis deminutio, *l. 1. C. de repud. l. res vxoris. C. de don. inter. vir. & vx. l. 14. D. eod. l. 5. D. de bon. dam.* Imò deportatio, siue aquæ & ignis interdictio, maxima capitis deminutio est, *l. pen. D. de ext. cog. l. 4. §. vlt. D. de grad. & adfi.* & deportatione soluitur matrimonium, *l. si quis sic stipulatur. D. sol. mat.* Vtrumque ἀσυστάτως auctor proponit, sed in media salebra est, conciliandi rationem nescit. D Verius est eos qui deportãtur, vel quibus aqua & igni interdicitur, nec ciues nec liberos manere iure Quiritium, nuptias non manere iure Quiritium, liberos manere, nuptias manere iure gentium. Et ius gentium in nuptiis potissimum spectari, *l. adoptiuus. §. 1. D. de rit. nupt.* Seruitute matrimonium solui constat bona gratia, vt si libertus vel filius liberti ingratus in seruitutem redigatur, mariti nomen amittit. Notandum quod ait de filio liberti. sic enim confirmat *l. vlt. C. de libe. & eo. lib. l. 2. C. de in ius voc.* nam & filius liberti patrono paterno acceptam ferre ingenuitatem debet. Vt autem de monachismo diximus supra, ita E seruitute soluto matrimonio locus est pactionibus in casum mortis. His addit, inter seruos, vel cum seruo aut serua non esse connubiũ, non dotem, non donationem propter nuptias. Contubernium cum eis est, non connubium, *l. 3. C. de inc. nup.* Si tamen sciente aut dissimulante domino seruus vel ancilla liberæ personæ matrimonio se coniunxerit, iustum est matrimonium, quasi contractum inter ingenuos. nam seruus tacito iure ingenuus fit, adeo vt nec iuri patronatus obstringatur: idemq; est si seruum dominus ægrotantem dereliquerit: nam & hic liber fit: quod etiam veteres probarunt. Ex his intelligitur quatuor esse F causas soluẽdi matrimonii bona gratia, Debilitatem, monachismum, seruitutem, captiuitatem. Nunc tractemus *de repudiis*. Ex aliis enim causis matrimonium non soluitur sine repudio. Repudium mittitur per nuntium, aut per libellum coniugi datum missúmve ad domum eius, *l. 6. C. de repud.* & concipitur certis formalibusque verbis ex XII. Tab. sicut & Iudæos narratur habere certam formulam repudii, à qua qui recedat, repudiando nihil agat. Mulieri in ipso repudio claues adimuntur, vel ab ea deponuntur. Cicero *Philipp. Claues ademit, exegit.* quem imitatus Ambrosius epist. 65. *Mulier offensa claues remisit, domum reuertit.* Non mittitur autem repudium nisi meritis ex causis: G alioquin iniusti repudii actio est, pœnalis actio. In *l. 8. D. de capt. & postlimin.* fit mentio pœnarum discidii, & pœnæ sunt eæ: Mulier quæ absque probabili causa discedit à marito, vel quæ discedendi causam marito præbet, dotem amittit & lucra nuptialia, quæ maritus seruat liberis communibus, & intra quinquẽnium alii nubere non potest, *l. consensu C. de repud.* quod hac *Nou. & 117.* vno tantùm casu comprobat, si culpa vxoris maritus repudium miserit, altero, id est, si ipsa repudium sine causa miserit, vacat tota vita, & in monasterium coniicitur, ex *leg. 1. & 2. Cod.* H *Theodos. de repud.* etiam deportatur, & omnia sua deponit in domo mariti vsque ad acuculam capitis, id est, acum crinalem. Mulier indotata marito præstat quadrantem bonorum suorum, æquè seruandum liberis communibus, modò non excedat centum libras auri, *l. vltim. C. de repud.* hunc enim hac Nouella Iustinianus ait esse modum maximæ doti: qui fuit olim decies centenorum millium nummum, *l. cum de in rem verso. D. de vsuris.* Martialis,

Centena decies quæ tibi dedit dotis. Iuuenalis,

Et ritu decies centena dabuntur antiquo. Tacitus 2. Annal. *Decies sestertium dote solatus est.* Vir autem qui causam discidio dedit, amittit donationem propter nuptias & dotem: vel si matrimonium fecerit sine dote, quartam partem bonorum suorum, & mulieri est post annum cum alio connubium. Annum B vacat propter incertum vteri. sed si pepererit, iure nubit etiã intra annum. Viro licet ducere statim aliam. quod tamẽ non licuit olim *l. 1. C. Th. de repud.* Hodie communis est pœna viri & vxoris, vt si sine causa repudium miserint, in monasterium detrudantur *No. 127. & 134.* Erat olim actio de moribus pœnalis, *l. de moribus. C. Theod. de dotib. l. 1. Cod. Theo. vic. cinss. cr. ag. non poss. l. viro. D. solut. matrim. l. 5. D. de pact. dot.* in qua iudex pronuntiabat quis videretur causam dedisse discidio, quæ non dabatur heredi vel in heredem, *l. rei iudicatæ. §. vlt. D. sol. mat. d. l. de moribus.* & ea actione ex dote exigebantur portiones quædam pro- C pter mores mulieris, propter mores mariti dos repræsentabatur cum fructibus quadriennii, vel reddebatur sexto mense à die repudii, auctore Vlpiano. Hodie sublata est actio de moribus *l. vlt. C. de repud.* Erat in ea actione differentia inter mores grauiores, vt si cum alieno viro probri quid fecisset mulier, & mores leuiores (eodem Vlpiano auctore) inter crimina & mores, *l. 2. C. Th. de repud.* Est & hodie quædam inter mores differentia: nam ob adulterium maritus non tantùm dotem & donationem propter nuptias retinet, sed etiam ex ceteris bonis vxoris tantum capit, quantum facit tertia pars dotis, & adultera in monasterium D detruditur, nec potest nubere post quinquennium. Pari pœna coercetur maritus ob calumniam, si falsò mulierẽ adulterii ream postulauerit, *Nouel. 117.* vel etiam ob adulterium, si cum aliena vxore probri quid fecerit, *Nou. 134.* Certæ olim non erant causæ repudiorum, sed positæ erant in arbitrio & disquisitione iudicantium: hodie sunt certæ ex vtraque parte, *l. consensu. & l. vlt. C. de repud.* Et pleræq. olim iustæ, vt si mulier vinum bibisset, quæ hodie non sunt iustæ. Item si vir impudicè & luxuriosè viueret, vt ex Iustino exemplum Eusebius refert *4. cap. 7.* vsurpans Latinam repudii vocem, τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα, quod hodie E nõ aliter, quàm si cum aliena vxore fuerit. quo casu tenetur lege Iulia, *Nouel. 134.* Sed si cum virgine aut vidua fuerit, non tenetur lege Iulia de adulteriis, *l. 1. C. ad leg. Iul. de adult.* & Zonaras *Apost. cap. 48.* & Augustinus de verbis Apostoli *sermo. 4.* quanquam si is fortè mulierem accuset adulterii, idem ipsa in eum referre & retorquere crimen possit, *l. si vxor. §. iudex. D. ad legem Iul. de adult.* Periniquum enim videtur, inquit, vt pudicitiam vir ab vxore exigat quam ipse non exhibeat. & ita Lactantius. Exemplo continentiæ docenda vxor vt se castè gerat. iniquum est enim vt id exigas quod præstare ipse non possis. & Nazianzenus, F πῶς οὖν σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντισωφρονεῖς δέ; Sunt ea verba §. *iudex.* ex rescripto Imp. Antonini, auctore Augustino ad Pollentium, quod tamen in eo prætermissum est, vt plerisque aliis Pandectarum locis rescriptorum & Constitutionum verba referuntur, eo non iudicato, exempli gratia his *l. ne piscatores. D. de incend. ruin. & naufrag. l. ita autem. §. vltim. D. de adm. tut. l. 6. D. si tab. test. nul. ext. l. 6. D. de capt. & postlim. l. 3 §. non perpetuo. D. de sepul. vio. l. 1. §. si quando. D. de mag. con.* Sed redeamus ad rem. Ex parte viri certæ sunt causæ discidii, vt si cum aliena vxore fuerit, si sacrilegus, si plagiarius, &c. si seruilibus verberibus vxorem G adfecerit, *l. consensu. C. de repud.* quod mutatur *Nouell. 117.* in qua certè non vult ob verbera repudium mitti, & aliam statuit pœnam huic malæ tractationi, vt tertia pars donationis propter nuptias mulieri repræsentetur. Ex parte mulieris certæ etiam sunt causæ, ex quibus vna est iure veteri probata, non tantùm si adulterii in hoc matrimonio cõmissi, sed & si commissi in priore damnetur, *l. miles. §. vlt. D. de adult.* Sed eæ causæ repudii ad breuiorem numerum contrahuntur *Nouel. 117.* Expositis causis pœnisq. discidii, Iustinianus docet non esse connubium adscriptitio cum libera muliere, etiam si hoc fiat consentiatq; domi- H nus, & ideo dirimi connubium à domino posse. quod est ex *l. vlt. C. de agr. & cens.* Deterior est hac in re adscriptitiorũ, quàm seruorum cõditio, propter agriculturæ necessitatẽ. nam serui si duxerint liberam sciente aut consciente domino, matrimoniũ non dirimitur. An verò iure nubat adscriptitia libero homini, nõ dicit:

citi sed constat iure nubere, propterea quod ex eo connubio nati adscriptitii sunt, *l. mulier. l. ne dentius l. vlt. C. de agr. cens.* Ex adscriptitio autem & libera nati, liberi sunt non adscriptitii, *d. l. vlt. No. 54.* Pòst hæc Iustinianus docet vt contrahi, ita dirimi non posse matrimonium à filiisf. sine consensu patris: item nec dirimi à filiis emancipatis posse in fraudem parentū, qui pro eis dederint vel acceperūt dotē aut donationē propter nuptias, vt scilicet subiiciāt eos exactioni dotis, vel donationis propter nuptias & pœnis iniusti repudii: quā tamen fraudem sine effectu esse constituit, & se iam ante constituisse refert, videlicet *l. vlt. C. de repu.* quæ fuit Græcè scripta, & in eo titulo desideratur, sed extat eius sententia 28. *βασιλικῶν.* ac similiter filiarum diuertentium fraus amouetur, *l. si filia. D. de diuor. l. filia. D. sol. mat.* Econtrà matrimonium contractum à filiof. consensu patris, non potest dissolui sola patris voluntate, nisi ex magna & iusta causa: vt rectè queratur filia apud Ennium in hunc modum,

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam si improbum esse Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem inuitum inuitam cogis linquere?

Et ita in Plauti Sticho filia ad patrem, *Aut olim nisi tibi placebant non datas oportuit, Aut nunc non æquum est abduci, pater.* Contractum autem ab emancipato matrimonium dissoluēre pater nullo modo potest, *l. 5. C. de repu. l. cum hic status. §. si socer D. de don. inter vi. & vxo.* Tum agere incipit Iustinianus de matrimonio soluto morte. quo casu vir ex dote, mulier ex donatione propter nuptias lucratur quod pactis dotalibus in casum mortis conuētum est æqualia debent esse pacta, non æquales quantitates. potest enim dos esse ccc. donatio propter nuptias cc. Hodie æquales etiam esse quantitates debent ex *No. 97.* At si maritus exempli gratia, in casum mortis vxoris pactus sit partem quartam dotis, æquè mulier in eundem casum ex donatione propter nuptias amplius pacisci nō debet: & si fortè amplius paciscatur, pactio restringitur, & redigitur ad æqualitatem, id est, ad quartam, *l. ex morte. & seq. C. de pact.* quibuscum tantum abest vt pugnet *l. vlt. § si igitur. C. de don. ante nup.* vt nominatim confirmentur in *§. fin autem.* Species & sententia *l. vlt.* hæc est, Donatio simplex iure ciuili vetita est inter virum & vxorem, non tamen dos vel donatio propter nuptias. nam cōstante matrimonio vt dos, ita & donatio propter nuptias, quæ veluti contraria quædam dos est ex parte mariti, constitui potest. Sed ante nuptias vel initio nuptiarum si dos & donatio propter nuptias constituatur, non est necesse vtriusque æqualem esse quantitatem. Sin verò dos constituatur ante nuptias, donatio sponsalitia post nuptias, potest etiā non æqualis esse quātitas, vt si maior sit dos, minor donatio. Ceterùm econtrario maior dote donatio propter nuptias constitui non potest, ne fraus fiat legibus prohibentibus donationes inter virum & vxorem, & ideo *l. si constante. C. eod.* ait, eiusdem quantitatis, non maioris scilicet, minoris secus. Quod ad pacta attinet, dote constituta ante nuptias, sponsalitia largitate post nuptias, si specialiter edictum sit vt spōsalitia largitas, id est, donatio propter nuptias supponatur pactis dotalibus, quæ conuenta sunt in dote, obtinebunt etiam in donatione propter nuptias. & hæc est sententia *§ si igitur.* Addit ut in *§. fin autem.* etiam si id specialiter dictum non sit, pro dicto haberi, id est, æqualia pacta seruari. Sequitur in hac Nou. morte soluto matrimonio lucra nuptialia ad superstitē pertinere quasi propria, & alienari, obligari ab eo posse non transeunte ad secundas nuptias, non alienata pertinere ad liberos, etiamsi parenti heredes non extiterint, *l. hac edictali. §. vlt. C. de sec. nupt.* sicut & iura paternorum libertorum, nisi ex merito exheredati sint, & casus militiarum, & iura sepulchrorū, & adsignationes libertorum, & dotes à parente filiabus nomine eorum datas, & si parenti heredes extiterint, pro æquis non pro hereditariis portionib. Alienare lucra nuptialia parēs potest nō tantùm inter viuos, sed etiam testamento per legatum, aut fideicommissum, aut generalem institutionem, *l. generaliter. §. vlt. l. si quis prioris. §. 1. & §. sextum. C. de sec. nup.* Ex hac Nou specialiter tantùm, non per generalem institutionem extranei. itaq; abrogatur *§. certū.* abrogatur & *§. talem.* Ex eo enim si quidam liberi patri heredes extiterint, quidam repudiauerint, illi soli qui heredes extiterunt vindicāt lucra nuptialia. & malè in eo §. Accursius putat anterius matrimonium dici comparatione secundi, quod sequutū nō est. Anterius dicitur vt prius legis initio. Ex hac Nouella omnes vindicant lucra nuptialia nondū alienata etiā hi qui patri heredes non extiterunt. & hæc quidem est sententia huius

A Nouellæ, quæ recitatur ita Iustinianeo more *Nouel. 98.* vt siue ad alias venerit nuptias coniunx superstes, siue non, vsumfructum tantum habeat, proprietatem seruet liberis. ergo vt non possit alienare. Rursus ex *Nouel. 127.* & *Leonis 22* præter vsumfructum hoc amplius habet is qui abstinet secundis nuptiis, portionem virilem pleno iure in lucris nuptialibus, quam alienare potest. quam partem *Nouel. 127.* malè huic Haloander inseruit. Malè etiam Haloander sic vertit, Soluto per qualscunque supradictas diuortiorum species: cùm hæc tantùm dicantur de lucris obuenientibus morte vel quasi morte, puta seruitute, aut mona-
B chismo, soluto matrimonio: vt Accursius & Theodorus interpretantur, non diuortio, *l. consensu. §. si vero filio. Cod. de repud.* & διαλύσεις rectè Vetus interpres disiunctiones siue discidia, scilicet ἀπὸ ϑανάτου vt ait *§. ἐπειδὴ δὲ καὶ πρόσω.* Ad hæc subiicit Iustinianus, idem seruari in matrimonio contracto sine dote vel donatione propter nuptias. nam & in eo soluto morte, nonnihil superest lucri pro superstite, quarta nimirum pars puræ substantiæ, *Nouel. 53.* cui modus & distinctio quædam apponitur *Nou. 117.* nec mirum, cùm & concubina ex defuncti bonis nonnihil ferat etiam ab intestato, vnà cùm naturalibus liberis, *Nouell.*
C *18.* Id autem quidquid est lucri seruatur aut non seruatur liberis, secundum ea quæ superius definita sunt, cùm vtrinque dos interuenit.

De Secundis nuptiis. Hac in parte differentia est inter marem & fœminam. Mas non luget fœminam, & secundam vxorem ducere statim potest, siue morte, siue repudio iusto aut iniusto solutum sit matrimonium secundum, *l. consensu. C. de repud.* Fœmina defunctum maritum lugere debet. Luctus fœminæ potissimum consistit in continentia, olim etiam in habitu, nō hodie, *l. decreto. C. ex quib. cau. infa. ir.* Olim quoq; præstituti e-
D rant luctui peragendo menses x. nam & hoc fuit legitimum pariendi tempus. Hodie præstituti sunt XII. nam & morte mariti soluto matrimonio mulieri luctus inducitur non tantùm ob incertum vteri, cōfusionémve sanguinis, sed etiam ob memoriam & reuerentiam defuncti mariti: quando quidem etiamsi intra annum peperit, annuum luctum peragere debet, nisi hoc à principe vel à senatu impetrauerit, vt sibi intra legitimum tempus nubere liceret, vt docui *Obs 6 cap. 32.* id quod prægnanti nunquam concedit princeps. Quin & si talis sit maritus quem more maiorum lugeri non oporteat, veluti hostis, id est, transfuga, vel per-
E duellionis damnatus, vel suspendiosus. Tiberius capite damnatū propinquos lugere vetuit: Pater Silani funeri eius cùm suspendio vitam finisset nō interfuit, auctores Suetonius & Florus. Igitur & si talis sit maritus, vidua tamen quandiu erit prægnās nō poterit alii nubere, vacua nubet statim, *l. libertorum. §. 1. D. de his qui not. infa.* Diuortio quoque aut bona gratia soluto matrimonio, mulier prægnans nubere nō potest antequam pepererit, sed vbi pepererit nubere confestim potest etiam intra annum. Itaq; multum interest, morte, an inter viuos soluatur matrimonium. Mortui luctus est annuus: viui non est luctus, sed in incerto pro-
F pter turbationem sanguinis, annum abstinere nuptiis mulier debet: qua ratione cessante, vt puta maturius edito partu, maturius etiam ei licebit alii nubere, & hoc siue bona gratia, veluti mutuo consensu ex Constitutione Anastasii, vel seruitute, vel electione solitariæ vitæ, siue repudio solutum sit matrimonium, *l. si constante. C. de repud.* & Const. Græca *de episc. & cler.* Pœna autem earum quæ defunctum maritum non elugent, id est, quæ intra annum iterū nubunt, hæc est, vt notentur infamia ex ędicto prętoris, quæ tamen rescripto principis aboleri potest, *l. 1. C. de sec. nupt.* cui coniungenda est *l. si qua. C. ad Tertyl.* vt hac Nouel-
G la Iustinianus vtramque coniunxit, & vt nihil capere possint ex bonis prioris mariti, nihil ex donatione propter nuptias: quod hæc Nouella declarat sumptum esse non ex *l. 1.* sed ex *l. 2. C. de sec. nupt.* ex quo apparet in *d. l. 2.* sponsalium nomine significari donationem propter nuptias, vt in Nou. Valent. *de episcop. iud.* Aliàs sponsalia sunt arræ, *l. 6. C. Theo. de spons.* & in tit. *Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes sponsalia dederint.* sic legendum. Nihil etiam ex testamento extraneorum capere possunt: relicta ab extraneis pro non scriptis habentur, & apud heredem remanent: relicta à priore marito eripiuntur quasi indignis, pro-
H pterea quòd iniuriosę in priorem maritum fuerunt, & fisco vindicantur: sed tamen fisco præponuntur x. personæ comprehensæ edicto, *Vnde decem personæ.* Nullo etiam titulo possunt quæ nubant intra annum luctus in secundum maritum transferre, vltra tertiam partem bonorum suorum liberis nō existentib. vel

liberis existentibus ex priore cnniugio non plus quàm virilem *l. hac edictali. C. de sec. nupt.* Item agnatis vel cognatis suis succedere ab intestato non possunt, nisi vsque ad tertium gradnm *l. 1. C. eod.* Sed vt infamia, ita omnes eæ pœnæ remitti possunt, speciali indulgentia principis: & quidem simpliciter si non habeat liberos: si habeat, ita demum si eis purè & pleno iure donauerit semissem bonorum quæ habuerit tempore secundarum nuptiarum inter eos ex æquo diuidendum: ita vt mortuo vno intestato sine liberis, pars eius accrescat fratribus superstitibus, omnibus mortuis, bona redeant ad matrem, *l. si qua C. ad Tertyl.* Fratres præferuntur matri. At ne dixeris ideò indistinctè in reliquis bonis matrem filio succedere, quod tamen additum est in Basilicis. sed notatur à Theodoro rectissimè. nam ex hac No. in bonis profectis à patre vsumfructum tantùm habet pro parte virili, in aduentitiis plenum ius: atque ita discrimen est inter bona aduentitia, & bona profecta à matre, & bona profecta à patre. Et hæc de pœna earum quæ immaturè secundas nuptias contrahunt, quæ locum habet etiam non existentibus liberis propter honestatem solam, §. *ei di* [illegible], *J.* Immaturum matrimonium dicit *l. 1. C. de sec. nupt.* quod hac Nouella ἄωρον. Plinius *4. Epist.* Nuptias lugentis, nuptias senis, quorum alterum immaturum, alterum serum est. Nunc de pœna earum tractemus quę maturo tempore, id est, annuo luctu peracto, vel quæ misso repudio secundas nuptias contrahunt. Hæ mitius puniuntur: nam neque infames fiunt, neque incapaces. Puniuntur & mares ex hac causa, licet non puniantur ex causa immaturi matrimonii. Sed neque ex hac puniebantur olim *l. 2. §. vlt. Cod. Theod. de sec. nupt.* Nam suadet tantùm Theodosius magnus, vt & mares abstineant secundis nuptiis extantibus liberis, vel vt eadem subeãt quæ mulieres. Suasio legis non est coniuncta necessitati: vt in fine huius Nouell. quòd suadet liberis primis non minus relinqui quàm secundis, nõ est permissum necessitati. Legis virtus est imperare, permittere, punire, vetare: legis virtus nulla est in suadẽdo. Ideoque quod suaserat Theodosius magnus, ei Theodosius iunior necessitatem iniecit *l. generaliter C. de secund. nup.* Causa pœnarum hæc est, quod plerumque iniuria & damno adficiantur liberi prioris matrimonii, quibus non existentibus nullæ etiam sunt pœnæ secundarum nuptiarum. Et primum quidem ita coercetur is qui secundas contrahit nuptias, vt lucrorum nuptialium & ceterorum bonorum quæ à defuncto superstiti obuenerunt vsumfructum tantùm habeat, proprietatem seruet liberis etiam constitutis in potestate, atque ideò ex eis bonis vt nihil alienare vel obligare possit, imò nec eligere vnum ex liberis, vt docui *Nouell. 2.* Seruatur autem proprietas liberis etiamsi neutri parenti heredes extiterint, quasi honore pręcipuo & priuilegio quodam: quia in re derogatur *l. generaliter. §. pen. C. de secun. nupt.* nisi meritò exheredari proponantur. Et hoc quidem modo multari secundas nuptias ex eo apparet, quo ex hac Nouella & *l. generaliter. §. vlt. l. si quis prioris. §. 1. C. de sec. nupt.* is qui secundas nuptias nõ contrahit, habet dominium lucrorum nuptialium in solidum, vel (vt nouissimè cõstitutum est *No. 127.*) pro virili portione. Qui secundas contrahit, nullius portionis dominium habet: & adiecit Iustinianus, nihil interesse dederit coniũx, an dederit alter pro eo dotem vel donationem propter nuptias, ex *dict. l. generaliter. §. 1.* nihil etiam mutare si donatio propter nuptias in dotem redacta sit, ex eadem lege *§. hoc obseruari*, vt ex Græcis Eustathius expoluit rectè. Quod vt dilucidius intelligi possit, sciendum est mortuo marito vxori superstiti reddi dotem, & lucrum nuptiale præstari ex donatione propter nuptias: sed (vt supra dictum est) seruari liberis prioris matrimonii, muliere iterum nubente, casum donationis propter nuptias, & omnia quæcunq; mulier nacta est ex bonis prioris mariti, dotẽ eis non seruari, *l. si liberis. C. de don. propt. nupt.* Sed quid si donatio propter nuptias conuersa sit in dotem, vt si acceptas à marito res ex causa donationis sponsalitiæ postea vxor marito dederit in dotem? Vtrum mortuo viro, & muliere nubente iterum, res illæ non sequentur liberos prioris matrimonii quasi dotales, an sequentur quasi sponsalia? Et placet eas censeri sponsalium honorúmve paternorum iure d. *§. hoc obseruari*, ac proinde seruari debere liberis, nec alienari aut pignerari posse, alienatas vindicari à possessoribus posse, vel ex aliis parentis qui alienauit bonis quasi tacito iure hypothecæ debere reparari, *l. 5. l. 6. penult. l. 8. §. pen. C. de secun. nup.* vt si forte possessorem defendat præscriptio xxx an. quæ incipit currere aduersus liberos ex eo tempore quo sui iuris effecti sunt, *l. 4. §. vlt. C. de bo. quæ lib. adqu. l. 3. §. vlt. C. de*

A *anna. exc.* etiam aduersus minores xxv. ann. non tamen aduersus
pupillos, *l. sicut. C. de præsc. 30. ann.* hoc casu suum liberi reficient
sibi ex aliis bonis. Sed an rata est alienatio si præmoriantur filii?
Præmortuo patre constat non esse ratam: Præmortuis autem filiis, vel ex filiis nepotes existunt, vel non: si nepotes existunt, hi
succedunt in ea bona in stirpes iure hereditario, *l. in quibus. C. de*
sec. nupt. Si non existunt, aut fratres reliquerunt aut non. Si reliquerunt, vt si tres erant filii, & vnus excessit relictis duobus fratribus & parente, parens ex eis bonis sibi deducit quod pactus
est in casum ἀπαιδίας. Finge, conuenit vt moriente marito sine
B liberis, mulier donationis propter nuptias semissem lucraretur,
existentibus liberis assem. Donatio propter nuptias est solidorum mille. Nullis existentibus liberis matri debentur D. Existẽtibus liberis, integram donationem lucratur. Si iterum nubat,
dominium eius pecuniæ liberis adquiritur, vt si sint quinque
singulis adquiruntur cc. Moritur porrò ex eis liberis vnus, cuius
portio erat ducentorum. Huius portionis semissem habebit mater, puta C. reliqua C. obueniunt fratribus, vel etiam extraneis
heredibus filii testamento scriptis. *Quod quidem*, inquit, *maximè accidit in matre*, qui locus est obscurus, vt scilicet matre su-
C perstite, filii quasi sui iuris, nec subiecti potestate matris, testamento sibi extraneum heredem instituant. nam patre superstite
in cuius sunt potestate, non possunt ne de iis quidem bonis quæ
patri non adquiruntur facere testamentum, *l. vlt. § filiis. C. de bo.*
quæ lib. l. Imp. D. ad Trebel. igitur ea bona ex testamento ad extraneos venire non possunt, sed ab intestato veniunt ad fratres,
deducta portione debita patri ex conuentione in casum ἀπαιδίας. Omnibus autem defunctis, parens habet integrum semissem: atque ita fit, vt alienatio lucrorum nuptialium modò sit irrita, præmortuo nimirum patre qui alienauit, modò rata, præ-
D mortuis omnibus liberis, modò partim rata, partim irrita, quibusdam ex filiis præmortuis relicto parente & fratribus. Idque
attigimus iam supra *No. 2.* Secundum genus coercendarum secundarum nuptiarum est ex *l. hac edictali. C. de sec. nupt.* nam vir
mulierve qui quæve existentibus filiis aut nepotibus in secundũ
matrimonium transit, non potest in secundum coniugem dotis,
vel donationis sponsalitiæ, vel quo alio titulo plus trãsferre quã
in vnum ex liberis prioris matrimonii: & si inter eos liberos inęqualis fiat diuisio bonorum paternorum aut maternorum, non
potest plus conferre in secundum coniugem, quam acceperit fi-
E lius cui minor portio attributa est: minus potest attribui vni quã
ceteris, non tamen minus portione debita. Cum filio qui nihil
tulit, summoto fortè ex causa exheredationis, non comparatur
coniunx secundus, sed cum eo qui minus abstulit. Quòd si plus
relinquatur cedaturve secundo coniugi, quàm ei qui ex liberis
minus acceperit, superfluum pro non relicto siue pro non dato
est. & inter liberos prioris matrimonii ex æquo diuiditur. Ex *l.*
quoniam. C. de sec. nup. inter liberos prioris & posterioris matrimonii: quam sententiã Iulianus sequitur in epitome huius Nouellæ. cùm tamen ex ea superfluum diuidatur tantum inter libe-
F ros prioris matrimonii, & quidem omnes, nisi quidam sint meritò exheredari, *l. vlt. C. de sec. nupt.* nam exheredati neque in superflui partem veniunt, neque ex parentis bonis tantum quantum vitrico aut nouercæ parens dedit, imò nihil vindicare possunt. Exheredatio extinguit omne ius filii. & hoc *l. vlt.* adiicit ad
l. hac edictali. nec enim id in *l. hac edictali*, hæc exprimebant verba, *Nisi ex his causis*, &c. quibus hoc significatur, Minus quarta
legitimæ portionis filio relinqui non posse, nisi sit ingratus. *Lege* autem *vltima*, Minus quantitate relicta vel data coniugi secundo, filio prioris matrimonii relinqui non posse, nisi sit ingra-
G tus. Duplex est beneficium, vt ne minus legitima, & vt ne minus
quàm nouercæ vel vitrico: & vtrumque adimit exheredatio. In
quantitate autem bonorum parentis contrahentis secundas nuptias exquirenda, Iustinianus definit tempus mortis spectari,
non matrimonii secundi, non testamenti vel donationis: qua
de causa si mortua vxore prima relicto filio vir superstes qui habebat cccc. in bonis, secundæ vxori donauerit cc. & postea intantum decreuerint bona incendiis fortè vel naufragiis, vel
morte seruorum, aut pecorum, vt non plus quam cc. supersint
tempore mortis viri, nouercæ cui donata sunt cc. priuignus au-
H feret C idemque seruatur in ponenda ratione legis Falcidiæ &
in aliis plerisque causis. Et hæc quidem sunt quæ pertinent ad
primam partem *l. hac edictali.* cui nihil obstat *l. si liberis. Cod.*
de donat. ante nupt. quæ matrem iterum nubentem ait filiis prioris matrimonii non seruare dotem. Potest igitur ea dote
iterum

iterum fungi in secundo matrimonio. nam hoc ita verum est, si ex aliis bonis suis tantum præstiterit præstaturave sit filio, quantum dotis præstiterit secundo marito. Sed si præter eam dotem nihil habeat in bonis, virilem tantùm ex ea conferre in secũdum maritum potest, & ita Accurs. rectè in *d. l. si liberis*. cuius in eam legem litera nulla non digna approbatione. Secundam partem *l. hac edictali*. ea est §. *his illud*. exposui *Nouel.* 2. Eiusdem §. *pen.* est de tacita hypotheca data liberis in omnibus bonis parentis lucrorum nuptialium conseruandorum causa, de qua diximus ã. Eiusdem §. *vlt.* est de alienatione lucrorum nuptialium concessa his qui abstinent secundis nuptiis. quod iam sæpe dictum est suprà mutari *No. 127*. Porrò exposita & approbata *l. hac edictali*. Iustinianus etiam exponit sententiam *l. 4. C. eod. tit.* quę est huiusmodi, vt si quis tam ex primis, quàm ex secundis nuptiis liberos susceperit, lucra primarum nuptiarum capiant primi liberi, lucra secundarum secundi, in ceteris parentis bonis vt omnes ab intestato primarum secundarúmve nuptiarum liberi promiscuè succedant. Et donationem propter nuptias Iustinianus vocat, quod *d. l. 4.* sponsalitiam largitatem. quod est frequentissimum. Lucra secundarum nuptiarum capiunt soli liberi secundarum nuptiarum, neque concurrunt primi, licet ad tertias nuptias non transierit parens, videlicet si non fuerit alienata. nam ex *hac Nouella* alienari possunt, non ex 98 & 127. Lucra primarum alienari non possunt, quia transiit ad secundas nuptias. Tum deinde exponit Iustinianus sententiam *l. penult. §. vltim. Cod. de donat. ante nupt.* quæ est Iustini. Iustinianus tamen se eam fecisse profitetur *l. vltim. §. vltim. eod. titul.* imperantem scilicet cum patre, quo viuo & nobilissimus Cæsar & Imperator appellatus est. Dos & donatio propter nuptias ampliari vel augeri potest constante matrimonio, immò & constitui, itemque deminui constante primo matrimonio. In matrimonio secundo liberis existentibus ex primo deminui non potest, ne fraus fiat *l. hac edictali*. vt si secundo marito data vel cauta sunt mille in dotem, quia debet etiam mater singulis liberis prioris matrimonii relinquere aut dare mille, fortè vt liberos fraudet, id est, vt ne mille singulis dare compellatur, vtque minuat portionem liberorum, manente matrimonio si fingat se minuere dotem, hoc non fit iure. Quin & generaliter euitandæ fraudis causa in secũdo matrimonio inhibetur deminutio dotis. Sequitur aliud genus coercendarum secundarum nuptiarum, vt qui secundas contrahit nuptias, relictum vel concessum sibi à priori coniuge vsumfructum bonorum omnium amittat, & liberis prioris matrimonii integrum restituat, *l. 1. C. si sec. nupt. mul.* Sed hoc genus pœnę hęc Nouella non admittit. Hodie igitur vsusfructus bonorum à priori coniuge acceptus non amittitur propter posteriorem, nisi hanc legem prior coniunx coniugi cui vsumfructum dedit, indixerit, & nisi pro ratione Falcidię vt *Nouel. 18.* & hoc si vsumfructum dederit titulo legati, vel fideicommissi, vel donationis simplicis. Quòd si vsumfructum bonorum dederit in dotem, vel donationem propter nuptias, is qui eam dotem, vel donationem propter nuptias, id est, vsumfructum bonorum lucratur soluto matrimonio, eam retinet, optimo iure transiens ad secundas nuptias, etiamsi aliud cautum conuentúmve sit: quia etsi bona fuissent data in dotem vel donationẽ propter nuptias, lege competeret eorum bonorum vsusfructus contrahenti secundas, nec posset adimi cautione priuatorum. Diuersum est, si quę bona sint in cõiugem collata alio titulo, quàm dotis, vel donationis propter nuptias. nam etsi quoties nihil in contrarium actum est, lex velit transeuntem ad secundas nuptias eorum bonorum vsumfructum retinere, proprietatem autem amittere, tamen & hoc reliquit in arbitrio dantium, vt dationi dicerent legem quam vellent. Igitur nihil interest vsumfructum, an plenã proprietatem alio titulo contulerit in coniugem, quia vtroque casu excipere potest casum secundarum nuptiarum: sicut & nihil interest vsumfructum, an plenam proprietatem dotis, vel donationis propter nuptias titulo contulerit in coniugem, quia neutro casu vlla cautione efficere potest, vt contractis secundis nuptiis non habeat vsumfructum. Addit patrem quoque contrahentem secundas nuptias non amittere vsumfructum bonorum aduentitiorum adquisitorum à filiofamilias. Adquiruntur ergo aduentitia patri vsusfructus iure, nec amittitur vsusfructus si induxerit nouercam filio, *l. vltim. Cod. de bon. mat.* Castrensia tamen & quasi castrensia filiofamilias adquiruntur pleno iure. Adiicitur in Haloandri editione & in Basilicis, Et alia quædam, quod videtur adiectum ex sequentibus Nouellis, veluti ex 117. de his quę filiisfamilias relinquuntur sub hac condicione, ne ad patrẽ vsusfructus pertineat, & ex 118. de bonis fraternis. Sed persequamur modò breuiter & alias secundarum nuptiarum pœnas. Quæ iterum nubit, non vtitur priuilegiis vel dignitatibus prioris mariti, *l. plus §. 1. ad municip. l. cum se. Cod. de nupt.* Lege Iulia & Papia stuprum committit liberta quæ est in matrimonio mariti, si eo inuito nubat alteri, *l. 1. Cod. de incest. nupt.* Mater quæ iterum nupsit ab ingratis liberis donationem non reuocat, nisi tribus casibus, *l. 7. Cod. de reuocan. don.* Idem in patre constitutum non est. Grauius coercentur mulieres, quæ plurimum faciliusque nouis maritis non solùm res filiorum, sed etiam vitam addicunt, *l. lex. Cod. de admin. tut.* Viri non adeò sunt faciles & inconsiderati, quamobrem nec vllo modo multabantur olim. Liberi impuberes non educantur apud matrem si iterum nupserit: quod tamen olim non obtinuit: nec fere vlla alia multa secundarum nuptiarum. Liuius 39. Pupillus relictus sub tutela matris & vitrici educatus fuerat. Si iterum non nupserit, morte soluto matrimonio, educantur apud matrem: diuortio facto, apud eum qui diuortio causam non dedit, *Nouell. 117.* His Iustinianus obiter adiicit explicationem, *l. 1. Cod. si dos constant. matrim. solut. fuer.* Dos constante matrimonio vxori reddi nõ potest, nisi certis ex causis. nam repræsentatio dotis species donationis est, *l. mutus. §. manente. l. vltim. D. de iur. dot. l. quamuis. D. solut. matrim.* Quòd si constante matrimonio dos reddita sit sine iusta causa, mortua vxore repetitur ab eius heredibus cum fructibus medii temporis, & retinetur, si in casum mortis dotem sibi maritus receperit, proprietate seruata liberis prioris matrimonii, viro secundas contrahente nuptias. hæc est interpretatio *d. l. 1.* cui adiicit Iustinianus dotem cautam non datam mortua vxore maritum ab heredibus vxoris petere secundum cõuentionem habitam in casum mortis mulieris, æquè seruata proprietate liberis, si iterauerit nuptias: sed huic petitioni obstat præscriptio certi temporis ex *No. 100.* Nondum multandarum nuptiarum rationes exposuimus omnes. Sequitur alia: Mater deficientibus testamentariis & legitimis, tutelam filiorum gerere potest, si modò iurauerit se iterum non nupturam, & renunciauerit S.C. Velleiano. nam tutela species intercessionis est. Sed si contra fidem iurisiurãdi iterum nubat, nõ redditis rationibus, nec petito alio tutore, filii habent tacitam hypothecam tam in vitrici, quàm in matris bonis, quia fraudem cum eo participasse mater videtur, *l. 2. C. quan. mul. tut. offic.* & amittit mater successionem filiorũ legitimam & testamentariam, quòd alium filiis tutorem non petient, exemplo Constitutionis Seueri *l. omnem. C. ad Tertyll. l. si mater. Cod. in quibus caus. pign. tac. contrah. l. sciant. C. de legit. here.* quæ simul omnes coniungendæ sunt. Hodie iusiurandum non exigitur, sed testatio apud acta *Nouell. 94.* cùm tamen & in *hac Nouell.* in qua rectè Vetus interpres legit, διωμοσίμην, non διωμοσίαν. & *Nouel. 155.* probasset iusiurandum. Item hodie mater prefertur legitimis *Nou. 118.* At præterea quæ nondum finita tutela filiorum, quam gerendam suscepit, secundo marito nubit, eis quoq. pœnis alligatur, quibus illa quæ nubit intra annum luctus. nam & vtroq; modo nuptiæ censentur immaturæ. Octaua pœna secundarum nuptiarum, quæ *hac No.* proponitur, sumpta est ex *l. iubemus. §. in supradictis. C. ad Treb.* ex qua patet à quo legatum vel fideicommissum filio suo relictum est in diem vel sub condicione, non præstat filio satisdationem legatorum aut fideicommissorũ seruandorum causa, nisi transeat ad secundas nuptias. nam hoc casu satisdat, vt ait *d. l. iubemus.* Hæc stipulatio legatorum seu fideicommissorum sui origine satisdatio est. Cùm tamen de ea agitur interponenda à patre, puto satisdationem accipiendam pro cautione nuda. atq; ita in *hac No.* Iustinianus non ἱκανοδοσίαν dixit, sed ἀσφάλειαν. & præstatur hæc cautio filio emancipato, *l. filio. D. vt leg. nom. cau.* non filiofamilias, *l. Imperator. D. ad Treb.* Nono loco ostenditur secundas nuptias officere iis qui aspirant ad clerum, primas non officere. nam qui iustam vxorem duxit & habet, diaconus, hypodiaconus, presbyter fieri potest, id est, ante clericatum matrimonium legitimum contrahere potest, primũ non secundum, ducta etiam ea quæ nunquam experta sit virum, non vidua. Post clericatum non potest matrimonium contrahere, vt Leonis *No. 3.* ne ex permissu quidem episcopi *No. 123.* quæ hac in re derogat Ancyranæ synodi, *cap. 10.* nec queri de eo possunt clerici. Cur enim antequam offerrent se clero, sibi non adiunxerunt vxorem, vel eius diei pridie quo clerici facti sunt? & sic ante monachismum testamentum facere licet; post monachi-

ſimum non item, *Nou* 5. nec de eo queri poſſunt monachi. Cur enim ante ingreſſum monaſterii teſtamentum non fecerunt? Quòd ſi poſt clericatum matrimonium contraxerint, pœna hęc eſt, vt clero moueantur, *No. 6. & 123.* vel ex Leonis *No. 79.* ordine clericali eo quem tenebant ante nuptias, veluti diaconatu, aut presbyterio, non clero: & liberi ſunt ſpurii ex *l. 44. C. de epiſc. & cler.* quæ in eo titulo deſideratur Excipiuntur lectores & cantores non tantùm Conſtitutionibus, ſed & *cap. 26. Apoſtolorum & cap. 6. ſynodi ſextæ in Trullo.* nam ii licet poſt clericatum nuptias contrahant, ſi modo eas non contrahant cum vidua, non mouentur clero vel ordine ſuo, ſed neque arcentur ſuperiori ordine, veluti diaconatu, niſi contraxerint ſecundas nuptias. Tertiæ interdictæ ſint: *No. 6.*

Vltimo loco Iuſtinianus proponit explicationem & emendationem legis Iuliæ Miſcellæ: quæ lex remittit condicionem viduitatis, ſi is cui fortè legato relicto ea cōdicio adſcripta eſt, intra annum (luctui nondum erat præfinitus annus) ſecundas nuptias contraxerit, & iurauerit ſe procreandorum liberorum cauſa id facere, vt Sp. Carbilius iuraſſe dicitur apud Cenſores: vt lege Iunia Norbana teſtatio interponitur liberorum quęrēdorum cauſa vxorem duci, apud Vlpianum *tit. 11.* & vulgò ſolebat inſeri tabulis nuptialibus, liberorum quærendorum cauſa duci vxorem. Cor. Tac. 11. Adhibitis qui obſignarēt, velut ſuſcipiendorum liberorū cauſa conueniſſe. Auguſt. 3. *contra Iulian.* Pudicitia coniugalis facit quod præſcribunt tabulæ matrimoniales, ne vltra quam generandis filiis ſatis eſt coniugis corpus attrectet. Idem *ſermon. 244* Vxor non propter libidinem ſed propter filiorum procreationem accipitur. Denique & ipſæ tabulæ matrimoniales hoc continent, Liberorum, inquit, procreandorum cauſa: & 1. *de nuptiis ad Valerium Comitem*, Vt ſecundum matrimoniales tabulas non niſi liberorum procreandorum cauſa concumbant. & inde *l. liberorum. D. de verb. ſign.* liberorum procreandorum animo & voto vxores duci. Pertinet autem id legis Iuliæ caput tam ad virum, quàm ad fœminam, *l. 3. C. de ind. vid. tol. l. heres. §. vlt. de cond. & dem.* & ob id, quantum opinor, Miſcella appellatur. Eſt de ea *l. vlt. D. de ſtatulib.* & pleræque aliæ in *tit. de cond. & dem.* Capit igitur ex ea lege vir mulierve hereditatem aut legatum intra annum, etiamſi ſecundum matrimoniū contrahat, ſiue à coniuge, ſiue ab extraneo hereditas aut legatum relictum ſit, ſub condicione viduitatis. Poſt annum non capit, niſi præſtita cautione Mutiana, quę ſolet interponi in omnibus condicionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, ſiue quę in non faciendo concipiuntur, qua caueat ſe non coiturum ſecundas nuptias, & ſi coierit, redditurum legatum cum fructibus medii temporis, *l. Mutiana. l. heres. §. qui poſt. l. Titio fundus. D. de cond. & demonſtr. l. cum filius. §. qui Mutianam. D. de leg. 2.* Ex Conſtitutione Iuſtiniani condicio viduitatis remittitur etiā poſt annum, atque etiamſi non iurauerit ſe liberorum quęrendorum cauſa nuptias contrahere. Sed proprietas rei legatæ ſeruatur liberis prioris matrimonii, vt & cęterarum omnium, quas ex bonis prioris coniugis ſuperſtes coniunx accepit, *l. 2. C. de ind. vid. tol.* At hæc condicio, Si vidua erit, vel Cùm vidua erit, Si vxorem amiſerit, Cùm cœlebs erit, non remittitur, *l. 3 C. eod.* Nec enim indicit viduitatem, ſed ſolatium viduitati præbet. Condicio viduitatis omnimodo remittitur. Sed hoc rurſus in hac Nouella ita Iuſtinianus emēdat, vt condicio viduitatis nullo modo remittatur, atq; adeo, vt intra annum legati aut hereditatis petitionem non habeat, niſi qui condicionem expleuerit. expleri eam morte vel ſacerdotio, vt condicionem, Si ſine liberis deceſſerit, auctore Theodoro. Poſt annum verò, vt legatum non capiat niſi præſtita coheredibus vel heredibus teſtamentariis aut legitimis cautione Mutiana iuratoria: atque ita reuocatur iuſiurandum legis Iuliæ Miſcellæ, cum hypotheca rerum ſuarum expreſſa vel tacita, vel præſtita ſatiſdatione, ſecundum diſtinctionem huius Nouellæ, ni condicioni pareatur de reſtituenda re integra cum fructibus medii temporis, vel pecunia cum vſuris trientibus, vel cum vſuris ex ea pecunia perceptis. Cautio Mutiana eſt ſatiſdatio *l. cum ſub hac. l. hoc genus D. de cond. & demonſtr.* & interdum repromiſſio iuratoria cum hypotheca bonorum ex hac Nou. & inde *l. Titio fundus. D. eod.* cautio deficere dicitur, non quæ pręſtita non eſt, ſed quæ non durat euerſis facultatibus fideiuſſoris, vel mortuo fideiuſſore ſine heredibus. Contractis ſecundis nuptiis ſtipulatio committitur, & rem legatam vindicat ſtipulator à quocunque poſſeſſore. Sed quid ſi is cui legata eſt pecunia, non poſſit ſatiſdare? quid ſi etiam indignus eſt qui committatur iura-

A toriæ cautioni? Tum verò ei legatum non præſtatur ante condicionem expletam, ſed præſtantur vſurę trientes, vt in ſpecie *l. hac edictali. §. his illud. C. de ſecund. nupt.* Addit Iuſtinianus, remitti hanc cautionem à teſtatore poſſe. Non omnis cautio remitti teſtatoris voluntate poteſt. Fructuaria non poteſt remitti: legatorum non potuit remitti ante Conſtitutionem Marci: Mutiana poteſt remitti. Et hoc poſtremo genere & illo, vt non vtatur dignitate & priuilegiis prioris mariti, itemq; ſe in clericis & in liberta coercentur ſecundæ nuptię, etiam non exiſtentibus liberis. Ceteræ pœnæ locum habent exiſtentibus tantum liberis: & B hoc ſi ſecundæ nuptiæ non ſint immaturæ. Immaturæ dicuntur dupliciter, Si nubat mulier intra annum, & eæ coercentur etiam non exiſtentibus liberis: Si nubat nōdum finita tutela filiorum, & has coerceri palam eſt, propter cauſam exiſtentium liberorum. Quod ſequitur de adminiſtratione lucrorum nuptialium & de ſucceſſione matris expoſuimus *Nouell. 2.* [Οἱ [illegible]] Illa ſine cauſa vlla, hęc iuſta ex cauſa [[illegible]] Iudicum ciuilium alii ſunt illuſtres, vt pręfect prætorio: alii ſpectabiles, vt proconſules & prætores: alii clariſſimi, vt correctores, *Nouel.* tamen 17. correctores quartum ordinem occupant, C quia non omnes ſunt clariſſimi, perfectiſſimi quidam. Admodum eundem hic locus demōſtrat, iudicum militarium alios eſſe illuſtres, vt magiſtros militum: alios ſpectabiles, vt duces: alios clariſſimos, vt tribunos. [Κατὰ [illegible]] Ergo ex præſumptione voluntatis lucra nuptialia pertinent ad liberos, etiamſi patri heredes non exiterint, & ita *Nouel. 39.* ex generali fideicommiſſo vel obligatione quædam κατ' [illegible] dicuntur excepta: & *Nouell. 136.* argentarii κατ' [illegible], qui de vſuris pacti ſunt, de beſſib. pacti videntur: & Harmenopulus ex mobilium legato quædam D excipi κατ' [illegible]. Poſſent ſimilia ex Græcorum adnotationibus adiungi pleraque ad præſumptionum materiam magnopere cōducentia, vt ad *l. penult. Cod. de fideiuſſ.* fideiuſſorem ſine ſcripto acceptum iudicio rei exhibēdi cauſa non teneri vltra duos menſes, quòd κατ' [illegible] non fideiuſſerit in longius tempus. quod & iiſdem verbis adnotat Iſidorus ad *l. 8. C. de don.* & alii ad *l. neque abſentes. D. de fideic. liber. l. 3 §. vltim D. de adim. leg. l. cum quidam. D. de his quæ vt indign.* & in [illegible] ad *l. defenſionis. C. de iure fiſc.* & ad *l. 13. Cod. de poſtlim.* [illegible] & *l. iuriſgentium. §. pactorum D. de pact.* & in Nouellis Leonis & Conſtantini, [illegible] E [illegible] [Τ[illegible]] In hunc locum hæc inueni adnotaſſe Græcos interpretes, [illegible] [Ο[illegible]] Intelligit *l. vlt. C. de bon. mat.* Haloander & Vetus F interpretes male [illegible] [Πρ[illegible]] Hoc idem confirmatur *l. 2. C. quand. mul. tut. offic. l. 1. C. de tut. illuſt. perſ. Nou. 94.* Corruptè Iulianus praf. prætorio. [Οὐκ αὐτὸς ὁ Ἰουλίου] Non ipſa lex Iulia Miſcella. [Λεοι] Subſcriptio eſt quæſtoris, Quæſtor legi, vt *No. 105.*

NOVELLA XXIII.

De appellationibus.

TRia ſunt capita huius Nouellæ. *Primum*, vt à ſententia iudicum ſpectabilium vel clariſſimorum appellare liceat intra x dies à recitatione ſentētiæ tam in propria, quàm in aliena cauſa, G ſublata bidui & tridui antiqua diſtinctione *l. 1. §. biduum. D. quando app. ſit.* A ſententia illuſtrium præf. prætorio vt appellari non poſſit *Nouell. 82. 119.* *Secundum caput*, vt ſi princeps ad quem appellatum eſt aliis diſtentus occupationibus Senatū conuocare nequiuerit habendæ conſultationis cauſa, nulla ex mora iudicii præſcriptio temporalis appellanti obiici poſſit. Inducenda in conſiſtorium principis eſt cauſa appellationis intra annum, nec tamen ſi eodem die compleri non potuerit per occupationes principis vel ſenatus ideo deperibit, *l. vltim. §. ſi tamen C. de tem. appel.* nam & ſi ad alios iudices introducta cauſa appellatio-H nis, quominus intra annum peragatur per iudices ipſos ſteterit, lis non perit, ſed datur temporis reparatio *d. l. vltim §. illud etiam. Nouel. 119. l. 2. C. Th. de rep. ap.* Symmachus ad Theodoſium, *Parentum numinis veſtri diuorum principum protulit ſanctiones, quæ inter reliquas exceptionis reparationem iurgantibus*

A *tibus tribuunt si per cognitorem causa labatur.* *Tertio capite demonstratur*, quis à quo appelletur in Oriente, quem diuidit in diœceses quinq;, vt *l. 2. C. de mil. vest. l. 1. C. vt nemo ad suum patr.* Et in Ægypti quidem diœcesi à clarissimis iudicibus, si lis nō excedat quātitatem decem librarum auri, appellatur ad virum spectabilem præf. Augustalem, siue præf. Ægypti, qui sine spe appellationis vice sacra cognoscat, id est, qua de re appellari olim princeps solebat ipse Iulianus ait, Quantitatem o aureorum, debuit dicere DCCXX. Fuit tamen ex anterioribus Nouellis quingētorum, anterioribus tempore, posterioribus collocatione: nam hæc post Belisarii consulatum, sequeotes Belisario Consule. B In diœcesi Orientis ex causis quantitatis eiusdem appellatur à clarissimis ad viros spectabiles Comites Orientis. In Pontica & Asiana diœcesi à clarissimis appellatur ad comites vel procōsules, vel prætores, vel moderatores viros spectabiles, quibus id lege specialiter datum est, vt vice sacra cognoscant in causis quantitatis eiusdē, vt à Cōsulari IIII. Armeniç v.c. appellatur Comes III. Armeniç v.s. & à Correctore secundæ v.c. Procōsul primę v.s. *Nou.* 31. De diœcesi Thraciæ nihil dicit, quia in ea est regia vrbs, & à clariss. omnes appellationes ad v. I. præfect. prætorio referuntur. C In ceteris diœcesibus illæ tantùm quæ superant quantitatem decem librarū auri. An & si clarissimi iudicauerint ex delegatione principis, eadem distinctio & quantitas obseruatur? Sic sanè. qua in re derogatur *l. præcipimus. C. de appell.* quæ indistinctè ab his quos princeps delegauit appellationes transmittit ad præfect. prætorio & quæstorem. Ab spectabilibus iudicibus, cuiuscunque quantitatis lis fuerit, de qua ipsi ex ordine iudicant, non ad alios spectabiles appellatur, ne par à pari appelletur, sed ad virum illustrem præfect. prætorio Orientis, vt is de re cognoscat vice sacra, adhibito viro illustri quęstore sacri palatii, *d. l. præcipimus, & seqq. Nouellis*, obsequentibus tam præfectianis, quàm memorialibus: qua ex re nata est quęstio D *No. 20.* Ab spectabilibus vel illustribus qui ex principis delegatione cognoscunt, appellari dicit eos qui solebant ante, id est, principem ipsum vel magistrum officiorum & quæstorem, *l. præcipimus. §. vlt. l. pen. C. de appel.* [ET SI PRIVATI SINT.] id est, non illustres, *d. l. præcipimus.* In fine ἐκκαλέσονται legas, non ...

NOVELLA XXIIII.

De prætore Pisidiæ.

E PIsidiæ prouinciç Asianę diœceseωs prætor Iustinianus ciuilis & militaris magistratus munere fungitur, & à clarissimis qui ex delegatione in ea prouincia cognoscunt, ad eum tanquam spectabilem appellatur, si modò causa non excedat quantitatem quingentorum aureorum non ad Comitem Phrygiæ Pacatianæ: & contrà ab eo ad præfect. prætorio appellatur, qui de re omni cognoscat adhibito quæstore sacri palatii, secūdum superiorem Nouellam. Dantur huic prætori officiales centum promouendi sacra probatoria ex scrinio libellorum. vt *No. seq. & l. 6. l. penult. & vlt. C. de diuer. offic.* & adsessor, & insignia prætoria, F sex fasces, & carruca argētea, & inter milites Ad responsum: qua appellatione quid significetur diximus *l. vlt. C. de re milit.* [Οἷς δὴ ἐ ...] M. Tullius, à præeundo Prætores appellantur. Lucilius, *Prætorum est ante præire.* [Δικαστικὰ καθέδρα.] Domos iudiciarias *l. 8. C. Th. de oper. pub.* [Οἱ μὲν Σπανίαν] Pomponius *l. 2. §. capta. D. de orig. iu.* Liuius 32. Prætores creati crescentibus iam prouinciis & latius patescente imperio.

NOVELLA XXV.

De prætore Lycaoniæ.

G VTi in Pisidia, sic in Lycaonia, quæ etiam est Asianæ diœceseωs, constituitur iudex spectabilis prætor Iustinianus, cui dantur & mandantur eadem quæ superiori Nouella prætori Pisidiæ. [Πρὶν γὰρ αὐτῶν ...] Festus, Initio prætores erant qui nunc consules. & ii bella administrabant.

NOVELLA XXVI.

De prætore Thraciæ.

TErtius hac Nouella constituitur pretor Iustinianus prouinciæ Thraciæ, & eadē illi dantur quæ superioribus, nisi quòd prætoriani officiales illius probatoriam sumunt ex scrinio epistolarum, quam superiores ex scrinio libellorum, *leg. vltim. C. de diuers. offic.* H substituitur hic in duorum locum, vicarii scilicet magistri militum, & vicarii præfect. prætorio: præses autem retinetur.

Tomus III.

NOVELLA XXVII.

De Comite Isauriæ.

COnstituit Comitem Isauriæ ad exemplum Comitis Phrygiæ Pacatianæ, & Comitis Galatiæ primæ constituti *No. 8.* Is antè duplici appellatione dicebatur Comes & pręses Isauriæ, vt notitia Romani imperii declarat.

NOVELLA XXVIII.

De moderatore Helenoponti.

B CVm antea fuissent duo præsides siue correctores Helenoponti & ponti Polemoniaci, & duæ prouinciæ, modò facit ex vtroque Ponto Iustinianus prouinciam vnam Helenopontum, eique moderatorem præficit vnum, siue Harmosten, quæ vetus (vt ait) appellatio est Lacedęmoniorū Reipub. Appianus ἐμφυλίων lib. 4. ... Moderatorem inquam, vnum, sicut & habuisse vtrumque Pontum refert semper publicorum tributorum & descriptionum tractatorem vnum, nec tamen metropolim vnam, sed duas, Amasiam, & Neocæsaream, sicut C prouincia Syriæ Phœnices, quamuis vna sit, duas tamen metropoles habet, *l. 1. C. de metr. Ber.* & prouincia Paphlagoniæ *Nou. seq.* Repetuntur multa tam hac quàm superioribus inferioribúsque Nouellis specialibus de officio prouincialiū magistratuum, ex generalibus 8. & 17.

NOVELLA XXIX.

De prætore Paphlagoniæ.

HÆc quoque Nouella ex duabus prouinciis, Honoriade scilicet & Paphlagonia, vnam facit, & prætorem Paphlagoniæ Iustinianum vnum. [Ἐκ Βιθυνίας.] *L. 119. C. Theod. de decur.* D Dio *in Adriano.*

NOVELLA XXX.

De proconsule Cappadociæ.

CAppadociæ primæ præses, vt ait *Nou. 20.* vel potius primæ & secundæ Cappadociæ præsides duo, mutantur in procōsulem vnum, qui non tantùm ciuilis & militaris vt superiores, sed etiam tamiaci magistratus fungatur officio, & tamiacus magistratus abrogatur: is est qui olim dicebatur Comes domorum. E erant enim in Pontica diœcesi, & in Cappadocia præcipuè domus & possessiones multæ proprii patrimonii principis, & in eis coloni ęquè & inquilini, & serui, & equitia eiusdem iuris, condicionis, nominis, homines puta tamiaci, possessionesq; tamiacæ, qui quæve omnes erant sub iurisdictione Comitis domorum, *l. penult. C. vbi cau. fisc. No. 20.* quod memini me latius comprobare in titul. Codicis de *prępos. sacr. cubic.* Ergo sublato Comite domorum transfundit hanc rerum tamiacarum, siue βασιλικῶν, iurisdictionem omnem hęc Nouella in proconsulem Cappadociæ, simul ac cohortem omnem Comitianam: ita tamen, vt hæc F seorsim à cohorte ciuili exigat reditus, tractet, administret prædia tamiaca, nec se muneribus cohortis officiisve præsidialis admisceat, & retro etiam, vt officium præsidale nihil attingat eorum quæ ad officium Comitianum spectant. Comitianum & præsidale dicimus ... quod coniunctum hodie, vnique proconsuli attributum, Proconsulare nuncupatur. Inter officiales Comitiana nominantur summarii, sic dicti ab æstimationibus faciendis, vt *Nouel. 64.* & M. Tullio *initio x. ad Atticum*, & tredecim exactores, & ..., & primi ac secundi magistri primates officii tolluntur procuratores & tractatores (horum e- G nim onera satis illos implere) & consequenter, quidquid malò more ab his collatores exigi solebant. Videtur autem, quod ad res tamiacas attinet, superior esse proconsule pręposítus sacri cubiculi, nam & eius pręceptis parere iubetur proconsul, & relationes ad eum facere, & admittere quos ille miserit palatinos siue canonicarios, & proconsul spectabilis est, pręposítus illustris. Deputati erant reditus tamiaci cubiculo & cellario sacro, id quod propriè ταμιεῖον est: & inde causa iurisdictionis præpositorum sacri cubiculi, vt diximus *l. 1. C. de prædiis tamiacis.* [... Ῥωμαίων ... ἐν Ἀφρικῇ.] Carthaginem intelligit, quæ (vt Sext. H Rufus scribit) prima fuit proconsularis prouincia, & simpliciter proconsularis prouincia cùm dicitur, hæc dicitur, & proconsul quoq; per eminentiam, Africæ proconsul. [Οὐ γὰρ ... δημοσίων.] Hoc congruit cum *l. 5. Cod. de oper. publ.* tantùm abest vt pugnet cum veteri iure, quod perperam tamen Iu-

liani interpres adnotauit. [Ὅτι ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ τῷ δημοσίῳ] Interpretatione pœnæ molliendæ sunt, *l.pen.D.de pœnis.* Igitur hoc forsitan non malè Iuliani interpres, non omnia bona publicari, sed ea tantùm quibus titulos imposuerit.

Εἰ μὴ ἐν ἱεροῖς τόποις] Vt *Nouell.*102. secundum modum tamen *Nouell.*123.

NOVELLA XXXI.

De præsidibus Armeniæ.

QVatuor Armenias constituit, primæ dat proconsulem, secundæ correctorem, tertiæ Comitem, quartæ Consularẽ. Corrector & Consularis ordinarii sunt: Proconsul & Comes, spectabiles: & vt 8. *Nouell.* 28. *&* 29. ita hac Nouella, quæ fit innouatio in magistratibus & prouinciis, ei non adstringuntur ecclesiæ. Nec absimiliter hodie plerisque regionibus, quæ ciuili aut militari magistratui est metropolis, non est etiam metropolis episcopis: & prouinciarum longè aliam diuisionem obseruat ecclesia, aliam Respublica.

NOVELLA XXXII.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

HÆc Nouella pertinet ad prouincias Thraciæ, & duo cõstituit fauore agricolarum, vnum *de antichresi*, alterum *de vsuris*. *De antichresi*, vt creditores ἀντίχρησιν cum agricolis non paciscantur fundorum, vel pecorum, vel manciporum rusticorum, id est, vt ne ab agricolis fundos pignori capiant, ea lege vt fructus omnes percipiant vsurarum vice, quoad sors oblata vel soluta sit, atque ita vt fructus non imputent in sortem. Qui modus datus est vsuris, idem datus non est antichresi. nam pacta antichresi fructus creditori cedũt etiam si quo anno excedant vsurarum modũ, propterea quod non ita semper fructus bene proueniunt. Pacto antichresis constituitur, vsuræ stipulatione. Antichresis perimitur nuda obligatione sortis, vsuræ non item, *l.ex prædiis.C.de vsur.* Antichresin ab agricola pacisci non licet, vsuras stipulari licet. Et *de vsuris* quidem hoc constituit, ne ab agricolis creditor stipuletur grauiores trientibus, credita pecunia, hoc est, non plus quàm singulas siliquas quotannis in solidos singulos, & non plus quàm solidos quatuor. & siliquas quatuor in centenos. hæc enim est definitio vsuræ trientis. vt cõstat ex Leone *Nouell.*83. & Aniano *l.*2.*Cod. Theod. de vsur.* Credito autem frumento vel aliis fructibus, ab agricola stipulari creditor potest vsuram centesimam, id est, in singulos modios octauam modii partem. hæc est vsura centesima, vt constat ex *Nou.* 130. nam vt in pecunia vsura centesima est, quæ in singulos solidos quotannis reddit tres siliquas, id est, octauam partem solidi, ita in frumento centesima est, quæ in singulos modios quotannis reddit sextarios duos, id est, octauam partem modii. Proinde vsura centesima est, quæ in centenos solidos vel modios quotannis reddit duodenos semis. Hęc est noua definitio vsuræ centesimæ: vetus hæc, quæ in centenos solidos vel modios quotannis reddit duodenos. Successit nouæ & alia amplior, quæ in centenos solidos reddit XVI. semis & quatuor siliquas, hoc est, in librã auri quæ est LXXII. solidorum duodenos, auctor Harmenopulus *III.Epit.* & Zonatas *Nicena synodi* XVII. Vt nunc libræ, inquit, sunt solidorum LXXII. ita olim centenariæ erant, & C. solidorum vsura erat XII. quæ & ob id dicitur centesima, quod de sorte C. exigatur, itaque quod Cedrenus scribit Nicephorum τόκου ὀνόματι vsurę nomine in singulos solidos exegisse quatuor siliquas, atque adeo in singulas auri libras duodecim solidos, vsura centesima est. Olim credita pecunia stipulari licebat vsuram centesimam, *l.* 4.*§.pro operis. D.de nau. fœn. l.* 8. *C.si cert.pet.* credito frumento & frugibus omnibus quatuor centesimas *l.* 1. *Cod. Theod.de vsuris.* & probat etiam *l.* 23. *C. eod. tit.* fruges recepisse immodicas vsuras. Hodie credita pecunia stipulamur besses aut semisses: credito frumento ceterisque frugibus, centesimas *l.eos.C.eod.tit.* Causa differentiæ inter pecuniam & fruges posita est in incerto & inconstanti frugum pretio: quæ etiam efficit vt frugum vsuræ ex pacto debeantur, pecuniæ non nisi ex stipulatione, *l.*12.*C.de vsur.* Et in frugibus ius est commune creditorum & debitorum omnium, vt admittant centesimam vsuram: in pecunia separantur viri illustres à ceteris creditoribus, rusticani à ceteris debitoribus. nam hi promittere, illi stipulari tantùm trientem possunt. Creditor qui plus exigit, credito cadit: miles hoc amplius exauctoratur. Crimen exasperatur in militem, *l. quædam. D. de pœnis.* In inscriptione nõ est quod dubitemus de nomine Agerochi, de quo ita lusit Tzetzes, Λέξις τὸ ἀγέρωχος ποῖα σημαίνει ταῦτα, ἔνδοξον, ἀριστεύοντα, τὸν ὑβριστὴν οὐ τίθησι. Ἀγέρωχοι τοὺς ἐνδόξους ὅπως ἐπιμαρτύρει, &c.

Ξηρῶν καρπῶν.] Fructus aridi sunt messes, *l. vltim. §. vltim. D. de iure fisc. leg.* 15. *Cod. Theod. de suscept. l.* 1. *Cod. Theod. de vsur.* Sed idem dicendum in liquidis, argument. *dict. l.* 1. *& l. eos. Cod. de vsur.*

NOVELLA XXXIII.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

QVæ superiori Nouella lex data est prouinciis Thraciæ, hac porrigitur etiam ad prouincias Illyrici.

NOVELLA XXXIV.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

EXemplum est latinum *Nou.* 32. quod superiori subiicitur aliquanto latius, vt eo vtantur Illyrici, perinde ac Thraces in cõtrahendo mutuo cum agricolis: & legendum in eo, In Mysia secunda & in prouincia quam tu administras. Præses enim Æmimonti non regebat Mysiam secundam.

NOVELLA XXXV.

De adiutoribus Quæstoris.

QVæstor palatii est is quem nunc Cancellarium appellamus, vt docui *libro decimo Codicis.* Is adiutores habet ex scriniis quos vult, veluti officialium vice, vt dixi *Nouella* 20. olim habuit XXVI. *l. comperimus. l. vltim. Cod. de prox. sacr. scrin.* ex scrinio memoriæ XII. ex scrinio epistolarum VII. ex scrinio libellorum VII. sacrę vocis ministros, vt est in Latina translatione huius Nouell. deinde multo plures. Hęc Nouella veterem numerum reuocat, adeò vt nullorum in locum velit alios supra numerum subrogari, nisi si qui sint adiutores supra numerum laterculenses in scrinio memoriæ, vel in aliis duobus scriniis melloproximi. hi namque alium possunt in suum locum subrogare, accepto pretio quantolibet. De statutis quoque non ambigitur, id est, qui sunt intra numerum XXVI. quin possint alios ponere in locum suum, consentiente quæstore, vendito scilicet alii loco militiaque sua. Sed & transmittere eam in heredes extraneos possunt, dummodo inferant pro introitu solidos C. & hoc est quod ait *l. vlt. C. de pign.* militias transferri in heredes sub certa pretii definitione. Pretium est C. aureorum. nam nec pluris vendere eam possunt. Hanc quoque militiam hæc Nouella docet transmitti in liberos, etiamsi defuncto heredes non extiterint. Quòd si heredes aut liberi minus idonei militiæ sint, vel si qua alia ratione non heredes aut liberi, sed in locum defuncti adiutoris alii subrogentur, ii eam pretii definitionem certam heredibus aut liberis defuncti præstare compelluntur *l.* 7. *&* 11. *C. de prox. sacr. scrin l.omnimodo. §. vlt. C. de inoffic. test.* & dicitur hæc præstatio scholæ placitum, *l. vlt. C. de pign.* & casus militiæ *Nou.* 53. *&* 97. Inde Iulianus hoc loco, Qui fiunt in locum eorum qui suo loco ceciderunt, C. solidis præstitis fiant.

NOVELLA XXXVI.

De successoribus in Africa.

EDita hæc Constitutio est pulsis Africa Vandalis. Et hoc ea cauetur, vt Afri sua bona, vel paterna, aut auita, vel quæ iure cognationis eis obuenerunt vsque ad tertium gradum, per præfect. prætorio Africæ vel præsides prouinciarum recipiant intra quinquennium, salua præscriptione XXX. annorum. quod & similiter fuit cõstitutum pulsis Italia Gothis pragmatica sanctione Iustiniani. Additur, vt si sit quæstio gentis, ex vtraque parte probationes admittantur, cognitionaliter non μονομερῶς, quod valde pertinet ad *l.* 1. *D. de probat.* & vt Afri Romanis non Vandalicis legibus vtantur.

NOVELLA XXXVII.

De ecclesiis Africæ.

EOdem quo superior tempore hæc etiam fuit edita Constitutio, vt ecclesiæ Africę bona sua à Vandalis seu Arrianis occupata recipiant sub onere tributorum publicorum. Ecclesias non fuisse olim immunes à publicis collationibus certissimum est. Damnat & Arrianorum, & Donatistarum parabaptismata, & parasynaxeis, & conuenticula, & ecclesiarum priuilegia confirmat, nec vult hæreticis patere dignitates & officia publica.

NO-

NOVELLA XXXVIII.

De decurionibus.

COnstitutum fuit olim vt decuriones prędia sua donarent sine decreto, non etiam venderent, *l. 3. C. de pręd. decur.* Faciliores erant in vendendo quàm in donando, idcirco prohibebatur venditio non donatio: & venditio, quia Reip. interest decuriones facultatibus esse idoneos ad subeũda munera publica. nec enim inopes sunt oneribus ferendis pares. Desideratur in eo titulo *l. 4.* Iustiniani Constitutio Græca, quæ etiam decuriones prohibuit donare sine decreto. Desideratur & *l. 5.* quæ nullam causam donandi, nullas personas excepit. De donatione directa, cõmuni, simplici loquor. Dos enim & donatio propter nuptias non prohibetur, quia non est donatio simplex, cùm & constãte matrimonio fieri possit inter cõiuges, *l. vl. § sancimus. C. de do. an. nup.* Simplex donatio propter nuptias prohibetur, quia propter nuptias nõ fit: donatio simplex nõ est cõtractus. Donationi ꝑpter nuptias inest species quędam contractus: vt elegãter Iustinia. ait in *hac No.* cõparatur enim doti, quam cõstat esse contractum, *l. contractus. D. de diu. reg. iu. l. exigere. D. de iud.* & hoc apertius ita definit *Nou. 119.* donationem propter nuptias specialem esse contractũ. Idem Iustinianus de decurionib. *l. vlt.* enarrat, & confirmat *hac No.* vt curia liberent eę dignitates, Patriciatus, consulatus, magisterium militum, præf. prætoriana vel vrbicaria patriciatus & consulatus etiam honorarius, reliquæ nõnisi re ipsa administratæ, & *Nou. 70. & 81.* Videtur his ad ii *d. l. vlt.* Patronatus fisci, principatus agentium in rebus, proximatus sacrorum scriniorum Sed quod ad has dignitates siue militias attinet, confirmat tantùm *d. l. vl.* Iustinianus libertatem his qui tum ea fruebantur ex iure antiquo, non etiam generaliter & in futurum statuit patronatum, principatum vel proximatum curia liberare, *l. 7. de prin agen. in reb.* Idem Iustinianus *l. vlt. C. quan. & quib. quar. pars.* constituit vt omnimodo curiæ vel curialibus liberis maribus aut fœminis curialibus nuptis curialis quadrantem omnium bonorum suorum relinquat: quod *hac No.* emendat, mutato quadrante in dodrantem. Ceteri satis habent, si liberis relinquant trientem vel semissem legitimæ partis. Rursus ceterorum liberi naturales ab intestato non succedunt nisi in sextantem, vt diximus *No. 18.* Decurionum succedunt in dodrãtem, si se offerãt curiæ. Liberi iusti decuriones nascũtur, naturales non item, & ob id debent se offerre curiæ, si quidem velint deficientibus iustis liberis ab intestato dodrantem amplecti. & hoc de dodrãte idem plenius definitur *No. 18. 89.* 101. De naturalibus loquimur, non de spuriis. nam etsi spurii decuriones esse possint, *l. spurii. D. de decur.* tamen decurionatus non facit eos capaces hereditatis paternæ ab intestato, quia nec patrem habere intelliguntur. Id quoque nouum est in hac Nouella, vt ex curiali, & tamaca, vel murilegula, vel vicaria nati, patrem sequantur. repugnat enim *l. nati. C. de decur. l. his qui de. C. de murileg.* Κωμῆται vel *κωμηταί* sunt vicani, vt *Nou. 32.* capitationi subiecti, non (vt Haloander interpretatur) Comitiani. Comitiani sunt officiales Comitis priuatarum vel largitionum, vel domorum. *Βουλευταί.*] De his *No. 128. & Obs. 3. c. 14.* [Νόμος ἐπίσημος] Vt *l. quæ res § vlt. D. de solut.* Lex scit.

NOVELLA XXXIX.

De fideicommissaria hereditate, & de ea quæ parit vndecimo mense.

HÆc Nouella nõ est de restitutione dotis & donationis propter nuptias, sed de restitutione hereditatis, id est, de precaria substitutione, quo genere substituitur cuilibet heredi, non directo: & secunda eius pars de ea, quę ex stupro parit. Quod ad primam partem attinet, quæstionis est, an is qui rogatus est restituere hereditatem, possit ex ea deminuere aliquid, aut alienare, aut obligare. Vetus distinctio, quæ probatur etiam *No. 108.* hęc est, Aut rogatus est restituere hereditatem simpliciter, aut quod ex hereditate superfuerit. Si simpliciter, nihil deminuere aut alienare potest, & si quid alienauerit fideicommissi persecutio competit iure ordinario, id est, actionibus solemnibus ex testamento vel in rem non tantùm in heredem, sed etiam in emptorẽ vel donatarium, & quemlibet possessorem, *l. si quando. D. de leg. 1. l. qui solidum. D. de leg. 2. l. pater. § 1. D. de leg. 3.* & hoc siue purum siue condicionale, siue in diem fideicommissum sit, *l. vlt. § sed quia. C. com. de leg.* Olim erat in heredem persecutio extraordinaria interuentu prætoris fideicommissarii: & herede nõ

A existente soluendo, in extraneum possessorem solemnis in rem missio: hodie est persecutio ordinaria in quemlibet possessorem. Libertas tamen data seruo pendente condicione fideicommissi, non reuocatur, sed est persecutio æstimationis serui, *l. quidam. § pen. l. si heres institutus. D. ad Treb.* Valet ergo libertas data seruo fideicommisso, quæ tamen non valet data seruo legato, *l. seruum. D. de manumiss.* coniuncta *l. si locus. D. de relig.* Legatum magis heredem adstringit quàm fideicommissum, maximè vbi concurrit libertatis fauor. Præterea sciendum est, ei qui rogatus est restituere hereditatem, alienationem permitti ad finem qua- B drantis, quem deducere potest, vel etiam si liberi sint instituti & onerati fideicommisso, ad finem triẽtis vel semissis, quem deducturi sunt, *l. 3. § res. D ad Treb.* Res igitur alienatæ heredi imputantur in Falcidiam, & eatenus valet alienatio, quatenus Falcidia largitur: quod supra Falcidiã est reuocatur. Valet etiam alienatio quę fit ex causa dotis vel donationis propter nuptias, si liberi sint heredes instituti, & Falcidia non sufficiat doti vel sponsalibus cõstituendis pro dignitate personarum siue natalium, *l. quare. D de in. dot. l. 9. C. de adm. tut. l. mulier. § pen. D. ad Treb.* atque ita ex generali fideicommisso deducitur quãtum doti sufficit & do- C nationi propter nuptias: quod non esse vt nouum videatur Iustinianus ait *hac Nouella* cùm & ex generali hypotheca quædam excipiantur tacito intellectu, *l. obligatione. D. de pignor.* Vt verò liberi fructus medii temporis hodie nõ imputant in Falcidiã, *l. iubemus. C. ad Trebel.* ita consequens esse arbitror, vt ne in dotem vel donationem propter nuptias fructus imputent, contra *d. l. mulier. § pen.* vt deductionum omnium quæ liberis ex fideicommisso permittuntur ius & ratio sit eadem. Sequitur alterum membrum distinctionis, Si heres in diem vel sub condicione rogetur restituere quod ex hereditate superfuerit, hoc casu demi- D nuere interim & obligare potest, ex perspicua defuncti voluntate, qui superfluum tantummodo reddi iussit, *l. deducta. § pen. & vlt. D. ad Treb.* Sed non dissolutè tamẽ, neq. passim, veluti bona omnia interuertẽdi fideicommissi causa. Bona enim fides in deminuendo exigitur, & iusta causa, veluti dotis aut sponsalium, aut redemptionis captiuorum, aut alimentorum, *d. l. deducta. § vltim. l. Imperator. l. mulier. § vlt. eod.* & boni viri arbitrium. *l. Titius. D. eod.* puta vt deminuat tam ex suo patrimonio, quàm ex bonis fideicommiss. subiectis pro rata, *l. 3. § nonnunquam. D. de vsur. l. sed & si lege. § quod autem. D. de pet. hered.* vt si in patri- E monio heredis sint cc. in fideicommisso c. & consumat XII. patrimonio suo accepta ferat VIII. fideicõmisso IIII. Id quoq. boni viri arbitrium exigit, si creditorem debitor heredem instituerit, & rogauerit restituere quod ex hereditate superesset in condicionem aliquam, & interim deminuerit aliquid heres, idemque creditor defuncti, vt cum credito cõsumpta compenset, nec in ponenda ratione legis Falcidiæ deducat, quod sibi defunctus debuit, vel non deductum condicat incerti, *l. penult. D. ad Treb.* Summa igitur hæc est, eum qui rogatus est restituere superfluum hereditatis, non posse profundere & dilapidare bo- F na fideicommissi, & deminutionem eam illi permitti tantùm, quæ boni viri arbitrio congruat, & quæ fiat bona fide. Ceterùm hic deminuendi modus non est admodum certus. Quamobrem Iustinianus *Nouell. 108.* deminutioni certum modum dedit, vt heres rogatus superfluum restituere, deminuat pro dodrante omni ex causa, & vt solum quadrantem fideicommissario conseruare cogatur: imò & ex quadrante vt possit aliquid delibare iusta ex causa, veluti dotis aut donationis propter nuptias, siue sit filius, siue extraneus. nec enim hoc casu distat filius ab extraneo, Superiore differentia est herede simpliciter rogato hereditatem G restituere: nam filius filiave deminuent dotis vel sponsalium causa, extraneus non item. Id etiam additur *Nouel. 108.* ab herede rogato superfluum restituere, siue filius is sit, siue extraneus, cautionem esse præstandam de restituendo quadrante & de dolo malo, vt *d. l. Titius.* quod pugnare videtur cum *l. iubemus. C. ad Trebellia.* quæ cautionem remittit filio: ad quam ita soleo respondere, Filio rogato restituere filiis suis nepotibus defuncti, remitti onus cautionis, exceptis duobus casibus, si parens iusserit caueri, vel si transeat ad secundas nuptias, *d. l. iubemus.* Filio H rogato restituere fratribus suis, non remitti onus cautionis, *No. 108.* *Secunda pars huius Nouellæ* est de muliere quæ parit XI. mense post mortem viri, id est, quæ ex stupro parit, partus enim hic iustus non est, si edatur sub finem mensis vndecimi: si sub initium, iustus est, ex decreto quodam Adriani. Quod de XIII. mẽsibus scriptum est Plinii VII, *cap.* V, est corruptissimum. In vete-

ribus ita lego, Massurius auctor est L. Papyrium prætorem cohærede lege agente bonorum possessionẽ contra eum dedisse, cùm mulier partum se decem mensibus diceret tulisse. Hæc verò quæ stupro se polluit intra annũ lugubrem, præter pœnam stupri, eisdem etiã pœnis obstringitur quibus illa quæ immaturas nuptias cõtraxit, de quibus *No. 22.* Hæc enim quæ stupro se polluit intra annum odio certè non est indignus minore: liberis etiam & defuncto iniuriam facit: illa soli defuncto, quà nubit luctu nõ peracto: quà nubit iterum, etiam liberis.

NOVELLA XL.

Vt ecclesia S. resurrectionis domos alienare possit.

DErogatur ad aliquid *Nouella 7.* permissa ecclesiæ Hierosolymitanæ domorum venditione, cum decreto, vt *No. 120.* Pretii rationem discussimus *No. 7.*

NOVELLA XLI.

De appellationibus quinque prouinciarum.

SCripta est ad Bonum quæstorem exercitus, vt *Nouel. 50.* quæ tempore prior est, cuiq; hæc derogat. Alius fuit quæstor palatii, de quo dictum est supra: alius quęstor exercitus, quem Procopius definit, *χορηγὸν τῶν τῷ στρατοπέδῳ δαπανῶν. 1. de bello Persico:* rectissimè. nam & hæc Nou. *στρατιωτικῆς δαπάνης*, & Iulianus *Nouel. 50.* annonas militum tam Comitatensium, quàm limitaneorum qui per castra sunt, eum distribuisse. Sed habuit etiam iurisdictionem & auditorium, & apparitionem instar præfect. prætorio, & vicarium in vrbe. nam sub eo erant prouinciæ quinque, Scythia, Mysia, Caria, Cyprus & Cyclades insulæ, quarum caput Rhodus: & inde Rhodi appellatione *hac Nouella* Cyclades significantur. Habuit harum prouinciarum vnaquæq; suum præsidem, & de præside Cycladum est *l. 4. C. de nauicul. Nou. 163.* & ab his præsidibus appellabatur non ad præfect. prætorio, sed ad quæstorem exercitus ex *Nouella* 50. cui hæc derogat, vt ex Mysia quidẽ & Scythia appellationes apud eum inducãtur, quòd is sedem suam in eis prouinciis habeat: ex ceteris autem prouinciis vt appellationes in vrbem inducantur apud eundem ipsum, si forte in vrbe fuerit, vel apud vicariũ eius, adhibito quęstore sacri palatii. Item à iudice quem ipse dederit in eis prouinciis, puta Caria, Cypro, Rhodo, vt appelletur ad vicarium eius, & vt lis apud eum in vrbe cœpta, apud vicarium eius peragi possit: si forrè eum exercitus causa & necessitas auocauerit à munere iudicandi. Vulgo dicitur, A iudice dato eum appellari qui iudicem dedit: id sic est accipiendum, vt & successor eius appellari possit, *l. 1. D. quis a quo appell.* vel vicarius ex *hac Nouella*, vulgò dicitur, apud quem cœptum est iudicium, & finem accipere debere. Et hic quoque addatur, vel apud successorem eius aut vicarium.

NOVELLA XLII.

De episcopis regradatis.

DVo sunt genera pœnarum ecclesiasticarum, *ἀφορισμὸς*, qua plectuntur plebeii, & monachi, & *καθαίρεσις*, id est. regradatio siue ordine motio, quæ episcoporum & clericorum est propria: & ita hac Nouella regradantur episcopi quidam hæretici, qui negabant in Iesu Christo domino & saluatore nostro duas naturas distinctè confitendas esse: diuinam enim humanam absorbuisse, & fit huius Nouellæ mentio ab historicis multis, & in actis quintæ synodi Constantinopolitanæ, quæ eosdem episcopos reprobauit & condemnauit. [*Τῶν ἐν τοῖς ... μηδὲ ... ἐν τοῖς ... γεγραμμένων.*] Suidas *in Origene.*

NOVELLA XLIII.

De officinis ecclesiæ Constantinopoleos.

FVnerum sumptus fecit maior ecclesia Constantinopoleos, cui etiam ob eam rem Constantinus & Anastasius Imperatores destinauerant mille & centum tabernas siue officinas in pulcherrimis foris vrbis, vt ex earum reditu faceret sumptus funerum, auctor Leo *No. 12.* Ex eis, earúmve inquilinis & habitatoribus, alii defensoribus ecclesiæ præstabant vispelliones, quos vocat decanos, & lecticarios, & copiatas, vt *No. 59. l. 4. C. de sacr. eccles. l. 1. C. de collegiatis.* alii fossarios. Veteres etiam vocarunt Bargenas aut Bergenas, barbaros funerum elatores. Caper, Bergena non bargina, cui genus barbaricum est. & Glossæ veteres Barginna *νεκροφόρος βάρβαρος, ... βαρβάρου.* Aliæ tabernæ præstabant pecunias œconomis ecclesiæ. Ceteroquin erant liberæ, id est, à ceteris muneribus & intributionibus ciuilibus immunes: & hoc iure possidentur etiam hodie à sacerdotibus Mametanis. Aliæ officinæ, quæ non sunt ex hoc numero, id est, quę funerum causa ecclesiæ destinatæ non sunt, immunes non sunt, licet ad ecclesiam vel ad alias domos pietati dedicatas, vel ad viros illustres, vel ad domum Imperatoriam pertineant.

NOVELLA XLIIII.

De instrumentis, & vt protocolla instrumentis relinquantur.

TAbelliones publici sunt contractuum scriptores, vt docui *l. 15. C. de decurio. l. 14. §. his tabellionibus. Cod. de sacrosanct. eccles.* à Græcis *νομικοὶ* dicuntur, & *ἔγγραφα*, vt quę ab eis conficiuntur instrumenta. *ἔγγραφα* sæpe in his Nouellis, publica vel forẽsia, *l. comparationes. C. de fid. instru.* quanquã propriè publica ea tantùm sint quę insinuata sunt apud magistrum cẽsus, vel Duumuiros, vel defensores ciuitatum. Solẽt autem tabelliones primum cõtractus referre extra ordinem in schedam quę sic di. tur *ἀπὸ τοῦ σχίζειν*, vel à scindendo, vt qui sine aspiratione scidam scribunt sentiunt. Deinde redigunt eos in mundum, vel vt hæc Nouella loquitur, in chartã puram, & hoc modo instrumenta complentur, absoluuntur, expediunturque partibus, *l. contractus. Cod. de fide instrument. l. vlt. C. de contrahen. empt.* Hieronymus aduersus Rufinum, Schedulis nondum emendatis, nondum ad purum digestis. Exigitur à tabellionibus peritia iuris, *Nouel. 66.* ℑ. & Leonis Nouella quædam. Separantur tamen à iuris studiosis in *l. moris. D. de pœnis.* Nec idem omnino iurisperiti & iuris studiosi. nam & tabelliones (vt dixi) & aduocati pragmatici, formularii, tabularii, iuris periti sunt, nec tamen iuris studiosi: hac enim appellatione iuris interpretes, consultiq; significantur. Constituitur autem hac Nouella, vt rogati tabelliones ipsimet adeant contrahentes, non discipulos mittant, vt ipsimet instrumenta forment, & vt ne aliter ea discipuli ministrique absoluant edantque partibus, quàm scientibus præsentibusque tabellionibus. quod ideo constitutum est, ne interrogati à iudice tabelliones causentur ignorantiam rei gestæ. Cuilibet ergo contractui ipsi per se præesse & interesse debent, & gestorum omnium scientiam præstare, non vti hac in re opera discipulorum. Licebit tamen eis adiutorem, vel substitutum habere, & per eum contractus formare absoluereq; partibus, & per hunc quidem solum, non per alium quemlibet. Probari hic debet apud acta magistri census. Hic magistratus erat in vrbe, quem posterior ætas *φουρκὸν* appellauit, auctore Leone *Nou. 44* & Suida *in Artemio*, & locum etiam ipsum quo acta & insinuationes fiebant, quod & Cedrino est *ταξείδιον*. In prouinciis partes eius substinebant, defensores ciuitatum Cur igitur magistro census *hac Nouella* non iunguntur defensores ciuitatum? quia hoc in vrbe tantum permittit Iustinianus, vt tabellio habeat adiutorem & quasi vicarium, propter ingentem numerum contrahentium. Pœna tabellionum qui per discipulum, exceptorem siue notarium, non per se instrumenta formant & excipiunt, hæc est, vt excidant stationibus suis, & officio tabellionum, & vt statio transferatur in eum cuius opera vti maluerunt si idoneus sit, vel in alium virum idoneum. Interdum alius est stationis dominus, alius tabellio: & tunc ex facto tabellionis dominus stationis non lęditur. nam officio quidem & statione tabellio remouetur, dominus tamen stationis proprietatem retinet, & ex ea solemnes reditus atque obuentiones capit. Ex eo etiam tabellionis facto contrahentes non læduntur, id est, contractus non redditur inutilis. Notandum, initio huius Nouellæ differentiam constitui inter tabellionem & tabularium. hic enim est sensus, Mulierem literarum ignaram protulisse instrumentum absolutum & completum à tabellione, subscriptum à muliere tabularii manu, secundum Nouellam septuagesimamtertiam, ex qua quidam malè colligunt, duos tabularios exigi qui subscribant pro imperito literarum, vt Alciatus docuit *6. & 8. παρέργων.* nam ex initio huius Nouellæ constat vnum sufficere, & in *Nouell. 73.* legendum *δι' ... ,* nõ *δύο ...* . Igitur initio huius Nouellæ hæc verba, *... ταβουλαρίου τὴν ὑπογραφὴν ἔχον τὴν αὐτῆς*, sic interpretor, Per tabularium ipsius mulieris subscriptionem habens. Secundo capite huius Nouellæ constituitur, ne tabelliones in modum redigant contractum alia charta quàm ea quæ habeat protocollum. ex eo coargui falsum posse. Protocollum quid est? Alius maiorem & regiam chartam interpretatur, alius schedam negligentius scriptam,

scriptam, alius exemplar formulatum, quo tabelliones vti solēt. Omnes errant vehementer. Vt hodie chartæ habent notam aliquam, ex qua dignoscitur quis eam chartā præparauerit, ita habebant olim chartę breuem adnotationem, quę declarabat quo Comite largitionum (sub eius cura erant chartanæ) quo tempore, & à quo præparatæ fuissent chartæ. ex eo coarguebatur sæpe falsitas: sicut Lutetiæ audiui accidisse, vt Senatus suspectum chirographum ex die in eo adscripto quo nodum eius notæ charta vlla erat in rerum natura, certissimo argumēto quasi falsum improbaret. & hac ratione Iustinianus non vult ex chartis abscindi protocolla, & hoc valere iubet in vrbe. Prius caput valet in vrbe & in prouinciis [Περὶ συμβολαίων] De hac voce sic Græci interpretes scribunt in hanc Nouellā, τὸ μὲν μα τῶν βουλομένων τῶν συμβαλλόντων περὶ τῶν συμβολὴ λέγεται. διὸ καὶ τὸ ἀπὸ ταύτης ἔγγραφον συνάλλαγμα συμβόλαιον καλοῦσι, οἷον ὑπόμνημα τῶν συμφωνηθέντων μεταξὺ τῶν συμβαλλόντων ἢ τοι συμμάχων ... καὶ εἰς πάντα τῆς ἰδίας ἀγαγόντων γνώμης. & inde symbolum fidei, nihil aliud est, quàm instrumētum fidei. [Τῆς σεπτῆς κορυφῆς] Græci interpretes, τῆς βασιλικῆς κορυφῆς.

NOVELLA XLV.

De decurionibus hæreticis, qui aduersus orthodoxos testimonium perhibere possunt.

PRimo capite, vt Iudæi, Samaritani, hæretici decuriones propter diuersitatem religionis curialibus muneribus non liberentur: quod & iuri antiquo congruit *l. 4. & 9. C. de Iud. l. 49. C. de decur. l. curiales. C. de hær.* bonore tamen & priuilegio decurionum carent veluti in pœnis, vel in exhibitionibus, quod soli Christiani & orthodoxi habent *l. 65. & 33. Cod. de decur. Nou. 151.* Secundo, vt Iudæorum vel hæreticorum iudiciale testimonium non recipiatur contra orthodoxos ex *l. quoniam C. de hær.* testamentarium vt recipiatur, & inter se inuicem quodlibet, præterquam hæreticorum quorundam qui ceteris improbiores sunt. Et additur *hac Nouella* admitti etiam testimonium hæreticorum aduersus orthodoxos, si orthodoxi curiæ vindicentur. nam si pro orthodoxis admittitur, & multo magis pro vniuersitate orthodoxa. Ergo non omnes hęretici intestabiles sunt, non omnes infames. & rursus non omnes infames intestabiles, veluti calumniæ damnati *l. 13. D. de testib.* vel furti, vel tutelæ, vel de dolo.

NOVELLA XLVI.

De alienatione rerum ecclesiasticarum.

PRędia ecclesiastica, si pecunię & mobilia desint, priuato creditori in solutum dari, vendi item posse cum præsidis decreto, ita vt ex pretio soluat emptor fisco tributa quæ debet ecclesia: nec enim fiscus prędia in solutum accipit. Et dandam esse tributorum apocham emptori, simul ac insinuandam apud acta, vt si fortè eam amiserit emptor, fides petatur ex actis publicis *l. 2. C. de discuss. l. illata. C. de fide instru.* Ex *No. 120.* non est opus decreto præsidis. hoc exposui *Nou. 7.*

NOVELLA XLVII.

Vt instrumentis præponatur nomen Imperatoris, & eorum tempus Latinis literis adnotetur.

SOlebat tempus initio instrumentorum & actorum designari multifariam, ex Consulibus, indictionibus, mēse, die, quibusdam ciuitatibus, etiam conditæ ciuitatis annos præscribi mos erat. His omnibus vult Iustinianus præponi nomen Imperatoris, & annum imperii: idque generaliter iniungit tabellionibus, qui publicè cōtractus scribunt, & actuariis, & exceptoribus, qui vel in iudiciis, vel apud magistrum census, aut defensores plebis acta conficiunt. Etiam illud adiungit, vt in instrumētis, vel actorum monumentis tempora notentur claris & vulgaribus literis Græcis vel Latinis, non antiquis: & antiquas vocat, qualis fuit Latinis C. auersa, siue apostrophus, & I. præposita V. literæ pro quatuor. Græcis δελτα, & π intra se δ complectens pro quinquaginta: Non hoc quidem vult numerorum vel temporum notatio nes esse ἀλογογραμμάτους: sicut in Menecratis medici libro quodam, αὐτοκράτωρ ὁλογραμμάτων, inscripto, αὐτοκράτωρ, ἐπειδὴ τῶν σταθμῶν ὁλογράμματος, διὰ χωρὶς χαρακτήρων ὅλαις ταῖς συλλαβαῖς γέγραφεν, vt Galenus ait 1 *de antidotis & VII.* τῶν κατὰ τόπον. Sicut Iustinianus idem Pandectas voluit esse ὁλογραμμάτους, & vltimas voluntates etiam inter liberos *Nouella 107.* non sic instrumenta vel acta vult esse ὁλογράμματα. Vulgares tantùm & notas omnibus in notandis temporibus literas sine syllabas exigit.

NOVELLA XLVIII.

De eo qui moriens iurauit quantum haberet in bonis.

VT si quis testamentu vel alia scriptura descriptionem bonorum suorum fecerit, & iurauerit se nihil præterea in bonis habere, eam descriptionem omnino heredes eius sequantur, siue sui sint, siue extranei, nisi malint hereditate multari secundum *Nou. 1.* Contenti igitur eis bonis esse debent, nec aliare quirere quasi hereditaria per tormenta seruorum hereditariorum, vel alio modo. Iusiurandum exigimus: alioquin nihil veritati officit, quod defunctus modum patrimonii sui declarauit. *l. 1. C. arb. tut. l. scriptura. C. com. vtriusq. iud. l. si fundum. § si libertus. D. de leg. 1. l. cū pater § pater qui filio. D. de lega. 1. l. 15. § vlt. D. ad l. Falcid.* quia persæpe eū declarat ὡς ἐν πάρεργῳ, non exquisitè adeo vt velit eum suos heredes sequi. At cùm iusiurandum adiicit, enixius hoc velle videtur vt bonorum descriptioni stetur. & ita in specie *l. cùm pater. § filius. D. de leg. 2.* Iusiurandum enixæ voluntatis argumentum est. Catullus. *Quis dum aliquid cupiens animus prægestit apisci. Nihil metuunt iurare.* Et in *l. cum quis. § codicillis. D. de leg. 3.* iurisiurandi dari adsueuetatio auget fidem scripturæ, & creditoribus prodest. Additur hac Nouella heredes solos, quòd propius accedant ad vicem defuncti, obstringi iureiurando defuncti, non creditores. Licere enim creditoribus & alia defuncti bona perquirere, & hypothecæ nomine vindicare. Igitur descriptio bonorum à defuncto facta, interposito iureiurādo, heredibus nocet, creditoribus non nocet. Debitoribus quoque prodest, vt puta si iurauerit testato sibi Titium debere C. cum debeat ee. nam sola C. à Titio heredes petere possunt. Sed si nihil debeat Titius, puto ei etiam religiosam affirmationem testatoris nihil nocere & ampliari hoc modo posse *l. 6. C de probat.* denique idem esse in debitoribus quod in creditoribus.

NOVELLA XLIX.

De appellationibus, & de priuatis scripturis, & iureiurando delationis, iureiurando calumniæ coaptando, vt semel tantùm pro omni probatione iuretur.

TRia sunt capita huius Nouellæ. *Primum est de appellationibus.* Certum est causam appellationis introduci posse μονομερῶς, id est, vna tantùm parte præsente *l. vlt. § illud. C. de temp. app. l. vlt. D. ad Trebel.* longè aliter quàm priorem litis causam, quæ introduci debet cognitionaliter siue ἀντιδίκως, id est vtraque parte præsente. Semel autem inchoata causa appellationis, siue μονομερῶς siue cognitionaliter inchoata sit, peragēda est intra annum, vel si per iudicem res trahatur aut per vim casumq́; maiorem, intra biennium *d. § illud.* alioquin quasi deserta appellatione prior sententia ipso iure confirmatur, videlicet si is qui appellauit, inchoatam appellationis causam ad summum non peragat intra biennium: quod ita explicat Iustinianus *hac Nou. & 126.* vt tempore quidem biennii confirmetur sentētia, sed citius sit cessante eo qui appellauit, præsente eo qui priore iudicio vicit, hūc prope finem biennii, ita vt tantummodo mensis supersit, de deserta appellatione queri, & à iudice ad quem appellatum est, qui Græcè vno verbo dicitur Ephetes, vel Eccletaius, rem iudicari postulare. Iudicaturum autem eum pro præsente, vel etiam pro absente, si bonam causam habuerit, vt in heremodiciis fieri solet *l. & post edictum D. de iudic. l. properandum. C. eod.* in quibus etiam causa agitur μονομερῶς. Quin & heremodicium est, siue quis apud priorem iudicem, siue apud iudicem appellationis inchoatam causam deserat. Quod si fortè priore iudicio victus, cùm abesset in causa appellationis, victor euaserit, præsenti aduersario eum sumptus litis debere reddere, atque ita hoc casu victorem victo sumptus refundere. quod & proditum est in *l. properandum. § sin autem ex gestis. C. de iudic.* Vnus est casus *Nouel. 93.* quo biennii præscriptio locum non habet, si interim litigarint partes apud arbitrum ex compromisso. præscriptiones enim officere non cessantibus non possunt. *l. contra. Cod. de inof. test. Secundum caput est de comparationibus literarum*, & pertinet ad *l. pen. C. de fid. instr.* Finge, mecum agitur ex meo chirographo, vel ex chirographo testatoris qui me heredem scripsit, vel ex instrumento à Titio tabellione confecto. nego me scripsisse, vel testatorē, vel tabellionē. Si de meo chirographo agatur, in promptu est, vt alia scribere cogar, & fiat comparatio: si agatur de scriptura testatoris vel tabellionis mortui, & alia eiusdem scriptura inueniatur indubitata, potest hæc cū illa cōferri. At quæstionis est, an sola collatio instrumēto fidem adiiciat? Periculosum est hoc

statuere, propterea quod multi sunt sciti alienarum literarum A imitatores, & vt similes sint scripturæ, possim tamen hanc scripsisse, illam non scripsisse. Verùm olim placebat indistinctè ex comparatione literarum fidem instrumẽto adquiri. Iustinianus hanc distinctionem adhibuit *d.l.pen.* vt ex publico instrumento à tabellione confecto, & subscripto à partibus, facta comparatio fidem faciat, ex priuato non aliter, quàm si habeat subscriptionem trium testium, ex quibus duo saltem chirographa & subnotationes suas recognoscant, vel negantes collatione propriarum literarum conuincantur: idque procedit, etiamsi priuatum instrumentum, quod quis ad comparationẽ profert, contra pro- B ferentem faciat. nam ex eo etiam nõ fit collatio, nisi subscriptionem habuerit trium testium. Huic Constitutioni *l.pen.* Iustinianus hac Nouella addit exceptiones duas: Vna hæc est, si ego agã, iúsve meum tuear ex priuata scriptura, subscriptionem non habente trium testium, & tu defendas rem ex eiusdem manus alia scriptura. nam si eam qua vteris insimulem quasi suspectam, fiet comparatio cum ea, qua quidem ego vtor, licet non habeat subscriptionem trium testium. eius enim scripturæ fidem improbare non possum qua vtor, vt testes excipere non possum quibus vtor *l.si quis testibus. C. de testib.* Altera exceptio hæc est, si priuata C scriptura, quæ non habet subscriptionem trium testium, profeeratur ex archiis publicis, veluti apocha ex arca præfecti prætorio, vel ex publicis monumentis confectis apud magistrum census aut defensores ciuitatum. Hæ enim scripturæ ad comparationem valent licèt non habeãt subscriptionem trium testium, nec sint à tabellione confectæ: quia publicum testimonium habent: quinimmo publicæ sunt propriè: Forenses autem, quæ à tabellione, vel ab iis qui acta iudicum scribunt. August. *epist. 162.* Non chartis veteribus, non archiuis publicis, non gestis forensibus agimus. His additur hac Nouella comparationes scriptura- D rum facere homines peritos literarum iuratosque, & relationi eorum stari. quod est repetitum ex *d.l.penult.* Additur & infrà *Nouel. 73.* comparationem literarum factam ex publico instrumento: vel ex priuato habẽte subscriptionem trium testium, fidem ei instrumento non addere, de quo ambigitur, nisi id quoque instrumentum priuatum vel publicum, cuius fides ducitur ex comparatione, tribus testibus muniatur: & si fortè aliud testes dicant, aliud suadeat comparatio, ferè semper viuæ & iuratæ voci testium potius esse credendum. Scripturæ nudæ, licet comparatione literarum confirmetur, plenam fidem non esse, E iudicem tamen moueri ea posse ad deferẽdum iusiurandum, id est, probationem eam facere semiplenam, eam quæ testes subscriptos habet, probationem facere plenam. Testes si viuant interrogari, si mortui sint, priuato instrumento fide stabiliendo comparationem sufficere. Publico etiam instrumento, testibus mortuis, & tabellione, & exceptore qui scripsit dictante tabellione, & argentario per quem pecunia numerata est more prisco *l.filia. D. de solut.* quem numeratoris nomine significari opinor *Nou. 73.* his omnibus mortuis, forensi instrumento, vt cœpi dicere, fidem addit comparatio sola literarum tabellionis & con- F trahentium & testium. Tabellione viuo, instrumẽti forensis fides non indiget comparatione, quia tabellionis iurati testimonium sufficit, si sua manu scripserit instrumentum & compleuerit, nec vllus interuenerit numerarius: idemq; est, si instrumentum scripserit alter, qui modò non extet, compleuerit tabellio. ausim dicere idem esse si qui scripsit, & compleuit mandato tabellionis non superfit. Sed exigo etiam duorũ vel trium testium subscriptionem aut præsentiam. Ideoq; cùm apud Harmenopulum *lib. 1. tit. 6.* adnotatum esset, solius tabellionis testimonium sufficere in comparatione prolatorum instrumentorum, ad il- G lum Harmenopuli locum rectè in Regio Harmenopulo subnotatum est, ἡ παρεμμαίνουσι αὐτῷ δύο μάρτυρες. Tabellione mortuo, literarum tabellionis comparatio fit, interrogãtur etiam testes, & argentarius, & exceptor siue discipulus tabellionis. & hæc quidem sunt ex *Nou. 73.* quæ est de instrumento ad quod fit comparatio, hæc verò de instrumento ex quo fit comparatio. Non tractat igitur vtraque de eodem genere instrumenti, non etiam de eodem genere iurisiurandi. nam hæc iusiurandum exigit à literatoribus, qui literas aliis aliàs conferunt. Illa à partibus, id est, ab eo qui profert instrumentum, & ab eo qui compara- H tionem fieri desiderat, vt vterque iuret de dolo & de calumnia.

Tertium caput est de iureiurando dilationis & iureiurando calumniæ. Datur de calumnia iusiurandum variis ex causis. nam & is qui iusiurandum aduersario defert, iurat se id non deferre ca- A lumniandi animo *l. 11. §. pen. D. rer. amot. l. 34. §. qui iusiurandum l. 37. de iureiur. l. vlt. C. de fideicom. l. delata. C. de reb. cred.* & qui postulat, vt sibi thesaurum suum qui est in alieno fundo effodere liceat, se id non postulare calumniandi animo *l. 15. d. ad exhib.* & similiter qui postulat sibi copiam fieri inspiciendarum & describendarum tabularum testamenti *l.pen. C quemad. testa. aper.* & qui probationes petit, veluti testes & instrumenta, vel qui seruos in quæstionem petit *l. 1. C. de iureiur. prop. cal. l. vlt. C. de quæst.* vel qui petit comparationem literarum fieri *Nou. 73.* & qui satisdandi causa in municipium euocat *l. de die. § iubetur. D. qui satisd. cog.* & qui nouum opus nuntiat *l. de pupillo. §. qui opus* B *D. de no. op. nunt.* & qui petit instrumentum exhiberi, quod falsum dicat, etsi fides eius approbata iam semel iudici fuerit. *l. vlt. C. de fide instr.* & qui postulat edi sibi rationes argentariæ. *l. 6. §. exigitur l. quædam §. vlt. D. de edendo*, vel caueri sibi damni infecti *l. quibona §. qui damni. D. de dam. infe.* Item initio litis cuiusque vtraque pars iurat se non calumniandi animo litem contestari. quod iuris etsi videatur sibi Iustinianus vindicare. *l. 2. C. de iureiur prop. cal.* tamen & in Pandectas relatum est *l. inter coheredes. § qui famil. D. fam. erc.* Hoc tamen nonè adiicit hæc No- C uella, vt & initio litis iuret vtraque pars, se differendi negotii causa probationes ab aduersario minimè petiturum, quod dicitur iusiurandum dilationis: & vt semel dumtaxat deut in tem litis initio, non in singula quæque momenta, quibus probationes ab aduersario desiderabuntur. Petita tamen comparatione literarum, iurabitur iterum, quia & de dolo iuratur *Nou. 73.* Petito item iureiurando, vt Leonis *Nou. 99.* Forsitan & petitis seruis in quæstionem, quia res est magni momenti, & petita exhibitione instrumẽti semel probari, quod velit quis modo arguere falsum. Prout horum quidque in litem inciderit, ita à petito- D re iurandum erit de calumnia. Aliæ probationes vel productiones si petantur, sufficiet iusiurãdum datum litis initio. Iusiurandum calumniæ, quod dicitur vulgò, nõ est generale de quacunque re, sed de litis contestatione tantũ: & datur in causis ciuilibus tantùm, non in criminalibus, vt constat ex Leonis *Nou. 107. & 97.* nam in criminalibus sufficit inscriptio. Fridericus tamẽ Constitutione *de pace tenẽda & de incendiariis* id etiam exigit in causis criminalibus, non (vt pleriq; opinantur) etiam Henricus *libro secundo legum Longobardorum*, cuius Constitutionem retulit Honorius *c. 1. de iur. cal.* Nec enim hoc dicit Henricus, clericos E neq; in ciuili neq. in criminali causa iurare de calumnia, sed nullo eos modo vlla in causa iurare, & legem Martiani, *i. l. cum clericus. C. de episc. & cle.* quæ loquitur de clericis Constantinopolitanis, ad omnes omnium ciuitatum clericos pertinere. Formulam iurisiurandi hoc loco hanc posuit Iulianus antecessor, SI DEVS, concisam, vt illa apud Gregorium Turonensem, SI VALEAS.

NOVELLA L.

De appellationibus quinque prouinciarum.

HVic Nouellæ, quæ est de quæstore exercitus, derogatur ad F aliquid, quod ad appellationes quinque prouinciarum attinet. *Nou. 41.*

NOVELLA LI.

De mulieribus scenicis.

GEneraliter proditum est, ex turpibus obligationibus actionem non nasci. exemplo sint impudicæ mulieres, quæ se & fideiussores à se datos frustra productionibus obligant. Impudicæ sunt, siue in lupanari, siue in taberna, caupona, aut scena pudori suo non parcant: idque nominatim cautum est de scenicis, quæ G ludibrio corporis sui quæstum faciunt *l. 4. C. de episc. aud.* & hac *Nouel.* repetitur, hoc addito, vt nec iureiurando obstringantur quominus possint ad bonam frugem redire: quia iusiurandum contra bonos mores nullius est momenti, *l. iurisgentium. §. & generaliter D. de pact. l. si quis inquilinos. §. vltim. D. de leg. 1. l. non dubium. C. de leg.* Dionys. Halic. 11. καὶ γὰρ ὅτι καλαῖς καὶ δικαίαις παραγραμμένοις φυλάσσειν ὁμολογίαις οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς ἢ ἀδίκοις. neque obstat *l. 1. C. si adu. vend.* nam in eius legis specie iusiurandum neque est contra leges, neque contra bonos mores, vt puta si minor xxv. annis se à venditionis contractu non abiturum iu- H rauerit: cuius iurisiurandi hæc vis est, vt aduersus venditionem in integrum restitui non possit, videlicet, si corporaliter iurauerit, non si instrumento, hæc duo sunt diuersa. *l. 3. C. si minor se ma. dix.* Corporaliter iurat qui iurat tactis sacrosanctis Euãgeliis vel manu sublata, quos Balsamo vocat σωματικοὺς ὅρκους. Minori qui corpo-

corporaliter iurauit se emptori controuersiam nunquam factu- A rum, non datur restitutio in integrum. Petierat fortè tantùm restitutionem in integrũ in specie *d. l.* 1. Quid si petiisset sibi gratiam iurisiurandi dari? hanc quoq; non dedisset Imperator, idq; significat his verbis, NAQVA PERFIDIAE, NAQVE PERIVRII MA AVCTOREM FVTVRVM. Verbis, NEQVE PERIVRII, denegat restitutionẽ in integrum. Verbis, NEQVA PERFIDIAE, iurisiurandi veniam. Et verò si daretur venia iurisiurandi, consequenter daretur etiam restitutio in integrum. Principum erat olim gratiam facere iurisiurandi *l. vltim. in princ. D. ad municip.* Suetonius *in Tiberio*, Equiti Romano iurisiurandi gratiam facit, B vxorem in stupro generi deprehẽsam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante iurauerat. Sed ad ordinem redeamus. Accursius ex hac Nouella scribit, scenicam quæ resipuit, cuilibet etiam illustri vel clarissimo nubere posse sine rescripto principis, contra *l. Imperialis. C. de nupt.* quæ rescriptum speciale exigit, cuius formula extat Cassiodori VII. *Variarum*. & exigebatur etiam in ducenda ancilla. Hieronymus ad Oceanum, *Si ab Imperatore stelam illis, id est, ancillis meruerint, inter vxores eas recipere cogentur: sin autem principale rescriptum eadem tenuitas impetrare non quiuerit*, &c. Verum quidem illud est eam mulierem C hodie nubere cuilibet posse sine rescripto speciali, sed hoc est ex *Nou. 89. & 117.* non ex *hac Nouella*, quæ iurisiurandi inhonesti tantummodo gratiam facit sine rescripto speciali.

NOVELLA LII.

Vt ne quis pro alio pignoribus satisfacere cogatur, & vt in principem collata donationes valeant sine actorum insinuatione.

PRimo capite hoc cauetur, vt ne alius pro alio teneatur, ob id solum quod sit eiusdem ciuitatis aut vici. quod & multis aliis D legibus cautum fuisse ait. Citat Accursius *l. vlt. C. vnde vi l. vlti. C. loca.* quæ profectò nihil ad eam rem faciunt. Citare debuit *l. 4. C. de execut. & l. 1. C. vt nul. ex vic. pro alie. vic. deb. ten.* in qua cum tradiderim quidquid ad hanc rem pertinet, non est quod idem retractem modo. *Secundum caput* pertinet ad Cõstitutionem de insinuandis donationibus quæ excedunt D. aureos, à qua excipiuntur Imperatoris liberalitates Constitutione Zenonis (vt Iustinianus ait) quæ confirmatur *l. sancimus. §. exceptis. C. de donat. l. vlt. in fi. C. de quad. præs. l. illud. C. de sac. eccl.* Excipiuntur etiam *hac No.* donationes à priuatis collatæ in Imperatorem, E & hoc tantùm in eis requiritur, vt publico instrumento comprobentur, subscripto à donatore. Adiicit, *Et testibus*, quod *l. in donationibus C. de donat.* remittebat.

NOVELLA LIII.

De exhibitionibus reorum, & vt sint post diem xx. & de iis qui iuratoriam cautionem præstant, & de hypothecis ex casu militia.

PRima pars huius Nouellæ est de reis, qui via quadam extraordinaria, veluti rescripto principis vel auctoritate præfecti F prætorio extra suum territorium in aliam prouinciam euocantur, vel ex sua prouincia in vrbem: quo casu reus, vt in aliis causis fieri solet, cauet iudicio sisti: actor, quod in aliis causis fieri non solet, se adfuturum iudicio, & litem acturum, ac peracturum ex animi sententia, adiecta certa summa pœnæ nomine, nec nisi præstita ea satisdatione quæstor palatii emittere talia rescripta debet. Nunc finge, reo vocato extra suum territorium, & mutua cautione præstita, reum venire ad diem condictum, actorem non venire. Eum operiri reus debet adhuc diebus decem, post decem dies, reus absoluitur ab obseruatione iudicii, id est G instantia consumitur, non lis: & pœna ab actore promissa committitur, & si quid amplius in viatica impenderit reus, eius repetitio est. Viatica autem æstimabit iureiurando, quod tamen, vt moris est, iudicis taxatione moderari poterit. Nec dabitur actori alia dilatio *l. 2. C. de dilat.* Quid autem ex diuerso statuendum sit, reo non vocato ad extraordinarium iudicem, dicemus *Nouella 69. 96. 112.*

Secunda pars Nouellæ est de tempore dando reis, qui in iudicium vocati sunt, ad deliberandum vtrum cedere, an contendere debeant. Dabantur olim x. dies, hac Nouella dantur xx. quæ H confirmatur *Nou. 82. & 96.* & dantur etiam ad deliberandum an iudicem recusare debeant, vel postulare ei collegam adiũgi siue *συνδικάσαι*, vt hæc Nouella loquitur, *& 13. & 113.* Ante xx. diem lis contestatur inutiliter: ante xx. diem iudex recusari vel ei col- A lega adiungi potest: post xx. diem litemq; contestatam, nõ item. *l. apertissimi. C. de iudic.* cui nihil derogat *Nou. 113.* cùm collegam rescripto principis adiungi dicat secundum leges. hoc enim est, Ante litem contestatã. Recusato iudice, intra triduum per eundem executorem litis partes alium iudicem eligere compelluntur *d. l. apertissimi.* & hic sanè recusari nullo modo potest. Recusari solent iudices dati, nisi consensu vtriusque partis dati sint. quæ ratio est dubitandi ad *l. ex consensu. D. de appellat.* nã vt recusari non possunt qui consensu vtriusque partis dati sunt, ita ab eis videbatur appellari non posse. Magistratum non posse recu- B sari Bulgarus putat: quod est falsum, si iudicet extra ordinem *Nouel. 96.* Frequentius tamen est ei collegam adiungi *No. 13. & 86.* Martinus quoque in hac quæstione recusationum, recusandum esse iudicem ante litem contestatam, malè colligit ex *l. nemo. C. de iurisd. om. iud.* cùm non de recusatione suspecti ea lex loquatur, sed de præscriptione fori, quæ opponenda etiam est ante litem contestatam, *l. vlt. C. de excep. l. sed & si susceperit in prin. D. de iudic.* & simili errore Bulgarus suæ sententiæ perperam addit exceptiones, quas Accursius notauit in *d. l. apertissimi*, ex legibus quæ sunt de incompetẽti iudice. non de suspecto. Incom- C petentis forum declinatur posita præscriptione fori. Suspecti iudicium recusatur per libellum, vel apud acta *l. vltim. C. de iudic.* Libello recusationis vel actis inseritur causa *l. si pariter. D. de lib. cau.* alioquin libellus quinam hic est si causam non habet? vt libellus cõuentionis, libellus inscriptionis sanè inanis est si causam non habet. Possis hæc cum eis conferre, quæ de refutatione iudicũ scripsimus IX. *Obser.* Porrò dies xx. quos diximus reo dari ad deliberandum vtrum cedere, an cõtendere, & an coram eo iudice ad quem vocatus est, contendere debeat, ab eo die numerantur, quo per executorem reus in iudiciũ vocatus est. Vo- D cari libello debet, qui dicitur libellus conuentionis. alius est libellus responsionis: hoc *ἀντιβίβλιον*, illud *βιβλίον*. Pessimè Haloander *ἀντιβίβλιον* exemplum libelli. nam reus *ἀντιβίβλῳ* subscribit se libellum conuentionis siue exemplum eius accepisse, & quo die acceperit, quæ subscriptio hoc loco appellatur rectissimè, subscriptio *κατὰ τὸ βιβλίον*, quod non est subscriptio libelli, sed subscriptio ex aduerso libelli, ex opisthographo Debet autem reus statim atque accepit libellum conuentionis, cautionem personalem præstare, iudicio sisti. Personalis dicitur, ad differentiam cautionis iudicatum solui, quæ de re est, non de persona, debet E etiam reus executori pro conuentione soluere sportulas, quas tamen si absoluatur ab actore repetiturus est *l. vltim. C. de fruct. & lit. exp. l. vltim. C. de cast. & minist. l. vltim. C. de princ. ag. in reb. §. tripli. Instit. de act. Nouel.* 112. & malè quidam etiam ab actore pro conuentione rei aliquid dari executori colligunt ex *Nouel. 86.* quæ de sportulis pedaneorum iudicum loquitur, non executorum. malè ex *l. vlt. Cod. de fruct. & lit. exp.* quæ de reo tantùm loquitur, & hoc vult, eum qui hoc priuilegio subnixus est, vt vocatus in iudicium nullas executori sportulas soluat, pari debere, vt eodem erga se iure vtatur is quem ipse vocauerit in ius. F malè ex *l. vlt. D. de agen. in reb.* quæ loquitur de sportulis executorum & sumptibus litis. Sumptus in litem facit vtraque pars. Sportulas pro conuentione dat solus reus: & ita Placentino videtur. In contextu pro *δικαιωτικοῖς* legendum *δικαστικοῖς*. *Tertia pars Nouella* est de eo qui iurauit iudicio sisti, & peierauit. Iurat, non satisdat immobilium rerum possessor. *l. sciendum. D. qui satisd. cog. l. vlt. C. de princ. ag. in reb.* Iurant memoriales *l. 12. Cod. de prox. sacr. scrin.* & viri illustres *l. vlt. Cod. de dignit.* Iurat & quilibet quandocunq; iudici iusta causa videtur esse, fortè non inuento fideiussore *Nou. 112.* Qui autem iurauit iudicio G sisti, & contra fidem iurisiurandi latitat ante litem contestatam, requiritur, & ducitur manu iniecta etiam in ciuili causa iussu magistratus, cuius iurisdictio est, quiue iudicem dedit. Non inuento, præstituitur dies certus, intra quem si non venerit, iudex ordinarius summatim de causa cognoscit, & nisi euidens sit calumnia actoris, eum mittit in possessionem bonorum debiti seruandi causa *l. penult. C. de dignit.* & per eam missionem (vt Iulianus ait) ius pignoris constituitur pro modo debiti: rectissimè: id enim est, quod dicitur prætorium pignus. Possessionem autem reus qui è latibulis vel fuga emergit integris omnibus, id H est bonis non venditis, non recipit aliter, quàm si omnia damna actori restituerit *l. sancimus. C. de iudic.* & præterea satisdederit iudicio sisti, ac tum deinde de lite disceptatur plenissimè. nam summaria cognitio rem non definiuit, litem non consumpsit. Pœna periurii hæc est, vt absens reus qui peierauit iudicio sisti,

non citetur edictis ſolemnibus, qoemadmodum ceteri ſolent, A ſed requiratur & ducatur. quod valde pertinet ad explicationem *d. l. ſancimus*, dum ait, *licet non citati, ſed requiſiti*, &c. quæ verba non intellexit Accurſius. Pœna periurii etiam hæc eſt, vt reus quamuis ſit ex his perſonis quæ ſatiſdate non coguntur, nūc ſatiſdare cogatur, nec amplius iuratoriæ cautioni cõmittatur. Hęc eſt ſyncera huius partis interpretatio. In ea vulgò interpretes multa peccant. Statuuntq́; certum tempus, alii xxx. annorum, alii vnius anni poſt miſſionem in poſſeſſionem, intra quod copiam ſui facere reus poſſit, & bona ſua recipere, id eſt, intra quod vendi bona non poſſint. Bonis vendendis conſtitutum eſt certum B tempus pignore capto ex cauſa iudicati, & in pignore conuentionali, in pignore prætorio arbitrarium, vt docui *Obſer.* 5. Item quòd dicat Iuſtinianus actorem mitti in poſſeſſionem bonorum pro modo debiti, exiſtimant enim mitti in rem, aut in partem aliquam bonorum, pro quantitate debiti, atque ita corrigi edictum prætoris, quo non tantùm fit miſſio in vniuerſa bona mobilia & immobilia, ſed etiam venditio vniuerſorum. nec ſi quid supereſt, id redditur debitori. hoc enim vt reliquum debitori reſtituatur certis tantùm perſonis datum eſt *l. Fulcinius. §. adeò. D. quibus ex cauſ. in poſ.* Id verò corrigi hac Nouella certè ſalſum eſt: C cùm generaliter dicat actorem mitti in poſſeſſionem bonorum, & bona habere, & reuerſum dominum bona recipere. Intelligit igitur omnia bona, non res certas. nec mouemur his verbis: PRO MODO DEBITI. nec enim hæc ſunt pugnantia, mitti in vniuerſa bona, & mitti pro modo debiti. quia venditione facta, portionem ſinguli creditores ferent pro rata debiti. Miſſio igitur fit in vniuerſa bona pro modo debiti, id eſt, debiti ſeruandi cauſa, vt paulò poſt ait, *Crediti l. 2. §. non quærimus. D. ſi quis omiſ. cau. teſt.* Vulgò, *Res.* Specialiter *dotis l. ea qua D. ad municip. l. penult. §. item dicenda. D. de diu. temp. præſ. l. officium de rei vindic. Iudicatis l. 2. & 3. C. qui pot. in pig.* Malè etiam ſcribunt iudicem delega- D tum pronuntiare de actore mittendo in poſſeſſionem bonorum, cum hoc ſit imperii ſiue iuriſdictionis: & ob id pignus prętorium dicitur. Delegatus autem neque imperium habet, neque iuriſdictionem. Malè delegatum confundunt cum eo cui mandata eſt iuriſdictio. Malè actorem prius mittendum eſſe in bona mobilia, deinde immobilia, tum nomina. Hic ordo ſeruatur in pignore capto extra ordinem ex cauſa iudicati, non in pignore prætorio, quod in vniuerſa bona & iura conſtituitur *l. 1. C. de prat. pign.* E

Quarta pars eſt de militiis, an hypothecæ obligari poſſint. Quędam militię vendi poſſunt, & in heredes tranſmitti ſub certa pecuniæ definitione *l. vlt. C. de pign. l. 5. C. qui milit. poſ.* vt militia adiutorum quæſtoris *Nouell.* 35. vbi demonſtrauimus eam pecuniæ taxationē ſcholæ placitum, & caſum militiæ appellari, & militiam quæ dicatur ex caſu nullam eſſe in *l. 3. §. ſi quid minori. D. de minor.* Eiuſdem condicionis eſt militia ſilentiariorum *l. 30. §. vlt. C. de inoffic. teſtam.* & domeſticorum arg. *l. reſtituenda. C. de adu. diu. iud.* Quod vendi poteſt, & pignerari poteſt *l. 1. C. rei alien. ger. l. 9. §. 1. D. de pign.* Ergo militiæ illæ etiam pignori F obligari poſſunt. Aliæ ſunt militiæ quæ vendi non poſſunt: ergo nec hypothecæ obligari. Sed tractemus de his quæ obligari poſſunt. Quæ vtilitas hypothecæ huius? Qui militiam habent, ferunt commoda & annonas ex fiſco. eáne commoda ſibi vindicant creditores iure hypothecæ? Sic videtur. Atquin commoda certaminum creditor iure hypothecæ nõ vindicat. *l. 5. C. quæ res pign. oblig. poſ.* Horum alia eſt ratio. Sacra ſunt commoda ex ſacris certaminibus, quæ & εἰσελαστικὰ dixerunt quidam, ſicut hodie receptum eſt, commoda eccleſiaſtica pignori obligari non poſſe conuentione priuatorum: in cauſam tamen iudicati capi & G hæc ipſa, & commoda ludorum poſſunt *l. commodis. D. de re iud.* & ſtipendia armatorum militum. *l. 4. C. de exec rei iud.* Rurſus quæro, militia hypothecæ obligata, an caſus militiæ comprehendatur hypotheca. Hoc ita definit Iuſtinianus in hac Nouella, vt caſus militiæ cedat creditori, cui militia hypothecæ obligata eſt, ſi miles ſine vxore & liberis deceſſerit. Liberos vel vxorē defuncti militis præferri creditori, non hæreditatis nomine (nā etiam non heredes in caſum militiæ veniunt) ſed priuilegii & principalis liberalitatis. quod eſt ex *l. 11. C. de prox. ſacr. ſcr.* niſi ſi pecunia creditoris militia comparata ſit, hoc enim caſu credi- H tor præfertur vxori & liberis defuncti: & ſimiliter creditor in ſpeciali hypotheca rei ſua pecunia comparatæ, præfertur antiquioribus creditoribus hypothecariis *l. licet. Cod. qui pot. in pign. hab.* & ſi pupillus ſit vel furioſus, vel miles habet in ea re tacitam

A hypothecam. *l. penult. C. de ſer. pig. da. man.* Ad hæc Iuſtinianus confirmat priuilegia conceſſa ſilentiariis, puta vt pretium militiæ non conferant, nec imputent in legitimam, ſi empta ſit pecunia patris *d. l. cum nemodo. §. vlt.* & vt quæſita ex ea militia deputent caſtrenſi peculio *l. vlt. C. de ſilent.* & vt tutelis ac curationibus excuſentur *l. vlt. C. de exc. tut.*

Quinta pars eſt de indotatis vxoribus. Ex *l. vltim. C. de repudiis*, ſi matrimonium contrahatur affectione ſola, ſine dote aut donatione propter nuptias, is qui diſcidio cauſam dat, præſtat coniugi quartam partem bonorum ſuorum, ita tamen vt non B excedat ea pars C. libras auri, vt *Nouel.* 22. Hoc ita ampliat hac *Nouella & 74 §. vltim.* vt idem quadrans debeatur coniugi ſuperſtiti & egeno vel egenæ morte ſoluto matrimonio, ſiue extent liberi, ſiue non: atque ita vxor viro & vir vxori ſuccedit iure hereditario, extantibus liberis pro quadrante, nec mirum, cùm & concubina ſuccedat vnà cum liberis naturalibus pro ſextante, & olim quoque extantibus parentibus & propinquis coniuges inuicem ex parte certa ſuccedebant, antequam hoc tolleret. *l. vltim C. Theod. de leg. her.* Sed ex hac Nouella etiam extantibus liberis inops coniunx locupleti ſuccedit in quadrantem, quod C rurſus ita diuidit *Nouell.* 117. vt ſi tres ſint filii, vxor inops viro in quadrantem ſuccedat, ſi plures, in virilem, vſusfructus tantùm iure: imò & proprietatis iure ex Leonis *Nouell.* 106. Vir vt non ſuccedat vxori.

NOVELLA LIIII.

De colonis natis ex liberis perſonis, & vt locata ſacra prædia inuicem commutare poſſint.

PRima parte declarat ex quo tempore valere velit *l. vlt. C. de agric. cenſ.* de qua *Obſer. 4. c. 28.* Secunda permittit eccleſiis D & piis domibus, vt inuicem cauſa cognita, & interpoſito iureiurando permutationes prædiorum faciant. qua de re tractatum eſt ſatis *Nouel.* 7.

NOVELLA LV.

Vt cum ſolo principe ſacrorum locorum permutatio fiat, & vt loca ſacra inuicem perpetuam emphyteuſim contrahere poſſint.

PErmutationem prædiorum eccleſias inter ſe facere permiſit ſuperiori Nouella, hac permittit etiam eiſdem perpetuam E emphyteuſim. Excipit vtraque maiorem eccleſiam Conſtantinopolitanam & territorium eius, vt *Non. 46 & 120.* Etiam illud cauet, vt quæ ſunt permiſſæ inter Eccleſiam & Imperatorem permutationes, citra fraudem fiant, ne fortè ab Imperatore mox prædia eccleſiaſtica ad priuatum tranſeant: ſed in eo non perſtat *Nouella* 119.

NOVELLA LVI.

Vt in ſola eccleſia Conſtantinopolitana præbeantur inſinuationes.

F INſinuationes, ſiue ἐμφανιστικὰ vocat, quæ pro introitu noui clerici dant veteribus: quod in maiori tantùm eccleſia Conſtantinopolitana fieri concedit, vt *Nouel.* 123.

NOVELLA LVII.

De ſubrogatis clericis, & vt qui ædificant ædem ſacram, ordinent in ea clericos patriarchæ auctoritate.

VT in locum clericorum qui eccleſiam cui erant deputati G dereliquerunt, alii protinus ſubrogentur, qui eadem diaria percipiant, quæ deſertores illi ſolebant accipere, & vt ne ea diaria œconomi in ſuum lucrū vertant, ſed integra fide diſtribuant clericis. Diaria appellamus erogationes annonarum, vt *Non.* 6. quas Cyprianus ſportulas 1. *Epiſtolarum*: Iulianus anteceſſor, ſalaria. Item, vt qui eccleſiam ædificauit, vel de ſuo clericis præbet annonas, ius habeat inſtituendi & ſubſtituendi in ea clericos quos voluerit, quod vulgò appellatur ius patronatus, modò ſi eos prius obtulerit & cõmendauerit Epiſcopo, dignos Epiſcopū recipere, indignos reiicere, ὥστε μὴ βεβηλοῦσθαι τὰ ἅγια τοῦ Θεοῦ. quod ſacris literis proditum eſſe ait, Ezechielis c. xx. τὰ ἅγιά μου ἐβεβήλω- H σαν. Idemque de hoc iure patronatus expreſſum eſt *Non.* 123. in ædificanda quoque eccleſia exigitur ſcientia, auctoritas, ἐπιτροπεία, ſiue dedicatio Epiſcopi, & alia quædam, de quibus *Nouell.* 5. & 67. & 131.

NOVEL-

NOVELLA LVIII.

Vt ne domi fiat communio sacra.

NE igitur in priuatis ædibus fiat sacrosanctum epulum, quo ἀῤῥήτου ἱερουργίας (vt Theophylactus) ἀῤῥήτου φιλανθρωπίας & μυστικῆς οἰκονομίας (vt Samonas ait) exhibetur nobis verum corpus verúsque sanguis IESV CHRISTI Domini & seruatoris nostri, nisi scilicet auctoritate episcopi & clericis adhibitis: alioquin ædes publicari, *Nov.* 131. ait ecclesiæ ciuitatis vindicari. Dicam igitur eas aut fisco, aut ecclesiæ vindicari. vt de conuenticulis illicitis, quæ habentur priuatis ædibus *l. conuenticulam. C. de episc. & cler.* ædes publicari ait. *l.* 3. *&* 8. *Cod. de hæret.* ecclesiæ vindicari. itemque *Nov.* 132. Eodem verò modo prohibet etiam tinctionem sacram siue baptismum fieri in priuatis ædibus *sexta synodis in Trullo c.* 31. *&* 59. Vtrumq; tamen Leo priuatim fieri permisit à familiaribus & domesticis clericis, *Nov.* 4. *&* 15. quod sua ætate conueniret benè Christianis inter se. Dissidia enim Christianorum supradictæ prohibitioni ansam præbuerunt.

NOVELLA LIX.

De sumptibus funerum.

HÆc Nouella est quasi appendicula quædam *Nov.* 43. pertinet certè vtraq; ad vrbem Constantinopolitanam, & hac illa corroboratur, vt sumptus funerum faciat, & feretra suppeditet maior ecclesia Constantinopolitana: cui eius rei gratia donauerant Imperatores Christiani mille & centum officinas, atque etiam ea fundis quibusdam reditus certos, vt patet ex *l.* 18. *C. de sac. eccl.* & vt ne quid per causam funeris exigatur ab heredibus defunctorum. Præscribitur hac Nouella sumptibus modus, puta quantum in semestribus singulis œconomos decanis siue copiatis dare oporteat, qui scilicet efferãt, & sepeliant mortuos, quantum prælucentibus acoluthis, quãtum præcinentibus ascetriis & canonicis. Separantur ascetriæ à canonicis, vt asceteria à monasteriis. Canonicæ sunt monachæ, vt constat ex 1. *Nicenae.* 20. & epistola Basilii, περὶ Θεοδώρας κανονικῆς τῆς διὰ κανονικῶν, & Macarii *Homil.* 17. & Chrysostomi *homil.* τινὶ τὰς κανονικὰς συνοικεῖν ἀνδράσι. Ex mora sex mensium, œconomis infliguntur vsuræ trientes. Definitur etiam numerus ascetriarum siue canonicarum, quæ præcinere, & assectarum siue ἀκολούθων, qui prælucere debent. Maiore pompa & nobilioribus pretiosioribusq; ferculis siue lectis qui defuncto funus ducere voluerit, vt id suis sumptibus faciat, quos etiam Iustinianus taxat, pro locorum spatio quibus est pompa traducenda. Minus solui, si ducatur intra nouos muros, & traiectum sycarum Iustinianarum, plus solui, si extra nouos muros. De nouis muris qui à Theodosio constructi sunt est alius locus in *l. turres. C. de op. pub. & l.* 7. *C. de met. & epid.* De traiecto marinimo, quod appellat sycenum vel sycas Iustinianas, vt *Nov.* 159. hodie Perçum siue Galatinum appellari fertur: Stephanus siue Hermolaus *libro de vrbibus* sic scribit: Συκαὶ καθ᾽ ἡμᾶς Ἰουστινιαναὶ μετονομασθεῖσαι, Iustinianus vocat πέραμα, id est, traiectum maritimum: malè Haloander, terminum. Sic paulò post, ἔξω τῶν νέων τειχῶν, ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις περάμασι, id est, extra nouos muros, vel alios traiectus, malè, extra nouos muros, vel ad alios terminos: Iulianus rectè, Trans nouos muros, vel in alio transmarino loco. [TRIVM SOLIDORVM.] Iulianus corruptè tremissem pro tressem.

NOVELLA LX.

Ne reliquia debitorum à creditoribus iniuria adficiantur, & ne adsessores causarum cognitionem suscipiant.

HAc Nouella coercentur creditores, qui ægrotante & modo non animam agente debitore domum eius ingrediuntur, & signa bonis imponunt, sine auctoritate iudicis. Hoc quidem vis est: & ideò ius crediti amittunt, & tertia bonorum suorum parte multantur, & infames fiunt. quod Iustinianus ait esse ex decreto D. Marci. id extat *l. penult. D. ad l. Iuliam, de vi priu.* Sed in eo nihil nisi de credito amittendo expressum est: imò & vim fieri dicit. Ergo tertia bonorum parte multãtur, & infames fiunt: quæ est pœna legis Iuliæ de vi, *l. vlt. D. eod. l. sed & partus. §. vlt. & l. sequ. D. quod met. cau.* ad quas addendum ea hac Nouella, nõ tantùm eos creditum amittere, sed & alterum tantùm heredibus defuncti præstare. Eadem verò pœna coercentur, qui corpora defunctorum detinent, ac si volentes sibi de corio defuncti satisfieri, nec sepultura adfici eum, & funeri iusta persolui

A sinunt, priusquàm fuerit omnis pecunia soluta: quia de re queritur Ambrosius *lib. de Tobia, cap.* 10. Leuiorem pœnam cõstituerat Iustinus, *l. vlt. C. de sep. viol.* ex qua creditor qui debitoris sepulturæ impedimento est, non amittit creditum, quod quodãmodo pugnat cum decreto Marci, sed multatur 2. libris auri: & ea ratione extorta pecunia restituitur, extorta cautio vel satisdatio, vel hypotheca manus constituitur. Est & generale edictum Seueri, ne corpora defunctorum detineantur, ne vexentur, *l.* 3. *§. non perpetua. D. de sep. viol.* Causa funeris publica est, *l. sunt personæ. D. de religios. & sump.* & ideo qui funus ducunt vel pro-
B sequuntur, vel iusta mortuo faciunt, in ius vocari non possunt, *l.* 2. *&* 3. *D. de in ius voc.* & eo nomine sustinetur cognitio *l. interdum. D. de iud.* & sustinetur omnis exactio cognitióve diebus ix. ex *No.* 115. quod sc. in nonum diem iusta defunctis & μνημόσυνα persolui solerent. *Nov.* 133. Gregor. 3. ἐνάτη μὲν ἡμέρα παρῆν μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως, καὶ ἅπαντες οἱ τῆς συγκλήτου γυναῖκας τὰ νομιζόμενα τοῖς τελευτήσασι τελοῦσι, qui mos ea paganis manauit. Dio in *Adria.* Πλωτίνας ἐπιστολήν ... Etsi iam ex aliis hoc probaui satis *libro de temporibus, cap.* 6. *Secunda pars Nouella hoc habet.* Adsessores non habere causa-
C rum audiendi plenam facultatem sine ipsis magistratibus vel iudicibus à principe delegatis (nam & ii adsessores habent, & alium delegare possunt, quod ceteri legati non habent *l.* 5. *C. de iudic.*) sed litem coram magistratu vrbano esse contestandam, vltimam cognitionem coram eo esse peragendam. Vltimam cognitionem eleganter Iulianus dixit, vt *l. vlt. C. de præscript.* 30. *annor.* nouissimam cognitionem, cùm allegationibus & probationibus finem litigatores imposuerunt. Sententiam quoque definitiuã ab ipso magistratu vrbano esse ferendam, & appellationem recipiendam. A iudice delegato à principe, qui priuatus homo sit, vel
D à prouinciali magistratu causam omnem in integrũ audiendam esse, non per adsessores, adeo vt nec possit per adsessores subscribere libellis *l.* 2. *C. de adsess.* in quo titulo desideratur Constitutio vna Zenonis Græca, & alia Iustiniani hac eadem de re, sed earum sententiam hæc Nouella conseruauit.

NOVELLA LXI.

Vt ne consentiente quidem muliere alienentur vel obligentur prædia donationis propter nuptias.

CErtum est, prædia dotalia inæstimata virum alienare vel pi-
E gnori obligare non posse, ne cõsentiente quidem muliere, *l.* 1. *§. & cum lex. C. de rei vxor. actio.* Hæc prædia licet sint in bonis mariti, mulieris tamen sunt *l. quamuis D. de iure dot. l. in rebus C. eod. l. Lucius. §. idem respondit. D. ad municip.* mariti iure ciuili, mulieris iure gentium, vt exposui *Obs.* x. & ideo liberũ est mulieri, vt vel ea vindicet recta vindicatione, quasi sua, vel hypothecaria, quasi aliena. Prædia autẽ donationis propter nuptias mulieris nondum sunt, quia non donantur statim, sed adsignãtur & conscribũtur in causam donationis: inde quæritur, an hæc possit maritus alienare aut pignori obligare constante matrimo-
F nio. Et idẽ hac Nouella cõstituitur esse iuris in his prædiis, quod in dotalibus, ne fraudetur mulier lucro nuptiali, quod sperat ex donatione propter nuptias in casum mortis vel discidii, & cõsequẽter liberi communes, quibus plerunq; lucra nuptialia seruare parentes solẽt. Dices, nõ fraudabitur: nam reuocabit & rescindet alienationem aut pignus vtili vindicatione: quod & quidam Iudices tentabant, vt Iustinianus refert. Sed melius est statuere nullam esse alienationem vel hypothecã ipso iure, quàm agere rescissoria. Quid enim si vir prædia potentioribus alienauerit conuentu difficillimis? Nulla autem est alienatio, nulla hypothe-
G ca ipso iure, quantum ad mulierem attinet, quæ hoc intendere efficaciter potest. Nam inter ipsos contrahentes rata est conuentio: quemadmodum rei alienæ hypotheca nulla est: quod ad dominum attinet. inter ipsos contrahentes valet, & parit actionem pigneratitiam *l. si rem alienam §. penult. l. si pignore §. si prædo D. de pig. act. l. si ab eo. D. de pig.* idemque est in venditione rei alienæ. Ioannes tamen putat hanc superesse differentiam inter dotem & donationem propter nuptias, quod prædii dotalis alienatio vel hypotheca non valeat, etiamsi sæpius consenserit mulier, prædii donati propter nuptias alienatio valeat, vt hæc Nouella
H definit, si consenserit semel atq; iterum post biennium, dummodo ex aliis mariti bonis contingentem sibi portionem lucri ea tabulis nuptialibus seruare possit: & hoc exẽplo S. C. Velleiani de intercessionibus mulierum, circa quod Iustinianus constituit *l.* 22. *C. ad Velleianum,* mulierem non iuuari Senatusconsulto

Velleiano, si perseuerantia apparuerit eam iudicio animi intercessisse nō leuitate quadam. id est, si biennium postquam intercessit, iterum pro eodē eiusdem rei nomine intercedat. Sed hoc tamen exemplum hic per omnia non sequimur, quandoquidem addimus hunc modum, si ex aliis bonis mariti refici possit casus donationis propter nuptias. Item si vendenti marito rem immobilem destinatam donationi propter nuptias, consentiat mulier, hic consensus post biennium confirmatur. nec enim intercessio est. Intercessio pro marito non valet, neque confirmatur etiamsi post biennium eam mulier iterauerit, *Nou.134.* Intercessio pro extraneo post biennium iteratione confirmatur. Ceterùm Ioannis differentiam non admitto. nam idem arbitror esse constituendum in dote, Iuliano auctore, & latori titulo huius Nouellæ. & eo quod ait in extremo, conseruari alia priuilegia iam doti data: ac si diceret, Æquiparari quidem dotem donationi propter nuptias in superiori specie, sed non in priuilegio. Nam dotis exactio priuilegiaria est, non donationis propter nuptias, *l. si adsiduus. §. vltim. D. qui pot. in pign. hab. Nouell. 97.* Theophilus in §. *fuerat. de act.* Beneficium autem illud dotis personale esse ait, quia in heredem extraneum non transmittitur, *l. 1. C. de priuileg. dot.* In filium transmittitur, *Nouell. 91.* Ergo in priuilegio est differentia inter dotem & donationem propter nuptias, non in facultate vendendi vel obligandi consensu mulieris iterato post biennium, si ex aliis bonis mulieri satisfieri possit. Non eodem iure sunt alia mariti bona, licet in eis mulier habeat tacitam hypothecam & dotis nomine, & donationis propter nuptias. Nam eorum bonorum alienatio & hypotheca valet ipso iure, nec reuocari potest à muliere, iure tacitæ hypothecæ, si semel hypothecam remiserit, *l. etiam. l. iubemus. C. ad S.C. Velleianum. l. quamuis. in princip. D. eodem. l. 1. §. & cum lex. C. de rei vxor. action*, nam remissio pignoris, neque donatio, neque intercessio est.

NOVELLA LXII.

De Senatu.

DVo sunt capita huius Nouellæ. *Vnum est de consultationibus*, quæ scilicet fiunt ad appellationem factam ad principem, conuocatis amplissimis magistratibus, & Senatoribus omnibus, vt diximus *Nouella* 20. & si fortè harum causarum disceptationi non interfuerit princeps, quoniam ad principem appellatum est, quidquid decreuerit Senatus, nō aliter valet quàm si id princeps ratum habuerit. Hodie moribus nostris dum appellatur ad Senatum, appellari videtur ad principem, qui pars est Senatus. *l. 8. C. de dig.* & contrà Senatus pars principis, *l. quisquis. C. ad legem Iul. maiestat.* nec necesse est confirmari à principe decreta Senatus. Iulianus adiicit aliàs conuentum denunciari Senatoribus, aliàs silentium sine conuentu: silentio tamen conuentum inesse. Conuenisse propriè dicuntur, quorum sententiæ conquisitæ sunt: conuentum enim vocat *συμβούλιον*. Interfuisse, audisse, discessisse aut manus porrigendo, aut pedibus in sententiam eundo, qui silnerunt, & ii etiam conuenisse dicuntur, sed generali vocabulo, nō proprio, & sic olim S C. fiebant aliàs conquisitis singulorum sententiis, aliàs per discessionem tacito consensu. *Alterum caput est de ordine Senatorum*, inter quos nominat primùm præfectum vrbi, deinde patricios, consules, consulares, præfectos prætorio, magistros militum, & ceteros illustres: Quo ordine nominat, qui eorum prior est, prior sententiam dicit, prior eque loco sedet. Igitur præfectus vrbi omnes alios antecedit, *l. 3. C. de offic. præfect. vrb.* Cassiodorus in formula præfecturæ vrbanæ, *Consides supra omnes consulares, sententiam primus dicis*, &c. Præfect. vrbi sequuntur patricii, patricios, consules, hos consulares, & consulares sunt vel exconsules, id est, qui consulatum ordinarium gesserunt, vel honorarii consules. Etiam honorarii pars Senatus sunt, *Nouel.* 70. Inter eos qui consulatum gesserunt, is præfertur qui prior gessit, *l. 1. C. de consulib.* & ordinarius honorario etiam antiquiori, *l. 4. C. de prin. agen. in reb. l. 2. in fin. C. de primic. & not.* Post consulates ponuntur præfect. prætorio, & magistri militum, & ceteri illustres. Ex hac Nouella siue ex more relato in hac Nouella, & recepto tempore Iustiniani, Tribonianus euidenter *ad finem tituli Digestorum de Senatoribus* hæc appinxit verba: *Senatores accipiendum est*, &c. Abrogatur hac No. *l. 3. C. de consulibus*, vt & ibi Accursius adnotauit. Additur etiam eum qui propter magistratum, quem gerit, connumeratur inter Senatores, deposito magistratu Senatorem esse non desinere. Dare Senatores pro

A introitu sportulas: qui vetus mos est omniū promotionum. dant curiales, dant clerici & sacerdotes, dāt memoriales, dant consules. Tum adscribitur etiā de loco in quo haberi Senatum oporteat, & Hippodromum iustum locum esse in vrbe Constantinopolitana. Olim ab auguribus construebatur.

NOVELLA LXIII.

De prospectu maris.

QVi ædificat, vicino directum prospectum maris auferre nō potest, nisi intermisso spatio centum pedum, obliquū B intermisso spatio XII. ex Constitutione Zenonis Græca *de ædif. pri.* Pertinebat ea Constitutio ad vrbem C P. Iustinianus eam porrexit ad prouincias. *l. penult. C. eodem.* Quinetiam voluit in obliquo quoque prospectu auferendo obseruari spatium centum pedum *Nou. 165.* idemque Harmenopulus ex Papiniani *libro 3. Quæstionum* porrigit ad prospectum montium. ex similibus enim similia decidi oportere. Hoc cognito, finge, Qui cupiebat intra centum pedes domum ædificare, quæ obstrueret vicino prospectum maris, quod per legem ei facere non licebat, hoc in fraudem legis callidè excogitauit, vt intermisso spatio cē- C tum pedum murū altissimum extrueret, quo vicino auferretur prospectus maris, ac deinde intra eum murum atque adeo intra C. pedes domum ædificaret, quæ etiā diruto muro officeret prospectui maris, atq; ita ædificio consummato voti compos factus, murum demolitus est. Huic fraudi occurrit Iustinianus hac Nu. & comparat hominem raptori, quod eripiat gratissimum vicino prospectum: non abs re, cùm & is qui alit vel minimam rem rapuit, teneatur Vi bonorum raptorum, *§. 1. Instit. vi bon. rap.* Cur igitur & ille non coercebitur, qui prospectum maris eripit sine seruitutis iure, & sine intermissione spatii legitimi? Ideóq; mul- D tatur X. auri libris inferendis arcæ theatrali præf. vrbi, & iubetur deiicere domum. Hic enim est euentus iudiciorum huius generis Augustinus *Hom. 30.* Plerunq; homines de vsu solis & luminis in ædificiis suis lites iniustissimas cōcitant, & vt fenestris suis radii liberiores aliquanto largiùs infundātur, domos alienas deiicere sæpe moliuntur. Adiicit Iulianus eum teneri vi bonorum raptorum in quadruplum, quod Nouel. non dicit: & vero in edicto *vi bonorum raptorum*, bonorum appellatione non continentur res incorporales.

E

NOVELLA LXIIII.

De hortulanis.

IN cōdictione hortorum initio iniri æstimatio quædam solet, vt finita conductione appareat, quatenus aucti vel deminuti sint. nam conductor si hortum deteriorē fecerit, tenetur ex locato: si meliorem, repetit meliorationes actione ex conducto. *l. dominus. §. 1. l. colonus. D. loca. Nouel. 120.* Igitur finita conductione, quo in statu sint horti, æstimatur. Æstimationem faciunt selecti quidam alii hortulani, necessariò, quia harum rerum periti sunt. Sed ex eo sæpe locatoribus incommodum acce- F dit. nam hortulani qui æstimationis causa arcessuntur, quasi in re negotióque communi, quòd scilicet ipsi eiusdem sortis & conditionis sint, gratificantur conductoribus, & initio locationis vile æstimant olus insitum, fine locationis exactè subtiliterq; æstimant omnia, olus, sterquilinium, consitiones & insitiones arborum: & insitiones quidem arborum sanè perperam, quòd quarum ratio non habetur initio locationis, nec debeat haberi fine, & quòd exemplo fructuarii debeat horti conductor iam satas arbores tueri. & in locum demortuarum alias substituere. *l. agri. D. de vsufruc.* idque plerunque lege locationis continetur. Huic G verò fraudi vt occurrat, Iustinianus constituit, vti deinceps in facienda æstimatione hortulanis æstimatoribus specialiter huic rei destinatis adiungantur ii, qui vulgò Summarii dicuntur, & vt æstimationem hortorū faciant iurati, propositis sacrosanctis Euangeliis. quod est commune omnium æstimatorum *Nou. 49. l. hac edictali. §. his illud. C. de sec. nup.* Summarii dicuntur, qui faciendæ rationis summarum quarumcunque periti sunt. nam & summis tributorum faciendis adhibentur *Nou. 30.* Adhæc constituit Iustinianus, vt finita locatione, quantum oleris accesserit vel deperierit æstimetur, siquidem & initio locationis olus æsti- H matum sit: sterquilinii aut insitionum rationem habendam non esse. si quis tamen non hortum, sed terram squalidam & incultam locauerit horti inserendi causa, sationis & culturæ mercedem conductori præstādam, & insiti oleris habendam æstimationem.

NOVELLA LXV.

De relictis ecclesiæ Mysiæ.

VT prædia huic ecclesiæ relicta, vel data in alimoniam pauperum, vel redemptionem captiuorum, si certum statumque reditum habeant, nõ possint alienari: si incertum, & longo interuallo distent ab ecclesia, adeò vt barbarorum sint exposita vastationi, vt vendi possint: fortè ex pretio vti propinquiora cõparentur, vel redemtiones fiant captiuorum *l. si quis ad declinandam C. de episc. & cler. Nou. 131.* Si non longe distent, vt non aliter alienẽtur, quàm si id ita cauerit testator, & sic Iulianus rectè. Integram verò hanc No. latinè ex vet. libro edi curauit Pet. Pithœus, vir de iurisprudentia optimè meritus, in quo & breuiter addita subscriptione eius sententiam sic expressam inueni. De terris, vel domibus, vel vineis quæ relicta sunt ecclesię Mysię in redemptionem captiuorum, aut in nutritionem pauperum posse vendi non simpliciter, sed secundum distinctionem huius legis, quę specialiter permittit ecclesię Mysię relicta ab eius episcopo vel administratoribus vendi pro redemptione captiuorum, vel alimoniis pauperum, ita tamen si vel infructuosa sint, vel cultores sufficientes non habeant, vel in longinquo sint posita, & à Barbaris depopulentur. Dat. x. Kal. April. CP. Imp. DN. Iust. PP. Aug. Ioanne v. c. Cos. Haloander adiecit de reo qui litem contestatam deserit, & edictis vel literis euocatus præsentiam sui facere contemnit, vt damnetur ita demùm, si malam causam habuerit. hoc enim significatur his verbis: [illegible]. nam absens per contumaciam, si bonam causam habuerit, non ideò minus vincit; *l. & post edictum. D. de iudic.* Hæc verò sententia est ex Theodori interpretationibus ad *Nou. 69.* & Iulianus eam non agnouit.

NOVELLA LXVI.

De successionibus.

HÆc Nouella pertinet ad duas Constitutiones Iustiniani, quarum vna est *No. 18.* quæ quadrantem legitimæ portionis debitum liberis mutat in trientem, si quatuor vel minus sint, in semissem, si plus quàm quatuor: qui si non relinquatur, inofficiosum testamentum est, & querela competit, vel supplemẽti actio. Altera est *l. iubemus. C. de test.* quæ vult in testamentis scriptis, manu testatoris scribi nomen heredis, vel si nesciat literas palàm nuncupari coram testibus, & à testibus in subscriptionibus scribi: alioquin nullum esse testamentum. Declarat autem hac Nouella, cùm fortè incidisset causa testamenti quædam, in qua de vtriusque Constitutionis iure non obseruato ambigebatur, se velle vt vtraque constitutio valeat ex eo tempore quo proposita & insinuata est in vrbe vel in metropoli, vel alia ciuitate cuiusque prouinciæ, nec tamen confestim ex eo tempore, sed post duos menses demùm à publicatione: idémque seruari generaliter in omnibus Nouellis Constitutionibus. Et vt si quis testamentum fecerit citrà quàm ea quæ nuper prodierit constitutio noua præcipiat, non ideò cogitur mutare testamentum, & aliud conficere secundum legem nouam, ita ante facta homines non mutare inuitos ob legem nouam: verùm hoc ita, nisi id lege noua nominatim comprehensum sit. Leges trahi ad præterita, si hoc sit nominatim expressum, vt *Nouell. 12. l. vlt. C. de pact. pign. l. 1. C. de cont. iudic.* & similiter leges ex citeriori tempore obligare, & valere quàm definiatur hac Nouella, si hoc sit in legibus specialiter expressum, vt *Nouel. 57.* 116. Illud non est omittẽdum, & postea Iustinianum emendasse *d. l. iubemus. Nouel. 119.* qua quidem non vult testatorem literarum ignarum, qui scribendum testamentum dictat, palàm testibus nuncupare nomen heredis: alioquin testamenta scripta secreta non fore, & inter ea, & illa quæ per nuncupationem fiunt, discriminis nihil fore. Satis igitur esse per alium scribi nomen heredis.

NOVELLA LXVII.

De his qui templa ædificant, & ne episcopi ecclesiis suis aberrent, & de alienatione prædiorum ecclesiasticorum.

NE quis ecclesiam vel monasterium nouum ædificet, antequam quo loco ædificaturus est, eum dedicauerit episcopus, & constituerit ipse titulo donationis sumptus idoneos, cùm alendis clericis vel monachis, tum faciendo sacro ministerio, & sartis tectis, & cereis noctu accendendis vel etiam luci, vt in Oriente fieri solebat, auctore Hieronymo, interea dum populo le-

A gebatur Euãgelium. Ne quis etiam veterem ecclesiam exornet
vel tueatur & reficiat sine episcopi auctoritate, & hoc casu, vt
sumptus nullos cogatur ecclesiæ quam reficit constituere, cùm
suos iam reditus habeat, & proprium tamen nomen operi vt inscribere
possit, *l. vlt. D. de oper. publ.* quod tot ædium sacrarum
& monasteriorum, quot fuerunt olim ædificatores potissimum
affectasse Iustinianus ingenuè profitetur. Ne episcopi diutius
extra suam ecclesiam euagentur in comitatu principis vel alibi,
secundum *Nou. 6.* ne aberrantibus diu, solemnes annonas œconomi
suppeditent. Postremò addit hoc ad *Nouel. 46.* vt æris a-
B lieni dissoluendi causa nõ possint etiam metropolitani vendere
prædia ecclesiastica, nisi decreto interposito, præsente clero &
duobus episcopis ex diœcesi siue synodo, cui ipse metropolitanus
præest. *Nouel. 46.* episcopis vendentibus exegerat præsentiam
cleri & metropolitani. Decretum cùm dicit, decretum præsidis
intelligit, quo hodie non est opus ex *No.* 120.

NOVELLA LXVIII.

De constitutione successionum in lucra nuptialia.

MOrte soluto matrimonio, & postea liberis præmortuis,
C proprietas lucrorum nuptialium quæ eis conseruabatur,
consolidatur vsufructui, id est, ad parentem superstitem redit ex
Constitutione Leonis. Ex constitutione Iustiniani Græca, vt
docui *Nouel. 2. c. 3.* casus tantùm [illegible] ad parentem superstitem
redit, nisi liberis parens extiterit heres. Ex hac Nouella qui
casus contigerunt ante Constitutionem Iustiniani Græcam, deciduntur
Constitutione Leonis, ac proinde constitutio Græca
non pertinet ad præterita. Et de hoc parente dicitur qui contrahit
secundas nuptias: sed idem procedit hodie etiam in eo, qui
D abstinet secundis nuptiis, excepta portione virili ex *No.* 127.

NOVELLA LXIX.

Vt omnes obediant præsidibus.

NO. 53. tractatum est de actore, qui reum ex suo foro ad extraordinarium
iudicem euocat: quod rescripto principis
nunnumquam conceditur. Hac tractabitur de reo, qui æquè rescripto
principis vel quo alio priuilegio se alibi conueniri debere
contendit, quàm in foro competenti: vt qui ex prouincia in qua
deliquit litẽ educit in vrbem. nam prouincia in qua deliquit est
pro foro competenti. *l. 1. D. vbi de cri. agi oport. l. 7. §. penult. l.*
E *vlt. D. de accusat. l. 1. C. vbi Sen. vel clar.* & ne ex rescripto quidẽ
principis, vel sanctione pragmatica, vel alio priuilegio potest
reuocare domum, nisi per appellationem, vel nisi Reip. causa in
vrbem ex qua oriundus est euocetur pragmatica forma. Puto
etiam interpretes rectè excipere priuilegia iure publico concessa.
Melior est igitur hac in re conditio actoris, quàm rei. nam rescripta
quibus actori datur facultas extra suum forum trahendi
aduersarii, non improbantur: rescripta quibus reo conceditur
ius mutandi fori, improbantur, atque ita vitiatur regula *l. 41. D.*
de diu. reg. iur. nam actori licet quod reo non permittitur. Ratio
F hæc est, quia actori cui incumbit onus probandi, facultas probandi
præripitur, si alio loco agere compellatur, quàm quo delictum
commissum est: ideoque in alium locum trahere eum reus
sine fraude non potest, ne ex rescripto quidem principis. Durum
quoque est, ex rescripto principis actorem non sequi forum
rei, sed strictius id etiam rescriptum accipitur: vt exposuimus
Nouel. 53. non tamen improbatur aut reiicitur. Porrò huic Nouellæ
locus est tam in ciuilibus quàm in criminalibus causis, vt
rectè Iulianus, & Ioannes, & Accursius sentiunt, & tituli latior
inscriptio probat. quanquam (vt verum fateamur) non sit ex ti-
G tulis Nouellarum necessaria argumentatio, propterea quòd arbitrio
sunt studiosorum, non auctoritate Iustiniani conficti, &
idcircò tam varii, alii Iuliano, alii veteri interpreti, alii Haloandro,
alii Scrimgero, alii Basilicis, alii Indici nostro, quo maluimus
vti. Martinus in causis tantùm criminalibus huic Nouellæ
locum esse putat. Et in criminalibus certè ei locus est, siue magnum
sit crimen, veluti sacrilegium, siue paruum, veluti abigeatus,
quod quidem crimen vel vnus equus aut bos abactus
facit. Furti etiam crimen, quod extraordinarium est, vel vna gallina
facit, sicut & furti, & vi bonorum raptorum ciuilem actio-
H nem *Nou. 63.* quam in rem hoc loco Iulianus eleganter, Quamuis
res, qua de agitur, inquit, minima videatur, tamen iustitiæ ratio
non ex quantitate, sed ex suis regulis debet æstimari: nam &
quod aliis vilissimum esse videtur, hoc aliis pretiosissimum est.
Proinde huic Nouellæ locus est, siue ex maleficio magno aga-

tur, ſiue ex pacto, & ſiue ex maleficio agatur ciuiliter, veluti vi A bonorum raptorum, ſiue criminaliter, veluti lege Iulia de vi: itemque in aliis ciuilibus cauſis, vt ſi agatur vindicatione, cuius varia ſunt genera: nam aut dominium vindicatur, aut ſeruitus, aut hypotheca, aut poſſeſſio, aut fines. Separat Iuſtinianus vindicationem finium, à vindicatione dominii, vt *l. 10. C. de euict.* Hæ omnes vindicationes mouentur in ea prouincia in qua prædia propter quæ lis eſt conſtituta ſunt, & eſt ea prouincia pro foro competenti, *l. vltim. C. vbi in rem act. exer. deb. l. 1. C. vbi de poſ. agi oport.* & fruſtrà reus domum reuocat. Idem ſtatuo, ſi agatur in perſonam. nam generaliter ait prouinciæ præſidi ob- B temperandum eſſe, ſiue de criminali, ſiue de pecuniaria cauſa agatur, & nominatim memorat συναλλάγματα. Igitur qui ratione contractus ſortitus eſt forum Vticæ, licet Romæ domicilium habeat, non poteſt reuocare domũ. *l. heres. §. 1. D. de iudic.* ne ex reſcripto quidem principis. Et huius Conſtitutionis facilis eſt executio, ſi vtraque pars ſit in prouincia. Sed quid fiet, ſi in prouincia degat actor, poſſeſſor in vrbe, poſſideat tamen prædium per procuratorem, vel actorem, vel colonum? quod & in actione in perſonam quæri poteſt, ſi reus principalis habitet in vrbe, inſtitorem habeat in prouincia cum quo contraxerit actor, vt *l.* C *heres. §. penult. D. de iudic.* Verùm id in vindicatione tractemus tantùm, & quidem ex *l. 2. Cod. vbi in rem actio ex. deb.* ad quem proculdubio reſpexit Iuſtinianus in hac Nouella. Qui in vrbe habitat, in prouincia per procuratorem, actorem, cuſtodem, colonum vel inquilinum poſſidet prædium meum. Ago cum procuratore rerum ſcilicet eius, non litium, vel cum inquilino, vel cum cuſtode poſſeſſionis, qui prædium abſentis nomine poſſidet, is in iudicio dominum laudat. Dari ei debet ſecundum moderamen locorum, vt & in aliis cauſis obſeruari ſolet, *l. 1. & vltim. C. de dilat. l. 3. Cod. Theod. de iure fiſc. l. 41. Cod. Theod. de* D *appellat. l. vltim. C. Theod. de rep. ap.* dilatio ſex, vel quatuor, vel octo, vel nouem menſium ad certiorandum & euocandum dominum, vt vel ipſe intra id temporis veniat, & iudicium ſuſcipiat, vel litis cauſa mittat procuratorem. quod eſt ex *d. l. 2. C. vbi in rem actio.* niſi quòd dilationis tempus relinquit in arbitrio iudicis, hæc Nouella certum tempus ſtatuit pro locorum interuallis. Si dominus neque veniat, neque procuratorem mittat, lis agitur cum eo qui abſentis nomine prædium poſſidet, quaſi cum vero & legitimo procuratore abſentis. malè Haloander, quaſi is ipſe dominus ſit qui fecit. nam [Greek], & E paulò pòſt [Greek], procuratorem vocat. Damnatur autem vel ipſe vel dominus, & ſi iudicato ſatis non fiat, fit miſſio in poſſeſſionem bonorum abſentis. At quid fiet, ſi & is qui abſentis nomine poſſidet non compareat? Seruabitur ordo ſolemnis, qui ſeruari ſolet in eremodiciis, id eſt, deſertionibus litis conteſtatæ. Malè Haloander vadimonium & litem conteſtatam confundit. Deſertio vadimonii eſt deſertio promiſſionis iudicio ſiſtendi cauſa factæ. Longè aliud deſertio litis conteſtatæ, grauiorque ex hac cauſa quàm ex illa pœna. nam hæc damno litis coercetur, qua deſertori non licet appellare, vel ex integro cau- F ſam agere, illa non item. & olim quidem qui litem inchoatam deſerebat euocabatur edictis trib. & peremptorio, non etiam is qui non parebat promiſſioni iudicio ſiſti. Ceterùm ex hac Nouella, ſiue reus litem inchoatam deſerat, ſiue inchoandæ liti præſentiam ſui non faciat, nec defendatur, citatur legis voce, id eſt, præconis, vt Iulianus, & Irnerius interpretantur. Præco vox legis dicitur, eadem forma qua Syneſio carnifex, manus legum, in epiſtolis. Dicitur & vox iudicis. ſolet enim præco verba iudicis pronunciare: & ſcribitur tamen geſtis, Iudicem dixiſſe, non præconem, vt Auguſt. ſcribit *3. de Trinitate*, & de verbis Domi- G ni, *ſerm. 16.* Et ex *Nouell. 112.* citatur reus edictis tribus, per ſingula intermiſſo ſpatio dierum triginta, olim decem, qui ſi nõ pareat, damnatur etiam abſens ſi malam cauſam habuerit. Damnatur ſententia diffinitiua, ſi litem conteſtatam deſeruerit. Damnatur ſummatim re cognita, & mittitur actor in poſſeſſionem bonorum cuſtodiæ cauſa, ſi non venerit ad litem conteſtandam, lite manente ſalua, vt *l. 2. C. vbi in rem act. & Nou. 53. c. 3.* & eodem modo abſente actore, præſens reus ſententia definitiua abſoluitur omnimodò, ſi actor litem conteſtatam deſeruerit, vel ſi ante litem conteſtatam abeſſe cœperit, abſoluitur obſeruatione H iudicii, vt *Nouel. 53. c. 1.* Ceterùm ex *Nouel. 112.* & Leonis 108. vtroque caſu lis conſumitur reuocato iure antiquiſſimo, quo qui ad vadimonia non occurrebant, cauſa cadebant, vt Suetonius ſcribit in *Caligula*. & reus præſens ſi bonam cauſam habuerit, abſoluitur omnimodò, videlicet ſi actor euocatus tribus edictis, & poſt edicta annum expectatus fuerit. Excipiendus tamen eſt caſus *d. No. 53. c. 1* quo actor diebus tantùm decem expectatur. nec edictis euocatur, cùm ſcilicet non eſt actor ſequutus forum rei. Id etiam notandum ex *Nou. 112.* contumacem poſt edicta annum tantummodò expectari, cùm ex *l. properandum. §. huiuſmodi. C. de iud.* expectari debeat ad finem triennii. Itaq; multa innouat *Nouel. 112.*

NOVELLA LXX.

De liberationibus decurionatus.

PRæfecturæ nomine ſignificatur præfectura vrbis Romæ, vel vrbis Conſtãtinopolitanę, & præfectura prætoriana Orientis vel Occidentis, id eſt, Italiæ, vel Africæ, vel Illyrici, & magiſterium militum. Sunt enim eę tres dignitates indiſcretæ, *l. 1. C. de præf. præt. ſiue vrb.* Sed vel honorariæ tamen ſunt, vel ordinariæ: hæ liberant curia, illæ non item: reperit quod iam conſtituerat 3. *Nou. 38.* [Greek] Rectiſſimè vetus interpres, Ipſo cingulo deſignatum. nam honorarii cingulum non habent, & ἀρχὴ adminiſtrationem ſignificat ſiue cingulum. Quid autem ſibi voluit is qui vertit, Petito per denuntiationem magiſtratu? [Greek] Rectiſſimè etiam vetus interpres, Carpentum, quod Vopiſcus iudiciale carpentum.

NOVELLA LXXI.

De litibus eorum qui in dignitate poſiti ſunt.

VEtus eſt Conſtitutio vt nec clariſſimi, nec ſpectabiles, nec illuſtres litem pecuniariam agant per ſe, ſed per procuratorem: quod honori eorum datur: & eſt hac de re *l. penult. Cod. de procurat.* in qua tamen qui enumerantur omnes vel illuſtres ſunt, vel ſpectabiles, nulli clariſſimi. Et ſanè videtur clariſſimorum appellatione *hac Nouell.* Iuſtinianus ſignificare Senatores omnes, etiam illuſtres, & ſpectabiles. nam regulam ponit de clariſſimis, & excipit illuſtres. Et inter clariſſimos nominat Comites & tribunos. Comites intelligit conſiſtorianos, vt *l. 1. Cod. de mand. prin.* quos conſtat eſſe ſpectabiles, *Nouel. 13.* & tribunos notarios, qui modò ſpectabiles dicuntur, modò clariſſimi. Et veterem Conſtitutionem recipit in illuſtribus tantùm, veluti præfect. prætorio, aut præfect. vrbi, aut magiſtro militum, vt per procuratores cauſas ciuiles agant. Criminales nemo agit per procuratorem, *l. penult. D. de publ. iudic. l. vltim. Cod. vbi Senat. vel clar. l. 1. D. an per alium cau. ap. red. poſ.* præterquam criminalem iniuriarum illuſtres ordinarii vel honorarii, *l. vlt. C. de iniur.* & epiſcopi ac presbyteri ex Nouel. Valentiniani *de epiſc. iud.* Igitur viri illuſtres cauſas ciuiles agere debent per procuratorem, cauſas criminales per ſe, excepta iniuriarũ cauſa, quam per procuratorem exequi poſſunt. Spectabiles autem & clariſſimi cauſas ciuiles ex hac Nouel. per ſe agere poſſunt, nec per procuratorem eas exercere compelluntur, quia & pleriq. ex his tuendo in litibus pecuniariis procuratori pares non ſunt. Habent etiam viri illuſtres aliud priuilegium ex *l. vlt. C. vbi Senat. vel clar.* vt in criminalibus cauſis ſi ordinarii ſint habeant ius ſedendi in ſecretariis iudicum tam in vrbe, quàm in prouinciis, honorarii in prouinciis tãtùm. In ſecretariis inferiori parte, vt ait *d. l. vlt.* Symmachus *primo Epiſtolarum*, in vno ſubſelliorum capite, regulariter litigatores ſtant, *l. 1. Cod. de offi. ciuil. iud.* & cauſidici, *l. quiſquis in fin. C. de poſtulat.* Plinius 6. *Epiſtol.* In tribunatu abſtinui cauſis agendis, quòd deforme arbitrabar, cui loco cedere omnes oporteret, nunc omnib. ſedentibus ſtare, & vt. Ingens vtrinque aduocatorum vniuerſa ſubſellia perſtantium corona. ſic legendum.

NOVELLA LXXII.

De tutoribus.

IVre veteri debitor creditoris, vel creditor debitoris, tutela aut curatione non excuſatur. *l. 8. C. qui dar. tut. poſſ. l. neque. C. de exc. tut.* Item qui litem habet cum pupillo vel adoleſcente non excuſatur, niſi fuerit lis de omnibus bonis, vel maxima parte eorum, vel de ſtatu. *l. 6. §. penult. l. ſi pupillum & l. ſeq. D. de excuſ.* Ex hac Nouella excuſatur vel remouetur, niſi ſit mater vel auia *Nouel. 94.* Vel ſi poſt ſuſceptam adminiſtrationem tutelæ adquirat tutor obligationem aduerſus pupillum, fortè adita hereditate creditoris pupilli, ei contutor aut concurator adiungitur: quod etiam fiebat olim litis cauſa. *d. l. neque.* Diuerſum erit, ſi poſt ſuſceptam vel etiam depoſitam tutelam ceſſionis iure obligationem adquiſierit. nam ceſſiones actionum factæ in perſo-

nam

nam tutoris vel curatoris, donationis, venditionisve titulo ipso iure nullæ sunt, nec regressum habet aduersus eum qui cessit, & pupillus ab vtroque liberatur, olim valebant. *l. non fit. D. de reb. eo. qui sub tut.* Itaque multas leges Pandectarum & Codicis hæc Nouell. tollit: & quidem merito. Eueniebat enim sæpe, vt tutores vel curatores, quorum in potestate erant omnia, redimerent inanes, infirmas, inutiles actiones aduersus pupillum, vel ex causa donationis eas sibi cedi procurarent, ac deinde supprimerent apochas, quibus se defendere, & agentem excludere pupillus poterat. Apochas vocat ἀποδείξεις τῶν χρεῶν, vt *Nouell. 46. 49.* Haloander interpretatur malè probationes. Sed tamen paulò pòst rectè, ἄλλας ἀποδείξεις, alias probationes. At priore hoc loco ἀποδείξεις vocat possessiones solutæ pecuniæ. quod & vetus interpres intellexit qui interpretatur, De suscepta: sic enim solet appellare apochas. Accedebat etiam hoc incommodum, quòd tutores pupillo obligati intercipiebant chirographa, aliasve debiti probationes. Itaque meritò visum est vtilius esse, si debitor creditoris vel creditor debitoris tutelam curámve non susciperet excepta matre & auia, quæ sunt extra suspicionem omnem quamdiu abstinent secundis nuptiis, eadémque ratione excipiam patrem & auum, imò & parentes omnes virilis sexus, non cognatos. Nam id de matre & auia tantùm cautum est, quòd ex solæ liberorum tutela fungi possint *Nouell. 118.* Tutor qui huic Constitutioni non paret, id est, qui dissimulat se esse creditorem pupilli, nec excusat se, ius crediti amittit, & qui dissimulat se esse debitorem, non liberatur, quasi à semetipso exegerit: denique nec sibi soluere, nec à semetipso exigere potest: quod tamen vetus prudentia admittit locis innumeris. Secundo quoque capite huius Nouellæ multæ Pandectarum & Codicis leges emendantur, quibus cauetur tutorem teneri in vsuras eius pecuniæ quam non deposuit ad comparationem idoneorum prædiorum, vel quam idoneis hominibus fœnori occupauit. Nam ex hac Nouella non cogitur eam fœnori occupare, vel ex ea comparare prædia. satis namque est si eam custodiat diligenter pupillo igitur vacabit impunè. Sed si negotiorum pupilli administratio & tuendæ vitæ pupilli ratio hoc necessariò exigere videatur, etiam fœnerari cogitur. Vltro etiam fœnerabitur rectè, suo tamen periculo: & secundum ius vetus habebit singulis annis laxamentum duorum mensium exigendæ & rursus occupandæ pecuniæ causa. *l. tutor. §. vsura. D. de administrat. tut.* Vltro etiam ex superflua pecunia comparabit prædia idonea suo periculo. & idonea prædia definit esse fertilia, & leuioribus tributis obnoxia, & quorum auctor idoneus est, id est, locuples, vt de euictione cum effectu conueniri possit. Quod dixit de pecunia, idem dicit de prædiorum reditu, vt videatur suo officio præclarè functus tutor, si tutiore loco reditus superfluos deponat. Adiicit etiam hoc ad ius vetus, vt non nisi iuratus tutor vel curator ad administrationem accedat, neque tamen rationi iurisiurandi se existimet ἀνεύθυνον fore. Exigitur & iusiurandum à curatore furiosi. *l. de creationibus. C. de episc. aud.* hac Nouella ab omnibus.

NOVELLA LXXIII.

De instrumentis.

INane est chirographum quod nullis testibus, nullisve subscriptoribus confectum est, quódque nulla literarum comparatione confirmatur: non est omnino inane, quod literarum comparatione confirmatur. nam deferendi iurisiurandi (quod hic extremum subsidium vocat litium finiendarum) occasionem iudici dabit. Non quod teste vno vel duobus: nam & si testis vnus non debeat mouere iudicem ad deferendum iusiurandum sine chirographo (vt in Feudis docuimus) mouebit in hanc rem meritò tamen iudicem chirographum, & testis vnus vel duo. Firmissimum autem id est, quod trium testium præsentia vel subscriptione confirmatur, licet comparatione literarum non confirmetur, cùm & sine chirographo tres testes sufficiant: & ità firmissimum quoque est forense instrumentum, quod tabellionis mandatu amanuensis eius scripsit, & compleuit, vel scripsit tantùm, tertia persona veluti argentario adnumerante pecuniam. nam hi tres, tabellio, amanuensis, argentarius, pro tribus testibus habentur: & si consentiant horum testimonia, constat fides rei gestæ satis, etiam sine scriptura. Sed si nullus interuenerit amanuensis vel argentarius, præter tabellionem duorum vel trium testium præsentiam, aut subscriptionem desidero ex sententia huius Nouellæ. Quid igitur? Tabellionis solius fides non sufficit, forense instrumentum publicum testimonium non habet: ità videtur, hoc iure censetur id solum quod actis insinuatum est apud magistrum census, vel magistratus municipales, vel defensores plebis. Strinxi breuiter sententiam huius Nouellæ, & dilucidius tamen forte, quàm in *Nouel. 49.* Id non est omittendum, hanc in instrumentis tantùm eis diligentiam exigi quæ in vrbibus fiunt, & quæ superant libram auri, non in iis quæ ruri fiunt. nam & testamentis quæ ruri fiunt, diligens obseruatio remittitur, *l. vltim. C. de testament.* Sed & maiorem exigit in chirographis quæ excedant L. libras auri, *l. vltim. Cod. si cert. pet.* nam subscriptionem exigit trium testium: nec contenta est præsentia, qua hæc Nouella tamen omni in summa videtur esse contenta. [Τῶν πληρωμάτων.] Completionum. Prius enim solent tabelliones contractus scribere in schedula, deinde complere in mundo, vt patresfamiliâs rationes suas in aduersariis primùm, deinde in codice. [Διὰ πολιτῶν.] Legendum διὰ πατρὸς, vt docui *Nouell. 44.* [Πέντε μαρτύρων.] Quinque hi sunt, tabellio, tabularius, tres testes, quoniam tres testes Nouella exigit. Sed in forensi instrumento puto in sufficere duos, propterea quòd tertii vicem explet tabellio. Sed tamen si ex abundanti duobus fuerit adiectus tertius, ita cónumerato tabulario & tabellione fuerint quinque.

NOVELLA LXXIIII.

De suitate liberorum, & de nuptiis.

SVitatem appello, quod Græci γνησιότητα, imitatus non tam interpretes nostros quàm Stoicos, quibus familiare est ex qualitatibus fingere nomina: nec aliena Iurisconsulto Stoicorum imitatio, quandoquidem omnes prisci iuris auctores ab Stoicis imbutos multis mihi quidem & magnis liquet argumentis. Explicantur autem hac Nouella modi quibus filii naturales efficiuntur sui, volentes scilicet: nam inuitus nemo fit suus, sicut & inuitus nemo emancipatur. *Primus modus* hic est, si nuptiæ dotali instrumento contrahantur cum concubina, ex qua filii naturales procreati sunt, de quo *Nouel. 12.* diximus satis. Hoc deficiente, veluti concubina mortua, vel indigna connubio, vel absente, vel patre in clerum cooptato, sequitur *alter modus*, vt precibus à patre Imperatori oblatis, vel à liberis naturalibus prolato testamento patris, quo sibi eos heredes suos esse voluerit, beneficio principis sui & legitimi fiant. Princeps libertinos potest ingenuitati restituere & natalibus, in quibus initio omnes homines fuerunt, nondum neque naturali neque ciuili iure descripto, *l. 2. de natal. restitut. l. Imperialis. §. 1. Cod. de nupt.* quo tempore incognita erat seruitus: sed necesse est (vt hoc loco valde singulari Iustinianus ait) vti eos donet prius anulis aureis, atque ita quodammodo præpurget. & hac de causa, vt opinor, exigit in *Nouell. 18.* vt ancillæ manumissæ impetretur ius anulorum simul ac natalium restitutio. Eodem verò exemplo princeps potest liberos naturales suos facere & restituere antiquis natalibus, in quibus omnes homines fuerunt, legibus nondum scriptis, quo tempore liberi omnes fuerunt condicionis eiusdem, non alii naturales, alii legitimi. Synesius Anastasio, τὸ χρυσοῦ παιδία τῷ τοῦ βασιλέως φωνῇ, γνήσια παιδία γίγνεται. Hoc verò genere dandæ suitatis vtitur pater, si non extent legitimi liberi, & si muliere libera filii naturales progeniti sint: priore vtitur etiam extantibus legitimis, atque etiam si ex ancilla filii naturales procreati sint. Est & *tertius modus Nouell. 89.* Si pater filios naturales offerat curiæ ciuitatis teste populo, vel actis interuenientibus, si filias naturales curialibus matrimonio iungat, vel si ipsi se filii naturales curiæ offerant ex patris vltima voluntate, aut sponte sua. & hunc modum Theodosius introduxit, *l. 3. Cod. de natural. liber.* & probauit Leo, *l. 4.* ex qua refert Iustinianus in d. *Nouell. 89.* Philocalum quendam filium naturalem publicè obtulisse patrem curiæ Bostræ ciuitatis: vnde liquet apertè in *d. l. 4.* pro nostræ, esse legendum Bostræ, quæ est ciuitas Arabiæ *Nouel. 102.* & ita iamdiu memini me emendare in notis Institutionum. Primum modum inuenit Constantinus, Iustinianus amplificauit: secundum inuenit Iustinianus. nam rescripto principis olim non fiebant legitimi, nisi qui nati erant ex muliere quæ propter inæqualitatem iusta vxor esse non poterat. rescripto enim iusta vxor simul ac liberi iusti fiebant. Hoc verò tertio modo, quem Theodosius adinuenit, filius naturalis susceptus ex libera muliere suus & legitimus fit ex patris voluntate, etiam existentibus legitimis liberis: ità tamen, vt pater non plus ei dare vel relinquere possit, quàm vni ex iustis liberis, cui minimam por-

tionem dederit vel reliquerit, *l. communium.* §. *vltim. C. de natural. lib.* qua in re Nouellæ Theodoſii *de bon. decur.* derogatur, ex qua in *d. l. 3.* addita perperam videntur hæc verba: *Naturalem dumtaxat fœcunditatem ſortiatur.* Sua autem ſponte filii naturales ex libera muliere nati, ſi ſe offerant curiæ, nó aliter ſui & legitimi fiunt, quàm deficientibus legitimis, idemq́ue dicendum de iis qui ex ancilla nati, & manumiſſi vel patris voluntate, vel ſua ſponte decuriones fiunt, *Nouell. 89* Eſt etiam inter hunc modum faciendi legitimi & ſuperiores differentia hæc, quòd ſuperioribus non tantùm ius ſuitatis, ſed etiam ius agnationis adquiratur, hoc modo ius ſuitatis tantùm, *d. l. communium.* Ei autem qui decurio ſimul ac patri filius heresq́ue legitimus factus eſt, qui & pro qua parte ſuccedant definitur in *d. l. communium.* § *ſed ſi quidem.* vſque ad §. *penult.* aliter quàm in *Nouell. 89.* quæ variè demonſtrat in eius ſucceſſione ſemper hanc rationem eſſe ſeruandam, vt curia curialésve heredes defuncti bonorum dodrantem habeant, ſublato quadrante & beſſe, de quo *dicta l. communium.* ſublata etiam differentia bonorum aduentitiorum & profectitiorum. Erat & olim *quartus modus,* Adoptio *l. iubemus. in fin. C. de natural lib.* qui tollitur *l legem. C. eod.* & *hac Nouel.* & *89.* Tentari poſſet reduci *Nouell.* 117 §. 1. nam ſi ſola nominatione filii naturalis ſuus fit, & adoptione multò magis: quod tamen non admitto.

Secunda pars huius Nouellæ eſt de nuptiis, quæ dotis & donationis propter nuptias conuentionem exigunt, & de iis quæ teſtatione, vel iureiurando, vel nuda affectione contentæ ſunt, cui aliquatenus derogatur, *Nouell. 117.* vt expoſui *Nouell. 12.* & *22.* & de quadrante bonorum relinquendo mulieri indotatæ, qua de re diximus *Nouell 53 cap. vltim.* [Κυρίας ἐκείνας.] Epictetus in *Enchiridio,* αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσ' ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. Hieronymus aduerſus Iouinianum, Vocanda domina, celebrandus natalis eius.

NOVELLA LXXV.

De appellationibus Siciliæ.

VT appellationes à Conſulari vel Prætore Siciliæ referantur ad quæſtorem palatii, quæ olim ad præfectum prætorio, *l. 27. Cod. Theod. de appellat.* Vt decreto quæſtoris confirmentur defenſores plebis in Sicilia creati, & patres ciuitatum. Alii defenſores confirmantur auctoritate præfecti prætorio, *Nouell. 15.* Dixi, à Conſulari vel Prætore. Conſularem primùm Sicilia habuit, deinde prætorem. *Nouell. 104.* in qua pro τῶν σεπτέρων ex iſta legendum τῶν πραιτόρων.

NOVELLA LXXVI.

De monachis.

QVi ante *Nouell. 5.* quæ poſt monachiſmum interdicit teſtamenti factione, facti iam erant monachi vel monacha, teſtamenti factionem habent, præſertim exiſtentibus liberis.

NOVELLA LXXVII.

De impudicis, & iuratoribus.

CEdrinus ſcribit Iuſtinianum tuliſſe νόμους φοβεροὺς κατὰ τῶν ἀσελγαινόντων. Hanc Conſtitutionem intelligit, & 141. Et iunguntur etiam his qui per capillum Dei, vel per caput, vel alio modo deierant contumelioſe.

NOVELLA LXXVIII.

De dotalibus inſtrumentis, & manumiſſionibus.

EX hac Nouella manumiſſio ſola ingenuos facit, non quod ad patronum, ſed quod ad ceteros, & iura alia ingenuitatis attinet. nam ius patronatus integrum manet, niſi id patronus in manumiſſione remiſerit nominatim, *l. penult.* & *vlt. C. de bon. lib.* Quin & ſi id remiſerit, honor tamen & obſequium debitum patrono, remiſſum non videtur, ſed neque actio ingrati. Hæc actio eſt extraordinaria, *l. 3. C. de libertis & eorum lib.* cùm tamen ſit ex lege Ælia Sentia, quia poſt eam legem S. Conſultis & Conſtitutionibus de ingratitudine libertorum extra ordinem agi cœpit. Competere eam actionem hoc loco Iuſtinianus ait non tantùm manumiſſori, ſed & filiis manumiſſoris: quod etiã eſt ex lege Ælia Sentia, *l. Sciendum. D. de verbor. ſignificat.* At *l. penult. C. de libertis & eorum liber.* eam dat generaliter heredibus patronorum. Sed id Accurſius rectè reſtringit ad filios heredes Nouel. Valentiniani *de libertis,* etiam filiis eam ademerat. Alia eſt actio ingrati aduerſus donatarium: & omnino duæ tantùm ſunt in iure actiones ingrati, aduerſus donatarium, & aduerſus manumiſſum. nam aduerſus alios actionibus ingrati, vt quodam loco Seneca ait, fora non ſufficerent. Ex his autem colligitur, pleniorem eſſe natalium reſtitutionem, quàm manumiſſionem remiſſionémve iuris patronatus. nam manumiſſus etiam ſi quantum ad cetera attinet ex hac Nouella pro ingenuo habeatur, tamen iuri patronatus obſtringitur, & eo etiam remiſſo, obſequiis & actioni ingrati. Natalibus reſtitutus nec obſequium vel honorem debet, nec quaſi ingratus accuſari poteſt, *l. penult. Cod. de bo. lib l. 10. §. ſed & ſi ius. D. de in ius voc.* Sed nemo etiam facile à principe natalibus reſtituitur, niſi conſentiente patrono, *l. 2. in fin. l. vltim. D. de nat. reſt.* & filio patroni, *l. penult. D. eod.* Igitur ne hodie quidem omnimodo ſuperuacua eſt petitio anulorum, & reſtitutio natalium. nam quantum ad patronos, non eſt ſuperuacua, quantum ad ceteros, eſt ſuperuacua: vt ecce, liberti hodie decuriones fiunt impunè contra legem Viſelliam, & cognationem amiſſam recipiunt, etiamſi natalibus reſtituti non ſint, & libertæ Senatoribus nubunt iure, quia ingenuæ eſſe cenſentur, & ex eo matrimonio ſui ac iuſti liberi naſcuntur, & ante matrimonium ſuſcepti in concubinatu ex eadem muliere, per matrimonii coniunctionem ſui & legitimi fiunt. Quin & manumiſſio ſola concubinæ contractoſque dotis cum ea habitæ filios naturales ingenuos & ſuos facit, etiamſi ius anulorum, & reſtitutio natalium impetrata non ſit. qua re derogatur *Nouell. 18.* Manumiſſa igitur matre & nuptiis cum ea dotali inſtrumento contractis, manumiſſi etiam videntur filii. quod nouum videri non debet. nam & ita κατ' ἀκολουθίαν miles ſeruum cui legatum aſcripſit manumiſiſſe videtur, *l. ex his. Cod. de teſta. milit. l. Lucius. §. 1. D. eod.* nec minor eſt præſumptionis ratio in propoſito caſu, vt concubina manumiſſa, & vxoris nomine honorata, videantur etiam filii naturales ex ea ſuſcepti libertate donati, ac conſequenter ſui ac legitimi effecti. Dederat iam antè Antoninus omnibus ingenuis ius Quiritium, quod olim pro beneficio dari ſolebat: dederat & Iuſtinianus libertinis, ſublata Latinorum & dedititiorum condicione. Hac Nouella dat omnibus libertinis ingenuitatem, & ius anulorum, & reſtitutionem natalium.

NOVELLA LXXIX.

De monachis litigatoribus.

NOuella eſt *de monachis*: monachi non ſunt clerici: ſed dicemus etiam de clericis, coniuncta *Nouell. 83.* Olim monachi vtriuſque ſexus, & clerici conueniebantur in prouinciis apud præſidem, in vrbe apud præfectum prætorio, & vocati, in forum venire compellebantur ex Conſtitutione Leonis, *l. omnes qui vbicumque. Cod. de epiſcop. & cleric.* de qua Theodorus Lector in hunc modum: Λέων ἐνομοθέτησε τοὺς κληρικοὺς παρὰ τῷ ὑπάρχῳ τῶν πραιτωρίων μόνον δικάζεσθαι. Volente actore conueniebantur coram epiſcopo, *l. decernimus. C. de epiſc. aud.* coniuncta *l cum clericis. C. de epiſc. & cler.* Ex *hac Nouella* monachi non poſſunt conueniri niſi coram epiſcopo, cuius arbitrio vel ipſi monachi reſpondere debent per ſe, vel per antiſtitem ſuum, vel per actorem ſiue ſyndicum communem, qui apocriſiarius dicitur: & multantur ciuiles iudices qui huic Conſtitutioni non paruerint: & coercentur carcere executores, qui quem ex his vocauerint ad iudicem ciuilem, non ad epiſcopum. nam & ab ipſo epiſcopo executores conici poſſunt in decanica. Decanica dicuntur & diaconica, vt in *l. 3. C. de heret.* & *Laodic. Synodi cap. 21.* ἐν τῷ διακονικῷ. Non ſunt carceres, licet in ea rei quandoque coniciantur cuſtodiæ cauſa, cùm & haberi in eis conuentus ſoleant, & recondi res pretioſæ. Ex *Nouella* autem 83. clerici actione pecuniaria conueniuntur coram epiſcopo, qui litem finiat celerrimè ſine ſumptu, & ſine ſcriptura ſolemni. nam neque ex libello in ius vocandi ſunt, neque ex libello dicenda ſententia eſt: quod & in monachis locũ habet. Epiſcopo nolente aut nequeunte iudicare, lis agitur apud iudicem ciuilẽ. Quid ſi cauſa criminalis fuerit? vt multare delictum à communi diſtingui ſolet, ita ſeparare debemus eccleſiaſticũ crimen à ciuili ſiue cõmuni. Si commune fuerit clerici crimen, veluti adulterium aut homicidium, à iudice ciuili diſceptabitur intra duos menſes, & de damnato clerico non antè ſupplicium ſumetur, quàm degradatus fuerit ab epiſcopo. Si Eccleſiaſticum, veluti ſacrilegium; vt Zonaras ſcribit c. 8. *Synodi 1. c. 6.* & ambitus, vt puta ſi pecunia ambierit clericatum, vel contumacia aduerſus epiſcopum, diſceptatio erit epiſcopi, vt

Nouel.

Nouel. 123. in qua plenius aliisque distinctionibus adhibitis tota hæc res explicatur.

NOVELLA LXXX.

De Quæstore.

Alius est quæstor palatii, de quo *Nouell.* 35. alius quæstor exercitus, de quo *No.* 41. alius est quæstor, quem *hac Nouella* Iustinianus creat cõstituitq́; in vrbe, quęrendis coercẽdisq́; mendicis, inertibus, otiosis, peregrinis, errantibus & vagis, cuiuscumque condicionis sint, siue clerici, siue monachi, siue aduocati aliarum ciuitatum: & hîc quos *συνηγόρους*, rectè Iulianus interpretatur scholasticos, vt *l.* 2. *C. de lucr. aduoc.* Eo nomine primùm nuncupati sunt Rhetores, vt Corn. Tacitus scribit *lib. de Oratorib.* & declamatores litium fictarum: deinde à fictis litibus transiit ad veras. Plin. 2. *Epist.* Adhuc scholasticus tantum est, quo genere hominum nihil simplicius. Nos enim qui in foro verisque litibus terimur, multum maliti æ, quamuis nolimus, addiscimus. Schola, & auditoriũ, & ficta causa innoxa est. At si fortè exteri litis causâ in vrbem venerint, vult Iustinianus quæstore imminente, instante, vrgente & ad extremum audiente, & cognoscente morantibus iudicibus celerrimè eorum lites finiri. Eidem in mendicos validos coercitionem dat mitiorem quàm definiatur, *l.* 1. *C. de mendic. valid.* & constituit quandam veluti *ἀργίας* actionem, vt ipse ait, id est, inertiæ & lenitudinis, qualis fuit olim apud Græcos. Pollux 8. *ἡ ἀργίας δίκη μὲν Δράκοντος ἀτιμία ἦν τὸ τίμημα, δίκη δὲ Σόλωνος εἰ τρὶς τις ἁλοίη ἠτιμοῦτο.* Nicolaus apud Stobæum, *Ἀθηναῖοι τῆς ἀργίας εἰσὶ δίκαι.* Plutarchus *de Dracone, Μία ὀλίγου δεῖν ἅπασιν ὥριστο τοῖς ἁμαρτάνουσι ζημία θάνατος, ὥστε καὶ τοὺς ἀργίας ἁλόντας ἀποθνήσκειν.* Datur etiam huic quæstori potestas cognoscẽdi de crimine falsi, & de superexactionibus executorum, id est, si supra modum legitimum sportulas exegerint. Videtur & ius habuisse imbecillis dandi tutoris, vt ex Harmenopulo constat 5. *titul.* 11. qui & *in fine sexti* de eius officio tractat. Deputantur etiam huic nouo magistratui annonæ, & salaria, & adsessores, & apparitores certi.

NOVELLA LXXXI.

De solutione patriæ potestatis.

Ad *l. vlt. C. de consulibus*, Iustinianus addit non tantùm patriciatus dignitatem soluere potestatem patriam, sed & ceteras dignitates, quæ curiali condicione liberant, de quibus *Nouel.* 38. *&* 70. His dignitatibus liberi sui iuris fiunt, sine capitis deminutione, sequiturq́; eos peculium tacitè, sicut emãcipatos. Sine capitis deminutione, quia non desinunt esse in familia, sicut morte patris *l.* 3. *§. vltim. D. ad Maced.* & olim sacerdotio Vestali, & flaminio Diali. At qui emancipatione sui iuris fiunt capite minuuntur, quia in imaginariam seruitutis formam rediguntur, *l. liberos. D. de capit. minu.* & ideò mancipati agnati esse desinunt, & nepotes ex eis suscepti post mortem aui non recidunt in eorum potestatem, superioribus modis recidunt, & agnatio nõ tollitur. Emancipationem fieri solitam ait iniuriosè fronte pulsata, vt *l. vltim. C. de emancipat. liber.* erat enim emancipatio legis actio, id est, actus legitimus, & in omni ferè actu legitimo symbolum, in cretione digitorum crepitus, in mancipatione æs & libra, in manumissione alapa. Addit etiam in extremo episcopatum soluere patriam potestatem: quod antè non obtinuerat, *l. sacrosancta. C. de episc. & cler.* Liberat & curia episcopatus, secundum modum *No.* 123.

NOVELLA LXXXII.

De iudicibus.

Est hęc Nouella de vrbanis iudicibus, non de prouincialibus. Iudicum nomen generale est, *§. vltim.* eo continentur tam magistratus, quàm iudices pedanei: hi sunt iudices dati qui quasi plano pede iudicant, non pro tribunali, & à Græcis *χαμαιδικασταὶ* dicuntur, & *διαιτηταὶ κατ' αἱρεσιν*. Continentur etiam eo nomine iudices compromissarii, qui *διαιτηταὶ αἱρετοὶ* dicuntur. Pedaneis dantur *δικαστικά*, siue sportulæ: magistratibus non dantur, quia ampla salaria habent, pedanei permodica, & similiter sportulas permodicas: pedanei non habent adsessores, magistratus habent adsessores: magistratus plerumque erant viri militares, legum ignari: pedanei periti *νόμων καὶ ἠθῶν*, vt ait hoc loco, sicut adsessores, qui nihil à pedaneis distant *Nouell.* 60. nam ex eodem corpore studiosorum iuris adsumuntur, & pedanei iudices, & adsessores, & hi debent præstare scientiam legum & morum, non

A magistratus, *l.* 2. *D. quod quisque iuris.* Magistratus habent tribunal, pedanei non habent tribunal, sedere tamen eos Iustinianus vult à matutino ad occasum solis: & locum notat, In porticu regia, qua etiam Agathias scribit se libellis litigatorum dedisse operam ab ortu solis ad occasum, *Historiæ* 11. Significat igitur se ex pedaneis, vel ex pedaneorum notariis fuisse. Iulianus ait, In basilica. quod ferè idem est, nam basilicæ adiacebat porticus. Sedere autem vel litigatoribus non iacentibus subsellia, vt olim fieri solebat, auctore Suetonio *in Nerone*, vel ærario præbente gratuita. Zeno singulis iudiciis certos & proprios

B deputauerat iudices pedaneos, veluti in iudicio præfecti prætorio certos, in iudicio præfecti vrbi certos, in iudicio magistri officiorum certos, quibus solis causarum cognitiones magistratus delegarent. Iustinianus quos constituit octo vult esse communes, & in iudiciis omnibus eis causas delegari atque etiam ab ipso principe, & his etiam solis à magistratibus, non aliis, nisi fortè partem quandam litis velint adsessoribus suis demandare, dum tamen ipsi litis contestationi & vltimæ cognitioni præsint, ac sententiam definitiuam pronuncient, *Nou.* 60. A pedaneis autem, si à principe dati sint, appellationem fieri ad ma-

C gistrum officiorum, vel præfectum prætorio, & quæstorem, vt *Nouell.* 23. Si à magistratibus, ad eos qui dederunt, *l.* 1. *D. quis a quo appellat. l. præcipimus. Cod. de appellat.* ex quo apparet quàm ii distent à legatis, vel ab iis quibus magistratus suam iurisdictionem mandant, à quibus ad mandatorem non appellatur. Excipit duos casus, quibus à pedaneis ius appellandi non est, qui & generaliter recepti sunt in omnibus iudicibus, Si quem damnarint ex eremodicio, *l. ex consensu. §. vltim. de appellatio. l. & post edictum. §. vltim. D. de iudic. l. properandum. C. eodem. l.* 1. *C. quorum appellat. non recip.* Si bis iam reus ap-

D pellauerit. nam tertiùm interposita appellatio non recipitur, *l.* 1. *C. ne liceat in vna eademq́; caus. ter. pro.* His autem pedaneis iudicibus, *l. vltim. Cod. de pedan. iudicib.* ait magistratus humiliora negotia committere. Ea negotia Iustinianus definit vsque ad summam ccc. aureorum: eaque vult eos disceptare, *ἐν σχήματι πεπραγμένων*: quod ita Græci interpretantur, *τουτέστι μὴ γινομένων ὑπομνημάτων πλατικῶν ἐπὶ τῆς δίκης μόνον ἀναγνώσει, καὶ ὑπογραφὴν ἐχόντων τοὺς τῶν μερῶν δικαιολογίας.* Tria sunt vocabula diuersa, *ὑπομνήματα, ὑποσημειώσεις, σχηματισμοί.* Primo significantur acta omnia iudicii, secundo subscriptiones libellorum, tertio breuibus

E comprehensa præcipua capita litis. Græci interpretes, *πεπραγμένων, τουτέστι τὰ κεφάλαια τῶν πραγμάτων, ἀναλαμβάνοντα καὶ γεγονότα ἐν συντόμῳ, καὶ δι' ὀλίγων.* Itaque nec iurisdictionem pedanei habent, quod certissimum est, nec solennem & plenam cognitionem, quia non cognitionaliter, quod est actis accuratè diligenterque confectis, sed per adnotationem tantùm causas humiliores disceptant, breuitatis & celeritatis causa. Sententiam tamen dicere ex periculo, siue ex scripto solemni omnimodo debent secundum generalem Constitutionem iuris. Eodem verò breuitatis studio in his causis si appellatum sit à iudice pe-

F daneo, Iustinianus constituit, vt causa appellationis introducatur intra duos menses, post quos tempora fatalia currant, & post fatalia non impetretur reparatio, quod confirmat *l.* 2. *& vltim. C. de rep. appellat. & Nouell.* 126. Post hæc Iustinianus singulis iudicibus in cognitione causarum duos exceptores siue notarios deputat, & duos executores, quos sumi vult ex cohortibus seu apparitionibus maiorum iudicum, vel scholis agentium in rebus, vel scriniis sacris, seu memorialibus, & creari totius cohortis vel scholæ, vel scrinii periculo, & remoueri à iudicibus pedaneis si malè fungantur suo munere, & alios substitui electione & pe-

G riculo cohortis, vt suprà, quod pertinet ad *l.* 2. *C. de sportul.* Constituit autem eis modicas sportulas, quas det vtraque pars, si modò lis excedat quantitatem c. aureorum. nam si lis eam quantitatem non excedat, sportulas nullas accipiunt. Constituit ex eis ex arca præfect. prætorio modicum salarium. Adiicit vt definitiua sententia exprimant, vter ex litigatoribus sumptus litis agnoscere debeat, vel nominatim, vt vtraque ex parte compensentur impensæ: & ad id quod pertineat nonnihil diximus *Nouell.* 18. *§. vltim.* Confirmat & ea quæ dicta sunt de recusationibus iudicum, & de viginti diebus reo dandis ad deliberandum,

H *Nouell.* 53. *Secunda pars est de compromissariis iudicibus*, qua confirmantur quæ de eis prodita sunt iure veteri: & hoc tantùm adiicitur, vt mutua se obstringant stipulatione pœnali qui in eos consentiunt, quæ committatur in eum qui non paruerit arbitrio. Olim etiam se iureiurando obstringebant, & eo casu

arbitrio stare compellebantur omnimodò actione in factum vel condictione, ex *l. 4. C. de recep. arbit.* Hoc Nouella corrigit, neque enim patitur arbitros eligi cum iureiurando, vel iureiurando, si fortè interuenerit adstringi partes arbitrio, nisi metu diuini numinis. Vindicem periurii Deum facit. *Tertia pars* est communis iudicibus, omnibus etiam magistratibus, vt ab omnibus appellari possit, excepto præfecto prætorio: sed aduersus sententiam præfect. prætorio, vt sit appellationis loco remedium ἀναψηλαφήσεως, libello Imperatori porrecto, *l. 1. Cod. de sent. præfect. prætor.* qui tamen executioni impedimento non est, *Nouell. 119.* Interposita appellatione, vel petita restitutione in integrum, nihil nouari potest. Non idem restitutio in integrum & ἀναψηλάφησις, quæ retractatio *l. vltim. C. de fide instrument. l. vlt. C. de temp. app.* Iudex contra sententiam suam in integrum restituit, *l. in causa, §. vltim. & l. sequent. D. de minor.* Non tamen retractatur apud eum causa ex rescripto principis, sed apud successorem, *l. 1. Cod. de sent. præf. prætor.* Igitur si non sit successor, vt si Senatus iudicauerit, puto rem etiam non ad Senatum: sed apud alios παλινδικίαν, siue retractationem inducendam, & videnda hanc in rem Plinii epistola ad Vrsum, *libro 6.* A iudice compromissario non appellatur, *l. 1. C. de recept. arbitr.* & Carthaginensis Synodi *cap. 28 & 123.* moribus Galliæ appellatur. Additur vt ne iudices aliter iudicent, quàm legibus proditum est, nec pareant in medio litis emissis rescriptis aut pragmaticis, *Nouel. 113.* referre tamen vt possint. Sed & *Nouell. 125* relatione cohibentur. [Ἐπὶ τῆς βασιλείας ναί.] In foro. Synesius in epistol. τῶν νῦν τῶν βασιλέων τὰ πολλὰ χειροτονούντων. [Μηδὲ φαντασίας φιλονεικούσης τοῖς νόμοις.] Symmachus epistol. Corruptæ videntur esse sententiæ, si sint legibus mitiores.

NOVELLA LXXXIII.

De clericis litigatoribus.

HÆc Nouella declarat apud quos clerici conueniendi sint in ciuilibus & criminalibus causis. quod exposuimus suprà *Nouell. 79.*

NOVELLA LXXXIIII.

De fratribus.

FRatrum alii sunt ex eodem patre eademque matre, alii ex eodem patre tantùm: vtrique Germani dicuntur. alii ex eadem matre tantùm, qui vterini vocantur. Germani consanguinei sunt, nisi emancipatione soluta sit agnatio. consanguinitas enim species agnationis est. Germani igitur agnati sunt. Vterini non sunt consanguinei, quia cognati sunt non agnati. Ambrosius epist. *66.* Vterini fratres, id est, diuerso patre, sed eadem matre geniti agnationis ius habere nō queunt, sed cognationis tantùm sibi titulo connexi sunt. His cognitis, finge, Quidam decessit intestatus sine liberis, cui proximiores cognati sunt fratres. Sed ex his alii germani, alii vterini: & ex germanis alii ex eodem patre eademque matre, alii ex eodem patre tantùm. Quæritur, qui potiores sint in successione intestati. Iustinianus cùm *hac No.* tum *Nou. 118.* ceteris anteponit fratres vtroq; parente germanos, post eos vocantur vterini & consanguinei simul diuersi matribus. *l. vlt. §. Sed nec fratrem C. de leg. hered.* ita tamen vt in bonis profectis à patre, soli cōsanguinei succedant, in bonis profectis à matre soli vterini, in ceteris bonis vtrique *l. de emancipatis in fin. C. eod.* & hoc est quod vulgo dicitur, Paterna paternis, materna maternis deferri. Quòd autem constituit Iustinianus vt in legitima successione defuncti fratris potiores sint ii qui defuncto sunt vtroq; parente coniuncti, eius se argumentum præbuisse narrat in *l. vlt. C. com. de success.* ex qua lege si filiusf. sine liberis decesserit, in bonis eiusdem aduentitiis, quorum proprietatem constat non adquiri patri, primùm succedunt fratres ex eodem matrimonio nati, deinde fratres ex alio matrimonio, tum his deficientibus pater. Præfert ea lex fratres vtroq. parente coniunctos his qui ex altero tantùm parente coniuncti sunt. quod & hęc Nouella comprobat generaliter & *No. 118.* Præfert & fratres patri: quod improbat *Nouell. 118.* quę cum fratribus coniungit patrem. Quòd autem constituit, vt defuncto frater eodem patre genitus pariter cum vterino ab intestato succedat, idem non seruatur in querela inofficiosi testamenti. nam consanguineis tantùm datur, non vterinis *l. fratres. C. de inoff. test.* & agente consanguineo ac testamentum rescindente, sanè vterinus non concurrit in hereditatem legitimam. arg. *l. filio impron. D. de inoff. test.* & eodem modo in successionem legitimam ho-

A die per bonorum possessionem. Vnde legitimi parens cum fratribus defuncti vocatur, in querela parēs præfertur fratribus, & rescisso testamento locum eis non facit, vt docuimus *Nouel. 18.*

NOVELLA LXXXV.

De armis.

FAbricensium fuit schola & militia certa, qui in publicis fabricis arma bellica fabricabant, & erant sub dispositione magistri officiorum: qua de causa Nouella scripta est ad magistrum officiorum, vt *l. 2. 3. 6. 7. C. de fabricens.* His solis arma fabricare
B licet, non priuatis: quin & priuatis securim habere non licet. *l. vlt. §. Magnus D. de public.* Priuatis quoque fabricenses arma vendere prohibentur, & emptoribus arma iubentur auferri, nō reddito pretio. Ex eis quidam erant, qui dicebantur deputati, statuti numerorum à Iuliano, qui muneri cuiusque militum arma procurabant: & sic in notitia Rom. imperii legimus, deputatos scholæ agētum in rebus, & deputatos domesticorum. Deputati autem fabricarum, etiam priuatis arma vendere vetantur. Nō ergo tantum fabricenses, sed & fabricenses deputati. hi milites sunt, & annonas ferunt ex publico, illi non item. Id etiam gene-
C raliter præcipitur fabricensibus & deputatis, vt noua arma quæ fabricauerint statim reponant in publico armamentario: idem præcipitur ballistariis in prouinciis constitutis, & fabricensibus. Varia sunt fabricarum genera, alię armorum, aliæ scutorum, alię clibanorum, aliæ sagittarum, aliæ loricarum, aliæ arcuum, spatharum, hastarum, ballistarum. Vult autem Iustinianus vt in prouinciis ballistarii & armamentaria sint sub cura patrum ciuitatum: vnde intelligimus quod in libris βασιλικῶν scribitur in hunc modum, οἱ βαλλιστάριοι τῆς πατρῶν ἐπίσκεψις τῶν πόλεων, id est, ex hac Nouella. De patribus ciuitatum in hoc Nouellarum libro sunt
D multi loci *Nouel. 17. 75. 104. 128. 160.* ex quibus *17. & 128.* ostendunt curam eos habuisse operum publicorum, quod & *l. 1. C. de rat. oper. pub. probat*: hæc Nouella habuisse curam armamentariorum, quæ & ipsa numerantur intra opera publica. His addantur quæ diximus *l. 3. C. de his qui spon. mun. suscep.* Constituit ad hæc Iustinianus, vt magister officiorum mittat chartularios siue scriniarios quinque ex scrinio fabricarum creandos periculo quinque primorum scrinii, de quo & in *l. 5. C. de ag. in reb.* vt eos conquirant qui priuatim arma faciunt, & eripiant eis
E arma quæ fecerint, eaq; fisco vindicent: artifices autem idoneos fabricis publicis deputent, adhibita confirmatione principis, & à magistratibus, apparitoribus, defensoribus, patribus ciuitatum, iuratam cautionem exigant, curaturos se ne quid admittatur cōtra hanc Constitutionem. Armorum autem appellatione idem declarat se intelligere arcus, sagittas, cantos, lanceas cuiuscumq; generis, scuta, cassides, spathas, & gladios, quos παραμήρια vocant, quòd femori accingantur. Cedrinus, τὸ παραμήριον τὸ παρὰ τοῦ ξίφους. Vetus interpres semispathas vocat rectè. Vegetius *2.* Gladios maiores quos spathas vocant, & alios minores quos se-
F mispathas. Eadem forma dixère semisicas. M. Tullius *3. de Leg.* Rutnis & semisicis quas ipse se proiecisse in forum dixit. sic vt legam vetus lectio, emisiniis, coniecturam mouet. Addit Iustinianus ζάβας, quas interpretatur esse loricas, vt Suidas verbo ζαβαρεῖον. Addit & ζιβύνας, quæ interpretatur missibilia, venabulorum genera, Latini Ennius Sibinas. Apollonius *2. Arg.* σιγύνοις, à quo & σιγύνναι gens Scythię. Oppianus *1. de venat.* σιγύννων τεθηγμένων. Paruæ tantùm machæræ priuatis permittuntur, quia non sunt arma bellica.

NOVELLA LXXXVI.

Vt præsidi suspecto in audiendis litibus adiungatur episcopus.

G DIctum est *Nouell. 80.* in vrbe lites aduenarum & peregrinorum à iudicibus esse finiendas celeriter, imminente & instante quæstore: idem à præsidibus in prouinciis fieri iubet hæc Nouella, imminente & vrgente episcopo, & de præsidum negligentia & tarditate episcopum ad principem referre, sine relatione episcopi principem à prouincialibus interpellandum non esse, suspecto præsidi in causæ cognitione adiungi episcopum, vt *Nouell. 53.* Et vt lis dirimatur, amicè quasi ab honorarius arbi-
H tris, vel per adnotationem: quod quid sit exposui *Nouell. 82.* vel cognitionaliter. Tria sunt genera finiendarum litium. Iudex potest esse honorarius arbiter, non receptus eius rei de qua iudex est *l. 9. §. 1. De receptis*: licet econtrariò receptus arbiter postea possit eiusdem rei iudex esse, vt Piso in causa Roscii Comœdi. Additur etiam manente administratione aduersus præsidem repetun-

A petundatum agi posse coram episcopo *l. 4. C. ad legem Iuliam repet. Nouell.* 8. Clericos aut monachos non venire in vrbem sine literis episcopi: Episcopus sine literis archiepiscopi aut metropolitani *Nou. 6. l. si qua per calumniam. C. de episcop. & cler.* Cessantibus quoq; præsidibus in coercendis officialibus cuiuscumque fori, supramodum legitimum sportulis exigentibus, hoc referre ad principem episcopos debere. Magisterianum Iulianus peritissimè interpretatur agentem in rebus.

NOVELLA LXXXVII.

De donationibus factis à decurionibus.

B INterdicta est decurionibus rerum immobilium donatio inter viuos *Nouel.* 38. donatio causa mortis non est interdicta: permissa igitur *Nouel.* 46. nam & legatis comparatur *l. vlt. C de mort. caus. don.* licet non ab intestato *l. si filius. D. de legatis præstandis.* Vnde eueniebat, vt decuriones mortis causa donarent, etiam addita lege contraria naturæ legati, ne eam donationem pœnitentia reuocarent. hanc enim legem donationum causa mortis ius ciuile non improbat *l. si alienam. §. 1. D. de mort. caus. donat.* At hoc modo facta à decurione donatio causa mortis, effectum habebat quodammodo donationis inter viuos. C Quapropter tandem visum est Iustiniano *hac Nouella* interdicere decurionibus donatione causa mortis, perinde ac donatione inter viuos, etiam cum decreto, venditione sine decreto.

NOVELLA LXXXVIII.

De deposito, & denunciatione inquilinis facta, & de suspensione erogationis annonarum.

HÆc Nouella pertinet ad *l. pen. C. depos.* ex qua testatione & denuntiatione alterius restitutioni depositi mora adferri non potest, D vt si creditor meus nuntiet depositario, ne rem quam apud eum deposui mihi restituat, antequam sibi satisfactum sit: quæ denuntiatio efficax est *l. vlt. D. de lege com.* & sanè, si ita denuntiatum sit depositario, rem quidem nihilominus statim repetenti depositori restituere cogitur, sed non sine cautione. Cauere enim dominus satisdato debebit, depositarium defensum iri aduersus denuntiationem creditoris: quod non tollitur *hac Nouella.* nam hæc Nou. pœnam tantùm irrogat denuntiatoribus, per quos fit vt depositarius rem depositam retineat, vel cautionem extorqueat, vt scilicet à denuntiationis tempore rei aut pecuniæ depositæ periculum sustineant, & pecuniæ vsuras E trientes præstent: quod etiam obseruandum censet, si inquilinis denuntiauerint ne pensiones soluerent dominis, vel si erogatoribus annonæ ciuilis aut præf. annonæ, ne præberent panes ciuiles aut tesseras. Nam damnum quod ex ea denuntiatione contigit, omne denuntiatori reputatur: nec immeritò: quia denuntiatio restitutioni depositi, aut solutioni pensionum, annonarúmve impedimento est, nisi restituenti aut soluenti defensionis & indemnitatis cautio præstetur, quæ non semper est in facili. Cautio enim ea satisdatio est; quia nulla est idonea defensio sine satisdatione. F Hæc autem Constitutio obtinet dumtaxat locum in tribus casibus in ea expressis, depositi pensionum annonarum. In casibus pensionum & annonarum, quia de alimentis plerique pendent, & ex pensionibus tantùm, vel annonis ea sibi parant. Alimentorum autem causa fauorabilis est, & eorum petitioni etiam opponi compensatio non potest. *l. 2. §. frumentaria. D. de administ. rer. ad ciuitat. pert.* & verecundiam pulsat. *l. pecuniæ. D. de aliment. leg.* In casu depositi, quia hic præ ceteris contractus bonam fidem exigit & ideo famosa est actio, & opponi ei compensatio non potest. *l. vltim. C. de compensat.* & G depositi ratio priuilegiis anteponitur *l. si hominem. § vltim. D. depos.* & chirographis depositorum, non apponitur exceptio non numeratæ pecuniæ, vel non traditæ rei *l. in contractibus C. de non num. pec.* At si creditor meus denuntiarit ei qui mihi pecuniam debet ex causa crediti vel fideicommissi, is nec satis offerenti mihi soluere cogitur: quinimò parere denuntiationi & potest, & debet. Perperam huic Nouellæ Accursius opponit *l. officium. D. de rei vind.* quæ cum depositario dominum iure experiri ait rei vindicatione. Nec enim vendicatio *hac Nouel.* tollitur, sed denuntiatio: non dominus repellitur sed creditor. Possim rem H meam à depositario, id est, ab eo apud quem tu eam deposuisti, vindicare. Non possim ob pecuniam quam tu mihi debes depositario denuntiare, ne rem tibi quam apud eum deposuisti restituat. potest enim depositarius huic denuntiationi non obtemperare.

NOVELLA LXXXIX.

De filiis naturalibus.

NArrat initio quædam esse de naturalibus liberis in Codice scripta, titulo scilicet *De nat. lib.* & quædam in tractatu de tutoribus, καὶ ἐν τῷ τῶν ἐπιτρόπων λόγῳ. & intellig. *l. vlt. C. de conf. tut. & l. vlt. C. quand. mul. tut. off. fun. pos.* Quam frustra sunt, qui Græca ea verba quæ retulimus accipiunt de Institutionum libro? Enumerat deinde modos per quos filii naturales sui & legitimi fiunt, & quibus hi, quique his ab intestato succedant. & pleraque alia quæ exposuimus his locis suprà *Nouell.* 12. 18. 22. 74. Id nondum explicatum est. *l. 1. C. de nat. lib.* & No. Martiani *de matr. Sen.* cuius pars est *l. humilem. C. de incest. nupt.* abrogari à Iustin. *in fine huius Nouellæ & Nou. 117.* Ex eis Constitutionibus, si Senatores, vel Duumuiri, vel perfectissimi (sic legendum *d. l.* 1. vt docuimus primi in notis ad Vlpianum) vel sacerdotes prouinciarum, veluti Asiarchæ, Syriarchæ, duxerint humilem abiectamque personam, id est, ancillam libertam, scenicam, tabernariam, tabernarii, aut lenonis, aut arenarii filiam, vel eam quæ mercimoniis publice præfuit, non est matrimonium, liberi nec iusti, nec naturales, sed neq; iusti fieri possunt iudicio patris rescriptóve principis, & incapaces sunt, sicut spurii, incapax etiam vxor. Hodie ex Nouellis Iustiniani Senatores viri clarissimi, viri perfectissimi, & ceteri, cum eis si resipiscant connubium habēt, exceptis ancillis. Antiquata igitur est *l. 1. C. de nat. lib.* Antiquata *lex Iulia de Senatorum & libertinarum nuptiis.*

NOVELLA XC.

De testibus.

PRimo capite, ostenditur, testes vilissimæ condicionis subiici tormentis arbitratu iudicis cuiuslibet, adeò vt possit et a...pedaneus iudex testem humilioris & obscurioris vitæ quæstioni subiicere, non tamen solus, sed in prouinciis, adhibito defensore plebis, in vrbe adhibito officiali prætoris plebis nam obscurarum & ignobilium personarum testimonio sanè credendum non est sine tormentis. *l. ob carmen. § si ea rei. D. de testib.* Secundo capite, cōfirmatur *l. testium. C. de testib.* ex qua si debitum ex chirographo petatur, dissolutio etiam eius probari debet scripto id est, apocha, Scriptum scripto plerunque refutatur. *l. 3 § sinator fe ma. dix. l. pen. C. de contr. stip. l. generaliter C. de non num. pecun.* Igitur si obligatio cōstat scripto, testibus solutio non probatur: rectè, nisi sint quinque idonei & iurati quibus præsentibus solutio facta sit. De auditione testimonium hac in re omnimodo non valet: quod tamen valet in quæstione de finibus, & de operibus. Debent enim illi quinq; testes testari se vidisse soluentem debitorem, vel etiam se audiisse creditorem dicentem, sibi solutam pecuniam, vnde retro colligitur de auditione testimonium valere: verùm hoc ita procedit, non si id viderint vel audierint fortè fortuna, sed si rogati in eam rem sint specialiter, vt solutioni intersint, vel confessioni in solutum, vel in creditum acceptæ pecuniæ. Non rogatorum testimonia non recipiuntur: quod non pugnat cum *l. ad fidem. D. de testibus,* quæ non rogatos admittit, ἐπὶ τῶν συμβαλλόντων καὶ ἀδικημάτων, vt Harmenopulus ait, non in solutionibus pecuniarum vel in conuentionibus. Et hæc quidem obseruatio exigitur, si desit apocha. Si sit apocha, vel sola fidem facit, sicut chirographum, vel cum testibus tribus, secundum distinctionem *l. vlt. C. si cert. pet.* vel potius secundum nouissimam distinctionem *Nou.* 73. Quid si chirographum vel apocha non fiat, sed depositio & confessio apud tabularios extra iudicium, qua debitor depónat se debere, vel creditor sibi solutum esse? & hæc etiam fidem non facit, nisi quinq; testes rogati adfuerint & subscripserint. Quid si confessio fiat in iure vel in iudicio? hæc fidem facit. & quod dicitur, Confessum habere pro iudicato, de confesso in iure tantùm dicitur, & ita accipienda lex XII. Tab. *Æris confessi, &c. l. post rem D. de re iud. l. 1. § proinde D. si quid in fraud. pat. l. 4. § pen. D. ad legem Iul. ma. l. 4. Cod. de requir. her. l. quidam. D. de donat.* Hæc tria sunt paria, Iusiurandum, res iudicata, confessio, *d. l. post rem.* Omnia hæc plerumque fiunt in iudicio: Non solet quis absenti damnari: non solet etiam absenti obligari qui iurauit de operis, quo solo casu ex iureiurando actio est, si præsenti iurauerit, non habetur etiam pro iudicato, qui absente aduersario confitetur *l. 6 § si quis absente D. de confes.* Certa debet sententia §. *curare Instit. de act.* Certa confessio *d. l. 6. in princ.* Certum iusiurandum, atq; ita definitur à Clemente Alexandrino, ὁμολογία καθεστική. *Tertio capite,* ostenditur, eos qui variè aut contrariè testimonia dixerunt circa ea quæ totam causam continent, quæ vocat *κυριώτατα*

reuci & reprobari, improbos coerceri à iudice, stultis veniam A
dari *l. qui falsò. D. de testibus. Quarto*, eum qui semel, vel iterum,
vel tertio testes produxerit, si & testium productioni renuntia-
uerit, non admitti ad aliam productionem, & priorum testimo-
nia, vel aduersarii exceptiones cognouerit: sed si nondum ea
perceperit, admittitur, dummodo iuret se priora testimonia
comperta non habere, & citra fraudem alia productione vti:
quod & in titulo de testibus Pontifices probant, quamuis ap-
pellatum sit. Malè Accursius hoc capite putat corrigi *l. officium
D. de rei vindic. l. 19. C. de probat.* Coercetur enim hoc capite tan-
tùm multiplex productio testium, non etiam ab actore proba- B
ta intentione sua, cognitisque reo probationibus actoris, reus
prohibetur exceptionis suæ probationis exequi *l. 9. C. de except.
l. emptor. Cod. de præscript. 30. annor.* Ad hæc quærunt interpretes,
qua ex re cognosci possit, vna sit productio testium, an plures.
Alii vices spectant, vt si aliquos produxero hac hora, sit vna pro-
ductio: si hora sequenti illos, altera. Alii dilationes, vt si intra
dies decem iussus sim testes producere, quotquot producti sint
intra eam dilationem, id pro vna productione habeatur. Ve-
rum longè aliter definitur productio Nouel. Leonis & Con-
stantini, nimirum ex diebus singulis, ἑκάστης, inquiunt, τῶν ἡμερῶν C
μίαν ἡμέραν παρεχούσης. *Quinto loco*, testium productionem fieri
posse extra iudicium, si testes absentes sint, missis partium pro-
curatorib. ex sententia iudicis: quod est ex Constitutione Græ-
ca Iustiniani quæ desideratur in titul. *de testibus*, & hanc intelli-
git hoc loco, ἐπειδὴ δὲ ἰσμεν, &c. & in *l. iudices. C. de testib.* ex qua si-
militer instrumentorum productio fit extra iudicium, si in præ-
sentia non sint. Et *hac Nou.* id generaliter fieri conceditur, non
tantùm extra vrbem in prouinciis, sed etiam extra prouinciam
in vrbem, vel extra vnam prouinciam in aliam prouinciam. Fit
autem in prouinciis testium productio apud præsides aut de- D
fensores, actis interuenientibus. Præsidibus iunguntur defenso-
res, vt significetur in eis ciuitatibus quibus præsidum adeundo-
rum facultas non est, iri ad defensores *Nouel. 86.* qui præsidum
vice funguntur. Finem autem lis accipit vbi & cœpit *l. vbi l. sin
qui Romæ D. de iudic.* Et hæc in ciuilibus causis. nam in crimina-
libus testes omnimodo in iudicium venire compellūtur. Corn.
Tacitus *de Oratoribus*: Testimonia in iudiciis publicis (sic lego)
non absentes nec per tabellam dare, sed coram & præsentes di-
cere cogebantur. Et ideo D. Adrianus testibus, non testimo-
niis esse credendum, hoc tantùm in caussis criminalibus dixit *l. 3.* E
§. idem Diuus. D. de testib. Sextum caput, est de exceptionibus te-
stium. Excipiuntur testes quasi serui, recipiuntur tamen interim
si se liberos esse contendant. Excipiuntur quasi inimici, vt So-
cratis 1. c. 31. τοῖς περὶ τοιούτων ὡς ἐχθροῖς παραγγέλλων: sed interim reci-
piuntur & audiuntur nisi sint inimici capitales, id est, nisi iudi-
cium capitale exerceant inter se: nam ii reiiciuntur statim. & ita
etiam in *l. 6. D. de excus.* capitales inimicitiæ accipiuntur. *Septi-
mum caput*, est de testibus cogendis. Olim inuiti testimonium
dicebant in causis criminalibus tantùm *l. 4. 20. 21. D. de testib.*
Plinius *3. Epist.* E testibus quidam quod euocatus esset inuitus F
vt accusationem exarmaret, &c. In causis ciuilibus testes erant
voluntarii, vt Quintilianus ait 5. Ex constitutione illa Iustinia-
ni Græca etiam inuitis in causis ciuilibus testimonium denun-
ciatur, exceptis adfinibus, & cognatis, & viris illustribus, vt do-
cui *Obseruat. 8. c. 13.* exceptis etiam mediatoribus, quo nomine
significari putant Græci sequestres, apud quos res litigiosa de-
ponitur, quos tamen μεσεγγυητὰς solent vocare, non μεσάζοντας, vel
μεσιτεύοντας. Alii sequestres pacis siue honorarios arbitros, quo-
rum sententia verior est, vt ex Harmenopulo constat *1. Epit.* qui
dum apud alios iudices testes eos esse vetat, eos quasi iudices ac- G
cipit. Hæc Nouella addit exceptionem, nisi ex consensu vtriusq;
partis citentur in testimonium. *Octauum caput*, est de testium
productione, vt non fiat μονομερῶς, nisi altera pars absit per con-
tumaciam *l. pen. Cod. de testib.* quod & in omnibus actis iudicio-
rum locum habet.

NOVELLA XCI.

De duarum dotium debito, & de eo qui dotem accipere non vult.

DVo sunt capita huius Nouellæ. *Primum est de priuilegio do-* H
tis. Mulier in actione personali de dote & in actione hypo-
thecaria dotis nomine priuilegium habet, vt præferatur omni-
bus creditoribus chirographariis & hypothecariis etiā antiquio-
ribus, siue expressam, siue tacitam hypothecam habeant. Idem

A priuilegium habent filii heredes matris, & liberi omnes, vt hæc
Nouella declarat, non extranei heredes. Sed si duæ sint mulie-
res quæ de dote sua agant, antiquior caussâ dotis præfertur *l. vlt.
C. qui pot. in pig. hab.* quod & *hac Nou.* confirmat. Præfertur er-
go prima vxor secundæ: præfertur socrus nurui in declamatione
Quintiliani 360. Extantes dotales res suas quæq; mulier vindi-
cat *l. in reb. C. de iure dot.* Consumpta autem vel deminuta dote,
in ceteris bonis potior est prior vxor aut liberi eius; & ita etiam
si duobus fiscis debeatur, id est, duabus fisci stationibus, nō præ-
fertur vna alteri, nisi ex prærogatiua temporis. *Secundum caput*,
B est de marito vel socero aut prosocero per quem stat quominus
dotem ab vxore, nuru vel pronuru accipiat, vt ab eo nihilomi-
nus lucretur mulier donationem propter nuptias soluto matri-
monio: qua de re diximus *Nou. 2. c. vlt.* Offerri debet dos testa-
tò, si in prædiis consistat: si in aliis rebus. offerri, & consignari, &
deponi extra iudicium in æde sacra vel tabulario ciuitatis, vel
offerri in iudicio viro non ignorante: alioquin viri nulla mora
videtur esse, ac proinde lucrum etiam nullum ex donatione
propter nuptias obueniet mulieri.

NOVELLA XCII.

C *De immensis donationibus collatis in liberos.*

QVerela inofficiosæ donationis introducta est rescripto A-
lexandri, & data liberis his qui superstites erant tempore
donationis, siue in vnum ex eis, siue in extraneum collata sit do-
natio, per quam non totam rescindunt donationem, *sed pro*
modo Falcidiæ tantùm, vt memini me fusius demonstrare *Ob-
ser. 5. c. 14.* & hac quidem ratione, licet extranei heredes non de-
trahant Falcidiam ex donationibus inter viuos *l. Seia. §. vlt. D. de
don. caus. mor.* liberi tamen heredes instituti, si ex reliquis bonis
Falcidiā seruare non possint, eam reuocant ex donationibus in-
D ter viuos, habita ratione non tantùm bonorum quæ parens ha-
buit tēpore mortis, sed etiam eorū, quę habuit donationis tem-
pore: vt si habuerit c c c. in bonis, & donauerit c c l. quia hodie
Falcidia est triens, filius heres institutus, explendę Falcidię causa
reuocat à donatario, si extraneus sit l. si frater, & sint instituti ex
æquis partibus, à fratre coherede eodemq; donatario, reuocat
xxv. Sin autē cc donauerit, quia ea quæ supersunt Falcidiæ suf-
ficiūt, siue vnus fuerit filius, siue duo, tres, quatuor, nō est locus
querelæ inofficiosæ donationis, eademq; ratio interuenit si quæ
lege aliqua detractæ sint portiones bonis parentis, dandæ puta
E vxori defuncti & matri, nec quod super est Falcidiam liberis ex-
pleat: sed si expleat, non possunt queri: & iniquè in specie *c. Ray-
nutius De testa.* liberi habentes quantū satis est Falcidiæ tertiam
Langobardico iure debitam matri, & alteram tertiam debitam
vxori defuncti abscindunt, cùm salua supersit illis tertia legitimę
portionis Ille etiam pontificis error est non ferendus, dātis filio
trientē, vt filio, simul ac quadrantem, vt extraneo. hoc enim per-
inde est, ac si patri præterito, cui datur querela inofficiosi testa-
menti, vt patri, bonorum possessio contra tabulas, vt extraneo,
simul dederis vtramque. Nec minus à iure ciuili abhorret in eo
F capitulo, q̄ à pagano facta substitutio verbis directis, post puber-
tatem trahitur ad fideicōmissum. hoc enim in milite tantùm ad-
missum est *l. precib. C. de impub. & aliis subst. l. centurio. D. de vulg.
subst.* Itaq; in specie eius *c. Raynutius* secundū ius ciuile dirimen-
da tria sunt peccata. Hęc de liberis institutis. Exheredati qui non
habent querelā inofficiosi testamenti, nec inofficiosæ donatio-
nis habent. Sed si habēt illam, id est, si iure eis effectuq; compe-
tit querela inofficiosi testamenti, non & hanc protinus habent,
nisi tantum non sint ab intestato laturi, quantum sufficiat Falci-
G diæ, habita ratione non tantùm bonorum quæ mortis tempore
fuerunt, sed etiam eorum, quæ inter viuos donata sunt. Rursus
hæc quæ diximus locum habent, si donationis tempore super-
stites fuerint liberi. nam post donationem suscepti liberi in ex-
traneum collatam, vt proponitur in *l. si vnquam C. de reuoc. don.*
patronum donasse liberto, vel libertum patrono, quod olim erat
frequentissimum. *l. si vero. §. inde Papinianus D. mand.* eam re-
uocant in solidum, non pro ratione Falcidiæ tantùm, quia veri-
simile est donaturū patrem non fuisse, si se habiturū liberos exi-
stimasset, atq; ideo etiā ipsemet eam reuocare potest in solidum,
quod & leges Langobardorum probant *l. 1. de eo quod pater fil. non
H hab. rel. l. 14. de success.* non tamē videtur obtinuisse ante Consti-
tutionem *d. l. si vnquam.* Augustinus *Ser. de vita clericorū.* Qui-
dam cùm filios nō haberet, neq; speraret, res suas omnes reten-
to sibi vsufructu donauit ecclesiæ: nati sunt ei filii, reddidit epi-
scopus nec etiā opinanti illi quę donauerat. In potestate habebat
episcopus

episcopus non reddere: sed iure fori, non iure cœli. Collatam autem donationem in liberos, liberi postea suscepti non reuocant in solidum, sed pro ratione Falcidiæ tantùm. *l. 5. C. de inoff. donat.* ac similiter donator etiã ipse. Quod dixi initio querelam inofficiosæ donationis esse ex rescripto Alexandri, apparet ex *l. Titia. §. Imperator D. de legat.* 2. in quo proponitur rescriptum ad Claudianum Iulianum præfectum vrbi. Claudium Iulianum vocat Capitolinus *in Maximo & Balbino*: nec tamen ideo diuersi, sicut nec Bæbius Marcellus noster, & Bæbius Marcellinus Dionis, nec Barbarius Philippus noster, & Barbarius Philippicus Suidæ.

NOVELLA XCIII.

De appellationibus.

HÆc Nouella addit exceptionem ad *l. vlt. §. illud. C. de tempor. appellat.* vt præscriptio biennii nihil obstet appellatori, si interim dũ de re transigenda cum aduersario tractat, vel componenda per arbitrum compromissarium, labatur biennium. quod iam notaueram suprà *Nouell.* 49. & ita obseruatur hodie iustissima ratione: alioquin biennii cursu ait, *τὴν ψῆφον* (?) *ἰσχὺν* (?), id est, sententiam in suo robore durare, *d. §. illud.* Alii, abire in rem iudicatam, malim dicere, redire. Semel enim prioris iudicis pronuntiatione transiit in rem iudicatam. *l. si fundus. §. si pluris. D. de pign.* Sed iudicatum extinxit appellatio. *l. 1. §. vlt. D. ad Turpill.* Modò igitur appellatione circumscripta redit causa ad condemnationem.

NOVELLA XCIIII.

De tutela matrum.

COnfirmat *Nouell* 72. Sed excipit ab ea matres. Excipiam & auias, eodem modo quo de matre Constitutio Seueri trahitur ad auiam *l. 2. §. & quod si nepotibus D. ad Tertyll.* Derogat *l. 2. C. quand. mul. tut. off. fun. poss.* remisso iureiurando. Confirmat quod de inuentario bonorum pupillarium conficiendo legibus proditum est *l. tutor. D. de admin. tut. l. 24. C. eod l. vlt. C. arb. tut.* in prouinciis præsente scriba, vt ait, viro clarissimo. qui qualis sit exposuimus tit. *de tabulariis x. Codicis*, in vrbe auctoritate præf. vrbi & prætoris tutelaris per apparitorem scribam *l. vlt. C. de mag. con.* & ea etiam quæ prodita sunt de satisdationibus tutorum vel curatorum.

NOVELLA XCV.

De præsidibus, vt deposito magistratu L. *dies maneant in prouincia, siue militarem, siue ciuilem gesserint administrationem.*

NOn id solùm quod titulus indicat hæc Nouella constituit, vt *Nouel.* 8. sed etiam, vt ne præses antequam fines prouinciæ ingrediatur vlla edicta mittat in prouinciam, quod est contra *l. 4. §. antequam. D. de off. proconf.* & vt biduo tantùm antequàm prouinciam ingrediatur amice scribat decessori suo, vt sibi officia mittat obuiam, qui & ex eo tempore desinet esse magistratus, & annonas capere de publico, vel de arca præf. prætorio, successor iurisdictionem exercere & annonas capere incipiet. Officia in prouinciis erant perpetua *l. præsides. D. si cert pet.* & singulis præsidibus parebant. *l. 59. Cod. Th. de appellat* Et vt præsidi antequam successor mittatur decedere prouincia non liceat: quæ vetus est Constitutio *l. illud. D. de officio præf.* Dio. 39. *καὶ τὸ ἀπαγορευόμενον τοῦ νόμου μήτε εἰς τὴν ἐξουσίαν τὰς ἄρχοντας πρὶν ἀποδημῶν*, &c. Quod autem dicitur, Romam demum reuersum deponere imperiũ *l. vlt. D. de off. proc.* id rectè Accursius accipit de insignibus & ornamentis, quæ vt assumit statim atque vrbem egressus est *l. 1. D. de off. proconf.* (*τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα* & *τῆς ἡγεμονίας σωμάτια* vocat Dio) ita & deponit statim atq; vrbem regressus est. Id etiam accipit rectè de voluntaria iurisdictione. Nam & si in prouincia eam non exercet, rectè post aduentum successoris, argument *l. si fortè. D. de offic. præ.* in itinere tamẽn eam exercere potest, vt eundo, cur non & redeundo. *l. 2. D. de offic. proconf.* Plinius 7. Hic proconsul prouinciam Bæticam est petiturus: spero vt ex itinere deflectat ad te, si voles vindicta liberare quos proximè inter amicos manumisisti. Hæc iurisdictio multum à contentiosa distat. Contentiosa tribunal exigit: voluntaria exercetur de plano. Vrbem ingressus, & insignia, & potestatem omnem deponit: atque ideo refert Dio, Augusto data proconsulari potestate, id etiam datum specialiter, ne Romam ingressus eam potestatem deponeret. Ceteri proconsules ad vrbem esse dicuntur, quoniam in vrbe nullam iurisdictionem ha-

A bent, & ita quos Cæsar 1. *de bello Ciuili*, in Senatusconsulto quosdam Consules ad vrbem, rectè M. Tullius de eodem S. C. scribens *16. Epist.* Proconsoles.

NOVELLA XCVI.

De exactoribus, & mutuis petitionibus.

DIctum est *Nouel.* 53. reum extra ordinem non vocari extra suum forum, nisi stipulanti reo actor promiserit pœnam certam, datis fideiussoribus, si iudicio defuerit cõstituta die, vel non obtinuerit: *hac Nouella* ostenditur, reum nõ vocari in suum B forum nisi actor reo & executori promiserit se intra duos menses nisi litem contestatus fuerit, omne damnum rei præstaturum in duplum, dummodo ea cautio non excedat quantitatem XXXVI. solidorum, id est, dimidiæ libræ auri. In casu *No.* 53. pœna definitur arbitrio iudicis: in casu *huius Nouellæ* pœna lege ipsa definitur, vt non sit amplior dimidia libra auri. In casu *Nouel.* 53. est satisdatio: hic nuda cautio siue repromissio. Ibi de obseruatione iudicii vsque ad sententiam: hic de lite contestanda, & de damno sportularum pro conuentione solutarum reo restituendo in duplum. Alia est cautio, quam actor præstat apud acta de C sua persona siue obseruatione iudicii, puta quod in iudicio permanebit vsque ad terminum litis, & ni vicerit, decimam partem litis præstabit. Vetus est cautio *§. hac autem. Inst. de pœna tem. litig* & erat olim repromissio, vt ostendi *Obseruat.* 6. ex *Nou.* 112. est satisdatio vel iuratoria cautio. Excipiuntur tamen edicto septimo argentarii, quibus agentibus sufficit nuda decimæ repromissio: excipiuntur & *Nouel.* 112. lites quæ consensu vtriusque partis mouentur in iudicio. namque in his de decima parte litis nihil omnino cauendum est. *Secundum caput huius Nouel. est de mutuis petitionibus*, vt earum vnus idemque sit iudex, vt *l. 22. D.* D *de iudic.* nisi recusetur intra constitutum tempus *Nouel.* 53. Itaque si quid mutuò velim petere ab eo qui mecum egit coram iudice quem non recusaui, id debeo apud eundem iudicem petere, non apud alium, vel expectare debeo, dum de aduersarii intentione pronunciatum sit, ac deinde mea mihi intentione vti licebit apud alium iudicem: & huc pertinet *l. 11 §. 1. D de iurisdict. omn. iud. l. 1. §. vlt. D. de extr. cog l. Lucius D. mand. l. 34. D. de procur. l. 15. D. de exc. rei iudic. l. 1. C. rer. amot.* Existimatur etiam huc pertinere *l. penult. C. de sentent* malè, cùm dicat in eodem negotio, id est, in eadem lite, vt Albericus animaduertit. non est E igitur ea lex de mutuis petitionibus. Solet etiam ad eundem iudicem iri, si inter plures agatur familiæ erciscundæ, communi diuidundo, aut finium regundorum *l. 1. D. de quibus reb. ad eund. iud. ea.* si plures sint tutores *l. 2. D. eod. l. 5. Cod. arb. tut.* si plures conrei eiusdem pecuniæ *Nou.* 99. si plures vindicent serui dominium, vel vnus dominium, alter vsumfructum nisi iustam recusationis causam is qui posterior venit adferat aduersus iudicem *l. cognitio l. si pariter. D. de lib. caus.*

NOVELLA XCVII.

F *De iure dotis.*

INæqualis ante hanc Nouellam potuit esse quantitas dotis & donationis propter nuptias, æqualia tamen pacta esse oportebat *Nouell.* 22. sed ex primo capite huius Nouellæ non tantùm æqualia pacta, sed etiam ęquales debent esse quantitates. & meritò. nec enim aliter constitui sine summa captione potest, quod tamen non obtinuisse Leonis *Nouell.* 20. docet. Eademque ratione, si augeatur dos constante matrimonio, augenda etiam est donatio propter nuptias pari quantitate, & econtrariò: & sic etiam olim cum dote aucta, augebatur donatio propter nu- G ptias, non poterat maiori quantitate augeri quàm dos, ne hac specie donaret vir vxori, quod moribus vetitum est: nec aliter poterat à marito augeri donatio propter nuptias, quàm si & dos augeretur *l. si constante C. de don. propter nupt.* Sed econtrariò aucta dote, necesse non erat donationem propter nuptias augeri, vt *Nouell.* 22. quod hac nouella tollitur, quæ omnimodo vult congruere summas dotis & donationis propter nuptias. *Secundo capite*, cautè prospicit ne in fraudem creditorum dos augeatur. Certum est mulieré præferri omnibus creditoribus in exactione aut persecutione dotis, atque adeò etiam in persecutio- H ne augmenti dotis. Quid igitur si dotem fingat se mulier augere, vt hoc colore soluto matrimonio sibi vendicet omnia bona mariti, exclusis creditoribus, quibus forsitan hoc commento sublato bona mariti sufficerent simul ac doti? Igitur huius fraudis amouendæ causa ità distinguit, Aut quo tẽpore augetur dos,

labotat ære alieno maritus, aut non: ſi non laborat, dos augeri A poteſt citra ſuſpicionem fraudis, & in eo augmento non minus quàm in dote initio conſtituta mulier priuilegium habet: ſi laborat, & dos augeatur prædiis, in eo etiam augmento priuilegium habet, cùm augmentum ſit euidens, & vt Græci loquuntur, *φανερὰ οὐσία*. mobilia vocant *ἀφανῆ*. Et ideo ſi mobilib. augeatur dos, quia hoc genere per fraudem adfingi & adumbrari poſſent multa, in eo augmẽto priuilegium non habet, niſi ex tempore. In donatione propter nuptias nihil horum ſpectamus, quia & in ea mulier priuilegium numquam habet *Nouell.* 61. 109. Sequitur aliud de priuilegio dotis. Mulier præfertur omni- B bus creditoribus, etiam antiquioribus: is etiã cuius pecunia res mobilis vel immobilis comparata aut refecta eſt, in ea re iure hypothecæ præfertur omnibus creditoribus etiam antiquioribus *l. licet. C. qui pot. in pignor. hab. l. interdum. D. eod.* Inde quæritur, an hic præferatur mulieri, vel an potius huic mulier. Et in actione quidem donationis propter nuptias conſtat hunc præferri mulieri, etiam antiquiori: quia in donatione propter nuptias, id eſt in lucro nuptiali, mulier priuilegium non habet, in damno rei ſuæ, id eſt in dote priuilegium habet: & ſi prior fuerit tempore, præfertur etiam ei cuius pecunia res comparata eſt, C ſicut ex diuerſo hic, ſi fuerit antiquior in hypotheca, mulieri præfertur. Non eſt igitur alter potior altero, niſi ratione temporis, ſicut de duabus mulieribus dictum eſt *Nouella* 91. Excipitur is cuius pecunia militia comparata eſt. nam hic mulieri præfertur, etiã antiquiori, ſi modò interueniente ſcriptura & teſtium ſubſcriptione caſum militiæ pignori ceperit, & pepigerit nominatim ſe in eo potiora iura habiturum. Quid ſit caſus militię dixi *Nouell.* 35. & 53. *Quartum caput*, eſt de dote filiæ non minuenda. Finge, morte generi ſolutum eſt matrimonium, cui pater dotem numerauerat filiæ nomine. Aut filia eſt in poteſtate, D aut non: ſi eſt in poteſtate, pater habet tacitam ex ſtipulatu actionem *l. 1. §. extraneum. Cod. de rei vx. act.* quam tamen intendere debet filiæ voluntate, quia communis res eſt *l. qui hominem § ſi gener. D. de ſolut. l. 2. & 3. D ſolut. matr.* Si eſt emancipata, pater non habet niſi expreſſam ex ſtipulatu actionem: alioquin ſola emancipata agit. *l. ſi cum dotem §. eo autem l. Titia D. ſolut. mat.* Finge igitur morte generi ſoluto matrimonio, patrem egiſſe ex ſtipulatione expreſſa vel tacita, & dotem repetiiſſe, filiæ etiam lucrum obueniſſe ex donatione propter nuptias, quod patri nec filiaſam. adquirit, niſi vſusfructus iure. Quæritur, filia ſecundas E contrahente nuptias, an pater minuere poſſit dotem filiæ maximè ſi ex primis nuptiis lucrum fecerit filia. Et conſtituitur, ne poſſit, niſi fortuito quodã caſu deminutæ fuerint facultates patris. Dos eſt mulieris proprium patrimonium, etiam ſi ſit in poteſtate *l. 4. D. de collat. l. denique. §. ergo D. de minor. l. pater D. ad legem Falc.* Dotis igitur eadem quantitas conſtituetur filiæ in ſecundis nuptiis, & lucrum primarum nuptiarum ipſa ſibi habebit in paraphernis, non in dotem. *Vltimum caput*, eſt de collatione dotis. Filia quæ ſe bonis paternis miſcet conferre fratribus dotem debet, aut tantum remittere de bonis paternis, quãtum F conferre debet *l. 5. C. de collat.* quod eſt in hac Nouella, *περὶ προικὸς καλεῖν*, & paulò pòſt, *περὶ προικὸς συνεισφορᾶς νόμον*. vbi malè Haloander, Collationem in tanto maiore ſumma facere. Quid verò ſi dotem filia recuperare nequiuerit, marito non exiſtente ſoluendo? Vlpianus in *l. 1. § cum dos*, & Gaius *l. 2. D. de col. do.* marito non exiſtente ſoluendo, dicunt non integram dotem conferri, ſed id tantùm, quod ad mulierem poteſt peruenire, id eſt, quod maritus facere poteſt. Hoc emendat nominatim hæc Nouella, interpretatione & diſtinctione adhibita. Aut mulier fuit ſui iuris, aut in poteſtate patris: ſi ſui iuris, marito vergente G ad inopiam, conſtante matrimonio poteſt dotem repetere aut vindicare, imò & lucrum donationis propter nuptias. *l. ſi conſtante in princ. D. ſolut. matr. l. vbi l. in rebus C. de iur. dot.* Si in poteſtate, & ampla fuerit dos, eodem caſu ceſſante patre ſola conſtante matrimonio de dote agere poteſt. His caſibus ſi maturè mulier maior XXV. annis (minori parcitur) dotem non repetierit, nihilominus eam cõferre fratribus debet, nec liberatur conferendo inanem actionem. At quid ſi ampla non fuerit dos, & fuerit filia in poteſtate? quo caſu pater agere debuit voluntate filiæ? Culpa & ceſſatio patris, filiæ non nocet, & liberatur con- H ferendo nudam actionem dotis, & fert ex bonis paternis partem ſuam integrã. De *hac Nouella* ſcripſit aliquid Alciatus *πα-ρέργων*. Et probo quod ait filiamf. ne aduentitiam quidem dotem repetere poſſe ſine conſenſu patris, quia communes ſunt

A actiones *l. vlt. §. & filius §. vbi autem. Cod. de bon. quæ lib. adquir.* Sed hæc dos hodie non confertur. Non probo definitionem magnæ dotis: placet magis definitio *Nouel.* 22. vt magna cenſeatur, quæ eſt C. librarum auri. Non probo, quòd illa verba, *Et collatio circa illam vertitur ſpem*, intelligit de ſpe paternorum bonorum, cùm ſpem collationis ſignificent, vt hæc paulò antè, Speretur collatio, & *l. 1. §. ſi impuberi. D. de collat.* [Εμμενοῦς.] Hoc eſt naturale in commerciis vt poſſint contrahentes ſe in pretio circumſcribere, id puta, agere emptor vt quamminimo emat, venditor, vt quamplurimo vendat: & hic nimirum eſt a- B nimus omnium (vt mimus quidam dicebat) vt velint vili emere, caro vendere. Dolus abeſſe debet, fraus abeſſe non debet. Sed in faciendo pretio tantùm hoc dicitur. nam Æſopica illa fabula falſo colore iuris nititur, in qua emptor qui promiſerat pretii reliquum debiturum ſe, ac proinde ideo ſe reliquum non ſoluere dicebat, ne debere deſineret: obiicienti venditori fraudem, reſpondet, in emptione & venditione licere contrahentibus ſe decipere, imo nec ſe decipere licet dolo malo vlla in re, & in pretii conuenti cautione multo minus.

C

NOVELLA XCVIII.

De lucris nuptialibus.

LVcrum nuptiale, id eſt, caſum mortis vel caſum repudii, parens cui obuenit, conſeruat liberis ex eo matrimonio procreatis, etiamſi abſtineat ſecundis nuptiis, & vſumfructum ſolum ſibi habet, imò & veluti pro viduitatis præmio virilem portionem habet proprietatis iure ex *Nouel.* 117. Olim habuit plenam proprietatem in ſolidum. Liberis in lucrorum nuptialium proprietate quis ſuccedat diximus *No.* 2. 22. 68. Quod diximus D de lucro nuptiali, quod pars eſt dotis vel donationis propter nuptias, idem obtinet in vniuerſa dote vel donatione propter nuptias, vt ſi cuius culpa obuenerit vni ex parentibus tota, eius proprietatem liberis conſeruet idem mutuo conſenſu, quod tamen infra prohibiturus eſt *Nouel.* 117. ſoluto matrimonio, quo caſu nullum nulli lucrum accedit, ſi quid in ipſa diſiunctione donauerit alter alteri, vt eius etiam proprietatem is conſeruet liberis ex eo matrimonio procreatis.

NOVELLA XCIX.

De duobus reis.

E DVo rei eiuſdem pecunię non inutiliter fideiubent vice mutua *l. reos. D. eod.* nam ſic fit vt ſoluenti ſolidum partim ſuo, partim fideiuſſorio nomine, mandati actio competat aduerſus alterum, quæ non competeret, imò nec vlla alia, ſi vice mutua non fideiuſſiſſent: niſi ſi ſocii eſſent, actio pro ſocio, vel exceſſione creditoris facta in ſolutione ipſa integræ ſummæ, actio creditæ pecuniæ, vel ex ſtipulatu. Item quia etiamſi ſocii non ſint, vnus poteſt compẽſare quod alteri ſtipulator debet, vt Accurſius ſenſit rectè in *l. 10. D de duob. reis.* fideiuſſor enim rectè F compenſat quod reo debetur *l. 4. & 5. D. de compenſ.* Non ſunt autem duo rei fideiuſſores inuicem, niſi id dictum ſit nominatim, vt his quæ diximus de mandati actione & de compenſatione locus eſſe poſſit. Videntur tamen effectu obligationis & exactione creditoris inſpecta, inuicem fideiubere, licet id dictum non ſit nominatim, quia ſolidum à ſingulis exigi poteſt: ideóque & in Senatuſconſul. Velleiano, ſi mulier & Titius duo rei accepti fuerint, mulier videtur interceſſiſſe *l. vir vxoris in fin. D. ad S. C. Vellcian.* & hac quoque ratione à Græcis ſemper appel- lantur *ἀλληλέγγυοι*, licet expreſſim vice mutua non fideiuſſerint, G quò tacitè id agatur vt vnus pro alio teneatur. Qua forma loquendi, cùm pro his qui lapſi eſſent facultatibus tributorum nomine iuſſiſſet Baſilius Porphyrogenneta locupletes conueniri, hanc nouam exactionem *ἀλληλέγγυον* appellarunt, auctore Zonara & Cedrino. Sed hoc quod diximus ſingulos in ſolidum conueniri, etiamſi vice mutua non fideiuſſerint, mutatur *hac Nouella*, quę vult vt conueniantur pro parte tantùm, niſi nominatim ſinguli ſe obligauerint in ſolidum, vel ſcilicet próprio nomine vel mutua fideiuſſione. Quin & ii qui in ſolidum ſe obligauerunt, ſi omnes ſoluendo & præſentes ſint, habent bene- H ficium diuiſionis: quod beneficium ante Adrianus dederat confideiuſſoribus & mandatoribus, dederat & Iuſtinianus correis conſtitutæ pecuniæ *l. vltim. Cod. de conſtit. pec.* Dat & idem modò correis principalibus, & vult vt omnes ad eumdem iudicem mittantur. Si quidam abſentes ſint vel non ſoluendo,

ſi one-

tionerant cæteros. Notandum ex *hac Nouel.* duos reos non teneri in ſolidum ſingulos, etiamſi facti ſint eo modo qui proponitur *l. 4. D. de duo. reis.* id eſt, etiamſi id agatur, niſi exprimatur nominatim: quod olim neceſſe non fuit exprimi, niſi in ſpecie *l. reos in fin. D. eod.* & ſic idem Iuſtinianus noluit etiam nouationem fieri, quamuis hoc ageretur, niſi & nominatim exprimeretur. Notandum quibus de rebus ad eundem iudicem eundum eſt, compelli litigatores per apparitorem iudicis: vel ſi apparitionem non habeat, vt ſi pedaneus ſit, per apparitionem magiſtratus. Implorat pedaneus iudex auxilium magiſtratus, & vbi res exigit, vtitur cohorte eius, vt & Nouella *de teſtibus* demonſtratum eſt.

NOVELLA C.

De non numerata dote.

Exceptio ſiue querela non numeratæ pecuniæ creditæ biennio finitur *l. in contractibus. Cod. de non num. pec.* Exceptio non numeratæ dotis poſt ſolutum matrimonium anno finitur *l. vlt. Cod. de dote cau. non numer.* quod ita procedere Iuſtinianus declarat, ſi biennio tantùm durauerit matrimonium. nam ſi diutius durauerit, non tamen amplius decennio, poſt ſolutum matrimonium tribus menſibus finitur: ſi amplius decennio durauerit, mulieri dotem repetenti ex inſtrumento dotali, nulla opponi non numeratæ dotis exceptio poteſt. Excipitur maritus minor XXV. annis, cui à contracto matrimonio XII. anni dantur ad conteſtandam querelam nõ numeratæ dotis, heredi eius annus, eo defuncto intra annos XII. Differentia igitur hæc eſt inter maiorem & minorem, quòd in maiore ſi amplius decennio durauerit matrimonium, ſilentio decennii extinguitur exceptio, in minore non aliter, quàm ſi plus quàm XII. ſteterit matrimonium. Excipitur etiam heres mariti minor XXV. annis, cui datur quinquennium à morte mariti, ſiue defunctus maior fuerit, ſiue minor, dummodo viuo marito non fuerit decennio extincta querela, id eſt, modò intra decennium maritus deceſſerit. Et hæc ita conſtituit in futuris matrimoniis: in conſtantibus matrimoniis, vult vt ſi in recenti cõtracta ſiot, intra decennium opponatur exceptio: vel ſi iam aliquãtum temporis ſteterit matrimonium, ita vt non minus biennio deſit ad decennium explendum, id temporis habeat maritus heresque eius ad conteſtandam querelam. Quòd ſi decennio iam iurauerit, aut minus biennio deſit ad decennium, vt ipſe maritus intra biennium opponat exceptionem non numeratæ dotis, heres eius intra tres menſes à ſoluto matrimonio. Sed hoc poſtea alia quædam Leonis vel Baſilii Nouel. clarius declarauit, cuius ſententiam Harmenopulus refert, ſublatis omnibus dubitationibus quæ in hac Nouellam moueri ſolent de minore XXV. annis, & de heredis condicione meliore deterioréve quàm defuncti. Etiam illud adiicit Iuſtinianus, querelam hanc eſſe conteſtandam non nuda denuntiatione, ſed literis in iudicium vocata muliere, aut eo qui pro ea dotem cauit: quod & ita fit in conteſtatione non numeratæ pecuniæ *l. in contractibus. §. penult. C. de non num. pec.* Conteſtatio perpetuat exceptionem, & transfert onus probandi in actorem *l. 3. C. eod.* niſi agatur ex chirographo, quo adſcripta ſit debiti cauſa *l. generaliter. C. eod.* Id quoque notandum eſt, huic exceptioni non numeratæ dotis locum non eſſe, ſi præter inſtrumentum dotale etiam apocha cauerit maritus ſe dotem accepiſſe *l. in contractibus. §. adeòq; C. eod.*

NOVELLA CI.

De decurionibus.

Hæc Nouella tota eſt de dodrante debito curiæ vel ſucceſſoribus curialis curialibus, vel ſe vltrò dantibus in curiam, de quo diximus ſatis *Nouel. 34. 74.* & hoc adiicit præterea, vt eum qui ſe dat curiæ, nati ſequantur tacito iure. Olim patre facto curiali, liberi poſtea ſuſcepti erant curiales, antè ſuſcepti non erant curiales *l. communium §. ſed ſi quidem. C. de nat. lib.* Hodie etiam antè ſuſcepti curiales fiunt.

NOVELLA CII.

De moderatore Arabiæ.

Habuit olim Arabia præſidem ciuilem magiſtratum, & ducem militarem: hæc Nouella præſidem mutat in moderatorem, clariſſimum in ſpectabilem, & auget ei annonas, adſignatque milites, quamuis ciuilis ſit, non militaris magiſtratus: & ad ſummam eadem ei dat quæ moderatori Helenoponti *Nouel. 28.*

A

NOVELLA CIII.

De proconſule Paleſtinæ.

Cæſarienſium lex eſt ſpecialis. Cæſarea autem metropolis Paleſtinæ primæ, colonia Veſpaſiani *l. vlt. D. de cenſibus*, à qua Cæſarienſis aduocatio ſæpe in Codice, an potius à Cæſarea Cappadociæ, de qua *Nouel. 30.* Illa enim Paleſtina aduocatio dicitur *l. penult. C. de fideiuſ.* Scribit autem Iuſtinianus Cæſaream Paleſtinæ nomen accepiſſe à Veſpaſiano contra omnium ſcriptorum ſententiam, qui nomen Herodi regi Iudææ acceptum
B ferunt. Et conſtituit in ea Iuſtinianus proconſulem, magiſtratum ciuilem, ad quem à viris clariſſimis appelletur ex vtraque Paleſtina, ſi lis nõ excedat quantitatem decem librarum auri, vt *Nouella 23.* & quæ ſint tam eius, quàm ducis Paleſtinæ propria munera breuiter ſtringit. [Τεβέννα.] Trabea Remi & Romuli poetis, quæ Plutarcho τήβεννα, Polluci & Themiſtio τήβεννος: ná & inuentor Temenus Arcas. Stola proconſularis *Nouella 31.* Ennapius ταῖς ... ἐσθῆσι, ταῖς τῶν ῥωμαίων χλαμύσιν. Dion. Halic. 6. ... Polybius 10. ... veſtem candidam, Strabo 3. ἐν τῇ ... ἐσθῆτι.
C

NOVELLA CIIII.

De prætore Siciliæ.

Non vt ad ſuperiores pertinet cura publicorum tributorum, ita & ad prætorem Siciliæ, ſed ad Comitem patrimonii Italiæ: qui & Comes dicitur largitionum Italicarum. Videnda eſt *Nouell. 75.*

NOVELLA CV.

De Conſulibus.

D Solebant Conſules olim miſſilia ſpargere in vulgus *§. penult. Inſt. de rer. diuiſ.* & ob id quamcunque ſparſionem poſteriores arbitror ὑπατείαν appellaſſe. Cedrinus duobus locis ... ὑπατείαν ... Martianus *l. 2. C. de conſul.* cõſtituit, nequid deinceps Coſules in populum ſpargerent, ſed certam dumtaxat ſummam expenderent in formarum reparationem: cuius Conſtitutionis meminit Iuſtinianus hoc loco, ſed eam non probat, quia miſſilia iactare in vulgus, & ſportulas populo dare Conſulibus volentibus permittit, ad certum modum tamen, & ſepties tantùm in anno: ac primùm quidem initio magiſtratus Kal. Ian.
E quibus & prætores & Coſſ. inire magiſtratũ ſolebant *l. Publius D. de cond. & dem. l. pridie. D. de feriis.* deinde Circenſibus ludis, quos Mappæ appellatione deſignat, cuius rationem Georgius Cedrinus expoſuit, & Caſſiodorus ad Fauſtum præf. prætorio: tum theatrica venatione: & quartum, in ſpectaculo, quod μονήμερον dicebatur. Extat epigramma Leonis philoſophi εἰς μονήμερον. Edebantur in eo pancarpum, & ferarum venatio. Et păcarpum Vetus interpres exponit ſiluam, qua ratione & Chamæleo niger dictus forſitan ſit pancarpum, vt ad Dioſcoridem Græci quidam adnotarũt, ex varietate colorum: & oraculo quo-
F dam, cùm Dianę iuberetur Neleus ſtatuam erigere ... ξύλον, eexit ex quercu in qua offenderat multos varios(q́) ſuſpenſos fructus, vt interpres Callimachi ſcribit. Appellatur & à Sophocle *in OEdipo Tyr.* laurus πάγκαρπος. Auguſtinus *aduerſus Secundinum.* Pancarpum ludicris muneribus edi propter omniũ genetum quæ inerant herbas, vt Feſto pancarpiæ coronæ ex vario genere florum. Quinta munificentiæ exhibitio fit ludis ſcenicis, quos πόρνας vocari refert, à productione meretricum in ſcenam: Seneca florales iocos nudandarum meretricum: ſexta iterum ludis circenſibus: ſeptima tempore depoſiti magiſtratus.
G Modum erogationis ſubiecit huic Nouellæ Iuſtinianus, quæ tamen notitia periit, eamq; notitiam ſeruari voluit in iudicio vel actis Comitis largitionum. & inde Conſulibus edi. Fuit & in ea impoſitus modus ſparſioni vxoris aut matris Conſulum: nam ea ſolæ Conſularibus inſulis vti, & munificentiã populo exhibere poſſunt. Vxor ipſo iure Conſularis eſt, non mater *l. 1. D. de ſenat.* mater Conſularis fit filii voluntate: nec verò aliam præter matrem hoc honore adficere Conſul poteſt. Item conſtituit, vt ne aurum populo Coſſ. ſpargent (hæc enim largitio propria Imperatoris eſt) ſed argentum tantùm, idq; in minutioribus num-
H mis, veluti miliarenſibus, μιλιαρ. ... Κάυκοι dicuntur à forma, quòd ſint paululum concaui, quales vidi nonnullos, vt ... quod quadrati, ... quod rotundi. De miliarenſibus ſcripſi in *l. 7. C. de pal. ſacr. largit.* quos decimam partem ſolidi facere Suidas ſcribit, Et Epiphanius Cedrinúſque

dictos miliarenses quasi militares. Leo hanc Iustiniani Constitutionem abrogauit *Nouel. 94.* [Προόδους] Processus, vt *l. nam & Imp. D. de don. inter vir. & vxor.*

[illegible]] An loquitur vt Germani, quos Corn. Tacitus ait non dierum numerum sed noctium computare? [Προήρχεται δέ, [illegible]] Rectius legit Vetus interpres αὐτοῖς, vt sit sensus, perpetuum quodammodo ab Imperatore Consulatum geri, & ab eo manare trabeam, aliisq; deferri ex nutu eius, atq; hac ratione Consulatum Imperio herere semper, sceptraue subsequi. Et huius loci sensum vt ita adsequeremur viam fecit Petrus Faber magister libellorum ordinarius, doctissimus, meritissimus, laudatissimus in doctissimis commentariis ad *l. 2. D. de orig. iur.* [LEGATVR] Rectius etiam Vetus interpres, Legi, vt *No. 22.* Subscriptio est quæstoris.

NOVELLA CVI.

De nautico fænore.

EX *l. eos C. de vsuris* nauticę pecuniæ, cuius scilicet creditor periculum suscipit, vsura centesima est, terenæ autem vsuræ, cuius periculum pertinet ad debitorem, inter negotiatores vsura legitima bes est. Periculum nauticæ pecuniæ suscipit creditor ad diem certum vel ad condicionem certam, puta quoad nauis redierit salua. *l. 4. de nau. fœn.* & discusso periculo definit currere vsura centesima, & inter negotiatores incipit deberi bes *l. 1. 2. 4. C. de naut. fœn. l. fænerator l. penult. D. eod.* Hoc cognito, hanc statuamus esse sententiam *huius Nouel.* comprobari in nautico fœnore more receptam conuentionem hanc, vti creditor in centenos solidos capiat denos, quæ est vsura dextás, & hoc amplius, vt naui imponat in singulos solidos singulos modios tritici vel hordei, pro quibus vectigal debitor, id est, nauicularius siue negotiator fisco dependat: quo adiecto excedit hæc conuentio vsurę centesimę modum. Comprobari & aliam conuentionem more receptam, vt creditor in singulos solidos capiat tres siliquas, quæ est vsura centesima, vt exposui *Nouel. 32.* & vt hæc vsura præstetur non vsque ad diem certum, sed omnino vsquedum salua redierit nauis, siue redierit post annum, siue post mēsem vnum vel duos, qua pactione efficitur, vt naui reuersa post mensem in singulos solidos vsuræ nomine creditor accipat tres siliquas: quod rationem vsuræ centesimæ mirum in modum excedit. quæ non in mensem, sed in annum pro singulis solidis tres siliquas reddit. Ideoque hęc Nouella abrogata etiam fuit postea *Nou. 110.* secundum quam in nauticis pecuniis centesimam vsuram nullo modo licet excedere.

NOVELLA CVII.

De testamentis factis inter liberos.

TEstamentum militis scriptum notis valet *l. Lucius. D. de mil. test.* Pagani non valet, & secundum notariam non datur bonorū possessio *l. sed cum patrono §. vlt. D. de bon. pos.* nisi facta sit inter liberos suos vel emancipatos, ex Constitutione Constantini *l. 1. Cod. Theod. fam. erc. l. vlt. C. eod.* vel etiam inter quoscumque liberos ex Constitutione Theodosii *l. hac consultissima §. ex imperfecto. C. de testament.* quod hæc Nou. tollit. Vult enim etiam inter liberos omnia etiam vnciarum modum claris literis perscribi: quod & de omnibus numeris Basilium Macedonem constituisse in omnibus instrumentis Cedrinus scribit. Alia tamen ratione si imperfectum sit testamentum factum inter liberos, sanè valet quantum ad portiones eis adscriptas *d. §. ex imperfecto,* legata, aut fideicommissa, aut libertates nō debentur, portiones extraneis adscriptæ non debentur, nisi propinquis, vel vxori, vel alumno, vel aliis personis, quibus verisimile est omnimodo præstari testatorem voluisse. arg. *l. in testamento. D. de fid. lib.* Ex hac Nouella etiam extraneis liberi ex imperfecto testamento præstare debent legata, si modò holographum & testibus palam nuncupatum testamentum fuerit. Item ex *hac Nouel.* testamentum imperfectum factum inter liberos non rumpitur alio testamento imperfecto scripto, vel non scripto. Quod non ita procedit in testamento militis. nam infirmatur imperfectum alio testamento imperfecto intra annum missionis *l. eius §. vlt. D. de mil. test.* Confirmatur & *hac Nouella* quod de diuisione bonorum inter liberos cautum est *Nou. 18. §. 4.*

NOVELLA CVIII.

De fideicommissariis hereditatibus.

HÆc Nouella declarat quantum ex bonis heres deminuere possit, qui rogatus est post mortem suam restituere quod ex eis bonis superfuerit: quod nos exposuimus iam suprà *Nouel. 39.* In *hac No.* fideicommissarius pro herede accipitur, vt *l. quamuis D. de iudic.*

NOVELLA CIX.

De hæreticis.

MVlieres tacitam hypothecam habent in bonis mariti, tam sponsalium, quàm dotis nomine. Habent & priuilegium in persecutione dotis, non item sponsalium, vt *Nouel. 61. 91. 97.* *Hac Nouella* excipiuntur hæreticæ, vt neque tacitam hypothecam habeant, neque priuilegium, nisi resipuerint. Confirmantur & veteres Constitutiones, quibus hæreticis militia qualibet & curatione publica interdicitur: Citat Constitutionem Leonis: ea est *l. 6. C. de diuer. offic.* Citat & Constitutionem Iustini: ea desideratur in tit. Codicis, *de episc. aud.* sed eius sententia extat 57. βασιλικῶν.

NOVELLA CX.

De nautico fœnore.

HÆc Nonella abrogat *No. 106.* In ea [illegible] &c. malè Haloander sic interpretatur, Mandato dato vt è iudicio tuo reciperetur. Vellem dixisset, reuocaretur. Vetus interpres rectius. Resumi eam præparantes ex foro tuo.

NOVELLA CXI.

De tempore actionum sacris locis competentium.

SI cum ecclesia agatur, seruamus actionibus præstituta tempora: si ecclesia agat, quæcunq; tandem illa sit actio: non obstat nisi annorum 40. præscriptio, vt *Nou. 131.* abrogatur C. annorum præscriptio, quam probarat *Nouel. 9. & l. vlt. C. de sacr. eccl.* qua de re scripsimus *Obseruat. 5. c. 5.* Hæc Nouella est in edictis quintum.

NOVELLA CXII.

De litigiosis

REi litigiosæ alienatio vel pigneratio non valet iure prætorio, quia scilicet emptori vel creditori eam rem persequenti obstat exceptio litigiosi. Non valet igitur propter exceptionem, valet tamen ipso iure *l. 17. in prin. l. 18. D. de rei vind.* & ita est accipiendus titulus *de litigiosis*, qui est vltimus titulus *libri 44. Digestorum*, qui totus liber est *de exceptionibus*. Nam proponitur in eo primum generalis tit. *De exceptionibus*, deinde speciales *de exceptione rei iudicatæ, de exceptione doli, de exceptionibus temporum*, tum tit. *Quarum rerum actio non detur*, & in eo exceptiones tres, *Iurisiurandi*, *Quod alea gestum sit*, *Quod libertatis onerandæ causa*, & addiderat etiam *lib. 26. ad edictum* Vlpianus, ex quo est *l. 1. eod. tit.* exceptionem rei venditæ & traditæ *l. 1. D. de excep. rei vend.* & ad extremum ponitur tit. *De litigiosis*, id est, de exceptione litigiosi. Nam qui rem litigiosam emit repellitur tantum exceptione, non ipso iure: tenetur tamen vterque fisco. nam commune est crimen emptoris & venditoris *l. 1. D. de fisc. l. 2. D. de litig. l. vlt. C. eod.* atque ita partim ab emptore, partim à venditore duplum sibi conficit fiscus pœnæ nomine, vt in specie *l. Senatus. D. de contr. empt. l. vlt. D. de dam. inf.* ita videlicet, vt venditor pretiū quod accepit & alterum tantum præstet, vel emtor æquè duplū præstet, simplū à se, simplū à venditore. Neq; tamen propterea ipso iure fit irrita venditio: nam & re litigiosa in sacrū dedicata, quo casu pœna dupli infertur aduersario, non fisco *l. 3. D. de litigios.* irrita non constituitur dedicatio. quamobrem puto manumissionem etiam serui litigiosi inanem non esse. Quod autem dixi de communi pœna emptoris & venditoris, hoc ita procedit, si emptor scierit rem esse litigiosam. nam ignorante emptore, verius est venditorem fisco teneri in duas partes, emptori autem in simplum & tertiam partem pretii ex *l. vltim. C. de litigios.* Ex eadem legè res litigiosa alii datur rectè transactionis vel diuisionis causa, vel in causam dotis aut sponsalium: quod & hæc Nouella confirmat. An & legatur rectè? Sic sanè ex *d. l. vltim.* & legatario præstatur æstimatio litis *l. 3. C. de litigios.* Ex *hac Nouella* videtur tantùm legari litis euentus, & ideo adesse liti legatarius potest, vt *l. si suspecta. D. de inoffic. testa.* Res autem litigiosa ea est, de cuius dominio lis contestata vel mota controuersia est, in ius vocato aduersario. Sola denuntiatio rem litigiosam non facit *l. 1. in prin. D. de litig. l. 1. C. de pignor.* quæ scilicet fit venditionis impediendæ causa. nam (vt dixi) quæ fit iuris experiundi causa, rem litigiosam facit, vt & in S. C. petita videtur hereditas, si vel lis denuntiata sit.

Contro-

Controuersia de bypotheca rem litigiosam non facit *l. 1. C. de litig. l. 2. C. de distr. pign.* Litis metus vel comminatio rem litigiosam non facit *l. 8. §. 1. D. de alien. iud. mut. cau.* *Secunda pars huius Nouellæ* est de cautione ab actore præstanda de obseruatione iodicii, & decima parte litis, antequam libellus cõuentionis reo offeratur, de qua diximus *Nou. 96.* *Tertia pars* est de contumacibus, quam exposui *Nou. 69.*

NOVELLA CXIII.

Ne sacræ formæ fiant in medio litis.

QVod cautum est *Nouella 82. §. vlt.* id *hac Nouel.* cauetur explicatius, vt iudices vel arbitri compromissarii iudicent secundum leges & mores, non secundum rescripta, vel pragmaticas formas, vel iussiones principis, quæ pendente lite impetrantur & insinuantur iudicibus, non secundum depositiones referendariorum, nuntiantium iudicibus quemadmodum litem finiri princeps velit, non secundum iussiones magistratuum. Ipse princeps suo decreto litem finiri si velit, potest non Iudici formam rei iudicandæ præscribere, satis legibus moribusque præscriptam: nisi fortè in re dubia principem iudex de iure consuluerit: quod tamen postea etiam iudici interdictum fuit *Nouel. 125.* Iudicis qui rescriptis non iure litem disceptauerit, definitiuam sententiam ipso iure nullam esse, ex compromissu pœnæ petitionem non esse *l. 10. & 11. C. de iudic.* Rescripta huiusmodi Iulianus eleganter Ambitiosa vocat, id est, ad gratiam composita, Græci *ἐπιτακτικά*: quibus si locus non est pendente lite, nec sanè locus erit lite finita, quamuis appellatio vel retractatio speretur. Retractationis remedio vtimur, cùm appellandi ius non est. *Non. 82. §. pen.* Loquimur autem de rescriptis, quibus rei iudicandæ forma præscribitur, non de aliis rescriptis, quibus ad litem celerrimè finiendam iudices inuitantur, vel ad actaedenda litigatoribus, vel ad sumendum *cautionem? l. 2. C. vt lite pend.* his enim omnimodo parendum est. Præcipit ad extremum, vt in singulis litibus initio antequam satisdationes iudiciales præstentur, (quas vocat confirmationes personarum, vt in *§. sin autem. Inst. de satis.*) hæc Constitutio actis inseratur.

NOVELLA CXIIII.

De sacris iussionibus.

VT in litibus emissę sacrę iussiones non aliter à iudicibus recipiantur, quàm si subnotatæ fuerint à quæstore palatii, in qua subnotatione & iudex, & litigatores, & is cui iussio perserenda data est, nominatim exprimi debent. Adiicit Theodorus non obstare. *L. penult. C. de diu. resc.* quæ exigit subnotationem principis. Nam in rescriptis sanè exigitur etiam subnotatio principis, neque id hoc loco negatur. Videtur tamen non exigi in iussionibus omnibus, & sufficere subnotatio quæstoris, his verbis, *Quæstor lege Fiat Constitutio Latina*, vt & *No. 65. & 143.* & aliæ, & extat in vulgari latino Codice Nouellarum, cui addatur hæc subscriptio. Dat. Kal. Nou. CP. DN. Iust. PP. Aug. an. xvi. Basilio v. Coss.

NOVELLA CXV.

De appellationibus, & de litigatoribus, & de Falcidia, & de exheredatione, & de iis qui lugent, & de constituta pecunia.

PRimo capite hoc constituitur, vt causa appellationis finiatur secundum leges, quæ dicandæ sententiæ tempore valebant, non secundum nouas quæ post sententiam à qua appellatum est inualuerunt, etiam si nouæ nominatim porriganrur ad præterita negocia. Nam hęc clausula, Si nouis legibus adiiciatur, de præteritis negociis nondum finitis accipienda est, non de iis quę iam finita sunt sententia iudicis, vel transactione partium. *L. 1. in fin. Cod. de cont. iud. l. penult. Cod. de sac. eccl. Nou.* 111. Putat etiam Accursius eam clausulam non esse porrigẽdam ad negocia quoquo modo in iudicium deducta, sed repugnat *Nou. 113. & d. L. pen.* Quod de appellationibus dictum est, idem etiam seruatur in retractationibus, velut si aduersus sententiam præf. prętorio, à qua appellari non potest, retractatio postulata sit. Nam in retractatione leges nouas quæ post sententiam præf. prætorio obtinuerunt, non sequimur. Idem etiam seruatur in relationibus iudicum, quibus post vltimam cognitionem, cùm inibi res est, vt iudicetur, principem de iure consulunt, quæ tamen facultas referendi cohibetur *Nouella 125.* Nam in his causis, A ius quod valuit relationis tempore, sequi debent Senatores qui in consilium principis adhibentur, non ius nouum, quod post eam introductum est. *Secundo capite constituitur*, vt si vnus ex litigatoribus lite diu disceptata, tandem renunciauerit suis allegationibus, alter nolit renunciare, sed moretur & frustretur diffidentia causæ, detur ei spatium trium mensium ad proferendas reliquas allegationes & probationes, post tres menses, vt perinde, ac si vterque renunciasset allegationibus suis, sententiam dicat iudex vel referat. *l. 9. C. de iudic.* Spatium trium mensium datur extra ordinem, ad conuincendam improbitatem & calu- B mniam litigatoris post legitimas dilationes, vt ipse Iustinianus ait. Itaque nihil obstat *l. vlt. D. de feriis*, quæ de legitimis tantùm & ordinariis dilationibus loquitur. *Tertium caput* est de exheredationibus liberorum aut parentum, quod exposuimus satis diligenter *Nouel. 18.* *Quartum caput* est de sustinenda exactione omni luctus, & memoriæ defuncti diebus 9. quod exposuimus *Nou. 60.* *Quintum* est de constituta pecunia, vt obligetur ex constituto qui dixerit, Constituo siue Satisfacio, quod est, Securum te facio: non qui dixerit impersonaliter, Satisfaciam: quo modo & stipulationem conceptam valere non arbi- C tror, Quòd si ita, Satisfiet tibi à me, constitutum valet etiam in solidum. Si ita, Satisfiet tibi à me aut Titio, valet etiam in solidum, perinde ac si non adiecisset, Aut Titio: id namque agitur vt & ego tenear in solidum. Sin autem hoc modo, Satisfiet tibi à me & Titio, teneor tantùm pro parte, quia adiectio Titii inutilis, non auget obligationem meam. Idemque fit in stipulatione: nam de se quisque promittit, non de alio.

NOVELLA CXVI.

De militibus.

D VEtus est constitutio, ne milites priuatis negociis occupentur, *l. milites Cod. de loca. l. milites, Cod. de re mil.* Vegetius 1. Militibus priuata negocia non mandabantur. Florus 21. L. Postumius consularis, quoniam cùm exercitui præesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Idem & de fœderatis constituit hæc Nou. & *l. vlt. C. de loca.* qui sub optionibus erant, vt diximus *Nouel. 22.* & ideo fœderati ad optiones suas, milites ad numeros suos, relictis priuatorum negotiis, redire iubentur. alioquin milites quidem & fœderati, ex hac causa capite plectuntur: qui eorum opera in suis prædiis negociisve E vtuntur, confiscantur.

NOVELLA CXVII.

De diuortiis, & aliis capitulis.

PRimum caput pertinet ad aduentitia bona quæ per filiumf. patri adquiruntur vsusfructus iure: quod ita procedere Iustinianus declarat, nisi is cui donat vel relinquit filiof. hanc legem adiiciat, ne vsusfructus patri adquiratur. nam in bonis hac lege donatis pater nihil iuris habet. Nunquam tamen probata fuit hæc adiectio, Ne proprietas patri adquiratur, in bonis quæ F patri pleno iure adquirebantur: erat olim contra ius publicum, non est tamen contra ius publicum hæc, Vt qui est proprietarius, sit etiam fructuarius. Administratio autem eorum bonorum quę filiof. pleno iure adquiruntur, competit filiof. maiori xxv. annis, vel curatori à testatore vel donatore dato in eis bonis, vel à iudice. Non tamen poterit Filiusf. de eis bonis testamentum facere arg. *l. Imperator D. ad Trebel.* *Secundo capite* vnus introducitur modus, quo naturales filii, sui fiunt, de quo diximus *No. 74.* Filiorum nominatio in publico instrumento, vel in priuato munito testibus tribus, vel in testamento, vel a- G pud acta, quæ etiam iustæ vxoris argumentum præbet. Vnde argumentabor forsitan non malè, & adoptione filios naturales, suos & legitimos fieri: nisi plus aliquanto dare libuerit nominationi quæ fiat ex scripto, quàm adoptioni: nam & adoptio vnius, cæteros non faceret legitimos, concubinam non faceret vxorem: vnius nominatio & concubinam, vxorem, & naturales omnes ex ea procreatos, suos facit. Nam si vnum habes pro filio tuo non adoptatum, & matrem igitur pro vxore, & fratres æquè pro suis. Videntur itaque omnes fieri sui per nuptias: & nuptiæ sanè maioris momenti sunt, quàm adoptio. Aliâs non H plus potest nominatio filii, quàm adoptio *§. vlt. Inst. de adopt.* *Tertium caput* est, de exequandis liberis primarum & secundarum nuptiarum, licet non in vtriusque nuptiis interuenerint instrumenta nuptialia. *Quarto capite declaratur*, quando in nuptiis exigantur instrumenta nuptialia. De vtroque diximus *No.*

18. 22. & pleriſque aliis locis ſuprà. *Quintum caput*, de vxoribus iodotatis expoſuimus *Nou. 22. & § 3. §. vlt. Sexto*, confirmatur Conſtitutio Leonis, id eſt *l. ex morte Cod. de pac. con.* & abrogatur *l. 1. C. de nat. lib. & Nou. Martiani de matrimoniis Senatorum*, qua de re diximus *Nou. 89. Septimo*, declaratur apud quem & cuius ſumptibus liberi educari debeant dinortio facto, quod pertinet ad tit. Codicis, *Diuortio fac. apud quem filius nut.* & de eo diximus *Nouel. 22. Octauum*, eſt de iuſtis cauſis diuortii, quæ quidem multæ ſunt ex *l. conſenſu C. de repud. & Nou. 22.* Ceterùm *hac No.* ad breuiorem numerum contrahuntur, & pleræque ex priorib. improbantur, quæ tamen & poſteà à Leone reuocatæ ſunt *Nou. 30. & 31.* vt ſi mulier viuo marito de contrahendis nuptiis cum alio egerit, vel ſi odio mariti partum abegerit. *Nonum caput*, eſt de matrimonio non ſoluendo nudo conſenſu, qua de re *No. 22.* ſimul ac de eo quod ſequitur, de matrimonio ob militiam vel ex aliis cauſis dirimendo, & de pœnis iniuſti repudii. *Vltimo capite*, datur marito ius occidendi adulteri etiam non deprenſi poſt tres denunciationes: quod & iure vetuſtiſſimo obtinuit, & Nou. quadam Maioriani, lege Iulia non omnimodo. Qui denunciationibus non parent, habentur pro adulteris: quod valde nouum eſt. Id etiam eſt nouum, vt conſtante matrimonio maritus vxorem adulterii accuſare poſſit: quod expoſuimus *lib. de temporibus c. 13.*

NOVELLA CXVIII.

De æqualitate agnatici, & cognatici iuris.

COgnatio triplex eſt, vt ait *Nou. 89.* diuiditur enim in parentes & liberos, qui in recta linea conſtituuntur, & eos qui ſunt ex tranſuerſo ſiue à latere, qui rurſus diuiduntur in agnatos & cognatos. Sed & parentes ipſi ac liberi diuidi poſſunt in agnatos ac cognatos. nam pater filiof. eſt agnatus, filio emancipato cognatus: mater quæ conuenit in manum viri, filio eſt agnata, mater quæ non conuenit in manum viri, filio eſt cognata, non agnata: nepos ex filiof. auo eſt agnatus, nepos ex filiaf. cognatus: filius ſuus patri agnatus, filius emancipatus, cognatus. Quibus expoſitis, videamus quis inter eos ordo ſeruetur in ſucceſſione ab inteſtato. *Primo loco* vocantur liberi tam ſui, quàm emancipati, ſed diuerſo iure; ſui iure ciuili, emancipati iure prætorio: quam differentiã hæc Nouella non tollit. Itaq; ne dixeris filium emancipatum ex *hac Nouella* iure ciuili ſuccedere: quod ſi dixeris, & hoc dixeris, filium emãcipatum excludere nepotem ex eo retentum in poteſtate, & ſublatũ eſſe edictum nouum *De coniungendis cum emancipato liberis*, quod tamen eſt falſum. Id antea latius exprimitur *hac Nou.* primo ordine liberos vocari tam cognatos, quàm agnatos, vt auo non tantùm nepotes ex filio ſuccedunt, ſed etiam nepotes ex filia & pronepotes proneptéſve ex nepte ex filio filiave nata, vel ex nepote ex filia nato cum certæ partis deminutione, quæ ſuis heredibus vel agnatis defuncti accreſcit ex Conſtitutionibus: hodie ſine vlla deminutione ex *hac Nou. & 18.* Hodie igitur non eſt neceſſe codicillis ab inteſtato factis vocari nepotem ex filia in integram portionem matris, cùm ipſo iure ita ſe res habeat, quod ex formulis Marculphi in hunc modum ab auo decerni ſolebat. Quidquid pater de facultatibus ſuis erga filios aut nepotes diſtribuit id lex Romana omnimodo obſeruari præcipit: ideoq; ego L. Titius in Dei nomine dulciſſimis nepotibus meis Gaio & Seio, dum peccatis meis facientibus mater eorum filia mea iam vita functa eſt, & non poſſunt illi per legem cum filiis meis auũculis ſuis in alodio meo ex integro ſuccedere, hanc epiſtolam emiſi, vt intelligant velle me, vt in omni alodio meo cum auunculis ſuis in integram matris partem ſuccedant: ea tamen ratione vt quidquid matri eorum tempore nuptiarum dedi, vel ſi quid aliud ex rebus meis ad eam peruenerit, id in partẽ matris imputent. At ſimiliter ſine conuentione in manum matri ab inteſtato ſuccedunt filii, licet cognati ſint, non agnati, ex S. C Orficiano, nepotes ſuccedunt auiæ ex Conſtitutionibus. Sed & generaliter ex *hac Nou.* liberi defuncto ſuccedunt ſiue agnati ſint, ſiue cognati, & præferuntur parentibus, etiamſi defunctus in parentis fuerit poteſtate, in eo ſcilicet quod parenti nõ adquiritur: vt ſi defunctus fuerit in poteſtate patris, & filium habuerit, peculium profectitium defuncti pertinet ad patrem peculii iure pleno, peculiũ aduentitium pertinet ad patrem vſusfructus iure, in proprietatem defuncti filius lege ſuccedit, in peculium quoq; caſtrẽſe vel quaſi caſtrenſe lege ſuccedit pleno iure, itemque in bona aduentitia, quorum vſusfructus patri adquiſitus non eſt, vt ſi donata fuerint ea lege

A ne patri adquireretur vſusfructus. Id etiam ſciendum eſt, in hac liberorum linea gradu proximiorem non præterri. nam filius emancipatus non præfertur nepoti ex ſeruato & retento in familia aui, ſed coniungitur ex edicto nouo: & filius non præfertur nepoti ex alio filio iam antè mortuo, ſed ſimul vterq; inteſtato ſuccedit, & ſic deinceps ceteri. Item ſciendum eſt in hac liberorum linea hereditates diuidi pro ſtirpibus, nõ pro virilibus portionibus, vt ſi defuncto ſit filius & ex alio filio iam mortuo nepotes duo, filius ei ſuccedit in ſemiſſem, nepotes in ſemiſſem, non ſinguli in trientẽ: & ſimiliter ſi defuncto tantùm ſint ne- B potes ex diuerſis filiis aut filiabus, in ſtirpes ſuccedunt *§. cum filius Inſt. de her. quæ ab int. l. 2. & 3. Cod. de ſuis & leg. lib.* De ſucceſſione liberorum naturalium diximus *No. 18.* De ſucceſſione adoptiuorum nihil tractabimus. Poſt liberos *ſecundo loco* vocantur parentes gradu proximiores tam cognati, quàm agnati. Vocabatur iam ante mater ex S. C. Tertulliano, filio cognata, non agnata: ex *hac Nouella* vocantur omnes ſeruata graduum prærogatiua ſiue ſint agnati, ſiue cognati, & præferuntur iis qui ſunt ex tranſuerſo, non tamen omnibus. Olim fratres præferebantur parentibus *l. vltim. C. com. de ſucc. l. 4. C. de bon. quæ lib.* C *adq.* Ex *hac No.* defuncto fratres vel ſorores vtroq; parẽte coniuncti coniunctæve vnà cum parentib. ſuccedunt in capita, ſublato S.C. Tertulliano, quo mater cum ſororibus defuncti ſuccedebat in ſemiſſem, non in capita, vt expoſuimus *Nou. 2.* Olim filius bona fraterna adquirebat patri in cuius erat poteſtate vſusfructus iure: hodie bona fraterna quæ ab inteſtato obuenerunt prõ parte virili ne vſusfructus quidẽ iure adquirit patri, quia pro vſufructu hodie in hereditatem filii defuncti pleno iure cõcurrit pater, quem filius ſuperſtes, id eſt frater defuncti excludebat iure veteri. Olim pater excludebat matrem, etiam ex S.C. Tertulliano: D hodie ſimul admittuntur: idemq; eſt in ceteris parentibus, vt ſine diſcrimine ſexus vel cognationis gradatim defuncto ſuccedant. Id non eſt omittẽdum, ſi plures ſint parentes defuncto eiuſdem gradus, quorum alii ſint agnati, alii cognati, vt ſi defunctus reliquerit auum paternum, & auum maternum, & auiamq; maternam, tum hereditatem non diuidi in capita, ſed auum paternum in ſemiſſem vocari, ceteros in alterũ ſemiſſem. *Tertius ordo* eſt eorum qui ex tranſuerſo veniunt, in quo ordine nullum etiam hodie eſt diſcrimen agnationis & cognationis, nullum diſcrimen ſexus. Ex cognatis ante hanc No. vocati ſunt E fratres emancipati Conſtitutione Anaſtaſii, & fratrum emancipatorum ſororumque filii Conſtitutione Iuſtiniani: ex *hac Nou.* vocantur omnes cognati ſimul cum agnatis, eiuſdem gradus, exceptis fratribus. nam fratres vtroque parente coniuncti eorumque filii præferuntur vterinis id eſt, patre diuerſis: agnati igitur cognatis. Nec mirum, cum & conſanguineis eorumque filiis præferantur ex patre tantùm coniunctis, id eſt, matre diuiſis *Nouell 84.* & ſic agnati agnatis præferuntur, licet ſint eodem gradu. Idemque ſeruatur inter fratrum filios. nam fratris vtroque parente coniuncti filii excludunt fratris altero tan- F tùm parente coniuncti filios. Rurſus in hoc ordine venientium a latere, proximior, ſiue ſit agnatus, ſiue cognatus, vlteriorem excludit, & hereditas in capita diuiditur longè aliter quã in ordine liberorum. Excipiuntur tantùm fratrum iam defunctorum eodem iure coniunctorum filii, quos fratres non excludunt, ſed ſimul fratres ſuperſtites, fratrumque iam mortuorum filii defuncto ab inteſtato ſuccedunt, quaſi ſubierint in locum gradumque parentum: & ſuccedunt quidem fratrum filii in ſtirpes, non in capita: ſuccedunt, inquam, cum fratribus defuncti, non cum parentibus fratribuſque defuncti, ex hac Nouella: G ſed ex *No. 127.* ſuccedunt etiam cum parentibus fratribuſq; defuncti: cum parentibus, non item. Quòd ſi ſoli ſint fratrum filii, non parentes, non fratres, ſuccedunt in capita, vt docuimus *Feudorum 2. t. 11.* vbi & pleraque alia de ſucceſſionibus ab inteſtato adnotauimus, quæ in hunc locum transferri poſſunt. Id etiam notandum eſt, vltrà fratrum filios non eſſe repræſentationi locum. Soli fratrum filii repræſentant patres ſuos, adeò vt & ſi ſint tertio gradu, fingantur eſſe ſecundo, & præponantur patruis vel auunculis defuncti, qui ſunt eodem gradu. Ceteri cognati gradatim ſuccedunt & in capita, ſine diſcrimine ſexus, ſub- H lata lege Voconia, ſine diſcrimine agnationis & cognationis, ſublato iure XII. tab. & iure prætorio, quo agnati etiam vlteriores præferuntur cognatis. Illud animaduertendum eſt, tolli tantùm differentiam agnationis & cognationis in ſucceſſionibus ab inteſtato, & in tutelis legitimis, non in ceteris cauſis. Et tolli in tute-

in tutelis legitimis per conſequentiam, quia quò hereditas redit, eò & tutela peruenit, niſi fœminæ intercedant, aut minores xxv. annis. Ex fœminis tamen excipitur mater & auia, vt *Nou.* 22.27. Minores xxv. annis primus Iuſtinianus excluſit tutela legitima. Ante Iuſtinianum non excludebantur: & ideo in *l.* 73. *D. de diu. reg. iur.* ſexus muliebris excipitur, non minor ætas. Ius agnaticum & cognatitium hæc No. dicit, vt *No.* 84. & in veteribus libris *l. vlt. C. de leg. her.* ad iuris agnatici formam.

NOVELLA CXIX.

De donatione propter nuptias, vt ſpecialis ſit contractus, & de aliis capitulis.

PRimo capite, donationem propter nuptias ſpecialem facit contractum, qui non eodem quo ceteræ donationes, ſed proprio & ſpeciali iure cenſeatur. Donationem ſimplicem inſinuandam eſſe, ſi excedat D. aureos. Donationem propter nuptias non egere inſinuatione, nec ex parte mulieris, nec ex parte viri: quod ita emendat *Nou.* 127. vt egeat inſinuatione ex parte viri, id eſt quatenus pro rata donationis propter nuptias vir lucrum captat ex dote, non ex parte mulieris. Olim erat inſinuanda indiſtinctè, niſi collata fuiſſet in matrem f. minorem xxv. annis *l. minoribus Cod. de donat. ante nup. l. ſancimus §. alias verò C. de donat. l. vlt. §. Similis quoque Cod. de iu. dot.* Dos nunquam fuit inſinuanda *d. l. vlt. in princ.* licet veteres eam connumerarint inter donationes *l. vlt. §. 1. C. de don. ante nup.* non tamen eſt donatio ſimplex, ſed contractus. Donatio ſimplex neque eſt contractus, neq. pactum. hæc inſinuatur, coercetur, ſtrictius accipitur. contractus non inſinuatur. Ex Conſtitutionibus regum noſtrorum optimorum & feliciſſimorum & dos, & omnis contractus inſinuantur, vt falſitatis occaſio nulla ſit, longè melius quàm Leonis *Nouel. 50.* ne donatio quidem vlla inſinuatur, quę modò in ſcriptis habita ſit. *Secundum caput*, derogat legi Æliæ Sentiæ de manumiſſionibus, quę minorem xx. annis teſtamento ſeruum manumittere non ſinit: id permiſerat Iuſtinianus primùm maiori xvii. annis *§. vlt. Inſt. qui & quib. ex cau. man.* Hoc capite permittit mari xiiii. fœminæ xii. anno completo, id eſt ab ipſa ſtatim ætate qua teſtamentum facere poteſt. Nõ ergo [illegible] ſolùm manumittere minor xx. annis poteſt cauſa probata apud conſilium, ſed etiam teſtamento. *Tertium caput*, eſt de inſtrumentis ſiue chirographis, vt commemoratio in chirographo vno facta de altero chirographo, vim obligationis & iuſtæ petitionis non habeat, niſi id quoque chirographum proferatur, aut alia ratione debitum comprobetur, quod cõfirmat *l. vlt. D. de probat.* quam omiſit Accurſius, & alias citat quæ ſunt de exemplo alterius ſcripturę, de quo nihil hoc capite. Vt autem commemoratio illa nihil prodeſt, ita nec omiſſio nocet. *l. Lucio D. de obl. & act.*

Quartum caput, expoſui *Nou.* 23. *Quintum*, eſt de retractationibus, de quibus diximus nõnihil *No.* 82. 113. 115. A ſententia præf. prætorio non appellatur, ſed aduerſus eam retractatio poſtulatur intra biennium, poſtquam depoſuit præfecturam, & ei in ea dignitate ſucceſſit alter, oblato libello principi *l. 1. C. de ſent. præf. præt.* vel etiam (vt hac No. definitur) libello oblato præf. prætorio intra dies x. à tempore latæ ſententiæ, qui libellus didaſcalicus appellatur, nec neceſſe eſt omnino eum offerri præf. prætorio, cùm & præfectianis offeratur ritè, à quibus litium cauſæ introduci ſolent, & adſeſſoribus pręf. prætorio, quos vocat συμπόνους, malè Haloander collaboratores: rectè Vetus interpres, Conſiliarios: & ita innumeris locis adſeſſores ſiue conſiliarios, Græci modò συμπόνους, modò παρέδρους, συνέδρους, συμβούλους vocant, Latini etiam participes *l. 1. C. ſi rector prouinc. vel ad eum pert. l. 1. C. de cont. iud. l. 2. Cod. Th. de inc. nup.* Plautus Milite, *Socium tuorum conſiliorum & participem conſiliarium.* Et conſiliatores: vt filium Dei ſalutem certiſſimam hominum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, quem Sibylla σύμβουλον, vocat, Lactantius Conſiliatorem interpretatur 11. & IIII. Plinius 4. *epiſt.* In gerendis honoribus conſiliator & rector. & ſæpe in tranſlatione Veteris teſtamenti. In *l. 12. C. Th. de legatis*, à conſiliantibus: vt Horatius, *conſiliantibus diuis.* Tacitus 2. *Hiſt.* Redire omnes Bononiam rurſus conſiliaturi. Cicero 15. *ad Att.* Difficili ad conſiliandum legatione. Priſcianus *de praex. Rh.* Conſiliabantur de vrbe condenda. Sed ad rem. Poteſt etiam poſt x. dies offerri libellus didaſcalicus retractandæ litis cauſa: ſed ſi offeratur intra x. dies, non antè poterit ſentẽtia præf. præ-

A torio executioni mandari, quàm victor ſatiſdederit de re reſtituenda, ſententia reſciſſa, ſi poſt x. dies victor non ſatisdat.

Sextum caput, eſt de reſtitutione in integrum, quæ heredi minori xxv. annis datur abſtinendi cauſa, vt ſi hereditatem minus lucroſam adquiſierit *l. ait prætor. §. Sed & ſi hereditatem D. de minor. l. neceſſariis D. de adq. her.* Conſtituit autem Iuſtinianus, minore poſtulante reſtitutionem abſtinendi cauſa, vt euocentur ſolemnibus edictis, adhibeantur creditores hereditarii: qui ſi non venerint intra menſes tres, ſine periculo minori dabitur reſtitutio in integrum, idoneo loco depoſitis rebus he-

B reditariis, earumque inuentario publicè confecto. quod valde pertinet ad interpretationem *l. etiam ſi §. vlt. D. de minor.* *Septimum caput*, eſt de longi temporis præſcriptione. In rem actiones tolluntur vſucapione decennii inter præſentes, vicennii inter abſentes aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem. Quid ſi initio decennii bonæ fidei poſſeſſor præſens fuerit, tum deinde abfuerit, vt ſi præſens fuerit octennio, abſens biennio? Tum exigimus, vt quantum abfuerit temporis, tantum expleto decennio præſens poſſideat ad implendam vſucapionem. Aduerſus malæ fidei poſſeſſorem actiones in rem tolluntur præſcriptione

C xxx. annorum. & ex hac *Nou.* aduerſus bonę fidei poſſeſſorem, qui à malæ fidei poſſeſſore ignorante domino emit. nam ſi ſciente domino emit, ſufficit longi temporis poſſeſſio continua. *Octauum caput*, pertinet ad teſtamenta, quod expoſuimus *Nou.* 66. Nonum eſt de prædiis eccleſiaſticis, quod *No.* 7. *Decimum*, de lege Falcidia, quod *Nou.* 1.

NOVELLA CXX.

De eccleſiaſticis contractibus.

D ID eſt ſingulare in eccleſia maiore cP. & aliis religioſis ædibus quæ ſunt intra eam vrbem vel intra territorium eius, vt prædiorum ſuorum perpetuam emphyteuſim, vel etiam inuicem permutationem prædiorum facere non poſſint: quo reſpectu initio huius Nou. excipiuntur venerabilia monaſteria ſita intra eam vrbem vel intra territorium eius, quæ eodem iure vtuntur, quo vulgò ceteræ eccleſiæ ædesq; venerabiles. nam & prædiorum inuicem permutationem faciunt, & perpetuo iure emphyteutico conferre prædia ſua in alios poſſunt. Id etiam eſt ſingulare in eis, vt poſt contractam emphyteuſim cum fiſco, vel Imperatore, vel Republica, vel curia, vel cum alio venerabili loco, poſſint pœnitere intra biennium. Et vt locationes eorum non excedant annos xxx. cùm priuatorũ & publicorum fiant etiam in centenos, vt Hygenus ſcribit *lib. de limitibus*, in plures annos *l. ſi in lege §. vlt. l. qui fundum l. cum plures D. loca.* id eſt in plures quàm quinque. nam plerumque ſolebant in quinquennium fieri. Siculus Flaccus, Alii per ſingula luſtra locare ſoliti, alii in plures annos. Id quoque eſt præcipuum maiore eccleſiæ cP. vt nec poſſeſſionem alienare poſſit inutilem & publicis oneribus prægrauatam, & aliud *No.* 46. de dandis prædiis in ſolutum, aut vendendis fiſcalium tributorum diſſoluendorum cauſa. Cetera ſunt communia eccleſiarum omnium venerabiliumque locorum, quæ expoſui *No.* 7. Id tantùm omiſimus, non poſſe œconomos vel alios adminiſtratores vel cognatos aut adfines eorum vllo modo accedere ad locationem, vel emphyteuſim, vel ἀντίχρησιν rerum eccleſiaſticarum, vel emptionem, quibus caſibus venditio permittitur, eodem exemplo, quo nec tutor ad emptionem rerum pupilli, nec comes patrimonii, vel palatinus, vel patronus fiſci ad emptionem rerum priuatarum principis. Et ædificia vetuſtate collapſa nullius reditus, quæ vix ſumptibus eccleſiæ refici queant, perpetuę emphyteuſeos iure reficienda dari ſub tertia parte penſionis, quę ex locatione antequam ruerent, redigi ſolebant, vel ſub dimidia parte penſionis quæ poſt refectionem iuſtior eſſe videbitur. Illo igitur caſu remiſſo beſſe, hoc remiſſo ſemiſſe. Et non eſſe ratam traditionem prædiorum ſterilium & defectorum factam eccleſiæ, etiam ſi vt illa acciperet eccleſia ei fuerit certa pecunia adnumerata: quod etiam cautum eſt *No.* 7. [Ἐπὶ τῷ ποσῷ.] Hæc quantitas definitur *Nou.* 7. [Ἰνα ἐ[illegible] ἐνέχυρον.] Hæc pignoris lex vocatur ἀντίχρησις. [Ὀδησσοῦ καὶ Τόμων.] Tomos ponit Ptolomæus in Myſia inferiori & Odeſſon. Claudianus in Epithal. Palladii, *veteresq; Tomi mauortia matris Nobilitas.* [Τὸ κανών.] Pactum pro canone, vt *l. 3. C. de obſeq. pat. præſt.* & alibi ſæpe ſuffragium & μίσθωμα, pro eo quod datur ſuffragii & locationis cauſa.

NOVELLA CXXI.

De vſuris.

VSuræ ſupra duplum non debentur, id eſt, altero tanto ſorte amplius *l. ſi non ſortem §. 1. D. de cond. ind. l. 4. §. pro operis. D. de nau. fœ. & edicto 9.* quæ vetus lex eſt, vt docui *Obſ.* v. Et ne per retentionem quidem pignoris ſeruari poſſunt ſupra duplum *d. l. 4. §. nec pignora l. pen. C. de vſur. l. pretio. C. mand.* Vſuræ creditæ pecuniæ, quæ ex pacto peti non poſſunt, ſeruantur retentione pignoris *l. 4. & 22. C. de vſur.* non ita retentione pignoris vſuræ ſeruantur ſupra duplum. Item ex *hac No. & 138.* vſurarum ſolutiones, quæ fiunt per partes diuerſis temporibus, coaceruantur, & in duplum computantur, abrogata *l. 10. C. de vſur.* ex qua vſuræ ſolutæ per partes duplum excedere poſſunt. Excipiuntur tamen *No. 160.* quæ annui reditus, quàm vſuræ ſpeciem habent, vt in ſpecie propoſita. Reſp. ex legatis collectam pecuniam & relictã in opera publica, vel calefactiones balnearum ita collocauit, vt pro ea quotannis certus reditus certáve intributio Reip. penderetur. Hic reditus perpetuò debetur quandiu ſortem qui acceperit non reddiderit, nec ſi ad duplum peruenerit, finitur. Species autem huius Nouellæ hæc eſt: ſors erat D. aureorum 1 vſurarum nomine ſoluti ſunt primum DCCCCLXVII. deinde LXXII. tum X. In ſumma DCCCCXLIX. Debitor adhuc paratus eſt ſoluere LI. vt perficiat M aureos, quæ ſumma duplum efficit. Liberatur & ſorte, & vſuris. Et verba quibus Latinè olim hæc Nou. expreſſa fuit, quæ nondum quiſquam viderat hac ætate, quantumuis licet anteriore magis magisq; clara, vidit & inuenit Petrus Pithœus, delicium & flos veteris nouæque prudentiæ iuris, & quod caput eſt fidei & probitatis ſpecies lumenq; verum, & hæc ſunt, IMP. Iuſtinianus A. Arſilio. Quidam mutuatus ab aliquo D. aureos ſoluit aliquam quantitatem vſurarum, quaſdam autem debens, cautionem emiſit in DC aureos. Quoniam aũt omnis ſolutio ad DCCCCXLIX aureos peruenit, & creditor dicebat totum in vſuras ſolutum fuiſſe & exigebat DC. qui cautione continebantur, Ait lex, Si reliquos LI. ſoluerit, vt debitum duplicetur, nihil aliud exigetur, quamuis veteres dixerint tunc ſupra duplum nõ competere debitum quando nulla ſolutio in medio contigit. DAT. XVIII. KAL. Maias CP. Beliſario V. C. Coss.

NOVELLA CXXII.

De diſpoſitione artificum.

HÆc Nouella integra extat inter edicta Iuſtiniani, vt agricolæ, nautæ, artifices, negociatores pretii mercedisve nomine plus more veteri non exigant. Auxerant pretia impensò mercedesque, adeo vt coactus fuerit Iuſtinianus veterem morem reducere, & occurrere cupiditati eorum: qui ad hæc præcipit architectis, menſoribus, aliisque operum æſtimatoribus, ne pluris operas æſtiment, quàm vetus mos ferat, & ne etiam quiſquam pluris emat conducatve: & huic rei indicit pœnam tripli. Æquiſſima Conſtitutio, cuius epitome ab Haloandro edita ex Theodoro vitioſa eſt, illo loco τῶν [illegible]. legendum enim eſt τῶν [illegible]. In edicto 6. id eſt in *hac N.* peſſimè [illegible] quidam interpretantur ludos literarios, cùm eo nomine potius ſignificentur conuentiones ſiue conuentus hominum & mercatus.

NOVELLA CXXIII.

De epiſcopis, & clericis.

PRior fuit *No. 6.* cuius mentio fit initio huius. Hæc pertinet ad Codicis titulum *de epiſ. & cler.* illa ad tit. *de ſacroſ. eccl.* & vt hic titulus in Codice prior illo, ita meritò No. illa hanc præceſſit. At quod attinet ad ea quæ hac continentur, quoniam pleraque vel iam expoſita ſunt ſuprà variis locis, veluti *No. 5. 6. 22. 57. 67.* vel nulla indigent expoſitione, ſeligam tantùm locos eos in quos quod adnotemus erit aliquid. Locus vnus eſt, quo demonſtratur primum presbyterum & archidiaconum in eccleſia pecuniæ diſtributionem habuiſſe: & ob id No. Maioriani *de epiſ. iud.* archidiaconus multam inferre iubetur ei quem fecerit clericum epiſcopus inuitum, & Prudentius Laurentium, quem primum è ſeptemuiris vocat, id eſt, archidiaconum (nam VII. tantùm diaconi initio fuerunt) votas opes diſpenſaſſe ait: & idcirco induſtrium in eo Hieronymus & Sidonius requirunt. Hieronymus Euagrio, Diaconi eligant de ſe quem induſtrium nouerint, & archidiaconum vocent. Sidonius. Domnulo, Archidiaconus in quo ſeil gradu ſeu miniſterio multum retentus propter induſtriam. Alius eſt locus, quo declaratur epiſcopos & monachos tutores vel curatores fieri non poſſe: clericos vnam tutelam legitimam ſuſcipere poſſe: quod ita accipiendum eſt vt tamen inuiti eam non ſuſcipiant *l. generaliter C. de epiſc. & cler.* Teſtamento tutores eos dari concilia vetant, vt Cyprianus ſcribit I. *Epiſtolarum.* Sequitur, vt non poſſint etiam epiſcopi, vel clerici, vel œconomi, id eſt, diſpenſatores pauperum priuatis negociis occupari, non ſuſceptores vel exactores tributorum fieri, non conductores vectigalium vel alienarum poſſeſſionum, nec actores, aut procuratores, aut fideiuſſores. quod congruit cum *Chalced. ſynodi c. 3. & Carthag. c. 16. & No. Leonis 86.* & exemplo militum comparatum eſt, *No. 116.* Et eodem exemplo monachi non poſſunt exheredari ex *hac Nou.* hoc enim etiam in militibus olim obtinuit *l. filiusf. D. de lib. & poſt.* Et clerici quaſi caſtrenſe peculium habent. Alio loco oſtenditur epiſcopos ad teſtimonium dicendum in ius vocari non poſſe. Nec honore, nec legibus, inquit *l. 7. C. de epiſc. & cle.* id eſt nec volentes nec inuitos. ſed domum mitti, vt fit *l. 2. §. ſin autem C. de iureiur. prop. cal.* Aliud eſt in clericis *l. 8. C. de epiſ. & cler.* Sequitur de epiſcopis vagantibus & deſerentibus eccleſias ſuas, de quibus eleganter Syneſius, [illegible] Eſt alius locus, quo epiſcopis & clericis interdicit aleæ luſu. eſt enim [illegible] alea ludere, vt *lib. 60.* βασιλικῶν *tit. de aleatoribus*, aleatorum ſuſceptor eſt [illegible]. Moſchopulus [illegible]. Suidas, [illegible] Deeſt autem hac de re Conſtitutio Græca in *tit. C. de epiſc. & cler.* cuius ſententiam retulit Photius *Nomocanonis tit. 9. c. 27.* Eſt & alius locus de tollendis duplicibus monaſteriis, quæ tolluntur etiam *Nicena 2. cap. 20.* & epiſtola Cypriani quadam, & Conſtitutione Græca Iuſtiniani, quæ deſideratur in Codice eodem titulo. Et alius, de his qui præferunt cruces in publicis rogationibus, quas λιτὰς vocat, litanias *l. 3. C. de heret.* [illegible], *No. 67.* inuentum recens Mamerti in Gallis. Et alius ſingularis de condicione legatorum, vel inſtitutionum, vel donationum, ſi ſine liberis deceſſerit, vel ſi nuptias non contraxerit, vt ſacerdotio vel clericatu expleatur. Itaq; ſtatim poſt ſacerdotium legati petitio eſt. Contrà hic locus oſtendit hanc condicionem, Si liberos ſuſceperit, Si nupſerit, vel Cùm nupſerit, remitti ei qui monachiſmum, vel clericatum præoptauerit, & ideo legati ſtatim petitionem eſſe, & ſubſtitutionem precariam extingui, ſi ſub condicione contraria oneratus ſit fideicommiſſo, niſi in redemptionem captiuorum, vel exhibitionem pauperum ſubſtitutio fideicommiſſaria concipiatur, quod eſt ex *l. 52. C. de epiſc. & cl.*

NOVELA CXXIIII.

De litigatoribus.

EX S.C. iurabant olim litigatores (vt Plinius ſcribit v. *Epiſt.*) priuſquam agerent, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe: & pariter ex primo capite huius Nou. iurant nihil ſe iudicibus aliisve perſonis patrocinii cauſa dediſſe, cauiſſe, præter quam honoraria aduocatis, & ſportulas executoribus, quod iteratur in cauſa appellationis, & præſtatur etiam in conſiſtorio principis. Iurat autem præſens litigator præſente iudice, abſens præſente aduerſario & officialibus quibuſdam iudicis, & interdũ aduerſario non præſente. Abſens id eſt, qui in forum non venit. Multæ enim ſunt cauſæ ob quas domum mittitur ad iuſiurandum præſtandum, vel ob dignitatem perſonæ, vel ſi valetudine impediatur in iudicium venire *l. ad perſonas D. de iureiur.* Ad epiſcopos domũ mitti debet ex Nouella ſuperiori, & ad matronas *l. 2. §. ſin autem C. de iur. prop. cal.* quæ & proprium hoc habent ex *hac Nouella*, honeſtiores ſcilicet & verecundiores, vt ſolos officiales in domum admittant, non aduerſarium. Qui abeſt longius, in alia prouincia iurat apud acta præſidis prouinciæ, vel defenſoris ciuitatum. Per procuratorem non iuratur. Contumacia nolentis iurare coercetur damno litis. Et qui fatetur ſe pecuniam dediſſe vel cauiſſe, ſi hoc probauerit, venia datur, & punitur is qui accepit, cuive cautũ eſt. Si non probauerit, coercetur, ſi modò & is cui dixerat ſe dediſſe purgauerit ſe iureiurãdo. Periuriũ ex hac cauſa punitur, i. ſi falsò iurauerit,

ſe non

ſe non dediſſe, dummodo probetur intra menſes IIII. à die ſententiæ. Additur etiam hoc iuſiurandum præſtari à tutoribus & curatoribus, qui pupillorum vel adoleſcētium nomine litigant, ſine periculo tamen minorum: quod & de iureiurando calumniæ proditum eſt *l. 2. §. quod obſeruari Cod. de iur. prop. cal.* eo-dem eo iureiurando adfici, quomodo & Suetonius loquitur in *Caligula*. Vt omnibus ſacramentis adficerentur. Sic libri veteres. Ratio vtriuſque eſt euidens, quòd tutores & curatores de calumnia & de data pecunia, id eſt de conſcientia ſua liquido iurare poſſint ex animi ſui ſententia, quæ ceſſat in iureiurando in litem *l. 4. D. de in lit. iur. Secundum caput huius Nouel. eſt de ſportulis apparitorum ſiue executorum*, de quo dictum eſt ſatis *Nouel.* 8. 17. 86. *Tertium eſt de referendariis ſacri palatii*, de quibus *Nou.* 10. & hoc quidem capite confirmatur Iuſtini & Iuſtiniani Conſtitutio quædam, qua cauetur, vt iuſſiones principis ſcriptæ vel non ſcriptæ, omnimodo iudicibus per referendarios inſinuentur, nec fides habeatur iudici ſolo, qui ſententiis ſuis admonitoriis adſcripſerit, ſe iuſſione principis ſine ſcriptis habita aliquem exhiberi vel duci iubere. & eam Conſtitutionem Iulianus teſtis eſt fuiſſe poſitam *lib. 1. Codicis*. Eam verò hæc Nouella confirmat, & præterea declarat, referendariis eſſe tantùm ius referendi deſideria ſupplicum ad principem & inſinuandi iudicibus ſacras iuſſiones: cauſis eos ſe immiſcere non poſſe, vel prehendendo litigatores, vel ſatiſdationem exigendo, vel adigendo eos ad pactionem vel tranſactionem aliquam.

NOVELLA CXXV.

De iudicibus.

HAc Nouella tolluntur relationes iudicum, quæ ſuperioribus comprobatæ ſunt 113. 115.

NOVELLA CXXVI.

De appellationibus.

PErtinet initium Nouellæ ad *l. præcipimus Cod. de appellat.* ex qua appellationum cauſæ porrectarum aduerſus ſententias ſpectabilium iudicum, veluti proconſulum, vel aduerſus ſententias iudicum delegatorum à principe, non diſceptantur, vt ſolebant, à principe ipſo in ſacro conſiſtorio, Senatu præſente, ſed à præf. prætorio, & quæſtore palatii, eo ordine, inquit, ea obſeruatione, iiſdemque temporibus, quibus in ſacro conſiſtorio lites finiuntur. Quæ verba ita accepta ſunt, vt formulas eaſdem, ritus eoſdem adhiberent, ac ſi princeps adeſſet, habitu etiam auguſtiore, quaſi præſente principe litigatores, vel aduocati, vel apparitores vterentur, veluti campagis, vt Iuliani interpres ait *No.* 20. qua voce vtuntur Capitolinus & Pollio, pro calceamento tegio. Præf. prætorio & quæſtor quaſi principes ita pronunciarent, *Noſtra pietas*, vel *Noſtra ſerenitas decernit*, &c. quod *hac Nouella* vetat. Cetera pertinent ad *l. vlt. §. illud Cod. de temp. ap.* Ex *d. §. vlt.* appellator ſi litem apud iudicē appellationis inchoauerit ſuo tempore, deinde deſtituerit, ſilentio anni, vel ad ſummum biennii, ſententia prioris iudicis ipſo iure confirmatur. quod ita emendat *No. 49.* vt non ſolo tempore confirmetur, ſed cauſa cognita & pronunciatione iudicis ad quem appellatum eſt ſub finem biennii, inſtante eo qui vicit priore ſententia. Hoc rurſus ita recantat modò, vt appellatore qui cauſam appellationis inchoauerat intra legitima tēpora, quæ fatalia vocantur, deſtituente litem, expectetur tantùm is quoad exierit petendæ reparationis tempus. quod eſt trium menſium *l. 2. Cod. de temp. app.* tum deinde cauſa cognita rectè & ordine, non præcipitanter de lite pronuncietur, non expectato vel obſeruato fine biennii. Ex parte quoq; victoris ſi abſit, appellator autem adſit finitis fatalibus diebus, proculdubio lis cauſa cognita definienda eſt, & quidem ſine dilatione vlla. Adiicitur in *hac No.* vt iudex à quo appellatur, intra XXX. dies edat acta litigatoribus, quod eſt ex *l. iudicibus C. de appell.* quæ lex adiicit, Cum ſua relatione. Hæc Nou. Cum ſua ſubſcriptione. Subſcriptiones non erant nudæ nominis appoſitiones, ſed & is qui ſubſcribebat, cui rei ſubſcriberet adnotabat.

NOVELLA CXXVII.

De ſucceſſione filiorum fratris, & de inſinuatione donationum propter nuptias.

VT fratrum præmortuorum filii inteſtato ſuccedant cum parentibus fratribusque defuncti, emendata *No.* 118. Vt donationes propter nuptias ſi excedant D aureos ex parte mariti ſine inſinuatione, non pareant ei æquale lucrum ex dote in caſum mortis vxoris vel iniuſti repudii, ex parte vxoris, vt valeant etiam ſine inſinuatione *No.* 119. Vt coniunx ſuperſtes, qui abſtinet ſecundis nuptiis, extantibus liberis, in lucris nuptialibus veluti pro caſtitatis præmio habeat virilem portionem pleno iure, vt eadem ſit viri pœna & vxoris, qui auctor fuerit iniuſti repudii, quod expoſuimus *Nouella* 22. & pleriſque aliis locis. Igitur tota hæc Nouella pertinet ad emendationem ſuperiorum.

NOVELLA CXXVIII.

De actione publicorum tributorum.

INitio cauetur, vt Iulio vel Auguſto menſe apud acta præf. prætorio cuiuſque diœceſeos inſinuetur deſcriptio tributorum ſequentis anni vel indictionis, atque inde edatur cuilibet poſtulanti, qua quidem declaretur quantum quamque prouinciam vel ciuitatem inferre oporteat iugorum vel centuriarum nomine, ſecundum morem regionis, in auro, argento, ſpeciebus, vel annonis, & quæ etiam ad ærariam rationem æſtimet ſpecies, quoniam plerunque collatoribus adærantur: item quæ declaret, quid in arcam præfectorum inferendum ſit, quid inſumendum in militares vel alios vſus. Mittitur hæc deſcriptio à præſ. prætorio præſidibus in diuerſas prouincias *l. vlt. C. de can. larg. tit.* Mittitur initio cuiuſque anni ſiue indictionis, & à præſidibus proponitur in ſingulis ciuitatibus. Significat autem hoc loco indictiones incipere à menſe Septembri, vt *l. vlt. C. de an. & trib. l. 1. C. de mil. veſ.* Hic ordo ſi non fuerit obſeruatus, damnum fiſco præſtari à præf. prætorio, & præſidibus, & tractatoribus cuiuſque prouinciæ, prouinciales ipſos nihil damni facere, ſi ignorantia deſcriptionis tributorum, modum legemq; in ea adſcriptam in tributis ſoluendis minimè ſeruauerint. Species inferendas eſſe ſtatim initio indictionis, pecuniam diuiſis penſionibus. Quod ſequitur, eſt de apochis publicis, qua forma fieri debeant à ſubſcriptoribus publicorum tributorum. Ex his alias facit particulares, alias plenarias. Plenariæ ſunt totius debiti apochæ generales. Eodem ſenſu forſitan plenaria dicitur *in edicto de Alexandr.* Gregorius plenariam munitionem dixit *4. Epiſt.* His adiicit, deſiderantibus poſſeſſoribus cenſualem proferre debere tabulas publicas, ex quibus diſcant debitorum ſiue reliquorum modum: quod & *No.* 17. cauetur, & congruit cum *l. 2. C. de diſcuſſ. l. 4. C. de fide inſtr.* Sequitur vt poſſeſſores ſuo periculo non nominent ſuſceptores aurariæ functionis, ſed vt pro more regionis vel præſides, vel curiales, vel exactores, vindices, canonicarii, aurum quod infertur ſuo periculo ſuſcipiant & tranſmittant, vel erogent. Vindices Anaſtaſius creauit, & oppoſuit iniquis exactionibus curialium, adempta curialibus exigendi facultate, vt Euagrius ſcribit: de quibus & *No.* 38. & *No.* 134. vt eis manum porrigant præſides, & cohortales, & vt quibus in regionibus vindices non fuerint, exactionis periculum ad præſides redeat. Canonicarii, ſunt palatini, qui mittūtur in prouincias ex ſcrinio canonum ad exigendos ſolemnes titulos fiſcales, & mittuntur vel à Comite domorum, aut præpoſito ſacri cubiculi. *No.* 30. vel à Comite priuatarum, vt eſt in formula Comitiuæ priuatarum Caſſiodori, Canonicarios dirigis. Scriniarii dicuntur *Nou.* 134. 147. De his No. Maioriani *de indul. rel.* Nunc canonicarios (inquit) ſuperioris militiæ auctoritate terribiles, & in prouincialium viſcera & damna ſæuientes. Et paulò poſt, Ne vlterius canonicariorum venalis improbitas publicis fortunis inferat priuatisque diſpendium, veteri more reuocato, prouinciarum rectores celebrandæ exactionis ſumma reſpiciat. De his etiam eſt *l. vl. C. de exact. trib.* vt poſt canonicarium in prouinciam cōpulſor mittatur, quod hæc No. prohibet, abolito compulſorum nomine. Nam (vt Valentinianus ait in Nou. *de ind. rel.*) ſi vtilis publico eſſe nō potuit qui ante perrexit, ſuperfluum eſt ire alterum æquè prouincialibus obfuturum. Sequens caput eſt περὶ ἐπιβολῆς, id eſt quando ſteriles agri fertilibus imponantur, quod onus fuiſſe τῶν ἐπιμελῶν καὶ δεινῶν χωρίων, & Iuſtiniani tempore potiſſimum inualuiſſe, Suidas ſcribit: qua de cauſa & multæ de eo Iuſtiniani conſtitutiones nouæ, vt 17. 166. 168. & hæc, ex quibus obſeruauimus quodam loco in definitione ἐπιβολῆς ab Harmenopulo tradita, pro ἀνεπιλέκτων legendum eſſe ἐπιλέκτων. Et ἐπιλέκτους quidem vocat eos qui ex eis bonis quæ ſimul in cēſum relata inueniuntur, prædia poſſident. Fieri enim poteſt vt bona

quæ vnius cum essent, tabulis censualibus iuncta sunt, postea distrahantur in plures, ac tum si quod vni obuenit prædium fortè deficiat, nequid censui depereat, imponi debet alteri. Qua de causa in Codice post titulum *de censibus*, datur titulus, *De omni agro deserto*, & quando steriles fertilibus imponantur, ὁμοδούλους vocat eos qui ex eis bonis quæ eidem domino seruiunt, possident bona, quasi Conseruos agricolas, vt Sozomeno ad finem noni ὁμοδούλους τῷ ἀγρῷ, est Agricola qui eidem cum aliis domino seruit. & ad hos etiam defectorum desertorumq; prædiorum onus redit, itemq. ad ὁμοχώρους, id est, eiusdem territorii possessores, vt dixi *No.* 17. Et hoc quidem capite Iustinianus iubet vt ex eo tempore prædiorũ defectorum tributa quis agnoscat, quo sibi prædia imposita fuerint, non præteriti temporis tributa, vt *l. vlt. C. de censib.* licet aliàs possessor, puta qui emit, vel ex legati causa accepit, tributis præteritis obligetur *l. Cum possessor. §. vltimo. D. de censib.* Et vt ea impositio siue adiectio (vetus interpres superindictionem vocat) decreto fiat præsidis prouinciæ, saluo prouocationis remedio: & vt fiat cum omni iure suo, cum mancipiis, & peculiis, & pecoribus, & fructibus, & enthecis, & omni alio instructo & instrumento agri. Enthecas Haloander dotes prædiorũ interpretatur ex *l. 2. D. de instruct. & instru. leg.* id est instrumenta & ferramenta agri causa reposita *l. fundus mensa. §. vlt. D. de leg. 3.* & Columella 1. *ca.* 8. & ita Libanius, quicquid pecuniæ seponunt mensarii, Atticos vocare entecham. In l. Rhodia alio sensu entheca est, Onus impositum naui. Leontius *in Ioanne Eleemone*, Nauclerus emit enthecam, id est. Onerauit nauem emptis mercibus. Augustinus *ad fratres in eremo.* Enthecam nobis habere non licet: rationes afferens à se amissæ hereditatis nauicularii, è quibus & illa placebit quam priorem attulit, si fuerit emendata. Nauiculam (inquit) nolui esse Ecclesiam Christi, legendum, Nauiculariam. Et paulò post, Homines ad tormẽta daturi eramus, vt de subuersione nauium secundum consuetudinem quæreretur. quod postremum pertinet ad *l. 3. C. de naufr.* Instructi autem & Instrumenti differentia nota est. Latior instructi appellatio, vt ecce, Pecora pascendi causa parata, vt ex eis fructus capiatur, instructo continentur non instrumento: supellex, instructo, non instrumento. Ad hæc sciendum est, species illatas à prouincialibus, vel ad arcam præf. prætorio trãsmitti, vel consumi in prouincia ipsa, & transmitti sumptibus prouincialium, quæ ἐγγενὴ & ἀδιαπέμπτα vocat, vt *l. vlt. C. de discus.* & pro eis quæ consumuntur in prouincia ipsa, cùm non transmittantur, nec absurdè ἀδιαπέμπτα exigi. Deinde constituitur, ne exactores vel canonicaru missi in prouincias, aliter admittantur, quàm si mandatum & delegationem suam præsidi insinuauerint, quod confirmat *l. vlt. C. de execu. & exact.* Et adiicit Iustinianus idem seruari oportere in priuatis exactionibus, vt scilicet procurator creatus exigendi debitoris causa, non aliter admittatur, quàm si iudici mandatũ insinuauerit: quæ fuit sententia Placentini, de qua Accursius disputat in *l. non solum §. 1. D. de procu.* nisi contentus sit reus cautione de rato, vel nisi sit procurator ex eis personis, quæ etiã sine mandato alieno nomine experiri possunt: quod verissimum esse arbitror, & malè Accursius hunc locũ coangustat ad executorem rei iudicatæ: & pro Placentino fortissimum argumentum ducitur ex *l. exigendi. C. de procur.* Additur in *hac Nou.* ne exactor publicorum tributorum priuatis exactionibus occupetur: id est, ne suscipiat procurationem alienæ litis, & ne debitorem debitoris publici aliter conuenire possit, quã si debitor publicus soluendo non sit *l. 3. & 4. C. quan. fis. vel pr. l. 3. §. multa. D. de iu. fis.* Exigit debitorem debitoris fiscalis iure tacitæ hypothecæ. Excutit prius debitorem principalem, quia fiscus electionẽ non habet *l. 1. C. de conf. deb. l. moschis. D. de iu. fis.* Sequitur: ius asyli non dari censualibus vel tabulariis aduersus eos, qui de illorum fraude & malitia queruntur in exactione tributorum: sicut vicissim & tributorum debitoribus dictum est ius asyli non dari. *No.* 17 Prohibentur clarigationes, vt *l. 4. C. de exec. & exa. l. 16. C. de om. agro des. Nou.* 52. & specialiter ne dominus pro colono vel adscriptitio suo conueniatur, vt *l. 4. C. de agr. cens. & col.* Prohibentur iniquę mensuræ & pondera. qua de re est *l. 9. & l. vlt. C. de suscep. l. pen. C. de def. ciu.* In *l.* 9. publicè deponi iubentur: *hac No.* in æde sacra. Specierum mensuras & pondera tradi à præf. prætorio, auri, argenti, æris, à Comite largitionum. ex quo conicere possis quid arcæ præfectorum, quid ærario inferri consueuerit. Id quoq; colligendum ex *hac Nouella*, exactores publicorum tributorum etiam tractasse pecunias ci-

A uiles, deputatas scilicet annonis ciuilibus vel operibus publicis, vel salariis professorum aut medicorum. nam & principes eas sibi quodam modo vindicabant *l. 2. Cod. de pet. bon. sub.* sed non boni. Collectas autẽ pecunias iubentur statim curatorib. Reip. prestare, sine vlla deminutione vel sportularum, vel descriptionum specie, vt *l. vlt. C. pub. lat.* Curatores Reipub. (qui & patres ciuitatum appellantur) & curatores operum, vel curatores emendi frumenti, quos σιτώνας appellant, creari decreto episcopi & primorum ciuitatis, id est locupletiorum, vt *l. vlt. C. vt nem. lic. in coemp. sp.* Et sanè tota hæc Nou. est veluti summa breuis &
B retractatio Constitutionum Codicis *de iure fisc. & popul.*, sicut *No.* 123. de episcopis & clericis, *Nou.* 22. de nuptiis ac repudiis. Deniq; hæ tres Nouellæ, veluti libelli tres. Hi porrò administratores rerum ad ciuitates pertinẽtium rationem reddere debent episcopo & quinque primis ciuitatum, nec potest mitti discussor alius rationum (quẽ logothetam propriè Iulianus vocat) à præf. prætorio, vel comite largitionum aut priuatarum, vel præside: hoc enim sibi reseruat princeps. quod etiam est ex *l. vlt. C. de discus.* Et nominatim discussio harum rationum interdicitur scriniariis operum, qui scilicet erant sub præf. prætorio. *l. vlt. C. de*
C *num. act. & chart.* Cætera quę continentur *hac No.* sunt de præsidibus prouinciarum. Et hoc in primis, ne idem sit in prouincia & præses, & vicarius præf. prætorio, vel magistri militum. Alii sunt vicarii præf. prætorio, alii magistrorum militum. *Nou.* 26. Idem & de exactore publicorum tributorum cauetur, & generaliter, ne vicarius præf. prætorio vllus constituatur, nisi ex adnotatione principis expeditionis tempore ob negotium copiarum, quod repetitur *No.* 134 excepta Osroena prouincia, & Mesopotamia. Idemq; præsidibus iniungitur, ne vllos sibi vicarios constituant, vt *No.* 8. in qua etiam quod in hac de non mittendis
D latrunculatoribus, & de 52. diebus exposuimus. Quod verò pręterea, ne præsides angariis aliisve muneribus prouinciam onerent, idem est *Nou.* 17. 134.

NOVELLA CXXIX.

De Samaritis.

L. *Ex pen. C. de heret.* Samaritas ait non absimiles esse Montanistis. In *Nouel.* 144. eis exprobrantur sabbatha: manarunt enim ex Iudæis. Fecerat eos Iustinianus intestabiles, & iura legitimarum hereditatum & rerum suarum administrationem,
E quasi dementibus ademerat. *Hac Nouella* restituit administrationem rerum, & testamenti factionẽ, & hereditates legitimas, ita tamen, vt si Samaritano intestato plures sint agnati eiusdem gradus ex quib. alii sint Christiani, alii Samaritæ, Christiani Samaritas prorsus excludant, resipiscẽtibus portionem suam reddant, detractis fructibus medii temporis, vt *No.* 115. Testamẽto autem si plures sibi Samarita heredes scripserit, alios Christianos, alios Samaritas, vt Samaritæ sextantis tantùm capacitatem habeant reliquum Christianis accrescat: nisi quis forte (inquit) Christianis ex eis bonis (quæ scilicet relicta sunt Samaritis) le-
F gata relinquat, quod ita declaro: Samarita duos filios habet, vnũ Samaritam, alterum Christianum: vtrumque heredem scribit ex æquis partibus. Non stabitur iudicio defuncti (neque enim singuli semissem ferent) sed Christianus dextãtem habebit, Samarita sextantem. At finge, à Samarita, quem heredem instituit ex semisse, pater Christianis legauit quantum efficit bes portionis ei adscriptæ, id est, ad finem vnciarum quattuor. Hoc casu Samarita solidum semissem capiet, quod cõgruit cum iudicio prudentum, qui incapacem oneratum legatis capacibus præstandis non repellunt. *l. cum ei qui. D. de leg. 2. l. cogi §. his qui solidum.*
G *D. ad Trebel. l. si fides mea. D. de leg. 3.* loquuntur omnes de incapaci pro parte. nam is qui in totum incapax est, propter legatarii aut fideicommissarii personam, non admittitur. Ille facilius solidum capit, quia non est omnino incapax. Accursio tamen idem & in eo qui nihil capere potest, esse statuendum videtur. Monetur *l. 1. §. sed si legatum Cod. si quis aliq. test. proh. l. legatarios. D. de excus.* quæ de indigno sunt, non de incapaci. Indignus legatum capit propter fideicommissarium. Hereditatẽ indigno eripit fiscus, cum onere fideicommissi, fiscus lucratur quadrantem. Legatũ non eripit, quia nihil lucraretur. id enim restitueret
H fideicommissario statim. Legatum autem in totum incapaci relictum, pro non scripto est, & apud heredẽ remanet sine onere fideicõmissi, quia & fideicommissum pro non scripto est, idémque in hereditate iuris est relicta incapaci. Trãsit .n. in heredem legitimum sine onere. Hanc autem Nouellam postea Iustinus successor

successor Iustiniani abrogauit *Nou.* 144. Fisco vocato, exceptis tantum agricolis Samaritis, quibus beneficium huius Nouellæ conseruauit, ne cultura agrorum cessaret: quin & in successione eorum deficientibus cognatis, fisco dominum præferri voluit, qui & pro eis solet fisco tributa soluere. *l. 4. C. de agr. cens. & col.* Præterea Iustinus interdicit Samaritis militia omni & curatione publica, vt generaliter omnibus hæreticis. *Nou.* 109. & aduocatione, & adsessura, & rhetorices professione ac institutione adolescentum: & pœnam grauissimam irrogat Samaritis, qui post sacram lotionem redeunt in pristinum errorem: & inde quidem generaliter pupillorum & eorum qui non ita dudum facti sunt puberes, baptisma probat, etiamsi nulla præcedat catechesis, cuius nimirum capaces non sunt. Maiores natu non admittit ad sanctum baptisma, nisi biennio auditores siue catechumeni fuerint: & in extremo decernit, vt seruus Christianus Samaritæ venditus, continuò liber fiat: quod & de vendito Iudæis primus Constantinus constituit, auctore Eusebio. Constantius fisco vindicari voluit, auctore Hermia & Cedrino, & extat vtriusq; lex in Codice Theodosiano. In Iustiniano Codice, si fuerit circumcisus, & rem gestam detulerit, hoc solo casu pro præmio delationis libertatem consequitur tit. *Ne Christ. man. hær. vel Iud. vel pag.* &c. in quo desideratur constitutio Græca, quæ idem constituerat de Christiano mancipio vendito hæreticis aut paganis. Legendus Gregorius *Epist.* 3. *c.* 21.

NOVELLA CXXX.

De transitu militum.

INitio constituitur, vt expeditionis tempore delegatores sint certi qui prouideãt annonæ militari. Delegatores vocat, quos Harmenopolus legatarios. *Epit. 6. tit. 14.* ex eparchicon libris, dum ad curam eorum pertinere dicit, vt eos qui in annonæ penuria inuectas species supprimunt & flagellant, præfectis prætorio deferãt, sicut ex libris βασιλικῶν idem ad finem 4. *Epit.* chartulariis, & tribunis siue prioribus numeri, quos solos nominauerat *No.* 117. adiungit legatarios, id est, delegatores. hi sunt qui prouident copiis militaribus, Optiones qui erogant. *l. 9. C. de exact. trib. l. 3. C. de ap. pub.* & in Basilicis ad *l. 1. D. de mun. & hon.* Optio militum pro diuisione annonæ. His hæc No. pro salario dat 15. partem copiarum, sicut & aliarum rerum susceptoribus certa pars datur. *l. 9. C. de suscept.* & adiicit eos collatoribus annonæ militaris recauta facere, id est, Apochas. Augustinus de cura pro mortuis. Vbi esset recautum quo illa cautio vacuata fuerat. Suidas, Recautum, species apochæ. Et sic dicemus Recauere pro cautionem soluere, vt Repignerare, pignus dissoluere. Cautio est obligatio: Recautio, obligationis dissolutio. quæ vt dixi *Nou.* 72. veteri interpreti est de suscepta, id est, Securitas de suscepta pecunia, vt opinor, ex *l. 4. C. de col. fun. pat. lib. 11.* Et quod ex recautis apparuerit possessores contulisse, id eis reputatur in tributa quæ debent, vel debituri sunt: vel redditur ex communi canone totius prouinciæ, vel ex arca præf. prætorio cuiusque diœceseos. Et si fortè optiones vel duces recauta non fecerint, tum apud episcopum & præsidem siue defensorem ciuitatis satis erit inter acta deponere possessores quantum in alimoniam exercitus impenderint: & actorum non minor erit fides, quàm recautorum. Nihil verò præterea milites aut fœderati à possessoribus exigere possunt vel cœnaticorum, vel introituum nomine, vel quo alio titulo commentitio. *l. 3. Cod. de erog. milit. an.* nihil nomine ἐπιδημητικῶν vt *Nou.* 134. *l. vlt. C. de metatis*, nihil etiam adærationis nomine, id est pretia pro annonis. *l. 7. C. de erog. mil. an.* quam adærationem hæc Nou. ἀπαργυρισμὸν vocat. vt *Nou.* 43. Adærationem debuit vertere, non Concussionem exactæ pecuniæ. *De metatis*, id est, hospitiis præbendis militibus, hoc etiã cauetur *hac Nouella*, vt principales partes ędium dominis siue inquilinis reseruentur, vt *l. 2. C. de metat.* Et aduersus violatores huius constitutionis pœnas inducit non tantùm delegatoribus, sed etiam militibus, & metatoribus, & præfectis, tribunis, comitibus, siue quo alio nomine vocentur duces exercitus. Coercentur etiam præsides prouinciarum, qui cum ducibus paciscuntur, & agunt vt itinere deuio per diuersas ciuitates exercitus euagetur. De fructibus conferendis ob transitum exercitus, est *l. 27. D. de vsufr.*

NOVELLA CXXXI.

De ecclesiasticis canonibus, & de fideicommissis, & orphanotrophis.

A HAc Nouella confirmantur canones sacri, id est, quatuor synodi œcumenicæ & prærogatiuæ, priuilegia, salaria ecclesiis concessa, vt *l. 12. C. de sac. eccl.* Confirmatur immunitas sordidorum & extraordinariorum munerum, inter quæ non numerantur instructiones reparationesq; pontium vel itinerum, *l. pen. C. de priu. do. Aug. l. 5. & 7. C. de sac. eccl.* Confirmatur immunitas lucratiuorum descriptionis: quoties scilicet lucratiuo titulo curialium bona ecclesiis obueniunt. *l. pen. C. eod.* Subiicitur & aliquid de præscriptione 40. annorum, qua sola tolluntur ecclesiasticæ actiones, vt *Nou.* 111. & de iis quæ legati, vel institutionis titulo Deo aut diuis relinquuntur, ex *l. 25. C. eodem*, cuius initium, Ἐπειδήπερ ἐν πολλαῖς, &c. & alia quædam quæ exposuimus *Nou.* 5. 57. 58. Id valde placet, vt si quid testator iusserit fieri in rem piam, non adscripto loco, in ea ciuitate fiat, in qua testator domicilium habuit. congruit enim cum *l. qua conditio. §. vlt. D. de cond. & dem. l. si quis ad declinandam. C. de episc. & cle.* Et vt eligat ministrum siue dispensatorem quem voluerit: quod & sæpe fit exequendi testamenti causa *l. 17. D. de leg. 2. l. Diuus. D. si cui plus quam per leg. fal. Nou. Martiani de test. Cl. Nou. Leonis* 68. & huic dispensatori præstatur cautio legatorum *l. quidam §. pen. D. de leg. 1.* imo & legatorum petitio datur *l. nulli. C. de episc. & cler. l. alio herede. D. de alim. leg. l. quidam §. pen. l. si a pluribus. D. de leg. 1.* Id etiam notandum, coerceri cõtumaciam heredum qui piæ voluntati non obtemperant: & piorum legatorum vsuras fructusq; deberi ex tempore mortis: si in eis præstandis heres sex menses moratus sit insinuatione testamenti, & Falcidiam eum amittere. Pœna hæc est contumaciæ & frustrationis: alioquin non frustrator heres etiam ex legatis piis deducet Falcidiam. & ita Balsamo interpretatur rectissimè *l. 1. §. adeo. D. ad leg. Fal.* Id etiam valde notandum, ea quæ episcopi vel orphanotrophi & similes locorum piorum administratores, post creationem acquisierint, non posse in extraneum vel cognatum vllo modo transferri, sed in dominio ecclesiæ permanere. quasi præsumantur parta ex rebus ecclesiæ, aut data siue relicta pietatis & religionis contemplatione potius quàm personæ, nisi si qua cõstet eis obuenisse cognationis iure ab intestato vsq; ad quartum gradum. Et *l. 41. C. de episc. & cler.* à parentibus tantùm, aut fratribus, aut patruis hæc sola videtur necessitudo & coniunctio personarum detulisse, cętera quæ ab vlterioribus cognatis, vel extraneis obueniunt, religio & pietas. Et de hac quidem constitutione sic Cedrinus scribit *in Iustiniano*: Τότε δὲ διάταξιν περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἰκονόμων καὶ ὀρφανοτρόφων καὶ ξενοδόχων, ἵνα μὴ κληρονομῶσιν οἱ μὴ ἀπὸ τοῦ γένους ὄντες ἐν τῷ ἰδίῳ ... εἰς ταῦτα ... ἀφ' ἧς δὲ ἀρχῆς προεχειρίσθησαν ... ἀλλὰ τὰ αὐτῶν πάντα τὸν ἱερὸν οἶκον κληρονομεῖν. Neque tamen huic præsumptioni locus est in clericis, sed obseruatur *l. Sacrosancta C. de episc. & cler.* Est igitur in episcopis tantùm ei derogatum, quia soli episcopi soluuntur hodie potestate patria, & acquisita in episcopatu in alium transferre non possunt. Alio capite Iustinianus confirmat *l. si quis orthodoxa C. de hæret.* quod tamen illa fisco, Iustinianus addicit ecclesiæ: sed hoc est indifferens, vt diximus *Nou.* 52. Et plerumque nouæ constitutiones ecclesię dant, quod veteres fisco: vt moriente episcopo vel clerico sine successore ab intestato, ecclesia succedit, non fiscus. *l. si quis presb. C. de episc. & cler. Nou.* 131. delinquente episcopo, æquè bona eius ecclesiæ vindicantur, non fisco ex *hac Nouella. Vltimo capite* confirmat *l. orphanotrophos. C. de episc. & cler.* quod malè Accursius existimat abrogari *Nou.* 123. Nam de orphanotrophis loquitur tantùm, qui sunt tutorum vel curatorum vice, & in iudiciis non satisdant de rato vel de iudicato, sicut nec tutores aut curatores. *l. vlt. §. defensionem. C. de adm. tut. l. 1. §. sufficit. D. eo.* quia dominorum loco sunt, & tamen tutelaribus vel curatoriis rationibus obnoxii orphanotrophi non sunt, quia sunt patrum loco. *l. vlt. §. sin autem non habeat. C. de bon. quæ lib. acqu.* Orphanotrophi ergo orphanis tutelæ vel negotiorum gestorum actione non tenentur. Episcopo non negatur quin administrationis suæ rationem reddere debeant.

NOVELLA CXXXII.

De hæreticis.

H HÆc Nouella condemnat conuenticula hæreticorum, vt *Nou.* 37. Collectas vocat interpres vetus, quod commune est nomen etiam precum quæ in conuentionibus illis habentur, vt concionis commune, conuentus, & orationis in conuentu habitæ.

NOVELLA CXXXIII.

De vita monachorum.

De monachis diximus satis *Nou.* 5. & aliis plerisq; locis suprà.

NOVELLA CXXXIIII.

De præsidibus, de adulteriis & pœnis.

VAria sunt capita huius Nouellæ. Priora de magistratibus siue præsidibus: & quæ primum in eis de vicariis, & latrunculatoribus, & de non onetanda prouincia. & de exactione tributorum, tractauimus iam satis superque *suprà Nou.* 8. 17. 128. B 130. Vnus inter ea locus est, quo largitiones interpretatur ὑπεροχὰς, id est, Magnificentias, nisi legendum est παροχὰς. Alius, quo sordes præsidū coercentur, qui ex qualibet re quæstum faciunt, siue quis testamentum suum, siue donationem propter nuptias insinuare velit, quæ ex parte viri indiget insinuatione. *Nou.* 117. itemque si quis velit inuentarium bonorum, aut testationem aliquam facere, vel apud acta aliquid deponere, vel iusta defuncto facere: quæ ne pretio nundinentur præsides, hæc No. sancit. Aliud caput est de appellationibus recipiendis, vt omnes iudices eas recipiant, & sine dilatione edant acta litigatoribus. Atqui C *No.* 126. edendis actis dat xxx. dies? Respondeo, Hæc verba, *Sine dilatione*, sic esse accipienda, sine dilatione frustratoria, vt *l.* 1. *C. de relat. l. eos §. vlt. C. de appel.* Adicitur interposita appellatione nihil esse nouādum, id est Suspendendam executionem sententiæ, suspendendam translationem possessionis. Idem seruatur postulata restitutione in integrum *l.* 1. *C. in integ. rest. post. ne quid no. fiat.* non etiam postulata retractatione. Alio capite cauetur, ne ex causa criminali alius pro alio teneatur, licet sit conciuis, aut contribulis: nec mirum, cùm & idem sit in causa ciuili *Nou.* 52. 118. Propinquos etiam reorum, aut notos, aut familia- D res non teneri proditū est *l. sancimus. C. de pœnis.* Bonorum Imperatorum constitutiones hæ sunt. nam sub malis ne propinqui quidem aut familiares reorum, satis tuti fuerunt. Absentem autem reum vocari edictis, puta per triduum, *l. inter. D. de pub. iud.* quemadmodum vocari etiam per triduum solet is cui denūnciatur testimonium ex XII. tab. Quin & præses ad præsidē alterius prouinciæ in quam reus transfugit, publicam epistolam scribit, vt reum remittat, cui omnimodo parendum est: & fit etiam publicæ epistolæ mentio *No.* 80. Post hæc constituitur, vt præsides iussiones principis, vel præcepta maiorum iudicum missa ad de- E cessores suos, nondum implera, impleant ipsi, perinde atq; si ad se missa essent: quia etsi mutetur præses, idem iudicium idemq; tribunal manet, *l. proponebatur. D. de iudic.* eademq; ratione præcepta maiorum iudicum, velut præf. præt. non ideo minus sequēda esse, quòd postea abierint præfectura, quia mutatur tantùm præfectus, eadem præfectura manet. Et quod traditur in *l. vlt. D. de pœnis*, speciale est ex constitutione Antonini, vt præses sua arte non possit cuiquam interdicere vltra administrationis suæ tempus. Quæ enim pertinent ad merum imperium, nisi sigillatim omnia lege dentur, magistratus non habet omnia: vt F præsidi ius est deportandi in perpetuum, interdicendi foro, aduocationibus, negotiatione, negotiis publicis in perpetuum: ius confiscandi non est, ius victi interdicendi nō est, ius item fabro arte sua interdicendi non est vltra tempus administrationis suæ. Nam dum arte interdicit, victū quodammodo interdicit. Non obstat etiam quod dicitur mandata iurisdictione, re integra finito magistratu, finiri mandatum, *l. 6. D. de iurisd.* nam hoc ideo, quia is cui iurisdictio mandata est, propriè iurisdictionem non habet, nisi quatenus fungitur vice mandantis, cuius potestate finita, necessariò finitur & sua: quod non similiter dixerim in iu- G dice dato. Nam hic solet etiam in tempus successorum eius qui dedit durare, licet (quantum opinor) eum litigatores nondum adierint, *l. venditor in fi. D. de iudic.* quia non ex iussu solo, sed proprio iure posteaquam datus est, cognitionem habet, & ita mandata actione ex causa venditionis, quo casu & proprio iure mandatarius actionem habet, mandatum morte mandatoris non soluitur *l.* 1. *C. de obl. & act.* Sequitur aliud caput, *de liberis debitorum*, ne ob æs alienum patris, a creditoribus detineantur, & seruire cogantur. Qua de re Ambrosius *lib. de Tobia*, Vidi (inquit) miserabile spectaculum, liberos pro paterno debito in auctio- H nem deduci, &c. quod iisdem verbis Basilius *in Psal.* 14. εἶδον ἐγὼ ἐλεεινὸν θέαμα, παῖδας ἐλευθέρους ὑπὲρ χρεῶν πατρῴων ἑλκομένους εἰς τὸ πωλητήριον. Et in illo loco Ambrosii, igitur in actionem, id est, in auctionem. Idque generaliter prohibetur *l. ob æs. C. de ob. & act.*

A ne liberi homines ob æs alienum creditoribus seruire compellantur; & *hac Nou.* pœna legis Iuliæ de vi priuata creditoribus indicitur. Aliud caput pertinet ad S. C. Vellcianum, quo ostenditur, mulierem quæ pro marito intercesserit etiamsi eam intercessionem sæpius confirmarit, ipso iure non teneri: si pro alio intercesserit, ipso iure teneri, sed habere exceptionem S. C. Velleiani. Item si pro alio intercesserit, & post biennium intercessionem confirmarit, omnimodo teneri. *l.* 22 *C. ad Vell.* Quo facilius intercedit mulier pro marito, quàm pro alio, eo magis subuenitur ei: quod & suprà iam attigimus *Nou.* 61. Aliud caput B est etiam de mulieribus, ne ex debiti causa carcerem patiantur, custodiæve tradantur. Mares carcerem patiuntur *l.* 1. *C. qui bon. ced. pos.* Quin & inuitæ mulieres ab apparitore domo abstrahi & in publicum educi non possunt *l.* 1. *C. de off. em. iud.* In causa criminali fideiussoribus committuntur vel iuratoriæ cautioni, vel si graue crimen intentetur, custodiæ mulierum. His addit de pœna adulterū, se confirmare capitalem pœnam introductam à Constantino, & Constantino tribuit quod erat Constantii & Constantis *l.* 4. *C. Th. quor. ap. non rec.* Olim non fuit capitalis. Præter capitis pœnam, vir qui adulterium commisit, si vxorem C habuerit, amittit dotem & donationē propter nuptias, vel quartam debitam indotatis vxoribus: cætera bona liberis & parentibus eius seruantur, vsque ad tertium gradum, post tertium gradum fisco vindicantur. Mitius punitur mulier, quasi infirmior, quę adulterium commisit: quanquam inter se coniuges exæquentur in pœnis ob causam iniusti repudii. *No.* 117. Coercentur & hac Nouella grauissimè adulter & adultera, si fortè gratia iudicis vel qua alia ratione euaserint pœnam capitalem, & postea nuptias inter se cōtraxerint. Hoc enim est palàm fateri adulterium, & lege Iulia etiam comprehensum fuit *l. miles. §. licet. D. de adulter. l. commissum. C. eod.* D

Martialis:

Mœchus erat, poterat tamen hoc tu Paula negare:
Ecce vir est, nunquid Paula negare potes? Et alio loco:
Quod nubis Proculina concubino,
Et mœchum modò, nunc facis maritum,
Ne lex Iulia te notare possit,
Non nubis Proculina, sed fateris.

Postremo, generaliter de pœnis constituit, non posse vllum ita damnari, vt vtraque manus vel vterque pes abscindatur, vel sol- E uantur artus Fugitiuo vnus pes amputatur *l.* 3. *C. de ser. fug.* Falsario manus vna. *Nou.* 17. 42. non vtraque. Furi vetat amputari manum vel pedem, aut vitam adimi. Furi, non latroni: nam latroni vita adimitur. Reorum bona (nisi rei sint perduellionis) confiscari vetat, si supersint liberi, vel parent vsque ad tertium gradum. Quo capite non continetur casus *Nou.* 12. de incestis nuptiis, nec *No.* 117. de his qui post solutum matrimonium voto castitatis castitatem violant, quibus bonorum publicatio irrogatur. Scripta autem fuit hæc constitutio ad Petrum PP. & re- F scripta ad Monacbium P. V. Et habet hanc subscriptionem, Dat. Kal. Mai. CP. Imp. D N. Iust. PP. Aug. an. xxx. post consulatum Basilii V. C. an. xv.

NOVELLA CXXXV.

Ne quis cogatur cedere bonis.

BEneficium cessionis bonorum introduxit lex Iulia. Beneficium est, quia etiamsi qui cedunt bonis, bonorum venditionem patiantur. *l. debitores. C. ex quib. inf. irrog. l.* 3. *&* 5. *D. de cess. bon. l.* 2. *&* 4. *C. qui bon. ced. pos.* tamen infames ex ea causa non fiunt: quia non inuitis illis venditio fit. Non tamen caret hæc G res suggillatione aliqua *Nou.* 4. propter ea quod decoquunt creditoribus, cuius generis homines Adrianus in Amphitheatro catamidiari iubebat, vt plerisque locis hodie fit in foro: & Bœotiis fuisse eandem legem Nicolaus apud Stobæum auctor est *c.* 42. Lex Roscia cùm cauisset, vt equites in XIIII. ordinibus sederent, exceperat decoctores. Et hanc omnem contumeliam pati cedendo bonis decoctores cogebātur metu carceris, & vinculorum, & verberum: quę supplicia proposita erant iis qui creditoribus suis satis non fecerant. *l.* 1. *& vlt. C. qui bo. ced. pos. l.* 1. *C. Th. eo. tit.* Verùm eos qui non suo, sed fortunæ vitio decoxerint, H *hac Nouella* Iustinianus liberat tā suppliciis quàm cessionis necessitate, dummodo iurent se pares non esse soluendo, id est, si eiurent bonam copiam. Quod cōgruit antiquo iuri. Cum enim ex XII. tab. olim debitores creditoribus necterentur & addicerentur, id antiqua lege sublatum fuit, relata à M. Varrone, &

liberati

liberati sunt qui bonam copiam eiurassent, ne essent nexi, sicut A *hac Nou.* qui eiurant bonam copiam, id est, se nō esse soluendo, liberantur carcere cruciatuque omni corporis, imò & cessionis ignominia. Sed creditoribus pro extremo subsidio datur ius, quantum potuerint bonorum debitoris conquirendi & vindicandi, & conueniendi etiam debitores debitoris.

NOVELLA CXXXVI.

De argentariorum contractibus.

ARgentariorum officium omne quod alibi exposui, hic exponam incuriosius. B Id enim notare satis habebo, eorum officium publicam causam habere. *l. argentarius. D. eden.* & necessarium vsum, *arg. l. quod priuilegium. D. de depos.* quod singulorum rationes conficiant *l. prat. D. de eden.* & pro aliis vulgò intercedant, vt *edict. 9. & l. pen. C. de const. pec.* Intercedunt suo quodam modo, recipiendo, ceteri constituendo: & maior vis recepti, quàm constituti. Nam ex recepto, est ciuilis actio, ex constituto, prætoria: & vtilior prætoria ciuilis *l. si creditor. D. de leg. 1.* Item ceteri qui intercessetunt pro aliis non conueniuntur inexcusso reo, argentarii (si hoc malit creditor) priores conue- C niuntur. *Nou. 4.* Idem vicissim non dabatur argentariis, vt ipsi (si vellent) prius conuenirent accessiones, quam reum principalem: quod erat inæquabile, atque adeò contra ius. Par enim species est iuris certa consuetudine recepti: & (vt ait Paulus *l. 2. D. mand.*) iniquum est non esse mihi cum illo actionem si nolit, illi verò, si velit, mecum esse. Qua de causa Iustinianus *hac Nouella* id ita moderatur, vt ex pacto argentariis quoque, si velint, liceat prius accessionem quàm reum principalem conuenire. Pactionem hanc non esse contra ius publicum, siue contra *Nou. 4.* Ea enim constitutio accessionum fauore promulgata est. Licet au- D tum suo fauore suoque iure cuilibet non vti. Et vt publicam ea constitutio vtilitatem omnino respiceret, tamen probatur nunc pactio contraria, vt hodie comprobata est pactio contra legem Falcidiam, & pactio ne liceat prouocare vel obseruare tempora fatalia. Et hodie illa pactio recepta etiam est in omnibus creditoribus, & appellatur vulgò Renuntiatio beneficii excussionis. *Secundum caput huius Nouella* pertinet ad *l. vlt. C. de pign.* ex qua lege, si argentarii rogauerint aliquam mutuam pecuniam, & post eum contractum militiam aliquam ex genere earum quæ vendi possunt, sibi, vel liberis, vel cognatis suis comparauerunt, E ea militia creditori hypothecæ iure obligata est, quia præsumitur comparata ex pecunia credita. Et idem vicissim *hac Nou.* datur argentariis, vt si pecuniam alicui crediderint, & is postea sibi, vel liberis suis, vel cognatis militiam comparauerit, sit ea militia argētariis pignori obligata. Nihil de cognatis dicit hæc Nouella, sed Iulianus peritè adiecit cognatos ex *d. l. vlt.* Eadem præsumptio nō est, si post mutui dationem extraneus debitor emerit militiam. Nec enim videtur eam emisse ex pecunia credita, nisi creditor probet emptam sua pecunia, id est, ea quam credidit. Priore casu creditor hoc probare non cogitur, quia præsum- F tio legis ab eo facit, sed is qui militiam habet, probare debet militiam non esse comparatam ex pecunia credita. Dixi militiam hypothecæ obligatam esse. Quæ res sit ne obligata tacito iure, an ex conuentione. Dicam, Ex conuentione vsitata argentariorum & negotiatorum, qua empta ex pecunia credita, pignori fore recipiunt *l. qui Romæ. §. Callimachus. D. de verb. oblig. l. cum tabernam. D. de pign.* Et hoc est quod ait *d. l. vlt.* Superhypothecis quas dare solent: alioquin res, ex pecunia credita comparata, creditori non est tacito iure obligata, & specialis vel generalis conuentio exigitur. *l. licet. C. qui pot. in pig. hab. l. 17. C. de pign. l.* G *procurator. § plane. D. de trib. act.* Idemque *tertio capite* comprobatur, cuius sentētia hæc est, Argentarium cuius pecunia res comparata est, si specialis vel generalis conuentio hypothecæ interuenit, in ea re præferri omnibus creditoribus, etiam antiquioribus, quod & in alio quolibet locum habet *d. l. licet. Nou. 97.* Sed probare debere argentarium, eam rem pecunia sua comparatam, nec locum esse præsumptioni, vt in militia. Hoc tamen argentarii præcipuum habent, vt si (quod plerumque fit) egentibus nō pecuniam mutuam dederint, sed monilia vel ornamenta quædam pretiosa crediti, vel venditionis nomine fide habita H de pretio, nec eis satisfiat, ius habeant vindicandorum monilium, licet de hypotheca nihil conuenerit: quod non ita fiat in cæteris creditorib. nam hoc tantum proditum est: venditorem retentionem habere quasi pignoris *l. Iulianus §. offerri D. de act. empt. l. hereditatis. D. de her. vend. l. quod si nolit. §. idem Marcellus. D. de adil. edic.* non vindicationem. Sed & tacitam hypothecam argentarii habent in bonis debitoris, etiamsi non ex *hac Nouella*, ex edicto septimo. At in rebus sua pecunia comparatis, si forte ad alios res peruenerint quàm ad debitorem, non habent hypothecam, nisi ita conuenerit. Hoc etiam habent præcipuum argentarii, vt liceat eis stipulari besses vsuras *l. eos C. de vsuris.* Et ex *hac Nouella* vt debeātur eis besses, etiamsi earum modus dictus non sit, quod in aliis locum non habet, *l. quod in stipulatione. D. de vsuris.* Et vt sine stipulatione debeantur ex præscriptione & conuentione sola, quod etiam in aliis non procedit. Neq. hoc nouum est, cum & ex pacto stricto iudicio debeantur vsuræ pecuniæ traiectitiæ & pecuniæ ciuilis, & earum rerum quę mensura constant: imò & interdum sine pacto *αὐτομάτως* vt *l. 3. §. nonnunquam. D. de vsur. l. vlt. §. præterea. C. de iure dotium.* & in actione ex testamento: quamuis & hæc stricta. Postremò datur hoc priuilegium argentariis, vt eis agentibus debitores qui quid se debere cauerunt, vel publico instrumento, vel chirographo, vel subscriptione propria, non possint opponere exceptionem non num. pecuniæ: idemque verum est, etiamsi cautione ab alio scripta expressis causis debiti, veluti ex causa mutui, tot, ex causa transactionis, tot, (perperam Haloander acceptilationis) in subscriptione non sint repetitæ causæ, id est, si nuda subscriptio fuerit: quo tamen casu dat Iustinianus debitori facultatem actori deferendi iurisiurandi intra biennium, contra *l. in contractibus §. illo videlicet. C. de non num. pec.* quæ quibus casibus cessat exceptio non numeratæ pecuniæ, etiam cessare vult dilationem iurisiurandi.

NOVELLA CXXXVII.

De episcopis, & clericis.

REperiuntur quædam ex iis quæ dicta sunt *Nou. 6. & 123.* de creatione episcoporum & clericorum: & vtitur in eam rem autoritate Gregorii Nazianzeni in magno apologetico de fuga sua in Pontum, & in oratione funebri Athanasii Alexandriæ episcopi, & Basilii *can. 12.* ad Amphilochium. & *Nicena Synodi c. 3.* qui est de extraneis mulieribus, de quibus & *Nou. 123. & l. eum qui probabilem. C. de epis. & cler.* Repetitur etiam ex *No. 123.* de synodis quotannis habendis finitimorum episcoporum in prouinciis singulis, disciplinæ ecclesiasticæ tuendæ & corrigendæ causa, quod est ex *Apostolorum c. 37. & Antiochena c. 20.* & huius rei curam iniungit præsidibus prouinciarum.

NOVELLA CXXXVIII.

Ne vsuræ excedant duplum.

VSuræ solutæ per partes, supra duplum non debentur. hoc exposui *Nou. 121.* interpretatio principis vim legis obtinet. *l. ex facto. D. de vulg. subst.* Hanc edidit Anton. Augustinus, sed corruptam. nam vno loco legendum est, *Alii adhuc minus consecuti sunt, hi quidem qui in duplum ex vsurarum quantitate, &c.* & in fine, *quæ cunctatis mutuantur.*

NOVELLA CXXXIX.

Indulgentia incestarum nuptiarum.

POena incestarum nuptiarum definitur *Nouel. 12.* cuius gratiam facit hæc Nou. habitantibus in Tyro & Sundyos pago. Quod quidam habent de appellationibus, vt omnes iudices appellationes recipiant, & acta edant litigatoribus, & vt pendente appellatione nihil nouetur, sumptum est ex *Nou. 134.* & hoc loco locatum malè.

NOVELLA CXL.

Vt consensu soluatur matrimonium.

HÆc Nouella est Iustini, non Iustiniani. Iustinianus enim noluit nudo vtriusque consensu matrimonia dissolui *Nou. 117.* Iustinus permittit bona gratia vt dissoluantur etiamsi nulla subsit causa. Communis consensus, est bona gratia. Dicuntur tamen & iusta ex causa dissolui bona gratia, vt dixi *Nou. 22.* eadem forma qua Titinnius, Quanta stultitia cupidinis, petunt consilium bona gratia vt paruifaciatur.

NOVELLA CXLI.

De stupro.

STVPRVM vocat *αἰδρομανίας*, quæ coërcetur etiam *Nou. 77.*

NOVELLA CXLII.

De iis qui eunuchos faciunt.

COnstituitur in eos pœna qui eunuchos faciunt, quam correxit Leo *Nou.* 60. Castrati serui, liberi fiunt ex *hac Nouella*, qui ex *l. 1. C. de eunuch.* publici fiebant, videlicet si suos quis castrasset: nam si alienos, dominis redduntur, & est in eum qui castrauit actio in quadruplum, ex edicto ædilium. *l. Si seruum seruum. §. Et si puerum. D. ad leg. Aq.* Vetus autem hæc est Constitutio, ne eunuchi fiant, Neruæ, Adriani, Domitiani, de qua præter alios auctores Papinius,

Qui fortem vetat interire sexum,
Et censor prohibet mares adultos
Pulchræ supplicium timere formæ.

Sunt & eadem de re S. Consulta quædam. *l. 3. & 6. D. ad leg. Corn. de sic.* quibus omnibus hæc exceptio applicatur, Nisi præses permittat, & nisi morbus irrumpens in eam partem hoc exigat. Quod autem in extremo huius Nouellæ Iustinianus ait, Si barbari huic præcepto meo paruerunt statim, & de Abasgis esse intelligendum Euagrius indicabit 4. *cap.* 22. & Procopius 1. *de bel. Per.* [Ἀκροάσεις] Cognitiones. & cognitiones propriè de statu.

NOVELLA CXLIII.

De raptu mulieris.

HÆc Nouella pertinet ad interpretationem *l. vnica. Cod. de rap. mul.* ex qua raptoris bona raptæ addicuntur, & interdicitur raptæ connubio raptoris. Inde orta quæstio est, si fortè contra legis interdicta nupserit mulier raptori, an eo etiam casu raptoris bona ad eam pertineant. Et placet non pertinere, sed neque ex testamento raptoris quicquam capere potest, & bona transferuntur ad parentes raptæ qui nuptiis non consenserunt, vel his deficientibus ad fiscum. Idem cauetur *Nouel.* 150. & patrem deportari, qui huiusmodi nuptiis consenserit. Olim raptor cum rapta nuptias faciebat in pœnam, ad raptorem vxore per lictorem deducta, vt Quintilianus ait, quod S. Pontifices reduxisse videntur. Malè pro *hac Nou.* hic editur quidam quod est *Nou.* 145. Est autem hæc Constitutio Iustini, cuius subscriptio hæc fuit Dat. XII. Kal. Iun. CP. Imp. DN. Iust. PP. Aug. ann. XXXVI. post Coss. Basilii v. c. ann. XXII.

NOVELLA CXLIIII.

De Samaritis.

HÆc est Iustini, quam exposuimus ad *No.* 129.

NOVELLA CXLV.

De duce vis arcenda.

BIοταίων speciale fuit nomen ducis in Phrygia, Pisidia, Lycaonia, Lydia, vt diximus *Nou.* 8. a compescendis violentiis & grassationibus, quæ in eis prouinciis erant nimio plures: militaris magistratus. Ex *hac Nouella* imperium eius minuitur, & Lydia ac Lycaonia circumscribitur, quasi, cessantibus iam in Phrygia, & Pisidia grassationibus, in his prouinciis minimè necessarius. Phrygiam sæpe in his libris duplicem facit, Salutarem & Pacatianam, atque etiam Notitia Romani imperii. vnde satis liquere potest de subscriptione primæ epistolæ ad Timotheum, recentiorem eam esse.

NOVELLA CXLVI.

Vt Hebræi legant scripturas Hebraicè.

QVacunque lingua legi vult sacros libros, nec probat versutiam Iudæorum, qui quò facilius linguæ Hebraicæ ignaris imponerēt, non aliam quàm Hebraicam linguam recipiebant. non tamen quamlibet translationem probat, vt Græca lingua (cùm essent translationes octo, quæ vocarunt βιβλία ὀκταπλᾶ) interpretationem tantùm probat LXX. & interpretationem Aquilæ. Δευτερώσεις damnat, id est, (vt Hieronymus variis locis interpretatur) Traditiones & obseruationes Pharisæorum, Iudaicas fabulas, hæc Nouella hominum inuentiones. Damnat & impias hæreses Iudæorum.

NOVELLA CXLVII.

De indulgentia reliquorum tributorum.

REctè, Indulgentia. Marcellinus XVI. Id eum scimus obseruasse ne per indulgētias quas appellant, tributariæ rei concederet reliqua. Ab indulgentiis diuersæ sunt releuationes: hæ futurum, illæ præteritum tempus respiciunt. Atque ita hoc loco Iustinianus collatoribus remittit reliqua certorum annorum, sub hac condicione tamen, vt & à fisco vicissim ex præterito tempore nihil exigatur, maximè ab iis qui sportulas potius (quæ plerunq; nullo merito accipiuntur) quam quod iure meritoque debetur exigunt. Sed ex præterito (si qua fortè iam exacta sunt) ea non vult exactorum lucro potius quàm fisco cedere. Prouincialibus enim reliqua indulget, non exactoribus: & consequenter ea etiam non indulget, quæ tractatores prouinciarum vel scriniarii, id est, canonicarii, vel arcarii, fisco iam confessi sunt, vel constituerunt se soluturos. Et arcarios eos vocat, qui his exigendis recipiendisque præpositi sunt quæ in arcam præf. prætorio (quæ eadem & mensa dicitur) inferuntur, vt in tit. *de suscep. & arcar.* Aliàs arcarii sunt dispensatores serui vel œconomi. *l. Thais. §. vlt. D. de fid. lib.* Et peritè vetus interpres epistolæ ad Romanos, œconomum, arcarium. Excipit etiam Iustinianus ab hac indulgentia discussiones pecuniarum ciuilium & operum, & discussiones militares, id est, si quid ciuitatū commodis vel militibus deputatur, nec erogatum sit. His exceptis, cetera omnia remittit, etiamsi ex publico fortè debito in priuatam cautionem transierint emissam curialibus, vel canonicariis, vel similibus personis.

NOVELLA CXLVIII.

De reliquis.

QVæ præcedit indulgentia, est Iustiniani: hæc indulgentia Iustini Curopalatæ.

NOVELLA CXLIX.

De præsidibus.

HÆc quoque Nouella est Iustini eiusdem, vt creentur præsides sine vllo impendio, cautione fisco præstita tributorum nomine, vt *Nou.* 8. 134. & ex nominatione episcoporum cuiusque prouinciæ, & principalium possessorum: & vt si præsidem sibi nō nominauerint & optauerint, de eo quem princeps miserit, querelam instituere non possint. Commendat & tributorum illationem, sine vllo personarum domorúmve delectu.

NOVELLA CL.

De ea qua raptori nubit.

HÆc confirmat sanctionem *Nou.* 143.

NOVELLA CLI.

Ne decurio, vel cohortalis in iudicium vocetur sine iussione principis insinuata præfecto prætorio.

INter alia priuilegia decurionum, hoc vnum est, ne ex vna prouincia litis causa trahantur in vrbem vel in aliam prouinciam, *Nou.* 45. quod non tam ipsis datur quàm Reip. cui dāt operam. Idem hęc Nouella dat cohortalibus, eadem ratione, quia perpetui erant in prouinciis, sicut decuriones, *l. præsides. C. de reb. cred.* Vtrisq; sub hac condicione, nisi euocentur iussione sacra simul ac præfecti prætorio. Cohortales dicimus officiales præsidum, vt in tit. *de cohortal.* & passim in Constitutionibus. August. *in Euangelium Ioannis*, Cohors non Iudæorum, sed militum fuit. à præside itaque intelligatur accepta, tanquam ad tenendum reum, seruato ordine legitimæ potestatis.

NOVELLA CLII.

Ne sacræ iussiones de publicis causis valeant sine approbatione præfectorum prætorio.

IOannis pręfect. pętorio Orientis suggestio superiorem Nouellam extorsit, de insinuāda in iudicio suo sacra iussione, qua decuriones vel cohortales extra suam prouinciam euocantur litis causa. Eiusdem suggestio effecit, vt insinuari etiam in iudicio eius voluerit Iustinianus sacras iussiones de publicis causis, veluti, de operibus publicis: alioquin irritas esse.

NOVELLA CLIII.

De infantibus expositis.

VT infantes expositi, liberi fiant, videlicet si eos dominus exposuerit, quemadmodum de spadonibus, & de circumcisis dictum est *Nou.* 129. 142. Nam si alienum quis vernam exposuerit, domino reddendus est. Id verò apparet argumento

ægro-

ægrotantis serui, quo vititur: quem si dominus eiecerit, nec curauerit, dominium & patronatum amittit: seruus fit Latinus ex Constitutione Claudii, ciuis Romanus ex Constitutione Iustiniani, *l. 2. D. qui sine man. ad lib. per. l. vlt. C. de bon. lib. l. vnica. §. sed scimus. C. de lat. liber. tol.* Expositus à Græcis appellatur [illegible] ad *d. l. 2.* ideoque apud Harmenopolum *lib. 1. tit. vlt.* perperam [illegible] definitur esse furiosus & demens: nam certè furor non liberat seruitute. Non possunt etiam expositorum educatores, eorum dominium sibi vindicare, *l. vlt. C. de infant. exposit. & de iis qui sanguin. nat. accep.* vbi infantes recens nati, sanguinolenti vocantur, vt *l. 2. C. de pat. qui fil. dist.* Donatus *in Andriam*, A matre sanguioolentum non pulchrum, sed scitum pronuntiat. Iuuenalis, A matre rubentem. Prudentius *contra Symmachum*, Quos sanguinolentos edendi mos iuuat.

NOVELLA CLIIII.

De his qui in Osroëna incestas nuptias contrahunt.

OSroënæ & Mesopotamiæ prouinciis hæc Nouel. Iustiniani, & tertia Iustini in præteritum incestas nuptias indulgent, contra generalem definitionem, *Nou. 12.*

NOVELLA CLV.

Ne matres tutela rationibus obnoxia sint.

MAtres quæ tutelam aut curationem gesserunt filiorum, rationibus reddendis obnoxiæ sunt, præsertim si iterum nubant. *Nou. 22.* & aduersus eas potest peti restitutio in integrum. hic enim casus secundarum nuptiarum excipiendus est à *l. vlt. C. qui & adu. quos in int. rest. non pos.* Regulariter anelogistæ sunt, & non possunt aduersus eas liberi petere integri restitutionem, hoc colore, quasi minores liberos in administratione rerum circumscripserint. Vnus est locus, quo secundum Haloandri interpretationem, ait se lege cauisse ne tutores filiorum suorum aliter tutelam suscipiant, quàm si apud acta cauerint, &c. & intelligit *l. vlt. §. personis. C. de adm. tut.* Sed malè Haloander vertit, *Filiorum suorum*, cùm in Græco sit, *Pupillorum*, non *filiorum*. nam à patre cautio sanè non exigitur.

NOVELLA CLVI.

De sobole cum colonis.

SI adscriptitia mea tuo adscriptitio nupserit, & liberos procreauerit, quæritur, vtrum patrem liberi an matrem sequantur, id est, tuo an meo dominio subiecti sint? Et ex *Nouel. 162.* quæ hanc tempore præcessit, soboles diuiditur in æquales partes, si pari numero constat: vt si duo sint sibi, vnus sequitur matris dominium, alter patris: & electio fit sorte vel micando, vt in aliis plerisque causis. *§. optionis Inst. de leg. l. Sed cum ambo. D. de iudic. l. 2. C. quand. & quib. quar. pars deb.* & olim in dandis iudicibus, & in diiudicando vtra pars deberet prior dicere. Si vnus tantùm nascatur filius, matrem sequitur, & generaliter, si impar fuerit numerus, qui superat, matrem sequitur. Id hæc Nouella confirmat.

NOVELLA CLVII.

De colonis qui in alienis prædiis nuptias contrahunt in Mesopotamia & Osroëna.

HÆc Nouella pugnare videtur cum superiori, quia liberos natos vtroque parente adscriptitio, vult patrem sequi, non matrem: & matrimonium à domino adscriptitiæ non dirimi: sed de præterito tempore loquitur, non de futuro. & de Mesopotamia tantùm & Osroëna, prouinciis diœceseωs Orientis.

NOVELLA CLVIII.

Vt ius deliberandi etiam impuberes transmittant.

SCiendum est impuberem per se heredem existere matri adita hereditate, vel petita bonorum possessione, tutore auctore, si excesserit infantia. *l. 1. Cod. ad Tertyl.* Infantem per se adire, vel bonorum possessionem petere non posse, per tutorem posse: atque ideò si delatam infanti, hereditatem matris tutor non adierit, vel si bonorum possessionem non petierit, & infans interim decesserit, non transmitti eam hereditatem ad heredes infantis, sed in eam vocari eos qui vocarentur, si hereditas infanti delata non fuisset. *l. si infanti. Cod. de iur. delib.* Cui videtur obstare *l. cum in antiquioribus eod. tit.* quæ generaliter definit, here-

A dem post delationem hereditatis habere annum ad petendam deliberationem, & intra eum annum decedentem transmittere arbitrium deliberandi in heredes suos. Itaque (sicut hæc Nouella declarat) ne pugnet *d. l. Si infanti*, dicemus eam non habere locum, nisi infante decedente post annum, quo casu ius deliberandi non transmittitur in heredem infantis. His cognitis, ponamus speciem de qua quæritur in hac Nouella. Decessit mater relicta filia impubere, quæ & patrem iam antè amiserat: mox post mortem matris intra annum deliberationis, nondum agnita hereditate matris filia decessit, relictis auunculo & amita. Quæ-
B ritur, an hereditatem matris transmiserit ad heredes suos, & quos habeat heredes. Inciderat hæc species antè *Nou. 118.* quæ non pertinet ad præterita, & hoc est quod ait in *hac Nouella*, hanc speciem esse antiquiorem eo die, ex quo ea *118. Nouella* valere iussa est. Nam legendum hoc loco [illegible], non [illegible]. Debuit ergo species decidi secundum ius vetus. Tractemus tum nouo quàm veteri iure vti decidi debeat. Iure veteri huic filiæ ab intestato heres est amita sola, excluso auunculo: quia agnata præfertur cognato, & in eam filia transmisisse censetur hereditatem matris, qui decessit intra annum deliberationis. Iure no-
C uo huic filiæ ab intestato heredes sunt amita & auunculus ex æquis partibus, confuso agnatico, & cognatico iure, & in eos filia censetur transmisisse hereditatem matris, quia decessit intra annum deliberationis. & ad *l. si infante*, respondendum est, eam locum habere post annum.

NOVELLA CLIX.

De substitutione facta in familiam morientis, vsque ad quotum gradum valeat.

D SPecies de qua hic tractatur, est huiusmodi. Testator filios heredes suos alienare prohibuit certa prædia, quæ iussit eos conseruare filiis, si quos gignerent legitimos vel naturales: quòd si quis eorum decederet sine liberis, ei verbis precariis substituit fratres superstites, & interdixit, ne de ea re sibi inuicem cauerent, vt Constitutio Marci permittit. *l. 2. C. vt in possess. leg.* Postea codicillis suburbanum quoddam, quod testamento adscripserat Constantino vni ex filiis suis, legauit nepoti ex eo nato cum omnibus prætoriis, & scalis, & iure omni, cùm emancipatus esset, interdicta alienatione extra familiam tam ei quàm successoribus eius, eiq; substituit Constantinum patrem, si nepos
E prior decederet sine liberis legitimis. Scalas vocat traiectus maritimos, vt *l. 7. C. de aqua ductu.* Siue portus aut stationes nauium, auctore Moscopulo [illegible] Alciatus perperam Cœnacula. Prior decessit Constantinus, & omnia bona paterna transmisit in filiũ, nepotem testatoris. Hic quædam prędia alienauit extra familiam: suburbanũ illud moriens reliquit filio suo, id est, pronepoti testatoris, & hic rursus pronepos id reliquit abnepoti, eiq; si impubes decederet, substituit extraneos matrẽ & vxorem. Existente condicione substitutionis, extranei vindicãt hereditatẽ. Contradicit propatruus, id est, frater Cõstantini, quasi in
F eis bonis præferendus ipse sit ex voluntate testatoris, qui noluit ea bona de nomine suo exire. Refellitur ab extraneis hoc pacto. Testator in infinitum non prohibuit alienationem extra familiam, sed consulere tantùm voluit filiis & nepotibus, dum cauit, vt filii bona conseruarent liberis suis, vel, si sine liberis decederent, fratribus. Frater tuus Constantinus non decessit sine liberis: & in infinitum quidem prohibuit alienationem suburbani, sed cucurrerat iam id per quatuor gradus familiæ defuncti, id est, vsque ad abnepotem, eúmque impuberem. hoc satis esse. Nihil igitur iuris ex causa fideicommissi in eis bonis habes. Re-
G fellitur & hoc argumẽto: Tu ex bonis tibi à patre relictis sub eadem prohibitione quædam alienasti, tibi præiudicasti, quia & ipse voluntati patris non paruisti. *l. quoties ab omnibus. C. de fideic. l. cùm pater. §. libertis. ff. de leg. 2.* Iustinianus iudicat contra fratrem pro extraneis: Nam generaliter definit interdicta filiis alienatione sub hac condicione, Si sine liberis decesserint, natis liberis finiri prohibitionem, & nepotes posse bona extra familiam alienare. Quin & prohibitionem factam in infinitum, & substitutionem precariam ei adiunctam, vt oportet, ne sit nudum præceptum, qualis fuit prohibitio scripta in codicillis, non
H debere extendi vltra quartũ gradum, maximè cùm à quarto gradu vocantur in ea bona mater & vxor, quæ nõ omnino videntur esse extra familiam, cùm & nuros numeretur in familia ex *l. vlt. C. de ver. sig.* eo etiam maximè, quod omnes qui erãt eius familiæ, vendiderint ex eis bonis, atque adeo quasi mutuo consensu

precariæ substitutioni renuntiauerint, *d. l. quotiens.* dico, maximè, ex abundanti. Nam & his detractis, generaliter ex hac Nouella constituendum est, prohibita alienatione extra familiam, & ex ea causa vocatis iis qui sunt ex ea familia iure fideicommissi, fideicommissariam substitutionem non extendi vltra quartum gradum, videlicet si extraneus extiterit heres per medium impuberem, vt mater per abnepotem in pupillari ætate decedentem in proposita specie, quæ est summa huius Nouellæ, non temerè extendenda ad omnes species. Nam etiamsi priora quæ dixi detrahas, non est tamen detrahẽda hæc adiectio, Si per medium impuberem extraneus extiterit heres, quæ non magnam rationem habet: nam ius ita est, vt liceat in infinitum substituere. Et videtur hæc Nouella ex earum numero esse, quas Harmenopulus Tribonianum composuisse narrat, obscurè & ambiguè pecunia corruptum, vt & *Nou.* 2. *&* 106. & recantare pleræque.

NOVELLA CLX.

De pecuniis, & vsuris ciuitatum.

VSuræ supra duplum non debentur, *Nouel.* 1 at. 138. Sidonius Appolinaris, Cauta centesima est, quæ per bilustre producta tempus modum sortis ad duplum adduxit. Rectè, per bilustre tempus. nam si sors fuerit C. decennio vsura centesima cùm producatur ad c x. & vtique producitur ad C. quod est duplum: & verò iure nõ nisi ad C. decennio producitur, 20. vsuræ non accrescunt, sed sorti soluta imputantur. Duplum idem paulò pòst vocat medietatem. *Superpositam* (inquit) *medietatem, quæ per vsuræ nomen accreuit*. Alia est causa redituum, alia vsurarum. Reditus enim supra duplum debentur, vt in specie hac Nouella proposita, in qua pro reditu habet, quod verè iudicantibus vsura est. Quamobrem & hanc forsitan ambitiosis Triboniani Nouellis aliquis adnumerauerit. Fateor reditum ædium aut fundi duplo non finiri: reditum pecuniæ duplo finiri aio. Nihil enim aliud esse reditum pecuniæ, quàm vsuram, *l. Titius. D. de præs. ver. l. alumna. D. de adim. leg.* nec posse constitui verè, vsuram esse, Si me tibi mutuam sortem dare rogaueris, & ei quot mensibus certam te summam superadditurum esse caueris: reditum esse: Si ego te sortem accipere rogauero, & mihi quotannis pro ea certam pensionem inferre, quoad omnis soluta mihi & reddita esset. Nam & hoc genere pecunia mutua fit, & fœnori collocatur. *l.* 10. *&* 11. *D. de reb. cred.* Sed ideò supra duplum vsuræ hoc genere contractæ deberi possunt, quia sortis periculum meum est, qui te sortem accipere rogaui. & ita censeo ῥυθμῷ, In tributionem: malè alii pastum.

NOVELLA CLXI.

De præsidibus.

HÆc est Tiberii, eius qui à Iustiniano secundus imperauit, qua tamen Iustiniani Constitutiones pleræque de præsidibus confirmantur, vt *Nou.* 8. 95. 128.

NOVELLA CLXII.

De donationibus, iacra forma, & de adscriptitiis.

DOnatio inter virum & vxorem confirmatur morte ex oratione Antonini. Vir donauit res certas vxori, nec tradidit. Quæritur, an post mortem viri eas petere possit. videtur non posse, quod non sit perfecta donatio: nam lege Cincia donatio re perficitur. legendum Κινίᾳ, non Σεντίᾳ, & perperam Haloander addidit, Ælia. nam Ælia Sentia de manumissionibus fuit, non de donationibus. At ex Constitutione Iustiniani donatio consensu nudo perficitur, sicut emptio, *l. si quis argentum. §. vlt. Cod. de donat.* & petitur condictione ex lege, vt hoc loco nominatim cauetur. Etiam id adducitur nouè, vt maritus rem donatam vxori pignori obligando, non videatur mutare voluntatem, quod est contra *l. si maritus.* 2. *C. de donatio. inter virum & vxor. l. cum hic status. §. si maritus. D. eod.* Consequens tamen est priori Constitutioni, quæ nudo consensu donationem perfici voluit: nam quæ nudo consensu constant, non videntur adimi pignoris obligatione, vt de legatis constitutum est. *§. si rem suam. Inst. de leg.* Olim cùm traditione vel mancipatione constabat donatio, sanè reuocari videbatur non tantùm venditione, sed etiam pigneratione. Id deinde adiicitur, vt si donatio in coniugem, vel in alium quemlibet collata, excedat legitimum modum, id est, D. aureos, nec insinuata fuerit, non vitietur vtile per inutile, id est, vt in D. aureis vtilis sit, in superfluo inutilis, se-

A cundum *l. sancimus. C. de donationib.* Et hæc de donationibus. Alia capitula sunt de adscriptitiis. Ex libero & adscriptitia constat adscriptitium nasci. De nato ex libera & adscriptitio dubitatum fuit. Olim placebat & hunc adscriptitium nasci. Ex Constitutione Iustiniani liber nascitur, *l. vlt. C. de agr. cens. Nou.* 22. 54. Sed adiicit hæc Nouella, vt colonus sit, nec terram deserere possit. argu. *l. cùm satis. C. de agrorum cens.* quod Iustinus comprobauit Nouella *de filiis liberarum in Africa.* & tandem ad extremum idem Iustinianus secũdum ius vetus adscriptitium eum nasci voluit, vt in Obseruationibus docuimus, quod tamen non B obtinuit. Sequitur de sobole ex coniugio duorum adscriptitiorum nata partienda inter adscriptitiorum dominos, quod exposuimus *Nou.* 156.

NOVELLA CLXIII.

De releuatione futurorum.

REleuatio hac Nouella à Tiberio concessa (nec enim est Iustiniani) similis est ei quam dedisse Constantium Eusebius narrat 4. *De vita Constantini*, releuatis possessionibus quarta parte tributorum in quadriennium. At non vult tamen hac re- C leuatione Tiberius minui sacram embolam, (sic vocat publicarum specierum transuectionem vt *l.* 10. *C. de sac. eccl.*) sed integram eam inferri, reputato collatoribus pretio concessæ quartæ partis.

NOVELLA CLXIIII.

De heredibus.

HÆc etiam est Tiberii, de titulis vel signis alienis rebus non imponendis, vt *No.* 17. qua re sæpe heredum iura perturbantur & confunduntur, vt hereditarium esse non putent quod D est: aut si sciãt hereditarium, alieno titulo à possessione, aut vindicatione perterreantur. Augustinus *in sermonibus*, in ipsis deprædationibus suis titulum Christi hæretici posuerunt, vt prædæ ipsorum quasi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Christus? Eiicit prædatorem, titulum non deponit, & possidet domum, quia inuenit ibi titulum suum.

NOVELLA CLXV.

Generalis forma de prospectu maris.

VIdetur esse ἐπαρχικόν, id est, Forma præf. prætorio, vt explicui E *Obs.* 6. *c.* 10. & eadem de re extant ex ἐπαρχικῶν libris quædã apud Harmenopulum, *lib.* 2. Pertinet autem hoc ad *No.* 63.

NOVELLA CLXVI.

De prædiorum sterilium ad fertiles impositione.

NOuellæ quas exposuimus hactenus excusæ sunt omnes, licet nõ vno volumine. Alias enim Haloander, alias Scrimgerus, alias Iulianus Antecessor vrbis Constantinopolitanæ, alias vetus interpres, bene meriti omnes de hoc iure nouo, nobis suppeditarunt. His quatuor viris vtatur oportet, qui volet sibi F parare omnes, vel earum epitomen, simul ac quærere eum diligenter veteris interpretis, quas suppressit hominum incuria vel inscitia. Putem enim reperiri posse omnes, vt mihi contigit repetisse No. *de prima Iustiniana*, *De prætoribus plebis*, *De Armeniis*, & Accursio etiam ipsi contigerat 38. *&* 45. quas adducit nescio quo loco: & hac ratione persuadebitur forsitan imperitis, indocilibus, incredulis, non minus omnes esse authenticas 68. scilicet, quàm pauculæ sint illæ, quas solas esse è corpore iuris falsò testificantur & adseuerant, quasque solas ius facere volunt. Porrò quæ sequuntur tres, à me modò dantur ex libris βασιλικῶν. G Hæc est περὶ ἐπιβολῆς, Si defunctus iusta ex causa fundum, aut territorium, aut compossessionem alienauerit, & moriens residua bona liberis, vel extraneis heredibus reliquerit, qui ex eis similiter prædia quædam alienauerint, ex quibus possidente emptore aliquod fortè postea defecerit, ita vt locus sit ἐπιβολῇ, quam prædia sustinent, quæ sunt ex eadem substantia & origine, *l.* 10. *&* 12. *C. de om. agro. deser.* vt ne defecti vel deserti prædii onus irrogetur, simul eiusdem substantiæ prædiis omnibus, sed cæteris primùm prædiis quæ possidet is, qui ea emit à liberis vel extraneis heredibus defuncti: vel, si hic idoneus non sit, heredib. de- H functi, id est, prædiis quæ possident heredes defuncti ex eadem substantia: aut, si fortè hæc etiam non sufficiant publicæ collationi, tum vt onus transferatur ad alia defuncti bona, quæ ad alios quàm ad heredes peruenerunt. Ad eum igitur qui fundum, aut compossessionẽ à defuncto emit, vt posuimus initio. Idémq;

dicendum

A dicendum est, si ea prædia per plures successiones transierint. Quandiu enim proximiores siue posteriores possessores idonei sunt, ἐπιβολὴ antiquioribus non irrogatur, id est, defecta prædia, eorumque tributa antiquiores possessores non agnoscunt: quòd si eiusdem gradus & ordinis plures sint possessores quibus iniungi ἐπιβολὴν oporteat, vt inter eos oneris diuisio non fiat ex æquo, sed pro rata fertilium bonorum quæ possident ex eadem substantia. Hæc est ferè sententia huius constitutionis, sermo hic:

Ἐπειδή τινες τῶν κατὰ τὴν τῶν νόμων γνώμην αἰτίαν ἐκποιήσαντες ἀγρὸν, ἢ χωρίον, ἢ γῄδιον, ἢ σύστημα ὅλον, εἶτα τελευτήσαντες ὕστερον καταλιμπάνουσι τὴν αὐτῶν B περιουσίαν εἰς ἐξωτικοὺς ἢ παῖδας, κἀκεῖνοι τὸ ἴσον ἐκποιήσαντες τὴν περιουσίαν εἰς διεδέξαντο, χωρίον, ἢ ἀγρὸν, ἢ γῄδιον, ἢ σύστημα, καὶ τὸ παρὰ τῶν διαδόχων ἐκποιηθὲν εἰς ἀπορίαν ἐλάσῃ, ἄρτι χρέους φανῆναι τῆς ἀπόρου ἐπιβολῆς ἅμα πᾶσι τοῖς προκτησαμένοις, ἵνα παρὰ τὴν τοῦ διαδόχου πρᾶξιν ἐπάγηται τὸ βάρος τῆς ὁμοδούλου ἀπορίας κελεύομεν, ἀλλὰ πρότερον μὲν τὸ παρὰ τοῦ ἐκείνου παίδων, ἢ διαδόχων ἐξωτικῶν τοῦτο κτησάμενον, ὅ νῦν εἰς ἀπορίαν ἤλασε, καὶ τὴν ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν τὴν ἐπιβολὴν δέχεσθαι. ἀπόρου δὲ τούτου φανέντος, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ κτήσεως, ἐπὶ τοὺς εἰς αὐτὸν προκτησαμένους φέρεσθαι τὸ βάρος. εἰ δὲ μήτε αἱ τούτων κτήσεις πρὸς τὴν ἐπιφορὰν τῆς συντελείας ἀρκέσωσι, τότε ταύτην ἐπὶ τὸν πρῶτον κύριον τὸν εἰς τοὺς παῖδας, ἢ τοὺς ἐξωτικοὺς τοῦτο παρα- C πέμψαντα, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν ἀκίνητον κτῆσιν (εἰ τοῦτο ἔχοιτο ἡ ἐκείνου περιουσία) ἐπανιέναι, ὥστε τι ἐκ τῆς ἀπόρου ἀπορίας εἰς τὸ παρὰ τοῦ πρώτου διαιρεῖν τὸ χωρίον, ἢ τὸν ἀγρὸν, ἢ τὸ γῄδιον ὠνησάμενον τὴν ἀρχαίαν, ὅ καὶ οὐδέποτε νόμιμον αἰτίαν προειληφότι. τοῦτο δὲ ἂν εἴη λέγειν, πάντως πολλαὶ μεταξὺ τυγχάνουσι διαδοχαὶ οὖσαι. ἴσως γὰρ ἂν ὁ προειρημένος εὔπορος εἴη, ἤδη ψυχαλέας τοὺς ἐν προτέροις χρόνοις τὰς κτήσεις ἐχηκότας. ἢ τὰς ἐκείνων οὐσίας προσηκει. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως διατετάχθω. τὰς δὲ γε τῆς ἀπόρου ἐπιβολὰς, οὓς ὅλως ὑπάρχουσι πολλοὶ ἦσι, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπέχουσι τάξιν, ἢ καὶ ὀλίγοις, ἀναλόγως τῆς οὐσίας παρ᾽ αὐτῶν ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας εὐπόρου κτήσεως, καθ᾽ ἣν δήποτε τρόπον γίνεσθαι, καὶ πάντα τὸ τὸ συντελείας βάρος ὑπὸ τούτων αὐτοῖς ἐπάγεσθαι, ἵνα καὶ τὸ ἄπορον αὐτοῖς κτῆ- D σιν ἀναλόγως παραδοθῆναι συμβαίνει, ἢ ὅτι πρὸς τὸ παραλαβεῖν ταύτην αὐτοὺς ἀπαγορεύσειαν. πρὸς τοῦτο ἤδη δίκαιον ἐστι ἐκεῖ τὸ ὑπὸ τούτων συντελείας βαρύνεσθαι, ὥστε προθυμίαν τὴν εἰς τὴν λαμπροτάτην ποιήσασθαι δεῖ ταῦτα κατὰ τύπον τὸ πρῶτον ἐξετάζεσθαί τι καὶ προσιέναι. εἰ γὰρ μὴ ταῦτα παραφυλαχθείη καθ᾽ ἃ διωρίσαμεν, ἤδη πολλὴν ἅμα τῇ πεπονημένῃ συντάξει αὐτὰ δῆμα χρεῶν λογοθέτου καταθήσειν, ἢ καὶ ἑτέρα, ὡς εἰκὸς, ἐπιτιμίας μείζονι προστιμώμενος, ἤδη ἄλλων τῶν παρ᾽ ἡμῶν διωρισμένων καὶ οὕτως κρατεῖν ὁρισθέντων. ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ Νικομήδης ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀπέσταλται τάξεως.

Finis indicat esse formam præfecti prætorio transmissam ad præsidem prouinciæ, quod memini me probare *6. Obseruat. cap. 10.* & περὶ ἐπιβολῶν etiam tractare plenius *lib. 4. cap. 30. & Nou. 17. & 128.* E Σύγκτησιν ex glossis veteribus interpretatus sum Compossessionem, id est, Vniuersam possessionem plurium prædiorum, vt *l. 34. §. Lucius. ff. de leg. 2. l. alumna. §. Titia. D. de ad. leg.* Μετοχὴν appellat *d. l. 34. §. vlt.* nec enim eo nomine participatio significatur, sed vniuersitas prædiorum vno clausa consepto, vt auctore Siuda, illo Dauidis loco ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό, id est, Cuius conseptum in semet reuoluitur. qua oratione summa cōiunctio ciuium significatur. Glossæ etiam veteres σύγκτησιν interpretantur massam, vt in feudis docui: quod quidem massæ nomen in ea significatione etiam Imperatores, Leo & Anthemius, F vsurparunt in Nou. *de bonis vacantibus.* Vt communi, inquiunt, iure Cestiana massa, de qua quæritur, prædictæ dominæ, illustri fœminæ, restituatur.

NOVELLA CLXVII.

Generalis forma de missione in possessionem.

ADditur Βίανον τῷ ἐνδοξοτάτῳ ὑπάτῳ. Suspicor legendum ὑπάρχῳ, G vt sit & hæc alia forma præfecti prætorio, cuius verba hæc sunt:

Ἐπειδὴ ἀκηκόαμεν τοὺς ἀντιλαβέσθαι σπουδάζοντας, ἀρχικὰς ψήφους πείσωσιν, ἐπὶ μὲν τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως ἀφιέσθαι τυχὸν ἡ τάξις τὴν χωρὶς μαρτυροῦσα τοῦ τὴν ἀπραγμάτευτον νομὴν τούτων, ἃ καὶ τὴν γειτόνων ἡ αὐτὴ τάξις λέγει μαθεῖν, ὡς ἤδη τῶν παραγγελμάτων ἐπιλέγεσθαι, ἐπὶ δὲ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κειμένων ὑπὸ τοῖς τῶν τόπων ἐκδίκοις ὑπομνήματα ἀπραγματεύσεις ταυτὸ τοῦτο παρίστασθαι, δεῖ συνιστᾶν, μαρτυρίαν μὲν ἔχοντα τῶν γειτόνων. τῶν καὶ ταύτης δὲ ἄδειαν παρέχομεν τοὺς ψήφους ἐπινεῖν

A τὰ πράγματα καθέξειν. καὶ τοὺς μέλλοντας δὲ ἐκ συναλλάγματος τινὸς πρᾶγμα λαμβάνειν, καὶ νομὴν ποιεῖν, ἢ δεσποτείαν ὑπὸ τὴν ἑαυτῶν ποιεῖσθαι κατοχὴν, ἀναλαμβάνειν τὰ ἀφορμέντα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ μαρτυρίας νομίζομεν, ὥστε ὑπομνήματος συνισταμένου ἐπ᾽ αὐτοῖς, δηλοῦντος τὴν παράδοσιν, εἴτε ἐπιτάγματα τύχοι χαρίσεως προστασίας, εἴτε ἐπιτελεσθῆναι χρεὶς ἡ παράδοσις μέλλοι γίνεσθαι, προστάσεως ἐνταῦθα τε, καὶ τοὺς γεωργοὺς ὑπὸ προστασίας χρεῶν συνομολογεῖν ἐπὶ τοῦ ὑπομνήματος, ὡς τοῦ νεωτέρου εἰδότες νομέα καὶ δεσπότην, καὶ τῇ τοῦ παραδιδόντος ἀκολουθοῦντος γνώμῃ, τοῦ ἀπαντεῖν ἐπιβλέψαντος. ἐκδίκου δὲ οὐκ εὐπόρου μὲν τυχεῖν, τὸ λαμπρότατον τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντα τὰ τοιαῦτα συνιστᾶν ὑπομνήματα προστάττομεν, ἢ τὸν ὁσιώτατον τῆς πόλεως ἱερέα ὑφ᾽ ἣν ὑπάρχει ἔστιν, ὑφ᾽ ὃ τὰ τοιαῦτα πράττεται, εἰ πολλῷ τό- B πῳ ὁ τῆς ἐπαρχίας ἡγούμενος ἀπολείποιτο τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἡ παράδοσις γίνεται. ἐν δὲ τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει, καὶ τοὺς πεμπομένους ἐκβιβαστὰς, καὶ τὰ ὑπὸ τῆς παραδόσεως συνιστάμενα ὑπομνήματα ῥώμην ἱκανὴν διδόναι τοῖς παραστηθεῖσιν πράγμασι.

Hoc quod vult, breuiter vt dicam & summotenus, ex sententia iudicis non rectè apprehenditur nisi possessio vacua, & quam in vrbe quidam vacuam esse executorum testimonia adseuerent, in prouinciis acta defensorum plebis viciuorum testimonio confirmata. Et similiter ea contractu in prouinciis quoties quis ingredi possessionem desiderat, acta apud defensores ciui- C tatum fieri debent traditæ possessionis, simul ac consentientium voluntati tradentis, nouoque domino colonorum, vel actorum possessionis. Si non sit copia defensoris, apud præsidem: vel etiam, si hic longè absit ab eo loco quo traditio fit, apud episcopum.

NOVELLA CLXVIII.

Forma præfecti prætorio, de his qui eidem domino subiecta prædia possident.

D HÆc est περὶ ὁμοδούλων, id est, de prædiis hominibúsve prædiorum ratione eidem domino seruientibus. His solent accrescere inuitis defecta desertáve prædia eiusdem substantiæ, vt diximus *Nouel. 128. & 166.* denique ἐπιβολὴ, onus est ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων, & irrogatur rusticis prædiis tantùm. Nam & hæc sola referuntur in censum, non annonæ ciuiles, non ædes. Et ideò in tit. Dig. *de censibus*, agrorum tantùm censendorum mentio fit: ac quod est de seruis, *l. 4. §. in seruis.* id de rusticis tantùm accipio, qui pars agrorum sunt, vt dixi 5. *Nou. 7.* Sed & quod dicitur E de tributo capitis, *l. 3.* id in agris tantùm locum habet, non in vrbibus, aut metrocomiis, *l. 1. C. de cap. ciui. l. 8. C. de exact. trib.* Prædiis igitur vrbanis, aut annonis ciuilibus nō irrogatur agrorum ἐπιβολή, quia nec sunt ὁμόκηνσα, nec satis est si sint eiusdem originis. Verba eparchici hæc sunt:

Προσετάχθημεν κλεῖσαι, ἤγουν ἀποτυχεῖν, χωρία φέρεσθαι μόνον, οὐ μὴν οἰκίας, ἢ ἄλλα πράγματα. ἡ δὲ ἐπιφορὰ ὁμοκήνσοις γίνεται. φυλαχθήσεται δὲ τοῦτο ὅ τε λαμπρότατος ἡγούμενος, καὶ ἡ πειθομένη αὐτῷ τάξις, καὶ οἱ πράκτορες τῶν δημοσίων εἰσφορῶν, ἀλλὰ προσκείσθω χρεῶν λογοθετούμενοι τοῦτο τῷ ψήφῳ καὶ νῦν ἀπολυθησόμε- F νοι, γινώσκοντες τὸ ποινὴ τούτοις, ὥστε μηδένα διδόναι ὑπὲρ ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων ἐπιβολὴν ἐπὶ οἰκίας, ἢ ἄρτοις πολιτικοῖς, ἢ ἑτέρῳ τινὶ μὴ ἐγγεγραμμένῳ τῷ κλήρῳ. ταῦτα φυλαττέτω, ταῦτα πειρᾶσθαι παραδιδόσθω, τῶν παραβαινόντων αὐτὰ πολλὴν δίκην χρεῶν λογοθετηθέντων, καὶ κατὰ τὴν ἑαυτῶν οὐσίας οὐ μετρίαν ἐπιφερόντων ζημίαν. εἰ γὰρ διὰ ταῦτα ἀδικούμενοι, ἕξουσι κατὰ τῶν παραβαινόντων καὶ τῶν ἐκείνους κληρονομησάντων, καὶ πράγματα αὐτῶν ἀγωγὴν, ὑπὲρ τῷ παρὰ τὸν νόμον ὑπομεμένηκε ζημίαν. τὸν λαμπρότατον ἄρχοντα καὶ τὸν ὑπηρετουμένων αὐτοῖς τάξιν, καὶ τὸν ἀπανταχοῦ γῆς ἐκδίκων, τὰ παρ᾽ ἡμῶν γνωσθέντα παρατηρήματα φυλαττόντων, καὶ ὑφορωμένων τὰ εἰρημένα κατὰ τούτου ἐπιτίμια.

Hic est finis Nouellarum. Laus sit Deo patri nostro, & Domino Iesu Christo, qui vt hunc finem adsequerer, etiam medio G in turbine rerum, Gallia nesciente tueri societatem humanam, vtque redimeretur omnis hæc opera mea ab insulso milite, cui prodita fuerat iniquè, pro sua clementia fecit. Te sancte Deus veneror, tibiq; gratias ago, vni, soli, omnipotenti, veniam petēs, vt velis, quamdio voles esse me in hac ærumnarum valle, studia quæ fecisti mea, fortunare pariter, ne quis mihi malus ea turbassit malè, per Iesum Christum Dominum nostrum.

F I N I S.

DE FEVDIS, LIBRI QVINQVE.

Quorum primus est GERARDI NIGRI, Secundus & Tertius OBERTI DE ORTO, Iurisconsultorum Mediolanensium, Quartus ex variis & incertis auctoribus antiquis, Quintus Imperatorum Constitutiones quæ ad feuda pertinent complectitur:

Aucti, emendati atque etiam explicati studio & diligentia
IAC. CVIACII I. C.

IACOBVS CVIACIVS NOBILISSIMO ET OMNI VIRTVTE INSTRVCTISSIMO VIRO D. THOMÆ REDIGERO S.

NVLLA est pars Iuris peiori condicione, quàm illa, quæ de Feudis est, & iure militum, militari, nec tamen illepido sermone conscripta. Nam vel qui ceteras se tenere profitentur, hanc reiciunt, quasi barbaram: vel, qui in hanc potissimum operam ponunt suam, facilè damnum patiuntur ceterarum: hos abhorret, illos adpetit ipsa quidem vehementer, verùm hi contrà depereunt illam soli, illi despiciunt solam: ac proinde ab vtrisque misera errat sæpenumerò ad villicos rerum, sine doctrina iuris, prudentiores nonnunquam æstimatores, quàm sint illi, quos dixi, Iuris vtriusque consiliatores semidocti. Quod mihi eò vsque visum est indignum, vt hoc anno habitationem ei, tanquam matronæ elegantiori, mundiorem parauerim, epulásque quibus exciperetur, conquisitiores, te præsertim, quibus vsus erat, librorum (eæ sunt illi epulæ) rariorum & vetustiorum promo, cuius beneficii memoria nulla est in me, nisi quidquid struxi inde, id omne tibi tuendum commisero. Ac ne quid secus faciam, etiam obseruat nobilis Daniel Scram communis amicus noster, homo omnibus bonis artibus perpolitus, totaq; vita innocentissimus. Ecce iam igitur tibi veluti ab vtroque quos amicitia reddidit vnanimes, feudorum Ius purius mundiusque acceptum, nisi nos fallimus, quàm fuit antè, quod in fidem tuam & clientelam veluti quodam feudi Iure conferimus lubentes animis. Bene vale Biturigis XV. Kal. Iunii. M. D. LXVI.

GERARDI

GERARDI NIGRI DE FEVDIS LIB. I.

HVIVS libri auctorem esse Gerardum Nigrum, argumento est *titul. 29.* quo improbatur feudum datum lege commissoria, & *titul. 2. §. penult. & 4. §. vltim.* quo si in dando feudo conuenerit, vt liberi masculi & fœminæ id obtinere possint, & vasallus moriatur relicto filio & filia, filius præfertur. vtraque enim sententia Gerardo tribuitur, *lib. 4. tit. 63. & 66.* Oberto de Orto displicuit. Non est igitur hic liber Oberti, sed Gerardi: vterque fuit consul Mediolanensis, Otho Frisingensis *2. de reb. gestis Friderici cap. 12.* Aderant, inquit, Cumanorum seu Laudensium consules, de Mediolanensium superbia facientes querimoniam, præsentibus duobus Coss. eiusdem ciuitatis, Oberto de Orto, & Gerardo Nigro. *Libri* tamen *II. & III.* auctorem Obertum esse negare non possumus. *Liber IIII.* est ex variis & incertis auctoribus. Continentur his libris mores quib. in feudorum causis Ligures siue Langobardi vtebantur: qui plerumq; fuêre diuersi: vt ecce, Cremonæ, Ticini, Mediolani, vasallus feudum poterat alienare sine voluntate domini, Mantuæ, Veronæ, & aliis quibusdã locis exigebatur consensus domini. Rursus Placentiæ, qui militẽ inuestierat de feudo hac lege ne in successorem transiret, nõ poterat eo viuo sine eius voluntate alium de eod. feudo inuestire, Mediolani & Cremonæ secus. Et hos quidẽ Italiæ mores & ius quod his libris digestum est, aliæ gentes si qua in re propriis moribus deficiantur, libẽter obseruant, vt idẽ planè de his libris statuere possis, quod de lege Rhodia Imp. Antoninus, eam in rebus nauticis Romanos sequi, nisi si qua in re aduersetur iuri publico P. Romani: & nos quoq; ius feudorum, quo Italia vtitur, sequimur non inuiti, nisi si qua in re pugnet cum legib. aut morib. nostris. Constitutiones autem Imperatorum de feudis, quas his libris Hugolinus inseruerat, Odofredo teste, quibusque nos alias adiecimus, proprio libro, id est, quinto, conclusimus. Intellecta igitur librorũ partitione, materia, auctoribus, pretiũ curæ [illegible] de Feudi nomine & definitione vt statuamus aliquid. Feudu quidam dixère fœdum. vt Guillelmus Imp. in Constitutione quadã in Chronicis Flandriæ relata, per quam terris imperialib. priuatur Margarita Comes Flandriæ ob fidem non præstitam. Vt, inquit, eadem Comitissa in feudum tenuit. Vocẽ sanè Feudi Isidorus à fœdere deduxit. Obertus autem à fidelitate vel fide. quod rectius puto, vel eo maximè, quòd hi qui rem à domino iure feudi acceperunt, dicantur esse eius Leudes siue Leodes, quod est Francorum lingua, *Sesleaux, ou loyaux.* Annon. *3. cap. 81.* Guntranus fuit leudis suis beneuolus. Et *lib. 4. legum Gottharum, tit. 5. Si enter leudes in expeditionibus constitutus de labore suo aliquid adquisierit.* & in exemplo pactionis habitæ intra Guntranum & Childebertum reges apud Gregorium Turonensem, *lib. 9.* Leudes illi qui domino Guntrano sacramenta prębuerunt. & inferius: Cõuenit vt nullus alterius leudes nec solliciret, nec venientes excipiat. *& eiusd. lib. 8.* Credo alicuius ex leodibus nostris esse filium, *& 3.* A leodibus suis defensatus est. *& lib. 2.* Hæc dedit leodibus eius. Vnde puto Germanos feudũ appellare Leudum, siue *Leben.* Nam & pari ratione eũdem illi leudes, feudales dicũtur, quod est Francorum lingua, *Feaux,* & feudũ ius siue res, cuius acceptione fidei dominis exhibendæ vinculo constringuntur. Fideles his libris sæpè: quo nomine olim serui nuncupabantur. & verò milites etiam qui quid in feudum acceperunt, seruos imitantur. nam tametsi serui non sint, seruiunt tamẽ, & seruitia debent, quæ duo sunt diuersa, *l. vxori. in fi. D. de vsuf. leg.* Seruum scilicet esse, & seruire, seruitus & seruitium. Potestas domini seruitutem, patientia seruiẽtis seruitium facit. Vasalli igitur nõ sunt serui, sed αὐτόδουλοι, vt Æschylus loquitur: & licet sæpè Homines nostri dicantur, quia tamen ea appellatione propriè serui significantur, rectè dixeris non tã eos qui quid à nobis iure feudi possident, homines esse nostros, quàm nobis Hominiũ debere, quę vox Hominii concinnior est, quàm Homagii, qua vtuntur Robertus *in Supplemento Chronicorum Sigeberti,* Helmodius *in historia Slauorum,* Otho & Radeuicus, & Abbas Vrspergensis sæpè, & Fridericus Imp. ad Othonem Frisingensem Hominio, inquit, ac fidelitate nobis facta, coronam regni de manu nostra Petrus Rex Danorum suscepit. Sed & Vvassi, & Vasalli nomen, quod eisdem competit, seruitium significat, siue comitatũ, tum deducatur non ex eo quòd sint quasi in vasario nobilium, & vasa eorum instrumẽtaq; censeantur, sed à Germanica, & veteri Gallica voce *Gessel,* qua significatur comes, qui nobis seruit mercede certa, vnde Gessatas populos Gallica lingua nuncupatos, *Polyb. 11.* Et Plutarchus *in M. Marcello* scribunt. Licet autem mercenarii aut vasalli serui non sunt, tamen vt serui appellatione mercenarii continentur, ita & vasalli. Mercenarios, quos etiam vocarunt ambactos, seruorum loco esse probat *l. 4. D. de vsu & hab.* adhibita interpretatione Theophili, in *§. 1. eo.* & ita Græci accipiunt *l. 1. §. familiæ. D. de vi, & de vi arm.* & confirmatur *d. l. 1. §. si filiusfamiliàs.* & ea ratione furti non tenentur, *l. si libertus. D. de furt. l. respiciendum. §. furta. D. de pœnis.* Placet ergo nobis Stoicorum sententia, quam Diogenes Laertius refert, tria esse seruitutis genera, vnam quoties non est potestas viuendi vt velis, vt si liber homo carcere contineatur, quam definiunt, *στέρησιν αὐτοπραγίας:* alterã esse ἐν κτήσει, vt ea qua quis dominio alieno cõtra naturam subiicitur: tertiam ἐν ὑποτάξει, vt ea quam seruiunt mercenarii, obærati, addicti, vasalli, clientes. Separo vasallos à clientibus licet vasalli his libris nonnunquam clientes appellentur, & conueniant in multis, & separationis ratio euidens. Clientibus onus militiæ adnexum non est. Vasallorum condicio hæc est, vt cùm delectus edicitur, in militiam eant, vel vicarium mittant vel certum censum domini ærario inferant, quod Heribannum siue Haribannum dicitur, à Germanorum antiqua voce *Here,* qua significatur exercitus, quo sensu & *Herislit* dixerunt, *l. 15. Lang. de exercit. l. 17. de eo qui alii antest. desertionem exercitus.* Theodulphus *in Chronicis.* D. Pipinum regem in exercitu derelinquens, & id quod Thedisca lingua *Harislit* dicitur. Idem Hermannus Comes *lib. de origine Francorum.* Heribanni quantitatem definiuit Carolus *legum Langobardarum lib. 3.* Fridericus pro ea portionem certã reditus feudi, *j. lib. 5.* Bannum est generale nomen, quo significatur edictum siue citatio. Heribannum speciale, citatio nempe ad delectum. Vtroq; nomine significatur etiam pœna edicto non obtemperantis. Igitur heribannum non tantũ edictio delectus est, sed etiam pœna non respondentis ad delectum, quam & *Herischuldam* Germani vocant, Auentinus teste. Sed, vt alias etiam differentias inter clientes & vasallos exequamur, clientes prædia sua pleno iure possident, vasalli prædia feudalia vsusfructus tantũ iure perpetui vel temporarii, proprietas est dominorum à quibus prædia acceperunt beneficii iure, vsumfructum dicimus cum Oberto *lib. 3.* quod interpretes vtile dominium vocant, propterea quòd vasallus rei in feudum datæ vtilem non directam vindicationem habet, vt *j. 2. tit. 8. §. 1.* quæ tamen ratio vtile dominium non inducit, & verior est Conradi sententia *lib. 4. tit. de alie. pat. feudi,* nullum esse vtile dominium. Clientes dabant se in fidem patronorum, & ab eis ferebant sportulas vel cœnam rectam. Vasalli vel vltrò fidem suam nobis offerunt, cessa proprietate bonorum suorum, vel nos collatis in eos prædiis nostris, fidem eorum eligimus & sequimur, sportulas vel cœnas à nobis non ferunt, nisi qui feudum quod dicitur de camera, vel caneua, quòd ferè nõ est feudum, obtinent. his sportulas damus, quę Soldaræ dicuntur, *lib. 2 tit. 10.* à Gallorum & Germanorum antiqua voce *Sold.* nam & Cæsar ipse scribit Gallis esse deuotos, quos illi Soldurios appellant, quorum, inquit, hæc est cõdicio, vt omnibus in vita commodis vnà cum his fruantur, quorũ se amicitiæ dediderint, si quid iis per vim accidat, aut eundem casum vnà ferant, aut sibi mortem consciscant. Robertus *in Supplemento Sigeberti:* Sumpsit Henricus rex pecunias de feudo vniuscuiusq; loricæ. Capitales barones secum duxit. Soldarios verò milites innumeros. Otho *1. c. 31.* Hospites, quos nunc solidarios dicimus, Radeuicus *3. c. 20.* Vt largitione pecuniæ milites qui solidarii vocantur colligeret. Clienti respondet patronus, vt in XII. Tab. *Patronus si clienti fraudẽ fecerit, sacer esto.* & inde sumpta translatione, qui causam agit actoris vel rei, patronus, reus, cliens dicitur, vel susceptus. nam & clientes posterior ætas vocauit Susceptos & summissos, *l. 1. Cod. de princ. ag. in rebus.* Vasallo autem respondet dominus, qui & senior dicitur, licet prouectæ ætatis non sit, eadem forma qua Senatorẽ & Presbyterum

dicimus, morum potius, quàm ætatis habita ratione. Nomẽ igitur ætatis mite dominus feudi habet, quamuis adolescens sit, aut iuuenis. Interea tamẽ, cùm ius feudorum antiquissimũ esse Gerardus scribat, qui ipse fuit Langobardus, ineptè id repetieris ex Langobardis ipsis siue Gothis, quorum leges nihil de feudis habent palàm, nec antiquissimum esse nobis vnquam persuaseris, nisi id liquidò deduxeris & morib. P. Romani, quod fiet ita cõmodissimè. Fit sæpè in libris nostris hominum mentio, qua appellatione frequentius serui significantur. Sed & liberi, puta actores, procuratores, custodes prædiorum, insularii, conductores, emphyteuticarii, chartularii, precarii possessores. His possessio conceditur ad tempus. Quæ actori, feudũ est gastaldiæ. Quæ custodi, feudum guardiæ. Iidem postea cœpit concedi in perpetuum, quod est verum & proprium feudum, atq; ita, vt me *Obs. 8.* tradidisse recordor, paulatim qui erãt actores, custodesq; prædiorum nostrorũ temporarii, perpetui esse ceperunt, Latinumq; Hominum nomen retinuerunt, nouum & exterum Vasallorum siue Leodum, & Feudatariorum acceperunt à principibus & nobilioribus, qui eis sua prædia in perpetuum concedere maluerũt, si militiæ onerib. se obligarent, inuecta in Italiã nomina, à principibus Germanis, quibus fuêre semper multi Comites (sic Cor. Tacitus vasallos vocat: Glossæ *συγκτήτως* interpretãtur) & principum æmulatio magna, cui plurimi & acerrimi. His, vt ait, præcipuum sacramentum erat defendere, tueri, sua quoq; fortia facta gloriæ principis sui adsignare: quod vulgò sacramentum fidelitatis appellamus. Et eadem ferè hominum condicione vsam Græciam Nouella Constantini Porphyrogennetæ *περὶ στρατιωτῶν* probat, cuius sententia hæc est. Quædam esse prædia militaria, quib. cohæreat onus militiæ, ita vt possessorem necesse sit se ad militiam comparare domino edicente delectum: vel si nolit aut non possit se ad delectũ exhibere, certam eo nomine pecuniam fisco dependere, quæ feudorum omniũ lex est, siue à nobili, siue à plebeio possideantur, siue, quod penè idem est, à milite, siue à pagano. Distinxit omnis ætas nobiles à plebeiis, sed procedente tempore qui nobilium erant milites, vasalli, ministeriales, feudatarii, vt rectè Albert. Krantzius scribit, in metropoli, etiam nobilitatem sibi vindicarunt: qua de re dicturi sumus *2. titul. 10.* At quoties tam vile est feudum, vt nõ possit possessor se aliúmve in expeditione ex eius reditu tueri, hoc iure vtimur hodie in Francia, ex Capitulis Caroli additis ad legem Langobardorũ, vt ei adiungatur alius quoad pro modo redituum æquabiliter simul eis miles vnus indici possit. Vt verò ex constitutione Lotharii vasallus alienare feudũ non potest, ita Constantinus Porphyrogenneta vult, vt prædia militaria, quæ nunc dicimus feuda, à militibus non alienentur. Sed militum duo sunt genera. Quidam *ἐκ τῆς κονόπτης*, nouitii, caligati, gregarii, manipulares, soldurii. Horum prædia quæ nondum sunt relata in codices militares ex ea Nou. iure militari non censentur. Alii sunt originarii, & iusti milites, qui nobilibus adnumerantur, quam differentiam militum Fridericus sequitur in tit. *de pace tenend. §. si miles.* Et iustorum quidem militũ meliora prædia ex Nouella Constantini militiæ sunt tacitè obligata, si equites sint, vsq; ad quantitatẽ 4. librarum auri: si classiarii, qui ab eodem Constantino *πλώϊμοι* & *πλωτῆρες* dicuntur, vsq; ad quantitatem duarũ librarum. Suprà eam quantitatẽ prædiorum suorum alienationem habent, intra eam non item. Quòd si prædia eorum quæ eam quantitatem excedunt, nominatim omnia sint relata in codices militares, & hæc omnia heredibus conseruari debent, siue militibus, siue paganis, non distrahi. Sin verò nõ sint omnia adscripta militiæ, sed habeat miles iure optimo possessionem aliquam, militiæ functionẽ liberã, quæ alode siue alodiũ dicitur his libris, quasi fidei vinculo soluta, Cõstantinus vocat *κτῆμα ἰδιοπεριέκτον ἢ τῇ στρατείᾳ ἀκαθύδολον*, quæ scilicet possidetur proprio iure, non feudi, non beneficii iure, hãc distrahere potest. Illam neq; possessor, neq; fiscus vendere potest: vel si vendiderit, eidem possessori repetitio competit, indemnitate emptori præstita: quo cessante, agnati eius possessionẽ reuocare possunt, neq; aduersus eos emptori est repetitio, vel reputatio pretii aut meliorationum, auferre tantum potest ea quæ imposuit prædio, si recipiant separationem, deficientibus agnatis, succedunt *συνδόται καὶ συνάρχοι*, id est, consortes, quibus simul militiæ nomine prædia adsignata sunt. Consortibus succedunt milites indigentiores, & his rursus pagani *πρὸς τὸ μὴ ἐξαπόλεσθαι τὸν ἐκ τοῦ κοινοῦ φόρον*, id est, ne census fisco depereat: ex quo intelligimus huius generis militaria prædia obnoxia esse oneribus militiæ, vel si refugiat possessor militiam, censui certo, id est, ban-

A no & heribanno: & possideri ea posse tam à paganis, quàm à militibus. Eius Nouellæ pars quædam est apud Harmenopulum *Epitomarum 1. titul. 16.* Sed valdè corrupta. Legendum *συντηρεῖσθαι δὲ εἰς ἑκάστην στρατείαν ἱππικῶν μὲν ποσότητα λιτρῶν ἀκινήτου κτήσεως, ὡς ἀριθμεῖσθαι καλούμενον, καὶ ἔτι τῶν γόλων τεταγμένους πλωΐμους τῶν Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου. λοιπὸν δὲ πλωΐμων λιτρῶν δύο.* Quod subiicitur, est ex eadem Nouel. si quis militem, *ἐν παροίκου λόγῳ*, id est, quasi colonario iure sibi subiectum retinuerit, atque ita prædia eius militaria inuaserit, vt damnetur in aureos v. ex quibus pars dimidia militi detur, pars altera media in fiscum redi-
B gatur. Quòd si non inuaserit ea prædia, sed emerit, milite suæ condicioni reddito, vt pretii repetitionem non habeat, & hoc amplius vt fisco pœnæ nomine inferat aureos ɪ ɪ ɪ. Deest in Harmenopulo quantitas aureorum. Sin verò cùm alius quidam milites sedibus suis & possessionibus expulisset, vel illi ipsi bonis suis cessissent, malè interpres, ex statione sua discessissent, corruptè etiam in Harmenopulo, *ἢ αὐτῷ ὁ ἐκεῖνος*, cùm sit legendum *ἢ αὐτῷ ἐκείνων ἐκουσίῳ χρησαμένων*, illo, inquam, casu si quis miseratione ductus milites susceperit, quasi colonos vel mercenarios, eum non teneri. At si quis militem castris abductum,
C quæ vocat fossata, in priuato obsequio detinuerit, eum fisco teneri in annos singulos, quibus illum detinuerit, in aureos vɪ. eamque summam exigi ab excussore, siue discussore publico, qui vocatur illo loco *ὁ ἐξκουσσεύων*, vulgò corruptè *ὁ ἐξκουσσευτάνωμος*. Ex his, quæ dicimus hactenus, cùm feudi naturam ostendant satis apertè, facile eruetur definitio feudi. Quid est feudum? *Ius prædio alieno in perpetuum vtendi fruendi, quod pro beneficio dominus dat ea lege, vt qui accipit sibi fidem & militiæ munus aliúdve seruitium exhibeat.* Ius est, non prædium ipsum, vt exponam initio libri tertii, & ius vsusfructus. So-
D let vsusfructus constitui in personam tantùm. Sed tamen conueniri potest, vt & in heredem fructuarii transeat. Verùm enim hæc pactio à Iustiniano coarctatur ad primum heredem, ne in vniuersum inutilis sit proprietas, semper abscedente vsufructu, *l. antiquitas. C. de vsufruct.* Quinimò receptum est conueniri posse vt ad successorem transeat in infinitum, si modò addatur lex fidei, hominii, seruitii, vt diximus, quæ efficit ne sit inutilis proprietas. Quin & quorundam locorum hi sunt mores, vt eius anni quo heres vasalli se in fidem & clientelam domini com-
E mendauit, reditum integrum dominus ferat, vel vt certa ei summa numeretur *ἀντὶ τῆς ἀναγράψεως*, siue pro redemptione, vt loquuntur, & restauratione feudi, & vt si mutetur vasallus venditionis genere domino præstetur pretii quinta pars à venditore vel ab emptore, si id actum sit, & quintæ quinta, vt si væ...ierit fundus C. ɪɪɪ ɪɪ ɪ. si mille, ccxl. quæ præstationum genera à Leone in Nouellis *εἰσδοτικὰ* appellantur, quòd quasi præstentur noui possessoris admittendi & suscipiendi causa. Sic fit vt non sit inutilis proprietas, licet vsusfructus in perpetuum constituatur, & pleniori quidem iure quàm soleat vsusfructus esse.
F nam & vasallus fundi, ac seruitutum vindicationem habet, & fructus suos facit quoquo modo terra separatos. quæ non solent fructuario dari. Liberi tamen vasalli plerumque moribus nostris nihil debent, præter manus porrectionem & deosculationem, quæ sunt hominii symbola. Annonius 4. *cap. 64.* Tassilo dux Baioariorum more Francico in manus regis Pipini in vassaticum manibus suis semetipsum commendauit, fidelitatemque iureiurando promisit: quod ita Ado Viennensis: Tassilo se illi in vasallum commisit. Et Richardus: se in manibus Caroli commendauit. Ne dixeris etiam feudum esse contractum. Ius est potius quod per contractum constituitur, dum scilicet dominus id
G per inuestituram cedit. quæ cessio datio est, ea lege, vt qui accipit fidem, & seruitium danti semper exhibeat. Et contractũ huiusmodi sequitur traditio, vt ɪ. 2. *titul. 7. §. vltim. & 4. tit. 15* & est ex eo contractu actio de euictione in dominum, vt *2. tit. 8.* & aduersus vasallum cõdictio causa dati si fidem fallat, vt ɪ. *tit. 20.* vel etiam præscriptis verbis, si nolit dominus feudũ reuocare. Constituitur autem hoc ius in rebus soli, non in mobilibus. Omnium quidem rerum vsusfructus constitui potest ex S. C. non tamen iure feudi. Quædam sunt res quæ immobilibus adnumerantur, vt annonæ, sportulæ, pensiones, *l. Iubemus 2. C. de sac. Eccles.*
H *Nou. 7.* & in his feudum illud consistit, quod dicitur de camera, id est, cùm ex ærario siue arca domini vasallo adsignatur stipendium certum, vel quod dicitur de canaua, id est, cùm ex cella domini vasallo præbentur annonæ. Huius generis feudum est in curte domini, vt *infra titul. 2. §. Item si quis.* nec est proprium feu-

dum,

dum, sed iure feudi censetur: quæ duo sunt diuersa, sicut Gallia aliud est, *Tenur fiefs*, aliud, *Tenir en fiefs.* Proprium feudum est extra curtem, & consistit in prædiis. illi simile est feudum guardiæ, cùm curti siue domui suæ quasi iure feudi dominus custodem apponit: vel gastaldiæ, cùm actorem præficit. quæ tempore vel morte dantis, aut accipientis finiuntur, & definitione non comprehenduntur, quia sunt impropriè feuda. Porrò adieci in definitione feudum pro beneficio dari. hæc res efficit, vt feudũ beneficium appelletur sæpe, & vasallus beneficiarius, beneficiatus, *χαριστικάριος*. nam originem ex officio, & amicitie trahit, vt *inf. 2. titul. 30.* & simili sensu in Constitutionibus beneficiarii dicuntur, quibus beneficii loco cura committitur mãsionum cursus publici, vel quod aliud officium munúsve publicum. Postremò quod est adiectum de fide, per necessariũ est, nec conuentione mutari potest nam etsi valeat conuentio, ne iusiurandum fidelitatis præstetur, ne seruitium præstetur: nulla tamen vis est huius conuentionis, ne fides præstetur. Est enim contra naturam substantiámve feudi. & ideo non est rata habenda. *l. cùm precario D. De precario.* Idem est natura & substantia, & falsa vulgaris interpretum differentia. §. *De illa. Instit. de societ. l. pacta. D. de con. emp. coniuncta l. turpi gentium de pac.*

De iis qui feudum dare possunt, & qualiter adquiratur, & retineatur.

TITVLVS I.

QVia de feudis tractaturi sumus, videamus primũ, qui feudum dare possunt. Feudum autem dare possunt, Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa, Præpositus, si antiquitus consuetudo eorum fuerit feudum dare. Dux, Marchio & Comes similiter feudum dare possunt, qui propriè regni vel Regis capitanei dicuntur. Sunt & alii qui ab istis feuda accipiunt, qui propriè Regis vel regni valuasores dicuntur, sed hodie capitanei appellantur, qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi verò qui ab eis accipiunt feudum, minores valuasores dicuntur.

Feudum dare possunt, Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa. Itemq; ne Præpositus. Dignitas ecclesiasticæ hæc est, cui canones deferunt ab Episcopo primum locum, & rerum Ecclesiasticarum dispensationem in Aquisgranensis concilii *cap. 139.* Quod autem dicitur de Archiepiscopo & ceteris, ei obstat *nt. 2. §. Item si Episcopus.* quo negatur Præpositum, vel aliam Ecclesiasticam personam iure feudum dare, longam tamen consuetudinem in ea re obseruandam esse, quod consentit cum hoc loco, quo Ecc[illegible]siasticis personis datur ius concedendi feudi, ita demum, si hic mos antiquus eius Ecclesiæ fuerit, *si antiquitus*, vt ait hoc loco, *consuetudo eorum fuerit*, quæ eadem verba repetuntur *infrà 4. titul. 91.* Negantur, inquam, iure feudum dare de rebus Ecclesiarum, quæ eis subiectæ sunt, & tituli vocantur, & hoc esse ex decreto Vrbani Pontificis facto in sancta Synodo, quod tamen in futurum tantum valet, non in præteritum, nec enim ius in preterita constitutum intelligitur, nisi id nominatim exprimatur.

Is est Vrbanus II. qui Synodum Placentiæ habuit, in qua Ecclesiasticorum mores licentiamque correxit, & hoc etiam inter cetera cauit, ne vlla fieret ordinatio sine titulo, id est, rebus quibusdam, vnde se alat, ordinato non adscriptis *c. statuimus 70. dist.* quod Carolus Magnus ita expressit in suis Constitutionib. Vt nullus ebsolute ordinetur sine pronuntiatione & stabilitate loci ad quem ordinatur. Ex huius tituli res vetuit Vrbanus Episcopos, & ceteras personas Ecclesiasticas in feudum dare: & meritò, quia proprio patrimonii iure ad Ecclesias pertinent, & decimas ac primitias concilium Lateranense, vt Vincentius scribit, non bona profana. non quæ iam olim dederant in feudum, si ed eos redirent ob fidem non præstitam, vel quam aliam vasalli culpam, excepto Archiepiscopo Mediolanensi, vt *infr. 4. titul. 40.* De veteri feudo non est dubium eos inuestituram facere posse. De Abbatis nomine illud non omittam, nonnunquam in historiis Abbates accipi pro nobilibus, quod nomen etiam hodie retinent in montibus Pyrenæis nobiles quidã: & hoc sensu, quantum opinor, Annonius *5. cap. 1.* Carolus, inquit, ordinauit per totam Aquitaniam Comites Abbatesque, necnon alios pluri-

A mos, quos Vassos vulgò vocant. & *c. 34.* Quibusdam Abbatiolas sicut erant integras dedit, quibusdam de Abbatia Martiniane beneficiola donauit. & *c. 36.* Ludouicus quos potuit conciliauit sibi, dans eis Abbatias & Comitatus ac villas. Snidegerus *in Chronicis Franciæ Gallicis*, Abbates, inquit, in antiquis historiis non sunt monachi vel religiosi, sed Barones, Magnatesque seculares, quibus Abbatias vel monasteria princeps dat ad tempus, vel quoad vixerint. Similia eiusmodi multa olim principes Christiani sibi edrogarunt, maximè vrgente rerum necessitate, quæ in exemplum trahere non debemus. alioquin sequeretur confu-
B sio ordinum omnium. nam & legimus Clotharium edixisse, vt cunctæ Ecclesiæ Galliarum fisco tertiam partem fructuum persoluerent. Annonii *1. c. 26.* & Carolum Martellum decimas & Ecclesias militibus & laïcis cogente bellica necessitate, cùm non haberet quod eis largiretur, vt eum sequerentur possidendas cõcessisse in Richardi Chronicis, quæ, inquit, vsque in hodiernum diem ab eorum quibus dedit possidentur heredibus. & apud Iacobum Meyerũ, in Flandria olim Comites, quod tamen postea sustulit Vrbanus pontifex, clericorum bona sibi vindicasse, siue testati, siue intestati decessissent. erant enim intestabiles.
C illud non est incognitum, quod & Sigebertus, & Turpinus, & Gotefridus, & plerique alii Chronographi scripserunt sæpe Romanos Pontifices Imperatoribus & Regibus concessisse, vt Episcoporum facerent inuestituram per anulum & virgam, & ne entè Episcopus consecraretur, quàm esset à Rege laudatus, & inuestitus. & inde illud Helmodii. Episcopos inuestire solius Imperatoriæ maiestatis est. qua de re dicemus *3. titu. 1.* Nunc de reliquis videamus *qui feudum dare possunt.* Et ait *Ducem*, quæ vox desiderabatur antehac. *Marchionem, Comitem*, feudum dare posse. Hi temporarii olim fuerunt, hodie perpetui. quales mul-
D tos ordinasse Carolum Magnum historiæ narrant, non rei tantùm militaris causa, sed vt ab eis etiam populus iura peteret, vt in legibus Ripuariorum, *cap. 55. & 90.* Si quis iudicem fiscalem, quem Comitem vocant, interfecerit. idem Granio vel Graphio appellatur, vel Paulo Diacono teste *Historia Langobardorum quinto*, quo nomine iudex significatur. & inde Landgrauii, id est, prouinciæ Comites siue Iudices; & Marchgreuii limitis Comites, Pfaltzgrauii, palatii Comites, qui & maiores domus, & præfecti rectoresq; palatii dicuntur, vt Eginhardus, Iornandes, Annonius scribunt; Burgrauii, arcis præsidiive comites, & Cent-
E greuii, qui in antiquis Germanorum legibus Centenarii dicuntur; & Gograuii, & Dinggrauii, iudices pedanei. & ite Comes pro iudice accipitur, *infr. titul. 28.* & in Constit. Friderici *de pace tenen.* Cœpit & præfectus quilibet Comes appellari, vt nauarchus, vel Eustathio teste in illum Homeri locum.

Εἷς δέ τε ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔστω.

Et præfectus equorum regiorum, Comes stabuli primùm, deinde corruptè Conestablus iam in Orientis, quàm in Occidentis imperio; cuius appellationis veriuerbium aliud, quod Thomas retulit, *libro de regimine principum*, miror vt non omnibus mo-
F ueat risum, quem, vt conciliaret lectoribus, mihi videtur non in eo tantùm, sed in aliis omnibus toto libro delirasse: aut verius sanè non putem summo philosopho, & penè ab Aristotele secundo *σύνθεγμα* tam ineptum excidisse. Marchionem autem Obertus *2. titul. 10* intelligebat esse eum qui limiti certo regni præesset, sed ineptè vocabulum à mari deducebat, quòd plerisq; limites sint maritimi nota est Francorũ vel Germanorũ vox *March.* siue *Marche* pro Limite. Annon. *5. cap. 11.* Reliquit Marchiones, qui fines regni tuerentur, & hostium arcerent incursus. Scio etiam antiqua Gallorum lingua, & Baioariorum, & Alamãnorum
G equum militarem *March* appellari, cùm ita Gallos equestrẽ pugnam instituisse, Pausanias scribit *libro decimo*, vt singulos equites selectos, equis sequerentur alii duo. qui domini equo occiso suum submitterent, quique domino & sibi inuicem auxilio vel supplemento essent, quo modo aut simili etiam hodie lanceas componimus, & hanc quidem equestris pugnæ institutionem eos vernacula lingua vocasse *Trimarchisiam*, quòd singuli equites constarent ea tribus. equum enim eos marcham appellasse. & ita hodieque vocitant Britones, quos priscam linguam Gallicam retinuisse simul & Britennos siue Angelos montanos, quos Vua-
H los appellant, Rhenanus comprobauit. nec enim fuit eadẽ prorsus cum Germanica, cùm Ariouistum Germanum Cæsar scribat longinqua in Gallis consuetudine Gallicam linguam didicisse. & Tacitus, Gothinos non esse Germanos Gallicam linguam coarguere. Commune tamen fuit illud *March* pro equo: vt in

lege Baioariorum, Si equus est, quem March dicimus. & alio capite. Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod March falli vocant. & in lege Alamannorum: Si talem equum innolauerit, quem Alamanni March dicunt. Sed non ideo adsentior Alciato marchionem interpretanti præfectum equitũ. Nicephorus Gregoras 7. ὅπερ ἐν τοῖς ῥωμαίων σχηματίσμασι ὁ τῶν βασιλικῶν κατέχων σημαίας ἐστὶ τοῖς λατίνοις μαρχίωνος. Significat marchionem Imperatori vexillum prætulisse. Sed ad reliqua transeamus. Duces, Marchiones, Comites, propriè in Liguriæ siue Lãgobardiæ regno, Regis vel regni Capitanei vocantur. Qui autẽ ab illis feuda accipiunt, Regis Valuasores, vassi dominici ab Annonio sæpe, & in Synodo Ticinensi corruptè, vassi domestici, pro dominici. Et rursus qui à Regis Valuasoribus, minores Valuasores. Otho Frisingensis *2. de reb. gestis Friderici c. 12.* Tres sunt ordines in Langobardia, Capitaneorum, Valuasorum, plebis. Feudum autẽ dare possunt Capitanei Regis & Valuasores, qui & maiores Valuasores, & hodie Capitanei dicuntur impropriè, vt *j. tit. 3. & 14.* Minor Valuasor in minimum ius feudi proprium non transfert. nam eo mortuo sine liberis, feudum quod dederat minimo Valuasori ad Capitaneum redit. quod tamen Mediolani non obseruari traditur *lib. 2. tit. 10.* Maximè si iam ab antiquo in minimi Valuasoris familia feudum resederit, non si de connperrimè inuestitus fuerit, hic enim plebeiis adnumeratur, sicut soldurius, cuius commoda morte finiuntur. Quinetiam minor Valuasor feudum quod in alium transtulit, etiam si nulla subsit culpa valuasini, quãdocunque libuerit auocare potest, reddito pretio, si id forte vendiderit, nisi Valuasinus cum eo Romam, cum qua Langobardis res fuit semper, in expeditione perrexerit: quo casu temerè ei feudum auferre non potest. Sed Mediolani generaliter idem ius est minori valuasori, quod maiori. & hæc omnia demonstrantur *j. §. notandum, & tit. 3. & 2. tit. 10. & 4. tit. 38.* Vnde fortitan in *tit. 3.* pro *Mediolanenses* legendum est *Mediolani*.

Et quia vidimus de personis, videamus qualia prius habuerunt initia. Antiquissimo enim tempore sic erat in dominorum potestate connexum, vt quando vellẽt, possent auferre rem in feudum à se datam. postea verò, eo ventum est, vt per annum tantum firmitatem haberent, deinde statutum est, vt vsque ad vitam fidelis produceretur. sed cùm hoc iure successionis ad filios non pertineret, sic progressum est, vt ad filios deueniret, in quem scilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare, quod hodie ita stabilitum est, vt ad omnes æqualiter veniat. Cùm verò Conradus Romam proficisceretur, petitum est à fidelibus qui in eius erant seruitio, vt lege ab eo promulgata hoc etiam ad nepotes ex filio producere dignaretur, & vt frater fratri sine legitimo herede defuncto, in beneficio quod eorum patris fuit succedat. Sin autem vnus ex fratribus à domino feudum acceperit, eo defuncto sine legitimo herede, frater eius in feudum non succedit, quod & si communiter acceperint, vnus alteri non succedit, nisi hoc nominatim dictum sit, scilicet vt vno defuncto sine legitimo herede, alter succedat: herede verò relicto, alter frater remouebitur.

Hoc autem notandum est, quòd licèt filiæ vt masculi patribus succedant legibus, tamẽ a successione feudi remouentur, similiter & earum filii, nisi specialiter dictum fuerit vt ad eas pertineat. Hoc quoque sciendum est, quòd beneficium ad venientes ex latere vltra fratres patrueles non progreditur, successione secundum vsum ab antiquis sapientibus constitutum, licet moderno tempore vsq; ad septimum geniculum sit vsurpatum, quod in masculis descendentibus nouo iure vsque in infinitum extenditur.

Nunc incipit Gerardus tractare de origine, processu & successione feudorum, quorum ius fuisse antiquissimum ait. non igitur nuper à Langobardis in Italiam inuectum. Et quidem initio qui quid iure feudi possidebant, erant tãtum temporarii possessores, veluti actores, procuratores, precarii possessores, qui &

A homines nostri dicuntur sæpe in Pandectis & Codice, & à Græcis νεμόμενοι, οἱ ἐφιέμενοι. mutata enim voluntate licebat domino quandocunque feudum renouare, exemplo precarii, quod precibus vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concedit patitur. Pòst cœpit feudum in annum tantùm concedi, & singulis annis renouari vel reipsa vel patientia, sicut & precarium, constitutum ad tempus, & locatio conductio patientia renouatur. *l. in rebus. §. vltim. D. de prec. l. qui ad certum. D. loca.* & huius generis etiam hodie est feudum guardiæ vel gastaldiæ, id est, quod fidelis noster tenet quasi custos vel quasi actor prædio-

B rum. finitur enim anno, nisi datum sit in longius tempus, vt *infra. §. item illud. & tit. 6. §. vlt.* At deinde feudum concedi cœpit quoad vasallus viueret, sicut plerunq; vsusfr. constituitur in vitæ tempus, quamquam & ad aliud tempus certum, & precariò, vt cùm libuerit danti, reuocetur, constitui possit. Potest etiam ea lege, vt ad proximum heredem fructuarii transeat. sicut & paulatim obtinuit, ne feudum finiretur morte vasalli, sed ad vnũ ex filiis vasalli quem dominus optaret, & tandem vt etiam ad omnes filios vasalli perueniret quod postea Conradus Imp. lege lata produxit ad nepotes ex filio, quos vocat auiaticos, idemq; Con-

C radus filiis & nepotibus, ex filiis deficientibus, fratres cõsanguineos inuitauit ad successionem feudi à communi parente adquisiti. Quam aliam originem feudorum quærimus? His veluti incrementis paulatim feuda constituta sunt, quæ & post Conradum vsus recepit, vt transirent ad liberos mares in infinitum, & ad ceteros qui ex latere coniuncti essent defuncto vsq; ad fratres patrueles, id est, vsque ad quartum gradum, & nouissimè vsque ad 7. vel etiam in infinitum. Quin & ad extremum cœperunt moribus nostris feuda etiam ad filias transire, & iure patrimonii censeri, saluo censu debito senioribus. Legẽ autem illam,

D quæ proponetur *lib. 5.* Conradum promulgasse Gerardus ait, petentibus vasallis cùm Romam proficisceretur, coronæ scilicet Imperii accipiendæ causa, quam dedit Ioannes 21. Is est Conradus, Salicus nuncupatus, quòd dux esset Francorum Orientalium, qui Salii dicti sunt. Ammianus Marcellinus *17.* Petit primùm omnium Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellauit. Sigebertus. Franci, inquit, vti cœperunt legibus, & legem Salicam dictauerunt. Separatis libris habetur lex Salica, & lex Francica. hæc est Occidentalium, illa Orientalium. Notandum quod ait Conradus, *in beneficio quod patris eorum fue-*

E *rit.* nam si beneficium illud siue feudum sibi frater adquisierit, non à patre acceperit, quod nouum dicitur, in eo fratri successionem non dedit, neque si duo fratres communiter à domino feudum acquisissent. Igitur ex sententia Conradi fratres in feudo genearchico inuicem sibi succedunt, non in feudo nouo, nisi id nominatim cautum sit in constituendo feudo (feudum enim ex conuentione legem accipit) vel nisi communi nomine, communique pecunia domino sciente emptum, aut bello partum, aut communi munere, id est, communibus armis & equis, quæ plerumque vasalli offerebant, vt est in lege Conradi, à domino

F impetratum sit, vt *infra 19. & 2. titul. 12.* Notandum agnatos vocati ad successionem feudi, non cognatos, vtputa fratres consanguineos, non vterinos, fratres patrueles, non consobrinos. nam dominus qui dat feudum, eligit sanguinem, familiam, stirpem generosam & fortem aliquam, nihilque minus vult, quàm vt ad feudum innitentur qui seorsum ab ea familia nascũtur. Eadem mens & cogitatio domini facit, vt agnati vocentur, non agnatæ, filii, non filiæ, quia mares certiorem generositatis fidem habent, &, vt in optimo libro additur hoc loco, quia fœminæ neque faidam leuare, neq; pugnam facere possunt, id est, quia bel-

G logerendo faciendóve idoneæ non sunt, & bellorum necessitas peperit feuda, quæ ratio sumpta est ex *l. 18. Lang. de hom. lib. ha.* Faida est bellum aut inimicitia, *l. 15. Lang. de plag. & compos l. 10. de success.* à Germanico *Feed*, aut *Vehd.* In *lib. 4. tit. 41. infrà* quia feudum seruire non possunt. Fœminæ igitur in feudum omnino non succedunt. quod ita procedit, nisi aliud conuenerit nominatim in constituendo feudo, vel nisi feudum fuerit muliebre, id est, de quo fuerit à primo mulier inuestita, vt *j. tit. 4. & lib. 4. tit. 59.* & hoc iure fretus Rodolphus Imper. ab Othocaro Bohemiæ rege repetebat Austriam, vt Æneas Syluius scribit,

H quasi ad se reuersam morte Friderici ducis Austriæ, defuncti sine masculis heredibus. Othocarus eam retinebat per vxorem Margaritam sororem ducis defuncti. Contrà Rudolphus Austriam negabat feudum esse muliebre. Eodem iure defuncto Guilhelmo Aquitaniæ duce absque herede masculo relictis filiis duabus,

Ludoui-

Ludouicus rex totam Aquitaniam quasi feudo aperto sibi vindicauit, quia non erat feudum muliebre. Constat enim vasallo defuncto sine legitimo successore, feudum ad dominum reuerti. Et hæc quidem in feudo, nam in alode Langobardorum moribus etiam filiæ sororesve succedunt, vt *inf. 2. titu.* 17. Eadem fuit lex olim in Francia Occidentali. In terra Salica secus, vt est scriptum legis Salicæ tit. *de alode*, atq; etiam in Anglia, & Thuringia, quemadmodum scriptum est legis Anglorum eodem titulo, ne à lancea in fusum hereditas pertransiret. Sed ad feuda & ius Italiæ redeamus. Cognationis tres sunt limites, Superior, Inferior, in recta linea, & Obliquus. Superior cognatio, quæ est parentū, non vocatur ad successionē feudi, vt 4. *tit.* 45. & in constitutionibus Neapolitanis, *tit. de bon. foruud.* in feudis, quæ liberis ex liberalitate principis, vel alio iusto titulo obuenerunt, ascendentes non succedere quia qui feudum accipit, sibi tantùm & posteris suis accipit. Parentes, non sunt posteri, cognati ex transuerso non sunt posteri, Ergo neq; parentes, neque cognati ex transuerso mihi succedere in eo feudo possunt, quod ipse primùm adquisiui. Liberi mei quę est inferior cognitio, succedent in infinitum. Sed & si duobus filiis relictis decessero, Primo & Secundo, & Primo feudum quod adquisieram diuisione obuenerit, in eo Primi liberi in infinitum succedent: & cùm defecerint, Secundus, eiusq; posteri in infinitum, ita fit, vt licet mihi cognati ex transuerso in feudum non succedant, succedant tamen filiis meis, qui eis sunt à latere coniuncti. quoniā mihi sunt liberorum loco. vt ecce, Mihi frater aut patruus meus non succedit, filius succedit, & huic filio meo frater, id est alter filius meus, vel nepos mihi succedit post filium, & huic nepoti patruus, id est, alter filius meus, vel frater patruelis, id est, alter nepos meus. denique in feudum succedunt semper eius, à quo feudum originem cœpit, posteri soli. his deficientibus, feudum ad dominū recurrit, atq; ita dominus fratri, aut patruo meo, aut patri præfertur. quod variis locis inferius demonstrabitur, maxime *j. tit.* 8. & 2. *tit.* 11. & 4. *tit.* 59. [*Sine legitimo herede.*] Id est, sine liberis masculis, vt *j.* 8. & 4. *tit.* 38. *Legibus* XII. tab. [*Hoc quoq; sciendum est quod beneficium.*] Quidam hoc loco accipit beneficium pro lege Conradi, qua primus ex latere vocauit secūdum gradum in feudum paternum. Ego pro feudo. nec his libris alio sensu beneficium accipi sinam. Cōtrouersia eadem est, quæ inter Fridericum fuit Imperatorem, & Adrianum pontificem Romanum. Hic cùm satis superbe per literas Friderico exprobrâsset obliuionem beneficii de manu sua accepti, collata imperii corona, respōdit Fridericus, se imperium soli Deo acceptum referre, Adriani se beneficiarium non esse. Adrianus autem pœnitentia actus, vt gliscentem perniciem à se depelleret, ita se excusabat subdolè. beneficium se pro bono facto accepisse, non pro feudo. Re tamen vera ita Adrianum sensisse demonstrabat inscriptio quædā Lateranensis palatii, & senserunt etiam alii plerīq;, quasi feudi iure regna & imperia à se penderent. Pendet quidem regnum Siciliæ. Cetera pendent ex imperio, Polonia, Bohemia, Anglia etiā aliàs Imperatorem salutauit quasi feudataria. Francia nūquam. Albertus Argentinensis *in Chronicis.* Francia à nullo haberi dicitur in feudum. [*Vsq; ad vq. geniculum.*] Reposui *genu ulum*, ex Ver. & ita *l. 1. Lang. de success.* Omnis parentela vsq; in VII. geniculum numeretur. & in lege Salica, *c.* 46. [*In masculis descendentibus*] id est, in liberis, vt *j. tit.* 10. & 11. Liberos ergo dicit in infinitum admitti. Agnatos à latere, vsq; ad VII. gradum, vt *j. tit.* 4. Sed & hos in infinitum admitti defendi potest ex *lib.* 4. *tit.* 34. cùm & in alode agnati in infinitum iure ciuili succedant. § *vlt. Inst. de suc. cog.* Hunc tamen locum malè vulgò accipi, de iis qui veniunt à latere aio. & hoc de liberis adscribi par erat, quos Conradus non vocarat vltra secundum gradum.

Notandum est autem, quod illud beneficium quod à Regis Capitaneis, atque Regis valuasoribus aliis impenditur, proprie iuri feudi censetur. Illud verò quod à minoribus in alios transfertur, non iure feudi iudicatur, licet aliter in curia Mediolanensi obseruetur, sed quando voluerint, rectè auferre queunt, nisi Romam cum illis in exercitu perrexerint, quo casu in ius feudi transit, vel nisi aliquid propter feudum acceperint. tunc enim nisi restituto pretio auferre nō possunt.

Quæ ad hunc §. pertinent, exposui initio huius tituli.

Item illud quod datur nomine gastaldiæ vel guar-
A diæ, & pro mercede alicuius rei, transacto anno potest iure auferri, etiam pretio pro eo dato non restituto, nisi ad certum tempus datum fuerit.

Si verò gastaldi aliquid nomine proprii feudi possederint, non valebunt propterea possessionem sibi defendere, nisi per pares curtis, vel breue testatum potuerint probare se antequam gastaldi essent, vel postquam desierunt esse, inuestituram accepisse.

B Vulgò hic adscriptus est titulus *De feudo guardiæ & gastaldiæ.* Sed ab optimo libro, tam hic quam duo sequentes absunt. & tit. *Quib. modis feud. amitt.* est huius libri *titu.* 2. rectè. nam à tit. *De iis qui feudum dare possunt, & qual. adq. & ret.* vsque ad titulum, *Quib. mod. feu. amit.* id agit Gerardus, primum, vt doceat qui feudum dare possunt, deinde, quibus modis adquiratur & retineatur. Adquiri successione vel inuestitura. Retineri proprium feudum iure perpetuo, non id quod dederint minores valuasores. reuocari enim dantium arbitrio §. *prox. supra.* non id quod dicitur guardiæ vel gastaldiæ. anno enim finiri. & his o-
C mnibus explicitis, quibus modis feudum amittatur declarare incipit *tit.* 2. ab his verbis, *Quia supra dictum est, quibus mod. feudum adquiratur & retineatur*, &c. quæ superioribus primum titulum sufficere perspicuè & euidenter ostendunt. Hoc autem loco ait, feudum quod datur guardiæ vel gastaldiæ nomine, & pro mercede alicuius rei, finiri anno, nisi detur ad certum tempus, puta biennium, aut decennium, vt *j. tit.* 6. §. *vlt.* Pro mercede alicuius rei, vt quod datur aduocatiæ, defensionisq; nomine de qua dicemus in Const. Friderici *de pace ten.* vel pro mercede oneris alicuius. Hæc in fragmentis Ardizonis, id est, *lib.* 4. *tit.* 81.
D appellantur feuda pro vice dominicatia vel villicaria, vel decania, vel aliis angariis. quod perinde valet, ac si diceres feuda quę nomine guardiæ vel gastaldiæ, vel aduocatiæ, vel pro mercede oneris alicuius dantur, nisi decaniam non pro dicania, sed propriè mauis accipere, vt Langobardorum & Gothorum legibus decanus est, non tantum qui in militia decuriæ imperat, sed & qui domi iudicandi munere fungitur, vt aduocatus, vt centenarius, millearius. quingentenarius. & hæc feuda dicuntur impropria, *d. lib.* 4. *tit.* 81. rectè, cùm his aduersa vera feuda dicantur propria. Et plerumque, vt dixi, maximè quæ actus, aut custodiæ
E nomine dantur, quotannis renouantur. namque vt annuis vicibus redit annona, ita hæc quæ per causam quasi seruandæ vel procurandæ annonæ mandantur functiones, quotannis resumuntur. & quidem tacitè si modò post annum dominus patiatur eum qui tale feudum acceperit possidere, exemplo precarii. Quòd si fortè pro eo feudo dominus aliquid acceperit, non ideo minus, vt ait hoc loco, reuocabit feodum post annum etiam non reddito pretio. quia ea pecunia eius tantum anni reditus emptus videtur: & nihil vetat ius etiam proprii feudi modico pretio à domino promereri. non vtique prædii ipsius vero & iu-
F sto pretio, vt §. *prox. supra*, & *infra tit.* 3. & 13. 19. 25. & *libro* 2. *tit.* 11. & 15. & sic etiam hodie qui veniunt à latere in omnibus ferè Galliæ prouinciis, si velint cognati defuncti feodum obtinere, id redimere debēt à domino, vel reditu vnius anni, vel pecunia certa. nec obstat quod dicitur *infra titul.* 29. feudum non sub prætextu pecuniæ dari, &c. nam & similiter mandatum dicitur esse gratuitū, & originem ex amicitia trahere, *l.* 1. *D. mand.* recipit tamen honorem, salarium, remunerationem, *l. si remunerandi, l. salarium. eodem tit.* Pretium quod domino dat vasallus, honor siue munus est potius, quàm pretium. alioquin be-
G neficium non esset beneficium. Vincentius Speculi doct[...]alis 7. *cap.* 145. Feudum, inquit, appellatur beneficium, licet non sit gratuitum, sicut & dos appellatur donatio propter matrimonium, licet gratuita non sit. & sic inter aduocatum & clientem, licet interueniat pecunia, non tamen dicitur esse locatio & conductio. sed magis opera beneficii loco præberi, & id quod datur ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari. quæ postrema Vincentii verba sunt ex *l.* 1. *D. si men. fal. mod. dix.* à mensore ab eo ad aduocatum non malè translata. Et ita etiam in deposito, quod nonnunquam interuenit pretium custodiæ.
H *l.* 2. §. *& generaliter. D. vi bo. rap.* αἰνίδωρον est potius, quam pretium. quo genere commendatum pariter & precarium, licet origine gratuiti sint cōtractus, nihil vetat pretiū siue αἰνίδωρον recipere, & dotem αἰνίφερνα. Feudum autē nomine guardiæ datur ei, qui quasi custos prædio apponitur, siue casariu, id est, casæ cu-

stodi, vt Festus interpretatur, vt *l. 7. C. de bon. pros.* Solet custos separari à fructuario, inquilino, institore, *l. 1. §. quod autem. D. de vi, & de vi ar. l. 11. §. item si cum plures. D. de instit. l. 90. De leg. 3. l. à filio. §. testator. D. de alim. leg. l. 1. C. de rep. her. l. vltim. C. de delat.* Feudum gastaldiæ causa datur ei, qui quasi actor siue procurator prædiis nostris imponitur. Gastaldus enim siue gastaldio, non multùm distat ab actore, *l. 20. Lang de fur. l. 1. & 2. de adq. alt. reg.* Galstaldis, inquit, nostris curtes nostras prouidentibus vel gubernantibus. & hoc nomine habuêre etiam olim Ecclesiæ quædam actorem siue administratorem rerum, *cap. saluator. 1. q. 3.* Est tamen aliqua differentia inter gastaldum & actorem, *l. 1. Lang. si act. reg. res reg. alie. & inf. tit. 6.* eadem quæ inter villicum & dispensatorem *l. 166. D. de verb. sig. l. pen. in pr. D. de adim. leg.* & Columellæ inter villicum & actorem siue procuratorem *1. c. 6. 7. 8.* Vt autem custos, ita gastaldus propriè feudatarius non est: quia quodammodo in præsens tantum constituitur, non vt perpetuo eo munere fungatur. itaq; Paulus Diaconus, *lib. 5. Hist. Lang. c. 21.* cùm scribit iussu Grimualdi Langobardorum regis in Italia certas possessiones datas Alzeconi duci Bulgarorum, ita tamen vt non Dux, sed Gastaldus vocaretur, hoc significat, iure Gastaldiæ datas, non perpetuo proprioque feudi iure. Etymū ex Germanica lingua deduxit Amerbacchius, *in adnotationibus ad Constitutiones Caroli Magni.* Quòd si gastaldus prædium possideat iure feudi proprii, dominus contrà se iure tantùm gastaldiæ id dedisse contendat, quæritur, cui incumbat onus probandi? & videtur hac in re pugnare hic §. cum § *Item si aliquis.* ĩ. Finge dominum repetere feudum quasi gastaldiam. potest enim reuocari post annum, &c, vt scriptum est *lib. 4. tit. 94.* quod nomine Gastaldiæ vel Guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia vel guardia iure auferri potest. Constat autem domino reuocanti mandatum siue gastaldiam probationem incumbere ex *d. §. Item si aliquis*, qua implera non poterit sibi possessor possessionem defendere: id est restituere domino feudum cogetur, nisi contra probauerit se de prædio iure proprii feudi inuestitum fuisse, priusquà gastaldus fieret, vel etiam post susceptam gastaldiam, dominum gastaldiam in proprium feudum commutasse. Probatio elidet probationem, vt in plerisquè aliis causis fieri solet. At à domino primum qui feudum repetit quasi gastaldiam, probatio exigitur: qui si in ea defecerit, tuebimur possessorem. etiam si pro sua parte nullas probationes attulerit, modo iurauerit, vt dicemus ĩ. §. *si autem controuersia.* Hoc igitur loco, *Non valebunt*, sic interpretabimur, vt non possint sibi possessionē defendere domino probante intentionem suam, nisi præstita probatione contraria, quæ quidem (nam & hic adiicitur modus) sumatur ex breui testato, id est, breuiculo siue instrumento publico, vt *inf. 2. tit. 3. & 4. tit. 1.* vel ex duobus testibus idoneis, puta paribus curtis. Hæc probatio satis competens est, ne inopes vasalli grauioribus onerentur impensis, vt ĩ. *4. tit. 88.* Sunt autem pares curtis, qui & pares curiæ dicūtur nonnunquam, & pares domus, cōuasalli, qui ab eodem domino, eademve domo feuda tenēt, vt ĩ *tit. 6. §. pen. & 28. & 2. tit. 16. 20. & 4. tit. 35. 36. 55. 60.* non quasi patricii, vt voluit ignari feudorum. Curtem dixere pro domo, castro, palatio, prætorio. Ideo autem ad probationem inuestituræ non alii testes, quam pares admittuntur, quia coram eis solenniter fieri debet inuestitura, vt ĩ. *2. tit. 3.* Huius generis feudis quę tempore finiuntur adiungunt quidam δορυφόρων, siue scutiferorum feuda, sed refelluntur eo quod ex fragm. Ardizonis scriptum est *lib. 4.* feuda scutiferorum, vt ad libitum dominorum possint adimi, rationis non esse dum tamen seruiant laudationem curiæ. hæc putem esse feuda valuasinorum quæ etiam curia Mediolanensis temerè auferri non patitur. Citat & in hanc rem Ardizo *l. 1. Lang. qual. cum fara sua alicui mig. per. sit.* Sed nihil ibi profecto ea de re. male etiam ibidem vulgò faram pro substantia accipiunt. cùm sit soboles & progenies, auctore Paulo Diacono *2. Hist. Lang. c. 7.* Ceterùm eiusdem generis sunt feuda de camera, vel de canena, siue soldatæ, quæ in annonis nummisq; consistunt militi concessa sub onere fidei atq; seruitii. finiuntur enim morte dantis vel accipientis, vt *inf. 2. tit. 10.* nihilq; distat feudum soldatæ à feudis ærariis cellariisve, id est, de camera vel de canena. Feuda quoq; habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipiētium finiuntur, vt *inf. 4. tit. 10.* satis rectè. nam & in iure ciuili habitatio ius personale est. Dubitatū olim fuit esset vnius anni, an quamdiu viueret is cui concessa habitatio esset. Sed placuit quamdiu viueret, competere *l. si habitatio §. vtrum. D. de vsu. & habit.*

A Habitatio igitur non est annua, At guardia & gastaldia prædiorum vnius anni esse intelligitur, sicut annuis vicibus prędiorum reditus disterminantur. Sed de his hactenus.

Si verò Archiepiscopus, Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa inuestituram eius feudi quod alius detinebat, eo tenore alicui dederit, vt post decessum eius qui possidet, habeat, & antè decesserit quàm ille qui feudum possidet, successores eorum non coguntur eam inuestituram facere vel confirmare, etiam si pares eius B curtis adsint testes, vel breue testatum inde sit, nisi ille qui inuestituram acceperit, nomine eius feudi in possessionem missus sit, eo consentiente qui detinet. Sed si ille qui feudum possidet prius decesserit, quam ille qui inuestituram fecit, iure cogitur eam ratam habere. Laici vero iisdem modis quibus suprà diximus, si aliis inuestituram dederint, heredes eorum si rationibus claruerint, omnimodo eam adimplere compelluntur.

C PRoximè recensui feuda impropria, quæ tempore vel morte finiuntur. Inde quæritur, an viuo possessore feudi improprii, cui finem mors allatura sit, possit dominus id in alium conferre per inuestituram, & an successor domini ex causa posterioris inuestituræ ad tradendum obligetur? Aliud est inuestitura, aliud traditio. Inuestitura est cessio feudi solemnis, siue contractus, qui sine traditione possessionis per se subsistit. Inuestituram sequitur traditio possessionis vacuæ, *vt infra §. prox. & lib. 4. titu. 15.* & plus est possessionem dare, quàm inuestituram concedere *c. visis. 16. q. 2.* At qui inuestituram fecit, pręcisè obligatur ad traD dendum, nec liberatur præstando id quod interest, *d. tit. 15. &* idem probat *2. titul. 7. §. vlt.* namque ait dominum omni modo compelli ad tradendum, & hoc amplius, propter moram obligari in id quod interest. & ita ex venditionis contractu verius est secundum Martini sententiam, venditorem præcisè obligari ad tradendum *§. 1. Instit. de donat.* Paulus *1. Sent.* Si id quod emptum est, neque tradatur, neq; mancipetur, venditor cogi potest, vt tradat aut mancipet. Et nihilominus omne id quod interest emptoris ob venditoris moram in æstimationem venit, *l. si sterilis. §. cum per venditorem D. de act. emp.* Idemque in heE rede receptum est, vt abscisse cogatur rem legatam tradere, *l. si domus. §. qui confitetur. & §. seq. D. de legat. 1.* quem etiam constat ex mora teneri in id quod interest. Ergo, vt ad rem redeam, si qui me de feudo inuestiuit, prædiumque tradidit, deinde me viuo te de eodem feudo inuestierit in tempus mortis meæ, quæritur, an successorem eius posterior inuestitura obliget ad tradendam tibi possessionem vacuam. Et hac in re Gerardus & Obertus separandos esse censent laicos à clericis, quæ vetus est distinctio Christianorum: licet si generaliter rem tractes, omnes Christiani sint clerici, omnes sacerdotes. Posterior inuestitura F quam laicus fecit, successorem eius obligat sine vlla distinctione. In clerico distinguitur. Aut enim clericus, qui ex rebus Ecclesiæ duos de eodem feudo separatim inuestiuit, ante priorem feudatarium vita decessit, aut post. Si ante priorem, successor eius non tenetur implere inuestituram. quia obligatio quæ non cœpit à defuncto, non potest incipere à successore, secundum regulam iuris antiqui. non potuit autem incipere à defuncto, quamdiu vixit prior feudatarius. quia inuestitura posterior in sa cōditionem habuit, si prior feudatarius moreretur, cuius morte feudum ad dominum redibat. Sin autem post priorem feudaG tarium clericus decesserit, quia hoc casu obligatio cœpit à defuncto, & in successorem eius continuatur. quam differentiam confirmat *lib. 4. titu. 4.* & id quidem præcipue de clericis in precariis constituit Lotharius Imp. quod nos trahimus ad feuda, vt *infra titul. 5. l. 2. Langob. quan. lic. rect. eccl. alia antecess. suor. resc.* quæ Constitutio concilio Carthaginensi falsò tribuitur in *c. de precariis. 10. q. 3.* & videtur indistinctè loqui. vt significabitur *infra titu. 27.* In clericis, regula iuris antiqui seruatur, vt à successoribus obligationes non incipiant, fauore Ecclesiarum: In laicis, regula iuris noui à Iustiniano prodita, vt incipiant. nam H & successorum qualitas est diuersa. Laicorum successores sunt vniuersi iuris defunctorum successores. Clericorum successores, ecclesiastici iuris, non defunctorum successores sunt. Receptum autem est fere tota Italia, in posteriori inuestitura non exigi consensum prioris feudatarii. *d. tit. 4. & infr. 30.* & meritò.

nihil

nihil enim ei præiudicat posterior inuestitura; quamdiu aduiuit: nam hæc non de feudo perpetuario dicitur, sed de feudo quod accipientis morte finitur, *vt infra titul. 5. & 31.* Proficit tamen consensus prioris posteriori, si eo volente mittatur in possessionem, vt ait hoc loco. Rursus hæc disputatio de duplici inuestitura, ita procedit, si in posteriori insit condicio. nam si omnino posteriorem inuestieris purè, quasi mox prædium traditurus, inanis est inuestitura. & qui eam accepit, aut sciēs accepit, aut ignorans: Si ignorans, actionem habet in id quod interest: Si sciens, nullam habet, nisi de euictione conuenerit nominatim, vt infrà 2. *tit.* 8. & 4. *tit.* 20. 80. 87. 96. [*Si vero Archiepiscopus,*] &c. quoniam hi solent res ecclesiasticas in feudum dare. [*Eisdem modis,*] in tempus mortis prioris feudatarii, coram paribus, aut instrumento publico. [*Si rationibus claruerint,*] id est, si probetur inuestitura per pares curtis, aut instrumento publico, vt infra §. *si vero feudum.* Si rationes inuestituræ heredibus constiterint.

Si autem controuersia inter dominum & fidelem de feudi inuestitura fuerit: quid iuris sit, videamus. Et si inuestitura facta fuerit coram paribus curtis, aut in breui testato: rectè eum qui inuestitus est, cogitur dominus mittere in feudi possessionem. Si vero fuerit in possessione, & mota fuerit ei controuersia à domino: ei defensio detur propter possessionem. Si autem non fuerit in possessione, nec supradictis modis poterit probare: tunc illius erit defensio, qui inuestituram dicitur fecisse. Si verò feudum aliquis habuerit, de quo nulla controuersia est, & dixerit se inuestituram alterius feudi accepisse ab eodem domino, nec in possessione fuerit: nec prædictis rationibus probare poterit, licet domini esset defensio ex ordine, tamen quia aliunde vasallus est, remittitur domino ex æquitate defensio.

Cùm autem quis dixerit feudum ad se per successionem pertinere, asserēdo illud esse paternum: si fuerit in possessione medietatis, vel alicuius partis, vel cambium proprietatis nomine illius feudi habuerit, vel aliis iustis rationibus illud esse paternum probare potuerit: iure obtinebit. Si verò probare non potuerit prædicto modo, dabitur ei defensio cum XII. sacramentalibus.

Item si aliquis possederit castrum, quod dixerit se pro feudo tenere, & econtra dominus per guardiam dixerit se ei dedisse: domini est probatio. & si poterit probare: tunc ille qui tenet, domino debet restituere, vel probare per pares curtis, vel per breue testatum, postquam in guardiā suscepisset, se à domino pro feudo inuestituram accepisse. domino vero in probatione deficiente, tunc illius erit defensio, qui possidet.

Similiter si aliquis possederit castrum vel aliam rem, & dominus dixerit se pro pignore ei dedisse, e-contrario ille dixerit se accepisse pro feudo: si potuerit dominus probare quod ei pro pignore dedisset, tunc ille qui tenet, domino restituet, vel probet supradicto modo se postquam à domino pro pignore accepit, feudi nomine accepisse: & si dominus non poterit probare se nomine pignoris dedisse, erit defensio illius qui possidet.

Quæstio est de probatione inuestituræ, & successionis, qui duo sunt modi adquirendi feudi, difficilis & plena scopulis, ad quos dum feruntur incautè, impingunt multi, & pertinent ad eam plures tituli, qui omnes nisi quis diligenter animum aduertat, velitari quodammodo inter se & confligere videntur, & omnium maxime obscurus est *titu. 7. infra* qui hoc loco explicabitur. Feudum aut inuestitura adquiritur, aut successione. Qui inuestituram allegat, aut actor est, aut reus. Actori incumbit probatio, reo defensio. Probatio est testium idoneorum, vel

A instrumentorum publicorum productio. Defensio est purgatio, quę fit dato iureiurando, cum iuratoribus XII. Tria erant olim purgationis genera. Vnum, iurisiurandi religio, cùm coniuratoribus siue sacramentalibus XII. cognatis vel adfinibus, vel clientibus, vel extraneis, qui scilicet idem quod reus iurarent. Sunt qui de probitate & religione nostra ita confidant, sint vel ita rerum nostrarum instructi peritia, vt non dubitēt se vnà nobiscum deuouere. iurabant autem tactis sacrosanctis Euangeliis, vel armis sacratis, *l. 5. 7. 10. Langob. qual. quis se def. deb.* Antonius 4. c. 26. Pactum inter Francos & Saxones sacramento

B super arma, vt eis mos erat, iurantibus, firmatum est. Alterum est lex duellionum, probata etiam Constitutione Friderici Imp. certis casibus: impia lex, quam rex Langobardorum Liutprandus profitetur se propter suæ gentis consuetudinem vetare non potuisse, *l. 23. Langob. de hom. lib. ho.* & hoc genere purgationis diu vsi sunt Christiani, tam in ciuilibus, quàm criminalibus causis, re omni duello commissa, quod singulare certamen dixeris rectè, cum & qui in eam pugnam descendit, Latinè singularis appelletur. Glossæ enim veteres singularem interpretantur esse *μονόμαχον*, [illegible]: quod nomen Latini et-

C iam tribuunt apro, vt Græci, qui *μονιὸν* appellant. delectatur enim solitudine. proinde à Gallis *Sanglier* dicitur, quasi singularis. Tertium genus purgationis, est periculum aquæ feruentis, vel aquæ frigidæ, vel laminæ candentis. quo etiam diu vsi sunt Christiani, ducto more, argumento nescio an bono à potione illa, quam stupri insimulatis mulieribus dari iussit Moses. quod vsque eò processit, vt & leges scriptæ iuberent adhiberi ignitos vomeres, vel aquam frigidam aut calidam litium dirimendarum causa. vt Langobardæ sæpe, & militares Friderici imperatoris apud Radeuicum, & in pactione pacis inter Alsatiæ princi-

D pes & ciuitates apud Rhenanum, liber vel personatus seruiens furti reus cum aliquot suæ comparitatis testibus, plebeius & rusticus aquæ frigidæ iudicio se expurgare iubetur, quod tamen primùm omnium exoleuit in Langobardia, *l. 32. Langobard. qual. se quis def. deb.* Id hac ratione sumebatur, quam & vigere adhuc in Saxonia Occidentali narrant, vt in flumen demissum, & emersum, pro sonte, submersum, pro insonte haberent: vt indicat *l. 1. Constitut. Neapol. De legibus paribilibus sublatis.* Quid verò est paribilibus? E tribus purgationis generibus v-

E num legem duellionum, vt apud Vrspergensem, alia leges paribiles dixerunt, quæ in Gallicis Neustriæ cōsuetudinibus *Loyx apparissantz.* In legibus Philippi Comitis Flandriæ, quas Neoportuensibus dedit, vulneris noctu illati reus, si ita Scabinis videatur, (nomen est Iudicum, quod retinuimus, ex Hebraica lingua deflexum) ferro candenti se excusare iubetur. Res hæc omnis gerebatur interuentu sacerdotis, qui priusquam periculum fieret, Deum certis conceptisque verbis obtestabatur & adorabat, vt innocentes seruaret, nocentes malè perderet. Helmodius *in hist. Slauorum.* Offerebant criminibus pulsatos sacerdoti ferro, vel vomeribus examinandos. Et precum formu-

F las prodidit Io. Auentinus *Annalium Baiorum* 1111. Plerique exibant illæsi. testis oculatus Georgius Pachymerius in Græcorum historia, & alii innumeri. Mitto iudicium per crucem, de quo *l. 26. & 33. Langob. qual. se quis def. deb.* & in testamento Caroli Magni, apud H. Mutium. *Si propter terminos, inquit, aut confinia regnorum orta fuerit controuersia, volumus vt ad declarationem rei dubiæ iudicio crucis Dei voluntas & rerum veritas perquiratur.* Mitto iudicium per corpus & sanguinem Domini, de quo Sigebertus, Ludouicus rex, inquit, ab Adriano comprobandæ suæ innocentiæ causa ad examinationem

G corporis & sanguinis Domini inuitatus est, &c. Solemnia erant illa tantum tria defensionum genera. & horum primum intelligi his libris debet, quoties fit defensionis mentio. non defensio nuda, quæ fit, vt Aristoteles loquitur, ad hominem hoc modo, Vici iam satis, quia quod intendisti probare nequiuisti. quia etiam si actor vel accusator deficiatur probationibus defendere se reus debet, vel iureiurando cum aliis XII. vel duello, vel periculo aquæ feruentis aut laminæ candentis. Nec ambigitur de primo genere defensionis hunc locum accipiendum esse, cùm se quis iureiurando defendit cum coniuratoribus XII. Vnde si

H is qui inuestituram allegat, actor sit, id est, si intendat sibi vacuam possessionem à domino tradi oportere, sic statuamus eum probare debere inuestituram per pares curtis, id est, conuasallos, aut per instrumenta publica: eo non probante, domini esse defensionem, puta, vt iuret cum aliis XII. se inuestituram

non fecisse, atque ita absoluatur. hoc enim iure feudorum, actore non probante, non continuo reus absoluitur. namque sicut iure ciuili actore defecto probationibus, non ideo iudex statim reum absoluit, sed in dubiis causis, vt omnem animo suo eximat scrupulum, quandoque iusiurandum defert actori vel reo, *l. 3. C. de reb. cred. l. admonendi. D. de iureiur. Nouel.* 124. ita hoc casu à domino vnde petitur rem tradi ex causa inuestituræ, etiam si actor deficiatur probationibus, exigitur vt iuret cum XII. sacramentalibus: vel referat iusiurandum, vt *infra titu.* 28. & in aliis causis duello res dirimitur. Itaque non potest hæc sententia absolutè vsurpari semper, Actore non probante reus absoluitur. Multum tamen hac in re potest auctoritas prudentiaque iudicis. quo fit, vt dominus nonnunquam iniuratus absoluatur, ita torum remisso iureiurando, vt *infra 4. tit. 36. §. sacramentum. &* §. *vlt.* nonnumquam coniuratores tantùm remittantur. Sanè vno casu necessario satis habebit, si iuret dominus solus, non adhibitis coniuratoribus, puta si actor vasallus siue gastaldus sit eius ex causa alterius feudi, de quo non sit controuersia. Honor enim hic seniori, id est domino debetur, ne quærendis & adhibendis sacramentalibus fatigetur. & hoc est quod ait §. *si verò feudum*, licet domini esset defensio ex ordine, id est, licet iure exigi à domino iusiurandum posset cum aliis XII. ante absolutionem: tamen quia actor vasallus est, ex æquitate remitti domino defensionem, eam scilicet, quæ fit per sacramentales, non ipsius domini iusiurandum, vt *infra tit. 6.* Opponit ordinem æquitati. Ordo est merum ius. & ita *lib. 4. tit. 71.* Domini, inquit, est defensio ex ordine. Hoc igitur casu religioni solius domini statur. atque ita quod adquisierit gastaldus, id domino cedet, si non probet domini inuestituram, *l. 1. Langob. de adqu. act. reg.* quasi præsumatur id omne parasse ex re domini, sicut Episcopus & curator omnis rerum Ecclesiasticarum, omnia videtur parasse ex rebus Ecclesiæ, quæ non paret ei obuenisse iure cognationis. *No. 123.* Vxor ex rebus viri. *l. Quintus. D. de don. inter vir. & vx. l. 6. C. eod.* Plautus *Casina.*

Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro, & quod habet partum, ei haud commodi est,
Quin viro aut subtrahat, aut stupro inuenerit.
Hoc viri censeo esse omne, quidquid tuum est.

Quòd si is qui inuestituram allegat sit reus, id est, si sit in possessione feudi, domino rem suam vindicanti incumbit onus probandi, non iure feudi proprii eam se concessisse, sed iure gastaldiæ, vel iure pignoris, vel quo alio iure. Domino non probante, defensio est rei, hoc est iurare reus debet cum sacramentalibus XII. se de eo feudo inuestitum fuisse, vt possessionem retineat. si non ita iurauerit, domino iuranti possessio restituetur, vt ℑ *tit. 6. & 24. & 4. tit. 37.* Vno casu reus iurabit solus sine sacramentalibus, si superiore anno sciente & tacente domino feudum possederit, atque ita, vt fit in causa interdicti Vti possidetis, possessionem retinebit, vt *inf. tit. 28 §. vlt. & 4. titu. 36. §. 1.* Domino autem probante se iure gastaldiæ aut iure pignoris prædium concessisse, non iure feudi, nulli defertur condicio iurisiurandi, sed potior est in lite dominus, nisi contra possessor probet per conuasallos aut instrumenta publica pignore vel gastaldia posteriorem esse inuestituram, *vt sup. §. Item illud. &* ℑ *titu. 6. §. prin.* & hoc loco §. *Item si aliquis. & §. Similiter.* Nunc de eo dicamus, qui successionem allegat, in quo videndum illud etiam est in primis, reus, an actor sit, id est, possideat, an non possideat. Finge. Ego & frater meus diuisimus feudũ paternum. mortuus est frater meus sine liberis. ego in partem fratris mei me successisse dico, quod fuerit paternum feudum. dominus negat. quid fiet? Aut ego possideo portionem fratris mei, aut non. Si possideo, domino incumbit probatio, mihi defensio: domino probante, vincor, domino non probante, vincam, dato iureiurando. Si non possideo, mihi incumbit probatio, domino possidenti defensio: si probauero, obtinebo; si non probauero, vix obtinebo. & hoc est quod ait *tit. 7.* ℑ. Si tamen vasallus poterit probare paternum fuisse, siue possideat, siue non (quæ tamen verba, *Siue non*, delenda sunt) obtinebit. alioquin nisi probauerit, vel nisi possideat, dominus obtinebit. At rursus in hac specie ita distinguendum est: Aut ego qui non possideo portionem fratris feudi paterni, partem meam habui ex diuisione, aut non. Si non habui, & agam de parte fratris, ac probauero esse paternum feudum, neutri dabitur iusiurandum: si non probauero, domino dabitur, propter supradictam rationem, vt ait *titul. 7.* id est, propter inopiam probationum, quam dixerat *tit. 6.* Integra verò mihi erit semper petitio partis meæ, quam nõdum habui. Quod si habui partem meam ex diuisione feudi paterni, licet eam nunc non habeam, vt quia eam partem commutaui cum domino, vel cum fratre, vel quo alio, accepta proprietate siue alode alterius prædii, quod cambium vocat §. *Cum autem*, ab antiquo verbo cambire, Hermannus Contractus concambium, hæc res mouebit Iudicem ad deferendum mihi iusiurandum cum XII. vt fieri solet, coniuratoribus, vt *infr. 7.* nec enim semper iusiurandum datur reo, sed quandoque reo, quandoque actori, prout Iudici videtur, vt *infra 4. tit. 36. §. sacramentum.* Et hoc est quod sequitur in §. *Cum autem.* Si vero probare non potuerit prædicto modo, id est, si actor testibus vel instrumentis probare non potuerit feudum esse paternũ, dabitur ei defensio cum XII. sacramentalibus, videlicet si partem suam habeat, vel habuerit ex diuisione. In plerisque Codicibus hæc clausula deest: sed eo modo accepta, omni vitio caret.

Si quis de manso vno feudi nomine inuestituram acceperit, & dixerit quod omne incrementum pertineat ad eum per inuestituram, si dominus reseruauerit sibi aliquid in ipsa curte, tunc oportebit fidelem incrementi inuestituram per pares curtis, vel per breue testatum probare. Sed si dominus in ipsa curte nil sibi retinuit, tunc omne incrementum iure feudi fidelis obtinebit. Si vero fidelis in possessione incrementi fuerit, non oportebit eum inuestituram probare, sed iurare.

Rursus si aliquis acceperit inuestituram feudi cum omni incremento quod ei obueniret, & aliquid accreuerit viuente eo, à quo acceperit: ipsius erit. & si ille qui inuestituram fecit, sine herede decesserit, & feudũ reuersum fuerit ad eum à quo ipse tenuerit, vel ad aliũ: quicquid post mortem eius qui dedit accreuerit, ad eum pertinebit, ad quem regressum fuerit.

Mansum Amerbacchius putat esse iugerum, & quasi à mensura mansum dici. alii agrum definiunt esse XII. iugerum. Iugerum est mansura agrestis, quæ est in longitudinẽ pedum CCXL. in latitudinem pedum CXX. Eandem mensuram glossæ aruipendium vocant, & [Greek] esse interpretantur, vel finem geometricum quo finiuntur agri, cùm tamen alii, quod illi simile est nomen, atapennem exponant semiiugerum siue actum maiorem vndiq; versum finitum pedibus CXX. Mansus autem, vt ego definio est fundus, vnde quis se & familiam suam tueri satis commode potest, ac præterea vectigal, siue censum domino referre, & quod veteres dixere heredium. nam hereditates Carolus Magnus interpretatur mansa in suis Cõstitutionibus, à manendo scilicet. Childebertus in quodam Pragmatico apud Annonium. Cum mansis, & cum manentibus meis. Helmodius *Hist. Slauorum.* Vir iste primo VII. mansis totidemque manentibus ex hereditate patrum contentus fuit. Et in antiquis monumentis S. Galli Heluetiorum monasterii, relatis ab Ægidio Tschudio *in antiqua Rhetia.* Testificati sunt se vidisse de legitimis curtilibus vsus omnes istos, & nobis ad monasterium nostrisq; mansis in nostris territoriis commanentibus cum illius ciuibus esse communes. Definitionem mansi confirmat. quod curtem hic §. significat esse partem mansi, sicut villa pars est fundi, *l. fundi. D. quib. mod. vsusfruct. amit.* & quod Annonius scribit Carolum Caluum in Francia & Burgundia tributum exegisse ad hunc modum, E mansis dominicatis, id est, qui ad fiscum pertinerent, solidum vnum, è manso ingenuo denarios IIII. de censu dominico, de facultate mansuarii totidem, è manso seruili denarios duos de censu dominico, de facultate mansuarii totidem: quæ distinctio mansorum inuenitur etiam XII. *Epist. Gregorii ad finem.* Et idem Annonius Carolum Magnum, ne inopia coacti ministri diuini cultus in eo segnius elaborarent, edixisse, vt singulis Ecclesiis mansus tribueretur vnus. quod & in Constitutionibus Caroli ab Ansegiso Abbate collectis legitur, eo addito, vt pro manso illo Ecclesiæ nullum seruitiũ nullumve censum senioribus debeant. eo plus si quid possederint, vt pro eo Ecclesiæ non sint immunes. quod consilio Vormatiensi tribuitur, *cap. 1. de censib.* Et inde *Colonensis synodi, cap. 4.* Ne ex dote Ecclesiæ, id est, ex vno manso, & IIII. mancipiis census exigatur. Mansuarios dixit, quos alii manentes siue commanentes, id est, villicos, alii [Greek], vt *Synodi Chalcedonensis cap. 2.*

& villam

A & villam *ποιλα*, alii massarios. nam & mansum dixêre massam Cassiodorus, & Gregorius, & alii, pro quo glossæ Græcæ reddunt *οἴγημα*. Eosdem Amerbacchius putat mansionaricos appellari in Constitutionibus Caroli Magni. sed fallitur. Mansionatici sunt mansiones, siue diuersoria, quæ Græci dixere *σταθμοὺς*: Aimonius 5. c. 31. Generale placitū Duziaco habuit, & inde per Attiniacum & consuetos mansionaticos Compendium adiit. & Carolus in Constitutionibus. Ceteri per singula territoria habitantes, & discurrentes mansionaticos. & alio loco. Illis verò locis vbi modò via & mansionatici ordinati sunt. Quæstio autem huius §. hæc est. B Si quid manso in feudum dato accreuerit, puta alluuione, vel insula iuxta mansum in flumine nata, vtrum ad vasallum, an ad dominū pertineat. idem olim fuit quæsitum in fructuario. Et Paulus accessionem alluuionis negabat ad fructuarium pertinere, quia fundi fructus non est, *libr. 3. Recept. Sent.* Sed placuit pertinere, *l. 9. §. huic vicinus. D. de vsufruct.* Latenti incremento augeri vsumfructum, non euidenti. In vasallo mediam viam Gerardus sequitur, & latentis euidentisque incrementi omissa differentia, distinguit tantùm, in curte, id est, in villa ipsa, sibi receperit dominus aliquid, puta membrum habitandi causa, & hortum fortè aut viridarium, an nihil receperit. C Si nihil sibi receperit, vasallum sequitur accessio. Si aliquid sibi receperit, dominum, nisi de increméto siue accessione illa mox vasallus à domino inuestitus fuerit: quòd & si agat probare debet, vt dictum est suprà, per conuasallos vel per instrumentum publicum, si excipiat, id est, si quod accreuit possideat, domino non probante intentionem suam, satis est, si se iureiurando defendat, id est, si cum XII. coniuratoribus iuret se de incremento inuestitum fuisse. Sic posteriores Iurisconsulti & Imperatores diligentius quædam tractarunt, quàm priores, medijs sententijs & nouis distinctionibus quibusdam introductis, vt & in hac D quæstione, Si alius in venatione feram bestiam vulnerauerit, & alius ceperit, cuius esse intelligatur, eius qui vulnus inflixerit, an eius qui occupauerit? Trebatius eius eam esse putat, qui vulnerauerit. Sed placuit magis eam esse occupantis. Hoc diligentius tractans Fridericus Imp. ita distinguit apud Radeuicum. Si quis cum canibus venaticis siue molossis feram inuenerit, & persecutus fuerit, vt ei potius quàm occupanti cedat. Si cum canibus leporariis siue laconicis, vt occupanti cedat. Si lancea vel gladio vulnerauerit aut occiderit, nondum ceperit, vt eius sit, nō occu- E pantis. Si telo, balista, aut arcu misso occiderit, vt æquè eius sit, non occupantis, eousque scilicet, donec eam persequatur. quod & *l. 6. Long. de venat.* probat. Verùm, vt ad rem redeam, si non naturaliter aliquid feudo accesserit, sed opera & diligentia vasalli, vt si adfinem fundum emerit, id proculdubio feudo non accrescit, cùm separatum sit à feudo. Contra, si id quod vasallus adquiriuit, separationem non recipiat, vt si seruitutem prædio feudali adquisierit, vel si ædificium posuerit in solo feudali, feudo accrescit, feudo tamen domino aperto, pretij repetitionem vasallo competere quidam putant, vt *infra 2. titul. 9. §. econtrario. & 4. tit. 29.* F His cognitis, fingamus speciem ad §. *vltim.* quam simul acrationem eius vulgò explicant malè. Capitaneus dedit feudum valuasori, valuasor minori valuasori, minor valuasor mihi. Feudum quod habet capitaneus, vel quod habet valuasor maior aut minor, est verum & proprium feudum. Id quod ego habeo, qui valuasinus sum (sic enim me nuncupant) iure feudi proprij non censetur, & ideò mortuo minori valuasore, qui mihi feudum dedit, sine herede masculo, feudum redit ad maiorem valuasorem, vel capitaneum, vt diximus *initio huius tituli.* Finge, mihi minorem valuasorem dedisse feudum cum omni G incremento quodcunque quandocunq. feudo accederet, an si quid accesserit, dices id etiam mortuo minori valuasore ad capitaneum redire, & me non tantum feudo principali, sed etiam accessione excludi? Sic tanè, si accesserit post mortem valuasoris, id est, post aperturam feudi, non si accesserit viuo valuasore. Hæc mihi accessio inuidenda non est. Mediolanenses ne feudum quidem mihi totum inuident. neque enim id ad Capitaneum recurrere volunt.

Quibus modis feudum amittatur. TIT. II.

H QVia supra dictum est, quibus modis feudum acquiritur, & retinetur, nunc videamus qualiter amittatur. Si enim dominus prælium campestre habuerit, & vasallus eum morantem in ipso prælio dimiserit

A non mortuum, nec ad mortem vulneratum, feudum amittere debet.

Item si fidelis cucurbitauerit dominum, id est, cum vxore eius concubuerit, vel concumbere se exercuerit, aut cum ea turpiter luserit: vel si cum filia, aut * nepte ex filio, aut cum nupta filio, aut cum sorore domini concubuerit (hoc ita obtinet, si in domo domini maneat,) iure feudum amittere censetur.

* *γρ. nuru, id est, cum nupta filio.*

B Similiter si dominum assalierit, vel castrum domini, sciens dominum vel dominam intus esse. Item si fratrem suum occiderit, vel nepotem, id est, filium fratris.

Aut si libellario nomine amplius medietate feudi dederit, aut pro pignore plus medietate obligauerit, ita vt * transactum permittat, vel dolo hoc egerit, amissione feudi multabitur. His omnibus casibus feudum ad dominum reuertitur. * *γρ. distractionem.*

C Rursus, si fidelis minus medietate libellario nomine dederit, & sine herede decesserit, & feudum ad dominum redierit: vel postquam ad libellariam dederit, vel pignori obligauerit, domino refutauerit: tunc ille qui ab eo acceperit, nullo iure aduersus dominum se tueri poterit.

Præterea, si ille ad quem feudum per successionem iure obuenire debet, consenserit eos inuestire, ad quos secundum morem & ordinem rectū non pertinet: nul- D lo modo ad eum repetendum regressum habet. Item si fuerint duo fratres, & vnus inuestituram feudi acceperit: si postea feudum cum fratre diuiserit, & ille, qui feudi partem accepit, postea plus medietate vendiderit, & sine herede legitimo decesserit: feudum ad dominum reuertitur. Item si quis feudum habuerit in curte domini sui, non poterit ipsum feudum in aliqua parte libellario nomine alicui sine consensu domini E sui dare, vel pignori obligare. Similiter si extra curtem detinuerit, & dominus districtum habuerit, vel alium honorem: si alienauerit sine domini voluntate, iure ad dominum reuertitur.

Amittendi feudi causa vna est, Perfidia, ingratitudo, Improbitas vasalli, quæ his libris felonia dicitur sæpe verbo multati, quod tractū videtur è Græco *φίλωσις* siue *φίλωμα*, nec enim felonia est rebellio tantùm siue *ἀπειθεία*, cùm & dominus ipse in feloniam incidat, sed fraus, culpa, improbitas. Eadem causa est adi- F mendæ hereditatis legitimis heredibus: quæ ademptio vt exheredatio dicitur, ita plerique ademptionem feudi exheredationem vocant: Turpinus *in Chronicis.* Ioannes rex Angliæ Arturum Comitem Britanniæ peremit, super quo à Baronibus apud regem Franciæ, cuius vasallus erat, accusatus, cùm comparere nollet, post multas citationes per iudicium Parium exheredatus est. Sigebertus. Guilielmus rex Siciliæ exheredauit Comitem de Bateuilla, quòd ab ipso desciuerat. Vna est vtriusque exheredationis causa, si generaliter rem vniuersam spectes, Felonia & Perfidia. Sed hæc rursus in varias & multiplices scindi- G tur species. Eas quidem Iustinianus redegit ad certum numerum, propter quas liberos, parentes, aut fratres exheredare licet nondum tamen eripiendi feudi causæ, certa definitione conclusit quisquam, vt J. 3. *tit.* 1. An igitur vasallus feloniam fecerit, quæstio est magis facti, quàm iuris, & vt ante Iustinianum exheredationis causæ positæ erant in arbitrio Centum virorum: ita hodie remouendi & abdicandi vasalli causæ disceptandæ relinquuntur iudicio parium, id est, conuasallorum. proinde arbitrariæ sunt, non certæ, non legitimæ. Cognitionem paribus H mandat Constitutio Conradi, & Henrici, Conradi filii, & Lotharii, & Friderici: Certæ quidem sunt causæ quæ iureiurando fidelitatis specialiter exprimuntur. Certæ etiā illæ propter quas iure hereditas adimitur, donatio reuocatur, matrimoniū dirimitur, quas & in reuocando feudo obseruare debemus, vt 3. *tit.* 1: Certæ sunt quæ his libris exprimuntur. Sed præter omnes istas

incidere possunt innumeræ, propter quas æquum sit vasallis feudum adimi: quas probare dominum paribus curiæ necesse est, productis testibus quinque ex Constitutione Henrici. Domino non probante, vasallus se purgare debet duello, vt *infra 4. tit. 47.* quod nō ita accipiendum est, vt dominus ipse in pugnam descendere debeat, cùm in honorem domini soleat ei defensionis necessitas remitti, vt *supra tit. prox. §. Si verò feudum.* sed vt si quis sit compar qui cum eo vasallo cuius perfidia arguitur, decertare velit, duello se purgare debeat, vt habetur in Constitutione Henrici. quòd si desit singularis cum quo ineat pugnā, iureiurando se purgare debet cum tribus paribus, vel si pares habere non potuerit, cum propinquioribus cognatis XII. vel etiam solus, vt est proditum *infra lib. 5. ad Constitutionem Henrici.* Nunc eas feloniæ causas exponamus, quæ hoc titulo recensentur. *Prima hæc est*, Si vasallus cum domino in militiam profectus eum in ipso conflictu & vitæ discrimine dimiserit, & cum eo non laborauerit, vt ait *infra tit. 21.* id est, si periclitanti opem non tulerit, quod est astalium facere, id est, frustrari & decipere, in *l. 6. Lang. de malef. & pub. cr.* & idem astalium ab astu quod Felonia, & similiter in eisdem legibus asto animo, est doloso & callido. *l. 4. de fur. l. 15. qual. quis se def. deb. l. 3. de hom. lib. he. l. 1. de dam. iniur.* quo modo Plautus loquutur *in Pœnulo*:

Mea soror ita stupida est sine animo asto. & Accius apud Nonium, *Nisi vt asta ingenium lingua laudem.*

Et eius generis in eis pleraque sunt alia, quæ barbara multis esse videntur, cùm tamen originem suam repetant à Græca vel Latina lingua, vt argi siue argæ contumelia. *l. 1. De contumeliis*, quam interpretes alioneersum trahunt, sed ignauum ea & inertem significari certo certius est, à Græco ἀργὸς. Paulus Diaconus VI. *cap.* VIII. Meministis vt me inertem & inutilem dixeris, & vulgari verbo Arga vocaueris. Didymus de Demosthene, ἀπάντης ἂν περὶ τὰς συνουσίας, ἐλέγετο ἀργός. Et Strigæ *l. vlt. D. hom. ser. l. 3. qual. mund. alien. per. l. 2. de iniur. mul.* quæ Festo est malefica, quæ hominis intestina corpore paulatim defluēte peredere fingitur. Plautus *Pseudolo*:

Strigibus viuis conuiuis intestina quæ exedunt.

Glossis striga νυκτερινὴ, qui etiam humanis corporibus vesci credebatur, καὶ γυνὴ φαρμακίς, Langobardis *Masca*, hodie *Magiz.* Et tollenonis vsus à Festo, Vegetio, Isidoro declaratus, qui explicatur apertè *l. 23. de hom. lib. ho.* Et de equo aut pecore rabioso *l. 2. De pauperie*: quod & Absyrtus, & Hierocles mulomedici, & Porphyrius confirmant contra Galeni sententiam. *Secunda causa amittendi feudi hæc est*, Si vxorem domini corruperit, vel si tentarit corrumpere. initium facti pro facto habetur, vel potius attentatio ipsa pudicitiæ perfectum facinus est, si manus tulerit ad papillas, si sub vestimenta. Item si nurum corruperit, quæ filiæ loco est. si sororem domini vitiauerit, quæ nondum exierat domo fratris, id est, virginem quæ in capillo fuerit, vt *infra 5. tit. 1. §. rursus.* Comis enim tantùm non velamine vllo virgines obtegebant caput, & præceptum Pauli ad solas virgines pertinere existimabatur, quod tamen est cōtra sententiam Tertulliani. & ita *l. 1. Langob. de eo quod pat. filiis nec. hab. rel. l. 21. 22. 23 25. 27. de succes. & in Constit. Neapolitanis, titu. de suc. nob. in feudis*, in capillo esse dicitur, quæ nondum nupsit viro. Soli autem sorori hic modus iniicitur, Si habitarit cum domino vasalli fratre suo, non etiam filiæ, aut nurui. Est autem hic huius tituli locus valde deprauatus. adiicit enim his neptem ex filio. cur non etiam neptem ex filia? Et breuiter sic locus restituendus est, *Vel si cum filia aut nuru, id est, cum nupta filio aut cum sorore domini concubuerit (hoc ita obtinet, si in domo domini maneat) iure feudum amittere censetur.* Sequuntur aliæ causæ, Si dominum ex insidiis appetierit, si obsederit dolo malo. Sola cogitatio solusve conatus vasalli non punitur, insidiæ puniuntur, vt *infr. 4. titul. 62.* Item si vasallus fratrem suum occiderit, aut filium fratris, quem posteriores nepotem dixere, & fratruelem, & fraternum. Cur tamen si fratrē domini sui occiderit feudum nō amittit, vt *inf. 4. tit. 42.* Quia in dominum suum directò non delinquit. Est quidem in offensa, cuius nomine iudiciū parium & coercitionem subire debet, sed non priuari feudo. Henricus *lib. 5.* De his, inquit, culpis vnde beneficium non amittitur, parium laudatione defendat se, vel emendet. at dices, Ille qui fratrem suum interficit, multominus delinquit in dominum. Sed parricidium homicidio grauius est, ac proinde æquum, ne tam infamis persona quæ parricidio se polluit, in curia domini

A amplius versetur, non quidem feudum domino aperiri, sicut si directò in dominum deliquisset, sed in parricidæ proximos agnatos transferri: idemque est, si aliud quodcunque parricidiū genus commiserit, vt *infra 3. tit. 2.* idem si non spe hereditatis fratrem occiderit. quia quaqua ratione occiderit, parricidium est. idem si non occiderit, sed occidendum prodiderit, *d. tit. 42.* Et ita si sororem suam vitiauerit, feudo priuabitur, si sororem domini non item, nisi vno casu, de quo diximus suprà. Grauius enim est incestum stupro. & in incesto idem merito Iacobus Ardizo, & Vldricus Zasius admittunt. cuius rei exemplum est B in Austria Cuspiniani, de duobus Austriæ Marchionibus, Leopoldo, & Alberto. *Aut si libellario nomine amplius medietate feudi dederit.* Sic legendum. Nam in feudum dare non prohibetur, vt *infra 2. tit. 4. & 9.* & in Constitutione Friderici *de feudis non alienandis.* Antehac corruptè legebatur, *In feudum dederit.* Libellarius autem contractus est venditio, quæ fit scriptura interueniente certo pretio, & hoc amplius certa pensione constituta in annos singulos, & hac plerunque lege, vt stato condictoque tempore contractus renouetur rursus, numerato pretio certo vel arbitrario. Dixi, scriptura interueniente. Breui scilicet C scriptura: & inde nomen: & in Constitutione Lotharii illo loco, *Libellum vel aliud instrumentum*, quod ait libellum, ad hoc genus contractus propriè respicit. Regulariter venditio perficitur nudo consensu, nisi conueniat, vt scriptura fiat, *l. contractus. C. de fide inst.* Dixi, Certa pensione. quod probat *infra 2. titul. 9. §. donare. & 4. titu. 53.* & Gregorius 2. *Epistol. c. 1.* Libellario nomine ad summam tremissis vnius habere concede. Vocetur lex libellaria, vt lex commissoria. Vtraque venditionis lex est. Venditio dicitur *d. tit. 8.* & in edicto alio Constantini Porphytogennetæ *de prædiis militaribus* his verbis οἱ δέ τινες περὶ ἐπ- D πώλησιν βασιλικοῦ στρατιωτικοῦ δίχα λιβέλλων ἐξωνήσαντο τιμῆς, &c. quibus rescissa venditione vult reddi pretium. Alii locationem esse dicunt. & est eadem quæstio quæ de emphyteusi, sitne venditio, an locatio. qua de causa vsus fecit proprium contractum, exemplo emphyteuseos, quod ius τῶν ἐμφυτευμάτων Iustinianus vocat *Nouel. VII.* Quin & libellariam idem esse quod emphyteusim plerique censuerunt, pro quibus est Leonis *Nou. XIII.* Sed in hoc est differentia, quòd non soleat emphyteusis renouari non mutato possessore, Libellaria renouatur statis certisque temporibus, etiam non mutato possessore data certa pecunia, vel quam E bonus vir arbitratus fuerit secundum qualitatem rei in libellum datæ, quod quidem renouationis pretium Leo ἀνανεωτικὸν vocat. Et emphyteusis contrahitur sub lege meliorandæ rei, puta ædificii in area ponendi, vel reficiendi, vel agri excolendi & recreandi, libellaria hanc legem nō habet. Et libellaria in perpetuum fit semper, vt *infra titul. 8.* Emphyteusis nonnunquam ad tempus. Et si credamus antiquis feudorum conditoribus, in libellaria est commisso locus post biennium, sicut in locatione, cum in emphyteusi triennii cessatio exigatur: & is qui per libellum à domino possidet, vendere potest sine consensu domini, em- F phyteuticarius non item. Fit libelli huius siue libellariæ mentio sæpe his libris, vt *infrà 8. & 2. titul. 9. & 4. titul. 3. 53. 57.* & in Constitutione *De pace Constantiæ*, & in Langobardis, & in aliis etiam auctoribus. Cassiodorus V. *Var.* Competimus patrimonii nostri prædia te Thomati libellario titulo commisisse. Gregorius 8. *Epist. c. 61.* Voluerat possessiones sub specie libellorum tenere. Vasallus autem feudum totum eiusve partem vendere, vt id emptor haberet quasi proprium, non potuit sine consensu domini. Per libellum mediam partem vendere potuit sine consensu domini plerisque Italiæ locis, aliis etiam totum. G Vendere, inquam, per libellum potuit dimidiam partem priuato non Ecclesiæ. Priuato plus permittitur, quàm Ecclesiæ, id est, non tanta in priuato, quàm in clerico probitas exigitur. quæ ratio est scripta *infra tit. 8.* Tertullianus *de Monogamia*: Cùm ad peræquationem disciplinæ sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas & impares sumus. Ecclesiam decet ne partem quidem feudi à vasallo emere, sine consensu domini, maximè cùm sit immortalis, priuatus mortalis, quo moriente sine heredibus masculis feudi etiam pars ea quam per libellum alii concessit, ad dominum recurrit. Ex constitutione autem Lotharii H & Friderici, nec vendere vllo modo partem vllam feudi priuato vasallus potest sine domini voluntate, vt *J. 2. tit. 9. & 3. tit. 2. & 4. tit. 44. 53.* ne domino debitū seruitium pereat ad inopiā redacto vasallo, q̄ etiam olim obtinebat in feudo de camera vel de canena. & in feudo proprio cuius domino iuncta erit districtio

iuris,

iuris, quę duo non semper concurrunt in eandem personam, sed cuius in personam concurrunt, eius auctoritas potestasque maior est, vt merito in alienatione eius sit exploranda voluntas. Æquum etiam est in eo feudo abalienando, quod quasi è sinu & penuario domini depromitur, id est ea camera vel caneua, domini voluntatem exquiri. Quod diximus de alienatione, idem obtinuit in pignoratione, creditori distractione permissa, quod genus pignoris consultum dicitur *inf. 2. tit. 9.* quia eo maxime creditori consulitur. Et hoc est quod ait hoc loco, *ita vt distractionem permittat*: cuius emendationis coniecturam fecit vetustissimus liber, in quo erat, transactionem, non transactum. Idem si dolo hoc egisset, vt feudum in alium transiret, puta si inuestituram per venditione adsimulasset, vt *infr. 2. titu. 4. & in Constitutione Friderici de feudis non alienandis.* Et hac iuris forma neglecta, feudum ad dominum redibat, præter quam si feudi paterni alienatio facta esset agnato, qui omnino successionis iure feudum habiturus erat, quia renunciatio est potius, quã alienatio, *vt j. tit. 8 §. vlt. & 4. tit. 45.* vel errante vasallo circa qualitatem rei, puta feudum accipiente pro alode, vt *j. 4. tit. 20.* At, vt dixi, vasallus feudum potuit semper potestq; alii sine fraude in feudum dare sine voluntate domini: ita vt sit vasallus vasalli, nec mortuo priori vasallo sine liberis masculis, ad dominum res ipsa recurret, vt *j. 2. tit. 10.* Ius feudi recurret, vel etiam res ipsa, si non l r posterior ab eo ius feudi recognoscere, *vt j. 2. tit. 9. §. sine autem.* An etiam ius feudi alii poterat vasallus vendere inuito domino quasi feudum, non quasi libellum, ita vt non suus, sed domini vasallus esset: sicut vsumfructum vendere fructuarius potest etiam inuito domino. quod Græci interpretes cùm ita scriptum reliquissent, *ὁ ἔχων χρῆσιν καρπῶν δύναται πωλεῖν αὐτὴν, ἢ δεσπότῃ ἢ τῷ κληρονόμῳ αὐτοῦ*, quidam eis hanc opinionem quasi singularem adscribit, nesciens id eos sumpsisse ex *l. cum vsusfructus. D. de vsufruct.* Rursus vt morte mea si ius fruendi quod meum est vendidero, finitur vsusfructus in persona emptoris, an & ius feudi ita venditum, vt dixi, Si decessero sine liberis masculis? Et videtur ius feudi in alium per eam rationem multominus potuisse aut posse transferri, ne inuito domino nouus & extraneus vasallus accedat, vt *j. 2. tit. 12.* cum alienatione facta per libellum, vel pignoratione pro parte dimidia, vel vt Cremonæ, Ticini, Mediolani obtinuit, in assem, vel secunda datione in feudum non mutetur vasallus, illo genere mutetur. Et tamen illud quoque fuisse permissum ante Constitutionem Luthari, vt existimem, facit *§. item si duo fratres.* vt hodie moribus Galliæ receptum est, posse omnino ius feodi sine volũtate domini à vasallo cedi & vẽdi alteri: qua ratione vulgò dicitur feuda patrimonii iure censeri. Ceditur cum sua causa, nam emptor fidem & hominium debet, quod nisi profiteatur intra constituta tempora, dominus fructus suos facit, vel quibusdam locis feudum domino aperitur, cuius generis feudum dicitur *Fiefs de danger*, quod eius amittendi vasallo periculum immineat, nisi maturè fidem & hominium exhibuerit: Emptor etiam debet [illegible] & militiæ oneribus ac seruitiis feudo cohærentibus obligatur. Igitur mors emptoris spectatur, non venditoris. Vsusfructus tamen plenum merumque ius omnino vendi alteri nõ potest, & spectatur mors venditoris, non emptoris. Sed & Ecclesiæ moribus nostris rectè vasallus feudum vendit cum sua causa quo tamen casu ne quid domino depereat: vel quod ecclesia sit immortalis, vel quòd sit inhabilis militiæ, cogitur Ecclesia dare hominem, à quo officia debita exhibeantur, quoque mortuo fidelitas redintegretur. Iisdem moribus eo qui feudum vendidit absque consensu domini defuncto sine heredibus, feudum emptori non aufertur, cùm tamen iure Italico si inuito domino vasallus partem mediam iure vendiderit per libellum, aut pignori obligauerit, & iure [illegible] dominus anno vel renunciatione exclusus fuerit, mortuo vasallo sine heredibus masculis, vel eoam cedente feudo in manus domini à quibus acceperat feudum emptori auferatur, vt *§. rursus. & infr. tit 8. & . 6. & 4. titu. 83.* Domino consentienti non est ius [illegible], non recidit etiam feudum in eum qui consensit alienationi moriente venditore sine legitimis heredibus, aut refutante dominum hominio, vt dicitur, ei remisso: sed qua condicione quoue iure id consentiente domino acceperit emptor, puta quasi proprium, vel quasi libellum, eodem retinebit semper, præterquam in specie *titu. 25. 57. libr. 4.* Consensu etiam agnati amittunt ius [illegible], & ius successionis: & ita demum ius prælationis habent, vel eo iure omisso ius successionis, cùm est feudum genearchicum,

A mortuo venditore, illud, reddito pretio, istud, non reddito pretio emptori, si venditioni non consenserint, vt *hoc tit. §. præterea: & tit. 4. §. 1. & lib. 4. tit. 14. & tit. 45.* Quod in contextu isto ait, *His omnibus casibus*, sic est interpretandum, si libelli nomine dederit supra dimidiam partem, si pignori obligauerit permissa distractione, si dolo hoc egerit, non si fratrem suum occiderit. Quod autem ait, *Item si fuerint duo fratres, & vnus, &c.* est valdè obscurum. Duo sunt fratres consortes Primus & Secundus. Primus feudum adquisiuit, idque in commune contulit: quæ collatio domino nihil præiudicat, qui Primum solum sibi vasallum B adoptauit, vt *infr. 2. titul. 12.* Soluta consortione & diuiso feudo, Secundus feodi partem accepit, iure igitur, quia partem dimidiam tantùm, totum non equiuisset, quo enim colore, nisi refutationis? Sed hoc non potuisset, quia in feudo fraterno, id est, feudo t non successurus non erat. Igitur quia partẽ accepit rectè, quandiu vixerit Primus, non redibit ad dominum portio Secundi, nisi Secundus plus medietate suæ portionis vendiderit, & sine liberis masculis decesserit. Vtrumque exigimus. Neque hoc, neq; illud sufficit, quia viuit Primus, à quo eius portionis alienatio in Secundum collata sustinetur. Vtrumque si concurrat, dominum C admittemus, quia Secundus eam portionem tenuit quasi feudum ab eodem domino ex diuisione, & deficiente eius sobole mascula, æquum est id domino accedere potius, quàm extero emptori, qui plus medietate emit. Ante Lotharium alienatione maioris partis quàm dimidiæ feudum domino aperiebatur. Post Lotharium pars tantum alienata domino aperitur, vt *inf. 4. titu. 44.* Est enim eius indignitas maior, qui indulgentia sibi data abutitur, quam eius cui nihil lex indulsit. Quod sequitur, *Item si quis feudum*, eius rationem exposui *sup.*

D Item si Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa, vel dominus plebis feudum dederit de rebus Ecclesiarum, quæ eis subiectæ sunt, & tituli vocantur: nullum habet vigorem, secundum hoc, quod constitutum est à Papa Vrbano in sancta synodo: hoc est illud, quod post eius decretum fuerit datum: quod autem ante datum fuerit, firmiter permanere debet. Idem iuris est, si Præpositus, vel alia ecclesiastica persona, quæ antiquitus non sit solita in feudum dare: scilicet vt quod dederit E iure non valeat.

Huius paragraphi sententiam exposui *tit. 1.* Illud tantummodo non exposui, quem hic Gerardus vocet dominum plebis. Et is videtur esse qui Vicedominus dicitur in *cap. volumus. & cap. dominum 89. distinct.* Administratio est episcopatus & onus suscipiendę plebis negotiorum ecclesiasticorum causa, vel inopia incessente aduenantis & hospitantis in Ecclesia. Sigebertus *in Chronicis*: Theophilus Vicedominus secundas partes ecclesiasticæ dispensationis sub Episcopo agebat. Carolus *l. 4. Lang. de reuer. eccles. deb.* Mandet Comes Episcopo, vel Abbati, vel Vi- F cedomino, vulgo corruptè, Vicecomiti. Cassiodoro Vicedomini videntur esse œconomi, *v. Var. Episto.* Iustitiæ. Hoc autem loco titulum nouum perperam apponi finis indicat, in quo ita est, *Et his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum reuertitur.* Casibus enim his qui sequuntur feudum, vel quia non iure datum est, vel quia deficiunt heredes masculi, vel quia vasallus linguæ vsum amisit, ad dominum reuertitur.

Quinetiam si quis eo tenore feudum acceperit, vt eius descendentes masculi & feminæ illud habere pos- G sint: relicto masculo, vlterius feminæ non admittũtur.

Dictum est suprà, feudum ad dominum redire vasallo sine herede defuncto. Heres his libris siue heres legitimus masculum significat, vt *infr. tit. 8. & lib. 4. titul. 38.* propterea quòd fœminæ in feudum non succedunt, nisi feudum sit muliebre, vel nisi ita conuenerit nominatim in dãdo feudo. Inde quæritur, si in dando feudo conuenerit, vt liberi masculi & fœminæ id obtinere possint, & vasallus moriatur relicto filio & filia, an vterque succedat? Obertus vtrumque succedere existimat, vt *infr. 4. tit. 63.* Gerardo aliud iudicium est hoc loco, & *infr. tit. 4. §. vlt.* Putat e- H nim masculum præferri, quasi scilicet hæc fuerit mens contrahentium, vt ita demùm fœminæ admitterentur si masculi deficerent, quod & si palam verbis expressum esset, Obertus probaret, vt *infr. 2. tit. 17.* Sed id quod agitur pro expresso haberi debet. *l. cum quid. D. de rebus credit.* Et Gerardi sententiam fuisse

communiter receptam, fragmenta Ardizonis indicant, *infr. 4. tit. 104*. Ex eisdem reliquis didicimus nõ idem esse dicendum, si ita conuenerit, vt in feudo succederent fœminæ sicut masculi. Huius enim conuentionis potestate mares & fœminę simul succedunt, tam ex mente, quàm ex verbis contrahentium. Proponitur & in eisdẽ alia, quæ ad hanc quæstionem pertinet perelegans species. Maritus & vxor simul de eodem feudo inuestiti sunt ea lege, vt & descendentes sine liberi sui id haberent. feudum hoc non est muliebre, non masculum, sed mistum ex vtroque. Coniuges defuncti sunt filio & filia superstitibus. Filius totum feudum sibi vẽdicat, filia in partem venire vult. quid fiet? Aut vterq; ex eis nuptiis natus est, aut non. priore casu mas præfertur. posteriore, vt si filium maritus susceperit ex prima vxore, filiam ex secũda, feudi quo de agitur socia, filia veniet in partem vnà cum fratre consanguineo: quia cùm sit filius ex aliis nuptiis, non debet filiam excludere, quæ ex his nuptiis progenita est, in quibus feudum adquisierunt, sed potius quia feudum est ex parte masculum, ex parte muliebre, quisque sibi parentis sui partem vindicare debet. & eadem ratione, si filia tantùm superfit, nullus filius, filia partem tantùm feudi habebit, altera pars domino committetur. Ponitur & in eisdem fragmentis singularis casus, quo fœminæ in feudum succedunt, vt si feudum datum sit ad seruitium certum, quod fœminam exequi non dedeceat, puta vt iter vxoris domini officiosè comitetur, *infr. 2. tit. 3. §. vltim.* vel vt domi focique dominæ ministret, & rem eius familiarem accuret, qualis est Vasallus casatus, qui dicitur legis Francicæ. *3. c. 68. & 4. c. 75.* & in Constitutionibus Caroli magni, vt describatur quot homines quis casatos in suo beneficio habeat. Constat vero feudum ad certum seruitium dari rectè, vt *infra 4. tit. 67*. Datur & ita plerumque, vt nullum pro eo seruitium certum exhibeatur, cuius etiam mulier capax est. Et ii omnes casus sunt excipiendi, quibus Galliæ locis fœminæ in feudum non succedunt. Aliis plerisq; locis liberi vtriusque sexus in feudum succedunt. Cognatæ ex transuerso nõ succedunt, extãtibus masculis. Et circa eam consuetudinem simul, & circa conuentionem hoc loco propositam hæc incidit quæstio. Mos hic siue conuentio est, vt masculis non extantibus fœminæ succedant, extantibus masculis, vt non succedant. Quæritur, an quæ lex dicta est fœminis, dicta etiam videatur posteritati masculæ fœminarum, vt ecce vasallus mortuus est relicto filio fratris, & filio sororis, vtrum censes filium fratris esse potiorem, quod alter descendat ex fœmina, an vtrumque admittis, quod vterque sit mas, vterque pari gradu. Sunt qui vtrumq; admittant. quod non probo, nam id ea conuentione agitur, vt ex ea familia cui primum feudum adquiritur, mares & fœminæ succedant. filius sororis non est ex ea familia. Solus quidem admitteretur ex benignitate quadam, *vt sup. tit. 12.* Sed non concorrente eo qui est ex illa familia. Et si fortè cum feudum pater adquisisset, deinde obierit relicta filia & filiis duobus. Primo & Secundo, quot sunt personæ, tot sunt lineæ. & linearum ordo accuratè obseruandus, vt *inf. 4. tit. 59*. Vnde si Primo diuisione obuenerit feudum, posteri eius in infinitum ceteris præferentur, linea Primi absumpta, adsumetur Secundi, & hac demum extincta, linea filiæ. Proinde si moriens Primus habuerit filium fratris, & filium sororis, filius fratris præferetur filio sororis, id est linea Secundi, lineæ filiæ.

Mutus feudum retinere non potest, scilicet qui nullo modo loquitur. sed si feudum fuerit † magnum, quo ei ablato se exhibere non valeat, tum ei relinqui deber, vnde se sustinere possit. Ex his omnibus casib. feudum amittitur, & ad dominum reuertitur.

† *χ. paternum.*

Mutum Gerardus definit eum qui eloqui nihil potest, vt §. *item surdus. Instit. quibus non est per. fac. test.* & ait mutum retinere feudum nõ posse, quia scilicet debito seruitio parum idoneus videtur. Contrà Gerardus refertur muto retentionem dedisse feudi paterni, *inf. 4. tit. 41*. Feudi, inquam, paterni tantùm. Quod & hic subiecerat. Sed his libris nulli sunt fœdiores mendis. Ait, [*Sed si feudum fuerit magnum*] Dixisset conueniennius, *paruum*, quia sequitur, *quo ei ablato se exhibere non valeat*. Scriptum erat corruptè, *maternum*, vnde fecère, *magnum*, propterea quod non agnoscunt hi libri feudum maternum, vt *inf. tit. 12*. Sed debuissent potius emendare *paternum* pro *maternum*. Hic igitur est sensus, si feudum fuerit relictum à patre, quo ablato esuriturus sit, tum ei relinqui debere vnde tueri se & educere possit, quam sententiam pietatis ratio extorsit, iure enim qui seruitio non sufficit, nec feudum retinet.

De natura feudi.

Tit. III.

Natura feudi hæc est, vt si princeps inuestierit Capitaneos suos de aliquo feudo, non possit eos deuestire sine culpa, id est, Marchiones, & Comites, & ipsos qui † proprie hodie appellantur Capitanei. Idem est si inuestitura sit facta à Capitaneis, & maioribus valuasoribus, qui † proprie hodie Capitanei appellantur. Si vero facta fuerit à minoribus, vel minimis valuasoribus, aliud est. Tunc enim possunt deuestiri non habita ratione culpæ, nisi fecerint hostem Romæ: tunc enim idem est in minimis quod in maioribus valuasoribus: vel nisi emerint feudum, tunc enim pretium restituendum est, secundum antiquum & rationabilem vsum. † Moderni autem non ita subtiliter cernentes, dicunt idem obseruandum in minimis, quod dictum est in maioribus valuasoribus.

† *χ. improprie.* † *χ. improprie.* † *Iura Mediolanenses.*

Propria feudi natura hæc est, vt sit perpetuũ, nec temerè vasallo eripi possit sine causa. Princeps non eripit temerè quod dedit Duci aut maiori valuasori. Dux quoq; non eripit id quod dedit maiori valuasori, nec maior valoasor, quod minori. Minor tamen quod dederit valuasino, quia iure feudi non censetur, vel maior dominus eripere valuasino cum libuerit potest, exceptis certis casibus, quos exposui *tit. 1. supra.* Est autem hic duobus locis reponendum, *improprie*, vbi est scriptum, *proprie*, ex supradicto *tit. 1. in princ. & inf. 14.*

De successione feudi.

Tit. IIII.

Sequitur de successione feudi videre. Si quis igitur decesserit filiis & filiabus superstitibus, succedunt tantum filii æqualiter, vel nepotes ex filio, loco sui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente vel valente.

Hoc quoque obseruatur, vt si frater meus alienauerit partem suam feudi, vel fecerit inuestiri filiam suam, si moriatur sine herede masculo, nihilominus reuertitur ad me, & olim obseruabatur vsq; ad quartum gradum tantum secundum quosdam, hoc ideo, quia postea non vocatur feudum paternum. Alii autem dicunt vsque ad septimum gradum.

Filia verò nõ succedit in feudo, nisi inuestitura fuerit facta in patre, vt filii & filiæ succedant in feudum (tunc enim succedit filia filiis nõ extantibus) vel nisi inuestitæ fuerint. Hæc de feudo paterno. In alio verò feudo, quod habuit initium tantum à fratribus, nõ succedit vnus alteri, siue vna inuestitura, siue duab. nisi hoc fuerit dictum expressim, vt alter alteri succedat.

Loco sui patris.] In limite transuerso non est, vt loquuntur, repræsentationi locus, nisi fratrum iam mortuorum filiis, qui succedunt cum fratribus defuncti, patruis suis, vt *inf. 2. titu. 11.* In limite directo liberorũ est repræsentationi locus in infinitum, vt si sit filius & ex alio filio iam ante mortuo nepos, simul vterque succedit in feudum, & in alodem, & sic deinceps ceteri pro stirpibus, non pro capitibus. Tempore Othonis 1. Imperatoris, cum esset ea de re ingens quæstio, an auo succederet nepos vnà cum patruo, placuit rem committi gladiatorio certamini, & cessit victoria his qui nepotes computabant inter filios. quod Sigebertus refert *in Chronicis* & Witichindus 11. rerum ab Henrico & Othone gestarum. [*Nulla ordinatione.*] Non potest ergo pater vni ex filiis feudum prælegare. qua de re dicemus *l. 4. tit. 54.* [*Hoc quoque obseruatur, vt si frater meus alienauerit partem suam feudi.*] Consentiente scilicet domino. alioquin feudũ domino aperiretur, nõ mihi. [*Vel fecerit inuestiri filiã suã.*] vt *l. 4. tit. 45.* [*Reuertitur ad me.*] Si & ipse alienationi nõ cõsensero, vt *l. 2. §. præterea.*

Vsque

Vsque ad quartum gradum,] vsque ad fratres patrueles, vt *sup. 1. §. hoc quoque.* [*Quia postea non vocatur feudum paternum.*] Qui hac ratione vtebantur, feudum id tantum dici paternum existimabant, quod esset à patre aut auo profectum, quasi scilicet patris appellatione vltra patrem solus auus intelligeretur. *l. iusta. D. de verb. sig.* & ita fratres patrueles defuncti succedere in feudum auitum, propius sobrino, id est, patruelis filium non succedere in feudum proauitum. Sed magis placuit paternum dici, quodcunque à parentibus descendit, vt in *l. patre. D. ad leg. Iul. de adult.* patres pro parentibus accipiūtur, & hac ratione in feudum à parentibus profectum agnato defuncto agnatos succedere vsque ad septimum gradum. quia parentes vsque ad eum gradum nominantur: vlteriores maiores appellantur, non parentes. Paulatim increscunt sententiæ Iuris. *l. fideicommissa. §. si rem suam. D. de leg. 3.* Obtinuit ad extremum succedere eos in infinitum, vt dixi *sup. 1. §. 1.* nam & in edicto de in ius vocando, & de legatis præstandis parentes etiam dicuntur vltra tritauum. [*Nisi inuestita fuerint.*] domini beneficio, vt j. 25. Cetera quæ ad hunc §. pertinent, exposuimus *sup. tit. 1. §. 1. & tit. 2. § penult.*

Qualiter heres inuestitoris teneatur.

TIT. V.

SI quis inuestitus fuerit de alieno feudo post mortem eius, vel si quis fuerit inuestitus sub condicione aliqua, vel tempore, de quo nullus erat inuestitus, siue præmoriatur tenens feudum, siue inuestitor, siue inuestitus: inuestitor & inuestitoris heredes tenentur inuestito, vel heredi eius veniente tempore vel condicione: licet alii dicant, si moriatur inuestitus antequam tenens feudum, vel ante condicionem existentem, vel ante tempus, quòd heredes eius non debeant inuestiri. nam si quis fuerit inuestitus purè de alieno feudo, non valet habita inuestitura. hoc ita est, nisi fuerit facta ab aliqua ecclesiastica persona. tunc enim si præmoriatur inuestitor antequam feudum tenens, vel condicio, vel tempus existat: non obligatur successor illius: & hoc probatur per legem Lotharii de precariis: & hoc intelligendum est in vasallis, qui feudi successionem non habent.

Hic titulus est de feudo quod successionem non habet, id est, quod morte accipientis finitur. Et ait eius generis feudo, exempli gratia, Primo concesso, purè Secundo factam à domino inuestitutam non valere, sub condicione vel in diem factam valere, Primus enim mori interim potest. Et multo magis valere eam quæ confertur in tempus mortis Primi. At quæritur, an ius inuestituræ in heredem Secundi transmittatur, vt prædium sibi tradi oportere intendere possit. Alii dicunt indistinctè transmitti. Hi cōparare videntur inuestiturā stipulationi. quia stipulatio omnis in heredem transmittitur. Alii ita distinguūt, Aut prior mortuus est Primus, aut Secundus. Si præmortuus est Primus, ius suū Secundus transmittit in heredem. Si præmortuus est Secundus, nihil transmittit. Hi legatorum exemplum sequi videntur. Legatum enim relictum in cōdicionem vel in diem incertum, veluti, cùm mortuus erit Primus, mortuo legatario ante diem vel condicionem in heredem non transfertur. *l. 1. §. si quis sub condicione. D. vt leg. no. cau. l. si dies. D. quando dies leg. ced.* Priorum opinio verior est, quia inuestitura actus viuentium est, non morientium. est enim cessio. Cessio autem actus viuentium. *l. vltim. D. com. præd.* Comparanda igitur stipulationibus potius quam legatis. At contrà quæritur, an heres domini Secundo teneatur. Et placet eum quoque indistinctè teneri siue post Primum, siue ante Primum, & siue ante condicionem, siue post condicionem dominus decesserit. quod & in stipulationibus, & in legatis ita procedit. nam & si heres à quo legatum relictum est sub condicione, decesserit ante condicionem, heres heredis legatario obligatur, licet ab herede scripto obligatio non inceperit. *l. sub diuersis. §. vltim. D. de cond. & demonst.* In clerico tamen distinguitur, & regula iuris antiqui strictius obseruatur. nam si clericus moriatur ante Primum, vel ante condicionem, vel ante diem incertum, successor eius non tenetur: si post Primum, vel post condicionem, vel post diem incertum, successor tenetur, vt diximus *supra titul. 1. §. si vero archiepiscopus.*

A Voluntas itaque eius non obseruatur, nisi eundem ipsum obligatio tenuerit. Et quod in feudis, idem Lotharium ait constituisse in precariis. Quid vocet precarias videamus. Genus est cōtractus, quo initio primum cum ecclesiis contrahebatur, vt emphyteuseos genere primùm cum ciuitatibus tantùm; deinde etiam cum aliis. vnde & cum priuatis precarias cōtrahi nihil vetat. Non sunt autem precariæ, siue precaria non est id genus contractus, de quo agitur in titulo Digestorum *de precario*, licet idem vtriusque beneficii sit nomen, eademque nominis ratio, quod precibus petenti concedatur. quo genere frequens erat liberos ab
B Ecclesia impetrare bona quæ parentes donauerant. Precaria est cessio vsusfructus rei immobilis. idem possis dicere feudum esse, idem emphyteusim, idem libellariam. nam proprietatem retinet qui dat. aut igitur nihil, aut vsumfructum dat & cedit. Vtile dominium nullum est, vt rectè sensit vulgaris interpres quisquis est, siue Pileus, siue Conradus (nam hi duo sunt vetustiores horum librorū interpretes) ad tit. *de alienatione feudi paterni, libr. 4.* Contractuum leges siue pactiones, ex quibus dicūtur cōtractus capere formam, ita sunt dispares nonnunquā, vt nouas appellationes excogitare sit necesse. exēplo sit pignus, aliud est pignus,
C aliud hypotheca, aliud fiducia, aliud *ἀντίχρησις*. & omnia tamen pignora. Sic aliud feudum, aliud emphyteusis, aliud libellaria, aliud precaria, aliud vsusfructus. & omnia tamen vsusfructus. quoniam qui dat, retinet proprietatem. Adiiciamus ergo legem precariæ propriam. Precaria est cessio vsusfructus rei immobilis, quæ fit clerico ad tempus, vel dum vixerit ea lege, vt Ecclesiæ ministerium exhibeat, vt *Toletani concilii c. v.* vel quæ fit, quod erat propius & frequentius, ei qui Ecclesiæ rem suam donauit aut liberis eius, vel in ea re sola, vel in aliis rebus Ecclesiæ, vel tam in ea, quàm in aliis rebus Ecclesiæ ad tempus certum, vel in tem-
D pus vitæ donatoris tantùm, aut etiam filiorum eius, *cap. precariæ, 10. quæst. 2. & Rhemensis synodi cap. 36. & 37. & Turonensis c. 51.* quod genus negotii Ecclesiis permittitur remunerandæ donationis causa. *l. iubemus. §. sane ne omnis C. de sacros. Eccl. Nou. 7. & 120.* id nonnunquam agitur, vt is cui ceditur vsusfructus, certam pensionem siue censum quotannis præstet, vt *legum Alamannorum titul. 2.* & vt renouetur singulis lustris, *cap. 1. de precariis.* Inde Carolus Magnus *legis Francicæ* 1111. Si quis, inquit, in censibus reddendis, & precariis renouandis negligens fuerit. Vbi autem fit renouatio, quæ *ἀνάκαμψις* dicitur aptissimo vocabulo,
E & præstantur *εἰσδυκτικὸν*, vt Leonis *Nouella 13.* cuius titulus compendiosior est *περὶ ἀνακάμψεως*. De precaria accipienda videtur *l. 2. Lang. de benef.* quæ congruit omnino cum eo quod scriptum est inter decreta Pontificum, Quicunque fidelium propria deuotione de facultatibus suis aliquid Ecclesiæ contulerunt, si fortè ipsi aut filii eorum redacti fuerint ad inopiam, ab eadem Ecclesia suffragium vitæ temporis vsu percipiant, & *Turonica synodi c. 51.* Quid distet precaria à feudo & libellaria si quis quærat, consulat definitiones. nam & feudi, & libellariæ definitionem tradidi supra. Quid ab emphyteusi, collata etiam emphyteuseos
F definitio cum definitione precariæ, statim indicabit. Emphyteusis est cōtractus quo dominus prædii sui vsumfructum in alium transfert ea lege, vt id melius & cultius reddat, cōstituta pensione certa. Feudo additur lex fidei & seruitii, emphyteusi lex meliorationis. In aliis nulla est lex talis. In feudo nulla est pensio annua. In ceteris est pēsio annua. In feudo & emphyteusi nulla *ἀνάκαμψις*, in ceteris est *ἀνάκαμψις*. In his omnibus interuenit & præstatur domino *εἰσδυκτικὸν*, sed variè. In feudo ex morte vasalli reditus vnius anni, vel pecunia certa aut arbitraria, ex alienatione pretii portio. In emphyteusi ex alienatione pretii portio, ex mor-
G te nihil. In libellaria & precaria dum quasi redeunt & renascuntur, certum pretium etiam non mutato possessore. In omnibus est commisso locus, sed variis ex causis. In feudo ob culpam, in ceteris ob tardius solutam pensionem.

De contentione feudi inter dominum, & fidelem.

TIT. VI.

SI contentio fuerit inter dominum & fidelem de inuestitura feudi, per pares curiæ dirimatur. Alii e-
H nim testes, & si idonei sint, admittendi non sunt, inopia tamen probationum dirimatur per religionem clientuli possessoris feudi, vel cum duodecim sacramentalibus secundum quosdam. Ceterum, si dominus possi-

deat, etiam per suum iusiurandum cum duodecim sacramentalibus dirimatur: hoc ita, nisi clientulus sit gastaldus vel actor domini: tunc enim tantùm suæ, id est, domini religioni statur, nisi habeat testes pares idoneosque: nam aliquando multa bona auferuntur domino hoc modo: & hoc colligitur per legem quæ est in titulo de acquisitione actorum Regis. Idem dicendum est de guardia.

Similiter si quis voluerit dicere de pignore sibi dato se inuestitum esse, non credatur suo iuramento, sed testibus idoneis paribus domus.

Insuper sciendum est, feudum Guardiæ & Gastaldię quacunque hora vult auferri posse a domino, scilicet post annum.

Quæ ad hunc titulum pertineot, exposui *sup. 1. §. si autem controuersia.* [*De inuestitura feudi.*] Fideli allegãte inuestituram, domino negante. [*Clientuli possessoris.*] Ergo rei. [*Secundũ quosdam.*] Horum sententia iure verior. Vsu hodierno solus iurat, vt ĵ. *libro 5.* [*Ceterùm si dominus possideat.*] Ergo si fidelis agat. [*Tantum suæ.*] Sine sacramentalib. [*Nisi habeat.*] Vasallus scilicet. [*Hoc modo.*] Sensus hic est, Si non exigantur à vasallo testes pares & idonei, si domini iuriiurãdo non stetur, euenit vt res adquisitas domino multas, gastaldi vel actores sibi retineant commẽto inuestituræ. Aut igitur probent, inuestituram testibus paribus & idoneis: aut domini iuriiurando fidem habeant. [*Idem dicendum est de guardia.*] Vt solius domini iureiurando sine sacramentalibus, dirimatur res quæ ei est cum custode prædiorum de certi prædii inuestitura. [*De pignore.*] Quod probat dominus, vt Cõradus interpretatur rectè ex §. *similiter. tit. 1. sup.* [*Non credatur.*] Nõ detur possessori defensio. [*Insuper.*] hoc exposuimus *sup. 1. §. Item illud.*

De contentione feudi fratris defuncti.

TIT. VII.

SI contentio fuerit inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti, dicendo paternum esse, & sic me debere succedere, ille verò minimè tanquam habuerim partem meam, siue possideo, siue alienaui, dabitur mihi iusiurandum, scilicet patrem meum iure inuestitum fuisse, licet non possideam portionem fratris mei. Si verò nullam partem habuero illius feudi, nec mihi, nec domino dabitur iusiurãdum, nisi propter supradictam rationem domino. nõ vt ego propter hoc aliud meum feudum amittam, Si tamen vasallus poterit probare paternum fuisse, siue possideat, siue nõ, obtinebit. alioqui nisi probet paternum fuisse, vel nisi possideat dominus obtinebit.

Siue alienaui.] Partem scilicet quã habui, vt si eam cum alia re permutaui, vt s. 1. § *Cum autem.* [*Licet non possideam.*] Quandoque actori dat iudex iusiurandum, vt ĵ. 4. *tit. 36. §. sacramentum:* & hoc casu maximè, quod pars, quam habui, arguat intentionem meam esse veram, id est, feudum à patre initium habuisse. [*Nec mihi nec domino.*] Si probauero feudum esse paternum. [*Propter supradictam.*] Propter inopiam probationum *titulo præcedenti.* [*Domino*] qui reus est. [*Aliud meum.*] partem meam quam non habui. [*Si tamen vasallus.*] Duo sunt casus si probauerit, Si possideat, primo obtinebit omnimodo. secundo obtinebit domino non probante. Delenda sunt illa, *Siue non*, vt dixi §. *Cum autem.* Siue non probauerit vasallus, vel si non possideat, dominus obtinebit, vterque scilicet dato iureiurando.

De alienatione feudi.

TIT. VIII.

SI Clientulus voluerit partem suam feudi alienare, id est, medium sine domini voluntate, poterit hoc facere: vlterius progredi nõ potest, secundum iustum & verum vsum. Alioqui & feudum amittit, & non valebit quod factum est. Quod dictum est alienare, intelligas de libello. Huic cõsuetudini derogatum est per legem Lotharii. Mediolanenses verò irrationabiliter cõsiderantes, dicunt clientulum etiam totum alienare posse sine domini voluntate. Inde potest præsumi, si clientulus fecerit libellum in perpetuũ de feudo suo alicui Ecclesiæ, non valere: ideo scilicet, quia nunquam reuersurum sit ad dominum, cum Ecclesiæ non desinat esse heres. Quod obseruandum est in priuato, ex natura perpetui libelli. Sed diuersum obseruatur in Ecclesia, quàm in priuato: Ecclesia enim cultrix & auctrix iustitiæ, non patitur contra iustitiam aliquid fieri in se, vel in alterum: Priuatus verò sæpe obuiat iustitiæ. & si Clientulus fecerit libellum, vel aliud de medietate feudi, sine domini volũtate, eo mortuo sine legitimo herede masculo (quod verbum ita intelligendum est in feudo, id est, sine filio masculo) reuertitur feudum ad dominum.

Si verò cum domini voluntate totum vel medium alienauerit, stabilis permaneat alienatio. fratri vero, vel nepoti per libellum facta alienatio, etiam sine voluntate domini.

Quæ ad hunc titulum pertinent, exposui *sup tit. 2.* [*Huic consuetudini.*] Adnotatio est interpretis cuiusdam. [*Fecerit libellum.*] pro parte dimidia. [*Quod obseruandum est in priuato.*] In priuato datio libelli perpetui pro parte dimidia valet, non in Ecclesia, quod exposuimus supradicto titulo. eadem est in hac re natura feudi & libelli. vtrumque ius perpetuarium est. [*Sed diuersum.*] Quia in Ecclesia non valet, in priuato valet. [*Vel aliud.*] Vt si pignori obligauerit. [*Stabilis.*] Ita scilicet vt mortuo vasallo sine heredibus masculis feudum ad dominum non recurrat. [*Fratri vel nepoti.*] Qui omnino in feudum successurus erat. & ita vt post mortem vasalli rem quasi feudum, non quasi libellariam tenere incipiat.

De inuestitura Marchiæ, Ducatus, vel Comitatus, & eius successione, & retentione.

TIT. IX.

DE Marchia, vel Ducatu, vel Comitatu, vel aliqua regali dignitate, si quis inuestitus fuerit per beneficium ab imperatore, ille tantum debet habere Heres enim non succedit vllo modo, nisi ab Imperatore per inuestituram adquisierit.

In feudo Comitatus, vel Marchiæ, vel aliarũ dignitatum nõ est successio secundum rationabilem vsum, sed hodie hoc est vsurpatum.

Iure in feudo tantùm valuasorum est successio, quod non rectà emanat à Principe, non in feudo Ducum, Comitum, Marchionum, vel maiorum valuasorum, quod proximè descendit à principe, & regale dicitur ĵ. 4. *tit. de lege Conradi*, in Constitutionibus Neapolitanis feudum quaternatum, quod in quaternionibus Doanæ, vt earum sermone vtar, inscriptum est, à Gallis, *Fiefz chenel fiefz à pur sans moyen*: Illud *Fiefz par moyen, ou Arriere fiefz.* Videtur & regale Gallis dici, *Fiefs de hauber*, vel etiam quod & si pendeat à Duce, exempli gratia, tamen mortuo vasallo sine heredibus Regi vacat, non Duci, sic dictum ab armorum genere, quo Regi possessor eius seruire debet. Mortuo autẽ vasallo, in feudo regali opus fuit quasi noui beneficii noua inuestitura, non ergo id Capitaneorum liberi agnatiue successione adquirebant, sed inuestitura. Ceterum deinde vsurpatum etiam hoc est, feudum regale iure successionis adquiri. Et hoc est quod sequitur, *In feudo Comitatus, &c.* Quæ adnotatio cuiusdam interpretis est. Et quod ait, *Vsurpatum est*, consuetudinem inueteratam significat, quæ iam nunc sit pro lege obseruanda, *vt l. 13. §. vltim. D. de vsur. l. 1. § ludi. D. de ext. cog.* maximè cùm eam approbet Fridericus in Constitutione *de feudis non alienand.* qui tamen aliam differentiam admittit, vt feudum regale non diuidatur, sed maiori natu cedat, si plures sint eiusdem gradus, quod est iuris gentium: Liuius 40. Cupit regnum sceleratè, qui transcendere festinat ordinem ætatis, &c. Iustinus 2. Artbemenea maximus natu ætatis priuilegio regnum sibi vindicabat, quod ius, & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus dedit, & 34. Quòd regnum maiori natu cesserit. Quod illi de regno, idem tamo exigit in regali feudo, quod scilicet à Rege directo proficiscitur, quodq. qui obtinent, sunt veluti Reguli quidam.

Alia

Alia feuda diuiduntur inter eos qui sunt eiusdem gradus. Plerisque locis, & ea maiori natu cedunt ex asse, aut certe in eis præcipuum aliquid habet. Otho Frisingensis 2. *de gestis Friderici, cap.* 29. Mos in Burgundia, inquit, qui penè in omnibus Galliæ prouinciis seruatur, remansit, vt semper seniori natu eiusque liberis seu maribus, seu fœminis paternæ hereditatis cedat auctoritas, ceteris ad illum tanquam ad dominum respicientibus. De hereditate loquitur. Hereditas autem est alode. Sed idem obtinuit etiam in feudo.

De successione feudi Capitaneorum, vel valuasorum.

TIT. X.

SI Capitanei, vel valuasores maiores, vel minores inuestiti fuerint de beneficio, filii vel nepotes ex parte filiorum succedunt. Si verò vnus ex iis filiis vel nepotibus siue descendentibus masculini sexus heredibus mortuus fuerit, prædicti fratres vel nepotes per inuestituram patris & aui in beneficium succedunt. Et similiter intelligendum est in consobrinis.

Ait, *Si Capitanei, &c.* Nam & in horum feudo successionem esse vsurpatum est. Vel accipiantur speciali significatione, vt dicam j. 2. *tit.* 10. Si igitur vasallus moriatur, relictis filiis duobus Primo & Secundo, & ex Tertio & Quarto iam ante mortuis nepotibus duobus, hi omnes in feudum quod nō est regale, æqualiter succedent. Regale filio maiori natu deferetur. Sed & non regale feudum vni ex liberis in solidum obuenire potest ex diuisione, cùm plura feuda defunctus habuit. Et quod ita tale forte Primus in assem vel in partem, eo moriēte sine liberis, perueniet ad Secundum & nepotes ex Tertio & Quarto. Concurrunt nepotes cum Secundo in successione Primi. Non concurret tamen cum Secundo Nepos ex Quarto in successione nepotis ex Tertio: quia patruus patrueli proximior est. Porro mortuis Primo & Secundo, si moriatur nepos ex Tertio sine liberis masculis, in feudum quod habuit succedet alter nepos ex Quarto: & hoc est quod ait, similiter intelligendum esse in cōsobrinis, id est in patruelibus. Est inter fratres consanguineos successio in feudo paterno. Est inter fratres patrueles in feudo auito.

De successione domini in feudo eius qui fratrem vel filiam habet. TIT. XI.

SI duo fratres simul Inuestiti fuerint de beneficio nouo, & non de paterno, & vnus eorū sine descendentibus masculini sexus mortuus fuerit, dominus succedit, non frater, nisi hoc pactum conciliet. Quod si fuerit pacto tali facta inuestitura, vt frater fratri succedat, per pactū frater succedet, non dominus. quod diximus de fratribus, vt vnus alii succedat, idem intelligendum est de filiabus. In his omnibus vidēdum est quid actum sit inter cōtrahētes. Inuestitura enim quę fit ante duos vel tres liberos homines seruari debet, nisi iuri vel naturæ cōtraria sit. Si ergo domino & fideli placuit, vt paciscantur de filiab. quatenus ipsę succedant, hoc quoq; seruandum est, & sic per pactum filiæ succedunt.

Pleraque edi curauimus aliter quàm in hunc diem edi solerēt, nō aliter quam veterum librorum moneret auctoritas: quod de singulis locis testificer, hic adscripsisse satis erit: & maximè de titulorum sectione & restitutione noua, vel potius, vt dixi, vetere recocta. Sed inter ceteros ex libris antiquis hunc præcipuè titulum suæ formæ reddidimus, quod & Conradus Interpres tentauerat. *li.* 3. *tit.* 1. j. Sententia autem huius tituli non est obscura, Ex pacto fratrem fratri in feudo nouo, filiā patri succedere. Pacta formare Inuestiturā. Superior titulus est de feudo paterno, hic de nouo. Superior de successione filiorum, hic de exclusione filiarum, nisi eis quoque lex inuestituræ successionem conciliarit.

De successione feudi materni non coniugalis.

TIT. XII.

SI fœmina habens beneficium moriatur, nullo modo succedit in beneficium maritus, nisi specialiter in- A uestitus fuerit. Et si ipsa fœmina filios dimiserit, dicunt quidam, filios nō debere succedere in beneficium matris, nisi specialiter sit dictum, vel inuestiti fuerint: quia secūdum vsum regni, proprie beneficium vocatur paternum, nō maternum. Sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere. Hæc dicimus de Capitaneis, & de maioribus, & minoribus valuasoribus. De minimis autem, id est, qui beneficium tenent à minoribus B valuasoribus, sic seruatur, vt in sequenti dicetur.

Deficientibus cognatis, vir vxori succedit ex edicto prætoris, in alodem scilicet, non in feudum, in quo maritum dominus excludit, vt j. 2. *titul.* 13. & 4 *tit.* 85. Sed & si fœminæ sint cognati, coniuncti scilicet per fœminas, hi in feudum nō succedunt. Imò nec filii, aut filiæ matri in feudum succedunt, quia cognati sunt non agnati, licet S.C. Tertylliano in alodem succedant quasi agnati, & præferantur agnatis. In feudo, agnati filiis vasallę præferuntur, & deficientibus agnatis dominus. Verum ex æquitate, id est, humanitate & beneuolentia quadam que sexus prærogatiua, C placet filios præferri domino, non etiam filias: & hæc dicūtur de feudo, quod à mare originem cepit, & in fœminā pacto vel more regionis, vel gratia domini aliquandiu constitit. Sublata enim fœmina, feudum statim repetit suam originem, quia nec nomen nec naturam suam immutauit ob fœminam, quæ extitit in medio: est enim, diciturque proprie (sic emendaui ex Vet.) beneficium paternum non maternum. Dixi, filium præferri domino, agnatis enim certè non præfertur, secundum ea quæ diximus a. §. *pen.* s. Multum interest feudū mulier habuerit, an feudū muliebre fuerit. nec enim omne quod mulier habuit, muliebre est. D Et in muliebre succedunt filii & filiæ æqualiter. Muliebre est id de quo mulier primùm inuestita est. Illud quod à mare ad mulierem peruenit pacto vel priuilegio, vel gratia domini, vel more regionis, non est muliebre. Gerardus tamen & Obertus, qui posita pactione, vt mares & Fœminæ succedant, & à vasallo relictis filio & filia, in iure successionis dissentiunt, itemque si relictis filiis, aut filiabus duabus, vnus ex eis filium, alter filiam reliquerit, vtrumq; inuitante Oberto, fœminam repellente Gerardo, consentiunt tamen in hoc, vt si à vasallo in filiam quæ sola ei supererat vi eiusdem pactionis transierit feudum, muliebre censeatur E effectum: ita tamen, vt ab ea in fœminas non transeat, nisi deficientibus masculis, vt j. 4. *tit.* 35. At refelluntur ab his, qui acutius cernunt huiusmodi feudum nō esse muliebre: nec enim illi duo sub ea ætate iure fuere antistites, sed & pleriq; alii cū honoratum nomine clariores, vt Bulgarus, Martinus, Iacobus, Hugolinus, quos in consilio habuit Fridericus primus maximus Imperator, vt Radeuicus scribit, nec sibi bene cautus Gerardus, cuius ædes ob rem cum Friderico non bene gestam Mediolanenses solo æquauerunt. Guntherus 2. *Ligurini,*

F

Hoc stupefacta malo plebes, cladisq; futuræ
Territa primitiis, iam nunc præsentia damnauit,
Et ventura timens, Gerardi Consulis ædes,
Quippe hic præcipuus famosi criminis auctor,
Et suasor fuerat, rapido fremebunda tumultu
Diruit.

Refelluntur autem illi duo Iurisconsulti hoc argumento scientissimè. Si feudū quod mulier habet trāsit ad filiam quasi muliebre deficiente filio, transibit & ad filiam existente filio, hoc autē est falsum, ergo & illud. Sic igitur statuīt, in eo feudo quod mulier habuit ex pacto, non ex primaria inuestitura, ipso iure (aliud G enim in filio suaserit benignitas) neque filium, neque filiam eius succedere: sed dominum. Idemque est si id habuerit mulier ex priuilegio, nam & priuilegia principum restrictè accipiēda sunt. Feuda data generi posterisque tam maribus, quàm feminis, non videntur data his qui ex fœminis nati sunt, sicut nec immunitates, *l.* 1. *D. de iure immun. l. vacatio. D. de mun. & honor.* Datum filiæ ius succedendi in feudo patris, non videtur etiam datum sorori vasalli, qua ratione rectè ab Othacaro Rodulphus Imperator Austriam repetebat. Priuilegio enim Friderici II. quod ex archiis Austriæ protulit Cuspinianus, duci Austriæ hoc tantum H datur, vt si Dux sine herede filio vita decesserit, Ducatus ad seniorem filiam perueniat. Et quod dicitur, beneficia principum plenissimè interpretanda, hoc de liberalitatibus & largitionibus dicitur, non de priuilegiis, vt cum pupillis largiuntur alimenta vsque ad pubertatem, hanc munificentiam sic interpretamur,

vſque ad plenam pubertatem, *l. Mela. D. de alimen. lega.* vel cum loca quædam coloniis beneficio concedunt, aut adſignant, quæ libro Beneficiorum Cæſaris adſcribuntur, auctore Hygeno, quę diuerſa longe erant à feudis, nec enim mutabatur loci condicio. At hunc quem dixi, eſſe verum ſenſum, *titul.* 33. argumento eſt, quod in eo ſequitur, *Ex hoc illud deſcendit*, &c. Sic enim ratiocinatur: Si feudum quo fœmina excidit, morte, non recidit in fœminam ex ea deſcendētem, quod etiam in eandem ipſam non recideret ſi reuiuiſceret, feudum etiam quo mas excidit ſumpto clerici vel monachi habitu, non recidet in eundem habitu depoſito. [*Hac dicimus.*] Locus hic erat vulgo mirum in modum deprauatus. [*Vt in ſequenti dicetur.*] Et mox ſequitur titulus *de feudis datis minimis valuaſoribus.* Significat autem hac clauſula ea quæ dixi de ſucceſſione feudi, *titul.* 10. 11. 12. eſſe de feudo Capitaneorum, vel maiorum & minorum valuaſorum. Minimorum valuaſorum feudum ſucceſſione nō adquiri, nec enim perpetuo iure conferi, & eripi cùm libuerit poſſe, vt *ſupr. tit.* 1. §. *notandum.* & *titu.* 3.

De feudis minimis valuaſoribus datis.

TIT. XIII.

SI minores valuaſores beneficium tollere voluerint minoribus, licet eis facere: excepto, ſi beneficium vendiderint eis. Si verò pretium de beneficio acceperint, tunc aut pretium reddant, aut beneficium dimittant.

Si beneficium. Vet. habent, Si beneficium non vendiderint eis. Vendi quidem non poteſt beneficium quaſi proprium, aut quaſi libellaria, ſed quaſi feudū alii rurſus dari poteſt pretio aliquo accepto, quod pro honore ſiue munere accipitur potius, quàm pro pretio, vt diximus *ſup. t.* §. *item illud.* [*Dimittant.*] ne auferant, vt *ſup. tit.* 3.

Qualiter Capitanei, vel valuaſores feudo priuentur.

TIT. XIIII.

SI Capitanei, vel maiores valuaſores, qui hodie vocantur Capitanei, licet improprie, vel minores, ſeniores in bello dimiſerint: vel ſi credentiam ad eorum damnum ſcienter manifeſtauerint, ſi valuaſores ſeniorum vxores adulterauerint, ſi ſcienter ſeniores aſſalierint, vel ſimiles culpas commiſerint, beneficio carere debent.

Si Capitanei. Emendaui, Si Capitanei, vel maiores valuaſores, qui hodie vocantur Capitanei, licet impropriè, vel minores, ſeniores in bello dimiſerint [*Vel ſi credentiam.*] Hac de re caueri ſolebat nominatim iureiurando fidelitatis, vt ĩ. 2. *titul.* 5 & *Conſtitut. Neapolit.* 3. *tit.* 18. Eſt enim pars fidei ſumma. De cauſis amittendi feudi dictum eſt ĩ. *tit.* 2. ſatis, & dicetur *lib.* 3.

De contentione feudi inter Capitaneos, vel valuaſores.

TIT. XV.

SI contētio fuerit de beneficio inter Capitaneos, coram Imperatore definiri debet. Si verò fuerit contentio inter minores valuaſores, & maiores de beneficio, in iudicio pariū defiuiatur, vel per iudicem curtis.

Hoc eſt ex Conſtitutione Conradi, vt inter capitaneos, veluti de Ducatu, iudicet Princeps, qui tamē in conſiliū adhibebit pares curtis: & ita cùm de Ducatu Saxoniæ, cui adiuncta eſt Archimareſchalli dignitas, inter ſe contenderēt Henricus Dux Lauuenburgenſis & Fridericus, quem Imperator inueſtierat de Ducatu Saxoniæ, & à cōcilio Baſilienſi rem vellet Henricus definiri, Fridericus ab Imperatore, ſcripſit Sigiſmundus Imperator ad concilium Baſilienſe hoc modo, Feudalis contētio per dominum feudi ac pares curiæ terminanda eſt. quæ epiſtola extat tertio tomo Conciliorum. Si ſit lis inter valuaſores maiores, vel minores de feudo, non à principe, ſed à domino, id eſt, ab eo qui feudum dedit: ſimili ratione adhibitis paribus curtis dirimenda eſt, vel à iudice curtis. Capitaneorum feudum proximè deſcendit à Rege: Valuaſorum, non item. qui tamen nō ideò minus ſunt vaſalli Regis. Vaſallus enim vaſalli regii, eſt vaſallus regius, vt in Conſtitutione Friderici *de feudis non alienand.* § *illud quoque.* quæ & id confirmat §. *pen.* quod diximus litem dirimendam eſſe à domino & paribus, atque etiam Conſtitutio *de pace Conſtantia*, &c. ex tranſmiſſa *de for. compet.* Quod adiicit hoc loco, *vel per iudicem curtis*, indicat habere dominos feudi nonnūquam proprium iudicem qui iudicet inter conuaſallos de feudalibus controuerſiis, & ſic ĩ. 2. *tit.* 15. *Eius curtis iudicem*, Vet habent, & forſitan ita legendum etiam 4. *titul.* 55. Si inter vaſallum & dominum de feudo controuerſia ſit, de ea pares curtis iurati cognoſcunt ex Conſtitutione Conradi & Friderici, quod & olim obtinuit in Gallia, ii ſcilicet pares, in quos dominus & vaſallus conſenſerint. Si diſſentiant in eis eligendis, an hi cognoſcent quos dominus ediderit? Minime, hoc enim exempli peſſimum eſt, *l. obſeruandū. D. de iud.* ſed quot ediderit dominus, tot edet vaſallus, & hi ſimul de re tota cognoſcent, vt ĩ. 2. *tit.* 16. & 20. His quæ diximus obſtat, ĩ. 2. *titul.* 15. & 20 & 4. *tit.* 38. §. 1. & 55. qui cognitionem dant iudici ordinario, ſiue Curtis vel arbitro, ſi inter duos vaſallos, vel ſi inter dominum & vaſallum controuerſia ſit. Quod ita explicandum eſt, Si inter duos vaſallos ſit cōtrouerſia de feudo, vtroque contendente feudum ad ſe pertinere, domino eos vocante, iudicabunt pares. Alter alterum ad pares trahere inuitum non poteſt, quia inuicem negant ſe eſſe vaſallos, ſed ad iudicem ordinarium, *dicto titulo* 15. & 38. 55. & *Conſtitutione Friderici de pace ten.* §. *ſi duo.* Si de alia re litigent inter ſe, vt ſi alter alterum accuſet infidelitatis, parium iuriſdictio eſt, vt ĩ. 20. Si inter dominum & vaſallum ſit controuerſia de cauſa commiſſi, pares iudicabunt. Si de feudo ipſo, domino negante inueſtituram, pares non iudicabunt, quia nondum cōſtat an ei ſint pares, niſi ſecundum modum propoſitum, *d. tit.* 20. & *lib.* 4. *tit.* 46.

Quando per alienationem Capitanei, vel valuaſores feudo priuentur. TIT. XVI.

SI aliquis de Capitaneis, vel de maioribus valuaſoribus, vel de minoribus ſuum beneficium, ſiue totum, ſiue partem alienauerit: & ipſe vel heres eius ſine herede deceſſerit, quia ſenioribus beneficium aperitur, totum quod fecit, reuocari debet.

Siue totum] Mediolanenſium more. [*Siue partem.*] Communi & probatiori more, vt ĩ. 8. & hoc ita, ſi alienationi dominus non conſenſerit, vt diximus *tit.* 2.

De ſucceſſione, & culpis militis fidelis.

TIT. XVII.

SI quis ex militum ordine deceſſerit, qui de feudo inueſtitus fuerit, vt conſtitutum habemus, obſeruetur de beneficio & ſucceſſione, & culpis. Si vnus inculpatus fuerit vna de his nominatis culpis, vt habemus inſertum, obſeruetur per Conſtitutionem domini Lotharii Imperatoris, quam conſtituit tempore Eugenii Papæ, ante ianuam beati Petri Apoſtoli in ciuitate Romana, per laudamentum ſapientum Mediolani atque Papiæ, ſeu Cremonæ, atque Mantuæ, & Veronæ, quæ vulgo Berne vocatur, & Taruiſii, & Paduæ, atque Vicentiæ, Parmæ, Lucæ, Piſæ, & Sypouti, & Marchionum atque Ducum, vel Capitaneorum, atque Valuaſorum maiorum.

Hoc titulo vnam Gerardus proponit Conſtitutionem Lotharii primi Imperatoris, de ſucceſſione & cauſis amittendi feudi. Proponetur alia *libr.* 5. *de feudis non alienand.* & alia *de inueſtitura non petita intra annum & diem*, ambæ Lotharii III. non I. Tres fuere huius nominis Imperatores. Prim' Lotharius, Ludouici Pii filius, Secundus Lotharius, Hugonis filius, Tertius Lotharius, Gebheardi filius, qui Lutherus ſiue Ludderus propriè dictus eſt. Vnde cùm Guntherus Lutherium ſcribat vetuiſſe alienationem feudorum, apparet Lothario III. eam Conſtitutionem eſſe tribuendam, vt & proditum eſt *infr.* 2. *titul.* 9. §. *eſt autem.* Et quod præterea Fridericus I. eam Conſtitutionem velit trahi ad præteritas alienationes, nulla obſtante præſcriptione temporis, quod de præſcriptione longi temporis intelligitur, vt dicemus 4. *titul.* 49. Igitur non poteſt id referri ad Conſtitutionem Lotharii I, à quo vſque ad Fridericum I. intercedunt plus quàm ccc. anni, & ſubſcriptio Conſtitutionis Lotharii de feudis non alienandis, nec non & Conſtitutionis de inueſtitura non petita intra annum & diem, omnino ad Lotharii III. tempora pertinet,

pertinet, & verè notatur in secunda, anno M. CXXVII. indictio v. & in prima, quod sumpsimus ex libro legum Langobardarum, anno M. CXXXVII. indictio XV. Igitur in inscriptione illius secundæ Constitutionis error videtur esse in nomine Eugenii, & sanè etiam hoc loco pro Innocentii: nam quod sequitur de successione fc. li, constat primum introduxisse Conradum longissimè post Lotharium I. Confirmauit autem Lotharius III. Certè inscriptio tit. sequent. vulgò apposita ad Eugenium, à vetustioribus libris abest. [*Si quis ex militum ordine.*] Otho Frisingensis *1. cap. 3.* Ex eorum militum ordine, quos valuasores nominare solent. [*Inculpatus.*] Accusatus. [*Ante ianuam beati Petri.*] Alii dicunt, ad limina: alii, in atrio. *Libro 3. legum Langobardorum titul. 10.* sunt capitula quatuor quæ legibus Langobardorum Lotharius primus addidit ad limina beati Petri sub Eugenio. Addiderat x. Solebant porrò eo loci Imperatores Romę Constitutiones suas promulgare & proponere. Cassiodorus IX. *Variar.* Definita nostra & S.C. tabulis marmoreis & ante atrium beati Petri Apostoli in testimonium collocari. [*Per laudamentum sapientum.*] id est, consilio iurisperitorum. idem enim est laudamentum quod arbitrium, iudicium, consilium, vt J. *20. 23. 32. & lib. 2. titul. 20.* Radeuicus *4. cap. 11.* Accepto de hac petitione fideli laudamento, & *3. cap. 10.* Laudamentum accepisse memoratur, vt scriptura & pictura talis de medio tolleretur. [*Quæ vulgo Berna vocatur.*] Retinui veterem scripturam, quæ vulgare Langobardorum nomen exprimit, Berne aut Bernanam & hodie Bernæ Heluetiorum, & Veronæ idem Germanicè est nomen, *Bern.* Pessimè emendant quidam, Quæ vulgò Brennona vocatur, & falsissimè adserunt Veronam olim Brennonam dictam. Reposui & alia ciuitatum Langobardiæ nomina quæ deerant.

Qualiter nepos, vel patruus succedant in feudo auito.

TIT. XVIII.

SI quis miles mortuus fuerit sine filio masculo, & nepotem reliquerit, in beneficium aui in patris vicem succedat. Et si hic deest, & fratrem reliquerit, in beneficium patris ipse succedat. Et si filius fratris mortuus fuerit, frater patris in beneficium aui defuncti succedat.

Loquitur de feudo auito siue paterno. Si auus meus feudum adquisierit, patre meo defuncto, viuente auo, ego succedam in feudum aui mei. Si pater meus & tuus feudum adquisierit, & tibi diuisione feudum obuenerit, te mortuo sine liberis masculis, ego in feudum patris mei succedam. Si filium reliqueris, mihi præferetur. sed si is postea sine liberis mortuus fuerit, ego succedam in feudum patris mei aui defuncti. Defuncti id est, sibi fratris. Feudum enim paternum quod vni ex fratribus obuenerat, si defecerit in persona fratris, vel in progenie eius, confestim recurrit ad alterum fratrem, alterámve lineam: atque ita fit vt in feudum succedant semper eius à quo feudum originem cœpit liberi soli, non alii eius agnati, mortuo enim fratre sine liberis, non tam videtur superstes frater fratri, quàm patri in feudum succedere, quandoquidem si paternum non esset feudum, nec successio esset inter fratres.

Quando frater fratri succedat in feudo.

TIT. XIX.

SI quis acquisierit beneficium, & sine filio masculo mortuus fuerit, & fratrem reliquerit, frater non succedat fratri, sed dominus, nisi per inuestituram a domino ordinatum fuerit vt frater succedat fratri si mortuus fuerit sine herede masculo, vel succedat frater fratri morienti sine filio, si beneficium de communibus bonis fuerit emptum vtriusque nomine domino sciente, si insimul steterint, vel in hostem regis acquisierint.

Hoc autem titulo loquitur de feudo nouo, in quo frater fratri non succedit, exceptis duobus casibus, de quibus diximus. J. *tit. 1.* [*Si insimul steterint.*] Si simul habitauerint, vt J. *2. titul. 12.* Si communis victus fuerit.

A *Vt miles feudum non amittat, nisi ex certa culpa.*

TIT. XX.

SAncimus vt nemo miles sine cognita culpa beneficium suum amittat, † si ex culpis iis vel causis conuictus non fuerit quas milites vsi sunt nominare quando fidelitatem faciunt dominis suis, per laudamentum parium suorum, †† vel si dominis suis seruire noluerint, tunc condictio causa data proponitur ad repetenB dum feudum, ex quo non seruit domino. Nam si steterit viginti annis & vltra quod non seruierit domino, nisi necesse fuerit domino, feudum non amittit.

† *x. id est, si.*

†† *x vel si dominis suis seruire voluerint.* Quod si dominis suis *seruire noluerint, tunc condictio ob causam dati.*

Sancimus] Idem cauetur Constitutione Conradi & Henrici. *Si ex culpis*] Reponendum, *id est, si ex culpis.* [*Vel per laudamentum parium.*] Sustuli disiunctionem. Henricus Imp. Si, inquit, contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, parium laudatione C beneficium amittat, sic etiam J. *tit. 23. & 4. tit. 97.* [*Vel si dominis suis.*] Emendaui, *vel si dominis suis seruire voluerint.*, *Quod si dominis suis seruire noluerint, tunc condictio ob causam dati, &c.* Non ergo amittunt milites beneficium, si dominis suis seruire voluerint, id est, Si prompti & parati fuerunt. Sufficit voluisse, licet non seruierint. Sed si dominis petentibus & quiritantibus aduersus hostes defuerint, vel si seruitio quod eis nominatim indictum est defungi noluerint, & cessauerint per annum, vt est in Constitutione Henrici, tunc condictio ob causam dati proponitur ad repetendum feudum. Proinde ipso iure feudum D non amittunt, sed causa cognita, vt J. *4. tit. 28.* & probata legitima vocatione, vt est in Constitutione Friderici *de pace comp. §. vlti.* id est, probato banno. Bannum est edictio, proscriptio, denuntiatio quælibet etiam Gallis. inde edicta prætorum, *Bannissemens des Preuosts*, in libro Blancæ reginæ, & Gallica translatione Codicis, & ad *l. 3. C. de legib.* *Les loix qui sont appellées par nom de bannissement.* vbi Latine est edictum. Quo verò edicitur delectus, propriè Heribannum appellatur, vt docui *in præfationibus.* Ceterum causa illa cognita & probata, etiam feudum vasallo auferri confirmat Constitutio Friderici *de feudis non alienanE dis. § firmiter.* & refert Otho Frisingensis *2. de rebus gestis Friderici, cap. 11.* hunc fuisse morem Imperatorum tam Francorum, quàm Germanorum, vt educto exercitu in expeditionem Italię, ad petendam Romani Imperii coronam, in campo Roncaliæ iuxta Padum consisterent, ibiq; ad lignum præaltum scuto suspenso vniuersorum equitum agmen feuda habentium ad faciendas excubias per curię præconem euocarent, & eodem exemplo qui in Imperatoris comitatu essent singuli singulos vasallos suos: ac sequenti die quicunque nocturnis vigiliis defuisse prehenderetur, domiq; suæ remansisse, is mox feudo suo mulctaretur, quod F & Guntherus retulit *2. Ligurini* his versibus:

Roncaliam properat rapidis attingere castris.
Hic quoties claram Regnator tendit ad vrbem
Teutonicus, Ausoniam summaturus ritè coronam
Ponere castra solet. ligno suspenditur alto
Erecto clypeus. tunc præco regius omnes
Conuocat a dominis feudalia iura tenentes.
Excubias Regi prima celebrare fideles
G *Nocte, vetustorum debent ex more parentum.*
At quicunque domi, domino nolente relictis
Defuerit, feudo priuari iura censent.

Dixi, petentibus dominis, alioquin etiam si diu cessauerit vasallus in seruitio debito præstando, ei temerè feudum non auferatur, vt *infra 4. titul. 8. 17. 43. & 28.* vbi quæ in causæ cognitione vertantur eleganter explicatur. Si petenti defuerit, feudum amittit, vsu tamen etiam Constitutio Henrici, quam *libro quinto* posuimus, aut qui ei adnotationes apposuit, receptum docet, vt id medietate quantum valuerit possit à domino redimere; quod ita accipiendum est; quantum valuerit H reditus anni eius, vt in Constitutione Friderici *de feudis non alienandis. §. firmiter.* cum quo non pugnat quartus titul. *de capit. regis Conradi. §. vltim.* cùm in eo sit legendum. In Lombardia dimidiam, in Teutonica, &c. Carolus Magnus *3. l. Langobar. de heribanno*, statuit, vt à ditioribus exigantur libræ tres,

id est, I X. solidi, *l. 13. Lang. de exore.* ab his qui tres tantum libras habeot xxx. ab his qui duas, quarta pars, id est, x. qui voam, v. Libra æstimatur solidis xx. Solidi denariis x I I. inter Salicos, x I. inter Saxones & Frisones. Sic est legendum *l. 1. & 3. Lang. de quan. sol. ex Rhomensis concilio c. 41.* & veteri scriptura. *Ex quo non seruit domino.* petenti.

Quot modis miles beneficium suum amittat.

TIT. XXI.

SI quis miles beneficium suum vendiderit totum sine iussu domini sui, vt proprium beneficium amittat decernimus, dominus verò habeat, vel si concubuerit cum vxore domini sui, domino viuente, vel si in pugna suum dominum dimiserit, & cum eo non laborauerit, si potuerit, seu vltra annum & diem vadat vt inuestituram beneficii sui à filio, vel successore domini sui non petat, vel post mortem patris sui, vel alterius cui succedebat, nisi iusta caussa interuenerit quare non petierit, veluti mortis, vel capitales inimicitiæ, vel infantia, vel iusta absentia, & si (vt suprà dictum est) non petierit, damnetur.

Ait, *Totum*, Nam partis alienationem Lotharius III. non prohibuit palàm, sed adiecit hoc ad eam Fridericus primus. Illam verò præcipuè causam amittendi feudi, quòd ceteræ satis explicatæ sint *titulo secundo*, exequar hoc loco, cùm cessauit vasallus contumaciter per annum & diem in petenda inuestitura, vt J. 4. *titul. 76.* quæ & Constitutione Friderici probata est, atque ita Constitutionibus, vt Gallicè rem exprimam, *Tous fiefs sont fiefs de danger*, quas tamen Mediolanenses non admiserunt, vt J. *3. tit. § Prima. & 4. titul. 49.* neque mores Galliæ, nisi quibusdam locis, quibus vigent illa feuda, quę dicuntur, *De danger*, sed mutato vasallo, aut mutato domino, si non petatur inuestitura intra annum, vel intra dies quadraginta, aut dies septem, pro varietate locorum, quibus alia atque alia præscriptio viget, post ea tempora quandiu cessauerit vasallus, tamdiu dominus facit fructus suos ipso iure feudum sibi non vindicat quasi iure commissi. & ita cùm Edoardus Angliæ rex ratione ducatus Aquitaniæ non exhiberet Philippo Valesio fidem & hominium, consuluit Iurisperitos Philippus, an sibi esset apertum feudum, & responderunt non esse apertum, sed eum interim fructus suos facere. qua de causa misit Rex in Aquitaniam Episcopum Atrebatensem, & dominum de Craon, vt iuri suo addicerent reditus omnes ducatus Aquitaniæ quoad Rex Anglię de eo inuestitus fuisset. sic legi in antiquis Chronicis S. Dionysii à Suidegero, Io. Chartiero, & aliis quibusdam composita per partes. Sed, vt ad Lotharii Cōstitutionem redeamus, quæ feudo multat vasallum, qui intra annum & diem inuestituram non petiit, additur exceptio, nisi iusta causa impedierit petere, & iustam causam explicatur esse mortem, vt si inciderit mors vasalli prope finē anni, quo casu successori eius æquum est redintegrari tempora ex sua persona, sicut si is cui successit post inuestituram decessisset: & hac ratione seolim Philippo Valesio excusauit semel idem Edoardus qui in ducatus Aquitaniæ petenda inuestitura trahebat moras, & excusationem Philippus admisit. Sunt etiam in iustis causis capitales inimicitiæ, id est bellum & faida, quam exercet vasallus cùm alio, quáque distinetur & distrahitur ab officio debito, vel si vasallus absit Reip. causa, & eius generis feudum sit vt non possit inuestitura per procuratorem dari, vel accipi, quod in aurea bulla Caroli IIII. Imp. appellatur *Vanleben*. alioquin per procuratorem inuestitura accipi potest, vt J. *2. tit. 4.* & procuratorem habere absens Reip. causa *l. ab hostibus. D. ex quib. cau. ma.* Item si nondum vasallus infantiam excesserit, & hæc postrema est sine vlla controuersia. nam & omnis ætas pupillaris excusatur Constitutione Friderici, & J. 4. *titul. 13.* Item iustus error *infr. 4. titul 92. Vltra annum.*] E veteribus liber melior habebat, *vltra annum & mensem & diem*, vnde non dubitaui emendare, *vltra annum & diem*, maximè cogentibus multis locis, qui alioquin aduersarentur, nec esset apta distinctio inter militem & paganum, cùm his libris Militis nomine significetur vasallus, & magis domino opponatur, quàm pagano, vt J. *4. tit. 4. & Constit. Conradi de beneficiis*, & Hermanno Contracto, Miles eius factus est, id est, vasallus. Sunt & alia quædam, quæ in hoc contexto verissimè emendauimus.

De inuestitura quam facit dominus sine consensu fidelis.

TIT. XXII.

SI quis fecerit inuestituram, vel cambium de beneficio sui militis, sine illius consensu cuius est beneficium, pro infecto habeatur.

Aut feudum successionem habet, aut non. Si non habet, inuestituram de eo alii facere dominus in diem, vel sub conditione potest sine consensu prioris vasalli, vt diximus *s. 1. §. Si verò Archiepiscopus.* Si habet, non potest id dominus per inuestituram, libellum, precariam, venditionem, permutationem in alium transferre sine consensu possessoris, vt & Conradi & Friderici Constitutionibus cautum est & probatur Accursio argum. *l. sanctius. De fid. lib.* quæ tamen Mediolani non obseruantur, vt J. 4 *tit. De lege Conradi. §. ex eadem.* namq; valet ibi alienatio feudi, id est, dominationis feudi à domino facta pari, vel maiori sine voluntate vasalli, non etiam minori. non ergo à nobili plebeio. De venditione feudi loquor, sine curte ex qua pendet feudum. Aliud est vendere curtem, aliud vendere feudum. Curtem vendere potest, qua venditione non continentur vasalli sine feuda, vt J. 4. *titul. 19. & 60.* Feudum vendere non potest, nisi moribus Mediolanēsium pari vel maiori, qua ratione fretus olim Arturus dux Britannię, noluit pro Rege Galliæ Regem Angliæ quasi dominum agnoscere, quamuis à Rege Galliæ delegaretur, sed minori domino: & nobiles sæpe feudatarii, pro nobili domino substitui plebeium non posse contenderunt, indignum esse rati, nobilem de plebeio feudum recognoscere, quod semper recognouerat à nobili. An tamen dominus potest feudum & curiā simul cuilibet vendere? Sic videbatur Oberto, fortè arg. *l. quaedam. de adq. rer. dom.* modò si totum feudum alienaret, ne pro vno duos dominos vasallus agnosceret, vt in Constit. Friderici *de feu. non alien. §. praeterea Ducatus.* & ita legendum in *d. §. ex eadem.* dum tamen totum alienet. Contrà Gerardo videbatur inferiori nec cum curia dominationem feudi vendi posse, ne inuitus vasallus pareret inferiori. & in veteri libro ad *d. § Ex eadem.* Gerardi sententiæ confirmandæ causa adduntur hæc verba: *Et hoc Mediolani iudicatum est*, & sic ibi obtinet, vt non valeat nisi fiat æquali. In quibusdam curiis Lombardię Oberti opinio valet, vt cum curia cuiuis feudum totum dominus vendere possit. Hæc est adnotatio. Quod ait hoc loco, *Pro infecto habetur*, significat venditionem esse ipso iure nullam, & ideo emptorem vasallum non habiturum pro domino.

Vt miles fidelis de possessione feudi non eiiciatur sine culpa.

TIT. XXIII.

SAncimus, vt nemo miles eiiciatur de possessione sui beneficii, nisi conuicta culpa, quæ sit laudata per iudicium parium suorum, sicut supra diximus. Si autem dixerit miles quòd sui pares per odium iniquè iudicassent, miles in possessione maneat per sex hebdomadas, & ad nostram veniat præsentiam cum illis qui laudamentum fecerint, & ante nos definiemus.

Repetitur primùm, quod dictum est suprà, & ex Cōstitutione Conradi, vt militi non adimatur feudum, nisi conuicta culpa, & approbata iudicio parium. Deinde, vt si contra vasallum ingratitudinem pronuntiauerint pares, & de iniquitate queratur vasallus, prouocetque Imperatorem, non antè possessione eiiciatur, quàm de re ipsa cognouerit Imperator. Pronuntiationem enim extinxit prouocatio. Et vt prouocationem denuntiet aduersario sesquimēse prius quàm ad principem eat, vt proinde paratus veniat ad agendum. quod in maioribus valuasoribus locum obtinet. De minoribus cognoscit missus, siue legatus Regis. Hactenus Constitutio Lotharii III.

Si dominus inuestituram feudi negauerit, cùm fidelis est in possessione feudi.

TIT. XXIIII.

SI quis miles in possessione sui beneficii fuerit, & dominus inuestituram negauerit, miles affirmet per iusiurandum, si potuerit, quòd suum sit beneficium per inuesti-

inuestituram domini sui: & si dominus possederit, & A miles si dixerit quòd inuestitus fuerit a domino suo, & dominus negauerit, adhibeãtur pares illius, & per ipsos inueniatur veritas. & si pares non fuerint, veritas inueniatur per dominum, quia non est bonum, vt veritas negetur.

Vasallo possidente & allegante inuestituram, domino allegãte pignus, domino incumbit probatio. quo non probante, defensio est possessoris, id est, iurare debet cum XII. se inuestitum fuisse. Quod si agat is qui inuestituram allegat domino possidẽte, B similiter actori incumbit onus probandæ inuestituræ per pares idoneos testes. Actore non probante, domini est defensio dato iureiurando cum duodecim sacramentalibus, quæ in Consuetudinibus Neustriæ vocatur, *Desrene*, & fit modò tertia manu, id est, cum tribus sacramentalibus, modò quinta, vel sexta, vel septima. In sacramentalium numerum computatur reus qui iusiurandum præit. *l. 5. & 12. Lang qual. quis se def. deb.*

Vt filia in feudo paterno non succedat, nisi fuerit inuestita. C

TIT. XXV.

SI quis sine filio masculo mortuus fuerit, & reliquerit filiam, filia non habeat beneficium patris, nisi à domino redemerit. Si autem dominus ei dare voluerit propter seruitium & amorem patris, non reuocetur ab vllo ex parentibus suis, neq; damnetur.

Filia non succedit in feudum paternum. si tamen id à domino redemerit, ceteris agnatis præfertur. Redemptio potior est suc- D cessione. Redimitur data modica pecunia, pro honore magis, quàm pretio, de qua conuenerit inter filiam, mantúmve eius & dominum, vt *ƒ. 2. tit. 15.* atque ita censebitur quodammodo esse feudum nouum, non paternum. quia id redemptione potius habet filia, quàm successione. Moribus Galliæ filia succedit in feudum etiam sine redemptione. Onus redemptionis est tantum in limite transuerso, Græcè ἀναλαμψις, Gallicè *Relief ou rachapt*, non in limite directo, sicut olim iure ciuili Pop. Romani in limite directo nullum erat onus vicesimæ, nullum caducorum, nullum quartæ curiæ ciuitatis debitæ, aut siliquaticorum. Redimunt er- E go feuda à domino ii tantùm qui veniunt à latere, vel reditu eius anni, vel reditu vnius anni è tribus retrorsum actis, vel pecunia certa, puta LX. solidis, aut pecunia ea quam bonus vir arbitratus fuerit. Redimendum enim est quibusdam locis feudum quod filiæ obuenit, si nupta sit, vel cùm nupserit, vt Lutetiæ, & Blesis, nisi feudum teneat à fratre natu maiore, vt loquuntur, paragii iure [*Ex parentibus.*] Ex agnatis filiæ siue defuncti. In his libris sæpe parentes accipiuntur pro cognatis, militari & vulgari sermone, vt Hieronymus ait aduersus Rufinum, quo sensu plerisque etiam placet parentelam accipi Iulii Capitolini loco illo: Gor- F dianus duxit vxorem filiam Misithei, vel Zosimi Timesiclis viri doctissimi, quem causa eloquentiæ dignum parentela sua iudicauit: vbi tamen manifestum est parentelam, vt D. Paulo πατριὰν pro paternitate accipi, quòd socer patris locum obtineat: & ab eodem illo paulo pòst Gordianus Misitheum patrem, Misitheus Gordianum filium appellat. Tertullianus *ad Martyres.* Cetera æquè animi impedimenta vsq; ad limen carceris deduxerint vos, quousque & parentes vestri. Vopiscus *in Aureliano.* Achilleo cuidam parenti Zenobiæ.

Feudum sine inuestitura non constitui. G

TIT. XXVI.

SCiendum est feudum sine inuestitura nullo modo constitui posse, etiam si domino iubente quis alicuius rei possessionẽ nomine feudi nanciscatur & teneat. licet tamen possessionem taliter adeptam, dum vixerit, quasi feudi nomine retinere, herede eius in hoc iure nullo modo ei succedente.

Feudum nouum non adquiri inuestitura. At pro inuestitura H traditio habetur, siue missio in possessionem feudi, vt *ƒ. 4. tit. 36.* non tamen omnino. Quod enim ita constitutum est feudum, successionem non habet. non est igitur proprium feudũ, & quod veteres Galli dixerunt, *Fiefs de condition feodal.*

Feudum non traditum morte domini Clerici perimi.

TIT. XXVII.

SI dominus qui inuestiuit, fortè sit clericus, & contigerit vt antè moriatur, quam vasallus possessionem feudi nanciscatur: exinanitur feudum: quod generaliter in omnibus clericis qui feudum dant, obseruatur.

Hoc pugnat cum his quæ dicta sunt *1. §. si verò Archiepiscopus. & §.* obligationem quæ cœpit à clerico defuncto ex causa inuestituræ, transire in successorem. hoc casu obligatio cœpit à defuncto. debet ergo in successorem transmitti. & hoc ipso casu ita respondetur *ƒ. 4 tit. 40.* Non loquitur de beneficio alieno, quod tamen confingunt interpretes, atque ideo etiam non distinguit vter prior decesserit, vasallus, an clericus, sed de beneficio cuius possessio penes clericum fuit, in quo ita distinguit. Aut eam possessionẽ tradidit inuestito, aut non. Si tradidit, successor factum mutare non potest. Si nõ tradidit, inuestitura euanescit, & obligatio quæ cœpit à defuncto, in successorem non transit. Sed in beneficio alieno hæc etiam posterior distinctio locũ habet. nam si clericus de alieno feudo Titium inuestierit, & possessionem tradiderit consentiente priori vasallo, etiam si decesserit ante priorem vasallum, successor inuestituram & traditionem ratam facere cogitur, *d. §. si verò Archiepiscopus.* Si non tradiderit, successor non obligatur. Hoc tamen loco nihil est quod de feudo alieno factam inuestituram arguat. Igitur in feudo cuius possessio fuit penes clericum qui inuestituram fecit, dicam *d. tit.* 40. spectari rationem iuris: Hoc loco Lotharii Constitutionem, qui successores clericorum, id est, qui eis in functione Ecclesiastica successerunt, non multum voluit factis defunctorum obligari, *l. 2. & 4. Lang. quand. lic. vell. Eccles. cap. 2. de precariis.* Colore igitur aliquo assumpto facilè mutabunt factum defuncti, maximè re integra, id est, nondum sequuta traditione. Loquitur autem de rebus Ecclesiæ, non de rebus clerici propriis. alioquin heres teneretur inuestituram implere.

De contentione inuestituræ feudi inter dominum & vasallum.

TIT. XXVIII.

SI inter dominum & vasallum lis oriatur de inuestitura feudi, domino scilicet inuestituram se fecisse negante: si testibus res probari non poterit, possessoris sacramento res decidatur. Idem in eorum successoribus obseruatur. Si verò testes interfuerint, & eos vasallus ad testimonium vocauerit, eorum testimonio cum sacramento credatur: testes verò sint pares eius, & qui ab eodem domino feudum teneant. Qui si tempore inuestitionis abfuerint, etiam extranei sunt recipiendi: qui etiamsi veritatem celare voluerint, fortè amore, vel pretio, vel alia qualibet ex causa, à Comite, vel a populo iurare compellantur, quòd ex ea causa falsitatem non dicant, nec vera se scientibus tacebunt. His enim non cogentibus eos, vasallus cum ipso domino ad Imperatorem ire festinet, eiq; causam intimet: & quod Imperator inter eos iudicauerit, obseruetur. Si autem se venturũ, vel nuncium missurum vasallus promittat: ex quo promiserit, vsq; ad annum quietè possideat. Si verò ad Regem non venerit, vel non miserit intra annum, domini sacramento causa finiatur. Et si testes sacramento iam dicto præstito se non interfuisse dixerint, domini sacramento quæstio terminetur. Hæc omnia etiam in clericorum personis locum habent, præterquam quod de personis testium dictum est. In clericorum enim feudo pariter accipiuntur pares & extranei. Hoc ideo, quia cùm clerici quosdam de feudo inuestiunt, sæpe absconsè & sine præsentia suorum fratrum hoc facere student.

Si quis se, vel patrem suum ab aliquo defuncto, vel patre eius de feudis inuestitũ esse contendat: nisi per duos

pares de domo ipsius domini probauerit quod intendit: vel etiam cùm pares absunt, per alios idoneos duos testes, tunc in electione domini est, vtrum velit iurare cum duodecim sacramentalibus, illum qui feudum quærit, per se, vel patrem eius, si de hoc quæratur, de ipso feudo inuestitum nõ fuisse. Quod si iurare noluerit, actor iuret cum duodecim sacramentalibus, se, vel patrem suum inuestitum fuisse: quòd si iurare noluerit, qui conuenitur est absoluendus. Secundum enim morem Mediolanensium, hæc sacramenta præstanda sunt tam à filiis actoris, vel rei, quam ab ipsis principalibus personis. Si autem aliquis in possessione feudi sit, de quo dominus dicit, eum inuestitum non fuisse, tunc sine probatione vlla testium, debet solus iurare, se, vel patrem suum fuisse inuestitum. Hæc autem sunt ita tenenda, si per vnum annum, sciente domino, & non contradicente, in possessione permansit. Alioquin iusta ignorantia, vel parui temporis negligentia, eum iniquæ possessionis periurio, quandoque domino in possessione damnum adferat.

Si vasallus allegat inuestituram, dominus negat, reperitur quod dictum est s. *1. §. si autem controuersia. & 24.* actori probationem incumbere, reo siue possessori defensionem cum XII. vel vno casu soli, si anno integro possederit feudum sciente domino. & adiicitur. successores etiam eorum se iureiurando defendere. sed principales personæ iurant de suo facto ablcisse, puta se fecisse, aut non fecisse. successores de conscientia, id est, se scire, nescire, credere, aut non credere, vt j. *4. tit. 36. & 72.* Vasallum laicum probare inuestituram per pares qui adfuerunt, vel si nulli fuerint pares, per extraneos, vt *j. 2. titul. 3.* vbi plenius hac de re tractabimus, & *lib. 4. tit. 36.* Clericum per quoscunque: quòd occultiores sint horum inuestituræ. Pares vel extraneos testes negantes se de re cõtrouersa scire aut meminisse quidquam, ad iusiurandum adigi à Comite vel populo. Quomodo à populo? Legendum, *a Preposito.* Comes iudex est ordinarius. Præpositus est missus Comitis, aut vicarius, *l. 78. & 81. Lang. de fur. l. vlt. Ne lib. ho. op.* Vel etiã ad iusiurandum adigi à domino & aliis paribus, vt *j. 4. tit. 71.* Sufficiunt autẽ duo testes, modò iurent se veritatem neque silentio abdituros, neque mendacio contaminaturos. *Se scientibus,* inquit. Sic habebat vetus lib. vt *j. 2. tit. 5.* me sciente. & *l. 14. Lang. de testib. l. 2. De periuriis.* Græci in suis formulis, εἰδ. με ἰμεῖ. Et nisi ita testes iurare cogantur Comiti, fortè dum videntur non esse cogendi, rem vasallus referet ad imperatorem intra annum, possessione vasallo interim salua. quod nisi fecerit: dirimetur lis iureiurando domini cum duodecim potius quàm rei. & ita in casu *titul. 7.* iureiurando actoris lis finitur, & aliis plerisque, vbi iudicem mouet æquitas, vt s. *4. titul. 36.* Item si testes quos protulit reus, vt in specie *§. item illud & §. si vasallus. & sequent. titul. 1.* s. se inuestituræ non interfuisse dixerunt, iam non reo, sed actori deferetur iusiurandum. Regulariter deficientibus probationibus reo datur iusiurandum ea condicione vt iuret, vel referat. & ita si vasallus agat, deficientibus probationibus dominus iurat cum XII. vt fieri adsolebat, vel refert actori iusiurandum, & eo non iurante, dominus absoluitur, vt *titul. seq.* idemque est si dominus agat, vt j. *titul. vltim.* [*Cum ipso domino.*] Aliàs, cum misso domini. [*Si quis se vel patrem.*] Dixit de vasallo reo. Nunc de vasallo actore. & quibusdam Codicibus hic præponitur titulus hoc loco: *Si heres vasalli defuncti se dicat, vel patrem suum inuestitum.* Et dicit de heredibus actoris & rei apertius quod suprà attigerat illo loco. *Idemq; & in eorum successoribus obseruatur.* [*Pares de domo,*] id est, pares curtis. [*Solus.*] sine sacramentalibus.

De feudo dato lege commissoria.

TIT. XXIX.

SI quis obligauerit aliquam rem pignori eo pacto, vt si statuto tempore pecunia soluta non fuisset creditori, eã pro feudo habeat: potest debitor quandocunq; pecuniam soluendo pacto non obstante pignus recuperare. Feudum enim non sub prætextu pecuniæ, sed amore & honore domini acquirendum est.

Lex siue pactio commissoria, quæ etiam fiducia dicitur, in vẽditione ita fit, vt si ad diem emptor pretium non soluerit, venditio resoluatur, & ipso iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. Hæc cõuentio iusta est. Eadem lex apponitur in pignore, cùm ita pignus mancipatur creditori, vt pecunia ad diem soluta, debitori remancipetur, non soluta perpetuo iure apud creditorem remaneat. hoc igitur genere pignoris proprietas mancipatur creditori. qua de causa pactione rescissa, rem amittere dicitur creditor, quæ scilicet fuerat mancipata, *l. vltim. Cod. de pac. pignor.* Et in *l. si rem §. 2. D. de pign. actio.* hypothecam esse, cùm non transit nec possessio ad creditorem, vt Flor. scriptum est, id est, cùm nec proprietas transit, vt in fiducia, id est, pignore dato lege commissoria, nec possessiõ, vt in pignore simplici. Pignoris enim possessio sola transit in creditorem, non dicta lege commissoria, *l. cum & sortis. §. vltim. D. de pign. act.* & ideo distrahi potest à tutore sine decreto, cùm non intelligatur esse pupilli, *l. 5. §. si pupillo. D. de reb. eor. qui sub tut. sunt,* fuit olim hæc conuentio iusta, sed deinde à Constantino improbata est, *dict. l. vltim.* quòd ei insit fraus & captio nimia, sæpe pro parua pecunia debitore pretiosa amittente pignora. Igitur ex ea Constitutione etiam si ea lex pignori inserta sit, licebit debitori post diem oblata pecunia pignus repetere. Verùm enim verò ita pacisci licet, vt ad diem pecunia nõ soluta creditor solutionis iure rem retineat. quia hyperochæ repetitio superest, *l. vlt. C. de dist. pign. l. quamuis. D. de solut.* vel vt iure emptionis eam retineat iusto pretio. quia & hic superflui petitio est, *l. si fundus. §. vlt. D. de pignor. l. Titius D. de pignor act.* An & ita valet pacta conuentio, vt eam iure feudi retineat. quod videtur. nam hoc modo totũ ius quod in ea re habet debitor, à se non abiudicat. & hæc fuit sentẽtia Oberti, vt j. *4. titul. 66.* Gerardo aliud iudicium est. quia hæc conuentio est contra naturam feudi, quod originem ex beneficio & amicitia trahit, non ex pecuniæ sua die non solutæ, veluti mulcatione quadam. Igitur non parebit debitor huic conuentioni, & post diem rectè aget pigneratitia actione, oblata & consignata soluta pecunia. Et dari feudum non potest pignoris lege commissoria. In feudo tamen apponi lex commissoria potest. *l. lex vectigali. De de pignor.*

Si dominus inuestierit aliquem de feudo sui militis.

TIT. XXX.

SI quis inuestierit aliquem de feudo sui militis, viri Placentini prorsus asserunt hanc inuestituram non aliter valere, nisi eo consentiente cuius erat feudum. Mediolanenses, & Cremonenses nihil distare asseuerant, vtrum eo consentiente an ignorante: dummodo eo viuente nullum detrimentum de feudo suo sibi contingat. Hoc autem dicendum est de eo milite, qui feudi successionem non habet.

Dixi hac de re satis *1. §. si verò Archiepiscopus.* In fine ex Vet. emendaui, qui feudi successionem non habet, vt *3. tit. 5.*

Si dominus fundum militi suo obligauerit.

TIT. XXXI.

QVidam obligauerat terram quandam suo militi; deinde cùm filius domini longum post tẽpus pecuniam offerendo pignus liberare voluisset: filius militis contendebat patrem suum à domino defuncto de prædicto pignore inuestitionem feudi accepisse. vnde viri prudentes Mediolanenses interrogati, laudauerũt, in electione filii militis esse cum XII. sacramentalibus iurare patrem suum, vel se à domino suo per inuestituram prædictam terram tenuisse, ita vt per triginta annos contestatio pignoris à parte domini aduersus ipsum vel patrem suum facta non fuisset. Si autem ipse iurare noluerit, filius defuncti domini necesse habet iurare cum duodecim sacramẽtalibus, defunctum militem inde per feudum inuestitum non fuisse. Quòd si

ita in-

ita iurare recuset, inuestire ipsum filium militis domini filius de iam dicta terra per feudum debet.

Dominus suo vasallo pignori obligauit fundum. post longum tempus filius domini oblata & cõsignata pecunia agit pignoratitia actione. Filius vasalli allegat inuestituram, & præscriptionem triginta annorum. tot enim se annis fundum iure feudi possedisse, quo tempore, & si non tollatur ius luendi pignoris, vt Rogerius docuit *in dialogo de præscriptionibus*, & Harmenopulus *3. Epitomarum titul. 5.* adquiritur tamen ius feudi, licet initio inuestitura nulla interuenerit, vt *ĩ. 4. titul. 6.* & plenius à Friderico II. definitur *Constitut. Neapol. 3. titul. 38.* data etiam actione possessori, si possessionem amiserit. Sed exigunt bonam fidem fragmenta Ardizonis, & contenta sunt longo tempore, propter bonam fidem scilicet. Malæ fidei possessori necessaria est præscriptio triginta annorum. vnde & ea diuerso dicemus dominationem feudi triginta annis adquiri. Quid autem fiet in specie proposita? Aut probat actor pignus, aut non. Si probat, nec ex aduerso probat reus inuestituram, vt exigitur *titul. 1. §. similiter.* potior est causa luendi pignoris possessione triginta annorum. Si non probat pignus, satis erit reum iurare cum duodecim sacramentalibus se vel patrem suum inuestitum fuisse, vel quasi iure inuestituræ eum fundum sine vlla interpellatione per annos triginta possedisse. aut si nolit iurare, debet iusiurandum actori referre quo non iurante, reus absoluitur, eumque actor ne amplius ea res in cõtrouersiam veniat, quasi de veteri beneficio inuestire cogitur. Dicit actorem iurare cum XII. Hoc ita nisi reum constabat ratione alterius feudi suum vasallum esse. hoc enim casu ęquum est solæ religioni domini stari, vt *ĩ. tit. 1. §. si verò feudum. & titul. 6.* Diximus feudum adquiri possessione triginta annorum. Non idem dicemus, si dominus triginta annis fundum possederit, quasi non feudalem, vel si vasallus triginta annis fundum possederit quasi proprium. nihil enim obstat præscriptio vasallo, vel domino, feudi nomine ius suum persequenti. quod & eadem Constitutio Friderici significat. nihil etiam eam obstare vulgò receptum est in census, aut terragii iuribus, quorum hoc præcipuè discrimen, quod ex hoc non debeantur [illegible], ex illo debeantur. Condiciones eæ sunt & qualitates prædiorum, quas sola voluntas domini tollit, non vetustas. Voluntas domini, vt si iura sua restrinxerit, vt loquuntur, & absorbuerit. Verùm aduersus ius commissi, vel petitionem [illegible] vel reliquorum siue [illegible], poterit se possessor tueri præscriptione triginta annorum, *l. competit. C. de præscript. triginta annor.* ex consuetudine Biturigum aduersus petitionem [illegible] præscriptione quinquennii.

OBERTI DE ORTO DE FEVDIS,

LIBER II.

De feudis siue eorum consuetudine Mediolanensi.

TITVLVS I.

OBERTVS de Orto Anselmo suo salutem. Causarum quarum cognitio frequenter nobis committitur, aliæ dirimuntur iure Romano, aliæ legibus Langobardorum, aliæ autem secundum regni consuetudinem, quæ quàm varia, quamque secundum diuersorum locorum aut curiarum mores sit diuersa, nec breuiter potest dici, nec hoc libello facilè comprehendi: vsum tamen feudi qui in nostris partibus obtinet, prout possibile est, exponere tibi necessarium duxi. In iudicio etenim quod de feudis agitur, illud legibus nostris contrarium dici solet. Legum autem Romanorum non est vilis auctoritas, sed non adeò vim suam extendunt, vt v[...]m vincant, aut mores. Strenuus autem Legisperitus, sicubi casus emerserit, qui consuetudine feudi non sit comprehensus, absque calumnia vti poterit lege scripta.

Docet ius feudorum totum manare ex consuetudine, atque ideò in feudorum causis plus valere cõsuetudinem, quàm ius ci-
A uile Pop. Romani. Quinimo cùm ita esset scriptum *l. 2. C. quæ sit long. cons.* Consuetudinis vsusque longæui non vilis auctoritas est, sed non vsque adeo sui valitura momento, vt aut rationem vincat aut legem, ea verba inuertit hoc modo, Legum Romanarum non est vilis auctoritas, sed non adeo vim suam extendunt, vt vsum vincant, aut mores. Et vtraque tamen sententia est vera. Illa intelligitur de consuetudine quæ nondũ in iudiciis cõualuit. Hæc de consuetudine, quę contradicto iudicio cõfirmata est, *l. cum de consuetudine D. de legib.* Hæc pro lege habetur, eique & si non accedat, indulget tamen ratio. Ad hoc sententia
B l[...] intelligitur de iis quæ lege definita sunt, in quibus sanè plus valet lex, quàm consuetudo. Hęc de iis quæ lege definita nõ sunt. Tertullianus *de Cor. mil.* Consuetudo in ciuilibus rebus pro lege suscipitur cùm deficit lex. Rectè, Cùm deficit lex, vt *l. 33. D. de legibus.* In iis quæ non ex scripto descendunt. Et eodem modo cùm de iure & æquitate quæritur, & vna lex iudicem ait æquitatis potius, quàm iuris stricti, eiusdemq; scripti rationem habere, *l. 8. C. de iudic.* altera inter ius scriptum & æquitatem solum principem interponere interpretationem, *l. 1. C. de legib.* rem ita distinguimus. vt in his quæ scripto palàm comprehensa sunt, etiam
C si præ dura videantur, iudex a scripto recedere non possit, & vt solus princeps eam duritiem emendare possit, sicut duritiem legis Iuliæ, de qua *l. prospexit. D. qui & a quib. man.* moderatus est, *l. in adulteriis. C. ad leg. Iul. de adul.* in his autẽ quæ palàm scripto comprehẽsa non sunt, iudex spectare debeat æquitatem potius, quàm ius scriptum, vt si pœna sit in eum qui ferro percusserit lege comprehensa, non vtique eam irrogabit ei, qui clauicula hominem percusserit. spectabit enim mentem, non verba legis, legis conditorem, non legem. & omnino ibi tum maximè æquitas dominatur, & præponenda est rigori, cùm lex scripta deficit.
D quinimo, vt Aristoteles definit, æquitas nihil aliud est quàm ius quod lex scripta prætermisit, [illegible], sicut consuetudo propriè nihil aliud est, quàm ius quod lex scripta prætermisit, sed æquitas ius natum & naturale, consuetudo, ius constitutum & receptum. Nihil porrò legibus Romanorum cautũ est de feudis. Igitur valere in feudis potius debet cõsuetudo, quàm quod legibus generaliter cautum est, quódve disputando & argumẽtando ea eis deduci potest, vt in feudis non succedunt parentes ea consuetudine, licet in aliis rebus iure scripto succedant, nõ succedunt filiæ, licet iure scripto
E succedant in aliis bonis. Plus potest consuetudo, quàm lex, in his quæ lege nominatim cõprehensa non sunt. At si qua in re in feudorum causis mores defecerint, tum decurritur ad ius cõmune Ciuium Romanorum, id est, quod eo iure in aliis rebus cautum est, cùm nondum feuda in vsum venissent, producitur etiam ad feuda: vt si quæratur, Cùm vasallus feudi partem pignori obligauit, & deinde feudum domino cõmittitur, cuius causa sit potior, domini, an creditoris pigneratitii, quod mores nondum definierunt, dicam commisso feudo pignus extingui, arg. *l. lex vectigali. D. de pign.* quæ idem in emphyteusi definit. Rursus si quæratur,
F agro feudali iure belli capto & adsignato militibus, modica portione possessori relicta, an eam portionẽ iure feudi à pristino domino recognoscere nũ debeat, quasi nouoiure eam habere cœperit victorum beneficio concessioneq;, quod mores non definierunt: dicam ab eodem domino, eam portionem iure feudi recognitum iri, quasi minimè mutata possessionis causa, arg. *l. item si verberatum. §. 1. D. de rei vin.* Hygenus *de limit. Const.* Quos dominos in possessionibus suis remanere passus est, eorũ condicionẽ mutasse non videtur. Item si quæratur, an feudo vendito lege commissoria, quibus locis feudi venditio non prohibetur
G & solutis domino [illegible], pòst resoluta venditione, ad diem pretio venditori non soluto, [illegible] repetitio competat, quæ res moribus definita non est: dicam competere, cùm & fructuum omnium repetitio competat aduersus emptorem, *l. 4. & 5. D. de lege commiss.* & omnia in pristinum statum restituenda sint, perindeatq. si neq. emtio, neq; venditio intercessisset, *l. facta. D. de adil. edic.* Consuetudinem dixi pro moribus inueteratis (nam & hoc exigitur, vt consuetudo vim legis obtineat) cùm scilicet ea frequenti consuetione quasi tales aut tales mores populus induit. Propriè ex consuetudine mos fit. Aristoteles, [illegible]
H [illegible]). Lactantius v. Paulatim malè viuendi consuetudo, mos factus est. Publius Syrus: Vitium prius fuit obseruatio, nunc mos est. Ouid. *2. Met.* Morem fecerat vsus. Varro autem vult morem communem consensum omnium simul habitantium, qui inueteratus consuetudinem faciat.

In quibus rebus feudum consistat.

TITVLVS I.

SCiendum est autem feudum siue beneficium non nisi in rebus soli, aut solo cohærentibus, aut in iis quę inter immobilia connumerantur (veluti cùm de camera, aut de caneua feudum datur) posse consistere, ac feudum neminem posse acquirere, nisi inuestitura, aut successione.

Feudum consistit in rebus soli, vel solo cohærentibus, vel in B eis quæ pro immobilibus habentur, veluti salariis, pensionibus, stipendiis, sportulis, annonis, vt ⁊. 4. *titul* 53. quæ res incorporales sunt. incorporales autem res immobilium magis quàm mobilium iure, *l. 2. C. de ser. & aqu. Nou. 7.* Rerum incorporalium propria est species. Ex rebus enim aliæ sunt corporales, aliæ incorporales, & corporalium aliæ mobiles, aliæ immobiles. Sed vbi tantùm fit mentio mobilium & immobilium, incorporales immobilibus potius accensentur. qua de causa nomina, quæ iura sunt incorporalia, immobilia, vel mobilia esse non dicam, sed immobilium iure censeri, quæ fortè fuit mens Accursii in *l. mo-* C *uentium. D. de verb. sign.* licet moribus Biturigum distinguatur, vt si debeatur res mobilis, nomen rebus mobilibus, si immobilis, immobilibus adnumeretur. quæ distinctio sumpta est ex Accursio ad *Nouell. de non alienan. reb. Eccles.* Ait, [*Solo cohærentibus.*] Huiusmodi sunt iuncta infixaque, quæ quasi pars ædium aut fundi, vel propter ædes babentur, vt granaria quorum stipites in terra defossi sunt, & quædam alia etiam si non sint affixa, vt claues, claustra, epitonia, *l. Iulianus. §. vltim. l. fundi. D. de act. empt.* & tormenta bellica, vt in eis Consuetudinibus expressum D est, quia propter ædes babentur. Torcularia etiam & dolia iidem mores simul ac Turonensium immobilibus adnumerant. quod est contra *d. l. fundi. §. 1.* qua rutis cæsis & instrumento deputantur. Id verò feudum quod consistit in aliis rebus, quæ & si solo non cohæreant, inter immobilia tamen connumerantur, vulgò ait appellari *de camera, aut de caneua.* Camera est ærarium. Caneua vel canaua, cella vinaria, quod inscriptio hæc Ennodii ante canauam probat, Sobria cella cadis vinum quod seruat onustis, &c. D. Augustus *ser. 61.* De horreo, canabo vel cellario proferre non possumus. & hęc quę in ærario vel cella sunt constituta feu- E da, quæ sunt in curte domini, vt ⁊. 1. *titul 2. §. Item si quis feudum,* non habent propriam naturam feudi. morte enim dantis & accipientis finiuntur, vt ⁊. *tit. 10.* Finiuntur & exhausto ærario vel cellario sine culpa domini, vt ⁊. 4. *titul. 68.* Ex hac enim causa dominus tantùm tenetur in id quod facere potest, deducto ne egeat, imò & deducto ære alieno, exemplo donatoris. nam & in feudum datio, liberalitas siue donatio est. Adiicit in fine huius tituli, feudum aut inuestitura adquiri, aut successione, vt ⁊ 4. *tit. 56.* Adquiritur etiam præscriptione, & traditione possessionis facta nomine feudi. Sed hæc habentur pro inuestitura. Et red- F emptione. Sed hæc successionis prætextum habet, vt ⁊. 1. *tit. 25.* De inuestitura autem Obertus primùm tractat. Tractabit deinde de successione.

De inuestitura feudi.

TIT. II.

INuestitura quidem propriè dicitur possessio: abusiuo autem modo dicitur inuestitura, quando hasta, vel aliud corporeum quidlibet porrigitur a domino se inuestituram facere dicente: quæ siquidem ab illo fiat, G qui alios habet vasallos, saltem coram duobus ex illis solemniter fieri debet: alioqui licet alii intersint testes, inuestitura minimè valet. Si enim domino adhuc in possessione constituto, an facta sit inuestitura, quæratur: non debet probare nisi per pares curtis illius domus, vel per publicum instrumentum à tribus vel à duobus paribus confirmatum. Nam si instrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amissum sit: tunc qui probare desiderat, pares curiæ illius qui in- H terfuerint, offerat. qui si negauerint, fortè corrupti odio vel gratia seu præmio, & dicant se non interfuisse cùm inuestitura fieret, vel non reminisci: tunc domi- A no cogente iurent tactis sacrosanctis Scripturis, quod huius rei veritatem nesciant: & tunc actor aut alios producat pares, aut iurisiurandi domino detur electio, vt proinde iuret inuestituram factam non esse, aut sacramentum vasallo referat, & ille aut iuret, aut acquiescat. Quòd si iurare pares aliqua ex causa recusauerint, nec dominos eos iurare compellat: liceat vasallo etiam per extraneos probare inuestituram. Testibus verò defici- B entibus, iurisiurandi electio domino detur.

Si verò vasallus quidem possideat, vel si feudum cameræ, aut caneuæ in duabus seu tribus acceptionibus quietis quasi possideat, dominus autem feudum negans esse, rem suam petat, vel quod de camera, vel de caneua bis vel ter (sicut diximus iam solutum est) deinceps soluere renuat: tunc nō est opus probatione, sed possidenti data electione, aut iuret suum esse feudum rectū, aut domino referat iusiurandum.

C Si autem inuestitura ab eo, qui vasallos non habebat, dicatur facta: tunc per quoslibet idoneos testes aut per publicum instrumentum probari potest, aut inopia probationis emergente, res decidatur per iusiurandum.

Præterea si aliquis tenor præter communem feudi rationem in inuestitura à domino dicatur interuenisse, vel si dicatur feudum sub tali condicione dedisse, vt D vasallus in festiuis diebus vadat cum vxore sua ad Ecclesiam: omni facultate probandi domino adempta, habeat vasallus potestatem defendendi se per sacramentum. Item si vasallus pactum speciale contra feudi consuetudinem allegat, veluti de filiarum successione: liceat ei tenorem, si potest, sicut inuestituram probare. quod si in probatione defecerit, vel cessauerit: concedatur domino hoc negare iureiurando præstito.

E Et vestimentum & vestituram dixere Latini: vt in antiqua inscriptione, Vestituris basium. Inuestimentum, Liuius 4. Legem promulgat, ne cui album inuestimentum addere petitionis liceret causa. sic habent veteres libri. Dicemus ergo rectè inuestituram. quo nomine propriè significari possessionem ait, vt in legibus Langobardorum sæpè. Sed abusiuè in hoc tractatu inuestituram accipi, pro cessione feudi quæ fit à domino porrecta hasta aut vexillo, vel qua alia re coram paribus curiæ vel aliis testibus Hoc minus est quàm possessionem tradere. idcirco post inuestituram agitur ad tradendum, vt ⁊. 4. *titul. 15.* Porrigunt in- F uestiendo alii baculum, alii gladium, alii bastam, alii vexillum, alii anulum. quod donum inuestituræ dicitur in Constitutione Friderici *de pace tenenda,* alii aliter, vt Accurs. retulit *Instit. titul. De verb. oblig. in princip.* Otho Frisingensis regna per gladium, prouincias per vexillum tradi. Guntberus. *Ergo vbi vexillo partem, quam diximus, ille, hic autem gladio regnum suscepit ab ipso. Hunc etenim longo seruatum tempore morem Curia nostra tenet.* Episcopatus, imò & omnia feuda antiquo more Gallico per anulum & virgam, quod dicebant, *Par rain, & par baston. Rain* pro anulo, vt hodie Germanis, *Ring.* Adiiciebant baculum, G vnde iactatur hoc vulgò è Gallorum moribus. *Le vassal se peut iouer de son fief, iusque a mettre la main au baston,* Vasallus feudi sui liberam administrationem habet, modò si non se in alterius domini fidem clientelamq; conferat, nimirum ab alio accepto scipione, quod aliis verbis, *Iusque a sumission de foy.* Huius autem generis inuestituram interuenire etiam in proprietatis alienatione constat ex antiquo contractu emptionis & venditionis, in quo ita est, Tu pascui fuste illum inuestitu, Tu segnuti fustem illum manu capito. Minus autem est, vt dixi, inuestitura quàm possessio. Dices, cur non traditio hastæ aut gladii, aut sci- H pionis pro possessionis traditione babetur, vt clauium, *l. clauibus. D. de cont. empt. l. 2. C. de per. & com. rei vend. l. 1. C. de crim. exp. her.* Dicam traditis clauibus non videri traditam possessionem domus, nisi in re præsenti traditæ sint. Res præsentia per se sola facit, vt tradita eius possessio videatur. apprehenditur enim

non

non manibus tantùm aut pedibus, sed etiam oculis, quasi longis manibus, *l. 1. §. pen. l. quod meo. §. si venditorem. l. quarundam. D. de adq. pos. l. pecuniam. D. de solut.* Inuestitura igitur etiam si fiat porrectis clauibus, pro traditione possessionis non habetur, nisi fiat in re præsenti: sed est tantummodo argumentum possessionis in feudum aut venditionis. inuestituram in feudo, sequitur fidelitas, fidelitatem traditio. Dixi inuestituram fieri debere coram paribus. quod ita intelligendum est, si dominus alios vasallos habeat: alioquin extranei admittuntur, vt *s. 1. tit. 17. & j. 4. tit. 56. & 69. & hoc tit. §. si autem inuestitura.* & cur omnino pares adhibendi sint, si eorum suppetat copia, non exteri, hæc redditur ratio, ne quid ab exteris falsitatis excogitetur, qua suspicione carent pares, qui fidei vinculo arctiore tenētur obstricti. & hoc dicimus de noua inuestitura. In veteri quilibet admittitur, vt *j. 4. tit. 35.* Item hoc dicimus de laicis. Clericis permittitur, vt adhibeant quoscunque, vt *s. 1. tit. 28.* Fit ergo inuestitura sine scripto. Sed fieri etiam potest ex scripto, per publicum instrumentum. quo casu quæritur, an necessaria sit parium subscriptio, siue confirmatio. Huc loco exigit confirmationē parium. sed obstat *j. 4. tit. 35.* qui & cum eo quod de clericis diximus pugnare videtur. Sed animaduertendum est, in eo titulo nihil certò definiri, varias tantùm opiniones referri. Alii dicunt non valere inuestituram, quæ fit non accersitis & adhibitis paribus curtis, licet dominus se eam fecisse confiteatur, & probari possit publico instrumento: nihilque interesse, dominus qui inuestituram fecit fuerit clericus, an laicus. Alii valere arbittantur, si modo dominus confiteatur se eam fecisse, etiam si fecerit eam sine paribus. Alii arbitrantur publicum instrumentum non sufficere, nisi fuerit à paribus confirmatum: quæ sententia tribuitur Garardo & Oberto. & sanè Obertus ita apertè definit hoc loco. Alii, vt Mediolanenses, publicum instrumentum sufficere arbitrātur. quorum opinio verior videtur. Quin & domini confessionem sufficere puto: Et distinctionem inter clericum & laicum non recipio. Prima & tertia opinio subtili iure vera est. quod in *d. tit. 35.* hæc verba significant, ad subtilitatem consuetudinis. Secunda & quarta voluntatem contrahentium spectat potius, quam subtilitatem nimiam, quam iudices admittunt rarò *l. sicut. §. si debitor. D. quib. mod. pig. sol.* Igitur domino possidente si qui inuestitum se de feudo dicit, aduersus dominum experiatur, probare debet inuestituram per publicum instrumentū, vel per pares, vel certè his deficientibus, aut iurantibus se rei gestæ non meminisse, aut iurare nolentibus, per extraneos. Duo sufficiunt, vt *s. 1. tit. 28. & j. 4. tit. 69.* Imo plures videntur exigendi, eadem ratione qua pares quantū potest adhiberi volumus, ne quid falsitatis incurrat, *l. vlt. C. de fidei.* Sed parium qualitas omnem falsi suspicionē tollit. At his deficientibus duobus etiam extraneis contenti sumus: quia scilicet personam & vicem parium repræsentāt, & his substituti videntur. Vasallo autem non probante, dominus iurat cum XII. se inuestituram non fecisse. aut refert iusiurandum actori, qui si fortè relationem suscipere nolit, protinus dominus absoluitur, vt *s. 1. tit. § si autem controuersia. & tit. 28. §. si quis se. & tit. vlt.* Dixi de domino possessore, nunc dicam de vasallo possessore. Vasallo possidente, vel quasi possidente, quid fiet? Possidetur res corporalis. Quasi possidetur res incorporalis, *l. ait prætor. §. itē ei qui per captiuitatem. D. ex quib. cau. ma.* veluti ius percipiendarum annonarum è cellario domini, quod feudum dicitur de canaua. Id enim videtur quasi possidere vasallus, si bis aut ter annonas sine controuersia perceperit. Ex tribus aut quatuor acceptionibus formatur quasi possessio. qui locus est in hanc rē hoc titulo singularis, *§. si vero vasallus.* Vsus pro possessione est. Vasallo possidente, vel quasi possidente, si dominus agat pigneratitia, probatio domino incumbit, vt diximus *d. §. si autem controuersia.* Si agat rei vindicatione, & repellatur exceptione inuestituræ, & is simpliciter neget esse feudum, vel etiamsi iam amplius nolit præbere annonas, negans se eas antè præbuisse feudi nomine & adherens rei suæ libertatē, hoc casu quia negantis nulla est probatio (nemo enim eius quod negat factum rationē aut potest, aut debet, aut solet reddere) necesse est reo defensionem dari, vt iuret suum esse feudum, aut actori referat iusiurandum, quo non iurante, statim reus absoluitur. Et quæ diximus obseruari in probanda inuestitura, eadem obseruantur in probando pacto inuestituræ. Vt in venditione, aut inuestitura in facta vēditionis nomine, ita in feudi inuestitura quodcunq; pactum est, id valet, puta vt sine iuramento fidelitas præstetur, *vers. seq.* vel vt filiæ succedant, vt *s. 1. tit. 4.* vt succedat frater fratri in feudo nouo, vt *s. 1. tit. 19.* vt vasallus festis diebus officii causa vxorem domini sui in ædem sacram comitetur & ducat, vt *§. vlt. huius tit.* vbi hanc pactionem coodicionem vocat. Condicionem inuestitura admittit, vt *s. 1. tit. 5.* id est, adiectionem, quę suspendat actū, licet videatur actus esse solemnis. Admittit etiam condicionem, id est, pactionem quamlibet, modò non sit iuri aut naturæ feudi contraria. & inde condicionale feudum dicitur, quod sub pactione certa certóve seruitio constituitur. Qui autem pactionem allegat, siue sit dominus, siue vasallus, eā probare debet, eo modo quo suprà dictum est inuestituram esse probandam. quo deficiente alteri defensio competit, cum sacramentalibus duodecim, nisi malit iusiurādum referre. Rectè interpres exponit hęc verba, Omni facultate probandi domino adempta, id est, domino in probatione deficiente. At prǽterea constat inuestituram non tantùm de certo seruitio, sed etiam de incerto pacisci licere, puta indistinctè, vt pro feudo seruitium præstetur, vel etiam id agi ne vllum seruitium præstetur. Vnum casum hic adnotare libet, quo etiam si de certo seruitio conuenerit, vasallus eo liberatur, puta si domino feudum pignori obligauerit sub lege *ἀντιχρήσεως*, quod est ex decreto Innocentii III. c. 1. *De feudis.* qua ratione & emphyteuticum prædium eadem lege accipiet dominus, si modo eius temporis nullam pensionem ab emphyteuticario exigat, ne vtrunque habeat, canonem & fructus, vel ille seruitium & fructus. aliàs enim *ἀντίχρησις* pontificio iure improbata est, quæ vsuræ proxima est. id enim agitur, vt creditor fructus lucrifaciat, sorte manente integra. quod malè Albertus Krantzius *Chronic. 8. cap. 35.* appellat emptionem sub lege redimendi factam. Præcessit enim pecunia debita, cuius nomine res pignori obligatur, ea lege, vt creditor fructus non computet in sortem, vtque non aliter eam rem debitori restituat, quàm omni pecunia soluta. Est igitur pignus, non venditio.

De inuestitura veteris, vel noui beneficii.

Tit. IIII.

INuestitura autem aut fit de veteri beneficio, aut de nouo: quæ de veteri fit, etiam à minore potest fieri. Siue autem à minore, siue à maiore fiat, non de omni possessione vasalli, sed de iusta tantùm facta intelligitur, nisi aliud nominatim dicatur. Noui verò inuestitura feudi non ab alio rectè fit, nisi ab eo qui legitimè suorum bonorum administrationem habet. Qui enim qualibet ratione aliquid de suis rebus impeditur alienare, is nec per feudum poterit inuestiturā facere. Sed etiam res cuius alienatio prohibetur, nec per beneficiū dari conceditur, nisi in casu, vt ecce, si quis ex agnatis tuis rem quæ à communi parente per successionem ad eum peruenerit, alienare voluerit, non permittitur ei etiam secundum antiquam consuetudinem alii eam vendere, nisi tibi, vel alii proximiori, pro æquali pretio accipere volenti. per feudum tamen cuilibet dare potest, nisi fiat in fraudem nostræ consuetudinis, vel legis nouæ bonę memoriæ Lotharii Imperatoris. tunc enim rescissa inuestitura. reddito à te vel ab alio proximiori, videlicet secundum antiquam consuetudinem pretio si quod dederit, is qui inuestituram accepit, compellatur rem tibi restituere. Personam verò inuestituram accipientis non distinguimus. nam etiam seruus inuestiri poterit, nisi ignorantia prætendatur. Sed vtrum ipse, an alius pro te inuestituram faciat vel suscipiat, nihil interesse putamus. potest enim hoc negotium, & per procuratorem ab vtraque parte expediri. Fœminam quoq; etiam noui feudi inuestituram facere posse plerique consentiunt. Nulla autem inuestitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat, cùm à fidelitate feudum dicatur, vel à fide, nisi eo pacto acquisitum sit ei feudum, vt sine iuramento fidelitatis habeatur. Verū autem præcedere debeat fidelitas inuestituram, an inuestitura fidelitatem, quęsitum scio, & sæpe responsum

est, inuestituram debere præcedere fidelitatem. Fidelitatem autem dicimus iusiurãdum quod vasallus præstat domino.

Duplex est inuestitura, alia veteris, alia noui beneficii. Veteris est, quæ fit à successore domini, vel successore vasalli, vt j. 4. *tit.* 35. mortuo scilicet domino vel vasallo. Noui, ex qua primùm formam suam, & originem feudum accipit. Hæc dat legem feudo, & contractus est. Illa quæ fit de veteri feudo, non est contractus, sed feudi tantùm quædam veluti recognitio simplex siue ἀνάληψις, quæ fit gratuitò, Constitutionibus Neapolitanis, & nostris illata certa pecunia. Et peti solet ita, vt quis intendat se de suo recto feudo inuestiri debere, vt j. *tit.* 20. *& 4. titul.* 46. *& in fragmentis.* Cùm, inquit, de veteri beneficio fit inuestitura, satis est si de recto beneficio fiat inuestitura, id est, nulla solemnitas exigitur. Satis est rectum esse feudum, & iurari fidem. Rei nomen exprimi, & adhiberi pares non est necesse, vt j. 4. *tit.* 35. & fieri potest à minore viginti quinque annis, vt hoc loco Obertus ait. De hac dicere possis, non esse beneficium, sed iniuriam, si quis eam non impetrauerit, vt *l.* 1. *§. Planè. D. de aqua quot. & æst.* Noua inuestitura fit solemniter per symbola, vel, vt Helmodius loquitur, signa, & rei certæ nomine expresso, & adhibitis paribus, & ab eo qui rerum suarum administrationem habet. nam qui non potest alienare, nec feudi nomine inuestituram facere potest, excepta fœmina. est enim hæc inuestitura alienationis species. Placebat quibusdam veteris, sed non noui beneficii inuestituram à fœmina fieri posse. At diuersa opinio obtinuit, vt *hoc tit. § fœminam.* quæ mitior sententia dicitur *in fragmentis.* Ratio dubitandi hæc erat, quia fœminæ nihil alienare poterant sine tutoris auctoritate, *l.* 1. *Lang. Qual. mul. lib. alien. per. ess.* Erant enim in perpetua tutela, siue, vt loquebantur, in mundiburnio, Langobardorum iure, quibus tutor est mũdualdus, vt Germanis *Munder*, quæ eadem Gallis etiam olim fuere vocabula, vt in Chronicis S. Dionysii, *Bail, garde, munburnie*, & Frossardo, *Et feront mie quatre mambours en Angleterre pour gouuerner le Royaume.* Oliuario de Marchia, *Mambour & pere de vous.* Rectũ autem feudum dicitur, non, vt vulgò sentiunt, quod communẽ feudi rationem siue naturam retinet, cùm & id rectum dicatur, quod non est verum & proprium feudum, vt feudum de camera, *tit. praeced. §. si vero vasallus*, sed feudum rectum dicitur feudũ vetus, cuius possessio iusta est. & ideo qui inuestitur de suo recto feudo, ei possessio tantùm iusta cõfirmatur, vt ait hoc loco. nam si sit vitiosa possessio, certe non est rectum feudum, nec per eam inuestituram legitima fit. Additur hoc titulo, Quemadmodum is qui alienare non potest, feudi inuestituram facere non potest, ita rem alienari prohibitam, nec in feudum dari posse. quod non tantum de prohibitione legis accipitur, sed etiam de prohibitione testatoris, argumento emphyteuseos, *l. vlt. C. de reb. alien. non alienan.* Excipitur vnus casus, quo agnatus prædia familiaria, siue alodia sint, siue feuda, extero alienare prohibetur, vel si alienauerit, ea eiusdem familiæ agnato proximiori iure προτιμήσεως, quæ Britannis inde dicitur *Promesse*, reuocare & retrahere conceditur quod iure ciuili olim obtinuit ante *l. dudum. C. de contrahen. emptio.* sed reductum fuit in Oriente Constitutione Romani Lacapeni, in Occidente Constitutione Friderici. Eodem iure ante Fridericum Saxones vtebantur, sic enim legitur in veteri Saxonum lege, *cap* 62. Liber homo, qui sub tutela nobilis cuiuslibet erat, qui iam in exilium missus est, si hereditatem suam necessitate coactus vendere voluerit, offerat eam primum proximo suo, si ille eam emere noluerit, offerat tutori suo, vel ei qui tunc à Rege super ipsa te constitutus est: si nec ille voluerit, vendat eam cuicunque voluerit. Sunt autem agnatis ad reuocandam venditionem constituta certa tempora, principalibus personis dierum triginta, procuratoribus eorum mensium quatuor, ex quo fuerint testatò denunciati, vt ad emptionem accederent si vellent, Constitutione Romani. Moribus autem Galliæ, vel annus datur, vel sexaginta dies, vel menses sex pro varietate regionum. Nimia licentia breuitate temporis cõstringitur. Idem verò ius προτιμήσεως habet dominus, siue prædium dederit in feudum, siue in emphyteusim. Si dederit in emphyteusim, intra duos menses, *l. vlt. C. de iu. emphy.* Si in feudum, intra annum, vt j. *tit.* 9. Moribus Galliæ plurimum intra dies quadraginta. & constituere debet statim atque intellexit venditionem, vtrum malit vti iure προτιμήσεως, an exigere [illegible]. vno enim electo, non potest variare. argum. *l. 4. §. eleganter. & l. pen. D. de lege commiss.* Si in iure προτιμήσεως concurrat agnatus & dominus feudi vel emphyteuseos, vel census, agnatus præfertur, vt j. *titul.* 9. *§. pen.* Ergo & cùm agnato proximiori venditur, meritò dicemus domino non competere ius προτιμήσεως. An & si vlteriori? non ausim adfirmare, cùm agnato proximiori, siue agnato, siue extero vendiderit, competere ius προτιμήσεως probet 4. *tit.* 14. & hoc titulo adsignificet bis positum verbum, proximiori. sed plerisque locis refragantur mores Galliæ, & in testamentis, si testator vetuerit fundum alienari extra familiam, fundo extero alienato, proximiori agnato fideicommissi petitio competit, *l. 32. §. vlt. l. peto. §. fratre. D. de leg.* 2. fundo vlteriori agnato alienato, proximiori nulla fideicommissi petitio est, *l. filiusfam. §. cum pater. D. de leg.* 1. *l. vnum ex familia. §. sed si fundum. D. de leg.* 2. *l. pater filium. D. ad leg. Falc.* Ergo non potest quis feudum genearchicum alii vendere quàm agnato, si id agnatus eodem pretio habere velit: In feudum tamen dare cuilibet potest, vt j. *tit.* 9. Et hoc est ex consuetudine Mediolanensi, qua feudum alienari potest totum sine domini consensu. sed extraneo dominus præfertur, agnatus vtrique. In feudum tamen dari extraneo potest, neque tunc locus est iuri προτιμήσεως, nisi hoc fiat in fraudem cõsuetudinis, vt si adsimuletur inuestitura feudi, pro inuestitura venditionis. quo casu ius προτιμήσεως locum habet. Ex Constitutione Lotharii vasallus feudum amittit, si id alienauerit sine cõsensu domini, & domino committitur, nec agnati præferuntur, vt hoc loco significare videtur, dum ait, secundum antiquam cõsuetudinem. Non ergo secundum Constitutionem Lotharii. & ita si in dominum vasallus deliquerit, agnati excluduntur, licet quidam contrà sentiant, qui & contrà sentirent superiore casu, si in alium, posteri eius excluduntur, non omnes agnati, vt j. 3. *tit.* 2. *& lib.* 4. *tit.* 18 *&* 45. Non prohibebat tamen ea Cõstitutio in feudum dari sine fraude, doloq; malo, vt Constitutio Friderici declarat *de feudis non alienandis. &* 4. *tit.* 22. Adiicitur hoc titulo, seruum posse de feudo inuestiri, vt stibicet seruo vendi potest. Sed adquirit feudum domino confestim, feudiue actionem. Et per nuntium, gestorem, procuratorem dari, accipique inuestituram posse, vt j. 4. *tit.* 70. 85. Vacante Imperio datur de feudis imperialibus per Palatinum Rheni ex bulla aurea. Sed excipiuntur feuda quæ dicuntur *Vanlehen*, quòd scilicet deferantur per vexillum. Ergo & per procuratorem dari fidelitas potest, quæ statim subsequi solet tam veterem, quam nouam inuestituram. nulla, inquit, inuestitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat. Nulla, id est, neque vetus, neque noua, vt j. 20 Datur plerunque fidelitas per ipsum vasallum. Gregorius Tyrẽsis in *Chronicis.* Factus est Boamundus homo Imperatoris fidelitatis manualiter exhibito, & corporaliter præstito iuramento, qualem solent fideles dominis suis exhibere. Et plerunq; cõsuetudines regionum exigunt, vt ipsemet vasallus veniat, domino postulãte, & vt per alium nõ aliter iuret, quàm si & per alium dominus faciat inuestituram. Sed hoc iure secus est. Et potest iusiurandũ dari per procuratorem, vt de iureiurando calumniæ proditũ est *l.* 5. *C. de iur. cal.* & est exemplum apud Liuium xxx i. licet litis totius finiendæ causa ipsum litigatorem iurare melius sit, *l. pen. C. de reb. cred.* Solet & ad dumum domini plerunq; inuestitura peti, fidelitas offerri, nisi cum pactione aliud vel priuilegio cautum est, vt Constitutione Friderici in Austria Cuspiniani, Duci Austriæ hoc datur, ne pro conducendis feudis requirere seu accedere debeat Imperiũ extra metas Austriæ, & vt in terra Austriæ ei debeant sua feuda conferri per Imperium, & locari.

De iuramento fidelitatis, & qualiter vasallus iuret domino.

TIT. V.

QValiter autem debeat iurare vasallus fidelitatem, videamus. Iurare scilicet sic debet: EGO IVRO *ad hæc sancta Dei Euangelia, quod amodo in antea ero fidelis ei, vt vasallus domino: nec id, quod mihi sub nomine fidelitatis commiserit, pandam aliis ad eius detrimentum, me sciente.* Si verò domesticus, id est, familiaris eius sit, cui iurat: aut si ideo iurat fidelitatem, non quòd habeat feudum, sed quia de iurisdictione sit eius, cui iurat: nominatim vitam, membrum, mentem, & eius rectum honorem iurabit.

De for-

De forma fidelitatis.

Tit. vi.

IN Epistola Philiberti Episcopi, in Decretis *vicesima secunda, q. 5. c. de forma.* Qui domino suo fidelitatem iurat, ista sex in memoria semper habere debet, incolume, tutum, honestum, vtile, facile, possibile. Incolume, ne sit in damno domino suo de corpore suo. Tutum, ne sit ei in damno de secreto suo, vel de munitionibus suis, per quas esse tutus potest. Honestum, ne sit ei in damno de sua iustitia, vel de aliis causis quæ ad honestatem eius pertinere videntur. Vtile, ne sit ei in damno de suis possessionibus. Facile vel possibile, ne id bonum quod dominus suus facere leuiter poterat, faciat ei difficile: néve id quod possibile ei erat, faciat impossibile. Vt fidelis hæc documenta caueat, iustum est. Sed quia nō sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est, restat, vt in sex prædictis, consilium & auxiliū domino præstet, si beneficio vult dignus videri, & de fidelitate esse saluus, quam iurauit. Dominus quoque in his omnibus vicem fideli suo reddere debet. quod si non fecerit, meritò censebitur malefidus, sicut ille, qui in eorum præuaricatione vel faciendo, vel consentiēdo deprehensus fuerit perfidus & periurus.

De noua forma fidelitatis.

Tit. vii.

EST & alia de nouo, super fidelitatis iuramento, inuenta forma, & vtentium approbata consuetudine, quæ hodie ferè in omni curia videtur obtinere. Hęc scilicet, *Ego Titius iuro, super hæc Sancta Dei Euāgelia, quod ab hac hora in antea, vsq; ad vltimum diem vitæ meæ, ero fidelis tibi Caio domino meo, contra omnem hominem, excepto Imperatore, vel Rege.* Quod verbum si rectè intelligatur, nulla quidem indiget adiectione, sed integram & perfectam in se continet fidelitatem, sed propter simplices & nominis significationis ignaros ad illius verbi interpretationem hoc adiici solet, *id est, Ego iuro, quod nunquā scienter ero in consilio, vel auxilio, vel in facto, quod tu amittas vitam, vel membrum aliquod, vel quod tu recipias in persona aliquam læsionem, vel iniuriam, vel contumeliam: vel quod tu amittas aliquem honorem, quem nunc habes, vel in antea habebis. Et si sciuero, vel audiuero de aliquo, qui velit aliquod istorum contra te facere; pro posse meo, vt non fiat, impedimentum præstabo: & si impedimentum præstare nequiuero, quam cito potero, tibi nunciabo, & contra eum prout potero, auxilium meum tibi præstabo. Et si contigerit te rem aliquam, quam habes, vel habebis, iniustè, vel fortuito casu amittere: eam recuperare iuuabo, & recuperatam omni tempore retinere. Et si sciuero, velle te iustè aliquem offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut potero, præstabo auxilium. & si aliquid mihi de secreto manifestaueris, illud sine tua licentia nemini pandam, vel per quod pandatur faciam. & si consilium à me super aliquo facto postulaueris, illud tibi dabo consilium, quod mihi videbitur magis expedire tibi, & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter, quod pertineat ad tuam, vel tuorum iniuriam, vel contumeliam.*

Inuestitura verò facta, & fidelitate subsecuta, omni modo cogatur dominus inuestitum in vacuam possessionem mittere. Quod si differat, omnem vtilitatem ei præstabit.

A Hoc loco proponitur iurisiurandi fidelitatis formula, qua vasallus domino fidem suam alligat, & fidei suæ commissa non proditurum se promittit, & si sit domesticus, vel si dominationi feudi iuncta sit iurisdictio, etiam sibi curæ fore vitam, corpus, mentem, honorem domini sui promittit, vt ĩ. *6. & 7. & Constitut. Neap. 3. tit. 15. & 18.* & in formula à Radeuico proposita *3. c. 19.* & hoc postremum iurat vasallus, non ratione feudi quod habet, sed ratione iurisdictionis, quam dominus habet, vel ratione familiaritatis & οἰκειότητος, vt si feudum in curte habeat. quæ ratio etiam alia in re religionem officii maiorem à beneficiario B exigit, puta ne quid sine consensu domini ex feudo abalienet, vt ĩ. *tit. 2. §. Item si quis feudum.* & hic proculdubio est sensus huius tituli, quem ea tam effusa interpretum turba, quæ temerè ruit in hos libros, adsecutus est nemo. Id verò quod diximus de tuēda vita & honore domini, & si quid aliud specialiter iureiurādo exprimi solet, potest videri fidei promissione generali cōtineri satis, vt ĩ. 7. Carolus certè Magnus breuiori formula cōtentus fuit, *Promitto me domino meo Carolo, & filiis eius fidelem futurum tota vita sine fraude doloq; malo*: legis Franciæ *4. tit. 46.* Sed plerique fidem sibi promitti satis non habent, nisi & fidei partes mu- C niaque specialiter enumerentur, vel eo maximè, si quid contra ea fecerint, vt non possint negare se commisisse in iusiurandum, & feudum amisisse, vt ĩ. *1. tit. 20.* Præterea separandus hac in re nobis est vasallus homologus ab eo, qui non est homologus. nā in iureiurando homologi nullus excipitur, in iureiurando non homologi, excipitur Imperator, vel Rex, vel antiquior dominus, vt ĩ. *4. tit. 31.* Duorum quis potest esse vasallus, non homologus, vel vni homologus alteri non homologus. Duorum tamen esse vasallus homologus nemo potest, vt *libro quarto* demonstrabitur. qua de qualitate vasalli ingens sæpe concertatio D est, vt fuit tempore Caroli VII. Francorum Regis, inter Cancellarium Regis, & Cancellarium Petri Ducis Britanniæ, & Comitis Montisfortis, ille Ducem Britanniæ Regis homologum esse aiebat, hic negabat. Rex post multas controuersias Petrum in fidem & hominium recepit, more maiorum suorum, nullo alio adiecto, & mox eidem Petrus ratione Comitatus Montisfortis fidem dedit quasi homologus, quam non dederat palàm ratione Ducatus. Sunt & vasalli quidam, qui plus quàm fidem debere videntur, alii præcipuè debent domino conciliare pacē, alii se pro domino obsides dare, alii certum seruitium: quæ iure- E iurando vel pactione inuestituræ nominatim exprimi necesse est. alioquin non debentur. inde veteribus Gallis hæc hominū genera, *Homme de fiefs, Homme de paix, Homme de plieure, Homme de seruice.* Quædam alia sunt, quæ & si non exprimantur, debentur tamen, vt ipso iure moribus nostris & Constitutionibus Neapolitanis ἀνάκαυψις mortuo vasallo, quæ redemptio dicitur, & restauratio feudi, vendito feudo εἰσδικεῖα, quæ laudationes vocantur, nisi dominus malit vti iure προτιμήσεως. Debentur & quibusdam locis domino collationes, vel munera quædam certis ex causis, puta nuptialium bellis filiæ elocandæ causa, & λύτρα F ob redemptionem domini ab hostibus capti, & equestris sportula sumpta à domino vel filio eius maiore natu equestri dignitate, qui summus est militiæ gradus. nam veteribus Gallia tres fuere militum ordines, *Cheualiers, Bannerets, Bacheliers*, quos possis dicere Equites, Melloequites, & Vasellos, siue vasallos, nisi malis à Buccelariis deducere. Posterior enim ætas Buccellarios dixit milites corpore custodes, siue protectores, qui patronis suis adsistunt semper, *l. vlt. C. ad leg. Iul. de vi publ.* Renatus apud Gregorium Turonensem. Occylla buccellarius Ætii. Interpretes βουκελλάριοι, ἐπιτήδειοι ὑπηρεσίαι στρατιῶται, & in veterib. G Glossis, Adsecla, buccellarius. Et legum Gothorum siue Wisigotthorum *5. tit. 111.* Si in patricinio constitutus sub patrono aliquid adquisierit, medietas in patroni vel filiorum ipsius potestate consistat, aliam medietatem buccellarius qui adquisiuit obtineat. Quòd si buccellarius filiam tantummodo reliquerit, ipsam in potestate patroni manere iubemus. In *Constitut. Neapolit. 3. tit. 21.* Fridericus II. adiicit aliam causam exigendæ à vasallo intributionis. Si frater domini in equestrem ordinem promoueatus, & Guilielmus Rex *tit. 20.* Si soror domini nubat, Si possessionem aliquam dominus emat, Si transeat Principis cu- H mitatus vel exercitus in expeditionem, Si dominus sit Episcopus, pro eius consecratione, vel si in conuentum Episcoporum solemnem à Pontifice maximo euocetur. Sed in Neustriæ tres tantùm quas initio dixi causæ receptæ sunt, & dicuntur, *Les trois cheuels aydes*, Bourbonii addunt quartam, si dominus Hiero-

solymam inuisere velit, & vocant, *Questes*, vt Neapolitanæ Collectas. Debebant olim etiam serui dominis suis munera quædã ipso iure, & clientes patronis eadem illa quæ diximus plerisque locis vasallos debere dominis. Alicarnassæus 2. [illegible] Debebant & patronis liberti. Sed hi non sine iureiurando vel stipulatione, vt cùm iurauerant, vel promiserant post manumissionem se natalitium patrono daturos liberisve patroni, aut nuptialitiũ, *l. 7. §. Iurare. D. de oper. lib. l. vlt. D. de lib. cau.* In fine *tituli 6.* adnotatur, quam accipit dominus à vasallo iurato fidem, eandem vicissim eum tametsi iniuratum debere vasallo præstare. & hoc est, quod dicitur inter dominum & vasallum fidem esse reciprocam Et *4. tit. 98.* dominum esse vasallo coniugem, quasi communi fidei vinculo coniunctum, eodem sensu quo D. Paulus [illegible] dixit non vxorem, sed familiarem, consortem, collegam. Et quibus ex causis vasallus feudum amittit, eisdem etiam ferè dominum proprietatem siue dominationem feudi amittere, eamque vasallo accedere, vt *j. 4. tit. 24. & 56.* mores nostri proprietatem amissam superiori domino addicunt, veluti Imperatori aut Regi, & Constitutiones Neapolitanæ *3. tit. 19.* Et siue dominus sit qui vasallo, siue vasallus qui domino iusiurandum deferat, non iurat de calumnia, vt *j. 4. tit. 36.* Idem puto esse statuendum de accusatione, vt quemadmodum vasallus dominum accusare vel contra eum testimonium dicere impunè non potest, ita nec possit dominus in vasallum, nisi de feudo sit quæstio. quod ius fuit etiam olim inter patronum & clientem. Alicarnassæus 2. [illegible] Conueniunt in plerisque vasalli & clientes, quinimo clientum commune nomen est. Sed & distant in multis. Interpretes ad *tit. 6.* iusiurandum quoddam fidelitatis allegat, quod dederit Otho Ioanni, quod sumpsit ex *c. tibi domino 63. distinct.* Is est Otho I. qui non fidelitatem Ioanni iurauit, cùm iuraret potius ea ætate Pontifex Imperatori (erat enim creandi Pontificis potestas penes Imperatorem) sed cùm à Berengario, qui se in Italia pro Imperatore gerebat opprimeretur Ioannes XII ei tantùm Otho suam operam pollicetur, quasi dominus non quasi vasallus In melioribus libris non sunt formulæ fidelitatis quæ ponũtur *tit. 6. & 7.* & sanè libro Oberti nescio à quibus temerè insertas credo: qui cùm *titulo quinto* satis formulam fidelitatis exposuisset, congruenti ordine mox subiecit, *Inuestitura verò facta, & fidelitate subsequuta, &c.* vt inuestituram fidelitatem, ita fidelitatem traditionem sequi. alioquin damnari dominum in id quod interest, atque etiam præcisè cogi tradere, quod exposui *1. tit. 1. §. si vero Archiepiscopus.* vnde intelligitur inuestituram non trãsferre possessionem, scipionem, anulum, vexillum, claues non transferre possessionem, nisi tradantur in re præsenti. Illud omittimus illi parti iurisiurandi, Et si sciuero, &c. *tit. 7.* Similem proponi apud Nicetam *in Alexio Comneno* his verbis. [illegible]

De inuestitura de re aliena facta.

TIT. VIII.

CVM de re aliena, vel alii obligata, inuestitura fiat: illud distinguitur, vtrum scienti, an ignoranti facta sit. Qui enim alienæ rei sciens inuestituram accepit: nisi pacto speciali sibi prospexerit, de euictione agere non poterit: ignorans verò rectè aget, vt aliud eiusdem bonitatis, seu quantitatis eis præstetur. Sed in eo nulla est differentia, qui inuestituram fecit, vtrum sciuerit, vel ignorauerit.

Si quis inuestitus fuerit de re aliena aut alii pignerata, non is qui inuestituram fecit, sed is qui accepit, distinguimus vtrum scierit rem esse alienam, an ignorauerit. Scienti de euictione actionem non damus sine pacto speciali. Nescienti damus, vt *j. 4. tit. 55.* Sed quam actionem? Præscriptis verbis. Inuestituræ enim contractui nulla lex proprium nomen dedit, & ex inuestituræ causa competit etiam condictio ob rem dati, vt *s. 1. tit. 20.* quæ solet cum actione præscriptis verbis concurrere, & hoc ita procedit, si pendente lite ante condemnationem vasallus auctorem

A laudauerit, id est, si domino denuntiauerit vt liti subsisteret. Illaudatus dominus non tenetur de euictione, exemplo venditionis, vt *j. 4. tit. 1.* Est ex inuestitura actio de euictione, est ex venditione, permutatione, in solutum datione, adiudicatione, ex articulo, Do vt facias. & ex dote, *l. 1. C. de iur. dot. l. 53. D. eod.* non ex litis æstimatione, *l. 35. § pen. De rei vindic.* Est & ex donatione si [illegible] quis donauerit, *l. 2. Lang. de euict.* quia videtur intercessisse genus permutationis, *l. sed & si lege. §. Consuluit. D. de petit. hered.* & eius legis Langobardorum meminit Accursius in *l. 1. D. si quis a par. man. fuer.* vbi corruptè legitur Machil-
B da pro Launachilda.

De iure quod in feudo vasallus habet.

TIT. IX.

REI autem per beneficium rectè inuestitæ vasallus hanc habet potestatem, vt tanquam dominus possit a quolibet possidente sibi quasi vindicare: & si ab alio eius rei nomine conueniatur, defensionem oppo-
C nere. nam & seruitutem eidem rei debitam petere potest, & retinere. Quid ergo si precio, vel dolo, aut incuria seruitutem rei beneficiariæ imponi patiatur, & ad dominum ex qualibet causa postea beneficium reuertatur, an ex eo præiudicium domino generetur, quæsitum fuit: & responsum est, vt vasallo quidem donec feudum tenet, possit obesse: domino autem, & si per longa tempora perseuerauerit seruitus, minimè noceat.

D Econtrario autem, si quid feudo a vasallo additum sit, si quidem tale sit quod adiectũ est, quod per se subsistere possit, id est, vt per se censeatur, vt prædium, id non accrescit feudo. Si verò per se non possit subsistere, vt seruitus, plerisque placet feudo accedere, & sicut partem feudi disponendam esse. meliorem namque condicionẽ feudi facere potest, deteriorem verò sine domini voluntate, vel eorum agnatorum ad quos per suc-
E cessionem pertinet, facere non potest.

Quamuis enim per beneficium ad eum pertineat, tamen proprietas ad alium spectat, & ideo quartæ, siue tertiæ ratione, quæ a Langobardis, seu à Romanis viris vxoribus fieri solet, post mortem viri ad mulierem nihil pertinet. nam nec pignus quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo.

Est autem optima consuetudine interdicta feudi a-
F lienatio, super qua multæ & diuersæ sententiæ dabantur in singulis ciuitatibus seu curiis, donec Imperator diuæ memoriæ Lotharius tertius promulgauit super hoc nouam Constitutionem, quæ posita est in tit. *de beneficiis.* Necessitate namque suadente poterat olim vasallus domino inscio vel inuito feudi partem vendere, retenta videlicet alia parte. Si verò vel totum, vel partem volebat per feudum aliquem inuestire, hoc licebat ei sine fraude facere. Siue autem dissentiente domino
G vendebat, siue per feudum inuestiebat (quod & ipsum sincerè hodie & sine fraude licet ei facere) si tamen sine herede masculo descendente decedebat, vel feudum in manu domini refutabat, aut alia ratione intercedente fortè culpa amittebat, tunc omnis feudi alienatio ad irritum reuocabatur, eo excepto, quod ille qui secundo loco beneficium acceperat, non amittebat, si priori domino seruire, & ab eo feudum recognoscere volebat. Donare autem, aut iudicare pro anima, vel in do-
H tem pro filia dare, nullius curiæ poterat consuetudine, licet posset locare. nisi locatio esset fraudulẽta alienatio, sicut est per libellum, vt dicunt, venditio. Quis enim dubitat quod libellario nomine sub vilissima

duorum

duorum denariorum pensione perpetuò conceedatur vtendum, alienatum in fraudem esse? Porrò siue de bona consuetudine, siue de praua quæramus, concessa erat domino pro æquali pretio redemptio, nisi hoc ius amiserit dominus per refutationem, vel annali silentio, ex quo sciuerit computando. Præscriptione autem triginta annorum submouebatur tam sciens, quàm ignorans, in prohibendo autem vel redimendo potior erat proximi agnati, quàm domini condicio, si tamen feudum erat paternum. De illa verò feudi alienatione quæ à domino fit, si dubitetur, lex Imperatoris Conradi consulatur, quæ posita est in iam dicto tit. *de beneficiis.*

Ait, *Rei autem per beneficium rectè inuestita.* & ita ꝑ. 4. *tit.* 40. Rei pro beneficio inuestitæ. Docet vasallum prædii in feudum dati vtilem habere vindicationem, & si possideat, exceptionem tanquam rei quæ in bonis suis sit, vt ꝑ. 4. *tit.* 52. & non tantùm prædii, sed etiam seruitutis. Plus igitur habet quam fructuarius. nam fructuarius neque fundi, neque seruitutis vindicationem habet, *l.* 1. *D. de vsufr. pet. l.* 1. §. *vlt. D. de no. ope. nunc.* Idē quod superficiarius, emphyteuticarius, creditor hypothecarius. hi enim omnes fundi & seruitutis fundo debitæ vindicationem habent. nec tamen ideo vtiles dominos dixeris rectè. certè nō creditorem. ergo nec ceteros. Sed an possunt seruitutem imponere? Superficiarium constat posse. Ergo & emphyteuticarium, & creditorem, & feudatarium. Sed finietur commisso feudo, argu. *l. lex vectigali. l. grego.* §. 1. *D. de pign.* nec domino libertatem adferenti vlla obstabit præscriptio temporis, ne factum vasalli domino noceat. Et notandum quod ait hoc loco, *Ex qualibet causa.* ergo & si refutatione, vel donatione vasalli ad dominum redierit, perimetur seruitus. idem dicendum putem, si quem feudali fundo censum vasallus imposuerit, quod mores Galliæ permittunt, si modò dominus censuarium non inuestierit, & *ἀνδ...* eo nomine nulla receperit. quia deteriorem feudi condicionem vasallus sine domini voluntate facere non potuit. & in hac ipsa specie quam proposuit Papo, Senatus Consultorum XIII. imperitè videtur fecisse dominus, qui censuario quod pro census pretio vasallo dederat obtulit. potuit enim feudum ad se reuersum optimo iure retinere, aut vindicare quasi censu perempto. Meliorem quidem facere feudi condicionem vasallus potest, vt fundo feudali seruitutem adquirere. Deteriorem facere non potest, vel hac ratione, vt docet in §. *Quamuis.* quia proprietas ad eum non pertinet. nec enim nudum domini nomen retinet is qui feudum concedit, sed etiam dominium, id est, proprietatem. Est igitur dominus cum re, non sine re. nō potest autem inuito domino domini causa deterior fieri. Quamobrem ex feudo quod maritus habuit, post mortem mariti non potest mulier ὑπόβολον retinere quoniam ex bonis tantùm mariti propriis retinetur. Id voco ὑπόβολον, quod instat, aut vicem habet donationis propter nuptias, quodque morte mariti soluto matrimonio ex bonis eius vxor lucratur. Dotalitium dicitur *c. plerumque. De don. inter vir. & vxor. c. si autem.* 36 *q.* 2. & à Roberto *in Chronicu.* Wilielmus, inquit, Rex Siciliæ fecit chartam Ioannæ Reginæ de dotalitio suo. In Constitutionibus Neapolitanis etiā dotarium. A Longobardis, *Morgangheba.* Est autem Langobardorum iure quarta pars bonorum mariti *l.* 1. *Lang. de his quæ à viro in mul. dan.* Romanorum autem moribus hoc loco significatur fuisse tertia. & sanè fuit tertia non quidem bonorum sed dotis, vt Harmenopulus obseruari refert, 4. *Epit.* Ex Constitutionibus Neapolitanis est tertia bonorum mariti, *lib* 3 *tit.* 13. 15. 16. & ex consuetudine Normaniæ. sed eo iure sumitur etiam ex feudis, quoniam Gallico more feuda iure patrimonii censentur. proinde alienari etiam ac pignerari possunt. Gotthorum iure est decima bonorum mariti. Sed seruare debent eam partem mulieres liberis ex eo matrimonio susceptis, ergo alienare eam non possunt & ita ex Iustiniani *Nouell.* 98. donationis propter nuptias casus, qui morte mariti obuenit mulieri non extantibus liberis, pleno iure ad mulierem pertinet, extantibus seruari debet, siue iterum nubat siue non, deducta tamen parte virili, si iterum non nubat, cuius proprietatem liberis seruare non cogitur, *No.* 127. quod omnino Carolus Rex Siciliæ in tertia mulieri debita hypoboli nomine censuit obseruari. Verba eius hæc sunt: Muli-

A et lucretur dotarii proprietatem, si non habeat filium ex illo marito. aliàs habeat solummodo vsumfructum: & si non nupserit vlterius, vocetur cum filiis eiusdem matrimonii in lucro proprietatis dotarii in virilem portionem. alioqnin si nubat, habeat solummodò vsumfructum. Sciendum autem est non deberi ὑπόβολον vxori, nisi in cubiculum mariti venerit. & hoc est quod dicitur, *Au coucher gaigne la femme son douaire.* Virgini, vt Harmenopulus docet, non datur ὑπόβολον, quod erat tertia pars dotis, sed θεώρετρον, quod erat duodecima. Idem dixere ἀνακαλυπτήρια. & inde ille Antipatri iocus, qui cùm deformem duxisset vxorem, B rogareturq; quādo daturus esset ἀνακαλυπτήρια, Quin potius, inquit, quæritis quando ἐγκαλυπτήρια. Sed plerisque locis etiam vxori virgini debetur ὑπόβολον. Et aliis locis ipso iure, aliis non nisi ex conuentione, vt donatio propter nuptias non nisi ex conuentione.

Sequitur, *Nam nec pignus, quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo.*] Non ergo omnis pigneratio prohibetur, sed ea tantùm quę cōsultum dicitur, cùm distractio pignoris creditori permittitur, vt diximus ꝰ. 1. *tit.* 2. In quibusdam libris scriptum legi detracta voce pignus. Nam nec quod consultum dicitur, &c. Vnde C tentabam id videri Consultum esse, quod præter ὑπόβολον mulieri conceditur in mariti bonis, de quo in *l. vlt. Lang. de his quæ à viro in mul. dan.* in summa rurali dicitur, *Droict de vefue, droict de vinelotte.* Est autem vsusfructus certæ partis bonorum. Videtur enim sic argumentari. Si vsusfructus mulieri cōstitui non potest in feudo, quod tamen erat magis probabile, non poterit etiam constitui proprietas, id est, quarta. hæc enim portio Langobardorum legibus ad mulierem proprietatis iure pertinebat. Sequitur [*Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio.*] Dum ait, *Optima*, tacitè arguit iniquitatis consuetudinem Medi- D olanensem, vt ꝰ. 1. *tit.* 8. quam prauam paulò pòst vocat. Olim tecta consuetudine potuit feudi tantùm partem dimidiam per libellum alienare, aut pignori obligare sine consensu domini, excepto casu posito ꝑ. 4. *tit.* 73. eodem feudi iure alium inuestire etiam in solidum potuit. Sed mortuo venditore aut inuestitore sine legitimis heredibus, vel refutante feudum, vel qua alia ratione feudo domino aperto, feudum ab emptore vel à secundo feudatario dominus reuocabat, non tamen omnino à secundo feudatario, qui domino non recusaret fidem & hominium exhibere. Erat & domino ius προτιμήσεως, intra annum scienti nec re- E nuntianti, intra xxx. annos ignoranti, cùm scilicet vænierat feudum sine eius voluntate, non cùm alii rursus datum erat in feudum. quæ omnia exposuimus ꝰ. 4. *& lib.* 1. *tit.* a. Donare autem vel in dotem dare pro filia, vel etiam pro anima sua Ecclesię feudum concedere, quod & Constitutione Friderici expressum est, nulla consuetudine permittebatur. Locare permittebatur, vt in feudum dare citra fraudem, hodieq; permittitur. [*Quæ posita est in tit. de beneficiis*] Sanè in manuscriptis Langobardorum legib. eam Lotharii Constitutionem vidi positam post legem Conradi sub tit. *De beneficiis*, quæ vulgo quasi reticula libri extremam F partem occupat. [*Sub vilissima.*] Vt 4. *tit.* 73. Secus si tertio dederit per libellum partem dimidiam feudi. [*De illa vero*] De hac re diximus ꝰ. 1. *tit.* 22. & dicemus 4. *tit. De lege Conradi.*

De nominibus vasallorum.

Tit. x.

QVi à principe de Ducatu aliquo inuestitus est; Dux solito more vocatur. Qui verò de Marchia, Marchio dicitur. Dicitur autem Marchio, quia tenet quod est iuxta mare, quia plerumq; Marchia iuxta ma- G re sit posita. Qui verò de aliquo Comitatu inuestitus est, Comes appellatur. Qui verò à Principe vel ab aliqua potestate de plebe aliqua, vel plebis parte per feudum est inuestitus, is Capitaneus appellatur, qui propriè Valuasor maior olim appellabatur. Qui verò à Capitaneis antiquitus beneficium tenēt, Valuasores sunt. Qui autem à valuasoribus feudum quod à Capitaneis tenent, similiter acceperint, Valuasini, id est, minores H valuasores appellantur, qui antiquo quidem vsu consuetudinem feudi nullam habebant. Valuasore enim sine filio mortuo, feudū quod valuasori minori dederat, ad Capitaneum reuertebatur. Sed hodie eodē iure

vtuntur in curia Mediolanensi, quo & valuasores. Ceteri verò qui ab antiquis temporibus beneficium non tenent, licet nouiter à Capitaneis seu valuasoribus acquisierint, plebeii nihilominus sunt. Nam & illi qui soldatam habuerunt, vel acceperunt, vel habent, per eam nullum pedagium, sed nec feudi vsum acquirunt. Soldata autem est præstatio quædam annua gratuita quæ à neutra parte transit in heredem. Morte enim dantis vel accipientis interueniente finitur. Soldata verò dicitur, quia plerunq; in solidorum donatione consistit, quandoq; autem in vino & annona consistit.

Vasallorum alii sunt Capitanei, alii valuasores, alii valuasini, alii plebeii. Capitaneorum nomen aut generaliter accipitur, aut specialiter. Generaliter complectitur Duces, Comites, Marchiones, qui Regis Capitanei sunt, vt *1. tit. 1.* Specialiter eos qui neque sunt Duces, neque Comites, neque Marchiones, sed plebi, aut parti plebis gubernandæ à Principe, vel Repub. vel Comite, aut Duce præpositi sunt, qui propriè maiores valuasores dicuntur. & ita Platina *in Clemente v. & Martino* IIII. Capitaneos præfectos vrbium vocari ait. quo sensu Capitanei à Comitibus, & Ducibus separantur *1. tit. 10. 12. 17.* & Constitutione Friderici *de pace tenen. & 4. tit. 89.* Sed impropriè tamen Capitaneorum nomen sibi vindicant. Propriè valuasores maiores, siue Regis valuasores dicuntur. Et qui ab his feuda accipiunt, minores valuasores, aut simpliciter valuasores. Et rursus qui à minoribus valuasini, aut minimi, aut etiam minores valuasores, vt *1. tit. 1. in princip. & §. notandum & tit. 12.* Et valuasini quidem ius olim feudi proprium & perpetuum non habebant. nam mors valuasoris à quo feudum acceperant, si quidem decessisset sine legitimis heredibus, feudum maiori valuasori siue Capitaneo apertebat, à quo id valuasor acceperat. Et poterat valuasinis auferri quandocunque, domini maioris vel dantis arbitrio, vt *1. tit. 3. & 4. tit. de lege Conradi. §. similiter.* Hodie, vt ait hoc loco, idem Mediolani ius est valuasinis quod valuasoribus. Sunt alii quidam vasalli, qui nouiter feudum acceperunt à Capitaneis, id est, maioribus valuasoribus, vel à minoribus, ii noui homines non dicuntur valuasini, quia plebeiis non militibus adnumerantur. & illæ appellationes militum, appellationes & ordines sunt. Non sunt autem iusti milites siue nobiles, nisi qui à Principe, vel Duce, vel Comite, vel Marchione de feudo inuestiti sunt, vel qui à maiore, aut minore valuasore de feudo inuestiti sunt, si modo ii longam annorum seriem numerare possint, qua feudum onusq; militiæ ei adnexum in familia sua resederit. quæ est certissima nobilium definitio Et ita verò hic locus indicat hodie quosdam vasallos esse plebeios, vt & dominos, *de lege Conradi, lib 4 §. ex eadem.* Et his etiam vasallis similes sunt soldurii. nam plebeiis adnumerantur, & stipendii ratione nullum paradogium habent. sic legunt veteres interpretes, Baldus, & Aluarotus, & paradogium nobilitatem interpretantur. Vulgò pessime pedagium. Scio esse legendum paragium. & hunc esse sensum: Vasalli qui plebeiis adnumerantur, nullum habent paragium, id est, non censentur esse pares curtis domini. Parium dignitatem soli nobiles habent. Omne igitur feudum non nobilitat possessoré. & ita hodie quibus locis res ita geritur inter fratres, vt feudum frater maior natu præcipuè obtineat, & ceteris aspergat tertiam partem, ceteri non minus partes suas nobiliter tenẽt, quàm frater maior natu. nec minus dicuntur esse pares in feudo, & à maiore quidem fratre dicuntur feudum tenere iure paragii, quo sensu etiam paragium dicitur *Constitut. Neapolitanarum 3. tit. 26.* sed eius condicio talis est, vt pro eo nullam fidelitatem frater fratri iurare aut repromittere debeat. & hac forsitan ratione Carolus ille Rex Nauarræ, qui tot clades intulit regno Franciæ, à Ioanne Rege extorsit, vt certas possessiones quas ab eo tenebat in Neustria hominii & fidei nexu, deinceps teneret, vt est scriptũ in Gallicis Chronicis, *En parroye,* hodie dicimus, *En paraige.* Cetera quæ ad hunc titulum pertinent exposuimus *lib. 1.* variis locis.

De gradibus succedendi in feudo.

TIT. XI.

PER successionem quoque, sicut per inuestituram beneficium ad nos pertinet. Mortuo enim eo, qui
A beneficium tenebat, prima causa liberorum est. filiis enim existentibus masculis, vel ex filio nepotibus, vel deinceps per masculinum sexum descendentibus, ceteri remouentur agnati. Ad filias verò seu neptes, vel proneptes, vel ex filia nepotes, seu pronepotes successio feudi non pertinet. Proles enim fœminini sexus, vel ex fœmineo sexu descendens, ad huiusmodi successionem aspirare non potest: nisi eius condicionis sit feudum, vel eo pacto acquisitum. His verò deficientibus,
B vocantur primò fratres cum fratrum præmortuorum filiis, deinde agnati vlteriores. Quod ita intelligendum est, si feudum sit paternum, hoc est, si fuit illius parentis, qui eius fuit agnationis communis. Si enim Titii auus de nouo beneficio fuerit inuestitus, Titio sine legitimo herede masculo defuncto, eius feudi successio nõ pertinet ad eiusdem Titii patruum magnum, nec ad prolem ex eo descendentem, imo reuertitur ad domi-
C num. Ad cognatos autem beneficium non pertinet, neque beneficii successio. Si verò dominus vel alius beneficium defuncti nouum esse dicat, agnatus autem illius proximus paternum esse contendat: tunc onus probationis incumbit illi, qui nouum dicit. Sed scio aliter pronunciatum esse. Bonus tamen iudex causa cognita diligenter intuebitur, cuius potius iureiurando dirimenda sit hæc quæstio, vtroq; scilicet in probatione deficiente.
D

Cùm proposuerit *tit. 2.* feudum aut inuestitura, aut successione adquiri, & dixerit iam de inuestitura satis, modò incipit tractare de successione. Et in successione feudi ait primam causam esse liberorum virilis sexus, per virilem sexum descendentium. Ait primam causam esse liberorum ex *§. sui autem. Instit. de her. qua. & differ.* liberos fœminini sexus, aut per fœmininum sexum descendentes, in feudum non succedere, exceptis duobus casibus, iam sæpe vexatis *superiore libro.* Post liberos vocari statim consanguineos fratres, & fratrum præmortuorum filios, si feu-
E dum fuerit paternum, non nouum quod etiam est iam sæpissimè vexatum. Post consanguineos admitti agnatos: cognatos nõ admitti. Quòd ait fratres, & fratrum præmortuorũ filios simul admitti, consentit cum No. Iustiniani, dissentit à iure antiquo, *l. 3. C. de leg. her. l. 2. §. hac hereditas. D. de suis & legit. hered.* Sed tamen hoc in transuerso limite solis fratrum filiis Iustinianus dedit, vt in successione repræsentarent patres suos, atque ita patruo succederent in stirpes vnà cum patruis. Si nulli sint patrui, in capita succedent, vt Harmenopulo & Azoni videtur. rectè nam Nouella stirpes tantum spectari vult concurrentibus fratribus
F defuncti. Nouæ autem Constitutiones strictè accipiendæ sunt. ac similiter licet ex ea No. frater vtroque parente coniunctus & filius eius præferatur fratri, vno tantum parẽte coniuncto, filióve eius, non tamen dicemus in successione filiorum fratris vel sororis patruum, vel auunculum patri matrive ex vtroq. parente coniunctum præferri patruo vel auunculo, patri matrive ex vno tantum parente coniuncto, vt Bartolus sentit rectè in *l. post consanguineos. § legitima D. de suis & leg. her.* Quam enim adhibuit Iustinianus distinctionem inter fratres & fratrum filios, eâdem non adhibuit inter patruos & auunculos. Igitur omissum à Iusti-
G niano pro omisso habebimus, & sequemur ius vetus. Quod verò diximus, si soli sint fratrum filii, succedere eos in capita, in legibus Gothorum est euidenter expressum his verbis *lib. 4. tit. 2.* Qui moritur si fratres & sorores nõ reliquerit, & filios fratrum vel sororum reliquerit, si ex vno fratre sit vnus filius, & ex alio fratre vel sorore forsitan plures, omnem hereditatem defuncti percipiant, & æqualiter per capita diuidant portionem Gotthorum siue Wisigotthorum Reges, qui Hispaniam & Galliciam Toleto sede regia tenuerunt, ediderunt XII. Constitutionum li-
H bros, æmulatione Codicis Iustiniani, quorum auctoritate vtimur sæpe libenter, quòd sint in eis omnia ferè petita ex iure Ciuili, & sermone Latino conscripta, non illo insulso ceterarum gentium, quem nonnunquam legimus ingratis, vt gens illa maximè, quæ consedit in Hispania plane cultior ceteris hoc argumento fuisse videatur. Cõmunicauit antẽ eos mihi vltrò Petrus

Pithœus,

Pitheus, quem ego hominem & si amore & perpetuo quodam iudicio meo dilexi semper vix iam ex ephebo profatus fore, vt probitate & eruditione æqualium suorum nemini cederet, tamen pro singulari isto beneficio, maximam modò animi beneuolentiam, & summa ac singularia studia omnia me ei debere confiteor, idemque erit erga eum animus bonorum omnium, si quod vehementer exopto eus libros in publicum conferre maturauerit. Sed, vt quod institutum est agamus, in transuerso limite solis fratrum filiis est ius repræsentationis. In directo limite in infinitum est repræsentationi locus. At in iure primogenituræ magna est quæstio, an etiam nepotes ex filio primogenito, vel filii ex fratre primogenito repræsentent patrem suum, atque ita excludant patruum. Ius gentium hoc est, vt in regno primogenitus succedat, vel singe, mos hic est, qui est plerisq; locis, vt primogenitus filius patri, vel primogenitus frater fratri succedat in assem, ne in plures diuisa hereditate ob inopiam rei familiaris familiæ claritas obsolescat. mortuus est pater relicto nepote ex filio primogenito iam antè mortuo, & alio filio, vel mortuus est frater relicto fratris primogeniti filio, & alio fratre, vter succederet? Si exemplis non legibus certare licet, non desunt exempla quibus ostendatur patruum excludi. Mortuo Edoardo rege Angliæ, relictis filiis tribus, Ioanne, Hemone, Thoma, & ex primogenito, primoque mortuo filio Edoardo nepote Richardo, Richardus prælatus est patruis. Ioanne item Duce Britanniæ mortuo sine liberis, cùm esset quæstio de successione Ducatus inter Ioannem Comitem Montisfortis fratrem Ducis tertiogenitum & filiam fratris secundogeniti, Guidonis Vicecomitis Lemouicum, quæ nupserat Carolo Blesensi, filio Comitis Blesensis, & Margaritæ sororis Philippi Valesii Regis Francorum, & Carolus niteretur moribus Britanniæ, qui volunt fratrem primogenitū præferri, post eum secundogenitum admitti, deinde tertiogenitum, & vxorem suam diceret repræsentare secundogenitum, ex quo erat nata, atq; ideo præferri eam debere tertiogenito, vicit Carolus iudicio Philippi regis, & S. Consulto. Sed vtraq; successio tristes euentus habuit. nam & Richardus regno pulsus est ab Henrico Duce Lenclastri, & Carolus Blesensis xx. annis post adiudicationem ducatus bello superatus & occisus est à filio Ioannis Ioanne Comite Montisfortis, ac postre trāsacta cum vidua, Ioannes iudicio Caroli V. recepit ducatum, retinuitq; sine controuersia vlla. Narratur etiam Robertum regem Siciliæ, cùm de Comitatus S. Seuerini successione esset quæstio inter Comitis defuncti filium & nepotem ex filio primogenito, pronuntiasse pro nepote. Sed Io. Andreas excusat factum ad Speculatorem, tit. *De feudis*, dicens mouisse Robertum Constitutiones tā suas quàm Caroli II. patris, quæ propriè ad eum Comitatum pertinebant, & exigere videbātur, vt nepoti potius, quàm filio deferretur. Iuris rationibus si certamus, potior est filii causa quàm nepotis ex filio primogenito. fratris quàm filii fratris primogeniti. Ius enim repræsentationis hanc vim tātùm habet, vt eo iure tertius remotior cum proximiori in successione concurrat, non etiā vt proximiorem prorsus excludat. id verò agitur illis exemplis, vt proximior in totum excludatur. quod excedit vigorem, finē, exemplum repræsentationis. Non est igitur per speciem repræsentationis admittēdum. Item quia vbi proximitatis iure defertur successio, vt cum proximus agnatus proximúsve cognatus ad successionem vocatur, repræsentationi locus non est, id est, vbi valet proximitatis ratio, non potest etiam valere repræsentationis, quia pugnant inuicem: & econtrario, vbi valet repræsentationis ratio, vt in linea liberorum, non potest etiam præualere proximitatis. eadem verò causa est primogenituræ, quæ proximitatis. Ergo cùm primogenito defertur hereditas, non potest esse repræsentationi locus, sed sicut vbi proximitas spectatur, eū vocamus qui proximior fuerit mortis tēpore, vel quo bon. possessio petitur. *l. 1. D. vnde leg. l. 3. D. vnde cog.* ita vbi primogenitura obseruatur, eum vocamus, qui moriente eo, de cuius bonis agitur, primogeniti gradum locumq; tenuerit, non proximioris iam ante mortui filium. & ita Carolo II. rege Siciliæ mortuo, relicto filio Roberto secūdogenito, & ex filio primogenito primóque mortuo nepote, filius & responsis prudentum, vt Conradus Vecerius scribit *in Henrico* VII. & Bonifacii pronūtiatione prælatus est nepoti. & ita hodie obseruatur in Neustria, vbi primogenitus ipso iure assem occupat, vt nepos ex filio primogenito non habeat ius primogenituræ, quamdiu alius filius defuncto superest, contra morem antiquum, quem fuisse iustiorē plerique contendunt stultè. fuit is quem diximus antiquus mos

A Francorum, vt filius primogenitus succederet ex asse, quod & inter filias eos obseruasse constat ex *Const. Neap.* 3. *tit.* 17. Hodie plerisq; locis filius primogenitus in assem non vocatur, sed excipuum aliquid habet, quod tamen primogenita non habet. nam si defunctus filias tantùm reliquerit, maior natu præcipuum nihil fert. Vnde etiam putem, quo more as primogenito conceditur, appellatione primogeniti non contineri primogenitā. quia hæc iura primogenito dantur familiæ conseruandæ causa, vt dixi, quam fœmina non propagat. est enim familiæ suæ caput & finis. Non debent ergo fœminis competere vlla iura primogeni-B turæ. In fine huius tituli dicitur, si sit controuersia inter dominū & fratrem vasalli defuncti sine liberis, domino dicente feudum nouum, & sibi apertum morte vasalli, fratre paternum, domino competere onus probandi. Defensionem ergo per iusiurandum fratri deferri, domino non probante, vt j. 4. *tit.* 2. Sed subiicit non ita semper obseruari. nam & actori quandoq; iudicem iusiurandum deferre, vt s. *tit.* 1. §. *Cum autem.* & *tit.* 7. j. 4. *tit.* 36. §. *sacramentum.*

De successione fraterni feudi. Tit. XII.

C SI duo fratres de nouo beneficio, & non de paterno simul inuestiti fuerint, vno sine herede defuncto, ad alterum non pertinet eius beneficii portio, nisi facta fuerit eo pacto inuestitura. Si duo fratres in casa communi post mortem patris remanserint, id est, habitauerint simul, & vnus eorum feudum adquisierit: plerique dicunt ad alium non pertinere, sed ad dominum, nisi per pactum: neq; viuente eo, qui acquisierit, neq; post D mortem eius: fructus tamen erunt communes, donec simul habitauerint. Quòd si cum equis & armis communibus, vel pecunia communi sit acquisitum, adhuc idē dicunt, ne fortè inuitus dominus alium, quam quē voluerit, sibi acquirat vasallum: dum tamen meminerimus, id quod de cōmuni expensum est, alteri pro parte competenti esse restituendum.

Frater fratri non succedit in feudo. siue id ambo simul adquisierint, siue alter eorum, vt s. 1. *tit.* 4. Sed non relictis liberis, ad E dominum reuertitur, nisi pacto inuestituræ aliud conuenerit, quod & in coniugibus obseruatur. Nec ad feuda accommodari debet *l. vnica. C. si lib. Imp. soc.* quoniam de liberalitate mera est, quæ ad donatorem non recurrit. Feudi liberalitas non est mera, quia ad dominum recurrit certis modis, multaq; ex feudo iura & commoda dominus habet. Idem verò erit, si fratres sint consortes siue ὁμοκάπνοι, vt Pindarus loquitur. & vniuersorum bonorum socii, & vel ambo, vel vnus communi nomine feudum adquisierit de communi pecunia. nam erit quidem feudum commune, sed mortuo vno, alter licet succedat in aliis bonis, nihil F tamen præter suā partē in feudo habebit, pars deficiens domino deferetur. Idem penè erit, si vnus suo nomine feudū adquisierit, si modo socii fuerint omnium bonorum. quia videtur feudum adquisiisse de communi, & ideò vt maximè non sit statim commune feudum, quòd scilicet vnus emit suo nomine, non cōmuni, erit tamen in commune redigendum *l. 4. C. com. vtr. iudi. l. si quis societatē. D. pro soc.* Sed omnino quod dixi exigitur, vt omnium bonorum socii sint, alioquin feudum, feudive fructus non sunt in commune conferendi, licèt paternam hereditatem communem habeant, *l. cum duobus, §. Pap. D. pro soc.* Feudo commu-G nicato, fructus feudi erunt communes, quamdiu consortio manebit. At certè nō videtur propriè fieri feudum commune quod in medium confertur: quia si decedat sine liberis, alter quamuis ei succedat in aliis bonis, nihil habebit in feudo quod defunctus suo nomine emit. Communicatur ergo interim fructus potius, quàm ius ipsum feudi. Domino autem numerata pecunia pro feudo quod communi nomine emptum est, quóve communiter fruuntur, emptori pro parte consortis reputabitur iudicio familiæ erciscundæ vel communi diuidundo, *l. si societatem, 2. §. vltim. D. pro soc.* Et hoc ita procedit, si nesciente domino feu-H dum redemptum sit de communi, vt si putauit dominus se vni tantùm vendere, cùm emerent ambo, vel vnum emere sua pecunia, cùm emeret communi, ne cui inuito vasallus obueniat, alioquin si scierit communi nomine pecuniáve redimi, inter fratres, quasi ex tacita conuentione erit in eo feudo successio,

vt ſ. *1. tit. 19.* Quærit interpres, quid ſit dicendum, ſi feudum fuerit indiuiduum. Sed manifeſtum eſt de eo feudo hic non agi. nam propriè feudum indiuiduum, eſt feudum conſortis impatiens, vt Regnum, Ducatus, Comitatus, Marchia. Hic agitur de feudo, cuius ſint duo pluréſve conſortes: Res dicitur indiuidua duobus modis. Quod nec communionem nec diuiſionem recipiat, vt feudum regale, & in eo inepta eſt quæſtio huius tituli. Quòd communionem recipiat, nō diuiſionem, vt ſeruitus, quæ poteſt eſſe communis duorum, & indiuidua tamen eſt. Et in ſeruitute, ſi fortè feudum duobus conſtitueretur, dicerē vno mortuo, ſuperſtitem retinere ſolidum, quia & ab initio ſinguli habuerunt ſolidum, *l. via. D. de ſeruit. l. heredes. §. an ea. D. famil. erc.* [*In Caſa.*] Sic *l. 11. Lang. de ſucceſſ.*

An maritus ſuccedat vxori in feudo.

Tit. XIII.

TItius à Sempronio talem inueſtituram accepit feudi, vt haberet ipſe & heredes ſui legitimi maſculi: & iis deficientibus, feminæ. Portò Titius ſuperſtite rātum filia deceſſit. Ipſa à domino inueſtita fuit, & feudū in dotem dedit, maritoq; ſuperſtite ſine liberis deceſſit. Quærebatur, ſi ad maritum ſucceſſio feudi pertineat? Reſponſum eſt non pertinere.

Ait, *In dotem dedit.* Ergo & ſi pro filia pater feudum in dotem date non poſſit, vt ſ. *9. §. donare.* poteſt tamen ipſa pro ſe, vt J. *17.* Ratio differentiæ, quia patris in dotem datio, alienatio eſt. efficitur enim dos proprium patrimonium filiæ. *l. pater. D. ad l. Falcid. l. 4. D. de col. bon. l. Denique §. ergo. D. de minor.* & valeret alienatio, habereturque pro refutatione, ſi feudi capax eſſet filia, ſed ideo non valet, quia pro refutatione accipi non poteſt, cùm feudo iure ſuccedere non poſſit filia. Pro filio igitur valebit, ſi feudum donauerit propter nuptias, licèt ex eo nurus aliàs ferre non poſſit ὑπόβολον legitimum, vt ſ. *9. §. quamuis.* Filiæ autem pro ſeipſa in dotem datio, id eſt, ſi feudum quod ei obuenit ex conuentione (ceteroquin feudi incapax eſt) mulier in dotem det, alienatio non eſt. quia quamuis dos ſit in bonis mariti conſtante matrimonio, mulieris tamen eſt naturali iure, *l. quamuis. D. de iure dot. l. in rebus. C. eod. l. Lucius. §. idem reſpondit. C. ad municip.* & quia tamen ciuiliter videtur fieri in bonis mariti, muliere nubente moribus noſtris domino debetur ἀνάκαμψις, niſi id teneat iure paragii à fratre vel alio. Quòd autem ait, maritum vxori in feudum non ſuccedere, id etiam dictum eſt ſ. *1. titul. 2.*

De refutatione feudi.

Tit. XIIII.

QVidam vaſallus cum decrepitæ ætatis eſſet, feudum ſuum in manu domini ad hoc refutauit, vt Seium & Sempronium filios ſuos de eodem beneficio inueſtiret. Vaſallo mortuo, Sempronius ſine legitimo herede Seio adhuc ſuperſtite deceſſit. Lis eſt inter dominum, tanquam nouum feudum ſibi delatum eſſe dicentem, & Seium paternum eſſe contendentem. Eorum ſententia præualuit, qui dixerunt hoc feudum, quamuis refutatum nihilominus eſſe paternum.

Refutare in his libris eſt renuntiare. Vaſallus poteſt feudo renuntiare in domini in manus eaſdem à quibus acceperat, & per eadem ſymbola, vt ſ. *9. §. ſi vero vel totum. & 1 tit. 2. §. rurſus.* Poteſt & tacitè renuntiatio fieri, vt ſi feudum vaſallus alienet agnato, qui id ſucceſſione habiturus erat, vt J. *4. tit. 45.* Obſeruanda quæ inde naſcitur inæqualitas inter dominum & vaſallum. Dominus vaſallum refutare non poteſt, niſi certis cognitiſq; cauſis. Vaſallus dominum quandoque libuerit refutare poteſt, remiſſo, vt dicitur, hominio. Dominus enim nihil damni facit, cùm in re ſua plenam poteſtatem recipiat, & non ſit ei difficile alium adquirere vaſallum. Vaſallo eripi feudum ſine damno & fraude non poteſt. Hæc verò renuntiatio vaſalli efficit, vt dominus feudum in dominico habere incipiat, vt loquitur J. *4. tit. 40.* perinde atque ſi commiſſum ſibi & apertum eſſet. Veteres Galli dixerunt, *Que le Seigneur retient le fief a ſon domaine & a ſa table &*

A *charue.* Vulgò interpretes qui ſe in hac ſola parte iuris exercuerunt, omnium imperitiſſimi, exiſtimant huic renuntiationi agnatos debere conſentire, ad quos ſucceſſionis iure feudum peruenire poteſt. alioquin feudum eos à domino reuocare. falluntur. Si vaſallus feudum retineat, & velit eius cauſam deteriorem facere, agnati debent conſentire, vt ſ. *9. §. e contrario.* Alienationi quoque conſentire debent, etiam ſi fiat domino conſentiente, quia habent ius προτιμήσεως, vt ſ. *1. tit. 2. §. præterea*, vt J. *4. tit. 45.* Facta refutatione in manus domini, non habent ius προτιμήσεως. nam vt priuilegiarius aduerſus priuilegiarium priuilegio B non vtitur, ita προτιμῶν aduerſus προτιμῶν non vtitur iure προτιμήσεως. eſt enim προτίμησις priuilegium. nec obſtat *4. tit. 58.* primùm, quia non loquitur de refutatione facta in manus domini, ſed de refutatione facta feudatario ab agnato, qui feudi ſucceſſionem ſperabat. deinde eam eſſe efficaciſſimam docet, ſi omnino, id eſt, in rem, & generaliter feudum refutauerit, etiam non conſentientibus aliis agnatis. & ſpecies hęc eſt: Tres ſunt fratres, Primus, Secundus, Tertius. Primo obtigit feudum paternum. Secundus pepigit cum Primo de non petendo feudo à Primo heredibuſve eius, neque ab eo cui Primus feudum dederit vlla ratione. quod C refutare eſt. Deinde Primus deceſſit ſine filio maſculo, ſcripto herede extraneo. Tertius vendicat totum feudum iure ſucceſſionis. Secundus in partem feudi eodem iure venire cupit. Contradicitur. Tertius Secundum renuntiaſſe ſucceſſioni feudi. Secundus ſe pepigiſſe ne peteret à Primo, vel heredibus eius, vel ab eo cui is dediſſet, & ſe etiam non petere ab herede ſcripto, vel alio cui primus dederit, ſed à Tertio de quo nihil pepigerit, qui neque heres eſt Primi, neque feudum accepit de manu Primi. Iuſta eſt intentio Secundi. nihil igitur ei pactio illa nocebit, vt J. *4. tit. 26.* Aliud dicendum eſt ſi pactum fecerit in rem, id eſt, ſi in D vniuerſum renuntiauerit ſucceſſioni feudi. quam renuntiationem hi libri admittunt. Hoc caſu Tertius totum habebit. Aliud etiam eſt dicendum, ſi Secundus refutauerit Primo feudum pro ſua parte, ea fini vt Primus à domino pro ea parte inueſtiretur quaſi de nouo beneficio. quo caſu ſi pro ea parte Primus fuerit inueſtitus, quaſi de nouo beneficio, nihil in ea vindicare Secundus poterit, quia & ita omnino videtur ſucceſſioni renuntiaſſe, cùm feudum paternum voluit reddi nouum, ſed Tertius qui non renuntiauit, pro parte ſua feudum habebit. Cur non totum? quia & Primus pro parte feudum refutauit, accipiendo inueſti- E turam nouam pro parte Secundi. poteſt pro parte feudum refutari in manus domini, vt J. *4. titul. 44.* & quod iuris eſt in toto, idem in parte. quo caſu ſoluit refutario ſeruitio, non honore, non tam propter memoriam prioris dominii, quàm etiam quod adhuc ſeruiat conſortibus eius, quem refutauit, vt *4. tit. 76.* & hoc ſenſit Henricus ɪɪ. his verbis: Si contigerit feudum iocuria, aut neglectu fidelis conſortibus applicari, id eſt, ſi vaſalli refutatione acciderit, vno ſcilicet ex dominis refutato & contempto, vt vaſallus aliis conſortibus accreſceret, nullum ex eo leuamen, &c. Sciendum eſt in hac quæſtione refutationum, accuratè vi- F dendum eſſe ſemper, num facta refutatio in fraudem. Quidam enim feudum refutant, vt mox aperto marte cum domino confligant, & nihilominus feudum quod verbotenus refutarunt, vi occupant aut retinent. cui malitiæ occurrendum eſt, habita refutatione pro infecta, & iure commiſſi feudo domino delato, quòd contra fidem fecerint dominum bello perſequentes. refutationis falſo colore quæſito, ita vt nec noua quidem inueſtitura vnquam ad nebulones illos reuerti feudum poſſit. & præter hæc irrogat etiam ei infamiam *aurea bulla Caroli* ɪɪɪɪ. *Imperat.* & bannum, id eſt, proſcriptionis pœnam. Species autem hoc lo- G co propoſita hæc eſt. Quidam vaſallus exacta iam ætate, quæ ſenſim ſine ſenſu ſeneſcit, feudum in manus domini refutauit, ea lege, vt dominus mox de eo filios ſuos Primum & Secundum inueſtiret. vt inueſtituræ, ita deueſtituræ addi lex & pactio poteſt. Dominus filios inueſtiuit, deinde mortuus eſt pater, tum deinde Primus ſine liberis. Vtrum in eius partem Secundus ſuccedet, quaſi feudum ſit paternum, an domino aperietur, quaſi feudum nouum? Reſponderunt, refutatione non deſiſſe eſſe paternum. quia refutationem decrepitus fecit cogitatione mortis, & in eorum gratiam qui omnino feudum habituri erant. H non fuit igitur ei mens immutandæ qualitatis feudi. proinde id filii percipient quaſi ex inueſtitura veteris beneficii, non noui, nec opus erit poſt mortem patris alia inueſtitura. Præmaturè fieri poteſt inueſtitura, vt & diuiſio bonorum omnium inter filios.

De contentione feudi inter generum fidelis mortui, & agnatos. Tit. XV.

VAsallus superstite tantùm vna filia decessit. Illa verò maritum accepit, cui dominus accepta pecunia partem feudi, quod pater puellæ habebat, retenta sibi parte altera, dedit. Nũc qoidam agnatus defuncti cum marito agit, dicens totum hoc feudum esse paternum: & ideò omnimodo ad se deuolutum. Econtra maritus contendit, hanc partem quam ipse habet nouum feudum esse: & ideò domino apertum. Quæritur igitur, vtrum apud dominum eundem, & in eius curia cogatur agnatus defuncti litigare, an apud agnati iudicem, vel arbitrum vtriusque coosensu electum hoc esse debeat? mihi & aliis placet, potius apud iudicem ordinarium, vel arbitrum, quàm apud eundem dominum, hoc litigium fore determinandum.

Item placet agnatum non semper cogendum, probare feudum hoc esse paternum, sed ab aduersa parte nouum esse probandum, qua deficiente in probatione, tunc agnato (vt suprà diximus) causa cognita detur electio, quatenus vel iuret esse paternum, vel alteri parti referat iusiurandum: & ille aut iuret, aut taceat.

Sciendum est, quòd si inter duos, qui dixerint se esse vasallos, de feudo fuerit dubitatio: alter alterum inuitum trahere non potest ad dominum, vel eius curiæ iudicem. Si verò cum sua curia dominus vocauerit eos, nemini eorum licet illius domini, vel eius curiæ examen declinare.

Ab hoc titulo omnia ferè quæ sequũtur sunt de iudiciis. Mortuus est vasallus relicta filia. Feudum domino apertum videbatur, quamobrem filia maritusve eius partem feudi à domino redemit, vt s. 2. tit. 25. partem alteram dominus retinuit. Mox extitit agnatus quidam defuncti, qui partem feudi à genero defuncti redemptam iure successionis suam esse petebat, dicens feudum non fuisse domino delatum, sed totum ad se pertinere, quasi paternum. De altera parte nondum agebat aduersus dominum. Non est dubium malè eum agere aduersus generum, quia filia redimens feudum excludit agnatos, *d. tit. 25.* Sed quæritur, quis sit eius controuersiæ iudex cõpetens, dominus & curia eius, an iudex ordinarius vel compromissarius. Videndum est quid in ea controuersia potissimùm veniat in iudicationem. est autem hoc, vtrum feudum sit paternum, an nouum. nam actor dicit esse paternum, reus nouum. Iudicandum igitur erit, paternum videri, aut nouum videri. quo modo si pronũtiet dominus vel iudex curiæ, & de generi, & de suo iure per consequentiam simul pronũtiare videbitur, hoc est de parte generi, & de ea parte quam ipse retinuit. quod nulla iura nulliq; mores patiũtur, vt quis rei suæ sit iudex vel arbiter. idcirco melius erit adire iudicẽ ordinarium, aut in arbitrum compromittere, qui vtiq; rectè iudicaturus est contra actorem pro parte redempta à filia. etiam si actor probauerit feudum esse paternum. alteram verò partem à domino vindicabit & euincet. Et huius litis inter dominum & agnatum iudex etiam erit Comes ciuitatis, aut iudex territorii, non curia, non pares. Imò & pares secundum modum propositum j. *tit. 20. & lib. 4. tit. 46.* & pares quos elegerint, vel si dissentiant quot elegerit vnus, tot eliget alter. & pares qui iurauerint fidelitatem non qui repromiserint tantùm, nisi in eos ambo cõsenserint, vt *tit. seq. & Const. Friderici de feudis non alien. §. pen.* In superiori autem, itque in hac etiam controuersia probatio actori incumbit, qui feudum intendit esse paternum. Imò interdum ei qui nouum dicit, prout iudici videtur, quo deficiente iñ prubatione, causa cognita, vt dictum est s. *tit. 3. & 11. §. vlt.* agnatus iurare debet feudum esse paternum aut iusiurandum referre: & si ex relatione dominus iurare noluerit, lis statim danda est secundum agnatum. Rursus quæritur, si de feudo non sit controuersia inter dominum & vasallum, sed inter duos, quorum singuli feudum vindicent ex causa inuestituræ, quis sit iudex? Dominus ipse, iudexve curiæ & pares, si eos vltrò ad se vocauerint. Alter alterum inuitum ad iudicium domini & parium

A trahere non potest, quia inuicem negant se esse vasallos, & in illa curia habere pares, vt j. *tit. 39. & 55.* Si tamen alia de re litigant, quæ ad feudi causam pertineat, alter alterum ad curiam domini inuitum trahet. & ita distinximus iam s. *1. tit. 15.* & ita intelligenda Constitutio Friderici, *d. §. pen.* quæ inter vasallos dominum iudicare vult, inter dominum & vasallum pares. quod ita Guntherus VIII. *Ligurini:*

Inter vasallos vnius fortè patroni,
Quæstio de feudo quoties agitatur eodem,
B *Quo feudi domino gaudent, hoc iudice certent.*
Si tibi pro feudo, quod te tribuente fatetur
Acceptum, tu verò negas, vasallus agendam
Fortè mouet litem, non tu, sed curia iudex
Audiat, & certo determinet ordine causam.

De contentione feudi inter dominum & vasallum.

Tit. XVI.

SI inter dominum, & vasallum de feudo orta fuerit C contentio, per pares illius domus, sicut lex Conradi dicit, dirimatur, si tamen pares habeat. Et siquidem dominus & vasallus consenserint in eligendis parib. nulla dubitatio est. si verò dissentiant: tunc quid faciendum sit, quæritur. sed prævaluit eorum sententia, qui dixerũt dominum debere eligere prius, quem aut quos voluerit, & vasallus similiter hoc facit, secundum numerum à domino comprobatum. Ille tamen vasallus qui fidelitatem domino nõ iurauit, domino vel vasallo dissen- D tiente, pro pari non est eligendus.

Huius tituli sententiam explicui iam *tit. præcedenti. & lib. 1. tit. 15.* Optio parium datur domino & vasallo, sed domino priori, & eorum tantùm qui fidelitatem iurauerint. vt j. *tit. 20.*

De eo qui sibi, & filiis inuestituram accepit.

Tit. XVII.

QVi sibi, & heredib suis masculis, vel his deficientibus, fœminis per beneficium inuestituram acce- E pit. vna tantum filia superstite, nullo alio descendente relicto decessit. Hæc marito paternum feudum in dotem dedit, & duobus filiis procreatis, obiit: quorum vnus quidem duas filias reliquit, alter vero vno filio masculo relicto decessit. De prædicto itaq; feudo ingentẽ vidimus quæstionem, masculo quidem hoc feudum totum sibi, quia solus eius, qui primò inuestituram accepit, heres masculus sit, vindicante. Fœminis verò to- F tam sui patris partem sibi defendentibus, quia ex eo nullus extitit masculus. Cumq; inter sapientes sæpè super hac quæstione sit disputatum, tandem pro masculo pronuntiatum est: non enim patet locus fœminæ in feudi successione. donec masculus superest, ex eo qui primus de hoc feudo fuerit inuestitus.

Nam & illud iudicatum scio: si ille qui propriũ feudũ suum militi per beneficium dedit, duobus filiis relictis decesserit: quorũ vnus filia relicta obiit: alter verò, filio G masculo superstite, defunctus est, quòd miles nõ debet feudum suum recognoscere per fœminam, donec superest masculus, ex eo qui primam inuestituram fecit, cùm de paterno esset hoc feudum, alioqui si esset, verũ esset quod dicitur, per fœminã debere recognoscere.

Inuestituræ feudi pactum adiectum est, vt deficientibus masculis fœminæ in feudo succederent. Vasallus decessit relicta tantùm filia. ea secundum conuentionem in feudum successit, idq; marito in dotem dedit, quod iure fieri dictum est s. *tit. 1.* tum H decessit relictis duobus filiis. Deinde vnus eorum moriens reliquit vnum filium, alter duas filias. Vtrum eæ portionem patris sui vindicabunt, an potius obueniet patrueli? Et pacti forma exigit, vt totum feudum pertineat ad masculum: quod ita datum est, vt non nisi deficientibus masculis fœminæ succederent.

obseruanda enim est semper origo & constitutio feudi, nec incidens persona filiæ originem feudi commutat. & quod de hac pactione diximus, idem sequemur in eo iure, quo vtimur, vt ex transuerso masculis extantibus fœminæ in feudum non succedant. nã si vasallus decesserit relicta sorore, & hæc genuerit duos filios, quorum vnus reliquerit vnum filiũ, alter duas filias, filius excludet filias. idque confirmat Obertus rerum iudicatarum auctoritate, quæ vim legis obtinet, *l. Nam Imp. D. de legib.* & M. Tullius res iudicatas partem iuris ciuilis facit, videlicet si perpetuò similiter iudicatum sit. atque ob id etiam iterum secundum masculum fuisse iudicatũ refert in hac specie. Vasallus qui feudum acceperat ea lege, vt in eo deficientibus masculis fœminæ succederent, id militi in feudum dedit, tum decessit relictis filiis duobus, qui in dominationem feudi successerant, deinde eorũ vnus decessit relicto filio, alter relicta filia. Quæritur à quo debeat miles feudum recognoscere fide & hominio exhibito, & petita inuestitura à filio, an à filia. Et pronuntiatum est feudum à solo filio recognoscendum esse, quia scilicet solus nepos succedit in feudum auitum, non neptis. Aliud tamen esse dicendũ in alodiis. nam si quis alodium militi in feudum dederit, & obierit relictis duobus filiis, quorum deinde vnus filium, alter filiam relinquat, miles à filia, vel à filio feudum recognoscere potest. quia in alodiis fœminæ & mares simul succedunt. parantur alodia liberis vtriusque sexus, nec in eorum adquisitione adiici pacto potest, ne fœminæ succedant extantibus masculis, tũ quia venditoris nihil est, tum etiam quia eæ pactiones de succedendo vel non succedendo in feudis tantùm valent, non tamen ita in alodiis. nam & si inter virum & vxorem secundam conuenerit in contrahendo matrimonio, ne filii ex ea suscepti succederent patri ab intestato, filiis prioris matrimonii non existentibus, in feudum non succedunt, in proprietatem succedunt, vt ͞j. 4. *tit.* 32. vbi proprietatem vocat, quod hic alodium, vt ͞s. *1. tit. 1. §. Cũ autem*, idem & proprium dicitur, & hereditas, & patrimonium, vt ͞j, 4. *titu. 51. 53. 54. 65. & concilio Ticinensi.* Qui, inquiunt, in propriis vel in beneficiis basilicas habent. Feudi enim proprietas non pertinet ad vasallum, sed ad superiorem dominũ, cui quod est alodium, id vasallo, vasallive vasallo est feudum. & ita Fridericus apud Radeuicum *4. c. 34.* Cum Episcopi Italiæ dicerent nuntios Imperatoris se non cogi in palatiis suis recipere. Concedo, inquit, si fortè aliquis Episcoporum habet in suo proprio solo, & nõ in nostro palatium. Si autem in nostro solo & alodio sunt palatia Episcoporum, cùm profectò omne quod inædificatur, solo cedat, nostra sunt & palatia. Vsi sunt & alodii vocabulo alii auctores multi, cuius significationem & etymon exposui *in præfationibus libri primi*, sic dici alodium siue alodem, vt amentẽ, quasi sine mente istum, alodem quasi sine lode, quod eius possessor nemini sit leodes. Ado Viennensis: Saxonibus ingenuitate & alodo fidei firmitas roborata. Abbas Vrspergensis: Conferendo Ecclesiæ prædia & alodia. Theodulphus: Saxones baptizati more suo omnem ingenuitatem & alodem suam manibus gurpierunt (quod est, dimiserunt, aliàs dulcum fecerunt, vt alio loco, obsides dulgtos) si vnquam ab eo animi proposito, & fidelitate Caroli regis desciscerent. Sigebertus: Tria loca in alodio suo diuino cultui mancipauit. Idem Sigebertus alodia vocat res mancipi. Quidquid in re mancipi habebat, in tres partes diuisit. & alio loco: Quidquid in re mancipi habuit, per testamẽtum Ecclesiis delegauit. Feuda sunt nec mancipi: atque ita introductis feudis, reducta videtur vetus differentia rerum mancipi, & nec mancipi. Recognoscere autem in posteriori specie de alodiis, miles feudum potest à filio vel à filia, non cogitur ab vtroq; quia vna tantùm fidelitas debetur, vt dicemus ͞j. *libro 4.* Erat autem valdè hic titulus deprauatus in fine. Emendaui ope manuscriptorum, donec superest masculus ex eo qui primam inuestiturã fecit, cùm de paterno feudo esset hoc feudum. alioquin si alodium esset, verum esset quod dicitur, per fœminam debere recognoscere.

Quando in feudum filia non frater succedat.

Tit. XVIII.

DVo fratres, Titius & Seius, à quodam Capitaneo de nouo beneficio simul inuestiti sunt, eo videlicet tenore, vt quamdiu ipsi vel eorum heredes masculi viuerent, & masculis deficientibus fœminæ, si superessent, feudum haberent. Ex fratribus his vnus vna filia

A relicta, altero adhuc viuente decessit. Quæritur, cui portio defuncti deferatur, vtrum filiæ, an fratri? Respõdetur, filiæ. Vnusquisq; enim sibi suisq; heredibus videtur prospexisse. si tamen is qui filiam reliquit, sine herede decessisset propter tenorem inuestituræ insertum, eius pars fratri, non domino adquisita foret.

Duo fratres de nouo feudo inuestiti sunt, ea lege, vt in eo inuicem succederent ipsi, & sui liberi masculi. & deficientibus masculis fœminæ. Si vnus ex fratribus moriatur sine liberis, ei frater

B superstes ex conuentione succedet. Si relicta filia, an etiam frater præferetur filiæ? Minimè verò. quia vnusquisque videtur suis liberis prospicere voluisse, & eos fratri prætulisse, vt ͞j. *4. tit. 90.* An excludemus etiam fratrem, si hæc filia superstite patruo & procreata filia moriatur? Sic sanè eadem ratione. Si duabus filiabus relictis, quarum vna filium, alia filiam relinquat, filium præferemus filiæ, vt ͞s *prox. tit.* quia posteritati quidem suæ quisque consulere voluit, sed ita tamen, vt in ea sexus discrimen non omitteretur.

Si de inuestitura feudi contentio fuerit inter dominum, & fidelem.

C Tit. XIX.

EX facto quæsitum scio, si inter dominum, & fidelẽ de inuestitura feudi contentio emerserit, quia factam eam dominus neget, si vasallus afferat eos testes, qui tempore inuestituræ pares erant, sed postea qualibet ex causa pares esse desierunt, an ideo sint remouẽdi, quia nunc non sunt pares? Sed quamuis alii aliter sentiant, tamen mihi & quibusdam aliis videtur sufficere, eos tempore inuestituræ saltem pares fuisse.

D Quid enim peccauit qui inuestituram accepit, si illi quos eo tẽpore, vtpote idoneos, adhibuit postea pares esse desierunt.

In facienda inuestitura adhibendi sunt duo pares. adhibiti sunt duo, sed postea pares esse desierunt, feudo amisso. An ad probãdam inuestituram modò, de qua lis est inter dominum & vasallum, testes idonei habentur, id est, an satis est fuisse pares inuestituræ tempore, licet testimonii perhibendi tempore pares non sint. quod videtur. & exemplo testamenti vulgò confirmari so-

E let, in quo satis est, si rogati testes tempore faciendi testamenti liberi homines fuerint. Id autem interpretes sic excipiunt, nisi pares ex turpi causa paragium amiserint: quod falsum puto. nec enim omnis infamia repellit à testimonio *l. 13. D. de test. No. 45.* & vt maximè talis sit infamia quæ repellat à testimonio, cùm tamen adhibiti inuestituræ superstites idonei fuerint, eis postea irrogata infamia inuestituram vitiare non potest.

Si inter dominum & fidelem de feudo fuerit quæstio.

Tit. XX.

F EX eo quod scriptum est, si inter dominum & vasallum de feudo nascatur quæstio, quòd per pares eiusdem curiæ dirimenda sit, quæsitum est, si quis dixerit se à quodam episcopo, fortassis iam defuncto, de annua præstatione, aut qualibet alia re per feudum inuestituram accepisse, & cum successore eius agat, & ille respondendo neget hunc esse vasallum, vtrum per pares eiusdem curiæ sit iudicandum super hac quæstione? Opponit enim vasallus, quòd dominus eum negat

G esse vasallum, & ideo in ea curia pares non habet. Item dicit vasallus, quòd prius de suo recto feudo debet inuestiri, quàm à nemine iudicari, domino respondente, quòd quicquid inter eos siue de inuestitura, siue de fidelitate, siue de principali causa agendum est, per suam curiam est expediendum. Sed laudatum sæpe scio, pares illius curiæ secundum præfatum modum esse eligendos prius, ad quorum spectat officium, vt illum

H prius de suo recto feudo inuestiri faciant, sed fidelitatis iusiurandum differatur, donec de principali causa cognoscatur. ex illo enim apparebit, vtrum iurare debeat, an non, quod totum expeditæ quæstionis est, si

consti-

cōstiterit vasallum aliquid aliud præter id, de quo quæritur, ab eodem domino tenere pro feudo: tunc enim quin debeat de suo recto feudo inuestituram accipere, & fidelitatem iurare, & sic ad principalem causam accedere, non est dubium.

Dominus Titium inuestiuit de re aliqua, vel de annua præstatione ex cellario aut ærario suo, ea lege, vt ea frueretur Titius quamdiu viueret, nec finiretur morte domini. Is mortuo domino, cum successore agit, petens inuestituram de veteri beneficio. Successor negat eum esse vasallum. Duæ hic quæstiones interueniunt, vna est de possessione, altera de iure feudi, & condictione actoris. Prior momentaria est. Posterior principalis actio. Vasallus contendit se de suo recto feudo inuestiri debere, quod quid significet, *tit.* 4. diximus, prius quàm secunda actio, id est, principalis, instituatur, cuius litis etiam negat pares curiæ domini esse iudices competentes, quod inquit, negando me esse vasallum, & illos inficietur mihi esse pares. Obertus auctoritate rerum sæpius iudicatarum probat pares iudicaturos, sed optādos esse, vt s. demonstratū est *tit.* 16. & electos curare statim debere, vt vasallus de suo recto feudo inuestiatur, non præstito iureiurando fidelitatis, ne temerè quem sibi non vult dominus esse vasallum, hac ratione fiat ei inuito vasallus. aliàs inuestitura veteris beneficii non fit sine fidelitate, vt s. 4. §. *nulla*. Sed hæc inuestitura quæ fit sine fidelitate color etiā est quidam potius, quo pares litis huius congrui iudices efficiūtur, quàm inuestitura. Hoc igitur colore cognoscēt mox de principali causa, in qua si vicerit dominus, inuestitura illa habebitur pro nulla: si vicerit vasallus, tum exacto ab eo iureiurando fidelitatis, verè inuestietur de suo recto feudo, vt j. 4. *tit.* 46. Color quæritur iudicationi parium, vt color querelæ inofficiosi testamenti, quasi sanæ mentis testator non fuerit, quæ tamen falsa expositio est. Sed falsæ expositiones siue colores, vt Quintilianus docuit, etiam in foro recipiūtur. Datur iniquæ actioni color. Datur incompetenti iudici color. In proposita specie incompetentes erant pares, quia de hoc ipso quærebatur, an essent actori pares. quæ controuersia cessat, si constet actorem aliunde vasallum esse, id est, ratione alterius feudi. eo enim casu in alterius feudi controuersia certissimū est forum parium competens fore, qui actorem curabunt protinus inuestiri de suo recto feudo, præstita fidelitate, & possessionem perturbatam reformabunt, tum de principali causa cognoscent, vt j. 4. *tit.* 82. & à domino plerunque probationem exigent, defensionémve actori dabūt, vt s. 11. §. *vlt.* & j. 4. *tit.* 2. 3. Ait. [*Sed laudatum sæpe scio.*] Id est, iudicatum, vt dixi *s. tit.* 17. & eodē sensu Guntherus Poeta feudalis noster,

Quam laudauerit illo
Compensēt rediматq; suum mercede laborem.

Aliàs laudatum, id est, condictum & conuentum. Helmodius *Hist. Sla.* Colloquium prouinciale laudatum fuerat. Sicut laudatum fuerat, occurrit ad locum placiti. Laudatum fuit ne quis transfugam alterius reciperet. Factum est ex consilio vtriusque partis, vt laudaretur pax.

De contentione feudi inter dominum, vel agnatum, & venerabilem domum. Tit. XXI.

MIles qui beneficium tenebat, cùm esset sine liberis, venerabilē domum intrauit, & seculo renunciando, arma bellica deposuit, habitumq; religionis assumpsit, & sic conuersus factus est, hic donec vixerit, feudum retinere conatur, quod dominus vel agnatus sibi pertinere contendit. Sed iudicatum est domini, vel agnati condicionem esse potiorem eo quod desiit esse miles seculi, qui factus est miles Christi, nec beneficiū pertinet ad eum, qui non debet gerere officium.

Monachismo feudum amitti, & redire ad proximum agnatū, si fuerit paternum: vel ad dominum, si fuerit nouum; vel etiam si fuerit paternum nullo existente agnato, nō ad venerabilem domum. Alodia tacito iure venerabilem domum sequūtur, ex *No. Iustiniani de Monachis*. Vt autem monachismo, ita clericatu feudum amittitur, vt j. 4. *tit.* 7. 33. 41. & *vlt.* nec obstat tit. *De capit. Conr.* §. *vlt.* quia loquitur de feudo quod initio cōcessum est clerico & Ecclesiæ. Nos loquimur de feudo initio nulli cōcesso. & hoc dicimus clericatu vel monachismo amitti, quoniam cui datum est, is esse desiit. & seruāda semper est feudi lex & origo pri-

A ma. Nec sanè quod receptum sit, rectè vasallum olim pro se vicariū dare, qui dominu seruiat, ideò dicemus clericatu, vel monachismo feudum non amitti, quia feudi initium & constitutio aliud suadet, & temerè vasallus vicarium seruitium suæ operæ supponere vtique semper non potest.

Si dominus vasallum in culpam incidisse dicat, vel contrà. Tit. XXII.

DOminus vocat militem, qui ab eo feudū possidebat, dicendo eum in culpam incidisse, per quam
B feudum amittere debeat. Hic non respondet. Quæritur quid faciendum sit domino? Responden, eum ad curiam vocare debere, & si non venerit, iterum debere eum vocare, vsq; in tertium, spatio septem vel decē dierum arbitrio eiusdem curiæ terminando. Quòd si neq; venerit ad tertiam vocationem, hoc ipso feudum amittat, & ideo debet curia dominum mittere in possessionē. Sed si intra annum venerit, restituitur ei pos-
C sessio, alioquin & beneficium, & possessionem amittit, vt in Lombarda, *de iis qui ad palatium venire contempserint. l. si cuiuscunq;*

Si verò vasallus queritur de domino, forsan quia feudum malo ordine intrauit, domino perperam respondente, quid vasallo faciendum sit quæritur. Respondetur, eum curiam debere vocare, & in ea de domino cōqueri. Curia autem debet adire dominum, eumq; salua reuerentia competenter cogere, vt vel possessionem
D restituat & acquiescat, vel iudicio curiæ se committat. Quòd si ter admonitus facere distulerit, tunc licet vasallo ad aliam maiorem potestatem ire. & sibi consulere, si dominus ei iustitiam facere noluerit, poterit eum deprædare.

Si dominus intendat ob culpam vel ingratitudinem vasalli feudum sibi esse commissum, vocare eum debet ad iudiciū parium edictis tribus, intermisso spatio 7. vel 10. dierum arbitrio
E iudicis. Quod ait de 7. diebus, est ex iure Pontificio. c. *præsent.* 5. *q.* 2. vt *lib. seq. tit.* 1. §. *est* & *alia*. Quod de 10. est ex iure ciuili, *l. ad peremptorium* & *seq. D. de iudic. l. properandum. C. eod.* Et eundē edictorum ordinem aduersus Mediolanenses obseruauit Fridericus consilio iurisperitorum, Radeuicus 3. c. 27. Legum periti Friderico suadent, Mediolanenses licet superbos & infames, iudicis tamen officio per legitimas inducias citandos esse, ne violentia ei illata, vel contra ius in absentes prolata sententia videretur. Legitimas verò inducias dicunt iudicis edictū vnum, mox alterum, & tertium seu vnum pro omnibus. quod peremptoriū nominatur. Si tribus edictis euocatus vasallus non venerit, do-
F minus mittitur in possessionem feudi. & re tamen ita translacta, adhuc vasallo datur annua, intra quem si venerit, possessio ei restituitur, refusis impensis litis, & onus probandi domino incumbit. Post annum vasallus omnem recuperandi feudi spem amittit. quod congruit cum *No.* 112. & *l.* 3. *Lang. de his qui ad pal. venir. cont.* In Langobarda datur annus & dies. quod adiicere posteriores legibus solent, quæ annum præscribunt, vt intelligatur eam præscriptionem non finiri annis die supremo, sed sequenti die, & eum qui venerit die sequenti, satis in tempore aduenisse.
G Quid autem dicemus è contrario, si vasallus queratur de domino, puta quòd possessionem feudi inuaserit malo more? hoc casu apertè Vincentius scripsit, vasallo in dominum cōpetere interdictum Vnde vi, in Speculo doctrinali, quod hoc loco significatur obscurè. Et vocabitur similiter dominus ad curiā edictis tribus, quæ dominum hortabitur verecundè possessionem vasallo restituere. Hortabitur, dicunt Impp. in *l.* 9. *C. de cond. ob cau. l.* 8. *C. de lib. cau.* Obertus hoc loco, competenter coger, id est, moderatè. Hortationi itaq; immistum est nonnihil necessitatis, & ad d. *l.* 8. *lib.* 48. *Basilicωn* scriptum est ἀναγκάζων. Si non pareat dominus edictis interdictisve curiæ suæ, eum vasallus ad maiorē
H curiam vocabit, & ad extremum in eadem contumacia perseuerantem poterit deprædare, id est, grassari in eum impunè quasi omni fide solutus, vt contrà si vasallus rebellis & contumax esse perseueret, ex Iurisconsultorum sententia apud Radeuicum & Guntherum, res vasalli direptioni adiudicantur.

OBERTI DE ORTO

DE FEVDIS, LIBER III.

De beneficio quid sit, & quibus modis amittatur.

TITVLVS I.

Obertus de Orto, Anselmo suo, S.

COGIS me, & super hoc sæpè scribendo multùm vrges, vt causas, quibus beneficium amittatur, enumeratas tibi significarem. Quod ideo distuli, quia sæpius circa nostræ Reip. curam occupatus, & multis priuatorum causis, aliisq; rerum innumerabilium impedimentis detentus, onus illud subire nõ valebam. At ne videar preces tuas parui pendere, & studium discẽdi tibi imminens negligere, quid mihi super hoc videatur, paucis explicabo, dummodò memineris causas illas sub aliqua certa regula aut definitione rotunda non posse comprehendi. Nam sicut de probationib. in Digestis scriptum reperimus, sic & de his causis sine calumnia dicere possumus. Si quis enim dixerit, quæ causæ quemadmodum alicui domino ad ingratitudinem alicuius vasalli probandam possint sufficere, nullo certo modo posse definiri, nihil errauerit. De illa tamen ingratitudine loquor, per quam beneficium amittatur: non enim ad hoc sufficit omnis occasio, per quã fidelis accepti beneficiũ videtur ingratus, sed sunt quædam (vt ita dixerim) egregiæ ingratitudinis causæ, quibus beneficium secundum mores curiarum solet adimi. Quomodo enim vasallus, quàm humiliter, quàm deuotè, quàm benignè, quàm fideliter erga dominum suũ debeat se habere, potiùs ex naturali ratione, & bonis curiarum consuetudinibus potest percipi, quàm lege, aut scripto aliquo possit cõprehendi. In primis te illud scire oportet, beneficiũ illius, quod est genus, talem esse definitionem. Beneficium nihil aliud est, quàm beneuola actio tribuens gaudium capientibus, capiensq; tribuẽdo, in id quod facit, prona, & spõte sua parata, vt ait Seneca. Huius autem generis species quædam est beneficium illud, quod ex beneuolẽtia ita datur alicui, vt proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ penes dantẽ remaneat: vsusfructus verò illius rei ita ad accipientem transeat, vt ad eum heredesq; suos masculos siue fœminas (si de his nominatim dictum sit) in perpetuum pertineat: ad hoc vt ille, & sui heredes fideliter domino seruiant, siue seruitium illud nominatim quale esse debeat, sit expressum, siue indeterminatè sit promissum.

Prima autem causa beneficii amittendi hæc fuit; & adhuc est in plerisq; curiis, sed in nostra curia Mediolanensi non obtinet, quòd si vasallus per annum & diẽ domino suo mortuo steterit, quod heredẽ domini sui, inuestituram petendo, fidelitatem pollicendo, non adierit, tanquam ingratus existens beneficium amittit: & è conuerso si domino superstite vasallus decesserit, & filius eius per iam dictum tempus neglexerit petere inuestituram, beneficio carebit. Est & alia ingratitudo notanda, si dominus inuestituram pollicendo, vasalli fidelitatem petierit, & illo non præstante, dominus tribus vicibus, conuenienti tempore interposito, fortè septem dierum spatio, ad curiam suam super hoc reclamauerit, & vasallus tribus vicibus citatus à suis paribus iurare noluerit, si tamen beneficium tale sit, vt pro eo iusiurandum fidelitatis fieri debeat. Sunt enim quædã

A feuda ita data, vt pro his fidelitas non sit præstanda.

Item qui dominum suum: cum quo ad prælium iuerit, in acie periclitantem dimiserit, beneficio indignum se iudicauit. præterea si vasallus præscierit aliquẽ contra dominum suum assaltum, vel mortem, vel captionem, aut patrimonii grandem iacturam molientẽ: debet dominum, quàm citius potest certiorare, vt proinde dominus sciens prudensq; periculum valeat declinare. B Quod si non fecerit, doloq; vel negligentia celauerit: beneficio se cariturum agnoscat. Rursus si dominæ, vel filiæ, vel nurui, aut sorori in domo adhuc manenti, quæ in capillo dicitur, sese immiscuerit, feudo, quo se monstrauerit indignum, carere debet. Porrò si dominum assalierit, vt ita loquar, vel vicum in quo est, per vim aggressus fuerit, vel impias manus in personam domini vbicunque ingesserit, vel alias graues, vel inhonestas iniurias intulerit, vel morti eius veneno, vel gla- C dio, vel aliter insidiatus fuerit, beneficium amittit. Illud te non lateat, quòd si suo domino iustitiam facere noluerit, feudo quod tenebat, expoliandus est, sicut in alio libello tibi scripsisse hoc credo. Sed non est alia iustior causa beneficii auferendi, quàm si id propter quod beneficium datum fuerit, seruitium facere recusauerit. Aliud est si fortè ideò non seruierit, quia non potuerit, tunc enim feudum non amittit. Item si delator domini D sui extiterit, & per suam delationem graue dispendium eum sustinere fecerit, vel si cognouerit dominum inclusum, & eum cùm potuerit non liberauit, feudum perdit. Istis & aliis modis qui à diligenti iudice perquirendi sunt beneficia debere amitti, tam naturalis, quàm ciuilis ratio suadet: quæ potest colligi, si quis nouam Constitutionem iustas exheredationis causas enumerantem, & alias Constitutiones veteres iustas ingratitudinis, & repudii causas, quibus matrimonia rectè cõ- E tracta soluũtur, & donationes iure perfectè reuocãtur, subtiliter scrutatus fuerit. Sed quia natura nouas deproperat edere formas, potest multis modis contingere, vt aliæ emergant causæ, quibus videatur iustè adimi posse feudum: ideoq; iudex solers, & discretus, & æquitati obsecundare sollicitus cuncta subtiliter dispensans prouideat, si qua fuerit antiquioribus causis, similis seu maior, vt proinde sciat vtrum beneficium sit amitten- F dum, an nihilominus retinendum. Illud enim est certũ quod non ex omni causa, ex qua opinio vasalli grauatur, beneficium amittitur. nam & sæpè † deierat, & beneficiũ nihilominus retinet: vtputa qui beneficii portionem alienat absq; domini scientia, beneficium quidẽ retinet, sed fidem promissam seruare non videtur.

† *al. degenerat.*

Hoc libello proponit primùm Obertus definitionem beneficii generalem ex Annæo Seneca. *Beneficium est beneuola actio, &c.* G Beneficium igitur non est, id quod sub oculos venit, puta fundi, ædes, annonæ quæ dantur, sed dantis voluntas propensa. Quòd ait, [*Tribuens gaudium, &c.*] id Aristoteles exposuit his verbis, [illegible]. Beneficii species est feudũ. Est igitur feudum beneficium, quod propenso animo datur, ita vt proprietas rei immobilis penes dãtem remaneat, vsusfructus in accipientem perpetuo iure trãseat, sub onere fidei & seruitii certi incertive plurimumque militiæ. Non res ipsa immobilis quæ in feudum datur. Res est materia feudi, multum autem interest inter materiam feudi & feudum. Feudũ H si philosophos imitemur, est beneuola actio dantis rem soli: si iurisperitos, quibus omnia vocabula iuris intellectum habent, ius quod dominus in re soli prolixè nobis & beneuolè concedit. Imperiti philosophiæ iurisq;, id quod traditur possideturq; tantùm spectant, dum feudum definiunt esse rem immobilem.

Definitio

Definitio demonstrat feudum esse gratuitum, cùm ex beneuo- A
lentia proficisci dicatur : quod redemptio siue [illegible], non
mutat, vt dixi 1. *tit.* 1. Et rei in feudum datæ proprietatem ad va-
sallum non pertinere. rem igitur esse nec mancipi, vt diximus 2.
tit. 17. Eadem demõstrat feudi ius esse perpetuum. At sunt quæ-
dam feuda temporaria, vt feuda habitationum, & his similia Sed
hęc nõ sunt ꝓpria feuda, vt 3. *1. tit.* 1. § *item illud.* Definitio hæc,
proprii feudi definitio est. Qua de causa & beneficia quę clericis
dantur, non sunt propria feuda, sed comparantur feudis habita-
tionum, feudis annonariis, vel ærariis, feudis functionum priua-
tarum, vel publicarum, qualia sunt eorum, quos prædiis nostris B
actores aut custodes imponimus, & aduocatorum olim Tiguri,
& Bithyniæ, & beneficiariorum apparitorum, qui & Cæsariani
feudales dicuntur, & horum imitatione etiam clerici beneficia-
rii sunt, & inde beneficiorum sacerdotalium nomen, quæ & à
principe olim conferri solebant, vt feuda propria, nec electus
quisquam Episcopus antè consecrari poterat, quàm à principe
Regalia per sceptrum accepisset vt Otho, & Guntherus scribũt,
& Albertus Argentinensis sępè meminit Episcoporum & Ab-
batum ab Imperatore de suis regalibus solemniter inuestitorum
præstita etiam fidelitate & hominio. & hoc quidem ius confe- C
rendorum Regalium, id est, inuestiendorum Episcoporum de
suis Regalibus, multi Reges Galliæ à Carolo Magno sibi vindi-
carunt, sed id modò Pontifici Romano, modò certis Ecclesiis re-
miserunt, vt Ecclesiæ Attrebatensi remissum testatur vetus in-
scriptio ædis D. Mariæ Atrebatum, modo remissum repete-
runt, modò vacante tantùm cathedra vsurparunt conferendo-
rum beneficiorum potestatem, atque etiam vacantis Ecclesiæ
reditus, donec alius à se inuestiretur Episcopus. & hoc potissi-
mùm Regalia vocarũt, quo iure etiam Nicephorum olim Pho-
cam Imp. Orientis vsum Zonaras, & Cedrinus scribunt. Ex his D
autem beneficiis, quæ impropria esse diximus, alia morte dantis
& accipientis finiuntur, vt mercenariorum militum, alia morte
accipientis tantùm, vt feuda habitationum, alia anno finiuntur,
vt custodum procuratorúmve feuda. Igitur perpetuo iure non
censentur. At prætere a superior feudi definitio demonstrat feu-
da sub certo incertóve seruitio dari. Imò quædam dantur sine
seruitio, quorum mulier capax est. Sed non ideò vitiosa defini-
tio est: nam quod plerumque fit, definitione comprehendi suf-
ficit. Omnia feuda plerumque sunt condicionalia, id est, sub lege
seruitii. Cetera quæ ad definitionem feudi pertinent exposui E
lib. 1. Post definitionem feudi, docere Obertus instituit, quibus
modis feudum amittatur, è quibus quòd plures iam persequuti
sumus libris superioribus, quodque res sint facillimæ per se, ob-
scuræ diligentiæ esset, si in his rursus frustrà adlaboraremus. Il-
lud te non lateat, inquit, quòd si suo domino iustitiam facere no-
luerit, feudo quod tenebat expoliandus est. Hæc verba sunt am-
bigua, nam vel hoc significant. Si vasallus in curia sua (potest e-
nim fieri, vt vasallus curiam habeat propriam) domino ius red-
dere noluerit, quæ causa amittendi feudi iustissima est, *Constit.*
Neap. 3. *tit.* 19. Vel si electus inter pares iudex causæ feudalis o- F
peram dare noluerit, vel ex bono & æquo non iudicauerit, quæ
causa etiam iusta videtur, cùm iureiurando fidelitatis inseri so-
leat, vt in iurisiurandi formula relata in Summa rurali, *Sire, ie*
viens a vostre hommage, & en vostre foy, & deuiens vostre homme
de bouche & de mains, & vous iure & promets foy & loyauté, & de
garder vostre droict à mon pouuoir & faire bonne iustice a vostre
semonce, ou a la semonce de vostre ballif a mon sens. Possunt & hoc
verba illa significare, Si feudi ratione à domino in iudicium vo-
catus iuris sui experiundi causa, edictis obtemperare noluerit:
nam etiamsi feuda amittendi causa iuxta alia non fuerit, contu- G
macia eius plectitur damno possessionis & feudi : & hoc magis
sensisse videtur, cùm dicat id se alio libello eidem Anselmo scri-
psisse. Scripsit autem prioris libelli, *tit. vlt.* vbi è contrario etiam
dominum qui iustitiam vasallo facere, id est, de iure suo experiri,
& in iudicium venire noluerit, dominatione feudi multari &
direptioni subiici demonstratur. Sequitur alia causa, & quidem
iustior, si seruitium quod indictum est pacto inuestituræ, imple-
re noluerit, cùm potuerit, Si dominum accusauerit iudicio pu-
blico, vel extraordinario, excepto crimine perduellionis, vel si
testimoniũ aduersus eum dixerit, vt 3. 4. *tit.* 36. vel si carcere clu- H
sum dominum cùm potuerit non liberauerit, vt si pro eo non fi-
deiusserit, quod expressum est *Const. Neap.* 3. *tit.* 19. & ex eadem
causa filius exheredatur à patre, *Nouell.* 115. Quibus autem ferè

ex causis filius iure exheredatur, & vasallo feudum eripitur Feu-
di ereptio, exheredatio est. Conferri etiam cum his possunt cau-
sæ diuortii, & causæ reuocandæ donationis: quæ omnes morte
alterutrius finiuntur. nec enim ab herede, vel in heredem obiici
possunt, quæ obiectę nõ sunt à defuncto, vel in defunctum, vt si
in testamento pater non damnarit ingrati, nec damnabit heres
patris, nec si filium damnarit pater, ideò damnabitur & nepos ex
filio, idemque est in reuocanda donatione, *l.* 7. *C. de reuoc. don.*
& in actione de moribus inter vir. & vxor. *l. vlt. Cod. Theod. de*
inc. nupt Ergo & in actione ingrati siue [illegible] quæ in va-
sallum datur. Multæ aliæ possunt exoriri causæ propter quas vi-
detur vasallo feudum adimendum esse, quæ sunt relinquendæ
iudicio curiæ : nec enim possunt omnes certo modo definiri.
nam & si in dominum nihil deliquerit, nonnunquam feudum
amittit, vt si fratrem vel consobrinum occiderit, & nonnun-
quam etiamsi à fide nõ nihil recessisse vasallus videatur, feudum
non amittit, secundum morem antiquum, hodie amittit pro eâ
parte, si periurii periculo dominum non liberauerit, feudũ non
amittit, vt 3. 4. *tit.* 17. 48. vel etiam si quid quod in rem domini
erat celauerit, vt *eod. lib. tit.* 5. Ait, [*Nam & sępe degenerat.*] sic le-
gendum, id est, deflectit ab officio. Degenerare est [illegible].

Ad quem feudum amissum redeat.

T I T. I I.

DEnique sępè quæsitum vasallo propter iustam cul-
pam a feudo cadente, vtrum ad dominum, an ad
successorem vasalli beneficium pertineat, sed hæc di-
stinctio tam ratione, quàm moribus comprobata est, vt
si quidem vasallus ita in dominum peccauerit, vt feu-
dum amittere debeat, non ad proximos, sed ad domi-
num beneficium reuertatur, vt hanc saltem habeat suæ
iniuriæ vltionem. Si verò non in dominum, sed aliàs
graue quid commiserit, sicut ille qui fratrem suum in-
terfecit: vel aliud graue crimen (quod parricidij appel-
latione continetur) commiserit, feudum amittit. & non
ad dominum, sed ad proximos pertinet, si tamen bene-
ficium fuerit paternum, sic enim sæpè pronunciatum
scio.

Si vasallus contra Constitutionem bonæ memoriæ
Lotharij Imperatoris beneficium alienauerit, quia do-
minum contemnere videtur, ad dominum beneficiũ
pertineat, scriptum est enim, vt pretio ac beneficio se
cariturum agnoscat.

Feudum amissum ex causa ingratitudinis, perfidiæ, contem-
ptus, contumaciæ redit ad dominum quem vasallus offendit,
non ad agnatos vasalli, etiamsi ob alienationem factam inuito
domino amissum fuerit. nam & qui alienat inuito domino, eum
aspernari & contemnere videtur. Feudum autem amissum ra-
tione grauioris delicti, in alium quàm dominum commissi, vt
ratione parricidii, non redit quidem ad liberos vasalli, sed ad a-
gnatos, si fuerit paternum feudum. atque ita definiuimus *supe-*
riore libr. titul. 4. Cur verò non ad liberos? Cur innocenti-
bus liberis delictum patris nocet? Non potest alia ratio reddi,
quàm quæ in crimine maiestatis, quòd in liberis metuantur ex-
empla paterni sceleris magis, quàm in agnatis, qui non ex eo, sed
ex superiori parente prodierunt. magni autem interest domini
probos vasallos habere, indolis & stirpis bonæ. Ceterum, vt pre-
tio precibúsve filia quandoque feudum emeretur à domino, &
excludit agnatos, vt 1. *tit.* 15. ita liberi si feudum à domino impe-
trauerint, præferentur agnatis, vt 4. *tit.* 34. Potest dici & priore
casu, cùm in ipsum dominum deliquit vasallus, mortuo vasallo
liberisque eius, feudũ paternum, in quo post liberos agnati iu-
re successuri erant, ad agnatos redire. idemque dicendum esse, si
vasallus feudum in manus domini refutauerit. atque ita auctori
fragmentorum videtur *lib.* 4. *tit.* 78 83. & posteriore casu, cùm
in alium vasallus deliquit, mortuo vasallo ius feudi ad libe-
ros transire, argument. *l.* 8. §. *vltim. de in ius voc.*
secundum Celsi sententiam. nam Iuliani
certè in feudis sententia re-
probatur.

EX VARIIS ET INCERTIS AVCTORIBVS DE FEVDIS.

Liber IIII.

De euictione feudi, & eius æstimatione præstanda.

Tit. I.

NEGOTIVM tale est, quidam vasallus à domino tenebat feudum, de quo ab aliquo interpellatus fuit, & sic vasallus dominum vocauit, vt eum defenderet, domino renuente ad iudicem venire, vasallus amisit causam per sententiam, nunc verò vasallus cambium feudi à domino petit, ad quem dominus respondens ait, illum numquam ab eo feudum tenuisse, nec ab eo inuestituram accepisse, contra quem vasallus dicit, se hoc feudum ab eo tenuisse, & inuestituram recepisse, & ab eo petiuisse, vt eum in iudicio defenderet, nec tunc temporis inficiabatur illius esse, quod idoneis totum testibus probat vasallus. Super negotio isto tale est sapientum nostræ ciuitatis consilium, videlicet Oberti & Gerardi, vt si vasallus cùm de feudo interpellabatur auctorem suum, id est, dominum vt eum defenderet vocauit, & hoc probare possit, si in eo iudicio vasallus fuerit victus, de re aliena inuestitus fuisse, vt dominus vasallo eiusdem æstimationis quod erat tempore rei iudicatæ feudum restituat, vel nummos in feudum dandos numeret, & hoc cùm certum est vasallum de feudo victum fore. Sed si dominus neget hoc feudum nunquã ab eo tenuisse, nec ab eo domino ipsum vasallum, vel eius antecessores vnquã inuestituram accepisse, & hoc vel per instrumentum publicè confectũ, vel per pares curiis vasallus poterit probare, dominus ad restitutionem feudi tenebitur, alioquin dominus sacramentum subire cogetur, istum qui est in causa, vel eius antecessores à se, vel à suis antecessoribus nunquam hoc feudum tenuisse, vel inuestituram accepisse, quo facto dominus absoluendus erit.

Actio de euictione id vasallo datur, vt dominus aliud feudum eiusdem pretii, cuius erat id quod euictum est rei iudicãdæ tempore vasallo concedat, vel litis æstimationem quam ex sententia iudicis victori vasallus exsoluit. Hoc enim significant illa verba, *Vel nummos in feudum dandos numeret*, nempe, vt vel æstimationem litis, quam vice feudi subiit vasallus, dominus ei restituat. Absoluitur tamen dominus si vasallus eum non laudauerit, vt liti subsisteret, quemadmodum diximus 2. *tit.* 8. quæ actio in auctorem præsentem olim dicebatur, vel si probare vasallus nequiuerit se ab eo feudum tenuisse, & iurauerit dominus se parentésve suos inuestituram non fecisse. [*Cambium feudi.*] Vt aliud præstet in vicem eius qui euictus est.

Si contentio est inter dominum, & agnatos defuncti de feudo. Tit. II.

SI de feudo defuncti militis sit contentio inter dominum, & agnatos defuncti, domino nouum feudum, agnatis verò paternum esse contendentibus, agnati in possessione feudi, de quo quæritur constituendi sunt. Eo facto super principali quæstione cognoscendum est, vtroque autem deficiente in probatione, electio iurisiurandi agnatis danda est.

Mortuo vasallo, dominus feudum nouum esse dicit, agnatus antiquum. Agnatus inuestiendus est de suo recto feudo, secundum modum propositum, 2. *tit.* 20. atq; ita in possessionem constituendus. Proinde in lite principali domino incumbit probatio quasi actori, & vtroq. deficiente, electio est agnati vt iuret, vel iusiurandum referat domino. quod tamen iudex non sequitur semper, vt 𝔍. 2 *tit.* 11. § *vlt.* Idem erit si lis sit inter dominum & emptorem feudi, vt 𝔍. 50. Regulariter enim defensio datur reo.

De possessione apud filiam collocanda. Tit. III.

INter filiam defuncti & agnatos eius de quodam prædio mota est quæstio, agnatis feudum, filia verò alodium siue libellariam esse asserentibus, super possessione apud quem manere debeat, quærebatur. Responsum est apud filiam possessionem interim esse collocandam, deficientibus verò hinc inde probationibus, per iusiurandum causa cognita res decidetur, electione danda agnatis. Defuncto milite, inter dominum & filiam illius super quodam feudo quærebatur, domino feudum, filia alodium siue libellariam esse allegante. Respondi, filiam in possessione feudi manere debere, donec de eo iudicetur, probatione vero hinc inde cessante, electio iurisiurandi filiæ danda est.

Si lis fit inter filiam & agnatum, filia dicente esse allodem vel libellariam, agnato feudum, filiam in possessionem constituemus: actoris itaque partes agnatus sustinebit. sed probationibus deficientibus. electio dabitur agnato potius, quàm filiæ, vt 𝔍. 50. 65. vterque defunctum attingit agnatione. & discrimen tantùm est in sexu, cuius etiam prærogatiua fidei sæpè maris stabitur potius, quàm fœminæ. At in superiori titulo electio datur reo, non actori. Non sunt contrarii. nam hic dicit actori electionem dari causa cognita. quod & nos in superiori specie admittimus, vt 𝔍. 2. *tit.* 15. Idem admittemus in specie §. *seq.* Si lis fit inter filiã & dominum, filia dicente alodium vel libellariam, domino feudum, filia in possessione constituetur, & deficientibus probationibus, filiæ defuncti secundum communem regulam condicio iurisiurandi deferetur potius, quàm extero, qui se dominum dicit, vt *infr.* 50. nam & ab ea præsumptio facit: præsumuntur enim in dubio prædia omnia esse alodia, plerisq; locis feudalia vel censualia, hoc iure alodia, sed nihilominus causa cognita dicenti esse feuda, cõdicio iurisiurandi deferri potest. totum enim hoc pendet ex arbitrio iudicis. Præterea notandum, in alodiis, & in libellariis filias succedere. Imò & in precariis, & emphyteusibus, nam à feudorum tantùm successione remouentur.

Dominum inuestituram feudi sui militis in alium facere posse. Tit. IIII.

MOribus receptum est dominum de feudo militis sui quod post mortem ipsius ad dominum reuerti sperabatur, in alium militem inuestituram facere posse, quæ inuestitura tunc demùm capiet effectum, cùm feudum domino, aut heredi suo fuerit apertum. Secus est in ecclesiasticis personis. nam si ecclesiastica persona talem faciat inuestituram, non aliter valebit, nisi sibi, non etiam successori suo feudum aperiatur, & in tali inuestitura, consensum eius de cuius feudo fit, exquiri non oportet.

Hoc dicitur de feudo quod successionem habiturum non est, & de inuestitura, cui inest condicio siue pactio, vt ne ante mortẽ militis ex inuestitura secundus agat, sibi tradi oportere, qua de re diximus satis 1. *tit.* 1. §. *si verò Archiepiscopus.* & 𝔍. 27. 30.

De pœna infitiationis feudi. Tit. V.

VAsallus si feudum vel feudi partem, aut feudi condicionem ex certa scientia inficiatur, & inde conuictus fuerit, eo quod negauit, feudo eiúsve cõdicione expoliabitur, alius autem vasallus, quamuis hoc sciens non patefaciat, feudum tamen retinet, aut si aliam rem domini celauerit vasallus, feudum non amittit.

Feudum amittit, qui feudum sciens inficiatur, vel feudi condicionem, id est, seruitium feudo impositum, vt 𝔍. 21. & 39. Inde illud Gallorum, *Qui fief denie, fief pert.* nam & hic dominum contemnere aut erubescere videtur. Dixi sciens. Nesciens nõ amittit feudum, imò nec inficiator est: & multominus si dubitans responderit. Dubitans negat, *l. si quis testamentum. D. ad legem Aquil.* sed negat insciens et. Pro errante igitur & ignorãte habetur. *l. vlt. C. de cond. ind. l. 2. D. quis ordo in bo. poss. ser.* ergo non pro inficiatore. Et hoc de ea etiam inficiatione accipiendum esse

quæ

quæ fit extra iudicium, quod sequitur, indicat non amittere vasallum fortè alterum feudum proprium ob non detectam con-vasalli infiCiationem. nam detegi eam quæ fit in iudicio quid opus est: At ersi factam extra iudicium nòn detexent, qui sciebat vasallus alter, hic non ideò tamen feudum amittit, nec enim omnia quæ in rem sunt domini indicare domino vasallus debet, sed ea tantùm quæ ad domini vitam, existimationem, & patrimonii grandem iacturam spectant, vt §. 3. *tit.* 1. §. *prætereà*. Ait, *Vel feudi partem.*] Et hunc rectè censent interpretes partem tātùm amissurum, exemplo eius qui partem feudi alienauit contra Constitutiones. A B

De præscriptione feudi longissima. TIT. VI.

SI quis per triginta annos rem aliquam in feudum possedit, & seruitium domino exhibuerit, quamuis ea de re non sit inuestitus, præscriptione tamen triginta annorum se tueri potest.

De hac re diximus *lib.* 1. *tit. vlt.*

Clericum feudum perdere. TIT. VII.

QVi clericus efficitur, aut votum religionis assumit, hoc ipso feudum amittit. C

Mites scilicet cui fuerat initio concessum, vt diximus 2. *tit.* 21.

An vasallus qui se non exhibet domino feudum amittat. TIT. VIII.

ETsi vasallus omni anno domino se non repræsentat, feudum tamen non amittit.

Relegantur quæ adnotauimus ad 1. *tit.* 20.

Omnes fideles filios fidelitatem facere debere. TIT. IX. D

OMnes filij eius qui feudum acquisierit, fidelitatem facere debēt, maximè si *indiuisum habent. quod si feudum ex diuisione ad vnum tantùm peruenerit, ille tantùm facit fidelitatem. **x. diuisum.*

Legendum in contextu, *Si diuisum habent*: quod & fragmenta probant. Cùm plures, inquiunt, vasalli paternum habent beneficium, donec illud indiuisum possident, vna fidelitas, & vnū seruitium domino fieri debet (idque plerisque locis maior natu præstat.) Si verò partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates, & *Constitutio Friderici*, Omnes, inquit, qui partem feudi habent iam diuisi, vel diuidendi fidelitatem faciant. Primùm proponit Marchiam, Ducatum, Comitatum non posse diuidi, sed primogenito cedere, vel eo inhabili existente, puta furioso, aut infami, secundo genito. quod etiam expressum est *aurea bulla Caroli* IIII. *Imp.* Cetera diuidi, ita vt omnes fidelitatem faciant. quod Guntherus in hunc modum: E

Marchia seu Comitis possessio siue Ducatus
Integra permaneant, feudalia cetera multis
Participanda patent, domino dum quisq; fidele
Spondeat obsequium iurandaq; fœdera præstet. F

Est & huius rei argument. in *l.* 5 *in prin. D. com diuid.* Quid tamen dicendum est econtrario, si plures sint domini vnius feudi? Et hoc casu placet, pro vno feudo vnam tantum fidelitatem esse faciēdam, dominatione diuisa inter dominos, si vnus sit vasallus, vt *Constitutio Friderici de feudis non alien.* §. *prætereà Ducatus*. Eam igitur faciet cui voluerit ex dominis. quo iure vtimur. Seruitium omnibus debebit. Sin autem indiuisa sit dominatio, fidelitas non fiet ante diuisionem, quoniam, vt inferius fragmenta, siue vt vocant capitula extraordinaria comprobabunt, secundum ius feudi, nō debet quis duas fidelitates pro eodem feudo facere. & si faceret vnam partibus indiuisis, non posset partibus diuisis alteram defugere, vel etiam manente communione quisque quasi dominus fidelitatem iurari sibique sibi postularet, nec quies esset vasallo antequàm singulis ita contra ius naturamque feudi satisfecisset. itaque melius est expectari diuisionem. G

Adoptiuum in feudum non succedere. TIT. X. H

ADOPTIVVS filius in feudum non succedit.

Ratio non est obscura. Adoptio non adfert ius sanguinis. & sanguini dantur feuda, non adscititiis commentitiisq; liberis. In alodiis tamen succedunt.

Filios secundi matrimonij tantum fœminæ in feudum succedere. TIT. XI.

MVlier habens feudum, relictis filiis ex duobus matrimoniis decessit, inter quos feudi quæstiō aliarumque rerum maternarum vertebatur, obtinuit, filios *prioris matrimonij tam in feudo, quàm in ceteris potiores esse. **x. posterioris.*

Nemo non iniquitatem in hac sententia testatur esse maximam. sed nos ita fingimus, matrem acquisiisse feuda vel alodia contemplatione secundi matrimonii, & ita *infr. titul.* 103. positam speciem legimus, & in contextu isto, posterioris matrimonii, non prioris, quam scripturam etiam titulus ipse confirmat, quem fide bona restituimus, sicut ceteros, vt erant in vetustissimo feudorum libro. Adquisiuit ergo feuda: vel alodia contemplatione posterioris matrimonii, & ideò eius tantùm matrimonii filii in eis bonis ab intestato succedunt, licet aliàs ex S.C. Orficiano omnes æqualiter succedant. Idemque dabimus liberis prioris matrimonii, in rebus quæsitis prioris matrimonii contemplatione. quod receptum videtur exemplo *l.* 4. *C. de secund. nupt.*

Vt naturales post facti legitimi non succedant. TIT. XII.

NAturales filij licet postea fiant legitimi, ad successionem feudi nec soli, nec cum aliis admittuntur.

Filii naturales patri non succedunt, etiam si post delatam successionem fiant legitimi, vt nec clerici, nec monachi, licet postea desinant esse clerici aut monachi, vt §. 2. *titul.* 21. nec serui licet postea fiant liberi. Matri tamen filii naturales succedunt ex S.C. Orficiano, nisi sit mulier illustris, quæ iustos liberos habeat. *l. pen. C. ad S.C. Orfic.*

De minore ad fidelitatem feudi non cogendo. TIT. XIII.

SI minori datum fuerit feudum, fidelitatem facere non cogatur, donec venerit in maiorem ætatem, in qua doli capax sit, feudum tamen retinet.

Si quis decesserit filio impubere relicto, fidelitatem nec ipse, nec alius pro eo facere cogitur. idem de seruitio personali. alius tamen pro eo faciens seruitium admittetur.

Minorem accipit pro impubere, vt indicat §. *proxim.* & quod ait donec doli capax sit. Omnis enim pubes doli est capax, impubes incapax. Hic igitur fidelitatem facere non compellitur, nec tutor, vel procurator eius, nec ex hac causa feudum perdit. excusat eum ætas, & expectare debet dominus quoad adoleuerit, quæ patientia interim pro fidelitate habetur. Seruitium tamen per alium facit, & consequenter soluit ἀιαχύνθιον, & ἀνδράγαθιον. Non cogitur alius pro eo fidelitatem iurare, quia nec dominus alium suscipere, si malit pubertatem expectare. Si cogi posset dominus suscipere fidem per procuratorem, eo casu & vasallus cogeretur eam præstare per se, aut per procuratorem. Volenti domino non est dubium per tutorem rectè fidelitatem præstari, non minus quam seruitium. A pubertate danda est fidelitas intra annum & diem ex *Constitutio. Friderici.* alioquin feudum proprietati consolidatur, restitui tamen minor in integrum potest, vt Doctores sentiunt rectè, quod hodie, cùm dominus ob fidelitatem non datam feudum non reuocet, sed fructus tantùm lucrifaciat, fortè non procederet, propterea quòd vix datur pro re mobili restitutio in integrum, & fructus solo separati mobilibus adnumerantur. Pubertatem autem æstimamus ex annis XIIII. & ita hac in ipsa causa definitum fuit in consilio Roberti regis Siciliæ in hæc verba: *Si decesserit ille qui ad certum seruitium a Rege feudalia quæcumque tenebat, successor intra annum & diem necesse habeat Regi fidelitatis & homagij ligij præstare iuramentum. alioquin cadat omni iure, quod habet in feudalibus, quæ defunctus tenebat, & liceat Regi de eis pro sua voluntate disponere, & hoc si prædictus successor excesserit* XIIII. *annum*. Lutetiæ & aliis quibusdam locis contrarius est mos, vt puberes mares ante XX.

fœminæ ante XV. fidelitatem facere non cogantur. eademque A est in omnibus causis pubertatis definitio. Bituriges eam æstimant ex annis XVIII. spadonum verè patria, quandoquidem ea ætate iure ciuili spadones soli pubescere, & testamenti factionem nancisci intelliguntur, auctore Paulo in Sententiis. Citius pubescunt aliæ nationes.

Quando agnatus ad feudum admittatur, vel excludatur. TIT. XIIII.

TItius filium masculum non habens, partem suam B feudi Seio partem eius feudi possidenti agnato suo concessit. Sempronius proximior agnatus mortuo demum Titio partem illam feudi nullo dato precio recuperare potest. quòd si Titius filium haberet, pretio reddito etiam viuo Titio. quòd si consensit alienationi, vel per annũ ex quo sciuit tacuit: omnino remouebitur.

Emendato contextu, vt fecimus, sic ponatur species. Titius filium masculum non habens, partem feudi paterni vendidit Seio agnato suo, qui & eam possidet modò, non tamen proxi- C miori agnato. Si proximiori vendidisset, venditio haberetur pro refutatione, vt ĩ.45. Sed quia Seius non est proximior, pro alienatione est, & valet alienatio secundum morem antiquum, vel consentiente domino post Constitutionem Lotharii. quapropter Seius optimo iure eam partem feudi possidebit, quamdiu Titius vixerit. At mortuo Titio, agnatus proximior, qui alienatione non consensit, eam à Seio reuocabit, non reddito pretio quasi successionis iure, vt ĩ.45. & ĩ.1.tit.4.§.1. Quòd si Titius filium habuerit, non auocabit eam mortuo Titio, nisi & Titii filius, qui in successione feudi eum præcedit, mortuus fuerit. sed D neq; filius vllo modo, vt ĩ.70. l. Seia. D. de euic. Igitur melius fecerit hoc casu, si quasi iure *προτιμήσεως* reddito pretio eam partẽ reuocauerit viuo Titio, videlicet cùm alienationi non consensit. alioquin nullum ius reuocandi vel retrahendi habet, vt *supr. 1. tit. 2 § præterea.* Obstat etiam in eo iure agnato proximiori non ignoranti præscriptio anni, sicut domino, vt 2.*tit.9.§.pen.* quam præscriptionem multæ nationes obseruant, Biturigibus finitur dies LX. Id ergo est ex hoc loco singulariter notandum, aduersus remotiorem agnatum, qui feudum emit, proximiorem agnatũ iure *προτιμήσεως* vti posse. quod discrepat cum moribus E multarum gentium, & hoc ferè tota Gallia vulgo iactatur, *Linager sur linager n'a point de retenue*, id est, agnatus aduersus agnatum non vtitur iure *προτιμήσεως*. Consentiunt tamẽ omnino cum hoc iure mores Burdegalensium, 2.§.5. Vnde si remotior agnatus ab extraneo emptore festinarit feudum reuocare, multo magis dicam id proximiorem, qui modò veniat intra annum numerandum à die impletæ venditionis, remotiori agnato feudum euincere posse. quod Tricassini sequuntur. Illud tamen sane dissentaneum est, vt etiam non sequantur. nec enim si emerit remotior agnatus, ei proximiorem præferunt. multa F sunt in moribus Galliæ dissentanea, multa sine ratione, vt quod de iure recepto Neratius scripsit, non esse eius anxiè rationem inquirendam, ne multa ex his quæ certa sunt subuertantur, id Galliæ moribus aptari verissimè possit, quod plerumque omni ratione destituantur petiti partim ex iure Gallico, partim ex imperitorum Doctorum sententiis malè cohærentibus. Quòd tamen agnatus aduersus agnatum non vtatur iure *προτιμήσεως* hanc dicũt esse rationem, quòd introductum ius illud sit, ne res exeant de familia. non exire autem eas de familia quæ in agnatum vlteriorem transferuntur. Imò verò hæc non fuit causa in- G ducendæ *προτιμήσεως*, alioquin & re extero alienata titulo dotis, vel donationis, vel permutationis, vel testamenti, vel transactionis non simulatæ, locus esset iuri *προτιμήσεως*, quod est falsum, & Romani ac Friderici Constitutionibus verùm nominatim, & id iuris tantùm sibi vindicant agnati in venditione, emphyteusi, vel locatione. Imò in venditione tantùm. nam etsi Constitutio Romani etiam de emphyteusi, & locatione loquatur, interpretes tamen Græci scribunt in sola venditione eam vsu fuisse receptam. Adiecerat etiam Nouella Michaelis, siue Manuelis, antiquatam. Igitur nulla alia ratio est, quàm honestatis, vt caue- H tur *secunda Constitutione Friderici de iure προτιμήσεως & l. dudum. C. de contrahend. emptio.* vt agnatus tantumdem offerens præferatur extero. ergo vt coniunctior propinquiorq; vlteriori. [*Etiam viuo Titio.*] proximus scilicet agnatus reuocabit.

Dominum feudi tradere cogi. TIT. XV.

SI facta de feudo inuestitura pœniteat dominum antequam possessionem transferat: an præstando interesse vasallo liberetur, quæsitum fuit. Responsum est, prætermissa illa condemnatione, dominum possessionem feudi de quo inuestituram fecit tradere compellendum.

De hac re diximus satis 1.*tit.1.§.si verò Archiepiscopus.*

Quando filij in feudum non succedant.

TIT. XVI.

FIlij nati ex ea vxore, cum qua matrimonium tali cõdicione contractum est, ne filij ex ea nati patri ab intestato succedant: nec in feudum succedunt. † Nam quamuis ratione improbetur talis condicio, ex vsu tamen admittitur. †*It. non succedunt.*

In contextu legendum, in feudum non succedunt, vt & Baro notauit. De quæstione eius tractabitur ĩ.*tit.32.*

Vasallum non teneri offerre seruitium.

TIT. XVII.

LIcet vasallus domino seruitium non offerat, quãtocumque tempore steterit (dummodo domino petenti seruire paratus sit) beneficium non amittit: si tamen sciat, ei magnum periculum imminere, vltrò adiutorium suum ei debet præbere. Inde quæsitum est, si dominus in periurium incidat, quia dare non valeat quod dare iurauerat: & vasallus eum liberare possit, suam pecuniam dando, & non facit, an beneficium amittat? & responsum est, non amittere.

Et hoc etiam suis locis expositum est ĩ. vel primo, vel tertio libro.

Feudo amisso filios vasalli excludi.

TIT. XVIII.

SI vasallus culpam committat, propter quam feudum amittere debeat: neque filius, neque descendentes ad id feudum vocabuntur: sed agnati qui quarto gradu sunt, dummodo ad eos pertineat.

Et hoc quoque *lib.3.tit.2.*

Generali alienatione non contineri vasallos.

TIT. XIX.

IN generali alienatione vasalli non continentur, nisi nominatim dictum sit.

Dominus feudum, id est, proprietatem feudi vendere non potest sine consensu vasalli, vt diximus 1.*tit.l.2.2.* Cum curte tamen tota à qua feudum proficiscitur, & feudum nominatim vendere non vetatur. denique vendi feudum per se non potest, cum curte potest. Porrò curtis aut alodium est aut feudũ. Si feudum voluntate superioris domini alienari debet. si alode, contrahentium voluntas sufficit. Sed siue hoc, siue illud sit, & in eo licito simpliciter væneat, nihilque dicatur de feudis ad eam curtem respicientibus, feuda emptorem curtis non sequuntur, vt *infr.60.* & hoc loco. In generali alienatione, curtis scilicet, vasalli non continentur, nisi nominatim dictum sit. Idem ergo dixerim etiam de iurisdictione, quæ ex curte illa descendit, iurisdictionem puta non sequi alienationem curtis, nisi nominatim dictum sit, siue vænierit sola, siue cum feudis. nihil enim commune habent feuda cum iurisdictione, vt 1.*tit.2.§.item si quis feudũ. & 2.tit.5.* nihil alodia, vt in *Consti. Friderici de pace con. §. ad hæc.* Et ob id verius est à vasallo adquisitam iurisdictionem feudo non accrescere, vt 2.*tit.9.§. e contrario*, & eum qui ab aliquo feudum recognoscit, non videre etiam recognoscere iurisdictionẽ, & in generali sermone, ea quæ nobis cariora & pretiosiora sunt non contineri. Ac multo minus alienationem sequetur distinctio iuris suprema de appellationum causis, vt meritò cùm Edoardo Regi Angliæ Carolus V. concessisset Aquitaniam cum vasallis & iurisdictione omni, negauerit se etiam remisisse de causis appellationum cognoscendi potestatem. Hygenus *de limit.*

limit. const. Proprietatem quidem dari ei cui adsignabat: sed territorii intra quod adsignabat, ius non auferri. Puto autem hoc iure, sicut feudum vasallus alienare non potest sine consensu domini, ita iurisdictionem qui accipit sine eius à quo accepit voluntate neminem alienare posse. & hunc esse sensum *d. §. ad hac.* Hodie in Gallia, vt feuda patrimonialia esse censentur, ita & iurisdictiones. Veudnntur enim curtes, siue proprio, siue feudali iure teneantur cum iurisdictione. Et videtur etiam vendi mistum imperium, non merum, quia non cohæret iurisdictioni. nisi dixerit, *Omnis*, quod peremptorium vocabulum Valentinianus appellat. nam & merum imperium iurisdictio appellatur, impropriè. *l. 1. D. de off. eius cui mand. est iur. l. 2. §. & quia. D. de orig. iur.* vt iurisdictio de fideicommissis, quamquam hæc legis sit, vt merum imperium, non iurisdictionis. Iurisdictio, est notio quæ iure magistratus competit. Mistum imperium, est potestas quæ iurisdictioni inest, Merum, ius gladii, vel cuius alterius grauioris coercitionis, nominatim lege concessum.

Vasallum repetere feudum quod ignorans alienauit.
TIT. XX.

SI vasallus feudum alienauit ignorans, non domino, sed ipsi vasallo feudum restituendum est. ad interesse verò emptori ignoranti condemnandus est vasallus.

Ignoranti emptori feudi dari actionem de euictione. Ignoranti venditori dari repetitionem feudi. qua de re J. 51.

De pœna negantis feudum. TIT. XXI.

VAsallus feudum quod sciens abnegauit, amittit, ignoranti verò subuenitur. Quod si dubitet, dubitanter respondere debet.

Adiicit de dubitante quod prætermiserat *T. tit. 5.*

Feudum à vasallo in feudum dari posse.
TIT. XXII.

BEneficium à vasallo in feudum, si nihil in fraudem legis fiat, rectè dari potest, dum tamen militi detur.

Abesse fraus debet, vt Constitutio Friderici declarat: & militi dari, cùm militi initio datum est, vt fit plerumque. militia enim peperit feuda. Vasallus ergo qui miles est, non potest aliis quàm militi proprium feudum dare, vt J. 38. § *similiter.* ne ab origine feudi recedat. non clerico, non pagano, non mulieri, quibus tamen initio rectè dominus feudum daret.

Vasallum agere, & conueniri de feudo posse.
TIT. XXIII.

SI vasallus de beneficio suo agat, vel conueniatur, siue obtineat, siue non (licet ignorante domino fiat) omni tempore firmum erit illud iudicium: nam & transigere rectè poterit, nec quod accepit transactionis nomine, feudum erit.

Feudi nomine vasallum dictare & pati actiones, etiam ignorante domino, rem igitur in iudicium deducere potest, & ratum est iudicium, etiam si euincatur feudum, quo tamen casu si velit aduersus dominum habere regressum, laudare eum debet ante condemnationem, vt *T. tit. 1.* Quin & de lite transigere potest inscio domino, & quod acceperit transactionis nomine, in feudum nõ cedit, vt J. 52. Sed & hic abesse fraus & collusio debet. Et transigere potest decidendi, non alienandi aut diminuendi causa, vt *Const. Neap. 3. tit. 5.*

Quando proprietas feudi ad vasallum perueniat.
TIT. XXIIII.

DOmino committente feloniam (vt ita dicam) per quam vasallus amitteret feudum si eam committeret: quid obtinere debeat de consuetudine quæritur: & respondetur proprietatem feudi ad vasallum pertinere, siue peccauerit in vasallum, siue in alium.

Hoc explicaui *libro secundo tit. 5.*

A *Feudum iisdem de causis amitti, licet datum sit heredi, & cui vasallus dederit.* TIT. XXV.

FEudum ea lege datum, vt ipse & heredes sui masculi & fœminæ, & cui dederit habeant, iisdem culpis amittitur, quibus & aliud feudum: quod si vasallus alienauit, feudum esse desinit apud emptorem.

Ea lege Titio datum est feudum, vt ipse & heredes sui, & cui ipse dederit, habeant. Hac pactione datur Titio ius extero feudum alienandi quasi proprium vel libellariam. Si dictum sit, Et
B cui dederit in feudum, non posset Titius, nisi in feudum dare, & cui dedisset iure feudi retinere. Sed cùm dixit, Cui dederit, dabit etiam ita vt emptor habeat iure proprio vel libellario. Ex quo sequitur, emptorem rem emptam ex his causis non amissurum, quibus feudũ amitti solet. quia verum feudum nõ est. At hic respondetur, & J. 57. mentem contrahentium exigere, vt hac in re iure feudi censeatur, & vt non tantùm Titii si rem non alienauerit, sed etiam si alienauerit emptoris in persona, id iuris iisdem modis finiatur vel amittatur, & ad dominum reuertatur, quibus & verum feudum.

C *De pactione de non petendo feudo.* TIT. XXVI.

TItius cum Sempronio fratre suo feudum paternum possidente pactum fecit de eo feudo non petendo à Sempronio heredibúsve suis. Sempronio sine herede masculo defuncto inter Titium & Seium fratrem suũ de eo feudo quæstio orta est, quid inde fieri debeat quæritur? Responsum est pactum non obstare Titio.

Hæc species explicata est *T. 2. tit. 15.*

D *Vasallum pro domino bellegerari.* TIT. XXVII.

DOmino guerram faciente alicui, si sciatur quòd iuste, aut dubitatur, vasallus eum adiuuare tenetur. Sed cùm palam est quod irrationabiliter eam facit, adiuuet eum ad eius defensionem, ad offendendum verò alium adiuuet, si vult. Sed si eum adiuuare noluerit, nõ tamen feudum amittet, secundum Obertum, & Gerardum. Alij verò sine distinctione dicunt semper debere
E eum adiuuare. Sed Obertus & Gerardus vtuntur eo argumento, quòd quemadmodum dominum excommunicatum, vel à Rege bannitum nõ est obligatus vasallus ad adiuuandum, vel seruitium ei præstandum, imò solutus est interim sacramento fidelitatis, nisi ab Ecclesia, vel à Rege fuerit restitutus, ita nec istum iniustè guerram alicui facientem.

Si iniusto bello vasallus domino non adfuerit, feudum non
F amittit. nam & qui domino proscripto, vel communitate ecclesiastica excluso non præstat suam operam, excusatur. Solet princeps nominatim proscriptorum vasallis iurisiurandi gratiam facere, Pontifex illorum quos execratur. Historiæ suppeditant exempla innumera. Sed & ipso iure solutos eos esse sacramento, hoc loco significatur. Et ipso iure proscriptos, sacros, repulsos, deteriores eos esse, qui iniustum bellum gerunt.

Propter cessationem seruitij præstandi feudum non amitti. TIT. XXVIII.

G AD hoc quantocumque tempore steterit vasallus quod domino non seruierit, secundum vsum Mediolanensem beneficium non amittit, nisi seruitium facere renuerit, vel nisi à domino ei denunciatum fuerit, & ille cum potuerit diu steterit quòd seruitium nullus ei fecerit. Bonus tamen iudex variè ex personis causisq; definiet, & finge, vasallum remotum esse, vel propinquum, paratum esse, vel non, dominum guerram habe-
H re, vel non, vtrum magnam, vel paruam, & annuntiauit ei dominus, vel non, hæc omnia vertuntur in cognitione causæ, & proniores sumus ad absoluendũ, quam ad condemnandum. Tum scias quòd si vasallus sciat dominum obsideri, vel aliter ei mortem imminere, &

cùm potuerit ei non nunciauerit, vel etiam sine nuncio cum non aduenerit, feudo priuabitur.

Tractauimus hac de re præcipuè *lib. 1. tit. 20.*

De ædificio facto feudo. Tit. xxix.

SI vasallus in feudo aliquod ædificium fecerit, vel ipsum sua pecunia meliorauerit, & cō[n]tigerit postea vt vasallus sine filio masculo decedat, dominus aut patiatur ędificium auferri, aut soluat pretium meliorationis. Idem dico, si pretio seruitutem fundo adquirat. Quidam alij dicunt omnino ad dominum pertinere.

De feudi incrementis diximus satis *lib. 1. tit. 1. §. si quis de manso.*

De fructibus feudi. Tit. xxx.

SI vasallus decedat sine herede masculo, & contingat feudum ad dominum reuerti, sic distinguitur: quod si ante Martium, omnes fructus illius anni ex feudo prouenientes, ad dominum pertinebunt. Si verò post Kalendas Martii, vsque ad Augustum, omnes fructus qui interim percipiuntur, ad heredes vasalli pertineāt. Si verò post Augustum, omnes fructus anni percipiet dominus. quidam tamen dicunt, quocumq; tempore anni decedat, omnes pendentes fructus ad dominum pertinere.

Quæstionis est, eius anni quo feudum domino apertum est fructus ad quem pertineant. Finge commissum siue apertum esse feudum domino morte vasalli, qui decessit sine herede masculo, relicta filia, vel sorore, vel vxore. Verum fructus eius anni ad dominum an ad filiam pertinebunt? Feudi vsusfructus pertinet ad vasallum, vt *s. 3. tit. 1.* Conferamus igitur vasallum cum fructuario. Fructus aut sunt pendētes, siue, quod idem est, stantes, aut solo separati, & hi vel extantes vel consumpti. Vulgò existimant, ex fructibus pendentibus finiti vel amissi vsusfructus tempore, fructuario nihil deberi, quòd domino adquirantur, & omnes fructus eo tempore ab ipso fructuario terra separatos ad fructuarium pertinere, quæ opinio vt iniquissima & falsissima est. Fateor quidem fructus pendentes finiti vsusfructus tempore domini esse, quod ius æquabile est, cùm & fructus pendentes inchoati vsusfructus tempore fructuarii sint. *l. si pendentes. D. de vsufr.* Sed vt si vsusfructus pendentibus fructibus adquisitus paulò pòst interierit, non ideò minus domino ex eis fructibus debetur pro rata eius anni, ita si post aliquot annos fructibus pendentibus interierit vsusfructus licet fructus domino adquiri videantur, non ideo minus ex eis fructuario debetur portio ratā, & ita licet fructus à terra separati & extātes videātur adquisiti bonæ fidei possessori, tamen in rei vindicationem domini rem suam esse pendente, veniunt non minus quàm pendentes *l. certum. C. de rei vindicat.* Sic igitur finito vel amisso vsufructu, fructus pendentes, vel percepti diuidendi sint inter dominum fructuarium pro rata temporis, quo vsusfructus constitit in personam fructuarii in eo anno *l. si operas. D. de vsufructu. l. 5. §. vlt. D. si vsusfr. pet.* & nihil interesse opinor percepti extent, an consumpti sint. nam & consumptorum ratio habenda est. nihil etiam interest ab eo percepti sint, vel eius nomine, quos solos fructuarius & colonus suos faciunt *l. in singulis. D. de annuis leg. l. si apes. §. vlt. D. de fur. §. is verò. Inst. de rer. diuis.* an sua sponte deciderint, vel ab alio decerpti aut defecti fuerint, quos tamen antequam apprehenderit fructuarius suos non facit. qua re distat à domino, à bonæ fidei possessore, ab emphyteuticario, qui quoquo modo terra separatos fructus suos faciunt *leg. 12. §. vltim. D. de vsufruct. l. qui scit. §. penult. D. de vsur. l. si fructuarius. D. quib. mod. vsusfruct. amit.* Igitur siue tempore finiti vsusfructus pendeant fructus, siue à solo separati sint, & ii siue extent, siue consumpti sint, siue ab ipso fructuario, siue quo alio modo à solo separati sint, ita ineunda est ratio inter dominum & fructuarium, vt pro rata præteriti temporis quo eo anno constitit vsusfructus, portio fructuario vel heredi eius præstetur, quod superest domino. Nec obstat *l. defuncta. D. de vsufruct.* quia in eius specie anno integro durauit vsusfructus, & ideò agrorum pensiones integræ heredi fructuarii debentur, licet tardius inferantur. Eadem omnino ratio interuenit in emphyteuticario, & colono, & eo qui libelli aut precariæ iure possidet, vt diuidantur nouissimi anni fructus pro rata temporis, quo in

A eorum persona ea iura constiterint. Finge annos decem prædium fuisse domino commissum. est enim in iis omnibus negotiis cōmisso locus. Æquum est vt illorum lucro cedant fructus pro rata anni decimi, vt fit inter virum & vxorē, inter quos fructus fundi dotalis diuiduntur, pro rata eius anni quo diremptū est matrimonium. *l. cum in fundo. §. Diuortio. D. de iur. dot. l. fructus §. Pap. l. si alienam l. si marito. §. vlt. D. sol. matr. l. 1. §. sed & nouissimi. C. de rei vx. act.* & non tantùm fructus terra separati, sed etiam pendentes. *d. l. fructus. § interdum.* Eandem diuisionem obseruari inter vasallum & dominum, ratio iuris exigit, puta, vt

B fructus cedāt lucro vasalli heredisve eius, pro rata anni eius quo feudum domino commissum vel apertum est quam qui non tenuerunt, & in vsufructu non admiserunt, ita in feudo rationem inierunt, primùm, vt fructus omnes solo separatos etiam extantes statuerent ad filiam pertinere, pendentes ad dominū, idque exemplo creditoris, vt est in fragmentis, qui si pignus acceperit lege ἀντιχρήσεως, tempore dissoluti pignoris, id est, solutæ vel depositę & consignatæ pecunię fructus iam solo separatos, etiam si nondum consumpti sint retinet vsurarum vice, & pendentes tātùm restituit reputatve in sortem, *l. si pignore. §. si prædo. D. de*

C *pign. actio. l. ex prædiis. C. de vsur.* & hoc quidem exemplum in fructibus perceptis & extantibus omnes admiserunt vno consensu, perperam, cùm percepens fructus creditor retineat ex cōuentione vsurarum vice, vasallo heredive eius nulla conuentio dederit ius retinendi ex fructibus plus quam ratio temporis ferat, quo apud eum ius feudi fuerit. In pendentibus dissenserunt, & hac etiam in parte omnes errauerunt, vt Baldo, & Yserniæ videtur, & mihi constat. Alii, vt dixi, omnes fructus pendentes domino adiudicauerūt, quoquo tempore vasallus mortem obiret. Alii temporaliter distinxerunt, vt si obierit ante Kal. Mart. omnes

D fructus pendentes ad dominum pertineant, si post Kal. Mart. vsque ad Kal. August. omnes fructus qui interim percipientur, etiamsi pependerint moriente vasallo, ad filiam pertineāt, hi sunt hordeum, fœnum, legumina. Si post Kal Aug vt omnes fructus eo tempore pendētes ad dominum pertineant, puta messes frumentariæ, & triticariæ, & vindemiæ, & poma, & oleæ. Denique secundum horum opinionem, fructus pendentes moriente vasallo ad dominum pertinent, nisi moriatur post Kal. Mart. quo casu, fructus qui vsque ad Kal. August. percipientur, veluti pro rata temporis quo ius feudi in persona defuncti eo anno consti-

E tit, filię relinquūt, id est, fœnisicia, messes hordeanas, & fabarias, & alia legumina: quod superest, domino. eandémq; rationem seruari dicitur *ſ. 54.* inter heredem vasalli & agnatum qui repudiauit hereditatem. Hæc verò non est æqua proportio. Finge mortuum vasallum mensis Martii suprema die totius anni fructus esse C. messes hordearias & fabarias, & fœnisicia esse xx. messes frumentarias & triticarias, & vindemiam, & oliuinam fuisse LX. Si dederis filiæ omnes messes hordearias, & fabarias, & fœnisicia, plus æquo dederis: nam cùm quarta tantùm parte anni, id est, mēsibus tribus, apud defunctum ius feudi resederit,

F ἀναλόγως quarta tātùm pars reditus annui filię debetur, xxv. igitur non XL. Et contrà, si messes hordeariæ, fabariæ, fœnariæ sint tātùm xx. cetera LXXX. iniuriam feceris filiæ vasalli, si non xxv. sed xx. tantùm ei dederis. Deinde si vinea fuerit data in feudum, & vasallus Augusto decesserit, erit iniquissimum si nihil filiæ vasalli dederis. Prętérea cur si ante Kal. Martias obierit nihil etiam dederis pro rata. Igitur melius est sequi exemplum fructuarii & mariti, & ceterorum, qui cum domino diuidunt fructus omnes pendentes, vel perceptos, pro rata anni eius quo finitur perimitúrve vsusfructus, aut matrimonium dirimitur. Et si vis etiam ti-

G bi explicari sæpè vexatam speciem *§. Papinianus.* nimirùm hæc est. Nuptiæ vindemiæ tempore factæ sunt, hoc est mēse Octobri, dataque in dotem vinea eodē ipso mense. Vir collectis vindemiis ex kal. Nouemb. vineam fruendam locat, suprema die Ianuarii discessio fit, qui tertius mensis est à locatione, quartus à die nuptiarum. Si fructuum diuisio ex die nuptiarum non fiat, sed ex tempore locationis, ante locationem percepto, fructus integros vir retinebit, & quartam partem mercedis locationis, ex qua ad diuortii diem tres numerantur mēses, quæ anni quarta pars est. Itaque cùm quatuor tantùm mensibus durauerit ma-

H trimonium, vir anni vnius, & quartæ partis alterius fructus retinebit: quod si admittimus, illud quoque admittemus, si collectis vindemiis altera die discidium interuenerit, virum integros fructus retenturum, quo nihil dici iniquius potest. Quamobrem, si quatuor mensibus durauit matrimonium, & fructus percepti

cepti

cepti à die nuptiarum (percepti autem sunt in casu nostro vindemiæ fructus, percepta quarta mercedis anni instantis pars), si multo maiores fructus sint, quàm pro tempore matrimonii, pro ratione temporis diuidentur, vt si tertia anni parte steterit matrimonium, tertiã fructuum vir retineat. Fructus itaq; vindemiæ cum quarta parte mercedis eius anni, in quẽ locatus est fundus, commiscebũtur, & ex ea pecunia viro tertia portio relinquetur, qui tertia quoq; parte anni onera sensit matrimonii. Sed hoc apertius dicamus. Kal. Octob. vxorẽ duxi, dedit mihi in dotem vineam, fructus mei esse videntur quos ex eo die ex vinea dotali percepi. B Quare si vindemus collectis fruẽdam locaui, exactis mensibus tribus locationis, quo tempore quarta mercedis pars mihi emerita est, vxor à me diuertit, & vindemiæ fructus, & quartam mercedis partem videor meo iure posse retinere. Sed obstat æquitas, neque patitur te & præcedentis anni fructus omnes, & instantis quartam partem retinere, qui quatuor dumtaxat mensibus in matrimonio vixeris. Quare ad illud itur, vt vindemiæ fructus & quarta mercedis pars confundantur, & cõmisceantur, & ex ea omni pecunia tertiam partem feras, qui tertiam quoq; partem anni cum vxore vixeris. Ceterа quæ ad eam speciem pertinent exposui Iulii Pauli 2. *Sentent. tit.* 22.

C

De auxilio vasalli. TIT. XXXI.

COntra omnes debet vasallus dominum adiuuare, & contra fratrem, & filium, nisi contra alium dominum antiquiorem, hic enim ceteris est præferendus.

In veteri libro quod non erat, quodq; interpres non agnouerat, *Et patrem*, deleui. Igitur vasallus contra fratrem, & filium suum domino opem ferre debet, non vt arbitror, cõtra seipsum, non contra patrem suum, cui iure naturali & ciuili debet fidem, obsequium, honorem, domino feudi iure ciuili tantùm, nõ con- D tra dominum antiquiorem, non contra Imperatorem, vel Regem, nisi fit εὐχωνιμαῖος ἢ ὁμόλογος, id est, ligius. Excipi semper Imperatorem Fridericus voluit.

Quando filii in feudum non succedunt.

TIT. XXXII.

QVidam habens filium ex nobili cõiuge, post mortem eius non valens continere, aliam minus nobilem duxit, qui nolens existere in peccato, eam desponsauit, ea lege, vt nec ipsa, nec filii eius amplius habeant E de bonis patris, quàm dixerit tempore sponsaliorum, verbi gratia decem libras, vel quantum voluerit dare quando eam desponsauit, quod Mediolanenses dicunt accipere vxorem ad morganaticam, alibi, lege Salica, hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem nõ succedunt, aliis extantibus, sed nec in feudo, etiam aliis non existentibus, qui licet legitimi sint, tamen in beneficio minimè succedũt. In proprietate verò succedunt F patri, prioribus non existentibus, succedunt etiam fratribus sine legitima prole decedentibus, secundum vsum Mediolanensium.

Pactione fieri potest vt filiæ in feudum succedãt, habita cum domino in inuestitura. Pactione etiam fieri potest vt filii non succedant, non tantùm habita cum domino in inuestitura, sed etiam cum fratre, vt *dixi supra* 2. *tit.* 14. vel cum vxore in contractu matrimonii, vt *supra* 16. in hac specie, Titius filium ex nobili vxore suscepit, ea mortua duxit aliã ignobilem, ea lege, ne filii ex ea nati ei succederent ab intestato, & omnino, vt neque ipsa, G neq; filii eius amplius ex bonis suis ferrent, quàm quantum dixerit dederitve, mane diei nuptiarum, quæ dictio donatióve à Græcis dicitur ὑπόβολον, Germanis *Morgengab*, siue *Morganghеba* in legibus Langobardorum sæpe, & Ripuariorum 59. & Alamannorum 56. quod manè die nuptiarum à viro in mulierem cõferri soleat, quasi ὄρθριον δῶρον. Greg. Turonensis in exemplo pactionis initæ inter Guntrannum & Childebertum Reges. Tam in dote quàm in *Morganghеba*, id est, matutinali dono, Quin & Mediolanenses, cùm in matrimonio interuenit ὑπόβολον, eadem ratione id dicunt contrahi ad morganatum siue mor- H ganaticam, id est, dato hypobolo, data *Morganghеba*, & ita Albertus Argentinensis *in Chronicis*. Tanquam matri suæ per Rodolphum regem morganatico iure donatum. Aliis locis, matrimonium contrahi lege Salica. nam ex lege Salica Francorum

A Orientalium, mane diei nuptiarum maritus vxori constituit ὑπόβολον. Nati autem filii ex patre nobili, matre plebeia, nobiles sunt, quia mater per nuptias nobilitatem adepta est, *l. mulieres. C. de dignit.* Contrà nati ex patre plebeio, matre nobili, plebeii sunt. nam & ipsa per nuptias facta est plebeia, *l.* 1. *C. eod. l. fœmina. D. de senat.* vt Virginia cùm esset patritia, per nuptias facta est plebeia, Liuii x. idque congruit cum antiqua definitione iuris, vt connubio interueniente liberi patrem sequantur semper, *l. cum legitima. D. de statu hom.* quod tamen Tricassini & aliæ quędam nationes non seruant. nam siue plebeiæ nobilibus siue no- B biles plebeiis nubant, filii melioris parentis condicionem sequuntur, nobiles, quæ & in veterũ Glossis gennades, & mulieres lucæ, ea forma qua boues lucæ. Lactantius de opificio Dei. Potéstne aliquis cùm videat etiam boues lucas cum immanissimis corporibus seruire homini. vulgò corruptissimè, boues & vaccas, aut equos. Sed redeamus ad rẽ. Titius qui ex vxore nobili iam mortua filiũ habebat, duxit plebeiam, ea lege, ne liberi ex ea suscepti ab intestato succederent, nolẽs inquit, existere in peccato, id est, ne faceret iniuriam filio prioris matrimonii, & memoriæ vxoris primæ. Conuentio valet, & filii secundi matri- C monii, existente filio primi matrimonii, neque in feudum, neque in alodem patri ab intestato succedent. Non existente filio, succedent in alodem, non etiam in feudum. Succedent quoque inuicem in omnia bona, & præferentur fratribus consanguineis ex patre tantùm cõiunctis, id est, filiis prioris matrimonii, si qui supersint, secundum *Nouell* 84. Succedent & sine dubio fratribus illis consanguineis, qui neq; liberos, neque vtroque parente coniunctos fratres eorùmve fratrum filios reliquerint. Secundum hæc quæ diximus, hæc pactio strictius accipitur in alodiis, quàm in feudis. In feudis enim valet, siue extent filii prioris D matrimonii, siue non. In alodiis non valet, si deficiant filii prioris matrimonii. Feuda reguntur moribus: Alodia legibus, quibus abrogare omnino pactiones priuatorum non possunt. Legibus autem eæ pactiones sunt valde contrariæ. *l. pactum. C. de pact.* & in feudis tantùm præcipuè vim suam exercent.

Quando filia succedit in feudum. TIT. XXXIII.

SI fœmina habens feodũ decesserit, quia fœmineum est feudum, & sine pacto speciali, deficientibus filiis masculis, ad filias pertinebit. Obertus & Gerardus. Alii E verò dicunt, nisi per pactum speciale ad eas non pertinere, sicut si datum esset masculo, quia si ideo quod est fœmineum, sine pacto transit in fœminas, eadem ratione, quia est fœmineum, transire debet in fœmineam prolem, etiam masculis extantibus, quod falsum est. Ex hoc illud descendit, quod dicitur, clericũ nullo modo in beneficium paternum debere succedere, etiam si postea hunc habitum postposuerit. Idem in omnibus qui habitum religionis assumunt, vt Conuersi. hi enim F nec postea in feudo succedunt, & si quod habent perdunt.

Sententiam huius tituli exposui *lib.* 1. *tit.* 12.

Patre feudum amittente, filios non succedere.

TIT. XXXIIII.

VAsalli feudum delinquẽtis, licet ad agnatos quandoque pertineat, filius tamen ad id nullatenus aspirabit, nisi id iterum à domino licitè adquirat, scilicet G gratiam ei faciente, verbi gratia, si non sunt alii ex latere, quibus aperiatur. Ad eius petitionem admittuntur, qui quarto gradu sunt remoti ab eo qui acquisiuit, & etiam vsq; ad infinitum, dum tamen hos constet ab eo per masculos descendisse.

Docet vasalli delinquentis feudum nonnunquam ad agnatos pertinere, puta, si in alium quàm dominum deliquerit, quod explicuimus 3. *tit.* 2. & eo tamen casu excludi filios vasalli, nisi id iterum à domino licitè adquisierint, scilicet gratiam ei faciente, H vt fit plerumque deficientibus agnatis. & ita filia succedit in feudum, si à domino postulauerit hanc gratiam apponi sibi, vt *supra* 1. *tit.* 25. Gratia domini vocantur, qui iure non vocantur. & potior est gratia iure. Vocati autem agnatos in infinitum. qua de re 1. *tit.* 1. §. *hos quoque secundum.*

De probatione inuestituræ. TIT. XXXV.

SIue clericus, siue laicus sit dominus ad probandam nouam inuestituram, semper pares curiæ sunt necessarii: & si sine eis facta sit inuestitura, etiam si dominus confiteatur factam, quia tamen sine hac solemnitate facta est, non valet, etiam si probari possit per breue testatum. Sed alii contra testantur: & si dominus confiteatur factam, decurrens postea ad † solemnitatem consuetudinis, non audiatur, sed tale habeatur, ac si pares affuissent, sed alii etiam si probari possit per breue testatum, vt Obertus & Gerardus, nisi à paribus curiæ fuerit confirmatum. Consules tamē Mediolan. nuper quibusdam cōtra rescripserunt, in quo ferè omnes Mediolanenses consenserunt & consentiunt, vt breue testatum non à paribus, sed ab aliis confirmatum sufficiat ad probandam nouam inuestituram. Nouam inuestituram dico, quando feudum primò quæritur. De veteri autem beneficio inuestituræ quæ fit à domini successore, vel * vasallo successori, etiam extranei recipiuntur ad testimonium, præter fœminas, secundum vsum Mediolanens. Istæ enim nec in causis feudorum, nec aliorum recipiuntur ad testimonium, ceteri autem recipiuntur in omnibus quæ ad causas feudi pertinent, preterquā de noua inuestitura. † *χ'. subtilitatem.* * *χ'. vasalli.*

Quæ ad hunc locum pertinent exposuimus 2. *tit.* 3. 4. id tantùm est omissum in inuestitura fœminas vt superstint non posse rogari, sicut nec in aliis actib. solemnibus. Et generaliter significatur, in more Mediolanensi nec in feudorum, nec in aliarum rerum causis mulierum testimonium recipi. quòd fuit ius antiquum Pop. Romani *l.* 1. *Cod. Th. de rap. virg.* Testes esse possunt. Superstites esse non possunt. Testium duo sunt genera, Testes & Superstites. Videnda *Nọ. Leonis* 48.

Quot modis feudum adquiratur. TIT. XXXVI.

SCiendum est itaq; feudum acquiri inuestitura, successione, vel eo quod habeatur pro inuestitura, & ecce si dominus alicui coram paribus curiæ dixerit: Vade in possessionem illius feudi,* & teneas illum pro feudo. Licet enim non intercessisset inuestitura, tamen tale est ac si intercessisset, quia eius voluntate possessionem nactus est feudi nomine. Inde etiam dicitur, quòd si aliquis probauerit se aliquid nomine beneficii aliquo tempore tenuisse, domino præsente & non contradicente, & seruitium eius quasi a vasallo recipiente, licet non probet inuestituram, verumtamen obtinebit præstito iuramento, nisi aliud contra inducatur. Quod autem dictum est per pares probetur inuestitura, intelligendū est de eo domino qui alios habet vasallos, ceterū sufficiunt extranei. Nec dicatur ideo inuestiturā vbi sine paribus facta est,* valere, quoniā tūc temporis aberant pares, quia etiā si absint, tamē expectandi fuerint. Sacramentū non semper est dandū possidenti, sed quādoq; possidenti, quandoq; petenti, quandoq; neutri datur, & cum alicui horū datur, ita demū datur, si aliquid pro eo sit quod iudicē moueat, vbi nihil est quod faciat pro aliquo eorū, præter possessionē solā, tunc secundū quod iudici melius visum fuerit, aut possidenti dabitur sacramentū, aut actore nihil probante, qui conuenitur, etiā si nihil præstiterit obtinet. Et cùm datur, aut datur à iudice, aut a parte: si à parte, aut subeat cū duodecim sacramentalibus secūdum inferiorem distinctionem, aut referat pars cui delatū est: si à iudice, iuret cui delatum est, cum duodecim. Vasallus cum sex parentibus, ceteros si vult, habeat extraneos. dominus verò si vult, cum parentibus, aut cum vasallis solis, aut cum parentibus, vel cum extraneis mistis, vel vasallis, & iurabit vasallus semper sine mentione conscientiæ. Dominusq; de suo facto similiter. De facto verò patris vel aui, aut alterius ascendentis, iuramento conscientiā solum apponet. In quibus causis sacramentū calumniæ à domino non exigetur, quod nuper Rex Fridericus in † Romandiola constituit, vt vasallus calumniæ sacramētum à domino non exigat. quod etiā à patre domini intelligendū est, vt quod quisq; iuris in aliū statuit, ipse eodem iure vtatur. Similiter vasallus dominum accusare, vel B testimonium contra eum reddere non potest in ciuili causa aut criminali. Quidam tamen dicunt in criminali non licere, in ciuili modica licere, in quibus si contrà fecerit, feudo priuabitur. * *χ'. non valere.* † *χ'. Roncalia.*

Quod dicitur initio, quemadmodum accipiendum sit diximus 1. *tit.* 26. & pleraque ex his quæ hoc titulo continentur. 1. *tit.* 1. *§. si autē controuersia.* & *tit.* 28. & multis aliis locis. Cùm autem docuisset inuestitura feudum adquiri, statim subiicit, non aliter eam valere, quàm si fiat coram paribus, si dominus & alios C vasallos habuerit. ceteroquin sufficere extraneos, vt & suprà dictum est 2. *tit.* 3. Valere igitur factam inuestituram coram extraneis, si nulli fuerint pares, vel etiam si qui sunt abfuerint, vt 2. 1. *tit.* 28. Est enim in hoc cōtextu ita legendum, Nec dicatur ideò inuestituram, vbi sine paribus facta est non valere, quoniam tunc temporis aberant pares, quia etiā si absint, tamen expectādi fuerint. Et quod ait, *Quia*, ratio est opinionis improbatæ, qua in eā nos vult cōpelli non debere. Præterea docet hoc loco deficientibus probationib. iusiurandum modò reo, modò actori deferri, modò neutri, arbitratu iudicis. q & variis locis demon- D stratum est superioribus libris. & notandum quod ait, ei plurimùm deferri iusiurandum, à quo præsumptio facit, vt *tit. seq.* vbi si quæratur, an vnus testis præsumptionem siue probationem semiplenam faciat, dicam huius rei disquisitionem totam esse positam in arbitrio & religione iudicantium. Non haberi quæstionem ob vnum testem, ne de seruis quidem alienis probat *l. maritum D. de quæst.* quam malè interpretes adstringunt ad seruos proprios. nec temerè igitur iusiurandum deferri ob vnū testem: quem tamen momentum aliquod adferre volunt vulgo ex *l. Theopompus. D. de do. præl.* malè accepta, vt Alciatus docuit. Ad E hæc, duo facit hoc loco genera iurisiurandi, vnū quod à iudice, alterum quod à parte defertur, hoc voluntarium soleo dicere, quia ex pactione & conuentione venit, *l.* 1. *l. qui iurasse.* §. *vlt. l. sed & si seruus* §. *vlt. D. de iureiur.* siue in iudicio deferatur, siue extra iudicium, de quo in *l.* 17. *in princ.* & *l.* 28. §. *vlt. D. eo* Illud iudiciale. Necessariū est quod refertur, ὅρκος ἀναγκαῖος. necessariò enim iurare debet is cui refertur, nisi velit rem amittere, vt 1 *tit. vlt.* & 2. *tit.* 3. & 15. Refertur volūtarium quod delatum est. Iudiciale non refertur. Iurare autem debet pars cui defertur iusiurandum cum XII. sacramentalibus. Vasallus cum sex cognatis, F alios necesse non est esse cognatos. Dominus cum XII. cognatis, vel cum XII. vasallis, aut partim vasallis, partim cognatis, partim extraneis. partim cognatis. qua in parte erat hic contextus miserè deprauatus. Subiicitur & alia differentia inter dominum & vasallum. Vasallus iurat semper sine mentione conscientiæ, puta se inuestitum à L. Titio, nō se credere, aut existimare. nam & si successione ad eum feudum peruenerit, inuestitus fuit de veteri beneficio. Dominus autem de suo quidē facto iurat præcisè, puta se inuestituram non fecisse, de facto parētum suorum non ita iurat, sed se nec scire, nec credere factam à parentibus in- G uestituram, quia nec posset de eorum facto præcisè iurare liquidò vt *infrà* 72. vbi etiam adiicit, sepenr, vt hoc loco ex Veteribus reposui, *Et iurabit vasallus semper sine mentione conscientiæ.* [*In quibus*] Regulariter qui defert iusiurandum, iurat ipse prius de calumnia, *l.* 11. §. *pen. D. rer. amot.* *l.* 34. §. *qui iusiurandum. l.* 37. *D. de iureiur. l. vlt. C. de fideicom. l. de lata. C. de reb. cred.* Sed remitti id legimus patrono, non liberto. At in his feudorum causis tam vasallo, quàm domino remittitur. Potes huius loci argumento, si tantum auctoritatis ei dederis, tentare idem dandum esse liberto, vt sit ius æquabile. Potes & hoc generaliter extēdere; H in litem totam, & in litem omnem, vt etiam quod vltro vni ex litigatoribus concesserit princeps, eo fruatur pars aduersa, ne plus oneretur vnus quàm alter, & quod remittitur vni, vt remittatur etiam alteri. *l. vlt. C. de fruct. & lit. exp.* In formula iurisiurandi est inæqualitas, sed necessaria. In condicione sacramentalium

est

est inequalium, sed parum momenti. Id autem ne dominus feudi iurec de calumnia refertur Fridericum constituisse in Roncalia. sic legendum, non Romandiola & est similis error *infr. 49.* Romandiola est exarchatus Rauennæ. Roncalia siue Roncaliæ, campi supra Padum non procul à Placentia, in quibus solebant olim Imperatores cõuentus agere solemnes. Abbas Vrspergensis: Roncaliæ mos Langobardorum est iustitiam suam requirere, & ab Imperatoribus recipere. Guntherus 2. *Ligurini:*

Roncaliam properat rapidis attingere castris.
Est locus Italiæ medicum seiunctus ab vrbe,
Cui quia pulchra situ placet vnde Pl. contrauenen.
Et alio loco.
Cura Roncaliis certo mandatur habenda
Tempore, &c.

Illud postremò adiicit, vasallum aduersus dominum non audiri, nec in ciuili nec in criminali causa. Et quod ait, *Modica,* erat loco mogum. Id infrà reposuimus hoc modo. *Quidam tamen dicunt in criminali non licere, in ciuili modica licere.* qua de re *libr. 2. tit. 5.*

Si inter dominum, & vasallum de beneficio contentio sit. Tit. XXXVII.

SI inter dominum & vasallum controuersia sit de beneficio, possidente domino, & vasallo in probatione deficiente, qui conuenitur, nullo præstito sacramento absoluatur: vasallo verò possidente, & actore in probatione deficiente, si longa sit vasalli possessio, eius iuramento causa finiatur. vbi verò noua est possessio, sacramentum ei non præstabitur, sed domino deferetur, nisi aliud faciat pro possidente.

Poni videtur hoc loco alia differentia inter dominum & vasallum. Agẽte vasallo nec probantẽ, domino defertur iusiurandum *vt 1. tit. 1. §. si autem controuersia.* Hic dicit ei iusiurandum remitti quòd ita abscisè accipiendum non est. alioquin remitteretur etiam vasallo, vt *supra titul. prox. §. in quibus.* Sed remittitur domino officio iudicis, *vt supra tit. prox.* non iure ipso, licet frequenter remittatur. Domino non probante, vasallus iurat si longa eius possessio fuerit: si noua, dominus nisi magna præsumptio faciat pro vasallo. quod totum pendet ex arbitrio iudicis, vt *1. tit. 1. §. Cum autem. & 7. & 2. tit. 11. §. vltim. & 15. & huius libri tit. 2. 3.*

De lege Conradi. Tit. XXXVIII.

LEx Conradi de beneficiis, quæ dicit: Si inter Capitaneos controuersia sit, coram Rege finiatur: si inter valuasores, coram paribus curiæ, Mediolani non tenetur, sed talis distinctio ibi obseruatur: quia si inter duos, quicunq; fuerint, de beneficio regali controuersia fuerit, quorum vterque à Rege se dicit inuestitum fuisse, tunc causa coram eo decidatur: Ceteræ verò causæ apud pares curiæ.

Si inter pares duos de aliquo beneficio controuersia sit, quorum vterq; suum feudum proprium esse dicat, siue asserant eundem inuestitorem, siue diuersos, coram iudice vel arbitro finiatur. Sed cùm vnum producunt inuestitorem, si possidẽti sine fraude dominus guarentare voluerit, ipse obtinebit, nisi aduersarius contrà aliquid induxerit.

Ex eadem lege descẽdit, quod dominus sine voluntate vasalli feudum alienare non potest. quod Mediolani non obtinet. ibi enim sine curia etiam beneficium totum rectè alienatur: dum tamen aut æquali domino, aut maiori vendatur. Inferiori verò sine vasalli volũtate non licet partem alienare, etiam maiori, retenta parte alia feudi: verbi gratia, Est vasallus qui ab eodem domino in pluribus locis feudum tenet, si partem feudi in vno loco vendat, in alio sibi teneat, iste non debet emptori seruire, sed per priorem dominum totum beneficium recognoscere, cum curia verò cuicumq; benefi-

A cium etiam rustico & sine vasalli voluntate potest, dum tamen totum alienet. Ober. Quidam autem dicunt, vt Gerardus, non valere si fiat inferiori.

Similiter nec vasallus feudum sine voluntate domini alienabit, in feudum tamen rectè dabit, si secunda persona sit talis, quæ feudum seruire possit: vt si dans miles est, & ille, qui accepit, inueniatur miles, ad hoc vt feudũ si contigerit, domino similiter seruire, vt & prior possit, & hoc dare liceat in infinitum. In quibusdam tamen
B curiis vltra tertiam personam feudi consuetudo non extenditur, vt cùm feudum peruenit in quartam personam, ei auferre dominus possit. Profectò ille, qui suum beneficium alii dat in feudum, non debet alia lege dare, nisi qua ipse habeat: vt sibi habeat sibi suisq; heredibus (quod intelligi debet, de solis masculis) non debet alii dare, vt habeat ipse & sui heredes masculi & fœminæ. Vnde quibusdã placet, quod eo ipso beneficium
C amittat Gerardus & alii, & qui dedit, & cui datum est, beneficium perdit. Secundum alios verò, vt Obertum, tunc domino aperitur, cùm masculi defecerint.

De primo capite Constitutionis Conradi diximus *lib* 1 sed dicit eam Mediolani non seruari, nisi de beneficio regali lis sit. Ceteras capitaneorum lites agitari coram paribus, non coram Rege, id est, Imperatore. Adiicit auctor, sequutus sententiam eiusdem Constitutionis, litem de feudo quæ est inter duos pares dirimendam esse à iudice ordinario vel compromissario: quod
D quemadmodum accipiendum sit diximus *1. tit. 15. & 2. tit. 15.* & si fortè vnum eundémque inuestitorem producant, ait secundum possessorem dandam esse litẽm, cui dominus guarentare voluerit, id est, pro quo liti subsistere & defensionem suscipere voluerit. Est enim antiqua Germanorum vox *Guarent,* qua significatur auctor qui de euictione tenetur. Is igitur quem dominus defenderit, in possessionis causa obtinebit. In principali autem causa vincet, qui de iure suo melius docuerit. In contextu emendaui, *Si possidenti sine fraude, dominus guarentare voluerit, ipse obtinebit. Sine fraude,* id est, sine vitio, vt in *Constit. Friderici*
E *de pace ten. §. si duo.* In §. *ex eadem,* ponitur aliud caput legis Conradi, vt dominus sine voluntate vasalli feudum alienare non possit, quod exposuimus *lib. 1. tit. 21.* Contempserunt id etiam Mediolanenses, vt & Constitutionem Friderici de petenda inuestitura intra annum & diem, & alias plerasque, qui Imperatoribus propè natura fuere semper infensissimi. Et econtrario vasallum quoque non posse feudum alienare sine domini voluntate. In feudum tamen alii rursus dare posse, dummodo militi det, cùm & ipse miles est *vt supra 22.* & eadem lege qua accepit, nam si accepit sibi & suis heredibus, quod de masculis intelligi-
F tur, vt *supra 1. tit. 8.* non potest dare alteri eiusque heredibus tam masculis quàm fœminis, aut si ita dederit, feudum statim domino aperietur vel nõ statim, vt Obertus existimat, sed cùm masculi defecerint. quæ sententia humanior est. Potest quidem arctiori lege quàm ipse habeat in alium feudum transferre, vt est *in fragmentis,* sed non meliori, ne deteriorem feudi causam faciat, vt *supra 2. tit. 9. § econtrario.* Itẽ vltra tertiam personam feudi consuetudo (sic legendum, non concessio, id est, proprium ius feudi, vt *2. tit. 3. §. vlt.*) non extenditur. Capitaneus feudum suum dat maiori valuasori: maior valuasor minori: minor valua-
G sino, sed in valuasino feudi consuetudo non seruatur. nam ei feudum auferri quandocumq; potest ab eo qui dedit, vel à maiori domino, cui tamen si concurrant, præferetur qui dedit. In curia Mediolanensi feudi consuetudo in infinitum extenditur, idemq; iuris est valuasinis quod valuasoribus, vt *supra 1. tit. 1. & 9. & 2. tit. 10.* quo iure vtimur. Eiusdem Constitutionis, quæ integra proponetur sequenti libro, de successione feudi aliud caput Gerardus exposuit *tit. 1.*

De pœna inficientis feudum. Tit. XXXIX.

H SI fuerit inter dominum & vasallum de beneficio controuersia, domino dicente, hoc quod tenes in feudum, à me habes: ille verò negauerit prorsus, si quidem probatum fuerit: ipsum ab eo auferatur. Sed cum

dubitanter responsum fuerit, nescio, minimè, secundum A quosdam, sed secundum alios vt O & G, tunc demum eo priuabitur, si fraudulenter, id est, sciens hoc negauerit.

Quæ scripta sunt *ad tit.* 5 & in hunc transferantur.

Vt successor clerici inuestitoris feudum tradere cogatur.

TIT. XL.

Clerico inuestituram faciente de suis bonis, eius successor omnifariam cogitur eam adimplere, B cumque de bonis Ecclesiæ eam fecerit, si possessio rei pro beneficio inuestitæ penes eum fuerit, ipse & eius successor ipsam adimpleant, quod etiam in laicis contingit. Vbi verò de alterius feudo fecerit inuestituram, si quidem purè, non valeat, sed si sub tempore vel conditione quo feudum sibi aperiatur, valebit inuestitura, etiam sine voluntate vasalli facta. Si tamen antè decesserit inuestitor, quàm feudum ad eum reuertatur, successor non cogitur eam habere ratam: aut cùm se viuente feudum apertum fuerit, possessionem tradat, & inuestituram adimpleat, & ideo sciendum est Archiepiscopum Mediolanen. nō posse dare in feudum qood tempore introitus sui in dominico inuenerit, sed si ei postea feudum aperiatur, ipsum rectè dabit. Profectò alii Episcopi & clerici ea quæ in dominico habent, & feuda his aperta olim dederunt, & hodie dant.

Aut de suis bonis clericus inuestituram fecit, aut de bonis Ecclesiæ. Si de suis, ex ea inuestitura heres eius tenetur omnimodo. Si de bonis Ecclesiæ quæ tenuit, is etiam similiter qui ei in functione ecclesiastica successerit, ex ea inuestitura tenetur, quod pugnat cum *l. tit.* 27. & ibi explicatum est. Si de bonis Ecclesiæ quæ alius teoebat in feudum, aut purè eam fecit, aut in diem, vel condicionem. Purè facta oon valet. In diem vel condicionem ita demum, si eo viuo qui inuestituram fecit dies venerit, vel coodicio extiterit, id est, si ad eum feudum redierit quod tempore secundæ inuestituræ alius tenebat, *vt supra 1. tit.* 1. §. *si vero Archiepiscopus, & tit.* 5. Ad hæc adiicit Episcopum quod inueoerit in dominico introitus sui tempore, puta, feudū, quod ad Ecclesiam redierat, alii rectè in feudum dare, rem nempe solitam in feudum dari. Excipit solum Archiepiscopum Mediolanensem, Ecclesiæ eius amplificandæ studio, vt mos inoleuerat, quæ & multa alia priuilegia habuit, & Ambrosii nomine Christianis omnibus fuit in bonore præcipuo.

De vasallo imperfecto. TIT. XLI.

Mutus, & surdus, cæcus, claudus, vel aliter imperfectus, etiam si sic oatus fuerit, totum feudum paternum retinebit. Ober. & Gerar. & multi alii. Quidam F tamen dicunt, eum qui talis natus est, feudum retinere non posse, qnia ipsum seruire non valet. Sic dicimus in Clerico, & in fœmina, & in similibus.

De muto diximus *1. tit.* 2. §. *vlt.* De clerico *2. tit.* 21. De fœmina variis locis. Eadem est ratio surdi, cæci, claudi, manci, debilis ad mandata seruitia.

De vasallo qui occidit fratrem suum, vel domini sui.

TIT. XLII.

Si quis interfecerit fratrem domini sui, non ideo beneficium amittit: sed si fratrem suum interfecerit, ad hoc, vt totam hereditatem habeat, vel aliam feloniam commiserit. Verbi gratia, Hominem tradendo: vt in curia amplius stare non possit, priuabitur beneficio, quia tamen erga dominum non fuerit facta, ad agnatum proximiorem feudum pertinebit, si paternū fuerit, eodem prorsus obseruando, quantum ad ordinem gradus, qui continetur in legibus. Cùm autem ad dominum respicit felonia, feudum tūc domino aperitur.

Hæc expoiuimus *lib.* 1. *tit.* 2. & 5. *tit.* 2. [*Eodem prorsus.*] Obseruari ordinem graduum qui iure ciuili descriptus est.

Non teneri vasallum offerre seruitium.

TIT. XLIII.

Non cogitur vasallus omnino secundum vsum Mediolanensem dominum adire, & seruitium ei offerre, sed cùm nunciatum ei fuerit, tunc domino id post est seruiat.

Vide *lib.* 1 *tit.* 10.

De alienatione feudi. TIT. XLIIII.

Si vasallus contra constitutionem Lotharii Regis beneficium alienauerit, si totum, perdit totum: si partem, partem perdit, & ad dominum reuertitur. & ideò si cōtra vnum dominorum, quorum communis vasallus erat, fecerit feloniam, eum fortè cucurbitando, eius solius parte priuabitur: & si voluerit vnius solius partem refutare, aliis sibi reseruatis, hoc facere poterit, quia vasallus etiam sine domini voluntate rectè feudum refutare potest. Post refutationem autem ad seruiendū qui- C dem non tenetur, sed eum offendere non debet.

Ex constitutionē Lotharii, vasallus qui feudum alienat sine voluntate domini, feudum amittit, feudum amissum ad dominum reuertitur. & hoc est quod dicitur, alienatione feudū domino aperiri. De eo Constitutio Lotharii loquitur, qoi totum feudum alienat, sed porrigitur à Friderico etiā ad eum qui partem alienat, quem tamen ob alienationem partis non dicemus totum feudum amittere, vt olim totum feudum amittebat, qui supra dimidiam alienabat, sicut docui *lib.* 1. Amittit igitur eam D tantùm partem quam alienauit, idem q; dicemus in eo qui partem feudi inficiatur, idem in eo qui delinquit in vnum ex dominis, & in eo qui vnum ex dominis partem ve feudi refutat in manus domini sui. quæ refutatio liberat quidem seruitio, sed oon honore, vt expoluimus *supra* 2. *tit.* 14.

De alienatione paterni feudi. TIT. XLV.

Alienatio feudi paterni non valet, etiam domini voluntate, nisi agnatis consentientibus, ad quos beneficium quandoque sit reuersurum: nec in filiam E vasallus feudum poterit confirmare, agnatis non consentientibus, vel postea ratum non habentibus, & licet prohibeatur beneficii alienatio, inter agnatos tamen, si paternum fuit, concedetur: & si libellum vnus alteri fecerit de feudo paterno, non est libellus, sed quasi refutatio.

Feudum aut nouum est, aot genearchicum. In alienatione feudi noui sufficit consensus domini, oec agoatorum exigitur. In alienatione feudi genearchici & domini, & agnatorum consensus necessarius est. agnatorum, inquam, proximiorum. nam proximiores agnati in his, quæ veniunt à communi parente, ius habent successionis, & ius συγγενείας, non io aliis bonis. In feudis ergo paternis, non nouis. Ratihabitio autem hac in re consensum imitatur, & retrotrahitur, vt in aliis plerisque iure ciuili, imò omnibus sine vlla distinctione, ex Constitutione Iustiniani, sedata controuersia inter Sabinianos & Proculianos, quæ fuit olim ea in re. Consensu consumitur ius successionis, & ius συγγενείας, & ius commissi, vt docui nescio quo loco suprà. Io refutatione non est necessarius consensus domini vel agnatorum. G Sed si refutando feudum, id velit vasallus in filiam vel in extraneum confirmare volente domino, huic confirmationi etiam agnati consentire debent. idem si in vlteriorem agnatum, secundum ea quæ diximus *tit.* 14. quia hæc refutatio alienatio est. Et sic e contrario ponitur hoc loco vnus casus quo io alienatione domini consensus non exigitur, si vasallus feudum alienauerit proximiori agnato. quia hæc alienatio refutatio est potius quàm alienatio. Potest autem refutatio fieri inuito domino, vt *tit. prox. supra.*

De feudi controuersia inter dominum, & vasallum. H

TIT. XLVI.

Si inter dominum & vasallum de beneficio fuerit cōtrouersia, coram paribus finiatur. Vbi autem dicit vasallus

vaſallus prius de ſuo recto feudo debere ſe à domino inueſtiri, ſiquidem ſine controuerſia de alio ſit vaſallus, indubitanter primo inueſtiendus eſt, & poſtea cognoſcendum eſt, quod ſit ſuum rectũ feudum, & quod non. Sed ſi nihil aliud ab eo tenet pro beneficio, niſi de quo controuerſia eſt, tunc tota cauſa prius ventilanda eſt: & ſic videndum vtrum poſtea inueſtiendus ſit.

Hic locus explicandus ex tit. 20. *lib.* 2.

De infidelitate pugnam non fieri. TIT. XLVII.

B

NOn eſt conſuetudo Mediolani, vt de felonia aut de infidelitate pugna fiat, licet cõtrarium ſit, quod præcipit lex Longobardorum, vt de infidelitate pugna fiat.

Cùm lex duellionum impia vigeret, non omnis tamen lis ea dirimebatur. Vnde quæritur, an ſi de commiſſo feudo ob turpitudinem aliquam, aut perfidiam lis ſit, hæc duello dirimi poſſit. Lex quidem Langobarda ita vult, & armis militaribus, non fuſtibus. *l. quibuſcumque. Lang. qual. ſe quis def. deb.* itemque Henrici II. C Conſtitutio quædam, ſed vt ait, Mediolani non obſeruatur. In aliis cauſis plerumque fuſtibus & clauis ſingulare certamẽ iniri ſolebat *l. 84. Lang. de fur* & inde *Conſtit. Neap. 2. tit. 37.* præcipitur, vt ſingulares babeant clauas putas, id eſt, ſine ſpinis, ſine aculeis. Exercere etiam olim ſe milites ſolebant clauis ligneis, non inuicem, vt decertant ſingulares, ſed ad palos, auctore Vegetio 1. *c. 11.* 1 2. *14.* quod Platoni eſt, *γυμνάζεσθαι περὶ εἴδωλα ἄψυχα.* 8. *Legum.*

Quando vaſallus feudum perdat. TIT. XLVIII.

D

SI à morte vaſallus dominum liberare potuerit, & non fecerit, beneficio carebit, ſed licet potuerit facere ne dominus in peccatum præcipitaretur, veluti periurium, non tamen feudo priuandus erit.

De hac re diximus ſatis 3. *tit.* 1.

De Capitulis Conradi Regis factis in Roncalia.

TIT. XLIX.

HÆc ſunt capitula quæ rex Conradus fecit in † Romandiola de beneficiis. Conſtituit enim, vt ſi poſt E mortem domini vaſallus, vel poſt mortem vaſalli heredes eius per annum & diem ſteterint, quòd dominum vel heredem eius non adierint, fidelitatem pollicendo, & inueſtituram petendo, ſi tale ſit beneficium, vt fidelitas ſit præſtanda, ipſum perdat, ſicut & antiquitus cõſuetudo fuit, ſed non Mediolani. † *¶. Roncalia.*

Prętere a, vt liceat dominis omnes alienationes feudi factas, nulla obſtante præſcriptione reuocare. F Similiter in petendis hoſtenditiis: hoſtenditiæ dicuntur adiutorium, quod faciunt dominis Romam cum rege in hoſtem pergentibus vaſalli qui cum eis non vadunt. Verbi gratia, In Lombardia dimidiam, in Theutonica terra tertiam partẽ fructuum, facta computatione fructuum ſolummodo eius anni quo hoſtem faciunt. Item ſi clericus, veluti epiſcopus, Abbas, beneficium habens à Rege datum non ſolummodo perſonæ, ſed Eccleſiæ G ipſum propter ſuam culpam perdat, eo viuente, & eccleſiaſticum beneficium, vel honorem habente ad Regem pertineat: poſt mortem verò eius, ad ſucceſſorem eius reuertatur.

Vetus liber pro Romandiola habebat Roncalia, rectiſſimè, vt *ſupra 36.* quo loco etiam Lotharius edidit Conſtitutionem *de feudis non alienandis*, & aliam Fridericus *de priuilegiis ſtudioſorum.* Sed perperam retinebat Conradi nomen, cùm verò verius ſit hæc quatuor capita Friderico deberi, Conſtitutione eodem loco promulgata. H De tribus ſanè conſtat eſſe Friderici. ex Conſtitutione eius propoſita libro quinto, vt feudum amittat vaſallus, qui non iurat fidelitatem intra annum & diem, vt nulla pręſcriptione repellatur dominus reuocans alienationem feudi ſine ſuo cõſenſu factam: Vt vaſallus qui non reſpondet ad dele-

A ctum, reditus annui certa parte multetur. Quartum autem, vt ſi clerico conceſſum ſit feudum, non tam perſonæ quàm Eccleſiæ reſpectu, ob culpam clerici ad dominum redeat, mortuo clerico à domino ad Eccleſiam, & ſi ea Conſtitutione non comprehendatur, tamen ab Othone Friſingenſi, Friderico palàm adſcribitur. 2. *c.* 11. Quorundã, inquit, Epiſcoporũ regalia perſonis tantùm, quia nec pſonis, ſed eccleſiis perpetualiter à principib. tradita ſunt, à Friderico Rõcaliis abiudicata fuere, quod expeditione Italica ſequuti Imperatorẽ non fuiſſent quod ita Guntherus:

—Talia regalia iura
B *Amiſere nota, perſona ſcilicet ipſa*
Non tamen Eccleſia, neq; enim quòd paſtor iniquè
Geſſerit, Eccleſia ſas eſt in damna refundi.

Nulla obſtante præſcriptione.] Ergo nec pręſcriptione xxx. annorum, quę tamen in aliis feudorum cauſis valet, vt *ſupra 6. & lib. 2. tit. 9 §. pen.* Sed puto etiam domino reuocanti alienationem, obſtare pręſcriptionem xxx. annorum, & Conſtitutionem Friderici eſſe tantùm accipiendam de præſcriptione longi temporis, vt rectè Guntherus ſic eam expreſſerit:

Nullaq; vel longi præſcriptio temporis obſtat,
C *Quominus ad dominum redeant tranſlata priorem.*

Conſtantinus Porphyrogenneta exigit præſcriptionem XL. annorum. [*In Lombardia.*] Emendaui. 1. *tit.* 20. ex Conſtitutione Friderici & manuſcriptorum integriori fide. *In Lombardia dimidiam, in Theutonica terra tertiam partem fructuum, &c.* Duo erant regna, Lombardicum & Theutonicum. In Theutonicò, Baioaria, Sueuia, Saxonia, Thuringia, Friſia, Lotharingia, vt Otho Friſingenſis ſcribit.

Cuius iuramento ſtetur in quæſtione feudi. TIT. L.

D ITem ſciendum eſt, quòd ſi inter maſculum & fœminam cõtrouerſia fuerit, maſculo dicente hoc eſt feudum, fœmina negante, niſi apertis probationibus fœmina oſtenderit nõ eſſe feudum, creditur maſculo, ſuo iuramento affirmanti cum duodecim ſacramẽtalibus. Sed ſi inter dominum & fœminam, domino dicente feudum, fœmina negante, probationibus deficientib. detur fœminę ſacramentum. Item ſi ſit inter dominum & emptorem feudi: ſi emptor dicat non eſſe feudum E domino in probatione deficiente ſacramẽto emptoris finiatur. Quidam tamen diſtinguũt, vt ſi magna eorum pars quæ vaſallus ibi tenebat, feudum ſit, detur domino ſacramentum.

Regula eſt reo dari iuſiurandum, vt dixi ſ. 2. & 3. ſi lis ſit inter dominum & emptorem. inter dominũ & agnatum, vel agnatã. Sed ſi lis ſit inter agnatum & agnatam, agnato potius, quamuis actor ſit, deferetur iuriſiurandi cõdicio, deficientibus probationibus. Itẽ ſi præſumptio faciat pro domino, defertur potius F domino, quàm fœminę, vel emptori. Præſumptio eſt pro domino, ſi eorum quæ in eo agro venditor poſſidebat magnam partem conſtet eſſe feudum. nam & vẽdita adfinis pars, pręſumitur feudum. [*Quæ vaſallus ibi tenebat.*] id eſt, venditor. In extremo deleui hæc verba, alibi fœminæ.

Electionem dari emptori feudi cui feudum reſtituat, domino, an vaſallo ignoranti. TIT. LI.

DOmino cum emtore feudi agente, ſi vaſallus iurare poterit quod ignorans eſſe beneficiũ vendidiſ- G ſet, credens proprium, electioni emptoris committitur vtrũ domino velit ipſum cedere, aut vaſallo reſtituere. Obertus dicit omnia vaſallo reſtituenda. Quo reſtituto, id beneficium vaſallus retinebit, nõ nocente venditione, eo quod ignorans alienauit, & quod dicitur alienatione feudum aperiri domino, intelligendum eſt cùm à ſciẽtibus venditur beneficium. Et quod dicitur de venditione idem eſt in omnibus alienationibus.

Feudum ex Cõſtitutione Lotharii alienatione domino com- H mittitur, ſi vaſallus ſciens vendiderit, quia dominum contemnere videtur, qui eo Inuito, vel ignorante feudum alienat, vt *ſupra 3. titul. 2.* Ignorans eſt extra omnem culpam. Igitur ſi ignorans vendiderit, feudum domino non committitur, ſed id vaſallus ab emptore cognita veritate repetere poteſt, ignoranti emptori

præstita indemnitate, vt *supra* 20. Quòd si id dominus ab emptore petere occupauerit, emptoris est electio cui feudum restituat, petitori, an venditori. Si venditori, iudicio absoluetur: si domino multo magis. sed id deinde à domino vasallus repetere poterit. Obertus sublato circuitu malebat soli vẽditori restitui.

Vasallum de feudo agere, & conueniri posse.

TIT. LII.

SI controuersia inter vasallum & alium de beneficio fuerit, aduersario proprietatem totius, vel partem, vel seruitutẽ, vel aliud aliquod ius sibi vindicante, causa per vasallum etiam domino absente quasi propria ad finem perducatur. ipse enim solus vtiliter agendi & excipiendi habet potestatem, & si pro eo, aut contra eum iudicatum fuerit, vel cum aduersario transegerit dummodo fraudulenter factum non sit, etiam si post beneficium domino aperiatur, tale erit, ac si eo causam agente iudicatum fuisset, & ideo ab eo ratum haberi oportebit.

Vide *supra tit.* 23. *& lib.* 2. *tit.* 9. *in princ.*

De feudi alienatione, & recuperatione.

TIT. LIII.

PRæterea si vasallus ante Constitutionem Lotharii Regis feudum alienabat, quod in quibusdam curiis pro parte, in quibusdam pro toto olim licebat, & ipsum postea recuperabat, pro feudo sibi retinebat, hoc est in causam feudi recadebat, hodiè autem si ipsum alienauerit, si quidem illicitè, licet postea recuperauerit, tamen penes eum non remanebit, vtpote domino, ad quemcumque peruenerit, apertum. Profectò si domini voluntate vendiderit, vel per libellum vel aliter alienauerit, si idem postea recuperauerit, penes eum remanebit, non iure beneficii, sed aut proprio, aut pro libello, aut aliter secundum quod idem recuperauerit, dummodo scias, quod si ad libellum domini voluntate id dederit, si quidem pro libello, ei datur singulis fortè annis, & hoc iure feudi censebitur. Illud vero ius quod per libellum transtulerit, & postea recuperauerit, pro beneficio non tenebit, sed velut alterius rei datæ per libellum: si feudum domino refutauerit, per libellum retinebit.

Iure antiquo feudum alienare vasallus poterat, iure libellario totum, vel pro parte etiam inuito aut ignorante domino. iure libelli, nõ iure proprio. Id ergo emptor iure libelli retinebat non iure feudi, vt dixi 1. *tit.* 2. Cùm autem id postea recuperabat vasallus, rursus prædium veri feudi naturam recipiebat. Constitutionibus Caroli Magni cauetur, ne vasallus vendat feudum fiducia contracta, vt mox idem redimat in alodem ab eo cui vendiderit etiam in alodem, *legis Francicæ* 4. c. 51. quia fidem fallere videtur qui per hãc causam ipse sibi mutat possessionis causam. Hodie Constitutionibus Lotharii & Friderici, ne partem quidem feudi alienare sine domini consensu vasallus potest, & alienatione feudum domino aperitur, vsque adeò, vt & si id mox vasallus receperit, non possit retinere inuito domino, quod cecidit semel in commissi causam. Sed si domini volũtate vasallus feudum vẽdiderit, & deinde recuperauerit, id eo iure habiturus est, quo recuperauerit, non feudi iure pristino inuitus. Si tamen per libellum alienauerit, eoq́; nomine ei quotãnis inferatur pẽsio certa, quia non omne ius abalienauit, pensionem retinebit iure feudi. In fine emẽdaui. *Sed velut alterius rei data per libellum, si feudum domino refutauerit per libellum retinebit*, id est, si declarauerit se iam amplius ea re quasi feudali vti frui nolle.

An agnatus, vel filius repudiata hereditate possit feudum retinere. TIT. LIIII.

SI contigerit vasallum sine omni prole decedere, agnatus ad quem vniuersa hereditas pertinet, repudiata hereditate feudum, si paternum fuerit, retinere poterit, nec de debito hereditario aliquid propter feu-

A dum soluere cogitur, sed in fructibus si quos reliquit, vt de eis debitum soluatur, quo tempore decesserit (secundum quod suprà diximus) considerabitur. Vbi vero filium reliquit, ipse non potest hereditatem sine beneficio repudiare: sed aut vtrumque retinet, aut vtrunque repudiat: quo repudiato, ad agnatos, si paternum sit, pertinebit, & licet alterum sine altero retinere non possit, agnatis tamen consentientibus poterit dominus

B eum, si voluerit, quasi de nouo beneficio inuestire, quo facto, licebit ei repudiata hereditate feudum tenere nullo onere hereditario imminente.

Agnatus cui delata est hereditas defuncti, potest separare bona feudalia ab alodiis, & feuda iure suo retinere, quasi à cõmuni parente profecta, alodia repudiare. quo casu alodia in solidum agnatæ, si quę sint eiusdem gradus, iure accrescendi vindicabũt, vel agnati agnatęve sequentis gradus ex successorio edicto, vel cognati, vel vxor, vel fiscus secundum ordinem legum. Agnatus qui sola feuda retinet ære alieno defuncti non obligabitur: &

C fructus feudi eius anni quo vita functus est vasallus, diuidentur inter eum qui subierit hereditatem & agnatum vasalli qui hereditatem repudiauit, eodem modo quo inter dominum & heredem vasalli diuidi eos dictum est *supra* 30. Est hac in re differentia inter agnatum & filium nam filius non potest separare alodia à feudis, vt *infra* 64. nisi consentientibus agnatis, vt additur hoc loco: his enim consentientibus, repudiata hereditate potest amplecti feuda, ita tamen, vt de eis quasi de nouis beneficiis inuestiatur non quasi de veteribus & suis rectis feudis. Hereditatem repudiatam suscipient agnati ex successorio edicto. Est & in feu-

D do repudiato locus successorio edicto, non in feudo refutato, vt 2. *tit.* 14. Repudiantur delata, nondum acquisita. Refutantur adquisita. Post adquisitionem autem nec locus est successorio edicto, nec iuri accrescendi. Rationem differentiæ inter filium & agnatum vulgò non explicant, quæ mihi videtur esse huiusmodi. Agnatus in feudo tantùm genearchico succedit, non in feudo nouo: & ideò non tam videtur id a defuncto accipere, quàm à communi parente, puta auo, vel proauo qui id primus adquisiuit, vt si feudum acquisierit auus meus, & ab eo in patrem meum transierit, à patre autem obuenerit mihi, me mortuo sine libe-

E ris, in id succedet patruus meus, quasi in feudum patris sui, non quasi in feudum meum, vt 1. *tit.* 18. & ideò repudiata hereditate mea, poterit feudum quasi patris sui feudum retinere, & debitis oneribúsve hereditatis meę non obligabitur. Quin & ipse testamento non potero in fraudem patrui mei illud feudum in alium conferre. vt 1. *tit.* 4. Hæc de agnato. Filius autem succedit patri non tantùm in genearchico feudo, sed etiam in nouo, & genearchicum puta, quod descẽdit ab auo, etiam capere videtur à patre suo, non ab auo, cùm in eius successione patruo suo præferatur, qui tamen erat proximior auo. qua de causa non aliter admitti-

F tur in feudum auitum, quàm quasi heres patris, & ideò separare bona non potest, hereditas enim scindi non potest. Repudiata igitur hereditate, non poterit feudũ retinere. nisi consentientib. agnatis. Quin & si agnati consenserint id quasi paternũ non retinebit, sed quasi nouũ, & consentione huiusmodi sibi periment agnati ius successionis, vt ☞. 58. Et cõsequẽter, si exheredatus sit excluderetur, cùm tamẽ agnatus exheredatus nõ excludatur à successione feudi antiqui. Item tentari hac ratione potest, patrem vni ex filiis feudum prælegare posse, vt consuluit Paulus Castrensis *Consil.* 163. Sed obstat *libr.* 1. *titul.* 4. quo Gerardus ait

G filios æqualiter succedere, nulla ordinatione defuncti in feudo manente. Et sanè licet capere id filii videantur à patre, tamen quia id pater conseruare agnatis vel liberis suis debuit, non potest vnum ex filiis eligere, exemplo lucrorum nuptialium, quæ superstes coniux seruat liberis communibus, nulla electione concessa. *Nouell.* 2. *&* 22. Et ita his libris quoties ponitur vni ex filiis feudum obuenisse in solidum, non electione patris, sed diuisione ponitur obuenisse, vt ☞. 9. *&* ☞. 59. *&* 93. *&* 99.

Coram quo sit quæstio feudi uentilanda.

H TIT. LV.

EX eo, quod suprà diximus, vt si inter duos de beneficio fuerit controuersia, corã iudice vel arbitro finiatur, talis hic fit quæstio: quodã sine filio decedente,

alius

alius credens beneficium, quod ipse tenebat, apertum domino esse, ab eo inuestitus est eius beneficii nomine, econtra apparent agnati, qui feudum sibi vindicãt quasi paternum. A Est igitur quæsitum, an apud curiam domini vel iudicem sit hæc quæstio terminanda? responsum scio, quia ad dominum quodam modo causa spectare videtur, ad quem inuestitus habebit regressum de euictione, vt coram paribus finiatur curtis, & licet alter per se non possit alterum trahere ad curię iudicium, B generaliter tamẽ, etiam si inter duos causa fuerit de beneficio, eos curia vocante non licebit eorum alicui eius curiæ iudicium declinare.

Quæ ad hunc locum pertinent, repetenda sunt ex *lib. 1. tit. 15. & lib. 2. tit. 15. & 20. & supra 38.*

De pœna domini feloniam committentis.

TIT. LVI.

C EX facto quæsitum scio, & ego à pluribus quæsiui, si dominus contra vasallum apertam feloniam fecerit, an sicut vasallus feudum debet amittere, ita dominus proprietate priuetur? Et quidam dicunt, ex omni felonia, qua vasallus feudo priuatur, & dominus proprietate priuetur. Alii, non nisi ex magna felonia: alii, ex nulla. Sed prior sententia mihi placet, non habita distinctione qualis vasallus sit, vtrum per sacramẽtum, D vel non.

De hac rediximus *2. tit. 5.* Vasallum per sacramentum vocat eum, qui iurauit fidelitatem: cui aduersus est is, cui pactione remissa est fidelitas.

Quando feudum licitè alienatur.

TIT. LVII.

SI quis ea lege alicui feudum dederit, vt ipse & sui heredes, & cui ipse dederit habeãt, quid iuris sit quæ- E ritur. Respond. iste qui sic accepit, poterit id vendere vel donare: vel aliter, si sibi placuerit, etiam sine voluntate domini alienare, & ille etiam cui datum fuerit, non habebit ipsum pro feudo, nisi sicut ei datũ est. Sed qualitercunque ei datum fuerit, siue ad proprium, siue ad libellum, licet propriam feudi naturam nõ habeat, iure tamen feudi censebitur, vt ex his causis ipsum amittat, quibus & verum feudum. Vbi ergo sic datum est feu- F dum, & cui in feudum dederis, aliud est, & propriam feudi naturam habet.

Voluntate domini licitè alienatur. Sed in hac specie voluntas domini strictius accipitur, vt *supr. 25.*

Quando pactum non obstat successione feudi.

TIT. LVIII.

TRes erant agnati, vel plures, vnus eorum habebat G feudum, quod erat paternum, sed alter eorum finem & refutationem ei, suisque heredibus, & cui ipse dederit, fecit. decessit iste sine filio masculo. Alter, qui non refutauit, vindicat sibi totum. Alter verò, qui refutationem fecit, vult ad successionem venire, pacto non obstante. Sapientes quidam Mediolanen. interrogati, responderunt non obstare illud pactum, nisi feudum omnino refutauerit, vel nisi ad hoc refutauerit, vt dominus eum quasi de nouo beneficio inuestiret. Tunc H enim secuta inuestitura noua, quasi nouum sit feudũ, non succedit.

Hoc exposuimus *lib. 2. tit. 14.*

De natura successionis feudi.

TIT. LIX.

SVccessionis feudi talis est natura, quòd ascendentes non succedunt: verbi gratia pater filio. Inferius verò filius patri succedit, & non filia, nisi ex pacto, vel nisi sit fœmineum. (Tunc enim succedit filia matri & patri: secundum quosdam succedit nepos ex filia solus) & sic vsque in infinitum, si feudum sit paternum. Paternum autem voco, quicunq; ex superioribus id acquisiuit, dummodo scias, quòd si quis habens beneficium quatuor superstitibus filiis decedat, & feudum ad vnũ solum ex diuisione deueniat, & iste superstitibus filiis duobus vel tribus decedat, qui patrueles dicuntur, & ad vnum eorum beneficium feudi ex diuisione perueniat, & similiter iste superstitibus filiis decedat, ad quorum vnum feudum similiter peruenerit, sicut etiam ex aliis superioribus vel primis fratribus supersunt masculi, si ille qui feudum habet, decesserit nullo filio relicto, an ad omnes, vel ad quos perueniat, quæritur. Respondeo, ad solos, & ad omnes qui ex illa linea sunt, ex qua iste fuit. Et hoc est quod dicitur ad proximiores pertinere. Isti verò proximiores esse dicuntur, respectu aliarum linearum. sed omnibus ex hac linea deficientibus, omnes aliæ lineæ æqualiter vocantur.

IN feudum parentes non succedunt. rationem exposui *libr. 1. tit. 1.* Id mores multarum nationum traxerũt ad allodia, sine ratione. Excipitur autem vnus casus *in fragmentis*. Si contracta fiducia pater filium de feudo à domino suo curauerit inuestiri. Nã ex pactione præmortuo filio recurret feudum ad patrem. In eisdem quod satis obscurè scriptum est, *Quidam dominus*, &c. explicandum est ex his quę sequuntur hoc loco, *Paternum*, &c. vt linea eius fratris cui diuisione feudum obuenit quamdiu durauerit censeatur esse proximior, & præferatur lineæ alterius fratris. [*Nepos ex filia solus.*] Sic emendaui ex manuscriptis. & verissimè. Si enim filiæ obuenerit feudum ex conuentione, & filia decesserit relicto nepote & nepte, nepos solus admittetur, vt *1. tit. 12. & infr. 63.* [*Qui patrueles dicuntur.*] Species ponatur hoc pacto: Titius feudum adquisiuit, & reliquit filios quatuor, Primum, Secundum, Tertium, Quartum. Primus duos filios suscepit, Quintum & Sextum, totidem & reliqui fratres suscepere, qui liberi inuicem sunt fratres patrueles. Sextus duos quoque filios suscepit, Septimum & Octauum. Feudum Titii obuenit Primo, à Primo transiit in Sextum, à Sexto in Octauum. Mortuo Octauo sine liberis, succedet Septimus, hoc non extante Quintus, patruus Octaui. rursus Quinto deficiente, atque ita linea Primi deficiente, in feudum æqualiter succedent Secundus, Tertius, Quartus, eorúmve posteri. Patrui Magni Octaui, vel propiores sobrinis non succedent, quia ex Titio non prodierunt, à quo feudum cepit causam & originem.

Beneficium in curiæ venditione non contineri.

TIT. LX.

QVidam Capitaneus in quadam curte sua beneficium dedit militibus, & postea eandem curiã vendidit, non habita mentione beneficii. Controuersia est inter Capitaneum & emptorem, dicente emptore se curiam cum beneficio emisse, domino verò contradicente, ad eum beneficium non pertinere. Respondi, illud beneficium in venditione non contineri, nisi expressè de eo actum sit.

Hanc quæstionem exposuimus *suprà 19.*

Vtrum filius vasalli feudum amittat viuo patre.

TIT. LXI.

QVæsitum est apud me, si filius viuente patre dominum offenderit, ita quod feudum amitteret, si pa-

ter decessisset, vtrum feudum amittat, vel non: secundum istos, sic; secundum Gerardum, & Obertum similiter.

Indignum esse filium successione feudi, ob feloniam cõmissam viuo patre. Agnatum igitur si feudum fuerit paternum, vel dominum filio præferri. In hoc consentiunt omnes auctores. & in fine, omnium quos habari integerrimus & vetustissimus liber habebat, *Respondi, secundum Stephanum sic: secũdum Gerardum & Obertum, similiter*. Idemque confirmat *Constitutio Friderici*, quam bis elegantissimis versibus Guntherus expressit.

Si patris dominum vasalli filius acri
Læserit offensa, festinet protinus illum
Conciliare pater. quòd si contemnet agendum
Munere principis, si verò audire monentem
Filius indomita neglexerit aure parentem:
Non erit in feudo successor idoneus ille,
Ni prius accensam domini placauerit iram.

Non puniri vasallum ex sola cogitatione.

TIT. LXII.

SI voluerit vasallus dominum offendere, sed non laborauerit, feudum non amittit. Gerardus & Obertus similiter, etiam si laborauerit, non amittit feudũ, nisi insidiatus ei fuerit, & hoc probatum fuerit.

Solam cogitationem solumve conatum vasalli non puniri. Insidias puniri amissione feudi.

De successione nepotis ex filia.

TIT. LXIII.

Similiter si quis inuestitus fuerit de feudo, ita vt ad fœminas transiret, & duas filias tantùm reliquerit, quarum vna filium habeat, & altera filiam, vtrum post mortem illarum masculus tantum feudum habere debeat? secundum Gerardum masculus tantum, Obertus contrà. & econtrà si filios ille habuerit.

Si placuerit, vt fœminæ succederent, & filia reliquerit nepotem & neptem, nepos solus admittetur. Et hoc est quod dixit *supra* 59. secundum quosdam, nempe Gerardum, succedere nepotem ex filia solum, cùm filia feudum obtinuit ex conuentione. idemque est in nepote ex filio. Diximus hac de re 1. *tit.* 2. §. *penult*.

Differre agnatum à filio in successione feudi.

TIT. LXIIII.

Filius non potest recusare hereditatem patris absque feudo, propinquus autem potest.

Rationem differentiæ explicui *supra* 54.

De contentione feudi inter filiam, & propinquum, vel inter vasallum, & emptorem.

TIT. LXV.

SI cõtentio fuerit inter filiam & propinquum de hereditate & de feudo, cùm filia feudum habere non poterat, quia dicat ipsa, Hoc est de mea hereditate, & ille dicat, imò de feudo, electio propinqui erit decernere veritatem iureiurando. Gerardus & Obertus, Similiter si contentio fuerit inter aliquem qui emisset à seniore, & vasallum, quia dicat vasallus, Hoc est de feudo meo, ille autem neget, electio emptoris est veritatẽ iureiurando decernere, cùm pares curtis veritatẽ non testantur. Gerardus & Obertus.

Cum pares curtis veritatem non testantur.] id est deficientibus probationibus. & iis de rebus dictum est satis *supra* 2. 3. 50. [*Decernere.*] Forsitan discernere est rectius, vt *infra* 88.

A *De pacto legis commissoria.*

TIT. LXVI.

Similiter feudum lege commissoria datum non valet, id est, si ad certum tempus pecunia non soluatur creditori, vt habeat in feudum. Gerardus & secundum Obertum valet.

Non displicet inscriptio vetus huius tituli, *De pacto legis cõmissoria*. nam vt pignoris hypothecam, & legem pacti, & pactũ
B pacis, & actionem condictionis dicimus rectè, cur non est pactum legis? De hac autem re tractaui 1. *tit.* 29.

Vt feudum ad certum seruitium dari possit.

TIT. LXVII.

Similiter potest feudum dari ad certum seruitium. Gerardus & Obertus.

Hoc est feudum cõdicionale, & sumatur exemplum ex 2. *tit.*
C 3. §. *vlt*. Et hoc etiam cur refutari non possit non video. quod hic interpres tamen exagitat.

Quando feudum de camera sit dandum.

TIT. LXVIII.

NOtandum est in feudo quòd de caneua seu camera dicitur, non debere dari nisi cùm fit in camera, vel caneua, vnde solui possit: vel si ita euacuata sit caneua, sine culpa promissoris, expectandum est donec
D interim de caneua vel de camera dari possit. Dominũ autem feudi dare posse intelligitur, omni ære alieno deducto. Non enim æquum est quem videre egentem, quem prius habuit in coniugem.

Hoc exposui *supra* 2. *tit.* 2. & quod ait, *coniugem tit.* 5. vulgò perperam additur, *vel amicum*.

Qui debeant interesse inuestiturae.

TIT. LXIX.

E QVòd autem pares tãtùm debeant interesse inuestituræ feudi, & non alij, hoc tunc verum est, cùm dominus vasallos alios habuerit. Alioqui adhibeat dominus quos meliores poterit, liberos tamen, argumẽtatione legis de vltimis voluntatibus in Lombarda, scilicet illa quæ dicit: Si quis donationem facere voluerit de suis rebus alicui, vel inuestituram, adhibeat sibi
F de pagensibus suis, & qui per eandem legem viuãt duos testes idoneos, vel tres, vel plures, pluralis enim locutio, duorum numero contenta est. Idcirco pares necessarij sunt in instrumento inuestituræ, & non alij, ne quid excogitetur falsitatis in perniciem domini, aliis testibus inductis, corruptis fortè pecunia, vel odio, vel gratia, quæ non sunt suspicanda in paribus.

Scriptum erat simpliciter *l.* 7. *Lang. de vlt. volunt.* vt adhibeat testes idoneos. Hanc ergo ita accipit, vt sufficiãt duo vel tres
G liberi homines, etiam extranei, cùm deficiunt pares vt *suprà* 36. *& lib.* 1. *tit.* 28. *&* 2. *tit.* 3. Ex d. *l.* 7. emendaui, *Adhibeat sibi de pagensibus suis, & qui per eandem legem viuant, duos testes idoneos, &c.* Pagenses sic dicuntur, vt Græcè κωμῆται.

De re communi in feudum danda, & per quos fiat inuestitura. TIT. LXX.

ITem sciendum est, non esse impedimento inuestituræ, & si inuestituram faciat de re quam commu-
H nem dominus habeat cum aliquo, quia si sponte diuidere noluerit ille eum quo habet rem communem qui inuestiuit, potest cogere per iudicem ille qui inuestitus est, vt diuidat.

Item

Item heres eius necesse habet tenere firmam inue- A ſtituram quam pater fecit. Item eadem lege, & eodem iure debet habere remiſte qui inueſtitus eſt, quo haberet qui eum inueſtiuit, cum coheredo ſuo, ſcilicet vt adæquatio percurrat vſque ad 40. annos. Item inueſtitura per ſe, vel per ſuum nuncium dari & accipi poteſt, quæ omnia ſupradicta colligi poſſunt per ſupradictas leges Langobar. titulo *de vltimis voluntatibus. l. ſi quis. & C. com. diui. l. 1. & ſi.*

B Non tantùm rem propriam, ſed & communem, id eſt, partem pro indiuiſo in feudum dare dominus poteſt. nam & quouis alio modo alienare eam poteſt ante acceptū iudicium familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo. *l. portionem. C. de donat.* non poſt iudicium acceptum. *l. 13. & 14. D. fam. erciſcun. l. 1. C. com. diuid.* & iudicium familiæ erciſcundæ dabitur feudatario, quia nemo inuitus in communione detinetur. *l. vltim. C. com. diu.* & ei atque in eum omnes tranſeunt actiones, vt *ſupra* 23. 12. Adiicit idem omnino ius habere feudatarium in eare cōmuni, quod inueſtitor habuit cum coherede ſiue ſocio ſuo, & C perimi id ſola præſcriptione xL. annorum. Cur xL. non xxx. quæ in omnibus feudorum cauſis recepta eſt? Hoc obtinet inter fratres, aut cognatos, vel inter fratrem, vt hoc loco ſignificatur, & vaſallum qui alterius fratris partem in feudum accepit ex *l. ſi inter. Lang. de præſcript.* quæ confirmatur à Friderico II. *Conſtit. Neap. 3. tit. 37.* nam vſque ad xL. annos de adæquatione partium inter eos agi poteſt. & ita accipienda *l. 3. Lang. de prob. alien. minor.* Iure ciuili obſtat præſcriptio xxx. annorum. Quod ait heredem inueſtitoris, id eſt, filium factum patris mu- D tare non poſſe, vt dixi, *ſuprà* 14. eſt ex *dict. l. 7. Lang. de vl. vol.* & congruit cum *l. ſi ab eo. C. de lib. cau. l. 3. C. de reb. alien. non alienan.* Quod ſubiicit per nuncium inueſtituram dari vel accipi poſſe, id expoſui 2. *tit.* 4.

Si inſtrumentum feudi falſum dicetur.

TIT. LXXI.

SI inſtrumentum diceretur falſum à domino, daretur defenſio vaſallo qui inſtrumentum adferret, vt in Lom. *qualiter quis ſe defen. de. l. de chartis,* & aufe- E retur domino qui veritatem nouerit. quod iniquū erit, ſi aliquis ex dono ſuo conueniatur, cùm domini ſit defenſio ex ordine, cùm vaſallus non poſſideat.

Notandum eſt, quod de omni controuerſia quę inter dominum & vaſallum oritur, ſi pares veritatem nouerint, omnino cogi debent à domino & paribus dicere veritatem. qui ſi dicant ſe neſcire, cùm ſciant, & vaſallus poſtulet, dominus eos coget iurare, & veritatem F dicere, vt *C. de teſtib. l. ſi quando.* & in Lombar. vt iudex. *De off. iud.* & in titul. *qualiter quis ſe defen. de. l. ſi qualiſcumque cauſa.* & titul. *de teſtib.* vt quicumque. & *l. vlt.*

Si inſtrumentum inueſtituræ quod profert vaſallus, dominus dicat falſum, vaſallo datur defenſio ex *l. de chartis 2. Lang. qual ſe quis def. deb.* & domino qui veritatem nouit aufertur. *Quod iniquum erit* (ſic legendum) *ſi aliquis ex dono ſuo conueniatur.* id eſt, ſi ex beneficio ſuo & inueſtitura conueniatur agēte vaſallo, cùm domini defenſio ſit ex ordine, cùm vaſallus non G poſſideat, id eſt, agente vaſallo. & ita *ſuprà 1. tit. 1. §. ſi verò feudum.* Licet, inquit, domini eſſet defenſio ex ordine. Hoc igitur caſu melius erit totius rei defenſionem domino dari cum x 1'1. His additur pares cogi à domino, & aliis comparibus teſtimoniū dicere, vel ſi negauerint ſe quidquam ſcire, cogi etiam iurare, vt *ſupra 1. tit. 28.*

Qualiter iuret dominus aut vaſallus cùm defenſio ei datur.

H TIT. LXXII.

CVm datur domino defenſio de inueſtitura quę dicitur à ſe facta, iurare debet ſe inueſtituram nō feciſſe. Cùm verò datur heredi, vel ſucceſſori eius, iura- A te debet ſe nec ſcire, nec credere inueſtituram factam eſſe ab anteceſſore ſuo, & ſi qua inueſtitura facta eſſe dicetur, ſemper debet nominare dominum à quo inueſtitura facta dicitur, cùm multum diſcrepet ſacramentum hereditarium à principali ſacramento. *C. de re. cre. & iureiur. l. generaliter.* vt habes de tutore qui iurat quod credit & exiſtimat, vt *C. de iura. ca. l. 2. §. ſin autem.* de conſcientia enim ſua iurare debet, & non de B alieno facto (cum iniquum ſit aliquem iurare de alieno facto) heres vel ſucceſſor, nec etiam filius, vt *D. rerum amo. l. Marcellus.* ſed contrarium reperitur in Lombard. quia licet filius minorem virtutem habeat quàm pater, tamen debet præciſè iurare patrem ſuum non fuiſſe debitorem, vt in Lombar. *qualiter quis ſe defendere debet. l. ſi contigerit.*

De hac re dictum eſt *ſupra 36. & lib. 1. tit. 28.*

De alienatione feudi.

C TIT. LXXIII.

SVmmopere mandare curamus, vt ſi quis aliquem de beneficio inueſtiuerit, quòd ille qui inueſtitus fuerit, non poteſt per proprium vendere, nec pro leuiſſima re locare, nec infeudare, niſi maiorem partem apud ſe retinuerit: & ſi in deſperatione filiorum fuerit, nulla ratione, nec quolibet modo dare poteſt. Quæ o- D mnia ſi facta fuerint, nullius momenti erunt: & eo defuncto omnia ad priorem dominum reuertuntur, & ſi dominus conqueſtus fuerit paribus, pares auditis rationibus intra anni ſpatium expedire faciant, vaſallo non faciente ſatiſdationem, domino dent poſſeſſionē, ſaluis ſuis rationibus, niſi diffinitiuam promeruerint ſententiam.

Ab hoc titulo incipiunt fragmenta ſiue extraordinaria capitula, quæ nobis Ardizo, & Aluarotus conſeruarūt, hactenus ne- E glecta ab omnibus, ſed non minoris fructus, quàm libri ſuperiores, quæ nos titulis diſtinximus noſtro ingenio, non ope veterum librorū, vt ſuperiores omnes titulos reſtituimus. Auctoritas verò cur non & tanta his, quanta ſuperioribus libris, aut cur illis maior? Et rurſus quando iſta iuris parte nulla veterum prudentum ſcriptis indigentior eſt, quæ malum hęc ſtultitia, vt has inſuper reliquias nacti, à ſuperiorum librorū principiis minimè diſcrepantes improbemus? Eſt autem hic titulus *de alienatione feudi.* Maiori parte retenta feudum alienari poſſe. Paulatim increſcit vel decreſcit ius. Obtinuit & dimidia parte retenta alie- F nari poſſe. De eo iure loquor quod obtinuit ante Conſtitutionem Lotharii. Sed qui erat extra omnem ſpem ſuſcipiendorum liberorū, ſpem domini nulla parte fruſtrari potuit. Ait, [*Per proprium vendere.*] Bene, per proprium. nā per feudum dare poteſt. *Pro leuiſſima re locare.*] *Lib. 2. tit. 9.* viliſſima penſione. quæ libellaria fraudulēta eſt. & ideo quod ſequitur, *Infeudare*, etiā de infeudatione, vt ita loquar, fraudulēta accipiendū eſt. A libellaria enim & infeudatione, vt iure fiat, omnis fraus abeſſe debet, vt 3. 22. & *lib. 1. tit. 2.* [*Et eo defuncto.*] Eo defuncto ſine liberis, omnia ab emptore ad dominum reuertūtur, ſi fortè viuente vaſallo de G alienatione querelam apud pares dominus non inſtituerit.

De feudis ſcutiferorum.

TIT. LXXIIII.

FEuda ſcutiferorum, vt ad libitum dominorum poſſint adimi, rationis non eſt, dum tamen ſeruiant ſecundum laudationem curiæ.

De hac reſcripſi 1. *tit. 1. §. item illud.*

H *De condicione feudi non impleta.*

TIT. LXXV.

VT inter condicionalia, & non condicionalia aliqua ſit differentia, dicimus, quòd ſi quis alicui de-

derit beneficium condicionale (vtpote quæ dantur A propter habitationem) deserta habitatione beneficiũ amittetur. & etiam cum certo constituuntur seruitio, non dato seruitio non poterit retineri beneficium.

Feudum amittit, qui feudo impositam condicionem nõ implet, vt 1. *tit. 20.* imò & qui inficiatur, vt *supra 5.*

De fidelitate. TIT. LXXVI.

QVoniam de fidelitate mentionem fecimus, super B ea aliquid summarim despiciamus. Si beneficium est sine fidelitate, & vasallus aliquid, quod sit contra suum dominum fecerit, amittat beneficium laudatione parium: hoc idem dicimus in iis, qui fidelitatem iurãt. Si cui militi fidelitas requisita fuerit a domino, dominus secundum quosdam librum militi ostendere debet, & miles eam facere debet, vel parium laudationi stare intra annum: quod nisi factum fuerit, miles secũdum quosdam de beneficio damnari potest, quod cõ- C tra præceptum domini Lotharij regis Papiæ datum videtur. Librum autem quòd vasallo ostendi soleat non necessitate fieri, sed voluntate. Est enim quoddam signum requisitæ fidelitatis memoriæ causa. Et venit aliquando vt vasallus dicat domino se facturum fidelitatem quam pares laudauerunt. tunc non perdit beneficium, si stat per dominum, quod faciat curiam.

Qui fidelitatem iurant, si voluntate vtrorumque D separatio facta fuerit, fidelitas finitur: si sua voluntate vasallus, vel iudicio parium feudum dimitit, fidelitas durat.

Fidelitatis nomine iusiurandũ fidelitatis significatur. hoc nõ semper vasalli præstãt. quibusdam etiam pactione remittitur, vt *supra 56. & lib. 2. tit. 4.* non tamen ideo minus ex causa ingratitudinis feudum amittunt laudatione parium. Nulla ex causa ipso iure feudum amittitur, ne ob alienationẽ quidem, sine cognitione & pronuntiatione parium, vt *supra 74.* Is cui nõ est re- E missa fidelitas, similiter feudum amittit, si fidelitatem non fecerit intra annum, vt *supr. 1. tit. 21.* domino scilicet postulante, & vt plerumque fit ostendente librum memorialem feudorũ suorum, & fidelitatum sibi præstitarum. [*Contra preceptum D. Lotharii*] Puto auctorem intelligere secundam Constitutionem Lotharii, propositam libro sequenti, quæ eum qui dolo caret nõ vult feudum amittere ob non datam fidelitatem intra annum: quod & tunc locum habet cùm per dominum stat quo minus ea detur, dum non cogit in vnum pares vt fidelitatis formulam vasallo præscribant iurare paratissimo. [*Separatio.*] refutatio feu- F di. [*Fidelitas durat.*] vt *supr. 58.*

Si plures sint domini vel vasalli, an plures fidelitates vel seruitia debeantur.

TIT. LXXVII.

CVm plures fratres vasalli paternum habent beneficium, donec illud indiuisum possident, vna fidelitas, & vnum seruitium domino fieri debet. Si verò G partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates. Seruitia verò non pro partibus, vt vnum primum, videlicet grauiora, sed pro quantitate beneficij moderanda. Plures autem domini, & si feudum inter se diuidant, nullo modo nisi vnam fidelitatem ex feudo habere poterunt. Seruitium verò omnibus nõ grauitate, sed moderamine faciendum est.

De hac re scripsimus *suprà 9. Vt vnum primum.* Legendum H opinor. vt cum plurimum videlicet, grauiora: hoc sensu, vt seruitia non imponantur pro amplitudine partium, veluti grauiora ei cui diuisione agri plurimum obuenerit, sed pro earum æstimatione & pretio.

Culpam vnius ex coheredibus ceteris non præiudicare.

TIT. LXXVIII.

CVm feudum hereditarium vni ex coheredib. propria culpa auferetur à paribus per iudicium, ceteris non præiudicat. Hoc autem ita intelligitur, vt viuo eo, vel suis heredibus, feudum ad ceteros venire nõ intelligatur.

Si vnus ex coheredibus in dominum deliquerit, is solus partem suam amittit, eaque ad dominum reuertitur, & à domino ad coheredes, vbi ille defecerit posterique eius, vt *infra 83. & 98.* & nos attigimus *supr. 3. tit. 2.*

Vt ratio vasalli, priusquam domini, discutiatur.

TIT. LXXIX.

SI cõtentio fuerit inter dominum & vasallum, & dominus habuerit aliquam rationem cõtra vasallum, & vasallus contra dominum, vasalli ratio prius discutiatur: quoniam pares maiorem iurisdictionem habent de suo pari, quàm de suo domino.

Par in parem maiorem habet iurisdictionem, quàm in dominum. Dominum pares verecundè compellant, vt bonam fidem agnuscat, vt *supra 2. tit. vlt.* Parem seuerius. nec mirum si sit iurisdictio pari in parem, cùm ex consensu litigatoris eligatur, vt *supra 2. titul. 16.* Sed non posset tamen misso pari par qui de feudo litigat, extraneum iudicem optare, quia feudi litem melius visum est quodammodo dirimi intra priuatos parietes, ab iis qui sunt ex eadem domo, & qui eundem dominum recognoscunt. Quia verò maior est parium iurisdictio in parem, quàm in dominum, ideo ait petitionem vasalli discutiendam esse prius quàm domini. De re igitur domini verecundè, ægrè, lentè cognoscunt.

De euictione.

TIT. LXXX.

GEneraliter verũ est, In feudis dominos de euictionibus teneri, at si quis sciens inuestituram alterius beneficij acquisierit, eo euicto nullam aduersus dominum vasallum actionem habere dicimus: quoniam in acquirendo malam habuit fidem.

De euictione feudi dictum est *supra 2. tit. 8. & 4. tit. 1. & 55.*

De feudis impropriis, quæ auferuntur dantis arbitrio.

TIT. LXXXI.

VNum quidem non minus vtile, sed satis cõgruum superiorib. aduerti, & ex comprobato vsu in scriptis bono arbitrio reducere procuraui. Si quis igitur pro vice dominicaria vel villicaria, & vt dicã, pro decania, vel aliis quibuscunque angariis feudum quod improprium est, acceperit, nisi specialiter hoc actum sit inter contrahentes, id est, nominatim feudum, cum honore feudi, & ita, vt nõ liceat domino auferre quod datũ fuerit, etiamsi administratio illa auferatur: quod datum penitus ablata administratione sine omni obstaculo auferre liceat. Si autem quod superius dictum est, probare conetur, & quodammodo possidere vasallum à quibusdam credatur, non in reiurando decidi oportet, sed testibus, vel instrumento, aliisve legitimis probationibus causa firmiter approbetur.

Feuda quæ dantur pro mercede functionis, vel administrationis alicuius, ablata ea administratione finiuntur, vt *supra 94.* nisi aliud conuenerit, puta vt obtineantur cum honore feudi etiam adempta administratione: hæc sunt feuda impropria. quod exposuimus 1. *tit. 1. §. Item illud.* Et si qua fuerit de hac feudi qualitate contentio inter dominum & vasallum, vasallus qui proprium dicit, hoc probare debet per pares, vel instrumento publico, vt *d. §. item illud. & §. item si aliquis.*

Prius

Prius possessionem restituendam esse quàm de principali causa agatur.

TIT. LXXXII.

SI qua contentio de beneficio inter aliquos (prout sæpe fieri solet) orta fuerit, si vnus dominus, vel loco domini habeatur, & alter vasallus, vel loco vasalli habeatur: si per pares secundum vsum regni iudicium ventiletur, primò de suo recto beneficio inuestiri debet, & si possessio aliqua perturbata fuerit, modo restitui debet.

Vt fit in alodiis *l. incerti. C. de interd.* præcedit enim causa momenti semper. & hac de re dictum est *supra 2. tit. 4. & 20.*

Si vnus ex fratribus dederit suam partem fratri, vel domino, vel extraneo.

TIT. LXXXIII.

SI alter ex fratribus qui paternum habeat beneficiũ, suam portionẽ dederit domino, vel alicui extraneo: dominus, vel extraneus tandiu teneat sine præiudicio, quandiu ille, qoi dedit, heredem masculũ habuerit: si verò sine herede decesserit, alter frater si vixerit, vel eius heres sioe vllo obstaculo & temporis prȩscriptione, beneficium, quod hereditarium est, vindicet à quocũque possidẽte. Hoc idem dicimus, & si fratres fuerint, & alter ab altero ex fratribus acquisierit: hoc enim verissimum ex vsu comprobato didicimus.

Si frater fratri, vel si domioo vnus ex fratribus sua parte cesserit: quam habet in feudo paterno, hæc cessio refutatio est, quæ agnatis præiudicabit quamdiu is qui cessit liberive eius superfuerint, ea stirpe perempta, ad agnatos portio ea feudi reuertetur. Idemque erit si suam partem extraneo dederit. quod iure fit, nec enim ea pars seorsim pro feudo aliquo solido accipitur. quod congruit cum *lib. 1. tit. 2. §. rursus.* Idem si in dominum deliquerit, vt *supra 78.*

Patrem in feudo filij non succedere.

TIT. LXXXIIII.

QVoddam vsui traditũ recordationis causa in scriptis ponere procuraui. Si quis igitur habens filiũ, ipsum per dominum inuestire fecerit, nisi nominatim cum domino pactus fuerit, vt si filius decesserit ante patrem, quòd feudum ad patrem reuertatur: dicitur, defuncto ante patrem filio patrem carere beneficio, & domino acquiri beneficium.

Diximus hac de re *supra tit. 59.*

De inuestitura facta marito, vel vtrique coniugi.

TIT. LXXXV.

SI maritus de feudo suæ vxoris inuestiatur ea absente, nisi nominatim quasi gerendo vxoris negotium inuestiatur: sibi acquirit feudum, ea sciente vel iubẽte: Si verò vterque insimul inuestiatur, pro parte sibi proficiunt: nisi cùm iam dicta distinctione factum fuerit. & diximus etiam, vt si vnus ante alterum sine herede decesserit, quòd alterius pars domino adquiratur.

Per gestorem accipi potest inuestitura, & per procuratorem *supra 2. tit. 4.* Coniux cooiugi in feudo non succedit, etiam si id simul adquisierint, sicut nec frater fratri, *sup. 2. tit. 12. & 13.* Marito, si dominus inuestiturã fecerit vt adquireret vxori, ille quasi sibi adquisiturus acceperit, vxori adquiritur feudi actio, *l. qui mihi. D. de donat.* Si ea iubente vel sciente, & tacente ita acceperit, marito adquiritur. Taciturnitas vxoris iussum imitatur. Hoc cùm maritus accipit suo nomine. nam si vxoris oomine quasi gestor, non dubium est vxori actionem adquiri. [*Iam dicta*

A *distinctione.*] Gesseritne maritus suum tantũ oegotium ea sciente vel iubente, an commune.

De fructibus feudi. TIT. LXXXVI.

VNum quidem satis vsitatum dicimus, quòd si aliquis decesserit nullo in feudo relicto herede, ius feudi ad dominum pertinere dicimus: Fruges autem extantes non ad dominum, sed ad filias ipsius vasalli, vel etiam ad vxorẽ eius pertinere: & hac ratione creB ditor eas retinere potest, licet pignus habere non possit: & hoc cum distinctione Imperialium Constitutionum.

Diximus hac de re *suprà tit. 30.* & distinctio Imperialium Cõstitutionum quam dicit hoc loco, ea est, quæ illo proponitur.

An præscriptione feudum adquiratur.

TIT. LXXXVII.

C IN beneficiis, vt in ceteris contractibus, præscriptiones currere satis humanum, & ratione cõgruum videtur. Si quis ergo feudum alienum bona fide ab aliquo iusta traditione acceperit, licet dominus non sit, cùm verus dominus in traditione putetur, longi temporis præscriptione ius sibi acquirit. Si verò malam fidem habuerit, nulla se poterit tueri præscriptione, nec etiam de euictione agere poterit.

Et hac de re etiam diximus *supra 1. tit. vlt.*

D

De probatione inuestituræ.

TIT. LXXXVIII.

DE ingressu curiæ à quibusdam varia ac diuersa putantur. nos autem, quod sępius ac rationabiliter in multis curiis & ciuitatibus intelleximus, in scriptis bonæ recordationis causa ioserere procurauimus. Quicunq; igitur beneficium per inuestituram acquisierit, sine possessionis traditione, pares ad inuestituram haE beat, vt pro ipso veritas discernatur, cùm controuersia inde fuerit. Sanè si possidet, aliis quibusdam adiuuetur adminiculis. Veruntamen, quia milites inopes vasalli sunt, per testes, vel per breue testatũ probatio satis cõpetens esse dignoscitur.

Aut vasallus possidet, aut non. Si non possidet, probare debet inuestituram per pares duos, aut breuiculum, vt variis locis dictum est superioribus libris. Pares duo sufficiunt, aut breiicuF lum, quod breue testatum dicitur, id est, tabellionis adnotatio beuis, ne in opes vasalli ampliorũ probationum simul, ac sumptuum oneribus diuexentur. Si possidet, aliis se potest adiuuare adminiculis. puta iureiurãdo alióve quo genere purgationis. De ingressu curiæ, id est, de qualitate vasalli & paris.

Condicionem tacitè feudum sequi.

TIT. LXXXIX.

G BEneficia condicionalia, quæ in maioribus curiis à veteri tempore esse noscuntur: vtpote Patriarcharum, Archiepiscopotũ, Abbatum, Abbatissarum, Ducum, Marchionum, Comitum, Capitaneorũ, siue etiã maiorum valuasorum, si duobus, tribus, vel deinceps aliis dantur vasallis, tacitè condiciones eos sequuntur, nisi nominatim in ipsis traditionibus ipsæ condiciones excipiantur. Hoc idem etiam de his condicionibus, quæ nouiter constituuntur ad harum similitudinem H verissimum fore sapientibus placet.

Beneficia condicionalia sunt, quibus cohæret certi seruitii vel administrationis onos, vt *supra 5. & 75. & infra 104. & lib. 2. tit. 3 §. vlt.* qualia sunt ferè Ducum, Comitum, Episcoporum, Abbatum. Hæc si in alium conferantur, condiciones tacitè se-

quuntur accipientem, etiam si nihil dictum sit, quia prædiis eo-hæreant, vt seruitutes, & qualitates aliæ prędiorum, *l. via, §. si fundus. l. cum fundus. D. de ser. rust. præd.*

Fratrem fratri in feudo nouo non succedere

Tit. xc.

SI duo fratres in heredes masculos, & fœminas de beneficio inuestituram acceperint, altero decedente filia relicta, neptem cum patruo ad feudum venire dicimus: cùm vnusquisque fratrum suæ soboli bene cōsuluit. Si enim frater suus sine vlla progenie decesserit, feudum non ad superstitem, sed ad dominum perueniet: nisi pactum de successione factum foret.

Frater fratri in eo feudo quod communiter adquisierit non succedit, sed vno ex eis mortuo sine liberis, dominus vocatur, vt *supra 2. tit.* 11. nisi aliud in traditione vel inuestitura, conuenerit. Vnde etiam si vnus moriatur relicta filia, cùm id actum est, vt & filiæ in feudo succedant, filia sola in portionē patris sui veniet. *Neptem*, inquit, *cum patruo ad feudum venire dicimus.* Ad feudum scilicet totum, non ad portionem defuncti fratris. hanc filia capit, suam retinet patruus. Idemque erit, & si prætereà hoc actum sit, vt fratres sibi inuicem & liberi eorum masculi & fœminę in feudo succedant, vt *supra 2. tit.* 18.

De inuestitura veteris, & noui beneficij.

Tit. xci.

BEneficium intelligitur de veteri & nouo. & cùm de veteri fit inuestitura, satis sit, si de recto beneficio fiat inuestitura. Hæc autem inuestitura ab vnaquaque persona fieri potest, siue seculari, siue ecclesiastica, si antiquitus eorum consuetudo fuerit. hæc secundum quosdam, & à fœmina, & à minore xxv. an. fit. De nouo si fiat inuestitura, nominatim & de certa re oportet fieri. Hæc inuestitura à muliere secundum quosdam non valet: quibusdam valere placet: quæ sententia mitior est. A minore autē xviii. annorum non valet: hoc etiam de minoribus ann. xxv. asseritur, vt quibusdam placet: A prælatis Ecclesiarum verò tradi, & legitimè dici potest, iure, vt valeat inuestitura, dum tamen dissipator videri non possit: quòd si aliter intelligeretur, nullum beneficium ab ecclesiasticis personis datum retineri posset. Dicitur etiam quòd si coniunctæ personæ gratia, vel etiam alicui alteri tale dedit feudum, quod duos consimiles vasallos acquirere posset, inutile est beneficium.

Hæc exposita sunt *suprà 2. tit.* 4. Illud notandum, à clericis rectè inuestituram fieri etiam de nouo feudo, rem Ecclesiæ bene gerentibus, non si ambitiosè fortè qua re duos sibi potuissent parare vasallos, vno contenti fuerint. quod his addi velim quæ dicta sunt 1. *tit.* 1. *in princ.*

Iusto errore excusari vasallum, qui fidelitatem non fecit.

Tit. xcii.

QVicunq; paratus est facere bene fidelitatem domino suo, prout pater fecerat fidelitatem patri vel antecessori domini, dum tamen hæc bona fide dicat, & non dolosè, sed iusto errore, omnino condemnari non potest. Cùm enim controuersia est inter ipsos, per antiquitatem feudi, vel per breue testatum, vel per testes, domino incumbit probatio, alioquin per vasallum veritas inquiratur.

Vasallus qui fidelitatem non facit intra annum & diem, feudum amittit, vt *supra* 1. *tit.* 21. nisi dolus malus absit, vt est in secunda Constitutione Lotharii libro sequenti. Dolus autem abesse videtur, si inter eum & dominum de qualitate fidelitatis cōtrouersia sit, vasallo per errorem contendente, non ita patrem suum iurasse, aut non ea lege initio datum feudum. quod præscriptio temporis, vel instrumētum publicum, vel testimonium parium enucleabit.

Factum fratris fratri in feudo paterno non nocere.

Tit. xciii.

QVoddam satis bene dispositum ad vtilitatem, & ad perniciosam calliditatem destruendam in scriptis inserere curauimus. Quidā miles bina beneficia à duobus dominis, prout solitum est, acquisiuit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se diuidentes, alter eorum suo domino pro beneficio quod ad eum venit fidelitatem nullo antepolito, sicut pater fecerat fecit. Alter verò frater alteri domino similiter pro suo beneficio, quia alium nullum dominum habere videbatur, nullo antepolito fidelitatem fecit. defuncto posteriore fratre sine filiis, vtrumque feudum in vnam, vt prius, venit personam. & sic dominus talem fidelitatem quærit, qualem frater eius fecerat: quas altercationes amputantes, dicimus, illud, quod frater fecit, nihil superstiti obesse: licet in secundam & tertiam generationem, & vsque ad infinitum peruenerit.

Hæc sententia accipienda est de eo feudi genere, quod vulgo ligium dicitur, vt illa verba demonstrant, *Nullo antepolito.* Ligius enim vasallus dicitur, qui contra omnes, ne Rege quidem excepto, vel antiquiori domino fidem & operam omnem suam domino promisit. *c. Pastoralis. De sent. & re iud.* Annonius v. *cap.* LIIII. Henrico filio Comitis Andegauorum Ludouicus Rex ducatum Nortmanniæ eiecto rege Anglorum restituit, & eum pro eadem terra in hominem ligium accepit. Albertus Argentinensis in *Chronicis.* Cùm omnes quasi eius essent vasalli, non ab Imperatore mouerentur cuius essent ligii. Krantzius 4. *Chronicorum.* Ligius Italorum verbum est, & significat totalem subiectionem. Homologum appellauimus 2. *titul.* 5. & aliis quibusdam locis suprà, ex Cōstitutione Friderici de ducatu Austriæ apud Cuspinianum, vt colonum homologum, *l. vlt. C. Th. de pat. vic.* & ex hac forsitan appellatione illam imperiti fabrefecerunt, quibus hæc vox, Homologus, ex Latina voce Homo composita videbatur. Quidam addunt, & hoc esse propriū homologi Galliæ moribus, vt feudum domino committat, si id alienauerit sine domini voluntate, & vt plus inferat feudi redimendi causa, quàm non homologus. Species autem hoc loco proposita hæc est, Qui duo feuda habebat, vnum ligiū, alterum non ligium, moriens duos reliquit filios, Primum & Secūdum. Primo obuenit feudum ligium, eademque fide isse domino deuinxit, dicauit, deuouit. Secundo obuenit non ligium, & fidem tamen dedit domino quasi ligius. Mortuo Secundo sine liberis, an pertinebit feudum ad Primum, sub obnixæ fidelitatis promissione, sicut promiserat Secundus, ita vt duobus Primus sit homo ligius, & vni seruiat per substitutū, vt j. 99. Minimè. quia in feudo quod origine non fuit ligium, fratris factum fratri obesse non potuit, vt *supra 2. titul. 9. §. econtrario. l. 2. §. 1. D. si quis aliq. test. proh.* Vasalli factum non mutat originem feudi in deterius. Vulgò perperam hæc sententia referebatur inter Lotharii Constitutiones, cùm Iurisperiti esse alicuius & hæc verba demonstrent, *In scriptis inserere curauimus*, vt suprà, In scriptis reducere procuraui, In scriptis ponere procuraui, In scriptis bonæ recordationis causa inserere procurauimus, & illud verbum, *Dicimus*, quo significatur sententia prudentis, & pro quo malè vulgo substituerant, *Sancimus.*

De feudo guardiæ, & gastaldiæ.

Tit. xciiii.

QVod nomine gastaldiæ, vel guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia, vel guardia iure auferri potest.

Vt *supra* 81. & *lib.* 1. *tit.* 1. *§. item illud.*

De successione feudi. Tit. xcv.

QVidam dominus habens beneficium, reliquit duos filios, & vnusquisq; ipsorum habuit duos vel tres filios: vnus illorum fratrum decessit, vna tantùm filia relicta: portionem illius non ad omnes superstites, sed ad patruos illius & suis posterioribus pertinere dicimus.

Secundum ea quæ diximus *suprà* 59. hoc loco pro *patruos* legendum videtur, *fratres*. Et posteriores accipiendi pro posteris, vt *l.3.§.ex his. D. de iniusto, rup.test.*

De inuestitura alieni beneficii. Tit. xcvi.

SI quis acceperit inuestituram alterius beneficii, inutilis est hæc inuestitura: & qui sciens hoc agit, de euictione agere non potest.

Hac de re diximus *lib.1.tit.1.§.Si verò Archiepiscopus.*

Non amittere feudum eum, qui sine dolo cessauit per annum in petenda inuestitura.

Tit. xcvii.

INter dominum & vasallum nulla fraus debet esse, & inde potest accipi, si vasallus non dolosè steterit per annum quęrere inuestituram sui beneficii non damnabitur. dolus enim abest, si iusta causa impediente steterit, vel etiam cum amore seruitium fecerit domino conscio. Dicimus autem, vt si contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, beneficio carebit.

Inter bonos bene agier oportet: & iudicium inter dominum & vasallum quod agitur apud pares bonæ fidei est. & ideò non aliter feudum amittit vasallus ob cessationem anni, quàm si dolo malo cessauerit. quod congruit cum Constitutione Lotharii, de qua dictum est 76. & 92. Quod sequitur, *Dicimus autem*, &c. est sumptum ex Constitutione Henrici II. [*Cum amore.*] cum amore ductus alii seruitium fecerit.

Ex delicto vasalli feudum ad dominum redire.

Tit. xcviii.

VAsallus habens feudum deliquit cōtra dominum cui iudicatum est, agnati cum domino litigant. quidam ad dominum dicunt pertinere: quidam ad agnatos. Dicimus autem ad dominum non pertinere, donec aliquis masculus ex delinquēti vasallo superest, alii verò contradicunt.

Tollenda est negatio, & legendum, *Dicimus autem ad dominum pertinere*, vt *sup.* 78.

De feudo ligio. Tit. xcix.

SI quis inuestitus de feudo ligio, pro quo contra omnes fidelitatem domino debet, Lucio & Titio ex se descēdentibus filiis, sibi heredibus institutis, vita decesserit, diuisione facta, si ad solum Titium feudū peruenerit, rationabiliter placuit, eum solum fidelitatis sacramento esse obnoxium, ad quem solida feudi iura transierint, quòd si ab alio domino Lucius postea feudum per inuestituram acquisiuerit, pro quo similiter ei contra omnes homines fidelitatem fecerit: decedente Titio sine liberis, ad quem deuoluatur feudum, quod ex diuisione habuerat, an ad alium fratrem, an ad dominum quæri potest, & cùm placeat quem ligium hominem duorum esse non posse, videri potest feudum ad dominum pertinere. sed rectius visum est feudum, quod per inuestituram acquisiuerit impedimento ei non esse, licereq; ei per substitutum acceptabilem domino priori seruire.

Vasallus ligius decessit relictis filiis duobus, Titio & Gaio. Titio diuisione obtigit feudum ligium in solidum, isque domi-

A no fidem dedit quasi ligius. Deinde Gaius aliud sibi feudum adquisiuit, & æquè domino suo fidem dedit obnixam, veluti deuotissimus dicatissimusq́, auctoritati & dominationi eius. Mortuo Titio sine liberis quæritur, an ei in feudo succedat Gaius frater. quod videtur. quia feudum est paternum. Sed obstat, quòd natura non patitur, vt quis sit homo ligius duorum in solidum. an igitur dicemus feudum domino aperiri? Minimè. Verior est opinio prima, & licebit Gaio per substitutum priori posteriorive domino seruire. Ait, [*per substitutum domino acceptabilem*] vt in *Constit. Friderici de feudis non alienandis, §. firmiter.*
B Videnda sunt ea quæ scripsimus *tit.* 93. *supra.*

Imperatorem feudum amittere, vel alium pro se fidelem dare. Tit. c.

EX facto incidisse scio Fridericum principem nostrum, cùm ab initio Dux esset, & pro Ducatu fidelitatem faceret, diuino nutu postea Imperatorem creatum, petita ab eo fidelitate pro ducatu, petenti domino respondisse, nō teneri se fidelitatem facere, cum omne
C hominum genus sibi fidelitatem debeat, & ipse soli Deo, & Romano Pontifici. Sed cùm insistente feudi domino, de hoc contenderetur, proceribus prudenter visum est, feudum amissum esse, vel alium ducem in Ducatu constituendum, qui feudo seruire debeat, & domino fidelitatem faciat.

Vasallum feudum amittere si eligatur Imperator, nisi domino per substitutum seruiat, & fidelitatem exhibeat, quam ipse præstare salua imperii maiestate non potest.

D

Ecclesiam fidelitatem non facere. Tit. ci.

DE negocio super quo nos consulere voluisti, tibi secundum ius curiæ & vsum feudi breuiter respondemus, quatenus pro feudo, quod ab aliquo per Ecclesiam detinetur, nulla sit facienda fidelitas.

Ecclesiam ipso iure esse solutam iureiurando fidelitatis. Ceteri non nisi ex conuentione, vt *suprà* 2. *tit.* 4. *§. nulla.*

E *Non cogi vasallum pro vno feudo duas fidelitates facere.*

Tit. cii.

INsuper etiam te instructum esse volumus, quòd si dominus à quo feudum tenebatur, diem suum pluribus heredibus relictis obierit: vasalli, qui communiter illud tenent, non coguntur fidelitatem pro eo feudo facere, nisi domini illud feudum primò partirentur: quoniam secundum ius feudi non debet quis duas fi-
F delitates pro eodem feudo facere.

Hoc verò exposuimus *sup. tit.* 9.

Filios tantum secundi matrimonii matri in feudum succedere. Tit. ciii.

MVlier quæ feudum secundi viri contemplatione acquisierat, si ex vtroque matrimonio superstitibus liberis decesserit, solos ex secundo viro susceptos filios ad feudi successionem admitti, vsu curiarum ob-
G tentum est.

Et hoc quoque *sup. tit.* 11.

Casus quibus fœmina in feudo succedit.

Tit. ciiii.

SI cui militi ad certum seruitium feudum fuerit datum, isq; relicta ex se descendente fœmina, decesserit, quæ id seruitium iuxta feudi condicionem non minus decenter præstare possit, quàm masculus, & si
H inuestitura minimè cautum sit, vt & fœminæ ad id aspirare valeant, eam tamen admitti rectum putamus, quinimo hoc casu, simul cum masculo in feudo eam succedere quidam putant, quod multo magis dignum

obseruantia existimauimus, cùm feudum sic datum est, vt nullum pro eo seruitium fiat, vt pleraque hodie feuda dantur.

Item si quis eo tenore de feudo aliquo sit inuestitus, vt in eo succedant fœminæ sicut masculi, siue feudum id ad certum fuerit datum seruitium, siue pro eo indeterminatè fuerit promissum seruitium, inuestito moriente in feudum succedũt pariter & mares & fœminæ: quanquam enim superstite masculo, ex eo qui primus feudum adquisiuit fœminæ excludantur, & si in maribus & fœminis fuerat acquisitum (vt in feudis regulariter tradi solet) sermonem tamen inuestituræ, nec non vim verborum & sensum contrahentium intuentes, discretionem sexus in eiusmodi feudi successione non fecimus.

Iugales à quodam milite simul de eodem feudo inuestiti fuerant, vt in se descendentesque suos id haberent. Hi ex se filio, & filia superstitibus defuncti sunt, inter quos feudi quæstio agitatur. masculus enim vniuersum feudum sibi vindicat: fœmina verò ad paternum feudum pariter cum fratre vocari se defendit. quidam pro masculo, quidam pro fœmina pronuntiant. Eorum qui pro filia iudicant, sententiam sequendam esse censeo, cùm filia ex antedictorum iugalium contubernio supersit ex prædefuncta vxore alio suscepto masculo, qui consanguineus ad eam frater sit. In exteris priorum sententia sanè sequenda est. quòd si sola ex eo matrimonio relicta filia, nullo ex eo vel alio connubio superstite masculo, ab hac luce subtracti fuerint, feudum scindi fert prudentum nostræ ciuitatis opinio, vt dimidiam quidem partem fœmina sibi acquirat, reliquam verò dominus aut eius heres accipiat.

Hæc etiam omnia explicata sunt *supra 1. tit. 2. §. pen.*

De feudis habitationum. Tit. cv.

Feuda habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur.

Et hoc *lib. 1. tit. 1. §. item illud.*

Seruos post delatam successionem manumissos, in feudum non succedere Tit. cvi.

Quæsitum scio, dudumque apud prudentes fuisse causam hanc: si serui, quibus macula seruitutis obstaculo fuerat, libertate donati fuerint, an ad feudi successionem valeant aspirare? Denique post magnas varietates obtinuit sententia distinguentium, quo tempore libertatis donum assecuti fuerint: vt si quidem eo tempore, quo coheres alter, vtpote his constitutis inhabilibus, aut dominus quasi ad se deuolutum vindicasset, ab eius successione sint penitus alieni, ne quod legitimè factum est, superuenienti facto postea retractetur: qui si re integra manumissi fuerint, in feudum rectè succedere queunt.

Idem in clericis *supra* 33. vt ergo in alodiis, ita & in feudis delatæ successionis tempus spectatur. Defertur autem successio à morte eius, de cuius bonis agitur.

Vt vasalli sumptibus domini seruitia præstent. Tit. cvii.

Antiquatum esse ipsis rerum experimentis, nos ipsi cognouimus, fideles, nisi aliud contractibus pactiones insertæ desiderent, dominorum sumptibus eisdem seruitia ministrare. Iustum namque est, vt illi consequantur stipendium, quo tempore suum commodare reperiuntur obsequium, præsertim cùm nec quis-

A quam propriis cogatur impendiis militare, maximè cùm extra ciuitatis suæ tentoria seruitiis exhibendis eos conuenit fatigari.

Multum hac in re & ceteris mores regionum possunt. aliis vasalli diebus xv. aliis tribus mensibus tantum suis sumptibus domino militant.

Vasallum feudum posse in alium arctiori lege transferre. Tit. cviii.

B Nulla iuris constitutione aut consuetudinis, vsusque longæui obseruantia prohiberi sciscitatus innenio, vasallum arctiori, quàm ipse habeat, lege feudum in alium vbilibet posse transferre.

Dixi hac de re *supra 4. tit. 38.*

Clericatu feudum amitti. Tit. cix.

Et iure & moribus receptum est, vasallum clericali se militiæ dedicantem, feudum amittere. Scriptum C est enim in diuinis eloquiis: Miles Christi seruiat Christo: milites seculi seruiant seculo.

De hac autem *lib. 2. tit. 21.*

De feudis Lib. V. quo variæ constitutiones imperatorum ad hanc partem iuris D pertinentes continentur.

Constitutio Conradi, de beneficiis.

In nomine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis: Conradus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, Omnibus sanctę Dei Ecclesię fidelibus & nostris tam pręsentibus, quàm futuris notum esse volumus, quod ad reconciliandos animos seniorum & militum, vt ad-E inuicem semper inueniantur concordes, & vt fideliter nobis & suis senioribus seruiant & deuotè, pręcipimus, & firmiter statuimus, vt nullus miles Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, Marchionum, vel Comitum, vel hominum qui beneficium de nostris publicis bonis, aut de Ecclesiarum prædiis nunc tenent aut tenuerint, aut hactenus iniustè perdiderint, tam de nostris maioribus valuasoribus, quàm eorum militibus, fine certa & conuicta culpa suum beneficium perdat, nisi F secundum cõsuetudinem antecessorum nostrorum & iudicium parium suorum. Si contentio emerserit inter seniorem & militem, quamuis pares iudicauerint, illum suo beneficio carere debere, & ille dixerit, hoc iniustè, vel per odium factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec senior & ille quem culpat, cum paribus ad nostram præsentiam veniant, & ibi causa iustè determinetur. Senior verò & miles qui culpatur, qui ad G nos venire debuerint, sex hebdomadas antequam iter incipiat cum quo litigauerit, innotescat. Hoc autem de maioribus valuasoribus obseruetur. De minoribus verò in regno nostro, aut ante seniores, aut ante missum nostrum, eorum causa finiatur. Præcipimus etiam, aut si aliquis miles siue de maioribus, siue de minoribus de hoc seculo migrauerit, filios eius beneficium tenere. si verò filios non habuerit, & auiaticum ex masculo filio reliquerit, pari modo beneficium ha-H beat, seruato vsu maiorum valuasorum in dandis equis & armis suis senioribus. Si verò fortè auiaticum ex filio non reliquerit, sed fratrem legitimum ex parte patris, & si seniorem offensum habuerit, sibi vult satisfacere

facere & miles eius esse, beneficium quod patris sui fuit, habeat. Insuper & omnibus modis prohibemus, vt nullus senior de beneficio suorũ militum cambium, aut precariam, aut libellum sine eorum adsensu facere præsumat. Illis verò quæ tenet proprietario iure, aut per præcepto suo porrectum libellum siue per precariam, nemo eum deuestire audeat iniustè. Fodrum autem de castellis quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus. Illud verò quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc iussionem nostram infregerit, auri optimi libras C. componat, medietatem cameræ nostræ, & medietatem cui damnum illatum fuerit.

De primo capite, ne vasallo feudum eripiatur nisi iudicio parium cognita & conuicta culpa certa, *lib. 1. tit.* 20. *&* 23. *De secundo capite*, vt si reus culpæ valuasor maior iudicio parium cõdemnatus prouocauerit ad principem, nihil innouetur, & sesquimense priusquam iter arripiat aduersario innotescat prouocatio, in *d. tit.* 23. *De tertio*, vt filii & nepotes ex filiis, vtque fratres fratribus in feudo paterno succedant, *in 1. tit. 1. §. Cum verò Conradus.* Sed satisfacere prius domino debent si eum offensum habuerint, vt *supra 4. tit.* 61. & solemnia munera offerre, arma scilicet & equos, vt *supra 2. tit.* 12. *De quarto*, ne dominus feudum sui militis alienare possit in *2. tit. 9. §. vltim. & 4. tit. 18. §. ex eadem.* Proponitur & initio illius tituli aliud, quod deesse hoc loco videtur, licet possit deduci ex differentia, quam statuit inter maiores & minores valuasores *Quintum caput* est de fodro, nolle se in eo exigendo morem antecessorum suorum excedere. Fodrum Annonius 5. *cap.* 5. annonam militarem esse interpretatur. ergo à Germanico vocabulo *Futer.* Fridericus *de pace Constantiæ*: Nobis intrantibus Italiam fodrum consuetum præstabunt. Lotharius & Carolus in suis legibus: Missi curam habeant, ne homines nostri vicinos tempore æstatis, quandó ad herbam caballos suos mittũt, vel tempore hyemis quando Marescalos illorum ad fodrum dirigunt, deprædentur aut opprimant. Guntherus:

Id quoq; quod fodrum vulgari nomine dicunt,
Et capitalicium certo sub tempore censum,
Has Ligures sacro tribuerunt omnia fisco.

Sic in *c. præterea de in. pat.* & Othonis 2. c. 12. 23. Radeuici 4. *cap.* 1n. 15. 34.

Constitutio Henrici, de causis amittendi feudi.

IMperator Augustus Henricus secundus. De militum beneficiis quoniam dubias variasque causas in regno nostro esse cognouimus, ideò ad Reipublicæ statum quædam statuimus. Si quis ergo dominum suum interfecerit, vel vulnerauerit ipsum dominum, suamve dominam obsederit, vel eum cucurbitauerit, vel contra ea, quæ in fidelitate nominantur, fecerit, vel his supradictis consilium dederit, parium laudatione beneficium amittat. Si verò de supradictis se defendere voluerit, testibus à parte domini deficientibus, cum tribus paribus se expurget: si autem pares habere non potuerit, cum duodecim propinquioribus parentibus se defendat (vsu verò curiali solus defendat.) Si quis autem suorum parium, idoneus tamen exinde se veritatem scire dixerit, & per pugnam eum fatigare voluerit, vt per pugnam se defendat edicimus. Si quis autem fuit, qui domino non seruierit, parium laudatione beneficium amittat. (curiali tamen vsu id redimere potest pro medietate, quantum valuerit.) sed si hoc defendere noluerit, duos vel vnum saltem parem ostendat, & cum his se seruisse iuret: & si pares parem ve habere nequiuerit, cum tribus vel duobus propinquioribus parentibus se intra annum seruisse iuret: (vsu tamen curiali solus iurare conceditur. Qualiter autem iuret, an solus, cum aliis nihil interest, dum tamen seruitia nominet.) Si autem concorditer cum domino suo se habuerit, dominum sæpe videndo, tunc dicimus vt probet per testes seruitium fecisse, & per se non stetisse. Si autem aliqua inter dominum & vasallum discordia fuerit, vel si domicilia in longinquum habuerint, vasallus domino se repræsentandũ seruitium promittat, & si necesse fuerit, hoc probet iureiurando, saltem ad finem controuersiæ vasallo à paribus dato. Siquidem intra annum seruierit, quod leuissimum fuerit, & dominus aliud seruitium imposuerit, quod vasallus neglexerit, vnde damnum domino illatum fuerit vsque ad fruges, feudatarius parium existimatione damnum resarciat. De aliis verò culpis, vnde beneficium non amittitur, parium laudatione defendat se, vt suprà, vel emendat.

Enomeratis quibusdam causis amittendi feudi, ait reum ingrati vasallum, domino deficiente probationibus, se expurgare debere iureiurando cum tribus paribus, vel cum XII. cognatis. Aliter 4. *tit.* 56. cùm de inuestitura lis est inter dominum & vasallum. Vel etiam se expurgare debere duello, si quis exstat compar, qui eo nomine cum eo in pugnam descendere velit, vt *supra. 4. tit* 47. & dixi *lib. 1. tit.* 2. Eum verò qui per annum cessasse in præstãdo seruitio dicitur, se expurgare iureiurando cum paribus duobus, vel vno, vel cognatis duobus aut tribus, seruitii genere quod se præstitisse iurat nominatim designato. vel si constet eum sæpe dominum salutasse, adiisse, conuenisse benignè sine vlla querela, satis erit per testes quoscunque eum hanc sedulitatem probare. Sequitur: [*Si quidem intra annum seruierit.*] quod leuissimum fuerit, id est, si minimum seruierit, [*& domino aliud seruitium imposuerit,*] &c. hoc casu feudum nõ amittit, sed damnum domino præstare cogitur. Deniq; culpæ ratione vasallus aut feudum amittit, aut damnum præstat. Quæ inclusimus parenthesi, inseruit vel apposuit Constitutioni interpres aliquis, vt vsus curiarum studiosum commonefaceret, quo solus vasallus iurat, vt *supra 1. tit.* 6 & seruitii omni si culpa se liberat mercede certa, vt diximus *sup. 1. tit.* 20.

Alia Constitutio Henrici, de vasallo qui vnum ex dominis refutauit.

IMperator Henricus: Si contigerit feudum incuria, aut neglectu fidelis consortibus applicari, nullum ex eo lettamen detrusus excipiat, ne senioris sui contemptus illusus fiat, ob quem feudum iure dimiserat. Sanè qui aliter fecerint, quàm quòd mens saluberrimæ nostræ constitutionis exposcit. beneficio se carituros esse cognoscant, ita vt eis amplius sperare non liceat, seniori danda licentia tam ab ipsis eorumque posteris, quàm cæteris detentatoribus prædictum beneficium vindicandi.

Si vasallus vnum ex dominis refutauerit, non cæteros consortes, ei quidem seruitium non debet, sed & offendere eum non debet, vt *sup. 4. tit.* 44. alioquin feudo omni priuabitur. & hoc ita memini me exposuisse *lib. 2. tit.* 14.

Alia Constitutio Henrici eiusdem. vt ingratitudo vasalli probetur testibus quinque.

IMP. HENR. AVG. VNIVERSO POPVLO.

SI vasallus inhonestis factis, atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis, vel manifestis appetiuerit, vel inimicis eius suas amicitias copulauerit, atque in aliis sic versatus est, vt potius inimicus, quã fidelis esse credatur. vel si eum cucurbitauerit, seu in campestri bello suum dominum reliquerit, feudu priuabitur. Quod non obtinere sancimus, nisi quinque testibus summæ atque integræ opinionis probatum fuerit manifestè. Datum VIII. Idus Augusti feliciter.

De hac re diximus *lib. 1. tit.* 2.

Constitutio Lotharii, de feudis non alienandis.

LOTHARIVS DIVINA FAVENTE CLEMENTIA tertius Imperator Romanorum, pius, felix, inclytus, ac triumphator, semper Augustus, vniuerso populo.

IMperialis beneuolētiæ proprium esse iudicauimus, commoda subiectorum inuestigare, & eorum calamitatibus diligenti cura mederi, similiter Reipub. bonum statum, ac dignitatem Imperii omnibus priuatis commodis præponere. Quocirca omnium fidelium nostrorum tam futurorum, quam præsentium nouerit vniuersitas, qualiter dum apud Roncalias secundum antiquorum Imperatorum consuetudinem pro iustitia ac pace regni componenda consideremus, omnia quæ ad honorem Imperii Romani spectare videntur, solicitè indagantes, perniciosissimam pestem, & reip. non mediocre detrimentum inferentem resecare proposuimus. Per multas enim interpellationes ad nos factas comperimus, milites sua beneficia passim distrahere, ac ita omnibus exhaustis, suorum seniorum seruitia subterfugere, per quod vires Imperii maximè attenuatas cognouimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exutos, ad felicissimam nostri numinis expeditionem nullo modo transducere valeant. Hortatu itaque & consilio Archiepiscoporum, Episcoporum, Ducum, Comitum, Marchionum, Palatinorum, ceterorumque nobilium, similiter etiam iudicum hac edictali lege in omne æuum, Deo propitio valitura decernimus, nemini licere beneficia quæ a suis senioribus habent, sine ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commentum aduersus tenorem nostræ constitutionis excogitare per quod Imperii vel dominorum minuatur vtilitas. Si quis verò contra hæc nostræ legis salubertimæ præcepta ad huiusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem huius legis machinari tentauerit, pretio ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium verò qui super hoc tali contractu libellum vel aliud instrumentum conscripserit, post amissionem officii, infamiæ periculum sustinere sancimus. Dat. VIII. die mensis Nouem. M. CXXXVII. Indictione XV.

Hæc est Constitutio Lotharii, de qua sæpius actum est suprà, cuius Lotharii dixi *1. tit.* 17. Ne feuda alienent vasalli sine consensu domini. quia alienatione feudorum ad militiæ seruitia subeunda propter inopiam redduntur inhabiles. Hæc seruitia cohærent feudis: & ob id Cornelio Tacito, vasalli comites dicuntur, quòd bello sequi dominum cogantur. Iubet amoueri fraudes, & notario irrogat infamiā, vt *l. Iubemus. 2. C. de sac. eccl.* & vasallum feudo multat & pretio. In contextu illo loco, *Vel aliquod commercium*, emendaui, *commentum*, quod figmentum in Constitutione Friderici eadem de re.

Alia eiusdem Lotharii Constitutio, de inuestitura non petita intra annum.

IMP. LOTH. AVG. EVGENIO PAPÆ, & vniuerso populo.

QVoniam inter dominum & vasallum nulla fraus, nec vllum malum ingenium debet interuenire, idcirco per hanc præsentem legem sancimus, si vasallus non dolosè per annum & diem steterit, quòd à domino sui beneficii inuestituram non petierit: feudum non ob hoc amittat. dolus enim abesse videtur, si iusta causa impedienti e steterit. Datum VI. Kalen. Septembris, anno à natiuitate Domini M. C. XXVII. Indictione V.

De hac *sup. 1. tit. 21. & 4. tit. 76. 92. 97.*

Constitutio Friderici, de feudis non alienandis, & aliis capitulis.

FRIDERICVS DEI GRATIA ROMANORVM Imperator, semper Augustus, vniuerso populo.

IMperialem decet solertiam ita Reipublicæ curam gerere, & subiectorum commoda inuestigare, vt regni vtilitas incorrupta persistat, & singulorum status iugiter seruetur illæsus. Quapropter, dum ex prædecessorum nostrorum more vniuersalis curiæ Roncaliæ pro tribunali sederemus, à Principibus Italicis, tam rectoribus Ecclesiarum, quàm aliis fidelibus Regni, non modicas accepimus querelas, quòd beneficiati eorum feuda quæ ab eis tenebant, sine dominorum licentia pignori obligauerant, vendiderant & quadam collusione, nomine libelli alienauerant: vnde debita seruitia amittebantur Imperii, & nostræ felicis expeditionis complementum minuebatur. Habito ergo consilio Episcoporum, Ducum, Marchionum, & Comitum, simul etiam & Palatinorum, iudicum, & aliorum procerum, hac edictali, Deo propitio, perpetuò valitura lege sancimus, vt nulli liceat feudum totum vel partem aliquam vendere, vel pignorare, vel quocumque modo alienare, vel pro anima iudicare sine permissione maioris domini ad quem feudum spectare dinoscitur. vnde Imperator Lotharius tantùm in futurum cauens ne fieret, legem promulgauit. Nos autem ad pleniorem regni vtilitatem prouidentes, nō solum in posterum, sed etiam huiusmodi alienationes illicitas hactenus perpetratas, hac præsenti sanctione cassamus, & in irritum deducimus, nullius temporis præscriptione impediente, quia quod ab initio iure nō valuit, tractu temporis conualescere non debet, emptori bonæ fidei ex empto actione de precio contra venditorem competente.

Callidis insuper machinationibus quorundam obuiantes, qui precio accepto, quasi sub colore inuestituræ, quam sibi licere dicunt, feudum vendunt, & in alios transferunt: ne tale figmentum, vel aliud vlterius in fraudem huius nostræ constitutionis excogitetur, modis omnibus prohibemus: pœna auctoritate nostra imminente, vt venditor & emptor, qui tam illicita reperti fuerint contraxisse, feudum amittant, & ad dominum liberè reuertatur. Scriba verò, qui super hoc instrumentum sciens conscripserit, post amissionem officii, cum infamiæ periculo manum amittat.

Præterea, si quis infeudatus maior quatuordecim annis, sua incuria vel negligentia per annum & diem steterit, quòd feudi inuestituram à proprio domino non petierit, transacto hoc spacio, feudum amittat, & ad dominum redeat.

Firmiter etiam statuimus, tam in Italia, quam in Alamannia, vt quicunq; indictā publica expeditione vocatus à domino suo, in eandem expeditionem spacio competenti temerè venire supersederit, vel alium pro se domino acceptabilem mittere contempserit, vel dimidium reditus feudi vnius anni domino non subministrauerit, feudum quod ab Episcopo vel alio domino habuit, amittat, & dominus feudi in vsus suos illud redigendi modis omnibus habeat facultatem.

Præterea Ducatus, Marchia, Comitatus, de cetero non diuidatur, aliud autem feudum, si consortes voluerint, diuidatur, ita vt omnes qui partem feudi habent iam diuisi, vel diuidendi, fidelitatem faciant, ita

tamen,

tamen, vt vasallus pro vno feudo plures dominos habere non compellatur, nec dominus feudum sine voluntate vasalli ad alium transferat.

Insuper si filius vasalli dominum offenderit, pater à domino requisitus deducat filium ad satisfaciendum domino, vel à se filium separet: alioquin feudo priuetur. Si autem pater vult eum deducere, vt satisfaciat, & filius contemnit, patre mortuo in feudum non succedit, nisi prius satisfecerit domino, pariq; modo vasallus pro omnibus suis domesticis faciat.

Illud quodque præcipimus, vt si vasallus de feudo suo alium vasallum habuerit, & vasallus vasalli dominum domini sui offenderit, nisi pro seruitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude antè habuerit, feudo suo priuetur, & ad dominum suum à quo ipse tenebat, reuertatur, nisi requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere maiori domino quem offenderit, & nisi vasallus idemq; dominus à domino suo requisitus, eum qui maiorem dominum offenderit, requirat vt satisfaciat, suum feudum amittit.

Præterea si inter duos vasallos de feudo sit controuersia, domini sit cognitio, & per eum cõtrouersia terminetur: si verò inter dominum & vasallum lis oriatur per pares curiæ à domino sub fidelitatis debito coniuratos terminetur. Illud quoq; sancimus, vt in omni sacramento fidelitatis Imperator nominatim excipiatur.

Proponuntur hac Constitutione tres aut quatuor causæ amittendi feudi. Lotharius in futurum tantùm vetuit alienationes feudorum. Fridericus etiam iam olim factas alienationes vel pignerationes feudi totius vel partis sine consensu domini, nullas esse pronuntiat, nulla obstante præscriptione temporis, quod de longi temporis præscriptione accipiendum esse ostendit *4. tit. 49.* Obstabit enim certè præscriptio peremptoria xxx. annorum. Alia est condicio emphyteuseos, quod ad pignerationem attinet. nam etsi prædium emphyteuticum nõ possit vendi, domino non denuntiato, *l. vlt. C. de iu. emphyt.* pignerari tamen potest, *l. tutor. §. vlt. D. de pig. act.* Alia etiam condiciu domini. nam & si alienare prohibeatur lege Conradi, non tamen pignerare. Et valet quidem à minori argumentum ad affirmandum hoc modo, Si potest vendere, & pignerare, *l. 9. §. 1. D. de pig. l. 1. C. rem alien. ger. non interd.* Fructuarius vsumfructum vendere potest inuito domino. ergo & pignerare. Dominus proprietatis vendere proprietatem potest, ergo & pignerare. Non tamen valet ad negandum hoc modo, Si non potest vendere, nec pignerare. Adiicit hac Constitutione, vẽditione facta sine consensu domini, feudum domino aperiri, emptori tamen bonæ fidei, idest, qui ignorans esse feudum emit, aduersus venditorem competere ex empto actionem pretii nomine. Apud Guntherum corruptè scriptum est:

Prætoriq; bonæ fidei præstetur in illum
Actio, quæ pretium cogat redhibere solutum.

Legendum enim:

Emptoriq; bonæ fidei.

Malæ fidei emptor de euictione actionem non habet, *l. si fundum. C. de euict.* quo casu æquum est venditori à domino pretium auferri, vt secundum Constitutionem Lotharii, & pretio & beneficio careat. Amouentur etiam fraudes hac Constitutione, vt si vasallus in feudum dationem, quæ iure permissa est, pro venditione adsimulauerit, vt s. *2. tit. 4. §.* 1. & ad hanc fraudem respicit etiam *inf. §. Illud*, dum ait, *quem sine fraude habuerit*. Deinde proponit aliam causam amittendi feudi, de qua diximus *1. tit. 21. & 4. tit. 13.* si pubes non petierit inuestituram intra annum, & aliam, si militiæ munere fungi nolit, vel alium pro se mittere, suumve laborem reditu prædii redimere, vt *sup. 1. tit. 20.* Adiicit aliquid de feudi diuisione, quod exposui *4. tit. 9. & 1. tit. 9.* & inde interpres Conradus de inhabili ambigit, an succedat: quam quæstionem dirimit *Caroli* IIII. *aurea bulla*. Sequitur quarta causa, Si vasalli filius vel domesticus dominum offenderit, & nolit vasallus eum ad dominum perducere satisfaciendi causa. Sed si per eum non stet quominus is domino satis-

A faciat, excusatur, & filius solus feudi successione indignus indicatur, vt s. *4. tit. 61.* Et similiter si vasallus vasalli maiorem dominum offenderit, nec satisfecerit, redit feudum ad minorem dominum, si per minorem fiat quominus satisfaciat, vtrique feudum eripitur. quod ita Guntherus explicat, rectius quam tota Feudistarum fæculenta cohors:

Si tuus ex feudo cuiquam vasallus idipsum
Contulit, atque tuo vasallum munere fecit
Ipse sibi, si fortè tuam iam tertius ille
Successor meruit factis atrocibus iram,
B *Nec tibi pro culpa domino mediante secundo*
Fecerit ipse satis, reprobato protinus illo,
Ad dominum redeant feudalia iura secundum.
Si tuus ille suum tibi conciliare fidelem
Spernit, & aut torpens aut perfidus esse probatur,
Ambobus spretis ad te tua iura recurrent.

Quod ait *§. pen.* exposui *1. tit. 15. & 2. tit. 25.* Quod *§. vlt.* variis locis, ne alius quàm Imperator habeat vasallum homologum, vel Rex, vel Dux, qui regnum vel ducatum à nullo tenet in feudum. [*Beneficiati.*] Sic in veteri inscriptione, Trib. spe bene- C ficiatus. De hac autem Constitutione Abbas Vrspergensis, Fridericus, inquit, lege cauit, ne feudorum iniustæ fieri possint distractiones. [*Obligauerant.*] Emendaui, obligauerãt, vendiderãt & quadam collusione nomine libelli alienauerãt, vt s. *4. tit. 53.*

Alia de iure fisci.

IMP. FRIDERICVS.

Regalia sunt armanniæ, viæ publicæ, flumina nauigabilia, & ex quibus fiunt nauigabilia, portus, ripatica, vectigalia, quæ vulgò dicuntur telonea, mone- D tæ, multarum pœnarumque compendia, bona vacantia, & quę indignis legibus auferuntur, nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur, & bona cõtrahentium incestas nuptias, & damnatorum, & proscriptorum, secundum quod in nouis Constitutionibus cauetur: angariarum, paranganiarumque, & plaustrorum, & nauium præstationes, & extraordinaria collatio ad felicissimam regalis numinis expeditionem, potestas cõ- E stituendorum magistratuum ad iustitiam expediendam, argentariæ, & palatia in ciuitatibus consuetis, piscationum reditus, & salinarum, & bona committentium crimen maiestatis, & dimidium thesauri in loco Cæsaris inuenti non data opera, vel loco religioso: si data opera, totum ad eum pertineat.

Regalia siue fiscalia iura hoc loco proponuntur, quę Itali Friderico remiserunt, vt Guntherus, & Abbas Vrspergensis scribunt, atq; etiam Radeuicus *3. c. 41. & 4. c. 5.* Et primum quidem F Armanniæ. An potius Arimanniæ, quæ videntur officia esse apparitorum: nam Arimanni sunt qui magistratibus parent, *l. 8. Lang. de fur. l. 2. de sedit. l.* 10. *de præscript.* & personæ publicæ dicuntur, *l. vltim. Lango. Ne lib. ho. op.* ita vt quemadmodum magistratuum creatio numeratur inter regalia, *l. 1. D. ad leg. Iul. de amb.* numeretur & apparitorum. Sed nihil mutandum. In breuiculo quodam redituum Ecclesiæ Romanæ, cuius auctor Deusdedit quidam, dicitur Benedictus locasse cuidam comiti Ariminensem comitatum, & territorium integrũ Castri Conchæ cum suis publicariis, & armanniis, & medietatem Comita- G tus Pesauri cum publicariis, & armanniis suis intra vel extra ciuitatem ipsam positis. Videntur esse fabricę, & publica armamentaria, quæ sibi semper principes vindicarunt, vt *No. de armis* Iustinianus. Sequitur, *Via publica & flumina nauigabilia, aut ex quibus alia nauigabilia fiunt.*] Radeuicus, Omnis vtilitas ex decursu fluminum proueniẽs. [*Portus, ripatica.*] Portoria intelligit. In beneficio Caroli Magni concesso Ecclesiæ Parisiensi S. Vincentii & Germani, apud Annonium monachum. Portum donamus qui est inter pagum Senonicum & Milidunensem, ita vt nullus alius ibi portum habeat, neq; teloneũ, aut rotaticum, seu H vultaticum, seu pistaticum, ripaticum, vel salutaticũ: vbi pro pistaticum fortasse legendũ, cispaticum, vt in Constitutione eiusdem Caroli *de teloneis & cispaticis*. [*Vectigalia quæ vulgò dicuntur telonea.*] Aliàs, *Vectigalia, & quæ vulgò dicũtur telonea.* huiusmodi sunt pedatica, & nautigia, quæ tamen displicuerunt Carolo

legis Francicæ 3. c. 12. & capitulis additis ad leges Langobardorum, *cap.* 18. vt cum nauis per medium flumen, vel sub pontem transit, nec ripam appellit. [*Monetæ.*] Guntherus. Cudendæ iura monetæ. Dedochinus Abbas. Regalia, inquit, sunt ciuitates, Ducatus, marchiæ. Comitatus, monetæ, teloneum, mercatus, aduocatiæ, omnia iura centurionum, id est, villicorum, turres & villæ cum omnibus pertinentiis suis, militiæ & castra. [*Multarum pœnarumq́ue compendia.*] Vulgò banna. Nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur. Vt legatum quod aufertur tutori excusanti se, quod pupillo cedit non fisco, *l. 5. §. amittere. D. de iis quæ vt ind.* & quod aufertur ei qui celauit tabulas testamenti, *l. pen. C. de legatis.* [*Secundum quod in nouis Constitutionibus cauetur.*] Intelligit Nouellas Iustiniani. Bona igitur contrahentium incestas nuptias, si desint liberi iusti vsque ad tertium gradum, vel parentes vsque ad secundum, & frater, soror, patruus, amita, Ceterorum, si desint liberi vel parentes, vsque ad tertium gradum, *Nou.* 12. & 134. [*Extraordinaria collatio.*] Hæc est quæ fodrum dicitur [*Argentaria.*] Argenti fodinæ, vt salinæ. [*Piscationum reditus.*] Hoc sumptum est ex *l. 17. D. de verb. sig.* vbi corruptè maiores nostri legebant *piscariarum* pro *picariarum*. Picariæ sunt è quibus foditur pix. nam & picem fossilem inueniri Plinius scribit 16. *cap.* 12. & simili errore *in Bruto Ciceronis* malè Seb. Conradus legit *pecuarias* pro *picarias*. Igitur vsurpatione tantùm defendi potest fiscus, qui sibi vindicat piscarias, vt priuati, *l. iniuriarum §. vlt. D. de iniuriis.* contra ius gentium. Et dimidium thesauri in loco Cæsaris inuenti non data opera, vel loco religioso. Hoc est ex *l. 3. §. si in locis. D. de iu. fis.* Non sunt autem hæc sola iura fiscalia, sed & pleraque alia. Hic tantùm præcipua enumerantur, quæ cùm iam longo tempore deperiissent, Episcopi, & proceres, & ciuitates Italiæ Friderico Imperatori restituerunt.

Alia Constitutio eiusdem Friderici, de pace tenenda.

FRidericus Dei gratia Romanus Imperator, semper Augustus, Episcopis, Ducibus, Comitibus, Marchionibus, & Rectoribus, ad quos literæ istæ peruenerint, gratiam suam, & pacem, & dilectionem. Quoniam diuina præordinante clementia, solium regiæ maiestatis conscendimus, dignum est vt cuius præcellimus munere, illi omnino pareamus in opere. Inde est quòd nos tam diuinas quàm humanas leges in suo vigore manere cupientes, & Ecclesias siue ecclesiasticas personas subleuare, & ab incursu, & inuasione quorumlibet defensare intendentes, quibuscunque personis ius suum conseruare volumus, & pacem diu desideratam, & antea toti terræ necessariam, per vniuersas regni partes habendam regia auctoritate indicimus, Qualiter autem eadem pax tenenda sit & seruanda in subsequentibus declarabitur euidenter.

Si quis hominem intra pacem constitutum occiderit, capitalem subeat sententiam: nisi per duellum hoc probare possit, quòd vitam suam defendendo illum occidit. Si autem omnibus manifestum sit, quòd non necessariò, sed voluntariè illum occiderit: tunc neque per duellum, neque quolibet alio modo excusabitur, quin capitali damnetur sententia. Si verò violator pacis à facie iudicis fugerit, res eius mobiles à iudice in populum publicentur & dispensentur. heredes autem sui hereditatem quam ipse tenebat, recipiant tali cõditione interposita, vt iureiurando spondeant quòd ille violator pacis, nunquam decetero ipsorum voluntate aut consensu aliquod emolumentum inde percipiat. Quòd si heredes neglecto postmodum iuris rigore, hereditatem ei dimiserint: Comes eandem hereditatem regiæ ditioni assignet: & à regio iure beneficium suscipiant.

Si quis alium intra pacis edictum vulnerauerit, nisi in duello, & vitam suam defendendo hoc fecerit, probauerit: manus ei amputetur, & sicut superius dictum **A** est iudicetur: & Iudex in causa ipsum & res eius secundum rigorem iusticiæ strictius consequatur.

Si quis aliquem ceperit, & absque sanguinis effusione fustibus percusserit, vel crines eius aut barbam expilauerit: decem libras ei cui iniuria illata esse videtur, per compositionem impendat: & Iudici viginti libras persolnat.

Si verò temerarius absque percussione eum inuadat, quod vulgò dicitur * *cesteros*, calida manu, ac **B** verberibus contumeliisq́ue male tractauerit: quinq; libras componat: & iudici pro tali excessu decem libras persoluat. * Zuttrhand.

Quicunque iudici suo pro excessu viginti libras inuadiauerit, prædium suum pro pignore illi tradat, & intra quatuor septimanas inuadiatam pecuniam persoluat. Quod si intra quatuor septimanas prædiũ suum soluere neglexerit: heredes sui si voluerint heredita**C**tem recipiant, & Comiti intra sex septimanas viginti libras persoluant. Si autem Comes eandem hereditatem regiæ potestati consignet, proclamatori etiam damnum restituat, & prædium a Rege beneficiali iure obtineat.

Si clericus de pace violata pulsatus fuerit, aut pacis violatorem in contubernio suo habuerit, & de iis in præsentia sui Episcopi sufficienti testimonio conuictus **D** fuerit: Comiti, in cuius comitatu idem clericus hoc perpetrauerit, viginti libras persoluat, & de tanto excessu, secundum statuta canonum Episcopo satisfaciat. Si autem idem clericus inobediens extiterit, non solùm officio & beneficio ecclesiastico priuetur, verumetiam tanquam proscriptus habeatur.

Si iudex populi clamore aliquem pacis violatorem ad castrum alicuius domini secutus fuerit, dominus cuius castrum id esse cognoscitur, ad faciendam iusti**E**tiam illum producat. Qui si de sua fuerit diffisus innocentia, & ante conspectum iudicis venire formidauerit, si mansionem in castro habet, dominus eius omnia bona mobilia sub sacramento iudici repræsentet, & eum decetero in domo sua tanquam proscriptum non recipiat. Si verò mansionem in castro non habuerit: dominus eius secure eum adducere faciat, & postmodum iudex cum populo eum tanquam pacis violatorem persequi non desistat.

F Si duo homines pro vno beneficio contendunt, & vnus super eodem beneficio inuestitorem producit, illius testimonium, cùm inuestitor donum inuestituræ cognoscit, Comes primò recipiat: & si idem probare poterit idoneis testibus, quòd absque rapina hoc idem beneficium habuit, remota controuersiæ materia id obtineat. Quod si de rapina præsente iudice conuictus fuerit, rapinam dupliciter soluat, beneficio verò care**G**at, nisi iustitia & iudicio dictante illud in posterum requirat. Si tres vel plures contendunt de eodem beneficio, producentes vtrinque diuersos inuestitores, iudex in cuius præsentia causa ventilatur, à duobus requirat boni testimonij hominib. in prouincia eorumdem litigatorum commorantibus per sacramentum quod iurauerint, quis illorum absque rapina eius beneficij possessor extiterit, & cognita ex ipsorum testi**H**monio rei veritate, possessor beneficium suum quietè obtineat, nisi iudicio & iustitia dictante alter de manu sua illud eripiat.

Si rusticus militem de violata pace pulsans manu

sua

fua iurauerit, quòd non de voluntate fua, fed de neceffitate hoc fecit: manu militari fe miles expurgabit.

Si miles rufticum de violata pace pulfauerit, & manu fua iurauerit, quòd non voluntate, fed neceffitate hoc fecit: de duobus vnum rufticus eligat: an diuino, an humano iudicio innocentiam fuam oftendat: aut feptem teftibus idoneis quos iudex elegerit, fe purget.

Si miles aduerfus militē pro pace violata, aut aliqua capitali caufa duellum committere voluerit: facultas pugnandi ei non concedatur, nifi probare poffit, quod antiquitus ipfe cum parentibus fuis natione legitimus miles exiftat.

Poft natale fanctæ Mariæ, vnufquifq; Comes feptem boni teftimonii viros fibi eligat: & de qualibet prouincia cum ipfis fagaciter difponat: & quāto precio fecundum qualitatem temporis fit annona vendenda, vtiliter prouideat. Quicunque verò contra deliberationem ipfius intra anni terminū altius modium & carius vendere præfumpferit: tanquam violator pacis habeatur: & totidem viginti libras Comiti exfoluat, quanti modios fiue maldios altius vendidiffe conuictus fuerit.

Si quis rufticus arma vel lāceam portauerit, vel gladium, iudex in cuius poteftate repertus fuerit, vel arma tollat, vel viginti folidos ꝓ ipfis recipiat à ruftico. Mercator negociandi caufa per prouinciam pertranfiens, gladium fuum fuæ fellæ alliget, vel fuper vehiculum fuum ponat: non vt quem lædat innocentem, fed vt à prædone fe defendat.

Nemo retia, aut laqueos, aut alia quælibet inftrumēta ad capiendas venationes tendat, nifi ad vrfos, apros, vel lupos capiendos. Ad palatium Comitis nullus miles ferat arma, nifi rogatus à Comite.

Publici latrones, & conuicti vel compacti antiqua damnentur fententia. Quicunq; aduocatiam fuam vel aliquod aliud beneficium inordinatè tractauerit, & à domino fuo admonitus non refipuerit, & in fua perdurans infolentia, ordine iudiciario tam aduocatia, quàm beneficio exutus fuerit, fi poftmodum anfu temerario aduocatiam vel beneficium inuaferit, pro violatore habeatur.

Si quis quinq; folidos aut valens vel amplius furatus fuerit, laqueo fufpēdatur: fi minus, fcopis & forcipe excorietur & tondeatur. Si minifteriales alicuius domini inter fe guerram habuerint: Comes fiue iudex, in cuius regimine eam fecerint, leges & iudicia exinde profequatur. Quicunque per terram tranfiens equum fuum pabulare voluerit, quantum propinquo fecundū viam ftans in loco amplecti potuerit, ad refectionem & refpirationem equi fui, impunè ipfi equo porrigat. Licitum fit etiā ipfi vti herba viridi, & fylua, fine vaftatione qualibet vtatur pro fua commoditate & vfu neceffario.

Conftitutio hæc eft Friderici primi, vt ceteræ omnes, quæ ad Germaniæ publicam pacem fpectat, & vulgò appellatur à Germanis Frid brieff/ id eft, Breue pacis, vt Abbas Vrfpergenfis fcribit, & Landfrid/ fiue Landfridem, id eft publica pax. Io. Froffardi *3. cap. 97.* corruptè Languefride. Edita hæc fuit Ratisbonæ quantum opinor, rebus pacatis inter principes Germaniæ, qui diu dimicarant inter fe ob ducatum Saxoniæ & Baioariæ ereptū Henrico Superbo à Cōrado Imperatore. quā de re Otho. Ne, inquit, Baioaria vlterius totius regni quietis immunis effet treugā proximo Pentecoftæ ad annum iurari iuffit. Et ideo fortiffan rectè huic Cōftitutioni in veteri libro hic titulus præponitur, *De treuga & pace.* Conftituitur autem primùm capitis pœna in eum quē conftiterit pacis fiue induciarum tempore hominem occidiffe dolo malo, & abfolui eum quem non conftiterit cædem feciffe

A dolo malo, fi paratus fit duello comprobare eam fe feciffe ob tutelam fui corporis, quod naturalia & ciuilia iura permittunt. Bona mobilia abfentis & fugitiui populo à iudice diripienda dari, nō fifco. Immobilia heredibus eius relinqui, fi modo iurauerint fe nihil ex eis profcripto fuppeditaturos, cui iniuriam do fi nō paruerint, iam non amplius ea eos proprio, fed feudi tantùm iure ab Imperatore tenere poffe. Ei qui vulnus inflixerit, manū amputari: & ita in legibus eiufdem militaribus apud Othonem, eum qui vulnere illato inducias fregerit, manu aut capite plecti. Ei qui fine cæde & vulnere re ipfa iniuriam atrocē fecerit, vt fi barbam

B vulferit, aut crinem lacerauerit, aut fuftibus aliquem cæciderit, hanc irrogat mulctam, vt iniuriam paffo inferat auri libras 10. iudici 10. Eft hoc frequens in legibus Gotthorum, vt iudici pars multæ, aut tota adiudicetur. Iniuriam quę verbis fit, lenius coercet, de qua fic ait: *Si verò temerarius abfq; percuffione eum inuadat, quod vulgo dicitur* Zitterhand / *calida manu, ac verbis contumeliisq; male tractauerit,* &c. Omnes libri fcripti habēt illud, Hand. fed illud Zitter eft deprauatum in *cifter* vel *cifteros.* Quid autem fit Zitterhand/ mox explicat, calida manu fcilicet. quod Germanicæ linguæ peritis exploratiffimum eft. aut legendum haifter

C hand/ vt legibus Alamanorum, Si quis in curtem epifcopi armatus contra legem intrauerit, quod Alamanni Haiftera handi dicunt. Additur in §. *quicunque* in hanc caufam prædia pignori capi. Debet enim condemnatus reus mox Comiti multam wadiare, quod eft obligare dato pignore. Dixere etiam veteres, fi Varroni credimus, alligare pecuniā, vel obligare. Id verò pignoris, reus luere debet intra menfem. quòd fi non fecerit, addicitur heredibus eius ea lege, vt id reluant intra fefquimenfem, aut in fifcum redigitur: ita tamen, vt iudex prædium fibi retineat feudi iure, & proclamatori litis æftimationem exfoluat. Proclamato-

D rem vocat actorem, cui iniuria illata eft nam & Germanis actio eft clamor, & veteribus Gallis *clam ou clam.* Inde legibus Alamannorum, Nemo, inquiunt, negligat ad placitum venire, vt in ipfo placito pauperes conclament caufas fuas. Poft hæc clericis pacis violatoribus propriam pœnām indicit. Superiorem indixit laicis. Notandum ex §. *fi vnde v.* profcriptum non effe domo recipiendum: quæ vulgaris fuit olim adiectio, cùm interdicebatur aqua & igni deiecto. & lege Iulia de vi puniūtur, qui recipiunt deportatos, auctore Paulo *in Sententiis,* qui relegatos, pecuniaria pœna. *L. 11. D. de inter. & rel.* In §. *fi duo.* tractat de contentione

E feudi inter duos vafallos, vt dirimatur à Comite. ergo à iudice ordinario: quod expofui *1. tit. 15. & 28.* Et vt primum eius teftimonium recipiatur, qui producit inueftitorem fuum, qui recognofcat donum inueftituræ, puta fcipionem, anulum, clypeum. Teftimonium, id eft, probatio & teftes qui ab eo producuntur, quibus fi conftiterit eum iure feudum adquifiiffe, vincet in poffeffionis caufa. Contrà, fi vi probetur inuafiffe, damni æftimationem præftabit in duplum, & poffeffione ac feudo carebit, nifi id in principali caufa fuū fuiffe probauerit. Ex illa controuerfia duæ nafcuntur lites, vna eft de poffeffione, altera de iure. Qui priori

F multatus eft in duplum, non debet cadere etiam pofteriori. Sed fi fortè priori non multetur, & poffeffionem tantùm reftituere compellatur, quamuis feudum fuum inuaferit, & pofteriore iudicio feudo priuabitur, fecundum *l. fi quis in tantam. C. vnde vi.* quæ ita re diftincta nihil obftabit. Ex §. *fi rufticus. & feq.* intelligimus in caufis criminalibus iurari de calumnia. nam fi rufticus militem violatæ pacis reum deferat, iurare prius debet de calumnia, miles autem manu quarta (fic eft legendum) fe debet expurgare, id eft, dato iureiurando cum tribus coniuratoribus. Et ita ex diuerfo, fi miles rufticum deferat, de calumnia deierat, ru-

G fticus purgat fe dato iureiurando cum 7. aliis, vel probat fuam innocentiam humano iudicio, id eft, teftibus legitimis, vel diuino, id eft, duello nam per campionē miles cum ruftico pugnare poterit, vel etiam per fe fi velit. alioquin rufticus militē ad pugnam compellare non poteft. nam neq; miles plebeius militem nobilem. Nobilis æftimatur ex genere & vita militari, vt *Conft. Neapol. 3. tit. 59. & 60.* Ceterùm in caufis criminalibus etiam iurari de calumnia oftendit Conftitutio *de incendiariis,* quæ fequitur. Romano iure in caufis criminalibus neque calumniæ iusiurandū datur, vt Leonis *Nou. 107.* & malè contrarium elicitur ex *l. vltim.*

H *C. de fide inftru.* neque aliud quodlibet iusiurandum, excepto iudicio iniuriarum, *l. lex Cornelia. §. Hac lege D. de iniur.* in quo tamen feftiuos poeta mauult Bithynico fatisfacere quàm iurare. Sed non ita in Græcia olim. Lyfias ἐν τῷ κατ' Θεομνήστου προτέρῳ, [illegible]

[illegible] *Post natale.* Hæc Constitutio edita fuit paulo post Kalen. Septembres, vt Otho Frisingensis scribit, & ideò iubet post natalem S. Mariæ, qui est 6. Id. Sept. à Comite certum annonę pretium constitui, quod qui in vendendo excesserit, mulctatur quasi violator pacis. & ait, *Modios vel maldros.* Vtrumq. idem significat. nam & hodie nescio quot modis Malder Germani vocant, & eodē sensu Abbas Vrspergensis, Vt quilibet, inquit, mansus rusticorum prædiorum solueret maltare vnum auenæ. Deinde interdicit armorum vsu rusticis & mercatoribus, nisi in vsum itineris, vt lex Iulia de vi publica, atq. etiam militibus in palatio Comitis. Venatione omnibus, præterquam vrsorum, aprorum, luporum. & sanè ab Imperatore etiam hodie in inuestituris feudorum specialiter ius venandi principibus & nobilioribus vasallis pro beneficio concedi solet. Adiicit §. *quicunque aduocatiam*, priuari aduocatia vel alio feudo eum qui in ea se gerit insolenter vel ignauiter, meritò, cùm & ex ea causa expellatur conductor, & ereptum si inuadat pro pacis violatorē habetur. Aduocatia dignitas est quædam siue vrbis aut ecclesiæ præpositura, *c. saluator. 1. q. 3. c. in quibusdam. de pœnis. c. præterea. De iur. pat.* vt aduocatia Tigurinensis *in Austraria Lazii*, aduocatia Betunæ *in Chronicis Flandriæ.* Carolus in donatione Vlmæ regalis villæ facta Abbati Augiæ maioris apud Munium Germ. *Chron. 9.* Eligant huic loco aduocatum & defensorem, eo tamen tenore vt quandocunque sui commissi præuaricator in rebus aut hominibus, quòd vulgò Balmund dicitur, existat, statim sine mora, sine iudicio aduocatiā perdat. & paulo pòst. Si aduocatus hæc nostra statuta transgrediatur, sine iudicio, & absq; spe recuperationis aduocatia statim priuetur. Abbas Vrspergēsis, Mortuo Adelgozo sine herede, qui fuit aduocatus Augustæ, Fridericus Imp. tam aduocatiam, quam alia prædia ipsius sibi vindicauit. & alio loco, Laicam à clericis prohibens inuestiturā, & recipiens ab Ecclesiis Ducatus, Marchias, Comitatus, aduocatias, monetas, telonea, ceterorumq; regalium quę possidet summam. Constituitur & in fures pacis violatores laquei pœna, si quinq; solidos aut valens vel amplius (sic legendum) furati fuerint, vt moribus Britanniæ in fures domesticos, *c. 582.* si minus, præcipit vt virgis cædantur, & stricti in tondeantur. & ita in pacis conuentione inita in Alsatia apud Rhenanum. Si quis ficli vnius aut duorum pretii furtum aut prædam fecerit, corium cum capillis perdat. & in legibus militaribus Friderici apud Guntherum.

Detonsaq; coma post verbera pulsus abibit.
Vertice detonso supponet terga flagellis.

& in legibus Gotthorum frequētissimè, vt turpiter decaluati rei flagellis cædantur. & Leonis *Nou. 60.* [illegible] & 92. [illegible] & 69. [illegible] & in 6 [illegible] sæpe. Cum §. *vlt.* congruit *l. 1. Lang. de iterans. & Neap. 3. tit. 58.* Lege Laurentum sancitū erat auctore Festo, ne pomū ex alieno legeretur supra armū, i. est, quod homeris esset oneri. Licebat ergo intra armū. & similiter licebit secundum viam pabuli nonnihil transeūti equo carpere ex herba aut stipula illecta. Herbæ appellatione nō cōtinetur fœnum, vt de edicto Clodouei Gregor. Turon. refert *lib. 2.*

Alia constitutio Friderici Imperatoris, De incendiariis, & pacis violatoribus.

FRidericus Dei gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus. Decet fidelitati nostræ, tempora generali populorū prouinciarum tranquillitati circūspectionis nostræ studio prouideri, vt dum in subiectis dominationis virtute pollemus, reprobos quoslibet ac scelerosos à subditorum iniuriis arceamus æquitatis nostræ correctione. Considerantes quippe quæ damna, quantæque desolationes hominum & prouinciarum, per seditiones & incendia prouenerint, & quantos præterea futurorū timores reportēt, ea quæ de conscientia & consilio principum, & aliorum fidelium nostrorum, tam liberorum, quàm ministerialiū, ad reprimendas incendiariorum insolentias, imperialis nostra sanxit auctoritas, vniuersalis imperii fidelibus nota fieri volumus, & sicut in castro nostro Nurimberc hæc or-

A dinata & cōfirmata sunt, firmiter indicimus obseruanda. Primùm igitur de incendiariis demandamus generaliter, vt si liber homo, ingenuus, ministerialis, vel cuiuscunq; cōdicionis fuerit, incendium commiserit pro vuerra propria, pro amico, pro parente, vel causę cuiusquam alterius occasione, de sententia & iudicio imperiali, proscriptioni statim subiectus habeatur. Hic excipiuntur, si qui fortè manifesta vuerra castra manifestè capiūt: & si qua ibi suburbia, aut stabula alia ve tuguria
B prælacent, igne succendunt. Excipiuntur & iudices, quos in malefactores pœnam iustitia exigente exercere contingit. Quòd si aliquis in Ducatu alicuius incendium fecerit, ipse proscriptum pronūciet, ac deinde iustitiæ suæ auctoritate eum proscribat. Idipsum faciant Marchiones, Palatini Comites, Lantgrauii, & Comites alii, nec alicui eorum liceat talem absoluere, nisi domino Imperatori. Quicunque etiam incendiarium in do-
C mo sua scienter receperit, & consilium auxiliúmve ei impēderit, damnum & iniuriam passo pro facultate sua restituat, Iudici verò 10. libras monetæ de illa diœcesi in qua cōmissum est, persoluat, ac domino Imperatori pro voluntate & gratia sua disponat. Si quis autem super hac culpa innocentiam suam probare vel ostendere voluerit, cum duobus viris veracibus culpa in præsentia iudicis se expurget. Si quis autem cuiquam im-
D posuerit, quòd incēdiarium receperit, & de hoc ipsum iure voluerit conuenire, hoc nequaquam ei fieri liceat, nisi præstito primo calumniæ sacramēto. Dominus etiam Imperator proscriptorum neminē à sententia proscriptionis absoluat, nisi de illicitis primò damnis cum iniuriato componat, & nisi conscientе Iudice hoc faciat. Proscriptum verò, quem pro incendio sententiam proscriptionis incurrisse omnibus notum fuerit, Diœcesianus Episcopus, si ad satisfactionem inobediens ex-
E titerit, à communione Ecclesiæ Dei & fidelium Christi abiiciat, & extraneum eum reddat, nec eum absoluat, quoadusque læso damnum restituat: & econuerso, quem Episcopus legitimis induciis citatum iustitia dictante excommunicauerit, & hoc iudici insinuauerit, iudex eum banno proscriptionis condemnet, & nec prius eum absoluat, quàm coram Episcopo de his pro quibus condemnatus est, satisfaciat. Quòd si à proscriptione illa prædicto modo fuerit absolutus, & Episcopo
F suo voluerit obedire, incendium primò abiuret, deinde sit in arbitrio Episcopi, qualem ei pœnam iniungat, ad visitandum sepulchrum Domini, aut limina Iacobi Apostoli. Si autem proscriptus eo, vt dictum est, modo absolui desiderauerit, domino Imperatori fines imperii per annum & diem abiuret. Si quis autem à proscriptione & excommunicatione similiter non fuerit absolutus infra annum & diem, vniuerso iure, honore, &
G legalitate priuatus habeatur, ita vt ferendo testimonio, vel ad iudicādum, decętero nequaquam sit admittendus. Omni quoq; feudali iure carebit perpetuò. Item si in reisa alicuius domini, cum ipso domino cuius est reisa, aliquis fuerit, qui incendium (vt sæpius contingit) faciat, dominus ipse, cuius est ipsa reisa, iurabit super reliquias, quòd non fecerit conscientia, vel mandato, vel voluntate sua. Reum autem abiiciet à se & nūquam re-
H cipiet. Quòd si illum post satisfactionem receperit, tenetur vniuersum damnū quod ille commisit, restituere. Item si contingat dominum aliquem in villa aliqua hospitari violenter, & fortuitu euenerit domum aliquā incendi, & ille cui sit damnum, dominum impetierit,

quod

quod mandato suo, vel voluntate, vel cõscientia sua factum sit, damnum damnificato restituat. Item si incendiarius captus fuerit, & coram iudice negare voluerit incendium se commisisse, si forte notorium non fuerit, per prouinciã Iudex si possit eum cum VII idoneis testibus cõuincere, capite plectatur. Sed si notorium fuerit, nullius requirêdum est testimonium, sed statim decollandus. Item si Castellani cuiusquã domini descendentes à castro domini sui, incendium fecerint domino absente à prouincia, castrũ domini propter hoc non erit comburendum, sed bona incêdiariorum quæcunque extra castrum fuerint reperta, comburantur. Post reuersionem verò domini, si dominus incêdiarium retinere voluerit, & à se non repulerit, castrum eius similiter erit comburêdum. Item si proscriptus propter incendium in aliquam domum confugerit, de qua non possit haberi, nisi domus incêdatur, propter hoc incendium non erit quis incendiarius, sed damnum pro incendio restituere debet. Item si incendiarius super castrum aliquod agitatus cõfugerit, & dominus, cuius est castrum, forrasis dominus, vel vasallus, vel consanguineus fuerit, dominus ille non debet eum persequentib. repræsentare, sed iuuabit eum à castro in syluam, vel alias, vbi securus sibi videatur. Quòd si nec dominus vel vasallus, nec cognatus fuerit, persequentibus eum statim repræsentet, vel cum eo in eadem culpa sit.

Statuimus etiã, & eodem firmiter edicto sancimus, vt quicunq; alij damnum facere, aut lædere ipsum intendat, tribus ad minus antè diebus per certum nunciũ suum diffiduciet eum. Quòd si læsus diffiduciatum se fuisse negare voluerit, nuncius idem si viuus est, iuret quòd contradixerit ei ex parte domini sui, loco & tempore designato. Si mortuus est nuncius, iuret dominus iunctis sibi duobus viris veracibus, quòd contradixerit ei, ne dolo mediante de fide violata quis valeat inculpari. His sancientes adiicimus, vt quicunq; treugas alicui dederit, nisi ibi determinatum & exceptum fuerit, quo tenore seruet vel non seruet eas, contradicere eis ante terminum statutum nequaquam possit. Quòd si fecerit, vt violator fidei iudicetur. item qui nuncium aliquem, pro eo quod contradicturus mittitur, læserit, fidem suam violauit, & decetero omni honore suo carebit, & in posterum nullus ei contradicet.

De filiis quoq; sacerdotũ, diaconorum, rusticorum, statuimus, ne cingulũ militare aliquatenus assumãt, & qui iam assumpserunt, per iudicem prouinciæ à militia pellatur. Quòd si dominus alicuius eorũ eum in militia cõtra iudicis interdictũ retinere contenderit, dominus ipse iudici in X. libras condemnetur, seruus autẽ omni iure militiæ priuetur. Statuimus etiam, vt si quis vineas aut pomaria exciderit, proscriptioni & excommunicationi incendiariorum subiiciatur. Vt autem hæc tam vtilis ordinatio omni tempore rata permaneat, & eo quo dictã est tenore inconuulsa consistat, eam legibus prædecessorum nostrorum Imperatorum atq; regum iussimus interseri, & perpetuò iure seruari. Cui si quis ausu temeritatis contraire præsumpserit, Dei omnipotentis & nostræ perpetuò indignationis sit reus. Fiat, fiat. Actum Nurembere in præsentia Principum, consilio, & cõsensu eorum. Anno incarnationis M. C. LXXXVII. III. Kalen. Ian.

Hæc etiam, quam sumpsimus ex Abbate Vrspergẽsi, pertinet ad publicam pacem Germaniæ, & de feudis nõnihil habet: & etiam si non haberet, semper pacem publicam, quæ tota consistit

A ex vasallorum fide & constantia, maiores cõiunxerunt cum feudis. Eos qui vites exciderint coercet vt incendiarios, vt latrones, *l. 2. D. arb. fur. caes.* Ait, [*Itẽ si en reise.*] Excursio militaris hoc Germanico iam obsoleto vocabulo significari videtur. Oliuarius Marchiæ: *Tost apres ceux de la verde tente & autres Gandois firent une rese sur les marchis de Hainaut.* Et Ioan. Auentinus auctor est, multam non respondẽtis ad delectum appellari Raisogueldum, quod vulgo Heribannum vel Hostenditiæ.

Alia constitutio eiusdem de pace componenda, & retinenda inter subiectos, & aliis capitulis.

B *Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator semper Augustus, vniuersis subiectis suo Imperio, Salutem.*

HAc edictali lege in perpetuum valitura iubemus, vt omnes nostros subiecti imperio, veram & perpetuam pacem inter se obseruent: & vt inuiolata inter omnes perpetuò obseruetur. Duces, Marchiones, Comites, Capitanei, Valuasores, & omnium locorũ rectores, C cum omnibus locorum primatibus & plebeis, à decimo octauo anno vsq; ad septuagesimum obstringantur iuramento vt pacem teneant: & rectores locorum adiuuent in pace tenenda atq; vindicanda: & in fine vniuscuiusq; quinquennij, de prædicta pace tenenda omnium sacramenta renouentur. Si quis verò aliquod ius de quacunq; re, vel facto contra aliquem se habere putauerit, iudicialem adeat potestatem, & per eam ius sibi competens exequatur. Si quis verò ausu temerario D prædictam pacem violare præsumpserit: si ciuitas est, pœna centum librarum auri cameræ nostræ inferenda puniatur: oppidum verò triginta libris auri multetur: Duces autem, Marchiones & Comites quinquaginta auri libras præstent: Capitanei quoq; & maiores valuasores viginti auri libris puniantur: minores valuasores, & omnes prædictæ pacis violatores, tres libras auri inferre cogantur, & damnum passo secundum leges re- E sarciãt. Iniuria seu furtum legitimè puniatur. Homicidium quoq; & membrorum diminutio vel aliud quodlibet delictum legaliter vindicetur.

Iudices verò, & locorum defensores, vel quicunque magistratus ab Imperatore, vel eius voluntate constituti seu confirmati, qui iustitiam facere neglexerint, & pacem violatam vindicare legitimè supersederint: damnum omne iniuriam passo resarcire compellantur: & insuper si maior iudex est, sacro ærario pœnam decem F librarum auri præstet, minor autem pœna trium librarum auri multetur. Qui verò ad prædictã pœnam persoluendam inopia dinoscitur laborare, corporis sui coërtionem cum verberibus patiatur: & procul ab eo loco, quem inhabitat, quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat.

Conuenticulas quoq; in ciuitatibus, omnesq; coniurationes, & extra, etiam occasione parentelæ, & inter G ciuitatem & ciuitatem, & inter personam & personam, siue inter ciuitatem, & personam, modis omnibus fieri prohibemus, & in præteritum factas cassamus, singulis cõiuratorum pœna vnius libræ auri puniendis. Episcopos verò locorum ecclesiastica censura violatores huius sanctionis donec ad satisfactionem veniant, volumus coercere. Receptatoribus etiã malefactorum, qui prædictam pacem violauerint, & prædam ementibus, nostram indignationem subituris, & eisdẽ pœnis fe- H riendis. Præterea bona eius publicentur, & domus eius destruatur, quæ pacem iurare & tenere noluerit, & lege pacis non fruatur. Illicitas etiam exactiones maximè ab Ecclesiis (quarum abusio iam per lõga tempora ino-

leuit) per ciuitates & castella omnino condemnamus & prohibemus, & si factæ fuerint, in duplum reddãtur.

Item sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inuiolabiliter custodiantur. Per vim autem & iustum metum etiam à maioribus (maximè ne querimoniam maleficiorum committãt faciant) extorta, nullius esse momenti iubemus.

Ad hæc, qui alodium suum vendiderit, districtũ & iurisdictionem Imperatoris vendere non præsumat: & si fiat, non valeat. Si vero contigerit alodium aliquod etiam infeudatum conferri Ecclesiæ, vel per oblationem fidelium, vel per emptionis & vẽditionis alterius ve huiusmodi contractum, infeudatus, nisi per gratiam Ecclesiæ tanquam de nouo receperit, feudum quod habebat, retinere non poterit. Vt autem æquitas quæ in paribus causis paria iura desiderat, per vniuersitatem totius Imperij seruetur: firmiter statuimus, tam in Italia, quam in Alamannia, vt quicunque in dicta publicà expeditione Romam ad suscipiendam Imperij coronam, Regem, aut sub Rege dominum suum non adiuuauerit, aut eundo cum ipso, aut pro quantitate feudi stipendia militiæ persoluendo (si de vocatione legitima à domino suo conuinci per compares suos poterit) feudũ perdat, & dominus in suos vsus illud habeat redigendi liberam facultatem.

Hæc & ea quæ sequitur pertinent ad publicam pacem Italiæ. & est conuentionis publicæ confirmatio hæc, id est pacis pactæ cum Mediolanensibus primo bello Mediolanẽsi. Illud primùm constituitur, vt pacem iurẽt omnes ab anno 18. vsq. ad 70. vnde & constitutione seqnenti legendum, à 18. non à 16. & Radeuici 3. c. 41. non 14. Hæc est plena pubertas Romanorum iure, Langobardorum legitima ætas. *l. 1. Lang. de prob. alie. min.* quod Accursius refert in *l. 2. D. de eo quod cer. lo.* & qui eam nõ compleuerunt, Gunthero impropriè pupilli dicuntur. Ciuitates quę pacem violauerint, multãtur C. libris, auri puri scilicet. Omnis pœna auri, auri puri intelligitur. Marcas dicit Vrspergẽsis pro libris. Plus tamen est marca. continet enim duas libras. Sed quod Latinis olim fuit libra auri, est hodie marca ferè, quod selibra, hodie libra. oppida multantur xxx. libris, vt vulgò scriptum est. Sed veteres habent xx. & Radeuicus ita legit, & Guntherus:

Vrbs, inquit, centum libris puri multabitur auri,
Oppida vicenis.

Totidem libris multantur Capitanei, & maiores valuasores. Ab his Vrspergensis Capitaneus seu alius inuasor maior xx. corruptè. pro valuasor maior. Minores verò valuasores, inquit, prædictæ pacis violatores, tres libras. Guntherus xii.

Magnates bis dena vi[illegible]s, bis sena minores.

Et Vrspergensis. Alii verò x. & vsque ad tres marcas prout eis facultas suppetit. Prętereà inhibentur hac Constitutione, & coercentur conuenticulæ, conspirationes, sodalitia. quod hinc repetitum est *Caroli IIII aurea bulla.* & scribit Conuenticulas, non Conuenticula, vt emendandum etiam est in *l. conuenticula. C. de Episc. & cler. l. vlt. C. de iis quæ ad Eccl. conf.* Proponitur & hoc edicto pœna grauissima in eum qui pacem iurare noluerit, his verbis. *Præterea bona eius publicentur, & domus eius destruatur, qui pacem iurare & tenere noluerit, & lege pacis non fruatur.* Publicentur, non est cõfiscentur, sed in populum publicentur & dispensentur à iudice. vt in *Const. de pace tenen.* & ita Guntherus:

Qui pacis iurare modum formamq; tenere
Improbus abnuerit, quæ possidet omnia vulgo
Diripienda patent, euertendiq; penates.

Item pœna dupli in eos qui quid ab Ecclesiis exegerint illicitè Illicitas actiones dicit ex *l. 2. C. de Episc. & cler.* Guntherus angarias & Fridericus II. *de statut. & consu.* quæ Constitutio per partes ab Irnerio tota inserta est Codici Iustiniano. Ex hac est tantùm insertum Codici, quod sequitur de sacramentis puberum, ad *l. 1 Cod si adu. vend.* quo negatur minoribus restitutio in integrum aduersus cõuentiones iuratas corporaliter, puta tactis Euangeliis, aut manu sublata, non ex scripto tantùm, & sua sponte, id est, sine vi & metu. alioquin & maiores ob vim aut metum restituuntur, maximè, inquit, si extorta sint ne querimoniam, & ea quod ita declarat Guntherus rectè:

Iuramenta metu mortis ve dolore coacta,
Præcipuè ne quis multis nocitura loquendo
Publicet, aut in se crudeliter acta queratur,
Nullius moment vel ponderis esse iubemus.

Quod sequitur, [*Adhæc qui alodium.*] id exposuimus 4 *tit. 19.* [*Si vero contigerit.*] Dominus non potest inuitum vasallum delegare alteri. Potest tamẽ vendere curtem siue alodem, & si eam Ecclesiæ vendiderit vel donauerit, mox debent eius curtis vasalli feudum ab Ecclesia recognoscere. Curtem Ecclesiæ alienatam sequuntur vasalli. Quod sequitur [*Vt autem æquitas.*] est ex Topicis Ciceronis, & definitio banni & heribanni explicata est *1. tit. 20.* His nõ apposui Cõstitutionem illam Friderici II. quia nihil pertinet ad feuda, nec eadem etiam ratione alias duas Henrici vi, ex quibus tamen hoc ex supplemento Chronicorum Vrspergensis adscribi volumus. Die coronationis suæ more aliorũ principum Rom. legem edidit seu authenticam nouam *De summa Trinitate & fide Catholica.* Deinde Pisam se recepit. Ibi duas alias condidit leges. Primam *de reis criminis læsæ maiestatis*: secũdam, *qui debeant haberi rebelles & infideles imperio*, quas leges Roma tanquam caput mundi insigniuit & confirmauit, cuius confirmationis hæc sunt verba. *Ego coronarum corona confirmo principis potestatem, eique subiicio ciuitates, gentiumq; nationes. Tueantur Aquilæ gloriam meam. Hæc Roma.*

Alia constitutio eiusdem Friderici de pace Constantia.

IN numine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Fridericus diuina fauente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & filius eius Henricus sextus Romanorum rex Augustus. Imperialis clementiæ immensa serenitas mãsueta, eam semper in sobditis suis dispensationem fauoris & gratiæ habere consueuit, vt quamuis districta seueritate excessuum delicta debeat & possit corrigere: magis tamen studeat propitia tranquillitate pacis & piis affectib. misericordiæ Romanum Imperium regere, & rebellium insolentiam ad debitam fidem, & debitę deuotionis obsequium reuocare. Eapropter cognoscat vniuersitas fidelium Imperij tam præsentis ætatis, quàm successiuæ posteritatis, quòd nos solita benignitatis nostræ gratia, ad fidem & deuotionẽ Lombardorum, qui aliquando nos & Imperium nostrũ offenderant, viscera nobis innatæ pietatis aperientes, eos & societatem ac fautores eorum in plenitudinem gratiæ nostræ recipimus. offensas omnes, & culpas, quibus nos ad indignationem prouocauerant, clementer eis remittẽtes, eosq; propter fidelia deuotæ sinceritatis seruitia, quæ nos ab eis credimus certissimè recepturos, in numero dilectorũ nostrorum fidelium computandos censemus. Pacem itaq; nostram, quam eis clementer indultam concessimus, præsenti pagina iussimus subscribi, & auctoritatis nostræ sigillo cõmuniri, cuius est hic tenor & series. Nos Romanorum imperator Fridericus, & filius noster Henricus Romanorum rex, concedimus vobis ciuitatibus, locis, & personis societatis regalia, & consuetudines nostras tam in ciuitate, quàm extra ciuitatem, videlicet Verotię & castro eius, suburbiis eius, & aliis ciuitatibus, & suburbiis, locis & personis societatis in perpetuum, videlicet vt in ipsa ciuitate omnia habeatis, sicut hactenus habuistis vel habetis. extra verò omnes consuetudines sine contractione nostra exerceatis quas ab antiquo exercuistis, vel exercetis tam in foro, vel in nemoribus, & pascuis, & pontibus, aquis & molendinis, sicut ab antiquo habere cõsueuistis, vel habetis, in exercitu, in mu-

nitionibus

uitionibus ciuitatum, in iurisdictione, tam in causis criminalibus, quàm in causis pecuniariis intus & extra, & in ceteris, quæ ad commoditatem spectāt ciuitatū. Volumus vt regalia, quæ vobis non concessimus, in hunc modum cognoscantur, per episcopum loci, & homines tam de Episcopatu, quàm de ciuitate eligātur, viri bonę opinionis, & qui ad hoc idonei esse credantur, tales qui nec contra ciuitatē, nec nostrā maiestatem priuato, vel speciali odio teneantur, qui iurent quòd bona fide, & sine fraude perquirent & inquisita cōsignabunt, ea quæ specialiter ad nostram excellentiam spectant. Si autem huic inquisitioni supersedendum esse putauerint, censum duorum milliū marcharū argenti per singulos annos petimus. Attamen competēti moderatione moderabimur etiam quātitatem istam, si enormis visa fuerit.

Si quis autem super iis, quæ vobis concessimus vel permisimus, siue in ciuitate, vel extra ciuitatem, querimoniam apud maiestatem ipsam deposuerit: eius querimoniam non admittemus: & silentiū ei imponemus. hoc quod nos vel noster antecessor Rex, vel Imperator Episcopis, Ecclesiis, vel Ciuitatibus, vel aliis quibuscunque personis clericis, vel laicis ante tempus guerræ dedit, vel quolibet concessionis titulo concessit, firmum & ratum habemus, saluis superioribus concessionibus, vt pro eo solita nobis seruitia exhibeantur: sed census non præstetur. Commoditates, quas pro bono pacis ciuitatibus concessimus in ciuitatibus, vel extra, illorum regalium nomine non intelligimus, pro quibus census debeat præstari.

Priuilegia omnia, & data, & cōcessiones, quæ in priuilegium, vel damnum ciuitatum, vel locorū, vel personarum societatis occasione guerræ in alicuius iniuriā prædictorum à nobis, vel nunciis nostris indulta sunt, cassentur & in irritum deducātur. In ciuitate illa, in qua Episcopus per priuilegium Imperatoris vel Regis comitatum habet, si Consules per ipsum Episcopum consulatum recipere solent, ab ipso recipiant sicut consueuerunt recipere: alioqui vnaquæq; ciuitas à nobis consulatum recipiat. Consequenter verò in singulis ciuitatibus Consules constituentur à nuncio nostro, qui sit in ciuitate, vel Episcopatu: & inuestiturā recipient, & hoc vsq; ad quinquennium, finito quinquennio vnaquæq; ciuitas à nobis recipiat, & intra quinquennium à nuncio nostro, sicut dictū est, nisi in Lombardia fuerimus. tunc enim à nobis recipiet. Eadem obseruentur in successore nostro. Et omnes inuestituræ gratis fiant. Cùm autem nos Imperator diuina vocatione decesserimus, vel regnum filio nostro concesserimus: simili modo à filio nostro, vel eius successore inuestituram recipietis.

In causis appellationum si quantitas xxv. lib. imperialium summam excesserit, appellatio ad nos fiat: saluo iure & moribus Brix. Ecclesię in appellationibus: ita tamen, vt nō cogantur in Alamanniam ire: sed nos habebimus proprium nūcium in ciuitatibus, vel Episcopatu, qui de ipsa appellatione cognoscat, & iuret, quòd bona fide, & sine fraude causas examinabit, & definiet secundū leges, & mores ipsius ciuitatis intra duos menses à contestatione litis, vel à tempore appellationis receptæ, nisi iusto impedimento, vel consensu vtriusque partis remānserit.

Consules qui in ciuitatibus constituentur, tales sint qui fidelitatem fecerint nobis, vel faciant antequā cōsulatum recipiant.

Vasalli nostri à nobis inuestituram recipiāt, & fidelitatē faciant, sicut vasalli, ceteri omnes sicut ciues à xvi. annis vsq; ad lxx. nisi tales personæ sint quib. debeāt & possint sine fraude sacramenta remitti. Vasalli qui tempore guerræ vel treugæ non postulauerint inuestiturā, vel debita seruitia nobis non exhibuerint: hac occasione feudum non amittant. Libellariæ & precariæ in suo statu permaneant secundum consuetudinem vniuscuiusq; ciuitatis, non obstante lege nostra, damna omnia & ablata, etiā iniurias quas nos per nos, & per nostros ab vniuersitate societatis, vel ab aliquo de societate, vel coadiutoribus societatis sustinuimus, per nos cum nostra parte remittimus gratis, & plenitudinē nostræ gratiæ eis damus. Moram superfluā in ciuitate vel episcopatu pro damno ciuitatis non faciemus. Ciuitates munitare, vel extra munitiones facere eis licet. Item societatem quam nunc habēt, tenere: & quoties voluerint remouere eis liceat. pactiones timore nostro, vel per impressionem nuntiorum factæ cassentur, & pro infectis habeantur, nec pro eis aliquid exigatur.

Pacta Placentinorum, scilicet pactum pontis Padi, & fictum eiusdem pontis, & regalium, & datium, & pactum quod episcopus Hugo fecit de castro arquato, & si aliqua facta sunt similia ab ipso Episcopo, vel à communi, vel ab aliis, de societate nobiscū, vel nostro nuntio, ipso ponte remanente cum omnibus suis vtilitatibus Placentinis: ita tamen quòd teneantur persoluere fictum Abbatissæ sanctæ Iuliæ de Brixia: & si quæ sunt similes.

Sententiæ quoq;, quæ de iure, & secundum leges, & consuetudines contra aliquem, vel aliquos de societate latæ sunt, teneant, sicut de iure contra eos tenerent, si gratiam nostram non habuissent. Quæ verò contra aliquē, vel aliquos de societate latæ sunt, occasione guerræ seu discordiæ, in irritum deducantur. Possessiones omnes, quas quisq; de societate tempore guerræ tenebat iustè: si per vim ablatæ sint ab eis, qui de societate non sint, cum fructibus, & sine damno restituantur: vel si eas recuperauerit, quietè possideat, nisi per electos arbitros ad cognitionem regalium nobis assignetur. Opizoni marchioni omnem offensam, quam nobis vel alicui partis nostræ fecerit postquam in societate fuerit, vel per se, vel per aliquam personam cum societate, vel defendendo aliquem dē societate: Imperiali clementia per nos, & nostram partem remittimus, & in plenitudinem nostrę gratiæ eum recipimus, nec per nos, nec per interpositam personam, pro præteritis offensis sibi, vel parti ipsius, aliquam inferemus iniuriam, læsionem, vel coercionem. Amplius eam iurisdictionem, quam Mediolanenses exercere consueuerunt in comitatibus Seprii, Martexanæ, & Burgariæ, & in aliis comitatib. exceptis locis, quæ Pergamenses nomine nostro tenēt inter Alduam, & Oleum, excepto Romano veteri, & Bariano, & eam, quàm modo exercent, liberè & quietè habeant, & possideant sine contradictione nostra, & successorum nostrorum saluis pactis, & datis; & cōcessionibus in suo robore durantibus, quę Mediolanenses per commune fecerūt ciuitatibus Pergamo, Nouariæ, & Laudo: nec per hanc concessionem lędendis, nec vllum præiudicium fiat iuri aut consuetudini alicuius ciuitatis, & societatis pręter dictas cōcessiones. Pacta inter ciuitates, & societates quondam facta nihilominus firma, & illibata permaneant: nec aliquid intelligatur acquisitum Mediolanensibus in episcopatu Laudensi, præter dictas cōcessiones, saluo iure aquæ Lambri Me-

diolanensibus si quod habẽt, vel in pedagio. Omnes de societate, qui fidelitatem nobis iurabunt, in saeramento fidelitatis adiicient, quod possessiones, & iura, quę nos habemus in Lombardia, & possidemus extra societatẽ, iurabunt bona fide nos manutenere si opus fuerit, & cùm super hoc per nos, vel per certum nuntium nostrũ fuerint requisiti, & si amiserimus, recuperare: ita videlicet, quod finitimę ciuitates obnoxię sint principaliter ad hoc faciendum: & si opus fuerit, aliæ teneantur ad competens auxilium præstandum. Ciuitates quæ sunt extra Lombardiam in suo confinio, similiter teneantur facerę. Si qua verò ciuitatum ea quæ in conuentione pacis ex parte nostra statuta sunt, non obseruauerit, ceteræ ciuitates eam ad id obseruandum bona fide compellant: paeo nihilominus in suo robore permanente. Nobis autem intrantibus Lombardiam, fodrum consuetum & regale quæ solent & debent, præstabunt: & vias & põtes bona fide, & sine fraude, & sufficienter reficient: in eundo & redeundo mercatum sufficiens nobis & nostris euntibus & redeuntibus bona fide & sine fraude pręstabunt: in omni decimo anno fidelitates renouabunt, in iis qui eas nobis nõ feeerũt, cùm nos petierimus, vel per nos, vel per nostrum nũtium. Si qui ex parte nostra de suis iustis possessionib. expulsi sunt, restituantur sine fructibus & damno, nisi in causa principali suæ proprietatis iure possit se tueri possessor: saluis prioribus coneessionibus: & omnes offensæ eis remittantur: eodem iure seruando iis qui sunt ex parte nostra circa restitutionem: nisi ciuitas adstringatur iuramẽto, vt nõ restituat: quo casu arbitriũ boni viri volumus pro restitutione succedere. & si qua cõtrouersia fuerit orta de feudo inter nos & aliũ qui sit de societate, per pares illius ciuitatis vel episcopatus in quo descendit, agetur: & secundum consuetudinem illius ciuitatis, in eodem episcopatu terminetur, nisi nos in Lõbardia fuerimus. tunc enim in audientia nostra si nobis placuerit agitabitur. Item volentibus venire cõtra pacta, non per violentiam facta, & iuramento firmata inter ciuitates & ciuitates, societates & societates, vel ciuitatẽ, & alias personas: nos audientiam denegabimus. Item nos restituimus stratam Veronensibus: & nominatim reeipimus Drolinum in plenitudinem gratiæ nostræ, & omnem offensam ei remittimus, &c. Dat. apud Constantiam solemni curia VII. KAL. IVL.

Superior promulgata est Roncaliæ, hæc Constantiæ, de qua Abbas Vrspergẽsis in hunc modum: Iam bellis omnibus fatigatus Imperator Lombardis omnibus condixit curiam apud Constantiam, vbi Principes & potestates eorum se repræsentauerũt, & pacta quædã de faciendo seruitio Imperatori, de singulis ciuitatibus Lombardiæ ibidem statuta sunt, quæ adhuc dicunt se tenere in scriptis, nec ad seruiendum vltra hæc compelli volunt. Concedit hac Constitutione regalia quædam ciuitatibus Lombardiæ, quædam sibi retinet, maximè fodrum, & inuestituram Consulum, ac vasallorum. Gratiam delicti facit Opizoni marchioni Malaspinæ. Apicium vocat corruptè Guntherus pro Opitium. Otho *2. cap. 16.* Marchio Opitius cognomento Malaspina. Fictum vectigal vocat, quasi fixum. Comitatus Seprii & Martexanæ, Radeuicus Comitatum Sefrenensem & Martusanum.

Alia Constitutio Friderici, de iure προτιμήσεως.

Sancimus à modo in omni prouincia, & in omni ciuitate, si quis ex parentela habeat communem agrum, domum, vel vineam, vel rem immobilem diuisam, vel indiuisam, aut ex communi emptione, vel aliquo huiusmodi titulo, vel alio modo aliquo coniunctim, & voluerit alienare supradictas res per venditionem, vel emphyteusim, vel locationem, non ante liceat ei alienare, quam denunciauerit illis quos vocauimus per ordinem in ius προτιμήσεως. In primis vocẽtur parentes, qui sunt coniuncti, post hos socii, post hos illi q̃ sunt coniuncti, etiam si extranei sint, post hos vocentur omnes qui sunt sub vno seruitio, & qui sunt coniuncti ex aliqua parte. Sin autem plũres sint in iure προτιμήσεως, omnibus denuntietur, vt intra XXX. dies soluẽdo iustum pretium sine mora, aut quãtũ quiuis emptor sine fraude dederit, vnusquisq; portionem suam accipiat. Verùm si intra statutum terminum, iustum pretium non soluerit, decetero non habebit ius προτιμήσεως, nisi si quis eorum erat in captiuitate, vel deportatus, vel in exiliũ missus, vel absens Reipublicæ causa, aut ex propria sua causa, vel minor XXV. annis: & licet isti fuerunt absentes ex iusta causa, tamen tutores eorum, vel curatores, vel procuratores, vel defensores intra 4. menses debẽt venire & soluere iustum pretiũ, cum legitimis vsuris, & expensis necessariis, & accipere ius προτιμήσεως, & extraneos emptores omnimodo ęxpellere, & si neglexerint hoc facere, sarcient de propriis suis quidquid incommodi illi habuerint. Licet autem supra diximus omnes vocari ad ius προτιμήσεως, tamen si probatum fuerit quòd atroces iniurias vel manus impias venditori vel eius familiæ intulerint, vel ipsius substantiæ grauem iacturã moliti sunt, vel contra eius vitam nisi sunt, omnes isti nullo modo sine voluntate venditoris ad ius προτιμήσεως veniunt. Ex causa tamen dotis, vel donationis propter nuptias, vel simplicis donationis, vel donationis causa mortis, vel ex testamento, permutatione, transactione, & parẽtes, & extranei omnes possunt alienare, nisi quis vendendo, vel locando ei qui non habuit ius προτιμήσεως, simulatè donauerit vel legatũ dederit. Ideóque illi qui habent ius προτιμήσεως possunt exigere iuramentum à venditore & emptore, & post iuramentum si probatum fuerit contra Constitutionem nostram simulatè hoc fecisse venditorem & emptorẽ, rem, & pretium perdent, & fisco applicabitur, fiscus autem vendet rem illã illis qui habent ius προτιμήσεως. Sed si ante iuramentum probatum fuerit hoc eos fecisse, venditio erit irrita, & venditor cogetur inuitus vendere illis qui habent ius προτιμήσεως. Prohibemus autem potentiores personas aliquid accipere prætextu adoptionis, vel donationis simplicis, aut causa mortis ex testamẽto, vel ex vsucaptione, aut sub prętextu defensionis, nisi fortò parentes fuerint. Potentiores autem dicimus, qui nõ tantùm per se, sed etiam per propinquos possint inferre timorẽ alienatoribus, aut promissionẽ beneficii. Quòd si aliquis ex potentioribus hoc præsumpserit facere, sit alienus ab illa re, & æstimationẽ illius rei præstet fisco. Transcurso tamen decennio, sine denuntiatione, nulla de cetero moueatur controuersia illis qui possident ex aliquo contractu, vel ex donatione, vel ex testamento, ab illis qui habent ius προτιμήσεως, vel etiam fisco.

Alia eiusdem de iure προτιμήσεως.

Qvum omnibus hominibus qui legibus reguntur & moribus præceptum esse constet ius suum cuique tribuere, nec cuiquam ius suum detrahere, libertatis procedente gratia, qua naturaliter quod cuique facere libet, nisi quid vi aut iure prohibetur, est concessa facultas, res suas vnicuiq; liberum esse aut propter nuptias donationis, aut dotis, aut simplicis donationis, aut cuius-

cuiuslibet alienationis, aut vltimæ voluntatis dispositionis causa siue testamentario iure in alium trāsferre, non est ambigui iuris. Sed quoniam & iure præcipitur, honestè viuere, alterum non lædere, ne hi qui cognatione, vel communione, vel aliquo propinquitatis modo eorum qui vendunt vrbanis rusticisve prædiis adhærendo, ab his qui intromisceantur lædantur, vel alitér ipsa venditione impediantur, iure *προτιμήσεως* præferri sancimus.

Ius *προτιμήσεως* habent agnati & domini feudorum, vel *ἱμερονόμων*, de quo suprà *lib. 2. tit. 4. & 9. & lib. 4. tit. 14.* & ideo has Friderici Constitutiones hoc lib. inserere voluimus, quamquam de eo tantùm sint, quod cognatis & aliis quibusdam competit, non etiam de illo, quod feudorum dominis. Subiecimus & Romani Lecapeni Nouellam de eodem iure, ex qua priorem Friderici cōstat esse translatā. Iure ciuili datur quidem hoc ius conuicatis. *l. 1. C. non licere habit. metroc.* non tamen propinquis, aut sociis *l. dudum. C. de cont. empto.* nisi ex conuentione. *l. qui Romæ. §. coheredes. D. de verb. obl.* vel in auctione bonorum *l. cum bona. D. de reb. auct. iud. pos. l. Imperator. D. de pac.* Meminit initiò Nouellæ Romanus *d. l. dudum. & l. 1. Non lic. habit. metr.* Parentes hac Constitutione militari sermone Fridericus appellat, quos Romanus *συγγενεῖς*, vt auctores superiorum librorum sæpe. Sequitur Nouella Romani.

Νεαρὰ Ῥωμανοῦ τοῦ γέροντος, περὶ ἐκποιήσεως κτημάτων, καὶ προτιμήσεως συγγενῶν, καὶ κοινωνῶν, καὶ ἀναμεμιγμένων, καὶ συμπαραδεχθέντων ὁμοτελῶν, καὶ συναπογραφέντων, καὶ τῶν νεμομένων ὁμοτελῶν χωρίων, καὶ ἀγχιθύρων, καὶ κωλύσεως δυνατῶν προσώπων, καὶ ἐκποιήσεως στρατιωτικῶν κτημάτων.

Π[illegible]

[illegible]

. Vocantur hac Constitutione in ius *προτιμήσεως* cognati primùm consortes, veluti fratres, qui paterna prædia pro diuiso aut pro indiuiso possidēt, hi sunt qui dicūtur *οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι*, *συγγενεῖς* auctoribus Græcis interpretibus, qui & inde adnotant rectè consortes extraneos præferri cognatis non consortibus. Post cognatos consortes vocantur socii, deinde qui rem communem habent citra societatem, siue sint cognati, siue exteri, tum ii qui communi census vinculo tenentur, licet non eodem loco censum exsoluant, postremò vicini & confines. Hi testatò denunciandi sunt antequam venditio fiat extraneo. Denunciatis datur mensis, procuratoribus eorum menses quatuor, non denunciatis decennium, dominis *ἱμερονόμων* & feudorum longè alia tempora. *l. vltim. C. de iur. emphyt. & supra 2. tit. 9.* & ii qui præsentes venditioni adfuerunt, & tacuerunt, vt interpretes Græci adnotant rectissimè, nec venditioni consensisse, nec pro denunciatis habentur. *l. Titia. §. Lucia. D. de legat. 2. l. Gaius. D. de pign. act.* Consensu amittitur ius *προτιμήσεως*, & præscriptione temporis, & ingratitudine, siue indignitate. Datur etiam hac Nouel. ius *προτιμήσεως* conuicanis, secundum *l. 1. C. non lic. habit. metr.* Est & aliud *hac Nou.* caput de locupletioribus & potentioribus, vt ne quid ex bonis tenuiorum adquirant, [illegible], vt explicatius enarrant interpretes. non igitur nisi *ἀναμεμιγμένοις* aut [illegible] iure. & ad definitionem potentiorum, Nouel. Constantini Porphyrogennetæ *περὶ δυνατῶν* [illegible] declarat nihil interesse potentior sit qui emerit, an is qui potentiori domesticus siue [illegible] fuerit, Fridericus malè, propinquus. Igitur ne potentiores quidem derogare possunt iuri *προτιμήσεως*, quinimò seuerius cùm his agitur. nam neq; donationis, aut testamēti, aut transactionis, aut patrocinii, aut adoptionis iure ad bona tenuiorum peruenire possunt. Sed eadē & hos quę superiores tuetur præscriptio decennii. Postremum caput vetat alienationem prædiorum militarium: quod omnino pertinet ad feuda, &

consentit etiam cum Friderici & Lotarii Cōstitutionibus, ne milites per inopiam muneribus militaribus reddātur inhabiles, publicove depereat census qui eo nomine dependi solet: qua de re visum etiam est proponere Novellam Constantini Porphyrogennetæ, cuius mentionem habuimus sæpe *lib. 1.*

Νεαρὰ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου περὶ στρατιωτῶν.

ΩΣΠΕΡ σώματι κεφαλή, οὕτως ἐν πολιτείᾳ στράτευμα, [illegible]

B [illegible]

C [illegible]

D [illegible]

E [illegible]

F [illegible]

Vt Lotharii & Friderici Constitutione feuda nullo modo possunt à militibus alienari, ita nec ea prędia militaria quæ relata sunt in Codices militares ex hac Cōstitutione, quæ feudis comparamus.
G Cetera autem quæ Codicibus militaribus absunt, possunt alienari vsque ad certum modum, puta secundum eius distinctionem, si modò retineat sibi tantùm ex eis miles quantum conficiendis quatuor, vel duabus libris auri sufficiat, ne scilicet omnino redactus ad inopiam, & militiæ reddatur inutilis. quæ est etiam ratio Constitutionum Lotharii & Friderici. Sed hoc distabant illa prędia militaria à feudis, quod illa à nemine recognoscebant, quippe cùm eorum essent milites pleno iure domini, & consequenter quod alienatione aliis non aperirentur, sed illis ipsis restituerentur. Ceterùm vt Fridericus nul-
H lam censet emptori præscriptionem temporis opitulari posse, quominus venditio rescindatur, ita nec Constantinus, nisi XL. annorum, quasi scilicet omnis qui ea prædia emerit, in eo pro malæ fidei possessore habeatur. *L. 7. C. de agric. & cens.* licet in fructuum & eius quod interest ratione distinguat inter bonę &

malæ

malæ fidei emptorem, ſicut Fridericus in pretii repetitione. Et præterea longi tantùm temporis præſcriptionem excludere Fridericus voluit, vt docui *4. tit. 49.* Militibus hac ſiue Nouella ſiue edicto Conſtantinus adnumerat cauſarios, & quid iuris ſit ſi prædia miles à milite emerit, definit, & alia quædam, quæ expoſuimus *in præfationibus libri primi.* His adnectere libuit pro coronide Caroli IV. auream bullam ſiue χρυσόβουλλον, vt tum etiam in Oriente loquebantur, Nicetas ἐρυθρόγραφον, quia multum per-A tinet ad feuda, nec vulgo verſatur in manibus. Superiores quoque Friderici de iure ῥεστιαίων, Romani eadem de re, Conſtantini de prædiis militaribus nõdum perfectè quiſquam ediderat, extabant tantùm Friderici fragmenta quædam apud Afflictum, & Baldum, & Oldendorpium, ceterorum apud Harmenopulum. Deo immortali, omnipotenti, ſit laus, honor & gloria, hominibus pax & ſalus per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.

AVREA BVLLA CAROLI IIII. ROMANORVM IMPERATORIS.

IN NOMINE SANCTÆ ET INDIVIDVÆ TRINITATIS FOELICITER. AMEN.

CAROLVS IV. DIVINA FAVENTE CLEMENTIA Romanorum Imperator, & Bohemiæ Rex, ad perpetuam rei memoriam.

OMNE regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur: nam principes eius facti ſunt ſocii furum: ob quod Dominus miſcuit in medio eorum ſpiritum vertiginis, vt palpent in meridie ſicut in tenebris: & cãdelabra eorum mouit de loco ſuo, vt cæci ſint, & duces cæcorum, & qui ambulant in tenebris, offendunt: & cæci mente, ſcelera perpetrant, quæ in diuiſionem contingunt. Dic ſuperbia, quomodo in Lucifero regnaſſes, ſi diuiſionem auxiliatricem non habuiſſes? Dic Satan inuide, quomodo Adam de Paradiſo eiciſſes, niſi eũ ab obedientia diuiſiſſes? Dic luxuria, quomodo Troiam deſtruxiſſes, niſi Helenam à viro ſuo diuiſiſſes? Dic ira, quomodo Romanam Rempublicam deſtruxiſſes, niſi in diuiſione Pompeium & Iulium ſæuientibus gladiis ad inteſtina prælia cõcitaſſes? Tu quidem inuidia, Chriſtianum Imperium à Deo ad inſtar ſanctæ & indiuiduæ Trinitatis, fide, ſpe & caritate, virtutibus Theologicis roboratum, cuius fundamentum ſuper Chriſtianiſſimo regno fœliciter ſtabilitur, antiquo veneno, quod velut ſerpẽs in palmites Imperiales, & membra eius propinquiora, impio ſcelere vomuiſti, vt concuſſis columnis, totum ædificium ruinæ ſubiiceres: diuiſionẽ inter ſeptem Electores ſacri Imperii, per quos (velut ſeptem candelabra lucentia in ciuitate Spiritus ſeptiformis) ſacrum illuminari debet imperium, multoties poſuiſti. Sanè cùm ex officio, quo Cæſarea dignitate potimur, futuris diuiſionum & diſſentionũ periculis inter electores ipſos, de quorum numero (vt rex Bohemiæ) eſſe dignoſcimur, ratione duplici, tã ex imperio, quã electionis iure quo fungimur, occurrere teneamur: infra ſcriptas leges ad vnitatem inter Electores fouendam, & electionem vnanimem inducendam, ac deteſtandæ diuiſioni prædictæ variiſq; periculis ex ea ſequentibus aditum præcludendum, in ſolemni curia noſtra Nurenbergenſi aſſidentibus nobis omnibus Principibus, Electoribus eccleſiaſticis, & ſecularibus, ac aliorum Principum, Comitum, Baronum, Procerum, Nobilium, & Ciuitatum, multitudine numeroſa, in ſolio Maieſtatis Cæſareæ Imperialibus inſulis, inſigniis & diademate decorati, deliberatione præuia, de Imperialis poteſtatis plenitudine edidimus, ſtatuimus, & duximus ſanciendas, &c. ſub anno Domini milleſimo, trecẽteſimo, quinquageſimo ſexto, indictione nona, quarto Idus Ianuarii: regnorum noſtrorum an. decimo, Imperii verò ſecundo.

Decernimus, & præſenti edicto Imperiali perpetuò valituro ſancimus, ex certa ſciẽtia, & de Imperialis plenitudine poteſtatis, vt quotienſcunq; & quandocunq; futuris temporibus neceſſitas, ſiue caſus electionis, regis Romanorum in Imperatorem promouendi, emerſerit, & principes electores ad electionem huiuſmodi, iuxta antiquam laudabilem conſuetudinem habuerint proficiſci, vnuſquiſque Princeps elector, ſi & quando ſuper hoc fuerit requiſitus quoſlibet Principes electores ſuos, vel ipſorum nũtios, quos ad electionem ipſam tranſmiſerint per terras, territoria & loca ſua, & etiam vltra, ſicut longius poterit conducere, teneatur, & eis abſque dolo præſtare conductum, verſus ciuitatem, in qua talis electio fuerit celebrata, & ab illa etiã redeundo, ſub pœna periurii ac perditionis (pro & illa duntaxat vice) ſuæ vocis quam in electione huiuſmodi fuerit habiturus. Quas quidem pœnas, eos vel eum, qui in præſtando memoratum conductũ rebelles ſeu rebellem, negligentes ſeu negligentem ſe præbuerint, eo ipſo decernimus incidiſſe.

Statuimus inſuper, & mãdamus vniuerſis aliis Principibus feuda à ſacro Imperio Romanorũ tenentibus, quocunq; nomine cenſeantur, nec nõ Comitibus, Baronibus, militibus, clientibus, nobilibus & ignobilibus, E ciuibus & communitatib. caſtrorum, ciuitatum, & locorũ ſacri Imperii vniuerſis, vt eodẽ tempore, dũ videlicet regis Romanorũ in Imperatorem promouẽdi electio celebranda occurrerit, vnumquenq; principẽ electorẽ ab ipſis vel eorũ aliquo conductũ huiuſmodi poſtulantem vel eiuſdẽ nuntius, quos ad electionẽ ipſam direxerit, vt præfertur, per territoria ſua, & aliàs quanto potuit remotius abſq; dolo, modo præcedẽti cõducãt. Si qui verò huic noſtræ cõſtitutioni cõtraire præſũpſerit,

subscriptas ipso facto pœnas incurrāt. Omnes quidem A Principes, Comites, & Barones, nobiles, milites, clientes, ac vniuersi nobiles cōtrarium facientes, reatū periurii, & priuationem omnium feudorum, quæ à sacro Romano Imperio, & quibuscunq; aliis obtinent, & etiā omnium possessionum suarum a quocunq; habitarum incurrant. Omnes quoq; ciues, & communitates, contra præmissa facere præsumentes, similiter sint periuri. Et nihilominus vniuersis suis iuribus, libertatibus, priuilegiis, & gratiis à sacro obtentis Imperio, sint omnino priuati. Et cum personis, & bonis suis omnibus, bānum B & proscriptionem Imperialem incurrant. Et eosdem ipso facto ex nunc, prout ex tunc, omni iure priuamus. Deinceps cuilibet hominum auctoritate propria, & sine iudicio, seu inuocatione magistratus cuiuslibet, impunè licebit eos inuadere, nullamq; pœnā propter hoc inuadens ipsos debebit ab Imperio seu quouis alio formidare: præsertim cùm contra Remp. ac sacri Imperii statum ac dignitatem, ac etiā contra honorem propriū, & salutem tantæ rei, temerarii neglectores, tāquam rebelles, inobedientes & perfidi infideliter & peruersè a- C gere, conuincantur. Decernentes insuper, & mandantes, vt omnium ciuitatum ciues, & communia, iam dictis Principib. electoribus, & eorum cuiuslibet hoc poscenti, eorumq; nuntiis victualia in cōmuni pretio atq; cursu pro suis, seu nuntiorū prædictorum, hominumq; suorum necessitatibus, dum ad prædictam ciuitatē causa celebrandæ electionis prædictæ accesserint, & etiam dum discesserint ab eadem, vēdere, seu vendi facere teneantur, nullam in præmissis fraudem quomodolibet adhibendo, alioquin contrarium facientes, pœnas il- D las volumus ipso facto incurrere, quas in præcedentibus contra ciues, & communitates duximus promulgandas.

Quisquis insuper ex Principibus, Comitibus, Baronibus, militibus, clientibus, nobilibus seu ignobilibus, ciuibus, seu communitatibus ciuitatum, Principi Electori ad electionem de Rege Romanorū celebrandam eunti, vel ab ipsa denuo redeūti, hostiles custodias tendere, seu insidias parare præsumpserit: aut ipsos, vel eorum aliquem, in sua, vel suorum personis, aut rebus, in- E uadere, vel turbare, seu ipsorum, vel alicuius eorū nuntios ante dictos, siue conductum petierint, siue etiam non duxerint exigendum, hunc vna cum vniuersis militiæ complicibus, ipso facto suprà dictas pœnas decreuimus incurrisse: ita videlicet, quòd quæuis persona pœnā incidat, siue pœnas, quas iuxta præmissa pro qualitate personarum duximus infligendas.

Si verò aliquis Princeps elector, cum aliquo suo coelectore inimicitias gereret, & inter eos quæcunque contentio, controuersia seu dissensio verteretur, iis ne- F quaquam obstantibus, alter alterum, vel alterius nuntios ad electionem huiusmodi destinandos, præmisso modo cōducere sit adstrictus, sub pœna periurii ac perditionis (ea vice duntaxat) suæ vocis in electione, vt superius est expressum.

Si qui verò alii Principes, Comites, Barones, milites, clientes, nobiles ac ignobiles, ciues, vel communia ciuitatum cum aliquo Principe electore, vel pluribus ex eisdem aduersam gererent voluntatem, seu quauis discordia inter ipsos ad inuicem, vel guerra, siue dissensio G verteretur, nihilominus omni contradictione & dolo cessantibus, Principi Electori, vel principibus, seu eius, vel ipsorum nūtiis, ad electionem huiusmodi destinandis, & redeuntibus ab eadem, talem debeant præstare conductum: prout singuli pœnas iam dictas, per nos videlicet in se latas, voluerint euitare, quas eos qui secus fecerint incurrisse decernimus eo ipso.

Ad præmissorum autem omnium firmitatem & certitudinem ampliorem, iubemus, & volumus, vt vniuersi Principes Electores, & ceteri Principes, necnon Comites, Barones, nobiles, ciuitates, seu ipsarum communitates, præmissa omnia literis, & iuramentis suis firmare, & adea bona fide, ac sine dolo implenda efficaciter se debeant obligare. Quicunq; verò literas huiusmodi dare renuerit, pœnas illas ipso facto incidat, quas pro personarum condicione per præmissa singulis duximus infligendas.

Si quis autem Princeps Elector alius, vel Princeps, cuiuscunque condicionis aut status, feudum vel feuda à sacro tenens Imperio, aut Comes, Baro, vel nobilis, seu successores taliū, vel heredes, suprà & infrà scriptas Imperiales nostras constitutiones & leges adimplere noluerint, aut eis contraire præsumpserint: & si quidam talis Princeps Elector extiterit, ex tunc ceteri sui Coelectores a suo ipsum deinceps excludant consortio: ipseque voce electionis, & aliorum Principum Electorum loco & dignitate careat, atque iure. nec inuestiatur de feudis, quæ à sacro Imperio nisus fuerit obtinere. Alius verò Princeps, aut vir nobilis (vt præfertur) in has nostras leges committens, similiter non inuestiatur de feudis, quæ à sacro Imperio, vel aliàs obtinet à quocunque. Et nihilominus omnes præmissas pœnas suam concernentes personam incidat eo ipso. Quamuis autem vniuersos Principes, Comites, Barones, nobiles, milites, clientes, ciuitates quoque, & communitates illarum, ad præstandum cuilibet Principi Electori, vel eius nuntiis præfatum conductum, vt prædicitur, indistinctè volumus & decernimus obligari. Nihilominus eorum cuilibet singularis conductus, & conductores, pro regionum & locorum adiacentia cuilibet magis apto duximus designandos, vt statim per sequentia plenius apparebit.

Primo namque regem Bohemiæ, sacri Imperii Archipincernam conducent, Archiepiscopus Moguntin. Bamburgen. & Herbipolen Episcopi, Burggrauii Nurenbergen. Item illi, de Hoenloch, & Wertheym, de Brunech, & de Hanauue: item ciuitates, Nurenburg, Rotenburg, & Windesheym.

Deinde Archiepiscopum Colonienſ. sacri Imperii per Italiam Archicancellarium conducent, & conducere tenebuntur Moguntinen. & Treueren. Archiepiscopi: Comes Palatinus Rheni, Lantgrauius Hassiæ: itē de Katzenellenbogen, de Nassau, de Dietz, Comites: Itē de Isenburg, de Westerburg, de Runckel, de Limburg, & Falckensteyn: item ciuitates, Wetzflar, Geylnhusen, & Fridberg.

Item Archiepiscopum Treuerenſ. sacri Imperii per Galliam, & regnum Arelaten. Archicācellarium, conducent Archiepiscopus Moguntinen. Comes Palatinus Rheni: item de Spanheym, & de Feldentz, Comites: itē Rugrauen, Wildegrauen, de Nassau, de Isenburg, & Westerburg, de Runckel, de Limburg, & de Ditz, de Katzenellenbogen: de Egesteyn, de Falckensteyn: item ciuitas Moguntinen.

Deinde Comitem Palatinum Rheni, sacri Imperii Archidapiferum, conducere debebit Archiepiscopus Moguntinen.

Ducem verò Saxoniæ sacri Imperii Archimarescalcum, tenebitur conducere rex Bohemiæ, Moguntinus, & Mardeburgen. Archiepiscopi: item Bamburgens. & Herbipolen. Episcopi, Marchio Misnen. Landtgrauius Hassiæ: item Fulden. & Hersfelden. Abbates, Burggranii Nurenburgens. item illi de Hohenloch, de Wertheym, de Bruneck, de Hanaw, de Falckensteyn. Item ciuitates, Erffordia, Mulhusen, Nureberg, Rotenburg, & Wyndesheym.

Et hi omnes proximè nominati, Marchionem Brandenburgens. sacri Imperii Archicamerarium, similiter conducere tenebuntur.

Volumus autem, & expressè statuimus, vt vnusquisque Princeps Elector, qui talem voluerit habere conductum, his à quib. ipsum postulare decreuerit, hoc ipsum adeò tempestiuè, viamque qua fuerit transiturus, insinuet: & talem conductum exposcat, vt illi qui ad conductum huiusmodi impendendum deputati, & qui fuerint requisiti, ad hoc opportunè se valeant & commodè præparare.

Præmissas verò constitutiones circa materiam conductus editas, ita sanè debere declaramus intelligi, vt vnusquisq; superius nominatus, vel forsan non expressus, a quo in casu præmisso conductum requiri contigerit, ad præstandum ipsum per suas duntaxat terras & territoria, ac etiam vltra, quanto potest remotius, absq; dolo, sub pœnis contentis superius est astrictus.

Præterea statuimus, & etiam ordinamus, vt Archiepiscopus Moguntinēsis, qui fuerit pro tempore singulis Principibus coelectoribus suis, ecclesiasticis & secularibus, electionem eandem, per suos nuntios patentibus debeat literis intimare, in quibus quidē literis talis dies & terminus exprimatur, infra quem eædem literæ ad singulos eosdem Principes verisimiliter possint peruenire: huiusmodi verò literæ continebunt, vt à die in literis ipsis expressa, infra tres menses continuos, omnes & singuli Principes Electores Franckfort super Moganum esse debeāt constituti, vel suos legales ad eundem terminum atque locum nuntios destinare, cum plena & omnimoda potestate, suisq; patentibus literis, maiori cuiuslibet sigillo eorum signatis, ad eligendum Romanorum Regem in Cæsarem promouendum. Qualiter autem, & sub qua forma tales literæ confici debeāt, & quæ in eis solemnitas debeat immutabiliter obseruari, & in qua forma & modo Principes Electores nuntios suos ad electionem huiusmodi destinandos, ad potestatem, mandatum, seu procuratoria ordinate debuerint, ad finem præsentis libri scriptū inuenitur clarius & expressum. Et eandem formam illic traditam mandamus, & de Imperialis potestatis plenitudine, vsquequaque decernimus obseruari.

Cum autem ad hoc peruentum fuerit quod de Imperatoris, vel Regis Romanorū obitu, in diœcesi Moguntinensi cōstiterit, extunc infra vnum mensem, à die noticiæ obitus huiusmodi continuè numerandum, singulis Principibus Electoribus, obitum ipsum, & intimationem, de quibus præmittitur, per Archiepiscopū Moguntinensem, iubemus & decernimus, suis patentibus literis declarari. Quòd si idem Archiepiscopus in executione & intimatione huiusmodi negligēs, aut remissus fortasse existeret, ex tunc iidem Principes motu proprio, etiam non vocati, pro fidei sue virtute (qua sacrum prosequi tenentur imperium) post hæc infra tres mēses, sicut in constitutione supra proximè posita con-

A tinetur, in ciuitate Franckfort sæpe dicta conueniant, electuri regem Romanorum in Cæsarem promouendum.

Debet autem vnusquisque Princeps Elector, vel sui nunnii prædictam ciuitatem Franckfort, cum ducentis equitibus tantūmodo præfatæ electionis tempore introire, in quorū numero quinquaginta tantum armatos, vel pauciores, introducere secum poterit, sed non plures.

B Princeps verò elector, ad electionem huiusmodi vocatus, & requisitus, & ad ipsam non veniens, vel legales nuntios cum literis patentibus sigillo suo maiori sigillatis, plenamque, & liberam, ac omnimodam potestatem continentibus, ad eligendum Romanorum regem, futurum imperatorem, non dirigens, aut veniens, aut huiusmodi nuntios fortasse transmittēs: si postea Princeps ipse, aut prædicti nuntiì à prædicto electionis loco recederent, rege Romanorum futuro Cæsare non electo, nec ad præmissa procuratore legitimo substituto: solemniter, & relicta electionis voce seu iure, quod in eadē

C electione habuit, & tali modo deseruit, careat ea vice.

Iniungimus autem ciuibus de Franckfort, & mandamus, vt ipsi vniuersos Principes electores in genere, & quemlibet eorum in specie, ab inuasione alterius, si quid inter eos aduersitatis emergeret, & etiam ab omni homine cum omnibus eorum hominibus, quos ipsi & eorum quilibet in præfato ducentorum suorum equorum numero, ad præfatam duxerint ciuitatem in virtute iuramētī, quod super hoc ipsos ad sancta præstare statuimus Euangelia, fideli studio, & solerti diligētia pro-

D tegant, & defendant, alioqun periurii reatū incurrant: & nihilominus omnia iura sua, libertates, priuilegia, gratias, & indulta, quæ à sacro obtinere noscuntur Imperio, omnino amittant: bannum quoq; imperiale cum personis & bonis suis omnibus incidāt eo ipso. Et liceat extūc omni homini auctoritate propria ac sine iudicio, ciues eosdem, quos eo casu exnunc, prout extunc omni iure priuamus, tanquam proditores, infideles, & rebelles imperii, impunè inuadere: ita quod inuadentes huiusmodi pœnam quamcunq; à sacto Imperio, vel quo-

E uis alio nequaquam debeant formidare.

Ciues insuper antedicti de Franckfort per omne tempus illud, quo super electione sæpe dicta tractari & agi contigerit, neminem præfatam ciuitatem cu[illegible] que dignitatis, cōdicionis vel status extiterit, [illegible] tant, vel intrare quouis modo permittant: Princ[illegible] electoribus, vel eorum nuntiis, & procurator[illegible] dictis duntaxat exceptis, quorum quilibet cum [illegible] tis equis debebit (vt prædicitur) intromitti. [illegible] post ipsorum Principum electorum introitum, [illegible]

F psorum præsentia, in præfata ciuitate aliquem [illegible] contigerit, illius exitum ciues ipsi debebunt absq; mora, & cum effectu protinus ordinare, sub omnibus pœnis contra ipsos superius promulgatis: & etiam in virtute iuramenti, quod ciues ipsi de Franckfort, super eo virtute præsentis constitutionis præstare debebunt, ad sancta Dei Euangelia, vt in præcedentibus est expressum.

POstquam autem sæpe dicti Electores, seu nuntii, ciuitatem Franckforden. ingressi fuerint, statim sub-

G sequenti diluculo in ecclesia Sancti Bartholomæi Apostoli ibidem in omnium ipsorum præsentia, Missam de sancto Spiritu faciāt decantari ad finem, vt ipse sanctus Spiritus corda ipsorum illustret, & eorum sensibus

lumen suæ virtutis infundat, quatenus ipsi suo suffulti præsidio, hominem istum bonum & vtilem eligete valeant in Regem Romanorum, futurum Cæsarem, ac pro salute populi Christiani expedicicem. Peracta quoque Missa huiusmodi, omnes illi Electores, seu nuntii accedẽt ad altare, in quo Missa eadem extitit celebrata: vbi Principes electores ecclesiastici coram euangelio beati Ioannis, *In Principio erat Verbum*, quod illic ante ipsos poni debebit, manus suas pectori cum reuerentia supponant: seculares vero Principes electores, dictum euangelium corporaliter manibus suis tangant, qui omnes cum tota sua familia, tunc ibi debebunt inermes assistere. & Archiepiscopus Moguntinensis formam iuramenti eis dabit, & vna cum ipsis, & ipsi, vel absentium nuntii vna cum eo, iuramentum præstabunt vulgariter in hunc modum. *Ego N. Archiepiscopus Moguntinen. sacri Imperii per Germaniam Archicancellarius, ac Princeps elector, iuro ad hæc sancta Dei euangelia, hic præsentaliter coram me posita, quod ego per fidem qua ego Deo & sacro Romano imperio sum astrictus, secundum omnem discretionem & intellectum meum, cum Dei adiutorio, eligere volo temporale caput populo Christiano: id est, regem Romanorum in Cæsarem promouendum, qui ad hoc existat idoneus, inquantum discretio & sensus mei me dirigunt: & secundum fidem prædictam vocémque meam, & votum seu electionem præfatam, dabo absque omni pacto, stipendio, pretio, seu promisso, vel quocunque modo talia valeant appellari. Sic me Deus adiuuet & omnes Sancti.*

Præstito denique per Electores seu nuntios in forma & modo prædictis huiusmodi iuramento, ad electionẽ procedant: nec ammodo de tam dicta ciuitate Franckfort separentur, nisi prius maior pars ipsorum temporale caput mundo elegerit, seu populo Christiano, regem videlicet Romanorum in Cæsarem promouendum. Quod si facere distulerint infra triginta dies, à die præstiti iuramenti præfati continuè numerandos, exinc, trãsactis eisdem triginta diebus, ammodo panem manducent & aquam & nullatenus ciuitatem exeant antédictam, nisi prius per ipsos vel maiorem partem ipsorum, rector seu temporale caput fidelium electum fuerit, vt præfertur.

Postquam autem in eodẽ loco, ipsi, vel pars eorum maior numero elegerit, talis electio perinde haberi & reputari debebit, ac si foret ab ipsis omnibus, nemine discrepante concorditer celebrata. Si quæ per tempus aliquod morari, abesse & tardare contingeret aliquem de Electoribus seu nuntiis antedictis, dum tamen veniret antequam prædicta est electio celebrata: hunc ad electionem istam, in eo statu admitti debere decernimus, in quo ipsa aduentus sui tempore consistebat: & quia de antiqua, approbata & laudabili consuetudine, tam inconuulsè quam immutabiliter semper extitit hactenus obseruatum. Ideoque & nos constituimus, & de electione Imperiali decernimus, plenitudine potestatis, quod is qui modo præmisso in regem Rom. electus fuerit, peracta statim huiusmodi, priusquam in aliquibus causis aliis, siue negotiis, virtute sacri Imperii administret, vniuersis & singulis Principibus Electoribus, ecclesiasticis & secularibus, qui propinquiora sacri Imperii membra esse noscuntur, omnia ipsorum priuilegia, literas, iura, libertates, concessiones, antiquas consuetudines, & etiam dignitates, & quicquid ipsi ab Imperio vsque in diem electionis suæ obtinuerunt, & pos-

A sederunt, absque dilatione, & contradictione cõfirmare & approbare debeat per suas literas & sigilla, ipsisq; præmissa omnia innouare, postquam Imperialibus insulis fuerit coronatus. Confirmationem autem huiusmodi Electus ipse cuilibet Principi Electori in specie, primo suo regali nomine faciet: & deinde sub Imperiali titulo innouabit, & in his ipsos Principes omnes in genere, & quemlibet eorum in specie nullatenus impedire, sed potius absque dolo gratiose tenebitur promouere.

B In casu denique quo tres Principes Electores præsentes, seu absentium nuntii, quartum ex se, seu eorum consortio, videlicet Principem Electorem præsentem, vel absentem in regem Romanorum elegerint, vocem illius electi, si præsens affuerit, aut nuntiorum ipsius, si eum abesse contigerit, plenum vigorem habere, & eligentium augere numerum, partemq; maiorem decernimus constituere, ad instar cæterorum Principum Electorum.

IN nomine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis feliciter,
C Amen. Carolus IIII. diuina fauente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Bohemiæ Rex, ad perpetuam rei memoriam. Decor & gloria sacrosancti Romani Imperii, & honor Cæsareus, & Reipublicæ grata compendia venerabilium & illustrium Principum Electorum, concordi voluntate fouentur: qui velut columnæ proceres sacrum ædificium circũspectæ prudentiæ solerti pietate sustentant, quorũ præsidio dextra Imperialis potentiæ roboratur. Et quantò mutui fauoris ampliori benignitate stringuntur, tanto
D vberioris pacis & trãquillitatis commoda feliciter profluunt populo Christiano. Vt igitur inter venerabiles Moguntin. Colonien. nec non Treueren. Archiepiscopos, sacri Imperii Principes Electores, omniũ litium & suspicionum mala, quem & qui de prioritate seu dignitate sessionum suarum, in curiis Imperialibus & regalibus suboriri valerent in posterum, perpetuis in antea temporibus amputentur, & ipsi in cordis & animorum quieta condicione manentes, & de opportunitatibus sacri Imperii, concordi fauore, & virtuosæ directionis
E studio cõuenientius meditari valeant, pro consolatione populi Christiani habita deliberatione cum omnibus Principibus Electoribus, tam ecclesiasticis, quam secularibus, & de ipsorum cõsilio, decernimus, & de Imperialis potestatis plenitudine, hac edictali lege perpetuo valitura sancimus, quòd supra dicti venerabiles Archiepiscopi, Treuerensis videlicet, ex opposito & lineari directione, versus Imperatoris faciem: Moguntinensis verò in suis diœcesi & prouincia, & extra prouinciam suam, in toto Archicancellariatu suo Germanico, pro-
F uincia Coloniensi duntaxat excepta: & demum Coloniensis in suis diœcesi & prouincia, & extra prouinciã suam in tota Italia, & Gallia in dextro latere Romanorũ Cæsaris sedere possint, valeant & debeant in omnibus publicis actibus, Imperialibus puta iudiciis, collationibus feudorum, & in refectionibus mensarum, ac etiam in conciliis, & in omnibus aliis agendis, propter quæ contingit, seu continget, eos pro honore seu vtilitate Imperiali tractandis, mutuò conuenire: & hunc modũ sessionis, sub omni eo ordine, sicut expressatur superi-
G us, ad prædictorum Colonien. Treueren. & Moguntinen. Archiepiscoporum successores, perpetuò extendi volumus, vt nullo vnquam tempore super his quæuis dubietas generetur.

Statui-

STatuimus insuper, vt quotiescunq; Imperialem curiam, ex nunc in antea celebrari contigerit, in qualibet sessione, videlicet tã in cõsilio, quàm in curia, quàm in mensa, & locis aliis quibuscunque vbi Imperatorem, vel Regem Roman. cum Principibus Electorib. sedere cõtigerit, à dextro latere Imperatoris, vel Regis Romanorum, immediatè post Archiepiscopũ Moguntinens. vel Colonien. illum videlicet quem tunc temporis, pro qualitate locorum, & varietate prouinciarũ, iuxta priuilegũ sui tenorẽ dicto lateri dextro Imperatoris, assidere contigerit, Rex Bohemiæ cùm sit Princeps coronatus & vnctus primùm, & post eum continuò Comes Palatinus Rheni, secundum sedendi locum debet obtinere: ad sinistram verò partem, immediatè post illum, quem ex prædictis Archiepiscopis in latere sinistro sedere contigerit, primum locum Dux Saxoniæ, & post eum Marchio Brandeburgens. alterum obtinebit. Ceterùm, quotiens & quando deinceps sacrũ vacare continget Imperium, ex tunc Moguntinens. Archiepiscopus, potestatem habebit, sicut potestatem habuisse dignoscitur ab antiquo, ceteros Principes antedictos suos, in dicta Electione consortes literatoriè conuocandi. Quibus omnibus, seu his qui potuerint, & voluerint interesse, in Electionis terminis inuicem congregatis, dictus Archiepiscopus Moguntinensis, & non alter eorundem Electorum, suorum vota singulariter habebit inquirere ordine subsequenti. Primò quidem interrogabit à Treuerensi Archiepiscopo, cui primã vocem cõpetere declaramus, sicut inuenimus hactenus comperiisse. Secundo à Coloniensi Archiepiscopo, cui cõpetit dignitas, necnon officium Romanorum Regi primum diadema regium imponẽdi. Tertio à rege Bohemiæ, qui inter Electores laicos ex Regiæ dignitatis fastigio, iure & meritò obtinebit primatum. Quartò, à Comite Palatino Rheni. Quintò, à duce Saxoniæ. Sextò, à Marchione Brandeburgensi. Horum omnium vota, præmisso iam ordine, dictus Archiepiscopus Moguntinensis perquiret: quo facto, dicti Principes sui consortes, ipsum viceuersa requirent, vt & ipse intentionem suam exprimat, & ipsis aperiat votum suum.

Præterea in celebratione Imperialis curiæ, Marchio Brandeburgensis aquam lauandis Imperatoris vel Regis Romanorum manibus ministrabit. Primum verò potum Rex Bohemiæ: quem tamen sub regali corona, iuxta priuilegiorum regni sui continentiam, nisi libera voluntate voluerit, nõ tenebitur ministrare. Comes etiam Palatinus Rheni cibum afferre tenebitur. Dux Saxoniæ marschalcatus officium exercebit, vt solitum est fieri ab antiquo.

QVoties insuper (vt præmittitur) sacrũ vacare continget Imperium, illustris Comes Palatinus Rheni, sacri Imperii Archidapifer, ad manus futuri Regis Romanorum in partibus Rheni, & Sueuiæ, & in iure Franconico, ratione principatus seu Comitatus Palatini, priuilegio esse debet prouisor ipsius Imperii, cum potestate iudicia exercendi, & ad beneficia ecclesiastica præsentandi, recolligendi reditus & prouentus, & inuestiendi de feudis, iuramenta fidelitatis vice & nomine sacri Imperii recipiendi: quæ tamen per Regem Romanorum postea electum, suo tempore omnia innouari, & de nouo sibi ipsa iuramenta præstari debebunt, feudis Principum duntaxat exceptis, & illis quæ Vanlehen vulgariter appellantur, quorum inuestiturã & collationem soli Imperatori, vel Regi Romanorum specialiter reseruamus. Ipse tamen Comes Palatinus omne genus alienationis seu obligationis rerum Imperialium, huiusmodi prouisionis tempore expressè sibi nouerit interdictum. Et eodem iure prouisionis illustrem Ducem Saxoniæ sacri Imperii Archimarschalcum frui volumus, in illis locis vbi Saxonica iura seruantur, sub omnibus modis & condicionibus, sicut superius est expressum. Et quamuis Imperator siue Rex Romanorum super causis, pro quibus impetitus fuerit, habeat (sicut ex consuetudine introductum dicitur) coram Comite Palatino Rheni, sacri Imperii Archidapifero Electore Principe respondere: illud tamen iudicium Comes ipse Palatinus non alibi, præterquam in Imperiali curia, vbi Imperator seu Romanorum Rex præsens exstiterit, poterit exercere.

DEcernimus, vt in celebratione Imperialis curiæ, quotiescunque illam deinceps perpetuo celebrari cõtigerit, antedicti Principes Electores ecclesiastici, & seculares, iuxta præscriptum ordinem atque modum à dextris & sinistris immutabiliter teneant loca sua, eisq; vel eorũ alicui in quibuscunq; actibus ad curiam ipsam spectantibus, eundo, sedendo, vel stando, nullus princeps alius, cuiuscunq; status, dignitatis, præeminentiæ vel cõdicionis existat, nullatenus preferatur: eo signanter expresso, quòd nominatim rex Bohemiæ in celebratione curiarum huiusmodi, in omnibus & singulis actibus antedictis quemcunq; Regem alium, quacunq; etiam singulari dignitatis prærogatiua fulgẽtem, quem quouis casu venire vel adesse fortè contingeret, immutabiliter antecedat.

INter solicitudines illas innumeras, quibus pro felici statu sacri Imperii, cui auctore Domino feliciter presidemus, cor nostrum quotidie fatigatur, ad hoc præcipuè meditatio nostra dirigitur, qualiter desiderata & salubris semper vnio inter sacri Imperii Principes Electores iugiter vigeat, & eorum corda in sinceræ caritatis concordia conseruentur. Quorum prouidentia suo tempore orbi fluctuanti tanto celerius, tantoq; facilius subuenitur, quanto inter eos nullus error surrepserit, & purior fuerit caritas custodita, obscuritate succisa, & iure cuiuslibet dilucidè declarato, sanè generaliter longè lateq; est publicum, & quasi per totum orbem notorium & manifestum, illustres Regem Bohemiæ; nec non Comitem Palatinum Rheni, Ducem Saxoniæ, & Marchionem Brandeburgẽsem, virtute regni & principatuũ suorum, in Electione Regis Romanorũ in Cæsarem promouendi, cum ceteris Principib. ecclesiasticis, suis coelectoribus, ius, vocẽ & locum habere, & vna cum ipsis censeri & esse veros & legitimos sacri Imperii Principes Electores, ne inter eorundem Principũ secularium Electorum filios super iure, voce & potestate præfata, futuris temporib. scandalorum & dissentionũ possit materia suscitari, & sic bonum cõmune periculosis dilationib. impediri futuris, auctore Deo, cupiẽtes periculis salubriter obuiare: statuimus, & Imperiali auctoritate, præsenti lege; perpetuis tẽporibus valitura decernimus, vt postquam iidẽ Principes Electores seculares, & eorũ quilibet esse desierint, ius, vox & potestas Electionis huiusmodi, ad filium suũ primogenitum, legitimum laicum: illo verò non existente, ad eiusdem primogeniti primogenitũ, similiter laicũ, liberè, & sine contradictione cuiuspiam deuoluatur. Si verò primogenitus huiusmodi absq; heredibus masculis legitimis laicis; ab hac luce migraret, virtute præsentis

Imperialis edicti, ius, vox, & potestas Electionis prædictæ, ad seniorem fratrem laicum per veram paternã lineam descendentem, & deinceps ad illius primogenitũ laicum deuoluatur: & talis successio in primogenitis & heredibus Principum eorundem iure, voce & potestate præmissis, perpetuis temporibus obseruetur: ea tamẽ condicione, & modo, vt si Principem Electorẽ, seu eius primogenitum, aut filium seniorẽ laicum mori, & heredes masculos, & legitimos laicos, defectum ætatis patientes, relinquere contigerit, tunc frater senior eiusdem primogeniti, tutor eorum & administrator existat; donec senior ex eis legitimã ætatẽ attigerit, quam in Principe Electore XVIII. annos cõpletos cẽseri volumus, & statuimus perpetuò haberi: quam dum attigerit, ius, vocem, & potestatem, & omnia ab ipsis dependẽtia, tutor ipse sibi totaliter cum officio teneatur protinus assignare. Si verò aliquẽ ex huiusmodi principatibus eorũ, Imperio sacro vacare contingeret: tunc Imperator seu rex Romanorũ, qui pro tẽpore fuerit, de ipso ꝓuidere debebit & poterit, tanquã de re ad se & Imperiũ legitimè deuoluta: saluis tamẽ semper priuilegiis, iurib. & cõsuetudinibus Regni nostri Bohemię, super Electione regis in casu vacationis per Regnicolas, qui ius habẽt eligendi regem Bohemiæ, faciendi iuxta continentiã eorundem priuilegiorũ, & obseruatam consuetudinẽ diuturnam, à diuis Romanorum Imperatorib. siue Regib. obtentorum, quibus ex huiusmodi sanctione Imperiali in nullo pręiudicare volumus: imò ipsa decernimus nunc & perpetuis futuris temporibus, in omni suo tenore & forma, indubiam tenere roboris firmitatem.

CVm per duos Romanorum Imperatores & reges prædecessores nostros illustrib. Bohemiæ regibus, & prædecessoribus nostris, nec non regno Bohemiæ eiusdem regni coronæ olim cõcessum sit, in regno eodẽ, à tempore cuius contrarii hodie non existit memoria cõsuetudine laudabili inconuulsè seruata diuturnitate temporũ, & præscripta morib. vtentium sine contradictionis aut interruptionis obstaculo introductũ, quod nullus Princeps, Baro, nobilis, miles, cliens, burgensis, ciuilis, nulla deniq; persona eiusdem regni & pertinentiarum eiusdem vbicunq; existentium, cuiuscunq; status, dignitatis, præeminentiæ, vel cõdicionis existat, ad cuiuscunq; actoris instantiam, extra regnum ipsum ad quodcunq; tribunal, seu alterius, pręterquam regis Bohemię, & regalis curię suę iudicium citare poterint, siue trahi, nec vocari debeat, perpetuis in antea tẽporibus, sine possit. Ideo priuilegium, consuetudinem & indultum huiusmodi auctoritate Imperiali, & de Imperialis potestatis plenitudine, ex certa scientia innouantes, & etiam confirmantes, hac præsenti nostra constitutione imperiali, perpetuis temporibus valitura, statuimus, vt si contra priuilegium, consuetudinẽ, vel indultum præfatum, quispiam prędictorum, puta Princeps, Baro, nobilis, miles, cliens, ciuis, burgensis, seu rusticus, aut alia quæcunq; persona præmissa, ad quodcunque tribunal, extra regnum prædictum Bohemiæ, in quacunq; causa criminali, ciuili, vel mixta, seu super quocunq; negotio citatus fuerit, quocũque tempore, vel citatus cõparere, vel in iudicio respondere minimè teneantur: & quod si aduersus huiusmodi non comparentes, vel non comparentem à quocunq; iudice, cuiuscunq; auctoritatis existat, extra regnum ipsum Bohemiæ constituto, iudicialiter procedi, processus fieri, seu sentẽtias interlocutorias, vel diffinitiuas, vnam vel plures in quibus-

A cunq; prænominatis causis siue negotiis quouis modo fieri vel promulgari contingeret, auctoritate præmissa, de plenitudine insuper antedictæ Imperatoriæ potestatis, citationes, pręcepta, processus, & sentẽtias huiusmodi, nec non executiones, & omnia quæ ex eis vel aliquo ipsorum quomodolibet sequi attentari possent, vel fieri, irritamus penitus, & cassamus. Adiiciẽtes expresse, & edicto imperiali perpetuo valituro, eadem auctoritate, & de præmissæ potestatis plenitudine decernentes, vt quemadmodum in prędicto regno Bohemię à tempo- B re, (cuius contrariũ nõ habetur memoria) iugiter obseruatum existit, ita nulli prorsus Principi, Baroni, nobili, militi, clienti, ciui, burgensi seu rustico, nulli demũ personæ, seu incolæ regni Bohemiæ, sæpe dicti, cuiuscunq; status, præeminentiæ, dignitatis, vel cõdicionis existat, vel extiterit, à quibuscunque processibus, sententiis, interlocutoriis, vel diffinitiuis, siue pręceptis regis Bohemiæ, aut quorumlibet suorum iudicum, nec nõ executionibus eorundem, contra se in regali iudicio, seu coram regis, regni, seu prædictorũ iudicum tribunalibus, C factis, aut latis, habitis, vel ferendis in antea, seu siccodis, liceat ad quodcunq; aliud iudicium appellare: prouocationes quoque seu appellationes huiusmodi, si quas contra hoc interponi contigerit, eo ipso viribus nõ subsistant: & appellantes ipsi pœnam perditionis causarum ipso facto se nouerint incurrisse.

PRæsenti constitutione in perpetuum valitura statuimus, & de certa scientia declaramus, quòd successores nostri Bohemiæ reges, nec nõ vniuersi & singuli Principes Electores, ecclesiastici, & seculares, qui per- D petuò fuerint, vniuersas auri & argenti fodinas atq; mineras, stanni, cupri, ferri, plumbi, & alterius cuiuscunq; generis metalli, ac etiam salis, tam inuentas, quam inueniendas in posterum, quibuscunque temporibus in regno prædicto, ac terris, & pertinentiis eidem regno subiectis, nec nõ supradicti Principes, in principatibus, terris, dominiis & pertinentiis suis, tenere iustè possint, & legitimè possidere, cum omnibus iurib. nullo prorsus excepto. prout possunt seu consueuerunt talia possideri: nec Iudæos habere telonia, in præterito statuta & E indulta percipere. Quodque progenitores nostri, reges Bohemię fermè, ipsiq; Principes Electores ac progenitores, & prędecessores eorum legitimè poterunt, vsque in præsens, sicut hoc antiqua, laudabili & approbata cõsuetudine, diuturniq; ac longissimi temporis cursu pręscripto noscitur obseruatum.

STatuimus præterea, vt regi Bohemiæ successori nostro, qui fuerit pro tempore, sicut cõstat ab antiquo illustribus Bohemiæ regibus nostris prædecessorib. licuisse, & in possessione pacifica cõtinua ipsos fuisse iu- F ris subsequentis: videlicet monetas auri & argenti, in omni loco & parte regni sui, & subiectarum sibi terrarũ & pertinentiarum omnium, vbi Rex ipse decreuerit sibi quæ placuerit cudi, facere & mandare, sub omni modo & forma in regno ipso Bohemiæ, in his ad hæc vsque tempora obseruatis: quodq; futuris perpetuò Bohemiæ Regibus hac nostra Imperiali constitutione & gratia perpetuò valituris à quibuscunque Principibus, Magnatibus, Comitibus, ac personis aliis, quascunque terras, castra, possessiones, prædia siue bona liceat eme- G re, comparare seu in donum siue donationem, ex quacunque causa aut inobligare, recipere, sub talium terrarum, castrorum, possessionum, prędiorum, seu bonorum cõdicione consueta, vt videlicet propria recipiantur vel

tur, vel cōparentur vt propria, libera velut libera: & ea quæ dependent in feudum, similiter emātur in feudū, seu cōparata taliter teneantur: ita tamen, quòd ipsi Reges Bohemiæ, de iis quę hoc modo comparauerint vel receperint, & regno Bohemiæ duxerint applicanda, ad pristina & consueta iura de talibus sacro explananda & reddeda Imperio sint astricti. Præsentem nihilominus constitutionem & gratiam, virtute præsentis legis nostræ Imperialis ad vniuersos Principes Electores, tam ecclesiasticos, quàm seculares, successores & legitimos heredes ipsorum, plenè extēdi volumus, sub omnibus modis & condicionibus, vt præfertur.

STatuimus etiam, vt nulli Comites, Barones, nobiles, feudales, vasalli, castrenses, milites, clientes, ciues, burgenses, nullæq; personæ Moguntinensis, Treuerēsis & Coloniensis Ecclesiis subiecti, vel subiectę, cuiuscunq; status, condicionis vel dignitatis existant, ad cuiuscunq; actoris instantiam extra territorium & terminos ac limites earundem Ecclesiarum, & pertinentiarū suarum ad quodcunq; aliud tribunal, seu cuiuscunque alterius, præterquam Archiepiscoporū Moguntinensis, Treuerensis & Coloniensis, & iudicium suorum iudicum citari poterunt, temporibus retroactis vel trahi seu vocari debeant, perpetuis in antea temporibus siue possint, sicut in præteritis inuenimus temporib. obseruatum Quòd si contra præsens edictum nostrum, prædictos Ecclesiarum Treuerensis, Moguntinensis, seu Coloniensis subditos, vel eorum aliquem, seu aliquos, ad cuiuscunq; instantiam, seu ad cuiuscunq; tribunal, pro quacunq; causa criminali, ciuili, vel mixta, seu quocunq; negotio, extra territorium, limites seu terminos dictarum Ecclesiarum, vel alicuius earum citari cōtingeret, comparare vel respondere minimè teneantur: & citatio, & processus, & sententiæ interlocutoriæ, & diffinitiuæ contra nō venientes, à talibus iudicibus extraneis latæ, vel factæ, fiendæ, vel ferendæ, nec non præcepta, & præmissorum executiones, & omnia quæ ex eis, vel aliquo eorum quomodolibet sequi atticari possent, vel fieri, irrita decernimus eo ipso. Adiicientes expresse, quod nulli Comiti, Baroni, nobili, feudali, vasallo, castrēsi, militi, clienti, ciui, rustico, nulli demum personæ Ecclesiis huiusmodi subiectæ, seu eius incolæ, cuiuscūque status, dignitatis, vel condicionis existant, a processibus, sententiis, interlocutoriis & diffinitiuis, siue præceptis Archiepiscoporum & Ecclesiarum huiusmodi, vel suorum officiatorum temporaliū, aut executionib. eorundem, contra se, in Archiepiscopali seu officiatorū prædictorum iudicio factis, aut latis, habitis, vel ferendis, in antea, seu fiendis ad quodcunq; tribunal liceat appellare, quamdiu in Archiepiscoporum prædictorū, & suorum iudicio querelantibus, non fuerit iustitia denegata, appellationes contra hoc factas non recipi statuimus, cassasq; & irritas nūciamus. In defectum verò iustitiæ, prædictis omnib. ad Imperialem duntaxat curiam & tribunal, seu iudicis immediatè in Imperiali curiā pro tempore præsidentis audiētiam, & etiam eo casu non ad quemuis alium iudicem, siue ordinatium, siue etiam delegatum, his quibus denegata fuerit iustitia, liceat appellare. Quidquid verò cōtra præmissa factum fuerit, sit irritum, eo ipso, eandem cōstitutionem virtute præsentis legis nostræ Imperialis, ad illustrem Comitem Palatinum Rheni, Ducem Saxoniæ, & Marchionem Brandeburgensem Principes Electores seculares, siue laicos, successores, heredes, & subditos eo-

A rum, plenissimè extendi volumus, sub omnibus modis & condicionibus, vt præfertur.

INter illas multiplices Reipub. curas, quibus assiduè mens nostra distrahitur, multa cōsideratione necessarium fore prospexit nostra sublimitas, vt sacri Imperii Principes Electores, ad tractandum de ipsius Imperii, orbisq; salute frequentius solito congregētur, qui solidæ bases Imperii & columnæ immobiles, quemadmodum per longinquas adinuicem terrarum cōsistant distantias, ita de incumbentibus regionum sibi cognitarum defectibus referre simul & conferre nouerunt, sanisq; prouidentiæ suæ consiliis non ignorant, accōmodis taliū reformationibus operam salubritet dare. Hinc est, quòd in solemni curia nostra in Nurenberg, cum venerabilibus ecclesiasticis, & illustribus secularib. Principibus Electoribus, & multis aliis Principibus, & proceribus per nostrā celsitudinem celebrata, habita cum eisdem Principibus Electoribus deliberatione, & de ipsorum consilio pro bono, & salute communi, cum dictis Principibus Electoribus, tam ecclesiasticis, quàm C secularibus, duximus ordinandum: quòd iidē Principes Electores de cetero per singulos annos semel transactis a festo resurrectionis Dominicæ, quatuor septimanis continuè numerandis, in aliqua ciuitatum sacri Imperii personaliter congregentur: & ad idem tempus proximè affuturum, seu anno præsenti colloquium seu curia & congregatio huiusmodi, in ciuitate nostra Imperiali Metensi, per nos & eosdem Principes celebretur: ac tunc, & deinceps die quolibet cōgregationis huiusmodi, locus per nos quo sequenti anno conueniant, D ipsorum consilio statuatur, hac nostra ordinatione, ad nostrum & ipsorum duntaxat beneplacitum duratura. Qua durante, ipsos sub nostro Imperiali cōductu recipimus, ad dictam curiam accedendo, stando, ac etiam recedendo. Præterea ne tractatus communis salutis & pacis, per tractum & moram solatii, seu excessiuam frequentiam cōuiuii, retardetur, vt aliquādo fieri est consuetum, concordi voluntate duximus ordinandum, vt deinceps curia, seu congregatione præfata durante, generales omnium Principum celebrare alicui nō liceat E inuitatas: particulares verò, quæ agendorū expeditionem non impediant, cum moderamine sint permissæ.

PRæterea statuimus & hoc Imperiali perpetuo sancimus edicto, quod vniuersa priuilegia, & literæ, quibuscunq; personis, cuiuscunq; status, præeminentiæ, vel dignitatis existant, seu ciuitatum, oppidorū, & quorumlibet locorum, vniuersitatibus, super quibuscunq; iuribus, gratiis, immunitatibus, cōsuetudinibus, seu rebus aliis, etiā proprio motu, sed aliàs a nobis, vel recolendæ memoriæ diuis Romanorum Imperatoribus, & F Regibus, prædecessoribus nostris, sub quibuscunque verborum tenoribus concessa & concessæ, seu a nobis, vel successoribus nostris, Romanorū Imperatoribus, & Regibus, futuris temporibus concedenda seu etiā concedendæ, non debeant aut possint libertatibus iurisdictionibus, iuribus & honoribus seu dominiis Principū Electorum sacri Imperii ecclesiasticorum & secularium, aut alicuius ipsorum, in aliquo penitus derogare. Etiā si in talib. priuilegiis, & literis quarumlibet personarum cuiuscunq; præeminentiæ dignitatis, aut status exprimantur G tint, vt præfertur, seu vniuersitatum huiusmodi expressarum sit, vel fierit in futurum, quod reuocabilia, & irreuocabiles esse non debeant, nisi de ipsis, & toto in eis comprehenso tenore, in tali reuocatione fieret de ver-

bo ad verbũ feriatim mentio specialis. huiusmodi nanque priuilegia & literas, si & in quantũ libertatibus, iurisdictionibus, iuribus & honoribus, seu dominiis, quæ superius exprimuntur, dictorũ Principum Electorum, aut alicuius ipsorum derogare, vel obuiare censetur, in aliquo, quo ad hoc reuocamus ex certa scientia, & cassamus, reuocataque, & reuocatas intelligi, reputari & haberi decernimus de plenitudine Imperatoriæ potestatis.

IN plerisq; partibus vasalli & feudatarii dominorum feuda seu beneficia quæ à dominis ipsis obtinent intempestiuè, verbaliter, & in fraude renunciant seu resignant eadem: & facta renũciatione huiusmodi, dominos ipsos malitiosè diffidant, suasq; inimicitias eis denunciant, damna ipsis subsequenter grauia inferendo, & beneficia seu feuda sic relicta prætextu guerræ, seu inimicitiæ rerũ inuadunt & occupãt, & detinent occupata. Ea propter præsenti constitutione in perpetuũ valitura sancimus, quòd talis resignatio seu renunciatio haberi debeat pro non facta, nisi liberè & realiter facta fuerit per eosdem, ita quòd possessio beneficiorum & feudorũ huiusmodi, dominis ipsis corporaliter & realiter assignetur intantum, quòd nullo vnquam tẽpore diffidantes ipsi in bonis feudis seu beneficiis resignatis dominos ipsos perturbent, per se aut alios, aut molestẽt, nec ad hoc consilium præstent, auxilium vel fauorem. Contrarium faciens, seu dominos suos in beneficiis & feudis resignatis, vel non resignatis inuadens quomodolibet, perturbans, vel damna ipsis inferens, seu consilium, auxilium præstans talia facientibus, vel fauorem, feuda & beneficia huiusmodi eo ipso amittat, infamis existat, & banno Imperiali subiaceat, & nullus ad feuda vel beneficia huiusmodi pateat ei de cetero quocunq; tempore aditus vel regressus, nec de nouo concedi sibi valeant vllo modo, & facta eis contra hoc, illorum concessio seu inuestitura sequuta viribus non subsistat. Postremò omnes pœnas prædictas, illos vel illũ, quæ prædicta resignatione non facta cõtra dominos suos fraudulenter agentes, vel agens, scienter eos inuaserint vel inuaserit, diffidatione quacunq; præuia, vel omissa, vigore præsentis sanctionis incurrere decernimus ipso facto.

DEtestãdas preterea, & sacris legib. reprobatas conspirationes & conuenticulas, seu colligationes illicitas, in ciuitatibus, & extra, vel inter ciuitatem & ciuitatem, inter personam & personam, seu inter personam & ciuitatem, prætextu parentelæ seu receptionis in ciues, vel alterius cuiuscunq; coloris coniurationes, insuper confœderationes & pacta, nec non & consuetudinem circa huiusmodi introductã, quam censemus potius corruptelam, reprobamus, damnamus, & ex certa sciẽtia irritamus, quas ciuitates seu personæ, cuiuscunq; dignitatis seu condicionis, aut status, siue inter se, siue cum aliis, absq; auctoritate dominorum, quorũ subditi vel ministeriales, seu in quorum districtu consistunt, eisdem dominis nominatim non exceptis fecerint hactenus, & facere præsumpserint in futuro, sicut per sacras diuorum Augustorum prædecessorum nostrorum leges prohibitas non ambigitur, & cassatas: illis confœderationibus, & legibus duntaxat exceptis, quas Principes & ciuitates, ac alii super generali pace prouinciarum atq; terrarum inter se formasse noscuntur. Illas enim nostræ declarationi specialiter reseruantes, in suo decernimus vigore manere, donec de his aliud duxerimus ordinandum: personam singularem, quæ de cetero contra tenorem præsentis constitutionis, & legis nostræ antiquæ, super hoc editæ confœderationes, colligationes, conspirationes & pacta huiusmodi inire præsumpserit, vltra pœnam legis eiusdem, notam infamiæ, & pœnam decem librarum auri: ciuitatem verò, vel vniuersitatem in hanc legem nostram similiter committentem, centum librarum auri, nec non amissionis & priuationis libertatum, & priuilegiorum Imperialium, pœnas incurrere decernimus, eo ipso medietatem pœnæ huiusmodi pecuniariæ fisco Imperiali, reliqua verò domino districtus, in cuius præiudicium factæ fuerint, applicanda.

CEterùm, quia nonnulli ciues, & subditi Principum, Baronum & aliorum hominum, sicut frequens ad nos querela perduxit, iugum originariæ subiectionis quęrentes abiicere, immò ausu temerario contemnentes, in aliarum ciuitatum ciues sæpe recipi se procurant, & frequẽtius in præterito procurarunt: & nihilominus in priorum dominorum, quos tali fraude præsumpserunt vel præsumunt deserere, terris, ciuitatibus, oppidis & villis, corporaliter residentes, ciuitatum, ad quas hoc modo se transferunt, libertatibus gaudere, & ab eis defensari contendunt, qui in partibus Almaniæ Pfalburgerij consueuerunt vulgariter appellari. Quoniam autem patrocinari non debent alicui fraus & dolus, de Imperatoriæ potestatis plenitudine omnium Principum Electorum ecclesiasticorum & secularium sano accedente consilio, ex certa scientia statuimus, & præsenti lege perpetuò valitura sancimus, quòd prædicti ciues & subditi, eis quibus subsunt, taliter illudentes, in omnibus terris, locis & prouinciis sacri Imperij, à præsenti die in posterum, ciuitatum in quarum ciues qui tali fraude recipi se procurant, vel hactenus procurarunt, iuribus & libertatibus in nullo potiantur, nisi ad huiusmodi ciuitates corporaliter & realiter transeuntes, ibique larem fouentes continuò, verè & non fictè residentiam facientes, debita onera & municipalia subeant in eisdem. Si qui verò contra præsentis nostræ legis tenorem recepti sint vel fuerint, in futurum illorum receptio omni careat firmitate: & recepti cuiuscunque dignitatis, condicionis aut status existant, in nullo casu penitus sine causa ciuitatum, ad quas recipi se procurant, iuribus aut libertatibus gaudeant quomodolibet, vel fruantur. Non obstantibus quibuscunque iuribus, priuilegiis vel consuetudinibus obseruatis, quantocunque tempore, & obtentis: quas & quæ, in quantum præsenti nostræ legi obuiant, præsentibus ex certa scientia reuocamus, de prædictæ Imperialis plenitudine potestatis, omnique carere decernimus robore firmitatis. Circa præmissa omnia Principum, dominorũ, & aliorum hominum, quos taliter deseri contingit, vel continget in posterum, iuribus circa personas & bona subditorum, quorumcunq; ipsos sæpe dicto modo deserentium semper saluis, hos nihilominus, qui sæpe dictos ciues & subditos alienos recipere contra præsentis nostræ legis dispositionem præsumpserint, vel recipere in præterito præsumpserunt, si eos omnino non dimiserint infra mensem, post intimationem præsentium eis factam, centum marcas auri puri, pro transgressione huiusmodi, totiens quotiens deinceps factum fuerit, incurrere decernentes, quarum medietas Imperiali fisco nostro, reliqua verò dominis illorum qui recepti fuerint, irremissibiliter applicentur.

Eos

EOs qui de cetero aduersus aliquos certam diffidationis causam se habere fingentes, ipsos in locis, vbi domicilia non obtinent, aut ea communiter non inhabitant, intempestiuè diffidāt, declaramus, damna quacunque per incendia, spolia, vel rapinas diffidatis ipsis cum honore suo inferre non posse. & quia patrocinari non debent alicui fraus & dolus, præsenti constitutione in perpetuum valitura sancimus, diffidationes huiusmodi quibuscunq; dominis aut personis, cum quibus alicui fuerint in societate, familiaritate, vel honesta quauis amicitia conuersati, sic factas vel fiendas, in posterum, non valere, nec licere, prætextu diffidationis cuiuslibet quempiam inuadi per incēdia, spolia vel rapinas, nisi diffidatio per tres dies naturales ipsi diffidando personaliter, vel in loco quo habitare consueuit, publicè fuerit intimata, possitq; de intimatione huiusmodi per testes idoneos fieri plena fides: quisquis secus quempiam diffidare & inuadere, modo præmisso præsumpserit, infamiam eo ipso incurrat, ac si nulla diffidatio facta esset, quem etiam tanquam proditorem per quoscunq; iudices pœnis legalibus statuimus castigari. Prohibemus etiam & damnamus vniuersos, & singulas guerras, lites iniustas, cuncta quoq; iniusta incēdia, spolia, rapinas, indebita & incōsueta telonia, & conductus, & exactiones, pro ipsis conductibus extorqueri consuetas, sub pœnis, quibus sacræ leges præmissa, & eorū quodlibet sanciunt punienda.

VObis illustri & magnifico Principi N. Marchioni Brandeburgensi, sacri Imperii Archicamerario Electori, & amico nostro carissimo, electione Romanorum Regis, quæ ex rationalibus causis iam imminet, faciendа, præsentibus intimamus, vosq; ex officii nostri debito ad electionem præfatā rite vocamus, quatenus à die tali, &c. infra tres menses continuè computandos, per vos, seu nuntios, aut procuratores nostros, vnum vel plures, sufficiens mandatum habētes, ad locum debitum iuxta formam sacrarum legum super hoc editarum venire iuretis, deliberaturi, tractaturi & concordaturi cum aliis Cōprincipibus coelectoribus vestris, & nostris, de electione futuri Regis Romanorum, in Imperatorem postmodum fauente Domino promouendi: in eodem mansuri vsq; ad plenam cōsummationem electionis huiusmodi, & alias facturi, & processuri, prout in sacris legibus, super hoc deliberatè editis inuenitur expressum: aliās nō obstante vestra seu nostrorum absentia, in præmissis vnà cum aliis Comprincipibus & Electoribus vestris & nostris, prout legum ipsarum sanxerit auctoritas, finaliter procedamus.

NOs talis, Dei gratia, &c. sacri Imperii, &c. notum facimus tenore præsentium vniuersis, quòd cùm electio Romanorum Regis ex rationabilib. causis imminet faciēda, nos de honore & statu sacri Imperii sollicitudine debita intēdere cupientes, ne tam grauibus dispendiis periculosè subiaceat, de fide, & circumspectionis industria delectorum nobis talis, &c. fidelium nostrorum obtinentes, vtique præsumptionis indubiæ fiduciam singularem ipsos & quemlibet ipsorum, in solidum, ita quòd non sit melior cōditio occupantis, sed quod per vnum eorum inceptum fuerit, per alium finiri valeat, & licitè terminari, omni iure, modo, forma, quibus melius & efficacius possumus seu valemus, modos veros, legitimos procuratores, & nuntios speciales facimus, constituimus, & ordinamus, ad tractandum vbilibet vnà cum aliis Comprincipibus & coelectorib.

A nostris, tam ecclesiasticis, quàm secularibus: & cum ipsis concordandum, & conueniendum, & concludendum, & de persona quacunq; habili ac idonea in Regem Romanorū eligenda, ac ipsis tractatibus super electione talis personæ habēdis, pro nobis loco & nomine nostris interessendum tractandum & deliberandum, nec non vice & nomine nostris eandem personam nominandum; & in ipsam consentiendum, ac etiam in Regem Romanorum promouendum, ad sacrum Imperiū eligendum, ac in animam nostram præstandum quodcunq; iuramentum necessarium, debitum seu consuetum fuerit circa præmissa, & quodlibet promissorum, alium vel alios procuratores, in solidū substituendum, & reuocandum: & omnia, & singula faciendum quæ in præmissis, & circa præmissa etiam vsque ad consummationem tractatuum nominationis, deliberationis, & electionis huiusmodi de præsenti faciendæ necessaria, aut vtilia fuerint, seu etiam quomodolibet opportuna etiam si præmissa, vel eorum quodlibet mandatum exigant speciale, etiam si maiora vel magis singularia fuerint supradictis, & quæ nosmetipsi facere possemus, si huiusmodi tractatuū, deliberationis, & Electionis futuræ negotiis præsentes, & personaliter adessemus, gratum & ratum habentes, & habere volentes, & nos perpetuò habituros firmiter promittentes, quicquid per ante dictos procuratores, seu nuntios nostros, nec non substitutos aut substituendos ab ipsis, seu eorum altero, in præmissis, seu eorum quodlibet, actum, gestum, seu factum fuerit, aut quomodolibet ordinatum.

D CVm vniuersi & singuli principatus, quorum virtute seculares Principes Electores ius & vocem in Electione Regis Romanorum in Cæsarem promouendi obtinere noscuntur, cum iure huiusmodi, nec non officiis, dignitatibus & iuribus aliis eis, & cuilibet eorū annexis, & dependentibus ab eisdem, adeo coniuncti, & inseparabiliter sint vniti, quod ius, vox, officium & dignitas aliqua iura ad quemlibet eorū principatuum eorundem spectantia, cadere non possint in alium, præter illum qui principatum ipsum cum terra, vasallagiis, feudis, & dominiis, ac eius pertinētiis vniuersis dignoscitur possidere, præsentem edicto Imperiali perpetuo valituro sancimus, vnumquemq; principatuum prædictorum, cum iure & voce Electionis, ac officiis ceteris, omnibus dignitatibus, iuribus & pertinentiis ad ipsum spectātibus ita perseuerare, & esse debere vnitum perpetuis temporibus, indiuisibiliter & coniunctiuè, quod possessor principatus cuiuslibet, etiā iuris, vocis, & officii, & dignitatis, & pertinentiarum omnium ad illum spectantium, quieta debeat, & libera possessione gaudere, & Princeps electus ab omnibus reputari, ipseque & nemo alius præter ceteros Principes Electores ad electionem, & omnes actus alios pro sacri Imperii honore, vel opportunitate gerendos, omni tempore assumi, sine contradictione qualibet, & admitti, nec aliquod præmissorum ab altero, cùm sint & esse debeant inseparabilia, diuidi, vel vllo tempore debeat separari, aut in iudicio vel extra diuisim repeti valeat, vel euinci, vel etiam per sententiam separari, nec aliquis vnum sine alio impotens audiatur. Quòd si per errorē, vel aliàs auditus quis fuerit, aut processum iudicium, sententia, vel aliquod huiusmodi contra dispositionem nostram emanauerit, seu quomodolibet attentare cōtigerit, hoc rotum, & omnia ex his, & quodlibet eorum sequentia, eo ipso viribus non subsistant.

QVoniam autem ſuperius in principio conſtitutionum noſtrarum præſentium, circa ordinationem eccleſiaſticorum Principum Electorum, in conſilio & in menſa, & aliàs quotiens Imperialem curiam celebrari, ſeu Principes Electores, deinceps cum Imperatore, vel Rege Romanorum congregari cõtigerit: ſufficienter duximus prouidendum, ſuper quæ priſcis audiuimus temporibus pluries diſceptatum, expedire credimus, etiã proceſſionis, & deambulationis inter eos ordinem diffinite. Quapropter hoc Imperiali edicto decernimus, vt quotieſcunq; in cõgregatione Imperatoris, vel Regis Romanorum & Principum prędictorum Imperatore, vel Rege ipſo deambulante, inſignia ante faciem eius portari contigerit, Archiepiſcopus Treueren. in directa diametrali linea ante Imperatorẽ vel Regem tranſeat, illiq; ſoli medii inter eos ambulent, quos Imperialia vel Regalia contingent inſignia deportare. Dum autem Imperator, vel Rex abſq; inſigniis eiſdem inceſſerit, ex tunc idem Archiepiſcopus Imperatorem vel Regem prętato modo præcedat, ita quòd nemo penitus inter eos medius habeatur, aliis duobus Archiepiſcopis Electoribus loca ſua iuxta diſtinctionem prouinciarum ſuarum circa ſeſſionẽ ſuperius declaratam, etiam circa proceſſionem perpetuò ſeruaturis.

AD declarãdum autẽ in Imperatoris, vel Regis Romanorum deambulantis præſentia, proceſſionis ordinem Principum Electorum, (de quo ſuprà fecimus mentionem) ſtatuimus, vt quotieſcunque in celebratione Imperialis curiæ Principes Electores cum Imperatore ſeu Rege Romanorum in quibuſcunque actibus, vel ſolemnitatib. proceſſionaliter ambulare cõtigerit, & Imperialia vel Regalia debuerint inſignia deportari, dux Saxoniæ Imperialem vel Regalem enſem deferens, Imperatorem ſeu Regem immediatè præcedat, & inter illum & Archiepiſcopum Treuerenſ. medius habeatur. Comes verò Palatinus pomum Imperiale portans, à latere dextro, & Marchio Brandeburgenſis ſceptrum deferens, à ſiniſtro latere ipſius Ducis Saxoniæ linealiter gradiantur. Rex autẽ Bohemiæ Imperatorem, ſeu Regem ipſum immediatè nullo interueniente ſequatur.

QVoties inſuper, in Imperatoris, vel regis Romanorum præſentia, Miſſarũ ſolennia celebrari, ac Moguntinenſem, Treuerenſem, Colonienſ. Archiepiſcopos vel duos ex eis adeſſe contigerit in cõfeſſione quæ ante Miſſam dici conſueuit, ac in porrectione Euãgelii oſculandi, & pace poſt Agnus Dei portanda, nec nõ in benedictionibus poſt finita Miſſarum ſolennia, ac etiam ante menſam faciendis, & in gratiis poſt cibum acceptum agendis: id inter eos obſeruetur, prout de ipſorum conſilio duximus ordinandum, quod prima die hæc omnia & ſingula à primo, ſecunda die à ſecundo, tertia verò à tertio peragantur, primum autem, ſeu ſecundum, vel tertium, hoc caſu ſecundum quod prius vel poſterius quilibet eorum cõſecratus exiſtit debere intelligi declaramus, & vt ſe inuicem honore cõdigno præueniant, & exemplum aliis inuicem honorandi, is, quem circa præmiſſa ordo tetigerit ad hæc alterũ conuenientia, & charitatiua inclinatione inuitet, & tunc demum ad præmiſſa procedat, ſeu quodlibet præmiſſorũ infra ſcriptæ leges promulgatæ ſunt in curia Metenſi, per dominum Carolum IIII. Romanorum Imperatorem & Bohemiæ Regem Auguſtum, anno Domini milleſimo trecenteſimo quinquageſimoſexto, in
A die Natalis Chriſti, aſſiſtentibus ſibi omnibus ſacri Romani Imperii Electoribus, præſentibus dominis venerabili in Chriſto patre domino I. Epiſcopo Albanenſi; ſanctæ Romanæ eccleſiæ Cardinali, ac Carolo regis Franciæ primogenito, Normandiæ Duce illuſtri, ac Delphino Viennenſi.

Si quis cum Principibus, militibus, vel priuatis, ſeu quibuſcunq; perſonis plebeiis etiã ſceleſtã factionem, aut factionis ipſius inierit ſacramentum, vel dederit de nece conſilium venerabiliũ & illuſtrium Principũ no-
B ſtrorum & ſacri Romani Imperii, tam eccleſiaſticorũ; quàm ſecularium Principum Electorũ, ſeu alterius eorumdem, nam & ipſi pars corporis noſtri ſunt, (eadem enim ſeueritate voluntatem ſceleris, qua effectum puniri iura voluerunt) ipſe quidem (vtpote maieſtatis læſę criminis reus) gladio feriatur, bonis eius omnibus fiſco noſtro addictis: filii vero eius, quibus vitam Imperiali ſpecialiter lenitate concedimus, paterno enim deberẽt perire ſupplicio, in quibus paterni, hoc eſt, hereditarii criminis metiuntur exẽpla, à materna vel auita, omni-
C um etiam proximorum hereditate & ſucceſſione habeantur alieni: ex teſtamentis aliorum nihil capiant, ſint perpetuo egẽtes, & pauperes: infamia eos paterna ſemper comitetur, ad nullum vnquam honorem, ad nulla prorſus ſacramenta perueniant. ſint poſtremò tales, vt his perpetua egeſtate ſordentibus, ſit & mors ſolatium, & vita ſupplicium. Deniq; iubemus eos eſſe notatos, ſine venia, qui pro talibus vnquam apud nos interuenire tentauerint. Ad filias ſanè eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantùm ex bonis matris, ſiue teſtata;
D ſiue inteſtata defecerit, volumus peruenire, vt habeant mediocrem potius filiæ alimoniam, quàm integrum emolumentum, aut nomen heredis conſequantur. Mitior enim circa eas debet eſſe ſententia, quas pro infirmitate ſexus minus auſuras eſſe confidimus. Emãcipationes quoque quæ à prædictis, ſiue in filios poſt legem dũtaxat latam, ſiue in filias fuerint collatæ, non valeant; dotes, donationes quarumlibet: poſtremò item alienationes, quas ex eo tempore qualibet fraude, vel iure factas eſſe cõſtiterit, quo primo memorari de ineunda fa-
E ctione ac ſocietate cogitauerint, nullius ſtatuimus eſſe momenti: vxores ſanè prædictorum recuperata dote, ſi in ea cõditione fuerint, vt quæ à viris titulo donationis acceperint, ſeu accipiunt, filiis debeant reſeruare, tẽpore quo vſusfructus abſumitur, omnia ea fiſco noſtro ſe relicturas eſſe cognoſcant, quæ iuxta legem filiis debebantur: falcidia etiam ex his rebus, filiabus tantùm, non etiam filiis depitetur, id quod de prædictis eorumq; filiis cauimus, etiam de ſatellibus, cõſciis ac miniſtris, filiiſq; eorum ſimili ſeueritate cenſemus. Sanè ſi quis ex
F his, in exordio initæ factionis, ſtudio veræ laudis accẽſus, ipſam prodiderit factionem, vel eum incognita adhuc conſiliorum arcana patefecérit, abſolutione tamẽ ac venia dignus habebitur. Statuimus inſuper, vt ſi quid cõtra prædictos Principes Electores eccleſiaſticos, vel ſeculares, commiſſum dicatur, etiam poſt mortem rei id crimen inſtaurari poſſe. In hoc item crimine, quod ad læſam in Principibus Electoribus ſuis maieſtatem pertinet, etiam in caput domini ſerui torquentur. Volumus inſuper, & præſenti Imperiali ſancimus edicto,
G vt etiam poſt mortem nocentium hoc crimen inchoari poſſit, vt cõiuncto mortuo, memoria eius damnetur, & bona ſucceſſoribus eius eripiantur. Nam ex quo ſceleratiſſimum quis ceperit conſilium, exinde quodam-

modo

modo sua mente priuatus est. Porrò, ex quo quis tale A crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere eum posse, nec ci solueré iure debitorem decernimus. In hac causa in caput domini seruos torqueri statuimus, id est, propter causam factionis damnandæ, contra Principes Electores ecclesiasticos & seculares, vt præmittitur: & si decesserit quis, propter incertam personam successoris bona seruentur, si in causa huiusmodi fuisse mortuus arguatur.

Sic ceteros Principes cogruit in sua integritate seruari, vt corroborentur iustitia, & subiecti, & fideles pa- B ce gaudeant, & quiete, multo magis magnifici principatus, dominia, honores & iura Electorum Principum debent illæsa seruari. Nam vbi maius incumbit periculum, maius debet adhiberi remedium, ne columnis ruentibus, basis totius ædificii collidatur. Decernimus igitur, & hoc perpetuis temporibus valituro Imperiali sancimus edicto, quod ex nunc in antea perpetuis futuris temporibus, insignes & magnifici principatus, videlicet Regnū Bohemiæ, Comitatus Palatini Rheni, Ducatus Saxoniæ, & Marchionatus Brandenburgen- C sis terræ districtus, homagia, vasallagia, & alia quæuis, ad ipsa spectantia scindi, diuidi, seu quauis condicione demembrari non debeant, sed vt potius in sua perfecta integritate perpetua maneant, primogenitus filius succedat in eis, sibique soli ius ac dominium competat: nisi fortè mente captus, fatuus, seu alterius famosi & notabilis defectus existeret, propter quem non deberet seu posset hominibus principari: in quo casu inhibita sibi successione, secundogenitum, si fuerit in ea progenie, seu alium seniorem fratrem, seu consanguineum laicū, D qui paterno stipiti in descēdenti recta linea proximior fuerit, volumus successurum. Qui cùm apud alios fratres & sorores se clementem & pium exhibebit, continuò iuxta datam sibi à Deo gratiam, & iuxta suum beneplacitum, & ipsius patrimonii facultates diuisione, scissione, seu demembratione principatus, & pertinentiarum eius sibi omnibus modis interdicta.

Die verò qua solenis Imperialis, vel regia fuerit celebranda, veniant circa horam primam Principes Electores, ecclesiastici, & seculares, ad domum habita- E tionis Imperialis siue regalis, & ibi Imperator, vel Rex ipse omnibus insigniis Imperialibus induetur, & ascensis equis omnes vadant cum Imperatore, vel Rege ad locum sessionis aptatæ, & ibi quilibet eorum in ordine & modo, supra in lege de ordine processionis ipsorum Principum Electorum plenius diffinito. Portabit etiam Archicancellarius, in cuius Archicācellariatu hęc fuerint, super baculo argenteo, omnia sigilla & typaria Imperialia & regalia: seculares verò Principes Electores, sceptrum, pomum, & ensem, secundum quod superius F exprimitur, deportabunt. Portabuntur etiam immediatè ante Archiepiscopū Treuerensem suo loco transeuntem, primo Aquisgranensis, secundo Mediolanensis corona, & hoc ante Imperatorem duntaxat, qui iam Imperialibus est infulis decoratus, quas gestabunt aliqui Principes inferiores, ad hoc per Imperatorem iuxta placitum deputandi. Imperatrix etiam, vel Regina Romanorum suis augustalibus amicta insigniis, post Regem vel Imperatorem Romanorum, & etiam post G Regem Bohemiæ (qui Imperatorem immediatè subsequitur) competentis spacii interuallo suis associata proceribus, suisque comitata virginibus, ad locum sessionis procedat.

Statuimus, vt quandocunq; Imperator, vel Rex Romanorum solēnes curias suas celebrauerint, in quibus Principes Electores sua deseruire seu exercere debent officia, subscriptus in his ordo seruetur. primò enim Imperatore vel rege ipso in sede regia seu solio Imperiali sedente, Dux Saxoniæ officium suum agat hoc modo: Ponetur enim ante ædificium sessionis Imperialis vel regiæ, aceruus auenæ tantæ altitudinis, quod pertingat vsque ad pectus vel sellam equi super quo sedebit ipse Dux: & habebit in manu baculum argenteū, & mensuram argenteam, quæ simul faciant in pondere duodecim marcas argenti: & sedens super equo, primo mēsuram eandem de auena plenam accipiet, & famulo primitus veniēti ministrabit eandem: quo facto figendo baculum in auenam recedet, & Vicemarschalcus eius, puta de Pappenheim, accedēs vel eo absente, Marschalcus curiæ vlterius auenam ipsam distribuat. Ingresso verò Imperatore vel Rege ad mensam, Principes Electores ecclesiastici, videlicet Archiepiscopi, stantes ante mēsam cum ceteris Prælatis, benedicens eandem secundum ordinem qui circa hæc eis in superioribus est præscriptus, & benedictione cōpleta, iidem Archiepiscopi omnes (si adsint) aliquādo duo vel vnus sigilla & typaria Imperialia siue regalia à Cācellario curiæ recipient, eoq; in cuius Archicancellariatu curiam ipsam celebrari cōtinget, in medio procedente, & aliis duobus ex alterutro latere sibi iunctis sigilla & typaria ipsa, omnes quidem baculum, in quo suspensa fuerint manibus contingentes ea portabunt, & ante Imperatorem vel Regem reuerenter ponent in mensa. Imperator verò siue Rex, eadem ipsis statim restituat: & in cuius cancellariatu hæc fuerit (vt præfertur) is maius sigillum collo appensum, vsque in finem mensę gestabit, & deinceps donec ad hospitium suū perueniat, ab Imperiali siue regali curia equitando. Baculus verò (de quo premittitur) esse debebit argēteus, duodecim marcas argenti habens in pondere, cuius tam argenti quàm precii partem tertiam vnusquisq; Archiepiscoporum ipsorum persoluet: & baculus ipse protinus vnà cum sigillis & typariis debet Cancellariis Imperialis curiæ assignari, in vsus suos placitos conuertendo. Postquam autem is quem ordo tetigerit portādo sigillum maius, ab Imperiali curia ad hospitium suum redierit (vt præfertur) statim sigillum ipsum per aliquem de suis familiaribus prædicto Imperialis curiæ Cancellario remittet super equo, quem iuxta propriæ dignitatis decentiam & amorem, quem ad Cācellarium curiæ gesserit, ipsi Cancellario tenebitur elargiri. deinde Marchio Brandeburgēsis Archicamerarius accedat super equo, habens argēteas pelues cum aqua in manibus, ponderis duodecim marcarum argenti, & pulchrum manutergium: & descendens ab equo, dabit aquam Imperatori vel Regi Romanorum manibus abluendis. Comes Palatinus Rheni intrabit similiter super equo, habēs in manib. quatuor scutellas argenteas cibis impletas, quarum quælibet tres marcas habeat in stateras: & descendens ab equo, portabit, & imponet ante Imperatorem vel Regem in mensa. Post hoc rex Bohemię Archipincerna, veniat similiter super equo, portans in manibus cuppam seu scyphum argēteum ponderum duodecim marcarum coopertum, aqua & vino permixtim impletum, & descendens de equo scyphum ipsum Imperatori, vel Regi Romanorum porriget ad bibendum. Sicut autem hactenus obseruatum fuisse comperimus, ita

statuimus, vt peractis per Principes Electores seculares
prædictis ipsorum officiis, ille de Falckenstein subca-
merarius, equum & pelues Marchionis Brandenbur-
gẽsis pro se recipiat, magister coquinæ de Nortemberg
equum & scutellas Comitis Palatini, Vicepincerna de
Lymburch, equum & scyphum Regis Bohemiæ, Vi-
cemarschalcus de Pappenheim, equum, baculum &
mensuram prædictam Ducis Saxoniæ. Si tamen ipsi in
tali Imperiali curia præsentes existant, & eorum quili-
bet in officio suo ministret: si verò ipsi vel eorum aliqui
à præfata curia se duxerint absentandos, extunc Impe-
rialis vel regalis curiæ quotidiani ministri vice absen-
tium, puta quilibet in loco eius absentis, cui in vocabu-
lo seu in officio communicat, sicut gerit officium, sic
tollat in præmissis & fructum. Imperialis insuper men-
sa vel regia sic debet aptari, vt vltra alias tabulas aulæ si-
ue mensas in altitudine sex pedum sit altius eleuata, in
qua præter Imperatorem duntaxat, vel Regem Roma-
norũ die solemnis curiæ nemo penitus collocetur, se-
des verò & mensa Imperatricis siue Reginæ à latere in
aula, ita quòd ipsa mensa tribus pedibus Imperiali siue
regali mensa sit bassior, & totidem pedibus eminẽtior,
supra sedes Principum Electorum, qui Principes suas
inter se vna eademq; altitudine sedes habebũt, & men-
sas infra sessionem Imperialem, mẽsæ pro septem Prin-
cipibus Electoribus ecclesiasticis & secularibus præpa-
rentur, tres videlicet à dextris, & tres aliæ à sinistris, &
septima directè versus faciem Imperatoris vel Regis, si-
cut superius, in capitulo de Sessionibus, & ordine Prin-
cipum Electorum per nos est clarius definitum: ita et-
iam quòd nullus alius cuiuscunque dignitatis vel sta-
tus existat, sedeat inter ipsas, vel ad mẽsas eorum. Non
liceat autem alicui prædictorum secularium Principũ
Electorum, peracto officii sui debito, se locare ad men-
sam sibi paratam, donec alicui suorum Comprincipum
Electorum eius officium restat agendum: sed cùm ali-
quis eorum, vel aliqui ministerium suum expleuerint,
ad præparatas sibi mensas transeant, & iuxta illas stan-
do expectent, donec ceteri ministeria sua expleuerint
supradicta, & tunc demum omnes & singuli pariter ad
mensas suas sibi positas se locabũt. inuenimus etiam ex
clarissimis relationib. & traditionibus antiquorũ, illud
à tempore, cuius contrarii iam non habetur memoria,
per eos qui nos præcesserunt, fœliciter esse iugiter ob-
seruatum, vt regis Romani, Imperatoris futuri, in ciui-
tate Franckfordię celebretur electio, & prima corona-
tio Aquisgrani, & in oppido Nuremburgensi prima seu
regalis curia haberetur. Quapropter certis ex causis et-
iam, præmissa seruari debere temporibus declaraui-
mus, nisi præmissis omnibus, seu eorum alicui impedi-
mentum legitimum obuiaret. Quantumcunque insu-
per aliquis Princeps Elector ecclesiasticus, vel etiam
secularis iusto impedimento detentus, ad Imperialem
curiam vocatus, venire non valens, nuncium vel pro-
curatorem cuiuscunque status vel dignitatis transmi-
serit, missus ipse licet loco mittẽtis, iuxta datum sibi ab
eo mandatum admitti debeat, in mensa tamen vel se-
de, quæ illi, qui ipsum transmittit, deputata fuerit, non
sedebit. Præterea, consummatis his quæ in Imperiali
qualibet curia vel regali fuerint pro tempore dispo-
nenda, recipiet magister curiæ pro se totum ædifi-
cium siue ligneum apparatum Imperialis siue Regiæ
sessionis, vbi sederit Imperator siue Rex Romanorum,
cum Principibus Electoribus ad celebrandas solennes

A curias vel feuda (vt præmittitur) Principibus confe-
renda.

Decernimus hoc Imperiali edicto, vt Principes Ele-
ctores ecclesiastici, vel etiam seculares, dum feu-
da seu regalia ab Imperatore vel Rege recipiũt, ad dan-
dum vel soluendum aliquid, nulli penitus sint astricti.
nam pecunia quæ tali prætextu persoluitur, officiatis
debetur. Cùm ergo ipsi Principes Electores cũctis Im-
perialis curię præsint officiis, suos etiam habentes in of-
ficiis huiusmodi substitutos, datos ad hoc à Romano-
B rum Principibus, & dotatos: videtur absurdum quòd
substituti officiales à suis superioribus, quocumq; quæ-
sito colore encenia postularent, nisi fortè ipsi Principes
Electores sponte & liberaliter his aliquid largirentur.
Porrò ceteri Principes Imperii, ecclesiastici, vel secula-
res, dum prædicto modo eorũ aliquis feuda seu ab Im-
peratore Romanorum vel à Rege suscipit, dabit offi-
cialibus Imperialis siue regalis curię sexagintasex mar-
cas, cum vno fertone argenti, nisi eorum aliquis priui-
legio seu indulto Imperiali, seu regali se tueri possit, &
C probare se solutum, vel exemptum à talibus, aut etiam
aliis quibuscunque quæ solui in susceptione feudorum
huiusmodi cõsueuissent, prædictarum, insuper septua-
ginta trium marcarum & fertonis, diuisionẽ faciet ma-
gister curiæ Imperialis seu regalis, hoc modo.

Primò enim decem marcas pro semetipso reseruãs,
dabit Cancellario Imperialis siue regalis curiæ decem
marcas, magistris, notariis, & dictatoribus tres marcas,
& sigillatori pro cera, & pergameno vnum fertonem,
ita videlicet quòd Cãcellarius, & notarii, Principis re-
D cipienti feudum, non ad aliud, quam ad dandum sibi
testimonialem recepti feudi, seu simplicis inuestituræ
literam sint astricti. Item dabit magister curiæ pincer-
næ de Lymburch de præfata pecunia decem marcas,
magistro coquinæ de Nortemberg decem marcas, siue
marschalco de Pappenheim decẽ marcas, & camera-
rio de Falckenstein decem marcas: tali tamẽ cum con-
dicione, si ipsi & eorũ quilibet in huiusmodi curiis so-
lennibus præsentialiter adsint in suis officiis ministran-
do. Si verò ipsi vel eorum aliqui absentes fuerint, ex
E tunc officiales Imperialis siue regalis curiæ, qui talibus
præsunt officiis eorum, quorum supplent absentiam,
singuli singulorum sicut vicem, nomenq;, & laborem
sufferunt, sic lucra & commoda reportabunt. Dum
autem Princeps aliquis, equo vel alteri bestiæ insidens,
feuda sua ab Imperatore recipit vel Rege, equus ille seu
bestia, cuiuscumque speciei sit, debetur superiori Mar-
schalco, id est, Duci Saxoniæ, si præsens adfuerit, alio-
quin illi de Pappenheim eius Vicemarschalco, aut illo
absente, Imperialis siue regalis curiæ Marschalco.

F Cum sacri Rom. celsitudo Imperii diuersatũ nationũ
moribus vita & idiomate distinctarum linguis habeat
gubernacula moderari, dignum est, & cunctorum sa-
pientum iudicio censetur expediens, quod Electores
Principes, ipsius Imperii columnæ & latera, diuersorũ
idiomatum & linguarum differentiis instruantur, vt
plures intelligant, & à plurimis intelligantur, qui pluri-
morum necessitatibus releuandis Cæsareæ maiestati
assistant, in partem solicitudinis cõstituti. Quapropter
statuimus, vt illustrium Principũ, puta regis Bohemiæ,
G Comitis Palatini Rheni, Ducis Saxoniæ, & Marchio-
nis Brandeburgẽsis, Electorum filii, vel heredes, & suc-
cessores, cùm verisimiliter Theutonicum idioma sibi
naturaliter inditum sciri præsumatur, & ab infantia di-
dicisse,

dicisse, incipiendo à septimo suæ ætatis anno, in Grammatica, Italica & Slauica linguis instruantur, ita quod infra quartumdecimum ætatis annum existant in talibus, iuxta datam sibi à Deo gratiam eruditi, cum illud non solùm vtile, immo ex eausis præmissis summè necessarium habeatur, eo quòd illæ linguæ vt plurimum ad vsum & necessitatem sacri Imperii frequentari sint solitæ, vt his plura ardua ipsius Imperii negotia ventilentur. Hunc autem proficiendi modum in præmissis A posuimus obseruandum, vt relinquantur optioni parentum in filios, si quos habuerint, seu proximos quos in principatibus sibi eredunt verisimiliter successuros, ad loca dirigāt, in quibus de huiusmodi possint linguagiis edoceri, vel in propriis domibus pædagogos, instructores, & pueros consocios in his peritos eis adiungant, quorum conuersatione, pariter & doctrina in linguis ipsis valeant erudiri.

INDEX TITVLORVM QVI HIS QVINQVE FEVDORVM LIBRIS CONTINENTVR.

Tituli primi libri.

Tituli libri secundi.

Tituli libri tertii.

Tituli libri quarti.

Casus

Titulorum.

Libri quinti Constitutiones.